VII. International Balkan and Near Eastern Social Sciences Congress Series - Tekirdag / Turkey

March 24-25, 2018

IBANESS
University of Agribusiness and Rural Development/Bulgaria
University "St. Kliment Ohridski" Faculty of Economics/Macedonia

PROCEEDINGS

Volume: II

Editors
Prof.Dr. Dimitar Kirilov DIMITROV
Prof.Dr. Dimitar NIKOLOSKI
Prof.Dr. Rasim YILMAZ

International Balkan and Near Eastern Social Sciences Congress Series

VII. IBANESS Congress Series-Tekirdağ / TURKEY

March 24-25, 2018
Tekirdağ, TURKEY

University of Agribusiness and Rural Development/Bulgaria
University "St. Kliment Ohridski" Faculty of Economics/Macedonia
IBANESS

PROCEEDINGS

Editors
Prof.Dr. Dimitar Kirilov DIMITROV
Prof.Dr. Dimitar NIKOLOSKI
Prof.Dr. Rasim YILMAZ

2018

Cataloging-In-Publication Data

Proceedings of International Balkan and Near Eastern Social Sciences Congress Series-Tekirdağ / Turkey, March 24-25, 2018 / Ed. Dimitar Kirilov DIMITROV, Dimitar NIKOLOSKI, Rasim YILMAZ.

ISBN: 978-605-67281-1-2

First Printed: March-2018

FOREWORD

International Balkan and Near Eastern Congress Series brings together many distinguished social and behavioral science researchers from all over the world. Participants find opportunities for presenting new research, exchanging information, and discussing current issues.

We are delighted and honored to host the IBANESS Congress Series in Tekirdağ / Turkey. Presented papers have been selected from submitted papers by the referees. Sincere thanks to those all who have submitted papers.

We hope that through exchange of the presented researches and experiences, the Congress will enhance communication and dissemination of knowledge in Balkan and Near Eastern Countries.

The Organization Committee
March 24-25, 2018

Organization Committee

CO-PRESIDENTS

Prof.Dr. Dimitar Kirilov Dimitrov, University of Agribusiness and Rural Development, Bulgaria

Prof.Dr. Dimitar Nikoloski, University "St. Kliment Ohridski"-Bitola, Macedonia

Prof.Dr. Dimitar Kirilov Dimitrov, University of Agribusiness and Rural Development, Bulgaria

Prof.Dr. Rasim Yılmaz, Namık Kemal University, Turkey

Prof.Dr. Ömer Azabağaoğlu, Namık Kemal University, Turkey

ORGANAZING COMMITTEE

Prof.Dr. Ahmet KUBAŞ, Namık Kemal University, Turkey
Prof.Dr. Mariana IVANOVA, University of Agribusiness and Rural Development
Assoc. Prof.Dr. Tatjana SPASESKA, University "St. Kliment Ohridski"-Bitola, Macedonia
Assoc. Prof.Dr. Olivera Kostoska, University "St. Kliment Ohridski"-Bitola, Macedonia

SCIENTIFIC COMMITTEE

Prof.Dr. Alpay Hekimler, Namık Kemal University, Turkey
Prof.Dr. Annamalia M. Sakkthivel, Sur University College, Oman
Prof.Dr. Cem Saatçioğlu, Istanbul University, Turkey
Prof.Dr. Dimitar Kirilov Dimitrov, University of Agribusiness and Rural Development, Bulgaria
Prof.Dr. Fatmir Memaj, University of Tirana, Albania
Prof.Dr. Gerhard Ring, TU Bergakademie Freiberg, Germany
Prof.Dr. Günther Löschnigg, University of Graz, Austria
Prof.Dr. Herbert Reginbogin, Touro College, USA
Prof.Dr. Kemal Yıldırım, Anadolu University, Turkey
Prof.Dr. Ksenija Dumičić, University of Zagreb, Croatia
Prof.Dr. Letlhokwa George MPEDI, University of Johannesburg, South Africa
Prof.Dr. Mancheski Gjorgji, University "St. Kliment Ohridski"-Bitola, Macedonia
Prof.Dr. Martha Starr, American University Washington D.C., USA
Prof.Dr. Mariana Ivanova, University of Agribusiness and Rural Development
Prof.Dr. Mi Jung Park, Freie Universitat Berlin, Germany
Prof.Dr. Nadka Kostadinova, Trakia University, Bulgaria
Prof.Dr. Otto Kaufmann, Max Planck Institut München, Germany
Prof. Dr. Patricia Georgieva, University of Agribusiness and Rural Development
Prof. Dr. Safet Kozarević, University of Tuzla, Bosnia and Herzegovina
Prof. Dr. Shushma Patel, London South Bank University, UK
Prof. Dr. Slavica Rocheska, University "St. Kliment Ohridski"-Bitola, Macedonia
Prof. Dr. Srdjan Redzepagić, University of Nice – Sophia Antipolis, France
Prof.Dr. Thomas Paul, University of South Pacific
Prof.Dr. Todor Radev, International University College, Bulgaria
Prof.Dr. Todorka Atanassova-Kalaydzieva, Trakia University, Bulgaria
Prof.Dr. Zoran Ćirić, University of Novi Sad, Serbia
Prof.Dr. Zlatka Grigorova, University of Agribusiness and Rural Development

REFEREES

Prof.Dr. Ahmet AĞCA, Dumlupınar University, Turkey
Prof.Dr. Annamalia M. SAKKTHIVEL, Sur University College
Prof.Dr. Dilek ALTAŞ, Marmara Univesity, Turkey
Prof.Dr. Günther LOSCHNIGG, University of Graz
Prof.Dr. İbrahim BAKIRTAŞ, Aksaray University, Turkey
Prof.Dr. Kemal YILDIRIM, Anadolu University, Turkey
Prof.Dr. Mariana IVANOVA, University of Agribusiness and Rural Development
Prof.Dr. Nurcan METİN, Trakya University
Prof.Dr. Nadka KOSTADINOVA, Trakia University, Bulgaria
Prof. Dr. Slavica ROCHESKA, University "St. Kliment Ohridski"-Bitola, Macedonia

SESSION CHAIRS

Ömer AZABAĞAOĞLU
Ekaterina ARABSKA
Agah Sinan ÜNSAR
Nevin AYDIN
Murat ÇETİN
E. Recep ERBAY
Halil FİDAN
Mustafa ÇALIŞIR
Hikmet ASUTAY
Yeliz YEŞİL
Sedat BOSTAN
Murat ÇİFTÇİ
Özlem ÖZKIVRAK
İlke BAŞARANGİL
Oğuz BAŞOL
Mustafa HATİPLER
Emre ÖZŞAHİN
İnönü KORKMAZ
Muhammed TIRAŞOĞLU
Ali Faruk AÇIKGÖZ
Nilgün TOSUN
Mahmut AKBOLAT
Ali Fuat ERSOY
Ayşe UZMAY
Hasan Selçuk ETİ
Ahmet Yağmur ERSOY
Ozan HOVARDAOĞLU
Mansur KOÇİNKAĞ
Mustafa ÇALIŞIR
Mahmut GÜLER
Mustafa ÇANAKÇIOĞLU
Öznur ÜMİT
Cüneyt KOYUNCU
Hüseyin KOTAMAN
Serdar ORHAN
Menekşe KILIÇASLAN
Halil KURT
Zehra Nuray NİŞANCI
Sevinç MADEN
Nevin DEMİRBAŞ
Ayşe TEKDAL FİLDİŞ
Cem SAATÇİOĞLU
Cemal İYEM
Ahmet Süreyya KOÇTÜRK
Emel İSLAMOĞLU
Faruk AKIN
Hakan EVİN
Cahit ŞANVER
Erdoğan GÜNEŞ
Ahmet KUBAŞ
Stefka TIMAREVA

LIST of PARTICIPANTS

Name and Surname	Nationality	Name and Surname	Nationality
Abdulkarim Yahiya AWOL	Ethiopia	İlke BAŞARANGİL	Turkey
Abdullah Kürşat MERTER	Turkey	İlker EROĞLU	Turkey
Adem KARAKAŞ	Turkey	İlker TUNCA	Turkey
Adil OĞUZHAN	Turkey	İnönü KORKMAZ	Turkey
Adnan ÇELİK	Turkey	İpek KARABACAK	Turkey
Afrodita IBUSHOSKA	Macedonia	İsmail ŞAFAK	Turkey
Agah Sinan ÜNSAR	Turkey	İzel SEZER	Turkey
Ahmet AKTUNA	Turkey	Jale SEZEN	Turkey
Ahmet CİVANOĞLU	Turkey	Jovan AZDERSKI	Macedonia
Ahmet KUBAŞ	Turkey	Jülide YALINKAYA KOYUNCU	Turkey
Ahmet Oğuz AKGÜNEŞ	Turkey	Kaan KAPAN	Turkey
Ahmet Süreyya KOÇTÜRK	Turkey	Kaplan UĞURLU	Turkey
Ahmet Yağmur ERSOY	Turkey	Karolina SHUKUROSKA	Macedonia
Ali ERKEN	Turkey	Kartal TÜRK	Turkey
Ali Faruk AÇIKGÖZ	Turkey	Katerina BOJKOVSKA	Macedonia
Ali Fuat ERSOY	Turkey	Kazım MERT	Turkey
Ali İhsan BALCI	Turkey	Kutay GÖKDENİZ	Turkey
Ali İhsan MEŞE	Turkey	Kübra KARAASLAN	Turkey
Alpay HEKİMLER	Turkey	Latif PINAR	Turkey
Alper GÜZEL	Turkey	Lazo DIMITROV	Macedonia
Altay Uğur GÜL	Turkey	M. Kenan TERZİOĞLU	Turkey
Aminullah RAHMANİ	Afghanistan	M.Ensar GÜVERCİN	Turkey
Arda AKÇAL	Turkey	Mahmut AKBOLAT	Turkey
Arda GÖKSU	Turkey	Mahmut GÜLER	Turkey
Arzu AKAR GENÇER	Turkey	Mahmut GÜLER	Turkey
Arzu ESEN	Turkey	Mansur KOÇİNKAĞ	Turkey
Aslıhan ŞAYİN	Turkey	Marija MIDOVSKA PETKOSKA	Macedonia
Assan NDİMBALLAN	Gambia	Maryana KUZMA	Ukraine
Atilla YILDIRIMALP	Turkey	Mehmet Arif TÜRKDOĞAN	Turkey
Aycan HEPSAĞ	Turkey	Mehmet AVCI	Turkey
Aykut AYBAŞ	Turkey	Mehmet KAPLAN	Turkey
Aykut HALDAN	Turkey	Mehmet YAVUZ	Turkey
Aykut PAJO	Turkey	Melda KONDAL	Turkey
Aykut TAVŞANCI	Turkey	Melek ASTAR	Turkey
Aykut TAVŞANCI	Turkey	Melike ÖZDEMİR	Turkey
Aysun IŞIK	Turkey	Melis SOYER	Turkey
Ayşe TEKDAL FİLDİŞ	Turkey	Meltem HORUZOĞLU	Turkey
Ayşe UZMAY	Turkey	Menda STOYANOVA	Bulgaria
Ayşe YAŞAR	Turkey	Menekşe KILIÇARSLAN	Turkey
Ayşegül Zeynep ERGİN	Turkey	Meral DEVECİ	Turkey

Ayşenur KALKAN	Turkey	Meryem Filiz BAŞTÜRK	Turkey
Aytaç GÜT	Turkey	Metin SAYGILI	Turkey
Bahadır KAPLAN	Turkey	Mevsim Çağla CENGİZ	Turkey
Barış Berhem ACAR	Turkey	Miray ÖZDEN	Turkey
Barış ÇAĞIRKAN	Turkey	Miray ÖZDEN	Turkey
Barış DEMİR	Turkey	Miroslav ANDONOVSKI	Macedonia
Bayram AKAY	Turkey	Muhammed Gökay GÖKTÜRK	Turkey
Behlül ERSOY	Turkey	Muhammed TAĞ	Turkey
Belis ŞAHİN	Turkey	Muhammed TIRAŞOĞLU	Turkey
Berkan DEMİRAL	Turkey	Murat ÇETİN	Turkey
Berna TURAK KAPLAN	Turkey	Murat ÇİFTÇİ	Turkey
Bige KÜÇÜKEFE	Turkey	Murat DERİN	Turkey
Bilal Erdi Yıldız	Turkey	Murat GEZERAVCI	Turkey
Bilge BÜYÜKŞİRİN	Turkey	Murat TEKİNER	Turkey
Bilge Ceren ACER	Turkey	Mustafa AMARAT	Turkey
Bilge GÖZENER	Turkey	Mustafa AMARAT	Turkey
Bilge Güneş KARAKAYA	Turkey	Mustafa ÇALIŞIR	Turkey
Bilge Hakan AGUN	Turkey	Mustafa ÇANAKÇIOĞLU	Turkey
Bilge KOÇ	Turkey	Mustafa Erkan ÜYÜMEZ	Turkey
Biljana DRVOSHANOVA	Macedonia	Mustafa HATİPLER	Turkey
Bora YENİHAN	Turkey	Mustafa SEVÜKTEKİN	Turkey
Bora YILDIZ	Turkey	Muzaffer ÖZSOY	Turkey
Burak GÜRİŞ	Turkey	Müge KARA	Turkey
Burcu YİĞİT	Turkey	Mürsel BAYRAM	Turkey
Bülent ARPAT	Turkey	Natally STOYANOVA	Bulgaria
Büşra KILIÇ	Turkey	Nazlı Çağıl KÜÇÜKGÖKSEL	Turkey
Büşra ŞAFAK	Turkey	Nazlı ÇALIK	Turkey
Cahit ŞANVER	Turkey	Neslihan ASLAN	Turkey
Can TEZCAN	Turkey	Neslihan CAVLAK	Turkey
Cavit ÇOLAKOĞLU	Turkey	Neslihan ERDEM	Turkey
Celal DEMİRKOL	Turkey	Nevin AYDIN	Turkey
Cem SAATÇİOĞLU	Turkey	Nevin DEMİRBAŞ	Turkey
Cemal İYEM	Turkey	Nihan DEMİRKOL	Turkey
Cengiz KARAGÖZ	Turkey	Nilgün TOSUN	Turkey
Cennete ÜSTEMEL	Turkey	Novruzgul GELDİMYRADOVA	Turkmenistan
Ceren CAMKIRAN	Turkey	Nur KESKİN	Turkey
Ceylan GAZİ UÇKUN	Turkey	Nural YILDIZ	Turkey
Coşkun BORLAT	Turkey	Nuray DEMİREL ARICI	Turkey
Coşkun DOĞAN	Turkey	Nurcan ÖZKAN	Turkey
Cüneyt KOYUNCU	Turkey	Nurtaç IRAZ	Turkey
Çağatay AKALIN	Turkey	Oğuz BAŞOL	Turkey
Çağatay AKDOĞAN	Turkey	Oğuz YURTSEVER	Turkey

Çiğdem ALP	Turkey	Oktay HEKİMLER	Turkey
Demirali Yaşar ERGİN	Turkey	Olkan SENEMOĞLU	Turkey
Derya ABDİKOĞLU	Turkey	Oscar AKOUEGNONHOU	Benin
Derya KARA	Turkey	Ozan Hikmet ARICAN	Turkey
Derya ÖZTÜRK	Turkey	Ozan HOVARDAOĞLU	Turkey
Derya ÖZTÜRK	Turkey	Ömer Alperen ONAY	Turkey
Despina POPOVSKA	Macedonia	Ömer GÜNGÖR	Turkey
Dilek ALTAŞ	Turkey	Özge CAN NİYAZ	Turkey
Dilek TÜRK	Turkey	Özge EROL	Turkey
Dimitar YAKIMOV	Bulgaria	Özge KORKMAZ	Turkey
Dindar ŞİNO	Turkey	Özgün ÜNAL	Turkey
Duran GÜLER	Turkey	Özgün ÜNAL	Turkey
Duygu AKTÜRK	Turkey	Özgür KAHRAMAN	Turkey
Duygu ÖZKAN	Turkey	Özgür KAYAPINAR	Turkey
Duygu TOSUN	Turkey	Özgür KURT	Turkey
Duygu TULGAR	Turkey	Özkan EDEMİR	Turkey
E. Recep ERBAY	Turkey	Özlem DOĞAN	Turkey
Ebru DAVULCU	Turkey	Özlem ÖZKIVRAK	Turkey
Ebru ONURLUBAŞ	Turkey	Öznur SÜYEN	Turkey
Eda ÖZEN	Turkey	Öznur ÜMİT	Turkey
Ekaterina ARABSKA	Bulgaria	Pelin KILVAN	Turkey
Elena NIKOLOVA	Bulgaria	Pınar KÖMÜR	Turkey
Elif TURAN	Turkey	Pınar YÜRÜK KAYAPINAR	Turkey
Emel İSLAMOĞLU	Turkey	Qemajl SEJDIJA	Kosovo
Emel POYRAZ	Turkey	Rabia SAVCI	Turkey
Emel YILDIZ	Turkey	Ralyo RALEV	Bulgaria
Emine AHMETOĞLU	Turkey	Rana ÖZYURT KAPTANOĞLU	Turkey
Emine Büşra CAN	Turkey	Rasim YILMAZ	Turkey
Emine ÇETİN ASLAN	Turkey	Raşit GÜLTEKİN	Turkey
Emine KELEŞ	Turkey	Raşit GÜLTEKİN	Turkey
Emine TOK	Turkey	Recep BOZYİĞİT	Turkey
Emre ATILGAN	Turkey	Recep UZUNALİOĞLU	Turkey
Emre AYKOÇ	Turkey	Recep YÜCEL	Turkey
Emre ÖZŞAHİN	Turkey	Resul KURT	Turkey
Engin DEMİREL	Turkey	Romina KABRANOVA	Macedonia
Ersan ÖZKAN	Turkey	Rüştü ILGAR	Turkey
Ersoy GÜMÜŞ	Turkey	Rüveyda ÖZTÜRK BAŞOL	Turkey
Ertuğrul ÇAM	Turkey	Sabri ÖZ	Turkey
Esin Benhür AKTÜRK	Turkey	Saffet KARAYAMA	Turkey
Esin CUMHUR YALÇIN	Turkey	Salih MEMİŞ	Turkey
Esra BÜDÜN	Turkey	Sasho BOJKOVSKI	Macedonia
Esra Nur ACAR	Turkey	Seda ÇALIŞIR-HOVARDAOĞLU	Turkey

Faruk AKIN	Turkey	Seda KARAGÖZ ZEREN	Turkey
Faruk YAHŞİ	Turkey	Sedat BOSTAN	Turkey
Fatih Çağatay CENGİZ	Turkey	Sedef ZEYREKLİ YAŞ	Turkey
Fatih ÇAVDAR	Turkey	Sefa KARAGÖZ	Turkey
Fatih ÇÖMLEKÇİ	Turkey	Selahatti AKTI	Turkey
Fatih GÜLTEKİN	Turkey	Selahattin GÜRİŞ	Turkey
Fatma CEYLAN	Turkey	Selim POLAT	Turkey
Fatma FİDAN	Turkey	Selma DENEME	Turkey
Ferda YERDELEN TATOĞLU	Turkey	Semih ÇAĞAN	Turkey
Feride DOĞANER GÖNEL	Turkey	Semra ŞAKACI	Turkey
Fettah KABA	Turkey	Sena KARAMAN	Turkey
Fettah KABA	Turkey	Senem ERGAN	Turkey
Figen BÜYÜKAKIN	Turkey	Seray ÖZDEN KELEŞ	Turkey
Fikret ELALDI	Turkey	Serda GÜZEL	Turkey
Fikret KARADENİZ	Turkey	Serdar ORHAN	Turkey
Funda SELVİ	Turkey	Serkan VARSAK	Turkey
Fulya ATAK	Turkey	Serol KARALAR	Turkey
Gamze SANER	Turkey	Sevdalina DIMITROVA	Bulgaria
Gentian PICARI	Albania	Sevinç MADEN	Turkey
Gökay TOHMA	Turkey	Sevi BALOĞLU	Turkey
Gökçe DAĞLI	Turkey	Seyfi AKTOPRAK	Turkey
Gökçe KOÇ	Turkey	Seyhan BİLİR GÜLER	Turkey
Gökhan AĞAÇ	Turkey	Sezgin ÖZDEN	Turkey
Gökhan ÇINAR	Turkey	Sinem YAVUZ	Turkey
Gökhan ÖZER	Turkey	Sinem YILDIRIMALP	Turkey
Gökhan UNAKITAN	Turkey	Stefka TIMAREVA	Bulgaria
Gülay GÜNAY	Turkey	Sudi APAK	Turkey
Gülçin KAYA	Turkey	Süleyman BAKKAL	Turkey
Gülden İrem KAZEL	Turkey	Süleyman BARUTÇU	Turkey
Gülen ARIKAN	Turkey	Sümeyye DİŞCİ	Turkey
Güler ALKAN	Turkey	Süreyya DAL	Turkey
Güzide Öncü EROĞLU PEKTAŞ	Turkey	Svetla DIMITROVA	Bulgaria
H.Burçin HENDEN ŞOLT	Turkey	Şafak GÜNDÜZ	Turkey
Hakan ADANACIOĞLU	Turkey	Şerafettin ERTEN	Turkey
Hakan EVİN	Turkey	Şeyma YETİŞ	Turkey
Hakan SAVRAN	Turkey	Şule TURHAN	Turkey
Hakan YAŞ	Turkey	Şükrü Anıl TOYGAR	Turkey
Hakan YAVUZ	Turkey	Teodora ILIEVA	Bulgaria
Halil FİDAN	Turkey	Tolga TİPİ	Turkey
Halil İbrahim GÜNDÜZ	Turkey	Tugay SAYDAM	Turkey
Halil İbrahim SAYAR	Turkey	Tuğba ÇARIKÇI KULA	Turkey
Halil KIZILASLAN	Turkey	Tuğçe KIZILTUĞ	Turkey

Halil KURT	Turkey	Tuna KARTALOĞLU	Turkey
Hande ÖZOLGUN	Turkey	Tuncay YILMAZ	Turkey
Hande ÜNSAL	Turkey	Turan PAKSOY	Turkey
Hasan ARISOY	Turkey	Tülay KAPAN	Turkey
Hasan ARISOY	Turkey	Türkmen Taşer AKBAŞ	Turkey
Hasan BOYNUKARA	Turkey	Uğraş SAĞLAM	Turkey
Hasan LATİF	Turkey	Uğur DÜBÜŞ	Turkey
Hasan Selçuk ETİ	Turkey	Uğur EYİDİKER	Turkey
Hatip ALTEKİN	Turkey	Umut AKDUĞAN	Turkey
Havva ARABACI	Turkey	Ümit İZMEN	Turkey
Hayati GÖNÜLTAŞ	Turkey	Vanya DIMITROVA	Bulgaria
Hayrettin ZENGİN	Turkey	Volkan DEMİRASLAN	Turkey
Hediye ARSLAN ÖZKAN	Turkey	Volkan TATAR	Turkey
Hikmet ASUTAY	Turkey	Yahya FİDAN	Turkey
Hülya SERT	Turkey	Yasemin KOLDERE AKIN	Turkey
Hüseyin Ali YÜZER	Turkey	Yasemin ORAMAN	Turkey
Hüseyin İÇEN	Turkey	Yasemin ULUTÜRK	Turkey
Hüseyin KOTAMAN	Turkey	Yasin ATALAY	Turkey
Hüseyin TOMRUK	Turkey	Yasemin ÇABUK	Turkey
Iryna KLOPOVA	Ukraine	Yeliz YEŞİL	Turkey
Işıl TÜZÜN ARPACIOĞLU	Turkey	Yıldırım Onur ERDİREN	Turkey
Işıl USTA	Turkey	Yordan ROGACHEV	Bulgaria
İ. Bülent GÜRBÜZ	Turkey	Yücel Atila ŞEHİRLİ	Turkey
İbrahim COŞKUN	Turkey	Yüksel TOPALOĞLU	Turkey
İbrahim Fevzi GÜVEN	Turkey	Zafer CESUR	Turkey
İbrahim SÜYEN	Turkey	Zelal BAYRAM	Turkey
İbrahim TÜRKMEN	Turkey	Zlatko ARSOV	Macedonia
İhsan GÜLAY	Turkey	Zübeyir BAĞCI	Turkey
İlhan ÇAM	Turkey	Zühtü KOÇASLAN	Turkey

Program

10:00 – 10:45	Opening Ceremony	Hall 1	Prof.Dr. Rasim YILMAZ, IBANESS Prof.Dr. Ahmet KUBAŞ, IBANESS Prof.Dr. Katerina BOJKOVSKA, University St. Kliment Ohridski-Bitola, Macedonia Prof.Dr. Eng. Dimitar Kirilov DIMITROV, Rector, University of Agribusiness and Rural Development
	Openening Presentation		Prof.Dr. Derman KÜÇÜKALTAN, İstanbul Arel University
10:45 – 11:00	Coffee Break		
11:00 – 12:00	Parallel Session I	Hall 1 Chair Person: Prof.Dr. Ömer AZABAĞAOĞLU	
		Yasemin ORAMAN Derya ABDIKOĞLU	Global Trends and Challenge: Is Economic Globalization a Good Thing for Turkey?
		Oscar AKOUEGNONHOU Nevin DEMİRBAŞ	Roles of Traditional Poultry Farming in The Socio-Economic Life of Rural Populations in Benin, Constraints and Suggestions
		Barış ÇAĞIRKAN	Child Brides in Turkish Society Within the Context of Gender Roles: The Example of Bitlis
		Gökhan UNAKITAN Başak AYDIN	Determination of Self Sufficiency in Lentil Production in Turkey
		Sevdalina DIMITROVA Vanya DIMITROVA	Concept Model for Effective Management of Project Portfolio
		Sasho BOJKOVSKI Katerina BOJKOVSKA	Contemporary Aspect of the Implementation of E-marketing in Macedonian Agribusiness
		Miroslav ANDONOVSKI Karolina SHUKUROSKA Marija MIDOVSKA PETKOSKA	Electronic Agreements as Act in the Development of Electronic Trade
11:00 – 12:00	Parallel Session I	Hall 2 Chair Person: Prof.Dr. Ekaterina ARABSKA	

		Despina POPOVSKA Biljana DRVOSHANOVA Afrodita IBUSHOSKA Lazo DIMITROV Jovan AZDERSKI	The Agriculture In The Republic Of Macedonia In The Period Of Transition With A Focus On The Vegetable Production
		Romina KABRANOVA Zlatko ARSOV	Tobacco Production in Macedonia
		Ekaterina ARABSKA	Cooperation and Funding Opportunities Provided by Bulgarian Rural Development Program to Foster Innovations and Sustainability in Short Agrifood Chains and Farmers Markets
		Ekaterina ARABSKA	The Future of the Common Agricultural Policy
		Qemajl SEJDIJA	The Relationship Between Working Capital and Profitability
		Menda STOYANOVA	Modern Challenges to the Higher Education Funding System of Bulgaria in the Context of Ensuring Efficiency, Quality and Competitiveness in HEIs
11:00 – 12:00	Parallel Session I	Hall 3 Chair Person: Prof.Dr. Agah Sinan ÜNSAR	
		Tuncay YILMAZ Bora YENİHAN	Kamu Kesiminde Performansa Dayalı Ücret (PDÜ); Fırsatlar ve Tehditler
		Tuncay YILMAZ Bora YENİHAN	Türkiye'de Sendikalar ve Kadının Sessizliği
		Kazım MERT	İşletmelerde Pazar Yönlü Kültürel Değişimin İş Yeri İsimlerine Yansıyan Etkisi Farklılık İçin Kaybedilenin Farkında mıyız?
		Hayrettin ZENGİN	Müşteri İlişkileri Yönetimi İşletmeler İçin Temel Yetkinlik midir?
		Resul KURT	Türk İş Hukukunda Esnekleşme Serüveni: Özel İstihdam Büroları
		Uğraş SAĞLAM Agah Sinan ÜNSAR	Çalışanların Kişilik Özelliklerinin İş Tatmini ve Örgütsel Değişime Olan Etkileri: Bir Alan Araştırması

		Adil OĞUZHAN	
		Semra ŞAKACI Agah Sinan ÜNSAR Yasemin KOLDERE AKIN	Liderlik Davranışlarının Çatışma Yönetimi Üzerine Etkisi: Bir Alan Araştırması
11:00 – 12:00	Parallel Session I	Hall 4 Chair Person: Assoc. Prof.Dr. Nevin AYDIN	
		Gökhan ÖZER Abdullah Kürşat MERTER	İhtiyatlılık Kavramının Ölçülmesi ve BİST'te İşlem Gören Şirketler Üzerine Bir Uygulama
		Gökhan ÖZER İlhan ÇAM	Dengeli Puan Kartı ve Risk Yönetimi: Entegrasyon için Alternatif Yaklaşımların İncelenmesi
		Recep YÜCEL Nevin AYDIN	Akıllı Telefonların İş Ortamındaki Rolüne İlişkin Bir İnceleme
		Nevin AYDIN	Endüstri 4.0 ve Akıllı Üretim Sistemleri
		Meral DEVECİ Emine AHMETOĞLU	Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Algıladıkları Sosyal Destek Düzeyinin İncelenmesi
12:00 – 13:00	Parallel Session II	Hall 1 Chair Person: Prof.Dr. Murat ÇETİN	
		Fettah KABA Ahmet Oğuz AKGÜNEŞ	BIST Perakende Ticaret Sektöründe Bulunan Firmaların Altman Z Modeli Kullanılarak Finansal Başarısızlık Tahmini
		Ahmet Oğuz AKGÜNEŞ Fettah KABA	Firma Performansı ve Sermaye Yapısı: BIST Perakende Ticaret Endeksindeki Firmalar Üzerinde Bir Uygulama
		Murat ÇETİN Uğur DÜBÜŞ	Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi Üzerine Teorik Bir Değerlendirme
		Murat ÇETİN Fikret KARADENİZ	Türkiye Ekonomisinde Bütçe Açıkları, Nedenleri ve Finansman Yöntemleri Üzerine Bir Değerlendirme
		Seyfi AKTOPRAK	Türkiye'de Dönemsel (Konjonktürel) İşsizlik Olgusu Üzerine Bir Değerlendirme
		Seyfi AKTOPRAK	İktisadi Büyüme Üzerine Bir Değerlendirme: Azerbaycan Örneği
12:00 – 13:00	Parallel Session II	Hall 2	

		Chair Person: Assoc. Prof.Dr. E. Recep ERBAY	
		Miray ÖZDEN	Are The New Socıal Movements An Example For The Citizen Participation?
		Miray ÖZDEN E. Recep ERBAY	Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin Sürdürülebilir Kentleşmeye Etkisi
		Seray ÖZDEN KELEŞ	How Morphology Affects the Flexural Properties of Tree Branches
		Seray ÖZDEN KELEŞ	The Toughness Behaviour of Wood related to Anatomical Structure in Two Different Fracture Systems
		E. Recep ERBAY Sena KARAMAN	A ve B Tipi Kişilik Özellikleri İle İş Stresi Arasindaki İlişki
		E. Recep ERBAY Duygu TULGAR Miray ÖZDEN	Türkiye'de Uluslararası Bankacılık ve Dış Ticaret
		E. Recep ERBAY Bahadır KAPLAN	Türkiye'de Otomotiv Endüstrisi ve Dış Ticaret Üzerine Etkileri
		Oktay HEKİMLER	Avrupa Sığınmacı Meselesinde Almanya'nın Tutumu ve Avrupa İçinde Artan Uçurum
12:00 – 13:00	Parallel Session II	Hall 3 Chair Person: Prof.Dr. Halil FİDAN	
		Halil FİDAN Tuğçe KIZILTUĞ	Bulgaristan İle Türkiye Arasında Tarımsal Ticari Analiz
		Tuğçe KIZILTUĞ Halil FİDAN	Sınır Ticareti: Hatay Cilvegözü Örneği
		Derya ABDİKOĞLU Yasemin ORAMAN Gökhan UNAKITAN	Tekirdağ İlinde Tüketicilerin Tatlı Tüketim Eğilimlerinin Belirlenmesi
		İ. Bülent GÜRBÜZ Şule TURHAN	The Negative Impact of Wastewater on the Environment

		Tolga TİPİ Abdulkarim Yahiya AWOL	
		İ. Bülent GÜRBÜZ Tolga TİPİ Şule TURHAN Abdulkarim Yahiya AWOL	Marketing Risk in Agriculture
		Tolga TİPİ İ. Bülent GÜRBÜZ Şule TURHAN Assan NDİMBALLAN	Risk and Risk Management in Agriculture
		Şule TURHAN Tolga TİPİ İ. Bülent GÜRBÜZ Assan NDİMBALLAN	Potentials of Wastewater Through An Economıc Perspectıve
12:00 – 13:00	Parallel Session II	Hall 4 Chair Person: Assoc. Prof.Dr. Mustafa ÇALIŞIR	
		Hasan Selçuk ETİ Yıldırım Onur ERDİREN	Resim Sanatında Renk ve Şekil Unsurlarının Satın Alma Üzerine Etkisi Var mıdır?: Soyut Resim
		Hasan Selçuk ETİ Yıldırım Onur ERDİREN	Müzelerde Reprodüksiyon Ürünler ve Bu Ürünlerin Tüketiciler Tarafından Tercih Edilme Sebeplerine Dair Bir Yaklaşım
		Mustafa ÇALIŞIR Cahit ŞANVER	Kripto Paralar ve Para & Maliye Politikalarına Muhtemel Yansımaları
		Hande ÖZOLGUN	Tarım Kredi Kooperatiflerinde Muhasebe ve Ortakların Kooperatiften Ayrılması Durumu
		Bige KÜÇÜKEFE	Enflasyon Tahmin Modelleri
		Yasemin ÇABUK Atilla BABACAN Ali GÜREL	Hastanelerde ABC ve VED Analizi İle Stok Yönetimi
13:00 – 13:30	Lunch		
13:30 – 14:30	Parallel Session III	Hall 1 Chair Person: Prof.Dr. Hikmet	

		ASUTAY	
		Emine TOK Hikmet ASUTAY	„Hänsel und Gretel" – „Hänsel und Gretel: Die Hexenjäger": Ein Filmvergleich. Analyse der Hexenfigur
		Hikmet ASUTAY	Alman Yazını Öğretiminde Yakın Tarih Konusu
		Hikmet ASUTAY	Sosyal Medyalarda Şiir Paylaşımı
		Demirali Yaşar ERGİN Ayşegül Zeynep ERGİN Nihan DEMİRKOL	Genel Zaman Yönetimi Becerileri Ölçeğinin Geliştirilmesi
		Demirali Yaşar ERGİN Müge KARA Nihan DEMİRKOL	Öğrenci Zaman Yönetimi Becerileri Ölçeğinin Geliştirilmesi
		Nihan DEMİRKOL Ayşegül Zeynep ERGİN	Matematik Öğretmenlerinin Materyal Kullanımı
		Demirali Yaşar ERGİN Mehmet YAVUZ	Eğitsel Gezi Düzenleme Becerileri Ölçeğinin Geliştirilmesi
		Nihan DEMİRKOL Ayşegül Zeynep ERGİN Demirali Yaşar ERGİN	Matematik Öğretmenlerinin Materyal Kullanımı
		Demirali Yaşar ERGİN Sümeyye DİŞCİ	Okul Öncesi Dönemde Sevgi-Saygı Değerleri Kazanımı Gözlem Formunun Geliştirilmesi
13:30 – 14:30	Parallel Session III	Hall 2 Chair Person: Asst. Prof.Dr. Yeliz YEŞİL	
		Fatma FİDAN Yeliz YEŞİL	Geleneksel Uğraştan Profesyonel Mesleğe Balıkçılık: Balıkçılar Üzerinde Bir Araştırma
		Fatma FİDAN Yeliz YEŞİL	Üniversite Öğrencilerinin Bir Kariyer Hedefi Olarak Girişimcilik: Sakarya Üniversitesi'nde Bir Araştırma
		Emine KELEŞ Pınar KÖMÜR Emine Büşra CAN İlker TUNCA	Türkiye'de Kayıt Dışı Çalışma
		Mevsim Çağla CENGİZ	Türkiye'de Mesleki Yeterlilik Kurumu'nun Nitelikli

		Yeliz YEŞİL	İşgücünün Oluşması Adına Yürüttüğü Çalışmaların İncelenmesi
		Meltem HORUZOĞLU Bilge KOÇ Hüseyin TOMRUK Novruzgul GELDİMYRADOVA	Türkiye'de Kadınların İstihdamını Etkileyen Faktörlerin ve Çözüm Yollarının İncelenmesi
		Bülent ARPAT	Balkan Ülkeleri ve Türkiye'de İş Kazası ve Meslek Hastalığı Sigortasından Sağlanan Yardımlar – Karşılaştırmalı Bir Analiz
13:30 – 14:30	Parallel Session III	Hall 3 Chair Person: Assoc. Prof.Dr. Sedat BOSTAN	
		Ali İhsan BALCI	Sendikaların "Potansiyel Üyelerinin" Sendika ve Sendikacılığa Bakışı: Bülent Ecevit Üniversitesi İİBF Örneği
		Sefa KARAGÖZ	Türkiye'de Sosyal Devlet Var mı?: Sosyal Yardım Üzerinden Bir Değerlendirme
		Cavit ÇOLAKOĞLU Recep UZUNALİOĞLU	2018 Küresel İstihdam Raporu Kapsamında Dünyada ve Türkiye'de İşgücü Piyasası Durum Analizi
		Saffet KARAYAMA	Farklı Kurumlarda Görev Yapan Okul Müdürlerinin Karşılaştıkları Etik İkilemlerin Kaynakları
		Sedat BOSTAN Gökhan AĞAÇ	Kamu Hastane Birlik Yapılanmasının Sağlık Hizmeti Sunum Süreçlerine Etkisi: Yönetici-Çalışan Görüşleri Mukayesesi
		Emre AYKOÇ	Uluslararası Rejim Tartışmaları Çerçevesinde Azınlık Hakları
13:30 – 14:30	Parallel Session III	Hall 4 Chair Person: Ass. Prof.Dr. Murat ÇİFTÇİ	
		Murat ÇİFTÇİ	Sosyal Politika Perspektifiyle Türkiye'de GSYİH'nın İller Arası Dağılımından Kaynaklanan Sosyal Refah Kaybının Analizi (2004-2014)
		Murat ÇİFTÇİ	Sosyal Politika Perspektifiyle Türkiye'de Tasarruf

			Mevduatının İller Arası Dağılımından Kaynaklanan Sosyal Refah Kaybının Analizi (2000-2016)
		Hüseyin Ali YÜZER	Marmara ve Van Depremlerinin Afet Yönetimi Açısından Karşılaştırmalı Analizi
		Muhammed Gökay GÖKTÜRK	Devletler ve Merkez Bankaları Out, Kripto Paralar (Dijital Paralar) In, Mi?
		Umut AKDUĞAN	Türkiye'nin Uluslararası Yatırım Pozisyonuna Kredi Notunun Etkisi
		Bilge Hakan AGUN	Küresel Kamusal Mallar ve Finansmanı Sorunu
		Fatih ÇAVDAR	Türkiye'de Vergi Denetimine İlişkin Sorunlar ve Öneriler
14:30 – 15:30	Parallel Session IV	Hall 1 Chair Person: Assoc. Prof.Dr. Özlem ÖZKIVRAK	
		Nural YILDIZ Emel YILDIZ	Türkiye'de "İyi Büyüme" ve İstihdam İlişkisi
		Emel YILDIZ	G20 Ülkelerinin Rekabet Güçlerinin Makro Ekonomik Açıdan DeğerIendirilmesi
		Raşit GÜLTEKİN Aykut TAVŞANCI	Yeni Gümrük Kanunu Taslağının Vergilemeye İlişkin Hükümlerinin Değerlendirilmesi
		Aykut TAVŞANCI	Güçler Ayrılığı Kuramı Yönünden Türkiye'de Vergilendirme Yetkisinin Kullanımı
		Muzaffer ÖZSOY	Bölgeler ve Hizmet Alanları İtibarı İle Türkiye'de Kamu Personelinin Analizi
		Raşit GÜLTEKİN Mustafa Erkan ÜYÜMEZ	Yeni Gümrük Kanunu Taslağının Cezalandırmaya İlişkin Hükümlerinin Değerlendirilmesi
		Raşit GÜLTEKİN Aykut TAVŞANCI	Yeni Gümrük Kanunu Taslağının Vergilemeye İlişkin Hükümlerinin Değerlendirilmesi
		Özlem ÖZKIVRAK	Recent Trends in Public Procurement in OECD Countries
		Özlem ÖZKIVRAK	Redistribution of Income in OECD Countries after the 2007-2008 Financial Crisis
14:30 – 15:30	Parallel Session IV	Hall 2	

		Chair Person: Assoc. Prof.Dr. İlke BAŞARANGİL	
		Bayram AKAY İlke BAŞARANGİL	Tekirdağ İlinde Gastronomi Turizmi: Yöresel Lezzetler Üzerine Bir Araştırma
		İlke BAŞARANGİL Bayram AKAY	A Research on Relationship Among Attractiveness Elements, Recreational Shopping, Customer Satisfaction and Intention
		Çiğdem ALP Duygu AKTÜRK	Cost Analysis in Tomato Farming Agricultural Businesses: Sample of Plain Kumkale in the City of Çanakkale
		Neslihan CAVLAK Özgür KAYAPINAR	Restoran Hizmet Kalitesi Boyutlarının, Müşterilerin Demografik Özelliklerine Göre İncelenmesi: Tekirdağ'da Bir Uygulama
		Senem ERGAN Pınar YÜRÜK KAYAPINAR	Tüketicilerin Özel Markalı Ürünlerle İlgili Şikayetlerine Yönelik Bir Araştırma
		Nazlı Çağıl KÜÇÜKGÖKSEL	What may be the Possible Results of Visa Exemption between Turkey and European Union?
14:30 – 15:30	Parallel Session IV	Hall 3 Chair Person: Ass. Prof.Dr. Oğuz BAŞOL	
		Oğuz BAŞOL	Verimlilik ile Emek Piyasaları İlişkisi: OECD Ülkeleri Örneği
		Rüveyda ÖZTÜRK BAŞOL	Bireysel İnternet Kullanımı ve Yaşam Tatmini İlişkisi: OECD Ülkeleri Örneği
		Oğuz BAŞOL	Eğitim ile Emek Piyasaları İlişkisi: OECD Ülkeleri Örneği
		Özge KORKMAZ Esin CUMHUR YALÇIN	Petrol Ve Doğalgaz Fiyatlarının Enerji Sektöründeki Hisse Senedi Fiyatları Üzerine Etkisi: Bist Sınai ve Bist Elektrik Endeksleri Üzerine Bir Uygulama
		Fatih ÇÖMLEKÇİ	Yugoslavya'nın Dağılma Sürecinde Türk Basınının Tavrı Üzerine Bir İnceleme
14:30 – 15:30	Parallel Session IV	Hall 4 Chair Person: Ass. Prof.Dr.	

		Mustafa HATİPLER	
		Nazlı ÇALIK Sabri ÖZ	Tarımsal Alanda Tedarik Zincirindeki Güvenin Sektörel Etkisi
		Sabri ÖZ Gökay TOHMA	Klasik Anlayıştan Modern Tarıma Geçişin Gelir Dağılımına Etkileri
		Yahya FİDAN Sabri ÖZ Özlem DOĞAN	Türkiye'de Gümrüklerde Elektronik Belge Kullanımı ve Verimliliği
		Işıl TÜZÜN ARPACIOĞLU	Ötanazi: Türk Hukuku Açısından Bir Değerlendirme
		Mustafa HATİPLER Aslıhan ŞAYİN	Reklam ve Tüketim İlişkisinin Kazanan ve Kaybedenleri
		Mustafa HATİPLER Funda SELVİ	Sanayileşmiş Kapitalizmin Küresel Krizlerinin Armağanı: Yoksulluk ve Gelir Dağılımı Adaletsizliği
		Mustafa HATİPLER Gülden İrem KAZEL	Tüketim Erkonomisinin Bir Eylemi Olarak Sosyo-Ekonomik Maliyetiyle Planlı Eskitme
		Mustafa HATİPLER Nur KESKİN	Sürdürülebilir Kalkınma Politikalarıyla Orta Gelir Tuzağından Çıkış
15:30 – 16:30	Parallel Session V	Hall 1 Chair Person: Assoc. Prof.Dr. Emre ÖZŞAHİN	
		Halil KIZILASLAN Hayati GÖNÜLTAŞ	İklim Değişikliğinin Domates Verimine Olan Olası Etkilerinin Araştırılması
		Şeyma YETİŞ Sezgin ÖZDEN	Yapısal Eşitlik Modellemesinin Ormancılığın Sosyal Alanında Kullanılma Olanakları
		Zühtü KOÇASLAN Hatip ALTEKİN Duygu TOSUN Nevin DEMİRBAŞ	Zeytinyağı İşleyen Tesislerde Karasu Probleminin Çözümü Konusunda Sanayicilerin Görüş ve Önerileri: İzmir İli Örneği
		İlker EROĞLU Emre ÖZŞAHİN Recep BOZYİĞİT	Meriç Nehri Havzasının İklimi
		Emre ÖZŞAHİN İlker EROĞLU	Avcılık Coğrafyası Açısından Bir İnceleme: Edirne İlinde Kurbağa Avcılığı

		Jale SEZEN	Tekirdağ İl Nüfusu Kapsamında Kentsel (Evsel) Atıksularının Arıtılabilme Durumu
		Bilge GÖZENER Aysun IŞIK	Tokat İli Niksar İlçesinde Ceviz İşlemede Kadın İşgücünün Kullanımı
15:30 – 16:30	Parallel Session V	Hall 2 Chair Person: Ass. Prof.Dr. İnönü KORKMAZ	
		İnönü KORKMAZ	Altyazı Çevirilerinde Kültür Aktarımı Sorunu: "The Chef" Filminin Türkçe Altyazı Çevirisinden Örnekler
		Aykut HALDAN	Mütercim Tercümanlık Bölümü Öğrencilerinin İş hayatından Beklentileri ve Kariyer Planlaması Eğitimi
		Esra Nur ACAR	Sağlık Alanında Üretilmiş Uzmanlık Alanı Metinlerinde Tercih Edilen Çeviri Stratejileri Üzerine Bir İnceleme
		Barış Berhem ACAR	Batı Trakya Türklerinin Müstakil İlk Çocuk Dergisi: Aliş
		Yüksel TOPALOĞLU	Batı Trakya Türk Çocuklarının Çıkardıkları İlk Çocuk Dergisi: Çocuk Dünyası/Genç Kalemler
		Yasemin ULUTÜRK	Batı Trakya Türklerinin Kimlik İnşasında Pınar Çocuk Dergisinin Rolü
15:30 – 16:30	Parallel Session V	Hall 3 Chair Person: Ass. Prof.Dr. Muhammed TIRAŞOĞLU	
		Burak GÜRİŞ Muhammed TIRAŞOĞLU Hüseyin İÇEN	Orta Gelir Tuzağı: BRICST Ülkeleri Örneği
		Burak GÜRİŞ Muhammed TIRAŞOĞLU Hüseyin İÇEN	Kırılgan Sekizli Ülkeleri için Satın Alma Gücü Paritesinin Geçerliliğinin Testi: Fourier Yaklaşımı
		Aycan HEPSAĞ	Fisher Hipotezinin Doğrusal Olmayan Koentegrasyon Testleri İle Analizi
		Halil İbrahim GÜNDÜZ Ferda YERDELEN TATOĞLU	Akdeniz Ülkelerinde Turizm Gelirleri ile Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Hata Düzeltme Modeli Analizi
		Halil İbrahim GÜNDÜZ Ferda YERDELEN TATOĞLU	OECD Ülkeleri İçin Sağlık Harcamalarında Yakınsama Olgusu Geçerli midir? İkinci Kuşak Panel Birimi Kök

			Testleri
15:30 – 16:30	Parallel Session V	Hall 4 Chair Person: Ass. Prof.Dr. Ali Faruk AÇIKGÖZ	
		Serda GÜZEL	The Seven Standards Of Textuality: "Holy Thursday" From Songs Of Experience By William Blake
		Volkan TATAR	Birleşmiş Milletler Kapsamında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Uluslararası Tanınma Sorunu
		Ali Faruk AÇIKGÖZ Sudi APAK Celal DEMİRKOL	Non-cash components of net working capital: A long-term outlook of the agriculture sector in Turkey
		Bora YILDIZ	Which Employees are More Prone to be a Careerist: The Role of Big-Five Personality Traits
		Ersoy GÜMÜŞ	Neo-Colonialism: The Explotation Of The Masses By The National Bourgeoisie Ngugi Wa Thiongo's Petals of Blood
		Süreyya DAL Mustafa SEVÜKTEKİN	Effect of Social Assistance on Self-rated Health Status in Turkey
		Fatih GÜLTEKİN	Psychological Harassment At Work In The Context Of Labour Law
16:30 – 17:30	Parallel Session VI	Hall 1 Chair Person: Assoc. Prof.Dr. Nilgün TOSUN	
		Arzu ESEN Ebru DAVULCU	Sosyal Medyada Mahremiyetin İfşası: Namık Kemal Üniversitesi Akademisyenleri Üzerine Yapılan Bir Araştırma
		Latif PINAR Tugay SAYDAM	Amerika Birleşik Devletleri ve Uluslararası Medya
		Nilgün TOSUN Ali İhsan MEŞE Can TEZCAN	Trakya Üniversitesi'nde Uzaktan Eğitim Uygulamaları: 2017 Yılı Değerlendirmesi
		Uğur EYİDİKER Emel POYRAZ	Üniversite Öğrencilerinin Çevre Sorunlarına Olan İlgisinin Değerlendirilmesine Yönelik Bir Araştırma

		Özgür KURT İbrahim COŞKUN	Yetişkin Zihin Engelli Bireye Sahip Ailelerin Çocuklarının Fiziksel Aktivite Düzeylerinin İncelenmesi
		Volkan DEMİRASLAN Dindar ŞİNO Fikret ELALDI	Eğitim ve Öğretimde Büyük Veri
16:30 – 17:30	Parallel Session VI	Hall 2 Chair Person: Assoc. Prof.Dr. Mahmut AKBOLAT	
		Mahmut AKBOLAT Özgün ÜNAL Mustafa AMARAT Bilge Güneş KARAKAYA	İş Yerinde Yalnızlaşmanın İş Performansına Etkisi
		Mahmut AKBOLAT Özgün ÜNAL Mustafa AMARAT Ayşenur KALKAN	Hasta-Hekim İletişiminin Hasta Memnuniyetine Etkisi
		Mahmut AKBOLAT Mustafa AMARAT Özgün ÜNAL Melike ÖZDEMİR	Kurumsal İtibar Algısının Çalışan Memnuniyetine Etkisi
		Burcu YİĞİT	Türkiye'de Mobbing Üzerine Yazılmış Doktora Tezlerinin İçerik Analizi Yöntemi İle Değerlendirilmesi
16:30 – 17:30	Parallel Session VI	Hall 3 Chair Person: Prof.Dr. Ali Fuat ERSOY	
		Ali Fuat ERSOY Gülay GÜNAY	Bir Sosyal Sorun Olarak Yoksulluk: Üniversite Öğrencilerinin Yoksulluğa ilişkin Algıları
		Ali Fuat ERSOY	Üniversite Öğrencilerinin Gençlere Yönelik Sosyal Hizmet Uygulamaları Hakkında Görüşleri
		Elif TURAN Cennete ÜSTEMEL	Belediyelerin Merkezi İdare İlişkileri Bağlamında; Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı
		Nurcan ÖZKAN	Artırılmış Gerçeklik Teknolojisiyle Öğrenmeye Yönelik

		Büşra ŞAFAK	Çalışmalar
		Nurcan ÖZKAN Büşra ŞAFAK	Edirne İlinde Belediye, Halk ve AVM'lerin Geri Dönüşüm Konusunda Görüş ve Düşüncelerinin Araştırılması
		Selma DENEME	"Öğretim Teknolojisi ve Materyal Tasarımı" Dersine Yönelik Öğrenci Görüşleri
		Havva ARABACI Fatih ÇAVDAR	Temel Finansal Tablolar Analizinin Bir Vergi Denetimi Açısından Önemi
		Havva ARABACI	Turizm Sektörünün Ekonomik Büyümeye Etkisi Üzerine Teorik Bir İnceleme
16:30 – 17:30	Parallel Session VI	Hall 4 Chair Person: Prof.Dr. Ayşe UZMAY	
		Çağatay AKDOĞAN	Sorumlu Tüketim ve Üretim Hedefleri Kapsamında Sürdürülebilir Pazarlamanın Değerlendirilmesi
		Seda KARAGÖZ ZEREN Engin DEMİREL	Hayatımızdaki Güncel Gelişmeler: Kripto Paralar
		Hülya SERT Ayşe UZMAY	Hayvan Refahı Politikalarındaki Gelişmeler
		Gökhan ÇINAR Ayşe UZMAY Gökçe KOÇ	Yöneticilerin Problem Çözme Becerileri: Tarım Sektöründe Bir Uygulama
		Gökçe KOÇ Ayşe UZMAY	Süt Sığırcılığı Yetiştiricilerinin İklim Değişikliği Üzerine Gözlemleri: Trakya Bölgesi Örneği
		İsmail ŞAFAK Altay Uğur GÜL	Orman İşletmelerinin Etkinliğinin Veri Zarflama Analizi İle Belirlenmesi
		Hakan ADANACIOĞLU Duran GÜLER İzel SEZER M.Ensar GÜVERCİN	Sakin Şehir Hareketlerinin Sosyo-Ekonomik Etkisi Üzerine Bir Araştırma: Seferihisar İlçesi Örneği
		Rabia SAVCI Halil İbrahim SAYAR Duran GÜLER	Türkiye'de Muz Üretimi, Pazarlaması ve Dış Ticareti

		Gamze SANER	
17:30 – 18:30	Parallel Session VII	Hall 1 Chair Person: Ass. Prof.Dr. Hasan Selçuk ETİ	
		Ahmet CİVANOĞLU Murat DERİN	Güncel Verilerle Batı Trakya Türk Basın Yayını
		Olkan SENEMOĞLU Coşkun BORLAT	1989 Zorunlu Göçü, Göçmenlerin Sosyal Entegrasyonu ve Kuşaklararası Kimlik Algısı: Çanakkale Şirinköy Bulgaristan Göçmenleri Üzerine Bir Araştırma
		Arzu AKAR GENÇER Neslihan ERDEM Kübra KARAASLAN	Çocukların Dış Mekan Oyun Alanlarının Kullanımına İlişkin Kültürlerarası Karşılaştırma (Kırklareli-Balıkesir-Silistre, Bulgaristan)
		İbrahim Fevzi GÜVEN	Balkanlardan Suriye ve Irak'taki Çatışmalara Yabancı Savaşçı Katılımını Etkileyen Faktörler
		Büşra KILIÇ	"Seçici" İnsancıllık: Mülteci Krizinde Türkiye ve Avrupa Birliği Politikaları ile Geri Kabul Anlaşmasının Değerlendirilmesi
		Mehmet Arif TÜRKDOĞAN	Mülteci Krizi Bağlamında Macaristan'ın Sığınma Politikaları
17:30 – 18:30	Parallel Session VII	Hall 2 Chair Person: Ass. Prof.Dr. Ahmet Yağmur ERSOY	
		Ahmet Yağmur ERSOY Metin SAYGILI	Dış Ticaret Girişimciliğini Etkileyen Faktörler Üzerine Bir Araştırma
		Ahmet Yağmur ERSOY Metin SAYGILI	Dış Ticaret Girişimcilerinin Karşılaştıkları Engeller ve Çözüm Önerileri
		Hasan LATİF Ceylan GAZİ UÇKUN Metin SAYGILI	Gençlik Liderlik Özellikleri İle Beş Faktör Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi
		M. Kenan TERZİOĞLU	Faiz Oranı – Döviz Kuru Dinamikleri
		Murat ÇETİN Gülçin KAYA	İnovasyon ve Ekonomik Büyüme (Kalkınma) İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme
		Murat ÇETİN	Ticari Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme İlişkisi:

		Aminullah RAHMANİ	Türkiye Ekonomisi Üzerine Ampirik Bir Araştırma
17:30 – 18:30	Parallel Session VII	Hall 3 Chair Person: Assoc. Prof. Dr. Ozan HOVARDAOĞLU	
		Ozan HOVARDAOĞLU Seda ÇALIŞIR-HOVARDAOĞLU	Türkiye'de Kentten Kıra Geri Dönen Nüfus ve Yakın Kırsaldaki Yerleşmelerde Mekansal Dönüşüm: Kayseri Örneği
		Seda ÇALIŞIR-HOVARDAOĞLU Ozan HOVARDAOĞLU	Sürdürülebilir Kırsal Gelişmede Doğal ve Tarihi Çevre için Turizm Odaklı Planlama Yaklaşımlarının Değerlendirilmesi: Ankara Kırsal Yerleşmeleri
		Bilge Ceren ACER	Endüstri 4.0 ile Birlikte Oluşacak Yeni Pazarlama Dönemi Anlayışına ve Tüketici Davranışlarına Yönelik Öngörüler
		Alpay HEKİMLER Özkan EDEMİR	Endüstri 4.0 Tartışmaları Işığında Türkiye'nin İşgücü Yapısı ve Geleceği Üzerine Düşünceler
		Mehmet AVCI Semih ÇAĞAN Kutay GÖKDENİZ	Muğla'da Faaliyet Gösteren Mermer İşletmelerinin Yenilik Yeteneklerinin ve Rekabet Güçlerinin Analizi
17:30 – 18:30	Parallel Session VII	Hall 4 Chair Person: Ass. Prof.Dr. Mansur KOÇİNKAĞ	
		Muhammed TAĞ	19. yy Ortalarında Osmanlı'da Müslim ve Gayrimüslim Romanların İktisadî Yapısına Dair Bir Değerlendirme
		Hakan SAVRAN	İkinci Dünya Savaşının Balkanlara Yayılması ve Türkiye'nin Buna Gösterdiği Refleksler
		Figen BÜYÜKAKIN	Türk Finans Sisteminde İslami Bankacılık ve Risk Yönetiminin Değerlendirilmesi
		Mansur KOÇİNKAĞ	İmâm Şâfiî'ye Göre Fıkıh İlmi Açısından Hadisin İsnadının Sahih Olması Yeterli midir?
		Selahatti AKTI	Kötülük Problemi Karşısında Tanrı'nın Adaletini Savunmada Augustinus Ve İrenaeus Örneği
		Zelal BAYRAM	18. Yüzyıl Ortasında Selanik'ten Divan-ı Hümayun'a Gönderilen Şikâyetler

		Mürsel BAYRAM	Balkan ve Afrika Devletleri Arasındaki İlişkilerin Tarihsel Bağlamı (1950-1990)

Sunday Sessions

10:00 – 11:00	Parallel Session I	Hall 1 Chair Person: Assoc. Prof.Dr. Mustafa ÇALIŞIR	
		Sinem YAVUZ Hakan YAVUZ	Türkiye'nin Avrupa Birliği İlerleme Raporları Doğrultusunda Çevre Faslının Değerlendirilmesi
		Sinem YAVUZ Hakan YAVUZ	Almanya'da Bütçe Hazırlama Süreci: Türkiye'ye İlişkin Karşılaştırma
		Hakan YAVUZ Sinem YAVUZ	Çok Taraflı Konferanslar Işığında Türkiye'nin Çevre Politikası
		Süleyman BAKKAL Kartal TÜRK Dilek TÜRK	Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türk Dış Ticareti İçerisindeki Yeri
		Kartal TÜRK Süleyman BAKKAL Dilek TÜRK	Türkiye İle Avrupa Birliği Dış Ticaretinin Fasıllar Bazında Teknoloji Düzeylerine Göre Karşılaştırılması(2006-2016)
		Mustafa ÇALIŞIR Yasin ATALAY	Türkiye'de Finansal Sektörde Faaliyet Gösteren Kurumlar ve Performansları
10:00 – 11:00	Parallel Session I	Hall 2 Chair Person: Prof.Dr. Mahmut GÜLER	
		Hakan YAŞ	Kırdan Kente Göçün Nedenlerinin Havsa Özelinde Belirlenmesi
		Serol KARALAR Işıl USTA Yasemin KOLDERE AKIN Sedef ZEYREKLİ YAŞ Seyhan BİLİR GÜLER Mahmut GÜLER	İç Paydaş Olarak Akademik ve İdari Personelin Memnuniyet Düzeylerinin İncelenmesi: Bir Devlet Üniversitesi Örneği

		Işıl USTA Serol KARALAR Yasemin KOLDERE AKIN Seyhan BİLİR GÜLER Sedef ZEYREKLİ YAŞ Mahmut GÜLER	Öğrencilerin Üniversite Memnuniyet Düzeylerinin İncelenmesi: Bir Devlet Üniversitesi Örneği
		Sedef ZEYREKLİ YAŞ	Sivil İtaatsizlik Kapsamında 'Duran Adam' Eylemlerinin Değerlendirilmesi
		Neslihan ASLAN Hediye ARSLAN ÖZKAN	Hemşirelerin Mizah Tarzları ile Stres Düzeyleri Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi
10:00 – 11:00	Parallel Session I	Hall 3 Chair Person: Ass. Prof.Dr. Mustafa ÇANAKÇIOĞLU	
		Derya ÖZTÜRK Ebru ONURLUBAŞ	Yeşil Tedarik Zinciri Uygulamalarının İşletme Performansına Etkisi: Gıda-Ambalaj Sektörü TR83 Bölgesi Örneği
		Ebru ONURLUBAŞ Derya ÖZTÜRK	Market Markalarında Tüketicilerin Gıda Güvenliği Algısı: Antalya İli Örneği
		Zübeyir BAĞCI Türkmen Taşer AKBAŞ	Etik Liderlik Davranışlarının Çalışanların Örgütsel Adalet Algıları Üzerindeki Etkisini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma
		Zübeyir BAĞCI Türkmen Taşer AKBAŞ	Örgütsel Sinizm İle Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişki: Banka Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma
		Pelin KILVAN Süleyman BARUTÇU	Endüstriyel Satın Alımlardaki Tedarikçi İlişkilerinde Güven ve Operasyonel İş Birliğinin Etkisi: Denizli Tekstil Firmalarında Bir Araştırma
		Mustafa ÇANAKÇIOĞLU	TMS, BOBİ FRS ve VUK Açısından Stoklarda Değerleme Farklılıkları
10:00 – 11:00	Parallel Session I	Hall 4 Chair Person: Assoc. Prof.Dr. Öznur ÜMİT	
		Fatih Çağatay CENGİZ	Divergent Domestic Processes For Turkey And The European Union With Regard to Convergent Migration

			Policies
		Hande ÜNSAL	Vatandaşlık Satın Alınabilir mi?: Vatandaşlığın Ekonomik Katkılara Dayanarak Kazandırılması"
		Öznur ÜMİT	BRICS Ülkeleri ve Türkiye'nin Makro Ekonomik Göstergelerinin Karşılaştırılması: 2013-2016 Dönemi
		Dilek ALTAŞ Gülen ARIKAN Ceren CAMKIRAN	Ülkelerin Sefalet Endeksi Verilerinin Çok Değişkenli İSTATİSTİK Teknikler ile İncelenmesi
		Selahattin GÜRİŞ Melek ASTAR	Ekonomik Büyüme ve Dışa Açıklık Arasındaki İlişki Üzerinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Aracılık Etkisi: Türkiye Örneği
		Bilge BÜYÜKŞİRİN Emre ATILGAN	Toplu Nüfus Hareketleri: Suriyeli Mülteciler ve Türkiye Üzerindeki Etkileri
		Meryem Filiz BAŞTÜRK	2008 Finansal Krizinin Ardından Maliye Politikalarının Yeniden Yükselişi
11:00 – 12:00	Parallel Session II	Hall 1 Chair Person: Prof.Dr. Cüneyt KOYUNCU	
		Ersan ÖZKAN Nurtaç IRAZ	Türkiye'de Kayıtdışı Ekonomi ve Kayıt Dışı Ekonomi ile Mücadelede Vergi Politikalarının Etkinliği
		Cüneyt KOYUNCU Öznur SÜYEN	Portföy Yatırımları İnsani Kalknmışlığı Etkiler Mi?: Panel Kanıt
		Jülide YALINKAYA KOYUNCU İbrahim SÜYEN	Portföy Yatırımlarının Dış Ticaret Üzerine Etkisi: Panel Analiz
		Eda ÖZEN Jülide Yalçınkaya KOYUNCU	Türkiye'de Tasarruf ve Milli Gelir Arasında Uzun Dönemli bir İlişki Varmıdır?: ARDL Analizi
		Jülide Yalçınkaya KOYUNCU Eda ÖZEN	Kayıt Dışı Ekonomik Faaliyetler Ekonomik Büyümeyi Etkiler mi?: Panel Kanıt
		Jülide Yalçınkaya KOYUNCU Eda ÖZEN	Yurtiçi Kredilerinin Yatırım Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği
		Serkan VARSAK Cüneyt KOYUNCU	Parasal Taban ve Enflasyon Arasındaki Uzun Dönemli İlişkinin Analizi: Türkiye Örneği
		Jülide YALÇINKAYA KOYUNCU	Yolsuzluğun Kayıt Dışı Ekonomi Üzerindeki Rolü: Panel

		Serkan VARSAK	Analiz
		Duygu ÖZKAN	Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler (KOBİ'LER) Krizler ve İstihdam
11:00 – 12:00	Parallel Session II	Hall 2 Chair Person: Aykut PAJO	
		Esra BÜDÜN Aykut PAJO	Cıttaslow Felsefesinin İletilmesinde Bir Araç Olarak Belediye Web Sayfaları
		Aykut PAJO Esra BÜDÜN	Cıttaslow Kentlerinin "Sakinlik" Düzeylerine İlişkin Bir Değerlendirme: Türkiye Cıttaslow Ağı
		Arda GÖKSU	Devlet Konservatuvarlarında Türk Müziği Çalgılarının Eğitiminde Kullanılan Materyaller Üzerine Bir Araştırma
		Hüseyin KOTAMAN	Öğretmen Adaylarının İletişim Becerilerinin Duygusal Beceri Programı İle Geliştirilmesi
		Fatma CEYLAN	Mentorluk ve Mentorluğun Bireysel Kariyere Etkisi
11:00 – 12:00	Parallel Session II	Hall 3 Chair Person: Ass. Prof.Dr. Serdar ORHAN	
		Faruk YAHŞİ	Siyasal İletişimde Sosyal Medyanın Kullanımı: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Örneği
		Serdar ORHAN	Engellilere Yönelik Yaklaşımlarda Türk Ailesinin Engelli Algılaması
		Serdar ORHAN	Engelli İstihdam Yöntemlerinin Engelli İstihdamı Üzerindeki Etkinliği Üzerine Bir Araştırma
		Serdar ORHAN Çağatay AKALIN	İş Sağlığı ve Güvenliğinde İşverenlerin Hukuki Sorumluluğunun Mahiyeti
		Hamdiye ERKAN Kıymet ÇALIYURT	Bankacılık Sektöründe Çevresel Sürdürebilirlik
11:00 – 12:00	Parallel Session II	Hall 4 Chair Person: Ass. Prof.Dr. Menekşe KILIÇASLAN	
		Esin Benhür AKTÜRK	Innovation in the Banking Sector
		Menekşe KILIÇARSLAN Esin Benhür AKTÜRK	A Research on Leadership Status of Managers in the Health Sector

		Menekşe KILIÇARSLAN Esin Benhür AKTÜRK	Health Tourism in Turkey and the World
		Menekşe KILIÇARSLAN	Publications About Lean Practices in Health Institutions
		Rana ÖZYURT KAPTANOĞLU Menekşe KILIÇARSLAN	The Effect of Lean Implementation on Brand Loyalty
		Rana ÖZYURT KAPATANOĞLU Menekşe KILIÇARSLAN Melis SOYER	Sağlık Kurumlarında İletişim Sorunları ve Çözümleri Üzerine bir Araştırma
12:00 – 13:00	Parallel Session III	Hall 1 Chair Person: Ass.Prof. Dr. Halil KURT	
		Halil KURT Ayşe YAŞAR	Balkan Yarımadası'nın Jeopolitiği
		Halil KURT Ayşe YAŞAR	Dayton Antlaşması (Aralık/1995) Öncesi ve Sonrasında Bosna-Hersek'in Demografik Yapısı
		Ali ERKEN	Vaso Cubriloviç ve "Arnavutların Göçü"
		Ertuğrul ÇAM	Osmanlı İmparatorluğu'nda Çiftlikler (1848-1874): Hekimbaşı, Çavuşbaşı ve Alemdağ Örnekleri
12:00 – 13:00	Parallel Session III	Hall 2 Chair Person: Ass. Prof.Dr. Zehra Nuray NİŞANCI	
		Zehra Nuray NİŞANCI Yusufcan ÖZDOĞAN Filiz Eren BÖLÜKTEPE	Dışarıda Yemek Yeme Davranışının Nedenlerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma: İzmir İli Örneği
		Hüseyin SEVGİ Bora YENİHAN	Playbour and User Generated Content in the Context of Digital Labour
		Hüseyin SEVGİ	Türkiye'de Toplumsal Meşruiyet Çıkmazında Sendikalar ve Sosyal Medya
		Hulusi Ekber KAYA	Ekonomik Entegrasyonda Bölgesel Bir Eğilim: ASEAN
		Muharrem BAKKAL Süreyya BAKKAL	Avrupa Birliğinin Tarihsel Gelişimi, Gümrük Birliği ve Türkiye
		Muharrem BAKKAL Süreyya BAKKAL	Atatürk Dönemi İktisat Politikalarının Bir Değerlendirilmesi

12:00 – 13:00	Parallel Session III	Hall 3 Chair Person: Prof.Dr. Sevinç MADEN	
		Yücel Atila ŞEHİRLİ	Demokrasi Kavramına İlişkin Sınıf Eğitimi Öğretmen Adaylarının Metaforik Algıları
		Yücel Atila ŞEHİRLİ	Egemenlik/Hâkimiyet Kavramına İlişkin Sınıf Eğitimi Öğretmen Adaylarının Metaforik Algıları
		Sevinç MADEN Tuğba ÇARIKÇI KULA Selim POLAT Bilal Erdi Yıldız	A1 Düzeyindeki 'ACH SOOO! Grundstufe 2' Adlı İlkokul 2. Sınıf Almanca Ders Kitabında Kültürel Öğelerin İncelenmesi ve Değerlendirilmesi
		Sevinç MADEN Oğuz YURTSEVER Tuğba ÇARIKÇI KULA	Yabancı Dil Olarak Almanca Öğretim Ve Öğrenim Sürecini Ek Materyaller, Çeşitli Aktiviteler ve Alıştırmalar İle Destekleyen İnternet Sitelerine İlişkin Öğrenci Görüşleri
		Coşkun DOĞAN	Kültürlerarası Bir Aktarım Aracı Olarak Çeviri Eylemi
		Coşkun DOĞAN	Değişen Çevirmen Kimliğinin Çeviri Eylemine Etkileri
13:00 – 13:30	Lunch		
13:30 – 14:30	Parallel Session IV	Hall 1 Chair Person: Prof.Dr. Nevin DEMİRBAŞ	
		Özge CAN NİYAZ Nevin DEMİRBAŞ	Priority Order of Basic Variables Affecting Honey Consumption: Case Study of Canakkale Province
		Özge CAN NİYAZ Nevin DEMİRBAŞ	Determination of Variables Affecting Honey Consumption Quantity: Case Study of Canakkale Province
		Duygu AKTÜRK Murat TEKİNER Hasan ARISOY	Determination of Irrigation Costs for Agricultural Enterprises: Konya SHW Small Scale Irrigation Projects
		Murat TEKİNER Duygu AKTÜRK Hasan ARISOY	Assessment of Irrigation Systems Performance with Financial Indicators of Some SHW Small Irrigation Projects in Konya
		Özgür KAHRAMAN	The Possibility of Using Treated Wastewater in

		Arda AKÇAL	Ornamental Plants
		Özgür KAHRAMAN	The Usage of Sewage Sludge in Bulbous Plants Cultivation
		Melda KONDAL	Tekirdağ İlinde Süt Sektörü
13:30 – 14:30	Parallel Session IV	Hall 2 Chair Person: Assoc.Prof.Dr. Ayşe TEKDAL FİLDİŞ	
		Şafak GÜNDÜZ	What is and is not Execuiive Coaching?
		Şükrü Anıl TOYGAR Derya KARA	An Examination of Healthcare Professionals' Quality of Work Life: Ankara Example
		Ayşe TEKDAL FİLDİŞ	What is the Significance of the Trump Administration in Recognizing Jerusalem as Israel's Capital?
		Ayşe TEKDAL FİLDİŞ	Reforms in the Ottoman Empire and Their Influence in Awakening Nationalist Ideology within Its Minority Communities
		Rüştü ILGAR	Medical Waste Management: Sample of Canakkale
		Nilüfer SERİNİKLİ	The Attitudes of the Micro Female Entrepreneurs in the Rural Area Towards Becoming a Cooperative
		Ömer AZABAĞAOĞLU Batuhan İLHAN	Leasing and Its Applications
		Ömer AZABAĞAOĞLU Ali DEMİRHAN	The Impact of Performance Based Wage System On Occupational Motivation
13:30 – 14:30	Parallel Session IV	Hall 3 Chair Person: Prof.Dr. Cem SAATÇİOĞLU	
		Zafer CESUR Salih MEMİŞ Barış DEMİR Ömer GÜNGÖR	Elektronik Ortamda Girişimcilik: Elektronik Ticaret Ve Sosyal Medyanın Girişimcilik Üzerine Etkileri
		Zafer CESUR Salih MEMİŞ Ömer GÜNGÖR Barış DEMİR	Marka Bağlamında Marka Adı Kavramının Pazarlama ve Hukuk Açısından Değerlendirilmesi

		Zafer CESUR Salih MEMİŞ Ömer GÜNGÖR Barış DEMİR	Seçmenlerin, Parti (Politik Marka) Tercihini Belirleyen Faktörlerin Politik Pazarlama Bağlamında Ortaya Çıkarılmasına Yönelik Bir Araştırma
		Salih MEMİŞ Zafer CESUR	Tüketicilerin Helal Sertifikalı Ürün Tercihini Etkileyen Faktörleri ve Algılamalarını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma
		Murat GEZERAVCI Güler ALKAN	Deniz Kazası, Olayı ve Ramak Kala Raporlamaları
13:30 – 14:30	Parallel Session IV	Hall 4 Chair Person: Assoc.Prof.Dr. Cemal İYEM	
		Cemal İYEM Emel İSLAMOĞLU Sinem YILDIRIMALP	Türkiye'de Kadın Çalışanlarda Rol Çatışmasının İş Tatminine Etkisi: Kamu ve Özel Sektör Karşılaştırması
		Cemal İYEM Adem KARAKAŞ	Türkiye'de İnsan Kaynakları Profesyonellerinin Değerleri: Schwartz'ın Değeler Ölçeği Kapsamında Bir Analiz
		Alper GÜZEL	Sağlık Çalışanları ve Sosyal Medya: Özel Bir Hastane Örneği
		Adnan ÇELİK Mehmet KAPLAN Berna TURAK KAPLAN	Benlik Saygısının Duygu Düzenleme Üzerine Etkisi: Uzman Doktorlar Odaklı Bir Araştırma
14:30 – 15:30	Parallel Session V	Hall 1 Chair Person: Ass. Prof.Dr. Ahmet Süreyya KOÇTÜRK	
		Ozan Hikmet ARICAN Güzide Öncü EROĞLU PEKTAŞ	Yaşam Değerleri Ve Tarzları (Vals) Modelinin, Kocaeli Üniversitesi Denizcilik Fakültesi Öğrencileri Üzerindeki Rolüne Dair Kantitatif Bir Araştırma
		Hasan BOYNUKARA Cengiz KARAGÖZ	Küreselleşme ve Dil Değişimleri
		Belis ŞAHİN	Suskunluk Sarmalı Kavramının Mahalle Baskısı Örneği Üzerine İncelenmesi

		Ahmet Süreyya KOÇTÜRK	Fotoğraf Sanatı ve Kolaj ile Yeni Gerçeklik Kavramı
14:30 – 15:30	Parallel Session V	Hall 2 Chair Person: Assoc.Prof.Dr. Emel İSLAMOĞLU	
		Emel İSLAMOĞLU Sinem YILDIRIMALP Cemal İYEM	Alışveriş Merkezlerinde Çalışanların Çalışma Hayatında Karşılaştıkları Sorunları Tespit Etmeye Yönelik Bir Araştırma
		Adem KARAKAŞ Cemal İYEM	İnsani Gelişmişlik Endeksi, Gelir Dağılımı ve Suç Oranları Bağlamında Türkiye'de Sosyal Politika ve Eğitim Üzerine Bir Değerlendirme
		Sinem YILDIRIMALP Cemal İYEM Emel İSLAMOĞLU	Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sorunlarına Yönelik Bir Araştırma
		Sinem YILDIRIMALP Atilla YILDIRIMALP	Maskot Kullanımının Marka Farkındalığına Etkisi
		Mevsim Çağla CENGİZ	BASİSEN'in Yetkili Olduğu Bankaların Sosyal Haklar Bakımından Son 5 Yıldaki Toplu İş Sözleşmelerinin İçerik Analizi
14:30 – 15:30	Parallel Session V	Hall 3 Chair Person: Assoc.Prof.Dr. Faruk AKIN	
		Faruk AKIN	Türkiye'de Bireysel Emeklilik Sisteminin 2003-2017 Dönemindeki Performansının Analizi
		Faruk AKIN	CIVETS Ekonomilerinin 2007-2016 Dönemindeki Makroekonomik Performanslarının Karşılaştırmalı Analizi
		Faruk AKIN Behlül ERSOY	Finansal Okuryazarlığın Tasarruflar Üzerindeki Etkisi Üzerine Bir Araştırma
		Faruk AKIN Behlül ERSOY Tuna KARTALOĞLU	Küresel Kriz Öncesi ve Sonrası Dönemde Türk Sigortacılık Sektörünün Yapısal Analizi
		Feride DOĞANER GÖNEL Gökçe DAĞLI	Türkiye'de 1980 Sonrası Liberalleşmenin İstenmeyen Sonucu: Eğitimli Genç Nüfus İşsizliği

14:30 – 15:30	Parallel Session V	Hall 4 Chair Person: Assoc. Prof.Dr. Hakan EVİN	
		Aykut AYBAŞ Aykut PAJO	Türk Mutfağında Ihlamur ile Hazırlanan Yiyecek ve İçecek Uygulamaları
		Aykut AYBAŞ Aykut PAJO Kaplan UĞURLU	Cıttaslow Kentleri İçin Gastronomik Faaliyetlerin Önemi
		H.Burçin HENDEN ŞOLT	Yönetişim Yaklaşımlı Kent Yönetimi ve Kadın Dostu Kentler
		Hakan EVİN Berkan DEMİRAL	Yerel Kalkınma ve Markalaşma
15:30 – 16:30	Parallel Session VI	Hall 1 Chair Person: Ass. Prof.Dr. Cahit ŞANVER	
		Nuray DEMİREL ARICI	Muhasebe Meslek Mensuplarının Sorunlarına Akademik Perspektiften Bakış
		Cahit ŞANVER Mustafa ÇALIŞIR	Kripto Paralar, Alım Satımı ve KDV
		İhsan GÜLAY	Yönetim ve Strateji
		İbrahim TÜRKMEN Şerafettin ERTEN Emine ÇETİN ASLAN	KOSGEB Uygulamalı Girişimcilik Eğitimlerinin Etkililiğinin Değerlendirilmesi: Uşak İli Örneği
		Özge EROL Turan PAKSOY	Çok Kriterli Karar Verme Yöntemine Dayalı Yeşil Tedarikçi Seçimi: Bir İşletme Uygulaması
		Ümit İZMEN	Yeni Sanayi Devrimine Türkiye BİT Sektörünün Uyumu
15:30 – 16:30	Parallel Session VI	Hall 2 Chair Person: Prof.Dr. Erdoğan GÜNEŞ	
		Rasim YILMAZ	The Future of Industrial Zones in Turkey
		Rasim YILMAZ	The Causality Between Interest Rate and Inflation Rate in Turkey: Revisited

		Nurdan TUNA GÜNEŞ Özge HORZUM Erdoğan GÜNEŞ	Managing Food Safety in Freshly Consumed Horticultural Products
		Ralyo RALEV	Municipal Budget and Decentralization Processes in Bulgaria: Tools and Opportunities for Sustainable Regional Development and Quality Public Services
		Yordan ROGACHEV	Financial Crises Management and Financial Security as Part of the National Security System of Bulgaria
15:30 – 16:30	Parallel Session VI	Hall 3 Chair Person: Prof.Dr. Ahmet KUBAŞ	
		Kaan KAPAN Tülay KAPAN	Sosyal Medyanın Turistlerin Tatil Mekanı Seçimi Üzerindeki Etkileri: Salda Gölü Örneği (Türkiye'nin Maldivleri)
		Tülay KAPAN Kaan KAPAN	Turizm Bağlamında Tercih Edilen Mekânların Statü Aracı Olarak Kullanılması: Otel Değil Statü Seçmek!
		Ahmet KUBAŞ	İnovasyon ve Ar-Ge Destekleri
		Ahmet KUBAŞ Recep ERBAY	Girişimcilik Eğitiminin Etkinliği
15:30 – 16:30	Parallel Session VI	Hall 4 Chair Person: Assoc. Prof.Dr. Stefka TIMAREVA	
		Natally STOYANOVA	Specific for the Agricultural Sector Obstacles to Introduce Innovations in Micro and Small Enterprises
		Gentian PICARI	Capital Markets in Balkan Countries
		Elena NIKOLOVA	Opportunities for Restoration of Olives from Frost in the Rhodope Mountain Massif
		Elena NIKOLOVA Dimitar YAKIMOV Teodora ILIEVA	Influence of Ecosist-Arbanasi on the Productive Possibilities of Stevia
		Maryana KUZMA Iryna KLOPOVA	Turkey-Ukraine Relations since 1990 until Nowadays
		Svetla DIMITROVA	Possibilities for Rice Growing Under Non-Flooded

			Conditions
		Stefka TIMAREVA	Analysis of the Rural Development Policies and Strategies in Bulgaria for the Period 2014-2020
16:30 – 17:00		Hall 1	Closing Cerenomy

CONTENTS

Modern Challenges to the Higher Education Funding System of Bulgaria in the Context of Ensuring Efficiency, Quality and Competitiveness in HEIs 1
Electronic Agreements As Act In The Development Of Electronic Trade 8
Specific For The Agricultural Sector Obstacles To Introduce Innovations IN Micro And Small Enterprises 16
İş Yerinde Yalnızlaşmanın İş Performansına Etkisi 24
İmâm Şâfiî'ye Göre Fıkıh İlmi Açısından Hadisin İsnadının Sahîh Olması Yeterli midir? 30
Muğla'da Faaliyet Gösteren Mermer İşletmelerinin Yenilik Yeteneklerinin ve Rekabet Güçlerinin Analizi 37
Türkiye'de Kadınların İstihdamını Etkileyen Faktörlerin Ve Çözüm Yollarının İncelenmesi 48
2008 Finansal Krizinin Ardından Maliye Politikalarının Yeniden Yükselişi 62
Devletler ve Merkez Bankaları Out, Kripto Paralar (Dijital Paralar) İn, Mi? 69
Ticari Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Ekonomisi Üzerine Ampirik Bir Araştırma 75
Türkiye Ekonomisinde Bütçe Açıkları, Nedenleri ve Finansman Yöntemleri Üzerine Bir Değerlendirme 86
İnovasyon ve Ekonomik Büyüme (Kalkınma) İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme 94
Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi Üzerine Teorik Bir Değerlendirme 102
Sosyal Politika Perspektifiyle Türkiye'de GSYİH'nın İller Arası Dağılımından Kaynaklanan Sosyal Refah Kaybının Analizi (2004-2014) 111
Sosyal Politika Perspektifiyle Türkiye'de Tasarruf Mevduatının İller Arası Dağılımından Kaynaklanan Sosyal Refah Kaybının Analizi (2000-2016) 117
Deniz Kazası, Olayı ve Ramak Kala Raporlamaları 124
Konya'daki DSİ Küçük Sulama Projelerinde Performansın Ekonomik Göstergelerle Değerlendirilmesi 141
Kripto Paralar ve Para & Maliye Politikalarına Muhtemel Yansımaları 150
Türkiye'de Finansal Sektörde Faaliyet Gösteren Kurumlar Ve Performansları 164
Tms, Bobi Frs Ve Vuk Açısından Stoklarda Değerleme Farklılıkları 175
Reklam ve Tüketim İlişkisinin Kazanan ve Kaybedenleri 185
Sanayileşmiş Kapitalizmin Küresel Krizlerinin Armağanı: Yoksulluk ve Gelir Dağılımı Adaletsizliği 197
Tüketim Ekonomisinin Bir Eylemi Olarak Sosyo-Ekonomik Maliyetiyle Planlı Eskitme 207
Sürdürülebilir Kalkınma Politikalarıyla Orta Gelir Tuzağından Çıkış 221
Balkan ve Afrika Devletleri Arasındaki İlişkilerin Tarihsel Bağlamı (1950-1990) 229
What May Be The Possible Results Of Visa Exemption Between Turkey and European Union? 242
Tarımsal Alanda Tedarik Zincirindeki Güvenin Sektörel Etkisi Üzerine Bir Analiz 254
Restoran Hizmet Kalitesi Boyutlarının, Müşterilerin Demografik Özelliklerine Göre İncelenmesi: Tekirdağ'da Bir Uygulama 263
Endüstri 4.0 ve Akıllı Üretim Sistemleri 273
Türkiye'de "İyi Büyüme" ve İstihdam İlişkisi 284
Muhasebe Meslek Mensuplarının Sorunlarına Akademik Perspektiften Bakış 293
Artırılmış Gerçeklik Teknolojisiyle Öğrenmeye Yönelik Çalışmalar 300
Edirne İlinde Belediye, Halk ve AVM'lerin Geri Dönüşüm Konusunda Görüş ve Düşüncelerinin Araştırılması 307
Yaşam Değerleri ve Tarzları (Vals) Modelinin, Kocaeli Üniversitesi Denizcilik Fakültesi Öğrencileri Üzerindeki Rolüne Dair Kantitatif Bir Araştırma 317
Türkiye'de Kentten Kıra Geri Dönen Nüfus ve Yakın Kırsaldaki Yerleşmelerde Mekansal Dönüşüm: Kayseri Örneği 329
Çok Kriterli Karar Verme Yöntemine Dayalı Yeşil Tedarikçi Seçimi: Bir İşletme Uygulaması 339
Soğanlı Bitkiler Yetiştiriciliğinde Atık Su Arıtma Çamurunun Kullanımı 349
The Usage of Sewage Sludge in Bulbous Plants Cultivation 349
Atık Su Arıtma Suyunun Süs Bitkilerinde Kullanım Olanağı 352
Yetişkin Zihin Engelli Bireye Sahip Ailelerin Çocuklarının Fiziksel Aktivite Düzeylerinin İncelenmesi 357
BRICS Ülkeleri ve Türkiye'nin Makro Ekonomik Göstergelerini Karşılaştırılması: 2013-2016 Dönemi 366
Türkiye'de Muz Üretim, Pazarlaması ve Dış Ticareti 379
The Future of Industrial Zones in Turkey 391

The Causality Between Interest Rate and Inflation in Turkey: Revisited....396
Yeni Gümrük Kanunu Taslağının Vergilemeye İlişkin Hükümlerinin Değerlendirilmesi....401
Yeni Gümrük Kanunu Taslağının Cezalandırmaya İlişkin Hükümlerinin Değerlendirilmesi....411
Türkiye'de Uluslararası Bankacılık ve Dış Ticaret....421
A ve B Tipi Kişilik Özellikleri İle İş Stresi Arasındaki İlişki....450
Akıllı Telefonların İş Yaşamındaki Rolüne İlişkin Bir İnceleme....454
Türk İş Hukukunda Esnekleşme Serüveni: Özel İstihdam Büroları....460
Klasik Anlayıştan Modern Tarıma Geçişin Gelir Dağılımına Etkileri : Türkiye Örneği....466
Sürdürülebilir Kırsal Gelişmede Doğal ve Tarihi Çevre için Turizm Odaklı Planlama Yaklaşımlarının Değerlendirilmesi: Ankara Kırsal Yerleşmeleri....477
Hayatımızdaki Güncel Gelişmeler: Kripto Paralar....488
Sivil İtaatsizlik Kapsamında 'Duran Adam' Eylemlerinin Değerlendirilmesi....497
Türkiye'de Sosyal Devlet Var mı?: Sosyal Yardım Üzerinden Bir Değerlendirme....504
Kötülük Problemi Karşısında Tanrı'nın Adaletini Savunmada Augustinus Ve İrenaeus Örneği....520
Liderlik Davranışlarının Çatışma Yönetimi Üzerine Etkisi: Bir Alan Araştırması....525
Tüketicilerin Özel Markalı Ürünlerle İlgili Şikayetlerine Yönelik Bir Araştırma....532
Municipal Budget and Decentralization Processes iIn Bulgaria: Tools and Opportunities for Sustainable Regional Development and Quality Public Services....538
Tobacco Productıon in Macedonıa....546
Contemporary Aspect Of The Implementatıon Of E-marketıng In Macedonıan Agribusiness....550
Conceptual Model For Effective Project Portfolio Management....554
Analysis Of The Rural Development Policies And Strategies In Bulgaria For The Period 2014-2020....564
Possibilities For Rice Growing Under Non-Flooded Conditions....575
Engellil İstihdam Yöntemlerinin Engelli İstihdamı Üzerindeki Etkinliği Üzerine Bir Araştırma....580
Engellilere Yönelik Yaklaşımlarda Türk Ailesinin Engelli Algılaması....591
İç Paydaş Olarak Akademik ve İdari Personelin Memnuniyet Düzeylerinin İncelenmesi: Bir Devlet Üniversitesi Örneği....601
Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan'ın Ekonomisine Bir Bakış....616
Endüstriyel Satın Alımlardaki Tedarikçi İlişkilerinde Güven ve Operasyonel İş Birliğinin Etkisi: Denizli Tekstil Firmalarında Bir Araştırma....624
Yapısal Eşitlik Modellemesinin Ormancılığın Sosyal Alanında Kullanılma Olanakları....633
Potentials of Wastewater Through An Economıc Perspective....649
Risk and Risk Management in Agriculture....655
Türkiye ve Hatay (Cilvegözü) Sınır Ticaretinin Değerlendirilmesi....660
Çalışanların Kişilik Özelliklerinin İş Tatmini Ve Örgütsel Değişime Olan Etkileri: Bir Alan Araştırması....667
Üniversite Öğrencilerinin Çevre Sorunlarına Olan İlgisinin Değerlendirilmesine Yönelik Bir Araştırma....676
Eğitim ve Öğretimde Büyük Veri....686
Türkiye'de Gümrüklerde Elektronik Belge Kullanımı ve Verimliliği....699
Hastanelerde ABC ve VED Analizi ile Stok Yönetimi....709
Batı Trakya Türklerinin Kimlik İnşasında "Pınar Çocuk" Dergisinin Rolü....723
18. Yüzyıl Ortasında Selanik'ten Divan-ı Hümayun'a Gönderilen Şikâyetler....734
Financial Crises Management and Financial Security as Part of the National Security System of Bulgaria....753
Roles of Traditional Poultry Farming in the Socio-Economic Life of Rural Populations in Benin: Constraints and Suggestions....758
Tıbbi Atık Yönetimi: Çanakkale Örneği....761
Yabancı Dil Olarak Almanca Öğretim Ve Öğrenim Sürecini Ek Materyaller, Çeşitli Aktiviteler ve Alıştırmalar İle Destekleyen İnternet Sitelerine İlişkin Öğrenci Görüşleri....770
A1 Düzeyindeki 'ACH SOOO!' Grundstufe 2' Adlı İlkokul 2. Sınıf Almanca Ders Kitabında Kültürel Öğelerin İncelenmesi ve Değerlendirilmesi....784
Seçmenlerin, Parti (Politik Marka) Tercihini Belirleyen Faktörlerin Politik Pazarlama Bağlamında Ortaya Çıkarılmasına Yönelik Bir Araştırma....797

Tüketicilerin Helal Sertifikalı Ürün Tercihini Etkileyen Faktörleri ve Algılamalarını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma 807
Matematik Öğretmenlerinin Materyal Kullanımı 813
Demokrasi Kavramına İlişkin Sınıf Eğitimi Öğretmen Adaylarının Metaforik Algıları 822
Egemenlik/Hâkimiyet Kavramına İlişkin Sınıf Eğitimi Öğretmen Adaylarının Metaforik Algıları 833
Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sorunlarına Yönelik Bir Araştırma 845
Dışarıda Yemek Yeme Davranışının Nedenlerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma: İzmir İli Örneği 851
Türkiye'de Otomotiv Endüstrisi Ve Dış Ticaret Üzerine Etkileri 856

ABSTRACTS 863
Kurumsal İtibar Algısının Çalışan Memnuniyetine Etkisi 864
Hasta-Hekim İletişiminin Hasta Memnuniyetine Etkisi 865
1990'dan Günümüze Türkiye-Ukrayna İlişkileri 866
Mülteci Krizi Bağlamında Macaristan'ın Sığınma Politikaları 867
Tekirdağ İlinde Süt Sektörü 868
Health Tourısm In Turkey And The World 869
Publications About Lean Practices İn Health İnstitutions 870
A Research On Leadershıp Status Of Managers In The Health Sector 871
Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Algıladıkları Sosyal Destek Düzeyinin İncelenmesi 872
BASİSEN'in Yetkili Olduğu Bankaların Sosyal Haklar Bakımından Son 5 Yıldaki Toplu İş Sözleşmelerinin İçerik Analizi 873
Türkiye'de Mesleki Yeterlilik Kurumu'nun Nitelikli İşgücünün Oluşması Adına Yürüttüğü Çalışmaların İncelenmesi 874
Are The New Socıal Movements An Example For The Citizen Participation? 875
Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin Sürdürülebilir Kentleşmeye Etkisi 876
19. yy Ortalarında Osmanlı'da Müslim ve Gayrimüslim Romanların İktisadî Yapısına Dair Bir Değerlendirme 877
Avrupa Birliğinin Tarihsel Gelişimi, Gümrük Birliği Ve Türkiye 878
Atatürk Dönemi İktisat Politikalarının Bir Değerlendirilmesi 879
Bölgeler ve Hizmet Alanları İtibarı İle Türkiye'de Kamu Personelinin Analizi 880
Hemşirelerin Mizah Tarzları ile Stres Düzeyleri Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi 881
Trakya Üniversitesi'nde Uzaktan Eğitim Uygulamaları: 2017 Yılı Değerlendirmesi 882
Kırsal Alandaki Mikro Kadın Girişimcilerin Kooperatifleşmeye Karşı Tutumları 883
Managing Food Safety in Freshly Consumed Horticultural Products 884
Eğitim ile Emek Piyasaları İlişkisi: OECD Ülkeleri Örneği 885
Verimlilik ile Emek Piyasaları İlişkisi: OECD Ülkeleri Örneği 886
Avrupa Sığınmacı Meselesinde Almanya'nın Tutumu Ve Avrupa İçinde Artan Uçurum 887
1989 Zorunlu Göçü, Göçmenlerin Sosyal Entegrasyonu ve Kuşaklararası Kimlik Algısı: Çanakkale Şirinköy Bulgaristan Göçmenleri Üzerine Bir Araştırma 889
The Impact of Performance Based Wage System On Occupational Motivation 890
Leasing and Its Applications 891
Priority Order of Basic Variables Affecting Honey Consumption: Case Study of Canakkale Province 892
Determination of Variables Affecting Honey Consumption Quantity: Case Study of Canakkale Province 893
Petrol Ve Doğalgaz Fiyatlarının Enerji Sektöründeki Hisse Senedi Fiyatları Üzerine Etkisi :Bist Sınai ve Bist Elektrik Endeksleri Üzerine Bir Uygulama 894
Recent Trends in Public Procurement in OECD Countries 895
Redistribution of Income in OECD Countries after the 2007-2008 Financial Crisis 896
The Agriculture In The Republic Of Macedonia In The Period Of Transition With A Focus On The Vegetable Production 897
Sağlık Kurumlarında İletişim Sorunları ve Çözümleri Üzerine Bir Araştırma 898
The Effect of Lean Implementation on Brand Loyalty 899
Türkiye'de Otomotiv Endüstrisi ve Dış Ticaret Üzerine Etkileri 900
Bireysel İnternet Kullanımı ve Yaşam Tatmini İlişkisi: OECD Ülkeleri Örneği 901
Farklı Kurumlarda Görev Yapan Okul Müdürlerinin Karşılaştıkları Etik İkilemlerin Kaynakları 902
Kamu Hastane Birlik Yapılanmasının Sağlık Hizmeti Sunum Süreçlerine Etkisi: Yönetici-Çalışan Görüşleri Mukayesesi 903
Ekonomik Büyüme ve Dışa Açıklık Arasındaki İlişki Üzerinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Aracılık Etkisi: Türkiye Örneği 905
"Öğretim Teknolojisi ve Materyal Tasarımı" dersine yönelik öğrenci görüşleri 906
How Morphology Affects the Flexural Properties of Tree Branches 907

The Toughness Behaviour of Wood related to Anatomical Structure in Two Different Fracture Systems....908
The Seven Standards Of Textuality: "Holy Thursday" From Songs Of Experience By William Blake....909
İş Sağlığı ve Güvenliğinde İşverenlerin Hukuki Sorumluluğunun Mahiyeti....910
Parasal Taban ve Enflasyon Arasındaki Uzun Dönemli İlişkinin Analizi: Türkiye Örneği....911
Türkiye'de Dönemsel (Konjonktürel) İşsizlik Olgusu Üzerine Bir Değerlendirme....912
İktisadi Büyüme Üzerine Bir Değerlendirme: Azerbaycan Örneği....913
Türkiye'nin Avrupa Birliği İlerleme Raporları Doğrultusunda Çevre Faslının Değerlendirilmesi....914
Almanya'da Bütçe Hazırlama Süreci: Türkiye'ye İlişkin Karşılaştırma....915
Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türk Dış Ticareti İçerisindeki Yeri....916
Effect of Social Assistance on Self-rated Health Status in Turkey....917
What Is and Is Not Executive Coaching?....918
An Examination of Healthcare Professionals' Quality of Work Life: Ankara Example....919
Kamu Kesiminde Performansa Dayalı Ücret (PDÜ); Fırsatlar ve Tehditler....920
Türkiye'de Sendikalar Ve Kadının Sessizliği....921
Turizm Bağlamında Tercih Edilen Mekânların Statü Aracı Olarak Kullanılması: Otel Değil Statü Seçmek!....922
Türkiye'nin Uluslararası Yatırım Pozisyonuna Kredi Notunun Etkisi....923
Yeni Sanayi Devrimine Türkiye BİT sektörünün uyumu....924
Birleşmiş Milletler Kapsamında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Uluslararası Tanınma Sorunu....925
Global Trends and Challenge: Is Economic Globalization a Good Thing for Turkey?....926
Batı Trakya Türk Çocuklarının Çıkardıkları İlk Çocuk Dergisi: Çocuk Dünyası/Genç Kalemler....927
Elektronik Ortamda Girişimcilik: Elektronik Ticaret Ve Sosyal Medyanın Girişimcilik Üzerine Etkileri....928
Marka Bağlamında Marka Adı Kavramının Pazarlama ve Hukuk Açısından Değerlendirilmesi....929
Etik Liderlik Davranışlarının Çalışanların Örgütsel Adalet Algıları Üzerindeki Etkisini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma....930
Örgütsel Sinizm İle Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişki: Banka Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma....931
Zeytinyağı İşleyen Tesislerde Karasu Probleminin Çözümü Konusunda Sanayicilerin Görüş ve Önerileri: İzmir İli Örneği....932
The Relationship Between Working Capital and Profitability....934

Modern Challenges to the Higher Education Funding System of Bulgaria in the Context of Ensuring Efficiency, Quality and Competitiveness in HEIs

Menda Stoyanova

Abstract: An important priority in public policies is to ensure the functioning of institutions in the higher education system that contribute to economic growth and social progress, especially in the context of today's globalized markets and the building of a knowledge-based economy. It is a critical moment for each country to have a good education system and strategic planning to improve learning outcomes, access to equipment and resource efficiency. The main research problem formulated in current paper is related to the need to ensure the sustainable financing and functioning of higher education institutions in Bulgaria in accordance with the public needs and the strategic objectives for a knowledge-based economy and a balanced territorial development. The study analyzes the state of the higher education system in Bulgaria and its funding in relation to the contemporary requirements for achieving the competitiveness and efficiency of the expended funds and identifies the main shortcomings and problematic areas in higher education institutions accreditation, funding and management.
Keywords: higher education, funding, quality, accreditation, higher education institutions (HEIs).

Introduction

An overview of the key moments in the development of higher education in Bulgaria by the World Bank shows the following[1]: Since 1989 Bulgarian higher education has undergone a significant transformation through a rapid transition from overregulation to academic and institutional autonomy of higher education institutions (1990 and 1995), by introducing the three cycles system (Bachelor, Master and Doctoral) in the structure of higher education (1995), revising the management models of higher education institutions (1999), and introduction of a system of financing in relation to the number of enrolled students (1999). Bulgaria's participation in the Bologna process since 1999 has led to institutional reorganization and strengthening of the National Evaluation and Accreditation Agency (NEAA) and its accession to the European Quality Assurance in Higher Education (ENQA) and the European Quality Assurance Register EQAR). Following Bulgaria's accession in 2007, the government's goal of accelerating socio-economic convergence with the EU is to increase labor productivity and form a labor force possessing the most up-to-date skills needed for the rapid development of a knowledge-based economy. Most of workers are expected to have higher education. There are many facts showing that effective investment in higher education increases the ability of a country to create innovation in the leading areas of development. Highly skilled people are also more adaptable to changing labor market needs. In addition, higher education and research are among the key foundations of European integration: building skills and knowledge that promote labor mobility and participation in the European Higher Education Area (Bologna Process) and the European Research Area.

In 2011, in the Communication "Supporting growth and jobs – An agenda for the modernization of Europe's higher education systems", the European Commission identified five key areas of the reform:

• Increasing the number of graduates;

• Improving the quality and appropriate direction of the development of human capital in the higher education system;

• Creating effective management and funding mechanisms;

• Strengthening the "knowledge triangle" - education, research and business;

1 Strengthening Higher Education in Bulgaria: Options for improving the models of governance, quality assurance and financing of higher education. World Bank, 2013.

• Expanding the internationalization of higher education.

The Bulgarian higher education sector undergoes significant changes. The emergence and growth of private higher education institutions changes the size and structure of the sector and strengthens competition between educational institutions. Five large private universities have been opened, together with the 13 smaller private higher education institutions and colleges, which along with the 33 state universities and higher institutes form the system of 51 higher education institutions. Thus, the capacity of the student admissions sector has grown considerably and in the higher education institutions there are about 280,000 students enrolled. The number of students in the next ten years increased by 16%, while during the same period the number of students graduating secondary education dropped by 13%, reflecting the rapid demographic changes in Bulgaria. The main consequence of mass inclusion in the higher education system is the greater heterogeneity of students, particularly in terms of their skills and ability to master the knowledge. The rapid emergence of private higher education institutions, alongside the trend of increasing admissions in state universities, as well as the "brain drain" abroad, alters the size and structure of the higher education sector, and strengthens competition between higher education institutions in the country.

The followed reform initiatives addressed some of those challenges. The amendments to the Higher Education Act, adopted in 2010 and 2011, allow higher education institutions to perform research work on a contractual basis with public and private clients as well as other higher education institutions, allowing institutes to establish partnerships with other higher education institutions (local or international) and organizations. These amendments also introduce new legal bases for joint master and doctoral programs, including through the application of franchise methods. Another major reform of the funding model is the gradual reorientation towards a stronger emphasis on higher education performance starting in 2011 with a small performance reward package, expanded and refined in 2012. This funding reform came after the main initiative to collect information on educational achievements and the realization of graduates in the labor market in 2010 and 2011 as part of the initiative to create a Bulgarian rating system for higher education institutions. Amendments to the Academic Staff Development Act of 2010 have replaced a centralized career development system for academic staff with a system ensuring significant autonomy for higher education institutions and research institutes to adopt and implement their own personnel policies.

In the second half of 2011, legislative changes set the foundations for competition in the quality assessment market, allowing ENQA and EQAR member agencies to evaluate the programs of Bulgarian higher education institutions as part of a broader revision of the framework for quality assurance in the country. The scales for accreditation assessment have been reviewed to allow for greater differentiation of the results of accredited higher education institutions. NEAA revises its criteria for institutional and program evaluation in order to create a common basis for the future evaluation of the three degrees - Bachelor, Master and PhD. The revised evaluation criteria contain a new section of indicators that puts more emphasis on the quality of education and research work of higher education institutions and evaluates the competitiveness of the higher education institutions. In 2016, the Agency launched the transition and implementation of the ESG Standards and Guidelines for Quality Assurance.

In those conditions Bulgaria is well-positioned to catch up with other EU countries and to modernize its higher education system through follow-up efforts based on the reform initiatives. The implementation of integrated measures to improve the quality, direction and effectiveness of higher education institutions can be achieved by reconsidering governance, quality assurance and higher education funding. These elements are central to a long-term vision and strategy for the development of a strong and competitive higher education system capable of building the skills and knowledge needed to create the socio-economic prosperity of the country.

Current paper presents the analyses of the main trends and challenges for Bulgarian higher education institutions (HEIs) and the higher education system of the country as a whole which are made in the framework of a study on the opportunities of improvement of the higher education funding system in Bulgaria.

Modern trends and challenges to Bulgarian higher education funding system

Despite the quantitative achievements over the last two decades, higher education in Bulgaria continues to face challenges in terms of quality, accountability, funding and effectiveness of results. Reducing the gap between Bulgaria and the rest of the EU at the level of development that needs to be overcome will require sustained and definite improvements in productivity and shift towards economic activities with greater added value potential generated by employees with higher and better skills. The Bulgarian Agenda for Europe 2020 and the related strategic documents adopted by the Bulgarian government (the National Reform Program and the Convergence Program) set the ambitious goal of increasing the share of people with higher education from the age group 30 34 to 36% in 2020. Given the emerging trend of decline in the number of enrolled students, achieving this goal requires a) greater efforts to enroll young people in the 24-34 age group stayed outside the system; b) improving the percentage of enrolled and graduated secondary education students, c) consolidating the sector and optimizing the available capacity for admission of higher education institutions, and d) improving the quality and international reputation of Bulgarian higher education and implementing a policy of enrollment of a larger number of foreign student.

Countries following a policy aimed at economic growth realize that the precondition for this growth is the higher level of education of the population, which in turn meets certain acceptable standards. The massive inclusion in the higher education system, which, in the case of Bulgaria, covers almost all young people who have completed secondary education, as well as the great number of HEIs in the country providing education, raises concerns about the quality and integrity of the higher education system and its institutes at least three questions:

• Adequate focus: Do HEIs offer education and training really responding to the needs of society?

• Efficiency: Do higher education institutions provide the achievements and outcomes that stakeholders expect, especially in terms of the number and characteristics of graduate students?

• Efficiency: Can students receive useful and reasonably good education within acceptable timeframes? And whether the HEIs and the system as a whole use their resources to maximize their impact?

The main challenges that the higher education system in Bulgaria faces in different areas are identified by the World Bank as follows[2]:

• *Quality assurance and accreditation:* Well-developed quality assurance systems assess the quality of curricula, institutions and the overall education system in which they operate. Ideally, quality assurance covers all attitudes, subjects, actions and procedures that, through their existence and use (and together with specific quality control activities) ensure the maintenance and enhancement of appropriate academic standards at all levels. Quality assurance should respond effectively to the needs of key stakeholders - governments, students, higher education institutions, employers, etc., and ensure transparency of processes and results.

Quality assurance in Bulgaria includes elements from the three main approaches to quality assurance: accreditation (of institutions and programs); assessment (of institutions and programs) as part of the accreditation process (externally) and internal (self-assessment) as part of the quality assurance system in individual higher education institutions; audit (post-accreditation monitoring and control).

The National Evaluation and Accreditation Agency (NEAA) is responsible for quality assurance in higher education. It was established in 1996, but its current role as an institution providing full institutional and program accreditation and post-accreditation processes started to run in 2005. By law, NEAA was designed as an independent agency to the Council of Ministers, reducing both the impact by politicians at the central level (especially the Ministry of Education and Science) and by higher education institutions that are subject to evaluation. However, with regard to its budgetary relations with the government, NEAA is a secondary budget spending unit to the Ministry of Education and Science.

2 Strengthening Higher Education in Bulgaria: Options for improving the models of governance, quality assurance and financing of higher education. World Bank, 2013.

Accreditation is given at two levels in Bulgarian higher education - at institutional level and at the level of programs offered in professional fields - based on the results of the evaluation conducted by NEAA. Institutional accreditation involves evaluation of the institutional capacity of the higher education institution to maintain and implement its own quality assurance mechanisms; it assesses the capacity of the academic and physical infrastructure of the higher education institutions and the availability of the facilities necessary for the adequate implementation of the training and the research work. Program accreditation is based on assessing the capacity of higher education institutions to provide quality education and adequate research in specific disciplines or professional fields offered by higher education institutions.

The following challenges related to accreditation and evaluation of HEIs in Bulgaria should be outlined: NEAA's compromise autonomy; insufficient transparency of NEAA; a cumbersome accreditation procedure - in practice it seems HEIs undergoing continuous evaluation and accreditation cycles; input resources and process oriented dimensions still dominate the quality assurance framework; applying the legal provisions on exposure of NEAA to competition; insufficient involvement of external stakeholders and foreign experts.

• *HEIs management*: Higher education management refers both to the internal management of institutions and to that provided throughout the whole system. Management is related to the reflection of the interests of the various stakeholders, on negotiating and achieving common goals, and it raises the fundamental questions "who decides what, how and when to implement". External management, on the other hand, refers to institutional organization at macro or system level, including higher education laws and regulations, funding, and systemic and institutional assessments. Internal management refers to institutional arrangements in universities and higher education institutions such as the subordination line, decision-making processes, funding and staff development[3]. Higher education management is understood as external and internal coordination of higher education and research and this coordination may have formal and informal components.

In Bulgaria, the state is responsible for the elaboration and implementation of policies in the field of higher education: the National Assembly adopts the basic laws and policies for higher education, the Council of Ministers (the government) elaborates and approves the policies adopted by the Parliament and the Minister of Education and Science is responsible for the implementation of higher education policies.

Autonomy given to higher education institutions has been rapidly expanding since 1995, and in that period the following happened: (a) less governmental regulation; (b) much academic self-governance; and (c) much university management leadership. The academic and institutional autonomy of higher education institutions is reinforced by the model of the academic-centered concept of the model of governance of higher education institutions, which unfortunately leads to the fact that state higher education institutions are predominantly guided by the benefits of their teaching staff. In the existing regulatory framework, all strategic decisions of the state higher education institutions concerning academic life, resource management, control and lawfulness are in the hands of the academic staff of the institution, which is broadly represented in all the governing and supervisory bodies of the institutions.

The management framework in higher education in Bulgaria is characterized by a number of contradictions. State universities in Bulgaria may have assets, but they do not own most of their buildings belonging to the state. Universities receive block subsidies from the state and are free to allocate the financial resources they receive from the government. They can allocate money from year to year. But the Ministry has reserved the right to formally approve the number of students to be admitted to state universities, which ultimately determines the amount of aid granted in accordance with the number of students (student)subsidy. State higher education institutions have the right to set the tuition fees themselves, but within a ceiling set by the law. Admission to higher education

3 Higher Education Governance in Europe: Policies, structures, funding and academic staff: http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/091EN.pdf

institutions is liberalized but limited to the institutional capacity defined as a result of accreditation given by NEAA. State universities have the freedom to enroll students above the specified government order and to modify study fees to cover full costs, but under some conditions.

Understanding autonomy is related to the notion of state independence, but in practice the sector is also somewhat independent from industry, employers, the market, and overly dependent on staff and various groups within the organization. Thus, legal provisions requiring consistency with employers, businesses and other external stakeholders appear to be inappropriately imposed norms and lead only to a purely formal interaction. However, major reforms in the higher education sector in Bulgaria, which will update it, are unlikely to succeed if the institutional governance framework is not changed so as to make higher education institutions more open to external stakeholders and adhering to a strict liability framework.

• *Financing system of higher education:* The insufficient funding for higher education is the main problem. Bulgaria is undergoing an under-funded expansion of the higher education sector. The stragic goals of Europe 2020 require additional resources, public and private, to be mobilized if the government wants to achieve these goals within the set timeframe. Providing unresolved problems with system efficiency are addressed, public investment in higher education needs to grow because a high-quality system is a well-funded system.

Funding for higher education institutions is almost exclusively based on the number of enrolled students without being adequately linked to performance goals or educational achievements (such as the number of graduate students who have reached predetermined standards). Despite the launch of reform initiatives, notably the introduction of key performance indicators that allocate small funds for quality, existing funding mechanisms are unlikely to have a significant impact on higher education policies or to drive the whole system striving for better performance, as the resources allocated to the performance of higher education institutions are still a small share of the total budget and are scattered between too many programs and faculties of HEIs. The conceptual weakness of the current approach to key performance indicators is that it rewards a past performance instead of creating incentives for all higher education institutions to improve their performance in the near future.

State resources for higher education are not used to promote long-term, strategic policy reforms. Planning and distribution of state subsidies to higher education institutions is not yet fully linked to results or to labor market demand, despite the recent launch of some initiatives and the comprehensive presentation of information contained in the national ranking system[4].

• *Efficiency:* The picture of higher education in Bulgaria is characterized by the large number of small specialized state higher education institutions. Small universities can hardly recruit the critical mass of researchers, usually from different majors, needed to achieve the government's stated goal of turning universities into key players in the field of research and innovation. This creates problems in terms of both financial provision and management and research and development. Moreover, the low student-academic ratio in these small higher education institutions leads to inefficient spending of funds in the sector.

However, Bulgaria is undertaking integrated measures to improve the quality and efficiency of higher education by reviewing governance, quality assurance and funding models. The Strategy for the Development of Higher Education in the Republic of Bulgaria in the period 2014-2020 states that in Bulgaria the higher education system faces a double challenge: on the one hand, to accelerate and complete the process of structural reform that has begun, overcome lagging behind the leading European countries; on the other hand, to successfully implement the process of strategic transformation of higher education: from a complementary service sphere to a winner in the European and global competition for knowledge, skills, economic and material prosperity and spiritual advancement.

4 Bulgarian University Ranking System: http://rsvu.mon.bg/.

Increasing global competition and the lagging European countries in some respects led to the adoption of a number of measures at European level aimed at enhancing competitiveness and building a knowledge-based society and economy. In higher education and science this is expressed in objectives such as achieving compatibility and harmonization of European higher education systems; increased mobility of students, lecturers and researchers; the creation of the European Higher Education Area and the European Research Area; the development of lifelong learning, etc.

With the rapid development of science and technology, and especially of information technology, a worldwide labor market trend is becoming the growing need for more and more skilled staff. Over the last decades there has been a massification of higher education, which in many countries, including in Bulgaria, has led to a growing number of students. On the one hand, this process provides wider access to higher education and, on the other, poses challenges to quality assurance as it was already discussed above. The analyses presented in Strategy for the Development of Higher Education in the Republic of Bulgaria in the period 2014-2020 state that the expansion of higher education institutions does not have a positive effect on the quality and effectiveness of education; the system slowly responds to the dynamically changing requirements to the qualification, motivation and professional careers of higher education specialists. The educational infrastructure of higher education institutions - buildings, specialized cabinets and laboratories, practical training centers, etc. is being developed, reconstructed and modernized with relatively slow pace. The higher education system is characterized by low governmental control over the quantitative growth of the higher education network at the expense of the quality of training and the efficiency of investment in the sector.

All this hinders the modernization of the higher education system in Bulgaria and the development of the university science in accordance with the global criteria and the European standards. Information on the most important quantitative indicators reveals serious internal imbalances in the system, as well as growing inconsistencies with the average level of development achieved for the EU and for the leading EU countries: unsatisfactory share of graduates: 26.9% of the population aged 30 to 34 years old; increasing preferences among young people for higher education outside the country; a drastic discrepancy between the profile of the trained specialists in the higher schools and the real demand on the labor market.

The above discussion suggests looking for options for targeted reforms in the following areas:

• Ensuring the quality of higher education, incl. through the funding of high impact interventions;

• Financing reform focusing on the funding model, based on the performance of the institution as a tool for achieving the long-term strategic policy objectives, but at the same time funding mechanisms should ensure equal access to higher education and adequate incentives for the best students;

• Management - restoring the balance between the public interest and the interest of academic staff on how to manage higher education institutions and reviewing current management structures in state higher education institutions in order to create robust mechanisms for accountability of academic staff, the educational achievements of university students and graduates.

• Efficiency - larger state universities with a larger pool of researchers can be created by providing financial and non-financial incentives to unite small specialized institutes and higher education institutions that now show worsening effectiveness, efficiency and quality.

It is imperative to take urgent measures to make the higher education sector more efficient, optimizing its structures and make better use of resources. Additional investments should also be made to add to the resources, released as a result of improved efficiency in the future, and to be used exclusively for the purpose of improving the quality and appropriateness of higher education. In this sense, the present study recommends the main changes to be made in the higher education funding system, which to be driven by new models and mechanisms in order to achieve the strategic goals set.

Conclusion

In the highly competitive and commercial environment, there is a constant need to improve systems, policies and strategies in the field of higher education development to make more effective use of resources and opportunities in line with real needs. With increasing demands on accountability in spending public funds, institutions in the higher education system need to become more transparent and more effective, for which instruments to achieve efficiency in the use of public funds are needed, as well as systems to monitor the activities of higher education institutions to ensure that they achieve their own and common strategic goals. In this regard, the development of the higher education system in Bulgaria and its funding mechanisms is a fundamental issue, put at different levels, with a special emphasis on ensuring the sought quality and efficiency in the context of the available state subsidy and the distribution of funds among the state higher schools. In this regard, the development of the higher education system in Bulgaria is a fundamental issue, put at different levels, with a special emphasis on ensuring the sought after quality and efficiency in the context of the available state subsidy and the distribution of funds among the state higher schools. However, the problem of funding the higher education system is a major factor in the failure of the reforms undertaken to achieve international prestige and comparability as set in the national strategy for higher education development, and that should be further examined and new models proposed for getting optimization and effectiveness of state subsidies.

References

Academic Staff Development Act of the Republic of Bulgaria.

Bulgarian University Ranking System: http://rsvu.mon.bg/.

Convergence Program of the Republic of Bulgaria.

Higher Education Act of the Republic of Bulgaria.

Higher Education Governance in Europe: Policies, structures, funding and academic staff: http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/091EN.pdf

National Evaluation and Accreditation Agency (NEAA) at the Council of Ministers of the Republic of Bulgaria: https://www.neaa.government.bg/.

National Reform Program of the Republic of Bulgaria.

Strategy for the Development of Higher Education in the Republic of Bulgaria in the period 2014-2020.

Strengthening Higher Education in Bulgaria: Options for improving the models of governance, quality assurance and financing of higher education. World Bank, 2013.

Supporting growth and jobs – An agenda for the modernisation of Europe's higher education systems. European Commission Communication, 2011. Modernization

Electronic Agreements As Act In The Development Of Electronic Trade

prof. PhD. Miroslav Andonovski[1] MA Karolina Shukuroska[2]

[3]MA Marija Midovska Petkoska

[1]University "Ss. KlimentOhridski"–Bitola, Faculty of economics-Prilep, e mail:miroslav.andonovski@uklo.edu.mk

[2]Ministry of finance, Property and Legal Affairs Office, Regional office for carrying out first-instance procedure - Prilep, e-mail: sukuroskakarolina@t.mk

[3]University "Ss. KlimentOhridski"–Bitola, Faculty of economics-Prilep, e-mail:marija.midovska@gmail.com

Abstract: The development of information and communication technology greatly changes the world in all areas, even in electronic commerce. The revolutionary steps of the new technological solutions provide new ways of buying and selling goods and services, so the physical presence of contracting parties to conclude an agreement is no needed anymore.

At the beginning of the development of electronic commerce, as a part of the trade in general, the most important thing was to realize the commercial activities for the participants in the trade activities in a faster and more efficient way. However, in the execution of these commercial activities realized electronically, there are issues and problems for which the parties themselves are not able to find mutual solutions. Thus, business people come to the conclusion that it is not enough just to have modern information and communication technology through which they will perform commercial activities, but that even more important is the concluded transactions to be legally recognized, ie have treatment of legally recognized acts. Participants from the business world in these transactions are beginning to realize that the legal regulation of this issue is of particular importance. The will of the contracting parties gets legal force with the legal regulation of electronic commerce, and thus the participants in the transaction receive the necessary legal certainty. Transactions performed in the electronic commerce will receive the same treatment as the transactions that are concluded and performed in a classic legally recognized manner - in paper form.[1]

Key words: trade, agreement, electronic, regulation.

1. Introduction

Precisely the need for legal regulation of the relations between the contracting parties in the electronic commerce has led to undertaking a series of activities for the adoption of the relevant regulations that will regulate this area. The regulation was needed not only at the national level, but even more internationally. Moreover, the development of international trade and globalization do not know boundaries at all.

Internationally, UNCITRAL[2] and CEFACT[3] will provide the largest contribution to the regulation of this issue by developing texts and standards for legal regulation of electronic commerce. The elaboration of these legal rules will take place under the influence of the existing regulations in the United States, which is particularly characteristic in the drafting of the Uniform Rules for Electronic Commerce.[4]

Here we will deal with several important issues for the realization of electronic commerce:

1 Jelena Vilus, Electronic trade low, European center for peace and development (ECPD) University for peace United nations , page 67

2 United Nations Commission on International Trade Law

3 Centre International de Recherches et d´Etudes du Droit de l´Informatique et des Telecommunications

4 UNCITRAL A/CN.9.WG.IV.82, 29.06.1999

• the electronic signature and the issue of the original,

• proving the reliability and integrity of the message and the sender,

• the responsibility of all entities in the process of sending and receiving the message,

• the legal position of third parties, especially the service operators and

• the obligation to store the data and the evidence force of the electronic message in the event of a dispute.

2. Electronic signature

When it comes to signing in general, it should be noted that it is actually a form and manner through which authenticity determines the identity of the signatory and his intention to identify, and therefore be bound by what he signs. Although the most common form of signature is a hand-written signature, the development of trade in the international arena will impose the need for international conventions governing this issue to provide for provisions requiring the mandatory signature to be in any other credible form as is the stamp or the seal, facsimile or in electronic form. Research done by UNCITRAL and the EU Commission suggest that the compulsory signature of documents in international trade is one of the obstacles to a wider development of electronic commerce.

The obligation that a particular document or information must be in the original is also one of the obstacles to the development of electronic commerce. It can be concluded that the handwritten signature and the issue of the original are interconnected and, first of all, refer to documents in paper form, as a way to ensure the integrity and reliability of the document or information.

And within the electronic environment when transferring the message from computer to computer, there is a difference between the original and the copy, although often they can not be different. For these reasons, it is important to determine the integrity or reliability of the message in the electronic messages, that is, that the message has been sent by a certain person and that it has not been changed.

Regarding the issue of the electronic signature, the Model Law of UNCITRAL on Electronic Commerce in Article 7 stipulates when a signature is required from a certain person, as well as when the same condition is met with the message.[5]

Under this provision, the above requirement is fulfilled when:

- a method is used to identify the person and his consent to the information the message contains and

- that method is safe to the extent deemed appropriate for the purpose for which the message was created or communicated in all circumstances, including any relevant agreement.

Article 7 of the Model Law of UNCITRAL on Electronic Commerce further provides that the message sent electronically will not be deprived of legal importance, because it is sent in a manner that differs from the one on which it is done with the paper documents. In fact, this provision accepts the principle of functional equivalence approach (functional equivalent approach).

The established goal of the legal rules for the electronic signature is that it should fulfill the conditions and criteria as well as with the handwritten signature and be accepted as evidence in the legal procedures.

In addition to the ordinary electronic signature that confirms the integrity of the message, where it should remain unchanged during the transaction and the sender's identification, there is also a so-called Advanced Qualified Signature in the literature, often referred to as digital signature. Today, the digital signature is considered to be one of the most important and safest forms of electronic signature. The digital signature is actually a technique for encrypting the electronic document, which makes it unreadable for those who have no key to decipher.

5 5Dok.UNCITRAL A/CN.9/465 od 29.06.1999.

The digital signature system for the foundation of asymmetric cryptography where there is a public and private key. Encryption is done through the public key, and the decryption-descriptor using the private key. Using the digital signature, three goals are achieved:

• reliability of the parties, which is achieved through the connection with the private key for the legal entity or individual;

• preserving the integrity of the message, because any change in content has the consequence of the invalidity of the signature; and thirdly,

• through this form of electronic signature, the message's non-repudiation is ensured, since by itself determining the identity of the parties in the communication and the time in which the message is sent, denial of the digitally transmitted message is denied[6].

3. The credibility of the message

Demonstrating the credibility of the message is of paramount importance to the electronic environment. The need to ensure the credibility of messages is particularly characteristic of open networks such as the Internet, where participants in electronic transactions are not familiar with each other and are from different parts of the world. The computer provides encryption capabilities through complex encrypted algorithms, but at the same time it presents a risk of penetration in case of an improperly-coded system.[7] Most of the methods of encrypting the message are commonly used by the public key method, where by the keys of authenticity are cryptographic keys that the sender and the recipient of the message have previously shared with each other. The merged public and private keys represent mathematical numbers, but there is always a need for a reliable mechanism to connect a particular person to the key. Hence the need for a third party called a certification body arises, and it plays a major role in ensuring the acceptance and legal recognition of the electronic signature. The certification body is a legal entity, a competent authority with a specific competence given by the regulations of the national state. The competencies and criteria for the existence of such a body are confirmed by issuing a license or operating license issued by a competent state body that is considered necessary for the existence of security and trust in the use of electronic or digital signature in the conclusion of the contracts. This body is responsible for issuing a certificate which is essentially a confirmation in an electronic form that connects the data for verification of the signatures with a certain person and confirms the identity of that person.

4. Responsibility of the contracting parties

Responsibility of all entities in the process of sending and receiving the message - in the first place covers the issues of responsibility between the parties, but also the issues of intermediary-service operators. Hence, the electronic contracts themselves regulate in particular the issues of liability in the event of failure to comply with the contract, comissions in connection with communications, system crashes, communications errors, third party liability such as service operators, issues of disqualification for indirect damages as well as questions of force majeure. The aforementioned issues are, in particular, subject to regulation in the EDI contract models, because they are contracts in which participants know one another. Some of the contracts create an obligation for the sender to ensure the completeness and accuracy of the message. In certain cases, the sender's responsibility for the consequences of the incomplete and incorrect message may be excluded, provided that the consignee is able to notice it, and

6 С.Рајчевић, Електронски потпис као средство обезбеђења правне сигурности у електронском пословању, година 18, бр.45, 2012, Српска правна мисао, 161-162.

7 D.Bulatovik and B.Trifunovik, Coding and security of data in electronic distribution of money, Belgrad, 1995, page 160

for which he is obliged to notify the sender. According to other EDI8 models of bargaining, the recipient is obliged to notify the sender of any message that is incomprehensible.

4.1. Responsibility of intermediary-service operators

From the issue of liability do not exclude any intermediaries-service operators. Because their basic task is to send and receive messages on behalf of others, their primary task is when the electronic transaction is performed, the message is not damaged, it does not change and is preserved. Participants in EDI systems can have direct communication, but also have an intermediary-service operator. Communication through service operators facilitates electronic transmission and at the same time makes it more secure. Most often, the participants in the electronic bargaining enter into agreements with the operator by accepting general conditions, especially for compensation of damage and determining the damage, the manner of performing the service, the time transmission of the message, etc. The bargaining with the mediator should provide a precise definition of the obligations that it should be fulfilled as well as the possibility of checking whether the services are performed in the agreed manner.

5. Evidence of the power of electronic messages

The evidentiary force of the electronic message and its permissibility in judicial and administrative proceedings plays a major role in the development of electronic commerce. The UNCITRAL law in Article 9 provides a basic legal framework regarding the legal force of information contained in the computers. Under this provision: "in any legal proceedings, nothing regarding the rules of the procedure will be applied which would mean denying the permission of the message as evidence". It should be noted that paragraph 2 of the same article gives an instruction for assessing the evidentiary force of the message. It is envisaged that the security of the way in which the message is created, preserved or sent is supposed to be taken into account, the reliability of the way in which the integrity of the information is preserved, the manner in which its principal is identified, and any other relevant fact. International organizations offer solutions to this issue in a general way, but for the successful application of these, it is of great importance with special regulations to incorporate them into the national legislations of the states. The development of electronic commerce often requires rapid solutions for which international organizations do not always have quick and adequate solutions. Within the European Union, there are often situations when electronic transactions are concluded in one EU Member State, their implementation is carried out in another country, and the dispute may arise in a third EU member state. The European Parliament seeks solutions to these issues in arbitration proceedings.

We consider the consideration of the aforementioned issues for the realization of electronic commerce, since their proper regulation and application depends to a large extent on how successful the participants in the electronic commerce will be able to agree but also in the most reliable way to realize the concluded electronic contracts.

6. Conclusion of electronic agreements

The majority of electronic contracts in the early stages of electronic commerce are concluded through electronic data exchange -EDI. As it is about contracting parties who know one another, they usually apply the EDI Model of Contract rules so there are very few disputes.

The emergence of open networks, the WWW network of documents interconnected, will lead to new ways of concluding electronic agreements on-line contracts [9]in which the contractual parties most often do not know each other.

8 Electronic Data Interchange

9 M.Ivkovici B.Radenkovic- Internet in modern work, Belgrad 1998, page 14.

It is therefore for the parties in electronic bargaining that it is of particular importance to make their own presentation-identity card or your own website, thus presenting their products and services, and at the same time allowing the interested parties to contact them for the purpose of concluding a contract offered conditions.

Usually electronic agreements as well as classical contracts are double sided contracts, which means that each party has its own rights and obligations. In certain situations in the so-called on-side advertising of products and services, one-sided obligations can arise whereby one party-the one that advertises the product or service via the web side, commits itself to what is stated in the advertisement.[10]

There is a common rule in the legislation under which contracts are concluded at the moment when the contracting parties agree to the terms of the contract. Accordingly, electronic agreements should be considered valid. Given that it is about bargaining by means of electronic communications, there is some uncertainty, especially when special regulations require certain form regarding the conclusion of the contract.

In electronic contracts, especially important issues that need to be regulated are the place and the time of signing the contract, since it can depend on the competent law and procedure that would apply in the event of a dispute, or the moment when the participants acquire rights or obligations by fulfilling contract.

Under the general rules set out in the UNCITRAL Model Law on messages sent electronically, which the other party has accepted should be given legal validity. The same applies to additional messages that are in the function of fulfilling certain obligations under the contract, such as messages requiring information on the method of payment.

The legal importance of the message is related to the principal, that is, with the person who sends it, if the message is sent personally by the orderer or by the person authorized by him. In addition to the question of who sends the message, it is important to determine when the message was received in order to find out that the other party received it, and the rule for checking the receipt is usually used. In the event of a disagreement about the content, the received message is regarded as legally relevant between the sent and received message, which is considered as a significant rule that removes the legal uncertainty and the possibilities for different interpretation in practice.

Regarding the time when the message is sent according to the Model Law, there is a general provision under which the message is deemed to have been sent, at the moment when it enters an information system that is outside the control of the principal or the person authorized by him to send the message What is brought about by the receipt of the message is considered to have been done when it entered the information system (the computer) that is under the control of the recipient. Regarding the receipt of particular importance, the fact is that the message is entered on the recipient's computer, whether it opened or not, meaning that the recipient often reads the messages that are addressed to him.

In electronic contracts it is especially important to determine the place of sending and receiving the message. Usually this issue is related to the place of permanent residence or place of residence.

Technological development enables the conclusion of contracts by electronic mail or via the Internet. [11]In contracts concluded through e-mail regarding the question when the contract is concluded there are two theories-theory of sending and the theory of admission. The question arises whether the acceptance of the offer is valid at the time it is sent or at the moment it is received. According to the dispatch theory, it is best to take into account the timing of sending the message, unless the parties agree otherwise. The theory of the reception of the message considers that it has a legal effect when

10 M.Chissick, Electronic Commerce-Law an Practice, London 1999, p.58

11 11M.Ivkovići B. Radenković-Internet in modern work, Beograd 1998, p.14.

the message is downloaded from the network, and according to some authors, [12]the courts would take this theory into account when deciding.

In Internet contracts, it is characteristic that there is interactive real-time communication, so that with such instantaneous instant communication the participants in the bargaining are currently receiving feedback. For this type of contracts, the reception thesis is usually applied. If the texts in the scientific thought are analyzed, positive and negative comments can be found for both the theory and the other. We are of the opinion that however, the admission theory should have a certain advantage, because with the very reception of the message the entire process of correspondence of the parties ends and there is no possibility for additional misunderstandings. Regarding the question whether the message should be downloaded from the network or enough to allow it to be downloaded, we consider, unlike some authors, (as above) that it is enough that it can be downloaded.

Electronic agreements and their legal regulation today is a matter for every nation state. The above-mentioned issues and general rules are the only basis for the preparation of national regulations on this issue.

7. Conclusion of electronic agreements under the law of the Republic of Macedonia

Starting from the situation and tendencies in the international business relations, and using the recommendations of the international organizations and associations, the Republic of Macedonia decided to follow the modern tensions in the conclusion of the agreements, so by law, is regulate the conclusion of the contracts by electronic means. This law gives the contracting parties the opportunity to make the bid and the statement for its acceptance electronically, ie in electronic form. Just like the Model Law of UNCITRAL and the Macedonian legislator[13] foresaw that the contract concluded in electronic form will not be disputed by the validity because it is made with an electronic message, that is, in electronic form. Regarding the signatures, when they are required for the validity of the contract, this condition is considered to be fulfilled when the electronic message is signed with an electronic signature, in accordance with the applicable regulations.

However, not always for all the relationships can be concluded electronically. Thus, according to the national law of the Republic of Macedonia, the provisions for electronic signing of contracts do not apply to contracts:

• regulated by family regulations and inheritance;

• who create or transfer rights to real estate, with the exception of lease rights;

• for whom according to the law there is a need for involvement of courts, notaries or similar professions and

• for a given guarantee and for additional collateral, by persons acting for purposes outside their trade, work or professional engagement.

Although electronic agreements are a special kind of contracts, however, the same with regard to content, way of lulling, and other issues have quite similarities with the classical agreements. Therefore, the legislator foresaw the case for missing provisions for their registration with the special law, bonding relationships, such as gelegeneralis.

Concerning the concluding of electronic settlements,[14] the information society[15] service provider[16] has an obligation to give the recipient of the service all necessary information regarding the procedures for

12 M.Chissick, Electronic Commerce-Law an Practice, London 1999, p.73

13 Article 10 article 1 of the Low for electronic trade, Official newspaper of Republic of Macedonia number 133/2007

14 Official newspaper in Republic of Macedonia 18/2001.....161/2009

concluding the contract. Although the provisions of the Law on Electronic Commerce are predominantly of an imperative nature, the legislator gives the possibility that it can be withdrawn if the contracting parties are not consumers. This is done in terms of consumer protection, since they do not have the same knowledge of this area as the business entities that have employed experts from different fields. That is why the business entities are given the opportunity to act and agree differently from the envisaged solutions in certain legal provisions, and following the principle of "autonomy of the will" of the contracting parties.

In order to provide security in the water correspondence electronically, the recipient of the service when making an order electronically is obliged to ask the service provider to submit a receipt to the receiver of the order with a special electronic message without delay and electronically. These are the so-called. "Functional check" or "check of receipt", ie "request of feedback". This solution of course is rooted in the Model Law of UNCITRAL. The order and acknowledgment of receipt of the order shall be deemed to have been received when they are available to the parties to whom they are addressed. The same solution also applies to the bid and acceptance of the bid. From this it follows that our position presented above is quite correct, that the message is considered to be applied at the moment it entered the recipient's information system, that is when it was available to it, whether it opened it or not. Similar to classic agreement, the contract in electronic form is considered concluded at the moment when the bidder receives an electronic message containing a statement of the recipient that accepts the content of the contract. This act brings to the agreement of the parties the wills in terms of the content of the contract and the agreement is perfect. This is the last act in the sequence of steps leading to the conclusion of the agreement.

8. Conclusion

At the beginning of the emergence of electronic commerce, especially with the need for contracts to be concluded electronically, representatives of the business world could not suppose with any problems and obstacles they will encounter in that process. First of all, the problem was set up with the signature of the documents, ie how to dump the document in electronic form and to be valid. This is because the issue of the authenticity of the signature has been imposed and through it and the identification of the signatories' identity. Therefore, a number of activities were undertaken to regulate this issue in the context of the overall activities of international organizations and associations and in the direction of the development of electronic commerce. So with a series of documents the issue of the electronic-digital signature is regulated in order to provide confirmation of its authenticity. Regulating the issue of the signature allowed to build a system that would guarantee the credibility of messages sent electronically. Since in the conduct of electronic commerce it is about long-distance activities, between entities that are not familiar with and shortly, almost instantaneous transmission time of information, special attention should be paid to the contracting parties' objection regarding their behavior when creating, sending and receiving messages. The responsibility of service providers in terms of the integrity and credibility of the message should also be covered here. By providing instruments that confirm the authenticity and reliability of electronic messages, it is easy to accept the message that was created electronically to be accepted as evidence in appropriate procedures (judicial, administrative), especially if it is known that it can be stored on request to show the interested party in a legible form.

All previously mentioned activities and measures are undertaken with one goal, enabling the business world to contractually regulate their relations electronically. In order to facilitate this activity, numerous international organizations have contributed to the adoption of various documents, but it seems that UNCITRAL's[17] contribution is particularly important in this regard. The issue of the moment of dumping

15 Service of the informatics society are the services that are conducted for distance remuneration, in electronic means and on the behalf of the receiver of the services.

16 Service provider is domestic of foreign individual or legal entity who gives service to the informatics society

17 Jelena Vilus, Electronic trade low, European Center for peace and development (ECPD) University for peace of the United Nations, page 86-88

and receipt of the message is a very important moment in the conclusion of the contract and is therefore particularly treated in these documents. We must emphasize that these international documents are the only basis, guides and guidelines, how national legislators can solve the issue by signing contracts electronically. This is why this issue is regulated by special national regulations, which are as specific and different as possible, however, due to the fact that they have the same documents on the basis of the same documents, they have regulated their legal solutions in a uniform way. So it should be. Because, how would you otherwise communicate the business world in a global framework that does not want to know about boundaries. How do business people make their way out of the sea by national regulations? Only a regulation based on a single basis can build a system that will allow the smooth running of commercial activities anywhere in the world.

9. Bibliography

1.Jelena Vilus, Electronic trade low, European centar for development (ECPD), UniverzitetazamirUjedinjenihNacija, str.67, 86-88

2.Official Journal of the European Communities, L13,vol 43, 19 january 2000. str.12-20.

3.Dok.UNCITRAL A/CN.9.WG.IV/WP.82, 29.06.1999.

4.Dok.UNCITRAL A/CN.9/465 od 29.06.1999.

5.S. Rajchevic, Electronivc signature as mean for low security in electronic dealing , year 18, number 45, 2012, Serbian low 161-162

6. Steven Maguire, State Taxation of Internet Transactions, Congressional Research Servise

Report 41853, may 2013.

7. P. Dimitrijevic, Low for international tehnology, Computer law, Nish, 2010, 193.

8. S. Rajchevic, С.Рајчевић Electronivc signature as mean for low security in electronic dealing , year 18, number 45, 2012, Serbian low161-162.

9. D. Bulatovic and B.Trifunivic, Coding and security of data in electornic distribution of money, Belgrad, 1995, стр.160

10.B. Mitic, Electronic trade in the world, Paper in Proceedings 3.YUEDI conference, Belgrad 1995, br.12/13 str 24-32.

11.M. Ivkovichi B. Radenovik – Internet and modern work Belgrad, 1998, str.14.

12. M.Chissick, Electronic Commerce-Law an Practice, London 1999, p.58

13.M.Chissick, Electronic Commerce-Law an Practice, London 1999, p.73

14. D-r G.Koevski, Forum for low in Southeastern Europe, selection of papers, Second international conference, Skopje 2012 – book 2, page 137-145.

15.Low for electronic co The Law on Electronic Commerce, Official Gazette of the Republic of Macedonia no.133 / 2007

16. Law on Obligatory Relations, Official Gazette of the Republic of Macedonia no. 18/2001 ..... 161/2009

Specific For The Agricultural Sector Obstacles To Introduce Innovations IN Micro And Small Enterprises

Natally Stoyanova [1]

[1] Assoc. Prof, PHD, UARD Plovdiv, e-mail natally_1971@abv.bg

Abstract: In the agrarian sector, most enterprises, especially micro and small enterprises, do not have their own technologies and opportunities to develop innovations that are crucial for particular sectors or a group of industries. Micro and small enterprises s face a number of difficulties related to the lack of staff with appropriate innovation qualification, access to and research funding. The development of innovation cooperation between enterprises and between business and scientific circles, the internationalization of the innovation process will be stimulated through the implementation of joint projects, including clustering and participation in pro-innovative EU networks and platforms. The instruments supporting regional development will be geared to supporting those economic activities in the regions that are related to the development and use of local potential, which will at the same time contribute to the diversification and diversification of the economic structure of the regions and will create new jobs in the long- plan that will be attractive and suitable for young people. The priority will be implemented through actions to improve transport connectivity and power supply with technical infrastructure, water supply, sewerage and access to internet services in production areas in lagging areas to create a better business environment Conclusion: The anticipated contribution of innovation activities is mainly reflected in an increase in the share of enterprises that independently develop, implement and disseminate innovations, which will increase their innovation capacity and competitiveness.

Keywords: agricultural sector, obstacles to ıntroduce ınnovations

I. INTRODUCTION

In the agrarian sector, most enterprises, especially micro and small enterprises, do not have their own technologies and opportunities to develop innovations that are crucial for particular sectors or a group of industries. Micro and small enterprises s face a number of difficulties related to the lack of staff with appropriate innovation qualification, access to and research funding.

The development of innovation cooperation between enterprises and between business and scientific circles, the internationalization of the innovation process will be stimulated through the implementation of joint projects, including clustering and participation in pro-innovative EU networks and platforms. There will be opportunities for enterprises and leading national and / or European academic and research groups to cooperate, leading to the creation / development of innovation capacity and resource sharing for the development and deployment of innovative processes and products, protection and transfer of author's and licensing rights, commercialization of research results.

On the other hand, with regard to high technology in particular, an approach to identifying and structuring clustering-based innovation clusters could be applied - in connection with the transfer of technology that is generally needed to bring innovations to individual cluster enterprises .

II. LITERATURE REVIEW

In structural terms, the transitional period has affected negatively the Bulgarian processes prestruktuiranje farms, their production orientation. In structural terms, the Bulgarian agriculture is characterized by you see a group of farms with a specific specialization:

A large group of small farms , mostly in animal husbandry and horticulture, the production of products with weak market potential and orientation.

Relative a group of large, improved substantially reserves, production activities, mainly in grain production and other cultures

A particularly strong influence on the development of production structures and podotrasli in the economy after 2007 has the current framework of the Common agricultural policy single payment on the surface , which provides different levels of support to these groups. This leads to a deepening of differences in development is the creation of products, performance, profitability, opportunities for prestruktuiranje and modernization.

Structural and commodity imbalance myspreadsheet the overall competitiveness of philarmoniada. In conditions of open market economy and globalization is becoming increasingly difficult to realize the existing potential of the industry production for which it has favourable conditions and traditions, and to maintain food security in the country from internal resources. It is, after all, creates serious difficulties for processing facilities, which can not realize fully the potential high konkurentosposobnost because of the lack of quality raw materials.

This imbalance is amplified by the fact (according to INE, 2008) that the population in rural areas in the period 1972 – 2004. decreased from 1 million people, and then to 2008. with more than 180 000, and in relation to 2007.with 0.4%. The main factors of the declining population in rural areas have a negative natural increase and migration from rural to urban areas. The reasons for this were universal , but they are mostly serotta, income, infrastructure, health and education.

In this respect GSP for the period 2014-2020 reveals some opportunities, especially for small farms and areas unfavorable for agricultural activity conditions.

In this context, one of the most difficult problems to solve remains the question of whether the individual farms and small farmers (especially in hilly and mountainous areas) , whose production is expected to be linked to the creation of specific products (boutique and traditional) agriculture. In this respect GSP for the period 2014-2020 reveals some opportunities, especially for small farms and areas unfavorable for agricultural activity conditions.

1. Identify and report the risks of Micro and Small Enterprises1 innovation in Agricultural Sector

The preliminary analysis of the financial instruments concludes that SMEs in Bulgaria need mainly easier access to existing public measures and services already provided, while at the same time they need methodological, consultancy assistance in providing the necessary external borrowing financing. Through the opportunities provided by OPOC 2014-2020 for financing with financial instruments in the field of entrepreneurship, it will stimulate the creation of new enterprises, the successful implementation of new business ideas, the successful and accelerating development of existing entrepreneurial companies leading to economic stabilization and growth, respectively job creation, by offsetting the financing gap for SMEs that has been partially identified in the ex-ante evaluation of the implementation of financial instruments.

Table 1 Specific interconnbarriers for innovation in the agricultural sector

SPECIFIC INTERCONNECTED BARRIERS FOR INNOVATION IN THE AGRICULTURAL SECTOR
Inadequate system for protecting assets such as innovation services and business processes innovation
Shortage of skilled labor
Lack of cooperation between businesses, universities and research communities
A large number of small players at the bottom of the value chain
Mediators in the agrarian sector
Undeveloped system and appropriate infrastructure for early stage research and testing
Intensive on Service Knowledge Inadequate system for protecting IP assets, such as innovation services and business process innovation

1 Micro and Small Enterprises- SME

Shortage of entrepreneurial skills
Very low awareness of funding opportunities and limited skills and capacity to access such opportunities
Poor collaboration between researchers and businesses Ineffective enforcement of IPR rules
Limited access to finance
Innovative entrepreneurship requires strong expertise,
specialized platforms and access to finance, mainly through financial instruments

Enhancing enterprise innovation is achieved by both stimulating investment (both public and private) in R & D, and by increasing investment in product, process, marketing and / or organizational innovation. Eco-innovation and innovation in the low-carbon economy are an integral part of the OPIC approach to innovation. This creates prerequisites for building the overall innovation capacity, upstream movement of the added value and creating long-term competitive advantages, incl. in the fields of ecology and low-carbon technologies. It is envisaged that support within the priority axis will be concentrated, but not limited to, the following indicative action groups:

• development of innovation cooperation between enterprises and between business and the scientific community, the internationalization of the innovation process;

• support for innovation in enterprises, incl. development and deployment of new products, processes and business models in enterprises;

• supporting the development of environment and research and innovation infrastructure for business needs.

Cooperation could be supported through the development of technology transfer offices and technology centers. Support will focus on managing science-business links, intellectual property rights, commercialization through licenses and start-ups, researchers' awareness of intellectual property rights and commercialization.

Support for innovation in enterprises, incl. development and deployment of new products, processes and business models is associated with investment support, advisory and support services for the development and implementation of innovations in enterprises, taking into account the SMEs' inherent risks of innovation in AO are presented in Table 2 .

Table 2. Taking into account the risks of the SMEs' in the agricultural sector

I.group - General Issues:	
1. How clear and concrete the objectives of the project are	
✓	The objectives of the project are clearly and precisely defined. Indicate specific and measurable indicators of project outcomes and indicate their relevance to project goals.
✓	The objectives of the project are not clear enough and precisely defined. Although performance indicators are indicated, they are inappropriate or their link to the project objectives is not clear enough.
✓	The objectives of the project are not clear and concrete. Indicators for performance evaluation are not provided.
2. To what extent is the project aimed at achieving a new and significant scientific or technological achievement (including one leading to the acquisition of a patent)	
✓	The implementation of the project creates prerequisites for patenting the project outcome.
✓	The project idea has the potential to lead to a useful model.
✓	The project idea is new to the enterprise only

✓ The implementation of the project is not related to the achievement of an innovative result.
3. To what extent are the objectives of the project directed to the development of new products and services that can be marketed or used internally by the enterprise
✓ Opportunities for marketing the innovative product
✓ There is a clear justification of the opportunities for market realization, but there are no specific and quantitative market analyzes.
✓ There is no clear justification for market realization and there are no presented market analyzes.
4. The extent to which the achievement of the objectives of the project will affect the competitiveness of the undertaking (s) involved in the project
✓ The project envisages as an economic effect on the applicant an increase in sales revenue and net profit
✓ The project provides for retaining sales revenue and net profit.
✓ The project will lead to a decrease in sales revenue growth and net profit over current registrations.
5. Additional benefits to society - Contributing to environmental protection (saving energy and non-renewable resources, reducing emissions, etc.), improving the safety of the working environment and quality of work, safety at work and increasing health population, encouraging the use of ICT.
✓ The project envisages contributing to environmental protection, energy saving and non-renewable resources, reducing emissions, as additional benefits.
✓ The project does not envisage contributing to environmental protection, energy saving and non-renewable resources, reducing emissions, as additional benefits.
✓ The project envisages as additional benefits a contribution to improving the safety of the working environment, the quality of the workplaces, the qualification of the personnel, the safety of the work and the improvement of the health condition of the population.
✓ The project does not envisage as additional benefits contributing to enhancing occupational safety, quality of workplaces, staff qualification, safety at work and improving the health status of the population.
6. Does the new development lead to a change in the production technology, the quality of production that will be produced as a result of innovation to a reduction in the cost of production, to a reduction in resources - materials, energy, etc.
✓ The new development leads to increased production quality, increased production efficiency and optimization of resource costs - materials, energy, etc.
✓ The new development leads to preservation of production quality, production efficiency, and optimization of resource costs - materials, energy, etc.
✓ The new development does not lead to increased production quality, increased production efficiency, and optimization of resource costs - materials, energy, etc.
7. Is the volume, scope and amount of the R & D expenditure of the enterprise increased.
✓ The project leads to an intensification of the volume, scope and amount of R & D expenditure of the enterprise.
✓ The project does not lead to an intensification of the volume, scope and amount of R & D expenditure of the enterprise.
II. Group of Innovation Issues of SMEs In AO
1. Adequacy of the proposed methodology (to what extent the chosen methodology corresponds to the objectives of the project)

✓ The methods are well-founded, structured and described. The methods will lead to the achievement of the planned activities, goals and results, with the resource / result ratio being optimal.
✓ The methods are structured and described but are poorly grounded. Despite these deficiencies, it is possible that the methods will lead to the achievement of the intended activities, goals and results.
✓ There is no clear description and structure of the methods. The rationale is missing or unclear. There is a significant risk that the methods will not lead to the achievement of the set activities, objectives and results.
2. Properly identifying and reporting on scientific risks
✓ An appropriate system for identifying and managing scientific and technical risks is presented. Corrective measures are proposed.
✓ Analyzes of scientific and technical risks are proposed but no corrective measures are proposed.
✓ No analyzes of scientific and technical risks are proposed and no corrective measures are proposed.
3. Adequacy and realism of the work plan
✓ The activities described are clear, feasible and follow a logical sequence. The action plan is realistic and covers all the necessary activities.
✓ The activities described are not exactly formulated but feasible and follow a general consistency. The Action Plan is feasible but with some unrealistic deadlines.
✓ The activities described are vague and inconsistent. The action plan is unclear and unrealistic.
4. Quality of the project team
✓ The project implementation team has the necessary experience and qualifications to implement the planned project activities.
✓ There is clearly no traceable and sufficient evidence of experience or qualification of the project implementation team in R & D similar to the subject of the project.
✓ There is no evidence of experience and qualification of the project implementation team in R & D similar to the subject of the project.
III. Group of questions related to innovation costs in SMEs
1. Existence of market potential of newly developed products or services
✓ The existence of a market niche for the realization of the innovative product / process / service is logically justified and proven.
✓ The existence of a market niche for the realization of an innovative product / process / service is understandable but not logically justified and proven.
✓ The existence of a market niche is not clearly justified and there are serious doubts as to the possibilities for market realization.
2. Realism of the project's commercialization plan
✓ The activities and resources provided in the project's commercialization plan are well-described, realistic and time-bound.
✓ The activities and resources for commercializing the project results are well described, but there are doubts about their realistic and feasible over time.
✓ Activities and resources for commercialization of project results are unclear. The commercialization plan is unrealistic and unjustified.
3. Efficient project management and expected return on costs
✓ The project costs fully correspond to the activities envisaged. The expected return on costs is up to 3 years after the end of the project.

✓	Project costs are eligible, but there are doubts about their realism. The expected return on costs is over 3 years after the project is over.
✓	Expenditure does not correspond to the foreseen activities or includes ineligible costs. There is no planned return on the costs incurred.

4. Contribution to increasing the export potential of the enterprise (s) involved in the project	
✓	The project envisages promoting the export potential of the enterprise (s) involved in the project.
✓	The project does not provide for the promotion of the export potential of the undertaking (s) involved in the project.

5. Contribution to the development and qualification of staff of the applicant and partners	
✓	The direct effect of the project is to increase the qualification and encourage the development of the staff.
✓	The project does not contribute to the improvement of staff qualifications and development.

Conclusion: *The anticipated contribution of innovation activities is mainly reflected in an increase in the share of enterprises that independently develop, implement and disseminate innovations, which will increase their innovation capacity and competitiveness.*

2. Program for Development of the Regional Business Environment for Entrepreneurship of Small and Medium Enterprises in the Agrarian Sector

The instruments supporting regional development will be geared to supporting those economic activities in the regions that are related to the development and use of local potential, which will at the same time contribute to the diversification and diversification of the economic structure of the regions and will create new jobs in the long- plan that will be attractive and suitable for young people. The priority will be implemented through actions to improve transport connectivity and power supply with technical infrastructure, water supply, sewerage and access to internet services in production areas in lagging areas to create a better business environment. In parallel, economic development will be supported in line with the principles of sustainable development and will aim at reducing energy and raw materials consumption as well as technological renewal and development of green economic activities by SMEs. Special attention will be paid to the lagging northwestern and northern central regions, which are one of the most underdeveloped in the European Union. Mechanisms will be developed to support the most backward areas for targeted support.

The support for OP "Innovation and Competitiveness" and the Rural Development Program is complementary to innovation, SME development and energy efficiency, and the demarcation between the two programs is based on the territorial scope, eligible sectors, target groups and beneficiaries and the types of activities covered by the relevant priorities. Support for innovation under OPIC 1 is in line with the thematic areas and horizontal policies set out in the ISIS except for those covered by the RDP (eg biofuel production). Support for innovation under the RDP is horizontal and is provided in the agricultural and food processing and marketing sectors of Annex I TFEU products, excluding fish and fishery products. In the framework of the European Innovation Partnership on Agricultural Productivity and Sustainability, support will be given to the setting-up and functioning of Task Forces operating a specific innovative project. With regard to support for SMEs and start-ups, OPC OP 2 will support SMEs from the sectors identified in the NSMEPA (high, medium and low-tech sectors), with the exception of the food processing and marketing sub-sectors of Annex I to the TFEU, which are covered by the RDP and excluding fish and fishery products. Investment support and start-up aid for non-agricultural activities is provided to small and medium-sized enterprises throughout the country and micro-enterprises outside rural areas. RDP provides investment support for the modernization of farms and enterprises processing and adding value to agricultural products, the food processing industry and the

marketing of products. Investment support and start-up support for agricultural activities is provided to micro-enterprises in rural areas.

The author's opinion is that the specific potential of local economies can be revived and stepped up by skillfully supporting SMEs that make a major contribution to the development of regional economies and which are capable of generating economic growth and development both on the basis of traditional, and on the basis of new high-tech productions. The priority is to support SMEs in the regions, including in targeted support areas, to develop traditional economic activities and support entrepreneurship, which is well developed.

3. Stimulating SME Entrepreneurship in AO

The SME target in rural areas and in the most disadvantaged areas of level 2 - Northwest and North Central Region is included in the scope of the specific objective.

Providing support for restructuring and developing new business models enhancing the competitiveness of small and medium-sized enterprises will contribute to achieving economic growth in the regional economy and opening new jobs. Support will also be the opening of new companies based on new ideas and innovations.

SMEs are a key element in the economy of each of Level 2 regions as they not only produce a significant proportion of gross domestic product in the regions but also create employment that, in a financial crisis, provides social and financial stability to the population. Assistance to SMEs will consist of a shift towards competitive productions and appropriate restructuring to mastery of free market niches at a wider scale. Enhancing regional competitiveness is related to business support for technological regeneration of the manufacturing sector and development of "green" economic activities in the SME sector. To modernize and increase the competitiveness of the regional economy, it is necessary to create opportunities for SMEs to access innovation and development in specially created innovation and technology centers in Level 2 regions. At the same time, support will be provided to improve the management of SMEs and business infrastructure in production areas. The introduction of energy-saving technologies and RES will be key aspects of competitiveness and support, as well as the promotion of business co-operation and clustering.

III. CONCLUSIONS

Undertakings in areas lagging behind in their development need to be supported for modernization, capacity building, acquisition of new professional skills and development of marketing strategies to preserve jobs and create new ones. This will counteract the process of migration and depopulation of settlements in the regions.

The scope of activities will include SMEs in municipalities with an average unemployment rate exceeding 105 per cent of the country average over the past 3 years.

Municipalities or areas for targeted support within the meaning of the RDA deserve particular attention from regional policy. Despite the fact that they can be subject to interventions under many of the specific objectives for economic and social cohesion, their worsened state requires targeted assistance.

Revitalizing such municipalities requires the implementation of integrated programs that will contain a set of measures to support small businesses, including restructuring and expansion of productive activities in micro, small and medium-sized enterprises.

SMEs in regions (municipalities) for targeted support can also be supported by future ERDF operational programs. These programs should focus on local capacity building and integrated development planning, including jointly by several neighboring municipalities with similar economic development issues.

What needs to be changed is the focus - from social support, providing low-paid jobs to helping develop a self-sustaining and competitive business.

IV. REFERENCES

1. Regions 2020 – An Assessment of future challenges for EU Regions, Commission of the European Communities, Brussels,2008.
2. Stoyanova, N. (2015) SCIENTIFIC-PRACTICAL CONFERENCE WITH INTERNATIONAL PARTICIPATION "INNOVATIONS IN THE ECONOMY" NEW BULGARIAN UNIVERSITY, SOFIA, OCTOBER 3, *Agricultural markets globally*
3. Стоянова Н, 2017/ Държавата като субект в индустриалните отношения // МЕЖДУНАРОДНА НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКА КОНФЕРЕНЦИЯ НА ТЕМА: "РАЗВИТИЕ НА БЪЛГАРСКАТА И ЕВРОПЕЙСКАТА ИКОНОМИКИ – ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА И ВЪЗМОЖНОСТИ" ВЕЛИКО ТЪРНОВО, 28-30.09.2017
4. 56TH SCIENCE CONFERENCE OF RUSE UNIVERSITY, BULGARIA, 2017 Copyrights© 2017 ISSN 1311-3321
5. Stoyanova, N. (2014) FOURTH INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE/CLIMATE CHANGE, ECONOMIC DEVELOPMENT, ENVIRONMENT AND PEOPLE CONFERENCE (CCEDEP)REGIONAL DEVELOPMENT OF CENTRAL AND EASTERN EUROPEAN COUNTRIES PLOVDIV, BULGARIA, *General model of production' process in the auto enterprises*
6. Territorial agenda of the European Union 2020,2011.
7. http://www.mrrb.government.bg/index.php?do=law&id=220&lang=bg&type=4
8. Thurston, M. G., An Open Standard for Web-Based Condition-Based Maintenance Systems, "AUTOTESTCON Proceedings, 2001. IEEE Systems Readiness Technology Conference.", 2001, USA, Valley Forge, PA, 2001, pp. 401-415.
9. The Efficiency of Small Manufacturing Firms in Japan, Quarterly Rewiew of Economics and Business 38
10. The Market Concentration Doctrine, Washington D.C.: American Enterprise Institute. Doi N., The Efficiency of Small Manufacturing Firms in Japan, Quarterly Rewiew of Economics and Business 38 (2) , 15-26, 2002.

İş Yerinde Yalnızlaşmanın İş Performansına Etkisi

Doç. Dr. Mahmut AKBOLAT[1] **Arş. Gör. Özgün ÜNAL[2]**

Arş. Gör. Mustafa AMARAT[3] **Bilge Güneş KARAKAYA[4]**

[1]Sakarya Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, makbolat@sakarya.edu.tr

[2] Sakarya Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, ozgununal@sakarya.edu.tr

[3] Sakarya Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, mustafaamarat@sakarya.edu.tr

[4] Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sağlık Yönetimi Bölümü, Yüksek Lisans Öğrencisi bilgegunes002@gmail.com

Özet: Bu çalışmanın amacı hemşirelerde iş yerinde yanlızlaşmanın iş performansına etkisini belirlemektir. Bu amaçla Sakarya İlinde faaliyet gösteren 168 hemşirenin çalıştığı bir hastane çalışmanın evreni olarak belirlenmiştir. Çalışmada örneklem belirlemeksizin tüm hemşirelere ulaşılması hedeflenmiş olup nöbet giriş çıkışları, özellikli birimlerde (yoğunbakım, ameliyathane vb.) çalışan hemşirelere ulaşmada yaşanan zorluklar, izinde olan hemşirelerin olması, hemşirelerin çalışmaya katılmayı kabul etmemesi gibi nedenlerle 87 hemşireye ulaşılabilmişitir. Çalışmada iş yaşamında yalnızlaşmayı ölçmek için Wright ve arkadaşları (2006) tarafından geliştirilen İş Yerinde Yalnızlık Ölçeği, iş performansını ölçmek için ise Goris ve arkadaşları (2003) tarafından geliştirilen İş Performansı Algısı Ölçeği kullanılmıştır. Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistiksel yöntemler, geçerlilik ve güvenilirlik analizleri, korelasyon analizi ve regresyon analizli kullanılmıştır. Çalışmanın bulgularına göre iş yerinde yalnızlaşma ölçeğinin keşfedici faktör analizi sonuçları orijinal ölçek ile benzerlik göstermektedir ve ölçeğin soruları iki faktör altında toplanmıştır. Ancak bu çalışma kapsamında ölçeğin alt boyutları kullanılmayacak olup yalnızca İş Yerinde Yalnızlaşma oalrak ölçek kullanılacaktır. İş performansı ölçeği ise orijinal ölçekte olduğu tek faktör altında toplanmıştır. Ölçeklerin güvenilirlik analizi sonuçlarına göre iş yerinde yalnızlık ölçeğinin cronbach alpha katsayısı 0,827, iş performansı ölçeğinin cronbach alpha katsayısı 0,799 oalrak hesaplanmıştır. İş yerinde yalnızlaşma ve iş performansı arasındaki ilişkiyi ortaya koymak için yapılan analiz sonucunda iki dğeişken arasında 0,01 düzeyinde anlamlı negatif yönlü ilişki bulunmuştur. Regresyon analizi sonucuna göre ise iş yerinde yalnızlaşma iş performansı üzerinde negatif yönlü anlamlı bir etkiye sahiptir. Çalışmanın sonuçları iş yerinde yalnızlaşmanın iş performansı üzerinde olumsuz etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda sağlık kuruluşalrının iş yerinde yalnızlaşmaya neden olabilecek faktörleri tespit etmesi ve bunları ortadan kaldırması hemşirlerinin performanslarının artmasını sağlayacaktır. Çalışma ortamında birlikteliği artıracak düzenlemelerin ve uygulamaların hayata geçirilmesinin, ekip çalışmasının son derece önemli olduğu sağlık sektöründe olumlu etkiler meydana getireceği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Yalnızlık, İş yerinde Yalnızlaşma, Performans, İş Performansı.

GİRİŞ

Performans kavram olarak; belirlenmiş bir zaman içerisinde yürütülen faaliyetlerin amaca hizmet etme derecesi olarak ifade edilmektedir (Akal, 1992: 1). Günümüz işletmeleri için çalışan performansının istenilen seviyelerde sağlanmasının, işletmenin etkinliği ve devamlılığı için bir zorunluluk haline gelmesi nedeniyle çalışan performansı kavramı her örgü-tün üzerinde hassasiyetle durması gereken bir kavramdır (İraz ve Akgün, 2011: 228). Sağlık hizmetlerinde performans kavramı "hizmet kalitesi" bakış açısıyla değerlendirilmektedir. Bu anlamda uluslararası akreditasyon örgütü JCAHOsağlık (Joint Commission on Accreditati-on of Healthcare Organizations)'ya göre performans, doğru işi ilk seferde iyi yapmak-tır. Sağlık hizmetlerinde performans, sağlık hizmetini son mesleki bilgi ve becerilerle, en uygun malzemeleri kullanarak, zamanında eksiksiz, doğru ve güvenilir bir şekilde sonuçlandırılarak hastaya sunmak ve iletmektir (Tengilimoğlu vd., 2009: 322). Sağlık çalışanlarının performanslarını artırmak için gösterilen her türlü çaba; hasta sonuçlarına ve memnuniyetine yansıyacaktır. Sağlık sektörü gerek verilen hizmetin hayati değer taşıması gerekse hizmetin merkezinin insan sağlığı olması nedeniyle diğer sektörlere nazaran çok daha az hatayı kaldırabilir. Çünkü yapılacak en küçük hata kimi zaman bir insanın hayatına mal olabilmektedir. Bu nedenle sağlık sektöründe hizmet veren çalışanların gerek fiziksel gerekse ruhsal olarak tam bir iyilik halinde bulunması yani sağlıklı olması gerekmektedir. Ancak yalnızlaşma olgusu çalışanlarda psikolojik ve sosyal sorunlara neden olduğu için bireylerin sağlıklı

davranışlar sergilemesi zorlaşmaktadır. Örgütsel yaşamda yalnızlık, normal yalnızlık duygusundan farklı olarak iş yerinde kendisini göstermektedir. Günlük yaşamında sağlıklı ve yeterli sosyal ilişkileri olan, kendisini mutlu ve yalnız hissetmeyen bir birey, örgütsel yaşamda yaşadığı sorunlardan dolayı kendini yalnız bırakılmış ve yalnız hissedebilmektedir. Çalışanın, örgütsel yaşamda yaşadığı yalnızlığı temelde sosyal ilişkiler kurmada ve sosyal destek almada yaşadığı sıkıntılar nedeniyle ortaya çıkmaktadır (Doğan ve ark., 2009: 272).

Hemşireler sağlık sektörünün en değerli kaynaklarından birisidir (Nejati et. al., 2016). Türkiye'de aktif çalışan hemşire sayısı 2016 verilerine göre 152,952'dir. Ayrıca, yüz bin kişiye düşen hemşire sayısı 257 iken OECD (22) ülkelerinin ortalaması 1098 hemşire olarak karşımıza çıkmaktadır (Sağlık İstatistik Yıllığı, 2017). Türkiye'de bu oranın düşük olması sağlık hizmeti sunumunda hemşirelerin performansını daha önemli hale getirdiği düşünülmektedir. Sağlık hizmetinin etkili, verimli ve kesintisiz bir şekilde sunulması hemşirelerin performansları ile doğrudan ve dolaylı olarak ilişkilidir (Top, Gider ve Ünalan, 2010). Ayrıca hemşire performansı hasta bakımı, memnuniyeti ve hasta güvenliğinin sağlanmasında önemli bir etken olduğu için bu konuya olan ilgi artmaktadır (Terzioğlu, Temel ve Uslu Sahan, 2016). Bu çalışmanın amacı hemşirelerin iş yerinde yalnızlaşmalarının iş performanslarına etkisini belirlemektir.

1. METOD

1.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışma; hemşirelerin iş yerinde yalnızlaşmalarının iş performansına olan etkisini belirlemek amacıyla yapılmıştır.

1.2. Evren ve Örneklem

Çalışmanın evrenini Sakarya'nın Karaman İlçesi'nde hizmet veren Yeni Kent Devlet Hastanesi oluşturmaktadır.

Çalışmada veri toplama yöntemi olarak anket formu kullanılmıştır. Anket formu, 3 bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler kişisel ve demografik bilgiler, yalnızlaşma ölçeği ve iş performansı ölçeği şeklindedir. Ankette kişisel ve demografik bilgiler bölümü hariç, 1 (Kesinlikle Katılmıyorum) ve 5 (Kesinlikle Katılıyorum) arasında değerler alan 5'li Likert tipi ölçek kullanılmıştır. Anket formunda kişisel bilgiler kısmını oluşturan soruların dışında, iş yaşamında yalnızlığı ölçmek için 16 ve iş performansını ölçmek için 5 olmak üzere toplam 29 adet madde (item) yer almaktadır.

İş yaşamında yalnızlaşma için Wright, Burt ve Strongman (2006) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır. İş Performansı için Goris et al. (2003) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır.

1.4. Veri Analizi Yöntemi

Tüm istatistiksel analizler SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) 22.0 kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistiksel yöntemler, keşfedici faktör analizi ile güvenilirlik analizi, korelasyon analizi ve regresyon analizi kullanılmıştır.

2. BULGULAR

Ölçeklerin güvenilirlik analizi sonuçları incelendiğinde tüm ölçeklerin ve alt boyutlarının Cronbach Alpha güvenilirlik katsayıları 0,70'in üzerinde bulunmuş olup ölçeklerin güvenilirliklerinin yüksek seviyede olduğu görülmektedir.

Tablo 1. Araştırmanın Güvenilirlik Analizleri

Güvenilirlik Analizleri		
	Madde Sayısı	Cronbach Alpha Katsayısı
İşte yalnızlık genel	16	,827
Sosyal arkadaşlık	9	,851
Duygusal yoksunluk	7	,808
Performans	5	,799

Çalışmada kullanılan iş yerinde yalnızlaşma ölçeğinin keşfedici faktör analizi sonuçları Tablo 2'de yer almaktadır. Yapılan analiz sonucunda KMO değeri 0,741 olarak bulunmuş olup Barletts Küresellik Testi anlamlı çıkmış olup ölçeğin açıkladığı toplam varyans %32,56 olarak bulunmuştur. Ölçeğin faktör dağılımına bakıldığında ölçek soruları orijinal ölçekte olduğu gibi iki farklı boyut altında toplanmıştır. Bu boyutlar ölçeği oluşturan araştırmacı tarafından duygusal yoksunluk ve sosyal arkadaşlık olarak tanımlanmıştır. Bu sonuçlar ölçeğin Türkçe olarak kullanılabilir olduğunu göstermektedir. Her ne kadar ölçek iki faktöre ayrılmış olsa da bu çalışma kapsamında faktörün alt boyutları kullanılmayacak, ölçek iş yerinde yalnızlık ölçeği olarak kullanılacaktır.

Tablo 2. İş Yerinde Yalnızlık Geçerlilik Analizi

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,741
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	575,524
Açıklanan Varyans= 32,56	df	120
	Sig.	,000
İş Yerinde Yalnızlık	*Faktör 1	*Faktör 2
1. İş ortamında baskı altındayken iş arkadaşlarım tarafından yalnız bırakıldığımı hissederim.	,643	
2. Çoğunlukla iş arkadaşlarımın bana mesafeli durduklarını hissediyorum.	,724	
3. Birlikte çalıştığım insanlarla arama mesafe koyduğumu hissediyorum.	,721	
4. Kendimi iş arkadaşlarımdan duygusal olarak uzak hissediyorum.	,770	
5. İş yerimdeki ilişkilerimden memnunum.	,467	
6. Çalıştığım iş yerinde dostluk anlayışı hâkimdir.	,578	
7. İş arkadaşlarımla birlikteyken çoğu zaman kendimi dışlanmış hissediyorum.	,746	
8. İş yerinde çoğu zaman diğer çalışanlarla birlikte aramda bir kopukluk hissederim.	,713	
9. İş yerindeyken kendimi genel bir boşluk duygusu içinde hissederim.	,685	
10. İş yerinde sosyal ilişkilerim vardır.		,654
11. İş yerimdeki sosyal etkinliklere (piknik, parti, yemek vs.) katılırım.		,766
12. İş yerinde gerektiğinde işle ilgili günlük sorunlarımı konuşabileceğim biri var.		,810
13. İş yerinde istediğimde kişisel düşüncelerimi paylaşabileceğim kimse yoktur.		,547
14. İş yerinde mola zamanlarında beraber vakit geçirebileceğim biri vardır.		,698
15. Kendimi iş yerindeki arkadaş grubunun bir parçası olarak hissederim.		,528
16. İş yerinde beni dinleme zahmetinde bulunan insanlar vardır.		,566

*Faktör 1= Duygusal yoksunluk *Faktör 2= Sosyal Arkadaşlık

Çalışmada kullanılan iş performansı ölçeğinin keşfedici faktör analizi sonuçları Tablo 3'de yer almaktadır. Yapılan analiz sonucunda KMO değeri 0,672 olarak bulunmuş olup Barletts Küresellik Testi anlamlı çıkmış olup ölçeğin açıkladığı toplam varyans %57,55 olarak bulunmuştur. Bu sonuçlar ölçeğin Türkçe olarak kullanılabilir olduğunu göstermektedir.

Tablo 3. İş Performansı Ölçeği Geçerlilik Analizi

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,672
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	149,877
Açıklanan varyans= 57,55	df	10
	Sig.	,000
İş Performansı Ölçeği	Faktör Yükü	
1.İşyerimde her zaman görev tanımındaki işleri tamamlarım.	,783	
2.Görevimin gerektirdiği sorumlulukları yerine getiririm.	,888	
3.Temel görevlerimi yerine getirmekte başarılı değilimdir.	,604	
4.Görevimin gerektirdiği işleri ihmal etmem.	,677	
5.İşimin gerektirdiği biçimsel görevleri yerine getiririm.	,741	

Tablo 4 değerlendirildiğinde; iş performansı ile iş yerinde yalnızlık arasında negatif yönlü bir ilişkinin var olduğu görülmektedir(r=-,313; p<0,01).

Tablo 4. Değişkenler Arası Korelasyon Tablosu

	1	2
Yalnızlık (1)	1	
İş Performansı (2)	-,313**	1

**Korelasyon 0,01 düzeyinde anlamlıdır. (2-tailed)

Tablo 5'de bağımsız değişken olan iş yerinde yalnızlığın bağımlı değişken olan iş performansına etkisini belirlemek üzere kurulan regresyon modeli yer almaktadır. Bu model yapılan analiz sonucunda anlamlı bulunmuş olup (F= 9,207, p=0,003) iş yerinde yalnızlık çalışanın iş performansını negatif yönlü etkilemektedir (B= -0,539, p=0,003). Model iş performansının açıklanmasında %22 etkilidir.

Tablo 5. İş Yerinde Yalnızlığın İş Performansına Etkisini Belirleyen Regresyon Analizi

Bağımlı Değişken / İş Performansı	Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standardize Edilmiş Katsayılar	T	p	R	R2	F	p
Bağımsız Değişken	β	Std. Hata	β						
Sabit	5,312	,407		13,057	,000	0,313	0,098	9,207	0,003
Yalnızlık	-,539	,178	-,313	-3,034	,003				

3. SONUÇ

Hemşirelerin çalıştıkları kurumlarda onlara sağlanan ortam ve koşullar performanslarında arttırıcı ve azaltıcı etkiler yapabilmektedir (Yıldız, Savcı ve Kapu, 2014). Hızla gelişen hizmet, bilgi, bilişim, eğitim gibi sektörler eğitilmiş insan gücüne daha çok ihtiyaç duymaktadır. Bu durum çalışanların işlerine tam kapasiteleri ile katkıda bulunmalarını ve biçimsel olarak tanımlanan görevlerinin ötesinde performans göstermelerini gerekli kılmaktadır. Çalışanların tam kapasite çalışmasını sağlayacak önemli unsurlardan birisi iş yaşamında yalnızlıklarının engellenmesidir. İş yaşamında, çalışma ortamında yalnızlık yaşayan bir çalışanın motivasyon ve verimlilik kaybı yaşaması muhtemeldir. Tam kapasite çalışan personele ihtiyaç duyan sektörlerin bu gibi durumu önlemek için önlemler alması gerekmektedir (Karaduman, 2013: 87). Bu çalışma hemşirlerin iş yaşamında yalnızlaşmalarının iş performansına etkisinin olup olmadığının belirlenmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Çalışmanın sonuçlarına göre hemşirelerin iş yerinde yalnızlaşma düzeyleri arttıkça iş performanslarında bir düşüş meydana gelmektedir. Bu sonuç farklı çalışmalarla benzerlik göstermektir. Alan literatüründe hemşirelerin iş yerinde yaşayabilecekleri yalnızlaşama olgusu ile ilgili detaylı çalışmalar oldukça sınırlıdır. İş yerinde yalnızlığı, örgütsel bağlılık, tükenmişlik, örgütsel güven, iş stresi, iş doyumu, işten ayrılma niyeti ve iş performansı ile ilişkileri tespit edilmiştir (Aytaç, 2015; Demirbaş ve Haşit, 2016; Aşık, 2016; Tabancalı, 2016; Özçelik ve Barsade, 2011). Çalışmanın bir diğer sonucu olan iş yerinde yalnızlığın iş performansına negaitf etkisi de literatürdeki bir takım çalışmalar ile benzerdir (Özçelik ve Barsade, 2011, 2; Lam and Lau, 2012: 4266).

Çalışmadan elde eidlen sonuçlar hemşirelerin yaşadıkalrı iş yerinde yalnızlığın performanslarını olumsuz yönde etkilediğini ortaya koymaktadır. İnsan sağlığına hizmet sunan sağlık kuruluşlarında sağlık hizmetinin en önemli aktörlerinden olan hemşirelerin performansının önemi göz önüne alındığında, olası iş yeri yalnızlığını önlemek için önlemler alınması elzem görülmektedir. Yönetimin çalışanlar arasındaki iletişim kanallarını açık ve güçlü bir hale getirmesi bu yolda atılacak belkide en önemli adımalrdan birisidir. Sağlık kuruluşalrının iş yerinde yalnızlaşmaya neden olabilecek faktörleri tespit etmesi ve bunları ortadan kaldırması hemşirlerinin performanslarının artmasını sağlayacaktır. Çalışma ortamında birlikteliği artıracak düzenlemelerin ve uygulamaların hayata geçirilmesinin, ekip çalışmasının son derece önemli olduğu sağlık sektöründe olumlu etkiler meydana getireceği söylenebilir.

KAYNAKÇA

AKAL, Z. (1992). İşletmelerde Performans Ölçüm ve Denetimi. Ankara: MPM Yayınları.

Aşık, N.A (2016). İş Yerinde Yalnızlığın Tükenmişlik Üzerine Etkisi. Business and Managament Studies: An International Journal. 4(3). 366-384.

Aytaç, S. (2015). Loneliness as mediator between job satisfaction and intention to leave: A study on prison staff in Turkey. Arabian J Bus Manag Review, 5(167), 1-4.

Demirbaş, B., & Haşit, G. (2016). İş yerinde yalnızlık ve işten ayrılma niyetine etkisi: Akademisyenler üzerine bir uygulama. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16(1).ulama, Yayın¬lanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Goris, J. R., B. C. Vaught and Jr J. D. Pettit. (2003). Effects of Trust in Superiors and İnfluence of Superiors on the Association Between İndividual-Job Congruence and Job Performance/Satisfaction. Journal of Business and Psychology. 17.3, 327-343.

İRAZ, R. & Ö. Akgün. (2011). Örgütsel Bağlılığın Çalışan Performansı Üzerine Etkilerini Ölçmeye Yönelik Bir Araştırma. Selçuk Üniversitesi S.B.M.Y.O. Dergisi. 14(1-2), 201-224.

Karaduman, M. (2013). İş Yaşamında Yalnızlık Algı¬sının Örgütsel Vatandaşlık Davranışı İle İlişkisi ve Öğretmenler Üzerinde Bir Uyg

Nejati, A., Rodiek, S., and Shepley, M. (2016). The İmplications Of High-Quality Staff Break Areas For Nurses' Health, Performance, Job Satisfaction And Retention. Journal Of Nursing Management, 24(4), 512-523.

Özcelik, H., & Barsade S. (2011). "Work loneliness and employee performance", Academy of Management Proceedings, No. 1. Academy of Management

Sağlık Bakanlığı, Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2016. Available from https://www.saglik.gov.tr/TR,30485/saglik-istatistikleri-yilligi-2016-yayinlanmistir.html

Tabancali, E. (2016). The Relationship between Teachers' Job Satisfaction and Loneliness at the Workplace. Eurasıan Journal Of Educatıonal Research, (66), 263-280.

TENGİLİMOĞLU, D., O. Işık & M. Akbolat. (2017). Sağlık İşletmeleri Yönetimi. 8.Baskı, Nobel Akademik Yayıncılık.

Terzioglu, F., Temel, S., & Uslu Sahan, F. (2016). Factors Affecting Performance And Productivity Of Nurses: Professional Attitude, Organisational Justice, Organisational Culture And Mobbing. Journal Of Nursing Management, 24(6), 735-744.

Top, M., Gider, Ö. ve Ünalan, D. (2010). Hastane Sektöründe İş Performansını Etkileyen Örgütsel Değişkenlerin (Faktörlerin) İncelenmesi: Kayseri ve Kocaeli İllerindeki Hemşireler Üzerine Bir Alan Araştırması. Yönetim: İstanbul Üniversitesi İşletme İktisadı Enstitüsü Dergisi, (66), 71-96.

Wright, S. L, C. D. B. Burt & K. T. Strongman. (2006). Loneliness in the Workplace: Construct Definition and Scale Development. New Zealand Journal of Psychology. 35(2), 59-68.

Yıldız, S., Savcı, G. ve Kapu, H. (2014). Motive Edici Faktörlerin Çalışanların İş Performansına Ve İşten Ayrılma Niyetine Etkisi. Yönetim Ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 21(1), 233-249.

İmâm Şâfiî'ye Göre Fıkıh İlmi Açısından Hadisin İsnadının Sahîh Olması Yeterli midir?

Yrd. Doç. Dr. Mansur KOÇİNKAĞ[1]

[1]Çanakkale Onsekiz Mart Üniv. İlahiyat Fak. İslam Hukuku Anabilim Dalı, mansur-kocinkag@hotmail.com

Özet: Muhaddislerin bir hadise sahîh demesi, fukahâ tarafından ilgili hadisin sahîh olduğu ve/veya onunla amel edildiği anlamına gelmez. Fakat buna rağmen son dönemde kaleme alınan bazı eserlerde, İmâm Şâfiî'ye göre bir hadisin isnâdının sahîh olmasının yeterli olduğu iddia edilmektedir. Biz de bu çalışmada onun eserlerinde yer alan teorik ifadelerden ve bu tür ifadelerin sağlaması bağlamında furû-ı fıkıh örneklerinden hareketle konuyu incelemeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Fukahâ, Şâfiî, Fıkıh, Hadis, İsnâd, Amel

GİRİŞ

Nasların anlaşılması ve yorumlanmasında müctehid âlimlerin önemli katkısı söz konusudur. Nitekim İmâm Şâfiî'nin (ö. 204/820) hocası Süfyan b. Uyeyne'nin (ö. 198/814) "hadis, sadece fakihleri saptırmaz" dediği (Sübkî, t.y.: 108) aktarılır. Ayrıca nakledildiğine göre İbn Vehb (ö. 197/813), "Mâlik b. Enes (ö. 179/795) ve Leys b. Sa'd (ö. 175/791) olmasaydı helak olurdum. Zira Hz. Peygamber'den aktarılan her rivâyetle amel edileceğini sanıyordum" der (Bağdâdî, 1417/1996: XIII, 8). Aynı hususu aktaran Kâdî İyâz (ö. 544/1149), İbn Vehb'in ifadelerini daha ayrıntılı şekilde şöyle aktarır:

> İbn Vehb, "Allah, Mâlik ve Leys vasıtasıyla beni kurtarmasaydı sapıtırdım" der. İbn Vehb'e "nasıl yani?" diye sorulunca şöyle cevap verir: "Çok hadis toplayınca şaşırdım ve hayretler içinde kaldım. Ardından bunları Mâlik ve Leys'e arz ettim, onlar da bana 'şunu al, şunu terk et' diye tenbihte bulundular." (Kâdî İyâz, 1965-1983: III, 236).

Ansiklopedik bir âlim olan İbn Vehb'in, hadislerle ilgili sarf ettiği cümleler günümüzdeki selefi düşüncenin kodlarına da ışık tutması açısından önem arz etmektedir. Zira selefi düşünceye mensup pek çok zevât, Buhârî veya Müslim'de yer alan her hadisle amel edileceği kanaatindedir. Veya isnâd yönünden sahîh kabul edilen her hadisle amel edildiğini düşünür. Bunun doğru bir yaklaşım olmadığı sadedinde ehl-i hadisin imamı kabul edilen İbn Şihâb ez-Zührî (ö. 124/742), İmâm Mâlik ve Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) gibi âlimlerden de alıntılar söz konusudur.

Aktarıldığına göre Zührî bir mecliste "Bazı hadisler var ki bugüne kadar hiç rivâyet etmedim" der. "Neden ey Ebû Abdillâh!" diye sorulunca "Amel onlara göre olmadığından" diye cevap verir. İmâm Mâlik'in *Muvatta*'ı da bu bağlamda değerlendirilebilecek pek çok ifadeyi ihtiva eder. Ayrıca ehl-i hadisin imamlarından kabul edilen Ahmed b. Hanbel'in ders notlarından oluşan *Mesâil*'lerde, nadir de olsa bu türden bazı ifadeler söz konusudur. Nitekim Ahmed b. Hanbel, bir yerde "Musab'ın hadisinde bazı hasletler vardır ki onlarla amel edilmemiştir" der (Ahmed, 1420/1999: 215, 422). Bir başka yerde Sehl b. Sa'd'ın hadisiyle ilgili "isnâdı sahîhtir, fakat hiç kimsenin bu hadisle amel ettiğini görmedim" diyerek (Ahmed, 1420/1999: 264) isnâdı sahîh olmasına rağmen onunla amel edilmeyeceğini belirtir. İbn Receb el-Hanbelî (ö. 795/1393) de konuyla ilgili şöyle der:

> Bir hadis, sahâbe ve sonrasında yaşayan âlimler tarafından veya bir kısmı tarafından amele konu olunca İmamlar ve ehl-i hadisin fakihleri bu tür sahîh hadislerle amel ederlerdi. Ancak selef, ittifakla sahîh bir hadisle amel etmeyi terk etmişse onunla amel etmek caiz değildir. Zira onlar, onunla amel edilmeyeceğini bildiklerinden dolayı onu terk etmişlerdir (İbn Receb , 1406/1986: 50-51).

İbn Receb, selef tarafından tamamen terk edilen hadisle amel edilmeyeceğini belirtmiş olsa da kanaatimizce fukahânın ekseriyeti tarafından kabul edilmeyen hadisleri de bu kategoride değerlendirmek lazımdır veya en azından bu tür hadislere ihtiyatla yaklaşılması gerekir. Zira böyle bir yöntemi takip etmeyen İbn Hazm (ö. 456/1064), fukahânın kabul etmediği bazı hadislerle amel etmiş ve bundan dolayı "zâhirî" olmakla tenkit edilmiştir.

Bir hadisin sahîh kabul edilip edilmeyeceği veya isnâdı sahîh olan hadisle amel edilip edilmeyeceği tamamen ictihâdî bir meseledir. Aynı şekilde isnâdı zayıf olmasına rağmen kendisiyle amel edilmiş onlarca hadis söz konusudur. Dolayısıyla bir hadisin isnâdının zayıf olması, tek başına onunla amel edilmeyeceğini göstermeyeceği gibi isnâdının sahîh olması da onunla amel edileceğini gerektirmez. Ayrıca pek çok konuda zıt hadislerin mevcut olması dolayısıyla her hadisle amel etmenin pek mümkün olmadığı da söylenebilir. Nitekim Ebü'l-Velîd el-Bâcî (ö. 474/1081) konuyla ilgili şu ifadelere yer verir:

> Buhârî, bazı hadislerin sahîh olduğuna inandığından onları rivayet etmiş, fakat Müslim, sahîh olmadığını düşündüğünden onları terk etmiştir. Aynı şekilde Müslim, bazı hadislerin sahîh olduğunu düşündüğünden rivâyet etmiş, fakat Buhârî sahîh olmadıklarını düşündüğünden onları terk etmiştir. Bu da konunun, ictihâdî bir mesele olduğunu gösterir (Bâcî, 1406/1986: I, 310).

İbn Hacer (ö. 852/1449), *Nüzhetü'n-nazar* adlı eserinde *Buhârî* ve *Müslim*'de bulunup kabul edilmesi gereken hadislerin, hadis hâfızları tarafından tenkit edilmemiş olması gerektiğini söyler. Dolayısıyla Buhârî ve Müslim'de yer alıp ümmetin kabulüne mazhar olmayan hadislerin bulunduğunu dolaylı şekilde ifade eder (İbn Hacer, 1421/2000: 51) ve bu eseri şerh eden Molla Ali el-Kârî (ö. 1014/1605) de konuyla ilgili şöyle der:

> Buhârî ve Müslim'de yer alan pek çok hadis tenâkuz ifade ederken nasıl olur da onlarda bulunan hadislerin kesin bilgi ifade ettiği söylenebilir? (Ali el-Kârî, t.y.: 221)

İbn Salâh (ö. 643/1245) gibi bazı âlimler, Buhârî ve Müslim'de yer alan hadislerin ümmetin kabulüne mazhar olduğunu iddia ederek kesin bilgi ifade ettiğini iddia edilmişlerse de Nevevî (ö. 676/1277), bu görüşün âlimlerin genelinin ve muhakkiklerin görüşüne aykırı olduğunu söyler (Nevevî, 2002: 89). Süyûtî (ö. 911/1505) de Buhârî ve Müslim'de yer alan bütün hadislerin sahîh olmadığını, aksine onların "min haysü'l-mecmû" sahîh olduğunu belirtir (Nevevî, 2002: 103; Süyûtî, 2002: 103). İbn Hacer ise Buhârî ve Müslim'de tenkide tabi tutulan hadislerin toplamda 210 olduğunu, bunların 78'inin Buhârî'de, 100'nün Müslim'de, 32'nin ise her ikisinde yer aldığını belirtir (İbn Hacer, t.y.: 19; Süyûtî, 2002: 104). Onun bahsettiği, Dârekutnî (ö. 385/995) gibi muhaddisler tarafından yöneltilen eleştiriler olup bunlara ek olarak fukahânın tenkitleri de dikkate alındığında bu rakamın daha yukarı çıkacağı söylenebilir. Dolayısıyla Buhârî ve Müslim'de yer alıp fukahânın tamamının veya bir kısmının amel etmediği hadisler üzerinde yapılacak müstakil bir çalışma bize daha net sonuçlar verecektir.

Hadisin isnâdının sahîh olması, ilgili hadisin sahîh olmasını gerektirmediği gibi hadisin sahîh olması da onun kesin bilgi [ilim] ifade ettiğini göstermez. Aksine muhaddisler dahi "sahîhü'l-isnâd" ile "hadîsun sahîhun" ifadesinin aynı olmadığını ifade ederler. Zira isnâdın sahîh olması, sadece râvîlerin sıka ve isnâdın muttasıl olduğunu gösterir. Fakat illetin ve şâzlığın olmaması gibi kriterler, isnâdla değil içerik analiziyle ilgilidir. Nitekim İbn Salâh, *Mukaddime*/*Ulûmu'l-hadîs* adlı eserinde konuyla ilgili şöyle der:

> Muhaddislerin "bu hadisin isnâdı sahîhtir" veya "isnâdı hasendir" şeklindeki ifadeleri, "bu hadis sahîhtir" veya "bu hadis hasendir" şeklindeki açıklamalarından daha düşük bir mertebededir. Zira bazen hadisin isnâdının sahîh olduğu belirtilir, fakat ilgili hadis, şâz veya illetten dolayı sahîh kabul edilmez (İbn Salâh, 1406/1986: 38).

Aynı şekilde âlimlerin neredeyse tamamına göre bir hadisin sahîh olması, kaynağına nisbetine dair zannî bilgi doğurur. Dolayısıyla bir hadis, mutevâtir seviyesine ulaşmadıkça subûtu katî olmaz, yani Hz. Peygamber'e aidiyeti zannî olmaktan öteye geçemez. Bundan ötürü bu tür hadisler, akâid alanında hüccet kabul edilmezken fıkıh ilminde, zannî bilgi yeterli olduğundan konuların haber-i vâhidle temellendirilmesi caizdir. Nitekim "haber-i vâhid, ilmi değil ameli gerektirir" şeklindeki usûl prensibi de aynı hususu ifade eder.

Teorik olarak haber-i vâhidin ameli gerektirdiğine dair yaygın kanaat söz konusu olsa da hadisin sıhhati meselesinin ictihâdî olması ve hadisin sıhhatiyle ilgili kriterlerin fakihe göre farklılık arz etmesi, ayrıca nasların, akıl ve kıyasla tahsis edilebilmesi fukahâ arasında ihtilafları kaçınılmaz hale getirmektedir. Dolayısıyla haber-i vâhidin ameli gerektirdiği, teorik olarak fukahâ tarafından kabul edilse de hangi hadisle amel edileceği ve hangi hadisin tahsis edilip anlamının daralacağı fukahânın geliştirdiği metodolojilere göre farklılık arz etmektedir.

1. İMÂM ŞÂFİÎ'NİN KONUYLA İLGİLİ BAKIŞ AÇISI

Son dönemde kaleme alınan bazı eserlerde, hadisin isnâd yönünden sahîh olmasının İmâm Şâfiî için yeterli olduğu iddia edilmiştir. Fakat bu iddia, Şâfiî tarafından dile getirilen bazı teorik ifadelerle uyum arz etse de vakıayı doğru şekilde yansıtmadığı hem ona ait teorik ifadelerin mecmûundan hem de zikredeceğimiz örneklerle ortaya çıkmış olacaktır. Ayrıca Kûfe fıkıh anlayışına mensup Ebû Yusuf (ö. 182/798) ve Şeybânî'nin (ö. 189/805) eserlerinde de Şâfiî'nin kullandığı teorik cümlelere yakın ifadelerin olduğu görülür (Ebû Yusuf, t.y.: 22; Şeybânî, 1403/1983: I, 44, 45, 67, 204). Dolayısıyla kendi içinde tutarlı bir usûl geliştirmek için sarf edilen nazarî ifadelerin merkeze alınarak konunun ele alınması bazı hatalara neden olabilmektedir.

İmâm Şâfiî'nin *er-Risâle* adlı eserinde, haber-i hâssanın (haber-i vâhidin) kabulü hususunda mücmelen öne sürülen şartlar şunlardır:

1. Râvî, dininde sika olmalı.

2. Hadiste sıdkıyla meşhur olmalı.

3. Aktardığı hadisi iyice anlayan biri olmalı.

4. Lafız bakımından hadisin manasını değiştiren hususları bilen biri olmalı.

5. Hadisi lafzen aktarıyorsa hadisi harfiyyen aktaran biri olmalı.

6. Kitaptan rivâyet ediyorsa kitabı korunmuş olmalı, hafızasından rivayet ediyorsa hafızası sağlam olmalı.

7. Aktarılan hadis, diğer muhaddislerin hadisine uygun olmalı.

8. Râvî, duymadığı kişiden hadisi aktaran müdellislerden olmamalı.

9. Diğer râvîlerin hilâfına bir bilgi aktarmamalı.

10. İsnadının tamamı bu şekilde ve muttasıl olmalıdır (Şâfiî, 1358/1940: 370-372).

İmâm Şâfiî, başka bir yerde munkatı ve mürsel rivâyetlerin tamamının aynı kategoride yer almadığını belirtir ve onların farklı kısımlara ayrıldığını, dolayısıyla başka birinin ilgili hadisi müsned veya mürsel şekilde aktarmasıyla veya aynı hadis doğrultusunda sahâbî kavlinin veya ulemanın fetvasının bulunmasıyla ilgili hadisin kabul edileceğini söyler (Şâfiî, 1358/1940: 461-463). Bir başka yerde ise Kitâb, sünnet, icmâ veya kıyasa dayanarak hadisin sadece bir kısmıyla amel edilebileceğini belirtir (Şâfiî, 1358/1940: 373). Dolayısıyla inkıta ve benzeri nedenlerden dolayı isnâdı zayıf olan hadisler, Şâfiî'ye göre sahâbî kavliyle veya fukahânın fetvasıyla desteklenmesi durumunda hüccet kabul edilirler.

Hâsılı İmâm Şâfiî, isnâdı sahîh olsa da hadisi manayla aktaran râvînin âlim/fakih olması gerektiğini, yani muhteva ve manayı değiştiren hususları iyi bilmeyen kimsenin hadisinin kabul edilmeyeceğini belirtir. Nitekim kabul etmeme gerekçesini şöyle açıklar: "Zira farkında olmadan helal olan bir şeyi helal kılabilir" (Şâfiî, 1358/1940: 371). Ayrıca hadisin isnâdı sahîh olmasına rağmen aynı konuya temas eden diğer hadislere; haber-i vâhid, meşhur veya mutevâtire muhâlif olması halinde kabul edilmeyeceğini savunur. Zira açıkça kabul edilen hadisin, diğer hadislere aykırı olmaması gerektiğini şart koşar. Aynı şekilde isnâdı zayıf olan hadisin, sahâbî uygulamasına uygun olması veya o doğrultuda fukahânın fetvasının bulunması halinde kabul edileceğini belirtir. İlâveten "Sâlim hadisi"nde olduğu gibi âlimlerin genel kabulüne mazhar olmamış hususları da "ona özgü" veya "mensûh" olduğu gerekçesiyle reddeder.

İmâm Şâfiî'nin, sahâbî kavliyle ilgili kullandığı ifadeler de aynı hususu destekler. Nitekim sahâbî kavli için Kitâba, sünnete, icmâa veya kıyasa daha uygun olanı tercih edeceğini belirtir (Şâfiî, 1358/1940: 596). Ayrıca Şâfiî, bazı hadisleri neden kabul ettiğini veya neden bu şekilde tevil ettiğini açıklarken "Allah'ın Kitâbına ve makûla daha çok benzediğinden" veya "kıyâs ve mâkula daha uygun olduğundan" gibi ifadelere yer verir. Bundan ötürü "Şâfiî'ye göre bir hadisin kabul edilip edilmemesinin tek kriteri isnâdının sahîh olmasıdır" veya "ona göre hadis ve sünnet eşanlamlıdır" şeklindeki önermelerin gerçeği yansıtmadığı ve bu anlama gelebilecek bazı teorik ifadelerin, tutarlı bir usûl geliştirmek maksadıyla söylendiği anlaşılmaktadır. Nitekim konunun devamında müttefakun aleyh olan bazı hadisler başta olmak üzere Şâfiî'nin pek çok sahîh hadisle amel etmediğini örneklerle tespit etmeye çalışacağız.

2. İMÂM ŞÂFİÎ'NİN SAHÎH HADİSLERLE AMEL ETMEDİĞİNE DAİR BAZI ÖRNEKLER

Örnek 1: Hz. Aişe'den aktarılan bir hadiste Ebû Huzeyfe, Sâlim adında birini evlatlık edinir. Sehle bnt. Süheyl, Hz. Peygamber'e gelir ve "Ebû Huzeyfe'nin yüzünde Sâlim'in yanımıza girmesini istediğini görüyorum. Zira onun evlatlığıdır" der. Hz. Peygamber de onu emzirmesini söyleyince Sehle, "nasıl onu emziririm, o büyük biridir" der. Hz. Peygamber tebessüm eder ve "onun büyük olduğunu biliyorum" der. Bu hadis, Buhârî ve Müslim tarafından aktarılan müttefakun aleyh bir rivâyettir (Buhârî, 1980: Meğâzî 12; Müslim, 2006: Redâ 26). İmâm Şâfiî, bu hadisi aktarır ve Hz. Aişe'nin aynı doğrultudaki görüşüne yer verir. Ardından büyük birinin sütten dolayı hısımlığının gerçekleşmeyeceğini ve bu hadiste aktarılan olayın Sâlim'e özgü bir olay olabileceğini, dolayısıyla burada aktarılan bilgiyle amel edilmesinin doğru olmadığını belirtir (Şâfiî, 2001: IV, 79).

Örnek 2: Bir yumurta veya halat çalan kişinin elinin kesileceğine dair hadis, hem Buhârî hem de Müslim'in *Sahîh*'inde yer almaktadır (Buhârî, 1980: Hudûd 8, 14; Müslim, 2006: Hudûd 7). Nitekim İbn Hazm gibi bazı âlimler, sırf bu hadise dayanarak selefin amelini hiçe saymış ve bundan dolayı hırsızın elinin kesileceğine hükmetmiştir (İbn Hazm, t.y.: XII, 344). Fakat İmâm Şâfiî, bu hadisle amel etmemiş ve amel ettiği diğer bir hadisi de tahsis ederek kabul etmiştir. Nitekim bulûğ çağına ermemiş kişilerin elinin kesilmeyeceğine, hırz/muhafaza altında olmayan bir şeyin çalınması durumunda had cezasının uygulanmayacağına ve hamr ve domuz gibi haram şeylerden dolayı kesilmeyeceğine hükmetmiştir (Şâfiî, 2001: VII, 372-374). Görüldüğü üzere Şâfiî, bazen hadisle hiç amel etmemiş, bazen de yorumlayarak ve tahsis ederek hadisle ameli tespit etmiştir. Nitekim hadis bağlamında İmâm Şâfiî'ye yöneltilen ve ileride bir kısmına yer vereceğimiz tenkitlerin büyük kısmının da bununla ilgili olduğu görülür.

Örnek 3: Kıyâmda iken ellerin göğsün üstünde bağlanacağı ('alâ sadrihi) pek çok hadiste nakledilir. Nitekim ellerin göğsün/sadrın üstünde bağlanacağına dair hadis, Ebû Dâvud'un *Sünen*'inde ve İbn Huzeyme'nin *Sahîh*'inde yer almaktadır. Ancak Müzenî'nin *Muhtasar*'ında "tahta sadrihi" denilerek hadiste yer alan ifadenin tam aksine göğsün altında bağlanacağı belirtilir ve bu, mezhep içinde yaygın şekilde kabul edilir (Müzenî, 1990: VIII, 107). Nevevî gibi hadis ilminde otorite kabul edilen biri dahi "müstahab olan ellerin göğsün altında bağlanmasıdır" der (Nevevî, t.y. III, 310).

Örnek 4: Kişinin, güneş doğmadan bir rekat evvel sabah namazına yetişmesi veya güneş batmadan ikindi vaktine yetişmesi halinde o vakte yetişmiş olacağına dair bir hadis bulunmaktadır. Nitekim bu hadis, Mâlik, Şâfiî, Buhârî, Müslim, İbn Mâce, Tirmizî, Nesâî ve İbn Huzeyme gibi pek çok âlim tarafından aktarılır (Mâlik, 1406/1985: Vukûtü's-salât 5; Şâfiî, 1986: 178; Buhârî, 1980: Mevâkîtü's-salât 28). Fakat hadiste bir rekat denilmesine rağmen Şâfiî, bir tekbir miktarı kadar namaza yetişen kişiye namazın vacip olacağı kanaatindedir. Nitekim bundan dolayı bazı Mâlikîler, Şâfiî'nin kendi re'yine dayanarak hadise aykırı hüküm verdiğini belirtirler (İbn Lebbâd, 1986: 47-48).

Örnek 5: Ka'be'de farz namazının kılınıp kılınmayacağı ihtilaflı bir meseledir. İmâm Mâlik'e göre Ka'be'de sadece Hz. Peygamber'in kıldığı nâfile namazı kılınabilir. İmâm Şâfiî ise bu konuda Ebû Hanîfe gibi farz ve sünnet arasında bir fark olamayacağını, dolayısıyla bunu sadece farz namaza hasretmenin büyük bir cehalet olduğunu belirtir (Şâfiî, 2010: 47). Pek çok konuda olduğu gibi İmâm Şâfiî'nin burada da kıyas yoluyla hükmü genişlettiğine şahit olmaktayız. Mâlikî İbn Lebbâd (ö. 333/944) ise "Hz. Peygamber'in dahi kılmadığı bu namazın Ka'be'de kılınacağını nasıl söylersin?" diyerek kendisine itiraz eder (İbn Lebbâd, 1986: 51).

Örnek 6: İhramda iken beş hayvanın öldürülebileceğine dair hadis bulunmaktadır. İmâm Şâfiî, kıyas yoluyla onların dışında kalan zararlı hayvanların da öldürülebileceğini savunur. Bazı Mâlikîler, hadiste sadece beş hayvanın zikredildiğini, dolayısıyla kendi re'yine göre onlara ek yapmanın caiz olmadığını ifade ederek Şâfiî'yi tenkit ederler (İbn Lebbâd, 1986: 51).

Örnek 7: Müşrik öldürüldüğünde üzerindeki "selebe"nin öldürene ait olduğuna dair sahîh hadis bulunmaktadır. Fakat Şâfiî'nin, kendi re'yine dayanarak bu hususta teferruata girdiği ve arkadan müşriki öldürenin onu elde edemeyeceğini savunduğu, dolayısıyla hadise aykırı hareket ettiği ifade edilir (İbn Lebbâd, 1986: 52).

Örnek 8: Köpeğin salyasının bulaştığı kabın yedi defa yıkanacağına dair hadis bulunmaktadır. Fakat hadiste kabın içinde bulunan su veya sütle ilgili her hangi bir ifade bulunmaktadır. İmâm Şâfiî'ye göre köpeğin salyasından dolayı kabın yıkanmasının gerekli olması halinde içindeki sıvının da necis addedilmesi lâzım gelir (Şâfiî, 2010: 64-65). Diğer bir ifadeyle Şâfiî, hadiste yer alan hükmün illetini tespit ederek konuyu ele alır. Mâlikî âlimler, hadiste olmayan bu bilgileri Şâfiî'nin kendi kafasına göre uydurduğunu ve kendi re'yine göre hadise ek veya eksiltme yaparak kabın içindeki suyun necis olduğuna hükmettiğini belirtirler. Ayrıca Hz. Peygamber bir defa toprakla yıkanması gerektiğini savunurken Şâfiî'nin aynı şekilde konuyu ta'lîl ederek ek olarak başka hususlarla (nehâle ve etbân) da temizlenebileceğini savunur ve Mâlikîler, "hadiste olmayan hususları kendi re'yiyle tespit ettiği"nden dolayı Şâfiî'yi tenkit ederler (İbn Lebbâd, 1986: 53-54).

Örnek 9: Hz. Peygamber'den aktarıldığına göre beş vasaka bâliğ hurmanın zekâta tabi olmayacağı ifade edilir (Mâlik, 1406/1985: Zekât 1; Buhârî, 1980: Zekât 32). Mâlik'e göre hurmanın bütün türleri aynı kabul edilirken Şâfiî ise konuyu gerekçelendirerek hurmaların hepsinin aynı olmadığını belirtir ve bir kısmında on vasaka ulaşana kadar zekâta tabi olmayacağını ifade eder. Bundan ötürü İmâm Şâfiî'nin kendi kafasına göre bu iki tür hurmaya farklı hüküm verdiği, hâlbuki hadiste böyle bir ayrıntının olmadığı belirtilir (İbn Lebbâd, 1986: 57).

Örnek 10: Hz. Peygamber'in ihramdan önce koku sürdüğüne dair bir hadis aktarılır (Mâlik, 1406/1985: Hac 17; Buhârî, 1980: Hac 18). Fakat Şâfiî, ihrâmda koku sürülemeyeceğinden hareketle bu hadisi kayıtlar ve sürülen kokunun ihramdan sonra devam etmemesi gerektiğine dair açıklamaya yer verir. Bazı Mâlikîler ise hadiste bu kaydın olmadığı gerekçesiyle Şâfiî'nin kendi kafasına göre hadise ek yaptığını ve hadiste olmayan bir kaydın eklenmesinin doğru olmadığını belirtirler (İbn Lebbâd, 1986: 64).

Örnek 11: Deve başta olmak üzere hayvanların bevlinin Hz. Peygamber döneminde tedavi amaçlı kullandığı ve Hz. Peygamber'den bunun temiz olduğuna dair rivayetlerin aktarıldığı görülür. Bu rivâyetlerin zâhirine dayanarak Mâlik, Sevrî ve Hanefîlerden Züfer'e göre eti yenen hayvanların bevli temiz olduğu gibi dışkıları da temizdir (Cessâs, 1996: I, 131). Şeybânî de *el-Asl* adlı eserinde yer verdiği hadislerden sonra devenin bevlinin temiz olduğunu söyler (Şeybânî, 2012: I, 30, 57). Ancak Şâfiî, eti yensin yenmesin bütün hayvanların dışkılarının ve bevlinin necis olduğunu söyler (Şâfiî, 2001: IV, 238). İbn Lebbâd, bu hususta Şâfiî'yi tenkit ederken onun görüşünün, hadislere aykırı olduğunu tespit sadedinde pek çok rivayete yer verir (İbn Lebbâd, 1986: 90-94).

Örnek 12: Burun kanamasından dolayı abdest alınacağına dair pek çok hadis söz konusudur. Nitekim ilgili hadisler, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce gibi muhaddisler tarafından aktarılır. Ancak İmâm Şâfiî, bu hadislerin hiç biriyle amel etmemiş ve kendi görüşünü herhangi bir rivâyete dayandırmadan aklî delillerle temellendirmiştir (Şâfiî, 2001: II, 41).

Örnek 13: Hz. Peygamber'in eşini öptüğü ve ardından namaz kıldığına dair hadis, Ebû Dâvud, Tirmizî ve İbn Mâce gibi pek muhaddis tarafından aktarılmıştır (Ebû Dâvud, 1430/2009: Tahâret 67; Tirmizî, 1998: Tahâret 63; İbn Mâce, t.y.: Tahâret 69). Bu hadis, pek çok âlim tarafından sahîh kabul edilmesine rağmen İmâm Şâfiî tarafından amele konu edilmemiştir.

Örnek 14: Hz. Peygamber'in, korku veya yağmur söz konusu olmadan sebepsiz şekilde Medine'de öğle-ikindiyi ve akşam-yatsıyı cem ettiğine dair hadis, Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî ve Nesâî başta olmak üzere pek çok hadis kaynağında aktarılır (Buhârî, 1980: Mevâkîtü's-salât 12; Müslim, 2006: Salâtü'l-müsâfirîn 54; Ebû Dâvud, 1430/2009: Salât 273; Tirmizî, 1998: Salât 138; Nesâî, 1417/1996: Mevâkîtü's-salât 47). Ancak bu hadis, sadece İmâm Şâfiî tarafından değil, pek çok fakih tarafından amele konu edilmemiştir. Bundan ötürü Şâfiî mezhebine mensup âlimler tarafından bu hadis, zorlama tevillerle farklı şekilde yorumlanmıştır (Mâverdî, 1419/1999: II, 367).

Örnek 15: Sahîh isnâdlı bir hadiste "her kim, üzerinde oruç borcu olduğu halde vefat ederse velisi onun yerine oruç tutar" denilir (Buhârî, 1980: Savm 42; Müslim, 2006: Siyâm 153). Bir başka hadiste "bir adam gelip Hz. Peygamber'e 'ya Resûlallâh! Annem bir aylık oruç borcu varken vefat etti, onun yerine kaza edebilir miyim?' diye sorar. Hz. Peygamber de "evet, Allah'ın borcu ödenmeye daha layıktır" der. Bu iki hadis, hem *Buhârî*'de hem de *Müslim*'de yer alır, fakat Şâfiî, kadîm görüşünde bu hadislerle amel etmiş olsa da cedîd kavlinde bu görüşünden dönmüş ve müttefekun aleyh olan bu hadislerle amel etmemiştir.

Nitekim Cüveynî (ö. 478/1085), *Nihâyetü'l-matlab* adlı eserinde "Şâfiî'nin cedîd kavlinde neden bu hadisle amel etmediğini bilmiyorum. Ya hadisin zayıf olduğunu kabul etmiş ya da mensûh olduğuna kâil olmuştur" diyerek (Cüveynî, 1428/2007: IV, 62) Kerhî'nin (ö. 340/952) "Mezhebimize aykırı ayet ve hadisler ya mensûhtur ya da müevveldir" sözüyle aynı noktada buluşmuştur.

Konuyla ilgili daha çok örnek olmasına rağmen konunun vuzuha kavuşması açısından bu kadar hadisin yeterli olduğundan hareketle bunlarla iktifa ediyoruz. Nitekim İmâm Şâfiî başta olmak üzere hukukçuların pek çoğu, üç talakın Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekr ve Hz. Ömer'in ilk iki yılında bir talak sayıldığına dair Müslim'de yer alan hadisle (Müslim, 2006: Talâk 15), "Yedi namazı ve sekiz namazı Hz. Peygamber'le beraber korku ve yağmur olmadan kıldım" şeklindeki Müslim hadisiyle (Müslim, 2006: Salâtü'l-müsâfirîn 55) ve "Buluğ çağına ermiş herkese Cuma guslü vaciptir" şeklindeki Buhârî ve Müslim hadisiyle (Buhârî, 1980: Cuma 2; Müslim, 2006: Cuma 5) amel etmemiş veya bu tür rivâyetleri tevil etmiştir.

SONUÇ

1. *Muvatta*, *Buhârî* ve *Müslim* gibi sahîh kabul edilen temel eserlerde yer alan hadislerin sıhhati tamamen ictihâdî bir meseledir. Dolayısıyla Buhârî'nin sahîh kabul ettiği bazı hadisleri Müslim sahîh kabul etmemiş, Müslim'in sahîh kabul ettiği bazı hadisleri Buhârî sahîh kabul etmemiştir. Nitekim eserlerini oluştururken tercih ettikleri hadisler bunu göstermektedir.

2. Bir hadisin isnâdının sahîh olmasıyla onunla amel edilip edilmeyeceği meselesi farklı şeylerdir. Nitekim hadis sahîh kabul edilmesine rağmen neshedildiğinden dolayı amele konu olmayabilir. Ayrıca isnâdı sahîh olmasına rağmen muhtevası fukaha nezdinde kabul edilmediğinden şâz veya müevvel addedilebilir.

3. Şâfiî'nin, hadisin isnâdıyla yetindiğine dair iddiaya ihtiyatla yaklaşılması gerekir. Dolayısıyla *er-Risâle* başta olmak üzere fıkıh usûlü eserlerinde yer alan teorik ifadelerin, vakıayı yansıtıp yansıtmadığı veya şerî hükümleri elde etme maksadıyla söylenip söylenmediği üzerinde titizlikle durulmalıdır.

4. Yukarıda zikredilen örneklerde görüldüğü üzere bir hadis müttefekun aleyh dahi olsa selef tarafından amele konu olmamışsa onun, fukahâ tarafından dikkate alınması pek mümkün değildir. Dolayısıyla fukahâ nezdinde bir hadisin "ma'mulün bih" olmaması, isnâddan daha önemli bir kriterdir. Dolayısıyla bir hadis, isnâdı zayıf dahi olsa kendisiyle amel edilmişse fukahâ tarafından hüccet sayılabilir veya kendisiyle amel edilmemişse müttefakun aleyh dahi olsa dikkate alınmayabilir.

5. Ebû Yusuf'un *er-Red 'alâ Siyeri'l-evzâî* ve Şeybânî'nin *el-Hücce alâ ehli'l-Medine* adlı eserlerinde hadis bağlamında Evzâî ve Mâlik'e yönelik sert eleştiriler olduğu gibi, Hicazlılar da Kûfelileri hadis ve sünnet hususunda tenkit ederler. Şâfiî'nin de seleflerini bu konuda tenkit ettiği, kendisinden sonra gelenlerin de bu konuda onu tenkit ettikleri ve müstakil eserler yazdıkları görülür. Fakat Şâfiî'nin eserleri daha yaygın ve belirleyici olduğundan pek çok araştırmacı, onun teorik şekilde dile getirdiği ifadeleri merkeze alarak bir tasvir çizmeye çalışmakta ve bu, vakıayı isabetli şekilde yansıtmamaktadır.

6. Son olarak Şâfiî'nin *er-Risâle* ve onun haber teorisini ortaya koyan *Cimâ'u'l-ilm* adlı eserler, şerî amelî hükümleri ortaya koymak veya şerî hükümlerle deliller arasındaki irtibatı sağlamaktan ziyade tutarlı bir usûl geliştirmek ve fıkhın teorik yaklaşımını geliştirmeye dönük dini koruma refleksiyle kaleme alınmıştır. Dolayısıyla bir görüşün Şâfiî'ye nisbet edilebilmesi için buradaki ifadelerin, furû-ı fıkıhla koordineli şekilde ele alınıp incelenmesi gerekir.

KAYNAKÇA

Ahmed b. Hanbel. (1420/1999). Mesâilü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel, (Ebû Dâvud rivâyeti). (E. Muâz, Dü.) Beyrut.

Ali el-Kârî. (t.y.). Şerhu Nuhbeti'l-fiker. Beyrut: Dâru'l-Erkâm.

Bâcî, E.-V. (1406/1986). et-Ta'dîl ve't-tecrîh li-men harrace lehu'l-Buhârî fi'l-Câmi'i's-sahîh. (E. L. Hüseyn, Dü.) Riyad: Dârü'l-livâ.

Bağdâdî, H. (1417/1996). Târîhu Bağdâd. (M. A. Atâ, Dü.) Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye.

Buhârî, M. (1400/1980). el-Câmi'u's-sahîhu'l-müsnedu min hadîsi Resûlillâh ve sünenihi ve eyyâmihi. Kahire: el-Matbaatü's-Selefiyye.

Cessâs. (1417/1996). Muhtasaru İhtilâfi'l-ulemâ li't-Tahâvî. (A. Nezîr, Dü.) Beyrut: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye.

Cüveynî, E.-M. (1428/2007). Nihâyetü'l-matlab fî dirâyeti'l-mezheb. (t. A. Dîb, Dü.) Cidde: Dâru'l-Minhâc.

Ebû Dâvud, S. (1430/2009). es-Sünen. (Ş. el-Arnaût, Dü.) y.y.: Dâru'r-Risâle el-âlemiyye.

Ebû Yusuf. (t.y.). er-Redd alâ Siyeri'l-Evzâî. (Afgânî, Dü.) Haydarabad: Lecnetü ihyâi'l-meârif.

Heytemî, İ. (1357/1983). Tuhfetü'l-muhtâc fî şerhi'l-Minhâc. Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-arabî.

İbn Hacer, A. (t.y.). Hedyü's-sârî. (E. Kuteybe, Dü.) Riyad: Dâru't-Tayyibe.

İbn Hacer, e.-A. (1421/2000). Nüzhetü'n-nazar fî tavdîhi Nuhbeti'l-fiker. (N. Itr, Dü.) Dımaşk: Matba'atu's-sabâh.

İbn Kesîr, E.-F. (1408/1988). el-Bidâye ve'n-nihâye. y.y.: Dâru İhyâi't-türâsi'l-arabî.

İbn Lebbâd, E. B. (1406/1986). er-Redd 'ala'ş-Şâfiî. Tunus: Dâru'l-arab.

İbn Mâce; Muhammed b. Yezid. (t.y.). es-Sünen. Riyad: y.y.

İbn Receb, H. (1406/1986). Beyânu fadli ilmi's-selef 'alâ'l-halef. (M. b. el-Acmî, Dü.) y.y.: y.y.

İbn Salâh, Ş. (1406/1986). el-Mukaddime/Ulûmu'l-hadîs. (N. Itr, Dü.) Dımaşk: Dâru'l-fikr.

Kâdî İyâz. (1965-1983). Tertîbü'l-medârik. Mağrib: Matbaatü Fedâle.

Mâlik. (1406/1985). Muvatta. (M. F. Abdülbâkî, Dü.) Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-arabî.

Mâverdî. (1419/1999). el-Hâvi'l-kebîr. (t. A. Ahmed, Dü.) Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye.

Müslim. (1427/2006). el-Müsnedü's-Sahîhu'l-muhtasar mine's-süneni bi nakli'l-'adli 'ani'l-'adli ilâ Resûlillâh. Riyad: Dâru Taybe.

Müzenî. (1410/1990). el-Muhtasar. Beyrut: Dâru'l-ma'rife.

Nesâî. (1417/1996). es-Sünen/el-Mücteba. (Elbânî, Dü.) Riyad.

Nevevî. (2002). et-Takrîb ve't-teysîr fî marifeti süneni'l-beşîr ve'n-nezîr. (M. Eymen, Dü.) Dâru'l-hadîs.

Nevevî, M. (t.y.). el-Mecmû' şerhu'l-Muhezzeb. y.y.: Dârü'l-fikr.

Serahsî. (1414/1993). el-Mebsût. Beyrut: Dâru'l-ma'rife.

Sübkî, T. (t.y.). Ma'na'l-kavli'l-İmâmi'l-Mutalibî: İzâ sahha'l-hadîsü fehuve mezhebî. y.y.: Müessesetü Kurtuba.

Süyûtî, C. (2002). Tedrîbü'r-râvî. (M. Eymen, Dü.) Kahire: Dâru'l-hadîs.

Şâfiî. (1358/1940). er-Risâle. Mısır: Mektebetü'l-Halebî.

Şâfiî. (1406/1986). es-Sünenü'l-me'sûre. (t. A. Kalacî, Dü.) Beyrut: Dâru'l-marife.

Şâfiî. (1422/2001). el-Ümm. (R. F. Abdülmuttalib, Dü.) y.y.: Dâru'l-Vefâ.

Şâfiî. (2010). İhtilâfu Mâlik ve'ş-Şâfiî. (İ. E. Aktepe, Çev.) İstanbul: İz Yayıncılık.

Şeybânî, M. (1403/1983). el-Hücce 'alâ ehli'l-Medîne. (S. H. el-Keylânî, Dü.) y.y.: Âlemü'l-kütüb.

Şeybânî, M. (1433/2012). el-Asl/el-Mebsût. (M. Boynukalın, Dü.) Beyrut: Dâru İbn Hazm.

Tirmizî, M. b. (1998). es-Sünen/el-Câmi'u'l-kebîr. (B. A. Marûf, Dü.) Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî.

Zehebî, M. (2003). Târîhu'l-İslâm. Beyrut: Daru'l-garbi'l-İslâmî.

Zerkeşî, B. (1414/1994). el-Bahru'l-muhît. y.y.: Darü'l-kütübî.

Muğla'da Faaliyet Gösteren Mermer İşletmelerinin Yenilik Yeteneklerinin ve Rekabet Güçlerinin Analizi

Mehmet AVCI[1] Semih ÇAĞAN[2] Kutay GÖKDENİZ[3]

[1]Dr. Öğr. Üyesi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İİBF İktisat Bölümü, mehmeta@mu.edu.tr

[2]Arş. Gör., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İİBF İktisat Bölümü, semihcagan@mu.edu.tr

[3]Arş. Gör., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İİBF Kamu Yönetimi Bölümü, kutaygokdeniz@mu.edu.tr

Özet: Günümüzde işletmelerin, içinde bulunduğu rekabet ortamı değerlendirildiğinde bir işletmenin; yenilik ve araştırma geliştirme faaliyetlerine önem vermesi, işletmelerin sürekli değişmekte olan piyasa şartlarında varlıklarını devam ettirebilmesi ve rekabet gücünü koruyabilmesi için son derece önemlidir. Buradan hareketle küreselleşme ile birlikte dış ticaretin serbest hale gelmesi ve yeni pazar alanlarının oluşmasıyla rekabet artarak önem kazanmıştır. Yenilikçilik ekonomik hayatın tüm döneminde önemli bir olgu iken, günümüzün artan rekabet ortamında işletmelerin ürünlerini, süreçlerini ve örgütsel yapılarını sürekli yenilemeleri, varlıklarını devam ettirmelerinin temel unsuru haline gelmiş olup, yenilik faaliyetleri işletmeler için ekonomik büyümeye ve istihdamın artmasına katkıda bulunan önemli araçlar arasındadır. Çalışmanın amacı Muğla ilinde faaliyet gösteren mermer işletmelerinin yenilik yetenekleri ve rekabet güçleri arasındaki ilişki analiz edilecektir. Çalışmada Muğla'da bulunan mermer işletmelerinin tercih edilmesinin sebebi, Muğla'nın Türkiye mermer üretiminin yaklaşık %20'sini karşılıyor olması ve mermer işletmeciliğinin, turizm ve tarımdan sonra en önemli sektör olmasıdır. Çalışma kapsamında 50 mermer işletmesine uygulanan anket yöntemiyle elde edilen nicel veriler değerlendirilerek bir analiz yapılacaktır.

Anahtar kelimeler: Yenilik, yenilik yetenekleri, rekabet, mermer işletmeleri, Muğla.

Abstract: Nowadays, when an enterprise evaluates the competitive environment it is in, innovation and research and development activities is crucial for businesses to be able to sustain their assets in ever-changing market conditions and to protect their competitive power. From this, competition has become increasingly important due to the liberalization of foreign trade with the globalization and the formation of new market areas. While innovation is an important phenomenon throughout the entire economic life, in today's increasingly competitive environment, continuous renewal of the products, processes and organizational structures of enterprises has become the main element of their existence and innovation is one of the important tools contributing to economic growth and employment increase. The objective of the study will be to analyse the relationship between innovation capabilities and competitiveness of marble enterprises operating in the province of Mugla. Reason to prefer the company of marble in Mugla in the study, to be Mugla, Turkey meets approximately 20% of marble production and management of marble, is the most important sector after tourism and agriculture. In the scope of the study, an analysis will be made by evaluating the quantitative data obtained by the questionnaire method applied to 50 marble operations.

Keywords: Innovation, innovation capabilities, competition, marble businesses, Muğla.

Jel Codes: H32, 031, 032, 0322

1.GİRİŞ

Dünya iktisat tarihinde 18.yüzyılın sonunda İngiltere'de ortaya çıkan sanayi devrimi ile beraber tarımsal kapitalizm, yerini sanayi kapitalizmine bırakmıştır. Sanayi kapitalizminde üretim fabrikalarda yapılmaya başlamıştır. Üretim sonucu ortaya çıkan ürünler artık bir bölgenin ihtiyacı için değil, ülke içindeki her alana ve ülke dışına da satılmaya başlanacak kadar çok sayıda olmuştur. Bu sürecin devamında iki kavram ortaya çıkmıştır. Birincisi yenilik, ikincisi ise rekabet kavramıdır. 1980 sonrasında Dünya genelinde ortaya çıkan neo liberal iktisat düşüncesiyle beraber uluslararası ticaretteki korumacılık anlayışı yerini serbest ticaret anlayışına bırakmıştır. 1990'lar ile beraber ülkeler arası serbest ticaretin artması küreselleşme adını verdiğimiz yeni bir kavramı ortaya çıkarmıştır. Küreselleşme, ülkelerin ticaretlerindeki sınırların ve mesafelerin önemsiz hale gelmesini sağlamıştır. Dünya tek bir pazar haline getirmeyi amaçlayan küreselleşme, her ülke vatandaşlarına başka ülkelerde yatırım yapma ve başka ülkelerde üretilen ürünlere erişim olanağı vermiştir. Bu dönemde ortaya çıkan bilgi teknolojilerinde

gelişmeler, özellikle bilgisayar ve internetin hızlı gelişimi tüketicilerin ve üreticilerin, tüketim ve yatırım isteklerini artırmıştır. Tüm bunların bir sonucu olarak yenilik ve rekabetin önemi artmıştır. Bu çalışmada öncelikle yenilik ve rekabet kavramının, teorisi ve türleri açıklanacak daha sonrasında Muğla ilinde faaliyette olan mermer işletmelerindeki yenilik yaratma ve piyasadaki rekabet davranışları incelenecektir.

2. YENİLİK KAVRAMI

Yenilik en genel anlamda, piyasaya yeni ürün veya hizmet sunulması, üretim yönteminin geliştirilerek verimlilik artışı sağlanması şeklinde tanımlanabilir. Ayrıca yeni bir fikrin iktisadi sistem içerisine dahil edilmesi şeklinde ifade edilebilir(Dökmen, 2009: 41). Yenilik, yeni fikirlerin bulunması, geliştirilmesi ve iktisadi kullanıma elverişli hale getirilmesidir (Dökmen, 2009: 41). Yenilik başka bir tanıma göre, bir düşünceyi; pazarlanabilen bir üren veya hizmete, genelleştirilmiş bir imalat ya da dağıtım yöntemine veya yeni bir toplumsal hizmet sistemine uyarlamak şeklinde ifade edilebilir (European Commission, 1995:4). Innovation (yenilik) kelimesi köken olarak Latince'dir. Zaman içerisinde kavramın kapsamı buluş artı işletme olarak genişlemiştir. Yenilik, gerçek, yeni ve değerli bir ürün, bir üretim süreci ya da bir hizmet ortaya çıkarmak için bilginin kullanılması ve yansıtılmasıdır (Şener, 2010:11). Bilimsel literatürde yenilik, bir düşünceden yeni veya iyileştirilmiş bir ürün elde ederek pazarda satışa hale getirilmesi, üretim sürecinde ise endüstri ve hizmet sektörlerinde kullanıma sunulmasıdır (Şener, 2010:12). İktisadi olarak yenilik, yeni bir veya üretim sürecinin ilk ticari uygulaması veya üretimi şeklinde tanımlanmaktadır (Freeman ve Soete, 2003: 223). Peter Drucker'a göre yenilik, şimdiye kadar görülmemiş bir hızla değişmekte olan pazarlara uyum sağlayacak şekilde ürün ve hizmetlerin değiştirilmesidir (Drucker, 1985: 1). İngilizcede 'innovation' kelimesine karşılık inovasyon sözcüğü kullanılmıştır. Bu durumun başlıca nedeni, 'yenilik' kelimesinin içinde 'inovasyon' un içindeki ticarileşme anlamını güçlü bir şekilde ifade edememesidir (Özdöl, 2010:3). Yenilik kavramı tek başına kullanıldığında iktisadi bir değere dönüştürülmeyen her türlü faaliyeti karşılamaktadır. İnovasyon kelimesi ise bir süreci ve bu süreç sonunda iktisada alanda konu olan ürün ve hizmetleri kapsamaktadır. İktisadi olarak inovasyon daha geniş tanımıyla, talep edenlerin ihtiyaçlarını gidermek amacıyla, mal, hizmet ve çalışma organizasyonunda yapılan ilerlemeler için fikirler geliştirmek ve uygulamaya geçirmektir(Özdöl, 2010:4).

2.1. Yenilik Türleri

Yeniliğin sınıflandırılması çeşitli kuruluş ve yazarlara göre farklı olmuştur. Sınıflandırma içerisinde en çok kabul göreni OECD ve Eurostat (2005) tarafından yapılmış olanıdır. Buna göre yenilikler temelde teknolojik ve organizasyonel yenilikler olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Temel iki kategorinin süreç içerisindeki gelişiminin derecesine göre de süreç yeniliği, ürün yeniliği, pazarlama ve organizasyon yeniliği olmak üzere dört kategoride incelenmiştir (OECD ve Eurostat, 2005: 48-51). Elçi(2007), OECD ve Eurostat'ın yapmış olduğu kategoriye üç başlık daha ekleyerek derecesine göre yeniliği altı başlıkta incelemiştir. Bu başlıklar radikal yenilik, artımsal ve toplumsal yenilikten oluşmaktadır(Elçi, 2007: 3). Paul Trott(2005)'a göre yenilik, ürün, süreç, organizasyon, yönetim, üretim, pazarlama(ticaret) ve hizmet yeniliği şeklinde ayırmıştır(Goyal vd, 2005: 1228). Yeniliğin türleri içerisindeki temel iki ayrım içersindeki, teknolojik yenilikler firmaların üretim sürecindeki verimliliği artırması için sermaye mallarının ve üretilen ürünlerin geliştirilmesi şeklinde açıklanabilir. Organizasyonel yenilikler, yönetim tekniklerindeki gelişmeler, ileri yönetim teknikleri uygulanması, stratejik ortaklıkların kurulması ve firmanın organizasyon yapısındaki değişmelerden oluşur (OECD ve Eurostat, 2005:51).

2.1.1. Ürün Yeniliği

Ürün yeniliği, mal ve hizmetlerin yapısını ve kullanımını geliştirmek, yenilenmesini sağlamak şeklinde tanımlanabilir. Ürünlerin teknik özelliklerinde, üretiminde kullanılan malzemelerinde, yazılımında ve diğer özelliklerinde ortaya çıkan gelişmeleri içerir. Ürünün bilgi ve teknolojilerinde tamamen bir değişme ya da teknolojilerinde bir iyileşme sağlanması amaçlanır. Ürün yeniliği için tamamen yeni bir ürün üretmek gerekli değildir. Bir önceki üretilmiş ürüne göre daha iyi olması verimli ve üstün özelliklerin

eklenmesi yeterlidir. Bu anlamda ürün yeniliği kendi içinde ikiye ayrılır. İlki tamamen eskisine göre çok farklı ve yepyeni bir ürün üretilmesidir. Bu durumda yeni ürün, eski ürüne göre yapısal, içerik, işlevsel ve teknik özellikler olarak ayrılır. İkincisi ürünlerin, yeni kullanım özelliklerindeki ve malzeme kalitesindeki küçük değişmeler şeklinde olur. Ürün yeniliği kavramı sadece somut ekonomik varlıklar olan malları kapsamamaktadır. Hizmetlerde ürün yeniliği kavramı içerisinde yer alır. İnsan ihtiyaçlarını karşılayan hizmetler açısından yenilikler, mevcut hizmetlerde hız ve verimlilik açısından gelişme ve değişme gösterir. Ayrıca yepyeni hizmetler sunumu da ürün yeniliğine girmektedir. Ürün yeniliğinin ayrılmaz bir parçası da dizayndır. Dizayn mevcut olan ürüne ve yeni olan ürüne uygulanabilir (OECD ve Eurostat, 2005:48).

2.1.2. Süreç Yeniliği

Süreç yeniliği, yeni veya önemli ölçüde geliştirilmiş üretim ve dağıtım yöntemlerinin uygulanmasıdır. Bu yenilik türü teknik, ekipman ve yazılım olarak üretim yöntemindeki değişiklikleri içerir. Firmanın ürün üretimi ve ürünlerin dağıtımındaki birim maliyetlerini azaltmayı amaçlamaktadır. Kaliteyi artırmak, yeni ürünlerin daha hızlı ve verimli şekilde üretimini artırmayı, sonrasında da bunu piyasaya en hızlı biçimde teslim edecek dağıtım kanalının oluşturulması temel hedeftir. Bu hedef için ürün üretiminde kullanılan girdilerin temini, piyasaya sunulacak malların lojistiği sağlanır (OECD ve Eurostat, 2005:49). Hizmetlerin yaratıcılığı, etkinliği için gelişmiş yöntemlerin benimsenmesi süreç yeniliği kapsamında değerlendirilir. Bu anlamda satın alma, muhasebe, bilgisayar ve bakım bölümlerine ekipman ve yazılım sağlanması ve var olanların iyileştirilmesi ile yenilenmesi işlemi gerçekleştirilir (OECD ve Eurostat, 2005:49).

2.1.3. Pazarlama Yeniliği

Pazarlama yeniliği, yeni bir pazarlama yönteminin uygulanmasıdır. Ürün tasarımında, ambalajında, piyasada ürünün tanıtılması ve tutundurulmasında, fiyat stratejisinin oluşturulmasında etkin olan yenilik türüdür. Müşteri ihtiyaçlarını en iyi şekilde karşılamayı, yeni pazarlara açılmayı, firmanın piyasada yeni bir pozisyon almasını amaçlar. Pazarlama yeniliğinin, firmanın daha önce kullanmadığı pazarlama yöntemlerini oluşturur ve yeni pazarlama araçlarını kullanılır. Bu amaçla firma ya yeni bir yenilikçi pazarlama stratejisi belirleyebilir ya da diğer firma ve organizasyonlardaki yeniliği benimseyebilir. Yeni pazarlama yöntemleri, yeni veya var olan ürüne uygulanabilir(OECD ve Eurostat, 2005:50). Pazarlama yeniliğinde, ürün temel özelliklerinden bir şey kaybetmeden yalnızca görüntü ve biçiminde değişikliklere uğrar. Ürünün yenilenmesinden sonra ise piyasada tutundurma faaliyetlerinin etkinliğinin artırılması için yeni satış kanalları oluşturulur. Son olarak ise piyasadaki talep koşulları ve rekabet şartlarına bakılarak fiyat politikası oluşturulur(OECD ve Eurostat, 2005:51).

2.1.4. Organizasyon Yeniliği

Organizasyon yenilikleri, firmanın işletme yönetim yapısında yeni organizasyon yöntemlerinin uygulanması olarak tanımlanabilir. Organizasyon yeniliği ile firma yönetim, taşımacılık, üretim vb. faaliyetlerinden ortaya çıkan maliyetleri azaltılması beklenir. İşçilerin çalışma memnuniyet ve işyeri veriminin artırılması, organizasyon yeniliğinin sağlanması için gerekli olan bilgilerin kurum içi veya kurum dışından elde edilmesi amaçlanır. Bu yenilik, daha önce denenmemiş yöntemlerden veya uygulamada olanların geliştirilmesinden oluşur. Organizasyon yapısında önemli değişikler yapılır. Organizasyon yeniliğindeki değişikler firmanın ticari işlemlerini ve işyeri uygulamalarını kapsar (OECD ve Eurostat, 2005:51).

2.1.5. Toplumsal Yenilik

Bir ülkede yaşayan bireylerin tamamının faydalanacağı araştırma, geliştirme ve yenilik faaliyetlerinin geliştirilmesi ve ekonomiye sunulması toplumsal yenilik olarak ifade edilir(Elçi, 2007: 14).

2.1.6. Radikal Yenilik

Radikal yenilik, daha önce denenmemiş, geliştirilmemiş ürün ve hizmetlerin ilk kez denenmesi yoluyla piyasaya sürülmesi şeklinde oluşur (Elçi, 2007: 16).

2.1.7. Artımsal Yenilik

İktisadi bir değer olarak piyasaya sunulan ürünlerin zamanla iyileştirilmesi ve geliştirilmesi artımsal yenilik türüne girer (Elçi, 2007: 16).

2.1.8. Yönetim Yeniliği

İşletme yönetimi tarafından oluşturulan yenilikçi sistemlerden oluşur. Örneğin, toplam kalite yönetimi sistemi gibi (Goyal vd, 2005: 1228).

2.1.9. Hizmet Yeniliği

Hizmet yeniliği, hizmet yoğun sektörlerde faaliyet gösteren firmaların mevcut hizmetlerinin geliştirilmesi ve verimliliğin artırılmasıdır (Goyal vd, 2005: 1228).

2.2. Yeniliğin Kaynakları

Yeniliğin kaynakları Peter Drucker tarafından yedi başlık altında incelenmiştir. Bu başlıklardan dördü firma ve endüstri içi kaynaklar, üçü ise firmanın dış çevresinde oluşan yenilik faaliyetlerinin, firmaya aktarımı şeklinde oluşmaktadır. Yeniliğin içsel kaynakları beklenmeyen oluşumlar, uyumsuzluklar, süreç gereklilikleri ile endüstri ve Pazar yapısındaki değişikliklerden oluşmaktadır (Özdöl, 2010:11):

I. Beklenmeyen oluşumlar, piyasada oluşan beklenmedik bir olay karşısında firmanın gösterdiği tepkidir. Bu durumu firma fırsata çevirip yenilik faaliyeti ile piyasadaki pazar payını artırabilir. Sürekli olarak piyasayı yakından takip etmek ve olası her duruma karşı hazır olmak gerekmektedir. Nispeten yeniliğin daha iktisadi olarak oluşumuna olan veren bir durumdur.
II. Uyumsuzluklar, işletmelerin içyapısından kaynaklanan hataların giderilmesi suretiyle firmanın yenilik yapma şansı elde etmesidir.
III. Süreç gerekliliği, firmanın üretim sürecinde ortaya çıkması beklenen yenilik faaliyetleridir. Üretimde kullanılan ekipmanların verimliliğin artması, yenilikçi teknolojilerin zamanla şirkete aktarılması süreç gerekliliğinin bir sonucudur.
IV. Endüstri ve pazar yapısındaki değişmeler, firmanın bağlı bulunduğu endüstri içerisinde meydana gelen değişmeler ve yenilikler. İşletmenin bu duruma kısa zamanda uyma beceresi yenilik sürecini hızlandırır.

Yeniliğin dış kaynakları ise, demografik değişiklikler, yenilik bilicindeki değişimler ve yeni bilgiden oluşmaktadır (Drucker, 1985: 68).

2.3. Yeniliğin Özellikleri

Yeniliklerin özelliklerini aşağıdaki gibi sıralanabilir(Yılmaz, 2003: 6-7):

a) Yenilik süreci sonrasında firmanın üretimi ve piyasaya koşulları geriye dönmez. Yenilik maliyet, zaman ve verimlilik artışı sağlayacağı için eski üretim yapısı ve ürünleri kullanılmaz.
b) Yenilik süreci birikimli olarak ilerler. Planlanan ve uygulanan her bir yenilik başka bir yenilik faaliyetini oluşumuna katkıda bulunur.

2.4. İktisat Literatüründe Yenilik

İktisat, 1776'da Adam Smith'in ünlü eseri 'Ulusların Zenginliği' kitabının basılması ile bir bilim haline gelmiştir. Bu eser ile klasik düşünce ekolü iktisat tarihindeki yerini almıştır. Ulusların zenginliği kitabında,

iş bölümü ve uzmanlaşmanın önemi vurgulanmıştır. Bunun sonucu olarak üretimde verimlilik sağlanması hedeflenmiştir. Yeniliğin temel hedeflerinden birinin verimlilik artışlardır. Sonuç olarak klasik ekol verimlilik kavramı üzerinden yenilik faaliyetlerine değinmiştir.

Neo klasik kuram, yeniliği üretim fonksiyonuna bağlı olarak incelemiştir. Neo klasik iktisatçılara göre, üretim firmanın sağladığı girdileri çıktıya dönüştürme sürecidir. Üretim fonksiyonu Q=F(K,L) şeklinde ifade edilebilir. Üretimde sadece emek(L) ve sermayenin(K) kullanıldığı bu fonksiyonda yeniliğin bir sonucu olan teknolojik ilerleme dışsaldır. Yaratılan teknoloji rasgele ve tesadüfi olarak oluşmaktadır. Neo klasik kuram yeniliğin kaynağını açıklamamıştır.

Paul Romer'in öncülüğünde ortaya çıkan içsel büyüme teorileri, klasik ve neo klasik kuramdan farklı olarak üretim fonksiyonunda teknolojiyi içsel bir değişken olarak almıştır. Yenilik faaliyeti ve sonucundaki teknolojik gelişme bir üretim faktörü gibi düşünülmüştür(Ünsal, 2007: 251).

Yenilik faaliyetinin önemine değinen iktisatçıların başında Schumpeter gelmektedir. Schumpeter'e göre yenilik yaratma süreci ve oluşan yenilikçi ürünler ekonomideki gelişmenin ve dalgalanmanın en önemli unsurudur(Ansal, 2004: 40).

Schumpeter'e göre yenilik beş faaliyeti kapsar(Ünsal, 2007: 71):

- Yeni bir ürünün veya mevcut ürünün geliştirilmesi,
- Üretimde yeni bir tekniğin kullanımı,
- Yeni bir pazarın varlığı,
- Yeni hammadde kullanımı,
- Firmanın ve endüstrinin yeniden organizasyonu.

3. REKABET KAVRAMI

Günümüz iktisat sisteminin temel anlayışı serbest piyasa ekonomisinin ülkeler arasındaki ticaretle yaygınlaşması ve derinleşmesidir. Neo liberal politikalar olarak isimlendirebileceğimiz iktisat politikaları Dünya üzerindeki ülkelerin hemen hemen hepsinde uygulamaya konulmuştur. Bu politikaların temel amacı ülkeler arası ticaretin önündeki tüm engellerin(gümrük tarifeleri, kotalar vb.) kaldırılarak firmalar için tüm Dünya'yı bir pazar haline getirmektir. Serbest piyasa iktisadinin en temel unsuru piyasaya yeni firmaların girmesinde görece bir engel olmamasıdır. Yüksek ölçek gerektiren sektörler ve endüstri dalları hariç firmalar sermayeleri ölçüsünde üretim yapıp piyasa sunabilmektedirler. Bu durumun doğal sonucu firmalar arası rekabettir. Rekabet, firmaların ulusal ve uluslararası piyasada daha kaliteli, düşük fiyatlı, farklı ve yenilikçi ürünler ürütmesi sonucunu doğurmuştur. Kısacası rekabet ve yenilik piyasa ekonomisinde firmalar için bütünün ayrılmaz birer parçasıdır.

3.1. Rekabet Kavramı

İktisadi anlamda rekabet, mal ve hizmet piyasalarındaki girişimcilerin kendi aralarında iktisadi kararlar verebilmesi ve uygulayabilmesini sağlayan yarıştır(4054 Sayılı Rekabetin Korunması Hakkındaki Kanun, 1994: madde 3). Rekabet bir başka tanımda, malın fiyatının yalnızca piyasada yer alan üreticiler ve tüketiciler tarafından belirlenmesi ile bireylerden bağımsız şekilde oluşan piyasa türüdür (Güneş, 2006: 3). Rekabet değişen koşullara firmaların uyum sağlayabilme yeteneği olarak tanımlanabilir. Firmaların üretimlerine devam edebilmelerinin temel koşulu rekabet edebilirlik düzeyini arttırmalarıdır(Gürpınar, 2007: 10). Hayek (1968)'e göre rekabet, modern dünyada toplumların sosyal yapısındaki belirsizliklerin sonucunda kimin kimden daha iyi olduğunu belirlemenin bir yoludur. Dünya ticaret yapısının geliştiği ve derinleştiği günümüzde rekabet, tüketicilerin ulaştığı tüm ürünlerde yenileşme sağlarken, iktisadi etkinliği artırarak toplumsal gelir dağılımını düzeltmeye yardımcı olmaktadır. Bu anlamda iktisat literatüründe rekabet ile ilgili çeşitli görüşler bulunmaktadır.

3.2.İktisat Literatüründe Rekabet ve Rekabetin Belirleyicileri

Klasik iktisat teorisi rekabeti piyasa işleyişinin önemli bir unsuru olarak görmüştür. Adam Smith'in ortaya attığı görünmez el kavramında rekabet fiyatın oluşmasında etkili olduğunu ifade eder. Bu anlamda klasikler rekabet kavramını mutlak ve karşılaştırmalı üstünlükler yaklaşımı olarak iki teori ile

açıklamışlardır. Adam Smith tarafından geliştirilen Mutlak Üstünlükler yaklaşımı, bir ülkenin başka bir ülke ile yaptığı ticarette hangi malın üretiminde diğer ülkeye göre mutlak üstünlüğü var ise o malı üretmesi gerektiğini, diğer malı ithal etmesi gerektiğini söylemektedir. Yaklaşımda iki ülke ve iki mallı olduğu varsayılmaktadır. Mutlak üstünlük, malın üretimindeki maliyet avantajıdır. Ülke, rakip ülkeye göre düşük birim maliyetle ürettiği ürünü dış satımda bulunmalı, maliyeti yüksek olan ürünü rakip ülkeden dış alım yapmalıdır (Seyidoğlu, 2009: 75). Karşılaştırmalı üstünlükler teorisi David Ricardo tarafından mutlak üstünlükler teorisinin eksiklerini gidermek için geliştirilmiştir. Bu teori iki mallı ve iki ülkeli bir modelde, her iki malın üretiminde de mutlak üstünlüğe sahip olsa bile rakip ülke ile ticaret yapabileceğini ispatlamaya çalışmıştır(Seyidoğlu . Teorinin dayandığı temel varsayımlar ekonomide tam rekabet şartlarının sağlanması, tam istihdam ile ücret ve fiyatların esnek olmasıdır. Bu şartlar altında maliyeti belirleyen temel unsur emek verimliliğidir. Ülke, rakip ülkeye göre iki malın üretiminde de maliyet avantajına sahip ise bu mallar içerisinde hangisini daha düşük maliyetle üretiyorsa onu üretmeli, nispi olarak yüksek maliyete sahip olanı rakip ülkeden ithal etmelidir(Narin, 1999: 28). Klasik teorinin ortaya attığı varsayımlardan tam rekabet şartları ve emek verimliliğinin her ülkede eşit kabul edilmesi günümüz piyasa ekonomisi şartlarında görülmemektedir. Bu sebeple gerçeğe daha yakın yeni teoriler ortaya çıkarılmıştır. Heckscher ve Ohlin tarafından ülkeler arası ticarette her ülkenin üretim fonksiyonun farklı olduğunu ileri sürmüştür. Klasik teorinin ortaya attığı emek verimliliğinin eşitliğinin tersine, ülkeler arası emek verimliliğinin farklı olduğunu ifade etmişlerdir. Bu açıdan emek ve sermayeden oluşan iki üretim faktörünün olduğu ekonomide, ülke hangi faktöre daha çok sahip ve faktörün verimliliği yüksek ise o faktörü daha çok kullanmalıdır. Emek yoğun bir ülke ise, emek yoğun üretim yapmalı sermaye yoğun üretilen malları ithal etmelidir (Seyidoğlu, 2009:80). Porter(1990) tarafından geliştirilen rekabet üstünlüğü yaklaşımı, ülkelerin rekabet edilebilirliğinin temel faktörünün verimlilik olduğunu ile sürmüştür. Verimlilik, emek ve sermaye tarafından üretilen malların değeridir. Ülkenin verimliliği, ürünlerin kalitesini artırarak, yeni ürünler üreterek ve üretim teknolojisini geliştirerek olmaktadır. Uluslararası ticaret ve yabancı yatırımlar verimlilik artışında önemli bir yere sahiptir (Narin, 1999: 29).

Porter'a göre bir işletme bağlı bulunduğu endüstride aşırı kar elde edebiliyor ve bu durumu sürdürebiliyorsa piyasada rekabet avantajı elde etmiş olur. Rekabet avantajı, firmanın diğer rakiplerine göre ürünleri daha düşük maliyetle üretip satabilmesi şeklinde olabileceği gibi, rakiplerine göre ürünlerine yeni faydalar ekleyerek sunması şeklinde de ortaya çıkabilir. Bir diğer unsur ise üretimde kullanılan kaynakların maksimum düzeyde kullanabilme becerisidir. Porter ülkeler arasındaki rekabetin ve bir ülkenin diğer ülkeye göre neden daha başarılı olduğunu elmas modeli ile açıklamıştır(Gürpınar, 2007: 35-36). Elmas modeli, ulusal ve uluslararası rekabetin avantajlarının nedenlerini sistematik olarak açıklayan bir modeldir. Modele göre uluslararası rekabetin dört temel bileşeni vardır. Bu bileşenler, faktör koşulları, talep koşulları, firma yapısı ve stratejisi, ilgili ve destekleyici faktörlerden oluşmaktadır. Ayrıca dışsal değişken olarak devlet ve firmanın karşısına çıkan fırsatlar eklenmiştir. Bu dört faktör temel faktörün varlığında ve etkinliğinde elmas modeli tam olarak oluşmaktadır (Hodgetss, 1933: 42). Faktör koşulları, ülkenin üretim faktörlerinin yapısıyla ilgilidir. Faktörlerin niteliği ve niceliğindeki farklılıklardan oluşmaktadır. Emeğin verimliliği ve sermaye mallarının dayanıklılığı örnek olarak verilebilir. Talep koşulları üretilen mallara hane halkının gösterdiği efektif taleptir. Firma stratejileri, şirketlerin nasıl ortaya çıktığı, yönetildiği ve organize edilebilirliğinin yansıtır. Destekleyici faktörler ise firmaların ihtiyaç duyduğu arz kaynaklarının tedarikini sağlayan faktördür (Porter, 1990: 78).

Krugman (2001)'ın rekabet teorisinde verimlilik kavramı firmalar için önemli olarak görülmüş ama ülkeler arası rekabette önemsiz olduğu savı ortaya atılmıştır. Krugman'a göre coğrafya rekabette en önemli unsurdur. Bölgesel olarak ekonomilerin uzmanlaşacağı ve coğrafi avantaja sahip ülkelerin ticarette başarılı olacağını ifade etmiştir (Gürpınar, 2007: 49). Rugman ve D'Cruz çift elmas yaklaşımını geliştirmiştir. Yaklaşımda küçük ülkelerin rekabet güçlerinin kendi elmas yapıları ile gelişmiş üç ülkenin elmas yapılarına göre oluştuğu ortaya konulmuştur. Model Porter'ın ülke içine odaklanan elmas yaklaşımının çok uluslu işletmeleri ve ülke dışı pazarı çok önemsemediğini eleştirerek modeli küresel bir hale getirmiştir (Gürpınar, 2007:50).

4.ARAŞTIRMA VE BULGULAR

Çalışmanın bu kısmında araştırma ve veri analiz yöntemleri ile beraber çalışma bulguları ve yorumlarına ilişkin bilgilere yer verilecektir.

4.1.Yöntem

Muğla ilinde faaliyette bulunan işletmelerin yenilik yaratma ve rekabet edilebilirliğine ilişkin mevcut durumları anket yoluyla elde edilen veriler yardımıyla analiz edilmiştir. Muğla ilinde faaliyet gösteren 82 mermer işletmesinden 50'si ankete katılmıştır.

4.2.Veri Seti

Anket yoluyla elde edilen verilerin analizi SPSS 22.0 paket programı aracılığıyla yapılmıştır. Bu program kullanılarak frekanslar ve çapraz tablolar oluşturulmuştur.

4.3.Bulgular

Anket yolu ile elde edilen bilgiler değerlendirilecek ve yorumlanacaktır. İşletme bilgileri, yapısı, yenilik yaratma faaliyet ve rekabet durumuna ilişkin bulgulara yer verilecektir. Çalışmanın bu kısmında anketi yanıtlayan 50 mermer işletmesinin cevapları değerlendirilecektir. İşletme çalışanlarına ait genel bilgileri tablo.2'de yer almaktadır. Anketi cevaplayan katılımcıların %40'ı departman yönetici, %26'sı profesyonel yönetici, %18'i ortaklardan birisi ve %16'sı işletme sahiplerinden oluşmaktadır. Firmaların yönetim kadrosundaki profesyonellerin görece fazla oranda cevap vermesi firma yönetimi açısından etkinlik göstergesi olarak değerlendirilebilir. İşletmede çalışan personelin %46'sı lisans mezunu ve %28'si lise mezunudur. Bu durumun sonucu olarak firmaların yaratıcılık ve yenilik yaratmada beşeri sermaye anlamında bir sıkıntı olmadığı söylenebilir. Firmadaki çalışanların sektörde çalışma süreleri bakımından 10 yıl ve üstü olan personelin ankete katılma oranı %48'dir. Bu oranın yüksek olmasının sektörün genel işleyişi, yapısı ve niteliği açısından anketin güvenilir olduğu sonucunu doğurabilir.

Tablo 1: İşletme Çalışanlarının Yapısına Dair Bulgular

Anketi Cevaplayanın Statüsü	N	Oranı (%)
İşletme Sahibi	8	16
Ortaklardan Birisi	9	18
Profesyonel Yönetici	13	26
Departman Yöneticisi	20	40
Yaşı		
20-30	12	24
31-40	20	40
41-50	13	26
51-65	5	10
Eğitim Durumu		
İlköğretim	7	14
Lise	14	28
Ön lisans	5	10
Lisans	23	46
Yüksek Lisans	1	2
Sektördeki Çalışma Süresi		
1 Yıldan Az	1	2
1-3 Yıl Arası	10	20
4-6 Yıl Arası	8	16
7-9 Yıl Arası	7	14
10 Yıl ve Üstü	24	48
İşletmedeki Çalışma Süresi		
1-3 Yıl Arası	16	32

4-8 Yıl Arası	16	32
10-18 Yıl Arası	12	24
20 Yıl ve Üstü	6	12

İşletmelerin hukuki statüsü ve sermaye yapısının yer aldığı bilgiler Tablo.3'de verilmiştir. Bu bilgiler ışığında firmaların %96'sının işletme mülkiyeti kendisinin olup, ağırlıklı olarak limited şirket statüsünde kurulmuşlardır. İşletmelerin sermaye dağılımı %66 oranında bölgesel kaynaklı olmuştur. İşletmelerde istihdam %64 oranda 10-49 kişi arasında olmuştur. Bu açıdan işletmelerin orta büyüklükte, yerli sermaye tarafından oluşturulmuş olduğu ifade edilebilir.

Tablo 2: İşletme Yapısına Dair Bulgular

İşletmenin Mülkiyeti	**N**	**Oran(%)**
Kira	1	2
Kendi Mülkü	48	96
Diğer	1	2
Hukuki Statü		
Anonim Şirket	11	22
Limited Şirket	33	66
Şahıs İşletmesi	6	12
Sermaye Dağılımı		
Bölgesel	33	66
Ulusal	17	34
Çalışan Kişi Sayısı		
1-9 kişi	4	8
10-49 kişi	32	64
50-249 kişi	12	24
250 ve üzeri	2	4

Ankete katılan firmaların %88'si son üç yıl içerisinde ihracat yaptığını belirtmiştir. Toplam satışları içerisinde ihracatın payının %0-25 aralığında olduğunu ifade eden firmalar %36, %26-50 aralığında olduğunu ifade eden firmalar ise %22 düzeyinde olmuştur. Bu açıdan firmaların büyük çoğunluğunun uluslararası rekabette piyasaya girebildiği ancak elde ettikleri kazançların toplam gelirlerinde düşük bir oranda yansıdığını ifade edebilir. Firmaların %42'sinin hedef pazar olarak daha çok yurtiçini gördükleri sonucu bu durumu desteklemektedir.

Tablo 3: Firmaların Dış Ticaret ve Pazar Özelliklerine İlişkin Bulgular

Son Üç yıl İçerisinde İhracat Yaptınız mı?	**N**	**Oran(%)**
Evet	44	%88
Hayır	6	%12
İhracatın Toplam Satışa Oranı Ne Kadar?		
0-25	18	36
26-50	11	22
51-75	9	18
76-100	6	12
Hedef Pazar		
Yurtiçi	21	42
Yurtdışı	15	30
Yurtiçi+Yurtdışı	14	28

İşletmelerin rekabet ve yenilik yapılarına ilişkin bilgiler tablo.5'de gösterilmiştir. Tabloya göre işletmelerin rekabet gerçekleştirdiği grupların daha çok yerli üreticilerdir. İşletmeler açısından rekabet ortamını belirleyen unsurların başında ilk sırada hammadde sıkıntısı gelmektedir. Bu anlamda doğal kaynağa bağımlı üretim yapan işletmelerin önceliğinin kaynağa ulaşabilmek olduğu ifade edilebilir. İkinci olarak firmaların enerji, işçi ve taşımacılık maliyetlerinin olduğu ifade edilmiştir. İşletmelerin piyasaya sürdükleri ürünlerde yenilik ve iyileştirme yapmayı tercih etmek yerine, üretim sürecinde yenilik yapmayı tercih ettiği söylenebilir. İşletmelerin %70'i teknoloji transferi yaparken, ürün yeniliği oranı %34, üretim yeniliği %64 olmuştur. Bu durumun sonucu olarak işletmeler yurtiçi kaynaklı piyasada rekabet eden, teknoloji transferini ürüne yansıtmaktan daha çok üretim faaliyeti için gerekli verimliliği artıracak ürünler ile gerçekleştirmek istemişlerdir. Makine, araç ve gereç alımını işletmeler yenilik faaliyeti olarak görür. Özetle işletmeler süreç yeniliği faaliyetinde bulunmaktadırlar.

Tablo 4: İşletmelerin Rekabet ve Yenilik Yapılarına İlişkin Bulgular

Rekabet Gerçekleştirilen Gruplar	**N**	**Oran(%)**
Yerli Üretici (Rakipler)	42	84
Yabancı Üretici (Rakipler)	3	6
Piyasaya Yeni Giren Yerli Üreticiler	5	10
Rekabet Gücünü Etkileyen Faktörler		
Maliyetler	14	34
Hammadde Sıkıntısı	22	52
Teknoloji	6	14
Son Üç yılda Yeni Ürün veya Yenileştirilmiş Ürün Piyasa Sunuldu mu?		
Evet	17	34
Hayır	33	66
Son Üç Yılda Üretim Yönteminde Yenilik yapıldı mı?		
Evet	32	64
Hayır	18	36
İşletmenize Teknoloji Transferi Yapıldı mı		
Evet	35	70
Hayır	15	30

Büyüme hedefleri açısından değerlendirildiğinde, ankete katılan işletmelerin % 90'ı üretim kapasitesini artırarak, % 10'u yurtdışı piyasalarda ürünlerini satarak büyümeyi düşünmüştür. Firmaların üretim kapasitesini artırırken ürünler üzerinde bir yenilik faaliyetinde bulunmayı öncelikli hedef olarak görmemişlerdir. Son üç yıl içerisinde patent başvurusunda bulunan işletmelerin oranı yalnızca %20'dir. Bu oran söz konusu ürünler ile ilgili telif hakkına geldiğinde % 2'ye kadar düşmüştür. Günümüz ekonomisinin rekabetin temel koşulu olan yenilikçi ürün ortaya çıkarmada işletmelerin yetersiz olduğu görülebilir. İşletmelerin yenilik sürecindeki ilk adım bilgiye ulaşma sürecidir. Bilginin kaynağı dışsal ve içsel olmak üzere ikiye ayrılır. İçsel kaynaklar içerisinde personelin önerileri, işletme içi araştırma ve geliştirme bölümünün faaliyetleri, pazarlama ve dağıtım bölümünden gelen fikirler ve yönetim bölümünün düşüncelerinden oluşur. Muğla'da faaliyet gösteren mermer işletmelerinin, %66'sında yenilik fikirleri yönetim departmanından sağlanmaktadır. Bunu sırası ile % 14 ile araştırma ve geliştirme bölümünün fikirleri, % 12 ile de personel fikirleri izlemektedir. İşletmelerin yenilik yaratmada öncelikli düşünce ve kararların yönetim kademesinden alındığı daha alt kademede olan birimlerin görüş ve önerilerinin ise çok fazla içsel bilgi kaynağı olarak alınmadığı ifade edilebilir. Yenilik faaliyetlerinin yaratılmasındaki temel sıkıntılardan biri de firmaların araştırma ve geliştirme bölümüne sahip olmamasıdır. İşletmelerin %88'i araştırma ve geliştirmenin bölümlerinin olmadığını ifade etmiştir. Bu durumun temel sebebi olarak finansal anlamdaki zorluklar ve bölümün yüksek maliyetli yapısı gösterilmiştir. Bilgi teknolojilerine erişim anlamında işletmelerin %98'inin bilgisayar sistemleri ve

internet erişimleri bulunduğu, % 84'ünün ise kurumsal web sayfasına sahip olduğu belirtilmiştir. Ancak işletmelerin bu durumu e-ticarete dönüştürme oranı sadece % 2 olmuştur. İşletmelerin teknolojiyi ticarete dönüştürme anlamında verimsiz kullandığı söylenebilir. İşletmeler açısından rekabet edebilmek için yenilik yaratma faaliyetinde en büyük fark hedef pazar açısından ortaya konmaktadır. Yurt içi pazara yönelik ürün üreten mermer işletmelerinin yenilik faaliyetlerinin çapraz tablosu sonuçları aşağıda görülmektedir. Bu tabloya göre işletmelerin % 85 yeni ürün üretme ve iyileştirme faaliyetinde bulunmadığını, % 76,2'si ise pazarlama ve organizasyon yeniliği yapmadığını ifade etmiştir. İşletmeler açısından önceki tablolardaki bilgilerle uyumlu olarak yenilik faaliyetleri daha çok üretim anlamında görülmüştür. Üretim açısından yenilik faaliyetinde bulunan işletmelerin oranı % 45'tir.

Tablo 5: Yurtiçi Pazara Yönelik Firmaların Yenilik Faaliyetleri Çapraz Tablosu

	Yurtiçi Pazara Ürün Üreten Firmalar (%)	
	Evet	**Hayır**
Yeni ürün üretme	15	85
Üretim yöntemini geliştirme	45	55
Pazarlama yeniliği yapmak	23,8	76,2
Organizasyon Yeniliği Yapmak	23,8	76,2

Toplam satışları içerisinde yurtdışına sattığı ürünlerinde bulunduğunu ifade eden işletmeler açısından aşağıdaki çapraz tablo oluşturulmuştur. Bu tabloya göre yurtdışına ürün satan firmaların yenilik faaliyetlerine daha fazla önem verdiği görülebilir. İşletmelerin %46,7'si yeni ürün ürettiğini belirtirken, %80'si üretim yönteminde yenilik faaliyetinde bulunduğunu belirtmiştir. Pazarlama ve organizasyon yeniliği faaliyetinde bulunmada oran %50'nin üzerinde yer almıştır. Bu açıdan ihracatçı firmaların dünya piyasaları ile rekabet edebilmek için yenilikçiliğe daha çok önem verdiği söylenebilir.

Tablo 6: Yurt Dışı Pazara Yönelik Firmaların Yenilik Faaliyetleri Çapraz Tablosu

	Yurtdışı Dışı Ürün Üreten Firmalar(%)	
	Evet	**Hayır**
Yeni ürün üretme	46,7	53,3
Üretim yöntemini geliştirme	80	20
Pazarlama yeniliği yapmak	73,3	26,7
Organizasyon Yeniliği Yapmak	53,3	46,7

5.Sonuç ve Öneriler

1980 sonrası ortaya çıkan neo-liberal ekonomi politikaları, ulus devletleri birbirine bağlamış ve ekonomik ilişkilerde sınırları belirsiz hale getirmiştir. 1990'lar da bu süreç adını 'Küreselleşme' kavramı ile ortaya koymuştur. Küreselleşen dünya ekonomilerinde talep edilen mallar yalnızca yurtiçi üreticiler tarafından değil her ülkeden üreticiler tarafından karşılanabilir olmuştur. Rekabet olgusunun ülke sınırları ile bağlı kalmadığı günümüzde, firmaların en büyük rekabet avantajları yenilikçi ürünler ile piyasada var olabilmek olmaktadır. Ürün ve üretim üzerinde faaliyetinde yapılan her yenilik işletmelerinin verimliliklerinde bir artışla beraber maliyetlerinde azalış meydana getirmektedir. Bu çalışmada Muğla ilinde faaliyet gösteren mermer işletmelerinin rekabet yapıları ve yenilik yaratma süreçleri incelenmiştir. Bu amaçla işletmelere yapılan anketler sonucunda firmaların davranış motifleri ortaya konulmuştur. Anketin sonuçlarına göre, işletmelerin yenilik ve rekabet anlayışları günümüz ekonomik sistemleri ile uyumlu değildir. İşletmeler yenilik yaratma faaliyetlerini bir maliyet yükü olarak görmektedir. Özellikle yeni ürün ve iyileştirilmiş ürün yaratmakta oldukça yetersiz kalmaktadırlar. Mermer işletmelerinde yenilik ve rekabet politikalarını oluşturacak ayrı bir bölüm işletmelerin büyük çoğunluğunda bulunmamaktadır. İşletmelerin yenilik olarak algıladıkları makine ve araçlardır.

İşletmelerin pazar yapısının yenilik ve rekabet anlayışında önemli olduğu bir başka sonuç olarak ortaya çıkmıştır. İhracat yapan firmaların yapmayanlara göre daha fazla yenilik faaliyeti içerisinde bulunmayı

düşünürken, yurtiçi piyasaya ürün satan firmaların önemli bir yenilik faaliyetlerinde bulunmadıkları görülmüştür. Muğla'da faaliyet gösteren işletmeler orta büyüklükte ve aile işletmelerinden oluşmaktadır. Yerli ve yabancı ortaklık bağı çok olmayan bu işletmelerde kararlar aile bireyleri tarafından alınmaktadır. Yenilik yaratma ve rekabet stratejisini oluşturmada iş yeri sahibi ve aile bireylerinin etkin olduğu görülmüştür. Bu bağlamda işletmeler kurumsallık kültüründen uzak, çağdaş yönetim anlayışından uzaktır. Yenilik ve rekabet anlayışının değiştiği günümüzde, mermer işletmelerinin yenilik faaliyetlerini kurum kültürüne yayıp benimsemesi gerekmektedir. Örgütlenme yapısında değişime gitmeli, araştırma ve geliştirme faaliyeti için ayrı bir departman oluşturmalıdır. Bilgi teknolojileri anlamında etkinliğin artırılması web tabanlı satış ve pazarlama faaliyetlerinin artması gerekmektedir. Yeniliği sadece süreç boyutunda değil, ürün, pazarlama ve organizasyon boyutunda ele alınması önemlidir. Yurtiçi pazardaki işletmelerle rekabetin yanında, rekabet stratejisini geliştirilebileceği yurtdışı pazarda hedeflenmelidir. Ölçek ekonomisinden yararlanabilmek için işletmelerin üretim kapasitelerini büyütmelidir. Bu amacı gerçekleştirmek için öz kaynaklarını kullanmalı veya ülke içi ve dışından uygun fon sağlamalıdır.

KAYNAKÇA

Ansal, H., (2004). ''Geçmiş ve Gelecekte Ekonomik Gelişmede Teknolojinin Rolü'', s. 35-58, Edt: Mahmut Kiper. Türkiye Mühendis ve Mimar Odaları Birliği 50. Yıl, Ankara.

Drucker, P. (1985). "The Discipline of Innovation", Harvard Business Review. May-June: 67-72.

Dökmen, G. (2009). ''Bölgesel Kalkınmada Yenilik Sistemleri Devletin Rolü: Türkiye Örneği'', Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı, İzmir.

Elçi, Ş. (2006). "İnovasyon Kalkınma ve Rekabetin Anahtarı", Nova Yayınları, İstanbul.

European Commission (2005). "Creating an Innovative Europe", European Communities. Brüksel.

Freeman, C. ve Soete, L. (2003). "Yenilik İktisadı", Çev. E. Türkcan, TÜBİTAK Yayınları, Ankara

Goyal, S., Pitt, M., Sapri, M. (2005). ''Innovation as a Facilities Management Tool'', Association of Researchers in Construction Management, Vol. 2, London.

Güneş, Ö. (2006). ''Nitelikli İşgücü ve Uluslararası Rekabet Gücü'', Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Kayseri.

Gürpınar, K. (2007). ''Türk Mobilya Sektörünün Rekabet Gücü Üzerine Bir Araştırma'', Doktora Tezi , Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Afyonkarahisar.

Hayek, F.A. (1998). "Law, Legislation and Liberty", Routledge Press, London.

Hodgetts, R.M. (1993). ''Porter's Diamond Framework in Mexican Context'', Management International Review, Vol: 33, New York.

Kaplan, Barış. (2014). ''Muğla'da Faaliyet Gösteren Mermer İşletmelerinin Yenilik Kapasitesinin ve Rekabet Gücünün Analizi'', Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Muğla.

Narin, P. (1999). ''Rekabet Üstünlüğünün Kaynağı Olarak Teknolojik Yenilikler'', Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, İzmir.

OECD (2005).''Oslo Manual: Guidelines For Collecting and Interpreting Innovation Data'', Paris.

Özdöl, Y. (2010). ''Yenilikçiliğin Rekabet Gücüne ve Şirket Piyasa Değerlerine Etkileri Bir Uygulama: Turkcell Örneği'', Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Bankacılık Sigortacılık Enstitüsü Sermaye Piyasası ve Borsa Anabilim Dalı, İstanbul.

Porter, M.E. (1990). ''The Competitive Advantage of Nations'', Harvard Business Review, March/April 1990, Boston.

Seyidoğlu, H. (2009). "Uluslararası İktisat: Teori ve Politika", Güzem Can Yayınları, İstanbul

Şener, G. (2010), ''Türkiye'nin Yenilikçilik Gücü ve İmalat Sanayi Üzerine Amprik Bir Uygulama'', Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, İzmir.

Trott, Paul. (2005). "Innovation Management and New Product Development" Financial Times Prentice Hall, Edinburgh.

Ünsal, Erdal. (2007). İktisadi Büyüme, İmaj Yayınları, Ankara.

Yılmaz, H. (2003). ''Yenilik (İnovasyon) Yeni Ekonomi Ve Rekabet", Rekabet Kurumu Yayınları, Yayın No: 0130, Ankara.

Türkiye'de Kadınların İstihdamını Etkileyen Faktörlerin Ve Çözüm Yollarının İncelenmesi

Meltem HORUZOĞLU[1] Bilge KOÇ[2] Hüseyin TOMRUK[3] Novruzgül Geldimyradova[4]

[1]Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, ÇEEİ, Yüksek Lisans Öğrencisi, meltemhoruzoglu@trakya.edu.tr

[2]Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, ÇEEİ, Yüksek Lisans Öğrencisi, bilgekoc@trakya.edu.tr

[3]Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, ÇEEİ, Yüksek Lisans Öğrencisi, huseyintomruk@trakya.edu.tr

[4]Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, ÇEEİ, Yüksek Lisans Öğrencisi, novruzgulgeldimyradova@trakya.edu.tr

Özet: Kadın istihdamı gelişmiş ve gelişmekte olan toplumlarda yaşanan sosyo-ekonomik dönüşümler ve dünya ekonomisindeki değişimler sonucunda emek piyasasında varlığını göstermiş; bununla beraber mavi yakalı ve güvenceli işlerin yerini, yarı zamanlı ve güvencesiz işlere bırakmıştır. Bunun sonucu olarak yarı zamanlı ve güvencesiz işlerin çalışma hayatında varlığını göstermesiyle yeni çalışma modeli ortaya çıkmıştır. Sözü edilen bu yeni çalışma modeline uyum sağlanması adına kadın istihdamı yeniden şekillenmiştir.

Araştırma, Türkiye'de kadın istihdamının genel yapısını ele alarak; ekonomik ve toplumsal kalkınma açısından önemli bir yere sahip olan, Türkiye nüfusunun neredeyse yarısını oluşturan kadın istihdamına etki eden birbiriyle bağlantılı birçok faktörü ele almayı ve çözüm yollarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştırmada, Türkiye'deki kadın iş gücünü gösteren veriler yorumlanarak kadın istihdamına etki eden bütün faktörler ayrıntılı bir şekilde incelenmiş, Türkiye'de kadın işgücünün çalışma hayatındaki profili ortaya konulmuştur. Konu ile ilgili literatür taraması yapılmış ve istatistiki veriler kullanılmıştır. Ayrıca elde edilen bulgular neticesinde betimsel ve karma araştırma metoduna başvurulmuştur**.** Araştırmanın bir diğer boyutunda kadın istihdamı kanuni düzenlemeler çerçevesinde ele alınarak kadınların emek piyasasındaki konumu ortaya konulmuş ve kadının emek piyasasındaki yeri tarihsel gelişim evrelerinde ele alınmıştır.

Sonuç olarak Türkiye'nin ekonomik, sosyal ve siyasal alanlarda ilerlemesi, bu toplumda elzem bir yere sahip olan kadının sanayi, hizmet ve diğer sektörlerde hak ettiği seviyeye ulaşmasıyla doğru orantılı olduğu kanısına varılmıştır.
Anahtar Kelimeler: Kadın İstihdamı, Kadın İşgücü, Toplumsal Kalkınma, Emek Piyasası

Examining The Factors And Solutions Affecting Women's Employment In Turkey

Abstract: Women's employment has manifested itself in the labor market as a result of socio-economic transformations in developed and developing societies and changes in the world economy; however, instead of blue-collar and safe jobs, part-time and precarious jobs have been preferred.

As a result of a new working model has emerged, showing the existence of part-time and precarious works in working life. Women's employment has been reshaped to adapt to the new working model. This study; Considering the overall structure of women's employment in Turkey, which has an important place in terms of economic and social development, almost to address the many factors associated with each affecting employment, women constitute half of the population of Turkey and aims to put forward their solutions. In this study; data showing the female labor force in Turkey interpreted all the factors affecting women's employment are examined in a detailed manner, the profile has been demonstrated in the life of the female labor force working in Turkey. The literature survey was done and statistical data were used. Also, descriptive and mixed research method was applied by the obtained data. The legal arrangements for women's employment and the historical development of women's labor market have been examined.

As a result; economic, social and political development in Turkey; it is directly proportional to the fact that women who have an important position in the society can develop in industry, service and other sectors.

Key Words: Women's Employment, Women Labor Force, Community Development, Labor Market

GİRİŞ

Kadınların işgücüne katılımı hem ekonomik hem de sosyal açıdan kalkınmayı sağlayan ve yoksulluğun azaltılmasında rol oynayan en önemli etkenlerden biridir. Bununla birlikte işgücü piyasasında istihdam edilen ve böylece ekonomik özgürlüklerinin yanı sıra kendine güven ve toplumsal saygı kazanan kadınların hem kendileri, hem aileleri hem de toplum için önemli sosyal kazanımlar sağlayacağını da söylemek mümkündür. Kadınların çalışması ile kazanılabilecek bu sosyolojik katkının yanı sıra kadınların işgücüne katılım oranlarının ve dolayısıyla kadın istihdamının erkeklere kıyasla daha düşük oluşuna ayrımcılık çerçevesinde bakmak da mümkündür. Kadınların işgücüne katılımı önünde erkeklerden farklı veya daha fazla engel bulunması kadın ve erkeğin eşit olarak görülmediği anlamını taşımaktadır. Böyle bir sonuçtan bahsedebilmek için öncelikle kadınların işgücüne katılımı önündeki engellerin tespit edilmesi gerekmektedir. Ayrıca, kadınların işgücüne dahil olmasının ülkelerin ekonomik kalkınma düzeyini arttıracağına ilişkin yaygın bir görüş hakimdir (Kılıç ve Öztürk, 2014: 108).

Ekonomilerde kalkınma ve büyümenin kuşkusuz en önemli faktörü kaynakların etkin kullanımıdır. Ancak, bu faktörlerin başında gelen işgücünün kullanımında dünyanın bütün ülkelerinde cinsiyet açısından erkeklerin lehine dengesiz bir dağılım söz konusudur. Ataerkil aile yapısı gereği ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınların, emek piyasasında ücret karşılığında çalışmalarının Sanayi Devrimi ile gerçekleştiği söylenebilmektedir. Tarih boyunca süre gelen kültür gereğince kadınlar üretimde bulunmuş ancak emek piyasasında yer almamıştır (Yılmaz ve Zoğal, 2015: 4).

Bu çalışmanın öncelikli amacı, Türkiye'de kadın istihdamının genel yapısına dikkat çekmek, bu durumu dünya ile karşılaştırmalı olarak sunabilmek ve kadın istihdamı önündeki engeller ve bunların çözüm yollarını hem teorik hem de veriler ile ortaya koyabilmektir. Çalışmanın bu konuda Türkiye için yapılan diğer çalışmalardan farklı kılacak en önemli özelliği ise analiz dönemi olarak çok yakın bir dönemi ele alması, kullanılan veri seti ve farklı değişkenler ile yazına katkı sağlamasıdır.

Bu unsurlar doğrultusunda, giriş ve sonuç hariç çalışma üç ana kısımda incelenecektir. İlk kısımda kadın istihdamı, tarihsel gelişim evrelerinde, dönemin koşulları içerisinde Dünya'dan ve Türkiye'den örnekler ile ele alınarak genel yapısı ortaya konulacaktır. İkinci kısımda, belirlenmiş olan yıllara ait istatistiki veriler yorumlanmıştır. İstatistiki verilerde kadın işgücü ve işsizlik rakamları, eğitim, medeni durum, yaş, sektörel dağılım ve kır-kent içerisindeki profili oluşturulmuş ve yorumlanmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise, konunun ana amacı olan kadın istihdamını etkileyen faktörler ortaya konulmuş ve çözüm önerileri geliştirilmiştir.

1. DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE KADIN İSTİHDAMININ TARİHSEL GELİŞİMİ

1.1 Dünya'da Kadın İstihdamının Tarihsel Gelişimi

Çağdaş toplumlarda kadının statüsü incelenecek olursa; 1789 Fransız Devriminin yayıp yerleştirdiği doğal haklar öğretisi, insanların doğuştan eşit olduğu görüşünü içermektedir. Batıda kadınlara eşit hak düşüncesi de bu görüş çerçevesinde ileri sürülmüştür. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında İngiltere'de doğup Batı Avrupa'ya geçen sanayi devrimi, kadınların üretime artan oranda katılmasına neden olmuştur. Kadınların üretimdeki paylarının artışı da hukuksal durumlarının düzeltilmesine hız kazandırmıştır (İzgi ve Akdeniz, 2011: 9).

Kadın, tarihsel süreç içerisinde her dönemin getirmiş olduğu değişik ekonomik faaliyetlere katılmıştır. Ancak, Sanayi Devrimi, kadının çalışma yaşamına katılmasında ayrı bir öneme sahiptir. Çünkü, kadın ilk kez Sanayi Devrimi ile birlikte, ekonomik alanda bir gelir (ücret) karşılığı emeğini satmaya başlamıştır. Bu nedenle Sanayi Devrimi, ilk kez ve bugünkü anlamı ile ücretli kadın işgücü kavramının doğmasına yol açan en önemli tarihsel gelişme olarak değerlendirilmektedir. Bir başka deyişle XIX. yüzyılda başta İngiltere olmak üzere, birçok Batılı ülkede sanayileşme, dokuma imalatı ile başlarken toplam işgücünün önemli bir bölümünü de kadınlar oluşturmuştur (Bozkaya, 2013: 72).

Sanayileşmenin bu ilk döneminde kadın işgücü özellikle tekstil işkolunda düşük ücret ve kötü çalışma koşullarında günde 12 saat çalıştırılmıştır. Bu dönemde İngiltere'de imalat sanayinde çalışan kadınların oranı 1841'de %35'lerden 1851'de %45'e yükselmiştir. Aynı dönemde yaşanan bir başka gelişme de,

imalat sanayinin tarım sektöründen boşa çıkan kadın işgücüne yeterli istihdam imkânı yaratamaması nedeniyle, kadın işgücünün önemli bir kısmının (%40) kentlerde hizmet sektöründe temizlikçi olarak çalışmaya başlaması olmuştur. İngiltere'de başlayan sanayileşme ve kadının istihdamındaki değişiklik süreci sonradan Fransa başta olmak üzere diğer Avrupa ülkelerine de yayılmıştır (Tilly ve Scott'tan aktaran: Özer ve Biçerli, 2003: 57).

Sanayileşmenin kadın istihdamı üzerindeki etkisi sadece kıta Avrupa'sı ile sınırlı kalmamış, Amerika Birleşik Devletleri'n de de bu alanda önemli değişiklikler olmuştur. Sanayileşme ile birlikte niteliksiz işgücünün nitelikli işgücünü daha kolay ikâme edebilir hale gelmesi A.B.D.'de önceleri sadece tarım sektöründe ücretsiz aile işçisi olarak istihdam imkânı bulabilen kadınların sanayi sektöründe çalışmalarını sağlamıştır. Örneğin ülkenin kuzeydoğusunda 1820 yılında sanayide çalışan kadınların oranı % 9 iken, bu oran 1932 yılında % 33'e yükselmiştir (Costa'dan aktaran: Özer ve Biçerli, 2003: 57).

O dönemde hakim olan, "bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" sloganı ile ifade edilen katı bir liberal iktisat anlayışı, kadın işgücü ücretlerinin erkeklerden çok daha düşük olmasına yol açmıştır. Buradan hareketle bu dönem kadın işgücünün, düşük ücretler ve çok ağır çalışma koşulları altında çalışmaları sonucunu doğurmuştur. Kısacası, bu dönemde, kadın işgücünün üretim sürecinde yoğun bir sömürüye maruz kaldığını söylemek yanlış olmayacaktır (Bozkaya, 2013: 72).

Dünyanın hemen her ülkesinde nüfusun önemli bir kısmını oluşturan kadınların emek piyasalarındaki varlıkları gerek geçmişte, gerekse günümüzde erkeklerin gerisinde, "ikincil işgücü" statüsü ile sınırlı kalmıştır. Kadınların emek piyasalarındaki ikincil rolleri büyük ölçüde geleneksel iş bölümü ile ilgilidir. Cinsiyete dayanan bu işbölümü her toplumda farklı düzeylerde olsa da temelde; çocuk doğurmak ve büyütmek, ev işlerini yapmak gibi işler fizyolojik ve sosyolojik açılardan kadınların temel görevleri arasında yer alırken, piyasada çalışarak para kazanma işi erkeklerin esas görevi olarak kabul edilmiştir (Özer ve Biçerli, 2003: 57).

Yaşanan dünya savaşları ekonomik, sosyal ve siyasal pek çok değişime neden olurken, kadının statüsü de bu değişimlerden payını almıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında cephedeki erkeğe iş gücü ile destek olan kadınlar, siyasal yaşamda cins ayırımının giderilmesi düşüncesinin uyanmasında etkili olmuşlardır. Bu düşünce kadınların seçme hakkına kavuşmaları sürecini hızlandırırken, İkinci Dünya Savaşından sonra kadının işgücü payı giderek artmıştır. Sosyal organizasyonlar, gruplar, kurumlar ve bireyler cins ayırımı sorununun toplum yaşamı içinde önem kazanmasına çalıştılar. İş gücü payının derecesi ve meslek tipinde önemli ve belirleyici olan kadının eğitimi konusu da kadın hakları ile birlikte ele alınmaktadır (Vural Dinçkol'dan aktaran: İzgi ve Akdeniz, 2011: 10).

Kadın işgücüne katılımını sanayileşmeden daha fazla etkileyen olay II. Dünya savaşı olmuş, savaş esnasında kadınların işgücüne katılımının önemli ölçüde arttığı gözlenmiştir. Bu artışın hem emek arzı hem de emek talebi ile ilgili nedenleri vardır. Emek arzı açısından bakıldığında; bir kısım kadın işgücü için piyasaya girişteki temel güdü vatanseverlik olurken, diğerleri için erkeklerin savaşa gitmeleri ile ailelerin gelirinin düşmesi ve kadının evde yapacağı işlerin azalması etkili olmuştur. Emek talebi açısından ise; erkeklerin savaşa gitmeleri ekonomide işgücü talebini ve ücretleri yükseltmiş, bu ise kadınların emek piyasalarına girişlerini teşvik etmiştir(Özer ve Biçerli, 2003: 58).

O dönemde bütün ülkelerde uygulanan fordist sistem, 1970'lerin başından itibaren verimlilik düşüşlerinin yaşanması, gerekse globalleşmeye bağlı olarak uluslar arası ticaretin genişlemesi ve standart ürünlerden çok özelliği olan ürünlere talebin artması, sistemin değişen durumlara uyum sağlayamamasına neden olmuştur. Bu dönemde özellikle Japonya'da uygulanan esnek üretim biçiminin başarılı sonuç vermesi diğer ülkelerin de üretim sistemlerini değiştirmelerine neden olmuştur. Burada esnek üretim sisteminin sadece çalışma sürelerinin esnekleşmesi anlamına gelmediğini belirtmek gerekir. Üretim sisteminin esnekleşmesi ile aynı zamanda malların kitlesel olarak üretilmesi yerine küçük bölümlerde üretimi ve standartlaştırılmış üretim yerine ürün çeşitlemesine dayanan değişik ürün türlerinde üretimin yapılması da kastedilmektedir. Üretimin esnekleşmesi ile birlikte işletmelerin tam zamanlı çalışan sayısını azaltarak giderek artan oranda yarı zamanlı (part-time) ve geçici personel istihdamına yöneldikleri ve/veya fason çalışma biçimlerine kaydıkları görülmektedir. Bu yeni sistem özellikle aile içi sorumlulukları nedeniyle emek piyasalarına katılamayan kadınlara bu konuda önemli bir

imkân sağlamış, son dönemlerde gelişmiş ülkelerdeki kadın işgücüne katılımı buna bağlı olarak da artış trendini devam ettirmiştir (Özer ve Biçerli, 2003: 59).

1.2 Türkiye'de Kadın İstihdamının Tarihsel Gelişimi

Türkiye'de kadın, gerçek anlamda 1950'lerden sonra kırdan kente yönelik göçün beraberinde getirdiği kentleşme sonucunda işgücü piyasası içinde yer almaya başlamıştır. Zaman içinde kadınların işgücü piyasasındaki konumları ve çalışma biçimleri de değişime uğramıştır. Bu değişimin sektörel açıdan nasıl olduğu önemli bir konudur. Çünkü bir ülkedeki istihdamın sektörel dağılımı o ülkenin kalkınmışlık düzeyinin önemli bir göstergesidir. Kalkınma ile birlikte istihdam, tarım sektöründe azalırken tarım dışı sektörlerde artmaktadır. Bu durum kadın istihdamı için de aynen geçerli olmaktadır. Gelişmekte olan ülke ve bölgelerde kadın işgücü tarım sektöründe yoğunlaşırken, gelişmiş ülkelerde kadınların yoğun olarak çalıştığı sektör hizmet sektörü olmaktadır. Buna bağlı olarak, gelişmiş ülkelerde ücretsiz aile işçiliğinin yerini de ücretli çalışan kadın emeği almaktadır (Berber ve Eser, 2008: 3).

Küreselleşme olgusu tüm dünyada işgücü piyasasını etkilediği gibi Türkiye'nin de işgücü yapısı etkilemektedir. Sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçişle birlikte ülkeler teknoloji yoğun ve katma değeri yüksek ürünlere yönelmişlerdir. Üretim sürecinde bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin takip edilmesi ülkelerin rekabet gücünü arttırmaktadır. Dolayısıyla bu değişim sürecinde nitelikli işgücüne olan talep de artmaktadır (Kılınç, 2015: 122).

Özellikle gelişmiş ülkelerde kadınların işgücüne katılım oranları yıllar itibariyle tutarlı bir artış sergilemektedir. Ancak, 1980'li yıllardan bu yana Türkiye'de kadınların işgücüne katılım oranları düşüş göstermekle birlikte, son yıllarda küçük de olsa bir artış sağlanmıştır. Türkiye'yi gelişmiş ekonomilerden ayıran husus, tarım sektörünün ekonomideki önemli yeridir. Ancak 1980'li yıllardan itibaren başlayan ve son yıllarda iyice güçlenen tarım sektörünün çözülmesi ve dolayısıyla kırdan kente göç, Türkiye'de kadınların işgücüne katılım oranlarını azaltmıştır. Gelişmiş ekonomilerde kadınların işgücüne katılım oranlarının genel trende paralel bir eğilim izlemesi, eşitlikçi politikaların bir sonucu olarak görülebilir. Türkiye'de ise, kadın erkek eşitliğini sağlamak için alınan yasal önlemler genellikle 1995 ve sonrasındaki yıllarda gerçekleşmiştir. Kadın erkek eşitliğinin öneminin Türkiye'de gelişmiş ülkelere kıyasla daha geç kavrandığını söylemek mümkündür. Bu durum ise, bir bakıma sosyal politikaların ülkemizde de önemli farklar yaratabileceğinin bir göstergesidir (Kılıç ve Öztürk, 2014:108).

Türkiye'de 2000 yılı sonrasına baktığımızda; ekonomik, sosyal ve siyasal alanda köklü değişim ve dönüşümlerin yaşandığı bir dönemdir. Bu değişim süreci, kamunun iktisadi sistemdeki etkinliğinin azalmasına, tarımın göreceli olarak önemini kaybetmesine neden olmuştur. Ekonomide ki yapısal dönüşüm ve yaşanan krizler nedeniyle, işsizlik olgusu hızla artmış ve toplumsal refah düzeyi bundan olumsuz yönde etkilenmiştir. Bu durum toplumu kronik bir yoksulluğun kucağına iterken sosyal sorunları derinleştirme yönünde etki yapmıştır. Ekonomideki yapısal sorunlar ve izlenen politikalar, işsizliği azaltmada yetersiz kalmıştır. Türkiye emek piyasasında kadın işgücü, genişleyen istihdam ve işsizlik sorunundan daha fazla etkilenen kesimde yer almıştır (Karabıyık, 2012: 232).

2. KADIN İSTİHDAMINA YÖNELİK İSTATİSTİKİ VERİLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

2017 yılı Ağustos dönemi verilerine göre toplam işgücüne katılım oranı %53.7, kadın işgücüne katılım oranı ise %34.3 olarak gerçekleşmiştir. Tablo 1'de yıllar itibariyle Türkiye'de işgücüne katılım oranları belirtilmiştir.

Tablo 1. Türkiye'de İşgücüne Katılım Oranları (15+ yaş)

	Toplam	Erkek	Kadın
2000	49,9	73,7	26,6
2001	49,8	72,9	27,1
2002	49,6	71,6	27,9
2003	48,3	70,4	26,6
2004	46,3	70,3	23,3

2005	46,4	70,6	23,3
2006	46,3	69,9	23,6
2007	46,2	69,8	23,6
2008	46,9	70,1	24,5
2009	47,9	70,5	26
2010	48,8	70,8	27,6
2011	49,9	71,7	28,8
2012	50	71	29,5
2013	50,8	71,5	30,8
2014	50,5	71,3	30,3
2015	51,3	71,6	31,5
2016	52	72	31,5

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri, Ağustos 2017

Tablo 1'de Türkiye için yıllara göre işgücüne katılım oranları verilmektedir. Toplam işgücüne katılım oranı 2000 yılında %49.9 iken 2016 yılında %52'ye yükselmiştir. Kadın işgücüne katılım oranı ise, 2000 yılında %26.6 iken 2016 yılında %32.5 olmuştur. 2016 yılı için kadın işgücüne katılım oranı erkeklerin işgücüne katılımı ile kıyaslandığında, işgücü piyasasına erkeklerin daha yoğun olarak katılım gösterdiği sonucuna ulaşılmaktadır. 2001 yılı sonrasındaki işgücüne katılım oranlarındaki hafif gerileme eğilimini Türkiye'de 2001 yılında yaşanan mali krize dayandırmak mümkündür. Krizden bütün sektörler ve dolayısıyla firmalar etkilenmiş, üretim maliyetlerini düşürmek için birtakım önlemler alarak istihdamda daralmaya gitmişlerdir. Dolayısıyla istihdam imkânlarındaki bu kısıtlama işgücüne katılım oranlarını da etkilemiştir(Kıral ve Karlılar,2017:275).

Grafik 1. Kadınlarda İstihdamın Sektörel Dağılımı (Yüzde, Çalışabilir Nüfus, 2008)

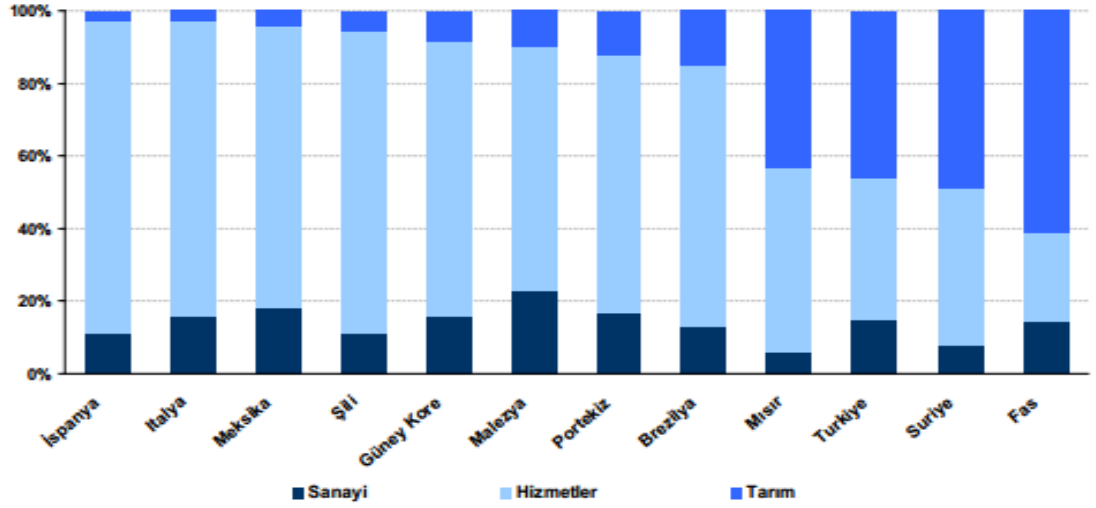

Kaynak: International Labor Office

Grafik 1'de kadın istihdamının sektörel dağılımı verilmiştir. Türkiye gibi işgücüne katılım oranının çok düşük olduğu ülkelerde kadınların en yoğun istihdam edildiği sektör tarımdır. Katılım oranı ülkeler dahilinde arttıkça kadın istihdamı istihdamın sektörel dağılımına paralel olarak tarımdan hizmet sektörüne kaymaktadır. Sanayi sektöründe istihdam edilen kadınların toplam kadın istihdamına oranı neredeyse hiç bir ülkede yüzde 20'nin üstünde değildir. (Güner,2010:26-27)

Tablo 2. Ekonomik Faaliyetlere Göre İstihdam Edilenler (%) (Ağustos 2017)

15+ Yaş	Toplam	Erkek	Kadın
Ekonomik Faaliyetler	100.0	100.0	100.0
Tarım	20.7	15.9	31.5
Sanayi	18.9	20.9	14.2
İnşaat	7.9	11.0	1.0
Hizmetler	52.6	52.2	53.4

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri, Ağustos 2017

Tablo 2'de yeni TÜİK verileri incelendiğinde kadınlar %53.4'lük oranla en fazla hizmetler alanında, %31.5 ile tarım sektöründe, %14.2'lik oranla sanayide ve %1 ile en düşük orana sahip olan inşaat sektöründe istihdam edilmektedir. Ayrıca, kadınların tarım ve hizmetler alanında işgücüne katılma oranları erkeklere göre daha fazladır, ancak sanayi ve inşaat sektöründe ise işgücüne katılımda erkek egemenliği söz konusudur(Kıral ve Karlılar,2017:276).

Tablo 3.Kadınların İşteki Duruma Göre İstihdamı (%) (Ağustos 2017)

15+ Yaş	Toplam	Erkek	Kadın
İşteki Durum	100.0	100.0	100.0
Ücretli veya Yevmiyeli	66.5	68.7	61.5
İşveren	4.6	6.0	1.3
Kendi Hesabına	16.8	20.2	9.1
Ücretsiz Aile İşçisi	12.1	5.1	28.1

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri, Ağustos 2017

Tablo 3'te Türkiye'de aktif işgücü içerisinde yer alan kadınların işteki durumuna göre istihdam oranları verilmektedir. Kadınların çalışma biçimleri incelendiğinde %28.1'lik oranla ücretsiz aile işçisi olarak çalıştıkları gözlenmektedir. Kadınların %1.3'ü işveren olarak işgücüne katılım sağlamaktadır.

Tablo 3. Medeni Duruma Göre Kadınların İstihdam Oranı (%)

	Hiç Evlenmedi	Evli	Boşandı	Eşi Öldü
2004	26.0	20.5	32.0	8.6
2005	26.7	20.0	33.8	8.7
2006	27.5	20.2	32.9	8.3
2007	27.6	20.3	32.9	7.7
2008	28.2	20.9	34.2	8.2
2009	27.6	22.1	34.2	8.4
2010	28.3	24.2	37.5	8.6
2011	29.1	26.1	39.8	9.5
2012	28.9	27.3	41.2	9.0
2013	30.2	28.0	41.3	8.5
2014	30.7	27.6	39.7	7.8
2015	32.1	28.6	39.5	7.4
2016	32.5	29.2	41.7	7.5

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri, 2004-2016

Tablo 3'te 2004-2016 yılları arasında kadınların medeni durum itibariyle işgücüne katılım oranları incelenmiştir. 2004 yılından itibaren hiç evlenmeyen, evli olan ve boşanan kadınların işgücüne katılım oranı 2016 yılına kadar artış göstermektedir.

Evli kadınlar %32,5'luk oranla evli olmayan kadınlara göre işgücüne daha az katılım göstermektedir. Bunun iki önemli destekleyici nedeninden söz edilmektedir; eşinin çalışıp para kazanıyor olmasından

dolayı kadının işgücü piyasasından uzaklaşması, çocuk sahibi olan evli kadınların önceliği çocuklara vermesidir. Eşi ölen kadınların yaş ortalamalarının yüksekliği hesaba katılırsa düşük katılım oranları sürpriz değildir(Güner,2010:33).

Tablo 4. Eğitim Durumlarına Göre İşgücüne Katılım Oranları (%) (Ağustos 2017)

15+ Yaş	Toplam	Erkek	Kadın
Toplam	53.7	73.5	34.3
Okur-Yazar Olmayanlar	19.2	32.2	16.5
Lise Altı Eğitimliler	50.0	70.8	28.6
Lise	55.5	72.9	32.4
Mesleki ve Teknik Lise	66.4	81.9	41.9
Yükseköğretim	80.1	85.9	73.1

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri, Ağustos 2017

Tablo 2'de yeni TÜİK verilerine göre eğitim durumuna göre işgücüne katılım oranları verilmektedir. Kadınların eğitime erişimlerinin artmasıyla birlikte eğitim düzeyinde meydana gelen artış sonucunda işgücü piyasasında daha fazla yer edinmektedirler. 2017 Ağustos ayı TÜİK verilerine göre, okuryazar olmayan kadınların işgücüne katılım oranı %16.5, lise altı eğitim almış kadınların %28.6, lise eğitimi almış kadınlarda ise bu oran %34.2'dir. Mesleki veya teknik lise eğitimine sahip kadınlar ise %41.9 oranı ile lise eğitimi almış kadınlara kıyasla katılım oranının daha yüksek olduğu görülmektedir. Yükseköğrenim görmüş kadınlar ise %73.1 ile en yüksek işgücüne katılım oranına sahiptir(Kıral ve Karlılar,2017:276).

Tablo 5.Esas İşlerinden Dolayı Herhangi Bir Sosyal Güvenlik Kuruluşuna Kayıtlı Olmayanlar (Kayıt dışı %) (Ağustos 2017)

	Toplam	**Erkek**	**Kadın**
TOPLAM	**35.1**	**30.0**	**46.7**
Ücretli veya Yevmiyeli	18.8	18.1	20.6
İşveren	17.1	17.4	13.9
Kendi Hesabına	63.6	59.5	83.9
Ücretsiz Aile İşçisi	92.2	89.2	93.4
TARIM	**85.0**	**76.3**	**94.9**
Ücretli veya Yevmiyeli	83.0	78.5	88.8
İşveren	57.7	54.5	100.0
Kendi Hesabına	74.3	71.4	96.9
Ücretsiz Aile İşçisi	94.4	91.2	95.4
TARIM DIŞI	**22.2**	**21.3**	**24.6**
Ücretli veya Yevmiyeli	16.3	16.2	16.6
İşveren	14.8	15.2	10.0
Kendi Hesabına	54.1	47.8	77.7
Ücretsiz Aile İşçisi	81.0	85.1	76.1

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri, Ağustos 2017

Tablo 5'te esas işlerinden dolayı herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı olmadan çalışan erkek ve kadınların oranları verilmektedir. 2017 yılı Ağustos ayı verilerine göre kadınlar, hem tarım hem de tarım dışı sektörde erkeklere kıyasla sosyal güvenceden yoksun ve kayıt dışında bulunmaktadırlar. Kadınlar %94.9'luk oranla en fazla tarım sektöründe kayıt dışı istihdama katılım gösterirken, tarım dışı sektörde ise %24.6'lık bir katılıma sahiptir. Toplam oran içerisinde kadınların kayıt dışı istihdama en fazla katılım gösterdiği alan ise ücretsiz aile işçiliğidir. Bu durumu toplumda kadınlara karşı genel bir algı olan "ev işleri ve çocuk bakımından sorumlu olma, eş çalışıyorsa kadının çalışmasına gerek olmaması" durumunun günümüzde de var olduğu şeklinde açıklayabiliriz (Kıral ve Karlılar,2017:278).

2.2 Kadın ve Erkek İşsizlik Oranlarının İncelenmesi

Türkiye'nin diğer ülkelere göre kadın istihdamındaki yeri işgücüne katılım oranlarıyla paralellik göstermektedir. Kadınların işsizlik oranını medeni durumu,eğitim seviyesi, kayıt dışı çalışma gibi unsurlar etkilemektedir.

Grafik 2. İşsizlik (Yüzde, 1990–2008)

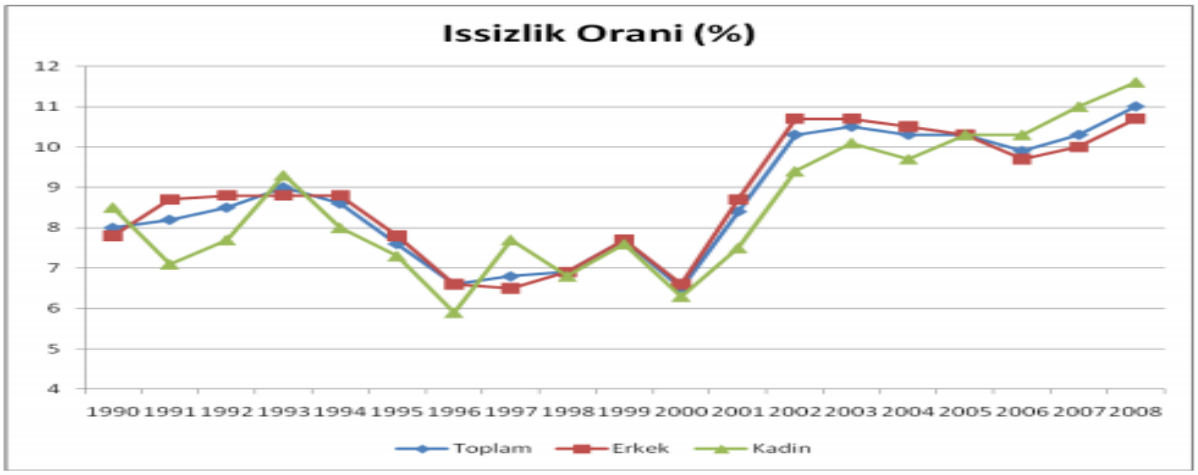

Kaynak: TÜİK 1990–2008 Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları

Grafik 2'de 1990 sonrası işsizliğin izlediği eğilim gözler önüne serilmiştir. Kadın ve erkek işsizlik oranları kriz sonrası keskin bir yükselişe geçmiş ve uzun bir süre etkisi hissedilmiştir. 2000–2001 krizi sonrası işsizlik oranı hızlı bir yükselişe geçmiştir. 2000 yılında %6'larda olan kadın işsizlik oranı kriz sonrası 2000 yılında %10'lara kadar yükselmiştir. (Güner,2010:25-26)

Grafik 3. Kadın Ve Erkeklerde Tarım Dışı İşsizlik Oranları (Yüzde, 15–64 Yaş Aralığı, 2008)

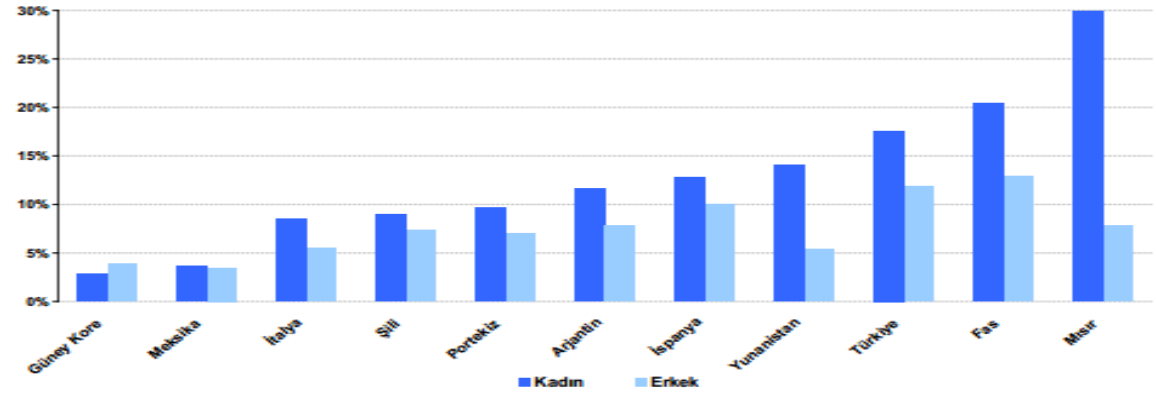

Kaynak: International Labor Office

Grafik 3'te cinsiyet ayrımında tarım dışı işsizlik oranları ülkeler bazında verilmiştir. Türkiye'de tarım dışı işgücüne katılım kadınlarda oldukça düşük olmasına karşın tarım 28 dışı kadın işsizliğinde yüzde 17,6 ile oldukça yüksektir. Türkiye'den daha yüksek kadın işsizlik oranına sahip iki ülke Fas ve Mısır'dır.Türkiye'de yarı zamanlı çalışmanın kurumsal altyapısı yetersiz kaldığından, kadınların evde ve işte geçen zamanı etkin biçimde belirleyebildikleri yarı zamanlı işler bulmaları zorlaşmaktadır. Bu durum da kadın istihdamını düşürerek kadın işsiz sayısını artırmaktadır. (Güner,2010:27-28)

Grafik 4. Kadın İşsizlik Oranları Ve Eğitim Seviyeleri (Yüzde, 2000–2008)

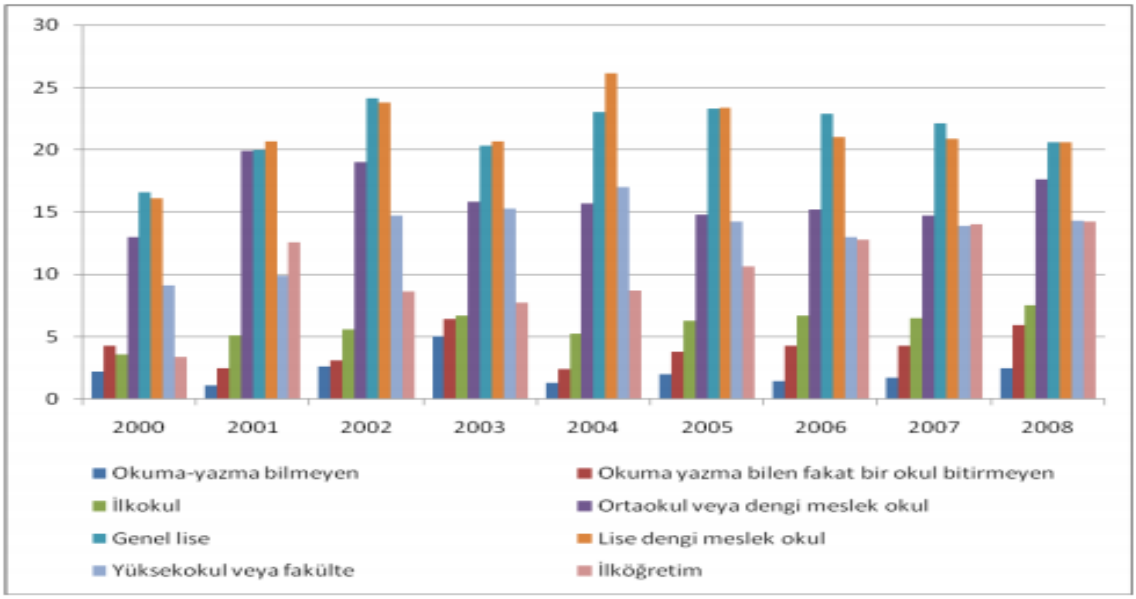

Kaynak: TÜİK 2000-2008 Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları

Grafik 4'te eğitim seviyelerine göre işsizlik oranlarını incelediğimizde en yüksek işsizlik oranı ortaokul ve lise mezunu kadınlarda ortaya çıkmaktadır. Kadınlarda yüksek işsizliğin ardında vasıf yetersizliğine ek olarak nispeten yüksek eğitim düzeyi nedeniyle yükselen rezervasyon ücretlerini görmek mümkündür. Yüksekokul ve üniversite mezunu kadınlarda da işsizlik nispeten yüksek olsa da durum ortaokul ve lise mezunu kadınlardaki kadar dramatik değildir. Bu eğitim seviyesindeki kadınlarda işgücüne katılım oranının çok yüksek seviyelerde olduğu düşünülürse Türkiye'de zaten yüksek olan iş bulamama ihtimalinin bu kesimi de doğduran etkilemesi kaçınılmazdır. Diğer taraftan, aynı kategorideki erkek işsizlik oranının çok daha düşük bir seviyede olması bu durum için tek açıklayıcı etkinin genel yüksek işsizlik oranı olmadığına işaret etmektedir. (Güner,2010:31-32)

Grafik 5.Kadın İşsizlik Oranları Ve Medeni Durum (Yüzde, 2000–2008)

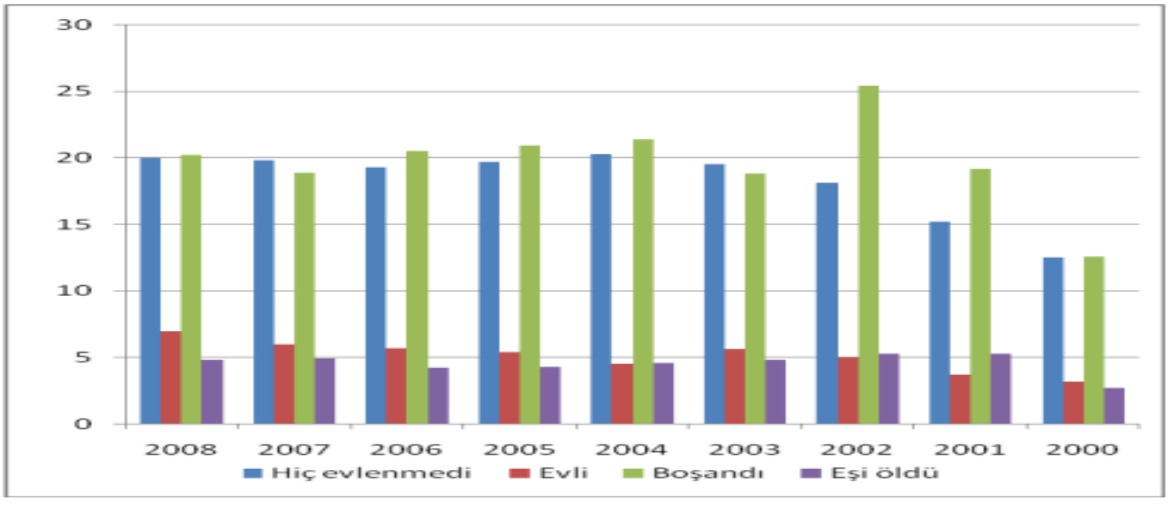

Kaynak: TÜİK 2000–2008 Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları

Grafik 5'te kadınların medeni durumları ve işsizlik oranları arasındaki ilişkiyi incelediğimizde, evli kadınlarda işsizlik oranı evli olmayan kadınlara kıyasla daha azdır. Boşanmış kadınlarda işgücü katılımının yüksek olması, yüksek işsizlik oranının gerçekleşmesine neden olmaktadır.

3. KADIN İSTİHDAMINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Kadın işgücüne katılımını etkileyen başta eğitim düzeyi, kayıtdışılık, aile yapısı gibi ekonomik, sosyal, toplumsal pek çok faktör söz konusudur. Literatürde yer alan makro ve mikro düzeyde yapılan çalışmalardan hareketle belirlenen söz konusu faktörlerden bazıları aşağıda verilmiştir.

3.1. Eğitim Düzeyi

İşgücüne katılımı etkileyen en önemli etkenlerin başında gelen eğitim, sadece işgücü piyasası açısından değil toplumsal hayata da yön vermesi açısından ciddi önem arzetmektedir. Teknolojinin sürekli gelişim içerisinde olması, küreselleşme sonucu artık ulusal sınırların ortadan kalkması, mal veya hizmete olan talebin sürekli değişmesi ve dolayısıyla üretim biçimlerinin değişkenliği gibi durumlar bize eğitimin ne denli önemli olduğunu göstermektedir. Günümüzde eğitim sadece eğitim kurumlarından mezun oluncaya kadarki geçirilen süre olarak düşünülmemekte olup, işgücünün yaşam boyu eğitimi söz konusudur. Ancak yaşam boyu eğitim ile işgücü sürekli değişim içerisinde olan işgücü piyasasının ihtiyaçlarına cevap verebilmektedir (Korkmaz ve Korkut, 2012:59).

Eğitim seviyesinin yüksek olması da işgücüne katılma açısından ele alınması gereken bir başka durumdur. Eğitim seviyesi yüksek olan işgücünün çalışma hayatına dahil olma olasılığı daha yüksek olacaktır. Buna en güzel örnek, kırdan kente gelen kadın işgücü verilebilir. Kırsal alandaki eğitim imkanlarının yetersizliğinden dolayı kırsal alandan kente göç eden kadın işgücü kentteki çalışma hayatına ya belli bir süre dahil olamayacaktır ya da tamamen çalışma hayatından kopacaktır(Korkmaz ve Korkut, 2012:59).

Türkiye'de kentsel ve kırsal alanlar arasındaki kadın İKO farklılıklarının eğitim düzeyi ile ilgili olduğu düşünülebilir. Nitekim HHİA' nin işgücünde olmayanlara ilişkin verileri bu düşünceyi destekler niteliktedir. Kadın işgücünün emek piyasalarının dışında bulunma nedenlerinin başında "ev kadınlığı" gelmektedir. İncelenen dönemde aktif kadın nüfus içinde ev kadınlarının oranı kentsel alanlarda %56-66 arasında değişirken, bu oran kırsal alanlarda %29-46 arasında değişmiştir. HHİA verilerine göre Türkiye'de kadın işgücü- nün eğitim seviyesine göre dağılımı incelendiğinde; kentsel alanlarda kadın işgücünün eğitim düzeyinin yıllar içinde yükselmesine karşılık, hâlâ yarısına yakınının ilkokul mezunu veya diplomasız olduğu görülmektedir. 1988 yılında %12.6 olan fakülte mezunu kadın oranı 2002 yılı itibariyle % 24.3'e yükselse de, kadın işgücünün ortalama eğitim seviyesinin hâlâ düşüktür. Kentlerde yaşayan kadın nüfusun büyük bir kısmının eğitim siz olduğu göz önünde bulundurularak, küçük işletmelerin çoğunlukta olduğu tarım sektöründe ücretsiz aile işçisi olarak çalışma imkanı bulabilen kadın işgücünün şehirde sahip olduğu düşük beşeri sermaye düzeyi 8 ile emek piyasalarına giriş yapamadığı ve ev kadını statüsünde kaldığı söylenebilir (Özer ve Biçerli, 2003: 66).

3.2 Ücretsiz Aile İşçiliği

Kadınların karşı karşıya kaldıkları en ciddi problemlerden olan ücret eşitsizliği, bilhassa özel sektörde çalışan kadınlarda yaygın olarak görülmektedir. Özel sektörde birçok çalışma sahasında kadınlar için "eşit işe eşit ücret" ilkesi geçerli olmamakla birlikte, erkeklere nazaran kadınların daha düşük ücretle istihdam edildiği bilinmektedir. Her ne kadar son yıllarda istihdam edilen kadınlara ödenen ortalama ücret farkı biraz daraldıysa da, erkeklere ödenenin çok daha altındadır. Daha düşük ücretli sektörlerde daha fazla yer alan kadınlar, erkeklerle aynı mesleki kategorilerde olsa bile, ortalama olarak kadınlar daha düşük ücret alabilmektedirler (Erdem Cam'dan aktaran: Korkmaz ve Korkut, 2012:56).

3.3 Kayıt Dışı Kadın İstihdam Oranı

Kayıtdışılık, kadının çalışma hayatına katılmasını engellemektedir. Sosyal güvenlikten yoksun olan kadınlar iş dünyasına girmekten kaçınmaktadırlar. Ancak, yaşanan ekonomik kriz (2008), yüksek enflasyon gibi ekonomik nedenlerle bireyler kayıt dışı çalışmayı tercih etmektedir. Özellikle de artan geçim sıkıntısı nedeniyle ikinci bir işte kayıt dışı olarak çalışmaktadır. Bu durumdan en fazla etkilenen kesim ise kadın olduğu görülmektedir (Metin, 2011). Nitekim TÜİK Mart 2013 Hane Halkı İşgücü Anketi (HİA) sonuçlarına göre, Türkiye'de istihdamın % 36.7'si kayıt dışıdır. 2013 Mart ayı verilerine göre

kadınlarda kayıt dışılık oranı %51.6, erkeklerde ise % 30.4'tür. Kadınlar için bu oranın yüksek olmasının nedeni ise, kadınların çoğunlukla kayıt dışının gözlendiği, emek yoğun sektörlerde (tekstil, konfeksiyon, gıda ve hizmet vb.) istihdam imkanı bulabilmesidir (Demir'den aktaran: Çatalbaş, 2015: 261).

3.4 Ev Kadınlarının Oranı

Aktif kadın nüfus içinde ev kadınlarının oranının kadın İKO'yu negatif etkilemesi beklenmektedir. Çünkü ülkemizdeki kadın işgücünün çoğunluğunun eğitim seviyelerinin düşük oluşu yeterli sayıda iş imkânlarına ulaşmasına engel olmaktadır. Emek piyasalarında eğitimsiz kadın işgücünün çalışabilecekleri işler ise genellikle düşük ücretlidir. Ayrıca, bakım gerektiren çağda çocuk sahibi olma durumu da kadınları çalışmaktansa ev kadınlığını tercih etmeye yöneltmektedir (Özer ve Biçerli'den aktaran: Çatalbaş, 2015: 262).

3.5 Emekli Kadınların Oranı

Türkiye'de yıllar itibariyle değişiklikler gösteren emeklilik uygulamaları da erken emeklilikten, emeklilik sürelerinin uzadığı bir süreç içinde gelişmektedir 12+ yaş grubundaki toplam emeklilerin oranı şeklinde ifade edilen bu oranın kadın İKO üzerindeki etkisi iki şekilde ortaya çıkmaktadır. Erken emeklilik eğer yeni bir istihdamla sonuçlanmamışsa işgücü arzını azaltan dolayısıyla işgücüne katılımı düşüren etkiye sahiptir. Emeklilik yaşının uzaması ise tersine etki yaparak işgücüne katılım oranlarını arttırabilmektedir (Çatalbaş, 2015: 262).

3.6 Yasal Düzenlemeler

Kadın işçileri korumak için çıkarılan yasa, tüzük ve yönetmeliklerin bazı açılardan özellikle kentli kadınların işgücüne katılma oranını azalttığı söylenebilir. Örneğin, iş kanunumuzda yakın tarihi kadar medeni kanunumuzda yer alan- ailenin reisi erkektir hükmüne dayanan kanun evlendikten sonra eşleri çalışmasına izin vermeyen kadınların işgücü piyasasından çekilmelerine neden olmuştur. Ayrıca, 4857 Sayılı İş Kanu'nun 72. Maddesine göre maden ocakları gibi bazı iş kollarında çalıştırılmasının yasaklanması, aynı kanunun 73. Maddesine göre de sanayi işlerinde gece çalıştırılmasının yasaklanması kadın istihdamının gerilemesine neden olmuştur (Özer ve Biçerli'den aktaran: Çatalbaş, 2015: 262).

3.7 Medeni Durum

Kadınların evli olup olmamaları kadınların İKO üzerinde etkisi söz konusudur. Mikro düzeyde yapılan çalışmalar göstermiştir ki evli kadınlar işgücüne daha az katılmaktadır. Evli olup aynı zamanda çocuk sahibi olan kadınların artan sorumlulukları ve iş yükleri neticesinde çalışma hayatından çekilme kararı almasına neden olmaktadır (Ercan vd. Er'den aktaran: Çatalbaş, 2015: 262).

3.8 Boşanma Oranı

Kadınların işgücüne katılımı ile boşanma oranı arasındaki ilişkiyi inceleyen çoğu araştırma göstermiştir ki boşanmadan önceki yıllarda kadınların işgücüne katılımı artmaktadır. Fakat bu, kadınların işgücüne katılımının boşanmaya neden olduğu değil; daha ziyade boşanma ihtimali daha yüksek olduğunda kadınların işgücüne katılımının arttığı anlamına gelmektedir (Kutlar vd., 2012). Kadınların işgücüne katılımının boşanmaya neden olmadığını, boşanma oranlarının ise kadınların işgücüne katılımına neden olduğunu gösteren çalışmalar mevcuttur (Bremmer and Kesselring, 1999). Boşanan kadınlar evliliğin bozulmasından kaynaklanan gelir ve refah kaybını dengelemek için işgücüne katılmaktadırlar. Bir diğer yoruma göre ise artan boşanma oranları bütün evli kadınlara bir ömür boyu evli kalmanın zayıf bir ihtimal olduğuna dair bir sinyal gönderir. Bu durumda da kadınların yapacağı en uygun şey, ev işi ve çocuk bakımı gibi piyasa dışı faaliyetlerden piyasa faaliyetlerine geçiş yapmaktır. Bargain et all., (2010) çalışmalarında, eğer işgücü piyasası boşanma/ayrılma durumlarında kadınları güvence altına almaya elverişli ise evliliğin bozulma riskinin artışınakarşılık kadınların işgücüne katılımının belirgin bir şekilde

arttığını göstermişlerdir. Bununla birlikte Bremmer ve Kesselring (2004), boşanma oranı ile İKO arasında çift yönlü nedenselliğin olduğunu ortaya çıkarmışlardır. Ayrıca söz konusu çalışmada boşanma oranındaki artışların, kadın İKO'nı arttırıldığı, aynı zamanda kadın İKO'ndaki artışların da daha yüksek boşanma oranlarına neden olduğu belirtilmiştir (Çatalbaş, 2015: 262-263).

3.9 Göç

Kadınların işgücüne katılımını olumsuz etkileyen faktörlerden biri de kırsal bölgelerden kentsel bölgelere yapılan göçtür (Dayıoğlu ve Kırdar, 2010). Kırdan kente göçle birlikte önceleri ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınlar, kentlerde işgücü piyasasında yer edinememektedir. Dolayısıyla bu durum kadınların işgücüne katılma oranlarının düşmesine neden olmuştur. Diğer taraftan kentlerde kırsal bölgelere kıyasla daha fazla iş olanakları olmakla birlikte bu iş olanakları daha çok kayıt dışı sektörde artış göstermektedir. Kayıt dışı sektör de kadın işgücüne katılımın düşük olmasının önemli nedenlerinden biri olarak görülmektedir (Kılıç ve Öztürk, Özer ve Biçerli'den aktaran: Çatalbaş, 2015: 263).

3.10 İşsizlik Oranı

Türkiye genelinde, 2005-2013 cinsiyet ve yerleşim yeri ayırımına göre farklı alt gruplarına ilişkin istihdam oranları artış trendine sahiptir. Fakat bu gösterge de özellikle kadınlarda hala çok düşük düzeydedir. İşsizlik oranları ise 2008 krizinin etkisiyle önemli derecede artmasına rağmen kadınlar hariç çalışmada dikkate alınan tüm gruplar için negatif bir trende ve kriz öncesi dönemden daha düşük bir seviyeye sahiptir. Kadınların işgücüne katılımı üzerindeki etkisine bakıldığında ise işsizlik oranlarının yüksek olduğu dönemlerde kadın işgücüne katılımı azaldığı görülmektedir. Bu durum, söz konusu dönemlerde ekonominin kadın işgücüne yönelik istihdam yaratmakta daha fazla zorlandığını gösterir (Ağazade, 2014). Dolayısıyla da işsizlik oranı ile kadın İKO arasında negatif ilişki beklenmektedir. İşsizlik oranlarındaki artış kadınların işgücüne katılımını azaltacaktır. Ekonomik Kriz: Kadınların işgücüne katılımını etkileyen önemli faktörlerden biri de, ekonomik krizdir. Ancak ekonomik krizin pozitif ve negatif etkileri söz konusudur. Ekonomik krizin pozitif etkisi, kriz dönemlerinden sonra aile bütçesine katkı amacıyla kadınların işgücü piyasasına girmeleri ile ortaya çıkan ek işçi etkisi ile açıklanmaktadır. Bir diğer etkisi ise "Ümidini Kaybeden Çalışan Etkisi (Discouraged Worker Effect)" olarak adlandırılır ve bu ise kadının işgücüne katılımını negatif etkiler. Bu durumda da, istihdam olanaklarının büyük ölçüde azaldığı kriz koşullarında işsizlerin bir bölümü iş aramaktan vazgeçerek işgücü piyasası dışına çıkarlar (Belet'ten aktaran: Çatalbaş, 2015:263).

3.11 Enflasyon Oranı

Enflasyon, hanelerin satın alma gücünü azaltıcı bir unsurdur. Kadınların gerek aile bütçesini denkleştirmek gerekse daha iyi bir yaşam standardı yakalamak amacıyla işgücü piyasasına girme arzusu adın İKO'nu artıcı bir etkiye neden olmaktadır (Çatalbaş, 2015: 263).

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Kadın istihdamın tarihsel geçmişine baktığımızda, Dünya'da, Sanayi devriminin en önemli kırılma noktası olduğunu, ülkemizde ise 1950'li yıllarda kırdan kente göç ile bu kırılmanın yaşandığını görmekteyiz. Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de küreselleşmenin getirdiği sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçişle ortaya çıkan bu kırılma noktası beraberinde yeni bir yapılanmayı doğurmuş, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde de farklı sonuçları meydana getirmiştir.

Araştırmanın veri analizlerine bakıldığında ise, genel olarak erkek istihdamı tüm ülkelerde yüzde 70'in üzerinde olmasına karşın kadın istihdamında her ülkede farklılık görülmektedir. Ülkemizde kadınının istihdama katılma oranlarına bakıldığında sektörler arası katılımın en yüksek tarım sektöründe daha sonra ise hizmet sektöründe olduğu görülmekte. İstatistiki verilerde eğitim ve medeni durumun işgücüne katılımda doğru orantılı olduğu, düşük eğitim seviyesine sahip, evli kadınların işgücüne katılım seviyelerinin düşük olduğu görülmektedir. Aynı çerçeveden baktığımızda eğitim seviyesi düşük

kadınlarda işsizlik oranının düşüklüğü tarımda istihdam edilen kadın nüfusun düşük eğitim seviyelerine sahip olması ve hemen hemen hepsinin ücretsiz aile işçisi olarak çalışması sonucunda birleşmektedir. Yine ülkemizde işgücüne en yüksek katılımın yüksekokul ve fakülte mezunlarının olduğunu bunu lise ve dengi okul mezunlarının takip ettğini görülmekte. Verilerde işsizlik oranlarına baktığımızda, cinsiyet ayrımcılığının yaşandığının kanıtlarını bulmak mümkündür. Ayrıca düşük eğitim seviyesi, evlilik, doğum ve çocuk bakımı işsizlik oranlarını negatif yönde etkilemektedir.

Kadın istihdamını etkileyen faktörlerine baktığımızda ise bu faktörler, toplumdan topluma sonuçları farklılık göstermekle birlikte, çoğu zaman belirleyici faktörler benzerlik göstermektedir. Eğitim düzeyi, doğurganlık hızı, ücretsiz aile işçiliği, kayıtdışı istihdam oranı, ev kadınlarının oranı, emekli kadınların oranı, yasal düzenlemeler, medeni durum, boşanma oranı, göç, işsizlik oranı, enflasyon oranı gibi etkenler kadın istihdamını etkileyen en önemli faktörlerdir ve birbirlerini etkileyen bir döngü içerisindedirler.

Kadın istihdamını etkileyen her faktörün birbiriyle bağlantılı olduğu ve ülkenin sosyal ve ekonomik yapısını etkilediği açıkça görülmektedir. Bu nedenle kadın istihdamını etkileyen her faktörün titizlikle incelenmesi, yapıcı ve kalıcı çözümler sunulması gerekmektedir. Kadın istihdamının önündeki engellerin kaldırılması ülkenin kalkınma seviyesinin yükselmesi ile doğru orantılıdır.

Kadınların işgücüne, dolayısıyla ekonomiye kazandırılması herhangi bir ülke için kazanç, kalkınmanın ve büyümenin hızlandırılmasında önemli bir etken olacaktır (Doğan ve Kaya'dan aktaran Çatalbaş, 2015:275) . Bu açıdan bakıldığında kadınların işgücüne katılımı için gerekli önlemlerin alınması gerekmektedir. Öncelikle toplumdaki cinsiyet anlayışının değiştirilerek kadının işgücüne katılımı teşvik edilmeli, ev işleri, çocuk bakımı gibi pek çok sorumluluk toplumsal cinsiyet anlayışı nedeniyle kadına yüklenmektedir. Bu tür sorumlulukların aile bireyleri ile paylaşılması ve okul öncesi eğitim kurumlarının arttırılması ile bu sorunun üstesinden gelinebileceği düşünülmektedir. Ayrıca, eğitim seviyesinin yükseltilmesi kadın işgücünü arttıracağı gerçeğinden hareketle özellikle kırsal kesimdeki kadınların örgün ve mesleki eğitime daha fazla dahil edilmesi gerekmektedir. Yasal düzenlemeler de şüphesiz kadınların iş hayatında karşılaştıkları engellerin ortadan kaldırılmasında önemli bir etken olarak düşünülmektedir. Dolayısıyla, aile içi sorumluluğun aile bireyleri arasında eşit paylaştırılması, iş hayatındaki fırsat eşitliği gibi konularda haklarını savunan düzenlemelerin arttırılması da kadınların işgücüne katılımını arzu edilen seviyelere çıkaracaktır. Bunlarla birlikte, kayıtdışı ve ücretsiz aile işçisi olarak istihdam edilen kadınların sosyal güvencelerinin sağlanması gerekmektedir (Çatalbaş, 2015: 275).

KAYNAKÇA

Berber, M. ve Eser, B. Y. (2008), 'Türkiye'de Kadın İstihdamı: Ülke ve Bölge Düzeyinde Sektörel Analiz', "İş, Güç" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, Cilt: 10, Sayı: 2

Bozkaya, G. (2013), 'Kadınların İşgücüne Katılımını Belirleyen Faktörler: Türkiye Üzerine Bir Analiz', Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 5

Çatalbaş, G. K. (2015), 'Kadınların İşgücüne Katılımını Belirleyen Faktörlerin Belirlenmesi: Panel Veri Yaklaşımı', KAÜ İİBF Dergisi, Sayı: 10

Güner, M. T. A. (2010), 'Kadın İşgücü Ve Kadının İşgücüne Katılımı: Kriz Dönemlerinde Kadın İstihdamı', Gazi Üniversitesi İktisat Teorisi Yüksek Lisans Tezi, S.14-34

İzgi, B. B. ve Akdeniz, S. (2011),'Kadın İstihdamı Sorunsalı Nereden Doğuyor?', Paper presented at EconAnadolu 2011: Anadolu International Conference in Economics II

Karabıyık, İ. (2012), 'Türkiye'de Çalışma Hayatında Kadın İstihdamı', Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt: 32, Sayı: 1

Kılıç, D. ve Öztürk, S. (2014), 'Türkiye'de Kadınların İşgücüne Katılımı Önündeki Engeller ve Çözüm Yolları: Bir Ampirik Uygulama', Amme İdaresi Dergisi, Cilt: 47, Sayı: 1

Kılınç, N. Ş. (2015), Küresel Eğilimler Çerçevesinde Kadın İstihdamı, HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, Cilt: 4, Yıl: 4, Sayı: 9

Kıral,G ve Karlılar,S., "Türkiye'de Kadın İşgücüne Katılımını Etkileyen Faktörler:Adana İli Üzerine Bir Uygulama" , Ç.Ü.Sos.Bil.Enst.Dergisi, C.25,S.3,2017,s.275-278

Korkmaz, A. ve Korkut, G. (2012), "Türkiye'de Kadının İşgücüne Katılımının Belirleyicileri", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Y.2012, C.17, S.2, s.41-65.

Özer, M. ve Biçerli, K. (2003), 'Türkiye'de Kadın İşgücünün Panel Veri Analizi', Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 1

TÜİK, (2007), 'İşgücü, İstihdam Ve İşsizlik İstatistikleri- Sorularla Resmi İstatistikler Dizisi–1', Ankara

Yılmaz, M. ve Zoğal, Y. (2015), 'Kadının İşgücüne Katılımının Tarihsel Gelişimi ve Kadın İstihdamını Etkileyen Faktörler: Türkiye ve Avrupa Örneği' EconWorld2015@Torino; IRES, Torino, Italy

2008 Finansal Krizinin Ardından Maliye Politikalarının Yeniden Yükselişi

Yrd.Doç.Dr. Meryem FİLİZ BAŞTÜRK[1]

[1]Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü – Görükle Kampus 16059 BURSA

meryemfiliz@uludag.edu.tr

Özet: Maliye politikası özellikle 1970'lere kadar birçok ülke tarafından temel iktisat politikası aracı olarak kullanılmıştır. Ancak 1980'lerden itibaren maliye politikasına verilen önem azalmış ve para politikası etkin bir araç olarak kullanılmaya başlanmıştır. 2008 finansal krizine kadar devam eden bu süreç, krizle birlikte değişikliğe uğramış ve maliye politikaları tekrar canlılık kazanmıştır. Zira para politikası krizi önlemede yetersiz kalmıştır. Finansal krizin ardından geleneksel ve geleneksel olmayan para politikası araçları yanında ülkeler tarafından ekonomilerini canlandırmak amacıyla mali teşvik paketleri de yaygın olarak yürürlüğe konulmuştur. Bu çalışmada 2008 finansal krizinin ardından yeniden bir iktisat politikası aracı olarak önem kazanan maliye politikasına değinilmiştir. Bu doğrultuda çalışmada maliye politikasına artan ilginin kriz dönemiyle mi sınırlı olduğu; ya da karşıt olarak iyileşme döneminin ardından kalıcı bir eğilim mi göstereceği seçenekleri değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Maliye politikası, 2008 finansal krizi, Para politikası

The Revival Of Fiscal Policies After 2008 Financial Crısıs

Abstract: Fiscal policy was used as a main economic policy tool by several countries especially until the 1970s. As of the 1980s, however, less importance was attached to fiscal policy, and monetary policy started to be used as an effective policy tool. This process which continued until 2008 financial crisis changed in the aftermath of the crisis, and fiscal policies gained importance again because monetary policy failed to prevent the crisis. Besides conventional and unconventional monetary policies, fiscal stimulus packages were commonly introduced by countries to revive their economies after the financial crisis. This study focuses on fiscal policy which re-gained importance as an economic tool after the financial crisis of 2008. In this regard, the study tries to analyze whether attaching more importance to fiscal policy is limited to the period of crisis or it will become a permanent tendency after the recovery period.

Key words: Fiscal policy, 2008 financial crisis, monetary policy

1. GİRİŞ

2008 finansal krizi maliye politikalarının tekrar canlılık kazanmasını sağlamıştır. Krizden önceki dönemde para politikası etkin bir politika aracı olarak kullanılmıştır. Ancak finansal krizin ardından geleneksel para politikası aracı olarak kullanılan faiz oranları sıfıra yakın düzeye indirilmiştir. Faiz oranları üzerinde sıfır alt sınırı olarak adlandırılan bu durum merkez bankalarının kriz sonrasında yaşadığı yeni bir deneyim olmuştur. Böylece geleneksel politika aracı olarak kullanılan kısa vadeli faiz oranlarını düşürerek politika uygulama imkanı ortadan kalkmış ve gelişmiş ülke merkez bankaları tarafından geleneksel olmayan para politikası araçları kullanılmaya başlanmıştır. Geleneksel olmayan para politikası araçları yanında ülkeler tarafından ekonomilerini canlandırmak amacıyla mali teşvik paketleri de (fiscal stimulus package) yaygın olarak yürürlüğe konulmuştur. 2008 finansal krizi para politikası yanında geri plana itilen maliye politikasını tekrar önemli hale getirmiştir. Bu durum maliye politikasının sadece dünya tarihinde yaşanan büyük krizlerin (1929 Büyük Bunalımı ve 2008 Finansal krizi) ardından ekonomileri durgunluktan çıkarmak için uygulanacak bir politika seçeneği olarak mı kullanılacağı, yoksa kriz dönemleri dışında para politikasını destekler nitelikte bir araç olarak politika yapıcılar tarafından değerlendirileceği sorularını gündeme taşımıştır.

Çalışmanın geri kalan kısmı şu şekilde düzenlenmiştir. İkinci bölümde literatür taramasına yer verilmiştir. Üçüncü bölümde 2008 krizinden önce neden maliye politikasının özellikle 1980'lerden itibaren ihmal edildiği üzerinde durulmuştur. Dördüncü bölümde maliye politikasının 2008 krizinin ardından nasıl tekrar aktif bir iktisat politikası aracı haline geldiği tartışılmıştır. Sonuç bölümde ise maliye politikasının sadece kriz dönemlerinde hatırlanan bir araç mı olduğu yoksa kriz sonrası dönemde para politikası ile birlikte

uygulanması gereken bir iktisat politikası aracı mı olduğu üzerinde bir değerlendirmede bulunulmuştur. Maliye politikalarının son dönemlerde tekrar önem kazanması ve mali önlemlerin ekonomik denge için kullanılır olması; para politikalarıyla karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi gereğini ortaya çıkarmıştır. Bu çalışmada, krizden çıkma yönünde yönetsel bir araç olarak maliye politikalarının ne tür etkiler yaptığı konusunda değerlendirmede bulunulmaya çalışılmıştır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Maliye politikası şoklarının makro ekonomik etkilerinin incelenmesinde literatürde VAR yöntemi yaygın olarak kullanılmaktadır. Maliye politikası şoklarının ayrıştırılmasında dört farklı VAR yaklaşımı mevcuttur (Perotti, 2004: 5-6; Caldara ve Kamps, 2008: 6; de Castro ve de Cos 2008: 1006-07; Hebous, 2011: 685-87). Bunlardan ilki "yinelemeli yaklaşımdır". Maliye politikası şoklarının bu yaklaşımla ayrıştırılması Fatas ve Mihov (2001) tarafından yapılmıştır. Bu yaklaşımda değişkenler arasındaki ilişkinin yönü değişkenlerin sıralamasına bağlıdır. İkincisi, Blanchard ve Perotti (2002) tarafından geliştirilen "yapısal VAR" yaklaşımıdır. Bu yaklaşımda maliye politikası şokları tanımlanırken politika gecikmeleri, vergi ödeme zamanları, mali değişkenlerin esneklikleri gibi kurumsal bilgiler dikkate alınır. Üçüncüsü, Mountford ve Uhlig (2009) tarafından geliştirilen "işaret kısıtı yaklaşımıdır". Bu yaklaşımda maliye politikası şokları etki tepki fonksiyonlarının üzerine işaret kısıtları konularak belirlenmektedir. Dördüncüsü, Ramey ve Shapiro (1998) tarafından kullanılan "kukla değişken" yaklaşımıdır. Bu yaklaşımda da Kore Savaşı, Regan dönemindeki mali genişleme gibi spesifik durumlar kukla değişkenler ile analize dahil edilir.

Blanchard ve Perotti (2002) tarafından yapılan çalışmada ABD'de 1960- 1997 döneminde kamu harcamaları ve vergilerin etkileri SVAR yaklaşımıyla araştırılmıştır. Kamu harcama artışlarının çıktı üzerinde pozitif etki yarattığı, vergi artışlarının ise negatif etkiye sahip olduğu belirtilmiştir. Ancak hem kamu harcaması hem de vergi şokunun özel yatırım harcamaları üzerinde negatif etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Perotti (2004) tarafından yapılan çalışmada Blanchard ve Perotti (2002) tarafından geliştirilen yaklaşım genişletilerek beş OECD ülkesinde maliye politikasının etkileri incelenmiştir. Çalışmada maliye politikasının GDP üzerindeki etkisinin küçük olduğu belirtilmiştir. Ayrıca maliye politikası şoklarının GDP ve bileşenleri üzerindeki etkisinin zamanla azaldığı vurgulanmıştır. Vergi kesintilerinin kamu harcama artışlarından daha iyi çalıştığına dair herhangi bir bulguya da rastlanmamıştır. Caldara ve Kamps, (2008) tarafından yapılan çalışmada ABD için 1955-2006 döneminde kamu harcamaları şokunun ve vergi şokunun etkileri analiz edilmiştir. Şokların ayrıştırılmasında kullanılan dört farklı VAR yaklaşımı ele alınmıştır. Dört yaklaşımda da kamu harcamaları şokuna değişkenlerin benzer tepki verdiği, ancak vergi şokuna verilen tepkilerin kullanılan yaklaşıma göre farklılaştığı belirtilmiştir. de Castro ve de Cos (2008) tarafından yapılan çalışmada İspanyada maliye politikası şoklarının temel makro ekonomik değişkenler üzerindeki etkileri 1980-2004 dönemi için SVAR yöntemiyle ele alınmıştır. Çalışmada harcama çarpanı kısa dönemde birin çok az üzerinde, uzun dönemde negatif olarak bulunmuştur. Bu doğrultuda kısa dönemde standart Keynesyen görüşün geçerli olduğu belirtilmiştir.

Türkiye özelinde maliye politikasının etkilerini inceleyen çalışmaların sayısı kısıtlıdır. Çebi (2010) tarafından yapılan çalışmada Türkiye'de 1987-2005 dönemi ele alınmıştır. Yapısal VAR kullanılarak pozitif harcama ve pozitif gelir şoklarının makro ekonomik etkileri analiz edilmiştir. Daraltıcı bir maliye politikası aracı olarak pozitif gelir şokunun çıktıyı azalttığı, genişletici bir maliye politikası aracı olarak pozitif harcama şokunun çıktıyı arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Çebi (2015) tarafından yapılan bir başka çalışmada, yapısal VAR yöntemi ile 2002-2014 dönemi için hükümet harcama çarpanı (government spending multiplier) hesaplanmıştır. Çalışmada harcama çarpanının değerinin ilk çeyreklerde 1'i aştığı ve en yüksek değere ikinci çeyrekte ulaşıldığı belirtilmiştir. Ayrıca kamu harcamalarının bileşenlerini oluşturan kamu yatırım ve kamu tüketim harcamalarının etkileri analiz edilmiş ve çok kısa dönem için kamu yatırım harcamalarının çıktı üzerinde daha etkili olduğu belirtilmiştir. Yıldırım (2012) tarafından yapılan çalışmada 1988-2014 dönemi için yinelemeli VAR yöntemi ile pozitif kamu harcamaları ve pozitif gelir şokunun etkileri incelenmiştir. Kamu harcamalarındaki bir artış sonucu çıktının ilk önce arttığı ancak iki yılın ardından negatife döndüğü belirtilmiştir. Kamu harcamalarındaki bir artış sonucu faiz oranları arttığı için çıktıdaki artışının kısa süreli olduğu ifade edilmiştir. Kamu gelirlerindeki bir artış sunucunda ise

çıktının azaldığı, ancak kamu gelirlerinde bir artışın fiyatlar ve faiz oranı üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı vurgulanmıştır. Erdoğan (2007) tarafından yapılan çalışmada genişletici mali daralma hipotezi 1987- 2006 dönemi için analiz edilmiştir. İncelenen dönemde Türkiye'de genişletici mali daralma hipotezinin geçerli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Şen ve Kaya (2015a) tarafından yapılan çalışmada 2006-2015 döneminde ihtiyari maliye politikası şoklarının etkileri incelenmiş ve maliye politikası araçları bileşenleri bazında ele alınmıştır. Bu doğrultuda vergiler dörde, kamu harcamaları üçe ayrılarak yedi tane maliye politikası şokunun büyüme üzerindeki etkileri incelenmiştir. Çalışmada SVAR yöntemi kullanılmıştır. Kamu harcamaları şokunun kısa dönemde büyüme üzerinde etkili olduğu, vergilere uygulanan şokunun ise hem uzun hem kısa dönemde çok zayıf Keynesyen yada Keynesyen olmayan etkiler içerdiği belirtilmiştir. Böylece kısa dönemde kamu harcamaları şokunun Keynesyen etkiler içerdiği, ancak uzun dönemde bu etkinin ortadan kalktığı sonucuna ulaşılmıştır.

3. 2008 FİNANSAL KRİZİNDEN ÖNCE MALİYE POLİTİKASI

Maliye politikası özellikle 1970'lere kadar birçok ülke tarafından temel iktisat politikası aracı olarak kullanılmıştır[1]. Bunda Keynes tarafından 1936'da yazılan Genel Teori etkili olmuştur. Zira 1929 krizinin ardından Keynes tarafından ekonomiyi canlandırmak için talep yönlü politikalar önerilmiştir. Ancak 1980'lerden itibaren maliye politikasına verilen önem azalmıştır. Bu duruma çeşitli faktörler sebep olmuştur. Bu faktörleri Blanchard, vd. (2010: 202) olduğu gibi dört ana başlık altında toplamak mümkündür.

Bunlardan ilki, "*maliye politikasının etkinliğine dair oluşan şüpheci yaklaşımdır*". Bu şüpheci yaklaşımın oluşmasında Ricardocu denklik hipotezi etkili olmuştur. Ricardocu denklik hipotezine göre, kamu harcamalarında bugün gerçekleşen bir artış, hane halkının harcamalarını arttırmaz, çünkü rasyonel beklentilere sahip olan hane halkı bu durumun gelecekte vergi artışına yol açacağını bilir. Bu yüzden hane halkı bugünkü tüketimini azaltır ve gelecekte vergi sonrası azalacak geliri için tüketim düzleştirmesi yapar. Sonuçta kamu harcamalarındaki bir artış toplam talepte bir değişikliğe yol açmaz (Arestis ve McCombie, 2009: 77-78 ; Fontana, 2009: 14).

İkincisi "*para politikasının etkin bir araç olduğu durumda başka bir araç kullanmaya gerek yoktur*". Makro ekonomideki yeni konsensusa göre (new consensus in macroeconomics) para politikası temel politika aracıdır (Arestis ve Sawyer, 2010: 329). Büyük istikrar (Great Moderation) döneminde ülkeler arasında para politikasının uygulanışında bir anlamda uzlaşı sağlandığı ve para politikasına dair birçok problemlin çözüme ulaştığına dair merkez bankacılar ve akademisyeneler arasında bir mutabakat olduğu söylenebilir (Alesina ve Giavazzi, 2013: 2). Bu dönemde para politikası enflasyon hedeflemesi rejimi altında uygulanmaya başlanmıştır. İlk olarak Yeni Zelanda da uygulamaya konulan enflasyon hedeflemesi rejimi, daha sonra birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülke tarafından uygulanmıştır (Kara ve Orak, 2008: 5)[2]. Bu rejimde para politikası aracı olarak da kısa vadeli faiz oranları kullanılmıştır.

Üçüncüsü "*maliye politikasının tasarım ve uygulanması sırasında oluşan gecikmeler, bu politikayı para politikasının gerisinde bırakmıştır*". Maliye politikası para politikası gibi merkez bankaları tarafından yürütülmemektedir. Para politikasında karar ve eylem gecikmesi çok kısadır. Ancak maliye politikasında karar ve eylem gecikmesi uzundur. Çünkü uygulanacak olan politikanın belirlenmesi ve eyleme konulması zaman alır. Aynı zamanda maliye politikası araçlarını gerektiğinde tersine çevirmek güçtür (Aslan, 2008: 67 ; Erkam, 2011: 110). Maliye politikasında tasarım ve uygulama safhasında oluşan gecikmeler, bu politikanın, politika yapıcılar tarafından ekonomiyi stabilize etmede kullanılmasını güçleştirir (Auerbach, 2012: 158 ; Dullien, 2012: 6).

1 Bretton Woods Sisteminde para politikası esnek olmadığı için, maliye politikası yaygın iktisat politikası aracı olarak kullanılmıştır (Dullien, 2012: 6 ; Şen ve Kaya, 2015b: 67 ; Tokucu ve Sarıdoğan, 2010: 80).

2 Türkiye'de 2002-2005 döneminde örtük enflasyon hedeflemesi uygulanmıştır. 2006'dan itibaren açık enflasyon hedeflemesine geçilmiştir. Ayrıntılı bilgi için (Özatay, 2009 ; Kara ve Orak, 2008)'a bakılabilir.

Dördüncüsü "*maliye politikası politik müdahalelere daha çok açıktır*". Neo-liberal politikaların 20. Yüzyılın son çeyreğindeki yükselişinin en önemli gerekçelerinden bir tanesi, maliye politikası ile piyasa rasyonalitesi arasında güçlü bir karşıtlık barındırıldığına inanılmasıydı. Maliye politikasının gündeme gelmesi bu tartışmaların yeniden gündeme gelmesine neden olmuştur. Pek çok ekonomide maliye politikasının, piyasa işleyişinden bağımsız bir biçimde; özellikle seçim dönemlerinden kullanıldığı bilinmektedir. Yine maliye politikaları, yapısı itibariyle piyasa gerekliliklerinin ikincil planda görüldüğü; daha çok politik otoritenin önceliklerinin belirleyici olduğu yapılar olarak görülmektedir. Her ne kadar bütçe politikaları yapısı ve teknik süreç itibarıyla en az para politikası kadar uzmanlaşmış bilgi ve bütçe rasyonalitesi içerse de; pratikte maliye politikalarının uygulanmasında politik önceliklerin belirleyici olduğu bilinmektedir. Ayrıca maliye politikalarının belirlenme sürecinde piyasa dışı aktörlerin etki alanı genişler. Çoğunlukla verimliliğe değil; yeniden dağıtımı içeren talepler maliye politikalarını belirler (Alesina ve Giavazzi, 2013: 13). Bu nedenle başlangıç hedefleri, mali disiplin ve piyasa rasyonalitesi kolaylıkla ikincil öneme sahip unsurlar olarak görülebilir.

4. 2008 FİNANSAL KRİZİNDEN SONRA MALİYE POLİTİKASI

2008 finansal krizi ekonomistlerin ve politika yapıcıların makroekonomik politika ile ilgili tüm bildiklerini yeniden sorgulamalarına yol açmıştır (Alesina, 2012: 435). Büyük istikrar (Great Moderation) olarak adlandırılan krizden önceki döneminde iktisat politikası uygulamasında para politikası birincil öneme sahipken, maliye politikası geri planda kalmıştır. Sürecin oluşmasında para politikasının bağımsız kurumlar tarafından yürütülmesi, politik baskıdan muaf olması, uygulanmasının daha esnek olması gibi faktörler belirleyici olmuştur (Romer, 2011: 2). 2008 finansal krizi bu durumun değişmesine neden olmuştur. Krizin ardından iktisat politikası aracı olarak maliye politikası tekrar önem kazanmıştır. Bu durum Blanchard, vd. (2010: 205) tarafından iki nedene dayandırılarak açıklanmaktadır. İlki, geleneksel para politikası aracı olarak kullanılan kısa vadeli faiz oranlarının sıfıra yakın düzeye indirilerek etkinliğini kaybetmesidir. Böylece geleneksel para politikası aracını kullanma imkanı ortadan kalkmış ve merkez bankaları tarafından geleneksel olmayan para politikası araçları devreye sokulmuştur.

İkincisi, resesyonda mali teşvik paketleri ekonomiyi canlandırır. Nitekim 2009 Nisan ayında Londra'da toplanan G-20 liderleri tarafından maliye politikalarının krize karşı koordineli bir şekilde kullanılması ile ilgili mutabakat sağlamıştır. Böylece birçok hükümet tarafından toplam taleplerini canlandırmak amacıyla mali teşvik paketleri uygulamaya konulmuştur. Ancak 2009 sonunda birçok ülkede mali açık sorunu gündeme gelmiştir (Ito, vd., 2012: 136). Bu durum 2010 yılına gelindiğinde Euro bölgesinde bazı ülkelerin kamu borçlarının artması ve bu borçların sürdürebilirliği sorununun ortaya çıkmasıyla birlikte küresel krizin ülke borç krizine dönüşmesiyle sonuçlanmıştır. İlk olarak Yunanistan'da kamu borçlarının finansmanı ile ilgili şüphelerin oluşmasıyla başlayan süreç 2010'un ortalarında İrlanda ve Portekiz'i de etkisi altına almış, kısmen de olsa İspanya'yı da etkilemiştir (Cassola vd. 2010: 10-11). Her ne kadar finansal krize mali yapısı bozuk olarak giren ülkelerin kurtarma paketleri ile mali yapılar bozulsa da, mali yapılarının asıl bozulmasına yol açan şey kriz sonrasında toplam talebin düşmesine bağlı olarak büyüme oranlarının düşmesi ve buna bağlı olarak azalan gelirleridir (Blanchard, vd., 2013: 11). Aslında finansal krizin ardından oluşan ve birbirlerinden ayrı olarak düşünülemeyecek olan üç maliyet nedeniyle krizin derinliği daha da artmıştır. Bunlardan ilki krizin ardından büyüme oranları büyük ölçüde düşmüştür. İkincisi hükümetlerin bütçe pozisyonları büyük ölçüde kötüleşmiştir. Üçüncüsü, merkez bankaları tarafından uygulanan geleneksel olmayan para politikası araçları karmaşık yapıya sahiptir (Mishkin, 2011: 27).

Küresel finansal krizin Euro bölgesinde ülke borç krizine dönüşmüş olması özellikle maliye politikası açısından önemli derslerin çıkarılmasını sağlamıştır Bunlardan ilki, ekonomilerin sağlam bir mali yapıya sahip olmalarının gerekliliğidir (Romer, 2011: 5). Euro bölgesinde maliye politikasının kurumsal yapısı diğer ülke uygulamalarına göre farklılık gösterir. Euro bölgesinde para politikası ECB tarafından yürütülürken, maliye politikası ise ülke hükümetleri tarafından yürütülür (De La Dehesa, 2013: 52). Ülke hükümetleri tarafından yürütülen maliye politikalarına dair genel çerçeve Maastricht kriterlerine dayanır. Bu kriterlere göre üye ülkenin kamu borç/GSYİH'nın % 60'ı, bütçe açığı/GSYİH'nın % 3'ü geçmemesi gerekir (EC, 2013: 5-7). Krizden önceki dönemde Maastricht kriterlerine uyulmaması çok

büyük sorun teşkil etmemiş olmakla birlikte, krizin ardından Yunanistan, İrlanda, Portekiz ve İspanya'da kamu borç/GSYİH büyük artış göstermiştir. Benzer bir durum bütçe açığı/GSYİH da gözlenmiştir. Euro bölgesinde bu ülkelerin yaşamış oldukları deneyimler sağlam kamu finansmanının önemini açık bir şekilde ortaya koymuştur. İkincisi, sağlam mali yapıya sahip ekonomilerin, kriz ile karşılaştıkları durumda durgunluktan çıkma ve toplam talebi arttırmak için politika alternatiflerinin olduğunu bize göstermiştir. Böylece ekonomilerin sağlam mali yapılara sahip olmaları onlara kriz döneminde uygulanacak politikalarda manevra alanı sağlar (Attinasi, vd. 2010: 43 ; Blanchard, vd. 2010: 213 ; Romer, 2011: 6).

Krizin ardından yeniden geri plandan ön plana gelen maliye politikası bu durumun sadece kriz dönemleriyle mi sınırlı olduğu sorusunu da gündeme getirmiştir. Makro ekonomideki yeni konsensusa göre kriz dönemlerinde deflasyondan çıkmak için maliye politikası bir politika aracı olarak kullanılabilir. Ancak kriz sonrası dönemde para politikası önemini korumaya devam eder (Tokucu ve Sarıdoğan, 2010: 84). Mesela Şen ve Kaya (2015b) tarafından yapılan çalışmada maliye politikasının sadece kriz döneminde para politikasını desteklemek için uygulamaya konulan bir iktisat politikası aracı olduğu şeklinde bir değerlendirmede bulunulmuştur. Bu durumun oluşmasında, maliye politikasının etkinliğine dair ampirik olarak farklı sonuçların bulunmuş olmasının da dikkate alınması gereken bir faktör olduğu vurgulanmıştır.

Maliye politikasının uygulamalarının sadece kriz dönemleriyle sınırlı kalıp kalmama tartışmasından ziyade finansal kriz bize şunu göstermiştir. Sadece para politikası ya da sadece maliye politikası krize önlemede yeterli değildir. Tek bir politikaya odaklanıp toplam talebi arttırmaya çalışmak yerine, belki de ekonomilerde makro ekonomik istikrarı sağlamak için en iyi çözüm bu iki iktisat politikasının koordineli bir şekilde uygulanmasıdır (Arestis, 2011: 153; Arestis ve McCombie, 2009: 79).

5. SONUÇ

Küresel finansal kriz makro ekonomide kriz öncesi dönemde hakim olan anlayışın sorgulanmasına yol açmıştır. Krizden önce para politikası temel iktisat politikası aracı olarak benimsenmiştir. Kriz öncesi dönemde para politikası stratejisi olarak birçok ülkede enflasyon hedeflemesi rejimi uygulanmıştır. Bu rejimde kısa vadeli faiz oranları para politikası aracı olarak kullanılır. Nitekim 2007'de ABD başlayıp, 2008 Eylül ayında Lehman Brothers'ın iflasıyla küresel bir nitelik kazanan krize karşı merkez bankaları tarafından öncelikle kısa vadeli faiz oranları düşürülmüştür. Kısa vadeli faiz oranları daha önceki durumlardan farklı olarak sıfıra yakın düzeye düşürülmüştür. Kısa vadeli faiz oranlarını daha da düşürerek politika uygulama imkanı ortadan kalktığı için bu durum faiz oranları üzerinde sıfır alt sınırı olarak adlandırılır. Böyle bir durumda toplam talebi canlandırmak için iki seçenek ortaya çıkar. Bunlardan biri maliye politikasıdır, diğeri de geleneksel olmayan para politikası araçlardır. Her iki seçenek de toplam talebi canlandırmak için uygulamaya konulmuştur.

Ekonomilerini durgunluktan çıkarmak için birçok ülke tarafından mali teşvik paketleri uygulamaya konulmuştur. Ancak mali teşvik paketleri yanında, krizin ardından düşen büyüme oranları ve azalan vergi gelirleri mali yapıları zayıf olan ekonomileri olumsuz etkilemiştir. Euro bölgesi özelinde bu ülkeler küresel finans krizinin ardından ülke borç krizine sürüklenmiştir. Borç krizine sürüklenen ülkeler bize sağlam mali yapılara sahip olmanın gerekliliğini göstermiştir (Romer, 2011: 5). 2008 finansal krizi ve finansal krizin bazı ülkelerde ülke borç krizine dönüşmesi, politika yapıcılara iki noktanın yaşamsal bir öneme sahip olduğunu ortaya koymuştur. Bunlardan ilki, iktisat politikası aracı olarak sadece para politikasını ön plana çıkartıp, maliye politikasını geri plana atmak, ya da maliye politikasını yeniden merkeze alıp, para politikasını ikinci plana atmak yerine, her iki politikayı koordineli şekilde uygulamak doğru bir çözüm olabilir (Arestis, 2011: 153). Çünkü tek bir politika ile toplam talebi arttırmak mümkün olmayabilir. Nitekim küresel finansal kriz bize bunu açık bir şekilde göstermiştir. İkincisi, ekonomiler işlerin düzgün gittiği dönemlerde mali yapılarını güçlendirmelidir (Attinasi, vd. 2010: 43). Bu durum onlara kriz dönemlerinde toplam talebi arttırmak için uygulayacakları politika alternatiflerini çoğaltacaktır.

KAYNAKÇA

Alesina, Alberto (2012). Fiscal Policy after the Great Recession, *Atlantic Economic Journal*, 40(4): 429-435.

Alesina, Alberto ve Francesco Giavazzi (2013). Introduction to "Fiscal Policy after the Financial Crisis", *Fiscal Policy after the Financial Crisis,* University of Chicago Press, 1-18.

Arestis, Philip (2011). Fiscal Policy Is Still an Effective Instrument of Macroeconomic Policy, *Panoeconomicus*, 58(2): 143-156.

Arestis, Philip ve John McCombie (2009). On the Effectiveness of the Fiscal Policy as an Instrument of Macroeconomic Policy, *Economic Affairs*, 29(1): 77-79.

Arestis, Philip ve Malcolm Sawyer (2010). The Return of Fiscal Policy, *Journal of Post Keynesian Economics*, 32(3): 327-346.

Aslan Hanifi M. (2008), *Makro İktisat Politikası*, Bursa: Alfa Aktüel.

Attinasi, M.G., Checherita, C., ve Nickel, C. (2010). Euro Area Fiscal Policies and the Crisis: The Reaction of Financial Markets. (ed. Riet, A.) Euro Area Fiscal Policies and the Crisis, *Working Paper Series*, No.109, European Central Bank, http://www.ecb.int/pub/pdf/scpops/ecbocp109.pdf , (05.01.2013).

Auerbach, Alan, J. (2012). The Fall and Rise of Keynesian Fiscal Policy, *Asian Economic Policy Review*, 7(2): 157-175.

Blanchard, Olivier, ve Roberto, Perotti (2002). An Empirical Characterization of the Dynamic Effects of Changes in Government Spending and Taxes on Output, *The Quarterly Journal of Economics*, 117(4): 1329-68.

Blanchard, Olivier, Giovanni Dell'Ariccia ve Paolo Mauro (2010). Rethinking Macroeconomic Policy, *Journal of Money, Credit and Banking,* 42(6): 199-215.

Blanchard, O., G. Dell'Ariccia, ve P. Mauro, (2013). Rethinking Macro Policy II: Getting Granular, Staff Discussion Note 13/03, IMF.

Caldara, Dario ve Christophe Kamps (2008). What are the Effects of Fiscal Policy Shocks? A VAR-Based Comparative Analysis, ECB Working Paper Series, No 877, http://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecbwp877.pdf, (07.06.2017).

Cassola, Nuno, Alain, Dure ve Cornelia Holthausen (2010). Implementing Monetary Policy in Crisis Times: The case of the ECB/Eurosystem. ECB Central Banking Conference, Frankfurt, November.

Çebi, Cem (2010). The Effects of Fiscal Policy Shocks on Output in Turkey: SVAR Analysis, *İktisat İşletme ve Finans*, 25(290): 9-34.

Çebi, Cem (2015). Government Spending Multiplier in Turkey, Working Paper, No: 15/15. http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/c1086b81-82fe-4603-b65a-656eda1b9f0f/wp1515.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-c1086b81-82fe-4603-b65a-656eda1b9f0f-m3fw6dY (24.04.2017).

de Castro, Francisco ve Pablo Herna´ndez de Cos (2008). The Economic Effects of Fiscal Policy: The case of Spain, *Journal of Macroeconomics*, 30(3): 1005–1028.

De La Dehesa, Giullerhme (2013). Non-Standard and Unconventional Monetary Policy Measures, Non-Standard Monetary Policy Measures-An Update, European Parliament Directorate General for International Policies Policy Department, 43-54

Dullien, Sebastian (2012). Is New Always Better than Old? On the Treatment of Fiscal Policy in Keynesian models", *Review of Keynesian Economics*, Autumn, 5–23.

European Commission, (2013). Building a Strengthened Fiscal Framework in the European Union: A Guide to the Stability and Growth Pact, Occasional Papers 150.

Erdoğan, Levent (2007). Genişletici Mali Daralma Hipotezi: Türkiye Uygulaması, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2): 117-132.

Erkam, Serkan (2011). Maliye Politikalarının Doğrusal Etkileri ve Etkinliği: Teori ve Ampirik Çalışmalar Üzerine Notlar, *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 29(1): 101-125

Fatas, Antonio ve Ilian, Mihov, (2001). The effects of fiscal policy on consumption and employment: theory and evidence. *CEPR Discussion*, No 2760.

Fontana, Giuseppe (2009). Whither New Consensus Macroeconomics? The Role of Government and Fiscal Policy in Modern Macroeconomics, *The Levy Economics Institute, Working Paper*, No. 563.

Hebous, Shafik (2011). The Effects of Discretionary Fiscal Policy on Macroeconomic Aggregates: A Reappraisal. *Journal of Economic Survey*, 25 (4): 674-707.

Ito, Takatoshi vd.(2012). Fiscal Policy and Sovereign Debt: Editors' Overview, *Asian Economic Policy Review*, 7(2): 135-156.

Kara Hakan ve Musa Orak (2008). "Enflasyon Hedeflemesi", Ekonomik Tartışmalar Konferansı,10.10.2008-İstanbul, http://www.tcmb.gov.tr/yeni/iletisimgm/enfhed_kara_orak.pdf, (18.08.2010).

Mishkin, Frederic, S. (2011). Monetary Policy Strategy: Lessons from the Crisis, NBER Working Paper Series, Working Paper 16755.

Mountford, Andrew ve Harald Uhlig (2009). What Are the Effects of Fiscal Policy Shocks? *Journal of Applied Econometrics*, 24: 960-992.

Özatay Fatih (2009), Enflasyon ve Para Politikası, *Türkiye Ekonomisi: Yeni Yapı (2000-2008)*, (eds. N.Özkaramete Coşkun), Ankara: İmaj Kitabevi, 1-34.

Perotti, R., (2004). Estimating the Effects of Fiscal Policy in OECD countries. In: Proceedings, Federal Reserve Bank of San Francisco.

Ramey, Valerie, A. ve Matthew D. Shapiro (1998). Costly Capital Reallocation and the Effects of Government Spending, *Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy*, 48: 145-194.

Romer, David (2011). What Have We Learned about Fiscal Policy from the Crisis?, IMF Conference on Macro and Growth Policies in the Wake of the Crisis.

Şen, Hüseyin & Ayşe, Kaya (2015a). Growth enhancing effect of discretionary fiscal policy shocks: Keynesian, Weak Keynesian or Non-Keynesian?, MPRA Paper No. 65976, https://mpra.ub.uni-muenchen.de/65976/, (30.05.2017).

Şen, Hüseyin ve Ayşe, Kaya (2015b). Ekonomik Krizlerin Değişmeyen İmdatçısı: Maliye Politikası, *Sosyoekonomi*, 23(23): 55-86.

Tokucu, Erkan ve Sarıdoğan, Ercan (2010). Kriz ve Maliye Politikalarının Geri Dönüşü Çerçevesinde Fonksiyonel Maliye: Bir Literatür Taraması, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 29(2), 77-98.

Yıldırım, Zekeriya (2012). Mali Şokların Makroekonomik Değişkenler Üzerindeki Etkileri, *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi*, 14(1): 133-146.

Devletler ve Merkez Bankaları Out, Kripto Paralar (Dijital Paralar) İn, Mi?

Muhammed Gökay GÖKTÜRK[1]

[1]Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Doktora Öğrencisi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat,
adigekusha@hotmail.com

Özet: 20. Yüzyıl ile birlikte teknolojide ortaya çıkan gelişmeler ekonomileri temelden etkilemekte ve gelecekte daha da etkileyeceği gözükmektedir. Bu etkilenenlerden biride mal ve hizmet alımında, borçların ödenmesinde ve servet biriktirmede kullanılan 'para'dır. Devletlerin Merkez Bankaları aracılığıyla tekelinde olan para artık tekel olma özelliğini kripto paralar ile kaybediyor mu sorusu günümüzde teknolojiyi yakından takip eden herkesin aklının bir köşesinde duruyor. Kripto para olarak adlandırılan, internet ortamında kullanılan ve 'para' yerine geçtiği ifade edilen bu sistem ekonomik olarak ne ifade etmektedir. Kağıt ve bozuk paraların yerine getirdiği işlevlerin tümünü yerine getirebilecek mi? Yani bir diğer ifadeyle krito parların bir değeri var mı? Alışverişte kullanılacak mı? Ya da uluslararası ödemeler sistemi için para transferine imkan tanıyacak mı? Temel bu sorular ve ortaya çıkacak diğer sorular cevaplanmayı beklemektedir. Bütün su soruların merkezinde devletler ve Merkez Bankaları yer almaktadır. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte günümüzde kullanılan paraların yerini gelecekte dijital paraların alacağı beklenmekte ve hatta kesin gözükmektedir. Bu çalışmada kripto paraların günümüz ekonomik sitemi içindeki yeri ve öneminin ortaya konulması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Devlet, Merkez Bankası, Para, Kripto Para, Değer

GİRİŞ

Günümüzde insanoğlunun yaşamının hızla değişmesine neden olan temel etken teknolojidir. Soysal hayattan iş hayatına, eğitim öğretim hayatından ekonomik hayata kadar birçok şeyi hızlı bir şekilde değiştirmektedir. Teknoloji, insanoğlu için tabu olan yani değişmesi düşünülmeyen şeyleri bile değiştirmeye başladı. Bu değişimden etkilenen, ekonomik hayatın temelini oluşturan ve belkide günümüz insanoğlunun hayatında en önemli yeri tutan 'para'dır.

İster zegin olsun isterse fakir, ister emekli olsun isterse çalışan, ister eğitimli olsun isterse cahil, yeryüzünde yaşayan insanlar ister istemez parayı kullanır. İnsanlar bunu sevmesede paranın insanoğlunun hayatı üzerinde büyük bir etkisi vardır (Kiyosaki, 2012: 11).

1. DEVLET, MERKEZ BANKASI VE PARA ARASINDAKİ İLİŞKİ

İnsanoğlunun yeryüzünde yaşamaya başladığı andan itibaren, günümüze kadar ki geçen süreçte sosyal hayat sürekli olarak etkileşim içinde olmuş ve değişmiştir. Bu değişim nedeniyle ortaya çıkan yönetim şekli de sürekli olarak değişmiştir. Bu etkileşim ve değişimin sonucunda kimi monarşi, kimi yarı monarşi, kimi de cumhuriyet ve bazı ülkelerde diktatörlük şeklinde yönetilen günümüzün devletleri ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda devletlerin ortaya çıkış süreci boyunca, ekonomik hayatın içinde değişik şekillerde var olan ve ekonomik hayatın değişmesiyle değişen bir diğer şey ise günlük hayatının vazgeçilmezi olan 'para'dır. Günümüzde para ve devlet arasında ilişki doğrudan (devlete bağlı merkez bankası) veya dolaylı olarak (devletten bağımsız merkez bankası) devam etmekte olup, 'para' olarak kullanılan kağıt ve bozukluklar değerini ve gücünü 'devlet' sayesinde elde etmektedir.

Türk Dil Kurumu 'devlet'in tanımını şöyle yapmaktadır; toprak bütünlüğüne bağlı olarak siyasal bakımdan örgütlenmiş millet veya milletler topluluğunun oluşturduğu tüzel varlık. Bu tanıma göre devletin temel unsurlarını şöyle açıklanabilir; sınırları belirlenmiş bir toprak parçası, bu toprak parçası üzerinde yaşayan insanların oluştuduğu topluluk ve bu sınırları belirlenmiş toprak parçasında yaşayan insanların uyması gereken kuralların yazılı (duruma, bölgeye göre âdet ve gelenekler) olduğu yasalar. Günümüzde devlet, sınırları çizilmiş egemenlik sahası içinde yaşayan insanların sosyal, siyasal, ekonomik hayat gibi konularda yaşamlarını devam ettirebilmesi için bir çok kurum ve kuruluşun oluşturulmasından görevli ve sorumludur. Bu kurum ve kuruluşlardan birisi olan, ekonomik hayatı temel ve derinden etkileme ve yön verme gücüne sahip olan ise Merkez Bankasıdır.

Merkez bankası günümüz ekonomik sistemi içerisinde ekonomik ve finansal birçok görevi yerine getiren bir bankadır. Para ve kur politikalarını düzenlemek, devletin yasama gücü ile kendisine verdiği banknot basımını ve bu bonknotların dolaşımının sağlanması temel görev ve sorumluluğudur (T.C.M.B.). Mevcut durumda devlet ve para arasındaki ilişki Merkez Bankası aracılığı ile sağlanmaktadır.

Günümüzün modern bankacılık sistemini şu şekilde izah edilebilir. Bir adet güneşten yani merkez bankasından ve gezegenlerden yani diğer ticari bankalardan (sisteme üye bankalardan) oluşmaktadır (Keynes, 2015: 9). Banknot veya para basma yetkisi merkez bankasında olduğunda diğer tüm bankalar merkez bankasının denetiminde olur. Bu durumda merkez bankası orkestra şefidir ve tempoyu istediği şekilde belirlemektedir (A.g.e. 2015: 27).

1.1. Para ve Paranın Evrimi

Eğer bir ekonomide uzmanlaşma ve işbölümü söz konusu ise, toplumun ve iş bölümünün gelişmesine, ticaretin ve sanayinin bugünkü seviyelere gelmesine medeniyetin en büyük icatlarından biri olan para neden olmuştur. En yaygın tanımla para; insanların günlük yaşantılarında genellikle kabul ettikleri ve mübadele için kullandıkları bir aracıdır. Daha geniş bir şekilde tanımlarsak para; mübadelenin yanında değer saklama ve hesap birimi olma fonksiyonlarınıda gören somut ve soyut bir belge niteliğindedir (Paya, 2013: 17). Diğer bir ifadeyle, ekonomik hayat içerisinde insanların diğer insanlardan mal ve hizmet satın almak için kullandıkları ortak bir değer ölçüsüne sahip mübadele, hesap birimi ve servet biriktirmek için kullandıkları aktifler setidir (Aslan, 2009: 60).

Geçmişten günümüze paranın geçirmiş olduğu değişim sürecine baktığımızda, pek çok mal 'para' işlevini görmüştür. Fakat nihayetinde altın ve gümüş gibi değerli madenler hem hesap birimi hem de ödeme aracı olarak kullanılmıştır. Bu sayede işlem maliyetleri düşmüş ve ticaret gelişmiştir (Pamuk, 2017: 2). Altın ve gümüş ile başlayan değerli madenlerin hesap ve ödeme aracı olma özelliklerinin ticaretin gelişmesine olan katkısı daha sonraki dönemlerde kağıt paraların ilk örneklerini oluşturan banknotlara geçmiştir. İlerleyen dönemlerde ve özellikle günümüzde bu görevi büyük çoğunlukla, devletin merkez bankasının basıp piyasaya sürdüğü kağıt para ve bozukluklar yerine getirmektedir.

İlkçağlardan itibaren ekonomik hayat ve bu hayatın gelişmesinde yardımcı olan birçok unsur (para, kredi sistemi, bankalar, ekonomik kural ve yasalar) bugüne gelinceye kadar sürekli bir değişim ve gelişim içerisinde olmuştur. Günümüzdeki ekonomik sisteminin içerisinde yer alan 'para' da bir çok aşamadan geçerek kullanımdaki mevcut şeklini almıştır.

İnsanlar arasındaki mal ve hizmet alım ve satımını kolaylaştıran, hesap birimi ve servet biriktirme aracı olan 'para' geçmişten günümüze şu aşamalardan geçmiştir.

1. **Takas**: İnsanlar arasında kullanılan ilk para sisteminin temelidir. Yani basit bir ifadeyle bir mal veya hizmetin diğer mal veya hizmetle değiş tokuş edilmesidir.
2. **Mal Para**: İnsanlar arasındaki değiş-tokuş sürecini hızlandırmak için değeri temsil eden elle tutulur parçalar üzerinde anlaşması ile ortaya çıkan 'para'dır. Örnek olarak deniz kabukları, taşlar, sığır, keçi vb. Bugün ise mal para özelliğini geçmişte olduğu gibi günümüzde de sürdüren altın ve gümüştür.
3. **Makbuz Parası**: Zengin insanların sahip oldukları değerli metal ve taşları güvende tutmak için güvendikleri insanlara emanet etmesiyle ortaya çıkmıştır. Emanet edilen bu değerli metal ve taşlar karşılığında emanet alan kişi, emanet eden kişiye makbuz veriyordu. İlerleyen zamanda verilen emanetlerin hepsinin aynı anda geri talep edilmediğini farkeden o dönemin emanet alan kişileri yani bankacıları ilk kısmi rezevr bankacılığını başlatmıştır. Diğer bir ifadeyle bugünün bankacılık sisteminin temeli. Bu sayede ellerindeki değerli metal ve taşlardan daha fazla miktarda makbuz piyasaya sürmüşlerdir. Bunu da tabiki de belli bir faiz karşılığında yapmışlardır (Kiyosaki, 2012: 110-111-112).
4. **İtibar parası (Yasal Para- Fiat para)**: Devletin iyi niyeti ve güveni ile desteklenen paradır (A.g.e. , 2012: 114). Diğer bir adla 'yasal para' ya da İngilizcesi 'fiat para' olan bu paranın aslında gerçek

bir değeri yoktur. Yani devletlerin ve hükümetlerin kendiliğinden bir değeri olmayan değersiz maden ve kağıt parçalarına yasal olarak bir değer kazandırmasıdır. Diğer bir değişle insanların cebinde taşıdığı banknot ve paraların değerini devlet belirlemekte ve değeri üstünde yazan değerden çok daha düşüktür (Conwey, 2009: 63-65).

Tablo 1: Para ve Kullanıldığı Dönemler

Paranın Özelliği	Kullanılan Zaman ve Yer
1. Takas: Değiş-Tokuş	Eski Çağlar. Dünya Geneli
2. Mal Para: Deniz kabukları, taşlar vb.	Eski Çağlar. Dünya Geneli
3. Metel Para: Altın, Gümüş ve Diğer Değerli Madenler	Klasik Çağlar. Orta Çağ Avrupası ve 18. y.y. Avrupa'sının büyük bölümü
4. Makbuz Parası: Değerli maden karşılığı verilen	14.-15 yy. İtalya. Avrupa.
5. İtibar Para: Kağıt ve Bozukluklar	7.y.y. Çin, 15. y.y Amerika, Avrupa ve Günümüz Dünya Geneli

Kaynak: Lewis And Mizen (2000: 26). Aktaran Aslan (2009: 92). Tarafımızdan özetlenmiş ve eklemeler yapılmıştır.

21. yy. dünyasında hızla değişen teknoloji ile birlikte ekonomik hayatı etileyen ve gelecekte daha da fazla etkileyeceği görülen 'para'nın bir diğer şekli olan 'dijital ya da kripto para' ortaya çıktı. Son 10 yılda ortaya çıktığı ifade edilen ve günümüzde oldukça popüler olan bu 'para'nın yeni formunun yaygın olarak kullanılan kağıt ve bozuk paraların gelecekteki yerini alacağı bir çok kurum ve kişi tarafından ifade edilmektedir.

Kripto para yada şifrelenmiş para olarak da adlandırılan internette kullanılan dijital para, hiçbir kuruma veya merkezi otoriteye bağlı değildir. Bu paralar yüksek şifreli sanal cüzdanlarda saklanmakta ve bu cüzdanlar aracılıyla internet ortamında işlem yapılmaktadır. Herhangi bir ülkenin merkez bankasına bağlı olmaması, bir merkezi otorite tarafından denetlenememesi, donduralamaması, el konulamaması en belirgin özellikler olarak gözükmektedir (Eğilmez, 2017). Kripto paraların kağıt para ya da bozukluklar gibi basılması veya ortaya çıkması sanal ortamda olmaktadır. Yani internet ortamında kullanılan yazılım ve teknolojiler dijital paraların ortaya çıkmasına, ekonomi diliyle ifade edelirse emisyon olarak piyasaya sürülmesinin bir diğer şeklidir.

1.2. Para'nın Değeri

Bir metayı tek başına ele aldığımızda, onun değerini bulmamız olanaksızdır. Değerinin ne olduğu veya değerinin ortaya çıkması için ise bir başka meta ile mübadele edilmesi gerekir. Yani mübadele değeri ortaya çıkması gerekir. Bu mübadele değeri daha sonra para olarak ifade edilir. Diğer bir ifadeyle para bu noktada değere kendini ifade etmesini sağlar. Fakat metalar arasında mübadele, başlangıçtan itibaren direkt olarak gerçekleşmediği için parayla geçekleşir (Barsoc, 1997: 15-16).

Günümüzde kullandığımız kağıt para ve bozuk paralar değerlidir. Çünkü ekonomik sistemde genel olarak kabul görmektedir. Yani herkes onu değerli olduğu için kabul etmektedir (Aslan. 2009: 69). Diğer bir ifadeyle para bir metal yada kağıt parçası değildir. Güvenin ve inancın yazılmış bir halidir. İster kağıt, ister gümüş, ister kil tablet yada likit bir kristal ekrana yazılmış olması önemli değildir. Tarihte para olarak kullanılan Maldivler'deki deniz kabukları, Pasifik'teki Yap Adası'ndaki büyük taş halkalara kadar herşey para olarak kullanılmıştır. Günümüzde görünen o ki bu elektronik çağda 'hiçbir şey'de para yerine geçebilir (Ferguson, 2015: 29). Kağıt ve bozuk paralara olan güven ve inancın günümüzde kaynağı ve garantisi ise devlettir ve bu sayade bir değer ifade etmektedir.

Kripto paraların ise kendiliğinden bir değeri yoktur. Yani değerli madenler gibi maden değerinden yada kağıt paranın devletin itibarina dayanarak oluşturduğu değer gibi. Kripto paranın günümüzdeki değeri,

bu parayı kullananların güvenine, bir değiş tokuş aracı olarak kabul etmelerine ya da bir çeşit emtia görmelerinden kaynaklanmaktadır (Eğilmez, 2017).

1.2. Dijital Para ya da Kripto Para 'Para' Mı?

Devletin verdiği yasal yetki ve monopol gücü ile merkez bankasının basmış olduğu 'para', hesap birimi, mübadele aracı ve servet biriktirme özellikleriyle tüm dünyada ekonominin çalışmasına temel teşkil etmektedir. Çünkü 'para' yer yüzündeki insanlar tarafından barış zamanlarında en temel ödeme gücü olarak kabul edilmektedir.

Günümüzün en yeni 'para'sı olarak ortaya çıkan kripto paralar, dünyanın her yerinde geçerli olan 'kağıt ve bozukluklar'la aynı özelliklere, diğer bir ifadeyle kağıt ve bozuklukların yerine getirmiş olduğu üç temel fonksiyona sahip olup olmadığı açık değildir ve tartışma konusudur.

Kripto paranın 'para'nın en önemli özelliği olan mübadele aracı olma şekilini yerine getirebilmesi kağıt ve bozuklukların yerini alması açısından önemlidir. Eğer ülkeler arası ticarette, kişiler arasındaki alış verişlerde kullanımı olduğu ve genel kabul gördüğü zaman yeni 'para' birimi olarak insanoğlunun hayatındaki yerini alacaktır.

Hesap birimi olma açısından devletin ve özel sektörün tutmuş olduğu tüm muhasebe kayıtlarının yeni 'para' birimine göre düzenlenmesi gerekecektir. Çünkü günümüzde devletler ve özel sektör bu işlemleri ekonomik hayatta geçerli olan kağıt ve bozuklukların ifade ettiği değer üzerinden yapmaktadır.

Servet biriktirme aracı olarak kripto paralar, insanların onlara verdiği değer ölçüsünde bu özelliği yerine getirebilecektir. Eğer devletin 'kağıt para ve bozuklukları' piyasada kaldığı sürece kripto paralar bu 'para' ile değerleri ifade edilecektir. Yani kendiliğinden bir değeri olamayacaktır.

Diğer bir açıdan bakıldığında, kripto paraların ortaya çıkış nedeni neydi diye sorulduğunda, kripto paranın ilk örneklerinin ortaya çıkış nedeni oldukça farklıdır. Bu ortaya çıkış amaçı şöyle açıklanabilir; bankaların para transferlerinde almış olduğu yüksek komisyonlar nedeniyle hem az masraflı hem de daha kısa sürede para transferine imkân sağlayan bir sistem olarak ortaya çıkmıştır. Yani para transferinde gönderici ve alıcı arasındaki aracı kurumların ortadan kalkmasına ve çok cüzi miktarda bir komisyon ile paranın bir kişiden bir diğer kişiye kolayca transfer olmasıdır (Erdinç, 2017).

Kripto paralar ile genel bir değerlendirme yapılırsa; eğer bir ödeme sistemi olarak kullanılacaksa ve hizmet verecekse en iyi ve temiz ödeme aracı olup, bankalar ve finansal aracıları aradan çıkarttığı için işlem maliyetini düşürmekte, hızlı bir transfer sistemi ile zaman tasarrufuru kazandırmaktadır. Herhangi bir merkeze, devlete yada merkez bankasına bağlı olmadığı için bağımsızdır. İşlem için kullanılan hesaplar gizli olduğundan denetlenememektedir. Fiziki bir yönü olmadığından sanal cüzdanlarda saklanmaktadır. İnternet ortamında korsanların saldırılarına ve soygunlara ise ne kadar güvenlikli olsada savunmasızdır. Ayrıca yapılan transfer işlemleri geri döndürülemezdir. Yani yanlış hesaba yollanan dijital para işlemi iptal edilep geri alınamaz. Şu an için devletler tarafından herhangi bir yasa veya kanun ile düzenlenmediği için vergilendirilmesi mümkün değildir. Hesapların gizli olması izlenememesine ve dondurulamamasına yol açtığından yasa dışı işlemlere açık hale gelmektedir (Sönmez, 2014: 11-12). Diğer yandan kağıt ve bozuk paralar gibi sınırsız olarak piyasada olmayacaklarından vadeli olarak getiriside olmayacaktır. Yani sınırlı olarak üretileceklerinden sahip olan kişi veya kuruma bir faiz getirisi olmayacaktır.

1.3. Merkez Bankası ve Kripto Para

Antikçağdan itibaren devletler para tekeline sahip olmaya ve ele geçirmeye büyük önem verdiler. Çünkü Akdeniz havzasında Eski Yunan devletlerinden itibaren sikke basmak günümüz ifadesiyle para basmak bir hükümdar için egemenliğin en önemli simgesi olarak kabul edilmiştir (Pamuk, 2017: 3). Günümüzde ise egemenliğin simgesi devlettir ve para basma hakkını kullanma yetkisi devlete aittir. Devlette bu gücü ve yetkisini merkez bankası aracılığıyla kullanmaktadır.

Merkez bankalarının ortaya çıkış süreci, bu süreç içerisindeki yetki ve sorumlulukları incelendiğinde mevcut merkez bankaları ya tam bağımsız (devlet kontrolünde olmayan) ya da bağımlı (devlet kontrolünde) konumdadır. Her ülke ve devlette bu süreç farklı ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Merkez bankalarının olmadığı veya bankacılık sisteminde olsa bile para basma tekeline sahip olmadığı dönemlerde serbest bankacılık yapılmaktaydı. Serbest bankacılık dönemlerinin neden olduğu ekonomik ve finasal sorunlar ve krizler sebebiyle piyasayı ve sistemi düzenleyip denetleyecek ve en önemlisi 'para' basma tekeline sahip olacak bir kurum olarak merkez bankaları sistemdeki yerini aldı.

Serbest bankacılık sisteminde merkez bankaları yoktur ya da merkez bankası vardır ama monopol olma özelliği yoktur. Bu nedenle bankacılık sistemi herhangi bir düzenlemeye tabi değildir. Serbest bankacılığa örnek olarak 1837-1860 yılları arasında Amerika Birleşik Devletleri'nde ve özellikle 1716-1844 yılları arasında İskoçya'daki bankacılık sistemi gösterilir. 1695 yılında kurulan İskoçya Bankasının monopol konumu 1716 da kaldırılmış ve sistem 1844 yılına kadar herhangi bir düzenlemeye konu olmamıştır. Bu dönemde piyasaya sürülen para yani emisyon altın ve gümüş karşılığı olduğu gibi altın ve gümüş karşılığı olmayan parada piyasaya sürülmüştür (Paya, 2013: 230-231).

Günümüz kripto para ve piyasaları serbest bankacılık dönemine benzetilebilir. Öncelikle yasal olarak kabul edilen bir konumda olmayıp, kripto paralar ile yapılacak işlemlerde kanun koyucu yani devlet tarafından herhangi bir düzenleme günümüzde mevcut değildir. Tamamen serbest piyasa ortamında, devletin egemenlik gücünün simgesi olan ve merkez bankalarının basıp piyasaya sürdüğü 'para' ile alınıp satılan sanal bir yatırım aracı olarak insanlar arasında kullanılmaktadır.

Gerçek hayatta spor hakemlerinin bir çoğu sevilmez. Fakat onlar olmadan da spor müsabakalarının yapılması olanaksızdır. Yani herhangi bir piyasa için kurallar gerekmektedir (Wheelan, 2015: 66). Piyasalar, devletler ve hükümetler çok fazla müdahale etiklerinde veya yeterince müdahale etmediklerinde işlev bozukluğu yaşarlar (Rodrik, 2009: 154). Piyasalar kendi kendilerini düzenleyemedikleri, kendilerini düzenleyecek yasaları ve kuralları oluşturamadıklarından dolayı istikrara kavuşmaları için kurumlara ihtiyaçları vardır. (A.g.e. 2009: 160). Bu kurumlar, uygulayacı kurallar ve yasalar devlet tarafından oluşturulmaktadır. Bu sayede piyasalar için bir güven ortamı oluşturulması devlet tarafından sağlanmaktadır.

3. SONUÇ

Teknoloji hızla değişmekte ve insanoğlunun hayatına birçok yeni mal, ürün ve hizmetin girmesine neden olmaktadır. Bu yeniliklerden biriside kripto para yani dijital paralardır. Geçmişte birçok mal ve hizmet lüks sayılırken (araba, telefon, bilgisayar vb.) günümüzde birer ihtiyaç halini almıştır. Tarih boyunca sürekli bir değişim ve gelişim içinde olan 'para' da bu değişim ve gelişimden etkilenecektir. Gelecekte dijital paraların kullanılacağı kesindir. Fakat bu noktada dijital paranın kim tarafından piyasaya sürüleceği ve kimin kontrolünde olacağı önemlidir.

Kripto paraların günümüzde kullanılan 'para'nın yerini alması için öncelikle devlet tarafından yasal olarak tanınması gerekmektedir. Yani devlet, egemenlik sahası içerisinde almış olduğu vergileri bu para ile tanımlar ve en önemli nokta ise bu paranın sahibi olursa dijital paralar bugün kullanılan kağıt para ve bozukluklarının yerini alır. Bu da insanoğlunun hayatında yeni bir dönemin ve devrimin olmasına yol açar. Diğer bir ifadeyle mevcut durumdaki kripto paraların devlet ve merkez bankasının sahip olduğu egemenliğin yerini alması ve bu iki güç simgesini sistemin dışına çıkarması şuan için imkansızdır. Fakat gelecekte nelerin olacağı belirsizdir.

Merkez Bankaları, ekonomiyi ön camdan bakarak yönetmez. Ancak dikiz aynalara bakarak yönetebilirler (Conwey, 2009: 74). Geçmişte yaşanan birçok ekonomik kriz ve sıkıntıda olduğu gibi merkez bankaları yaklaşan ekonomik durumu ve değişimi geç kalmadan analiz edip, dijital çağda dijital paranın oluşumunda geç kalınmaması, teknoloji nedeniyle değişmekte olan ekonomik sistemin ihtiyacı olacak dijital parayı nasıl ve ne biçimde ortaya çıkarıp, sisteme dahil edeceğinin planlarının yapılması gerekmektedir. Yani merkez bankaları dikiz aynasına değil, tüm dikkatini ileri doğru vermesi gerekmektedir.

İster hisse senedi, ister tahvil, ister bir iş olsun, değer olan veya değer olduğu düşünülen yada düşünüdürülen şeyin peşinde ne kadar insan koşarsa, peşinden koşulan şey hızla değerlenir (Lewis, 2007: 38). Kuralların net olmadığı yani yasaların olmadığı yerde yalnızca deli cesaretine sahip olan çılgınlar risk alırlar (Bernstein, 2015: 86). Günümüz de ise bu durum kripto para olarak ifade edilen sanal paralar için geçerlidir. Yani kripto paralar mevcut durumda bir 'para' değildir. Daha çok yatırım aracı olarak insanlar arasında kulanılmakta ve piyasada işlem işlem görmektedir. Üstelik birçok ekonomistin idafe ettiği gibi oldukça riskli bir yatırım aracıdır.

KAYNAKÇA

Aslan, M. H. (2009). Para Teorisi ve Politikası (1. Baskı). Bursa. Alfa Akademi.

Barsoc, C. (1997). Kapitalizmin Çarkları. Bülent Tanatar (Çev). İstanbul. Yazın.

Bernstein, P.L. (2015). Tanrılara Karşı (7. Basım). Canan Feyyat (Çev). İstanbul. Scala.

Conwey, E. (2009). Gerçekten Bilmemiz Gereken 50 Ekonomi Fikri (III. Basım). Irmak Ertuna Howison (Çev). İstanbul. Bkz Yayıncılık.

Eğilmez, M.(2017). Kripto Paralar, Bitcoin ve Blockchain. http://www.mahfiegilmez.com/2017/11/kripto-paralar-bitcoin-ve-blockchain.html. (Erişim Tarihi: 13.01.2018).

Erdinç, Y. (2017). Adım Adım Bitcoin. https://www.bilgeyatirimci.com/2017/12/14/adim-adim-bitcoin/.(Erişim Tarihi: 14.01.2018).

Fergusan, N. (2015). Paranın Yükselişi Dünyanın Finansal Tarihi (4. Baskı). Barış Pala (Çev). İstanbul. Yapı Kredi Yayınları.

Keynes, J. M. (2015). Para Üzerine Bir İnceleme (II. Basım). Cihan Gerçek (Çev). İstanbul. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Kiyosaki, R.T. (2012). Zengin Babanın Zenginlik Komplosu (1. Basım). Zeliha İyidoğan Babayiğit (Çev). İstanbul. Alfa.

Paya, M. M. (2013). Para Teorisi ve Para Politikası (6. Baskı). İstanbul. Türkmen.

Rodrik, D. (2009). Tek Ekonomi Çok Reçete (1. Basım). Neşenur Domaniç (Çev). Ankara. Efil.

Lewis, M. (2007). Yalancının Pokeri (1. Basım). Neşenur Domaniç (Çev). İstanbul. Scala.

Sönmez, A. (2014). Sanal Para Bitcoin. The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication - TOJDAC 4 (3): 1-14.

T.C.M.B. http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TCMB+TR/TCMB+TR/Bottom+Menu/Banka-Hakkinda (Erişim Tarihi: 17.01.2018).

Pamuk, Ş. (2017). Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi (I. Basım). İstanbul. Türkiye İşbankası Kültür Yayınları.

Wheelan, C. (2015). Çıplak Ekonomi (1. Basım). Giray Ergin (Çev). İstanbul. Pegasus.

http://www.tdk.gov.tr/

Ticari Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Ekonomisi Üzerine Ampirik Bir Araştırma

Prof. Dr. Murat ÇETİN[1] **Aminullah RAHMANİ[2]**

[1]Namık Kemal Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, mcetin@nku.edu.tr

[2]Namık Kemal Üniversitesi, SBE, aminrahmani56@hotmail.com

Özet: Bu çalışmanın temel amacı, ticari dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Türkiye ekonomisinde 1970-2015 döneminde incelemektir. Ekonomik büyümenin temel belirleyicileri olarak işgücü ve sermaye değişkenleri de kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisi Johansen-Juselius eşbütünleşme metodu ile araştırılmaktadır. Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinde Hata Düzeltme Modeli Granger nedensellik testi uygulanmaktadır. Ampirik bulgular değişkenlerin birinci farkında durağan olduğunu göstermektedir. Ampirik bulgular aynı zamanda değişkenler arasında bir uzun dönem ilişkisinin varlığını ortaya koymaktadır. Ayrıca, uzun dönemde işgücü, sermaye ve ticari dışa açıklıktan ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik söz konusudur. Sonuçlar politika önerileri sunabilmektedir.

Anahtar kelimeler: Ticari Dışa Açıklık, Ekonomik Büyüme, Nedensellik, Eşbütünleşme, Türkiye

The Relationship Between Trade Openness and Economic Growth: An Empirical Investigation on Turkish Economy

Abstract: The main aim of this study is to examine the link between trade openness and economic growth in Turkish economy for the period of 1970-2015. The variables of labor and capital are used as the determinants of economic growth. The cointegration relationship between the variables is investigated through the Johansen-Juselius cointegration method. The Granger causality test based on Error Correction Model is applied for the causal relationship between the variables. Empirical results indicate that the variables are stationary in their first difference. Empirical results also indicate that there is a long run relationship between the variables. In addition, there is a causal linkage from labor, capital and trade openness to economic growth in the long run. The results can present policy suggestions.

Keywords: Trade openness, Economic growth, Causality, Cointegration, Turkey

GİRİŞ

Ekonomik büyümenin belirleyicileri iktisat literatüründe özellikle de büyüme teorileri bağlamında uzun yıllardan beri tartışılmaktadır. Ekonomik büyümenin belirleyicisi olarak dış ticaretin rolü Adam Smith ve David Ricardo'ya kadar gitmektedir (Şerefli, 2016:136).

Ricardian-Hecksher-Ohlin theorisine göre ticari dışa açıklık üretimde bir zamanlık bir artış yaratır, uzun dönemli büyüme için belirli bir etki yapmaz. Neoklasik büyüme teorisine göre kişi başına üretimin uzun dönemli büyüme oranı dışsal teknolojik gelişme tarafından belirlenir. İçsel büyüme teorileri ise ticari dışa açıklığın uzun dönemli büyüme oranı üzerindeki etkilerine dikkati çekmişlerdir. Özellikle de ticari dışa açıklığın teknoloji aktarımını kolaylaştırdığını vurgulayarak ticari dışa açıklığın büyümeye neden olup olmayacağının ülkelerin özel koşullarına bağlı olduğu ifade edilmiştir (Ulaşan, 2012:2).

Ampirik açıdan bakıldığında; Topallı (2016) Türkiye ve BRIC ülkelerini konu alan çalışmasında 1982-2013 dönemini incelemiştir. Birim kök testleri ve nedensellik testlerinin kullanıldığı çalışmada ekonomik büyümeden doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına doğru işleyen bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Aynı zamanda ekonomik büyüme ve ticari dışa açıklık değişkenleri arasında çift yönlü bir nedenselliğin varlığı ortaya çıkmıştır.

Sönmez ve Sağlam (2017) 1990-2015 döneminde Avrupa ülkelerini kapsayan çalışmasında ticari dışa açıklık, finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi panel veri analizi analizi çerçevesinde araştırmışlardır. Eş bütünleşme testi ve nedensellik testlerinin kullanıldığı çalışma söz konusu dönemde

finans gelişme ile ekonomik büyüme, ticari dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasında bir ilişki tespit edememiştir. Değişkenler arasında nedensellik ilişkisi de belirlenememiştir.

Yapraklı (2007) 1990:1-2006:4 döneminde Türkiye ekonomisi bağlamında finansal dışa açıklık, ticari dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Ampirik sonuçlara göre uzun dönemde ticari dışa açıklık ekonomik büyümeyi pozitif etkilerken, ticari dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasında negatif bir ilişki belirlenmiştir. Nedensellik analizi sonuçları ticari dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi ortaya koymuştur. Çift yönlü nedensellik ilişkisi finansal dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasında da söz konusudur.

Kıran ve Güriş (2011) Türkiye ekonomisinde ticari dışa açıklık ve finansal dışa açıklık ile ekonomik büyüme arsındaki ilişkiyi 1992-2006 dönem için test etmişlerdir. ARDL sınır testi eşbütünleşme testi ile Toda-Yamamoto nedensellik testi kullanılmıştır. Eşbütünleşme sonuçları değişkenler arasında bir uzun dönem ilişkisinin varlığına işaret etmektedir. Nedensellik sonuçlarına göre ticari dışa açıklık ile ekonomik büyüme değişkenleri arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Gül vd. (2013) Kazakistan, Tacikistan, Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan ile Türkiye ekonomisini 1994-2010 döneminde panel veri analizi yardımıyla analiz etmişlerdir. Elde edilen ampirik bulgular uzun dönemde ihracat ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik belirlerken ithalattan ekonomik büyümeye doğru işleyen tek yönlü bir nedenselliğe işaret etmektedir.

Temel (2016) Türkiye ekonomisinde 1998Q1-2015Q4 dönemi için ampirik bir analiz gerçekleştirmiştir. Çalışmanın ampirik sonuçlarına göre ithalat ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik tespit edilmiştir.

Umer (2014) çalışmasında Pakistan'da 1960-2011 döneminde ARDL yaklaşımıyla ticari dışa açıklığının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemiştir. Genel ampirik sonuçlar, ticaret hacminin, yatırımın ve beşeri sermayenin ekonomik büyüme üzerinde olumlu ve belirgin etkisinin olduğunu göstermektedir. Ticari dışa açıklığın ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin kısa vadede belirgin olmadığı görülmüştür.

Keho (2017) Fildişi Sahili için 1965-2014 döneminde sermaye stokları, işgücü, ticari dışa açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiş, bu amaçla ARDL sınır testi eş bütünleşme testi ile Toda-Yamamoto nedensellik testi uygulanmıştır. Sonuçlar, ticari dışa açıklığın ekonomik büyümeyi hem kısa hem de uzun vadede etkilediği tespit edilmiştir.

Aboubacar vd. (2014) 1980 - 2013 yılları arasında zaman serisi yöntemlerini kullanarak Nijerya ekonomisini araştırmışlardır. Sonuçlar göstermektedir ki tüm değişkenler arasında uzun vadeli bir ilişki vardır; ticari dışa açıklık ve reel döviz kurundan ekonomik büyümeye doğru işleyen bir nedensellik belirlenmiştir.

Kakar ve Khıljı (2011) Pakistan ve Malezya ekonomilerini 1980-2010 döneminde, Johansen eş bütünleşme testi ve Granger nedensellik testi ile araştırmışlardır. Nedensellik sonuçlarına göre ticari dışa açıklıktan ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik belirlenmiştir.

Karim ve Islam (2015) Bangledeş'de 1980- 2012 yılları arasında ekonomik büyüme, doğuşta yaşam beklentisi, nüfus yoğunluğu ve ithalat arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Değişkenlerin zaman serisi özellikleri ADF testi ile değişkenler arasındaki uzun ve kısa dönem ilişkisi ise Johansen eşbütünleşme testi ve Hata Düzeltme modeli ile test edilmiştir. Test sonuçları, tüm değişkenlerin eşbütünleşik olduğunu ve değişkenler arasında bir uzun dönem ilişkisinin varlığını ortaya koymaktadır.

Ali ve Abdullah (2015) Pakistan için 1980-2010 döneminde, ticari dışa açıklığın ekonomik büyümeyi etkileyip etkilemediğini incelemişlerdir. VECM ve Johansen testlerinin kullanıldığı çalışma sonuçlarına göre değişkenlerin eşbütünleşik olduğu, kısa vadede iki değişken arasında poziti uzun vadede ise negatif bir ilişki söz konusudur.

Bibi vd. (2014) Pakistan'da 1980-2011 yılları arasında ticari dışa açıklık, enflasyon, ithalat, ihracat, reel döviz kuru ve doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Değişkenlerin durağanlık analizi PP ve DF-GLS testleri ile eşbütünleşme analizi Johansen metodu ile yapılmıştır. Uzun dönem

tahminleri ise DOLS tekniği ile belirlenmiştir. Sonuçlar uzun dönemde iki değişken arasında negatif bir ilişkinin olduğunu göstermektedir.

Umba (2013) çalışmasında Demokratik Kongo Cumhuriyeti için 2015'ten 2029'a kadar ticari dışa açıklığın ekonomik büyümeye etkisini incelemiştir. Ticari açıklığın ekonomik büyüme üzerinde negatif etkisinin olduğu ortaya çıkmıştır.

Adhıkary (2011) Bangladeş'te, zaman serisi kullanarak 1986-2008 döneminde doğrudan yabancı sermaye yatırımları, ticari dışa açıklık, sermaye oluşumu ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Johansen eşbütünleşme ve VECM testleri kullanılmıştır. Sonuçlara göre dış ticari dışa açıklık ve ekonomik büyüme arasında negatif bir ilişki ve tek yönlü nedensel bağlantı ortaya çıkmıştır.

Tablo 1 ve Tablo 2 ticari dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen bazı çalışmalara Türkiye ekonomisi ve yabancı ülke ekonomileri bağlamında yer vermiştir.

Tablo1: Türkiye'de Ticari Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme İlişkisi Üzerine Bazı Ampirik Çalışmalar

Yazarlar	**Periyod**	**Ülke**	**Metodoloji**	**Eşbütünleşme**	**Uzun dönem nedenselliği**	**Uzun dönem etkisi**
Topallı (2016)	1982-2013	Türkiye	Birim kök ve nedensellik testleri	Evet	T↔Y	T, Y'yi pozitif etkiler
Sönmez ve Sağlam (2017)	1990-2015	Türkiye	Durbin Hausman Eş-bütünleşme Testi ile Emirmahmutoğlu-Köse nedensellik testleri	Evet	Nedensellik yok	T, Y'yi etkilemez
Yapraklı (2007)	1990:1-2006:4	Türkiye	Çok değişkenli eş-bütünleşme analizi, hata düzeltme-geliştirilmiş Granger nedensellik testleri ve vektör hata düzeltme modeli	Evet	T↔Y	T, Y'yi pozitif etkiler
Kıran ve Güriş (2011)	1992-2006	Türkiye	Sınır testi yaklaşımı ve Nedensellik testi	Evet	T↔Y	T, Y'yi pozitif etkiler
Gül vd. (2013)	1994-2010	Türkiye	LLC ve IPS Panel Birim Kök Testleri, Pedroni Eşbütünleşme testi ve Panel Granger nedensellik testi	Evet	T↔Y	T, Y'yi pozitif etkiler
Temel (2016)	1998Q1-2015Q4	Türkiye	Dickey Fuller birim kök testi ve Granger Nedensellik Testi	Evet	T → Y	T, Y'yi pozitif etkiler

Not: Y ve T sırasıyla ekonomik büyüme ve ticari dışa açıklık değişkenlerini simgeler. → ve ↔ sırasıyla tek yönlü ve çift yönlü nedenselliği gösterir.

Tablo 2: Yabancı Ülkeler Üzerine Yapılan Çalışmalar

Yazarlar	**Periyod**	**Ülke**	**Metodoloji**	**Eşbütünleşme**	**Uzun dönem nedenselliği**	**Uzun dönem etkisi**
Topallı (2016)	1982-2013	BRIC Ülkeleri	Birim kök ve nedensellik testleri	Evet	T↔Y	T, Y'yi pozitif etkiler
Gül vd. (2013)	1994-2010	Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan	LLC ve IPS Panel Birim Kök Testleri, Pedroni Eşbütünleşme testi ve Panel Granger nedensellik testi	Evet	T↔Y	T, Y'yi pozitif etkiler
Umer (2014)	1960-2011	Pakistan	ARDL testi	Evet		
Ali ve Abdullah (2015)	1980-2010	Pakistan	VECM ve Johanson testleri	Evet	T → Y	T, Y'yi negatif etkiler
Bibi vd. (2014)	1980-2011	Pakistan	PP, DF-GLS testleri, co-integration ve DOLS teknikleri	Evet	T↔Y	T, Y'yi negatif etkiler
Umba (2013)	2015-2029	Demokratik Kongo Cumhuriyeti	Dinamik hesaplanabilir genel denge modeline dayalı sosyal muhasebe matris testi			T, Y'yi negatif etkiler
Adhıkary (2011)	1986-2008	Bangledaş	Johansen Eşbütünleşme ve VECM testleri	Evet	T → Y	T, Y'yi negatif etkiler
Keho (2017)	1965-2014	Fildişi Sahili	Otoregresif Dağıtılan Lag sınır testi eş entegrasyona ve Toda ve Yamamoto Granger'a nedensellik testleri	Evet		T, Y'yi pozitif etkiler.
Aboubacar vd. (2014)	1980-2013	Nijer	Zaman serisi yöntemleri	Evet	T → Y	T, Y'yi pozitif etkiler
Kakar ve Khılji (2011)	1980-2010	Pakistan ve Malezya	Johansen eş entegrasyon testi ve Granger nedensellik testi	Evet		T, Y'yi pozitif etkiler
Islam ve Karim (2015)	1980-2012	Bangledaş	Augmented Dickey Fuller testi, Eşbütünleşme testi ve Hata düzeltme modeli	Evet		T, Y'yi pozitif etkiler

Not: Y ve T sırasıyla ekonomik büyüme ve ticari dışa açıklık değişkenlerini simgeler. → ve ↔ sırasıyla tek yönlü ve çift yönlü nedenselliği gösterir.

1. EKONOMETRİK MODEL VE VERİ

Bu çalışmada ticari dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz edebilmek için Jawaid (2014)'in çalışmasında kullanılan doğrusal regresyon denkleminden faydalanılmıştır. Değişkenlerin logaritmik hallerinin dikkate alındığı model aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

$$LY_t = \beta_0 + \beta_1 LL_t + \beta_3 LC_t + \beta_2 LT_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

Modelden anlaşılacağı üzere, ticari dışa açıklık değişkeninin yanı sıra işgücü ve sermaye değişkenleri de ekonomik büyümeyi belirleyen değişkenler olarak analize dahi edilmiştir. Bu modelde görüleceği gibi, Y_t ekonomik büyümeyi temsil eden kişi başına reel GSYİH değişkenini (2005 dolar bazlı sabit fiyatlar ile), L_t toplam işgücü değişkenini, C_t toplam sabit sermaye yatırımları (2005 dolar bazlı sabit fiyatlar ile) değişkenini, T_t ise dış ticaretin GSYİH içindeki payını gösteren ticari dışa açıklık değişkenini ifade etmektedir. Kişi başına reel GSYİH ve toplam sabit sermaye yatırımları Birleşmiş Milletler veri tabanından, ticari dışa açıklık verileri Dünya Bankası veri tabanından, toplam işgücü verileri ise TÜİK veri tabanından elde edilmiştir. Tüm değişkenler doğal logaritması alınarak kullanılmıştır.

Çalışmada kullanılan değişkenlerin tanımlayıcı istatistikleri ve korelasyon matrisi hesaplanarak Tablo 3'de verilmiştir. Korelasyon matriksi sonuçlarına göre 1970-2015 döneminde Türkiye ekonomisinde işgücü, sermaye, ticari dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir korelasyonun olduğu görülmektedir. Diğer taraftan her bir değişkenin söz konusu döneminde zaman içerisinde gösterdikleri eğilim Grafik 1'den izlenebilir.

Tablo 3: Tanımlayıcı İstatistikler ve Korelasyon Matrisi(Zaman serisi: 1970-2015; Gözlem sayısı: 46)

Değişkenler	***LY***	***LL***	***LC***	***LT***
Ortalama	8.112	9.944	24.599	3.440
Medyan	8.197	9.982	24.661	3.576
Maximum	9.287	10.297	25.694	4.006
Minimum	6.473	9.575	23.324	2.208
Standart Sapma	0.765	0.190	0.711	0.511
Çarpıklık	-0.143	-0.207	-0.056	-0.885
Basıklık	2.368	2.069	1.795	2.487
Korelasyon Matrisi				
LY	1.000			
LL	0.930	1.000		
LC	0.957	0.945	1.000	
LT	0.782	0.886	0.853	1.000

Grafik 1: Serilerin Zaman İçindeki Genel Eğilimi (1970-2015)

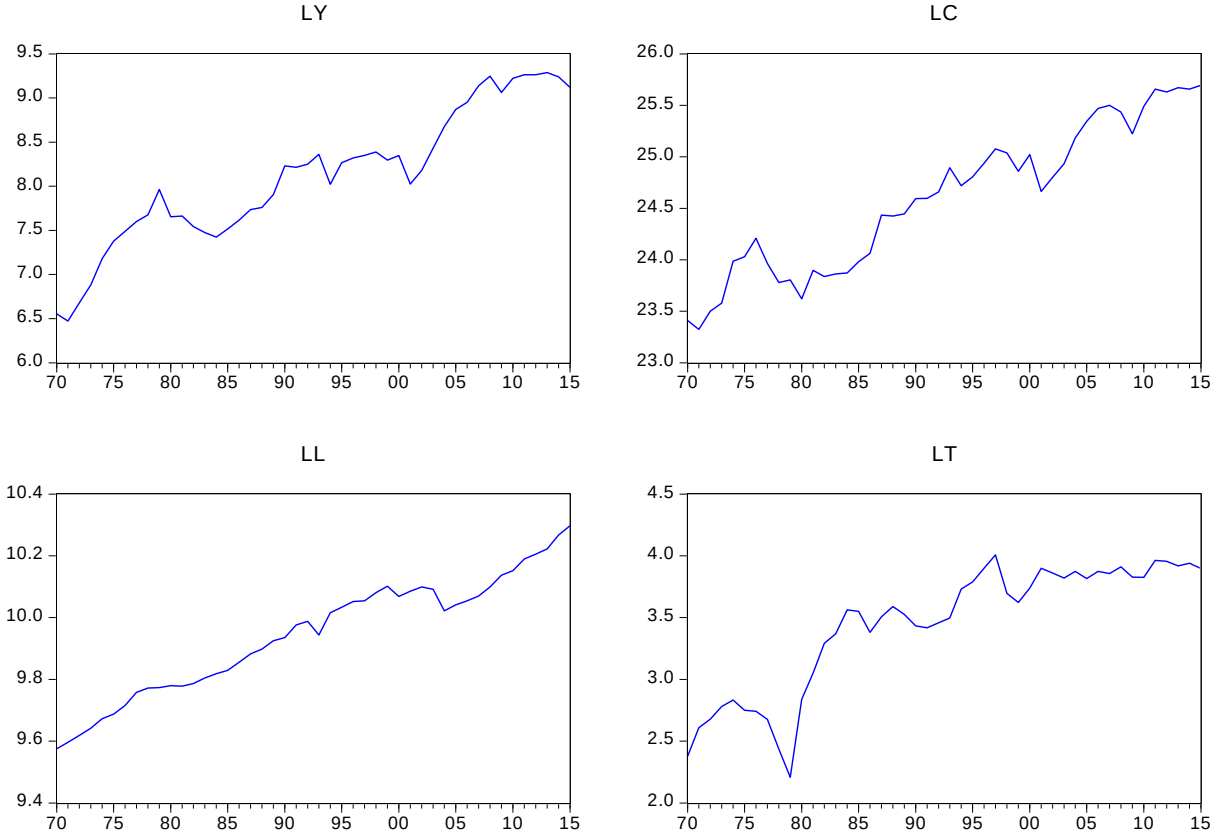

2. METODOLOJİ

Çalışmada ilk olarak değişkenlerin birim kök analizi gerçekleştirilmiş. Bu çerçevede Dickey ve Fuller (1981) tarafından geliştirilen ADF testi ile Phillips ve Perron (1988) tarafından geliştirilen PP testi kullanılmıştır. İkinci olarak değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin araştırılmasında Johansen-Juselius (1990) eşbütünleşme tekniği uygulanmıştır. Son olarak değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi araştırılmış bu amaçla Engle ve Granger (1987) tarafında geliştirilen Hata Düzeltme Modeline dayalı Granger nedensellik testi kullanılmıştır.

2.1. Birim Kök Testleri

ADF testi farkı alınmış gecikmeli terimler için yüksek seri korelasyonu düzeltirken PP testi ise kalıntıların seri korelasyonunu dikkate alan parametric olmayan bir düzeltme yapar. Banerjee vd. (1993)'ne göre Monte Carlo deneyimleri PP testinin ADF testine göre daha yüksek bir güce sahip olduğunu ortaya koymuştur. ADF testlerinde sıfır hipotezi seri durağan değildir şeklinde ifade edilirken alternative hipotez ise serinin durağanlığını gösterir. ADF testi aşağıdaki gibi bir regresyon denklemine dayanır:

$$y_t = \beta' D_t + \varphi y_{t-1} + \sum_{j=1}^{p} \psi_j \Delta y_{t-j} + \varepsilon_t \qquad (2)$$

Burada, D_t deterministik terimler vektörünü, p gecikmeli farkı alınmış terimler ise yakınsamasını sağlamak için kullanılır. ADF istatistikleri 2 no'lu denklemin EKK tahminine dayanır ve aşağıdaki gibi ifade edilir:

$$ADF_t = t_{\varphi=1} = \frac{\hat{\varphi} - 1}{SE(\hat{\varphi})} \quad (3)$$

$$ADF_n = \frac{T - (\hat{\varphi} - 1)}{1 - \hat{\psi}_n - \ldots - \hat{\psi}_p} \quad (4)$$

ADF test regresyonunun alternatif formülasyonu şu şekildedir:

$$\Delta y_t = \beta' D_t + \pi y_{t-1} + \sum_{j=1}^{p} \psi_j \Delta y_{t-j} + \varepsilon_t \quad (5)$$

Phillips ve Perron (1988) ise daha çok finansal zaman serilerinde kullanılan ve PP testi diye anılan bir dizi test istatistiği geliştirmiştir. PP ve ADF test istatistikleri genelde hatalardaki seri korelasyon ve değişen varyansı ele alma tarzları bakımından birbirinden ayrışmaktadır. PP testleri için regresyon denklemi aşağıdaki gibi kurulur:

$$\Delta y_t = \beta_0 D_t + \pi y_{t-1} + u_t \quad (6)$$

PP testleri test regresyonundaki hataların seri koeralasyon ve değişen varyans durumlarını test istatistiklerini modifiye ederek düzeltir. Bu modifiye edilmiş istatistikler Z_t ve Z_π olarak bilinir ve aşağıdaki gibi hesaplanır:

$$Z_t = \left(\frac{\hat{\sigma}^2}{\hat{\lambda}^2}\right)^{1/2} t_{\pi=0} - \frac{1}{2}\left(\frac{\hat{\lambda}^2 - \hat{\sigma}^2}{\hat{\lambda}^2}\right)\left(\frac{TSE(\hat{\pi})}{\hat{\sigma}^2}\right) \quad (7)$$

$$Z_\pi = T\hat{\pi} - \frac{1}{2}\frac{T^2 SE(\hat{\pi})}{\hat{\sigma}^2}(\hat{\lambda}^2 - \hat{\sigma}^2) \quad (8)$$

$\hat{\sigma}^2 ve \hat{\lambda}^2$ terimleri varyans parametrelerinin uyumlu tahminlerini gösterir ve aşağıdaki gibi ifade edilir:

$$\sigma^2 = \lim_{T\to\infty} T^{-1} \sum_{t=1}^{T} E\left[u_t^2\right]$$

(9)

$$\lambda^2 = \lim_{T\to\infty} \sum_{t=1}^{T} E\left[T^{-1} S_T^2\right] \quad (10)$$

PP test istatistikleri ADF testinde olduğu gibi benzer asimptotik dağılım sergiler.

2.2. Johansen-Juselius Eşbütünleşme Testi

Johansen-Juselius eşbütünleşme testi maximum öz değer ve iz testitinin bir kombinasyonudur. Bu test değişkenler arsında bir uzun dönem ilişkisinin varlığını araştırır ve değişkenlerin aynı dereceden *I*(1) durağan olmalarını gerekli kılar. Johansen-Juselius testi VAR modeline dayanır. Johansen-Juselius tarafından geliştirilen testler aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

$$J_{iz} = -T \sum_{i=r+1}^{n} ln(1 - \lambda_i) \quad (11)$$

$$J_{max} = -T ln(1 - \lambda_{r+1}) \quad (12)$$

Burada T ve λ_i gözlem sayısını, karakteristik kökleri ya da öz değerleri göstermektedir. İz test istatistiği r tane eşbütünleşme vektörünün olduğunu ifade eden sıfır hipotezini n tane eşbütünleşme vektörünün olduğunu ifade eden alternatif hipoteze karşı test ederken, maksimum öz değer test istatistiği ise r tane

eşbütünleşme vektörünün olduğu sıfır hipotezini r + 1 tane eşbütünleşme vektörünün olduğunu ifade eden alternatif hipoteze karşı test eder. Test istatisği değerleri kritik değerler ile karşılaştırılarak eşbütünleşme yani uzun dönem ilişkisinin olup olmadığına karar verirlir.

2.3. Hata Düzeltme Modeli Granger Nedensellik Testi

Klasik Granger nedensellik testinin geliştirilmiş bir hali olan Hata Düzeltme Modeli (HDM)'ye dayalı Granger nedensellik testi Engle ve Granger (1987) tarafından literatüre kazandırılmıştır. Bu çalışmada değişkenler arasındaki nedensellik ilişkileri bu test ile test edilmektedir. Bu nedensellik analizinin en önemli özelliği değişkenler arasında hem kısa hem de uzun dönemli nedensellik ilişkisinin araştırılmasına izin vermesidir. Çalışmadaki değişkenler dikkate alındığında nedensellik için aşağıdaki gibi bir model dikkate alınabilir:

$$(1-L)\begin{bmatrix} LY_t \\ LL_t \\ LC_t \\ LT_t \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \beta_1 \\ \beta_2 \\ \beta_3 \\ \beta_4 \end{bmatrix} + \sum_{i=1}^{p}(1-L)\begin{bmatrix} a_{11i}a_{12i}a_{13i}a_{14i} \\ a_{21i}a_{22i}a_{23i}a_{24i} \\ a_{31i}a_{32i}a_{33i}a_{34i} \end{bmatrix} x \begin{bmatrix} LY_{t-1} \\ LL_{t-1} \\ LC_{t-1} \\ LT_{t-1} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} \alpha \\ \varphi \\ \delta \\ \lambda \end{bmatrix} ECT_{t-1} + \begin{bmatrix} \varepsilon_{1t} \\ \varepsilon_{2t} \\ \varepsilon_{3t} \\ \varepsilon_{4t} \end{bmatrix} \quad (13)$$

Bu modelde (1- *L*) gecikme işlemcisini, ECT_{t-1} ise hata düzeltme terimini gösterir. Burada değişkenler arasında bir uzun dönem nedenselliğinin olması, hata düzeltme terimi katsayısının anlamlı *t*-istatistiğine bağlıdır. Diğer taraftan kısa dönem nedenselliği ise farkı alınmış değişkenlerin katsayılarına uygulanan *F*-istatistiğinin anlamlı olmasını gerekli kılar.

3. EKONOMETRİK BULGULAR

Çalışmada ilk olarak gerçekleştirilen ADF ve PP testlerinin sabitli ve sabitli-trendli modellerinden elde edilen sonuçlar Tablo 4'de görülmektedir. Tablo 4 incelendiğinde değişkenlerin birinci farklarında durağan oldukları ortaya çıkmaktadır. Buna göre serilerin bütünleşme düzeyleri 1'dir. Bu sonuç Johansen eşbütüleşme testinin uygulanmasında önemli bir bilgidir.

Tablo 4: ADF ve PP Birim Kök Testi Sonuçları

Panel A	**ADF sabitli model**		**ADF sabitli-trendli model**	
Değişken	*t*-istatistiği	Kritik değer % 5	*t*-istatistiği	Kritik değer %5
LY	-1.628 (0)	-2.928	-2.445 (0)	-3.513
LC	-0.906 (0)	-2.928	-3.040 (0)	-3.513
LL	-0.622 (0)	-2.928	-2.072 (0)	-3.513
LT	-1.952 (0)	-2.928	-2.200 (0)	-3.513
ΔLY	-6.334 (0)***	-2.928	-6.449 (0)***	-3.513
ΔLC	-7.393 (0)***	-2.928	-7.325 (0)***	-3.513
ΔLL	-6.559 (0)***	-2.928	-6.480 (0)***	-3.513
ΔLT	-5.762 (0)***	-2.928	-5.750 (0)***	-3.513
Panel B	**PP sabitli model**		**PP sabitli-trendli model**	
LY	-1.610 (3)	-2.928	-2.672 (3)	-3.513
LC	-0.827 (4)	-2.928	-3.040 (0)	-3.513
LL	-0.624 (3)	-2.928	-2.194 (3)	-3.513
LT	-1.952 (3)	-2.928	-2.200 (0)	-3.513
ΔLY	-6.408 (3)***	-2.928	-6.504 (3)***	-3.513
ΔLC	-7.362 (2)***	-2.928	-7.298 (2)***	-3.513
ΔLL	-6.563 (3)***	-2.928	-6.483 (3)***	-3.513
ΔLT	-5.824 (6)***	-2.928	-5.837 (6)***	-3.513

Not: Optimal gecikme uzunluğu SBC kriteri kullanılarak otomatik olarak belirlenmiştir. ADF testinde parantez içindeki değerler gecikme uzunluğunu, PP testinde ise band genişliğini ifade etmektedir. Optimal band genişliği Newey-West metodu kullanılarak otomatik olarak belirlenmiştir.

Değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkisinin varlığını araştıran Johansen eşbütünleşme testi öncelikle gecikme uzunluğunun belirlenmesini gerektirir. VAR modeli yardımıyla uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesine ilişkin elde edilen sonuçlar Tablo 5 yardımıyla incelenebilir. Bu sonuçlara göre uygun gecikme uzunluğu 2 olarak tespit edilmiştir. Söz konusu gecikme uzunluğu dikkate alınarak Johansen-Juselius eşbütünleşme testi gerçekleştirilmiş, sonuçlar Tablo 6'da verilmiştir. Tablodaki iz ve maksimum öz değer istatistikleri sonuçlarına göre değişkenler arasında uzun dönemde bir eşbütünleşme ilişkisinin yani bir uzun dönem ilişkisinin olduğu söylenebilir.

Tablo 5: VAR Modeliyle Optimal Gecikme Uzunluğu Belirleme

Gecikme Uzunluğu	**AIC**	**SBC**	**Otokorelasyon LM testi**	**White değişen varyans testi**
1	-8.677	-7.841	13.983 (0.599)	97.911 (0.084)
2	-8.394*	-6.889*	18.040 (0.321)	163.438 (0.409)
3	-8.244	-6.071	11.589 (0.771)	244.907 (0.400)
4	-7.990	-5.148	23.505 (0.100)	325.827 (0.399)

Not: Parantez içindeki değerler olasılık değerlerini göstermektedir.

Tablo 6: Johansen-Juselius Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Hipotez	**İz istatistiği**	**Max. öz değer istatistiği**	**Eşbütünleşme**
R=0	48.578**	26.712*	Var
R≤1	21.866	12.365	-
R≤2	9.500	6.866	-
R≤2	2.634	2.634	-

Not: **ve * sırasıyla %5 ve %10 seviyesinde anlamlılığı göstermektedir.

Değişkenler arasında biz uzun dönem ilişkisinin varlığının tespit edilmesinden sonra değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin belirlenmesine geçilmiştir. Bu amaçla gerçekleştirilen Hata Düzeltme Modeli nedensellik analizi tahmin sonuçları Tablo 7'de sunulmuştur. Tablo 7, değişkenler arasındaki hem kısa dönem hem de uzun dönem nedensellik ilişkisi hakkında bilgi verir. Buna göre F-istatistiği sonuçlarına göre sadece işgücünden ekonomik büyümeye doğru bir kısa dönem nedenselliği belirlenmiştir. Diğer taraftan hata düzeltme terimi katsayısının t-istatistiğinin %10 düzeyinde anlamlı bulunması sermaye, işgücü ve ticari dışa açıklık değişkenlerinden ekonomik büyümeye doğru bir uzun dönem nedenselliğinin olduğunu ispatlamaktadır.

Tablo 7: Granger Nedensellik Testi Sonuçları

	Kısa dönem (*F*-istatistiği)				Uzun dönem (*t*-istatistiği)
Bağımlı değişken	ΔLY	ΔLC	ΔLL	ΔLT	
ΔLY	-	-1.570	-1.752*	1.358	-2.015*

Not: Parantez içindeki değerler olasılık değerlerini gösterir. *, %10 düzeyinde anlamlılığı ifade eder.

4. SONUÇ

Bu çalışmada ticari dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki Türkiye ekonomisinde 1970-2015 dönemi baz alınarak analiz edilmiştir. Büyüme denkleminde neo-klasik üretim fonksiyonu dikkate alınarak işgücü ve sermaye değişkenleri de yer almıştır. Dolayısıyla logaritmik doğrusal bir regresyon denkleminden istifade edilmiştir.

Çalışmada değişkenlerin durağanlık analizleri ADF ve PP testleriyle, değişkenler arasında bir uzun dönem (eşbütünleşme) ilişkisinin varlığı Johansen-Juselius eşbütünleşme testi ile değişkenler arasındaki nedensellik ilişkileri de Hata Düzeltme Modeli Granger nedensellik testi ile araştırılmıştır.

Çalışmada ADF ve PP birim kök testlerinden elde edilen sonuçlar değişkenler düzey değerlerinde durağan bulunmamış, birinci farkları alındığında durağan bulunmuşlardır. Johansen-Juselius eşbütünleşme testi için gerekli olan gecikme uzunluğu VAR modeli yardımıyla 2 olarak tespit edilmiştir. Eşbütünleşme testinin iz ve maksimum öz değer istatistikleri sonuçları değişkenler arasında bir eşbütünleşme ilişkisinin yani bir uzun dönem ilişkisinin olduğunu belirtmektedir. Hata Düzeltme Modeli Granger nedensellik testi sonuçlarına göre kısa dönemde sadece işgücünden ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik belirlenmiştir. Uzun dönemde ise sermaye, işgücü ve ticari dışa açıklık değişkenlerinden ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Ampirik sonuçlar ticari dışa açıklığın ekonomik büyümeye neden olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sonuç politika yapıcılarının ekonomik büyümenin hızlandırılması için dış ticarette liberalleşme eğilimlerini artırması gerektiğini vurgulamaktadır. Ancak dış ticarette ihracattan ziyade ithalatın ağırlığının olduğu düşünüldüğünde dış ticaret dolayısıyla cari açığın daha da artması anlamına gelmektedir. Cari açık döviz kurları üzerindeki baskıyı artırdığı gibi borçlar ve bütçe üzerindeki baskıyı da artırmaktadır. Politika yapıcıları ithalatı bazı kalemlerde kısıcı ve ihracatı artırıcı önlemler ile ticari dışa açıklık oranı içerisinde bir taraftan ihracatın payını artırırken diğer taraftan da ithalatın payını azaltmalıdırlar.

KAYNAKÇA

Aboubacar, B., Xu, D. and Ousseini, A.M. (2014). Does Trade Openness Matter for Economic Growth in Niger?, Theoretical Economics Letters, 4(9), ss: 916-927.

Adhıkary, B.K. (2011). FDI, Trade Openness, Capital Formation, and Economic Growth in Bangladesh: A Linkage Analysis, International Journal of Business and Management, 6(1), ss: 16-28.

Ali,W. and Abdullah, A. (2015). The Impact of Trade Openness on the Economic Growth of Pakistan: 1980-2010, Global Business and Management Research: An International Journal , 7(2), ss: 120-129.

Banerjee, A., Dolado, J.J., Galbraith, J.W. and Hendry, D.F. (1993). Co-Integration Error Correction and The Econometric Analysis of Non-Stationary Data, Oxford University Press.

Bibi, S. (2014). Impact of Trade Openness, FDI, Exchange Rate and Inflation on Economic Growth: A Case Study of Pakistan, International Journal of Accounting and Financial Reporting, 4(2), ss: 236-257.

Dickey, A. and Fuller, W.A. (1981). Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series with a Unit Root. Econometrica, 49(4), ss. 1057-1072.

Engle, R. F. and Granger, W.J. (1987). Cointegration and Error Correction: Representation, Estimation, and Testing, Econometrica, 55, ss: 251-276.

Gül, E. Kamacı,A. ve Konya, S. (2013). Dış Ticaretin Büyüme Üzerine Etkileri: Türk Cumhuriyetleri Ve Türkiye Örneği, Akademik Bakış Dergisi, 35(37), ss: 1-12

Johansen, S.and Juselius, K. (1990). Maximum Likelihood Estimation And İnference On Cointegration With Applications To The Demand For Money, Oxf. Bull. Econ. Stat., 52, ss: 169-210.

Jawaid, S. T. (2014). Trade Openness and Economic Growth: A Lesson from Pakistan, Research Gate, 49(2), ss: 193-212.

Kakar, Z.K and Khılji, B.A (2011). Impact of FDI and Trade Openness on Economic Growth: A Comparative Study of Pakistan and Malaysia, Theoretical and Applied Economics, 18(11), ss: 53-58.

Karim, R. and Islam, R. (2015). The Impact of Trade Openness on Economic growth: A time series analysis in the context of Bangladesh, Research Gate, ss: 1-12.

Keho, Y. (2017) The impact of trade openness on economic growth: The case of Cote d'Ivoire, Cogent Economics & Finance, 5(1), ss: 1-14.

Kıran, B. ve Güriş, B. (2011). Türkiye'de Ticari ve Finansal Dışa Açıklığın Büyümeye Etkisi: 1992-2006 Dönemi Üzerine Bir İnceleme, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11(2), ss: 69-80.

Phillips, P. C. B. and Perron, P. (1988). Testing for a Unit Root in Time Series Regression, Biometrica, 75, ss: 335-346.

Sönmez, F.E ve Sağlam, Y. (2017). Finansal Gelişme ve Ticari Açıklığın Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Avrupa Dönüşüm Ekonomileri Örneği, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 12(1), ss: 121-140.

Stock, J. H. and Watson, M. W. (1993). A Simple Estimator of Cointegrating Vectors in Higher Order İntegrated Systems, Econometrica, 61, ss: 783-820.

Şerefli, M. (2016). Dış Ticaretin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği, Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 13(2), ss: 136-143.

Temel, Ü.C. (2016). Ekonomik Büyüme Ve Dış Ticaret İlişkisi, Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Paradigma Dergisi, 1(1), ss: 1-14.

Topallı, N. (2016). Doğrudan Sermaye Yatırımları, Ticari Dışa Açıklık Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye ve BRIC Ülkeleri Örneği, Doğuş Üniversitesi Dergisi, 17(1), ss: 83-95.

TÜİK (2018). Türkiye İstatistik Kurumu Veri Sitesi, http://www.tuik.gov.tr. Erişim Tarihi: 11.01.2018.

Ulaşan, B. (2012). Openness to International Trade and Economic Growth: A Cross-Country Empirical Investigation, Economics E-journal, Discussion Paper No. 25, ss: 1-58.

Umba, G. (2015). Ouverture Commerciale Et Croissance- Economique En RD Congo: Une Analyse En- Equilibre Generale Calculable, Archive Ouverte Hal, ss: 1-34.

Umer, F. (2014). Impact of Trade Openness on Economic Growth of Pakistan: An ARDL Approach, Journal of Business & Economic Policy, 1(1), ss: 39-59.

United Nations (2018). UN Data, https://unstats.un.org. Erişim Tarihi: 10.01.2018.

Yanar, R. ve Kerimoğlu, G. (2011). Türkiye'de Enerji Tüketimi, Ekonomik Büyüme ve Cari Açık İlişkisi, Ekonomi Bilimleri Dergisi, 3(2), ss: 191-201.

World Bank (2018). World Development Indicators, http://databank.worldbank.org. Erişim Tarihi: 20.01.2018.

Yapraklı, S. (2007). Ticari Ve Finansal Dışa Açıklık İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir Uygulama, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi, 5, ss: 67-89.

Türkiye Ekonomisinde Bütçe Açıkları, Nedenleri ve Finansman Yöntemleri Üzerine Bir Değerlendirme*

Prof. Dr. Murat ÇETİN[1] **Fikret KARADENİZ[2]**

[1]Namık Kemal Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, mcetin@nku.edu.tr

[2]Namık Kemal Üniversitesi, SBE, fikret.karadeniz@hotmail.com.tr

Özet: Ekonomide önemli bir sorun olan bütçe açıklarının azaltılması konusunda birçok çalışma yapılmaktadır. Ekonomik büyümenin ve kalkınmanın devam etmesi için çok önemli olan şartlardan birisi de bütçe açıklarını kontrol altında tutabilmektir. Bütçe açıklarını kontrol edebilmek yalnızca gelişmekte olan ülkelerde değil gelişmiş ülkelerde de oldukça zordur. Bütçe açıklarının sürekli olması ekonomi üzerinde olumsuz etkiler yaratabilmektedir. Bütçe açıklarının incelenmesi uygun maliye politikalarının belirlenmesine de yardımcı olacaktır. Türkiye'de bütçe açıklarının zaman içerisindeki seyri ve bu gelişimin incelenmesi nedenleri ve finansman yöntemleri için de bir ön bilgi niteliğindedir. Bu nedenle çalışmada öncelikle bütçe açıklarının tarihsel seyri ele alınmıştır. Türkiye'de bütçe açıklarının nedenleri kamu harcamalarını hızlı artıran ve yavaş arttıran faktörler bağlamında değerlendirilmiştir. Kamu harcamalarını hızlı artıran faktörler arasında bütçe sisteminden kaynaklanan sorunlar, faiz harcamalarındaki artış, personel sayısı ve harcamalarının artması, popülist politikalar, savurganlık ve yolsuzluklar, KİT ve SGK'ya yapılan transferler yer almaktadır. Kamu harcamalarını yavaş artıran faktörler ise vergileme sorunları, vergiye karşı direnç, politik etkenler, kayıt dışı ekonominin varlığı ve denetim eksikliği olarak sıralanabilir. Türkiye'de bütçe açıklarının finansmanında parasal finansman, iç borçlanma ve dış borçlanma önemli bir yer tutmaktadır. Her bir finansman yönteminin Türkiye ekonomine olan etkisi çalışma bağlamında ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bütçe Açıkları, Kamu Harcamaları, Kamu Gelirleri, Türkiye Ekonomisi

GİRİŞ

Bütçe, tarihte birçok iktisadi okulun çalışma alanı olmuştur. Bütçe açıklarının kapatılması konusunda bir çok bilim adamı çalışmalar yapmış ve bütçe açıklarının enflasyon, işsizlik, yüksek faiz gibi ekonomik sorunların ana kaynağı olduğunu belirtmişlerdir. Bütçe açıkları süreklilik gösterirse, bu açıkları kapatmak için daha fazla borçlanmaya başvurulmasının kaçınılmaz olduğunu belirtip, borçlanmanın uzun dönemde kamu maliyesini çok zor durumda bırakacağını ileri sürmüşlerdir. Bu olumsuzluklardan dolayı devletin görevleri sınırlayarak, giderlerin azaltılması gerektiğini belirtmişlerdir.

Ekonomide bütçe açıklarının azaltılmasının ekonomiye sağlayacağı katkıların önemi bir görüş birliği halinde kabul görmektedir. Lakin bütçe açıklarının azaltılmsı konusunda nasıl bir yol izleneceği farklı düşüncelerde zemin bulduğu için tam bir uzlaşma sağlanamamıştır. Gelişmekte olan ülkeler grubunda yer alan ülkemizde ekonomik gelişmeler, genelde, istikrarsız bir görüntü vermektedir. Bu görüntüyü yaratan nedenlerin en önemli sebeplerinden birisi de bütçe açıklarıdır. Türkiye'de Bütçe açıkları, nedenleri ve finansman yöntemleri ise bu çalışmanın ana konusu olmuştur.

Bu çalışma başlıca dört kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda bütçe açıkları ve gelişmekte olan ülkeler konusu üzerinde durulmaktadır. İkinci bölümde Türkiye ekonomisinde kamu harcamaları, kamu gelirleri ve bütçe açığı profili incelenmektedir. Üçüncü bölümde Türkiye'de bütçe açıklarının temel nedenleine değinilmiştir. Son olarak bir sonuç ve değerlendirme ile çalışma sona ermektedir.

1. BÜTÇE AÇIKLARI VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER

Bütçe; devletin belirli bir süre içindeki gelir ve harcamalarını tahmini olarak belirleyen, gelirlerin toplanmasına, harcamaların yapılmasına izin veren bir kanundur. Devletlerin bütçeyi oluşturma amacı;

* Bu çalışma Namık Kemal Üniversitesi, SBE, Maliye Anabilim Dalında yapılan "Kamu Gelirleri ve Kamu Harcamaları Arasındaki İlişki Üzerine Ekonometrik Bir Analiz: Türkiye Örneği" adlı yüksek lisans tezinden uyarlanmıştır.

mali işlerini kayıt altına alarak, mali durumlarını kontrol etmektir. Belirlenen bir yılın bütçesi, hükümetin programlamış olduğu harcamaların ve beklenen vergi gelirlerinin tablosunu göstermektedir. Bütçe açığı; devletin bir mali yıl içerisinde elde ettiği bütçe gelirlerinin ve bütçe giderlerinin arasında meydana gelen fark olarak tanımlanmaktadır (Egeli, 1997: 53).

Bütçe açığının nedeni ise, kamu harcamalarının artarak bütçe gelirlerinin azalması ile birlikte oluşan bir dengesizliktir. Bir başka ifade ile bütçe gelirlerinin bütçe harcamalarından daha az artmasıdır. Bütçe açıkları geleneksel açık, birincil açık, konsolide bütçe açığı ve işlemsel açık olmak üzere dört başlıkta incelenecektir.

1.2. Geleneksel Açık

Geleneksel açığın tanımını en genel olarak şu şekilde gösterebiliriz :

Geleneksel açık: (Harcamalar – Gelirler) / Finansman

Pay ve paydadaki verileri ayırmakta olan iki kıstas vardır. Bunlardan ilki devlet borcudur. Buna kıstasa göre bütçe açığını etkileyen ve yükümlülüklerde herhangi bir değişme meydana getirmeyen harcamalar paya; yükümlülükleri değiştirenler, pozitif veya negatif finansman, çizginin altına yazılır (Güneş, 2007: 1).

İktisadi açıdan bakıldığında bu kalemler, talebin uyarılmasında değişik etkiler yapar. Faiz gelirlerindeki artışın toplam talebi etkilediği fakat anapara ödemelerinin yeni bir gelir yaratmadığı için toplam talep üzerinde herhangi bir etkide bulunmadığı söylenebilir.

Pay ile paydayı ayırmakta olan ikinci kıstas ise maliye politikası kriteridir. Buna göre devlet yalnızca finansman amaçlı değil uygulamakta olduğu maliye politikasının amacına göre de borçlanabilir. Borçlanmaya tabi değerin geri ödenmesi söz konusu değil ise bu kalemler üst kısma yazılmalıdır. Çünkü geri ödenmeyen kamu borçları Merkez Bankası'ndan kaynaklanan gelirdir (Önder, 1996: 35).

1.3. Birincil Açık

Birincil açık literatürde faiz dışı açık olarak da tanımlanmaktadır. Faiz ödemelerinin kamu harcamaları dışında tutularak hesaplanması ile ortaya çıkmaktadır. Bütçe harcamalarına faiz ödemelerinin de eklendiğinde meydana gelen bütçe açıkları, hükümetin takdirine bağlı olan açıklar değil daha önceki bütçe açıkları tarafından belirlenen açıklardır. Bu sebeple faiz ödemelerinin bütçe açıklarından çıkarılması ile ortaya çıkan kısım yani birinci açık, hükümetin bütçe içerisinde kontrol edebileceği kısımdır.

1.4. Konsolide Bütçe Açığı

Konsolide bütçe açığı ya da diğer adıyla faiz dışı fazla konsolide bütçe gelir ve harcamaların farkından meydana gelmektedir.

Mali yılın başında, katma bütçe tahmini gelirleri ve genel bütçe tahmini gelirlerinin toplamı ile bütçenin konusu olan ilgili idarelerin o mali yıl boyunca yapacakları tahmini harcamaların yetmemesi durumunda konsolide bütçe açığı meydana gelir.

1.5. İşlemsel Açık

İşlemsel açık , bütçe açığından , birincil açıkta olduğu gibi faiz ödemelerinin çıkartılması ile değil , sadece enflasyon etkisi ile aşınmaya uğrayan kısmının çıkartılması ile bulunur.Diğer bir değişle , işlemsel açık , birincil açık ile faiz ödemelerinin reel toplamı olarak tanımlanabilir. İşlemsel açık , borcun amortizasyonu ödemesini hesaba katmamakla faiz ödemelerini sadece bir gelir aktarımı olarak yani yeni talep yaratıcı bir unsur olarak ele almaktadır. ''Birincil açık'' yerine '' işlemsel açık'' ölçümü kullanılırsa kamu açıklarının oranı daha yüksek olarak bulunacaktır.

1.6. Gelişmekte Olan Ülkelerde Bütçe Açıklarının Önemi

Ülkemizin de içinde yer aldığı gelişmekte olan ülkeler için bütçe açıkları konusu önemli ve dikkat edilmediğinde ekonomi açısından ağır sonuçları olabilen bir konudur. Bütçe açıkları, gelişmiş ülkelere oranla çok daha dikkat edilmesi ve üzerinde durulması gereken bir konudur. Gelişmiş ülkelerin ekonomilerinin daha iyi standartlarda olması ve dış borçlarının aşırı bir oranda olmaması, bu borçların ödenme sürecinde bütçeyi çok yormamaktadır. Gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelere göre dış ticaret hacminin olumlu olması durumu yani ihracattan gelen kazanımların yeterli düzeyde olması, döviz rezervlerinin beklenilen oranda olması, sermaye birikimlerinin yeterli düzeylerde olması, enflasyonun olmaması gibi etmenler bütçe açıklarının makro ekonomik dengeler üzerinde olumsuz olabilecek sonuçları meydana getirmemektedir. Diğer yandan, gelişmiş ülkeler bütçe açıkları konusunda daha hızlı hareket etme ve açıkları kontrol etmede kullanıla bilinecek iç ve dış kaynakları daha rahat ve hızlı bir şekilde harekete geçirip, bütçedeki açıkların ekonomik açıdan ve mali dengeler üzerinde meydana gelen olumsuz etkilerini kontrol edebilme ve dengeleri sağlayabilme gücüne sahip oldukları halde, gelişmekte olan ülkeler bütçe açıkları konusunda daha sınırlı olanaklara sahiptirler (İbrahim, 2005: 48).

Gelişmekte olan ülkelerin ekonomisinde seyir halindeki yüksek enflasyon, dış ödemeler dengesinde meydana gelen açıklar, milli gelirin birey başına düşük olması, kamu harcamalarının kamu gelirlerinden yüksek olması gibi bir takım yapısal bozukluklar sebebi ile bütçe açıkları kontrol altına alınamamaktadır. Bu koşullar sebebi ile makro ekonomik dengeler olumsuz yönde etkilenmekte ve süreklilik gösteren bütçe açıkları iç ve dış kaynaklardan borçlanmayı arttırarak emisyon aracılığı ile finans sağlama yoluna gitmektedirler.

2. TÜRKİYE EKONOMİSİNDE KAMU HARCAMALARI, KAMU GELİRLERİ VE BÜTÇE AÇIĞI PROFİLİ

Bütçe açıkları Türkiye ekonomisinin en önemli sorunlarından birisidir. 1990 sonrası yıllarda bütçede açıklar artmaya başlamıştır (Saatçi, 2007: 96). Türkiye'de meydana gelen ekonomik krizlerin en temel nedeni kamu gelirlerinin kamu harcamalarını karşılayamaması ile meydana gelen bütçe açıklarıdır. Yapılan harcamaların finansmanı için yeterli kamu gelirlerinin sağlanamaması, borç stokunu her seferinde giderek arttırmış ve bu artış, faiz ödemelerini artırarak bütçe esnekliğinin azalmasına neden olmuştur (Saatçi, 2007: 96).

Tablo 1: Türkiye Ekonomisinde Genel Bütçe Gelir ve Gider Dengesi

Yıllar	Bütçe Gider	Bütçe Gelir
1980	1.133.707	974.650
1981	1.612.511	1.511.648
1982	1.739.441	1.591.043
1983	2.912.853	2.634.902
1984	4.173.600	3.693.098
1985	6.272.650	5.753.920
1986	7.844.081	6.629.710
1987	12.276.018	9.894.322
1988	20.538.796	16.813.046
1989	37.750.236	30.209.652
1990	66.820.002	55.067.534
1991	129.235.752	96.372.770
1992	221.214.880	174.150.094
1993	484.101.287	350.845.000
1994	890.425.203	742.499.000
1995	1.704.845.121	1.387.760.000
1996	3.916.254.059	2.684.968.000
1997	7.993.610.168	5.726.932.000
1998	15.466.377.899	11.635.611.000
1999	27.841.439.383	18.657.677.000

2000	46.384.290.614	33.040.903.000
2001	80.186.247.902	50.890.481.000
2002	114.963.019.060	74.603.699.000
2003	139.488.824.423	98.558.733.000
2004	139.224.734.493	108.940.174.000
2005	143.685.760.919	135.756.182.000
2006	175.084.118.000	168.546.745.000
2007	200.206.450.000	184.802.653.000
2008	222.055.561.000	203.026.914.000
2009	262.597.514.000	208.610.436.000
2010	288.191.564.000	246.051.496.000
2011	307.039.342.000	286.554.013.000
2012	352.626.872.000	320.277.444.000

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı Bütçe Mali Kontrol Genel Müdürlüğü.

Tablo 2: Türkiye Ekonomisinde Genel Bütçe Gelir ve Gider GSYH'a Oranları

Yıllar	Bütçe Gider	Bütçe Gelir	Gerçekleşen
1980	16,12	13,86	-2,26
1981	15,18	14,23	-0,95
1982	12,33	11,28	-1,05
1983	15,58	14,10	-1,49
1984	14,11	12,49	-1,62
1985	13,30	12,20	-1,10
1986	11,42	9,66	-1,77
1987	12,22	9,85	-2,37
1988	11,82	9,68	-2,14
1989	12,35	9,89	-2,47
1990	12,65	10,42	-2,22
1991	15,26	11,38	-3,88
1992	15,05	11,85	-3,20
1993	18,17	13,17	-5,00
1994	17,12	14,28	-2,84
1995	16,34	13,30	-3,04
1996	19,72	13,52	-6,20
1997	20,62	14,77	-5,85
1998	22,03	16,57	-5,46
1999	26,62	17,84	-8,78
2000	27,83	19,83	-8,01
2001	33,38	21,18	-12,20
2002	32,80	21,29	-11,52
2003	30,67	21,67	-9,00
2004	24,90	19,49	-5,42
2005	22,14	20,92	-1,22
2006	23,09	22,22	-0,86
2007	23,74	21,92	-1,83
2008	23,36	21,36	-2,00
2009	27,57	21,90	-5,67
2010	26,23	22,39	-3,84
2011	23,66	22,08	-1,58
2012	24,89	22,61	-2,28

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı Bütçe Mali Kontrol Genel Müdürlüğü.

Tablo 1 ve Tablo 2'de, 1980-2012 yılları arasında sırasıyla Türkiye Ekonomisinde Genel Bütçe Gelir ve Gider Dengesi ile Genel Bütçe Gelir ve Gider Dengesinin GSYH'a Oranlarının istatistiki verilerini görmekteyiz. Tablo 1 ve 2'ye göre 1980-2012 yılları arasında her yıl bütçe açığı meydana gelmiştir. 1980 yılında -2.26 olan bütçe gelir gider dengesi birkaç yıl düşüş gösterse de yıllar içerisinde kademeli olarak artış göstermiştir. 1991 yılında Bütçe gelirleri ve giderleri bir önceki yıla oranla iki kat bütçe açıkları ise bir önceki yıla oranla üç katına kadar artış göstermiştir. 2000 yılından sonra uygulanan sıkı maliye politikaları ve büyüme hızında meydana gelen artışlar, bütçe gerçekleşme istatistiklerine de olumlu yansımıştır. 2001 ve 2002 yıllarında bütçe gelir gider dengesinin GSYH'ya oranları sırasıyla -12.20 ve -11.52 olarak gerçekleşmiştir. 2004 yılından itibaren azalmaya başlayan bütçe açıkları 2006 yılından sonra yeniden hızla artmaya başlamıştır.

Türkiye ekonomisinde 1980-2016 yılllarında bütçe açıkları hep olmuştur. Bir başka deyişle Türkiye ekonomisinde bütçe harcamaları, bütçe gelirlerinden hep daha fazla olmuştur. Bütçe açıkları bazı yıllar düşüş gösterse de rakamsal olarak bakıldığıda genellikle artış içerisinde olmuştur. Burada dikkat edilmesi gereken bir hususta bütçe açıkları ile birlikte yıllar içerisinde bütçe gelirleri ve bütçe giderlerininde artış içerisinde olmasıdır.

3. TÜRKİYE EKONOMİSİNDE BÜTÇE AÇIKLARININ TEMEL NEDENLERİ

Bütçe açıklarının artmasına neden olan temel faktör; elde edilen gelirlerden daha fazla harcama yapılmasıdır. Türkiye'de uzun yıllardır kamu harcamalarındaki artış kamu gelirlerindeki artıstan daha hızlı gerçekleşmiş ve bunun sonucu olarak da sürekli olarak bütçe açıklarıyla karşılaşılmıştır.

Türkiye'de meydana gelen bütçe açıklarının artış sebeplerini tam olarak saptayabilmek için kamu harcamalarını hızlı artıran ve kamu gelirlerini kamu harcamalarına oranla daha yavas artıran sebeplerin neler olduğunun belirlenmesi gerekmektedir.

3.1. Kamu Harcamalarını Hızlı Artıran Faktörler

Türkiye'de kamu harcamalarını hızlı arttıran faktörler birden fazla sebep içermektdir. Kamu harcamalarının hızlı arttıran faktörleri şu şekilde sıralayabiliriz:

3.1.1. Bütçe Sisteminden Kaynaklanan Sorunlar

Bütçe harcamalarını artıran faktörlerden birisi bütçenin harcama kısmının düzenlenmesiyle ilgilidir. Bu açıdan bakıldıgında, harcama sınıflandırmasının iyi yapılması, ödenek tahsislerinin isabetli yapılması gerekmektedir. Ülkemizde de 1973 yılında uygulamaya baslanan program bütçe sistemine göre; ödenek talep eden kurumların ekonomik ve verimlilik, fayda-maliyet, verimlilik-maliyet v.b. kriterlere göre bütçelerini olusturmaları öngörülmektedir. Ancak, uygulamada harcamacı kurulusların ödenek taleplerini belirlerken önceki yıllara baglı olarak ve ihtiyaçlarının çok üzerinde ödenek talep ettikleri görülmektedir (Tügen, 1999: 327).

Bütçe sistemimiz hiçbir rasyonel veriye dayanmaksızın, geleneksel bütçe sistemi içerisinde, pazarlığa tabi olarak hazırlanmaktadır. Kamu kurumları tarafından alınan ödenekler verimsiz bir sekilde kullanılmakta ve kamusal hizmet olarak neyin üretildiginin cevabı verilememektedir (Meriç, 2001: 781). Belirtilmesi gereken bir konu da 1986 yılına kadar iç borç stoku konsolide bütçe içerisinde gösterilmekteydi. 1985 ve 1986 yılının bütçe hazırlıkları yapılırken, iç borç stoklarının ve faizlerin birdenbire bütçe tavanını fevkalade yükselttiği görülmüstür. Bu yükselmenin psikolojik sıkıntıları olacağı düşünülmekteydi. Bu durumu önlemek için, iç borç stokunun bütçede gösterilmesinin mantıki olmadığı, çünkü bütçe giderlerinin sadece o yıl ödenecek ana para ve faizler olduğu, gelecek yıl ödenecek anaparanın bütçede yer almasına gerek olmadığı ileri sürülerek, borçların ayrı mütalaa edilmesi fikri kabul edilmiştir (Yülek, 1999: 313). Kısacası borç anapara ödemeleri bütçeden çıkarılarak bütçe rakamsal olarak küçültülmeye çalışılmıştır.

3.1.2. Faiz Harcamalarındaki Artış

Konsolide bütçe içerisinde kamu harcamalarını artıran en önemli kalemlerden birisi transfer harcamaları içerisinde bulunan iç ve dış borç faiz ödemeleridir. Türkiye'de yıllardır sürekli olarak artan bütçe açıkları kamu kesiminin borçlanma ve fon ihtiyacının artmasına paralel olarak kamunun ödedigi faizlerin bütçedeki payını arttırmıştır. Faizlerin yükselmesi bir taraftan kamunun fon ihtiyacını arttırırken diger taraftan da yükselen faizler riski arttırdığından (para ödeyememe riski) borç stokunu ve faiz talebini yukarı itmiştir. Bu süreç kendi kendini besleyerek bütçeden önemli bir kısmın artan ölçüde faiz ödemelerine gitmesi sonucunu ortaya çıkarmıştır (Süslü, 2001: 127).

3.1.3. Personel Sayısındaki ve Personel Giderlerindeki Artışlar

1980 sonrası dönemde personel harcamalarının bütçe içerisindeki payı oransal olarak azalmasına ragmen, kamu kesimi gerek organizasyon itibarıyla gerekse de personel sayısı olarak bir büyüme trendi izlemiştir (Kabataş, 2001: 732).

Nüfus artışı, idari yapılanmadaki değişiklikler, kamu hizmet alanlarındaki gelişmeler gibi nedenlerden ötürü personel sayısı giderek artmıştır. Buna bağlı olarak da personel harcamaları mutlak olarak artış göstermiştir. Rakamlarla ifade edecek olursak, 1980 yılında 1,381,431 olan konsolide bütçe memur, işçi ve sözleşmeli personel sayısı 2017 yılında 3.341.358 olmuştur (DPB, 2017)

3.1.4. Popülist Politikalar

Politikacılar iktidarlarının devamını sağlamak amacıyla özellikle seçim dönemlerinde kamu harcamalarını arttırma eğilimindedirler. Vatandaşın parasını harcıyor olmaları politikacıların bu eğilimini kuvvetlendirir. Dolayısıyla sosyal transferler, mali yardımlar, yüksek taban fiyat uygulamaları, sübvansiyonlar ve kamusal istihdam sürekli olarak artma eğilimindedir (Demir, 2001: 16). Türkiye'de de seçim dönemlerinde politikacıların genellikle kamu harcamalarını artırma eğiliminde oldukları söylenebilir. Seçim dönemlerinde görülen kamusal istihdam ve transferlerdeki artışlar bu duruma uygun birer örnek teskil etmektedirler.

3.1.5. Savurganlık ve Yolsuzluklar

Savurganlık, olması gerekenden çok harcama veya fırsat maliyeti kendisini aşan harcama olarak tanımlanabilir. Savurganlığın sebepleri; başkasının kazancını harcama, kolay kazanma, modaya uyma, gösteriş, yararsız adetler ve eğitimsizlik olabilir. Kamu kesiminde çalışanların kamu kaynaklarını kullanıyor olmaları ve başarıya yönelik teşviklerin zayıflığı kamu çalışanlarını savurganlığa ve verimsizliğe itmektedir. Çarpıcı bir örnek vermek gerekirse, Türkiye'de yerel yönetim ve KİT'ler dahil olmak üzere devletin taşıt aracı sayısı, yaklasık 35 bini makam aracı olmak üzere toplam 125 bindir. Oysa, Japonya, Fransa ve İngiltere gibi gelişmiş ülkelerde, resmi araç sayısı 10 ila 20 bin arasında değişmektedir (Demir, 2001: 17).

3.1.6. K.İ.T ve Sosyal Güvenlik Kurumlarına Yapılan Transferler

KİT'lerin açıkları ve finansmanı, konsolide bütçe harcamaları içerisinde yer alan transfer harcamaları içerisinde özellikle 1990 öncesi dönemde önemli bir paya sahiptir. 1990 sonrası dönemde ise, KİT'lere yapılan transferlerin payı giderek azalma göstermişken sosyal güvenlik kurumlarına yapılan transferlerin payının giderek artmasıyla harcamaların artmasına neden olmuştur (Şahin, 2001: 27).

Yukarıda sayılan nedenlerin dışında kamu harcamalarında artışa neden olan çeşitli faktörlerden söz edilebilir. Bunların arasında; yerel yönetimlere yapılan transfer harcamaları, daha önceleri bütçe dışına alınan fon uygulamalarının 1993'den sonra önemli bir kısmının tekrar bütçe içerisine alınması, ücretlilere yapılan vergi iadesi uygulaması ve savunma ve güvenlik harcamalarındaki artışlar gösterilebilir.

3.2. Kamu Gelirlerini Yavaş Arttıran Faktörler

Türkiye'de kamu gelirlerini kamu harcamalarına oranla daha yavaş arttıran sebepleri şu şekilde sıralayabiliriz.

3.2.1. Vergileme Sorunları

Vergi gelirlerinin arttırılması konusunda ilk sınırlayıcı, vergi kapasitesidir. Bu sınırlayıcı, vergilerin kamu kesimine kaynak aktarırken, ekonomideki üretime ve dağılıma zarar verip vermemesi ile ilgilidir. Vergileme asırı dozlarda uygulandığında, alındığı kaynağı kurutabilir ya da üretken kapasiteyi azaltabilir. Türkiye ekonomisi açısından soruna bakıldığında, vergi yükünün artırılma kapasitesinin bulunduğu gözlemlenmektedir. Özellikle spekülatif kazançlarda ve zirai faaliyetlerde vergi konusunun yeterince kavranmadığı bir gerçektir. Diger yandan, kayıt dışı ekonominin boyutları neredeyse resmi ekonominin boyutlarına yaklaşmıştır. Bunlar göz önüne alındığında, vergi kapasitesinin yeterince etkin kullanılmadığı ortaya çıkmaktadır (Taş, 1996: 460).

3.2.2. Vergiye Karşı Direnme

Eğer vergiler çalışmayı azaltacak büyüklükteyse, vergi denetimi zayıfsa ve kamu kesiminde belirgin bir savurganlık varsa vergiye karşı direnmeler artar. Vergiye karşı direnme yasal ve yasal olmayan yollardan olabilir. Yasal olanı vergiden kaçınma, yasal olmayanı ise vergi kaçırmadır. Türkiye'de mükellefler gerek vergili bir işi yapmama, vergiyi geç ödeme ve vergiyi yansıtma gibi yasal yollarla vergiden kaçınarak, gerekse de fatura almama-vermeme, fiyatı düşük gösterme, hatalı kayıt yapma, naylon fatura düzenleme gibi pek çok yasa dışı yöntemlerle vergiyi kaçırarak vergi gelirlerinin azalmasına neden olmaktadır (Demir, 2001: 23).

3.2.3. Politik Etkenler

Siyaset biliminde, demokrasinin vazgeçilmez kurumları olan siyasi partilerin oy maksimizasyonu amaçladıkları kabul edilir. Bu çerçevede, siyasi partilerin vergi sistemi ile ilgili degişikliklere bakış açısını, seçmen tabanından alınacak tepkiler belirler. Bir siyasi parti, vergilerle ilgili bir degişikligi desteklediğinde, bunun siyasi maliyetini de üstlenmek zorundadır. Ülkemiz açısından konuya baktığımızda vergi konusunda değişiklikler yapılmasının zor olduğu gözlenmektedir. Politikacılar siyasi risk alma konusunda isteksizdirler. Türkiye'de vergi konusunda yapılan düzenlemeler rasyonel temellerden yoksun ve bir tür makyaj niteliğindedir (Taş, 1996: 461).

3.2.4. Kayıtdışı Ekonomi

Ekonomiyi düzenleyen yasalara ve yönetmeliklere aykırı olarak gerçekleştirilen belgeye bağlanmamış faturasız satışlar, kayıtdışı isçi çalıstırma, işportacılık gibi faaliyetler kayıtdışı ekonomiyi oluştururlar. Tarafların anlaşmaşı ilkesine dayanan kayıtdışı ekonomide, mübadele belgeye bağlanmadığı için ticari defter kayıtlarına intikal etmez. Doğan kardan devletin payı olan vergiler ödenmez. Türkiye'de kayıtdışı ekonominin kayıtlı ekonomiye oranı 1980'de %22, 1990'da %21, 1998'de %30, 2000'de de %25 olarak tahmin edilmiştir (Çetintaş ve Vergil, 2003: 28). Kayıt dışı ekonomi günümüzde %27 oranında seyretmektedir. Vergi sisteminden ve vergi oranlarından kaynaklanan nedenlerle Türkiye'de mükellefler kayıt dışına ekonomiye yönelmektedirler. Yapılan yasal düzenlemeler ise, daha çok mevcut vergilendirilmiş kaynaklar üzerinde yoğunlaşarak kayıt dışını göz ardı etmektedir. Bu durum ise mükellefleri vergiden uzaklaştırarak vergi gelirlerinin azalmasına neden olmaktadır.

3.2.5. Denetim Eksikliği

Vergilemenin tarh, tahakkuk, tebliğ, tahsil aşamalarında olabilecek hatalı davranışlara fırsat verilmemelidir. Vergi mükellefleri üzerinde yapılan denetimler tam ve etkin olarak gerçekleştirilmelidir. Denetim eksikliği vergi kaçırmaya davetiye çıkarmaktadır (Demir, 2001: 25).

4. SONUÇ ve POLİTİKA ÖNERİLERİ

Bütçe, ekonomide hangi hizmetlerin yerine getirileceğini, bu hizmetlerin yerine getirilmesi için yapılacak harcamaların hangi kaynaklardan ve nasıl finanse edileceğini ortaya koymaktadır. Eğer ekonomik sistemde kamu harcamaları kamu gelirlerini aşıyorsa bütçe açık verecek, kamu gelirleri kamu harcamalarından fazla ise bütçe fazla verecektir. Kamu harcamalarının kamu gelirlerine eşit olduğu durumda ise bütçenin denk olması söz konusudur. Bir ekonomide hangi tür bütçe politikasının izleneceği, temelde ülkenin içinde bulunduğu ekonomik konjonktüre göre belirlenecektir. Türkiye'de kronikleşmiş hale gelen bütçe açıkları ile daha etkin mücadele için aşağıdaki önerileri sunulabilir:

- Bütçe Sisteminde revizyona gidilerek daha çağdaş ve düzenli bir bütçe sisteminin oluşturulması
- Gereksiz kamu harcamalarında kısıntıya gidilmesi ve kamudaki israfın önüne geçilmesi
- Savurganlık ve her türlü yolsuzluk ile mücadele için daha etkin çalışmaların olması
- Vergi sisteminde düzenlemelerin yapılması, vergi kanunlarının daha anlaşılabilir ve adil olması
- Vergiye Karşı direnen mükellefleri sisteme dahil etmek için kapsamlı çalışmalar yapılması
- Kayıtdışı Ekonomi ile mücadele edilerek kayıt dışında kalan ekonominin kayıt altına alınması
- Denetimlerin sıklaştırılıp denetim ile görevli memurların yeterli sayıda ve denetim yapabilecek donanımda olması.

KAYNAKÇA

EGELİ, H. (1997). "Türkiye'de Planlı Dönemde Bütçe Açıklarının Bütçeleme Sistemleri Açısından Ekonomik Etki ve Sonuçlarının Değerlendirilmesi", Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir. Sayı:53

GÜNEŞ, İ. (2007). "Türkiye`de Bütçe Açıkları Ve Finansman Yöntemleri", Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Adana, Sayı: 1

ÖNDER, İ. ve Kirmanoğlu, H. (1994). "Kamu Açıklarının Tanımlanması, Ölçümü Ve Etkileri", X. Türkiye Maliye Sempozyumu, Antalya.

DOĞAN İ. (2005). Bütçe Açıklarının Enflasyon Üzerindeki Etkisinin Analizi: Teori ve Uygulamaları, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri. Ss.48

SAATÇİ, M.Y. (2007). "Türkiye'de Bütçe Açıkları ve Finansman Şekilleri", Bütçe Dünyası Dergisi, Ankara. Sayı:26

TÜGEN, K. (1999). "2000'li Yıllara Girerken Bütçemiz: Sorunlar-Çözüme Yönelik Öneriler," Yeni Türkiye Dergisi Türk Ekonomisi Özel Sayısı, Ankara. Sayı: 27,

YÜLEK, E. (1999). "2000'li Yıllara Girerken Türkiye Ekonomisinin Temel Meseleleri ve Borç-Faiz Sarmalı", Yeni Türkiye Dergisi Türk Ekonomisi Özel Sayısı, Ankara. Sayı:27

MERİÇ, M. (2001). "Türkiye'de Kamu Kesiminin Krizler Üzerindeki Etkisi," Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı, Ankara. Sayı:41

SÜSLÜ, B. (2001). "1980 Sonrası İzlenen Faiz Politikası", Muğla Üniversitesi SBE Dergisi, Muğla. Sayı:3

KABATAŞ, K. (2001). "Kamu Finansal Açıkları Sorunu ve Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma ihtiyacı", Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı, Ankara. Sayı: 41

DEVLET PERSONEL BAŞKANLIĞI (2017). Kamu Personelinin Statülerine ve İstihdam Edildikleri Kurum Türlerine Göre Dağılımı, http://www.dpb.gov.tr/tr-tr/istatistikler/kamu-personeli-istatistikleri (Erişim: 05.12.2017)

DEMİR, O. (2001). "Türkiye'de Kamu Açıkları ve Artış Sebepleri", Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, İzmir. Sayı:2.

ŞAHİN, H. (2009). Türkiye Ekonomisi, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa.

TAS, M. (1996). "Türkiye'de Vergi Gelirlerinin Artırılmasına Yönelik Önlemler", X. Türkiye Maliye Sempozyumu, İstanbul.

ÇETİNTAS, H. ve VERGİL, H. (2003). "Türkiye'de Kayıtdısı Ekonominin Tahmini", Dogus Üniversitesi Dergisi, Sayı: 4, İstanbul.

İnovasyon ve Ekonomik Büyüme (Kalkınma) İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme

Prof. Dr. Murat ÇETİN[1] **Gülçin KAYA[2]**

[1]Namık Kemal Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, mcetin@nku.edu.tr

[2]Namık Kemal Üniversitesi, SBE, kaya_gulcin@hotmail.com

Özet: Schumpeter, Romer, Grossman, Helpman, Aghion ve Howitt başta olmak üzere iktisadi büyüme (kalkınma) literatüründe inovasyonun ekonomik büyüme sürecindeki rolüne değinen pek çok iktisatçı mevcuttur. Schumpeterin öncülük ettiği bu literatür son dönemde içsel büyüme teorileri adıyla ön plana çıkmış ve ekonomik büyümenin içsel bir belirleyicisi olarak inovasyon olgusuna yer vermeye başlamıştır. Bu teorik gelişmelerin yanı sıra başta ABD, Çin, Japonya, Almanya ve Güney Kore olmak üzere pek çok gelişmiş ülkenin ekonomik performanslarında inovasyona verdikleri özel önem dikkati çekmektedir. Bu nedenlerden ötürü bu çalışmanın temel amacı, inovasyon ve ekonomik büyüme (kalkınma) arasındaki teorik ilişkiyi incelemektir. Bu çalışma aynı zamanda Türkiye ile birlikte gelişmiş bazı dünya ekonomilerinde inovasyon göstergeleri dolayısıyla inovasyon profili hakkında bilgi sunmaktadır. Çalışmadan elde edilecek bulgular hem Türkiye hem de bazı gelişmekte olan ülkeler için önemli politika eğilimleri sunabilecektir.

Anahtar Kelimeler: İnovasyon, Ekonomik Büyüme (Kalkınma), Türkiye, Gelişmiş Ekonomiler

Abstract: Recently, the innovation-based economic growth (development) approach has been significantly investigated in economic literature. This study dwells upon the link between innovation and economic growth (development). This study also investigates innovation profiles of Turkey and several developed economies. The findings obtained from the study can provide important policy implications for Turkey and some developing countries.

Key Words: Innovation, Economic Growth (Development), Turkey, Developed Economies.

GİRİŞ

Schumpeter, Romer, Grossman, Helpman, Aghion ve Howitt başta olmak üzere iktisadi büyüme (kalkınma) literatüründe inovasyonun ekonomik büyüme sürecindeki rolüne değinen pek çok iktisatçı mevcuttur. Schumpeterin öncülük ettiği bu literatür son dönemde içsel büyüme teorileri adıyla ön plana çıkmış ve ekonomik büyümenin içsel bir belirleyicisi olarak inovasyon olgusuna yer vermeye başlamıştır. Bu teorik gelişmelerin yanı sıra başta ABD, Çin, Japonya, Almanya ve Güney Kore olmak üzere pek çok gelişmiş ülkenin ekonomik performanslarında inovasyona verdikleri özel önem dikkati çekmektedir.

Bu nedenlerden ötürü bu çalışmanın temel amacı, inovasyon ve ekonomik büyüme (kalkınma) arasındaki teorik ilişki incelemektir. Bu çalışma aynı zamanda Türkiye ile birlikte gelişmiş bazı dünya ekonomilerinde inovasyon göstergeleri dolayısıyla inovasyon profili hakkında bilgi sunmaktadır. Çalışmanın bundan sonraki bölümleri şu şekilde belirlenmiştir. İkinci bölüm inovasyon ve ekonomik büyüme (kalkınma) ilişkisini açıklayan teoriler ve yaklaşımlar üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde Türkiye ve gelişmiş bazı dünya ekonomilerinin inovasyon profili hakkında değerlendirmeler yapılmaktadır. Sonuç ve öneriler ile çalışma son bulmaktadır.

1. İNOVASYON İLE BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİYİ AÇIKLAYAN TEORİLER

İnovasyon ve ekonomik büyüme yada kalkınma arsındaki ilişkiyi inceleyen teorisyenlerin başında Schumpeter gelmektedir. Schumpeter, inovasyon kavramını üretimde meydana gelebilecek ve henüz meydana gelmemiş (keşfine varılmamış), mevcut üretim faktörleriyle oluşturulan ve hasılayı arttıran değişiklikleri yenilik olarak tanımlamaktadır. "Ekonomik Kalkınma Teorisi" kitabında, ekonomik büyümeye sebep olacak 5 yenilikten bahsetmiştir (Aydoğuş vd., 2009: 9-11; Oğuztürk, 2003: 254-255):

1. Piyasada bulunan bir malın tipinin ya da kalitesinin yenilenmesi veya yeni bir malın getirilmesi

2. Yeni bir piyasanın (sektörlerin) oluşturulması

3. Yarı mamul kaynağının bulunması veya yeni hammadde bulunması

4. Yeni üretim yöntemlerinin oluşturulması

5. Yeni endüstriyel örgütlenme modelleri oluşturulması

Schumpeter'e göre iktisadi büyüme, ülkenin kendi iç dinamiklerinin değişimi sonucunda inovasyonun etkisine değinmiştir. Yeni üretim faaliyetlerinin, yeni ürünlerin ve yeni endüstriyel araçlarının oluşması ülkenin servet miktarının artmasına yol açar. Schumpeter aynı zamanda girişimciler sayesinde inovasyonun sağlanacağına da değinmiştir (Işık ve Kılınç, 2012: 42-43).

Girişimcinin buradaki rolü var olan piyasadaki ürünlerin yenilenmesinden ziyade yeni ürünlerin piyasaya sürülmesini sağlamaktır. Yeni ürünlerin piyasaya sürülmesi girişimcilere kısa süreli de olsa piyasada güç sağlayacaktır aynı zamanda aşırı kar elde edecekler ve bunun devamlılığını isteyeceklerdir. Fakat belirli bir zaman sonra aşırı kar elde ettikleri ürünlerin başkaları tarafından piyasaya sürülmesi veya daha yeni nitelikli ürünlerin çıkması bu kar oranının ortadan kalkmasına sebep olacaktır (Oğuztürk, 2003: 253-259).

Yenilik sebebiyle piyasa zamanla daralabilir, yok olabilir veya büyüyebilmektedir. Piyasanın daralmasını *"yaratıcı yok ediş" (Mark I)* ve piyasanın gelişmesi *"yaratıcı birikim" (Mark II)* olarak tanımlamaktadır. Bir yeniliğin başka bir piyasadaki malların yerine tercih edilmesi, o piyasanın daralmasına ve yok olmasına neden oluyor aynı zamanda yeni piyasanın büyümesi meydana geliyor ise buna *"yaratıcı yok ediş" (Mark I)* denilmektedir (Oğuztürk, 2003: 256-259).

Schumpeter yeniliklerin oluşumunda Ar-Ge faaliyetlerinin etkilerine de değinmiştir. Piyasadaki büyük firmaların imkânları sayesinde yeni bir malın icadını gerçekleştirebilmektedir veya bir girişimci tarafından da bu sağlanabilmektedir. Bu nitelikteki firmalar finansal yükümlülük ve teknik imkanlar gerektiren Ar-Ge çalışmalarını, küçük firmalar veya küçük işletmelere göre kolaylıkla yapabilmektedir. Büyük firmaların ellerindeki bu geniş ve çeşitli imkânlar sebebiyle piyasada güç sağlaması ve rekabetçi bir ortam oluşturması farklı piyasaların kendilerini yenilemesine geliştirmesine neden oluyor ise buna *"yaratıcı birikim" (Mark II)* denilmektedir (Oğuztürk, 2003: 256-259).

İnovasyon ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki son dönemlerde içsel büyüme teorilerinin de ilgi odağı olmuştur. İçsel büyüme, piyasada aktif bir şekilde faaliyette bulunan iç dinamiklerin birikimiyle ekonomik büyümenin itici gücünün oluştuğunu tanımlamaktadır (Ercan, 2000: 130-131). Ar-Ge ve teknolojik faaliyetlerin, büyümenin sürekliliğini sağlayan itici gücün asıl etken olduğunu ve gerekli girdilerin desteklenmesini ele almaktadır. Konuyla alakalı birçok yaklaşım ortaya çıkmış fakat Paul Romer (1990), Grossman ve Helpman(1991), Aghion ve Howitt (1992) modelleri belirgin bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bu modeller Ar-Ge faaliyetlerinde yeni ürünlerin ve tekniklerin oluşması ayrıca bu sektördeki istihdam edilen beşeri sermayeyi ele alan büyüme modelidir (Ateş, 1998: 26).

Büyüme modelinin Ar-Ge odaklı olduğu savunan Romer (1990), bu modelinin kurucusu olarak da kabul edilir. Büyümenin itici gücünün Ar-Ge olduğunu belirterek *"İçsel Teknolojik Değişim"* isimli makalesinde Ar-Ge odaklı büyümenin temellerini ortaya atmıştır. Romer, büyümenin devamlılığının beşeri sermaye ile birikimi ile oluştuğundan bahsederken aynı zamanda sermaye birikimi büyümeyi kendi başına devam ettiremeyeceğinden bunun yanında teknolojik gelişmeler, yenilikler ve yeni üretim tekniklerinin de etkisini ele almıştır. Yani, kazanılan teknolojik gelişmeler, yenilikler ve yeni üretim teknikleri maddi boyutu olmadan farklı firmalarca da kullanılabilir ve sürekli tekrar edebilir olmuştur ve bunun sonucunda normal üretimden ayrılmaktadır (Erdoğan ve Canbay, 2016: 38).

Ayrıca Ar-Ge ve teknolojik gelişmeler sonucunda oluşan yeni üretim faaliyetlerinin ve yeni üretim tekniklerinin piyasayı hareketlendirmesi, diğer firmaları güdülemesi sonucunda üretim miktarında ki artış, maliyetlerde ki düşmeler verimi arttırarak marjinal verim arttıracaktır. Sonuç olarak Ar-Ge, inovasyonun en önemli etkeni olmuştur (Atamtürk, 2007: 92-93; Erdoğan ve Canbay, 2016: 38).

Teknolojik gelişmelerin, yeniliklerinin, yeni teknolojik buluşların iktisadi büyüme ve inovasyon üzerinde etkilerini, önemini Grossman ve Helpman 1989-1991 yıllarında yaptıkları çalışmalarda ortaya koymuştur. Teknolojik faaliyetlerle yapılan inovasyon sayesinde, gelişen ülkeler ticaret hacmini arttırmış ve dış ticaret politikasının gelişiminde önemli yer almıştır (Erdoğan ve Canbay, 2016: 38-39; Özel, 2012: 69).

Grossman ve Helpman yaptığı çalışmada teknolojik gelişmeler nedeniyle yeni icatlar elde eden ülkelerin daha yoksun ülkelere göre karşılaştırmalı ticaret politikası sonucunu ortaya koymuştur. Çünkü yeniliklerden yoksun ülkeler yeni icatları edinmek için bunlara sahip olan ülkelerden transfer edeceklerdir. Ayrıca teknolojik gelişmelere sahip olan ülkelerin Ar-Ge sektöründeki üstünlüğünü meydana getirecektir. İnovasyon odaklı gelişmelerin ülkeler arasındaki transferleri sonucunda ise dış ticaret hacmindeki artış verimliliği sağlayarak iktisadi büyümeye uzun bir süre fayda sağlayacaktır (Özer ve Çiftçi, 2008: 223-224; Erdoğan ve Canbay, 2016: 38-39). Teknolojik yeniliğe sahip zengin ülkelerden yoksun ülkelere yapılan transferin olmaması iktisadi büyüme üzerinde olumsuz etki doğurabilmekte ve bunun sonucunda ülkeler yatırımlarını tüketim mallarına yapmayı tercih ederek korumacı bir politika üstlendiklerinde iktisadi büyüme hızını düşürücü bir etki oluşturmaktadırlar (Ercan, 2000: 133-134).

P. Aghion ve P. Howitt'in 1996 yılında yaptıkları çalışmada Ar-Ge faaliyetlerinin inovasyon sayesinde iktisadi büyüme üzerindeki etkilerini ele almıştır. Ayrıca 1996 yılında yaptıkları *"Yaratıcı Yıkım Yoluyla Bir Büyüme Modeli"* adlı çalışma da Schumpeter'in "*yaratıcı yok ediş*" modelinden etkilenerek yeni bir içsel büyüme modelini geliştirmişlerdir (Erdoğan ve Canbay, 2016: 39-40). Schumpeter, bir yeniliğin girişimciler tarafından piyasaya sürülmesi ve daha öncesinde piyasada bulunan diğer malların yerine piyasaya yeni sürülen malların tercih edilmesi, o piyasanın daralmasına veya yok olmasına neden olmaktadır bunu "yaratıcı yok ediş" modeliyle açıklamıştır (Oğuztürk, 2003: 253-259).

Aghion ve Howitt bu modeli göz önüne alarak iktisadi büyüme oranını ekonomi de sürekli ve beklenen tüm Ar-Ge faaliyetlerini kapsadığını vurgulamış fakat süreç içindeki beklentilerin Ar-Ge faaliyetlerini olumsuz şekilde iki neden açısından etkileneceğine değinmiştir. Birinci nedenin yaratıcı yıkım yüzünden oluşacağını ikincisinin ise ilerleyen zamanda yenilikler açısından daha fazla eğitimli iş gücüne ihtiyaç duyulacak ve bunun doğrultusunda ücret beklentilerinin artacağıdır (Akbey, 2014 : 10).Bulunulan dönemdeki araştırmalar elde edilecek ürünün ara mallarının üretimi için gerçekleşmektedir fakat gelecek dönemde ortaya çıkacak yeniliklerden daha fazla kar elde etme güdüsü araştırmacıların hevesini kıracaktır. Gelecek dönemden beklenen rant bulunulan dönem için yapılan araştırmaların bilgisini geçersiz yapabilir ve araştırmacıları gelecek dönemde daha fazla bilgi edinmeleri beklentisine sokabilir. Ar-Ge faaliyetlerinde yeni ürünlerin oluşturulması eski ürünlerin piyasasını daraltıcı veya yok etmesi sonucunda "yaratıcı yok ediş" gerçekleşmiş olacak aynı şekilde teknolojik gelişmeler ve yenilikler sonucunda yeni icatların kalitesinin artışı eski ürünlere olan talebin azalmasına veya tercih edilmemesine bile neden olacaktır (Akbey , 2014 : 10 ; Erdoğan ve Canbay, 2016 : 39-40).

İnovasyon ve kalkınma ilişkisini teorik olarak açıklayan bir diğer yaklaşım öğrenen ekonomi yaklaşımıdır. Bu yaklaşıma göre öğrenme, gelişen yenilikler doğrultusunda ve yeni teknolojik gelişmeler sonucunda bilgilerin yenilenmesi veya inovasyonu olarak düşünülebilir. İktisadi kalkınma açısından öğrenen ekonomi başarısını elde etmek amacıyla inovasyon odaklı faaliyetler, tercihler ve piyasadaki değişimi anlama ve açıklama gereksiniminde bulunurlar. Ayrıca öğrenmenin, ekonomi üzerindeki etkisi daha önceki tarihlerde de gözlenmiştir. Öğrenen bölgeler yaklaşımı, öğrenen ekonomi tarafından oluşturulmuş olup, ülkelerin yeni bir bilgi edinmesi, öğrenmesi, üretmesi, yenilemesi veya geliştirmesi sonucunda ülkeler arasında rekabeti ortaya koymaktadır. Öğrenen bölgelerde öğrenmeyi geliştirmek, oluşan yeni fikirleri gerçeğe dökmek, Ar-Ge faaliyetlerinde bulunan kurumların beraber hareket ederek inovasyon odaklı çalışmalar üzerinde durması, inovasyon odaklı eğitimlerin sağlanması ülkenin diğer ülkelere göre rekabet gücünü arttırmaktadır ve bölgesel kalkınmanın basamağı olmaktadır. Kısacası öğrenme, bölgelerde hem kalkınma açısından hem de politik açıdan önemli bir yer tutmaktadır (Işık ve Kılınç, 2012: 48-49).

İnovasyon-kalkınma ilişkisinde öne çıkan bir diğer teori inovasyon sistemi yaklaşımıdır. Ülkelerin sistematik ve kurumsal yapılanması açısından, iktisadi büyümenin en önemli faktörü olarak inovasyon sistemi görülmektedir. Bir ülkede Ar-Ge faaliyetlerinde artış, yeni fikirlerin realizme dönüştürüp yeni icatların oluşturulması için kaynak sağlanması, girişimcilere destek verilmesi, teknolojik gelişmeler ve yenilikler gözlemleniyorsa o ülkede inovasyon sisteminin etkilerine rastlanarak iktisadi büyüme ve rekabet gücünde artış meydana gelir. İnovasyon sistemi yaklaşımı; yeni bir bilginin oluşturulması paylaşılması ve inovasyon sayesinde ekonomiye yansıyıp yeni oluşan piyasalar sistemidir. İnovasyon sistemiyle ilgili bir takım varsayımlar oluşmaktadır. İlk varsayım; geliştirilen bilgide, üretimde ve ticarette

inovasyon sistemin de farklılıklar gözlenebilir. İkinci varsayım ise; iktisadi büyüme için gerekli olan önemli bilgiler yerel olabilir ve transferi olmayabilir. İnovasyon sisteminin üçüncü varsayımı ise; inovasyon sistemi firma ve kurumlar arasında etkileşim içerisindedir ayrıca uluslararası kuruluşların, hükümetlerin ve bölgesel otoritelerin politikaları açısından önemli bir yeri vardır (Işık ve Kılınç, 2012: 170-171).

2.TÜRKİYE VE BAZI DÜNYA ÜLKELERİNDE İNOVASYON (YENİLİK) PROFİLİ

İnovasyon odaklı kalkınma da ülkelerin gelişmişlik düzeyi teknolojik yenilenmeler ve bilgiye dayalı olduğu görülmektedir. OECD tarafından Ar-Ge "bilgi dağarcığını arttırmak amacıyla sistematik olarak sürdürülen yaratıcı çalışma ve bilginin yeni uygulamalar yaratmak için kullanılması" olarak tanımlanmaktadır. Bu yüzden kalkınma açısından ülkelerin araştırma ve geliştirme (Ar-Ge) faaliyetlerine yaptıkları harcamalar büyük bir rol oynar (Bakan vd., 2013: 1-3).

Grafik 1'de Türkiye'de 2001-2016 yılları arasında toplam Ar-Ge harcamaları gösterilmiştir. Yapılan toplam Ar-Ge harcamaları 2001 yılında 1 milyar 290 milyon TL'ler de iken 2006 yılına kadar her yıl bir miktar artış göstermiş fakat 5 milyar TL'yi aşamamıştır. 2007 yılından sonra yapılan Ar-Ge harcamalarına baktığımızda neredeyse her yıl 1 milyar TL artmış olup 2010 yılından sonra 2014'e kadar 2 milyar TL'lik artış göstermektedir.2014 yılından sonra yapılan Ar-Ge harcamaları her yıl 3 milyar TL'ye kadar yükselerek 2016 yılında 24 milyar 641 milyon TL'ye ulaşmıştır. Türkiye'de Ar-Ge faaliyetlerine yapılan toplam harcamalar giderek arttığından dolayı iktisadi kalkınma açısından büyük gelişmeler elde etmiştir.

Grafik 1: Türkiye'de Toplam AR-GE Harcamaları (2001-2016)

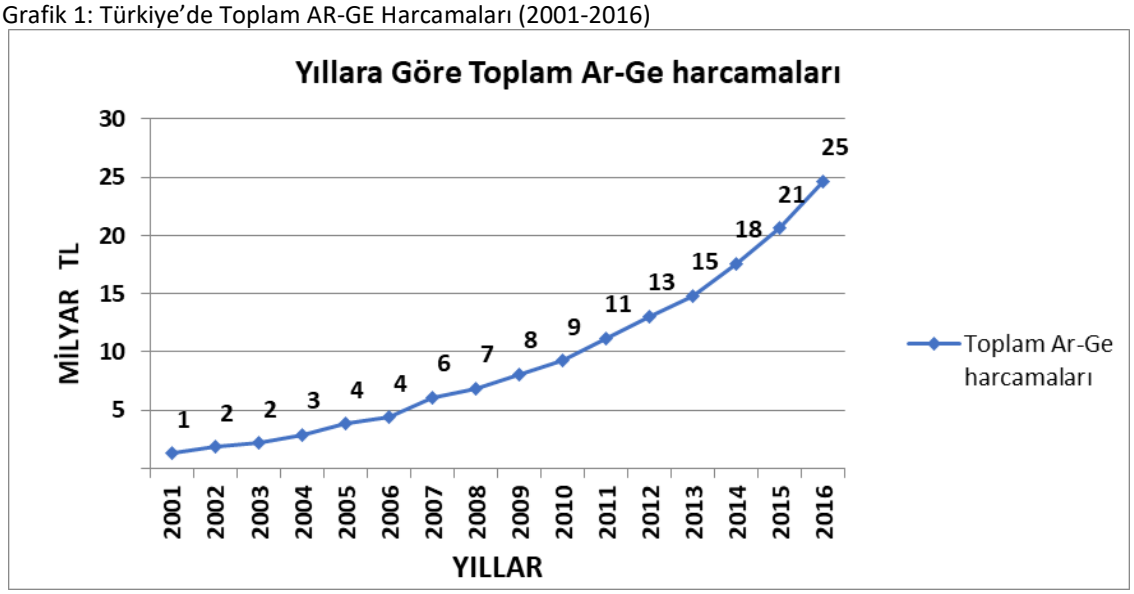

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr , Erişim Tarihi (5.12.2017)

Grafik 2'de toplam Ar-Ge harcamalarının 2001-2016 yılları arasındaki sektörel dağılımı gösterilmiştir. Yapılan harcamalarda kamu sektörü, özel sektör ve yüksek öğretim sektörüne göre daha az Ar-Ge harcaması yapmıştır. Kamu sektörünün 2015 yılından sonra en fazla Ar-Ge harcaması 2 milyar TL'nin üzerine çıkmıştır. Yüksek öğretim kurumları ise 2008 yılına kadar özel sektöre göre daha fazla Ar-Ge harcaması yapmıştır. 2008 yılında özel sektör, 3 milyar TL'lik harcama yaparak yüksek öğretim kurumları ile aynı miktara ulaşmıştır fakat 2012 yılına kadar yüksek öğretim kurumlarının Ar-Ge harcamaları özel sektöre göre daha fazladır.2012 yılında tekrar yaklaşık 5milyar 800milyon TL'lik harcama ile bu iki kurumun eşit miktara ulaştığı gözlenmektedir. 2012 yılından sonra özel sektörün yaptığı Ar-Ge harcamaları hızlı bir şekilde artış göstermiş ve 2016 yılında 13milyar TL'ye ulaşmıştır. İnovasyonun son yıllarda özel sektör üzerinde etkisini görmek mümkünüdür. Kamu sektörü Ar-Ge faaliyetlerinde performansını arttırmak için personel, diğer cari ve yatırım harcamalarını fazlalaştırarak iktisadi büyüme üzerinde etkisini genişletebilir. Çünkü Ar-Ge sektöründe yenilenmeler kadar çalışan personel sayısının da

istihdam içerisindeki payı büyüktür. Ar-Ge faaliyetlerinin etkili bir şekilde başarıya ulaşması için çalışan insan gücüne önem verilmesi gerekmektedir(Seçilmiş ve Ünal, 2013: 17-18).

Grafik 2: Türkiye'de Toplam AR-GE Harcamalarının Sektörel Dağılımı (2001-2016)

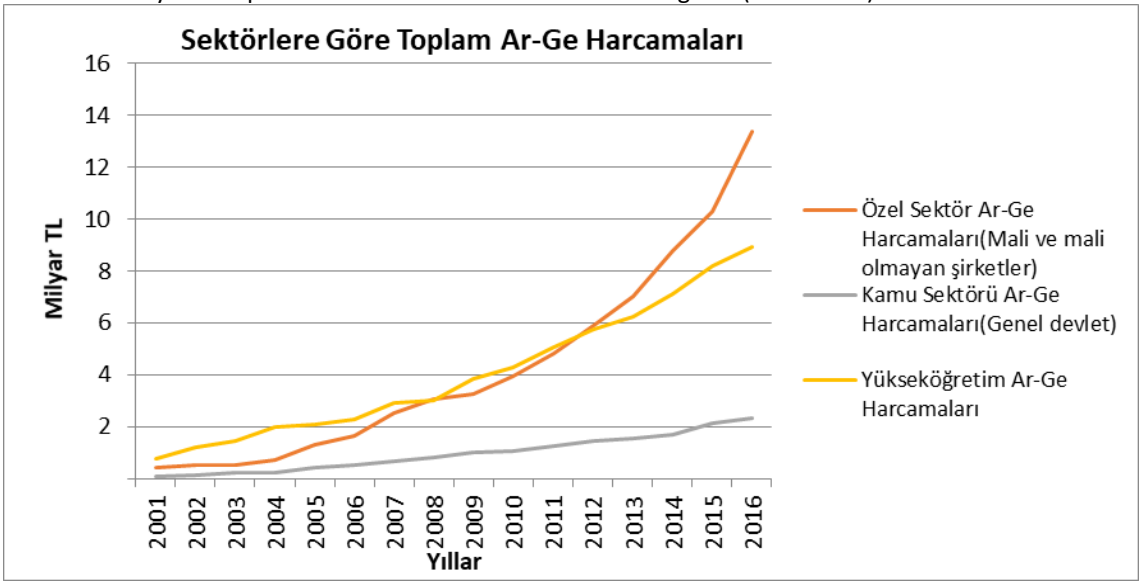

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr , Erişim Tarihi(5.12.2017)

Grafik 3'te Türkiye'de 2001-2016 yılları arasında Ar-Ge harcamalarının GSYH içindeki payı gösterilmiştir. Ar-Ge faaliyetleri harcamaları kamu kuruluşları vakıf üniversiteleri ve ticari kesim anket sonuçları ile devlet üniversitelerinin bütçe ve personel dökümlerine dayalı olarak yapılan hesaplamalara göre Türkiye'de gayrisafi yurtiçi Ar-Ge harcaması 2015 yılında bir önceki yıla göre %17,1 artarak 20 milyar 615 milyon TL olarak hesaplanmıştır. Gayrisafi yurtiçi Ar-Ge harcaması 2016 yılında ise 2015 yılına göre %19,5 yani 4milyar 26 milyon TL arttırarak 24 milyar 641 TL'ye yükselmiştir. 2001 ile 2006 yılları arasında gayrisafi yurtiçi Ar-Ge harcamasının GSYH içindeki oranı yaklaşık olarak %0,55 iken 2009 yılından sonra yaklaşık olarak %0,85'e yükselmiştir. 2015 yılında ise %0,88 iken, 2016 yılında %0,94'e yükselerek önemli bir artış sergilemektedir (http://www.tuik.gov.tr/, Erişim Tarihi: 30.12.2017).

Grafik 3: Türkiye'de AR-GE Yoğunluğu (AR-GE Harcamalarının GSYH İçindeki Payı) (2001-2016)

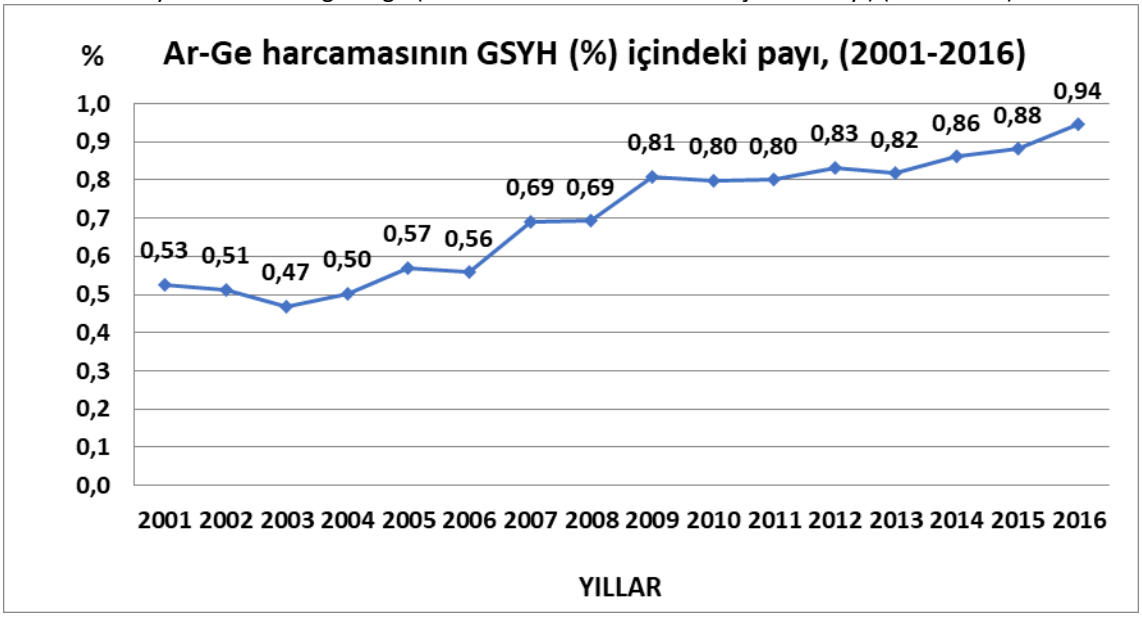

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr , Erişim Tarihi (5.12.2017)

Grafik 4'te Dünyada Ar-Ge harcamalarına 2017 yılında en çok bütçe ayıran 10 firma gösterilmiştir. Verilen grafikte 278 bin dolar ile China Petroleum & Chemical Corporation firması en çok bütçe ayıran şirket olarak ilk sırada yer almaktadır ve ardından 247 bin dolar ile Toyota Motor Corporation en çok bütçe ayıran ikinci şirket olmuştur. Royal Dutch Shell plc, PetroChina Company Limited ve Volkswagen Aktiengesellschaft 230 bin dolar ile en fazla bütçe ayıran ilk beş şirketi oluşturmaktadır. Ayrıca Dünyada Ar-Ge harcamalarına ülkemizde Ford Otomotiv Sanayi A.S. 5.20 bin dolar bütçe ayırarak ilk şirketler arasında olmasa da listede yerini almıştır.

Grafik 4: Dünyada AR-GE Harcamalarına En Çok Bütçe Ayıran Firmalar (2017)

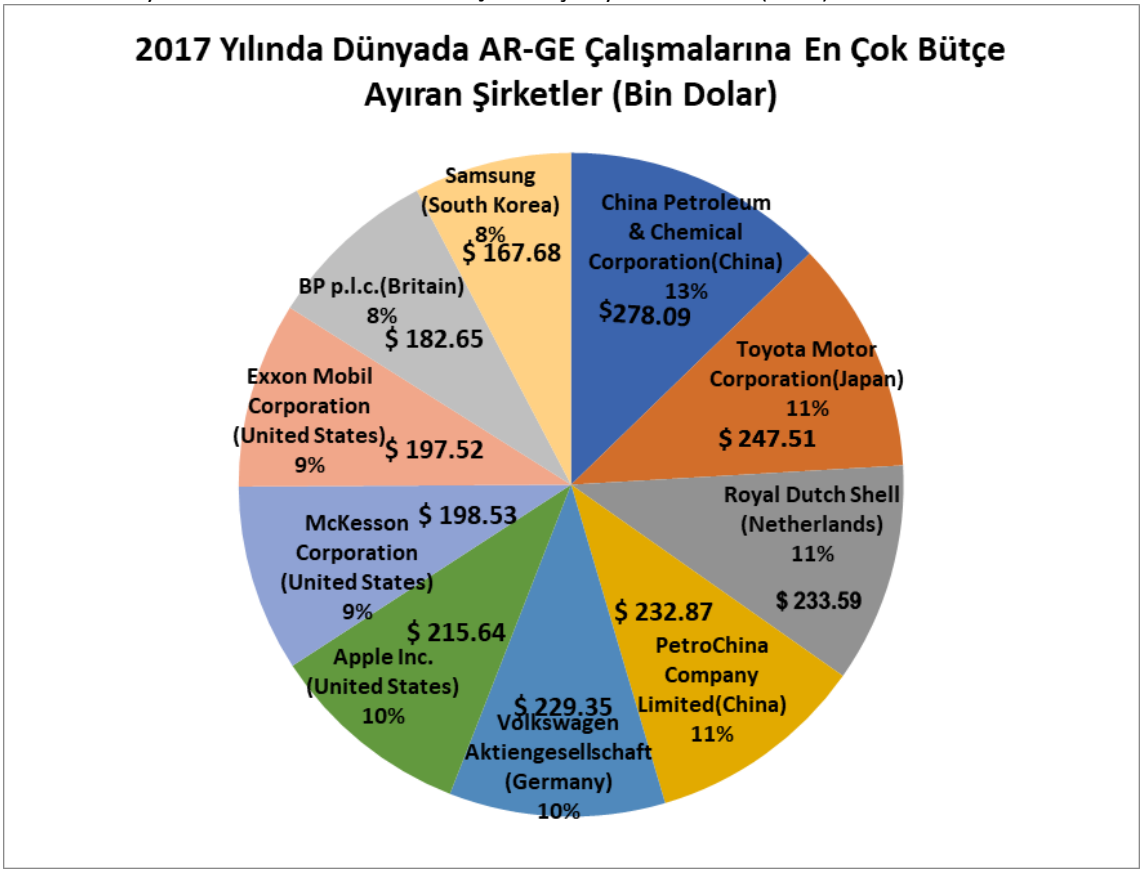

Kaynak: https://www.strategyand.pwc.com/innovation1000 Erişim Tarihi(11.12.2017)

Grafik 5'te bazı dünya ekonomilerinde 2000-2015 yılları arasındaki Ar-Ge harcamaları gösterilmiştir. Ayrıca OECD-total ve 11 farklı ülkenin Ar-Ge harcama miktarları milyon dolar olarak grafik 5'in altında verilmiştir.11 ülke arasından 2000-2015 yılları arasında en çok Ar-Ge harcaması yapan Amerika Birleşik Devletleri (United States) ilk sırada yer almaktadır. İkinci sırada 2008 yılına kadar Japonya(Japan) yer alırken, 2008 yılından sonra Ar-Ge harcamalarında ki artış nedeniyle Çin(People's Republic of China) ikinci sırada yer alarak, Japonya üçüncü sıraya kaymıştır. En çok Ar-Ge harcamasında bulunan bu üç ülkeden sonra 2000-2015 yılları arasında Almanya(Germany) gelmektedir ve son yıllarda Kore(Korea)'nin Ar-Ge harcamalarında ki artış dikkat çekmektedir. Kore'nin Ar-Ge faaliyetlerine önem vererek yaptığı harcamalar ile en fazla Ar-Ge harcaması yapan ülkeler arasında yerini almıştır. Ayrıca bu ülkeler arasında Türkiye en az Ar-Ge harcaması yapan ülkedir.2015 yılında Ar-Ge harcamalarına ayırdığımız fon miktarı 15.69 milyon dolardır. En fazla Ar-Ge harcaması yapan ülkelere göre oldukça az miktarda fon ayırdığımız söylenebilir. Teknolojik yenilenmeler, gelişmeler ve bu konuda etkinlik artışı gösterilmelidir. Ülkeler arasında ki rekabette geriye kalmamak adına Ar-Ge faaliyetlerine yapılan yatırımlar arttırılmalı ekonomik büyüme için bu konuda istikrarlı ve hızlı bir yol alınmalıdır (Özlem ve Özlem, 2017: 107-109).

Grafik 5: Bazı Dünya Ekonomilerinde AR-GE Harcamaları (2000-2015)

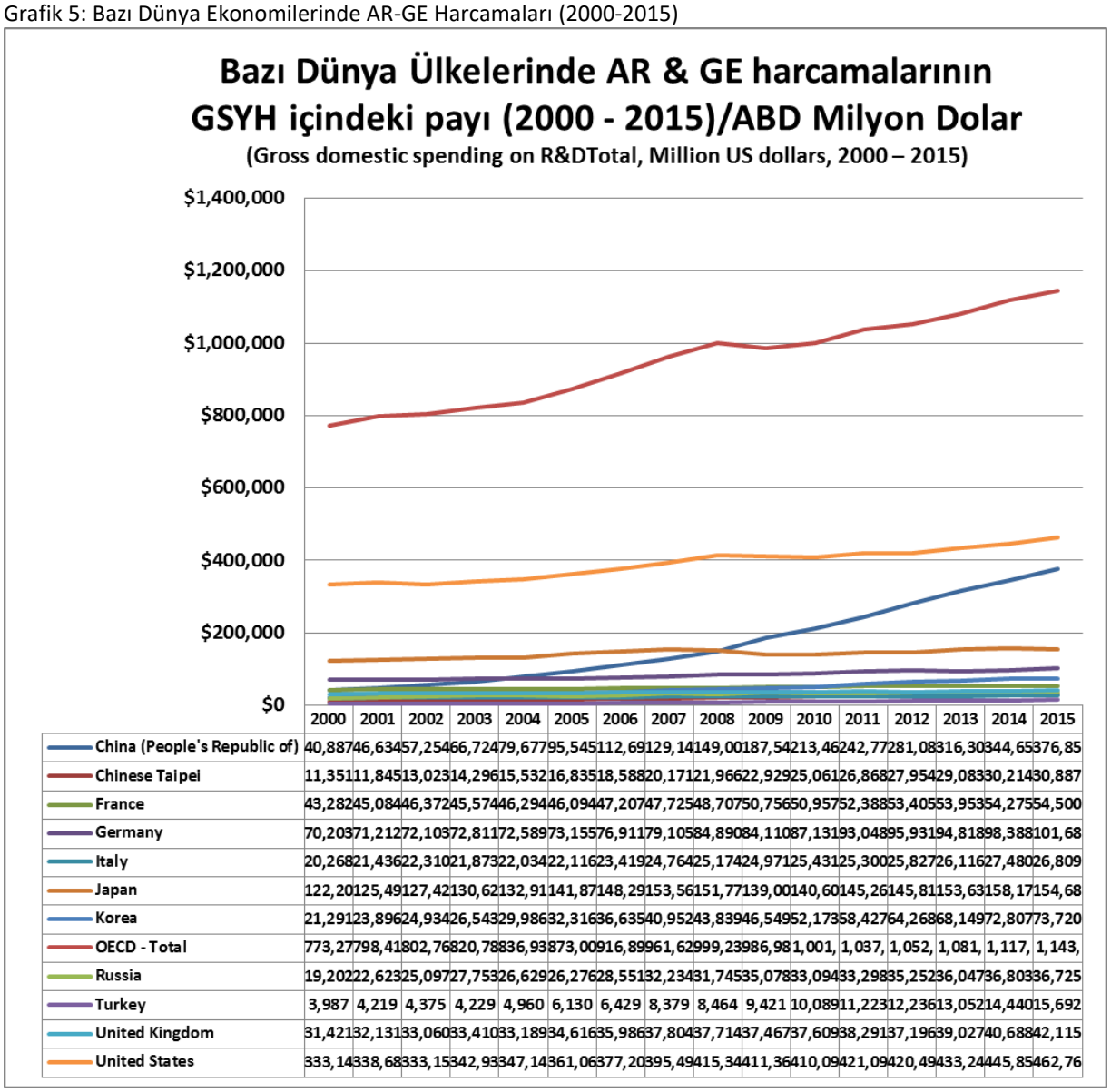

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
China (People's Republic of)	40,887	46,634	57,254	66,724	79,677	95,545	112,691	29,141	49,001	87,542	13,462	42,772	81,083	16,303	44,653	76,85
Chinese Taipei	11,351	11,845	13,023	14,296	15,532	16,835	18,588	20,171	21,966	22,929	25,061	26,868	27,954	29,083	30,214	30,887
France	43,282	45,084	46,372	45,574	46,294	46,094	47,207	47,725	48,707	50,756	50,957	52,388	53,405	53,953	54,275	54,500
Germany	70,203	71,212	72,103	72,811	72,589	73,155	76,911	79,105	84,890	84,110	87,131	93,048	95,931	94,818	98,388	101,68
Italy	20,268	21,436	22,310	21,873	22,034	22,116	23,419	24,764	25,174	24,971	25,431	25,300	25,827	26,116	27,480	26,809
Japan	122,201	25,491	27,421	30,621	32,911	41,871	48,291	53,561	51,771	39,001	40,601	45,261	45,811	53,631	58,171	54,68
Korea	21,291	23,896	24,934	26,543	29,986	32,316	36,635	40,952	43,839	46,549	52,173	58,427	64,268	68,149	72,807	73,720
OECD - Total	773,277	798,418	802,768	820,788	836,938	873,009	16,899	61,629	99,239	86,981	1,001,	1,037,	1,052,	1,081,	1,117,	1,143,
Russia	19,202	22,623	25,097	27,753	26,629	26,276	28,551	32,234	31,745	35,078	33,094	33,298	35,252	36,047	36,803	36,725
Turkey	3,987	4,219	4,375	4,229	4,960	6,130	6,429	8,379	8,464	9,421	10,089	11,223	12,236	13,052	14,440	15,692
United Kingdom	31,421	32,131	33,060	33,410	33,189	34,616	35,986	37,804	37,714	37,467	37,609	38,291	37,196	39,027	40,688	42,115
United States	333,143	38,683	33,153	42,933	47,143	61,063	77,203	95,494	15,344	11,364	10,094	21,094	20,494	33,244	45,854	62,76

Kaynak: https://data.oecd.org/rd/gross-domestic-spending-on-r-d.htm Erişim Tarihi(12.12.2017).

3. SONUÇ

Ülkenin kendi iç dinamiklerini inceleyen ve iktisadi büyüme sürecinde inovasyonun etkisine değinen ilk iktisatçı Schumpeter'dir. Schumpeter inovasyonun temelinde girişimciliğin yattığını dolayısıyla girişimcilerin teşvik edilmesini önermiştir. Schumpeter'in fikirleri daha sonraları içsel büyüme teorileri çerçevesinde Romer, Grossman, Helpman, Aghion ve Howitt başta olmak üzere pek çok iktisatçıya esin kaynağı olmuş ve pek çok teorinin geliştirilmesini sağlamıştır. İnovasyon ve ekonomik büyüme (kalkınma) arasındaki ilişkiyi araştıran bu çalışmadan elde edilen bulguları şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Türkiye'nin toplam Ar-Ge harcamaları 2000'li yıllardan itibaren sürekli bir artış eğilimi sergileyerek 25 milyar TL seviyesine ulaşmıştır.

- Yükseköğretim, kamu ve özel sektörün Ar-Ge harcamaları sürekli bir artış trendi yakalamasının yanı sıra özel sektör Ar-Ge harcamalarının son dönemde diğer iki sektörün üzerinde bir performans yakaladığı söylenebilir.
- Dünyada Ar-Ge ye en çok bütçe ayıran firmalar China Petroleum ve Chemical Corporation (Çin), Toyota Motor Corporation (Japonya) ve Royal Dutch Shell (Hollanda) gelmektedir. Bu durum Çin ve Hollanda'nın Ar-Ge ye verdiği önemi firma bazında göstermesi bakımından önemlidir.
- Sırasıyla ABD, Çin, Japonya, Almanya ve Güney Kore Ar-Ge yatırımlarına en fazla bütçe ayıran ülkeler olmuştur.

Günümüzde ABD, Çin, Japonya, Almanya ve Güney Kore olmak üzere pek çok gelişmiş ekonomi ekonomik gelişmişliklerinin önemli bir parçasını inovasyon konusunda sergiledikleri performansa borçludur. Türkiye de özellikle 2000'li yılların ortalarından itibaren inovasyon odaklı yaklaşımı ekonomisinde uygulamaya koymuş ülkeler arasında kendisini hissettirmektedir. Türkiye ekonomisinin gerek büyüme göstergelerinde gerekse kalkınma göstergelerinde daha ileriye gitmesi düşünülüyorsa Ar-Ge odaklı teşviklerin giderek artan oranda uygulanması gerekmektedir. Ayrıca, Ar-Ge odaklı yükseköğretim ve endüstriyel projelere öncelik verilmesi bu konuda atılabilecek bir başka adımdır. Ar-Ge ve inovasyona önem vermesi Türkiye'nin gelişmiş ülkeler arası rekabet gücünü korumasında ve ülkeler arası üstünlüğünü ortaya koymak amacıyla iyi bir gösterge olacaktır. Ülkeler arası rekabete ayak uydurmak için yeni ürün ve üretimlerin, yeni teknolojik gelişmelerin ve hizmetlerin stratejisini yenilemesi gerekir. Kısacası inovasyon ve Ar-Ge çalışmalarına yapılan her yatırım ülkelerin gelişmişlik düzeyini, refah seviyesini arttırmakta ve diğer dünya ülkeleri arasında iyi bir devlet politikası sergilemesine yol açmaktadır.

KAYNAKÇA

Akbey, F. (2014) "Ar-Ge, İnovasyon ve Kalkınma İlişkisine Yönelik Bir Literatür Taraması: Kuramsal Özet", Maliye Dergisi, 166: 1-16.

Atamtürk, B. (2007), "Büyüme Teorileri ve IMF Politikaları", Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, Sayı 1, Cilt XXII, ss.89-103.

Ateş, S.(1998), "Yeni içsel Büyüme Teorileri ve Türkiye Ekonomisinin Büyüme Dinamiklerinin Analizi", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Aydoğuş, O., Türkcan, B., Çalışkan, E. T., Kopurlu, B. S., (2009),"Kriz Teorileri: Kondratieff, Schumpeter ve Wallerstein", Ege University Working Papers in Economics, No: 09/01.

Bakan, İ., Doğan, İ.F. ve Kıllı, M. (2013), "Ar-Ge Faaliyetlerinde İnsan Kaynaklarının Önemi", Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 36, ss.1-15.

Ercan, N.Y. (2002), "İçsel Büyüme Teorisi: Genel Bir Bakış", Planlama Dergisi, Özel Sayı, DPT'nin Kuruluşunun 42. Yılı, ss.129-138.

Erdoğan, S. , ve Canbay, Ş. (2016), "İktisadi Büyüme ve Araştırma & Geliştirme (Ar-Ge) Harcamaları İlişkisi Üzerine Teorik Bir İnceleme", Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 2 ss.29-44.

Işık, N. ve Kılınç, E.C. (2012), "İnovasyon Sistemi Yaklaşımı Ve İnovasyon'un Coğrafyası: Türkiye Örneği" , Bilgi Ekonomisi Ve Yönetimi Dergisi, Cilt: VII, Sayı 1,ss:169-198.

Işık, N. ve Kılınç, E.C. (2012), "İnovasyon-Güdümlü Kalkınma: Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye Üzerine Bir İnceleme" , Girişimcilik ve İnovasyon Yönetimi Dergisi, Cilt: 1, Sayı:1, ss31-68.

Oğuztürk B.S. (2003), "Yenilik Kavramı ve Teorik Temelleri", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 8, Sayı 2, ss.253-273.

Özel, H. A. (2012),"Ekonomik Büyümenin Teorik Temelleri" ,Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 2, Sayı 1, ss.63-72.

Özer, M. ve Çiftçi N. (2009),"Ar-Ge Tabanlı İçsel Büyüme Modelleri Ve Ar-Ge Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Oecd Ülkeleri Panel Veri Analizi", Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Sayı: 16, ss:219-240.

Özlem Ü. ve Özlem D. (2017)," Seçilmiş OECD Ülkelerinde Ar-Ge Harcamalarının Büyüme Üzerine Etkileri", Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Birimler Fakültesi Dergisi, Cilt:10 ,Sayı: 4, ss.105-130.

Seçilmiş, N. ve Ünal, T.(2013), "Ar-Ge Göstergeleri Açısından Türkiye ve Gelişmiş Ülkelerle Kıyaslanması", İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 1, ss. 12-25.

http://www.tuik.gov.tr , (Erişim Tarihi: 5.12.20170)

https://www.strategyand.pwc.com/innovation1000 , (Erişim Tarihi:11.12.2017)

https://data.oecd.org/rd/gross-domestic-spending-on-r-d.htm (Erişim Tarihi:12.12.2017)

Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi Üzerine Teorik Bir Değerlendirme[1]

Prof. Dr. Murat ÇETİN[2] **Uğur DÜBÜŞ[3]**

[2]Namık Kemal Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, mcetin@nku.edu.tr

[3]Namık Kemal Üniversitesi, SBE, ugurdubus@hotmail.com

Özet: Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ele alan teorik yaklaşımlar arasında; Pecock-Wiseman Yaklaşımı, Meltzer ve Richard Sosyal Seçim Teorisi, Dengesiz Büyüme Modeli, Musgrave Kalkınma Aşamaları Tezi, Armey Eğrisi Hipotezi, Barro Modeli yer almaktadır. Pecock-Wiseman kamu harcamalarının artış nedenlerini incelemiş bu konuda önemli analizler yapmışlardır. Meltzer-Richard bir sosyal seçim teorisi geliştirmiş, bireylerin tercihlerinin kamu ekonomisinin büyüklüğünü belirlediğini ifade etmişlerdir. Baumol nispi fiyat etkisi yardımıyla bir dengesiz büyüme mıodeli oluşturmuştur. Musgrave ise kalkınma aşamaları tezi ile önemli bir kalkınma yaklaşımı sunmuştur. Armey tarafından geliştirilen Armey Eğrisi Hipotezi ise kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında bir ters-U şeklinde ilişkinin olduğunu ortaya koymuştur. Barro verimli kamu harcamalarının özel sektörün gelişimini pozitif etkilediğini belirlemiştir. Bunların yanısıra kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini dolaylı olarak ele alan Bürokrasinin Ekonomik Teorisi, Olson Hipotezi ve Leviathan Modeli gibi yaklaşımlar da söz konusudur. Bu çalışmada bu yaklaşımların temel argümanları ele alınacak, ekonomik büyümenin sağlanmasında geliştirdikleri fikirler politika yapıcıları için önemli eğilimler sunabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kamu Harcamaları, Ekonomik Büyüme, Teorik Yaklaşımlar

GİRİŞ

Kamu harcamaları, ekonomik büyümenin sağlanmasında temel sürükleyici faktörlerden birisi olarak kabul edilmektedir. Nitekim Wagner Kanunu, Keynesyen Yaklaşım, Pecock-Wiseman Yaklaşımı, Meltzer-Richard Sosyal Seçim Teorisi, Dengesiz Büyüme Modeli, Musgra ve Kalkınma Aşamaları Tezi, Armey Eğrisi ve Barro Modeli bu konuda ortaya atılmış temel yaklaşımlar olarak görülmektedir.

Bu çalışmanın temel amacı, kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi farklı teorik yaklaşımlar çerçevesinde değerlendirmektir. Böylece kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki teorik değerlendirmelere yer verilebileceği gibi farklı teorik değerlendirmeler ışığında bir karşılaştırma yapma fırsatı da sunulabilecektir.

Çalışma başlıca dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kamu harcamaları ve ekonomik büyüme olgularının önemine değinilmektedir. İkinci bölümde ekonomik büyüme teorilerinin genel bir çerçevesi çizilmektedir. Üçüncü bölümde ise kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi açıklayan temel hipotezler teoriler ışığında incelenmektedir. Genel bir değerlendirme ile çalışma son bulmaktadır.

1. Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Olgularının Önemi

Toplumsal düzeni, adaleti, iç ve dış güvenliği sağlayabilmek amacı taşıyan insanlar "devlet" denen bir kuruma ihtiyaç duymuşlardır. Bu kurum, tarihsel süreçte, ülke ve toplum çıkarlarının içe ve dışa karşı korunması, ülkenin hukuk sisteminin ve adaletin korunması gibi, önemli görevleri üstlenmiştir. Devlet kurumunun görevlerindeki bu artış ise beraberinde kamu harcamalarının artışını zorunlu kılmıştır (Özmen, 2010: 5).

Özel sektörden farklı olarak karlılık amacı taşımayan kamu sektörü, özel sektörün sahip olduğu mikro ve makro piyasa başarısızlıkları ve kaynak dağılımında adaletsizlik özelliklerini telafi edebilmek adına piyasa etkinliği, adalet ve makro ekonomik istikrarı gerçekleştirmeyi hedefler. Bu hedefleri gerçekleştirebilmek

1 Bu bildiri, Namık Kemal Üniversitesi, SBE, Maliye Anabilim Dalında 2017 yılında hazırlanan "Wagner ve Keynes Hipotezlerinin Test Edilmesi: Türkiye Örneği" isimli tez çalışmasından türetilmiştir.

için vergisel, kamusal önlemlere, para ve maliye politikalarına başvurur. Tarihsel süreçte devlete yüklenen görevler ve kamu sektörünün ekonomik etkinliği sağlayabilmek amacıyla gerçekleştirdiği bu faaliyetler kamu harcamalarının çeşitlenmesine ve büyümesine neden olmuştur (Bulut, 2001: 8-9).

Kamu harcamaları, genel olarak ekonomilerde yaşanan geçici duraklamalar dışında sürekli bir artış eğilimine sahiptir (Celepcioğlu, 2011: 26). Kamu harcamalarının temel artış nedenleri arasında; iktisadi nedenler, devlet anlayışındaki gelişmeler, savaş ve savunma harcamaları, teknolojik gelişmeler ve nüfus artışı gelmektedir.

Klasik görüşün aksine devlete yüklenen fonksiyonların zamanla artması, konjonktürel dalgalanmaların "görünmez el" mekanizması ile çözülemeyeceğine inanılması ve devletin iktisadi hayata müdahale etmesi amacıyla önlemler alması gereği kamu harcamalarını artırmıştır. Devletin, özel sektör yatırımlarındaki eksikliği giderebilmesi için telafi edici maliye politikası ile yatırımlar yapması, durgunluk dönemlerinde genişletici maliye politikası izleyerek harcamalarını artırması kamu harcamalarının hem miktar hem de nitelik olarak gerçekten artmasına neden olmuştur (Kalanderoğlu, 2007: 33).

Zaman içerisinde devlet anlayışında meydana gelen değişmeler, devletin üstlendiği rolün artması, beraberinde kamu hizmetlerini çeşitlendirerek kamu harcamalarının artması ile sonuçlanmıştır (Celepcioğlu, 2011: 27). Sosyal refah devleti anlayışının Klasik devlet anlayışının yerini almasıyla devlet, iktisadi ve sosyal hayatta etkili olup artan refahı toplumun tüm kesimlerine yayabilmek için her geçen yıl kamu gelirlerini ve kamu harcamalarını artırma gereği duymuştur (Pehlivan, 2013: 70).

Devletin, ülkenin jeopolitik konumuna bağlı olarak alacağı savunma tedbirleri kamu harcamaları artışında önemli bir etki yaratmaktadır. Savunma araç ve gereçlerinin, silahların teknolojik gelişimle birlikte sürekli yenilenmesi gerekliliği, maliyetlerinin yüksekliği, devlet bütçelerinin savunma harcamaları nedeniyle artmasına neden olmuştur (Telek, 2013: 17). Ayrıca savaş sonrası ülkedeki tahribatı giderebilmek amacıyla imar faaliyetlerinin artması ve günümüzde ülkelerin her an savaş çıkacakmış gibi savaş hazırlığı içinde olmaları savunma teknolojilerini yenilemelerini gerektirmekte ve bu harcamalar kamu harcamalarının gerçek artışına sebep olmaktadır (Kaya, 2006: 34).

Tüm dünyaya kısa zamanda yayılabilen teknolojik gelişmeler, yeni teknolojiyi ülkeye getirme yönünde bir baskı oluşturup teknik gelişmelerden yararlanmak isteyen bireyler sayesinde ülkeye kazandırılmaktadır (Ünen, 2015: 13). Teknolojik gelişmelerin takibi ve yeni teknolojilerin kullanılmasının yaygınlaşması kamu harcamalarının artmasına yol açmaktadır (Pehlivan, 2013: 72). Otomotiv teknolojisinin gelişmesi devlete bölünmüş yollar, otoyollar inşa etme görevini, uçak teknolojisinin gelişmesi yeni havalimanları gereksinimini, sağlık alanındaki gelişmeler yeni tıbbi cihaz teknolojisine olan gereksinmeyi arttırmış ve kamu harcamaları dolayısıyla artmıştır.

Günümüzde gelişmekte olan birçok ülkenin en önemli sorunlarının başında hızlı nüfus artışının yol açtığı ekonomik ve sosyal problemler gelmektedir. Bu ülkelerde genç nüfus yoğunluğunun yüksekliği sosyal hizmetlere olan talebi hızla artırmaktadır. Bir ülkede nüfusun çoğalması devletin artan nüfusun toplumsal ihtiyaçlarını karşılayabilmek için daha fazla kamusal hizmet üretmesine ve eğitim, sağlık, gıda, barınma gibi ihtiyaçları karşılamak için daha fazla kamu harcaması yapmasına neden olacaktır (Şener, 2006: 36).

Ekonomik büyüme olgusu ise bir ülkenin uzun dönemde sahip olduğu kıt kaynakların miktarını, nüfus artışı ile birlikte niteliksiz işgücü miktarındaki artış, yeni yatırımlar vasıtası ile sermaye stokundaki artış ve yeni rezervler aracılığı ile doğal kaynak veya hammadde miktarının artış vasıtası ile artırması veya üretim faktörlerinin kalitelerini iyileştirmesi veya üretim teknolojisini ve kurumsal çerçeveyi değiştirerek daha yüksek üretim düzeylerine yükselmesi diğer bir ifade ile Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH)'nın artışı "ekonomik büyüme" olarak ifade edilir(Berber, 2011:2-3).

Üretim olanakları eğrisinin dışarıya veya uzun dönem toplam arz eğrisinin sağa doğru kaymasına yol açan üretim faktörlerinin verimliliklerini artırıcı eğitimler, teknoloji politikaları ve fiziki sermaye stoku artışına yol açan alt yapı yatırımları, ülkelerin iktisadi büyüme kuramlarının konusunu oluşturur (Özmen, 2010: 78).

Büyüme ekonomisi, üretimdeki artışların niteliksel yönü ile ilgilenmeyip yalnızca niceliksel yönü ile ilgilenmektedir. Sanayi devriminden sonra büyüme kavramı üretim artışı ve ortaya çıkardığı etkilerin toplum refahına ne ölçüde katkı sağladığı perspektifinden de sorgulanmaya başlanmış, "iyi büyüme" ve "kötü büyüme" ayrımları yapılmaya başlanmıştır (Berber, 2011: 6).

2. Ekonomik Büyüme Teorilerine Genel Bir Bakış

Ülkelerin ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel yapıları farklılık gösterdiği için ekonomik büyümeyi belirleyen etkenler de ülkeden ülkeye farklılaşmaktadır. Büyümenin belirleyicileri; büyümenin temel belirleyicileri ve büyümenin politik ve kurumsal belirleyicileri olmak üzere iki farklı ayrıma tabi tutulabilir.

Temel belirleyiciler arasında eğitim, inovasyon ve deregülasyon, yatırım, işgücü, sermaye ve doğal kaynaklar yer alırken politik ve kurumsal belirleyicileri arasında ise enflasyon, maliye politikası, uluslararası ticaret ve finansal sistem sayılmaktadır.

Büyüme teorileri arasında yer alan Sosyalist Büyüme Teorisinin oluşumunda en büyük paya sahip olan Karl Marx'ın, Proudhon'un Sefaletin Felsefesi adlı eserine karşıt Felsefenin Sefaleti (1847) eserini yazması iktisadi alandaki yazılarının ilkidir. Bu eserini 1848 yılında Engels ile yazdığı "Komünist Manifestosu" adlı eseri izlemiş ve bu eserinde kapitalizmin sonunda çökeceğini ileri sürmüştür. Marx, bundan sonraki çalışmalarını Smith ve Ricardo ile politik iktisat alanına çevirmiştir. Bu alandaki en önemli eseri ise, Das Kapital'dir. Marx'a göre, kapitalizm sistemi belirli bir gelişme gösterdikten sonra sistem kendi içindeki çekişmeler nedeniyle işsizlerin sayısı ve işçi sınıfının sefaleti artacak, sonunda işçi sınıfı kapitalist sınıfın çıkarlarını koruyan devlet mekanizmasını ihtilal yoluyla devirecektir. İşçi sınıfının proleter diktatoryası altında geçireceği belirli bir sosyalist evreden sonra, herkesin kabiliyetine göre üretime katılması, ihtiyaçlarına göre ise tüketimden pay alması ile komünizme ulaşılacaktır (Celepcioğlu, 2011: 61-62).

Harrod-Domar Modeli olarak bilinen ekonomik büyüme modeli ise gelişmiş ülke ekonomilerine dayalı temel değişkenleri yatırım ve tasarruf olan büyüme modelidir. Harrod ve Domar öncelikle gelişmiş kapitalist ekonomileri baz almış ve bu ekonomilerde büyümeyi hızlandırmak amacıyla gerekli analizleri yapmışlardır. Harrod'a göre ekonomik büyüme süreci, cari büyüme oranının tatmin eden büyüme oranına eşit olduğu durumda gerçekleşmektedir. Büyüme sürecinin istikrarsız olduğunu düşünen Harrod, denge büyüme oranından sapmaların uzun vadeli enflasyonu veya uzun vadeli durgunluğu ortaya çıkaracağını ifade etmiştir (Diler, 2011: 47).

Solow büyüme modeli, Robert Solow tarafından 1950'li yılların ortasında geliştirilmiş tasarruf, sermaye birikimi ve ekonomik büyüme arasındaki değer ilişkileri temel alan bir modeldir (Paya, 2013: 498). Bu modelde, bir ekonomide sermaye stokundaki büyüme, işgücündeki büyüme ve teknolojideki gelişmenin birbirleri ile nasıl bir etkileşim içerisinde oldukları ve bir mal ve hizmet üretiminin toplamını nasıl etkiledikleri analiz edilmektedir (Mankiw, 2010: 215).

Ülkelerin kişi başına gelir büyüme oranı, kişi başına gelirinin başlangıç düzeyi ile ters orantılıdır. Eğer ülkeler arasında yapısal açıdan ve teknolojik düzey anlamında benzerlikler varsa fakir ülkeler zengin ülkelerden daha hızlı büyüme eğiliminde olacaklardır. Bu nedenle de ülkeler arasında, kişi basına gelir düzeyleri açısından bir yakınsama söz konusu olabilecektir (Telek, 2013: 39).

İçsel büyüme teorileri, büyümeyi ekonominin dışındaki etkenler ile ilişkilendiren neo-klasik büyüme teorisinden ayrılarak, ekonominin kendi dinamiklerinin bir takım faktörler ile etkileşerek içsel olarak büyümeyi gerçekleştireceği temeline dayanmaktadır. İçsel büyüme modelleri büyümenin itici gücü olarak tanımlanan faktörlere göre üç gruba ayrılır. Bunlar; beşeri sermayeyi dikkate alanlar, teknolojik gelişmeyi dikkate alan ve kamu sektörünü dikkate alan modeller (Ercan, 2002: 130-131).

Yeni büyüme modellerinde içsel (kendi kendini besleyen) büyüme süreçleri ise Şekil 1'de gösterildiği gibidir. Diğer firmaların yaratılacak teknolojik dışsallıklardan bedava yararlanabileceklerini gören firmaların bilgi üretme sürecine gönüllü olmamaları neticesinde piyasada aksaklıklar ortaya çıkmakta, taşmalar ölçeğe göre artan getiri koşullarını doğurmakta. Ayrıca bilgi üretiminin teşviki ve gönülsüzlüğün kaldırılması için gereken teknoloji ve eğitim politikalarının kapsamı açısından içsel büyüme teorilerinin

gelişimine katkı sağlamaktadır (Kibritçioğlu, 1998: 13-14). Şekil 1, içsel büyümenin belirleyicilerini toplu bir şekilde vermektedir.

Şekil 1: İçsel Büyümenin Belirleyicileri

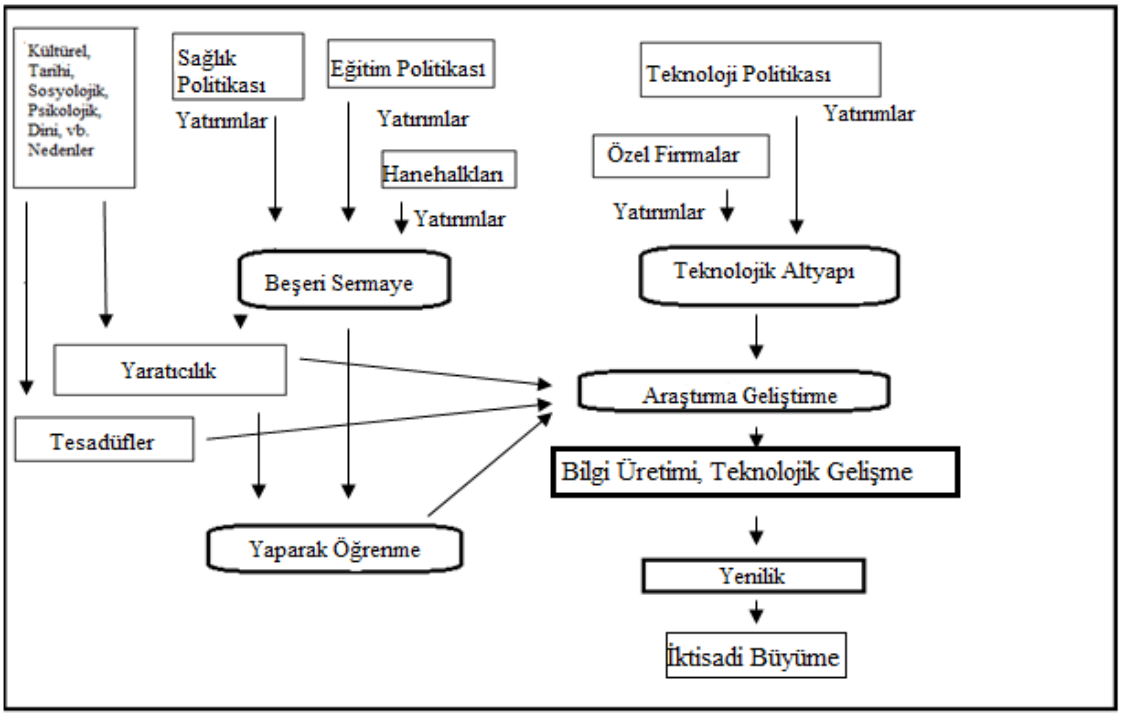

Kaynak: (Kibritçioğlu, 1998: 14).

3. Kamu Harcamaları-Ekonomik Büyüme İlişkisi Üzerine Temel Hipotezler

Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ele alan teorik yaklaşımlar arasında; Wagner Kanunu, Keynesyen Yaklaşım, Pecock-Wiseman Yaklaşımı, Meltzer-Richard Sosyal Seçim Teorisi, Dengesiz Büyüme Modeli, Musgra ve Kalkınma Aşamaları Tezi, Armey Eğrisi, Barro Modeli temel yaklaşımlar yer almaktadır.

3.1. Wagner Kanunu

1929 Büyük Ekonomi Buhranından sonra kamunun ekonomi içerisindeki ağırlığı artmaya başlamış verimlilik ve etkinlik kavramları tartışılmaya başlanmıştır. Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkilerin analiz edildiği bu dönemde ekonomide kamunun etkinliğindeki artışın iktisadi büyüme hızını yavaşlatacağı ve verimliliği azaltacağı görüşü savunulmakla birlikte aksine, ekonomi için kamu kesiminin varlığının önemli olduğu da savunulmuştur. Adolph Wagner, bu hususta kamu harcamalarındaki artış hızının milli gelirdeki artış hızından daha yüksek olduğunu ve iktisadi büyümeden kamu harcamalarına doğru bir nedensellik olduğunu ifade etmiştir. Bu hipotez literatüre "Wagner Kanunu" olarak geçmiştir (Tuna, 2013: 54).

Wagner Kanunu çerçevesinde kamu sektörünün genişlemesi üç temel nedenle açıklanmaktadır (Balcı, 2010: 5):

- Sanayileşme ve modernleşme özel kesim faaliyetlerinin kamu kesimi tarafından ikamesine neden olmaktadır.
- Gelirin reel olarak artışı kültürel ve refah harcamalarına olan talebi görece artırmaktadır.

- ❖ Ekonomik kalkınma ve teknolojik değişmeler neticesinde, hükümetler ekonomik etkinliği artırmak amacıyla doğal tekelleri devralma gereği duymaktadır.

Wagner Kanunu'na göre devlet faaliyetlerinin en temel artma nedeni sanayileşmedir. Şekil 2'de Wagner Kanunu'nun ekonomik ve sosyal değişiminin doğrudan etkileri ve söz konusu değişimin devlette yarattığı etkiler şematize edilmiştir. Şekil 2'de görüldüğü üzere sanayileşme ile birlikte ekonomik ve sosyal değişim gerekliliği kamu hizmetlerinde artışa neden olmuştur. Ekonomik ilişkilerin karmaşıklığını çözmek üzere devletin ekonomiyi güçlendirebilmek adına açık piyasa işlemleri, zorunlu karşılık oranları ve faiz oranları gibi para politikası araçları ile ekonomiye müdahale ettiği görülmekte ve bununla birlikte devletten ekonomik işlemlerde hukuki temellerin atılması ve kurumların adil uygulamalara sahip olması için iyileştirilmesi beklenmektedir. Wagner Kanunu'na göre ayrıca gelir elastik mallara olan talep artışı, gelirin yeniden dağılımı talebindeki artış ve artan oranlı vergi artışları, sanayileşme sonucu ekonomik ve sosyal değişimin yarattığı etkiler arasındadır ve bu etkiler devlette eğitim, sosyal hizmetler ve transferler, kamu girişimleri ve vergi dışı gelirler gibi etkiler yaratmaktadır (Hızarcı, 2007: 12-14).

Şekil 2: Wagner Kanununun Gösterimi

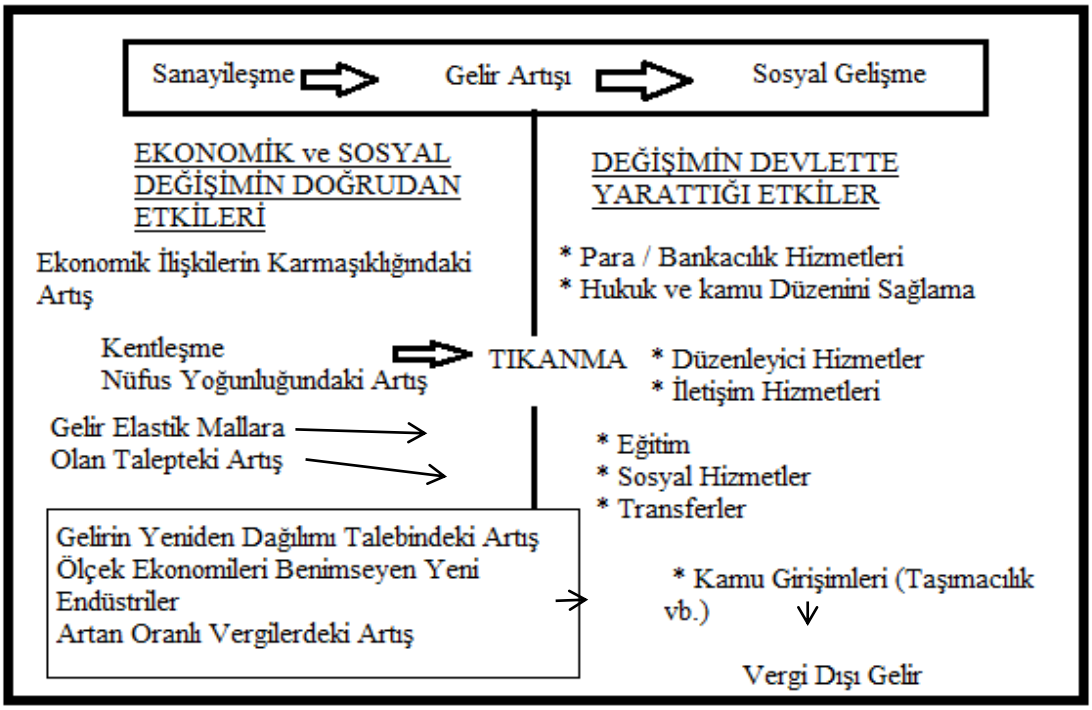

Kaynak: (Hızarcı, 2007:13)

3.2. Keynesyen Yaklaşım

1929 Büyük Ekonomi Buhranı Klasik Okul'un yeniden gözden geçirilmesine neden olmuş ve bu dönemde krizden çıkabilmek için Klasik Okul'un çözüm olamayacağı fikri ön plana çıkmıştır. Bu dönemde Klasik Okul'un aksine "görünmez el" mekanizmasının geçersiz olduğunu savunan ve yerine devlet müdahalesini öngören Keynesyen görüş popüler hale gelmiştir. Keynes devlete harcanmayan geliri harcayarak kamu harcamalarını artırma ve çarpan mekanizması ile milli geliri daha fazla artırarak ekonomik büyümeyi gerçekleştirme, ekonomiyi likidite tuzağından kurtarma ve etkin politikayı seçme gibi dört önemli görev yüklemiştir (Bilgili, 2014: 119).

Keynes ekonomik büyümenin artırılabilmesi için kamu harcamalarının arttırılması gerektiğini, Klasik görüşün aksine ekonominin lokomotifinin arz değil talep olduğunu belirterek kamu harcamaları arttıkça toplam talebin artacağını ve toplam talep arttıkça da ekonomik büyümenin kamu harcamalarını kullanarak gerçekleşeceğini vurgulamıştır. Keynes'e göre kamu harcamaları, hem iktisadi büyümeyi

pozitif etkiler hem de kısa dönemde konjonktürel dalgalanmaları hafifletecek bir politik araç olarak kullanılabilir. Dolayısıyla kamu harcamaları artışı ekonomik büyümeyi artırır (Gül ve Yavuz, 2011: 75).

Keynesyen görüşte kamu harcamaları otonom dışsal bir değişken olup maliye politikası aracı olarak özellikle konjontürel daralma dönemlerinde kullanılmadır. Ayrıca fiyat ve ücretlerin katı olduğunu ve bu nedenle ortaya çıkabilecek talep yetersizliğinin işsizlik ve durgunluk yaratabileceğini ve bu nedenle kamu harcamalarından ekonomik büyümeye doğru nedensellik ilişkisi olduğunu belirtmiştir (Ağayev, 2012: 21).

3.3. Peacock-Wiseman Yaklaşımı: Sıçrama Tezi

Peacock ve Wiseman, on dokuzuncu yüzyılın sonları ile yirminci yüzyılın ilk yarısını kapsayan dönemde kamu harcamalarının artış nedenlerini incelemiş ve Wagner Kanunu çerçevesinde yaptıkları değerlendirmede kamu harcamalarındaki artışın var olduğunu, ancak yıllar itibariyle bu artışının süreklilik arz etmediğini özellikle savaşa hazırlık ve savaş yıllarında sıçrayarak arttığını savunmuştur. Literatürde "sıçrama tezi" olarak nitelendirilen bu görüşe göre olağanüstü şartlar ortadan kalktığında halk yüksek düzeyde vergi ödemeye devam eder ve olağanüstü şartlar ortadan kalmasına rağmen harcamalar eski seviyesine düşmez (Pehlivan, 2013: 68).

Şekil 3: Kamu Harcamalarının Sıçrama Tezi

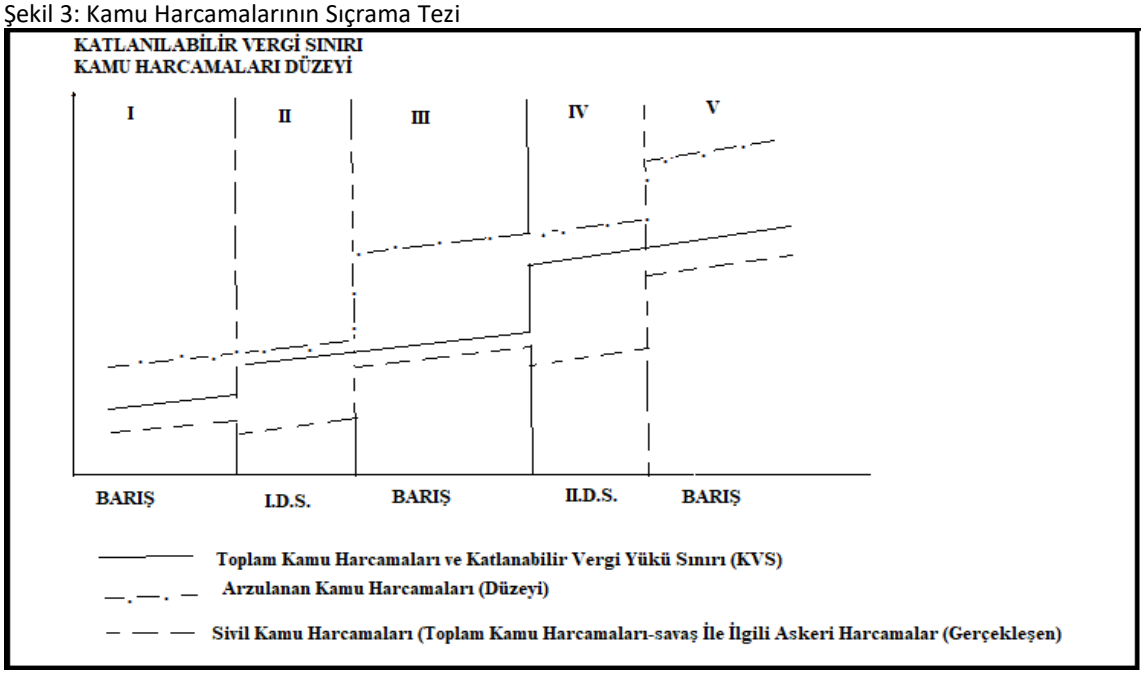

Kaynak: (Akbulut, 1993: 248)

Şekil 3'de Peacock ve Wiseman'ın İngiltere'de kamu harcamalarının artış nedenlerine ilişkin analizleri değerlendirilmiştir (Akbulut, 1993: 247-249).

1. Mükellefler kamu harcamalarının artışını istemelerine rağmen vergi ödeme konusunda isteksizdirler (I. III. ve V. bölgeler).
2. Mükelleflerin katlanabileceği maksimum vergi yükü kamu harcamalarının gerçekleşen seviyesine özdeştir (Kesiksiz kalın çizgili eğri).
3. Kamu harcamaları savaş veya ekonomik kriz gibi olağanüstü durumlarda yükselirken bununla birlikte katlanılan vergi sınırı da yükselecek ve kamu harcamalarının gerçekleşme düzeyi kamu harcamalarının istenilen düzeyine yaklaşacaktır (II. ve IV. bölgeler).
4. Kamu harcamalarının düzeyi olağanüstü durumun ortadan kalkması ile bir miktar azalmış olsa bile olağanüstü dönem öncesine düşmeyecek ve daha yüksek bir seviyede yerleşik kalacaktır.

5. Katlanılabilir vergi sınırı savaş sonrası dönemde düşmeyip, askeri harcamalardaki azalma devletin sivil harcamalarının artışı ile sonuçlanacaktır (Kesikli çizgi ile gösterilen eğri).
6. Savaşlar, kamu hizmetlerinin görülmesi açısından iki etki yaratacaktır. İlk etki, halkın kamu hizmetlerinin sunumu konusunda eksiklikleri ve aksaklıkları fark etmeleri iken ikinci etki ise, artan vergi oranları karşısında halkın savaş sonrasında taleplerini artırma eğilimleridir. Söz konusu bu iki etki ile halk, savaş sonrası yükselen vergi oranları karşısında kendilerine yönelik kamu hizmetlerinin artışını talep edeceklerdir ve istenen harcama düzeyi ile katlanılabilir vergi yükü arasındaki açık büyümeye başlayacaktır (Çizgi ve nokta ile gösterilen alan).

3.4. Meltzer-Richard Sosyal Seçim Teorisi

Allan H. Meltzer ve Scott F. Richard, refahını maksimize etmeye çalışan birey tercihlerinin hükümetin büyüklüğünü belirlediğini ifade etmişlerdir. Bu yaklaşıma göre bütçe reel ve dengededir ve seçmenler kamu büyüklüğü hakkında tam bilgiye sahiptir. Söz konusu seçmen, oy kullanan vatandaşlar arasında orta gelirli ve başkan olarak nitelendirilen her iki tarafın eşit oya sahip olması durumunda sonucu belirleyecek olan kişidir. Seçmenlerin geliri, başkan olarak ifade edilen seçmenlerin gelirinden düşükse daha fazla vergi ve daha fazla gelirin yeniden dağılımını savunan adaylara oy verecekler, aksi durumda ise seçmenlerin geliri, başkan olarak ifade edilen seçmenlerin gelirinden yüksek ise daha düşük vergi ve dolayısıyla daha az yeniden gelir dağılımını savunan adaylara oy vereceklerdir. Oy belirleme gücüne sahip olan seçmenler vergiden pay almak isteyecektir. Gelir arttığında vergiler artarken, gelir azaldığında vergiler düşecektir. Ekonomik büyüme ile birlikte kamu gelirleri ve dolayısıyla kamu harcamaları artacaktır (Balcı, 2010: 9).

3.5. Dengesiz Büyüme Modeli

W.J. Baumol, kamu kesiminin önemli ölçüde emek yoğun üretim yapması ve bu durumun emek verimliliğini düşürmesinin kamusal faaliyetlerin birim maliyetlerini artıracağını ve beraberinde kamu harcamalarının artacağını savunmuştur (Akkaya, 2016: 18).

Baumol ekonomide teknolojik gelişmelerden faydalanan, sermaye yoğun üretimde bulunan ilerici ve verimli özel sektör ve emek yoğun üretimde bulunan ilerici olmayan kamu sektörü olmak üzere iki sektörlü bir model geliştirmiştir. Baumol'a göre kamu sektöründe üretim maliyetleri teknolojik yetersizlikten dolayı artacak ve kamu dengesiz büyürken ekonomik büyüme yavaşlayacaktır. Baumol bu tezini üç varsayıma dayandırmaktadır:

- Emek gücü sabittir ve emek dışı maliyetler dikkate alınmaz.
- Emek mobilitesi nedeniyle ücretler iki sektörde de kısa dönemde birlikte artar, kısalır ve uzun dönemde eşitlenir.
- Ücret, ilerici sektör olan özel sektörde kişi/saat başına verimlilik artışına eşit bir şekilde artar.

3.6. Musgrave / Kalkınma Aşamaları Tezi

Musgrave modeline göre kamu harcamaları, toplumun talep eğilimine odaklanmıştır ve kamu harcamalarının belirleyici unsurları kalkınmanın aşamalarına göre farklılaşmaktadır. Kalkınmanın başlangıç aşamasında alt yapı başta olmak üzere sermaye harcamaları yoğunlukta iken kalkış sonrası ise bu eğilim ortadan kalkar (Durmuş, 2006: 261-262).

Ayrıca bu yaklaşıma göre, iktisadi faktörler dışında nüfus artışı da kamusal hizmet talebini artırarak kamu harcamaları artışını tetikler. Gelirin talep esnekliği birden büyük ise vergi fiyatı düşer. Ölçek büyüklüğü optimale ulaşıncaya kadar nüfus artışı kamu harcamalarını artırmazken, ölçek büyüklüğü optimale ulaştıktan sonra kamu harcamaları nüfus artışından daha hızlı artar (Şener, 2006: 33).

3.7. Armey Eğrisi Yaklaşımı

Richard Armey tarafından 1995 yılında ortaya atılan ve azalan faktör getirileri kanununa dayanan "Armey Eğrisi" yaklaşımına göre kamu harcamaları arttıkça GSYİH belirli bir noktaya kadar artar (pozitif ilişki), fakat GSYİH maksimum düzeye ulaştıktan sonra ise kamu harcamaları arttıkça GSYİH azalmaya başlar (negatif ilişki). Ekonomik büyümenin maksimum olduğu düzeyde kamu harcamalarının marjinal verimliliği özel sektör harcamalarının marjinal verimliliğine eşittir. Bu düzeyden sonra kamu harcamalarının ekonomiye katkısı yoktur. Büyümenin maksimum olduğu düzeyden sonra devlet küçülmelidir (Altunç ve Aydın, 2012: 85).

Şekil 4: Armey Eğrisi

Kaynak: (Altunç ve Aydın, 2012: 86)

Şekil 4'de Armey eğrisi yaklaşımı açıklanmaktadır. G_0 kamunun olmadığı durumda ekonomik büyümenin çok düşük düzeyde olduğunu göstermekte ve teorik olarak bu düzey sıfır kabul edilmektedir. Kamu harcamaları artışı başlangıçta ekonomik büyümeyi artırarak maksimum düzeye ulaşır. Şekil 4 üzerinde bu düzey G* olarak gösterilmiştir. Kamu harcamaları büyümenin maksimum olduğu bu düzeyde P* ile ifade edilmiştir. Kamu harcamaları P* aştığı durumda ekonomik büyüme şekilde görüldüğü üzere azalmaya başlamıştır.

3.8. Barro Modeli

Robert Barro tarafından 1990 yılında savunulan bu görüşe göre kamu harcamaları içsel bir değişkendir ve uzun dönemde ekonomik büyüme kamu harcamalarına bağlıdır. Kamu harcamalarının etkisi verimli olan harcamaların verimli-verimsizliğine bağlı olarak değişkenlik gösterecektir. Verimli kamu harcamaları özel sektöre pozitif dışsallık yaratarak ekonomik büyümeyi olumlu etkilerken, verimsiz kamu harcamaları ise özel sektöre negatif dışsallık yaratarak özel sektör yatırımlarını azaltarak dışlama etkisine sebep olacaktır (Balcı, 2010: 12).

4. Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmada kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki farklı teorik yaklaşımlar çerçevesinde değerlendirilmiştir. Kamu harcamaları-ekonomik büyüme ilişkisi Wagner Kanunu, Keynesyen Yaklaşım, Pecock-Wiseman Yaklaşımı, Meltzer-Richard Sosyal Seçim Teorisi, Dengesiz Büyüme Modeli, Musgra ve Kalkınma Aşamaları Tezi, Armey Eğrisi ve Barro Modeli çerçevesinde incelenmiştir. Her bir teori konuya farklı bir bakış açısı getirmiştir.

Bu çalışmanın en önemli katkısı kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki teorik değerlendirmelere yer vermesi ve farklı teorik değerlendirmeler ışığında bir karşılaştırma yapma fırsatı sunmasıdır. Bir sonraki çalışma bu teori ve hipotezler çerçevesinde Türkiye ekonomisinde ampirik bir analiz yapılması şeklinde dizayn edilebilir. Böylece hem bu teorilerden hangisinin Türkiye ekonomisinde ampirik olarak geçerli olduğu sorusuna yanıt verilebilir hem de uygun politika önerileri çıkarmak mümkün olur.

KAYNAKÇA

AĞAYEV Seymur, (2012), ''Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Eski Sovyetler Birliği Ülkelerinde Wagner Yasası Analizi (1995-2009)'', Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 2, ss: 7-27.

AKBULUT Esin Yalçın, (1993), ''Harcamaların Sıçramalı Artışı Tezi: Askeri Darbelerin Kamu Harcamalarının Artış Trendi Üzerindeki Etkileri'', Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, İstanbul, Sayı: 35, ss: 245-258.

AKKAYA Hasan, (2016), ''Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Ektisi, Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülke Karşılaştırması '', Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

ALTUNÇ Ömer Faruk ve AYDIN Celil, (2012), ''Türkiye'de Kamu Sektörü Büyüklüğü ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Ampirik Analizi '', Ekonomik Yaklaşım Dergisi, Cilt:23, Sayı: 82, ss: 79-98.

BALCI Davut, (2010), ''Adalet Harcamaları ile Ekonomik Gelişmişlik Düzeyi Arasındaki İlişkinin Wagner Kanunu Çerçevesinde İncelenmesi: Türkiye Örneği '' Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

BERBER Metin, (2011), ''İktisadi Büyüme ve Kalkınma'', Derya Kitapevi, 4. Baskı, Trabzon.

BİLGİLİ Yüksel, (2014), ''Karşılaştırmalı İktisat Okulları Ders Notları'' İkinci Sayfa, Yenilenmiş 11. Baskı, İstanbul.

BULUT Cihan, (2001), " Türkiye Ekonomisinde Artan Kamu Açıklarının Enflasyon, Faiz Oranı ve Döviz Kuru Üzerindeki Etkileri", İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat AnabilimDalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi.

CELEPCİOĞLU Merve Eker, (2011), ''Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği '', Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yükseklisans Tezi.

DİLER Huriye Gonca, (2011), ''Kamu Harcamaları - Ekonomik Büyüme :Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir Uygulama'', Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi.

DURMUŞ Mustafa, (2006), ''Kamu Harcamalarının Artışını Açıklayan Makro ve Mikro Modellere İlişkin Bir Değerlendirme'', Gazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:8, Sayı: 3, ss: 251-299.

ERCAN Nihal Yener, (2002), ''İçsel Büyüme Teorisi: Genel Bir Bakış'', Planlama Dergisi, ss: 129-138.

GÜL Ekrem ve YAVUZ Hakan, (2011), ''Türkiye'de Kamu Harcamaları ile Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi:1963-2008 Dönemi'', Maliye Dergisi, Sayı: 160, ss: 72-85.

HIZARCI Berna, (2007), ''Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Wagner Kanunu ile Analizi: Türkiye Örneği'', Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

KALANDEROĞLU Mahmut, (2007), ''Kamu Maliyesi, Bütçe ve Borçlanma'', Agon Bilgi Akademisi, 6. Baskı, Ankara.

KAYA Ebru, (2006), ''Kamu Harcamalarının Büyüme Üzerine Etkileri'', Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

KİBRİTÇİOĞLU Aykut, (1998), ''İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri '', Ankara.

MANKİW N. Gregory. (2010), ''Makro Ekonomi'' (Çev. Harun ÖZTÜRKLER), Efil Yayınevi, 6. Baskı, Ankara.

ÖZMEN İbrahim, (2010), ''Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği (1980 - 2008)'', Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

PAYA Melih, (2013), ''Makro İktisat'', Tükmen Kitapevi, 4. Baskı, İstanbul.

PEHLİVAN Osman, (2013), ''Kamu Maliyesi'', Trabzon.

ŞENER Orhan, (2006), ''Teori ve Uygulamada Kamu Ekonomisi''. Beta Basım Yayım Dağıtım, 8. Basım, İstanbul.

TELEK Cebrail, (2013), ''Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi:Türkiye Ekonomisi Analizi (1998-2002)'', Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

TUNA Kadir, (2013), ''Türkiye'de Wagner Kanunu'nun Geçerliliğinin Test Edilmesi '', İşletme ve İktisat Çalışma Dergisi, Cilt:1, Sayı:3, ss: 54-57.

ÜNEN Çetin, (2015), ''Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Ekonomisinde Wagner Yasası Analizi (1998-2014)'', Nuh Naci Yazgan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilm Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Sosyal Politika Perspektifiyle Türkiye'de GSYİH'nın İller Arası Dağılımından Kaynaklanan Sosyal Refah Kaybının Analizi (2004-2014)

Yrd.Doç.Dr. Murat Çiftçi[1]

[1]Trakya Üniversitesi / İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, Orcid ID: 0000-0002-6277-6360, muratciftci@trakya.edu.tr

Özet: Çalışmanın amacı 2004-2014 arasında Türkiye'de GSYİH'nın nüfusa göre iller arasındaki dağılımında yaşanan eşitliksiz sebebiyle toplumda yol açtığı sosyal refah kaybının analiz edilmesidir. Sosyal refah kaybının tespitinde, Atkinson bölgesel eşitsizlik endeksi yaklaşımı kullanılmıştır. Analize konu olan veriler, TUİK'in web sitesinde erişime açtığı veri bankasından derlenmiştir. Elde edilen bulgular, Atkinson endeksinin 0,245 ile 0,173 arasında değiştiğini göstermektedir. Bunun anlamıysa oluşan sosyal refah kaybının %17,3 ile %25,3 arasında olduğudur. En eşit dağılımın yaşandığı yıl 2010 olup, en eşitsiz dağılımın yaşandığı yıl 2006'dır. Genel olarak bakıldığında 2010'dan itibaren GSYİH'nın iller arası dağılımında dengeli ve görece eşitlikçi bir yapının oluştuğu dikkat çekmektedir. Bunun sonucunda 2017 sabit fiyatlarıyla 2004'te 20,848 TL olarak gerçekleşen fert başına düşen GSYİH, toplum tarafından 15,696 TL düzeyinde hissedilmiş olup, fert başına düşen sosyal refah kaybı ki toplumun hissedemediği kısımı ifade etmektedir 5,147 TL'dir. 2014 yılına gelindiğindeyse 2017 yılı sabit fiyatlarıyla 33,403 TL olarak gerçekleşen fert başına düşen GSYİH, toplum tarafından 27,578 TL düzeyinde hissedilmiş olup, fert başına düşen sosyal refah kaybı ise 5,825 TL'dir. Bu sonuçlardan da görüleceği gibi, 2004-2014 arasında 11 yıllık dönemde fert başına düşen GSYİH'da reel olarak %60,3'lük artış yaşanmışken, sosyal refah kaybında söz konusu artış %13,2 ile sınırlı kalmıştır. Bunun sonucunda da toplum tarafından hissedilen reel büyüme %75,7'ye ulaşmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şehir ve Bölge Planlama, Sosyal Politika, Refah Ekonomisi, Sosyal Adalet, İstatistik.

GİRİŞ

Sosyal politika disiplininin odaklandığı temel konular arasında sosyal adalet yer almaktadır. Çünkü çıkış noktası çalışma yaşamıyla sınırlı olsa da günümüzde gelinen noktada toplum bütünü içerisinde görülen her çeşit eşitsizlik sebebiyle oluşan sosyal adaletsizliğin mümkünse ortadan kaldırılmasını, değilse de olumsuz etkilerinin sınırlandırılmasını amaçlamaktadır. Bunun sebebi de yoksunluğun "dezavantajlılığın" büyük ölçüde eşitsizlik sebebiyle sosyal adaletsizliğe yol açmasıdır.

Refah ise doğrudan yaşam standartlarıyla yakın ilişki içinde olan bir kavramdır ve yaşam standartlarında yaşanacak iyileşme de beraberinde toplumun refahında artış sağlayacaktır. Bu sebeple de sosyal adaletsizlikle mücadeleyi temel hedefleri arasına yerleştirmiş olan sosyal politika disiplini, aynı zamanda refah iktisadına da odaklanmış konumdadır.

Sosyal adaletsizlik, yoksunluk "dezavantajlılık", refah düşüşü milli ölçekte de olabileceği gibi ağırlıklı olarak bölgesel birimler arasında yer almaktadır. Bunda çeşitli etkenler olmakla birlikte sanayi inkılabı sonrası arazi veriminin sınırlandırdığı üretimdeki küresel ölçekli benzerliğin, sektörel çeşitlenmeyle ve yeni üretim teknikleriyle farklılaşması belirleyici olmuştur. Dolayısıyla da sosyal adaletin ne ölçüde yakalandığı ya da yakalanamadığının, yoksunluğun boyutlarının, toplumun refah düzeyinin ne ölçüde gerçekleştiğinin tespitinde ve gelişiminde bölge çalışmaları ve bölge bilimi temel girdi sağlayıcısı konumuna gelmiştir. Durum tespitine yönelik anlamlı bulgulara ulaşmada da bölge analizleri gün geçtikçe önem kazanmaktadır.

Toplumun refahı yaşam standartlarıyla doğrudan ilişkili olduğundan, en azından yaşam standartlarının refah düzeyini anlamlandırmada kısmen de olsa bileşen özelliğine sahip bulunduğundan ulusal gelir hesapları da sosyal "toplumun" refah düzeyi ölçümlerinde etkilidir. İşte Atkinson eşitsizlik endeksi tam da tanımlanan bu durumu 1970'ten bu yana ölçen en yaygın yöntemlerden birisidir. Gelir dağılımındaki eşitsizliğin ölçümünde kullanılan ve türetilmesi bir asrı aşan gini endeksine dayalı bir endeks olmasına karşılık, yoksulluğa duyarlı hale dönüştürülmüş ve somut şekilde eşitsizliğin yol açtığı refah kaybını oran ve miktar cinsinden ölçmeye imkan tanıyan özelliktedir. Bu çalışmada da GSYİH'nın Türkiye'deki iller arası dengesiz dağılımın toplumda yol açtığı sosyal refah kaybının 2004-2014 arasındaki 11 yıllık dönemdeki gerçekleşmelerinin ve değişiminin tespitine odaklanılmıştır.

1. LİTERATÜR, VERİ TASARIMI VE YÖNTEM

Atkinson eşitsizlik endeksi gini endeksine dayanarak 1970'te türetilen bir tekli eşitsizlik endeksidir. Daha sonra da bölgesel birimler arasındaki eşitsizliklerin ölçümü amacıyla dönüştürülmüştür. Ölçümü yapılanlar arasındaki yoksul kısımın zengin kısıma göre eşitsizliği çok daha fazla hissedeceği varsayımından hareketle yapılandırılmıştır. Elde edilen endeks değerine dayanarak da dağılımı gerçekleşen kitlede oluşan ekonomik kayıp durumunda sosyal refah kaybını, öğretmen veya hekim gibi parasal karşılık verilerek tanımlanamayan varlığın dağılımının ölçümü durumundaysa sosyal fayda kaybını yüzde cinsinden analiz yapana sunar. Literatürde yaygın kullanımı bulunan Atkinson endeksiyle sosyal refah kaybının oran ve miktar cinslerinden tespit imkanının oluşu da, özellikle sosyal politika ve refah ekonomisi alanında araştırma çalışmalarında popülaritesini arttırmıştır. Literatürde GSYİH'nın Atkinson eşitsizlik endeksiyle ölçümünün yapıldığı çalışmalardan bazıları Federov (2002), Sala-i Martin (2002, 2006), Brandolini (2007), Dayıoğlu ve Başlevent (2007), Öztürk (2005), Çiftçi (2009, 2015a, 2015b), Jordá and Sarabia (2015) ile Lakner and Milanovic (2016) olarak gösterilebilir. Çalışmada kullanılan veriler, Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TUİK) bölgesel veri bankasından derlenmiştir.

Atkinson bölgesel eşitsizlik endeksinin hesaplanmasında kullanılan formülse:

$$A_{(\Omega)} = 1 - \left[\frac{P_i}{P} \times \sum_{i=1}^{n} \frac{Y_i/P_i}{\bar{Y}/\bar{P}} \right]^{\frac{1}{1-\Omega}} \quad eğer\ \Omega \neq 1$$

şeklindedir. Buna göre $A_{(\Omega)}$ Atkinson endeksini; Ω duyarlılık katsayısını tanımlamakta olup genelde 2 değerini alır. Bunun sebebiyse hesaplama kolaylığının yanı sıra, yoksul bölgelerin zengin bölgelere göre eşitsizliğin etkisine daha duyarlı olmasıdır. Katsayı değeri ne kadar düşerse, yoksul bölgelerin zengin bölgelere göre eşitsizliğe karşı duyarlılık şiddeti de düşmektedir. Ulusal veya uluslararası literatürde tarafımızca yıllardır yapılagelen taramalarda katsayı değerinin 2'nin üzerinde olduğu birkaç istisna dışında çalışmaya da bugüne kadar rastlanmamıştır. Dolayısıyla uluslararası literatürde 2 üst eşik özelliğindedir. Y_i, i ilinde gerçekleşen GSYİH'yı; P_i, i ilindeki nüfusu simgelemektedir. $\bar{Y}$ ise toplam GSYİH'nın 81'e bölünmesiyle bulunan il ağırlıksız ortalamasını, $\bar{P}$ de ülke nüfusunun 81'e bölünmesiyle bulunan il ağırlıksız ortalamasını tanımlamaktadır.

2. BULGULAR

İstatistik uygulamalar kapsamında elde edilen bulgular üç aşamadan oluşmaktadır. İlk aşamada endeks değerleri ve yüzde cinsinden toplumun GSYİH'dan sağladığı sosyal refah ve sağlayamadığı sosyal refah kaybı oranları hesaplanarak sunulmuştur. İkinci aşamada ilk aşamada elde edilen sosyal refah ve sosyal refah kaybı oranlarına dayanarak cari ve 2017 yılı sabit fiyatlarıyla GSYİH'nın toplum tarafından hissedilen ve hissedilemeyen miktarları hesaplanarak sunulmuştur. Üçüncü aşamadaysa ikinci aşamada tespit edilen hissedilen ve hissedilemeyen GSYİH'nın fert başına düşen miktarları hesaplanarak sunulmuştur.

2.1. Temel Katsayı Bulguları

Atkinson bölgesel eşitsizlik endeks değerleri 2004-2014 arasında on bir yıllık süre boyunca 0,247 ile 0,174 arasında değişen değerler almıştır. Bunun anlamıysa ulusal geliri oluşturan GSYİH'nın toplumun iller arası eşitsiz dağılımından dolayı GSYİH gerçekleşmelerinin söz konusu periyodda %75,3 ile %82,6'sı arasında değişen orandaki kısmının varlığını hissedebildiğidir. Dolayısıyla da 2004-2014 arası dönemde yıllara göre değişen şekilde toplum, GSYİH'nın %17,4'ü ile %24,7'si arasındaki kısmının varlığını hissedememiştir. Bu sebeple de sosyal refah kaybı, %17,4 ile %24,7 arasında değişmektedir (Bkz. Tablo 1).

Tablo 1: GSYİH'nın İllere Göre Dağılımının Yol Açtığı Sosyal Refah ve Sosyal Refah Kaybı

Yıllar	Atkinson endeksi	Sosyal refah oranı (%)	Sosyal refah kaybı oranı (%)
2004	0,247	75,3	24,7
2005	0,245	75,5	24,5
2006	0,253	74,7	25,3
2007	0,209	79,1	20,9
2008	0,208	79,2	20,8
2009	0,194	80,6	19,4
2010	0,173	82,7	17,3
2011	0,179	82,1	17,9
2012	0,174	82,6	17,4
2013	0,175	82,5	17,5
2014	0,174	82,6	17,4

2.2. Toplam Sosyal Refah ve Sosyal Refah Kaybına İlişkin Bulgular

Sosyal refah ve sosyal refah kaybı oranlarının 2004-2014 arasındaki değerlerinin tespiti, Türkiye'de sağlanan sosyal refah ve sosyal refah kaybı hacimlerinin cari ve sabit fiyatlarla kaç trilyon TL olduğunu tespite imkan tanımaktadır. Bundan sonrası basit cebirden başka bir şey değildir. Buna göre 2004-2014 arasındaki on bir yıllık sürede Türkiye'de cari fiyatlarla toplam yaklaşık 12,8 trilyon TL tutarında GSYİH gerçekleşmiştir. Türk toplumuysa bu miktarın yaklaşık 10,3 trilyon TL'lik kısmının varlığını hissedebilmiş, yaklaşık 2,5 trilyon TL'lik kısmının varlığını ise hissedememiştir. Daha somut bir ifadeyle Türk toplumu için söz konusu on bir yılda sağlanan 12,8 trilyon TL'lik ulusal gelirin 2,5 trilyonluk kısmı yoktur. Toplumun refah kaybı cari fiyatlarla 2,5 trilyon TL'dir (Bkz Tablo 2).

Tablo 2: Cari Fiyatlarla GSYİH'nın Gelişimi 2004-2014 (Gerçekleşen, Hissedilen, Hissedilemeyen, Milyar TL)

Yıllar	GSYİH	Hissedilen GSYİH	Hissedilmeyen GSYİH
2004	577,0	434,5	142,5
2005	673,7	508,9	164,8
2006	789,2	589,4	199,8
2007	880,5	696,1	184,3
2008	885,6	701,2	184,4
2009	999,2	805,1	194,1
2010	1160,0	959,2	200,8
2011	1394,5	1144,3	250,2
2012	1569,7	1297,3	272,3
2013	1809,7	1492,7	317,0
2014	2044,5	1688,0	356,5
Toplam	12783,6	10316,7	2466,7

Cari fiyatlarla yapılan tespitler, fiyat artışları sebebiyle reel kaybın tespitini güçleştirmektedir. Bu sebeple GSYİH gerçekleşmeleri yurtiçi üretici fiyat endeksine göre 2017 yılı ortalaması esas alınarak güncellenmiştir. Tüketici fiyat endeksi yerine üretici fiyat endeksinin tercih edilmesinin sebebiyse, GSYİH'nın yurt içinde gerçekleştirilen üretime dayanmasından ileri gelmektedir. Buna göre 2017 yılı fiyatlarıyla Türkiye'de 2004-2014 arasında geçen on bir yılda gerçekleşen GSYİH toplamı yaklaşık 21,3 trilyon TL olup, Türk toplumunca bu gerçekleşmenin yaklaşık 17 trilyon TL'lik kısmının varlığı hissedilebilmiştir. Buna karşılık toplum tarafından hissedilemeyen toplam tutar 4,2 trilyon TL'yi aşmıştır. Diğer bir deyişele Türk toplumunun uğradığı sosyal refah kaybı on bir yılda 4,2 trilyon TL'nin üzerindedir (Bkz. Tablo 3).

Tablo 3: 2017 Sabit Fiyatlarıyla GSYİH'nın Gelişimi 2004-2014 (Gerçekleşen, Hissedilen, Hissedilmeyen, Milyar TL)

Yıllar	GSYİH	Hissedilen GSYİH	Hissedilmeyen GSYİH
2004	1483,0	1116,8	366,2
2005	1577,5	1191,6	385,9
2006	1744,3	1302,7	441,6
2007	1800,0	1423,2	376,8
2008	1709,2	1353,3	355,9
2009	1771,2	1427,1	344,1
2010	1814,5	1500,4	314,1
2011	2129,0	1747,1	381,9
2012	2240,3	1851,6	388,7
2013	2428,5	2003,1	425,4
2014	2595,3	2142,7	452,6
Toplam	21292,8	17059,6	4233,2

2.3. Fert Başına Düşen Sosyal Refah ve Sosyal Refah Kaybına İlişkin Bulgular

Cari fiyatlarla sosyal refah ve sosyal refah kayıplarının o seneki nüfus miktarına bölünmesiyle fert başına düşen sosyal refah ve sosyal refah kayıplarına ulaşılmasını sağlamaktadır. Buna göre cari fiyatlarla 2004-2014 arasında geçen on bir yıllık dönemde fert başına düşen GSYİH toplamı yaklaşık 172 bin TL olup, yıllık ortalaması 15,6 bin TL'dir. Buna karşılık Türk toplumu fert başına düşen GSYİH'yı on bir yılda toplam yaklaşık 139 bin TL, yıllık ortalama olaraksa 12,6 bin TL olarak hissetmiştir. Dolayısıyla da hissedilemeyen kısım toplamda 33 bin TL'yi, on bir yılın ortalaması olaraksa 3 bin TL'yi aşmıştır. Daha somut bir ifadeyle fert başına düşen sosyal refah kaybı on bir yılda toplamda 33 bin TL'yi, yıllık ortalamadaysa 3 bin TL'yi aşmıştır (Tablo 4).

Tablo 4. Cari Fiyatlarla Fert Başına Düşen GSYİH'nın Gelişimi 2004-2014 (Gerçekleşen, Hissedilen, Hissedilmeyen, TL)

Yıllar	GSYİH	Hissedilen GSYİH	Hissedilmeyen GSYİH
2004	8110	6107	2003
2005	9349	7062	2287
2006	10815	8077	2738
2007	12474	9862	2611
2008	12384	9805	2579
2009	13770	11095	2675
2010	15735	13011	2724
2011	18662	15314	3348
2012	20755	17154	3601
2013	23605	19469	4135
2014	26314	21725	4589
Toplam	171973	138681	33290
Yıl ortalaması	15634	12607	3027

Fert başına düşen reel kaybın tespiti amacıyla fiyat artışlarından arındırma işlemi gerçekleştirilerek yurt içi üretici fiyat endeksine göre düzeltilmiş tutarlar hesaplanmıştır. Buna göre: 2017 sabit fiyatlarıyla 2004-2014 arasında fert başına düşen GSYİH toplamı 288 bin TL'yi, yıllık ortalamasıysa 26,2 bin TL'yi aşmıştır. Buna karşılık Türk toplumunun fert başına düşen GSYİH'yı toplamda hissedişi yaklaşık 231 bin TL, yıllık ortalama olaraksa 21 bin TL'dir. Dolayısıyla da reel olarak hissedilemeyen kısım toplamda 57 bin TL'yi, on bir yıllık ortalama olaraksa 5,2 bin TL'yi aşmıştır. Daha somut bir ifadeyle fert başına düşen reel sosyal refah kaybı on bir yılda toplamda 57 bin TL'yi, yıllık ortalamadaysa 5,2 bin TL'yi aşmıştır (Tablo 5).

Tablo 5. 2017 Sabit Fiyatlarıyla Fert Başına Düşen GSYİH'nın Gelişimi 2004-2014 (Gerçekleşen, Hissedilen, Hissedilemeyen, TL)

Yıllar	GSYİH	Hissedilen GSYİH	Hissedilmeyen GSYİH
2004	20843	15696	5147
2005	21890	16534	5355
2006	23903	17852	6051
2007	25501	20162	5339
2008	23900	18923	4977
2009	24410	19668	4742
2010	24612	20352	4261
2011	28492	23381	5111
2012	29623	24483	5140
2013	31676	26127	5549
2014	33403	27578	5825
Toplam	288253	230756	57497
Yıl ortalaması	26205	20978	5227

Reel olarak fert başına düşen GSYİH'da 2004-2014 arasındaki on bir yıllık dönemde gerçekleşme, hissedilen kısımda ve sosyal refah kaybındaki gelişimini 2004 yılı=100 endeksine sabitleyerek zaman endeksi oluşturmak suretiyle karşılaştırmalı olarak görme imkanı mevcuttur. Söz konusu endeksleme gerçekleştirildiğinde 2004-2014 arasında fert başına düşen GSYİH gerçekleşmesinde %60,3'lük, hissedilen kısımda %75,7'lik ve hissedilemeyen kısımdaysa %13,2'lik bir reel artışın yaşandığı sonucuyla karşılaşılmaktadır (Bkz. Tablo 6).

Tablo 6. 2017 Sabit Fiyatlarıyla Fert Başına Düşen GSYİH'nın Gelişimi 2004-2014 (Gerçekleşen, Hissedilen, Hissedilmeyen, 2004=100 Endeksi)

Yıllar	GSYİH	Hissedilen GSYİH	Hissedilmeyen GSYİH
2004	100,0	100,0	100,0
2005	105,0	105,3	104,0
2006	114,7	113,7	117,6
2007	122,3	128,5	103,7
2008	114,7	120,6	96,7
2009	117,1	125,3	92,1
2010	118,1	129,7	82,8
2011	136,7	149,0	99,3
2012	142,1	156,0	99,9
2013	152,0	166,4	107,8
2014	160,3	175,7	113,2

3. TARTIŞMA VE SONUÇ

Mutlak sosyal adaleti amaçlayan sosyal politika, mutlak sosyal adaletten sapmaya sebep olan her türlü eşitsizliğe de doğal olarak karşıdır. Bu sebeple mutlak sosyal adaletten sapmayı yok etmeyi veya en azından etki şiddetini hafifletmeyi amaçlayarak politika türetir. Toplumun gerçekleştirdiği üretim ve elde edeceği gelirin eşit dağılmamasından dolayı da mutlak eşitlikten sapma yaşanarak sosyal refah kaybı oluşur. Mutlak eşit dağılım elbette ütopiktir. Ancak üretim ve gelir cephesinden mutlak sosyal adaleti tanımlayarak bir eşik hedef değeri oluşturur. Bu eşik hedef değere ne kadar yaklaşılırsa sosyal refah ve sosyal adalet o kadar artar. Bu çalışmada da Türkiye'deki GSYİH'nın iller arasında (istatistiki bölge sınıflandırmasına göre düzey 3) dağılımında mutlak eşitlikten yani mutlak sosyal adaletten sapmadan kaynaklanan sosyal refah kayıpları 2004-2014 arası dönem için analiz edilmiştir.

Bulgular bölümünde detaylandırıldığı üzere Türkiye'de illerarası eşitsizlikten dolayı toplumun varlığını hissedemediği oldukça yüksek miktarda üretim mevcuttur. Söz konusu dönemde 2017 fiyatlarıyla 4,2 trilyon TL'yi aşan sosyal refah kaybı, fert başına da toplamda 57,5 bin TL'yi, yıllık ortalamadaysa 5,2 bin

TL'yi aşmaktadır. Ancak on bir yıllık reel gelişim incelendiğinde, fert başına düşen GSYİH'daki %60,3'lük reel artışa karşılık fert başına düşen sosyal refah kaybındaki %13.2'lik artış, mutlak sosyal adalete giderek yakınsandığını desteklemektedir. Nitekim oransal olarak bakıldığında 2004'te %24,7'lik sosyal refah kaybının 2006'da zirve yaparak %25,3'e çıkmasının ardından düzenli bir yakınsama sürecine girerek 2014'e gelindiğinde %17,4'e kadar gerilediği görülmektedir. Buna karşılık 2012-2014 arasında %17'lerde takılı kalışı, söz konusu yakınsamanın sürme potansiyelinin sınırlandığına işaret etmektedir.

Öncül iki çalışmada elde edilen bulgulara göre 2004 öncesi döneme göre de mutlak sosyal adalete yakınsandığı desteklenmektedir. Öztürk (2005: 102) ve Çiftçi (2009: 57) düzey 3'e göre Türkiye'deki sosyal refah kaybının 2000 yılında %19,6 olduğunu tespit etmişlerdir. Öztürk (2005: 102) sosyal refah kaybını beşer yıllık eksiltmeyle yine düzey 3'e göre 1965'e kadar geri götürmüş olup 1965'teki %16,5'lik sosyal refah kaybı sürekli artarak 1985'te %31,4 ile tepe noktasına ulaşmış, bu tarihten sonra sürekli yakınsayarak 2000'de 19,6'ya kadar gerilemiştir. Türkiye'nin düzey 3'e göre en güncel verisini oluşturan 2014'teki sosyal refah kaybıysa 1965-70 arası dönemle (%16,5 ve %18) örtüştüğünü desteklemektedir. Dolayısıyla reel büyüme yakınsayarak gerçekleşmekte olmakla birlikte, son dönemde duraksamaya girmiş görünmektedir. Bu sebeple de yakınsamanın ıraksamaya dönme tehlikesi mevcuttur.

KAYNAKÇA

Brandolini, A. (2007). Measurement of Income Distribution in Supranational Entities: The Case of the European Union, Temi di discussione del Servizio Studi, Banca D'Italia Eurosistema.

Çiftçi, M. (2009). Üretimin Bölgesel Dağılımı Perspektifiyle Türkiye'nin AB'ye Uyum Sorunu, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri Bölümü yayını.

Çiftçi, M. (2015a). Rusya'da Üretimin Bölgeler Arası Dengesizliğinden Kaynaklanan Sosyal Refah Kaybı. Avrasya Çalışmaları Dergisi, 1, 20-40.

Çiftçi, M. (2015b). Büyüme Kutupları Yaklaşımıyla Kazakistan'da 2003-10 Arası Bölgelerarası Büyüme. Avrasya Çalışmaları Dergisi, 2, 29-47.

Dayıoğlu, M. ve Başlevent, C. (2007). Imputed Rents and Regional Income Inequality in Turkey: A Subgroup Decomposition of the Atkinson Index, Regional Studies, 40(8), 889-905.

Fedorov, L. (2002). Regional Inequality and Regional Polarization in Russia, 1990–99. World Development, 30(3), 443-456.

Jordá, V. and Sarabia, J.m (2015). Well-Being Distribution in the Globalization Era: 30 Years of Convergence. Applied Research Quality Life, 10, 123–140

Lakner, C., & Milanovic, B. (2016). Global Income Distribution: From the Fall of the Berlin Wall to the Great Recession. The World Bank Economic Review, 30(2), 203-232.

Öztürk, L. (2005). Bölgelerarası Gelir Eşitsizliği: İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması'na (İBSS) Göre Eşitsizlik İndeksleri İle Bir Analiz, 1965-2001. Akdeniz Universitesi Iktisadi ve Idari Bilimler Fakultesi Dergisi, 5(10), 95-110.

Sala-i-Martin, X. (2002). The Disturbing" Rise" of Global İncome İnequality (No. w8904). National Bureau of Economic Research.

Sala-i-Martin, X. (2006). The World Distribution of Income: Falling Poverty and… Convergence, Period. The Quarterly Journal of Economics, 121(2), 351-397.

TUİK, Bölgesel İstatistikler, URL. https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/sorguSayfa.do?target=tablo, 18.01.2018.

TUİK, Yurtiçi Üretici Fiyat Endeksi, URL. https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=64&locale=tr, 18.01.2018.

Sosyal Politika Perspektifiyle Türkiye'de Tasarruf Mevduatının İller Arası Dağılımından Kaynaklanan Sosyal Refah Kaybının Analizi (2000-2016)

Yrd.Doç. Dr. Murat Çiftçi[1]

[1]Trakya Üniversitesi / İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, Orcid ID: 0000-0002-6277-6360, muratciftci@trakya.edu.tr

Özet: Çalışmanın amacı 2000-2016 yılları arasında Türkiye'de tasarruf mevduat hacminin nüfusa göre iller arasındaki dağılımında yaşanan eşitliksiz sebebiyle toplumda yol açtığı sosyal refah kaybının analiz edilmesidir. Sosyal refah kaybının tespitinde, Atkinson bölgesel eşitsizlik endeksi yaklaşımı kullanılmıştır. Analize konu olan veriler, Türkiye Bankalar Birliği'nin ve TUİK'in web sitelerinde erişime açtıkları verilerin bileşiminden oluşmaktadır. Elde edilen bulgular, Atkinson endeksinin 0,457 ile 0,689 arasında değiştiğini göstermektedir. Bunun anlamıysa oluşan sosyal refah kaybının %45,7 ile %68,9 arasında gerçekleştiğidir. Genel olarak bakıldığında 2000-2016 arasında 17 yıl boyunca tasarruf mevduat hacminin iller arası dağılımındaki dengede düzenli bir iyileşme görülmüştür. Bunun sonucunda da sosyal refah kaybı 2000'de %68,9'dan 2016'ya gelindiğinde %45,7'ye gerilemiştir. 2017 sabit fiyatlarıyla 2000'de 2411 TL olarak gerçekleşen fert başına düşen tasarruf mevduat hacmi, toplum tarafından 749 TL düzeyinde hissedilmiş olup, kişi başına düşen sosyal refah kaybı ki toplumun hissedemediği kısımı ifade etmektedir 1662 TL olmuştur. 2016 yılına gelindiğindeyse 2017 sabit fiyatlarıyla 6339 TL olarak gerçekleşen kişi başı tasarruf hacmi, toplum tarafından 3765 TL düzeyinde hissedilmiş olup, kişi başına düşen sosyal refah kaybı ki toplumun hissedemediği kısımı ifade etmektedir 3174 TL olarak gerçekleşmiştir. Bu sonuçlardan da görüleceği gibi, 2000-2016 arasında 17 yıllık dönemde kişi başı tasarruf mevduatı hacminde reel olarak 2,9 katlık artış yaşanmışken, sosyal refah kaybında söz konusu artış %91'le ile sınırlıdır. Bunun sonucunda da toplum tarafından hissedilen kişi başı tasarruf mevduat hacmindeki reel artışsa yaklaşık 5 katı aşmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Politika, Sosyal Adalet, Refah Ekonomisi, Gelir ve Servet Dağılımı, Eşitsizlik İstatistiği.

GİRİŞ

Gelir ve servet dağılımı, sosyal adaletin temel iki göstergesi konumundadır. Bir toplumda gelir ve servet ne denli mutlak eşitliğe yaklaşırsa, o denli mutlak sosyal adalete de yaklaşılmış olur. Tam eşitlik utopik olduğundan mutlak eşitlik ve dolayısıyla da mutlak sosyal adalete yaklaşılması için bir eşik değer özelliği gösterir. Sosyal politika disiplini de sosyal adaleti temel konu alanlarından birisi olarak görmektedir. Çünkü sosyal politika disiplininin geçmişte çıkış noktası çalışma hayatındaki dezavantajlıları oluşturan işçi sınıfının durumunu iyileştirmek olsa da günümüzde her türlü dezavantajlılıkla mücadeleyi hedef almış konumdadır. Gelir ve servet dağılımında mutlak eşiklikten sapmayla da gelir ve servetin az sayıda kişi veya kurumun ellinde toplanıp, geniş kitlelerin gelir ve servetten mahrum kalışıyla karşılaşılacaktır. Bu durum beraberinde yaşam standartlarında çoğu kez ciddi düşüş yaşanmasına ve toplumun refah düzeyinde belirgin düşüşlere sebebiyet verecektir.

Toplumun yaşam standartlarının ve buna dayalı olarak da refah seviyesinin belirleyicileri içerisinde servet son derece önemli konumdadır. Çünkü servet tek gelir edinimi sağlayıcı unsur olmamakla birlikte, gelir edinimi içerisinde azımsanamayacak ağırlığa da sahiptir. Kimi zaman gayrimenkulden edinilen kira, kimi zamansa hisse senedinden elde edilen temettü veya sermaye irad artışı veya faiz, gelir oluşturmaktadır. Elde edilen gelir de yaşam standartlarını ve dolayısıyla da refah düzeyini arttırıcı fonksiyon üstlenmektedir.

Gelir dağılımı konusunda ücretler, milli gelir, GSYİH, GSMH gibi genelde ulusal gelir hesaplarından yararlanılmaktadır. Servet dağılımı incelendiğindeyse literatürde belirgin bir standardın oluşmadığı savunulabilir. Tanım gereği servet öncelikle kendi içerisinde menkul "taşınır" ve gayrimenkul "taşınmaz" sermaye olarak iki ana gruba ayrılır. Her ikisinin arasında değerlendirilebilecek motorlu taşıtlar gibi "yarı menkul" sermaye özellikli servet unsurları da mevcuttur. Gayrimenkul sermaye içerisinde konut, tür ve vasıflarına göre değişkenlik gösterebilen her çeşit ve cinsten araziler, işyerleri yer alır. Menkul sermayeye değerli madenler "altın, gümüş, platin gibi", hisse senetleri ve tasarruf mevduat hesaplarındaki varlıklar girmektedir. Nakit özelliklidirler veya en azında çok çabuk surette nakde çevrilebilirler. Bu çalışmada

illerarası dağılımındaki dengesizliğin tespitine odaklanılan servet unsuru varlıksa, menkul sermaye içerisinde yer alan tasarruf mevduatıdır.

1. LİTERATÜR, VERİ TASARIMI VE YÖNTEM

Atkinson eşitsizlik endeksi, bölgeler arası eşitsiz dağılımdan kaynaklanan sosyal refah/fayda kaybına odaklanmaktadır ve çok sayıda farklı alanda yapılmış çalışmalar mevcuttur. Servet unsurlarının bölgesel dağılımındaki eşitsizliğin ölçümüne yönelik hazırlanan çalışmalardan bazıları ise şunlardır: Gwyn and Siddiq, 1992; Davila et al., 2004; Marks et al., 2005; Campanella, 2007; Çiftçi, 2009; Andreasch et al., 2009; Diaz and Luengo-Prado, 2010; Walks, 2016. Çiftçi (2009)'nin çalışması ise 2000 yılı nüfus sayımına dayalı olarak servet unsurlarının iller arası dağılımı ve dağılımdaki eşitsizliğin yol açtığı sosyal refah kaybının tespitine odaklanmasından dolayı, bu çalışmanın öncülü özelliği göstermektedir. Ayrıca söz konusu çalışmada bu çalışmadaki analiz süreçleri de gerçekleştirilerek, toplumun hissettiği ve hissetmediği servetin parasal karşılığı da hesaplanmıştır. Çalışmada kullanılan nüfus verileri ile cari mevduat tutarlarını sabite çevirmede kullanılan yurt içi üretici fiyat endeksi Türkiye İstatistik Kurumu'nun veri bankasından, banka tasarruf mevduat tutarları ise Türkiye Bankalar Birliği istatistik veri bankasından temin edilmiştir. Analiz yöntemini oluşturan Atkinson bölgesel eşitsizlik endeksinin hesaplama formülasyonu ise:

$$A_{(\Omega)} = 1 - \left[\frac{P_i}{P} \times \sum_{i=1}^{n} \frac{M_i/P_i}{\bar{M}/\bar{P}}\right]^{\frac{1}{1-\Omega}} \quad eğer\ \Omega \neq 1$$

şeklindedir. Denklemde, $A_{(\Omega)}$ Atkinson bölgelerarası eşitsizlik endeksini; Ω duyarlılık katsayısını; M_i, i ilindeki tasarruf mevduat hacmini; P_i, i ilindeki nüfusu tanımlamaktadır. $\bar{M}$ ülke bütünündeki tasarruf mevduat hacminin 81'e bölünmesiyle elde edilen ağırlıksız ortalamayı, $\bar{P}$ toplam ülke nüfusunun 81'e bölünmesiyle elde edilen ağırlıksız ortalamayı ifade etmektedir. Endekse dayanarak sosyal tasarruf mevduat hacminde oluşan sosyal refah kaybının toplam ve fert başına düşen değerlerine de ulaşmak mümkün olmaktadır.

2. BULGULAR

Çalışma kapsamında gerçekleştirilen analiz üç aşamadan oluşmaktadır. İlk olarak 2000-2016 yılları arasındaki 17 yıl için Atkinson eşitsizlik endeks katsayıları ile katsayılardan türetilen sosyal refah düzeyi ve sosyal refah kaybı düzeyi yüzde cinsinden hesaplanarak bir arada sunulmuştur. Bu ilk kısım, çalışmanın temel katsayı bulguları aşamasını oluşturmaktadır. İkinci olarak banka tasarruf mevduat hacminin yine 2000-2016 arasındaki on yedi yıl için gerçekleşmeleri, toplum tarafından hissedilen ve hissedilmeyen kısımlarının hacimleri bir arada sunulmuştur. Ayrıca cari fiyatlarla gerçekleştirilen tespitin yanı sıra, söz konusu değerlerin 2017 yılı yurt içi üretici fiyat endeksine göre düzeltilmiş sabit fiyatlarla hacimleri de hesaplanarak raporlanmıştır. Üçüncü ve son aşamadaysa, ikinci aşamada elde edilen çıktılar, yıl içi ortalama nüfus sayılarına bölünerek, 2000-2016 arasındaki on yedi yıllık dönemde gerçekleşen, hissedilen, hissedilemeyen fert başına düşen banka tasarruf mevduat miktarlarına ulaşılarak raporlanmış ve reel gelişimin görülmesi için de son olarak 2000 yılı=100 endeksine göre zaman endekslemesi gerçekleştirilerek raporlama süreci tamamlanmıştır.

2.1. Temel Katsayı Bulguları

Atkinson bölgesel eşitsizlik endeksi 2000-2016 döneminde 0,689-0457 arasında değişmiştir. Sosyal refah düzeyi de %31,1 ile %54,3 arasında, sosyal refah kaybı ise %68,9 ile %45,7 arasındadır. Dolayısıyla toplumun mevcut banka tasarruf mevduat varlığının %45,7 ile %68,9'u arasındaki kısmını söz konusu dönemde hissedemediği görülmektedir (Tablo 1).

Tablo 1: Mevduatın İllere Göre Dağılımının Yol Açtığı Sosyal Refah ve Sosyal Refah Kaybı

Yıllar	Atkinson endeksi	Sosyal refah oranı (%)	Sosyal refah kaybı oranı (%)
2000	0,689	31,1	68,9
2001	0,649	35,1	64,9
2002	0,602	39,8	60,2
2003	0,568	43,2	56,8
2004	0,634	36,6	63,4
2005	0,622	37,8	62,2
2006	0,633	36,7	63,3
2007	0,610	39,0	61,0
2008	0,606	39,4	60,6
2009	0,575	42,5	57,5
2010	0,547	45,3	54,7
2011	0,571	42,9	57,1
2012	0,574	42,6	57,4
2013	0,550	45,0	55,0
2014	0,531	46,9	53,1
2015	0,485	51,5	48,5
2016	0,457	54,3	45,7

2.2. Tasarruf Mevduat Varlığında Gerçekleşme, Hissedilen ve Hissedilemeyen Hacime İlişkin Bulgular

Tasarruf mevduatlarının ne kadarlık kısmının toplumca hissedildiği, ne kadarının toplum tarafından hissedilemediğini tespit etmek için sosyal refah ve sosyal refah kaybı oranlarının gerçekleşmeyle çarpılması yeterlidir. Buna göre Türk toplumu 2000 yılında 17,9 milyar TL olan gerçekleşmenin 5,5 milyar TL'sinin varlığını hissederken 12,3 milyar TL'lik kısmının varlığını hissedememiştir. Diğer bir deyişle 17,9 milyar TL'lik tasarruf mevduat varlığının 12,3 milyar TL'lik kısmı Türk toplumu için yoktur. 2016'ya gelindiğindeyse gerçekleşme 478 milyar TL'ye, hissedilen kısım 259 milyar TL'ye ve hissedilmeyen kısım ise 219 milyar TL'ye çıkmıştır (Tablo 2).

Tablo 2: Cari Fiyatlarla Mevduat Hacmi Gelişimi 2000-2016 (Gerçekleşen, Hissedilen, Hissedilemeyen, Milyon TL)

Yıllar	Gerçekleşen Mevduat	Hissedilen Mevduat	Hissedilmeyen Mevduat
2000	17888	5559	12329
2001	27353	9613	17740
2002	34570	13758	20812
2003	44995	19443	25552
2004	61976	22683	39294
2005	87395	33068	54327
2006	110602	40644	69958
2007	138668	54105	84563
2008	183272	72214	111058
2009	199732	84943	114789
2010	240855	109173	131681
2011	269416	115619	153797
2012	292371	124619	167751
2013	329517	148389	181128
2014	372493	174542	197951
2015	410097	211370	198727
2016	478199	259465	218734
Toplam	3299398	1499207	1800191
Yıl ortalaması	194082	88189	105894

Tasarruf mevduatlarının cari fiyatlarla gelişimi, fiyat artışları sebebiyle reel gelişimin anlaşılmasını engeller. Bu sebeple de sabit fiyatlarla yapılacak analiz, çok daha etkilidir. Buna göre 2017 yılı fiyatlarıyla tasarruf mevduat hacmi 163,5 milyar TL düzeyindeyken bu tutarı toplum yaklaşık 51 milyar TL olarak hissetmiş, yaklaşık 113 milyar TL'lik kısmının varlığını ise hissedememiştir. Diğer bir deyişle 163,5 milyar TL'lik tasarruf mevduat varlığının 51 milyar TL'lik kısmı Türk toplumu için yoktur. 2016'ya gelindiğindeyse gerçekleşme 554 milyar TL'ye, hissedilen kısım 301 milyar TL'ye ve hissedilmeyen kısım ise 253 milyar TL'ye çıkmıştır (Tablo 3).

Tablo 3: Sabit Fiyatlarla Mevduat Hacmi Gelişimi 2000-2016 (Gerçekleşen, Hissedilen, Hissedilemeyen, Milyon TL)

Yıllar	Gerçekleşen Mevduat	Hissedilen Mevduat	Hissedilmeyen Mevduat
2000	163471,6	50799,8	112671,8
2001	154654,9	54350,7	100304,2
2002	130210,9	51819,7	78391,2
2003	134979,0	58326,9	76652,1
2004	167359,3	61251,5	106107,8
2005	218035,8	82499,8	135536,0
2006	251378,7	92377,1	159001,7
2007	296465,3	115673,7	180791,6
2008	347616,8	136971,0	210645,8
2009	374216,7	159149,0	215067,7
2010	415848,9	188493,6	227355,3
2011	418744,1	179702,2	239041,9
2012	428329,5	182570,2	245759,3
2013	462041,7	208067,4	253974,3
2014	473745,4	221986,9	251758,4
2015	495400,5	255336,4	240064,1
2016	553862,9	300519,2	253343,7
Toplam	5486361,9	2399895,0	3086466,9
Yıl ortalaması	322727,2	141170,3	181556,9

2.3. Fert Başına Düşen Tasarruf Mevduat Varlığında Gerçekleşme, Hissedilen ve Hissedilemeyen Hacime İlişkin Bulgular

Bankalardaki tasarruf mevduat hacminin yıl içi nüfus miktarına bölünmesiyle tespit edilen fert başına düşen tasarruf mevduat hacminin cari fiyatlarla gelişimi ise şu şekildedir: Fert başına düşen tasarruf mevduat hacmi 2000 yılı için 264 TL olarak gerçekleşmiş olup, Türk toplumunca hissedilen kısmı 82 TL ile sınırlı kalmış, 182 TL'lik kısmının varlığı hissedilememiştir.Bu tutar 2016 yılına gelindiğinde 5991 TL olarak gerçekleşirken hissedilen tutar 3251 TL olmuş, hissedilemeyen kısım ise 2741 TL seviyesinde olarak gerçekleşmiştir (Tablo 4).

Tablo 4. Cari Fiyatlarla Fert Başına Düşen Mevduat Hacminin Gelişimi 2000-2016 (Gerçekleşen, Hissedilen, Hissedilmeyen, TL)

Yıllar	Mevduat	Hissedilen Mevduat	Hissedilmeyen Mevduat
2000	263,8	82,0	181,8
2001	400,1	140,6	259,5
2002	498,8	198,5	300,3
2003	640,7	276,8	363,8
2004	871,0	318,8	552,2
2005	1212,7	458,9	753,9
2006	1515,6	557,0	958,7
2007	1964,5	766,5	1198,0
2008	2562,6	1009,7	1552,9
2009	2752,6	1170,6	1582,0
2010	3267,0	1480,9	1786,2

2011	3605,5	1547,3	2058,2
2012	3865,9	1647,8	2218,1
2013	4298,0	1935,5	2362,5
2014	4794,2	2246,5	2547,8
2015	5208,2	2684,4	2523,8
2016	5991,4	3250,8	2740,5
Toplam	43712,7	19772,6	23940,2
Yıl ortalaması	2571,3	1163,1	1408,2

Fert başına düşen tasarruf mevduat hacminin 2000-2016 arasında geçen on yedi yıllık süredeki reel gelişimi incelendiğinde: 2017 yılı fiyatlarıyla 2000 yılında fert başına düşen tasarruf mevduat hacminin 2411 TL olduğu, toplumca hissedilen kısmın 749 TL ile sınırlı kaldığı, hissedilmeyen kısmında 1662 TL'ye ulaştığı görülmektedir. 2016'ya gelindiğindeyse bu tutarlar gerçekleşmede 6939 TL, hissedilen kısımda 3765 TL ve hissedilmeyen kısımdaysa 3174 TL'dir (Tablo 5).

Tablo 5. Sabit Fiyatlarla Fert Başına Düşen Banka Tasarruf Mevduat Hacminin Gelişimi 2000-2016 (Gerçekleşen, Hissedilen, Hissedilmeyen, TL)

Yıllar	Mevduat	Hissedilen Mevduat	Hissedilmeyen Mevduat
2000	2410,9	749,2	1661,7
2001	2262,2	795,0	1467,2
2002	1878,9	747,7	1131,2
2003	1921,9	830,5	1091,4
2004	2352,1	860,9	1491,3
2005	3025,5	1144,8	1880,7
2006	3444,8	1265,9	2178,9
2007	4200,0	1638,8	2561,3
2008	4860,6	1915,2	2945,4
2009	5157,2	2193,3	2963,9
2010	5640,7	2556,8	3083,9
2011	5603,9	2404,9	3199,0
2012	5663,7	2414,1	3249,6
2013	6026,5	2713,9	3312,7
2014	6097,4	2857,1	3240,3
2015	6291,5	3242,7	3048,8
2016	6939,3	3765,2	3174,1
Toplam	73777,4	32096,0	41681,4
Yıl ortalaması	4339,8	1888,0	2451,8

Reel olarak fert başına düşen tasarruf mevduat hacmi 2000-2016 arasında gerçekleşme, hissedilen kısım "sosyal refah" ve sosyal refah kaybındaki gelişimini 2000 yılı=100 endeksine sabitleyerek zaman endeksi oluşturmak suretiyle karşılaştırmalı olarak görme imkanı mevcuttur. Söz konusu endeksleme gerçekleştirildiğinde 2000-2016 arasında fert başına düşen tasarruf mevduat gerçekleşmesinde %187,8'lik, hissedilen kısımda %402,6'lık ve hissedilemeyen kısımdaysa %91'lik bir reel artışın yaşandığı sonucuyla karşılaşılmaktadır (Bkz. Tablo 6).

Tablo 6. 2017 Sabit Fiyatlarıyla Fert Başına Düşen Tasarruf Mevduatın Gelişimi 2004-2014 (Gerçekleşen, Hissedilen, Hissedilmeyen, 2000=100 Endeksi)

Yıllar	Mevduat	Hissedilen Mevduat	Hissedilmeyen Mevduat
2000	100,0	100,0	100,0
2001	93,8	106,1	88,3
2002	77,9	99,8	68,1
2003	79,7	110,8	65,7
2004	97,6	114,9	89,7

2005	125,5	152,8	113,2
2006	142,9	169,0	131,1
2007	174,2	218,7	154,1
2008	201,6	255,6	177,2
2009	213,9	292,7	178,4
2010	234,0	341,3	185,6
2011	232,4	321,0	192,5
2012	234,9	322,2	195,6
2013	250,0	362,2	199,3
2014	252,9	381,3	195,0
2015	261,0	432,8	183,5
2016	287,8	502,6	191,0

3. SONUÇ

Gelir dağılımı gibi servet dağılımı da sosyal adalet açısından son derece önemli bir gösterge olma kabiliyetine sahiptir. Çünkü servet, beraberinde gelir de getiren birikimi ifade etmekte olup, yaşam standartlarının yükseltilmesi veya en azında stabilize edilebilmesinde büyük fonksiyona sahiptir. Örneğin işsizlik riski oluştuğunda bireyin yaşam standartlarında belirgin bir düşüş yaşanacakken, sahip olduğu servet unsurları, söz konusu düşüşü engelleyecek vasfa sahip olabilmektedir. Bu da dolayısıyla toplumda refah düzeyinin korunması ve yükseltilmesi anlamını taşımaktadır. O halde servet dağılımı bir toplumda ne kadar dengeli dağılıyorsa, sosyal refah düzeyi de o kadar yükselecek demektir.

Sosyal politika mutlak sosyal adalete erişimi amaçladığına göre de söz konusu dengenin sağlanmasına yani yakınsamaya dönük tedbirler almak da temel amaçları içerisinde yer alacaktır. Yakınsama bireyler arasında olduğu gibi bölgesel birimler arasında da olmalıdır. Çünkü bölgesel birimler arasında şayet dengesiz dağılım mevcutsa, zaten en baştan bireyler arasında da eşitsizlikte ıraksama yaşanacaktır. İşte bölge bilimi kapsamında yapılan bölge çalışmalarında da mevcudun ve geriye dönük analizlerle birleşerek mevcut gelişimin ne yönde olduğunu tespit imkanı oluşmaktadır. Bu çalışmada da 2000-2016 yılları arasında servet unsuru konumundaki menkul sermaye içerisinde yer alan tasarruf mevduatlarının iller arasındaki dağılımlarında yaşanan eşitsizliğin tespit ve gelişimi ile söz konusu eşitsizliğin yol açtığı sosyal refah kayıplarının gelişimine odaklanılmıştır.

Elde edilen bulgular, tasarruf mevduat hacmine göre iller arasında çok şiddetli eşitsizliğin mevcut olduğunu ve toplumun mevcut servet unsurunun önemli bölümünün varlığını hissedemediğini göstermektedir. Ancak 2000-2016 arasındaki gelişimde ciddi bir yakınsama olduğu da görüldüğünden, toplum tarafından neredeyse yarısı hissedilemeyen tasarruf mevduat varlıklarının, kademeli olarak daha yoğun hissedilir pozisyona geçeceği beklenmektir. Nitekim 2000'de %68,9'a ulaşan sosyal refah kaybı, 2016'da %48,7'ye kadar gerilemiştir.

Konuyla ilgili umut verici bir diğer gelişme ise yakınsamanın servet unsuru özelliğindeki tasarruf mevduat hacminde reel artış yaşanırken gerçekleşmesidir. Dolayısıyla aynı zamanda özel tasarruflar kaleminde de yer alan tasarruf mevduatlarındaki reel artışın, tabana yayılarak gerçekleştiğini desteklemektedir. Bu noktada işletmelerin bölgesel desantralizasyonlarına bu sonucu bağlamaya dönük görüşler oluşabilir. Ancak böyle bir tahlilde, desantralize olan işletmelerin finansal varlıkları, ana merkezlerinin bulunduğu bölgesel birimde kalacaktır. Dolayısıyla söz konusu yakınsamanın ticarileşme yerine finansal servetin kısmen de olsa tabana yayılım süreci içerisinde olmasından ileri geldiğini savunmak için az sayılamayacak düzeyde bilimsel delilin olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

Andreasch, M., P. Fessler and M. Schürz. 2009. Austrian Households' Equity Capital – Evidence from Microdata. In: Monetary Policy & the Economy Q4/09. OeNB. 66–84.

Campanale, C. (2007). Increasing Returns to Savings and Wealth Inequality. Review of Economic Dynamics, 10: 646–675.

Çiftçi, M. (2009). Bireysel Servetin Bölgesel Dağılımı Perspektifiyle Türkiye' nin AB' ye Uyum Sorunu. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri Bölümü Yayını, İstanbul.

Davila, J., Hong, J. H., Krusell, P., Rios-Rull, JV. (2004). Constrained Eficiency in the Neoclassical Growth Model with Uninsurable Idiosyncratic Shocks, Paris: Centre de la Recherche Scientifique, Pantheon Sorbonne-Universite Paris.

Diaz, A. and M. J. Luengo-Prado (2010): The Wealth Distribution with Durable Goods, International Economic Review, 51 (1), 143–170.

Gwyn, J., and Siddiq, F. (1992). Wealth Distribution in Nova Scotia during the Confederation Era, 1851 and 1871. Canadian Historical Review, 73(4), 435-452.

Marks, G., Headey, N. B. and Wooden, M. (2005). Household Wealth in Australia: Its Components, Distribution and Correlates. Journal of Sociology, 41(1), 47–68.

TBB, İstatistik Raporlar, URL. https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/59, 18.01.2018.

TUİK, Bölgesel İstatistikler, URL. https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/sorguSayfa.do?target=tablo, 18.01.2018.

TUİK, Yurtiçi Üretici Fiyat Endeksi, URL. https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=64&locale=tr, 18.01.2018.

Walks, A. (2016). Homeownership, Asset-based Welfare and the Neighbourhood Segregation of Wealth. Housing Studies, 31(7), 755-784.

Deniz Kazası, Olayı ve Ramak Kala Raporlamaları

Dr. Murat Gezeravcı[1] **Prof. Dr. Güler ALKAN[2]**

[1] İstanbul Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Deniz Ulaştırma İşletme Mühendisliği Bölümü
muratgezeravci@gmail.com

[2] Yalova Üniversitesi,Rektör V., güler.alkan@yalova.edu.tr

Özet: Büyüyen enerji ve ticaret hacmi ile birlikte, faaliyet alanı ve potansiyeli aynı hızla seyreden denizcilik sektöründe, can, mal ve çevreyi korumak için gerekli önlemleri almak, deniz kazalarına neden olan faktörleri tespit etmek, tanımlamak, düzenlemeler yapmak ve gerekli tedbirleri almak amacıyla deniz kazaları incelenmektedir.

Uluslararası Denizcilik Örgütü (International Maritime Organisation (IMO)) tarafından hazırlanmış uluslararası kanunlar ve sözleşmeler çerçevesinde, deniz kazalarının rapor edilmesi, kayıt altına alınması, kazaya karışan ülkelerin bayrak devletleri tarafından kazaların koşullarını ve nedenlerini belirlemeye yönelik inceleme yapılması bir zorunluluktur.

Denizcilik sektöründe meydana gelen kazaların incelenmesi ile ortaya çıkan bulgular ve elde edilen bilgiler neticesinde, benzer olayların tekrar yaşanmaması için yeni tedbirler alınması, düzenlemeler yapılması ve kurallar oluşturulması hedeflenmektedir.

IMO'nun ISM kodunu temel alarak, denizcilikte öncü uluslararası toplulukların kaza/olay/ramak kala rapor veritabanları ile uyumlu bir arayüz üzerinden sağlanan raporlar ve gemi veri kayıt sisteminden aktarılan verilerin, uzman yazılımcılar eliyle geliştirilmiş, ulusal boyutta erişim imkânı olan bir veri tabanında toplanması gerekmektedir. Dünya denizcilik sektöründe, çevre ve emniyet konularına ilginin her geçen gün arttığı bir ortamda, ulusal emniyet yönetim sistemimizin altyapısı da geliştirilmelidir.

Bu kapsamda denizcilik sektöründe metodolojik yaklaşımlar sergileyen diğer ülkelerin kaza/olay raporlama yöntemleri incelenerek güçlü ve zayıf yanlarının tespit edilmesi, denizcilik sektöründe kullanılabilecek raporlama sistemi oluşturulması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Olay raporlama, ISM Kodu, ramak kala.

GİRİŞ

Günümüzde artan ticaret hacmi ve teknolojik gelişmeler paralelinde; gemilerin fiziksel boyutları, kapasiteleri, kabiliyetleri ve faaliyet alanları her geçen gün artmaktadır. Özellikle 19. yüzyıldan bu yana hızla gelişen sanayi ve teknoloji ile birlikte, dünyanın artan enerji ihtiyacını karşılamak için denizyolu taşımacılığı kullanılmaktadır. Denizyolu taşımacılığının en büyük bölümünü oluşturan petrol ve doğal gaz taşıması başta olmak üzere, tehlikeli yük taşıyan gemi sayısında ve taşınan yük miktarındaki artışlar, can, mal, seyir ve çevre güvenliği açısından, büyük tehlikeleri de beraberinde getirmektedir.

Büyüyen enerji ve ticaret hacmi ile birlikte, faaliyet alanı ve potansiyeli aynı hızla seyreden denizcilik sektöründe, can, mal ve çevreyi korumak için gerekli önlemleri almak, deniz kazalarına neden olan faktörleri tespit etmek, tanımlamak, düzenlemeler yapmak ve gerekli tedbirleri almak amacıyla deniz kazaları incelenmektedir. Uluslararası Denizcilik Örgütü (International Maritime Organisation (IMO)) tarafından hazırlanmış uluslararası kanunlar ve sözleşmeler çerçevesinde, deniz kazalarının rapor edilmesi, kayıt altına alınması, kazaya karışan ülkelerin bayrak devletleri tarafından kazaların koşullarını ve nedenlerini belirlemeye yönelik inceleme yapılması bir zorunluluktur.

Denizcilik sektöründe meydana gelen kazaların incelenmesi ile ortaya çıkan bulgular ve elde edilen bilgiler neticesinde, benzer olayların tekrar yaşanmaması için yeni tedbirler alınması, düzenlemeler yapılması ve kurallar oluşturulması hedeflenmektedir.

Denizcilik faaliyetlerinin emniyetli bir şekilde yürütülmesi, yönetilmesi, çevrenin korunması, acil durumlara hazırlıklı olunması, aksaklık ve uyumsuzlukların rapor edilmesi, faaliyetlerin denetlenmesi ve standartlar oluşturulması amacıyla, IMO'nun (IMO, 1993: A741.18) 4 Kasım 1993 tarihinde aldığı kararla

ISM kodu (International Safety Management Code) ortaya çıkmıştır. ISM Kodu; 13 maddeden oluşmakta olup, ilk 12 maddesi denizde emniyet ve gemilerin sebep olduğu çevre kirliliğini önlemeye yönelik, son maddesi ise bayrak devletinin yetki, kontrol ve sorumluluklarını düzenlemektedir.

Bu kod, denizcilik sektöründe faaliyet gösteren hiçbir işletmenin birbirine benzemediğini, gemilerin çok farklı koşullarda işletildiğini düşünerek, genel prensipler ve amaçlar temel alınarak oluşturulmuştur. Kodun genele yayılarak uygulanabilmesi için, uygulama şekli genel terimlerle ifade edilmiştir.

Emniyet Yönetim Sistemi (Safety Management System (SMS)); operasyonel faaliyet alanlarının insana, çevreye ve malzemeye risk taşıdığı sektörlerde, tehlikelerin tanımlanması, faaliyetler sonucunda ortaya çıkan verilerden operasyonel risklerin hesaplanması, gerekli tedbirlerin alınarak bu risklerin kabul edilebilir seviyelere indirilmesi, yürütülen faaliyetlerin sürekli izlenmesi ve iyileştirilmesine imkân veren belgelendirilmiş bir sistemdir.

Emniyet yönetim sistemlerinin merkezinde insan vardır. İnsan merkezli bu sistemin temel kurulum mantığı, emniyet alanında risk getiren uygulamaları azaltmak ve önlemek düşüncesine dayanır. Sistemin işleyişinde alınan her tedbir ve iyileştirme kaza riskini azaltır. Kazaların meydana gelmesine sebep olan esas faktörler incelenip, temel nedenler analiz edildiğinde, sistemin işletme mantığından kaynaklı birçok hata tespit edilir. Kurumsal kültürde 'emniyet' prensibini göz ardı eden bir yaklaşımdan beslenen tehlike, zaman içerisinde büyür ve belirli faktörlerin bir araya gelmesi ile artık önlenmesi mümkün olmayan bir kaza ile sonuçlanabilir.

Emniyet yönetim sisteminde, faaliyet alanlarının ve faaliyet sonuçlarının resmi düzenlemelere uygunluğunun, bu düzenlemelerin gerektiği şekilde yerine getirildiğinin, emniyet açısından belirlenen hedeflere ulaşılıp ulaşılamadığının objektif ve bağımsız birimler tarafından denetlenmesi gerekmektedir.

Belirlenmiş kurallara uygun faaliyet gösteren ve emniyet alanında taviz vermeyen işletmelerde bile, standart uygulamalardan sapmalara göz yuman, değişik beklentilerle gayri resmi yöntemlerin standart operasyonel süreçlere entegre edilmesi gibi girişimler gelişebilmekte ve yeni bir kurum kültürü şekillenebilmektedir. Bu tür girişimler ve eğilimler, kurum kültürü açısından çok tehlikeli ve zararlıdır. Standart uygulama ve yöntemlerinden sapmalara ve standart dışı yöntem geliştirme girişimlerine 'istisnalar kaideyi bozmaz' türünde bir yaklaşımla göz yummak, kurumsal kültürün çökmesi yönünde, temele vurulacak en basit, ama yıkıcı darbedir. Bu tür standart dışı uygulamalarla her zaman mücadele edilmeli, zamanla değişimlere karşı yenilenen güncel tedbirler alınmalıdır.

1. DENİZCİLİK SEKTÖRÜNDE EMNİYET YÖNETİM SİSTEMİ

Denizcilik sektöründe emniyet yönetimi, olay ve kazaları engellemeye yönelik uygulamalar ve gelişen teknolojinin sunduğu altyapı imkânları kullanılarak tesis edilmeye çalışılmaktadır. Modern teknoloji destek teçhizat ve ünitelerle donatılan insan, gemi, liman ve rotalar ile operasyon esnasında ortaya çıkan risk minimuma indirilmeye çalışılmaktadır. Bunu gerçekleştirirken, operasyon esnasında ortaya çıkan her türlü tehlike ve riske ait verinin gelecekteki operasyonel süreçlerde alınması gereken tedbirlerin tespit edilebilmesine yönelik olarak analiz edilmesi gerekmektedir. Amaç; operasyon esnasında yaşanabilecek olay ve kazalara potansiyel teşkil eden risklerin önceden tespit edilerek ortadan kaldırılması gerçekleşmesi durumunda insan, malzeme ve çevrenin zarar görmesini önleyebilmektir.

Emniyet yönetiminin sistemli bir şekilde yürütülmesi ve gerekli tedbirlerin alınması ile birçok deniz kazasının önlenmesi mümkündür. Fakat denizcilik sektöründe, yaşanan kazalarda yaralanma, ölüm, büyük boyutlu hasar gibi bir sonuç ortaya çıkmadıkça, yaşanan olay/kazanın raporlanması konusunda net ve işlevsel bir uygulamanın tanımlanmamış olması, uluslararası mevzuatla ana hatları belirlenmiş olan bu sistemin etkinliğini sekteye uğratmaktadır.

Dünyada ve ülkemizde ulaştırma sektörü, uzun dönemli yatırımlarıyla ticaretteki önemini ve piyasa payını her geçen gün yükseltmektedir. Bunun sonucu olarak; faaliyet alanı, kapasite kullanım oranı ve operasyon hızı önemli ölçüde artmaktadır. Ulaştırma sektöründeki hız ve kapasite artışı ile birlikte, ortak faaliyet alanlarındaki trafik yoğunluğunun önemli ölçüde artış göstermesi sonucu, operasyonel riskler de aynı ölçüde artış göstermiştir.

Şekil 1: Dünya denizyolu ticaretinin kapasite artışı ve dünya ticareti/endüstriyel üretimi ile kıyaslaması

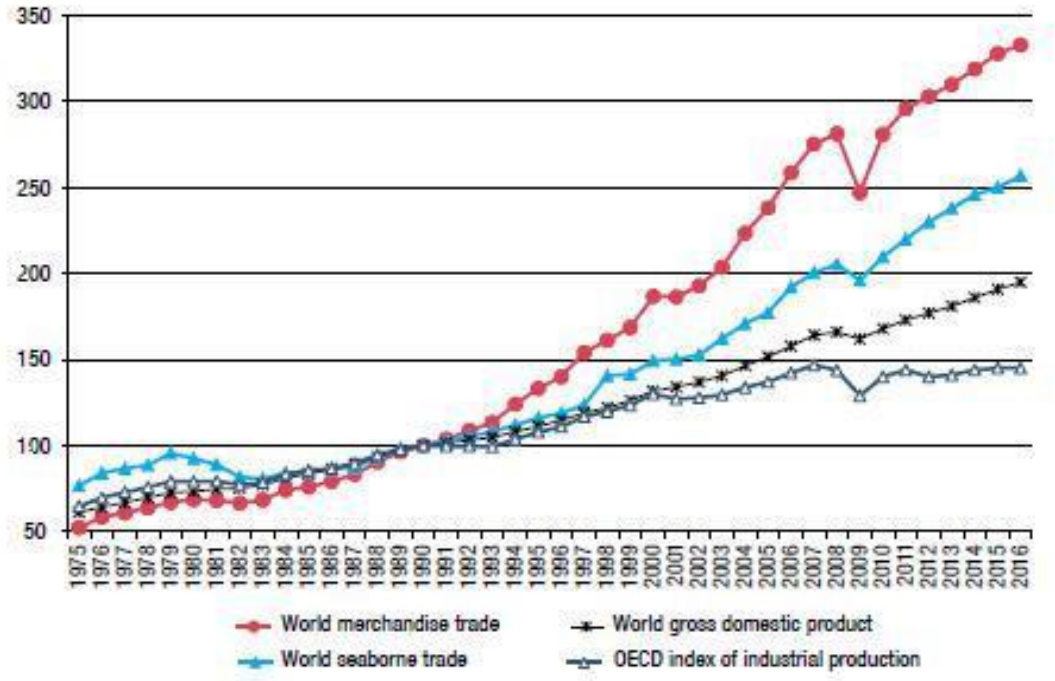

Kaynak: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (2017).

IMO, denizcilik sektörünün kabul edilebilir emniyet standartlarını yakalamadaki mücadelesinde her zaman ön planda olmuştur ve olmaya devam etmektedir. Bu öncü rol ile IMO, bir organizasyon olarak, emniyet ve deniz sahasının çevresel korumasının, varlık nedenleri arasında olduğunu göstermiştir. IMO'nun kuruluşundan bu yana tüm faaliyet alanları, uluslararası deniz taşımacılığında emniyeti ve deniz sahasında çevreyi koruyacak önlemleri artıracak şekilde tasarlanmıştır. Bu temel faaliyet alanlarındaki sorumlulukların yerine getirilmesindeki felsefe, tüm üyeler tarafından paylaşılmalı ve benimsenmelidir. Emniyet konusundaki bu yaklaşım, emniyet kültürüne dönüşmesi gereken bir örgüt kültürüdür. Ancak, IMO'nun öncülük ettiği bu emniyet kültürünün, IMO'nun başında bulunduğu ve düzenlemeler getirdiği denizcilik sektörüne istenildiği ölçüde yansıdığı pek söylenemez. IMO'nun model oluşturduğu emniyet yönetimi yaklaşımı, gemi sahipleri/yöneticileri tarafından olması gerektiği gibi benimsenmiş olsa, denizcilik sektörü faaliyet alanlarında ideal bir emniyet altyapısı kurulmuş olurdu.

Deniz taşımacılığında emniyet kültürü üzerine, kayıt altına alınmış çok fazla araştırma ve sonuç mevcut değildir. 2005 Yılında Ek ve Akselsson (Ek ve Akselsson, 2005: 159) tarafından, altı İsveç yolcu gemisinde emniyet kültürü üzerine bir anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın sonuçları; İsveç yolcu taşımacılığında genel olarak iyi bir emniyet kültürünün mevcut olduğunu ortaya çıkarmıştır. Ancak; bu çalışmanın sonucuna ilişkin özellikle vurgulanan husus; hiçbir şekilde denizcilik endüstrisini bir bütün olarak temsil edecek sonuçlar ortaya koyamıyor olmasıdır. Anket çalışması, sektörde mevcut tüm gemi türlerinin çok küçük bir bölümünü kapsamakta ve sadece belirli bir coğrafi bölgede, Kuzey Avrupa'daki yolcu taşımacılığındaki emniyet kültürünün koşullarını temsil etmektedir.

2005 Yılında Håvold (Håvold, 2005: 441) tarafından Norveçli bir denizcilik şirketinin 15 gemisinde bir araştırma gerçekleştirilmiş, ancak; deniz taşımacılığında emniyet kültürünün durumu hakkında somut bir sonuç çıkarılamamıştır. Buna rağmen, somut olarak elde edilen bulgulardan birisi; emniyet bilincinin gemideki farklı branş alanlarında (mutfak, güverte, makina dairesi, zabitler, ustabaşıları vb.) aynı seviyede olmadığı, aynı şirket tarafından işletilen farklı gemilerdeki, farklı uluslardan gelen mürettebatlar arasındaki emniyet bilincinin bile birbirinden farklı düzeylerde olduğudur. Bu tespitten yola çıkarak, emniyet kültürünün düşük seviyede olduğu çıkarımını yapmak isabetsiz olmaz. Bu, küreselleşmenin

günümüzde dünyanın dört bir yanından mürettebat işe alan denizcilik sektörüne özgü yansıyan bir sorunudur.

Herhangi bir büyük denizcilik şirketinde, farklı koşullar altında dünyanın farklı bölgelerinde faaliyet gösteren çok sayıda ulustan mürettebat olabilir. Emniyet kültürü, ana organizasyon kültürünün pek çok özelliğini paylaşıyorsa, bu kültürü denizcilik ortamında geliştirmeye çalışmak organizasyonun karşısına önemli zorluklar çıkarabilir. Buna ek olarak, gemi adamları dünyanın farklı yerlerinden, çoğu zaman kısa sözleşmelerle istihdam edilir. Emniyet kültürünün bireylerde gelişmesi zaman aldığından ve ayrıca, denizcilerin emniyet konusundaki bilinç ve algı seviyeleri ait oldukları ulusal kültürlere göre değişkenlik gösterdiğinden, emniyet kültürünü geliştirmeye yönelik çabalar aynı organizasyon içerisinde faaliyet gösteren farklı ülkelerden gelmiş gemi adamlarında farklı sonuçlar verebilmektedir. Dolayısı ile homojen bir emniyet kültürünün deniz taşımacılığı alanında daha uzun zaman alacak bir süreç olduğu sonucuna varılabilir.

Denizcilik sektöründe faaliyet gösteren çoğu organizasyonun yönetim kadrolarının temsilcileri, uluslararası toplantılarda, emniyet ve çevre sorumluluğunu bir organizasyonel değer olarak gördüklerini ifade etmektedirler. Bu ifadelerle uyumlu olarak, bazı denizcilik şirketleri, deniz sahasındaki operasyonlarının çevreye etkilerini en aza indirmeye ve emniyet çalışmalarını tüm operasyonlarında hâkim kılmaya çalışmaktadırlar. Ayrıca; iş kazalarının görülme sıklığını azaltmayı amaçlamakta, iş güvenliğinin önemli bir operasyonel unsur olduğunu kabul etmekte ve bunu organizasyonel kültürün bir parçası haline getirmeye çalışmaktadırlar. Şirketlerin emniyet politikalarının ortak ilkesi, ISM kodunun gerekliliklerinin yerine getirilmesidir.

Bazı şirketler, diğer emniyet yönetim sistemlerini ISM kod tabanlı emniyet yönetim sistemi ile birlikte uygulamaktadırlar. Bu sistemler; kalite standardı ISO 9001'e ve çevre yönetim standardı ISO 14001'e dayalı kalite yönetim sistemleridir. Nispeten daha az sayıdaki deniz taşımacılığı şirketi de, OHSAS 18001 iş güvenliği standartlarını uygulamaktadır. Farklı başlıklar taşıyan tüm bu yönetim sistemlerinin ortak hedefi; çevre ve emniyet konularına gereken özeni göstermektir.
Deniz taşımacılığı yapan şirketler arasında, emniyet seviyesinin nicel ölçüm kriterlerine göre değerlendirmesinin yapılması çok yaygın bir uygulama değildir. Olay raporları halen, duruma göre ayrı ayrı analiz edilmekte ve olay türleri arasındaki fiili bağlantılar incelenememektedir. Hâlbuki belirlenen emniyet hedefleri için istatistiksel değerlendirme ve kıyaslamalara göre, hedef eşik değerleri belirlenmeli ve periyodik olarak izlenmelidir.

ISM Kodu'na (IMO, 2008) göre; emniyet yönetim sistemleri sürekli gelişim felsefesine dayanmalıdır. ISM Kodu, personelin yeteneklerinin aktif olarak geliştirilmesi ve acil durumlara hazırlıklı olmayı gerektirir. Buna ek olarak, deniz taşımacılığı şirketlerinin organizasyonel faaliyetlerindeki uyumsuzlukların, kazaların ve tehlikeli durumların şirkete bildirildiğine dair prosedürler oluşturulması gerektiğini belirtilmektedir. Doğal olarak, şirketler düzeltici faaliyetlerin uygulanmasını sağlamaktan sorumludurlar.

Denizcilik sektöründe faaliyet gösteren yatırımcılar için, emniyet öncelikli çalışmalar hız kazansa da; ana öncelikli hedef genelde kar elde edecek şekilde operasyonları yürüterek para kazanmaktır.

Bugün bizlerin aşina olduğu, denizcilik sektöründeki emniyet kavramının temelleri, 1834 yılında kurulan 'Lloyd's Register of British and Foreign Shipping' tarafından atılmıştır. Emniyet alanındaki kuralların birçoğu, başlangıçta sigorta şirketleri tarafından sektördeki gemilerin faaliyet gösterebilmeleri için temel emniyet gerekliliklerini sağlamalarına yönelik oluşturulduğundan, gemi sahipleri gemiyi sigortalayana kadar gerekli bütün kriterleri sağlamak üzere her türlü çabayı göstermelerine karşın, sigorta aşamasından sonra asıl operasyonel süreçte emniyete ilişkin gereklilikleri göz ardı etmişlerdir. Ama bu anlayış ve işleyiş, 1912 yılındaki tüm zamanların en ünlüsü, asla batmayacak gemi olarak inşa edilen Titanic'in kazası ile büyük oranda son bulmuştur. Kazanın sonrasında, geminin tasarım ve emniyet tedbirleri (özellikle gemideki can kurtarma ve acil durum ekipmanları) ile ilgili yeterlilikler sorgulanmaya başlanmıştır. Bunun neticesinde, denizcilik sektöründe etkin uluslararası örgütler (MSC, 1998) 1979

yılında bir araya gelerek bir konferans düzenlemişlerdir. Konferansda Denizde Can Güvenliği'ni (SOLAS) sağlamaya yönelik seyir emniyeti, telsiz donanım ve kullanım usulleri, yangınla mücadele, acil durumlarda cankurtaran teçhizat ve donanım gereklilikleri gibi tek tip kuralların belirlendiği bir uluslararası sözleşme ile imza altına almışlardır. Bu sözleşme, bugün denizcilik sektöründeki emniyet uygulamalarının temelindeki düzenlemeleri ve halen yürürlükteki düzenlemelerin benimsenmesi için yaygın olarak bilinen standartlar ve kurallar üzerine kurulu yaklaşımı başlatmış ve birçok düzenlemenin yapılması ile sonuçlanmıştır.

Günümüzde, uluslararası denizcilik taşımacılığını düzenleyen 50'den fazla sözleşme mevcuttur ve bunların içerisinden aşağıda sıralananlar, doğrudan denizcilik alanındaki emniyet konuları ile ilgilidir:

- Uluslararası Yük Hatları Kongresi (International Convention on Load Lines (LL)), 1966
- Uluslararası Denizde Can Güvenliği Kongresi (International Convention on the Safety of Life at Sea (SOLAS)), 1974
- Denizde Çatışmayı Önlemeye Yönelik Uluslararası Düzenlemeler Kongresi (Convention on the International Regulations for Preventing Collisions at Sea (COLREGS)), 1972
- Uluslararası Emniyetli Konteyner Kongresi (International Convention for Safe Containers (CSC)), 1972
- Uluslararası Gemiadamları Eğitim, Sertifikasyon & Vardiya Standartları Kongresi (International Convention on Standards of Training , Certification & Watchkeeping for Seafarers (STCW), 1978
- Özel Ticari Yolcu Gemileri Anlaşması (Special Trade Passenger Ships Agreement (STP)), 1971
- Torremolinos Uluslararası Balıkçı Gemilerinin Emniyeti Kongresi (The Torremolinos International Convention for the Safety of Fishing Vessels (SFV)), 1977
- Özel Ticari Yolcu Gemileri İçin Alan Gereksinimleri Protokolü (Protocol on Space Requirements for Special Trading Passenger Ships), 1973
- Uluslararası Denizcilik Uydu Organizasyonu Kongresi (Convention on the International Maritime Satellite Organisation (INMARSAT)), 1976
- Uluslararası Balıkçı Gemileri Personeli Eğitim, Sertifikasyon & Vardiya Standartları Kongresi (International Convention on Standards of Training, Certification and Watchkeeping for Fishing Vessel Personnel (STCW – F)), 1995
- Uluslararası Denizde Arama ve Kurtarma Kongresi (International Convention on Maritime Search and Rescue (SAR)), 1979.

Yukarıdaki düzenlemelerin ortak noktası; gemi sahiplerinin gerekli ya da minimum emniyet düzeyini elde etmek için yapmaları gerekenleri sıralamalarıdır. SOLAS ve LL, doğrudan geminin tasarımıyla ilgili hususları düzenlemektedir ve yıllardır denizcilik sektöründe emniyet yönetiminin merkezinde yer almaktadır.

Deniz taşımacılığında emniyet yönetiminin tarihsel gelişim sürecinde tespit edilen üç aşama olduğu ortaya koyulmuştur (Kristiansen, 2005). İlk aşamada; yönetim herhangi bir kişisel yaralanma, ölüm, hasar, gemi veya kargo kaybından ve çevre kirliliğinden sorumlu tutulacak birileri aranmıştır. Burada niyet, hatanın tekrarlanmaması için 'direk olarak olayın sorumlusuna, dolaylı olarak diğer çalışanlara bir ders vermek' ve emniyetli çalışmaya yöneltmektir. Ancak sonuçta; işten çıkarma ve cezalandırma tehdidinin kullanılması ile sadece bir ceza kültürü ortaya çıkmıştır.

İkinci aşama; önceden bilinen tehlike noktaları gerçekleşmeden kontrol etme girişimidir. Bu girişim, kurallara uyma kültürüne öncülük etmiştir. Bu potansiyel tehlike noktaları çoğunlukla bir kaza şeklinde ortaya çıktıktan sonra fark edilir ve tedbir alabilmenin en etkili yöntemi geçmiş verilerden yola çıkarak yapılacak risk analizleri ile bu potansiyel tehdit noktalarına yönelik tedbirleri almayı sağlayacak uygun yönetmelikleri hayata geçirmektir. Bu çabaya rağmen, çoğu zaman işletmeler bu düzenlemelerin asgari gerekliliklerini yerine getirip, geri kalanları göz ardı ederler.

Üçüncü aşama; gemi sahipleri veya yöneticilerinin emniyet ve çevre koruma ile ilgili örgütsel hedefler oluşturarak denizde emniyeti yönetmek için sergiledikleri proaktif yaklaşımdır. Bu yaklaşımda, sektörde düzenleyici kuralları koyan ve kontrol eden otoritenin dikte ettirdiği yönetmeliklerin ötesine geçilir ve kendi kendini düzenleyen bir emniyet kültürünün oluşması beklenir.

IMO tarafından yapılan düzenlemeler ile oluşturulan, Uluslararası Emniyet Yönetimi (ISM-International Safety Management) Kodu'nun da temelini oluşturan gemi emniyet yönetiminin amacı; can, mal kaybına, çevre kirliliğine neden olan kazaları minimuma indirmektir.
ISM kodu, denizcilik şirketlerinin tespit edilen tüm risklere karşı önlemler almasını istemekte, proaktif emniyet yönetimini teşvik etmekte, denizcilik şirketlerinin faaliyet alanlarındaki tüm potansiyel risklerin değerlendirilmesini gerektirmektedir. IMO (IMO, 2002) tarafından ISM kodu; çalışanların, şirketin emniyet ve çevre koruma politikasını etkili bir şekilde uygulayabilmesini sağlayan, yapılandırılmış ve belgelendirilmiş bir düzenleme olarak tanımlanmaktadır. Bu kodun gereklilikleri doğrultusunda, denizcilik işletmeleri uluslararası kanunlar ve bayrağını taşıdıkları devletin kanunlarıyla uyumlu, gemileri emniyetle sevk ve yönetime, çevreyi korumaya odaklı prosedürler belirlemek zorundadırlar. Aynı gereklililer doğrultusunda, acil durumlara hazırlık ve acil durumlarda yapılacaklar, kaza ve kazaya ramak kala durumlarını raporlama prosedürleri de belirlenmelidir.

Günümüz emniyet uygulamaları, ISM koduna uyuma odaklanmaktadır. IMO tarafından düzenlenen emniyet yönetimi sertifikaları, şirket ve gemilerin işleyen bir emniyet yönetim sistemine sahip olduğu denetlenip teyit edildikten sonra düzenlendiğinden, bu sertifikalar özellikle liman devleti kontrolü sırasında ISM koduna uygunluğu belgeler. Uluslararası deniz taşımacılığı yapan tüm yolcu gemileri ile 500 groston üzeri yük gemileri ISM Kod'un fonksiyonlarını yerine getirmek amacıyla emniyet yönetim sistemi kurmak zorundadırlar. ISM Kod'un kara ayağı olan şirket merkezi, hem karadaki ofiste, hem de gemide sistemi uygulamak amacıyla planlama, örgütleme, koordinasyon, yürütme, denetim fonksiyonlarını yerine getirmeli ve sistemin devamlılığını sağlamalıdır. Bununla birlikte, daha önce de belirtildiği gibi, alışılagelmiş emniyet yönetimi anlayışında, sadece yazılı kural ve düzenlemelerde zorunlu kılınan asgari standartları sağlama eğilimi ağır basmaktadır.

1.1 Deniz Kazalarının Bildirim Yükümlülüğü

Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı Kaza Araştırma ve İnceleme Kurulu'nun yayınladığı yönetmeliğe (KAİK, 2014: 3) göre, deniz kaza ve olaylarını, müteselsilen sorumlu olmak üzere; geminin kaptanı, kaptan bildirim yapamayacak durumda ise yerine vekâlet eden zabit, geminin donatanı, işleteni veya acentesi, ayrıca; sorumluluk sahası içinde meydana gelen deniz kazalarında ilgili liman başkanlığı en kısa süre içinde bildirim yapmakla yükümlüdürler. Asli olarak, gemi kaptanına veya ona vekâlet eden zabite, geminin donatanı, işleteni veya acentesine, ilgili liman başkanlığına ve iç sularda meydana gelen kaza ve olaylarda ilgili yerel idareye ait olan bildirim sorumluluğunun dışında bildirimde bulunmak isteyenler de deniz kaza ve olaylarına ilişkin olarak bildirimde bulunabilirler.

Emniyet Yönetim Sisteminin temelini ve çerçevesini belirleyen uluslararası ve ulusal mevzuatlar, raporlanan deniz kazalarının incelenmesi ile benzer olayların yeniden meydana gelmesini önlemeyi, sebepleri tespit ederek önleyici tedbirlerin alınmasını sağlamayı ve böylelikle operasyonel deniz sahasında emniyeti artırmayı amaçlamaktadır. Özellikle bilinmesi gereken; deniz kazaları ve olaylarını soruşturma amacının; kazaların önlenmesi, incelenen kazaların sonucunda oluşturulan raporların, kaza sebeplerini tespit etmek ve denizde emniyeti artırmak amacıyla yapılmış olduğudur. Kazaların soruşturulması ve rapor hazırlanmasının amacı; bir suçu belirlemek ya da birilerine sorumluluk yüklemek değildir. Gerçekleştirilen kaza araştırmalarında bir diğer önemli hedef; kazaların ne sıklıkta yaşandığı ve oluş sebeplerini ortaya çıkararak, aynı kazanın tekrar yaşanmamasına yönelik alınması gereken önlemleri belirlemektir. Raporların, emniyeti artırıcı ve iyileştirici tedbirler dışında başka nedenlerle kullanılmaması gerekir.

Emniyet yönetimi alanında oluşturulan uygulamalar ve kurallar, felaketle sonuçlanan kazalar neticesinde ortaya çıkmıştır. 'Kazanılan bilgi ve öğrenilen dersler', kaza araştırmalarının sonuçlarının raporlanması yükümlülüğüne dayanan geri planı oluşturur.

Uluslararası Denizcilik Organizasyonu'nun (IMO) 16 Mayıs 2008'de yayınlanan ve 1 Ocak 2010'da yürürlüğe giren MSC.255(84) Kaza İnceleme Kodu ve 2013'te yayınlanan A.1075(28) sayılı uygulama rehberi, araştırma ve inceleme sorumluluklarını detaylı biçimde açıklamaktadır. Ayrıca deniz kazalarının oluşmasına neden olan gerçek sebeplere ulaşmak suretiyle, denizde can, mal ve çevre emniyetine yönelik mevzuat ve uygulamaların geliştirilmesini sağlamak, böylece benzer deniz kaza ve olaylarının tekrarını önlemek ve kaza/olay sonrasındaki olumsuz etki ve sonuçların azaltılmasını temin etmek olduğunu vurgulamaktadır. Deniz kaza incelemesinin adli veya idari soruşturma niteliğinde olmadığını, amacının suçu ve suçluyu, sorumluluğu tespit etmek olmadığını belirtmektedir.

1.2. Uluslararası Denizcilik Sektöründe Raporlama Sistemleri

- Gizli İnsan Faktörleri Raporlama Programı (Confidential Human-Factors Incident Reporting Program – CHIRP) / Birleşik Krallık

Gizli Tehlikeli Olay Raporlama Programı olarak da bilinen, küresel denizcilik ve havacılık endüstrisi için bir olay raporlama sistemidir. Birleşik Krallık Ulaşım Departmanı ve Sivil Havacılık Kurumu tarafından finanse edilir. CHIRP'e, deniz taşımacılığı sektöründen, balıkçılık sektöründen ve serbest/amatör denizcilerden rapor gönderimi yapılmaktadır. Raporlamalar anonim olarak yapılamaz, ancak; tüm süreç boyunca kullanıcı bilgilerinin gizliliği garanti edilir (Vepsäläinen ve Lappalainen, 2010).

Raporlama formu internet üzerinden doldurulabilir. Raporda; raporu dolduranın kişisel bilgileri, iletişim bilgileri, gemi hakkında bilgi, olay mevkii, tarih, saat, olaydan önceki operasyonel süreç bilgileri, hava durumu, olayın serbest metin formatında anlatımı, mürettebat arası iletişim, karar verme, ekipman, durumsal farkındalık ve olaydan öğrenilen dersler de dahil olmak üzere kapsamlı açıklama istenmektedir (Chirp, 2016).

Her yıl yaklaşık olarak 100 deniz olay raporu alınmaktadır. Raporlardan elde edilen bilgiler derlenerek, her üç ayda bir yayımlanan ve www.chirp.co.uk web sitesinden indirebilen "Geribesleme (Feedback)" adlı e-bülten ile düzenli olarak yayımlanmaktadır. Bültenler, her bir olaya ilişkin rapor özetleri ile birlikte yorumları içermektedir. Zaman ve mekân, şirket, raporlayanın kişisel bilgileri gibi raporun kime/hangi şirkete ait olduğunun tespitine imkân verebilecek bilgiler gizlenen raporlardan güncel konuları ve yeni rapor formlarını içeren bülten, 66.000 civarında basılı kopya dolaşımıyla yılda dört kez çıkarılmakta ve yaygın olarak dağıtılmaktadır. Bülten, sektördeki emniyet vakaları ve insan faktörleri konusunda farkındalığı yüksek kılar. Buna ek olarak, doğrudan olayın içinde yer alan ve raporda geçen taraflara, olaya ilişkin tavsiye ve bildirimler iletilir.

Programın uygun maliyetli olup olmadığını değerlendirmek için periyodik olarak, CHIRP Denizcilik Danışma Kurulu'ndaki gönüllülerden oluşan bir inceleme kurulu, denizcilik konularında ve kaza incelemesinde uzmanlıkları nedeniyle seçilen bağımsız üyeler tarafından inceleme ve değerlendirmeler yapılmaktadır. Değerlendirme, sektör geneline programla ilgili görüşlerini ve geri bildirimlerini yapmaları için anket mektubu gönderilerek yapılır. Buna ek olarak anket, CHIRP Denizcilik Danışma Kurulu'nun tüm üyelerine de gönderilmektedir. Yapılan bu değerlendirmelerden ortaya çıkan sonuç; denizcilik sektöründe emniyet kültürünü değiştirme sürecinin zaman aldığını ve sistemin beklenen tüm faydalarının henüz sistemden sağlanamamış olmasına rağmen, programdan elde edilen faydaların maliyeti aştığı yönündedir (Chirp, 2016).

- Denizcilik Gizli Raporlama Programı (Marine Confidential Reporting Scheme-REPCON (REPortable safety CONserns)) / Avustralya)

Avustralya Hükümeti bünyesindeki Avustralya Ulaştırma Güvenliği Bürosu tarafından yürütülmekte olan programa, deniz ya da havacılık emniyeti alanında kaygı yaşatan her türlü olay raporlanabilir. İsimsiz

raporlama mümkün değildir, ancak; raporlar REPCON veritabanında REPCON personeli tarafından gizlilikle işlenir (ATSB, 2016). Emniyet endişeleri, emniyet endişesine yanıt olarak harekete geçecek konumdaki kişiye veya kuruluşa uyarılar veya bilgi bültenleri şeklinde gönderilir (REPCON, 2016).

Raporlama formu, raporu yazanın kişisel ve mesleki bilgilerini, ilgili gemi hakkındaki bilgileri, olay türünü, yeri, tarih, saatini, sefer safhasını, hava koşullarını, emniyet endişesine mahal veren olay içeriğini ve emniyet endişesinin nasıl giderileceğini içerir. Soruların çoğu çoktan seçmeli biçimde sunulmaktadır (ATSB, 2016). Bir yıllık dönemde REPCON'a iletilen rapor sayısı yaklaşık 144'tür, ancak; bu sayı müşterek işleyen programda hem havacılık, hem de denizcilik sektöründeki raporların toplamıdır (ATSB, 2016).

Kaza ve olayın araştırılmasından kaynaklanan emniyet önerileri ve tavsiye notları web sayfalarında yayınlanır. Şirket adları da dâhil olmak üzere belirtilen önerilerin hangi organizasyonu hedef aldığı, bu organizasyonun belirtilen tavsiye ve öneriler temelinde hangi işlem adımlarını yerine getirdiği gibi bilgiler de paylaşılmaktadır (ATSB, 2016).

- Gizli Raporlama Sistemi (SECURITAS) / Kanada

Parlamentoda çıkarılan yasa uyarınca kurulmuş bağımsız bir kurul olan Kanada Ulaştırma Güvenliği Kurulu (CTSB), karayolu taşımacılığı haricindeki tüm ulaşım şekillerini ele alır ve başlıca görevleri arasında kazaların ve istenmeyen diğer olayların araştırılması bulunur. Kanada Ulaştırma Güvenliği Kurulu; deniz taşımacılığı, boru hattı, demiryolu ve hava taşımacılığı alanlarında emniyet olaylarının bildirimi için SECURITAS programını işletir. SECURITAS aracılığıyla rapor edilen olaylar ve potansiyel tehdit alanları veya koşulları, diğer kanallardan bildirilemez. Raporlar üzerinden elde edilen veriler, Ulaştırma Güvenliği Kurulu'nun çalışmalarını ve analizlerini desteklemek, emniyet alanındaki eksiklikleri belirlemek için kullanılmaktadır. CTSB, önerilen düzeltici işlemler eşliğinde gerekli bilgileri, ilgili düzenleyici otoriteye, denizcilik organizasyonuna, şirketlere ve acentelere iletir. Bu sistemde isimsiz raporlama mümkün değildir, ancak; rapor bilgileri gizlilikle işlenir (Securitas, 2016).

Raporlar, SECURITAS'a mektup, faks, e-posta veya telefonla gönderilebilir. Resmi bir raporlama formu yoktur, ancak; raporu yazanın aşağıdaki bilgileri eklemesi gerekmektedir: İletişim bilgileri, organizasyondaki pozisyonu, raporlayanın emniyetsiz olaydaki rolü, olayın ne, nerede, ne zaman, neden ve nasıl olduğu, olayın düzeltilebilmesi ve tekrarlanmaması için öneriler.

2015 yılında, TSB'nin olayların zorunlu raporlamasına ilişkin düzenlemelerine göre 1.696 kaza ve 1.811 olay meydana geldiği bildirilmiştir. 2015 Yılında meydana gelen kazaların sayısı, 2014 yılında bildirilen 1.793 kazaya göre% 5 azalmış, ancak; 2010-2014 yıllık ortalaması olan 1695 kaza ile aynı kalmıştır. Bildirim sayısı 2014 yılında 1.838 iken, 2014 yılında 1.811'e düşmüş ve 2010-2014 yılı ortalaması olan 1.516'nın üzerine çıkmıştır. 2015 yılında TSB'ye 470 adet gönüllü rapor gelmiştir. Aynı dönemde 172 gizli raporlama yapılmıştır. Bu gizli raporların 19'u denizcilik sektörüne aittir (Securitas, 2016).

Bu 19 gizli raporun 6'sı, mevzuatla ilgili konulara ilişkin olduğundan, bölgesel Ulaştırma Güvenliği ofisleri ile işbirliği yapılarak çözülmüştür. Raporların 5'i, gizli bilgi içermesi nedeniyle hiç paylaşılmamıştır. Onaylanmış 19 emniyet raporundan 17'si, yılsonuna kadar kapatılmıştır. Olayların bazıları düzenleyici konularla ilgili alanlarda, 1 tanesi de iki gemi arasındaki yakın geçişe ilişkindir.

SECURITAS'a yeni bir geminin, emniyetli minimum mürettebat sayısının sağlanmadığına ilişkin bir raporlama yapılmıştır. Bu rapor, konunun zaten farkında olan Ulaştırma Güvenliği Kurulu'na gönderilmiştir. Gemi için asgari emniyetli personel sayısı, kurul tarafından taşınan yolcu sayısına bağlı olarak düzenlenmiş ve şirketin gemideki yolcularla birlikte acil duruma (yangın, alabora, tahliye gibi) ani reaksiyon yeteneklerini mürettebatla göstermesi zorunluluğu dikte edilmiştir.

Kaza araştırmaları ile ilgili olarak Kanada Ulaştırma Güvenliği Kurulu; tavsiyeler, ilgili taraflardan gelen yanıtlar ve uygulama değerlendirmelerini kendi web sitesinde yayınlamaktadır (Securitas, 2016).

- Insjö / İsveç

Insjö sistemi, deniz taşımacılığında kazalar ve kazaya ramak kalalarla ilgili bilgi toplamak için 2002 yılında İsveç'te Denizcilik İdaresi ve İsveç Gemi Sahipleri Birliği ve üyeleri ile birlikte devreye sokulmuştur. Raporlar, denizcilik şirketinde seçilmiş ISM sorumlu zabiti tarafından sisteme girilir. Sistemin bağımsız yöneticisi, rapor içeriğinde kişi ya da organizasyonun tespit edilmesine olanak sağlayabilecek herhangi bir bilgi varsa bunu siler ve rapor girişinden sorumlu zabite daha önce veritabanına girilmiş olan benzer raporlar hakkında bilgileri gönderir. Raporlama formu, dört ana başlıktan oluşur: Olay, sonuçlar, nedenler ve iyileştirme için gerekli önlemler.

Raporlar, internet üzerinden erişilebilir bir veri bankasında toplanır. Raporlar İsveççe veya İngilizce olarak girilir. Buna ek olarak; raporlardan gemi tipi, geminin faaliyet alanı, olay türü, tekrar sıklığı, sonuç vb. gibi bazı önemli sayısal değerler Insjö web sitesinde yayınlanır (Insjö, 2016). Buna göre Insjö veri tabanı 2016 sonu itibariyle yaklaşık 4200 rapora sahiptir ve bunların yaklaşık %50'si kazalar, %30'u ramak kalalar ve %20'si uygunsuzluk raporlarından oluşmaktadır. Raporların %70'inden fazlası yolcu gemileri, tankerler ve dökme yük gemilerinin faaliyet alanları ile ilgilidir.

İsveç Armatörler Birliği'ne üye 76 denizcilik şirketinden, yaklaşık 60'ı Insjö sistemini kullanmaktadır. Ancak, bu şirketlerin çoğu küçüktür ve Insjö 10'dan az şirket tarafından aktif olarak kullanılmaktadır. En aktif kullanıcılar, tanker şirketleridir. Günlük olarak yaklaşık 25-30 farklı kullanıcı, raporları görmek veya aramak için sisteme giriş yapmaktadır. Genel problem; alınan raporların birçoğunun tam olmaması ve paylaşıma uygun olmamasıdır.

- Nearmiss.dk / Danimarka

Olay ve ramak kala rapor sistemi Nearmiss.dk, Danimarka'da 2007 yılında kullanılmaya başlanmıştır. Sistem, Danimarka deniz taşımacılığı şirketleri tarafından kullanılmaktadır. Insjö'de olduğu gibi, raporlar seçilmiş veri girişinden sorumlu zabitler tarafından veritabanına girilir. 20'nin üzerinde aktif kullanıcı şirket bulunmaktadır. Rapor formu Insjö'ye benzemektedir. Raporlayan kişi ya da şirketin tespit edilebilmesine olanak sağlayabilecek bilgiler, SeaHealth adlı özel bir danışmanlık şirketinin taramasından sonra rapor içeriğinden çıkarılmaktadır.

Şekil 2: Nearmiss.dk sistem akışı.

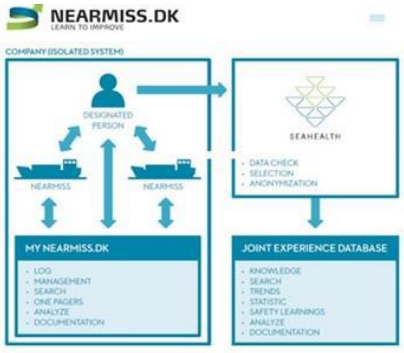

Kaynak: Nearmiss.dk sistem akışı (Nearmiss, 2016).

Sadece sisteme kayıtlı kullanıcılar, raporlara erişebilir. Web sitesinde daha kapsamlı öneme sahip konular veya seçilmiş emniyet alanlarında aynı konu hakkında birkaç rapor alınması durumunda, buna ilişkin emniyet uyarıları yayınlanır.

Nearmiss.dk iki ana fonksiyona sahiptir, öncelikle gemilerden gelen raporların denetimi ve yönetimi için şirketin yönetim mekanizmasının bir parçası olmak, sonrasında istenmeyen olayların başkaları tarafından da yaşanmaması için, yaşanılan tecrübelerin sadece bilinmesi gereken kadar kısmını paylaşmaktır.

- Foresea / Finlandiya

Finlandiya, olay raporlama sistemini uygulama sürecinde İsveç'in ayak izlerini takip ederek Insjö benzeri bir sistemi hayata geçirmiştir. ForeSea; raporlama formunun benzerliği, yalnızca seçilmiş zabit tarafından rapor girişi yapılabilmesi gibi pek çok açıdan Insjö'ye benzemektedir. Raporlar, aynen Insjö'deki gibi üçüncü parti bağımsız bir kuruluş olan ICC (IPSO Classification&Control Ab.) tarafından yönetilir. Insjö, Nearmiss.dk ve ForeSea sistemlerinin gelecekte birleşmesi planlanmaktadır.

Finlandiya Armatörler Birliği, 27 üye denizcilik şirketine sahiptir ve bugüne kadar 12 deniz taşımacılığı şirketi sisteme katılmıştır, ancak; daha önce de belirtildiği gibi sistem bugüne kadar Insjö ve Nearmiss.dk kadar aktif olarak kullanılmamıştır.

Raporlar; alınan en son raporları listeleyen, filtre uygulanmış raporların önemli istatistiksel rakamlarını veren ve özel öneme sahip rapor içeriklerini öne çıkaran veri bankasına kaydedilir. Rapor girişini yapan zabitler, acil bir emniyet endişesi olduğunu düşünürlerse bir raporu 'emniyet uyarısı' olarak işaretleyerek, olayın ne kadar ciddi olduğunu ölçmek için rapora bir emniyet endeksi verirler. Bu emniyet uyarısı, ForeSea'nın yetkili kullanıcılarına dağıtılır. Ek olarak, yönetim ya da Finlandiya Armatörler Birliği tarafından veri bankasındaki raporlardan 'öğrenilmesi gereken dersler' çıkarılır. Öğrenilmesi gereken dersler daha geniş bir kitleye dağıtılır. Halka açık, en son raporlara ve istatistiki figürlere erişim sağlanır.

- Avrupa Deniz Kazaları Bilgi Platformu-EMCIP (European Marine Casualty InformationPlatform)

Avrupa Deniz Kazaları Bilgi Platformu, Avrupa Deniz Güvenliği Ajansı tarafından geliştirilen ve işletilen, deniz kazaları ve zaiyatlarına dair bilgilerin toplanması için oluşturulmuş bir veri tabanıdır. Veri tabanı; örneğin, genel risk tanımlama, profil oluşturma ve kazalardan edinilen derslerin derlenmesi gibi bir bakışta anlaşılabilir ve kullanılabilir bilgiyi mevcut kılmak, daha kapsamlı emniyet araştırmaları ve bu araştırmaların sonuçlarının derinlemesine analizi gibi çeşitli potansiyel faydalar sağlamayı amaçlamaktadır. Diğer bir deyişle; deniz kazalarında istatistiklerin ve kullanılabilir verilerin oluşturulmasını kolaylaştırmayı amaçlamaktadır. Veriler, Avrupa Deniz Güvenliği Ajansı'na ek olarak, depolanmış verilere erişimi olan yetkili ulusal otoriteler tarafından sağlanmaktadır. Veriler; yıllık raporların, istatistiklerin ve emniyet alanındaki çalışmaların hazırlanması için kullanılabilir. EMCIP'in birincil amacı; yetkili makamların çalışmalarını desteklemektir. Hali hazırda, deniz taşımacılığı şirketleri veya bu alanda faaliyet gösteren diğer organizasyonlar arasında veri paylaşımı amaçlı herhangi bir kullanım yoktur.

1.3. Denizcilik Sektöründe Emniyet Raporlama Sisteminin Geliştirilmesi

Deniz kaza ve olaylarının raporlanması, kayıt altına alınması ve incelenmesinde engeller ve aksaklıklardan bahsettikten sonra, tüm çalışanların gönüllü olarak ve benimseyerek katıldıkları bir emniyet raporlama sistemini işlevsel hale getirebilmek için öncelikli yapılması gereken; suçlu ya da sorumluluk aramanın emniyet kültürün bir parçası olmaktan çıktığı ve yönetimin bunu hâkim kılabilmek için gerekli idari yetki ve kaynağa sahip olduğu bir operasyonel yapının oluşturulmasıdır.

Yönetim emniyet raporlamalarını, kısa ve uzun dönemli raporlama hedefleri koyarak, personeli sisteme rapor girişi yapmaya motive ederek teşvik etmelidir. Yönetim, organizasyonun tüm birimlerine yazılan raporlarla ilgili gecikmeksizin geribildirimde bulunmalıdır. Geribildirim, personelle etkileşim kurularak verilmelidir ve raporlar sonucunda elde edilen bulgu ve eğilimler, grafik veya istatistiksel olarak düzenlenmiş şekilde yayınlanmalıdır. Sisteme yapılan raporlamalar için bazı ödül mekanizmaları düşünülebilir, ancak bunun illaki maddi karşılığı olan bir ödül olması gerekmez.

Yönetim, raporlardan elde edilen bulgular neticesinde tespit edilen düzeltici ve önleyici işlem adımlarından tüm çalışanların haberdar edilmesini sağlamalıdır. Raporlamanın ve düzeltici işlemlerin doğru biçimde uygulanmasının önemini vurgulamak için, hem raporlama sisteminin işlevselliği, hem de

düzeltici işlemlerin nasıl yürütüleceği hakkında eğitim verilmesi gereklidir. Yönetimin kaza, olay ve ramak kalalara verdiği reaksiyonlardaki örnek davranışlarından, personelin haberdar olabilmesi, görebilmesi ve benimseyebilmesi sağlanarak, suçlu aramayan bir emniyet kültürüne geçiş yapılmalıdır.

Sisteme bildirilmek istenen bir rapor için, erişim eşiğinin düşük olması gerekir. Tüm mürettebatın, sisteme erişim ve raporlama yapabilmesine imkân tanınmalıdır. Raporlama uygulaması, kullanıcı dostu, erişimi kolay, raporlama formları basit ve görsel eklerle sisteme girişi kolay olmalıdır.

Emniyet raporlamaları, kaza ve olay bildirimine yönetim kademesinin destek ve teşviki çok önemlidir. Şirket, çalışanları tarafından kaza, olay ve ramak kala raporlamalarını teşvik etmez ve yapılan raporlamaların karşılığında pozitif bir tutum sergilemezse, özellikle operasyonel sahanın en uç faaliyet noktası olan gemilerde raporlama yapılmasını beklemek pek gerçekçi olmayacaktır.

Yönetim kademesinin, emniyet raporlamalarını teşvik ettiğini ve desteklediğini göstermesinin bazı yolları arasında; gemileri ziyaret edip, mürettebat ile iletişim kurarak, gemi personeline raporlamanın önemi ve varsa raporlama ile ilgili sorunların üstesinden gelinmesi konusunda bilgiler verilmesi, raporlarda belirtilen aksaklıkların düzeltilmesi, rapordaki verilerden elde edilen geri bildirimlerin sisteme işlenmesi ve analiz edilmesi, şirket içinde yatay ve dikey iletişimin daha verimli hale getirilmesi için yeterli kaynakların tahsisi gelir. Yönetim, şirket bünyesinde faaliyet gösteren gemilerdeki personeline, olay raporlamalarının önemli olduğunu ve herkesin yararına olduğuna inandıklarını göstermek zorundadır. Raporlama kültürü yaratmada başarılı olan şirketler bile, sistemin işler hale getirilmesinin zaman aldığını ve sürekli üzerinde çalışılması gerektiğini kabul etmektedirler.

Emniyet raporlamaları ve bildirimleri üzerine yapılan çalışmalar (Van der Schaaf ve Kanse, 2004: 57), raporlamalarla ilgili geribildirimlerin, raporlama sisteminin başarıyla yürütülebilmesi için çok önemli olduğunu kabul etmektedir.

Çalışanlar raporlarıyla ilgili geribildirim almadıkları takdirde, yazdıkları raporların ve sisteme sağladıkları geri beslemelerin bir faydası olmadığını düşünebilirler. Bu nedenle, yönetim ve çalışanlar arasında ideal iletişim, olay gerçekleşmesinden yapılan raporlamaya kadar, uygun bir süre içinde doğru şekilde geri bildirimde bulunulmasıdır. Raporları hazırlayanların, gelecekte benzer olayların önlenmesi için ne tür tedbirler alınması ve düzeltici işlemler yapılması gerektiği konusunda önerileri de istenecektir. Bu öneri mekanizması, raporlama yapan çalışanların sistemin bir parçası oldukları ve sisteme katkı sağladıkları duygusunu taşımalarına ve tecrübe edilen olayın sonucunda en pratik tedbir ve iyileştirme için gerekli fikrin bizzat olayı tecrübe eden kişiden edinilmesine imkân verir. Raporlarla ilgili geribildirim vermek, raporlar vasıtasıyla sistem bünyesinde toplanan deneyimleri düzenli toplantılarda geribildirim şeklinde çalışanlarla paylaşmak, çalışanlar ve yönetim arasında etkili iletişime imkân tanıyacaktır.

Bir çalışan, yaşadığı bir olay ya da ramak kalanın ardından, suçlu bulunabileceği veya çalıştığı topluluğun içerisinde mahçup duruma düşebileceğinden endişe ederse, rapor yazmak istemeyecektir. Yazılan raporları önemsizleştirmeden ve herhangi bir suçlu aramadan, hatalar ve olaylardan ders çıkarılması, olay bildiriminin örgütsel düzeyde bir amacının olduğunun bilinçli bir şekilde fark edilmesi çok önemlidir. Herkes hata yapabilir. Suçlu arayışında olmayan bir emniyet kültürü, organizasyonun her seviyesinde önemlidir.

Gemide ya da karada, operasyonel alanın tamamında kurulan iyi bir iletişim ortamı, yaşanan olayların bildirilmesine engel oluşturan hususların da ayrı bir rapor şeklinde yönetime iletilmesine olanak tanır. İyi iletişim, suçlama kültürü riskini de azaltır, çünkü insanlar, raporlarının yanlış değerlendirilebileceğinden veya aleyhlerine kullanılabileceğinden endişe etmek zorunda kalmazlar. Geminin kaptanı ve diğer zabitlerin çalışanların önünde ortaya koydukları rol modeli, gemide iyi bir iletişimi sağlamak için önemlidir. İyi iletişimin bir parçası da, iletişimde karşılaşılabilecek olası sorunların giderilmesi ve bunları çözmek için çaba sarf edilmesidir. Bir çalışma ortamındaki, çalışan sirkülasyonunun fazla olması ve çalışanların kısa süreli kontratlarla operasyonel sürece dâhil olup ayrılmaları, iyi bir iletişim ortamının

oluşturulmasını engelleyebilir. Çok uluslu mürettebat, iyi bir iletişim ortamı açısından bir başka güçlüktür. Bu da, önemli konularda iletişimin daha fazla dikkat edilmesi gerektiği anlamına gelir.

Emniyet bilincinin yaratılması, yalnızca iyi bir raporlama kültürünü desteklemekle kalmaz, aynı zamanda başka yönlerden de karada ve gemide emniyet seviyesini yükseltir. Şirketin karada çalışanları ve gemide mürettebatı emniyet konularının farkında değilse, operasyonel süreçte yaşanan ramak kalaları işin doğal akışı içerisinde meydana gelebilen sıradan aksaklıklar olarak görüp, herhangi bir işlem yapmayabilirler. Şirket yönetimi ve gemi kaptanının emniyet konularında tutumu, mürettebat arasında emniyet bilincinin oluşturulmasında önemli bir role sahiptir.

Mürettebatın raporlama sistemini tanıması, hangi durumların ramak kala, hangi durumların olay ya da kaza olarak raporlanması gerektiği konusunda ayrım yapabilmesi, emniyet raporlamalarının öneminin anlatılması ve emniyet bilincinin artırılması için eğitim gereklidir. Kullanılan olay raporlama sistemleri, bir şirketten diğerine farklılık gösterebilir. Önemli olan; sistemin kullanımının kolay ve basit olmasıdır. Raporlama formu aşırı derecede karmaşık olmamalı, doldurulması zor ve zaman alıcı olmamalıdır.

Sisteme giren raporların, ileriye dönük çıkarımlar yapılabilmesi için işlenmesi ve analizi de gereklidir. Bu amaçla; veri girişleri mümkün olduğunca otomasyona dönüştürülerek hem iş yükü azaltılmalı, hem de sayısal değerli emniyet parametreleri belirlenerek, sisteme belirlenen eşik değerleri dışında bir veri girişi olduğunda, sistemin otomatik olarak belli birimlere ikaz bildirimi yapmasına olanak tanınmalıdır.

1.4. Raporlama Sistemlerinin Emniyet Gelişimindeki Rolü ve Faydaları

Yukarıda bahsedilen raporlama sistemlerinin, sistemi işleten otoriteler tarafından yapılan istatistiksel değerlendirmelerinde, kaza ve olay raporlamalarının, organizasyonlardaki emniyet bilincini ve emniyet seviyesini artırmaya yardımcı olduğu emniyet odaklı düşünce ve faaliyetlerde düzelme sağladığı, ancak; ramak kala raporlarının sayısının aynı seviyede kaldığı, bir artış göstermediği ortaya koyulmaktadır.

Kaza ve olay raporlamalarının önemi şu şekilde açıklanmaktadır: Gemide gerçekleşen birçok emniyetle alakalı olay vardır. Kaynaklar gemide ve kıyıda kısıtlı olduğundan, gerçekleşen olayların paylaşımı, hem tüm mürettebatın yaşanan tecrübeden dersler çıkarabilmesi, hem de kaza/olay araştırmasından sorumlu uzmanların doğru bulgu ve sonuçlara erişebilmesi için çok önemlidir. Hatalardan dersler çıkarılması ve deneyimlerin paylaşımı, gemide ve operasyonel deniz sahasında emniyet ve bilinç seviyesini yükseltmektedir. Emniyet düzeyini arttırmak için resmi düzenlemelere ve kurallara ihtiyaç duyulmasına rağmen, operasyonel sahada ve gemide bu kural ve düzenlemelerin kolay uygulanabilir olması gereklidir. Raporlama sistemleri kullanılarak, bu uygulama ve kuralların kendi kendini düzenleyici bir şekilde geliştirilebilmesi mümkündür.

Bir organizasyonda emniyet kültürü odaklı düşünce yapısının en üst düzey yönetimden başladığı literatürde mevcut birçok kaynakta vurgulanmaktadır. Eğer üst yönetim, iyi bir emniyet kültürü ve uygulamalarını organizasyon geneline yansıtamazsa, bunu gemide uygulanır hale getirmek mümkün değildir. Emniyet kültürünün pozitif gelişimi ve bu kültürün tüm denizcilik sahasına taşınması, ancak yönetimin aktif çabası ile mümkündür.

İletişim, organizasyonlarda emniyet kültürünün gelişiminde önemli bir unsurdur. Bu iletişim sürecinde, sürecin bir mekanizması olan raporlama işlevinde ‘suçlama kültürü’nün olmaması, iyi bir emniyet kültürünün vazgeçilmez bir bileşenidir. Suçlama ve suçlu aramanın olmadığı emniyet kültüründe, ciddi bir olay ya da kaza rapor edildiğinde, isimler asla sorulmaz, kişilere değil olaya odaklanılır. Ancak bu ideal kültürün, gemilerde; özellikle de çok farklı milliyet ve lisan kaynaklı mürettebat çeşitliliği, ayrıca eski ve yeni nesil gibi ayrım oluşturacak arada büyük yaş farklılıklarının olduğu gemi ortamlarında oluşturulması ve benimsetilmesi zor olmaktadır.

Gerek sadece dâhili, gerekse de erişim ve paylaşıma açık raporlama sistemlerinin, bir organizasyon bünyesinde yerleştirilmesi ve kullanımının yaygınlaştırılması zaman alır. Eğer gemi adamları, yaptıkları raporlamalar sonucunda iyi deneyimler elde ederler ve yapmış oldukları raporlamalar neticesinde herhangi bir yaptırıma maruz kalmazlarsa, muhtemelen bir sonraki raporu herhangi bir kaygı ya da tereddüt yaşamadan daha istekli yazacaklardır. Raporlama sürecine zarar vermenin bir yolu, alınan raporları önemsememektir; aslında bu aynı zamanda, sisteme pozitif katkı sağlamayı amaçlayarak girdi yapan ve veri sağlayan kişinin, tekrar rapor yazmamasına sebep olan bir tutumdur. Sürecin devamlılığı ve raporlamanın öneminin hatırlatılması, sistemi işlevsel kılmak için düzenli olarak yerine getirilmesi gereken önemli bir husustur.

Denizcilik sektöründe raporlama ve emniyet kültürü, genellikle operasyon mantığı ve köklerini denizcilikten alan havacılık sektörü ile karşılaştırılmaktadır. Emniyet odaklı düşünce yapısı ve kültürü, en alt amatör seviyedeki küçük uçaklardan başlar, en üst seviyede profesyonel ve ticari havayolu taşımacılığı yapan yolcu uçaklarına kadar her seviyede aynı kalite ve standartlarda yer bulur. Bununla birlikte, denizcilik sektöründe, farklı organizasyonlar tarafından işletilen veya kontrol edilen, birbirinden oldukça farklı operasyonel özellikler barındıran yüzer platformlar bulunmaktadır. Standardizasyonu çok daha zor bir sektördür.

Raporlama kültürünün önünde; utanma korkusuyla hataları gizlemeye meyilli doğal insan davranışı, insanların kurallara direnme eğilimi, şirket prosedürlerinin, ramak kala raporlamalarının zorunluluğu ve bu raporların ISM Kodu'ndaki rolü hakkında söylediği her ne olursa olsun, bu raporlama şeklinin gönüllülük esasına göre olduğu algısı ve ramak kala raporlamasının birçok denizci tarafından henüz rapor zorunluluğu olan bir durum olarak kabul edilmemesi, mürettebatın farklı etnik ve kültürel yapılardan gelmeleri, kullanıcı dostu olmayan sistemlerin raporlama işlemini zorlaştırması, hatta daha da ötesi, rapor yazma konusunda istemsizliğe neden olması gibi engeller bulunmaktadır.

Genel olarak, gemi mürettebatı gemide yapılan raporlamaların işlevi olmadığına ve sayısının gerçeği yansıtmadığına inanırken, bu raporların incelememe ve değerlendirmesini yapan birimler ise, sayıların gerçeği yansıttığı ve ramak kala olaylarının gizlenmesinin imkânsız olduğu görüşündedir.

Emniyet kaza/olay bildirim ve raporlamalarının önündeki bazı engeller ; mahçup olma korkusu, nesil ve yaklaşım farkı (genç nesil emniyet konularında daha hassas ve farkındalığı yüksek iken, daha eski nesilin rapor yazmayı ek iş yükü olarak görmesi), zaman kısıtı (boş zamanlarını rapor yazarak harcamak istememeleri, raporlamanın bir çalışma olarak görülmekle birlikte, yine de yapılması gereken birçok görevin üstünde ek iş olarak algılanması), denizcilik endüstrisinin ve denizcilerin geleneksel doğası olan rehavet (yeniliklerin başlangıçta dirençle karşılandığına ve uygulamanın zaman aldığına inanılır), değerlendirilmesi için raporun gönderildiği birimin konuyu rapor edilmeye değer bulmaması sebebiyle rapor edenin şevkinin kırılması, gemideki operasyonel sıkıntı ve zayıflıkları göstermek istemediği için "benim gemimde hata olmaz" yaklaşımı sergileyen gemi kaptanı ve zabitler olması, kuralların farklı ülkelerde farklı şekilde yorumlanması nedeniyle ortak paylaşılan bir emniyet yaklaşımı inşa edilememesi, resmi evrak ve diğer ofis işlerinin gemiyi sevk ve idare eden yönetici ekibin çok fazla zamanını alması sebebiyle mürettebatla operasyonel her alanda emniyetin önemini hatırlatacak yeterli zaman bulunamaması, özellikle ramak kala olaylarının net bir tanımının mevcut olmaması nedeniyle neyin rapor edilmesi, neyin edilmemesi gerektiği konusunda tereddüt yaşanmasıdır.

Suçlama kültürünün olmadığı organizasyonlarda, limanda ve merkezdeki departmanlarla gemi arasında geri besleme mekanizması işleyen raporlamalar sistematik bir biçimde yürütülebilmektedir. Raporlama sistemlerini uzun süreçte kullanarak tecrübe kazanan organizasyonların, bu raporlamaların sonuçlarına dair daha istikrarlı istatistikler oluşturma imkânı mevcuttur. Bu sistematik işleyişin, gemi ve kara tarafları arasında sadece küçük farklılıklar mevcuttur. Gemi adamları, yazdıkları raporlara dair değerlendirme yapan birimlerden geri besleme yapılmasını, yazdıkları raporların sistem içinde bir yerlerde kaybolup gitmediğinin, zaman ve enerjilerinin gereksiz yere harcanmadığının bir ispatı olarak kabul edip bu konuda memnuniyetlerini dile getirirken, raporu alan ve gerekli düzeltmeleri yaparak sisteme girmekle

zorunlu birimler tarafından, raporu yazan tarafından ne tür 'düzeltici ve önleyici işlemlerin yapılması gerektiği' konusunda tavsiyeler de eklenmesi beklenmektedir. Başka bir deyişle, her iki taraf da düzeltici ve önleyici eylemleri formüle etme sürecine dâhil edilmelidir. Gemi adamları ise, bu durumda rapor yazmanın gereksiz ve zaman sarf edilen bir işlem adımı haline geldiğini ifade etmektedirler.

Bunun dışında, gemi tarafı ile karada raporları değerlendiren birimler arasında, yapılan raporlamaların niceliksel seviyelerinin anlaşılmasında da farklılıklar olabildiği görülmektedir. Kıyıda değerlendirme yapan birimler, her türlü ramak kala olayının sisteme rapor edilmesi gerektiğini savunurken, gemiyi idare eden gemi adamları, çeşitli sebeplerden ötürü bildirilmemesi gereken ramak kala olaylarının da olabileceğini savunmaktadır. Emniyet kültürünün yaratılması ve sürekli olarak geliştirilmesi konusunda raporlamanın rolüne gelindiğinde, hem gemide, hem de kıyıda görevli personel, sistemin emniyeti sürekli iyileştirmede önemli bir role sahip olduğunu ve korunması gerektiğini kabul etmektedir. Buna rağmen, özellikle ramak kala raporlarından yararlanılarak elde edilen tespit ve sonuçlarla, yeni kaza ve olayların sayısında azalma olduğuna dair çok kısıtlı bulgu ve kanıt mevcuttur.

Organizasyonlarında belirli bir emniyet seviyesine ulaştığı bilinen şirketlerdeki raporlama sistemleri ve bu sistemlerin personel tarafından etkin kullanım düzeylerine bakıldığında, raporlama sistemlerini etkin kullanan şirketlerin, sektörde faaliyet gösteren ve sahip olmasına rağmen raporlama sistemlerini etkin kullanmayan diğer şirketlere kıyasla daha yüksek emniyet seviyelerini yakaladıkları görülebilmektedir. Bunu başaran şirketlerde, sistematik raporlama işlevi sadece emniyet kültürünün bir parçasıdır, suçlama kültürünün bir aracı değildir. Bu şirketlerde suçlama kültürü ortadan kaldırılmıştır. Denizcilerin emniyete ve raporlamalara ilişkin konularda güncel bilgilerle donatılarak eğitimlerinin taze ve farkındalığın yüksek tutulması önemlidir.

Emniyet kültürünün, çalışanların olayları raporlama yaklaşımları üzerinde bir etkiye sahip olduğu açıktır. Diğer taraftan, bunun tersi akışla, yapılan raporlamaların daha emniyetli bir operasyonel ortam inşa edilmesindeki etkisi de aşikârdır. Kaza, olay ve ramak kalaların raporlanması, emniyet kültürünü gemide inşa etmeye yardımcı olur. Raporlamalar aynı zamanda operasyonel maliyetlerin düşürülmesine imkân tanır, gemide daha az kaza meydana gelmesi, kaza ve yaralanmalar neticesinde alınan sağlık raporları neticesinde kaybedilen iş gücünün azalmasını sağlar.

Kaza, olay ve ramak kalalar için bir emniyet veri tabanına sahip olmanın avantajı, daha büyük ve çeşitli veri tabanına erişim imkânı bulacak olan, operasyonel alanı ve faaliyet tecrübesi daha kısıtlı nispeten küçük şirketlerin elde edeceği fayda açısından büyüktür. Bu sayede, istatistiksel analizler yapabilir, emniyet alanındaki tehlike sahalarını ve eğilimleri tespit edebilirler. Aynı zamanda, eğer şirket emniyet veri tabanı ve raporlama sistemine mevzuat kurallarını da entegre etmişse, yürütülen faaliyetlerin mevzuata uygunluğu da aynı süreçte bu otomasyon ile takip edilebilir. Bir veri tabanına sahip olmak ve bunu idame ettirmek, belirli verilere anlık erişime imkân tanımanın yanında, kaza ya da olay meydana gelmediğinde emniyet istatistikleri elde edilmesine ve bunlardan çıkarım yapılmasına da imkân tanır.

Emniyet raporlamalarının ayrıca, personelin iş tatmini, çalışma ortamının şeffaflığını sağlama, kuralların işlevsellik kazanmasını sağlama, prosedürlerin geliştirilmesi, emniyet seviyesi ve kültürü üzerinde geliştirici etkileri mevcuttur.

Deniz taşımacılığı düzeyinde, raporlamalar gerçekleştirilen operasyonun imajını geliştirir ve sektörel endüstrideki riskleri azaltmak için daha sistematik analizler ve eylemler gerçekleştirilmesine imkân tanır.

2. SONUÇ

IMO kodunu temel alarak, denizcilikte öncü uluslararası toplulukların kaza/olay/ramak kala rapor veritabanları ile uyumlu milli bir arayüz üzerinden sağlanan raporlar ve gemi veri kayıt sisteminden aktarılan verilerin, uzman yazılımcılar eliyle geliştirilmiş, ulusal boyutta erişim imkânı olan bir veri tabanında toplanması gerekmektedir.

Üç tarafı denizlerle çevrili ülkemizde henüz oluşturulamamış olan deniz kaza ve olayları veri tabanını oluşturmaya yönelik gerekli alt yapı, dünya denizcilik sektörünün diğer öncü ülkelerinde kullanılan, uzun yıllardır işlevde olan ve her türlü inceleme ve analize imkân tanıyan büyüklüğe ulaşan kaza/olay/ramak kala raporlama sistemi ve veri tabanları incelenerek, ülkemize entegre edilmelidir.

Kazaların kayıt altına alınması ve incelenmesi noktasında ana amaç; 'ortaya çıkan bulgular ve elde edilen bilgiler neticesinde, benzer olayların tekrar yaşanmaması için yeni tedbirler alınması, düzenlemeler yapılması ve kurallar oluşturulması' şeklinde belirlenmesine rağmen, konu derinleştirildiğinde ve bu alanda mevcut ulusal ve uluslararası mevzuat incelendiğinde, şu temel problemler tespit edilmiştir;

- Ülkemizdeki deniz kazaları ve olaylarına ilişkin güncel veri yetersizliği,

- Tüm karasularımız için kapsamlı bir risk analizi yapma imkanının olmaması,

- Kazaların veri tabanına kayıt amaçlı nasıl rapor edileceği ve nasıl sisteme girileceğine ilişkin detaylı bir rehber doküman bulunmaması,

- Kaza koşulları ve nedenlerinin nasıl belirleneceği,

- Bu kazalardan elde edilen veriler ışığında tehdit sahalarının nasıl belirlenebileceği ve nasıl tedbir alınabileceği.

Ülkemizde deniz kazası/olayı verileri; sınırlı veri erişimi, veri kalitesi, miktarı, doğruluğu, ayrıntı derecesi gibi geniş bir yelpazede detaylarla doludur. Bu hali ile veri analizine girişmek, çok hantal, emek gerektiren, zaman alıcı, yetersiz ve sürekliliği sağlanamayan bir süreçtir. Veri tabanının yetersizliği nedeniyle, ülke ölçeğinin dışına çıkılıp, farklı ülkeler ve bölgelerdeki farklı veri tabanlarını tek bir altyapıda birleştirme çabası içerisine girmek ise; imkânsız olmasa da çok zor ve uzun zaman alacak bir işlemdir.

Denizcilik sektöründe emniyet kuralları ve uygulama prosedürlerinin oluşturulması, kabul edilebilir emniyet seviyelerinin ve gerçekleştirilmesindeki stratejinin ana hatlarının belirlenmesi, emniyet planlaması ve emniyet yönetim prosedürlerinin uygulanması, operasyonel adımlar içerisindeki risklerin azaltılması ve kontrol altına alınması, kalite yönetim teknikleri, emniyet güvence ve değerlendirme süreçleri henüz bütün hale getirilememiş, bağımsız süreçler halinde ve daha ziyade, teorik seviyede hazırlık süreçleri tamamlanmış, pratikte uygulamaya geçirilememiş ya da sekteye uğrayan uygulamalardan oluşmaktadır.

Sürdürülebilir organizasyonel emniyet altyapısı ve analiz edilebilir emniyet verisi miktarı açısından, kaza incelemelerinin aylar süren sonuç raporları beklenmektedir. Dolayısıyla; biriktirilen veri miktarı kısıtlı düzeyde kalmakta, meydana gelen bir olayın ardından benzer olaylara karşı aksiyon alınması ve tedbir geliştirilmesi zaman almaktadır.

Denizcilik sektöründe, farklı ülkelere ait kaza ve olay veri tabanları incelendiğinde, halka açık erişilebilirlik, miktar, çeşitlilik, doğruluk, tehlikeli madde taşıma ve riskleriyle ilgili en düzenli ve şeffaf veri topluluğunun ABD'nde olduğu görülmüştür. Çok yönlü, çeşitlilik arz eden, yüksek kalitede ve çok iyi düzenlenmiş bu veriler, hem ücretsiz, hem de internet üzerinden herkesin kullanımına açıktır.

Bireylerin ve denizcilik organizasyonlarının iradelerinden bağımsız ve otomatik akışla işleyen bir sistem kurulumu ile VDR (Vessel Data recorder) verilerinin, veri tabanına entegre edilmesi bir zorunluluktur. Sayısal verilere erişime imkân verecek VDR verileri, merkezi veri tabanında toplanmalı ve sürekli tarama yöntemi ile belirlenmiş eşik değerlerin üzerine çıkan parametreler analize tabi tutulmalıdır. Buradan tespit edilerek, elde edilecek veriler çok değerlidir.

Denizcilik kaza/olay/ramak kala veri tabanı, ülkemiz kara sularındaki gemilerin yanı sıra, kara suları dışındaki Türk bayrağını taşıyan gemi kazalarını da içerecektir. Bu nedenle; veri filtreleme amacıyla tanımlanan değişkenler, bugüne kadar metin biçiminde kayıt altına alınmış 'olay açıklaması' biçimindeki çok değerli bilgiler içeren parametreleri, bazı düzenlemelerle analiz edilebilir hale getirecektir.

T.C. Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı tarafından yapılacak bir mevzuat düzenlemesiyle, denizcilik şirketleri ve organizasyonlarının bünyesinde veri toplama ve saklama sunucusu oluşturmaları

ve bu verileri belli bir süre muhafaza etmeleri zorunluluk haline getirilmelidir. Gemilerin seyir sürecinde dahi, karasularında liman ve deniz gözlem noktalarına kurulacak, veri aktarımı için kablosuz ağ vasıtası üzerinden, açık denizde uydu bağlantısı üzerinden belirli periyotlarla tüm VDR verisi merkezi sunucularda toplanmalıdır. Denizcilik şirketleri ve organizasyonları bünyesindeki bu veri sunucuları, otorite konumundaki Kaza Araştırma İnceleme Kurulu'nun tam yetki ile erişimine açık olmalıdır. Aynı zamanda gerçekleşen kaza/olay/ramak kalaklara ilişkin zorunlu, gönüllü ya da gizli raporlamalar, ülkemizde çok yaygın bir altyapıya erişen E-Devlet portali üzerinde, KAİK'e erişimli bağlantı altında, veri tabanı ara yüzü ile direk raporlama imkânı sağlanmalıdır. Bu raporlar üzerinden de kurul bünyesinde bulunan veri tabanında, direk rapor verileri toplanmalıdır. Veri tabanları, proaktif yaklaşımla KAİK tarafından istihdam edilecek kaza inceleme uzmanları tarafından incelenmelidir. İncelemeler sonucunda, SPSS ve benzer istatistik programlar vasıtasıyla, deniz kazalarının neden ve nasıl olduğu, hangi bölgelerde gerçekleştiği, kaza yoğunluğunun olduğu tehdit sahaları belirlenerek, kaza sayısını, can ve mal kaybını minimum düzeye indirmek için daha etkin bir çaba ortaya koyulabilececktir.

Yeni oluşturulacak sunucular vasıtasıyla, veri tabanlarında veri birikimi sürerken, geçmişe dönük ülkemizde mevcut arşivsel veriden deniz kazaları ve olaylarının nedensel, niceliksel, maddi ve yaşamsal kayıplarına dönük detaylı kategorizasyon yapılması gerekmektedir. Yapılan kategorizasyon sonucu, kaza ve olayların ana kriterleri ve değişkenleri tespit edilerek kök sebepleri bulunmalı, yoğunluk gösteren tehdit sahalarında sorunun net tespiti yapılarak, çözüme dönük tedbirler belirlenmelidir. Bahsi geçen araştırma, inceleme ve kategorizasyon, denizlerde meydana gelen tüm kaza ve olaylar için yapılmalı, parametreler bağımlı ve bağımsız değişkenler olarak tanımlandıktan sonra, istatistiksel yazılımlar ile sürekli analiz yürütülerek izlenmelidir.

Dünya denizcilik sektöründe, çevre ve emniyet konularına ilginin her geçen gün arttığı bir ortamda, ulusal emniyet yönetim sistemimizin altyapısı da geliştirilmelidir. Dünyada öncü denizcilik otoriteleri ile işbirliği tesis edilmeli, diğer uluslararası denizcilik otoriteleri ve denizcilik sektöründe öncü dünya devletlerinin denizcilik kaza/olay veri tabanları ile uyumlu, işbirliğine imkân verecek şekilde sistem geliştirme için ar-ge çalışmaları sürdürülmelidir. Ayrıca deniz kazası, olay ve ramak kala verilerine, ABD'deki uygulama şekli model alınarak, en azından araştırma amacıyla açık erişim imkânı tanınmalıdır.

Farklı kodlama sistemleri ve parametre tanımlamaları ile oluşturulmuş farklı ülke denizcilik veritabanlarının, yakın gelecekte hemen bir işbirliği ve entegrasyonu beklenmeyebilir, ancak; uzun süreçte kademeli ve koordineli düzenlemelerle, ülkelerin birbirlerinin veritabanları arasında da uyum sağlanarak, ortak formatta, farklı platformlardan anlık erişim sağlanabilen bir altyapı oluşturulabilir.

Deniz kaza ve olaylarının araştırılabilmesi için, nedensel faktörlerin incelenmesi, değerlendirilmesi ve veri biriktirilmesi çok önemlidir. IMO'nun Denizde Yaralanma ve Olayların İncelenmesi Hakkında Kanun'u uyarınca, her bayrak devleti gemilerine ait herhangi bir kazayı soruşturma yükümlülüğüne sahiptir. SOLAS Yönetmeliği de, bayrak devletlerinin kayıp ve zayiatlarını IMO'ya bildirimini zorunlu kılmaktadır. Buna rağmen, ülkemizde deniz kaza ve olay kayıtlarının yetersizliği, sınıflandırmaya dayalı veri karşılaştırma yöntemi ile gerçekleştirilen araştırmalarda, eksik verilerin analiz ve değerlendirme safhasında, yanlış yorumlanmasına neden olabilmektedir. Bu nedenle; tamamen IMO kodunu temel alarak, denizcilikte öncü diğer ülkelerin kullanmış oldukları kaza/olay veri tabanlarının da incelenmesi ile ana kriterleri ve değişkenleri belirlenen ara yüzün, uzman yazılımcılar eliyle geliştirilmesi ve ulusal ağda hem girdi, hem de veri sonuç çıktısına açık erişim imkânı veren bir veri tabanı haline getirilmesi, çalışmanın bundan sonraki dönemde ülkemiz karar verici otoritelerinin takdirine sunduğu nihai sonuçtur.

KAYNAKÇA

IMO, 1993, Resolution A.741,18.

Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı, 2017, Deniz Ulaştırma Raporu, http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/rmt2017_en.pdf , [Ziyaret tarihi: 12 Ağustos 2017].

Ek, A. and Akselsson, R., 2005, Safety culture on board six swedish passenger ships, Maritime Policy and Management, 32 (2), 159-176.

Håvold, J. I., 2005, Safety culture in a Norwegian shipping company, Journal of Safety Research, 36, 441-458.

IMO, 2008, MSC-MEPC.7/Circ.7., Guidance on near-miss reporting, London, International Maritime Organization Office.

The Maritime Safety Commitee, 1998, Amendments to the International Convention on Maritime Search and Rescue of 27 April 1979, London, IMO Center Office.

Kristiansen, S., 2005, Maritime transportation: safety management and risk analysis, Oxford, Elsevier Butterworth - Heinemann.

International Maritime Organisation, 2002, ISM CODE, International Safety Management Code and Revised Guidelines on Implementation, London.

Deniz Kazalarını ve Olaylarını Araştırma ve İnceleme Yönetmeliği, http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.19857&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=deniz%20kazalar%C4%B1, Bölüm 2, Madde 7, [Ziyaret tarihi: 09 Eylül 2016].

Vepsäläinen, A. and Lappalainen, J., 2010, Utilization of incident reporting in the Finnish maritime industry; Publications from the Centre for Maritime Studies University of Turku A53/2010, http://mkk.utu.fi/dok/pub/A53-utilization%20of%20incident%20reporting .pdf, [Ziyaret tarihi: 10 Ekim 2016].

Chirp Maritime Content, https://www.chirpmaritime.org/wp-content/uploads/2017/02/ MFB-46.pdf, [Ziyaret tarihi: 11 Ekim 2016].

Report on the Periodic Review of the Maritime Confidential Hazardous Incident Reporting Programme, 2016, London.

Australian Transport Safety Bureau, https://www.atsb.gov.au/voluntary/repcon-marine/, [Ziyaret tarihi: 11 Ekim 2016].

ATSB, REPCON – Marine Confidential Reporting Scheme, http://www.atsb. gov.au/voluntary/repcon-marine.aspx, [Ziyaret tarihi: 11 Ekim 2016].

ATSB, REPCON –MarineConfidential Reporting Scheme form, http://www.atsb.gov.au/media/2898585/repcon_marine%20form.pdf, [Ziyaret tarihi: 11 Ekim 2016].

ATSB Annual Report, http://www.atsb.gov.au/media/1572388/annual_report%E2% 80%9310.pdf, [Ziyaret tarihi: 11 Ekim 2016].

ATSB, http://www.atsb.com.au/publications/recommendations.aspx?mode=Marine, [Ziyaret tarihi: 11 Ekim 2016].

Transportation Safety Board of Canada, SECURITAS – Confidential Reporting. http://www.tsb.gc.ca/eng/securitas/index.asp, [Ziyaret tarihi: 11 Ekim 2016].

Transportation Safety Board of Canada, http://www.tsb.gc.ca/eng/publications/ ann/2016/2015-2016.pdf, [Ziyaret tarihi: 11 Ekim 2016].

Transportation Safety Board of Canada. Recommendations, http://www.tsb.gc.ca/eng/recommendations/index.asp?mode=Marine, [Ziyaret tarihi: 13 Ekim 2016].

Insjö, http://www.insjo.org/Erfarenhetsbanken/ErfarenhetsbankenNyckeltalurerfaren hetsbanken.asp, [Ziyaret tarihi: 13 Ekim 2016].

Denmark Nearmiss Website, http://uk.nearmiss.dk/about/, [Ziyaret tarihi: 13 Ekim 2016].

Van der Schaaf, T. and Kanse, L., 2004, Biases in incident reporting databases: an empirical study in the chemical process industry, Safety Science 42, 57-67.

Konya'daki DSİ Küçük Sulama Projelerinde Performansın Ekonomik Göstergelerle Değerlendirilmesi

Dr. Öğr. Üyesi Murat Tekiner[1] Prof. Dr. Duygu Aktürk[2] Dr. Öğr. Üyesi Hasan Arısoy[3]

[1] Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarımsal Yapılar ve Sulama Bölümü
mtekiner@yahoo.com

[2] Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü
ddakturk@gmail.com

[3]Selçuk Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü
arisoy@selcuk.edu.tr

Özet: Suyun kullanılabilir kısmının her geçen gün azalması buna karşın artan nüfusun su ihtiyacının artması özellikle tarımsal sulama sektöründeki baskıyı artırmakta ve suyun etkin kullanımı konusundaki çalışmalara verilen önemi de artmaktadır. Bu konudaki hedeflerden biri de suyun etkin kullanımını sağlayarak birim alandan elde edilen ürünün ve kalitesinin artırılması, bu artışla birlikte kırsal alanda yaşayan üreticilerin refah düzeyinin artırılması dolayısıyla da kırsaldan kente kontrolsüz göçün engellenmesini sağlayacak olmasına karşın bu hedefi gerçekleştirecek sulama projelerinden beklenen fayda maalesef istenen düzeyde gerçekleşmemektedir. Bu olumsuzluğun ortadan kaldırılabilmesi için şebekelerde uygun gösterge setinin belirlenerek belirli aralıklarla düzenli olarak sulama sistem performansının analiz edilmesi gerekmektedir. Bu çalışmada, Konya ilinde DSİ tarafından inşa edilerek işletmeye açılan küçük sulama projelerini kullanan toplam 13 su kullanıcı örgütü tarımsal etkinlik ve ekonomik etkinlik göstergelerinden bazıları ile sistem performansı açısından değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme sonucunda, bahsi geçen su kullanıcı örgütlerinin ortalamaları hesaplanmış ve sulama oranı %88, toplam sulama oranı %92, su ücreti toplama performansı %79, masrafların karşılanma oranı %66, bakım masraflarının gelire oranı %31 ve birim sulanan alana karşılık gelen toplam işletme-bakım-yönetim masrafı ise 43 TL/da olarak belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sulama sistem performansı, karşılaştırmalı değerlendirme, Konya su kullanıcı örgütleri.

Abstract: Increasing demand for water in the growing population, especially in the agricultural irrigation sector, increases the importance given to the work on the effective use of water, as water availability decreases day by day. One of the goals in this regard is to increase the quality of the product and quality obtained from the unit area by providing effective use of water and to increase the welfare level of the producers living in the rural area with this increase and consequently to prevent uncontrolled migration from the rural to the urban areas. However, the expected benefit from the irrigation projects It does not take place. In order to overcome this drawback, it is necessary to analyze the performance of the irrigation system regularly at regular intervals, by determining the appropriate indicator set for the network. In this study, a total of 13 water user associations using small irrigation projects constructed and operated by DSİ in Konya province have been evaluated in terms of system performance with some of the agricultural efficiency and economic efficiency indicators. As a result of this evaluation, averages of the water user associations were calculated and the irrigation rate was 88%, the total irrigation rate 92%, the water fee collection performance 79%, the cost recovery ratio 66%, the Maintenance cost to revenue ratio 31% Total MOM cost per unit area as 43 TL/da.

Key Words: Irrigation system performance, benchmarking, water user association in Konya.

GİRİŞ

Dünyamız yaşlandıkça ve üzerinde yaşayan nüfus arttıkça yeryüzündeki doğal kaynaklar üzerindeki baskı da artmaktadır. Bu baskı, doğal kaynakların sürdürülebilirliği üzerine ciddi, bütüncül ve kararlı eylemler içerisinde olmamızı gerektirmektedir. Bu doğal kaynaklardan biri de hiç kuşkusuz yaşamımızda olmazsa olmaz sudur. Dünyada kişi başına düşen kullanılabilir su miktarı her geçen gün azalmakta ve suyu kullanan sektörler arasındaki rekabet giderek daha hassas bir duruma gelmektedir.

Nüfus artışına paralel olarak artan gıda ihtiyacının karşılanabilmesi için de tarımsal üretimin arttırılması gereği ortaya çıkmaktadır. Bu da ancak su ve toprak kaynaklarının etkin kullanımı ile söz konusu

olabilecektir. Dünyadaki kullanılabilir su kaynaklarının büyük bir bölümünün tarım sektörü tarafından tüketildiğini göz önüne aldığımızda, birim alandan kaliteli ve azami ürün alabilmek ve sudan tasarruf edip tarım dışındaki diğer sektörlerin payını artırmak suyu yönetenlerin ana hedefi olmak zorundadır (Anonim, 2016).

Bu çalışmada, Konya'daki DSİ Küçük Sulama Projeleri (DSİ-K) kapsamında inşa edilerek işletmeye açılan toplam 13 su kullanıcı örgütü, 2015 yılı verileri dikkate alınarak tarımsal etkinlik göstergeleri ve FAO tarafından geliştirilen karşılaştırmalı değerlendirme rehberindeki bazı ekonomik göstergeler ile performans analizi yapılarak tartışılmıştır. Performans değerlendirmesi "Araştırma Bulguları" bölümünde genel olarak, "Sonuç ve Öneriler" bölümünde ise su kullanıcı örgütleri özelinde yapılmaya çalışılmış ve DSİ-K projelerinde performansın artırılmasına yönelik uygulanabilir öneriler sunulmuştur.

Bu çalışmada kullanılan veriler, Konya Ovası Projesi (KOP) Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığına ait "KOP Bölgesindeki Bitkisel Üretime Yönelik Sulama Projelerinin Ekonomik ve Sosyal Etkilerinin Değerlendirilmesi Çalışması" projesinden faydalanılarak elde edilmiştir.

1. MATERYAL VE YÖNTEM

Çalışmada, Konya ilinde bulunan DSİ-K projeleri kapsamında inşa edilen ve verilerine ulaşılabilen 13 adet sulama şebekesini kullanan su kullanıcı örgütleri materyal olarak seçilmiştir. 2015 yılına ait verilerin kullanılarak değerlendirildiği bu projeleri işleten su kullanıcı örgütlerine ait bazı özellikler aşağıdaki Çizelge 1'de verilmiştir. Elde edilen tüm veriler, adı geçen su kullanıcı örgütlerinin yöneticileri ve çalışanları ile birebir görüşmeler sonucu yapılan anket çalışmasından elde edilmiştir.

Bu araştırmada, Dünya Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) organizasyonunda geliştirilen karşılaştırmalı değerlendirme rehberindeki (Malano ve Burton, 2001) göstergelerden 4 tanesi ile tarımsal etkinlik göstergelerinden sulama oranı ve toplam sulama oranı (Beyribey ve Tatlıdil, 1999) DSİ-K su kullanıcı örgütlerinin sulama sistem performansının değerlendirilmesi amacıyla kullanılmıştır.

Sulama oranı (SO), toplam sulama oranı (TSO), su ücreti toplama performansı (SÜTP), masrafları karşılama oranı (MKO), bakım masrafının gelire oranı (BMGO) ve birim alana düşen toplam işletme bakım yönetim masrafı (TİBYM) aşağıdaki biçimde ve Excel hesap tablosu yardımıyla hesaplanmıştır.

Tablo 1: Materyal olarak seçilen su kullanıcı örgütlerinin 2015 yılı genel bilgileri

Su kullanıcı örgütleri	Sulama alanı (da)	Hizmet yılı	Su dağıtım sistemi	Su ücreti hesaplama yöntemi	Su ücreti
Akşahan S. K.	7.700	1	Kapalı-Cazibeli	Bitki-Alan (TL/da)	60,0
Alibeyhüyüğü S. K.	90.000	6	Kapalı-Pompaj	Zaman (TL/saat)	33,9
Gökpınar S. K.	25.850	37	Kapalı-Pompaj	Zaman (TL/saat)	30,0
Çayhan S. K.	7.210	18	**Açık**-Cazibeli	Bitki-Alan (TL/da)	15,0
Aşağıçiğil S. K.	3.060	9	Kapalı-Cazibeli	Bitki-Alan (TL/da)	25,0
Yukarıçiğil S. K.	1.300	2	Kapalı-Cazibeli	Bitki-Alan (TL/da)	25,0
Zengen Tarımsal S.K.	8.000	2	Kapalı-Pompaj	Zaman (TL/saat)	12-25
Çiftliközü S. K.	6.900	12	Kapalı-Cazibeli	Zaman (TL/saat)	3,5
Ayaslar S. K.	2.900	8	Kapalı-Cazibeli	Bitki-Alan (TL/da)	20,0-35,0
Sadıkhacı S. K.	1.000	5	Kapalı-Pompaj	Zaman (TL/saat)	15-25
Beykavağı S. K.	4.980	3	Kapalı-Cazibeli	Bitki-Alan (TL/da)	10,0-15,0
Mantar S. K.	28.200	38	**Açık**-Pompaj	Zaman (TL/saat)	20,0
Türbe Mh. S. K.	2.100	4	Kapalı-Pompaj	Zaman (TL/saat)	15,0-28,0

Araştırmada kullanılan eşitlikler aşağıdaki gibidir.

$$SO = \frac{\text{Sulanan alan (da)}}{\text{Sulama alanı (da)}} x100$$

$$TSO = \frac{\text{Toplam Sulanan alan (da)}}{\text{Sulama alanı (da)}} x100$$

$$SÜTP = \frac{\text{Tahsil edilen su ücreti (TL)}}{\text{Tahakkuk eden su ücreti (TL)}} x100$$

$$MKO = \frac{\text{Tahsil edilen su ücreti (TL)}}{\text{Toplam gider (TL)}} x100$$

$$BMGO = \frac{\text{Toplam bakım masrafı (TL)}}{\text{Tahsil edilen su ücreti (TL)}} x100$$

$$TİBYM = \frac{\text{Toplam İşletme-bakım-yönetim Masrafı (TL)}}{\text{Sulanan alanı (da)}}$$

Araştırmada kullanılan performans göstergelerinin sınıflandırılması ise Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: Araştırmadaki performans göstergelerinden bazılarının sınıflandırılması

Göstergeler	Zayıf	Kabul edilebilir	Memnun edici	İyi	Açıklama
Sulama oranı	<30	30–40	40–50	>50	Sulanan alanın sulama alanına oranı
Su ücreti toplama performansı	<40	40–60	60–75	>75	Kullanıcılardan alınması gereken su ücretinin % si olarak tahsil edilen su ücreti
Masrafları karşılama oranı	<40	40–60	60–75	>75	Toplam işletme bakım yönetim masraflarının % si olarak kullanıcılardan tahsil edilen su ücreti

Kaynak: Bekişoglu (1994), Vermillion (2000)

2. ARAŞTIRMA BULGULARI

Tablo 1'de verilen 13 su kullanıcı örgütten 11 tanesi kapalı diğer iki tanesi ise açık şebeke olarak hizmet vermektedir. Ancak bunların 6'sı suyu kaynaktan alıp pompaj yardımı ile çiftçi parsellerine iletmektedir. Bunun dışında geri kalan 7'si su iletimini cazibe ile sağlamaktadır.

Değerlendirmesi yapılan 13 DSİ-K projesinin 6'sında bitki-alan esaslı, geri kalan 7 tanesinde ise zaman esaslı su ücretlendirmesi yapılmaktadır. Zaman esaslı ücretlendirme yapan kooperatiflerden elde edilen kuyu debilerinden faydalanarak su ücreti TL/m^3 olarak hesaplanmış ve Konya'daki DSİ-K şebekelerinde 2015 yılında uygulanan ortalama su ücretinin 0,28 TL/m^3 olduğu belirlenmiştir.

2.1. Sulama oranı ve toplam sulama oranı

Tarımsal etkinlik göstergelerinden sulama oranı ve toplam sulama oranı göstergeleri hesaplanmış ve Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 2'de verilen sınıflandırmaya göre tarımsal etkinlik bakımından değerlendirmesi yapılan 13 su kullanıcı örgütün 12'si iyi, geri kalan 1'i ise zayıf kategoride yer almıştır. Konya'da bulunan bu şebekelerin ortalama sulama oranı %88 ile Türkiye ortalamasının (%62) üzerindedir. Sulama oranı en düşük olanının Sadıkhacı Sulama Kooperatifi olduğu görülmektedir. Burada bu oranın düşük olmasının sebebinin yaşı büyük çiftçilerin yoğunluğundan ve iş yükü düşük olan kuru tarımın tercih edilmesinden kaynaklandığı

gerek yöneticiler tarafından cevaplanan su yönetim bilgi formunda gerekse muhtarlar tarafından cevaplanan köy bilgi formunda ifade edilmiştir.

Çakmak ve ark. (2007) Kızılırmak havzası sulamalarında 2003-2005 yıllarına ilişkin sulama oranını %2-96, Çakmak ve Tekiner (2010), Çanakkale Kepez Kooperatifinde 2001-2008 yılları arasında sulama oranını %3,2-36,6, Şener ve Yüksel (2005), 1998 yılında Hayrabolu sulama sahasında su kullanım ve dağıtım etkinliğinin belirlenmesi isimli doktora çalışmasında sulama oranını %26,2 olarak ve Tekiner ve ark. (2017) Konya'daki KOP Bölge Kalkınma İdaresi tarafından finance edilerek inşa edilen küçük ölçekli sulama projelerini kullanan 20 adet sulama şebekesinde sulama oranını ortalama %43, toplam sulama oranını ise ortalama %48 olarak belirlemişlerdir.

Tablo 3. 2015 yılı sulama oranı ve toplam sulama oranı

Su kullanıcı örgütleri	Sulama alanı (da)	Çiftçi imkanları ile şebeke içi sulanan alan (da)	Şebeke suyu ile şebeke dışı sulanan alan (da)	Şebeke suyu ile şebeke içi sulanan alan (da)	II. ürün sulanan alan (da)	Sulama oranı (%)	Toplam sulama oranı (%)
Akşahan S. K.	7.700	60	0	6.000	0	78	79
Alibeyhüyüğü S. K.	90.000	0	250	90.000	0	100	100
Gökpınar S. K.	25.850	2.000	300	15.500	0	60	69
Çayhan S. K.	7.210	0	0	5.000	0	69	69
Aşağıçiğil S. K.	3.060	0	0	2.700	0	88	88
Yukarıçiğil S. K.	1.300	0	30	1.300	20	100	104
Zengen Tarımsal S.K.	8.000	0	0	5.500	1.000	69	81
Çiftliközü S. K.	6.900	0	0	4.800	0	70	70
Ayaslar S. K.	2.900	0	0	2.290	10	79	79
Sadıkhacı S. K.	1.000	60	30	130	0	13	22
Beykavağı S. K.	4.980	0	0	3.500	0	70	70
Mantar S. K.	28.200	200	2.000	28.000	0	99	107
Türbe Mh. S. K.	2.100	0	900	2.100	0	100	143
Konya DSİ-K	**189.200**	**2.320**	**3.510**	**166.820**	**1.030**	**88**	**92**

2.2. Su ücreti toplama performansı

SÜTP, o yıla ait tahakkuk eden su ücretinin yine aynı yıla ait tahsil edilen su ücretine oranı olarak hesaplanmaktadır. Bu hesaplamada ilgili yılda gerçekleştirilen toplam tahsilat kullanılmamaktadır (Tablo 4).

Tablo 4'te görüldüğü gibi su ücreti toplama performansı Tablo 2'deki sınıflandırmaya göre 8'inde iyi, 3'ünde memnun edici ve geri kalan 2'si ise zayıf sınıfta yer almaktadır. Değerlendirmesi yapılan su kullanıcı örgütlerinin ortalama su ücretleri toplama performansı %79 ile iyi düzeydedir. Adı geçen performansın zayıf olduğu Aşağıçiğil ve Çiftliközü sulama kooperatiflerinde en önemli problemin ödeme takviminin uygun olmayışından kaynaklandığı ifade edilmiştir.

Türkiye'de DSİ'ce işletilen sulama tesislerinde SÜTP ortalama %39 olarak gerçekleşirken devredilen sulama tesislerinde bu oran %95'lere kadar çıkmıştır (Özlü, 2004). Yavuz ve ark. (2006) ise, Aşağı Seyhan ovasındaki 17 sulama birliğinde 1998-2002 yıllarına ilişkin su ücreti toplama performansını %65-100

arasında gerçekleştiğini belirlemişlerdir. Tekiner ve ark. (2017) Konya'daki KOP Bölge Kalkınma İdaresi tarafından finance edilerek inşa edilen küçük ölçekli sulama projelerini kullanan 20 adet sulama şebekesinde SÜTP'nı ortalama %66 olarak hesaplamışlardır.

Tablo 4. 2015 yılı su ücreti toplama performansı

Su kullanıcı örgütleri	Tahakkuk (TL)	Tahsilat (TL)	SÜTP (%)
Akşahan S. K.	5.000	5.000	100
Alibeyhüyüğü S. K.	3.860.930	3.860.930	100
Gökpınar S. K.	800.000	800.000	100
Çayhan S. K.	80.000	50.000	63
Aşağıçiğil S. K.	60.000	15.000	25
Yukarıçiğil S. K.	15.000	12.000	80
Zengen Tarımsal S. K.	400.000	300.000	75
Çiftliközü S. K.	75.000	20.000	27
Ayaslar S. K.	43.000	38.000	88
Sadıkhacı S. K.	30.000	30.000	100
Beykavağı S. K.	30.000	21.000	70
Mantar S. K.	800.000	800.000	100
Türbe Mh. S. K.	100.000	100.000	100
		Ortalama	**79**

2.3. Masrafları karşılama oranı

Toplanan sulama suyu ücretlerinin toplam masraflara oranını gösteren bu gösterge Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo incelendiğinde, Alibeyhüyüğü ve Mantar sulama kooperatiflerinden toplam masraf bilgileri alınamadığı için değerlendirme yapılamamıştır. Geri kalan 11 su kullanıcı örgütünün 2015 yılında topladıkları sulama suyu ücretlerinin gerçekleşen toplam masraflarından daha az olduğu görülmektedir. Ayrıca Tablo 2'de verilen sınıflandırmaya göre örgütlerin 3'ü iyi, 3'ü memnun edici, 4'ü kabul edilebilir ve geri kalan 1'i ise zayıf kategoride yer almaktadır. Su kullanıcı örgütleri kar amaçlı kurumlar olmadığı için bu göstergenin %100'ün çok üzerinde ve %100'ün altında olması istenmez. Burada %100'ün altında olan örgütlerdeki en önemli problemlerin SÜTP'nın düşük gerçekleşmesi ile beraber özellikle kapalı şebekelerde aynı noktalarda sürekli meydana gelen arızalardan dolayı masrafların yüksek olması ve pompajlı şebekelerde de elektrik enerji giderlerinin yüksek olmasından kaynaklandığı belirlenmiştir.

Tablo 5. 2015 yılı masrafları karşılama oranı

Su kullanıcı örgütleri	Toplam masraf (TL)	Tahsilat (TL)	MKO (%)
Akşahan S. K.	9.000	5.000	67
Alibeyhüyüğü S. K.	-	3.860.930	-
Gökpınar S. K.	1.242.000	800.000	52
Çayhan S. K.	55.500	50.000	90
Aşağıçiğil S. K.	43.900	15.000	34
Yukarıçiğil S. K.	23.100	12.000	52
Zengen Tarımsal S. K.	440.000	300.000	68
Çiftliközü S. K.	47.500	20.000	42
Ayaslar S. K.	52.000	38.000	73
Sadıkhacı S. K.	30.500	30.000	98
Beykavağı S. K.	35.800	21.000	59
Mantar S. K.	-	800.000	-
Türbe Mh. S. K.	110.600	100.000	90
		Ortalama	**66**

Çakmak ve ark. (2009) Asartepe Sulama Birliğinde 2001-2004 yıllarına ilişkin bu değeri %52-170 olarak saptamışlardır. Şener ve Kurç (2012), Trakya Bölgesindeki 34 sulama şebekesinde yaptıkları çalışmada bu oranı %8-415 arasında gerçekleştiğini belirtmişlerdir. Tekiner ve ark. (2017) Konya'daki KOP Bölge Kalkınma İdaresi tarafından finance edilerek inşa edilen küçük ölçekli sulama projelerini kullanan 20 adet sulama şebekesinde MKO'nı ortalama %79 olarak hesaplamışlardır.

2.4. Bakım masrafının gelire oranı

Bu oran bakım masraflarının, elde edilen gelirlerle karşılanıp karşılanamadığını gösteren bir göstergedir.

Alibeyhüyüğü, Çayhan ve Mantar sulama kooperatiflerinde bakım masrafı kaydı olmaması nedeniyle değerlendirme dışı tutulmuşlardır. Verileri olan su kullanıcı örgütlerinin hepsi topladıkları sulama suyu ücretleri ile bakım masraflarını karşılayabilmişlerdir (Tablo 6).

Rodriguez ve ark. (2004), bu oranı İspanya'da Andalusia yöresinde beş farklı sulama şebekesinde %2-13 olarak, Çakmak ve Tekiner (2010) ise %12 ile %51 arasında olduğunu belirtmişlerdir. Şener ve Kurç (2012), 2007 yılında Trakya Bölgesindeki 23 adet küçük sulama şebekesinde yaptıkları çalışmada bu oranı %12-223 arasında gerçekleştiğini ifade etmişlerdir. Tekiner ve ark. (2017) Konya'daki KOP Bölge Kalkınma İdaresi tarafından finance edilerek inşa edilen küçük ölçekli sulama projelerini kullanan 20 adet sulama şebekesinde BMGO'nı ortalama %39 olarak hesaplamışlardır.

Tablo 6. 2015 yılı bakım masraflarının gelire oranı

Su kullanıcı örgütleri	Bakım-onarım masrafı (TL)	Tahsilat (TL)	BMGO (%)
Akşahan S. K.	2.200	5.000	44
Alibeyhüyüğü S. K.	-	3.860.930	-
Gökpınar S. K.	42.000	800.000	5
Çayhan S. K.	-	50.000	-
Aşağıçiğil S. K.	7.800	15.000	52
Yukarıçiğil S. K.	3.250	12.000	27
Zengen Tarımsal S. K.	80.000	300.000	27
Çiftliközü S. K.	9.000	20.000	45
Ayaslar S. K.	15.000	38.000	39
Sadıkhacı S. K.	5.000	30.000	17
Beykavağı S. K.	10.000	21.000	48
Mantar S. K.	-	800.000	-
Türbe Mh. S. K.	5.000	100.000	5
		Ortalama	**31**

2.5. Birim alana düşen toplam işletme-bakım-yönetim masrafı

Bu masrafın örgütlere göre dağılımı Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo incelendiğinde, toplam işletme bakım ve yönetim masraf bilgisi olmayan Alibeyhüyüğü ve Mantar sulama kooperatifleri dışındaki 11 su kullanıcı örgütün 2015 yılında sulanan dekar başına toplam masrafın ortalaması 47 TL olarak hesaplanmıştır. Bu örgütlerden 8'inin ortalamanın altında, 3'ünün ise ortalamanın üzerinde olduğu görülmektedir.

Nalbantoğlu ve Çakmak (2007), Akıncı Sulama Birliğinde 1998-2005 yıllarına ilişkin TİBYM'yi 2,25-10,86 $/da, Çakmak ve Tekiner (2010), Kepez Kooperatifinde 2001-2008 yıllarında 0,04-19,25 TL/da olarak, Şener ve Kurç (2012) ise 2007 yılında Trakya Bölgesindeki 23 adet küçük sulama şebekesinde yaptıkları çalışmada bu masrafı 0,719-43,542 $/da olarak hesaplamışlardır. Tekiner ve ark. (2017) Konya'daki KOP Bölge Kalkınma İdaresi tarafından finance edilerek inşa edilen küçük ölçekli sulama projelerini kullanan 20 adet sulama şebekesinde bu göstergenin ortalamasını 38 TL/da olarak hesaplamışlardır.

Tablo 7. 2015 yılı birim alana düşen toplam işletme-bakım-yönetim masrafı

Su kullanıcı örgütleri	Sulanan alan (da)	Toplam masraf (TL)	TİBYM (TL/da)
Akşahan S. K.	101	9.000	89
Alibeyhüyüğü S. K.	90.250	-	-
Gökpınar S. K.	35.300	1.242.000	35
Çayhan S. K.	8.500	55.500	7
Aşağıçiğil S. K.	1.500	43.900	29
Yukarıçiğil S. K.	13.030	23.100	2
Zengen Tarımsal S. K.	5.500	440.000	80
Çiftliközü S. K.	4.800	47.500	10
Ayaslar S. K.	2.140	52.000	24
Sadıkhacı S. K.	160	30.500	191
Beykavağı S. K.	3.500	35.800	10
Mantar S. K.	30.000	-	-
Türbe Mh. S. K.	3.000	110.600	37
		Ortalama	**47**

3. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, Konya'daki DSİ-K projeleri kapsamında inşa edilerek işletmeye açılan 13 su kullanıcı örgütü, 2015 yılı verileri dikkate alınarak FAO tarafından geliştirilen karşılaştırmalı değerlendirme rehberindeki bazı ekonomik ve tarımsal etkinlik göstergeleri ile performans analizi yapılarak değerlendirilmiştir. Araştırmada kullanılan tüm göstergeler, en iyi ve en zayıf performansa sahip su kullanıcı örgütlerini belirleyebilmek amacıyla Tablo 8'de toplu olarak verilmiştir.

Tablo 8. Değerlendirmesi yapılan 2015 yılı performans göstergeleri

Su kullanıcı örgütleri	Su dağıtım sistemi	Su ücreti hesaplama yöntemi	SO (%)	TSO (%)	SÜTP (%)	MKO (%)	BMGO (%)	TİBYM (TL/da)
Akşahan S. K.	K-C	B.A.	78	79	**100**	67	44	89
Alibeyhüyüğü S. K.	K-P	Z	**100**	100	**100**	-	-	-
Gökpınar S. K.	K-P	Z	60	69	**100**	52	**5**	35
Çayhan S. K.	**A**-C	B.A.	69	69	63	**90**	-	7
Aşağıçiğil S. K.	K-C	B.A.	88	88	25	34	52	29
Yukarıçiğil S. K.	K-C	B.A.	**100**	104	80	52	27	2
Zengen Tar. S. K.	K-P	Z	69	81	75	68	27	80
Çiftliközü S. K.	K-C	Z	70	70	27	42	45	10
Ayaslar S. K.	K-C	B.A.	79	79	88	73	39	24
Sadıkhacı S. K.	K-P	Z	13	22	**100**	**98**	17	191
Beykavağı S. K.	K-C	B.A.	70	70	70	59	48	10
Mantar S. K.	**A**-P	Z	**99**	107	**100**	-	-	-
Türbe Mh. S. K.	K-P	Z	**100**	**143**	**100**	**90**	**5**	37
Ortalama			**88**	**92**	**79**	**66**	**31**	**43**

K: Kapalı, **A:** Açık, **C**: Cazibeli, **P**: Pompajlı

Araştırması yapılan 13 DSİ-K sulama şebekesi kendi aralarında toplam altı gösterge kullanılarak değerlendirilmiş ve sonuçları aşağıda belirlenmiştir.

Tarımsal etkinlik göstergelerinden sulama oranı ve toplam sulama oranında en iyi durumda olan örgütler Alibeyhüyüğü, Yukarıçiğil, Mantar ve Türbe Mahallesi Sulama Kooperatifleri iken en zayıf durumdaki (<%30) ise Sadıkhacı Sulama Kooperatifidir.

Ekonomik göstergelerden SÜTP incelendiğinde en iyiler Akşahan, Alibeyhüyüğü, Gökpınar, Sadıkhacı, Mantar ve Türbe Mahallesi Sulama Kooperatifleri iken en zayıf durumdakiler (<%40) ise Aşağıçiğil ve Çiftliközü Sulama Kooperatifleri olduğu görülmektedir.

O yıl toplanan sulama suyu ücretleri ile aynı yıl yapılan harcamaların karşılanıp karşılanmadığını gösteren MKO'da en iyi durumdaki örgütler (<%90) Çayhan, Sadıkhacı ve Türbe Mahallesi iken en zayıf durumdaki (<%40) örgütün ise Aşağıçiğil olduğu görülmektedir.

MKO'da olduğu gibi toplanan sulama suyu ücretleri ile bakım masraflarının ne kadarının karşılandığını gösteren BMGO incelendiğinde Gökpınar, Yukarıçiğil, Zengen, Ayaslar, Sadıkhacı ve Türbe Mahallesi'nde topladıkları sulama suyu ücretlerinin %5-40 arasında, Akşahan, Aşağıçiğil, Çiftliközü ve Beykavağı ise %44-52 arasında bir bakım masrafı yaptıkları belirlenmiştir. Geri kalan üç kooperatiften bakım-onarım masraf bilgisi alınamamıştır.

Son olarak birim sulanan alan için harcanan toplam işletme-bakım-yönetim masraflarına bakıldığında, 191 TL/da ile en fazla harcama Sadıkhacı Sulama Kooperatifinde gerçekleşmiş, 2 TL/da ile en düşük masraf Yukarıçiğil Sulama Kooperatifinde gerçekleşmiştir. Diğerleri ise 7 ile 89 TL/da arasında dağılım göstermişlerdir.

Bütün göstergeler dikkate alındığında gerek tarımsal etkinlik gerekse ekonomik açıdan en iyi durumda olan su kullanıcı örgütü kuşkusuz, kapalı şebekeye pompajla su dağıtımı yapan ve zaman esaslı ücretlendirme ile gelir sağlayan Türbe Mahallesi Sulama Kooperatifidir.

Buna karşın değerlendirmesi yapılan 13 su kullanıcı örgüt arasında tarımsal etkinlik açısından en zayıf durumda olan kooperatif, kapalı şebekeye pompajla su dağıtımı yapan ve zaman esaslı ücretlendirme ile gelir sağlayan Sadıkhacı iken ekonomik açıdan en zayıf durumda olan kooperatif ise kapalı şebekeye cazibeyle su dağıtımı yapan ve zaman esaslı ücretlendirme ile gelir sağlayan Çiftliközü'dür.

Sadıkhacı Sulama Kooperatifinde bu oranın düşük olmasının sebebinin yaşı büyük çiftçilerin yoğunluğundan ve iş yükü düşük olan kuru tarımın tercih edilmesinden kaynaklandığı gerek su yönetim bilgi formunda gerekse köy bilgi formunda ifade edilmiştir. Çiftliközü'nde ise tahakkuk eden su ücretinin toplanmasında ödeme takviminin uygun olmaması sorun olarak gösterilmektedir.

Sonuç olarak, ikisinin açık geri kalan tamamının kapalı şebeke ile su dağıtımı yapan bu su kullanıcı örgütlerinin değerlendirildiği göstergelerin ortalamaları dikkate alındığında, Tablo 2'deki sınıflandırmaya göre iyi sınıflandırmada olmalarına karşın beklenen düzeyde değildir.

Toprak ve su kaynaklarının korunması, geliştirilmesi ve sürdürülebilirliğinin sağlanması, suyun etkin kullanımı ve dolayısıyla çiftçi refahının artırılmasıyla köyden kente kontrolsüz göçün önüne geçilebilmesi amacıyla yapılan bu projelerden beklenen faydanın sağlanabilmesi için su kullanıcı örgütleri;

- Bu göstergelerin dışındaki diğer göstergelerin de göz önüne alındığı değerlendirmelerin her yıl düzenli olarak sulamada izleme-değerlendirme uzmanları tarafından yapılmasını sağlamalı,
- Sulama sezonundan önce, kendi tüzüğüne uygun uygulama yönergesini oluşturarak işletme kurallarını belirlemeli ve bu konuda çiftçileri mutlaka bilgilendirmeli,
- Çiftçilerin basınçlı sulama yöntemlerinden başka bir sulama yöntemi kullanmasını önleyen tedbirleri almalı ve uygulamalı,
- Her yıl sulama sezonu başlamadan önce şebekenin bakımını ve bu bakım sonunda gerekli ise onarımını titizlikle yapmalı,
- Etkili bir izleme ve değerlendirme amacıyla sulama sezonundan önce çiftçilerden yazılı olarak sulama beyannamelerini mutlaka toplamalı,
- Ayrıca bitki deseni belirlenen alanda, uzmanlardan danışmanlık hizmeti alarak bitki su tüketimini dikkate alan sulama zaman planlaması yaptırmalı ve çiftçinin bu plana uymasını sağlayacak önlemleri almalı,

- Enerji kullanarak su dağıtımı yapan şebeke yönetimi, yöreye uygun alternatif enerji kaynaklarının kullanımı konusunda KOP BKİ ve üniversitelerden destek alarak işletme masraflarını azaltma yollarını aramalı ve masraflarını karşılayacak kadar yüksek, kar etmeyecek kadar düşük sulama suyu ücretini belirleyebilmelidir.

KAYNAKÇA

Anonim. (2016). KOP Bölgesindeki bitkisel üretime yönelik sulama projelerinin ekonomik ve sosyal etkilerinin değerlendirilmesi çalışması. KOP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Basılmamış Rapor. Konya.

Bekişoğlu Ş. (1994). Türkiye'deki sulama sistemlerinin mevcut durumu, işletme ve bakım sorunları. Su ve Toprak Kaynaklarının Geliştirilmesi Konferans Bildirgeleri. Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, DSİ Genel Müdürlüğü. Cilt 2, s. 579-586. Ankara.

Beyribey, M., Tatlıdil, F. F. (1999). Ereğli İvriz Sağ Sahil Sulama Birliğinde sulama sistem performansının değerlendirilmesi. Ziraat Dünyası. Türkiye Ziraatçılar Derneği. Sayı: 448. s: 28-32. Ankara.

Çakmak, B., Kendirli, B., Ucar, Y. (2007). Evaluation of agricultural water use: a case study for Kizilirmak. Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi. 4 (2): 175-185. Tekirdağ.

Çakmak, B., Polat, H. E., Kendirli, B., Gökalp, Z. (2009). Evaluation of ırrigation performance of Asartepe Irrigation Association: a case study from Turkey. Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi. 22 (1): 1-8. Antalya.

Çakmak, B., Tekiner, M. (2010). Çanakkale Kepez Kooperatifinde sulama performansının değerlendirilmesi. 1. Sulama ve Tarımsal Yapılar Sempozyumu. 27-29 Mayıs. KSÜ Ziraat Fakültesi Tarımsal Yapılar ve Sulama Bölümü. Cilt:1, s.279-290. K.Maraş.

Malano, H., Burton, M. (2001). Guidelines for benchmarking performance in the ırrigation and drainage sector. International Program for Technology and Research in Irrigation and Drainage (IPTRID). 44p. FAO. Rome. Italy.

Nalbantoğlu, G., Çakmak, B. (2007). Akıncı Sulama Birliğinde sulama performansının karşılaştırmalı değerlendirilmesi. A. Ü. Ziraat Fakültesi Tarım Bilimleri Dergisi. 13(3):213-223. Ankara.

Özlü, H. (2004). Irrigation reform in Turkey. The First International Capacity Building Program On Participatory Irrigation Management. International Agrohydrology Research and Training Centre. s.10, p.10. December 5-14. Menemen. Turkey.

Rodriguez, Diaz J. A., Camacho Poyato, E., Lopez Luque, R. (2004). Applying benchmarking and data envelopment analysis (dea) techniques to ırrigation districts in Spain. Irrigation and Drainage. V: 53, pp. 135-143.

Şener M., Yüksel A. N. (2005). Hayrabolu sulamasında su kullanım etkinliğinin belirlenmesi, Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi. s. 166. Tekirdağ.

Şener M., Kurç H. C. (2012). Küçük sulama şebekelerinde performans değerlendirmesi: Trakya Bölgesi örneği, Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi, v. 9. s. 82-91. Tekirdağ.

Tekiner M., Aktürk D., Arisoy H. (2017). Performance Assessment with Economic Indicators for Small-Scale Irrigation Project of Konya. International Balkan and Near Eastern Social Sciences Congress Series IV, 8-9 April, no.978-619-203-177-0. pp.528-537. Russe. Bulgaristan.

Vermillion, D. L. (2000). Guide to Monitoring and Evaluation of Irrigation Management Transfer. International Network on Participatory Irrigation Management (INPIM). USA.

Yavuz, M.Y., Kavdir, İ., Delice, N.Y. (2006). Performance evaluation of water users associations: a case study of the lower Seyhan Basin. Harran Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi. 10 (3/4): s.35-45. Şanlıurfa.

Kripto Paralar ve Para & Maliye Politikalarına Muhtemel Yansımaları

Doç. Dr. Mustafa ÇALIŞIR[1] **Yrd. Doç. Dr. Cahit ŞANVER[2]**

[1]Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İktisat Bölümü, calisir@sakarya.edu.tr

[2]Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Maliye Bölümü, sanver@sakarya.edu.tr

Özet: Üretilen mal ve hizmetlerin mübadele gereksinimini karşılamak üzere keşfedilen ve kullanılan mübadele enstrümanları tarih boyunca çok renkli ve dinamik bir dönüşüme sahne olmuştur. Malların mübadele işlemi takas yöntemi ile başlayıp sonrasında emtia paraya, altın/gümüşe, daha sonra altın karşılığı olan değerli kâğıtlara, bunları takiben de altın karşılığı bulunmayan güvene dayalı itibari paraya dönüşmüştür. Tüm bu dinamik gelişmeleri yaşadıktan sonra 21. Yüzyılın ilk çeyreğindeki şu dönemde paranın dijital ve sanal para şeklinde bir evrime maruz kaldığına şahitlik etmekteyiz. Mübadele aracı olan para kendi sosyo ekonomik, bilimsel ve kognitif gelişimine paralel olarak, soyutlaşmaya devam etmektedir. Bugün geldiğimiz son noktada paranın kendi içinde evirildiği son merhale olarak kripto paralar tartışma literatürümüze girmiş bulunmaktadır. Bu aşamada para ile ilgili kabullerimizin pek çoğunun zorunlu olarak yeniden gözden geçirilmesi kaçınılmazdır. Günümüz geleneksel para sistemlerinde hükümetler, gerekli gördüklerinde ulusal merkez bankaları aracılığıyla ek para ihraç edebilmekte idiler. Bu çalışmamızda kripto paraların gelecekte alacağı muhtemel biçimler göz önünde bulundurularak para ve maliye politikalarının geleceği tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kripto para, Dijital Para, Para ve Maliye Politikaları.

Crypto Money And The Possible Impacts On Monetary & Fiscal Policies

Abstract: Throughout the history, the circulation of monetary instruments that were discovered and used to provide the exchange requirement of the goods and services became a very colorful and dynamic transformation scene. At the beginning exchange of goods used the barter method and then turned into commodity money, gold / silver, then valuable paper with gold, followed by trust-based fiat money with no gold counterpart. After experiencing all these dynamic developments, we are witnessing that in the first quarter of the 21st century, money is subjected to an evolution of digital and virtual money. Money, as a means of exchange, continues to be isolated in parallel with its socio-economic, scientific and cognitive development. In the last point we came today, the crypto-currency debate has entered the literature as the last stage in which money has evolved in itself. At this stage, it is inevitable that many of our acceptances regarding money are necessarily re-examined. In the current traditional monetary systems, governments are able to issue additional money through national central banks when it is deemed necessary. İn this study, we will discuss the future of monetary and fiscal policies, taking into consideration possible future forms of cryptographic money in this work.

Keywords: Cryptocurrency, Digital currency, Money and Fiscal Policies.

1. Giriş

Ekonomide mübadelelerin ve mübadeleye konu olan parasal sistemlerin çok renkli bir tarihi bulunmaktadır. Mal ve hizmetler başlangıçta takas yöntemi ile mübadele edilirken mal ve hizmetlerin miktar ve çeşitliliğinin artışı mübadeleyi takas yönteminde bir ödeme aracına bırakmış ve günümüze kadar be işlemi para kullanımı almıştır. Para ise koşullara ve dönemler bağlı olarak bir dönem altın/gümüş, daha sonra altın karşılığı olan değerli kağıtlar, oradan altın karşılığı bulunmayan güvene dayalı itibari paralar biçiminde kullanılmıştır. Paranın bu evrimi günümüzde dijital ve sanal paralar olarak karşımıza çıkmakmış görünmektedir. Özetle insanlık, mübadele aracı olan parayı kendi ekonomik, bilimsel ve kognitif gelişimine paralel olarak, dönüştürmeye devam etmekte en son gelinen noktada ise soyutlaştırmaya dayandırmış olduğunu görmekteyiz.

Kripto para olarak gündemimize giren para birimleri, 21. yüzyılda, para kavramının evirildiği en son noktayı işaret etmektedir. Bu çalışmamızda birçok açıdan değerlendirilmesi yapılan kripto paraların kripto paraların para sistemleri açısından geldiği aşamayı ortaya koyarak, para ve maliye politikalarında nasıl bir dönüşüme yol açma potansiyeli taşıdığı değerlendirilecektir. Öncelikle paranın ve parasal

sistemlerin gelişimi maddi özellikleri açısından ve paranın yaratılması ve emilmesi kriterleri açısından hangi rejimler üzerinden günümüze taşındığı üzerinde durulacaktır. Bu konu, ana iktisadi ekollerin ekonominin parasal kesimine ilişkin görüşleri çerçevesinde klasik Keynesyen ve Monetarist ekoller ekseninde özetlenecektir. Sonraki bölümde kripto paraların ortaya çıkışı mahiyeti, türleri ve para ve ödeme sistemlerine sağladığı gelişimi güvenlik ve risklerini de içerecek şekilde konu edilecektir. Son olarak kripto paraların para ve maliye politikalarına olan etkilerinin tartışılacağı kısım ile çalışma neticelendirilecektir.

2. Tarihsel Süreçte Paranın ve Parasal Sistemlerin Gelişimi

İlk iktisadi faaliyetlerin ortaya çıktığı dönenmelerde iktisadi mübadeleler takas yoluyla sağlanmaya çalışılmaktaydı. Ancak takas sistemi 4 farklı noktada aşılması neredeyse imkânsız sakıncalar içermiştir. Öncelikle, alıcı veya satıcı, ticareti gerçekleştireceği ortağını bulmak için zaman ve çaba harcamalıdır. İkinci olarak, takas ekonomisi koşulları altında mal ve hizmetlerin fiyatları diğer mal ve hizmetler cinsinden belirlenmek zorunda olduğundan her bir malın birçok fiyatı olması sorunu yaşanacaktır. Ayrıca mübadeleye konu olan mal ve hizmetlerin homojen/standart olmayışı bu sorunu daha da içinden çıkılmaz hale dönüştürmektedir. Üçüncü olarak ise bu takas sisteminde servet biriktirme imkânı olmayışıdır. Bu ve benzeri sorunlar ödeme sistemleri arayışını hızlandırmış takiben parasal ekonomiye geçiş süreci başlamıştır.

3. Ödemeler Sistemi ve Para

Bir ekonomide alışveriş işlemlerinin yürütülme yöntemine "ödemeler sistemi" denilmektedir. Tarih boyunca, farklı coğrafyalarda pek çok farklı nesne değişim aracı olarak işlev görmek suretiyle para olarak kabul edilmiş ve ödeme sistemleri arasında yer almıştır. Bu çerçevede insanlar, ihtiyaç duydukları nesnelerin mübadelesini sağlamak için altın, gümüş ve diğer kıymetli madenlerden önce hayvanlardan tahıllara, kil, kağıt, midye ya da deniz kabuklarından kıymetli madenlere kadar birçok farklı nesneyi takas aracı olarak kullanmışlardır.

Örneğin Çin'de bir dönem değişim aracı olarak "ipek" kullanılırken Kuzey Amerika'da "deniz kabukları", Afrika'da "deniz salyangozu kabukları", eski Mezopotamya'da ise "tahıl" aynı işlevi gördüğü tarih kayıtlarında kendine yer bulmuştur. Bu çerçevede ödeme karmaşasını gidermek ve trampa ekonomisinin getirdiği güçlükleri ortadan kaldırmak üzere para kullanımı hem mübadelelerin kolaylaşması hem de ekonomik faaliyetlerin hızlanmasında hayati öneme sahip olduğu gerçeği kabul edilmiştir.

İktisatçılar parayı "satın alınan mal ve hizmetlerin bedelinin karşı tarafa aktarılmasında ya da borçların geri ödenmesinde genel kabul gören unsur" olarak tanımlamaktadırlar. Genel olarak nakit olarak da nitelendirebileceğimiz banknot ve madeni paralar, bu tanıma uymaktadır ve para kapsamında değerlendirilebilecek varlıklardan sadece birini temsil etmektedir.

Aslında paranın tanımı yapmak pek kolay değildir. Bu sebeple iktisatçılar paranın bir ekonomide yerine getirdiği işlevleri sıralayarak bu işlevleri yerine getiren bir nesneyi para kapsamında kabul etme eğiliminde olmuşlardır. Bu çerçevede parayı sadece madeni para ve banknottan oluşan nakit olarak ifade etmek te yeterli değildir. İktisadi olarak parayı ödeme aracı olarak kabul gören çekler, nakde son derece kolay ve hızlı biçimde dönüştürülebilen mal ve hizmetlerin bedelinin ve borçların geri ödenmesinde kullanılan enstrümanların da bu anlamda para olarak ifade edilmesine gerek duyulmuştur.

Paranın bir ekonomide yerine getirdiği üç temel işlev; değişim aracı olma, hesap birimi olma ve değer muhafaza aracı olma fonksiyonlarıdır (GÜNAL, 2010, s. 9-11).

Para; mal ve hizmet satın alımlarında genel kabul görmesi sayesinde değişim aracı olma işlevini yerine getirirken, mal ve hizmetlerin değerini tek bir ölçü birimiyle ifade etmesi yönüyle hesap birimi olma işlevini yerine getirmektedir. Paranın değer muhafaza aracı olması ise, gelirin elde edilme zamanı ile harcandığı zaman arasındaki geçen sürede paranın satın alma gücünü aynen koruyabilmiş olması durumunda gerçekleşmiş olmaktadır.

Ekonomideki fiyatların hızla arttığı enflasyonist bir ortamda, elde bulunan sabit para miktarı ile satın alınabilecek mal ve hizmetlerin miktarı azalacağından paranın satın alma gücü azalacak ve söz konusu para değer muhafaza aracı olma işlevini yerine getiremeyecektir. Bu gibi durumlarda para ikamesi ya da dolarizasyon olgusu yaşanır ki bu durumda yerel ülke parası yerine ödemeler başka bir ülke parası ile yapılır. Bu durumun yol ekonomik sonuçlar iktisatçılar nezdinde sıklıkla dile getirilmektedir (ERDEM, 2010, s. 6-8).

4. Maddi Özellikleri Açısından Para Rejimleri

Paranın tanımı ve fonksiyonlarını kısaca özetledikten sonra iktisadi faaliyetlerin nasıl bir para rejimi ile yürütüldüğü konusuna geçebiliriz. Para rejimleri ekonomi literatüründe maddi özellikleri açısından ve piyasadaki paranın yaratılması ve emilmesi yönüyle iki temel kriter çerçevesinde ele alınır (PAYA, 2013, s. 34). Burada ilk olarak maddi özellikleri açısından para rejimleri anlatılacak, bunu takiben paranın yaratılması ve emilmesi kriterlerine göre para rejimleri, ana iktisadi ekollerin ekonominin parasal kesimine ilişkin görüşleri çerçevesinde özetlenecektir.

Ödeme sistemleri bağlamında tarihte çok çeşitli para standartları denenmiştir. Bunlar, mal-para sistemi, temsili para sistemi, kâğıt para sistemi, banka parasına bağlı çek sistemi ve günümüzde sıkça başvurulan elektronik ödeme sistemleri şeklindeki uygulamalardır. Gelişimine halen şahit olduğumuz bu ödeme sistemleri aşağıda kısaca özetlenmektedir.

Mal para, ekonomik birimlerin tamamı tarafından değerli kabul edilen bir nesnenin değişim aracı olarak işlev görmeye başlamasıdır. İlk çağlardan başlayarak birkaç yüzyıl öncesine kadar, mal para bir değişim aracı olarak işlev görmüştür. Mal para olarak en yaygın kullanılan iki maden, altın ve gümüş olmuştur.

İtibari Para; günümüz modern ekonomilerinde merkez bankaları değeri tamamıyla itibari olan kâğıt paralar basmaktadır. Diğer madenlerin aksine mal olarak bir değeri bulunmayan, ancak mal ve hizmetlerin satın alınmasında bir değer ifade eden nesnelere itibari para denilmektedir. Günümüzde değişim aracı olarak kullandığımız ve Merkez Bankası tarafından basılan kâğıt paraların nesnesel olarak ifade edilebilecek bir değeri yoktur. Ancak bu kâğıtlar, mal ve hizmet satın alımında üzerlerinde yazan miktar kadar değer taşımaktadır. İtibari paranın altın veya gümüş karşılığı olacak biçimde bir değeri de bulunmamaktadır. Bu kâğıt parçalarının değişim aracı olarak kullanılabilmesinin tek sebebi, egemenliğin bir sonucu olarak devlet otoritesinin bu kâğıtları yasal ödeme aracı ilan etmesi ve o ülkenin vatandaşlarının bunu kabul etmeleridir.

Çek, bankalardaki vadesiz mevduat olarak bir bankaya yatırılmış olan paranın tamamının veya bir bölümünün banka tarafından lehtar veya hamil olarak isimlendirilen karşı tarafa ödenmesini emreden kıymetli bir evraktır. Çek kullanımı paranın nakledilmesi sürecinde karşılaşılan zorlukları azaltıp işlem maliyetini düşürerek ödemeler sisteminin etkinliğinin artmasında önemli bir rol üstlenmektedir.

Ödemeler sisteminin etkinliğini arttıran bir başka önemli yenilik, elektronik ödemeler veya E-Para olarak nitelenebilecek elektronik fon transferidir (EFT). EFT, bilgisayar bağlantılı sistemler üzerinden yapılan hızlı para transferleri olarak tanımlanabilir. Buna paralel debit/para kart veya diğer elektronik kartların kullanımı transfer işleminin önemli bir unsurudur. Bu sistemler nakit olmaksızın alışveriş yapabilme olanağını arttıran yöntemlerdir. Plastik kartların gelişiminin en son basamağı akıllı kartlar (smart card) ve elektronik para kullanımıdır. Elektronik para, mikroçipine belli miktarlarda kredinin, ATM'lerden veya POS'lardan yüklenebildiği akıllı kartlardır. Bu sistem kapsamında kullanıcı adına karta önceden para yükleyip hazır bir fon olarak bulundurmak mümkün hale gelmiştir. Elektronik para kullanımında devreye bankanın girmesi zorunlu değildir. Tamamıyla bankaların olmadığı daha esnek bir yapıda bu tür elektronik para sistemi işleyebilir. Görüldüğü üzere ödeme sistemleri oldukça dinamik bir yapıya sahiptir ve her geçen gün yeniliklere açık bir nitelik arz etmektedir.

Ödeme sistemlerini bu şekilde kısaca tanıttıktan sonra şimdi bu sistemlerin işleyişlerine göz atmak faydalı olacaktır. İlk olarak mal para sisteminde en yaygın kullanılan iki maden, altın ve gümüş olması nedeniyle bu sistem metal para sistemi olarak ta adlandırılmıştır. Tarihte altın ve gümüş madenleri uzunca bir dönem kullanıldığı için metal para sistemi tek metal sistemi ve çift metal sistemi şeklinde ikiye

ayrılmaktadır (AKDİŞ, 2011, s. 9-11). Tek metal sisteminde tek bir metal, para olarak kullanılmaktadır. Bir diğer ifadeyle sadece gümüşün veya sadece altının para olarak kullanıldığı sistemlerdir.

Tek metal sistemi; gümüş standardı ve altın standardı şeklinde iki ayrı uygulama alanı bulmuştur. Gümüşün metal olarak tek ve geçerli para birimi olduğu sistem gümüş standardıdır. Altının üretim ve arzında yetersizlikler olduğu dönemlerde gümüş, para fonksiyonunu yerine getirmiştir. Gümüş genel olarak sikke olarak tedavül edilmiştir.

Altın standardı ise, altının para olarak kullanıldığı bir sistemdir. Gümüşün devamlı bir şekilde aksaması karşısında 19. yüzyılın başlarında çift metal sistemi terk edilmeye başlanarak altın standardı kabul edilmiştir. Fakat altın standardı değişik uygulama aşamalarından geçmiştir.

a) Altın Sikke Standardı: Bu sistemde altın sikkeler halinde tedavül edilmektedir. Darphaneler kendilerine getirilen altınlardan belirli ayar ve gramda sikkeler basabilmektedir. Ülkeye altın giriş ve çıkışı serbesttir. Altın sikke standardı Avrupa'da ilk defa 1816 yılında İngiltere'de uygulamıştır.

b) Altın Külçe Standardı: I. Dünya savaşından sonra altından tasarruf sağlamak amacıyla büyük Avrupa devletleri tarafından kullanılmıştır. Altın sikke basımı durdurulmuş para olarak altına bağlanan banknot ve sertifikalar kullanılmaya başlanmıştır. Bir diğer ifadeyle altın külçe standardında piyasada altının dolaşımı söz konusu değildir. Altın karşılığı olan bir kısım belgeler, sertifikalar veya banknotlar dolaşımda bulunmaktadır. Bu sistemde piyasada dolaşan paralar altın olmamakta, fakat bu paraların altın karşılığı olmaktadır.

c) Altın Kambiyo Standardı: Bu sistemde ülke parasının belirli gram ve ayardaki altına sabitlenmiş bir başka yabancı paraya belli bir parite üzerinden bağlanması söz konusudur. Bir diğer ifadeyle ülke parası belirli bir kurdan yabancı bir paraya bağlanmakta, yabancı para da belli ayar ve ağırlıktaki altın ile temsil edilmektedir. Bu sistemde bütün paralar dolaylı bir şekilde altına bağlanmaktadır.

Bu sistemde parasını bir başka ülkenin parasına bağlayan tabi ülke, parasını altına bağlayan ülkeye ise "anahtar" ülke denilmektedir. Bu sistem I. Dünya savaşından sonra altın stokları tükenen Avrupa ülkeleri tarafından yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır.

Bretton Woods sistemi bir altın kambiyo standardı uygulama örneğidir. Bu uygulama sayesinde Amerikan Doları, "anahtar" para olması nedeniyle uluslararası ödeme aracı, müdahale parası ve uluslararası rezerv para olma niteliği kazanmıştır. Bretton Woods sitemi uygulaması 1973 yılında terk edilmiş, ülkeler daha sonraki yıllarında ayarlanabilir sabit kur sisteminden serbest kur sistemine geçiş yapmışlardır. Ancak o dönemlerde gerek tümüyle dalgalı kur sisteminin belirlenememesi ve gerekse dolar, sterlin ve mark gibi belli başlı paralara bağlı olarak belirlenen kurlarda istikrar sağlanamaması, uluslararası finansal sistemde yeni arayışları gündeme getirmiştir. Bu çerçevede döviz kurlarının seçimi üye ülkelere bırakmış ve Bretton Woods sisteminin katı kuralları yerini döviz kurlarının yönetimi için genel göstergelere bırakmıştır. Üyelerden beklenen istikrarlı bir değişim sisteminin yürütülmesini sağlamak üzere döviz kuru düzenlemelerini IMF ve diğer üyeler ile işbirliği yaparak şekillendirmek biçiminde kurgulanmıştır (AKDİŞ, 2011, s. 56-58).

Gelinen nihai durumda günümüzde menkul kıymetleştirme süreçleri hızlanmakta mevcut piyasalar hızlı bir şekilde büyümekte ve derinlikleri artmakta, daha önce mevcut olmayan piyasalar ve ürünler ortaya çıkmakta, bir çok enstrümanın ikincil piyasası oluşmaktadır. İkincil piyasaların kurulması mevcut olan ve yeni kullanılmaya başlayan araçların işlem hacmini hızlı bir şekilde arttırmaktadır. Finansal yeniliklerdeki hızlı artış ve finansal ürün çeşitlenmesi, para istikrarsızlığını arttırmakta para arzı ile para talebi tahminini güçleştirmekte parasal aktarım mekanizmasında da değişiklikler yaratmaktadır (KAPLAN, 1999, s. 11-13).

Öte yandan bu gelişmelerle birlikte finansal piyasaların fonksiyonu da değişmektedir. Likit araçlarındaki bu artış ve finansal piyasaların gelişmesi, sadece kısa vadeli yatırımları teşvik etmekte, uzun dönemli yatırımları ise caydırmaktadır. Kalkınma ve büyümenin sağlanabilmesinde uzun vadeli kaynaklara ihtiyacın önemi göz önünde bulundurulduğunda kalkınma aşamasında olan ülkelerin daha büyük açmaza ve darboğaza sürüklenmektedir.

5. Paranın Yaratılması Ve Emilmesi Kriterlerine Göre Para Rejimleri

Maddi özellikleri açısından para rejimlerinin gelişimini bu şekilde özetledikten sonra şimdi de paranın yaratılması ve emilmesi kriterlerine göre para rejimlerini değerlendirelim.

a) Klasik Teori

1930 yılı öncesi iktisadi düşünceye egemen olan Klasik Teoriyi, Say Kanunu ve Paranın Miktar Teorisi olmak üzere iki temel üzerine inşa edilmiş olduğunu görmekteyiz (AKÇAY, 1997, s. 4-7).

Klasik iktisadi yaklaşıma göre, gelir ve işgücü dengesi "Her arz kendi talebini yaratır" şeklinde ifade edilen Say Kanununa dayanır. Buna göre ekonomide hiçbir zaman eksik üretim/işsizlik problemi ya da düşük tüketim sorunu ortaya çıkmayacaktır. Teoriye göre, teknolojinin veri olarak alındığı bir durumda, ekonominin potansiyel üretimi mevcut işgücü hacmi ile sermaye malları stokuna bağlı olacaktır. Bu üretim fonksiyonu, üretilebilecek mal ve hizmet miktarının düzeyini belirlemektedir. Say, üretilen mal ve hizmetlerin tamamına yetecek eşitlikte bir talep oluşacağı için, ekonominin tam istihdam düzeyinde istikrarlı bir denge düzeyinde kalacağını ileri sürmüştür. Bu ise piyasa güçleri tarafından gerçekleştirilecektir ki, Adam Smith buna "görünmeyen el" adını vermektedir. Piyasada oluşacak dengesizlikler ücretlerin ve fiyatların esnekliğine bağlı olarak ortadan kalkacaktır.

Klasik iktisatçılar, tasarrufların tamamının müteşebbisler tarafından sabit sermaye yatırımlarının finansmanında kullanılacağını ileri sürmüşlerdir. Klasiklere göre burada anahtar rol faiz oranlarındadır. Faiz oranının bir fonksiyonu olan tasarruflar ile yatırımlar arasındaki denklik, tam istihdamın sağlanması için gerekli koşuldur. Faiz oranları uzun dönemde halkın tasarrufları (zevk ve tercihleri) ile girişimcilerin sermaye yatırımlarına (sermayenin verimliliğine) bağlı olarak etkilenirken, girişimcileri yatırım yapmaya, hane halkını da tasarruf yapmaya itmektedir. Klasik sistemde para; üretim (reel sektör), istihdam ve faiz oranları üzerinde kısa dönemde etkili değildir. Mal ve hizmet üretimi ve istihdam; işgücü, sermaye arzı ve mevcut teknoloji tarafından belirlenirken, faiz oranları halkın bekleyişleri ile sermayenin verimliliğine bağlı olarak uzun dönemde etkili olmaktadır. Ancak, bu noktada Klasiklerin tasarrufların tamamının yatırımcılarca kullanılacağı iddiası aşırı iddia görülmüş ve birçok iktisatçı tarafından eleştirilmiştir.

Klasik Teorideki ikinci temel kuram, paranın miktar teoremidir. Bu teorem fiyatlar genel düzeyinin seyrini açıklamaktadır. Miktar Kuramına göre para ekonomide bir örtü olup, yalnızca fiyat seviyesini etkilemektedir. Para arzındaki bir artış yalnızca mal ve hizmetlerin fiyatlarını artırmakta iken, üretim, istihdam ve faiz oranlarını değiştirmekte etkili değildir. Buna göre paranın ve parasal politikaların ekonominin reel kesimi üzerindeki etkisi nötrdür. Bir başka ifade ile paranın miktar kuramına göre para arzındaki bir değişme fiyat seviyesinde aynı oranda bir değişmeye yol açacaktır. Bu ifade Klasik görüşün iki temel varsayımını izlemektedir. Birincisi ekonominin tam istihdamda olması ki, bu "Say Kanunu" olarak ifade edilmiştir, diğeri ise paranın dolaşım hızının sabit olduğudur.

Klasik düşüncede para politikasının etkisiz olduğu ifade edilmekle birlikte, aktif bir para politikasının tam istihdamın sağlanmasında ücret-fiyat mekanizmasının yükünü hafifleteceği de dile getirilmiştir. Bu da para politikasının ekonomi üzerindeki etkisinin tamamen göz ardı edilemeyeceğini, az da olsa bir etkisinin varlığının kabul edildiğini göstermektedir.

b) Keynesyen Teori

1930 yılından başlayarak iktisadi düşünceye egemen olan Keynesyen görüşe göre, üretim düzeyi toplam mal ve hizmet talebi tarafından belirlenmektedir. Keynes ile Klasikler arasındaki temel fark, Keynesin özellikle kısa dönemde fiyatlar ile faiz oranlarındaki dalgalanmaların ekonomik faaliyetlerin düzeyini tam istihdam seviyesine doğru götürmeyebileceğidir (AKÇAY, 1997, s. 7-8)

Keynesyen model üretim düzeyinin belirlenmesinde toplam talebi oluşturan unsurlar (tüketim, yatırım ve devlet harcamaları) üzerinde odaklanmıştır. Harcamalarda meydana gelen bir değişikliğin çarpan mekanizması yoluyla gelir düzeyini etkileyeceği, bu araçlarla toplam talepte istenen değişikliklerin yapılabileceği ileri sürülmüştür. Toplam talebi, tam istihdam seviyesine kadar enflasyona neden

olmayacak şekilde artırmak mümkündür. Tam istihdam düzeyinde toplam talepte meydana gelecek artışlar fiyatları yükseltecek ve enflasyona neden olabilecektir. Ekonominin reel kesimi hakkındaki böylesine farklı görüşe sahip olan Keynesyen yaklaşımın ekonominin parasal yönünü de Klasik teoriden farklı ele aldığına şahit olmaktayız.

Öncelikle Keynesyen görüşe göre faiz oranları para arz ve talebi tarafından belirlenmektedir. Bu açıdan Klasiklerden ayrılmaktadır. Klasiklere göre para arz ve talebi, yalnızca fiyat düzeyini belirlemektedir. Keynesyenlere göre para arzındaki bir değişme faiz oranlarını değiştirmektedir. Keynes paranın mübadele, ihtiyat ve spekülasyon güdüleri ile talep edildiği varsaymış, bu nedenle de para talebinin faiz oranlarına karşı duyarlı olduğunu ileri sürmüştür. Bu çerçevede para politikası yardımıyla reel ekonomiyi etkilemenin mümkün olabileceğini belirtmiş olmaktadır.

Para arzının ve dolayısıyla faizlerin ekonomik faaliyetler üzerindeki etkisi, yatırımlardaki değişikliğe ve bunun çarpana bağlı olarak GSMH'yı ne kadar etkileyeceğine bağlıdır. Para arzındaki değişmenin faiz oranlarına etkisi ne kadar büyük olursa, faiz oranlarındaki değişmelere harcamaların göstereceği esnekliğe bağlı olarak, para politikası GSMH üzerinde o ölçüde etkili olur. Faiz oranlarındaki değişmeler, yatırımları etkileyerek GSMH'nın değişmesine neden olur. Keynes, faiz oranlarındaki değişmelerin yatırımları ve buna bağlı olarak gelir seviyesini etkileyeceğini ifade ederken, faiz oranları ile ekonomide istikrarın her zaman sağlanamayacağını da likidite tuzağı yardımıyla açıklamıştır. Buna göre, para talebi belli bir faiz oranında faiz oranlarındaki değişmelere karşı duyarsızlaşacak ve ekonomide beklenen hareket gerçekleşmeyecektir.

Keynesyen görüşte, para kuramının özünü klasik miktar kuramına yapılan itiraz oluşturmaktadır. Keynesyen görüş, fiyat düzeyinin belirlenmesini önemseyen miktar kuramının tersine, üretim ve istihdam düzeyinin belirlenmesini ön planda tutmuştur. Keynes, efektif para talebinin (toplam harcama) temel olduğunu gösterirken, para arzı ile toplam harcamalar arasında basit ve önceden belirlenebilir bir ilişkinin olmadığını vurgulamaktadır. Kararlı ve önceden belirlenebilir bir davranış değişkeni olarak, paranın dolaşım hızı yerine tüketim harcamaları kullanılmaktadır. Böylece gelir-harcama çoğaltanı, para kuramının anahtar kavramı olan dolaşım hızının yerini almaktadır.

Bu konuya son verirken şu detayı da belirmek gerekir. Keynesyen kuramda, tam istihdamın sağlanmasında maliye politikası anahtar politika olarak kabul edilirken, para politikasının toplam talebin kontrolünde etkisinin sınırlı olduğuna dair düşüncesi onları klasiklere yaklaştıran ender ortak alanlardan biri olarak kabul edilebilir.

c) Monetarist Teori

Klasik düşünce 1950'li yıllarda Milton Friedma'ın miktar kuramını yeniden düzenlemesi ile canlandırılmıştır. Bu dönemde gelişmeye başlayan Parasalcı görüşe (Modern Miktar Kuramı) göre, para politikaları maliye politikasına göre çok daha etkilidir. Para arzı, fiyatlar genel düzeyinin belirlenmesinin ötesinde kısa vadede ekonomik faaliyetlerin başlıca belirleyicisidir. Modern parasalcı yaklaşım, Klasik görüşü izlemekle birlikte, ekonomide eksik istihdam olabileceği, paranın üretim miktarı üzerinde etkili olabileceği hususlarında miktar teorisine daha esnek yaklaşmıştır (AKÇAY, 1997, s. 9-10) .

Klasik düşüncenin ilkelerini kabul etmekle birlikte, Parasalcılar miktar kuramında yeni yaklaşımlar geliştirmişlerdir. Miktar teorisinde yer alan sembollerden para miktarını temsil eden M ile fiyatlar genel düzeyini temsil eden P arasındaki ilişki yerine M ile PY (Nominal Milli Gelir) arasındaki ilişkiyi incelemişler ve para arzının yalnızca fiyat düzeyini değil, geçici bir süre için de olsa, toplam ekonomik faaliyetleri etkileyeceğini kabul etmişlerdir. Monetaristler ekonominin eksik istihdamda olabileceğini kabul ederken, para arzındaki bir artışın, ekonomi eksik istihdamda ise üretim hacmini artırabileceğini de ileri sürmüşlerdir. Ancak, ekonominin tam istihdamda olması durumunda Klasik düşüncenin tamamen geçerli olacağını kabul etmişlerdir.

Monetaristlerin bu geniş yaklaşımlarına rağmen, Say Kanunundan sapmadıkları da görülmektedir. Monetaristlere göre görünmeyen el mekanizması ekonomiyi tam istihdama doğru yönlendirmektedir. Y'de, M'deki bir değişikliğe bağlı olarak meydana gelecek bir artış ya da azalış geçicidir.

Friedman paranın dolaşım hızının istikrarlı olması yerine daha farklı bir ifade ile öngörülebilir olduğunu kabul etmektedir. Diğer bir ifade ile ona göre para talebi toplam harcamaların sabit bir oranı olmayıp, PY ile çok yakından ve öngörülebilir şekilde ilişkilidir.

Klasiklerin monetaristler tarafından belki de en fazla destek bulan görüşü ekonominin tam istihdamda dengede olduğudur. Ekonomi tam istihdamdan geçici olarak sapmaktadır, bu nedenle daha yüksek bir ekonomik faaliyet, daha fazla işgücü, teknoloji ve sermaye gerektirirken, devletin ekonomiye ince ayar yapmak için müdahaleleri sadece enflasyona yol açacaktır. Devresel iniş-çıkışlar için yanıt ise doğal seyrine dönene kadar beklemektir. Devletin müdahalesi gereksiz ve zararlıdır. Monetaristler halihazırda devletin ince ayar çabalarının gereksizliği için, rasyonel bekleyişler olarak adlandırılan başka bir argüman eklemişlerdir. Bu yaklaşım, ekonominin nasıl işlediğine ilişkin bilgileri de içeren mevcut bütün veriler ışığında insanların bekleyişlerini nasıl formüle ettiklerini vurgulamaktadır. Ekonomi tam istihdama yaklaşırken, para arzında işsizliği azaltmak amacıyla yapılacak artışların başarılı olamayacağı ifade edilmektedir. İnsanlar para arzında meydana gelen artışları doğrudan fiyatlara yansıtacaklardır. Bunun sonucunda, para arzındaki artış anında fiyatlara yansıtıldığı için, reel ekonomik faaliyetlerde herhangi bir genişleme olmayacaktır (AKÇAY, 1997, s. 9-10).

6. Kripto Paraların Niteliği ve Ödeme Sistemlerine Etkileri

Burada kripto paraların ortaya çıkışı mahiyeti, türleri ve para ve ödeme sistemlerine sağladığı gelişimi güvenlik ve risklerini de içerecek şekilde konu edilecektir.

6.1. Kripto Paraların Mahiyeti Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

Teknolojik gelişmeler, uluslararası ticaret ve finansın aşırı genişlemesi beraberinde para için de yenilikler getirmiştir. Dünyada ilk defa Amerikan bankaları EFT (electronic fund transfer) olarak tanımlanan paranın elektronik yöntemler ile transferini başlatarak paranın dijitalleşmesi sürecine liderlik etmişlerdir. EFT işlemlerini zamanla kredi kartı kullanımı ve ATM (automatic teller machine) kullanımı izlemiştir. Günümüzde insanlar artık ellerinde nakit para tutmak yerine genellikle banka kartlarıyla işlemlerini gerçekleştirmeye başlamış ve teknolojinin gelişmesi ile birlikte para da dijitalleşmeye/sanallaşmaya başlamıştır.

Paranın elektronik ortama girmesi ile birlikte değişik elektronik ödeme yöntemleri ortaya çıkmıştır. Elektronik para ve ödeme yöntemleri (kredi kartı, PayPal, elektronik para, e-cash, elektronik çek, e-cüzdan, eşitler arası ve mobil ödeme, escrip, IPIN, PcPay, First Virtual vb.) hacim ve çeşit olarak artmıştır. Bu çerçevede para giderek fiziksel niteliğini yitirmekte ve dijitalleşmektedir (DİLEK, 2018, s. 9).

Elektronik paranın yaygınlaşması beraberinde bilgi güvenliği sorunu, transferlerde yüksek maliyetler ödenmesi gibi problemleri de doğurmaktadır. Bu açıdan insanların ödeme işlemlerini güvenli, olabildiğince az maliyetli ve hızlı bir şekilde gerçekleştirebileceği alternatif sistem arayışları günümüzde de hala sürmektedir. Bunun bir uzantısı olarak Kripto paralar günümüzde ilk sırayı almış görünmektedir.

2008'de yaşanan küresel finans kriz dünya finans sisteminde pek çok paradigmayı kökünden sarsmıştır. Bu krizde ülke borsaları çökerken kredi derecelendirme kuruluşları itibar kaybetmiş, finans kuruluşları ve şirketler iflasın eşiğine gelmiş, büyük bankalar piyasadan çekilmiştir. Ancak hepsinden öte insanların finans sektörüne bakışları değişmiş ve bankalara duyulan aşınmıştır. Finans piyasalarının çöküşü sonrası ortaya çıkan Bitcoin finansal sistemin başarısızlığına ve güçlü rezerv para birimlerine (dolar ve euro) alternatif bir model olarak tartışılmaya başlanmıştır.

Bitcoin'in itibari paradan, mali sistem ve işlem yapma açısından farkları;

1. Bitcoin ağı, merkezi değildir, herhangi bir aracı, yönetici, denetletiyici yoktur, uçtan uca birbirine bağlı, gönüllü katılım sağlayan bilgisayarlardan oluşur. Bağlı tüm bilgisayarlar, açık kaynak kodlu, aynı programı çalıştırırlar, hepsi tüm işlemleri görür, hepsi tüm işlem geçmişini isterse tutabilir, istedikleri an diğer uçlardan işlem geçmişlerini alabilirler.

2. Dijital itibari paraların işlemlerinde, güvenilen bir aracıya ihtiyaç duyulurken, Bitcoin'de aracıya ve güvene ihtiyaç yoktur. Aracılık sisteminin maliyetleri yüksektir ve güvenlik açıklarına gebedir.

3. Bitcoin borç değil, değer taşıyıcıdır. Banka hesaplarındaki paralar, bir tür borç senedidir. Bir hesap, bir bankanın müşterisine olan borcunu temsil eder. Bitcoin bir borcu temsil etmez. Banka ve hükümetlerin, banka hesapları üzerindeki kontrol güçleri, Bitcoin de yoktur. Hiçbir güç Bitcoin'in kullanılmasını engelleyemez, yapılan işlemi geri alamaz.

4. Devletler para arzıyla ve kısıtlamasıyla bankadaki paranın değerini etkileyecek (enflasyon ve deflasyon) mali kararlar alabilirler. Oysa, Bitcoin arzı üzerinde banka ve devletlerin etkisi yoktur. Sisteme dışardan para arzı yapılamaz, dolayısıyla enflasyon oluşmaz. Para arzı, başarılı blok oluşturan madencilere verilen ödüller şeklindedir.

5. İşlemler anonimdir, takma adlarla yapılır. İşlemlerin gerçek kişilerle, kuruluşlarla, banka hesaplarıyla bağlantısı yoktur. İşlemler Bitcoin adresleri arasında gerçekleşir. Bitcoin adresleri dijital rumuzlardır. Tüm bunlara rağmen, %100 anonimlik mümkün değildir.

6. İşlemler şeffaftır, hızlı ve küreseldir. 2009 yılındaki ilk Bitcoin arzından bu yana, tüm işlemler, isteyen herkes tarafından görülebilir. Yapılan işlemler, neredeyse anında tüm dünyadaki bitcoin ağına dağıtılır, makul süre içerisinde de onaylanır.

7. İtibari fiziksel parada işlemlerin hafızası yoktur. Bitcoin işlem hafızası ise küresel hesap defteri olan Blok-Zincir veritabanlarında tutulur. Bitcoin kullanacak birisinin, Bitcoin sahibi olup olmadığı, daha önceki kayıtlarına bakılarak karar verilir.

8. İşlemler geri alınamaz. Hiçbir otorite, devlet, kişi, bilgisayar programcısı, hatta sistemi tasarlayanlar dahil, madencinin biri tarafından onaylanıp, diğerlerince de kabul edilmiş ve Blok-Zincir'e yazılmış, bir işlemi değiştiremez, geri alamaz.

9. İzin gerektirmez. İşlem yapmak için hiçbir kimseden veya kuruluştan izin alınması gerekmez, hiç kimse işlem yapılmasına engel olamaz.

10. Sistem güvenlidir. Güvenlik matematiksel olarak güvenilirliği ispatlanmış, kriptografik dijital imzalama metotları kullanılarak gerçekleştirilir. Kötü niyetli kişilerin veriler üzerinde manüpülasyon yapması, gizli/açık anahtar şifreleme yöntemi kullanılması sebebiyle, mümkün değildir (ÇARKACIOĞLU, 2016, s. 15-17).

Kripto paraların ortaya çıkışıyla alakalı bu ve buna benzer farklı görüşler literatürde mevcuttur. Bunlar arasında en dikkat çekeni son yaşanan finans krizinin ardından merkez bankaları ve finans kurumlarına duyulan güven bunalımı gösterilebilir.

Bitcoin ilk kez Sathoshi Nakamoto tarafından yazılan ‘‘Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System” isimli makale ile ortaya çıktı. İlgili makale kripto para birimi olan Bitcoin’i şifreleme kanıtı üzerine kurulu ve iki tarafın birbiri ile doğrudan bağlantılı olduğu elektronik bir ödeme sistemi şeklinde tanımlamaktadır. Bitcoin’i açıklayan çalışma bankalar tarafından sunulan aracılık hizmetlerini eleştirmekte ve elektronik ticaretin yükselen trendini göz önünde bulundurarak ticaretin gerçekleşmesi için bankalara ihtiyaç olmadığını vurgulamasıyla dikkatleri üzerine toplamıştır. Makale teknik açıdan kripto paraların altyapısı olan blockchain teknolojisinin geliştiriciler tarafından nasıl hazırlandığını ve işlediğini ortaya koymaktadır. Makale aynı zamanda küresel kriz sonrası güven probleminin teknoloji sayesinde nasıl çözüleceğine dair güçlü iddialarıyla dikkatleri üzerine çekmiştir. Bu çerçevede makalede kripto paraların en büyük özelliği olarak arkasında parfdileka basma gücüne sahip otoritelere duyulan güven yerine matematik kurallarıyla temellendirilen ve bilgisayar algoritmalarına dayanan güven öne sürülmüştür. Blockchain kısaca içerisinde kayıtların birbirine kriptografik elementlerle bağlı olduğu (hash fonksiyonları) sürekli büyüyen dağıtık bir veri tabanıdır (DİLEK, 2018, s. 10).

Sistemin diğer önemli özellikleri şu şekilde özetlenebilir (DİLEK, 2018, s. 10-11). Bitcoin teknolojisi genellikle hükümetlerden bağımsız, ütopik kripto anarşist bir topluluğun fikrinden doğan ve merkezi olmayan, şifreli ağa sahip dijital bir değer olarak tarif edilmektedir. Merkezi bir sistemi olmamakla beraber veriler sisteme entegre olan kullanıcılar tarafından depolanmaktadır. Şifrelenmiş işlem takibini

sağlayan dağıtık veri tabanı olan blockchain en basit ifade ile dijital yahut dağıtılmış defteri kebir (Distributed Ledger Technology- DLT) olarak nitelenmektedir.

Blockchain teknolojisiyle kripto para birimleri iki tarafın ihtiyaç duyduğu aracıyı ortadan kaldırıp yerine matematiksel kesinliği olan bir teknoloji getirerek başka aracı gerektirmemektedir. Böylece güven mekanizması sağalanmış olmaktadır.

Blockchain işlem sürecini hızlandırması, maliyetleri düşürmesi, güvenliği artırması ve operasyonel işleyişi kolaylaştırması gibi kullanıcılara sağladığı faydalar yönüyle büyük bir potansiyel barındırmaktadır. Kripto paraların yaygınlaşmaları neticesinde üçüncü taraflara olan ihtiyacı ortadan kaldıran blockchain teknolojisinin merkezileşmemiş sistemi, transferleri anonim ve çok düşük (binde bir gibi) bir maliyetle gerçekleştirmesi sebebiyle finansal sistemde önemli bir değişim veya yıkıcı (disruptive) etki meydana getirebileceği literatürde sıkça vurgulanan hususlar arasındadır. Dijital kayıt deposu vazifesi görebilen blockchain gayrimenkul, araç ve değerli varlıkların kanıt ve kaydından doğum, evlilik ve ölüm belgelerinin tutulmasına, seçimlerin gerçekleştirilmesi ve akıllı kontratların yönetilmesinden finansal dokümanların saklanması, işlenmesi ve yönetilmesine kadar çok farklı alanlarda uygulanabileceği öngörülmektedir .

Blockchain teknolojisi bireysel kullanıcılara dijital kimlik üzerinde bir kontrol imkanı sağlamaktadır. Dolayısıyla küresel açık bir hesap defteri olan blockchain sadece kripto paraların üretiminde değil birçok farklı alanda saklama, yönetme ve depolama gibi işlemler için kullanılma potansiyeli taşımaktadır. Bu açıdan blockchain sadece finans sektörü ile sınırlı kalmamakta, dijital teknolojinin sunduğu imkan işletmeler tarafından da fırsata dönüştürülmektedir ve dördüncü sanayi devriminin merkezinde yer aldığı öne iddiaları dile getirilmektedir.

Dijital/sanal paralar işlem maliyetlerinin çok düşük olması ve işlemlerin oldukça hızlı gerçekleştirilebilmesine imkan sağlaması yönü hem bir transfer hem de yatırım aracı olarak görülmesini sağlamaktadır. Bu tarz dijital/sanal paralara ihtiyaç duyulmasının ana sebebi ekonomideki aktörlerin daha paralarını özgürce, ucuz ve güvenli bir şekilde transfer etmek istemesidir. Bir diğer önemli neden ise bankacılık sistemine duyulan kaygılı yaklaşımı sanal para birimleri ile bertaraf etme arayışı içerisinde olmalarıdır. Bitcoin'in büyük bir değişim rüzgarı başlattığı ve bunun başarılı olması durumunda bankacılık ve ticaret yöntemlerini radikal bir şekilde değiştireceği, milyarlarca kişiyi modern, entegre, dijital ve küreselleşmiş ekonomideki yeni pazarlara taşıma potansiyeline dair güçlü beklentiler mevcuttur.

Bu beklentiler sayesindedir ki bu süre içinde birçok çeşitli sanal para birimleri ortaya çıkmıştır. Aşağıda detayları verilen bu kripto para birimleri Bitcoin'den sonra geliştirilmiş olmalarından dolayı altcoin (alternative coin) şeklinde tanımlanmaktadır. 2017 yılı sonu itibarıyla 1.367 adet kripto para birimi mevcuttur. Bunlar 7.467 piyasada işlem görmektedir. Toplam piyasa değerleri (total market capitalization) 612 bin 925 milyar dolar, bir günlük işlem hacimleri ise (volume 24 hour) 31 bin 416 milyar dolardır. 7 Şubat 2018 itibarıyla kripto para birimlerinin sayısı 1.506 adettir ve bunlar 8.608 piyasada işlem görmektedir. Toplam piyasa değerleri 386.226.509 milyar dolara kadar düşüş göstermiştir ve bir günlük işlem hacimleri 35 milyar dolardır (DİLEK, 2018, s. 14).

2017 yıl sonu itibarıyla yükselmekte olan piyasa değerleriyle en güçlü on kripto para biriminin durumu Tablo 1'de yer almaktadır. Bitcoin'in piyasaya arz edilmesi ve artan talep sonrasında sayıları binleri bulan çeşitli sanal para birimleri piyasada yerini almıştır. Bitcoin sonrasında geliştirilmiş Ethereum, Ripple, Bitcoin Cash ve Litecoin gibi birçok çeşitli sanal para birimleri ortaya çıkmıştır.

Tablo 1. Başlıca Kripto Para Birimleri(Piyasa Hacmi, Değeri, Günlük Hacmive Oranı, 2018)

Kripto Paralar	Sembol	Toplam Piyasa Değeri (Dolar)	Güncel Değeri (Dolar)	1 Günlük Ortalama Hacmi/Değeri (Dolar)	Kripto Paralar İçinde Yüzdesi
Bitcoin	BTC	133,925,007	7,947,6	11,792,800	35,36
Ethereum	ETH	78,235,387	802,71	5,315,660	20.66
Ripple	XRP	30,129,548	0,772	1,907,880	7,96
Bitcoin Cash	BCH	16,426,880	968,91	596,955	4.34
Cardano	ADA	9,780,183	0,377	1,246,710	2,58
Litecoin	LTC	8,166,372	148,19	922,754	2,16
Neo	NEO	7,401,810	113,87	724,572	1,95
Stellar	XLM	6,884,729	0,373	418,426	1,82

Eos	EOS	5,515,333	8,44	1,184,200	1,46
Nem	XEM	5,400,438	0,600	74,682	1,43

Kaynak: (DİLEK, 2018, s. 13)

6.2. Kripto Paraların Güvenliği ve Riskleri

Kripto para birimleri son zamanlarda artan popülaritesi ve olumlu yansımalarının yanında ciddi eleştirilere de maruz kalmaktadır. Kripto para birimlerinin yasal altyapısının yetersiz, aşırı dalgalı ve spekülatif oluşu, değerinin hızlı artışı, kullanıcıların olası kayıp ya da sorunları karşısında hesap veren bir otoritenin yokluğu, illegal işlemler için kullanılmaya açık olması risk ve belirsizlikler barındırmaktadır. Öncelikle Bitcoin'in hızla yükselen değeri kripto paraların aşırı dalgalanması taşıdığı riskleri de göstermektedir.

Ekonomideki aktörlerin ödeme aracı olarak kullanacakları parada asıl beklentileri "istikrarlı bir fiyat" tır. Bunun son dönemde kripto para birimlerinde görülememesi konvansiyonel paralara karşı daha az kullanılmasına sebebiyet vermekte ve kısa dönemde genel kabul görmesini zorlaştırmaktadır. Bitcoin'in değerinin aşırı dalgalı olması sebebiyle balon olduğuna dair Lale Çılgınlığı, Mississippi ve Güney Deniz Balonu, İnternet Balonu ve Mortgage Krizi gibi analojilerle temkinli yaklaşılması gereğine dair uyarılar yapılmaktadır (DİLEK, 2018, s. 24)

Kripto para birimleriyle ilgili en çok merak edilen istikrarlı/sürdürülebilir, güvenli ve zaman içinde yok olabilir olup olmadığıdır. Mevcut durumda Bitcoin'in kullanıldığı yerler sınırlıdır, hiçbir kurum ya da kişi tarafından kontrol edilmemekte ve güvencesi bulunmamaktadır. Bitcoin ve diğer para birimlerinin fiziksel anlamda karşılığı olmadığından sadece sanal ortamda değer ifade etmekte ve güvenliğini sağlayabilecek bir otorite de bulunmamaktadır. Bu sebeple her bir kullanıcı parasını korumak durumundadır (DİLEK, 2018, s. 22).

Kripto para birimleri ödeme kolaylığı ve masrafsız para gönderimi gibi nedenlerden dolayı bir fırsat niteliğindedir. Fakat herhangi bir kurum ve ya merkez tarafından idare/kontrol edilmediğinden güvenlik açısından birtakım riskler içermektedir. Bitcoin ile alakalı olumlu veya olumsuz birçok iletişim araçlarında haber görmek mümkündür. Bu haberler ya sistemin daha aktif kullanılmasına ya da temkinli davranılmasına yol açmaktadır.

Bitcoin'in artan popülerliği karşısında, kısa sürede sayıları binlere ulaşan altcoinler ortaya çıkmıştır ve bunların çoğunun geleceğinin olmadığı iddia edilmektedir. Başlıca gerekçeler ise; Bitcoin'in merkezi olmayan yapısı, altcoinlerin hash işlem gücü konusundaki silahlanma yarışı, aşırı elektrik tüketimi ve bir endüstri halini alan Bitcoin madenciliğinin tekelleşmesi gibi olumsuz özellikler taşıdığı bunlardan bazılarıdır. Ayrıca kripto paraların denetimden uzak yapıları nedeniyle son dönemlerde bazı Asya ülkeleri yatırımcı ve madencilere yönelik yasaklamalar başlamıştır. Örneğin Çin kripto para ticaretini yasaklarken Güney Kore'nin de kripto para borsalarına yönelik ambargo koyma ihtimalinin olduğu görülmektedir (DİLEK, 2018, s. 22-23).

7. Kripto Paraların Para ve Maliye Politikalarına Etkileri

Ekonomi politikaları temel olarak maliye ve para politikalarının toplamından oluşmaktadır. Maliye politikası, hükûmetlerin, istihdam ve büyüme gibi belli amaçları gerçekleştirebilmek amacıyla gelir toplama (vergilendirme) ve harcama yapma yöntemlerini şekillendirmelerini ifade etmektedir. Para politikası ise merkez bankalarının çeşitli araçlar kullanarak, fiyat istikrarı ve finansal istikrar gibi hedeflere ulaşabilmek için aldıkları kararları ifade etmektedir. 1970'li yıllar öncesinde sürdürülebilir büyüme ve tam istihdam hedeflerine ulaşılmasında diğer politikaları destekleyici bir unsur olarak kullanılan para politikası, 1970'li yıllarda yaşanan petrol kriziyle başlayan yüksek enflasyon süreci sonrasında fiyat istikrarının sağlanmasını temel amaç edinen bir yapıya kavuşmuştur. Ayrıca söz konusu dönemde merkez bankalarının, uyguladıkları politikalar aracılığıyla hedeflerini gerçekleştirmelerini sağlayabilmeleri için bu politikaların ekonomi üzerinde ne ölçüde ve nasıl etki gösterdiğini anlamak da bir gereklilik olarak ortaya

çıkmıştır (TCMB, 2013, s. 1-2). Yeni alternatif para ve ödeme sistemleri tartışılırken MB açısından da para politikalarının ve maliye politikalarının geleceği tartışmaya açılmalıdır.

Alternatif bir para birimi olarak kullanılması tartışılmakla beraber kripto paraların ulus devletin en önemli güçlerinden biri olan para basma tekeline bir meydan okuma olduğu söylenebilir. İşte tam burada merkez bankalarının alternatif olarak kendi kripto paralarını üretmeleri gündeme taşınmaktadır.

IMF Başkanı Christine Lagarde, Bitcoin ve diğer dijital para birimleriyle ilgili konuşmasında bir taraftan bu tarz para birimlerinin birtakım riskleri barındırdığını ve diğer taraftan da kripto paranın ileride (uzun vadede) merkez bankaları tarafından kullanılabilecek bir para birimi olabileceğini ifade etmiştir. Lagarde dijital paraların küçümsenmemesi gerektiğini ve merkez bankalarının engellemelerinin akıllıca olmayacağını söyleyerek sanal para birimlerinin daha etkili ve az maliyetli olması için bu teknolojiyi nasıl kullanacaklarını inceleyemeye aldıkları ifade edilmiştir. Lagarde'ye göre istikrarsız para birimi ve zayıf kurumlara sahip ülkelerin başka bir ülkenin para birimini benimsemek yerine (ABD doları gibi) kendi sanal paralarının sürekli büyümekte olan kullanım alanlarını değerlendirebilirler. Kripto paraları alternatif olarak gören Lagarde, bu yaklaşıma "dolarizasyon 2.0" şeklinde bir tanım getirmiştir (DİLEK, 2018, s. 27).

Günümüzde kripto paralar taşıdıkları risk ve belirsizlikler sebebiyle bir ödeme aracı olmaktan ziyade bir yatırım ya da spekülasyon aracı şeklinde kullanılmakta olması nedeniyle çeşitli ülke Merkez Bankaları yönetimlerince temkinli yaklaşılmasını önermektedirler (DİLEK, 2018, s. 27).

Avrupa Merkez Bankası (ECB) Bitcoin'in regüle edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Avrupa Birliği (AB) sanal para birimlerinin kullanıldığı çevrimiçi döviz platformlarına terör ve para aklamanın önüne geçebilmek için katı kurallar getireceğini açıklayarak, bu uygulama ile kara para aklama ve terörü finanse etmeyi engelleyecek bir şeffaflığın sağlanacağı vurgulanmıştır.

AB Komisyonu Başkan Yardımcısı Valdis Dombrovskis, Bitcoin ve diğer kripto paraların yatırımcı ve tüketiciler açısından ciddi riskleri bulunduğuna işaret ederek ciddi fiyat dalgalanmaları, yatırımların tamamen kaybolması, çeşitli operasyonel ve güvenlik zafiyetleri, piyasa manipülasyonu gibi risk ve eksikliklerinin olduğunu belirtmiştir.

İngiltere ve AB hükümetleri Bitcoin dahil sanal para birimlerinin regüle edilmesi konusunda önemli adımlar atmaktadır.

Nobel ödüllü ekonomist Joseph Stiglitz, devletin ana görevlerinden birinin para birimi oluşturmak olduğunu ifade ederek Bitcoin'i bir balon olarak tanımlamış ve sosyal açıdan herhangi bir anlamı olmadığından dolayı hemen yasaklanması gerektiğini belirtmiştir.

İngiltere'de finans sektörünü düzenleyen ve denetleyen Finansal Hizmetler İdaresi'nin (FSA) Genel Müdürü Andrew Bailey Bitcoin'i kumar oynamak ile eşdeğer tutarak bu para birimlerinin arkasında herhangi bir otoritenin olmamasından dolayı yatırım yapmanın risk taşıdığına işaret etmiştir.

Danimarka Merkez Bankası da Bitcoin'i ölümcül olarak tanımlayıp uzak durulması gerektiğini vurgulamıştır.

Amerikan Merkez Bankası Başkanı Janet Yellen Federal Açık Piyasa Komitesi'nin (FOMC) toplantısının ardından yaptığı açıklamada Bitcoin'in hayli "spekülatif " olduğunu vurgulamıştır.

Türkiye'de Başbakan Yardımcısı Mehmet Şimşek spekülasyon olarak tanımladığı Bitcoin'den uzak durulması gerektiğini ifade etmiştir

Kripto paraların vergilendirilmesi hususuna geldiğimizde öncelikle vurgulanması gereken husus şudur: Bu tür paraların nasıl tanımlanacağı meselesi aynı zamanda vergilendirilmesi konusunda da belirleyici olacaktır.

Bunlar bir para birimi mi yoksa bir varlık (menkul kıymet) ya da emtia olarak mı sınıflandırılacağı kriteri önem taşımaktadır. Henüz uluslararası zeminde bir konsensüsün olmaması, mevzuat eksikliği ve yasal dayanağının belirsizliğine karşın piyasada bir değerinin oluştuğu görülmektedir. Mevcut durum itibarıyla bazı ülkeler hukuki açıdan kripto para birimlerini emtia, bazıları da finansal varlık olarak kabul

etmektedir. Yapılan çalışmalar Bitcoin'in de uygun bir portföy çeşitlendirme aracı olduğu, bazı borsalar ve dolar karşısında "hedge" olarak kullanılabileceğini göstermektedir.

Birçok hedge fondan kripto paralara artan bir talebin olduğu görülmektedir. Bitcoin'in işleyişi hakkında bilgi sahibi olmayan kullanıcılar tarafından bunun değişim aracı mı yoksa varlık/değer biriktirme aracı olarak mı görüldüğü üzerine bir çalışma yapılmıştır. Çalışmada Bitcoin'in alternatif bir ödeme şeklinden ziyade bir yatırım aracı olarak görüldüğü ortaya konulmuştur. Başka bir çalışmada Bitcoin'in benzersiz yapısıyla hem spekülatif hem de standart bir finansal varlık olduğuna işaret edilmiştir. Bunun yanı sıra Bitcoin ile diğer yatırım araçlarındaki volatilitenin karşılaştırıldığı bir çalışmada Bitcoin piyasasının aşırı spekülatif olduğu ortaya konulmuştur. Bu anlamda Bitcoin özelinde kripto para birimlerini alternatif para biriminden ziyade spekülatif bir yatırım aracı olarak değerlendiren çalışmalar daha yoğunluktadır.

Nihayetinde ulusal ve uluslararası platformlarda Bitcoin'in balon mu yoksa emtia, para birimi ya da finansal yatırım aracı mı olduğu tartışmaları halen canlılığını korumakta ve belirsizlik sürmektedir. Ancak Bitcoin özelinde bakıldığında bu kripto para biriminin üretimini yapan madenciler ve buna aracılık eden takas platformlarının vergilendirilmesi ile birlikte bu işlemleri yapan gerçek kişilerin düzenleyici ve denetleyici bir otorite tarafından tanımlanması gerektiği devletlerin öncelik alanları olarak gösterilebilir (DİLEK, 2018, s. 28).

Kripto Para Birimleri (KPB) sistemlerinde, orta ve uzun vadede merkez bankalarının para politikası uygulamada rolünün nasıl olacağını henüz tam olarak kestirmek mümkün görünmemektedir. Ancak yukarıda ifade edilen yönüyle ödeme sistemlerine tam olarak nüfuz edememesi ve daha ziyade spekülatif varlık aracı görünümü kısa vadede para politikalarını etkileyici ve sınırlayıcı etkisinin ortaya çıkma olasılığının zayıf olacağını söyleyebiliriz. Bununla ilgili diğer değerlendirmeleri şu şekilde özetleyebiliriz (ÜZER, 2017, s. 111-112):

KPB sistemlerinde Merkez Bankalarının en son kredi merci görevine benzer bir faaliyeti gerçekleştirecek bir yapının oluşturulması kolay görünmemektedir. 2008 küresel krizi, acil durum likiditesi sağlayabilecek kuruluşların önemini bir kez daha göstermiştir. Esnek arzla bile, Sanal Para Birimlerinin bir finansal kriz esnasında likidite sağlayabilmesi oldukça düşük ihtimaldir. Kamu otoritesinin böyle durumlarda sorunları ve koordinasyonu sağlama gereksinimine ihtiyaç halen devam etmektedir.

Yasal düzenlemelerin yetersiz ve devlet müdahalesinin zayıf olduğu ülkelerde SPB'ler yaygın olarak kullanılabilir. Fakat SPB'lerin değerindeki oynaklık o kadar yüksektir ki bu ülkelerde bile dolarizasyon SPB kullanımına kıyasla daha avantajlı olabilir. Genel olarak, ağda tek bir para birimi kullanılmasından doğan faydalar önemlidir. Dolayısıyla bir ağdan başka bir ağa geçmek oldukça külfetli olacaktır. SPB ağlarındaki bu dışsallıklar genellikle itibari para birimine yönelmeyi tetikler ve SPB'lerin itibari paraya ait bu avantajın üstesinden gelmesi zor görünmektedir. Buna ek olarak, SPB'lerin yaygın olarak kullanılması, SPB'ler itibari para cinsinden ifade edilememesi para yekünlerinin tanımlanması konusunda teknik sıkıntılar doğurabilir.

SPB kullanımı çok düşük seviyelerde olduğu sürece bu varlık türünün mevcut durumda para politikasına bir etkisinin olduğunu söylemek mümkün olmayacaktır. Katı bir arz tavanına sahip olmak, Bitcoin de dahil olmak üzere birçok SPB'nin ortak noktasıdır ve prensipte sınırlı bir enflasyonist etkisi vardır. İstikrarlı bir para politikasında yer alan para talebindeki geçici şoklara cevap verme esnekliği ve son borç verme mercii olma kapasitesi gibi bazı unsurlar mevcut SPB sistemlerinde bulunmamaktadır.

SPB'lerin para politikası üzerindeki muhtemel etkisi, banka rezervlerine olan talepteki değişime ve itibari para ile SPB kullanıcıları arasındaki ekonomik ve finansal bağa bağlıdır. Mevcut bankacılık sisteminde itibari paranın mevduat ve ödemelerde kullanılma açısından SPB'lerle ikamesi fazlaysa ve iki varlık türü arasındaki geçiş zayıfsa, para politikası etkinliğini yitirebilir.

Genel olarak, paraya olan talep ekonomideki büyümeye paralel olarak gerçekleşmektedir. Bu yüzden, altın standardı ve dolar bazlı uluslararası rezerv sistemleri, kısıtlı rezervleri tasarruflu kullanacak şekilde evrimleşmişlerdir. SPB'lerin sınırlı olan arzlarına kıyasla esnek para arzına sahip modern para rejimlerinin büyük avantajı bulunmaktadır. Fakat prensipte, SPB'lerin para arzının artan işlem hacimlerine uyum sağlayacak kadar esnek olacak şekilde tasarlanması da mümkündür (ÜZER, 2017, s. 111-112).

8. Sonuç

Ekonomide bir mübadele aracı olarak kullanılan paranın, insanlık tarihi boyunca kendi ekonomik, bilimsel ve kognitif gelişimine paralel olarak, sürekli bir dönüşüme ve evrime tabi kaldığını gözlemlemekteyiz. Fiziki niteliği bakımından, altın/gümüş, daha sonra altın karşılığı olan değerli kağıtlar, akabinde altın karşılığı bulunmayan güvene dayalı itibari paralar biçimine evrilen para; kripto para olarak nitelendirebileceğimiz haliyle 21. Yüzyılda paranın evirildiği en son noktayı işaret etmektedir.

Kripto para birimleri ödeme kolaylığı ve masrafsız para gönderimi gibi nedenlerden dolayı bir fırsat niteliğindedir. Fakat herhangi bir kurum ve ya merkez tarafından idare/kontrol edilme imkanı bulunmaması güvenlik açısından birtakım riskler içermektedir. Bitcoin ile alakalı olumlu veya olumsuz birçok iletişim araçlarında haber görmek mümkündür. Bu haberler ya sistemin daha aktif kullanılmasına ya da temkinli davranılmasına yol açmaktadır

Kripto Paraların işleyişi hakkında bilgi sahibi olmayan kullanıcılar tarafından bunun değişim aracı mı yoksa varlık/değer biriktirme aracı olarak mı görüldüğü üzerine yapılan çalışmalar Bitcoin ve benzerlerinin alternatif bir ödeme şeklinden ziyade bir yatırım aracı olarak görüldüğü ortaya konulmuştur. Başka bir çalışmada Bitcoin'in benzersiz yapısıyla hem spekülatif hem de standart bir finansal varlık olduğuna işaret edilmiştir. Bunun yanı sıra Bitcoin ile diğer yatırım araçlarındaki volatilitenin karşılaştırıldığı bir çalışmada Bitcoin piyasasının aşırı spekülatif olduğu vurgulanmaktadır. Bu anlamda Bitcoin özelinde kripto para birimlerini alternatif para biriminden ziyade spekülatif bir yatırım aracı olarak değerlendiren çalışmalar daha yoğunluktadır.

Çalışmamamıza esas teşkil eden araştırma sorusu olarak belirlediğimiz; Kripto Para Birimleri sistemlerinde, orta ve uzun vadede merkez bankalarının para politikası uygulamada rolünün nasıl olacağı konusu henüz tam olarak netleşmemiş görünmemektedir. Alternatif bir para birimi olarak kullanılması tartışılmakla beraber kripto paraların ulus devletin en önemli güçlerinden biri olan para basma tekeline bir meydan okuma olduğu söylenebilir. Ancak yukarıda ifade edilen yönüyle ödeme sistemlerine tam olarak nüfuz edememesi ve daha ziyade spekülatif varlık aracı görünümü kısa vadede para politikalarını etkileyici ve sınırlayıcı etkisinin ortaya çıkma olasılığının zayıf olacağı görüşünü kuvvetlendirmektedir.

Kripto para sistemlerinde Merkez Bankalarının en son kredi merci görevine benzer bir faaliyeti gerçekleştirecek bir yapının oluşturulması kolay görünmemektedir. 2008 küresel krizi, acil durum likiditesi sağlayabilecek kuruluşların önemini bir kez daha göstermiştir. Esnek arzla bile, Sanal Para Birimlerinin bir finansal kriz esnasında likidite sağlayabilmesi oldukça düşük ihtimaldir. Kamu otoritesinin böyle durumlarda sorunları ve koordinasyonu sağlama gereksinimine ihtiyaç halen devam etmektedir.

Nihayetinde ulusal ve uluslararası platformlarda Bitcoin ve benzeri para birimlerinin balon mu yoksa emtia, para birimi ya da finansal yatırım aracı mı olduğu tartışmaları halen tartışılmakta ve belirsizlik sürmektedir. Ancak Bitcoin özelinden bakıldığında bu kripto para biriminin üretimini yapan madenciler ve buna aracılık eden takas platformlarının vergilendirilmesi ile birlikte bu işlemleri yapan gerçek kişilerin düzenleyici ve denetleyici bir otorite tarafından tanımlanması gerektiği devletlerin öncelik alanları olarak gösterilebilir.

Kaynakça

AKÇAY, M. A. (1997). Para Politikası Araçları Türkiye Ve Çeşitli Ülkelerdeki Uygulamalar. Ankara: DPT Uzmanlık Tezi, YAYIN NO: 2483.

AKDİŞ, M. (2011). Para Teorisi ve Politikası. Ankara: Gazi Kitabevi.

ÇARKACIOĞLU, A. (2016). Kripto-Para Bitcoin, Araştırma Raporu. İstanbul: SPK Araştırma Dairesi.

DİLEK, Ş. (2018). Blockchain Teknolojisi ve Bitcoin. İstanbul: SETA, Sayı: 231.

ERDEM, E. (2010). Para Banka ve Fiananssal Sistem. Ankara: Detay.

GÜNAL, M. (2010). Para Banka ve Finansal Sistem. Ankara: Nobel.

KAPLAN, C. (1999). Finansal Yenilikler Ve Piyasalar Üzerine Etkileri: Türkiye Örneği. ANKARA: TCMB Araştırma Genel Müdürlüğü Tartışma Tebliği No: 9910.

PAYA, M. (2013). Para Teorisi ve Para Politikası. İstanbul: Türkmen Kitabevi.

ÜZER, B. (2017). Sanal Para Birimleri, Uzmanlık Yeterlik Tezi. Ankara: TCMB Ödeme Sistemleri Genel Müdürlüğü.

https://kriptokoin.in/forbes-kripto-para-dunyasinin-en-zenginlerini-acikladi/

http://www.yirmibir.org/sanal-para-nedir/

http://kriptopanda.com/blok-zinciri-tabanli-kriptopara-fonlama-platformu-fundyourselfnow/

https://medium.com/@criptoturk/blok-zinciri-ve-kripto-para-piyasas%C4%B1na-nitelikli-uzman-kazand%C4%B1racak-d%C3%BCnyan%C4%B1n-en-karl%C4%B1-e%C4%9Fitim-dd356af6ba72

Türkiye'de Finansal Sektörde Faaliyet Gösteren Kurumlar Ve Performansları

Doç. Dr. Mustafa ÇALIŞIR[1] **Öğr.Gör. Yasin ATALAY[2]**

[1]Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İktisat Bölümü, calisir@sakarya.edu.tr

[2]Sakarya Üniversitesi, Alifuat Cebesoy Meslek Yüksek Okulu, yasinatalay@sakarya.edu.tr

Özet: Ekonomilerde kritik öneme sahip olan finans sektörü ve bu sektörün en büyük temsilcisi olan kurumların etkin ve verimli çalışması iç ve dış makroekonomik dengeler için hayati önem taşımaktadır. Uluslararası ticaretin ve sermaye hareketlerinin hızla geliştiği, teknolojik atılımların yaşandığı globalleşen dünyada istikrarlı bir finans sistem ekonomik istikrarın da temelidir. Banka ve finans kurumlarından müteşekkil finans sektörü, tüm piyasalarla olan bağlantısı nedeniyle diğer tüm sektörlerden farklı olarak kaynak dağılımını belirleyen ve finansal aracılık fonksiyonunu yerine getirmesi açısından ekonomide dikkatle izlenmesi gereken bir alandır. Bu çalışmada Türkiye'de faaliyet gösteren banka ve finansal kurumlar analiz edilecek ve finans sektöründeki bu kurumların son yıllardaki performanslarının gelişimi incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Finansal Piyasalar, Bankacılık, Para ve Sermaye Piyasaları.

Financial Institutions Financial Cooperation and Performances in Turkey

Abstract: The financial sector with critical prescriptions in the economies and the effective and efficient operation of the institutions that are the biggest representatives of this sector are vital for internal and external macroeconomic balances. In a globalized world where technological breakthroughs are happening, where international trade and capital movements are developing rapidly, a stable financial system is also the basis of economic stability. The financial sector, which consists of banks and financial institutions, is a field that must be watched carefully in the economy in order to determine the distribution of resources and to fulfill the financial intermediation function differently from all other sectors because of its connection with all markets. In this study will be analyzed banks and financial institutions operating in Turkey in recent years and the development of performance of these institutions in the financial sector will be examined.

Keywords: Financial Markets, Banking, Money and Capital Markets

GİRİŞ

Bir ekonomide kıt olan ekonomik kaynakların etkin dağılımını gerçekleştirmek genel olarak ekonominin en başta gelen ve başarılması güç uğraş alanlarından biridir. Ekonomide etkinlik; kıt kaynakların en ucuz maliyetle en fazla gelir sağlayabileceği alana aktarılması olarak açıklanabilir. Ayrıca, bilgi aktarımının fiyatlar yoluyla tüm ekonomik birimlere anında iletilmesi sayesinde piyasalar etkinlik kazanmaktadır. Bu nedenle tasarruf ve yatırım kararlarının ayrı birimler tarafından verildiği günümüz ekonomilerinde finansal aracılar vasıtasıyla kaynakların etkin dağılımının sağlanması ve fon arz ve talebi dengesinin oluşumu finansal sistem sayesinde gerçekleşir. Diğer yandan ekonomik büyüme ve dengeler için finansal istikrar son derece önemlidir. Finansal istikrar, kaynakların etkin olarak dağıtıldığı, risklerin iyi yönetildiği, menkul kıymet işlem ve ödemelerin sağlıklı bir şekilde yerine getirildiği bir ortamı ifade etmektedir. Finansal istikrar sayesinde belirsizlik azalmakta ve reel ekonomi için olumlu bir ortam sağlanmış olmaktadır.

Pek çok araştırma finansal kurumları insanların refahı ve ekonomik büyüme açısından önemine vurgu yapmıştır. Özellikle bankacılık sorunları finansal sistem içinde bankaları daha önemli hale getirmektedir. Etkin çalışan bir bankacılık sistemi, bir ekonomideki tasarrufların hareketliliğini ve tahsisini verimli bir şekilde tesis ederken, sosyal ve ekonomik bakımdan yüksek getirili projelerin finansmanını mümkün kılar ve istikrarlı büyümeye olanak sağlayan bir ekonomik ortama katkı yapmaktadır. Ayrıca son dönemde yapılan bazı çalışmalar, bankaların gelir dağılımı ve yoksulluk yönünden de önemli etkileri olduğunu da göstermiştir.

Bu çalışmamızda finansal sektörün ve finansal istikrarın önemini vurgulayarak Türkiye'deki finansal sektörün ve finansal istikrarın son yıllardaki gelişimi incelenecektir. Bu amaçla önce ilk bölümde finansal

sektörün ekonomide kaynak dağılımında üstlendiği rolden bahsedilerek, finansal istikrarın mahiyeti ve önemi vurgulanacaktır. Finansal yapı içerisinde önleyici, düzeltici ve çözümleyici faaliyetler için gerekli tedbir ve faaliyetlerin finansal sistemin durumu ve koşulları ele alınacaktır. Sonraki bölümde ise; Türkiye özelinde finansal sistemde ve kurumlarda yaşanan gelişmeler, 2000 yılı öncesi için "Dışa Açılma ve Piyasa Ekonomisine Geçiş Dönemi" ile "Kriz Dönemi ve Bankacılık Sektörünün Yeniden Yapılandırılması" olarak iki başlık altında incelenecektir. Son olarak "Türkiye'de Finansal Kurumların Gelişimi" başlığı ile finansal sistemi oluşturan kurumların aktif büyüklükleri, yoğunlaşma ölçütleri, bankacılık kesiminin sektör payları ile bilanço kalemlerinin ulaştığı son veriler incelenecek ve Avrupa Birliği ve Türkiye'de bankacılık sektörünün seçilmiş göstergeler üzerinden karşılaştırıldığı finansal göstergeler ortaya konulup çalışma tamamlanacaktır.

Finans Sektörünün Önemi ve Finansal İstikrar

Tasarruf ve yatırım kararlarının ayrı birimler tarafından verildiği ekonomilerde finansal aracılar vasıtasıyla kaynakların etkin dağılımının sağlanması finansal sistem sayesinde gerçekleşir. Etkinlik; kıt kaynakların en ucuz yöntemle en iyi gelir sağlayacağı alana aktarılması ile açıklanabilir. Ayrıca, bilgi aktarımının fiyatlar yoluyla tüm ekonomik birimlere anında iletilen piyasaların etkin olduğu kabul edilmektedir. Tam rekabetçi bir piyasada etkinlik sağlanabilirken, gerçek hayatta tam rekabetçi bir ekonomiye ulaşmanın zorluğu, ekonomideki bireylerin tercihlerini olduğundan farklı göstererek fiyatlarda sapmalara neden olabilecektir. Bu nedenle ekonomide tam rekabetçi bir ortama ulaşılması, sistem için gerekli bilgi akımının fiyatlarla sağlanabilmesi için bireylerin tercihleri hakkında gerçeğe uygun bilgi vermelerini sağlayacak ve yatırımcıya gerekli tüm bilgileri aktaracak düzenlemeleri içeren bir finansal sisteme ihtiyacı zorunlu kılmaktadır. Her bir ülkedeki kurumsal yapı, o ülkenin özellikleriyle ilgili unsurları ve deneyimleri kaçınılmaz olarak yansıtmalıdır (ESER, 2001, s. 4).

Fakat yeni finansal piyasaların gelişimi ve finansal yenilikler, finansal şirketlerin maruz kaldığı riskler giderek dönüşüme uğradığında finansal sistemde yaşanan yapısal değişim, mevcut kurumsal yapıyı finansal sağlamlık ilkesi ile işlemeye zorlamaktadır. Finansal sağlamlık en genel haliyle bankaların istikrarlı bir şekilde faaliyetlerini sürdürebilmesidir. IMF tarafından bankaların finansal istikrarı ile ilgili son dönemlerde finansal sağlamlık göstergeleri yayımlanmaya başlaması gibi bir takım çabalar, konunun önemi açısından vurgulanması gereken hususlar arsındadır (KOÇ & KARAHAN, 2017, s. 148).

Tüm bu gelişmeler finansal istikrar kaygılarının giderek daha fazla önem kazanmasına yol açmaktadır. Finansal istikrar makro ekonomik istikrardan daha farklı bir kavramdır. Açık bir tanımın yapılabilmesi, ölçülebilir hedefler konulması, uygulanan politikaların ne kadar sürede ve ne miktarda sistemi etkileyebileceğinin saptanması ve gözlemlenmesi son derece zordur. Finansal istikrarı sağlamak diğer politika uygulamalarına göre ekonomideki kurumların çok daha fazla birimiyle işbirliği ve uyumunu gerekli kılar (TCMB, 2005, s. 2).

Finansal istikrar konusunda çok sayıda önemli çalışması bulunan Garry J. Schinaside finansal istikrarı: "Bir finansal sistemin öngörülemeyen ve önemli olaylar sonucunda veya içsel bazı sebeplerle ortaya çıkan finansal dengesizlikleri dağıtıcı ve bir ekonominin performansını kolaylaştırıcı yeterlilikte olması" şeklinde tanımlamaktadır(TİRYAKİ, 2012, s. 19).

TCMB ise finansal istikrarı, "Finansal istikrar, genel olarak finansal sistemin dengelerini bozabilecek beklenmedik durumlara karşı ekonominin dayanıklılığı" şeklinde tanımlamaktadır. Ayrıca, "istikrar genelde finansal sistemin sağlıklı ve istikrarlı işlemesini, dolayısıyla ekonomideki kaynakların üretken bir şekilde tahsisini ve risklerin uygun bir şekilde yönetim ve dağılımını beraberinde getirmektedir" denilmek suretiyle, uluslararası literatürdeki finansal istikrara ilişkin vurguların TCMB'nin yaklaşımına yansıdığı da buradan anlaşılmaktadır.

Literatürde finansal istikrar, küresel ölçekte "kamusal bir mal" olarak da nitelendirilmektedir. "Küresel kamusal mallar faydasından kimsenin dışlanamadığı ve tüketiminde bireyler arasında bir rekabetin olmadığı, faydası ülkelere, dünyadaki pek çok insana ve gelecek nesillere yayılan mallar" şeklinde tanımlanmaktadır. Bu bakış açısına göre başta yayılma etkisi nedeniyle "potansiyel bir kamusal kötü" şeklinde nitelendirilen finansal istikrarsızlık, finansal istikrarı küresel çapta değerli hale getirmektedir.

"Kamusal mal" şeklinde bir nitelendirme ile; negatif dışsallık, asimetrik bilgi sorunu ve finansal kurumlarda sorunlar gibi çeşitli piyasa başarısızlıkları yoluyla olumsuz sonuçların ülke, bölge ve dünya genelinde finansal istikrarsızlığın ortaya çıkmasında etkili olacağı yönüne vurgu yapılmış olmaktadır. Söz konusu piyasa başarısızlıkları ve finansal piyasaların istikrarsızlığa eğilimli yapısı bu tür piyasalara kamusal ilginin varlığına önemli gerekçe olmakta ve istikrarsızlığın yayılma etkisi uluslararası düzeyde ilgiyi hep canlı tutmaktadır (TİRYAKİ, 2012, s. 20).

Ekonomik büyüme ve dengeler için finansal istikrar son derece önemlidir. Finansal istikrar, kaynakların etkin olarak dağıtıldığı, risklerin iyi yönetildiği, menkul kıymet işlem ve ödemelerin sağlıklı bir şekilde yerine getirildiği bir ortamı ifade etmektedir. Finansal istikrar aynı zamanda zor şartlarda da işleyen ve şoklara karşı direnç gösteren bir finansal yapıya da işaret etmektedir. Finansal istikrar sayesinde belirsizlik azalmakta ve reel ekonomi için olumlu bir ortam sağlanmış olmaktadır.

Pek çok araştırma finansal kurumları insanların refahı ve ekonomik büyüme açısından önemine vurgu yapmıştır. Özellikle bankacılık sorunları finansal sistem içinde bankaları daha önemli hale getirmektedir. Etkin çalışan bir bankacılık sistemi, bir ekonomideki tasarrufların hareketliliğini ve tahsisini verimli bir şekilde tesis ederken, sosyal ve ekonomik bakımdan yüksek getirili projelerin finansmanını mümkün kılar ve istikrarlı büyümeye olanak sağlayan bir ekonomik ortama katkı yapmaktadır. Ayrıca son dönemde yapılan bazı çalışmalar, bankaların gelir dağılımı ve yoksulluk yönünden de önemli etkileri olduğunu da göstermiştir(TİRYAKİ, 2012, s. 22)

Finansal istikrarın korunması amacıyla finansal yapı içerisinde önleyici, düzeltici ve çözümleyici faaliyetlerin gerekli olacağı aşikardır. Bu önleyici, düzeltici ve çözümleyici grupta yer alan tedbir ve faaliyetlerin finansal sistemin durumu ve koşulları ile doğrudan ilgisi bulunmaktadır(TİRYAKİ, 2012, s. 61-63).

Tablo 1: Finansal İstikrar İçin Politika Araçları

ARAÇLAR	**ÖNLEME**: *Finansal İstikrarın Korunması Amacıyla Mevcut Politikaların Uygulanması*	**DÜZELTİCİ AKSİYON** *Finansal İstikrara Karşı Oluşan Risklerin Azaltılması İçin Öncelikli Tedbirlerin Alınması*	**ÇÖZÜMLEME**: *Finansal İstikrarın Yeniden Tesisi İçin Tepkisel Politik Müdahalelerin Hedeflenmesi*
Piyasa Disiplini	Devam, Güncelleme	Güçlendirme	İhtiyari Tedbirler
Mekanizmaları	Devam, Güncelleme	Güçlendirme	İhtiyari Tedbirler
Kurum içi Düzenleme	Devam, Güncelleme	Güçlendirme	Likidite, Mevduat Sigortası
Finansal Güvenlik Ağları İzleme	Devam, Güncelleme	Yoğunlaştırma	İlave Yoğunlaştırma
Düzenleme / Denetim	Devam, Güncelleme	Yoğunlaştırma	İhtiyari Tedbirler
Resmi İletişim Kanalları	Mevcut Politikalar	İkna	Güvenin Yeniden Tesisi
Makro Ekonomik Politikalar	Devam, Güncelleme	Dengesizlikleri Azaltma	İhtiyari Tedbirler
Hukuk Sistemi	Devam, Güncelleme	Güçlendirme	İhtiyari Tedbirler

Kaynak: (TİRYAKİ, 2012, s. 62)

Önleyici tedbirler, finansal istikrar açısından halihazırda bir sorunun (olumsuz göstergelerin) olmadığı ve finansal sistemin etkin çalıştığı koşullarda, mevcut olumlu durumun devamını sağlayacak aksiyonlar şeklinde değerlendirilebilir.

Düzeltici önlemler, varlık fiyatlarındaki aşırı oynaklık ve bankacılık sisteminin sermaye kaybına uğraması gibi finansal istikrarı tehdit edecek göstergelerin kendini göstermeye başladığı ve bu durumun devamı halinde finansal istikrarın ciddi risk altına gireceği koşullar devreye girmektedir. Bu aşama gerek ayırt

edilmesi ve gerekse uygun araçların kullanılması bakımından en güç ortamdır. Zira finansal ortamın ne oranda tehdit altında olduğu ve mevcut sorunlara karşı alınacak tedbirlerin boyutu belirsiz durumdadır.

Çözümleyici önlemler ise artık finansal istikrarsızlığın yaşandığı bir atmosferde uygulanacaktır. Bu aşamada finansal sistem fonksiyonlarını sağlıklı bir şekilde yerine getirememekte ve mevcut sorunlar finansal sistem dışına taşıp yansıma eğilimine girebilecektir.

Houben, Kakes ve Schinasi her üç kategorinin niteliğini ve bu aşamalarda kullanılacak araçların ve alınacak tedbirlerin neler olduğunu aşağıda Tablo 1 deki gibi sınıflandırmaktadır. Finansal istikrarın korunması için ana esasları belirlenmiş ve genel olarak kabul gören bir operasyonel yapı bulunmamakla birlikte, bu konuya ilişkin bazı hususlar ön plana çıkmaktadır.

Öncelikle, finansal istikrar için tasarlanacak bir operasyonel yapının mikro değil makro ihtiyatlı bir çerçevede olması gerekmektedir. Bu tür bir makro ihtiyatlı yapı finansal kurumlar yerine finansal sistemin tamamına odaklanmalıdır.

İkinci olarak, finansal sektörde bazı kurumlar diğerlerine göre daha fazla dikkati gerektirmektedir. Finansal sistemde bazı kurumlar kaldıraç oranları, likidite olanakları, diğer kurumlarla bağları ve sistem içerisinde oynadıkları rol gereği daha önemli yer tutabilmektedirler.

Üçüncü olarak, finansal kurumların maruz kaldığı risklerin sistemik risk açısından yoğunluğuna önem verilmelidir. Sistemik riskte meydana gelen bir artış finansal sistemin istikrarını doğrudan tehdit etmektedir.

Dördüncüsü, bu tür bir makro ihtiyatlı operasyonel yapıda finansal sistemin ekonomik döngü ile paralel hareket tarzının yumuşatılması gerekmektedir. Dolayısıyla, ekonomik konjonktürün iyi olduğu zamanlarda, başta sermaye ve likidite olmak üzere, rezervlerin artırılması ve bu rezervlerin finansal stresin yükseldiği zamanlarda kontrollü bir şekilde serbest bırakılması önemlidir.

Beşinci olarak, operasyonel yapının hareket tarzının takdir yetkisine dayalı olmaktansa otomatik dengeleme unsurlarına bağlı olması tercih edilmelidir. Takdir yetkisine dayalı sistemler hataya daha açık olduğundan risklerin tanımlanmasına ve ölçümlenmesine dayalı otomatik dengeleyicilerin ve istikrar sağlayıcıların da bulunması gereklidir. Ancak otomatik dengeleyicilerin takdir yetkisine tam bir alternatif olduğu düşünülmemeli, risklerin tanımlanmasının ve ölçümlenmesinin de sınırları olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Nihayet, bir operasyonel finansal istikrar yapısının öngörülen amaçları doğrultusunda hangi araçları nasıl kullanacağının belirli bir düzen içerisinde tasarlanması gerekir (TİRYAKİ, 2012, s. 63).

Tablo 2: Makro ve Mikro İhtiyatlı Yaklaşımların Karşılaştırılması

	MAKRO İHTİYATLI	MİKRO İHTİYATLI
BAŞLANGIÇ HEDEFİ	Finansal Sistemdeki Sorunların Sınırlanması	Finansal Kurumlardaki Sorunların Sınırlanması
NİHAİ HEDEF	Finansal İstikrarsızlık Nedeniyle Milli Hâsıla Kaybı Oluşmaması	Müşteri (Yatırımcı/Mudi) Haklarının Korunması
RİSKİN NİTELİĞİ	Kolektif Davranışa Dayalı Olarak İçsel	Bireysel Ekonomik Birimlerin Davranışa Dayalı Olarak Dışsal
KURUMLAR ÜZERİNDEKİ ORTAK RİSK DEĞERLERİ VE KORELÂSYONLAR	Önemli	İlgisiz
İHTİYATLI KONTROLLERİN AYARLANMASI	Sistem Çapında; Tümdengelim	Kurumsal Riskler Bazında; Tümevarım

Kaynak: (TİRYAKİ, 2012, s. 63)

Finansal istikrarın korunması için kurulacak bir operasyonel yapının makro ve mikro ihtiyatlı bakış açısının, öngörülen amaçlar çerçevesinde karşılaştırılması faydalı olacaktır. Zira her ne kadar makro ihtiyatlı bir bakış açısı tercih edilse de, finansal istikrarın korunması amacına yönelik mevcut operasyonel

yapılarda hem makro hem de mikro ihtiyatlı yaklaşımlar olabilmektedir. Borio ve Drehmann'nın bu konuda yaptıkları bir karşılaştırma Tablo 2 de verilmiştir.

Türkiye'de Finansal Sektörü Etkileyen Başlıca Gelişmeler

Türkiye'de finansal sistem kredi kuruluşları ve finansal kuruluşlardan oluşmaktadır. Kredi kuruluşları mevduat ve katılım bankalarını kapsamaktadır. Finansal kuruluşlar ise i) sigortacılık, bireysel emeklilik veya sermaye piyasası faaliyetlerinde bulunan kuruluşları ii) Bankacılık Kanunu'nda yer alan faaliyet konularından en az birini yürütmek üzere kurulan kuruluşları, iii) kalkınma ve yatırım bankalarını ve iv) finansal holding şirketlerini içermektedir. Sistemi düzenleyici ve denetleyici kuruluşlar, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasının (TCMB) yanı sıra Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) ve Sermaye Piyasası Kuruludur (SPK). TCMB Kanunu'nda finansal sistemde istikrarı sağlayıcı ve para ve döviz piyasaları ile ilgili düzenleyici tedbirleri alma ve mali piyasaları izleme Bankanın temel görevleri arasında yer almıştır. Diğer yandan kredi kuruluşları ve finansal kuruluş sayılan kalkınma ve yatırım bankaları ile finansal kiralama, faktoring ve tüketici finansman şirketleri BDDK tarafından denetlenmektedir. Son olarak, menkul kıymet işlemleri ilgili düzenleme ve denetleme yapmakla yetkili olan SPK'nın temel görevi sermaye piyasasının sağlıklı biçimde çalışmasını ve yatırımcıların hak ve yararlarının korunmasını sağlamaktır (TCMB, 2014, s. 3).

Dışa Açılma ve Piyasa Ekonomisine Geçiş Dönemi

Türkiye ekonomisine ithal ikameci politikaların yön verdiği 1980 öncesi dönemin özelliklerini barındıran finansal sistemin yapılanmasına bakıldığında 1923-1980 döneminde devletin düzenleyici-denetleyici rolünün ağırlıkta olduğu ve öncü bir rol üstlendiği görülmektedir. Ayrıca yabancı finansal kurumların yurt içine girişlerinin engellenmesi, yurt dışında finansal operasyonlara ve yabancı aktif miktarına sınırlamalar uygulanması nedeniyle mali sistem dışa kapalı olarak tanımlanmaktadır (TCMB, 2014, s. 3).

24 Ocak 1980 kararları ile finansal sistemin serbestleşmesi amaçlanmış, bu doğrultuda sektöre yerli ve yabancı banka girişleri kolaylaştırılmış, bankacılık sektörünün uluslararası piyasalardan fon tedarik etmesi serbest bırakılmış ve sektörde yer alan bankaların yabancı para cinsinden işlem yapmalarına izin verilmiştir. Bu dönemde ön plana çıkan diğer gelişmeler, 1981'de Sermaye Piyasası Kanunu'nun çıkartılması, 1983 yılında SPK ve 1986'da İstanbul Menkul Kıymetler Borsasının (İMKB) faaliyetlere başlamasıdır.

Ayrıca 1986 yılında TCMB bünyesinde, atıl tasarrufların finansal sisteme girişini hızlandırmak, alternatif yatırım olanaklarını genişletmek, finansal piyasalarda fiyatların serbestçe oluşumunu ve bankaların fon yönetimini kurmalarını sağlayabilmek amacıyla para piyasasının çeşitli alt piyasaları [bankalararası para piyasası (1986), açık piyasa işlemleri (1987), döviz piyasası (1988) ve altın piyasası (1989)] faaliyete geçirilmiştir. (TCMB, 2014, s. 4).

Kriz Dönemi ve Bankacılık Sektörünün Yeniden Yapılandırılması

1999 yılında Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumunun (BDDK) kurulması bankacılık sisteminin düzenleme ve denetleme faaliyetleri açısından bir dönüm noktasıdır. 31 Haziran 2000 tarihinde faaliyete geçen BDDK'nın temel hedefleri, bankacılık sektörünün etkinliğini ve rekabet kabiliyetini artırmak, sektöre güveni kalıcı kılmak, sektörün ekonomi üzerinde yaratabileceği zararları asgariye indirmek, sektörün dayanıklılığını geliştirmek ve tasarruf sahiplerinin hak ve menfaatlerini korumak olarak açıklanmıştır(TCMB, 2014, s. 4).

2000 yılı başında kronik yüksek enflasyonun düşürülmesi ve ekonomide sürdürülebilir bir büyüme ortamının sağlanması amacıyla döviz kuruna dayalı bir istikrar programı uygulamaya konulmuştur. İlk aşamada faiz oranları hızla gerilemiş, kamu açıklarını daraltma ve yapısal reformlar alanında önemli adımlar atılmıştır. Bununla birlikte program kapsamındaki taahhütlerin yerine getirilememesi ve kamu borcunun yeterince hızlı düşmemesi sonucunda 2000 yılının sonlarına doğru ekonomide güven ortamı kaybolmaya başlamış, uluslararası finans piyasalarında yaşanan sıkıntılar dış kaynak girişinin

yavaşlamasına ve likidite sıkışıklığına yol açmıştır. Kasım 2000'de faiz oranları önemli ölçüde yükselmiş, yurtdışına büyük boyutlu bir sermaye çıkışı yaşanmış, uluslararası döviz rezervleri hızla gerilemiş ve hisse senedi fiyatlarında keskin bir düşüş gözlenmiştir. Kasım ve Aralık aylarında bir dizi önlem uygulamaya konmuş ve piyasalarda göreli bir iyileşme sağlamışsa da 2001 yılı Şubat ayında uygulanan programa olan güvenin tamamen kaybolmasıyla Türk lirasına spekülatif bir atak meydana gelmiştir. 22 Şubat 2001'de döviz kurları dalgalanmaya bırakılmıştır. Kriz sonrasında ise ekonomide yapısal bir dönüşüm süreci başlamıştır.

Türkiye'de Finansal Kurumların Gelişimi

Türkiye'nin 2000'li yılların başında yaşadığı kriz sonrasında uyguladığı politikalar, ülkenin finansal yapısını ve bankacılık sektörü altyapısını güçlendirmiş, daha sonra yaşanan küresel krizden daha az olumsuz etkilenmesine imkan sağlamıştır(TCMB, 2013, s. 9-10). Sektörde 2016 yılı itibarlıyla 52 bankanın faaliyet gösterdiğini ve bu bankaların 34 tanesinin mevduat bankası, 13 tanesinin ise kalkınma ve yatırım bankası olduğunu görmekteyiz. Mevduat bankalarından 3'ü kamusal sermayeli, 9'u ise özel sermayeli bankadır. Buna ek olarak, 5 adet katılım bankası bulunmaktadır. Bu dağılımın toplam finansal sektör içindeki dağılımı ise aşağıdaki Tablo 3 te gösterilmiştir.

Bu tablodan da görüldüğü üzere Türkiye'de bankalar finansal sektör içinde önemli ağırlığa sahiptir. Diğer tüm kurumların payı ise % 19 da kalmıştır.

Tablo 3: Türkiye'de Finansal Kuruluşların Aktif Büyüklüğü (Aralık 2016, milyar TL)

SEKTÖR	TUTAR	TOPLAM İÇİNDEKİ PAY (%)
Bankalar	2.731	81
Portföy Yönetim Şirketleri	122	4
İşsizlik Sigortası Fonu	119	4
Sigorta Şirketleri	96	3
Gayrimenkul Yatırım Ortaklıkları	60	2
Emeklilik Yatırım Fonları	61	2
Bireysel Emeklilik Fonları	53	2
Finansal Kiralama Şirketleri	49	1
FaktoringŞirketleri	33	1
Finansman Şirketleri	33	1
Aracı Kurumlar	20	1
Reasürans Şirketleri	3	0
Girişim Sermayesi	1	0
Toplam	**3.382**	**100**

** Eylül 2016

Kaynak: (TBB, 2017, s. 19)

Not: Girişim sermayelerinin ve reasürans şirketlerinin yükümlülüğü bulunmamaktadır.

Küresel krizin de etkilerini azaltmak amacına yönelik başlıca önlemler sektörü canlandırmayı mümkün kılmıştır. Bunlar arasında devletin vergi destekleri ile reel sektörü canlandırma çabaları, Varlık Barışı uygulamasına geçilerek vergi borçlarının taksitlendirilme imkânı getirilmesi, ÖTV ve KDV indirimleri yapılması, KOBİ'lere kurumlar vergisi muafiyeti getirilmesi gibi uygulamalar hayata geçirilmiştir. Alınan önlemlerin bir diğeri ise istihdam destekleridir. İstihdam destekleri arasında ise, kısa çalışma ödeneğinin ve işsizlik ödeneğinin artırılması, İŞKUR'un mesleki eğitim faaliyetinin geliştirilmesi, girişimcilik ve eğitim danışmanlığı hizmeti verilmesi, mevcut istihdamın üstünde ilave istihdam için prim desteği sağlanması yer almaktadır. Bu dönemde yatırım teşviklerinin de krizin aşılmasında önemli bir paya sahip olduğunu söylemek gerekmektedir (ACAR, 2013, s. 17).

Finansal istikrar ile para politikasının etkinliğinin devamı yanında iktisadi kaynakların üretken amaçlar doğrultusunda etkin biçimde tahsis edilmesi, finansal piyasaların etkili bir şekilde faaliyetlerini

sürdürebilmesi için kritik öneme sahip olan piyasa likiditesi de önem arz eden ve takip edilmesi gereken gelişmeler arasındadır. Piyasa likiditesi genel olarak bir varlığın yüksek hacimli işlemlerde bile hızlı bir şekilde, değerinde büyük bir azalma yaşanmadan ve düşük işlem maliyetleri ile satılabilmesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, hızlılık, derinlik ve sıkılık piyasa likiditesini açıklayan temel kavramlar arasındadır. Ayrıca piyasada bulunan yatırımcı ve ürün çeşitliliği de piyasa likiditesi ile yakından ilişkilidir(TCMB, Mayıs 2016, s. 15).

Finansal varlıkları elinde bulunduran piyasa yapıcıları açısından likidite riski primi ve piyasa likiditesi bağlamında sıkılık göstergeleri arasında kabul edilen alış-satış getiri farkları incelendiğinde, birbirinden farklı iki dönem öne çıkmaktadır. 2009 küresel finansal kriz döneminde Türkiye'de gösterge kamu tahvilleri alış-satış getiri farkları düşük seyretmiştir. 2013 yılı Mayıs ayında Fed'in tahvil alımını azaltacağına yönelik sinyallere bağlı olarak alış-satış getiri farkları artışa geçmiştir. Takip eden dönemde ise Fed para politikasında belirsizliğin azalması ve normalleşme politikasının öteleneceği beklentisi ile diğer gelişmiş ülke merkez bankalarınca açıklanan ilave destekleyici politikalar neticesinde söz konusu getiri farkları genel olarak azalış göstermiştir. Bununla beraber 2015 in ikinci yarısından itibaren 2 yıllık gösterge DİBS alış-satış getiri farkı, göreli düşük işlem hacmi nedeniyle daha duyarlı bir hareket sergileyerek, orta ve uzun vadedeki gösterge kamu tahvili alış satış getiri farklarından ayrışmıştır.

Derinlik göstergeleri arasında yer alan kamu menkul kıymetleri işlem hacmindeki düşüş sona ermiş ve işlem hacmi 2015 son çeyreğinde yükselişe geçmiştir. Diğer bir derinlik göstergesi olarak kullanılan devir hızı ise ivmesini kaybederek uzun dönem ortalamasına yakın seyretmiştir. 2015 sonunda yurt dışı yerleşiklerin DİBS alımı yoluyla portföy girişleri hızlanırken, yurt içi alacaklıların DİBS mülkiyeti ılımlı bir artış sergilemektedir. Bununla beraber, yurt dışı bankaların DİBS mülkiyeti toplam nominal DİBS tutarına oranla azalırken, yurt dışında yerleşik banka dışı finansal kuruluşların daha fazla DİBS tutma eğiliminde olduğu göze çarpmaktadır (TCMB, Mayıs 2016, s. 16).

Finansal Kurumlar Birliği (FKB)çatısı altında temsil edilen finansal kiralama, faktoring ve finansman şirketleri sektörlerinin aktif toplamı 2016 yılsonu itibarıyla %21 artışla 114,4 milyar TL'ye ulaşmıştır. ; üç sektörün toplam işlem hacmi %4,8 artışla 163,6 milyar TL'ye, faaliyet konusu alacakları ise %20,3 artışla 102,9 milyar TL'ye yükselmiştir. Sektörlerin toplam özkaynakları 2016 yılında %17,9 oranında artarak 15,6 milyar TL olarak kaydedilirken özkaynak kârlılığı %13,5'e yükselmiştir(FKB, 2016, s. 3-4). 2016 yılında kaydedilen toplam net kâr ise bir önceki yıla oranla %25,4 artışla 1,9 milyar TL'ye çıkmıştır. FKB çatısı altında temsil edilen bankacılık dışı finans kesiminin toplam finans sektörü içindeki payı, aktif büyüklüğüne göre %4, alacaklara göre %5,6, özkaynaklara göre de %4,9'a erişmiş durumdadır. Toplam işlem hacminin GSYH içindeki payı %6,3 seviyesine ulaşmıştır. 2006 ile 2007 ve 2015 ile 2016 yılında sektörün aktif büyüklüğü,özkaynakları göre ve karlılık kriterlerinegöre gelişimi özetlenerek aşağıdaki Tablo 4 te gösterilmektedir.

Tablo 4: Finansal Sektörlerin Bilanço Ve Karlarında Gelişmeler (Milyon TL)

AKTİF BÜYÜKLÜĞÜNE GÖRE	**2006**	**2007**	**2015**	**2016**
Finansal Kiralama Sektörü	9.976	13.711	40.656	48.500
Faktoring Sektörü	6.332	7.552	26.700	33.090
Finansman Sektörü	3.384	3.916	27.220	32.798
Sektörlerin Konsolide Aktif Büyüklüğü	19.692	25.178	94.576	114.388
ÖZKAYNAKLARINA GÖRE	**2006**	**2007**	**2015**	**2016**
Finansal Kiralama Sektörü	1.983	2.465	6.930	7.800
Faktoring Sektörü	1.758	2.005	4.606	5.085
Finansman Sektörü	238	301	1.701	2.705
Sektörlerin Konsolide Özkaynak Büyüklüğü	3.979	4.772	13.237	15.590
NET KARLARINA GÖRE	**2006**	**2007**	**2015**	**2016**
Finansal Kiralama Sektörü	363	348	809	922
Faktoring Sektörü	491	427	378	665
Finansman Sektörü	46	50	356	358
Sektörlerin Konsolide Net Karı	900	824	1.543	1.945

Kaynak: Finansal Kurumlar Birliği 2016 Yılı Faaliyet Raporu

Ekonomide yaşanan gelişmeler ve finansal krizler sonrası bankacılık sektörünün yeniden yapılanma sürecinin sonuçlarını sektörün yoğunlaşma düzeyi açısından ve bilanço gelişmeleri kriterleri açısından inceleyeceğiz.

Yoğunlaşmış bankacılık sektörlerinde, piyasa gücü artabilir ve karlılık düzeyleri yükselebilir. Yüksek karlar, şoklara karşı bir tampon görevi göreceğinden, bankaların imtiyaz ve isim hakkı değerlerini arttırır. Diğer taraftan, banka ortakları ve yöneticilerinin risk alma dürtüleri azalacak ve böylece sistemik bankacılık krizlerinin görülme olasılığı düşecektir. Ayrıca, yoğunlaşma düzeyi yüksek bir bankacılık sektöründe nispeten az sayıda banka olduğundan otoritelerin bunları izlemesi ve denetlemesi daha kolay ve etkin olacaktır (TUNAY, 2009, s. 32). Bankacılık sektöründeki yoğunlaşmanın finansal istikrar üzerindeki etkileri konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. "Rekabet-kırılganlık" görüşüne göre, bankacılıkta yoğunlaşmanın yüksek olduğu durumda bankalar riskli projeleri finanse etmekten kaçınma eğiliminde olacaklardır. Bu görüşe göre, banka rekabeti ve finansal istikrar arasında negatif bir ilişki ortaya çıkar.Bankacılık sisteminde daha az bir yoğunlaşma banka piyasa gücünü yıpratmakta ve karlarını etkilemektedir. Diğer bir ifadeyle bankacılık sektöründe daha fazla rekabetin bankaların kar marjını azalttığı söylenebilmektedir. Bu durum, önceki kar düzeylerini devam ettirebilmeleri için, bankaların riskli politikalar izlemelerine neden olmaktadır. Sonuç olarak, daha riskli politikalar bankacılık sisteminde kırılganlık olasılığını arttırmaktadır. Bu nedenle, daha yoğunlaşmış bankacılık sistemi, daha yüksek kar elde etmeleri için bankaların daha güvenli stratejiler uygulamalarını teşvik etmektedir (KORKMAZ, ERER, & ERER, 2016, s. 128).

Tablo 5: Yoğunlaşma (Yüzde olarak)

İLK BEŞ BANKA	**2004**	**2015**	**2016**
Aktif	63	58	57
Mevduat	66	60	60
Kredi	55	56	56
İLK ON BANKA	**2004**	**2015**	**2016**
Aktif	87	85	85
Mevduat	91	89	90
Kredi	85	84	84

Kaynak: (TBB, 2017, s. 21)

Türkiye'de bankacılık sektöründe yoğunlaşma boyutu yukarıdaki tabloda gösterilmiştir. 2016 yılı Aralık ayı itibariyle aktif büyüklüğüne göre,ilk beş bankanın toplam içindeki payı bir puan düşmüştür. Mevduat ve kredi içindeki payları ise değişmemiştir.İlk beş bankanın aktifleri toplam sektörün yüzde 57'sini oluşturmaktadır.İlk on bankanın da toplam aktifleri ve kredi içindeki payları korunarak yüzde 85 ve yüzde 90 olmuştur. İlk on bankanın toplam mevduat içindeki payı 1 puan yükselişle yüzde 90 olmuştur.İlk beş banka içinde 2016 yılı itibariyle 1 kamu bankası 3 özel banka ve 1 yabancı sermayeli banka yer alırken, ilk on banka arasında 3 kamu bankası, 4 özel banka ve 3 yabancı sermayeli banka bulunmaktadır(TBB, 2017, s. 20).

Tablo 5: Banka Gruplarının Sektör Payları (Yüzde)

Banka Türleri	Aktifler	Krediler	Mevduat
MEVDUAT	90	90	94
- Kamu	30	30	31
- Özel	35	36	38
- Yabancı	25	24	25
KALKINMA VE YATIRIM BANKALARI	5	6	-
KATILIM	5	4	6
TOPLAM	100	100	100

Kaynak: (TBB, 2017, s. 21)

Banka türlerinin dağılım açısından incelediğimizde mevduat bankalarının aktiflerinin sektör içindeki payı yüzde 90, kalkınma ve yatırım bankaları ile katılım bankalarının payı ise yüzde 5 olmuştur. Kamu sermayeli mevduat bankalarının payı yüzde 30, özel sermayeli mevduat bankalarının payı yüzde 35, yabancı sermayeli mevduat bankalarının payı ise yüzde 25 tir.

Finansal sektörde yer alan bankaların bilanço yapılarını incelediğimizde ise Bankacılık sektörünün varlıklarının yüzde 64'ü kredilerden, yüzde 15'i likit aktiflerden oluşmaktadır. Menkul değerlerin payı yüzde 13 düzeyindedir. İştirak ve sabit kıymetlerin payı yüzde 2'dir. Kaynakların yüzde 53'ü mevduat, yüzde 15'i bankalardan sağlanan borçlardan oluşmaktadır. Özkaynakların payı ise yüzde 11 düzeyindedir.

Tablo 6: Finansal Sektörde Yer Alan Bankaların Seçilmiş Bilanço Kalemleri(2016)

	Milyar TL	Milyar $	% Değişim	% Pay 2015	% Pay 2016
Likit aktifler	357	122	14	15	15
Finansal varlıklar	352	100	7	15	13
Krediler	1.749	497	17	63	64
TOPLAM AKTİFLER	2.731	776	16	100	100
Mevduat	1.454	413	17	53	53
Mevduat dışı	746	212	14	28	27
Özkaynaklar	300	85	14	12	11
TOPLAM PASİFLER	2.731	776	16	100	100

Kaynak: (TBB, 2017, s. 23)

Bankacılık kesiminin kullandırdığı kredilerin dağılımında en yüksek payı %50 lik bir oranla büyük işletmeler ve projelere kullandırılan krediler almıştır. Bunu %26 ile bireysel krediler, % 25 ile KOBİ kredileri takip etmiştir.Kurumsal kredilerden imalat sanayii yüzde 18, ticaret yüzde 14, inşaat yüzde 8 ve enerji sektörü yüzde 7 pay almıştır. Proje finansmanı amacıyla kullandırılan krediler yüzde 23 artarak 371 milyar TL (106 milyar dolar) düzeyine yükselmiştir. Bu krediler içinde en yüksek payı yüzde 49 ile enerji sektörü almaktadır.Proje kredilerinin yüzde 11'i gayrimenkul; yüzde 20'si de altyapı alanlarına kullandırılmıştır. Altyapı projelerine sağlanan proje kredileri Aralık 2015'e göre yüzde 37 artmıştır.

Tablo 7: Bankacılık Sektöründe Kredilerin Dağılımı (Milyar TL)

	2016	**% Değişim**	**2008**	**2015**	**2016**
KURUMSAL	1.332	24	68	73	74
- KOBİ	422	17	23	26	24
BİREYSEL	460	10	32	27	26
- Kredi Kartları	110	11	10	7	6
- Tüketici Ve Konut	350	9	22	20	20
- Konut	165	14	10	9	9
- Otomobil	7	-6	2	0	0
- Tüketici	178	6	10	11	10
TOPLAM	1.792	20	100	100	100

Kaynak: (TBB, 2017, s. 23)

Türkiye'de Bankacılık sektöründe sermaye yeterliliği standart rasyosu yüzde 15,6 olarak gerçekleşmiştir. Banka türlerine göre dağılımları göz önüne alındığında mevduat bankaları grubunda sermaye yeterliliği oranı yüzde 15,5; kalkınma ve yatırım bankalarının sermaye yeterliliği oranı ise yüzde 23,4 düzeyindedir. Bu oran katılım bankalarında yüzde 16,3 olarak gerçekleşmiştir. Risk ağırlıklı varlıkların bilançoya oranı yüzde 82 düzeyindedir. Risk ağırlığı yüzde 100 ve üzeri olan varlıkların toplam içindeki payı bir önceki yıla göre 5 puan azalarak yüzde 52 seviyesinde gerçekleşmiştir(TBB, 2017, s. 26).

Türkiye'de bankacılık sektöründe ortalama özkaynak karlılığı % 13,2 olmuştur. Bu oran, özel bankalar grubunda yüzde 13,5, kamu sermayeli bankalarda yüzde 15,9, yabancı sermayeli bankalarda yüzde 12,2,

kalkınma ve yatırım bankalarında ise yüzde 8,8 düzeyindedir. Özkaynak karlılığı ile devlet iç borçlanma senetlerinin yüzde 10,7 olan getirisi (gösterge tahvil, günlük ortalama) arasındaki fark, 2,5 puan düzeyindedir.Ortalama aktif karlılığı bir önceki yıla göre, 0,31 puan artarak, Aralık 2016 itibariyle yüzde 1,5 düzeyinde gerçekleşmiştir (TBB, 2017, s. 26).

Tablo 8: Avrupa Birliği ve Türkiye Seçilmiş Göstergeler (2015)

	AB Ortalaması	Türkiye	Türkiye'nin Konumu
Aktif (Milyar €)	1.549	740	13
Aktif/GSYH (%)	296	101	25
Kredi (Milyar €)	842	466	11
Kredi/GSYH (%)	161	64	25
Mevduat (Milyar €)	799	391	11
Mevduat/GSYH (%)	153	53	28
Özkaynaklar (Milyar €)	127	82	8
Özkaynak/Aktif (%)	8	11	14
Nüfus/Personel (Kişi)	177	362	1
Nüfus/Şube (Kişi)	2.692	6.418	5

Kaynak: (TBB, 2017, s. 27).

Son olarak Türkiye bankacılık sektörünü ulaştığı düzey açısından Avrupa Birliği (AB) ülkeleri bankacılık sektörü ile karşılaştırmak daha açıklayıcı olacaktır. Türkiye'de bankacılık sektörü 740 milyar euroluk aktif büyüklüğü ile AB ülkeleri ile karşılaştırıldığında 13. sıradadır. Aktiflerin GSYH'ya oranı ise yüzde 101 ile AB ortalamasının altındadır. AB ülkelerinde kredi/aktif oranı yüzde 68; mevduat/pasif oranı ise yüzde 64'dür. Söz konusu oranlar Türkiye'de sırasıyla yüzde 64 ve yüzde 53 düzeyindedir.Türkiye bankacılık sektörü özkaynaklar bakımından, AB ülkeleri içinde 8. sırada yer almaktadır. Türkiye bankaları AB ülkeleri içinde en yüksek nüfus/personel oranına sahiptir (TBB, 2017, s. 27).

SONUÇ

Makroekonomik dengelerin sağlanabilmesi için Güçlü bir finansal sistem ve finansal istikrar son derece önemlidir. Finansal istikrar, kaynakların etkin olarak dağıtıldığı, risklerin iyi yönetildiği, menkul kıymet işlem ve ödemelerin sağlıklı bir şekilde yerine getirildiği bir ortamı ifade etmektedir. Finansal istikrar aynı zamanda zor şartlarda da işleyen ve şoklara karşı direnç gösteren bir finansal yapıya da işaret etmektedir. Finansal istikrar sayesinde belirsizlik azalmakta ve reel ekonomi için olumlu bir ortam sağlanmış olmaktadır. Pek çok araştırma finansal kurumları insanların refahı ve ekonomik büyüme açısından önemine vurgu yapmıştır. Özellikle bankacılık sorunları finansal sistem içinde bankaları daha önemli hale getirmektedir. Etkin çalışan bir bankacılık sistemi, bir ekonomideki tasarrufların hareketliliğini ve tahsisini verimli bir şekilde tesis ederken, sosyal ve ekonomik bakımdan yüksek getirili projelerin finansmanını mümkün kılar ve istikrarlı büyümeye olanak sağlayan bir ekonomik ortama katkı yapmaktadır. Ayrıca son dönemde yapılan bazı çalışmalar, bankaların gelir dağılımı ve yoksulluk yönünden de önemli etkileri olduğu konusunda önemli bulgulara ulaşmıştır.

Türkiye ekonomisi açısından bu gelişmelere baktığımızda finansal sistemin yapılanması 1923ten başlayarak sürekli gündemde olmuş, 1980 yılına kadar olan dönemde devletin düzenleyici-denetleyici rolünün ağırlıkta olduğu ve öncü bir rol üstlendiği görülmektedir. Ayrıca yabancı finansal kurumların yurt içine girişlerinin engellenmesi, yurt dışında finansal operasyonlara ve yabancı aktif miktarına sınırlamalar uygulanması nedeniyle mali sistem dışa kapalı tutulmuştur.

2000 yılı başında kronik yüksek enflasyonun düşürülmesi ve ekonomide sürdürülebilir bir büyüme ortamının sağlanması amacıyla döviz kuruna dayalı bir istikrar programı uygulamaya konulmuş, ilk aşamada faiz oranları hızla gerilemiş, kamu açıklarını daraltma ve yapısal reformlar alanında önemli adımlar atılmıştır. Bununla birlikte program kapsamındaki taahhütlerin yerine getirilememesi ve kamu borcunun yeterince hızlı düşmemesi sonucunda 2000 yılının sonlarına doğru ekonomide güven ortamı

kaybolmaya başlamış, uluslararası finans piyasalarında yaşanan sıkıntılar dış kaynak girişinin yavaşlamasına ve likidite sıkışıklığına yol açmıştır. Kasım 2000'de faiz oranları önemli ölçüde yükselmiş, yurtdışına büyük boyutlu bir sermaye çıkışı yaşanmış, uluslararası döviz rezervleri hızla gerilemiş ve hisse senedi fiyatlarında keskin bir düşüş gözlenmiştir. Kasım ve Aralık aylarında bir dizi önlem uygulamaya konmuş ve piyasalarda göreli bir iyileşme sağlamışsa da 2001 yılı Şubat ayında uygulanan programa olan güvenin tamamen kaybolmasıyla Türk lirasına spekülatif bir atak meydana gelmiştir. 22 Şubat 2001'de döviz kurları dalgalanmaya bırakılmıştır.

Kriz sonrasında ise ekonomide yapısal bir dönüşüm süreci başlamıştır. Tüm bu tecrübeler sonunda Türkiye'nin 2000'li yılları boyunca uyguladığı politikalar, ülkenin finansal yapısını ve bankacılık sektörü altyapısını güçlendirmiş, daha sonra yaşanan küresel krizden daha az olumsuz etkilenmesini ve muhtemel krizlere karşı daha dirençli hale gelmiş olarak neticelendiğini söylemek mümkündür.

Kaynakça

ACAR, F. (2013). ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 2, 15-32.

ESER, R. (2001). Finansal Piyasalarda Düzenleme Ve Sermaye Piyasasında Düzenleyici Kurumlar. İstanbul, : SERMAYE PİYASASI KURULU ARAŞTIRMA RAPORU, 2001, AD/1-RE/1.

FKB. (2016). Finansal Kurumlar Birliği 2016 Faaliyet Raporu. İstanbul: Finansal Kurumlar Birliği (FKB),.

Keskin, E., İnan, E., Mumcu, M., & Erdönmez, P. (2008). 50. Yılında Türkiye Bankalar Birliği ve Türkiye'de Bankacılık Sistemi. TBB. İstanbul: TBB, Yayın No: 262.

KOÇ, Y., & KARAHAN, F. (2017). Türk Bankacılık Sektöründe Finansal Sağlamlığın Belirleyicileri. International Journal of Academic Value Studies (Javstudies), Vol:3, Issue:15; (ISSN:2149-8598), pp:148-153.

KORKMAZ, Ö., ERER, D., & ERER, E. (2016). Bankacılık Sektöründe Yoğunlaşma İle Finansal Kırılganlık Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği (2007-2014). Muhasebe ve Finansman Dergisi Ocak / 2016 , 127-146.

SERPAM. (2011). Küresel Rekabette İMKB nin Yapısal Konumlanması ve Alternatif Modeller. İstanbul: İ. Ü. Sermaye Piyasaları Araştırma ve Uygulama Merkezi.

TBB. (2017). Bankalarımız. İstanbul: TBB, Mayıs, 2017, Yayın No: 321.

TCMB. (2005). Finansal İstikrar Raporu Kamuoyu Tanıtımı. Ankara: TCMB.

TCMB. (2013). Parasal Aktarım Mekanizması. Ankara: TCMB, ISBN: 978-605-5758-88-2.

TCMB. (2014). TCMB Bülteni Haziran. Ankara, Sayı: 34: TCMB.

TCMB. (Mayıs 2016). Finansal İstikrar Raporu. Ankara: TCMB.

TİRYAKİ, G. (2012). Finansal İstikrar ve Bankacılık Düzenlemeleri. İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği.

TUNAY, K. (2009). Türk Bankacılık Sektöründe Rekabet ve Kırılganlık. Bankacılar Dergisi, Sayı: 68 , 30-55.

UÇARKAYA, S. (2006). Kamu Bankalarının Bankacılık Sistemindeki Rolü. Uzmanlık Yeterlilik Tezi. Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Bankacılık ve Finansal Kuruluslar Genel Müdürlügü.

Tms, Bobi Frs Ve Vuk Açısından Stoklarda Değerleme Farklılıkları

Yrd.Doç.Dr. Mustafa ÇANAKÇIOĞLU

[1] Kadir Has Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Muhasebe ve Finans Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi

Özet: Stoklar, işletmelerin satmak ve/veya üretimde, hizmet sunumlarında kullanmak üzere sahip oldukları emtianın tümüdür. Ülkemizde Maliye Bakanlığınca çıkarılan Muhasebe Uygulamaları Genel Tebliğleri ve Vergi mevzuatı açısından stokların maliyetlerinin hesaplanması ve stokların dönem sonunda değerlemesine ilişkin işlemler de Türkiye Muhasebe Standartları (TMS) ile Vergi Usul Kanunu (VUK) uygulamaları açısından önemli farklılıklar vardır. Ayrıca 1/1/2018 tarihinden itibaren zorunlu olan Büyük ve Orta Boy İşletmeler için Finansal Raporlama Standartlarını da (BOBİ FRS) kapsayan bu çalışmada stokların maliyetlendirilmesi ve değerlemesine ilişkin özellik arz eden durumlardan olan; stokların değerlemesinde maliyet, net gerçekleşebilir değer ve gider kaydetme konuları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: TMS 2 Stoklar, Stokların Değerlemesi, BOBİ FRS.

1. GİRİŞ

Küreselleşmeyle birlikte birçok ülkede faaliyet gösteren işletmeler her ülkenin kendine ait muhasebe ve mevzuat kurallarına göre finansal tablolarının hazırlanmasına dair zorluklarla karşılaşmışlar. Bu zorluğu aşabilmenin bir yolu da ülkeler arasında ortak bir muhasebe dili kullanmaktır. Bu nedenle geliştirilen uluslararası muhasebe standartları, hem bu ortak dile hizmet ederken hem de bütün kullanıcıların anlayabileceği finansal tabloların hazırlanmasına yardımcı olmuştur.

Finansal tablolar işletmenin finansal durumunun (bilanço ile) ve finansal performansının (gelir tablosu ile) biçimlendirilmiş sunumudur. Finansal tabloların amacı, geniş bir kullanıcı kitlesinin ekonomik kararlar almalarına yardımcı olan işletmenin finansal durumu (bilanço), finansal performansı (gelir tablosu) ve nakit akışları hakkında bilgi sağlamaktır (Demir, 2009, s.7).

Bilançonun varlık grupları arasında önemli bir yeri olan stokların değerlemesi gelir tablosunun satışların maliyeti grubuna kadar uzanan bir süreci oluşturur. Hatta işletmelerin satışların maliyeti grubundaki hesapların hareketlerine göre hangi faaliyet alanı içerisinde olduklarını bile anlayabiliriz. Bu nedenle hazırlanacak olan finansal tabloların amacı, işletme yöneticileri, yatırımcılar ve firma sahipleri gibi finansal bilgi kullanıcılarına işletme ile ilgili ekonomik olguları değerlendirmede ve bu konularla ilgili doğru kararlar alabilmelerine yardımcı olacak, gerçek ve güvenilir bilgileri yansıtmak olmalıdır.

Stokların dönem sonunda değerlemesine ilişkin işlemler de Türkiye Muhasebe Standartları (TMS) ile Vergi Usul Kanunu (VUK) açısından önemli farklılıklar vardır. Bu mevzuatın yanı sıra bağımsız denetime tabi olup Türkiye Finansal Raporlama Standartlarını uygulamayan işletmelerin içinde 29 Temmuz 2017 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanan "Büyük ve Orta Boy İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı" (BOBİ FRS) uygulanması 1/1/2018 tarihinden itibaren zorunlu olmuştur.

Ayrıca bağımsız denetime tabi olup tam set Türkiye Muhasebe Standartlarını (TMS) uygulamayan işletmelerin finansal tablolarında uygulayacakları fakat henüz taslak aşamasında olup ve Kamu Gözetim Kurumu tarafından sunulan ayrı bir finansal raporlama çerçevesi de mevcuttur. Yerel Finansal Raporlama Çerçevesi (YFRÇ) olarak adlandırılan bu finansal raporlamanın amacı da, işletmelerin büyüklüğü ile finansal tablo kullanıcılarının ihtiyaçlarına uygun olarak, gerçeğe uygun sunum sağlayan kaliteli ve anlaşılabilir finansal tabloların oluşturulmasıdır.

Bu çalışmada, yukarıda sayılan ve muhasebe uygulamalarına yön veren düzenlemelerinin finansal raporlamalar çerçevesinde stokların maliyetlendirilmesi ve değerlemesine ilişkin özellik arz eden durumlardan olan; stokların değerlemesinde maliyet, net gerçekleşebilir değer ve gider olarak kaydetme konuları tartışılmak istenmiştir.

2. DEĞER VE DEĞERLEME KAVRAMI

Muhasebenin objektif ve gerçeğe uygun bilgiler sunma sorumluluğunun bulunması, değer ile muhasebedeki değerleme sürecinin birbirinden ayrılmasını gerektirmektedir (Tokay ve Diğerleri, 2005, s.5). Ticaret ve pazarlama anlamına gelen Latince kökenli "Valere" kelimesinden türetilmiş olan ve sözlükteki karşılığı "bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü veya bir şeyin değdiği karşılık, kıymet olarak açıklanan değer kavramını, geniş anlamda herhangi bir şeyin fayda veya arzu edilme derecesinin göstergesi şeklinde tanımlamak mümkündür. Muhasebe bilimi açısından değer kavramını ise, "herhangi bir varlığın belli bir tarihteki para karşılığı" şeklinde tanımlamak mümkündür. Bu anlamda bir varlık değişim zamanlarına ve değişim ortamlarına göre farklı değerlerinden bahsetmek mümkündür Pamukçu, 2011, s.81). Bir varlığın belli bir tarihteki değerini tespit etmek amacıyla değişik ölçüler kullanılır. Bu ölçü, her hangi bir varlığın edinildiği tarihteki maliyet bedeli olabileceği gibi, varlığın cari dönemde satın alınması durumunda ödenecek (Yerine Koyma Maliyeti) veya satılması durumunda (Net Gerçekleşebilir Değer) tahsil edilecek tutar olabilir (Tokay ve Deran, 2008, s.20).

Değerlemenin kavramı Muhasebe teorisine göre; işletmenin belirli bir dönemdeki iktisadi ve finansal yönden gerçeğe uygun durumunu ve hesap dönemi sonucundaki performansını tespit etmek için; işletmeye ait tüm varlıkların sayılıp, miktarları tespit edildikten ve borçları da belirlendikten sonra ulusal para birimiyle çarpılarak değerleme işlemi yapılıp işletmenin gerçek durumunun ortaya konmasıdır (Akgün, 2016, s.129). Konuya Türk Vergi Kanunları açısından bakacak olursak değerleme; vergi matrahlarının hesaplanmasıyla ilgili iktisadi kıymetlerin takdir ve tespiti olarak ele alınmıştır. Değerlemede iktisadi kıymetlerin vergi kanunlarında gösterilen gün ve zamanlarda haiz oldukları kıymetlerin esas tutulacağı hükümleri değerlemenin genel felsefesini oluşturmaktadır.

Yapılan tanımlamalara göre değer durağan bir kavram iken, değerleme kavramı ise, belli bir süreci içeren hareketli işlemlerin bütünüdür. Özet olarak, bir varlığın para karşılığı tutarı "değer", bu tutarın belirlenmesinde esas alınan fiyat "değer ölçüsü", varlıkğın değerini belirleme işleminin bütünü ise "değerleme" işlemi olarak ifade edilmektedir. (Tokay ve Deran 2008, s.20).

Değerlemenin amacı, işletmenin finansal durumu ve faaliyet sonucunu gerçeğe uygun bir şekilde tespit etmektir. Üstelik değerlemede kullanılan ölçülere göre de, işletmenin bilançosundaki ekonomik ve finansal durumunun görünümü de farklı olabilir. Varlık ve kaynakların işletmeye girdiği tarihteki değeri çoğunlukla cari değerini yansıtmaktadır. Ancak, izleyen dönemlerde ekonomik hayattaki değişmeler, teknolojik gelişmeler, varlığın kullanımı gibi nedenlerden dolayı tarihi maliyet ile cari değer birbirinden farklılaşabilmektedir. Bu durum, tarihi maliyet esasına göre düzenlenen finansal tablolarda sunulan bilgilerin farklılaşmasına neden olmakta ve doğrudan dönem karını etkilemektedir (Özerhan, 2008, s.2)

Bu nedenle işletmenin varlık, kaynak ve faaliyet sonuçlarının gerçek değerleri ile elde edilebilmesi için, değerleme ölçülerinin objektif esaslara göre tayin edilmesi gerekir. Bu gerekliliği göz önüne alan VUK, vergilemede eşitlik ve adalet ilkelerini ve vergi alacağının güven altına alınmasını sağlamak amacıyla (Özulucan, 2005, s.11), vergi matrahının tespitine yönelik olarak, iktisadi kıymetlerin bedellerini tespit etmek noktasında standartlar oluşturmak olduğu görülmektedir (Durmuş ve diğerleri, 2011, s.180).

Vergi Usul Kanunu'nda iktisadi kıymetleri değerleme, değerleme esasları, iktisadi işletmelere dâhil kıymetleri değerleme ve servetleri değerleme hükümleri 258'inci maddeyle başlayan üçüncü kitabında yer almıştır. 13.01.2011 Tarih ve 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu Md. 88'e göre "gerçek ve tüzel kişiler gerek ticari defterlerini tutarken, gerek bireysel ve konsolide finansal tablolarını düzenlerken, Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu tarafından yayımlanan Türkiye Muhasebe Standartlarına ve kavramsal çerçevede yer alan muhasebe ilkelerine ve bunların yorumlarına aynen uymak ve bunları uygulamak zorundadır" ifadesi vardır.

Kamu Gözetim Kurumunca (KGK) yayınlanan Finansal Raporlamaya İlişkin Kavramsal Çerçeve Hakkında Tebliğin Finansal Tabloların Unsurlarının Ölçüm Esasları kısmının 4.54 maddesinde (eski 99. Maddesi) ise, "değerleme (ölçüm) finansal tablolarda yer alan unsurların bilançoda ve gelir tablosunda tahakkuk ettirilecekleri ve gösterilecekleri parasal tutarların belirlenmesi" işlemini ifade eder şeklinde tanımlanmıştır.

Finansal tabloların hazırlanmasında işletmelerce en çok kullanılan ölçüm esası tarihi maliyet esasıdır. Bu esas diğer ölçüm esasları ile birlikte kullanılır. Örneğin, stoklar genellikle maliyet veya net gerçekleşebilir değerden küçük olanı ile ölçümlenir, menkul kıymetler piyasa değeri ile ölçümlenebilir. Bunlara ilave olarak, bazı işletmeler tarihi maliyet esasının fiyat değişikliklerinin parasal olmayan kalemler üzerindeki etkisini göstermekte yetersiz kalması nedeniyle cari maliyet esasını kullanırlar.

Bununla beraber, finansal tabloların işletmenin gerçeğe uygun finansal durumunu yansıtabilmesini sağlamak amacıyla son dönemde yayınlanan standartların büyük bölümü, varlık ve yükümlülüklerin gerçeğe uygun değerleriyle ölçülmesini ve raporlanmasını öngörmektedir (Demir ve Bahadır, 2007, s.70).

Türk Ticaret Kanunu'nda değerleme hükümlerinin TFRS (Türkiye Finansal Raporlama Standartları)'ye uygun olarak yapılmasını hükme bağlamıştır. TMS 1 Finansal Tabloların Sunuluşu" Standardı madde 68'e göre stoklar kalemin bilanço da yer alması esastır.

2.1. VERGİ USUL AÇISINDAN STOKLARDA DEĞERLEME

213 sayılı Vergi Usul Kanunu'nun (VUK) mükerrer 175 ve 257'inci maddelerine dayanılarak oluşturulan 1 Seri No'lu MSUGT açısından stok maliyetleri, aynı tebliğde yer alan Tek Düzen Hesap Planı'ndaki (TDHP) 15 Stoklar grubu içerisinde sınıflandırılmaktadır. Buna göre, bir yıldan az bir sürede kullanılması veya nakde çevrilmesi amacıyla edinilen ilk madde ve malzeme, yarı mamul, mamul, ticari mal, gibi varlıkların maliyetini oluşturmaktadır.

Burada yapılan sınıflandırmada yer alan ilk madde ve malzeme maliyetleri üretimde veya diğer faaliyetlerde kullanılmak üzere işletmede bulundurulan hammadde, yardımcı madde, işletme malzemesi, ambalaj malzemesi ve diğer malzemelerin edinme maliyetlerini, yarı mamul maliyetleri henüz tam mamul haline gelmemiş ancak direkt ilk madde ve malzeme ile direkt işçilik ve genel üretim giderlerinden belli oranlarda pay almış üretim aşamasındaki mamullerin maliyetlerini, mamul maliyetleri üretim çalışmaları sonunda elde edilen ve satışa hazır hale gelmiş bulunan mamullerin maliyetlerini ve ticari mal maliyetleri herhangi bir değişikliğe tabi tutulmadan satmak amacı ile işletmeye alınan ticari malların edinme maliyetlerini içermektedir (Öztürk, 2017, s.143).

Vergi kanunlarında gösterilen gün ve zamanlarda iktisadi kıymetlerden her birinin tek başına değerlemeye tabii tutulacağı ölçülere VUK'un 262'inci maddesinde belirtilmiştir. Vergi Usul Kanunu'nun 274'üncü maddesinde ise, satın alınan ve imal edilen malın maliyet bedeliyle değerleneceği hükme bağlanmıştır. Vergi Usul Kanunu'nun 262'inci maddesindeki maliyet bedeli tanımı; "iktisadi bir kıymetin elde edilmesi veyahut değerinin artırılması münasebetiyle yapılan ödemelerle bunlara ait bilumum giderlerin toplamını ifade eder" şeklindedir.

VUK'un 274'üncü maddesinde satın alınan malların maliyet bedeline nelerin gireceği ya da nelerin girmeyeceği yönünde herhangi bir belirleme yapılmamış olmasına rağmen tanımdan da anlaşılacağı üzere satın alınan mallarda maliyet bedeli, satın alınan malın işletmenin deposuna girinceye kadar yapılan bütün harcamaları kapsar. Mal alımları, hem yurt içinden hem de yurt dışından olabilir. Yurtiçinden satın alınan malın maliyet bedeline giren unsurlar ana başlıklar itibariyle aşağıdaki gibidir (Büyükmirza, 2014, s.154).

- Malın satın alma bedeli,
- Malın işyerine getirilmesi için yapılan nakliye ve boşaltma giderleri,
- Malın alımı ile ilgili olarak ödenen sigorta giderleri,
- Alış komisyonları,
- Mal ile ilgili finansman giderleri,
- Malın işletmeye getirilmesi aşamasına kadar yapılan depolama giderleri,
- Ekspertiz raporu giderleri.

Yukarıda sayılan gider unsurları ile benzeri giderler işletme tarafından bizzat yapılmış olmaları halinde maliyet unsurları olarak kabul edilebilirler. Malın yurtdışından ithal edilmesi durumunda yurtiçinden satın almadan farklı bazı gider unsurlarının doğması söz konusu olmaktadır. Bu maliyet unsurları genellikle yurtiçinde satın alma durumunda katlanılan unsurlara ek olarak ithalat işleminin özelliği gereği ortaya çıkar. Bu giderler aşağıda verilmiştir (Öztürk ve Özer, 2003. s.110).

- Malın FOB veya CIF bedeli,
- Malın ithali için ödenen gümrük vergisi, diğer vergiler, damga vergisi ve harçlar,
- Malın ithali için alınan kredilerin faizleri, komisyon ve finansman giderleri,
- Akreditifler için bankalara ödenen faiz, komisyon ve diğer giderler,
- İthalat teminatları için yapılan giderler,
- Gümrük komisyonu, ekspertiz raporları giderleri ve malın çekilmesi için yapılan diğer giderler.

Diğer taraftan yukarıdaki giderlerin yanında ithal edilen malın özelliği gereğince yapılan giderler de maliyet bedeline dâhil olan unsurlar arasındadırlar. Bu nedenle menşe şahadetnamesi ve lisans alınması için katlanılan giderler, malın sipariş ve yüklenmesi sırasında yapılan haberleşme giderleri, limanda yapılan giderler ve antrepo giderleri gibi gider unsurları da maliyet bedeline eklenmesi gereken giderler arasındadır. Bu giderlerle ilgi bilinmesi gereken bazı kurallar ve bu giderlere eklenebilecek bazı gider çeşitleri aşağıda verilmiştir.

Finansman Giderleri : Yıl içinde işletme faaliyetlerinin sürdürülmesi amacıyla temin edilen krediler ve benzeri kaynaklar için ödenen faiz ve komisyon giderleri ile ithal edilen emtiaya bağlı olarak ortaya çıkan finansman giderlerinin dönem sonundaki stok maliyetiyle ilgilendirilip ilgilendirilmeyeceği hususunda gerekli açıklamalar Maliye Bakanlığı tarafından 02.03.1995 tarihinde 238 sıra no'lu Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği'nde açıklanmıştır.

Bu Tebliğ'de, Vergi Usul Kanunu'nda belirtilen satın alınan malın maliyet bedeli ile değerleneceği bu yüzden bir giderin maliyet bedeline dâhil olabilmesi için, iktisadi bir kıymetin edinilmesi veya değerinin artırılması için yapılan ödemeler ile bunlara benzer ek diğer giderlerden olması gerektiğinden, "İşletmelerin finansman temini maksadıyla bankalardan veya benzeri kredi müesseselerinden aldıkları krediler için ödedikleri faiz ve komisyon giderlerinden dönem sonu stoklarına pay vermeleri zorunlu bulunmamaktadır. Buna göre mükellefler söz konusu ödemelerini doğrudan gider olarak kaydedebilecekleri gibi, diledikleri takdirde stokta bulunan emtiaya isabet eden kısmını maliyete dâhil edebileceklerdir" hükmü yer almıştır. Yapılan bu açıklama ile finansman giderlerinin maliyetle ilişkilendirilmesi zorunlu olmaktan çıkartılarak, işletmelerin tercihine bırakılmıştır.

Kur Farkları : Kur farkları ile ilgili durumda yine Maliye Bakanlığı tarafından 02.03.1995 tarihinde çıkartılan 238 sıra no'lu Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği'nde açıklanmıştır. Yapılan açıklamada konu ile ilgili olarak, "malın satın alınıp işletme stoklarına girdiği tarihe kadar oluşan kur farklarının maliyete intikal ettirilmesi zorunludur. Stokta kalan emtia ile ilgili olarak daha sonra ortaya çıkacak olumsuz kur farklarının ise, ilgili bulundukları yıllarda gider yazılması veya stokta bulunan emtiaya isabet eden kısmını maliyete intikal ettirilmesi mümkün bulunmaktadır" denmiştir. Diğer bir deyişle mükelleflerin seçimine bırakılmıştır.

Malın işletmenin stoklarına girdiği tarihe kadar oluşan lehe kur farklarının maliyetten düşülmesi, daha sonrasında ortaya çıkan lehe kur farklarının ise doğrudan gelir yazılması veya malın maliyetinden düşülmesi, mükellefin tercihine bırakılmıştır (VUK 334 sıra no'lu Genel Tebliğ).

Vade farkları : Malın alım aşamasında alış faturasında açıkça gösterilmiş veya alış fiyatına gizlenmiş olabileceği gibi ödemelerdeki gecikme nedeniyle de ortaya çıkabilir. Vergi kanunlarına göre alış faturasında açıkça gösterilen ya da alış fiyatında gizlenmiş olan vade farkları emtianın alım giderleri arasındadır ve malın maliyeti ile ilişkilendirilir. Diğer bir deyişle bu durumda mal bedeli ile vade farkı tutarı ayrıştırılmamakta tamamı malın maliyetinde gösterilmektedir (Avcı, 2016, s.80). Ödemelerdeki

gecikme nedeniyle sonradan doğan vade farkları ise, maliyetlerle ilgilendirilmeden doğrudan gider yazılabilir

VUK'a göre bir varlığın elde ediliş tarihindeki alış bedeli ile ilk kayda alınması tarihi maliyet değerleme (ölçüm) esasıdır. Bu değer aynı zamanda varlığın, muhasebedeki kayıtlı değerini de göstermektedir. Dolayısıyla, maliyet bedeli ile değerleme esasına göre; edinme tarihinden sonra varlığın değerinde meydana gelecek artışların maliyet bedeline dâhil edilmesi mümkün olmamaktadır. Böylece, maliyet bedeli esasına göre değerlenen varlıklar, finansal tablolarda tarihi maliyetleriyle yer almaktadır (Akgün, 2016, s.131).

2.2. TMS AÇISINDAN STOKLARDA DEĞERLEME

Türkiye Muhasebe Standartlarında yer alan 2 nolu standart; finansal araçlar, ve tarımsal faaliyetler ile ilgili canlı varlıklar ve hasat zamanındaki tarımsal ürün stokları dışında kalan tüm stoklar için uygulanabilmektedir. TMS 2'nin amacı, standart kapsamına giren işletmelerin finansal raporlarında yer alan stoklar ile ilgili muhasebe işlemlerinin açıklanmasıdır. Burada yer alan stokların muhasebeleştirilmesindeki temel konu, stokların bir varlık olarak muhasebeleştirilmesinde uygulanacak esasların, satın alınan ticari malların veya üretilerek elde edilen mamullerin mal oluşu ve aktifleştirilerek varlık hesaplarına yansıtılması, maliyetlerin ölçüm yöntemleri ile elden çıkarılma sonucu tükenerek giderleştirilme esaslarını ve değer düşüklüğüne ilişkin kuralların belirlenmesidir (Türker, 2010. s.106). Bu kapsama göre stoklar (TMS 2, paragraf 6);

(a) İşin normal akışı içinde (olağan işletme faaliyetleri kapsamında) satılmak için elde tutulan,

(b) Satılmak üzere üretilmekte olanlar,

(c) Üretim sürecinde ya da hizmet sunumunda kullanılacak ilk madde ve malzemeler şeklinde bulunan varlıklardır.

Yapılan sınıflamanın MSUGT'a göre farklı olmasının nedeni stok türüne bakılmaksızın stokların edinme ve yeni bir ürüne dönüştürme maliyeti olarak sınıflandırıyor olmasından ileri gelmektedir. İnşaat sözleşmeleri ve bu sözleşmelerle doğrudan ilişkilendirilebilen hizmet sözleşmeleri ile ilgili madde ise 19/12/2017 tarih ve 30275 sayılı Resmi Gazete 'de (Mükerrer) yayımlanan 95 sıra no'lu tebliğ ile kaldırılmıştır.

TMS kapsamında stoklar "maliyet ya da net gerçekleşebilir değerden düşük olanı" ile değerlenir. Bu değerleme ilkesi ile stokları değerlemek için aşağıdaki adımların uygulanması gerekir (Bahadır, ***2012, s.54).***

1) Stok maliyetini hesaplama tekniklerinin (tarihi maliyet akış yöntemlerinin) kullanılarak stok maliyetinin hesaplanması,

2) Net gerçekleşebilir değerin belirlenmesi,

3) Stok maliyetinin net gerçekleşebilir değer ile karşılaştırılması,

4) Stokların finansal durum tablosunda maliyet ya da net gerçekleşebilir değerden düşük olanı ile raporlanması.

Net gerçekleşebilir değerin tahmini, fiyat veya maliyetteki geçici dalgalanmalara göre değil, stokların, değerlemenin yapıldığı tarihteki maliyet ve satışlarıyla ilgili en gerçekçi verilere göre yapılmalıdır. Net gerçekleşebilir değerin, elde etme maliyetinden düşük olabileceği durumlar aşağıda sıralanmıştır (Gücenme, 1996 s.220-221).

1) İşletmenin mal ve mamul maliyetlerinde artışların veya bunların satış fiyatlarında düşüşlerin ortaya çıkması,

2) Çeşitli nedenlerle stoklarda bozulma, çürüme, kırılma, çatlama paslanma gibi değer düşüklüğüne neden olan olayların olması,

3) Satın alınan veya üretilen mamulün hatalı olması,

4) Teknolojik gelişmeler ve moda değişiklikleri dolayısıyla maliyetlerin artması veya satış fiyatların düşmesi,

5) İşletmelerin, pazarlama stratejilerinin bir sonucu olarak zararına satış yapmaları.

Net gerçekleşebilir değer; işin normal akışı içinde, tahmini satış fiyatından, tahmini tamamlanma maliyeti ile satışı gerçekleştirmek için gerekli tahmini satış giderleri toplamının, düşürülmesiyle elde edilen değerdir. Net Gerçekleşebilir Değer = (Tahmini Satış Fiyatı) – (Tahmini Tamamlanma Maliyeti) + (Tahmini Satış Giderleri). Bu değer, işletmelerin ellerindeki stokların satılması durumunda elde edilmesi muhtemel satış tutarı baz alınarak yapılır. Yıl içerisinde oluşabilecek geçici fiyat ve maliyet dalgalanmaları gibi olaylar dikkate alınmaz (Başkan, 2017, s.1596).

Net gerçekleşebilir değer, işletmeye özgü bir değer olup işletmenin rakiplerinin satış fiyatından etkilenmez. Söz gelimi, işletmenin 10 TL'ye satabileceğini tahmin ettiği bir mal piyasada daha yüksek bir kâr marjı uygulanarak 12 TL'ye satılabilir durumda olsa bile, net gerçekleşebilir değer 10 TL olarak tahmin edilmelidir. Bu bakımdan net gerçekleşebilir değer, piyasa değerinden farklıdır. Ayrıca, net gerçekleşebilir değer, işletmenin mevcut stoku yerine koymasının maliyeti (cari yenileme maliyeti) değil stokun tahmini satışıyla elde edilecek gelirdir (Sedki ve diğerleri., 2015, s. 121).

Bu yaklaşıma göre, stokların değerlemesinde stokların net gerçekleşebilir değeri maliyet değerinden düşükse, stoklar net gerçekleşebilir değer üzerinden değerlenir ve bu süreçte gerçekleşmemiş zarar dikkate alınır. Ancak, net gerçekleşebilir değerin maliyet değerinden büyük olması halinde gerçekleşmemiş kâr dikkate alınmaz. Bu durumda stoklar maliyet değerleri üzerinden değerlenir (Tuğay, 2013, s.245). Değer düşüklüğünün kaydedildiği dönemden sonra stokların net gerçekleşebilir değerinde artış meydana gelmişse, bu artış gelir kaydedilir. Ancak muhasebeleştirilen gelir, önceki dönemlerde kaydedilen değer düşüklüğünden fazla olamaz (Seay, 2014, s.131).

2.2.1. Stok Maliyetinin Hesaplanması

Stokların maliyeti; tüm satın alma maliyetlerini, dönüştürme maliyetlerini ve stokların mevcut durumuna ve konumuna getirilmesi için katlanılan diğer maliyetleri içerir (TMS 2, paragraf 10). TMS'de yapılan bu tanım genel bir tanım olmakla birlikte ticaret işletmelerinin taşıdıkları ticari mal stoklarının maliyetinin satın alma fiyatı ve ticari malların mevcut durumuna ve konumuna getirilmesi için katlanılan diğer maliyetlerden oluşacağı; üretim işletmelerinin taşıdıkları mamul stoklarının maliyetinin ise satın alma fiyatı (hammadde maliyeti için) ve dönüştürme maliyetinden (direkt işçilik giderleri ve genel üretim giderleri) oluşacağı açıktır.

2.2.1.1. Ticaret İşletmelerinde Stok Maliyeti

Stokların satın alma maliyeti; satın alma fiyatı, ithalat vergileri ve diğer vergiler (firma tarafından vergi idaresinden iade alınabilecekler hariç) ve nakliye, yükleme boşaltma maliyetleri ile mamul, malzeme ve hizmetlerin elde edilmesiyle doğrudan bağlantısı kurulabilen diğer maliyetleri içerir. Ticari ıskontolar ve benzeri diğer indirimler, satın alma maliyetinin belirlenmesinde indirim konusu yapılır (TMS 2, paragraf 11).

Bir işletme stokları vadeli ödeme koşuluyla almış olabilir. Vadeli olarak satın alınan stoklarda peşin alım fiyatı ile ödenen fiyat arasındaki bir fark unsuru olan finansman gideri içerdiği takdirde, bu fark ilgili dönemde gider olarak muhasebeleştirilir (Karacan, 2009. s.92). Bu şekilde kayıt altına alınan ilgili stokların maliyetinin içinde vade farkı olmayacağından stokların alındığı tarihteki gerçek maliyetiyle değerlemesi yapılır.

2.2.1.2. Üretim İşletmelerinde Stok Maliyeti

Üretim işletmelerinde Stokların maliyeti; tüm satın alma maliyetlerini, dönüştürme maliyetlerini ve stokların mevcut durumuna ve konumuna getirilmesi için katlanılan diğer maliyetleri içerir (TMS 2, paragraf 10). Stokların dönüştürme maliyetleri; direkt işçilik giderleri gibi, üretimle doğrudan ilişkili

maliyetleri kapsar. Bu maliyetler ayrıca ilk madde ve malzemenin mamule dönüştürülmesinde katlanılan sabit ve değişken genel üretim giderlerinden sistematik bir şekilde dağıtılan tutarları da içerir (TMS 2, paragraf 13).

Ancak, planlanan bakım-onarım çalışmalarından kaynaklanacak kapasite düşüklüğü de dikkate alınarak, hesaplanan normal kapasiteye göre Sabit genel üretim maliyetlerinin dönüştürme maliyetlerine dağıtımı yapılırken, dağıtılmayan genel üretim giderleri, gerçekleştiği dönemde gider olarak sonuç hesaplarına kaydedilir. Çok yüksek üretim olan dönemlerde, her bir üretim birimine dağıtılmış sabit genel üretim gideri payı düşer, böylece stoklar yüksek maliyetten değerlenmemiş olur. Değişken genel üretim giderleri, üretim tesislerinin gerçek kullanıma bağlı olarak her bir üretim birimine dağıtılır (TMS 2, paragraf 13).

Diğer maliyetler, ancak stokları mevcut konum ve duruma getirdikleri ölçüde (ürün tasarım, geliştirme maliyetleri gibi.) stok maliyetine dâhil edilirler. Stokların maliyetine alınmayan ve oluştukları dönemin gideri olarak kabul edilen giderlere ilişkin örnekler aşağıda verilmiştir (TMS 2, paragraf 16).

a) Normalin üstünde gerçekleşen, ilk madde ve malzeme (fire ve kayıplar), işçilik ve diğer üretim maliyetleri,

b) Bir sonraki üretim aşaması için zorunlu olanlar dışındaki depolama giderleri,

c) Stokların bulunduğu konum ve duruma gelmesinde katkısı olmayan genel yönetim giderleri,

d) Satış giderleri.

Standarttın 17. paragraf hükmü, TMS 23 "Borçlanma Maliyetleri" standardının "stoklar" hükmüyle ilgilidir. Buna göre; Amaçlanan kullanıma veya satışa hazır duruma getirilebilmesi zorunlu olarak uzun bir süreyi gerektiren özellikli varlık niteliğindeki stokların elde edilmesi, veya üretimi ile doğrudan ilişkilendirilebilen borçlanma maliyetleri ilgili varlığın maliyetine dâhil edilir (TMS 23, paragraf 9).

2.2.1.3. Hizmet İşletmelerin Stok Maliyeti.

Verilen hizmetle ilgili hasılatın mali tablolara gelir olarak yansıtılmadığı durumlarda ilgili giderler stok hesabına yansıtılır. Hizmet sunan işletmelerde stokların maliyeti, esas olarak, kontrol işlemlerini yürüten personel dâhil olmak üzere, hizmetin sunulmasında doğrudan görev alan personelin işçilik ücretleri ve diğer maliyetleri ile bunlarla ilişkili olabilecek genel giderleri içerir. Satış ve genel yönetim ile ilgili personelin işçilik ücretleri ve bunlarla ilgili diğer giderleri, hizmetin maliyetine dâhil edilmez. Bu giderler, gerçekleştiği dönemde gider olarak mali tablolara alınır. Hizmet sunan bir işletmenin stoklarının maliyeti, kâr marjını veya işletmeler tarafından fiyatlara dâhil edilen üretimle ilgili olmayan maliyetleri içermez (TMS 2, paragraf 19).

2.3. Diğer Değerleme Yöntemleri

Stokların parasal değerinin bulunmasında esas olarak maliyet değerinden hareket edilmekle birlikte standartta başka değerleme yöntemleri de mevcuttur.

TMS 2 Stoklar Standardında yer alan stok maliyetlerini hesaplama yöntemleri şunlardır; Gerçek Parti Maliyet Yöntemi, Ağırlıklı Ortalama Maliyet Yöntemi ve İlk Giren İlk Çıkar Maliyet Yöntemi. Normal şartlarda birbirleri ile ikame edilemeyen stok kalemleri ile özel projeler için üretilen veya satın alınan mal veya hizmetlerin maliyeti, her bir varlığa ilişkin özel maliyeti (Gerçek parti maliyet yöntemi) dikkate alınarak belirlenir (TMS 2, paragraf 23). Bunların dışında kalan stokların maliyeti ile ilgili olarak işletmeler ilk giren ilk çıkar (FİFO) veya ağırlıklı ortalama maliyet yöntemlerinden (formüllerinden) biri uygulayabilir. Ortalama, işletmenin iş akışına bağlı olarak, periyodik bazda (Dönem sonu ağırlıklı ortalama maliyet yöntemi) veya her bir ek alım/üretim sonrasında (hareketli ağırlıklı ortalama maliyet yöntemi) hesaplanabilir.

Normal şartlarda birbirleri ile ikame edilemeyen stok kalemleri ile özel projeler için üretilen veya satın alınan mal veya hizmetlerin maliyeti, her bir varlığa ilişkin özel maliyeti dikkate alınarak belirlenir (Gerçek parti maliyet yöntemi). Bunun dışında kalan stokların maliyeti, ilk giren ilk çıkar (FİFO) veya ağırlıklı ortalama maliyet yöntemlerinden (formüllerinden) biri uygulanarak belirlenir (TMS 2, paragraf 25). TMS hangi yöntemin seçileceği konusunu işletmelere bırakmıştır. Her bir yöntemin kendine özgü avantajları ve ve dezavantajları vardır. İşletmeler, satın alma maliyetlerini, sattıkları malların maliyetlerini ve hedefledikleri kâr marjlarını dikkate alarak stok maliyeti belirleme tekniklerinden birini kullanmaktadırlar (Reineking ve diğerleri., 2013, s.21).

Standart, stokların maliyetinin belirlenmesinde fiili maliyetleri temel almakla birlikte, standart maliyet veya perakende yöntemi gibi tekniklerinde fiili maliyetlere yakın sonuç vermesi halinde kullanımına izin vermektedir.

Standarda göre standart maliyet hesabında, ilk madde ve malzemelerin, işçiliğin, verimliliğin ve kapasite kullanım oranlarının normal düzeyleri dikkate alınır. (TMS 2/21). Perakende Yöntemi; perakende ticaretle uğraşan büyük satış mağazalarında, içinde bulunan dönem için geçerli olan kâr yüzdesinden hareketle dönem sonu stoklarının değerinin belirlenmesi esasına dayanan stok değerleme yöntemidir. Standardın 22. paragrafına göre perakende yöntemi, perakende satış yapan işletmeler tarafından, diğer maliyet yöntemlerini uygulamanın pratik olmadığı, benzer kâr marjlarına sahip, hızla değişen çok sayıda kalemden oluşan stokların değerlemesinde kullanılır. Bu yöntemde, stokların maliyeti, stokların satış değerinden uygun bir brüt kâr marjının düşülmesi suretiyle bulunur. Kullanılacak yüzde oranının belirlenmesinde, gerçek satış fiyatının altında fiyatlandırılan stoklar dikkate alınır. Çoğunlukla, her perakende satış bölümü için ortalama bir yüzde kullanılır.

3. BOBİ FRS

Taslak olarak hazırlanan Yerel Finansal Raporlama Çerçevesi'nde (YFRÇ) stoklar 6.Bölümde ele alınmıştır. Kamu Gözetim Kurumu tarafından geliştirilen ve ilgililerin görüşüne sunulan YFRÇ aslında, 01 /011/2018 tarihinden itibaren zorunlu olan Büyük ve Orta Boy İşletmeler için Finansal Raporlama Standartları (BOBİ FRS) adı altında yayımlanmıştır.

BOBI FRS**;** TTK 397 maddesi çerçevesinde bağımsız denetime tâbi olmakla birlikte TFRS uygulamayan sermaye şirketlerinin kullanacakları finansal raporlama çerçevesidir. Diğer bir ifadeyle, Kamu Yararını İlgilendiren Kuruluşların (KAYİK'ler; Halka açık şirketler, bankalar, sigorta, reasürans ve emeklilik şirketleri, faktöring şirketleri, finansman şirketleri, finansal kiralama şirketleri, varlık yönetim şirketleri, emeklilik fonları, 28/7/1981 tarihli ve 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanununda tanımlanmış olan ihraççılar ve sermaye piyasası kurumlarıdır) dışındaki işletmelerin, TTK uyarınca genel kurullarına sunulacak finansal tablolarının hazırlanmasında esas alınacak finansal raporlama çerçevesi, BOBİ FRS olacaktır.

Ancak tüm şirketlerin yasal kayıt ve defterlerinin tutulmasında VUK uyarınca öngörüldüğü üzere MSUGT ve eki hesap planının uygulanmasına hâlihazırda devam edilecektir. BOBİ FRS'nin uygulanması açısından, aşağıdaki üç ölçütten en az ikisinin eşik değerlerini, art arda iki raporlama döneminde aşan işletmeler müteakip raporlama döneminde büyük işletme olarak değerlendirilir:

1) Aktif toplamı 75 milyon ve üstü Türk Lirası.

2) Yıllık net satış hasılatı 150 milyon ve üstü Türk Lirası.

3) Ortalama çalışan sayısı 250 ve üstü

1/1/2018 tarihinden itibaren zorunlu olan Büyük ve Orta Boy İşletmeler için Finansal Raporlama Standardın da (BOBİ FRS) yer alan Bölüm 6'daki Stoklar ile TMS 2 Stoklar standardında yer alan düzenlemeler ile çoğunlukla uyumludur. İki düzenleme arasındaki önemli farklılıklar aşağıda belirtilmiştir.

Stokların maliyet bedeli ile kayıt alınması benimsenmiştir. Ancak "Bir yıl veya daha kısa vadeli bir ödeme karşılığında satın alınan stoklar, vade farkı ayrıştırılmaksızın, ödenen veya ödenmesi beklenen nakit tutar üzerinden ölçülü" ifadesi ile, bir yıldan kısa vadeli alımlarda vade farkı ayrıştırılmamak, yani vadeli satın

almanın yapılması durumunda, satın alma maliyetleri bugünkü değer hesaplaması yapılmaksızın ödenmesi beklenen nakit tutar üzerinden dikkate alınacağı belirtilmiştir. Böylece vadeden doğan fark faiz gideri olarak gösterilmemekte stok maliyetinin içinde yer almaktadır (Ataman ve Cavlak 2017 s.160).

Fakat bir yıldan uzun vadeli bir ödeme karşılığında satın alınan stoklar ise, vade farkı ayrıştırılarak peşin fiyat üzerinden (diğer bir ifadeyle işletme peşin ödeme yapmış olsaydı ödeyeceği fiyat üzerinden) ölçülür. Bu kapsamda bir stokun bir yıldan daha uzun vadeli bir ödeme karşılığında satın alınması durumunda vade farkı tutarı, "Finansal Araçlar ve Özkaynaklar" bölümünün 9.14 - 9.19 paragrafları uyarınca etkin faiz yöntemine göre hesaplanarak, faiz gideri olarak muhasebeleştirilmesi istenmiştir (BOBİ FRS Bölüm 6, paragraf 6.8).

BOBİ FRS Bölüm 6'da, TMS 2'den farklı olarak stok maliyetinin belirlenmesinde normal maliyet yöntemi yanında tam maliyet yöntemi de kullanılabilmektedir. Tam maliyet yönteminde, sabit ve değişken genel üretim giderlerinin tamamı dönüştürme maliyetine dâhil edilir. Ancak faaliyetleri geçici veya kalıcı olarak durdurulan ya da henüz faaliyete geçmemiş bölümlere ilişkin sabit genel üretim giderleri dönüştürme maliyetine dâhil edilmez, gider olarak "Satışların Maliyeti" kaleminde gösterilir (BOBİ FRS Bölüm 6, paragraf 6.12). Bu düzenleme tam set TFRS ile BOBI FRS arasındaki önemli farklardan biri olmakla birlikte VUK uygulamaları ile uyumludur.

TMS 2 Madde 34'de yer alan "Net gerçekleşebilir değerin artışından dolayı iptal edilen stok değer düşüklüğü karşılık tutarı, iptalin gerçekleştiği dönemin tahakkuk eden satış maliyetini azaltacak şekilde muhasebeleştirilir." hükmü BOBİ FRS'de yer almamaktadır. Bir başka deyişle TMS 2'deki uygulamanın tersine, BOBİ FRS'de karşılık iptalleri nedeniyle satışların maliyetinin azaltılması söz konusu değildir (Gençoğlu 2017, s.13).

Yukarıdaki farlılıkların dışında BOBİ FRS diğer birçok yönden TMS 2 ile uyumludur. Örneğin; maliyet bedeli ile aktifleştirilen stokların dönem sonlarında; maliyet değeri ile tahmini satış fiyatından tamamlanma maliyetleri ve satışa ilişkin maliyetler düşüldükten sonraki değerin (net gerçekleşebilir değer) düşük olanı üzerinden değerlendirilmesi öngörülmüştür. Gerek maliyet ölçüm tekniklerinde gerekse maliyet hesaplama yöntemlerinde her iki standartta da aynı yöntemler vardır Ayrıca, üretilmesi bir yıldan uzun süren özel nitelikli varlıklarda satışa hazır hale gelinceye kadar kur farklarının ve kullanılan kredilere ilişkin finansman giderlerinin stok maliyeti içinde aktifleştirilmesi açısından da her iki standart aynıdır.

4. SONUÇ

Bu çalışma stok standartlarının vergi mevzuatı ile farklılıkları veya benzerlikleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu farklılıklardan en önemlilerini dönem sonu değerlemelerinde, maliyet yöntemleri seçiminde, alım anındaki vade farklarında ve değer düşüklüğünde görülen farklılıklar şeklinde sıralayabiliriz. UMS 2'de ve BOBİ FRS'de yer alan stok kalemleri de Tekdüzen Hesap Planında yer alan stok kalemleri ile uyumlu olmasına rağmen, stokların değerlemesinde seçilen yöntemlerde vergi mevzuatından farklılık göstermektedir.

Standartlara göre, maliyetler hesaplanırken normal maliyet yöntemi de kullanılırken, vergi mevzuatımıza ve mevcut uygulamalarımıza göre maliyetler sadece tam maliyet ile değerlenmektedir. Standartlara göre, vadeli stok alımlarında, peşin alım fiyatı ile ödenen fiyat arasındaki farkın vade süresince faiz gideri olarak muhasebeleştirilmesi gerekmektedir. Oysa vergi mevzuatımız bu faiz giderinin stok maliyetleri içinde yer almasına izin vermektedir.

Vergi mevzuatı açısından stokların değerlemesinde maliyet bedeli dikkate alınırken Standartlar kapsamında stoklar "maliyet ya da net gerçekleşebilir değerden düşük olanı" ile değerlenir.

KAYNAKÇA

AKGÜN Ali İhsan., "Türkiye Finansal Raporlama Standartları'nda Tarihi Maliyet Muhasebesinden Gerçeğe Uygun Değere Yöneliş", Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, Yıl:4, Cilt:4,Sayı:3, 2016.

ATAMAN Başak, CAVLAK Hakan., "Büyük ve Orta Boy İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı (BOBİ FRS) İle Tam Set Türkiye Muhasebe Ve Türkiye Finansal Raporlama Standartlarının (TMS/TFRS) Karşılaştırılması", Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt : 2 Sayı :3 Yıl : 2017.

AVCI Anıl, AVCI Özge BOLAMAN., Vade Farkı, Kur Farkı ve Kredi Faizlerinin Türkiye Muhasebe Standartları Ve Vergi Usul Kanunu Kapsamında Değerlendirilmesi, Mali Çözüm, Mart Nisan 2016.

BAHADIR Oğuzhan., Stoklarda Değerleme: UFRS/TFRS ve Vergi Mevzuatı Açısından" Mali Çözüm Dergisi Ocak - Şubat 2012.

BAŞKAN Tuba Derya., "Stoklar Hesap Grubunun Maliyet Hesaplamasında Tek Düzen Hesap Grubu Ve Standartlar Açısından Değerlendirilmesi", International Journal of Social Sciences and Education Research Online, Volume: 3(5), 2017.

BÜYÜKMİRZA Kamil., Maliyet ve Yönetim Muhasebesi, Gazi Kitabevi, Ankara 2014.

DEMİR Volkan., TFRS/UFRS Kapsamında Finansal Araçlar), Nobel Yayın No:1411, İktisadi İdari Bilimler sayı 234, İstanbul, 2009.

DEMİR Volkan, BAHADIR Oğuzhan., "UFRS (TFRS)'Deki Değerleme Ölçüleri Kapsamında Şirket Değerlemesinde Defter Değeri Yaklaşımı", Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi,. TÜRMOB, Yıl 7, Sayı 23, 2007

DURMUŞ Ahmet Fethi, SOLAK. Bilal, GÜNEŞ Recep ., "Kobi TFRS ve Vergi Usul Kanununda Değerleme İlkelerinin Karşılaştırılması Ve Sonuçların Değerlendirilmesi" MÖDAV, 2011/4.

GENÇOĞLU Gücenme Ümit., "Temel Konularda BOBİ FRS ve TMS/TFRS Karşılaştırması", Muhasebe ve Finansman Dergisi, Ekim-2017.

GÜCENME Ümit., Tek Düzen Hesap Planına Göre Ticaret İşletmelerinde Muhasebe ve Envanter İşlemleri, Marmara Kitabevi Yayınları, Bursa, 1996.

KARACAN Sami., Kobi'lerde UFRS'ye Uygun Finansal Raporlama, Umuttepe Yayınları, Kocaeli, 2009.

ÖZERHAN Akbulut Yıldız., "Vergi Usul Kanunundaki Değerleme Hükümlerinin Türkiye Finansal Raporlama Standartları Kapsamında Değerlendirilmesi", ASMMMO "VI. Muhasebe Uygulamaları ve Vergi Mevzuatı Sempozyumu, Ankara SMMM Odası Yayın No: 59, 2008.

ÖZTÜRK Bünyamin, ÖZER Mustafa., Dönem Sonu Envanter ve Değerleme İşlemleri, Maliye ve hukuk Yayınları, Ankara, 2003.

ÖZTÜRK Erkan, "Stok Maliyetlerinin Ölçüm Ve Muhasebeleştirme Esaslarının VUK, TMS/TFRS ve YFRÇ Taslağı Açısından Karşılaştırılması", Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı 28, Eylül 2017.

ÖZULUCAN Abitter., Dönem Sonu İşlemleri ve Muhasebe Uygulamaları, Türkmen Kitabevi, İstanbul, 2005.

PAMUKÇU Fatma., "Gerçeğe Uygun Değer Muhasebesi ve Finansal Tablolara Etkisi", Mali Çözüm Dergisi, Ocak-Şubat 2011.

REINEKING Casey, CHAMBERLAIN Don H., RUDOLPH Holly R., SMITH L. Murphy., "An Examination of Inventory Costing Convengerce under Generally Accepted Accounting Principles and International Financial Reporting Standards", Journal of International Business Research, Volume 12, Number 2, 2013.

SEAY Sharon, "The Economic Impact of IFRS-A Financial Anaylsis Perspective", Academy of Accounting and Financial Studies Journal, Volume 18, Number 2, 2014.

SEDKI, S.Sam, SMITH Abby, STRICKLAND, Aissa., "Difference and Smilarities Between IFRS and GAAP on Inventory, Revenue Recognition and Consolidated Financial Statements", Journal of Accounting and Finance, Vol. 14 (2), 2014.

TOKAY Semih Hüseyin, DERAN Ali, AKTAŞ Rafet., "Uluslararası Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartlarında Gerçeğe Uygun Değer Yaklaşımı Ve Muhasebe Uygulamalarına Etkisi", XXIV. Türkiye Muhasebe Eğitimi Sempozyumu, 2005.

TOKAY Semih Hüseyin, DERAN Ali., "Türkiye Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartları'nda Değerleme Ölçüleri", Mali Çözüm Dergisi, Kasım- Aralık 2008.

TUĞAY Osman., "Stok Değer Düşüklüklerinin TMS 2 Stoklar Standardına Göre İncelenmesi", Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Yıl: 13, Sayı: 26, Ekim 2013.

TÜRKER, İpek., "IAS /TMS 2 Stoklar Standardına ve Türk Vergi Sistemine Göre Stokları Değerleme", Mali Çözüm Dergisi, Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi, Ocak 2010.

Reklam ve Tüketim İlişkisinin Kazanan ve Kaybedenleri

Yrd. Doç.Dr. Mustafa Hatipler[1] **Aslıhan Şayin[2]**

[1]Trakya Üniversitesi / Edirne Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, mustafahatipler@trakya.edu.tr.

[2]Trakya Üniversitesi / Görsel Kültür Anabillim Dalı, Yüksek Lisans Programı, aslihan.syn@gmail.com.

Özet: Günümüzde reklam olgusu, geleneksel satışı arttırma işlevinin ötesinde bir role sahiptir. Bugün reklam, bilgilendirme ve ikna etme işlevinin de ötesinde değerlerin, imajların, kültürün tüketicilere aktarımını sağlayan en etkili iletişim araçlarından birisidir. Dolayısıyla tüketiciye sunulan reklam yaşanan toplumsal-küresel değişimleri yorumlamak ve bu değişimlere uyum sağlamak zorundadır. Bu durum tüketimi körüklemekte ve reklamı tüketim kültürünün etkinliğini arttıran önemli bir araç konumuna getirmektedir.

Yaşanan teknolojik gelişmeler, küreselleşmenin önem kazanması ve kitle iletişim araçlarının etki alanının genişlemesi reklam olgusunun görevini kitlesel bir tarzda tüketim eğilimlerini belirleme ve ortaya çıkarma olarak değiştirmiştir. Günümüzde reklam tüketim toplumunun istediği tüketen bireyi yaratarak tüketim toplumunun devamlılığını sağlamaktadır. Günümüzde bireyi satın almaya yönlendirmek onu farklı bir şekilde düşündürmek, hissettirmek ve bilgilendirmekle mümkündür.Tüketen bireyin ortaya çıkması için reklam sahte ihtiyaçlar yaratarak tüketiciye ürün ile birlikte haz, mutluluk, statü vs. satmaktadırlar.

Bu çalışmada, tüketim toplumunun oluşmasında en etkili araçlardan biri olarak görülen reklamın tüketicilerin tüketim davranışları üzerindeki rolüne dair genel bir değerlendirme sunulmaktadır. Bu doğrultuda reklam ve tüketim ilişkisi açıklanarak tüketim davranışları "popüler kültür", "tüketim toplumu" ve "tüketim ekonomisi" ile birlikte ele alınmaktadır. Reklamın tüketim toplumu, tüketim kültürü içindeki işlevleri açıklanarak reklama bağlı tüketimin artmasıyla ortaya çıkan sosyo-ekonomik sonuçlar değerlendirilmektedir. Çalışmada, reklam ve tüketici ilişkisinin tüketiciyi nerede konumlandırdığının nedeni ve niçini üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Reklam, Popüler Kültür, Tüketim

GİRİŞ

Sanayi Devriminin küresel boyutlardaki sonuçlarından biri tüketim kültürü ve tüketim toplumunun doğmasına zemin hazırlamış olmasıdır. Sanayi Devrimiyle yaşanan gelişmeler sayesinde, endüstriyel tarzda üretime başlanmış, kısa bir süre sonrasında seri üretim yoluyla kitlesel üretime geçilmiştir. Kitlesel üretim sonucu çok sayıda üretilen mal ve hizmetlerin geniş kitlelere ulaştırılması mümkün olmuştur.

Seri üretim kitlesel üretimi tetikleyerek üretimde arz yanlı üretim politikalarını geri dönüşü olmayacak bri şekilde yerleşmesine neden olmuştur. Arz yanlı üretim politikaları kucağında bir bebekle dünayaya gelmiştir ki bu bebeğin ismi; reklamdır. Kitlelerin tüketim tercihini belirlemek için kullanılan reklam kavramı, zaman içinde tüketim olgusu ile birlikte değişim ve gelişime uğrayarak temel amacından öte bir yapıya bürünmüştür. Bugün sokakta, evde, cep telefonumuzda, bilboardlarda vs. hayatımızın her alanında yer alan, kendinden en fazla söz ettiren reklam, önemli bir iletişim biçimidir. Günümüzde reklam, hem üretici firmalar için, hem de tüketiciler için vazgeçilmez bir olgu haline gelmiştir.

Hedef kitlenin tüketime yönlenmesi için yapılan bu iletişim çalışmalarının büyük bir kısmı düşünce ve davranış biçimini yönlendirmek üzerine kodlanmaktadır. Reklam, bugün artık sadece bir malı tanıtma ve satma amacından fazlasını taşımaktadırlar. Reklam aynı zamanda kültürün taşıyıcısı olan ve kitleleri etkileyen mesaj olarak karşımıza çıkmaktadır. Reklam, popüler kültürün ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir.

Reklamcılık, yaşanan değişimleri yorumlama ve bu değişimlere adapte olma hususunda başarılı bir iletişim eylemi olduğundan, tüketim toplumu ve tüketim kültürününün merkezinde konumlanmış bulunmaktadır. Bu sebeple, popüler kültür olgusu ile etkileşim halindedir. Bu doğrultuda reklam, toplumsal yaşamın ve kültürün içinden sembolleri alır, kendi amaçlarına uygun olarak yeniden tasarlar ve ortaya yeni bir anlam çıkarır; bu süreçte popüler kültür öğelerinden büyük ölçüde faydalanır. Bu anlamda reklam, popüler kültürün her yerde karşımıza çıkan yüzü haline gelir.

1. REKLAM NEDİR?

Reklam, mal ve hizmetlerin veya fikirlerin, geniş kitlelere duyurulması ve benimsetilmesi amacıyla önceden bilrlenmiş bir ücret karşılığında, bireysel amaç içermeyen bir biçimde sunulmasıdır. İletişim literatüründe en klasik tanımıyla reklam: "Herhangi bir malın, hizmetin, markanın, kurum ya da fikrin kitlelere tanıtılması ve iletilmesi amacıyla satış mesajlarının bir bedel karşılığında ve reklam verenin kimliği belirlenecek şekilde, yüz yüze satışın dışında, değişik kitle iletişim araçlarında yayınlanması faaliyetleridir" olarak ifade edilmektedir(Gürgen 1990: 3).

1.1.Reklamın Tanımı

Reklamın, tüketicilerin algısını olumlu yönde etkileyerek işletmenin ürün ve markasına yönlendirmesi, bu ürün ve hizmetlere değer katarak marka imajına olumlu katkıda bulunması beklenir. Reklamın etkili olabilmesi ve satışa destek sağlayabilmesi için reklam mesajının doğru kodlanması ve doğru hedef kitleye hitap etmesi gerekir. Böylelikle reklam tüketicilerin tutum ve davranışlarının değişmesinde etkin bir rol oynar.

Reklam, tüketicilere sunulan ürün ve hizmetle ilgili bilgi vermenin yanısıra, onların duygularına yoğun bir şekilde hitap etmeye çalışarak tüketicileri ikna etmeyi sağlamaya yönelik bir iletişim süreci gerçekleştirmektedir. Üretici ve tüketici arsındaki bu iletişim sürecinde, bilgi ve duygularla oluşturulan reklam mesajları ilgili gruplara iletilir ve onların marka ve ürün hakkındaki tutum ve davranışları olumlu bir şekilde etkilemeye çalışılarak istendik amaçlar doğrultusundaki (satın alma, deneme) eylemlere teşvik edilir.

Reklam, öncelikle sunulan ürün, hizmet ya da markanın tüketilmesini amaçlamaktadır. Bu doğrultuda tüketicinin dikkatini çekmek, zihninde yer bularak orada kalıcı olmak önem kazanmaktadır (Tamer, 2008: 6-7). Bu noktada, disiplinlerarası bir çalışma alanı olan reklam; müzik, grafik, fotoğraf ve sinema bileşenlerinden oluşan bir olgu olarak karşımıza çıkar(Peltekoğlu, 2010: 44).

Eleştirel bir bakış açısıyla reklam, tüketicilere ihtiyacı olmayan ürünlerin satılmasını sağlayan bir endüstri olarak görülmektedir. Sermaye sahipleri üretimi sürdürmek ve ürettiklerini satmak mecburiyetindedir. Reklamcılık ise sermaye sahiplerinin ürünlerini satabilmeleri için gerekli pazarı oluşturmaktadır. Bu amaç doğrultusunda reklam, ürünler için sahte sembolik anlamlar ve sahte sosyal statüler oluşturur, tüketici için gerçek olmayan ihtiyaçlar yaratarak onları tüketime sevk eder.

1.2. Reklamın Ortak ve Yandaşları

Reklam, çeşitli sanat dallarından beslenir ve tüketici üzerinde etkili olabilmek için psikolojiden yardım alır. Bahsedilen bileşkelerden oluşan reklam, tüketiciye herhangi bir ürün, hizmet ya da bir düşünceyi satmak için pazar araştırmalarından da faydalanarak belirli pazarlama stratejileri doğrultusunda bir iletişim biçimi olarak ulaşır(Peltekoğlu, 2010: 44).

Farklı disiplinlerden yararlanan ve bir düşünceyi satma, kitlelere ulaştırma aracı olarak tanımlanan reklam, insanlık tarihi boyunca hem amatör, hem de profesyonel düzeyde kullanılmıştır. Peltekoğlu'nun American Marketing Association'dan aktardığına göre reklamcılık: "Belirli bir hedef pazar oluşturan bireyleri ya da izleyicileri ürünlere, hizmetlere, organizasyonlara veya düşüncelere dair bilgilendirmek ve/veya ikna etmek amacıyla firmaların, kar amacı gütmeyen organizasyonların, kamu kurumlarının ve bireylerin ikna edici mesajlarını ve duyurularını, kitle iletişim araçlarına yer veya zaman satın alarak yerleştirmesidir" (Peltekoğlu, 2010).

Temel amacı ürün, hizmet vs. satmak olan reklam, günümüz anlayış çerçevesinde bu amacının ötesinde bir nitelik kazanmıştır. Günümüzün reklamı ürün ve hizmete dair yalnızca bilgi vermek yerine, bu şeyleri popüler kültürden aldıkları simgeler aracılığıyla tanıtma yoluna gider. Bu şekilde ürün veya hizmet tüketicinin duygularıyla eşleşerek onun yaşamının tamamlayıcısı bir nitelik kazanmış olur (Batı, 2013: 21).

Tüketim kültürünün yaygınlaşmasında kitle iletişim araçları önemli bir role sahiptir. Kitle iletişim araçlarının sağladığı imkânlar ile bireyler yoğun bir reklam kuşatması altında kalmaktadırlar. Reklam, kuşattığı bireye nasıl yaşaması, neleri tercih etmesi, ne gibi alışkanlıklar kazanması ve parasını nasıl harcaması gerektiğine dair telkinlerde bulunur. Günümüz bireyi de maruz kaldığı bu reklam iletilerine bağlı kalarak tercihlerde bulunur. Başka bir ifadeyle bireyin, tutum ve davranışları reklam aracılığıyla yeniden ve yeniden şekillenir (http://www.alyldrm.com).

Küreselleşmenin getirdiği ticari kazanç ve potansiyelden yararlanmak isteyen üreticiler engelleri ortadan kaldırmak adına ilk olarak reklam ajanslarına başvurmaktadırlar. Gelişmişliğin sağlayıcısı olan kitle iletişim araçları –özellikle televizyon-, internet ağ sistemleri, film endüstrileri ürün ve hizmetlerin tanıtılması ve iletişim sağlanması için reklam endüstrisi tarafından kullanılan kitlesel özelliğe sahip en önemli ortamlardır. Dergi, gazete, kitap gibi geleneksel iletişim ortamlarının yerini daha geniş kitlelere hizmet sağlayabilen internet arama motorları, cep telefonları, vari tabanları, tele-tex, audio-tex gibi dijital iletişim sağlayıcılar almıştır. Özellikle en yaygın kullanıma sahip olan televizyon ve internet teknolojilerinin enformasyon iletmedeki hızı, açıklığı ve çoğulluğu reklamcılık için kolaylık sağlamaktadır (Kılanç ve Tanrıbilir, 2012: 19).

1.3.Reklamın Muhatabı, Gücü ve Vaad Ettiği

Reklamın ikna etmeye, güdülemeye ve belirli yönde (satın alma) harekete geçirmeye çalıştığı varlık insandır. Reklamın insan üzerindeki etkililiğini sağlayacak en önemli öğe ise duygudur. Duygular, aklı ekarte edebilecek güçtedir. Dolayısıyla reklamda kullanılan söylemler, verilen vaatler bireyin duygularına yönelmektedir. Bir reklam, bir bireye olmak istediği "birini" olmayı ya da eksik olduğunu düşündüğü bir hazzı yaşamayı vaat edebilir. Reklam, ürünler ile birlikte imaj, haz, mutluluk, itibar vs. satmaktadır. Reklamın en çok sattığı duygulardan biri mutluluktur. Bu materyal (yani mutluluk), bazen bir pizza reklamına yerleştirilir bazen bir bisküvinin paketine yerleştirilir. Keza bir araba reklamında babanın çocuklarıyla bindiği araba "güvenli ve şefkatli" imajıyla sunulurken başka bir araba reklamında yine bir erkek "karizmatik ve saygın" olarak gösterilir. Reklamı yapılan şampuanla saçlarını yıkayan kadınlara "en güzel" ve yine reklamı yapılan traş bıçağını kullanan erkeklere "en yakışıklı" olma hazzı vaat edilir. Satılması amaçlanan ürünlerin bireyin hayatındaki mutluluk kaynağı olarak gösterilmesi; günümüz dünyasının ve insanının ilişkilerinin, kimliğinin ve mutluluk anlayışının ne kadar çok değiştiğinin bir göstergesidir (Sezgin ve Farımaz, 2016: 66).

Özellikle bireyin görme, duyma gibi birden çok duyusuna hitap eden televizyon ortamında, ürünler tüketiciye o kadar etkili bir biçimde sunulur ki izleyici duyduğu sloganın, reklamdaki kadın ve erkeğin görüntüsünün, kullanılan nesnelerin etkisinde kalarak kendisini o ürünü almaya "mecbur" hisseder. Hayatında ihtiyaç dahilinde olmayan o ürün bir anda birey için bir gereksinim halini alabilir. Örneğin bir kozmetik olarak rimel reklamını ele alalım. Reklamda, tüketici (kadın)nin, ürünün "büyüleyici bakışlar" vaat ettiğini gördüğü ana dek böyle bir ihtiyacı yoktur. Ancak reklamın tesiri altında kalan kadın asıl ihtiyaçlarını bir kenara bırakır ve "büyülü bakışların" ihtiyacını hisseder. Aynı şekilde, cep telefonu reklamında da piyasaya sürülen her bir model, o ana dek üretilmiş en mükemmel telefon olarak gösterilir. Bu durum her yeni çıkan model için devam eder. Bir sonraki hep en mükemmeli olacaktır. Böylelikle yeni çıkan her model tüketici için "yeni ihtiyaç" haline gelir. Reklam, söz konusu örneklerde olduğu gibi mutluluğu, sevgiyi kısacası duyguları metalaştırmakta ve satmaktadır (Sezgin ve Farımaz, 2016: 67).

Reklam, tüketici toplum tarafından sonradan oluşturulan bir kültürdür. Reklamın, bireye sahip olduğu yaşamda mutlu olmadığını, memnun olmaması gerektiği duygusunu aşılayarak onu yeni arayışlara yönlendirir. Reklamın amacı bireyin toplumsal hayatta değil, bireysel hayatında daha iyi olabileceğini telkin eder. Reklam, taşıdığı mesajlar vasıtasıyla bireye sürekli olarak sahip olduğu yaşamdan daha iyi bir yaşam önerisinde bulunur (Özdemirci,2012:215).

2. TÜKETİM, POPÜLER KÜLTÜR VE REKLAM

Tüketim, insanoğlunun doğumundan ölümüne kadar ihtiyaçları doğrultusunda gerçekleştirdiği bir eylemdir. Tüketim eyleminin tanımı yapılırken üzerinde durulması gereken en önemli öge "ihtiyaç" kavramıdır. İhtiyaç bir eksikliğin fark edilmesiyle hissedilir. Yaşadığımız zamanda insanlar, artık herhangi bir ihtiyaç duymadan da tüketmektedirler (Erben, 2002:3).

2.1. Genel Olarak Tüketim

Sanayi Devrimi ile üretimin artması tüketimde de artış yaşanmasına neden olmuştur. 1768'de buhar makinesinin icat edilmesine kadar üretim halen küçük atölyelerde ve evlerde yapılmaktaydı. Ancak yaşanan endüstriyel gelişmeler sonucu üretimle beraber toplumsal değişimler yaşanmaya başlanmıştır. Bu nedenle sanayi devrimleri, üretim ve toplum yapılarında gerçekleşen değişimleri anlamak için önemlidir. Üretim ve tüketim birbirinden ayrı düşünülmemesi gereken kavramlar olarak yaşanan değişim ve gelişimlerden birlikte etkilenmişlerdir. Sanayi Devrimi, insanoğlunun üretim biçimini değiştirmekle birlikte ilk kapitalist üretim modelleri ve kapitalist girişimcilerin ortaya çıkmasına zemin oluşturmuştur. Kapitalist üretimin biçimlerindeki artışın tüketimi etkilemeye başlaması ile birlikte toplumun pek çok alanında olduğu gibi bireylerin tüketim alışkanlıklarında da farklılaşmalar oluşmaya başlamıştır (Çetinkaya, 2009: 19-20)

Tüketim olgusu, genel olarak değerlendirildiğinde yirminci yüzyılın başlarından itibaren belirginleşmeye başlayan ve günümüze kadar uzanan bir dönem içerisinde bazı karşıt temalardan arınarak süregelen bir kavram olduğu görülmektedir. Dolayısıyla tüketim olgusu, birçok kuramsal yaklaşımda "herhangi bir ürün ya da hizmetin seçilmesi, satın alınması, kullanılması, onarılması ve atılması" olarak tanımlanmaktadır (Yanıklar, 2006: 23). "*Sözlük anlamı olarak tüketim; bir şeyleri kullanıp bitirmek, yok etmek demektir. Tüketici ise, tüketen, yani bu eylemi gerçekleştiren birey anlamına gelmektedir. Tüketim, İhtiyaçlarımızın hizmetkarı olma görevini üstlenir ve ve sosyo-kültürel ihtiyaçlarımı da tatmin ederek yaşamı sürdürmeyi amaçlar*" (Odabaşı,2006: 17).

Tüketim, insanın, "varolanı" kendi ihtiyaçları doğrultusunda kullanması, azaltması, "harcaması"dır. Ama aynı zamanda tüketim, varolanın "tahrip edilerek", istek ve arzularını tatmin edilmesini amaçlayıp, bundan haz alınmasını sağlayan, toplumsal bir süreçtir. Bu toplumsal süreç, aynı zamanda "tarihsel değişim sürecini" göstermektedir (Kantarcı, 2015:50).

Tüketim, "iktisadi mal ve hizmetlerin belirli bir bedel ödenerek insan ihtiyaç veya istekleri doğrultusunda kullanılması" demektir. İstek, ihtiyaç ve arzu tüketimi şekillendiren ve yönlendiren temel faktörleri oluşturmaktadır.Tüketim, sosyologlar tarafından "faydanın(konfor ve güvenlik), zevkin (tatmin, zevke yönelik tüketim), ve anlamlandırmanın (yaşam tarzı, farklılık, bir gruba aidiyet işaretleri) bir birleşimi olarak" açıklanmıştır (Kılıç, 2014: 46).

Douglas ve Isherwood (1999: 72), tüketimle ilgili olarak: "Tüketimden burada, yani sanayi toplumunda, ticareti pek yaşamamış, kapitalizmi daha da az yaşamış olan uzak kabile toplumlarına da zorlamadan uygun düşecek biçimde söz etmek gerçekten zor bir iş. Ama bunu yapmaya çabalamadığımız sürece bir tüketim antropolojisi de olamaz." şeklinde söz etmektedir. Bu sebeple tüketim kavramını ekonomik, siyasal, teknolojik, sosyal ve kültürel gelişmeleri tarihsel bir biçimde ilişkilendirerek açıklamak gereklidir. Günümüz yapılanmasında tüketimi açıklamak için yalnızca arz ve talep üzerinden değerlendirmek, sosyal bir olgu olarak etkilerini göz önünde bulundurmamak yetersiz kalacaktır (Çetinkaya,2009: 18-19).

2.2. Tüketimin Tarihsel Gelişimi ve Fordizm

Modern anlamda tüketimin 18.yüzyılın ikinci yarısından sonra başladığı varsayılmaktadır. 16. ve 17.yüzyılda yaşanan felsefi, dini, siyasal ve bilimsel gelişme ve düşünceler Endüstri Devrimi'nin zeminini oluşturmuştur. Fransız Devrimi aracılığıyla bu düşünceler Avrupa'ya yayılmış, 17. yüzyılın bilimsel buluşları, Endüstri Devrimi'nin teknolojik gelişmelerine kaynak oluşturmuştur (Yavuz,2013:221). Sanayi Devrimi ve tüketim ilişkisi şu şekilde ifade edilebilir: "*Kapitalizmin "gençlik dönemi" olarak adlandırılan*

Sanayi Devrimi dönemi, gerçek anlamda kapitalist sermaye birikiminin başladığı, Batı'da sermayenin ticaretten sanayiye kaydığı; uluslararası işbölümünün de, kapitalist sermaye birikiminin gereksinmelerine göre düzenlendiği bir döneme tekabül etmektedir. Bu dönemin ayırıcı özelliği, eşitsizlik temeli üzerinde uluslararası işbölümünün yerleşmeye başlamasıdır. İş bölümünün bu şekilde yerleşmesiyle, modern dünya sistemi şekillenmiştir"(Kantarcı, 2015:32).

Tüketimi anlamlandırabilmenin temel koşulu üretimde meydana gelen değişimleri açıklamaktır. Sanayi Devrimi sonrasında kapitalist ve kitlesel bazda üretim ve tüketimi etkileyen en önemli yapılanmalardan birisi de Fordizm'dir. Fordizm, 1900'lerin başlarından itibaren etkisini yitirdiği 1970'lere kadar üretim ve tüketime etki eden en önemli kapitalist oluşum olarak gösterilmektedir. Sanayi Devrimi ile Fordizm'in başlattığı fabrika kültürü seri üretimler ve kitlesel tüketimlere neden olmuştur. Bu yapılanma, kitle toplumunun ortaya çıkarmış ve tüketimin anlamlandırılmasında önemli değişikliklere neden olmuştur. Fordizmin üretim hedeflerinden en önemlilerinden biri "standart tüketim kalıplarının oluşmasını" sağlamak ve "toplu bir pazarın tüketicilerini şekillendirmek''tir. Bu kapsamda artan üretim dengelerini korumak ve üretilenin tüketilmesini sağlamak için ekonomik alanda stratejiler geliştirilerek toplumsal hayata yansıtılmaya başlanmıştır (Çetinkaya, 2009:23).

Fordizm'in getirdiği seri üretim ve kitlesel tüketim durumu yeni tüketici grupları ortaya çıkarmıştır. Refah düzeyinde yaşanan artışla ortaya çıkan bu gruplar, üretilen ürünler arasından seçim yapmaya başladılar. Ürün çeşitliliğindeki artış ile birlikte, marka imajları da bu dönemde önem kazanmaya başlamıştır. Markaların hedefinde ise çalışan gruptan oluşan ayrıcalıklı bir kitle vardı. Bu dönemde medya ve reklamcılık, meslek sahibi sınıfları tüketici olarak tanımlamaktaydı. Bu durum, Fordist dönemi postmodernden çok modern olarak belirleyen bir özellikti (Kantarcı,2015: 78). Yaşanan sanayi devrimleri ve Fordist süreçler sonrasında üretime bağlı olarak tanımlanan tüketim anlayışı değiştirmiştir. Üretimde yaşanan teknolojik gelişmeler sonucu sorunların ortadan kalkmasıyla ilgi tüketime odaklanmıştır. Makineleşme ile seri, toplu üretime geçilmiş, üretim bir sorun olmaktan çıkmış ancak bu üretilen ürünlerin nasıl tüketileceğini gündeme getirmiştir. Artık sorun seri halinde üretilen malların, nasıl daha hızlı tüketileceğinin planlanmasına kaymıştır. Bu sebeple bireylerin tüketim davranışları 20. yüzyıl itibariyle, özellikle 20.yüzyılın ikinci yarısından sonra giderek önem kazanmıştır (Çetinkaya, 2009: 28).

Modernleşme ile birlikte tüketim kavramı önceki dönemlerdeki kullanımlarından farklı bir anlam kazanmıştır. Yeni kazandığı anlamlarla birlikte tüketim, yaşadığımız dönemi tanımlamada önemli bir yere sahiptir. Genel anlamda bir insanın yemesi, içmesi, giymesi olarak bilinen tüketim kavramı yeni haliyle tahrip etmek, harcamak, israf etmek ve bitirmek anlamına gelirken; aynı kavramı Jean Baudrillard ise tüketim olgusunun geçirmiş olduğu ve şu anda yapılandığı temel niteliklerden hareketle, tüketimi, basit maddi nesnelerin değil, gösterge ve sembollerin tüketilmesi olarak tanımlamaktadır. Tüketimin alabildiğince arttığı, insanların yaşamak için yemek yerine, yemek için yaşadığı bir dönemde tüketimin artışıyla birlikte tüketim toplumu kendiliğinden açığa çıkmıştır. Bu durumu Alan (2016:372) şu şekilde açıklamaktadır: "Geçmiş zamanlarda insanlar yaşamak için yerlerken, şimdi yemek için yaşamaya başladılar. Böylelikle kapitalizmin yeniden örgütlendiği dünyada yiyici ve tüketici yeni bir insan tipi ortaya çıktı."

Tüketim konusunun duayeni sayılan Bocock (*2009:59),* konuyu şöyle açıklamaktadır: *"Tüketim fikirlerin, televizyon ve reklamlardaki görüntülerin tüketilmesi anlamını içerir. Sembolik anlamlar modern tüketiciyi, giysilerini, otomobillerini, disklerini, önceden kaydedilmiş videokasetlerini ve ev eşyalarını satın alırken etkiler. Satın alınanlar yalnızca basit, doğrudan, faydacı bir kullanım olan maddi bir nesne değil, bir anlam ileten, o sırada tüketicinin kim olmayı amaçladığını sergilemek amacıyla kullanacağı nesnelerdir. Tüketim malları, insanların, kimlik duygularını, tüketim kalıpları içindeki sembollerin kullanımı aracılığıyla oluşturdukları bir yöntemin parçalarıdır."* Baudrillard ise tüketim konusunu: "*Tüketim, genel olarak sanıldığı gibi her yerde toplumsal kurallarla engellenen bireyin kendisine ayrılan özel alanda bir özgürlük ve kişisel oyun alanı marjını yeniden elde edeceği marjinal bir belirlenimsizlik sektörü değildir. Tüketim, etkin ve toplumsal bir davranıştır, bir zorlama, bir ahlak ve bir kurumdur. Tüketim tam olarak bir toplumsal değerler sistemidir. Tüketim toplumu ise, aynı zamanda tüketim öğrenen toplum ve tüketime toplumsal bir biçimde alıştırılma toplumudur. Dolayısıyla tüketim toplumu, yeni üretim güçlerinin ortaya çıkmasıyla ve yüksek verimlilik taşıyan ekonomik bir sistemin tekelci*

yeniden yapılanmasıyla orantılı yeni ve özgül bir toplumsallaşma tarzı olarak açıklanmaktadır" (Aktaran:Tuna, 2013:28) şeklinde ifade etmektedir.

2.3. Tüketim ile Popüler Kültür Arasındaki İlişki

Sanayi Devrimi ile başlayan üretimsel değişiklikler, teknolojinin gelişimi ve kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması kitle kültürünün doğup gelişmesine kaynaklık etmiştir. Elbette kitlesel boyutta üretim yapılmaya başlanması tüketimi de kitlesel boyutlara taşıyacaktı. Kapitalist üretim tarzının egemenliğindeki bir dünyayı temsil eden kitle kültürü, kitle toplumunun ticarileşmiş halidir. Günümüzde kitle kültürü, kitle iletişim araçları tarafından oluşturulan ve kitlelere yayılan kültür olarak tanımlanabilir. Kitle kültürü, kitle üretimi yapan bir endüstriyel yapının yarattığı maddi yaşamı gerçekleştirme ve bu gerçekleştirmenin maddesel ve bilişsel/düşünsel biçimidir.

Popüler kültür, kapitalizmin mal üretme, pazarlama, dagıtım ve tüketim biçimlerine dayanan ve her zaman tüketim için hazır hale getirilmiş olan bir yaşam biçimi ve bir kültürdür. "Popüler kültür" kavramı ilk olarak kitle kültürü olarak tartışılmış; elit kesimin kültürüne karşı halkın kültürünü karşılamak için üretilmiştir. Popüler kültür, yalnızca kitle iletişim araçlarıyla üretilen, yaygın kültürel ürünlerin tamamı için kullanılır. 19. yüzyıl sonlarından itibaren endüstriyel gelişmelere paralel olarak, kapitalizm de ciddi bir ivme kazanmış, kitle iletişim araçlarını da tekeline alarak görünür olmaya başlamıştır (Coşgun, 2012:840-841). Kitle kültürüne ait ticarî amaçların gerçekleştirilmesi için üretilen popüler kültür; geniş çevrelerce gündelik hayatın kültürü olarak tanımlanır. Popüler kültürün en klasik anlamı halka ait olandır. Ancak günümüzde bu kavram değişime uğrayarak "birçok kişi tarafından sevilen veya seçilen" anlamında kullanılmaktadır. Bu anlamla popüler kavramı yönetici etkinliklerin (örneğin müziklerin, tv programlarının, seçimlerin, parlamenter demokrasinin, temsil sisteminin ve tercihlere dayanan kararların) kabul damgası oldu(Erdoğan, 2004:3).

Popüler kültürde kesintisiz bir akış söz konusudur. Popüler kültür pazarı, reklam ve medya aracılığıyla semboller ve sloganlar kullanarak sürekli olarak tüketime davet ederek çabuk kullan ve hızlı tüket mantığını aşılamaya çalışır. Bu sistemde birey ancak tüketerek varlık hissedebilir ve tükettiklerine bağlı olarak kimliğini oluşturabilir.Popüler kültür, bireyin iradesini yok sayarak ancak değer atfettiği kendi ürünlerini tüketirse mutlu, değerli, saygın vs. olabileceğini söyler. Popüler kültür mevcut değerlerin içini boşaltarak, geçici ve anlamsız nesnelerin hayatımızı işgal etmesini sağlar.Popüler kültür tarafından sunulan ürünlerinin tüketim alanını kapsaması sonucu toplumda tek tipleşmeye neden olur. Giyim-kuşamda, eglencede, müzikte, yiyeceklerde vs. tek tipleştirme olgusunun yansımaları görülmektedir.

Popüler kültür ürünlerinin ihtiyacı olsun olmasın bütün insanlar tüketime davet eder; temel ihtiyaç ile sahte olanlar arasında seçim yapma bilincini ortadan kaldırırır. "Düşünmeden tüketilen, eleştirel bilincin gelişmesine fazla olanak tanımayan, sisteme olan inancı destekleyen bir kültür yaratılır ve yaratılan bu popüler kültür, toplumun egemen kültürü haline gelemeye başlar. Bu kültür de top- lumda "hâkim" tanımları üretir ve güç dengelerini meşrulaştırarak bunların devamını saglar"(Coşgun,2012:842).

3. REKLAMA BAĞLI TÜKETİMİN ORTAYA KOYDUĞU SOSYO-EKONOMİK TABLO

Reklam, mal ve hizmetlerin çeşitli yöntem ve araçlar ile hedef gruplara tanıtılması süreci olarak ifade edilmektedir. Reklam geniş kitlelere yönelik bu tanıtım görevini yerine getirirken aynı zamanda, yeni taleplerin oluşmasına da olanak sağlamaktadırlar (Kırdar,2012: 37).

3.1. Reklamın Görevi

Reklamın temel görevi mal ve hizmetlerin tüketilmesini sağlamaktır. Reklamın satış üzerindeki bu etkisi üretimin artması, ekonominin canlanması, markalar arasındaki rekabetin artmasıyla ürün kalitesi ve çeşitliliğindeki artışa neden olmaktadır. Bununla birlikte reklam bir yandan tüketimi sağlarken diğer yandan üretim yapılması için gerekli olan talebi oluşturarak üretimin artmasını sağlar. Bir anlamda üretim ve tüketim arasındaki dengeyi kurar. Piyasada keskin bir rekabet ortamı oluşturan reklam

sayesinde tüketiciler mal ve hizmetlerden daha uygun koşullarda yararlanırlar (Çelik, 2016:64). Elden (2009: 135), reklamın serbest piyasa ve tüketim ile olan ilişkisini şu şekilde ifade eder: *"Reklam, serbest piyasa ekonomisi koşullarının egemen olduğu, tüketimin adeta kutsallaştırıldığı günümüz dünyasında oldukça işlevsel bir rol almaktadır."*

Teknolojide yaşanan gelişmeler ve kitle iletişim araçlarının yaygınlık oranı sayesinde reklam, bireyin yaşamını tamamıyla kuşatmış durumdadır. Teknolojinin sağladığı imkanlarla yaratıcılık ve çekicilik özelliklerini yükselten reklam bireyi sürekli olarak üretilen mal ve hizmetlere çekerek tüketici olmaya zorlamaktadır.

Tüketim oranının yükselmesi firmaların üretim hacimlerini yükselterek toplu üretim yapmalarına, üretimdeki verimliliği arttırarak maliyetlerin düşmesine neden olmaktadır. Günümüz reklamcılık çerçevesinde, gelişen iletişim stratejileri ve yaşanan toplumsal değişimler ile artık ikna olmaya hazır olan tüketici cezbedici ve yanıltıcı reklam yoluyla yaratılan sahte ihtiyaçlara yönlendirilmektedir. Bu açıdan reklam aynı zamanda bireyleri ve toplumları maddeciliğe sürükleyen bir araç haline gelmiştir (Çelik, 2016:66)

3.2. Firmaların Reklamdan Beklentisi

Reklam, firmalar tarafından üretilen ve pazara çıkarılan ürün ve hizmetlerin fiyat, kullanım şekli, nitelik gibi özelliklerini anlatmakla yükümlüdür. Tüketiciyi, ürün ile ilgili bilgi vererek ve farklı olduğuna inandırarak ikna etme yöntemiyle, tüketim tercih ve alışkanlıklarını değiştirerek onu firmaya kazandırmak durumundadır. Reklam "*firma talep eğrisinin eğimini, şeklini, durumunu ve talep şartlarını değiştiren ve firmanın maliyet fonksiyonuna giren bir piyasa yönetimi unsurudur*" (http://scholar.googleusercontent.com).

Firmaların, reklamdan beklentisi, kurum ya da marka imajının hedef gruplara olumlu olarak yansıtılmasıdır. Reklam firmaya yeni müşteriler kazandırmaya çalışırken, gösterilen olumlu imajın beraberinde onlar için popüler kültürün içinden aldıkları çeşitli göstergeler aracılığıyla var olan ihtiyaçlarını istenen yönde değiştirerek yeni ihtiyaçlar oluşturmaktadırlar çalışmaktadır (Özdemir, 2012: 214).

Hergün esasında birbirine çok benzer olan "yeni" ürünleri piyasaya süren işletmeler yoğun bir rekabet ortamında var olma mücadelesi vermektedirler. Tüketiciler ile daha etkili ve uzun bir iletişim kurmak isteyen işletmeler olumlu marka imajlarını iletebilmek ve mesajlarını onlara iletebilmek için reklam ve stratejilerinden faydalanırlar (Yılmaz,2006:61).

Günümüz dünyası tüketim toplumunda, ürünler modern reklamcılık yöntemleri ve kitle iletişim araçları vasıtasıyla tüketiciye sunulmaktadır. Kitle iletişim araçları her an bireye ulaşma imkanı sağlarken modern reklamcılık yöntemleri tüketim arzularının dürtülenmesini, oluşturulmasını ve anlatıma kavuşturulmasını amaçlamaktadır. Nihayetinde, kendisine sunulan nesneleri anlamlandırmaya başlayan birey, kimlik ve yaşam amacını "tüketim" üzerine oluşturmaktadır (Bocock, 2009: 115).

3.3. Reklam ve Tüketici İlişkisi; Kazanan ve Kaybeden

Reklam, öncelikle ürün hakkında bilgi vererek potansiyel tüketicileri ürüne yönlendirmeye çalışır ve ürünü benimsemelerini sağlar. Sonrasında, reklamın ürüne yükledikleri anlam ve oluşturdukları imaj aracılığıyla sürekli ve yeni tüketicilere memnuniyet ve doygunluk yaşatılarak, bu ürünü neden kullanmakta olduklarının hatırlatılmasıyla ürünü benimseme kararları kendilerine yeniden onaylatılır(Dinçer Durmuş, 2006: 127).

Modern tüketicilik yapısında, bir semboller topluluğundan oluşan reklamın etkinliği potansiyel tüketici tarafından anlamlandırılmasına bağlıdır. Ancak bu semboller, mallarının tanıtımını yapan reklamverenin dayatmasıyla tüketiciye kabul ettirilemez. Hedef gruplarda etkin olmak isteniyorsa bu sembollerin potansiyel tüketicinin yaşam tarzına uygun olarak dizayn edilmesi gerekir. Bu bağlamda, potansiyel tüketicilerinin sahip olduğu değerlerin, ürünlerin üretimden tüketime kadar geçirdiği tüm evrelerde

doğru ve etkin bir şekilde iletilmesi gerekir. Potansiyel tüketiciyi satın alma davranışına yönlendirebilmek için, reklamın arzulara hitap etmesi gerekir. Ancak bu arzuların, yaşamların görünen yüzeylerinde bulunmayıp, birey ve grupların bilinç dışında da gizleniyor olabileceği unutulmamalıdır (Bocock, 2009: 62).

Reklam, tüketiciler tarafından kültür dünyasından alınan markaya yüklediği anlamlar sayesinde amacına ulaşmaktadır. Diğer bir deyişle, reklamda gösterilen markanın, tüketiciler tarafından yorumlanması ve kabul edilmesi beklenmektedir. Bu bağlamda, reklamın bizzat kendisi de yaşayan bir kültür ürünü olarak ifade edilebilmektedir. Dolayısıyla, reklamın kültür ürününe dönüşmesi, tüketim toplumu üzerinde etkisinin devam ettiğini göstermektedir (Odabaşı, 2006: 70).

Reklamın tüketime yönelten bu durumu üretici açısından onun kazanmasına, tüketici açısından kaybetmesine neden olur. Bu durumların bazılarını şöyle sıralamak mümkündür (Çelik, 2016:68):

-Belirli metin ve görüntülerden oluşan reklam, sanat eseri olma niteliği taşımaz. Bu durum sanatı zedeleyerek toplumu da sosyal ve kültürel anlamda tahrip eder.

-Reklam, getirdiği kullan at kültürüyle israf ekonomisinin oluşmasına neden olur.

-Reklamın nesnelere yüklediği anlamlarla, insanın sahip olduğu ürünler dolayısıyla itibarının artacağı gibi bir yanlış mantık sisteminin gelişmesine neden olur. Bu durum, sınıfsal farklılaşmayı arttırarak toplumsal şekilde yaşanacak bir huzursuzluğa sebebiyet verir.

-Bireylerin yaşam amaçlarını yalnızca tüketime indirgemesi değer yargılarının yitirilmesine neden olur. Değer yargılarını yitirmiş toplumlar içinde insan haklarının çiğnendiği olumsuz davranış kalıpları ortaya çıkar.

Frankfurt Okulu'nun bir numarası Adorno (2012:101) reklamı şöyle ifade etmektedir: *"Reklam, kültür endüstrisinin yaşam iksiri olarak tüketim toplumda yerini almaktadır. Ne var ki kültür endüstrisi ürünleri, tüketicilere karşı durmadan bir meta olarak sunulmakta ve salt bir vaade indirgemektedir. Bunun sonucunda kültür endüstrisi ürünlerinin, tüketicilere keyif vermediği ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, tüketiciler reklamla gereksinim duymaya başlamıştır. Rekabetçi toplumda reklam, alıcıya pazarda yol göstermek gibi toplumsal bir hizmet görmektedir. Reklam, ürünlerin veya hizmetlerin tercih yapılmasını kolaylaştırmaktadır. Reklam, bilinmeyen ama diğerlerine göre daha iyi performans sergileyen üreticilerin mallarını, ilgili tüketiciye satabilmelerine yardımcı olmaktadır. Ancak serbest piyasanın sonunun geldiği günümüzde, reklamın arkasında sistemin egemenliği gizlenmektedir. Bu nedenle reklam, tüketicileri bağlayarak daha da güçlendiği görülmektedir."*

3.4. Reklam Dayatmasıyla Nesneleşen ve Kaybeden İnsan

Endüstriyel kapitalizmin henüz etkin olmadığı dönemde tüketim birey için henüz bir ideoloji olarak görülmüyordu. Hem erkekler hemde kadınlar için kimlik duygusu sahip oldukları mesleklere, çalışma yaşamında ki rollerine bağlıydı. Henüz birbirlerinden uzaklaşmamış ve farklılaşmamış olan bireyler toplumsal kimlik bakımından da uyumlu duygusal bir birliktelik halindeydiler.

20. Yüzyılın sonuna gelindiğinde artan refah düzeyi ve kimliksel farklılıkların artmasına neden olan gelişmeler, belirli birey ve grupların iş yaşamı dışındaki rollerine de – ev, spor, eğlence- önem vermeye başlamasına sebep oldu. Modern toplumlarda insanlar artık "*yalnızca yaşamlarını sürdürebilmek için değil, aynı zamanda tüketim mallarını almaya güçleri yetsin diye de çalışmaktadırlar"*. Özellikle çalışan bireyler, tüketimi çalışmalarının amacı ve ödülü olarak görmektedirler. Günümüzde tüketim, birçokları için satın alma davranışlarını etkileyen, gerçek üstü ve sembolik bir hal alan ihtiyaçların karşılanması için bir güdü haline dönüşmüştür (Bocock, 2009: 56-57).

Reklam, tüketim kültürünün de dayanak noktasıdır. Çünkü mal ve hizmetlere sembolik anlamlar yükleyerek onları sahip olmak zorunda olunan nesneler olarak temsil edenler reklam uygulamalarıdır. Reklam, moda yaratır, insanlara tarz duygusu verir ve yine insanın farklı olma arayışından faydalanarak yeni bir moda yaratarak tüketimin daimi olmasını sağlar (Berger, 2012: 63). Alemdar ve Erdoğan (1994: 72)'a göre: *"Reklamlarda gösterilen ürünler ya da hizmetler, tüketicilere yakın gelecekte mutluluk ve tatmin vaat etmektedir. Ancak reklamda vaat edilen bu gelecek asla gelmemektedir. Tüketiciler,*

reklamla her zaman sonsuz bir arzu şimdiliği içine hapsedilmektedir. Bu ebedi şimdilik içinde ne geçmiş, ne de gelecek vardır. Bu kurulu düzende varolan olgu tüketici kapitalizmi olarak ifade edilebilmektedir. Reklam tüketicilere sahte değişmemezlik ve bütünlük görünümü verdiği söylenebilmektedir."

Tüketim toplumunda ürünler ve hizmetler, bireyin bir özne olarak değil de bir tüketici olarak yaşamını kolaylaştıran doğal uzuvları olarak sunulmaktadır. Bu nedenle, bu uzuvlardan her biri (diş, saç, tırnak vs.) tüketicilere başarılı bir gösteriş için olası kılıflar olarak benimsetilmektedir. Sanayi toplumunun tüketici kültürü, tüketiciye "görülecek, fark edilecek, sergilenecek simgeler, tüketimin en değerli varlıklarındandır, bu özellikler tüketiciyi kalabalıktan ayırmaktadır, hatta bu durum tüketicinin seçilmiş gruba katılıp var olma durumudur" vaadini sunmaktadır (Özdemir, 2012: 220).

Frankfurt Okulu düşünürlerinin, modern tüketim ritüellerinde, tüketim ürünlerinin gerçek kullanım değerlerinin ortadan kalkması konusunda endişe duydukları görülmektedir. Modern tüketim anlayışında, mallar arzuların, ideolojik fantezilerin ve simgesel yanılsamaların bileşkesi halindedir. Birçok tüketim kültürü eleştirmeninde ortak kaygısı olarak reklam, estetik bir hal almış simgelerin taşıyıcısı konumuna gelerek söz konusu ticari ürünleri haz ve arzu nesnesi haline dönüştürmektedirler. Reklam, tüketiciyle ürünü buluşturan bir iletişim biçimi olarak kitle iletişim araçlarında kendilerine kalıcı bir yer edinmişlerdir (Yanıklar, 2006: 114).

Bireylerin, tüketim ürünleri aracılığıyla kimlik arayışları ve farklılıklaşma çabaları reklamcılıkta yeni bir dönem başlatmıştır. Bu yeni dönemde reklamcılık yaratıcı arayışlara girerek farkındalık yaratma ve bilinirliği arttırma çabalarıyla etkili reklam uygulamalarıyla tüketim etkililiğini de arttırmayı başarmıştır (Özdemir, 2012: 21). *"Tüketim, yalnızca reklam endüstrisi ve ticari çıkarların pasif bir izleyici kitlesini etkilemesiyle oluşan, modern tüketicilerin bir etkinliği olarak görülmemesi hedeflenmektedir. Böylece bu olgu, hem kollektif hem de bireysel kimlik duygularının sembolik oluşumunu içeren etkin bir süreç haline dönüşmektedir" (Bocock, 2009: 74).*

Tüketim kültürü, tüketim mallarının, alışveriş ve tüketim alanları biçiminde büyük miktarda birikmesine yol açan kapitalist meta üretiminin genişlemesine dayanmaktadır. Bu nedenle günümüzde tüketim, toplumsallaşmayı sağlayıcı bir unsur olarak bireyi neyi, nerede ve nasıl tüketeceği konusunda bilinçlendirmektedir. Tüketim toplumunda bu bilinçlendirme, kitle iletişim araçlarıyla kullanılan reklam, pazarlama vb. gibi yöntemler aracılığıyla sağlamaktadır (Kırdar, 2012: 39, 40).

Tüketim kültürü, üretilen mal ve hizmetlerin ayrt edilmeksizin tüm pazarlara ulaşmasını gerektimektedir. Üretilen mal ve hizmetlerin sunulması, tüketime özendirme ve tüketimin toplum içinde yer edinmesi hususunda ki gereklilik kitlesel reklamcılığı önemli bir araç haline getirmektedir. Reklam bir yandan pazarlama aracı olarak kullanılırken diğer yandan da tüketim kültürünün yerleştirilmesi için bir iletişim aracı olarak karşımıza çıkar. Günümüz tüketicisi yaşamını tüketim odaklı devam ettirmektedir. Tüketim odaklı yaşam tarzı ise "iyi yaşam" olgusunun reklam tarafından tüketiciye sunulmasıyla oluşmaktadır. Reklam, ürünler hakkına bilgi vermekten ziyade bu ürünleri çeşitli göstergelerle sunarak tüketicide bir değer ve anlam oluşturmaya çalışarak tüketimi özendirme işlevini yerine getirmeye çalışır.

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren tüketicilerin kapitalist sistem içindeki rolleri çok daha fazla önem kazanmıştır. Bu rolün öneminden dolayı da tüketicilerin kararlarını etkilemek üzere tasarlanmış olan reklamcılık gelişmiştir. Ritzer'e (2000:51) göre, bu aşama, üretim toplumundan tüketim toplumuna geçişte bir ilk aşamayı temsil etmiştir (Aktaran:Kılıç, 2014: 78). Bu durumu en keskin ifade eden düşünür Illich'tir. Illich (2011:58) bu durumu şu şekilde ifade etmektedir: *"Tüketim toplumunda ürünlerin hızlı devridaimi, istekleri yüzeyselleştirmekte ve naylonlaştırmaktadır. O zaman, planlanmış ihtiyaçların sonucu olan yüksek orandaki tüketim, gittikçe artan tüketici ilgisizliğini, spesifik, potansiyel olarak hissedilen ihtiyaçlara paradoksal bir biçimde teşvik etmektedir. İhtiyaçlar, gittikçe artan bir şekilde, reklam sloganıyla ve sicil memuru, kuaför, jinekolog ve diğer reçete yazan düzinelerce teşhis mütehassısının verdiği emirlerin ürünü olan satın almalarla yaratılmaktadır. Nasıl gereksinim duyulacağı biçimsel olarak öğretilmiş ve ihtiyaç - bu ister reklam ve reçete sunmak şeklinde, isterse toplu olarak veya avam olarak yapılan bir yönlendirilmiş tartışma yoluyla olsun - kararların ve eylemlerin, artık tatmin konusundaki kişisel tecrübenin sonucu olmadığı ve adapte olmak durumundaki tüketicinin, hissettiği*

ihtiyacın yerine kendisine öğretilen şeyi koymaktan başka bir şey yapamadığı her kültürde kendisini göstermektedir."

3.5.Reklamın Sosyal Etkileri

Kitle iletişim araçları aracılığıyla reklam, hem bireysel hem de toplumsal yaşamın her anında etkilemeye yönelik bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu doğrultuda reklamın toplumsal değişimlerdeki etkileri söz konusudur.

Reklam toplum değişiminin sağlanmasında oldukça etkin bir işleve sahiptir. Reklamın bu etkin işlevlerini şu şekilde ifade etmek mümkündür (Kıral, 2010: 182):

-Ülkenin ekonomik gelişmesini hızlandırma işlevi (Bu işlevin amacı, reklam sayesinde kitleselleşen ürünün üretim ve satış maliyetinin düşmesiyle toplumun pek çok kesiminin bu nedenle yaşamlarını daha kolay ve zevkli hale getirebilmesi),

- Yaşam standartlarını yükseltme işlevi (bu işleve en çarpıcı örnek olarak tuvalet kağıdı reklamı verilebilir),

- Hedef kitlenin belirli konularda bilinçlendirilmelerini sağlama işlevi ("Ekmeğinizi kaç kişi elliyor" reklamı bu işlevin örneğinden biridir),

- İyi aile, iyi yurttaş imajı ile örnek yaratma işlevi,

- Toplumsal bilinç, dayanışma ve birliktelik olgusunu vurgulama işlevi (İş Bankası'nın karıncalar reklamını bu işleve örnek olarak göstermek mümkündür),

- Sosyal sorumluluk işlevi ("Aygaz Ev Kazalarına Karşı Uyarıyor" reklamı bu işlevi ifade etmektedir),

- Çevre ve kültür zenginliklerimizin korunmasına katkı ve duyarlılığın arttırılması işlevi (Cif marka temizlik ürününün "Hedefimiz Temiz Şehir" sloganı ile Boğaziçi Köprüsü gişelerinin mermer yüzeyleri temizliği, onarımı ile Topkapı Sarayı'nın temizlenmesine yönelik kampanyası bu işleve örnek olarak gösterilebilir),

- Eğitim işlevi (Garanti Bankası'nın, trafik kurallarını öğrenilmesine katkı sağlayan: "Siz inik lastikle yola çıkmayın, biz size kredi verelim" gibi kurallar dizisini içeren reklamı bu işleve örnek olarak gösterilebilir).

Günümüz piyasa ve rekabet koşulları değerlendirildiğinde reklamın, en büyüğünden en küçüğüne her ölçekteki kuruluş için ekonomik hayata dair önemli bir yer tuttuğu bilinmektedir. Her alandan firmaların ürettikleri ürünleri tanıtabilmeleri ve müşteri potansiyellerini genişletebilmeleri için

Reklamın etkisine ve başarısına olan ihtiyaçları kabul edilmektedir(Babataş, 2004: 314).

Tüketim kültürünün yaygınlaşmasını ve tüketimin artmasını sağlayan araçlardan olan reklam bir yandan ürünlerin tanıtılması ve satılmasını işlevini yerine getirirken beraberinde toplumsal değerleri ve kültürel değerleri yozlaştırmaya devam ettirmektedir. Bahsedilen tüm bileşenlerden oluşan reklam endüstrisi ekonomi piyasalarındaki etkililiği canlı tutarken aynı zamanda hız kesmeden büyümeye devam etmektedir. *"Reklamcılık sektöründe reklamverenlerin harcamaları da her geçen yıl artmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nde, 2011 yılında 158,3 milyar TL olarak gerçekleşen reklam harcamaları, 2012 yılında yüzde 4,9 büyüyerek 166 milyar Dolara yükselmiştir. 2013 yılında bu rakam 171,05 milyar Dolara yükselmiştir. 2018 yılında bu rakamın 220 milyar Dolar olması beklenmektedir. Bu harcamaların büyük kısmını televizyon mecrası alırken, dijital reklamcılık da git gide artarak yüzde 16,6'lık bir pay elde etmiştir. 2010 yılında 26 milyar Dolar olan harcamalar, 2014 yılında 47.58 milyar Dolara çıkmıştır*" (http://www.alyldrm.com). 2017 yılının ilk altı ayına ait reklam harcamalarının açıklanan verilerinde bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 4,88 artarak 3 milyar 840 milyon TL'ye ulaştığı açıklanmıştır. Interpress'in konuyla ilgili medyadan derlediği bilgilere göre, reklam harcamalarında en büyük pazar payını yüzde 52,7 ile televizyonun, yüzde17,9 ile dijital ve yüzde 9,9 ile radyonun takip ettiği belirlenmişitir. Gazete, dergi ve sinema ve açıkhava reklam harcamalarında ise düşüş yaşandığı gözlemlenmiştir (http://www.marketingturkiye.com.tr).

SONUÇ

Bu çalışmada, reklamın tüketim anlayışı üzerindeki etkisi üzerinde durulmuş ve tüketim alışkanlıklarını nasıl değiştirdiği ifade edilmiştir. Reklam olgusunun değişen tüketim anlayışından nasıl etkilendiği ve tüketimi de ne derece etkilediği açıklanmaya çalışılmıştır. Reklamın tüketici ile olan ilişkisinin kazananı ve kaybedeninin kim olduğu konusu açıklanmaya çalışılmıştır.

Genel bir ifadeyle söylemek gerekirse, tüketim kültürünün, yalınlıktan karmaşaya doğru geldiği görülmektedir. Yeni gelişen tüketim anlayışında reklamın bireyleri tüketime ikna etme sürecindeki başarısı su götürmez bir biçimde kendini göstermektedir. Varılan nokta şudur: Tüketim kültürünün oluşmasında ve sürdürülmesinde kitle iletişim araçlarının etkisi önemlidir. Bu araçların başında ise reklam gelmektedir. Reklam, tüketim kültürünün kurucusu olmasının yanı sıra taşıyıcısı durumundadır. Popüler kültür öğelerinden etkilenmeye oldukça açık olan reklam, üretici ve tüketici arasında kurulan bir ticari ilişki olmasından öte, tüketim kültürü ve popüler kültür ile birlikte yoğrularak kullandığı göstergelerle toplumsal yapıyı ve içinde yaşadığı kültürü etkilemektedir.

Sanayi Devrimi'yle birlikte kitlesel üretime geçilmesi üretilen malların satılması ihtiyacını doğurmuştur. Reklam malların satılması konusunda başat bir rol oynamıştır. Bireyler üretilen bu mal ve hizmetlerin kendileri için gerekli ihtiyaçlar olduğuna ikna edilmişlerdir. Satıştaki etkinliği artırmak ve sürekliliği sağlamak için yeni pazarlama stratejileri geliştirilmiştir. Bu pazarlama stratejiler için kuşkusuz en etkili araç reklamdır.

Günümüzde temel amacının ötesine geçmiş olan reklam, nesnelere fonksiyonlarından öte anlamlar ve değerler yükleyerek aslında bireyin ihtiyaç duyduğu duyguları tatmin etmeye çalışmaktadır. Bu sistemde birey iradesi dışında tüketime zorlanarak, değer ve kimlik arayışlarını satın aldığı ürün ve hizmetlerde gerçekleştirmektedir. Reklamın ikna ve satış konusundaki büyük başarısı her yıl artarak firmaları reklam endüstrisine sürüklemektedir.

Sonuç olarak reklam tüketim kültüründe etkin konumuyla bir yandan ekonomideki canlılığı sağlarken diğer yandan toplumsal yapıdaki dengeleri bozarak değerlerin ve kültürlerin yozlaşmasına neden olmaktadır. Reklam ve tüketici arasındaki ilişki aslında kazanan ve kaybeden şeklinde kendini göstermez. Çünkü kimse kaybeden tarafta olmak istemez. Reklamın gizli misyonu da zaten tüketiciye, kazanan hatta en çok ve herkesten çok kazanan konumunda olduğunu ya da olacağını hissettirmektir. Gerçekte ise reklam ve tüketici arasındaki ilişkinin kazananı reklam ve reklam sahibi kaybedeni de tüketicidir. Bunun en belirgin ifadesi, reklam vasıtasıyla gerçek olmayan ihtiyaçların ortaya çıkması ve hemen hemen bütün ihtiyaçların isteklere evrilmiş olmasıdır.

KAYNAKÇA

Adorno, W. T. (2012). Kültür Endüstrisi: Kültür Yönetimi. Çev., Mustafa Tüzel, Nihat Ülner ve Elçin Gen. İstanbul: İletişim Yayınları.

Alan, S. (2016). Üretim Toplumundan Tüketim Toplumuna Geçiş Ve Değer Dönüşümü. Toplumsal Değişim (367-396) http://toplumsaldegisim.com/tds_2016_kitap.pdf, Erişim tarihi: 10.01.2018.

Alemdar, K. ve Erdoğan, İ. (1994). Popüler Kültür ve İletişim. Ankara: Ümit Yayıncılık.

Babataş, G. (2004). Globalleşme Sürecinde Reklamın Kültüre Etkisi. Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 19(1), 309-315.

Batı, U. (2013). Reklamın Dili, İstanbul: Alfa Yayınları.

Berger, J. (2012). Görme Biçimleri. Çev., Yurdanur Salman. İstanbul: Metis Yayıncılık.

Bocock, R. (2009). Tüketim. Çev. İrem Kutluk. Ankara: Dost Yayınları

Coşgun, M. (2012). Popüler Kültür ve Tüketim Toplumu. Yaşam Bilimleri Dergisi, Cilt 1, Sayı1

Çelik, P. (2016). Medyanın Reklam ve Tüketim İşlevinin Din İle İlişkisi. Ankara Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Çetinkaya, E. (2009). Tüketim Toplumu Bağlamında Türkiye'de Televizyon Programlarında Yayınlanan Sanal, Bant Ve Tanıtıcı Reklamlar. Hacettepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Dinçer Durmuş, O. (2006). Popüler Kültürün Kimlik Oluşumuna Etkileri: "Özgür Kız-Nil Karaibrahimgil" Modeli. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE), Sayı 17 (121-133).

Dağtaş, B. (2009). Reklam Kültür Toplum. Ankara: Ütopya Yayınları.

Douglas, M. ve Isherwood, B. (1999). Tüketimin Antropolojisi. (Çev:Erden Atilla Aytekin). Ankara: Dost Yayınları.

Elden, M. (2009). Reklam ve Reklamcılık. İstanbul: Say Yayınları.

Erben, Gül S. (2002). 2000'li Yıllarda Tüketim Toplumu ve Teknolojik Gelişme İle Küreselleşen Medyaların Toplumsal Boyutlar: Türkiye'den Örnekler. Mimar Sinan Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Erdoğan, İ. (2004). Popüler Kültürün Ne Olduğu Üzerine. Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi, Sayı 57 (1-18).

Gürgen, H. (1990). Reklamcılık ve Metin Yazarlığı, Eskişehir: AÖF Yayınları

Illıch, I. (2011). Tüketim Köleliği. Çev., Mesut Karaşahan. İstanbul: Pınar Yayınları.

Kantarcı, Ö. (2015). İslami Kadın Modernliğinin Tüketim Toplumunda Temsili: Âlâ Dergisi Üzerine Bir İnceleme, Marmara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kılıç, N. (2014) Yeni Kapitalizm ve İnsan: Tüketim Toplumunda Yaşam Pratikleri. Yıldız Teknik Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kılanç, R. Ö., Tanrıbilir, R. N. (2012). Kültürel Alanda Reklam ve İletişim Stratejisi. TOJDAC. 2(3) 18-26.

Kıral, Ş. (2010). Reklam ve reklam oluşumundaki Genel Kriterler, Bu Kriterlerin toplumsal-kültürel Etkileri. Haliç üniversitesi/Sosyal Bilimler, İstanbul.

Kırdar, Y. (2012). Postmodern Pazarlama ve Tüketim Kültürü. İstanbul: Moss Akademik Yayın.

Odabaşı, Y. (2006). Tüketim Kültürü: Yetinen Toplumdan Tüketen Topluma (2.Basım) İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Odabaşı, Y. (2004). Postmodern Pazarlama. İstanbul: MediaCat.

Özdemirci, A. (2012). Popüler Kültür, Tüketim Psikolojisi ve İmaj Yönetimi: Türkiye (1950-1980). İstanbul: Beta Basım.

Peltekoğlu, F. (2010). Kavram ve Kuramlarıyla Reklam, İstanbul: Beta Yayınları.

Ritzer, G. (2000). Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek. Çev., Şen Süer Kaya. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Sezgin, M. ve Farımaz, M. (2016). Tüketim Kültüründe Yeni Soyut İhtiyaçlar Yaratırken Televizyon Reklamlarının Rolü ve İşlevi. Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, cilt: 4, sayı: 4 (55-69).

Tamer, Z. (2008). Reklam Harcamalarındaki Büyüme ve Reklam Etkinliğinin Ölçülmesi: Bir Örnek Uygulama. Selçuk Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Torlak, Ö. (2000). Tüketim: Bireysel Eylemin Toplumsal Dönüşümü. İstanbul: İnkılap Yayınları.

Tuna, N. (2013). Tüketim Toplumuna Bir Meydan Okuyuş Olarak Kültür Bozumu Hareketi: Yıkıcı Reklam Uygulamalarına Yönelik Bir İnceleme. Ege Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Yanıklar, C. (2006). Tüketim Sosyolojisi. İstanbul: Birey Yayıncılık.

Yavuz, Ş. (2013). Türk Toplumunun Tüketim Toplumuna Dönüşümünde Reklamcılığın Rolü, İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi - Sayı 36

Yılmaz, Y. (2006). Pazarlama İletişiminde Bütünleştirici Bir Boyut: Bütünleşik Pazarlama İletişimi. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi www.e-sosder.com, 5(18) 54-75.

http://www.alyldrm.com/dunyada-ve-turkiyede-reklamciligin-ekonomi-politigi/ Erişim tarihi: 10.01.2018

http://scholar.googleusercontent.com/scholar?q=cache:Q0P52BQBEmwJ:scholar.google.com/+firmalar%C4%B1n+reklamdan+beklentisi&hl=tr&as_sdt=0,5 Erişim tarihi: 18.01.2018

http://www.marketingturkiye.com.tr/haberler/reklam-harcamalari-artti-en-yuksek-payi-tv-aldi/ Erişim tarihi: 01.02.2018

Sanayileşmiş Kapitalizmin Küresel Krizlerinin Armağanı: Yoksulluk ve Gelir Dağılımı Adaletsizliği

Yrd. Doç. Dr. Mustafa HATİPLER[1] **Bilim Uzmanı Funda SELVİ[2]**

[1] Trakya Ünv. Edirne Sosyal Bilimler MYO, mustafahatipler@trakya.edu.tr.

[2]Trakya Ünv. Edirne Sosyal Bilimler MYO, fundaselvi91@gmail.com.

Özet: Küreselleşmenin en önemli etkenlerinden olan teknolojinin, hızla geniş bir alana yayılmasıyla sanayileşme faaliyetlerindeki gelişmeler; üretim ve yönetim süreçlerinde yaşanan değişimlere sebep olmuştur. Küreselleşme; yalnızca ekonomik boyutta değil, bunun yanı sıra dünyada varolan ülkeler, bölgeler ve kültürler arasında sınır tanımayan tek bir pazar, tek bir dünya amacını taşımaktadır. Tek bir pazar amacıyla gelişen sanayileşmiş kapitalizmin sonucu olan küresel krizler; yoksulluğa ve gelir dağılımındaki adaletsizliğe neden olmuştur.

Çalışmada sanayileşmenin gelir dağılımı üzerindeki etkisinin olumsuz yönde olduğu anlayışından hareket edilmiştir. Ayrıca sanayileşmenin bazı sosyal kesimlerin yoksulluğunu arttırdığı görüşü de etkindir. Dünyanın en yoksul ülkesine göre, en zengin ülkesinde kişi başına düşen milli gelirin 228 kat daha fazla olması sanayileşmenin, gelir dağılımındaki adaletsizliğe neden olduğunu ortaya koyan önemli bir örnektir. Araştırmaya göre; 2008 ile 2010 ekonomik krizlerinin dünya ekonomisi üzerindeki etkilerinin de gelir adaletsizliği bakımından adaletsizliği artırıcı etkisinin olduğu ortaya konmuştur.

Sonuç olarak; gelir adaletsizliği sadece ekonomik boyutta kalmamış toplumsal anlamda da büyük sorunlar yaratmıştır. Söz konusu ekonomik krizler sonrasında, dünyadaki tüm ülkeler arasında ve ülkelerin kendi içinde gelir dağılımındaki adaletsizlik önemli ölçüde artmaya başlamıştır. Bu çalışmada sanayileşme, sanayileşmenin neden olduğu küresel krizler ile küresel krizlerin kaçınılmaz sonucu olan yoksulluk ve gelir dağılımındaki adaletsizlik üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sanayileşmiş Kapitalizm, Küresel Krizler, Gelir Dağılımı Adaletsizliği, Yoksulluk.

GİRİŞ

1990'lı yılların başından itibaren hızlanan küreselleşme kavramının dünyadaki gelişimi iletişim ve bilişim teknolojilerindeki gelişmeye bağlıdır. Küreselleşmenin sosyal, kültürel, siyasal ve ekonomik birçok boyutu olduğundan dünya ülkelerini birbirine yakınlaştıran önemli bir süreçtir. Ekonomik bakımdan küreselleşmenin üç önemli boyutu; uluslararası ticaret, uluslararası üretim ve uluslararası mali akımlardır. 1980'li yılların sonu ve 1990'lı yılların başında ortaya çıkan mali küreselleşme süreci ile sanayileşmiş ve sanayileşme yolundaki ülkelerde alınan kararlar sonucunda döviz ve sermaye uygulamalarındaki kısıtlamalar kaldırılarak ulusal ve uluslararası mali piyasaları bütünleştirme yönünde çaba harcanmıştır. Gelişmiş ülkelerde kurumsal yatırımcıların yönetiminde olan fonların bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerle kolay bir şekilde dünya ölçeğinde dolaşımı sağlanmaktadır.

Küreşelleşmeyle birlikte 1990'lı yıllardan sonra birçok ülke krizlerin etkisi altında kalmıştır. Yaşanan krizlerden bazıları; 1994 Meksika Krizi, 1997 Güney Doğu Asya Krizi, 1998 Rusya Krizi, 1999 Brezilya Krizi ve 2002 Arjantin Krizi'dir. Türkiye'de de 1990'lı yılların ardından 4 Nisan 1994 Krizi, Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizi gibi önemli krizler meydana gelmiştir. 2008 finansal krizi ile 2010 ekonomik krizinin de dünya ekonomisi üzerindeki etkileri de gelir adaletsizliği bakımından adaletsizliği artırıcı yönde olmuştur. Krizlerin etkisine bakıldığında sadece ekonomik boyutta kalmayarak toplumsal birçok problemi de beraberinde getirmiştir. Gelir dağılımındaki adaletsizlikten rahatsız olan grupların hoşnutsuzluğu özellikle 2010 ekonomik krizinden sonra güçlenerek artmaktadır. Belirtilen ekonomik krizler sonrasında hem ülkeler arasında hem de ülkelerin kendi içinde gelir dağılımındaki adaletsizlik büyük oranda artış göstermiştir.

Çalışmada öncelikle sanayileşmiş kapitalizmin sonucunda dünya ölçeğinde gelişen küresel krizler incelenmiştir. Bu doğrultuda ülkeler arasında gözlenen Kişi Başına Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) oranlarındaki farkın sanayileşmeyle beraber artış gösterdiği ve küresel krizlerin etkisiyle de gelir dağılımındaki adaletsizliğin giderek arttığı son yıllardaki İnsani Gelişme Raporu (İGR) verilerinde göze

çarpmaktadır. Genel olarak değerlendirildiğinde küresel krizler toplumları ekonomik olanaklardan yoksun kalmanın yanında bireysel, toplumsal, ulusal ve uluslararası düzeydeki çevresel tehdit unsurlarıyla da karşı karşıya bırakarak insani gelişmenin zarar görmesine neden olmaktadır.

1.SANAYİLEŞMİŞ KAPİTALİZM

Sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal birçok yönü olan küreselleşme süreciyle dünya ülkelerinin birbirleriyle bağlantıları güçlenmiştir. Ekonomik bakımdan küreselleşmenin etkisi incelendiğinde artan sanayileşme faaliyetleriyle uluslararası ticaret, uluslararası üretim ve uluslararası ekonomik akımlarla ilgili gelişmeler yaşanmıştır. Ticaretle ilgili olarak küreselleşmeyle birlikte mal ve hizmet akımları bakımından kısıtlamalar azaltılmıştır. Bu sürecin etkileri aslında İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasından beri süregelmektedir. Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT)'nın 1947 yılında imzalanmasıyla özellikle sanayi ürünlerinin ticaretinin evrensel anlamda serbestleştirilmesi amacı ön plana çıkmıştır. GATT'ın Dünya Ticaret Örgütü (WTO)'nün kapsamına alınmasına kadarki süreçte ticaretin evrensel boyutta serbestleştirilmesi amacına yönelik çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmaların yanında bölgesel entegrasyon faaliyetleri de giderek artmaya başladı. Avrupa Birliği'nin amacına benzer şekilde, hem sanayileşmiş hem de dönüşüm ekonomileri olarak sanayileşmeye yönelmiş ülkeler arasında bölgesel iktisadi gruplaşmalar meydana gelmiştir. Bunun sonucunda; günümüzde hızlı küreselleşmenin temeli olarak "bölgeselleşerek küreselleşme" kavramı sürecin gelişimini etkilemiştir (Seyidoğlu; 2003: 142).

Sanayileşmiş kapitalist ekonomiler değerlendirildiğinde siyasal hakların öne çıkarılması ve korunmasına yönelik olduğu, fakat sosyal ve ekonomik haklar konusunda önemli gerilemelerin yaşandığı anlaşılmaktadır. Gelir dağılımında dengesizliğin yaşandığı ortamlarda, siyasal hakların ekonomik haklara dönüşememe ihtimali demokrasinin içeriğini de olumsuz etkilemektedir. Latin Amerika tarzı demokratik rejimlerde son dönemlerde siyasal hakların korunması, ekonomik ve sosyal hakların geliştirilmesi konusunda ilerlemeler olmuştur. Çin, Rusya gibi otoriter yükselen güçlerde; sanayileşmiş ülkelerden farklı olarak sosyal ve ekonomik haklar artmakta, hem orta sınıflar hem de düşük gelir grupları yükselen refahtan daha fazla pay elde edebilmektedir. Fakat otoriter güçlerin çoğunda sosyal ve ekonomik haklardaki gelişmeler, siyasal hakların aynı ölçüde gelişmesine imkan vermemektedir. Meksika, Türkiye, Malezya ve Endonezya gibi ülkeler demokratikleşme süreçlerini geliştirmeye çalışan hibrid rejimlerdir. Bu rejimdeki ülkeler artan büyüme aşamalarını geniş kitlelere yansıtabilmişlerdir, fakat bu tarz ülkelerde siyasal hakların korunması açısından ciddi sorunların yaşandığı görülmektedir (Öniş; 2014: 19).

Kapitalizm bağlamında ülkeler arası değerlendirmelerdeki ortak nokta; gelir ve servet dağılımının tüm sistemlerde üst gruplarda yoğunlaştığıdır. Kuzeyde ve güneyde farklı kapitalist biçimlerde ortak noktayı; gelir ve servet dağılımındaki adaletsizlik oluşturmaktadır. Siyasi ve ekonomik gücün adaletsiz bir biçimde dağıtılması, demokrasinin geleceğini olumsuz etkileyeceği doğrultusundaki fikirleri kuvvetlendirmektedir (Öniş; 2014: 20).

2. GENEL OLARAK KÜRESEL KRİZLER

Gelişmekte olan ülkelerde genellikle mali krizlerin yaşanmasından kaynaklı olarak büyük oranda işsizlik ve yoksulluk görülmektedir. Türkiye de genellikle mali krizler yaşayan, bu krizler nedeniyle sosyal ve ekonomik açıdan büyük kayıplara uğrayan ülkeler arasındadır. Mali krizlerin neden olacağı yoksulluğun ve gelir dağılımındaki adaletsizliğin engellenebilmesi daha önceden yaşanmış krizlerden önemli derslerin çıkarılmasıyla mümkün olmaktadır. Mali küreselleşme süreciyle birlikte 1990'lı yıllardan sonra gelişmekte olan ülkelerde ve dönüşüm ekonomilerinde pek çok kriz yaşanmıştır. Yaşanan krizlerden bazıları; 1994 Meksika Krizi, 1997 Güney Doğu Asya Krizi, 1998 Rusya Krizi, 1999 Brezilya Krizi ve 2002 Arjantin Krizi'dir. Türkiye'de de 1990'lı yılların ardından 4 Nisan 1994 Krizi, Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizi gibi önemli krizler meydana gelmiştir. Günümüzde uluslararası ekonomik sistemlerde, kriz yaşayan ülkeler dış finansman desteği için Uluslararası Para Fonu (IMF)'na başvurabilmektedir. Bugünkü tecrübeler doğrultusunda IMF'nin kriz içindeki ülkelerden istediği politikaların; yaşanan krizlerin etkisinin derinleşmesine sebep olabildiği algısı gelişmektedir. Başka bir ifadeyle; IMF ve Dünya Bankası gibi

kuruluşların kurumsal işleyişlerinin yanı sıra mali krizler işsizlik artışları, üretim düşüşleri, şirket iflasları, dış borçların artması, yaygınlaşan yoksulluk ile birlikte bir bütün olarak değerlendirilmelidir (Seyidoğlu; 2003: 143-144).

2008 finansal Krizi ile 2010 ekonomik krizinin dünya ekonomisi üzerindeki etkilerine bakıldığında gelir dağılımındaki adaletsizliği arttırdığı görülmüştür. Söz konusu krizler sonrasında ülkelerin kendi içinde de gelir dağılımı adaletsizliğinin arttığı özellikle Amerika Birleşik Devletleri (ABD) örneğinde görülmektedir. ABD'de 2010'ların başında nüfusun yüzde 1'ini oluşturan üst kesim payı yüzde 20'lere yükselmiştir. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) ülkeleri; ABD, İngiltere, Almanya, İsveç'te Gini Katsayısı (Endeksi)nda 1970'li yıllardan günümüze sıfırdan (0) uzaklaşmaktadır. Gini Katsayısının sıfırdan uzaklaşması, adaletsizliğin arttığı yönünde değerlendirilmektedir. Bütün bunların sonucunda adaletsizliğin her geçen gün arttığını göstermektedir (Akbaş; 2012: 125).

Tablo 1. Gelir Eşitsizlikleri ile İlgili Temel Eğilimler ve Dönüşümler

Gini Endeksi	2007 veya en yakını	2011 veya en yakını	Değişim
İsveç	23.4	27.3	+3.9
Fransa	29.2	30.9	+1.7
Almanya	29.5	29.3	-0.2
İspanya	30.6	34.4	+3.8
ABD	37.6	38.9	+1.3
Meksika	49.6	47.5	-2.1
Türkiye	40.6	40.2	-0.4
Arjantin	46.9	43.1	-3.8
Şili	51.8	50.8	-1.0
Brezilya	54.9	52.7	-2.2
Malezya	46.0	46.21	+0.21

Not: Gini Endeksindeki büyüme eşitsizliğin arttığı, azalma ise eşitsizliğin azaldığı anlamına gelmektedir.

Kaynak: (Öniş; 2014: 21)

Tablo 1'e göre Brezilya, Arjantin ve Şili gibi ülkelerde Gini Katsayısı düşüş göstermekte, diğer taraftan İsveç gibi ülkelerde Gini Katsayısı artış göstermektedir. Gelir adaletsizliği Batı Avrupa'da artmakta iken Latin Amerika'da düşüş trendindedir. Avrupa ülkelerinde gelir dağılımı adaletsizliğinin arttığı bir gerçektir fakat; bu gerileme sürecinin daha başlangıç seviyesinde olduğu konusunda bir saptama yapabiliriz. Bunun yanında Latin Amerika ülkelerinde gelir adaletsizliğinde görülen düşüşle, Avrupa tarzı refah devlet temelleri oluşmakta fakat Avrupa seviyesinde düşük Gini Katsayılarına erişmenin kolay olmayacağı görünmektedir (Öniş; 2014: 21).

3. KÜRESEL KRİZLERİN DERİNLEŞTİRDİĞİ TOPLUMSAL VE SOSYAL YARALAR

Yaşanan krizler incelendiğinde kriz öncesi süreçte hızla artan ekonomik gelişmelerle faiz ve kar oranlarının artması, ülkeye kısa süreli sermaye girmesine neden olmaktadır. Bunun sonucu olarak mali varlıkların fiyatlarında abartı artışlar gözlenerek dış mali yatırımlar daha da cazip hale gelmektedir. Ülkeye giren yabancı sermaye ulusal paranın değerlenmesini sağlamakta ve bu doğrultuda ihracat ikinci planda tutularak, ithalatı özendirici etki yaratmaktadır. Bu döngünün sürekliliği ancak yabancı sermaye girişlerine bağlı olduğu için, yoğun bir şekilde değerlenmiş kur ve yüksek faiz faaliyetleri sonucunda kısa zaman sonra bir mali krizin meydana gelmesine kadar uygulanmaktadır. Hızla gelişme sürecinde olan ve yabancı sermaye girişlerine ortam oluşturan bir ülkede hızlanan sermaye girişinin neden olduğu "aşırı ısınma" ortamında ülkede gelişen ekonomik, siyasal veya doğal değişmeler olumsuz sonuçlar yaratarak yabancı sermayenin ülkelerine geri dönmesi için ortam yaratabilmektedir. Yakın zamanda yaşanan mali krizlerin birçoğunda olayların gelişmesi bu süreçlere benzer bir yol izlemiştir (Seyidoğlu; 2003: 145).

Kısa dönem finansal krizlerin ortaya çıkmasında yabancı kısa vadeli fonların ülkeden çekilmesi etkili olmaktadır. Bunun sonucunda döviz kurunda, faiz oranlarında ve enflasyon oranındaki değişimlerle

finans alanında başlayan olumsuz etkiler, üretim ve yatırım alanlarında da azalmaya neden olmaktadır. Bir ülkede yaşanan kriz, öncelikle ekonomik ilişkiler içinde olduğu diğer ülkeleri etkilemektedir. Krizlerin etkileri giderek iş gücü piyasalarına, sağlık, eğitim ve sosyal yardım gibi alanlarda bütçe kısıtlamalarına neden olarak yoksulluk ve gelir dağılımına ilişkin verileri etkilemektedir. Krizlerin sosyoekonomik etkilerine örnek olarak; kriz yaşayan ülkelerde aile içi ilişkilerin bozulması, yolsuzluk oranlarında artış, ülkenin dış kaynak gereksiniminden kaynaklanan uluslararası finans kuruluşlarının mali politikalarda söz sahibi olması, ülkenin kendi sorunlarını çözme yeteneğinin alınması gibi etkiler gösterilmektedir (Koyuncu ve Şenses; 2004: 3).

Krizlerin neden olduğu sosyoekonomik etkilerin daha iyi kavranabilmesi için krize neden olan sürecin ve kriz sonrası dönemin çok iyi analiz edilmesi gerekmektedir. Kriz yaşanan ülkede hükümetin, uluslararası kuruluşların tepkileri ve krize karşı gelişen toplumsal hareketlerin bir bütün olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Krizin etkilediği sosyoekonomik kavramların açıklanmasında ölçülebilir verilere yoğunlaşıldığında işgücü piyasaları, sosyal harcamalar, gelir dağılımı ve yoksulluk alanları karşımıza çıkmaktadır. Bu alanların bir bütün içinde değerlendirilebilmesi için siyaset bilimcilerin, sosyologların ve diğer sosyal bilim dallarındaki uzmanların katkıları gerekmektedir (Koyuncu ve Şenses; 2004: 6).

3.1. Küresel Krizler ve Yoksulluk

Yoksulluk ve yoksulluğun ölçülmesi konusunda katkı sağlayan Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) 1997 yılında İnsani Geliştirme Raporu ile "İnsani Yoksulluk" kavramını ilk kez ortaya çıkarmıştır. UNDP'nin hazırladığı raporlarda, insani gelişme göstergeleri sadece kişi başına düşen gelir verileri bağlamında değil, aynı zamanda özgürlük, kişilik gibi insanın özünü yansıtan etkenleri ve insanın temel ihtiyaçlarına erişme düzeyini de değerlendirmekte ve bunun sonucunda insanın kalkınma olgusuna etkisini ele almak için çabalamaktadır. Yoksulluğun insani boyutu değerlendirildiğinde; insanların temel ihtiyaçlarını gerçekleştirecek olan malın ve hizmetin sınırlandırılması ile enerji, eğitim, iletişim, doğal kaynak gibi altyapıya ait faaliyetlerinin kısıtlanması göze çarpmaktadır. İnsani Gelişme Raporu'na göre insani gelişme, bireylerin alternatif seçeneklerini geliştirme süreci şeklinde tanımlanmaktadır. Bu alternatifler sonsuz olabilmekte ve farklılık gösterebilmektedir (Arpacıoğlu ve Yıldırım; 2011: 63).

Tüm gelişme sürecinde alternatif seçeneklerden en temel olarak öne çıkanlar; uzun ve sağlıklı bir yaşam, bilgi edinme ve kişilerin memnuniyet düzeyini arttırıcı yaşam koşullarına ulaşmalarını sağlayacak kaynaklara erişebilirlikleridir. Bu seçeneklerin yanında siyasi özgürlük, insan haklarının güvence altına alınması ve öz saygınlığın sağlanması gibi seçenekler de insani gelişmeye katkıda bulunan faktörlerdir. Gelir insani gelişmişliğin önemli etkenleri arasında yer alsa bile tek başına yeterli olmamaktadır. Kişi başına düşen gelir ile beraber kişilerin; kamu mallarına, üretim ekipmanlarına erişimi gibi kaynaklara ulaşım faktörleri de değerlendirilmelidir. İnsanlık uğruna büyük gelişmelerin göstergesi olarak; insani gelişmişliğin ölçülmesi için kullanılan değişkenler ve bu değişkenler doğrultusunda hesaplanan endeksler gösterilebilir. UNDP insani gelişmişlik düzeyini; ekonomik göstergelerin yanında sağlık ve eğitim gibi ekonomik olmayan yönlerini de ön planda tutarak İGE ile hesaplanmaktadır. İGE hesaplama yöntemi; refah standardı, eğitim standardı ve sağlık standardı olmak üzere üç grupta toplanmaktadır. Refah standardında yaşamdan memnuniyet sağlanacak kaynaklara ulaşmak esastır. Sağlık standardında uzun ve sağlıklı bir yaşam önceliklidir ve eğitim standardında bilgiye ulaşma ön plandadır (Arpacıoğlu ve Yıldırım; 2011: 64).

İnsani Gelişme Endeksi (İGE); uzun vadeli ilerlemeyi, insani gelişmenin üç temel boyutu olan "uzun ve sağlıklı bir yaşam", "bilgiye erişim", "insana yakışır yaşam koşulları" kapsamında ele alarak ölçen bir endekstir. Yayımlanan 2016 raporunda 2015 yılı verilerine yer verilmiştir. 2016 yılı raporuna göre 195 ülke içinde verileri mevcut 188 ülkeye bakıldığında; 2015 yılında İGE sıralamasında Norveç, 0,949 endeks değeri ile en yüksek endekse sahip ülke, Orta Afrika Cumhuriyeti ise 0,352 endeks değeri ile en düşük İGE'ye sahip ülkedir. Türkiye 2015 yılında 0,767 endeks değeri ile 71. sırada yer almıştır. Aynı yılda satın alma gücü paritesi cinsinden kişi başına gayri safi milli gelire (2011SGP $) bakıldığında; verisi olan 193 ülke içerisinde Katar 129 916 $ ile ilk sırada, Türkiye ise 18 705 $ ile 64. sırada yer almıştır. Aşağıdaki tabloda son yayımlanan 2016 raporuna göre 2015 yılı verilerinde yer alan ülkelerden seçilmiş 22 ülkeye yer verilmiştir (Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2015).

Tablo 2: Seçilmiş Ülkelerde İnsani Gelişme Endeksi

	İnsani Gelişme Endeksi	**Doğuşta Beklenen Yaşam Süresi**	**Beklenen Eğitim Süresi**	**Ortalama Eğitim Süresi**	**Satın Alma Gücü Paritesi Cinsinden Kişi Başına Gayri Safi Milli Gelir (2011 SGP $)**
ÜLKELER	**2015 Yılı**	**2015 Yılı**	**2015 Yılı**	**2015 Yılı**	**2015 Yılı**
Norveç	0,949	81,7	17,7	12,7	67.614
Avustralya	0,939	82,5	20,4	13,2	42.822
İsviçre	0,939	83,1	16,0	13,4	56.364
Almanya	0,926	81,1	17,1	13,2	45.000
Danimarka	0,925	80,4	19,2	12,7	44.519
Singapur	0,925	83,2	15,4	11,6	78.162
Hollanda	0,924	81,7	18,1	11,9	46.326
İrlanda	0,923	81,1	18,6	12,3	43.798
İzlanda	0,921	82,7	19,0	12,2	37.065
Amerika Birleşik Devletleri	0,920	79,2	16,5	13,2	53.245
Katar	0,856	78,3	13,4	9,8	129.916
Türkiye	**0,767**	**75,5**	**14,6**	**7,9**	**18.705**
Eritre	0,420	64,2	5,0	3,9	1.490
Sierra Leone	0,420	51,3	9,5	3,3	1.529
Güney Sudan	0,418	56,1	4,9	4,8	1.882
Mozambik	0,418	55,5	9,1	3,5	1.098
Gine	0,414	59,2	8,8	2,6	1.058
Burundi	0,404	57,1	10,6	3,0	691
Burkina Faso	0,402	59,0	7,7	1,4	1.537
Çad	0,396	51,9	7,3	2,3	1.991
Nijer	0,353	61,9	5,4	1,7	889
Orta Afrika Cumhuriyeti	0,352	51,5	7,1	4,2	587

Kaynak: TÜİK, 2015 Yılı İ GE Verileri

Tablo 2 'deki veriler arasında yer alan seçilmiş ülkelerde İGE'ye bağlı olarak yapılan sıralamada insani gelişmişlik açısından en yüksek sırada yer alan ilk 10 ülke gelişmiş ülkelerden oluşmaktadır. İGE'ye göre en düşük sıralarda yer alan ülkeler arasında ise gelişmemiş ülkeler yer almaktadır. Ancak seçilmiş ülkelerde İGE'ye göre belirlenen sıralamada Satın Alma Gücü Paritesi Cinsinden Kişi Başına Gayri Safi Milli Gelir (2011 SGP $)'in tek başına insani gelişmeyi etkilemediği anlaşılmaktadır. Örneğin; İGE'ye göre ilk sırada yer alan Norveç, 2015 yılı verilerinde mevcut olan 188 ülke arasında KBGSMG'ye göre 6. sırada yer almaktadır. Yine KBGSMG'e göre 129.916 $ ile ilk sırada yer alan Katar, İGE sıralamasına göre verileri mevcut olan 188 ülke içinden 33. sırada yer almaktadır. Benzer bulgulardan bir diğeri ise; KBGSMG'e göre 76.075 $ ile 3. sırada yer alan Kuveyt, İGE'ye göre 51. sırada yer almaktadır. Tüm bu bulgular doğrultusunda; insani gelişme göstergelerinin sadece kişi başına düşen milli gelir verileri doğrultusunda değil, aynı zamanda özgürlük, yaşam süresi, eğitim süresi gibi insanın temel ihtiyaçlarına erişimini de değerlendiren veriler sunarak insanın kalkınma olgusuna etkisini araştırmaktadır (TÜİK; 2015).

Tablo 3. Türkiye'de Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Fert Yoksulluk Oranları 2002- 2009

Fert Yoksulluk Oranı (yüzde) Türkiye

Yöntemler	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Gıda yoksulluğu	1.35	1.29	1.29	0.87	0.74	0.48	0.54	0.48
Gıda+gıda dışı	26.96	28.12	25.60	20.50	17.81	17.79	17.1	18.08

yoksulluk								
Kişi başı günlük 1$ altı	0.20	0.01	0.02	0.01	-	-	-	-
Kişi başı günlük 2.15 $ altı	3.04	2.39	2.49	1.55	1.41	0.52	0.47	0.22
Kişi başı günlük 4.3 $ altı	30.30	23.75	20.89	16.36	13.33	8.41	6.83	4.35
Göreli yoksulluk	14.74	15.51	14.18	16.16	14.50	14.70	15.06	15.12

Kaynak: TÜİK, 2014 Yılı Yoksulluk Çalışması Sonucu Verileri

Tablo 3.'ün Devamı, Türkiye'de Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Fert Yoksulluk Oranları 2010- 2014

Fert Yoksulluk Oranı (yüzde) Türkiye

Yöntemler	2010	2011	2012	2013	2014
Gıda yoksulluğu	-	-	-	-	-
Gıda+gıda dışı yoksulluk	-	-	-	-	-
Kişi başı günlük 1$ altı	-	-	-	-	-
Kişi başı günlük 2.15 $ altı	0.21	0.14	0.06	0.06	0.03
Kişi başı günlük 4.3 $ altı	3.66	2.79	2.27	2.06	1.62
Göreli yoksulluk	-	-	-	-	-

Kaynak: TÜİK, 2014 Yoksulluk Çalışması Sonucu Verileri

Tablo 3'e göre 2002 yılında yoksulluk oranı yüzde 1.35 ile en yüksek seviyedeyken 2009 yılında yüzde 0.48'e düşmüştür. Gıda ve gıda dışı harcamalar doğrultusunda yoksulluk oranı 2003 yılında yüzde 28,12 ile en yüksek seviyedeyken, 2009 yılında bu yüzde 18.08'e düşmüştür. Kişi başı günlük harcama tutarı satın alma gücü paritesine göre 1 doların altında kalan kişiler 2006 yılından sonra 2014 yılına kadar veriler arasında bulunmamaktadır. Kişi başına günlük harcamalar 2002 yılında 2.15 doların altında kalan kişiler yüzde 3.04 iken bu oran yıllar geçtikçe azalma göstererek 2014 yılında yüzde 0.03'e düşmüştür. Kişi başına günlük harcaması satın alma gücü paritesine göre 4.3 doların altında bulunan kişiler 2002 yılından 2014 yılına kadar sürekli düşme göstermiştir. Diğer yandan gıda yoksulluğu, gıda ve gıda dışı yoksulluk ve göreli yoksulluk oranları 2010 yılından 2014 yılına kadar veriler arasında yer almamaktadır (TÜİK; 2014).

Türkiye'de Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizi gibi önemli krizlerin meydana gelmesinden sonraki dönemde 2002, 2003 ve 2004 yıllarındaki gıda yoksulluğu oranları incelendiğinde; 2002 yılında yüzde 1,35 seviyesinde olan gıda yoksulluğu oranı, 2003 ve 2004 yıllarında yüzde 1,29 oranına düşmektedir. Daha sonraki süreçte 2005, 2006 ve 2007 yıllarında krizin etkisinin giderek azalmasıyla gıda yoksulluğu oranındaki düşüş artış göstermiştir.

Gelir dağılımındaki adaletsizlik açısından uluslararası değerlendirmelerde Türkiye gelirin ciddi bir boyutta adaletsiz şekilde dağıtıldığı ülkeler arasında bulunmaktadır. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde de

gelir dağılımı adaletsizliği ile gelen yoksulluk en büyük sorunlar arasında yer almaktadır. Yoksulluğun şiddetini arttıran başlıca etkenler arasında adaletsiz gelir dağılımı ve ulusal gelirin paylaşımındaki dengesizliklerin yanında yaşanan ekonomik krizler ile başarısız politikaların da çok büyük etkisi olmaktadır. Türkiye 1980'li yıllarda ileri boyutta yapısal değişim gerçekleşmiştir. 24 Ocak 1980 yılında yürürlüğe giren ekonomi programıyla beraber ekonomik, toplumsal yapıda önemli dönüşümler meydana gelirken; 1990'lı yıllardaki krizler sonucunda ekonomik alan daralmış ve işsizlik oranı yükselmiştir. Toplumsal kesimler arasındaki gelir farkının ve yoksulluğun artmasında etkili olan faktörler; küreselleşme süreci, neo-liberal politikalar ve ekonomik krizlerdir. Bu faktörler sonucunda Türkiye'de gelir dağılımının eşit olduğu ülke konumundan çıkıp, zengin fakir arasındaki uçurumun ve gelir dağılımındaki adaletsizliğin arttığı bir ülke durumuna gelmiştir (Arpacıoğlu ve Yıldırım; 2011: 67-68)

Tablo 4: Yoksulluk Oranları, Türkiye ve Kentsel, 1994 ve 2001

	Türkiye		**Kentsel**	
Yoksulluk Çizgisi	**1994**	**2001**	**1994**	**2001**
Kişi Başına Günde 1 dolar	2.5	1.8		
Asgari Gıda Maliyeti	7.3	…	6.2	17.2
Temel Gereksinmeler Maliyeti	36.3	56.1		
Ulusal Gelir Ortalamasının Yarısı	15.7	21.5		

Kaynak : (Koyuncu ve Şenses; 2004: 27)

Tablo 4'e göre yoksulluk oranları arasında kentsel gıda yoksulluğu oranında en büyük artış gözlenmektedir. 1994-2001 yıllarında yüzde 6.2'den yüzde 17.2'ye yükselmiştir. Temel gereksinmeler maliyet çizgisine göre ise yoksulluk riski taşıyan nüfusun oranı 1994'te yüzde 36.3 iken 2001'de yüzde 56.1'e çıkmıştır. Bu süreçte göreli yoksulluk oranı ise yüzde 15.7'den yüzde 21.5'e yükselmiştir (Koyuncu ve Şenses; 2004: 27).

Tablo 5: Gelir Dağılımı ve Yoksulluk Göstergeleri, Endonezya, 1996-1999

	Şubat 1996	Eylül 1998	Aralık 1998	Şubat 1999	Ağustos 1999
Gini Katsayısı	0.36	0.32	-	-	0.33
Yoksulluk Oranı (%)	19.2	37.2	24.2	22.9	18.2

Kaynak: (Koyuncu ve Şenses; 2004: 6)

Tablo 5'e göre; kriz sonrasında yoksulluk oranı yüzde 19'dan yüzde 37'ye yükselerek ciddi bir artış göstermiştir. 1999 yılının Ağustos ayından sonra yoksulluk göstergelerinde iyileşme gözlenerek kriz öncesi dönemdeki yoksulluk seviyesine yaklaşılmıştır. Krizin başlangıcından itibaren artan enflasyon 1999 yılından sonra kontrol altına alınmıştır. 1996 yılında yüzde 19.2 olan yoksulluk oranı Eylül 1998'de yüzde 37.2'ye çıktıktan sonra hızlıca düşmüş ve Ağustos 1999'da yüzde 18.2'ye gerilemiştir (Koyuncu ve Şenses; 2004: 6).

Tablo 6: Gelir Dağılımı ve Yoksulluk Göstergeleri, Arjantin, 1990-2002

	1990	1992	1994	1996	1998	1999	2000	2001	2002-Mayıs	2002-Ekim
Gini Katsayısı	0.45	0.46	0.47	0.49	0.50	0.49	0.51	0.53	0.55	0.53
Yoksulluk Oranı (%)	40.4	23.0	21.3	30.8	29.5	31.0	33.1	37.1	55.3	-

Kaynak: (Koyuncu ve Şenses; 2004: 14)

Tablo 6'ya göre; 1991'den 2001'e kadar yaşanan süreçte Arjantin gelir dağılımında önemli bozulmalar yaşamaktadır. 1990'da 0.45 olan Gini Katsayısı devamlı artarak 2001'de 0.53'e ulaşmıştır. Yoksulluk verilerine göre 1990-1992 yıllarında bir iyileşme yaşanmıştır. 1994'ten sonra ise yoksulluk oranı devamlı artmış ve 2001'de yüzde 37.1'e ulaşmıştır. Ekonomik Kriz nedeniyle yoksulluk oranında çok fazla artış

gözlenmektedir. 2002 yılındaki yoksulluk seviyesi incelendiğinde ülke nüfusunun yüzde 55.3'ü yoksulluk sınırının altında bir gelir elde ederek Arjantin'de düşük gelirli grupların krizden önemli ölçüde etkilendiklerini ortaya koymaktadır (Koyuncu ve Şenses; 2004: 14).

3.2. Küresel Krizler ve Gelir Dağılımı Adaletsizliği

1980'li yılların ardından mali küreselleşmeyle birlikte hem zengin hem de yoksul ülkelerde ekonomik, politik, kültürel ve finansal alanlarda tehditler oluşturduğu vurgulanmaktadır. Bu süreç içinde yoksul ve zengin ülkeler arasında gelir dağılımı adaletsizliği önemli ölçüde artmıştır. Küreselleşme, özelleştirme, deregülasyon, işten ayırma, taşeronlaştırma, sosyal devleti küçültme, ücretleri azaltma, sosyal hakları kısıtlama gibi etkenlerle, gelişmekte olan ülkeler yoksullaşmakta ve uluslararası sermayenin dünyada serbest dolaşımının sağlanması, yoksul ülkelerden zengin ülkelere kaynak aktarılmasına neden olmaktadır. Gelir dağılımındaki adaletsizlik 1970-1989 yıllarında uluslararası alanda önemli bir artış göstermiştir. Dünya nüfusunun en zengin yüzde 20'sine sahip ülkeler, küresel Gayri Safi Milli Hasıla payını yüzde 73.9'dan yüzde 80.7'ye çıkarmıştır. Dünya nüfusunun en yoksul yüzde 20'sine sahip ülkelerin Gayri Safi Milli Hasıla içindeki payları ise yüzde 2.3'ten yüzde 1.4'e düşmüştür. Bu durum gelir dağılımında adaletsizliğin etkisini göstermektedir. Mali küreselleşme yalnızca ülkeler arası değil ülkelerin kendi içinde de gelir dağılımının belirlenmesinde etkili olmaktadır. Gelir dağılımındaki adaletsizlik hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin çoğunda artış göstermektedir (Akbaş; 2012: 124).

Mali küreselleşmenin gelir dağılımı adaletsizliği tuzağı; fakir ülkelerden zengin ülkelere kurumların özelleştirilmesiyle gelişen kaynak aktarımının fakir ülkeyi daha çok fakirleştirmesi, zengin ülkeyi ise daha çok zenginleştirmesidir. Aynı zamanda aynı ülke içinde de zengin ve fakir arasındaki gelir dağılımı farkı artmaktadır (Akbaş; 2012: 126).

Tablo 7. Kişi Başına Düşen Milli Gelir Düzeyleri Bakımından Dünyanın En Yoksul ve En Zengin 10 Ülkesi (Kişi Başına Düşen GSMH ($), 2011, Satın Alma Gücü Paritesi İle).

En Yoksul 10 Ülke	Kişi Başı Milli Gelir $	En Zengin 10 Ülke	Kişi Başı Milli Gelir $
Togo	1.262	Katar	129.916
Mozambik	1.098	Singapur	78.162
Malavi	1.073	Kuveyt	76.075
Gine	1.058	Lihtenştayn	75.065
Nijer	889	Brunei	72.843
Burundi	691	Norveç	67.614
Liberya	683	Birleşik Arap Emirlikleri	66.203
Kongo Demokratik Cumhuriyeti	680	Lüksemburg	62.471
Orta Afrika Cumhuriyeti	587	İsviçre	56.364
Somali	294	Hong Kong	54.265

Kaynak: TÜİK, 2015 Yılı Kişi Başına Düşen GSMH ($), 2011, Satın Alma Gücü Paritesi Verileri

Tablo 7.'de gösterilen TÜİK 2015 Satın Alma Gücü Paritesi Bakımından Kişi Başına Düşen Milli Gelir Düzeylerine göre dünyadaki en yoksul ve en zengin 10 ülkenin verileri ortaya konmuştur. Dünyanın en yoksul ülkelerinde kişi başına düşen GSMH 1.500 doların altındadır. Dünyanın en yoksul ülke sıralamasında kişi başına düşen GSMH oranı en düşük olan 294 dolarla Somali'dir. Dünyanın en yoksul 10 ülkesinin kendi aralarındaki kişi başına düşen GSMH'sı ikinci sırada yer alan Orta Afrika Cumhuriyeti 587 dolar ve 10. sırada yer alan Togo sadece 1.262 dolardır. Dünyanın kişi başına düşen GSMH rakamı en yüksek olan ülke 129.916 dolar ile Katar'dır. Dünyanın en yoksul ve en zengin ülkesi arasındaki kişi başına düşen GSMH rakamlarına bakıldığında aradaki fark inanılmazdır. 294 dolar ile Somali en yoksul GSMH sıralamasında iken, 129.916 dolar ile Katar en yüksek kişi başına GSMH sıralamasında yer almaktadır. Bu sonuca göre, GSMH bakımından dünyanın en zengin ülkesi en yoksul ülkesi arasındaki farka gore; yoksulluğun küresel boyutu ve ülkeler arasındaki inanılmaz gelir dağılımı adaletsizliği açıkça görülmektedir (TÜİK; 2015).

Tablo 8. Türkiye'de GSYH-Kişi Başına GSYH ($) (Yıllık)

	TÜRKİYE
1998	4.442,1
1999	4.002,6
2000	4.228,6
2001	3.084,4
2002	3.580,7
2003	4.697,6
2004	5.960,9
2005	7.304,4
2006	7.905,8
2007	9.655,9
2008	10.930,6
2009	8.979,8
2010	10.559,8
2011	11.205,2
2012	11.587,8
2013	12.480,4
2014	12.112,4
2015	11.018,9
2016	10.882,5

Kaynak : TÜİK, 2016 Türkiye'de GSYH-Kişi Başına Verileri

Tablo 8'e göre 1999 yılında 4.002,6 $ olan Kişi Başına GSYH, 2000 yılında yaklaşık yüzde 6 büyüyerek 4.228,6 $ tutarına ulaşmıştır. Ancak 2000'de yaşanan ekonomik kriz Kişi Başına GSYH'yi olumsuz etkileyerek 4.228,6 $ olan gelirin 2001 yılında yaklaşık yüzde 27 oranında bir düşüşle 3.084,4 tutarına gerilemesine neden olmuştur. 2001 yılından sonraki veriler incelendiğinde 2009 ve 2016 yıllarındaki Kişi Başına GSYH tutarı hariç gelirlerde her yıl artış gözlenmektedir. Türkiye'de yaşanan Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizi gibi önemli krizlerin meydana gelmesinden sonra Kişi Başına GSYH verileri incelendiğinde, yaşanan krizler nedeniyle ekonominin olumsuz etkilendiği söylenebilmektedir.

SONUÇ

1990'lı yıllardan sonra pek çok ülke, mali küreselleşmeyle krizlerin etkisi altında kalmıştır. Yaşanan krizlerden bazıları; 1994 Meksika Krizi, 1997 Güney Doğu Asya Krizi, 1998 Rusya Krizi, 1999 Brezilya Krizi ve 2002 Arjantin Krizi'dir. Türkiye'de de 1990'lı yılların ardından 4 Nisan 1994 Krizi, Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizi gibi önemli krizler meydana gelmiştir. 2008 finansal krizi ile 2010 ekonomik krizinin de dünya ekonomisi üzerinde gelir adaletsizliğini artırıcı yönde etkisi olmuştur. Ekonomik ve toplumsal alanda krizler nedeniyle birçok problem yaşanmıştır. Finansal krizler sonrasında hem ülkeler arasında hem de ülkelerin kendi içinde gelir dağılımındaki adaletsizlik önemli oranda artış göstermiştir. Kısa vadeli yabancı fonların ülkeden çekilmesiyle kısa dönem finansal krizler ortaya çıkmaktadır. Bunun sonucunda döviz kurunda, faiz oranlarında ve enflasyon oranındaki değişimler ekonomik anlamda olumsuz etkiler yaratırken, üretim ve yatırım alanlarında da azalmaya neden olmaktadır. Bir ülkede yaşanan kriz ekonomik ilişkiler içinde olduğu diğer ülkeleri etkilemektedir. Krizlerin etkileri giderek iş gücü piyasalarına, sağlık, eğitim ve sosyal yardım gibi alanlarda bütçe kısıtlamalarına neden olarak yoksulluk ve gelir dağılımına ilişkin verileri etkilemektedir.

Dünyada yaşanan finansal krizlerin etkilerine bakıldığında; Türkiye'de yaşanan 2000-2001 finansal krizlerinin 1994-2001 yıllarındaki yoksulluk oranları incelendiğinde olumsuz etkileri görülmektedir. 1994 yılındaki yoksulluk oranı yüzde 6.2 iken 2001 yılında bu oran yüzde 17.2'ye yükselmiştir. Temel gereksinmeler maliyet çizgisine göre ise yoksulluk riski taşıyan nüfusun oranı 1994'te yüzde 36.3 iken 2001'de yüzde 56.1'e çıkmıştır. Bu süreçte göreli yoksulluk oranı ise yüzde 15.7'den yüzde 21.5'e yükselmiştir. Benzer şekilde 2002 yılında Arjantin'de yaşanan finansal krizin etkisiyle 1991'den 2001'e kadar yaşanan süreçte Arjantin gelir dağılımında önemli bozulmalar yaşamaktadır. 1990'da 0.45 olan

Gini Katsayısı devamlı artarak 2001'de 0.53'e ulaşmıştır. Yoksulluk verilerine göre 1990-1992 yıllarında bir iyileşme yaşanmıştır fakat 1994'ten sonra yoksulluk oranı devamlı artmış ve 2001'de yüzde 37.1'e ulaşmıştır. Ekonomik kriz sonucunda yoksulluk oranında çok fazla artış gözlenmektedir. 2002 yılındaki yoksulluk seviyesi incelendiğinde ülke nüfusunun yüzde 55.3'ü yoksulluk sınırının altında bir gelir elde ederek Arjantin'de düşük gelirli grupların krizden önemli ölçüde etkilendiklerini ortaya koymaktadır. Dünya ekonomisi üzerinde etkili olan 2008 finansal Krizi ile 2010 ekonomik krizinin etkilerine bakıldığında gelir dağılımındaki adaletsizliği arttırdığı görülmüştür. Söz konusu krizler sonrasında ülkelerin kendi içinde de gelir dağılımı adaletsizliğinin arttığı özellikle ABD örneğinde görülmektedir. ABD'de 2010'ların başında nüfusun yüzde 1'ini oluşturan üst kesim payı yüzde 20'lere yükselmiştir. OECD ülkeleri; ABD, İngiltere, Almanya, İsveç'te Gini Katsayısında 1970'li yıllardan günümüze sıfırdan (0) uzaklaşma görülmektedir. Gini Katsayısının sıfırdan uzaklaşması, adaletsizliğin arttığı yönünde değerlendirilmektedir. Bütün bunlar gelir dağılımındaki adaletsizliğin her geçen gün arttığını göstermektedir.

Krizlerin neden olduğu sosyoekonomik etkilerin daha iyi anlaşılabilmesi için krize neden olan sürecin ve kriz sonrası dönemin çok iyi incelenmesi gerekmektedir. Kriz yaşanan ülkede hükümetin, uluslararası kuruluşların tepkileri ve krize karşı gelişen toplumsal davranışlar bütünsel olarak değerlendirilmelidir. Krizlerin etkisinin daha net ortaya konması için sosyoekonomik durumların açıklanmasında kullanılan ölçülebilir verilere bakıldığında işgücü piyasaları, sosyal harcamalar, gelir dağılımı ve yoksulluk alanları karşımıza çıkmaktadır. Bu alanların bir bütün içinde değerlendirilebilmesi için siyaset bilimcilerin, sosyologların ve diğer sosyal bilim dallarındaki uzmanların katkıları gerekmektedir.

KAYNAKÇA

AKBAŞ, Z. (2012). Küreselleşmenin Gelir Dağılımına Etkisi: Yoksulluk, Gelir Adaletsizliği ve İnsani Güvenlik İlişkisi. International Human Security Conference Series , 121-137.

ARPACIOĞLU, Ö., & YILDIRIM, M. (2011). Dünyada ve Türkiye'de Yoksulluğun Analizi. Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi , 60-76.

KOYUNCU, M., & ŞENSES, F. (2004). Kısa Dönem Krizlerin Sosyoekonomik Etkileri: Türkiye, Endonezya ve Arjantin Deneyimleri. Economic Research Center , 1-43.

ÖNİŞ, Z. (2014). Küreselleşme, Gelir Adaletsizliği ve Demokrasinin Geleceği Kriz Sonrası Eğilimler. İktisat ve Toplum , 13-25.

SEYİDOĞLU, H. (2003). Uluslararası Mali Krizler, IMF Politikaları, Az Gelişmiş Ülkeler, Türkiye ve Dönüşüm Ekonomileri. Doğuş Üniversitesi Dergisi , 141-156.

TÜİK. [Türkiye İstatistik Kurumu] (2014). Türkiye'de Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Fert Yoksulluk Oranları. (www.tuik.gov.tr). , Erişim Tarihi: (18.02.2018).

TÜİK. (2015). İnsani Gelişme Endeksi. (www.tuik.gov.tr). , Erişim Tarihi: (17.02.2018).

TÜİK. (2015). Kişi Başına Düşen GSMH ($), 2011, Satın Alma Gücü Paritesi. (www.tuik.gov.tr). , Erişim Tarihi: (17.02.2018).

TÜİK. (2016). Türkiye'de GSYH-Kişi Başına GSYH ($) (Yıllık). (www.tuik.gov.tr). , Erişim Tarihi: (18.02.2018).

Tüketim Ekonomisinin Bir Eylemi Olarak Sosyo-Ekonomik Maliyetiyle Planlı Eskitme

Yrd. Doç Dr. Mustafa HATİPLER[1] **Bilim Uzmanı Gülden İrem KAZEL[2]**

[1]Trakya Üniversitesi / Edirne Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, mustafahatipler@trakya.edu.tr.

[2]Meriç Sosyal ve Stratejik araştırmalar Merkezi, girem82@gmail.com.

Özet: Arz yanlı üretim politikaları, beraberinde tüketim ekonomisi olarak adlandırılan bir yaşam tarzını ortaya koyarak gelişmiş kapitalizmi uygulayan ülkelerin adeta yeniden doğuşuna vesile olmuştur. Bu yaşam tarzının olmazsa olmazı "Tüketmek"tir. Tüketmek üretilen nesnelerin doğal yaşam sürelerine dahi müdahale edilecek boyutlarda uygulanmaktadır. Bunların en çarpıcı örneği ampul üretimidir. İlk üretildiğinde 80-90 yıllık bir ömre sahip olan ampuller, tüketim ekonomisi jargonuyla, seri üretimde çok daha az ömürlü olarak üretilmektedir.

Bu jargonun kullandığı en önemli alanlardan biri 'Planlı Eskitme'dir. Bir ürünün belirli bir süre içinde kasıtlı olarak bozulması, güncel olarak kullanılamaması ve kullanıcının yeni bir ürün almaya itilmesi çabalarının tümü olarak tanımlanan planlı eskitme, 1920'lerden günümüze kadar giderek yayılan kapitalist bir üretim biçimi olarak varlığını sürdürmektedir.

Kapitalist üretimin amacı; ihtiyaçları verimli bir şekilde karşılamak değil, bunun tam aksine kâr elde etmek ve sermayeyi büyütmektir. Temel felsefe, hangi şartta olursa olsun "maksimum kâr"dır. Böyle bir kâr ancak, üretilen ürünlerin satılması ve en kısa sürede tüketilmesi ile gerçekleşmektedir. Geçtiğimiz haftalarda bir akıllı cep telefonu üreticisinin sırf yeni modellerinin satışını hızlandırmak için eski modellerin kullanım hızını düşürmesi eylemi bunun en çarpıcı örneğidir.

Gelinen noktada, kapitalizmin varlığını sürdürebilmesi için kitlesel üretimin ve kitlesel tüketimin kesintisiz bir şekilde devam ettirilmesi esastır. Bu sistem dahilinde daha kaliteli ve daha uzun ömürlü ürünler üretmek rasyonel değildir. Rasyonel olan; ürünlerin kullanım sürelerini kasıtlı olarak sınırlandırarak onları işlevsiz hale getirmek ve ardından yeni üretilen ürünlerin satılmalarını sağlamaktır. Bu döngü içerisinde birbirinden bağımsız tekil tüketiciler oluşmakta ve yaşamları boyunca benzer malların sürekli müşterileri olmak zorunda bırakılmaktadırlar. Bu durumun sadece ekonomik bir bedeli yoktur. Bu durum ekonomik bedelle birlikte, toplumsal ve çevresel bağlamda büyük yıkımları da beraberinde getirmektedir. Bu yıkımların içinde insanlığın yok olup gitmesi söz konusudur. Özellikle e-atıklar konusunda yaşananlar son derece dramatiktir.

Anahtar Kelimeler: Planlı Eskitme, Kapitalizm, E-Atık

GİRİŞ

İnsan ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik bir faaliyet olarak tanımlanan tüketimin geleneksel işlevinden uzaklaşması ve insanların istek ve arzularına hizmet eden bir araç haline gelmesiyle birlikte giderek artan tüketim olgusu, günümüzde pek çok toplumun kültürü haline gelmiştir. Tüketimin bir kültür olmasını konu alan tartışmalarda belki de en çok gözden kaçan nokta, kapitalizmin gelişmesine katkı sağlayan ve kasıtlı olarak uygulanan meta üretim biçimleridir. "Planlı Eskitme" ya da "Kasıtlı Eskitme" kavramı bu üretim biçimlerinde başat bir rol oynamaktadır.

Kitle üretiminin gelişimi, modern mikro elektroniklerin ve bilgisayarların üretilmesi ve özellikle 1929 ekonomik krizinden bu yana sistemde görülen çeşitli düzeylerdeki müdahaleler ve dönüşümler kapitalist bir üretim biçimi olan planlı eskitmenin gelişiminde önemli bir etken olmuştur. Kapitalist üretim biçiminde sermaye birikiminin hızlanması ve genelleşmesi için gerçekleştirilen yıkım artık küresel ölçekte olup, hem gezegenin doğal dengelerini hem de doğanın parçası olduğunu hala tam olarak kavrayamamış görünen insanlığı tehdit etmektedir. Bu süreçte su yüzüne çıkan en önemli tehditler arasında ekolojiye verilen zararlar dolayısıyla tüm insanlığın karşı karşıya kaldığı, denizlerde ve içme suyu kaynaklarında kirlenme, kimyasal, biyolojik ve nükleer atıklardan doğan sorunlar, karbon salınımının artması, iklim değişiklikleri ve küresel ısınma, erozyon nedeniyle ekilebilir alanların azalması gibi gelişmeler yer almaktadır (Altıok, 2014:83).

1.TÜKETİM, PLANLI ESKİTME, KAPİTALİZM VE TÜKETİM DÖNGÜSÜ

Pek çok bakımdan planlı eskitme, kapitalizmin genel olarak ekonomik, kültürel temeli ve özellikle pazar odaklı tüketimin belirgin bir özelliği olarak görülmektedir. Bu anlamda Planlı eskitmeyi kapitalizmin olmazsa olmazı olarak kabul etmek mümkündür. Planlı eskitme, yeninin, yaratılanın ve üretilenin üzerindeki baskıcı etkisiyle, ilerleyici ve modernleştirici bir tarihsel güç olarak kapitalizmin karanlık yüzüdür (Maycroft,2009:3). Bu noktada planlı eskitmenin temelini anlamak kapitalizm ve tüketim ekonomisinin tarihsel dönüşümünü anlamaktan geçmektedir.

1.1. Bir Yaşam Felsefesi Olarak Tüketim

Kapitalist sistemin varlığını sürdürebilmesinde ekonomik bir rol üstlenen tüketim, en basit şekli ile; bireylerin pazarda var olan ürün ya da hizmetleri satın almaları olarak tanımlanabilmektedir. Tüketim kavramı, toplumsal mekanizmanın işleyişini sağlayacak değerlerin oluşturulmasında ve bireylerin içinde bulundukları sistemi benimsemelerinde önemli bir yere sahip olmaktadır (Gökaliler, Aybar ve Gülay,2011:36). Bir süreç olarak düşünüldüğünde tüketimi; belirli ihtiyaçlarımızı tatmin etmek için bir ürünü ya da hizmeti arayıp bulmak, satın almak, kullanmak ya da yok etmek olarak tanımlamak mümkündür (Odabaşı, 2013:16).

Tüketim kavramı, yaşanan çeşitli değişimler sonucu günümüzde bu basit klasik tanımından uzaklaşmış, farklı yönleri olan farklı anlamlar da kazanmıştır. Günümüzde tüketim, artık nesnelerin işlevsel pratiğinden uzaklaşmış, mülkiyetten bağımsızlaşmış, basit birey ya da topluluk prestiji olarak değil, iletişim ve değiş-tokuş sistemi içinde yaratılan göstergeler ve simgeler koduna dönüşmüştür (Baudrillard, 2015:110). Diğer bir ifade ile tüketim, insanların diğer insanlar nezdinde nasıl tanınacağını belirleyen, bireyi temsil eden, anlatan, onun hakkında bilgiler veren bir dil olmuştur (Köker ve Maden, 2012: 95).

Kavramın son dönemde almış olduğu yeni anlamlardan biri de, tüketimin eskisi gibi temel ihtiyaç giderme eylemi olmanın yanı sıra, bir eğlence ve dinlence tarzı haline gelmiş olmasıdır. (Orçan, 2014:24). Günümüzde, var olmak ya da ihtiyaçları karşılamak için değil, haz almak için tüketme eylemini gerçekleştiren tüketiciler, metalardan edinilebilecek hazları gerçekçi ve gündelik yaşamın erişilebilir amacı olarak görmektedirler (Yanıklar, 2006:100). Tüketicilerin zaten kendilerinde var olan tüketme arzusu, kitle iletişim araçlarının, modanın, reklamın, pazarlama stratejilerinin vb. vasıtasıyla piyasayı dolduran tüketim nesnelerinin etkisi ile daha da artmaktadır. Günümüz tüketim nesnelerinin ve işletmelerin güçlü pazarlama stratejileriyle kuşatılmış olan tüketiciler, tüketimi arttırmaya yönelik unsurlardan etkilenmekte ve toplumumuzda tüketim bir yaşam felsefesi olarak görülmektedir (Çınar ve Çubukçu, 2009: 278).

Tüketimin bir yaşam felsefesi ve bir kültür haline gelmesinde sınırsız ve doyurulamaz olarak kabul edilen ihtiyaçlar, sürekli daha fazlasını isteme ve sürekli daha fazla arzunun yaratılmasına yol açmaktadır. Bu durum gelişme için normal ve vazgeçilemez olarak kabul edilir. İhtiyacın doyurulmaz olma özelliği, çağdaş endüstri verimliliğinin artması ile insanların arzu kapasitelerinin de gelişmiş olmasından kaynaklanır. Arzular rafine edilmiş, imgesel ve karmaşık hale gelmişlerdir. Aynı zamanda, insanlar da ekonomik ve sosyal olarak daha yüksek seviyelere gelme arzusundadırlar (Odabaşı,2013:48). Gelinen noktada, tüketiciler kendi imajlarını yükseltmek ve pekiştirmek için içgüdüsel satın alma davranışında bulunmakta, sosyalleşme sürecinde çevresindekiler gibi giyinerek ve alışveriş yaparak uyum sağlamaya çalışmaktadırlar ve dahası sosyal statülerine uygun ürünleri almaktadır. Bu yüzden ürünler fonksiyonel amaçtan çok sembolik bir amaca yönelik olmaktadır. Sosyal yaşamdaki ilişkilerine ve rolüne önem veren tüketiciler, satın alımlarında finansal yeterliliklerine daha az dikkat etmekte, durumu ne olursa olsun içgüdüsel alımdan vazgeçmemektedirler (Erkmen ve Yüksel, 2008: 686). Sonuç olarak, içgüdüsel satın alma davranışında bulunan tüketiciler, akılcı ve rasyonel kararlar yerine arzu ve duygularıyla alışveriş yapmaktadırlar (Dittmar, Beattie ve Friese, 1996). Tüketim toplumu, ekonomisi ve iş hayatı, sistemli bir biçimde bu özelliklere bağlıdır. Üretimin sürekliliği için, sürekli değişen ürünler ve artan miktarlarda satış vazgeçilemez bir önkoşuldur. Yeni ürünlerin geliştirilmesi ve kullanım ömürlerinin hem fonksiyonel hem de sosyo-psikolojik olarak kısaltılması, tek kullanımlık olarak tasarlanması, elde bulunan ve kullanılabilir olan ürünlerin değer kaybederek elden çıkartılmasına neden olmaktadır. Bu durum, sürekli talep artışının

bir nedeni olabildiği gibi, tüketicilerin tatmininin hep daha yüksek seviyelere çekilmesini de sağlamaktadır (Odabaşı,2013:48).

1.2. Planlı Eskitmenin Tanımı

İngilizce "Planned Obsolescence" olarak ifade edilen Kasıtlı Eskitme ya da Planlı Eskitme olarak bilinen bu kavram, genel olarak üretim endüstrisi ve tasarımında kullanılan bir strateji ve yöntemdir. Planlı eskitmede üretilen ürünün daha uzun süre kullanılabilmesi mümkün olduğu halde, önceden ve bilinçli olarak, belirli ve ayarlanmış bir kullanım süresinin ardından kullanılamaz hale gelmesi durumu söz konusudur. Bu strateji ve yöntemde bazen ürünün yeni teknolojiler sayesinde belirli bir zaman dilimi içinde ufak-tefek değişikliklerle daha geliştirilmiş versiyonunun piyasaya sürülmesi ve önceki sürümlerin niteliksizleştirilmesi de uygulanmaktadır. Bu yöntem daha çok iletişim, tekstil ve otomotiv sektöründe yaşanmaktadır.

Planlı eskitmeyi, tüketiciyi biraz daha yeniyi alması için gerekenden daha önce hazırlamak olarak tanımlamak mümkündür. Planlı eskitmenin tarihsel sürecinin seri üretimin başlamasıyla aynı zamanda tüketim toplumunun başlamasıyla aynı döneme denk geldiğini, hızlandığı zamanın 1920'ler olduğunu ifade etmek mümkündür. Planlı eskitme asıl gelişimini 1950'lerden sonra ekonomik büyüme çığlıklarının gölgesinde gerçekleştirmiştir. Büyüme ekonomisi bir özendiricilik ve refah göstergesi haline gelince, talep büyümesi, arz büyümesi hatta büyümek için büyümek ve sınırsız tüketim için büyümek süreci başlamıştır. Planlı eskitmenin, eski Doğu (SSCB) blokunda olmaması da ayrı bir ironidir. Doğu bloku ekonomisinde; serbest pazar kuralları olmadığı ve verimsiz-yetersiz kaynak durumu söz konusu olduğu için planlı eskitmeden söz etmek mümkün değildir. Örneğin Doğu blokunun en başarılı ekonomisi sayılan Doğu Almanya'da soğutucular ve çamaşır makinelerinin 25 yıl boyunca çalışabilmeleri şartı için yasal düzenlemeler yapılmıştı (http://www.ilgincbirbilgi.com,2014).

1.3.Planlı Eskitme ve Kapitalizm

Günümüz dünyasının hâkim ekonomik sistemi olan kapitalizm, sadece bir "üretim tarzı," "pazar ekonomisi," "serbest piyasa," "özel mülkiyet" veya "meta üretim"inden ibaret değildir. İktisadi yaşamın farklı boyutlarını içermekle beraber, aynı zamanda ekonomik ve toplumsal ilişkilerin rasyonalize edildiği, ticari faaliyetlerin örgütlendiği ve sınıfsal çatışmaların eksik olmadığı bir mücadele ve mübadele sistemidir (Duman, 2014: 39). Planlı eskitmenin ortaya çıkışı, kapitalizmin de yayılmaya ve gelişmeye başladığı kitlesel üretim döneminde meydana gelmiştir. 1920'li yıllarda kitlesel üretime geçişle birlikte; dayanıklı, düşük maliyetli mallar üretilmiş ve üretim miktarının artması arz fazlası oluşturmuştur. Tüketim miktarı artmış ancak yine de artan toplam talep, arz fazlalarını eritmeye yeterli olmamıştır (Kadıoğlu, 2014:62). Yeterli düzeyde seyretmeyen tüketimin sonucu olarak ortaya çıkan "fazla üretim," o dönemde yaşanan ekonomik durgunluk sorununun ana nedeni olarak kabul edilmiştir (Cross, 1993: 40-41). Bu dönemde tüketici talebinin yeterli olmaması ile yaşanan ekonomik durgunluğun bir daha tekrarlanmaması isteği, tüketicinin satın alma kararında etkili olan duygusal ve sosyal faktörlerin keşfedilmesine neden olmuştur (Odabaşı, 2013: 42).

Kapitalizmin en zayıf noktası, tüketimin yavaşlaması ve talebin azalmasıdır. Tarihten günümüze kapitalist düzenin hakim olduğu serbest piyasa ekonomilerinde yaşanan tüm krizlerin arkasında talep eksikliği yatmaktadır. Sebepleri farklı olsa da, toplam talebin tüm sektörü ve tüm ekonomiyi etkileyecek şekilde azalması krize neden olur. Dolayısıyla, sistemin devamlılığı ve aksaksız olarak işlemesi için çalışan ekonomi ve finans aktörleri talebi canlı tutmanın ve yavaşlaması durumunda telafi edici önlemleri hazırlamanın yollarını ararlar (Kadıoğlu,2014:24). Gelinen noktada planlı eskitme, ekonomiyi canlandırması, tüketimi arttırması ve dolaylı olarak insan ihtiyaçlarının evrilmesi hususunda önemli bir rol oynamaktadır. Çünkü, modern toplumda "iktisadi büyüme" ve bir bütün olarak "ekonominin sağlığı" metalara olan ve aslında farklılaşan ihtiyaçların ortaya koyduğu talebin artışıyla ölçülür hale gelmiştir. Daha açık olarak, ekonomik durgunluk zamanlarında ve verim düştüğünde, tüketici önderliğinde "iyileşme"den söz edilir. Bu genel çerçeve içinde, Bauman (2005:.89)'a göre: "Günümüzde normatif düzenlemenin yerini var edilen ihtiyaçlar, ideolojik aşılamanın yerini reklâmcılık almakta, yönlendirme ve

baskının yerine ise ayartma kullanılmaktadır." Marx (2000:125-6), (yeni) ihtiyaçları, etkin piyasa talebinin sağlanması ve kapitalistler için daha fazla kârın gerçekleştirilmesi için gerekli görülen kaynağın bir öğesi olarak tanımlar. Bu noktada Marx için, piyasa sistemleri araçsal ve formel bir mantığa göre zorunlu olarak ihtiyaçları yönlendirmekte ve çarpıtmaktadır. Bu nedenle, kapitalist bir sistemde insanların insani doğalarını gerçekleştirmeleri ve geliştirmeleri mümkün değildir. Çünkü: *"Özel mülkiyette… herkes bir başkasında yeni bir gerekseme meydana getirip onu yeni bir bağımlılığa sokmayı, yeni fedakârlıklara sürüklemeyi ve yeni bir doyum yoluna alıştırılıp iktisadi yok olmaya itmeyi kurar. Herkes başkasının üzerinde dışsal bir egemenlik kurup kendi bencil gereksemelerini doyurmaya bakar. Nesnelerin niceliğinin artışı, insanın boyunduruğu altında olduğu dışsal güçler dünyasının genişlemesi demektir ve her yeni ürün… yeni bir potansiyeli temsil eder*" Marx (2000:125-6).

1929'daki "Büyük Buhran"dan sonra ekonominin sadece üretim değil tüketim tarafından yönlendirildiği açıkça görülmektedir. Swan (1980:76-99), o dönemde dayanıklı tüketim malları üreticilerinin maksimum yaşam ömrüne sahip ürünlerden kâr elde etmediklerini; çünkü dayanıklı tüketim mallarına olan ilginin, daha iyi fonksiyonlara sahip yeni ürünler piyasaya çıktığında azaldığını öne sürmüştür. Bu sebeple plânlı eskitme, daha az dayanıklı ürünlerin tüketiminin artmasıyla daha fazla kârın güvence altına alınmasının bir yolundan başka bir şey değildir. Plânlı eskitme, bu yolla, üreticilerin alt standart materyallerini ve bileşenlerini kullanmasını sağlayarak üretim maliyetlerini düşürmesine yardımcı olmaktadır. Bunun yanında, plânlı eskitme, tüketimin öncelikle kişisel doyumsuzluk ve yenilik isteğiyle yapıldığı ve aynı zamanda sadece meta tüketimi yoluyla tüm ihtiyaçların giderilebileceğine teşvik eden bir tüketim ideolojisinin genel bir kültür olarak kabul edilmesine katkıda bulunmuştur (Maycroft,2009:11).

2.PLANLI ESKİTME ÇEŞİTLERİ VE GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE PLANLI ESKİTME ÖRNEKLERİ

Kapitalizmin karanlık yüzü olarak nitelendirilen planlı eskitme, tüketicileri, hali hazırda sahip oldukları ürünün doğal ömrünü kısaltarak daha yeni ürünleri satın almaya yönelten ve kapitalizmin günden güne büyümesine sebep olan en önemli mekanizmalardan birine sahiptir.

Planlı eskitmenin en ilginç alanlarından biri de mimaridir. Günümüz mimarisi eskitme ile sürdürülebilirlik arasında zorlanmaktadır. Packard (1960)'a göre; planlı eskitme, şirketler tarafından fiziksel eskitme ve teknolojik eskitme mekanizmaları yoluyla günümüzde iki şekilde gerçekleştirilmektedir.

2.1.Fiziksel Eskitme

Fiziksel eskitme, bir ürünün kullanım ömrünün kasıtlı olarak kısaltılması eylemi olarak tanımlanmaktadır. Fiziksel eskitme kendi içinde; ürünlerin kullanım ömrünü sınırlandırma tasarımı, sınırlı tamir olanakları tasarımı ve psikolojik tatmini azaltmaya yönelik tasarım değişiklikleri olmak üzere üç farklı yöntemle uygulanmaktadır (Aladeojebi, 2013:1504).

2.1.1.Ürünlerin kullanım ömrünü sınırlandırma tasarımı

Fiziksel eskitmenin bir yöntemi olan ürünlerin kullanım ömrünü sınırlandırma tasarımı; ürünlerin, üreticiler tarafından kasıtlı olarak belirli bir tarihe kadar kullanılmasına izin verilmesi eylemidir. Slade (2006)'a göre bu eylem, 1950 ve 1960'lı yıllarda pek çok ürün için geliştirilmiş standart bir uygulamadır. Slade (2006), o dönemde üretilen taşınabilir radyoların ömrünün sadece üç yıl ile sınırlandırıldığını belirtmiştir.

Günümüzde de işletmeler için ürünlerinin uzun ömürlü kullanıma uygun olarak tasarlanması ve AR-GE yatırımlarının bu hedef için yönlendirilmesi rasyonel görülmemektedir. Bu nedenle bazı ürünlerde kullanım süresi, kullanım sayısı gibi özellikler üretim aşamasında sınırlandırılmaktadır (Kadıoğlu, 2014:64). Bu duruma en önemli örnek olarak Apple firması gösterilebilmektedir. Apple, müşterileri tarafından çıkarılamayan ve kısa ömürlü pillere sahip olan ürünler üretmektedir. Bu stratejik bir eylemdir çünkü, müşteriler ürünlerinin bataryalarını yenisiyle değiştirebilmek için ürünlerini Apple'a geri göndermek zorunda kalmakta ve aynı zamanda bu işlem için fahiş fiyatlar ödemek zorunda

bırakılmaktadırlar. Bu durum, çoğu tüketicinin bu eylemi gerçekleştirmek yerine, ürünün daha yenisini almaya karar vermesine yol açmaktadır (Keeble,2013:13).

2.1.2.Sınırlı tamirat için tasarım

Fiziksel eskitmenin bir diğer yöntemi olan sınırlı tamirat için tasarım, günümüzde satın alınan malın bozulduğunda tamir edilmesi değil yenilenmesi daha yaygın kullanılan bir seçenek haline gelmiştir. McCollough (2007)'e göre; tüketicilerin aldıkları ürünlerin tamir masraflarının yüksek olması, ürünlerin atılmasını teşvik etmekte ve bunun yanı sıra, hane halkı geliri de ürünlerin onarımı yerine elden çıkarılma ve değiştirilme eğilimiyle pozitif olarak ilişkili olmaktadır.

Bu strateji, ahlaki konular üzerinde odaklanmayan ve insanları kendi amaçları doğrultusunda hareket edecek biçimde etkileme gücüne sahip bir düşünceyi yansıtmaktadır. Çünkü bu kasıtlı strateji gereğinden fazla israfa sebep olmakta ve tüketiciler için sahte sebepler üreterek, onları ürünlerinin yenilerini almaya zorlamaktadır. Böylece, tüketiciler günden güne yoksullaşmakta, ekonomik olmayan tamir maliyetleri onları zamanından önce yeni bir ürün almaya zorlamakta ve özgürlükleri ihlal edilmektedir (Mattison, 2016: 43). Günümüzde bu stratejiye örnek olarak tek kullanımlık fotoğraf makineleri gösterilebilmektedir. Tek kullanımlık fotoğraf makineleri küçük bir geri dönüşüm endüstrisi ortaya çıkmasına rağmen tamir edilemez bir biçimde tasarlanmakta ve kullanıldıktan sonra işlevsiz hale gelmektedir (Adolphson, 2004).

2.1.3.Psikolojik tatmini azaltmaya yönelik tasarım değişiklikleri

Fiziksel eskitmenin bir diğer yöntemi olan psikolojik tatmini azaltmaya yönelik tasarım değişiklikler, üretilen bazı ürünler, nihai ürünün cilalanması yoluyla kolaylıkla aşınacak ve parçalanacak şekilde tasarlanmasıdır. Bu yöntem, ürünün daha yeni bir sürümünün pazara girer girmez, eski görünmesi için tasarlanan stratejik bir plandır (Aladeojebi, 2013:1504). Bu yöntemle, yeni alındıklarında kusursuz görünen ürünler el değmemiş ve cilalı bir görünüm bırakmakta, ancak günlük kullanımda hızlı bir şekilde hasar görmektedirler. Böylece ürünleri kullananlar rahatsız olmakta ve mevcut ürünlerini zamanından önce atmaktadırlar (Cooper 2005).

Şirketlerin üretim aşamasında kalitesiz malzeme (plastik, vb.) kullanarak ürünlerin kolaylıkla bozulmalarına sebep olmaları bu tarz eskitme modeline örnek olarak gösterilebilmektedir. Kuşkusuz, bu yöntem, işletmelere bir yandan maliyet avantajı sağlarken diğer yandan yeniden tüketim avantajı da sağlamaktadır. Aslında, tüketiciler için de yıllarca aynı arabaya binmek, aynı koltukları yıllarca kullanmak veya dolaplarında beş yıl ya da daha eskiden kalan giysiler bulundurmak isteği, tüketim kararlarında başat bir rol oynamaz. Dolayısıyla, ürünlerin kısa ömürlü olduğu üretim biçimleriyle, heveslerin geçici olduğu tüketici davranışları birbirleriyle örtüşmektedir (Kadıoğlu, 2014:64).

2.2.Teknolojik Eskitme

Planlı eskitme stratejilerinin diğer bir çeşidi olarak görülen teknolojik eskitme teknolojik gelişmelerle birlikte ortaya çıkan buluşlar sonucunda meydana gelmiştir. 1913 yılında otomobiller için elektrikli marş sisteminin piyasaya sürülmesi otomobillerin önceki modellerinin modasının geçmesine sebep olmuş ve bunun yanı sıra kadınlara yardımsız otomobil kullanma olanağı sağlayarak onları da özgür kılmıştır (Slade, 2006). Bu buluş, yeni sanayilerin ve yeni müşterilerin bulunmasına yol açarak hem hissedarların varlıklarını güçlendirmiş hem de araba satın almaya gücü yeten kişilerin yaşam kalitelerini geliştirmiştir. Bu durum; teknolojik eskitme stratejisinin ilk basamağını oluşturmuş ve günümüze kadar yayılmasına sebep olmuştur (Mattison, 2016:36).

Teknolojik eskitme, teknolojik olarak gelişme ihtiyacı göz önüne alındığında, günümüzde kullanılan en yaygın ve muhtemelen en fazla başvurulan eskitme türüdür. Günümüzde elektronik ürünler üzerinde uygulan bu tarz eskitme, teknolojinin neredeyse sürekli gelişmesine bağlıdır. Bu noktada, bir şirketin bir ürünü piyasaya sürdüğünde, muhtemelen yerini alacak bir sonraki ürünün üretimini de tamamlamış

olması gerekmektedir (Keeble, 2013:14). Teknolojik eskitmeyi teşvik etmek için tasarlanan yeni ürün değiştirme stratejileri sayesinde daha da hızlı ürün değiştirme gerçekleştirilebilmektedir.

Teknolojik eskitme stratejileri; moda için tasarım ve ürünü yeni özellikler ekleme ya da ürün yükseltme yoluyla işlevsel geliştirme tasarımı olmak üzere iki şekilde uygulanmaktadır (Hua ve Wemmerlov, 2006:316-329).

2.2.1.Moda için tasarım

Teknolojik eskitmenin bir türü olarak, stil eskitmesi olarak da adlandırılan moda için tasarım stratejisi, bir ürün daha az modaya uygun ve insanları farklı yöne iten trendler sebebiyle istenmeyen hale geldiğinde gerçekleşmektedir. Aslında, ürün estetik ve modaya uygun olmaması dışında oldukça işlevseldir ve her şekilde çalışabilir. Fakat trendleri takip eden tüketicilerin mantıkları tasarımlar yoluyla bulanıklaşmakta ve böylece eski ve daha az çekici teknoloji ürünlerini kullanarak değersiz görülmek yerine, dışarıya çıkıp "moda" olan ürünü satın almak eğilimindedirler. Çünkü moda olanı satın almanın arkasında yatan sebep, tüketim kararlarının estetik kaygısı ve kimlik inşası ile ilişkili olduğu ve bu dürtülerin tüketicilerin tüketim kararlarını harekete geçirdiği gerçeğidir (Maycroft, 2009: 5).

Moda için tasarım stratejisinin uygulanmasında gösterişçi tüketimin etkilerinin olduğu görülmektedir. Çünkü moda; gösterişçi tüketimin esası olan görünür olmayı veya görünmek istemeyi sağlayan en kolay yoldur. Moda, nihayetinde beğeni ve taklit yoluyla hem toplumsal farklılaşmayı hem de benzeşmeyi meydana getiren, üretim ve tüketimi besleyen ama en önemlisi sınıfsal kimliği ortaya çıkaran ve yansıtan bir fenomendir (Duman, 2014:109). Bu bağlamda insanların kendilerini ifade etmesinin en kolay yollarından biri, modayı takip etmektir. Yeni kıyafetler ve diğer moda ürünleri, bir kişinin moralini geçici olarak yükseltebilir. Bunların hepsi insani duygulardır ve bu davranış kalıplarını ortadan kaldırmak mümkün değildir (Mattison, 2016:51). Frosch (2013), endüstriyel gelişme ile çevresel sürdürülebilirlik arasındaki ilişkiyi kapsamlı bir şekilde incelemiş ve modanın planlı eskitme stratejisinde, fiziksel eskitmeden çok daha önemli bir rol oynadığını öne sürmüştür. Ona göre; modanın değeri, algılanan değerle ilişkilidir ve dolayısıyla değerde meydana gelen değişiklik, insanların davranışlarında ve ürünle olan ilişkilerinde değişime yol açar.

Günümüzde moda için tasarım stratejisi yaygın olarak cep telefonu endüstrisinde görülmektedir. Apple, birkaç yıldır ürünlerinde stil eskitmesini kullanarak bu pazarda lider olmuştur. Zekice hazırlanmış reklamlar, pazarlama stratejileri ve her yıl yeni bir moda haline gelen (gelmesi gereken) bir telefon yaratmayı başarmış bir tasarım ekibiyle piyasaya sürdüğü ürünlerin tüketimini arttırmıştır (Keeble,2013:16). Apple'ın, bu noktada yeni model geliştirerek, eski modellerinin müşterilerini yeniden tüketici yapabildiğini söylemek mümkündür.

2.2.2.Ürün yükseltme yoluyla işlevsel geliştirme tasarımı

Teknolojik eskitmenin bir diğer türü olarak ürün yükseltme yoluyla işlevsel geliştirme tasarımı teknolojik gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan ve uygulanan bir stratejidir. Teknolojik gelişmeler, firmaların sıklıkla bir ürünün kullanımının, fayda sağlayacak özelliklerinin arttırılmasına (örneğin bir cep telefonuna bir kamera özelliği ekleme vb.) veya mevcut performans düzeyinin geliştirilmesine imkan tanır (bir dizüstü bilgisayar üreticisinin belleği ve hızı arttırması veya lap topun ağırlığının azaltılması vb.). Bu noktada, ürün talebinin çapraz esnekliği, ürünün yeni performans seviyesine bağlı olmaktadır. Ürünün eski versiyonun çapraz esnekliği ise, bazı durumlarda yeni ürününkine sahip olmayabilir. Çünkü yeni performans seviyesi (en azından başlangıçta) tüm müşteriler tarafından arzulanmamakta veya gerekli olmayabilmektedir. Bu gibi durumlarda, ürünlerin eski versiyonları onlara önemli bir talep olduğu sürece korunabilir ve böylece eskitmenin etkisi minimal düzeyde kalır (Saunders ve Jobber,1994).

Eskitmenin etkisi, birçok tüketicinin eski ürünlerinin "modasının geçmiş" olduğunu fark ettiklerinde ya da yeni ürünün artan özelliklerini evrensel, yararlı ve arzu edilir olarak kabul ettiklerinde artmaktadır (Mason, 1985). Yakın geçmişte bu tarz eskitmenin en çarpıcı örneği The Video Home System (VHS)

videolarda görülmüştür. Sahip olunan teknolojilerin düzenli olarak güncellenmesiyle VHS videoların yerini günümüzde Digital Video Disc (DVD)'ler almıştır.

2.3.Geçmişten Günümüze Dünyadan Planlı Eskitme Örnekleri

Kapitalist sistem dahilinde meydana gelen planlı eskitme stratejisi her ne kadar günümüzde kapitalizmin ve ekonomik büyümenin en önemli rollerinden birini oynasa da aslında kapitalizmin tarihsel döngüsü içerisinde de kendini oldukça hissettirmiştir.

Bugün, özellikle elektronik eşyalarda sıkça karşılaşılan planlı eskitmenin aslında tarihin gizli sayfalarına bakıldığında oldukça çarpıcı örneklerine de rastlanmaktadır. Bu örnekler, geçmişten günümüze insanlığın kaynakları sınırlı olan bir dünyada kontrolsüz bir şekilde tüketerek tüketim çarkı içerisine nasıl girdiğini ispatlar niteliktedir.

2.3.1. Ampul (Phoebus) Karteli

Planlı eskitmenin geçmişten günümüze kadar uzanan en çarpıcı örneği "Ampul (Phoebus: Güneş Mabudu) Karteli'dir. Ampul Komplosu olarak da bilinen bu kartel uygulaması, Dünya çapında ilk planlı eskitme stratejisi ve 1924 yılında Cenova'da gerçekleşen Phoebus kartelinin oluşumu ile büyük çapta uygulamaya konmuştur. Noel arifesinde, Dünyanın en ünlü ve en güçlü ampul üreticileri, Philips (Hollanda), Osram (Almanya), Tungsram (Macaristan), General Electrics (Amerika Birleşik Devletleri:ABD), Compagnie des Lampes (Fransa), Associated Electrical Industries (İngiltere), Tokyo Electric (Japonya) gibi önemli elektrik şirketlerinden bir grup üst düzey yönetici, ampul üretimini kontrol etmek için Phoebus olarak bilinen dünya çapında bir birlik oluşturmak için bir araya gelmiştir (Keeble,2013:9). Bilindiği üzere, dünyanın en önemli buluşlarından biri olan ampul, 1879 yılında Amerikalı Thomas Edison tarafından icat edilmiştir. 1881 yılında piyasaya sürülen Edison'ın ilk ampulü 1500 saat kullanım ömrüne sahipti. 1924 yılında ise, gelişen teknoloji ile ampullerin kullanım süreleri 2500 saate kadar çıkarılmıştır (Kadıoğlu,2014:64). Ampullerin ortalama 2500 saat kullanım süresine sahip olması ve bu sürenin giderek artmasıyla ortaya çıkan ampul satışlarının azalmasından duyulan endişe bu kartelin kurulmasının en önemli sebebi olmuştur. Gelinen noktada, ampul üreticileri arasındaki rekabet gittikçe artmış ve firmalar daha dayanıklı, daha sağlam üretim yapma yollarını aramışlardır. Fakat uzun bir kullanım süresine sahip olan ampullerin tüketici açısından faydalı olduğu düşünülse de, iktisadi açıdan rasyonel olmamıştır. Bu durumu kontrol altına almak için kartel bir araya gelerek, ampullerin beklenen ömürlerinin 1000 saati geçmeyecek şekilde tasarlanıp imal edileceğine dair karar vermiş ve aralarında gizli bir anlaşma imzalamıştır (Paul ve Glaubitz, 2011:3). O gün imzalanan Phoebus Karteli Belgesi'ne göre: "Genel aydınlatma hizmeti için ampullerin ortalama ömrü, 1000 saatten daha uzun bir süre için garanti edilemez, yayınlanamaz veya teklif edilemez. Bu tanımdaki 1000 saatlik ömür, ampulün nominal voltajda gerçekleşen normal laboratuar test koşullarındaki ortalama ömrü / yanması (bozulması) anlamına gelmektedir" (Dannoritzer, 2010).

Bu beyanla birlikte, 1940'larda kartel amacına tamamen ulaşmış ve 1000 saat ampuller için artık standart kullanım ömrü haline gelmiştir. Oysa, bu süre içerisinde 100.000 saat yanabilen ampullerin patentlerinin alındığı bilinmektedir. Ancak bunların hiçbiri Phoebus Karteli sayesinde genel pazara bile ulaşamadan yok olmuştur. Bu durumun aksine, günümüzde ABD'de Kaliforniya'nın Livermore kentindeki bir itfaiye binasında 100 yıldan fazla bir süredir geçen zamana direnerek yanmaya devam eden "Centennial Lightbulb" ampulünün varlığı, gelecek kuşaklara karşı sorumluluk açısından modern tüketimciliğin yeniden düşünülmesinin zamanının geldiğini gösteren en çarpıcı örneği niteliğini taşımaktadır (Wikipedia the free encyclopedia.Centennial Light.url:http://en.wikipedia.org/wiki /Centennial_Light).

2.3.2. DuPont çorapları

Planlı eskitmenin geçmişten günümüze gelen bir diğer çarpıcı örneği de naylonun icat edilmesiyle yaşanmıştır. 1940'lı yıllarda kimya devi olan DuPont firması, dünyanın ilk sentetik tekstil ürünü olan naylonu icat etmiş, ve kadın çoraplarında kullanmaya başlanmıştır. Naylon külotlu çorapların

dayanıklılığını göstermek için reklamlarında birbirlerine naylon çorapla bağlanan iki arabanın birbirlerini çekmesi ve çorapta tek bir kaçığın dahi olmaması, çorapların, o yıllarda çok talep görmesine ve kadınlar için vazgeçilmez bir unsur haline gelmesine sebep olmuştur.

Gelinen noktada, bu ilk güçlü naylon çorapların neredeyse bir kadının ömrü boyunca giyebileceği kadar dayanıklılığa sahip olması, çorap satışlarını durma noktasına getirmiştir. Bunun üzerine DuPont, mühendislerinden çorapları daha kısa sürede yıpranacak, kaçacak ve işlevsiz hale gelecek şekilde yeniden tasarlamalarını istemiştir (Altuntaş,2015:91). Sonunda, dayanıklı naylonları yaptıkları için kendileriyle gurur duyan mühendisler zamanın gereklerine uymuş ve bu sefer yeteneklerini, naylonu daha az dayanıklı hale getirmek için kullanmışlardır. Mühendisler naylonu daha az dayanıklı hale getirerek, çorap tasarımını değiştirmiş ve firma daha kalitesiz çoraplar üretmeye başlamıştır. Böylece firmanın çorap satışları artarak tekrar istenilen düzeye çıkmıştır (http://fa.marksist.net/node/3435).

2.3.3.Yazıcı Kartuşları

Planlı eskitmenin yaygın olarak bilinen bir diğer örneği ise, HP, Canon ve Lexmark gibi şirketler tarafından üretilen mürekkep püskürtmeli yazıcılarla ilgili olarak yapılanlardır. Yazıcı ve kartuşlarının üretimi alanında lider olan bu üreticiler, müşterilerini pahalı orijinal kartuşlarını satın almaya zorlayan ve üçüncü taraf üreticileri tarafından yeniden üretilmelerine karşı uluslararası patentlerle korunan yazıcı kartuşlarını piyasaya sürmektedirler. Her yaratıcı zekanın mühendislik çalışmalarını; intihal karşısında koruyabilme, ondan gelecek on ila yirmi yıl için bir gelir elde etme ve patent geliştirmek için gerekli olan masrafları karşılama konusunda yardımcı olmasını beklemesi elbette rasyoneldir. Ancak, mürekkep kartuşları hususunda gelinen nokta, patentlerin yalnızca yazıcı sarf malzemeleri piyasasındaki üreticilerin tekelinde olduğu şüphesini ortaya çıkarmıştır. Bu şüphe, Hewlett-Packard (HP) gibi şirketlerin müşterilerini, boş kartuşları geri göndermeye teşvik etmekteki tek amacının çevreyi korumak olduğunu iddia etmesiyle günden güne güçlenmiştir (Hewlett Packard, https://h30248.www3.hp.com/recycle/supplies/). Dahası HP, eski kartuşların geri dönüşümünde gereğinden fazla ısrar ederek ve hatta kartuşlarından daha ucuza yazıcılar imal ederek, kullanılmış kartuşların üçüncü taraf üreticileri tarafından uygun fiyatlarla yeniden satılma imkanını ortadan kaldırmış ve böylece, ürünlerinin yazıcı sarf malzemelerinin pazarında tekel olmuştur (Paul ve Glaubitz,2011:2). Tekel konumundan ötürü, HP, Lexmark ve Canon gibi üreticiler, tedarik pazarındaki fiyatları dikte edebilmekte ve bu durum yazıcı mürekkebi için fahiş fiyatlara neden olabilmektedirler. Financial Times 2004 yılında yaptığı bir araştırmanın sonucunda, mürekkep püskürtmeli yazıcılar için HP mürekkebinin bir galonunun 8.000 ABD Dolarına mal olduğunu ve bu fiyatın Gama Hidroksi Bütirat (GHB) veya suni insülin gibi sentetik uyuşturucuların fiyatlarından daha yüksek olduğunu bildirmiştir (Financial Times. HP finds formula to turn inkintogold url:http://www.ft.com/intl/cms/s/1/98df02e2fc4911d8bb3a00000e2511c8.html#axzz1RPq0CQF2).

Günümüzde yazıcı kartuşlarının yazıcıdan daha pahalıya mal olması şaşırtıcı değildir. Çünkü bu durumun nedeni kurulmuş olan karteldir. Kartele dahil olan ve pazarı tekelinde bulunduran dünya devi firmalar, kartuşun içine kasıtlı olarak mürekkebi belli bir seviyeye geldiğinde kartuşun yazdırılmasını önleyecek ve dahası yeniden doldurulduğunda işlevsiz hale gelmesini sağlayacak akıllı çipler yerleştirmektedirler. Aslında, kartuşlar birkaç kez tekrar kullanılabilecek niteliğe sahiptir, fakat kartuşların işlevsiz hale getirilmesinin karanlık yüzü, tüketicileri her seferinde gerektiğinden önce yeni bir kartuş hatta yazıcı satın almaya zorlamak ve onları tüketim ekonomisinin bir parçası haline getirmektir (Aladeojebi,2013:1505).

2.3.4. Ders kitapları

Planlı eskitmenin günümüzde uygulanan diğer bir örneği de yazın alanında ders kitaplarıyla ilgili olarak meydana gelmektedir. Son zamanlarda elde edilen ampirik bulgular; ikinci el kitapların pazar payı arttığında, yayıncıların rekabeti azaltmak için onları revize etme olasılıklarının daha yüksek olduğunu göstermektedir (Chevalier ve Goolsbee, 2009).

Ders kitabı yayıncıları, temel konuların her biri için yıldan yıla pek değişme olmasa da sık sık güncelleme yayımlarlar. Ancak buradaki temel sorun, kitapların her yeni sürümünde genellikle bilginin farklı sayfa numaralarına kaydırılmış haliyle basılmasına bağlı olarak sınıfta bir önceki cildin takip edilmesinin zorlaşmasıdır. Yayıncılar, öğrencilerin çok fazla seçeneğe sahip olmadığını ve yeni bilgilerin kitapların sonuna yerleştirilmesi veya ince eklentiler olarak sunulmasının tüketiciler için faydalı olduğunu bildikleri için ders kitaplarını oldukça pahalılaştırırlar. Böylelikle derste kitabın bir önceki versiyonunu takip etmekte zorlanan öğrenciyi, kitapların yeni versiyonlarını almaya mahkum ederler (Fitzpatrick,2011:202).

3. PLANLI ESKİTMENİN ÇEVRESEL MALİYETİ; ELEKTRONİK ATIK

Günümüzde teknolojinin hızlı gelişiminin ve kapitalizmin pompaladığı tüketim alışkanlıkları sonucu oluşan kullan-at kültürünün bir takım çevresel etkileri bulunmaktadır. Artık zevk merkezli olarak tüketen bireyler, eskiden yaşayan insanların tükettiğinden çok daha fazlasını tüketmekte, tüketilen nesneler de çoğu kez atık olarak gezegene bırakılmaktadırlar. Söz konusu tüketim artışının oluşturduğu yoğun mal talebi ise daha fazla üretimi ortaya çıkarmaktadır. Üretim arttıkça, tüketimi sağlamak için kullanılan reklamlar ve planlı eskitme gibi diğer pazarlama teknikleri ile tüketim daha büyük boyutlara taşınmaktadır. Dolayısıyla birbirini tetikleyen bir üretim ve tüketim kısırdöngüsü ortaya çıkmaktadır. Ekonomi çevrelerince "ekonomik büyüme" olarak ifade edilen bu çılgın hacim artışının, zannedilenden çok daha fazla çevresel zararları olduğunu ve içinde yaşadığımız gezegenin ve toplumun geleceğine ilişkin karamsar bir tablo oluşturduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Karakehya,2013:778).

3.1. Genel Olarak Elektronik Atık

Elektronik Atık **(**E-Atık) ya da İngilizce tanımıyla Waste Electrical and Electronic Equipment (WEEE), kullanım ömrünü tamamlamış olan, içerisinde bir veya daha fazla elektrik iletim elemanı bulunduran ürünlere verilen addır. E-atık için kabul edilmiş kesin bir kapsam olmamakla beraber bozuk, kırık, tamir edilemez olarak görülen veri işleme, telekomünikasyon, iş, eğlence veya ev için kullanılan araç gereçler genel olarak bu gruba dâhil edilmektedir (İnce,2011:2).

Teknolojinin hızla gelişmesinin ve planlı eskitmenin olumsuz bir sonucu, kullanım ömrünü yarılamadan atık haline gelen elektrikli ve elektronik cihazların artışıdır (Widmer, Oswald-Krapf, Schnellmann, Sinha-Khetriwal ve Böni, 2005). Yaşamımızdaki yeri hızla büyüyen elektrikli ve elektronik cihazlar, kısa sürelerde kullanım ömürlerinin sonuna gelmekte ve çözülmeyi bekleyen bir e-atık sorunu ortaya çıkarmaktadırlar. Ürünlerin fiyatlarının düşmesi ve kullanım ömürlerinin azalması ile oluşumu hızlanan elektrikli ve elektronik atıklar çevre ve insan sağlığı için önemli bir tehdit oluşturmaya başlamıştır (Li, Tian, Liu, Liu, Wen Ve Honda, 2006).

Planlı eskitmenin eseri olan e-atıkların, Üçüncü Dünya Ülkelerine gönderimi aslında uluslararası hukuk gereği yasaktır. Ancak firmalar bu konuda hile yapmakta ve bu e-atıkları ikinci el ürün olarak göstermekte ve o şekilde Üçüncü Dünya Ülkelerine sokmaktadır. Bunun en çarpıcı örneği Gana'da yaşanmaktadır. Bugün Gana e-atıkların ayrı bir dünya kurduğu bir ülke konumundadır (http://www.ilgincbirbilgi.com.).

Elektrikli ve Elektronik Eşyalarda Bazı Zararlı Maddelerin Kullanımının Sınırlandırılmasına Dair 30.05.2008 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan yönetmelikte elektrikli ve elektronik eşyalar; "Ek 1A'da belirtilen sınıflara dâhil olan ve alternatif akımla 1000 Volt'u, doğru akımla da 1500 Volt'u geçmeyecek şekildeki kullanımlar maksadıyla tasarlanmış olan, uygun bir biçimde çalışması için elektrik akımına veya elektromanyetik alana bağımlı olan eşyaları ve bu akım ve alanların üretimi, transferi ve ölçümüne yarayan eşyaları" kapsayacak şekilde tanımlanmıştır.

E-atık tanımlaması yapılırken elektrikli ve elektronik eşya kategorileri şu şekilde tanımlanmaktadır (İnce,2011:2):

- Büyük ev eşyaları (Buzdolabı, çamaşır makinesi vb.)
- Küçük ev aletleri (Elektrik süpürgesi, tost makinesi vb.)

• Bilişim ve telekomünikasyon ekipmanları (Bilgisayarlar, telefonlar vb.)

• Tüketici ekipmanları (Video kameralar, müzik enstrümanları vb.)

• Aydınlatma ekipmanları (Flüoresan lambalar vb.)

• Elektrikli ve elektronik aletler (büyük ve sabit sanayi aletleri hariç olmak üzere matkaplar, testereler vb.)

• Oyuncaklar, eğlence ve spor aletleri (Video oyunları, jetonlu makineler vb.)

• Tıbbî cihazlar (Diyaliz ekipmanları, analiz ekipmanları vb.)

• İzleme ve kontrol aletler (Termostatlar, ısı ayarlayıcıları vb.)

• Otomatlar (Para ve içecek otomatları vb.)

E-atıklar, ihtiva ettikleri zararlı bileşenler sebebiyle, uygun bir şekilde geri dönüştürülemediklerinde çevre ve insan sağlığına karşı tehlikeler oluşturabilmektedirler. E-atıklar zararlı bileşenlerden oluşabildiği gibi ülke ekonomilerine katkı sağlayacak değerli bileşenler de ihtiva etmektedirler. İçerdikleri bakır, gümüş, altın, paladyum ve benzeri değerli metaller, cam, plastik vb. değerli bileşenleri uygun olarak geri dönüştürülebildiklerinde, ülke ekonomilerini canlandırabilmektedirler (Salihoğlu ve Kahraman,2016:95). E-atıkların insan ve çevre sağlığını zararlı yönde etkileyen bileşenleri Tablo 1.de şu şekilde gösterilmiştir.

Tablo1. E-atıklar içerisindeki bazı zararlı kimyasal maddeler

E-Atıklar İçindeki Kimyasallar	**Kullanım Yerleri**	**İnsan ve Çevre Sağlığı Üzerindeki Etkileri**
Berilyum (Be)	Bilgisayarın ana kartı ve bağlantı parçaları	Toksik bir maddedir. Kanserojendir.Uzun süre maruz kalındığında nefes almada zorluk, öksürük, kalp atışlarının hızlanması gibi etkileri olabilir.
Kurşun (Pb)	Eski lehimler, entegre devreler, aküler, televizyon ve bilgisayar ekranları	İnsanlar, hayvanlar ve bitkiler için oldukça toksik bir maddedir. İnsanlarda solunum sistemine ve sinir sistemine zarar verebilir.
Cıva (Hg)	Piller, cep telefonları, tıbbi cihazlar, lambalar	Toksik bir maddedir. Suya karışarak özellikle balıklara kolaylıkla geçebilir. İnsanlarda beyin ve böbreklere zarar verebilir.
Fosfor (P)	Bilgisayar ekranları (çözünürlük ve aydınlık için)	Kırılan tüpten çıkan toz parçalarının solunması ya da kırılan cam parçalarına dokunulması son derece riskli olabilir.
Kadmiyum (Cd)	Bilgisayar çipleri, laptop bataryaları, bazı kablolar	İnsanlar, hayvanlar ve bitkiler için oldukça toksik bir maddedir.
Bromlu Alev Geciktiriciler (BFR)	Bilgisayar bağlantı parçaları, plastikler,basılı devreler ve kablolar	Düşük sıcaklıkta yakıldığında zehirli atık oluşturur.

Kaynak: TUBISAD,2017

Kullanım ömürlerini tamamladıklarında, uygun bir şekilde geri dönüştürülemeyen ya da yok edilemeyen elektronik eşya atıklarının içerdikleri zararlı bileşenlerin atmosfere, toprağa ve yer altı sularına ulaşma eğilimi oldukça fazladır. Gelinen noktada bazı örnekler de bu yıkımın ne kadar büyük olduğunu gösterir niteliktedir. Küçük bir örnek vermek gerekirse; 1 floresanın içerisinde bulunan cıva 30.000 litre suyu kullanılamaz hale getirmektedir. Bir çay kaşığının 70'te 1'i cıva bile 80 bin metrekarelik göldeki suyu kirletip yaşayan balıkların yenmesini engellemektedir. 80bin metrekare ise; Topkapı Sarayı'nın kapladığı alana eşittir (Deveci, 2016). Diğer bir örnek ise, elektronik ekipmanlarda kurşunun temel olarak kullanıldığı katot ışın tüpleri (Cathode Ray Tube, CRT), diğer bir deyişle ekranlar ve monitörlerdir. CRT'lerde kullanılan kurşun bir radyasyon kalkanı görevi görmekte ve camın erime sıcaklığını düşürmektedir. CRT yapımındaki kurşun miktarlarına ilişkin tahminler, monitör başına 0,4 kg ila 3 kg

arasında değişmektedir. Yukarıda belirtildiği üzere, kurşun toksik bir maddedir ve bir radyasyon kalkanı olarak CRT'lerde kullanımı uygundur. Ancak doğru şekilde geri dönüşümü gerçekleştirilmezse, çevre ve insan sağlığı üzerinde ciddi sorunlara sebep olabilmektedir (Five winds international LP, 2001).

Bir diğer zararlı işlem ise; tehlikeli bileşen içeren e-atıkların yakılmasıyla ortaya çıkan kadmiyum ve kadmiyum oksit gazıdır. Kadmiyum ve kadmiyum oksit tozu ve dumanları, plastikler yakıldığında, metaller ısıtıldığında ve metal kurtarma işlemleri esnasında baskılı devre kartlarının parçalanmasıyla ortaya çıkmaktadır. Özellikle bilgisayar monitörlerinin yakılması sırasında atmosfere yayılan kadmiyumun, bu işlemi yapan işçiler tarafından solunması oldukça tehlikelidir. Plastiklerin yakılmasıyla ortaya çıkan kadmiyumun ise, yer altı suları, toprak ve içme sularına sızma eğilimi oldukça yüksektir. Öyle ki, Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) tarafından yapılan bir araştırmada, belediye katı atık depolama alanlarından çıkan sızıntı suyu örneklerinin% 90'ının (hatta 50 yıllık düzensiz depolama sahasından alınan örnekler dahil olmak üzere) Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından öngörülen kadmiyum içme suyu standardını, geçtiği belirtilmektedir (Tonetti, 2000).

3.2. Elektronik Atıkların Çevresel Maliyeti

E-Atık üzerinde dünya çapında gerçekleştirilen araştırmalar ise, bu problemin ne kadar tehlikeli olduğunu bir kez daha gözler önüne sermektedir. 2016 Global E-Atık İzleme Raporu'na göre:(Balde,Forti,Gray, Kuehr ve Stegmann 2017).

-2016'da sadece yüzde yirmisinin geri dönüştürüldüğü bilinen 44.7 milyon ton elektronik cihazın çöpe atıldığı öne sürülüyor. Bu rakam, her yıl 4.500 Eyfel Kulesi, 9 Giza Piramidi veya 1.23 milyon tam yüklü kamyonun New York'tan Bangkok'a ya da daha ötesine kadar bir hat oluşturacak ağırlıkta olan atığın atılması anlamına gelmektedir. Yaklaşık 45 milyon ton e-atıkta kullanılan ham maddelerin değerinin yaklaşık 55 milyar Euro (sadece akıllı telefonlar 9 milyar Euro ediyor) olduğu düşünülmektedir. 2018 yılında, e-atık miktarının dünya genelinde 49,8 milyon tona; 2021 yılında ise, 52.2 milyon tona ulaşılacağı öngörülmektedir.

-Rapora göre, en fazla e-atık üreten ülke 7 bin 211 kilotonla Çin oldu. ABD ise 6 bin 295 kilotonla listede ikinci sırayı almaktadır. Türkiye ise 177 ülkenin bulunduğu listede 623 kilotonla 17. sırada yer almaktadır. Elektronik atık trendi her yıl yaklaşık yüzde 4 artmaktadır.

-Dünya çapında kişi başına 6.1 kilogram e-atık düşmektedir. Listenin zirvesinde bulunan Norveç kişi başına 28.5 kilogramla e-atık ile ortalamanın neredeyse 3.5 katı kişi başı e-atık üretimine sahiptir. Norveç'i 24.8 kilogramla İngiltere ve 23.9 kilogramla Danimarka takip etmektedir. Türkiye, kişi başına 7.9 kilogram e-atık üretimi ile Dünya ülkeleri arasında 73. sıradadır. Eğer ülke olarak 623 kiloton e-atığın tamamını geri dönüştürebilmiş olsak ekonomimiz 767 milyon Euro kazanmış olacaktı.

E-Atıkla ilgili bir diğer rapor da Uluslararası Telekomünikasyon Birliği (ITU) tarafından 2016 yılında hazırlanmıştır. ITU'nun raporuna göre (Balde, Forti, Gray, Kuehr ve Stegmann, 2017:4-7):

-E-Atıkların içinde 60 farklı element bulunmaktadır. Bu elementlerin içinde tonlarca altın, paladyum, bakır, demir ve gümüş bulunmaktadır. E-atıklar ile birlikte 500 ton altın (18.8 milyar Euro), 12.2 milyon ton plastik (15 milyar Euro), 2.2 milyon ton bakır (9.5 milyar Euro), 2.5 milyon ton alüminyum (3.6 milyar Euro), 16.3 milyon ton demir (3.6 milyar Euro), 200 ton paladyum (3.4 milyar Euro) ve 1600 ton gümüş (884 milyon Euro) çöpe gitmektedir.

-Yayımlanan rapor, geçtiğimiz on yılda teknoloji kullanımında yaşanan muazzam değişikliğin altını çizmektedir. 2007 yılında dünya nüfusunun sadece yaklaşık yüzde yirmisi çevrim içi iken 2007'den bu yana bu oran neredeyse yüzde ellilere kadar çıkmış durumdadır. Gitgide daha fazla insan elektronik cihaz kullanmaya başlamakta ancak geri dönüşüm çabaları aynı hızla artmamaktadır.

-Üretilen elektronik cihazların büyük çoğunluğunu ömrü oldukça kısa olan akıllı telefonlar oluşturmaktadır. Rapora göre, ortalama bir akıllı telefon iki yıldan az bir süre kullanılmaktadır.

-Şarj aletleriyle ilgili verileri de inceleyen rapor, 45 milyon tonluk elektronik atığın yaklaşık bir milyon tonunu şarj aletlerinin oluşturduğunu ortaya koymaktadır.

SONUÇ

Bütün sistemlerin özünde insanın mutluluğu yatmaktadır. Başka bir tabirle bütün sistemler, insanların mutlu olmasını sağlamak içindir. Kapitalizmin de başlangıçta bu iddia ile yola çıktığı söylenebilir. Ancak gelinen nokta; kapitalizm içinde insanın özne olmaktan çıkarıldığı nesneleştirildiği noktadır. Bu nokta özellikle, küreselleşme ve tüketim jargonu altında yapılmaktadır. Planlı eskitme tek başına bir fenomen değildir. Planlı eskitmenin taşıyıcı kolonu; reklam ve kredidir. Bunu hedonizm ile perçinlemek de ayrı bir sanattır.

Kapitalizmin insanın nesneleştirme ve sadece tüketen bir varlık haline dönüştürme konusundaki en önemli göstergelerden biri planlı eskitmedir. Planlı eskitme, kârın maksimizasyonu konusunda hiçbir engelin tanınmayacağının ifadesinden başka bir şey değildir. Bu durum insanlığı hem öznesel anlamda hem de çevresel anlamda tehdit etmektedir.

Öznesel anlamdaki tehdit, insanların yaşamı hedonist bir yaklaşımdan ibaret görmeleri ve "ben" merkezli bir yaşam algısıylabyaşamalarıdır. Çevresel tehdit ise özellikle e-atıklarla insanlığın zehirlenmesidir. Nitekim E-atıkların meydana getirdiği yıkımdan en çok Üçüncü Dünya Ülkelerini etkilenmektedir. Ne yazık ki ABD, Avustralya, Japonya, İngiltere gibi gelişmiş ülkelerde kullanılmış elektroniklerin bir kısmı gelişmekte olan ülkelere tamir edilip satılmakta ya da Üçüncü Dünya Ülkelerine ikinci el ürün olarak ekonomik kalkınmaya yardımcı olunması amaçlı toplanarak gemilerle uluslararası ticarete uygun olmayan şekilde ihraç edilmektedir. Bu ürünler de Üçüncü Dünya Ülkelerinde yasal olmayan şirketler tarafından pek de çevre dostu olmayan yöntemlerle imha edilmektedir. Çevre örgütleri de üçüncü dünya ülkelerinin, Batılı ülkelerden deniz yoluyla getirilen elektronik atıklar yüzünden birer dev çöplüğe dönüştüğü uyarısında bulunmaktadır (Akın ve Kuru, 2011:4).

E-atıkların geri dönüşümü ile insan ve çevre sağlığına etkileri hakkında literatüre bakıldığında çalışmaların özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yoğunlukta olduğu görülmektedir. Geri dönüşüm işletme tesislerinin olduğu alanlarda yapılan birçok çalışmada elektronik atıkların insan ve çevreye olumsuz etkileri anlamlı olarak yüksek bulunmuştur. Örneğin tipik bir e-atık geri dönüşüm bölgesi olan Güney Çin'de ağır metallere maruz kalması sonrası insanların potansiyel sağlık riskini değerlendirmek amacıyla 2012'de yapılan bir çalışmada ömür boyu kanser riski anlamlı olarak yüksek bulunmuştur (Huanga, Baob, Pei Luoa,Wanga, Meng, Eddy ve Zenga, 2016:449-456). 2015 yılında Çin'de elektronik atık geri dönüşüm yapılan referans bölgelerden seçilen 167 çocuk üzerinde kan düzeyi yüksekliği ile boy, kilo, baş ve göğüs çevresi ölçümleri arasındaki ilişki araştırılmıştır. Cinsiyet, yaş, süt tüketimi karıştırıcı faktörleri dışlandıktan sonra boy ve göğüs çevresi ölçümlerinin anlamlı olarak düşük bulunduğu belirtilmiştir (Xu,Liu, Huang, Lu , Chıung ve Huo, 2015: 295-297).

Planlı eskitme ile mücadele aslında hedonist kapitalizmin korkulu rüyasıdır. Bu mücadele elbette kolay değildir. Ancak imkansız da değildir. Planlı eskitme ile mücadele; tüketime sunulan malların yapım ve üretimlerinin yeniden gözden geçirilmesiyle mümkündür. Bu konuda fabrikaların tabiatı örnek alması gerekir. Bunun ilk adımı da atık üretmemek ve yenilenebilir materyallerin kullanılmasını sağlamaktır. Bunun yanında planlı eskitme ile mücadelenin, ekonomik sistem ve değerlerin yeniden yapılandırılması ve kültürel-zihinsel değişim gerektirdiği de gözden uzak tutulmamalıdır(http://www.ilgincbirbilgi.com).

Planlı eskitme ile mücadelede gözden kaçırılmaması gereken en önemli husus, tüketimin kontrol altına alınmasıdır. Bu da mutluluk ve tüketim arasındaki ilişkinin yalan ve yanlış olduğunun anlaşılması ile mümkündür. Mutluluğun tüketim seviyesine bağlı olmadığı bilinmedikçe, planlı eskitme ile mücadele edilemez. Mutluluk tüketim seviyesine bağlı olsaydı günümüzde yüzde 100 mutlu olunması gerekirdi. Çünkü Marx'ın zamanından tam 26 kat daha fazla tüketim gerçekleşmektedir. Oysa aynı zamandan tam 26 kat daha mutlu olunduğunu söylemek mümkün değildir. Ghandi'nin: "Dünya herkesin ihtiyacını gidermek için yeterince büyük, ancak bireysel açlığı gidermek için daima küçüktür" özlü deyişi unutulmamalıdır(http://www.ilgincbirbilgi.com).

Simormet (1990:78) gelinen durumu şu şekilde özetlemektedir: "Her geçen dakikada yedi insan açlıktan ölüyor. Nükleer çağda, uzayın keşfedildiği bu çağda dünya yerleşik bir kıtlık yaşıyor. İnsanlık tarihinde, aynı türden olup ta aynı alanda yaşayan hiçbir canlı arasında böylesine büyük farklılıklar görülmemiştir. Bir yanda hayati kaynaklan hiç hesaba katmadan tüketen, savuran, zengin ve verimli ortamlarını köklü

bir şekilde değiştiren, mutluluğu bollukta arayan birileri, öte yanda, verimsiz ve yoksul bir ortamda bütün güçleriyle günlük yaşamları için mücadele veren, adeta iskelete dönüşmüş insanlar."

Dünya, planlı eskitme ile, kapitalizm uğruna, sistemin yaşaması uğruna, birilerinin maksimum kâr yapması uğruna bir bedel ödüyorsa, bu bedel bu zaman kadar yaşanmış bütün savaşlardan daha tehlikeli ve kötüdür. Bunu anlamak için, son Kızılderili şefi Seaatli'nin dediği gibi (kaanyilmazzz.blogspot.com/2012/08/son-balk-oldugunde-son-nehir.html); son balığın ölmesini, son nehrin kurumasını, son ağacın kesilmesini ve **p**aranın yenmeyecek bir şey olduğunun anlaşılmasını beklemek abesle iştigaldir.

KAYNAKÇA

ADOLPHSON, D. (2004). "A New Perspective on Ethics, Ecology and Economics," *Journal of Business Ethics*, No: 54, pp.203–216.

AKIN, B. ve KURU, A. (2011). "Elektrikli ve Elektronik Atıkların (E-atık) Zararları, Yönetimi ve Türkiye'deki Uygulamalarının Değerlendirilmesi", *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi (İAÜD*), Yıl 3, Sayı 12, Sayfa (1 - 12).

ALADEOJEBİ, T. K. (2013). "Planned Obsolescence", International Journal of Scientific & Engineering Research, Volume 4, Issue 6, June.

ALTIOK, M. (2014). " Ekolojik Kriz, Kapitalist Birikimin Sürdürülebilirliği, Gelecek ve Ütopya", *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi, Journal of Economic Policy Researches* ,Cilt/Volume:1, Sayı/Issue: 1, Yıl/Year: 2014, 81-98.

ALTUNTAŞ, İhramcızâde Hacı İ. H. (2015). "Planlı/Kasıtlı Eskitme [Ampul Komplosu]" ,*Yazılar* 34, http://ismailhakkialtuntas.com/, Erişim tarihi:25.01.2018.

BALDE, C. P., FORTİ, V., GRAY, V., KUEHR, R., STEGMANN, P. (2017). "The Global E-waste Monitor 2017", *United Nations University (UNU), International Telecommunication Union (ITU) & International Solid Waste Association (ISWA)*, Bonn/Geneva/Vienna.

BAUDRİLLARD, J. (2015). *Tüketim Toplumu Söylenceleri Yapıları* (Çev. H. Deliceçaylı- F. Keskin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

BAUMAN, Z. (2005). *Bireyselleşmiş Toplum* (Y. Alogan, Çev.),Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

COOPER, T. (2005). "Slower Consumption – Reflection on Product Life Spans and the Throwaway Society," *Journal of Industrial Ecology,*1-2/9: 51-67.

CROSS, G. (1993). *Time and Money: Time Making of Consumer Culture,* Routledge Pub. Co., New York.

ÇINAR, R. ve ÇUBUKÇU, İ. (2009). "Tüketim Toplumunun Şekillenmesi ve Tüketici Davranışları -Karşılaştırmalı Bir Uygulama", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13 (1),ss. 277-300.

DANNORITZER, C. (2010). "The Light Bulb Conspiracy, Planned Obsolescence Documentary", *Belgesel Film*, Norway.

DEVECİ, Ö.(2016)."Elektronik Atıkların Geri Dönüşümü İçin Düğmeye Basıldı, https://hwp.com.tr/elektronik-atiklarin-geri-donusumu-icin-dugmeye-basildi-72543,Erişim tarihi:20.01.2018.

DITTMAR, H., BEATTIE, J. ve FRIESE, S. (1996). "Objects, Decision considerations and Self-image in Men's and Women's Impulse Purchases", Acta psychologica, 93 (1): 187-206.

DUMAN, Z. (2014). *Tüketim Toplumuna Eleştirel Bir Bakış*, Kadim Yayınevi, Birinci Baskı, Ankara.

ERKMEN, T. ve YÜKSEL, C. A. (2008). "Tüketicilerin Alışveriş Davranış Biçimleri ile Demografik ve Sosyokültürel Özelliklerinin İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma", *Ege Akademik Bakış*, 8 (2): 683-727.

FINANCIAL TIMES. "HP Finds Formula to Turn Ink into Gold", url: http://www.ft.com/intl/cms/s/ 1/98df02e2-fc49-11d8-bb3a-00000e2511c8.html#axzz1RPq0CQF2, Erişim tarihi:11.01.2018.

FITZPATRICK, K. (2011). *Planned Obsolescence: Publishing, Technology, and the Future of the Academy*, New York University Press, New York and London.

FIVE WINDS INTERNATIONAL, LP. (2001). "Toxic and Hazardous Materials in Electronics An Environmental Scan of Toxic and Hazardous Materials in IT and Telecom Products and Waste Final Report",Canada,https://circabc.europa.eu/sd/a/187015aa172748bab6218273ea2b523c/ITHazardousMat.pdf ,Erişim tarihi: 01.02.2018.

FROSCH, R.A.(2013). "Planned Obsolescence", *The Harvard Undergraduate Research Journal*.

FUAT, S. (2014). "Planlı Eskitme", http://fa.marksist.net/node/3435, Erişim tarihi: 31.01.2018.

GÖKALİLER, E. ,SABUNCUOĞLU AYBAR ,A. ,GÜLAY, G.(2011). "Bir Statü Tüketimi Göstergesi Olarak Iphone Markalı Akıllı Telefon Algısı: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma", *Selçuk İletişim*, Ocak, Ss. (36-48).

HUA, S. and WEMMERLOV, U. (2006).''Product Change Intensity Product Advantage and Market Performance: An Empirical Investigation into the PC Industry", *Journal of Product Innovation Management* 23, pp. 316–329.

HUANGA, C.L., BAOB L.J., PEİ LUOA,D., WANGA, Z.Y., MENG Li c S.,EDDY Y., ZENGA,B.,(2016). " Potential Health Risk for Residents around a Typical E-waste Recycling Zone via Inhalation of Size-Fractionated Particle-Bound Heavy Metals", *Journal of Hazardous Materials* 317 (2016) 449–456 doi: 10.1016/j.jhazmat.2016.05.081.

İNCE, Y.M. (2011). "Çevresel Değerler, Elektronik Atık Sorunu, Uygulamalar ve Çözüm Önerilerine Genel BirBakış",http://www.eatik.com/wpcontent/uploads/2011/03/%C3%87evreselDe%C4%9FerlerElektronik-At%C4%B1k-sorunu-Uygulamalar-Ve-%C3%87%C3%B6z%C3%BCm-%C3%96nerileri.pdf,Erişim tarihi: 21.01.2018.

JUDITH C, and GOOLSBEE, A. (2009). "Are Durable Goods Consumers Forward Looking? Evidence from College Textbooks" *Quarterly Journal of Economics*, 124(4): 1853- 1884.

KADIOĞLU, Z. (2014). *Tüketim İletişimi Süreçler Algılar Tüketici*, Pales Yayıncılık, İstanbul

KARAKEHYA. N. (2013). "Tüketim Toplumunun Çevresel Etkileri, (Environmental Effects Of Consumerist Society)", *International Conference on Eurasian Economies*.

KEEBLE, D. (2013). "The Culture of Planned Obsolescence in Technology Companies", *Bachelor's thesis, Business Information Technology* ,Oulu University of Applied Sciences, Spring.

KÖKER, N.E ve MADEN, D. (2012). "Hazcı ve Faydacı Tüketim Bağlamında Tüketicinin Ürün Temelli Yenilikçiliği Algılaması: Amprik Bir Araştırma", *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 4/2, Ss. (94-121).

Lİ, J., TİAN, B., LİU, T., LİU, H., WEN, X., HONDA, S. (2006). "Status Quo of E-waste Management in Mainland China*", Journal of Water Cycle and Waste Management*, 8, 13-20. doi:10.1007/s10163-005-0144-3

MARX, K. (2000). *1844 el yazmaları*,(M. Belge, Çev.). Birikim Yayınları, İstanbul.

MASON, R.(1985). "Ethics and the Supply of Status Goods", Journal of Business Ethics ,4, 457–464.

MATISONN, J. (2016). "Stakeholder Models, Sustaınability and The Ethics of Planned Obsolescence", Faculty of Humanities, University of the Witwatersrand, Johannesburg, in partial fulfillment of the requirements for the degree of Masters of Arts, Applied Ethics for professionals, July.

MAYCROFT, N. (2009). "Consumption, Planned Obsolescence and Waste", University of Lincoln. 5, 24.

MCCOLLOUGH, J. (2007). "The Effect of Income Growth on the Mix of Purchases Between Disposable Goods and Reusable Goods", *International Journal of Consumer Studies*, 31, 213–219.

ODABAŞI, Y. (2013). *Tüketim Kültürü Yetinen Toplumun Tüketen Topluma Dönüşümü*, Sistem Yayıncılık, İstanbul.

ORÇAN, M. (2014). Osmanlı'dan Günümüze Modern Tüketim Kültürü, Harf Eğitim Yayıncılığı, Ankara.

PACKARD,H. "Recycling. Supplies Recycling". url:https://h30248.www3.hp.com/recycle/supplies/., Erişim tarihi: 5.02.2018.

PACKARD, V. (1960). *The Waste Makers*, (NY: David McKay), New York.

PAUL,J. and GLAUBITZ ,A. (2011). "Modern Consumerism and The Waste Problem" (*Essay);* arXiv:1206.0604 [cs.CY].

RESMİGAZETE(2008)http://rega.basbakanlik.gov.tr/main.aspx?home=http://rega.basbakanlik.gov.tr/eskiler/2008/05/20080530.htm&main=http://rega.basbakanlik.gov.tr/eskiler/2008/05/20080530.htm, Erişim:29.01.2018.

SALİHOĞLU,G., KAHRAMAN,A.E.(2016). "Türkiye'de Elektrikli ve Elektronik Atık Üretimi: Bursa Örneği," *Uludağ Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Dergisi*, Cilt 21, Sayı 2, DOI: 10.17482/uujfe.46137.

SAUNDERS, J. and JOBBER, D. (1994)."Product Replacement: Strategies for Simultaneous Product Deletion and Launch", *Journal of Product Innovation Management* 11(5), 433–450.

SİMORMET, D. (1990). *Çevrecilik*, İletişim Yayınları, İstanbul.

SLADE, G. (2006). *Made to Break: Technology and Obsolescence in America*, Harvard University Press, Boston.

SWAN, P.L. (1980). "Alcoa: The Influence of Recycling on Monopoly Power," *The Journal of Political Economy*, vol. 88, no. 1, pp. 76–99.

TONETTİ, B. (2000)."Environmentally Sound Management of Used and Scrap Personal Computers (PCs)". *US EPA for OECD*, September.

TUBISAD (2017). "E-Atık Eğitim Kitapçığı" (Hazırlayan, Dr. Güliz Karaarslan Semiz), http://www.tubisad.org.tr/duyuru/e-bulten/2017/temmuz17/TUBISAD-e-Atik-Egitim Kitapcigi_16Mayis.pdf, Erişim Tarihi: 14.02.2018.

XU X.,LİU J., HUANG, C., LU F., CHIUNG, Y.M., HUO X., (2015). "Association of Polycyclic Aromatic Hydrocarbons (PAHs) and Lead Co-exposure with Child Physical Growth and Development in an E-waste Recycling Town", *Chemosphere*, Volume 139 November pp. 295–297 doi:10.1016/j.chemosphere.2015.05.080.

WIKIPEDIA THE FREE ENCYCLOPEDIA. "Centennial Light", url: http : / / en . wikipedia . org / wiki /Centennial_Light. Erişim Tarihi:21.11.2016.

WİDMER, R., OSWALD-KRAPF, H., SCHNELLMANN, M., SİNHA-KHETRİWAL, D., BÖNİ, H. (2005). "Global Perspectiles on E-waste", *Environmental Impact Assessment Review*, 25, 436 - 458. doi:10.1016/j.eiar.2005.04.001.

http://www.ilgincbirbilgi.com,20.Haziran.2014,Erişim tarihi: 10.01.2018

YANIKLAR, C. (2006). *Tüketimin Sosyolojisi*, Birey Yayıncılık, İstanbul.

YILMAZ,K.(2012).kaanyilmazzz.blogspot.com/2012/08/son-balk-oldugunde-son-nehir.html,Erişim tarihi:10,02,2018.

Sürdürülebilir Kalkınma Politikalarıyla Orta Gelir Tuzağından Çıkış

Yrd.Doç.Dr. Mustafa HATİPLER[1] **Nur KESKİN[2]**

[1]Trakya Üniversitesi/Edirne Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, mustafahatipler@trakya.edu.tr.

[2]Trakya Üniversitesi/Edirne Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, nurmkskn@gmail.com.

Özet: Ekonominin kişi başına düşen belirli bir gelir düzeyine ulaştıktan sonra bir üst gelir grubuna geçemeyip, durgunluk yaşamasını ifade eden orta gelir tuzağı, gelişmekte olan ülkelerde karşımıza çıkan bir kavramdır. Orta gelir tuzağı gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerini tehdit eden bir unsur olarak görülmektedir. Gelişmekte olan ülke konumundaki Türkiye de orta gelir tuzağında yer alan bir ülkedir.

Orta gelir tuzağına düşen ülkelerin orta gelir tuzağına düşmelerinin bir çok farklı nedeni vardır. Bunların içinde en önemli olanı dünya çapında yaşanan ve özellikle de gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerini sarsan ekonomik krizlerdir.

Gelişmekte olan bir ülke konumundaki Türkiye'nin ekonomisi de bu krizlerden hayli etkilenmiş olup, ülke ekonomisi orta gelir tuzağını daha da derinden hissetmiştir. Çalışmamızda Türkiye'nin 2023 yılına kadar hedeflenen ekonomi politikasında, sürdürülebilir kalkınma politikaları ile orta gelir tuzağındaki ülkeler grubundan çıkarak yüksek gelirli ülkeler sınıfına dâhil olacağının hedeflendiği sonucuna varılmıştır.

Çalışmamızda, orta gelir tuzağından çıkış üzerinde durulmuştur. Ülkelerin orta gelir tuzağından çıkış için gerekli politikalar araştırılmış ve tasarruf ve yatırımlarının arttırılması, sanayide çeşitliliğin yakalanması, imalat sanayiinde gelişmenin hızlanması ve bunların sürdürülebilir bir kalkınma politikasıyla yapılması gerektiği izah edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: orta gelir tuzağı, milli gelir, kalkınma

GİRİŞ

Orta gelir tuzağı, ekonomilerin gelişme düzeylerini ve gelişme düzeylerine bağlı olarak meydana gelen aksaklıkların belirlenmesi ve bu aksaklıkların çözümlenmesi hususunda önemli bir kavram olmuştur. Günümüzde sıkça karşılaşılan bir kavram olan orta gelir tuzağı, özellikle gelişmekte olan ülkelerin karşılaştığı sorunların başında gelmektedir.

Gelişmekte olan bir ülke konumunda olan Türkiye de orta gelir tuzağına düşmüştür. Ortaya konan verilere göre Türkiye ekonomisi 1950'li yıllardan beri orta gelir tuzağına sıkışmıştır. Ancak uygulanacak iyi bir kalkınma politikasıyla ülke ekonomisi sürdürülebilir şeklide kalkınarak bu tuzaktan kurtulmayı başaracaktır. Kalkınmanın sağlanabilmesi için önemli derecede AR-GE yatırımlarının yapılması, ülkede yatırımların arttırılması ve teknolojiye dayalı sanayileşmeyle ülkenin ekonomisinin kalkınacağı açıktır. Orta gelir tuzağından kurtulan ülkelerin tuzaktan kurtulma politikalarına bakıldığında, bu hedeflerin Türkiye'nin 2023 ekonomi hedeflemeleriyle uyuştuğu gözlemlenmektedir.

Çalışmamızın birinci bölümünde gelir tuzağı kavramı, ikinci bölümünde sürdürülebilir kalkınma kavramı açıklanmakta olup, üçüncü bölümünde ise orta gelir tuzağına yakalanan ülke ekonomileri ve ülkelerin tuzaktan nasıl kurtulacağı ve halen daha orta gelir tuzağında olan Türkiye'nin 2023 yılı ekonomik hedeflemesiyle nasıl tuzaktan kurtulacağı açıklanmıştır.

1. GELİR TUZAKLARI

Ekonominin belirli bir gelir seviyesinde takılı kalıp bir üst gelir seviyesine çıkamamasını ifade eden kavrama gelir tuzağı denilmektedir. Gelir tuzakları, ekonomide düşük gelir seviyesinde ve orta gelir seviyesinde karşılaşabileceğimiz bir sorundur. Ülkelerin ekonomileri gelir tuzağında kalıp yüksek gelir grubuna geçemediği gibi, yüksek gelir grubuna dâhil olan ülkeler de gelirlerinde bir düşüş meydana geldiğinde alt gelir grubuna düşebilirler.

Ülkeler sürdürülebilir bir ekonomik büyüme sağlayamadıklarında bu gelir tuzaklarına yakalanmak zorunda kalmaktadırlar. Ekonomik büyümeyi sürdüren ülkeler, bunu kalkınmayla destekledikleri takdirde

yıllar içinde gelir tuzağından kurtulabileceklerdir. Ekonomik büyümesi yavaşlayan ve durağan bir hal alan ülke ekonomileri gelir tuzağına saplanırlar. Bu ülkeler istikrarlı bir büyüme gösterdiklerinde tuzaktan kurtularak üst gelir grubuna dâhil olacaklardır (Öz ve Göde, 2015: 79).

1.1. Orta Gelir Tuzağı

Ekonomi literatüründe yeni bir kavram olan orta gelir tuzağı ilk olarak Dünya Bankası'nın 2007'de yayınladığı: "Bir Doğu Asya Rönesansı: Ekonomik Büyüme İçin Fikirler" raporunda dile getirilmiştir (Gezer, 2014: 1). Dünya Bankası'nın yayınladığı rapora göre orta gelir tuzağına yakalanan ülkeler: *"Ücretlerin düşük olduğu, fakir ülkelere karşı imalat sanayi ürünlerinde rekabet gücü zayıflayan; yenilik ve buluşlara dayalı olarak büyüyen; yüksek gelir grubuna mensup ülkelere ise yakınsama noktasında zorluk çeken ülkeler"* olarak tanımlanmıştır. İfade edilen kavram, orta gelir seviyesine çıkan ekonomilerin bu seviyede kalıp, yüksek gelirli ülkelerin seviyesine çıkamamalarını ifade etmektedir. Orta gelir tuzağı için yapılan diğer bir tanımlama ise; bir ekonomide kişi başına düşen gelir düzeyinin belirli bir aşamadan öteye gidememesi halini ya da belirli bir gelir düzeyine ulaştıktan sonra durgunluk içine girilmesi durumunu özetleyen bir yaklaşımdır (Öz ve Göde, 2015: 79).

Orta gelir tuzağı için yapılan diğer bir tanımlama ise; ABD kişi başı GSYH'sinin yüzde20'sinde takılı kalmak olarak ifade edilmiştir. Bu çerçevede kişi başına düşen geliri ABD'nin kişi başına düşen gelirinin yüzde20'sine erişen ülkeler orta gelir düzeyine erişmiş olarak kabul edilmektedirler (Gezer, 2014: 42).

İktisat teorisinde ülkelerin orta gelir tuzağına düşüş süreçleri: "*Ekonomilerinin büyümesinin ilk seviyesinde ülkeler; geleneksel tarım ağırlıklı üretimden vazgeçip hafif tüketim mallarının üretimine geçerek ekonomilerine bir hız kazandırırlar. Tarım kesiminde meydana gelen işgücü fazlası oluşan sanayi sektörüne yönlenir, yüksek kar nedeniyle sermaye yoğunlaşır ve yüksek büyüme oranları gözlenir. Ülkeler orta gelir düzeyine yaklaştıkça elde ettikleri yüksek kar oranları düşer, teknoloji eskir ve büyüme hızları yavaşlamaya başlar. Ekonominin bu durumundan sonra artık büyümesi üretim değil üretkenlikle sağlanır ve bu durumda ülkeler orta gelir tuzağına yakalanarak sıkıntı yaşamaya başlarlar. Bu süreçte üretim yerine üretkenlik ön plana çıkar ve araştırma geliştirme (AR-GE) ve beşeri sermaye faktörleri önem kazanır*." şeklinde açıklanmaktadır (Alçın ve Güner, 2015: 30).

Düşük gelir seviyesinde olan ülkeler, düşük emek maliyeti ve yurtdışından getirilen basit teknolojiyle üretilmiş olan, emek yoğun ve maliyeti düşük ürünlerle uluslararası piyasada rekabete dahil olabilirler. Tarım sektöründeki düşük verimli emek ve sermayenin daha yüksek verimliliğe sahip olan üretim sektörüne kayması sonucu ülkede üretim düzeyi artar ve bunun sonucunda da gelir seviyesinde artış yaşanır. Ülkeler orta gelir seviyesine ulaştığında kırsal alanda var olan eksik istihdam seviyesi düşecek, ücretler yükselecek ve akabinde ülkelerin uluslararası piyasada rekabet güçleri düşecektir (Bozkurt vd., 2014: 24).

Orta gelir seviyesindeki ekonomilerde, teknolojiye bağlı olarak rekabet güçlerini yükseltip üretim artışı gerçekleşmemesi ve buna bağlı olarak büyümenin sürdürülememesi neticesinde kişi başına düşen gelirde artış sağlanmaz ve ülkeler orta gelir tuzağına sıkışırlar. Sürdürülebilir bir büyümenin devamının getirilememesi sonucu kişi başına düşen gelirde artış sağlanamadığı için ülkeler orta gelir tuzağında kalmaktadır (Ener ve Karanfil, 2015: 34).

Tablo 1: Orta Gelir Tuzağına Yakalanan Ülkelerin Ekonomilerindeki Süreç

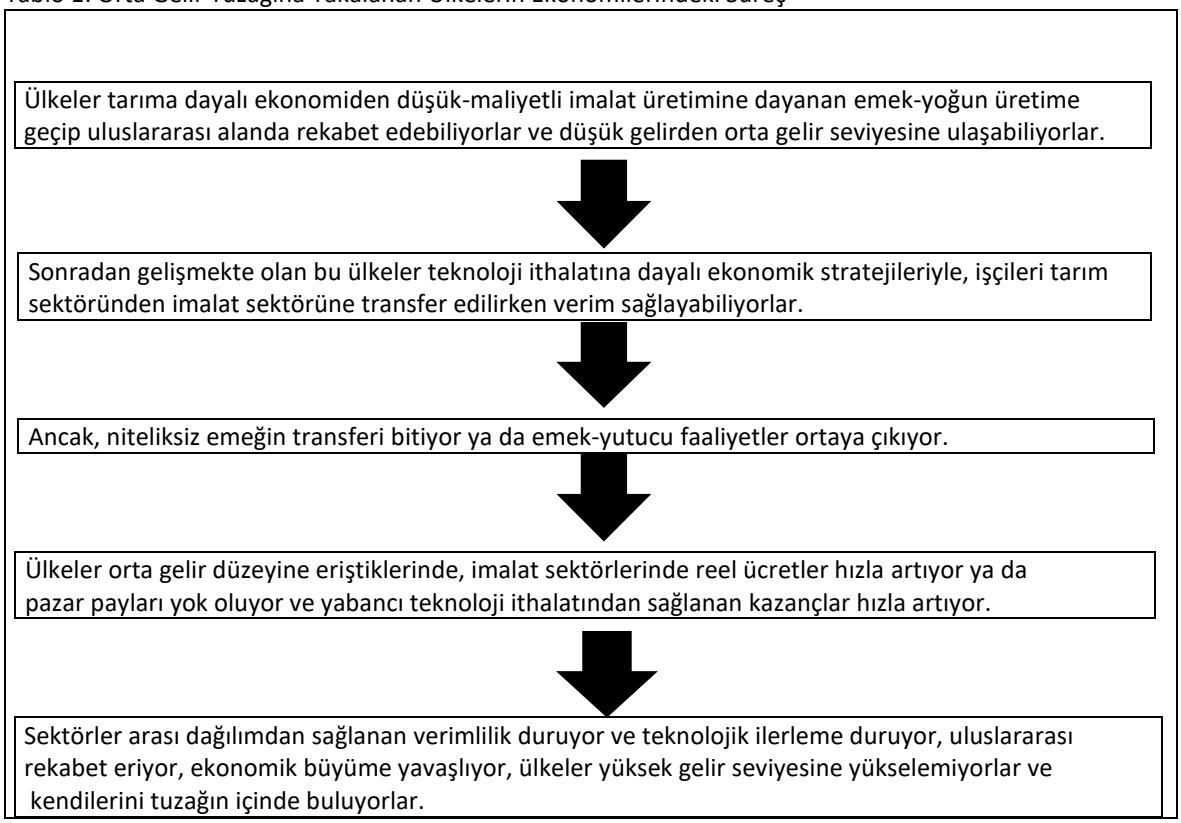

Kaynak: (Atik, 2015: 167)

2. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA POLİTİKALARI

Sürdürülebilir kalkınma kavramı; hem sürdürülebilir olma hem de kalkınma kavramlarını bir araya getiren önemli bir konudur (Eryılmaz, 2011: 1). Devamlı, daimi olmak anlamına gelen sürdürülebilirlik kavramı, yaşam kalitesinde düşüş yaşanmadan ekonomik ve toplumsal olarak bir gelişmişliği ifade etmektedir. Sürdürülebilir kalkınmanın önemli üç noktası vardır. Bunlar; sürdürülebilirliğin sosyal, ekonomik ve çevresel boyutudur (Okumuş, 2013: 7).

Kalkınma kavramı ise; ülkelerin ulaşma arzusunda olduğu bir hedef; bunun yanında nedensel ilişkileri de içeren bir süreçtir (Yüksek, 2010: 3). Bu kavramla; büyüme, yapısal değişim, sanayileşme üzerinde ilişki kurulmuştur ve kalkınmanın ülkelerin ellerinde bulunan kaynaklar ile gerçekleştirileceği söylenilebilir (Eryılmaz, 2011: 2). Az gelişmiş ülkelerin temel ekonomik hedefi, yurtiçinde kalkınmanın, yurtdışında ise gelişmenin sağlanmasıdır. Gelişmiş ülkelerde ise öncelikli hedef, ulaşılan kalkınma düzeyinin sürekliliğinin sağlanması ve ulaşılan gelişmişlik düzeyini korumaktır. Bu hedeflerin sağlanması için, ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel faktörlerin bir bütün olduğu unutulmayıp; toplumların sahip olduğu fiziki ve beşeri kaynakların farklılığı da gözetilerek her ülke kendine uygun bir kalkınma planı uygulamalıdır (Eryılmaz, 2011: 3).

3. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA POLİTİKALARIYLA ORTA GELİR TUZAĞINDAN ÇIKIŞ

Özellikle gelişmekte olan ülkeler için önemli bir kavram olan gelir tuzağının aşılabilmesi için ekonominin geliştirilerek ekonomik hedefler çerçevesinde kalkındırılması gereklidir. Ülkeler orta gelir tuzağına yeniden yakalanmamak için ekonomik bir büyümeyi değil, özellikle gelişmekte olan ülkeler bu tuzaktan kurtulabilmek için ekonomik bir kalkınmayı hedeflemeleri gereklidir. Hedeflenecek olan bu ekonomik kalkınma ülkeler için sürekli olmalıdır.

3.1. Dünya'da Sürdürülebilir Kalkınma Politikalarıyla Orta Gelir Tuzağından Çıkış

Ülkelerin gelir düzeylerindeki farklılıklar irdelendiğinde; ekonomilerindeki büyüme farklılıklarının, ülkelerin sahip oldukları teknolojiye, nitelikli işgücüne, ulusal tasarruf düzeyine, doğal kaynaklarına, yatırımlarına, sanayileşmesine ve ekonomisine ve siyasi istikrarına bağlı olduğu görülecektir.

Gelir düzeylerinin belirlenmesinde Dünya Bankası'nın kişi başı GSMH verilerini esas aldığı sınıflandırma dikkate alınmaktadır (Gezer, 2014: 44). Dünya Bankası'nın yapmış olduğu sınıflandırma belirlenirken, Atlas Metodu ile yerli para cinsinden GSMH dolara çevrilerek kişi başına bölünmesiyle gelir düzeyine göre ekonomik sınıflar belirlenmektedir (World Bank, 2017). Dünya Bankası'nın Atlas Metodu hesaplamalarıyla ulaşmış olduğu 2017 yılı Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) değerlerine göre kişi başı gelir düzeyi 1,005$ altındaki ülkeleri düşük gelirli, kişi başına geliri 1,006$ - 3,955$ arasındaki ülkeleri düşük orta gelirli, kişi başına gelir düzeyi 3,956$ - 12,235$ arası ülkeleri yüksek orta gelirli ve kişi başına geliri 12,235$ üzeri olan ülkeleri de yüksek gelirli ülkeler olarak sınıflandırılmıştır. Sınıflandırmaya dikkat edildiğinde Dünya Bankası'nın orta gelirli ülkeleri iki gruba ayırdığı görülmektedir. (World Bank, 2017).

Tablo 2: Kişi Başı Gelire Göre Dünya Bankası Ülkeler Sınıflandırması (2017)

Ekonomiler	Kişi Başına Yıllık GSYH
Düşük Gelirli Ekonomiler	1,005 dolar ve altı
Orta Gelirli Ekonomiler	1,006-12,235 dolar arası
Alt Orta Gelirli Ekonomiler	1,005-3,995 dolar arası
Üst Orta Gelirli Ekonomiler	3,996-12,235 dolar arası
Yüksek Gelirli Ekonomiler	12,236 dolar üzeri

Kaynak: (World Bank, 2017).

Dünya Bankası'nın 2017 yılı kişi başına düşen GSMH verilerine göre 217 ülkenin gelir gruplarına göre sınıflandırılmasına bakıldığında; 31 ülkenin düşük gelir grubunda, 53 ülkenin düşük orta gelir grubunda, 56 ülkenin yüksek orta gelir grubunda ve 77 ülkenin de yüksek gelir grubunda yer aldığı görülmektedir (World Bank, 2017).

Dünya Bankası'nın 2017 verilerine göre 8 ülkenin ekonomik sınıflandırması değişmiştir. 5 ülke ekonomisi gelir düzeyini düşürüp bir alt gruba dâhil olurken, diğer 3 ülke gelir düzeyini arttırarak bir üst gelir grubuna dâhil olmuştur.

Tablo 3: Kişi Başına Düşen GSMH Verilerine Göre Gelir Grubu Değişen Ülkeler

Ülke	Eski Grup	Yeni Grup
Angora	Üst-orta	Alt-orta
Hırvatistan	Yüksek gelir	Üst-orta
Gürcistan	Üst-orta	Alt-orta
Ürdün	Üst-orta	Alt-orta
Nauru	Yüksek gelir	Üst-orta
Palau	Üst-orta	Yüksek gelir
Samoa	Alt-orta	Üst-orta
Tonga	Alt-orta	Üst-orta

Kaynak: (World Bank, 2017).

Orta gelir tuzağından kurtulan ve yüksek gelir grubuna dâhil olan ülkelerin temel özelliklerine bakıldığında; bu ülkelerin kurumsallaşmalarını tamamladıkları, teknoloji ağırlıklı bir üretime yönelerek, araştırma geliştirme (AR-GE) yatırımlarını attırdıkları ve nitelikli işgücüyle üretim yaptıkları görülmektedir (Yıldız, 2015: 157).

Dünya Bankası'nın 2012 yılında yayınladığı raporunda orta gelir tuzağından çıkışa yönelik uygulanması önerilen politikalara bakacak olursak;

- Hükümetin ve özel sektörün uygulaması gereken roller belirlenmeli
- Sistemi içine alan ve AR_GE ağları ile bağlantılı yenilikçi bir sistem yerleştirilmeli
- Herkese fırsat eşitliği yaratılmalı
- Herkese sosyal koruma sağlanmalı
- Sürdürülebilir ekonomik sistem geliştirilmeli
- Gelir artışı sağlanırken bununla birlikte sürdürülebilir büyüme devam ettirilmeli ve bu büyüme piyasa güçleriyle de uyumlu olmalı
- Yenilik ve yaratıcılık teşvik edilmeli
- Beşeri güç potansiyeli arttırılmalı (Öz ve Göde, 2015: 82).

Dünya Bankası'nın 2012 yılında yayınladığı raporda açıklanan öneri politikalarını daha evvel hayata geçirmiş ve ekonomisini yüksek gelirli ülkeler grubuna dahil etmiş bir ülke olan Güney Kore, ekonomilerini tuzaktan kurtarma hedefinde olan ülkelere büyük bir örnek teşkil etmektedir. Günümüzde yüksek gelirli ülkeler grubunda olan Güney Kore, 1960'li yıllara bakıldığında Türkiye ile aynı gelir seviyesi grubunda yer almaktaydı. 1960'lı yıllarda Türkiye ile ekonomik seviye bakımından benzer durumunda bulunan Güney Kore, hızlı bir gelişme göstererek ekonomisini kalkındırmış ve yüksek gelir düzeyine sahip bir ülke konumuna yükselmiştir. Türkiye'nin tuzaktan kurtulma politikaları üzerinde durulurken, Güney Kore'nin uyguladığı politikalar da göz önünde bulundurularak ülkemizin sosyo-kültürel ve ekonomik yapısına uygun stratejiler belirlenmelidir. Ancak bu karşılaştırma yapılırken devlet politikasının ve ülkelerin elinde bulunan uluslararası kaynakların da farklılığı göz ardı edilmemesi gereken unsurlardandır. Güney Kore, eğitim ve AR-GE faaliyetlerine ağırlık vermiş ve teknolojik sanayinin ön plana çıkmasını hedeflemiştir. 1960'da yüzde5 olan yükseköğretim mezun oranını son dönemde yüzde60'ın üzerine çıkarmış ve GSMH içindeki AR-GE harcamalarının binde 4 olan seviyesini yüzde3'e çıkararak ekonomisine büyük bir güç kazandırmıştır (Alçın ve Güner, 2015: 33). Türkiye'nin de AR-GE yatırımlarının bütçe içindeki payı giderek artmaktadır. Avrupa Komisyonu tarafından dünya genelinde yapılan bir araştırmaya göre; ilk 2500 şirket içinde 6 adet Türk şirketi bulunmaktadır. Bu verilere bakıldığında Türkiye'nin yüksek gelir seviyesine çıkmak için aşması gereken hedeflerden birinde daha başarılı olduğu görülmektedir (AR-GE faaliyetine ayrılan ödenek, 2017).

Ekonomileri orta gelir tuzağına yakalanıp bir üst gelir grubuna geçemeyen ülkelerde görülen sıkıntılar ise;

- Ülke içi tasarrufların düşük kalması sebebiyle yatırımlar aksar,
- İmalat sanayisinin gelişimi üst gruba geçmek için gereken seviyenin gerisinde kalır,
- İmalat sanayisinde ürün farklılığı yaşanmaz,
- Emek piyasasının işleyişinde koşullar yetersiz kalır. Belirtilen durumlar orta gelir tuzağının hem bir sonucu hem de sebebi durumunda sayılabilmektedir. Bu durum kısır döngü içerisine girildiğini ifade etmektedir (Eğilmez, 2012).

Orta gelir tuzağından çıkmanın yolu; ülke ekonomisini sadece büyüme odaklı geliştirmek değil, ülkenin elinde bulunan verimli kaynaklar ve teknolojiyi birleştirerek kalkınmayı getirecek yatırımlar yapmaktan geçmektedir. Bu kalkınmayı sağlayan yatırımları arttırmak için tasarrufları arttırmak gerekmektedir. Ülkede tasarrufları arttırabilmek için de faiz oranlarının artması gereklidir ki; bu bağlamda artan faiz oranları da hanehalkının ve firmaların ellerinde bulunan sermayeyi tüketmekten kaçarak tasarrufa yönlenmelerine neden olacaktır. Ancak, yapılan her bir ilave arttırım yatırım maliyetlerinin yükselmesine sebep olacaktır. Artan yatırım maliyetleri ülkede yatırımı caydırıcı bir etki yaratmaktadır. Bu sorunun çözülmesinde iç talebin yani tüketimin arttırılması, tüketimin arttırılması çerçevesinde üretimde artış yaşanması ve bunun sonucunda ise yatırım oranlarının artması beklenmektedir. Fakat iç talebi

arttırabilmek için tüketim eğiliminin yüksek olması gereklidir. Tüketim eğiliminin yüksek olabilmesi için orta gelir grubunun üzerinde bir gelir seviyesinde olmak gereklidir. Bu durumda tüm bu hedefler doğrultusunda gelir tuzağındaki ekonomilerin, istenene ulaşıp tuzaktan kurtulabilmek için kalkınmacı bir politikayı uygulamaları gerekmektedir ("Orta gelir tuzağı", 2017).

3.2.Türkiye'de Sürdürülebilir Kalkınma Politikalarıyla Orta Gelir Tuzağından Çıkış

Türkiye ekonomisi, II. Dünya Savaşı'nın ardından sıkıntılı bir süreç yaşamıştır. Türkiye'nin ekonomik geçmişine baktığımızda 1970-1980 ve 1990-2000 dönemleri ülke için iki kayıp on yıl tecrübesi olarak ifade edilmektedir. Türkiye, 1960'lı yıllarda gelişmekte olan ve dünyada hızla yayılan ithal ikameci sanayi politikalarını uygulamaya başlamıştır. 1960-1970 arasında uygulanan sanayi stratejileri 1970 sonrası yerini bir hengâmeye bırakmış ve 1970-1980 arası dönem tarihe Türkiye'nin kayıp on yılı olarak geçmiştir. Bu durumun temel iki sebebi ise; ilk olarak uygulanan ithal ikameci sanayi planı Türkiye'yi ithalata bağımlı hale getirmiş ve ödemeler dengesinde açıklara neden olmuştur. Diğer bir sebebi ise; uygulanan politikanın, Türkiye'nin dünyayla rekabet edebilen bir pazar yaratmasına elverişli bir altyapı yaratmamaş olmasıdır (Gezer, 2014: 66).

1980'li yıllara gelindiğinde ise Türkiye dışa dönük ve ihracata dayalı sanayi politikaları uygulamaya başladı. 1990'lı yıllarda ekonomik istikrar sağlanamamış, enflasyon ve krizlerin yoğun yaşanmasından dolayı ekonomide bir yükseliş yakalanamamıştır. Türkiye ekonomisi 2001 krizinin yaşanmasıyla bir kez daha sarsılmıştır. Bu dönemde ülke ekonomisinde, artan terör olayları sonucu toplumsal bağlar zayıflamış; yüksek enflasyon ve kayıt dışı ekonomi ile döviz kurlarında ani hareketler meydana gelmiştir. 2000'li yıllarda Türkiye'de belli başlı reform süreçleri yaşanmıştır. 2008 ekonomik krizine kadar, sürekliliği olan bir ekonomik büyüme yaşanmıştır. Türkiye, 2008 krizi sonrasında diğer ülkelerle karşılaştırıldığında, bu dönemde Avrupa'dan Asya'ya yönelen sermaye hareketlerini kendi bünyesine çekmiş ve ekonomisinde gelişme yaşamıştır (Gezer, 2014: 67).

Türkiye'nin ekonomik gelişimini ele aldığımızda, 1955 yılında düşük orta gelir seviyesine dahil olmuş ve 2005 yılına kadar düşük orta gelir düzeyinde seyretmiştir. 2005 yılı sonrası ise yüksek orta gelir grubuna dahil olmuştur. 2005 yılından bugüne kadar da yüksek orta gelir grubunda yer almıştır. Değerlendirme yapılacak olursa; 50 yılı düşük orta gelir grubunda olmak üzere, Türkiye son 63 yıldır orta gelirli ülkeler grubunda yer almaktadır.

Tablo 4: Türkiye'nin Gelir Seviyesi Dağılımı

	Alt Orta Gelirli Ülke Olduğu Yıl	Üst Orta Gelirli Ülke Olduğu Yıl	Yüksek Gelirli Ülke Olduğu Yıl
Türkiye	1955	2004	-

Kaynak: (Yıldız, 2015: 157).

Türkiye'nin yüksek gelirli ülke konumuna geçebilmesi için, ekonomik büyüme kaynaklarının yerinde kullanılıp, sürdürülebilir bir ekonomik kalkınmanın var olması gereklidir. Sürdürülebilir bir ekonomik kalkınmanın var olabilmesi için, ulusal tasarruflar arttırılmalı ve bu artan tasarrufların yatırıma dönüştürülerek ülke ekonomisine katkı sağlanması gerekmektedir.

Ülkeler orta gelir tuzağından kurtulabilmek için ekonomilerini ve gelişmişliklerini göz önünde tutarak, ülke ekonomilerine uygun tuzaktan kurtulma stratejileri belirlemelidir. Belirlenecek olan bu stratejiler her ülkeye göre farklılık gösterecektir. Ancak tuzağa yakalanan ülkelerin çıkış için belirledikleri stratejiler bu ülkeleri tuzaktan kısa vade için değil, tamamen kurtaracak nitelikte olmalıdır. Bunun içinde ülkelerin ekonomilerini büyütmenin yanında, sürdürülebilir bir ekonomik kalkınmayı da sağlamaları gerekmektedir.

Türkiye ekonomisi tarihsel süreç içerisinde incelendiğinde; orta gelir tuzağı ile 1955'den günümüze kadar uzanan 63 yıllık bir savaş içerisindedir. Türkiye, 3 yıldır içerisinde bulunduğu tuzaktan kurtulmak için 2023 yılına kadar ulaşılması planlanan ekonomik hedefler belirlemiştir.

Sosyal, siyasal ve ekonomik konularda düzenlemeler öngören 2023 hedefleri, 23 maddeden oluşmaktadır. Bu hedeflerin ana teması Türkiye'yi 2023 yılında dünyanın ilk on ekonomisi içerisine dahil

etmektir. Bu ana tema çerçevesinde düzenleme alanı bulan ve ekonomiyi kalkındırmaya yönelik hedefler şu şekildedir.

- Kişi başına 25 bin dolar milli gelir
- 500 milyar dolar ihracat gerçekleştirmek
- Dış ticaret hacmini 1 trilyon dolara çıkarmak
- İşsizliği yüzde 5 seviyesine çekmek
- Dünya çapında tanınan en az 10 marka yaratmak
- Yüksek teknolojiye sahip olmak, kendi uçağını, kendi uydusunu üreten bir ülke olmak
- Türkiye'yi üç kıtanın lojistik merkezi haline getirmek
- DAP ve GAP projelerini tamamlayarak dünyanın tahıl ambarı haline gelmek
- Türkiye'nin milli gelirini 2 trilyon dolar seviyesine çıkarmak (Soylu, 2011: 114).

Yukarıda bahsedilen 2023 hedeflerini, kendi yapısına uygun şekilde evvelce uygulamış olan Güney Kore'nin yüksek gelirli ülkeler grubuna dahil olmasını sağlayan ekonomik stratejilerinin, Türkiye'nin tüm öz kaynaklarına göre yorumlanmış ve yukarıda belirtilen ekonomik hedeflerin planlandığı gibi 2023 yılında tamamen hayata geçirilmesiyle birlikte Türkiye de hakettiği yere, yüksek gelirli ülkeler grubuna dahil olacaktır.

4. SONUÇ

Türkiye, uzun yıllardır orta gelir tuzağındadır. Yaklaşık 50 yılını düşük orta gelir grubunda geçirmiş ve 2005 yılında yüksek orta gelir grubuna çıkabilmiştir. Bir dönem ekonomisi Güney Kore ile aynı seviyelerde olmuşken Güney Kore ekonomik gelişmişlik bakımından şuan Türkiye'yi geçmiş hatta ekonomisini Türkiye ekonomisinin iki katına çıkarmıştır. Güney Kore'nin ekonomik yapısına baktığımızda Türkiye'den daha kötü durumda olduğu dönemler de olmuş, ancak bilgi ve teknolojiyi yeniden yapılandırarak uygulamış, AR-GE yatırımlarına ağırlık vererek ekonomisini kalkındırmış ve yüksek gelir seviyesine yükselmiştir.

Türkiye saplandığı orta gelir tuzağından kurtulabilmek için geçici çözümler yerine sürdürülebilir çözüm yolları bularak yüksek gelirli ülkeler düzeyine çıkacaktır. Bu süreçte Türkiye'nin gerçekleştirmesi gereken hedefler ise; kalkınmayı sadece bir alanda düşünmeyip, ülkeyi ekonomik, sosyal ve çevresel olarak topyekün bir şekilde kalkındırmayı hedeflemeli, geçici bir yüksek gelirli ülke serüveni yaşamayıp bunu sürdürmeli ve tekrar tuzağa yakalanmamak için çaba sarf etmelidir.

Türkiye'nin tuzaktan kurtulabilmek için uygulaması gereken sürdürebilir kalkınma politikalarının en önemli ayağı, yapısı itibariyle elinde bulundurduğu işgücünü, kalkınma sürecine uygun bir şekilde revize edilecek eğitim politikası ile uzmanlaştırarak verimli bir şekilde istihdam etmesidir. Bunun sonucunda işsizlik oranı düşecek ve bilgi altyapılı teknolojinin geliştirilmesiyle üretim faaliyetlerinde verimlilik artışı yaşanacaktır. Üretim faaliyetlerinde artışın sağlanması sonucu yapısı itibariyle bir tarım ülkesi olan Türkiye'nin tarımda sanayileşmeyi ön plana çıkararak hem tarım hem de sanayi alanında devrim sayılabilecek bir faaliyet içerisine girmesi sonucu ithalat azalacak, ihracat artacak ve dış ticaret açığı minimum seviye inecektir. Bunların yanında üretim ve ihracatın artmasıyla birlikte jeopolitik olarak önemli bir konuma sahip olan Türkiye'nin jolistik merkezi olması sağlanacak ve 2023 hedefleri doğrultusunda Türkiye'nin ekonomik kalkınması hedeflenen seviyeye ulaşacak ve orta gelir tuzağından kurtulup yüksek gelirli ülkeler grubuna dahil olacaktır.

KAYNAKÇA

Alçın S. ve Güner B. (2015). ORTA GELİR TUZAĞI: TÜRKİYE ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME. Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı. 37, 30-33.

Atik H. (2015). Türkiye İçin Orta Gelir Tuzağından Kurtuluş Önerileri. Sosyoekonomi Dergisi, Sayı. 23, 166-170.

Bozkurt E., Bedir S., Özdemir D., Çakçak E. (2014). Orta Gelir Tuzağı ve Türkiye Örneği. Maliye Dergisi, Sayı 167, 24.

Ener M. ve Karanfil M. (2015). Türkiye Ekonomisinde Tasarruf Açığının Orta Gelir Tuzağı Üzerine Etkisi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı.2, 34.

Eryılmaz T. (2011). Sürdürülebilir Kalkınma Kavramı Ve Türkiye'de Sürdürülebilir Kalkınma. Başkent Üniversitesi Avrupa Birliği Ve Uluslararası İlişkiler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 1-3.

Gezer M. A. (2014). Gelir Tuzakları ve Türkiye'nin Orta Gelir Tuzağına Yakalanma Riski. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi 1-67.

Okumuş İ. (2013). Yeşil Ekonomi Göstergeleri Açısından Türkiye'nin Sürdürülebilir Kalkınma Performansı. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 7.

Öz E. ve Göde B. (2015). Orta Gelir Tuzağı ve Türkiye'nin Konumu. Maliye Araştırmaları Dergisi, Sayı. 2, 79-82.

Soylu A. (2011). "AB 2020" VE "VİZYON 2023" STRATEJİLERİNDE İNOVASYON HEDEFLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı. 14, 114.

Yıldız A. (2015). Orta Gelir Tuzağı Ve Orta Gelir Tuzağından Çıkış Stratejileri. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı.2, 155-157

Yüksek M. (2010). SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA VE TÜRKİYE'DE ÇEVRE POLİTİKALARI. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 3-28.

AR-GE Faaliyetlerine Ayrılan Ödenek. (Erişim tarihi 23.02.2018). Erişim Adresi:

https://www.donanimhaber.com/diger-bilim-ve-teknoloji/haberleri/Ulke-butcesinden-ArGe-faaliyetlerine-ayrilan-odenekler-aciklandi.htm

Eğilmez. M. (2012). Orta Gelir Tuzağı. Erişim Tarihi: 20.02.2018. Erişim Adresi: http://www.mahfiegilmez.com/2012/12/orta-gelir-tuzag-ve-turkiye.html

Orta Gelir Tuzağı.(Erişim Tarihi: 23.02.2018). Erişim Adresi: https://sbolat.weebly.com/uploads/2/4/0/5/24055490/orta_gelI%CC%87r_tuzag%CC%86I_%5buyumluluk_modu%5d.pdfb

Word Bank, Erişim Tarihi: 22.02.2018. Erişim Adresi: https://data.worldbank.org/?locations=TR-XD

Word Bank, Erişim Tarihi: 23.02.2018. Erişim Adresi: https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519-world-bank-country-and-lending-groups (23.02.2018).

Word Bank, Erişim Tarihi: 21.02.2018 https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519

Balkan ve Afrika Devletleri Arasındaki İlişkilerin Tarihsel Bağlamı (1950-1990)

Okt. Dr. Mürsel BAYRAM[1]

[1]Ahi Evran Üniversitesi / Rektörlük, murselbayram@ahievran.edu.tr

Özet: Bu çalışmada Balkan devletleri ile Afrika devletleri arasındaki ilişkilerin Soğuk Savaş dönemi bağlamında bir analizi yapılmaktadır. Sözü edilen dönemde Afrika kıtasındaki faaliyetleriyle ön plana çıkan üç Balkan devleti vardır: Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti, Bulgaristan Halk Cumhuriyeti ve Romanya Sosyalist Cumhuriyeti. Bu devletler, Afrika kıtasındaki ulusal kurtuluş mücadelelerinde rol oynamış ve ideolojik yönelimleri doğrultusunda Afrika'daki sosyalist rejimlerle diplomatik, ekonomik, askerî ve kültürel işbirliği geliştirmişlerdir. Balkan devletleri ile Afrika devletleri arasındaki temasların yoğunlaştığı yıllar, Yugoslavya'da Josip Broz Tito, Bulgaristan'da Todor Jivkov, Romanya'da Nikolay Çavuşesku'nun iktidarda olduğu dönemlere denk gelmektedir. Bu bilgilerden hareketle, Soğuk Savaş dönemi Balkan-Afrika yakınlaşması; uluslararası sistem, aktör/devlet ve birey/karar alıcı düzeylerinde analiz edilebilir. Bunlara ek olarak, Balkanlar'ı ve Afrika'yı birer bölgesel alt-sistem olarak değerlendirip söz konusu ilişkileri bölgeler arası ilişkiler şeklinde ele almak da mümkündür. Çalışmada sistem ve aktör düzeyleri tercih edilerek Balkan devletleri ile Afrika devletlerinin dönemin iki kutuplu uluslararası yapısındaki konumları/yönelimleri ele alınmakta ve incelenen Balkan devletlerinin o dönemdeki genel dış politika yaklaşımları çerçevesinde hangi Afrika devletleriyle ne tür temaslar kurdukları analiz edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Balkan-Afrika İlişkileri, Soğuk Savaş, Yugoslavya, Romanya, Bulgaristan

GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ABD ve SSCB arasındaki siyasî ve ideolojik rekabetin ürünü olan Soğuk Savaş, uluslararası sistemi dönüştürerek çift kutuplu bir yapının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Yeni yapıda devletler, çıkar ve tehdit algıları doğrultusunda ittifak arayışı içerisine girmişlerdir. Soğuk Savaş döneminde Balkan ve Afrika devletleri arasında kurulan ilişkiler de haliyle dönemin uluslararası yapısını ve ilgili devletlerin ittifak tercihlerini yansıtmıştır.

Jeopolitik konumu nedeniyle tarih boyunca büyük güç mücadelelerine sahne olan Balkanlar, Soğuk Savaş dönemi kutuplaşmasından fazlaca etkilenen bölgelerden biridir. Bölge devletlerinin ittifak tercihleri/ zorunlulukları incelendiğinde, Bulgaristan'ın büyük ölçüde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) nüfuz sahası içinde kaldığı; Romanya'nın Varşova Paktı'na dâhil olmakla birlkte sosyalist olmayan rejimlerle de ilişki geliştirmeye çalıştığı; Arnavutluk'un bir müddet Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) ile yakınlaşmakla birlikte genel olarak kendisini izole ettiği; daha güneydeki Yunanistan'ın ABD öncülüğündeki Batı Bloğu'nun safında yer aldığı; anti-Stalinist tutumuyla ön plana çıkan Josip Broz Tito liderliğindeki Yugoslavya'nın ise diğer Balkan devletlerine nazaran daha eklektik bir siyaset izlediği görülmektedir. Stalin'in ölümünden sonra Yugoslav-Sovyet ilişkileri yumuşamışsa da Yugoslavya tekrar Sovyet Bloğu'na dönmeyip Hindistan ve Mısır ile birlikte Bağlantısızlar Hareketi'nin lideri olmuştur (Armaoğlu, 1983: 450).

Diğer bölgelere göre ikincil önemde olmakla birlikte, Afrika kıtası da dönemin süper güç rekabetinin dışında kalamamıştır. Botsvana, Fas, Güney Afrika, Kenya, Liberya, Senegal, Somali ve Zaire (Kongo Demokratik Cumhuriyeti) devletleri, Batı Bloğu içinde anılırken Angola, Benin, Cezayir, Etiyopya, Gine, Gine Bissau, Kongo, Madagaskar, Mozambik ve Libya, ideolojik olarak Doğu Bloğu'na yakın olmuşlardır. Diğer Afrika devletleri ise Üçüncü Blok olarak anılan ve kuruluşunda Gana ile Mali'nin de kendi ölçeklerinde rol üstlendiği Bağlantısızlar Hareketi'ne katılmıştır (Arnold, 2006: 199-209). Yeni bağımsızlıklarına kavuşmuş olan Afrika devletleri, Amerikan-Sovyet kutuplaşmasının yarattığı gerilimin zaten kırılgan durumda olan siyasal yapılarına zarar vereceği endişesiyle egemenlik ve ekonomik gelişme konularına öncelik vermişler, bu nedenle bağlantısız kalmayı yeğlemişlerdir (Schmidt, 2013; Bayram, 2016). Buradan hareketle çalışmada Balkan ve Afrika devletlerinin dönemin iki kutuplu uluslararası

yapısındaki konumları/yönelimleri doğrultusunda ne tür temaslar kurdukları ve bu yakınlaşmanın Soğuk Savaş sonrası dönemde devam edip etmediği analiz edilmektedir.

1. YUGOSLAVYA-AFRİKA İLİŞKİLERİ

Sırp, Hırvat, Sloven Krallığı (1918-1929) ile Yugoslavya Krallığı'nın (1929-1941) halefi niteliğinde olan Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti (1945-1992), 1980 yılına kadar Josip Broz Tito tarafından yönetilmiştir. İkinci Dünya Savaşı sırasında Nazi işgaline karşı SSCB ile birlikte hareket eden Tito, savaş sonrasında Moskova'dan bağımsızlaşma yönünde bir siyasal yaklaşım benimsemiştir. Zira diğer Sovyet Bloku ülkelerinden farklı olarak Yugoslavya'da Komünist bir rejimin iktidara gelmesinde tek âmil SSCB değildi. Yugoslav devrimine giden yol, büyük ölçüde Tito ve Partizanlarının Almanlar karşısındaki silahlı mücadeleleri ile açılmıştı. Kendi çabasıyla iktidara gelmiş olma düşüncesi, Tito'da SSCB de dâhil "hiçbir dış gücün egemenliğini kabu etmeme" eğilimine yol açmıştır (Armaoğlu, 1983: 450; Jelavich, 2009: 303).

Tito'nun ülkesini Moskova'nın yörüngesine sokmama çabası, Yugoslavya'nın 1948'de Kominform'dan ihracına ve Macaristan, Romanya, Bulgaristan, Çekoslavakya, Polonya'nın bir müddet bu ülke ile ekonomik ilişkilerini dondurma kararına neden olmuştur. Alternatif ilişki ağları tesis ederek bu izolasyonun olumsuz etkilerini dengelemeye çalışan Tito, özellikle Bağlantısızlar Hareketi üzerinden iki kutuplu uluslararası sistemin kısıtlarını aşmayı denemiştir. 1955 tarihli Bandung Konferansı ile temelleri atılıp 1961 tarihli Belgrad Konferansı ile teşkilatlanan Bağlantısızlar Hareketi'nde Yugoslavya ile birlikte Hindistan ve Mısır ön plana çıkmıştır. Yeni bağımsızlıklarına kavuşan birçok Afrika devletinin de Amerikan-Sovyet kutuplaşmasının yarattığı gerilimden etkilenmemek adına bağlantısız kalmayı yeğlemesi, Yugoslavya'nın Afrika devletleri ile yakınlaşıp kendi liderliğini ortaya koymasına fırsat tanımıştır (Arnold, 2006: 199-209; Perić, 2016: 126).

Bu doğrultuda oldukça aktif bir diplomasi izleyen Tito, görev süresi zarfında 92 ülkeye 169 resmî ziyaret gerçekleştirmiş; 175 devlet başkanı, 110 başbakan, 200 kadar dışişleri bakanı ve 300'den fazla siyasî hareket liderini ağırlamıştır (Petrović, 2014: 578). Sahraaltı Afrika'yı ziyaret eden ilk Komünist devlet başkanı olma özelliği taşıyan Tito, 1979 yılına kadar Cezayir, Fas, Gana, Gine, Habeşistan, Kenya, Liberya, Libya, Mali, Mısır, Sudan, Tanzanya, Togo, Tunus, Uganda ve Zambiya'yı ziyaret etmiştir. Bu ziyaretlerden bazıları bir defaya mahsusken bazıları mükerrerdir (Vučetić ve Betts, 2017: 20-21).

Yugoslav-Sovyet ayrışmasından sonra Yugoslavya'yı ziyaret eden ilk yabancı devlet başkanı Habeşistan (bugünkü Etiyopya) Kralı I. Haile Selassie olmuştur (Orlović, 2012: 151). Batı ittifakına dâhil olduğu halde 1950'li yıllarda dış ilişkilerini çeşitlendirme çabasına giren Habeşistan, bu noktada Yugoslavya'yı makul bir alternatif olarak değerlendirmiştir. İki ülke arasında 4 Mart 1952'de kurulan diplomatik ilişkiler, karşılıklı ziyaretler ve çeşitli işbirliği anlaşmalarıyla pekiştirilmiştir (Tasić, 2008: 513).

Yugoslavya'nın Afrika politikasında, bağımsızlığını kazanan Afrika devletleri kadar, ulusal kurtuluş mücadelesi devam eden halklar da önem arz etmiştir. Bunlar arasında özellikle Cezayir ve Angola dikkat çekmektedir. Cezayir Ulusal Kurtuluş Cephesi (*Front de Libération Nationale*/FLN) üyeleriyle ilk olarak 1953'te Kahire'de temas kuran Tito, 1956'da Nasır ve Nehru ile birlikte açıkladıkları Brijuni Deklarasyonu'nda FLN'nin Fransa karşısındaki mücadelesini desteklediklerini beyan etmiştir. Yugoslav liderliği, FLN'ye silah desteği sağlamanın yanı sıra, yaralı Cezayirlilerin Yugoslav hastanelerinde tedavi edilmesine olanak tanımış, Tunus ve Fas'taki Cezayirli mültecilere yiyecek ve giyecek yardımında bulunmuş, yüzlerce Cezayirli öğrencinin burslu olarak Yugoslavya'da eğitim almalarını teşvik etmiştir. Yugoslavya Komünistler Ligi'nin (*Savez Komunista Jugoslavije*/SKJ) 1958'deki yedinci kongresinde FLN temsilcileri onur konuğu olarak ağırlanmıştır. Yugoslavya, aynı yıl FLN'nin Kahire'de oluşturduğu Cezayir Cumhuriyeti Geçici Hükümeti ile ilişki kuran ilk devletlerden biri olmuş ve 2 Şubat 1962'de Fransa'dan beş ay kadar önce Cezayir'in bağımsızlığını tanımıştır. Fransa, bu tanıma kararına tepki olarak Belgrad büyükelçisini geri çekmiştir. Ahmed Ben Bella liderliğindeki Cezayir Demokratik Halk Cumhuriyeti, ulusal kurtuluş mücadelesi sürecinde verdiği destekten ötürü Yugoslavya ile oldukça yakın ilişkiler tesis etmiş, özellikle tarım alanında bu ülke ile işbirliğini güçlendirmiştir. Ben Bella, bir röportajında Fidel Castro'yu "kardeş", Cemal Abdünnasır'ı "öğretmen", Josip Broz Tito'yu ise "örnek" olarak aldığını belirtmiştir. Ben Bella ayrıca sosyalizme giden yolların çeşitli olduğunu, SSCB'nin tekelinde olmadığını söyleyerek pekala

Yugoslav modeli bir sosyalizmin de mümkün olabileceğine işaret etmiştir. Ne var ki Yugoslavya'nın Cezayir'e "devrim ihracı", Ben Bella dönemi (1962-1965) ile sınırlı kalmıştır. Soğuk Savaş dönemi boyunca Yugoslavya'nın Afrika'da en fazla ticaret yaptığı ülkelerden biri yine Cezayir olmuşsa da ikili ilişkiler Ben Bella dönemindeki kadar yakın olmamıştır (Gužvica, 2016).

Sahraaltı Afrika'da Yugoslavya tarafından desteklenen ulusal kurtuluş hareketlerinin başında Angola Halk Kurtuluş Hareketi (*Movimento Popular de Libertação de Angola*/MPLA) gelmektedir. İngiliz devlet arşivlerine (National Archives, FCO/28/1632, 1971) göre Yugoslavya, 1970'lerin başında Angola ulusal kurtuluş hareketi ile siyasî temaslar kurmuştur. SSCB ve Küba ile birlikte Marksist MPLA örgütünü destekleyen Yugoslavya, Angola'nın 1975'te bağımsızlığından sonra da bu ülkeye yardımlarını sürdürmüştür. Angola Cumhurbaşkanı Agostinho Neto'nun Nisan 1977'de Belgrad'ı ziyareti sırasında, Yugoslavya'nın o tarihe dek Angola'ya 14 milyon dolar askerî yardım yaptığı belirtilmiştir (Gleijeses, 2013: 77).

Yugoslavya, Soğuk Savaş döneminde Afrika ülkelerine savaş uçağı ihraç edebilen bir ülkeydi. Mostar merkezli Soko Vazduhoplovna Industrija tarafından üretilen G-2 Galeb ve J-1 Jastreb savaş uçakları, özellikle Libya ve Zambiya'ya ihraç edilmiştir (Chant, 1987: 467). G-2 Galeb, en son 2011'deki Libya İç Savaşı sırasında Muammer Kaddafi güçleri tarafından kullanılmıştır (Combat Aircraft, 2018).

Bunlara ek olarak, Agrovojvodina, Crveno Zastava, Energoprojekt, Energoinvest, Ingra, Generaleksport, FAP Famos, IMT, Jugoeksport, Krušik, Mašinunion, Pomgrad, Rudnap, Trudbenik gibi Yugoslav şirketleri, başta altyapı ve endüstri olmak üzere, Afrika'da çeşitli alanlarda varlık göstermişlerdir. Bu şirketler, baraj, fabrika ve hastane gibi yapılar inşa ederek hem Afrika'nın modernizasyonunda önemli bir rol oynamışlar, hem de Yugoslavya'nın yumuşak güç kapasitesini artırmasını sağlamışlardır. Yugoslav şirketlerince inşa edilen yapılar, genellikle sembolik önemi haiz binalar olmuştur. Örneğin, 1986'da Zimbabve'de düzenlenecek Bağlantısızlar Hareketi Zirvesi için Harare'de bir kongre merkezi inşa eden Energoprojekt şirketi, aynı zamanda Zimbabve Cumhurbaşkanı Robert Mugabe'nin özel konutunu inşa etmiştir (Goff, 2018).

4 Mayıs 1980 tarihinde 87 yaşında hayatını kaybeden Tito'nun cenaze töreni, neredeyse bütün dünya ülkelerinden üst düzey katılımla gerçekleşmiştir. Afrika ülkelerinden Cezayir, Habeşistan, Gine, Gine Bissau, Mali, Tanzanya, Togo ve Zambiya devlet başkanı düzeyinde; Cabo Verde, Gana, Madagaskar, Mısır ve Zimbabve hükümet başkanı düzeyinde; Kamerun, Mauritius, Nijerya, Seyşeller ve Uganda dışişleri bakanı düzeyinde cenazeye katılım sağlamıştır. Ayrıca Angola, Benin, Burundi, Fas, Orta Afrika Cumhuriyeti, Ekvator Ginesi, Fildişi Sahili, Gabon, Liberya, Libya, Kenya, Kongo Halk Cumhuriyeti (bugünkü Kongo Cumhuriyeti), Moritanya, Mozambik, Nijer, Sao Tome ve Principe, Senegal, Sierra Leone, Somali, Sudan, Tunus, Yukarı Volta (bugünkü Burkina Faso) ve Zaire (bugünkü Kongo Demokratik Cumhuriyeti) de resmî heyet göndermiştir. Cenazeye Afrika'dan resmî düzeyde katılımın yüksek olması, Tito'nun Afrika ülkeleri nezdinde olumlu bir imaj inşa edebildiğini göstermektedir.

Tito'nun ölümünden sonra, bölgeleri temsil edecek şekilde yıllık rotasyon mantığına dayalı kolektif devlet başkanlığının uygulandığı Yugoslavya, bu sistem ile hem siyasal hem ekonomik açıdan daha istikrarsız bir federasyon haline gelmiştir. 1980-1991 yılları arasında, ikisi geçici olmak üzere 15 devlet başkanı[1] göreve gelmiştir. Bu dönemde Yugoslavya'nın hammadde ihtiyacı nedeniyle Afrika'ya ekonomik ilgisi devam ederken siyasal ilgisinde azalma gözlenmiştir. Yugoslavya dağıldıktan sonra kurulan devletler ise Afrika'da Tito dönemindeki gibi diplomatik ve ekonomik varlık göstermekten uzak olmuşlardır (bkz. Tablo 1 ve 2).

1 Lazar Koliševski (Makedonya), Cvijetin Mijatović (Bosna-Hersek), Sergej Kraigher (Slovenya), Petar Stambolić (Sırbistan), Mika Špiljak (Hırvatistan), Veselin Đuranović (Karadağ), Radovan Vlajković (Voyvodina), Sinan Hasani (Kosova), Lazar Mojsov (Makedonya), Raif Dizdarević (Bosna-Hersek), Janez Drnovšek (Slovenya), Borisav Jović (Sırbistan), Sejdo Bajramović (Kosova, geçici), Stjepan Mesić (Hırvatistan), Branko Kostić (Karadağ, geçici)

Tablo 1. Eski Yugoslav Cumhuriyetlerinin Büyükelçilik Açtığı Afrika Devletleri

Eski Yugoslav Cumhuriyetlerinin Afrika'daki Büyükelçilikleri					
Sırbistan (11)	**Hırvatistan (5)**	**Bosna-Hersek (2)**	**Slovenya (1)**	**Makedonya (1)**	**Karadağ (0)**
Angola	Cezayir	Libya	Mısır	Mısır	
Cezayir	Fas	Mısır			
Etiyopya	Güney Afrika				
Fas	Libya				
Güney Afrika	Mısır				
Kenya					
Kongo DC					
Libya					
Mısır					
Nijerya					
Zambiya					

Tablo 2. Eski Yugoslav Cumhuriyetlerinin İthalat ve İhracatında Afrika'nın Payı (%)

Ülke	*İthalat*	*İhracat*
Sırbistan	1.0	1.5
Hırvatistan	0.8	1.9
Bosna-Hersek	0.4	0.8
Slovenya	1.0	1.9
Makedonya	3.2	0.2
Karadağ	0.3	1.0

2. BULGARİSTAN-AFRİKA İLİŞKİLERİ

14. yüzyıl sonlarından itibaren Osmanlı egemenliği altında bulunan Bulgaristan, 93 Harbi olarak bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın ardından otonom prenslik olarak tanınmış; 1908 yılında ise bağımsız devlet hüviyetini kazanmıştır. Birinci ve İkinci Dünya Savaşı'ndan mağlubiyetle ayrılan ülke, 1946'da tek partili sosyalist rejime geçmiş ve Soğuk Savaş boyunca Varşova Paktı'nın üyesi olarak kalmıştır. Gerek Goergi Dimitrov döneminde (1946-1949), gerekse "Küçük Stalin" olarak anılan Valko Çervenkov döneminde (1950-1954) SSCB ile paralel bir dış politika izleyen Bulgaristan, Todor Jivkov'un uzun iktidar döneminde (1954-1989) de büyük ölçüde bu dış politika yönelimini muhafaza etmiştir (Gruev, 2009).

Bulgaristan'ın Afrika kıtasındaki faaliyetleri, hakeza SSCB'nin Afrika politikasına koşut olmuştur. Moskova'nın Afrika'ya yönelik nüfuz stratejisini destekleyici bir rol üstlenen Bulgaristan, ideolojik olarak Moskova'ya yakın duran devlet ve örgütlere silah ve askerî eğitim temin etmiştir. Bulgaristan'dan askerî yardım temin eden Afrika ulusal kurtuluş hareketlerinin başında FLN[2], MPLA[3], FRELIMO[4], PAIGC[5], ZANU[6]

2 Front de Libération Nationale, Cezayir'de Ahmed Ben Bella tarafından kurulan ulusal kurtuluş cephesi

3 Movimento Popular de Libertação de Angola, Angola'da Agostinho Neto tarafından kurulan ulusal kurtuluş hareketi ve siyasi parti

4 Frente de Libertação de Moçambique, Mozambik'te Eduardo Mondlane ve Samora Machel tarafından kurulan ulusal kurtuluş hareketi ve siyasi parti

5 Partido Africano da Independência da Guiné e Cabo Verde, Gine Bissau ve Cabo Verde'de Amilcar Cabral ve Henri Labéry tarafından kurulan ulusal kurtuluş hareketi ve siyasi parti

6 Zimbabwe African National Union, Rodezya'da (bugünkü Zimbabve) Robert Mugabe tarafından kurulan ulusal kurtuluş hareketi ve siyasi parti

ve SWAPO[7] gelmektedir. Bulgaristan ile diplomatik, ekonomik ve askerî ilişkiler geliştiren başlıca Afrika ülkeleri ise Angola, Cezayir, Gana, Gine, Etiyopya, Kenya, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Libya, Mısır, Mozambik, Nijerya, Sudan, Somali, Tanzanya ve Zambiya'dır. Bunlar arasında, Cezayir, Etiyopya, Gine, Kongo ve Zambiya'dan Bulgaristan'a devlet başkanı düzeyinde ziyaretler gerçekleşirken Bulgaristan Cumhurbaşkanı Todor Jivkov da Angola, Libya, Mozambik ve Nijerya'yı ziyaret etmiştir (Crampton, 2007: 365).

Bulgaristan'ın Üçüncü Dünya ülkelerindeki askerî varlığı, Doğu Almanya, Çekoslovakya, Küba ve Kuzey Kore'nin gerisinde kalmışsa da ülkenin Afrika ulusal kurtuluş hareketlerine sağladığı katkıyla dekolonizasyon sürecinin hızlandırılmasında aktif bir rol oynadığı söylenebilir. Bulgar tarihçi Jordan Baev'in Bulgaristan devlet arşivlerine dayanarak yaptığı çalışmalara (1992, 1995, 2016) göre, Bulgaristan'ın Üçüncü Dünya ülkelerine yönelik ilk etkili silah transferi 1950'lerin sonunda Cezayir'e gerçekleşmiştir. 19 Ağustos 1958'de Bulgaristan Komünist Partisi Politbürosu, Cezayir Ulusal Kurtuluş Cephesi'ne (FLN) maddî yardım sağlama kararı almış, bu doğrultuda Ocak 1959'da Tunus üzerinden FLN'ye yardım ulaştırılmıştır. 3 Kasım 1960'ta Fas üzerinden FNL'ye silah sevk edilmesi yönünde yeni bir karar alınmış ve silah sevk eden gemiler, Fas kralından özel yetki belgesi ile bir Fas limanında yüklerini boşaltmıştır. Ek olarak, 1963-1965 yılları arasında 300'den fazla Cezayirli öğrenci, Bulgaristan'daki askerî okullarda eğitim almıştır.

Kongo'nun ilk başbaşkanı Patrice Lumumba öldürüldükten sonra Bulgaristan, Lumumba'nın ekibine silah ve askerî teçhizat göndermeye karar vermiştir. Lumumba'nın bakanlarından Pier Moulele ile Nisan 1961'de Kahire'de yapılan görüşmelerin ardından Mısır üzerinden Kongo'ya 200 ton silah sevk edilmiş, ancak bu silahlar Sudan topraklarında kaybolmuştur. Dört yıl sonra Mısır, Sudan ve Tanzanya üzerinden Kongo'ya başarılı bir şekilde 500 bin dolar değerinde silah sevk edilmiştir. Ayrıca 100 kadar Kongolu militan, Bulgaristan'da askerî eğitim almıştır.

Bulgaristan ile Sudan arasında 1960'lı yılların sonlarından itibaren çeşitli anlaşmalar imzalanmış ve Soğuk Savaş dönemi boyunca yaklaşık 6 bin Sudanlı öğrenci Bulgaristan'da eğitim almıştır. Aynı şekilde 1976'ya kadar Somali ile etkili bir işbirliği sürdüren Bulgaristan, Aralık 1979 tarihli Sovyet-Etiyopya savunma anlaşmasından sonra Etiyopya ile ilişki kurmaya yönelmiştir. Temmuz 1980'de Todor Jivkov ve Etiyopyalı mevkidaşı Mengistu Haile Mariam arasında Sofya'da dostluk ve işbirliği anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma, Bulgaristan'ın Avrupa dışında bir ülke ile imzaladığı, askerî alanda işbirliğini öngören özel bir maddenin yer aldığı tek anlaşmadır (Baev, 2016).

Bulgaristan ile askerî işbirliği geliştiren diğer önemli Afrika ülkeleri, Libya, Angola ve Mozambik'ti. 1984 itibariyle Libya'da 9 bin civarında Bulgar danışman bulunmaktaydı. Angola ve Mozambik'te Marksist rejimlerin iktidara gelmesinin ardından Bulgaristan, 1976-1983 yılları arasında bu iki ülke ile 7 askerî destek protokolü imzalamıştır. Sadece 1982'de Bulgaristan'dan Mozambik'e sevk edilen silahların değeri 750 bin levayı geçmekteydi. Bu sevkiyatın içinde, 1000 adet Şpagin marka otomatik silah, 50 adet RPD-44 marka makineli tüfek, 1000 adet TT marka otomatik tabanca, 500 adet karabina tüfek, 2000 adet fişek bulunmaktaydı. 1981'de yaklaşık 50 Mozambik Devlet Güvenlik teşkilatı üyesi Bulgaristan İç İşleri Bakanlığı Özel Yüksekokulu'nda eğitim almıştır (Baev, 1992: 101-109).

Ekonomik ilişkiler açısından bakıldığında, Bulgaristan'ın ihracatında Afrika ülkelerinin payı 1960'lı yıllarda yüzde 5-6 düzeyinde iken 1970'li ve 80'li yıllarda yüzde 10'un üzerine çıkmış, 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren ise yüzde 2 ile 4 arasında seyretmiştir. Afrika ülkelerinin Bulgaristan'ın ithalatındaki payı 1970'li yıllarda yüzde 5'in üzerine çımışsa da 1980'li yılların ikinci yarısından 2010'lu yıllara dek yüzde 1'in dahi altında kalmıştır (Bkz. Tablo 3).

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte dış politika önceliklerini değiştiren Bulgaristan, 1995'te Avrupa Birliği'ne üyelik başvurusunda bulunmuş ve 2004'te NATO'ya, 2007'de Avrupa Birliği'ne üye olmuştur. Yeni dış politika yönelimi çerçevesinde 1990'lı yıllarda Afrika'dakiler de dâhil birçok büyükelçiliğini kapatan Bulgaristan'ın halihazırda sadece Cezayir, Etiyopya, Fas, Güney Afrika, Libya, Mısır, Nijerya ve

7 South West African People's Organisation, Namibya'da Sam Nujoma, Andimba Toivo ya Toivo ve Jacob Kuhangua tarafından kurulan ulusal kurtuluş hareketi ve siyasi parti

Tunus'ta büyükelçilikleri; Kamerun, Kongo Demokratik Cumhuriyeti ve Namibya'da konsoloslukları bulunmaktadır (Embassy Pages, 2018). Bu ülkeler, aynı zamanda Bulgaristan'ın Afrika'daki ana ithalat ve ihracat ortakları durumundadır.

Tablo 3. Bulgaristan'ın İthalat ve İhracatında Afrika Ülkelerinin Payı (%)

Yıl	İthalat	İhracat
1965	3.2	5.6
1970	4.2	6
1975	5.8	13
1980	5	11
1985	0	12
1990	0	6.1
1995	0.6	3.8
2000	0.7	1.7
2005	0.5	2.4
2010	0.7	3.7
2015	1.9	2.8

3. ROMANYA-AFRİKA İLİŞKİLERİ

Romanya, 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nin Rusya lehine sonuçlanmasına katkı sağlamış ve bu savaş sonrasında imzalanan Berlin Antlaşması ile bağımsızlığını kazanmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın ilk iki yılında tarafsız kalan Romanya, 1916'da Avusturya-Macaristan'a savaş ilan ederek İtilaf Devletleri lehine tarafsızlık politikasını sona erdirmiş ve savaş sonrasında Macaristan'dan Transilvanya'yı, Bulgaristan'dan Dobruca'yı, Rusya'dan Baserabya'yı topraklarına katarak sınırlarını genişletmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın başlarında Romanya, hem bu toprakları iade etmek durumunda kalmış, hem de önce Almanya, daha sonra SSCB tarafından işgal edilmiştir. Savaş akabinde ülkede Gheorghe Gheorghiu-Dej liderliğinde sosyalist bir rejim başa geçmiştir. Gheorghiu-Dej, 1958'de Sovyet kuvvetleri çekildikten sonra Romanya dış politikası üzerindeki Sovyet nüfuzunu azaltmaya yönelik girişimlerde bulunmuş; özellikle COMECON* ülkeleri arasındaki ekonomik entegrasyon fikrine ve Romanya'nın sadece gelişmiş devletlere hammadde tedarik edecek bir ülke olarak görülmesine karşı çıkmıştır. Bu nedenle Romanya, kendi ulusal çıkarları doğrultusunda sınaî gelişmesini planlayabilmek ve COMECON'a bağımlılığını azaltmak için Komünist olmayan ülkelerle de ilişki geliştirmiştir. Gheorghiu-Dej'in ölümü üzerine 1965'te göreve gelen ve 1989'a kadar iktidarda kalan Nikolay Çavuşesku, 1967'de SSCB'nin itirazına rağmen Batı Almanya ile diplomatik ilişki tesis etmiş, aynı yıl SSCB'nin İsrail'le ilişkilerin kesilmesi konusundaki talebini uygulamamış, dahası 1968'de SSCB'nin Çekoslovakya'yı işgalini eleştirmiştir. Bu ayrışmalara rağmen Çavuşesku, Romanya'nın jeopolitik olarak hassas bir konumda olması nedeniyle, ülkesine yönelik bir Sovyet işgalini tetiklememek adına dikkatli bir üslup kullanmıştır (Bachman, 1989: 56-57).

SSCB ile yaşanan ayrışmalar, Romanya'yı dış ilişkilerini çeşitlendirme çabasına sevk etmiştir. Afrika ülkeleri ile kurulan temaslar da bu kapsamdadır. Çavuşesku, ilk olarak 1972'de 8 Afrika ülkesini ziyaret etmiş, sonrasında neredeyse her yıl Afrika turlarına çıkmış ve Apartheid rejimi ile yönetilen Güney Afrika Cumhuriyeti haricinde hemen hemen bütün Afrika ülkelerini ziyaret etmiştir.

Çavuşesku, ziyaretleri sırasında yaptığı konuşmalarda, "kolonyalist tahakküm altındaki" bütün halkların bağımsızlığı hak ettiklerini, Romanya'nın ulusal kurtuluş hareketlerini desteklemekten çekinmeyeceğini ifade etmiş; bu bağlamda, Mozambik'in bağımsızlık mücadelesini desteklediklerini belirtmiş, uluslararası

* Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi (Sovet Ekonomiçeskoy Vsaymopomoşçi) anlamına gelen ve İngilizcedeki karşılığının kısaltması (Council for Mutual Economic Assistance) ile bilinen COMECON, 1949 yılında Marshall yardımlarına alternatif bir model arayışı olarak SSCB'nin inisiyatifi ile Doğu Avrupa ülkelerini kapsayan bölgesel bir ekonomik örgütlenmedir. Örgüt, daha sonra bölge dışından da üye kabul etmiştir. Arnavutluk, Bulgaristan, Çekoslovakya, Demokratik Alman Cumhuriyeti, Küba, Macaristan, Moğolistan, Polonya, Romanya, SSCB ve Vietnam'ın üye olduğu COMECON, SSCB'nin dağılma süreciyle beraber Şubat 1991'de feshedilmiştir.

aktörlere Rodezya'daki (Zimbabve) seçimleri tanımama çağrısında bulunmuş ve Güney Afrika'nın Namibya'yı işgalini kınamıştır. Ne var ki Romanya, Afrika'daki ulusal kurtuluş mücadelelerine Yugoslavya ve Bulgaristan gibi askerî destekte bulunmamış, şifahî olarak destek vermekle yetinmiştir[8]. Fakat ulusal kurtuluş mücadelesi yürüten Afrika devletleri, bağımsızlıklarını ilan eder etmez Romanya tarafından tanınmıştır. Örneğin, Gine Bissau'nun bağımsızlığını tanıyan ilk devlet Romanya olmuştur.

1980 yılı itibariyle 47 Afrika devletiyle diplomatik ilişki tesis eden Romanya'nın bu devletlerle siyasî ve askerî nitelikli işbirlikleri geliştirmek yerine ağırlıklı olarak ticaret anlaşmaları imzalaması, Afrika'ya ilgisinin evvelemirde ekonomik motivasyonlara dayandığını göstermektedir. 1950-1977 döneminde ülke kaynaklarının ağır sanayiye yoğunlaştırılması nedeniyle Romanya'da sanayi imalatı yılda ortalama yüzde 12.9 oranında artmıştı, ancak Romanya menşeli sanayi mamullerinin tümü Avrupa'ya pazarlanabilir nitelikte değildi. Dolayısıyla Romanya'nın sanayi imalatını devam ettirebilmek için Afrika'dan tabii kaynak tedarik etmesi ve imal ettiği ürünleri Afrika pazarına satması daha makul görünmekteydi. Romanya ile Afrika ülkeleri arasındaki ticarî anlaşmaların fazlalığı ve 1970'te 502 milyon lei* olan Romanya-Afrika ticaret hacminin 1977'de 2 milyar 650 milyon lei seviyesine yükselmesi, bu çerçevede yorumlanabilir.

Afrika'da özellikle tabii kaynak zengini ülkelerle ilgilenen Romanya, Mısır'la imzaladığı ekonomik işbirliği anlaşması çerçevesinde bu ülkede petrol aramaları yapma ve ortak petrokimya teşebbüsleri kurmaya yönelmiştir. Benzer şekilde Sudan ile Romanya arasında ekonomik ve endüstriyel işbirliğinin geliştirilmesi, karşılıklı yatırımların teşviki ve korunması, çifte vergilendirmenin önlenmesi, diploma ve bilimsel unvanların karşılıklı akreditasyonu ile turizm ve sivil hava taşımacılığı alanında işbirliğinin geliştirilmesini öngören anlaşmalar imzalanmıştır. 1971-1985 yılları arasında sosyalist eğilimli Cafer Numeyri tarafından yönetilen Sudan, Doğu Bloğu ülkelerinden ithalat yapma yönünde bir karar almış ve bu ülkeler arasına Romanya'yı da dâhil etmiştir.

Romanya'nın Libya ile ilişkileri de ağırlıklı olarak ekonomik nitelikli olmuştur. Çavuşesku'nun Afrika turu kapsamında ilk ziyaret ettiği ülke olan Libya, petrol tedariki karşılığında Romanya ile özellikle sınaî ve ziraî tesis inşası konusunda işbirliği geliştirmiştir. 1978 itibariyle Libya'da toplu konut, yol ve resmî bina inşasında çalışan 3 bin Romanya vatandaşının olduğu belirtilmektedir. 1974'te 532 milyon lei civarında olan Romanya-Libya ticaret hacmi döt yıl gibi kısa bir süre zarfında 2 milyar lei seviyesine yükselmiştir ki bu rakam, o dönemde Romanya'nın Afrika devletleri ile yaptığı toplam ticaretin yaklaşık yüzde 55'ine tekabül etmektedir (Şipeţean, 2012: 229-237).

Çavuşesku'nun 1970'te dönemin Burundi Cumhurbaşkanı Jean-Baptiste Bagaza ile görüşmesinden sonra iki ülke arasında ticaret ve ekonomik-teknik işbirliği anlaşması imzalanmıştır. Bu kapsamda Romanya ve Burundi, Somiburom ve Agriburom adında iki ortak teşebbüs kurmuştur. Bunlardan birincisi madencilik, diğeri tarım alanında faaliyet yürütmüştür.

Maden bakımından zengin olan Gabon, aynı şekilde Romanya'nın ilgisini çeken Afrika ülkelerinden biri olmuştur. Çavuşesku, bu ülkeyi ziyaretinde özellikle manganez ve uranyum madenlerini ziyaret etmiştir. Dönemin Gabon Cumhurbaşkanı Omar Bongo'nun 1975'te Romanya'ya gerçekleştirdiği ziyaretin ardından Romanya'nın Gabon'dan manganez, uranyum, demir cevheri ve petrol ithali ciddî oranda artış kaydetmiştir (Şipeţean, 2012: 229-237).

Temmuz 1970'te Romanya'yı ziyaret eden dönemin Orta Afrika Cumhurbaşkanı Jean Bedel Bokassa, Dobruca'daki tarım ve sanayi sahalarını gezdikten sonra Orta Afrika Cumhuriyeti'nin başta elmas, uranyum, bakır ve boksit olamak üzere zengin tabii kaynaklara sahip olduğunu, bunların sermaye yetersizliği nedeniyle işletilemediğini belirterek Romanya'yı Orta Afrika Cumhuriyeti'nde yatırım yapmaya davet etmiş; ayrıca, Orta Afrika Cumhuriyeti'nin kara ülkesi olması nedeniyle bu zenginliği

[8] Angola Başbakanı Lopo Fortunato Ferreira do Nascimento 1978'deki Romanya ziyaretinde bağımsızlık mücadelelerine sağladığı destekten ötürü Romanya'ya teşekkür etmiş, ancak Romanya'nın ne tür bir yardımda bulunduğuna dair resmî bir bilgi paylaşılmamıştır (Şipeţean, 2012: 230-236). Romanya, Afrika ulusal kurtuluş mücadelelerine yönelik malî ve askerî yardımlarını kayıt altına almamış veya gizlilik derecesi nedeniyle var olan kayıtlara ulaşılamamış olabilir. Bu husus, ancak Romanya devlet arşivleri taranarak tespit edilebilir.

* Romanya para birimi

uluslararası pazarlara taşıyabilmek için Romanya tarafından demiryolu inşa edilmesini talep etmiştir. Çavuşesku, madenlerin keşfine yönelik jeolojik araştırmalar için kaynak sağlayabileceklerini, demiryolu inşası konusunda ise böyle bir projeyi tek başına üstlenemeyeceklerini, ancak başlatılacak bir projeye ortak olabileceklerini belirtmiştir. Bokassa, ayrıca Romanya'dan personel eğitimi konusunda destek istemiş, bu doğrultuda 1971-72 eğitim yılında Orta Afrika'dan 11 öğrenci Romanya'da eğitim almıştır.[9] Dahası, Bangui Üniversitesi'nin tıp ve jeoloji fakültelerinin laboratuarlarına Romanya'dan 580 bin lei değerinde malzeme temin edilmiştir (Ţiu, 2013).

Tablo 4. Romanya'nın İthalat ve İhracatında Afrika Ülkelerinin Payı (%)

Yıl	İthalat	İhracat
1965	4.4	5.8
1970	2.7	5.9
1975	7.7	11
1980	12	6.3
1985	0	6.9
1990	7.3	4.7
1995	4.8	5.1
2000	0.6	3.7
2005	0.5	2.2
2010	0.7	3.0
2015	0.8	3.8

Romanya'nın Afrika devletleriyle ilişkileri, Soğuk Savaş sonrası dönemde ivme kaybetmiştir. Romanya'nın halihazırda ihracatının yüzde 3.8'i Afrika ülkelerine, ithalatının ise yalnızca yüzde 0.7'si Afrika ülkelerindendir. Tarihsel süreç içerisinde incelendiğinde, Afrika ülkelerinin Romanya'nın ihracatındaki payı 1970'li yıllarda yüzde 10'un üzerine çıkarken 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren yüzde 5'lerin altına inmiştir. Afrika ülkelerinin Romanya'nın ithalatındaki payı ise 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren yüzde 1'in altında kalmıştır (Observatory of Economic Complexity, 2018).

Soğuk Savaş döneminde neredeyse bütün Afrika ülkeleriyle diplomatik ilişki tesis eden Romanya, 2018 yılı itibariyle Angola, Cezayir, Etiyopya, Fas, Güney Afrika, Kenya, Libya, Mısır, Nijerya, Senegal, Sudan, Tunus, Uganda ve Zimbabve'de büyükelçilik düzeyinde temsil edilmektedir. Benin, Burundi, Fildişi Sahili, Gine, Gine Bissau, Kenya, Kongo Cumhuriyeti, Mali, Moritanya, Mozambik, Nijer ve Orta Afrika Cumhuriyeti'nde ise Romanya'nın konsoloslukları bulunmaktadır (Embassy Pages, 2018).

4. ARNAVUTLUK-AFRİKA İLİŞKİLERİ

1912 yılında Osmanlı Devleti'nden ayrılarak bağımsızlığını ilan eden Arnavutluk'ta İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Enver Hoca liderliğinde Komünist bir rejim iktidara gelmiştir. Başlangıçta SSCB ile paralel bir dış politika takip eden Enver Hoca yönetimi (1946-1985), Josef Stalin'in ölümünden (1953) sonra Moskova yönetiminden ayrışmıştır. Bu ayrışma sonrasında Arnavutluk, alternatif olarak ÇHC ile işbirliği geliştirmiş, fakat bu işbirliği de Mao Zedong'un ölümüyle (1978) birlikte sona ermiştir.[10]

9 1971-1972 eğitim yılında Sudan'dan 76, Kongo'dan 43, Cezayir'den 20, Mısır'dan 14, Zaire'den 8, Tanzanya'dan 5, Zambiya'dan 4 lisans, yüksek lisans ve doktora öğrencisi Romanya üniversitelerinde eğitim almıştır.

10 Enver Hoca, Kruşçev dönemindeki de-Stalinizasyon gayretlerinden ötürü Moskova yönetimini revizyonist ve oportünist olmakla itham etmiştir."Hayatta olduğu dönemde kimsenin eleştirecek cesareti kendisinde bulamadığı, ancak öldüğünde üzerine büyük bir çamur atmaya giriştiği bu değerli Marksiste karşı hakkaniyetli ve minnettar olduk" diyen Hoca, "Stalin'in adını karalamanın doğru, normal ya da Marksistçe olmadığını" belirtmiştir. Benzer şekilde, ÇHC'nin 1970'li yılların sonundan itibaren kapitalizme yeşil ışık yakması, Enver Hoca tarafından oportünizm olarak nitelendirilmiştir: "Çin'in bir süper devlet olma çabaları, en başta müttefiklerini seçmede yaptığı anlaşmalarda kendini göstermektedir. Şu anda dünyada, iki süper devlet, Amerikan emperyalizmi ve Sovyet sosyal-emperyalizmi vardır. Çin yöneticileri, Amerikan emperyalizmine yaslanmayı uygun buldular. Onlar, Amerikan emperyalizminin, ekonomi, maliye, teknoloji, örgütlenme ve hatta askeri alanda kendilerine yardım edeceğini fazlasıyle umuyorlar…

Ülkenin ekonomik kapasitesinin yetersizliği ve Hoca'nın ideolojizmi nedeniyle Soğuk Savaş döneminde Arnavutluk'un Sahraaltı Afrika gibi uzak coğrafyalardaki devletlerle ilişkileri sınırlı olmuştur. Bununla birlikte, Arnavutluk'un kısıtlı da olsa model etkisi yaratabildiği görülmektedir. Örneğin, 1970'te Arnavutluk'u ziyaret eden Kongo Halk Cumhuriyeti Adalet Bakanı Alois Mudileno Masengo, Arnavutluk Halk Cumhuriyeti'nin Kongo'da saygıyla anılan bir devlet olduğundan söz etmiştir. 1968'de askerî darbe ile göreve gelen Kongo Cumhurbaşkanı Marien Ngouabi, ülkenin adını Arnavutluk'unkine benzer şekilde Kongo Halk Cumhuriyeti olarak değiştirmiş ve Kongo'yu Afrika'nın ilk Komünist devleti ilan etmiştir. 9 yıl iktidarda kalan Ngouabi, tarım arazilerinin kolektifleştirilmesi ve bazı endüstrilerin millileştirilmesi konusunda Arnavutluk ve Çin modellerini örnek almıştır (Cyr, 2001: 125).

Tablo 4. Arnavutluk'un İthalat ve İhracatında Afrika Ülkelerinin Payı (%)

Yıl	İthalat	İhracat
1965	1.2	5.5
1970	7.8	5.6
1975	5.8	2.5
1980	1.6	3.8
1985	0	3.4
1990	0	4.1
1995	0.006	0.4
2000	0.2	1.0
2005	0.6	0.3
2010	0.6	0.5
2015	1.6	0.9

1970'li yılların ilk yarısında Arnavutluk ile Afrika devletleri arasındaki ticarî ilişkilerde bir artış kaydedilse de 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren Arnavutluk ile Afrika devletleri arasında kayda değer bir ticaretin olmadığı görülmektedir. Halihazırda Arnavutluk'un ithalatında Afrika'nın payı yüzde 1.6, ihracatındaki payı ise 0.9 düzeyindedir. Arnavutluk'un Afrika'daki başlıca ticaret ortakları, Mısır, Libya, Cezayir, Tunus, Fas, Güney Afrika, Fildişi Sahili ve Kamerun'dur.

Dünya genelinde 38 büyükelçiliği bulunan Arnavutluk, hiçbir Sahraaltı Afrika ülkesinde büyükelçilik düzeyinde temsil edilmemektedir. Arnavutluk'un karşılıklı büyükelçilik açtığı tek Kuzey Afrika devleti ise Mısır'dır. Mısır dışında Cezayir ve Libya'nın da Arnavutluk'ta büyükelçiliği bulunurken Sahraaltı Afrika ülkelerinden yalnızca Sierra Leone'nin Tiran'da konsolosluğu mevcuttur.

5. YUNANİSTAN-AFRİKA İLİŞKİLERİ

1830'da Osmanlı'dan bağımsız olan Yunanistan, 1862'ye kadar Bavyera Prensi Otto von Wittelsbach, 1913'e kadar Danimarka Prensi Wilhelm Georg tarafından yönetilmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nda İtilâf Devletleri safında yer alan Yunanistan, İkinci Dünya Savaşı'nda İtalya ve Almanya tarafından işgal edilmiştir. 1946-1949 yıllarında milliyetçi gruplarla Komünistler arasında bir iç savaşa sahne olan ülke, savaş sonrasında SSCB ile ABD arasında tercih yapma ikilemiyle karşı karşıya kalmış ve Türkiye gibi SSCB'ye karşı ABD'yi tercih etmiştir. Bu doğrultuda Yunanistan, Batı sisteminin oluşturduğu kurumlara üye olmuş ve dış politikada önceliğini Komünizm'e karşı durmak olarak belirlemiştir (Kırlıdökme, 2013: 27-50). 1967-1974 yılları arasında Albaylar Cuntası tarafından idare edilen Yunanistan, 1974 Kıbrıs Barış Harekatı ile tetiklenen iç siyasî gerilimler ve Batı Bloku'nda yer almasından kaynaklanan kısıtlar nedeniyle dış ilişkilerini çeşitlendirmeye yeterince fırsat bulamamıştır. Bununla birlikte, Yunan ve Afrika toplumları arasında çeşitli düzeyde ilişkiler kurulmuştur. 1980'li yıllarda Afrika'da çoğu ticaretle uğraşan 20 bin kadar Yunan vatandaşı ikamet etmekteydi. Bunların yaklaşık 15 bini Zimbabve'deydi. Günümüzde

Emperyalist ülkelerin sermayelerinin Çin'e yatırılması, ülkelerine bu sermaye girişini zararsız bulan revizyonistlerin söylediğinin tersine o denli sıradan bir sorun değildir." Bkz. Hoca, 1979: 243-248; Marco, 2015.

Zimbabve'de 1200, Zambiya'da 400, Kamerun'da 300, Malavi'de 180, Botsvana'da 100, Burundi'de 40 kadar Yunan vatandaşı ikamet etmektedir.

Yunanistan'ın Afrika kıtasındaki en önemli ortakları Kuzey Afrika devletleridir. Yunanistan, "doğal stratejik ortak" olarak değerlendirdiği Mısır'da 1900 yılında büyükelçilik açmıştır. Halihazırda bu ülkede 150 Yunan şirketi faaliyet göstermektedir. Libya ile 1952'den bu yana diplomatik ilişki kuran Yunanistan, 2011 yılında başlayan iç savaş nedeniyle bu ülkedeki büyükelçiliğinin faaliyetlerini 31 Temmuz 2014'te askıya almıştır. Yunanistan'ın ilk temas kurduğu bir diğer Afrika devleti Etiyopya'dır. Burada 1917'de faaliyete geçen Yunan konsolosluğu, 1935'te büyükelçiliğe dönüştürülmüştür. Mengistu Haile Mariam döneminde (1974–1991) Etiyopya'da ve Mobutu Sese Seko döneminde (1965-1997) Zaire'de (1997'den itibaren Kongo Demokratik Cumhuriyeti) Yunan vatandaşlarına ait varlıklara el konulmasından doğan maddî zararın tazmin edilememiş olması, bu iki ülke ile Yunanistan arasında sorun teşkil etmektedir. 2003 yılında Angola, Atina'da büyükelçilik açarken 2009'da Kamerun'daki Yunanistan büyükelçiliğinin faaliyetleri askıya alınmıştır. Aynı yıl (2009) Atina'da büyükelçilik açan Sudan ile Siyasal İşbirliği Mutabakat Zaptı imzalanmıştır. Yunanistan, ayrıca Senegal ile Ekonomik İşbirliği Anlaşması imzalamış; Kenya'da kalkınma işbirliği projeleri yürütmüş; Yunan üniversitelerinde ve askerî okullarında eğitim alacak Kongo-Brazzaville, Senegal ve Zimbabveli öğrencilere burs tahsis etmiştir (MFA Greece, 2018).

Yunanistan'ın Cezayir, Etiyopya, Fas, Güney Afrika, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Libya, Mısır, Nijerya ve Zimbabve'de büyükelçilikleri; Angola, Benin, Botsvana, Burundi, Cibuti, Çad, Eritre, Gana, Kamerun, Kenya, Kongo Cumhuriyeti, Madagaskar, Malavi, Mali, Mauritius, Moritanya, Mozambik, Namibya, Senegal, Seyşeller, Sierra Leone, Tanzanya ve Uganda'da konsoloslukları mevcuttur.

Tablo 6. Yunanistan'ın İthalat ve İhracatında Afrika Ülkelerinin Payı (%)

Yıl	İthalat	İhracat
1965	3	2.3
1970	2.9	2.2
1975	4.6	9.4
1980	13	7.7
1985	8.6	6.7
1990	3.5	3.8
1995	3.1	3.1
2000	3	3.8
2005	2.6	4.8
2010	4.6	7.2
2015	3.5	5.5

SONUÇ

Soğuk Savaş dönemi ve onun sonucu olarak ortaya çıkan yeni iki kutuplu uluslararası sistem, Balkan devletlerinin Afrika politikalarını etkilemiştir. Bu ülkelerden Yugoslavya'nın Afrika'ya yönelişinin temel motivasyonu, SSSCB ile ihtilafının olumsuz sonuçlarını telafi etmek ve Bağlantısızlar Hareketi üzerinden kendi liderliğini oluşturmaktı. Yugoslavya'nın bu konuda Afrika devletleri nezdinde kısmen başarılı olduğu söylenebilir. Ancak, bu başarı Tito'nun iktidar dönemiyle sınırlı kalmıştır. Yoguslavya dağıldıktan sonra kurulan devletler, büyükelçilik sayılarından da anlaşılacağı üzere Afrika ile ilişkilerini sınırlı tutmuştur. Elbette Tito dönemi Yoguslavyasının sahip olduğu kabiliyet ve ideallerin bu devletlerde bulunmaması bunda önemli bir etkendir.

Bulgaristan, Soğuk Savaş dönemi boyunca Moskova yanlısı bir dış politika izlemiş ve bu durum doğal olarak ülkenin Afrika politikasına da yansımıştır. Afrika'da Sovyet ideolojik çizgisindeki devlet ve örgütlere askerî ekipman ve eğitim desteği sağlayan Bulgaristan, SSCB'nin dağılmasıyla birlikte Batı Avrupa ile bütünleşme yolunu seçmiş ve bu eğilime paralel olarak Afrika'daki varlığını asgarî düzeye indirmiştir.

Bulgaristan gibi İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Sovyet nüfuzu altında kalan Romanya, tedricen bu nüfuzu gevşetmeye çalışmış ve "millî bir sosyalizm" anlayışı çerçevesinde dış ilişkilerini çeşitlendirmek istemiştir. Çavuşesku'nun görev süresi zarfında hemen hemen bütün Afrika ülkelerini ziyaret etmesi, bu çabanın sonucudur. Balkan devletleri arasında, ekonomik ilişkilere en fazla ağırlık veren devlet Romanya olmuştur.

Soğuk Savaş döneminin diğer iki Balkan devleti olan Arnavutluk ve Yunanistan'ın Afrika'da kayda değer bir varlık göstermedikleri anlaşılmaktadır. İki devlet de coğrafî açıdan daha yakın olan Kuzey Afrika devletleriyle ilişki kurmakla yetinmişlerdir. Yunanistan'ın Afrika'daki varlığı genel olarak sınırlı kalmakla birlikte, Soğuk Savaş sonrası dönemde, özellikle 21. yüzyılın ilk çeyreğinde Yunanistan-Sahraaltı Afrika ilişkilerinde kısmî bir canlanma gözlenmiştir.

KAYNAKÇA

Arnold, Guy (2006).The A to Z of the Non-Aligned Movement and Third World, Scarecrow Press, Plymouth.

Bachman, Ronald D. (1989). Romania: A Country Study. Washington: GPO for the Library of Congress.

Baev, Jordan (1992), "Българска военна помощ за Третия свят", Военен журнал, No. 6, s. 101-109.

Baev, Jordan (1995). Военнополитическите конфликти след Втората световна война и България, Georgi Pobedonosets, Sofya.

Baev, Jordan (2016), "Bulgarian Arms Delivery to Third World Countries, 1950-1989", Parallel History Project, http://www.php.isn.ethz.ch/lory1.ethz.ch/collections/coll_armstrade/introduction4f28.html? navinfo=23065, Yayınlanma Tarihi: 28 Ekim 2016.

Bayram, Mürsel (2016). "Angola İç Savaşının Ana Aktörleri ve Uluslararası Ramifikasyonları, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 15.

Chant, Christopher (1987). A Compendium of Armaments and Military Hardware, Routledge, Londra ve New York.

Chouliaras, Asterios ve Petropoulos, Sotirios (2015). "Ανεξερεύνητες προοπτικές: Η Αφρική και η Ελλάδα", Η Αφρική και οι άλλοι, Chouliaras, Asterios ve Petropoulos, Sotirios (Ed.), Sýndesmos Ellinikón Akadimaïkón Vivliothikón, Atina.

Cyr, Ruth Nora (2001). Twentieth Century Africa, Writers Club Press.

Embassy Pages, https://www.embassypages.com, 27 Şubat 2018.

Gleijeses, Piero (2013). Visions of Freedom: Havana, Washington, Pretoria, and the Struggle for Southern Africa, 1976-1991, University of North Carolina Press.

Goff, Samuel (2018), "Waiting for Tito: Unofficial scenes from a presidential tour of Africa", https:// www.calvertjournal.com/features/show/5337/red-africa-tito-presidential-tour-unofficial-scenes, Erişim Tarihi: 19 Şubat 2018.

"Greece's Bilateral Relations", https://www.mfa.gr/en/greece-bilateral-relations.html, 27 Şubat 2018.

"Soko G-2 Galeb", Combat Aircraft, http://www.combataircraft.com/en/Military-Aircraft/Soko/G-2-Galeb/, 15 Şubat 2018.

Gruev, Mihail (2009). "Политическото развитие на България през 50-те – 80-те години на XX век", История на Народна република България: Режимът и обществото, Ivaylo Znepolski (ed), Ciela Soft & Publishing, Sofya.

Gužvica, Stefan (2016), "Izvoz jugoslovenske revolucije u Alžir", Novi Plamen, http://www.noviplamen. net/tekstovi/izvoz-jugoslovenske-revolucije-u-alzir/, 27 Mayıs 2016.

Hoca, Enver (1979). Emperyalizm ve Devrim, Çev. A. Fırat, Yıldız Yayınevi, İstanbul.

Kırlıdökme, Utku, "Yunanistan'da Uluslararası İlişkiler Kuramlarının Dış Politika Olaylarına Uygulanması", Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi, Cilt 2, Sayı 2, Aralık 2013, s. 27-50.

Marco, Raul (2015). "Kararlı Bir Komünist ve Enternasyonalist: Enver Hoca", Evrensel, https://www. evrensel.net/haber/101880/kararli-bir-komunist-ve-enternasyonalist-enver-hoca, 11 Ocak 2015.

Observatory of Economic Complexity, https://atlas.media.mit.edu/en/profile/country/, 27 Şubat 2018.

Orlović, David (2012). "More than a cordial reception: Ethiopian Emperor Haile Selassie I's visit to Yugoslavia in 1954, with a special reference to the passage to and stay in Croatia", Carnival – Journal of the International Students of History Association, Cilt 14, 2012, s. 151-165.

Perić, Miodrag (2016), "спољна политика друге југославије 1968 – 1980", политичка ревија, 48:2.

Petrović, Vladimir (2014), "Josip Broz Tito's Summit Diplomacy in the International Relations of Socialist Yugoslavia 1944–1961", Annales Ser. Hist. Sociol., 24 (4), 2014, s. 578.

Schmidt, Elizabeth (2013). Foreign Intervention in Africa: From the Cold War to the War on Terror, Cambridge University Press, Cambridge.

Şipeţean, Cristian-Constantin (2012), "Economic and Political Relations between Romania and African Countries During the Totalitarian Regime (1965-1980)", Anuarul Institutului de Istorie George Barițiu din Cluj-Napoca, Tom LI, 2012, s. 229-237.

The National Archives, "Political relations between Yugoslavia and the Liberation Movements of Angola, Mozambique and Palestine", FCO 28/1632, 1971 Jan 01-1971 Dec 31, http://discovery.nationalarchives. gov.uk/ details/r/C11023112, Erişim Tarihi: 15 Şubat 2018.

Ţiu, Ilarion, "Republica Africa Centrală, la picioarele lui Ceauşescu", Historia, https://www.historia.ro/ sectiune/general/articol/republica-africa-centrala-la-picioarele-lui-ceausescu, 2013.

Vučetić, Radina ve Betts, Paul (2017), Tito in Africa: Picturing Solidarity, Museum of Yugoslavia, Belgrad.

EKLER

Haile Selassie I ve Tito (Arhiva Slobodne Dalmacije)

Jean Bedel-Bokassa ve Nikolay Çavuşesku (Romania TV)

Todor Jivkov ve Muammer Kaddafi (Imgur)

What May Be The Possible Results Of Visa Exemption Between Turkey and European Union?

Nazlı Çağıl KÜÇÜKGÖKSEL[1]

[1]Namık Kemal Üniversitesi Çorlu Meslek Yüksekokulu, Çorlu, Tekirdağ/TURKEY

Abstract: "Visa-free travel to EU countries" application promised to Turkey with Readmission Agreement agreed between Ankara and European Union was expected to begin in June 2016. In case visa exemption, it is out of question that "Turkey maybe discharged and settle in Europe" as feared. This is because; visa exemption doesn't mean unconditional entry to EU countries.

Now, approximately one and a half million Turkish citizens visit Europe. With visa exemption, this number is expected to reach seven to eight million people within five years. And it means reapproachment of Turkish citizens to European identity besides increasement in tourism potential of Europe. Finally, it can be said that wish of people recognizing abroad to apply what they see abroad in Turkey may turn back to Turkey as an economic value.

Key words: Visa exemption, Readmission Agreement, European Union, Turkey, International migration.

1. INTRODUCTION

Relation between Turkey and European Union has followed a stagnant course for a long time. Due to fact that Syrian immigrants issue came to the agenda and Turkey played a role as a bridge between EU member countries and Syrian immigrants, Turkey became an important actor and relations with EU has revived again.

EU and Turkey compromised and agreement-in principle on a comprehensive and complex plan in order to end up immigrant crisis; in the related plan many new steps from regulating immigrant traffic between Turkey and EU countries to accelerating Turkey's EU membership process and visa-free travel works to Schengen Region for Turkish citizens are expected to be taken.

In case said plan works, acquisitions as regulating migration to Europe, Turkey's EU fund receiving in the amount of three billion euros, initiation of new subjects within the scope of Turkey's membership negotiation and visa-free Europe maybe in question.

It is clear that visa exemption related part of a plan, which is described as "innovative" by EU leaders held in Brussels, is one of the most important articles for both Turkey and EU countries in terms of its results.

One of the main concerns in this regard is the negative affect of visa-free Europe for Turkish citizens. However the reality is that Turkish citizens will choose to stay in their country despite their large Diasporas in EU. Indeed, when we look at international migrations, we see that Everett Lee had tried to demonstrate the common characteristic features of migrations in push and pull theory. According to push and pull theory, there are push and pull factors both in places to be gone and stayed. From this point, there are many and different negative factors that lead pushing and positive factors that lead pulling within a social area as a structure.

Another dimension focused on by Lee in his theory is the determinants of migration. The first of these determinants is personal (micro) factors and the other one is non-personal (macro) factors. Within the context of this theoretical approach, it can be said that migration is an uncertainty in itself and this uncertainty is a case preventing people from migration process.

Within context of the push and pull theory, another point on which Lee focused especially is inhibitory factors taking part between the residence and target to be migrated. As mentioned, Lee uses inhibitory factors in his theory by diving them into two as macro and micro factors. Micro factors, which are grounding on personal differences and situational contexts in which the person takes part, are a variety of factors as judicial and social uncertainty brought together with migration, migration distance, price to

be paid for transportation and transportation facilities. Macro factors, which prevent migration, are factors in higher levels to be faced by immigrants as strict migration laws, migration systems referring to race or national identity, physical fitness and robustness checks for migration.

Considering today's immigration phenomenon and various migration cases, it is seen that push and pull factors are still working both for internal migrations and external migrations. Besides, it is clear that today's migrations have become more complex in comparison with the migrations talked by Lee. Many factors, especially globalization, deeply affect and change the migration phenomenon. This multi-determinant structure also points to the case in which international migration is not easy. (Çağlayan, 2006, 73-74).

In this study, in accordance with the difficulties uncertainties of international migration, thesis ,which specifies that Turkish citizens may tend to migrate EU irregularly but effect of such tendencies may be limited in case visa liberalization begins, will be tried to be highlighted.

2. TURKISH CITIZEN'S RIGHT TO MOVE FREELY

The free movement of workers concept means the free circulation of labor like other economic factors in EU single market without any barrier. The free movement of workers is one of the fundamental principles guaranteed by the European Union. EEC was established in January 1st, 1958 by Rome Treaty and aims political union, was established on four basic freedoms economically; free movement of goods, services, capital and people. If these four basic freedoms cannot be provided, economic integrity of EU cannot be realized (http://www.ab.gov.tr/index.php?p=67&l=1; Caner, 2015).

Free movement right of workers (employees): It entails rights to apply job vacant in any member countries; to move freely within the territories of the member states for this purpose; to stay in a Member State for the purpose of employment in accordance with the provisions governing the employment of nationals of that State laid down by law, regulation or administrative action; to remain in the territory of a Member State after having been employed in that State, subject to conditions which shall be embodied in implementing regulations to be drawn up by the Commission. **Accession negotiations of the chapter on free movement of persons carried out by Candidate countries and EU member countries are divided into six sub-topics. These topics are Mutual Recognition of Professional Qualifications; Right of Habitation; European Union Citizenship and Right to Vote; Visa; Free Movement of Workers and Coordination of Social Security** (Uçum, 2016; Ayhan, 2004: 14).

Legislation under this chapter arranges EU citizen's right to work for a job in another Member State without being subject to nationality-based discrimination on the subject of working conditions, social aids and taxation. This working right includes seeking employment, residing and staying with family members in another member states. Today, with the abolition of internal border controls, people can move freely in Europe as they move freely in any member countries. Thanks to this, it becomes possible to study, work or retire in other EU countries. Advantages of these freedoms are embodied by European citizenship (http://www.ab.gov.tr/index.php?p=67&l=1).

Developments about free movement right for Turkish workers followed a different line from what foreseen in Ankara Treaty and Additional Protocol. As the current situation, it can't be said that Turkish workers don't have a complete free movement right including citizens living in EU member countries. It was mentioned in relevant CJEU decisions that Turkish workers don't benefit from free movement within the Union and have only some rights in the Country where they enter and work in due form differently from the citizens of member countries(Sevimli and Reçber, 2014: 434).

In defiance of economic integration goal, EEC member countries require visa from Turkish citizens preventing free movement in defiance of treaties in the process beginning after 12th September 1980 dated military coup in Turkey. Besides normal citizens, academics, students, journalists, artists and athletes are adversely affected by the visa application, Turkish businessmen and workers are people who are mostly affected from these applications. While goods produced by these people move freely in the union, it is contrary to human rights besides it leads an unfair competition environment within the

scope of tax union that these people, who produce and merchandise these goods, subject to visa(Caner, 2015).

From the perspective of Turkey; from 1996 until today, without full integration to EU, Turkey which is the single EU candidate country performed tax union with EU has fulfilled and continue to fulfill its responsibilities included into treaties containing mutual obligations except exceptions determined by the agreement. EU fails to fulfill its obligations and it leads Turkey to suffer great losses. Turkey, entry into EU of which seems difficult, has made all concession and fulfilled all responsibilities and obligations since Ankara Treaty until today or continues to fulfill them with a great desire and wish within the framework of accession negotiations. By Ankara Treaty and Additional Protocol, Turkish workers have right to free movement in the territories of EU member countries, and this right includes right to apply vacant, travel within the Community for this purpose, to stay in the country where this job is performed, and to reside in that country after job ends or incase retirement(Caner, 2015).

Turkey, which was included into black list indicating countries from which visa would be requested in 1987 at first, continued to remain in the same list in subsequent years and finally it also remained in the black list within the scope of 539/2001 numbered code in which Schengen rules were transformed to EU laws(Caner, 2015).

The latest expressions of the parties on this issue are as follows:

> *European Union Commission President Jean-Claude Juncker said that "Turkey met 69 or 70 of 72 criteria to be fulfilled for visa exemption".*
>
> *According to the news of Associated Press, Juncker stated that Turkey's failure to make change in Anti-Terror Law still continues posing problem.*
>
> *Juncker said: "This is one of European Union's conditions".*
>
> *(http://www.hurriyet.com.tr/ab-turkiye-69-ya-da-70-kriteri-yerine-getirdi-40111107)*
>
> *European Parliament President Martin Schulz regards President Recep Tayyip Erdoğan as a responsible that EU doesn't remove visa exemption to Turkish citizens. Schulz, giving speech to German "Die Welt" newspaper, said: "Who is risking refugee agreement? President Erdoğan is risking people to reach their visa freedom. Because, he didn't fulfill the agreement made between government and EU. Turkish government has promised to fulfill 72 conditions. It's still valid.*
>
> *Abolishment of visa requirement for Turkey depends on the approval of European Parliament.*
>
> *Unless 72 conditions foreseen for visa exemption are not fulfilled, European Parliament will not take it into agenda. If Ankara changes Anti-Terrorism law, visa file of EU Commission will be referred to competent judicial commission."*

European Parliament President Schulz said that he doesn't believe that Ankara may violate the agreement. (30.05.2016) (http://www.hurriyet.com.tr/vize-muafiyetini-riske-atiyor-40110799).

A response comes from European Union Commission President Jean Claude Juncker to the recent statements of President Recep Tayyip Erdoğan. Juncker, has given the message as "It is required to give up threating".

Juncker, believing that the agreement reached between Turkey and EU may create an impact and has already created an impact, said "Threats are not the best diplomatic tools to be used; therefore some should give up to use them because it won't create an impact".

In the press conference held at the end of United Nations World Humanitarian Summit, on the subject of visa exemption, Erdoğan said "Results have been taken in the meeting. If not, sorry about that. Decision, law related to application process of 'Readmission Agreement' will not be enacted from Turkish Republic's Parliament".

First response from EU to Turkey:

'CRITERIAS WERE NOT IMPOSED ONLY BY EU'

Juncker, who gave response to Erdoğan's statement as "Stop imposing us criteria again and again, this is Turkey", used the statement as "We negotiated 72 criteria with our Turkish partner. It was a negotiation held between two parties, these criteria were not imposed only by EU. Juncker, who said that five of 72 criteria required for visa exemption have been missed and two of them have been met recently, stated that they expect Turkey adhere to their commitments related to anti-terror legislation (http://www.hurriyet.com.tr/abnin-erdogana-yaniti-japonyadan-geldi-tehdidi-birakin-40109247)."

3. DETAILS OF READMISSION AGREEMENT AND RECENT DEVELOPMENTS

In existing international law, sovereignty is defined as "free decision-making authority of a state limited only by international legal rules or connections adopted by itself without depending on any external or higher power legally". Each state has some exclusive authorities arising from right of sovereignty. Territorial authority of any state includes all kinds of legislative, executive and judicial processes. The state can use this authority on everybody and everything on its territories. State determines the status of foreigners in the country based on its territorial authority. Citizens of another country should take entry permit (visa) in order to enter any country. As country state has right not to demand this permit from the citizens of some countries, it is also free not to accept foreigners to its country. Acceptance of the refugees is subjected to the rules of that country. After entering into any country, conditions to reside or work for foreigners will be determined by the country state (Özkan, 2007:410).

Scope of Turkey-EU Readmission Agreement

Re-admission agreements generally regulate the return of the persons who are present illegally in a state or a group of states with undetermined borders, to the State of origin or the last State of transit. On the basis of Turkey-European Union (EU) Readmission Agreement reciprocity, it aims repatriation of person who doesn't provide the conditions of entering into country, staying in the country or residing in Turkey or any of EU member countries to his/her own country in accordance with conditions and rules specified in the Agreement.

Within this framework, it regulates

-readmission of Turkish citizens, who enter in EU countries illegally or become illegal (for example with expired visa)during their residence in that country and third country citizens who transit to other signatory country or country group through Turkey, to Turkey within the scope of terms and rules determined in the Agreement

-repatriation of EU member countries and third country citizens, who come to our country illegally through EU countries or become illegal during their residence in Turkey, to EU country within the scope of terms and rules determined in the Agreement (T.R. European Union Ministry, Basic Questions and Answers About Turkey EU Visa Exemption Process and Readmission Agreement; Economic Development Foundation, "WH Questions of Turkey-EU Readmission Agreement",http://ikv.org.tr/images/upload/data/files/gkanin_5n1ksi(1).pdf, 02.06.2016).

Implementation Period of Readmission Agreement

The Agreement, signed on the date of 16th December 2013 in Ankara, entered into force on October 1st 2014 after its adoption in Grand National Assembly of Turkey. According to Agreement, a transitional period of three years after its entering into force was envisaged. However, in order to provide visa liberalization until October 2016, it was decided to implement Readmission Agreement in June 2016. From this date, illegal immigrants, who go to EU countries from Turkey, will be repatriated to Turkey to be returned to their countries. We must mention that Turkey has made Bilateral Readmission Agreement with many countries. These countries are Syria (2001), Kyrgyzstan (2003), Greece (2002), Romania (2004), Ukraine (2005), Pakistan (2010), Nigeria (2011), Russia (2011), Yemen (2011), Bosnia and Herzegovina (2012) , Moldova (2012), Belarus (2013) and Montenegro (2013) (Al Jazeera, 2015).

The Agreement covers the return of illegal refugees, who go EU countries through Turkey, to their origin countries through Turkey again. But in order to this, bilateral readmission agreement must be signed between Turkey and that origin country. For example, Bilateral Readmission Agreement was signed in 2010 between Pakistan and Turkey. In this case, when readmission process begins, if it is proven that illegal refugees of Pakistan citizens in EU countries go EU through Turkey, they will be sent to Turkey at first, then they will be sent to Pakistan. According to Ministry of Foreign Affairs; illegal refugees in EU countries will be made tiny distinctions for the proof of their transition through Turkey. Through joint mechanisms to be established with Turkey, EU countries will notify Turkey about people they want to send back. Turkey will make necessary investigations. If it becomes clear that illegal refugee, whom is wanted to be sent back, has gone EU through Turkey, repatriation process will begin. Thus, Turkey will not get back any illegal refugee to be stayed in its territories from EU countries. Each illegal refugee to be got back will be in the appropriate status for repatriation to the origin country (Al Jazeera, 2015).

After the implementation of the Agreement, so acceptance of readmissions, there will be six-month pilot scheme. But, if visa exemption is not provided in agreed period, Turkey will have right to terminate this readmission agreement within this six months (Al Jazeera, 2015).

Previously, some of the EU countries had used their veto power in agreements made with Turkey, is it possible also in visa exemption?

There won't be veto right of any country alone. Following the acceptance of readmissions, a vote will be taken in European Parliament for the approval of Visa Exemption Agreement with Turkey. Absolute majority will be demanded. European Council will also take a vote and demand two-thirds majority. If both of these two voting are in favor, visa exemption will begin (Al Jazeera, 2015).

Will there be any changes in the status of Turkey with countries it has visa exemption agreement?

No. Turkish citizens will continue to enter countries as Russia, Ukraine, Argentina, Syria, Lebanon with which bilateral visa exemption agreement was signed. Because visa exemption agreement to be signed with EU will not affect other bilateral visa exemption agreements made by other countries. Harmonization of visa regime is the requirement of full membership of EU(visa implementations subjected to Turkish citizens), not requirement of visa exemption(Al Jazeera, 2015). Will readmission agreement with EU affect Syrian refugees in Turkey?

If they went illegally, the same process will begin in June 2016 for them. But it is mentioned in the agreement that rights and procedural safeguards of people who applied for asylum won't be injured. Syrians, who don't go EU territories through Turkey illegally or are applied for asylum, will not be affected from the agreement as other country citizens applied for asylum (Al Jazeera, 2015).

When visa exemption enters into force, will Turkish citizens be able to go to all EU countries?

No. England and Ireland will be excluded from this process. In the current application, Schengen visa required to enter EU countries is not valid to enter these two countries (Al Jazeera “Readmission and visa exemption with questions”, 08.12.2015).

Considering that other political, legal and economic reasons underlying the Turkey's non-acceptance to membership up to now haven't been changed in desired extent, it isn't seen within the expectations that Europe will come to agree and give visa exemption to Turkey. In addition, with readmission, Turkey will appear as a candidate eager to meet the needs of Europe. It must be questioned how collaborative is and will be EU on the subject of readmission. With the statements of Prime Minister Recep Tayyip Erdoğan, it should be remarked that while going to Europe not to be load, to take load for visa free travel, there isn't any obstacle in front of Europe, which lightens migration load by loading it to Turkey, to lose its desire to accept Turkey to union. Turkey will trip up itself in the process of EU membership by signing Readmission Agreement as experienced in Tax Union Treaty before. It shows that sail will be set for new collaborators as Shanghai in long-term (http://www.turksam.org/tr/makale-detay/471-ab-ile-geri-kabul-antlasmasi-turkiye-yi-multeci-deposu-yapar-mi, 31.05.2016).

First report of European Commission related to our obligations taking place in Visa Liberalization Roadmap was published on October 20th, 2014. In the said report, it was stated that 62 of 72 obligations taking part in Visa Liberalization Roadmap had been met completely or at a certain level by Turkey. With full implementation of Readmission Agreement, our remained obligations will be largely met. Publication of second report is expected on March 2016, third and final report is expected in the autumn of 2016(T.R. Ministry of European Union).

Why visa liberalization process is associated with Readmission Agreement?

Visa liberalization process, which is adopted by EU within the framework of conditionality policy as a promotive foreign policy tool in terms of neighboring countries, has been designed in the form protecting EU borders expanding towards to East against irregular migration. In this context, signature and implementation of readmission agreements with countries in its immediate regions emerge as EU's precondition of visa facilitation and recognition process of visa liberalization for these countries. As well as the implementation of Readmission Agreement, in parallel with EU's conditionality policy, as a result of steps to be taken in a wide range from border control to migration management, from document security to fundamental rights, at first visa facilitation and then visa liberalization will be provided to the citizens of that country (T.R. Ministry of European Union,2015).

What does Turkey-EU Readmission Agreement involve?

Readmission agreements generally regulate the return of the persons who are present illegally in a state or a group of states with undetermined borders, to the State of origin or the last State of transit. On the basis of Turkey-European Union (EU) Readmission Agreement reciprocity, it aims repatriation of person who doesn't provide the conditions of entering into country, staying in the country or residing in Turkey or any of EU member countries to the relevant country in accordance with conditions and rules specified in the Agreement. Within this framework, it regulates

-readmission of Turkish citizens, who enter in EU countries illegally or become illegal (for example with expired visa)during their residence in that country and third country citizens who transit to other signatory country or country group through Turkey, to Turkey within the scope of terms and rules determined in the Agreement

-repatriation of EU member countries and third country citizens, who come to our country illegally through EU countries or become illegal during their residence in Turkey, to EU country within the scope of terms and rules determined in the Agreement(T.R. Ministry of European Union,2015).

The Agreement, signed on the date of 16th December 2013 in Ankara, entered into force on October 1st 2014 following the approval process in Turkey and EU. In accordance with 24th Article of the said Agreement, it is envisaged by parties to begin to accept third country citizens or stateless persons at the end of 3 year transition period from the date Agreement enters into force. This provision means of the beginning of third country citizens and stateless persons' acceptance on October 1st,2017. In addition to this, in Turkey-EU Summit held on the date of November 29th,2015 fully implementation of Readmission Agreement since June 2016 has been agreed ensuring the abolishment of Schengen visa applied for Turkish citizens in October 2016. In other words, it is targeted to begin readmission of third country citizens and statelesses from June, 2016 by Turkey and EU (T.R. Ministry of European Union).

Will Turkey be obliged to accept all third country citizens repatriated by EU countries?

Repatriation of irregular immigrants to Turkey, who enter the EU through Turkey, will only be in question if we accept that these persons have entered EU through our country. Incase Turkey doesn't accept readmission application from EU due to fact that they don't conform the terms and rules mentioned in the Agreement, readmission of related person to Turkey will not be performed (T.R. Ministry of European Union,2015).

Readmission condition of illegal immigrants, who went or stated that he/she, went EU through Turkey for visa-free transit, means Turkey may come under a large responsibility and some potential dangers in economic, political, security and socio-cultural sense. Especially considering current asylum demands of

Syrian refugees and ongoing effects of Arab Spring, Turkey already gets the biggest migration waves of its history in terms of being used for asylum and transition to Europe. In this regard, while assumption of continuity of conflict in Syria strengthens predictions as number of Syrian refugees in the amount of million people may increase, signed agreement means addition of refugees, using Turkey for transit pass for reaching Europe, to this number. From the statements of Füle, the process seems to continue as readmission of immigrants who illegally entered Europe through Turkey; then beginning of visa facilitation works and finally beginning of necessary works to abolish the visa if all members(also Greece and Cyprus are within the scope of members) come to agree respectively. Another point to be emphasized is that which party of the agreement needs it more. Rather than Turkey's acceptance of illegal immigrant, it is important to maximize the precautions against it and go for some structural innovations. Readmission Agreement signed by Turkey with EU, acceleration of some technical measures and financial ads to be come from EU will force Turkey practically to be more secure on the subject of border security. However this benefit remains weak as compared with the higher cost of immigrants in many aspects to be stored in Turkey. From this point, EU, which nearly closes its borders to immigrants with readmission agreements, will be the most benefited parties at the end of steps taken in regard to illegal migration issue. It seems that steps that may improve immigrant policies of Turkey with this agreement may not go out of strengthening border controls and becoming clarified against EU intervention on immigrant policy issue. Due to fact that Turkey doesn't accept refugee, immigrants cannot apply for asylum application. Experiences gained from Turkey's immigration policies strengthen the possibility of not only economic problems but also human rights violations, security vulnerability and many problems in socio-cultural fields incase immigrants repatriated from EU remains in Turkey. If refugees claim that their lives are under danger in the country they came, forcible repatriation of refugees is contrary to international agreements. Therefore, in the forthcoming days agenda of Turkey will be legal status issue of refugees that may increase incrementally immediately (http://www.turksam.org/tr/makale-detay/471-ab-ile-geri-kabul-antlasmasi-turkiye-yi-multeci-deposu-yapar-mi, 31.05.2016).

In visa facilitation point, something offered to agenda as visa-free transit is required to be perceived as facility in visa rather than entrance of Turkey to Schengen. Therefore, opportunity cost of providing visa facilitation to Turkish citizens while entering EU after Turkey readmits thousands of refugees from EU seems likely to work unfavorably of Turkey. European Union abolished visa requirement for Schengen region from Serbia, Montenegro and Macedonia since December 19th 2009 and from Albania and Bosnia-Herzegovina in 2010. But in terms of growing expectations in this point, it should be noted that visa free entry doesn't mean the recognition of job seeking and settlement freedom in EU. In this regard, such possible risk must be recognized on this issue where cost analysis hasn't been performed yet. The next step following this process is all EU member’s being of the same mind and their reconciliations for Turkey's visa abolishment. At this point, current troubles of EU consisting of 28 countries must be taken into consideration. In addition to this, when Turkey is the issue, it is clear that there isn't any obstacle for some countries especially Cyprus and Greece to veto this decision. However if all members agree, works for visa-free transit will begin. At the beginning of this study, success of reforms to be applied by Turkey lies. Here, it must be highlighted that something intended as reforms is one of the main problems of Turkey in domestic policy. Existing discussions made about the closure of Constitutional Reconciliation Commission shows that there are some obstacles in front of legal reform and constitutional reforms realization stipulated for EU Readmission Agreement as the need for democratization. In this context, from Turkish internal policy on the eve of local elections, it will be difficult to make any predictions about the realization of reforms proposed by EU. (http://www.turksam.org/tr/makale-detay/471-ab-ile-geri-kabul-antlasmasi-turkiye-yi-multeci-deposu-yapar-mi, 31.05.2016).

Since 1963, Turkey has waited to become a full member of EU, it participated GB in 1996 and began to negotiations for accession in 2005.

Approximately three millions of Turkish citizens living in EU countries are in the position of third country citizens and consists %75 of Turkish citizens living outside the Turkey (Caner, 2015).

According to Ankara Treaty comprising 1963 dated partnership, Turkish citizens are exposed to an unfair and discriminatory policy in terms of visa applications. This is because 12th article of this agreement, which aims balanced and continuous development of commercial and economic relations between EEC and Turkey, predicts the improvement of free movement of workers, 13th article predicts the removal of restrictions about free settlement and 14th article predicts the removal of restrictions for service providing (Caner, 2015).

EU fulfilled a key requirement for the abolition of visa to Turkish citizens. EU Commission announced that all articles of Readmission Agreement signed between Turkey and EU have officially entered into force.

> *"Last stage of Readmission Agreement accepted on the date of October 1st 2014 predicting repatriation of immigrants who are not Turkish citizens was expected to enter into force in 2017.It is moved to an earlier that due to refugee agreement between Turkey and EU. Readmissions began in March were based on bilateral agreement between Turkey and Greece. European Union wants Turkey to fulfill 72 criteria for the abolition of visa. Fulfillment of Readmission Agreement with all its provisions was consisting one of the preconditions for visa abolition".(http://www.ntv.com.tr/dunya/ab-komisyonundan-geri-kabul-anlasmasi-aciklamasi,BykwMo_wWUuPPQ0uKUJTXA, 02.06.2016).*

4. POSSIBLE RESULTS OF VISA ABOLITION

According to European Commission Working Paper prepared on the date of March 4th 2016 in addition to Progress Report in which Turkey's effort to fulfill 72 criteria required for visa-free Europe are told, now it is possible to determine that Turkish citizens are not eager to migrate to EU as before. Even, people settled in Europe before or their children have begun to turn back Turkey.

It is possible to say the reason underlying the decrease of Turkish citizen's migration tendency to EU is the "fact that Turkish economy has begun to grow and created new job opportunities after 2000". According to the report, therefore Turkish citizens began to migrate within the country rather than abroad.

According to the document, number of people applied for asylum from Turkey to EU countries was only 2745 in 2015. Number of Turkish citizens staying illegally in EU was 8270 in 2014. In the same year, 3210 Turkish citizens were turned back from EU border gates. 569 of them tried to enter EU illegally.

Rejection rate of Turkish citizen’s visa application is at downward trend. This rate, which was at %4,4 for 2014, is below the world average.

In recent years, number of Turkish citizens taken residence permit in European countries is in small amounts of downward trend. There are two countries out of this trend. Turkish citizens want to take residence permit due to family reunion in Germany and education in Poland.

According to the report, Turkish citizens make a less international protection, so asylum demand in comparison with 1980s. When approximately 45 thousands asylum applications were made only in 1989, this trend has begun to decrease quickly after 2004. Asylum application made by Turkish citizens in 2004 was limited to 5000. However, this number was 23 thousand in previous year, 2003. Because, according to the report Turkey entered into a stable period in the early 2000s and took steps towards democratization and liberalization.

Report reminds that European Commission recommended European Council to declare Turkey as a safe country in September 2015. Declaration of a country as safe country means that democratic institutions work and there isn't any political repression in that country.

There is decrease in the number of Turkish citizens who came to EU board gates and were not let to enter into country because they didn't have valid visa or residence permit for that country. According to

report, number of Turkish citizens is really low in comparison with the number of the citizen of other country. Three borders in which Turkish citizens are turned back are Bulgaria, Greece and Germany for those coming by air.

Table 1: Number of Turkish citizens staying illegally in EU countries and entry of whom are prevented to union countries

	2010	2011	2012	2013	2014
Citizens Resident Illegally	10.720	10.385	9.290	8.795	8.270
Citizens prevented to enter	4.290	3.595	3.490	3.290	3.210

Resource: EU Commission

According to report; number of Turkish citizens trying to enter EU illegally reduced by half in last six months. This single country in which this number increased was Hungary. In 2015, 112 Turkish citizens benefited from visa-free travel to the Balkans and tried to enter EU illegally through Hungary.

Number of Turkish citizens trying to go EU countries by using forged document was only 463 in 2014. There is downward tendency in the number of Turkish citizens to whom "turn back" order was given by countries in EU. This figure fell from 15.705 in 2008 to 9830 in 2014. EU rejects small amount of Turkish citizen's visa application.

Turks is one of five nation most taking visa from EU. Visa was given to 740 thousands Turkish citizens in 2013 and 770 thousands Turkish citizens in 2014. Rate of visa rejection is also on the decline.

Table 2: Rate of short-term visa application rejected by EU countries

	2010	2011	2012	2013	2014
TURKEY	%6,7	%5,1	%4,5	%4,7	%4,4
WORLD AVERAGE	%5,8	%5,5	%4,8	%4,8	%5,1

Resource: EU Commission

According to the document outlining these figures, if visa liberalization begins, foreigners, who stay in Turkey but are not Turkish citizens, may try to enter EU by forged passport or Turks, who didn't apply for visa until today with the thought their visa application would be rejected, can enter a tendency to migrate EU irregularly. However, effects of these tendencies will be limited. According to report, there are three reasons to remain this effect limited:

First; although relatives of Turkish citizens stay in EU and unemployment rate in Turkey is about %10, level of welfare is not as low as before.

Second; Turks, who are in tendency of leaving areas they live for better living conditions, prefer to change place within the country rather than abroad and go to big cities.

Third; Turks make less protection demand due to reforms made in the country in recent years.

Another point noted by the report is the situation in the country. "Although increase in the number of Turkish citizens applied for international protection in EU is possible as a result of existing tension in the southeastern region of the country(unfortunately becoming worse since the end of peace process in June 2015) and other factors(especially pressures increased on judges, prosecutors and journalists after December 16th 2013)related with internal political dynamics of the country, even these factors can't change significantly the general tendency providing the decrease in asylum application made by Turkish citizens(unless it gets worse)".

(http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/ab-turklerin-gocunden-korkmuyor 21.03.2016)

Similarly, officials of tourism agencies in Turkey express that issue of visa abolition will be in favor of EU countries.

'For their benefit'

Turkey Travel Agency Union President Başaran Ulusoy said: "Turkish citizens don't deserve visa. We will require visa from those who require visa from us now." He added: "What is the difference between Turkish citizens and Romanian, Bulgarian and Greek citizens? Why they require visa from Turkish citizens? Despite all visa application, 9 million Turkish citizens go to European Union countries annually. When visa is abolished, this figure may increase %30. Number of people going Europe for business travel or touristic purpose may reach 15 million. Turks are good customers now. Turks are in the position of tourists spending a lot of money. Abolishment of visa is on their favor."

'Visa requirements are severe'

Prontotour General Manager Cenk Alptekin said "Abolishment of visa will provide at least %50 increases for tourism movements oriented to Europe. It will be more effective in longer term". He continued as "Visa requirements are difficult in all Schengen countries. In England and America, it is much more difficult. Revenue determining documents force the most. Schengen countries want travelers to document their high revenues or guaranteed revenues, even to have a certain amount of money in their banks. Visa fees are at eligible level now but abolishment of visa fees approximately in the amount of 100-120 euro per person may increase overseas travels, especially short gateways. Of course we want free-visa world and accordingly full travel freedom as tour operators and agencies."

'Europe as Overseas'

Jolly Tour Foreign Country Tour Manager Tolga Tekin said: "There weren't any visa problems for going European Union for a year running. While visa transactions were prolonged up to one month, visa can be taken in a week, even in 2-3 days since last year." He added: “Statements made by Europe as facility will be provided in visa is very positive for the development of tourism. I don't think there will be any progress on the subject of visa fees but may be fewer documents will be demanded. Abolishment of visa is our biggest desire. For example, there is an incredible demand for Balkans-oriented tours in recent times, because these countries don't require visa. On the other hand, %80-90 of Turks going abroad goes to Europe. There are more than one million entries only for France from Turkey each year. If visa is abolished, abroad-oriented tourism movement may show %100 increase at first."

'Visa procedures must be shorten'

Etstour Foreign Country Tours Manager İlker Danacı specifies that Europe-oriented tourism movement will change according to new visa application and said "There may be visa but if they facilitate the procedures, there may be % 15 increases in the number of tourists." He said "In visa application, stamp in SSI, stamp in payroll, original bank statement, documents requested again, original forms of activity certificates are the most troubling points. Visa is a service provided according to fees and expenses determined by equity house and consulates. If countries providing visa go to a discount, of course visa service prices may be revised. We are in expectation for quick appointment takings, increasement in quotas and reduction in processing time."

'Fingerprint affected adversely'

Setur Tourism Manager Gökhan Dedeoğlu said that with the beginning of fingerprint application in Schengen, travelers went towards to visa-free countries. He said "While there was %16,75 increase in Schengen visa application in 2013, only %4,6 increase realized in Schengen visa application in 2014 as a result of biometric system requiring personal application due to fingerprint. It shows trends in overseas travels went to countries that don't require visa. Facilitation of visa procedures may positively reflect on tourism. During visa application, demand for original certificate of identity register copy, bank statement, protocol writing, SSI service scheme with barcode, confirmed hotel reservations, voucher or company's banking account are subjects causing troubles."

(http://www.milliyet.com.tr/avrupa-yolcusu-kalmasin/ekonomi/detay/2133164/default.htm 15.04.2016)

TURKEY WITH ITS STRONG ECONOMY WILL HIT THE SPOT FOR EUROPE IN CRISIS

Founding President of "Visa Free Europe Movement and Turkey's Promotion Platform" called non-governmental organization, Mehmet Okumuş said that with its strong economy and 12 thousand dollars national income per person, Turkey, which was affected less from the global economic crisis, is the leader of region and world with its economic and political stability, will hit the spot for Europe which is in trouble with its economic crisis. Reminding the research made by Koç University recently, Okumuş stated that there is an only % 10 decrease in the number of Turkish people wanting to migrate from Turkey to Europe. Indicating that Turkish citizens begin to go Europe for touristic visits, shopping, education, participation to fairs, merchandise rather than working as immigrant or residing, Okumuş said Europe's trouble as "if visa are abolished, Turks may rush into Europe" is unnecessary, funny and untrue (http://www.sabah.com.tr/ekonomi/2013/04/15/vize-engelinin-dev-zararı 15.04.2016)

5. CONCLUSION

Turkey stays focused on the subject whether European Union will give Turkish citizens visa exemption within the framework of recent recommendations. Turkey has to act quickly and overcome many obstacles "in the period desired to be last" related to exemption.

However, statement as "if visa exemption is given, Turks will come to EU and never turn back" is not realistic. This is because; exemption will bring the purpose of visa-free travel for Turkish citizens to EU countries for a specific period of time. It won't give opportunity to cases as working, residing or creating family union in EU countries. As pessimistic statements drawn before Tax Union Agreement were not realized, a similar pessimistic statement will not happen after visa exemption.

REFERENCES

Ayhan, S. (2004). Avrupa Birliği Genel Sekreterliği Avrupa Birliğinde Kişilerin Serbest

Dolaşımı ve Türkiye İçin Müzakere Süreci, Uzmanlık Tezi, Tek Pazar ve Rekabet

Dairesi, Ankara.

Caner, E. (2015). Soysal Davası Ve Avrupa Birliğinde Türk Vatandaşlarının Serbest

Dolaşım Hakkı, 06.10.2015, https://www.linkedin.com/pulse/soysal-davasi-ve-avrupa-birli%C4%9Finde-t%C3%BCrk-serbest-dola%C5%9Fim-ercan-caner, (31.05.2016).

Çağlayan,S. (2006). Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi, Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 17

Sevimli, A ve Reçber, S. (2014). Avrupa Birliği'nde İşçilerin Serbest Dolaşımı ve Türk

İşçilerinin Serbest Dolaşım Hakkı, İÜHFM C. LXXII, S. 2, s. 391-440.

Uçum, M. (2016). Avrupa Birliğinde Kişilerin Serbest Dolaşımı ve Türk Vatandaşlarının

Durumu, http://www.turkhukuksitesi.com/makale_892.htm, (31.05.2016).

Caner, E. (2015). Soysal Davası Ve Avrupa Birliğinde Türk Vatandaşlarının Serbest

Dolaşım Hakkı, 06.10.2015, https://www.linkedin.com/pulse/soysal-davasi-ve-avrupa-birli%C4%9Finde-t%C3%BCrk-serbest-dola%C5%9Fim-ercan-caner, (31.05.2016).

İktisadi Kalkınma Vakfı, " Türkiye-Ab Geri Kabul Anlaşması'nın 5n 1k'sı ",

http://ikv.org.tr/images/upload/data/files/gkanin_5n1ksi(1).pdf,

(02.06.2016).

Özkan, I. (2007). Türk Vatandaşlarının Avrupa Ülkelerine Giriş Hakkı ve Vize Sorunu, Dokuz

Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Cilt: 9, Özel Sayı, 2007, s. 409-446.

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı (2015). "Türkiye-AB Vize Serbestisi Diyaloğu, 2015.

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, " Türkiye AB Vize Muafiyeti Sureci ve Geri Kabul Anlaşması Hakkında Temel Sorular ve Yanıtları ".

Al Jazeera " Sorularla geri kabul ve vize muafiyeti ",08.12.2015,

http://www.aljazeera.com.tr/haber/sorularla-geri-kabul-ve-vize-muafiyeti; (31.05.2016).

Al Jazeera " AB, Türklerin göçünden korkmuyor. ",21.03.2016,

http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/ab-turklerin-gocunden-korkmuyor; (20.04.2016)

Milliyet "Avrupa yolcusu kalmasın.",17.10.2015,

http://www.milliyet.com.tr/avrupa-yolcusu-kalmasin/ekonomi/detay/2133164/default.htm; (22.04.2016)
Sabah " Vize engelinin dev zararı ",15.04.2013,
http://www.sabah.com.tr/ekonomi/2013/04/15/vize-engelinin-dev-zarari; (25.04.2016)
http://www.turksam.org/tr/makale-detay/471-ab-ile-geri-kabul-antlasmasi-turkiye-yi-multeci-deposu-yapar-mi, (31.05.2016).
http://www.ab.gov.tr/index.php?p=67&l=1
http://www.hurriyet.com.tr/abnin-erdogana-yaniti-japonyadan-geldi-tehdidi-birakin-40109247)."
http://www.hurriyet.com.tr/vize-muafiyetini-riske-atiyor-40110799).
http://www.hurriyet.com.tr/ab-turkiye-69-ya-da-70-kriteri-yerine-getirdi-40111107

Tarımsal Alanda Tedarik Zincirindeki Güvenin Sektörel Etkisi Üzerine Bir Analiz

Yrd. Doç. Dr. Sabri Öz[1] **Nazlı Çalık[2]**

[1]İstanbul Ticaret Üniversitesi, Uluslararası Lojistik Yönetimi, soz@ticaret.edu.tr

[2]İstanbul Ticaret Üniversitesi Lojistik Yönetimi, nazli.calik@hotmail.com

Özet: Tedarik zincir yönetiminin tarım sektöründe uygulanışı ile bu uygulamanın sektör üzerindeki güvenilirlik olgusunun araştırıldığı bu çalışmada literatür taraması yapılmıştır. Lojistik üzerine hali hazırda yapılmış olan güven endeksi çalışmaları incelenmiş, ilgili çalışmaların tarım sektörüne uygulanması üzerinde tartışılmıştır. Kapsam olarak tarım sektörü çalışanları ele alınmış ve tarımsal alanda üretim biçimleri ile tedarik zincirine dayalı güven arasında bağlantı kurulmaya çalışılmıştır. Çalışmada, iki ayrı disiplin olarak tarım sektörü tedarik zincir planlaması ve tedarik zincir planlamasına dayalı güven seviyesi arasında ilişkinin olup olmadığı araştırılmıştır.

Çalışma yapısal olarak yukarıda ifade edilen her iki disiplin için de birer bölüm süresince literatür taramalarına yer verilmiş, akabinde de iki disiplinin ilişkileri üzerine tartışılmıştır. Nihai bölümde ise güven seviyesinin tarım sektörü üretim ve sektör çalışanları üzerine etkilerini ortaya koyarak tavsiyelerde bulunulmuş, konuya ilişkin benzer çalışmalara ışık tutacak önerilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelime: tarım, güven, performans, tedarik zinciri, verimlilik

Sectoral Impact of Trust in Supply Chain on Agricultural Area

Abstract: In this study, literature review was conducted, application of the supply chain management on agricultural area and the effect of this application on trust issue. Current studies were examined about logistic and the relevant studies on this application of the agricultural sector have been discussed. Agricultural sector employees were covered in scope and have been tried to make a connection between the form of production in agricultural area and trust based supply chain. This study has been divided in two disciplines, as agricultural sector supply chain planning and whether there is a connection between trust index in logistics based on supply chain planning.

Structurally, for the both disciplines mentioned above, this study is made of literature searches during one section, and after has been discussed the cominication of these two disciplines. In the final section, reccomodation were made by effect of trust index on the agricultural sector production and sector employees, and suggesxtions were given that will shed light on studies on similar issues related to the topic.

Key Words: agriculture, trust, performance, supply chain, productivity

Giriş

Yeryüzünde, günümüze dek yaşam serüveni, "Avcı Toplayıcı"lıktan başlar, "Tarım Topluluğu" olarak devam eder, 1750'ler itibarı ile "Sanayi Topluluğu"nu başlatır ve akabinde hizmetler sektörünün göz önünde olduğu bilgi ve teknoloji yoğun dönem olan "Bilgi Topluluğu"na ulaşır. Literatür taraması göstermiştir ki, sanayi toplumunun gerekleri yerine getirilmeden bilgi topluluğunun oluşması çok olası gözükmemektedir. Sanayi topluluğunun gerek ve yeter şartları yerine getirilmemiş ise, bilgi topluluğunda ancak iyi bir tüketici ve iyi bir pazar konumunda olunabilir. Aynı düşünce tarım ve sanayi toplumunda da ortaya konulur mu? Bu tartışılabilir. Ancak, tarım doğrudan insanın yaşamsal faaliyetlerine hükmettiği için sanayi topluluğunun yeterlilikleri tarım topluluğu içinde bir dinamo görevi görebilir. Tarım ve sanayinin birlikte gelişimi daha kolay düşünülebilir bir olgudur. Aynı bağlantı hizmetler sektörü ile tarım sektörü arasında da kurulabilir.

Bu çalışmada tedarik zinciri yaklaşımı ile tarım sektörünün verimliliğini, etkinliğini ve etkililiğini artırma ve performansa dayalı güven seviyesi ve sürdürülebilirlik üzerinde bir literatür taraması yapılmıştır. Çalışmanın ilk bölümünde tedarik zincir yönetimi için safhalar incelenmiş, tarım için uygun olan safha biçimi üzerinde durulmuş ve tarım sektörü ile hizmet ve sanayi sektörleri arasındaki farklılık veya zincir ortaya konulmuştur. İkinci bölümde bir modellemeye başlangıç olacak şekilde tarımda tedarik zinciri amaç fonksiyonu tartışılmış, bu fonksiyonu verimlilik, etkinlik ve etkililik üzerine kurgulanması

düşünülmüştür. Çalışmanın son bölümünde ise, tarım sektöründe tedarik zincirinde sürdürülebilirlik üzerine değinilmiştir.

Tarım sektörünün tedarik zincir planlamasında ve yönetiminde farklı aktörler tedarik zincirinin doğrudan aktörü iken, bazı faktörler dolaylı yönden bazı aktörler de dışardan etkilidir. Ancak, sürdürülebilir bir tarım modeli için yapılacak modellemede bazı faktörleri varsayım olarak ele almakta faydalı olacaktır. Çalışmanın model kurgusunda amaç fonksiyonu maliyet üzerine kurulurken, varsayımların da neler olabileceğinin üzerinde durulmuştur.

1. Tedarik Zinciri ve Güven Endeksi

Tedarik zinciri genel anlamı itibarı ile bir üretim veya hizmette beş, dört bazı kaynaklarda da üç safhalı olarak incelenmektedir. Şekil1'de beş safhalı bir tedarik zinciri görülmektedir. Üç safhalı bir tedarik zincirinde Tedarikçi, Üretici ve Müşteri olarak ifade edilmektedir. Dört aşamalı bir tedarik zincir modelinde, Müşteri ile Üretici arasında fiziksel dağıtım kanallarının yer aldığı düşünülebilir (Batı, 2006: 7). Beş safhalı bir tedarik zincir sistemi içinde ana tedarikçi (ana veya doğal kaynak), sair tedarikçiler, üretici, dağıtıcı ve son kullanıcılar şeklinde belirtilmektedir. Her durumda, tedarik zincirinde safha sayısına bağlı olmaksızın her bir safhanın içinde dahi tedarik zinciri oluşturmanın mümkün olduğu söylenebilir. İç müşteri ve dış müşteri adı altında ifade edilen bir ayrışma ile örneğin üretim içerisinde iç müşteri bir departmanın bir başka departman ile ilişkisi şeklinde yorumlanmaktadır (Naktiyok ve Küçük, 2003: 227).

Şekil 1 : Tedarik Zincirinde Safhalar

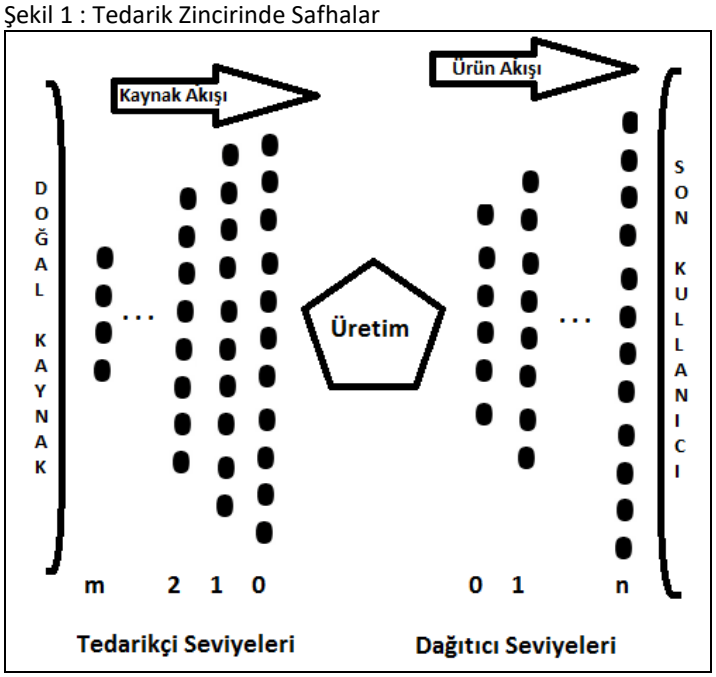

Kaynak: Sabri Öz, Nazlıcan Dindarik, Türkiye'de Mültecilerin Yaşadıkları Alanlara Yönelik Gıda ve Yardım Lojistiği, İstanbul Zaim Üniversitesi, İstanbul, Şubat 2018, s. 14.

İster iç, ister dış müşteri olsun tedarik zincirinde aşamaların bir biri ile etkileşiminde bilgi ve materyallerin akışında ortaya çıkan sistemsel döngünün performansı, güvenilirliği ve verimliliği farklı kavramlar olarak değerlendirilmektedir. Performans ölçümü için üç ana faktör değerlendirilmektedir: Etkililik, etkinlik ve etkiye cevap verme kabiliyeti (Batı, 2006: 4).

Üretim biçimine bağlı olarak bilgi ve malzeme/madde akış yönlerinin değiştiği, ancak genellikle bilginin müşteriden kaynağa doğru, malzemenin ise kaynaktan müşteriye doğru olduğu görülmektedir (Ferentinos, Kookos, Arvanitis, ve Sigrimis, 2006: 521). Bilginin çift yönlü olduğu da farklı literatürlerde ifade edilmektedir. Gerek bilgi akışı gerekse de madde akışının başlangıç ve bitiş (varış) noktasına ilişkin zaman, mekan, uygunluk, doğruluk çevre ve sosyal gibi (vb.) faktörler ile güven ve güvenilirlik kavramları

ortaya çıkmaktadır. Güven, bir anlamda tedarik zincirinde performansı arttıran davranışsal bir boyuta sahiptir (Wu, Chuang, ve Hsu, 2014: 123). Şekil 2'de de ifade edildiği gibi, yapılan bir araştırmada, bilgi paylaşımı ve iş birliği olmadığı müddetçe işletme/firma/sistem performansının sağlanamayacağı hipotezlerle ispat edilmiştir (Wu, Chuang, ve Hsu, 2014: 131).

Şekil 2: Firma performansını etkileyen ana ve ara faktörler

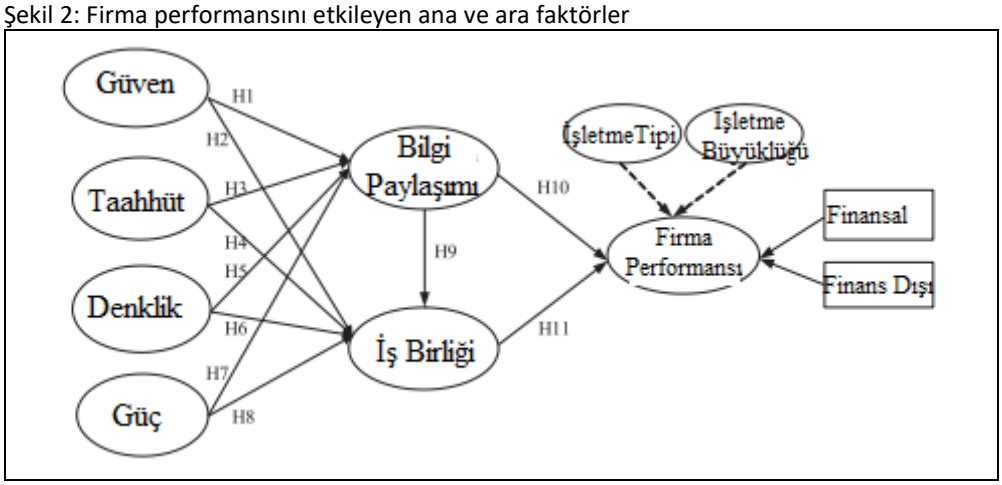

Kaynak: Wu, A.g.e., p. 122.

a. Tedarik Zincir Yönetiminde Performans

Bir sistemin performansı, yukarıda da ifade edildiği gibi üç temel gösterge ile ölçülmektedir. Etkililik, etkinlik ve cevap verebilme kabiliyeti. Etkililik ile ifade edilen, en düşük maliyette ve en az stok ile (yüksek stok çevrim hızı ile) satılan malın maliyetini düşürme gayretidir. Etkinlik ile ifade edilen, amaca ulaşma oranıdır, yani en düşük maliyet ile hedeflenen faydayı yakalama gayretidir. Cevap verebilme kabiliyeti ile kastedilen ise, değişen Pazar için en esnek üretim ve tedarik zincir ağını oluşturabilme gayretidir (Batı, 2006: 5). Bu gayret için esneklik tabiri de kullanılmaktadır.

Sistem performansı için sayılan faktörler, önemli birer parametredir. Bununla birlikte performansı arttırabilmenin yolları için farklı yaklaşımların olduğu da ifade edilmektedir. Yine literatürde tam zamanlı üretim anlayışı için Yedi-Sıfır aşamaları, verimlilik artışı ve toplam kalite güvencesinin oluşturulması aşamalarında yerine getirilen parametreler performansa da olumlu etki yapabilmektedir. Bilgi akışının, tedarik zincir performansı içinde etkinlik ve etkililik üzerindeki etkisi en önemli faktör olduğu da vurgulanmaktadır. (Knott, 2005: 38). Şekil 3'de performans, etkinlik, etkililik ve esneklik birlikte görülmektedir.

Şekil 3: Performans, Etkinlik, Etkililik ve Esneklik ilişkisi

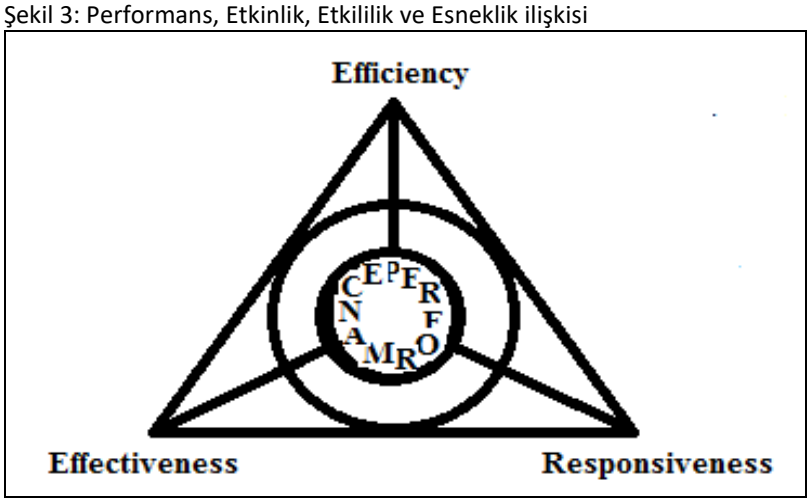

b. Güven Endeksi ve Güven Seviyesi

Güven ifadesinin tek başına tanımlandığı kaynaklar mevcuttur (Aghamohammadi ve friends, 2004: 92). Bu kaynaklardan bazıları güvenin doğrudan tedarik zincir yönetimiyle doğrudan bağlantılı olduğunu da ifade etmektedir (Ik-Whan ve G.Kwon, 2004: 6). Kavram olarak güven ifadesi ilişki içinde bulunan tarafların niyet ve davranışları hakkında ortaya çıkabilecek kırılganlık ve memnuniyet arasında değişen bir duyudur (Başkol, 2014: 130). Güven bazı literatürlerde risk ifadesi ile de ilişkilendirilmiştir. Risk ve güvenin birlikte, tedarik zinciri elemanları arasındaki ilişkide yüksek oranlı bağımsız hareket etme potansiyeli münasebeti ile oldukça önemli olduğu da belirtilmektedir (Suh, Kwon, & Ik-Whan, 2005).

Güven ile ilgili net bir endekse rastlanmamakla beraber, işbirliği ve risk faktörleri ile birlikte değerlendirilmektedir. Öte yandan, tedarik zincirinde güvene dayalı dinamiklerin oluşumu ve bunlar üzerinden "güven seviyesi" olarak ifade edilen değerleme ile tedarik zincirinde önemli bir maliyet oluşturan stok maliyetinin nasıl değiştiği ifade edilmektedir. Dinamikler içinde ilişki içinde bulunan tarafların, dürüstlüğü, adil davranışı, işe olan bağlılığı, tedarik zincirinde bulunma samimiyeti ve yetkinlik parametreleri düşünülmektedir. Aynı çalışmada güven seviyesine bağlı olarak stok maliyetinin seviyesinin düştüğü ifade edilmektedir (C.E ve friends, 2002: 6). Şekil 4'de bu durum grafik olarak ifade edilmektedir.

Şekild 4: Stok Maliyeti değişimi ve Güven Seviyesi

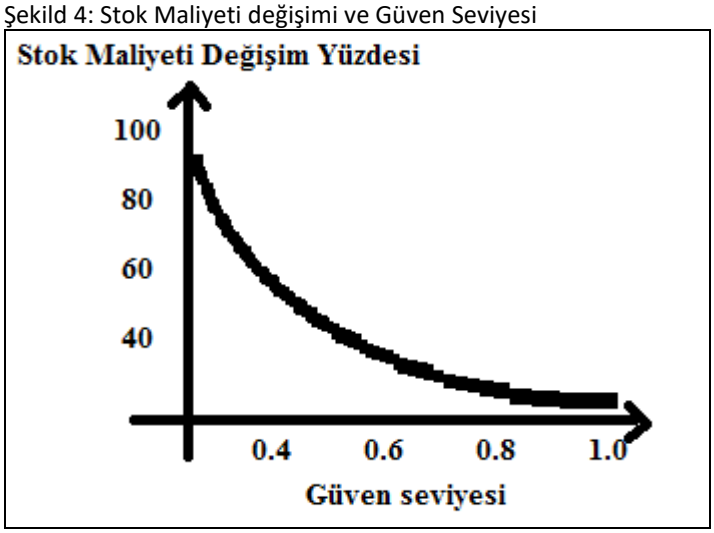

Kaynak: Riddals vd. A.g.e., s. 6.

Bu çalışmada güven endeksi oluşumuna yönelik, kapsam dahilindeki tarım sektörü üzerine varsayımlar ve modeller üzerine çalışma yapılmıştır. Endeks oluşumu literatür taramalarında tüketici güven endeksi, ekonomik güven endeksi gibi kavramlarla TÜİK'te kullanıldığı görülmektedir. Doğrudan "tedarik zincirinde güven endeksi" çalışmaları için hazırlık çalışmalarının olduğu görülmektedir (Başkol, 2014: 144). Bahsi geçen TÜİK endeksleri Avrupa Birliğinde kullanılan denge yönetimi altında hesaplanmaktadır ve yayımlanmaktadır. TÜİK 0-200 arasında değer verdiği ve 4 ana alt faktörün etkisi ile oluşturduğu tüketici güven endeksinde 100 altındaki değerlerde kötümser beklenti ve hava olduğunu, 100 üzeri endeks değerinde ise iyimser ve olumlu bir havanın ortada olduğunu ifade etmektedir (TÜİK). Bu münasebetle, Tedarik Zincirinde Güven Endeksi ve özelde, Tedarik Zincirinde Sektörel Güven Endeksi ayrı bir çalışma konusu olacaktır. Bu çalışmanın devamında "Güven Seviyesi" tabiri kullanılmaktadır.

2. Tarımsal Alanda Tedarik Zinciri ve Verimlilik Analizi

Tarımsal alanda tedarik zincirinin varlığı çok eskilere dayanır. Eski Mısır döneminden kalma tarım beslenme ve nüfus ile ilgili politikaların papirüs üzerine yazıldığı ifade edilmektedir (Güneş, 2009: 127).

Tarım ve nüfus üzerine yazılmış pek çok çalışma mevcut iken, iktisat tarihinde pek çok akımların sanayi öncesi toplumlarda gereken yapılanma ile ortaya çıktığı ve akımların oluştuğunu belirtmek gerekir. Sanayi dönemi yeni yeni filizlenirken, Malthus tarafından yine tarım ve nüfusa dayalı politikalara yön verecek teoremler geliştirilmiştir. Malthus nüfus teoremine göre, azalana verimler yasasının da desteği ile, nüfus geometrik bir oranla artarken tarıma dayalı gıdanın aritmetik oranda gerçekleşen artışı nüfusun kontrol altında tutulması gerektiğini ifa ettiğini belirtmektedir (Malthus, 1798: 31). Her ne kadar, Malthus sonrası iktisatçıların yoğun eleştirisine maruz kalmışsa da, sonraki nüfusa dayalı teoremler (optimal nüfus teorisi, modern nüfus teorisi vs.) yine tarım ve gıda üzerine yoğunlaşarak çalışılmış teoremlerdir.

Hal böyleyken, tarım alanında üretim, toplumların yaşamında belirleyici bir rol oynamaktadır. Üretim faktörlerine bakıldığında ise, ürüne dair emek, arazi, sermaye ve girişimci faktörleri ön plana çıkmaktadır. İktisadın dayandığı temel ilke olarak da "sınırlı kaynak ve sınırsız ihtiyaç" söylemi birleştirildiğinde kaynakların verimli kullanımı önemini ortaya koyacaktır. Verimlilik, Z, toplam çıktı bölü toplam girdi olarak formülize edilmektedir (Drucker, 1974: 67-68).

$$Z = \sum \text{çıktı} / \sum \text{girdi}$$

Bu formülden yola çıkarak, tarıma dayalı üretimde verimliliği arttırabilmenin yolu, sabit girdi miktarında çıktıyı arttırmak, sabit çıktı miktarında da girdiyi azaltmak metotları uygulanabilir. (her ikisinin de değişiminde de artış elde etmek mümkündür, burada bir değişkeni sabit alarak "ceteris paribus" ilkesince hareket edilebileceği varsayımı yapılmıştır.) Sabit girdi altında, çıktıyı arttırmanın önemli bir dezavantajı vardır. King Kanunu, örümcek ağı yaklaşımı ile tarımda çıktının çok olduğu bir dönemde elde edilen toplam gelirin düşük olduğu, fiyatlar düzeyinin gerilemesiyle düşük fiyat seviyelerinde ürünün değerinin serbest piyasa ekonomisi içinde düşük olacağı belirtilmektedir (Aspromourgos, 1996: 22) . Sistemin toplam verimliliği ele alındığında, girdilerin sadece hammadde girdisi olarak değil, enerji girdisi, insan kaynakları ve sermaye girdilerinin de dikkate alınması gerekir (Yükçü & Atağan, 2009: 5). Kapsam dahilinde incelenen tarım olduğundan girdiye iki çeşit ilave daha yapmakta fayda vardır. Birincisi doğanın sunduğu girdi; kar yağmur, don, güneş vs. ikincisi de toprağın bizzat kendi verimliliğidir. Her iki girdiyi de standart olarak var kabul etmek, sistem modelinde bir alternatiftir.

Performans ölçümünde birinci bölümde de ifade edildiği üzere etkinlik ve etkililik ile cevap verebilme kabiliyeti üzerine durulmuştu. Burada verimliliğin etkin olma ve etkili olma üzerine tesiri ile performansa etkisi üzerinde durulmaktadır. Verimlilik, etkinlik ve etkililik kavramlarını performans göstergesi olarak kabul eden çalışmalar mevcuttur (Yükçü & Atağan, 2009: 7). Literatür çalışmaları göstermiştir ki, verimliliğin artması güven seviyesinin artması ile aynı sonucu doğurmaktadır. O halde tarım sektöründe de, tedarik zincirinde verimlilik artışı, güven seviyesinin artışı ile aynı sonucu doğruyor yorumu yapılabilir.

a. Tarım Sektörü Üretim Biçimi ve Diğer Sektörlerden Farklılıkları

Üç sektör kuramında, tarım sanayi ve hizmetler sektörü yer almaktadır. Sanayi ve hizmetler sektörü tarımın dışında gibi görülmekle birlikte, aslında tarım sektörü ile tedarik zincirinin halkalarını oluşturmaktadırlar. Tarımsal üretim için tarımın kapsamına bakmakta fayda vardır. Tarım kapsamı için, Avcı Toplayıcılık, Avcı Balıkçılık, İlkel Ziraat, Geçimlik Tarım, Uzmanlaşmış Tarım ve Modern Tarım olmak üzere altı sınıf (aşama) belirtilmektedir (Doğan, Arslan, & Berkman, 2015: 31).

Başka bir yönü ile de bakıldığında Hizmet ve Sanayi sektörleri, Tarım sektörünün yan sektörleri olarak düşünülebilir. Zira toplumda dengeli beslenme ve sağlıklı bir sosyal yaşam için tarım Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde de belirtildiği gibi ana etkendir. Yaşamsal döngüyü kurmak adına, diğer sektörler yan ve yardımcı sektörler olarak değerlendirilebilir. 1502 yılında, Kanunname-i İhtisab-ı Bursa adı altında çıkartılan ve dünya genelinde tarıma ilişkin, yazılı standartları taşıyan ilk belge hüviyetindeki kanunda, sanayi öncesi tarımsal alanda ve ticaretinde zirai faaliyetlerinde uyulması gereken hususi kuralları ifade etmektedir (Uysal, 2010: 26).

Tarımın ilk sektör olması ve insan yaşamı için elzem sayılması diğer iki sektörden üstünlüğünü ortaya koyan en önemli farklılıktır. Bu vesile ile, yaşamsal döngüye ait tedarik zincirinin de ayrılmaz parçasıdır. Ancak tarımsal üretimi, tedarik zincir anlayışına uygun analize tabi tutabilmek için, iki kısımda incelemekte fayda vardır: "doğanın verdiklerini emek ile birleştirip toplama" ve "doğanın verdiklerinin işleyerek servis edilmesi" şeklinde ayrıma gidilmesi mümkündür.

Şekil 5: Tarım Sektöründe Tedarik Zinciri (2+Son Kullanıcı Safhalı Model)

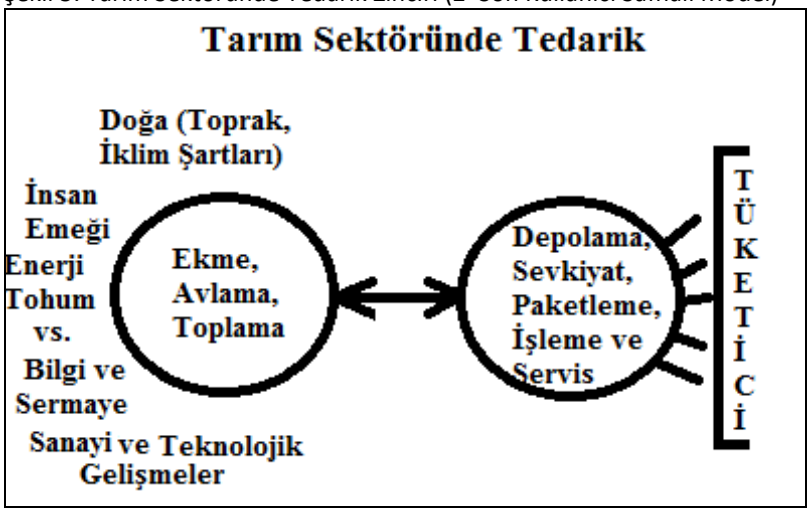

Tarım sektörünün işleyişi ve tedarik zinciri oluşumuna yönelik böyle bir farklılık sanayi ve hizmetleri de içinde bulunduruyor olması şeklinde özetlenebilir.

a. Tedarik Zincirinde Güvene Dayalı Endeks Oluşumu İçin Varsayımlar

Şekil 5'de görüldüğü üzere, tüm girdi ve çıktılar ele alındığında, bazı ön kabullerin varlığı düşünülerek modellemeye yol açılabilir. Örneğin, doğa şartlarının yani toprak ve iklim şartlarının sağlaması gereken standartlarda işliyor olması (zamanında yağmur güneş ve toprağın ürünü yetiştirmesi gibi) etkin bir sistem olduğunu ifade eder (Yükçü ve Atağan, 2009: 6). Sabit alınmayacak girdi parametreler için ise ayrı ayrı verimlilik değerleri izlenebilir.

Girdi olarak ifade edilmese de aslında, devletin koymuş olduğu düzenlemeler yani regülasyonlar, destekler de değişken olarak sabit varsayımı yapılırsa diğer parametrelerin değişimleri ve verimlilikleri daha kolay izlenebilecektir. Burada bölge ve zaman fark etmeksizin (sezonluk destekler, sezonda istihdam koşulları vs. gibi faktörler) değişmeyen değerler olarak varsayılabilir.

Varsayım dışı Şekil 5'de ifade edilen tedarik zincir oluşumunda enerji, tohum, hammadde, insan emeği, sanayi ve teknolojik gelişimler bağımsız değişken olarak tercih edilip model oluşturulabilir. Çalışmada varsayımlar ve değişkenler bu minvalde değerlendirilmiştir.

İkinci safhada ise temel girdi birinci safha ürünüdür. Ürün akışının optimizasyonu söz konusu olacaktır. Zaman ve bölge ayrımı gözetmeksizin ikinci safhaya ürün tedariği dengeli (optimal değerlerle) yapılmalıdır.

b. Kurulabilecek Modele İlişkin Bir Amaç Fonksiyonu Çalışması

Tedarik zincirinde kaynakların kısıtlılığı ve verimli, etkin ya da etkili kullanımı söz konusu olduğunda sistem performansının artacağı yukardaki bölümlerde izah edilmiştir. Her durumda, performans maksimizasyonunu sağlayabilmek için maliyetin ya da zamanın önemli bir faktör olduğunu ifade etmek gerekir. Örneğin, güven seviyesini arttıracak ve bunu yaparken de minimal bir maliyet gözetilecekse, Şekil 6'da ifade edilen model üzerine bir amaç fonksiyonu tanımlanabilir:

Şekil 6: Tarımda Güven Seviyesini yükseltecek Tedarik Zincirine Dayalı 1. Safha Amaç Fonksiyonu Kurgusu

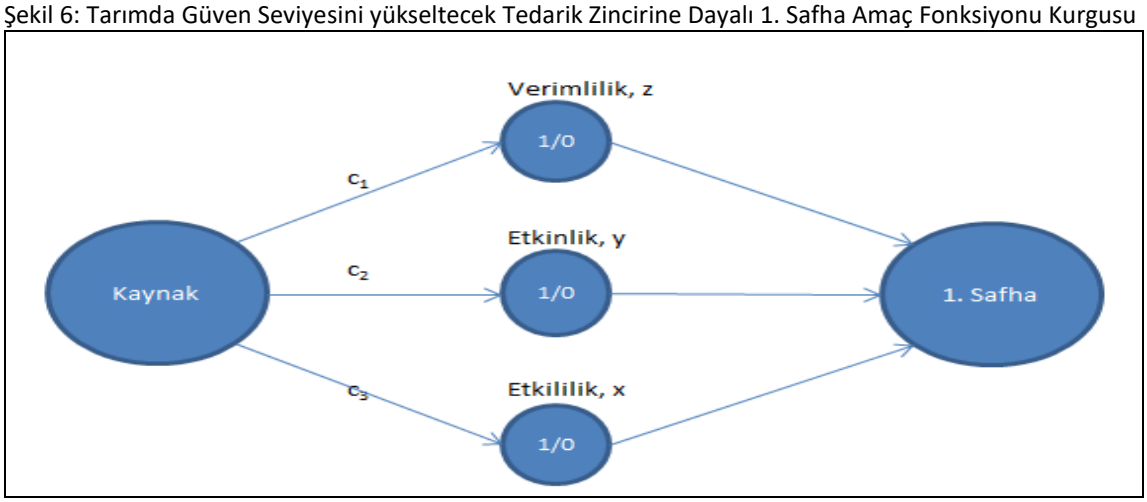

C_i , ilgili yolu seçmenin maliyeti; z, verimlilik (var ya da yok); y, etkinlik (var ya da yok); x, etkililik (var yta da yok) olmak üzere, amaç fonksiyonu da aşağıdaki gibi yazılabilir:

$$\text{Min (maliyet)} = \text{Min } (C_1*z + C_2*y + C_3*x)$$

x,y ve z 0 ya da 1 değerini alma (booleon değer) tanımı yapıldıktan sonra da amaç fonksiyonu destekleyecek en az bir kısıt aşağıdaki şekilde verilmelidir:

$$x + y + z \geq 1$$

Bu amaç ile en az maliyette ve verimliliği, etkililiği ve etkinliğin en az birisinin varlığı ile sistemde performansı yükselten bir durum hasıl olmuş olacak, güven seviyesi seçilen yol üzerinden oluşturulmuş olacaktır. Buradan hareketle, temel amaç fonksiyonunda bir düzeltme yapıp,

$$\text{Min (maliyet)} = \text{Min } \sum C_i \; ; i = 1,2,3$$

Şeklinde ifade edilebilir, zira, x, y ve z'nin her birinin 1 olması durumunda (zaten, 2^3 yani 8 farklı kombibezon gerçekleşecektir, 0,0,0 olamayacağı için 7 farklı kombinezon kalacaktır) en büyük değere ulaşacak olan sitemde, en az birinin 1 olması halinde sadece birine eşit minimal bir değer taşıyacak ve bu durumda da maliyetin C miktarları ve kısıtları önem taşıyacaktır. Bu vesile ile sorunu bir lineer model haline dönüşmesi mümkün olabilecektir.

Benzeri bir yaklaşım da zamanı minimize etmek üzerine kurgulanabilir. Zaman kurgusu, maliyet kurgusundan daha fazla önem arz edebilir. Zira, iklim şartları ve mevsimlik çalışma gereği zamanında gelmeyen tohum çiftçi için yok hükmündedir. Modern tarım ile seracılığın gelişmiş olması durumu dahi zamanın etkin kullanım gereğini ortadan kaldırmaz.

3. Güven Seviyesinin Sürdürülebilir Tarım Üzerine Etkileri

Tarım sektörünün ve özellikle de çıktılarının önemini net olarak vurgulamak adına, sosyal bir varlık olan insanın temel gereksinimi olan beslenme ihtiyacının karşılanmasında birincil kaynak olduğunu ifade etmek gerekir (Sanin ve Maraş, 2011: 9). O halde sektörel bazda sürdürülebilir bir sistem kurgulanması şarttır. Sürdürülebilirlik için ise temel aşamalarda ana kaynaklar, üretim faktörleri ve akabinde yukarıda da sayılan ikinci safha aşamaları önemli basamaklardır. Bu basamaklar, hammadde ve atık verimliliği, hava emisyonu yönetimi, su ve enerji verimliliği, ambalaj, taşıma, perakende ve müşteriler olarak ifade edilmektedir (Sanin & Maraş, 2011: 23).

Basamaklarda verimlilik anlayışı kısmı verimlilik olarak değerlendirilse de diğerleri ile birlikte ele alındığında toplam verimlilik olarak düşünülmektedir. Dolayısı ile, bilginin ve iş birliğinin sağlıklı işlediği ortamlarda verimlilik esası da değerlendirildiğinde kıt kaynakları optimal değerlendirmiş olunmakla

kalınmaz aynı zamanda geleceğe de sağlıklı bir çıktı sağlayacaktır. Sistemin sürdürülebilir olması bu açıdan önemlidir. Sürdürülebilirlik için ise verimlilik şartı ve bilgi akışı, işbirlikleri birlikte ele alındığında yine sistem performansı ve güven seviyesinin önemi ortaya konulmuş olur.

Bazı kaynaklarda sürdürülebilir tarım için üç temel amacın bir araya geldiği ifade edilmektedir. Bu amaçlardan biri ekonomik karlılık, diğeri çevresel sağlık ve üçüncüsü de ekonomik ve sosyal eşitliktir (Köksal, 2005: 76). Bu amaçların gerçekleşmesine yönelik, Birleşmiş Milletler tarafından yayınlanan "Tedarik Zincirinin Sürdürülebilirliği: Sürekli İyileştirme İçin Rehber" başlıklı 2010 yılı raporunda da ifade edildiği gibi, işletmelerin sürdürülebilirliği ve güvenilirliğini artırarak ancak ekonomik ve sosyal eşitliğin sağlanabileceği vurgulanmaktadır (Koç, 2015: 13).

Sürdürülebilir tarım için çok farklı faktörler ifade edilmekle birlikte, tedarik zinciri içerisinde yer alan ve doğrudan tedarik zincirinde olmayıp dolaylı etkiyi oluşturan faktörlerin varlığı belirtilmektedir. Sorumluluk alanı olarak devletin varlığı destekleri ve özellikle araştırma geliştirme faaliyetlerine destekleri tedarik zincirinin dışında varsayılmaktadır. Çiftçiler, yetiştiriciler, taşıma ve dağıtım işleri üstlenicileri, üretim ve gıda işleticileri, depolama ve fiziksel dağıtım kanalları tedarik zincirinin içindeki aktörler olarak değerlendirilmektedir. Sürdürülebilir ve güvenilirliğin geliştirilmesi için böyle bir ayrıma gidilerek çalışmalar yapılmıştır (Smith, 2008).

Bir başka önemli husus, her ne kadar eğitim ile tarım sektörü tedarik zinciri aktörleri içinde yer alan iş gücünün sürdürülebilirlik kapasitesi, iş birliği ve ilişki yönetiminde elde edilecek iyileşmeler önemli ise de, geçmiş bilgi birikimi ve yetenek, kabiliyet gibi unsurların da sistem performansını olumlu ya da olumsuz yönde etkilediği görülmektedir. Örneğin, İzmir'de sanayi domatesi üretimi üzerine çalışan tedarik zincir aktörleri üzerinde yapılan anket çalışması dar kapsamda da olsa, beşeri sermayenin, birikmiş bilgi ve tecrübenin sürdürülebilirlik konusunda etkili olduğu ortaya çıkartılmıştır (Çukur ve Işın, 2008: 27).

Sonuç

Tarım sektörü, sanayi ve hizmetler sektöründen bağımsız olarak düşünülemez. Günümüzde her ne kadar tarım sektörünün dünya ticaret hacmi içerisindeki payı giderek azalmakta ise de bu durum sanayi ve hizmetler sektörünün tanımından kaynaklanmaktadır. Temel beslenmeye olan ihtiyaç sürdükçe, insanoğlunun hiçbir zaman vazgeçemeyeceği en temel sektör, tarım sektörüdür. Şu halde, tedarik zincirinin de en temel ögesini oluşturan tarım sektörü, doğası, hammaddesi, çalışan, sosyal ve ekonomik anlamda değerlendirilmesi gereken hali ile özel bir konuma sahiptir.

Tedarik zinciri safhalarına bakıldığında tarım sektörü için tüketicilerin dışında yer aldığı ikili bir safha düşünülebilir: Gıdayı ham olarak elde eden safha, gıda girdisini tüketiciye ulaştıran safha. Çalışmada, birinci safha için verimlilik, etkinlik, etkililik ve güven seviyesi değerlendirilerek bir model başlangıcı önerilmiştir. Bu çalışmada güven seviyesinin artması ile maliyetin de düştüğü ve güven seviyesini sistemsel olarak verimlilik etkinlik ve etkililik ile desteklenebileceği öngörülmüştür. Literatür taraması ile sürdürülebilir bir tarım sektörü modellemesinde tedarik zinciri dahilinde olan ve haricinde olan aktörlerin de ayrışması gereği ile yeni modeller geliştirilmesi gerektiği önerilmektedir. Amaç fonksiyonu maliyet düşürme üzerine olsa da farklı amaçların da fonksiyonel olarak değerlendirilebileceği ifade edilmiştir. Zaman bu amaçlardan en önemlilerinden olurken, farklı çalışmalara ışık tutması açısından kısıtlar değerlendirilerek çiftçinin performans artışı, yapılacak bir çalışma ile güven endeksinin oluşması durumunda güven endeksi optimizasyonu, ürün çıktı optimizasyonu ve ikinci safha için sanayi ve hizmetler sektöründe belirli alanlarda yapılan yöneylem araştırma kapsamına giren modellerin tarım sektörüne uyarlanarak yeniden değerlendirilebileceği ifade edilmiştir.

KAYNAKÇA

Aghamohammadi, R., & friends, F. B. (2004). Examining Trust and Commitment in the Supply Chain. MAGNT Research Report, 2(5), 92.

Aspromourgos, T. (1996: 22). On The Origins of Classical Economics: Distribution and Value From William Petty to Adam Smith. Routledge, New York.

Başkol, M. (2014). Tedarik Zinciri İlişkilerinde Başarı Faktörü Olarak Güven Unsuru: Kavramsal Bir Çalışma. Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 10(21), 130.

Batı, U. (2006). Electronic Data Interchange (EDI) In Supply Chain Management: A Case Study In A Big Retail Company. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 7. İstanbul: Marmara Üniversitesi.

C.E, R., & friends, I.-J. a. (2002). Qustifiying the effects of trust in supply chains during promotional periods. Departman of Automatic Control and System Engineering, s. 6.

Çukur, T., & Işın, F. (2008: 27). İzmir İli Torbalı İlçesinde Sanayi Domatesi Üreticilerinin Sürdürülebilir Tarım Uygulamaları. Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 1(45), 27.

Doğan, Z., Arslan, S., & Berkman, A. N. (2015, Ocak). Türkiye'de Tarım Sektörünün İktisadi Gelişimi ve Sorunları: Tarihsel Bir Bakış. Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bİlimler Dergisi, 8(1), 31.

Drucker, P. F. (1974: 67-68). Manegement. New York: Harper and Row.

Ferentinos, K., Kookos, I., Arvanitis, K., & Sigrimis, N. (2006). Quality Issues for Agricultural Product Chains. C. Erdem içinde, Chapter 8, Section 8.2 (s. 521). USA.

Güneş, H. H. (2009, Bahar). İktisat Tarihi Açısından Nüfus Teorileri ve Politikaları. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 8(28), 127.

Ik-Whan, & G.Kwon. (2004, Mayıs). Factors Affecting the Level of Trust and Commitment in Supply Chain Relationships. The Journal of Supply Chain Management: A Global Review of Purchasing and Supply, 6.

Knott, C. S. (2005, April). Supply Chain Management - It's Not Just a Buzzword in Department of Defens. Navy Supply Corps, 2(68), 38.

Koç, G. (2015: 13). Tarımda ve Gıdada Sürdürülebilir Tedarik Zinciri: Türkiye İncelemesi. Ege Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, s. 13.

Köksal, H. (2005: 76). Polatlı İlçesi Çiftçilerinin Sürdürülebilir Tarıma Bakış Açılarının Değerlendirilmesi. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Kaharamanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.

Malthus, T. (1798). An Essay on the principle of population. 31.

Naktiyok, A., & Küçük, O. (2003, Nisan). İş gören (iç müşteri) ve müşteri (dış müşteri) tatmini, işgören tatmininin müşteri tatmini üzerine etkileri: ampirik bir değerlendirme. Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve idari Bilimler Dergisi, 2(1), 227.

Sanin, S., & Maraş, N. (2011: 9). Sürdürülebilir Çevre. Tarım Gıda ve İçecek Sanayi Dernekler Federasyonu Yayını, 9.

Smith, G. (2008). Developing Sustainable Food Supply Chains. Mart 1, 2018 tarihinde Typical responsibilities assigned to actors within food supply chains: http://rstb.royalsocietypublishing.org/content/363/1492/849 adresinden alındı

Suh, T., Kwon, G., & Ik-Whan. (2005). Trust, commitment and relationships in supply chain management: a path analysis. ABI/INFORM Global, 1(10), 26.

TÜİK. (tarih yok). TÜİK. Şubat 28, 2018 tarihinde http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27861 adresinden alındı

Uysal, H. (2010: 26). Tarım Tarihi ve Deontolojisi. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi.

Wu, I.-L., Chuang, C. H., & Hsu, C.-H. (2014). Information sharing and collaborative behaviors in enabling supply chain performance: A social exchange perspective. Int. J. Productiın Economics 148, 123.

Yükçü, S., & Atağan, G. (2009). Etkinlik, Etkililik ve Verimlilik Kavramlarının Yarattğı Karmaşıklık. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 23(4), 5.

Restoran Hizmet Kalitesi Boyutlarının, Müşterilerin Demografik Özelliklerine Göre İncelenmesi: Tekirdağ'da Bir Uygulama

Neslihan CAVLAK[1] **Özgür KAYAPINAR[2]**

[1]Öğr. Gör. Dr. Namık Kemal Üniversitesi, Malkara Meslek Yüksekokulu, Turizm ve Otel İşletmeciliği, ncavlak@nku.edu.tr

[2]Dr. Öğr. Üye. Trakya Üniversitesi, Uzunköprü Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, İşletme Bilgi Yönetimi, ozgurkayapinar@trakya.edu.tr

Özet: Hizmet kalitesi, restoranların başarısı açısından büyük önem taşımaktadır. Restoranların, rekabet avantajı sağlamaları ve sürdürülebilirliklerini devam ettirebilmeleri için, sundukları hizmetin müşterilerin nasıl algıladıklarını anlamaları gerekmektedir. Bu çalışmanın amacı; restoran işletmelerinde müşterilerin algıladıkları hizmet kalitesinin ve alt boyutlarının belirlenmesi ve bu hizmet kalitesi algısının müşterilerin demografik özelliklerine göre farklılıklar gösterip göstermediklerinin test edilmesidir. Araştırmada, hizmet kalitesi SERVQUAL ölçüm modeli kullanılarak ölçülmüştür. Araştırmanın evrenini, Tekirdağ'da faaliyet gösteren yiyecek içecek işletmelerinin müşterileri oluşturmaktadır. Araştırmada nicel analiz yöntemi kullanılmış ve araştırma verileri, yüz yüze anket tekniğiyle toplanmıştır. Elde edilen veriler, demografik özelliklere göre katılımcıların hizmet kalitesi algısındaki farklılıklarının ortaya konulabilmesi için SPSS 23.0 paket programı kullanılarak T-testi ve Anova Testi ile analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Restoran, Restoran Hizmet Kalitesi, Tekirdağ.

An Investigation Of Restaurant Service Quality Dimensions By Demographic Features Of Customers: An Applicatıon In Tekirdağ

Abstract: Service quality is one of the most important factor for the success of the restaurants. Restaurants need to understand how their customers perceive the service they offer to maintain competitive advantage and to sustain their existence. The purpose of this study is; to determine the service quality and sub-dimensions that customers perceive in restaurant business and to test whether these service quality perceptions differ according to the demographic characteristics of the customers. In this study, service quality dimensions were measured by using the SERVQUAL model. The participants of the research were the customers of the restaurants operating in Tekirdağ. Quantitative analysis method was used in the research and research data were collected by face to face survey technique. The obtained data were analyzed by T-test and Anova test using SPSS 23.0 package program to show the differences in service quality perceptions according to the demographic characteristics of the customers.

Keywords: Restaurant, Restaurant Service Quality, Tekirdağ.

GİRİŞ

1. Restoran Hizmet Kalitesi

Rekabetin her geçen gün arttığı bir çevrede hizmet üreten işletmeler, varlıklarını sürdürebilmek, karlarını arttırabilmek ve rekabet avantajı sağlamak amacıyla müşterilerinin istek ve beklentileri doğrultusunda ürünler üretmek ve sunmak durumundadırlar. Son yıllarda yaşam standartlarının artması ve ekonomik kalkınma ile ulusal ve uluslararası pazarlarda hizmet kalitesi kavramı oldukça önem kazanmaktadır.

Hizmet, davranışları, süreçleri ve performansları içermektedir (Zeithaml, Berry, ve Parasuraman 1996). Kaliteli bir hizmet sunumu; hizmetin, soyut, heterojen ve ayrılmaz bir yapıya sahip olması nedeniyle bir hizmet sağlayıcı açısından oldukça zor bir iştir (Parasuraman, Zeithaml, ve Berry 1985). Hizmetin soyut bir kavram olması, müşterilerin satın aldıkları hizmetleri sübjektif olarak değerlendirmelerine yol açmaktadır. Hizmetin değerlendirmesi daha çok hissidir. Diğer taraftan, hizmetin heterojen bir yapıya sahip olması, hizmet performans değerlerinin kişilere, durumlara ve zamana göre değişmesini ifade etmektedir. Üretim ve tüketimin eş zamanlı yapılması hizmetin ayrılmaz yapısını ifade etmektedir. Bu durum müşterinin, hizmetin kalitesi hakkında önceden bir yargıda bulunmasını oldukça zor bir hale

getirmektedir (Lee vd. 2011). Bu nedenle, müşterilerin beklentilerinin ve algılarının en doğru şekilde anlaşılmasının kaliteli bir hizmet sunumu açısından önemi büyüktür.

Literatür incelendiğinde hizmet kalitesi, birçok araştırmacı tarafından farklı şekillerde ele alınmış ve tanımlanmıştır. Hizmet kalitesi; tüketicinin bir işletmenin sunduğu hizmetlerin zayıflıkları ve üstünlükleri hakkındaki genel izlenimleri olarak ele alınmaktadır (Lee vd. 2011). Parasuraman, Zeithaml, ve Berry (1985) hizmet kalitesini; bir hizmetin üstünlüğü ile ilgili genel bir yargı veya tutum olarak tanımlamakta ve hizmet kalitesiyle ilgili kararın, tüketicilerin algıları ve beklentileri arasındaki tutarsızlık derecesinin ve yönünün bir yansıması olduğuna dikkat çekmektedir. Bir başka tanıma göre, bir müşterinin alacağı hizmete dair beklentileri ve müşterinin aldığı hizmeti algılaması arasındaki uçurum olarak görülürken, müşterinin, hizmetten algıladığı mükemmellik veya üstünlüğüne ilişkin yargısı olarak da nitelendirilebilmektedir (Zeithaml 1988). Kısacası, bu uçurum ne kadar küçükse, sağlanan hizmet kalitesi o kadar iyi olarak algılanarak müşteri memnuniyeti en üst düzeye çıkacaktır.

Müşterilere kaliteli hizmet sunmak, her işletmenin gerçekleştirmek zorunda olduğu en önemli görevlerden biridir. Günümüzde müşterileri etkileyemeyen ve onların istek ve beklentilerini tatmin edemeyen hiçbir turizm işletmesi varlığını sürdürememektedir (Perera ve Vlosky 2013). Turizm işletmelerinin başarısı müşterilere etkili bir şekilde sundukları mal ve hizmetlerde belirgin bir değer ve algı yaratmalarına bağlıdır. Bu, algılanan ürün kalitesini piyasadaki en önemli rekabet faktörlerinden biri haline getirmektedir. Genel olarak müşteri memnuniyeti, bir işletmenin başarısını ve etkinliğini artıran en önemli unsurlardan biridir. Ancak, özellikle yiyecek içecek işletmeleri açısından sunulan kalitenin değerlendirilmesi oldukça zor ve karmaşık bir iştir. Bir işletmenin işletmede sunulan hizmetleri değerlendirmesi için standart, sistematik ve ölçülebilir bir ölçeğe ihtiyacı vardır. Hizmet kalitesinin belirlenmesi, yöneticilerin ve çalışanların hizmet kalitesi bileşenlerini anlamalarına, eğitim programı standartlarını ve politikalarını belirlemelerine ve bu sayede işletme performansını kontrol ederek değerlendirmelerine yardımcı olabilmektedir (Fu ve Parks 2001). Dolayısıyla hizmet sağlayıcıları turistlerin isteklerini, beklentilerini ve önceliklerini, turistlerin bakış açısından öğrenebilecekler ve kendilerinin bu hizmetleri ne kadar yerine getirebildiklerini değerlendirebileceklerdir.

Hizmet kalitesi genellikle tek boyutlu bir kavram olmaktan çok, çeşitli unsurlardan oluşan çok boyutlu bir yapı olarak kavramsallaştırılmaktadır. Hizmet kalitesinin anlaşılması için, farklı hizmet özelliklerinin analizlerinin yapılması gerekmektedir. Hizmet kalitesinin boyutlarının doğasını anlamak için, ölçüm araçlarının geliştirilmesi gerekmektedir (Albacete-Saez, Fuentes-Fuentes, ve Lloréns-Montes 2007). Son yıllarda artan hizmet kalitesine yönelik araştırmalar hizmet kalitesi ölçümünün gelişmesine neden olmaktadır.

1988 yılında geliştirilen SERVQUAL (Hizmet Kalitesi) ölçeği, tüketicilerin hizmet beklentilerini, aldıkları hizmet algılamaları ile karşılaştırarak hizmet kalitesini değerlendirmelerine dayanmaktadır. Bu ölçek ile tüketicilerin hizmet beklentileri ve hizmet algılamaları arasındaki boşluk ölçülmektedir. Ölçek doğrultusunda oluşturulan modele göre; hizmet beklentisinin algılanan hizmetten büyük olması, müşteri memnuniyetsizliğin bir göstergesi iken algılanan hizmetin beklentiden büyük olması ise müşteri memnuniyetinin bir göstergesi olarak nitelenmektedir (Namin 2017).

Parasuraman vd. (1985) tarafından geliştirilen hizmet kalitesi ölçeği, ulaşılabilirlik (access), iletişim (communication), yeterlilik (competence), nezaket (courtesy), inanılırlık (credibility), güvenilirlik (reliability), heveslilik (responsiveness), güvenlik (security), anlama (understanding) ve somut unsurlar (tangibles) olmak üzere toplam on boyuttan oluşmaktadır. Daha sonra yapılan çalışmalar sonucunda SERVQUAL ölçeği, hizmet endüstrisinde hizmet kalitesinin değerlendirilmesi amacıyla en fazla uygulanan ve kabul gören araç haline gelmiş ve kullanılmaya devam edilmektedir. SERVQUAL, tüketicilerin beklentileri ve algılamalarından oluşan toplam yirmi iki madde ve beş hizmet boyutundan oluşmaktadır (Parasuraman, Zeithaml, ve Berry 1988). Bu boyutlar; somut unsurlar (tangibles), güvenilirlik (reliability), heveslilik (responsiveness), güven (assurance) ve empati (empathy)'dir (Chow vd. 2007).

Yiyecek-içecek işletmeleri, emek yoğun yani daha çok hizmet üreten işletmeler olmalarına rağmen, sundukları ürünlerde *somut unsurlar* da oldukça önemlidir. Hizmetin somut unsurları, hizmet sunumunda kullanılması beklenen ya da önerilen fiziksel ve teknik özelliklerin varlığını ya da yokluğunu

ifade etmektedir (Haeckel, Carbone, ve Berry 2003). Bir restoranda sunulan yiyeceklerin tadı, porsiyonların miktarı, menü çeşidi, hizmetin yeterliliği ve doğruluğu, mekanda kullanılan ekipmanlar, işaretler, hizmet personelinin görünüşü, giysileri ve üniformaları somut unsulara örnek olarak gösterilebilmektedir (Truong vd. 2017).

SERVQUAL modelinin diğer bir boyutu ise *güvenilirliktir*. Güvenilirlik, bir işletmenin söz verdiği ve vadettiği hizmet performansına bağlı kalmasını ve bu konuda bir tutarlılık göstermesini ifade etmektedir. Dolayısıyla güvenilirlik, işletmenin sunduğu hizmette sürekliliği sağladığı ve firmanın sözlerini yerine getirdiği anlamına gelmektedir. Bir yiyecek içecek işletmesinin faturayı doğru ve her zaman ki fiyatlardan hesaplayarak müşterisine getirmesi, servisi her zaman yaptığı şekilde yapması gibi unsurlar güvenilirlik kapsamında ele alınmaktadır (Parasuraman vd. 1985).

Heveslilik ise; işletmede çalışanların hizmeti vermeye istekli ve hazır olmalarını ifade etmektedir. Heveslilik boyutu; çalışanların müşterilere her konuda yardım etmek istemeleri, müşteriye ulaşılması gereken bir durumda onlarla hızlı bir şekilde iletişime geçmeleri ve çalışanların hizmeti zamanında vermek için uğraşmalarını içermektedir. *Güven*, işletmede çalışanların bilgili ve müşterilere karşı nazik olmalarını ifade ederken, işletmenin ve işletme çalışanlarının müşterilere, güven aşılayabilme ve kendilerine inandırabilme yeteneğini ifade etmektedir (Parasuraman, Berry, ve Zeithaml 1991). Güven, müşteriler ile hizmet sağlayıcılar arasındaki ilişkiyi sürdürmek için hizmet pazarlaması açısından oldukça gereklidir, çünkü müşteriler genellikle hizmeti deneyimlemeden önce satın alma kararı almaktadır. Beklentileri karşılanmış hatta beklentilerinin üzerinde bir hizmet almış müşterinin memnuniyeti ve zaman içinde hizmet sağlayıcıya karşı güveni ve inancı artar (Kim, Kim, ve Kim 2009).

SERVQUAL modelinde bulunan diğer bir boyut ise; *empatidir.* Empati boyutu, işletmelerin müşterileri ile ilgilenmesini ve onlara kişiye özgü ilgi göstermesini ifade etmektedir (Parasuraman vd. 1991). Restoran yöneticilerinin ve çalışanların, müşteriler ile sıcak ve samimi bir ortam yaratarak, onların isteklerini, beklentilerini anlamaya çalışmaları, varsa şikayetçi oldukları şeyler hakkında bilgi sahibi olmaları gerkemektedir. Restoran yönetimi açısından müşteriler ile bire bir ilgilenmek, müşterilerin hislerini anlamak açısından büyük önem taşımaktadır. Hizmet kalitesinin restoranlarda empatiyi arttırarak geliştirilmesi, müşteri memnuniyeti ve sadakatin artması ile sonuçlanacak ve bu da işletmenin çok daha başarılı bir hale gelmesine neden olacaktır (Namin 2017).

Tablo 1. SERVQUAL Ölçeği Kullanılarak Yapılan Bazı Çalışmalar

Yazar	Uygulama alanı	Katılımcı sayısı	Boyutlar	Bulgular
(Patrício, Leal, ve Pereira 2006)	Portekiz'de bulunan resort otel müşterileri	300	Somut unsurlar, güvenilirlik, heveslilik, güven ve empati	Hizmet kalitesi alt boyutlarından güven, servisin zamanında yapılması ve empatinin müşterilerin hizmet kalitesi algıları açısından en önemli unsurlar olduğu sonucu ortaya koyulmaktadır
(Ramseook-Munhurrun 2012)	Port-Louis, Mauritius	296	Somut unsurlar, güvenilirlik, heveslilik, güven ve empati	Güven boyutunun müşteriler için en önemli unsur olduğu ortaya çıkmaktadır.
(Nduba ve Supinit 2015)	Silom, Bangkok	278	Somut unsurlar, güvenilirlik, heveslilik, güven ve empati	Somut unsurların müşterilerin hizmet kalitesi değerlendirmelerinde en az öneme sahip boyut olduğu ortaya çıkmıştır
(Fu ve Parks 2001)	Northeastern state in the United States	415	Somut unsurlar, güvenilirlik, heveslilik, güven ve empati	55 yaş ve üzerindeki müşteriler üzerinde yapılan çalışmada, yaşlı müşterilerin davranış niyetlerini etkilemek için hizmetin somut

				yönlerinden daha önemli faktörler olduğu ortaya koyulmaktadır
(Buda, Kaushik, & Sayed, 2006).	Kuveyt, Arabistan	243	Somut unsurlar, güvenilirlik, heveslilik, güven ve empati	Cinsiyet ve eğitimin, hizmet kalitesi alt boyutlarından olan somut unsurlar ve güven boyutlarında istatistiksel olarak önemli etkileri olduğunu ortaya koymaktadır.

2. Restoran Hizmet Kalitesi Algısı ve Boyutlarının Müşterilerinin Demografik Özelliklerine Göre Analizi

Bu bölümde, araştırmanın amacı, hipotezleri, verilerin toplanma yöntem ve ölçeği, örneklemi ve araştırmanın amacı doğrultusunda yapılan analizler ve bu analizlerden elde edilen bulgular incelenecektir.

2.1. Araştırmanın Amacı

Restoranlar, her ne kadar müşterilerin yeme içme ihtiyaçlarını gidermek amacıyla kurulan işletmeler olsalar da sundukları hizmetler ile de farklılık yaratmak zorundadırlar. Tekirdağ ilinde de Türkiye'nin diğer illerinde olduğu gibi birçok restoran işletmesi bulunmaktadır. Bir bölgedeki işletme sayısı artıkça müşterilerin bu işletmelerden istek ve beklentileri de artmaktadır. Diğer taraftan, artan rekabet karşısında işletmelerin başarılı olabilmeleri için müşteri istek be beklentilerini karşılayabilmeleri gerekmektedir. Her ne kadar işletmeler müşterilerinin istek ve beklentilerine uygun ürünler sunduklerını düşünseler de, önemli olan müşterilerin algıladıkları hizmet kalitesidir. Dolayısıyla bu çalışmada, Tekirdağ ilinde bulunan restoran işletmelerinde, müşterilerin algıladıkları hizmet kalitesi ve alt boyutlarının belirlenmesi ve bu hizmet kalitesi algısının müşterilerin demografik özelliklerine göre farklılıklar gösterip göstermediklerinin test edilmesi amaçlanmıştır.

2.2. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmanın hipotezlerinin oluşturulması için birçok ulusal ve uluslararası yayın gerek internet gerekse kütüphane ortamında taranmıştır. Yapılan literatür araştırması neticesinde konu ile ilgili daha önceden geçerliliği ve güvenilirliği sağlanmış ölçek soruları belirlenmiş ve kullanılmıştır. Araştırmanın amacı doğrultusunda hipotezler şu şekilde oluşturulmuştur.

H_1: Algılanan restoran hizmet kalitesi alt boyutları, müşterilerin eğitim durumuna göre farklılık göstermektedir.

H_2: Algılanan restoran hizmet kalitesi alt boyutları, müşterilerin cinsiyetlerine göre farklılık göstermektedir.

H_3: Algılanan restoran hizmet kalitesi alt boyutları, müşterilerin medeni durumuna göre farklılık göstermektedir.

H_4: Algılanan restoran hizmet kalitesi alt boyutları, müşterilerin aylık gelirlerine göre farklılık göstermektedir.

H_5: Algılanan restoran hizmet kalitesi alt boyutları, müşterilerin restorana geliş sıklıklarına göre farklılık göstermektedir.

H_6: Algılanan restoran hizmet kalitesi alt boyutları, müşterilerin dışarıda kaç defa yemek yediklerine göre farklılık göstermektedir.

2.3. Verilerin Toplanması ve Ölçeği

Araştırmada, daha önceden geçerlilik ve güvenilirliği sağlanmış, farklı makalelerde de kullanılmış ve yayınlanmış olan ölçeğe yer verilmiştir. Fu ve Parks (2001) tarafından geliştirilen ölçekte yer alan ifadeler, öncelikle İngilizceden Türkçeye çevrilerek dil geçerliliği sağlanmış ve Tekirdağ'da faaliyet gösteren restoran işletmelerine göre uyarlanmıştır. Anket formu hazırlanırken 5'li Likert Ölçeği kullanılmış ve Sorular, 1'den 5'e kadar 1=Kesinlikle Katılmıyorum, 5=Kesinlikle Katılıyorum şeklinde düzenlenmiştir. Anket uygulaması Tekirdağ'da 265 restoran müşterisine yapılmıştır. Örneklemi belirlerken, kolayda örneklem yönteminden faydalanılmıştır.

2.4. Bulgular

Anket uygulamasından elde edilen veriler, SPSS 23.0 istatistik paket programı yardımıyla analiz edilmiştir. Araştırmanın amacı doğrultusunda ilk olarak araştırmaya katılan katılımcıların demografik özelliklerinin belirlenmesi amacıyla frekans analizi, daha sonra oluşturulan hipotezlere doğrultusunda, T-testi ve ANOVA analizleri yapılarak farklılıklar incelenecektir.

Tablo 2: Katılımcıların Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı

		Frekans (f)	Yüzde (%)
Eğitim Durumu	İlköğretim	17	6,4
	Lise	35	13,2
	Ön Lisans	122	46,0
	Lisans	52	19,6
	Yüksek Lisans	17	6,4
	Doktora	22	8,3
Cinsiyet	Kadın	148	55,8
	Erkek	117	44,2
Medeni Durum	Bekar	206	77,7
	Sözlü,Nişanlı	25	9,4
	Evli	34	12,8
Aylık Gelir	1000 TL ve Üstü	146	55,1
	1001-3000 TL	75	28,3
	3001-5000 TL	31	11,7
	5001-7000 TL	2	,8
	7001 TL ve Üstü	11	4,2
Bu Restorana Kaçıncı Gelişiniz	Sürekli Misafir	139	52,5
	İlk Kez	126	47,5
Dışarıda Yemek Yeme Sıklığı	Ayda 1 kez	23	8,7
	Ayda 2-5 kez	111	41,9
	Ayda 6-10 kez	61	23,0
	Ayda 11-15 kez	29	10,9
	Ayda 16-20 kez	19	7,2
	Ayda 21-25 kez	4	1,5
	Ayda 26-30 kez	2	,8
	Ayda 30'dan fazla	16	6,0

Katılımcıların eğitim durumları Tablo 2'de de görüldüğü gibi en çok "ön lisans" düzeyinde (122 kişi-%46,0) ve en az "ilköğretim ve yüksek lisans" düzeyindedir (17'şer kişi-%6,4). Yine Tablo 1'e göre araştırmaya katılanların 148'i (%55,8) "kadın" ve 117'si (%44,2) "erkek" olarak belirlenmiştir. Tablo 2'de katılımcıların medeni durumları incelendiğinde büyük çoğunluğunun "bekar" (206 kişi-%%77,7) olduğu tespit edilmiştir. Katılımcılardan 146 (%55,1) kişinin aylık gelirlerinin "1000 TL ve Üstü" olduğu görülmüştür. Katılımcıların çoğunun (139 kişi-%52,5) anketlere cevap verirken düşündükleri restorana "sürekli misafir" olarak geldiklerini belirtmişlerdir. Katılımcıların dışarıda yeme sıklıkları doğrultusunda elde edilen verilere göre 111(%41,9) katılımcının "Ayda 2-5 kez" dışarıda yemek yedikleri gözlenmiştir.

Ankette kullanılan ölçeğin ifadelerin Türkiye'de de uygulanabilirliklerinin tespit edilebilmesi için açıklayıcı faktör analizine (AFA) tabi tutulmuştur. AFA yapabilmek için öncelikle verilerin normal dağılım varsayımını karşılaması gerekmektedir. Dolayısıyla öncelikle verilerin normal dağılıp dağılmadıkları test edilmiş ve sonuç olarak verilerin normal dağılım gösterdiği, Skewness ve Kurtosis değerlerine bakıldığında hepsinin 1'den küçük değer aldığı gözlenmiş ve histogram grafiklerinde basıklık ve çarpıklığa rastlanılmamıştır. AFA için "Varimax Döndürme, "Temel Bileşenler Yöntemi (Principal Component Analysis) ve Korelasyon Matrisi" yöntemleri tercih edilmiştir. Yapılan faktör analizi sonucunda daha önce beş boyuttan oluşan ölçek üç boyuta dönüşmüştür. Ölçekte yer alan ifadelerden HK 3, HK11, HK14, HK15, HK16 ve HK21 numaralı sorular analizden çıkartılmıştır. Analiz sonucunda elde edilen bulgulara göre Bartlett's Küresellik Testi'nin 0,05 anlamlılık düzeyinde anlamlı olduğu gözlenmiş ve KMO örneklem yeterliliğinin ise 0,918 ile mükemmel düzeyde bir örneklem yeterliliğine sahip olduğu belirlenmiştir. Varimax Döndürme sonucunda ise; ifadeler üç faktör altında toplanmıştır sırasıyla; zaman ve güven faktörü 11 ifadeden (HK10, HK9, HK7, HK5, HK4, HK1, HK13, HK12, HK2, HK8 ve HK6), restorana duyulan güvence faktörü 4 ifadeden (HK18, HK19, HK17 ve HK20) ve somut değerler faktörü 3 ifadeden (HK23, HK24 ve HK22) oluşmuştur.

Tablo 3. Restoran Hizmet Kalitesi Ölçeğinin Faktörleri, Faktör Yükleri ve Cronbach's Alfa Değerleri

Ölçek	Faktör Yükleri	Varyans Açıklama oranı (%)	Eigen-Value	Cronbach Alfa (α)
Restoran Hizmet Kalitesi		60,447		0,928
Zaman ve Güven		45,668	8,220	0.912
HK10	0,750			
HK9	0,735			
HK7	0,706			
HK5	0,706			
HK4	0,675			
HK1	0,664			
HK13	0,660			
HK12	0,643			
HK2	0,612			
HK8	0,602			
HK6	0,575			
Restorana duyulan Güvence		9,112	1.640	0.833
HK18	0,779			
HK19	0,704			
HK17	0,677			
HK20	0,597			
Somut Değerler		5,666	1,020	0.766
HK23	0,824			
HK24	0,709			
HK22	0,633			

Üç alt boyuttan oluşan ölçeğin faktör yükleri Tablo 3'te incelendiğinde zaman ve güven ölçeğinde en büyük yükü HK10 (0,750) ifadesi alırken en düşük yükü ise HK6 (0,575) ifadesi almıştır. Tablo 3'e göre restorana duyulan güvence alt boyutunun faktör yükleri HK18 (0,779) ve HK20 (0,597) arasında değer alırken somut değerler alt boyutunun faktör yükleri HK23 (0,824) ve HK22 (0,633) arasında değer almaktadır. Tablo 3'e göre 3 boyut toplam varyansın % 60,447'sini açıklamaktadır. Yine Tablo 3'e göre restoran hizmet kalitesi ölçeğinin güvenilirliğinin 0,928 olduğu gözlenmektedir.

Faktör analizi yapılan verilerde faktör skorları aritmetik ortalama kullanılarak hesaplanmıştır. Elde edilen skorların demografik özellikler ile ilişkilerinin ve bir farklılık yaratıp yaratmadığının değerlendirilmesi için verilerin normal dağılımı da göz önüne alınarak T-testi ve Anova testi uygulanmıştır.

Tablo 4: Restoran Hizmet Kalitesi Boyutları ve Müşterilerin Eğitim Seviyeleri Arasındaki İlişkinin ANOVA Sonuçları

		Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	P Değeri
Zaman ve Güven	Gruplar Arası	11,756	5	2,351	3,391	***0,006***
	Gruplar İçi	179,586	259	0,693		
	Toplam	191,342	264			
Restorana Duyulan Güvence	Gruplar Arası	1,078	5	0,216	0,245	0,942
	Gruplar İçi	227,897	259	0,880		
	Toplam	228,975	264			
Somut Değerler	Gruplar Arası	4,235	5	0,847	0,792	0,556
	Gruplar İçi	276,931	259	1,069		
	Toplam	281,166	264			

Tablo 4'te yer alan zaman ve güven boyutu dışında kalan alt boyutlar için ANOVA testi sonuçlarında anlamlılık seviyelerinin 0,05'ten büyük olmasından dolayı H_1 reddedilmiş ve restoran hizmet algılarından restorana duyulan güvence ve somut değerler boyutlarının müşterilerin eğitim seviyelerine göre farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Diğer taraftan H_1 hipotezi zaman ve güven boyutunun anlamlılık seviyesinin 0,05'ten küçük olmasından dolayı kabul edilmiştir. Dolayısıyla zaman ve güven boyutundan oluşan hizmet kalitesi algısının müşterilerin eğitim seviyelerine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Bu farklılığın hangi eğitim sevilerinde ortaya çıktığını gözlemlemek için TukeyHSD Post-Hoc testi uygulanmıştır. TukeyHSD testine göre, lise seviyesinde eğitim düzeyine sahip olan müşterilerin ortalamasının (2,9844) lisans (3,5874) ve ön lisans (3,5097) seviyesinde eğitim düzeyine sahip olan müşterilerin ortalamaları arasında anlamlı farklılıklar olduğu görülmektedir. Bulgulara göre zaman ve güven boyutunda restoran hizmet kalitesi algısı lisans ve ön lisans düzeyinde eğitim gören müşterilerde lise düzeyinde eğitim gören müşterilere göre daha fazla olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 5: Restoran Hizmet Kalitesi Boyutları ve Cinsiyet Arasındaki İlişkinin T-Testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	Ortalama	Std. Sapma	T	Anlamlılık Seviyesi
Zaman ve Güven	Kadın	148	3,522	0,831	1,553	0,122
	Erkek	117	3,359	0,871		
Restorana Duyulan Güvence	Kadın	148	3,306	0,894	-0,870	0,385
	Erkek	117	3,406	0,977		
Somut Değerler	Kadın	148	3,293	1,065	-0,272	0,785
	Erkek	117	3,328	0,993		

Tablo 5 incelendiğinde t testi sonuçlarında anlamlılık değerlerinin 0,05 ten büyük olduğu görülmektedir. H_2 reddedilmiş ve restoran hizmet algısının zaman ve güven, restorana duyulan güvence ve somut değerler açısından cinsiyetten dolayı farklı olmadığı gözlenmiştir.

Tablo 6: Restoran Hizmet Kalitesi Boyutları ve Müşterilerin Medeni Durumları Arasındaki İlişkinin ANOVA Sonuçları

		Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	P değeri
Zaman ve Güven	Gruplar Arası	1,220	2	0,610	0,841	0,433
	Gruplar İçi	190,122	262	0,726		
	Toplam	191,342	264			
Restorana Duyulan Güvence	Gruplar Arası	3,830	2	1,915	2,229	0,110
	Gruplar İçi	225,145	262	0,859		
	Toplam	228,975	264			
Somut Değerler	Gruplar Arası	5,243	2	2,621	2,489	0,085
	Gruplar İçi	275,923	262	1,053		
	Toplam	281,166	264			

Ankette müşterilere sorulan sorulardan medeni durum ile ilgili sorularda üç ifade yer aldığı için farklılıkların ortaya koyulabilmesi adına Anova testi tercih edilmiştir. Tablo 6'da yer alan ANOVA testi sonuçlarına göre anlamlılığın 0,05'ten büyük olmasından dolayı H_3 reddedilmiş ve restoran hizmet algısının zaman ve güven, restorana duyulan güvence ve somut değerler açısından müşterilerin medeni durumu açısından farklılık göstermediği tespit edilmiştir.

Tablo 7: Restoran Hizmet Kalitesi Boyutları ve Müşterilerin Aylık Gelirleri Arasındaki İlişkinin ANOVA Sonuçları

		Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	P değeri
Zaman ve Güven	Gruplar Arası	3,259	4	0,815	1,126	0,344
	Gruplar İçi	188,082	260	0,723		
	Toplam	191,342	264			
Restorana Duyulan Güvence	Gruplar Arası	4,984	4	1,246	1,446	0,219
	Gruplar İçi	223,991	260	0,862		
	Toplam	228,975	264			
Somut Değerler	Gruplar Arası	6,671	4	1,668	1,580	0,180
	Gruplar İçi	274,495	260	1,056		
	Toplam	281,166	264			

Tablo 7'de yer alan ANOVA testi sonuçlarına göre anlamlılığın 0,05'ten büyük olmasından dolayı H_4 reddedilmiş ve restoran hizmet kalitesi boyutlarının müşterilerin aylık gelirlerine göre farklılık göstermediği belirlenmiştir.

Tablo 8: Restoran Hizmet Kalitesi Boyutları ve Müşterilerin Restorana Geliş Sıklıkları Arasındaki İlişkinin T-Testi Sonuçları

	Restorana Geliş Sıklığı	N	Ortalama	Std. Sapma	T	Anlamlılık Seviyesi
Zaman ve Güven	Sürekli Misafir	139	3,555	0,850	2,126	***0,034***
	İlk Gelişi	126	3,334	0,841		
Restorana Duyulan Güvence	Sürekli Misafir	139	3,401	0,883	0,938	0,349
	İlk Gelişi	126	3,294	0,982		
Somut Değerler	Sürekli Misafir	139	3,427	0,998	1,977	***0,049***
	İlk Gelişi	126	3,177	1,057		

T testi sonuçlarına göre restoran hizmet kalitesi algısı boyutlarından sadece restorana duyulan güvence boyutunda H_5 reddedilmiştir. Dolayısıyla restoran hizmet kalitesi algısı boyutlarından restorana duyulan güvence boyutunda müşterilerin restorana geliş sıklığı farklılık yaratmamaktadır. Ancak diğer iki boyut olan zaman ve güven ile somut değerler boyutunda müşterilerin geliş sıklığının restoran hizmet kalitesi algısında farklılık gösterdiği ortaya çıkmış ve bu iki boyut çerçevesinde H_5 kabul edilmiştir. Bu iki boyutun ortalamaları Tablo 8'de incelendiğinde, zaman ve güven açısından sürekli misafir olarak restorana gelen müşterilerin ortalamasının (3,555) ilk kez gelen müşterilerin ortalamasına (3,334) göre çok büyük bir fark olmamasına rağmen daha yüksek olduğu ve restoran hizmet kalitesi algılarının zaman ve güven açısından fazla olduğu gözlenmiştir. Diğer taraftan somut değerlere boyutuna bakıldığında yine restoranı sürekli olarak ziyaret eden müşterilerin ortalamasının (3,427) restorana ilk kez gelen müşterilerin ortalamasına (3,117) göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla restoranı sürekli ziyaret eden müşterilerin somut değerler algılarının restorana ilk kez gelen müşterilere göre daha çok olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 9: Restoran Hizmet Kalitesi Boyutları ve Müşterilerin Dışarıda Yemek Yeme Süreleri Arasındaki İlişkinin ANOVA Sonuçları

		Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	P değeri
Zaman ve Güven	Gruplar Arası	2,374	7	0,339	0,461	0,862
	Gruplar İçi	188,967	257	0,735		
	Toplam	191,342	264			
Restorana Duyulan Güvence	Gruplar Arası	2,399	7	0,343	0,389	0,909
	Gruplar İçi	226,576	257	0,882		
	Toplam	228,975	264			
Somut Değerler	Gruplar Arası	12,097	7	1,728	1,651	0,122
	Gruplar İçi	269,069	257	1,047		
	Toplam	281,166	264			

Tablo 9'da yer alan ANOVA testi sonuçlarına göre anlamlılığın 0,05'ten büyük olmasından dolayı H_6 reddedilmiş ve müşterilerin dışarıda yemek yeme süreleri ile restoran hizmet kalitesi ve alt boyutlarına olan algıları arasında anlamlı bir farklılığın ortaya çıkmadığı tespit edilmiştir.

SONUÇ

Restoran sayısının her geçen gün artması, restoran işletmelerinin sürdürülebilirliklerini devam ettirmeleri açısından oldukça zor bir hale gelmektedir. Müşteri odaklı çalışmak durumunda olan restoranlar, sürekli değişen müşteri istek ve beklentilerine cevap verebilmek amacıyla yenilikleri takip etmek ve müşterilerine farklılıklar sunmayı amaçlamaktadırlar. Restoranlar açısından hizmet kalitesi, başarının anahtarlarından biridir. Bu nedenle, restoranların sundukları hizmetin müşterilerin istek ve beklentilerini karşılayıp karşılamadığını araştırmaları oldukça önemlidir.

Bu çalışmanın amacı, Tekirdağ ilindeki restoran işletmelerinde müşterilerin algıladıkları hizmet kalitesinin ve alt boyutlarının belirlenmesi ve bu hizmet kalitesi algısının müşterilerin demografik özelliklerine göre farklılıklar gösterip göstermedikleridir.

SEVQUAL ölçüm modeli, müşterilerin restoran işletmesinden almış oldukları hizmetlerin kalitesini değerlendirmek amacıyla kullanılmıştır. Anket uygulamasından elde edilen veriler, SPSS 23.0 istatistik paket programı yardımıyla analiz edilmiştir. Araştırmanın amacı doğrultusunda ilk olarak araştırmaya katılan katılımcıların demografik özelliklerinin belirlenmesi amacıyla frekans analizi, daha sonra oluşturulan hipotezlere doğrultusunda, T-testi ve ANOVA analizleri yapılarak farklılıklar incelenmiştir.

Yapılan faktör analiz sonuçlarına göre toplam beş boyuttan oluşan SERVQUAL hizmet kalitesi ölçüm modelinden farklı olarak üç boyut altında toplanmıştır. Bu boyutlar; zaman ve güven, restorana duyulan güvence ve somut unsurlardır.

Araştırmada, üç alt boyuttan oluşan ölçeğin faktör yükleri incelendiğinde, zaman ve güven boyutunda "çalışanlar servisi zamanında yaparlar" ifadesi en büyük faktör yükünü alırken, "çalışanlar konuklara yardım etmeye heveslidir" ifadesi en düşük faktör yükünü almıştır. Restorana duyulan güvence alt boyutunun faktör yükleri incelendiğinde, "Restoran, müşterilerin özel istekleri ile ilgilidir" ifadesi en büyük faktör yükünü alırken, "Restoranın konuklarına kendilerini değerli ve özel hissettirme kabiliyeti bulunmaktadır" ifadesi en düşük faktör yükünü almaktadır. Somut unsurlar alt boyutunda ise; "Menüde sağlıklı yiyecekler bulunmaktadır" ifadesi en büyük faktör yükünü alırken, "Restoranın binası ve yemek yenilen alanı görsel çekiciliğe sahiptir" ifadesi en düşük değeri aldığı ortaya koyulmaktadır.

Araştırmada, zaman ve güven boyutunda restoran hizmet kalitesi algısı lisans ve ön lisans düzeyinde eğitim gören müşterilerde lise düzeyinde eğitim gören müşterilere göre daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Buna göre, lisans ve ön lisans eğitim düzeyindeki müşteriler lise düzeyinde eğitim gören müşterilere göre Tekirdağ ilinde bulunan restoran işletmelerinde sunulan hizmetin zamanında yapıldığını ve güvenilir bir hizmet sunulduğunu öne sürmektedirler.

Restoranın sürekli müşterileri, restorana ilk kez gelen müşterilere göre hizmetin zamanında sunulması ve işletmenin güvenilir olması konusunda daha yüksek bir algıya sahip oldukları ortaya koyulmaktadır. Diğer taraftan, restoranın sürekli müşterilerinin somut unsurlar boyutundaki algılarının restorana ilk kez gelen müşterilere göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Analizler sonucunda elde edilen bulgulara göre Tekirdağ ilinde bulunan restoranları ziyaret eden müşterilerin hizmet kalitesi açısından, demografik özelliklerine göre genel olarak farklılık göstermediği tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

Albacete-Saez, Carlos A., M.Mar Fuentes-Fuentes, and F.Javier Lloréns-Montes. 2007. "Service Quality Measurement in Rural Accommodation." Annals of Tourism Research 34(1):45–65.

Chow, Irene Hau-siu, Victor P. Lau, Thamis Wing-chun Lo, Zhenquan Sha, and He Yun. 2007. "Service Quality in Restaurant Operations in China: Decision-and Experiential-Oriented Perspectives." International Journal of Hospitality Management 26(3):698–710.

Fu, Yao-Yi and Sara C. Parks. 2001. "The Relationship between Restaurant Service Quality and Consumer Loyalty among the Elderly." Journal of Hospitality & Tourism Research 25(3):320–26.

Haeckel, Stephan H., Lewis P. Carbone, and Leonard L. Berry. 2003. "How To Lead The Customer Experience." Marketing Management 12(1):20–23. Retrieved (https://archive.ama.org/archive/ResourceLibrary/MarketingManagement/Pages/2003/12/1/8948850.aspx).

Kim, Taegoo Terry, Woo Gon Kim, and Hong-Bumm Kim. 2009. "The Effects of Perceived Justice on Recovery Satisfaction, Trust, Word-of-Mouth, and Revisit Intention in Upscale Hotels." Tourism Management 30(1):51–62.

Lee, Jeoung-Hak, Hyun-Duck Kim, Yong Jae Ko, and Michael Sagas. 2011. "The Influence of Service Quality on Satisfaction and Intention: A Gender Segmentation Strategy." Sport Management Review 14(1):54–63.

Namin, Aidin. 2017. "Revisiting Customers' Perception of Service Quality in Fast Food Restaurants." Journal of Retailing and Consumer Services 34:70–81.

Nduba, Christian and Vijit Supinit. 2015. "Measuring Customers Perceptions of Service Quality (Servqual) Towards Eat Me Restaurant, Silom, Bangkok, Thailand." International Journal of Social Science and Humanities Research 3(4):357–62.

Parasuraman, Anantharanthan, Valarie A. Zeithaml, and Leonard L. Berry. 1985. "A Conceptual Model of Service Quality and Its Implications for Future Research." The Journal of Marketing 41–50.

Parasuraman, Anantharanthan, Valarie A. Zeithaml, and Leonard L. Berry. 1988. "Servqual: A Multiple-Item Scale for Measuring Consumer Perc." Journal of Retailing 64(1):12.

Parasuraman, Arun, Leonard L. Berry, and Valarie A. Zeithaml. 1991. "Refinement and Reassessment of the SERVQUAL Scale." Journal of Retailing 67(4):420.

Patrício, Vera, Rogério P. Leal, and Zulema L. Pereira. 2006. "Applicability of SERVQUAL in Restaurants: An Exploratory Study in a Portuguese Resort."

Perera, Priyan and Richard Vlosky. 2013. "How Previous Visits Shape Trip Quality, Perceived Value, Satisfaction, and Future Behavioral Intentions: The Case of Forest-Based Ecotourism in Sri Lanka." International Journal of Sport Management, Recreation & Tourism 11.

Ramseook-Munhurrun, Prabha. 2012. "Perceived Service Quality in Restaurant Services: Evidence from Mauritius."

Truong, Ngan, Tahir Nisar, Dan Knox, and Guru Prabhakar. 2017. "The Influences of Cleanliness and Employee Attributes on Perceived Service Quality in Restaurants in a Developing Country." International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research 11(4):608–27.

Zeithaml, Valarie A. 1988. "Consumer Perceptions of Price, Quality, and Value: A Means-End Model and Synthesis of Evidence." The Journal of Marketing 2–22.

Zeithaml, Valarie A., Leonard L. Berry, and Ananthanarayanan Parasuraman. 1996. "The Behavioral Consequences of Service Quality." The Journal of Marketing 31–46.

Endüstri 4.0 ve Akıllı Üretim Sistemleri

Doç. Dr. Nevin Aydın [1]

[1]Artvin Çoruh Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü.e-mail: nevin.aydin@gmail.com

Özet: Günümüzde, bilgi ve iletişim teknolojilerinin hedefi toplum ve birey boyutunda yaşam kalitesini yükseltmektir. Sanayideki bu değişimler daha kaliteli ürün ve hizmetler sunarak daha iyi yaşam şartlarını oluşturmayı hedefler. Endüstri 4.0; bilişim ve iletişim alanlarındaki gelişmeler, üretim teknolojilerindeki yeni yaklaşımların bir bütün içinde ele alınması kavramıdır. Endüstri 4.0; imalat teknolojilerinde değer zincirinin yeni bir şekil alması anlamına gelir. Endüstri 4.0; bilişim, iletişim, sensör otomasyon, yapay zekâ ve robotik teknolojilerinin yoğun şekilde üretim sistemlerinde dijital teknolojiye dönüşümüdür. Üretim sistemlerinin dijitalleşmesi, ile Akıllı Üretim Sistemleri ortaya çıkmaktadır. Dijital teknolojinin 2025'e kadar imalat sektörünü değiştireceği sanılmaktadır. Endüstri 4.0'ın amacı, süreç iyileştirme ile yeni iş modellerine ve sürdürülebilir kaynakların kullanımına yeni fırsatlar yaratmaktadır. Bu yenilik süreci Endüstri 4.0 diye adlandırılan akıllı sanayi, akıllı fabrika veya akıllı üretim olarak bilinmektedir. Üretimde akıllı cihazlar birbirleriyle iletişim kurarak verimli çalışırlar. Dolayısıyla birbiriyle iletişim halinde bulunan makineler ürünün kalite kontrolünü anında yapıp, veri analiziyle üretimi verimli ve kaliteli hale getiriyorlar. Bu çalışmada Akıllı üretim sistemlerinin öneminden bahsedilmektedir.

Anaktar Kelimeler: Endüstri 4.0, 4. Endüstri devrimi, Akıllı Üretim Sistemleri

Abstract: The goal of information and communication technology is to improve the quality of life of the individuals in today's society. These changes in the industry aim to create better living conditions by offering better quality products and services. Industry 4.0 concept includes the developments of information and communication as well as new approaches in production technology as a whole. Industry 4.0; means that the value chain in the manufacturing technology takes a new shape. Industry 4.0; communication, sensor automation, artificial intelligence and robotic technologies are transforming into digital technology in dense production systems. With the digitalization of production systems, 'Intelligent Manufacturing Systems' emerge. Digital technology is expected to change the manufacturing industry by 2025. The goal of Industry 4.0 is to create new opportunities for process improvements, new business models, and the use of sustainable resources. This innovation process is known as smart industry, smart factory or smart production, which is called Industry 4.0. Smart devices in production work efficiently by interacting with each other. As a result, the machines that interact with each other make the quality of the product at the moment of inspection and make the production efficient through data analysis. In this study, we discuss the importance of intelligent production systems.

Key words: Industry 4.0, 4. Industrial revolution, Intelligent production systems

GİRİŞ

Endüstri 4.0 kavramı 2011 yılında Almanya'da ortaya çıkmış, günümüzde sağlayacağı ekonomik ve sosyal faydalar sebebiyle tüm dünyada hızlı bir şekilde kullanımı uygun hale getirilmektedir. Ülkelerin gelişme düzeylerinde etkili olacak bu kavram ülkemizin 2023 yılında ilk 10 ekonomi arasına girme hedefinde önemli bir yer oluşturacağı beklenmektedir. Birçok sektör küreselleşme nedeniyle son yirmi yılda üretim hatlarını, işgücü maliyetlerinin düşük olan ülkelerde yapılandırılmaya gitmektedir. Bu durum değiştirilmeye çalışılarak bilgi ve iletişim teknolojilerinin yardımıyla üretim maliyetlerinin düşürülmesi önem kazanmaya başlamıştır. Ülke düzeyinde 4.0 Endüstri kavramının gösterdiği etkiler aynı zamanda firmalar üzerinde de bir çok önemli etkiler göstermektedir. Dolayısıyla, endüstriyel üretimdeki yeni otomasyon teknolojilerinin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılmasıdır (Marapoulos, 2003; Westkarmper, 2007; Chryssolouris ve ark, 2009). Firma seviyesinde öngörülen bu etkilere bakıldığında bakım, kalite ve stok bulundurma maliyetlerinin azalması, pazara ürün sunumu ve makinaların zorunlu olarak çalışmadığı sürelerde kısalma ve teknik personel verimliliğinde artışlar gibi kazanımlar ön plana çıkmaktadır. Üretimin en önemli unsurlarındaki bu kazanımlar sonucunda toplam verimlilik artışının sağlanması amaçlanmaktadır. Çeşitli sektörlerde yakalanacak bu verimlilik artışı ise, ulusal seviyede rekabet gücünün artması olarak karşımıza çıkacaktır. Bu sebeplerle hem gelişmiş ülkeler hem de dünyadaki başlıca bilgi ve iletişim teknolojileri şirketleri yeni sanayi devriminin gerektirdiği uygulamaları hızla

geliştirmeye başlamıştır. Büyük üreticiler ise, bu teknolojileri üretim hatlarına entegre ederek, verimlilik artışı sağlamaya başlamışlardır. Küresel pazarlarda, yeni sanayi devrimi ile ilişkili teknolojilerin daha çok uygulama alanı bulacağını ve sürekli yükselen bir eğilim göstereceğini işaret etmektedir.

2018 Sanayide kullanılacak robot sayısı yaklaşık 3 milyon olacağı tahmin ediliyor

2020 Birbirine bağlı cihaz sayısı 13 milyardan 29 milyara çıkacak. Nesnelerin interneti pazarının büyüklüğü 656 Milyar USD'den 1.7 Trilyon USD'ye çıkacağı tahmin ediliyor.

2025 Endüstriyel robotların yaratacağı ekonomik etki yıllık 0.6-1.2 Trilyon $ Gelişmiş ülkelerdeki imalat süreçlerinin %15-25 oranında otomasyona dayalı olacağı tahminler arasındadır.

2030 OECD ekonomilerindeki yenilik aracılığıyla, GHYİH artışı verimlilik artışına bağlı hale gelecek. Dijital teknolojilerin verimlilik, gelir dağılımı ve çevre üzerine güçlü etkileri olacak. Küresel ticaret hacminin yarısı akıllı nesnelerin etkileşimini kullanacak (Tübitak, 2018).

Son yıllarda Endüstri 4.0 daki gelişmeler, Almanya'da başlanmış ve devam etmiştir. Endüstriyel otomasyon konusundaki bu perspektif Almanya'da "Endüstri 4.0" olarak kullanılmaktadır. Aynı zamanda bu kavram "4. Sanayi Devrimi" olarak biliniyor. Merkezi özelliği sanal bilgisayar dünyasının fiziksel dünyayla "siber fiziksel sistemler" (CPS) oluşturulması yoluyla entegrasyonudur. Üretim sistemlerini ve CPS'ye dayanan teknolojik bileşenleri, dış taleplere karşı özerk olarak kendilerini konfigüre edebilir, düzenleyebilir ve optimize edebilir olmalıdır (Lee & Seshia, 2011). Başka bir deyişle, bu kavram, "ileri otomasyon kullanımı" olarak da adlandırılan yeni bir süreç-inovasyon şekli (Lee & Seppelt, 2009). Bu yolla endüstriyel gelişmenin daha önceki safhalarında şimdiye kadar duyulmamış olan endüstriyel üretim seviyesinde bir otomasyon düzeyi elde edilebilir hale gelmiştir (Forschungsunion & achatech, 2013).

1. Dördüncü Endüstri Devrimi'ni beş farklı yolu

1. 4.0 Endüstri Devrim'i büyük bir ekonomik dalga aktivitesi ve inovasyon ile ortaya çıkmaktadır. İnsan ihtiyaçları için üretilen malzemelerin takibi ve tekrar kullanımı ve tüketim sisteminin yarattığı ekonomiyi kaynak tüketimine değil de kaynak verimliliğine dayandırılıyordu.

2. 4.0 Endüstri Devrimi dijital bir sistem olup, insan ve fiziksel etkinlikleri birleştiriyor. Fiziksel çevrede kontrolümüzü sensörler ve giderek büyüyen "internet of things" yaklaşımı ile yapıyoruz.

3. Dördüncü endüstriyel devrim son on yıllarda hakim olan iş yaşamı, hükümetler, medya ve sosyal organizasyonlar için büyük değişimleri tavsiye ediyor. Burada, kamu politikaları ikili kazanç üzerinden yönetilebilirse bunun olumlu etkileri tahmin edebileceğimizden büyük olacaktır

4. Dördüncü sanayi devriminin en derin etkilerinden biri çalışma hayatında hangi işte, hangi yeteneklerin başarılı kıldığının değişmesi olacak. Tabi ki tüm sanayi devrimleri önemli ölçüde istihdam şeklini değiştirdi. İkinci sanayi devrimi ortasında 1900 yılında, ABD iş gücünün yüzde, günümüzde %2 den az. Bugün ABD'deki mesleklerin %47'si yeni sanayi devrimi ile işlevsiz kalma tehlikesi altında. Tarihte görülmemiş bu durumun gelecek 20 yıl içerisinde gerçekleşmesi bekleniyor.

5. Teknoloji ve insanlığın etrafında gerçekleşen dördüncü sanayi devrimi bize yeni normlar belirliyor. Gelecekte karşımıza çıkacak avantaj ve dezavantajları, üretimin büyük kısmı kendi kontrollü makinalar etrafında gerçekleşeceği bir devrime yönelirken, yaratacağımız kültür ve anlayış bizi daha iyi ve yaşanabilir bir Dünya'ya taşıyacağı sanılmaktadır (Kara, 2016).

2. Endüstri 4.0 Tanımı

Endüstri 4.0 robotların ve otomasyon sistemlerinin yine çağımızın getirdiği yeni teknolojiler ile eksiklerinin tamamlanması amacıyla Siber fiziksel sistemler üzerinden daha etkin olmasını hedeflemektedir. Her sanayi devrimi temel olarak kendinden öncekilerin eksik ve zayıf yönlerini tamamlayarak daha verimli, daha hızlı, daha esnek ve daha çevik üretim sistemlerini ortaya çıkarmıştır(Adeyeri ve ark, 2015).

Dördüncü sanayi devrimi, ekonomi üzerinde temel etkileri olan bir kavramdır. Son zamanlarda, ortaya çıkan teknolojiler, Nesnelerin İnternet (IoT) (Tao ve ark, 2014; Q. Jing ve ark, 2014; Chen ve ark, 2014), kablosuz sensör ağları [Qiu ve ark, 2006; M. Chen, S. Mao, and Y. Liu,2014), büyük veri (Chen, Mao & Liu, 2014) bulut bilgi işlem (Xu, 2012; Liu, Wan & Zhou, 2014), gömülü sistem (Wan ve ark, 2010) ve mobil Internet (Soliman & Youssef, 2003) üretim sistemleri içinde yer alıyor.

Endüstri 4.0 ile modüler yapılı akıllı fabrikalar kapsamında, fiziksel işlemleri siber-fiziksel sistemlerle izlemek, fiziksel dünyanın sanal bir kopyasını oluşturmak ve merkezi olmayan kararların verilmesi hedeflenmektedir. Nesnelerin interneti ile siber-fiziksel sistemler birbirleriyle ve insanlarla gerçek zamanlı olarak iletişime geçip işbirliği içinde çalışabilecektir. Hizmetlerin interneti ile hem iç hem de çapraz örgütsel hizmetler sunulacak ve değer zincirinin kullanıcıları tarafından değerlendirilecektir (Endüstri, 2018).

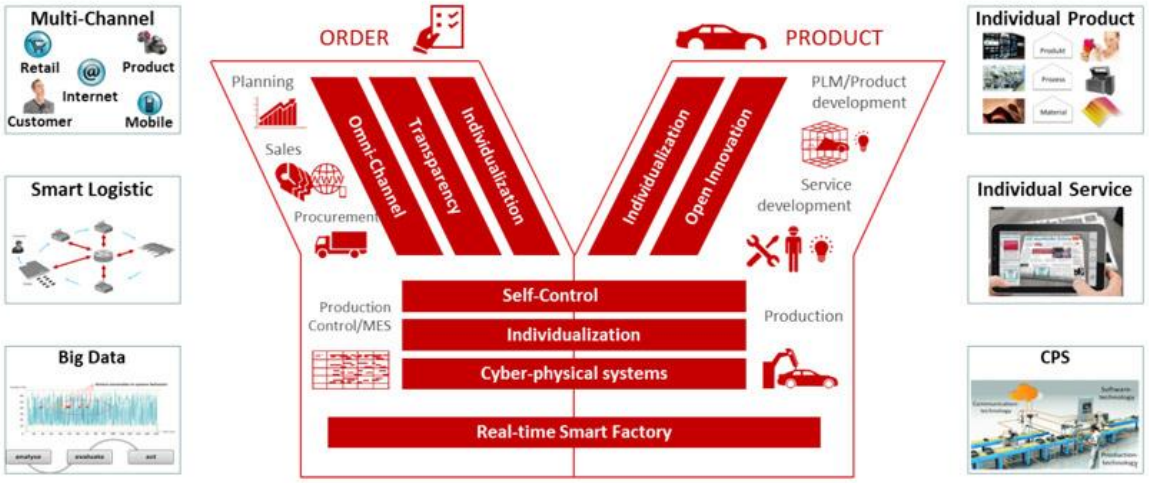

Kaynak: Vizyonda, 2018.

Endüstri 4.0 bileşenleri baştan sona firmanın değer yaratan süreçlerini bir araya getirir. Dolayısıyla bu süreçler bir firmanın müşterilerine değer sunduğu baştan sona, entegre çalışan değer zincirini temsil etmektedir.

Endüstri 4.0 ile müşteri süreçleri, müşterilerin çoklu kanallardan ürün/hizmete ulaşabildiği, ürün ve hizmetin durumunu anlık olarak görebildikleri, ürünü kendilerine özel şekilde sipariş edebilmelerini ve ulaşabilmelerini mümkün kılmaktadır. Endüstri 4.0 ile ürün ve hizmet geliştirme süreçleri, anlık olarak müşteriye özel ürün geliştirmeyi ve müşterinin de ürün geliştirme sürecine dahil olduğu açık inovasyonu mümkün kılıyor. Endüstri 4.0 ile üretim süreçleri ise kendi başına anlık karar alabilen ama diğer üretim alanlarıyla entegre çalışabilen modüler ve esnek üretim alanlarını mümkün kılıyor.

Fakat Endüstri 4.0 modelinin faydaları birçok üretim tesisi için endişeleri aşabilir. Çok tehlikeli çalışma ortamlarında, insan çalışanlarının sağlığı ve güvenliği önemli ölçüde iyileştirilebilir. Tedarik zincirleri, üretim ve teslimat sürecinin her aşamasında veri olduğunda daha kolay kontrol edilebilir. Bilgisayar kontrolü çok daha güvenilir ve tutarlı üretkenlik ve çıktı üretebilir. Ve birçok işletme için elde edilen sonuçlar, gelirler, pazar payı ve kazançlar artırabilir (Marr, 2016).

3. Endüstri 4.0 teknolojisinin bileşenleri

Tesislerdeki üretimin anlık takip edilmesini ve raporlanmasını sağlamak amacıyla yapılmaktadır. Üretim adetlerinin, verimliliğin, firelerin ve kalitenin kesin ölçüde bilinebilmesi, şirketlere büyük faydalar sağlamakla beraber, geleneksel üretim anlayışını akıllı pozisyona getirmektedir.

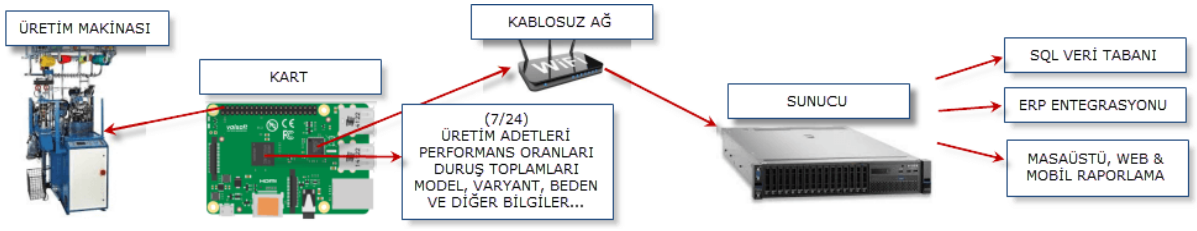

Kaynak: Akıllı, 2017.

Tesiste üretimi sağlayan elemanlarla entegre olan, Endüstri 4.0 standartlarında yeni nesil mikro denetleyiciler, üretim verilerini toplayacak, tüm cihazlarla uyumlu hassas algılayıcılar ve mikro denetleyicide gömülü olan yazılım, söz konusu akıllı üretim sistemlerini oluşturan temel bileşenler olarak göze çarpmaktadır. Kolaylıkla devreye alınabilen bu sistemlerle, üretimi gerçekleştiren tüm makineler ortak bir ağın elemanı olarak, tam donanımlı bir akıllı üretim sistemini oluşturmaktadır (Akıllı, 2017).

3.1. Nesnelerin interneti

İnternet aracılığı ile insanları birbiriyle iletişime geçirmek ve malzeme, ürünler ve makinalar gibi "tüm nesneleri" de bu iletişim içerisine alan sistemler. Nesnelerin İnterneti (IoT)'nin yaygınlaşması, üretim endüstrisine büyük bir ivme kazandırmıştır. Bu ivme ile beraber, Endüstri 4.0 diye adlandırılan son endüstri devriminde, üretim sektörü uçsuz bucaksız bir sektör halini geldi.

3.2. CPS'ler (Cyber Physical Systems)

Birbirleriyle ve diğer materyallerle internet aracılığı ile iletişim kurabilen, yazılım ağırlıklı üretim sistemleridir. Kalite ve Üretim akış bilgilerini, kendi içinde barındıran materyaller zeki materyaller olarak tanımlanmışlardır. Endüstriyel otomasyon sistemleri, fiziksel üretim süreçlerini monitör üzerinden yönetmeyi sağlayan bilgisayarlı üretim yapılarını anlatmaktadır. Sistemin siber kısmı, fiziksel süreçlerden veri edinip, bu veriyi üretim sürecine uyarlayan bilgisayar yazılımlarından oluşmaktadır (Thramboulidis, 2015: 92).

Siber fiziksel sistemler, pazarlama süresinin kısalmasına neden olan üretim esnekliğinin artmasının temelidir. Bu üretim birimleri mevcut üretim süreçlerine esnek bir şekilde entegre edilebilir. Siber fiziksel sistemler iletişim, BT, veri ve fiziksel öğeleri algılayıcı ağlar da dahil olmak üzere çekirdek teknolojileri kullanarak birleştirir; İnternet iletişim altyapısı; Akıllı, gerçek zamanlı işleme ve olay yönetimi; büyük veri ve veri sağlama; mantık için gömülü yazılım; ve işletmeler arasındaki sistemli faaliyetlerin otomatik operasyonları ve yönetimi.

Siber fiziksel sistemler, sensörler yardımıyla fiziksel dünyayı sanal bilgi işlem dünyasıyla bağlar. Farklı kurucu bileşenlerden oluşan CPS iş birliği ile global davranışları oluşturur. Bu bileşenler gerçek dünya ile etkileşimde bulunmak için genellikle gömülü teknolojiler dahil olmak üzere yazılım sistemleri, iletişim teknolojileri, sensörleri içermektedir. Bu iki dünyayı birleştiren Siber Fiziksel Sistemler iki önemli unsurdan oluşuyor. Birbirleri ile internet üzerinden ve atanmış bir internet adresi ile haberleşen nesne ve sistemlerin oluşturduğu ağ; gerçek dünyadaki nesnelerin ve davranışların bilgisayar ortamında simülasyonuyla ortaya çıkan sanal ortamdır.

Siber fiziksel sistemler, akıllı makineler, depolama sistemleri ve operasyon kaynaklarının birbirleriyle iletişimde bulunduğu ağlardan oluşmaktadır.

"Nesnelerin İnterneti" ile birlikte çok geniş bir iletişim ağı yaratan ve böylece gerçek ve sanal dünyalar arasındaki sınırı kaldırmaya yönelen Siber-Fiziksel Sistemler, Endüstri 4.0'ın temelindeki güçlerden birini oluşturuyor.

Endüstri 4.0 tabanlı üretim süreçleri, sistemlerin çeşitli arayüzler üzerinden farklı ağlara bağlanıp farklı servislerle iletişim kurmasını esas alıyor. Tıpkı akıllı telefonlardaki internet bağlantısı ile çeşitli içeriklere ulaşmamız, çevremizdeki diğer akıllı telefonlarla farklı platformlar üzerinden iletişim kurmamız gibi,

Endüstri 4.0 da Siber-Fiziksel Dünyalar arasındaki iletişimi makinelere yansıtıyor. Bunun en belirgin örneği ise "Akıllı Fabrikalar"

Akıllı Fabrikalarda otomasyon süreçleri, cihazların ve makinelerin birbirleriyle haberleşerek üretim işlemlerini kendi içlerinde belirleyip düzenlemeleri anlamına geliyor. Örneğin, üretimin herhangi bir aşamasında kaynak sıkıntısı olması durumunda, gerekli kaynak siparişi otomatik olarak veriliyor, oluşan arızalar anında ve yerinde tespit edilip giderilebiliyor, sistem tam kapasiteyle ve sorunsuz çalıştırılabiliyor

Siber-Fiziksel Sistemler, sadece üretimde değil bir çok yerde esas rol oynamaktadır. Bazıları şöyle sıralanabiliyor:

- Fiziksel ve organizasyonel veya iş süreçleri monitör ve kontrol ediyor
- Önemli kullanıcı katılımı/etkileşimi içeriyor
- Gerçek zaman yapılandırma, dağıtım veya görevlendirme ile çevredeki tepkisel değişiklere uyum ve gelişim sağlıyor
- Kendi performansını sürekli monitör ve optimize ediyor
- Yüksek derecede güvenirlik gerektiriyor
- Farklı teknik disiplinler ve farklı uygulama alanlarının entegrasyonunu gerektiriyor
- Yerel, bölgesel, ulusal ve küresel düzeyde özerlik yüksek derecede hiyerarşik karar sistemleri gerektiriyor

Ayrıca Ar-Ge, tasarım ve pazarlama süreçlerinde de önemli farklar yaratabiliyor. Örneğin, bir fabrika fiziksel olarak kurulmadan önce simülasyon yoluyla kurulup gerekli bütün fizibilite çalışmaları bu simülasyon üzerinden yapılabiliyor. Kısacası Siber-Fiziksel Sistemler, dolayısıyla da Endüstri 4.0, bugün belki hayal bile edemediğimiz çözümlerin üretilmesi, kaynak kullanımının iyileştirilmesi, verimliliğin artırılmasını sağlıyor (Ghafory, 2017).

3.3. Radio Frequency Identification (RFID)

Teknolojileri sayesinde, bu materyaller üretim süreçleri içerisinde bağımsız olarak yol alabilirler. CPS sistemleri ve materyaller kapasite ihtiyaçlarını ve gereksinimlerini sanal arz talep piyasası benzeri ortam üzerinden koordine eder. Örneğin; Bir CPS'in hata vermesi durumunda, başka bir sistem otomatik olarak devreye girerek, sistemin materyal akışını bağımsız olarak organize etmesini sağlar.

3.4. Büyük Veri (Big Data)

Daha ileri, önemli bir teknoloji olan "in memory" teknolojisi ise üretim sürecinde büyük veri (big data) kümesinin etkin bir şekilde dış bir depolama kaynağına ihtiyaç duymadan düşük maliyetle depolanabilmesini sağlamaktadır. "In memory" sayesinde sensörler makinaların, materyallerin ve üretim ortamlarının durumunu gerçek zamanlı olarak ölçerler. Büyük Veri ile analitik değerlendirme süreçleri sadece geçmiş performansı açıklamakla kalmaz, ayrıca güncel durumu kullanarak acil önlem alınmasını sağlar, hatta gelecekteki sistem performansı hakkında bilgi verir.

3.5. Üretim Otomasyonu

Hızlı bir şekilde gelişen ve küreselleşen dünya pazarına uyum ssağlamak çok önemlidir. Otomasyon sistemlerinin hızlı olması, rakip firmaların birkaç adım önüne geçmeyi sağlar. İnsan gücü ile üretim yapılan firmalarda üretim hızı ve miktarı, otomasyon sistemleriyle çalışan firmalara göre çok daha düşüktür.

Tasarruf sağlayıcı sistem olarak da bilinen otomasyon, makine ile insan gücü tarafından kontrollü olarak yapılan işlerin paylaştırıldığı verimli sistemlerdir. Temelde, "kendi kendine hareket eden" olarak adlandırılan otomasyon, sanayi devrimi ile beraber kendini hissettirmeye başladı.

Otomasyon, insan gücü ile makine iş birliğinin bir yansıması olarak hayatımıza girmiştir. Farklı işletmeler ile firmaların genel işleyişinde yapılan iş paylaşımı, insanlar ile makine arasında otomasyon sistemi ile başlamıştır.

Özellikle endüstri alanlarında yönetimsel faaliyetler ile bilimsel işlerde insan gücüne ihtiyaç olmadan işlerin yürütülmesi Üretim Otomasyonu ile mümkündür. Bu imalat sistemlerinde, insanların müdahalesine ihtiyaç yoktur. İnsan gücü ile makine arasındaki işin paylaşılma yüzdesi, otomasyon düzeyini belirlemektedir. Otomasyon sistemlerinde yoğun olarak insan gücü kullanılıyor ise yarım otomasyon, yoğun olarak makine gücü kullanılıyor ise tam otomasyon adını alır.

Hızlı bir şekilde gelişen ve küreselleşen dünya pazarına yetişmeyi sağlaması açısından üretim otomasyonu çok önemlidir. Hem büyük hem de açık bir pazarın içerisinde yer alan rekabet koşullarında ayakta kalabilmek için güvenli, hızlı ve verimli olmak gerekmektedir. Endüstri alanında bu zorunluluğun karşılığı ise üretim otomasyonudur. Üretim sistemleri önemsendiği zaman otomasyon sisteminin önemi çok daha iyi anlaşılacaktır. Otomasyon sistemlerinde ilgi çeken diğer bir faktör ise insan gücü ile yapılması mümkün olmayan birçok işin makineler ile yapılabilmesidir. Buna ek olarak işçi masraflarını da indiren otomasyon sistemleri için yüksek ücretler ödemeye gerek yoktur. Bu da tasarrufun önünü açmaktadır (Proente, 2018).

3.6. 3D Baskı (Printing)

Yeni teknolojiler (bir parçanın, materyal katmanları içinde 3D geometrik model ile üretilmesi) örnek olarak bir yedek parçanın acilen üretilmesine olanak sağlar. Endüstri 4.0 kabiliyetleri müşteri açısından, tamamen ilgili müşteriye özel üretilen bir ürünün maliyetinin, seri üretim maliyeti ile aynı olmasını, tedarik zincirinin bütün aşamalarında müşterinin anlık olarak talebinin ne durumda olduğunu görebilmesini, hatta ürünle ilgili isteklerini dilediği aşamada değiştirebilmesini sağlamasını örnek verebiliriz (Scheer, 2017).

4. Akıllı Fabrikalar

Geleceğin Fabrikası ya da Akıllı Üretim, imalat sanayinde popüler hale gelmekte; bu da ileri teknolojilerin kullanımı, nesnelerin interneti kullanımını ve imalatın daha üretken ve duyarlı olmasını sağlamak için analitik verilerin uygulanmasını içermektedir. Nesnelerin interneti cihazları, genel tedarik zinciri performansını ve verimliliğini artırmak için son kullanım tarihleri ve makine bakımıyla ilgili uyarılar üretebilir. Nesnelerin interneti çözümleri, fabrika iklim koşullarının sürekli izlenmesi ve alerjenlerin varlığının tespit edilmesi ile ilgili olarak gıda işleme sektöründe aktif olarak kullanılıyor. Nesnelerin interneti, stok dışı durumları azaltmak için otomatik envanter akışı ve kontrol mekanizması ile bir depoda ve dağıtım merkezlerinde stok yönetebilir (Musiad, 2017).

Akıllı bir fabrikada toplanan bilgiler, mevcut işlemleri zenginleştiren, genişleten ve tamamlayan yeni iş modelleri geliştirmek için kullanılabilir. Yapılan sayısallaştırma, sadece imalat ve lojistik için değil, ürün yaşam döngüsünü etkileyen bir değişimin temelini oluşturur.

Akıllı üretim sistemleri, ağa bağlı üretimde girişi güvenli hale getirirken, birbirine bağlı iş yeri sayısı arttıkça bulut modelleri kullanımı artar. Dolayısıyla akıllı fabrika içinde değil, aynı zamanda değer zincirinin tüm aşamalarında otomatik kontrol vardır. Akıllı Fabrikalarda otomasyon süreçleri, cihazların ve makinelerin birbirleriyle iletişime geçerek üretim işlemlerini düzenlemelerini sağlar. İnsanlar sadece üretim sürecinde destekleyici bir rol oynamaktadır.

Akıllı ürün, entegre sensörlerin (örneğin RFID veya Bluetooth) yardımıyla mevcut sipariş, malzeme ve üretim verileri hakkında sürekli olarak bilgilendirilir ve böylece kendi üretimini etkileyebilir. Ağa bağlı sistem, CPS bileşenleri aracılığıyla bireysel akıllı ürünlerle aynı anda iletişim kurar ve bireysel çalışma adımlarını izler. Bu sistemde, insan operatörü montaj işlemi ve gerekli iş adımlarının ayrıntılarıyla birlikte ürün hakkında doğrudan bilgilendirilir (Intralogistics, 2015).

4.1. Endüstri 4.0 olarak bir fabrika için gerekli koşullar;

1. Birlikte Çalışabilirlik, birbirine bağlanan ve birbirleriyle iletişim kuran makineler, cihazlar, sensörler ve insanlar.

2. Bilgi şeffaflığı, bilgiyi bağlamlaştırmak için sensör verileri aracılığıyla fiziksel dünyanın sanal bir kopyasını oluşturur.

3. Teknik yardım, hem insanların karar vermede ve sorunları çözmede sistemleri yeteneği ve insanlar için çok zor veya güvensiz görevleri insanlara yardımcı olma özelliği.

4. Merkezi olmayan karar verme, siber-fiziksel sistemlerin kendi başına basit kararlar verme ve mümkün olduğunca özerk olma özelliği.

Tablo 1: Akıllı fabrika üretim sistemi ile geleneksel fabrika üretim sisteminin özelliklerinin karşılaştırılması

Akıllı fabrika üretim sistemi	**Geleneksel fabrika üretim sistemi**
Çeşitli Kaynaklar. Birden fazla çeşit küçük ürünler, farklı türden daha fazla kaynak sistemde bir arada bulunabilmelidir.	**Sınırlı ve Belirlenmiş Kaynaklar.** Oluşturmak için özel bir ürün türünün seri üretimi için sabit hat, ihtiyaç duyulan kaynaklar dikkatle hesaplanır, özelleştirilir ve stok en aza indirgemek için yapılandırılır.
Dinamik Yönlendirme. ürünler arasında geçiş yaparken ürün çeşitleri, ihtiyaç duyulan kaynaklar ve bu kaynakları birbirine bağlantısı yeniden yapılandırılmalıdır.	**Sabit Yönlendirme**. Sürecin üretim hattı sabittir Sistem gücüne sahip kişiler tarafından manuel olarak yeniden yapılandırılmıştır.
Kapsamlı Bağlantılar. Makineler, ürünler, bilgi sistemleri ve insanlar birbirine bağlı ve birbirleriyle etkileşimde bulunacak şekilde yüksek hızlı ağ yapısına sahiptir.	**İşyeri Taban Kontrol Ağı.** Taşıma denetleyicileri kendi bağımlı istasyonlarına bağlamak için kullanırlar. Fakat makineler arası iletişim gerekli değildir.
Derin Yakınsaklık. Akıllı fabrika, IWN ve bulutun bulunduğu ağ ortamında tüm fiziksel eserler ve bilgileri entegre eder. IoT ve hizmetleri oluşturan sistemlerdir.	**Ayırılmış Tabaka.** Alan aygıtları üst bilgi sistemlerinden ayrılmıştır.
Kendi kendine organize. Kontrol fonksiyonu, birden çok kanallıdır. Bu akıllı varlıklar, Sistem dinamikleri ile baş etmek için birbirlerini organize eder.	**Bağımsız Kontrol.** Her makine atanmış fonksiyonları yerine getirmek için önceden programlanmıştır. Tek cihazın arızalanması tam hattı durduracaktır.
Büyük veri. Akıllı üretim sistemleri büyük veriler üretebilir, yüksek bant genişliği olan ağ bunları aktarabilir ve bulut büyük verileri işleyebilir.	**Ayrıştırılmış Bilgi.** Makine, kendi işlem bilgisini kaydedebilir. Ancak bu bilgi nadiren başkaları tarafından kullanılmaktadır.

Kaynak: Sagepub, 2016.

5. Akıllı Üretim Sistemi

Akıllı Üretim kavramı, Avrupa ve ABD'de sürekli geliştirilen üretim sistemlerinin büyük bir koleksiyonudur. (Johnson & Bay, 1995; Lee, 2001; Terwisch & Ganz, 2009; White ve ark., 2010).

Akıllı Üretim; tüm eylemlerin üretkenliği, enerji kullanımını, ekonomik performansını optimize etmeyi amaçlayan, durumsal farkındalığı olan, gerçek zamanlı karar alabilen, esnek davranabilen, kendi erken teşhis ve tedavi yeteneği bulunan, çevresiyle ve diğer sistemlerle bağlantılı çalışan üretim yapısı olarak tanımlarken, Endüstri 4.0 da bu "Akıllı İmalatı" olanaklı kılan teknolojilerin bütünü olarak tanımlayabiliriz (Kökhan, 2017).

Akıllı üretim sistemleri ve endüstrisi 4.0, insan operatörleri tarafından az etkileşim ve girdiye ihtiyaç duyulan en son bilgisayarlaştırma, otomasyon ve robotiklerin yol açtığı akıllı üretim ve işletim sistemlerini içerir. Bu akıllı üretim ve operasyon sistemleri yapay zekayı ve bağlantıyı, internetin şeylerine, büyük verilere ve bulut bilgi işlemlerine dayandırarak üretim modellerini yeniden yapılandırma kapasitesine sahiptir. Büyük ölçüde sib-fiziksel etkileşime dayanan akıllı üretim sistemleri, buhar, elektrik, bilgisayarlaştırma ve robotik çağları gibi endüstriyel bir devrim olabilir. Bununla birlikte, endüstri 4.0, veri güvenliği, istikrarlı bağlantı, iş kaybı, azaltılmış üretim işlemleri ve insan kontrolü gibi endişeler ve potansiyel olarak beklenmeyen çevresel yan etkiler gibi kaçınılmaz yeni zorlukları ortaya koymaktadır. Akıllı üretim sistemleri, sürdürülebilirlikle ilgili çeşitli etkilere sahip olabilir (Waibel ve ark, 2017; Stock & Seliger, 2016).

5.1 Akıllı üretimin Özellikleri;

1. İnsan gücünü en az ihtiyaç vardır.

2. Ürün karışımı ve öncelikli üretim ile ilgili koşullar daha önceden belirlenir.

3. Otomatik geri beslemeye sahip otomatik kontrollü operasyonlar.

4. İmalat makinesinin sürekli izlenmesi

5. İşlenen ürünün kalitesinin izlenmesi ve kontrolü.

6. Ürüne bağlı olarak yeni süreçlerin üretilebilir.

Günümüzde firmalar geleneksel üretim sistemlerinde verimliliği artırmak amacıyla, tedarikçiden son tüketiciye kadar tüm üretim ve değer zincirini dijital sistemlerle entegre ederek rakipleriyle yarışabilirler.

Avrupa ve Amerika'da endüstri 4.0, Smart Manufacturing Leadership Coalition (SMLC) gibi proje ve organizasyonlar tarafından desteklenen Akıllı Üretim'in ortaya konacağı sonuçlar:

1. Yönetim biçimleri ve iş gücü profillerini değiştirmek

2. Teknoloji kontrolünde olan sistemler artacak ve hata oranı büyük ölçüde azalacak

3. Sanayi, pazarda bu entegrasyonu sağlayarak daha büyük bir paya ulaşacak

4. Tedarik zincirlerinin yönetimi ve süreçlerin takibi kolaylaşacak

5. Çalışanların performansı artacak, iyileştirme sürecinde odak değişecek

6. Kalite sistemleri ve müşteri gereksinimlerine uyum daha hızlı ve otomatik hale gelecek

Akıllı Üretim'in SMLC tarafından verilen tanımı:

Bir üretim ve tedarik zincirinde gerçek zamanlı bilgi akışı sağlayan, mantıklı sebep sonuç ilişkileri kurabilen, planlama ve yönetim aracı olarak kullanılabilen, ağ tabanlı veri ve bilgi entegrasyonuna Akıllı Üretim denir. Akıllı Üretim, sensör tabanlı verinin analizi, modellenmesi ve gerçek zamanlı olarak simülasyonunu sağlamada kolaylık sağlar. Tasarım, mühendislik, planlama ve üretim yaşam döngüsü boyunca tüm bu veriler her zaman ihtiyaç halinde ve en uygun formda ulaşılabilir durumdadır (SDB, 2018).

Bir imalat şirketinin niteliği ne olursa olsun, Akıllı Üretim sistemi sanalın gerçek değer zinciri ile ürün geliştirmesinden üretim ve hizmete entegrasyonu, değer zincirinin optimizasyonuyla gerçekleştirilir.

6. SONUÇ

İnternetin hızla gelişmesi ile kaynaşan dördüncü sanayi devriminde, nesnelerin interneti (IoT) gerçek ve sanal dünyanın kaynaşmasına yol açacaktır. Endüstri 4.0 üretim süreçlerine yerleştirilen bilişim sistemlerini kendi aralarında ve dolayısıyla İnternet'le ağa bağlanmasına verilen değer gün geçtikçe artmaktadır. Otomasyonun artmasıyla, şirketlerin değer zinciri ağlarını gerçek zamanlı olarak yönetmek

ve optimize etmek için akıllı izleme ve kontrol teknolojilerine ihtiyaçları artmaktadır. Dolayısıyla, akıllı üretim, kendi kendini yönetebilen üretim sistemleri ve süreçlerin geliştirilmesiyle birbirleriyle iletişim kurabilen makinalar yeni üretim tesislerini oluşturmaktadırlar.

Akıllı üretim sistemleri ile gelen Dördüncü Sanayi Devrimi, teknoloji ve dijitalleşme ile birlikte kullanmaktadır. Akıllı üretim, dijitalleşme ile gelen verimlilik yeni iş modellerini ortaya çıkarıyor. Makinelerin birbirleriyle iletişim halinde olması, verilerin Bulut Teknolojisiyle depolanması gibi ileri teknolojiye dayanmaktadır.

Üretimde birbirine bağlı otomasyon sistemleri, hızlı, kaliteli ve esnek bir üretim sürecine, dolayısıyla kaynak ve enerji tüketimini azaltır.

Üretim sektörlerinde ürün üretilirken, diğer taraftan fabrikanın üstünde otomasyon, entegrasyon ve otonomlaşma servisleri oluşacaktır. Bu servisler ürünün kendisi kadar önemli duruma gelecektir.

Düşey entegrasyon işletmenin içinde gerçekleşir; bu tür entegrasyon, akıllı fabrikanın esnek ve yeniden düzenlenebilir yapıda olması anlamına gelir. Böyle bir akıllı fabrika, verimli ve kârlı olacak biçimde özelleştirilmiş küçük parti ürünler yapma becerisine sahip olabilir (Banger, 2016).

1-) Bu yeni sanayi devriminde Siemens, Bosch gibi büyük Alman firmaları Sahip oldukları bilgileri en yeni teknolojiyle donatarak Endüstri 4.0 çağına en hızlı ayak uyduran isimlerden olacaklardır.

2-) Endüstri 4.0 demek iş gücü talebinin azalması demektir. Bu neden kurumlarda bulunan departmanlarda fazlalık tehdidi oluşturuyor.

3-) Üçüncü sanayi devriminin ritmine ayak uyduran firmalar Endüstri 4.0 ile üretime geçmek yapmak istememektedirler, (Sanayi, (2014).

Akıllı Üretim'de, her şey sensörlerin ve RFID cipslerinin yardımıyla bağlanır. Örneğin, ürünler, ulaşım seçenekleri ve araçları birbirleriyle iletişim kuracak ve bireysel firmaların sınırları üzerinden bile genel üretim düzeyini yükseltmek amacıyla organize edilecektir. Bu üretim ortamında, ürünün kendisi üretim sürecinin aktif bir parçasıdır (SiemensVault, 2018).

Endüstri 4.0'ın teknolojileri, BT tarafından üretilen üretim teknolojileri ile akıllı fabrikaları oluşturur. Bu teknoloji ile büyük bir veri / ileri analiz yaklaşımı, üretim hacminde yüzde 20-25 artış ve işlem süresinde yüzde 45'e varan bir azalma göstermektedir. Endüstri 4.0 teknolojisi gelecek 10 yıl içinde imalat sektöründe önemli bir yere sahip olacaktır. Endüstri 4.0 sayesinde daha esnek ve daha modüler bir üretim yapılabiliyor.

Endüstri 4.0 teknolojilerinin esasını dijital bir dönüşüm oluşturmaktadır. Üreticiler böylece en iyi dijital kullanımı arayışı içine girerek dijital organizasyonlarının nasıl geliştirilebileceğini planlamalıdırlar. Veri yönetimi ve siber güvenlik, çözümleri aramalıdırlar. Birçok şirket, hızlı çalışan yeni teknolojiler geliştirerek uygulamaya girmeye hazırlanmaktadır.

Endüstri 4.0 ile üretim süreçlerinde esneklik sağlayarak kişiselleştirilmiş ürünlerin üretiminde marjinal maliyetin düşmesine, kaynakların daha verimli kullanılmasına sebep olur.

Şirketler potansiyeli yakalamanın ikinci yolu olan gelecekteki yönelimlerini düşündükleri için Endüstri 4.0'ı da hesaba katmalıdır. Geleneksel imalat iş modeli değişiyor ve yeni modeller ortaya çıkıyor;

Üreticilerin karşı karşıya kaldığı performans, esneklik, kalifiye işgücü gibi ihtiyaçların yanı sıra yaşanan teknolojik gelişmeler, akıllı üretim sistemlerine olan ihtiyacı daha da önemli hale getiriyor.

Üreticiler akıllı üretim ve üretimde otomasyon teknolojileri sayesinde verimlilik, yüksek kalite, düşük proje riski, efektif planlama, sistemler arasında entegrasyon, maliyet avantajı, izlenebilir süreçler ve proaktif iyileştirme çalışmaları ile hedeflerine kolaylıkla ulaşabiliyorlar. Ayrıca değişen rekabet koşulları altında, müşteriye ve ihtiyaca özel üretim yapılması ve hızlı çözüm sunulması da akıllı üretim sistemleri ile çok daha kolaylaşıyor (KoçSistem, 2018).

KAYNAKÇA

Adeyeri, S., Kanisuru, M., Khumbulani, M., & Olukorede, T. (2015). Integration of Agent Technology into Manufacturing Enterprise: A Review and Platform for Industry 4.0, Proceedings of the 2015 International Conference on Industrial Engineering and Operations Management Dubai, United Arab Emirates (UAE), pages 1625-1635.

Chryssolouris, G., Mavrikios, D., Papakostas, N., Mourtzis, D., Michalos, D., & Georgoulias, K. (2009). Digital manufacturing: history,perspectives, and outlook. Proc. IMechE 223, 451-462.

Tübitak, (2018). Erişim tarihi: 28 şubat, 2018, www.tubitak.gov.tr

Forschungsunion & acatech (ed.). (2013). Recommendations for implementing the strategic initiative INDUSTRIE 4.0. Final report of the Industry 4.0 working group, Frankfurt/M.

Lee, J. D. (2001). Emerging challenges in cognitive ergonomics: Managing swarms of self-organizing agent-based automation. Theoretical Issues in Ergonomics Science, 2(3), 238-250.

Lee, E.A., & Seshia, S.A. (2011). Introduction to Embedded Systems - A Cyber-Physical Systems Ap-proach, http://LeeSeshia.org

Lee, J. D., & Seppelt, B. (2009). Human Factors in Automation Design. In: Nof, S. (Hg.), Handbook of Automation, Berlin, S. 417-436.

Kara, A. (2016, 19 şubat). Erişim tarihi: 28 şubat, 2018, World Economic Forum, http://www.elektrikport.com/teknik-kutuphane/dorduncu-endustri-devrimini-anlamanin-5-yolu/17052#ad-image-0

Marapoulos, P.G. (2003). Digital Enterprise Technology. International Journal of Integrated Manufac-turing, 16(7-8), 467-478.

Terwisch, P., & Ganz, C. (2009). Emerging Trends and Challenges in Automation. In: Nof, S. (ed.): Handbook of Automation, Berlin, 127-143.

White, J., Clarke, S., Groba, C., Dougherty, B., Thompson, C., & Schmidt, D. C. (2010). R&D chal-lenges and solutions for mobile cyber-physical applications and supporting Internet services. Journal of Internet Services and Applications, 1(1), 45-56.

Tao, F. , Zuo, Y., Xu, L. D. , & Zhang, L. (2014). "IoT-Based intelligent perception and access of manufacturing resource toward cloud manufacturing," IEEE Transactions on Industrial Informatics, vol. 10, no. 2, pp. 1547–1557.

Jing, Q., Vasilakos, A. V., Wan, J., Lu, J., & Qiu, D. (2014). "Security of the Internet of Things: perspectives and challenges," Wireless Networks, vol. 20, no. 8, pp. 2481–2501.

Chen, F., Deng, P., Wan, J., Zhang, D., Vasilakos, A. V., & Rong, X. (2014). "Data mining for the internet of things: literature review and challenges," International Journal of Distributed Sensor Networks.

Qiu, M., Chun, X., Shao, Z., Zhuge, Q., Liu, M., & Sha, E. (2006). "Efficent algorithm of energy minimization for heterogeneous wireless sensor network," in Embedded and Ubiquitous Computing, vol. 4096 of Lecture Notes in Computer Science, pp. 25–34, Springer, Berlin, Germany.

Qiu, M., & Sha, E. (2007). "Energy-aware online algorithm to satisfy sampling rates with guaranteed probability for sensor applications," in High Performance Computing and Communications, vol. 4782 of Lecture Notes in Computer Science, pp. 156–167, Springer, Berlin, Germany.

Chen, M., Mao, S., & Liu, Y. (2014). "Big data: a survey," Mobile Networks and Applications, vol. 19, no. 2, pp. 171–209.

Xu, X. (2012). "From cloud computing to cloud manufacturing," Robotics and Computer-Integrated Manufacturing, vol. 28, no. 1, pp. 75–86.

Liu, Q., Wan, J. & Zhou, K. (2014). "Cloud manufacturing service system for industrial-cluster-oriented application," Journal of Internet Technology, vol. 15, no. 4, pp. 373–380.

Wan, J., Li, D., Yan, H. & Zhang, P. (2010). "Fuzzy feedback scheduling algorithm based on central processing unit utilization for a software-based computer numerical control system," Proceedings of the Institution of Mechanical Engineers, Part B: Journal of Engineering Manufacture, vol. 224, no. 7, pp. 1133–1143.

Soliman, F. & Youssef, M. A. (2003). "Internet-based e-commerce and its impact on manufacturing and business operations," Industrial Management & Data Systems, vol. 103, no. 8-9, pp. 546–552.

Endüstri, (2018). Erişim tarihi: 28 şubat, 2018, www.endustri40.com

Vizyonda, (2018). Erişim tarihi: 28 şubat, 2018, Uygulamaya Endüstri 4.0 – Prof. Dr. August-Wilhelm Scheer www.scheer-group.com

Marr, B. (2016, 20 Haziran). Erişim tarihi: 28 şubat, https://www.forbes.com/sites/bernardmarr/2016/06/20/what-everyone-must-know-about-industry-4-0/#b393a63795f7

Akıllı, (2017, 5 Haziran). Erişim tarihi: 28 şubat, 2018, www.ioturkiye.com/2017/06/akilli-uretim-sistemleri/

Thramboulidis, K. (2015). A Cyber-Physical System-Based Approach for Industrial Automation Systems, sayı:72, ss. 92-102.

Ghafory, I., (2017, 25 Haziran). Erişim tarihi: 28 şubat, 2018, Siber Fiziksel Sistemler- Endüstri 4.0 Platformu, www.endustri40.com/siber-fiziksel-sistemler/

Proente, (2018, 4 şubat). Erişim tarihi: 28 şubat, 2018, Üretim Otomasyonu nedir?, https://proente.com/uretim-otomasyonu-nedir/

Scheer, (2017, 31 Aralık). Erişim tarihi: 28 şubat, 2018, Türkiye'nin endüstri 4.0 Platformu, Endüstri 4.0 veya Endüstriyel Büyük Değişim, http://www.endustri40.com/endustri-4-0-veya-endustriyel-buyuk-degisim/

Musiad, (2017, 21 Temmuz). Erişim tarihi: 28 şubat, 2018, Lojistik Sektör Raporu, http://www.musiadankara.org.tr/news/lojistik-sektoru-politika-raporu-calstay-duzenlendi

Intralogistics, (2015, 20 şubat). Erişim tarihi: 28 şubat, 2018, Industry 4.0 – The changing face of transport logistics, https://intralogistics.tips/industry-4-0-changing-face-transport-logistics/

Sagepub, (2016). Erişim tarihi: 28 şubat, 2018, www.journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1155/2016/3159805

Johnson, P., & Bay, J. (1995). Distributed control of simulated autonomous mobile robot collectives in payload transportation. Autonomous Robots, 2 (1), 43-63.

Kökhan, S. (2017, 20 Temmuz). Erişim tarihi: 28 şubat, 2018, Endüstri 4.0 Ve Temel Bileşenleri part 1, www.ailemvesirketim.net/endustri-4-0-ve-temel-bilesenleri-part-1/

Waibel, M. W., Steenkamp, L. P., Moloko, N., & Oosthuizen, G. A. (2017). Investigating the Effects of Smart Production Systems on Sustainability Elements. Procedia Manufacturing, 8, 731-737.

Stock, T., & Seliger, G. (2016). Opportunities of sustainable manufacturing in Industry 4.0. Procedia CIRP, 40, 536-541.

SDB, (2018). Erişim tarihi: 28 şubat, 2018, Akıllı Üretim nedir?, www.akilliuretim.com/akilli-uretim-nedir/

Banger, G., (2016, 6 Haziran). Erişim tarihi: 28 şubat, 2018, Endüstri 4.0 ve Akıllı Fabrika, http://bizobiz.net/endustri-4-0-ve-akilli-fabrika/

Sanayi, (2014, 28 şubat). Erişim tarihi: 28 şubat, 2018, http://www.elektrikport.com/teknik-kutuphane/endustri-4-0-nedir--4-sanayi-devrimi-gerceklesiyor/11563#ad-image-0

SiemensVault, (2018). Erişim tarihi: 28 şubat, 2018, www.totallyintegratedautomation.com

KoçSistem, (2018). Erişim tarihi: 28 şubat, 2018, https://iot.kocsistem.com.tr/endustri-4-0

Türkiye'de "İyi Büyüme" ve İstihdam İlişkisi

Yrd.Doç.Dr. Nural Yıldız[1] **Yrd.Doç.Dr. Emel Yıldız[2]**

[1]Trakya Üniversitesi, İ.İ.B.Fakültesi İktisat Bölümü, ynural@trakya.edu.tr

[2]Trakya Üniversitesi, İ.İ.B.Fakültesi İktisat Bölümü, emelyildiz@trakya.edu.tr

Özet: Ekonomik büyümeyi üretimdeki ve gelirdeki niceliksel artışla ölçen yaklaşımlar yerini gelir dağılımı adaleti, yoksulluk, işsizlik, çevre sorunları, demokrasi, kültürel değişmeler gibi konulara da duyarlı olan yaklaşımlara bırakmaktadır. 1996 Yılında Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanan İnsani Kalkınma Raporu yeterli istihdam imkânı yaratamayan, artan gelirin dağılımının adil olmadığı, demokrasinin, hak ve özgürlüklerin iyileşmediği, kültürel değerlerin, gelenek ve göreneklerin kaybolduğu ve ekolojik dengeye zarar veren büyümeyi kaçınılması gereken "Kötü Büyüme" olarak ifade etmiştir. İstihdamı teşvik eden, refahı adil paylaştıran, demokratik hak ve özgürlükleri geliştiren, kültürel değerleri koruyup toplumsal uyumu, işbirliği ve dayanışmayı başaran, gelecek nesillere bırakılacak çevreyi koruyan büyüme ise "İyi Büyüme" olarak ifade edilmiştir. Ayrıca, genel yaklaşım olarak, istihdam ve ekonomik büyüme arasında doğru yönlü bir ilişki olduğu kabul edilmektedir. İstihdam konusu iyi büyüme açısından temel konu olarak ön plana çıkmaktadır.

Bu çalışmada istihdam sorunu; işgücüne katılım ve işsizlik başlıkları ile dönemler itibariyle ele alınarak Türkiye'nin iyi büyüme potansiyeline yönelik bir analiz yapılması amaçlanmıştır. Mevcut sorunlara rağmen inovatif ve teknoloji odaklı eğitim ile uyumlaştırılacak istihdam politikalarının Türkiye için önemli bir " İyi Büyüme" ve kalkınma potansiyeli olabileceği ortaya konulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İstihdam, işsizlik, işgücüne katılım, büyüme.

GİRİŞ

Ekonomik büyümeyi üretimdeki ve gelirdeki niceliksel artışla ölçen yaklaşımlar yerini gelir dağılımı adaleti, yoksulluk, işsizlik, çevre sorunları, demokrasi, kültürel değişmeler gibi konulara da duyarlı olan yaklaşımlara bırakmaktadır. 1996 Yılında Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanan İnsani Kalkınma Raporu yeterli istihdam imkânı yaratamayan, büyümeye rağmen işsizliğin arttığı "İşsiz Büyüme", artan gelirin dağılımının adil olmadığı "Acımasız Büyüme", demokrasinin, hak ve özgürlüklerin iyileşmediği "Sessiz Büyüme", kültürel değerlerin, gelenek ve göreneklerin kaybolduğu "Köksüz Büyüme" ve ekolojik dengeye zarar veren "Geleceksiz Büyüme"yi kaçınılması gereken "Kötü Büyüme" türleri olarak ifade etmiştir.

İstihdamı teşvik eden, refahı adil paylaştıran, demokratik hak ve özgürlükleri geliştiren, kültürel değerleri koruyup toplumsal uyumu, işbirliği ve dayanışmayı başaran, gelecek nesillere bırakılacak çevreyi koruyan büyüme ise "İyi Büyüme" olarak ifade edilmiştir.

Bir ekonominin üretim gücü sahip olduğu üretim faktörleri ile yakından ilgilidir. Ancak ekonomiler için, sahip olduğu üretim faktörlerini istihdam biçimi asıl önemli olan konu olarak ayrı bir önem taşımaktadır. Üretim faktörlerinin tümüyle üretime katılması, tam istihdam olarak ifade edilmektedir. Tam istihdam ulaşılması zor bir düzey olduğu için istihdam düzeyinin yüksekliği daha gerçekçi bir ifadeyle anlamlı olmaktadır. İstihdam seviyesinin yükselmesi, ekonominin üretim kapasitesinin değerlendirilmesiyle, üretimin ve gelirin artması anlamını taşımaktadır ki bu da bireysel ve toplumsal refah düzeyinin artmasını ifade etmektedir. İstihdam ve refah arasındaki ilişkiler basit bir biçimde şekil 1'deki döngüyle açıklanabilir. İstihdam düzeyinin artmasıyla sırasıyla gelirin, tasarruflara ayrılan kaynakların ve böylece yatırım yapılabilir fonların ve yatırımların artması sağlanabilir. Yatırımların artması ise tekrar yeni üretim faktörlerinin istihdamı gerekli kılarak refah düzeyini arttıran bu olumlu döngünün devamlılığını mümkün kılmaya katkı sağlayacaktır.

Şekil 1: İstihdam Düzeyi ve Refah İlişkisi

Kaynak:Yazarlar tarafından düzenlenmiştir.

Ekonomi politikası açısından istihdam, ekonomik büyümeye ve ekonominin işgücünü massetme kapasitesine bağlıdır. Ekonomi politikası bu iki unsuru da dikkate almalıdır. Yüksek büyüme hızları teknolojik gelişmelerden, üretim bilgisinin gelişmesinden, iç veya dış talebin artmasından kaynaklansa da, yüksek büyümenin sağlanması zordur ve istihdam yaratacağı da garanti edilemez(Altman, 2003:3).

Diğer taraftan bir ekonominin büyümesi çeşitli yollarla sağlanabilir. İnşaat sektörüyle, kamu harcamalarını arttırmakla, tüketimi teşvik etmekle kısa dönemli canlanmalar görülse de bu "İyi Büyüme" anlamına gelmeyebilir. Büyümenin nitelikli, kaliteli ve sürdürülebilir olması için üretim ve ihracat odaklı olması önem taşımaktadır. Nüfusun iyi bir eğitim alması, yüksek oranlı istihdamın sağlanması yanında, ar-ge ve inovasyon odaklı, yerli girdilerle yüksek katma değer yaratan ve ihracatta rekabet gücü yüksek ürünlere dayalı üretim artışları büyümenin niteliği ve sürdürülebilirliği açısından önem taşımaktadır.

Rekabet gücü, bir ülkenin olası en düşük işsizlik seviyesinde vatandaşlarına sürdürülebilir nitelikte yüksek yaşam standardı sağlaması olarak tanımlanmaktadır(European Commission ,2009: 15). İstihdam düzeyinin "İyi Büyüme" zemininde yükselmesi, ülkenin rekabet gücünün de aynı yönde gelişmesine katkı sağlayacaktır.

Çalışmanın amacı Türkiye'nin İyi Büyüme potansiyelini, istihdam ve işgücü piyasasının sorunları ve çözüm önerileri ile ele alarak literatüre katkı sağlamaktır. İstihdam konusu; salt büyüme odaklı politikaların, yapısal sorunları çözemeyip adeta kısır döngü yaratmaları nedeniyle darboğazların derinleşmesine yol açtığı kabul edilerek ele alınmalıdır.

1.LİTERATÜR:

Şentürk, Türkiye'de eğitim düzeyinin kayıt dışılık, istihdam oranı ve istihdam edilen sektör ile ilişkisini korelasyon analizi ile araştırdığı çalışmasında; eğitim düzeyi ile kayıt dışılık arasında ters yönlü ve güçlü bir ilişki, istihdam oranı ile de aynı yönlü ve yine güçlü bir ilişki olduğunu bulmuştur. Ayrıca yaşın işsizlik oranı ile ilişkisi incelenmiş ve yaş ile işsizlik oranı arasında ters yönlü bir ilişki olduğu bulunmuş(Şentürk, 2015:113-143) ve eğitim düzeyinin kayıt dışı istihdamla mücadeledeki faydası ve genç işsizliği sorununa vurgu yapılmıştır.

Arı(2016) Türkiye'deki ekonomik büyüme oranı ve işsizlik oranı arasındaki uzun dönemli ilişkiyi 1980-2014 dönemi için eşbütünleşme testi yardımıyla sınamıştır. Bu çalışmada büyüme oranı ve işsizlik oranı arasındaki nedensellik ilişkinin varlığını Hacker ve Hatemi-J (2006) testi ile sınanarak, büyüme oranı ve işsizlik oranı arasında uzun dönemde bir eşbütünleşme ilişkisinin ve nedenselliğin olmadığı ortaya konmuştur. Çalışma, Türkiye'de istihdam yaratmayan bir büyümenin söz konusu olduğu düşüncesini desteklemektedir(Arı,2016:57-67).

Akay vd., Türkiye'de 1969-2014 döneminde Okun Yasası'nın geçerliliğini araştırdıkları çalışmada Markov Rejim Değişim Modeli'nden yararlanarak, ilgili dönemde işsizlik oranı ile çıktı düzeyi arasında kısa ve uzun dönemli bir ilişkinin olduğunu ortaya koymuşlardır. Çalışmanın sonuçlarına göre, ekonomik büyüme ile işsizlik oranları arasındaki ilişki, ekonominin daralma döneminde genişleme dönemine göre daha güçlüdür. Bu durum asimetrik bir ilişkinin varlığını ortaya koymaktadır(Akay vd., 2016:209-226). Ekonomi daralırken işsizlik artan bir sorun iken, genişleme dönemlerinde işsizlikteki azalma aynı oranda seyretmemektedir.

Teorik literatürde ise Keynes "Para Faiz ve İstihdamın Genel Teorisi" adlı eserinde Klasik İstihdam Teorisi'nin iki temel söylemine vurgu yapmaktadır(Keynes, 1936:13).

1-Ücret, emeğin marjinal ürününe eşittir. Başka bir deyişle, istihdam edilen bir kişinin ücreti, istihdamın bir birim azaltılması halinde kaybolacak olan değere eşittir.

2-Reel ücret, istihdam düzeyini belirlemektedir.

Keynes, Klasik iktisatçıların aksine ekonomide tam istihdamın değil eksik istihdamın olabileceğini belirterek farklı bir bakış açısı getirmiştir. Ekonomilerde gönüllü işsizlik olabileceğini, talep yetersizliği nedeni ile ekonomilerin durgunluğa girebileceğini, yani eksik istihdam durumunun varlığını ortaya koyarak bu tür sorunların Klasik İktisadın iddiası olan "fiyat mekanizması ve esnekliklerle" çözülemeyeceğini ileri sürmüştür. Keynes'in bu söylemleri 1929 Krizi sonrası ABD ve Avrupa'da artan işsizlik sorununa dayanmakta olup ve işsizliğe özel bir önem vermesine neden olmuştur. Oysa Oxford İngilizce Sözlüğüne "işsizlik" kelimesi ancak 1888'de girmiş ve tüm ekonomik kesimler için yeni bir kavram olarak (Çolak, 2011: 27) söz konusu dönemde kayda değer bir ilgi görmemiştir. Bu açıdan eksik istihdam konusuna yaptığı vurgu, Keynes'in iktisat bilimine yaptığı önemli bir katkı olarak önem kazanmaktadır.

Okun'un (1962), bir ülkenin işsizlik oranı ile ekonomik büyüme oranı arasındaki istatistiksel ilişki üzerine yaptığı istihdam ve büyüme alanına öncülük eden çalışmasında, üretimin üretim sürecinde kullanılan emek miktarına bağlı olduğu varsayımıyla, çıktı ile istihdam arasında pozitif bir ilişki olduğu ortaya konmuştur. "Okun Yasası" olarak bilinen bu çıkarıma göre, işsizlik oranının yüzde 1 oranında düşürülmesi için, reel GSYİH'nin, aynı dönemde, potansiyel GSYİH büyüme hızından yaklaşık yüzde 2 daha hızlı büyümesi (Ajakaıye, 2016: 6-7)gerekmektedir.

2. BÜYÜMENİN KAYNAKLARI, İSTİHDAM VE İYİ BÜYÜME İLİŞKİSİ

İstihdamın belirleyicileri genel olarak; yurtiçi mal ve hizmet talebi, ihracat-ithalat yapısı, üretimde kullanılan teknikler, işgücü maliyetleri ve kapasite kullanım oranları, yönetim biçimi, sosyo kültürel yapıdır. İşgücü piyasalarının sorunlarının giderilebilmesi için, sorunların doğru şekilde ortaya konması önem taşımaktadır. Ekonomilerde daha çok odaklanılan işsizlik problemi yanında, işgücüne katılım oranının düşük olması da kıt kaynakların kullanımına ilişkin önemli bir sorunu oluşturmaktadır.

Tüm birey ve toplumların ortak amacı olan daha yüksek refah düzeyine ulaşmak, büyük ölçüde daha çok üretmekle mümkün olabilmektedir. Üretim faktörlerinin sınırlı olması ve artan nüfusa bağlı olarak da artış gösteren talebin karşılanması, üretimin etkinlik ve verimlilik çerçevesinde gerçekleşmesini gerekli kılmaktadır. (Yıldız vd., 2009;202). Emeğin atıl kalması, işsizliğin artması, yüksek oranlı büyümeye rağmen istihdamın artmaması ekonomik dengelerin yanında sosyal yapının da bozulmasına neden olmaktadır.

Ekonomik büyüme gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğu azaltıp, insan refahının artmasını sağlayan en güçlü araçtır(www.oecd.org/derec/unitedkingdom, erişim: 15.02.2018). Hızlı bir ekonomik büyümenin sağlanması, ekonominin başarısı adına dikkate alınan en önemli göstergelerin başında gelmektedir(Gordon, 2000:286).

Ekonomik büyümenin ülke deneyimlerine dayanan genel sonuç ve eğilimlerini ifade eden stilize gerçeklerinden (stylized facts of economic growth)* biri de, Romer tarafından yapılan katkıyla, nüfus artış hızı ile gelir düzeyi arasında negatif bir ilişki olduğu şeklinde belirtilmiştir(Ünsal, 2016: 24-26). Nüfus artışının, nitelikli eğitim ve istihdam imkânlarına sahip olduğu etkin bir işgücü piyasası, sürdürülebilir

ekonomik büyümenin ön şartlarından birisi iken aksi takdirde nüfus artış hızının yüksek oluşu, net büyüme hızını aşağı çeken bir etkiye yol açmaktadır. Artan genç iş gücü arzının niteliklerinin iş gücü talebi ile uyumlu olmaması ve işçi-işveren eşleştirmelerindeki zorluklar, gençler arasındaki işsizlik oranının yüksek olmasının nedenleri arasında yer almaktadır.

Eğitim kültürün çağdaş koşullarla genç kuşaklara aktarılmasını, toplumsal devamlılığı ve sosyal değişimleri sağlayacak yaratıcı nitelikteki kişilerin yetiştirilmesidir(Levinson vd., 2002; 639). Ülkelerin sahip olduğu nitelikli nüfusu ve ürettiği bilgi miktarı, "Bilgi Çağı" dediğimiz 21. yüzyılda ülkelerin gelişmişlik düzeyine ilişkin en önemli göstergelerden biri olarak kabul edilmektedir. Nitelikli bireylerin yetiştirilmesi kadar, istihdam edilmeleri de ayrı bir önem taşımaktadır. İstihdam edilmeyen işgücü, kaynak israfı olarak ekonominin kaybı olacaktır.

Kapitalist sistemde ekonomik büyümenin temel belirleyicileri sermaye birikimi, teknoloji, nüfus ve işgücündeki artış olarak belirlenmektedir. Daron Acemoğlu, Dani Rodrik gibi iktisatçılar tarafından ise ekonomik büyümenin belirleyicileri;

1- "Yaklaşık Belirleyiciler" büyümeyi dolaysız biçimde etkileyen(proximate determinants of growth): Sermaye birikimi, emek ve teknolojik ilerleme-verimlilik,
2- "Temel Belirleyiciler" büyümenin yaklaşık belirleyicilerini etkileyerek, büyümeyi dolaylı yoldan etkileyen(fundamental-deep determinants of growth) hükümet etkinliği, kurumlar, siyasi ve idari sistemler, kültürel ve sosyal faktörler, coğrafya ve demografi gibi unsurlar(Ünsal, 2016: 29) olarak ele alınmaktadır.

Niceliksel bir değişim olan ekonomik büyümenin, toplum refahına, istihdam düzeyi ve işsizlik sorunun çözümüne, gelir dağılımının iyileşmesine, doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımına, demokratik hak ve özgürlüklerin kullanımın iyileşmesine ne denli katkı sağladığı konuları büyümenin nitelik olarak da sorgulanması gereğini ortaya koymuştur(Berber, 2011:6-7). Birleşmiş Milletler de bu sorgulama ile 1996 yılı İnsani Kalkınma Raporu'nda beş "Kötü büyüme" türü olarak;

-İşsiz Büyüme: Ekonomilerde, büyüme olsa da istihdam düzeyinin gereken oranda arttırılmaması nedeniyle işsizliğin azalmayıp, aksine artış göstermesidir.

-Acımasız Büyüme: Ekonomik büyüme ile elde edilen olumlu gelişmelerin, adil paylaşılamamasıdır; büyümeyle gelirin artsa da, gelir dağılımı adaletinin iyileşmemesi gibi.

Dünya Ekonomik Forumu (WEF), 2015 Küresel Gündem konusunda, derinleşen gelir eşitsizliğinin ve sürekli istihdam yaratmayan büyümenin şu anda insanlığın karşı karşıya bulunduğu en zorlu sorunlardan ikisi olduğunu belirtmiştir(WEF,2014).

-Sessiz Büyüme: Ekonomik büyümeye rağmen, demokratik hakların iyileşmemesi, işçi haklarının ikinci plana itilmesi.

-Köksüz Büyüme: Gelenek ve göreneklerin, örf ve adetlerin yok olması, kültürel zenginliklerin azalması.

-Geleceksiz Büyüme: Büyümenin, ekolojik dengeye zarar vererek ve gelecek kuşakların refahını tehdit edecek şekilde sürdürülmesidir.

2.1. İyi Büyüme

İşsizlik, klasik iktisattaki tanımıyla teorik olarak, emek arzı ile emek talebi arasındaki dengesizlikten kaynaklanmaktadır(Murat ve Eser,2013: 99). Küreselleşmenin artan bir hızla etkili olduğu 21. yüzyılda küresel rekabet gücü kazanmak adına iş kanunları emeğin sermayeye karşı daha fazla zayıflamasına neden olmuştur (Mukher, 2014:451-452). Küreselleşme, azgelişmiş ülkelerin işsizlik sorununu uluslararası bir boyuta taşımaktadır.

"Kötü büyüme" olarak ifade edilen yeterli istihdam imkânı yaratamayan, büyümeye rağmen işsizliğin arttığı "İşsiz Büyüme", artan gelirin dağılımının adil olmadığı "Acımasız Büyüme", demokrasinin, hak ve özgürlüklerin iyileşmediği "Sessiz Büyüme", kültürel değerlerin, gelenek ve göreneklerin kaybolduğu "Köksüz Büyüme" ve ekolojik dengeye zarar veren "Geleceksiz Büyüme" kaçınılması gereken büyüme

türleridir. Büyümenin olumsuz ve yetersiz yönlerinin giderildiği, istenen büyüme ise "İyi Büyüme" olarak ifade edilmekte ve aslında bir hedefi ortaya koymaktadır.

"İyi büyüme" üretim faktörlerinin etkin ve yüksek düzeyde istihdam edildiği, artan istihdam düzeyi ile işsizliğin azaldığı, üretim miktarının arttığı bir mekanizmayı ifade etmektedir. Bu açıdan istihdam ve üretim artışına bağlı olarak elde edilen gelirin adil paylaşılması da büyümenin niteliği ve sürdürülebilirliği açısından önem taşımaktadır. Detaylarına bakıldığında "İyi Büyüme";

-İstihdamı teşvik eden; İKO arttıran, işsizliği azaltan,

-Refah artışını adil biçimde paylaştırarak, eşitsizlikleri azaltan,

-Toplumsal dayanışmayı, işbirliği ve uyumu sağlayan, böylece sosyal sermayeyi güçlendiren,

-Beşeri gelişmeyi sağlayan,

-Sürdürülebilir büyüme ve kalkınmaya odaklı,

-Geleneksel ve yerel üretim biçimlerini ve kültürel ürünlerin devamlılığını sağlayan,

-Girişimcilik gibi iş yaratma potansiyellerini teşvik eden,

-Demokratik katılımın arttığı, hak ve özgürlüklerin korunduğu büyüme şekli olarak ifade edilebilir.

Bu çerçevede işsizlik sorunun çözümü gelir dağılımının iyileşmesine katkı sağlayarak acımasız büyümenin giderilmesine katkı sağlayacaktır. İşsizliğin çözümü bireysel hak ve özgürlüklerin korunup, gelişmesine katkı sağlayarak sessiz büyümenin giderilmesinde etkili olacaktır. Geleneksel mesleklerin korunup, bu alanda eğitim verilerek yeni istihdam olanaklarının yaratılması da köksüz büyüme olarak ifade edilen gelenek-görenek, örf ve adetlerin kaybolması tehlikesinin giderilmesine katkı sağlayacaktır.

3.TÜRKİYE'DE İŞGÜCÜ PİYASASI, İSTİHDAM VE İYİ BÜYÜME

Türkiye'de işgücü piyasasına ilişkin genel sorunlar; artan genç nüfus, işgücüne katılım oranının düşüklüğü, düşük istihdam oranı, beşeri sermaye bağlamında işgücü eğitimine ilişkin sorunlar, işgücü maliyetlerinin yüksekliği, çalışma sürelerinin uzunluğu, demografik sorunlar (Ergün ve Dinçer, 2011: 4-18) gibi başlıklarla ele alınabilmektedir.

İşsizlik sorununda nüfus artış hızının ve emek arzı artışının, emek talebinin üzerinde seyretmesi önemli bir nedendir. Kırsal kesimde üretken olan işgücünün kente göçü ve kentte işgücünü massedecek istihdam altyapısının yetersizliği de işsizliği arttıran diğer önemli bir neden olarak öne çıkmaktadır. Aynı zamanda sermaye ve/veya teknoloji yoğun üretim yapısına geçişte, emek talebinin azalması da sorunun bir başka boyutunu oluşturmaktadır.

Kadınların işgücüne katılımı ve ekonomik gelişme arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu, cinsiyet ayrımcılığının daha derin olduğu ülkelerde bu durumun büyümeye negatif olarak yansıdığı (Balleer, vd., 2009) kabul görmektedir. Türkiye'de istihdam yapısına ilişkin sorunlar cinsiyet temelinde ele alındığında, sorunların birçok alanda kadınların aleyhine olduğu da ayrı bir bakış açısını gerekli kılmaktadır.

Türkiye'de işgücü piyasasına ilişkin sorunlar, nedenleri ve çözüm önerileri ile genel olarak **tablo 1**'de ifade edilmiştir.

Tablo 1: Türkiye'de İşgücü Piyasasının Sorunları

Sorunlar	**Nedenleri**	**Çözüm Önerileri**
Eğitim politikalarından kaynaklanan sorunlar	-Üniversite-sanayi işbirliğinin yetersizliği, -Uygulamalı değil, teorik bilgiye dayalı eğitim, -Kadınların eğitim ve istihdama katılımlarının düşük kalması,	-Teknoloji odaklı yaratıcı eğitim politikaları -Yetenekleri geliştirici eğitim, -Eğitime uygun istihdam politikalarının planlanarak mesleki eğitim programlarının geliştirilmesi, -Kadınlara eğitim ve iş hayatında pozitif ayrımcılık yapılması,

İstihdam politikalarından kaynaklanan sorunlar	- İşgücüne katılım oranının düşük olması, -Kadın işgücüne ilişkin düzenlemelerin yetersizliği (kreş, bakım evi vs.), -Emek yoğun iş alanlarının yerine sermaye yoğun üretime geçiş,	-Eğitim düzeyinin ve niteliğinin artması, -Yaşlı ve hasta bakım evi gibi girişimleri teşvik eden, kadın işgücünün istihdamına yönelik uygulamalara destek verilmesi,
Sektörel sorunlar	- Kırdan, kente göç, -İthal malları kullanımının yaygınlığı, - Sektörler arası bağlantıların kurulamaması,	- Kırsal kalkınma politikaları ile kırdan kente göçü tersine çevirmek, -Yerli girdi kullanan, ihracata yönelik, katma değeri yüksek ürünlerin üretilmesi
Ücretle ilgili sorunlar	-Asgari ücretin düşüklüğü, -Asgari ücretin işverene yükünün fazla olması, -Kayıt dışı istihdam	-Gelir dağılımını düzenleyici politikalar,

Kaynak: Yazarlar tarafından düzenlenmiştir.

Tablo 2: Türkiye'de İşgücü Piyasasının Genel Görünümü – Kasım 2017

	Toplam	**Erkek**	**Kadın**
Nüfus 15+ (bin)	60 223	29 824	30 399
İşgücü (bin)	31 790	21.503	10 287
İstihdam (bin)	28 515	19.612	8 904
İşgücüne Katılım Oranı (%)	52,8	72,1	33,8
İstihdam Oranı (%)	47,3	65,8	29,3
İşsizlik Oranı (%)	10,3	8,8	13,4
Genç İşsizlik Oranı 15-24 Yaş	19,3	16,2	25,0
Ne eğitimde, ne istihdamda olanların oranı*	22,9	13,5	32,6

Kaynak: TÜİK, Haber Bülteni, İşgücü İstatistikleri Kasım 2017, Sayı:27687, 15 Şubat 2018.

* Çalışmayan ve örgün ve yaygın eğitimde olmayan gençlerin, toplam genç nüfus içindeki oranıdır.

2016 Yılına göre iyileşmeler kaydedilmiş olmakla beraber işgücü piyasasında işgücüne katılım oranının düşük, işsizlik oranının ise yüksek olduğu ifade edilebilir. Tablo 2'de görüldüğü gibi Türkiye'de genel işgücüne katılım oranı % 52,8 iken bu oran kadınlarda % 33,8 olarak daha da düşük bir oranda gerçekleşmektedir. %10,3 olan işsizlik oranı yine kadınlarda %13,4 ile, % 8,8 olan erkeklerin işsizlik oranından daha yüksek bir düzeydedir. İşsizlik sorunu, 15-24 yaş arası genç nüfusla ilgili olarak ele alındığında %19,3 düzeyindeki genç işsizliği ve % 52,29 oranında eğitime veya istihdama katılmayan gençlerin oranları acil çözüm bekleyen, yapısal sorunlara vurgu yapmaktadır. İlgili dönem istatistiklerinde kayıt dışı istihdam %33,6 olarak hesaplanmıştır.

Şekil 2'de ise 2005 -2016 yıllarında Türkiye'de GSYİH değişim oranı ile ekonomik büyüme seyri ve beraberinde, istihdam ve işsizlik düzeyindeki değişimler görülmektedir. Genel bir değerlendirme ile ekonomik büyüme ile istihdam edilenlerin oransal değişimi arasında doğru yönlü, ekonomik büyüme ile işsizlik arasında ters yönlü bir seyir bulunmaktadır. Bir başka ifadeyle Türkiye'de GSYİH artışı ile istihdam düzeyi beraber artış gösterirken, işsizlik de azalmaktadır. Ancak grafikte dikkat çeken önemli bir konu, işsizlik oranındaki dalgalanmaların çok daha şiddetli olduğudur. 2008 Küresel krizi takib eden 2009 yılında GSYİH'de meydana gelen daralmaya karşılık işsizlik oranı pik yapmıştır. 2010 ve 2011 Yıllarındaki

GSYİH artışı ise, işsizlik oranında dip noktaya karşılık gelmektedir. 2011'den sonra 2014'e kadar işsizlik oranı artma eğilimi gösterirken, 2015'de işsizlik oranı azalıp, 2016'da tekrara artış eğilimi göstermiştir.

Şekil 2: Türkiye'de Ekonomik Büyüme, İstihdam ve İşsizliğin Seyri(2005-2016)

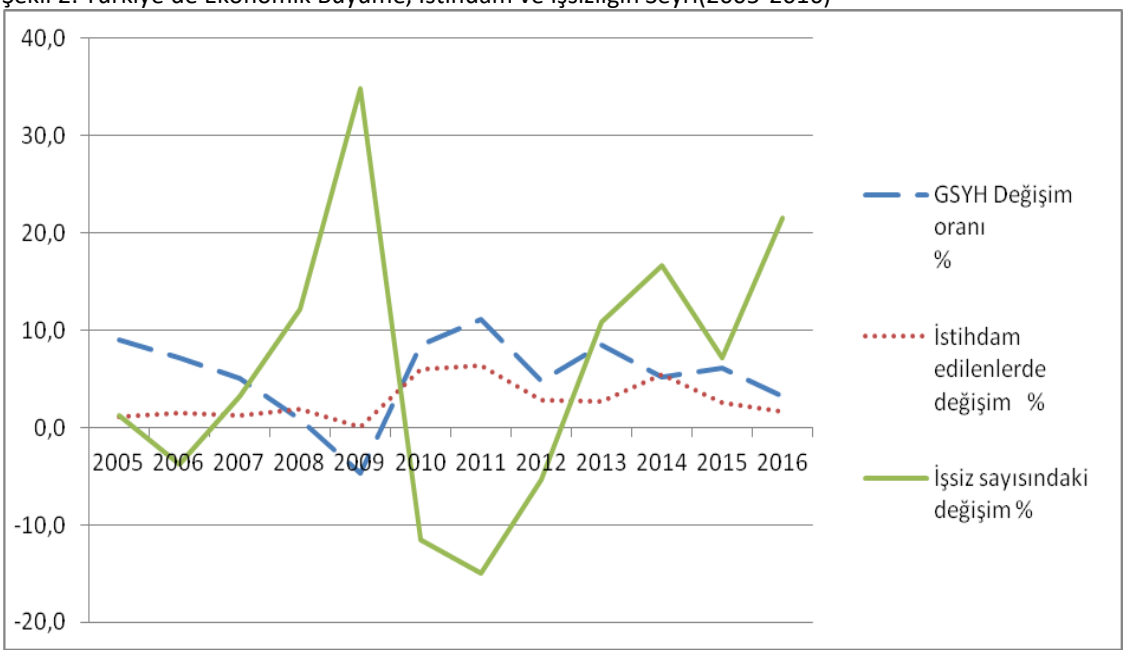

Kaynak: TUİK Verilerinden yararlanılarak yazarlar tarafından düzenlenmiştir.

Türkiye'de ekonomik büyüme ve istihdam arasındaki doğru yönlü ilişkiye rağmen, işsizliğin önemli ölçüde bir sorun olmaya devam etmesinin nedenlerine bakıldığında; işgücü arzının, işgücü talebini aşması kuşkusuz ilk sıralarda yer alabilir. Genç ve görece eğitimli işgücü açısından zengin potansiyeli olan Türkiye'de, daha çok bu genç nüfusu istihdam etmeye yönelik politikalara ağırlık verilmesi bir ihtiyaç olarak ön plana çıkmaktadır. İşgücü piyasalarının ekonomik krizlere ve gelişmelere verdiği tepkiler dikkate alınarak makro istikrara verilen önem artmalıdır. Sürdürülebilir büyüme için de; işgücünü verimliliği yüksek, katma değeri yüksek, ihracata yönelik, reel üretim alanlarında istihdam etmeye yönelik eğitim politikaları geliştirilmelidir.

İşgücü arzını massedemeyen, işgücü talebinin yetersiz kalması Türkiye'de büyümenin belli ölçüde "işsiz büyüme" şeklinde seyretmesine neden olmakta ve büyümenin niteliğini zayıflatmaktadır.

Mevcut sorunların çözümünde Türkiye'de eğitimli işgücünün, yoğun kullanıldığı alanların başında gelen ar-ge faaliyetlerinde istihdamına yönelik yapılacak düzenlemelerden yararlanılmalıdır. Posner'in "Teknoloji Açığı Teorisi"nde ifade ettiği gibi; yenilikler, patent, fikri mülkiyet hakları gibi yasalarla korunduğu için, yeni bir ürün ya da üretim yöntemi bulan gelişmiş sanayi ülkeleri, bu tür malların ilk ihracatçısı iken yasaların kalkması, taklit veya serbest ticaret yoluyla, bu üstünlük emeği veya doğal kaynakları görece ucuz olduğu ülkelere geçer(Posner, 1961: 28) Yenilikçi ve ilk ihracatçı ülke giderek ithalatçı duruma gelirken, bu durum azgelişmiş ülkelerde istihdam olanakları yaratarak katkı sağlama fırsatı sunmaktadır.

Teknolojik açık Teorisi'nin gelişmiş bir başka şekli olan Vernon'un "Ürün Dönemleri Teorisi" de niteliksiz işgücünün istihdamına ilişkin potansiyele dikkat çekmektedir. Bu Teori de zamanla teknolojinin ve üretim yöntemlerinin taklit edilmesiyle, karşılaştırmalı üstünlüğün işgücünün yoğun ve ucuz olduğu ülkelerin maliyet avantajları ile, ürünü piyasaya süren ülkeden diğer ülkeye geçebileceğine vurgu yapmaktadır(Salvatore, 1990: 2).

Şekil 3: Türkiye'de Ekonomik Büyüme ve Gelir Dağılımı İlişkisi (2005-2016)

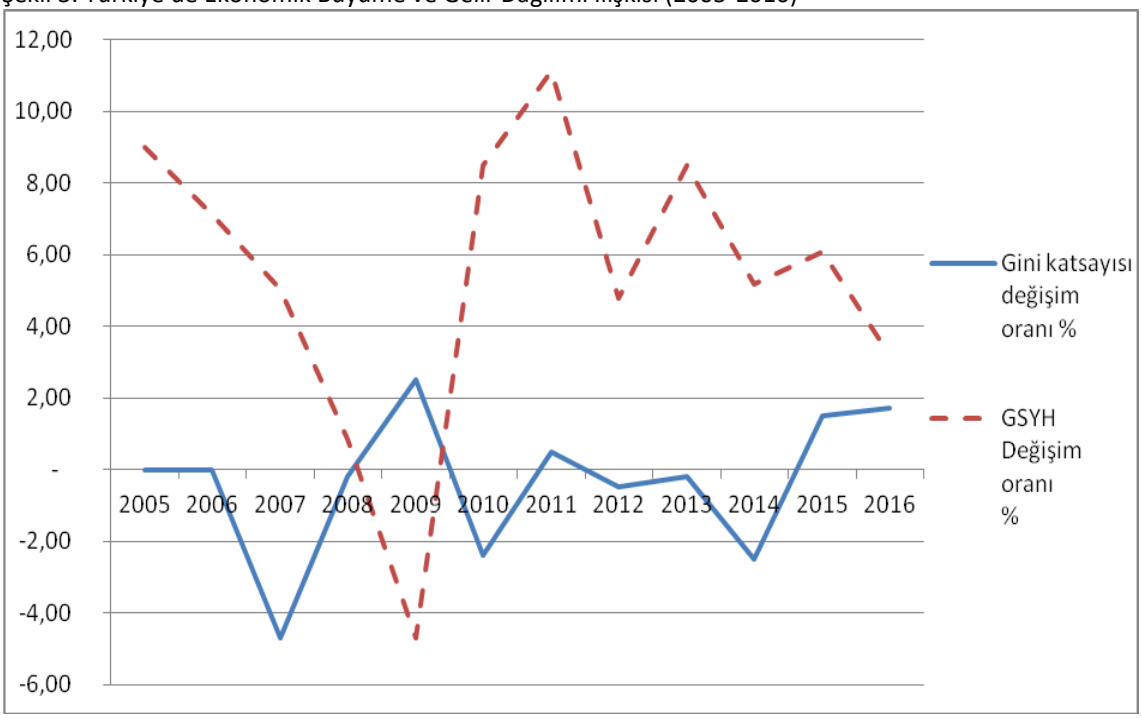

Kaynak: TUİK Verilerinden yararlanılarak yazarlar tarafından düzenlenmiştir.

Şekil 3'te gelir dağılımı eşitsizliğini ölçmede kullanılan Gini Katsayısı ile Türkiye'deki ekonomik büyüme arasındaki ilişki görülmektedir. 0'a Yaklaştıkça daha adil, 1'e yaklaştıkça daha kötü bir gelir dağılımını gösteren 0 ile 1 arasında değer alan Gini Katsayısı, 2008 Küresel krizini takip eden dönemde büyümenin dip yaptığı aşamada, artış göstermiştir. 2009 Yılı sonrasında GSYİH'de meydana gelen artışla düzelen Gini Katsayısı, 2014 yılından sonra büyümedeki, daralmaya paralel olarak yine artış eğilimi göstermiştir. Ekonomik büyümenin gelir dağılımını düzeltmesi yönünde uygulanacak ekonomi politikaları, istihdamın niteliği kadar büyümenin niteliğini de etkilemektedir.

İyi büyümenin sağlanabilmesi teknoloji ve verimlilik temelinde istihdam edilen işgücünün, sermayenin marjinal verimliliğinin artmasına yapacağı katkı, sürdürülebilir büyümeyi mümkün kılmanın ön koşulu olarak önem taşımaktadır. İşgücü verimliliği doğrultusunda çözülecek istihdam ve gelir dağılımı sorunları makro ekonomik dengenin ve istikrarın kurulmasına katkı sağlayacaktır. Bu doğrultuda hayata geçirilecek yapısal reformlar ve iyi yönetim ile sağlanacak koordinasyon büyümenin niteliğine destek olacaktır.

4. SONUÇ

Ekonomik büyüme ile refah düzeyi arasında var olduğu kabul edilen doğru yönlü ilişki daha geniş bir yaklaşımla ele alındığında, büyümenin niteliği ve sürdürülebilirliği öne çıkmaktadır. Sürdürülebilir büyüme, fiyat istikrarının korunduğu, makroekonomik dengelerin sağlıklı ve uyumlu olduğu, fiili büyümenin potansiyel büyüme seviyesine yakın düzeyde ve kalıcı olarak sağlandığı, eşitsizliklerin olabildiğince giderildiği ekonomik büyümeyi ifade etmektedir. Bu açıdan "Nasıl büyüme?" sorusu öne çıkmalıdır. Salt büyüme odaklı politikaların, yapısal sorunları çözemeyip adeta kısır döngü yaratmaları nedeniyle sorunların derinleşmesine neden olduğuna dikkat çekilmelidir. İcat, teknoloji ve tasarım yaratma becerisini geliştiren eğitim sistemi ve koordineli istihdam politikaları birlikte ele alınmalıdır.

Türkiye'de ekonomik büyüme ve istihdam arasındaki doğru yönlü ilişkiye rağmen, işsizliğin önemli ölçüde bir sorun olmaya devam etmesinin nedenlerine bakıldığında; işgücü arzının, işgücü talebini aşması kuşkusuz ilk sıralarda yer alabilir. Genç ve görece eğitimli işgücü açısından zengin potansiyeli olan Türkiye'de, daha çok bu genç nüfusu istihdam etmeye yönelik politikalara ağırlık verilmesi bir ihtiyaç olarak ön plana çıkmaktadır. İşgücü piyasalarının ekonomik krizlere ve gelişmelere verdiği tepkiler dikkate alınarak makro istikrara verilen önem artmalıdır.

Sürdürülebilir büyüme için de; işgücünü verimliliği yüksek, katma değeri yüksek, ihracata yönelik, reel üretim alanlarında istihdam etmeye yönelik eğitim politikaları geliştirilmelidir.

İşgücü arzını massedemeyen, işgücü talebinin yetersiz kalması Türkiye'de büyümenin belli ölçüde "işsiz büyüme" şeklinde seyretmesine neden olmakta ve büyümenin niteliğini zayıflatmaktadır.

KAYNAKÇA

Ajakaiye O., Afeıkhena T. J., Davıd N., Olufunke A. A. (2016), Understanding the Relationship Between Growth and Employment in Nigeria, , Development Policy Research Unit

Akay H. K., Aklan N.A., Çınar M. (2016), Türkiye Ekonomisinde Ekonomik Büyüme ve İşsizlik, Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi - Cilt:14 Sayı:1 (Ocak 2016).

Altman M., (2003), "Jobless or Job Creating Growth? Some Preliminary Thoughts", Employment and Economic Policy Research Programme Human Sciences Research Council

Arı A. (2016), "Türkiye'deki Ekonomik Büyüme ve İşsizlik İlişkisinin Analizi: Yeni Bir Eşbütünleşme Testi", Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi,2016, Yıl: 4, Cilt: 4, Sayı: 2, s.57-67.

Balleer A. - Gomez-Salvador and Ramon – Turunen, Jarkko (2009), "Labour Force Participation in the Euro Area: A Cohort Based Analysis", European Central Bank Working Paper Series, No: 1049.

Berber M.(2011), İktisadi Büyüme ve Kalkınma, Derya Kitabevi, 4. Baskı, Trabzon.

Çolak Ö.F. (2011), "Genel Teori'nin 75. Yılında Keynes'in İktisadı Yine Gündemde", İktisat ve Toplum Dergisi , Yıl 1, Sayı 5, s.26-29.

Ergün K., Dinçer Ö. (2011), "Türkiye'de İşgücü Piyasası Sorunları ve Çözüm Önerileri", TC Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Araştırma Raporu Ekonomik ve Sektörel Analiz Dairesi, Ankara.

EUROPEAN COMMISSION, (2009), "European Competitiveness Report", http://ec.europa.eu/enterprise/newsroom/cf/_getdocument.cfm?doc_id=5715, (Erişim Tarihi, 18 Nisan 2017).

Gordon, R. J. (2000), Macroeconomics, Eighth Edition, AddisonWesleyLongman United States.

Keynes, J.M.(1936), The General Theory of Employment, Interest, and Money, King's College, Cambridge .

Kritikos, A. S. (2014), "Entrepreneurs and Their Impact on Jobs and Economic Growth", IZA World of Labor 2014: 8 doi: 10.15185/izawol.8 , May 2014.

Mukherjee, S. (2014), " Liberalisation and Jobless Growth in Developing Economy", Journal of Economic Integration, Vol.29 No.3, September 2014, pp. 450~469 http://dx.doi.org/10.11130/jei.2014.29.3.450 Sedat M., Eser B. Y. (2013), HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, Cilt: 2, Yıl: 2, Sayı: 3 (2013/1) ISSN: 2147-3668, s.92-123.

Posner, M.V. (1961). International Trade and Technical Change. (Ed.: Lamberton, D.M.). Economics of Innovation and Knowledge. London: Penguin Modern Economics.

Salvatore, D. (1990), Theory and Problems of International Economics, Third Edition, McGraw-Hill, USA, pp.2.

Şentürk, F.,(2015) "Türkiye'de İşgücü Piyasası ve İstihdamın Yapısı", Sosyal Güvence Dergisi / Sayı 7, Şubat 2015, s.113-143.

Ünsal E. M.,(2016), İktisadi Büyüme, 2. Baskı, Ankara.

TÜİK, Haber Bülteni, İşgücü İstatistikleri Kasım 2017, Sayı:27687, 15 Şubat 2018.

WEF (2014). 'Prospects for Reaping a Demographic Dividend in Nigeria'. A Case Study by the World Economic Forum's Global Agenda Council on Population Growth. Available at: http://www3.weforum.org/docs/GAC/2014/WEF_GAC_NigeriaCaseStudy_2014.pdf (Erişim 20.02.2018).

Yildiz E. vd. (2009), İktisada Giriş, Lisans Yayıncılık, İstanbul.

www.oecd.org/derec/unitedkingdom, erişim: 15.02.2018

Muhasebe Meslek Mensuplarının Sorunlarına Akademik Perspektiften Bakış

Yrd.Doç.Dr. Nuray DEMİREL ARICI[1]

[1]Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme (İngilizce) Bölümü,nuray.demirel@cbu.edu.tr

Özet: Muhasebe meslek mensubu, işletmelerin faaliyetlerinin ve işlemlerinin sağlıklı ve güvenilir bir şekilde yürütülmesini sağlayan ve bu işlemlerin kaydedilmesi, işletmenin gerçek durumunun denetlenmesi, değerlendirilmesi, faaliyet sonuçlarının işletmeyle ilgili taraflara objektif bir şekilde sunulması görevlerini yerine getiren, topluma karşı sorumluluk duygusuyla hareket eden, yüksek mesleki standartlara sahip, mesleğe özgü yasanın gerektirdiği genel ve özel şartlara sahip kişidir. Muhasebe meslek mensupları gerek mesleki alanda gerekse müşterileri olan mükelleflerle pek çok sorun yaşayabilmektedirler. Bu çalışmanın amacı; muhasebe meslek mensuplarının yaşadıkları ortak güncel sorunlara dikkat çekmek ve bu sorunlara çözüm önerileri geliştirmektir. Bu amaçla, 2015-2017 yılları arasında ülkemizin önde gelen beş muhasebe alan dergisinde yayımlanan toplam 442 makale taranarak, muhasebe meslek mensupları üzerine yapılan 38 ampirik makale incelenmiştir. Bu çalışmalardan doğrudan ya da dolaylı olarak meslek mensuplarının sorunlarına ışık tutan çalışmalar detaylı incelenerek ortak sorunlar belirlenmiş ve raporlanmıştır. İncelenen çalışmalarda en yaygın sorunların; mesleğin takip etmesi gereken yasa ve mevzuatların çokluğu ve sıklıkla yaşanan değişiklikler nedeniyle takip edilmesinin zorluğu, mükelleflerin vergi odaklı davranarak kazançlarının olduğundan az ya da fazla gösterilmesi hususunda meslek mensuplarına baskıda bulunmaları ve meslek mensuplarının devlet ile mükellef arasında etik ikilemde kalmaları, mükelleflerin gerekli belgeleri sunmakta ve meslek mensuplarının ücretini ödemekte zamana sadık kalmamaları ve Maliye Bakanlığı tarafından başlatılan e-dönüşüm süreciyle ilgili olarak yaşanan yüksek maliyet ve teknik alt yapı yetersizlikleri olduğu görülmüştür. Belirlenen sorunlardan hareketle, karşılaşılan sorunların ortadan kaldırılması veya en aza indirilebilmesi için makul çözüm önerileri geliştirilmiştir. Çalışmanın ülke ekonomisinin işleyişinde devlet ve mükellef arasında bir köprü vazifesi görerek sistemin işlemesinde çok önemli bir role sahip meslek mensuplarının güncel sorunlarının somut bir şekilde tespit edilmesi ve çözüm yollarının ortaya konması açısından hem literatüre hem de düzenleyici ve denetleyici kurumlara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe mesleği, muhasebe meslek mensubu, meslek mensuplarının sorunları

GİRİŞ

Ekonominin temel yapı taşı olan işletmelerle ilgili taraflar, ekonomik kararlar alırken doğru muhasebe bilgilerine ihtiyaç duyarlar. Gerek işletme sahip ve yöneticileri gerekse işletme dışı tarafların ihtiyaç duydukları bu bilgiler, genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri ve yasal mevzuatlar çerçevesinde muhasebe meslek mensupları tarafından üretilmektedir. Ekonomik kararların isabetli olabilmesi, dolayısıyla ülke kaynaklarının doğru tahsis edilebilmesi için işletmelerin işlemlerinin gerçeğe uygun bir şekilde sunumu hayati önem taşımaktadır. Bu nedenle meslek mensupları, muhasebe uygulamalarının çerçevesini çizen devlet ile işletmeler arasındaki ilişkilerde bir köprü vazifesi görerek ekonomik sistemin sağlıklı işleyişinde çok önemli bir yere sahiptirler.

Küreselleşme, finansal sistemde yaşanan değişim ve gelişim ile teknolojik gelişmeler, işletmelerin iş yapma şekillerini değiştirmekte ve gün geçtikçe ekonominin işleyişi daha karmaşık bir hale gelmektedir. Muhasebe uygulamalarının bu gelişmelerden etkilenmemesi söz konusu değildir. Meslek mensuplarının takip etmesi gereken yasal ve mevzuat düzenlemeler, mükelleflerine karşı sorumlulukları ve iş yükleri her geçen gün artmaktadır. Dolayısıyla meslek mensupları gerek mesleki alanda gerekse mükellefleri ile sorunlar yaşayabilmektedirler.

Bu çalışmanın amacı; muhasebe meslek mensuplarının yaşadıkları ortak güncel sorunlara dikkat çekmek ve bu sorunlara çözüm önerileri geliştirmektir. Çalışmada ilk olarak, ülkemizde muhasebe meslek mensuplarının görev ve yetkilerinden bahsedilerek, mesleğin çerçevesi ortaya konacaktır. İkinci bölümde ülkemizde önde gelen beş muhasebe dergisinde son üç yılda meslek mensuplarının sorunlarına yönelik yayımlanan çalışmalar incelenecektir. Buradan hareketle meslek mensuplarının ortak güncel sorunları belirlenerek çözüm önerileri geliştirilecektir. Meslek mensuplarının ortak sorunlarının çözülmesi, mesleki faaliyetlerini daha sağlıklı yürütmelerine dolayısıyla işletmelerin ve ekonominin daha sağlıklı işlemesine katkı sağlayacaktır.

1. ÜLKEMİZDE MUHASEBE MESLEĞİ VE KAPSAMI

Ülkemizde muhasebe mesleğinin profesyonel bir meslek haline gelmesi 1989 yılında yayımlanan meslek yasası[1] ile gerçekleşmiştir. Serbest muhasebecilik, serbest muhasebeci mali müşavirlik ve yeminli mali müşavirlik şeklinde üç dala ayrılan muhasebe mesleği, 2008 yılında yayımlanan bir düzenleme[2] ile serbest muhasebeci mali müşavirlik ve yeminli mali müşavirlik şeklinde iki uzmanlık alanına dönüştürülmüştür.

Serbest muhasebecilik ve mali müşavirlik mesleğinin konusu; işletmelerin genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri ve ilgili mevzuat hükümlerine göre defterlerini tutmak, finansal tablolarını ve beyannameleri ile diğer belgelerini düzenlemek vb. işleri yapmak; muhasebe sistemlerini kurmak, geliştirmek, işletmecilik, muhasebe, finans ve mali mevzuatla ilgili işlerini düzenlemek veya bu konularda danışmanlık yapmak; inceleme, denetim, yazılı görüş vermek, tahkim, bilirkişilik vb. işleri yapmaktır. Yeminli mali müşavirlik mesleğinde ise, meslek mensubu defter tutamaz, muhasebe bürosu açamaz veya muhasebe bürolarına ortak olamaz. Sadece yönetmelik çerçevesinde tasdik işlerini yapabilir. Yeminli mali müşavirlik ünvanını hak eden meslek mensubu, göreve başlamadan önce Asliye Ticaret mahkemesinde, mesleğinin bir kamu hizmeti olduğunu bildiği, ülkenin kanunlarına, mesleki kurallara ve meslek ahlakına uyacağına, mesleğini tam bağımsız, tarafsız ve dürüstlükle yerine getireceğine ve mesleğini dikkat ve özenle yapacağına dair yemin eder.

Meslek kanunu gereğince, meslek mensupları işleri nedeniyle öğrendikleri bilgi ve sırları açıklayamazlar. Ancak suç teşkil eden durumları, yetkili mercilere bildirmekle yükümlüdürler. Meslek birlikleri ve odalar tarafından düzenlenecek mesleki geliştirme ve eğitim seminerlerine katılmaları zorunludur. Müşteri kazanmak amacıyla reklam faaliyetlerinde bulunmaları yasaktır. Ayrıca meslek mensupları, yerine getirdikleri hizmetleri karşılığında alacakları ücretler, meslek odaları ve birlikleri tarafından hazırlanarak Maliye Bakanlığı tarafından Resmi Gazete'de yayımlanan tarifedeki asgari miktarın altında olamaz. Aksi durum, disiplin cezasına konu olmaktadır.

Ülkemizde 8.916 serbest muhasebeci (SM), 95.680 serbest muhasebeci mali müşavir (SMMM) ve 4.763 yeminli mali müşavir (YMM) olmak üzere toplam 109.359 meslek mensubu bulunmaktadır. Buna göre meslek mensuplarının %9'u SM, %87'si SMMM ve %4'ü YMM'dir. Meslek mensuplarının eğitim düzeyleri aşağıdaki gibidir:

Tablo 1. Ülkemizdeki Muhasebe Meslek Mensuplarının Eğitim Düzeylerine Göre Dağılımı

	SM		**SMM**		**YMM**		**TOPLAM**	
EĞİTİM DÜZEYİ	**Sayı**	**Yüzde**	**Sayı**	**Yüzde**	**Sayı**	**Yüzde**	**Toplam**	**Yüzde**
İlköğretim	941	10,6	392	0,4	-		1.333	**1,2**
Meslek Lisesi	4.057	45,5	8.288	8,7	-		12.345	**11,3**
Ön lisans	1.286	14,4	2.854	3,0	-		4.140	**3,8**
Lisans	2.587	29,0	77.983	81,5	3.745	78,6	84.315	**77,1**
Yüksek lisans	44	0,5	6.035	6,3	691	14,5	6.770	**6,2**
Doktora	1	0,0	128	0,1	327	6,9	456	**0,4**
TOPLAM	**8.916**	**100**	**95.680**	**100**	**4.763**	**100**	**109.359**	**100**

Kaynak: www.turmob.org.tr'den derlenerek oluşturulmuştur.

Tablo 1 incelendiğinde, meslek mensuplarının yaklaşık %84'ünün en az lisans düzeyinde eğitime sahip oldukları görülmektedir.

1 3568 Sayılı "Serbest Muhasebecilik, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu", 13 Haziran 1989 tarihli ve 20194 nolu Resmi Gazete.

2 5768 Sayılı "Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu", 26 Temmuz 2008 tarihli ve 26948 nolu Resmi Gazete.

2. MUHASEBE MESLEK MENSUPLARININ SORUNLARINA YÖNELİK ARAŞTIRMA

2.1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Bu çalışmanın amacı; muhasebe meslek mensuplarının yaşadıkları ortak güncel sorunlara dikkat çekmek ve bu sorunlara çözüm önerileri geliştirmektir. Meslek mensuplarının ortak sorunlarının çözülmesinin, mesleki faaliyetlerini daha sağlıklı yürütmelerine dolayısıyla da işletmelerin ve ekonominin daha sağlıklı işlemesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu amaçla ülkemizin önde gelen beş muhasebe alan dergisinde 2015-2017 yılları arasında yayımlanan toplam 442 makale taranarak, muhasebe meslek mensupları üzerine yapılan 38 ampirik makale incelenmiştir. Bu çalışmalardan doğrudan ya da dolaylı olarak meslek mensuplarının sorunlarına ışık tutan 15 makale tespit edilmiştir.

2.2. Araştırmanın Bulguları

Ülkemizde muhasebe alanında beş önde gelen dergi bulunmaktadır.

Muhasebe ve Finansman Dergisi, Ocak 1999'dan beri üç ayda bir yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Dergi, Muhasebe ve Finansman Öğretim Üyeleri Derneği (MUFAD) tarafından yayımlanmaktadır. Dergide 2015-2017 yılları arasında muhasebe meslek mensuplarının sorunlarıyla ilgili sekiz çalışma tespit edilmiştir.

Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, 1999 yılından bu yana üç ayda bir yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Dergi, Muhasebe Öğretim Üyeleri Bilim ve Dayanışma Vakfı (MÖDAV) tarafından yayımlanmaktadır. Çalışma döneminde meslek mensuplarının sorunlarına ilişkin bir çalışmaya rastlanamamıştır.

Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi, 2000 yılından bu yana dört ayda bir yayımlanan hakemli bir dergidir. Dergi, Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği (TÜRMOB) tarafından yayımlanmaktadır. Dergide çalışmamızın alanına yönelik iki adet makale tespit edilmiştir.

Mali Çözüm Dergisi, 1991'den beri İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası tarafından iki ayda bir yayımlanan hakemli bir dergidir. Dergide, meslek mensuplarının sorunlarına yönelik bir adet makale saptanmıştır.

Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi, 2008 yılından beri Ankara Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası tarafından dört ayda bir yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Dergide, çalışmamızın alanına yönelik 4 adet makale saptanmıştır.

Beş dergide saptanan toplam 15 çalışma, aşağıda kısaca özetlenmiştir.

Tablo 1. Araştırmada İncelenen Çalışmalar

Dergi	Araştırmacılar	Çalışmanın Örneklemi
Muhasebe ve Finansman Dergisi	Dalğar ve Tekşen (2017)	27 il
	Gönen ve Solak (2017)	İzmir
	Yücel (2017)	Bursa
	Bayraktar ve Yıldırım (2017)	Karabük
	Erdoğan vd. (2016)	Aydın, İzmir, Malatya
	Gündüz ve Özen (2016)	Uşak
	Yılmaz vd. (2015)	Samsun
	Aydemir (2015)	Ülke geneli
Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi	-	-
Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi	Deran ve Beller (2017)	Niğde
	Özçelik ve Angı (2017)	Antalya
Mali Çözüm Dergisi	Kurnaz vd. (2016)	Kütahya

Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi	Demir ve Sezgin (2017)	TRB1 ve TRC2 Bölgesi
	Yılmaz vd. (2016)	Ankara
	Bayazıtlı vd. (2015)	Ülke geneli
	Çelik ve Dağdeviren (2015)	Göller Bölgesi

Dalğar ve Tekşen (2017), çalışmalarında meslek mensuplarının rol çatışmasına dikkat çekmişlerdir. Meslek mensuplarının mükellefi kaybetme kaygısıyla görev alanlarının dışındaki kişisel iş ve işlemlerinin takibini yapmayı üstlenmektedirler. Bu durumun ise, mesleğin kalitesini ve toplum nezdindeki algıyı olumsuz etkilediği vurgulanmaktadır.

Gönen ve Solak (2017), Maliye Bakanlığı tarafından başlatılan e-dönüşüm sürecini incelemişler, sürecin meslek mensuplarına ek maliyet getirmesine karşın, ilgili bakanlığın ve mükelleflerin işlem maliyetlerini düşürdüğünü tespit etmişlerdir. Meslek mensuplarının teknik alt yapı yetersizliği nedeniyle süreçle ilgili sorunlarının olduğu ve hatalar yaptıkları ortaya konmuştur.

Yücel (2017), çalışmasında meslek mensuplarının karşılaştıkları etik ikilemleri teorik çerçevede incelemiştir. Etik ikilem ana nedeninin, mükelleflerin muhasebecileri vergiyi en aza indirme yetileri ile değerlendirmeleri ve bunu başaran meslek mensuplarının mükellefler arasında prim görmesi olarak ifade etmiştir. Meslek mensupları mükellef kaybetmemek için yasalardaki boşlukları kullanabilmektedirler. Etik dışı davranış neticesinde kazanç sağlama olasılığının yüksek ve yakalanma olasılığının düşük olduğu durumlarda etik ikilemlerin, etik dışı davranışla sonuçlandığını ifade etmiştir. Ayrıca uzun süre birlikte çalışmanın, mükellef ile meslek mensubu arasındaki profesyonel ilişkiyi bozduğuna, dolayısıyla meslek mensubu üzerindeki baskının arttığına dikkat çekmiştir.

Bayraktar ve Yıldırım (2017), Maliye Bakanlığı tarafından başlatılan e-dönüşüm sürecinin ilk kurulum maliyetlerinin yüksekliğine dikkat çekmişlerdir. Ayrıca meslek mensuplarının bilgi güvenliği konusunda tereddütlerinin bulunduğu, yeterli garanti ve teknik desteğin sağlanmasının ve kurulum maliyetlerinin makul seviyeye çekilmesinin e-uygulamaların kullanım oranını arttıracağını tespit etmişlerdir.

Erdoğan vd. (2016) meslek mensuplarıyla gerçekleştirdikleri çalışmalarında KOBİ'lerin %70'den fazlasının kazanç yönetimi uygulamalarına başvurduklarını saptamışlardır. Kazanç yönetimi uygulamalarının başlıca sebeplerinin; ödenecek verginin düşürülmesi, kredi maliyetlerini düşürülmesi ve yatırımcılara cazip görünmek istenmesi olarak tespit edilmiştir.

Gündüz ve Özen (2016), Uşak'ta yaptıkları çalışmada meslek mensuplarının iş yüklerinin fazla olduğunu, özel hayatlarına zaman ayıramadıkları, kazançlarının emeklerini karşılamada yetersiz olduğunu, meslektaşlarının belirlenen tarifenin altında fiyat verdiklerini, mükelleflerin gerek ücret ödemelerini gerekse ilgili belgelerin sunumunu vaktinde ve eksiksiz yapmadıklarını tespit etmişlerdir.

Yılmaz vd. (2015) Samsun'da yaptıkları çalışmada mesleki tecrübesi az olan meslek mensuplarının tecrübesi fazla olan meslek mensuplarına göre genel etik algılarının düşük olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca meslek mensuplarının zaman zaman etik konusunda çelişkiye düştükleri ifade edilerek, bu durumun verilecek etik eğitimleriyle önüne geçilmesi gerektiğinin altını çizmişlerdir.

Aydemir (2015), ülke genelinde yaptığı çalışmasında meslek mensuplarının iş yükünün ağır olduğunu, bazı meslek mensuplarının mevcut tarifenin altında defter tuttuklarını, mükelleflerin meslek mensuplarının ücretlerini ödemedikleri/düzensiz ödediklerini, meslek mensuplarının kazançlarını düşük bulduklarını tespit etmiştir. Ayrıca katılımcıların büyük çoğunluğu meslek mensubu sayısının gereğinden fazla olduğunu, mesleklerinin özel hayatlarını etkilediğini ve meslekten kaynaklanan bir sağlık problemlerinin olduğunu ifade etmişlerdir.

Deran ve Beller (2017), muhasebe meslek mensuplarının sorunlarını mesleki sorunlar ve mükelleflerle ilgili sorunlar olarak ikiye ayırmışlardır. Yüksek lisans eğitimi almış meslek mensuplarının daha fazla mesleki sorun ile karşılaştığını ve bağlı bulundukları meslek odasından beklentilerinin daha fazla olduğunu tespit etmişlerdir. Ön lisans eğitimi almış meslek mensuplarının mükelleflerle daha çok sorun yaşadıklarını saptamışlardır. Mesleki tecrübesi 1-5 yıl arasında olan meslek mensuplarının daha fazla sorun yaşadıkları ve odalarından beklentilerinin daha yüksek olduğunu belirlemişlerdir.

Özçelik ve Angı (2017), meslek mensuplarının etik ikilemde kalma sorunsalını araştırmışlardır. Araştırmaya katılan meslek mensupları, etik ikilemde kalma halinde genellikle etik davranmayı seçtiklerini ve bu nedenle müşteri kaybettiklerini ifade etmişlerdir. Meslek mensuplarının kendilerinin etik davrandığı ancak meslektaşlarının etik davranmadıklarını düşünmeleri araştırmanın ilgi çekici bulgularındandır. Araştırma ile, etik ikilemlerin birincil olarak mükelleflerin az vergi ödemek istemelerinden ve gerekli evrakları zamanında kendilerine ulaştırmamalarından kaynaklandığını, ikincil olarak bürokrasi ve yasalardaki sürekli değişikliklerden ve son olarak da müşteri kaybetme riski ve daha çok para kazanma isteğinden doğduğu ortaya konmuştur. Mesleki tecrübe arttıkça, etik ikilem sorunu azalmaktadır.

Kurnaz vd. (2016) yaptıkları araştırmada meslek mensuplarının yaşadıkları haksız rekabete dikkat çekmişlerdir. Muhasebe mesleğinde Büro Standardı Yönetmeliği'nin bulunmayışının haksız rekabete neden olduğuna dikkat çekilmiştir.

Demir ve Sezgin (2017), meslek mensuplarının tükenmişlik düzeyleri üzerine yaptıkları çalışmada, mesleğin zorlukları üzerinde durmuşlardır. Muhasebe kayıtlarında ve vergi konularında hata yapma kaygısı, raporların üst düzey yöneticilere yorumlanmasında yetersiz kalma endişesi, işlerin rutinliği, yoğun dikkat istemesi ve yapılan hataların maddi karşılığının ağır oluşu gibi nedenler ,meslek mensuplarında mesleki tükenmişlik sendromunun başlıca nedenleri olarak tespit edilmiştir.

Yılmaz vd. (2016), yerel finansal raporlama çerçevesi (YFRÇ) hakkında meslek mensuplarının tutumlarını değerlendirdikleri çalışmada, meslek mensuplarının alt yapı ve eğitim eksikliklerine dikkat çektikleri ve yürürlükteki mevzuat ile uyumlaştırmanın sağlanması gerektiği görüşleri ön plana çıkmaktadır.

Bayazıtlı vd. (2015), meslek mensuplarının uluslararası muhasebe standartları konusunda bilinçli ancak yetersiz olduklarını, standartları etkili şekilde öğrenemedikleri ve/veya uygulayamadıklarını ortaya koymuştur. Meslek mensuplarının standartları anlamakta güçlük çektikleri, standartları oldukça teknik/karmaşık buldukları ifade edilmiştir. Ayrıca standartların sürekli revize edilmesi, finansal raporların hazırlanmasını, karşılaştırılmasını ve yorumlanmasını güçleştirmektedir.

Çelik ve Dağdeviren (2015), etik dışı davranışlara yönelik yaptıkları çalışmada mesleği ilgilendiren yasa ve mevzuatın karışıklığı, bu yasa ve mevzuatların sürekli değiştirilmesi ve meslek mensuplarının takip etmesinin zorluğu, yapılan işlemlerde hatalara ve zaman zaman da etik dışı davranışlara neden olabildiği ifade edilmektedir.

3. Araştırmanın Bulgularının Değerlendirilmesi ve Çözüm Önerilerinin Geliştirilmesi

Araştırmamızın örneklemini oluşturan makaleler incelendiğinde, muhasebe meslek mensuplarının sorunlarının; (i) mesleki alanda yaşanan sorunlar, (ii) mükelleflerle (müşterilerle) yaşanan sorunlar şeklinde iki temel başlık altında gruplanabileceği görülmüştür. İncelenen çalışmalardan elde edilen bulgulara göre meslek mensuplarının ortak güncel sorunları aşağıdaki gibi özetlenebilir:

i) Meslek Mensuplarının Mesleki Alanda Yaşadıkları Güncel Ortak Sorunlar;

- Takip edilmesi gereken yasa ve mevzuatların çokluğu, karmaşıklığı ve sıklıkla yaşanan değişiklikler,
- Devlet ve mükellef arasında etik ikilemde kalma,
- Maliye Bakanlığı tarafından başlatılan e-dönüşüm süreciyle ilgili meslek mensuplarının yüksek maliyete maruz kalmaları, teknik alt yapı eksiklikleri, süreçte hatalar yapmaları,
- Diğer meslek mensuplarının asgari ücret tarifesinin altında iş almaları,
- Yapılan işlerde hata yapma kaygısı, sebep olunan vergi zayiatından maddi olarak sorumlu olma,
- Kendini yetersiz hissetme kaygısı, özellikle uluslararası muhasebe standartlarının uygulanması konusunda bilgi ve tecrübe eksikliği,

- İş yüklerinin ve bürokratik işlemlerin fazlalığı.

ii) Meslek Mensuplarının Mükelleflerle Yaşadıkları Ortak Sorunlar

- Mükelleflerin vergi odaklı davranması, kazançlarının olduğundan az ya da fazla gösterilmesi hususunda meslek mensuplarına baskıda bulunmaları,
- Mükelleflerin gerekli belgeleri sunmakta gecikmeleri,
- Mükelleflerin aldıkları hizmet karşılığında ücret ödemelerini yapmamaları ya da geç yapmaları,
- Kişisel iş ve işlemlerin takibini talep etmeleri,
- Aynı mükellefle uzun süre çalışılmasının profesyonel ilişkiyi zedelemesi.

Meslek mensuplarının güncel ortak sorunlarına karşı çok sayıda çözüm önerisi geliştirilebilir. Bu öneriler aşağıdaki gibi sıralanmıştır:

- Meslek odaları tarafından verilecek eğitim ve seminerlerin arttırılması,
- Eğitim ve seminerlerin planlanmasında meslek mensuplarından gelecek taleplerin dikkate alınarak, meslek mensuplarının kendilerini yetersiz hissettikleri konulara ağırlık verilmesi,
- Eğitim ve seminerlerin yasal ve teknolojik değişikliklerle uyumlu olması,
- Meslek mensuplarının devlet ile mükellef arasında etik ikilem yaşamamaları için meslek ahlakı, etik ilkeler konusunda eğitimlerin arttırılması ve etik dışı davranan meslek mensuplarının cezalandırılarak etik davranan meslek mensuplarının korunması,
- E-dönüşüm ilk kurulum maliyetlerinin çok yüksek olmasından dolayı, bu maliyetlerin Maliye Bakanlığı tarafından makul bir seviyeye çekilmesi ya da meslek mensuplarına finansal destek sağlanması,
- E-dönüşüm süreciyle ilgili olarak meslek mensuplarının bilgi güvenliği, işlem yapma, hata yapma kaygılarını azaltacak bilgilendirmelerin yapılması, sistem hatalarının ve teknik alt yapı yetersizliklerinin bir an önce giderilmesi,
- Meslek odaları ve birliği aracılığıyla Maliye Bakanlığı tarafından hazırlanan asgari ücret tarifesinin, meslek mensuplarını katlandıkları iş yüküyle kıyaslandığında tatmin edecek şekilde güncellenmesi, tarifenin altında iş yapan meslek mensuplarının takibinin yapılması ve cezalandırılmalarının sağlanarak meslek mensupları arasında doğacak haksız rekabetin önlenmesi,
- Meslek mensuplarının hata yapma kaygılarını azaltmak ve sebep oldukları vergi kayıplarından dolayı maruz kalacakları ağır maddi sorumluluktan korunmalarını sağlayabilmek için "mesleki sorumluluk sigortası" hakkında bilgilendirilmeleri,
- Meslek odaları ve birliğinin, meslek mensuplarının görev ve yetkilerinin çerçevesini daha belirgin bir şekilde çizmeleri ve bu şekilde mükelleflerin kişisel iş takiplerine yönelik taleplerinin önüne geçilmesi,
- Meslek mensuplarının mükelleflerle yaşadıkları sorunlarda meslek odalarının meslek mensuplarına destek olmaları,
- Vergi oranlarının makul seviyelere düşürülmesi, toplumda vergi ahlakı ve vergi bilincinin arttırılmasına yönelik faaliyetlerin arttırılması ve böylece mükelleflerin meslek mensupları üzerindeki vergi matrahını az göstermeleri hususunda baskılarının azaltılması ya da ortadan kaldırılması,
- Bürokratik işlemlerin azaltılması, kurumlararası işbirliklerinin arttırılması ve geliştirilmesi,

- Meslek odaları ve üniversiteler arasındaki işbirliğinin geliştirilerek, lisansüstü eğitim kontenjanlarında meslek mensupları için özel kontenjan ayırmalarının sağlanması, böylece meslek mensuplarının lisansüstü eğitim için teşvik edilmeleri.

Önerilerin bir çoğu eğitim odaklı olmakla birlikte, kurumlararası işbirliklerinin sağlanması, finansal destek, cezaların caydırıcı düzeyde arttırılması gibi hususlar da eklenmiştir.

3. SONUÇ

Ekonominin işleyişinde çok önemli bir yere sahip olan meslek mensupları, gerek mesleki alanda gerekse mükellefleriyle ilişkilerinde birçok sorunla karşılaşabilmektedirler. Meslek mensuplarının sorunlarının çözülmesi, işlerini daha sağlıklı yapmalarına neden olarak ekonominin de sağlıklı işleyişine katkıda bulunacaktır. Bu çalışmada, meslek mensuplarının yaşadıkları güncel sorunlara dikkat çekilerek, çok sayıda çözüm önerisi geliştirilmiştir. Önerilerin bir çoğu eğitim ekseninde yer almaktadır. Eğitim, sorunların çözümünde anahtar rol oynamaktadır. Bununla birlikte kurumlararası işbirlikleri, finansal destek, cezaların arttırılması gibi hususlar da çözüm önerileri arasında yer almıştır. Bundan sonra yapılacak çalışmalarda, ülke çapında geniş katılımlı anketlerin yapılarak meslek mensuplarının sorunları, talepleri, beklenti ve görüşleri alınabilir ve çözüm önerileri faaliyete geçirildikten sonra bu önerilerin sorunların çözümünde etkin olup olmadığı anket çalışmalarıyla tespit edilmeye çalışılabilir.

KAYNAKÇA

Aydemir, O. (2015). Muhasebe Meslek Mensuplarının Karşılaştıkları Sorunlar ve Beklentiler. Muhasebe ve Finansman Dergisi, Temmuz: 71-84.

Bayazıtlı, E., F.S. Özdemir ve E.E. Alpay (2015). Finansal Raporlamada Standardizasyon ve Muhasebe Meslek Mensuplarını Zorlayan Öğrenme Sürecinin Bilinçli Yetkinlik Öğrenme Modeli Temelinde İrdelenmesi. Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi, 8(1): 1-32.

Bayraktar, C. ve M. Yıldırım (2017). E-Belge Sistemleri Üzerine Davranışsal Tutum ve Kullanım Niyetlerinin İncelenmesi: Karabük İli Muhasebe Meslek Mensupları Örneği. Muhasebe ve Finansman Dergisi, Temmuz: 95-113.

Çelik, İ. ve İ.E. Dağdeviren (2015). Muhasebe Meslek Mensuplarının Etik Algılamaları ve Muhasebe Meslek Mensuplarını Etik Dışı Davranışlara Yönlendiren Faktörler: Göller Bölgesinde Bir Araştırma. Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi, 8(1): 67-89.

Dalğar, H. ve Ö. Tekşen (2017). Türkiye'de Muhasebecilerin Mesleki Rollerini Algılamaları. Muhasebe ve Finansman Dergisi, Nisan: 37-50.

Demir, Ö. ve E.E. Sezgin (2017). Muhasebe Meslek Mensuplarının Tükenmişlik Düzeyleri ile Örgütsel Bağlılık Kavramı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: TRB1 ve TRC2 Bölgesindeki İşletmelerde Yapılan Bir Çalışma. Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi, 10(1): 33-54.

Deran, A ve B. Beller (2017). Muhasebe Meslek Mensuplarının Karşılaştıkları Sorunlar ve Bağlı Bulundukları Meslek Odasından Beklentileri Üzerine Bir Araştırma. Muhasebe ve Denetime Bakış, 16(50): 37-56.

Erdoğan, S., B. Solak ve S. Gönen (2016). Türkiye'de KOBİ'lerin Kazanç Yönetim Uygulamalarına Yönelik Muhasebe Meslek Mensuplarının Bakış Açıları Üzerine Bir Araştırma. Muhasebe ve Finansman Dergisi, Temmuz: 49-65.

Gönen, S. ve B. Solak (2017). Maliye Bakanlığı E-Dönüşüm Sürecinin Muhasebe Meslek Mensupları Açısından Değerlendirilmesine İlişkin Bir Alan Araştırması. Muhasebe ve Finansman Dergisi, Ekim: 63-80.

Gündüz, M. ve E. Özen (2016). Muhasebe Meslek Mensuplarının Sorunları ve Mesleki Memnuniyet Analizi: Uşak İli Örneği. Muhasebe ve Finansman Dergisi, Nisan: 67-90.

Kurnaz, N., I. Altunal ve A. Özbek (2017). Haksız Rekabeti Önleme Açısından TÜRMOB E-Birlik Yazılımı Hakkında Meslek Mensuplarının Değerlendirmeleri Üzerine Ampirik Bir Çalışma. Mali Çözüm, 27(135): 13-30.

Özçelik, H. ve G.G. Angı (2017). Muhasebe Meslek Mensuplarının Meslek Etiği ve Etik İkilem Algıları : Antalya İli Örneği. Muhasebe ve Denetime Bakış, 16(50): 141-158.

Yılmaz, B., T. Dölen ve M. Atik (2016). Yerel Finansal Raporlama Çerçevesinin Muhasebe Meslek Mensupları Açısından Değerlendirilmesi: Ankara İli Meslek Mensupları Uygulaması, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi, 9(3): 297-325.

Yılmaz, E., S. Yıldırım ve H.H. Bahar (2015). Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlerin Mesleki Etik Algısı: Samsun Örneği. Muhasebe ve Finansman Dergisi, Ocak: 27-41.

Yücel, E. (2017). Muhasebe Meslek Mensuplarının Etik Dışı Davranışlarının Vergi Ahlakına Etkisi. Muhasebe ve Finansman Dergisi, Ocak: 229-248.

3568 Sayılı "Serbest Muhasebecilik, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu", 13 Haziran 1989 tarihli ve 20194 nolu Resmi Gazete.

5768 Sayılı "Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu", 26 Temmuz 2008 tarihli ve 26948 nolu Resmi Gazete.

http://www.turmob.org.tr/istatistikler/c8172e63-2bef-4919-a863-86e403bfdf0a/meslek-mensubu-dagilim-tablosu-(sm-smmm) (Erişim tarihi: 5 Şubat 2018)

Artırılmış Gerçeklik Teknolojisiyle Öğrenmeye Yönelik Çalışmalar

Yrd. Doç. Dr. Nurcan Özkan[1] **Büşra Şafak[2]**

[1]Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü, nurcanozkan@hotmail.com

[2] Trakya Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Fen Eğitimi Bölümü, busrasafak39@hotmail.com

Özet: Bilim ve teknoloji birbirini destekleyerek ilerlemektedir. Gelişen teknolojiyle bilim değişmekte, değişen bilimle teknoloji gelişmektedir. Teknolojinin hızla yaygınlaştığı son yıllarda etkileyip değiştirdiği alanlardan biri de eğitimdir. Teknolojinin eğitim alanına dahil olmasıyla birlikte öğretme ve öğrenme etkinliklerinde çeşitliliğin artırılmasıyla zenginleştirilmesi sağlanmıştır. Eğitim etkinliklerini şekillendiren teknolojilerden biri de artırılmış gerçeklik teknolojisidir. Artırılmış gerçeklik kamerayla gerçek dünyanın görüntüsünün alındığı esnada, önceden belirlenen hedef noktalara, sanal nesnelerin bağlanması ve oluşan sonucun programlar vasıtasıyla yorumlanarak alınmasıdır. Sanal nesnelerle gerçek dünyanın bir arada sunulduğu etkileşimli bir ortam yaratan artırılmış gerçeklik teknolojisinin eğitim alanında kullanımına yönelik yapılan araştırmalar hızla artmaktadır. Bu çalışma ile artırılmış gerçeklik teknolojisinin fen eğitimde kullanımını konu edinen çalışmalar incelenmiştir. Belirli kriterler göz önüne alınarak 2013-2018 yılları arasında yapılan çalışmalar ele alınmıştır. İncelenen çalışmalar artırılmış gerçekliğin kullanıldığı eğitim alanı, bağımlı değişkenler ve artırılmış gerçekliğin bunlara etkisi, kullanımının sağladığı avantajlar, beraberinde getirdiği zorluklar, öğrenme üzerine etkileri gibi faktörler ele alınarak değerlendirilmiştir. Sonuç olarak artırılmış gerçeklik teknolojisinin fen eğitiminde öğrenme süreçlerine etkileri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Artırılmış Gerçeklik, Fen Eğitimi, Teknoloji

Abstract: Science and technology are advancing by supporting each other. With developing technology, science is changing, technology is changing with changing science. One of the areas that technology has changed and changed in recent years is the education. With the inclusion of technology in the field of education, it has been enriched by increasing diversity in teaching and learning activities. One of the technologies that shape training events is enhanced reality technology. Increased reality is captured by the camera while the image of the real world is taken, by pre-determined target points, by connecting virtual objects and by interpreting the resulting result through programs. Research into the use of enhanced real-world technology in the field of education, which creates an interactive environment in which the virtual world and the real world are presented together, is rapidly increasing. This study examines the studies on the use of enhanced reality technology in science education. Considering the specific criteria, studies conducted between the years 2013-2018 have been taken into consideration. The studies examined were based on factors such as the area of education in which the increased reality is used, the dependent variables and the effect of the increased reality on them, the advantages of using it, the difficulties it brings, and the effects on learning. As a result, it was tried to reveal the effects of the increased reality technology on learning processes in science education.

Key Words: Increased Reality, Science Education, Technology

GİRİŞ

Bilim ve teknoloji değişim toplumların yapısını etkilemekte ve bu etki sonucunda ihtiyaç duyulan insan profili değişmektedir. Değişen bu insan profili doğrultusunda eğitim alanında yapılması gereken yeniliklerin yanı sıra eğitim ortamlarının bilimsel ve teknolojik açıdan zenginleşmesi de gerekmektedir. Teknoloji kullanımının günlük yaşantımızda hızla yaygınlaştığı bu dönemde, eğitim alanında etkili bir şekilde kullanımı da önem arz etmektedir. Bilimin teknolojiyi değiştirdiği; teknolojinin de bilimi geliştirdiği bu döngüde, teknoloji fen bilimlerinin sonuçlarından yararlanmakta, teknolojinin geliştirdiği ürünler ise fen bilimleri alanındaki bilgilerimizin artmasına katkıda bulunmaktadır (Çepni ve Çil, 2009: 8).

Teknolojinin bu denli hayatımıza dahil olduğu bu dönemde yeni yetişen nesil kuşağı olarak adlandırılmaktadır. Geleneksel öğretim yöntemleri teknolojiyle iç içe yetişen günümüz gençliğinin derse olan ilgisini canlı tutmakta zaman zaman yetersiz kalmaktadır. Öğrencileri öğrenme sürecine heveslendirmek, merak duygularını artırmak, görsel, işitsel, psikomotor becerileri aynı anda geliştirmek,

zengin öğrenme ortamları sunmak, basılı kaynaklar dışında alternatifler kullanmak adına artırılmış gerçeklik teknolojisi tercih edilebilir bir seçenek olarak karşımıza çıkmaktadır. Fen bilimleri dersi içerik bakımından çok sayıda soyut kavramı bünyesinde barındırmaktadır. Soyut kavramların öğrenilmesi yaratıcılığı gerektirdiğinden somut kavramlara göre daha üst düzey bir beceridir. Soyut kavramları teknoloji desteğiyle somutlaştırmak, gerçek hayatta maliyetli, deneyimlemesi zor ve tehlikeye yol açabilecek durumları güvenli bir şekilde sınıf ortamına dahil edilmesinde artırılmış gerçeklikle tasarlanmış materyallerin yarar sağlayacağı düşünülmektedir.

Askeriye, tıp, spor, inşaat, reklam, pazarlama gibi birçok alanda kullanılan artırılmış gerçeklik teknolojisinin eğitim alanında yer almasıyla birlikte bu konuda yapılan çalışmalar sayıca artarak devam etmektedir. Bu çalışmada 2013-2018 yılları arasında artırılmış gerçekliğin fen eğitiminde kullanımını konu edinen çalışmalar incelenmiştir. Böylelikle artırılmış gerçeklik uygulamalarının fen eğitimindeki etkililiğinin ortaya konması amaçlanmıştır.

1. FEN EĞİTİMİ

Fen eğitiminin en temel amacı tüm öğrencileri fen okuryazarı bireyler olarak yetiştirmektir. Fen okuryazarı bireyler: "Araştıran-sorgulayan, etkili kararlar verebilen, problem çözebilen, kendine güvenen, iş birliğine açık, etkili iletişim kurabilen, sürdürülebilir kalkınma bilinciyle yaşam boyu öğrenen bireylerdir. Aynı zamanda bu bireyler fen bilimlerine ilişkin bilgi, beceri, olumlu tutum, algı ve değere; fen bilimlerinin teknoloji-toplum-çevre ile olan ilişkisine yönelik anlayışa ve psikomotor becerilere sahiptir" (MEB, 2013: 1).

Bilim ve teknolojide meydana gelen ilerlemeler, yaşamımızı yeniden şekillendirmektedir. Sürekli değişen ve gelişen bilgi ve becerilere kolaylıkla uyum sağlayabilen bireylerin yetiştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. 21. Yüzyıl becerileri olarak analitik düşünme, karar verebilme, yaratıcılık ve girişimcilik gibi özelliklerden söz etmek mümkündür. Yaşadığımız yüzyılda toplumun ihtiyaç duyduğu bireylerin sahip olması gereken nitelikler ancak eğitim yoluyla kazandırılır. Beklentiye cevap verebilen bireyler yetiştirmek fen eğitiminin öğrencilere yönelik amaçları arasında yer almaktadır.

1.1. Fen Eğitiminde Teknoloji Kullanımı

Eğitim ve teknolojinin ortak amacının insanların gelişimlerine katkı sağlamak olduğu bilinmektedir. Her iki unsurun sağladığı katkılar arasında ön plana çıkanlar, kalıcı öğrenmelerin oluşmasını sağlamak ve öğrencilerin kendi istekleriyle öğrenme faaliyetlerini gerçekleştirmesidir. Bu durumun temel nedeni olarak, teknoloji ile öğrenme ve öğretme deneyimlerinin daha eğlenceli hale gelmesi gösterilebilir (Yüksel, 2010: 3).

Fen eğitiminde, çeşitli öğretim materyallerinin ve teknolojinin kullanılmasıyla öğrenciler, öğrendikleri bilgileri günlük hayatla ilişkilendirebilmektedirler. Ayrıca eğitim teknolojilerinin fen derslerinde kullanılması, öğrencilerin derse karşı ilgilerini ve tutumlarını daha da artmaktadır (Kırılmazkaya vd., 2014: 464).

Öğrenciler derste öğrendiklerini çoğu zaman deneyimleme fırsatı bulur. Fakat soyut kavramlar söz konusu olduğunda öğrencilerin hayal gücünü kullanması gerekir. Bu noktada fen bilimleri öğretmeninin teknoloji desteğini kullanması gerekir. Soyut bir kavramın ele alınması sırasında görsel ve işitsel öğelerin kullanılarak öğrenme ortamının zenginleştirilmesi öğretmenin işini kolaylaştırır.

Fen bilimleri dersinde teknoloji kullanımı; sonuca ulaşılması uzun zaman gerektiren, yüksek bütçeye ihtiyaç duyulan, öğrenciler için tehlikeli olabilecek deneylerin gerçekleştirilmesi için olanak sağlar. Teknoloji sayesinde fen deneyleri daha kısa sürede tamamlanmaktadır (Chien et al., 2015: 195). Bu sayede zaman tasarrufuyla öğrencilerin daha fazla deney yapması sağlanır.

1.2. Artırılmış Gerçekliğin Tanımı

Artırılmış gerçeklik, gerçek dünya görüntüsü üzerine yerleştirilen sanal nesnelerle eş zamanlı etkileşimin yürütüldüğü bir teknoloji olarak tanımlanmaktadır (Azuma, 1997: 356). AG'nin öne çıkan en önemli özelliği, normal koşullarda insanların algılayamayacağı bilgileri sunarak, gerçeğin güçlendirilmesini ve artırılmasını sağlamasıdır (Azuma, 1997: 356; Azuma et al., 2001: 36). Böylelikle AG teknolojisini kullanan bireyler kullanmayanlara göre daha fazla görebilir, duyabilir, hissedebilir, koklayabilir hatta daha fazla tadabilirler (Van-Krevelen and Poelman, 2010: 2).

AG teknolojisi 4 farklı öğenin birleşimidir. Bu birimlerden; ilki kamera, bilgisayar alt yapısı, işaretleyici ve sonuncusu ise gerçek dünyadır. AG bu dört öğenin üç boyutlu olarak gerçek dünyada yerleştirilmesidir (Çakal ve Eymirli, 2012: 3).

Araştırmacılar artırılmış gerçeklik kavramını farklı tanımlamış olsalar da tüm tanımlar 3 karakteristiğe vurgu yapmaktadır. Bu özelliklerden birincisi ve en temel olanı gerçek dünya ile sanal nesneler herhangi bir ortamda birleştirilmiş olmalıdır. Diğer bir özellik ise bu iki unsurun eşzamanlı (gerçek zamanlı) olarak işletilmesidir. Son olarak da bu birleştirme işlemi 3 boyutlu olarak konumlandırılmalıdır.

1.3. Artırılmış Gerçeklik Teknolojileri

Artırılmış gerçeklik uygulamaları resim ve konum tabanlı olmak üzere iki kategoriye ayrılmaktadır. Resim tabanlı AG yapay bir etiket veya gerçek resim kullanarak desteklenmektedir. Kâğıt üzerindeki işaret etiketin web kamerası veya mobil cihazın kamerası aracılığıyla algılanması ile artırılmış bileşenler (metin, ses, video, destekleyici materyallere link, 3 boyutlu objeler vb.) AG yazılımı tarafından üretilir. Daha sonra ekrandan bakıldığında artırılmış bileşen veya bileşenlerin kâğıt üzerinde belirlenen konumlarda görünmesi ile sonuçlanır. Artırılmış gerçeklik uygulamasında kamerayla ders kitabının üzerindeki kod görüntülendiğinde ekranda gerçekte var olmayan 3 boyutlu modellerin görüntülenmesi örnek verilebilir.

Şekil 1: Resim tabanlı AG

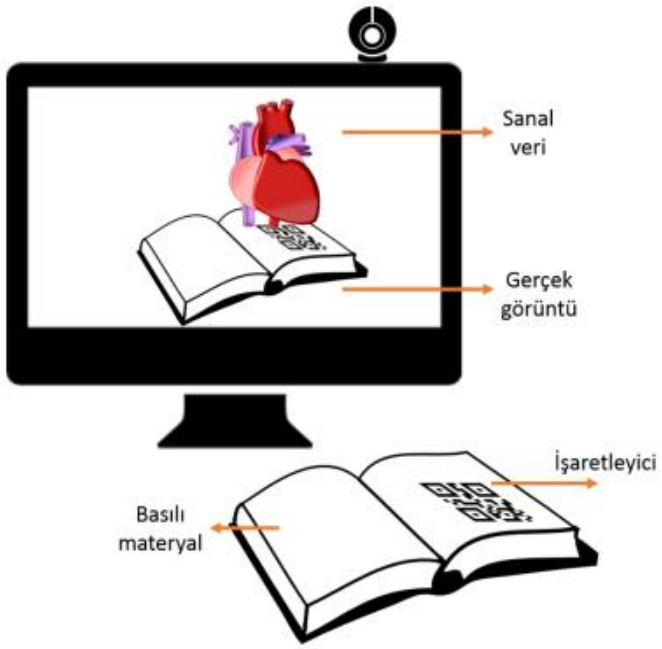

Kaynak: Sırakaya (2015: 18).

Konum tabanlı AG uygulamaları GPS ya da WiFi konumlama sistemleri desteğiyle mobil cihazların konum verilerini kullanır ve bilgisayar tarafından oluşturulan bilgileri eş zamanlı olarak kişinin mobil ekranında

gösterir (İbili, 2013: 15). Artırılmış gerçeklik uygulaması kullanıcısı seyahat ettiği şehirde tarihi eserleri görüntülediği anda esere ait bilgilere de ekran üzerinde ulaşabilir.

Şekil 2: Konum tabanlı AG

Kaynak: Şahin (2017: 17).

1.4. Artırılmış Gerçeklik Teknolojisinin Kullanım Alanları

Artırılmış gerçeklik teknolojisi hayatımızın birçok alanında karşımıza çıkmaktadır. Teknolojinin ucuzlaması ve ulaşılabilirliğinin artmasıyla birlikte kullanım alanları gün geçtikçe artmaktadır.

- Hastalık teşhisi, cerrahi müdahale, korku terapileri gibi işlemlerin daha kolay uygulanmasını sağlayan AG uygulamaları tıpta sıklıkla kullanılmaktadır.
- Endüstride üretimin kalitesini artırmak, makinelerin bakım ve onarımı AG uygulamaları yardımıyla iyileştirilmektedir.
- Askeri araçlarda düşman hedeflerini tespit eden ve imha edilmesi için gerekli veriler sağlayan teknolojiler arasında AG uygulamaları çok önemli bir yere sahiptir.
- AG teknolojileri tenis, bilardo, golf gibi oyunlarda da kullanılır. Sıradan bir bilgisayar oyununa göre daha gerçekçidir.
- Mimarlar üzerinde çalıştıkları projelerinin gerçek yaşamda nasıl algılandıklarını görebilmek için AG uygulamalarından faydalanırlar.
- Tarihi eserlerin tanıtılması, müzecilik, doğa inceleme çalışmalarında da artırılmış gerçeklik uygulamaları kullanılır.
- AG teknolojisi reklam sektöründe ürünlerin tanıtılması amacıyla kullanılmaktadır.

1.5. Artırılmış Gerçeklik ve Eğitim

Askeriye, endüstri, tıp, reklam, pazarlama gibi pek çok alanda kullanılan AG uygulamalarının eğitimde kullanılmaya başlanması ve yaygınlaşması teknolojinin ucuzlamasıyla mümkün hale gelmiştir (Somyürek, 2014: 69). Gerçek bir öğrenme deneyimi her zaman gereklidir, daha fazla duyunun dâhil edildiği öğrenmeler daha güçlü olmaktadır. Bu bağlamda artırılmış gerçeklik eğitim için gelişmekte olan bir teknoloji olarak karşımıza çıkmaktadır (Lai and Hsu, 2011: 6528).

AG ortamının öğrencilerin dikkat ve ilgilerini kolay çekebilmesi, yapılandırmacı öğrenme ortamı için elverişli olması, öğrencilerin duyu organlarına hitap etmesi, ekonomik açıdan az külfetinin oluşu, kişilerin bireysel deneyimlerinin artmasına yardımcı olması ve kritik incelemeler yapabilmelerine katkı sağlaması avantajları arasında sıralanabilir (Karal ve Abdüsselam , 2015: 173; Abdüsselam, 2014: 36).

AG teknolojisi astronomi, fen, kimya, biyoloji, matematik, geometri, fizik gibi derslerde kullanılmaktadır. AG teknolojisi ile matematik ve geometri derslerinde şekillerin üç boyutlu gösterimi konunun daha iyi öğrenilmesi, fizik derslerinde bir laboratuvar ortamına ihtiyaç duyulmadan sunulan sanal ortamda öğrenci önceden ne olabileceğini gözlemleyebilmekte ve böylelikle eğitim daha etkili hale gelmektedir (Kesim ve Özarslan, 2012: 301).

Çok sayıda soyut kavram içermesinden dolayı AG uygulamalarının genellikle fen eğitimi alanında yoğunlaştığı görülmektedir (Abdüsselam ve Karal, 2012: 35). Fen eğitimini oluşturan alt alanları aşağıdaki şekilde inceleyecek olursak;

Biyolojide; salgın hastalıklarla mücadele etme, çevre bilinci kazandırma, vücudumuzdaki sistemler, hücre ve organellerin 3 boyutlu olarak gözlenmesi, bitki çeşitliliği, soyu tükenmiş canlıların ve habitatlarının incelenmesi, gözlenmesi uzun zaman gerektiren bitkinin hayat döngüsünün gözlenmesinde artırılmış gerçeklik uygulamalarından yararlanılmaktadır.

Kimya eğitiminde; bileşik oluşturma, kimyasal tepkimelerin gözlenmesi, mikro parçacıkların izlenmesi, 3 boyutlu molekül modellemesinde artırılmış gerçeklik uygulamaları kullanılmaktadır.

Fizik alanında; manyetizma, ışığın yansıması ve kırılması, elektrik konularında tercih edilmektedir.

Astronomi eğitiminde; dünya ve güneşin hareketleri, güneş ve ay tutulması, gök cisimlerinin tanıtılmasında kullanılmaktadır.

AG öğrenme ve öğretme ortamlarının öğrenme sürecine birçok katkısı vardır. Bunlardan birkaçı şu şekilde sıralanabilir:

- Gerçek zamanlı etkileşim özelliğiyle öğreneni cesaretlendirir ve merak duygusunu canlandırır.
- Birden çok duyu organına hitap ederek bireysel farklılıkları dikkate alır.
- Öğrenme ortamının sınırlarını genişletir, sınıfın dışına taşır.
- Öğrencilerin dikkatini çekerek etkinliklere istekli katılımlarını sağlar.
- AG uygulamalarıyla öğrencilerin etkileşim halinde olması iş birliği içinde çalışma becerilerini geliştirir.
- İçeriği görselleştirerek kavramsal öğrenmeyi destekler.
- Öğrencilerin bilgiyi keşfetmelerine olanak tanır.
- Öğrencilere deneyim kazandırır.

Bir öğrenme aracı olarak AG'nin gücü, öğrencileri gerçekçi durumlarla karşılaştırarak çevrelerindeki dünyayı görmelerini, anlamalarını ve anlamlandırarak görselleştirilen içerikle amaçlanan öğrenmenin ilişkilendirmesini sağlamasından kaynaklanır.

2. İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

- Wojciechowski ve Cellary (2013) çalışmalarında ortaokul ikinci sınıf öğrencilerinin kimya derslerinde AG uygulamalarının öğrencilerin derse karşı tutumu üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Çalışmanın sonucunda öğrencilerin AG uygulamalarından zevk alarak derse yönelik tutumlarını olumlu yönde etkilediği belirtilmiştir.
- Kloos, Serio ve Ibáñez (2013), AG sisteminin öğrencilerin motivasyonuna etkisini araştırmıştır. Öğrenciler kullandıkları AG uygulamasıyla mikro parçacıkları bir araya getirerek yeni moleküller oluşturmuşlardır. Sonuçlar AG'nin ortaokul öğrencilerinin motivasyonunda pozitif bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir.
- Delello (2014) araştırmasında Aurasma adı verilen AG programını kullanan öğretmen adaylarının deneyimlerini incelemiştir. Araştırma sonucunda AG uygulamalarının olumlu etki yarattığı ve motivasyon artışı sağladığı tespit edilmiştir.
- Chiu, Dejaegher ve Chao (2014) nın çalışmalarında 8. Sınıf öğrencileri AG teknolojisinin kullanıldığı laboratuvarda gaz moleküllerinin hareketini incelemişlerdir. Araştırma sonucunda AG uygulamaları sayesinde fen öğreniminin arttığı sonucuna ulaşılmıştır.

- Sırakaya (2015), AG öğrenme materyali kullanımının öğrencilerin başarıları, kavram yanılgıları ve derse katılımları üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışmasında 7. sınıf fen ve teknoloji dersi, Güneş Sistemi ve Ötesi: Uzay Bilmecesi Ünitesinde kullanılmak üzere, UzayAR adını verdiği öğrenme materyalini geliştirmiştir. Deney grubunda UzayAR materyali kullanılırken kontrol grubunda normal ders materyalleri kullanılmıştır. Ulaşılan sonuçlara göre UzayAR materyalinin kullanıldığı deney grubu kontrol grubundan daha başarılıdır. Deney grubu öğrencilerinde kavram yanılgılarıyla daha az karşılaşıldığı, var olan kavram yanılgılarının ise AG uygulaması yardımıyla giderildiği görülmüştür.
- Erbaş (2016), ortaöğretim dokuzuncu sınıf Biyoloji dersi kapsamında mobil AG etkinliklerinin öğrencilerin akademik başarı ve motivasyonlarına etkisini incelemiştir. Deney grubunda tablet bilgisayar üzerinden mobil AG uygulamaları gerçekleştirilmiştir. Kontrol grubunda ise sadece Biyoloji dersi öğretim programına uygun olarak ders işlenmiştir. Araştırmanın sonucuna göre AG teknolojisinin başarıyı ve tutumu artırdığı sonucuna ulaşılmıştır.
- Yıldırım (2016), fen bilimleri dersinde AG uygulamalarının öğrencilerin akademik başarısına, motivasyonuna, problem çözme becerilerine yönelik algısına ve tutumlarına etkisini araştırmıştır. Araştırmada 6. Sınıf Fen Bilimleri dersi "Maddenin Tanecikli Yapısı Ünitesi" ele alınmıştır. Araştırmada, deney-1 grubunda bilgisayar tabanlı AG uygulaması, deney-2 grubunda tablet tabanlı AG uygulaması kullanılmıştır. Deney grupları AG öğrenme materyalleri ile kontrol grubu ise normal basılı ders materyalleri ile ders işlemiştir. Araştırmasının sonucunda deney-1 grubu ve deney-2 grubunun kontrol grubuna göre daha başarılı olduğu belirtilmiştir. Her iki deney grubunun da derse karşı motivasyonlarının kontrol grubuna göre daha başarılı olduğu görülmüştür.
- Akçayır (2016), çalışmasında fen laboratuvarında AG kullanımının üniversite öğrencilerinin laboratuvar becerilerine ve tutumlarına etkisi araştırılmıştır. Deney sonuçları AG uygulamalarının laboratuvar becerilerine katkıda bulunduğunu ve öğrencilerin derse karşı olumlu tutum geliştirmesini sağladığını göstermektedir.
- Şahin (2017), AG teknolojisiyle desteklenen fen öğretiminin ortaokul öğrencilerinin başarıları ve derse karşı tutumlarına etkisini incelemiştir. Uzmanlardan destek alınarak Güneş Sistemi ve Ötesi Ünitesi için destek içerikler ve AG etkinlikleri geliştirilmiştir. Deney grubunda AG etkinlik kitapçığı kullanılırken kontrol grubunda mevcut ders kitabı kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda AG uygulamalarının öğrencilerin akademik başarılarını ve derse karşı tutumlarını pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

3. SONUÇ

Alan yazında gerçekleştirilen çalışmalar incelendiğinde fen eğitiminde AG teknolojisinin kullanımı öğrencilerin derse yönelik olumlu tutum geliştirmelerini sağlamıştır. Derse daha istekli katılmalarını sağlayarak motivasyonlarını artırmıştır. Somut deneyimleme fırsatı sunarak kavram öğrenimini daha anlamlı hale getirmiştir. Öğrencilerde kavram yanılgılarının oluşmasının önlenmesini ve var olan kavram yanılgılarının düzeltilmesini sağlamıştır. AG uygulamalarının öğrencilerin akademik başarılarını olumlu yönde etkilediği görülmektedir. AG uygulamalarının eğitim ortamına dahil olması öğrencilerin problem çözme becerileri ve laboratuvar becerilerini geliştirmede etkili olduğu sonucuna varılmıştır.

4. ÖNERİLER

- AG teknolojisinin fen öğretiminde kullanımı öğrenme sürecini olumlu yönde etkilemiştir. Bu nedenle fen öğretimi dışında diğer derslerde de kullanılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.
- AG teknolojisinin öğrenme ortamlarına entegrasyonu sürecinde yaşanabilecek teknik sorunların azaltılmasına yönelik çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

Abdüsselam, M. S. & Karal, H. (2012). Fizik öğretiminde artırılmış gerçeklik ortamlarının kullanımlarına ilişkin öğretmen ve öğrenci görüşleri: 11. Sınıf manyetizma konusu örneği. Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi. 4(1): 170-181.

Abdüsselam, M. S., (2014). Artırılmış gerçeklik ortamı kullanılarak fizik dersi manyetizma konusunda öğretim materyalinin geliştirilmesi ve değerlendirilmesi. Doktora Tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.

Akçayır, M. (2016). Fen laboratuvarında artırılmış gerçeklik uygulamalarının üniversite öğrencilerinin laboratuvar becerilerine, tutumlarına ve görev yüklerine etkisi. Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Azuma, R. & Abdüsselam T. (1997). A Survey of Augmented Reality. Presence: Teleoperators and Virtual Environments. 6(4): 355- 385.

Azuma, R. T., Baillot, Y., Behringer, R., Feiner, S., Julier, S. & MacIntyre, B. (2001). Recent Advances in augmented reality. IEEE Computer Graphics and Applications. 21(6): 34-47.

Chien, K. P., Tsai, C.-Y., Chen, H.-L., Chang, W.-H. & Chen, S. (2015). Learning differences and eye fixation patterns in virtual and physical science laboratories. Computers & Education. 82: 191-201.

Chiu, J. L., DeJaegher, C. J. & Chao, J. (2015). The effects of augmented virtual sciencelaboratories on middle school students' understanding of gas properties. Computers & Education. 85: 59–73.

Çakal, M. A. & Eymirli, E. B. (2012). Artırılmış gerçeklik teknolojisi. Kuzeydoğu Kalkınma Ajansı. http://www.kudaka.org.tr/ekler/fa254-artirilmis_gerceklik_teknolojisi.pdf adresinden 27 Ocak 2017 tarihinde alınmıştır.

Çepni, S. & Çil, E. (2009). Yeni Fen ve Teknoloji Programları (4-8): Planlama, Uygulama ve SBS ile İlişkilendirme. Ankara: PegemA Yayıncılık.

Delello, J. A. (2014). Insights from pre-service teachers using science-based augmentedreality. Journal of Computers in Education. 1(4): 295–311.

Erbaş, Ç. (2016). Mobil artırılmış gerçeklik uygulamalarının öğrencilerin akademik başarı ve motivasyonuna etkisi. Yüksek lisans tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Isparta

İbili, E. (2013). Geometri dersi için artırılmış gerçeklik materyallerinin geliştirilmesi, uygulanması ve etkisinin değerlendirilmesi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Kırılmazkaya, K., Keçeci, G. & Zengin, F. (2014) Bilgisayar destekli öğretimin fen ve teknoloji dersi öğretmen ve öğrencilerinin tutum ve başarılarına etkisi. The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science. 30: 453-466.

Kesim, M. & Özarslan, Y. (2012). Augmented reality in education: current technologiesand the potential for education. Procedia-Social and Behavioral Science. 47: 297-302.

Kloos, C. D, Di Serio, Á. & Ibáñez, M. B. (2013). Impact of an augmented reality system on students' motivation for a visual art course. Computers & Education. 68,:586-596.

Lai, Y.-S. & Hsu, J.-M. (2011). Development trend analysis of augmented reality system in educational applications. 2011 International Conference on Electrical and Control Engineering . 6527-6531.

MEB (2013). İlköğretim Kurumları (İlkokullar ve Ortaokullar) Fen Bilimleri Dersi (3, 4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı, Ankara.

Sırakaya, M. (2015). Artırılmış gerçeklik uygulamalarının öğrencilerin akademik başarıları, kavram yanılgıları ve derse katılımlarına etkisi. Doktora tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Somyürek, S. (2014). Öğrenme sürecinde z kuşağının dikkatini çekme: artırılmış gerçeklik. Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama. 4(1): 63-80.

Şahin, D. (2017). Artırılmış gerçeklik teknolojisi ile yapılan fen öğretiminin ortaokul öğrencilerinin başarılarına ve derse karşı tutumlarına etkisi. Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.

Van Krevelen, D. W. F. & Poelman, R. (2010). A survey of augmented reality technologies, applications and limitations. International Journal of Virtual Reality. 9(2): 1-20.

Yıldırım, S. (2016). Fen bilimleri dersinde artırılmış gerçeklik uygulamalarının öğrencilerin başarısına, motivasyonuna, problem çözme becerilerine yönelik algısına ve tutumlarına etkisi. Yüksek lisans tezi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Yüksel, S. (2010). Hücre bölünmesi ve üreme ünitesinin öğretiminde teknoloji kullanımının öğrenci başarısına ve sınıf ortamına etkisi. Yayımlanmış yüksek lisans tezi. Dicle Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Diyarbakır.

Wojciechowski, R. & Cellary, W. (2013). Evaluation of learners' attitude toward learning in ARIES augmented reality environments. Computers & Education. (68): 570-585.

Edirne İlinde Belediye, Halk ve AVM'lerin Geri Dönüşüm Konusunda Görüş ve Düşüncelerinin Araştırılması

Yrd. Doç. Dr. Nurcan Özkan[1] **Büşra Şafak[2]**

[1]Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü, nurcanozkan@hotmail.com

[2] Trakya Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Fen Eğitimi Bölümü, busrasafak39@hotmail.com

Özet: Teknolojinin hızla geliştiği bu günlerde hem tüketim hem de üretim boyutunda ekonomik faaliyetler çeşitlenmektedir. Bu süreçte atıkların doğru yönetilmesi ve geri dönüşüme kazandırılma çabaları çevrenin korunması ve ekonomik kalkınmanın sürdürülebilir nitelik kazanmasında son derece önemlidir. Doğal kaynaklarımızın insan faktörü ile gitgide azalması, dikkatli kullanılmadıkları takdirde bir gün tükenecek olması ve bu kaynakların kendini yenileme yetisinin sınırlı olması geri dönüşümün önemini göstermektedir. 2015 yılında bu önemli konuyu gündemde tutabilmek ve halkın duyarlılığını ortaya koyabilmek amacıyla Edirne Belediyesi çevre çalışanlarıyla geri dönüşüm konusunda karşılıklı görüşmeler yapıldı. Şükrüpaşa mahallesinden 150 kişiye geri dönüşüm konusunda bilgilerini ölçmek amacıyla 20 sorudan oluşan anket uygulandı ve görüşleri alındı. Ankete katılanların büyük çoğunluğunu bayanlar oluşturdu. Ayrıca Kipa ve Migros AVM'lerin gerçekleştirdiği çalışmalar araştırıldı. Sonuç olarak Edirne halkının genel olarak geri dönüşüm konusunda yeterli bilgisi ve duyarlılığı olmadığı ortaya çıkmıştır. Bu konuda belediyeler ve yetkili kişiler tarafından halkın seminer gibi çalışmalar ile bilgilendirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bazı alışveriş merkezleri ve işletmeler geri dönüşüm konusunda çalışmalar yapmaktadırlar bazıları ise atık ürünleri (karton kutuları) dönüşümlü olarak kullanmaktadır ya da bu konuya yeterli duyarlılığı göstermemektedirler.

Anahtar Kelimeler: Geri Dönüşüm, Çevre, Edirne

Abstract: In the days of rapid technological development, economic activities vary in both consumption and production. Efforts to ensure that waste is properly managed and recycled in this process is of utmost importance in protecting the environment and ensuring sustainable economic development. Recycling is important because our natural resources are gradually decreasing with the human factor, if they are not used carefully, they will be exhausted one day, and because these resources are limited in renewing capacity. In order to keep this important issue on the agenda and to show the sensitivity of the public in the year of 2015, the Edirne Municipality has held mutual talks on recycling with the environmental workers. A questionnaire consisting of 20 questions was taken and opinions were taken in order to measure the knowledge about recycling from Şükrüpaşa area to 150 people. The vast majority of respondents were women. In addition, studies carried out by Kipa and Migros AVMs were investigated. As a result, it has emerged that Edirne people generally do not have sufficient knowledge and sensitivity about recycling. In this regard, municipalities and authorized persons are required to inform the public through seminars. Some malls and businesses are working on recycling, while others use waste products (cardboard boxes) alternately or are not sufficiently sensitive.

Key Words: Recycling, Environment, Edirne

1. GİRİŞ

İnsanoğlu tarafından tüketilen atıklardan, değerlendirilebilen atıklar çeşitli fiziksel veya kimyasal işlemlerle ikincil hammaddeye dönüştürülerek tekrar üretim sürecine dâhil edilmesine **geri dönüşüm** denir. İkinci bir tanım olarak ta geri dönüşüm terimini, kullanım dışı kalan geri dönüştürülebilir atık malzemelerin çeşitli geri dönüşüm yöntemleri ile hammadde olarak tekrar imalat süreçlerine kazandırılması olarak açıklayabiliriz.

Geri dönüşebilen maddeler; cam, kâğıt, alüminyum, plastik, piller, motor yağı, akümülatörler, beton, organik atıklar ve elektronik atıklardır.

Tükettiğimiz maddeleri yeniden dönüşüm halkası içine katabildiğimiz zaman öncelikle bunların tekrar ham madde olarak kullanılmasını sağlamış oluruz. Böylece insan nüfusunun artışı ile paralel olarak artan tüketimin doğal dengeyi bozması doğadan aldıklarımızı tekrar doğaya vererek azda olsa engellenmiş olur. Bununla birlikte yeniden dönüştürülebilen maddelerin tekrar ham madde olarak kullanılması büyük

miktarda enerji tasarrufunu mümkün kılar. Bir örnek vermek gerekirse yeniden kazanılabilir alüminyumun kullanılması alüminyumun sıfırdan imal edilmesine oranla %35'e varan enerji tasarrufu sağlamaktadır.

Çöpteki nesneleri ham madde olarak kullandığımız vakit çevre kirliliğinin her geçen gün artmasını da önleyebiliriz. Hurda kâğıdı tekrar kâğıt imalatında kullandığımızda hava kirliliğini %74-94, su kirliliğini %35, su kullanımını %45 azaltılmaktadır. Çevremize-doğaya, ülke ekonomisine ve de kendimize olan sorumluluğumuzdan dolayı günümüzde hepimizin yeniden dönüşüm projesi içinde yer alması gerekmektedir.

1.1. Geri Dönüşümün Faydalarını Aşağıdaki başlıklar altında özetleyebiliriz.

Doğal Kaynaklarımız Korunur:
Kullanılmış ambalaj ve benzeri değerlendirilebilir atıkların bir hammadde kaynağı olarak kullanılması, yerine kullanıldığı malzeme için tüketilmesi gereken hammaddenin veya doğal kaynağın korunması gibi önemli bir tasarrufu doğurur. Doğal kaynaklarımız, dünya nüfusunun ve tüketimin artması sebebi ile her geçen gün azalmaktadır. Bu nedenle doğal kaynaklarımızın daha verimli bir şekilde kullanılması gerekmektedir.

Enerji Tasarrufu Sağlanır:
Geri dönüşüm sırasında uygulanan fiziksel ve kimyasal işlem sayısı, normal üretim işlemlerine göre daha az olduğu için, geri dönüşüm ile malzeme üretilmesinde önemli bir enerji tasarrufu sağlanır. Geri dönüşüm ile tasarruf edilen enerji miktarı atık cins ve bileşimine bağlı olarak değişmektedir. Örneğin bir alüminyum kutunun geri dönüşümü ile %90, kâğıdın geri dönüşümü ile %60 oranında enerji tasarrufu sağlandığı bir çok uzman tarafından ifade edilmektedir.

Atık miktarı azalır:
Geri dönüşüm sayesinde çöplüklere daha az atık gider ve buna ek olarak bu atıkların taşınması ve depolanması kolaylaşır, çünkü artık daha az çöp alanı ve daha az enerji gerekmektedir.

Geri dönüşüm ekonomiye katkı sağlar:
Geri dönüşüm sayesinde hammaddelerin azalması ve doğal kaynakların tükenmesi önlenecek, böylelikle ülke ekonomisine katkı sağlanacaktır (http://gelisenbeyin.net/geri-donusum.html).

Dünya'nın doğal kaynakları sınırlıdır. Bunlar aşırı ve bilinçsizce kullanıldığı takdirde zamanla azalacak ve bir gün mutlaka tükenecektir. Doğal kaynakların sürekli bir biçimde kullanılabilmesi için ondan alınanın karşılığında, onun da özelliğini koruyabilmesi, varlığını sürdürebilmesi için gerekli önlemleri almak gerekir. Buna tüketmeden kullanma denmektedir. Tüketmeden kullanma kavramı, sadece canlı doğal kaynaklar için değil, doğanın cansız unsurları için de kullanılan ve çok güncel olan bir kavramdır (Yıldız vd., 2005: 226).

Günümüzde gelişmiş ülkelerin çoğunda sadece eskimişliğinden değil modası geçmiş olmasından ötürü de yeni bir tüketici tutkusu gelişmiştir.

Bugün gelişmiş batı toplumları, tabii kaynakların tüketilmesi konusunda umursamaz tutumunu devam ettirmekte ve bunların geri dönmeyecek şekilde tüketimini hızlandırmaktadır (Akman vd., 2004: 55).

Atıkları yeniden kullanmada ekolojik döngü ilkelerinden yararlanmak gerekir. Ekolojik döngü ilkelerinin sanayiye ve atıklara uygulanmasının büyük yararları vardır. Bilindiği gibi tüm sanayi kuruluşlarında hammadde olarak bol miktarda doğal kaynaklar kullanılmaktadır. Eğer bu kuruluşta ekolojik ilkeler uygulanmıyorsa, ürettiği ürünlerle birlikte çevreye de önemli miktarda artık madde boşaltır ve çevreyi önemli ölçüde kirletir. Ancak bu fabrikanın çevreyi kirletmemesi için ya kimyasal kontrol ve teknolojik çözümü ya da ekolojik döngü ilkelerini uygulaması gerekir. Kimyasal kontrol yönteminde fabrika, girdi ve üretimine dokunmaksızın artıklarını tasfiye yöntemiyle daha az zararlı duruma getirebilir. Ekolojik döngü ilkelerini uygulayan fabrika ise artıklarını her şeyden önce bir hammadde kaynağı olarak kabul eder.

Böylelikle atıklarından yeni yan ürünler üretebilir, atılan su ve bazı maddeleri geriye kazanarak yeniden kullanabilir. Dolayısıyla geriye kalan az miktardaki artık maddenin tasfiye ücreti çok düşük düzeye indirilmektedir.

Atıklarla ilgili dünyadaki gelişmiş uygulamalara karşın, ülkemizde de duyarlılık başlamış ancak henüz uygulamalara geçilememektedir. Şu anda şehir çöplerinin büyük bir bölümü düzensiz olarak depolanmakta, dolgu maddesi olarak görülmekte ya da denetimsiz olarak yakılmaktadır (Kocataş, 2014: 492).

Tüm ulusların istediği sürdürülebilir bir Dünya için ekolojik dengenin ve biyolojik çeşitliliğin korunması gerekmektedir. Bunun için **Savurgan Toplumdan, Sürdürülebilir Dünya Toplumu**'na geçmedeki uyum modelinde en iyi çözümleri maddenin sakımı ve enerji kanunları belirler. Savurgan toplumlar genelde endüstrileşmiş ülkelerdir; madde ve enerjiyi en yüksek düzeyde kullanır; kullan at prensibiyle çalışırlar. Dolayısıyla, dünyadaki madde ve enerji kaynaklarını hızla tüketirler ve çevrenin önemli ölçüde kirlenmesine neden olurlar. Sürdürülebilir dünya toplumları ise enerjiyi daha verimli kullanırlar, tükenebilir enerji kaynakları yerine sürekli ve yenilenebilir enerji kaynaklarını tercih ederler. Çöp olarak atılan maddelerin çoğunu geri dönüştürerek yeniden kullanırlar. Dolayısıyla doğal dengenin korunmasında azami çabayı göstermektedirler.

Son yıllarda kompleks yapıda olan ekolojik dengenin korunmasına ilişkin pek çok düşünce üretilmiştir. Her ülkenin kendi koşullarına göre uygulanması gereken bu öneriler: nüfus artışının durdurulması, doğal kaynakların tüketmeden kullanılması, hukuksal düzenlemeler ve eğitim çalışmaları şeklinde özetlenebilir (Kocataş, 2014: 488-489).

Günlük yaşamda kullanılan eşyaların, yenilen gıdaların artıkları çöp sorununu ortaya çıkarmıştır. Nüfusun yoğunlaşmadığı alanlarda, insanlar, belli ölçülerde çöp üretseler de doğa bunları özümser ve ortadan kaldırır. Fakat endüstri devriminden sonra, kimyasal alanda öyle büyük gelişmeler gerçekleştirilmiştir ki elde olunan bazı sentetik maddeler doğada birikmektedir. Plastik gibi maddeleri, doğal güçler kolayca parçalayıp yok edememektedir (Güney, 2004: 129).

Ambalaj ve paketleme, bir ürünün pazara sunulmasından önce, geçtiği en son aşamalardan birisidir ve bir ürünün ambalajı, tüketicinin o ürünü kabul ya da reddetmesindeki en önemli unsurlardan birisidir. Ambalajın en temel iki işlevi ürünü tüketiciye etkili bir şekilde sunmak ve ürünü tüketiciye kadar en iyi şekilde korumaktır.

Temiz bir çevre ve sağlıklı bir insanlık için ambalaj malzemelerinin yeniden kullanımı, geri dönüşümü ve çevreye zarar vermeden yok edilmesine herkes dikkat etmek zorundadır. Bu, dünya yurttaşlığının görevidir (Güney, 2004: 133).

Ülkemizde ambalaj atıklarının geri kazanımıyla ilgili ilk yasal düzenleme 1991 yılında yayınlanan Katı Atıkların Kontrolü Yönetmeliği'dir. 1996 yılında cam atıklarla ilgili Sözleşmeli Tedarikçilik sistemi oluşturuldu. 1998 yılında daha önce 40 000 ton dolaylarında olan geri dönüşüm miktarı 70 000 tonlara ulaştı. 2000 yılında yapılan bir protokolle bu konuda iş birliği yapan belediye sayısı 176'ya kumbara sayısı 4000'e ulaştı. 2003 yılında cam geri dönüşümü yıllık 80 000 tona ulaştı. Aynı zamanda "Cam Geri Dönüşüm Sanayicileri ve İş adamları Derneği" kuruldu. Eylül 2005'te 81 000 ton cam ambalaj atığı geri dönüşümü sağlanmıştır (Güler, 2012: 568, Cam geri dönüşümü, 2008).

Cam doğada en az dört bin yıl kalabilen bir maddedir. Çevreye zarar vermese bile büyük bir atık yükü oluşturur. Atık haline gelen cam geri kazanılmaması durumunda önemli miktarda ham madde kaybına neden olur. Cam çok üretilen ve yaygın olarak kullanılan bir madde olduğu için ağırlık ve hacim olarak hammadde miktarı da yüksektir. Amaca uygun doğal hammadde kaynaklarının bulunması, hammaddenin çıkarılması, taşınması önemli miktarda işgücü ve enerji maliyeti yaratır. Ayrıca alınan kütlesel miktardaki hammadde nedeniyle doğal yapı ve görünümde de değişiklikler olur. Camın geri dönüşebilirliği sonsuzdur (Güleç, 2008: 48).

Geri dönüşüm hammaddeye olan gereksinimi kaldırır. Kuşkusuz kullanılan cam hammaddesi ile ilgili bir yetersizlik yoktur. Geri dönüşümü sağlanan her bir ton cam için 1,2 ton hammadde kazanılır (Glass recycling information sheet, 2007).

Atıkların toplanması, giderimi ve çevreye verecekleri zararların önlenmesi çağımızın en önemli sorunlarından biridir. Aşırı tüketim atıkların miktar ve hacim olarak artmasına, bileşim olarak çeşitlenmesine yol açmaktadır. Cam atıklar ağırlık ve hacim olarak kentsel atıkların önemli bir bölümünü oluşturur (Glass recycling, 2007).

Özellikle süt şişeleri gibi birçok cam kabın toplanmasında en etkin yol depozito uygulanmasıdır. Ortalama bir süt şişesi 25 kez yeniden doldurulduktan sonra, içecek şişeleri ise 12 dönüşten sonra geri dönüşüme verilmektedir (Glass recycling information sheet, 2007; Recycling glass, 2008).

Çevresel etki değerlendirmesi (ÇED) ilk olarak Amerika'da ve arkasından Kanada'da kabul görmüş bir uygulamadır. Başlangıcında endüstriyel faaliyetlerin çevreye en az zarar verecek şekilde gerçekleştirilmesini sağlamaya yönelik bir dizi uygulama olarak da dikkate alınabilir. ÇED faaliyetlerinin kapsamı günümüzde sanayi tesislerinden otoyollara, taş ocaklarından turistik tesislere kadar çok geniş bir alana yayılmış durumdadır.

"En önemli etki şekli ekosistemler içinde ortaya çıkan izlenmesi ve gözlenmesi çok zor olan etkilerdir. Bu etkiler zaman içinde çok yıkıcı ters tepkiler oluşturmaktadır. Oluşan zararlı etkilerin izlenebilmesi, sayısal olarak ifadesi çok nadir olarak başarılmakta, çoğu zaman da zararın telafisi için çok geç kalınmış olmaktadır" (Yiğit vd., 2002:1).

Birleşmiş Milletlere üye ülkeler 5 Haziran 1972'de İsveç'in başkenti Stockholm'da toplanan "İnsan ve Çevre" konferansının sonuç bildirisinde, dünyanın birçok yöresinde giderek önemli boyutlara ulaşma eğilimi gösteren çevre sorunlarının tüm insanlığı tehdit eden bir problem haline geldiğini ve insanlığın bu ortak problemine ancak koordineli bir çalışma ile ortak çözümler getirilebileceğini vurgulamıştır. Bu amaçla merkezi bugün Nairobi'de bulunan ve kısa adı UNEP (United Nations Enviromental Program-Birleşmiş Milletler Çevre Programı) olan bir organizasyon kurulmuş ve çalışmalarına başlamıştır. Bu program çerçevesinde, çevre konusunda tüm dünyada yürütülen çalışmaların koordinasyonu yapılmakta ve elde edilen sonuçlar değerlendirilmektedir. UNEP'in kuruluşundan beri birinci derecede önem verdiği çalışma alanlarından biri, özellikle gelişmekte olan ülkelerde ÇED uygulamaları için etkili yöntemlerin geliştirilmesi olmuştur. UNEP'in konuya yaklaşımı**, ekonomik kalkınmayı ve gelişmeyi engellemeden, çevre sorunlarına çözüm getirecek pratik yaklaşımların oluşturulması esasına dayanmaktadır.**

Avrupa Topluluğu'na üye ülkeler her alanda olduğu gibi, çevrenin korunması amacıyla da ortak girişimlerde bulunmaktadır. 1973-1976 yıllarını kapsayan program çerçevesinde topluluk, bugünkü ve gelecekteki ekonomik ve sosyal gelişmeye bir temel oluşturmak amacıyla, çevre kirliliğini önleyecek ve tabii kaynakların akılcı bir biçimde kullanımını sağlayacak, etkin bir çevre politikası uygulamaya başlamıştır. Programın temel özelliği, kirlenmenin ve çevresel bozulmaların daha oluşmadan önlenmeye çalışılmasıdır. Bu çerçeve içerisine; tarım, endüstri, enerji, ulaşım, turizm, bölgesel gelişme gibi çeşitli ekonomik aktiviteler üzerine yapılan planlama ve gelişme çalışmaları dahil edilmektedir. Söz konusu eylem programı 1976, 1982 ve 1986'da üç kere gözden geçirilerek yenilenmiştir (Yiğit vd., 2002:2-3).

Ev ve katı atıkların kontrolü yönetmeliği 14 Mart 1991 tarih ve 20814 sayılı Resmî Gazete 'de yayınlanmıştır. Bu yönetmelik (2872 sayılı Çevre Kanunu);

Tekrar kullanım: (R.G. 2.11.1994/22099) Atıkların toplama ve temizleme dışında hiçbir işleme tabi tutulmadan aynı şekli ile ekonomik ömrü doluncaya kadar defalarca kullanılmasını,

Geri dönüşüm: (R.G. 2.11.1994/22099) Atıkların fiziksel ve/veya kimyasal işlemlerden geçirildikten sonra ikinci hammadde olarak üretim sürecine sokulmasını,

Geri kazanım: (R.G. 2.11.1994/22099) Tekrar kullanım ve geri dönüşüm kavramlarını da kapsayan; atıkların özelliklerinden yararlanılarak içindeki bileşenlerin fiziksel, kimyasal veya biyokimyasal yöntemlerle başka ürünlere veya enerjiye çevrilmesini,

Bertaraf etme: (R.G. 15.9.1998/23464) Katı atıkların; konut, işyeri gibi üretildikleri yerlerde geçici olarak biriktirilmesi, bu yerlerden toplanması, taşınması, geri kazanılması gibi işlemlerden sonra, çevre ve insan sağlığı açısından zararsız hale getirilmesi ve ekonomiye katkı sağlaması amacıyla kompostlaştırma, enerji kazanmak üzere yakma ve/veya düzenli toplama işlemlerinin tümünü,

Ambalaj: (R.G. 15.9.1998/13464) Ek-I'de yer alan madde ve ürünlerin içine konulduğu plastik, metal, dönüşsüz cam kaplar ile termoplastik madde ihtiva eden karton esaslı kutular ifade edilir (Yiğit vd., 2002:448-449).

Bu çalışma ile Edirne'de yaşayan halkın, AVM'lerin, belediyenin geri dönüşüm konusunda düşüncelerinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

2. METOD

Çalışma alanı olarak Şükrüpaşa mahallesi seçilmiş ve halktan 150 kişiye geri dönüşüm konusunda hazırlanmış olan 20 soru isteğe bağlı olarak uygulanmıştır. Sorular genel olarak iki ya da üç seçenekli olarak sorulmuştur. Ankete katılanların %95'i bayan, %5'i erkektir. Belediyenin görüşleri ve Edirne'de 2 büyük AVM'nin geri dönüşüm konusunda yaptığı çalışmalar mülakat yolu ile araştırılmıştır.

3. BULGULAR

Geri dönüşüm konusunda kullanılan anket soruları ve anketörlerin verdiği cevaplar aşağıdaki gibidir:

Şekil 1: Anketörlere geri dönüşüm konusunda sorulan ilk 4 sorunun değerlendirilmesi

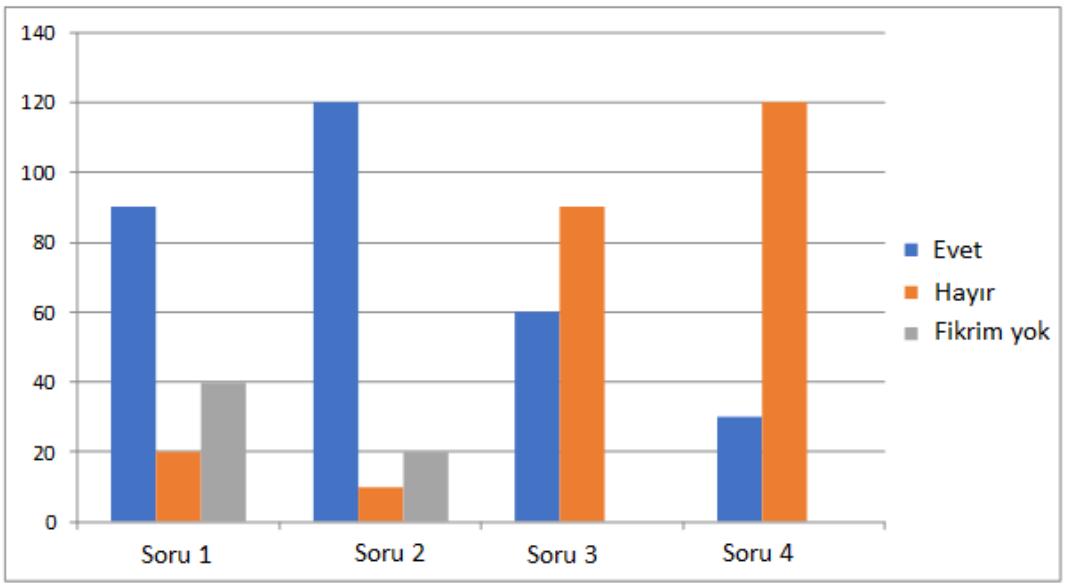

1. Bulunduğunuz çevrede geri dönüşüm kutusu bulunmakta mıdır? Sorusuna 90 kişi evet, 20 kişi hayır ve 40 kişi fikri olmadığını belirtmiştir.

2. Bulunduğunuz çevredeki marketlerde geri dönüşüm kutusu bulunmakta mıdır? Sorusuna 120 kişi evet, 10 kişi hayır ve 20 kişi fikri olmadığını belirtmiştir.

3. Geri dönüşüm hakkında yeterli bilginiz var mı? Sorusuna 60 kişi evet, 90 kişi hayır cevabını vermiştir.

4. Belediyenizin geri dönüşüm faaliyetlerini yeterli buluyor musunuz? Sorusuna 30 kişi evet, 120 kişi hayır cevabını vermiştir.

Şekil 2: Anketörlere geri dönüşüm konusunda sorulan 5-8 soruların değerlendirilmesi

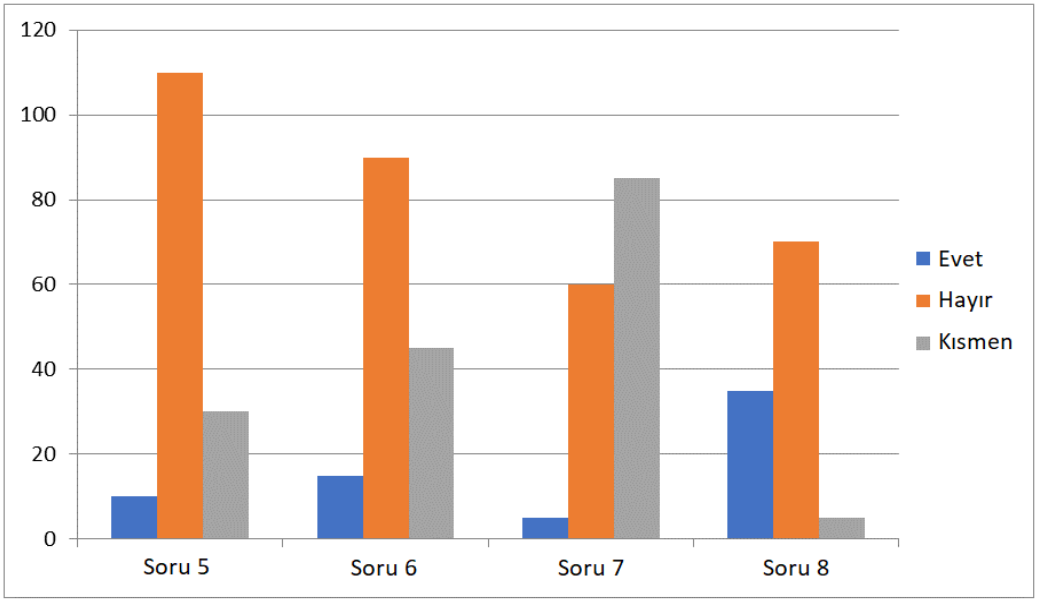

5. Çevrenizdeki insanların geri dönüşüm konusunda yeterince duyarlı olduğunu düşünüyor musunuz? Sorusuna 10 kişi evet, 110 kişi hayır ve 30 kişi kısmen cevabını vermiştir.

6. Geri dönüşümün aşamaları hakkında bilginiz var mı? Sorusuna 15 kişi evet, 90 kişi hayır ve 45 kişi fikri olmadığını belirtmiştir.

7. Atık maddelerin geri dönüşüm oranları hangisinde doğru verilmiştir? Sorusuna 5 kişi %15 cam, 60 kişi %50 kâğıt ve 75 kişi %20 plastik cevabını vermiştir.

8. Çevrenizde geri dönüşüm için bulunan kutu sayısı hangi aralıktadır? Sorusuna 45 kişi yoktur, 95 kişi 1-5 ve 10 kişi 5-10 cevabını vermiştir.

Anketteki diğer sorulara ilişkin veriler aşağıdaki gibidir;

- **Hangi maddelerin geri dönüşümü vardır?** Sorusuna anketörlerin 75'i kimyasallar, 35'i cam, 20 si metaller ve 20 si batarya cevabını verdi.

- **Geri dönüşümün faydaları sizce nelerdir?** Sorusuna anketörler genelde tüketimin azalacağı, maliyetle birlikte alım fiyatlarının da düşeceği ve doğal kaynakların daha yeterli olacağı durumlarına benzer cevaplar verdiler.

- **Mahalle halkına geri dönüşüm ile ilgili seminer, konferans verilmesini ister misiniz?** Sorusuna anketörlerin %95 i evet, %5 i fark etmez cevabını verdi.

- **Yaptığınız alışverişte aldığınız ürünün üzerindeki geri dönüşüm sembolüne dikkat ediyor musunuz?** Sorusuna anketörlerin %25 i evet, %75 i hayır cevabını verdi.

- **Size fırsat verilse kese kâğıdı mı yoksa naylon poşet mi kullanırsınız?** Sorusuna anketörlerin %80 i kese kâğıdı, %20 si naylon poşet cevabını verdi.

- **Sizce boya kutuları ve kimyasal kaplar, atık yağlar, eski piller ve aküler, yağlı araç parçaları atıklarından en tehlikeli olanı hangisidir?** Sorusuna anketörlerin %65 i en tehlikeli atıklar olarak eski piller ve aküleri görmektedir

- **Geri dönüşüm kutusuna atılabilecek malzemeler hangileridir?** Sorusuna katılımcıların %20 si plastik torbalar, %15 i çamaşır suyu şişeleri ve yoğurt kapları, %45 i margarin kutuları ve %20 si motor yağı kutuları cevabını verdi.

- **Geri dönüşümün sembolünü çizer misiniz?** Sorusu sorulduğunda katılımcıların %20 si geri dönüşümün sembolünü doğru olarak çizebildi, %35 i doğru çizemedi, %45 i ise hiçbir fikrinin olmadığını söyledi.

Migros'ta Geri Dönüşüm

Edirne'de alışveriş merkezlerinin geri dönüşüm kapsamında yaptıkları çalışmaları incelediğimizde çok yeterli olmadıklarını gördük. Araştırmalarımıza göre Migros alışveriş merkezinde şu şekilde çalışmalar yapılmaktadır: Ürünlerden çıkan karton kutular alışveriş merkezinin arkasında belli bir alanda toplanıp belediye tarafından alınmaktadır. Aşağıdaki fotoğrafta görüldüğü gibi alış veriş yapan halkın çevre duyarlılığını artırmak için geri dönüşüm kutusu mağazanın içine yerleştirilmiştir.

Müşteriler mağaza kartlarıyla ekranın yanında ki barkot sisteminden barkotu okutup atık ürünleri burada görülen uygun alana atmaktadır ve atılan ürünler, sistemin arkasında ayrı ayrı bulunan çuvallara gitmektedir. Geri dönüşüme teşvik amacıyla 60 tane atık ürün atana para puan ya da geri dönüşüm çantası hediye etmektedirler. Bu şekilde geri dönüşüme katkı sağlanmaktadır.

Resim 1. Migros ta geri dönüşüm kutusu

Bir diğer araştırma yaptığımız alışveriş merkezi Kipa'da ise genelde 6 ayda 1 olmak üzere geri dönüşüm konusunda eğitimler verilerek personeller bilinçlendirilmektedir. Ayrıca mağazanın dışında personel girişi tarafında 2 adet olmak üzere geri dönüşüm kutusu bulunmaktadır. Bunların biri cam şişeler için diğeri ise kâğıt atıklar ve karton kutular içindir. Ayrıca burada ürünlerden çıkan atık karton kutular toplanmaktadır bunlar daha sonra Şafak Temizlik Şirketi tarafından gelip alınmaktadır. Mavi kapak kampanyası için çalışan personeller kapak toplamaktadır. Alışveriş merkezinin içine baktığımızda müşterilerin atık malzemeleri atabileceği bir geri dönüşüm kutusu bulunmamaktadır. Bunun sebebi bombalı saldırıların olma ihtimalini ortadan kaldırmak içindir.

Resim 2. Kipa'da geri dönüşüm amaçlı ambalaj kutularının toplanması

Sonuç olarak kimi alışveriş merkezleri ve işletmeler geri dönüşüm konusunda çalışmalar yapmaktadırlar kimileri ise; atık ürünleri (karton kutuları) dönüşümlü olarak kullanmaktadırlar kimileri ise; bu konuya yeterli duyarlılığı göstermemektedirler.

Belediye mahallelere geri dönüşüm kutuları koymasına rağmen halk bu kutulara gereken özeni göstermemektedir. Özellikle Şükrüpaşa mahallesinde atık toplama çalışmaları yapılmıştır ama uygun olmayan çeşitli maddeler de kutularda yer almakta ve zaman zaman roman vatandaşlar tarafından içindeki maddeleri alma çalışmaları geri dönüşüm kutularına zarar vermektedir. Bu nedenlerle bir süre kullanıldıktan sonra kaldırılmıştır. Yine belediye sitelere kâğıt dönüşüm kutuları vererek haftanın belirli günlerinde onları toplamak için gelmiştir. Bu uygulamada süreklilik gösterememiştir.

4. SONUÇ

Çevre sorunlarına karşı duyarlılığın toplumların kültürel gelişimleri ile doğru orantılı olarak arttığı bilinen bir gerçektir. Bu duyarlılık gelişmiş ülkelerde en üst düzeye çıkmış durumdadır ve gelişmiş ülkeler çevre sorunlarının global olduğu gerçeğinden yola çıkarak az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde bu yönde bir duyarlılığın oluşması için gerekli çabaları göstermektedirler. Bunun sonucu olarak ülkemizde 1983 yılında Çevre Kanunu çıkartılmış ve daha sonra 1997'de Çevresel Etki Değerlendirme Yönetmeliği yayınlanmıştır. Bu kanun ve yönetmelik yapılacak olan birçok tesise ÇED raporu alma zorunluluğu getirmiştir.

Türkiye'de çevresel konulara karşı toplumsal alt yapı henüz tam olarak oluşturulamadığı için çevre kirliliği ve biyoçeşitliliğin korunmasına yönelik duyarlılık veya bu yöndeki çalışmalara halkın ilgisi oldukça azdır. Ancak en azından üniversite mezunu insanlar arasında böyle bir bakış açısının ve duyarlılığın oluşturulmasında ÇED ve benzeri derslerin önemli bir rol oynayacağına inanılmaktadır.

Doğal ve yapay çevrenin bozulması halinde birey ve birey topluluklarının büyük zorluklarla karşılaşacağını bilmesi ve anlaması için her türlü eğitim imkânlarından faydalanılarak onlara çevre bilincinin verilmesi gerekir.

Çevre bilincine erişilme de en önemli koşul ise, bireyin sosyal davranışlarının temelden değişmesidir (Yıldız vd., 2005: 227). Günümüzde çevre sorunlarının hızla artması, çevre koruma gayretlerini de arttırmıştır. Bunun için bütün ülkeler bireylerini ve sonuçta toplumu çevre konularında eğitmek ve bilinçlendirmek için eğitime önem vermektedirler (Yıldız vd., 2005: 229).

Doğal kaynaklarımız, dünya nüfusunun artması ve tüketim alışkanlıklarının değişmesi nedeni ile her geçen gün azalmaktadır. Bu nedenle malzeme tüketimini azaltmak, değerlendirilebilir nitelikli atıkları geri dönüştürmek sureti ile doğal kaynakların verimli olarak kullanılması gerekmektedir. Ormanlar, su, petrol vb. doğal kaynaklarımızın üretim sürecinde kullanılması sonucu, cam, metal, plastik ve kâğıt/karton ambalajlar elde edilmektedir. Piyasaya sürülen ambalajların atık haline geldikten sonra, türlerine göre ayrılıp geri dönüşüm sanayine sevk edilmesi sonucu, geri dönüştürülmüş malzemeler çeşitli ürünlerin üretim aşamasında ikincil hammadde olarak kullanılmaktadır. Böylece doğal kaynaklarımız daha az kullanılarak, doğaya katkı sağlanmış olmaktadır. Örneğin; 1 ton kâğıdın geri dönüşüme katılması sonucu 17 ağacın kesilmesi önlenmektedir. Plastik ambalaj atıklarının geri kazanılması sonucu ise petrolden tasarruf sağlanabilmektedir. Dönüşen her ton cam için, 100 litre petrol tasarrufu sağlanır.

Geri dönüşüm, malzeme üretiminde endüstriyel işlem sayısını azaltmak suretiyle enerji tasarrufu sağlar. Örneğin; metal içecek kutularının geri dönüşümü işleminde bu metaller direkt olarak eritilerek yeni ürün haline dönüştürüldüğünden, bu metallerin üretimi için kullanılan maden cevheri ve bu cevherin saflaştırılma işlemlerine gerek olmadan üretim gerçekleştirilebilmektedir. Bu şekilde bir alüminyum kutunun geri dönüşümünden, ham maddeden ürün elde etmeye göre, %95 oranında enerji tasarrufu sağlanabilir. Benzer şekilde katı atıklarda ayrılan kâğıdın yeniden işleme sokulması için gerekli olan enerji normal işlemler için gerekli olanın %50'si kadardır. Ayrıca %45 oranında su tasarrufu sağlanır. Aynı şekilde cam ve plastik atıkların da geri dönüşümünden önemli oranda enerji tasarrufu sağlanabilir.

Geri dönüşümün uygulanması ile çöplere giden atık miktarında azalma sağlanarak, bu atıkların taşınması ve depolanması işlemleri için daha az miktarda alan ve enerji kullanılmış olur. Ambalaj atıkları hacimsel olarak önemli bir yer teşkil etmektedir. Ambalaj atıklarının geri kazanılması sayesinde depolama sahalarına daha az atık gideceğinden, çok yüksek maliyetlerle inşa edilen katı atık düzenli depolama alanları daha uzun sürelerle kullanılabilecektir.

Lokanta, kafe, kahvehane vb. yerlerde cam kap toplanması sisteme bağlanmalıdır. Tüketici örgütleri tüm süpermarket ve alışveriş merkezlerinin geri dönüşüm kumbaraları yerleştirmesini sağlayacak kamuoyu baskısı oluşturmaktadır. Bu uygulama geri dönüşüm etkinliğini çok artıracaktır. Alışverişe gidecek olanlar bu gibi maddeleri kolayca biriktirme noktalarına iletebileceklerdir (Güler, 2012: 581).

Plastiklerin yeniden kullanıma sokulması giderek artmakla birlikte daha emekleme evresinde sayılmaktadır. Plastiklerin niteliğine göre önceden ayırımları yapılmaksızın yeniden kullanıma sokulması önemli ikincil ürün sorunları yaratmaktadır. Yeniden kullanım sırasındaki bozunma işlemleri toksik ve kanser yapar birçok maddenin çevreye yayılmasına neden olabilir. Plastiklerin yeniden üretim sürecine sokulmasının enerji maliyeti de yüksektir (Güler, 2012: 669).

Paket malzemesi azaltılabilir. Giderek bazı şişeler ve malzemelerin inceltilmesi ve böylece daha az oranda plastik kullanılması yolunda çalışmalar sürdürülmektedir. Bunun en güzel örneği, süt şişelerinin daha hafif plastik içermesi oluşturmaktadır. Deterjanların daha derişik olarak hazırlanması böylece tüketiciye daha küçük ambalajlar halinde sunulması da bu yöntemlerden birisidir. Günümüzde plastik torbaların daha önceki örneklerine göre %20-50 daha ince ve daha sağlam oldukları belirtilmektedir (The Plastik Waste Primer, 1993).

Geri dönüşüm uzun vadede verimli bir ekonomik yatırımdır. Hammaddenin azalması ve doğal kaynakların hızla tükenmesi sonucunda ekonomik problemler ortaya çıkabilmektedir. Geri dönüşümün bu noktada ekonomi üzerinde olumlu etkileri olabilmektedir. Enerji ve Doğal Kaynakların tüketiminin azaltılması ülke ekonomisi için de büyük önem arz etmektedir. Ayrıca dışarıya bağımlı olduğumuz petrol gibi hammaddelerin tüketiminin azalması sonucu paramız yurtiçinde kalmakta ve ekonomimiz daha iyiye gitmektedir. Geri dönüşüm sonucu oluşan sentetik elyaf gibi ürünlerimizi de yurtdışına satarak ülkemize döviz girişi sağlanmaktadır.

Üzerinde yaşadığımız Dünyanın bize sağlamış olduğu doğal kaynakların verimli bir şekilde kullanılması, gelecek nesillerin de kaynak sıkıntısı çekmemesi için önem arz etmektedir. Biz bu Dünyanın doğal kaynaklarını ne kadar tasarruflu kullanırsak; bizden sonraki nesiller de o kadar az kaynak sıkıntısı çekecek ve gelecek kuşaklar da doğal kaynaklardan yararlanma olanağı bulacaktır. Bunun yanı sıra ülkemizde geri

dönüşüm sektörü her geçen gün gelişmektedir. Bu gelişim, yeni tesislerin kurulmasını ve yeni iş imkânlarının oluşmasını sağlayacaktır. (http://www.cevko.org.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=272&Itemid=254).

Çalışmamızda Edirne ili halkının geri dönüşüm bilgisinin yetersiz olduğu ama seminerler gibi bu konuda yapılabilecek çalışmalara karşı açık ve istekli oldukları görülmüştür. Bu nedenle belediyeler, çeşitli kuruluşlar bu konuda çalışmalara ağırlık verir ve çevre bilinci oluşturulursa günümüze ve geleceğe iyi yatırımlar yapılmış olunacaktır. Belediyelerin ve alışveriş yerlerinin de bu konuda üzerlerine düşen görevleri daha özenle yapmaları toplumun ve geleceğimizin sağlığı açısından oldukça önem arzetmektedir.

4.1. Siz ne yapabilirsiniz?

• Geri dönüşümü destekleyin. Ambalajında geri dönüşüm işareti olan ürünleri yeğleyin.
• Cam ambalajın binlerce yıldır geri döndüğünü ve içindeki ürünün camla hiçbir etkileşimde bulunmadığını bilerek alın.
• Plastik poşet ve yiyecek kapları gibi plastik ürünleri yeniden kullanın.
• Plastik tıraş bıçağı, çakmak, tükenmez kalem, folyo pişirme kapları gibi tek ya da çok az kullanımlık ürünleri kullanmayı en aza indirin.
• Az miktardaki alışverişlerinizde plastik poşet kullanmayın.
• Büyük boy ürünleri kullanın. Hacmi fazla ürünler hem daha fazla kulanım hem de daha az ambalaj tüketimi demektir.
• Şişe ve kavanoz gibi cam saklama ürünlerini tekrar kullanın.
• Atmak istediğiniz cam malzemeleri organik çöplerle birlikte atmayın. Biriktirip en yakınınızdaki cam kumbaralarına atın.
• Cam şişe ve kavanozları atarken renklileri ve renksizleri ayırın. Metal kapakları çıkartın.
• Çok fazla ambalaj malzemesi kullanılmış ürünleri almayın.
• Çocuklara oyuncak alırken dayanıklı olmasına dikkat edin. Oyuncaklar bozulduklarında çöpe giderler ve geri dönüşümleri çok zordur.

• Hediye olarak sevdiklerinize bir çevre örgütünün üyeliğini verin.

KAYNAKÇA

Akman, Y., Ketenoğlu, O., Kurt, L., Düzenli, S., Güney, K. & Kurt, F. (2004). Çevre Kirliliği (Çevre Biyolojisi), Ankara: Palme.

Güleç, Ç. (2008). Cam ve geri dönüşümü. Özgür Doruk Güler Çevre Dizisi. No. 29. Ankara: Yazıt.

Güler, Ç. (Ed.) (2012). Çevre sağlığı. 1. cilt. Ankara: Yazıt.

Güney, E. (2004). Çevre Sorunları Coğrafyası. Ankara: Gündüz.

Glass recycling, (2007). http://en. wikipedia. org/ wiki/ Glass_recycling, 5 Ekim 2007.

Glass recycling information sheet. (2007). http://www.wasteonline.org. uk/ resources/ InformationSheets/ Glass. htm. 10Ekim 2007.

http://gelisenbeyin.net/geri-donusum.html

http://www.cevko.org.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=272&Itemid=254

Kocataş, A. (2014). Ekoloji (Çevre Biyolojisi). 13. Baskı. Bursa: Dora.

The Plastik Waste Primer. (1993). The League of Women Voters Education Fund, Lyons & Burford Publications, New York.

Yıldız, K., Sipahioğlu, Ş. & Yılmaz, M. (2005). Çevre Bilimi. Genişletilmiş İkinci Baskı, Ankara: Gündüz

Yiğit, N., Çolak, E., Ketenoğlu, O., Kurt, L., Sözen, M., Hamzaoğlu, E., Karataş, A. & Özkurt, Ş. (2002). Çevresel Etki Değerlendirme "ÇED". Kılavuz Pazarlama Ticaret ve Sanayi Limited Şirketi, Ankara.

Yaşam Değerleri ve Tarzları (Vals) Modelinin, Kocaeli Üniversitesi Denizcilik Fakültesi Öğrencileri Üzerindeki Rolüne Dair Kantitatif Bir Araştırma

Ozan Hikmet Arıcan[1] **Güzide Öncü Eroğlu Pektaş[2]**

[1]Öğretim Görevlisi, Kocaeli Üniversitesi, Denizcilik Fakültesi- Deniz Ulaştırma ve İşletme Mühendisliği Bölümü, KOCAELİ, ozanhikmet.arican@kocaeli.edu.tr

[2]Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi- Deniz Ulaştırma ve İşletme Mühendisliği Bölümü, İSTANBUL, guzide.pektas@istanbul.edu.tr

Özet: Tüketicilerin, hangi ürün ve hizmetleri nasıl, nereden, ne zaman ve ne miktarda satın alacaklarına dair bugünkü pazar şartlarında karar kılmaları oldukça güçleşmiştir. Üretim yerlerinin ve pazardaki çekişme ortamının giderek yükselmesi ile tüketicilerin karar mekanizmaları da aynı derecede değişiklik göstermiştir. Yine de her bir tüketici zahmetli veya zahmetsiz de olsa bir karar mekanizmasından geçerek, ihtiyaç ve gereksinimleri olan ürün ve hizmetleri satın alır. Hedef pazardaki çeşitli tüketici tarzlarının büyük ölçüde saptanması; satın alma karar mekanizmalarındaki en mühim konuyu oluşturmaktadır. Çeşitli sosyo-demografik nitelikleri olan tüketiciler karşısında işletmeler, ürün ve hizmetlerini elde ederken pazarlama faaliyetlerini tanımlamaları da kaçınılmazdır. Bu çalışmanın temel amacı; halihazırdaki tüketicilerinin majör bir ekseriyetini biçimlendiren üniversite öğrencilerinin satın alma karar mekanizmaları ve bu kapsamda tercihlerini etkileyen tüketici hareketlerinin tanınmasıdır. Tüketicilerin, satın alma karar süreci ve bu kapsamda yaşam tarzlarının ne ölçüde geçerli olduğu bu çalışmanın ilk kısmını oluşturmaktadır. 21 yy'da kayda değer bir öneme sahip ve sıklıkla yararlanılan yaşam değeri ve tarzı ölçme yöntemi olan VALS modelinin oluşturduğu araştırma bölümü ise çalışmanın ikinci kısmında yer almaktadır. Bu kısımda, Kocaeli Üniversitesi Denizcilik Fakültesi Öğrencilerinin yaşam değerleri ve tarzlarını incelemek amacıyla Vals Modeli kullanılarak rastgele seçilen 250 öğrenciye yüz yüze anket metodu uygulanmıştır. Bu bağlamda kantitatif araştırmada; frekans analizi, faktör analizi ve güvenirlilik testleri SPSS istatistik programında analiz edilmiştir. Yapılan bu analizler neticesinde, Kocaeli Üniversitesi Denizcilik Fakültesi Öğrencilerinin yaşam değerleri ve tarzları değerlendirilerek, satın alma karar mekanizmaları konusunda çeşitli çıkarımlar yapılmıştır. Son olarak, yaşam tarzı grupları belirlenmiş olup bu tarzların bugünkü satın alma karar mekanizmasındaki durumları ortaya konulmuştur. Bu çalışma, akademik diğer çalışmalara ve işletmelere rehberlik etmesi amacı ile öncü niteliğindedir.

Anahtar Kelimeler: Tüketici davranışı, Satın Alma Karar süreci, Yaşam değeri ve tarzı (VALS) Modeli

Jel Kodları: M31

Quantative Research Of Life Of Values And Lifestyle (Vals) Models Role On

Abstract: In today's market conditions, it has become very difficult for consumers to decide which products and services to buy, how, where, when and how much. Decision mechanisms of consumers have changed to the same extent with the increasing competition in the production areas and the market. Nevertheless, each consumer purchases products and services with needs and requirements by going through a decision-making mechanism, even if it is inconvenient or effortless. Large determination of various consumer styles in the target market; It constitutes the most important issue in purchasing decision mechanisms. It is inevitable for businesses to define their marketing activities while obtaining their products and services against consumers with various socio-demographic qualities. The main purpose of this study is; It is the recognition of the purchasing decision mechanisms of university students and, in this context, the consumer movements that affect their choices, which shape a major majority of their current consumers. The first part of this study is the purchasing decision process of consumers and the extent to which their lifestyles are valid in this context. The research section of the VALS model, which is a method of measuring life value and style, which has a significant importance in the 21st century and is frequently used, is included in the second part of the study. In this part, in order to examine the life values and styles of Kocaeli University Maritime Faculty students, a face-to-face questionnaire method was applied to 250 randomly selected students using the Waltz Model. In this context, our qualitative research was measured in the SPSS program with frequency analysis, factor analysis and reliability tests. As a result of these analyzes, various inferences were made about the purchasing decision mechanisms by evaluating the life values and styles of Kocaeli University Maritime Faculty students. Finally, the lifestyle groups were determined and the status of these styles in today's purchasing decision mechanism was revealed. This study is a pioneer with the aim of guiding other academic studies and businesses.

Keywords: Consumer Behavior, Purchasing Decision Process, VALS Lifestyle

1. GİRİŞ

Dünya geçmişe göre daha küresel ve artık ortak bir pazar alanına sahiptir. Bu durumda pazarlama çabaları toplumların kültürü, sosyal yapısı ve geleneği ile ilişkilendirilerek yapılmaktadır. (Aksu vd., 2011:326) Tüketim toplumların kendi özelliklerine, geleneklerine göre pazarlama bileşenlerini planlamak gereklidir. Teknolojinin gelişmesi ile değişen dünyada tüketicinin istek ve ihtiyaçları da değişim göstermiştir. Kişilerin, ihtiyaç ve gereksinimi olan ürün ve hizmetleri satın alma, bunlardan faydalanma, tekrar satın alma, memnuniyet, şikâyet gibi tüm bu faaliyetler tüketici davranışlarına girmektedir. Ticari işletmeler açısından, tüketicilerin faaliyetlerini, tercihlerini sezmek ve bu bağlamda pazarlama stratejileri sunmak basit olmayan, ciddi efor gerektiren bir durumdur. Küreselleşmenin etkisi ile ticari faaliyet ve hizmet kapsamında çalışmalar yürüten işletmeler, çok değişken ve talepleri çeşitlilik gösteren tüketici grupları ile karşı karşıya olmaktadırlar. Bu husus, işletmeler tarafından tüketicilerin satın alma faaliyetlerinin fazlasıyla çözümlenmesi gerekliliğine yol açmıştır. Bu nedenle müşteri hoşnutluğunu en yüksek seviyede tutmak ve onların itimadını edinmek yani işletmelere modern pazarlama anlayışını mecbur tutmaktadır.

1.1 Satın Alma Karar Süreci

21. yy'da dinamik ve hızlı değişim içinde olan çağdaş pazarlamadaki yeni değişim ve dönüşümleri takip etmek çok önemlidir. Değişimin bu denli hızlı olduğu çağdaş pazarlama dünyasında yeni trendleri takip eden tüketici, eskisine göre çok daha akılcı, ne istediğini bilen ve kararlı bir tutum sergilemektedir. Teknolojinin ve dijital dönüşümün hızlı yaşandığı günümüzde, tüketicinin bir ürün veya hizmeti satın alma karar süreçlerini tayin etmek ve kontrol etmek teknoloji sayesinde eskiye göre daha mümkündür. Tüketicinin bir ürün veya hizmeti ne zaman, nasıl ve kim için satın aldığının bilinmesi işletmeler için önemlidir. Bu soruların yanıtları, tüketici davranışlarının doğru incelenmesi ve etkin pazarlama araştırmaları içinde önem teşkil etmektedir. Bu yanıtlara göre işletmelere satın alma karar sürecini daha iyi yönetebilmekte ve doğru stratejiler geliştirebilmektedirler. Tüketici davranışı, kişilerin ya da tüketici topluluklarının gereksinim, istek ve arzularını sağlamak amacıyla, ürün ve hizmetleri tercih etme, satın alma, kullanma ve gelecek kararları ve bunlara dair faaliyetleri kapsayan bir süreçtir (Solomon, 1996:7; Erciş, 2007:283). Aslında tüketici davranışı satın alma öncesi, satın alma sırasında ve daha sonrası olmak üzere üç aşamalı bir süreci içerir. Bilhassa pazar bölümleme stratejileri, hedef pazar stratejileri, seçim ve konumlandırma gibi stratejik pazarlama kararları bu süreçte verilir. Bilindiği gibi satın alma karar süreci 5 evreden oluşur: Bunlar ise; ihtiyacın ortaya çıkması, alternatiflerin belirlenmesi, alternatiflerin değerlendirilmesi, satın alma kararı ve satın alma sonrası davranış şeklindedir. Tüketici satın alma karar süreci genellikle karşılanması gereken bir gereksinimin oluşması ile başlar (Hoyer ve Maclnnis, 1997:190; Erciş, 2007:283). Tüketicinin gereksinimi mevcut durumu ile arzu edilen durumu arasında fark oluşmasıyla ortaya çıkar. Diğer yandan arzu edilen durum ile güncel durum arasında herhangi bir değişiklik bulunmazsa gereksinim doğmaz ve satın alma karar süreci başlamaz. Satın alma karar sürecinin ikinci evresi; ürün ve marka seçeneklerinin kararlaştırılmasıdır. Tüketici, ihtiyacı oluştuktan sonra alternatifler belirlenir ve tüketici alternatifler arasında bir seçim yapar. Ola ki ihtiyacın yarattığı baskı çok kuvvetli ve tüketicinin gereksinimlerini sağlamak amacıyla yeterli zamanı ve parası da varsa alternatifleri değerlendirir (Shao, 2002:43; Erciş, 2007:283). Bu süreçte satın alma karar sürecinin en zor evresi alternatiflerin değerlendirilmesidir. Çünkü pazarda birçok farklı marka, aynı markanın birçok ürün çeşidi ve tüketicinin dikkatini çekmek için hazırlanmış birçok reklamın olması alternatiflerin değerlendirilmesini güçleştirmektedir. Tüketici bu evrelerden geçerek alternatifleri değerlendirip kendisine yakın bulduğu üründen farklı bir ürün de satın alabilir. Farklı ürün satın almasının sebeplerini, başka tüketicilerin tutumları ve beklenmedik durumsal faktörler olarak belirleyebiliriz (Erciş, 2007:284).

1.2. Yaşam Tarzı

"Biri nasıl yaşar?" sorusuna verilen yanıtlar yaşam tarzının genel bir tanımını oluşturur. Kişilerin nelerle uğraştığını, neden uğraştığını ve bu uğraşın kendisi ve diğerleri adına ne ifade ettiğini açıklamaya çalışır (Chaney, 1999:14; Mowen, 1993:236; Blackwell vd., 2001:253). Yaşam tarzı, değerleri ve beğenileri müşterek bir noktada buluşan tüketicilerin benzer tüketim modeli sergilemesi neticesinde meydana gelir

(Solomon, 1996:658; Chaney, 1999: 14; İslamoğlu, 2003:148). Bu düşünce ilk kez Max Weber tarafından ileri sürülmüştür. Weber çalışmalarında bu kavramı, sosyal topluluklar içerisindeki benzeşmezlikler ve statü olarak adlandırmıştır (Kesiç ve Rajh, 2003:162). Bu araştırmalarda kullanılan ölçme yöntemleri beş tanedir. Bunlar ise: Faaliyetler, İlgi Alanları ve Fikirler (Activities, Interests and Opinions AIO), Rokeach Değerler Sistemi (Rokeach Value Survey-RVS), Değerler Listesi (List of Value-LOV), Değerler ve Yaşam Tarzları (Value and Lifestyles -VALS) ve Değerler ve Yaşam Tarzları 2 (Vals2)'dir. Değerler ve yaşam tarzları (VALS) en çok bilinen ve çok kullanılan yaşam tarzı ölçme yöntemidir. 1980 yılında Stanford Araştırma Enstitüsü araştırmacıları Mitchell ve Spengler tarafından Vals2 olarak geliştirilmiştir. Bu araştırma için, tüketicilerin sosyo-demografik nitelikleri, faaliyetleri, mali durumları ve ürün tüketim tarzlarını içeren 800 soruluk anket formu oluşturulmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'nde ikamet eden 18 yaş üzeri 1600 bireye bu anket yaptırılmıştır ve böylece bu yöntemin temelleri biçimlenmiştir (Lin, 2003:14). VALS, 1980'lerin sonlarından itibaren dönemin koşullarına uygun olmadığı ve tüketici davranışlarını değerlendirmede eksik olması sebebiyle tenkit edilmeye başlanmıştır (Hoyer ve Maclnnis, 1997:433). Bu tenkitlerin neticesinde Stanford Araştırma Enstitüsü tarafından tüketici davranışlarını daha iyi değerlendirebilmek amacıyla Vals2 geliştirilmiştir (Piirto, 1991:6). Bu yöntemin hazırlık evresinde tüketici davranışlarını değerlendirmek için toplamda 400 soru oluşturulmuştur. Bu soruların ilk kısmı pazar bölümleme için, ikinci kısmı ise satın alma ve medya kullanımını ölçmek içindir (Lin, 2003:18). Yaşam tarzı grubu, geliştirilen bu ölçek sayesinde saptanmıştır. Bu ölçek, iki faktöre dayanarak oluşturulmuştur. Bu faktörler, tüketicinin kaynakları ve kişisel yönelimidir (Hoyer ve Maclnnis, 1997:434). Kaynaklar; gelir, eğitim, kendine güven, sağlık, satın alma isteği, zekâ ve sahip olunan enerji düzeyini kapsamaktadır (Witchel, 2002:271). Kişisel yönelim, üç kısmı içermektedir. Bunlar: Prensip, statü ve faaliyet uyumudur. İlki, prensip uyumlular; nail olanlar ve inananlar yaşam tarzı gruplarını kapsayan ve satın alma kararlarını kendi donanım ve deneyimleri sonucunda güvenerek alanlardır. İkincisi, statü uyumlular; başarılılar ve gayret edenleri kapsayan ve kendi kararlarını alırken çeşitli kişileri referans ve örnek alanlardır. Üçüncüsü, faaliyet uyumlular; tecrübeliler ve yapıcıları kapsayanlardır. Tüketicilerin kaynaklarının düzeyi ve kişisel yönelimleri ile saptanan yaşam tarzı grupları aşağıdaki gibidir (Dahiya, 2012)

1. Gerçekleştirenler: Bu grup araştırmacı, başarılı, kültürlü, aktif ve liderlik özellikleri taşıyan bireylerin oluşturduğu bir gruptur. Aktif, sosyal ve yenilikçidirler, teknolojiyi iyi takip ederler. Genellikle daha üst sosyal sınıfın özelliklerini taşıyan ürün ve hizmetlere ilgilidirler.

2. Nail Olanlar: Bu grubun üyeleri, tertipli, bilgiye önem veren, olgun ve rahat mizaçlı kişilerdir. Bu grubun üyeleri düzgün, iyi eğitimli ve bir durum karşısında karar vermeden önce iyi araştırma yapan insanlardır. Etraflarında olup bitenleri iyi takip eder ve fırsatları değerlendirirler. Toplumsal normlara ve çeşitli sosyal otoritelere saygı ile yaklaşırlar. Gelir durumları iyi olmasına rağmen satın almada muhafazakâr oldukları görülür.

3. Başarılılar: Bu grubun üyeleri hayatlarının kontrolünü ellerinde tutmayı sever ve iş hayatlarında idealisttirler. Yaşamları daha çok sosyal hayatları, aileleri ve kariyerleri etrafında şekillenir. Geleneksel bir yaşam sürerler, politik görüşlerinde tutucudurlar, otoriteye ve mevcut duruma saygılıdırlar. İmaj bu grup için önemlidir ve İhtiyaç ve istekleri yoğun olduğu için pazarda aktif tüketicilerdirler. Başarılarını kanıtlamak için pahalı markalara veya saygın ürün-hizmetlere yönelirler.

4. Tecrübeliler: Genç, dinamik, spontane alışverişi seven asi tüketicilerdir. Yeniliği, sıra dışılığı ve heyecan arayışları vardır. Bu kişiler, istekli olmalarının yanı sıra hızlı vazgeçebilmektedirler. Faaliyetlerinin büyük bir kısmını açık hava eğlenceleri, spor ve sosyal faaliyetler oluşturmaktadır. Gelirlerinin çoğunluğunu giyecek, hazır gıda, filmler, sinema ve müziğe kullanan coşkulu bir yapıdadırlar.

5. İnananlar: Alışılmış tutum ve davranışlarla ilişkili, geleneklerine bağlı tutucu kişilerdir. Toplum, din, aile ve milli düzenlemelere uyarlar. Radikal dinsel inançlıdırlar. Aileleri, konutları ve sosyal ve dinsel organizasyonlar gibi faaliyetlere bağlıdırlar. Gelirleri nerdeyse gereksinimlerini sağlayacak kadardır. Genel olarak alışıla gelmiş, yerleşmiş ve yerel ürünleri seçen tüketicilerdir.

6. Yapıcılar: Bu gruptakiler, sistemli, kendi başına bakabilen, geleneklerine tabi ve ailesini değerli görmektedir. Çocuk yetiştirme, araba onarma, sebze-meyve yetiştirme ve konutlarındaki küçük tamirat

işleri haricinde belli belirsiz ilgi alanları bulunur. Devlet yetkisi ve olağan düzeni addetmekle beraber kişisel yaşamları mevzubahisse müeyyide uygulamalarından hazzetmezler. Siyasi açıdan tutuculardır ve yeni düşüncelere şüpheyle bakarlar. Pahalı ürünlerdense kullanışlı ve işlevsel ürünleri tercih ederler.

7. Gayret Edenler: En son çıkan moda ürünlerine ve eğlenceye ilgi duyarlar. İktisadi, toplumsal ve psikolojik kaynakları eksikse başkalarının onayı ve düşünceleri onlar için önemlidir. Düşünmeksizin davranan ve hızlı bıkan bu kişiler için para başarı demektir. Varlıklı kişilerin tercih ettikleri gibi ihtişamlı ürünleri seçerler.

8. Mücadele Edenler: Yoksul, eğitim düzeyi alçak, yaşlı, kabiliyeti az, kuvvetli toplumsal ilişkisi bulunmayan, sağlıklarından kaygı duyan ve utangaç kişilerdir. Gündelik gereksinimlerini bile sağlayacak kâfi kazancı olmadığından beğenilerine yönelik tüketim yapamazlar. Çeşitli ürün ve hizmet için mühim olmayan pazar grubunu şekillendirirler. Keza, ilgi duydukları ürün ve markalara tabidirler.

2. Yaşam Tarzlarının Satın Alma Karar Süreci Üzerindeki Rolünü Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma

2.1.Araştırmanın Amacı, Kapsamı

Bu araştırmanın amacını VALS yaşam tarzlarının satın alma sürecindeki üniversite öğrencileri üzerindeki etkisi olarak belirlenmiştir. Bu amaç doğrultusunda üniversitede okuyan öğrencilerin yaşam tarzı grupları ve satın alma karar sürecinde etkili olan değişkenleri belirlenmeye ve öğrencilerin yaşam tarzları ile satın alma karar süreçleri arasındaki ilişki incelenmeye çalışılmıştır. Araştırmanın kapsamını Kocaeli ili Karamürsel ilçesinde Denizcilik Fakültesinde okuyan tüketiciler oluşturmuştur. Araştırma sadece Kocaeli Karamürsel Denizcilik Fakültesi lisans öğrencileri ile sınırlandırılmıştır.

2.2.Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmanın amacı aşağıda oluşturulan hipotezler ile geliştirilmiştir:

Hipotez 1: Yaşam tarzları ile öğrencilerin tüketici davranışları arasında paralel bir ilişki vardır.

Hipotez 2: Yaşam tarzları ile denizcilik fakültesi öğrencilerinin ihtiyaçları arasında mantıksal bir paralellik vardır.

2.3. Araştırmanın Modeli

Araştırmanın modeli Şekil 1'de gösterildiği gibidir(Bulut 2003; Bansal ve Voyer 2000; Bruner ve Pomazal 1998; Mourali vd., 2005; Santos, Boote 2003; Stammerjohan 2003; Shao 2002; Erciş 2007:290).

2.4. Araştırmanın Metodolojisi

2.4.1.Örnekleme Süreci

Çalışmanın yapıldığı yer Kocaeli ili Karamürsel ilçesinde okuyan 18 yaş ve üzeri denizcilik fakültesi öğrenci tüketicileri oluşturmuştur. Denizcilik Fakültesinde 2016 yılı temel alınarak toplamda 263 öğrenci okumaktadır. Anket çalışması 20-28 Aralık 2017 tarihleri arasında yapılmıştır. Toplam 250 anket uygulanmış ve değerlendirmeye alınmıştır. Anket soruları iki bölümden oluşmaktadır. Ankette sosyo demografik ve yaşam tarzı soru grupları mevcuttur.

2.4.2. Ön Çalışma

Kesin anket formu hazırlanmadan önce çeşitli uzman kişilerle görüşülmüş ve anket ile ilgili geri bildirimler alınmıştır. Sonrasında anket formunun son hali hazırlanmış ve Kocaeli Üniversitesi Denizcilik

Fakültesi Öğrencilerine uygulanmıştır. Araştırma Kocaeli'nin Karamürsel ilçesinde bulunan Yıldız Bilge Denizcilik Fakültesi Denizcilik İşletmesi Yönetimi Bölümü 1., 2., 3. ve 4. Sınıf öğrencilerine anket çalışması yapılarak veriler toplanmıştır.

Şekil 1: Araştırmanın modeli

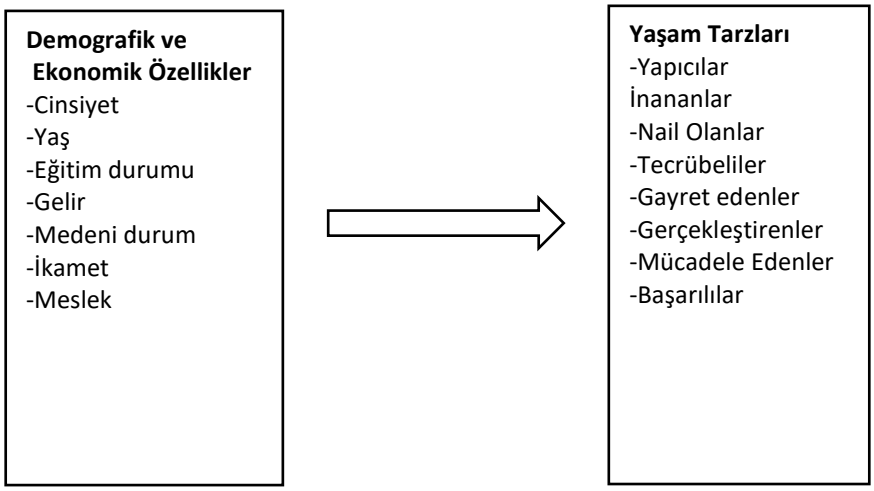

2.4.3. Veri Toplama Yöntem ve Aracı

Araştırmada veriler, kapalı uçlu soruların yer aldığı anket yöntemi kullanılarak toplanmıştır. Anket formunda yaşam tarzlarının değişkenliğini belirlemek amacı ile 6 grup hazırlanmıştır. Yaşam tarzları değişkenleri olarak Vals2 ölçeği kullanılmıştır. Yaşam tarzı ve satın alma karar süreci ile ilgili sorular 5'li Likert ölçeğinde (5=Tamamen katılıyorum, 1=Kesinlikle katılmıyorum) hazırlanmıştır. Verilerin analizinde son SPSS paket programı kullanılmıştır. Araştırma verileri ortalamalar, standart sapma, frekans dağılımları, faktör analizi ve korelasyon analizleri yapılarak yorumlanmıştır.

Tablo 1'de ankete katılan cevaplayıcıların demografik ve ekonomik özellikleri gösterilmiştir. Ankete katılan cevaplayıcıların %25,8'i kadın ve %74,2'si erkektir. Çoğunluğu 19-20 yaş grubunda yer almaktadır (%57). %94 ü bekâr %6'sı evlidir. Öğrencilerin %58,3 ü evde %41,7 si yurtta ikamet etmektedir. Ankete katılanlardan en çok 2.sınıflardan katılım olmuştur (%35,11). Katılımcıların %46,4'ü burs almıyor, geri kalan %53,6'sı ise farklı kategorilerde burs almaktadır. Aylık gelir dağılımında öğrencilerin %23,8 ine para aile tarafından verilmektedir.

2.5-Veri Analizi

2.5.1. Demografik ve Ekonomik Özellikler

Kocaeli Üniversitesi Denizcilik Fakültesi lisans öğrencilerine yapılan, VALS modeli yaşam değerleri ve tarzları anket çalışmasının sosyo-demografik sonuçları Tablo1'de verilmiştir. Fakültenin denizcilik fakültesi olması gereği ankete katılan öğrencilerin %74'lük kısmı erkek öğrencilerden oluşmaktadır. Öğrencilerin % 94'ü bekâr, çoğunluğu evde kalan, devlet bursu alan öğrencilerden oluşmaktadır. Cevaplayıcıların aylık burs geliri sonuçlarından %45'in aylık geliri 0-499 TL arasında, diğer%46,4'ü burs almayan grubu oluşturmaktadır.

Tablo1. Demografik ve Ekonomik Özellikler

Cinsiyet	**Frekans(f)**	**Yüzde(%)**	**Gelir Durumu**	**Frekans(f)**	**Yüzde(%)**
Kadın	65 kişi	% 25,8	0-499 TL	77	% 30,5
Erkek	185 kişi	% 74,2	500-999 TL	45	% 17,9
Medeni	**Frekans(f)**	**Yüzde(%)**	1.000-1.499 TL	16	% 6,6

Durumu					
Evli	15 kişi	% 6,0	1.500 TL ve üstü	13	% 5,3
Bekâr	235 kişi	% 94,0	Ailesi maddi destek	60	% 23,8
İkamet Durumu	**Frekans(f)**	**Yüzde(%)**	**Burs Durumları**	**Frekans(f)**	**Yüzde(%)**
Evde Kalıyor	145 kişi	% 58,3	Devlet Bursu alıyorum	30	% 11,9
Yurtta Kalıyor	105 kişi	% 41,7	Özel burs alıyorum	5	% 2,0
Yaş Grupları	**Frekans(f)**	**Yüzde(%)**	Kısmi zamanlı işte çalışıyorum	4	% 1,3
18 yaşında	47	% 18,5	**Burs geliri**	**Frekans(f)**	**Yüzde(%)**
19 yaşında	68	% 27,2	0-499	112	% 45
20 yaşında	74	% 29,8	500-999	13	% 4,6
21 yaşında	32	% 12,6	1000-1499	3	% 1,3
22 yaşında	9	% 3,3	1500 ve üstü	2	% 0,7
23 ve üzeri yaşında	10	% 4	Burs almayan	120	% 46,4
Kısmi zaman çalışarak gelir sağlayanlar	**Frekans(f)**	**Yüzde(%)**	**Öğrenim görülen sınıf**	**Frekans(f)**	**Yüzde(%)**
0-499	30	% 12	1.sınıf	88	% 34,4
500-999	15	% 6	2.sınıf	90	% 35,11
1000-1499	7	% 2,7	3.sınıf	45	% 17,2
1500 ve üstü	5	% 2	4.sınıf	25	% 11,9
Çalışmıyorum	193	% 76,7	Diğer	2	% 1,39

2.5.2. Cevaplayıcıların Yaşam Tarzlarının Belirlenmesi

Ankete katılan öğrencilerin Vals2 ölçeğine göre vermiş oldukları cevaplar incelendiğinde, bulunmuş oldukları Vals2 yaşam tarzı grupları belirlenmiştir. Yapılan anket araştırmasına göre Vals2 ölçeğine göre belirlenen yaşam tarzı gruplarının toplam katılımcıya göre dağılımı Tablo 3 de verilmektedir.

Katılımcıların Vals2 ölçeğine verdikleri cevaplara göre, ait bulundukları yaşam tarzı grupları belirlenmiştir. Bu belirlemede araştırmacılar incelemeyi ayrı ayrı yapmakla beraber, kararsız kalınan katılımcılarla ilgili olarak bir başka uzmanın görüşüne başvurulmuştur. Yapılan incelemeler sonucunda Vals2 ölçeğine göre belirlenen yaşam tarzı gruplarının toplam katılımcılara göre dağılımı aşağıdaki tabloda (Tablo 2) verilmektedir.

Tablo 2. Vals2 ölçeğine göre belirlenen yaşam tarzı gruplarının toplam katılımcılara göre dağılımı

Yaşam Tarzları	Sayı	Toplam Katılımcıya Oranı(%)
Yapıcılar	30	11,3
Gayret Edenler	24	9,7
İnanlar	18	7,5
Nail Olanlar	14	5,7
Tecrübeliler	12	4,5
Mücadele Edenler	11	4,4
Başarılılar	10	3,8
Gerçekleştirenler	8	3,3

Tablo 2'de de görüldüğü üzere Vals2 yaşam tarzlarına verilen anket cevaplarına göre tüketici grupları sayıları el ile karşılarına yazılarak gruplara ayrılmıştır. Bu grafikte gösterilenlere göre *Yapıcılar:*30 kişi, *Gayret edenler*; 24 kişi, *İnananlar*; 18 kişi, *Nail olanlar*; 14 kişi, *Tecrübeliler;* 12 kişi, *Mücadele edenler*; 11 kişi ve *Başarılılar*; 10 kişi, *Gerçekleştirenler;* 8 kişi olarak toplam katılımcıya göre çıkartılmıştır. En soldaki sütün da ise grupların toplam ankete katılanlara yüzdelik olarak oranı verilmektedir. Denizcilik Fakültesinde okuyan öğrencilerinin doldurmuş olduğu ankete göre yaşam tarzı grubu olarak en fazla olduğu sayı 30 katılımcının oluşturduğu ile ***"Yapıcılar'"***dır, bu da Tabloda 3'de görülmektedir.

Tablo 3. Yaşam Tarzı Faktörleri

Değişkenler	***Faktör Yükleri***	***Varyans Yüzdesi***	***Özdeğeri***
Faktör 1:Yapıcılar		11,946	4,202
Her işimi kendim yapmak için çaba sarf ederim	0,849		
Hayatımın gittikçe daha iyi olmasını isterim	0,733		
Yönetici olabilmek için maddi manevi gayret içinde olmayı hedeflerim	0,573		
Arkadaşlarımın kıyafetlerine bakarak alışverişte benzer kıyafetler almaya çalışırım	0,308		
Bir ürünü olabildiğince uzun süre kullanmayı tercih ederim	0,509		
Faktör 2:Gayret Edenler		9,754	3,511
Alışverişlerimi çoğu zaman internet üzerinden yaparım	0,636		
Zamanımın büyük bir kısmını sosyal medyada harcarım	0,633		
Cep telefonu piyasasını güncel olarak takip ederim ve en yeni modeli almaya çalışırım	0,459		
Sosyal medya bana göre sosyal gelişim ve tüketim açısından faydalıdır	0,447		
Derslerimi kitaplardan çok internet kanalı ile yaparım	0,443		
Fast food ürünlerini çoğu zaman kullanırım	0,406		
Son moda giyinmekten hoşlanırım	0,392		
Faktör 3:İnananlar		7,559	2,721
Dini inancıma göre içki kullanmam	0,883		
İçki ve sigara için para harcamam	0,715		
Dini inançlarımla yaşamayı ve harcamayı severim	0,478		
Faktör 4: Nail Olanlar		5,721	2,059
Ekonomi alanında dergi ve yayınları takip ederim	0,674		
Okulu bitirdikten sonra iş bulabilmem için gerekli olan yabancı dil kursuna gidiyorum	0,655		
Ders için orijinal kitap almaya çalışırım	0,448		
Faktör 5: Tecrübeliler		4,564	1,643
Bir grubun sorumlusu olmaktan hoşlanırım	0,508		
Hazır ürünleri almayı tercih etmem	0,469		
Pazardan ihtiyaçlarımı alırım	0,437		

Hayatımda çeşitlilik olmasından hoşlanırım	0,395		
Bana faydası olmayan şeyler hakkında bilgi sahibi olmaktan hoşlanırım	0,304		
Faktör 6: Mücadele Edenler		4,476	1,611
Dünya görüşümde okul bittikten sonra hayatımı sürdürebilecek kadar para kazansam yeter	0,707		
Çevremdeki öğrencilerin dini bilgiler öğrenmeleri gerektiğine inanıyorum	0,332		
Faktör 7:Başarılılar		3,820	1,375
Sanat, kültür ve tarih hakkında bilgi edinmek için para harcarım	0,686		
Okuduğum meslek ile alakalı geliştirmeler için para harcarım	0,361		
Faktör 8:Gerçekleştirenler		3,389	1,350
En çok harcamam kıyafet içindir	0,553		
Harcamalarım çoğunlukla eğitim ve araştırmalarım konusundadır	0,407		
Ek işte çalışarak okul harçlığımı çıkartıyorum	0,358		
Ek işte çalışarak okul harçlığımı çıkartıyorum	0,358		

2.5.3. Cevaplayıcıların Yaşam Tarzlarının Belirlenmesi

Bu araştırmada sorulara cevaplayanların yaşam tarzlarını belirlemek için 38 değişkenden oluşan yaşam tarzı belirleyicileri (Vals2) faktör analizine sokulmuştur. Değişkenlere uygulanan güvenirlilik analizi sonucu 2 değişken elenmiş ve 6 değişken de sistem faktör analizine sokulmamıştır. Sonuç olarak faktör analizine 30 değişken sokulmuştur. Kullanılan ölçeğin güvenirlilik analizinde Cronbach's *alpha* katsayısı 0,775 olarak tespit edilmiştir. 30 değişkenin faktör analizine sokulmasından sonra 1 den büyük 12 değişken tespit edilmiştir.

Değişkenlere sistemden 8 değişken belirlenmesi uygulanmış olup bu 8 değişken üzerinden uygulama yapılmıştır. Değişkenlerin 0,30 ve üzeri faktör yükleri olanlar dikkate alınmıştır. Bu faktörler toplam varyansın %51,315 ini açıklamaktadır. (KMO örneklem yeterlilik ölçütü:%64,6, Barlet yükseklik testi:6300

p<0,000)

Elde edilen faktörler sırasıyla şöyledir;

Faktör Yapıcılar: Bu faktörde, her işimi kendim yapmak için çaba sarf ederim, hayatımın gittikçe daha iyi olmasını isterim, yönetici olabilmek için maddi manevi gayret içinde olmayı hedeflerim, arkadaşlarımın kıyafetlerine bakarak alışverişte benzer kıyafetler almaya çalışırım, bir ürünü olabildiğince uzun süre kullanmayı tercih ederim

Faktör Gayret Edenler: Bu faktörde, alışverişlerimin çoğu zaman internette üzerinden yaparım, zamanımın büyük bir kısmını sosyal medyada harcarım, cep telefonu piyasasını güncel takip ederim ve en yeni modeli almaya çalışırım. Sosyal medya bana göre sosyal gelişim ve tüketim açısından faydalıdır, derslerimi kitaplardan çok internet kanalı ile yaparım, fast food ürünlerini çoğu zaman tercih ederim, son moda giyinmekten hoşlanırım.

Faktör İnanlar: Bu faktörde, dini inançlarımla yaşamayı ve harcamayı severim, içki ve sigara için para harcamam, dini inancıma göre içki kullanmam.

Faktör Nail Olanlar: Bu faktörde, ekonomi alanında dergi ve yayınları takip ederim, okulu bitirdikten sonra iş bulabilmem için gerekli olan yabancı dil kursuna gidiyorum, ders için orijinal kitap almaya çalışırım.

Faktör Tecrübeliler: Bu faktörde**,** bir grubun sorumlusu olmaktan hoşlanırım, hazır ürünleri almayı tercih etmem, pazardan ihtiyaçlarımı alırım, hayatımda çeşitlilik olmasından hoşlanırım, bana faydası olmayan şeyler hakkında bilgi sahibi olmaktan hoşlanırım.

Faktör Mücadele Edenler: Bu faktörde**,** dünya görüşümde okul bittikten sonra hayatımı sürdürebilecek kadar para kazansam yeter, çevremdeki öğrencilerin dini bilgiler öğrenmeleri gerektiğine inanıyorum. **Faktör Başarılılar:** Bu faktörde**,** sanat, kültür ve tarih hakkında bilgi edinmek için para harcarım, okuduğum meslek ile alakalı geliştirmeler için para harcarım, ek işte çalışarak okul harçlığımı çıkartıyorum.

Faktör Gerçekleştirenler: Bu faktörde**,** en çok harcamam kıyafet içindir, harcamalarım çoğunlukla eğitim ve araştırmalarım konusundadır.

3. Sonuç ve Değerlendirme

Post modern pazarlamada artık her şey tüketici istek ve ihtiyaçlarına göre şekillenmekte ve hedef kitleye sunulmaktadır. Hedef kitledeki müşteri profilini analiz etmek çok önemlidir. İşte bu nedenle Vals2 yaşam değerleri ve tarzları modelini bilmek ve kullanmak işletmelere hem rekabette hem de kendi kazançlarını maksimize etmekte işletmelere büyük yarar sağlayacaktır. İşletmeler, hedef pazarlarındaki müşteri profillerini ne kadar iyi tanımlarlarsa, müşteri memnuniyetleri de o ölçüde artacaktır. Satın alma karar sürecindeki en önemli şey, hedef pazardaki farklı tüketici tiplerinin çok iyi belirlenmesidir. İşletmelerin

ürün ve hizmetlerini üretirken farklı demografik özellikler gösteren bu tüketicilere göre pazarlama faaliyetlerini belirlemeleri gereklidir.

Benzer bir Vals2 yaşam tarzları ile tüketici çalışması olan Erciş vd.2007'na göre ise yaşam tarzları faktör sıralaması şu şekildedir: tecrübeliler, yapıcılar, gayret Edenler, nail olanlar, inananlar ve entel sıra dışılar olarak toplam 6 grupta toplanmıştır. Erciş vd. 2007 çalışmasında, beyaz eşya satın alma davranışlarını ölçmek için, Erzurum ilinde 18 yaş ve üzerine toplam 589 kişiye Vals2 yaşam tarzı araştırması yapmışlardır.

Bu çalışmada, Kocaeli Üniversitesi Denizcilik Fakültesi öğrencileri seçilmiş ve araştırma örneklemi sadece bu fakülte lisans öğrencileri ile sınırlandırılmıştır. Yaşam tarzlarının tüketici davranışlarını etkilemesine yönelik rolünü inceleyen bu çalışmada aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir:

Öğrencilerin demografik ve ekonomik yapıları incelenmiş ve Vals2 yaşam tarzı gruplarına uyumluluklarına bakılmıştır. Tüketim harcamalarının bu gruplara paralel olup olmaması ile ilgili 38 değişken anket hazırlanarak her bir grup soru bir yaşam tarzı grubunun tanımlanmasına gidilmiştir. Bu şekilde öğrencilerin aşağıda belirtilen gruplara dâhil oldukları tespit edilmiştir.

Gerçekleştirenler: Bu grubun üyeleri araştırmacı, başarılı, kültürlü, aktif ve liderlik özellikleri taşıyan bireylerin oluşturduğu grup olan toplam katılımın %3,3'ü seçmiş ve bu gruba dâhil olduklarını belirtmişlerdir.

Nail olanlar: Bu grubun üyeleri, düzene, bilgiye ve sorumluluğa değer veren, olgun, halinden memnun, rahat ve sakin insanlardır. Çoğunluğu iyi eğitimli ve bir olay hakkında karar vermeden önce çok iyi araştırma yapan kişilerdir. Bu grubu seçen öğrencilerin %5,7' si seçmiş olup bu grupta olduklarını yansıtmışlardır.

Başarılılar: Bu grubun üyeleri, hayatlarının kontrolünü ellerinde tutmayı seven, iş hayatlarına ve buradaki başarılarına önem veren bireylerdir. Sosyal hayatları, aileleri ve kariyerleri etrafında yapılanır. Geleneksel bir yaşam sürerler, politik görüşleri muhafazakârdır, otoriteye ve mevcut duruma saygılıdırlar. Bu gruba dâhil olan öğrenci sayısı toplam oranın %3,8 'i dir.

Tecrübeliler: Bu grubun üyeleri, daha çok genç, dinamik, ara sıra düşüncesizce hareket eden asi tüketicilerdir. Yeniliği, sıra dışılığı ve heyecanı ararlar. Bu grubun öğrenciler üzerindeki oluşumu %4,5'i oranında olmuştur.

Mücadele edenler grubu sosyal yaşamları sınırlı, daha çok hayatlarının devam etmesinden yetinen ve günleri iyi geçsin yeter anlayışı ile yaşayan grubu temsil eder. Bu gruba dâhil olan öğrenci grubu da toplam araştırma yapılan öğrencilerin %9,7 'sini oluşturmaktadır.

Gayret edenler grubu sorularımızda orijinal kitap ve kıyafet alan, interneti aktif olarak tüketimde kullanan, hayatlarının daha iyi olmasını arzu eden ve harcamayı seven bir grup olarak öğrencilerimizde çıkmıştır. Bu grubumuz da %10'luk bir dilimde yer aldı.

İnananlar, yaşamlarını dini kurallar üzerine yaşayan ve tüketen bir gruptur. Kuralları dinin emrettiği şekilde uygularlar. Anket sorularımızda da bu grubu belirtmek için belirgin özelliklerde sorular sorulmuştur. Öğrencilerin % 7,5'unu bu grupta yer almıştır.

Yapıcılar, hazır yaşamayı sevmeyen, kendiişlerini ve ihtiyaçlarını mümkün olduğunca kendileri yapan doğal yaşamı seven yapıcı bir gruptur. Öğrencilerin %11,3'si bu gruba belirgin özellikler katan soru tiplerine yoğunlaşmıştır.

Bu çalışmada elde edilen sonuçlar Vals2 yaşam tarzı olgularının, Kocaeli Üniversitesi Denizcilik Fakültesi öğrencilerinin üzerindeki etkilerine bakılmış ve değerlendirilmiştir. Hazırlanan anket sorularına, verilen cevaplardan değişkenlerin 8 ana faktör altında verilerin toplandığı görülmüştür. Anketin güvenirliğinin iyi çıkması ile araştırma modelinin de doğruluğu onaylanmış ve 8 faktör sayı da çalışmanın güvenirliği ve doğruluğunu bir kez daha onaylamış olmaktadır. Vals2 yaşam tarzının tüketiciler üzerindeki belirgin ortak özellikleri belirtmesi araştırma sonuçlarına paralel şekilde yansımıştır.

Kocaeli Üniversitesi, Denizcilik Fakültesinde okuyan öğrencilerin bu okulu seçme amaçları denizcilik alanın birçok bölümünde yüksek maaşlarda iş bulma fırsatlarının olması ve iş bulmada sıkıntı yaşamamalarıdır. Bu sebeplerden ötürüdür ki Kocaeli Üniversitesi Denizcilik Fakültesi öğrencileri yapılan anket çalışması sonucu, bu amaçlarının belirgin bir özellik olduğu karşımıza çıkmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerin aile ekonomik yapıları, orta seviye ve altında oldukları görülmektedir. Öğrencilerin aylık burs geliri sonuçlarına göre; %45'in aylık geliri 0-499 TL arasında, diğer%46,4'ü ise burs almayan öğrencilerdir. Burs imkânlarının düşük seviyelerde olması, çoğunluğunun Anadolu'nun küçük şehirlerden gelen tarımla uğraşan aile çocukları olduğu da bilinmektedir. Zorunlu olmadıkça kafeteryalarda veya lokantalardan yemek yemeyen, daha çok okul kantinlerinden uygun fiyata yemek yemeye çalışan öğrenci profili vardır. Ekonomik açıdan çok zor geçinen, aileden gelen para ile geçinemeyerek okulun bulunduğu ilçede, kısmi zamanlı işlerde çalıştıkları görülmüştür. Ankete katılan öğrencilerin %12'si kısmi zamanlı bir işte çalışarak gelir sağlamakladırlar.

Elde edilen sonuçlara göre *yapıcılar* faktör grubunun *birinci sırada* çıkması ile öğrencilerin yaşam tarzı açısından girişimci, gayretli, yenilikçi ve dışa dönük olduklarını söyleyebilir. Öğrencilerin çoğunun evde kalması, okul zamanları haricinde kısmi zamanlı işlerde çalışmaları, kendi harçlıklarını kendilerinin çıkarması, kendi yemeklerini ve işlerini kendilerinin yapması bu grubun belirgin özelliği olan kendi olanakları ile başarmak istemeleri ile doğru orantılıdır.

Gayret edenler faktörü *ikinci sırada* çıkması ile öğrencilerin yaşam tarzları açısından internet ve sosyal medyada çok zaman harcadıklarını görüyoruz. Okuldaki öğrencilere bakıldığında internetin kitap ve dergilerden daha çok yer teşkil ettiğini görmek mümkün.

İnanalar faktör grubu *üçüncü sırada* çıkması ile yaşam tarzları açısından dini gelenekler ve yaşamın günümüzde tüketici sınıflandırılmasında yer teşkil ettiği görülmektedir. Buda bu araştırma grubuna katlan öğrencilerin Anadolu'dan gelmiş, daha muhafazakâr aile yapılarına sahip olması ile açıklanabilir.

Dördüncü sırada çıkan *Nail olanlar* faktörü yaşam tarzının ekonomi, mesleki gelişim konularında harcamalar yapan bir grubu temsil etmektedir. Okudukları bölüm gereği, araştırma yapmayı seven, sektörü takip etme gibi davranışları sergilemeleri beklenmektedir.

Beşinci sıradaki faktör grubu *Tecrübeliler*, öğrencilerin yaşam tarzının mezun olduklarında yönetici olma isteği ve ilerideki yaşantılarında bu düşüncelerinin gerçekleştirme arzusunda olduklarını, bu grubun öğrenci gruplarını okulda da görmekteyiz. Özellikle denizcilik kulübünde etkin çalışan öğrenciler bu grubun üyeleridir.

Altıncı sırada çıkan, *mücadele edenler* faktörü öğrencilerin yaşam tarzlarından maddi açıdan zor durumlardan gelmiş ve hala sıkıntılı hayat süren bir gruptur. Yaşamı olabildiğince asgari düzeyde yaşamak isteyen, fazla para kazanmanın çok anlam ifade etmediği sadece yaşamını sürdürebilecek kadar harcama yapmayı tercih eden bir öğrenci grubudur. Öğrencilerden bu grubun bulgularını da zaman zaman görmekteyiz.

Yedinci sırada çıkan faktör grubu, *başarılılar* öğrencilerin, yaşam tarzının sosyal hayat ve kariyerlerinin aileleri etrafında olması, başarıyı sevmeleri gibi net özellikleri olan bir öğrenci grubudur.

Son sırada çıkan *gerçekleştirenler* faktör grubu ise, harcamalarının büyük bölümlerini kıyafet ve eğitim konusunda yapan bir gruptur. En az çıkan bu grup okuldaki öğrencilerin maddi olarak çok rahat davranamadıklarını ve ilk önceliklerinin en az masraf ile okullarını bitirip, iş bulma çabalarına yöneldiklerini göstermiştir. Zaten okuldaki öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun ailelerinin maddi yeterliliklerinin kısıtlı olduğu araştırma sonuçlarına da yansımıştır. Araştırma sonuçlarının doğrulayıcı etkisini, okuldaki öğrenci profili ile uyumlu çıkması Vals2 yaşam tarzının, günümüz tüketiciler sınıfının büyük bir çoğunluğunu oluşturan öğrenciler için yakın çıktığı görülmüştür. Türkiye şartlarında özellikle Anadolu'dan gelen orta sınıf ve altındaki aile çocuklarının, yaşam değerleri ve tarzları modeline (Vals2) göre değerlendirmesinde çok da rahat harcama yapmadıkları (yapamadıkları) sonucu çıkmıştır. Bu da üniversite öğrencilerinin öncelikle okuldaki temel ihtiyaçlara yöneldikleri, Denizcilik fakültesini tercih ederek yaşam değerlerini ve tarzlarını da değiştirme hayalini de barındırdığını göstermektedir. Gelecek

çalışmalarla Vals2 yaşam tarzı modeli, okul sonrası çalışma hayatına geçtikten sonraki yaşam değerleri ve tarzları ile karşılaştırması yapılarak çeşitlendirilebilir.

Kaynakça

Bansal, H.S., P, Voyer. (2000). "Word-Of-Mouth Processes Within A Services Purchase Decision Context". Journal Of Services Research, November, Vol:3, Ss:166-177.

Blackwell, R. D., Miniard, P. W., & Engel, J. F. (2001). Consumer Behavior: Harcourt College Publishers.

Bulut, Özlem. (2003). "Satın Alma Karar Verme Davranışında Eşlerin Rolleri Ve Alışveriş Merkezlerinde Bir Uygulama", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Chadha, GK (2007). Changing structure of demand for agricultural commodities: preparing for the future. Indian J. Agric. Mktg, 21.

Chaney, D. (1999). Yaşam Tarzları, (Çev. İrem Kutluk). Ankara: Dost Yayınları.

Erciş, A., Sevtap, Ü., & Polat, C. (2007). Yaşam tarzlarının satın alma karar süreci üzerindeki rolü. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 21(2), 281-311.

Hoyer, W. D., & MacInnis, D. J. (1997). Consumer Behavior. Houghton Mifflin Company, Boston.

İslamoğlu, A. H. (1999). Pazarlama yönetimi: stratejik ve global yaklaşım. Beta Basım Yayım Dağıtım AŞ.

İslamoğlu, A. H., & Altunışık, R. (2003). Tüketici Davranışları (Beta Basım Yayım Dağıtım AŞ, İstanbul).

Kesic, T. and Piri-Rajh, S. (2003), "Market segmentation on the basis of food-related lifestyles of Croatian families", British Food Journal, Vol. 105 No. 3, pp. 162-174.

Lin, F. Y. (2003). An analysis of hospitality consumer lifestyles in the United States (Doctoral dissertation, Texas Tech University).

Mouralı, Mehdi, Michel Laroche, Frank Pons. (2005). "Antecendents Of Consumer Relative Preference For Interpersonal Information Sources İn Pre-Purchase Search". Journal of Consumer Behaviour, September, Vol:4, No:5, Ss:307-318.

Mowen, J. C., (1993). Consumer Behaviour. Macmillan Publishing Company, 3rd ed. , New York. ISBN: 0023845910 9780023845918.

Aksu, M; Pektaş, Eroğlu, G., Eseoğlu, M. (2011). Fashion Phenomenon in Postmodern Marketing Applications and Effects on the Marketing Components, 7th International Strategic Management Conference, Procedia Social and Behavioral Sciences, 24, 325–339.

Piirto, R., (1991), "Vals The Second Time", American Demographics, July, Vol:13, No:7, s:6.

Santos, Jessica, Jonathan Boote. (2003). "A Theoretical Exploration and Model of Consumer Expectations, Post-Purchase Affective States and Affective Behaviour". Journal of Consumer Behaviour, December, Vol:3, No:2.

Shao, Y. L. (2002). An exploratory examination of the impact of personal values on sport consumption preferences and behaviors: A cross-cultural study (Doctoral dissertation, The Ohio State University).

Solomon, Michael R. (1996), Consumer Behavior Buying, Having And Being. Prentice Hall International Editions, Third Edition, New Jersey.

Witchel, A. D. (2003). The use of psychographics as an indicator of job success for online faculty (Doctoral dissertation, Argosy University/Sarasota).

Dahiya, W. (2012), Values, Attitudes and Lifestyles, https://www.slideshare.net/vikram_dahiya/vals-13957324, Erişim Tarihi: 09.11.2016.

Türkiye'de Kentten Kıra Geri Dönen Nüfus ve Yakın Kırsaldaki Yerleşmelerde Mekansal Dönüşüm: Kayseri Örneği

Doç. Dr. Ozan Hovardaoğlu[1] **Doç. Dr. Seda Çalışır-Hovardaoğlu[2]**

[1]Erciyes Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, ozanhovardaoglu@erciyes.edu.tr

[2] Erciyes Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, sedac@erciyes.edu.tr

Özet: Bu çalışma, Kayseri'de kentten kırsal yerleşmelere göç eden nüfusun bu yerleşmelerde ortaya çıkarmaya başladığı mekânsal dönüşümü konu alan araştırmanın öncelikli bulgu ve sonuçlarını paylaşmayı ve tartışmaya açmayı amaçlamaktadır. Araştırma, Kayseri İl sınırları içindeki kırsal yerleşmelere, kentlerden göç eden nüfusa odaklanmaktadır. Öncelikli bulgular, bu nüfusun hangi kırsal yerleşmelere yöneleceği konusundaki seçiminin tesadüfi olmadığını; bilakis kentten kıra göç eden nüfusun, geldikleri kırsal yerleşmeyle tarihsel olarak aile ve mülkiyet ilişkileri olduğunu göstermektedir. Bu nedenle kentten kıra göç, araştırmada "geri dönüş" olarak adlandırılmıştır. Öncelikli bulgular aynı zamanda, bu nüfusun büyük oranda kentte yaşadığı dönemde çalıştığı işten emekli olarak geri dönen bir nüfus olduğunu ve emekli oldukları bu işle ilişkili "kentsel" olarak nitelendirilebilecek bireysel ekonomik yapabilirliklerini de geldikleri kırsala transfer ediyor olduklarını göstermektedir. Diğer bir öncelikli bulgu ise, geri dönen nüfusun, bölgesel kent niteliği taşıyan Kayseri kentine erişim olanakları yüksek olan "yakın kırsal"a geri dönme oranlarının daha yüksek olduğuna işaret etmektedir. Bu çalışma, öncelikli bulgularda belirtilen niteliklere sahip olarak geri dönen bu nüfusun, kırsal yerleşmelerin mekânsal yapısında ne tür dönüşümler başlatıyor olduğunu, bu dönüşümün belirgin biçimde görünür hale geldiği konutu odak noktasına alarak incelemektedir. Kayseri İli kırsalında yapılan bu araştırmanın, Türkiye'de benzer nitelikte ortaya çıkmaya başlamış tersine göç deneyimlerinin dinamiklerini anlamak açısından son derece önemli bir yeri olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kentten Kıra Göç, Kırsal Dönüşüm, Bölgesel Kentler, Yakın Kırsal, Kayseri.

GİRİŞ

Bu çalışma, kentten kırsal yerleşmelere göç eden nüfusun bu yerleşmelerde ortaya çıkarmaya başladığı mekansal dönüşümü konu alan araştırmanın öncelikli bulgu ve sonuçlarını paylaşmayı ve tartışmaya açmayı amaçlamaktadır. Araştırma, Kayseri İl sınırları içinde kalan kırsal yerleşmelere, kentlerden göç eden nüfusa odaklanmaktadır. Bu nüfusun kentten kırsal yerleşmelere göç ediyor olmasının yapısal analizi, göç eden nüfusun hangi gerekçelere bağlı olarak böyle bir nüfus hareketliliği yaratıyor olduğu ve bu hareketlilik sonucunda, göçün varış noktası konumunda bulunan kırsal yerleşme dokusunun mekansal olarak değişiminin analizi bu araştırma kapsamında incelenen değişkenlerdir. Araştırmada ortaya çıkan öncelikli bulgular, kentten kıra göçün yönelimi ve varış noktası tercihlerinin tesadüfi olmadığını; bilakis kentten kırsal yerleşmelere göç eden nüfusun, varış noktası olan kırsal yerleşmelerle tarihsel olarak aile ve mülkiyet ilişkileri olduğunu göstermektedir. Bu nedenle çalışma kapsamında kentten kıra göç bir "geri dönüş" olarak tanımlanmaktadır. Bu açıdan kentten kırsal yerleşmelere göçün yapısal analizi, bu geri dönüşün özellikleri ve mahiyetini anlamaya odaklanmaktadır.

Aynı zamanda, bu geri dönüşü ortaya çıkaran farklı gerekçelerin olduğu tespit edilmiştir. Bulgular açısından bu geri dönüş deneyimleri, kırsal yaşam tarzına geri dönüş, yoksulluğun azaltılması amacıyla ortaya çıkan geri dönüş ve kırsal ekonomiye eklemlenmeye dayalı fayda fonksiyonları açısından geri dönüş olarak sınıflandırılmıştır. Yerleşme dokusunda ortaya çıkan mekansal dönüşümün ilk izlerinin belirginleşmeye başladığı konut birimi odak noktasında alındığında, geri dönüş gerekçelerine bağlı olarak yerleşme dokusunda ortaya çıkan mekansal etkilerin de bireysel düzeyde çeşitlendiği tespit edilmiştir. Bu etkiler henüz yerleşme bütünlerini kapsayacak kadar yoğunlaşmamış görünmektedir. Ancak geri dönüş örneklerinin daha sık gözlendiği yerleşmelerde özellikle konut birimi ve konut dokusunda giderek daha çok belirginleşmeye başlayan değişim, geri dönüş deneyimlerinin artışına bağlı olarak yerleşme bütünü kapsamında da giderek artan mekansal dönüşüm etkileri yaratacak gibi görünmektedir.

Öte yandan, kentten kıra göç deneyimlerinin çok büyük oranda geri dönüş deneyimi olması, geçmiş dönemde kırdan kente yönelmiş göç deneyimlerinin yoğun olduğu yerleşmelerde daha sıklıkla

rastlanabileceği beklentisini doğurmaktadır. Bu açıdan Kayseri İl bütünü içinde kalan kırsal yerleşmeler önemli bir örnek alanı temsil etmektedir. Literatürde kentleşmeyle kırdan kente göç arasında ilişki kuran birçok çalışma, görgül verilere de dayanarak, özellikle 1950 sonrası yaklaşık yarım yüzyıllık süreçte, Kayseri İli kırsalından kentsel yerleşmelere yoğun bir göçün yaşanmış olduğunu belirtmektedir. Bu çalışmalar, Kayseri kentinin kendi kırsalından da yoğun bir göç aldığını belirterek bunu söz konusu göç deneyiminin önemli özelliklerinden biri olarak tanımlamaktadır. Bu özellikleri açısından Kayseri İl bütünündeki kırsal yerleşmeler, kentten kıra geri dönüş örnekleri konusunda önemli bir örnek alanı temsil eder.

Bu araştırma kapsamında geri dönüş örneklerinin yapısal analizi ve geri dönüşü ortaya çıkaran öncelikli gerekçelerin analizi, Kayseri İl bütününden seçilen 11 kırsal yerleşmedeki geri dönüş deneyimi yaşamış toplam 86 katılımcıyla gerçekleştirilen derinlemesine görüşme tekniğiyle toplanmış verilere dayanılarak gerçekleştirilmiştir. Bu derinlemesine görüşmeler, kimlerin hangi gerekçelere bağlı olarak kırsal yerleşmelere göç ediyor olduğu, bu gerekçelerin başlangıç düzeyinde ne tür beklentilere bağlı olduğu ve bu beklentilerin ne düzeyde gerçekleştiği sorularını odak noktasına alarak yapılandırılmış ve mekansal dönüşüm izlerinin fotoğraflı belgelemesi ile desteklenmiştir.

1. KENTTEN KIRA GÖÇÜN YAPISI VE ÖNCÜL DİNAMİKLERİ: SOSYO-EKONOMİK BULGULAR

Bu kısımda iki başlık altında kentten kıra geri dönüş deneyimlerinin yapısı ve bu nitelikteki bir hareketliliği ortaya çıkaran gerekçelerin neler olduğu, araştırma bulgularına bağlı olarak tanımlanmaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi bu bulgular, Kayseri İl bütününden seçilen 11 kırsal yerleşmedeki geri dönüş deneyimi yaşamış toplam 86 katılımcıyla gerçekleştirilen derinlemesine görüşme tekniğiyle toplanmış verilere dayanılarak tanımlanmaktadır.

1.1. Bir Geri Dönüş Deneyimi Olarak Kentten Kıra Göç

Türkiye'de 1950 sonrası dönemde kentleşmeyi anlatan kaynakların temel ortak noktalarından biri, bu dönemdeki kentleşme deneyimini hızlı kentleşme, kentsel nüfus düzeylerindeki hızlı artışlar ve bu artışların öncelikli gerekçesi olarak kırdan kente göç eden nüfusu konu edinmeleridir. Örneğin İlhan Tekeli (1982; 2001; 2008; 2009) ve Ruşen Keleş'in (1984; 2005) çalışmalarında, 1950 sonrası dönem Türkiye'nin kentleşme deneyimleri üzerinde kırsal yerleşmelerden kentlere göçün yoğun etkileri üzerinde sıklıkla durulmaktadır.

Kentleşme süreçleriyle ilgili görgül veriye dayalı araştırmalarda da özellikle ulusal düzeyde kırdan kente yoğun göçün varlığı vurgulanmaktadır. Bu araştırma sonuçlarından ortaya çıkan en çarpıcı sonuç, Türkiye'de kentsel nüfus artış hızlarının, toplam nüfus artış hızının hep üzerinde olmasıdır. Örneğin toplam nüfusun 1965 – 2010 yılları arasında arasındaki dönemde artışı yaklaşık % 135 olarak hesaplanmaktayken, aynı dönemde kentsel nüfus artış hızı %420'leri geçmiştir. Diğer bir deyişle 1965 – 2010 yılları arasında toplam nüfus iki katın üzerinde bir artış yaşamışken, toplam kentsel nüfus dört katın üstünde bir artış deneyimlemiştir. Tablo 1 bu değişimi açıkça gözler önüne sermektedir.

Tablo 1: Türkiye'de 1970 – 2010 Yılları Arası Nüfus Değişimi

	Toplam Nüfus Değişimi (%)	Kentsel Nüfus Değişimi (%)	Kırsal Nüfus Değişimi (%)
1970 - 1980	25,65	43,49	14,5
1980 - 1990	26,23	69,64	-7,75
1990 - 2000	20,06	32,05	2,81
2000 - 2010	8,73	27,76	-26,46
1965 - 2010	134,85	420,30	-14,99

Kaynak: Hovardaoğlu (2014a: 167; 2014b: 74 içinde Türkiye İstatistik Kurumu 1965, 1970, 1980, 1990, 2000 ve 2010 yılı nüfus sayım sonuçlarından düzenlenmiştir)

Toplam nüfusun iki katı aşkın, kentsel nüfusun ise dört katı aşkın bir düzeyde arttığı bu dönemde kırsal nüfus %15 azalmıştır. Sadece Tablo 1 içinde gösterilen değişim bile tek başına, 1950 sonrası dönemde kırdan kente göçün yoğunluğu hakkında önemli bir fikir vermektedir. Ancak Tablo 1'de aynı zamanda 1980 – 1990 döneminden sonra hem toplam nüfus artış oranlarında hem de kentsel nüfus artış oranlarına bir azalma eğilimi ortaya çıkmış olduğu görülmektedir. Bu durum, Türkiye'de özellikle Toplam Doğurganlık Hızı'nda ortaya çıkan azalmaya bağlı bir nüfus artış hızı azalması ve sonrasında da toplam nüfusta bir sabitlenme eğilimi olarak yorumlanmaktadır (Hovardaoğlu, 2010; 2012; 2014a).

Aynı dönemde kırsal nüfusun toplam nüfus içindeki payının giderek azalması (Hovardaoğlu, 2014a; 2014b), kırsal alanda da giderek daha çok belirginleşmeye başlayan Toplam Doğurganlık Hızı azalmaları (Işık ve Pınarcıoğlu, 2006), kırsal nüfus yenilenme oranlarının azalması ve kırsal yaşlanma (Çalışır-Hovardaoğlu ve Hovardaoğlu, 2016; 2017), Türkiye kırsalının en önemli demografik yapı sorunlarının başında gelmektedir. Öte yandan bu demografik yapı değişimleri, Türkiye'de göçün niteliğinin de değişmeye başladığının önemli göstergeleri olarak tanımlanmaktadır (Hovardaoğlu, 2012; 2014a). Türkiye'de kırsal demografik yapının bu değişimi ve göçün niteliklerinin değişmeye başlaması birlikte düşünüldüğünde ise, bu çalışmada, kentten kıra göç şeklinde "tersine göç" deneyimlerinin ortaya çıkma olasılık, dinamik ve gerekçeleri önemli bir araştırma sorusu olarak tanımlanmaktadır.

Bu soru açısından önemli bir nokta, kentten kıra dönen nüfusun neden geri dönüş olarak adlandırıldığıdır. Literatürdeki bazı araştırmalar, kente yeni gelen göçmenlerin kırdaki topraklarının en azından bir kısmını ellerinden çıkarmadan göç ettiklerini vurgulamaktadır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001). Benzer bir eğilimin Kayseri kentinde de var olduğunu tespit eden araştırmalar bulunmaktadır (Hovardaoğlu vd., 2011; Çalışır-Hovardaoğlu ve Hovardaoğlu, 2015; 2016; 2017). Bu araştırmalarda vurgulanan en önemli nokta, kırdan kente göç eden nüfusun, bu göç deneyimini yaşarken kırsal yerleşmeleriyle olan aile ve mülkiyet ilişkilerini devam ettirmiş olma eğilimidir. Böyle bir eğilim, bu araştırmanın öncelikli sonuçlarında da bulunmuştur. Araştırmadaki 86 katılımcının tamamı, daha önce kente göç etmiş oldukları kırsal yerleşmelere "geri" dönmüşlerdir.

Dahası katılımcıların tamamı, geri dönmüş oldukları kırsal yerleşmedeki mülkiyet sahipliklerinin, geri dönüş için en önemli unsur olduğunu belirtmiştir. Katılımcılara kendilerinin ya da ailelerinin yerleşmede herhangi bir mülkiyeti olmasaydı geri dönüp dönmeyecekleri sorulduğunda, katılımcıların ortak tepkisi, aile, ev ve tarla (diğer bir deyişle aile ve mülkiyet bağları) olmadan geri dönüşün gerçekleşemeyeceği yönünde olmuştur. Bunun üzerine katılımcılara hiçbir aile ve mülkiyet bağlarının olmadığı herhangi bir kırsal yerleşmeye orada bir tarla (mülkiyet) alarak yerleşmeyi düşünüp düşünmedikleri sorulduğunda ise, katılımcılar böyle bir seçeneğin pek geçerli olamayacağını belirtmişlerdir. Bu konudaki ortak yanıt, "oralı olunmadığı (tarihsel olarak ailevi bağların olmadığı bir durumu belirtecek biçimde) ve tarla olmadığı (tarihsel olarak mülkiyet bağlarının olmadığı bir durumu belirtecek biçimde) durumda yerleşmede kabul görmeyecekleri (yerleşmenin yerlileri tarafından sosyal dışlanmaya maruz kalacakları endişesini belirtecek biçimde) ve hep yabancı kalacakları" endişelerine bağlı olarak kavramlaştırılabilir. Bu nedenlerden ötürü araştırmaya konu olan kentten kıra göç deneyimleri bu araştırmada geri dönüş deneyimleri olarak tanımlanmaktadır.

1.2. Geri Dönüşün Öncelikli Gerekçeleri

Araştırmada kentten kıra geri dönenlerin geri dönüş gerekçeleri,

(1) sakin kırsal hayata geri dönen nüfus (30 katılımcı);

(2) ekonomik sıkıntılar nedeniyle geri dönen nüfus (23 katılımcı); ve

(3) daha fazla ekonomik fayda amacıyla geri dönen nüfus (33 katılımcı) olarak tanımlanan 3 başlık altında toplanarak sınıflandırılmıştır.

Bu gerekçe başlıkları, katılımcılar tarafından ifade edilen gerekçelere bağlı genellemeye dayanarak tanımlanmıştır. Ayrıca her 3 başlığın altında 2 alt başlık bulunmaktadır. Bu başlıklar aşağıda ayrıntılandırılmıştır. Ancak bu aşamada belirtilmesi gereken en önemli nokta, 86 katılımcının 79'unun kentte çalıştığı işten emekli olduktan sonra geri dönüş deneyimi yaşayan kimseler olduğudur. Sadece 7

katılımcı bu sınıflamanın dışında kalmıştır ve tamamı, "daha fazla ekonomik fayda amacıyla geri dönen nüfus" başlığı altında sıralanan gerekçeler bağlamında geri dönüş deneyimi yaşamıştır.

"Sakin kırsal hayata geri dönen nüfus" olarak tanımlanan gerekçeye bağlı olarak geri dönüş deneyimi yaşayan 30 katılımcının bu gerekçeleri 2 ayrı alt başlıkta toplanmıştır. Bunlar:

(a) Kendilerini yaşadıkları kente ait hissetmediği için geri dönen nüfus (21 katılımcı) ve

(b) Kentin karmaşık ve hızlı yaşamından uzaklaşmak için geri dönen nüfus (9 katılımcı) olarak tanımlanmaktadır.

Bu başlık altındaki en ilgi çekici bulgulardan biri, kendilerini yaşadıkları kente ait hissetmediği için geri döndüğünü ifade eden 21 katılımcıdan 8'inin gurbetçi nüfus olması, diğer bir deyişle Almanya (3 katılımcı), Hollanda (4 katılımcı) ve Danimarka'dan (1 katılımcı) geri dönen nüfus olmasıdır. Öte yandan bu alt başlıktaki diğer 13 katılımcının 9'u İstanbul, 3'ü Ankara ve 1'i Adana'dan, çalıştıkları işten emekli olarak geri dönen kimselerdir. "Sakin kırsal hayata geri dönen nüfus"un ortak özelliği ise hepsinin emekli olarak geri dönmüş olmaları, emekli maaşları ve geri döndükleri kırsalda sahip oldukları ekonomik katkı seviyesi göreli yüksek mülkiyet büyüklüklerine (en küçüğü 10 – 19 dekar aralığında, en büyüğü 200 – 249 dekar aralığında) sahip olmalarıdır.

Aynı zamanda çoğunlukla kendi tüketimlerine yönelik küçük çaplı kümes hayvancılığı, küçük baş ve büyük baş hayvancılık örneklerine rastlanmıştır. Bu başlık altında sınıflandırılan toplam 30 katılımcının 6'sı, belli periyodlarla yerleşmeye gelen ve yerelden süt toplayan firmalara süt satıyor olduğunu belirtmiştir. Bu nüfusun diğer bir özelliği ise, kendi tüketimlerine yetecek miktarda üretim yapacak kadar bir büyüklükteki tarımsal mülkiyetlerinin haricinde kalan tarlalarını kiraya veriyor olmalarıdır. Ancak, bu iki alt başlıktaki katılımcıların geri dönüş deneyimleri açısından ekonomik gerekçeler önemli olmasına rağmen ön planda değildir. Bu nedenle ekonomik sıkıntılara bağlı bir geri dönüş deneyimi olarak sınıflandırılmamışlardır. Kendilerini yaşadıkları kente ait hissetmedikleri gerekçesine bağlı olarak geri dönen nüfusun en önemli özelliği, bu katılımcıların hiçbirinin Kayseri kentinden geri dönen nüfus olmamasıdır. Diğer bir deyişle bu grubun tamamı, Kayseri'den başka kent ya da ülkelere göç etmiş nüfustur. Kentin karmaşık ve hızlı yaşamından uzaklaşmak için geri döndüğünü belirten 9 katılımcının ise sadece 2'si Kayseri kentinden geri dönmüştür. Dolayısıyla sakin kırsal hayata geri dönen nüfusun sadece % 6,67'lik küçük bir oranı Kayseri kentinden geri dönen nüfusu temsil etmektedir.

"Ekonomik sıkıntılar nedeniyle geri dönen nüfus" olarak tanımlanan gerekçeye bağlı olarak geri dönüş deneyimi yaşayan 23 katılımcının bu gerekçeleri de 2 ayrı alt başlıkta toplanmıştır. Bunlar:

(a) Kentte çalıştığı işten emekli olup yoksulluk yaşamaya başlayan ve geri dönerek yoksulluğu azaltabilmeyi amaçlayan nüfus (21 katılımcı) ve

(b) Kentte çalıştığı işten emekli olup yoksulluk yaşamaya başlayan ve geri dönmek zorunluluğu hissettiği için geri dönen nüfus (2 katılımcı) olarak tanımlanmaktadır.

Bu başlık atlında sınıflanan geri dönüş gerekçelerinin en temel vurgusu, geri dönüşün yoksullukla olan ilişkisidir. Ancak bu 2 alt başlık arasında çok önemli bir fark vardır. İlk alt başlık bir geri dönüş tercihi ifadesi üzerinden tanımlanmışken, ikinci alt başlıktaki iki katılımcı, bir zorunluluğu ifade etmiştir. Bu başlık altında sınıflandırılan nüfusun en önemli özelliği, bu nüfusun tarımsal arazi büyüklüğünün araştırmadaki en küçük değerlere sahip olmasıdır (tamamı 1 – 4 dekar aralığında). Bu açıdan tarımsal üretime bağlı bir ek gelir oluşturma olanakları da oldukça kısıtlanmış görünmektedir. Bu gruptaki nüfusun tamamı, ücretsiz aile işçisi de kullanarak geçimlik tarımsal üretim yapan ve kiraya verecek kadar büyük arazisi olmayan nüfusu temsil etmektedir. Her ne kadar kendi tüketimlerine yönelik küçük çaplı kümes hayvancılığı, küçük baş ve büyük baş hayvancılık yapılıyor olsa da, bu üretimden önemli bir ekonomik katkı sağlandığı tespit edilememiştir. Birinci alt başlıkta sınıflandırılan 21 katılımcının 13'ü Kayseri kentinden geri dönen nüfustur ve bu 13 katılımcının tamamı, geri dönüş deneyiminin, kentte yaşadıkları ekonomik sıkıntıları oldukça azalttığını belirtmiştir.

Ancak ikinci alt başlık altında sınıflandırılan 2 katılımcı için (biri İstanbul'dan diğeri ise Mersin'den geri dönmüş katılımcı) ekonomik sıkıntıların devam ediyor olduğu bu katılımcılar tarafından ifade edilmiştir.

"Ekonomik sıkıntılar nedeniyle geri dönen nüfus" olarak tanımlanan gerekçeye bağlı olarak geri dönüş deneyimi yaşayan 23 katılımcının en önemli ortak noktası ise, bu katılımcıların tamamının, tarımsal arazilerinin miras nedeniyle bölünerek çok küçülmüş olduğunu ifade etmeleridir. Her ne kadar bu katılımcıların tamamı kıra geri dönüş kapsamında devlet teşviklerinden faydalanıyor olsalar da, tarımsal arazi miktarlarının küçük olmasını ekonomik açıdan önemli bir kısıt olarak tanımlamaktadırlar. Öte yandan bu grup, yaşlanma etkilerinin en yoğun hissedildiği grubu temsil etmektedir. Ekonomik sıkıntı gerekçelerine bağlı nedenlerle geri dönen nüfusun 8'i 65 yaş üstü, 10'u 60 – 64 yaş aralığında ve 5'i 55 – 59 yaş aralığındadır.

Yaşlı nüfus olarak nitelendirilebilecek bu nüfusun kendi fiziksel imkanlarıyla geçimlik tarımsal üretim yapma olasılıklarının her geçen yıl azalması aynı zamanda ekonomik kabiliyetlerinin de aynı oranda azalması anlamına gelmektedir. Bu nedenle her ne kadar bu başlık altında sınıflanan 23 katılımcının 21'i geri dönüş deneyiminden belli oranda ekonomik rahatlama sağladığını ifade etmiş olsa da, bu çalışmada bu grup, "tehlike altındaki yaşlanan kırsal nüfus" olarak tanımlanmaktadır.

Son grup ise "daha fazla ekonomik fayda amacıyla geri dönen nüfus" olarak tanımlanan gerekçeye bağlı olarak geri dönüş deneyimi yaşayan 33 katılımcının bu gerekçeleri de 2 ayrı alt başlıkta toplanmıştır. Bunlar:

(a) Aile ekonomisine katkı amaçlı geri dönen nüfus (26 katılımcı) ve

(b) Tarımsal üretimde profesyonelleşme ve buna bağlı ekonomik büyüme amacıyla geri dönen nüfus (7 katılımcı) olarak tanımlanmaktadır.

Bu bölümün başında, sadece 7 katılımcının emekli olmadan geri dönüş yaptığı vurgulanmıştı. Bu 7 katılımcı, hem araştırmadaki en genç katılımcı grubunu (40 – 44 yaş grubunda 5 katılımcı ve 35 – 39 yaş grubunda 2 katılımcı), hem de kırsal ekonomiye en yoğun biçimde eklemlenen nüfusu temsil etmektedir. Bu 7 katılımcının tamamı Kayseri kentinden geri dönmüştür. Araştırmada her ne kadar yurt dışından bu nitelikte geri dönüş yaptığı söylenilen başkalarının olduğunu ifade eden katılımcılar olsa da, araştırma sürecinde bu kimselere erişerek derinlemesine görüşme yapma olanağı bulunamamıştır. Ancak bu 7 katılımcı, kırsala geri dönerek profesyonel tarımla ve sözleşmeli tarımla uğraşmaya başlayarak bu araştırmada "yeni kırsal girişimci" olarak tanımlanan bir nüfusa ilişkin çok önemli ipuçları vermektedir. Bu grubun ilk önemli özelliği, tarımsal üretimi bizzat yapmamaları ve ücretli tarım işçisi kullanarak ve kendi sahip oldukları tarım arazileri yanı sıra, başka tarım arazilerini de kiralayarak tarımsal üretim yapmalarıdır. Aynı zamanda her ne kadar sayı vermekten kaçınmış olsalar da, büyük çaplı profesyonel hayvancılıkla uğraştıklarını da ifade etmişlerdir.

Bu gruptaki katılımcıların ikinci önemli özelliği, sahip oldukları tarımsal arazileri, yeni araziler satın alarak büyütüyor olmaları ve böyle bir amaca sahip olmalarıdır. Öte yandan bu katılımcıların kentle en yoğun ilişki kuran grup olduğu tespit edilmiştir. Hem tarımsal üretim çeşitlilik ve miktarına ilişkin kararı pazar araştırmasına bağlı olarak vermekte, hem de üretim için pazar genişletme konusunda çaba ortaya koymaktadırlar. Bu gruptaki 2 katılımcı ise, aynı zamanda gıda sanayiinde yatırımları olduğunu ifade etmiş ve sınai yatırımlarını tarımsal üretime bağlı olarak yönlendirmekte olduklarını belirtmişlerdir. Bu gruptaki nüfus her ne kadar kıra geri dönüş yapmış gibi görünse de, bireysel erişebilirlik kabiliyetlerinin çok yüksek olması (otomobil sahipliği ve gündelik olarak kırla kent arasında bu ulaşım biçimini kullanabilme sıklıkları), sabit bir nüfustan çok hareketli bir nüfus özelliği sergilemelerine yol açmaktadır.

Aile ekonomisine katkı amaçlı geri döndüğünü ifade eden katılımcılar ise, bu araştırmadaki en yüksek tarımsal arazi büyüklüğü değerlerine sahip grubu temsil etmektedir (en küçüğü 50 – 99 dekar ve en büyüğü 500 dekar üstü). Bu başlık altında tanımlanan gerekçe her ne kadar ilk bakışta bir ekonomik sıkıntı çağrıştırıyor gibi görünse de, aile ekonomisine katkı aslında bireysel ve ailenin toplam yaşam kalitesi seviyesini daha iyileştirecek ekonomik fayda fonksiyonları yaratma amaçlı bir geri dönüşü temsil etmektedir. Bu gruptaki 26 katılımcının 16'sı Kayseri kentinden, 2'si ise biri Almanya öteki Belçika olmak üzere yurt dışından geri dönüş yapan katılımcılardır.

Bu gruptaki her katılımcı ücretli tarım işçisi çalıştırıyor olduğunu ifade etmiştir. Ancak ikinci alt başlıkta gruplanan "yeni kırsal girişimci"lerden farklı olarak şirketleşme ya da sözleşmeli tarım uygulamaları

bulunmamaktadır. Bu gruptaki 6 katılımcı her ne kadar şirketleşme konusundaki niyetlerinden söz etmiş olsalar da henüz böyle bir girişimde bulunmamış olduklarını belirtmişlerdir. Öte yandan yerel üretim kooperatiflerine üye olmak ve bu kooperatifler aracılığıyla kısmen sözleşmeli tarım yapan katılımcılar bulunmaktadır. Bu açıdan Kayseri ilinde en yaygın kısmen sözleşmeli tarım uygulamasının Şeker Kooperatifi ve şeker pancarı kotasına sahip olarak şeker pancarı üretimi olduğu vurgulanmalıdır.

Bu kısımda temel sosyo-ekonomik bulguların sıralanmasının başlıca nedeni, konut birimi özelinde belirginleşmeye başlayan mekansal değişim etkilerinin, özellikle geri dönüş gerekçelerine bağlı olarak kısmen çeşitleniyor olduğu bulgusudur. Aşağıdaki bölüm, konut birimini odak noktasına alarak bu çeşitlenmeyi anlatmaktadır.

2. KENTTEN KIRA GÖÇÜN KIRSAL YERLEŞME DOKUSU ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: MEKANSAL BULGULAR

Giriş bölümünde de belirtildiği gibi, kentten kıra geri dönen nüfusun yerleşme dokusu üzerindeki etkileri, bu etkilerin en belirgin biçimde gözlenebilir hale geldiği konut birimi ve konut dokusu açısından değerlendirilmektedir. Bu bağlamdaki mekansal bulgular, 3 belirgin eğilimin varlığını ortaya koymaktadır. Bunlar:

(A) aileden kalan ve yerleşme dokusu içindeki parselde yer seçen nüfus,

(A1) parseldeki konutu yıkarak yeniden yapan nüfus (13 katılımcı)

(A2) parseldeki konutta büyük çaplı tadilat yaparak yaşamaya devam eden nüfus (10 katılımcı)

(A3) parseldeki konutta küçük çaplı tadilat yaparak yaşamaya devam eden nüfus (2 katılımcı)

(B) yerleşme dokusu dışında kalan arazide yeni konut birimi inşa eden nüfus

(B1) bahçeli konut birimi inşa eden nüfus (38 katılımcı)

(B2) villa tipi lüks konut birimi inşa eden nüfus (12 katılımcı)

(C) yerleşme dokusu dışında kalan arazide yeni konut birimi ve tarımsal ve hayvansal üretimle ilgili ek yapılar inşa eden nüfus (11 katılımcı) olarak tanımlanmaktadır.

Tanımlanan bu 3 belirgin eğilimin, yukarıda anlatılan 3 temel geri dönüş gerekçesiyle doğrudan ilişkili bir yapısı olduğu araştırmada tespit edilmiştir. Katılımcıların araştırmada belirttikleri geri dönüş gerekçeleri de şu şekilde sıralanmaktadır:

(1) sakin kırsal hayata geri dönen nüfus

(1a) Kendilerini yaşadıkları kente ait hissetmediği için geri dönen nüfus (21 katılımcı)

(1b) Kentin karmaşık ve hızlı yaşamından uzaklaşmak için geri dönen nüfus (9 katılımcı)

(2) ekonomik sıkıntılar nedeniyle geri dönen nüfus

(2a) Kentte çalıştığı işten emekli olup yoksulluk yaşamaya başlayan ve geri dönerek yoksulluğu azaltabilmeyi amaçlayan nüfus (21 katılımcı) ve

(2b) Kentte çalıştığı işten emekli olup yoksulluk yaşamaya başlayan ve geri dönmek zorunluluğu hissettiği için geri dönen nüfus (2 katılımcı)

(3) daha fazla ekonomik fayda amacıyla geri dönen nüfus

(3a) Aile ekonomisine katkı amaçlı geri dönen nüfus (26 katılımcı) ve

(3b) Tarımsal üretimde profesyonelleşme ve buna bağlı ekonomik büyüme amacıyla geri dönen nüfus (7 katılımcı)

Buna göre, Tablo 2'de, katılımcıların geri dönüş gerekçeleriyle geri döndükleri kırsal yerleşmelerde yaşadıkları konut birimleri arasındaki ilişki gösterilmektedir.

Tablo 2. Katılımcıların Geri Dönüş Gerekçeleri ile Konut Birimi Tercihi İlişkisi

		Konut Birimi Tercihi						
		A1	A2	A3	B1	B2	C	Toplam
Geri Dönüş Gerekçesi	1a	1	-	-	16	4	-	21
	1b	1	-	-	6	2	-	9
	2a	11	10	-	-	-	-	21
	2b	-	-	2	-	-	-	2
	3a	-	-	-	16	6	4	26
	3b	-	-	-	-	-	7	7
	Toplam	13	10	2	38	12	11	86

Kaynak: Araştırma sonuçları.

Kendilerini yaşadıkları kente ait hissetmedikleri için geri döndüklerini belirten katılımcıların çok büyük çoğunluğu, yerleşme dokusu dışında ama yerleşme çeperinde kalan arazide bahçeli konut birimi inşa etmek eğilimi göstermektedir. Aynı şekilde, aile ekonomisine katkı amaçlı geri dönerek kırsal ekonomiye eklemlenen nüfusta da böyle bir eğilim belirginlik kazanmaktadır. Bu eğilim en başta yerleşmenin yayılarak büyümesi gibi bir sonuç ortaya çıkarmaktadır. Bununla birlikte, söz konusu konut birimlerinin inşa edilmeye başlandığı alanlarda arazi fiyatlarında da artış olduğu tespit edilmiştir. Bu eğilimin en önemli özelliği, organik doku olarak tanımlanabilecek geleneksel kırsal yerleşme dokusundan tamamen farklı bir yeni yerleşme dokusunun yerleşmenin çeperlerinde belirginleşmeye başlamasına yol açmasıdır. Şekil 1'de yerleşme dokusu dışında kalan arazide inşa edilen bahçeli konut birimlerinden birinin örneği görülmektedir.

Şekil 1: Yerleşme dokusu dışında kalan arazide inşa edilen bahçeli konut birimi örneği

Kaynak: Ozan Hovardaoğlu arşivi, 2017.

Tablo 2'de belirginleşen ikinci önemli eğilim, ekonomik sıkıntıları nedeniyle kentten kıra geri dönmüş olduklarını belirten nüfusun tamamının yerleşme dokusu içindeki konut birimine geri dönmüş olmasıdır. Her ne kadar bu eğilim içindeki nüfusun yarısı bu geleneksel doku içindeki yapıyı yıkarak yeni bir konut yapısı inşa etmiş olsalar da, yerleşme dokusu dışında yeni bir konut yapma seçeneğini maliyeti nedeniyle tercih edemediklerini ifade etmişlerdir. Şekil 2, geleneksel doku içinde inşa edilmiş bir yeni yapı örneğini göstermektedir.

Şekil 2: Geleneksel doku içinde inşa edilmiş bir yeni yapı örneği

Kaynak: Ozan Hovardaoğlu arşivi, 2017.

Araştırmadaki 2 katılımcı yoksulluk nedeniyle geri dönmek zorunda kaldığını belirtmiştir. Bu 2 katılımcının ikisi de küçük çaplı tadilatla kendilerine ailelerinden kalan konut yapısında yaşamaya devam etmektedir. Şekil 3, bu katılımcılardan birinin konut yapısını göstermektedir.

Şekil 3: Geleneksel doku içinde yer alan ve küçük çaplı tadilat yapılan konut örneği

Kaynak: Ozan Hovardaoğlu arşivi, 2017.

Tablo 2'de belirginleşen diğer bir eğilim ise, kentten kıra geri döndükten sonra yerleşme dokusu dışında kalan arazide villa tipi lüks konut inşa eden nüfusun varlığıdır. Bu nüfus, hem sakin kırsal hayata geri dönen nüfusu hem de aile ekonomisine katkı amaçlı geri dönen ve ekonomiye eklemlenen nüfusu içermektedir. Şekil 4, bu nitelikte inşa edilmiş yapılardan bir örneği göstermektedir. Öte yandan, profesyonel tarım, sözleşmeli tarım ve bunlarla birlikte büyük çaplı hayvancılık yaparak buna bağlı ekonomik büyüme sağlama amaçlı geri dönen nüfus ise konut biriminin yanı sıra, tarımsal üretimle ve hayvancılıkla doğrudan ilişkili ek yapıların da bulunduğu bir yapılar kompleksi üretmek eğilimi göstermiştir. Şekil 5 ve Şekil 6, bu yapılar kompleksinden örnekleri göstermektedir.

Şekil 4: Villa tipi lüks konutlardan bir örnek

Kaynak: Ozan Hovardaoğlu arşivi, 2017.

Şekil 5: Yapılar kompleksi örneği (önde üretimle ilgili yapı, arka planda konut yapısı görünmektedir).

Kaynak: Ozan Hovardaoğlu arşivi, 2017.

Şekil 6: Yapılar kompleksi örneği (büyükbaş hayvan barınağı, Şekil 5'te ön planda kalan yapının arka görünüşü)

Kaynak: Ozan Hovardaoğlu arşivi, 2017.

3. SONUÇ

Bu çalışmanın, kentten kırsal yerleşmelere göç eden nüfusun bu yerleşmelerde ortaya çıkarmaya başladığı mekansal dönüşümü konu alan araştırmanın öncelikli bulgu ve sonuçlarını paylaşmayı ve tartışmaya açmayı amaçlamakta olduğu Giriş bölümünde de belirtilmişti. Bu bağlamda öncelikli bulgu ve sonuçlar, kentten kıra göç eden nüfusun bir geri dönüş deneyimi olarak tanımlanabileceğini göstermektedir. Öte yandan bu geri dönüşün belirginleşen sosyo-ekonomik gerekçeleri de bu araştırma sürecinde tespit edilmiştir. Bununla birlikte geri dönüş deneyimlerinin, kırsal yerleşmelerde tarımsal ekonomiye değişen biçim ve düzeylerde bir eklemlenme deneyimi de oluşturduğu söylenebilir.

Bu çalışmadaki odak noktası ise, geri dönüş deneyimi yaşayan nüfusun yerleşme dokusu üzerinde mekansal etkilerini analiz etmektir. Bu analiz açısından en belirgin biçimde ortaya çıkan sonuç, geri dönen nüfusun çok büyük oranda yerleşmede özellikle de konut birimi ve konut dokusu üzerinde mekansal etkiler oluşturmaya başladığıdır. Daha önemlisi, bu mekansal değişimler, geri dönüş deneyimi yaşayan nüfusun geri dönme gerekçeleriyle de bağlantılı bir yapıda görünmektedir. Sonuç olarak kentten kıra geri dönüş biçiminde ortaya çıkan tersine göç deneyimlerinin, varış noktası olan kırsal yerleşmelerde, bu tersine göç deneyimini ortaya çıkaran gerekçelerle ilişkili biçimde bir mekansal dönüşüm ortaya çıkarmaya başlamış olduğu tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

Çalışır Hovardaoğlu, S., Hovardaoğlu, O. (2017). Return of the Retired Workforce: Tourism Development, Elderly Entrepreneurs and Ageing in Cappadocia Region in Turkey. International Interdisciplinary Conference on ”Aging and Society”, 26-27 Ekim 2017, University of Gdansk, Gdansk, Polonya.

Çalışır-Hovardaoğlu, S., Hovardaoğlu, O. (2015). Rural Restructuring in The Late 1980s in Turkey Key Evidence from Cappadocia Region. European Rural History Organization International Conference on Rural History, 7-10 Eylül, 2015, University of Girona, İspanya.

Çalışır-Hovardaoğlu, S., Hovardaoğlu, O. (2016). Demographic Challenges for Rural Development in Turkey in a Multi-Functional Perspective. 5th Moravian Conference on Rural Research EURORURAL ’16, 29.08 – 02.09.2016, Gregor Mendel University, Brno, Çek Cumhuriyeti.

Hovardaoğlu, O. (2014a). Turkey's Demographic Challenges for Urbanization: A Quantitative Analysis. International Journal of Academic Research, Cilt 6, Sayı, 6, Sayfa 167-175.

Hovardaoğlu, O. (2014b), Fringe: Changing Context of the Urban Peripheral and ‘Near-Rural’ Areas in a Process of Stability and Degrowth, (Mönchengladbacher Schriften zur wirtschaftswissenschaftlichen Praxis içinde), Hochschule Niederrhein Publication, Jahresband 2014/2015, Band 26, Shaker-Verlag, Aachen, Almanya.

Hovardaoğlu, O. 2010. “Yeni Rekabetçilik: Kentsel Yapabilirlikler ve Kentsel Olanaklar”, 13. Bölge Bilimi/Bölge Planlama Kongresi: Bölgesel Gelişme için Yapılanma Gündemi, 11-12 Mart 2010, İstanbul.

Hovardaoğlu, O. 2012. “Kırsal Kalkınma, Yaşam Kalitesi ve Yakın Kırsal: Türkiye’de Kırsal Kalkınma Stratejileri için bir Kavramsal Çerçeve Önerisi”, VII. TÜCAUM Coğrafya Sempozyumu, 18-19 Ekim 2012, 288-296, Ankara.

Hovardaoğlu, O., Çalışır-Hovardaoğlu, S., Sınacı, F. (2011). Türkiye'de Kırsal Yerleşmeler için Kalkınma Stratejileri Önerisi: Büyük Tuzhisar Örneği (2011). Laçin Yayınları, Kayseri.

Işık, O. ve Pınarcıoğlu, M.M., 2006. “Geographies of a Silent Transition: A Geographically Weighted Regression Approach to Regional Fertility Differences in Turkey”, European Journal of Population vol:22, 399-421.

Işık, O., Pınarcıoğlu M. M. 2001. Nöbetleşe Yoksulluk (1. Basım), İletişim Yayınları, İstanbul.

Keleş, R. 1984. Kentleşme ve Konut Politikası (1. Basım), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Yayınları, Ankara.

Keleş, R. 2005. Kentleşme Politikası (14. Basım), İmge Yayınevi, Ankara

Tekeli, İ. 1982. Türkiye’de Kentleşme Yazıları (1. Basım), Turhan Kitapevi, Ankara.

Tekeli, İ. 2001. Modernite Aşılırken Kent Planlaması (1. Basım), İmge Yayınevi, Ankara

Tekeli, İ. 2008. Göç ve Ötesi (1. Basım), Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

Tekeli, İ. 2009. Modernizm, Modernite ve Türkiye’nin Kent Planlama Tarihi (1. Basım), Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

Çok Kriterli Karar Verme Yöntemine Dayalı Yeşil Tedarikçi Seçimi: Bir İşletme Uygulaması

Özge EROL[1] **Turan PAKSOY[2]**

[1] Selçuk Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Endüstri Mühendisliği Bölümü, ozge_erol@hotmail.com.tr

[2] Prof.Dr.,Selçuk Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Endüstri Mühendisliği Bölümü, tpaksoy@yahoo.com

Özet: Son yıllarda üretici, tedarikçi gibi tedarik zinciri içerisindeki önemli bileşenlerin çevreye duyarlılıkları önem kazanmıştır. Bu nedenle, işletmeler çevresel performanslarını artırmaları adına tüm faaliyetlerine yalnızca ekonomik değer değil aynı zamanda ekolojik değer de kazandırmaya çalışmaktadır. İşletmeler bu işlemi tedarik zinciri ağındaki tüm bileşenlerine yeşil aktiviteleri entegre ederek ve çevreye önem veren tedarikçilerle işbirliği yaparak sağlamaktadır. Tedarikçi seçimi, nitel ve nicel faktörlerin bir arada değerlendirilmesini gerektiren karar verme problemlerindendir. Çalışmada, Türkiye'de rüzgar türbini kule imalatı yapan bir işletmenin üretimde kullandığı metal levha yüzeylerinin temizlenmesinde ihtiyaç duyulan yağ çözücü alımına yönelik yeşil tedarikçi seçimi uygulaması yapılmıştır. Yeşil tedarikçi seçim kriterleri, işletme faktörleri ve çevresel faktörler olmak üzere iki ana kriterden müteşekkildir. İşletme faktörlerinin alt kriterleri maliyet, kalite ve servis; çevresel faktörlerin alt kriterleri de çevresel yönetim sistemi, tehlikeli madde yönetimi, atık yönetimi, kaynak tüketimi ve yeşil imaj olmak üzere toplamda sekiz alt kriterden oluşmaktadır. Bu kriterlere göre dört alternatif yeşil tedarikçinin, çok kriterli karar verme yöntemlerinden AHP ve TOPSİS yöntemlerinin bütünleşik kullanılmasıyla sıralaması yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yeşil Tedarikçi Seçimi, Analitik Hiyerarşi Yöntemi, TOPSİS Yöntemi

Abstract: In recent years, the environmental concerns of the key components in the supply chain, such as manufacturers and suppliers become more important. For this reason, businesses are trying not only to provide economic value but also ecological value to all their activities in order to increase their environmental performance. Businesses do this by integrating green activities into all of the components of supply chain network and collaborating with suppliers who value the environment. Supplier selection is a decision-making process that requires qualitative and quantitative factors to be evaluated together. In this study, a wind turbine tower manufacturing company in Turkey, has been evaluated for selecting green supplier for degreaser that is needed for cleaning the surface of metal sheets those are used in production. Green supplier selection criteria are based on operational factors and environmental factors. Sub-criteria of operational factors are cost, quality and service; sub-criteria of environmental factors consists of environmental management system, hazardous materials management, waste management, resource consumption and green image, eight sub-criteria in total. By using these criteria, the four alternative green suppliers were ranked according to the integrated use of the AHP and TOPSIS methods of multi-criteria decision making methods.

Key Words: Green Supplier Selection, Analitic Hierarchy Process, TOPSIS Method

GİRİŞ

Dünya genelinde tüketicilerin artan çevre bilinci ile daha çevreci ürünleri tercih etmeye başlaması tedarik zincirlerini çevreye duyarlı hale getirmiştir (Özesen, 2009: 112). Doğal kaynak kullanımının azaltılması, çevreye duyarlı hammadde kullanımı, ortaya çıkan atıkların çevreye zarar vermeden yok edilmesi, yeniden üretim ve geri dönüşüm işlemlerine önem verilmesi ve lojistik faaliyetlerde en iyi ağ tasarımının yapılması gibi çevresel girdiler yeşil tedarik zinciri kavramını ortaya çıkarmıştır.

Yeşil tedarik zinciri yönetimi genel olarak çevresel standartlara uygun davranan veya çevresel performansını önemseyen tedarik zinciri üyelerinin faaliyetlerinin planlanması, organize edilmesi, yürütülmesi ve kontrol edilmesi şeklinde tanımlanmaktadır (Hsu and Hu, 2009: 255). Yeşil tedarikçi seçimi yaklaşımı ise; çevre dostu ürün ve hizmet stratejileri geliştiren, çevresel performansa dayalı olan tedarikçilerin izlenmesi ve sadece çevre standartlarını karşılayan yeşil tedarikçilerle işbirliği yapılmasını öngörmektedir (Arimura et al., 2011: 5).

Doğru tedarikçinin seçimi, işletmelerin performansını doğrudan etkileyen bir karardır. İşletmeler, sürekli değişen rekabet koşulları karşısında kendi hedeflerine uygun özellikteki tedarikçileri seçmelidir. Bunun yanında tedarikçileri seçmek için kullanılacak kriterler her işletme için farklı olabilir. Bu nedenle tedarikçi

seçim kriterlerinin belirlenmesi en önemli aşamadır (Arıkan ve Gökberk, 2012: 354). Yöneticilerin, yeşil tedarikçi seçiminde; kalite performansı, çevre politikası, ürünün güvenilirliği ve doğruluğu, ambalajlama ve diğer konulardaki ilkeleri göz önünde bulundurmaları toplumsal çevre bilinci açısından da önem kazanmaktadır (Denizhan vd., 2017: 77).

Tedarikçi seçimi sürecinde ilk adım ihtiyacın ve bu ihtiyaca uygun kriterlerinin belirlenmesidir. Geleneksel tedarikçi seçiminde dikkate alınan başlıca kriterler; birim fiyat, kalite, esneklik, teslimat ani taleplere cevap verme hızı, finansal durum, referanslar, tedarikçinin büyüklüğü şeklinde sıralanabilir. Yeşil tedarikçi seçimi için gerekli şartlar ise yukarıda sayılan kriterlerin yanında çevresel kriterleri de içermektedir (Günay, 2017: 80). Geleneksel tedarikçi seçimi için tanımlanan kriterler fiyat üzerine odaklanırken, yeşil uygulamalarda işletmeler, en önemli kriter olarak çevresel yönetim sistemlerini geliştirmek zorundadır (Denizhan vd., 2017: 64).

Tedarikçi seçim probleminin bilimsel olarak çözümü konusunda literatürde farklı yaklaşımlar sunulmuştur. Bu çalışmalardan bazılarında problem tek kriterli bazılarında ise çok kriterli olarak ele alınmıştır. Problemin içerdiği nicel ve nitel kriterlerin tamamının çözüm sürecine katıldığı durumda, Saaty'nin geliştirdiği Analitik Hiyerarşi Süreci çok kullanışlı bir yaklaşım olarak öne çıkmaktadır (Tam and Tummala, 2001: 172). Diğer bir çok kriterli karar verme yöntemi Hwang ve Yoon (1981)'un ortaya koyduğu TOPSIS yöntemi ise çözüm alternatifinin pozitif ideal çözüme en kısa mesafe ve negatif ideal çözüme en uzak mesafe düşüncesinden hareketle oluşturulmuştur (Monjezi et al., 2010: 2). Karmaşık algoritmalar ve matematiksel modeller içermeyen, basit ve anlaşılmasının kolay olması ve sonuçlarının kolay yorumlanabilmesi nedeniyle birçok alanda TOPSIS tekniğinden faydalanılmaktadır (Behzadian et al., 2012: 13052).

Farklı sektörlerde AHP ve TOPSIS yöntemlerini bütünleşik kullanarak tedarikçi seçimini ele alan araştırmalar bulunmaktadır. Ancak yeşil tedarikçi seçimine yönelik bu yöntemleri kullanan yerli araştırmalar yetersizdir. Bu bağlamda araştırmanın amacı çok kriterli karar verme tekniklerinden AHP ve TOPSIS yöntemlerini bütünleşik kullanarak yeşil tedarikçi seçim probleminde karar vericiye destek sağlamaktır.

1. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Yeşil tedarikçi seçimi ve değerlendirme konusunda işletme yöneticilerine yardımcı olacak kriterler çeşitli çalışmalarla belirlenmiştir. Yeşil tedarikçi seçimi konusundaki ilk araştırmacılardan biri olan Noci (1997) çalışmasını otomobil endüstrisinde gerçekleştirmiştir. Çalışmada ele alınan kriterler yeşil yetkinlikler, yeşil imaj, çevresel verimlilik ve ürün yaşam döngüsü maliyetidir. Büyüközkan ve Çiftçi (2012) ise otomobil endüstrisindeki bir işletmenin tedarikçilerini kalite, maliyet, esneklik, teslimat zamanı, yeşil lojistik uygulamaları, yeşil operasyonel faaliyetler ve alternatif yeşil tedarik zinciri faaliyetleri kriterleri ile değerlendirmişlerdir. Tuzkaya vd. (2009) tedarikçi değerlendirme kriterleri olarak yeşil süreç yönetimi, yeşil ürün, yeşil imaj, çevresel yönetim sistemi, kirlilik kontrolü ve çevresel maliyet kriterlerini kullanmışlardır.

Çevreyle ilgili kriterleri göz önüne alan Büyüközkan (2011) ortaya koyduğu modelde AHP yöntemini kullanarak, Türk otomotiv sektöründe faaliyet gösteren bir üretici için tedarikçi seçimi çalışması yapmıştır. Yapılan değerlendirmede ana kriterlerden en önemlisinin "Çevre Performansı" olduğu belirlenmiştir. Lee vd. (2009) de benzer bir hiyerarşi yapısı oluşturarak tedarikçiler arasından seçim yapmak üzere yeşil tedarikçi performans kriterlerini belirlemişlerdir. Bu kriterler kalite, teknoloji kapasitesi, atık yönetimi, çevresel yönetim sistemi, yeşil ürün ve yeşil yetkinliklerdir. Aybala (2015) bir beyaz eşya üreticisinin yeşil tedarikçi seçimi için çok kriterli karar verme yöntemlerini kullanarak bir karar verme modeli önermiştir.

Hashemi vd. (2014) yaptığı çalışmada yeşil ve ekonomik kriterler arası etkileşimi göz önüne alan bir model önermiştir. Araştırmaya konu olan yeşil tedarikçi seçimi kriterleri; maliyet, kalite, teknoloji, kaynak tüketimi, yönetimsel yaptırımlar ve kirlilik üretimidir. Otomotiv endüstrisinde faaliyet gösteren bir üreticinin tedarikçi seçimi için önerdikleri modelde kriterler arasında yaptıkları ikili karşılaştırmalar sonucunda en önemli kriter olarak "kaynak tüketimi"ni belirlemişlerdir.

Tseng ve Chiu (2013) yaşam çevrim analizi, toplam kalite, çevrel yönetimi, çevresel sertifikalar, yeşil üretim, yeşil satın alma, bilgi tabanlı çevresel yönetim sistemleri, yeşil ürünlerde Ar-Ge, tehlikeli ürün kullanımı kriterleri ile farklı bir yeşil tedarikçi değerlendirme modeli oluşturmuşlardır. Govindan vd. (2013) ise tedarikçilerin sürdürülebilirliğinin ölçülmesinde çevresel, ekonomik ve sosyal kriterler belirlemişlerdir. Çevresel kriterler olarak yeşil üretim, kaynak kullanımı, yeşil tasarım ve çevresel yönetim sistemi kriterlerini belirlemişlerdir. Araştırma sonucunda en yaygın ölçütün "çevre yönetim sistemi" olduğu belirlenmiştir.

Gürel vd. (2015) yeşil tedarikçi seçiminin belirleyici faktörleri üzerine yaptıkları çalışmada, sekiz ana kriter ve otuz bir alt kriter belirlemişlerdir. Ana kriterler maliyet, teslimat, kalite, hizmet, stratejik ittifak, kirlilik kontrolü, yeşil ürün ve çevre yönetim sistemidir. Tsui ve Wen (2012) yayınlanmış çalışmalardan geliştirdikleri model ile önceki çalışmalardaki yeşil kritere eklemede bulunmuşlardır. Lu et al. (2007) ise tedarikçi seçimindeki kriterlerin üretim süreçleri ile birlikte değerlendirilmesi gerektiğini belirterek AHP ile yeşil tedarikçi seçimi üzerine çalışma yapmışlardır. Anket yardımıyla yapılan çalışmada en önemli kriterin "üretimde kullanılan malzeme" olduğu ortaya konulmuştur. Yeh ve Chuang (2011), yeşil tedarikçilerin değerlendirilmesi için genetik algoritma tabanlı matematiksel bir model geliştirerek bir uygulama yapmışlardır. Deshmukh ve Sunnapwar (2013) ise Hint imalat sektöründe, tedarikçi seçiminde dikkate alınan yeşil üretim faktörlerini incelemişlerdir. Yeşil tedarik zincirinin başlıca faaliyetlerinden yeşil satın alma, yeşil imalat, yeşil maliyetler, kalite, yeşil ambalajlama ve müşteri işbirliği faktörlerine yönelik SPSS programı ile faktör analizi yapmışlardır. Awasthi vd. (2010) ise yaptıkları çalışmada tedarikçilerin çevresel performansını kriterlerin tanımlanması, uzman görüşleri ve bunların puanlaması şeklinde üç aşamalı olarak bulanık TOPSIS yöntemini kullanarak analiz etmişlerdir.

Literatürde AHP ve TOPSIS yöntemlerinin birlikte kullanıldığı çalışmalara rastlamak mümkündür. Yurdakul ve İç (2005) üretim şirketleri için bir performans ölçüm modeli geliştirilmesi için; Tsaur, Chang ve Yen (2002) havaalanlarında hizmet kalitesini değerlendirilmesi için; Madumjar ve Sarkar (2005) pamuk lifinin kalite değerlerinin belirlenmesi için Ustasüleyman (2009) bankacılık sektöründe hizmet kalitesinin değerlendirilmesi için, Ünal (2008) bir lastik firmasında lojistik hizmet sağlayıcısı seçimi için, Supçiller ve Çapraz (2011) mukavva kutu üreticisinin tedarikçi seçiminde, Alp ve Engin (2011) trafik kazalarının sebepleri ile sonuçları arasındaki ilişkinin analiz edilmesinde, Koyuncu ve Özcan (2014) otomotiv sektöründe personel seçim probleminde AHP ve TOPSIS yöntemlerini birlikte kullanmışlardır. Zeydan vd. (2011) ise model otomobil üreten bir işletmede iki aşamalı tedarikçi seçim metodu önermişler ve ilk aşamada bulanık AHP ile kriter ağırlıklarını belirlemişler, ikinci aşamada ise bulanık TOPSİS ile tedarikçi seçimi yapmışlardır.

2. ÇOK KRİTERLİ KARAR VERME YÖNTEMLERİ

Literatürde çok kriterli karar verme yöntemi olarak birçok yöntem kullanılmaktır. Karar vericiye yardım eden Analitik Ağ Prosesi, Analitik Hiyerarşi Yöntemi ve TOPSIS yöntemleri en sık kullanılan ve en yaygın bilinen değer/fayda temelli yöntemlerdir (Gökbek, 2014: 31). Analitik Hiyerarşi Prosesi nicel ve nitel kriterlerin bir arada değerlendirilmesine olanak sağladığından, TOPSİS yöntemi ise sonuçlarının kolay yorumlanabilmesi açısından uygulama içinseçilen yöntemlerdir.

2.1. Analitik Hiyerarşi Yöntemi (AHP)

AHP, çok sayıda alternatif içinden seçim yapmak için yararlanılan, birden fazla karar vericinin süreçte yer alabildiği ve kriterlerin nicel ya da nitel olabildiği çok kriterli karar verme yöntemlerinden biridir. AHP yönteminin amacı; verilen seçenekler kümesi için bağlantılı önceliklerin bir ölçeğe oturtulmak suretiyle, karar vericinin sezgisel yargılarını ve karar verme sürecideki seçeneklere ait karşılaştırma tutarlılığını da dikkate alarak, bu sürecin en etkin şekilde tamamlanmasını sağlamaktır (Saaty and Vargas, 2006: 1).

AHP'de, karar vericinin amacı doğrultusunda kriterlerin ve ona ait olan alt kriterlerin belirlenip, hiyerarşik yapının oluşturulması ilk adımdır. AHP' de öncelikle amaç ve bu amaç doğrultusunda seçimi etkileyen kriterler ortaya konulur, daha sonra kriterlere ait potansiyel alternatifler belirlenir ve sonuçta karar için hiyerarşik bir yapı oluşturulmuş olur (Dağdeviren ve Eren, 2001: 43).

Hiyerarşik yapı oluşturulduktan sonra her bir kriter temelinde alternatiflerin karşılaştırılması ve kriterlerin kendi aralarında karşılaştırılması için karar matrisleri oluşturulur. Bu matrislerin oluşturulmasında Saaty tarafından önerilen 1-9 önem skalası Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Önem Dereceleri Tablosu

Önem Derecesi	Tanım	Açıklama
1	Eşit Önemli	İki alternatif amaca eşit katkıda bulunur
3	Diğerine göre zayıf önem	Bir faaliyetin diğerine göre biraz daha fazla tercih edilmesi
5	Kuvvetli derecede önemli	Bir faaliyetin diğerine göre çok daha fazla tercih edilmesi
7	Çok kuvvetli derecede önemli	Bir faaliyetin diğerine göre çok kuvvetli şekilde tercih edilmesi
9	Mutlak önemli	Bir faaliyetin diğerine göre en yüksek derecede tercih edilmesi
2, 4, 6, 8	Ara değerler	1-3, 3-5, 5-7, 7-9 arası değerlendirmeler

Saaty tarafından geliştirilen yöntemin uygulama adımları aşağıda verilmektedir(Özyörük ve Özcan, 2008: 136; Ecer ve Küçük, 2008: 359);

1. Problemin tanımlanması ve amacın belirlenmesi,

2. Kriterleri ve alternatifleri belirleyerek hiyerarşik yapının oluşturulması,

3. Hangi alternatif ya da kriterin hangisine oranla önemli olduğunu belirlemek için, Tablo 1'de verilen skalayı kullanarak hem alternatifler, hem de kriterler arasındaki ikili karsılaştırmaların yapılması ve ikili karsılaştırma matrislerinin (nxn) boyutunda hazırlanması,

4. İkili karşılaştırma matrisinin normalize edilmesi,

5. Öncelik vektörünün bulunması,

6. Tablo 2'de Saaty tarafından önerilen rassal tutarlılık değerleri kullanılarak tutarlılık oranının hesaplanması,

Tablo 2: Ortalama Rassal Tutarlılık

n	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
RI	0	0	0,58	0,9	1,12	1,24	1,32	1,41	1,45	1,49

7. AHP' de tutarlılık oranı 0.10 değerinden küçük olmalıdır. Bulunan bu değer 0.10 'dan büyük ise ikili karsılaştırma matrisi incelenerek ve gerekli düzenlemenin ardından adımlar tekrar edilmeli,

8. Kriterler bazında hesaplanan alternatif öncelikleri ile, kriterlerin kendi aralarında ikili karşılaştırılmaları sonucu elde edilen kriter önceliklerinin her alternatif için çarpılması ile ulaşılmak istenen global öncelik değerinin hesaplanmalıdır.

2.2 TOPSİS Yöntemi

TOPSIS, Hwang ve Yoon tarafından 1981 yılında geliştirilmiştir (Wei, 2010: 182). TOPSIS yöntemi ile karar verirken seçilen bir alternatifin ideal çözüme yakın olması ve ideal olmayan çözüme de uzak olması beklenir (Lai et al., 1994: 488). TOPSIS yönteminin uygulama aşamaları aşağıda anlatılmaktadır (Monjezi vd., 2010: 3; Ertuğrul ve Özçil, 2014: 271; Sarı ve Timor, 2015: 287).

1. Karar Matrisinin satırlar alternatifleri, sütunlarında ise karşılaştırmalar için olacak şekilde oluşturulması,

2. Karar matrisindeki kriterlere ait değerlerin kareleri toplamının karekökü alınarak matrisin normalleştirilmesi,

3. Kriterler için belirlenen ağırlık değerleri ile standart karar matrisi çarpılarak ağırlıklı standart karar matrisinin oluşturulması,

4. Pozitif ideal ve negatif ideal çözüm kümelerinin oluşturulması,

5. Maksimum Minimum (S_i^-) ideal (S_i^+) ve noktaya olan uzaklıkların hesaplanması,

6. Her bir alternatifin göreceli puanı yakınlık katsayılarının (C_i^+) hesaplanması,

$$C_i^+ = \frac{S_i^-}{S_i^+ + S_i^-} \qquad 1 \geq C_i \geq 0$$

7. Elde edilen yakınlık katsayılarının (C_i^+) değerlerine göre alternatifler sıralanır. Yakınlık katsayısı 0 ile 1 arasında değer alır. Alternatifler arasında yakınlık katsayısı en yüksek olan en iyi olarak kabul edilir (Günay ve Ünal, 2016: 41).

3. YEŞİL TEDARİKÇİ SEÇİMİ UYGULAMASI

Uygulama, rüzgar türbin kulesi imal eden bir firmanın üretimde kullandığı metal levhaların yüzeyinin temizlenmesinde ihtiyaç duyulan yağ çözücü bir sıvının alımına yönelik yeşil tedarikçi seçimi yapılmıştır.

Kaynak: https://calismagruplari.itu.edu.tr; http://gesbey.com.tr

Firmanın satın alma ve çevre uzmanlarıyla yüzyüze yapılan görüşmelerle tedarikçi seçiminde kullanılacak kriterler ile dört tedarikçi adayı olan ÜK, YK, PK ve HK kimya fabrikaları belirlenmiştir. Literatür incelemesiyle ana ve alt kriterler belirlenmiş ve karar hiyerarşisi oluşturulmuştur. Ana kriterler işletme ve çevresel kriterler olarak belirlenmiş olup işletme kriterlerinin alt kriterleri olarak maliyet, kalite ve servis; çevresel kriterlerin alt kriterleri olarak da çevresel yönetim sistemi, tehlikeli madde yönetimi, atık yönetimi, kaynak tüketimi ve yeşil imaj olmak üzere toplamda sekiz alt kritere göre alternatif firmalar arasından seçim yapılmıştır.

Şekil 1: Tedarikçi Değerlendirme Kriterleri

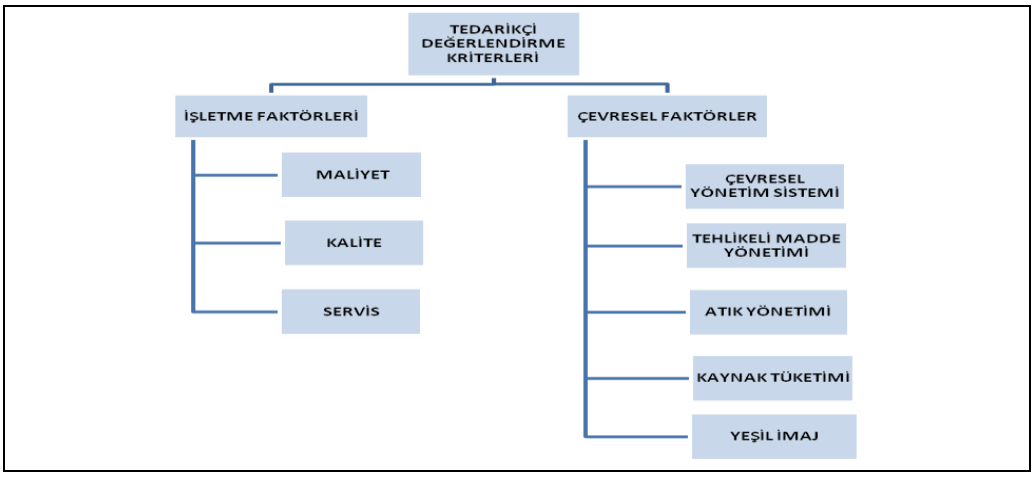

Çalışmada, AHP ve TOPSIS yöntemleri bütünleşik olarak kullanılmıştır. İşletmenin satın alma ve çevre sorumlularıyla yapılan çalışmada grup kararı için geometrik ortalama baz alınmıştır. Çünkü Saaty (2008)'e göre karar vericilerin önceliklerinden bir grup kararı çıkarılması için tek yol geometrik ortalama alınmasıdır. Eğer karar vericilerin konu üzerindeki uzmanlıkları ve karar üzerindeki etkileri eşit seviyedeyse sonuçların geometrik ortalamasının alınmasının yeterli olduğunu ortaya koymuştur. Daha sonra belirlenen kriterlerin ağırlıklarının hesaplanması AHP yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Belirlenen global ağırlıklar TOPSİS yönteminde kullanılmıştır. Ayrıca TOPSİS yöntemi için belirlenen kriterlere 1 ile 10 arası puan verilmiştir. Microsoft Excel 2010 programı kullanılarak sonuca ulaşılmıştır.

Tablo 3'te AHP yöntemi kullanılarak ana kriterlerin ikili karşılaştırmaları yapılmıştır. Buna göre işletme için en önemli kriter çevresel faktörlerdir(0,88). İşletme faktörlerinin önem değeri ise 0,12 şeklindedir. İkili karşılaştırma matrisinin tutarlılık oranı 0'dır ve 0,1'den küçük olduğu için sonuç tutarlıdır. Buradan işletmenin çevreye olan duyarlılığının ön plana çıktığını söyleyebiliriz.

Tablo 3: Ana kriterlerin karşılaştırılması

	İşletme Faktörleri	**Çevresel Faktörleri**	**Öncelik Değerleri**
İşletme Faktörleri	1	0,13	0,12
Çevresel Faktörleri	7,48	1	0,88
T.O: 0			

Tablo 4'te ana kriterlerin alt kriterlerinin ikili karşılaştırma sonuçlarından en önemli işletme faktörünün 0,67 ile kalite olduğu, 0,21 ile servis ve 0,12 ile de maliyet kriterinin önemli olduğunu söyleyebiliriz. Tutarlılık oranı 0,082'dir ve 0,1'den küçük olduğu için sonuç tutarlıdır.

Tablo 4: İşletme Faktörleri Kriterinin Alt Kriterlerinin Karşılaştırılması

	Maliyet	**Kalite**	**Servis**	**Öncelik Değerleri**
Maliyet	1,00	0,22	0,40	0,12
Kalite	4,50	1,00	4,50	0,67
Servis	2,50	0,22	1,00	0,21
T.O:0,082				

Tablo 5'te çevresel faktörlerin alt kriterlerini değerlendirdiğimizde 0,41 ile çevresel yönetim sisteminin öneminin çok yüksek olduğu sonucuna varabiliriz. Sırasıyla diğer kriterlerin ise tehlike madde yönetimi ve atık yönetiminin 0,22, kaynak tüketiminin 0,08 ve yeşil imajın 0,07 oranında işletme için önemli olduğunu söyleyebiliriz. Tutarlılık oranı 0,085 ile tutarlıdır.

Tablo 5: Çevresel Faktörler Kriterinin Alt Kriterlerinin Karşılaştırılması

	Çev.Yön. Sis.	**Teh.Mad. Yön.**	**Atık Yönetimi**	**Kaynak Tüketimi**	**Yeşil İmaj**	**Öncelik Değerleri**
Çev.Yön.Sis.	1,00	4,50	2,00	2,50	5,00	0,41
Teh.Mad.Yön.	0,22	1,00	1,50	3,50	3,50	0,22
Atık Yön.	0,50	0,67	1,00	4,50	3,00	0,22
Kay.Tük.	0,40	0,29	0,22	1,00	1,00	0,08
Yeşil İmaj	0,20	0,29	0,33	1,00	1,00	0,07
T.O: 0,085						

Tüm kriterlerin birleştirilmiş öncelik değerleri aşağıdaki Tablo 6'da sunulmuştur. Tüm alt kriterlerin ağırlıklarının, ana kriter ağırlıkları ile çarpımı sonucu ortaya çıkan global öncelik değerlerine bakılacak olursa en önemli kriterin çevresel yönetim sistemi (0,390) olduğu görülmektedir. Maliyet kriteri ise 0,014 önem değeriyle en düşük öncelik derecesine sahip olan kriterdir.

Tablo 6: Tüm Alt Kriterlerin Global Öncelik Değerleri Tablosu

	Maliyet	**Kalite**	**Servis**	**Çev. Yön.Sis**	**Teh.Mad. Yön.**	**Atık Yön.**	**Kaynak Tük.**	**Yeşil İmaj**
Global Öncelik Değerleri	0,014	0,078	0,026	0,390	0,153	0,187	0,086	0,065

TOPSİS yöntemiyle sonuca ulaşmak için AHP yöntemi ile bulunan kriterlerin ağırlıkları (Tablo 6'daki global ağırlık değerleri kullanılmıştır) ve satın alma sorumlusu tarafından kriterlere verilen 1 ile 10 arası puanlar kullanılmıştır. Burada belirtilmesi gereken bir husus kriterlerin önem sırasının farklı karar vericilere göre değişebileceğidir. Çünkü her karar verici kendi işletmesinin politikaları doğrultusunda değerlendirme yapacaktır (Ecer ve Küçük, 2008: 366).

Tablo 7: TOPSİS Yöntemine göre Karar Matrisi

Kriter Ağırlıkları	0,014	0,078	0,026	0,390	0,153	0,187	0,086	0,065
	Maliyet	**Kalite**	**Servis**	**Çev.Yön. Sis**	**Teh.Mad. Yön.**	**Atık Yön.**	**Kaynak Tük.**	**Yeşil İmaj**
ÜK	10	10	10	8	7	8	8	7
YK	9	8	8	5	6	6	6	6
PK	8,5	8	8	5	6	5	5	5
HK	9,5	10	9	8	7	7	9	8

Karar matrisindeki kriterlere ait değerlerin kareleri toplamının karekökü alınarak matrisin normalleştirilir ve belirlenen ağırlık değerleri ile standart karar matrisi çarpılarak ağırlıklı standart karar matrisinin oluşturulur. Pozitif ideal ve negatif ideal çözüm kümelerinin oluşturulur.

Tablo 8: Ideal Uzaklıklar Matrisi

	Maliyet	**Kalite**	**Servis**	**Çev.Yön. Sis**	**Teh.Mad. Yön.**	**Atık Yön.**	**Kaynak Tük.**	**Yeşil İmaj**
ÜK	0,008	0,043	0,015	0,234	0,082	0,113	0,048	0,035
YK	0,007	0,034	0,012	0,146	0,071	0,085	0,036	0,030
PK	0,007	0,034	0,012	0,146	0,071	0,071	0,030	0,025
HK	0,007	0,043	0,013	0,234	0,082	0,099	0,054	0,040
İdeal Çözüm	0,008	0,043	0,015	0,234	0,082	0,113	0,054	0,040
Neg. İd. Çöz.	0,007	0,034	0,012	0,146	0,071	0,071	0,030	0,025

Her bir alternatifin göreceli puanı yakınlık katsayılarının hesaplanır. Elde edilen yakınlık katsayılarının (C_i^+) değerlerine göre alternatifler sıralanır. Yakınlık katsayısı 0 ile 1 arasında değer alır.

Tablo 9: Sonuç Tablosu

SONUÇ	S_i^+	S_i^-	C_i
ÜK	0,008	0,101	0,928
YK	0,096	0,016	0,145
PK	0,103	0,000	0,000
HK	0,014	0,097	0,872

TOPSİS yöntemiyle ulaşılan sıralama sonucunda işletme için en uygun tedarikçi olarak 0,928 değeri en yüksek C_i değerine sahip ÜK tedarikçisi seçilmesinin uygun olacağı değerlendirilir.

Şekil 2 : Alternatif Tedarikçilerin Sıralaması

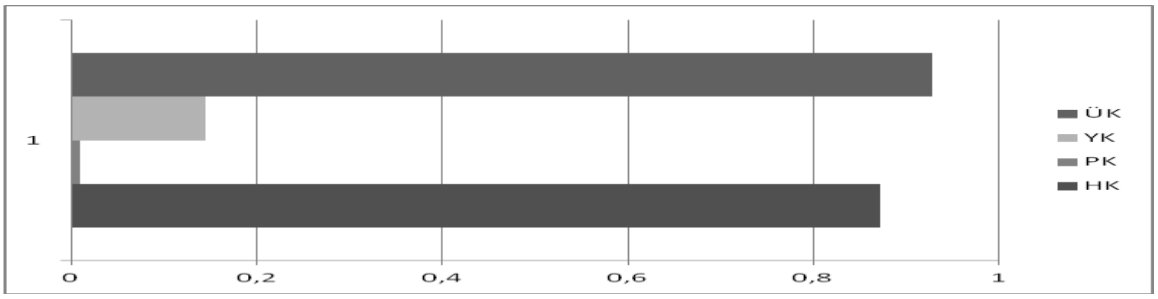

İşletmenin belirlediği kriterlere ve yapılan değerlendirmeler sonucunda alternatif yeşil tedarikçiler en önemliden başlayarak ÜK, HK, YK ve PK olarak sıralanmış olur.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Üretim sektöründe faaliyet gösteren bir işletmenin ana hammaddesi olan metal levhaların yüzeyinin üretime geçilmeden önce temizlenebilmesi amacıyla kullanılacak yağ çözücü sıvı alımı için tedarikçi seçimi uygulaması yapılmıştır. Tedarikçi seçim problemi için karar vericiye destek olacak AHP-TOPSİS yöntemlerinin bütünleşik kullanıldığı bir model önerilmiştir. Problem çok kriterli bir karar verme problemidir. İşletmenin tedarikçi seçimini etkileyen kriterler çevre ve satınalma sorumlularıyla yüz yüze yapılan görüşmeler ve literatür taraması sonucunda belirlenmiştir. Değerlendirmede her bir kriterin birbirleriyle karşılaştırma matrisleri ile tüm kriterlerin tedarikçilere göre karşılaştırma matrisleri AHP yöntemi kullanılarak ağırlıklandırılmıştır. Toplam sekiz adet alt kriterin ağırlıkları TOPSIS yöntemine entegre edilmiştir. Ayrıca her bir alt kriter için firmanın satınalma sorumlusu tarafından 1-10 arası verilen puanlar TOPSİS yönteminde kullanılmıştır. Sonuçta, AHP yöntemi ana kriterler ve alt kriterlerin önem derecesinin belirlenmesi için, TOPSIS yöntemi ise tedarikçilerin sıralanması için kullanılmıştır. Problemin çözümü MS Excel'de gerçekleştirilmiştir.

Çalışmada, tedarikçi seçiminde ana kriterler işletme ve çevresel faktörler olarak belirlenmiş ve ikili olarak karşılaştırılmıştır. Buna göre en önemli ana kriter çevresel kriterlerdir (0,88). İşletme faktörlerinin önem derecesi 0,12 şeklindedir. Çalışmada, ana kriterlerin alt kriterleri de karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Buna göre işletme alt kriterlerinden kalite 0,67 ile daha önemli olduğu, çevresel kriterlerden de en önemlisinin 0,41 ile çevresel yönetim sistemi olduğu sonucuna ulaşırız. Matrisin tutarlılık oranı 0,00 olup bu oran değerlendirmenin oldukça güvenilir olduğunun bir göstergesidir. İşletme faktörlerinin alt kriterlerinin karşılaştırılmasında matrisin tutarlılık oranı 0,082 ve çevresel faktörlerinin alt kriterlerinin karşılaştırılmasında matrisin tutarlılık oranı da 0,085 olup tutarlı olduğu söylenebilir.

Bütünleşik kullanılan yöntem sonucunda elde edilen veriler incelendiğinde en önemli kriterin çevresel yönetim sisteminin varlığı (0,390) olduğu ve sırasıyla atık yönetimi (0,187), tehlikeli madde yönetimi (0,153), kaynak tüketimi (0,086), kalite(0,078), yeşil imaj(0,065), servis (0,026) ve maliyet (0,014) olarak sıralanabilir.

Tedarik edilecek ürünün kimyasal bir madde olması nedeniyle çevresel faktörlerin ön plana çıktığını ve firmanın çevreye önem veren bir yönetim tarzı benimsediği yapılan görüşmelerde ve elde edilen sonuçlarla ortaya konulmuştur. Fiyat kriterinin son sırada yer alması çevreye verilen önemin ve ürün kalitesinin firma karlılığına etkisinin, düşük fiyatlı malzeme satın almaktan daha çok etki ettiğini göstermektedir.

AHP yöntemiyle bulunan kriterlerin global ağırlıkları ve 1-10 arası değerlerleri TOPSİS yöntemiyle çözümlediğimizde sonuç olarak en yüksek C_i^+ (0,928) değerine sahip ÜK tedarikçisinin seçilmesi gerektiği sonucuna varılır. En uygun tedarikçiden başlayarak ÜK>HK>YK>PK şeklinde alternatif yeşil tedarikçilerin sıralaması yapılabilir.

Türbin kule üretimi alanında AHP ve TOPSIS yöntemlerinin bütünleşik olarak kullanıldığı ve yeşil tedarikçi seçim kriterlerinin ve alternatiflerin sıralandığı çalışmaya rastlanmamıştır. Bu yönüyle yapılan çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca farklı alanlarda birden fazla firmanın ele alınmasıyla daha kapsamlı bir çalışma yapılabileceği gibi bir üçüncü yöntemin de uygulanabileceği bir hibrit model kullanılabilir.

KAYNAKÇA

Alp, S. ve Engin, T. (2011). Trafik Kazalarının Nedenleri ve Sonuçları Arasındaki İlişkinin TOPSIS ve AHP Yöntemleri Kullanılarak Analizi ve Değerlendirilmesi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi, 10 (19), 65-87.

Arıkan, M ve Gökbek, B. (2014). Çok ölçütlü karar verme yaklaşımlarına dayalı tedarikçi seçimi: elektronik sektöründe bir uygulama, Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 30(5):346-354

Arimura, T. H., Darnall, N., and Katayama, H. (2011). Is ISO14001 a gateway to more advanced voluntary action? The case of green supply chain management, Journal of Environmental Economics and Management, No.61, 170-182.

Awasthi, A., Chauhan, S.S. ve Goyal, S.K. (2010). A fuzzy multicriteria approach for evaluating environmental performance of suppliers, International Journal of Production Economics, 126, 370-378,

Behzadian M., Khanmohammadi Otaghsara S., Yazdani M., Ignatius J. (2012). A state-of the-art survey of TOPSIS applications, Expert Systems with Applications, Cilt: 39, 13051-13069.

Büyüközkan G. (2011). An integrated fuzzy multi-criteria group decision-making approach for green supplier evaluation, International Journal of Production Research, 50, 2892-2909.

Büyüközkan, G., Çifçi, G. (2012). A Novel Hybrid MCDM Approach Based On Fuzzy DEMATEL, Fuzzy ANP And Fuzzy TOPSIS To Evaluate Green Suppliers, Expert Systems with Applications, 39 (3), 3000-3011.

Denizhan B., Yılmaz Yalçıner A., Berber Ş. (2017). Analitik Hiyerarşi Proses ve Bulanık Analitik Hiyerarşi Proses Yöntemleri Kullanılarak Yeşil Tedarikçi Seçimi Uygulaması, Nevşehir Bilim ve Teknoloji Dergisi, Cilt 6(1) 63-78

Dağdeviren, M., Eren, T. (2001). Tedarikçi Firma Seçiminde Analitik Hiyerarşi Prosesi Ve 0-1 Hedef Programlama Yöntemlerinin Kullanılması, Gazi Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Dergisi, 16(2), 41-52,

Deshmukh, S. P., Sunnapwar, V. K. (2013). Validation of Performance Measures for Green Supplier Selection in Indian Industries, International Journal of Modern Engineering Research, 3(3), 1617-1622,

Ecer, F., Küçük, O. (2008). Tedarikçi Seçiminde Analitik Hiyerarşi Yöntemi ve Bir Uygulama, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11(1), 355-369,

Ertuğrul, İ. ve Özçil, A., 2014, Çok Kriterli Karar Vermede TOPSIS ve VIKOR Yöntemleriyle Klima Seçimi, Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 4(1), 267-282,

Govindan, K., Khodaverdi, R., Jafarian, A. (2013). A Fuzzy Multi Criteria Approach For Measuring Sustainability Performance of A Supplier Based On Triple Bottom Line Approach, Journal of Cleaner Production, 47, 345-354.

Günay, S. N. (2017). AHP ve VIKOR Yöntemlerine Dayalı Yeşil Tedarikçi Seçimi ve Bir Uygulama, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Endüstri Mühendisliği Anabilim Dalı, Ankara

Günay, Z. ve Ünal, Ö.F. (2016). AHP-TOPSIS Yöntemi İle Tedarikçi Seçimi (Bir Telekomünikasyon Şirketi Örneği), Pesa Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 2, Sayı 1,

Hashemi, S.H., Karimi, A., Tavana, M. (2014). An integrated green supplier selection approach with analytic network process and improved Grey relational analysis, Int. J. Production Economics, 159, 178-191.

Hsu, C. W., Hu, A. H. (2009). Applying Hazardous Substance Management to Supplier Selection Using Analytic Network Process, Journal of Cleaner Production, 17, 255-264.

Koyuncu, O., Özcan, M. (2014). Personel Seçim Sürecinde Analitik Hiyerarşi Süreci Ve TOPSIS Yöntemlerinin Karşılaştırılması: Otomotiv Sektöründe Bir Uygulama, Hacettepe Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 32(2), 195-218,.

Lai Y., Liu T., Hwang C. (1994). TOPSIS for MODM, European Journal of Operational Research, Cilt:76, Sayfa: 486-500,

Lee, C. (2008). Green Suppliers With Environmental Performance In The Supply Chain Perspective, Asia Pacific Management Review, 13(4), 731-774.

Lee, A., Kang, H., Hsu, C. (2009). A green supplier selection model for high-tech industry, Expert Systems with Application, 36, 7917-7927.

Lu, L. L. Y., Wu, C.H. ve Kuo, T.C. (2007). Environmental principles applicable to green supplier evaluation by using multi-objective decision analysis, International Journal of Production Research, 45, 4317-4331,

Madumjar, A., Sarkar, B. ve Madumjar, P.K. (2005). Determination of Quality Value of Cotton Fibre Using Hybrid AHP-TOPSIS Method of Multi-Criteria Decision-Making, The Journal of The Textile Institute, 96(5), 303-309.

Monjezi, M., Dehghani, H., Singh, T. N., Sayadi, A.R. ve Gholinejad, A. (2010) Application of TOPSIS Method for Selecting the Most Appropriate Blast Design, Arabian Journal of Geosciences, 5(1), 95-101.

Noci, G. (1997). Designing 'green' vendor rating systems for the assessment of a supplier's environmental performance. European Journal of Purchasing & Supply Management, 3, No.2, 103-114.

Özesen, E. (2009). Yeşil Tedarik Zinciri Yönetimi ve Ambalaj Sanayiinde Bir Uygulama, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Özyörük, B., Özcan, E.C. (2005). Analitik Hiyerarşi Sürecinin Tedarikçi Seçiminde Uygulanması: Otomotiv Sektöründen Bir Örnek, Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi, 13 (1):133-144.

Saaty, T.L. (2008). Decision making with the analytic hierarchy process, Int. J. Services Sciences, 1, 83-98.

Sarı, T. ve Timor M. (2015). Tedarikçi Seçiminde ANP, TAGUCHI ve TOPSIS Yöntemleri ile Otomotiv Sektöründe Bir Uygulama, Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6(10), 281-300.

Supçiller, A.A. ve Çapraz, O. (2011). AHP-TOPSIS Yöntemine Dayalı Tedarikçi Seçimi Uygulaması, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi, 13, 1-22.

Tam M.C.Y., Tummala V.M.R., 2001, An Application of The AHP in Vendor Selection of a Telecommunications System, OMEGA, Vol. 29, No: 2, pp 171-182.

Tsaur, S. H., Chang, T.Y. ve Yen, C.H. (2002). The Evaluation of Airline Service Quality by Fuzzy MCDM, Tourism Management, 23(2), s.107-115.

Tseng, M. L., Chiu, A. S. F. (2013). Evaluating Firms Green Supply Chain Management In Linguistic Preferences, Journal of Cleaner Production, 40, 22-31.

Tuzkaya, G., Ozgen, A., Ozgen, D.,Tuzkaya, U. R. (2009). Environmental Performance Evaluation of Suppliers: A Hybrid Fuzzy Multi-Criteria Decision Approach, International Journal of Environmental Science and Technology, 6, 477-490.

Türkay, A.B. (2015). Yeşil Satınalma ve Yeşil Tedarikçi Seçimi, Yüksek lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul

Ustasüleyman, T. (2009). Bankacılık Sektöründe Hizmet Kalitesinin Değerlendirilmesi: AHS TOPSIS Yöntemi, Bankacılar Dergisi, 69, s. 33-43, https://www.tbb.org.tr/Dosyalar/Dergiler/ Dokumanlar/269.pdf, [Ziyaret Tarihi: 19. Şubat 2016]

Ünal, G. (2008). Lojistikte Hizmet Sağlayıcısı Seçiminde AHP ve TOPSIS Yöntemlerinin Uygulanması, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Wei, J. (2010). TOPSIS Method for Multiple Attribute Decision Making with Incomplete Weight Information in Linguistic Setting, Journal of Convergence Information Technology, 5(10), 181-187.

Yeh, W.C. ve Chuang, M.C. (2011). Using multi-objective genetic algorithm for partner selection in green supply chain problems, Expert Systems with Applications, 38, 4244-4253,

Yoon, K. P., Hwang, C. L. 1981. Multiple Attribute Decision Making: Methods and Applications, SpringerVerlag, New York.

Yurdakul, M. ve İç, Y. T. (2005). Development of A Performance Measurement Model For Manufacturing Companies Using the AHP and TOPSIS Approaches, International Journal of Production Research, 43(21), s. 4609-4641.

Zeydan, M., Çolpan, C., Çobanoğlu, C. (2011). A combined methodology for supplier selection and performance evaluation, Expert Systems with Applications, 38, 2741–2751,

İnternet Kaynağı: http://gesbey.com.tr/en/sayfa.asp?mdl=haberDetay&id=1 [Ziyaret Tarihi: 10 Ocak 2018]

İnternet Kaynağı: https://calismagruplari.itu.edu.tr/ucak-ve-uzay-bilimleri-fakultesi/r%C3%BCzgar-enerjisi-ve-teknolojileri [Ziyaret Tarihi: 12 Ocak 2018]

Soğanlı Bitkiler Yetiştiriciliğinde Atık Su Arıtma Çamurunun Kullanımı

Dr. Öğr. Üyesi Özgür Kahraman[1]

[1]Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Terzioğlu Yerleşkesi, 17020, Çanakkale, Türkiye, e-mail: ozgurkahraman@comu.edu.tr

Özet: Kentsel nüfus artışı ve endüstriyel gelişmeler kentlerdeki atık su miktarını arttırmıştır. Bunun sonucu olarak atık su arıtma çamuru miktarında da artış meydana gelmiştir. Gün geçtikçe şehirlerde kurulan atık su arıtma tesisleri de artış göstermektedir. Atık su arıtma çamurlarının çevreye zarar vermeden bertaraf edilmesi gerekir. Atık su arıtma çamuru depolama, yakma, kompostlaştırma, arazide kullanım, maden, taş, kömür ve tuğla ocakları gibi değişik alanlarda bertaraf edilebilmektedir. Atık su arıtma çamuru uygulamaları tarımda; genellikle tarla tarımı, meyve yetiştiriciliği, sebze yetiştiriciliği ve süs bitkileri yetiştiriciliğinde kullanılmaktadır. Soğanlı bitkiler atık su arıtma çamurunun süs bitkilerinde kullanılabildiği bitkilerdendir. Kardelen, frezya, lale ve kanna atık su arıtma çamurunda yetiştirilebilecek bitkilerden bazılarıdır.

Bu çalışmada atık su arıtma çamurunun bazı soğanlı bitkilerde kullanımı hakkında kısa bilgiler verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çevre yönetimi, Atık su, Atık su arıtma çamuru, Tekrar kullanım, Süs bitkileri

The Usage of Sewage Sludge in Bulbous Plants Cultivation

Abstract: Urban population growth and industrial development increase the amount of wastewater in the cities. As a result of this, the amount of sewage sludges rises. The wastewater treatment facilities established in the cities are increasing day by day. Sewage sludge should be disposed of without harming the environment. Sewage sludge can be disposed in different areas such as storage, incineration, composting, land use, mine, stone, coal and brick quarries. Sewage sludge applications in agriculture are generally used in field cultivation, fruit growing, vegetable cultivation and ornamental plant cultivation. Bulbous plants are the plants in which sewage sludge can be used in ornamental plants. Snowdrop, freesia, tulip and canna are some of the plants that can be grown in sewage sludge.

This work was carried out to explain the use of sewage sludge in some bulbous plants.

Keywords: Environmental management, Wastewater, Sewage sludge, Reuse, Ornamental plants

1. GİRİŞ

Küreselleşen dünyamızda insanlar kırsal alanlardan kentlere yoğun bir şekilde göç ederek kent nüfusunu arttırmaktadır. Kırsal alanlarda insanlar kendi besinini temin etme şansı bulurken, kent yaşamı içinde ise kırsal alanlarda yetiştirilmiş ürünleri ve bunların işlenmiş şeklini açık veya kapalı kutu içerisinde, pakette bulma şansları vardır. Kent yaşamı kırsal yaşama göre daha fazla ambalajlı ürün, paketli ürün kullanmayı yöneltmektedir. Yoğun kent yaşamı içinde kullanılan ürünlerin paketleri, ambalajları, kutuları ve şişeleri büyük yerler kaplamakta, bunların çoğu ise kullanıcılar tarafından çöpe atılmaktadır. Bu ambalaj, paket, kutu ve şişelerin büyük bir bölümü geri dönüşebilir, tekrar kullanılabilir atıklardır. Bu atıkların geri dönüşebilir şekilde tekrar kullanılması çevrenin korunması açısından önemlidir. Katı atıklardan başka ev ve ofislerde tuvalet, banyo, mutfak ve genel temizlik sonrası oluşan atıksular kent yaşamı içinde en çok ortaya çıkan sıvı atıklardır. Bu atık sulardan başka endüstriyel alanlarda ürün işleme ve yıkama sonrası meydana gelen atıksular daha fazla kirletici madde içerebilmektedir. Hem evsel hem de endüstriyel atık suların arıtılmadan gelişigüzel bırakılması ekolojik yaşam için tehlike oluşturur. Atık sularla ilgili 27527 sayılı "Atıksu Arıtma Tesisleri Teknik Usuller Tebliği" oluşturulmuş, bu tebliğ ile atık suların düzenlemesi yapılmıştır. Türkiye'de 2016 yılında, 1397 belediye içinden 1338 tanesinin kanalizasyon sistemi ile 4,5 milyar m^3 atıksu toplanmış, bu atık suların % 85,7'si atık su arıtma tesilerinde arıtılmıştır. Kişi başı günlük ortalama atıksu miktarı 183 litre olarak belirlenmiştir. Bu miktar İstanbul'da 226 litre, Ankara'da 162 litre, İzmir'de 195 litre tespit edilmiştir. Atıksuların atık su arıtma tesislerinde arıtılıp kurutulduktan sonra ise toplam 299000 ton kuru atık su arıtma çamuru elde edilmiştir (TÜİK, 2010). Atık su arıtma çamuru; atıksu arıtma suyunun atık su arıtma tesislerinde fiziksel, kimyasal ve biyolojik arıtmadan geçirildikten

sonra içeriğindeki zararlı madde ve kirlilikleri alınan % 0,25 ile 12 oranında katı madde içeren akışkan atıktır (Öztürk vd., 2015; Yıldız vd., 2009). Atık su arıtma çamuru içeriğinde makro ve mikro elementler, organik maddeler, kirletici maddeler ve mikroorganizmalar bulunmaktadır (Alloway ve Jackson, 1991). Atık su arıtma çamurları kompostlaştırma, termal bertaraf, araziye uygulama ve depolama gibi yöntemlerle bertaraf edilebilmektedir (Öztürk vd., 2015). Atık su arıtma çamurları tarım, orman, maden ocakları ve peyzaj alanları gibi yerlerde toprağa karıştırılarak değerlendirilebilmektedir (Uzun ve Bilgili, 2011; Ünal vd., 2011). Evsel ve kentsel arıtma çamurlarının toprakta kullanılmasına izin verilen ağır metal sınır değerleri Tablo 1' verilmiştir. Atık su arıtma çamurları orman alanları, tarla tarımı ve süs bitkileri yetiştiriciliği yapılan tarım alanlarında değişik oranlarda kullanılabilmektedir. İçeriğindeki besin elementleri ile organik maddeler atık su arıtma çamurunun süs bitkilerinde kullanım şansını arttırmaktadır.

Tablo 1: Toprakta kullanılabilecek stabilize arıtma çamurunda müsaade edilen maksimum ağır metal içerikleri

Ağır Metal (Toplam)	Sınır Değerler (mg/kg kuru madde)
Kurşun	750
Kadmiyum	10
Krom	1000
Bakır	1000
Nikel	300
Çinko	2500
Civa	10

Kaynak: Resmi Gazete (2010).

2. ATIK SU ARITMA ÇAMURUNUN SOĞANLI BİTKİLERDE KULLANIMI

Atık su arıtma çamurunun soğanlı bitkilerde denendiği sınırlı sayıda araştırma bulunmaktadır. Bu türlerde atık su arıtma çamuru ile ilgili yapılan araştırmalar kısaca özetlenmiştir.

Ünal vd. (2011); Arpa zambağında içme suyu arıtma çamurunun yetiştirmede kullanım şansını araştırdıkları çalışmalarını ısıtmasız cam serada yürütmüşler. Arpa zambağı yetiştirdikleri toprağa 0, 30, 60, 90 ve 180 ton/ha oranında arıtma çamuru uygulamışlardır. Yetiştiricilik sırasında bitkilerde; bitki boyu, çiçek sayısı, kandil sayısı, başak uzunluğu, çiçek sapı uzunluğu, yumru çapı ve yumrudan elde edilen yavru sayısı ölçümlerini yapmışlardır. Artan çamur dozu ile beraber pH, EC, kireç, organik madde, KDK, alınabilir P, değişebilir K değerlerinde artış olduğunu belirtmişlerdir. Artan miktarlarda arıtma çamurunun Arpa zambağının gelişimini etkilediğini, farklı arıtma çamuru dozlarının bitki başına elde edilen çiçek sayısı, kandil sayısı, yumru çapı ve yumrudan elde edilen yavru sayısında farklılık oluşturduğunu belirtmişlerdir. Bitki boyu, toplam Cd, Ni, B Pb, Cr ve Zn kapsamı bakımından dozlar arasında istatiksel bir fark tespit etmemişlerdir. Toprak Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği'ne uygun olarak süs bitkileri yetiştiriciliğinde 30 ton/ha'lık arıtma çamuru dozunun kullanılabileceğini belirtmişlerdir.

Bose vd. (2008); Farklı oranlardaki endüstriyel çamurların *Canna indicana* L.'nin gelişmi ve ağır metallerin bitkinin değişik kısımlarındaki hareketini inceledikleri çalışmalarında; 2 mm çapa sahip toprak ve endüstriyel çamur kullanmışlar. Kanna bitkilerini toprak, toprağa % 10, % 20, % 30 ve % 100 oranlarında endüstriyel çamur karıştırdıkları yetiştirme ortamlarında yetiştirilmişlerdir. Farklı oranlardaki endüstriyel çamurda yetiştirilen *Canna indica* L.'nin değişik kısımlarındaki metal (Cr, Fe, Cd, Cu, Ni, Zn, Mn ve Pb) birikiminin artan çamur oranıyla beraber zamanla artış gösterdiğini ifade etmişlerdir. % 10 endüstriyel çamurun karıştırıldığı ortamda yetişen kannaların sürgün ve kök uzunluğunun zamanla artış gösterdiğini bildirmişlerdir. Kanna bitkisinin yüksek oranlardaki endüstriyel çamurda dahi tüm metallari bünyesinde biriktirdiğini belirtmişlerdir.

3. SONUÇ

Atık su arıtma çamurunun kullanımı ile ilgili süs bitkileri yetiştiriciliğinde bazı çalışmalar bulunmasına karşın, bu sayı soğanlı bitkiler içinde oldukça sınırlıdır. Arıtma çamuru kullanımı ile ilgili soğanlı bitkiler ve diğer bitki gruplarında yapılacak çalışmalar yönetmelikler çerçevesinde atıkların bitki yetiştiriciliğinde değerlendirme olanağını arttıracaktır.

KAYNAKÇA

Alloway, B., Jackson, P. (1991). The behaviour of heavy metals in sewage sludge avended soils. Elsevier Science publishers B.V., United Kingdom.

Bose, S., Jain A., Raia, V., Ramanathana, A.L. (2008). Chemical fractionation and translocation of heavy metals in Canna indica L. grown on industrial waste amended soil. Journal of Hazardous Materials, Volume 160, Issue 1, 187-193.

Öztürk, İ. Çallı, B. Arıkan, O. Altınbaş, M. (2015). Atık su arıtma çamurlarının işlenmesi ve bertarafı el kitabı. Türkiye Belediyeler Birliği, Korza Yayıncılık, 218 s, Ankara.

Resmi Gazete, (2010). Evsel ve kentsel arıtma çamurlarının toprakta kullanılmasına dair yönetmelik. 3 Ağustos, Sayı:27661.

TÜİK, (2017). Belediye atıksu istatistikleri: 2016. Haber Bülteni, Sayı: 24875, 22 Kasım 2017.

Uzun, P., Bilgili, U. (2011). Arıtma çamurlarının tarımda kullanılma olanakları. Uludağ Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Dergisi, Cilt 25, Sayı 2, 135-146.

Ünal, M., Karaca, A., Camcı, Ç.S., Çelik, A. (2011). İçme suyu tesisi arıtma çamurunun arpa zambağı (Freesia spp.) bitki gelişimi ve bazı toprak özellikleri üzerine etkileri. Selçuk Üniversitesi, Selçuk Tarım ve Gıda Bilimleri Dergisi, 25 (2): 46-56.

Yıldız, Ş. Yılmaz, E. Ölmez, E. (2009). Evsel nitelikli arıtma çamurlarının stabilizasyonla bertaraf alternatifleri: İstanbul örneği. Türkiye'de Katı Atık Yönetimi Sempozyumu (TÜRKAY 2009), s:1-8, 15-17 Haziran, İstanbul.

Atık Su Arıtma Suyunun Süs Bitkilerinde Kullanım Olanağı

Dr. Öğr. Üyesi Özgür Kahraman[1] **Dr. Öğr. Üyesi Arda Akçal[2]**

[1]Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Terzioğlu Yerleşkesi, 17020, Çanakkale, Türkiye, e-mail: ozgurkahraman@comu.edu.tr

[2]Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Bahçe Bitkileri Bölümü, Terzioğlu Yerleşkesi, 17020, Çanakkale, Türkiye, e-mail: aakcal@comu.edu.tr

Özet: Artan nüfus artışı ve endüstriyel gelişmeler kentsel alanlardaki atık su arıtma suyu miktarını gün geçtikçe arttırmaktadır. Diğer yandan temiz su kaynaklarında ise azalma görülmektedir. Temiz su kaynaklarını korumak için atık su arıtma sularının tekrar kullanımı çevre yönetimi açısından önemli bir konudur. Atık su arıtma suları endüstriyel alanlarda genel yıkama suyu ve endüstriyel ürün işlemede kullanılabilmektedir. Ayrıca atık su arıtma suyu itfaiye yangın söndürme suyu, ev ve ofislerde tuvalet sifon suyu ve bitki yetiştiriciliğinde sulama suyu olarak değerlendirilebilmektedir. Atık su arıtma suyu bitkilerin toleransına göre farklı bitki türlerinde sulama amaçlı kullanılabilmektedir. Mersin, keçi sakalı, yayılıcı ardıç, sofora, biberiye, kırmızı püskül ve dalea gibi bazı süs bitkileri atık su arıtma suyu ile sulanabilmektedir.

Bu çalışma; süs bitkilerinde atık su arıtma suyunun tekrar kullanım olanağını göstermek için yapılmıştır. Atık su arıtma suyu ile sulanabilen bitkiler üzerine bilgiler verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çevre Yönetimi, Atık Su Arıtma Suyu, Tekrar Kullanım, Sulama, Süs Bitkileri

The Possibility of Using Treated Wastewater in Ornamental Plants

Abstract: Increasing populations and industrial developments in urban areas are increasing the amount of treated wastewater day by day. On the other hand, fresh water sources are decreasing. Reuse of treated wastewater to protect clean water sources is an important issue in terms of environmental management. Treated wastewater can be used in İndustrial product processing or general washing water in industrial areas. Furthermore, treated wastewater can be utilized as fire-extinguishing water for firefighting, toilet flushing water for homes or offices and as irrigation water in plant growing. Treated wastewater can be used to irrigate different plant species according to their tolerance limits. Some ornamental plants such as myrtle, japanese spirea, creeping juniper, mescal bean, rosemary, baja fairy duster and gregg dalea can be irrigated with treated wastewater.

This work was carried out to demonstrate the possibility of reusing treated wastewater in ornamental plants. Information has been given on ornamental plants that can be irrigated with treated wastewater.

Keywords: Environmental Management, Treated Wastewater, Reuse, Irrigation, Ornamental Plants

1. GİRİŞ

İnsanoğlunun yerleşik hayata geçmesi ile beraber yerleşim alanlarındaki atık su miktarı da artış göstermiştir. Banyo, tuvalet ve mutfak kullanımlarından çıkan atık sular önceleri toprakta açılan çukurlara bırakılmış, daha sonraları yeraltı kanalları ile belirli yerlere boşaltılmıştır. Çok eskiden beri atık sular kokuları ve kirlilikleri nedeniyle yerleşim alanlarında sorun oluşturmuştur. Günümüzde de artan kent nüfusu ve sanayileşme atık su miktarını ve atık su içeriğindeki kirleticilerin sayısını yukarılara çekmiştir. TÜİK'nun belediyelerde uyguladığı 2016 yılı belediye atıksu istatistikleri anket sonuçlarına göre kanalizasyon şebekesi ile 4,5 milyar m^3 atıksu toplanmış, bu atık suların 3,8 milyar m^3 ise atıksu arıtma suyu tesislerinde arıtılmıştır. Artık su arıtma suların % 44,9'u denize, % 45'i akarsuya, % 2'si baraja,% 1,4'ü göl-gölete, % 0,4'ü araziye ve % 6,3'ü diğer alıcı ortamlara boşaltılmıştır. Arıtma işlemlerinden sonra ise kuru madde şeklinde 299 bin ton atıksu arıtma çamurunun oluştuğu tespit edilmiştir. Atık suların % 85,7'sinin atık su arıtma tesislerinde arıtıldığı, geri kalan % 14,3 kısmın ise arıtma işleminden geçmediği görülmüştür (TÜİK, 2017). Atık suların içeriğindeki hastalık yapan mikroorganizma ve zaralı kimyasallar sebebiyle çevreye gelişi güzel bırakılması uygun değildir. Atık suların çevreye bırakılmadan önce uygun yöntemlerle mutlaka arıtılmaları gerekir. Atık su geldiği kaynağın özelliklerine göre zararlı

kimyasal maddeler, mikroorganizmalar, organik maddeler ve yüksek oranda su içeren sıvı atıktır. Atık sular endüstriyel ürün işleme sırasında veya sonunda oluşmuş olabilir. Bu şekilde meydana gelen atık sulara endüstriyel atık sular denir. Ev ve ofislerde tuvalet, lavabo, mutfak ve genel temizlik sonrası oluşmuş atık sulara da evsel atık sular denilmektedir. Atık sular genellikle kanalizasyon sistemi ile belirli istasyonlarda (terfi merkezlerinde) toplanır, buralarda atık suları fiziksel filtrasyondan geçirmek için ızgara ve kumtutucu sistemler bulunur. Fiziksel arıtmadan geçen atık sular terfi merkezlerinden atık su arıtma tesilerine gönderilir. Atık su arıtma tesisine ulaşan atık sular; kaba ve ince ızgaralar, havalandırmalı kum ve yağ tutucular, biofosfor havuzları, havalandırma havuzları, çöktürme havuzları, UV dezenfeksiyon sistemi gibi yerlerden geçerek biyolojik olarak arıtılmış atık su arıtma çamuru ve atık su arıtma suyu meydana gelir (Şekil 1). Atık su arıtma çamuru içeren akışkan bir atıktır. Geri kalan kısmı ise atık su arıtma suyunu oluşturur. Atık su arı% 0,25 ile 12 oranında katı madde ma çamurunun depolanması ve bertarafı oldukça zor, kötü kokan sıvı atıktır (Öztürk vd., 2015; Yıldız vd., 2009). Atıks su arıtma çamuru arazide ya da depolama alanlarında bertaraf edilebilmektedir (Aksu, 2008). Atık su arıtma çamurları maden ocaklarında, tarım alanlarında, peyzaj alanlarında ve orman alanlarında kullanılabilmektedir. Atık su arıtma suları ise tekniğine uygun arıtma işlemlerinden geçtikten sonra endüstriyel alanlarda ürün işleme, itfaiyecilikte söndürme, evlerde tuvalet sifonlarında, tarımsal alanlarda ve yeşil alanlarda sulama amaçlı kullanılabilmektedir. Atık su arıtma sularının kullanımı ile ilgili 27527 sayılı "Atıksu Arıtma Tesisleri Teknik Usuller Tebliği" oluşturulmuştur. Bu yönetmeliğe göre; sulama sularında izin verilen maksimum ağır metal ve toksik elementlerin konsantrasyonları Tablo 1'de verildiği gibidir (Anonim, 2010). Bu çalışma; atık su arıtma sularının süs bitkilerinde kullanım imkanının olduğu bitkiler hakkında kısa bilgiler vermeyi amaçlamıştır.

Tablo 1: Sulama sularında izin verilebilen maksimum ağır metal ve toksik elementlerin konsantrasyonları

Elementler	Birim alana verilebilecek maksimum toplam miktarlar (kg/ha)	Her türlü zeminde sürekli sulama yapılması durumun da sınır değerler (mg/1)	pH değeri 6,0-8,5 arasında olan killi zeminlerde 24 yıldan daha az sulama yapıldığında (mg/1)
Alüminyum (Al)	4600	5,0	20,0
Arsenik (As)	90	0,1	2,0
Berilyum(Be)	90	0,1	0,5
Bor (B)	680	-	2,0
Kadmiyum (Cd)	9	0,01	0,05
Krom (Cr)	90	0,1	1,0
Kobalt (Co)	45	0,05	5,0
Bakır (Cu)	190	0,2	5,0
Florür (F)	920	1,0	15,0
Demir (Fe)	4600	5,0	20,0
Kurşun (Pb)	4600	5,0	10,0
Lityum (Li)[1]	-	2,5	2,5
Manganez (Mn)	920	0,2	10,0
Molibden (Mo)	9	0,01	0,05[2]
Nikel (Ni)	920	0,2	2,0
Selenyum (Se)	16	0,02	0,02
Vanadyum (V)	-	0,1	1,0
Çinko (Zn)	1840	2,0	10,0

[1]Sulanan narenciye için 0,075 mg/1'dir, [2]Yalnız demir içeriği fazla olan asitli killi topraklarda izin verilen konsantrasyondur.

Kaynak: Anonim (2010)

Şekil 1: Atık su arıtma tesisinden görünümler

2. ATIK SU ARITMA SUYUNUN KULLANILABİLDİĞİ SÜS BİTKİLERİ

Atık su arıtma suyu, su sıkıntısının olduğu kurak alanlarda değerlendirilebilecek sulama kaynaklarından birisidir. Atık su arıtma suyunun kullanılabileceği bazı süs bitkileri aşağıda kısaca özetlenmiştir.

Gori vd. (2000); *Abutilon* 'Kentish Belle', *Viburnum tinus* 'French White', *Weigelia florida* 'Bouquet Rose' gibi peyzaj düzenlemelerinde kullanılan üç farklı çalı türünde atık suyun bitki gelişimi ve bitki besin elementi içeriği üzerine etkilerini inceledikleri araştırmada, konteynerde yetiştirilen peyzaj bitkilerinde üretim için sprinkle-sulu atık su kullanımının bitkilerin büyümesi üzerinde genel anlamda önemli bir sınırlama göstermediğini ifade etmişlerdir. Bununla birlikte, gözlem altındaki türlerin, göz önünde bulundurulan tüm parametreler için atık sulamaya tepki olarak farklı bir davranış gösterdiğini vurgulamışlardır. Bu bağlamda, Weigelia en duyarlı, en az hassasiyet gösterenin ise Abutilon olduğunu bildirmişlerdir.

Garcia-Gomez vd. (2002); tarımsal atıkların saksılı süs bitkilerinde ortam olarak değerlendirilmesine yönelik olarak yürüttükleri çalışmada, *Calendula* ve *Calcelioria* hibrit türlerinde özellikle ortamın EC ve klor konsantrasyonunun bitki gelişiminde belirleyici faktör oluşturduğunu ifade etmişlerdir.

Sakellariou-Makrantonaki (2003); temiz su kaynaklarının korunması için yaptıkları çalışmada Juniperus chinensis cv. Stricta, Thuja orientalis cv. Compacta Aurea nana, Cupressus macrocarpa cv. Gold Crest türlerini kullanmışlar. Toprak altı damla sulama sistemi iki sulama sistemi (sadece şebeke suyu ve atık su arıtma suyu ile beraber şebeke suyu) uygulamışlardır. Yetiştiricilik Tüm türlerde atık su arıtma suyu yada şebeke suyu kullanmanın bitki çapı ve yan dal uzunluğu üzerine herhangi bir etkisinin olmadığını belirtmişlerdir. Şebek suyu ile sulanan tüm türlerin taç çapını daha büyük bulmuşlar. Atık su arıtma suyunun tekrar kullanımının % 38 su tasarrufu sağladığını bildirmişlerdir.

Lubello vd. (2004); *Weigelia florida, Arbutus unedo, Cupressus sempervirens, Spiraea japonica, Juniperus horizontalis* ve *Myrtus communis* türlerinin sulamasında gübreli su ve arıtılmış su kullandıkları çalışmada; arıtılmış atık suyun *Arbutus unedo*'nun yaprak alanını düşürdüğünü Myrtus, Weigelia ve Spiraea'da ise benzer değerler elde edildiğini bildirmişlerdir. Arıtılmış atık su ile sulanan Myrtus ve Juniperus türlerindeki kök gelişiminin gübreli sulamadan daha iyi olduğunu belirtmişlerdir.

Carter vd. (2005); Tuzlu atık suyu kullanarak farklı 6 tuzluluk seviyesinde (2.5, 4.0, 6.0, 8.0, 10.0 ve 12.0 dS/m) sulanan *Celosia argentea* var. Cristata'nın tuzluluğun artışı ile birlikte tüm özelliklerinde azalma tespit etmişler. Tuzlu atık su ile yapılan sulamaların bitki gövde uzunluğu, gövde ağırlığı ve gövde çapını düşürdüğünü tespit etmişlerdir.

Gerhart vd. (2006); Endüstriyel atık suyun kullanıldığı *Rosmarinus officinalis, Sophora secundiflora, Malephora spp., Leucophyllum spp., Dalea greggii, Acacia stenophylla, Prosopis chilensis, Cercidium sp.* ve *Caliandra californica* türlerinin su tuzluluğundan bitki gelişimi yönünden olumsuz etkilenmediği belirtmişler. Denemedeki türlerin hiçbirinde yapraklarda tuzluluk zararı tespit etmemişlerdir.

Gori vd. (2008); Buxus, Photinia, Pistacia ve Viburnum bitkilerini sulamak için temiz su, atık su artıma suyu ve % 50 atıksu arıtma suyu + % 50 temiz su karışımını kullanmışlar. Sulamayı damlama sulama ve yağmurlama sistemi ile gerçekleştirmişlerdir. Buxus ve Pistacia bitkilerinin gelişimi bakımından

uygulamalar arasında benzerlik bulunmasına karşın, Viburnum ve Phontnia bitkilerinde ise atık su arıtma suyu ve temizsu + atıksu arıtma suyu karışımınına karşı yüksek hasasasiyet gösterdiklerini ifade etmişlerdir. Atık su arıtma suyunun yağmurlama ile verilmesinin Phontnia'da oldukça hassasiyet oluşturduğunu, damla sulama sisteminde ise olumsuz herhangi bir etkisinin olmadığı bildirmişlerdir.

Bozdoğan (2015a); Atık su arıtma suyu ve şebeke suyunun Biberiye yetiştiricilinde sulama amaçlı kullandıkları çalışmada; damla sulama sistemi ile biberiye bitkilerine Mart-Mayıs ayları arasında haftada bir iki saat, Haziran-Ağustos aylarında ise haftada iki kere iki saat sulama yapmışlardır. Tüm bitki parametreleri bakımından; atık su arıtma suyu ile sulanan bitkilerin gelişimi şebeke suyu ile sulanan bitkilerden daha büyük olduğunu ifade etmiştir. İki yıl atık su arıtma suyu ile suladıkları biberiye bitkilerinin gelişimlerinin iyi olduğunu, bitki boylarının birinci yıl % 55, ikinci yıl % 58 artış gösterdiğini belirtmişlerdir.

Bozdoğan (2015b); *Tagates erecta* yetiştiriciliğinde atık su arıtma suyunu sulama amaçlı tekrar kullanımını araştırdıkları çalışmada; bitkilere damla sulama sistemi ile bahar aylarında haftada bir, yaz aylarında ise haftada iki kere sulama yapmışlardır. Yetiştiricilik sırasında; atık su arıtma suyunun ilk 5 ay (Mayıs-Eylül) boyunca bitki büyümesine olumlu katkı sağladığı, sonraki Ekim-Kasım aylarında ise olumsuz etkilerinin olduğunu belirtmiştir. Atık su arıtma suyu ile sulanan kadife çiçeği çiçeklerinin görsel etkisinin kısa olması nedeniyle atık su arıtma sularının temiz su kaynakları ile karıştırılmasının uygun olacağını bildirmiştir.

Kahraman vd. (2017); Gazanya bitkisinin atık su arıtma suyu ile sulanmasının bitki gelişimi üzerine etkisini inceledikleri çalışmalarında; atık su arıtma suyunun bitki boyunu, kardeşlenme sayısını, çiçek sayısını ve kök uzunluğunu arttırdığını bildirmişlerdir. Atık su arıtma suyunun tek başına kullanılabileceği gibi diğer su kaynakları ile karıştırılarak kullanılabileceğini belirtmişlerdir.

3. SONUÇ VE ÖNERİLER

Dünya nüfusunun hızlı artışı, endüstriyel gelişmeler ve son yıllarda yaşanan kuraklık temiz su kaynaklarının tasarruflu ve verimli kullanılmasını zorunlu kılmıştır. Temiz su kaynaklarının doğru alanlarda kullanılması önem arzetmektedir. Bunun için öncelikle içme suyu olarak değerlendirilebilecek su kaynaklarının diğer alanlarda kullanımını azaltmak gerekir. Örneğin düşük kalitedeki sular sanayide ve bitki su ihtiyacını karşılamada kullanılabilir. Atıksular temiz su kaynaklarının korunmasında kullanılabilecek altenatif yollardan birisidir. Atıksular tekniğine uygun arıtıldıktan sonra atık su arıtma suları farklı bitki türlerinin sulanmasında kullanılabilir. Bunu için öncelikle atık su arıtma sularının kullanılabileceği bitki türlerinin belirlenmesi, uzun vadede toprak ve çevre etkilerinin ortaya konması faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

Aksu, T. (2008). Isparta Belediyesi Atık Su Arıtma Tesisi'nde oluşan çamurun bertaraf stratejilerinin araştırılması. Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Isparta.

Anonim, (2010). Atıksu arıtma tesisleri teknik usuller tebliği. Ek-7: Arıtılmış atıksuların sulama suyu olarak geri kullanım kriterleri. Resmi Gazete, 20 Mart, Sayı:27547.

Bozdoğan, E. (2015a). Re-use of treated wastewater for irrigation of Rosmarinus officinalis L. Journal of Horticultural Science & Biotechnology,90 (6) 711–714.

Bozdoğan, E. (2015b). Possible use of treated wastewater as irrigation water at urban green area. Turkish Journal of Agriculture-Food Science and Technology, 3(1): 35-39.

Carter, C.T. Grieve, C.M. Poss, J.A. Suarez, D.L. (2005). Production and ion uptake of Celosia argentea irrigated with saline wastewaters. Scientia Horticulture, 106 (3): 381-394.

Garcia-Gomez, A. Bernal, M.P. Roig, A. (2002). Growth of ornamental plants in two composts prepared from agroindustrial wastes. Bioresource Technology, (83): 81-87.

Gerhart, V.J. Kaneb, R. Glenn, E.P. (2006). Recycling industrial saline wastewater for landscape irrigation in a desert urban area. Journal of Arid Environments (67): 473–486.

Gori, R. Ferrini, F. Nicese, F.P. Lubello, C. (2000). Effect of reclaimed wastewater on the growth and nutrient content of three landscape shrubs. Journal of Environmental Horticulture, 18 (2): 108-114.

Gori, R. Lubello, C. Ferrini, F. Nicese, F.P. Coppini, E. (2008) Reuse of industrial wastewater for the irrigation of ornamental plants. Water Sci Technol. 57(6):883-889.

Kahraman, Ö. Akçal, A. Kırıt, N. (2017). Atıksu arıtma suyunun gazanya yetiştiriciliğinde tekrar kullanılabilirliği. ÇOMÜ Ziraat Fakültesi Dergisi, 5 (2): 27–35.

Lubello, C. Gori, G. Nicese, F.P. Ferrini, F. (2004). Municipial-treated wastewater reuse for plant nurseries irrigation. Water Research (38): 2939-2947.

Sakellariou-Makrantonaki, M. Tentas, I. Koliu, A. Kalfountzos, D. Vyrlas, P. (2003). Irrigation of ornamental shrubs with treated municipial wastewater. Proceedings of the 8th International Conference on Environmental Science and Technology, 8-10 September, Lemnos Island, Greece, Vol B: 707-714.

Öztürk, İ. Çallı, B. Arıkan, O. Altınbaş, M. (2015). Atık su arıtma çamurlarının işlenmesi ve bertarafı el kitabı. Türkiye Belediyeler Birliği, Korza Yayıncılık, 218 s, Ankara.

TÜİK, (2017). Belediye atıksu istatistikleri: 2016. Haber Bülteni, Sayı: 24875, 22 Kasım 2017.

Yıldız, Ş. Yılmaz, E. Ölmez, E. (2009). Evsel nitelikli arıtma çamurlarının stabilizasyonla bertaraf alternatifleri: İstanbul örneği. Türkiye'de Katı Atık Yönetimi Sempozyumu (TÜRKAY 2009), s:1-8, 15-17 Haziran, İstanbul.

Yetişkin Zihin Engelli Bireye Sahip Ailelerin Çocuklarının Fiziksel Aktivite Düzeylerinin İncelenmesi

Özgür KURT[1] **Doç. Dr. İbrahim COŞKUN[2]**

[1]Doktora Öğrencisi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Engelli Çalışmaları AD., ozgurustunerkurt@gmail.com

[2]Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, ibrahimcoskun@trakya.edu.tr

Özet: Bu çalışma, yetişkin zihin engelli bireye sahip ailelerin çocuklarının eğitim ve yaşam sürecinde fiziksel aktiviteyi ne ölçüde önemli gördüklerini belirlemek amacı ile gerçekleştirilmiştir Araştırmada nitel araştırma desenlerinden durum çalışması deseni kullanılmıştır. Edirne ilinde yaşayan, okula devam eden ve hafif zihin engelli yetişkin bireye sahip beş aile araştırmanın çalışma grubunu oluşturmuştur. Çalışma grubunun seçiminde amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örneklemi kullanılmıştır. Veri toplama aracı olarak, araştırmacı tarafından geliştirilen ve uzman görüşü doğrultusunda şekillenen yarı yapılandırılmış görüşme tekniğine uygun hazırlanmış beş açık uçlu soru yöneltilmiştir. Araştırmaya katılan katılımcılarla Trakya Üniversitesi Armağan Dönertaş Çocuk Gelişimi, Eğitimi Uygulama ve Araştırma Merkezinin toplantı odasında odak grup görüşmesi yapılmıştır. Araştırma sürecinde verilerin analizinde nitel araştırma yöntemlerinde kullanılan betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır Bu yönteme göre katılımcıların görüşme sorularına verdiği cevaplar kodlanmış ve benzer kodlar bir araya getirilerek kategoriler ve temalar oluşturulmuştur. Bu temalar ve altında yer alan kategoriler frekansları ile birlikte tablolaştırılarak sunulmuştur. Araştırma sonucunda aileler çocuklarının fiziksel aktiviteye katılmasına önem verdiği görülmüştür. Ancak, aileler çocuklarının fiziksel aktiviteye katılımlarının yetersiz olduğunun farkında olduklarını ve çocukların mevcut olan şartlar gereği fiziksel aktiviteden yeterince yararlanamadıkları belirlenmiştir. Bu doğrultuda, ailelerin çocuklarının daha sağlıklı yaşam sürdürmeleri sağlamak için fiziksel aktivitelerinin farkındalığının arttırılması irdelenmiştir. Aynı zamanda bu araştırmanın aileleri fiziksel aktivite konusunda bilinçlendirmek ve daha sağlıklı bireyler yetiştirmelerine destek olacağı düşünülmektedir. Zihin engelli bireylerin erken yaştan itibaren okullarda hareket eğitimi dersleri ve beden eğitimi ve spor derslerine katılımının arttırılması, zihin engelli bireylerle çalışan beden eğitimi öğretmenlerinin bireyin ihtiyaçları doğrultusunda eğitim programı hazırlamaları önerilmektedir. Aynı zamanda sivil toplum kuruluşları, spor federasyonları ve özel okulların yetişkin bireylerin fiziksel aktivitelerin geliştirilmesine yönelik etkinliklerin artırılması gibi öneriler ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: yetişkin zihin engelli , fiziksel aktivite ,aile

1.GİRİŞ

Zekâ engeli, 'zihin işlevleri bakımından ortalamanın iki standart sapma altında farklılık gösteren (Sucuoğlu, 2010:77), buna bağlı olarak; iletişim, öz bakım, ev yaşamı, sosyal beceriler, akademik fonksiyonlar, kendini yönlendirme, sağlık ve güvenlik, serbest zamanlar, iş gibi öğrenme ve sosyal uyum sağlayıcı davranışların iki ve daha fazlasında eksiklikleri ve sınırlıkları olan (Özer vd., 2008:4; Sucuoğlu, 2010:77), bu özellikleri 18 yaşından önceki döneminde ortaya çıkan ve özel eğitim hizmetlerine ihtiyaç duyan bireylerdir' (Sucuoğlu, 2010: 77; Temple et al., 2006:2).

Zihin engelli bireyler, akranlarıyla fiziksel özellikleri ve görünümleri açısından farklı değillerdir (Sucuoğlu, 2010:167). Fakat zihin engelli bireyler akranlarıyla bilişsel, duyuşsal ve motor gelişim özellikleri açısından farklıdır (Sucuoğlu, 2010:173; Özer vd., 2008:4). Zihin engelli bireyler gevşek kas yapısına sahip oldukları için zihinsel geriliğin artması ve yaş'ın ilerlemesiyle motor gelişimde kayıplar yaşanmaktadır. (Savucu ve Biçer, 2009:177). Zihin engelli bireylerin yetersiz motor gelişime sahip olmasının nedeni fiziksel aktiviteye bağlanmaktadır (Özer, 2010:139).

Fiziksel aktivite; enerji harcayarak sonuçlanan tüm vücut hareketleri olarak tanımlanmaktadır (Tunç ve Kin İşler, 2007:12; Cikes et al., 2015: 419). Bireylerin fiziksel aktivite düzeylerini; günlük çalışma koşulları, ulaşım biçimi, kullanılan araç ve gereçler, boş zamanlarını değerlendirme biçimi, yaşadığı coğrafi bölge, iklim ve hava koşulları gibi faktörler etkilemektedir (Tunç ve Kin İşler, 2007:12). Fiziksel aktivite sadece spor aktiviteleri ve planlı eğlencelerle sınırlı değildir. Fiziksel aktivite olanakları, insanların yaşadıkları ve

çalıştıkları yerlerde, mahallelerde, eğitim ve sağlık kuruluşlarında, kısacası her yerdedir (Özdil ve Aktaş, 2016:6).

Yapılan araştırmalarda zihin engelli bireylerin çocuğun düzenli aktiviteden yoksun oldukları için kalp solunum problemleri, obezite, kalp hastalıkları, yüksek kolestrol, kas-iskelet rahatsızlıkları gibi bir takım hastalıklara maruz kalmaktadırlar (Tunç ve Kin İşler, 2007:12; Özer vd., 2008:4; Savucu ve Biçer, 2009:117).

Yapılan düzenli aktiviteler insan sağlığı üzerinde önemli etkilere sahiptir (Blair, 2017 s:1). Dünya Sağlık Örgütü 2012 yılı sağlık verilerine göre fiziksel aktivitenin birçok hastalıktan koruyucu (kalp damar hastalıkları, hipertansiyon, tip 2 diyabet, obezite, kolon ve meme kanseri gibi) ve birçok hastalıkta tedavi edici (hipertansiyon, tip 2 diyabet, obezite) etki gösterdiği belirtilmektedir (Özdil ve Aktaş, 2016:6). Düzenli fiziksel aktivitenin sağlık üzerinde etkili olabilmesi için egzersizin şiddeti ve süresi önemlidir (Kılınç vd., 2016:3796). Amerikan Spor Hekimliği Birliği yaşlı bireylerin düşük şiddette ve uzun süreli egzersiz yapmalarını önerir (Stutts, 2002:499).

Çocuklar hakkında anne babalar her türlü bilgiye sahip kişilerdir. Çocuğun tanılama süreci, gelişim düzeyi, yaşadıkları sorunlar ve ihtiyaçlar, güçlü ve zayıf yanları, hoşlandıkları ve hoşlanmadıkları konular hakkında en sağlıklı bilgiyi anne babalar verecektir (Diken, 2011:111). Bu araştırmanın gereksinimi yetişkin zihin engelli bireye sahip ailelere çocuklarının fiziksel aktiviteleri ile ilgili ailelerden destek alarak alana yeni çalışma kazandırmaktır.

Literatür taraması sonucu Türkiye'de zihin engelli bireylerin fiziksel aktivite katılımını arttırmak ile ilgili çalışmalar (Ün vd., 2004; Özer vd., 2008; Savucu ve Biçer, 2009; Hekim ve Tokgöz, 2016; Bağdatlı ve Deliceoğlu, 2014) olmasına rağmen yetişkin zihin engelli bireylerin ailelerinin çocukları için yaşam süreçleri boyunca fiziksel aktiviteye ne ölçüde önem verdikleri dair araştırmaya rastlanmamıştır.

Dünya'da yapılan çalışmalarda, yetişkin zihin engelli bireylerin fiziksel aktivitelerinin değerlendirilmesinde deneysel çalışmalara (Carmeli et al., 2005; Fernhall et al., 1989; Peterson et al., 2008; Stanish, 2004; Stanish and Draheim, 2005) yer verilmiştir. Aynı zamanda yetişkin zihin engelli bireylerin değerlendirildiği çalışmaların meta-analizi yapılmış (Bartlo and Klein, 2011; Frey et al., 2005; Draheim et al., 2002) ve yetişkin zihin engelli bireylerin fiziksel aktivite programlarının geliştirilmesinin gerekli olduğu tespit edilmiştir.

Literatür taraması sonucunda bu çalışmanın amacı yetişkin zihin engelli bireye sahip ailelerin çocukları için fiziksel aktiviteyi ne ölçüde önemli gördüklerini incelemektir.

1.1.Çalışmanın problemi

Zihin engelli bireye sahip ailelerin çocuklarının fiziksel aktivite düzeyleri nasıldır?

1.2.Çalışmanın alt problemleri

1- Ailelerin fiziksel aktivite ile ilgili görüşleri nelerdir?

2- Aile görüşlerine göre fiziksel aktiviteler çocuğun yaşam sürecinde etkili midir?

3- Aile görüşlerine göre çocuğun yaşam sürecinde yaptığı fiziksel aktivite sosyal hayatında etkili midir?

4- Aile görüşlerine göre çocuk fiziksel aktivite becerilerini yaşam boyunca geliştirip sürdürebilir mi?

2.YÖNTEM

2.1.Araştırmanın Modeli

Araştırmada nitel araştırma desenlerinden durum çalışması deseni kullanılmıştır. Nitel durum çalışmasının en önemli özelliği bir ya da birkaç durumu kendi sınırları içinde (ortam, birey, olaylar, süreçler, vb.) bütüncül bir yaklaşımla analiz eder ve ilgili durumu nasıl etkiledikleri ve ilgili durumdan

nasıl etkilendikleri üzerinde odaklanır (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 77). Nitel araştırma; gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, olguların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik bir sürecin izlediği araştırma olarak tanımlanabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2011:39).

2.2.Çalışma grubu

Çalışma grubunun seçiminde amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt (kriter) örneklemi kullanılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 112). Bu yöntemde çalışma grubunun seçiminde kullanılan kriterler: a) yetişkin zihin engelli bireye sahip olmak, b) hafif düzeyde zihin engelli olmak, c) okula devam ediyor olmak şeklinde belirlenmiştir. Çalışmada belirlenen kritelere uygun seçilen örneklemle amaca uygun bir örnekleme yoluna gidilmiş ve seçilen çalışma grubuyla odak grup görüşmesi yapılmıştır. Nitel araştırma sürecinde amaçlı örnekleme zengin bilgiye sahip olduğu düşünülen durumların derinlemesine çalışılmasına olanak vermektedir. Bu anlamda, amaçlı örnekleme yöntemleri pek çok durumda, olgu ve olayların keşfedilmesinde ve açıklanmasında yararlı olur (Yıldırım ve Şimşek, 2011:107).

2.3.Katılımcılar

Araştırmada yer alan katılımcıların tamamı zihin engelli bireylerdir. Tablo 1'de katılımcıların özellikleri belirtilmiştir.

Katılımcı-1'i baba okula getirmektedir. Baba 75 yaşında, devlet kurumundan emekli ve öğrenim durumu lise mezunudur.

Katılımcı-2'i anne okula getirmektedir. Anne 60 yaşında, ev hanımı ve öğrenim durumu ilkokul mezunudur.

Katılımcı-3'ü anne okula getirmektedir. Anne 78 yaşında, emekli ev hanımı ve öğrenim durumu ilkokul mezunudur.

Katılımcı-4'ü anne okula getirmektedir. Anne 65 yaşında, emekli ev hanımı ve öğrenim durumu ilkokul mezunudur.

Katılımcı-5'i anne okula getirmektedir. Anne 70 yaşında, emekli ev hanımı ve öğrenim durumu ilkokul mezunudur.

Tablo 1: Katılımcıların ailelerinin demografik özellikleri

	Yaş	**Mesleği**	**Öğrenim Durumu**
Katılımcı-1	75	Emekli Memur	Lise Mezunu
Katılımcı-2	60	Ev Hanımı	İlkokul Mezunu
Katılımcı-3	78	Ev Hanımı	İlkokul Mezunu
Katılımcı-4	65	Ev Hanımı	İlkokul Mezunu
Katılımcı-5	70	Ev Hanımı	İlkokul Mezunu

2.4. Veri Toplama Süreci

Nitel araştırmalarda veriler görüşme, gözlem ve doküman incelemesi tekniklerine göre toplanır. Bu araştırmada görüşme tekniklerinden "odak grup görüşmesi" benimsenmiştir. Odak grup görüşmesi, bireylerin düşüncelerini serbestçe söyleyebileceği bir ortamda dikkatlice planlanmış bir tartışma olarak tanımlanmıştır (Çokluk vd., 2011:97). Odak grup görüşmesi nitel veri toplamada önemli bir işleve sahiptir (Yıldırım ve Şimşek, 2011:151).

Çalışmamızda odak grup görüşmesinin belirlenmesinin en önemli iki nedeni; a) araştırmanın evreninin nicel çalışmaya uygun olmaması, b) fiziksel aktiviteni önemi konusunda diğer yöntemlere göre daha güvenilir sonuçlar vereceğinin düşünülmesidir. Özellikle, 'fiziksel aktivite nedir?, fiziksel aktivite ne fayda

sağlar?' konusunda ailelerin aynı anda ve aynı yerde görüş bildirmeleri, birbirlerinden etkilenmeleri odak grup görüşmesinin güvenirliğini arttırmaktadır. Yıldırım ve Şimşek'e göre (2011) grup görüşmeleri gruptaki bireylerin birbirleriyle etkileşimleri sonucu oluşur ve grup dinamikleri sorulara verilen yanıtların kapsamını ve derinliğini etkileyen önemli bir etken olacaktır.

2.5.Veri Toplama Aracı

Çalışmamızda ailelerin kişisel bilgilerini (yaş, meslek ve öğrenim durumu) toplamaya yönelik araştırmacı tarafından hazırlanmış bilgi formu kullanılmıştır. Çalışma grubunu oluşturan ailelere sahip oldukları yetişkin zihin engelli bireyin fiziksel aktivite düzeyinin önemi konusunda görüşlerini almak üzere yine araştırmacı tarafından geliştirilen ve uzman görüşü doğrultusunda şekillenen yarı yapılandırılmış görüşme tekniğine göre hazırlanmış beş açık uçlu soru yöneltilmiştir. Katılımcılarla Trakya Üniversitesi Armağan Dönertaş Çocuk Gelişimi, Eğitimi Uygulama ve Araştırma Merkezinin toplantı odasında yapılmıştır. Görüşmede sadece çalışmayı yürütecek kişi bulunacak, katılımcılara müdahalede bulunulmayacak ve katılımcıların birbirleriyle etkileşime girmeleri desteklenmiştir. Görüşmeler ailelere gizli tutulacağı belirtilerek ses kayıt cihazı ve kamera görüntüsüyle kaydedilmiştir.

Görüşme formunda aşağıdaki sorular yer almaktadır.

1- Fiziksel aktiviteyi nasıl tanımlarsınız?
2- Çocuğunuz bir gün boyunca (sabah yataktan kalkıp akşam yatana kadar) ne tür fiziksel aktivitede bulunur?
3- Bugüne kadar çocuğunuz eğitim sürecindeki fiziksel aktivitesini nasıl tanımlarsınız?
4- Çocuğunuzun yaşam sürecinde fiziksel aktivite neden önemlidir?
5- Fiziksel aktivitenin çocuğunuza ne fayda sağlar?

2.6. Veri Toplama Analizi

Araştırma sürecinde verilerin analizinde nitel araştırma yöntemlerinde kullanılan betimsel analiz yaklaşımı kullanılmıştır. Bu yaklaşıma göre elde edilen veriler belirlenen temalara göre özetlenmiş ve yorumlanmıştır. Bu tür analizde amaç, elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya sunmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2011:224). Görüşmeden elde edilen ses kayıtları ve kamera kayıtları incelenerek hiçbir değişiklik yapılmadan dökümü yapılmıştır.

3. BULGULAR

Yapılan görüşmelerden elde edilen verilerin çözümlenmesi sonucunda, ailelerin fiziksel aktivitenin tanımı, fiziksel aktivite türleri, eğitim sürecindeki fiziksel aktiviteler, çocuğun yaşam sürecindeki fiziksel aktivitelerinin önemi, fiziksel aktivitenin çocuğa sağladığı faydalar olmak üzere beş tema şeklinde oluşmuştur. Bu temalar ve altında yer alan kategoriler frekansları ile birlikte tablolaştırılarak sunulmuştur. Aynı görüşler birden fazla katılımcı tarafından paylaşıldığı için kategorilere ait toplam frekans, görüşülen aile sayısından daha fazla olabilmektedir. Daha sonra katılımcıların görüşlerinden doğrudan alıntılar yapılmıştır. Bu aşamada katılımcılara K1, K2, K3, K4 ve K5 şeklinde kodlar verilmiştir.

Araştırmanın birinci alt problemi olan ailelerin fiziksel aktiviteye ilişkin görüşleri Tablo2'de yer verilmiştir. Bu tabloda katılımcı görüşleri doğrultusunda *fiziksel aktivite* teması altında üç kategori oluşturulmuştur.

Tablo 2: Katılımcıların Fiziksel Aktivitenin Tanımı Teması Altındaki Görüşler

Fiziksel Aktivite	**f**
Hareket	3
Beden Eğitimi ve Spor	1
Spor	1

Tablo 2'ye göre araştırmaya katılan yetişkin zihin engelli bireye sahip katılımcılar fiziksel aktiviteyi spor, *hareket ve beden eğitimi ve spor* olarak tanımlamışlardır. Katılımcıların fiziksel aktiviteyi spor ve beden eğitimi gibi kavramlardan henüz ayırt edemediği anlaşılmaktadır. Fiziksel aktivitenin *beden eğitimi ve spor* olduğunu söyleyen katılımcı görüşlerini şöyle ifade etmiştir:

Çocuklar okula gelir spor dersinde aktivite yapar. Öğretmenini dinler, beden eğitimi ve spor yapar (K2).

Bazı katılımcılar fiziksel aktiviteyi *hareket* olarak tanımlamışlardır.

İnsanın hareket etmesidir. Sabah yataktan kalkarız, bütün gün hareket ederiz. Okula geliriz, alışverişe gideriz, bazen yürürüz. Okulda hareket eğitimi dersine geliriz (K4).

Çocuk sabah kalkar. Okula gidene kadar evde hareket eder. Okulda da spor dersinde öğretmen onlara hareketler yaptırır (K5).

İnsanın yaptığı fiziksel hareketlerdir (K3).

Bir katılımcı (K1) ise fiziksel aktiviteyi sadece *spor* diyerek tanımlamıştır.

Araştırmanın ikinci alt problemi olan *çocuğunuz bir gün boyunca (sabah yataktan kalkıp akşam yatana kadar) ne tür fiziksel aktivitede bulunur sorusuna* ilişkin görüşleri Tablo3'te yer verilmiştir. Bu tabloda katılımcı görüşleri doğrultusunda *fiziksel aktivite türleri* teması altında iki kategoride toplanmıştır.

Tablo 3: *Katılımcıların Fiziksel Aktivite Türleri Teması Altındaki Görüşler*

Fiziksel Aktivite Türleri	**f**
Ev İşleri	4
Kendi İhtiyaçları	1

Araştırmaya katılan katılımcılar 'Çocuğunuz bir gün boyunca (sabah yataktan kalkıp akşam yatana kadar) ne tür fiziksel aktivitede bulunur?' sorusuna genellikle çocukların ev işlerinde annelere yardım ettikleri görülmektedir. Fakat aileler bunun fiziksel aktivite türleri olduğunun farkında değildirler. Katılımcıların bu soruyla ilgili ifadeleri:

Sabah kalkar yatağını toplar, kahvaltıyı hazırlar, kahvaltıyı toplar. Evdeki günlük işleri yapar ya da bana yardım eder. Gezmeye gideriz, alışverişe gideriz. Bahçeye gitmek için merdiven iner biner. Fiziksel aktivite bu mu? Biz bunları sürekli yaparız (K4).

Benim çocuğumda evdeki halıları silker, bulaşık makinesini doldurur, boşaltır. Çöp atmaya gider, markete gider, fırına gider. Çarşıya mutlaka yürüyerek gideriz (K2).

Çocuğuma annesi pek izin vermez iş yapmasına çünkü çocuğumun epilepsisi var. Ama arada bulaşık yıkar. Annesi hep arkasında durur. Çünkü sık sık bayılır (K1).

Bir katılımcı (K5) ise fiziksel aktivite türünü çocuğunun engel durumundan dolayı *kendi ihtiyaçlarını yapması* diyerek tanımlamıştır.

Bizim oğlanda yürüme problemi olmasına rağmen tuvaletine kendi gider. Dışarı çıkarken merdivenlerden tutunarak iner. Bizim aktivitemiz bu (K5).

Araştırmanın üçüncü alt problemi olan *bugüne kadar çocuğunuzun eğitim sürecindeki fiziksel aktivitesini nasıl tanımlarsınız?* sorusuna ilişkin görüşler Tablo4'te yer verilmiştir. Bu tabloda katılımcı görüşleri doğrultusunda *eğitim sürecinde fiziksel aktivite* teması altında tek kategoride toplanmıştır.

Tablo 4: Katılımcıların Çocuklarının Eğitim Sürecindeki Fiziksel Aktiviteleri Teması Altındaki Görüşleri

Eğitim Sürecinde Fiziksel Aktivite	**f**
Beden Eğitimi ve Spor Dersleri	5

Araştırmaya katılan katılımcılar okula düzenli olarak çocuklarını getirdiklerini fakat okulda düzenli olarak hareket eğitimi ya da beden eğitimi dersi almadıklarını ve okulda yaptıkları spor dersinin sürekli olmasını istediklerini ifade etmişlerdir.

Çocuğumu bu kuruma iki yaşından beri yaz kış demeden getiriyorum. Okulda ve dışarıda düzenli bir hareket eğitimi ya da spor dersi almadık. Başka aktivite yapmadık. Okula gidip gelirken yürürüz. Çocuklarımızın hareketleri sınırlıdır. Okulda her zaman spor dersi olsun istiyoruz (K4).

Benim çocuğum buradaki spor derslerine sürekli katılır, derste fiziksel aktivite yaparlar. Okulda spor dersleri olduğu sürece fiziksel aktiviteye katılırız ama dersler sürekli olmalıdır. Bizim çocuklarımız büyük olduğu için başka derslere ihtiyaçları yok (K1).

Okulda spor derslerine katılır. Öğretmenin dediği hareketlerin hepsini yapar. Ama düzenli bir spor öğretmenimiz yoktur (K3).

Araştırmanın dördüncü alt problemi olan *çocuğunuzun yaşam sürecinde fiziksel aktivite neden önemlidir?* sorusuna ilişkin görüşler Tablo 5'te yer verilmiştir. Bu tabloda katılımcı görüşleri doğrultusunda *yaşam sürecinde fiziksel aktivitenin önemi* teması altında iki kategoride toplanmıştır.

Tablo 5: Katılımcıların Çocuklarının Yaşam Sürecinde Fiziksel Aktivitelerinin Önemi Teması Altındaki Görüşleri

Yaşam Sürecinde Fiziksel Aktivitenin Önemi	**f**
Sağlık	4
Duygusal	2

Katılımcıların açıklamalarına göre; çocuklarının yaşam sürecinde fiziksel aktivitenin duygusal ve sağlık açısından önemli olduğunu aşağıdaki görüşleriyle belirtmişlerdir:

İnsan hareket ederse daha zinde hisseder kendini. Ben çocuğumun hareket etmesini istiyorum. Spor dersine geldiğimiz zaman çocuk o gün mutlu oluyor. Daha rahat uyuyor. Sanki epilepsimizde azalıyor. Yaşlanınca insan bunların farkına varıyor. Bizim çocuklarımızda yaşlanacak, zaten bize bağımlılar ilerde fiziksel bir şeyler yaşamamalılar (K1).

Aktivite ve spora katıldığı zaman güveni artıyor. Çünkü bizler toplum tarafından dışlanıyoruz. Çocuklar bunların farkındalar. Hayatta bazı şeyleri zaten yapamıyorlar. Bari spor yaparak bir şeyler başarsınlar, mutlu olsunlar. Belki hayatları boyunca toplumdan takdir görürler (K4).

Sağlık için önemlidir. Benim çocuğumun yürümesinde problem var ama doktorlar hayatı boyunca hep hareket edecek diyor. Keşke hafta da iki gün hareket dersi olsa. Bizim çocuklarımız büyük sağlıkları için önemli (K5).

Bizim çocuklarımız artık yetişkin oldular. Eğer onları hareket ettirmezsek ilerde kilo alırlar. Zaten böyle dikkat çekiyoruz bir de kilolu olursa daha çok dalga geçilir (K3).

Araştırmanın beşinci alt problemi olan *fiziksel aktivitenin çocuğunuza ne fayda sağlar?* sorusuna ilişkin görüşler Tablo 6'da yer verilmiştir. Bu tabloda katılımcı görüşleri doğrultusunda *fiziksel aktivitenin faydaları* teması altında dört kategoride toplanmıştır.

Tablo 6: *Katılımcıların Fiziksel Aktivitenin Çocuğunuza Ne Fayda Sağlar Teması Altındaki Görüşleri*

Fiziksel Aktivitenin Faydaları	**f**
Kilo	4
Kalp	2
Kas	1
Şeker Hastalığı	1

Tablo 6'da görüldüğü gibi katılımcılar, fiziksel aktivitenin çocuklarının ihtiyaçları doğrultusunda önemli olduğunu ifade etmişlerdir.

Bacak kaslarının gelişimi için iyidir. Çocuğumun düşmemesi için kasların güçlü olması gerekir (K5).

Bizim için ne sağlıyorsa çocuk için de önemli. Sağlık için önemli. Kalbi için, kilosu için faydalıdır (K1).

Kalbi, kilosu ve kasları için önemlidir (K3).

Benim çocuğum kilolu. Kilo almaması için fiziksel aktivite faydalıdır. Sağlık açısından faydalıdır. Şeker hastalığına bile iyi geldiğini biliyorum (K4).

Benim de çocuklarım kilolu. Evde çok vakit geçiriyoruz. Hareketler kışın azalıyor. Ev işleri yetmiyor.

Hareketin kiloya çok faydası var (K2).

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu araştırmada yetişkin zihin engelli bireye sahip ailelerin çocukları için fiziksel aktivitenin eğitim ve yaşam sürecinde ne ölçüde önemli olduğu farkındalığını arttırmak amaçlanmıştır. Yetişkin zihin engelli bireylerin aileleri ile odak grup görüşmesi yapılmıştır.

Araştırmanın birinci temasında fiziksel aktivitenin tanımı ile ilgili bulgular incelendiğinde katılımcıların ifadeleri doğrultusunda ailelerin fiziksel aktiviteyi spor, hareket ve egzersiz gibi tanımlarla karıştırdıkları sonucuna varılmıştır. Yapılan araştırmalara göre fiziksel aktivite terimi sıklıkla spor, egzersiz, sağlık ve fiziksel uygunlukla karıştırıldığı sonucuna varılmıştır (Polat, 2016; Öztürk, 2005; Caspersen, Powell, Christenson, 1985).

Araştırmanın ikinci temasında çocuğunuzun bir gün boyunca yaptığı fiziksel aktivite türleri nelerdir ile ilgili bulgular incelendiğinde katılımcılar çocuklarının ev işlerini yaptıklarını söylemişlerdir. Günlük yaşantı içindeki fiziksel aktivite meslek, spor, ev ya da diğer faaliyetler şeklinde sınıflandırılır (Caspersen, Powell, Christenson, 1985). Hekim ve Tokgöz (2016), zihin engelli bireylerin motor gelişimlerinde düzenli fiziksel aktivitelerin ve sporun önemli olduğunu ve motor becerilerin geliştirilmesi zihin engelli bireylerin günlük yaşam aktivitelerinin gelişimine katkı sağlayacağını vurgulamıştır.

Araştırmanın üçüncü temasında çocuğunuzun eğitim sürecindeki fiziksel aktiviteleri ile ilgili bulgular incelendiğinde katılımcılar okula düzenli olarak çocuklarını getirdiklerini fakat okulda düzenli olarak hareket eğitimi ya da beden eğitimi dersi almadıklarını ve okulda yaptıkları spor dersinin sürekli olmasını istediklerini ifade etmişlerdir. Savucu ve Biçer'e göre (2009), insanların düzenli olarak fiziksel aktivite ya da spora katılımın teşvik edilmesi gerektiğini, sağlıklı ve mutlu yaşam sürmeleri açısından bunun önemli olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca zihin engelli bireylerin motor gelişim kaybının yetersiz fiziksel aktiviteye bağlı olduğunu ve çocukların eğitim sürecinde fiziksel aktivite, spor ve oyunlara katılım için fırsatlar verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Türkiye'de engellilerin toplumsal entegrasyonu ve fırsat eşitliğinin sağlanması için engel gruplarına yönelik spor federasyonları, spor kulüpleri ve sivil toplum örgütlerinin faaliyetleri artmaktadır. Aynı zamanda özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinin yaygınlaşmasıyla daha fazla engelli çocuğa hizmet verilmektedir. Fakat bu merkezlerin %10 'unda beden eğitimi ve spor aktivitelerine yer verilmektedir (İlhan, 2008). Yapılan araştırmalar ve ailelerin görüşleri engellilere okullarda düzenli fiziksel aktivite eğitiminin verilmediğini doğrulamaktadır.

Araştırmanın dördüncü temasında çocuğunuzun yaşam sürecindeki fiziksel aktiviteleri ile ilgili bulgular incelendiğinde duygusal ve fiziksel olarak önemli olduğunu konusunda görüş bildirmişlerdir. Savucu ve Biçer'e göre (2009), düzenli fiziksel aktiviteler, grup egzersizleri ve basketbol gibi takım oyunlarının zihin engelli bireylere zihinsel, fiziksel, sosyal ve duygusal yararlar sağladığı, ailelerin çocuklarını daha iyi anladığı ve topluma daha uyumlu oldukları saptanmıştır. Özer ve ark. (2008), zihin engelli bireylere sahip ailelerin çocuklarının fiziksel aktiviteye katılımı konusunda tutumlarının yüksek olduğunu belirtmiştir. Bu açıdan bakıldığında İlhan'a göre (2008) Spor engellilerin toplum için kaynaşmalarını sağlar ve fiziksel, duygusal ve sosyal açıdan gelişimlerini kolaylaştırır.

Araştırmanın beşinci temasında fiziksel aktiviteler çocuğunuza ne fayda sağlar ile ilgili bulgular incelendiğinde, aileler fiziksel aktivitenin çocuklarının ihtiyaçları doğrultusunda sağlık için önemli olduğunu ifade etmişlerdir. Zihin engelli bireylerde, zihin engelli olmayan bireylere oranla diyabet ve

yüksek tansiyon oranları daha yüksektir (Stanish, Temple & Frey, 2006). Bunun nedeni fiziksel aktivitelerinin düşük olması ve obezite oranlarının yüksek olmasıdır (Stanish, Temple ve Frey, 2006; Ün, Erbahçeci ve Ergun, 2004). Son 10 yıldır, obezite ve şeker hastalığı gibi kronik hastalıkların tedavisinde fiziksel aktivitenin etkili olduğu bildirilmektedir (Stanish, Temple ve Frey, 2006). Savcı, Öztürk, Arıkan, İnce ve Tokgözoğlu, (2006), koroner arter hastalığının ve düşük sosyoekonomik düzeyden etkilenen diğer hastalıkların sebebinin yetersiz fiziksel aktivite olduğunu bildirmektedir.

Sonuç olarak aileler çocuklarının fiziksel aktiviteye katılmasına önem vermektedirler. Ancak, aileler çocuklarının fiziksel aktiviteye katılımlarının yetersiz olduğunun farkında olduklarını ve çocukların mevcut olan şartlar gereği fiziksel aktiviteden yeterince yararlanamadıklarını ifade etmektedirler. Zihin engelli bireylere sağlanan fiziksel aktiviteler, bireyde hedeflenen gelişim alanına katkı sağlayacağı kaçınılmazdır. Zihin engelli bireylerin erken yaştan itibaren okullarda hareket eğitimi dersleri ve beden eğitimi ve spor derslerine katılımının arttırılması ve zihin engelli bireylerle çalışan beden eğitimi öğretmenlerinin bireyin ihtiyaçları doğrultusunda eğitim programı hazırlamaları önerilmektedir. Aynı zamanda sivil toplum kuruluşları, spor federasyonları ve özel okulların yetişkin bireylerin fiziksel aktivitelerinin geliştirilmesine yönelik etkinliklerin artırılması konusunda öneriler sunulmaktadır.

KAYNAKÇA

Bağdatlı, Ş. ve Deliceoğlu, G. (2014). Eğitilebilir Zihinsel Engelli Bireylerde Bazı Fiziksel Uygunluk Parametrelerinin İncelenmesi (Kırıkkale İli Örneği). Spor Bilimleri Dergisi, 25(2), 067-078.

Bartlo, P., and Klein, P. J. (2011). Physical Activity Benefits And Needs in Adults with Intellectual Disabilities: Systematic Review of The Literature. American Journal on Intellectual and Developmental Disabilities, 116(3), 220-232.

Blair, S. N. (2009). Physical Inactivity: The Biggest Public Health Problem of The 21st Century. British Journal of Sports Medicine, 43(1), 1-2.

Carmeli, E., Zinger-Vaknin, T., Morad, M., and Merrick, J. (2005). Can Physical Training Have an Effect on Well-Being in Adults with Mild İntellectual Disability?. Mechanisms of Ageing and Development, 126(2), 299-304

Caspersen, C. J., Powell, K. E., and Christenson, G. M. (1985). Physical Activity, Exercise, and Physical Fitness: Definitions and Distinctions for Health-Related Research. Public Health Reports, 100(2), 126.

Çokluk, Ö., Yılmaz, K. ve Oğuz, E. (2011). Nitel Bir Görüşme Yöntemi: Odak Grup Görüşmesi. Afyon Kocatepe Üniversitesi Kuramsal Eğitimbilim Dergisi. 4(1), 95-107.

Draheim, C. C., Williams, D. P., and Mccubbin, J. A. (2002). Prevalence of Physical Inactivity and Recommended Physical Activity in Community-Based Adults with Mental Retardation. Mental Retardation, 40(6), 436-444.

Diken, İ. H. (2011). Özel Eğitime Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim (s:111-112) Ankara:Pegem Akademi.

Fernhall, B., Millar, L., Tymeson, G., and Burkett, L. (1989). Cardiovascular Fitness Testing and Fitness Levels of Adolescents and Adults With Mental Retardation İncluding Down Syndrome. Education and Training in Mental Retardation, 133-138.

Frey, G. C., Buchanan, A. M., and Rosser Sandt, D. D. (2005). "I'd Rather Watch TV": an Examination of Physical Activity in Adults with Mental Retardation. Mental Retardation, 43(4), 241-254.

Hekim, M. and Tokgöz, M. (2016). Zihinsel Engelli Çocuklarda Motor Gelişim Yetersizlikleri: Motor Gelişimin Desteklenmesinde Fiziksel Aktivite ve Sporun Önemi. Motor Development Deficiencies in Mentally Disabled Children: The Importance of Physical Activity and Sport at Supporting Motor D. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8(17).

İlhan, L. (2008). Eğitilebilir Zihinsel Engelli Çocuklarda Beden Eğitimi ve Sporun Sosyalleşme Düzeylerine Etkisi. Kastamonu Eğitim Dergisi, 16(1), 315-324.

Kılınç, H., Bayrakdar, A., Çelik, B., Mollaoulları, H. ve Gencer, Y.G. (2016). Üniversite Öğrencilerinde Fiziksel Aktivite Düzeyi ve Yaşam Kalitesi. Journal of Human Sciences, 13(3).

Ün, N., Erbahçeci, F. and Ergun, N. (2004). Zihinsel Özürlü Çocuklarda Fiziksel Uygunluk Eğitim Programının Fiziksel Uygunluk Düzeyleri Üzerine Etkisi. Fizyoterapi Rehabilitasyon, 15(3), 107-113.

Özdil, G. ve Aktaş, S. (2016). Fiziksel Aktivite ve Dünya Sağlık Örgütünün Bakış Açısı. https://www.researchgate.net/publication/312309530 Erişim T:12.10.2017

Özer, D., Etker, Ö., Baran, F., Nalbant, S. and Top, C. E. (2008). Zihinsel Engelli Çocukların Fiziksel Aktiviteye Katılım Durumlarının İncelenmesi. Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, XIII,1:3-12

Özer, S. Ö. (2010). Engelliler için Beden Eğitimi ve Spor (s: 137-142) Ankara:Nobel Yayın Dağıtım.

Öztürk, M. (2005). A Research on Reliability and Validity of İnternational Physical Activity Questionnaire and Determination of Physical Activity Level in University Students. Hacettepe University Health Science Institute an Unpublished Phd Thesis, Ankara (in Turkish).

Peterson, J. J., Janz, K. F., and Lowe, J. B. (2008). Physical Activity Among Adults with Intellectual Disabilities Living in Community Settings. Preventive Medicine, 47(1), 101-106.

Polat, M. G. (2016). Fiziksel Aktivite/Egzersizin Riskleri. Turkiye Klinikleri Journal of Physiotherapy and Rehabilitation-Special Topics, 2(1), 24-29.

Temple, V. A., Frey, G. C., and Stanish, H. I. (2006). Physical Activity of Adults With Mental Retardation: Review and Research Needs. American Journal of Health Promotion, 21(1), 2.

Tunç, E. ve Kin İşler, A. (2007). Lise ve Üniversite Öğrencilerinin Yaşa ve Cinsiyete Göre İncelenmesi. Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi. XII,2:11-18.

Savucu, Y. ve Biçer, S. Y. (2009). Zihinsel Engellilerde Fiziksel Aktivitelerin Önemi. Türkiye Klinikleri Journal of Sports Sciences, 1(2), 117-122.

Stanish, H. I. (2004). Accuracy of Pedometers and Walking Activity in Adults with Mental Retardation. Adapted Physical Activity Quarterly, 21(2), 167-179.

Stanish, H. I., and Draheim, C. C. (2005). Assessment Of Walking Activity Using A Pedometer and Survey in Adults with Mental Retardation. Adapted Physical Activity Quarterly, 22(2), 136-145.

Stanish, H. I., Temple, V. A., and Frey, G. C. (2006). Health-Promoting Physical Activity of Adults with Mental Retardation. Developmental Disabilities Research Reviews, 12(1), 13-21.

Sucuoğlu, B. (2010). Zihin Engelliler ve Eğitimi (s: 61-84,120-174). Ankara:Kök Yayıncılık.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (8. Baskı) Ankara:Seçkin Yayıncılık

BRICS Ülkeleri ve Türkiye'nin Makro Ekonomik Göstergelerini Karşılaştırılması: 2013-2016 Dönemi

Doç. Dr. A. Öznur ÜMİT[1]

[1]Ondokuz Mayıs Üniversitesi / İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, oumit@omu.edu.tr

Özet: Yükselen piyasa ekonomileri kapsamındaki ülkeler, son 20-25 yılda küresel değişimlerden fazlasıyla etkilenerek dünya pazarından daha fazla pay almaya başlamışlardır. Bu durum, son yıllarda yükselen piyasa ekonomileri kapsamında ülkelerin yer aldığı farklı isimlerle anılan ülke gruplarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu gruplardan biri de Brezilya (Brazil), Rusya (Russia), Hindistan (India), Çin (China) ve Güney Afrika (South Africa) ülkelerinin oluşturduğu BRICS grubudur.

Geride bıraktığımız son 10 yılı aşkın sürede yatırımcılar açısından en gözde piyasalar arasında yer alan BRICS grubunun son yıllarda ekonomik performansı yavaşlamıştır. Bu çalışmanın amacı, 2013-2016 dönemi için BRICS ülkeleri ve Türkiye'nin gayrisafi yurt içi hasıla, büyüme, kişi başına düşen milli gelir, işsizlik oranı, cari işlemler hesabı, ulusal tasarrufların gayrisafi yurtiçi hasıla içerisindeki payı, enflasyon oranı gibi temel makroekonomik göstergelerini incelemek ve temel makroekonomik göstergelerini karşılaştırmaktır. Ayrıca inceleme sonuçlarına göre, BRICS ülkeleri ve Türkiye'nin makroekonomik göstergeleri arasındaki farklılıkları ortaya koymak ve bu farklılıklar ışığında Türkiye ekonomisi için politika önerileri sunmaktır.

Anahtar Kelimeler: BRICS, Türkiye, Makroekonomik Göstergeler.

GİRİŞ

Yirmi birinci yüzyılla birlikte özellikle ekonominin üretim yapısında, organizasyonunda ve dağılımında değişimler ortaya çıkmıştır. 2008 küresel krizi ise söz konusu değişimin farklı boyutlara ulaşmasına neden olmuştur. Nitekim son on yılın makroekonomik göstergelerine göre batılı ülkeler gerilemekte iken gelişmekte olan ülkeler de yükselmektedir (Narin ve Kutluay, 2013:3).

Son yıllarda küresel ekonomiyi yönlendiren farklı isimlerle adlandırılan ülke grupları ortaya çıkmıştır. Bu ülke gruplarından biri de yüksek büyüme performanslarıyla yükselen piyasa ekonomileri arasında yer alan Brezilya (Brazil), Rusya (Russia), Hindistan (India) ve Çin (China) ülkelerinin oluşturduğu BRIC grubudur. Bu grup, uluslararası yatırım bankası olan Goldman Sachs'ın eski başkanı Jim O'Neill tarafından 2001'de yayımlanan bir raporda literatüre kazandırılmıştır. Bu raporda Jim O'Neil, gelecek on yılda, dünya gayrisafi yurt içi hasılası (GSYH) içinde BRIC ülkelerinin özellikle de Çin'in ağırlığı, BRIC ülkelerinin maliye ve para politikasının global etkisiyle artacağını öngörmüştür. Wilson ve Purushothaman (2003) tarafından hazırlanan ve Goldman Sachs'da yayımlanan bir raporda ise 2050 yılına kadar BRIC ülkelerinin milli gelirlerinin toplamının G6 (ABD, Japonya, İngiltere, Almanya, Fransa ve İtalya) ülkelerinin milli gelirleri toplamından daha büyük olacağı öngörülmüştür. Söz konusu raporda, 2050 yılında dünya ekonomisinde Çin'in en büyük ekonomi, Hindistan'ın üçüncü büyük ekonomi, Brezilya'nın dördüncü büyük ekonomi ve Rusya'nın altıncı büyük ekonomi olacağı tahmininde bulunulmaktadır. Bununla birlikte raporda, imalat ve hizmet sektöründe Çin ve Hindistan'ın, hammadde sektöründe de Brezilya ve Rusya'nın küresel bir aktör olacakları öngörülmektedir.

BRIC ülkelerinin ortak özellikleri, doğal kaynaklarının zengin olması, doğrudan yabancı yatırımları ülkelerine çekebilmeleri, nüfuslarının fazla oluşu, hızlı büyümeleri, sanayileşme yolunda ilerlemiş olmaları ve tüketici sayısının fazlalığıdır. Nitekim söz konusu ülkelerin toplam yüzölçümü dünya yüzölçümünün %25'inden, toplam nüfusları dünya nüfusunun %40'ından fazladır. Diğer yandan, son yıllarda BRIC ülkeleri dışında yer alan ve hızlı büyüyen ekonomilerden Türkiye'nin, Meksika'nın, Güney Kore'nin ve Endonezya'nın BRIC grubuna dâhil edilmesi gündeme gelmiştir. Aralık 2010 tarihinde BRIC ülkelerine Güney Afrika'nın (South Africa) eklenmesiyle söz konusu grup BRICS olarak adlandırılmıştır.

BRICS grubu son 10 yılı aşkın dönemde gelişen ekonomiler arasında yatırımcılar açısından en gözde piyasalar arasında yer almıştır. Bu dönemde BRICS grubu çift haneli büyüme rakamlarına bile ulaşmış ve fakat son yıllarda BRICS grubunun ekonomik performansı yavaşlamıştır (Karahan, 2014:8). Bu çalışmanın

amacı, 2013-2016 dönemi için Türkiye ile BRICS ülkelerinin büyüme, kişi başına düşen milli gelir, işsizlik, cari işlemler hesabı, ulusal tasarrufların GSYH içerisindeki payı gibi temel makroekonomik göstergelerini incelemek ve temel makroekonomik göstergelerini karşılaştırmaktır. Bununla birlikte, BRICS ülkelerinin son yıllardaki ekonomik performansını incelemek amacıyla da çalışmada 2013-2016 dönemi seçilmiştir. Ayrıca inceleme sonuçlarına göre, Türkiye ile BRICS ülkelerinin makroekonomik göstergeleri arasındaki farklılıkları ortaya koymak ve bu farklılıklar ışığında Türkiye ekonomisi için politika önerileri sunmaktır. Çalışmanın izleyen birinci bölümünde; BRICS ekonomilerine genel bir bakış, ikinci bölümünde; BRICS ülkelerinin makroekonomik göstergelerinin incelenmesi, üçüncü bölümünde; Türkiye'nin makroekonomik göstergelerinin incelenmesi, dördüncü bölümünde; BRICS ülkeleri ve Türkiye'nin makroekonomik göstergelerinin karşılaştırılması, beşinci bölümde sonuç ve politika önerileri yer almaktadır.

1. BRICS EKONOMİLERİNE GENEL BİR BAKIŞ

Bu bölümde BRICS grubunu oluşturan ülke ekonomileri alt başlıklar halinde kısaca incelenmektedir.

1.1.Brezilya Ekonomisi

Brezilya'da yeni petrol rezervlerinin bulunması ve gelecek dönemlerde petrol açısından daha zengin olması beklenen Brezilya'nın 2008 küresel krize rağmen BRICS grubu arasında varlığını korumasında tedarikçi ülke konumunda olması ve zengin doğal kaynaklarının rolü önemlidir. Brezilya, dünyanın en büyük 15. Güney Amerika'da ise Venezuela'dan sonra ikinci büyük petrol üreticisi olan ülkedir (TC. Dışişleri Bakanlığı). Ayrıca Brezilya, küresel aktör olma yönünde önemli aşamalar kaydetmiştir. Bazı araştırmalara göre, 2020 yılında Brezilya tüketici pazarının 3,5 trilyon dolarla dünyanın 5. büyük pazarı olacağı tahmin edilmektedir (İzmir Ticaret Odası, 2016:2).

Dünyanın 9. büyük, Latin Amerika'nın da en büyük ekonomisi olan Brezilya'da, 1990'lı yıllarda gerçekleştirilen ekonomik serbestleşme çabaları sonucunda özellikle otomotiv sanayi ve altyapı modernizasyonunda önemli gelişmeler meydana gelmiştir. Bu gelişmelere bağlı olarak Brezilya ürün çeşitliliğini arttırmıştır (TC. Dışişleri Bakanlığı, 2018a).

Hizmetler sektörünün ağırlıklı olduğu Brezilya'da öne çıkan sektörler arasında, telekomünikasyon, bankacılık, enerji, ticaret ve bilgi işlem sektörleri gelmektedir. Brezilya, hem hacim hem de ürün çeşitliliği açısından Latin Amerika ve Karayipler bölgesinin en büyük sanayi merkezidir. Ülke, tarım ürünleri, canlı hayvan ürünleri, ağaç ürünleri (kâğıt, kâğıt hamuru) deri ve ayakkabı ile mineral ve metal ürünlerinde (demir-çelik ve alüminyum) dünya çapında karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, 2015:3).

Brezilya'nın ağırlıklı olarak ithal ettiği ürünler petrol yağları ve ham petrol, otomobil, kara taşıtları aksam ve parçaları, doğal gaz, mobil telefonlar, elektronik devreler, ilaçlar, gübreler, dijital kameralar, taş kömürü, kamyon, kamyonet, serum ve aşılar, bilgisayarlar ve haşarat öldürücü, dezenfekte edici ürünleridir. Brezilya'nın ihracatı ve ithalatında en önemli ticaret ortakları Çin, ABD ve Arjantin'dir (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, 2015:9).

Öte yandan, Brezilya ekonomisi en çok ihraç yapan ülkeler arasında olmasına rağmen yüksek enflasyon ve gelir dağılımı adaletsizliği, ülkenin en önemli makroekonomik sorunları arasındadır. Bununla birlikte Brezilya'da 2015 yılında siyasi krizin başlaması son yıllarda ülkenin özellikle büyüme oranı olmak üzere makroekonomik göstergelerini olumsuz etkilemiştir.

1.2.Rusya Ekonomisi

Rusya, 17. 075.400 km^{2}'lik yüzölçümüyle dünyanın en büyük ülkesi konumundadır. Ayrıca Rusya, doğal kaynaklara ve emek gücüne sahip dünyadaki belli başlı ülkelerden biridir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte merkezi planlı ekonomik sistemden piyasaya dayalı ekonomik sisteme doğru geçiş yapan Rusya, dünyada önde gelen petrol ve doğalgaz üreticilerindendir (İzmir Ticaret Odası, 2017: 3).

Sovyet döneminde merkezi planlamanın uygulanması ve Rusya'nın zengin kaynaklara sahip olması nedeniyle Rusya'da sanayi sektörü ağır sanayi yönünde gelişmiştir. Nitekim Rusya'da toplam sınai üretimin %35'den fazlasını yakıt, enerji ve metalürji üretimi oluşturmaktadır. Toplam sınai üretiminde elektrik ve gıda üretiminin payı yaklaşık %25 seviyesindedir. Bu durum ileri teknoloji ve tüketim malları üretiminin Rusya ekonomisinde çok küçük bir paya sahip olduğunu göstermektedir (TC. Ekonomi Bakanlığı, 2018a).

Rus ekonomisinin sahip olduğu zengin kaynaklar nedeniyle ülke ekonomisi hammadde ve yarı mamul ihraç eden ve tüketim malı ithal eden bir yapıdadır. Diğer bir ifadeyle ülkenin başlıca ihraç ürünleri, petrol, doğalgaz ve metal ürünleridir. Ülkenin ağırlıklı olarak ithal ettiği ürünler; makine, teçhizat, ulaşım araçları ve gıda ürünleridir (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, 2012: 18). Ülkenin başlıca ticaret ortakları ise Çin, Almanya, Hollanda, ABD, Belarus ve İtalya'dır (TC. Dışişleri Bakanlığı, 2018b).

1.3.Hindistan Ekonomisi

2016 yılında Hindistan, 1.309.346.000 nüfusu ile Çin'den sonra dünyada ikinci sırada, 3.287.263 km^2'lik yüzölçümü ile dünyanın en büyük ülkeleri arasındadır. Hindistan ekonomisi, nominal olarak dünyanın 7. büyük ve satın alma gücü paritesine (SAGP) göre Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Çin'in ardından 3. büyük ekonomisidir. Ülke, 20 yıldır ortalama olarak %7 oranında büyümektedir. 2014 yılının son çeyreğinde ise Çin Halk Cumhuriyeti'ni geçen Hindistan dünyanın en hızlı büyüyen ekonomisi konumuna gelmiştir. Gelecek 10 yılda Hindistan ekonomisinin dünyanın 3. büyük ekonomisi ve yüzyılın ortasındaki en büyük 2 ekonomiden biri olacağı öngörülmektedir (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, 2018a). Bu duruma rağmen, Hindistan, büyük bir nüfusa sahip olmasının getirdiği zorluklarla da karşı karşıyadır.

Hindistan'da 1990'lı yıllarda başlatılan ekonomik serbestleşme ve reform çabalarıyla birlikte ülke ekonomisi önceki yıllara kıyasla daha yüksek bir büyüme oranı yakalamıştır (TC. Ekonomi Bakanlığı, 2018b). Diğer yandan ülke ekonomisindeki serbestleşme, sanayi, vergi, dış ticaret ve yabancı sermaye politikaları ile mali piyasalar üzerinde etkisini hissettirmiştir.

Hindistan ekonomisi ağırlıklı olarak nitelikli işgücünün istihdam edildiği hizmetler sektörüne ve niteliksiz işgücünün istihdam edildiği tarım sektörüne dayanmaktadır. Bununla birlikte, geleneksel olarak kalitesiz mallar nedeniyle yetersiz olan imalat sektörünün GSYH içerisindeki payında son yıllarda bir artış yaşanmaya başlamıştır. Hindistan'da 2015 yılı verilerine göre, hizmetler sektörünün GSYH içerisindeki payı %58,9; tarım ve sanayi sektörünün payı ise sırasıyla %16,6 ve %24,5 olarak gerçekleşmiştir (TC. Ekonomi Bakanlığı, 2018b).

Doğal kaynaklar bakımından çok zengin bir ülke olmayan Hindistan'ın büyük bir nüfusa sahip olması doğal kaynak ihtiyacının fazla olmasına neden olmaktadır (Ankara Sanayi Odası, 2017:4). Diğer yandan, Hindistan'daki en önemli madenler kömür, demir ve boksittir. Hindistan'da ihraç edilen ürünler; petrol yağları, mücevherat, pirinç, otomotiv aksam ve parçalar ile telefonlardır. Başlıca ithal ettiği ürünler; ham petrol, altın, petrol gazları ve taş kömürüdür. Hindistan'ın ihracatında yer alan başlıca ülkeler; ABD, Çin ve Suudi Arabistan; ithalatında yer alan başlıca ülkeler ise Çin, Birleşik Arap Emirlikleri, Suudi Arabistan ve İsviçre'dir (TC. Dış İşleri Bakanlığı, 2018c).

Öte yandan, Hindistan ekonomisinde yüksek büyüme oranına rağmen yoksulluk ekonomide en önemli sorun olarak varlığını sürdürmektedir. Hindistan nüfusunun önemli bir kısmına su ve elektrik gibi temel hizmetler ulaşmamaktadır. Enerji altyapısında var olan eksiklikler nedeniyle elektrik kesintileri en gelişmiş bölgelerde bile sıklıkla yaşanmaktadır.

1.4.Çin Ekonomisi

Çin, 1 milyar 390 milyon 848 bin nüfusu ile dünyanın en fazla nüfusu olan ve 9.561.000 km^2'lik yüzölçümü ile dünyanın en büyük 4. ülkesidir (TC. Ekonomi Bakanlığı, 2018c). Çin, Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund: IMF) ve Dünya Bankası (World Bank: WB) tarafından açıklanan 2016 yılı verilerine göre, satın alma gücü paritesi açısından ABD'den sonra dünyanın 2. büyük ekonomisidir.

Çin'de 1978 yılında öncelikle tarım sektöründe başlatılan hızlı serbestleşme süreci 1980'li yıllarda sanayi sektörü ile devam etmiştir. Dolayısıyla, Çin'in başarılı ekonomik performansı, piyasa temelli reformlara ve dışa açılma politikalarına dayanmaktadır. Söz konusu reformlar ve politikalar önce Özel Ekonomik Bölge (ÖEB)'lerde uygulanmış ve bu uygulamalardan olumlu sonuç verenleri zamanla ülkenin diğer bölgelerine de yayılmıştır. Kaliteli bir altyapıya sahip olan ÖEB'lerde yabancı yatırımlar için hazırlanan yatırım teşvik paketleri, Çin'e kısa bir sürede doğrudan yabancı yatırımların çekilmesini ve diğer ülkelerden teknoloji transferini sağlamıştır. Böylelikle ÖEB, Çin'in modernleşmesinde ve hızlı büyümesinde etkili olmuştur. Nitekim Çin, 1978-2003 döneminde yılda ortalama %9,5 oranında büyümüştür. Diğer yandan, Çin'in dış ticaret istatistikleri, küreselleşme sürecinde Çin'in elde ettiği faydanın büyüklüğünü ve mevcut eğilimin sürdürülmesi durumunda Çin'in yakın bir gelecekte dünyanın en büyük ihracatçısı konumuna geleceğini göstermektedir (Yılmaz, 2012: 1-16).

Çin ekonomisi için tarım sektörü önemli bir sektör olmasına rağmen tarımsal gelir özellikle kentlerle karşılaştırıldığında çok düşük seviyelerde kalmakta ve bölgesel farklılıklar da göstermektedir. Son yıllarda Çin'in toplam sanayi çıktısında ise çok büyük artışlar olmuş ve bu artış öncelikle köy ve kasaba işletmeleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla yerel tarımsal artık değer, düşük teknolojili emek yoğun imalat sanayisinde yer almıştır. Pek çok sanayi alanında yetkinliğe ulaşan Çin, son dönemlerde, modern metalürji, madencilik ve enerji ekipmanları, uçak yapımı, otomobil üretimi, büyük makine parçaları, döküm, uzay sanayi, büyük enerji devreleri, elektronik, iletişim ekipmanları, ölçüm araçları gibi alanlarda faaliyetlerini sürdürmektedir (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, 2014:6).

Maden ve mineraller yönünden de zengin olan Çin, yaklaşık 17 maden ve mineral türünde dünya lideri konumundadır. Ayrıca Çin, uzay teknolojisi ve elektronik alanında kullanılan nadir bulunan bazı madenlerin de üreticisi ve ihracatçısıdır. Bununla birlikte Çin, sahip olduğu hidroelektrik güç potansiyeli ve kömür rezervleri bakımından da dünyada birincidir. Ancak, Çin'de üretilen kömürün kalitesi düşük olmakla birlikte zaman zaman karşılaşılan enerji darboğazları ülkenin ekonomik gelişmesini engellemektedir. Diğer yandan ülke, güneyinde bulunan doğal gaz rezervlerine rağmen doğal gaz ve ham petrol ithalatçısıdır. Çin'in ihracatı ve ithalatında en önemli ticaret ortakları ise ABD, Hong Kong, Japonya, Güney Kore ve Almanya'dır (TC. Ekonomi Bakanlığı, 2018c).

1.5.Güney Afrika Ekonomisi

Güney Afrika Cumhuriyeti (GAC), 1994 yılında demokrasiye geçmiş ve böylelikle dünya ekonomisiyle bütünleşmiştir. Bu durum, GAC ekonomisinin başlıca ticari ortaklarının eğilimini ve Güney Afrika'daki diğer gelişmeleri de doğrudan etkilemiştir. Diğer yandan, GAC'ye dünya ekonomisinde ağırlığı bulunan gelişmiş ülkeler tarafından geniş bir ilgi gösterilmektedir. Ülkenin orta vadeli planı (Accelerated and Shared Growth Intiative for South Africa-ASGISA), ekonomi programında önemli bir yer teşkil etmektedir. Programda, piyasa ekonomisine dayalı olan GA ekonomisinin söz konusu yapısının ve kamu-özel sektör ortaklıklarının da özendirilmeye devam edeceği ifade edilmektedir. Ayrıca ülkede, ulaştırma ve enerji sektörlerine yönelik kamu yatırımları da söz konusudur (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, 2017:4-5).

Güney Afrika maden açısından dünyanın en zengin doğal kaynaklarına sahiptir. Başlıca madenleri; platin, altın, bakır, elmas, kömür, vanadyum, uranyum, manganez, krom, demir cevheri, asbest, antimon, kalay, tungsten, mika ve nikeldir. Ayrıca bunların haricinde, Güney Afrika'da 35 değişik maden de bulunmaktadır (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, 2017:6).

GAC ekonomisindeki başlıca sektörler; turizm, ulaştırma, enerji, imalat/sanayi ve tarım sektörleridir. Dünya Bankası'nın 2015 yılı verilerine göre, ülke ekonomisinde hizmetler sektörünün GSYH içindeki payı %68,9; sanayi sektörünün GSYH içindeki payı %28,7; tarım sektörünün GSYH içindeki payı ise %2,3 seviyesindedir. GAC, geniş bir imalat sanayi ürünlerine sahiptir. Bunlardan bazıları; gıda, tekstil ve giyim, ayakkabı imalatı, metal, kimyasallar ve kâğıt gibi tüketim malları üretimidir (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, 2017:6).

Koruma ile ikame edilmeye başlanan imalat sanayisi serbestleşme ile yeniden yapılandırılarak imalat sanayisinin dünya pazarlarına uyumu sağlanmaya çalışılmıştır. Bu durum; tekstil ve giyim sektörü gibi

alalarda rekabet gücünün azalmasıyla daralmaya, yeni ihraç sektörlerinde de büyümeye neden olmuştur. Dolayısıyla son yıllarda, madencilik makineleri, ulaştırma ekipman ve araçları, elektrikli makineler, elektronik ve otomotiv sektörlerine ilişkin ürünlerin imalatında da önemli ölçüde artış yaşanmıştır. Diğer yandan, GA'nın imalat sanayisi; madencilik ve enerji, ağır kimyasal ve mineral işletmeciliği ile demir-çelik gibi endüstrilere dayalı olarak büyük ölçüde sermaye yoğundur. Nitekim dünyanın en büyük 25 üreticisi içinde GAC çelik endüstrisi yer almaktadır (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, 2017:6).

Nispeten açık bir ekonomiye sahip olan GAC'nin dış ticaret hacmi GSYH'sının yaklaşık yarısına tekabül etmektedir. Ülkenin önemli dış ticaret ortakları; Avrupa Birliği (AB) ülkeleri, ABD ve Japonya'dır. Son 10 yıl içerisinde ülkenin diğer Afrika ülkeleriyle de ticareti oldukça gelişmiştir. Ülkenin İmalat sanayi ürünleri toplam ihracatının büyük bir bölümünü oluşturmaktadır (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, 2017:9).

Öte yandan, ülkedeki gelir dağılımında büyük bir farklılık yaşanmakta ve nüfusun büyük bir kısmı yoksulluk içerisinde bulunmaktadır. Dolayısıyla, ülkede tüketici profili zengin ve yoksul olarak uç noktalarda yığılmış olduğundan tüketici eğiliminde ve davranışlarında farklılık görülmektedir. Nüfusun az bir bölümü yüksek kalite ve standartta ürün tercih ederken nüfusun büyük bir bölümü yoksulluk sınırlarında yaşamına devam etmektedir. Bu konu, son yıllarda küresel olarak da önem teşkil etmeye başlamıştır. Ülkede yoksulluğun azaltılmasına yönelik çabalar, tüm Afrika kıtası açısından örnek olmakla birlikte, söz konusu gelişmeler diğer Afrika ülkeleri tarafından da yakından takip edilmektedir (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, 2017:5).

2. BRICS ÜLKELERİNİN MAKROEKONOMİK GÖSTERGELERİNİN İNCELENMESİ

Tablo 1'deki verilere göre, 2013 yılında dünya reel GSYH'sının %19,9'unun BRICS grubuna ait olduğu görülmektedir. Bu rakam; 2014 yılında %20,4'e, 2015 yılında %20,6'ya ve 2016 yılında %21'e yükselmiştir. Diğer bir ifadeyle, inceleme döneminde BRICS grubunun dünya reel GSYH içerisindeki payının arttığı söylenebilmektedir. Tablo 1'den, 2013-2016 döneminde Çin ekonomisinin BRICS grubu içerisinde en yüksek reel GSYH'ye sahip olduğu görülmektedir. Nitekim Çin'in reel GSYH'sı 2013 yılında 7 trilyon 766 milyar dolardan 2016 yılında 9 trilyon 504 milyar dolara yükselmiştir. İnceleme döneminde Çin'den sonra en yüksek reel GSYH'ye sahip olan ülkeler ise Hindistan ve Brezilya'dır. Güney Afrika'nın reel GSYH'sı değerlendirildiğinde, 2013 yılında 406 milyar dolar olan reel GSYH'sının 2016 yılına 419 milyar 199 milyon dolara yükseldiği ve Güney Afrika'nın grup içerisinde en düşük reel GSYH'ye sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca, inceleme döneminde Çin ve Hindistan SAGP'ye göre en yüksek reel GSYH'ye, Güney Afrika SAGP'ye göre en düşük reel GSYH'ye sahip olan ülkedir. BRICS grubunun SAGP'ye göre reel GSYH 'sının dünya içerisindeki payı 2013 yılında %29,7'den 2016 yılında %31,3'e yükselmiştir.

Tablo 10: BRICS Ülkelerinin Reel GSYH ve Kişi Başına Düşen Reel GSYH Göstergeleri

Ülke	2013	2014	2015	2016
GSYH (2010 Baz Yılı, Milyar $)				
Brezilya	2.411.121	2.423.272	2.331.933	2.248.106
Rusya	1.693.913	1.706.425	1.658.163	1.654.433
Hindistan	1.981.953	2.130.703	2.301.373	2.464.933
Çin	7.766.512	8.333.286	8.908.300	9.504.208
Güney Afrika	406.065	412.966	418.330	419.499
Dünya	71.549.572	73.590.213	75.665.809	77.551.112
Dünya İçerisindeki Payı	19,9	20,4	20,6	21
Büyüme Oranı (%)				
Brezilya	3,0	0,5	-3,8	-3,6
Rusya	1,8	0,7	-2,8	-0,2
Hindistan	6,4	7,5	8,0	7,1
Çin	7,8	7,3	6,9	6,7

Güney Afrika	2,5	1,7	1,3	0,3
SAGP' ye Göre Reel GSYH (2011 Baz Yılı, Milyar $)				
Brezilya	3.123.219	3.138.959	3.020.644	2.912.059
Rusya	3.666.757	3.693.840	3.589.369	3.581.297
Hindistan	6.486.920	6.973.777	7.532.381	8.067.710
Çin	16.222.384	17.406.240	18.607.306	19.852.014
Güney Afrika	663.501	674.778	683.542	685.451
Dünya	101.493.451	105.090.020	108.626.039	112.146.822
Dünya İçerisindeki Payı	29,7	30,3	30,8	31,3
Kişi Başına Düşen Reel GSYH (2010 Baz Yılı, $)				
Brezilya	11.912	11.866	11.322	10.826
Rusya	11.804	11.681	11.326	11.280
Hindistan	1.550	1.647	1.758	1.861
Çin	5.722	6.108	6.497	6.894
Güney Afrika	7.552	7.572	7.566	7.489
SAGP' ye Göre KBD reel GSYH (2011 Baz Yılı, $)				
Brezilya	15.430	15.371	14.666	14.024
Rusya	25.551	25.285	24.517	24.417
Hindistan	5.074	5.390	5.754	6.093
Çin	11.951	12.759	13.570	14.399
Güney Afrika	12.340	12.372	12.363	12.237

Kaynak: The World Bank (WB), World Development Indicators, (2018a).

BRICS grubu içerisinde en yüksek büyüme oranına sahip olan ülkeler, 2013 yılında %7,8'lik bir büyümeyle Çin ve izleyen yıllarda Hindistan'dır. Rusya'da 2014 yılında yaşanan Kırım kriziyle birlikte yatırım ortamı azalmış, tüketici güveni ve sanayi üretimi düşmüştür. Bu durum özellikle 2015 yılında ekonominin %2,8'lik bir daralma yaşamasına neden olmuştur. Söz konusu durumun Rus ekonomisi üzerindeki etkisinin devam etmesi, Rusya'nın petrol gelirlerinin düşmesi ve ekonomisindeki yapısal sorunların varlığı, 2016 yılında Rusya'nın %0,2'lik küçülmesine neden olmuştur. Söz konusu yıllarda daralma yaşayan diğer bir ülke de Brezilya'dır. Çin sanayi sektörünün en fazla ihtiyaç duyduğu demirin en çok bulunduğu ülkeler arasında yer alan Brezilya, Çin'in ekonomik faaliyetlerin yavaşlamasından etkilenmiş ve Brezilya'nın Çin'e olan ihracatı önemli bir ölçüde azalmıştır (Taş ve İspiroğlu, 2017: 234) . Ayrıca, emtia fiyatlarının düşmesi ve dönemin devlet başkanı tarafından yapılan yolsuzluğun ortaya çıkması ile meydana gelen siyasi kriz Brezilya'yı siyasi belirsizlik ortamına sokmuş ve yapılması düşünülen ekonomik reformların durmasına ve yatırımcıların güveninin azalmasına neden olmuştur. Bu gelişmeler çerçevesinde, Brezilya ekonomisi, 2015 ve 2016 yıllarında sırasıyla %3,8 ve %3,6 oranında küçülmüştür (bkz. Tablo 1).

BRICS ülkelerinin kişi başına düşen (KBD) reel GSYH'leri değerlendirildiğinde; grup içerisinde, 2013 ve 2014 yılında Brezilya'nın KBD reel GSYH'sının; 2015 ve 2016 yılında ise Rusya'nın KBD reel GSYH'sının yüksek olduğu görülmektedir. Nitekim 2016 yılında, Rusya'nın KBD reel GSYH'sı 11 bin 280 dolar olarak gerçekleşmiştir. Bununla birlikte; inceleme döneminde grup içerisinde, Hindistan ve Çin en düşük KBD reel GSYH'ye sahiptir. BRICS ülkelerinin SAGP'ye göre KBD reel GSYH verileri incelendiğinde; grup içerisinde inceleme döneminde, Rusya'nın SAGP'ye göre KBD reel GSYH'sının en yüksek ve Hindistan'ın SAGP'ye göre KBD reel GSYH'sının en düşük olduğu görülmektedir (bkz. Tablo 1).

Tablo 2'deki veriler, BRICS ülkelerinin toplam ihracatlarının dünya ihracatı içerisindeki payının 2013 yılında %16,19'dan 2016 yılında %15,72'ye düştüğünü göstermektedir. Diğer yandan; BRICS ülkelerinin toplam ithalatlarının dünya içindeki payı, 2013 yılında %15,83'den, 2016 yılında %14,78'e düşmüştür.

İnceleme döneminde BRICS ülkeleri içinde en fazla ihracat ve ithalat Çin; en düşük ihracat ve ithalat ise Güney Afrika tarafından gerçekleştirmiştir. Bununla birlikte, 2013 yılında %16,02 seviyesinde gerçekleşen BRICS ülkelerinin toplam ticaretinin dünya ticareti içerisindeki payı izleyen yıllarda düşmüştür. Bu bağlamda, inceleme döneminde dış ticarete ilişkin veriler, gerek ihracat gerekse de ithalat bakımından BRICS grubu içerisinde Çin'in önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir.

Öte yandan, BRICS grubu içerisinde, yüksek nitelikli emeğe dayanan ve katma değeri yüksek olan ileri teknoloji ürünler ihraç eden Çin ile önemli miktarda petrol ve doğal gaz ihraç eden Rusya'nın cari işlem hesabı fazla vermektedir. Rusya ve Çin hariç grup içerisindeki diğer ülkelerin ise inceleme döneminde cari işlem hesaplarının açık verdiği görülmektedir. Bununla birlikte BRICS grubu içerisinde Güney Afrika en yüksek cari açık/GSYH değerine sahiptir (bkz. Tablo 2). Bu durum, Güney Afrika'nın önemli ölçüde petrol ithalatçısı olmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla, 2015 ve 2016 yıllarında, Güney Afrika'da cari açık/GSYH oranının önceki yıllara göre azalmasında petrol fiyatlarındaki düşüşün etkisi olmuştur. Ayrıca, 2016 yılında, Brezilya ve Hindistan'da cari açık/GSYH oranı, önceki yıllara göre önemli ölçüde düşmüştür (bkz. Tablo 2). 2016'da Hindistan'da bu göstergenin düşmesi, petrol fiyatlarının makul seviyelerini koruması ve Hindistan'ın güçlü ekonomik performans sergilemesinden kaynaklanmaktadır. Brezilya'da 2016 yılında cari açık/GSYH oranını düşüren başlıca faktörler ise Brezilya realinin dolar karşısındaki değer kaybının ülkenin ticaret fazlası vermesine neden olması, ülke vatandaşlarının yurtdışı seyahatlerinin azalması ve ülkede ortaya çıkan siyasi krizdir.

Tablo 11: BRICS Ülkelerinin Dış Ticaret Göstergeleri

Ülke	2013	2014	2015	2016
	Toplam İhracat (ABD milyon $)			
Brezilya	279.587.813	264.063.098	223.869.590	217.753.196
Rusya	591.958.000	562.550.590	393.116.240	332.404.310
Hindistan	468.273.426	485.583.046	428.630.903	430.433.707
Çin	2.355.594.737	2.462.902.030	2.360.152.452	2.197.922.469
Güney Afrika	113.131.731	109.462.057	96.671.515	89.771.560
Dünya	23.523.532.463	23.956.544.821	21.264.554.821	20.790.015.654.723
Dünya İçindeki Payı	16,19	16,22	16,47	15,72
	Toplam İthalat (ABD milyon $)			
Brezilya	325.571.363	318.799.145	243.118.098	203.163.012
Rusya	469.651.090	428.897.620	281.638.490	265.969.400
Hindistan	560.408.478	553.552.854	491.880.074	472.012.815
Çin	2.120.215.176	2.241.602.783	2.002.281.688	1.948.008.575
Güney Afrika	121.958.475	115.632.737	100.135.409	89.256.496
Dünya	22.720.739.398.	23.204.368.133	20.615.569.382	20.150.354.974
Dünya İçindeki Payı	15,83	15,76	15,13	14,78
Toplam Ticarette Dünya İçindeki Payı	16,02	15,99	15,84	15,26
	Cari Açık/GSYH (%)			
Brezilya	-3,03	-4,24	-3,29	-1,31
Rusya	1,46	2,79	5,04	2,0
Hindistan	-2,65	-1,34	-1,07	-0,54
Çin	1,54	2,25	2,75	1,75
Güney Afrika	-5,9	-5,32	-4,38	-3,21

Kaynak: WB, World Development Indicators, (2018a).

Tablo 3'deki veriler incelendiğinde, İnceleme döneminde BRICS grubu içerinde en yüksek doğrudan yabancı yatırım girişinin Çin ekonomisine yönelik olduğu görülmektedir. Brezilya ise 2013-2016 yılları

arasında doğrudan yabancı yatırım girişi açısından BRICS grubu içerisinde ikinci sırada yer almaktadır. Nitekim Brezilya'nın 2013 yılında 69 milyar 686 milyon dolarlık net doğrudan yabancı yatırım girişi yükselerek 2016 yılında 78 milyar 167 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2013-2016 yılları arasında BRICS grubu içerisindeki diğer ülkelere göre en düşük yabancı yatırım talebinin olduğu ülke ise Güney Afrika'dır. 2013 yılında, ülkeye yönelik 8 milyar 232 milyon dolarlık yabancı yatırım girişi gerçekleşmiştir. Bu rakam, 2016 yılında 2013-2014 yılına göre düşerek 2 milyar 250 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 3: BRICS Ülkelerine Doğrudan Yabancı Net Yatırım Girişi (Milyon, $)

	2013	**2014**	**2015**	**2016**
Brezilya	69.686.087.841	97.175.059.297	74.718.044.774	78.167.247.015
Rusya	69.218.890.000	22.031.320.000	6.852.970.000	32.538.900.000
Hindistan	28.153.031.270	34.576.643.694	44.009.492.130	44.458.571.546
Çin	290.928.431.467	268.097.181.064	242.489.331.627	170.556.525.654
Güney Afrika	8.232.518.816	5.791.659.020	1.521.139.945	2.250.190.584

Kaynak: WB, World Development Indicators, (2018a).

Tablo 4: BRICS Ülkelerinin Diğer Makro Ekonomik Göstergeleri

Ülke	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**
		Ulusal Tasarruflar/GSYH (%)		
Brezilya	18,34	16,02	14,43	13,88
Rusya	24,66	24,99	27,32	25,37
Hindistan	33,29	33,61	32,49	30,18
Çin	48,93	49,66	48,39	46,05
Güney Afrika	15,37	15,52	16,31	16,12
		İşsizlik Oranı (%)		
Brezilya	6,50	6,80	8,40	11,60
Rusya	5,50	5,20	5,60	5,50
Hindistan	3,60	3,50	3,50	3,50
Çin	4,50	4,60	4,50	4,60
Güney Afrika	24,60	24,90	25,20	26,70
		TÜFE Enflasyon Oranı (%)		
Brezilya	6,20	6,33	9,03	8,74
Rusya	6,76	7,83	15,52	7,05
Hindistan	10,91	6,65	4,91	4,94
Çin	2,63	2,00	1,44	2,01
Güney Afrika	5,75	6,07	4,59	6,33

Kaynak: WB, World Development Indicators, (2018a).

BRICS ülkelerin diğer makroekonomik göstergelerinden bir kısmı değerlendirildiğinde, en yüksek ulusal tasarruflar/GSYH oranının Çin ve Hindistan'da olduğu görülmektedir. Bu oran, 2016 yılında Çin'de %48,93 ve Hindistan' da %30,18 olarak gerçekleşmiştir. En yüksek işsizlik oranına sahip olan ülke Güney Afrika, Güney Afrika'nın ardından Brezilya gelmektedir. Ayrıca, inceleme döneminde, bu iki ülkede de işsizlik oranının yükseldiği söylenebilmektedir. Güney Afrika'da, 2013 yılında %24,6 olan işsizlik oranı, 2016 yılında %26,7'ye yükselmiştir. Brezilya'da ise 2013 yılında işsizlik oranı %6,5'den, 2016 yılında %11,6'ya yükselmiştir. Diğer yandan, 2013 yılında %10,9'luk enflasyon oranıyla Güney Afrika en yüksek enflasyona sahiptir. 2014 ve 2015 yıllarında sırasıyla %7,83 ve %15,52'lik enflasyon oranıyla Rusya'nın BRICS grubundaki diğer ülkelere göre en yüksek enflasyon oranına sahip olduğu söylenebilmektedir. 2016 yılında ise BRICS grubundaki diğer ülkelere göre, en yüksek enflasyon oranına sahip olan ülke %8,74'lük enflasyon oranı ile Brezilya'dır (bkz. Tablo 4).

3. TÜRKİYE'NİN MAKROEKONOMİK GÖSTERGELERİNİN İNCELENMESİ

Tablo 5'e göre, Türkiye'nin 2013 yılında 975 milyar 55 milyon dolar olan reel GSYH'sı izleyen yıllarda yükselerek 2016 yılında 1 trilyon 122 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. SAGP'ye göre reel GSYH, 2013 yılında 1 trilyon 640 milyar dolardan 1 trilyon 888 milyar dolara yükselmiştir.

2016 yılında %8,49 olan büyüme oranı 2014 yılında %5,04'e düşmüştür. Bu durum, 2014 yılında enflasyon oranlarındaki yükselme gerekçesiyle Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasının (TCMB) uygulamış olduğu daraltıcı para politikasının iç talepte düşmeye neden olmasından kaynaklanmıştır (TCMB, 2014: 35-36). 2015 yılında özel kesim tüketim talebinin artmasıyla büyüme bir önceki yıla göre hızlanmış ve %6,09 seviyesinde gerçekleşmiştir (TCMB, 2015: 37). 2016 yılına gelindiğinde ekonomide bir dizi olumsuz durum yaşanmıştır ve bu durumdan makroekonomik göstergeler olumsuz etkilenmiştir. Ülkemizde artan terör olayları ve Rusya ile yaşanan sorunlar mal ihracatı ile turizmi olumsuz etkilemiş, darbe girişimi yatırımcı güvenini zayıflatmış ve ekonomik faaliyetlerdeki yavaşlama belirginleşmiştir. 2016 yılında kamu harcamalarının büyümeye verdiği destekle birlikte alınan tedbirlerin etkisiyle ekonomi %3,18 oranında büyümüştür (TCMB, 2016: 37).

Türkiye'de 2013 yılında 12 bin 866 dolar olarak gerçekleşen kişi başına düşen reel GSYH, izleyen yıllarda yükselerek 2016'da 14 bin 117 dolar olmuştur. 2013 yılında 21 bin 651 dolar olan SAGP'ye göre KBD reel GSYH ise 2016 yılında 22 bin 402 dolara yükselmiştir (bkz. Tablo 5).

Tablo 5: Türkiye'nin Seçilmiş Makro Ekonomik Göstergeleri

	2013	**2014**	**2015**	**2016**
GSYH (2010 Baz Yılı, milyon $)	975.055.500	1.025.433.602	1.087.840.328	1.122.475.332
SAGP'ye Göre Reel GSYH (2011 Baz Yılı, $)	1.640.853.112	1.725.630.917	1.830.650.859	1.888.935.698
Büyüme Oranı (%)	8,49	5,17	6,09	3,18
KBD Reel GSYH (2010 Baz Yılı, $)	12.866	13.312	13.898	14.117
SAGP'ye göre KBD reel GSYH (2011 Baz Yılı, $)	21.651	22.402	23.388	23.756
Toplam İhracat (Milyon $)	209.987.000	220.782.000	198.858.000	187.846.000
Toplam İthalat (Milyon $)	266.224.000	257.611.000	222.764.000	213.256.000
Cari Açık/GSYH (%)	-6,69	-4,67	-3,74	-3,78
Ulusal Tasarruflar/GSYH (%)	23,97	25,15	25,75	25,34
İşsizlik Oranı (%)	8,70	9,90	10,20	10,80
TÜFE Enflasyon Oranı (%)	7,49	8,85	7,67	7,78
Doğrudan Yatırım Girişi (Milyon $)	12.896.000	12.828.000	17.550.000	12.307.000

Kaynak: WB, World Development Indicators, (2018a).

İhracat, 2013 yılında 209 milyar 987 milyon dolardan 2014 yılında 220 milyar 782 milyon dolara yükselmiştir. Ancak, ihracat izleyen yıllarda düşmüş ve 2016 yılında 187 milyar 846 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu durum; daha önce de değinildiği gibi, ihracattaki artışı ve turizm gelirlerini sınırlandıran bir dizi jeopolitik gelişmelerden kaynaklanmıştır. Tablo 5'de yer alan toplam ithalat verileri incelendiğinde de, ithalatın 2013 ve 2016 yılları arasında düştüğü görülmektedir. İthalattaki düşüşte, 2015 ve 2016 yıllının son çeyreğine kadar petrol fiyatlarındaki düşüş ile ılımlı yurtiçi talep koşullarının etkisi olmuştur. İhracat ve ithalattaki gelişmeler cari işlemler dengesinin bozulma eğilimini sınırlandırmıştır. Nitekim 2013 yılında %6,69 olan cari açık/GSYH oranı, 2014 ve 2015 yıllarında düşmüş, 2016 yılında ise bir miktar yükselerek %3,78 olmuştur (bkz. Tablo 5).

Tablo 5'deki verilerden ulusal tasarruflar/GSYH oranı değerlendirildiğinde, söz konusu göstergenin 2014 ve 2015 yıllarında yükseldiği, 2016 yılında da düşerek %25,34 seviyesinde gerçekleştiği görülmektedir. İşsizlik oranı ise 2013-2016 sürekli yükselmiştir. Özellikle Türkiye'de 2015 yılında büyüme oranının diğer yıllara kıyasla yükselmesine rağmen 2015'de işsizlik oranı %10,20'ye, 2016 yılında da %10,8'e yükselmiştir. Diğer yandan, 2013 yılında %7,49 seviyesinde gerçekleşen enflasyon oranı 2014 yılında TCMB tarafından uygulanan sıkı para politikasına rağmen olumsuz hava koşullarına bağlı olarak gıda

fiyatlarındaki artışın etkisiyle %8,85'e yükselmiştir. 2015 yılında TCMB'nin sıkı para politikasını sürdürmesi ve başta petrol olmak üzere düşen emtia fiyatları enflasyon oranının %7,67'ye düşmesine neden olmuştur (TCMB, 2015: 40). 2016 yılında turizm sektöründe daralma, gıda fiyatlarındaki artışın önceki yıllara kıyasla sınırlı olması ve iç talepteki yavaşlama enflasyon artışını sınırlandıran unsurların başında gelmiştir. Ancak 2016 yılının son çeyreğinde döviz kurunda ve petrol fiyatlarındaki yükselmesinin etkisiyle enflasyon oranı artarak %7,78 olarak gerçekleşmiştir (TCMB, 2016: 36).

Türkiye'de 2013 yılında 12 milyar 896 dolarlık doğrudan yabancı yatırım girişi; 2014 yılında azalmış, 2015 yılında yükselerek 17 milyar 550 milyon dolar olmuştur. Türkiye, 2015 yılında dünyada en fazla doğrudan yatırım çeken ülkeler arasında bir önceki yıla göre 2 basamak yükselerek 20. sırada, gelişmekte olan ülkeler arasında da 2014 yılına göre 3 basamak yükselerek 8. sırada yer almıştır (TC. Ekonomi Bakanlığı, 2015: 10). 2016 yılında ise doğrudan yabancı yatırım girişi bir önceki yıla göre düşerek 12 milyar 307 milyon dolar olmuştur. Bu rakamla, 2016 yılında Türkiye, en fazla uluslararası doğrudan yatırım çeken ülkeler arasında 24. sırada; gelişen ülkeler arasında ise 12. sırada yer almıştır (TC. Ekonomi Bakanlığı, 2016: 12).

4. BRICS ÜLKELERİ VE TÜRKİYE'NİN MAKROEKONOMİK GÖSTERGELERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

BRICS ülkeleri ve Türkiye ekonomisinin reel GSYH ile SAGP'ye göre reel GSYH göstergeleri incelendiğinde, Türkiye'nin reel GSYH ile SAGP'ye göre reel GSYH'sının Güney Afrika hariç BRIC ülke grubundan düşük olduğu görülmektedir. BRICS ülkeleri ve Türkiye'nin ekonomik büyüme oranları değerlendirildiğinde, Çin ve Hindistan'da büyüme oranının yüksek olduğu göze çarpmakla birlikte Türkiye'nin; Rusya, Brezilya ve Güney Afrika'dan daha yüksek büyüme rakamlarına sahip olduğu söylenebilmektedir (bkz. Tablo 1 ve Tablo 5).

Ekonomik refahın en önemli göstergelerinden biri olan kişi başına düşen reel GSYH göstergesi açısından söz konusu altı ülkenin rakamları karşılaştırıldığında; Türkiye'nin KBD reel GSYH rakamlarının BRICS ülkelerinden fazla olduğu görülmektedir. Diğer yandan, Rusya'nın hem zengin doğal kaynaklara sahip olması hem de piyasa ekonomisine geçişinden sonra ülkede gerçekleştirilen yapısal reformların etkisiyle ülkenin SAGP'ye göre KBD düşen reel GSYH rakamları BRICS grubundaki diğer ülkelerden ve Türkiye'den yüksektir. Ayrıca başta Hindistan olmak üzere Güney Afrika'nın bu göstergeye ilişkin rakamları Brezilya, Rusya, Çin ve Türkiye'den daha düşüktür (bkz. Tablo 1 ve Tablo 5).

BRICS ülkeleri ile Türkiye'nin ihracat ve ithalatları değerlendirildiğinde, inceleme döneminde Türkiye'nin Güney Afrika hariç BRIC ülkelerinden daha düşük ihracat ve ithalat gerçekleştirmiştir. Diğer bir ifadeyle; inceleme döneminde, Güney Afrika hariç BRIC ülkelerinin toplam ticareti Türkiye'nin toplam ticaretinden daha yüksektir. Bununla birlikte, Türkiye ekonomisi BRICS ülkelerinden daha yüksek bir cari açık/GYSH oranında sahiptir.

Söz konusu altı ekonominin, yatırımlara fon sağlanması bakımından önemli olan tasarruf göstergesi rakamları karşılaştırıldığında; başta Çin olmak üzere Hindistan'ın en yüksek tasarruf/GSYH oranına sahip olduğu ve Türkiye'nin tasarruf/GSYH oranının da Güney Afrika ve Brezilya'dan daha yüksek olduğu görülmektedir. En önemli makroekonomik göstergelerden biri olan işsizlik oranlarına ilişkin rakamlar incelendiğinde; Türkiye'nin, Güney Afrika'dan sonra en yüksek işsizlik oranına sahip olduğu söylenebilmektedir. Ancak, 2016 yılında, Güney Afrika'dan sonra en yüksek işsizlik oranı rakamının Brezilya'da olduğu gözlemlenmiştir (bkz. Tablo 4 ve Tablo 5).

Enflasyon oranları açısından değerlendirme yapıldığında; 2013 yılında, Hindistan hariç Türkiye'de gerçekleşen enflasyon oranının diğer ülkelerden yüksek olduğu görülmektedir. 2014'de Türkiye'de BRICS ülkelerinden daha yüksek enflasyon oranı gerçekleşmiştir. 2015'de Türkiye'de, Rusya ve Brezilya'dan daha yüksek ve fakat Hindistan, Çin ve Güney Afrika'dan daha düşük enflasyon oranının gerçekleştiği gözlemlenmiştir. 2016 yılında da Türkiye'nin Brezilya hariç diğer ülkelerden daha yüksek enflasyon oranına sahip olduğu görülmüştür (bkz. Tablo 4 ve Tablo 5).

Doğrudan yabancı yatırıma ilişkin veriler incelendiğinde ise 2015 yılı hariç diğer yıllarda Güney Afrika'dan sonra en düşük yabancı yatırım girişinin Türkiye'ye yönelik olduğu görülmüştür. 2015 yılında da

Rusya'nın yaşadığı krizden dolayı ülkeye yönelik yabancı yatırım girişinde azalma meydana gelmiştir. Bu nedenle, 2015'de doğrudan yabancı yatırım girişinin en düşük olduğu ülkeler sıralandığında, Güney Afrika'dan sonra Rusya ve Rusya'nın ardından Türkiye geldiği gözlemlenmiştir (bkz. Tablo 3 ve Tablo 5).

5. SONUÇ

Geride bıraktığımız son 10 yılı aşkın sürede yatırımcılar açısından en gözde piyasalar arasında yer alan BRICS grubunun son yıllarda ekonomik performansı yavaşlamıştır. Bu çalışmanın amacı, Türkiye ve BRISC ülkelerinin 2013-2016 döneminde seçilmiş bazı makroekonomik göstergelerini değerlendirmek ve karşılaştırmaktır. Bununla birlikte, BRICS ülkelerinin son yıllardaki ekonomik performansını incelemek amacıyla da çalışmada 2013-2016 dönemi seçilmiştir.

Çalışmada elde edilen verilere göre, BRICS grubunun dünya reel GSYH içerisindeki payının arttığı görülmüştür. BRICS grubu içerisinde gerek reel GSYH bakımından gerekse de SAGP'ye göre reel GSYH bakımından en yüksek rakamların Çin'de, en düşük rakamların da Güney Afrika'da gerçekleştiği gözlemlenmiştir. BRICS ülkelerin büyüme oranları incelendiğinde Çin ve ardından Hindistan'ın en yüksek büyüme oranına sahip olduğu görülmüştür. Brezilya ve Rusya'da ise yaşanan iç krizlerin etkisiyle 2015 ve 2016 yıllarında ekonomik daralma gerçekleşmiştir. Bununla birlikte, Hindistan ve Çin'in en düşük KBD reel GSYH'ye sahip olduğu, Rusya'nın SAGP'ye göre KBD reel GSYH'sının en yüksek ve Hindistan'ın SAGP'ye göre KBD reel GSYH'sının en düşük olduğu gözlemlenmiştir.

BRICS ülkelerinin toplam ticaretine ve dünya ticaretine ilişkin veriler, BRICS grubunun toplam ticaretinin dünya ticareti içerisindeki payının düştüğünü göstermiştir. İhracat ve ithalat açısından da Çin'in BRICS grubu içerisinde önemli bir yere sahip olduğu görülmüştür. Ayrıca, Rusya ve Çin hariç diğer ülkelerin cari açık verdiği ve Güney Afrika'nın grup içerisinde en yüksek cari açık/GSYH oranına sahip olduğu gözlemlenmiştir.

İnceleme döneminde, en yüksek doğrudan yabancı yatırım girişi Çin ve Brezilya'ya yönelik, en düşük doğrudan yabancı yatırım girişi ise Güney Afrika'ya yönelik gerçekleşmiştir. Bununla birlikte, Çin ve Hindistan'da ulusal tasarruf/GSYH oranının yüksek olduğu görülmüştür. BRICS ülkelerinin işsizlik oranları incelendiğinde, Güney Afrika'nın ve Güney Afrika'nın ardından Brezilya'da işsizlik oranlarının yüksek olduğu tespit edilmiştir. Diğer yandan, en yüksek enflasyon oranı; 2013 yılında Güney Afrika'da, 2014 ve 2015 yılında Rusya'da ve 2016 yılında Brezilya'da gerçekleşmiştir.

Öte yandan veriler, Türkiye'nin Güney Afrika haricindeki diğer ülkelerden daha düşük reel GSYH ile SAGP'ye göre reel GSYH'ye sahip olduğunu göstermiştir. Büyüme oranları incelendiğinde, Türkiye'nin istikrarsız büyüme performansına sahip olmasına rağmen; Rusya, Brezilya ve Güney Afrika'dan daha yüksek büyüme sergilediği tespit edilmiştir. Bununla birlikte, Türkiye'nin KBD reel GSYH'sının BRICS ülkelerinden daha yüksek olduğu ve Türkiye'nin Rusya hariç diğer ülkelerden daha yüksek SAGP'ye göre KBD reel GSYH'ye sahip olduğu görülmüştür. Ayrıca inceleme döneminde, Türkiye'nin Güney Afrika hariç BRIC ülkelerinden daha düşük ihracat ve ithalat gerçekleştirmesiyle birlikte cari işlemler hesabı açık veren Brezilya, Hindistan ve Güney Afrika'dan daha yüksek cari açık/GYSH oranına sahip olduğuna ulaşılmıştır.

Türkiye ve BRICS ülkeleri, tasarruf ve işsizlik oranı açısından değerlendirildiğinde, Güney Afrika ve Brezilya'dan sonra Türkiye'nin tasarruf oranının daha yüksek; 2013-2015 yılları arasında Güney Afrika'dan sonra, 2016 yılında da Güney Afrika ve Brezilya'dan sonra en yüksek işsizlik oranının Türkiye'de gerçekleştiği görülmüştür. Bununla birlikte, 2016 yılında Türkiye'de Brezilya hariç diğer ülkelerden daha yüksek enflasyon gerçekleştiği sonucuna ulaşılmıştır. Doğrudan yabancı yatırıma ilişkin veriler incelendiğinde ise 2015 yılı hariç diğer yıllarda Güney Afrika'dan sonra en düşük yabancı yatırım girişinin Türkiye'ye yönelik olduğu görülmüştür.

Özetle, Türkiye'nin, gelişen ve yüksek büyüme performansı sergileyen gelişmekte olan ülke grupları arasında yer alabilmesi için sürdürülebilir ekonomik büyümeyi gerçekleştirmesi, cari açığını azaltması, enflasyon ile işsizlik oranının düşürmesi ve doğrudan yabancı yatırım girişini arttırması gerekmektedir. Bu bağlamda, öncelikle Türkiye'nin aramalı, hammadde ve enerji ithalatı bakımında dışa bağımlılığının

azaltılması, dış ticarette emek-yoğun ürünler yerine ileri teknoloji ürünlerinin payının arttırılması, firmaların kaliteli mal ile birlikte ucuz mal üreterek yurtdışında rekabet edebilecek bir düzeye getirilmeleri önerilmektedir. Bu durumu sağlayabilmek için işgücünün eğitim seviyesi yükseltilmeli ve toplam harcamalar içerisinde araştırma-geliştirme harcamalarına ayrılan pay arttırılmalıdır. Ayrıca, doğrudan yatırımlar teşvik edilmeli ve ülkede yeni yatırım alanları oluşturulmalıdır.

KAYNAKÇA

Ankara Sanayi Odası, Araştırma ve Yönlendirme Müdürlüğü. (2017). *Hindistan ülke notu*. http://www.aso.org.tr/wp-content/uploads/2017/09/hindistan.pdf (Erişim Tarihi: 23.02.2018).

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu. (2012). *Rusya Federasyonu ülke bülteni*. http://www.deik.org.tr/uploads/rusya-ulke-bulteni.pdf (Erişim Tarihi: 20.02.2018).

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu. (2014). *Türk – Çin iş konseyi Çin ülke bülteni*. https://www.deik.org.tr/uploads/cin-ulke-bulteni-2014.pdf (Erişim Tarihi: 23.02.2018).

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu. (2015). *Brezilya ülke bülteni*. http://www.deik.org.tr/uploads/brezilya-ulke-bulteni-kasim-2015.pdf (Erişim Tarihi: 19.02.2018).

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu. (2017). *Güney Afrika ülke bülteni*. https://www.deik.org.tr/uploads/guney-afrika-cumhuriyeti-ulke-raporu.pdf (Erişim Tarihi: 23.02.2018).

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu. (2018a). *Hindistan Cumhuriyeti*. https://www.deik.org.tr/uploads/hindistan-infografik.pdf (Erişim Tarihi: 20.02.2018).

İzmir Ticaret Odası, Uluslararası İlişkiler Müdürlüğü. (2016). *Brezilya ülke raporu*. http://izto.org.tr/demo_betanix/uploads/cms/yonetim.ieu.edu.tr/5606_1470815418.pdf (Erişim Tarihi: 19.02.2018).

Karahan, H. (2014). Küresel ekonomi "Taze" bir soluk ararken hoşçakal "BRIC", merhaba "MINT". *Seta Analiz,* (100), 1-28.

Keleş, S. Ş. (2017). *Rusya federasyonu ülke raporu*. İzmir Ticaret Odası, Uluslararası İlişkiler Müdürlüğü, Ekim 2017 http://izto.org.tr/demo_betanix/uploads/cms/yonetim.ieu.edu.tr/5606_1509100776.pdf (Erişim Tarihi: 19.02.2018).

Narin, M. & Kutluay, D. (2013). Değişen küresel ekonomik düzen: BRIC, 3G ve N-11 Ülkeleri. *Ankara Sanayi Odası Yayın Organı*, Ocak-Şubat 2013, 1-21.

O'Neill, J. (2001). Building better global economic BRICs. *Goldman Sachs Global Economics Latter,* Paper No: 66, 1-16.

Taş, S. & İspiroğlu, S. (2017). Yükselen piyasa ekonomileri üzerine bir değerlendirme. *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2). 225-242.

TC. Dışişleri Bakanlığı. (2018a). *Brezilya'nın ekonomisi*. http://www.mfa.gov.tr/brezilya-ekonomisi.tr.mfa (Erişim Tarihi: 19.02.2018).

TC. Dışişleri Bakanlığı. (2018b). *Rusya Federasyonu'nun ekonomisi*. http://www.mfa.gov.tr/rusya-ekonomisi.tr.mfa (Erişim Tarihi: 19.02.2018).

TC. Dışişleri Bakanlığı. (2018c). *Hindistan'ın ekonomisi*. http://www.mfa.gov.tr/hindistan-ekonomisi.tr.mfa (Erişim Tarihi: 23.02.2018).

TC. Ekonomi Bakanlığı. (2015). *Uluslararası doğrudan yatırımlar 2015 yılı raporu*. https://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/uuid/dDocName:EK-231834 (Erişim Tarihi: 24.02.2018).

TC. Ekonomi Bakanlığı. (2016). *Uluslararası doğrudan yatırımlar 2016 yılı raporu*. https://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/uuid/dDocName:EK-250382 (Erişim Tarihi: 24.02.2018).

TC. Ekonomi Bakanlığı. (2018a). *Rusya Federasyonu genel ekonomik görünüm*. https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/dislliskiler/ulkeler/ulke-detay/Rusya%20Federasyonu (Erişim Tarihi: 20.02.2018).

TC. Ekonomi Bakanlığı. (2018b). *Hindistan genel ekonomik görünüm*. https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/dislliskiler/ulkeler/ulke-detay/Hindistan (Erişim Tarihi: 23.02.2018).

TC. Ekonomi Bakanlığı. (2018c). *Çin Halk Cumhuriyeti*. https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/dislliskiler/ulkeler/ulke-detay/Çin Halk Cumhuriyeti? (Erişim Tarihi: 23.02.2018).

TC. Merkez Bankası (2014). *Yıllık rapor 2014*. http://www3.tcmb.gov.tr/yillikrapor/2014/files/tr-full.pdf (Erişim Tarihi: 24.02.2018).

TC. Merkez Bankası (2015). *Yıllık rapor 2015*. http://www3.tcmb.gov.tr/yillikrapor/2015/files/tr-full.pdf (Erişim Tarihi: 24.02.2018).

TC. Merkez Bankası (201). *Yıllık rapor 2016*. http://www3.tcmb.gov.tr/yillikrapor/2016/files/tr-tcmb2016.pdf (Erişim Tarihi: 24.02.2018).

The World Bank (WB), World Development Indicators, (2018a). http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators (Erişim Tarihi: 25.02.2018).

Wilson, D. & Purushothaman, R. (2003). Dreaming with BRICs: The Path to 2050. *Goldman Sachs Global Economics Latter,* Paper, No: 99, 1-24.

Yılmaz, İ. (2012). Çin ekonomisinde büyümenin dinamikleri. *Türkiye Ekonomi Kurumu, Tartışma Metni,* 2012/7, 1-16.

Türkiye'de Muz Üretim, Pazarlaması ve Dış Ticareti

Rabia Savcı[1] Halil İbrahim Sayar[2] Duran Güler[3] Gamze Saner[4]

[1] Zir.Müh.E.Ü.Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, rabya.savcii@gmail.com

[2] Zir.Müh.E.Ü.Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, erkegadam@gmail.com

[3] Araş.Gör., E.Ü Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, duran.guler@ege.edu.tr

[4] Prof. Dr., E.Ü. Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, gamze.saner@ege.edu.tr

Özet: Muzun gıda değerinin yüksek oluşu ve örtü altı yetiştiriciliğinin giderek yaygınlaşması muzu, tarımsal geleceği olan karlı bir ürün durumuna getirmiştir. Türkiye'de 2016 yılında 62.245 dekar alanda 305.926 ton muz üretilmiştir. Türkiye'de yıllık muz tüketimi ise yaklaşık 500.000 tondur. Son yıllarda Türkiye'de kişi başına muz tüketimi ise 1.5-2 kg'dan 5 kg'ın üzerine çıkmıştır. Ancak yerli üretim talebi karşılayamamakta, muz ihtiyacı ithalatla karşılanmaktadır. Bu çalışmanın ana amacı Türkiye'de muz sektörü ve pazarlamasındaki gelişmeleri ortaya koymaktır. Buradan hareketle 2000-2016 yılları arasında Türkiye'de muz sektöründeki gelişmeler incelenmiştir. Türkiye'de muz pazarlama yapısıyla iç ve dış ticaretteki gelişmeler ortaya konulmuş, muz üretimi ve pazarlamasında karşılaşılan sorunlar belirlenerek çözüm önerileri getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Muz, üretim, ithalat, pazarlama yapısı, Türkiye.

Banana Production, Marketing and Foreign Trade in Turkey

Abstract: The banana has a high value of food, and the spreading of greenhouse has made a product that banana having agricultural future. The banana production is amounted to 305.926 tonnes in 62.245 decares by the year of 2016 in Turkey. The annual banana consumption is approximately 500 thousand tons in Turkey. Banana consumption per capita in Turkey in recent years has risen to over 5 kg from 1.5-2 kg. However, the domestic production is not enough for the demand, the banana needs are met with imports. The main aim of this study is to explain the development and marketing in the banana sector in Turkey. For this purpose, developments in the banana sector in Turkey between the years 2000-2016 were examined. Other objectives of the study are to examine the banana marketing structure in Turkey, reveals the inner and outer developments in trade, to identify the problems related to the production and marketing of bananas and to propose solutions**.**

Key Words: Muz, üretim, ithalat, pazarlama yapısı, Türkiye.

1. GİRİŞ

Muz tropikal iklim koşullarında yetişen ve 1000 çeşidi bulunan bir bitki türü olup, gerek pişirilerek sebze olarak gerekse de meyve olarak tüketilmektedir. Muzun anavatanı Güneydoğu Asya'dır. Günümüzde dünyanın tropik ve subtropik iklim koşullarına sahip olan birçok bölgesinde ticari amaçla üretilmekte ve dış ticareti yapılmaktadır (Boz, 2016). Muz bitkisi ilk defa 1750 yıllarında Mısır'la bağlantılı zengin bir aile tarafından süs bitkisi olarak, Mısır'dan Alanya'ya getirilmiştir. O yıllarda süs bitkisi olarak yetiştirilen muzun meyve verdiğinin görülmesi üzerine, 1930'lu yıllardan sonra meyvesi için ticari amaçlı yetiştirilmiştir (Mendilcioğlu ve Karaçalı, 1980).

2016 yılında 62.245 dekar alanda 305.926 ton muz üretimi gerçekleşmiştir (TÜİK, 2017). Muz bahçeleri ikliminden dolayı sadece Akdeniz bölgesinin Mersin, Antalya ve Adana illerinde yer almaktadır. Türkiye tarım ülkesi olmasına rağmen muz üretimi iç talebi karşılayamamaktadır. Türkiye'de muz tüketimi ise yaklaşık 500.000 tondur. Türkiye muz talebinin yaklaşık yarısını ithalat yoluyla karşılamakta ve en fazla muz ithalatını da Ekvador'dan yapmaktadır. 2015 yılında ise bu talebin %44,6'sı ithalat yoluyla karşılanmıştır. Bu oranın bu kadar yüksek olmasının nedeni açık alanda muz üretiminin iklimsel faktörlerden etkilenmesidir. Bu durum üreticileri örtü altı muz üretimi yapmaya yöneltmiştir (Kolsarıcı ve ark., 2015). Türkiye muz ithalatçısı bir ülke olarak görülmesine karşın az miktarda da olsa bazı ülkelere muz ihraç etmektedir. Bu ihracat ve ithalattan en büyük payı dört yerli firma(Çekok, For Gıda, Starban ve Tümerdem) almaktadır (Boz, 2016).

Muz çok yıllık bir bitki olup, 20 yıl meyve vermektedir. Muzun gıda değerinin yüksek olması ve son yıllarda örtüaltı yetiştiriciliğinin yaygınlaşması muzu önemli bir ürün yapmıştır. Dünyada muz üretimi açısından önemli ülkeler Hindistan(%26), Çin(%10), Filipinler(%7.7), Brezilya(%6) ve Ekvador(5,9)'dur. Türkiye ise dünya muz üretiminden %0.22 pay almaktadır. İklim olarak 4 derecenin altını sevmeyen muzun, Antalya ve Mersin'de zaman zaman sıcaklıkların bu derecenin altına düşmesi sonucu verimi azalmaktadır. Bu nedenle muz bahçelerinin sera sistemleri ile korunması önerilmektedir. Bu durumu dikkate alan üreticiler, son yıllarda açık alanda yapılan üretimden, örtü altı üretimine geçiş yapmış ve bu şekilde örtü altı muz yetiştiriciliği doğa koşullarına bağımlılığı azaltmıştır. Bu sayede üretim ve kalitede artış sağlanmıştır. Son yıllarda Türkiye'de kişi başına muz tüketimi 1,5-2 kg'dan 5 kg üzerine çıkmıştır. Yine de yerli üretim, tüketimi karşılayamamaktadır. Buradan hareketle çalışmada Türkiye'de 2000-2016 dönemi itibariyle muz üretimi, dış ticareti ve pazarlamasındaki gelişmeler ortaya konulmuş, muzun üretim, pazarlama ve muhafazasındaki sorunlar üzerine odaklanılmıştır.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Uluslararası literatürde muz üretimi ve pazarlamasıyla ilgili çok sayıda çalışmaya rastlamak mümkündür. Türkiye'de ise bu amaçla yapılmış az sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmanın ana materyalini 2000-2016 döneminde Türkiye'de muz üretimi pazarlaması ve dış ticaretine yönelik birincil ve ikincil kaynaklı veriler oluşturmaktadır. Bu kapsamda Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, FAO (Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü), TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu), DTM (Dış Ticaret Müsteşarlığı), İGEME (İhracat Geliştirme Etüt Merkezi), Ege İhracatçılar Birliği, ITC (Uluslararası Ticaret Merkezi) gibi kurum ve kuruluşların tarım ile ilgili hazırlamış olduğu çeşitli istatistiklerden, raporlardan, makale, kitap, bazı internet siteleri, derleme gibi çalışmalardan yararlanılmıştır. Türkiye'de muz üretimi ve pazarlamasına ilişkin verilerin sunulmasında daha anlaşılır ve açıklayıcı olması için indekslerden ve yüzde oranlarından yararlanılmıştır.

3. DÜNYADA MUZ ÜRETİMİ VE DIŞ TİCARETİ

3.1. Dünyada Muz Üretimi ve Tüketimi

Muz, Güneydoğu Asya'nın tropikal bölgelerinde doğal olarak yetişen bir ağaçsı bitkinin yeşil kabuklu uzun meyvesidir. Tropik ve subtropik bölgelerde yetişen veya yetiştirilen, ağaca benzeyen, 2-3 metre boyunda, mor çiçekler açan, meyveleri lezzetli ve nişastaca zengin otsu bitkilerdendir (Boz, 2016).

Muz bitkisi Musaceae (muzgiller) familyasındandır ve Ensete ve Musa olmak üzere iki cinse ayrılmaktadır. Bunlardan Ensete cinsi meyve olarak yenmemekte, sebze olarak ve lif bitkisi olarak değerlendirilmektedir. Meyveleri yenen muz türleri ise Musa cinsine dahildirler (Akova, 1997). Bir muz bitkisi, ekonomik ömrü boyunca yalnızca bir kez muz demeti üretmekte ve bu demet 100-400 adet arası muz verebilmektedir. Ekonomik ömrünü tamamlamış bir muz bitkisinin arkasında yeni bir muz bitkisi filizlense de bu muz tohumlarından tekrar muz üretilememektedir. Bu nedenle muz, tohumu olmayan bir bitki olarak diğer meyvelerden ayrılmaktadır. Bir sonraki muz ağacı ise kök parçalarından büyümekte ve bir muz tarlası ekileceği zaman kök parçaları ya da kendiliğinden gelişmiş muz bitkileri ekilmektedir (FAO, 2017).

Dünyada üretimi yapılan muzun %41'ini 'Cavendish', %14'ünü 'GrosMichel', %21'ini 'Plantain' grupları ve %24'ünü ise pişirilerek yenen muz grubu oluşturmaktadır. Üretilip ticareti yapılan muz 1800-1950 yıllarında büyük ölçüde GrossMichel'dir. GrossMichel türünün bitki hastalıklarına karşı direncinin az olmasından dolayı 1970'li yıllarda Cavendish türü muz ticareti ve üretimine başlanmıştır. Ancak bu türün de bazı bitki hastalıklarına dirençsizliğinden dolayı genetik bilimciler tarafından bu iki türün bir alt türü geliştirilmiştir.

Bugün dünya muz ticaretinin %90'nında Cavendish ve GrossMichel türlerinden geliştirilen alt türler hakimdir (Boz, 2016). Dünyada yıllar itibariyle üretim alanlarına bakıldığında 2000-2014 yılları arasında muz ekiliş alanının %1,12 oranında artış gösterdiği, üretiminin ise %3,48 oranında artış gösterdiği

görülmektedir (Çizelge 1). 2015 yılında ise dünya muz üretimi 128.7 milyon tona ulaşmış, muz üretim değeri de 35.9 milyon dolara ulaşmıştır.

Çizelge 1.Dünyada Muz Üretim Alanı ve Üretimi (2000-2014)

Yıllar	Üretim Alanı (dekar)	İndeks	Üretim (Ton)	İndeks
2000	4.558.837	100	68.225.889	100
2005	4.791.586	105	82.871.316	121
2010	5.412.984	119	108.674.756	159
2011	5.527.449	121	109.195.060	160
2012	5.284.461	117	107.796.724	158
2013	5.305.750	116	110.686.900	162
2014	5.393.811	118	114.130.151	167
Ort. Yıllık Değişme(%)	1,12	-	3,48	-

Kaynak: FAO, 2017.

Dünyada Asya, Amerika, Afrika, Okyanusya ve Avrupa kıtalarında muz üretimi yapılmaktadır. Muz üretiminde birinci sırayı %52,6'lık pay ile Asya kıtası alırken, bunu %27,8'lik pay ile Amerika kıtası izlemektedir. Geriye kalan %28'lik payı ise Afrika, Okyanusya ve Avrupa ülkeleri paylaşmaktadır (Şekil 1).

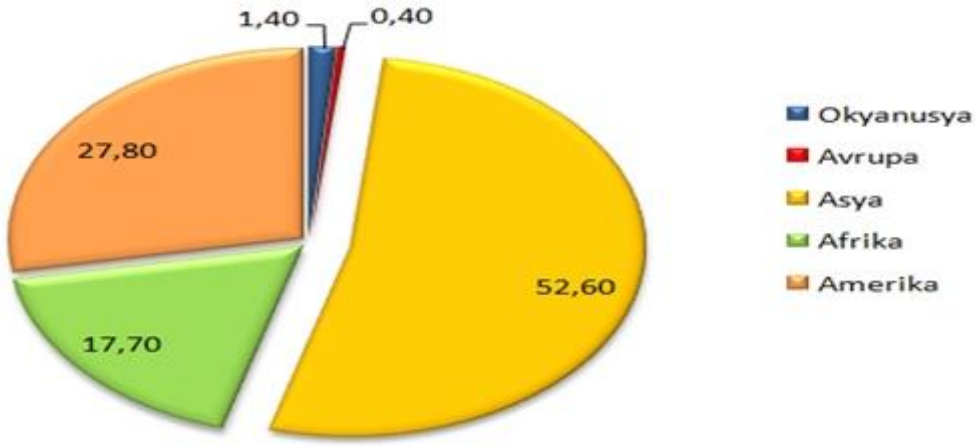

Şekil 1. Dünya Muz Üretiminin Kıtalara Göre Dağılımı (%)
Kaynak: FAO, 2017.

Dünyada belli başlı muz üreticisi ülkeler incelendiğinde 2014 yılı muz üretiminde %26'lık pay ile Hindistan ilk sırada yer almaktadır. Hindistan'ı sırasıyla % 10'luk pay ile Çin, %8'e yakın pay ile Filipinler izlemektedir. Türkiye bu ülkeler içerisinde %0,22'lik pay ile yer almaktadır (Çizelge 2).

Çizelge 2. Dünyada Belli Başlı Muz Üreticisi Ülkeler, Muz Üretim Alanı, Üretim Miktarı ve Verim Durumu (2014)

Ülkeler	Muz Üretim Alanı(ha)	%	Muz Üretim Miktarı(ton)	%	Verim(kg/ha)
Hindistan	802.570	14,80	29.724.550	26,00	37.036
Çin	392.000	7,20	11.791.900	10,30	30.083
Filipinler	442.751	8,20	8.884.857	7,70	20.067
Brezilya	478.765	8,80	6.953.747	6,00	14.524

Endonezya	134.070	2,40	6.862.568	6,00	51.186
Ekvador	182.158	3,30	6.756.254	5,90	37.090
Guatemala	71.218	1,30	3.552.948	3,10	49.088
Türkiye	**5.350**	**0,09**	**251.994**	**0,22**	**47.101**
Diğer Ülkeler	2.884.929	53,40	39.351.333	34,40	13.640
Dünya Toplamı	5.393.811	100,00	114.130.151	100,00	21.159

Kaynak: FAO, 2017.

Dünyada Asya, Amerika, Afrika, Okyanusya ve Avrupa kıtalarında muz üretimi yapılmaktadır. Dünyada muz üretim alanları ve üretimi açısından ileri durumda olan ülkeler Hindistan, Çin, Filipinler, Brezilya, Endonezya ve Ekvador'dur. Yıllar itibariyle tüm dünyada muz üretim alanlarının artmasına bağlı olarak gerek üretim miktarları gerekse verimlilikte artmıştır. 2015 yılında da verim hektara 22.000 kg olarak gerçekleşmiştir (https://finance.yahoo.com/news/global-banana-market-report-share-174800099.html).

3.2 Dünya Muz Ticareti

Dünya muz ihracatının %80'i Latin Amerika ülkeleri tarafından yapılmaktadır. Ana ihracatçılar ise Ekvador, Kosta Rika, Kolombiya ve Honduras'tır. Muz ticareti ve pazarı, çoğu Amerikan kökenli çok uluslu şirketler tarafından yapılmaktadır (Velazquez ve Barragan, 2016; Boz, 2016). Bu şirketlerin en önemlileri Fyffes, Chiquita, Doleve, FreshDelMonte'dir. Bu dört firma dünya muz ticaretinin %80'ini, Avrupa muz ticaretinin ise %39'unu kontrol altında tutmaktadır.

Dünyada muz dışsatım ve dışalım durumu 2000-2013 dönemi itibariyle Çizelge 3'de verilmiştir. Dışsatım aynı dönemde ortalama %2,44 oranında bir değişim göstererek toplamda 5.761.816 ton artmıştır. Dışalım ise 2000 yılından 2013 yılına kadar yıllık ortalama %2,23 oranında değişim göstererek toplamda 5.228.341 ton artmıştır (Çizelge 3).

Çizelge 3. Dünyada Muz Dışsatım ve Dışalım Miktarları(Ton)

Yıl	Dışsatım Miktarı	İndeks	Dışalım Miktarı	İndeks
2000	14.336.256	100	14.435.901	100
2005	16.329.288	113,9	15.425.998	106,9
2010	17.490.865	122	17.933.961	124,2
2011	18.719.902	130,6	18.720.741	129,7
2012	19.099.109	133,2	18.313.664	126,9
2013	20.098.072	140,2	19.664.242	136,2
Ort. Yıllık Değişme(%)	2,44	-	2,23	-

Kaynak: FAO, 2017.

4. TÜRKİYE'DE MUZ ÜRETİMİ VE DIŞ TİCARETİNDEKİ GELİŞMELER

4.1. Üretim Alanındaki ve Miktarındaki Gelişmeler

Türkiye'de ağırlıklı olarak Cavendish çeşidi muz üretilmekte, soğuğa dayanıklılığı diğer çeşitlere göre daha iyi bir çeşit olan "Azman" muz çeşidi ile de denemeler yapılmaktadır (Sarıdaş ve ark., 2017). Bunun dışında Alanya'da Grand Naine çeşidine de yer verilmektedir.

Muz bitkisi tropikal iklim koşullarına ihtiyaç duyduğundan Türkiye'de sadece Mersin ve Antalya illerinde gerek açık gerekse örtüaltı alanlarda yetiştirilmektedir. Önceki yıllarda Alanya, Gazipaşa, Anamur ve Bozyazı ilçelerinde muz üretimi yoğun iken, son yıllarda verilen KKYDP (Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı) ve TKDK(Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu) yatırım destekleri ile Manavgat, Serik, Finike ve Kumluca illerinde ve Hatay'a kadar uzanan sahil bandındaki birçok ilçede örtü

altı muz üretimi olarak yaygınlaşmaya başlamıştır (MATSO, 2017). Hatta Azman çeşidi ile yapılan denemeler sonucu Hatay'ın muz tarımına açılan Hassa ilçesi koşullarında Mersin-Anamur ilçesi koşullarına göre dekar başına daha yüksek verim(10 ton) ve dekar başına 9.800 TL'lık daha yüksek bir muz geliri elde edildiği belirlenmiştir (Sarıdaş ve ark., 2017).

Türkiye'deki muz üretimi, iç tüketimin yaklaşık yarısını karşılamakta ve geri kalan ithalat yoluyla karşılanmaktadır (Emeksiz, 2015). 2000 yılında toplam üretim 17.250 ton iken 2016 yılına kadar %7,84'lük artış göstererek 62.245 tona ulaşmıştır. 2000 yılında 64.000 ton olan üretim miktarı %9,63'lük artış göstererek 2016 yılında 305.926 tona ulaşmıştır. Ortalama verim ise 2000 yılında 3,7 ton iken %1,66'lık bir artışla 4.9 tona ulaşmıştır (Çizelge 4).

Çizelge 4. Türkiye'de Muz Ekim Alanları, Üretim Miktarları ve Ortalama Verim (2000-2016)

Yıllar	Toplam Üretim Alanı (dekar)	İndeks	Üretim (ton)	İndeks	Verim Ton/da
2000	17.250	100	64.000	100	3,71
2005	36.000	209	150.000	234	4,16
2010	44.279	257	210.178	328	4,74
2011	45.074	261	206.501	323	4,58
2012	44.923	260	207.727	325	4,62
2013	46.700	271	215.472	337	4,61
2014	53.497	310	251.994	394	4,71
2015	58.380	338	270.500	423	4,63
2016	62.245	361	305.926	478	4,91
Ort. Yıllık Değişme(%)	7,84	-	9,63	-	1,66

Kaynak: TUİK, 2016.

4.2. Açık Alan ve Örtü Altındaki Muz Üretim Alanları ve Gelişmeler

Türkiye'de açık alanda muz üretim alanları ve üretim miktarında genel olarak bir artış görülmektedir. 2000 yılında 11.695 dekar olan açık alandaki muz üretim alanı %3,63'lük bir artış göstererek 21.475 dekar olmuştur. Muz üretim miktarı da ekim alanlarının artışına bağlı olarak %3,23'lük bir artış göstermiştir (Çizelge 5).

Örtü altı muz üretim alanı 2000 yılında 6.055 dekar iken %11,87'lik bir artış göstererek 2016 yılında 40.794 dekara ulaşmıştır. Üretim miktarı ise 2000 yılında 35.375 ton iken %12,24'lük bir artış göstererek 2016 yılında 252 tona ulaşmıştır. 2000-2016 yılları arasında örtü altı muz üretiminin açık alana göre daha hızlı büyüdüğü görülmektedir. 2016 yılına bakıldığında açık alandaki muz üretim alanı ve miktarında bir önceki yıllara göre düşüş olduğu görülmektedir. Bunun nedeni de açık alandaki üretimin örtü altına kaymasıdır. 2016 yılı itibariyle örtü altı üretimi açık alandaki üretimin iki katına çıkmıştır. Dekara verim açık alanda dekara 3 ton iken, örtü altında 6 ton olarak gerçekleşmiştir.

Uysal ve ark., (2016) tarafından yapılan bir çalışmada da 2015-2019 yılları için muz üretimi ile ilgili öngörüde gerek çift üstel düzeltme yöntemine göre ve gerekse subjektif düzeltme yöntemine göre muz üretiminin artacağı öngörülmüştür.

2017 yılı itibariyle de yaklaşık 68.500 dekar alanda muz üretimi yapılarak, toplam 376.000 tonluk üretimle Türkiye muz ihtiyacının yaklaşık % 79'unun karşılandığı belirlenmiştir. Hatta bu miktar Uysal ve ark., (2016) tarafından yapılan öngörünün de (300.525 ton) üzerinde gerçekleşmiştir. 2017 yılındaki bu yükselişte son dönemlerde Antalya ve Mersin illeri dışındaki illerde de örtü altı muz yetiştiriciliği yatırımlarının artış göstermesinin ve örtü altında muz veriminin daha yüksek gerçekleşmesinin etkisi bulunmaktadır. Bu durumda Türkiye'nin muz üretiminde olumlu gelişmelerin olacağını ortaya koymaktadır.

Çizelge 5. Türkiye'de Açıkta ve Örtü Altı Alanda Muz Üretim Alanları ve Üretim Miktarları (2000-2016)

Yıl	Açık Alan		Örtü Altı	
	Alan(dekar)	Üretim(ton)	Alan(dekar)	Üretim(Ton)
2000	11.695	31.375	6.055	35.375
2005	20.702	49.935	15.504	101.279
2010	19.523	60.945	24.756	149.233
2011	18.211	44.626	26.863	161.875
2012	18.133	46.216	26.790	161.511
2013	18.185	43.466	28.515	172.006
2014	23.735	71.920	29.764	180.088
2015	25.401	70.256	32.979	200.244
2016	21.475	53.921	40.794	252.149
Ort. yıllık değişme (%)	3,63	3,23	11,87	12,24

Kaynak: TUİK, 2016

4.3. Türkiye'de Muz Dışsatım ve Dışalım Durumu

Türkiye'de muz dış ticaretinde sürekli dalgalanmalar görülmektedir. Dışsatım miktarlarına bakıldığında oransal olarak azalma görülmektedir. Muz dışsatım miktarı 2000-2016 yılları arasında yıllık ortalama %3,73 oranında ve dışsatım değeri aynı yıllarda ortalama %3,99 oranında azalış göstermiştir.

Türkiye'nin muz dışalım miktarında 2000-2016 yılları arasında yıllık ortalama %3,11'lik bir artış görülmektedir. Dışalım değeri ise aynı dönem içerisinde yıllık ortalama %4,49'luk artış göstermektedir (Çizelge 6).

Muz ithalatının 2018 ve 2019 yıllarında 217.339 ton dolayında olacağı öngörülmektedir (Uysal ve ark., 2016). Türkiye'nin en fazla muz ithalatı yaptığı ülke 169.971 ton ile Ekvador'dur. Bunu 19.301 ton ile Kosta Rika izlemektedir. Hindistan ise 18 ton ile son sırada yer almaktadır (Çizelge 7).

Çizelge 6. Türkiye'de Muz Dışsatım-Dışalım Miktarı ve Değeri

Yıl	Dışsatım Miktarı (Ton)	Dışsatım Değeri (1000$)	Dışalım Miktarı (Ton)	Dışalım Değeri (1000$)
2000	21	22	124.245	49.024
2005	57	132	151.018	61.597
2010	5	16	200.695	95.349
2011	6	15	234.632	110.435
2012	10	39	225.100	110.391
2013	-	-	235.188	115.317
2014	11	10	207.171	102.537
2015	14	40	218.548	108.339
2016	11	11	209.379	103.479
Ort. Yıllık Değişme (%)	-3,73	-3,99	3,11	4,49

Kaynak: FAO, 2017; ITC, 2017.

Çizelge 7. Türkiye'nin Muz Dışalımı Yaptığı Ülkeler, Miktar ve Değerleri (2016)

Ülkeler	Miktar(Ton)	Değer(1000$)

Ekvador	169.971	83.869
Kosta Rika	19.301	9.577
Guatemala	10.280	5.232
Kolombiya	8.130	4.220
İran	824	424
Honduras	821	131
ABD	34	17
Hindistan	18	10

Kaynak: ITC, 2017.

2016 yılında Türkiye'nin toplam muz dış satım miktarı 11 tondur. Bu dış satımın 8 tonu Suriye'ye, 3 tonu ise Gürcistan'a yapılmıştır (ITC, 2017). Türkiye'de 2000-2016 yılları arasında dışsatım fiyatında %0.28 oranında bir azalma söz konusudur. Dışalım fiyatında ise %1.35 oranında bir artış görülmektedir (Çizelge 8).

Çizelge 8. Türkiye'de Muz Dışsatım ve Dışalım Fiyatları ($)

Yıl	Dışsatım Fiyatı ($/ton)	Dışalım Fiyatı ($/ton)
2000	1,05	0,39
2005	2,32	0,41
2010	3,20	0,48
2011	2,50	0,47
2012	3,90	0,49
2013	0,00	0,49
2014	0,91	0,49
2015	2,86	0,50
2016	1,00	0,49
Ort. Yıllık Değişme(%)	-0,28	1,35

Kaynak: FAO, 2017; ITC, 2017.

Türkiye ülke gruplarından ya da serbest ticaret anlaşmasından dolayı bazı ülkelerden herhangi bir ürün (örneğin taze ve kurutulmuş muz) ithal ederse, yerli üreticiyi koruma amaçlı %145,8 oranında gümrük vergisi uygulamaktadır (T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 2018).

5. TÜRKİYE'DE MUZ PAZARLAMASINDAKİ GELİŞMELER

5.1. Türkiye'de Muzun Pazarlama Kanalları

Pazarlama; üretilen ürünlerin belirli aşamalardan geçerek tüketiciye ulaştırılmasıdır. Bu aşamalar işleme, ambalaj, paketleme gibi aşamalardır. Üretici ve tüketici arasındaki ürün ve hizmet akışını içeren tarımsal pazarlamada, günümüzde sadece tüketici gereksinimlerini karşılamak değil, çevre dostu ve tüketicinin içsel yapısının da önemli olduğu anlayış geçerli olmaya başlamıştır. Bunun en büyük nedenlerinden biri tüketici bilincinin hızla gelişmesidir. Bundan dolayı pazara giriş yapanların buna dikkat etmeleri gerekmektedir.

Türkiye'de tarımsal pazarlamada; üretici, toptancı ve perakendeci aşamada ürünleri tüketici ile buluşturan aracılarla ya da aracısız birçok sistem bulunmaktadır.

Türkiye'de muz;

- Üreticiden toptancıya,
- Toptancıdan tüccara,
- Tüccardan perakende satış noktalarına ve semt pazarlarına

- Semt pazarlarından da son tüketiciye ulaşmaktadır.

Türkiye'de üretilen muz pazarlama kanalları Şekil 2'de gösterilmiştir.

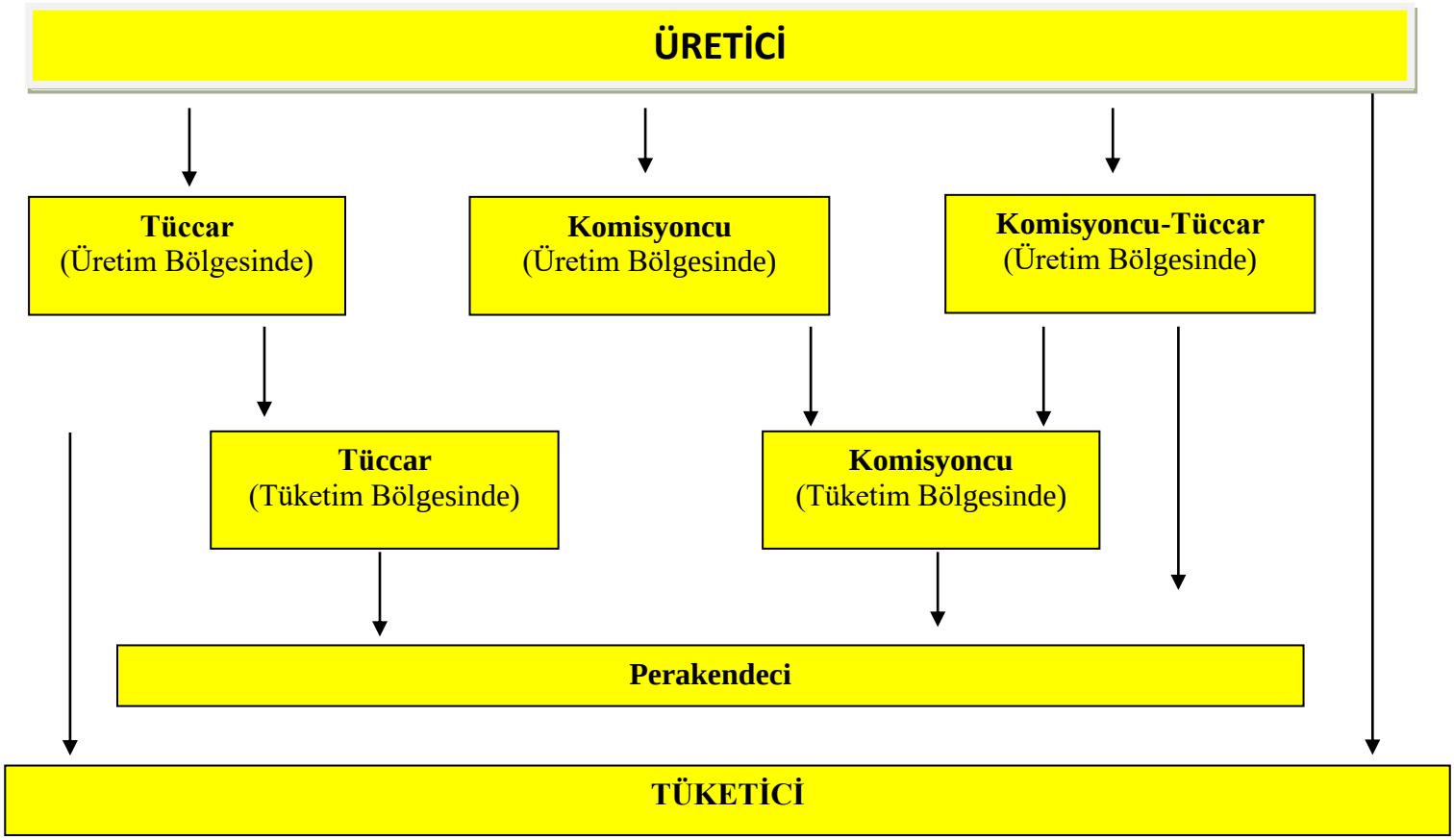

Şekil 2. Muzun Pazarlama Kanalları

Kaynak: Subaşı ve ark, 2012.

5.2. Türkiye'de Muz Fiyatlarında Gelişmeler

5.2.1. Üretici Eline Geçen Fiyatlar

Türkiye'de 2005-2016 dönemi itibariyle muz üreticisinin eline geçen fiyatlar incelendiğinde gerek cari fiyatlarda gerekse reel fiyatlarda azalış olduğu görülmektedir. Reel olarak muzda üretici eline geçen fiyatlardaki azalış %10,47 oranında bulunmuştur (Çizelge 9).

Çizelge 9. Türkiye'de Muz Üreticisinin Eline Geçen Fiyatlar (TL/Kg)

Yıl	Cari Üretici Fiyatları	İndeks	Reel Üretici Fiyatları	İndeks
2005	3,06	100,00	2,49	100,00
2010	1,63	53,27	0,90	35,93
2011	1,65	53,92	0,82	32,93
2012	1,71	55,88	0,80	32,14
2013	1,59	51,96	0,69	27,83

2014	1,95	63,73	0,79	31,55
2015	2,05	66,99	0,76	30,48
2016	1,94	63,40	0,66	26,58
Ort. yıllık Değişme(%)	-3,72	-	-10,47	-

Kaynak: TUİK, 2016 ; TÜFE (2003=100) göre hesaplanmıştır.

5.2.2. Tüketicinin Ödediği Fiyatlar

Muzda tüketici fiyatlarında cari fiyatlar artarken, reel düzeyde fiyatlarda azalış görülmektedir. 2005-2016 döneminde muzda reel tüketici fiyatında %0,30'luk bir azalış ortaya çıkmıştır (Çizelge 10).

Çizelge 10. Türkiye'de Muz için Tüketicinin Ödediği Fiyatlar (TL/Kg)

Yıl	Cari Tüketici Fiyatları	İndeks	Reel Tüketici Fiyatları	İndeks
2005	2,68	100,00	2,19	100,00
2010	3,12	94,33	1,72	78,52
2011	3,44	110,32	1,71	78,38
2012	3,82	111,13	1,79	81,99
2013	4,02	105,2	1,76	80,33
2014	5,05	125,56	2,04	93,30
2015	5,66	112,11	2,10	96,10
2016	6,16	108,81	2,11	96,37
Ort. Yıllık Değişme(%)	7,10	-	-0,30	-

Kaynak: TUİK, 2016 (TÜFE 2003=100'e göre hesaplanmıştır).

5.2.3. Pazarlama Marjları

2015 yılı itibariyle muzun üretici fiyatı 2,00 TL/kg iken tüketiciye 4,00 TL/kg'a ulaşmaktadır. Başka bir ifadeyle, muz fiyatları üreticiden tüketiciye ulaşana kadar %200 artmaktadır (Çizelge 11). Üreticiden 2,00 TL/kg fiyat ile alınan muz stopaj, rüsum ve ticaret odası tarafından onaylanmış fire oranı ile paketleme tesisine %10'luk maliyet ile gelmektedir. Paketleme evinde muzun pazara hazırlanması için yapılan ambalajlama, işçilik depolama gibi hizmetler ve işletme karı ile tesislerden tüketim bölgesindeki tüccarlara 3,00 TL/kg fiyatla satılmaktadır. Tüketim bölgesindeki tüccarlardan perakendecilere ort. 3,50 TL/kg fiyatla satılmakta ve perakendeciler içerisinde fiyat farklılıkları yaşanmakla beraber ort. 4,00 TL/kg ile nihai tüketiciye ulaşmaktadır. İşleme maliyetleri sonucu en yüksek pazarlama marjı %66,6 ile üretim bölgesindeki tüccar/paketleme tesislerinde oluşmaktadır. Bu marjın büyük bir kısmı da muzun pazara hazır duruma gelmesi için yapılan pazarlama hizmetlerinin maliyetini oluşturmaktadır. Tüketim bölgesindeki tüccarlarda %14,2 ve perakendede %12,5 olarak gerçekleşmektedir (Subaşı ve ark, 2015).

Çizelge 11. Türkiye'de Muz Pazarlama Marjları (2015)

Aracılar	Satış Fiyatı (TL/kg)	Mutlak Marj (TL/kg)	Nispi Marj (%)
Üretici	2,00	-	-
Tüccar / Paketleme (Üretim Bölgesi)	3,00	1,00	66.60
Tüccar (Tüketim Bölgesi)	3,50	0,50	14,20
Perakendeci	4,00	0,50	12,50
Toplam pazarlama marjı	-	2,00	-
Perakende fiyatı içerisinde üretici fiyatlarının payı (%)		50,00	

Kaynak: Subaşı ve ark, (2015).

6. MUZ ÜRETİMİNDE VE PAZARLAMASINDA KARŞILAŞILAN SORUNLAR

6.1. Muz Üretiminde Karşılaşılan Sorunlar

Türkiye'de muz üretiminin gelişimi açısından özellikle üreticilerin dile getirmiş olduğu sorunlara dikkat edilmesi gerekmektedir. Üreticinin üretim kaynaklı sorunlarından bazıları şunlardır:

Muz üretilen bölgelerdeki sulama yetersizliği sonucunda ekim yapmak isteyen birçok yatırımcı bölgede yeterli miktarda su olmadığından muz üretimi yapmak istememektedir.

Türkiye'de gerçekleştirilen tarımsal ürünlerde olduğu gibi muz üretiminde de ortaya çıkan bir diğer genel sorun, üretim girdilerinin fiyatlarının yüksekliğidir. Bu durumda üretici bazında maliyetleri arttırmaktadır.

Yıllardır Suriye üzerinden giren kaçak muzların son yıllarda da Irak ve İran üzerinden de gelmesi ve transit geçiş adı altında ülkeye düşük fiyatla sokulan muzdan vergi alınmaması yerli üreticiyi zor durumda bırakmaktadır.

Üreticiden kaynaklı sorunlara bakıldığında ise, üreticilerin üretim teknikleri konusunda ve sera tesisi teknoloji kullanımındaki bilgi eksiklikleri gelmektedir. Yetiştiricilikte yapılan bazı yanlış uygulamalar, muz verim ve kalitesinde düşmelere neden olmaktadır.

Üreticiden kaynaklı diğer sorun ise, muz üretilebilecek yerlerde daha kârlı olarak görülen imarlaşmaya öncelik verilmesidir. Örneğin Alanya bölgesinde hızlı bir imarlaşmanın etkisiyle arazi sahipleri arazilerini imar uygulamasında kullanmayı daha kârlı görmekte ve tercihlerini bu yönde kullanmaktadırlar.

6.2. Muz Pazarlamasında Karşılaşılan Sorunlar

Muz pazarlamasında karşılaşılan sorunlar üreticiler açısından ve aracılar açısından olmak üzere iki yönlü incelenmiştir. Üretim alanları büyük tüketim merkezlerine uzaktır. Yerli muz üretiminin yapıldığı Anamur ilçesi pazarlama merkezlerine uzak, yolları bakımsız ve ulaşımı zor bir bölgedir. Pazarlama firmaları küçük çaplıdır. İklimlendirilmiş taşıma araçları olmadığı için özellikle kışın meyvelerin dondan zarar görmemesi için soğuk ve don riski ile karşılaşan bölgelere satış yapılamamaktadır.

Muz sektöründe pazarlama alanında paketleme tesisi az sayıda olup, bu tesisler muz fiyatları üzerinde söz sahibidirler. Bunun sonucu olarak muz tüketiciye iki katı fiyatına ulaşmaktadır. Yerli muzun ithal muz önündeki en önemli sorunlarından biri de işleme ve pazarlama teknolojisinin olmaması nedeniyle raf ömrünün kısalığıdır. Üretim, işleme ve pazarlama sırasında karşılaşılan sorunlar nedeniyle yerli muzun meyve kabuğu çatlamakta, kararmakta ve rafta uzun süre bozulmadan kalamamaktadır. Tüketiciler arasında yerli muzun ithal muza göre büyüklük ve renk bakımından albenisinin düşük olması ve raf ömrünün kısa olması talebin ithal muza yönelmesine neden olmaktadır.

Üretim ve pazarlama konusunda üreticilerin örgütlenememiş olması, aracılar arasındaki rekabetin şiddetli olmasını ve perakendeci grupların fiyat baskısını beraberinde getirmiştir. Perakende gıda satışlarında hipermarket ve süpermarket tipi perakendecilerin paylarının her yıl artması ve büyük zincir perakendecilerin raf ömrü uzun ürünleri tercih etmesi ve yerli muzu tercih etmemesi yerli muzun pazarlanma alanlarını kısıtlamaktadır.

7. SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye'de muz yetiştiriciliğinde iklimsel koşullar nedeniyle, üretimde planlamaya gidilmeli ve hasadın tüm yıla yayılması için çalışmalara başlanmalıdır. Muz üretiminde istikrar sağlanmalı, farklı çeşitler üzerine denemeler yapılmalıdır. Aksi takdirde üretimi artırmanın olanağı bulunmamaktadır.

Türkiye'de çiftçinin, muz üreticisi ve ihracatçısı ülkeler olan Ekvador, Panama ve Kosta Rika gibi ülkeler ile rekabet etmesi pek mümkün görülmemektedir. Sınır ticareti denetim altına alınmalı, bu kapsamda yapılan ithalat iç piyasaya sürülmemelidir. Ekim ayı ile haziran ayı arasında hasat sezonunun yoğun olduğu dönemde, ithal muzun transit geçişine izin verilmemeli ve ithal muzun vergisi tam ödenerek piyasaya sunulmalıdır.

%145,8'lik gümrük vergisi korunmalı ve gümrüklerde yetkililer duyarlı davranarak denetimleri arttırmalıdır. Ayrıca ithalatçı ülkelerden alınan muzların etiket bilgileri arttırılmalı, böyle tüketicinin bilinçlendirilmesi sağlanmalıdır.

Üreticinin temel sorunu olan sulama altyapısıyla ilgili sorunlar giderilmelidir. Üreticilere doğru sulama konusunda teknik bilgiler verilmeli ya da devlet sulama konusunda destekler verilmelidir.

Açık alandan örtü altı üretime geçişlerde kalite ve verimi arttırmak için örtüaltı yatırımları hibelerle veya yatırım destekleri ile teşvik edilmelidir. Kaldı ki son yıllarda örtüaltında muz üretimi giderek ilgi görmeye başlamış, İzmir ili Torbalı ilçesinde de örtü altı muz yetiştiriciliğine ilişkin yatırım yapılmıştır. Bu tarz yatırımların artmasıyla birlikte muz üretiminde ve veriminde artış sağlanması, ithalat miktarının giderek azaltılması hedeflenmektedir.

Muz sektöründe, ıslah ve yetiştirme teknikleri ile pazar talepleri doğrultusunda yeni çeşit ve hatlar geliştirilmelidir. Verim ve kaliteyi geliştirmek için yeni teknik ve teknolojileri kullanarak temel ve uygulamalı araştırmalar yapmak amacıyla muz araştırma istasyonları açılabilir.

Yerli muzun kısa süreli raf ömrünün uzatılabilmesi için gerekli çalışmalar yapılmalıdır. Bu da üreticiye soğuk hava depolarında destekler verilerek çözümlenebilir. Muz paketleme ve sarartma tesisleri kayıt altına alınmalı ve standardizasyonu, paketlemede kullanılan ambalajların standartlara uygun duruma gelmesi ve izlenebilirliği sağlanmalıdır.

Muz üretimine uygun bölge haritasının çıkarılarak imar dışı tutulacak alanlar olarak belirlenmelidir. Muz satışı için hizmet sektörü (otel, tatil köyü, lokanta, kafeterya, pastane vb.) ve kurumsal alıcılar (hastane, ordu, yurtlar, yemek şirketleri vb.) göz ardı edilmemesi gerekir. Çünkü bunların satışlardaki payları büyümektedir.

Gelişmiş ülkelerde hizmet sektörü ve kurumsal tüketicilerin gıda satışlarındaki payları perakende sektörü kadar önemlidir ve ev dışı gıda tüketimi arttıkça bu sektör daha önemli bir pazarlama kanalı durumuna gelmektedir. Pazarlama kanallarından kaynaklı sorunlardan olan pazarlama kanallarındaki fazla aracı sayısı olabildiğince aza indirilmeli ve doğrudan pazarlama yoluna da gidilmelidir. Böylece muzun tüketiciye ulaşıncaya kadar iki katı fiyatına ulaşması engellenebilecektir.

KAYNAKLAR

Akova, S., (1997). Siye'de Muz Ziraatinin Coğrafi Dağılışı ve Özellikleri. Coğrafya Dergisi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, s. 1-40.

Boz, F., (2016). Türkiye'de Muz Üretimi ve Dış Ticaretinin Diğer Ülkelerle Karşılaştırılması: Türkiye'nin Muz İthalatına Yönelik Korelasyon ve Regresyon Analizi. Yüksek Lisans Tezi, Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Alanya.

FAO, (2017). http://www.fao.org/faostat/en/#data, (Erişim Tarihi:09.04.2017).

ITC, (2017). http://www.intracen.org/itc/market-info-tools/trade-statistics/ (Erişim Tarihi: 09.04.2017).

Manavgat Sanayi ve Ticaret Odası (MATSO) (2017). Muz Yetiştiriciliği, Antalya, 38s.

Mendilcioğlu, K., Karaçalı, İ. (1980). Yardımcı Ders Kitabı Muz, Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No:377, İzmir.

Sarıdaş, M.A., Paydaş Kargı, S., Bayıroğlu, B.M., Yağ, Ş., (2017). Türkiye Muz Yetiştiriciliği için Yeni Bir Ekoloji, YYÜ Tarım Bilimleri Dergisi, 27(3): 370-377.

Subaşı, O.S., Emeksiz, F., Yaşar, B., Seçer, A., (2012). Türkiye'de Muz Üretim Dalının Ekonomik Analizi, Üretim ve Pazarlama Yapısı, Proje Sonuç Raporu, Alata Bahçe Kültürleri Araştırma İstasyonu, Mersin.

Subaşı, O.S., Seçer, A., Yaşar, B., Emeksiz, F., Uysal, O., (2015). Türkiye'de Muz Üretim Maliyeti ve Karlılık Durumu, Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, 29(2): 73-78.

Subaşı, O.S., Seçer, A.,Yaşar, B., Emeksiz, F., Uysal, O., (2015). Türkiye'de Muz Sektörünün Pazarlama Yapısı ve SWOT Analizi ile İncelenmesi, Alatarım, 14 (2), Mersin, s. 17-28.

T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, (2018). https://www.gtb.gov.tr, (Erişim Tarihi: 5.2.2018)

TÜİK, (2017). Bitkisel Üretim İstatistikleri, https://biruni.tuik.gov.tr/bitkiselapp/bitkisel.zul, (Erişim Tarihi: 03.04.2017).

Uysal, ,O., Subaşı, O.S, Yaşar, B., (2016). Türkiye'de Muz Üretim ve İthalatının Box-Jenkins ve Delphi Yöntemleri ile Tahmini, 12. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, Cilt:2, Isparta, 25-27 mayıs, s.1275-1282.

Velazquez, C., Carvajal, A., Barragan, L., (2016). Fruit Processing in Central America and Mexico. Biotransformation of Agricultural Waste and By-Products: The Food, Feed, Fibre, Fuel (4F) Economy, pp. 1-27.

https://finance.yahoo.com/news/global-banana-market-report-share-174800099.html(erişim tarihi: 15.3.2018).

The Future of Industrial Zones in Turkey

Prof.Dr. Rasim Yılmaz[1]

[1]Namık Kemal University / Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics, rasimyilmaz@nku.edu.tr

Abstract: Turkey is working on a strategic plan to escape from the middle income trap. It is argued that one of the tools that enable Turkey to escape from the middle income trap is the establishment of industrial zones. Accordingly, five industrial zones are planned to be established in different regions in where giant sectors such as petro-chemistry and automotive operate.

The current industrial settlement type of Turkey is based on Organized Industrial Zones. Industrialists in Turkey have to establish their factories in the organized industrial zones. However, the cost of industrial plots in the organized industrial zones is very high. That is why industrialists in Turkey have to allocate most of their capital to factory land and factory building instead of using as working capital. Hence, large scale investments in Turkey can't be technologically renewed and go to capacity increase due to the difficulties in land acquisition and length of bureaucratic procedures. The new regulation on industrial zones are expected to make establishment of large-scale investments easy.

Industrial zones can be described as production zones in where the necessary infrastructure and services are provided for the industry. The purpose of creating industrial zones is to provide suitable lands for large scale and technology intensive investments. The Land declared as industrial zone is expropriated, registered in the name of the Treasury, and allocated as industrial zone by the Ministry of Finance. Expenses related to the expropriation and infrastructure are covered by the budget of the Ministry of Industry and Trade. This article evaluates the expected benefits and future of industrial zones in Turkey.

Key Words: Industrial Zones, Organized Industrial Zones, The Middle Income Trap

1. INTRODUCTION

The current industrial settlement type of Turkey is based on Organized Industrial Zones. Industrialists in Turkey have to establish their factories in the organized industrial zones. However, the cost of industrial plots in the organized industrial zones is very high. That is why industrialists in Turkey have to allocate most of their capital to factory land and factory building instead of using as working capital. Hence, large scale investments in Turkey can't be technologically renewed and go to capacity increase due to the difficulties in land acquisition and length of bureaucratic procedures (Milliyet Gazetesi, 2018).

The problems and solutions to these problems can be summarized as follows (Dünya Gazetesi, 2017):

- The establishment process of the Organized Industrial Zones should be shortened.
- Cheap parcels should be provided to industrialists.
- A right to establish real estate investment company and to lease parcels should be given to the Organized Industrial Zones.
- The real estate tax in the Organized Industrial Zones should be reduced.

Recently, government of Turkey is working on ways to overcome the cost of land problem for industrialists. Instead of organized industrial zones structure, Turkey needs a new model for industrialists whereby the cost of industrial plots should be very low. Supplying cheap industrial plots or giving industrial plots by long term leasing can be a method. Recently, Turkish government issued a new regulation to ease the land problem of industrialists. As such, a new regulation on industrial zones has been issued. The new regulation is expected to make establishment of large-scale and technology incentive investments easy.

2. INDUSTRIAL ZONES

Turkey is working on a strategic plan to escape from the middle income trap. It is argued that one of the tools that enable Turkey to escape from the middle income trap is establishment of industrial zones. Accordingly, five industrial zones are planned to be established in different regions in where giant sectors such as petro-chemistry and automotive operate. Turnovers of each industrial zones are expected to be 10-12 billion dollar, thus total turnover of five industrial zones are expected to be 50-60 billion dollar (Yalçın, 2017).

Table 1: Industrial Zones to be Established in Turkey

Region	City	Sectors
Eastern Blacksea	Trabzon	
Western Blacksea	Karasu-Filyos	
North Egea	Menemen-Aliağa	Petro-chemicals
Southern Marmara	Bandırma	Automobile
Mediterranean	Adana-Mersin	Petro-chemicals

In order to attract investors, competitive advantage should be created in these zones. The Ministry of Science, Industry and Technology has issued a new regulation on Industrial Regions. Accordingly, the procedures and principles regarding the establishment, management and operation of industrial zones have been arranged. With the regulation, it was aimed to remove obstacles in front of domestic and foreign investors.

Industrial zones can be described as production zones in where the necessary infrastructure and services are provided for the industry. The purpose of creating industrial zones is to provide suitable lands for large scale and technology intensive investments (Resmi Gazete, 2018).

The Ministry of Science, Industry and Technology may propose the establishment of the industrial zones by ex officio or application of the institutions and organizations or the managing company. The institutions and organizations or the managing company requesting establishment of an industrial zone; prepare a feasibility report and apply to The Ministry of Science, Industry and Technology. If the submitted feasibility report is approved by the ministry, then the site selection etude is carried out by the Ministry.

The Land declared as industrial zone is expropriated, registered in the name of the Treasury, and allocated as industrial zone by the Ministry of Finance. Servitude of expropriated land shall be established for forty-nine years in favor of the managing company. If the expropriation amount is covered by the managing company, servitude of expropriated land shall be established for forty-nine years in favor of the managing company for free.

A new regulation on Industrial Regions mainly tackle two issues: the difficulties in land acquisition and length of bureaucratic procedures.

1) Expenses related to the expropriation and infrastructure are covered by the budget of the Ministry of Industry and Trade. The expropriation expenses of the land declared as industrial zone can also be met by the relevant investors with the approval of the Ministry of Industry and Commerce. Thus, the cost of industrial plots to the investors will decrease.

2) All previously granted permits, approvals and licenses of investments in the industrial zones shall remain valid. New permits, approvals and licenses, including Environmental Impact Assessment, will be finalized by the relevant institutions within 3 months at the latest. Thus, the cost of transaction costs to the investors will decrease.

The expected benefits of creating industrial zones are as follows (Resmi Gazete, 2018; Sanayi Gazetesi, 2016):

- Encourage Investments
- Attract savings of Turkish workers in abroad

- Achieve internationally competitive economic structure
- Ensure technology transfer
- Increase production and employment
- Accelerate foreign capital inflows

3. TYPES OF INDUSTRIAL ZONES

The new regulation also mentions three types of industrial zones besides classic industrial zone: specialized industrial zones, private industrial zones, and industrial regions for specific investments (Resmi Gazete, 2018).

a) Specialized Industrial Zones

Specialized industrial zones can be created to operate in areas such as information technology, medical technology and agricultural industry, which use one of the high-tech sectors specified in development plans and enable research to be developed.

- The establishment and operation of specialized industrial zones and the incentives to be used are subject to the procedures and principles applied in classic industrial zones.
- The application for the establishment of specialized industrial zones, the location selection, the zone declaration, all the etude plans and projects and their applications, control, appropriation and expenditure procedures are as in the classic industrial zones.

b) Industrial Regions For Specific Investments

The proposed areas by domestic and / or foreign real or legal person applicants shall be declared as an industrial region for specific investments by the Council of Ministers after the evaluation of the Industrial Zones Coordination Board. With the decision of the Boards of Directors regarding the application, the applicant, who is in the request of the industrial region for specific investments, shall submit the feasibility report to the the Ministry of Science, Industry and Technology. After the feasibility report is reviewed in the Ministry of Science, Industry and Technology, the site selection is done if it is deemed appropriate.

The Council of Ministers can declare the proposed areas as an industrial region for specific investments by the condition that

- New fixed investment commitment amount should be at least 225 million Turkish lira
- Investments should be one of the high technology investments mentioned in development plans or under the classification of high or medium-high technology.
- The area to be built is at least one hundred and fifty thousand square meters in size.
- Investment should cover the entire requested area.
- Investment should be made within 5 years after receiving construction servitude.

c) Private Industrial Zones

The proposed areas by domestic and / or foreign real or legal person applicants shall be declared as a private industrial zone by the Council of Ministers after the evaluation of the Industrial Zones Coordination Board. With the decision of the Boards of Directors regarding the application, the applicant, who is in the request of the special industrial zone, shall submit the feasibility report to the Ministry of Science, Industry and Technology. After the feasibility report is reviewed in the Ministry of Science, Industry and Technology, the site selection is done if it is deemed appropriate.

The Council of Ministers can declare the proposed areas as a special industrial zone by the condition that

- The area should be at least two hundred thousand square meters in size if there is no industrial plant on it.
- The area should be at least one hundred and fifty thousand square meters in size and it should have at least fifty thousand square meters of extension place opportunity for the new investment if there is an industrial plant on it.
- New investment commitment amount should be at least 460 million Turkish lira
- Real or legal person applicants should possess or have the right to use at least 51% of the proposed area

4. MANAGEMENT OF INDUSTRIAL ZONES

Except private industrial zones and industrial zones for specific investments, industrial zones must be operated by management companies which are responsible for the management and operation of industrial zones. Chambers of commerce and industry, local governments, banks and financial institutions, industrial activity conducting domestic and foreign legal entities in the region, related foundations, co-operatives and associations, relevant public institutions and exporters associations can be founder or later can be partners of management companies.

The duties and responsibilities of the managing company are as follows (Resmi Gazete, 2018):

a) Management and operation the region.

b) Collection of contributions from investors as compensation for services rendered in the region.

c) Preparation of maps, parceling plans and projects about the region, submission to the approval of the Ministry or the authorized institutions, obtaining the licenses and permits related to the projects. receiving consultancy services for the inspection, carrying out the infrastructure and superstructure constructions, presenting the investors to the Ministry for the approval of the Ministry.

d) Making expenditures related to maintenance, repair, renewal and similar works related to infrastructure and superstructure of the region.

e) Management of waste water, solid waste, soil pollution, noise and air pollution, dangerous medical waste, radioactive material and hazardous chemicals, fire protection and fire fighting, preparation and coordination of emergency plans, evacuation, first aid and emergency medical intervention by working with other related institutions and organizations, making necessary expenditures, and taking measures within the framework of the relevant legislation.

f) Providing necessary and continuous services such as cleaning, electricity, drinking and usage water, purification, natural gas, fuel, heating and ventilation, distribution networks, sewerage, intra-regional routes, voice and data communication by working in coordination with the institutions and organizations, making the necessary expenditures, and taking measures within the framework of the relevant legislation.

g) Report to the Ministry every six months regarding the operation of infrastructure and superstructure construction.

h) At the end of every year, making an impact assessment of the activities carried out by the investors in the region and submitting it to the Ministry.

i) Sending additional information and documents requested by the Ministry regarding the activities of the investors in accordance with the requested form.

j) Investigating all kinds of accounts and transactions with sworn financial consultants.

5. CONCLUSION

The current industrial settlement type of Turkey is based on Organized Industrial Zones. Industrialists in Turkey have to establish their factories in the organized industrial zones. However, the cost of industrial

plots in the organized industrial zones is very high. That is why industrialists in Turkey have to allocate most of their capital to factory land and factory building instead of using as working capital. Large scale investments in Turkey can't be technologically renewed and go to capacity increase due to the difficulties in land acquisition and length of bureaucratic procedures.

The industrial zones are expected to overcome difficulties mentioned above. Covering the expropriation and infrastructure expenses of the land declared as industrial zones by the government and decreasing the length of bureaucratic procedures will stimulate large scale technology intensive investments in Turkey and help escaping from middle income trap.

REFERENCES

Dünya Gazetesi (2017). "Endüstri Bölgeleri Kurulacak", Dünya Gazetesi, 1 Mayıs 2017, https://www.dunya.com/ekonomi/endustri-bolgeleri-kurulacak-haberi-360622

Milliyet Gazetesi (2018). "Endüstri Bölgeleri Yönetmeliği Yenilendi", Milliyet Gazetesi, 9.02.2018, http://www.milliyet.com.tr/endustri-bolgeleri-yonetmeligi-yenilendi-ankara-yerelhaber-2585586/

Resmi Gazete (2018). Endüstri Bölgeleri Yönetmeliği, 30327 Sayılı 9 Şubat 2018 Tarihli Resmi Gazete.

Sanayi Gazetesi (2016). "Özel Endüstri Bölgeleri Geliyor", Sanayi Gazetesi, 26 Eylül 2016, http://www.sanayigazetesi.com.tr/sebler/ozel-endustri-bolgeleri-geliyor-h12427.html

Yalçın, Zübeyde (2017). "250 Milyar Cirolu 5 Endüstri Bölgesi Yolda", Sabah Gazetesi, 24.06.2017, http://www.sabah.com.tr/ekonomi/2017/06/24/250-milyar-tl-cirolu-5-endustri-bolgesi-yolda

The Causality Between Interest Rate and Inflation in Turkey: Revisited

Prof.Dr. Rasim Yılmaz[1]

[1]Namık Kemal University / Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics, rasimyilmaz@nku.edu.tr

Abstract: Negative real interest rates and nominal interest rates lower than inflation rate to stimulate economic growth was common applications of 1970s. However, experience of developing countries in 1970s displayed that negative real interest rate policies didn't end up with desired outcomes, rather they resulted in recessions. With the experiences of Asian tiger economies in 1980s, IMF started to advice positive real interest policies to developing countries to stimulate economic growth. Politicians' desire of higher economic growth rate has carried out the old discussion on the agenda in Turkey: the causality between interest rate and inflation rate as well as the effects of negative real interest rate policies. This article evaluates the relationship among interest rate, inflation and exchange rates in the context of Turkey as a developing country.

Key words: Cost-push Inflation, Demand-pull Inflation, Real interest rate, Central bank

1. INTRODUCTION

Discussions on the causality between interest rate and inflation rate and the impact of high interest rates on economic growth has been fueled recently again in Turkey. Politicians in Turkey have argued that high interest rates are the cause of inflation in Turkey and hinder Turkey's potential economic growth.

Negative real interest rates and nominal interest rates lower than inflation rate to stimulate economic growth was common applications of 1970s. However, experience of developing countries in 1970s displayed that negative real interest rate policies didn't end up with desired outcomes, rather they resulted in recessions. With the experiences of Asian tiger economies in 1980s, IMF started to advice positive real interest policies to developing countries to stimulate economic growth. Politicians' desire of higher economic growth rate has carried out the old discussion on the agenda in Turkey: the causality between interest rate and inflation rate as well as the effects of negative real interest rate policies.

2. THE THEORETICAL RELATIONSHIP BETWEEN NOMINAL INTEREST RATE AND INFLATION RATE

The relationship between nominal interest rate and inflation rate depends on the nature of the inflation rate prevailing in the market. If demand-pull inflation prevails in the market, then there is a negative relationship between inflation and nominal interest rate. Under these conditions, if interest rate falls, inflation increases and if interest rate increases, inflation decreases. Thus, if the central bank desires to decrease inflation rate, it has to increase interest rate.

If demand-pull inflation prevails in the market and there is inflationary pressure, the Central Bank raises interest rates to reduce inflationary pressures. Increase in interest rates alters the incentives of consumers. As interest rates increases, consumers tend to save more, borrow and spend less. Hence, raise in interest rates halt inflationary pressures in the market. On the other hand, if demand-pull inflation prevails in the market and there is recession in the market, the Central banks decreases the interest rate to stimulate the economy. As interest rates decreases, consumers spend more. Thus demand for goods and services surges. The part of surge in demand which isn't supported by the supply side causes inflation in the economy. The fractional-reserve banking system and credit system causes demand-pull inflation and supports the inverse relationship between interest rates and inflation.

If cost-push inflation prevails in the market, then there is a positive relationship between nominal interest rate and inflation rate. In this case, the causality also changes: increase in the interest rate

causes inflation. Thus, if interest rate falls, inflation falls too and if interest rate increases, inflation increases too. Under these conditions, if the central bank desires to decrease inflation rate, it has to decrease interest rate.

Interest payments are one of the cost items of companies. Increase in the interest rates leads to an increase in the inflation rate If higher interest rates cause continuous increase in the cost of companies and therefore a continuous increase in their prices. In other words, the cost of companies' loans due to increased interest rates should increase so much that they should increase their prices causing inflation. Such a situation generally happens in high inflationary environments. For example, Turkish economy has experienced such a period in the 1980s and 90s.

For example, inflation rate increased to 5% in 2008 in England. However, the Central Bank of England kept interest rates low. The Central Bank of England kept interest rates low because it analyzed that prevailing inflation was cost-push in nature (Economicshelp, 2017) (See Graph 1).

Graph 1: Interest Rates and Inflation in England

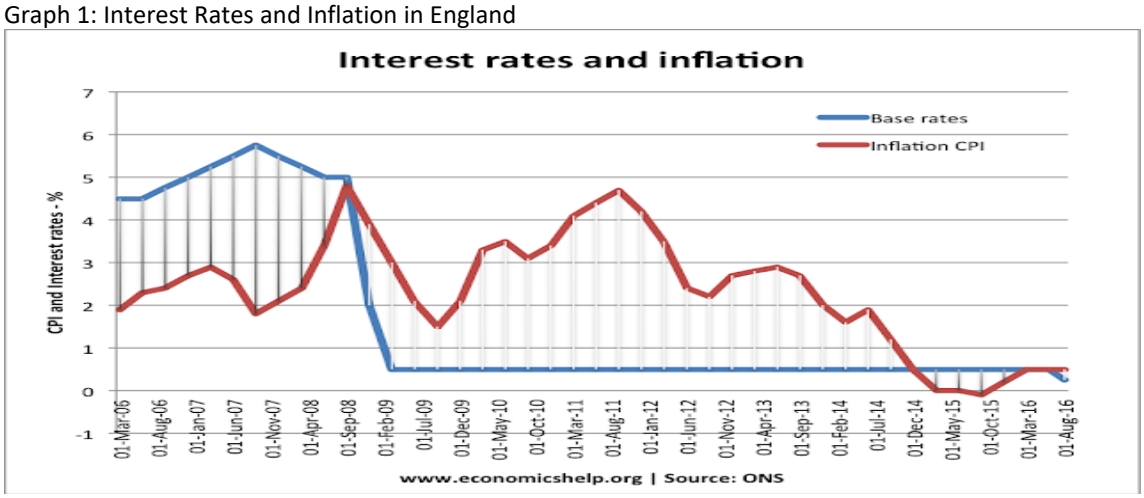

Source: http://econ.economicshelp.org/2009/04/link-between-inflation-and-interest.html

However, if both demand-pull and cost-push inflation prevails in the market, the relationship between interest rate and inflation rate is ambiguous and depends on the weight of the inflation types in the market.

It is argued that interest cost of the companies is about 2.5% of total cost of companies in Turkey. Thus demand-pull inflationary pressure outweighs cost-push inflationary pressure in Turkey (Tunca, 2015). Some others (Sinanoğlu, 2014) argue that interest payments aren't one of the causes of inflation in Turkey since the cost of financial sources or interest payments aren't considered as cost items by business people. Prices are determined in the market and producers who pay interest can't consider interest payments in their price determination process. Otherwise, they lose their competitiveness against producers who don't use loans and thus don't pay interest. Producers who pay interest will have lower net profit than producers who don't use loans.

3. REAL INTEREST RATE POLICY

In the case of causality between interest rates and inflation, developing countries has to take real interest rate into account. Real interest rate is simply equal to the difference between nominal interest rate and inflation rate. As argued by McKinnon (1973) and Shaw (1973), the main problem in developing countries is the lack of domestic sources and savings to support investments in the economy. In developing countries, capital markets are not deep enough to provide necessary sources for investors and thus banking system is the main source for investors. Hence, developing countries has to provide

positive real interest rate to depositors/savers to keep the domestic saving rate high. Otherwise, depositors keep their savings in other forms and out of banking system which is the main source for investors. Thus, when nominal interest rate is determined, inflation rate has to be taken into account to provide positive real interest rate.

This relationship enforces the causality from inflation rate to nominal interest rate. As the inflation rate surges, nominal interest rate has to be increased too to keep the real interest rate at the same level. Similarly, if the nominal interest rate desired to be decreased, inflation rate has to be lowered. In this framework, the policies causing inflation rate to decrease will also lead to decrease in nominal interest rate.

4. REAL INTEREST RATES AND CURRENT ACCOUNT DEFICIT

Positive real interest rates increase the demand for domestic currency and cause foreign currency rate to decrease. Decrease in foreign currency rate leads to increase in imports and decrease in exports which deteriorates current account deficits.

Negative real interest rate policies shift savings from domestic currency to foreign currency. Increase in demand for foreign currency cause increase in the foreign exchange rate. Increase in the foreign currency leads to increase in exports and decrease in imports which relieves current account deficit problems. On the other hand, domestic saving level of developing countries is not enough to support their desired economic growth rate. That is why they have current account deficit. Negative real interest rate policies cause domestic savings to decrease which deteriorates current account deficits further.

5. INTEREST RATE OF OTHER COMPETING COUNTRIES

Central Banks of Developing countries have to also consider interest rates of the other developing countries since they are in competition in international financial markets for foreign savings. Domestic saving level of developing countries is not enough to support their desired economic growth rate. Thus, they have to offer attractive returns to international savings to attract foreign savings. Central banks of developing countries have to consider interest rates and inflation rates of other countries with saving gap.

As seen in Graph 2 below, Gross National Saving Rate of Turkey is lower than the world average.

Graph 2: Comparison of Gross National Saving Rates

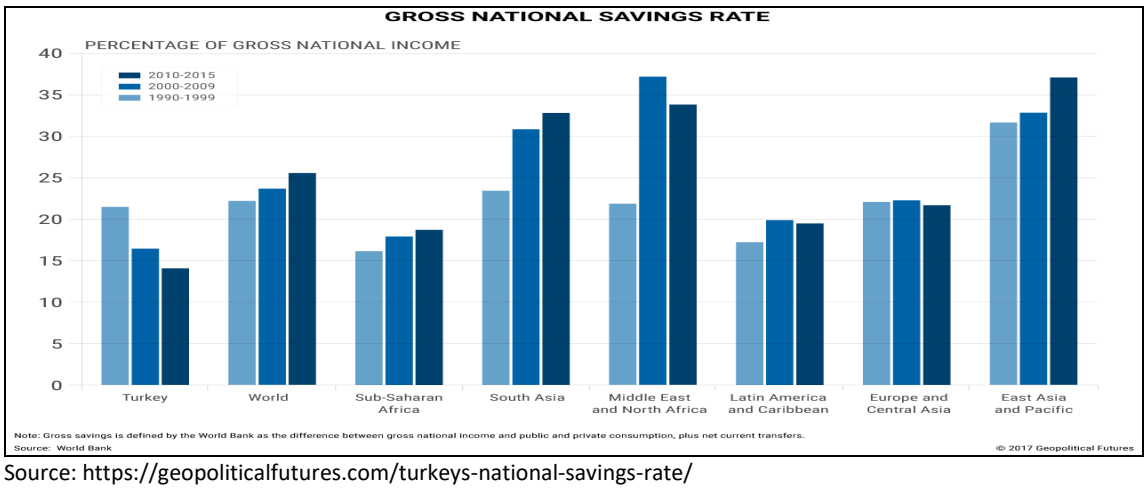

Source: https://geopoliticalfutures.com/turkeys-national-savings-rate/

6. REAL INTEREST RATES AND FOREIGN EXCHANGE RATE

As mentioned above, developing countries in need of savings has to offer positive real interest rates to attract foreign savings. The mechanism works as follows: first foreign savers sell their foreign exchange and buy domestic currency. Then, they invest their money in financial instruments to take advantage of a better rate of return on savings in this developing country. At the end of maturity, they sell domestic currency and buy foreign exchange. Foreign exchange rate at the end of maturity should be in a level such that they should receive better return than their home country. Otherwise, they will seek other markets to invest for better returns.

However, higher interest rates than optimal level reduces economic growth rate and employment. Thus, central banks of developing countries have to set their nominal interest rates such that it doesn't hinder economic growth rate of domestic economy as well as it doesn't lead to outflow of foreign savings. Meanwhile central banks of developing countries have to keep an eye on foreign exchange rate since sudden rise in foreign exchange rate increase the cost of imports which leads to increase in inflation rate and cause outflow of foreign savings.

On the other hand, Savers have option to shift their savings from domestic currency to foreign currency in the case of negative real interest rates. Negative real interest rate policies lead savers to keep their savings in foreign currency and to expect returns through depreciation of domestic currency. Savers compare the return of domestic currency with the depreciation of foreign currency. If they observe foreign currency depreciation rate is systematically higher than the return on domestic currency, they start keeping their savings in foreign currency rather than domestic currency. Besides, increase in foreign exchange demand due to negative real interest rates and expectations of foreign exchange rate surge can cause sudden increase in the foreign exchange rate. Although an increase in foreign exchange rate is good for foreign trade and current-account balance, most of the financial crises in developing countries has been triggered by sudden increase in foreign exchange rate.

7. REAL INTEREST RATES, FOREIGN EXCHANGE RATE AND INFLATION

Negative real interest rate policies cause foreign exchange rate to increase since savers shifts their savings towards foreign exchange and thus demand for foreign exchange increases. Sudden increase in the foreign exchange rate increase the cost of imports which leads to increase in inflation rate.

Positive real interest rate policies cause foreign exchange rate to decrease since savers shifts their saving towards domestic currency. Cheap import goods lead to decrease in inflation rate in the economy.

8. CONCLUSION

Negative real interest rates and nominal interest rates lower than inflation rate to stimulate economic growth was common applications of 1970s. However, experience of developing countries in 1970s displayed that negative real interest rate policies didn't end up with desired outcomes, rather they resulted in recessions. With the experiences of Asian tiger economies in 1980s, IMF started to advice positive real interest policies to developing countries to stimulate economic growth. Politicians' desire of higher economic growth rate has carried out the old discussion on the agenda in Turkey: the causality between interest rate and inflation rate as well as the effects of negative real interest rate policies.

The relationship between interest rate and inflation rate depends on the nature of the inflation rate prevailing in the market. If demand-pull inflation prevails in the market, then there is a negative relationship between inflation and interest rate. Thus, if the central bank desires to decrease inflation rate, it has to increase interest rate. If the cost-push inflation prevails in the market, then there is a positive relationship between inflation and interest rate. Thus, if the central bank desires to decrease

inflation rate, it has to decrease interest rate. However, if both demand-pull and cost-push inflation prevails in the market, the relationship between interest rate and inflation rate is ambiguous and depends on the weight of the inflation types in the market.

Higher interest rates than optimal level reduces economic growth rate and employment as well as deteriorates current account balances. On the other hand, negative real interest rates reduce national savings, lead to outflow of foreign savings and deteriorates current account balance. Thus, central banks of developing countries have to set their nominal interest rates such that it doesn't hinder economic growth rate of domestic economy as well as it doesn't lead to outflow of foreign savings. Meanwhile central banks of developing countries have to keep an eye on foreign exchange rate since sudden rise in foreign exchange rate increase the cost of imports which leads to increase in inflation rate and cause outflow of foreign savings.

The following policies should be followed to lower nominal interest rates:

1) Follow the policies and develop institutions to decrease inflation rate.
2) Reduce the borrowing requirements of government
3) Follow import-substitution policies
4) Follow the policies to decrease current account deficits
5) Follow the policies to increase the domestic saving rate

REFERENCES

Economicshelp (2017). Link Between Inflation and Interest Rates, http://econ.economicshelp.org/2009/04/link-between-inflation-and-interest.html

Eğilmez, M. (2014). Enflasyon İle Faiz İlişkisi, http://www.mahfiegilmez.com/2014/05/enflasyon-ile-faiz-iliskisi.html

Financial Times (2017). Turkey's Erdoğan Reiterates Call For Lower Interest Rates, https://www.ft.com/content/c06876f5-8318-3cfd-9329-8011aa2f861e

McKinnon, R. I. (1973). Money and Capital in Economic Development. Washington, DC: The Brookings Institution.

Shaw, E. S. (1973). Financial Deepening in Economic Development. New York: Oxford University Press.

Sinanoğlu, R. (2014). Enflasyon ve Faiz, http://www.resatsinanoglu.com/186/enflasyon-ve-faiz.html

Tunca, A. (2015). Faiz Enflasyonu Değil, Enflasyon Faizi Belirler, http://www.aljazeera.com.tr/gorus/faiz-enflasyonu-degil-enflasyon-faizi-belirler

Yeni Gümrük Kanunu Taslağının Vergilemeye İlişkin Hükümlerinin Değerlendirilmesi

Öğr.Gör. Raşit GÜLTEKİN[1] **Yard.Doç.Dr. Aykut TAVŞANCI[2]**

[1]Trakya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, rasitgultekin@trakya.edu.tr

[2]Trakya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, aykuttavsanci@trakya.edu.tr

Özet: Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki tam üyelik sürecinde Gümrük Birliği'nin önemli bir yapı taşı oluşturması nedeniyle ülkemiz, Avrupa Birliği'nin gümrük mevzuatını iç hukukuna aktarmak ve etkin bir şekilde uygulamak yükümlülüğü altındadır. Avrupa Birliği gümrük mevzuatının temel çerçeve düzenlemesini oluşturan Birlik Gümrük Kodu, 9 Ekim 2013 tarihli ve 952/2013 No'lu Avrupa Parlamentosu ve Konseyi Tüzüğü olarak yayımlanmış ve 1 Mayıs 2016'da yürürlüğe girmiştir. Bu çerçevede Gümrük ve Ticaret Bakanlığı tarafından yeni Gümrük Kanunu taslağı hazırlanmış ve Kasım 2016'da kamuoyuyla paylaşılmıştır. Yeni Gümrük Kanunu taslağı, yürürlükteki 4458 sayılı Gümrük Kanununa benzer şekilde, geniş kapsalı bir uyum kanunu ve vergi kanunu özelliği taşımaktadır. Çalışmanın amacını yürürlükteki gümrük mevzuatı ile genel vergi mevzuatı hükümleri dikkate alınarak, yeni Gümrük Kanunu taslağında yer alan vergilemeye ilişkin hükümlerin değerlendirilmesi oluşturmaktadır. Bu amaçla gümrük vergilerinin tanımı ve kapsamı, gümrük vergilerinin konusu, matrahı ve tarifesi, gümrük vergilerini ödeme yükümlülüğü ile bunu belirleyen temel gümrük işlemleri ve uygulamaları, gümrük vergilerinin ödenmesi veya teminata bağlanması, geri verilmesi veya kaldırılması ile gümrük uyuşmazlıklarına ilişkin çözüm yolları üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yeni Gümrük Kanunu, Gümrük Mevzuatı, Gümrük İşlemleri, Gümrük Vergileri

GİRİŞ

Gümrük kanunları ülkelerin gümrük bölgelerinde gümrük gözetimine tabi eşyanın ve bu nitelikteki eşyayla bağlantılı kişi ve taşıtların hareket tarzını belirleyen kural ve uygulamaları kapsayan ve gümrük mevzuatının temel çerçevesini oluşturan hukuki metinlerdir. Gümrük kanunları kısaca gümrük işlemlerini konu alırlar. Gümrük işlemleri kapsamına giren kural ve uygulamalar, tarihsel gelişim süreci içerisinde vergi tahsili ve dış ticaret politikası önlemlerinin uygulanması gibi geleneksel yönü yanında artık günümüzde; fikri mülkiyet haklarının, çevrenin, canlı türlerinin ve finansal çıkarların korunması, ihracat kontrolleri ve terörizmle mücadele gibi bir çok alanda ve farklı kurumlarla müştereken yerine getirilir hale gelmiştir. Bu bakımdan gümrük kanunları bir taraftan gümrük idaresinin görevlerini düzenlerken diğer taraftan da gümrük işleleri kapsamında gümrük idareleriyle muhatap veya ilişkili olan kişi ve kurumların yükümlülüklerini düzenlemektedir.

Ülkemizde gümrük işlemleri en son 27 Ekim 1999 tarihinde kabul edilen ve 5 Şubat 2000 tarihinde yürürlüğe giren Gümrük Kanunu (GK) hükümleriyle düzenlenmiştir. Gümrük idareleri, harcamalar üzerinden alınan vergiler grubunda sınıflandırılan ve çeşitli vergiler ve mali yüklerden oluşan gümrük vergilerinin tahsilatını ve takibatını yaparak genel bütçeye aktarırken GK hükümlerini uygulamaktadırlar. Gümrük idarelerince yerine getirilen vergilendirme işlemleri sırasında genel vergiler için usul hükümlerini düzenleyen 213 sayılı Vergi Usul Kanunu (VUK) ise uygulanmamaktadır. Bu bakımdan gümrük vergilerine ilişkin işlemler, vergi ve usul kanunu niteliği taşıyan GK uyarınca yerine getirilmektedir. Bu niteliğiyle GK, vergi hukukun asli-bağlayıcı kaynakları arasında yer almaktadır.

Gümrük işlemleri, farklı ülkelerin gümrük bölgeleri arasındaki ithalat, ihracat veya transit işlemlerine bağlı olarak eşyanın yer değiştirmesi nedeniyle yabancı hukuk sistemlerince birlikte değerlendirilmesi gereken konular arasındadır. Başta legal uluslararası ticaretin kolaylaştırılması, basitleştirilmesi, hızlandırılması ve ticaret erbabına olan yükünün azaltılması ile illegal ticaretin engellenmesi amacıyla gümrük işlemlerinin kağıtsız ortamda ve risk analizi yöntemleri kullanılarak yerine getirilmesi olmak üzere ülkemizin de taraf olduğu pek çok uluslararası anlaşma bulunmaktadır. Ayrıca bir taraftan küreselleşirken aynı zamanda bölgeselleşen uluslararası ticarette gümrük birlikleri ve serbest ticaret anlaşmaları önemli bir etkiye sahiptir. Aynı şekilde AB ile arasındaki gümrük birliği ve taraf olduğu serbest ticaret anlaşmaları nedeniyle ülkemizin de uluslararası yükümlülükleri de bulunmaktadır. Bu

yükümlülüklerin zamanında karşılanması bakımından GK bir uyum kanunu işlevi de görmektedir. Nitekim AB gümrük mevzuatının temel düzelemesi olan Birlik Gümrük Kodu (BGK) 9 Ekim 2013 tarihli ve 952/2013 No'lu Avrupa Parlamentosu ve Konseyi Tüzüğü olarak yayımlanması ve 1 Mayıs 2016'da da yürürlüğe girmesi nedeniyle GK'nın da yenilenmesi ihtiyacı doğmuştur.

Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (GTB), bir kısmı gümrük vergileriyle ilgili işlemlerinden oluşan Taslak Gümrük Kanunu (TGK) yayınlanmıştır. TGK'nın genel gerekçesinde gümrük işlemlerinin; standart, basit, kolay bir şekilde ve tamamen elektronik ortamda yürütülmesi ile üye ülkelerin elektronik sistemlerinin uyumlaştırılmasını hedefleyen BGK'ya uyum sağlanması ifade edilmiştir. Çalışmanın amacını da TGK'nın vergilemeye ilişkin hükümlerinin değerlendirilmesi oluşturmaktadır. Bu amaçla vergi hukuku öğretisi çerçevesinde gümrük vergilerinin tanımı ve konusu, matrahı ve tarifesi, gümrük vergilerinin ödenmesi, geri verilmesi ve kaldırılması ile gümrük uyuşmazlıklarına ilişkin idari çözüm yolları üzerinde durulacaktır.

1. KISA GÜMRÜK KANUNLARI TARİHİ

İlk çağlardan itibaren çeşitli milletler arasında ticaret ve ticaretin olduğu yerlerde gümrükler olmuştur. Başlangıçta genel ve yazılı gümrük kurallarına nadir rastlanılsa da ülkeler arasında yapılan ticaret anlaşmalarında gümrük işlemleriyle ilgili çeşitli konulara yer verilmiştir. Gümrük vergileri ise ithalat, ihracat ve transit eşyası üzerinden alınmıştır. Bazı yerlerde iç gümrük vergisi uygulanmış ve ek vergiler de gümrüklerce tahsil edilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde gümrük işlemleriyle ilgili olarak Fatih Sultan Mehmet ve Kanuni Sultan Süleyman tarafından Kanunnameler yayımlanmıştır. Bunlardan biri de 1476 tarihli İstanbul ve Galata Gallatı Gümrük Kanunnamesidir. İç ve dış kaynaklı gelişmelerin yaşandığı Tanzimat döneminde Rüsumat Emaneti kurularak, gümrük işlemleriyle ilgili yönetmelik ve nizamname hazırlanmış ve Rüsumu Sitte İdaresi ve ardından da Düyun-u Umumiye kuruluştur. Gümrüklerce Hile ve Huda'nın Men'i Hakkında Nizamname ve Gümrüklerden Eşya Kaçırmaya Vasıta olan Kayıkçı, Sandalcı, Mavnacı ve Arabacı ve Kiracılar Hakkında Olunacak Muamelei İcraiyeyi Havi Muahheren Tanzim Kılınan Nizamname adı altında iki nizamname de bu dönemde çıkarılmıştır. İkinci Meşrutiyet döneminde ise modern sayılabilecek 1918 tarihli GK yürürlüğe girmiştir. Kapitülasyonların kaldırılması ve Cumhuriyetin ilanı sonrasında çeşitli gümrük kanunları yürürlüğe konulmuştur.

Tablo 1: Cumhuriyet Dönemi Gümrük Kanunları

Gümrük Kanununun Kabul ve Yürürlük Tarihleri ile Sayısı			**Yayımlandığı Resmi Gazetenin Tarihi Ve Sayısı**	
11 Nisan 1918	-	17 Kasım 1918	-	-
2 Mayıs 1949	5383	1 Kasım 1949	11 Mayıs 1949	7204
19 Temmuz 1972	1615	1 Şubat 1973	1 Ağustos 1972	14263
27 Ekim 1999	4458	5 Şubat 2000	4 Kasım 1999	23866

Kaynak: Resmi Gazete Arşivi.

Gümrük mevzuatının temel çerçevesini oluşturan son Kanun, 5 Şubat 2000'de yürürlüğe giren ve halen yürürlükte olan, 27 Ekim 1999 tarihli ve 4458 sayılı GK olmuştur. GK, AB'nin gümrük düzenine uyma amacıyla çıkarılmış, gümrük rejimlerini yeni baştan düzenleyen ve esas itibariyle bir vergi konusunu düzenleyen geniş kapsamlı bir çerçeve kanun özelliği taşımaktadır (Tuncer, 2001: 85-86). GK'nın 4. maddesi gümrük idareleriyle muhatap olan kişilere; GK ve GK'ya dayanılarak çıkarılan tüzük, kararname ve yönetmelik hükümlerine uyulması, gümrük idarelerinin yapacağı gözetim ve kontrollere tabi olunması; bu idarelerin tahsil edeceği her tür vergi, resim, harç ve ücretlerin ödenmesi veya teminata bağlanması ile mevzuatın uymayı zorunlu kıldığı her tür işlemleri yerine getirilmesi kapsayan genel bir sorumluluk getirmiştir. Böylece gümrük idaresiyle gümrük işlemleriyle bağlantılı olarak muhatap olan kişilere hem maddi hem de şekli ödevler getirilmiştir. Kişilerin bu ödevlere uyum derecesinin de gümrük idaresince denetime tabi tutularak tespit edilektedir. Bu bağlamda GK'nın amacının gümrük düzenini kurmak ve işleyişini sağlamak olduğu anlaşılmaktadır (Tuncer, 2001: 85).

GK, yürürlüğe girdiği tarihten itibaren günümüze uluslararası yükümlülüklerin karşılanması, kabahatler rejimine uyum sağlanması ve Anayasa Mahkemesi'nin kararları doğrulturunda pek çok kez değişikliğe uğramıştır.

Tablo 2: Gümrük Kanununun Değiştirilen/İptal Edilen Maddeleri ve Yürürlük Tarihleri

Değişiklik Yapan Kanun / KHK / Anayasa Mahkemesi Kararı	**Değişen / İptal Edilen Madde**	**Değişikliğin / İptalin Yürürlük Tarihi**
4910 sayılı Kanun	172	1 Temmuz 2003
5217 sayılı Kanun	221, 222	1 Ocak 2005
5622 sayılı Kanun	178, 242 221	17 Nisan 2007 1 Mayıs 2007
5810 sayılı Kanun	Geçici madde 7	25 Kasım 2008
5911 sayılı Kanun	Muhtelif (Toplam 144 madde)	7 Ekim 2009
640 sayılı Kanun Hükmünde Kararname	221 ve 222	6 Temmuz 2011
649 sayılı Kanun Hükmünde Kararname	221 244	17 Ağustos 2011 31 Ağustos 2011
6111 sayılı Kanun	244	31 Ağustos 2011
666 sayılı Kanun Hükmünde Kararname	221 222	1 Ocak 2012 14 Ocak 2012
6358 sayılı Kanun	Geçici madde 8	10 Kasım 2012
6455 sayılı Kanun	3, 167, 177, 180, 197, 218/A, 227, 228, 231, 232, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 241, 244	11 Nisan 2013
6462 sayılı Kanun	167	3 Mayıs 2013
6495 sayılı Kanun	221	2 Ağustos 2013
6552 sayılı Kanun	218, 218/A	11 Eylül 2014
6770 sayılı Kanun	235, Geçici Madde 9	27 Ocak 2017
Anayasa Mahkemesinin 18 Ekim 2005 tarihli ve Esas No: 2003/7 ve Karar No: 2005/71 sayılı Kararı	245	18 Nisan 2006
Anayasa Mahkemesinin 27 Aralık 2012 tarihli ve Esas No: 2011/139 ve Karar No: 2012/205 sayılı Kararı	221, 222	10 Temmuz 2014 10 Ekim 2013
Anayasa Mahkemesinin 22 Mayıs 2014 tarihli ve Esas No: 2013/104 ve Karar No: 2014/96 sayılı Kararı	216	12 Aralık 2014

Kaynak: http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4458.pdf (Erişim Tarihi: 26 Şubat 2018)

Yaklaşık on sekiz yıldır yürürlükte bulunan GK'da yapılan en kapsamlı değişiklik 5911 ve 6455 sayılı Kanunlarla yapılarak gümrük vergileri yeniden tanımlanmış ve Kanunun gümrük kabahatleri kısmında değişiklik yapılmıştır. Böylece uyuşmazlık konusu olan ve gümrük vergilerinin kapsamına giren vergiler ve mali yüklerin usul hükümlerinde birlik sağlanmış ve daha önce adli mercilerce idari yaptırım uygulanan bazı gümrük kabahatleri GK'ya aktarılarak gümrük idaresinin görev kapsamına alınmıştır. 6111 sayılı Kanunla yapılan değişiklik ise gümrük vergileri ve cezaları için de uzlaşmaya gidilebilesini sağlamıştır. Son olarak, AB gümrük evzuatına uyum sağlanması amacıyla GTB tarafından yeni Gümrük Kanunu taslağı (Taslak Gümrük Kanunu-TGK) hazırlanmış ve Kasım 2016'da kamuoyuyla paylaşılmıştır.

2. GÜMRÜK İŞLEMLERİ VE GÜMRÜK VERGİLERİ

2.1. Gümrük İşlemleri

TGK'nın 3. maddesinde gümrük işlemleri; "gümrük mevzuatı uyarınca, kişiler ve gümrük idareleri tarafından gerçekleştirilmesi gerekli tüm işlemler" olarak tanımlanıştır. Gümrük işlemleri dar anlamda gümrük idareleriyle muhatap olan kişilerin yerine getirmek durumunda olduğu, GK'nın "Gümrükçe Onaylanmış Bir İşlem veya Kullanım Şekli" başlığı altında düzenlenen işlemlerden oluşmaktadır (Selen, 2017: 27). Dolayısıyla gümrük işlemleri, eşyanın bir serbest bölgeye konulması, bir gümrük rejimine tabi tutulması, gümrüğe terki, imhası ya da yeniden ihracı kapsamında yerine getirilen bütün işlemlerdir. Bu işlemlere gümrük idaresinin yaptığı yasallık denetimi yoluyla katılması da mümkün olduğundan, bu kapsamda yerine getirilen bütün işlemler de esasında gümrük işlemidir (Selen, 2017: 27). Gümrükçe onaylanmış bir işlem veya kullanım ifadesine yer verilmeden doğrudan gümrük rejilerinin düzenlendiği TGK'da gümrük işlemlerinin kapsamı gümrük idaresi de dahil edilerek genişletilmiştir.

Gümrük işlemleri gümrük mevzuatı çerçevesinde yerine getirilmektedir. Gümrük mevzuatı gümrük idarelerinin görev, yetki ve sorumluluklarını, gümrük idareleriyle muhatap olan kişilerin hak ve yükümlülüklerini, gümrük rejimlerini ve vergilerini, ihlalleri ve itiraz yollarını düzenlemektedir (WCO, 2013: 10-11). TGK'nın 3. maddesinde gümrük mevzuatı; "bu kanun veya bu kanuna dayanılarak çıkarılan düzenlemelerden, gümrük tarifesinden ve Türkiye'nin taraf olduğu gümrük ile ilgili hükümler içeren uluslararası anlaşmalardan oluşan mevzuat" olarak tanımlanmıştır. Bu bağlamda Türk gümrük mevzuatında gümrük vergilerinin tahsiline ilişkin maddi işlemler ile eşyanın ithali, ihracı, taşınması veya depolanmasıyla ilgili şekli işlemler düzenlenmekte ve hem gümrük idarelerine hem de gümrük idareleriyle muhatap olan kişilere hak ve yükümlülükler getirilmektedir (Dölek, 2013: 14).

Gümrük işlemleri gümrük idaleriyle muhatap olan kişilerin katılımıyla veya doğrudan gümrük idareleri tarafından gümrük mevzuatına ve gümrük işlemlerine konu olan eşyayla bağlantılı diğer mevzuata göre yerine getirilen bütün işlemlerdir. Gümrük işlemlerinin bir tarafında gümrük idaresi ve bir tarafında da kişiler vardır. TGK'nın 200. maddesi uyarınca gümrük işlemleri, eşya sahipleri ile onlar adına hareket edenler, örneğin, kamu kurum ve kuruluşlarının amir ve memurları veya özel hukuk tüzel kişilerinin kendilerini temsile yetkili personelince doğrudan temsil yoluyla; gümrük müşavirleri, posta idaresi veya hızlı kargo taşımacılığı yapan şirketlerce dolaylı temsil yoluyla yerine getirilmektedir. TGK'da işi gereği gümrük mevzuatı kapsamına giren faaliyetlerde bulunan kişiler ekonomik operatör olarak tanımlanmış ve bu kişilerin şartları karşılamaları halinde yetkilendirilerek belirli gürük işlelerini kendilerinin yapması sağlanmıştır. Ayrıca GTB tarafından belirlenen tespit işlemlerinde yetkilendirilmiş gümrük müşavirlerinden de yararlanılabilmektedir.

2.2. Gümrük Vergileri

Kişilerin yükülülüklerinin düzenlendiği TGK'nın 4. maddesi uyarıca kişiler, bu Kanuna ve bu Kanuna dayanılarak çıkarılan tüzük, kararname ve yönetmelik hükümlerine uymak; gümrük idarelerinin gerek bu Kanunda gerek diğer kanun, tüzük ve kararnamelerde yazılı hükümlere göre yapacağı gözetim ve kontrollere tabi olmak; bu idarelerin kendi adına veya başka idareler nam veya hesabına tahsil edeceği her tür vergi resim, harç ve ücretleri ödemek veya bunları teminata bağlamak; kanun, tüzük, kararname ve yönetmelik hükümlerinin uymayı zorunlu kıldığı her tür işlemleri yerine getirmekle sorumludurlar. Gümrük işlemleri kapsamında kişilere getirilen mali sorumluluk, diğer bir ifadeyle maddi ödevler, gümrük vergilerinin ödenmesine veya teminata bağlanmasına ilişkin olup, vergi kesme sorumluluğunu kapsamamaktadır. Sorumluluğun maddi içeriği ise ancak kanun, tüzük ve kararnamelerle belirlenebilir, diğer düzenleyici işlemlerle ilave yükümlülük getirilemez. Nitekim 6.2.2003 tarihli ve 2003/121 Esas ve 2003/337 Karar sayılı kararında Danıştay, gümrük mükellefleri bakımından kural koyucu nitelikteki idari metinlerin tüzük, kararname ve yönetmelikle sınırlı olduğunu ve gümrük idaresinin bunlar dışında kalan idari işlemler yoluyla gümrük vergisi mükelleflerini bağlayıcı nitelik taşıyan kurallar koymasının hukuken olanaklı olmadığını ifade etmiştir. Gümrük vergilerinin takip ve tahsilatı ile ihlaller bakımından kanuni düzenlemeler genel vergiler için geçerli olanlardan farklı olabilmektedir

Tablo 3: Gümrük Vergileriyle İlgili Vergilendirme İşlemleri, Uyuşmazlıklar ve İhlallerin Yer Aldığı Kanunlar

Vergi Grubu	Tarh ve Tahakkuk	Tahsilat ve Takibat	Uyuşmazlıkların Çözümü	İhlaller ve Yaptırımlar
Genel Vergiler	VUK	AATUHK	VUK, İYUK	VUK, TCK
Gümrük Vergileri	GK		GK, İYUK	GK, KMK, TCK

Kaynak: Önder, (2017b: 29)'da yer alan veriler kullanılarak hazırlanmıştır.

Gümrük idarelerince tahsilatı ve takibatı yapılan vergiler ve mali yükler VUK'un 2. maddesi uyarınca Kanun kapsamı dışında tutulmuştur. Bu nedenle gümrük vergilerine ilişkin bu işlemler GK ve Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun (AATUHK) hükümlerine göre yerine getirilmektedir. Gümrük işlemleriyle ilgili uyuşmazlıklar yargı aşamasında İdari Yargılama Usulü Kanunu (İYUK) ve idari ve adli yaptırımlar GK, Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu (KMK) ve Türk Ceza Kanunu hükümlerine göre yerine getirilmektedir. Ayrıca gümrük ihlalleri bakımından Kabahatler Kanunu ile Ceza Muhakemesi Kanunu da dikkate alınmaktadır. Bu durumda dahilde alınan bir verginin gümrük işlemlerine bağlı olarak tahsil edilmesi, o verginin farklı vergilendirme ve yaptırımlar rejimine tabi olması sonucunu doğurmaktadır.

TGK'nın 3. maddesine göre gümrük vergileri, ilgili mevzuat uyarınca eşyaya uygulanan ithalat vergilerinin veya ihracat vergilerinin tümü; ithalat ve ihracat vergileri ise eşyanın ithalinde veya ihracında ödenecek gümrük vergisi, eş etkili vergiler ile diğer vergi, mali ve ek mali yükleri ifade etmektedir. Bu haliyle GK gibi TGK'da da gümrük vergilerinin kapsamı net bir şekilde ortaya konulamadığından, Gümrük Uzlaşma Yönetmeliği veya benzeri düzenleyici işlemlere bakılması gerekecektir. Nitekim yürürlükte olan Gümrük Uzlaşma Yönetmeliği ekinde gümrük idareleri ile uzlaşma konusu yapılabilen vergiler ve mali yükler yer aldığından, gümrük vergilerinin kapsamı da bu düzenleme esas alınarak belirlenmektedir.

Tablo 4: Gümrük Vergilerinin Kapsamına Giren Vergiler ve Mali Yükler

Gümrük Vergisi	Katma Değer Vergisi	Telafi Edici Vergi (İhracat)	Toplu Konut Fonu
İlave Gümrük Vergisi	Özel Tüketim Vergisi	Dampinge Karşı Vergi	Tütün Fonu
Tek ve Maktu Vergi	TRT Bandrol Ücreti	Sübvansiyona Karşı Telafi Edici Vergi	Ek Fon
Ek Mali Yükümlülük	Çevre Katkı Payı	Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu	

Kaynak: Gümrük Uzlaşma Yönetmeliğinin 1 No'lu Eki

Yönetmelik ekinde destekleme ve fiyat istikrarı fonu ile kültür bakanlığı kesintisine yer verilmediğinden, bu yüklerin de gümrük vergileri kapsamında değerlendirilmesi ve TGK'da belirlilik ve hukuki güvenlik ilkesi gereği gümrük işlemlerinden doğan bütün vergilere ve mali yüklere ilişkin bir belirleme yapılması yerinde olacaktır. Ayrıca gümrük işlemleri ile bağlantısı nedeniyle ödenmesi gereken damga vergisine ve harçlara ilişkin TGK'da bir hükme yer verilerek gümrük idarelerinin bu mali yükler bakımından da yetkilendirilmesi önemli bir eksikliği giderecektir. Gümrük idareleri, gelir idaresi olarak gümrük vergileri kapsamına giren vergileri ve mali yükleri tahsil etmekte veya denetleyerek ödenmesini sağlamaktadır.

Tablo 5: Gümrük İdarelerince Tahsil Edilen Vergilere ve Mali Yüklere İlişkin Tutarları (2013-2017) (Bin TL)

Vergiler/Mali Yük	2013	2014	2015	2016	2017
Gümrük Vergisi	4.044.530	4.866.912	5.648.894	6.039.329	7.647.888
İlave Gümrük Vergisi	0	407.581	2.317.950	2.432.470	4.024.294
Tek ve Maktu Vergi	72	75	60	75	59
Dampinge Karşı Vergi	203.324	238.757	311.574	404.734	612.786
Telafi Edici Vergi (İhracat)	84.787	110.278	110.193	160.489	229.360
Katma Değer Vergisi	62.437.427	65.064.095	71.298.642	69.725.389	96.193.250
Özel Tüketi Vergisi	2.845.646	3.458.070	4.019.993	4.486.754	5.188.618
Damga Vergisi	167.967	175.052	196.485	211.466	244.687
Ek Mali Yükümlülük	1.332.920	1.196.039	127.723	156.509	61.363
Çevre Katkı Payı	122.268	135.685	139.135	145.350	255.382
TRT Bandrol Ücreti	124	142	207.860	719.221	1.256.106
Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu	390	93.556	252.799	240.283	223.103

Toplu Konut Fonu	96.564	111.700	126.380	133.383	177.416
Tütün Fonu	92.840	88.077	92.292	69.690	44.691
Diğer	642	580	1.272	819	1.542
Toplam	**71.429.121**	**75.946.609**	**84.851.260**	**84.925.970**	**116.160.553**
Merkezi Yönetim Vergi Tahsilatı	**326.169.000**	**352.437.000**	**407.475.000**	**458.658.000**	**536.048.000**

Kaynak: http://risk.gtb.gov.tr/web/gumruk-istatistikleri/dis-ticaret-verileri (Erişim Tarihi: 28 Şubat 2018)'de yer alan veriler kullanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 5'te yer alan verilere göre gümrük idareleri, merkezi yönetim vergi gelirleri tahsilatında ortalama % 21 oranında bir paya sahiptir. Ayrıca gümrük vergilerinin ortalama % 84'ü katma değer vergisi, % 7'si gümrük vergisi ve % 5'i de özel tüketim vergisi tahsilatından oluşmaktadır.

Harcamalar üzerinden alınan vergilerden olan ve bütçe kanununda uluslararası ticaret ve muameleler üzerinden alınan vergiler grubunda yer alan gümrük vergileri eşya üzerinden alınan objektif nitelikte vergiler olup, vergi ve varsa cezalar bakımından eşyanın teminatı hükmünde olması vergiye ayni nitelik kazandırmaktadır (Önder, 2017a; 323). Dolaylı vergilerdendir ancak periyodik bir vergilendirme dönemi yoktur (Tuncer, 2001: 9). Diğer taraftan vergileme usulü bir olsa da yerli üretimi koruma etkisinin varlığına bağlı olarak gümrük vergileri; gümrük vergisi ve eş etkili vergiler ; harcama vergileri ve diğer vergiler şeklinde üç başlık altında da toplanmaktadır (Önder, 2017a: 325).

3. TGK'DA VERGİLEME İŞLEMLERİ

Vergi ödevini düzenleyen Anayasanın 73. maddesi uyarınca vergilemede kanunilik ilkesi geçerli olup, vergi kanunlarında, verginin; konusu, mükellefi, matrahı, tarifesi ve vergiyi doğuran olay gibi hususlara yer verilmesi bu ilke gereğidir. Ayrıca vergi kanunlarında, vergi borcunun tespiti ile hazineye aktarılması veya sona erdirilmesi amacıyla vergi idarelerince çeşitli teknik ve yöntemler kullanılarak yerine getirilmesi gereken çeşitli işlemlere ve aşamalara da yer verilmektedir. Verginin tarhı, tebliği, tahakkuku ve tahsili ile vergi borcunu sona erdiren işlemler bu kapsamdadır (Önder, 2017: 48).

3.1. Vergileme Unsurları

Vergilemede konu, verginin üzerinden alındığı şeydir (Önder, 2017: 51). Gümrük vergilerinin konusu ise eşyadır. TGK'nın 3. maddesinde eşya; "her türlü madde, ürün ve değer" olarak tanımlanmıştır. Hangi eşyanın gümrük vergileri grubuna giren bir vergiye veya mali yüke tabi olduğunun tespiti bakımından güncel Bakanlar Kurulu Kararlarına bakılması gerekmektedir.

Matrah, vergi konusunun vergi tarhına esas alınan değer veya miktarıdır (Önder, 2017: 125). Verginin matrahı; litre, etreküp, sayı, kilo gibi fiziki unsurlar (spesifik matrah) veya parasal değer (ad volarem matrah) olabilmektedir. Gümrük vergilerinin matrahı da eşyanın değeri (gümrük kıymeti) veya fiziki miktarıdır. Gümrük vergileri; spesifik, ad volarem ya da ikisinin birlikte uygulandığı karma matrah yapısına sahiptir (Derdiyok, 2013: 71) TGK'nın 53 ve devamı maddelerine göre eşyanın gümrük kıymeti, Kanun uyarınca belirlenen kıymet olup, bu kıymetin Türkiye'ye ihraç amacıyla yapılan satışta gerekli düzeltmelerin yapıldığı fiilen ödenen veya ödenecek fiyatı ifade eden satış bedeline göre belirlenmesi esastır. Satış bedeline göre tespit edilemediği hallerde gürük kıymeti; aynı eşyanın satış bedeli, benzer eşyanın satış bedeli, birim fiyata dayalı kıymet, hesaplanmış kıymet gibi yöntemler sırayla kullanılarak tespit edilmesi gerekmektedir. Bu şekilde de tespit edilemeyen gümrük kıymeti ise uluslararası kıymet anlaşmalarına ve genel hükümlere uygun olarak belirlenebilmektedir. TGK'nın 44. maddesi uyarınca gümrük kıymetinin Türk Lirası olarak beyanı zorunludur. Fatura veya diğer belgelerde yazılı yabancı paralar, vergi yükümlülüğünün başladığı tarihte yürürlükte olan Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası döviz satış kurları üzerinden Türk Lirasına çevrilmesi gerekmektedir. TGK'nın 59. maddesi uyarınca gümrük vergilerinin ağırlık esasına göre belirlenesinde ise brüt ağırlığa atıfta bulunulan hallerde, eşyanın kendi ağırlığı ile tüm ambalaj maddeleri ve kapların ağırlıkları toplamı ve net ağırlığa veya sadece ağırlığa atıfta bulunulan hallerde, eşyanın kendi ağırlığı esas alınaktadır.

Her verginin bir mükellefi (yükümlüsü) vardır. Mükellef, VUK'un 8.1. maddesine göre vergi kanunları uyarınca üzerine vergi borcu düşen kişileridir. Diğer bir ifadeyle mükellef, vergiyi doğuran olay kişiliğinde gerçekleşen asıl vergi borçlusudur (Önder, 2017: 59). TGK'nın 3. maddesinde "gümrük vergilerini ödeme yükümlülüğü" vergi yükümlülüğü olarak ve "vergi yükümlülüğünü yerine getirmekle sorumlu olan kişiler" de vergi yükümlüsü olarak tanımlanmıştır. Vergi yükümlüsü esasında beyan sahibidir. Ayrıca TGK'nın 67. maddesi uyarınca aynı vergi yükümlülüğüne ilişkin ithalat veya ihracat vergilerinin ödenmesinden birden çok vergi yükümlüsünün sorumlu olduğu hallerde, bu kişiler söz konusu vergilerin tamamının ödenmesinden müştereken ve müteselsilen sorumludurlar. TGK'da "gümrük yükümlülüğü" ve "gümrük yükümlüsü" yerine "vergi yükümlülüğü" ve "vergi yükümlüsü" kavramlarının kullanılası tercih edilerek vergi hukuku terminolojisine uyum sağlanmışsa da sorumluluk kavramı açık ve belirgin değildir. Bu bağlamda GK'da eşyanın yurda usulsüz olarak getirilmesi veya gümrük gözetiminden çıkartılması hallerinde cezai uygulamalardan sorumlu tutulma şeklinde ele alınan (Tuncer, 2001: 206) sorumluluk kavramı, TGK'da da aynı şekilde kullanılmıştır.

Verginin tarifesi, vergi borcunun hesaplanabilesi için matraha uygulanan kanuni ölçülerdir (Önder, 2017: 125). Vergi tarifeleri düzenleniş şekline göre mutlak (spesifik tarife) veya oransal (ad volarem tarife) olabilmektedir. TGK'nın 46. maddesi uyarınca ilgili gümrük vergileri, vergi yükümlülüğünün başladığı tarihte yürürlükte olan gümrük tarifesine göre hesaplanmaktadır. Gümrük tarifesi, Bakanlar Kurulunca kabul edilen veya Türkiye'nin taraf olduğu anlaşmalara göre veya tek taraflı olarak uyguladığı tarifelerden oluşmaktadır. Tarife, tercihli (tavizli) ve tercihsiz (tavizsiz) vergi oranlarını içerdiğinden eşyanın menşei de vergi oranlarının tespiti bakımından belirleyici olabilmektedir.

Muafiyet ve istisna, vergi kanunları uyarınca vergi mükellefi veya verginin konusu olmakla birlikte bu mükellef veya konuların yine vergi kanunlarının açık uyarınca vergi dışı bırakılmasıdır. GK'da gümrük vergileri bakımından istisna ve muafiyet uygulamalarını ayırt etmek kolay değildir (Tuncer, 2001: 214) ve sistematikten uzak ve oldukça karmaşıktır (Selen, 2017: 175). TGK'nın "muafiyet ve istisnalar" başlıklı 150. maddesinde ithalat vergilerinden muaf olan eşya belirtilmiştir, ancak TGK'da eşyadan hareketle muafiyetlerin düzenlenmiş olması nedeniyle muafiyet ve istisna ayrımı belirgin değildir.

Vergilerin ödenme süresi ya da vadesi, vergilerin kanunlarında belirtilen süreler içerisinde asıl borçlular ya da sorumluları tarafından ödenmesi için öngörülen sürelerdir. Gümrük vergilerine tabi eşyanın serbest bırakılması da süresi içerisinde gümrük vergilerinin ödenmesi veya bu yükümlülüğü karşılayan bir teminat verilmesi koşuluna tabi olmaktadır. Gümrük vergileri, eşyanın gümrükten çekilmesi sırasında ödenen ve gecikmeye tahammülü olmayan bir vergi türüdür (Tuncer, 2001: 235), GK'da da bir ödeme süresi öngörülmemiş, olağan durumlarda tahakkuk ve tebliğ aynı anda gerçekleştiğinden vergiler de her an ödenebilecek aşamaya gelmektedir (Selen, 2017: 223). TGK'nın 84. maddesinde ise gümrük vergilerinin tebliğ tarihinden itibaren on beş gün içerisinde Türk Lirası olarak ödenmesi öngörülmüştür. Belirli şartlar altında ödeme süresinin gümrük idaresince uzatılabilmesi de mükündür. Tebliğ edilen gümrük vergilerine karşı itiraz edilmesi veya idari yargıya gidilmesi halinde ödeme süresi kesilirken, idarenin ya da idari yargı kararının tebliğ edildiği tarihten itibaren yeniden işlemeye başlamaktadır. Vergi yükümlüsü, ithalat ya da ihracat vergilerinin tamamını veya bir kısmını belirlenen sürenin bitiminden önce de ödeyebilmektedir. Ödeme usulü ve süresinde ödenmeyen gümrük vergileri hakkında AATUHK uyarınca takibata geçilmektedir.

3.2. Vergileme İşlemleri

Gümrük vergileri için çeşitli tekniklere göre yerine getirilen vergileme işlemleri bulunmaktadır. Gümrük vergilerinin tahakkuku ile ödenmesi arasında yapılan bu işlemler beyan, tescil, onay, tahakkuk, tebliğ ve tahsilattan oluşmaktadır. Ancak vergileme işlemlerinin gümrük idarelerince yerine getirilebilmesi, gümrük vergileri bakımından vergiyi doğuran olayın gerçekleşmiş olması şartına bağlıdır.

Vergiyi doğuran olay, VUK'un 19. maddesi uyarınca vergi kanunlarının vergi borcu doğumunu bağladıkları hukuki veya ekonomik olay, durum veya işlemdir. Gümrük vergilerinde vergiyi doğuran olay, eşyanın gümrük bölgeleri arasında yer değiştirmesidir. Eşyanın ülke sınırlarından geçişi sırasında miktar veya değer üzerinden alınan vergilerin tümü gümrük vergilerini oluşturmaktadır (Tuncer, 2001: 7).

GK'da, eşyanın gümrükçe onaylanmış bir işlem veya kullanıma tabi tutulmasıyla vergiyi doğuran olay başlamakta, ancak vergiyi doğuran olayın kaç adet vergi veya mali yük doğuracağı eşyanın türüne ve menşeine bağlı olarak değişebilmektedir (Derdiyok, 2013: 33; Önder, 2017a: 325). Ayrıca istisna, indirim, teminat, muafiyet veya erteleme hükümleri geçerli olabilmektedir (Derdiyok, 2013: 73).

TGK'nın 60 ve devamı maddelerinde vergiyi doğuran olay; gümrük rejimleri, mevzuata aykırılık ile yasaklama veya kısıtlamaya tabi eşya bakımından ayrı ayrı düzenlenmiştir. Gümrük vergilerine ilişkin vergi yükümlülüğünün doğmasında eşyanın gümrük beyannamesi verilmek suretiyle gümrük idaresine beyanı belirleyicidir. TGK'nın 129. maddesi uyarınca gümrük beyannamesi, beyan edilen gümrük rejimine ilişkin hükümlerin uygulanması için gerekli bilgi ve belgeleri yetkili gümrük idarelerine verme yetkisine sahip olan veya verilmesini sağlayabilen kişilerce verilebilmektedir. İmzalanması zorunlu olan beyanname, kapsamı olan eşya gümrüğe sunulduğunda tescil edilmektedir. TGK'nın 131. maddesi uyarınca tescil; "beyana ilişkin bilgilerin gümrük bilgisayar sistemine girilerek sistem tarafından tescil tarihi ve sayısı verilmesidir." Tescilin yapıldığı tarih, gümrük yükümlülüğünün doğduğu anın tespiti ve rejim hükümlerin uygulanması açısından belirleyicidir. Tescil üzerine beyannameler taahhüt niteliği kazanmakta ve bağlayıcı hale gelmektedir. Gümrük idaresi tescil edilen beyannameyi ve ekleri ile eşyayı denetime tabi tutmaktadır. İthalat veya ihracat vergileri tutarı gümrük idaresince belirlenmekte ya da beyan edilen tutarlar kabul edilmektedir.

Vergi alacağının hesaplanması amacıyla yapılan idari işlemler verginin tarhını oluşturmaktadır. VUK'un 20. maddesinde vergi tarhı; "vergi alacağının kanunlarında gösterilen matrah ve oranlar üzerinden vergi dairesince hesaplanarak bu alacağı miktar itibariyle tespit eden idari bir işlem" olarak olan tarh işlemine TGK'da yer verilmemiştir. Bu bakımdan gümrük vergileri, tarh edilmeden tahakkuk etmesi nedeniyle tahakkuku tahsile bağlı vergi türleri arasında sayılmaktadır (Önder, 2017: 139). Bununla birlikte gümrük vergilerinin, idari işlem niteliği taşıyan gümrük vergileri tahakkunu izleme defterine veya elektronik ortama kaydı da bir nevi vergi tarhı kabul edilmektedir (Tuncer, 2001; 231). Gümrük vergileri açısından tahakkukun; itiraz edilmesi halinde hemen, itiraz edilmişse yargı aşamasının tamamlanması sonrasında gerçekleşmesi, yani kesinleşmesi (Tuncer, 2001: 233) durumu TGK'da da aynı şekilde geçerlidir. Yine GK'da yer alan, ancak vergi hukuku terminolojisine uymayan ve gümrük işlemleri bakımından da doğru kabul edilen (Selen, 2017: 194) ek vergi tahakkuku kavramı TGK'da da kullanılmıştır.

Vergi yükümlülüğü; vergilerin tebliğ edilememesi, ödenmesi veya kaldırılması, gümrük beyannamesinin iptal edilmesi, eşyanın mülkiyetinin kamuya geçirilmesi, müsadere edilmesi, imha edilmesi veya gümrüğe terk edilmesi, tekrar kullanılamayacak şekilde tahribi veya kaybı nedeniyle yükümlülüklerin yerine getirilememesi şeklindeki TGK'da belirtilen hallerin gerçekleşmesi durumunda sona ermektedir. Ancak vergi yükümlülüğü, gümrük vergilerinin ceza tespitine esas olması veya cezai kovuşturmaların vergi yükümlülüğünün varlığına bağlı olması hallerinde cezalar açısından sona ermemektedir.

Yükümlülerin vergi borcundan haberdar edilmesi tebliğ işlemiyle gerçekleşmektedir. VUK'un 21. maddesinde "vergilendirmeyi ilgilendiren ve hüküm ifade eden hususların yetkili makamlarca yükümlüye veya ceza sorumlusuna yazıyla bildirilmesi" olarak tanımlanan tebliğ, gümrük işlemleri bakımından tahakkuktan sonra, gerekiyorsa idari yaptırımları içerecek şekilde ve müteselsil sorumluluk halleri de dikkate alınarak yapılmaktadır. GK'da tahakkuk fişi veya tebliğ varakası uygulamasına yer verilmemiştir (Tuncer, 2001: 232; Selen, 2017: 221). Aynı şekilde TGK'nın 82. maddesine göre beyan edilen vergi tutarı ile gümrük idaresince belirlenen vergi tutarının eşit olması halinde eşyanın serbest bırakılacak hale gelmesi tebliğ hükmündedir. Ayrıca elektronik ortamda yapılan tebligat muhatabın elektronik adresine ulaştığı tarihi izleyen beşinci günün sonunda yapılmış sayılmaktadır. Yetkilendirilmiş ekonomik operatöre ait serbest bırakılan eşyayanın vergileri otuz günü aşmayacak şeklilde sonradan tebliğ edilebilmektedir.

Gümrük vergilerinin tebliği zamanaşımı süresine de tabidir. Nitekim TGK'nın 83. maddesi uyarınca hiç alınmadığı veya eksik alındığı belirlenen veya usulüne uygun şekilde tebliğ edilemeyen gümrük vergilerine ilişkin tebligat, gümrük yükümlülüğünün doğduğu tarihten itibaren en fazla üç yıl içinde yapılabilmektedir. Zamanaşımı, gümrük yükümlülüğünü doğuran olayla ilgili olarak dava açılması halinde durmaktadır. Ceza davası açılması durumunda adli yaptırım uygulanmasını gerektiren ve zamanaşımı daha uzun olan hallerde tebligat süresi dava ve ceza zamanaşımı süresine göre belirlenmektedir. Ayrıca gümrük denetiminde hiç alınmadığı veya noksan alındığı belirlenen gümrük vergileri ile bunlara ilişkin

cezaların toplam miktarının 25 TL'yi aşmaması ve tahsilat giderlerinin bu miktardan fazla olacağının tespiti hallerinde vergi ve cezalar tebliğ edilmeyebilmektedir.

TGK'da gümrük vergilerinin geri verilmesine veya kaldırılmasına ilişkin hükümlere de yer verilmiştir. TGK'nın 3. maddesinde geri verme; "ödenmiş olan ithalat ya da ihracat vergilerinin tamamen veya kısmen geri ödenmesi", kaldırma; "henüz ödenmemiş olan ithalat ya da ihracat vergilerinin tamamen veya kısmen ödenmesi yükümlülüğünün kaldırılması" olarak tanımlanmış ve TGK'nın 89. maddesi uyarınca talep edilmesi ya da tespit edilmesi hallerinde re'sen ithalat veya ihracat vergileri geri verilmesi veya kaldırılması öngörülmüştür. Bu kapsamda gümrük beyannamesinin iptali, fazla tahsilat, eşyanın ayıplı veya sözleşmeye aykırı çıkması nedeniyle iadesi gibi nedenlerle gümrük vergileri geri verilebilmekte veya kaldırılabilmektedir. Ancak vergi yükümlüsünün aldatıcı işlem veya davranışından kaynaklanan vergi yükümlülüğü bakımından geri verme veya kaldırma işlemi yapılmamaktadır.

Gümrük işlemleri kapsaında gümrük idaresi ile kişiler arasında uyuşmazlık çıkması mümkündür. Bu bağlamda TGK'da yargı yoluna alternatif olarak itiraz ve uzlaşma olmak üzere iki tür idari çözüm yolu öngörülmüştür. Bunlardan itiraz TGK'nın 35. maddesi uyarınca kişilerin gümrük idarelerince gümrük mevzuatının uygulanmasıyla ilgili olarak alınan ve doğrudan kendilerini ilgilendiren herhangi bir karara karşı tebliğ tarihinden itibaren on beş gün içinde bir üst makama, üst makam yoksa aynı makama başvurabilecekleri bir hak olarak düzenlenmiştir. Kişiler itiraz etmeden doğrudan yargı yoluna da başvurma hakkına sahiptirler. İtirazların otuz gün içinde karara bağlanarak ilgili kişiye tebliğ edilesi öngörülmüştür. Ayrıca itiraz karara bağlanmadan bir dilekçeyle gümrük idaresine itirazdan vazgeçerek uzlaşma talep etmesi halinde kişiler hiç itiraz etmemiş sayılmaktadır. İtirazın reddi şeklindeki kararlar ise idari yargıda dava konusu yapılabilmektedir. Yine TGK'nın 37. maddesinde gümrük idarelerince düzenlenen ek tahakkuk ve ceza kararı tutarlarına karşı kişilere uzlaşma yoluna başvurma hakkı da tanınmıştır. Uzlaşmanın kapsamına beyan ile gümrük idaresince yapılan tespit sonucunda belirlenen farklılıklara ilişkin tebliğ edilen gümrük vergileri, gümrük idaresince tespit edilmesinden önce beyan sahibince bildirilen farklılıklara ilişkin tebliğ edilen gümrük vergileri ve cezalar girmektedir. Kaçakçılık suçlarıyla ilişkili yükümlülükler ise uzlaşma kapsamı dışında tutulmuştur. Uzlaşma başvurusunun henüz itiraz edilmemiş veya dava açılmamış gümrük vergileri ve cezalar için tebliğ tarihinden itibaren onbeş gün içinde yapılması ve üzerinde uzlaşılan tutarların da uzlaşma tutanağının tebliğinden itibaren bir ay içinde ödenmesi gerekmektedir.

3. SONUÇ

Ülkelerin gümrük bölgelerine giren veya bu bölgeden çıkan eşya ve eşya ile bağlantılı taşıtlar ve kişiler için yerine getirilen işlemler gümrük işlemlerini oluşturmaktadır. Gümrük işlemlerinin bir kısmı gümrük idaresince bir kısmı da ilgili kişiler tarafından gümrük mevzuatına uygun şekilde yerine getirilmektedir. Gümrük mevzuatının temel çerçevesini gümrük kanunları oluşturmaktadır. Gümrük idarelerine yüklenen görevlere bağlı olarak pek çok düzenleme içerse de gümrük kanunları da birer maddi ve şekli vergi kanunu niteliği taşımaktadır. Ayrıca ülkemiz özelinde GK, gümrük birliği dolayısıyla AB'nin gümrük mevzuatına uyum gösterilmesi bakımından da fonksiyon görmektedir. GTB tarafından yeni gümrük kanunu taslağının hazırlanması ve kamuoyuyla paylaşılması da bu gerekliliğin bir sonucudur.

TGK'da gümrük işlelerinin basitleştirilmesi, kolaylaştırılması ve elektronik ortamda yürütülmesine yönelik düzenlemeler öne çıkmaktadır. TGK'nın gümrük vergilerine ilişkin hükümlerinde de bu yaklaşımın etkileri görülmektedir. Nitekim kayıt yoluyla beyan, merkezi gümrükleme, öz değerlendirme, ertelenmiş ödeme, teminat ve kefil uygulamaları ve elektronik tebligata ilişkin hükümler gümrük işlemlerinin basitleştirilesi, hızının artırılması ve gümrük idaresinin iş yükünün hafifiletilmesi ve ticaret erbabı üzerindeki işlem maliyeti baskısının azaltılmasına dönük işlem ve uygulamaları oluşturmaktadır.

Ayrıca TGK'da yürürlükteki GK'nın sistematiği de yeniden düzenlenmiş ve "gümrük yükümlülüğü", "gümrük yükümlüsü", "eşyanın teslimi" ve "geçici ithalat" gibi kavramlar yerine "vergi yükümlülüğü", "vergi yükümlüsü", "eşyanın serbest bırakılması" ve "geçici kabul" kavramları kullanılarak vergi hukuku ve AB gümrük mevzuatı terminolojisine yaklaşılmıştır. Yine eşyaya gümrükçe onaylanmış bir işlem veya

kullanım şekli belirlenmesi, eşyanın teslimi gibi uygulamalar terk edilerek gümrük rejimleri BGK ile uyumlu şekilde yeniden sınıflandırılarak basitleştirilmiştir.

TGK'da kişilere tanınan haklardan olan itiraz, yargı yoluna başvurulması bakımından zorunlu şart olmaktan çıkarılarak seçimlik bir yol olarak öngörülmektedir. İtirazın geri çekilerek uzlaşmaya gidilmesi imkanı da yükümlüler açısından olumlu bir düzenleme olarak görülmektedir. İtiraza konu işlemler için teminat alınarak veya alınmaksızın gümrük işlemlerinin askıya alınması da yeni bir uygulamadır. Gümrük idarelerinin karar verme süresi yüz yirmi güne çıkarılırken bağlaycı tarife bilgisinin geçerlilik süresi altı yıldan üç yıla indirilmiştir.

Gümrük işlemlerinin önemli bir kısmı TGK'nın vergilemeye ilişkin hükümlerden kaynaklanmaktadır. Ülkemizde vergilemeye ilişkin usul hükümlerinin temelde VUK ve GK hükümleriyle düzenlendiği dikkate alındığında niteliği gereği kendine özgü kural ve uygulamaları barındıran TGK'nın mevcut haliyle yürürlüğe girmesi halinde düalist yapının devam edeceği görülmekedir.

KAYNAKÇA

Atan, T. (1990). Türk Gümrük Tarihi - Başlangıçtan Osmanlı Devletine Kadar, Cilt 1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Atan, T. (2007). Türk Gümrük Tarihi - Osmanlı Gümrükleri, Cilt: 2, Ankara: Gümrük Müfettişleri Yayınları.

Derdiyok, T. (2013). Dış Ticarette Vergi ve Mali Yükümlülükler, Ankara: Seçkin

Dölek, A. (2013). Gümrük İşlemleri, İstanbul: Umut Kitap.

http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4458.pdf (Erişim Tarihi: 26 Şubat 2018)

http://risk.gtb.gov.tr/web/gumruk-istatistikleri/dis-ticaret-verileri (Erişim Tarihi: 28 Şubat 2018)

https://ggm.gtb.gov.tr/mevzuat/mevzuat-taslaklari/taslak-kanunlar (Erişim Tarihi: 28 Şubat 2018)

Önder, E. (2017a). Türk Vergi Sistemi, 7. Baskı, Ankara: Seçkin.

Önder, E. (2017b). Vergi Hukuku, 7. Baskı, Ankara: Seçkin.

Selen, U. (2017). Gümrük İşlemleri ve Vergilendirilmesi, 9. Baskı, Bursa: Ekin Kitapevi

Tuncer, S. (2001). Gümrükler ve Gümrük Vergileri (Teori-Uygulama), Ankara: Yaklaşım Yayınları.

World Customs Organization (2013). Glossary of international customs terms. Brussels: WCO

Yeni Gümrük Kanunu Taslağının Cezalandırmaya İlişkin Hükümlerinin Değerlendirilmesi

Öğr.Gör. Raşit GÜLTEKİN[1] **Prof.Dr. Mustafa Erkan ÜYÜMEZ[2]**

[1]Trakya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, rasitgultekin@trakya.edu.tr

[2]Anadolu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, meuyumez@anadolu.edu.tr

Özet: Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki tam üyelik sürecinde gümrük birliğinin önemli bir yapı taşı oluşturması nedeniyle ülkemiz, Avrupa Birliği'nin gümrük mevzuatını iç hukukuna aktarmak ve etkin bir şekilde uygulamak yükümlülüğü altındadır. Avrupa Birliği gümrük mevzuatının temel çerçeve düzenlemesini oluşturan Birlik Gümrük Kodu, 9 Ekim 2013 tarihli ve 952/2013 No'lu Avrupa Parlamentosu ve Konseyi Tüzüğü olarak yayımlanmış ve 1 Mayıs 2016'da yürürlüğe girmiştir. Bu çerçevede Gümrük ve Ticaret Bakanlığı tarafından yeni Gümrük Kanunu taslağı hazırlanmış ve Kasım 2016'da kamuoyuyla paylaşılmıştır. Yeni Gümrük Kanunu taslağı, yürürlükteki 4458 sayılı Gümrük Kanununa benzer şekilde, geniş kapsamlı bir uyum kanunu ve vergi kanunu özelliği taşımaktadır. Çalışmanın amacını, yürürlükteki gümrük, vergi ve kabahatlere ilişkin düzenlemeler bağlamında yeni Gümrük Kanunu taslağında yer alan gümrük kabahatlerine ilişkin hükümlerin değerlendirilmesi oluşturmaktadır. Bu amaçla gümrük kabahatlerinin tanımı, niteliği ve kapsamı, gümrük kabahatlerinden sorumluluğun esasları, gümrük kabahatlerinin özel işleniş şekilleri ile gümrük kabahatleri nedeniyle uygulanan idari yaptırımları azaltan veya ortadan kaldıran nedenler üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yeni Gümrük Kanunu, Gümrük Mevzuatı, Gümrük İşlemleri, Gümrük Kabahatleri

GİRİŞ

Türkiye'de gümrük kabahatleri 4458 sayılı Gümrük Kanunu (GK) hükümleriyle düzenlenmiştir. Bu kapsamda GK'da vergi kaybı niteliğinde veya usulsüzlük oluşturan çeşitli ihlallere ve karşılığında gümrük idaresince uygulanan idari yaptırımlara yer verilmiştir. Ayrıca kabahatlere ilişkin hukuki rejimin genel esasları 5326 sayılı Kabahatler Kanunu (KK) hükümleriyle belirlenmiş olması nedeniyle, GK'nın kabahatlere ilişkin hükümlerinin tasarlanmasında ve yaptırım hükümlerinin gümrük idaresince uygulanmasında ağırlıklı olarak bu Kanunun temel ilke ve kuralları geçerli hale gelmiştir.

Avrupa Birliği (AB) ile kurulan gümrük birliği gereği Türkiye, Birliğin gümrük mevzuatına uyum gösterme yükümlülüğü altındadır. Bu nedenle AB-Türkiye gümrük birliği gümrük bölgesine girişi sırasında eşyanın tabi olduğu gümrük işlemleri konusunda AB ülkeleri ile aynı işlemler uygulanırken, AB-Türkiye arasındaki ticaretin vergilendirilmesinde sanayi malları ile işlenmiş tarım ürünleri içerisindeki sanayi payı için gümrük vergileri uygulanmamakta ve üçüncü ülkeler için de ortak gümrük tarifesi dikkate alınmaktadır. Ayrıca gümrük işlemlerinin legal ticaretin önünde bir engel oluşturmayacak şekilde kolaylaştırılması, illegal ticaretin ise önlenmesi için AB ve Türkiye, küresel ve bölgesel düzenlemelere de uymaktadır.

AB gümrük mevzuatının temel düzenlemesi olan ve Modernize Gümrük Kodu olarak adlandırılan 23 Nisan 2008 tarihli ve 450/2008 (AT) sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü ile güncellenmesi öngörülen 12 Ekim 1992 tarihli ve 2913/92 sayılı Konsey Tüzüğü, yerini, Birlik Gümrük Kodu (GBK) olarak adlandırılan ve 9 Ekim 2013 tarihli ve 952/2013 (AB) sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü'ne (Official Journal of the European Union-(OJEU), 10.10.2013: L 269/1-101)'a bırakmıştır. BGK'da gümrük işlemlerinin tamamen elektronik ortamda yürütülmesi ile kolaylaştırılmasına ve basitleştirilmesine ilişkin çeşitli hükümlere yer verilmiş, ancak gümrük mevzuatının ihlaline yönelik yaptırımlar, bu yaptırımların niteliğine ve türüne yönelik çerçeve hüküm belirlenmesi dışında, ülkesel alanda bırakılmıştır. Ne var ki AB düzeyinde gümrük mevzuatının ihlaline yönelik yaptırımların uyumlaştırılması yönünde girişimler bulunsa da henüz bir sonuç alınamıştır.

Türkiye'nin AB'nin gümrük mevzuatını iç hukukuna aktarma ve etkin bir şekilde uygulama yükümlülüğünün olması ve BGK'nın da 1 Mayıs 2016'da yürürlüğe girmesi nedeniyle Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (GTB) tarafından yeni Gümrük Kanunu taslağı (Taslak Gümrük Kanunu-TGK) hazırlanmış ve Kasım 2016'da kamuoyuyla paylaşılmıştır. TGK'da gümrük kabahatlerine ilişkin genel ve özel hükümlere

yer verilmiştir. Çalışmanın amacını yürürlükteki gümrük, vergi ve kabahatlere ilişkin düzenlemeler bağlamında TGK'da yer alan gümrük kabahatlerine ilişkin hükümlerin değerlendirilmesi oluşturmaktadır. Bu çerçevede öncelikle ve genel hatlarıyla kaynak AB mevzuatı kapsamında ve Türkiye'de gümrük kabahatleri rejimi üzerinde durulmuş ve sonrasında da TGK kapsamında gümrük kabahatlerinin tanımı, niteliği ve kapsamı, gümrük kabahatlerinden sorumluluğun esasları, gümrük kabahatlerinin özel işleniş şekilleri ile gümrük kabahatleri nedeniyle uygulanan idari yaptırımları etkileyen nedenler incelenmiştir.

1. AVRUPA BİRLİĞİ'NDE GÜMRÜK KABAHATLERİ REJİMİ

Türkiye'de gümrük mevzuatı, AB gümrük mevzuatına uygun olarak oluşturulmakta ve uygulanmaktadır. Bu bakımdan Türk gümrük mevzuatına kaynak oluşturması nedeniyle, gümrük kabahatleriyle ilgili olarak yapılacak değerlendirme için AB gümrük mevzuatına bakılması yerinde olacaktır.

AB'de gümrük mevzuatıyla ilgili çeşitli düzenlemeler bulunmaktadır. Bunlardan ilki gümrük mevzuatının temel çerçevesini oluşturan AB'nin İşleyişine Dair Anlaşma'dır (OJEU, 26.10.2012: C 326/47-390). Anlaşma'da, AB içerisinde tüm malların üye ülkeler arasındaki dolaşımında gümrük vergileri ve eş etkili mali yükler tamamen kaldırılmış ve eşyanın serbest dolaşımı kabul edilmiştir. Ayrıca Anlaşma kapsamında üçüncü ülkelere ortak gümrük tarifesinin uygulanması (28-32. madde), ihracatta miktar kısıtlamalarının ve eş etkili tüm önlemlerin yasaklanması (34-35. madde), ortak ticaret politikası uygulanması (206-207. madde) ve AB içi rekabeti korumak için ara mallardan fark giderici bir vergi alınması (44. madde) hükümlerine yer verilmiştir. Bununla birlikte Anlaşma'da gümrük ihlalleriyle ilgili doğrudan bir hükme yer verilmemiştir.

Gümrük işlemleriyle ilgili temel düzenleme olan BGK'da; eşyanın AB gürük bölgesine girişi ve bu bölgeden çıkışına ilişkin işlemler düzenlenmiş ve ortak gümrük tarifesi, gümrük muafiyetleri ve gümrük işlemleriyle ilgili Birlik düzeyinde uygulama bulan uluslararası anlaşmalar da gümrük mevzuatı kapsamında kabul edilmiştir (5. madde). Bununla birlikte BGK'da gümrük kabahatleriyle ilgili ayrıntılı düzenlemelere gidilmeyerek üye ülkelere, gümrük mevzuatının ihlaliyle ilgili etkili, orantılı ve caydırıcı nitelikte cezalar belirlenmesi yükümlülüğü getirilmiş ve uygun olması halinde, adli yaptırılar yerine gümrük idarelerince uygulanacak olan idari yaptırıların para cezası ile yetki iptali, askıya alma veya değiştirme türlerinden biri veya birkaçının olması öngörülüştür (42. madde).

AB bütçesinin geleneksel öz kaynağını oluşturması nedeniyle gümrük vergilerinin tam ve zamanında bütçeye aktarılması AB'nin finansal çıkarlarıyla yakından ilgili olsa da AB gümrük mevzuatının ihlali halinde uygulanacak yaptırımlar ülkesel düzeyde kalmaktadır. Bu durum üye ülkeler arasında sadece idari yaptırımlar konusunda değil aynı zamanda hapis cezalarının süresi ve para cezalarının miktarı gibi diğer yaptırımlar konusunda da çok farklı uygulamalara neden olmaktadır (Weerth, 2013: 49). 1979'dan beri Avrupa Komisyonu gümrük ihlalleri ve yaptırımları alanında uyumlaştırma çalışmaları yürütmektedir (Willems and Theodorakis, 2016: 290) ve BGK'nın yasalaşması aşamasında da bu amaçla girişimde bulunmuş, ancak üye ülkelerin uzlaşamaması nedeniyle bir başarı elde edememiştir (Wolffgang and Harden, 2016: 8). Son olarak Komisyon, gümrük ihlalleri ve yaptırımlarına yönelik hukuki çerçeve oluşturmak ve uyumlaştırma sağlamak amacıyla 13 Aralık 2013'te Taslak Direktif (COM(2013) 884 final) yayınlanmıştır. Taslak Direktif'te; kusur durumuna bakılmaksızın, ihmal yoluyla ve kasten işlenen olmak üzere üç tür gümrük kabahatine yer verilerek (3-5. madde), karşılığında çeşitli ağırlıkta nispi ve maktu para cezaları önerilmiştir (9-11. madde). Ayrıca Taslak Direktif'te; tahrik, yardım, azmettirme ve teşebbüs (6. madde), hata (7. madde), yaptırımların uygulanması (12. madde), zamanaşımı (13. madde), içtima (14. madde) ve el koyma (17. madde) gibi konulara da yer verilmiştir.

2. TÜRKİYE'DE GÜMRÜK KABAHATLERİ REJİMİ

2.1. Gümrük Kabahati Kavramı

KK'da kanunlarında karşılığında idari yaptırım öngörülen haksızlıklar kabahat olarak tanımlanmıştır (2. madde). Diğer bir ifadeyle bir haksızlık türü olarak kabahatler, karşılığında kanunlarında idari yaptırım

uygulanması öngörülen, tipe uygun ve hukuka aykırı fiillerdir (Kangal, 2013: 2). KK'ya göre hangi fiillerin kabahat oluşturduğu ilgili kanunda açıkça tanımlanabileceği gibi, kanunun kapsam ve koşulları bakımından belirlediği çerçeve hükmün içeriği, idarenin düzenleyici işlemleriyle doldurulabilmekte, ancak idari yaptırımların türü, süresi ve miktarı sadece kanunla belirlenebilmektedir (4. madde).

GK'da gümrük kabahatleri kavramına ilişkin bir tanıma yer verilmemiştir. Bu nedenle kabahatlerin özel bir alanına ait olan ve vergisel kabahatlerin yanında gümrük işlemleri ve dış ticaret önlemlerine ilişkin şekli ödevlerin ihlali görünümünde olan gümrük kabahatlerinin tanımı yapılırken, genel olarak kabahatlerin yapısal unsurlarından yararlanılabilir. Bu bağlamda bir grup fiilin ortak adı olan gümrük kabahatleri, gümrük mevzuatıyla belirlenen emir ve yasakların ilgili kişilerce ihlali sonucu oluşan, hukuka aykırı ve haksız fiiller olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer bir ifadeyle gümrük kabahatleri, kanunda ihlal oluşturması nedeniyle kabahat sayılarak karşılığında gümrük idaresince idari yaptırım uygulanması öngörülen fiillerdir.

2.2. Gümrük Kabahatlerinin Hukuki Dayanağı

Türk hukukunda kanun yolu haricinde bütün kabahatler için geçerli genel hükümler ile kabahat oluşturan çeşitli fiiller KK ile düzenlenmiştir. KK'nın kanun yoluna ilişkin hükümleri ise kabahat içeren kanunlarda aksine bir düzenleme olmaması şartıyla geçerlidir. Gümrük kabahatleri ise, kabahat içeren özel bir kanun olan GK'nın "Cezalar" başlığı altında onbirinci kısmında (231-241. madde) düzenlenmiştir. Gümrük kabahatlerine ilişkin hükümler; "genel hükümler", "vergi kaybına neden olan işlemler için öngörülen cezalar" ve "usulsüzlüklere ilişkin cezalar" başlıkları altında düzenlenen hükümler olmak üzere üç türe ayrılmaktadır. Ayrıca Gümrük Yönetmeliğinin 82 No'lu ekinde usulsüzlük oluşturan fiiller liste halinde sıralanmıştır.

Gümrük işlemlerinin kapsamlı ve farklı mevzuatla düzenlenmiş olması nedeniyle bu işlemler sırasında kişiler, gümrük mevzuatı yanında ilgili mevzuatı da ihlal edebilmekte ve kabahat işleyebilmektedirler. Mevzuatında gümrük idaresince idari yaptırım uygulanması söz konusu olması halinde, organiklik ölçütü gereği, bu kabahaterin de gümrük kabahati sayılması mümkündür. Bu anlamda gümrük kabahatlerinin hukuki dayanağı gümrük işlemleriyle ilgili başta taşımacılık olmak üzere, dış ticaret ve nakit kontrollerine ilişkin farklı mevzuat düzenlemeleri olabilmektedir.

Gümrük kabahatlerine ve karşılığında öngörülen idari yaptırıların tespiti, soruşturulması, idari yaptırım kararlarının yerine getirilmesi ile takibi aşamasında GK hükümleri esas olmakla birlikte, KK ve 6183 sayılı Amme Alacakları Tahsil Usulü Hakkında Kanun (AATUHK) hükümleri uygulanmaktadır. GK'nın, kanunda gümrük kabahatlerinin düzenleniş şekli ve sistematik yapısı bozuk olmakla birlikte, KK çerçevesinde benimsenen kabahatler rejimine uyum derecesi oldukça yüksektir.

2.3. Gümrük Kabahatlerinin Unsurları

Kabahatler teorisine uygun olarak, gümrük kabahatlerinin; fail, konu, korunan hukuki değer, mağdur, hareket, netice, nedensellik bağı, kast, taksir ve hukuka aykırılık unsurları bulunmaktadır. Bunlardan hareket, netice ve nedensellik bağı maddi unsuru (tipikliğin objektif unsurlarını), kast ve taksir ise manevi unsuru (tipikliğin sübjektif unsurlarını) oluşturmaktadır. Bu bakımdan gümrük kabahatinin hukuksal alanda anlam ifade etmesi için maddi ve manevi unsur ile hukuka aykırılık unsurunun birlikte oluşması şarttır. Ayrıca failin yaşı ve akıl sağlığı ile kusurluluğu ve hukuka aykrılığı kaldıran diğer nedenler hakkında da kabahatlerin tespiti, idari yaptırım kararı alınması ve bu kararın yerine getirilmesi sırasında gümrük idaresince bir hukuki değerlendirme yapılması gerekmektedir.

Kabahatlerde fail, kabahatin kanuni tanımında yer alan unsurları doğrudan doğruya veya iştirak halinde gerçekleştiren kişidir (Kangal, 2011: 106). Diğer bir ifadeyle kanunun aradığı kusur yeteneğini haiz, kabahatin kanuni tanımında yer alan fiili gerçekleştiren gerçek kişidir (Yalçın, 2007: 59). Tüzel kişilerin, gerçek kişiler gibi bedensel hareketleri olmaması nedeniyle kabahat işlemesi ve dolayısıyla fail olması mümkün değildir (Şenyüz, 2017: 67), ancak KK uyarınca gerçek kişilerin işlediği kabahatten dolayı tüzel kişiler hakkında da idari yaptırım uygulanabilmektedir (8. madde). Kabahatin işlenmesi için failde belirgin

bir özelliğin aranmadığı kabahatler genel kabahat; aksine, failde belirli bir özelliğin arandığı kabahatler özgü kabahat türünü oluşturmaktadır (Özen, 2013: 82). Genel olarak kabahat içeren kanunlarda özgü kabahatler yaygın uygulama alanı bulduğu görülmektedir (Akbulut, 2010: 248). Örneğin VUK'ta düzenlenen vergi ziyaı kabahati sadece vergi yükümlülerince işlenebildiğinden özgü kabahat türünü oluşturmaktadır (Şenyüz, 2017: 89). Gümrük kabahatleri de ağırlıklı olarak, kanuni tanımda fail bakımından bir belirleme yapılması nedeniyle özgü kabahat türünü oluşturmaktadır.

Kabahatlerde konu, maddi ve hukuki konu olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Kabahatlerin maddi konusu; kabahatin üzerinde işlendiği fiziki unsur, haksızlığın tehlikeye attığı veya zarar verdiği şeydir (Özen, 2013: 84). Kabahatlerin hukuki konusu, yani kabahatlerle korunmak istenen değer ise genel olarak idari düzendir (Şenyüz, 2017: 8). Örneğin VUK'ta düzenlenen vergi ziyai kabahatinin maddi konusu kayba uğratılan vergiler, hukuki konusu da korunan değerdir (Özen, 2014: 111). Gümrük işlemlerinde kullanılan belgeler, bu işlemlerin konusunu oluşturan eşya ve taşıma araçları ile kayba uğratılan gümrük vergileri, gümrük kabahatlerinin maddi konusunu oluşturmaktadır. GK'nın amacının Türkiye'de gümrük düzenini kurmak ve işleyişini sağlamak (Tuncer, 2001: 85) olduğu dikkate alındığında, gümrük kabahatlerinin hukuki konusu, yani gümrük kabahatleriyle korunmak istenen değer gümrük işlemlerinin tam, doğru ve zamanında yerine getirilerek gümrük idari düzeninin korunması ve devamının sağlanmasıdır.

Kabahatlerde mağdur, duruma göre; idare, devlet veya toplum olabilmektedir. Gümrük idari düzeninin bozulması halinde bundan zarar görecek olan gümrük idaresi ya da genel olarak toplum olacağından bu kabahatlerin mağduru gümrük idaresi ya da toplumdur. Nitekim tüketicinin, çevrenin, canlı türlerinin korunması, yükümlüler arasında ayrım gözetmeksizin gümrük vergilerinin tahsil edilerek hazinenin gelir kaybının önüne geçilmesi ile gümrük vergilerinin koruyucu özelliklerinden, yasaklama ve kısıtlamalardan yararlanarak yerli ticaret erbabının korunması ve bu sayede ticaretin ülke ekonomisi yararına gelişmesi genel olarak toplum yararınadır.

Yukarıda belirtildiği üzere, GK'da gümrük kabahatine yol açan hareketler; icrai veya ihmali tarzda işlenebilen, vergi kaybına yol açan işlemlere uygulanacak cezalar ve usulsüzlüklere ilişkin cezalar şeklinde iki grup halinde düzenlenmiştir.

Vergi kaybına yol açan işlemlere uygulanacak cezalar kapsamında gümrük kabahati oluşturan hareketler, ana hatlarıyla, gümrük rejimleriyle ilgili olarak; eşyanın tarifesi, kıymeti, miktarı ve cinsi konularında gerçeğe aykırı beyanda bulunmak, genel düzenleyici işlemlerle getirilen yasaklarına veya izin ve belgelendirme usulüne uymamak, geçerli bir sebep veya işlem olmaksızın, eşyayı gümrük gözetiminden çıkarmak veya eşyada eksikliğe-fazlalığa sebebiyet vermek gibi hareketlerden kaynaklanmaktadır. Ayrıca girişte özet beyan verilmemesi veya özet beyanda fiili eşya miktarına göre eksikliğe veya fazlalığa sebebiyet verilmesi, telafi edici verginin zamanında ödenmemesi ve belirli gümrük rejimleri bakımından gümrük idaresince verilen süreye uyulmaması vergi kaybı niteliğinde kabahat oluşturan hareketler olarak kabul edilmiştir. Belirtilen ihlaller karşılığında, harekete göre, maktu ve nispi idari para cezaları ile eşyanın mülkiyetinin kamuya geçirilmesi tedbiri öngörülmüştür. Nispi idari para cezası hesaplanırken eşyanın; FOB veya CIF kıymeti, ithalat vergileri, gümrük vergileri veya gümrüklenmiş değeri esas alınabilmektedir. Ayrıca nispi idari para cezalarının asgari tutarı, usulsüzlükler için öngörülen genel maktu idari para cezası kadar olabilmektedir. GK'da karşılığında idari yaptırım öngörülmemiş olmakla birlikte yolcuların muafiyet hükümlerine uymaması da bu kapsamda düzenlenirken, gümrük vergileri kısmen veya tamamen ödenmeden Türkiye Gümrük Bölgesinden eşya çıkarma hareketi usulsüzlük olarak düzenlenmiştir. Genel yönetim kapsamındaki kamu idareleri bünyesinde vergi kaybı niteliğinde gümrük kabahati işlenmesi halinde usulsüzlükler için öngörülen asgari maktu idari para cezası uygulanmaktadır.

Usulsüzlük niteliğinde gümrük kabahati sayılan ve karşılığında, nispi, maktu idari para cezası veya maktu para cezasının katlarının öngörüldüğü hareketler ise ana hatlarıyla; özet beyan veya beyanname iptali, beyanname doldurma kurallarına uyulmaması, vergi farkı yaratmayan veya belirli oranları aşmayan beyana aykırıklar, eşya ve taşıtların Türkiye Gümrük Bölgesine girişiyle veya bu bölgeden çıkışıyla ilgili kurallara aykırı hareket edilmesi, taşımacılıkla ilgili kurallara uyulmaması, bildirimlere ve sürelere ilişkin ödevlere uyulmaması, kayıt düzenine uyulmaması, temsil belgesi olmadan gümrüklerde iş takibi yapılması, depolama ve elleçleme kurallarına uyulmaması, bilgi ve belge talebinin süresinde yerine getirilmemesi veya hiç yerine getirilmemesi gibi gümrük mevzuatıyla belirlenen usule ve şekle ilişkin

ödevlerin ihlal edilmesidir. Usulsüzlük oluşturan hareketler, vergi hukuku yaklaşımına uygun şekilde; "genel usulsüzlükler" ve "özel usulsüzlükler" veya "usulsüzlükler", "nitelikli usulsüzlükler" ve "şarta bağlı usulsüzlükler" şeklinde sınıflandırılabilirler.

KK uyarınca kabahatler, ilgili kanunda açıkça hüküm bulunmayan hallerde, hem kasten hem de taksirle işlenebilmektedir (9. madde). Kast, hareketin ve neticesinin bilinmesi ve istenmesi unsurlarının failde bulunması; taksir ise dikkat ve özen yükümlülüğüne uymamaktır. GK'da kast ve taksire ilişkin bir belirleme yapılmadığından, gümrük kabahatleri hem kasten hem de taksirle işlenebilen kabahatlerdir. Diğer bir ifadeyle gümrük kabahatlerinde de yapılmaması gereken hareketin yapılması veya yapılması gereken hareketin yapılmaması halinde failin en azından taksirle hareket ettiği kabul edilmektedir. Bununla birlikte teşebbüs, iştirak ve hata bakımından failin kusur derecesinin gümrük idaresince tespiti gerekmektedir. Nitekim GK uyarınca beyanname veya beyanname kabul edilen belgeler üzerine imzası olan gümrük müşavirlerinin vergi kaybına neden olan durumu bildiği veya bilmesi gerektiği hallerle sınırlı olarak bağlı oldukları tüzel kişilikle birlikte vergiler ve para cezaları yönünden müteselsil sorumluluğu kabul edilmiştir (229. madde). Diğer taraftan mücbir sebepler, sürenin geçirilmesi nedeniyle oluşan gümrük kabahtlerinde kusuru ortadan kaldıran nedenler olarak yaygın bir uygulama alanı bulmaktadır.

Kabahatlerin diğer bir yapısal unsuru hukuka aykırılıktır. Kanuni tanımdaki emir veya yasağa uyulmaması anlamına gelen hukuka aykırılığın tespiti bakımından, bütün hukuk sisteminin dikkate alınması gerekmektedir. Bu nedenle harekette hukuka aykırılık yoksa veya hukuka uygunluk nedeni varsa yaptırım uygulanması mümkün değildir. KK'nın hukuka uygunluk nedenleri ve kusurluluğu ortadan kaldıran nedenler için TCK'ya atıfta bulunulması nedeniyle kanunlarında ayrı bir hüküm bulunan haller haricinde; kanun hükmünün yerine getirilmesi, meşru savunma, ilgilinin rızası ve hakkın kullanılması şeklindeki hukuka uygunluk nedenleri bütün kabahatler için geçerlidir. Ancak gümrük kabahatlerinin niteliği gereği bu türden hukuka uygunluk nedenlerinin uygulama bulması güçtür. Bununla birlikte GK'da idari yaptırı uygulanmasının çeşitli oranlardan oluşan objektif kriterlere bağlandığı durumlarda şartların oluşmaması, ilgili kabahatin işlenmemiş sayılmaması için bir nevi hukuka uygunluk oluşturmaktadır.

KK uyarınca kabahatler karşılığında uygulanacak olan idari yaptırımlar, idari para cezası ve idari tedbirler olup, idari para cezaları da maktu, nispi veya kanunda alt ve üst sınırı gösterilen para cezalarıdır (16-17. madde). Maktu idari para cezası, kanunda gösterilen sabit bir para tutarıdır. Nispi idari para cezası ise kabahatten dolayı failin elde ettiği yararla veya neden olduğu zararla orantılı olarak tutarı tespit edilen idari para cezasıdır (Kangal, 2011: 188). Bu nedenle nispi idari para cezası tutarı kesin olayıp, kanuni ölçülere dayalı olarak somut olaya göre değişebilmektedir. Alt ve üst sınırı gösterilen para cezası ise tutarı işlenen kabahatin haksızlık içeriği ile failin kusuru ve ekonomik durumuna göre yapılacak değerlendireye göre belirlenebilen para cezalarıdır. Gümrük kabahatleri karşılığında maktu ve nispi idari para cezaları öngörülmüştür. Bu nedenle idari para cezası tutarının faile veya hareketin gerçekleştirilme tarzına göre değişmesi veya kişiseleştirilebilmesi mümkün değildir. KK uyarınca kanun yoluna başvurma hakkı saklı kalma üzere, idari para cezasını kanun yoluna başvurmadan önce ödeyen kişiden bunun dörtte üçü tahsil edilmektedir (17. madde). Dolayısıyla gümrük idarelerince verilen idari para cezaları, itiraz süresi içinde peşin tahsil edilirse bu indirim yapılmaktadır. Ayrıca gerek KK gerekse AATUHK uyarınca kişilerin yapacakları taksitlendirme talepleri, şartların varlığı halinde, gümrük idaresince kabul edilmektedir.

Gümrük kabahatlerinin soruşturulması ve karşılığında öngörülen idari yaptırımların yerine getirilmesi zamanaşımı sürelerine tabidir. Sürelerin belirlenmesinde, idari para cezasının gümrük vergi alacağından kaynaklanması, gümrük kabahatinin adli yaptırım uygulanmasını gerektiren bir fiile ilişkin olması veya vergilerin sadece idari para cezasının belirlenmesinde ceza matrahı oluşturması belirleyicidir. Buna göre idari yaptırım kararları TCK'da düzenlenen dava ve ceza zamanaşımı sürelerine veya gümrük vergileri alacağına bağlı idari para cezalarının zamanaşımı süresine yani üç yıllık zamanaşımı süresine tabidir. Gümrük vergileri alacağına bağlı olmayan idari para cezaları ise KK ile düzenlenen soruşturma ve yerine getirme zamanaşımı sürelerine tabidir (20-21. madde). Son durumda idari para cezalarının soruşturma zamanaşımı süresi, nispi idari para cezası olması halinde sekiz yıl; maktu idari para cezası olması halinde üç ile beş yıl; yerine getirme zamanaşımı süreleri ise üç ile yedi yıl arasındadır. Mülkiyetin kamuya geçirilmesi ise on yıllık zamanaşımı süresine tabidir.

2.4. Gümrük Kabahatlerinin Özel İşleniş Şekilleri

Kabahatlerin özel işleniş (görünüş) şekilleri; teşebbüs, tekerrür, iştirak ve içtimadır (Şenyüz, 2017: 213). Bunlardan teşebbüs, kabahat oluşturan hareketin icrasına başlanmasına rağmen tamamlanamamasıdır (Akbulut, 2010: 392). Diğer bir ifade ile teşebbüs, kabahatin icra hareketine başlanması, ancak tamamlanamaması veya tamamlansa da kanuni tanımda öngörülen neticenin gerçekleşmemesidir (Şenyüz, 2017:254). KK uyarınca kanununda hüküm bulunan hallerde teşebbüs cezalandırılabilmekte ve bu durumda TCK'nın teşebbüse ve gönüllü vazgeçmeye ilişkin hükümleri uygulanmaktadır (13. madde). GK'da gümrük vergilerinden muaf eşyanın gümrük kapıları dışındaki yerlerden izinsiz yurda sokulmasına veya yurttan çıkarılmasına ya da bu nitelikteki eşyanın gümrük işlemlerini yaptırmamaya teşebbüs edilmesi öngörüldüğünden, teşebbüse de idari yaptırım uygulanabilmektedir.

Tekerrür, kanunda açık bir düzenleme olması şartıyla, idari yaptırım kararı verildikten sonra belirli bir süre içerisinde yeni bir kabahat işlemesi halinde uygulama alanı bulan hukuk kurumudur (Kangal, 2011: 232). KK'da tekerüre ilişkin bir hükme yer verilmemiş ve konu kabahat içeren kanunlara bırakılmıştır. GK'da da tekerrrüre ilişkin doğrudan bir düzenleme bulunmamaktadır. Bu nedenle aynı veya benzer gümrük kabahatlerinin belirli bir süre içerisinde tekrar işlenmiş olması idari yaptırımlarının türünü veya ağırlık derecesini etkilememektedir.

İştirak, failin hareketine başkalarının kendi bağımsız hareketiyle katılmasıdır (Özbek vd., 2015: 543). KK uyarınca kasten işlenebilen bir kabahate hukuka aykırı bir şekilde iştirak söz konusuysa kişilerin tamamı fail sayılarak idari para cezası uygulanmaktadır (14. madde). Bu bakımdan kabahatlerde tek faillik sistemi kabul edilmiştir. GK'da iştirake ilişkin genel bir düzenleme mevcut değildir. Bununla birlikte gümrük kabahatlerine iştirak söz konusuysa, genel hükümler çerçevesinde bütün kişiler fail sayılarak kabahatten dolayı sorumlu tutulmaktadır. Ayrıca kasten işlenen gümrük kabahatlerinde dolaylı temsilcinin de müşterek ve müteselsil sorumlu olduğu kabul edilmektedir.

İçtima (birleşme), failin bir fiiliyle birden fazla kabahat işlemesi veya aynı kabahati birden fazla işlemesi hallerinde uygulama bulan hukuk kurumudur. Nitekim KK uyarınca bir fiil ile birden fazla kabahatin işlenmesi halinde bu kabahatlere ilişkin idari para cezalarından en ağır olanı varsa diğer idari yaptırımlar uygulanması, aynı kabahatin birden fazla işlenmesi halinde her bir kabahat için ayrı idari para cezası uygulanması, bir fiil hem kabahat hem de suç olarak tanımlanmışsa suçtan dolayı yaptırım uygulanması ve suçtan dolayı yaptırım uygulanamayan hallerde kabahatten dolayı yaptırım uygulanması öngörülmüştür (15. madde). GK'da kabahatlerde içtimaya ilişkin bir hükme yer verilmediğinden genel hükümler çerçevesinde gümrük kabahatlerinde içtima kurumu uygulama alanı bulmaktadır. Örneğin birden fazla beyannamede aykırılık tespit edilmesi halinde her biri ayrı kabahat sayılarak faile idari yaptırım uygulanmaktadır. Bununla birlikte GK uyarınca bir fiille hem gümrük kabahatinin hem de kaçakçılık suçunun işlenmesi halinde, *ne bis in idem* kuralı gereği, gümrük kabahatinden dolayı idari yaptırım uygulanmakla birlikte öncelikle failin kaçakçılık suçundan cezalandırılması beklenmekte, bunun gerçekleşmemesi halinde uygulanan idari para cezası faile iade edilmeyerek bütçeye aktarılmaktadır. Gümrük Yönetmeliğine göre bir fiilin hem GK hem de KMK ve ceza içeren diğer kanunların kapsamına girebilecek olması durumu gümrük idare amirince incelenmektedir (579. madde).

2.5. Gümrük İdari Yaptırımlarını Azaltan/Ortadan Kaldıran Nedenler

Türk hukukunda kabahatleri ortadan kaldıran veya kabahat oluşsa bile faile idari yaptırım uygulanmasını engelleyen ya da idari yaptırımın ağırlığını azaltan çeşitli nedenlere yer verilmektedir. Ödeme, zamanaşımı, af, yargı kararı, şikayet ile Anayasa Mahkemesi ve Kamu Denetçiliği Kurumu'na yapılan bireysel başvuru sonucu verilen kararlar bunlar arasındadır. Ayrıca GK'da vergi hukukuna özgü uzlaşma ve itiraz şelinde başvuru haklarına da yer verilmiştir.

3. TASLAK GÜMRÜK KANUNUNDA GÜMRÜK KABAHATLERİ

TGK'da gümrük kabahatleri "Cezalar" başlığı altında onuncu kısmında yer alan genel hükümler (217. madde) ve çeşitli ihlallere yer verilen özel hükümler (218-224. madde) şeklinde düzenlenmiştir. TGK'da

vergisel kabaahtlerin vergi kaybı ve usulsüzlük olarak iki türde düzenlendiği VUK ile benzer özellikler taşıyan GK'daki ikili ayrım terk edilerek beyanı, gümrük gözetimini, gümrük rejimlerini ve usulsüzlükleri esas alan farklı bir sistematik yapı belirlenmiştir.

TGK'da kişi kavramı gerçek ve tüzel kişiler ile hukuken tüzel kişilik statüsüne sahip olmamakla birlikte yürürlükteki mevzuat uyarınca hukuki tasarrufta bulunma yetkisi tanınan kişiler ortaklığını ifade etmektedir (3. madde). Beyana aykırılık hallerinde bu kişiler; kendi adına gümrük beyanı, geçici depolama beyanı, giriş özet beyanı, çıkış özet beyanı, yeniden ihracat beyanı veya yeniden ihracat bildiriminde bulunan veya adına beyan veya bildirimde bulunulanlar olabilmektedir. Bu bağlamda gümrük işlemleriyle bağlantılı olarak gümrük idareleriyle muhatap olan bütün gerçek kişiler gümrük kabahatinin faili ve tüzel kişiler de idari yaptırımdan sorumlu olabilmektedirler. Ayrıca her bir kabahat bakımından kabahate sebebiyet verebilecek; beyan sahibi, özet beyan sahibi, yolcu, taşıt sürücüsü, antrepo işleticisi, mağaza görevlisi, serbest bölgelere giren gibi fail bakımından belirle yapılan haller de mevzuttur. Bu bakımdan gümrük kabahatleri, ağırlıklı olarak, özgü kabahat türünü oluşturmaktadır.

TGK uyarınca gümrük kabahatlerinin tespiti ve idari yaptırım uygulanması için gümrük denetimi önemli bir işlev görmektedir. Ayrıca gümrük idare amirlerinin ve yardımcılarının gümrük kabahatlerine ilişkin yetkisi ve görevi korunduğundan idarenin bu alandaki takdir yetkisi ile *ne bis in idem* ilkesinin uygulaması devak etmektedir. Dolayısıyla gümrük işlemleriyle bağlantılı olarak gümrük denetimi sırasında tespit edilen hareketin suç veya kabahat sayılmasına ilişkin ön değerlendirme ve takip edilecek usul kurallarının tespiti gümrük idare amirleri veya yardımcıları tarafından yapılmaktadır.

TGK'da gümrük kabahatlerinin hareket unsuru; "Beyanın kontrolü sonucunda bulunan vergi farklılıklarına uygulanacak cezalar", "Beyanın kontrolü sonucunda tespit edilen aykırılıklara uygulanacak cezalar", "İzinsiz eşya çıkarılmasına, sayımlarda eksik veya fazla çıkan eşyaya uygulanacak cezalar", "Giriş özet beyanında eksiklik veya fazlalık", "Dahilde işleme ve özel kullanım rejimlerinde beyana aykırılık", "Gümrük vergilerinden muaf olan eşyanın gümrük kapıları dışından izinsiz ithal veya ihracı" ve "Usulsüzlüklere ilişkin cezalar" başlıkları altında düzenlenmiştir. Bununla birlikte TGK'da gümrük kabahati oluşturan bazı hareketlere ilk kez yer verildiği görülmektedir. Nitekim gümrük denetimi sırasında; deniz ve hava nakil vasıtaları kaptanları, pilotları, hizmetlileri veya mürettebatının beyanına aykırı olarak üzerlerinde, eşyası arasında veya taşıma araçlarında ticari miktar ve mahiyet arz etmeyen eşya bulundurması, transit rejimine tabi serbest dolaşımda olayan eşyada eksiklik veya fazlalık çıkması, nihai kullanım rejimine ilişkin hükümlerin ihlal edilmesi, süresinde çıkış öncesi beyanın verilmemesi bunlar arasındadır. Çok büyük bir kısmı GK'dan aktarılan kabahat fiilleri, duruma göre icrai veya ihmali hareket tarzıyla işlenebilmektedir.

Yukarıda belirtildiği üzere kabahatten, kanunlarında karşılığında idari yaptırı uygulanması öngörülen haksızlıklar anlaşılması gerekmektedir. Bu bağlamda TGK'da yer alan "Yolcuların, gümrük mevzuatına göre kişisel ve hediyelik eşya kapsamı dışında olup beyanlarına aykırı olarak üzerlerinde, eşyası arasında veya taşıma araçlarında çıkan ya da başkasına ait olduğu halde kendi eşyasıymış gibi gösterdikleri eşyanın gümrük vergileri iki kat olarak alınır ve eşya sahibine teslim edilir (219. madde)." hükmü KK'daki kabahat tanımına uygun düşmemektedir. Nitekim kabahatler bakımından karşılığında öngörülen idari yaptırım belirleyicidir ve idari yaptırım kararı alınmasını gerektirmektedir.

TGK'da idari yaptırım olarak idari para cezası ve mülkiyetin kamuya geçirilmesine yer verilmiş ve genel bütçe kapsamındaki kamu kuruluşlarına uygulanacak idari para cezası tutarı ile uygulanabilecek en az idari para cezası tutarı korunmuştur. TGK'da maktu ve nispi idari para cezaları öngörülmüş, ancak alt ve üst sınırı içeren idari para cezalarına yine yer verilmemiştir. Bu nedenle TGK uyarınca verilen idari para cezasının miktarı belirlenirken işlenen kabahatin haksızlık içeriği, failin kusur derecesi veya ekonomik durumu belirleyici olmayacaktır. Mülkiyetinin kamuya geçirilmesine karar verilen eşyanın gümrük gözetiminde olmaması veya teslim edilmemesi halinde eşyanın gümrüklenmiş değerinin kamuya geçirilmesine karar verilmesi de mükündür. Diğer taraftan GTB tarafından yayımlanan genel düzenleyici işlemlerde geçici durdurma, kapatma, yetki/statü belgesi iptali gibi çeşitli idari tedbirlere de yer verildiğinden, idari tedbirler hakkında da TGK'da çerçeve bir hükme yer verilmesi yerinde olacaktır.

TGK'da gümrük kabahatleri ve idari yaptırımların yerine getirilmesine ilişkin zamanaşımı hükümlerinde değişikliğe gidilmemiştir. Bu bağlamda gümrük vergileriyle birlikte alınması gereken idari para cezaları bu vergilerle aynı zamanda karara bağlanarak tebliğ edilmekte ve ödenmektedir. Vergi alacağına bağlı idari para cezaları için tebligat zamanaşımı süresi üç yıldır. GK'dan farklı olarak, bütün idari para cezaları için tebliğ edildikleri tarihten itibaren onbeş günlük ödeme süresi öngörülmüş ve ödeme süresinde birlik sağlanmıştır.

TGK uyarınca başvuru üzerine veya başvuru olmaksızın gümrük vergileri ile diğer önlemlerin uygulanması hakkında gümrük idaresi bağlayıcı karar alabilmektedir. Nitekim gümrük vergilerinin hesaplanması ve ticaret politikası önlemlerinin uygulanması sırasında eşyanın tarifesi ve menşei belirleyici olduğundan, kişilere gümrük idaresinden bağlayıcı tarife veya bağlayıcı menşe bilgisi alabilme imkanı tanınmıştır (30. madde). Bu bağlamda, VUK'taki yaklaşıma benzer şekilde, TGK'da yargı organlarınca iptal edilen genel tebliğ ve genelgeler haricinde, gümrük idaresinin genel tebliğ veya genelgede değişiklik yapmak suretiyle görüş değiştirmesi veya yükümlüye yazılı olarak hatalı izahat vermesi hallerinde, buna uygun hareket edilmesi gümrük kabahati oluşturmamaktadır (217. madde).

TGK uyarınca kişiler; gümrük mevzuatının uygulanması ile ilgili olarak alınan ve doğrudan kendilerini ilgilendiren kararlara itiraz edebilmektedirler (35. madde). GK uyarınca kişilerin yargı yoluna başvuradan önce itiraz başvurusunda bulunmaları, yargı yoluna gidebilmesi bakımından ön şart oluşturmaktaydı. TGK hükmüyle itirazın muhakeme ön şartı oluşturmasından vazgeçilerek uzlaşma ve yargı yolu ile birlikte alternatif kanuni yol olması öngörülmüştür. Ayrıca gümrük idareleri aldıkları kararın gümrük mevzuatına aykırılığı konusunda esaslı bir neden olması veya telafisi imkansız bir zarar oluşabileceği durumlarda, kararın uygulanmasını kısmen veya tamamen askıya da alabilmektedirler (36. madde).

GK'da, 6111 sayılı Kanunla yapılan değişiklik sonrasında gümrük vergileri ve idari para cezaları için 2011'den itibaren uzlaşma kurumu da yükümlünün iradesine bağlı ve tercih edilebilir bir mekanizma olarak uygulanmaya başlanmıştır (Karadağ ve Organ, 2014: 373). TGK uyarınca da kişiler henüz itiraz etmedikleri veya dava açmadıkları gümrük vergileri ve cezaları için uzlaşmaya gidebilmektedirler (37. madde). Uzlaşılan konularda şikayet ve dava hakkı söz konusu olmadığı gibi gümrük vergileri ile gecikme faizi ve cezaların, uzlaşma tutanağının tebliğinden itibaren bir ay içinde ödenmesi gerekmektedir.

TGK'da hata düzeltme de kabul edilmiştir. Nitekim TGK'ya göre verginin matrahına, oranına, tutarına veya vergiye ilişkin hata veya maddi hata yapıldığının ek tahakkuk ve para cezası kararlarının yükümlüye tebliğinden sonra tespit edilmesi halinde söz konusu kararlar düzeltilerek yükümlüye yeniden tebliğ edilmektedir (217. madde). Ayrıca gümrük denetimi sırasında hiç alınmadığı veya noksan alındığı belirlenen gümrük vergileri ile bunlara ilişkin cezaların toplam miktarının 25 TL'yi aşmaması ve tahakkukları ve tebliğleri için yapılacak giderlerin bu miktardan fazla olacağının tespiti halinde bu vergi ve cezalar tebliğ edilmeyebilecektir (82. madde).

TGK'da gümrük kabahatleri veya karşılığında öngörülen idari yaptırımlara ilişkin etkin pişmanlık veya gönüllü vazgeçme benzeri bir kuruma yer verilmemiştir. Bununla birlikte eşyanın kontrolü sonucunda bulunan vergi farklılıklarına uygulanacak cezalar ile beyanın kontrolü sonucunda tespit edilen aykırılıklara uygulanacak cezalarda, gümrük idaresince tespit edilmesinden önce beyan sahibince bildirimde bulunulması halinde cezaların % 15 oranında uygulanması öngörülmüştür. Buna karşın indirimli ceza uygulamak yerine, beyannamede değişik yapılması veya beyannamenin iptaliyle ilgili hükümlerin birlikte değerlendirilerek failin cezalandırılmaması yoluna gidilmesi yerinde olurdu. TGK'da gümrük denetimi sırasında tespit edilen eşyaya ilişkin eksiklik veya fazlalık takibatında, süresi içinde yeterli izahat verilmesi halinde ceza uygulanmaması şeklindeki olumlu uygulama devam etmektedir.

GK gibi TGK uyarınca kişilerin yükümlülükleri belirlenirken, GK ve GK'ya dayanılarak çıkarılan tüzük, kararname ve yönetmelik hükümleri esas alınmıştır (4. madde). Dolayısıyla, tebliğler de dahil olmak üzere, kanuni tanımda belirtilenler dışında kalan düzenlemelerle kişilere ilave yükümlülük getirilmesi söz konusu değildir. Bu bakımdan TGK uyarınca tebliğ hükümlerine aykırı hareketin usulsüzlük olarak değerlendirilmesi (224. madde) yerinde olmamıştır.

Genel vergi hukukunda maddi ve şekli ödevlerin yerine getirilmesindeki ihlaller bakımından mücbir sebeplerin veya beklenmeyen hallerin varlığı kabul edilmiştir. Gümrük idaresince de kabul edilen mücbir

sebep, beklenmeyen hal veya benzeri durumlarda kusura dayalı sorumluluk oluşmamakta ve yaptırım uygulanmamaktadır. TGK uyarınca özet beyan uygulamaları, süreler, geri verme ve kaldırma, gümrük yükümlülüğünün sona ermesi, taşıma araçlarının kontrolü, eşyanın sevki, ayniyet önlemleri, geri gelen eşya, gümrük antrepolarında depolama gibi konularda etkili olabilmektedir.

4. SONUÇ

Gümrük kanunları, gümrük bölgelerine giren veya bu bölgelerden çıkan eşyaya ve taşıma araçlarına uygulanacak gümrük işlemlerini düzenlemektedirler ve gümrük işlemleri kapsamında ilgili kişilere maddi ve şekli nitelikte çeşitli ödevler getirmektedir. Bu ödevlerin belirlediği emir ve yasaklara uyulmaması halinde gümrük ihlalleri oluşmaktadır. Gümrük ihlalleri ise, ağırlık derecesine ve karşılığında öngörülen yaptırımın türüne göre, suç ya da kabahat sayılmaktadır. Cezalandırma konusunun ülkesel düzeyde ele alındığı AB gümrük mevzuatı esas alınarak tasarlanan TGK'da da gümrük işlemlerinin basitleştirilmesi ve hızlandırılması bakımından çeşitli güncelleştirmeler yapılmakla birlikle cezalandırma konusunda belirgin bir yenilik yapılmadığı görülmektedir. Bununla birlikte yürürlükteki GK'nın karışık yapısı göz önünde bulundurularak gümrük kabahati oluşturan ihlaller yeniden düzenlenmiştir.

TGK'da gümrük kabahatleri rejimi bakımından olumsuz olarak varlığını devam ettiren çeşitli hususlar bulunmaktadır. Bunların başında vergi alacağına bağlı idari para cezaları ile idari para cezasının vergi alacağına bağlı olarak hesaplandığı durumlarda gümrük vergilerinin kapsamına giren vergilerin neler olduğunun açık olmaması ve bu vergilerin dönem içerisinde oranlarının değişebilmesi nedeniyle kişilerin farklı idari para cezası tutarlarıyla karşılaşabilmeleri mümkün olduğundan, kanun önünde eşitlik, belirlilik ve hukuki güvenlik ilkelerinin zedelenebilmesi gelmektedir. Nitekim vergilendire unsurlarının veya vergi oranlarının değiştiği durumlarda aynı kabahati işleyen iki kişinin farklı idari para cezalarıyla muhatap olması mümkündür. TGK'da yolcular tarafından işlenen gümrük kabahati, KK'da yapılan kabahat tanımına uymamaktadır. Nitekim kabahatin, karşılığında idari yaptırım öngörülen haksızlık olduğu dikkate alındığında söz konusu gümrük kabahati için vergilerin iki kat alınmasının öngörülmüş olması ve tipilikte idari yaptırıın türü, niteliği veya süresine ilişkin bir belirleme yapılmamış olması eksiklik oluşturmaktadır. Ayrıca TGK'da alt ve üst sınır belirli idari para cezası tipine yer verilmemiştir. Bu ndenle failin kusurunun derecesi, yani kabahatin kasten veya taksirle işlenmesi, failin ekonomik durumu, kabahatin işleniş şekli, gümrük idaresiyle işbirliği içinde olması gibi hususlar cezalandırmada belirleyici olmamaktadır. Bazı hallerde idari para cezasının gümrüklenmiş değer üzerinden hesaplanması da cezalandırmada orantılılık ilkesine uygun değildir. Gümrük mevzuatı içerisinde yetkilendirilmiş ekonomik operatör, yetkilendirilmiş gümrük müşaviri gibi uygulamalar bakımından kişilerin taşıması gereken güvenlik şartları arasında gümrük kabahatlerine ilişkin geçmişi de bulunmaktadır. Ne var ki TGK'da tekerrüre ilişkin bir hükme yer verilmemiş olduğu görülmektedir. Aynı şekilde mülkiyetin kamuya geçirilmesi dışında kalan geçici veya sürekli kapatma ya da statü belgesi iptali gibi idari tedbirlere ilişkin bir hükme de yer verilmemiştir. Kanunilik ilkesi bakımından TGK'daki bu eksikliklerin giderilmesi yerinde olacaktır.

TGK'da hata düzeltme imkanının genişletilmesi, tebligattan vazgeçme tutarının belirlenmesi ve itirazın alternatif bir yol olarak yargı yoluna başvuranın ön şartı olmaktan çıkarılması ise olumlu düzeltmeler olarak görülmektedir.

KAYNAKÇA

Akbulut, B. (2010). *Türk Ceza Kanunu ile Kabahatler Kanununun Genel Hükümlerinin Yaptırım Hükümleri Dışında Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi*, Ankara: Adalet.

http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52013PC0884&from=EN (Erişi Tarihi: 1.3.2018)

https://ggm.gtb.gov.tr/mevzuat/mevzuat-taslaklari/taslak-kanunlar (Erişi Tarihi: 1.3.2018)

Kangal, Z. T. (2011). *Kabahatler Hukuku*. İstanbul: Oniki Levha.

Karadağ, N. C. ve İ. Organ, İ. (2014). Gümrük Uzlaşması ve Vergi Usul Kanunu'ndaki Uzlaşma Kurumu ile Karşılaştırılmalı Olarak Değerlendirilmesi. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7(1), ss. 370-396.

Özbek, V.Ö., Kanbur, M. N., Doğan, K., Bacaksız, P., Tepe, İ. (2015). *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler*. 5. Baskı, Ankara: Seçkin.

Özen, M. (2013). *İdari Ceza Hukuku*. Ankara: Adalet.
Özen, M. (2014). *Vergi Suçları ve Kabahatleri*. Ankara: Adalet.
Şenyüz, D. (2017). *Vergi Ceza Hukuku (Vergi Kabahatleri Ve Suçları).* 10. Baskı, Bursa: Ekin.
Wolffgang, H. M. and Harden, K. (2016). The new European customs law. *World Customs Journal*, Volume 10, Number 1, March 2016, pp. 3-16.
Willems, A. & Theodorakis, N. (2016). Customs Sanctions Harmonization in Europe: Why the Commission Is Taking the Wrong Approach. *Global Trade and Customs Journal*, Volume 11, Issue 7&8, pp. 290-295.
Weerth, C. (2013). Customs Sanctions of the EU-27: A Detailed Analysis and a Preview on the Modernized Customs Code of the EU and the European Union Customs Code. *Global Trade and Customs Journal*, Volume 8, Issue 2, pp. 42-52.
Yalçın, İ. (2007). *Tüm Yönleriyle Kabahatler Hukuku*. Ankara: Seçkin.

Türkiye'de Uluslararası Bankacılık ve Dış Ticaret

Doç. Dr. E. Recep Erbay[1] **Duygu Tulgar[2]** **Öğr. Gör. Miray ÖZDEN[3]**

[1]Namık Kemal Üniversitesi, İİBF, İktisat, erbay@nku.edu.tr

[2]Namık Kemal Üniversitesi , Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma İktisadı Ana Bilim Dalı, dtulgar@hotmail.com

[3]Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Dış Ticaret, mozden@nku.edu.tr

Özet: Hızla gelişen dünya ticaretinde ve uluslararası para hareketlerinde vazgeçilmez bir aracı kurum olan bankaların bu ihtiyaca cevap verecek şekilde uluslararası alanda organize olmaları gerekmektedir. Dolayısıyla, uluslararası bankacılığın en temel işlevleri, verdiği garanti ve kefaletlerle uluslararası ticaretin her iki taraf için de daha güvenli ve sağlıklı bir şekilde yürütülmesini sağlamak; uluslararası sermaye hareketlerine, finansal kiralama, kredilendirme, alacak tahsili, mal bedeli ve fon transferlerine aracılık etmek şeklinde sayılabilir.

Ayrıca, uluslararası bankacılığın gelişimi ile uluslararası ticaret ve yatırım hacmi arasında da çok sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Uluslararası ticaret ve yatırım hacminin her geçen gün artması, bankacılığın yurt dışına açılmasında itici bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bir ülkenin ekonomik büyüme potansiyelini belirleyen üç temel unsur bulunmaktadır. Bu unsurlar sırası ile fiyat istikrarı, finansal istikrar ve verimliliktir. Bu üç unsurdan herhangi birinde ortaya çıkabilecek herhangi bir zafiyet, ekonomik büyüme üzerinde önemli ölçüde tahribata yol açabilmektedir. Finansal istikrarın kalıcı bir şekilde sağlanabilmesi ise düzenleyici alt yapının kusursuzluğu kadar, uluslararası finans piyasalarına entegre olmayı ve bu da öncelikle uluslararası yasal ve idari düzenlemelere katılımı ve uyumu gerekli kılmaktadır.

Finansal istikrarın en önemli belirleyici unsurlarından birisi de dış ödemeler dengesidir. Dış ödemeler dengesi sürekli açık veren ülkelerde istikrarlı bir döviz piyasasından söz etmek mümkün değildir. Döviz piyasasındaki istikrarsızlık ise döviz kurları ve dolayısı ile fiyatlar genel seviyesi ile faiz oranları üzerinde yükseltici baskı kurmakta, bu durum da finansal istikrarı olumsuz etkilemektedir.

Dış ödemeler dengesinin asli gelir unsurunu ihracat; gider unsurunu ise ithalat kalemi oluşturmaktadır. Dengeli bir dış ticaret politikası, ihracatı özendirici ve ithalatı azaltıcı tedbirlerin yanı sıra dış ticarette standardizasyonu ve uluslararası piyasa kuralları ile tam uyumlu düzenleme ve uygulamaları gerektirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Bankacılık, Finans, Dış Ticaret

Abstract: Banks, which are indispensable intermediaries in world trade and international monetary movements, need to organize internationally to respond to this need. Therefore, the most basic functions of international banking are to ensure that international trade is carried out more safely and healthily with both guarantees and sureties; international capital movements, financial leasing, lending, debt collection, intermediation of cost of goods and funds transfers.

There is also a very close relationship between the development of international banking and the volume of international trade and investment. The ever-increasing international trade and investment volume presents a confrontation as a driving factor in the opening of banking abroad.

There are three basic elements that determine the economic growth potential of an country. These elements are in turn with price stability, financial stability and efficiency. Any weakness that may arise in any of these three elements can lead to significant devastation on economic growth. The permanent stabilization of financial stability necessitates integration into the international financial markets as well as the perfection of the regulatory infrastructure, which in turn requires participation and harmonization with international legal and administrative regulations.

One of the most important determinants of financial stability is the balance of external payments. It is not possible to talk about a stable foreign exchange market in the countries where the external balance of payments is constantly open. The instability in the foreign exchange market puts upward pressure on the exchange rates and therefore the overall level and interest rates, which negatively affects financial stability.

Exports of principal components of foreign payments balance; and the expense element is the import pen. A balanced foreign trade policy requires regulations and practices that are in line with international trade rules and standardization of foreign trade, as well as measures to encourage exports and imports.

Key Words: International Banking , Finance, Foreign trade

GİRİŞ

Küreselleşen dünyada milli sınırlar her geçen gün biraz daha önemini yitirerek sadece siyasi sınırlar noktasına itilmektedir.Böyle bir dünyada ulusal banka kavramı da gittikçe işlevsizleşerek, yerini uluslararası bankalara bırakmaktadır. Hızla gelişen dünya ticaretinde ve uluslararası para hareketlerinde vazgeçilmez bir aracı kurum olan bankaların bu ihtiyaçlara cevap verecek şekilde uluslararası alanda organize olmaları da kaçınılmaz hale gelmektedir.

Uluslararası bankacılığı, kısaca, uluslararası kredi, para ve sermaye hareketlerine aracılık eden; verdiği garanti ve kefaletlerle uluslararası ticaretin alıcı ve satıcı açısından daha güvenli bir şekilde yapılmasına katkıda bulunan kuruluşlar şeklinde tanımlayabiliriz.

Dolayısıyla, uluslararası bankacılığın en temel işlevleri, verdiği garanti ve kefaletlerle uluslararası ticaretin her iki taraf için de daha güvenli ve sağlıklı bir şekilde yürütülmesini sağlamak; uluslararası sermaye hareketlerine, finansal kiralama, kredilendirme, alacak tahsili, mal bedeli ve fon transferlerine aracılık etmek şeklinde sayılabilir.

Uluslararası ticaret yapan işletmelerin ve çok uluslu şirketlerin yatırımlarının devasa boyutlarda büyümesi ve zaman içinde bu yatırımları değerlendirme çabaları uluslararası para akışında gelişmelere neden olmuştur. Uluslararası bankalar; yapılanmalarını bu gelişmelere cevap verecek şekilde düzenlemişlerdir.

Literatürde uluslararası banka (International bank) yerine çokuluslu banka, uluslarüstü banka (transnational-supranational bank) veya yabancı banka (foreign bank) gibi adlandırmaların da sık sık kullanıldığı görülmektedir. Bir uluslararası bankacılık kuruluşunun en az iki veya daha fazla ülkede faaliyette bulunduğu ve dolayısıyla en az iki farklı düzenlemeye tabi olduğudur. Bu özelliği eğer tek başına bir tanım olarak kabul edersek, en geniş anlamda uluslararası bankacılık tanımına ulaşmış oluruz. Çünkü burada tanımlanmaya çalışılan kuruluşun, yürüttüğü iktisadi faaliyete ilişkin bir kısıtlama getirilmemiştir. Dar anlamda uluslararası banka, dünya çapında faaliyet gösteren ancak sürdürmekte olduğu faaliyeti sıradan ticaret bankacılığı (ticari bankacılık) ile sınırlı kalmayıp, tacir bankacılık (merchant banking), finansal kiralama (leasing) factoring, forfaiting ve danışmanlık gibi aktivitelerin ve yeni finansal tekniklerin tamamını içeren bankadır.

Diğer önemli bir husus da uluslararası bankanın, yabancı ülkede ne ölçüde temsil edildiğidir. Her ülke veya her banka farklı örgütsel şekilleri benimsememiştir. ABD bankaları özellikle dünya ölçeğinde şubeler yoluyla şube ağı oluşturmaya öncelik verirken, Avrupa bankaları temsilcilikler oluşturma ve diğer yabancı bankalardan hisse alma eğiliminde olmuştur.

Temsil edilme konusundaki diğer bir yöntem de muhabir banka ağı kurmaktır.

Temsilcilikler ise, bir bankanın yabancı bir ülkede kendisini temsil etme amacına yönelik bir ya da daha fazla kişiden oluşan uluslararası bankacılık kurumudur.

Fakat temsilciliğin daha önce sözü edilen tanımdaki faaliyetleri yapabilmesi zordur. Dolayısıyla, diğer ülkede yabancı banka olarak nitelendirilebilecek bir şube açılması veya uluslararası bankanın fiilen kendi elinde olan ya da çoğunluğuna sahip olduğu yavru şirketin vasıtasıyla faaliyette bulunması gerekecektir.

Sonuç olarak uluslararası bankanın, kaç ülkede faaliyet gösterdiği ve mevduat toplama yetkisinin bulunup bulunmadığı fazla önem arz etmektedir. Bunun yerine, bulundukları ülkede kredi verme yetkisinin olup olmadığı,

- sermaye yeterliliğinde hangi kurallara tabi olduğu,
- yerel bankalardan ayrı kısıtlayıcı düzenlemelere muhatap olup olmadıkları,

- dış ticarete kısa veya uzun vadeli krediler yoluyla aracılık edip edemedikleri,
- danışmanlık ve diğer finansal hizmetleri veriyor olup olmadıkları

gibi hususlar önem taşımaktadır.

Bu tür bankalar, genellikle Dünyada bankacılık alanında geliştirilmiş en son teknikleri kullanan ve en yeni hizmetleri de veren bankalardır. Bu bankalar gittikleri yerel ülkede, kendilerine göre daha küçük ölçekte ve daha eski yöntemlerle çalışan yerel bankalara örnek olurlar. Yerel bankaları modernizasyon, rasyonalizasyon, otomasyon çalışmaları yapmaya ve hizmetlerini hem ulusal hem de uluslararası düzeyde çeşitlendirmeye zorlarlar. Böylece, yerel bankacılık da uzun dönemde maliyet, hizmet enstrüman çeşitliliği ve verimlilik gibi birçok açıdan etkinlik kazanır. Bu bankalar, sahip oldukları avantajlar ve gelişen yerel ülke bankacılık sistemi ve yapısındaki eksiklikler arasındaki ilişkiyi göz önüne alarak, gelişen ülkelere yönelirler. Yani, deyim yerinde ise "bakir gördükleri yerel ülkedeki pastadan pay kapmak" ve yerel bankalara kıyasla, yatırdıkları öz kaynağa göre daha yüksek kar beklentisi içinde faaliyette bulunurlar.

Ayrıca, şube açma veya yeni banka kurma yoluyla her şeyden önce o ülkenin şart koştuğu miktarda sermayeyi konvertbl döviz olarak getiren, şubenin açıldığı ülkeye sermaye ithaline sebep olan bankalar, Literatürde uluslararası banka olarak kabul görmektedir.

1.TÜRKİYE' DE ULUSLARARASI BANKACILIK ve DIŞ TİCARET

Türkiye' de uluslararası bankacılık sektörü, uluslararası ticaretin ve yabancı yatırım akışının artmasına paralel olarak önemli ölçülerde büyümüştür. Yabancı sermayenin ülkeye akmasının başlıca nedenlerini serbest ekonomi politikaları, yabancı banka kısıtlamalarının kalkması, uluslararası ekonomik işbirlikleri ve teknolojide yaşanan baş döndürücü gelişmeler olarak ifade edebiliriz.

Türkiye' de mali sektörün büyük bir kısmını bankacılık sektörü oluşturmaktadır. Türkiye uluslararası bankacılık alanında yaptığı çalışmalarına diğer ülkeler ile yoğun ve güçlü işbirlikleri ile devam etmektedir.

Uluslararası kuruluşlar ve yatırımcılar Türkiye' de çalışma istekleri doğrultusunda potansiyel iş alanları yaratarak karşılıklı güvene dayanan işbirlikleri inşa etmektedir. Bu doğrultuda bankacılık sektörü yüksek hizmet kalitesini daha üst seviyelere taşımaya devam etmektedir.

Türkiye , tarihin en kapsamlı ticari anlaşmalarından biri olan Ticaret ve Gümrük Tarifeleri Genel Anlaşması (GATT) 'na katılmıştır. Ekonomik küreselleşme açısından en önemli gelişmelerden biri olan Uruguay Raundun sonuç bildirisine Türkiye kurucu üye olarak 1994 yılında imza atmıştır.

Dünya Ticaret Örgütünün resmi üyesi olan Türkiye, finansal hizmet sektörüne yönelik küresel gelişmeler, bankaların özellikle sermaye piyasalarından ve banka dışı kesimlerden gelen rekabet, sınır ötesi ticaretin popüler olması gibi gerekliliklerin baskısı altında kalmakla birlikte bu gereklere ayak uydurabilmiştir.

1.1.Dış Ticaret İstatistikleri , Eylül 2017

Türkiye İstatistik Kurumu ile Gümrük ve Ticaret Bakanlığı işbirliği ile oluşturulan geçici dış ticaret verilerine göre; ihracat 2017 yılı Eylül ayında, 2016 yılının aynı ayına göre %8,7 artarak 11 milyar 848 milyon dolar, ithalat %30.6 artarak 19 milyar 982 milyon dolar olarak gerçekleşti. Eylül ayında dış ticaret açığı %85 artarak 8 milyar 135 milyon dolara yükseldi. İhracatın ithalatı karşılama oranı 2016 Eylül ayında %71,3 iken, 2017 Eylül ayında %59,3'e düştü.

Mevsim ve takvim etkilerinden arındırılmış seriye göre; 2017 Eylül ayında bir önceki aya göre ihracat %5 azaldı, ithalat %10,5 arttı. Takvim etkilerinden arındırılmış seriye göre ise, 2017 yılı Eylül ayında önceki yılın aynı ayına göre ihracat %5.4, ithalat %26,3 arttı. Aylara göre Dış Ticaret Eylül 2017 aşağıdaki tablodaki gibidir.

		İhracat (FOB)		İthalat (CIF)		Dış ticaret dengesi		İhracatın ithalatı karşılama oranı
			Değişim		Değişim		Değişim	
Aylar	Yıl	Değer	(%)	Değer	(%)	Değer	(%)	(%)
Ocak-Eylül	2016	104 166		146 265		- 42 099		71,2
	2017	115 132	10,5	168 961	15,5	- 53 829	27,9	68,1
Eylül	2016	10 902		15 298		- 4 396		71,3
	2017	11 848	8,7	19 982	30,6	- 8 135	85,0	59,3

Avrupa Birliği'nin (AB-28) ihracattaki payı 2016 Eylül ayında %50,2 iken, 2017 Eylül ayında %49,8 oldu. AB'ye yapılan ihracat, 2016 yılının aynı ayına göre %7,9 artarak 5 milyar 904 milyon dolar olarak gerçekleşti.

En fazla ihracat yapılan ülke Almanya oldu. Almanya'ya yapılan ihracat 2017 Eylül ayında 1 milyar 234 milyon dolar olurken, bu ülkeyi sırasıyla 766 milyon dolar ile İngiltere, 678 milyon Dolar ile ABD ve 654 milyon dolar ile Irak takip etti.

İthalatta ilk sırayı Çin aldı. Çin'den yapılan ithalat, 2017 yılı Eylül ayında 2 milyar 142 milyon dolar oldu. Bu ülkeyi sırasıyla 1 milyar 914 milyon dolar ile Almanya, 1 milyar 821 milyon dolar ile Rusya ve 999 milyon dolar ile ABD izledi.

Sektörlere göre dış ticaret, Eylül 2017 (Milyon ABD $)

	Eylül				Ocak-Eylül			
	2016		2017		2016		2017	
Sektörler	Değer	(%)	Değer	(%)	Değer	(%)	Değer	(%)
ISIC Rev.3	İhracat (FOB)							
Toplam	**10 902**	**100,0**	**11 848**	**100,0**	**104 166**	**100,0**	**115 132**	**100,0**
Tarım ve ormancılık	348	3,2	426	3,6	3 501	3,4	3 430	3,0
Balıkçılık	32	0,3	34	0,3	303	0,3	328	0,3
Madencilik ve taşocakcılığı	245	2,2	287	2,4	1 900	1,8	2 591	2,3
İmalat	10 242	94,0	11 050	93,3	98 157	94,2	108 345	94,1
Diğer	34	0,3	51	0,4	306	0,3	438	0,4

BEC	İthalat (CIF)							
Toplam	**15 298**	**100,0**	**19 982**	**100,0**	**146 265**	**100,0**	**168 961**	**100,0**
Sermaye (yatırım) malları	2 578	16,9	2 710	13,6	26 808	18,3	23 254	13,8
Ara (ham madde) malları	10 450	68,3	14 840	74,3	98 633	67,4	124 938	73,9
Tüketim malları	2 224	14,5	2 365	11,8	20 516	14,0	20 237	12,0
Diğer	46	0,3	67	0,3	308	0,2	532	0,3

Tablodaki rakamlar, yuvarlamadan dolayı toplamı vermeyebilir.
ISIC: Tüm Ekonomik Faaliyetlerin Uluslararası Standart Sanayi Sınıflaması
BEC: Geniş Ekonomik Grupların Sınıflaması

Yüksek teknolojili ürünlerin imalat sanayi ithalatı içindeki payı %14,6 oldu. İmalat sanayi ürünlerinin toplam ithalattaki payı %82,3 'tür. 2017 Eylül ayında yüksek teknoloji ürünlerinin imalat sanayi ürünleri ithalatı içindeki payı %14,6, orta yüksek teknoloji ürünlerin payı ise %40,9'dur.

Teknoloji yoğunluğuna göre imalat sanayi ürünleri dış ticareti, Eylül 2017 (Milyon ABD $)

Teknoloji yoğunluğu	Eylül 2016 Değer	Eylül 2016 (%)	Eylül 2017 Değer	Eylül 2017 (%)	Ocak-Eylül 2016 Değer	Ocak-Eylül 2016 (%)	Ocak-Eylül 2017 Değer	Ocak-Eylül 2017 (%)
	İhracat (FOB)							
Toplam imalat sanayi	**10 242**	**100,0**	**11 050**	**100,0**	**98 157**	**100,0**	**108 345**	**100,0**
Yüksek teknolojili ürünler	347	3,4	432	3,9	3 341	3,4	4 136	3,8
Orta yüksek teknolojili ürünler	3 549	34,6	3 930	35,6	32 084	32,7	36 789	34,0
Orta düşük teknolojili ürünler	2 659	26,0	2 983	27,0	28 194	28,7	31 387	29,0
Düşük teknolojili ürünler	3 688	36,0	3 705	33,5	34 538	35,2	36 033	33,3
	İthalat (CIF)							
Toplam imalat sanayi	**13 033**	**100,0**	**16 452**	**100,0**	**123 411**	**100,0**	**137 735**	**100,0**
Yüksek teknolojili ürünler	2 089	16,0	2 409	14,6	21 113	17,1	20 211	14,7
Orta yüksek teknolojili ürünler	5 923	45,4	6 732	40,9	55 676	45,1	56 377	40,9
Orta düşük teknolojili ürünler	3 383	26,0	5 540	33,7	30 766	24,9	45 410	33,0
Düşük teknolojili ürünler	1 639	12,6	1 771	10,8	15 856	12,8	15 738	11,4

Tablodaki rakamlar, yuvarlamadan dolayı toplamı vermeyebilir.

Teknoloji Yoğunluğuna Göre İmalat Sanayi Ürün Grupları Sınıflaması OECD tarafından ISIC Rev.3 Sınıflaması baz alınarak hazırlanmıştır.

1.2.Türkiye Kambiyo Politikası: Uluslararası bankacılıkta temel işlemler dış ticarete dayalıdır. İthalatçı ve ihracatçı bulundukları ülkenin yasal düzenlemelerine bağlıdır. Bu nedenledir ki Türkiye'yi ilgilendiren dış ticarette uyulması gereken düzenlemeler kambiyo politikasıyla ilgilidir. Bugün Türkiye' de uygulanan kambiyo politikası 1567 sayılı 'Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun'a dayanır. 11 Ağustos 1989 tarih ve 20249 sayılı Resmi Gazete'de ; 'Türk parasının kıymetini korumak amacıyla, Türk parasının yabancı paralar karşısındaki değerinin belirlenmesine, döviz ve döviz temsil eden belgelere ilişkin tüm işlemler ile dövizlerin tasarruf ve idaresine, Türk parası ve Türk parasını temsil eden belgelerin ithal ve ihracına, kıymetli maden, taş ve eşyalara ilişkin işlemlere, ihracata, ithalata, özelliği olan ihracat ve ithalata, görünmeyen işlemlere, sermaye hareketlerine ilişkin kambiyo işlemlerine ait düzenleyici, sınırlayıcı esaslar bu karar ile belirlenmiştir. Bu karara göre,

- Madde 1'de Türk parasının yabancı paralar ve altın karşısında değerini belirlemek, döviz ve dövizi temsil eden belgelerin ithal ve ihracına belirli şartlar koyarak izin vermiştir.
- Madde 2'de ise tanımlar yer almıştır.Bu tanımlardan bazıları şunlardır:

Türk Parası ile Ödemeyi Sağlayan Belgeler: Ticari ve adi senetler, kredi mektubu, kredi kartı, seyahat çekleri, havale, mektup gibi her türlü belge ve vasıtalarıdır.

Efektif: Banknot şeklindeki bütün yabancı ülkeler paralarıdır.

Döviz (Kambiyo): Efektif dahil yabancı parayla ödemeyi sağlayan her nevi hesap, belge ve vasıtalar.

Bankalar: Türkiye'de hizmet veren kambiyo işlemleri yapmaya yetkili kuruluşlardır.

- Madde 3'te Türk parası, döviz ile kıymetli maden, taş ve eşyalara ilişkin hükümler yer almıştır.
- Madde 4'te döviz başlığı altında döviz ithalatı serbestliğinden bahsetmişitir. Döviz bulunduranlar, bankalar, PTT, kıymetli maden aracı kuruluşları ile yurt dışında döviz alım satımına yetkili kuruluşlardan döviz satın almaları ve bunlara döviz satmaları, dövizleri bankalarda açacakları döviz hesaplarında tutmaları, efektif olarak kullanmaları, bankalar vasıtasıyla yurt içinde ve yurt dışında tasarruf etmeleri serbesttir. Yolcular 5000 ABD Doları

veya eşitine kadar efektifi beraberlerinde yurtdışına çıkarabililrler gibi açıklamalar yapmaktadır.

- Madde 5'de döviz kurları konusu ele alınmıştır. Madde, yabancı paraların Türk parası karşısındaki değeri Merkez Bankasınca tespit edilen usuller çerçevesinde belirlenir demiştir. Ayrıca döviz transferinin bankalardan yapılması kaydıyla yurt dışından vadeli işlem ve opsiyon sözleşmeleri dahil her türlü türev araçlarının alım satımı Sermaye Piyasası Kurulu tarafından yetkilendirilmiş yurt içinde veya yurt dışında bulunan aracı kuruluşlar aracılığıyla yapılır. Yine aynı madde, vadeli döviz alım satımına ilişkin düzenlemeleri yapmaya Merkez Bankası yetkilidir demiştir.
- Madde 6'da dövize ilişkin işlemlerden bahsedilmiştir.
- Madde 7'de kıymetli madenler, taşlar ve eşyaları konu etmiştir.
- Bölüm 3'te dış ticaret konusu ele alınarak madde 8'de ihracat ve madde 9'da ithalat konusu incelenmiştir.
- 4. Bölüm görünmeyen işlemler başlığı altında dövizle ödeme gerektiren işlemleri açıklamıştır.
- 5. Bölümde ise sermaye hareketlerini incelemiştir.

Türkiye' de kambiyo politikasından Hazine Müşteşarlığı'na bağlı Banka ve Kambiyo Genel Müdürlüğü ana hizmet birimi sorumludur. 4059 Sayılı Kanun ile kurulan Genel Müdürlüğün görev ve sorumluluklarını sıralayacak olursak,

- Kambiyo politikalarının esaslarını düzenlemek
- Finansal istikrarın korunması çalışmaları yapmak
- Bankacılık, sermaye piyasası, menkul kıymetler borsaları, kambiyo borsaları, ödünç para verme işleri, finansal kiralama ve mali sektörle ilgili konularda düzenleme çalışmaları yaparak, gerekli mevzuatı çıkarmak, uygulamak ve ilgili kuruluşları denetlemek
- Türk parası kıymetini koruma mevzuatını hazırlamak, uygulamak ve denetlemek
- Finansal piyasalarda iç ve dış gelişmeleri izlemek, değerlendirmek ve mevzuatın Avrupa Birliği ile uyumunu sağlamak
- Kambiyo politikalarının ilgili konularda Hazine Müsteşarlığı ve Türkye Cumhuriyeti Merkez Bankası ile ilişkilerini kurmak. Ayrıca Sermaye Piyasası Kurulu, menkul kıymetler borsaları ve finansal kurumların bağlı olduğu bakanlıklar ile ilişkilerini düzenlemek
- Yeni finansal araç ve piyasaların geliştirilmesine dönük çalışmalar yapmak vb. sayabiliriz.

Türkiye'de 2001 finansal krizi sonrasında kurlar serbest dalgalanmaya bırakılmıştır. Yine Merkez Bankasının aşırı dalgalanmalar dışında müdahalesi olmayacağı kararına varılmıştır. Merkez Bankası bu programla dalgalı kur politikası aracı olarak kısa vadeli faizleri kontrol altında tutarak gizli enflasyon hedeflemesi yapmıştır.

1.3.Türkiye'de Dış Ticaret Mevzuatı

Dış ticarette liberalizasyon ve küresel uyum sürecinin en önemli aşamalarından birisi, uyum sürecindeki ülkelerin deregülasyon faaliyetlerini önemli ölçüde tamamlamarıdır. Gerek kelime anlamı gerekse literatürdedeki yeri bakımından 'Regülasyon ve Deregülasyon' kavramları birbirine taban tabana zıttır.

Regülasyon, herhangii bir faaliyet alanına kamu otoriteleri tarafından konulan kurallar yoluyla getirilen müdahale ve kısıtlamaları ifade etmektedir. ‘ Kuralsızlaştırma ’ anlamına gelen deregülasyon ise bunun tam zıttını; yani kısıtlayıcı kuraların kaldırılmasını ifade etmektedir.

Ülkemizde liberasyon akımının önem kazandığı 1980’li yıllardan 1990’ların ortasına kadar olan dönemde, kamu otoriteleri tarafından dış ticarette yoğun bir regülasyn politikası uygulanmıştır.

1995 yılı ise regülasyon politikaları bakımından dönüm noktası niteliğinde bir yıldır. Bu yılın ilk 3 aylık döneminde gerek Dünya Ticaret Örgütünün faaliyete geçmesi ve ülkemizin örgüte katılımı; gerekse Avrupa Birliği ile imzaladığımız Gümrük Birliği anlaşması, dış ticarette küresel uyum amaçlı deregüasyon politikalarının uluslararası anlaşmalara dayalı bir yükümlülük olarak uygulanmaya başlanmasını da beraberinde getirmiştir.

2011 yılında 637 sayılı Kanun hükmünde Kararnameyle Ekonomi Baknlığı’nın kurulması ile birlikte, ülkemizde dış ticaret faaliyetlerinin koordinasyonu tamamen bu kuruma bırakılmış ; öncesinde bu görevi yürüten Dış Ticaret Müsteşarlığı ise feshedilmiştir.

Ülkemizde kambiyo işlemlerinin tümü üzerinden yardımcı düzenleme yapma yetkisi bulunan Hazine Müşteşalığı ve T.C. Merkez Bankası ise kendi faaliyet alanlarının asli unsurları olan para ve döviz politikaları ile yakın ilgisi bulunması nedeniyle yalnızca Kambiyo işlemlerine ve ithalat-ihracat bedellerinin tahsilat ve ödemelerine ilişkin düzenlemeler yapmaktadırlar.

Günümüzde dış ticaret mevzuatımızın hiyerarşik yapılanması, kambiyo düzenlemeleri ile ithalat ve ihracat düzenlemeleri arasında bu bağlamda ayrışma göstermektedir. Her üç alandaki düzenlemeler, bu hiyerarşik yapılanma farklılığı da dikkate alınarak aşağıda sırası ile irdelenmiştir.

1.3.1.Kambiyo Mevzuatı: Dilimize İspanyolca kökenli ‘Cambio’ kelimesinden türeyerek yerleşmiş olan ‘Kambiyo’ kelimesi, sözlük anlamı olarak ‘Değiştirme, değiş tokuş’ anlamı taşımaktadır. Dış ticaret terminolojisinde ise ‘Ülke paralarının birbiri ile değişimi’ni (Foreign Exchange – FX) ifade etmektedir.

Ülkemizde Kambiyo Mevzuatının Hiyerarşik Yapısı:

Ülkemizde Kambiyo Mevzuatı’nın temelini, Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu oluşturmaktadır. Kanundan aldığı yetkiye dayanarak Bakanlar Kurulu, bu konuda lüzum gördüğü zamanlarda düzenleyici kararlar alabilmektedir. Alınan bu kararlar doğrultusunda Hazine Müşteşarlığı,tebliğler ve genelgeler yoluyla uygulama direktifleri ilan etmekte; Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB) ise bu uygulama direktiflerinin yol haritası niteliğinde genelgelerle finans sektörüne yön vermektedir.

Güncel olarak yürülükte bulunan Kambiyo Mevzuatı, bu hiyerarşik yapı doğrultusunda aşağıda sırası ile ele alınmıştır.

1.3.1.1.Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu

1567 Sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun (TPKK) ilk kez 25 Şubat 1930 tarihinde yayınlanarak 3 yıl süreyle geçerli olmak üzere yürürlüğe girmiştir. 11 Şubat 1970 tarih ve 124 sayılı kanunla süresiz olarak geçerli kılınan TPKK, yine çeşitli tarihlerde yayınlanan dokuz ayrı kanunla değişikliğe uğrayarak, aşağıdaki halini almıştır.

Kanunun 1. ve 2. Maddelerine göre döviz, efektif, hisse senedi ve tahvil alım-satımı ile kıymetli maden ve taşların ve ticari senetlerle ödeme sağlamaya yarayan her türlü araç ve evrakın ihracı ve ithalini düzenlemeye ve kısıtlamaya Bakanlar Kurulu yetkildir. Bakanlar Kurulu Kararları Resmi Gazete' de yayınlanarak ilan olunur.

Kanunun 3. Maddesi, yatırımları düzenlemektedir. Buna göre Bakanlar Kurulu Kararlarına uymayanlar hakkında 3 Bin TL ile 25 Bin TL arasında idari para cezası uygulanır. 1. Madde de yazılı değerlerin izinsiz olarak yurda sokulması veya yurt dışına çıkarılması halinde ise Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu kapsamında suç oluşturmasa bile eylemi gerçekleştiren hakkında eşya ve kıymetin güncel bedeli kadar idari para cezası uygulanır.

İthalat ve ihracattan doğan alacaklarını süresi içinde yurda getirmeyenlere, bu alacakalrın %5 'i oranında idari para cezası uygulanır. İthalat, ihracat veya diğer kambiyo işlemlerinde Türk Parası veya döviz kaçırmak amacı ile danışıklı işlem yapanlara yurda getirmekle yükümlü oldukları veya kaçırdıkları değerlerin güncel bedeli kadar idari para cezası uygulanır. Bu suçların tekrarı halinde verilecek cezalar iki katına çıkartılır. İdari para cezası hükmü vermeye Cumhuriyet savcıları yetkildir. Güncel haliyle bu üç maddeden oluşan kanunun mülga 4. ve 5. maddeleri ise 2008 yılında 5837 sayılı kanunla yürülükten kaldırılmıştır.

1.3.1.2.TPKK Hakkında 32 Sayılı Karar

Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Karar, Bankalar Kurulu tarafından 7 Ağustos 1989 tarihinde yürürlüğe konmuştur. Günümüze dek bazı maddeleri farklı tarihlerde değişikliğe uğrayan kararın bu değişiklikleri de içeren, güncel ve bankacılık faaliyetleri açısından birincil önem arz eden hükümleri aşağıda özetlenmiştir.

Türk parasının değerini korumak amacı ile yabancı paralar karşısındaki değerinin belirlenmesine, döviz ve dövizi temsil eden belgelere ilişkin tüm işlemlerle dövizlerin tasarruf ve idaresine, Türk Parası ve Türk Parasını temsil eden belgelerin ithal ve ihracına, kıymetli maden, taş ve eşyalara ilişkin işlemlere, ithalat, ihracat, görünmeyen işlemler ve sermaye hareketlerine ilişkin kambiyo işlemlerine ait düzenleyici ve sınırlayıcı kurallar, bu kararla belirlenmiştir.

Türk Parası: Türk parası ve Türk parasıyla ödemeyi sağlayan belgelerin ihracı ve ithali; yani sıra dışarıda yerleşik kişilerin Türkiye'de Türk parası ile ödeme, tahsilat ve tevdiatta bulunmaları serbesttir. Bankalar; ithalat, ihracat ve görünmeyen işlemler dışındaki yurt dışına yapılan 50.000 ABD Doları karşılığını aşan Türk lirası transferlerine ilişkin bilgileri, transfer tarihinden itibaren 30 gün içinde Bakanlıkça belirlenecek mercilere bildirirler. 25.000 TL'yi aşan Türk parasının yurt dışına çıkarılması ise Bakanlıkça belirlenecek esaslar dahilinde yapılır.

Döviz: Yurda döviz ithali ve yurttan döviz ihracı serbesttir. Türkiye' de yerleşik kişilerin beraberinde döviz bulundurmaları, bankalar, yetkili müesseseler, PTT, kıymetli maden aracı kuruluşları ile yurt dışında döviz alım satımına yetkili kuruluşlardan döviz satın almaları ve bunlara döviz satmaları, dövizleri bankalarda açacakalrı döviz hesaplarında tutmaları, efektif olarak kullanmaları, bankalar vasıtasıyla yurt içinde ve yurt dışında tasarruf etmeleri serbesttir. Türkiye'de yerleşik kişilerin, dışarıda yerleşik kişilerden , Türkiye'de yapacakları işlemler nedeniyle döviz kabul etmeleri serbesttir. Dışarıda yerleşik kişiler; bankalar, yetkili müesseseler, PTT, kıymetli maden aracı kuruluşları ve aracı kurumlarla döviz alım ve satımı yapabilirler. Türkiye' de yerleşik kişiler ile dışarıda yerleşik kişilerin, bankalar vasıtasıyla yurt dışına döviz transfer ettirmeleri serbesttir. Bakanlık yurt dışına döviz transferi yapılabilecek diğer kuruluşları belirlemeye yetkilidir.Bankalar ithalat, ihracat ve görünmeyen işlemler dışındaki yurt dışına yapılan

50.000 ABD Doları ve eşiti dövizi aşan transferlere ilişkin bilgileri, transfer tarihinden itibaren 30 gün içinde Bakanlıkça belirlenecek mercilere bildirirler.

Döviz Kurları: Yabancı paraların Türk parası karşısındaki değeri, Merkez Bankası'nca tespit edilen usuller çerçevesinde belirlenir. Döviz alım ve satımları işlem tarihinden geçerli kurlar üzerinden yapılır. Mansup işlemleriyle ilgili döviz alım ve satım belgelerinin düzenlenmesinde işlem tarihindeki döviz alış kurları uygulanır.

Dövize İlişkin İşlemler: Karar kapsamındaki dövize ilişkin işlemler Merkez Bankası, bankalar ve Bakanlıkça uygun görülecek diğer kuruluşlar tarafından yapılır.Merkez bankası kendi işlemlerinde kullanacağı konvertibl dövizleri belirler. PTT, yetkili müesseseler ve İstanbul Alın Borsası kıymetli maden aracı kuruluşları efektif alım satımı yapabilirler.

Bankalar dövize ve kıymetli madenlere dayalı vadeli işlem ve opsiyon sözleşmesi yapabilirler. Vadeli döviz alım satımına ilişkin düzenlemeleri yapmaya Merkez Bankası yetkildir. Merkez bankası bünyesinde bulunan döviz ve efektif piyasalarının kuruluş, katılım ve işlem esasları, Banka tarafından belirlenir.

Sermaye piyasası kurulu tarafından yetkilendirilmiş aracı kuruluşlarca, dövize ve kıymetli madene dayalı vadeli işlem ve opsiyon sözleşmeleri dahil sermaye piyasası mevzuatına göre düzenlenmiş her türlü türev araçların alım satımı, Sermaye Piyasası Mevzuatı çerçevesinde teşkilatlanmış borsalarda yapılır. Döviz transferinin bankalardan yapılması kaydıyla yurt dışında vadeli işlem ve opsiyon sözleşmeleri dahil her türlü türev araçlarının alım satımı Sermaye Piyasası Kurulu tarafından yetkilendirilmiş yurt içinde veya yurt dışında bulunan aracı kuruluşlar aracılığıyla yapılır.

Kıymetli Madenler , Taşlar ve Eşyalar: Kıymetli madenler, taşlar ve eşyaların Dış Ticaret Rejimi esasları dahilinde Türkiye'ye ithali ve ihracı serbesttir. Standart işlenmemiş kıymetli madenlerin, ithali yalnızca, Merkez Bankası ile kendi mevzuatlarındaki hükümler saklı kalmak kaydıyla Kıymetli Madenler Borsası üyesi aracı kuruluşlar ithal ettikleri standart ve standart dışı işlenmemiş kıymetli madenleri üç iş günü içinde Borsaya teslim etmek zorundadır. Kıymetli madenler, taşler ve eşyaların yurt içinde alım ve satımı serbesttir. Ancak yurt içinde cevherden her tür ve şekilde üretilen kıymetli madenlerin alım ve satım işlemleri de Borsa tarafından düzenlenecek yönetmeliklerle belirlenecek esaslara göre İstanbul Altın Borsasında yapılır.

Yolcular beraberlerindeki kendilerine ait değeri 15.000 ABD Dolarını aşmayan ve ticari amaç taşımayan ziynet eşyası niteliğinde kıymetli madenlerden ve taşlardan yapılmış eşyaları yurda getirebilirler ve yurt dışına çıkarabilirler. Daha fazla değerdeki ziynet eşyalarının yurt dışına çıkarılması, girişte beyan edilmiş olmasına veya Türkiye'de satın alındığını teşvik etme şartına bağlıdır.

Merkez Bankası ve Kıymetli Maden Aracı Kuruluşları ithal ettikleri işlenmemiş kıymetli madenlerin yurt içindeki alım ve satım işlemlerini sadece İstanbul Altın Borsasında yaparlar. Ziynet veya süs eşyasına dönüştürülmüş şekli hariç olmak üzere Borsa' da hangi tür ve şekilde kıymetli madenlerin işlem göreceği ve teşekkül ettirilecek piyasalar, Borsa tarafından düzenlenecek yönetmeliklerle belirlenir.

İhracat ve İthalat: İhracat bedellerinin tasarrufu serbesttir. Bakanlık ihtiyaç duyulması halinde ihracat bedellerinin yurda getirilmesine ilişkin düzenleme yapmaya yetkilidir. İthalat ve transit ticaret işlemlerine ilişkin yurt dışına döviz ve Türk Lirası transferi bankalarca yapılır.

Görünmeyen İşlemler: Uluslararası Nakliyat, bankacılık , sigortacılık, dışarıya yaptırılan hizmetler ve diğer görünmeyen işlemlerle ilgili olarak yurt dışına Türk Parası Transferleri ile döviz tahsis ve transferleri ve efektif satışları Merkez Bankası'nca belirlenecek usul, esas ve limitler çerçevesinde bankalarca yapılır. Türkiye'de yerleşik kişiler, müteahhitlik hizmetleri dahil olmak üzere dışarıda yerleşik kişiler için veya bunlar adına yurt içinde veya dışında yapmış olduklaı tüm hizmet karşılığı dövizler ile dışarıda yerleşik kişiler nam ve hesabına yapılan gider karşılığı dövizleri serbestçe tasarruf edebilirler.

Sermaye Hareketleri: Yabancı yatırımcılar tarafından Türkiye'ye yapılacak doğrudan yatırımlar, 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu ve buna bağlı olarak oluşturulan mevzuat çerçevesinde gerçekleştirilir. Yabancı yatırımcıların Türkiye'deki faaliyet ve işlemlerinden doğan net kar, temettü, satış, tasfiye ve tazminat bedelleri, lisans, yönetim ve benzeri anlaşmalar karşılığında ödenecek meblağlar

bankalar aracılığıyla yurt dışına serbestçe transfer edilebilir. Ancak, 6326 sayılı Petrol kanuna göre Türkiye'de faaliyette bulunma ve transfer taleplei, bu Kanun ve ilgili mevzuat hükümlerine tabidir.Türkiye' de yerleşik kişilerin, yurt dışında yatırım yapmak veya ticari faaliyette bulunmak amacıyla şirket kurmaları, ortaklığa katılmaları ve şube açmaları için, nakfi sermayeyi bankalar aracılığıyla, aynı sermeyeyi ise gümrük mevzuatı hükümleri çerçevesinde ihraç etmeleri serbesttir. Türkiye'de yerleşik kişilerin yurt dışında irtibat bürosu, temsilcilik ve benzerlerini kurmaları ve bunların kuruluş masrafları ile faaliyet giderlerinin banlarca transferi serbesttir. Bankalar ve gümrük idareleri yurt dışında yatırım veya ticari faaliyette bulunmak üzere sermaye ihraç eden Türkiye' de yerleşik kişileri, her bir işlem tarihinden itibaren 30 gün içinde Müsteşarlığa ve Ekonomi Bakanlığına bildirirler. Bakanlık, bu maddenin uygulaması ile ilgili olarak Türkiye' de yerleşik kişilerden istenecek bilgi, belge ve bunların gönderilme süreleri ile gönderileceği kurumlara ilişkin esasları belirlemeye yetkilidir.

Türkiye 'de ve dışarıda yerleşik gerçek kişilerin, bankalar aracılığıyla kişisel sermaye hareketlerine ilişkin yurt dışından yurt içine ve yurt içindn yurt dışına yapacakları transferler serbesttir. Kişisel sermaye hareketlerinin kapsamı Bakanlıkça belirlenir. Kişisel sermaye hareketlerine ilişkin transferlere aracılık eden bankalar, kararın 3'üncü maddesinde ve 4'üncü maddesinin (e) bendinde belirtildiği şekilde gerekli bildirimleri yapmakla yükümlüdür.

Menkul Kıymetler: Menkul kıymetlerin ve diğer sermaye piyasası araçlarının yurda girişi ve çıkışı serbesttir. Kamu kurum ve kuruluşları hariç olmak üzere, Türkiye' de yerleşik tüzel kişlerce ihraç veya halka arz olunacak sermaye piyasası araçlarının, sermaye piyasası mevzuatı çerçevesinde Sermaye Piyasası Kuruluna kaydettirilmesi koşuluyla yurt dışında satışı serbesttir.

Dışarıda yerleşik kişilerin, Türkiye' de menkul kıymet ve diğer sermaye piyasası araçlarını ihraç etmeleri ve bunların halka arz ve satışı Sermaye Piyasası Mevzuatı hükümleri çerçevesinde yapılır. Yurt dışındaki yatırım ortaklıkları ve yatırım fonları dahil olma üzere dışarıda yerleşik kişilerin, her türlü menkul kıymetler ile diğer sermaye piyasası araçlarını Sermaye Piyasası Mevzuatına göre yetkili bulunan bankalar ve aracı kurumlar vasıtasıyla satın almaları ve satmaları; bu kıymetler ve araçlara ait gelirler ile bunların satış bedellerini bankalar aracılığıyla transfer ettirmeleri serbesttir.

Türkiye'de yerleşik kişilerin; bankalar ve sermaye piyasası mevzuatına göre yetkili bulunan aracı kurumlar vasıtasıyla yurt dışındaki mali piyasalarda işlem göre menkul kıymetleri ve diğer sermaye piyasası araçlarını satın almaları, satmaları ve bu kıymetlerin alış bedellerini bankalar aracılığı ile yurt dışına transfer ettirmeleri serbesttir.

Gayrimenkul Kıymetler: Dışarıda yerleşik kişilerin Türkiye' de satın aldıkları ve sahip oldukları gayrimenkul ve gayrimenkule bağlı aynı hakların gelirleri ve satoış bedellerinin bankalar vasıtasıyla transfer ettirilmesi serbesttir. Türkiye'de yerleşik kişilerce yurt dışında gayrimenkul ve gayrimenkula bağlı aynı hakların satın alınması amacıyla bankalar vasıtasıyla yurt dışına döviz ve Türk parası transfer ettirilmesi serbesttir.

Krediler: Türkiye' de yerleşik kişilerin yurt dışından kredi temin etmeleri, bu kredileri bankalar aracılığıyla kullanmaları kaydıyla serbesttir. Ancak prefinansman kredilerinin vadesi Bakanlık tarafından belirlenir.

Kamu kurum ve kuruluşları dışındaki Türkiye' de yerleşik kişilerce yurt dışından temin edilen bir yıldan uzun kredilerde, Türkiye' de yerleşik kişilerin yurt dışından sağladığı bir yıldan kısa vadeli kredilerin takibi ile ilgili usul ve esaslar Merkez Bankasınca belirlenir. Söz konusu kredilere ait anapara geri ödemeleri ile faiz ve diğer ödemelerin transferleri bankalar aracılığı ile yapılır.

Türkiye'de yerleşik kişiler aşağıda belirtilen şekilde döviz kredisi açabilirler:

- İthalat ve ihracat rejimlerine göre açılacak emtia kredileri
- İhracatın, ihracat sayılan satış ve teslimler ile döviz kazandırıcı faaliyetlerin finansmanı amacıyla Türkiye'de yerleşik kişilere açılan döviz kredileri
- Yatırım teşvik belgesi kapsamında dış kredi almaları öngörülen Türkiye'de yerleşik kişilere açılan döviz kredieri ile yatırım mallarının finansmanı için açılan döviz kredileri

- Yurt dışında iş yapan Türk müteşebbislerine, uluslararasu yurtiçi ihalelerle ilgili işleri veya Savunma Sanayii Müşteşarlığınca onaylanan savunma sanayi projelerini üstlenen Türkiye'de yerleşik kişilere açılan döviz kredileri
- Türkiye'de yerleşik kişilere kullandırılan ve ortalama vadesi bir yıldan uzun olan, 5 milyon ABD Doları ve üzerindeki döviz kredileri
- Bankaların, Türkiye'deki şubelerinde bulundurulan döviz veya OECD ülkeleri tarafından ihraç edilen yabancı para menkul kıymet tutarını teminat almak koşulu ile ve bu teminat tutarını geçmemek üzere Türkiye'de yerleşik kişilere ticari ve mesleki amaçlı kullandıracakları döviz kredileri
- Bakanlıkça belirlenecek esaslar dahilinde Türkiye'de yerleşik kişilere açacakları döviz kredileri

Bankalar ile Bakanlıkça belirlenecek diğer kişiler tarafından yurt dışında yerleşik kişilere döviz ve Türk Lirası kredi açılması serbesttir. Kredilerle ilgili uygulama usulleri Bakanlıkça belirlenen esaslar doğrultusunda Merkez Bankasınca tespit edilir.

Bankalar, Türkiye'de yerleşik kişilere ticari veya mesleki amaçla dövize endeksli kredi kullandırabilirler. Ticari veya mesleki amaç taşıyan finansal kiralamaya ilişkin bedeller döviz üzerinden ya da dövize endeksli olarak belirlenebilir.

Gayri Nakdi Krediler, Garanti ve Kefaletler: Türkiye'de yerleşik kişilerin yurt dışından gayri nakdi, garanti ve kefalet sağlamaları ve Türkiye'de veya dışarıda yerleşik kişiler lehine dışarıda yerleşik kişlere muhatap teminat mektubu düzenlemeleri, garanti ve kefalet vermeleri serbesttir.

Bankaların, dışarıda yerleşik kişiler lehine Türkiye'de yerleşik kişilere muhatap, yurt içinde açılacak uluslararası ihalelerle ilgili olarak Türkiye' de yerleşik kişiler lehine Türkiye'de yerleşik kişilere muhatap, döviz üzerinden teminat mektubu düzenlemeleri, garanti ve kefalet vermeleri serbesttir.

Yurt içinde veya yurt dışında faaliyette bulunan kredi kuruluşlarınca yabancı para üzerinden veya yabancı para ölçüsü ile verilen kredileri güvence altına almak için yabancı para üzerinden taşınmaz rehini kurulması serbesttir.

Bankalar, yurt dışına ödenen teminat mektubu, garanti ve kefalet bedelleri hakkında transfer tarihinden itibaren, bunların dışındaki Türkiye'de yerleşik kişiler ise, dışarıda yerleşik kişilere hitaben verdikleri garanti ve kefaletlerle ilgili olarak düzenleme tarihinden itibaren 30 ün içinde Müsteşarlığa bilgi verirler.

Döviz Tevdiat ve Altın Depo Hesapları: Merkez bankası ve bankalar, Türkiye'de ve yurt dışında yerleşik kişiler adına döviz tevdiat hesapları ve altın depo hesapları açabilirler. Bu hesaplar üzerinde sahipleri serbestçe tasarrufta bulunabilirler. Bu hesaplara ait faizler banka ve hesap sahibi arasında serbestçe tespit edilir. Anapara ve faizlerin transferi ile altının iadesi bankalarca kendi kaynaklarından karşılanır. Bu hesaplar nedeniyle doğacak lehte ve aleyhteki kur farkları ilgililere aittir.

1.3.1.3.Hazine Müşteşarlığı 2008-32\34 Sayılı Tebliğ: Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Karara İlişkin Tebliğ (184), Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı tarafından 28 Şubat 2008 tarihinde yayınlanarak yürürlük kazandırılmıştır. Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 sayılı Karar gereğince tespiti Bakanlığa bırakılan konular bu Tebliğ ile düzenlenmiştir. Günümüze dek bazı maddeleri farklı tarihlerde değişikliğe uğrayan tebliğin bu değişiklikleri de içeren, güncel ve bankacılık faaliyetleri açısından birincil önem arz eden hükümleri aşağıdaki gibidir:

Türk Parası ve Döviz: Merkez Bankası, Türk parasının değerini piyasa şartlarına göre belirleyebilmek için gerekli önlemleri alır. Merkez Bankası ve bankalar, uluslararası piyasalarda döviz ve Türk parası ile ilgili işlemleri yapabilirler.

Türkiye'de yerleşik kişilerce, ilgili transferlerin bankalar ve PTT aracılığıyla yapılması kaydıyla yurt dışında bulunan bankalar ile bulunduğu ülkenin mevzuatına göre döviz alım satımına yetkili bulunan kuruluşlardan döviz alınması ve bunlara döviz satılması serbesttir.

Efektif ve Dövizi Natık Çekler: Bankalar, yetkili müesseseler, PTT ve kıymetli maden aracı kuruluşları; kendilerine ibraz edilen dövizi natık (dövizi içeren) çekler karşılığında bankacılık teamüllerine uygun olarak kısmen Türk arası ve kısmen efektif veya tamamen efektif ödemesinde bulunabilirler. Efektif veya dövizi natık çekleri bankacılık teamüllerine uygun olarak aynı ve ayrı cins efektiflerle değiştirebilirler. Bankalar ve PTT bunları döviz olarak yurt dışına havale edebilirler.

Döviz Mevcutları: Bankalar, yetkili müesseseler, PTT, kıymetli maden aracı kuruluşları ve aracı kurumların döviz mevcutlarının Merkez Bankasına devrine ilişkin oran ve esaslar Merkez Bankasınca belirlenir.

Kıymetli Madenler ve Taşlar: Dış ticaret işlemlerine konu olan kıymetli maden ve taşlar ile bunlardan mamul eşyanın üzerine markaları ile ayarını gösteren damga basılır ve kıymetli eşyaya ilişkin sertifika düzenlenir. Kıymetli maden ve taşların ayarına ilişkin ekspertiz raporu Darphane ve Damga Matbaası Genel Müdürlüğünce veya bu Genel Müdürlükçe yeterlilikleri onaylanan özel ayar evleri ile eksperlerce düzenlenir.

Transit Ticaret: Transit ticaret satış bedellerinin tasarrufu serbesttir.

Yurt Dışından Menkul Kıymet ve Diğer Sermaye Piyasası Araçlarının Alım Satımı: Döviz transferlerinin bankalardan yapılması kaydıyla yurt dışındaki mali piyasalarda işlem gören menkul kıymetlerin, diğer sermaye piyasası araçlarının, vadeli işlem ve opsiyon sözleşmeleri dahil her türlü türev araçlarının alım satımı, Sermaye Piyasası Kurulu tarafından yetkilendirilmiş yurt içinde veya yurt dışında bulunan aracı kuruluşlar aracılığıyla yapılır.

Yurt Dışına Sermaye İhracı: Türkiye'de yerleşik kişiler, yurt dışında şirket kurmak, mevcut şirketlere ortak olmak veya şube açmak için yaptıkları ilk nakdi veya aynı sermaye ihracını takip eden üç ay içerisinde, Müsteşarlığın internet adresinde yer alan yurt dışına sermaye ihracına ilişkin bilgi formunu açıklamalar doğrultusunda doldurarak Müşteşarlığa gönderirler. Sermaye ihracı gerçekleştiren Türkiye'de yerleşik kişiler, her takvim yılını takip eden 3 ay içerisinde Müsteşarlığın internet adresinde yer alan bilgi formunu, formda istenilen bilgileri ve yapılan transferleri güncelleyerek Müsteşarlığa gönderirler. Türkiye' de yerleşik kişiler, tasfiye edilen veya devredilen yurt dışındaki şirket, ortaklık ve şubelerinin durumu hakkında, tasfiye sürecinin sona ermesini veya devredilmesini müteakip en geç üç ay içerisinde, müsteşarlığa bilgi verirler.

Krediler: Türkiye'de yerleşik kişiler, yurt dışından sağladıkları kredileri bankalar aracılığı ile kullanırlar. Ancak;

- Türkiye' de yerleşik kişilerin yurt dışındaki işleriyle ilgili olarak yurtdışından sağladıları krediler
- Türkiye'de yerleşik kişilerce ihracat kredi kurumlarından veya ihracat kredisi garanti kuruluşlarının garantisi kapsamında yurt dışından sağlanan ve doğrudan yurt dışındaki ihracatçı firmaya ödenen krediler
- ihracat kredi veya garanti kuruluşu olmamakla birlikte, nakit kredi yerine malın peşin alımı ve vadeli finansman desteği sağlayan yurt dışındaki kalkınma bankalarından sadece mal ithaline yönelik sağlanan krediler
- Türkiye'de yerleşik kişilerce yurt dışında gemi satın alınması amacıyla yapılacak ithalat kapsamında sağlanan krediler, için bu şart aranmaz.

Türkiye'de yerleşik kişilerce yurt dışından temin edilen kredilerin kullanımı için borçlunun, kredinin vadesi, faiz oranı ve benzeri bilgileri içeren kredi sözleşmesi ile birlikte kullanıma aracılık eden bankaya başvurması gereklidir.

Döviz kredilerinin alınma ve verilmesinde lehte ve aleyhte doğacak kur farkları ilgililere aittir.

Bankalar birbirlerine, bankacılık teamülleri çerçevesinde doğrudan veya uluslararası sendikasyona katılım yoluyla, vade sınırı bulunmaksızın döviz kredisi açabilirler.

Bankalar, Türkiye'de yerleşik kişilere yatırım mallarının ithalatının finansmanı için açtıkları döviz kredilerinin üçte birine kadar işletme ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla döviz kredisi açabilirler.

Bankalar, Türkiye'de yerleşik kişilere, kredi kartlarını yurt dışındaki harcamaları için $50.000 limit içerisinde rotatif kullandırabilirler. Ancak hesap bakiyelerinde $50.000'lık limit üzerinde oluşacak depasmanın 30 gün içerisinde kapatılması gerekir.

Bankalar ve factoring şirketleri tarafından ihracat ve transit ticaret işlemlerine ilişkin doğmuş veya doğacak alacakların devralınması suretiyle ihracatçılara ve transit ticaret tacirlerine döviz üzerinden fon kullandırılabilir.

Türkiye' de yerleşik kişilerce yurt dışında pay sahibi olduğu ortaklıklara, yurt dışındak ana şirkete ve grup şirketlerine döviz veya Türk Lirası kredi açılabilir. Bankalarca yurt dışında yerleşik kişilere açılacak döviz ve Türk Lirası krediler, Türkiye'de mebduat hesaplarına yatırılmak suretiyle de kullanılabilir.

Özelleştimr ihalelerine katılan Türkiye' de yerleşik kişiler veya yurt dışındaki yerleşik kişiler ile Türk ve yabancı firmaların katılımı ile oluşturulan ortak girişim gruplarına, ihale bedelinin finansmanı amacıyla bankalarca döviz kredisi açılabilir. Finansman şirketlerince tüzel kişiler ile ticari ve mesleki amaçlı olmak üzere gerçek kişilere dövize endeksli kredi kullandırılabilir.

Kamu Kurum ve Kuruluşları Tarafından Sağlanan Kredilerin Bildirimi: Kamu kurum ve kuruluşları, yurt dışından sağladıkları ve ithalatta vadeli ödeme şekilleri dışında bir yıldan uzun vadeli kredi anlaşmalarını tebliğ ekindeki fonlarla birlikte Dış Finansman numarası almak için anlaşma tarihinden titbaren 30 gün içinde Müşteşarlık Kamu Finansmanı Genel Müdürlüğü'ne gönderirler.

Söz konusu kurum ve kuruluşlar tarafından sağlanan kredilere ilişkin kullanımlar, anaparageri ödemeleri, faiz ve diğer ödeme bilgileri, geçmiş tüm bilgileride içerecek şekilde Tebliğ ekinde yer alan Kredi İzleme Bilgi Formu ile birlikte gerçekleşme tarihinden itibaren 10 gün içinde bankalar ile kredi borçlusu tarafından Müsteşarlık Kamu Finansmanı Genel Müdürlüğü'ne gönderilir.

Kişisel Sermaye Hareketleri: Kişisel borçlar, armağan, hediye, bağı, çeyiz, gelin veya güveyin karşı tarafa verdiği para, miras veraset veya kalan mal, göçmen işçilerin kendi ülkesindeki borçlarının tasfiyesine yönelik ödemeler ve göçmenlerin varlıkları kişisel sermaye hareketleri kapsamında değerlendirilir.

Yurt Dışı Müteahitlik Hizmetleri: Müsteşarlık, yurt dışı müteahhitlik hizmetlerinin ülke yararına geliştirilmesi ve desteklenmesi amacıyla ilgili kamu ve özel kuruluşlardan bilgi toplanması ile bunlar arasındaki bilgi paylaşımı ve koordinasyona katkıda bulunmak için gerekli tedbirleri almaya yetkilidir.

Usul ve Müşterek Hükümler: Türk parası kıymetini koruma hakkında kararlar ve bu kararlara ilişkin tebliğler uyarınca Merkez Bankasınca çıkarılan genelgeler tebliğ hükmündedir.

1.3.2.İhracat Mevzuatı: Ülkemizde ihracat mevzuatının temelini İhracat Rejim Kararı ve İhracatı Teşvik Kararı oluşturur ve bu kararlar periyodik olarak alma ve yürürlüğe koyma yetkisi Bakanlar kurulu£na aittir. Ekonomi Bakanlığı, bünyesinde kurulu İhracat Genel Müdürlüğü kanalı ile kuruluş kanunundan aldığı yetkiye dayanarak, İhracat Rejim Kararlarında ilan edilen ana hedef ve politikaların geliştirilmesi ve yürütülmesini sağlar. Hazine Müşteşarlığı ise bünyesinde kurulu Mali Sektörle İlişkier ve Kambiyo Genel Müdürlüğü kanalı ile kendi kuruluş kanunundan aldığı yetkiye dayanarak, ihracat işlemlerinin kambiyo rejimini ilgilendiren kısımlarını düzenler.

Ülkemizde İhracat Mevzuatının Hiyerarşik Yapısı

Bakanlar Kurulu
-İhracat Rejimi Kararı
-İhracatı Teşvik Kararı

Ekonomi Bakanlığı
- Tebliğler, Yönetmelikler, Genelgeler

Hazine Müsteşarlığı
- Tebliğler, Yönetmelikler, Genelgeler

1.3.2.1.İhracat Rejimi Kararı: Yüksek planlama kurulu tarafından konuya ilişkin hazırlanan raporlardaki bilgiler ışığında Bakanlar Kurulu Tarafından alınan kararla yürürlük kazandırılan İhracat Rejimi Kararları, ülkemizin ihracata ilişkin temel hedef ve politikalarını belirleyen asli unsurdur.

Ekonomi Bakanlığı'nın resmi internet sitesinde güncel geçerliliği ilan edilen son İhracat Rejimi Kararı, Bakanlar Kurulunun 22.11.1995 tarihli İhracat Rejimi Kararıdır.

Ülkemizde liberalizasyon sürecinin başladığı 1980'li yıllardan 1995 yılına kadar olan dönemde hemen her yıl Bakanlar Kurulu tarafından revize edilen İhracat Rejimi Kararı bu yıldan itibaren revize edilmemiştir. Bunun temel nedeni ise, aynı yılda (1995) Dünya Ticaret Örgütüne üye olan ve AB ile Gümrük Birliği anlaşması imzalayan ülkemizin bu iki uluslararası sözleşmeden kaynaklanan liberalizasyon, deregülasyon ve küresel bütünleşme konularındaki yükümlülükleridir.

Yürürlükteki İhracat Rejimi Kararının önem arz eden madde hükümleri aşağıdaki gibidir.

Karar'ın 3. Maddesi, İhracatın her aşamasında gözetim, denetim ve yönlendirilmesine; kısıtlama ve yasaklama etirmeye ilişkin her türlü yetkinin, Dış Ticaret Müsteşarlığının Bağlı olduğu Bakanlıkta olduğuna hükmetmiştir. Ancak 2011 yılında Ekonomi Bakanlığı'nın kurulması ile birlikte 637 sayılı KHK kapsamında bu yetki Ekonomi Bakanlığı'na devredilmiştir. Bakanlık, yukarıda sayılan yetkilerin kullanılması sırasında, mevzuat hükümleri çerçevesinde; ihracatçı Birlikleri, Türkiye İhracatçılar Meclisi, İhracatı Geliştirme Etüt Merkezi, uluslararası gözetim şirketleri ve ilgili diğer kurum ve kuruluşları görevlendirebilir.

Kanun, kararname ve uluslararası anlaşmalarla ihracı yasaklanmış mallar dışında kalan bütün malların ihracı, 3'üncü maddenin kısıtlama ve yasaklama ile ilgili (b) bendi hariç olmak üzere, Karar çerçevesinde serbest bırakılmıştır. Alım ve satımı ile ilgili mevzuatla belirli bir merciin iznine bırakılmış malların ihracına ilişkin esas ve uygulamaların tespiti aşamasında Bakanlığın uygun görüşü alınır. İhracat işlemlerinde, ilgili mevzuatla belirlenmiş olanlar dışında hiçbir belge aranmaz. Kamu kurum ve kuruluşları, ihracat işlemlerinin azami ölçüde süratle tamamlanmasını teminen gerekli düzenlemeleri yaparlar.

Piyasalarda meydana gelen olağan dışı bir gelişme, ihracata konu malda görülen yetersizlik, kamu güvenliği, kamu ahlakı, insan sağlığı, hayvanların, bitkilerin veya çevrenin korunması amacına yönelik tedbirler, sanatsal, tarihi ve arkeolojik değer taşıyan metanın korunması nedenleriyle ihracatta kısıtlama veya yasaklama getirmeye Bakanlık yetkilidir.

1.3.2.2.İhracatı Teşvik Kararı: Kamuoyunda ' İhracatı Teşvik Kararı' olarak bilinen Bakanlar Kurulu Kararı, ihracatta ve ihracat sayılan işlemlerde vergi, resim ve hariç istisnası uygulamalarını düzenleyen karardır. Ekonomi Bakanlığı'nın resmi internet sitesinde konuya ilişkin güncel geçerliliği ilan edilen son Bakanlar Kurulu Kararı ise 23.12.1999 tarih; 99\13812 sayılı kararıdır. Söz konusu kararın konumuz bakımından önem arz eden madde hükümleri, farklı tarihlerde değişikliğe uğramış güncel şekliyle aşağıdaki gibidir.

Karar ; ihracatı arttırmak, ihraç ürünlerine uluslararası piyasalarda rekabet gücü kazandırmak ve ihraç pazarlarını geliştirmek amacıyla hazırlanmıştır ve ihracat, ihracat ihracat sayılan satış ve teslimler ile döviz kazandırıcı hizmet ve faaliyetlerde vergi, resim ve harç istisnasına ilişkin tedbirlerin düzenlenmesi ve yürütülmesini kapsar.

İhracat, ihracat sayılan satış ve teslimler, döviz kazandırıcı hizmet ve faaliyetler ile transit ticaretin finansmanında kullanılmak kaydıyla kredi kuruluşlarınca kullandırılan her türlü krediler ve firmaların sağladıkları prefinansmanlar ile bunların geri ödenmesi, ihracatla ilgili işlem yapan kuruluşların ihracat, ihracat sayılan satış ve teslimler ile döviz kazandırıcı hizmet ve faaliyetlerle ilgili olarak yapmış oldukları bütün hizmet ve muameleler dolayısıyla kendi lehlerine her ne nam ile olursa olsun nakden veya hesaben aldıkları paralar ve kambiyo işlemleri, Dahilde İşleme Rejimi kapsamında yapılan ithalat veya yurtiçi alımlar ile ilgili işlemler ve bunların finansmanı amacıyla kullanılan krediler, ihracat karşılığı yapılacak her türlü ödemeler, ihracat, ihracat sayılan satış ve teslimler, döviz kazandırıcı hizmet ve faaliyetler ile transit ticaretle ilgili işlemler ve bu işlemler sebebiyle düzenlenen kağıtlar; Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisinden , Damga vergisinden, 492 sayılı Harç Kanunu gereğince alınan harçlar ve diğer kanunlarda yer alan vergi, resim ve harçlar ile 80 sayılı Kanuna göre alınan hal rüsumundan müstesnadır.

Müsteşarlıkça karara ilişkin yayımlanacak tebliğle belirlenen belgesiz işlemler ve bu işlemler sebebiyle düzenlenen kağıtlara; ihracata ilişkin olduğunun belgelendirilmesi halinde işlem yapan kuruluşlarca 4. Madde çerçevesinde re'sen vergi, resim ve harç istisnası uygulanır.

İhraç edilecek malların üretiminde kullanılacak maddelerin ithali ile yurt içi alımları ve bunlarla ilgili işlemleri için vergi, resim ve harç istisnasından yararlanmak isteyen firmalar, Müsteşarlığa müracaat ederek Dahilinde İşleme İzin Belgesi ve Vergi Resim Harç İstisna Belgesi almak zorundadırlar. Vergi Resim Harç İstisna Belgelerinin süreleri azami 24 ayır. Belge, süresi içerisinde ilgili firma tarafından yapılacak müracaata istinaden Müşteşarlıkça revize edilebilir.

Belge ihracat kredilerinin vergi, resim ve harç istisnasından yararlanma süresi, Müsteşarlıkça düzenlenecek Dahilde İşleme İzin Belgesi veya Vergi Resim Harç istisnası Belgesi süresi kadardır. Belgesiz ihracat kredilerinin, vergi, resim ve harç istisnasından yararlanma süresi ise 24 aydır.

1.3.2.3.İhracat Yönetmeliği: Ekonomi Bakanlığının resmi internet sitesinde güncel geçerliliği ilan edilen İhracat Yönetmeliği, Bakanlığın kuruluşu öncesindeki dönemde Dış Ticaret Müşteşarlığı tarafından yayınlanan 06.06.2006 tarihli yönetmeliktir. Yönetmeliğin konumuz bakımından önem arz eden madde hükümleri, farklı tarihlerde değişikliğe uğramış güncel şekliyle aşağıdaki gibidir:

Genel Esaslar: İhracat işleminin başlaması için ihracatçıların, İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliğine onaylattıkları Gümrük Beyannamesi ile ihracatın yapılacağı gümrük idaresine başvurmaları gerekir.

İhracı kayda bağlı mallar, Müsteşarlıkça yayımlanacak Tebliğ ile belirlenir. İhracı kayda bağlı mallara ilişkin Tebliğ kapsamındaki malların ihracından önce gümrük beyannamelerinin İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliğince kayda alınması gerekir. İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliğince kayda alınmış gümrük beyannamesinin gümrük idarelerine sunulma süresi, İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliğinin onay tarihinden itibaren uzatılmamak üzere otuz gündür.

Konsinye İhracat: Konsinye ihracat başvuruları ilgili ihracatçı Birlikleri Genel Sekreterliğine yapılır. İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliğince konsinye ihracat olarak onaylanmış gümrük beyannamelerinin otuz gün içinde gümrük idarelerine sunulması gerekir. İhracatçılar, konsinye olarak gönderilen malların kesin satışının yapılmasından sonraki otuz gün içinde durumu, kendileri tarafından düzenlenmiş kesin satış faturası veya örneği ve gerekli diğer belgeler ile birlikte izni veren İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliğine bildirir.

Konsinye olarak gönderilen malın ihraç tarihinden itibaren bir yıl içinde kesin satışının yapılması gerekir. Bu süre, haklı ve zorunlu nedenlere istinaden müracaat edilmesi halinde, izni veren İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliğince iki yıl daha uzatılabilir. Konsinye olarak gönderilen malın , konsinye ihraç izin süresi içinde satılamaması halinde, malın gümrük mevzuatı çerçevesinde yurda getirilmesi gerekir.

Yurtdışı Fuar ve Sergilere Katılım ve İhracat:Ülkemizi temsilen katılanacak uluslararası yurt dışı fuar ve sergiler Müsteşarlık tarafından belirlenir. Uluslararası ticari fuarlara ve sergilere katılacak firma ve kuruluşlarca yurt dışına gönderilecek bedelli veya bedelsiz malların yurt dışına çıkışıyla ilgili başvurular doğrudan ilgili gümrük idarelerine yapılır. Gümrük idareleri söz konusu malların yurt dışına çıkışı için yapılan talepleri ilgili mevzuat çerçevesinde inceleyip sonuçlandırır.

Gümrük idareleri, yurt dışına çıkışına izin verdikleri bedelli veya bedelsiz mallar ile ilgili gümrük beyannamelerinin onaylı bir örneğini, beyannamenin kapanış tarihinden itibaren, en geç on beş gün içinde firmanın beyan ettiği ihracatçı Birlikleri Genel Sekreterliğine gönderir. Bu şekilde yurt dışına çıkarılan malların kesin satışına ilişkin talepler, geçici çıkışa esas gümrük beyannamesinin ihracatçı birlikleri Genel Sekreterliğince onaylanmasını müteakip gümrük idarelerince sonuçlandırılır.

İthal Edilmiş Malların İhracı: Gümrük mevzuatı çerçevesinde serbest dolaşıma girmiş yeni veya kullanılmış malın ihracı, genel esaslar çerçevesinde yapılır.

Serbest Bölgelere Yapılacak İhracat: Serbest bölgelere yapılacak ihracat, ihracat mevzuatı hükümlerine tabidir. Ancak, Dahilde İşleme Rejimi, KDV uygulamaları ve Türkiye İhracat Kredi Bankası uygulamalarına dair mevzuat hükümleri saklıdır.

Diğer İhracat Şekilleri ve Transit Ticaret:

- Kayda bağlı ihracat, bedelsiz ihracat, savunma sanayi dışındaki alanlarda offset kapsamında yapılacak ihracat ile yurt dışı müteahhitlik ve teknik müşavirlik kapsamında yapılacak ihracata ilişkin usul ve esaslar Müsteşarlığın bağlı olduğu Bakanlıkça belirlenir.
- Ticari kiralama yoluyla yapılacak ihracat gümrük mevzuatı hükümlerine tabidir.
- Uluslararası anlaşmalara ticareti yasaklanmış mallar ile Müsteşarlığın madde politikası itibariyle transit ticaretinin yapılmasını uygun görmediği mallar transit ticarete konu olamaz.
- Takas ve bağlı muamele işlemleri yürürlükteki ihracat ve ithalat rejimleri çerçevesinde yürütülür.
- Yurtdışına e-ticaret kapsamındaki mal ihracıyla ilgili işlemler, dış ticaret ve gümrük mevzuatı hükümlerine tabidir.

Alıcısı Tarafından Kabul Edilmeyen Mallar: Alıcısı tarafından kabul edilmeyen mallar karşılığında aynı bedel ve şartlarla mal ihracına ilişkin talepler, durumu gösterir belgelere istinaden gümrük mevzuatı çerçevesinde giriş ve çıkışta ayniyeti tespit edilmek suretiyle gümrük idarelerince sonuçlandırılır. Bu tür malların başka bedel ve şartlarla aynı veya farklı alıcılara satışına ilişkin talepler ise durumu gösterir belgeler ve yeni satış sözleşmesine ait ihracatçı Birlikleri Genel Sekreterliğince onaylı faturanın ibrazından sonra yine gümrük idarelerince sonuçlandırılır. Gümrük idarelerince sonuçlandırılan talepler ilgili İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliğine ve mükellefin bağlı bulunduğu vergi dairesine bildirilir.

Alıcısına Teslim Edilemeyen Mallar ve Malların Terk Edilmesi: Yanma, çalınma gibi haklı ve zorunlu nedenlerle alıcısına teslim edilemeyen mallara ilişkin ihracat talepleri ile geri getirilmesinde ekonomik yarar görülmeyen terk edilmesine ilişkin talepler, durumu gösteren belgelere dayanılarak Müsteşarlıkça sonuçlandırılır.

Gümrük İdarelerince Yapılacak İşlemler: Otomasyona geçmiş gümrük idareleri, ihracat işlemlerinde tescil onayı yapılmadan önce , gümrük beyannamesi üzerinde İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliğinin elektronik ortamda oluşturdukları 'Birlik Onay Kodu' nu; otomasyona geçmemiş gümrük idareleri ise gümrük beyannamesi üzerinde Birliğin onayını ararlar. Birlik Onay Kodu elektronik ortamda doğrulanmayan ya da üzerinde Birlik onayı bulunmayan gümrük beyannamelerine istinaden mal çıkışı yapılmaz.

Gümrük idareleri, ihracatı müteakip durumu ilgili İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliğine bildirir. Gümrük idarelerinde tescil edilen gümrük beyannameleri üzerinde herhangi bir değişiklik yapılması veya gümrük beyannamelerinin iptal edilmesi halinde, bu husus işlemi yapan gümrük idaresi tarafından onayı veren İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliğine, mükellefin bağlı bulunduğu vergi dairesine ve Türkiye İstatistik Kurumuna bildirilir.

İhracat Bedellerinin Yurda Getirilmesi: İhracat bedellerinin yurda getirilmesi, kambiyo mevzuatı hükümlerine tabidir.

1.3.2.4. Hazine Müsteşarlığı İhracat Genelgesi: İhracat işlemlerinin kambiyo rejimini ilgilendiren kısımları, Hazine Müsteşarlığı tarafından 2009 yılında yürürlüğe

konulan İthalat ve İhracat Genelgesi' nin ihracata ilişkin düzenleyici hükümlerine tabidir. Müsteşarlığın resmi internet sitesinde güncel geçerliliği ilan edilen genelgenin ihracata ilişkin hükümleri, farklı tarihlerde yapılan değişiklikleri içeren son şekliyle aşağıdaki gibidir:

İhracat Bedellerinin Tahsili ve Ödeme Şekilleri: İhracat bedelleri, TPKK Hakkında 32 sayılı Karar; bu Karara ilişkin 2008\32-34 sayılı Tebliğ ve Hazine Müsteşarlığı düzenlemeleri çerçevesinde ihracatçı ile ithalatçı arasındaki sözleşmeye ve uluslararası kurallar ile bankacılık teamüllerine göre firmaların yazılı beyanına istinaden döviz veya Türk Lirası olarak tahsil edilir.

İhracat bedelleri, satış sözleşmesinde belirlenen kurallar ve uluslararası ticari uygulamalar çerçevesinde ' Akreditifli Ödeme ', 'Vesaik Mukabili Ödeme' , ' Mal Mukabili Ödeme ' , ' Kabul Kredili Akreditifli Ödeme

‘ , ‘ Kabul Kredili Vesaik Mukabili Ödeme ‘, ‘Kabul Kredili Mal Mukabili Ödeme ‘ ve ‘Peşin Ödeme ‘ şekillerine göre tahsil edilir.

İhracat Bedeli,

- Bankalar aracılığıyla havale şeklinde
- İthalatçı, ihracatçı veya bunlar adına hareket ettiğini beyan eden Türkiye’de veya dışarıda yerleşik üçüncü kişilerce efektif olarak
- İthalatçı, ihracatçı veya bunlar adına hareket ettiğini beyan eden Türkiye’ de veya dışarıda yerleşik üçüncü kişilerce çek olarak
- Kredi kartı ile

Tahsil edilebilir.

İhracat bedeli Türkiye’ deki bankalarca yurt dışındaki bankalar ile gerçek veya tüzel kişilere açılan kredilerden karşılanabilir. İhracat bedelinin, ihracatçı adına açılacak DTH’ ye alınması ve bu hesaptan kısmen veya tamamen ihracat ihracat bedeli olarak alışının yapılması mümkündür. İhracatçı firmanın vekili bulunan kişi veya firma adına yurt dışından gelen dövizlerle açılan DTH’ lerden, vekaletnamenin ihraçtan önce düzenlenmesi şartıyla vekili bulunulan ihracatçı firma adına veya tedarikçi firma adına ihracat bedeli alışı yapılabilir.

Efektif olarak getirilen ihracat bedelinin yurt dışından getirildiğinin tespiti gümrük müdürlüklerince onaylı Nakit Beyan Formu (NBF) ile yapılır. NBF konusu efektifin ihracat bedeli olarak alışının yapılabilmesi için,

- NBF ‘nin ‘Geliş Sebebi ‘ bölümünde efektifin kaynağının ‘ ihracat ‘ olduğunun açıkça belirtilmesi
- NBF’ yi ibraz eden şahsın kimlik tespitinin yapılması
- İhracatçının yazılı beyanının aranılması, gerekir.

Bankalara tevdi edilen NBF’ de kayıtlı efektifler, ilgililerce bankaya satılabilir veya yurt dışındaki alıcı veya Türkiye’ deki ihracatçı firma adına açılan Döviz Tevdiat Hesabına alınabilir, hesaba alınan bu dövizlerin daha sonra ihracatçı firma adına alışı yapılabilir.

İhracat Bedellerinin Tasarrufu: Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 sayılı Karar ve anılan Karar’ a ilişkin 2008—32\34 sayılı Tebliğ çerçevesinde ihracat bedeli dövizler ilgililerce serbestçe tasarruf edilebilir. Bu bedellerin döviz tevdiat hesaplarına alınması veya Türk Lirasına çevrilerek kullanılması mümkün bulunmaktadır. İhracat bedelinin Türk Lirasına dönüştürülmesi halinde bankalarca Döviz Alım Belgesi (DAB) düzenlenir.

Döviz alışının ihracat bedeli olarak yapılmasının talep edildiği hallerde bankalarca dövizin yurtdışı kaynaklı olması şartı aranır. Serbest bölgelerden gelen ihracat bedeli ile ilgili DAB istenilmesi halinde bu dövizlere ilişkin ihracatın serbest bölgelere yapıldığına ilişkin firmaların yazılı beyanı aranır.

İhracat Alacağının İskonto Edilmesi: İhracat alacağının iskonto edilmesine ilişkin talepler uluslararası bankacılık uygulamaları çerçevesinde poliçe, bono, vadeli akreditif vb. karşılığında, iskonto tarihindeki uluslararası para piyasasında geçerli faiz oranları dikkate alınarak yurt içindeki veya dışındaki bankalarca yerine getirilebilir. Vadeli İhracat alacağının yurt içi bankalarca iskonto edilmesi işlemlerinde fon kaynağının yurt içi bankalardan sağlanması nedeniyle ödemenin yabancı para değil, Türk Lirası üzerinden yapılması gereklidir.

Faktoring İşlemi: TPKK Hakkında 32 sayılı Karara ilişkin 2008-32\34 sayılı Tebliğ’in 11’ inci maddesine göre, bankalar ve factoring şirketleri tarafından ihracatçıların doğmuş ve doğacak alacaklarının devralınması suretiyle ihracatçılara döviz üzerinden fon kullandırılması mümkün bulunmaktadır. Buna

göre, bankalar ve faktoring şirketlerince faktoring sözleşmesine istinaden ihracatçılara yabancı para veya Türk Lirası üzerinden ödeme yapılabilir.

Mahsup: İhracatçının, ithalat bedelleri ve görünmeyen işlemlere ilişkin giderleri ile yurt dışından sağladıkları döviz kredilerinin kısmen veya tamamen mal veya hizmet ihracı bedeli dövizlerle mahsuben ödenmesi, herhangi bir süre kısıtlaması olmadan bankalarca gerçekleştirilebilir. Aracı ihracatçı tarafından yapılan ihracatta ihracat bedeli ihracatçının onayıyla imalatçının veya tedarikçinin döviz ödemelerinde kullanılabilir. Peşin döviz olarak gelen ve alışı yapılmayarak döviz hesabına alınan bedeller, ihracatın gerçekleştirildiğinin gümrük beyannamesi ile tevsiki ve gelen peşin bedelin kullanılmadığının tespiti kaydıyla mahsuben ödemede kullanılabilir.

1.3.3. İthalat Mevzuatı: Ülkemizdeki ithalat mevzuatının temelini İthalat Rejim Kararı oluşturur ve bu kararı periyodik olarak alma ve yürürlüğe koyma yetkisi Bakanlar Kurulu' na aittir. Ekonomi Bakanlığı, bünyesinde kurulu İthalat Genel Müdürlüğü kanalı ile ve kuruluş kanunundan aldığı yetkiye dayanarak, İthalat Rejim Kararlarında ilan edilen ana hedef ve politikaların geliştirilmesi ve yürütülmesini sağlar. Hazine Müsteşarlığı ise bünyesinde kurulu Mali Sektörle İlişkiler ve Kambiyo Genel Müdürlüğü kanalı ile ve kendi kuruluş kanunundan aldığı yetkiye dayanarak, ithalat işlemlerinin kambiyo rejimini ilgilendiren kısımlarını düzenler.

Ülkemizde İthalat Mevzuatının Hiyerarşik Yapısı

Güncel olarak yürürlükte bulunan İthalat Mevzuatımız, bu hiyerarşik yapı doğrultusunda aşağıdaki sıra ile alınmıştır:

1.3.3.1.İthalat Rejimi Kararı: Bakanlar Kurulu tarafından alınan kararla yürürlük kazandırılan İthalat Rejimi Kararları, ülkemizin ithalata ilişkin temel hedef ve politikalarını belirleyen asli unsurdur. Ekonomi Bakanlığı' nın resmi internet sitesinde farklı tarihli Bakanlar Kurulu Kararları ile yapılan değişiklikler işlenmiş şekilde güncel hali ile yayınlanan son ithalat Rejimi Kararı, Bakanlar Kurulunun 20.12.1995 tarihli İthalat Rejimi Kararıdır.

Kararın amacı, ithalatın ülke ekonomisi yararına ve uluslararası ticaretin gereklerine uygun olarak düzenlenmesini sağlamaktır. İthalat, bu karar ile Karara dayanılarak çıkarılacak yönetmelik, tebliğler, ilgili kuruluşlara verilecek talimatlar, çok taraflı veya iki taraflı anlaşmalar hükümleri çerçevesinde yürütülür.

Kararda yer alan hususlara ilişkin yönetmelik ve tebliğler çıkarmaya, Karar metninde sözü edilen izinleri ve talimatları vermeye, ithalatın her aşamasında gerekli görülecek değişiklikleri yapmaya ve önlemleri almaya, ithal malların fiyatlarının gerektiğinde kontrolünü yapmaya veya yaptırmaya, özel ve zorunlu durumları inceleyip sonuçlandırmaya Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı yetkilidir.

Türkiye ile ticari ilişkilerinde ticaret ve ödemeler dengemizi bozacak nitelikte kayıtlar koyan veya uygulama yapan, anlaşmalar ile kararlaştırılan yükümlülüklerini yerine getirmeyen, ithalat rejimimizin genellik ilkesi ile bağdaşmayacak şekilde ayırıcı işlemler uygulayan ülkeler, kuruluşlar ve firmalar hakkında taraf olduğumuz uluslararası anlaşmalar çerçevesinde uygun görülecek gerekli önlemler alınır.

Kamu ahlakı, kamu düzeni veya kamu güvenliği; insan, hayvan ve bitki sağlığının korunması veya sınai ve ticari mülkiyetin korunması amaçlarıyla ilgili mevzuat hükümleri çerçevesinde alınan önlemlerin kapsamı dışındaki malların ithali serbesttir.

İthalat bedellerinin ödenmesi, kambiyo mevzuatı hükümlerine tabidir.

Eski, kullanılmış, yenileştirilmiş, kusurlu ve yatık malların ithali izne tabidir.

İthalat Yönetmeliğinde belirtilen usul ve esaslar çerçevesinde ve istisnalar haricinde, Vergi Usul Kanunu hükümleri uyarınca vergi numarası verilen her gerçek ve tüzel kişi ile tüzel kişilik statüsüne sahip olmamakla birlikte yürürlükteki mevzuat hükümlerine istinaden hukuki tasarruf yapma yetkisi tanınan kişiler ortaklıkları ithalat işlemlerini yürütebilir.

Fon tutarları gümrük yükümlülüğünün doğduğu tarihte gümrük idarelerince tahsil edilir.

1.3.3.2.İthalat Yönetmeliği: Ekonomi Bakanlığı' nın resmi internet sitesinde farklı tarihli yönetmeliklerle yapılan değişiklikler işlenmiş şekilde güncel hali ile yayınlanan son İthalat Yönetmeliği, Bakanlığın kuruluşu öncesindeki dönemde Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından yayınlanan 31.12.1995 tarihli İthalat Yönetmeliğidir. Yönetmeliğin önem arz eden madde hükümleri aşağıda sırası ile ele alınmıştır.

Vergi Numarası: Vergi numarasına sahip her gerçek ve tüzel kişi ile tüzel kişilik statüsüne sahip olmamakla birlikte yürürlükteki mevzuat hükümlerine istinaden hukuki tasarruf yapma yetkisi tanınan kişiler ortaklıkları ithalat işlemlerini yürütebilir.

Ancak, özel anlaşmalara dayanan ithalatta, Kitap ve diğer yayınların ithalatında, Ülkemizde açılan uluslararası fuar ve sergilerde Müsteşarlıkça perakende satışına izin verilen malların ithalatında, vergi numarasına sahip olma şartı aranmaz.

Kambiyo mevzuatı hükümleri saklı kalmak kaydıyla, ithalat yapmak isteyen kişiler, ilgili mevzuat hükümleri çerçevesinde almaları gereken belgelerle birlikte doğrudan gümrük idarelerine başvururlar.

Navlun, Sigorta Bedeli ve Farkları: FOB teslim şekli dışındaki ithal başvurularında proforma faturalarda, mal, navlun ve sigorta bedelleri ayrı ayrı belirtilir.Navlun ve sigorta bedelleri ve bunlara ait farklarla ilgili işlemler kambiyo mevzuatına tabidir.

1.4.Dış Ticaret Politikaları: Türkiye, Dünya Ticaret Örgütü üyesidir. Türkiye' de , rekabet kurallarının uygulandığı, özel sektörün dış ticarette ana unsur, kamunun ise düzenleyici rol oynadığı, liberal dış ticaret politikasının uygulandığı, mal ve hizmetlerin bireyler, kurumlar ve ülkeler arasında serbestçe el değiştirebildiği serbest piyasa ekonomisinin geçerli olduğu dış ticaret politikası uygulanmaktadır.

2000'li yılların ilk çeyreğinde Türkiye' nin dış ticaret politikasında, Avrupa Birliğine üyelik sürecinin de etkisiyle büyük bir dönüşüm gerçekleştirilerek reformlar geçirilmiştir. Türkiye, dış ticaretinde yarattığı gelişme stratejileri sayesinde dış ticaretin hacmi , yapısı ve yönelimi değişmiştir.

Türkiye' de dış ticaret politikası aşağıda sırasıyla belirtilen karar, yönetmelik ve tebliğler ile yürütülmektedir:

- Dış Ticarette Teknik Düzenlemeler ve Standardizasyon Rejimi Kararı ve buna ilişkin tebliğler
- İhracat ve İthalat Rejimi Kararı ve buna ilişkin tebliğler
- İthalatta Haksız Rekabetin Önlenmesi Hakkında Karar, Yönetmeliği ve Tebliği
- İthalatta Gözetim ve Korunma Önlemleri ile Kota İdaresi ve Tarife Kontenjanı Hakkında Karar, Yönetmelik ve Tebliğler
- İkili Anlaşmalar ve Protokoller veya Diğer Düzenlemeler Kapsamı Dışında, Belirli Ülkeler Menşeli Tekstil Ürünleri İthalatında Gözetim ve Korunma Önlemleri Hakkında Karar ve Tebliğlerdir.

- Türkiye' nin Ticari Haklarının Korunması Hakkında Karar ve Tebliğler, Belirli Ülkerler Menşili Malların İthalatında Gözetim ve Korunma Önlemleri Hakkında Karar ve Tebliğlerdir.

1.4.1.İthalat: Türkiye'nin ithalat politikası, AB ile yapılan Gümrük Birliği'ne tam uyum, Avrupa Serbest Ticaret Birliği ile ilişkilerin devamı ve Dünya Ticaret Örgütü üyeliğinin getirdiği sorumluluklarla birlikte ifade bulunur. Ortak Gümrük Tarifesine uyum sağlamak için Türkiye, gümrük oranlarını azaltma yoluna gitmiştir. 1996 'da Türkiye ile AB arasında akdedilen Gümrük Birliği Anlaşması yürürlüğe girmiştir.

Türkiye 'nin ithalat politikasında, Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) hükümlerine uygun olarak korumacı önlemleri azaltmakla birlikte bürokratik prosedürleri azaltarak uygulamaktadır. Türkiye belirtilen temel çerçevelere uyarken hammadde ve ara malların belirli kalite standartlarını makul fiyatlardan tedarik edebilme çabalarını sürdürmektedir.

1.4.2.İhracat: İhracat kavramını İhracat Yönetmeliği 4\d maddesine göre tanımlarsak, 'Bir malın veya değerinin yürürlükteki İhracat Mevzuatı ile Gümrük Mevzuatına uygun şekilde fiili ihracatının yapılması ve Kambiyo Mevzuatına göre bedelinin yurda getirilmesi veya Müşteşarlıkça ihracat olarak kabul edilecek sair çıkışlar' olarak tanımlanmıştır.

İhracata dayalı kalkınma modeli politikaları takip edilirken Türkiye için ihracatın önemi her geçen gün artmaktadır.

Seksenli ve doksanlı yıllarda Türkiye, tekstil ve giyim ürünleri, demir-çelik ve gıda maddesi üretimi gibi emek-yoğun sanayi ürünleri ile, özellikle Avrupa pazarında önemli gelişmeler göstermiştir. Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği Anlaşması sonrasında Türkiye, ihracatta yeni bir yapısal dönüşüm sürecine girmiştir. Böylece elektrikli, elektronik makine ve otomobil üretimi yaparak yüksek teknolojili sektörlerde varlığını göstermiştir.

İhracatın çeşitleri, referans olarak alınan ölçüye göre farklılık göstermektedir. Her birinin ihracat işlemlerinin birbirinden değişik prosedürü vardır. İhracat şekilleri ve özellikleri aşağıda açıklanmıştır.(Kaynak: http:\\www.tuik.gov.tr)

(Değer: Bin ABD $ / Value: Thousand US $)

	İhracat Exports		İthalat Imports		Dış ticaret dengesi Balance of foreign trade	Dış ticaret hacmi Volume of foreign trade	İhracatın ithalatı karşılama oranı Proportion of imports covered by exports
	Değer	Değişim	Değer	Değişim	Değer	Değer	
Yıllar Years	Value	Change (%)	Value	Change (%)	Value	Value	(%)
2010	113 883 219	11,5	185 544 332	31,7	- 71 661 113	299 427 551	61,4
2011	134 906 869	18,5	240 841 676	29,8	- 105 934 807	375 748 545	56,0
2012	152 461 737	13,0	236 545 141	-1,8	- 84 083 404	389 006 877	64,5
2013	151 802 637	-0,4	251 661 250	6,4	- 99 858 613	403 463 887	60,3
2014	157 610 158	3,8	242 177 117	-3,8	- 84 566 959	399 787 275	65,1
2015	143 838 871	-8,7	207 234 359	-14,4	- 63 395 487	351 073 230	69,4
2016	142 529 584	-0,9	198 618 235	-4,2	- 56 088 651	341 147 819	71,8

1.4.2.1.Dış Ticaret Mevzuatı Hükümlerine Göre Türkiye' de Uygulanan İhracat Çeşitleri

Özellik Arz Etmeyen İhracat: İhracatçı gümrüğe verilecek gümrük çıkış belgesi ve ticari faturayı birliklerine onaylattıktan sonra gümrük beyannamesi ile birlikte, ihracatın yapılacağı gümrük idaresine başvurur.

Kayda Bağlı İhracat: Gümrük beyannamesi ile birlikte kayıta bağlı ihracat listesinde yer alan malların ihracatında ihracatçı birliklerine müracaat ederler. Birlikler onayladıkları gümrük beyannamelerine kayıtla ilgili açıklama yaparak, gümrük idarelerine vermek üzere ihracatçıya verirler. İhracatçılar birliklerce kayıt açıklaması yaparak onaylanmış gümrük beyannamesi ile birlikte ihracatın yapılacağı

gümrüğe başvururlar. Bu başvuru süresi 90 gündür. Bazı durumlarda istisnası vardır. Gümrük işlemleri özellik arz etmeyen ihracata benzer.

Konsinye İhracat: İhraç konusu olan malların kesin satışları yapılmadan ithalatçı tarafa gönderilmesidir. Konsinye malların en fazla 1 yıl içinde satılması zorunludur. Bu ihracat talepleri de ilgili ihracatçı birliklerine yapılır ve talepler bu birliklerce sonuçlandırılır. Onaylanan gümrük beyannamelerinin 90 gün içinde gümrük idarelerine teslimi zorunludur. Süresi içinde satışı yapılan mallar Kambiyo Mevzuatına göre düzenlenir. Ancak satılamaması durumunda malların Gümrük Mevzuatı çerçevesinde yurda getirilmesi gerekir.

İthal Edilmiş Malların İhracatı: İthalat politikası çerçevesinde ithal edilmiş ve vergileri ödenmiş bulunan yabancı orijinli yeni veya kullanılmış malların ihracı, özellik arz etmeyen ihracat ile aynı şekilde yapılmaktadır. Ancak ihracatın desteklenmesine yönelik mevzuat, Yatırım Mevzuatı ile Gümrük Mevzuatının gümrüğe gelen bir eşyanın vergileri yatırılmadan satıcısına ya da aynı ülkedeki başka bir alıcıya geri gönderilmesi işlemine ilişkin hükümleri ile sınırlıdır.

Serbest Bölgelere Yapılacak İhracat: İhracat Mevzuatı hükümlerine bağlı olarak yapılmaktadır.

Serbest bölge, ülkenin siyasi sınırları içinde olan ancak gümrük hattı dışında kalan, bulunduğu ülkede geçerli ticari, mali ve iktisadi konuları bağlayan hukuki düzenlemelerin uygulanmadığı veya kısmen uygulandığı, sınai ve ticari faaliyetler için teşviklerin tanındığı ve fiziki olarak bulundukları ülkeye dahil olmayan yerlerdir. Böylece serbest bölgeler; ihracata yönelik yatırım ve üretimi teşvik eder, doğrudan yabancı yatırımları ve teknoloji girişini hızlandırır ve işletmeleri ihracata yönlendirerek uluslararası ticaretin gelişmesine katkı sağlarlar. Türkiye'de yer alan serbest bölgeler ise kuruluş tarihlerine göre şöyledir: Mersin Serbest Bölgesi (1987), Antalya Serbest Bölgesi (1987), Ege Serbest Bölgesi (1990), İstanbul-Atatürk Havalimanı Serbest Bölgesi (1990), Tranzon Serbest Bölgesi (1992), İstanbul- Deri ve Endüstri Serbest Bölgesi (1995), Doğu Anadolu Serbest Bölgesi (1995), Mardin Serbest Bölgesi (1995), İMKB Uluslararası Menkul Kıymetler (1997) , İzmir Menemen Deri Serbest Bölgesi (1998), Rize Serbest Bölgesi (1998), Samsun Serbest Bölgesi (1998), İstanbul Trakya Serbest Bölgesi (Çatalca) (1998), Adana Yumurtalık Serbest Bölgesi (1998), Kayseri Serbest Bölgesi (1998), Avrupa Serbest Bölgesi (1999), Gaziantep Serbest Bölgesi (1999), Bursa Serbest Bölgesi (2001), Denizli Serbest Bölgesi (2002), Kocaeli Serbest Bölgesi (2001) ve TÜBİTAK Marmara Araştırma Merkezi (2002)

Bağlı Muamele veya Takas Yoluyla Yapılacak İhracat: Yabancı şirketler ile yapılan bağlı muamele veya takas anlaşması ve Bağlı Muamele veya Takas Başvuru Formundan altı nüsha düzenlenerek ihracatçı birliklerine başvuru yapılır.

Bağlı muamele veya takas anlaşması; ithal ve ihraç edilecek malların cinsi, standardı, kalitesi, teslim şekli, teslim yeri, birim ithal ve ihraç fiyatları, değer tutarları ve anlaşmanın geçerlilik süresini içerir.

Ticari Kiralama Yoluyla Yapılacak İhracat: İhracata konu malların geçici süre için yurtdışına çıkarılmasına olanak tanıyan ihracattır. İhracata ilişkin talepler, yurt dışındaki kuruluşa yapılan; kiralanacak malın cinsi, teknik özellikleri, gümrük tarife istatistik pozisyon numarası, miktarı, birim fiyatı, değer tutarı, kira süresi, kira bedeli ve bu bedelin ödenme şekli ve kira sözleşmesi ile birlikte Ticari Kiralama Yoluyla yapılacak İhracata ilişkin Başvuru Formundan 5 kopya doldurularak Dış Ticaret Müsteşarlığı'na ya da İhracat Genel Müdürlüğü'ne yapılır.

Ticari kiralama yoluyla yapılacak ihracatta süre bir yıldır. Bu süre şartlara uyulmak koşuluyla bir yıl daha uzatılabilir.

Transit Ticaret Yoluyla İhracat: Malların transit olarak veya doğrudan doğruya bir ülkeden başka bir ülkeye satılmasıdır.

Transit ticaret talepleri, 'Transit Ticaret Formu' düzenlenmek suretiyle bankalara yapılır. Transit ticarete konu olan mallarla ilgili olarak, ithalata ve ihracata ilişkin vergi, resim, harç ve fon tahsili yapılmaz.

Uluslararası anlaşmalarla ticareti yasaklanmış mallar ile Müsteşarlığın transit ticaretinin yapılmasını uygun görmediği mallar transit ticarete konu olamaz. Ayrıca yine ithalat ve ihracat yapılması yasaklanmış ülkelerle transit ticaret yapılamaz.

Bedelsiz İhracat: Bedeli yürürlükteki Kambiyo Mevzuatı çerçevesinde yurda getirilmesi gerekli olmaksızın yurt dışına kesin olarak mal çıkarılmasını ifade eder.

Bu mallar, gerçek veya tüzel kişiler tarafından götürülen veya gönderilen hediyeler, miktarı uygun ölçülerde olan ticari numuneler ile reklam ve tanıtım eşyalarıdır. Daha önce ihraç edilmiş malların fireleri ile garantili olarak ihraç edilen malların garanti süresi içinde yenilenmesi gereken parçaları ile yabancı misyon mensuplarının, Türkiye'de çalışan yabancıların, yurt dışına taşınmak şeklinde gidecek Türk vatandaşlarının, daimi veya geçici görevle yurt dışına giden kamu görevlilerinin, bu durumlarının ilgili kurumlara belgelenmesi şartıyla beraberinde götürecekleri, gönderecekleri veya adlarına gönderilecek eşya ve taşıtları kapsar.

Yurt Dışı Müteahhitlik Hizmetleri Kapsamında Yapılan İhracat: Bu ihracat açıklaması 2008\1 sayılı tebliğ ile belirlenmiştir. Yurt dışında inşaat, tesisat ve montaj işi alan müteahhitlerin, üstlendikleri işlerle ilgili her türlü makine, teçhizat ve ekipmanın geçici ihracına ilişkin talepleri ile inşaat malzemeleri ve işçilerin ihtiyacı olan tüketim maddelerinin kesin ihracına ilişkin taleplerde birinci olarak yurt dışında alınan işe ait sözleşme ikinci olarak yurt dışında iş alındığını gösterir. Dış Ticaret Müsteşarlığı yurt dışı teşkilatınca veya söz konusu teşkilatın bulunmadığı ülkelerde konsolosluklarımızca düzenlenen belge ve son olarak da Bayındırlık ve İskan Bakanlığından alınan Yurt Dışı Müteahhitlik Belgesi ile birlikte Yurt Dışı Müteahhitlik Hizmetleri Kapsamında Yapılacak ihracata ilişkin başvuru formunda, inşaat malzemeleri ve işçilerin ihtiyacı olan tüketim maddelerinin kesin ihracatına ilişkin talep halinde 5 nüsha, makine, teçhizat ve ekipmanın geçici ihracına ilişkin talep halinde ise 4 nüsha doldurulmak suretiyle Dış Ticaret Müsteşarlığının Anlaşmalar Genel Müdürlüğüne yapılır.

Off-Set Yoluyla İhracat: Offset uygulamalarına ilişkin Tebliğ 'Kamu kuruluşları tarafından açılan savunma alanına yönelik olmayan ve bedeli en az 5 milyon ABD Doları olan uluslararası ihalelerde, ihaleleri kazanan yabancı firma\kuruluşların ihaleleri açan kamu kuruluşlarına yönelik offset taahütlerini kapsar' demektir.

Off-set; kamu kuruluşlarının yurtdışından ithalat yoluyla aldıkları mal ve

hizmetler için ödedikleri dövizi telafi etmek için aynı anlaşmayla Türkiye'den yapılan ihracatı ifade eder.

Off –set anlaşmasında yer alması gereken unsurlar da 1996 tarih ve 22515 sayılı Resmi Gazetede belirtilmiştir.

Fuar ve Sergilere Katılım Yoluyla İhracat: Uluslararası ticari fuar ve sergilere, ister ulusal düzeyde ülkemizi temsil etsin isterse bireysel olarak düzenlensin katılacak kuruluşlarca yurt dışına gönderilecek mallar ile yurt dışında düzenlenecek fuar ve sergi gibi etkinlikler için kişi ve kuruluşlarca gönderilecek malların yurt dışına çıkışıyla ilgili 'Yeterlilik Belgesi'ni almaları ve müracaatlarını doğrudan ilgili gümrük idarelerine yapmaları gerekmektedir.

Sınır Ticareti ve Kıyı Yoluyla İhracat: Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde bulunan sınır illerinde yaşayan insanların zorunlu ihtiyaçlarını karşılamak üzere karşılıklı olarak yaptıkları ticari işlemler olan sınır ticareti yoluyla ihracattır. İhraç edilen malın cins, miktar ve değerini gösterir bir listenin, faturaları ile birlikte yetkilendirilmiş gümrük idarelerine verilmesi zorunludur. Sınır ticareti yoluyla yapılan ihracattan, ihracat desteği alınamaz. Sınır ticareti yapılması için şekil ve esasları ilgili Valiliklerce belirlenmiş ticari belgeler kullanılır.

Hariçte İşleme Rejimi ile İhracat: 05\04\2007 tarih ve 26484 sayılı resmi gazete ile belirlenmiştir. Burada amaç madde 1'de 'Serbest dolaşımdaki eşyanın işlenmek, tamir edilmek veya yenilenmek üzere geçici olarak ihraç edilmesi ve işlem görmüş ürünün tam veya kısmi muafiyetten yararlanarak serbest dolaşıma girmesinin sağlanması ile ithal edilen işlem görmüş ürünlerin aynısını veya benzerini üreten Türkiye'deki üreticilerin temel ekonomik çıkarlarının olumsuz etkilenmemesi kaydıyla ihraç eşyasının satışının teşviki ' olarak belirlenmiştir.

Geçici İhracat: Ürünlerin ithalat vergilerinden tamamen ya da kısmen muaf olarak ve ticaret politikası ile ilişkilendirilmeden, işlenmek, tamir edilmek veya yenilenmek üzere geçici olarak dış satımının yapılması ve ülkeye geri getirilmesidir

Kimyasal Silahlar İhracatı: Kimyasal Silahlar Sözleşmesi ekinde yer alan Kimyasal Maddelerin İhracatına İlişkin Tebliğ 7 Ocak 2003 tarihli ve 24986 nolu Resmi Gazetede yayınlanmıştır.

Kimyasal silahların geliştirilmesinin, üretiminin, stoklanmasının ve kullanımının yasaklanmasını gerektiren durumlar ve kimyasal maddeler listeler halinde 4238 sayılı Kanunda belirtilmiştir. Bu kimyasalların ihracı için ihraç izni başvurusu ve ihracatçı birliğinin olurunu belgeleyen izin alınarak gümrük idaresine başvurulur.

1.4.2.2.Kambiyo Mevzuatı Hükümlerine Göre İhracat Çeşitleri: Kambiyo mevzuatı hükümlerine göre ihracatın sınıflandırılmasında, ödeme şekline göre ihracat için akreditif ödemeli ihracat, vesaik mukabili ödemeli ihracat, mal mukabili ödemeli ihracat gibi ayrımlar yapılmaktadır. Döviz transferi yapılıp yapılmamasına göre bedelli ve bedelsiz ihracat olarak ayrılabilmektedir. Son olarak da gümrük işlemlerine göre ihracatı kati bedelsiz ve geçici ihracat olarak çeşitlendirebiliriz.

1.5.Türkiye'nin Uyguladığı Gümrük İşlemleri: Gümrük; herhangi bir ülkenin diğer ülkelerle yürüttüğü ekonomik ilişkilerin sürdürüldüğü, ülke sınırlarına giriş ve çıkışların denetimlerinin yapıldığı ve vergilerin ödendiği kamu kurumudur. TBMM tarafından 27 Ekim 1999 tarihinde kabul edilen 4458 sayılı Kanun Türkiye'nin gümrük konularında hukuki kaynağıdır. 18 Haziran 2009 tarihinde 5911 sayılı Kanun ile değişikliğe uğramıştır. Kanunun ilk iki maddesi şöyledir: 'Madde 1- Bu Kanunun amacı, Türkiye Cumhuriyeti Gümrük Bölgesine giren ve çıkan eşyaya ve taşıt araçlarına uygulanacak gümrük kurallarını belirlemektir. Madde 2- Türkiye Cumhuriyeti Gümrük Bölgesi, Türkiye Cumhuriyeti topraklarını kapsar. Türkiye kara suları, iç suları ve hava sahası gümrük bölgesine dahildir.'

Türkiye Avrupa Birliği ile herhangi bir gümrük vergisi veya tarifesi olmadan ticaret yapmakta ve üçüncü ülkelerden yapılan ithalatlara ortak bir dış tarife uygularken ortak ticaret politikalarını da sürdürmektedir. Bu bağlamda Türkiye, 1963 yılında Avrupa Ekonomi Topluluğu ile Ankara Anlaşması olarak bilinen Ortaklık Anlaşması imzaladı.1996 yılından itibaren Gümrük Birliği yürürlüğe girdi.

Gümrük birliği sonrası Türkiye ile Avrupa Birliği arasında ticaret hacmi 1996'dan günümüze neredeyse 6 kat artmıştır. Bununla birlikte Türk üretim sektörüne de olumlu katkılar yapmıştır. Yabancı yatırımcılar için Türkiye cazip hale gelmiştir. Ancak Türkiye birliğe tam üye olmadığı için karar alıcı değil mevzuatı uygulayıcı durumdadır.

Uluslararası ticarette, ihracatçı ve ithalatçıların hak ve yükümlülüklerini açıkça belirten uluslararası standart kurallar, Uluslararası Ticaret Odası'nca INCOTERMS adı ile oluşturulmuştur. Incoterms ihracatçının mallarını ithalatçıya teslim etme,masraflar, hasarın telafisi, belgelerin düzenlenmesi, gümrükleme konularını içerir.

INCOTERMS 13 adet teslim şeklinden oluşmaktadır. Bunlar,

- EXW işyerinde teslim
- FCA taşıyıcıya masrafsız olarak belirtilen yerde teslim
- FAS gemi yanında teslim
- FOB gemide teslim
- CFR mal bedeli ve navlun ödenmiş olarak teslim
- CIF mal bedeli sigorta ve navlun ödenmiş olarak telim
- CPT taşıma bedeli ödenmiş olarak teslim
- CIP taşıma ve sigorta bedeli ödenmiş olarak teslim
- DAF teslim
- DES gemide teslim
- DEQ rıhtımda teslim
- DDU gümrük resmi ödenmemiş olarak teslim
- DDP gümrük vergisi ödenmiş olarak teslimdir.

1.6.Türkiye'de Kıyı Bankacılığı ve Serbest Bölgeler

Türkiye'de kıyı bankacılığı (Off-shore) da serbest bölgeler içinde yapılmaktadır. Bu konuyla ilgili yasal düzenleme Serbest Bölgelerde Banka Kurma ve Yabancı Bankaların şube açması esaslarına dair 18.09.1990 tarih ve 90\999 sayılı Bakanlar Kurulu 1 Nolu Tebliği ile yapılmıştır. Kıyı bankacılığı Türkiye' de yaygın olarak kullanılmamaktadır.KKTC' de Türkiye'ye alternatif olarak 60 civarı kıyı bankası vardır. Bunlar Türkiye'ye yönelik işlemler de yapmaktadır.

Kıyı bankaları ülke içinde uygulanan vergi yükümlülüklerinden muaf oldukları için mevduat topladıkları müşterilerine yüksek faiz olanakları sunmaktadırlar. Bu nedenle yatırımcılar daha fazla kazanmak amacıyla yatırımlarını kıyı bankalarına kaydırmaktadır. Kıyı bankalarında açılmış hesaplar garanti kapsamında olmadığı gibi mevduat sigortasının da dışındadır.

Kıyı bankacılığının merkezlerinin kayıt merkezleri ve fonksiyonel merkezler olarak oluşturulduğunu birinci bölümde değinmiştik. Türkiye' de kıyı bankacılığına ilişkin yasal düzenlemeler kayıt merkezi yaratılmasına ilişkin düzenlemeleri içermektedir; ancak kayıt merkezlerinin gelişmiş ülke ekonomisine katkısı büyük boyutlarda olmamaktadır. Bu merkezlerin iç pazarı küçük, yeterli ulusal sermaye birikimi sağlayamamış, az nüfuslu , üretim ve tüketim kapasitelerinin küçük olduğu ülkelerde geliştiği görülmektedir. Bu durum Türk ekonomisi ile örtüşmemektedir. Kayıt merkezleri, Türkiye ekonomisi gibi nispeten büyük ekonomilerde önemsenmeyecek boyutlarda kalmaktadır.

1.7.Türkiye' de Franchising

İngilizce kelime olan 'franchise'ın, Türkçe karşılığı 'imtiyaz'dır. 'Franchising' , imtiyaz verme olarak çevrilebilir. Franchising, bir markanın imtiyaz hakkını belili süreliğine ve yine belirlenmiş koşullar dahilinde markanın yönetim ve organizasyonuna daima destek vererek, bedel karşılığında yatırımcıya markanın kullanım hakkını veren uzun vadeli imtiyaz verme sistemidir. Ancak henüz franchisingi karşılayacak Türkçe bir ad kullanılmamaktadır. Türkiye'de franchising sektörünün ekonomik büyüklüğü 2016 yılı rakamlarına göre 43 milyar dolara ulaşmıştır.2017 yıl sonuna kadar büyüklüğünün 50 milyar doları bulacağı düşünülmektedir. Türkiye'de zincir işletmelerinin toplam sayısı 2 bin 500 dür. Bu işletmelerin toplamda 60 bin kadar şubesi vardır. Sektörde yabancı firma oranı ise %29 'dur. Ayrıca yurt dışında şube açmaya başlayan 150'den fazla Türk markası vardır. Franchising zincirlerinin gelişmesinde en önemli etken yönetimdir. Vasat yönetilen bir zincir büyüyemez, markalaşamaz hatta rakipleri büyüdükçe o küçülür. İyi yönetilen bir zincir sıfırdan yola çıksa bile marka olur. Alışveriş merkezlerinin markalara yer vermesi de, franchise zincirlerinin gelişmesindeki en önemli etkenlerden biridir. Müstakil perakendecilerin sürekli yaptıkları hatalar ve ihmaller, franchise zincirlerin tüketiciler tarafından tercih edilmesinde ve gelişmesindeki diğer en önemli etkendir.

Temel Franchising Süreci

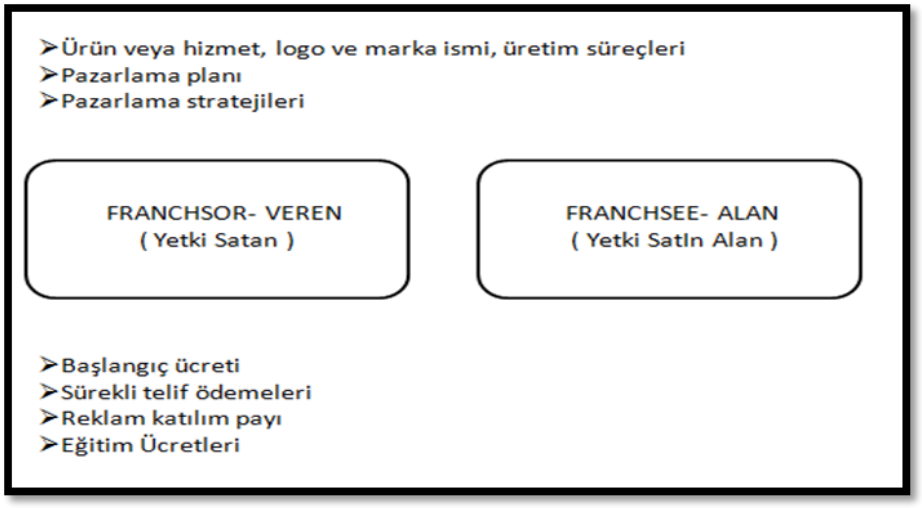

Franchising anlaşması yapılırken ülke ve Avrupa Birliği hukukuna, franchising özüne ve ülke eklerine uygun olması ön koşuldur. Franchising anlaşması iki tarafın karşılıklı yükümlülük ve sorumluluklarını düzenler. Bu anlaşmanın başlıca koşulları şu şekildedir:

- Franchisor ve Franchisee tanına haklar ve iki tarafı bağlayıcı kurallar
- Franchisee'e verilecek mal-hizmetler markasının özelliklerini ve verilecek destek hizmetlerinin belirlenmesi
- Ödeme koşulları
- Antlaşmanın yenilenme veya sona erme şartları

Franchising; bayilik, lisans anlaşması, temsilcilik, iş ortaklığı, distribütörlük anlaşmaları ya da acentecilikten farklı bir pazarlama ve dağıtım yöntemidir.

Franchising türlerini ise; ülkesel boyutu açısından, sistematik ve bilimsel açıdan, yatırım boyutu açısından franchising ve franchising olarak değerlendirilen diğer uygulamalar olarak sınıflandırmak mümkündür.

Ülke boyutu açısından franchising: Yerel veya milletlerarası olarak yapıldığını gösterir. Yerel franchising, aynı ülke içerisinde tarafların işlem yapması iken milletlerarası boyutta ise anlaşma ülkeler arasında imzalanmaktadır. Milletlerarası anlaşma ülkedeki, bölge sözleşmesi olarak yapılıyorsa bölge geliştirme franchisingi adını alır. Geniş bölgede franchising anabayilik şeklinde veriliyor ise master franchising adını alır.

Sistematik ve bilimsel açıdan franchising: Ürün ve marka franchisingi ile franchisingin işletme sistemi olarak sınıflandırılmaktadır. Ürün ve marka franchisinginde üretici satıcıya kendi ticari ismini ve markasını kullanma ve ürününü satma hakkı vermektedir. Franchisingin işletme sistemi türünde franchising veren yalnızca ürün vermemekte; ürünün nasıl sunulacağı, pazarlama stratejileri, planlama, kalite kontrol veya eğitim seminerleri gibi destekler kapsam dışında bırakılmaktadır.

Yatırım boyutu açısından franchising: Meslek ve iş kolu franchisingi olarak gruplandırılır. Mesleki franchisingde yatırım yapmaya gerek bile duyulmayabilir. Örneğin yaşlı bakımı,iş kolu franchising sistemi ekipman gerektiren büyük yatırımları içerir.

Franchising olarak incelenebilen diğer uygulamalar: Çoklu, dönüşebilen ve kombine franchisingdir. Çoklu franchisingde, genellikle işletmeler yönetici kullanmak koşuluyla iş çeşitlendirme olarak francisingi değerlendirirler. Dönüşebilen franchising, var olan bir işin işletmecilik şeklinin franchisinge dönüştürülmesidir. Kombine franchising ise yerel marka ile franchising sisteminin birleşmesidir. Hassas dengelerin geçerli olduğu milletlerarası pazarlarda uygulama alanı bulur.

Türkiye pazarında büyük potansiyel bulan franchising sistemi yatırımcıların ilgi alanı olmaya devam ediyor. Risk faktörünün daha az seviyelerde olması nedeniyle girişimciler yerli ya da yabancı markaların franchising sistemlerine yöneliyorlar. Yine ulusal pek çok marka da yeni franchisseeler arayarak markalarını yurtdışına sunmaya devam ediyorlar. Türkiye'de devasa Pazar potansiyeli olunca yabancı şirketler de franchising sistemi ile bu pazarda yerini alma çabalarını sürdürmektedirler. Franchising yemi içme sektöründen gıdaya, perakende sektöründen gayrimenkule, eğlenceden eğitim ve spora pek çok sektörde, markaların kurumsal kimliği ve desteği altında yatırımcılara yeni olanaklar sunmaktadır.

Türkiye'de franchising sistemi, 1960'lı yıllarda şehirlerarası yolcu taşımacılığına kadar dayanır. Buna bağlı olarak da petrol istasyonalrının açılması gerekliliği ile pek çok şehirde bağımsız işletmelerin bu yıllarda açılmasıyla başlar. O yıllarda bayilik sistemine dayanan şekillenme ile franchise sistemine dönüşüm görülmekteydi. 1980'li yıllardan itibaren yabancı yatırımcılara kapılarını açmış ve yabancı firmalar markalarının kullanım haklarını Türk Ekonomisini ve pazarını iyi bilen yerli yatırımcılara franchising olarak vermeye başlamışlardır. Türkiye' de Franchising Derneği (UFRAD), franchising sisteminin sağlıklı büyümesi, Türk yatırımcısını markalaşmaya yöneltmek, yerli markaların uluslararası piyasalarda yer almasını sağlamak ve temel kuralları belirlemek amacıyla 1991 yılında kurulmuştur.

Türkiye 'de alışveriş merkezlerinin artmasına paralel olarak franchise pazarı da büyümektedir. Yine yeme içme alışkanlıklarının değişmesiyle bu sektörde de canlanma göstermektedir. Ayrıca günümüzde de hızla

gelişen konut piyasası ve buna bağlı olarak boya, tamir, tasarımlı dekoratif ürünler, mobilya, aksesuar, duvar süsleri ve emlak alım satımı gibi konularda da franchising yaygınlaşmaya devam etmektedir.

Türk yatırımcısını franchising sistemine yönelten faktölerin başında kar elde etmek ve kişisel gelişime de katkı sağlamasını gösterebiliriz. Yatırımcı marka ve tanıtım için ayrıca masraf yapmayıp tanıtım avantajından yararlanabilmektedir. Marka, franchising sistemi ile birlikte ulusal veya uluslararası standarda ve kaliteye sahip olur. Tanınmış markaların sağladığı sürekli müşteri ve iş yapma imkanı doğurur. Franchisor, yani franchise veren işletme, Franchisee' ye, yani franchise alan girişimciye eğitim hizmetleri ve uzman personel desteği sağlıyor. Kaliteli personel bulma, iş alma ve yetiştirme konularında franchise veren işletmenin tekniklerinden ve birikiminden yararlanılıyor. Mali, ticari ve personel konularında sağlanan destekle , teknik işlevlere ağırlık verilip başarı şansı arttırılıyor. Franchisor ile ortak hareket edilerek küçük işletmelerin karşılaşacakları risk ve işletmecilik sorunları minimize ediliyor. Kuruluş aşamasında leasing gibi kaynaklardan finansal destek sağlanması mümkün oluyor. Reklam ve tanıtım giderlerinden tasarruf sağlanıyor. Franchising sistemi, girişimcinin yalnızlığını ortadan kaldırarak, kendi işini kurmanın getirdiği riskleri azaltıyor.

1.8.Venture (Risk) Sermayesi ve Türkiye

Venture kelime anlamı olarak tehlikeli iş, şans işi, cesaret isteyen eylem gibi anlamlarla Türkçe'de karşılık bulmaktadır. Venture capital karşılığı olarak risk sermayesi yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu kullanımın yanı sıra bazı kaynaklarda girişim sermayesi, riziko sermayesi gibi kavramlara da rastlanmaktadır. Uluslararası yazında ise bu anlamlara gelen 'venture capital' , 'risk capital' ve 'wagnis kapital' kavramları yer almaktadır. Risk sermayesi, kısaca yeni fikirleri, teknolojik yenilikleri, ticari bir değer haline dönüştürmek amacıyla fonlamak şeklinde tanımlanabilir.

Gelişme potansiyeli olan yenilikçi, atılımcı ve teknolojik projeye sahip herhangi bir kişi veya KOBİ; projeyi gerçekleştirmek için fon kaynağı olan yatırımcıya başvurur. Fon kaynağına sahip olan yatırımcıya başvurur. Fon kaynağına sahip olan risk sermayedarı projeyi inceler veya inceleterek yatırım kararı alır.

Türkiye'de faaliyet gösteren risk sermayesi şirketleri 2000'li yıllardan sonra oldukça çoğalmıştır. Vakıf Risk Sermayesi Yatırım Ortaklığı A.Ş. ve İş Risk Sermayesi Yatırım Ortaklığı gibi pek çok RSYO bulunmaktadır.

Türkiye'de faaliyet gösteren RSYO, pek çok borsada da işlem görmektedir. Bu şirketlere yapılan başvurularda tekstilden enerjiye yazılımdan gıdaya hatta inşaata kadar pek çok sektörden girişimcinin başvuruları değerlendirilmektedir. Genellikle bu şirketlerin amacı yüksek teknolojiye dayalı bilginin ticari ürün haline dönüştürülmesi aşamalarında bir finansman modeli olarak hizmet vermek olup, sektör ayrımı yapmadan risk sermayesi yatırımlarına uygun özelliklere sahip her türlü projeyi değerlendirmektir.

Türkiye'de ilk başlarda risk sermayesi uygulamalarını kurumsallaşmış şirketler üstlenmişken; günümüzde uluslararası bankalar, yatırım bankaları, ticari bankalar, kamu kurumları ve üniversiteler, emekli fonları, sigorta şirketleri, nakit zengini şirketler ve bireysel yatırımcılar yapmaktadır.

2.SONUÇ

Ulusal, kültürel, politik ve ekonomik olguların uluslararası ilerlemelerle harmanlanması ve ülkelerin birbirleri ile kaynaşması sonucu küreselleşme yaşanmaktadır. Bu sekronize olma hali finansal işlemlere de yansıyarak teknolojik gelişmelerle birlikte banka sektörünü şekillendirmektedir.

Uluslararası bankacılığın çalışmaları ile dünya ekonomik faaliyetlerin giderek artması kaçınılmaz bir durumdur.Ayrıca uluslararası bankalar dünyayı ekonomik anlamda yöneten bir unsur olarak da karşımıza çıkmaktadır.

Uluslararası bankacılık ve uluslararası ticaret birbirlerinin varlıklarından beslenmektedirler. Teknolojik gelişmeler ile dünya ticareti tek bir Pazar haline gelmişken, yaşam standartları hızla değişirken, uluslararası ticaret ve elektronik ticaret yapılırken bankalar çalışma şekillerinin kalıplarını kırarak bu değişime ayak uydurmanın ötesinde önderlik etme durumunda kalmaktadırlar.

Finansal küreselleşmeden finansal kurumlar da paylarını almaktadırlar. Küreselleşmeyle bağlantılı olarak finansal araçlar artmakta ve fon hareketleri hızlanmaktadır. Tüm bu etkilerle birlikte uluslararası bankalar yüksek teknolojiler kullanmakta, nitelikli personele sahip olmakta ve uzmanlaşmaktadır.

Dünya ticaretinin devamında ve işlenmesinde gerekli olan uluslararası bankalar tüm dünyada müşterilerini artırmaya devam ederken gün geçtikçe görev alanlarını da geliştirerek dünya finansının önemli enstrümanı olarak belirlenmiş standartlar çerçevesinde çalışmaktadırlar.

Türkiye'nin 2017 yılı eylülde geçen yılın aynı ayına göre ihracat % 8.67 artarak 11 milyar 849 milyon dolara yükseldi. İthalat ise % 30,67 artışla 19 milyar 993 milyon dolara ulaştı. Dış ticaret hacmi bu dönemde %21,51 artış gösterdi ve 31 milyar 841 milyon dolar olarak kayıtlara geçti. Dış ticaret açığımız %85.23 artarak 8 milyar 144 milyon dolar oldu.

İhracatın ithalatı karşılama oranı eylülde %59.3 olarak gerçekleşti. Bu oran, geçen yılın aynı ayında %71,3 düzeyindeydi. Eylülde en çok ihracat yapılan fasıl, 1 milyar 778 milyon dolarla 'motorlu kara taşıtları , traktörler, bisikletler, motorsikletler ve diğer kara taşıtları' oldu. Eylül'de en çok ithalat yapılan fasıl ise 3 milyar 203 milyon dolarla 'mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler oldu. Eylül'de tahsil edilen vergiler 10 milyar 14 milyon lira oldu. Ocak-ağustos döneminde vergi gelirleri toplamı 343 milyar 511 milyon lira olarak kayıtlara geçti. Aynı dönemde gümrük idarelerince tahsil edilen vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payı %20,75 olarak belirlendi. Şirket verileri ve kredi kullanan esnaf sayısı Eylül'de 4.389 limitet şirket, 2 bin 658 ticari işletme, 1.711 şube, 865 anonim şirket, 53 kooperatif kuruldu.Türkiye genelinde eylül itibarıyla toplam 1 milyon 694 bin 718 esnaf ve sanatkar bulunuyor. Ağustos ayı itibarıyla %50 faiz indirimli ve faizsiz kredi kullanan toplam esnaf ve sanatkar sayısı 448 bin 957 , kredi bakiyesi ise 21 milyar 844 milyon 246 bin lira olarak gerçekleşti.

Bir ülkenin ekonomik büyüme potansiyelini belirleyen üç temel unsur bulunmaktadır. Bu unsurlar sırası ile fiyat istikrarı, finansal istikrar ve verimliliktir. Bu üç unsurdan herhangi birinde ortaya çıkabilecek herhangi bir zafiyet, ekonomik büyüme üzerinde önemli ölçüde tahribata yol açabilmektedir. Finansal istikrarın kalıcı bir şekilde sağlanabilmesi ise düzenleyici alt yapının kusursuzluğu kadar, uluslararası finans piyasalarına entegre olmayı ve bu da öncelikle uluslararası yasal ve idari düzenlemelere katılımı ve uyumu gerekli kılmaktadır.

Finansal istikrarın en önemli belirleyici unsurlarından birisi de dış ödemeler dengesidir. Dış ödemeler dengesi sürekli açık veren ülkelerde istikrarlı bir döviz piyasasından söz etmek mümkün değildir. Döviz piyasasındaki istikrarsızlık ise döviz kurları ve dolayısı ile fiyatlar genel seviyesi ile faiz oranları üzerinde yükseltici baskı kurmakta, bu durum da finansal istikrarı olumsuz etkilemektedir.

Dış ödemeler dengesinin asli gelir unsurunu ihracat; gider unsurunu ise ithalat kalemi oluşturmaktadır. Dengeli bir dış ticaret politikası, ihracatı özendirici ve ithalatı azaltıcı tedbirlerin yanı sıra dış ticarette standardizasyonu ve uluslararası piyasa kuralları ile tam uyumlu düzenleme ve uygulamaları gerektirmektedir.

KAYNAKLAR

ALPAR, Cem, ONGUN, M.Tuba, Dünya Ekonomisi ve Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar, Ankara (1985)

APAK ,Sudi, Uluslararası Bankacılık ve Finansal Sistemler, Emlak Bankası Yayınları (1993)

ARAS, G; Müslümov, A., 'Kredi Piyasalarında Asimetrik Bilgi ve Bankacılık Sistemi Üzerindeki Etkiler' İktisat, İşletme ve Finans Dergisi (2004)

AVLAR, E., Dış Ticarette Ödeme İşlemleri, Kambiyo ve Bankacılık İşlemleri, Bursa: İGEME (2003)

AYDOS, O., Akreditif, Ankara: Turhan Kitabevi (2000)

ARGIN, N.; BAKKALCI A.C., ' Türk Dış Ticareti ve Ekonomi Politikaları Arasındaki Nedensellik İlişkileri ' Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt:11, Sayı:21 (2013)

BAKANLAR KURULU, ' İhracat Rejimi Kararı', Karar Tarih- No:22.11.1995- 95\7623, Resmi Gazete Tarih- No: 06.01.1996 – 22515

BAKANLAR KURULU, 'İhracat Sayılan Satış ve Teslimler ile Döviz Kazandırıcı Hizmet ve Faaliyetlerde Vergi, Resim ve Harç İstisnası Hakkında Karar', Karar Tarih- No:23.12.1999- 99\13812, Resmi Gazete Tarih – No: 31.12.1999-23923

BAKANLAR KURULU, 'İthalat Rejimi Kararı', Karar Tarih- No: 20.12.1995- 95\7606, Resmi Gazete Tarih-No:31.12.1995 - 22510

BEDESTENCİ, Çetin; CANITEZ, Murat , Dış Ticarette İşlemler ve Uygulamalar, Ankara: Gazi Kitabevi. (2007)

CANITEZ, Murat . Uygulamalı İhracat ve İthalat – İşlemler ve Dökümantasyon, Ankara: Gazi Kitabevi

ÇELİK, Kenan; KALAYCI Cemalettin; SANDALCILAR Ali RIZA, Dış Ticaret İşlemleri Yönetimi, Trabzon: Derya Kitabevi (2006)

DANIELS, D. J.; RADEBAUGH, H.L., İnternational Business: Environment and Operations, 8. Baskı, Addison- Wesley

DAVIS, S.I., Excellence In Banking. USA: St. Martin's Press(1986)

DEĞERTEKİN, Efsun Ayça, Döviz Piyasaları. (TSPAKB) Gündem , Sayı:92 (2010)

DEMİR, M., Dış Ticaret İşlemleri ve Muhasebe, İstanbul: Türkmen Kitabevi (2006)

DIŞ TİCARET MÜSTEŞARLIĞI, ' İthalat Yönetmeliği', Resmi Gazete Tarih – no:31.12.1995-22510

DIŞ TİCARET MÜSTEŞARLIĞI, ' İhracat Yönetmeliği', Resmi Gazete Tarih – no:06.06.2006-26190

DÖLEK, A., Uluslararası Ticaret ve Türkiye Uygulamaları, İstanbul: Arıkan Basım Yayın(2006)

DÖLEK, A., AB Uyum Süreci Çerçevesinde Uygulamalı İthalat İşlemleri ve Örnekleri, İstanbul Beta Yayınevi(2000)

ERKEN, N., Uluslararası Bankacılık Türkiye Örneği, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları (1986)

ERKUTLU, H. ; ERYİĞİT, S., 'Uluslararasılaşma Süreci' , ' Gazi Üniversitesi İBBF Dergisi, sayı:3 (2001)

GÜLSOY, E., Dış Ticarette Güvenli Bir Kontrol Aracı: Uluslararası Gözetim Şirketleri, İhracatı Geliştirme Etüt Merkezi (İGEME) (2007)

GÜLSOY , Yaser, Dış Ticaret İşlemlerinin Yönetimi, Ekin Basım Yayın Dağıtım (2010)

HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI, Banka ve Kambiyo Genel Müdürlüğü 'İhracat ve İthalat Genelgesi' (23.07.2009)

HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI, Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun (20.12.1994)

JACKSON, J.H., The World Trading System: Law and Policy of İnternational (1998)

KAR, M. VE ARIKAN, H., Avrupa Birliği Ortak Politika ve Türkiye, İstanbul: Beta Yayınları

KAVAS,A. , 'Ulusal Franchise Geliştirmede Başarı Koşulları', Pi Dergisi, Şubat (2002)

KAYA, Ferudun. , Dış Ticaret İşlemleri ve Muhasebe Uygulamaları, Ankara: Detay Yayıncılık (2006)

KAYA, Ferudun. , Dış Ticaret ve Finansmanı, Beta Baım Yayım Dağıtım A.Ş (2011)

KAYA, Salih., Uluslararası Bankacılık Uygulamaları, Ankara: Seçkin Yayıncılık,(2003)

KEMER, O.B., Dış Ticaret Teknikleri Teori- Uygulama. İstanbul: Alfa Akademi(2009)

MUTLU, C.E., Uluslararası İşletmecilik, 2. Baskı. İstanbul Beta Yayınları (2005)

ÖZDEMİR, D., 'Küreselleşme, Ekonomik Büyüme ve Çok Uluslu Şirketler' , Doğu Batı, sayı:18

SAYIM, Ferhat; ER, Selami., Risk Kavramı ve Bankacılıkta Risk, TMSF yayını, Çatı, Temmuz-Ağustos-Eylül, Sayı:22 (2009)

SEVİL, G.; BAŞAR, M.; ÇOŞKUN, M., Finansal Yönetim-II. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını

SHELAGH, H., Modern Banking, New York; John Wiley and Sons. (2005)

SITPRO, M., SITPRO Guides Financial 'Methods of Payment in İnternational Trade'.(2007)

ŞOGUR, M., İşletme Sistemi Olarak Franchising İstanbul : Der Yayınları. (1993)

SPK, Yabancı Sermaye Piyasası Araçları ve Depo Sertifikaları ile Yabancı Yatırım Fonu Payları Tebliği (2013)

TAKAN, Mehmet. , Bankacılık Teori, Uygulama ve Yönetim, Ankara: Nobel Yayın Dağıtımı (2001)

T.C. Ekonomi Bakanlığı, 'İthalat Yönetmeliği ' (31.01.2017)

T.C. Ekonomi Bakanlığı, 'İthalat Rejimi Kararı' (31.01.2017)

T.C. Ekonomi Bakanlığı, 'İhracat Yönetmeliği' (30.01.2017)

T.C. Ekonomi Bakanlığı, '99\13812 sayılı ihracat, ihracat sayılan satış ve teslimler ile döviz kazandırıcı hizmet ve faaliyetlerde vergi.resim ve harç istisnası hakkında karar(30.01.2017)

T.C. Ekonomi Bakanlığı, 'İhracat Rejim Kararı' (29.01.2017)

T.C. Merkez Bankası, 'I-M Sayılı Genelge' (30.07.1991)

TELLİ , Serap , Devletler Hukuku Açısından Uluslararası Ticaret ve Kurumlaşması (1991)

TEMİZEL, F.; ÖNER BADURLAR, İ.; BAKIR. H.; OKTAY, N.; YAZICIOĞLU, L., Dış Ticaretin Finansmanı ve Teşviki, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi

TOLON, M., 'Ticari Bankalarda Pazarlama Stratejilerinin Uygulanması ve Türkiye'deki Ticari Bankalar Üzerine Bir Alan Çalışması ' Verimlilik Dergisi' (2004)

TONUS, Ö.; HASGÜLER, M.; ULUDAĞ, B.; KARLUK, R.; TİRYAKİ, A. Vd., Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını (2013)

TSPAKB (Türkiye Sermaye Piyasası Aracı Kuruluşları Birliği) Finansal Yönetim (2015)

TSPAKB (Türkiye Sermaye Piyasası Aracı Kuruluşları Birliği) Ulusal ve Uluslararası Piyasalar, Sermaye Piyasası Faaliyetleri İleri Düzey Lisans Eğitimi (2011)

Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun (25.02.1930)

Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (30.12.2008)

TÜRKFİLİZ, F., 'Marketing and Clients Choice Criteria For Marketing Services in Banks' , İstanbul Boğaziçi Üniversitesi Yayınları

USLU, S., Uluslararası Bankacılık, İstanbul: Sakarya Yayıncılık, (2007)

VURUCU, M.; Arı, M.U., 'A'dan Z'ye Bankacılık', Seçkin Yayıncılık A.Ş. Ankara (2014)

VURUCU, M.; Arı, M.U., 'Bankacılık Ürün ve Hizmetleri, Seçkin Yayıncılık A.Ş. (2015)

YANPAR, A., 'Yapılandırılmış Finansal Araçların Sermaye Piyasası Mevzuatı ve İlgili Diğer Mevzuat Çerçevesinde Değerlendirilmesi, Sermaye Piyasası Kurulu Aracılık Faaliyetleri Dairesi (2007)

YETER, Edip., Dış Ticarette Ödeme Şekilleri, Gümrük Dünyası Dergisi, Sayı:55.

YILDIRIM,E.; DURA, C., Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri Konusundaki Literatüre Bir Bakış. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Sayı:28

YÜKSEL, Ü.; YÜKSEL, MERMOD A., Hizmet Pazarlaması , İstanbul: Beta Basım Yayın

A ve B Tipi Kişilik Özellikleri İle İş Stresi Arasındaki İlişki

Doç. Dr. Ertuğrul Recep ERBAY **SENA KARAMAN**

Özet: Sosyal, ekonomik ve toplumsal yaşam koşulları inanlar üzerinde strese neden olmaktadır. Stres kişileri farklı şiddette etkilemekte, bireylerin sahip oldukları ve diğer değişkenlere bağlı olarak bireylerin strese karşı verdikleri tepki ve performans değişkenlik göstermektedir. Bazı bireyler sorunların üstesinden gelmede daha başarılıyken bazıları ise kişilik özelliklerine bağlı olarak strese daha duyarlıdır. Buna ek olarak, yapılan çalışmalara bakıldığında A ve B tipi kişilik özelliğine sahip kişilerin stresle en çok bağlantılı olduğu sonucuna varılmıştır.

Bu çalışmada yapılan literatür çalışmaları sonucunda A ve B tipi kişilik özelliklerinin stres düzeyleri, belirtileri ve bireyler tarafından kullanılan stresle başa çıkma yolları ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Stres, A Tipi Kişilik, B Tipi Kişilik, Kişilik Yapıları ve Bireysel Faktörler

1.STRES

Günümüze kadar stres kavramı birçok kişi tarafından farklı paradigmalarla tanımlanmıştır. Lazarus ve Folkman'a göre(1984) stres, birey ve çevresi arasında bireyin kaynaklarının zorlandığı ve iyilik durumunun tehdit edildiği şeklinde yorumlanan bir ilişkidir (Güler ve Ocak, 2013).

Jeremy Stranks'a (2005) göre stres; nadiren anlaşılan bir kavramdır ve tek bir tanımı yoktur. Stres farklı bireylere farklı şeyler anlatmaktadır. Bazı yasam olayları bireylere hoş ya da üzücü gelebilir. Bazen de bu olaylar stres kaynağı olarak tanımlanabilir (Yurtsever, 2013).

Doğan Cüceloğlu'na (2000) göre stres; bireyin, fizik ve sosyal çevreden gelen uyumsuz koşullar nedeniyle, bedensel ve psikolojik sınırlarının ötesinde harcadığı gayrettir.

En basit ve genel tanımınla stresi, bireyin bir gereksiniminden vazgeçmesine ya da bir tepkide bulunmasına zorlayıcı, bireyin içinden veya dışından gelen ve çoğu zaman bireyde gerilime, çöküntüye yol açan güç şeklinde tanımlamak mümkündür (Biçki, 2016).

Hans Selye stresin bireyler üzerindeki etkisini konu alan çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmalara dayanarak Selye, stresin insan vücudundaki canlı hücrelere zarar verdiğini ve de insanın erken yaşlanmaya neden olduğunu ortaya koymuştur. Hans Selye'nin teoreminden yola çıkarak stres kavramı literatür içinde Olumlu Stres ve olumsuz stres olarak ayrılmıştır.

Olumlu ve olumsuz stres arasındaki sınır, kişisel gelişimin meydana geldiği noktadır. Bu en yüksek deneyim ve verimlilik noktasıdır. Olumlu stres, gereğinden az ve gereğinden fazla stres bulunan alanların arasında kalan alandır (Yurtsever, 2013).

Olumlu stres, insana faydalı olabilecek düzeydeki strestir. insanın kendini iyimser, yaratıcı ve istekli hissettirirken; olumsuz stres, insan sağlığına zarar veren strestir. meslek hayatı ve özgüveni yaralayarak insan ilişkilerini de olumsuz etkiler (Yurtsever, 2013).

İş ortamında bireylerin maruz kaldıkları stres literatüre iş stresi olarak kaydedilmiştir. Erdoğan ve arkadaşları (2009) iş stresini, kişinin görevini yerine getirirken gerek isin kendine özgü yapısından gerekse çalışanın kendi kişiliğinden kaynaklanan bir uyumsuzluk ve buna karşılık verdiği tepki olarak tanımlamıştır. İş yerinde yaşanan stres, kişilerin örgütlerine uyumunu zorlaştıran, hatta psikolojik ve fizyolojik sağlıklarını tehdit eden bir kavramdır.

İş stresi, çalışanların performansını olumsuz etkilemesi nedeniyle günümüzde sıkça işlenen kavramlardan ve güncel sorunlardandır. Günümüzde özellikle kar amacı güden örgütlerin varlıklarını devam ettirebilmesi, en iyi performans, sürdürülebilirlik ve verim için tam bir iyilik haline sahip sağlıklı çalışanlara ihtiyaçları vardır.

Kar amacı güden kapitalist paradigmanın yanı sıra çalışan haklarının korunması ve insani çalışma şartları için iş stresine neden olan etmenlerin tespiti ve sorunların çözümü oldukça önemlidir.

İş yerindeki strese ilişkin farklı kuramsal yaklaşımların ayrıntıları ne olursa olsun, bu konudaki genel kabul, stresin iş yeri stres faktörlerinin ve işi yapan bireyin kişilik özelliklerinin bir fonksiyonu olduğu yönündedir (Şahin vd., 2011).

2.ÇALISMA YAŞAMINDA STRESİN KAYNAKLARI

İş stresi Bireysel, Örgütsel ve çevresel olmak üzere temelde üç kaynağa bağlıdır.

Örgütten kaynaklı stres faktörlerini ise aşırı veya yetersiz iş yükü ve zaman baskısı, tekdüze çalışma ve monotonluk, çalışma ortamının kötü olması, fazla mesai ve vardiyalı çalışma sistemi, işyeri düzeni, değerlendirme ve kariyer sorunları, örgüt iklimi, hiyerarşik ve merkezi örgüt yapıları, liderlik stili, örgütsel iletişim sisteminin olmayışı ya da eksik olması, yetki ve sorumluluk hataları, yönetişim sistemi problemleri, çalışanların kararlara katılım düzeyinin azlığı, rol çatışması ve rol belirsizliği, adil olmayan düşük ücret, zorbalık (mobbing), olumsuz örgüt kültürü şeklinde sıralamak mümkündür (Gökpınar, 2014; Yurtsever, 2013; Aktaş, bilinmeyen tarih).

Çevresel stres faktörlerini ise siyasi, politik ve ekonomik hayatın belirsizlikleri, günlük yaşam (çevre ve ulaşım) problemleri, teknolojik değişim ve uyum problemleri ,iş hayatının güvencesinin belirsizliği, sosyal ve kültürel değişimler olarak sıralanabilir (Güler ve Keser, 2016).

Bireysel stres faktörleri iş stresi nedenlerinden biridir. Stres kaynağının bizzat kişinin kendisi olmasıdır. İnsanların mizaçları, düşünceleri, olaylarla başa çıkma yöntemleri stres oluşumunu tetikleyebilir. Ayrıca, biyolojik-bedensel faktörler, kişilerin karakter ve kişilikleri, Yaşam tarzı ve yaşlanma, maddi-ekonomik faktörler Bireysel stres faktörleri arasında yer almaktadır.

Bireyin sahip olduğu kişilik tipi, onun algılama ve çevresinde olup bitenleri yorumlama şeklini etkiler ve böylece bireyin çeşitli faaliyetlerde gösterdiği performans değişir. Bireysel stres faktörlerinden yola çıkarak Friedman ve Rosenman, iki ayrı tipte davranış özelliğini tanımlamışlar ve bu davranış özelliklerini A tipi ve B tipi olmak üzere sınıflandırmışlardır. A ve B tipi kişilik özelliklerinin bireylerin davranış örneklerini etkilediği ve kişilik tipleri ile stres arasında yakın bir ilişki bulunduğu daha sonra yapılan çalışmalarda da ortaya konmuştur (Mücahit, 2016; Pehlivan, 2000). A ve B tipi davranış özellikleri, kişiliği biçimlendiren birçok farklı özellikten biridir. Bundan dolayı, çok boyutlu olan insanı eksiksizce tanımlayan ve insanların hepini bir sınıfa tabi tutabilen bir özellik değildir. A ve B tipi, yaşam içinde ortaya konan bir tutum ve davranış biçimidir (Tokat vd., 2013). Kişilik özelliklerinden yola çıkılarak yapılan pek çok araştırma bireylerin kişilik özellikleri ile iş stresi arasındaki ilişki olduğunu ortaya koymuştur.

3. A VE B TİPİ KİŞİLİKLER

Çalışma ortamındaki insanlar A ve B tipi kişilik özelliklerini ortak olarak da taşıyabilirler. Ama önemli olan bu insanların kendilerine zarar vermeden, işleri ve iş ortamındaki diğer insanlarla uyumlu bir biçimde çalışmalarını sağlamaktır (Erdoğan vd., 2009).

Daha fazla iş stresi yaşantısı ile ilgili bireysel faktörlerden biri A tipi kişilik özelliğine sahip olmaktır (Altındağ, 2016). Yükselme, başarı hırsı, başkalarıyla yarışmak, heyecanlılık, duygusallık, acelecilik, iş bağımlılığı, sabredememek, insani ilişkilerinde eksiklik, başkasının sözünü kesmek, otururken yerinde duramamak gibi ö (Tokat, Kara, & Karaa, 2013)zellikleri gösteren kişilik tipi A Tipi kişilik özellikleridir. Bu hususta bu tip kişilerde kalp krizi geçirebilme olasılığı da yüksektir (Aktaş, bilinmeyen tarih).

A tipi kişilikler düşmanca, agresif ve sabırsız olarak ifade edilebilirler. Birçok bilimsel mekanizma A tipi kişilik ve duygusal tükenmişlik arasındaki ilişkiye dikkat çeker. A tipi kişilikler iş çevresini negatif algılamaya meyillidirler (Gökpınar, 2014).

A tipi davranışlar, sürekli zamanla yarışan, başarı yönelimi olan insanlarda görülmektedir. Bu kişiler her şeyi hızlı yapma eğilimindedirler; hızlı konuşur, hızlı çalışırlar. Aynı anda birkaç işi yapma hevesindedirler. Sabırsızlık ve öfke barındırırlar. Beklemeye tahammül gösteremezler ve bu nedenle karşılarında konuşan

kişinin sürekli sözünü kesme eğiliminde olurlar. Genel olarak konuşmanın gidişatını denetleme arzusu içindedirler (Şahin ve Batıgün, 2006).

A tipi davranış biçimine sahip bir yaşantı günümüzün modern yaşama biçimi ile teşvik edilen ve ödüllendirilen bir tavırdır. Çünkü, çevrelerindeki insanlardan daha hızlı ve saldırgan olarak düşünen, konuşan, hareket eden, ya ayan ve hatta oynayan insanlara dünyada bundan önce hiç görülmediği biçimde değer verilmektedir (Durna, 2004).

A tipi bireye karşı açık olunması, hoşgörü gösterilmesi, güveninin kazanılması , anlamsız rekabete girilmemesi bu tip kişilerle ilişkide yararlı olacaktır (Tuğruldaş, 2000).

B tipi davranış biçimine sahip bireyler A tipi kişiliğe sahip olanlara göre tersine daha az rekabetçi, daha sakin, işine kendisini daha az kaptıran, zamana ve strese karşı daha az duyarlı kişilerdir. B tipi kişiliğe sahip çalışanlar özel ve iş yaşamlarını dengelemede daha başarılıdırlar, boş zaman etkinliklerine daha çok fırsat tanırlar .Kararlı bir hızda çalışır ve kendini daha fazla güven içinde hisseder. B tipi kişiliğe sahip çalışanlar A tipi kişiden daha çok ya da daha az başarılı olduğu söylenemez (Durna, 2004; Moorhead/Griffin, 1992).

Literatür araştırmaları B tipi kişiliğe sahip çalışanların katı çalışma kurallarına sahip olmadığını, esnek kişilik ve çalışma biçimine göre hareket ettikleri ve bu esneklikten dolayı rahatsızlık yaşamadıkları, davranışlarını değiştirmede ve yeni bir duruma uyum sağlamada A tipi kişiliğe sahip çalışanlara göre daha başarılı olduklarını ortaya koymaktadır.

B tipi kişiler kolay sinirlenmemenin ve tedirgin olmamalarının yanı sıra kendilerinden ve yaptıkları işten emindirler. B tipi kişilik özelliği gösteren kişilerin bazı zararlı alışkanlıkları (sigara, alkol v.b.), ya da kalıtsal kalp problemleri olsa bile daha sağlıklı kişiler olarak da adlandırılabilir. Bu kişiler stresin etkisinden de kolayca kurtulabilirler (Aktaş, bilinmeyen tarih).

4. A VE B TİPİ KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ İLE İŞ STRESİ

Ocak ve Güler' in 2013 senesinde yaptıkları A Tipi Kişilik Ve Başa Çıkma Yöntemlerinin Stresle İlişkisi: Türk Ve Bosnalı Öğrenciler Arasında Karşılaştırmalı Araştırma sonuçlarına göre her iki örneklemde de A Tipi kişilik yoğunluğunun fazla olmasının yaşanılan stresi artırdığı söylenebilir. Bosnalı katılımcılarda stresle ilişkili olan A Tipi kişilik özelliğinin daha yoğun olduğu gözlenmiştir.

Yurtsever'in (2009) üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı kişilik özelliklerinin stres düzeyine etkisi ve stresle başa çıkma yolları araştırma sonuçlarına göre, üniversite öğrencilerinin stresle başa çıkma yolları ile A tipi kişilik özellikleri arasında olumlu ve anlamlı bir iliksi olduğu görülmüştür.

Jones ve Bright' ın çalışmalarında (2001), karşılaşılan stres kaynakları ile yaşanılan stres gerilimi arasında A Tipi kişiliğin önemli rolü olduğu; Edwards ve arkadaşlarının (1990) çalışmalarına bakıldığındaysa A Tipi kişilik özelliği ve yüksek düzeyde stres yaşanması arasında doğrudan veya dolaylı bir ilişki olduğu bildirilmektedir (Ocak ve Güler, 2013).

Yine Jones ve Bright'ın araştırmalarından (2001) yola çıkarak, A Tipi bireylerin zorlu işleri üstlenmeye istekli olmaları nedeniyle daha fazla stres verici etkene maruz kalmalarından ya da çevrelerindeki stres kaynaklarına aşırı tepki vermelerinden dolayı diğerlerine göre daha fazla stres gerilimi yaşadıkları düşünülmektedir (Ocak ve Güler, 2013).

Şahin ve Batıgün'ün (2006) A tipi kişilik ve iş doyumu üzerine araştırmalarında da yine benzer sonuçlar yer almaktadır. Bu araştırmaya göre, A tipi kişiliğe sahip çalışanların hiç bitmeyen hırslı bir mücadele sergilediklerini, rekabetten vazgeçemediklerini, mümkün olan en kısa sürede en fazla işi yapma çabası içinde olduğu tespit edilmiştir.

Durna'nın (2014) stres, A ve B tipi kişilik yapısı ve bunlar arasındaki ilişkisi üzerine yaptığı araştırmada üniversite öğrencilerinin içinde bulundukları stres düzeyleri ile sahip oldukları A ve B tipi kişilik özellikleri arasında anlamlı bir iliksinin olduğu sonucuna varmıştır. A tipi kişilik özelliklerine sahip bireylerin stresi

daha yoğun yasadıkları bulunmuştur. Yapılan araştırmalardan elde edilen bulgular literatür ile uyumlu bulgulardır.

Bu çalışmalara ek olarak; Şahin, Güler ve Basım'ın (2009) A tipi kişilik örüntüsünde bilişsel ve duygusal zekanın stresle başa çıkma ve stres belirtileri ile ilişkisini konu alan çalışmalarında A tipi kişilik ile stres belirtileri ile doğru orantılı bir ilişki olduğu bulunmuştur. Aynı sonuca ulaşılan benzer çalışmalara bakıldığında da, A tipi kişilik özelliklerine sahip olan çalışanlarda stres belirtilerinin ve strese karşı duyarlılığın arttığı sonucuna varılmaktadır.

Baltaş ve Baltaş (2004), üst düzey yönetici kadrolarında B tiplerinin daha başarılı olduklarının gözlendiğini belirtmişlerdir. Çünkü A tiplerinin aşırı rekabetçi ve hırslı yapıları bakış açılarının daralmasına neden olmakta, zekalarını etkin olarak kullanamamalarına ve bu nedenle büyük hatalar yapmalarına neden olabilmektedir (Gökpınar, 2014).

SONUÇ

Stres kaynağının ve belirtilerinin bireylerin sahip oldukları kişilik özelliklerine göre, değişkenlik gösterdiği bilinmektedir. Literatürde yaygın olarak kabul edilen ve üzerine birçok çalışma yapılan A ve B tipi kişilik yapılarından A tipi kişilik yapısının B tipine göre stres faktörlerine karşı daha duyarlı oldukları ortaya konmuştur.

A ve B tipi kişilik özelliklerinin her insanda aynı yoğunlukta gözlenemeyeceği ve insanları tamamen bu iki kişilik tipine göre sınıflamanın doğru olmadığı herkesçe kabul edilen bir gerçek olmasına karşın, bu kişilik tiplerinden ve strese karşı duyarlılıklarından yola çıkılarak çalışanların içinde bulunduğu tutum ve davranışlarına, çalışma stillerine, verimliliklerine, yaşam tarzlarına ve hatta sağlıklarına dair bilgiler edinmek mümkündür.

Bu çalışmada literatür taraması yapılarak kişilerin stres düzeyi ile benzerlik gösterdikleri A ve B tipi kişilik yapısı arasındaki ilişki belirlenmiştir. Buna göre, yapılan çalışmalardan yola çıkılarak stres düzeyi yüksek olanların daha çok A tipi kişilik özellikleri gösterdikleri ortaya çıkmıştır.

KAYNAKÇA

Aktaş, A. (Bilinmeyen Tarih). Bir Kamu Kuruluşundaki Üst Düzey Yöneticilerin İş Stresi ve Kişilik Özellikleri. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültes Dergisi. , 56-4.

Baltaş, Z., & Baltaş, A. (2004). Stres ve Başa Çıkma Yolları. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Biçki, S. (2018). Hizmet Sektörü Çalışanlarının İş Stresi ve Tükenmişlik İlişkisi: İstanbul Örneği. İstanbul: T.C. İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Cüceloğlu, D. (2000). İnsan ve Davranışı. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Durna, U. (2004). Stres, A ve B Tipi Kişilik Yapısı ve Bunlar Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma. Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi , 199.

Erdoğan, T., Ünsar, S., & Süt, N. (2009). Stresin Çalışanlar Üzerindeki Etkileri: Bir Araştırma. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi , 447-461.

Gökpınar, G. (2014). İçsel-Dışsal Denetim Odaklı Beyaz Yakalı Çalışanlarda A Ve B Tipi Kişilik Özellikleri İle İş Stresi Ve Algılanan Örgütsel Destek Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. İstanbul: Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Güler, M., & Ocak, M. (2013). A Tipi Kişilik Ve Başa Çıkma Yöntemlerinin Stresle İlişkisi. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , 135-147.

Şahin, N., Basım, N., & Akkoyun, N. (2011). A Tipi Kişilik Ve Başa Çıkma Yöntemlerinin Stresle İlişkisi. Türk Psikoloji Dergisi , 31-44.

Şahin, N., Güler, M., & Basım, N. (2009). A Tipi Kişilik Örüntüsünde Bilişsel ve Duygusal Zekânın Stresle Başa Çıkma ve Stres Belirtileri ile İlişkisi. Türk Psikiyatri Dergisi , 243-254.

Tokat, B., Kara, H., & Karaa, Y. (2013). A-B Tipi Kişilik Özelliklerine Sahip İşgörenlerin Olası Bir Örgütsel Değişime Yatkınlıklarının Araştırılması. International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic , 1973-1988.

Tortumlu, M. (2016). İş Stresi ve Örgüt İkliminin Çalışan Performansı Üzerindeki Etkisi: İstanbul Avrupa Yakası İlçe Belediyelerdeki Uygulama. İstanbul: T.C. Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Yönetimi Anabilim Dalı İnsan Kaynakları Ve Örgütsel Değişim Bilim Dalı.

Tuğruldaş, C. (2000). Stres ve Depresyon . Türk Psikiyatri Dizini, Psikiyatri Dünyası Dergisi .

Yurtsever, H. (2009). Kişilik Özelliklerinin Stres Düzeyine Etkisi ve Stresle Başa Çıkma Yolları: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı İnsan Kaynakları Programı.

Akıllı Telefonların İş Yaşamındaki Rolüne İlişkin Bir İnceleme

Doç. Dr., Recep YÜCEL [1] **Doç. Dr. Nevin Aydın [2]**

[1]Kırıkkale Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, email: akademik71@gmail.com

[2]Artvin Çoruh Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, e-mail: nevin.aydin@gmail.com

Özet: Günümüzde telefon teknolojinin çok hızla gelişmesi ile akıllı telefonlar; insanların sosyal yaşamı yanında, iş yaşamının da önemli bir kısmını teşkil etmektedir. Bu tür telefonlar; bireyler arasındaki haberleşmenin dışında, kişisel bilgilerimizin yer aldığı, internet erişimi, video izleme, alış-veriş ve bilgiyi saklama gibi kısacası her türlü bilgiye hızlı ve kolay erişimi sağlamaktadır. Dolayısı ile tüm yaşamdaki birçok hususu her yönü ile oldukça etkilemektedir. Başka bir ifade ile böylesi telefonlar; iş yaşamında günlük iş planlamak, kapsamlı belgeleri kaydetmek, videoları izlemek, müzik dinlemek, internet kullanmak, dünya çapında web, video konferans ve slayt sunumu gibi faaliyetlerin aktif olarak yürütüldüğü masa ve diz üstü bilgisayarların yerini almaktadır. Böylece bu tip telefonlar sayesinde; bilgisayarların kullanılması için büro ve büro malzemeleri, elektrik sistemleri, masa ve diğer malzemelere olan ihtiyacın kalmadığı düşünülmektedir. Bu görüşlere dayanılarak çalışmada; sürekli bir gelişim içinde olan akıllı telefon teknolojisinin, iş yaşamına etkisinin boyutları amaçlanmaktadır. Ayrıca alana yapacağı katkısı ise çalışmanın önemine işaret etmektedir. Bu amaç doğrultusunda çalışmada sayısal veri analizini içeren araştırmaya yer verilmiş ve sonuçlar bunun üzerinden değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Telefon, Cep Telefonu, Akıllı Telefon, Akıllı Telefonun Yararları.

Abstract: Today, with the dizzying speed of technology, smart phones have become one of the most important parts of business life as much as people are social. Such phones are; in short, it provides easy access to all kinds of information, such as personal information, internet access, video surveillance, shopping and information storage. Therefore, it affects many aspects of life in all aspects. In other words, in business life; It provides a lot of support for active daily activities such as planning a business, recording documents, watching videos, listening to music, using the internet, web and video conferences around the world. Therefore, it takes the place of tables and laptops in this direction. Thanks to these types of phones; it is thought that the need for office and office supplies, electrical wiring, tables and other materials is no need for the use of computers. Based on these views, smart phone technology which is in constant development is aimed at its effect on business life. In addition, the contribution to the field points to the importance of working. In line with this aim, the research involving numerical data analysis was included and the results were evaluated on this basis.

Keyword: Technology, Mobile Phone, Smart Phone, Smart Phone Benefits.

GİRİŞ

Küreselleşme, sanayi, bilgi ve ulaşım teknolojileri, karar alma ve sorun çözme süreçlerindeki değişimler sonucu artan rekabet karşısında; bireyler kadar iş dünyasında, bu tür telefona olan talebi ve kullanımı zorunlu kılmaktadır. Öte yandan, iletişim, internete erişim, anlık mesajlaşma ve e-posta gibi üstün nitelikleri olan akıllı telefonlar çok küçük bir boyutta olmasına rağmen, bilgisayarların birçok özelliklerine sahiptir. Bu farklı ve üstün yönleri yüzünden bu telefonlar, her iki yaşamda da yoğun olarak kullanılmaktadır. Ayrıca, oldukça kullanışlı ve birçok işleve sahip farklı yönleri ile yeteneklerimizi ve becerilerimizi geliştirmekte ve özellikle iş ortamında karar alma ve sorunları hızlı çözmeye yardımcı olmaktadırlar. Bu tür telefonlar, kullanış, konum ve teknik özellikleri itibariyle normal telefonlardan farklıdırlar. Bu yüzden, günümüzde akıllı telefonlar; daha esnek, üretken, internet gücü ve kablosuz teknoloji özellikleri ile şirketler ve bireyler açısından daha kullanışlıdırlar. Çalışmada özellikle bu tür telefonların A.B.D. ve gelişmiş ülkelerde önlenemez bir biçimde yoğun kullanıldığı ve bunun diğer ülkelere benzeşim yöntemi ile yaygınlaşacağı verilmeye gayret edilmiştir. Çalışmada bu bakış açısı altında, sosyal yaşam dışında akıllı telefonların; iş ortamında yürütülen faaliyetlerdeki kullanım sıklığı ve düzeyi, iş görmede hızı, esnekliği, kolaylığı ve pratikliği, teknik üstünlükleri, sayısal verilere dayanarak incelenmeye çalışılmıştır.

2. AKILLI TELEFON VE MOBİL ÖĞRENME

Bilgi, iletişim ve ulaşımdaki teknolojisindeki son gelişmeler, akıllı telefonlar üzerinde devrim niteliğinde değişimlere neden olmuştur. Bu gelişmeler, iş ve bilim dünyasında inanılmaz katkı ve sağlamıştır. Ayrıca bunun iş dünyasında iç ve dış çevresini etkilerime de kaçınılmazdır (Keskin & Kılınç, 2015). Böylesi gelişmeler, buharlı makinenin icadı ile oluşan Sanayi Devrimi'nin o dönemde yaptığı katkıya benzer biçimde; günümüzde internet ve akıllı telefon çağının doğmasına sebep olmuştur. Tüm bu oluşumlar sonucunda iş ve sosyal yaşamda akıllı telefonlar ve internet insanoğlunun adeta vücudunun bir parçası olmuştur. Başka bir deyişle özellikle 2000'li yıllardan itibaren insan e-insana ve her türlü iş ise e-işe dönüşmüştür. Böylece bu telefon ve internet sayesinde, öğrenme süreci oldukça esnek, hızlı ve kolay hale gelmiştir. Ayrıca, bu cihazlar yolu ile bilgi ve öğrenmede hızındaki etkileşim ve kaynaklara erişim iş ve faaliyetlerde kolaylık sağlarken; öte yandan da bu cihazların sıkça kullanımının vücuda verdiği zararlı etkilerin de önemli bir sorun olduğu kaçınılmazdır.

3. A.B.D.'DE AKILLI TELEFONLARIN KULLANIM DURUMU

A.B.D.'leri; mevcut akıllı telefon penetrasyon ile dünyadaki en büyük akıllı telefon pazarları arasındadır. 2017'de, ABD' de nüfusun yüzde 68,4'ü akıllı telefon kullanmaktadır (Radicati, 2018). Bu durum 2012 de %40 iken 2016 da önemli bir artış göstermiş ve ABD'leri, dünya ki akıllı telefon endüstrisi için en büyük pazarlardan birisi haline getirmiştir. ABD'leri akıllı telefon pazarındaki iki temel satıcı, Samsung ve Apple'dır. Mart 2016'da, Apple ve Samsung, ABD'de satılan tüm akıllı telefonların %50'den fazlasını oluşturmaktadır. 2017'de, ABD 'ndeki akıllı telefon abonelerinin %70'inden fazlasını, Apple veya Samsung ve Android ile İOS kullanmaktadır. 2017 yılının başlangıcında, Blackberry ve Microsoft mobil işletim sistemlerinin pazar payı, %3'ün altında bir seviyede gerçekleşmiştir (Statista, 2017).

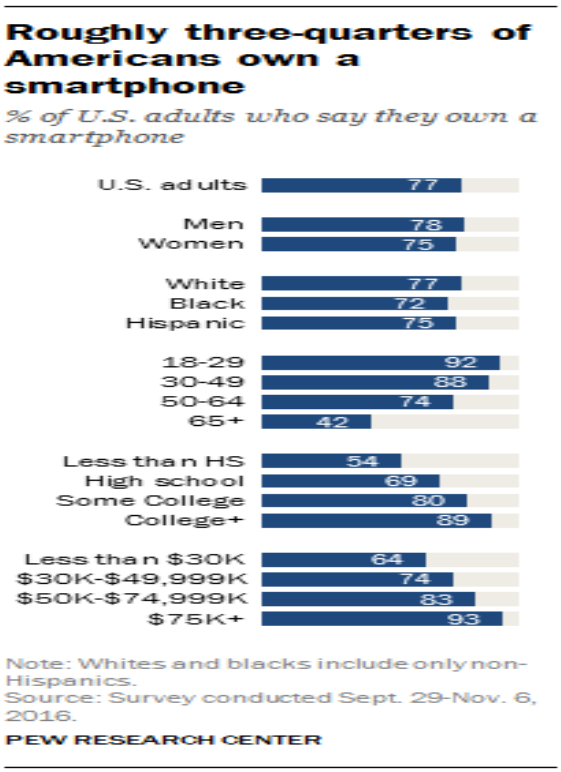

Kaynak: Rainie & Perrin, 2017

A.B.D.'li yetişkinlerin yaklaşık %77'si, akıllı telefona sahiptir ve yakın tarihte en hızlı kabul gören tüketici teknolojilerinden biri durumundadır (Kuyucu, 2017:331-343; Gülmez, 2005; Bal, 2013). Akıllı telefon sahipliği, daha genç veya varlıklı olanlar arasında oldukça yaygındır. Örneğin, 65 yaş ve üstü olanların%42's akıllı telefon sahibi iken; 18-29 yaş arasında is bu oran %92 dir. Genç yetişkinlerin yarısı, 3

veya daha fazla akıllı telefona sahiptir. 10 yaş üstü (%96) en az bir, genç yetişkinlerin %51'i 3 veya daha akıllı telefona sahip olduğunu söylemektedir (İhh İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi Uluslararası Doktorlar Birliği, 2015; Çakır & Demir, 2014; Bulduklu & Özer, 2016). Ayrıca, çok yaşlı yetişkinler, 1'den fazla akıllı telefonu olan evlerde yaşamaktadırlar. Ancak, bu oran, sadece %11'i 65 yaş ve üstü arasında çok az yaygındır. Düşük gelirli A.B.D vatandaşlarının %64'ü bir akıllı telefona sahiptir. Mobil cihazlar yalnızca arama veya kısa mesaj gönderme amaçlı değildir. A.B.D vatandaşları; telefon görüşmesi, iş aramak, randevu almak, kitap okumak ve film izlemek gibi geleneksel olmayan telefon etkinlikleri için bu tür telefonları kullanmaktadırlar. 2015'te, Pew Research Center anketinde, bir iş araması için ABD'li yetişkinlerin%28'i akıllı telefon kullandıklarını belirtmişlerdir. Bu, özellikle 18-29 yaş arasındaki çocukların%53'ü genç yetişkinlerde görüldüğü söylenebilir. (Mohadis & Ali, 2014). Öte yandan, akıllı telefon, alış-veriş yapanlar için bile önemli bir araç durumundadır. ABD'li yetişkinlerin yaklaşık yarısı %51'i çevrimiçi alış-verişlerini akıllı telefonla yaptığını bildirirken, birçokları bir mağazadayken dahi telefonlarına da yönelmektedirler. 2015'te yapılan aynı ankette, ABD'li yetişkinlerin%59'u, kendi mağazalarında birini ararken veya yazmak için düşündükleri satın alma işlemleri için bile cep telefonlarını kullandıklarını söylemektedirler. Online incelemeler ve satın alacakları bir şey ve çevrimiçi uygun fiyata ürün için bir mağazanın içindeyken dahi; yaklaşık yarıya yakını %45cep telefonu kullandıklarını söylemektedirler. A.B.D vatandaşlarının çok düşük düzeyde %12'si fiziksel olarak cep telefonlarını mağaza içi alış-verişlerde kullandıklarını belirtirken; özellikle düşük gelirli olanlar yükselen hisse senetlerine erişmek için internette akıllı telefonlara güvenmektedirler. Evlerinde geniş bant internetleri yok iken; 2016' da, ABD'li yetişkinlerin %12'si akıllı telefonlarla özel internet kullandıkları söylenebilir. Bu sonuç, 2013 yılına göre %8'lik bir artışa işaret etmektedir. Yıllık hane halkı geliri 30.000 A.B.D. dolarının altına düşen beşte bir yetişkin, sadece akıllı telefon kullanan internet kullanıcılarıdır. Ancak hane halklarının sadece%4'ü 100.000 dolar kazanmaktadır. Bu sayılar, akıllı telefonlara güvenmenin ve çevrimiçi hale gelmesinin gelire göre değiştiğini göstermektedir (Rainie & Perrin, 2017). Gelişmekte olan ülkelerde akıllı telefon sayısı artıyor ancak dijital bölünme devam etmektedir. 2015'te, gelişmekte olan 21 ülkede yapılan aynı ankete göre; medyanın akıllı telefonu benimsenmesi 2013'te %21 iken, 2015'te %37'ye yükselmiştir.

4. GELİŞMİŞ ÜLKELERDE AKILLI TELEFONLARIN KULLANIM DURUMU

Başta İngiltere ve A.B.D.'leri olmak üzere birçok ülkede yapılan araştırmalarda; akıllı telefon sahibi yetişkinlerin %90'ı "buna çok bağımlı olduklarını, tuvalette dahi ellerinden asla bırakmadıklarını" belirtmişlerdir. Ayrıca, aynı araştırmalarda; gençlerin de bu telefonlara aşırı derecede bağımlı oldukları ve sinema, tiyatro gibi yerlerde bile kapatmaları gereken telefonlarının açık olduğu tespit edilmiştir (Berenguer vd., 2016; Kayaoğlu, 2015) Ayrıca, Güney Kore, İsveç, Avustralya, Hollanda ve İspanya gibi gelişmiş ülkelerde, hâlâ akıllı telefon kullanım oranlarının oldukça yüksek düzeyde belirtilebilir. Gelişmiş ekonomileri de içeren biçimde genç ve yaşlılar arasında; eğitimli ve daha az eğitimli insanlar arasında, hala akıllı telefon sahipliğinde dijital bir ayrımı vardır.

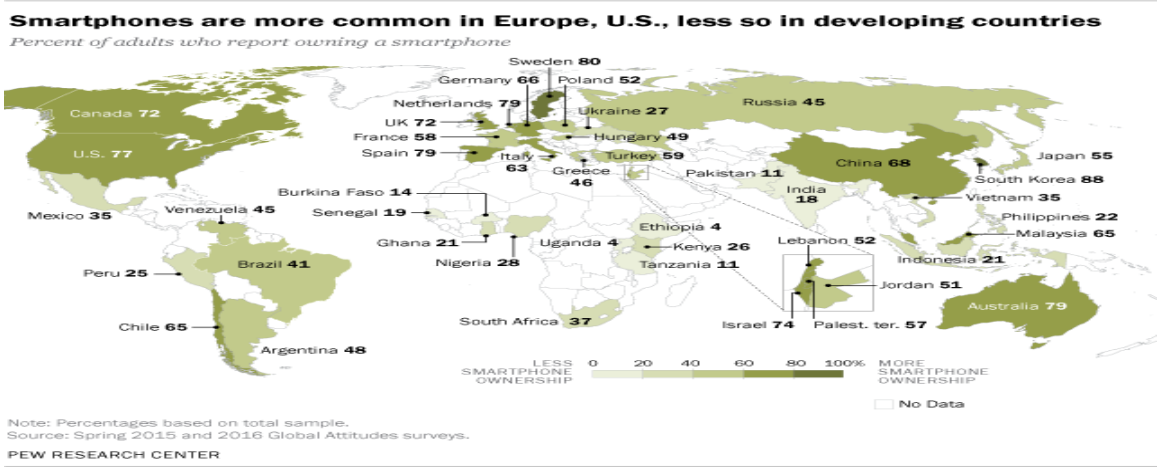

Kaynak: : Rainie & Perrin, 2017

"Digital in 2017 Global İstatistiklerine göre, dünya nüfusunun %37'si yaklaşık 2 milyar 800 milyonu internet kullandığına işaret etmektedir. İnternet kullanıcıları 2016 yılına göre %10 yani 350 milyon artış gösterirken, aktif akıllı telefon kullanıcılarında %30'luk bir artışla, yaklaşık olarak 600 milyonluk bir artışa işaret etmektedir. İnternet kullanımında, %88 ve %84 ile Kuzey Amerika ve Batı Avrupa'da en yüksek; %29 ve %33 ile Güney Afrika ve Güney Asya ise en düşük oranların olduğu söylenebilir. En yüksek oran %99 ile Birleşik Arap Emirlikleri'ne ait iken; bunu sırasıyla İzlanda, Norveç ve Lüksemburg takip etmektedir (Smartphone, 2017). Türkiye ise %60'lık bir internet kullanımı oranına sahip durumdadır. Social ve Hootsuite tarafından hazırlanan "Digital in 2017 Global Overview" raporuna göre; bu yılın Global Digital raporunda aşağıda sözü geçen önemli noktalar bulunuyor. 2016 ve 2017 yılında dijital dünya oldukça yüksek bir büyüme göstermiştir. Dünya nüfusunun yaklaşık yarısından fazlası, akıllı telefon kullanırken; neredeyse üçte ikisinde cep telefonu bulunmaktadır. Dünyadaki web trafiğinin yaklaşık yarısından fazlası, artık cep telefonlarından yapılmaktadır. Dünyanın dört bir yanındaki mobil bağlantılarının %50 den fazlası artık 'geniş bant'. Dünya nüfusunun beşte birinden fazlası son 30 gün içinde alışveriş yaptı.

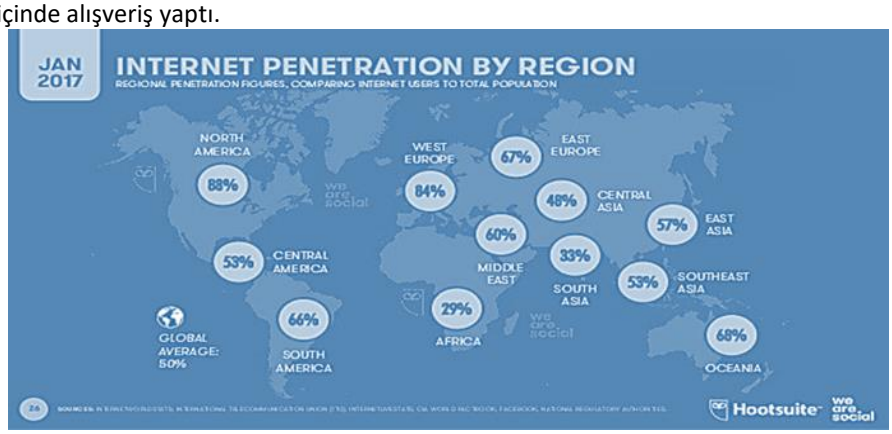

Kaynak: SosyalMedya, 2017

3.773 milyar internet kullanıcısı, dünya nüfusunun %50'si, 2.789 milyar aktif sosyal medya kullanıcısı, %37'si; 4.917 milyar özgün mobil kullanıcı, %66'sı; 2.549 milyar aktif mobil sosyal medya kullanıcısı ve %34'ü 2016 yılı raporunda dijital küresel internet penetrasyonu %50'yi aştığı söylenebilir. Öte yandan, değişim hızı son 12 ay içinde şaşırtıcı bir şekilde artmaya devam etmektedir. 2015'e göre, 2016 yılında %10 artarak internet kullanıcısı 354 milyona erişmiştir. 2015 yılına göre; 2016 yılında, %21 artışla, aktif sosyal medya kullanıcısı 482 milyona ulaşmıştır. 2016 yılında etkileyici bir biçimde %30'luk artışla mobil sosyal medya kullanıcıları 581 milyona kadar ulaşmıştır.

5. AKILLI TELEFON, İNTERNET VE SOSYAL MEDYA İLİŞKİSİ

Akıllı telefon kullanımı dışında, dünya nüfusunun yaklaşık yarısından fazlasının, bu telefon yolu ile internet kullanımının ortaya konulması çalışmanın en çarpıcı sonuçlarından birisidir. Çünkü, son beş 5 yılda %80'den fazla küresel internet kullanımı tüm dünyada hızla artmaya devam etmektedir. Bir önceki yıla göre; 2016 yılındaki 332 milyon olan internet kullanıcısı, 20 milyon artarak 354 milyona yükselmiştir. Bu sonuç; dünya da internet kullanıcılarının yaklaşık %90'dan fazlasının, mobil bir cihaz ile internette çevrim içinde kaldığına işaret etmektedir. Araştırmalar; bunun herhangi bir ülkede tek bir rakamla tespitinin zor ve insanların daha farklı cihazlar kullandığını ileri sürmektedir. Bu verilere; Twitter, Instagram, Facebook, Whatsapp, messenger ve medyadaki diğer paylaşım araçları dahil edildiğinde, sonuçların oldukça çarpıcı olduğu söylenebilir. Öte yandan, akıllı telefonların web kullanımındaki payının bir önceki yıla göre %30 artışının ise, büyük bir kısmının gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinden kaynaklandığı belirtilebilir. 2016 yılında, sosyal medya kullanımı %20 oranında artmıştır. Özellikle son 10 yılda, dünyanın en popüler sosyal medya platformu tarafından Facebook kullanımında önemli düzeyde artışların olduğu belirtilmiştir. Dünyada yaklaşık 2,8 milyar kişinin sosyal medyayı etkin olarak kullandığını ve %91'inden fazlasının ise bunu mobil cihazlar üzerinden yaptığı söylenebilir. Bu verilere dayanılarak, sosyal medya kullanımının oldukça heyecan verici olduğu ve bunun 2017 yılında da dramatik olarak artmaya devam ettiği belirtilebilir. Perspektif büyüme olarak baktığımızda, kabaca son

12 ayda dünya nüfusunun %8'i bu platformlarla tanıştı ve her bir saniyede 18 yeni kullanıcı kazanmaya devam eden mobil sosyal medya artmaya yavaşlamadan devam ediyor (DijitalDünya, 2017).

6. SONUÇ

Bu çalışmada ve araştırma kısmında; akıllı telefonların güncel yaşam kadar, iş yaşamında ne kadar önemli ve vazgeçilemez olduğu ve bunun olumlu ya da olumsuz etkileri bir kez daha tespit edilmiş ve altı çizilmiştir. Kuşkusuz bu tür telefonlar, her iki yaşamda ki iletişimde ve bunları etkileyen ilgili bağlantılarda inanılmaz hız, kolaylık ve pratiklik sağlamaktadırlar. Dolayısı ile bu cihazları oldukça yoğun kullanmanın yanında; ondan korunmanın da ne kadar hassas ve kritik ve kilit bir konu olduğu ve olmazsa olmaz bir durumu söz konusudur. Ancak, iş dünyasına bu telefonların kullanımı daha çok yaygın olmasına rağmen, onların güvenliği için gerekli önlemleri almada yetersiz olduğu düşünülmektedir. 2016 yılında, bu hususta Pew Araştırma Merkezi araştırmasının verileri oldukça dikkat çekicidir. Araştırmaya göre; ABD'li bu telefon sahiplerinin%28'i, ekran kilidini veya diğer özelliklerini güvence açısından kullanmadığını ortaya koymuştur. Akıllı telefon kullanıcılarının büyük çoğunluğu telefonlarının uygulama ve işletim sistemini güncelleştiklerini belirtse de, yaklaşık onda dördü ancak, uygun olduğunda güncelleme yaptıklarını söylemektedirler. Ancak bazı akıllı telefon kullanıcıları telefonlarını tamamen yenilemekten vazgeçiyor: %14'ü telefonlarının işletim sistemini asla güncellemediklerini söylerken, %10'u ise telefonlarındaki uygulamalarını güncellemediklerini söylemektedir (Miakotko, yılı belirtilmemiş; Ada & Tatlı, yılı belirtilmemiş). Yapılan bu ve benzer araştırmalar akıllı telefon kullanımının bağımlılık tehdidinin her geçen gün arttığını göstermektedir. Eğer bu cihazlarda kullanım oranındaki yüksek artış böyle devam ederse, cihaza bağımlılık klinik boyutlara ulaşabilir. Bu 12 yaşından büyük çocuklar, genç ve yetişkinler için son derece tehlikeli bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Sonuç olarak, akıllı telefon kullanan işletmeler, bireysel ya da sosyal faktörlerden çok örgütsel faktörlere yönelmeleri gerekmektedir. Ancak bireysel olarak iş dünyasında akıllı telefonların kullanılması, artı bir değer kazandırılması için, yetersiz olmaktadır. Bu husus ancak akıllı telefon teknolojisinin iş ve faaliyet işletmelerin iç ve dış çevrelerindeki süreçlerine entegre edilmesi ile mümkün görülmektedir. Bu konuda, devlet desteği dışında örgütlerin iş, ekonomi, teknik ve endüstri politikaların yenilikçi ve yaratıcılıkları bu yönde oldukça yol gösterici ve etkili olabilir.

KAYNAKÇA

Keskin, N.Ö. & Kılınç, H. (2015). Mobil öğrenme uygulamalarına yönelik geliştirme platformlarının karşılaştırılması ve örnek uygulamalar. Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi. AUAd 2015, Cilt 1, Sayı 3, 68-90.

Statista, (2017). Erişim Tarihi: 1 Mart, 2018. Smartphones in the U.S.-Statistics & Facts. https://www.statista.com/topics/2711/us-smartphone-market/

Kayaoğlu, H. S. (2015). Akıllı Telefon Bağımlılığı, https://www.hasansabrikayaoglu.com/akilli-telefon-bagimliligi/

Rainie, L. & Perrin, A. (2017). Erişim Tarihi: 1 Mart, 2018, 10 facts about smartphones as the iPhone turns 10 http://www.pewresearch.org/fact-tank/2017/06/28/10-facts-about-smartphones/

Smartphone, (2017, 18 Mayıs). Erişim Tarihi: 1 Mart, 2018, Smartphone Essay - Importance of Smart Phones (2017). https://www.ukessays.com/essays/information-technology/importance-of-smart-phones-in-daily-life-information-technology-essay.php

SosyalMedya, (2017, 13 Haziran). Erişim Tarihi: 1 Mart, 2018, İnternet, Sosyal Medya ve Mobil Kullanım İstatistikleri 2017, https://www.sosyalmedyakampusu.com/internet-sosyal-medya-ve-mobil-kullanim-istatistikleri-2017/

DijitalDünya, (2017, 7 Şubat). Erişim Tarihi: 1 Mart, 2018, Dijital Dünya Kullanıcı İstatistikleri 2017; http://ucanbedigital.com/index.php/2017/02/07/kullanici_istatistikleri_2017/

Kuyucu, M. (2017). Gençlerde Akıllı Telefon Kullanımı ve Akıllı Telefon Bağımlılığı Sorunsalı: Akıllı Telefon(Kolik)" Üniversite Gençliği, Global Media Journal TR Edition, 7(14) Bahar, İstanbul.

Ada, S. & Tatlı, H.S. Akıllı Telefon Kullanımını Etkileyen Faktörler Üzerine Bir Araştırma Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İ.İ.B.F., İşletme Bölümü, (Yılı belirtilmemiş), Kahramanmaraş.

Gülmez, M. (2005). Üniversite Öğrencilerinin Cep Telefonu Satın Alma ve Kullanımını Etkileyen Faktörler: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İle Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitelerinde Bir Uygulama, Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Sayı: 24, Ocak – Haziran, ss. 37-62. Kayseri.

İhh İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi Uluslararası Doktorlar Birliği (2015). Teknoloji Kullanımı ve Bağımlılığı Açısından Türkiye Gençliğinin Fotoğrafı, Sakarya Üniversitesi, , Sakarya.

Bal, E. (2013). Teknoloji Çağında Cep Telefonu Kullanım Alışkanlıkları ve Motivasyonlar: Selçuk Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir İnceleme, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya.

Çakır, F. & Demir, N. (2014) Üniversite Öğrencilerinin Akıllı Telefon Satın Alma Tercihlerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma, Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt:29, Sayı:1.

Bulduklu, Y. & Özer, N.P. (2016). Gençlerin Akıllı Telefon Kullanım Motivasyonları İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi Cilt: 5, Sayı: 8.

Miakotko, L. The Impact of Smartphones and Mobile Devices on Human Health and Life. (Yılı belirtilmemiş).

Berenguer, A., Goncalves, J., Hosio, S., Ferreira, D., Anagnostopoulos, T., & Kostakos, V. (2016). Are Smartphones Ubiquitous? An in-Depth Survey of Smartphone Adoption by Seniors, Digital Object Identifier 10.1109/MCE.2016.2614524 Date of publication, December.

Mohadis, H.M. & Ali, N.M. (2014). A Study of Smartphone Usage and Barriers Among the ElderlY. 3rd International Conference on User Science and Engineering (i-USEr), Bangi, Malaysia.

Radicati, S. (2018) Mobile Statistics Report, The Radicati Group, Inc. A Technology Market Research Fırm Palo Alto, CA, USA, 2014-2018.

Türk İş Hukukunda Esnekleşme Serüveni: Özel İstihdam Büroları

Yrd. Doç. Dr. Resul KURT [1]

[1]İstinye Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, Sivil Hava Ulaştırma İşletmeciliği, info@resulkurt.com

Özet: Küreselleşme ile birlikte, değişen pazar koşullarına ve ekonomide dalgalanmalara daha kolay uyum sağlanması işletmeler için zorunlu bir aksiyon haline dönüşmüştür. 1945-1970 dönemini himayesine alan fordist sistem, uzun bir dönem devletlerin talep yönlü ve yüksek ücreti destekleyen modelleriyle süregelmiştir. Kendi içinde barındırdığı krizi uzun dönem bu yönüyle bastıran fordizm tipik çalışma biçimlerini içermekteydi. Petrol krizlerleriyle bu sistem sürdürülemez hale gelmiş ve işletmelerin esnek üretim biçimlerine/esneklik modellerine entegre olması gerekmiştir.

ILO, işçi, işçiyi istihdam eden ve resmi işveren olan büro ile işçiyi çalıştıran ve iş emirlerini veren üçüncü işletme arasındaki istihdam ilişkisini "üç boyutlu" ilişki olarak tanımlamaktadır. 2008/104/AT sayılı Avrupa Parlemantosu ve Konsey Direktifi ve 181 sayılı ILO Sözleşmesi normları dikkate alınarak gerçekleştirilen düzenleme ile Türk İş Kanununda özellikle "Mevsimlik işler hariç dönemsellik arz eden iş artışları hâlinde" ve "İşletmenin ortalama mal ve hizmet üretim kapasitesinin geçici iş ilişkisi kurulmasını gerektirecek ölçüde ve öngörülemeyen şekilde artması hâlinde" özel istihdam büroları ile geçici iş ilişkisi kurulabilmesi bu ihtiyaçları karşılamaya yönelik önemli bir düzenleme içermektedir.

Çalışmada esneklik kavramı, atipik ya da eğreti istihdam gibi özel yargı içeren bir ifadeden kaçınılacak şekilde katılık karşıtı olarak kullanılmıştır. Bu sebeple, çalışma mevzuatında esnekleşme serüveni kısaca açıklanmış ve Türk İş Kanununda 6715 sayılı Kanun ile özel istihdam bürolarına geçici iş ilişkisi kurma yetkisi getiren düzenlemeden bahsedilerek, esneklik içinde yatan katılıkların ve bunun çalışma hayatına yansıması tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Geçici İş İlişkisi, Özel İstihdam Büroları, Esneklik, Türk İş Hukuku

GİRİŞ

Liberal ekonomik sistem, zaman içerisinde çeşitli evrelerden geçerek gelişimini sürdürmektedir. Bu gelişim çizgisi içerisinde 1914'e kadar geri götürülebilen Fordist üretim rejimi ile 1970'lerden itibaren onun yerini aldığı belirtilen Esnek Üretim Rejimi özel bir yere ve öneme sahiptir. Esnek Üretim Rejiminin karakterize ettiği dönem; Post-Fordizm, Fordizm sonrası, Neo Fordizm, Esnek Uzmanlaşma ve Esnek Üretim ve Birikim Rejimi gibi isimlerle anılabilmektedir. (Saklı, 2013: 108) Esnek üretim sistemleri, sadece bir krizin ortaya çıkmasıyla değil, üretim biçimlerinin değişmesi sonucunda ortaya çıkmıştır.

Bilimsel ve teknolojik değişiklikler, iktisadî hayatı ve işçi-işveren ilişkisini etkilemiş, mevcut yapıların değişmesine, yeni gelişmelere ve rekabete uygun esnek yapıların ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Ateş, Çöpoğlu, 2015:111).

1980 sonrası bilgisayar destekli makine-teçhizat ile otomasyonun üretim sürecinde yoğun olarak kullanmıştır. 1990'lı yıllarda ise yalın üretim, toplam kalite yönetimi ve kalite çemberleri gibi yeni yönetim teknikleri gerek gelişmiş ve gerekse gelişmekte olan ülkelerde pek çok sektörde uygulanmaya konulmuştur. Yeni teknoloji ve yeni üretim teknikleri emek sürecini post-Fordist çizgide dönüştürürken işin doğası ve içeriğini de değiştirmiştir. (Parlak ve Özdemir, 2011: 30) Tüketim kalıplarının değiştiği 1980 sonrası dönemde, "her arz kendi talebini yaratır" görüşü büyük ölçüde sekteye uğramış, toplumun farklılaşan ve kişiselleşen taleplerini karşılamaya yönelik üretim söz konusu olmuştur. Toplumun her alanında yaşanan dönüşüm, çalışma hayatını da derinden etkilemiştir.

Şüphesiz ortaya çıkan yeni tüketim kalıplarına sahip talebi karşılamak için çalışma yaşamında esnekleşme şart olmuştur. Ancak yıllar içerisinde süregelen çalışanların tüm dünyada etkili olan haklarının genişlemesi, uluslararası rekabetin seviyesinin korunması, dibe doğru yarışın önlenmesi, uluslararası çalışma hayatına katkı sağlayan ILO, AB gibi kuruluşların öneri ve direktifleriyle "korumacı hukuk" anlayışı da sürmüştür.

İş Hukukunda esnekleşmenin karşılıklı çıkarları uzlaştırıcı olması gerektiğinden, işletme çıkarları gözetilirken işçinin; sağlık, güvenlik ve kişiliği de ihmal edilmemelidir. Bu nedenle İş Hukukunda esneklik bir yandan işletmelerin üretim kapasitesine, piyasa ve rekabet şartlarına uyumunu sağlamak, diğer

yandan işçilerin sosyal ihtiyaçlarına daha fazla cevap vermek üzere, katı yasa kurallarının yumuşatılarak tarafları daha çok serbest bırakan bir çalışma sisteminin benimsenmesini ifade eder. (Tuncay, 2000. Aktaran: Günay, 2004: 5)

Ekonomik, sosyal ve teknolojik alandaki değişim ve gelişmeler çalışma hayatında önemli değişikliklere yol açmıştır. Bu değişiklikler İş Hukuku'nun yüzelli yıllık standart kalıplarını ve temel ilkelerini zorlasa ve esneklik kavramı içinde özgürlük, katı kuralları yumuşatma da olsa kuralsızlaştırma(deregulation) değildir. "Mümkün olduğu ölçüde işçinin korunması ve gerekli olduğu ölçüde kuralsızlaştırma" olarak yeni düzenleme(Re-Regulierung) olarak tanımlanabilir. (Ekonomi, 1993: 61)

Esneklik çabalarını 10.06.2003 tarihinde Resmi Gazete' de yürürlüğe giren 4857 sayılı İş Kanununda da görmekteyiz. Yeni İş Kanunun, denkleştirme, özel istihdam büroları, kısmi süreli çalışma gibi esnekleşme çabalarını yansıtırken, çalışanları koruyucu iş güvencesi, belirli süreli sözleşme kısıtı gibi hükümlerle bu dengeyi sağlamaya çalışmıştır.

1. ESNEKLEŞME ÇABASI IŞIĞINDA ÖZEL İSTİHDAM BÜROLARI

Ödünç işçi bürolarının kökenleri 1920'de ABD'de Chicago'da geçici olarak hesap makinesi operatörleri kiralayan bürolara dayanmaktadır. 1930 ve 1940'lı yıllarda ABD'de bu statüde çalışanların sayısı sınırlı kalmıştır. Nitekim veriler 1950'li yıllara gelindiğinde ABD'de ödünç işçi bürolarında istihdam edilenlerin 20.000 civarında olduğunu göstermektedir (Gannon, 1984'den Kallebergeer, 2000: 346, Aktaran: Parlak ve Özdemir, 2011: 20)

ILO, işçi, işçiyi istihdam eden ve resmi işveren olan büro ile işçiyi çalıştıran ve iş emirlerini veren üçüncü işletme arasındaki istihdam ilişkisini "üç boyutlu" ilişki olarak tanımlamaktadır. (ILO, 2005.) Özel istihdam büroları, esnek çalışma biçiminin önemli bir parçasıdır. Atkinson, esneklik sistemine "uzaklaştırma stratejileri" adıyla, Benner "istihdamda esneklik" başlığıyla, Meulders ve Wilkin "dışsal sayısal esneklik" başlıklarıyla, özel istihdam bürolarına esneklik tiplerinde yer vermiştir. (Atkinson, 1987; Benner, 2002, Meulders ve Wilkin, 1987. Aktaran: Parlak ve Özdemir, 2011: 20)

İlk kez 4857 Sayılı İş Kanunda yer alan ve İş Kanunu'nun en çok tartışılan düzenlemelerinden biri olan geçici iş ilişkisi, 2016 yılında yapılan değişikle farklı bir nitelik kazanmıştır. Buna göre geçici iş ilişkisi, özel istihdam bürosu aracılığıyla gerçekleşebileceği gibi holding bünyesi içinde/aynı şirketler topluluğuna bağlı başka bir işyerinde görevlendirme yapılmak suretiyle de ortaya çıkmaktadır. (Koç, 2016: 2173)

1.1. Sayılarla Özel İstihdam Büroları

Avrupa Özel İstihdam Büroları Konfederasyonu (Eurociett) 2013 yılı verilerine göre, geçici iş ilişkisi kapsamında tam zamanlı çalışan işçi sayısı Avrupa Birliği ülkelerinde 4 milyon, dünyada ise 12,4 milyon civarındadır. AB'nde çalışan işçilerin % 1,6'sı (yaklaşık 700.000 kişi) geçici iş ilişkisiyle çalışan işçilerdir (Pennel, 2013:15). Geçici işçilerin toplam işçilere oranının en yüksek olduğu ülkeler ise Hindistan (% 50), İspanya (%31), Meksika (%10) ve Filipinler (%11)'dir. (Aktaran: Erol ve Özdemir, 2016: 1107)

Dünya İstihdam Konfederasyonu (WEC) 2017 Yıllık Raporundaki verilere göre 15,6 milyonu ABD'de olmak üzere yaklaşık 43 milyon işçi, özel istihdam şirketleri aracılığıyla kiralanmaktadır. Bu işçilerin yüzde 17'si öğrenci, yüzde 31'i 25 yaşından küçük ve yüzde 44'ü kadındır. Küresel anlamda çalışanlar içinde kiralık işçiliğin oranı yüzde 1,7 iken bu oran ABD için yüzde 2,2; Japonya için yüzde 2; Avrupa içinse yüzde 1,9'dur. (Aktaran: Erdoğdu, 2017: 118-119)

2016 yılında Türkiye Çalışma ve İş Kurumunca izin verilen 456 ÖİB tarafından 12.835'i erkek, 13.448'i kadın olmak üzere toplam 26.283 kişi işe yerleştirilmiştir. (İŞKUR Faaliyet Raporu, 2016)

Türkiye' de 23.02.2018 tarihi itibariyle aktif 437 özel istihdam bürosu olup, sadece 9 büro geçici iş ilişkisi kurmaya yetkilidir. (İŞKUR, İstatistik)

1.2. Uluslararası Düzenlemelerde Özel İstihdam Büroları

Özel istihdam büroları, uluslararası ölçekte ilk kez 1967 yılında Paris'te kurulan Özel İstihdam Hizmetleri Uluslararası Konfederasyonunun (CIETT) çatısı altında örgütlenmişlerdi. CIETT'in önemli bir kuruluş amacı, ILO'nun iş ve işçi bulma hizmetlerinde kamusallığı koruyan politikasını değiştirmekti. (Erdoğdu, 2017) (CIETT, 2016 yılında adını Dünya İstihdam Konfederasyonu (WEC) olarak değiştirmiştir.)

ILO'nun özel istihdam bürolarına ilişkin doğrudan ve dolaylı olarak birçok sözleşmesi ve tavsiye kararı bulunmaktadır. Bunlardan ilki 08 Haziran 1933 tarihinde UÇÖ Konferansında onaylanmış 34 Sayılı "Ücretli İş Bulma Büroları Sözleşmesi"dir. Bu sözleşme 1949 yılında 96 Sayılı "Ücretli İş Bulma Büroları Sözleşmesi" ile yeniden gözden geçirilerek değiştirilmiş ve son olarak 1997 yılında 181 Sayılı "Özel İstihdam Büroları Sözleşmesi" onaylanmıştır. (Cam, 2009: 22)

Geçici İş İlişkisi Hakkında 19 Kasım 2008 Tarih ve 2008/104/AT Sayılı Avrupa Parlamentosu Ve Konsey Direktifi ise ikinci önemli uluslararası düzenlemedir.

2008/104/AT sayılı Avrupa Parlemantosu ve Konsey Direktifi ve 181 sayılı ILO Sözleşmesi normları dikkate alınarak gerçekleştirilen düzenleme ile Türk İş Kanununda özellikle "Mevsimlik işler hariç dönemsellik arz eden iş artışları hâlinde" ve "İşletmenin ortalama mal ve hizmet üretim kapasitesinin geçici iş ilişkisi kurulmasını gerektirecek ölçüde ve öngörülemeyen şekilde artması hâlinde" özel istihdam büroları ile geçici iş ilişkisi kurulabilmesi bu ihtiyaçları karşılamaya yönelik önemli bir düzenleme içermektedir.

2. TÜRK İŞ HUKUKUNDA ÖZEL İSTİHDAM BÜROLARI

Bir iş sözleşmesine dayanarak çalışan gerçek kişiye işçi, işçi çalıştıran gerçek veya tüzel kişiye yahut tüzel kişiliği olmayan kurum ve kuruluşlara işveren, işçi ile işveren arasında kurulan ilişkiye iş ilişkisi denir. (4857, m.2.) İş Kanunun 2. Maddesinde yer alan bu tanımda da görüldüğü üzere, asıl olan bir iş ilişkisinin işveren ve işçi arasında kurulmasıdır.

İş Kanunun 7. Maddesinde ise, özel istihdam bürolarına geçici iş ilişkisi kurma yetkisi verilmiştir. Özel istihdam bürosu, Özel İstihdam Büroları Yönetmeliğinin 2. Maddesinde tanımlanmıştır. Buna göre, İş arayanların elverişli oldukları işlere yerleştirilmesine ve çeşitli işler için uygun işçiler bulunmasına aracılık yapmak ve/veya geçici iş ilişkisi kurma faaliyeti yürütmek üzere Kurum tarafından izin verilen gerçek veya tüzel kişiler tarafından kurulan büroları tanımlamaktadır.

İş Kanunun 7. Maddesinde, "Geçici iş ilişkisi, özel istihdam bürosu aracılığıyla ya da holding bünyesi içinde veya aynı şirketler topluluğuna bağlı başka bir işyerinde görevlendirme yapılmak suretiyle kurulabilir" hükmüne yer verilmiştir. 6.5.2016 tarihli ve 6715 sayılı Kanun öncesi, özel istihdam bürolarının geçici iş ilişkisi kurma yetkisi yoktu. Söz konusu Kanun ile yapılan düzenleme sonrası, özel istihdam bürolarına bu yetki verilmiştir.

İş Kanunun 7. Maddesinin 2. Fıkrası "Özel istihdam bürosu aracılığıyla geçici iş ilişkisi, Türkiye İş Kurumunca izin verilen özel istihdam bürosunun bir işverenle geçici işçi sağlama sözleşmesi yaparak bir işçisini geçici olarak bu işverene devri ile…" hükmüyle, özel istihdam bürolarının geçici iş ilişkisi kurma yetkisini, "Kurumca izin verilen büro olmasına" ve "geçici işçi sağlama sözleşmesi" yapması kuralına bağlamıştır.

Söz konusu fıkranın devamında bu ilişkinin şekil şartları dışında maddi bir takım unsur ve ortaya çıkan bazı hallerin olması zornlu tutulmuştur. Buna göre, ancak aşağıdaki hallerde geçici iş ilişkisi kurulması mümkündür.

"a) Analık sonrası kısmi süreli çalışma, yarım çalışma ve ücretsiz analık izni ile doğum raporları süresince ve işçinin askerlik hizmeti hâlinde ve iş sözleşmesinin askıda kaldığı diğer hâllerde,

b) Mevsimlik tarım işlerinde,

c) Ev hizmetlerinde,

d) İşletmenin günlük işlerinden sayılmayan ve aralıklı olarak gördürülen işlerde,

e) İş sağlığı ve güvenliği bakımından acil olan işlerde veya üretimi önemli ölçüde etkileyen zorlayıcı nedenlerin ortaya çıkması hâlinde,

f) İşletmenin ortalama mal ve hizmet üretim kapasitesinin geçici iş ilişkisi kurulmasını gerektirecek ölçüde ve öngörülemeyen şekilde artması hâlinde,

g) Mevsimlik işler hariç dönemsellik arz eden iş artışları hâlinde," bu ilişkinin kurulması mümkündür.

Yine bu haller sıralanmak ile kalmamış, bu hallerin kurulabileceği süre sınırı da getirilmiştir. İş Kanunun 7. Maddesinin 3. Fıkrası ile *Analık sonrası kısmi süreli çalışma, yarım çalışma ve ücretsiz analık izni ile doğum raporları süresince ve işçinin askerlik hizmeti hâlinde ve iş sözleşmesinin askıda kaldığı diğer hâllerde* bu sürenin sürdüğü süre boyunca, *Mevsimlik tarım işlerinde ve Ev hizmetlerinde* süresiz olarak, diğer sayılan hallerde ise en fazla 4 ay bu ilişkinin kurulması mümkün kılınmıştır. Yine devamında, yapılan bu sözleşmenin *Mevsimlik işler hariç dönemsellik arz eden iş artışları hâli* hariç olmak üzere toplam sekiz ayı geçmemek üzere en fazla iki defa yenilenebileceği belirtilmiştir.

Aynı zamanda suiistimalin önlenmesi için geçici işçi çalıştıran işverenin, belirtilen sürenin sonunda aynı iş için altı ay geçmedikçe yeniden geçici işçi çalıştıramayacağı, toplu işçi çıkarılan işyerlerinde sekiz ay süresince, kamu kurum ve kuruluşlarında ve yer altında maden çıkarılan işyerlerinde, grev ve lokavtın uygulanması sırasında, iş sözleşmesi feshedilen işçisini fesih tarihinden itibaren altı ay geçmeden özel istihdam bürolarıyla geçici iş ilişkisi kurulamayacağı hüküm altına alınmıştır.

İşletmenin ortalama mal ve hizmet üretim kapasitesinin geçici iş ilişkisi kurulmasını gerektirecek ölçüde ve öngörülemeyen şekilde artması hâlinde uygulanan özel istihdam bürolarıyla geçici iş ilişkisinde geçici iş ilişkisi ile çalıştırılan işçi sayısının, işyerinde çalıştırılan işçi sayısının dörtte birini geçemeyeceği hükmüne yer verilmiştir. Özellikle bu sebebe dayanarak yapılabilecek geçici iş ilişkisi doktrinde de tartışmaya sebep olmuştur. Ancak kanımızca madde gerekçesi, burada iyi bir açıklamaya yer vermiştir. Madde gerekçesinde bu hallere örnek olarak ihracat talebinin artması, iç piyasada öngörülmeyen talep artışı gösterilmiştir. Bu maddeye özel istihdam bürosunun işçisini çalıştırabilmek için sadece işletmenin üretiminin artması nedeniyle işçi ihtiyacının doğmasının değil, bunun yanında bu üretim artışının öngörülemiyor, beklenmiyor olması koşulu da aranmaktadır. (Güzel ve Heper, 2017, s.33.)

2.1. Geçici İşçi Çalıştıran İşverenin Hakları ve Yükümlülükleri

1- İşin gereği ve geçici işçi sağlama sözleşmesine uygun olarak geçici işçisine talimat verme yetkisine sahiptir.

2- İşyerindeki açık iş pozisyonlarını geçici işçisine bildirmek ve Türkiye İş Kurumu tarafından istenecek belgeleri belirlenen sürelerle saklamakla yükümlüdür.

3- Geçici işçinin iş kazası ve meslek hastalığı hâllerini özel istihdam bürosuna derhâl, 31/5/2006 tarihli ve 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanununun 13 üncü ve 14 üncü maddelerine göre ilgili mercilere bildirmekle yükümlüdür.

4- Geçici işçileri çalıştıkları dönemlerde, işyerindeki sosyal hizmetlerden eşit muamele ilkesince yararlandırır. Geçici işçiler, çalışmadıkları dönemlerde ise özel istihdam bürosundaki eğitim ve çocuk bakım hizmetlerinden yararlandırılır. Sosyal hizmetler ifadesi açıkça neyi kapsadığı belirtilmese de, sosyal hizmetler ifadesinin AB yönergesinde olduğu gibi geçici işverenin devamlı işçilerine uyguladığı yemek, ulaşım, kantin, kreş vb. sosyal hizmetleri kapsadığına ilişkin açık düzenlemeye yer verilmesinin isabetli olacağı ileri sürülmüştür. (Süzek, 2016: 319; Yenisey,2016 162) Bu hükmün ücreti de içerip içermeyeceği doktrinde de ciddi bir tartışma alanı oluşturmuştur. Odaman' a göre, eşit ücret uygulanması halinde ödünç alan işverene maliyetinin, özel istihdam bürosunun kar payı da düşünüldüğünde kendi daimi işçisinin maliyetini geçeceği ve bu durumun da geçici iş ilişkisinin uygulama olasılığını ortadan kalkacaktır. (Odaman, 2016: 53.) Buna karşılık öğretide diğer görüşe göre ücret konusunda da eşit davranma yükümlülüğünün bulunduğu belirtilmektedir. (Çelik/Caniklioğlu/Canbolat,

2016:181). Baskan da ücret konusunda eşit davranma yükümlülüğünün, geçici işçiler için de söz konusu olduğu görüşündedir. (Baskan, 2017: 32). Kabakçı' ya göre ise, 2008/104/EC sayılı AB Direktifi nde eşit davranma borcu belirlenirken geçici işçinin geçici işveren tarafından doğrudan işe alınması halinde uygulanacak çalışma koşullarından söz edilmiş, emsal işçi kavramına yer verilmemiştir. Dolayısıyla Direktif kapsamında emsal olarak işçinin değil, işin esas alındığı ifade edilebilir, bu sebeple eşit ücret ödenmesi gerekir. (Kabakçı, 2011: 84)

5- İşyerindeki geçici işçilerin istihdam durumuna ilişkin bilgileri varsa işyeri sendika temsilcisine bildirmekle yükümlüdür.

6- 20/6/2012 tarihli ve 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanununun 17 nci maddesinin altıncı fıkrasında öngörülen eğitimleri vermekle ve iş sağlığı ve güvenliği açısından gereken tedbirleri almakla, geçici işçi de bu eğitimlere katılmakla yükümlüdür.

7- Sözleşmede belirtilen sürenin dolmasına rağmen geçici iş ilişkisinin devam etmesi hâlinde, geçici işçi çalıştıran işveren ile işçi arasında sözleşmenin sona erme tarihinden itibaren belirsiz süreli iş sözleşmesi kurulmuş sayılır. Bu durumda özel istihdam bürosu işçinin geçici iş ilişkisinden kaynaklanan ücretinden, işçiyi gözetme borcundan ve sosyal sigorta primlerinden sözleşme süresiyle sınırlı olmak üzere sorumludur.

8- *İşletmenin ortalama mal ve hizmet üretim kapasitesinin geçici iş ilişkisi kurulmasını gerektirecek ölçüde ve öngörülemeyen şekilde artması hâlinde* kurulan geçici iş ilişkisinde geçici işçi çalıştıran işveren işyerinde bir ayın üzerinde çalışan geçici işçilerin ücretlerinin ödenip ödenmediğini çalıştığı süre boyunca her ay kontrol etmekle, özel istihdam bürosu ise ücretin ödendiğini gösteren belgeleri aylık olarak geçici işçi çalıştıran işverene ibraz etmekle yükümlüdür.

9- Geçici işçi çalıştıran işveren, ödenmeyen ücretler mevcut ise bunlar ödenene kadar özel istihdam bürosunun alacağını ödemeyerek, özel istihdam bürosunun alacağından mahsup etmek kaydıyla geçici işçilerin en çok üç aya kadar olan ücretlerini doğrudan işçilerin banka hesabına yatırır. Ücreti ödenmeyen işçiler ve ödenmeyen ücret tutarları geçici işçi çalıştıran işveren tarafından çalışma ve Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğüne bildirilir.

2.2. Geçici İşçi Olarak Çalışanın Hakları ve Yükümlülükleri

1- Geçici işçi, geçici işçi çalıştıran işverenden özel istihdam bürosunun hizmet bedeline mahsup edilmek üzere avans veya borç alamaz.

2- Geçici işçi, işyerine ve işe ilişkin olmak kaydıyla kusuru ile neden olduğu zarardan, geçici işçi çalıştıran işverene karşı sorumludur.

3- Geçici işçinin, geçici işçiyi çalıştıran işverenin işyerindeki çalışma süresince temel çalışma koşulları, bu işçilerin aynı işveren tarafından aynı iş için doğrudan istihdamı hâlinde sağlanacak koşulların altında olamaz.

4- Geçici işçi, işverenin vermekle yükümlü olduğu 6331 sayılı Kanunun 17 nci maddesinin altıncı fıkrasında öngörülen eğitimlere katılmakla yükümlüdür.

2.3. Geçici İş İlişkisi Kuran Özel İstihdam Bürosunun Hakları ve Yükümlülükleri

1- Geçici iş ilişkisinde işveren özel istihdam bürosudur

2- Özel istihdam bürosu aracılığıyla geçici iş ilişkisi, geçici işçi ile iş sözleşmesi, geçici işçi çalıştıran işveren ile geçici işçi sağlama sözleşmesi yapmak suretiyle yazılı olarak kurulur

3- Özel istihdam bürosu ile geçici işçi çalıştıran işveren arasında yapılacak geçici işçi sağlama sözleşmesinde; sözleşmenin başlangıç ve bitiş tarihi, işin niteliği, özel istihdam bürosunun hizmet bedeli, varsa geçici işçi çalıştıran işverenin ve özel istihdam bürosunun özel yükümlülükleri yer alır.

4- Geçici işçinin, Türkiye İş Kurumundan veya bir başka özel istihdam bürosundan hizmet almasını ya da iş görme edimini yerine getirdikten sonra geçici işçi olarak çalıştığı işveren veya farklı bir işverenin işyerinde çalışmasını engelleyen hükümler konulamaz.

5- Geçici işçi ile yapılacak iş sözleşmesinde, işçinin ne kadar süre içerisinde işe çağrılmazsa haklı nedenle iş sözleşmesini feshedebileceği belirtilir. Bu süre üç ayı geçemez.

3. SONUÇ

Türk İş Kanununda 6715 sayılı Kanun ile yapılan düzenlemeyle, özel istihdam büroları aracılığıyla geçici iş ilişkisi yapılması mümkün kılınmıştır. Ancak kanımızca, bir geçiş aşaması öngörülerek bir takım sıkı kurallara bağlanmıştır. Özellikle süre ve geçici iş ilişkisi kurulabilecek haller bakımından katı bir düzenleme olduğunu belirtebiliriz.

Kanunda yapılan geniş ve ayrıntılı düzenlemelerin, Kanunun ana amacına aykırı olduğu kanaatindeyiz. Özellikle sürelerin, yükümlülüklerin çağa ayak uydurması, ihtiyaçları karşılaması amacıyla Yönetmelikte düzenlenmesi gerektiğini düşünmekteyiz. Bu kapsamda Özel İstihdam Büroları Yönetmeliği, özel istihdam bürosu oluşturma şartları dışında, Kanunun lafzını tekrarlamaktadır. Bu da Yönetmeliğin düzenlenme amacını ortadan kaldırmaktadır.

Bununla birlikte, Kanunda özellikle "eşit muamele" ilkesinin Yargı kararlarıyla boşluğun dolacağını düşünmekteyiz. Doktrinde eşit davranma ilkesi bakmınından ciddi bir tartışma alanı bulsa da, Kanun koyucunun sosyal hizmet sınırlamasının temel olarak servis, yemek vb. hizmetleri kapsadığını, geniş anlamda "ücret" tanımını içermesi bakımından ise, özel istihdam bürosu aracılığıyla geçici iş ilişkisini cazip olmaktan çıkaracağı görüşündeyiz.

KAYNAKÇA

Ateş, Hamza. Mustafa Çöpoğlu (2015), "Kamu Yönetimi Ve Çalışma Hayatında Esneklik Bilgi Ekonomisi Ve Yönetimi Dergisi", Cilt Sayı: I, 97-113, http://www.beykon.org/dergi/2015/SPRING/2015X.I.8.H.Ates.pdf (Son erişim:20.02.2018)

Baskan, Esra (2017) "Türk İş Hukukunda Meslek Edinilmiş Geçici İş İlişkisi" Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. XXI, Y. 2017, Sa. 2

Cam, Erdem (2008) "Uluslararası Çalışma Örgütü Sözleşmeleri Çerçevesinde Özel İstihdam Büroları ve Çeşitleri" Çimento İşveren Dergisi, Ocak, 2008

Çelik, Nuri. Caniklioğlu, Nurşen. Canbolat, Talat. (2016) İş Hukuku Dersleri, 29. Bası, Beta Yayınevi, İstanbul, 2016.

Doğan Yenisey, Kübra. (2016) "Yeni Bir Tasarı Işığında Mesleki Faaliyet Olarak Geçici İş İlişkisi ve Geçici İş İlişkisi", Prof. Dr. Turhan Esener Armağanı I. İş Hukuku Uluslararası Kongresi, 1. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2016

Erdoğdu, Seyhan (2017) "Avrupa Birliği'nde Kiralık İşçilik ve Özel İstihdam Büroları" Emek Araştırma Dergisi (GEAD) , Cilt 7, Sayı 11, Temmuz 2017, s.113-129

Erol, Hatice. Özdemir Abdullah (2016) "Türkiye'de Özel İstihdam Büroları Ve Geçici İş İlişkisi" Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 30 2016 Sayı: 5

Günay, Cevdet İlhan. (2004) "Çalışma Sürelerinde Esneklik" Kamu-iş; C:7, S: 3/2004
Ekonomi, Münir (1993) Türk İş Hukuku'nda Esnekleşme Gereği, Çalışma Hayatında Esneklik Çeşme Altınyunus 27-31 Ekim 1993, Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayını, 1994-İzmir, s.60

Güzel, Ali. Heper Hande. (2017) "Sürekli İstihdamdan Geçici Atipik İstihdama!...: Mesleki Amaçlı Geçici İş İlişkisi" Çalışma ve Toplum Dergisi 2017, 52/1

Kabakçı, Mahmut: "5920 sayılı Kanunun Ödünç İş İlişkisi Hakkındaki Veto Edilen Hükmünün AB Yönergesi Işığında Değerlendirilmesi", Çalışma ve Toplum Dergisi, Y. 2011, S. 4.

Koç, Muzaffer. (2016) "4857 Sayılı İş Kanunundaki Esneklik Düzenlemeleri Ve Uygulama Problemleri", İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ Cilt: 5, Sayı: 7, 2016 Sayfa: 2169-2192

Odaman, Serkanç (2016) "Yeni Düzenlemeler Çerçevesinde Türk İş Hukukunda Ödünç İş İlişkisi Uygulaması", SİCİL, S. 36, 2016.

Parlak, Zeki. Özdemir Süleyman (2011) "Esneklik Kavramı ve Emek Piyasalarında Esneklik" Sosyal Siyaset Konferansları, Sayı: 60, 2011/1, s. 1-60.

Saklı, Ali Rıza. (2013) "Fordizm' Den Esnek Üretim Rejimine Dönüşümün Kamu Yönetimi Üzerindeki Etkileri", Kış-2013 Cilt:12 Sayı:44 (107-131)

Süzek, Sarper. (2016) İş Hukuku, 12. Baskı, Beta Yayınevi, İstanbul, 2016.

Klasik Anlayıştan Modern Tarıma Geçişin Gelir Dağılımına Etkileri : Türkiye Örneği

Yrd. Doç. Dr. Sabri ÖZ[1] **Gökay TOHMA[2]**

[1]İstanbul Ticaret Üniversitesi, İşletme Fakültesi, soz@ticaret.edu.tr

[2]İstanbul Ticaret Üniversitesi Sanayi Politikaları ve Teknoloji Yönetimi Ana Bilim Dalı Başkanlığı, gkytohmaa@hotmail.com

Özet: Yirmi birinci yüzyılın başında, dünyanın karşı karşıya kaldığı en önemli iktisadi meselelerden olan sosyal adalet ve bunun göstergelerinden olan gelir dağılımı eşitsizliği farklı etkenlerle farklı coğrafyalarda kendini göstermektedir. İktisat tarihinin gelişimi göz önüne alındığında, Tarım toplumu sanayi toplumuna, sanayi toplumu da bilgi toplumuna dönüşmekte, üç sektör kuramı ortaya çıkmakta ve beraberinde de sosyal ve iktisadi alanlarda bir yığın problemler getirmektedir.

Bu çalışmada, yukarıda ifade edilen gelişimin etkisi altında, tarım sektöründe yaşanan klasik tarımdan, sanayinin ve teknolojinin gelişimi ile ortaya çıkan modern tarıma geçişte gelir dağılımı eşitsizliğinin nasıl etkilendiğini ortaya koyacak literatür çalışması yapılmıştır. Literatür taramalarında örnek ülke Türkiye tercih edilmiş, Türkiye İstatistik Kurumu verileri ile ilgili değişim ve dönüşümün etkilerini ortaya koyacak birincil verilerden yorumlamalar yapılmış ve ikincil veriler çıkartılmıştır.

Çalışmada, tarım sektöründe yaşanan dönüşümün sosyal ve iktisadi problemleri ortaya konulurken, çözüm yollarına ilişkin de literatür taraması yapılmıştır. Sektörel gelir dağılımı ve yoksulluğun Türkiye genelinde ve tarım sektöründe incelenmesi ile önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tarım, sektörel, gelir dağılımı, eğitim, teknoloji

AgrarİAn Transition From Classic To Modern Concept And Its Effects Of Income Distribution: The Case Of Turkıye

Abstract: At the beginning of the twenty-first century, social justice, one of the most important economic issues facing the world, and income distribution inequality from its markers manifest themselves in different geographies with different factors. Given the development of the economic history, the agrarian society is transforming into an industrial society and the industrial society is transforming into an information society, and three sector theories are emerging and bring together a number of problems in the social and economic spheres

In this study, under the influence of the above mentioned development, a literature study was carried out to show how income distribution inequality is affected by classical agriculture in the agricultural sector, modern agriculture and the development of technology and technology. The literature in Turkiye is a preferred example, Turkiye Statistical Institute data related to change and transformation were made to reveal the effects of interpretation of primary data and secondary data were extracted.

While the social and economic problems of the transformation in the agricultural sector were revealed in the study, the literature search was made about the solutions. Turkiye's sectoral distribution of income and poverty in general and suggestions were made by examining the agricultural sector.

Key words: Agriculture, sectoral, income distribution, education, technology

GİRİŞ

Endüstri 4.0, Sanayi 5.0, Hizmet 7.0 söylem ve kavramlarının çokça kullanılmakta olduğu günlerde, Türkiye tarım toplumunun azalan gayri safi milli hasılası içinde verimli ve etkin arayışı sanayi toplumu ile bütünleştirmeye doğru yönelmektedir. Sanayi toplumu gerekleri ve yeterli şartları yerine getirilmeden bilgi toplumunda tüketici ve iyi bir Pazar olmanın ötesine geçilemeyeceği açıktır. Bu minvalde, sanayi sektörünün sektörel olarak icapları uygulanması gerekir. Sanayinin gelişimi ise insan olmanın ve yaşamsal faaliyetlerin sürdürülmesi için en gerekli ihtiyaç olan beslenme ihtiyacı için üretimin devamı ve sürdürülebilirliği şarttır.

Tarım sektöründe son zamanlarda sanayinin ve bilgi teknolojilerinin bir araya gelmesi ile dünyada çok ciddi adımlar atıldığı görülmektedir. İnsan gücüne dayalı tarımdan hayvan gücüne geçiş, oradan da traktöre ve hasatın toplanmasında biçerdöver dönemine geçiş devirleri tamamlanmış, hassas tarım için teknoloji en üst seviyede kullanılmaya başlanmıştır. Hangi toprakta ne kadar ne tür malzeme ve hammaddeye ihtiyacın olduğunu tedarik zinciri içinde belirleyen takip eden ürünü eken yetiştiren ve dahası hasılatı derleyen bir sistem uydu aracılığı ve kontrol mekanizmaları ile desteklenmektedir.

Tarımdaki üst düzey gelişmeler ise sosyal ve kültürel etkileşimleri de beraberinde getirmektedir. İnsansız tarım, insansı tarım, topraksız tarım gibi gelişmeler hem iktisadi anlamda hem de sosyal anlamda ciddi sorunları da beraberinde getireceği kaygısını taşımaktadır. Bu kaygıların ise en başında ise, istihdam sorunları ve gelirde, elde edilen yurt içi toplam hasılanın paylaşımı ve yoksulluğun derinleşmesidir.

Çalışmanın kapsamı ve planı çerçevesinde, gelir dağılımı eşitsizliği türleri ve ölçüm metotlarına kısaca değinilecek, ardından tarım sektöründe sanayinin etkisi, buna bağlı gelişen sosyal problemler, istihdam yapısındaki değişiklikler ve ülkenin kalkınma planları doğrultusunda sektörün gidişatı değerlendirilecek ve iki disiplin arasında ilişkiler etkiler ortaya konacaktır. Gelir dağılımını sektörel olarak ele alırken, eşitsizliği ortaya koyan etkenler üzerinde durulacak ve mevcut TÜİK verileri üzerinde değerlendirme yapılacaktır. Yine bu çalışmada, sonraki akademik çalışmalara ışık tutulmakta, öngörüler ifade edilmekte ve sonuç bölümünde tavsiyelerde bulunulmaktadır.

1. BÖLÜM : TÜRKİYE'DE TARIM SEKTÖRÜNDE YAŞANAN DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜMLER

Tarım sektöründe yaşanan değişim ve dönüşümler sektörün yaşam standartlarını doğrudan etkilediği gibi, tarım sektörünün dışında yaşanan dönüşümler de sektörü dolaylı yoldan etkilemektedir. Literatür taramaları göstermiştir ki, yenilikler sadece iktisadi yönden değil, aynı zamanda sosyal yönden de tesirli olmuştur. Bu bölümde yeniliklere sebep olan değişim ve dönüşümlerin belli başlı faktörleri sebep ve sonuçları ile birlikte ele alınmıştır.

a. Nüfus Hareketleri ve Sektörel İstihdam

Dünya genelinde yaşanan üç sektör kuramına dayalı gelişmeler, küreselleşme ve daha pek çok sosyal ve iktisadi dönüşümler nüfus hareketlerini meydana getirmiştir. Bu bağlamda dış göçler yaşandığı gibi iç göçlerin de yaşanmakta olduğu görülmektedir. Göç ve nüfus hareketleri ise yaşamın ve yaşamsal faaliyetlerin vazgeçilmez ögesi olarak ifade edilmektedir (Yazan, 2016: 21). İç göçlerin de başlarında kentleşme (kırsaldan kentlere göç) hareketleri gelmektedir. Tablo1'de Türkiye'de 1927 – 2017 aralığında bazı yıllar için cinsiyet ayrımı ile birlikte nüfus oranları verilmektedir. Tabloya göre, il ve ilçe merkezlerinde yaşayan nüfus oranı hızla artmakta ve buna mukabil kırsal alanda yaşayan nüfus oranı düşmektedir. Bu dönüşüm, kentlerin cazibe merkezi olması yanı sıra, istihdam ve daha refah yaşam standartlarına kavuşma arzusu gibi pek çok sebeplere dayandırılabilmektedir. Ancak her durumda Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından verilen bilgi kırsal alanların ciddi bir hızla azaldığı gerçeğidir (Tüik). 2013 yılı itibarı ile yaşanan keskin değişimin sebebi kanun ile belde ve köylerin ve ilçelerin değişimi münasebeti ile ortaya çıkmıştır. 6360 sayılı "On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" gereği kent ve kırsal ayrımı yeniden düzenlenmiştir (Sitemi, 2012: 1). Bu durumda da 2013 sonrası yukarıda izah edilen değişimin devam ettiği aynı tabloda görülmektedir.

Nüfusun kırsal bölgelerde azalması ile birlikte, bölgelerde geri kalan toplumun yaşam biçimleri de etkilenmektedir. Göç olgusunu ortaya koyan etken her ne olursa olsun, geride kalanlar için istihdam koşulları ve olanakları da değişmektedir. Tablo2'ye bakıldığında istihdamda olan kesimin 2005 itibarı ile tarım sektöründe çok da değişmediğini hatta sayısal olarak arttığını görmek mümkündür. Buradan hareketle, kırsal alanlardan kentlere göçü eğitim ve istihdamda olmayan nüfusun arayışları olarak değerlendirmek mümkündür.

Tablo 1 : 1927 – 2017 Dönemi Bazı Yıllarda Türkiye'de Nüfus Yüzdeleri

Yıl	İl ve ilçe merkezleri			Belde ve köyler		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
1927	**24,2**	26,1	22,5	**75,8**	73,9	77,5
1935	**23,5**	24,8	22,3	**76,5**	75,2	77,7
1940	**24,4**	26,2	22,6	**75,6**	73,8	77,4
1945	**24,9**	26,5	23,4	**75,1**	73,5	76,6
1950	**25,0**	26,6	23,4	**75,0**	73,4	76,6
1955	**28,8**	30,6	26,9	**71,2**	69,4	73,1
1960	**31,9**	33,7	30,1	**68,1**	66,3	69,9
1965	**34,4**	36,2	32,6	**65,6**	63,8	67,4
1970	**38,5**	40,6	36,2	**61,5**	59,4	63,8
1975	**41,8**	43,4	40,1	**58,2**	56,6	59,9
1980	**43,9**	45,3	42,5	**56,1**	54,7	57,5
1985	**53,0**	54,6	51,4	**47,0**	45,4	48,6
1990	**59,0**	60,3	57,7	**41,0**	39,7	42,3
2000	**64,9**	65,3	64,5	**35,1**	34,7	35,5
2007	**70,5**	70,5	70,5	**29,5**	29,5	29,5
2008	**75,0**	75,1	74,9	**25,0**	24,9	25,1
2009	**75,5**	75,7	75,4	**24,5**	24,3	24,6
2010	**76,3**	76,4	76,1	**23,7**	23,6	23,9
2011	**76,8**	76,9	76,7	**23,2**	23,1	23,3
2012	**77,3**	77,3	77,2	**22,7**	22,7	22,8
2013	**91,3**	91,3	91,4	**8,7**	8,7	8,6
2014	**91,8**	91,7	91,8	**8,2**	8,3	8,2
2015	**92,1**	92,1	92,1	**7,9**	7,9	7,9
2016	**92,3**	92,2	92,4	**7,7**	7,8	7,6
2017	**92,5**	92,4	92,6	**7,5**	7,6	7,4

Kaynak : TÜİK, 1927-2000 arası Genel Nüfus Sayımı ve 2007-2017 arası Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sisteminden elde edilen verilerdir.

Tablo2'de 2005 sonrası istihdamda olanlar için elde edilen veriler, 2017'ye gelindiğinde artış ile sonuçlanmıştır. Yine de bu artış toplam istihdama olanlar içindeki yüzdenin azalmasına mani olamamıştır. Öte yandan, tarım sektörü için Tablo2'de 2017 yılı içindeki aylık değişimlere bakıldığında mevsimsel hareketliliğin de kaçınılmaz olduğu gözlemlenmektedir. İstihdamda olanların azalan oranı, üç sektör kuramını doğrularcasına hizmetler sektörü için artış olarak yansımaktadır. Tablodan da görüldüğü üzere, tarım sektöründe 2005-2016 aralığında yüzde altı puanlık bir azalma hizmetler sektöründe yüzde altılık bir artış ile dengelenmektedir. Bu da hizmetler sektörüne doğru istihdamda olanlar açısından bir kaymanın olduğunu ifade etmektedir.

Tablo 2 : 15 Yaş ve Üzeri İstihdamda Olanların İktisadi Faaliyetine Göre Dağılımı 2005-2017 dönemi

İstihdam edilenlerin [15+ yaş] yıllara göre iktisadi faaliyet kolları ve dağılımı											
Yıllar		Bin kişi					Yüzde(%)				
		Toplam	Tarım	Sanayi	İnşaat	Hizmetler	Toplam	Tarım	Sanayi	İnşaat	Hizmetler
2005	Yıllık	19 633	5 014	4 241	1 097	9 281	100,0	25,5	21,6	5,6	47,3
2006	Yıllık	19 933	4 653	4 362	1 192	9 726	100,0	23,3	21,9	6,0	48,8
2007	Yıllık	20 209	4 546	4 403	1 231	10 029	100,0	22,5	21,8	6,1	49,6
2008	Yıllık	20 604	4 621	4 537	1 238	10 208	100,0	22,4	22,0	6,0	49,5
2009	Yıllık	20 615	4 752	4 179	1 305	10 380	100,0	23,1	20,3	6,3	50,4
2010	Yıllık	21 858	5 084	4 615	1 434	10 725	100,0	23,3	21,1	6,6	49,1
2011	Yıllık	23 266	5 412	4 842	1 680	11 332	100,0	23,3	20,8	7,2	48,7
2012	Yıllık	23 937	5 301	4 903	1 717	12 016	100,0	22,1	20,5	7,2	50,2
2013	Yıllık	24 601	5 204	5 101	1 768	12 528	100,0	21,2	20,7	7,2	50,9
2014	Yıllık	25 933	5 470	5 316	1 912	13 235	100,0	21,1	20,5	7,4	51,0
2015	Yıllık	26 621	5 483	5 332	1 914	13 891	100,0	20,6	20,0	7,2	52,2
2016	Yıllık	27 205	5 305	5 296	1 987	14 617	100,0	19,5	19,5	7,3	53,7
2017	Ocak	26 672	4 893	5 274	1 731	14 775	100,0	18,3	19,8	6,5	55,4
2017	Şubat	26 956	5 036	5 251	1 794	14 874	100,0	18,7	19,5	6,7	55,2
2017	Mart	27 489	5 085	5 346	2 004	15 054	100,0	18,5	19,4	7,3	54,8
2017	Nisan	28 157	5 320	5 372	2 187	15 277	100,0	18,9	19,1	7,8	54,3
2017	Mayıs	28 488	5 577	5 386	2 146	15 380	100,0	19,6	18,9	7,5	54,0
2017	Haziran	28 703	5 757	5 383	2 171	15 392	100,0	20,1	18,8	7,6	53,6
2017	Temmuz	28 758	6 021	5 363	2 184	15 189	100,0	20,9	18,6	7,6	52,8
2017	Ağustos	28 828	5 953	5 437	2 279	15 159	100,0	20,7	18,9	7,9	52,6
2017	Eylül	28 797	5 854	5 421	2 228	15 293	100,0	20,3	18,8	7,7	53,1
2017	Ekim	28 645	5 534	5 470	2 186	15 455	100,0	19,3	19,1	7,6	54,0
2017	Kasım	28 515	5 297	5 470	2 168	15 580	100,0	18,6	19,2	7,6	54,6

Kaynak : TÜİK.

b. Arazi ve İktisadi Faaliyet Dönüşümleri

Tarım denildiği zaman sadece tahıl ve ekim alanları değil aynı zamanda hayvancılığın da yapılacağı alanları ifade etmekte fayda vardır. Aslında, tarım kapsam olarak: Avcı Toplayıcılık Faaliyetleri, Avcı Balıkçılık Faaliyetleri, İlkel Ziraat Faaliyetleri, Geçimlik Tarım İşleri, Uzmanlaşmış Tarım ve Modern Tarım Faaliyetleri şeklinde altı sınıf belirtilmektedir (Doğan, Arslan, ve Berkman, 2015: 31). Dolayısı ile, ekimlik ve nadasa bırakılan alanın dışında mera alanları da hayvancılık için önemlidir, tarım kapsamındadır. Bu bağlamda, Tablo3'de görüldüğü gibi, yıldan yıla tarım arazilerinin değişimi verilmektedir. Bu tabloda, klasik (ilkel) ziraat faaliyetlerinden geçimlik tarıma, uzmanlaşmış ve modern tarıma doğru bir geçişin olduğu görülmektedir. Bu ifadeyi destekleyen bir önemli girdi, organik tarım için verilen çabadır. Gerek alan bazında, gerekse de çeşit olarak organik tarım ürünlerin arttığını, daha da önemlisi istihdam yoğunluğunun ve artan istihdam ile birlikte kişi başı üretim tonajının arttığı hesaplanmıştır. Tablo4'de 2005-2016 arasında organik tarım için yapılan çalışma ve veriler görülmektedir.

Tablo 3 : Tarım Alanlarının Yüzde Kullanımı

Tarım alanları (% Değeri)						
Yıllar	Tahıllar ve diğer bitkisel ürünler		Sebze bahçeler	Süs bitkileri	Meyveler, içecek ve baharat bitkiler	Çayır ve mera
	Ekilen alan	Nadas				
2001	44	12	2		6	36
2002	44	12	2		6	35
2003	43	12	2		7	36
2004	44	12	2		7	35
2005	44	12	2		7	35
2006	43	12	2		7	36
2007	43	11	2		7	37
2008	42	11	2		8	37
2009	42	11	2		8	38
2010	42	11	2		8	37
2011	41	11	2	0,01	8	38
2012	40	11	2	0,01	8	38
2013	41	11	2	0,01	8	38
2014	41	11	2	0,01	8	38
2015	41	11	2	0,01	9	38
2016	41	10	2	0,01	9	38
2017	41	10	2	0,01	9	38

Kaynak : TÜİK.

Tablo 4 : Organik Bitkisel Üretim Faaliyetleri, Çalışan Sayısı Üretim Miktarı ve Kişi Başı Üretim

Organik Bitkisel Üretim (TÜİK)					Hesaplanan
Yıllar	Ürün sayısı (Adet)	Çiftçi sayısı (Adet)	Alan (Hektar)	Üretim (Ton)	Kişi başı üretim (Ton)
2005	205	14 401	203 811	421 934	29,3
2006	203	14 256	192 789	458 095	32,1
2007	201	16 276	174 283	568 128	34,9
2008	247	14 926	166 883	530 224	35,5
2009	212	35 565	501 641	983 715	27,7
2010	216	42 097	510 033	1 343 737	31,9
2011	225	42 460	614 618	1 659 543	39,1
2012	204	54 635	702 909	1 750 127	32,0
2013	213	60 797	769 014	1 620 387	26,7
2014	208	71 472	842 216	1 642 235	23,0
2015	197	69 967	515 268	1 829 291	26,1
2016	238	67 878	523 777	2 473 600	36,4

Kaynak : TÜİK.

c. Tarım ve Teknoloji

Tarım toplumunun ardından, sanayi toplumu ve sonrasında hizmetler ve teknoloji yoğun dönem olan bilgi toplumunun gelişiyor olması tarım sektöründe de ciddi bir teknolojik gelişim söz konusu olmaktadır. Arazilerin verimli kullanımı, birim alandan daha yüksek gelir elde edecek şekilde tarım politikalarının uygulanması ve sonrasında gelinen durum tarım sektörü çalışanlarını olduğu kadar tarım sektörü ürünlerinin kullanıcı olarak tüm toplumun iktisadi ve sosyal dönüşümü gerçekleşmektedir.

Zamansal olarak analiz edildiğinde, tarım sektörünün insan emeği azaltarak, ilk zamanlar için hayvansal güce dayalı gelişmeler görülmüş, tarihsel gelişim sanayi topluluğunun da gelişi ile traktör gücüne dönüşmüştür (Özgüven, 2009: 23). Tarıma dayalı bir sonraki aşama ise biçerdöverlerin tarımda hasılatın toplanmasında insan emeğini azaltan, işleri kolaylaştıran ve birim zaman içinde meydana gelen hasılat artışını sağlayan bir etken olmuştur. Bu gelişmeyi ve gelişime dayalı hesaplanan birim alandaki araç sayısı Tablo5'de verilmektedir.

Tablo 5 : Tarım Alanlarında Kullanılan Alet ve Makinelerin Sayısı Tarım Alanları ve Birim Alana Düşen Araç Sayısı, 2001-2017 Dönüşümü

Tablo - Tarımsal Alet ve Makine Sayısı			Tablo -Tarımsal Alan (bin Hektar)			Hesaplanan
Yıllar	Traktör sayısı	Biçerdöver sayısı	Ekilen	Nadasta	Toplam Tarımsal Alan	Ekilen Bin Hektar Başına Düşen Araç Sayısı
2001	948 416	12 053	17 917	4 914	40 967	53,6
2002	970 083	11 539	17 935	5 040	41 196	54,7
2003	997 620	11 721	17 408	4 991	40 644	58,0
2004	1 009 065	11 519	17 962	4 956	41 210	56,8
2005	1 022 365	11 811	18 005	4 876	41 223	57,4
2006	1 037 383	12 359	17 440	4 691	40 493	60,2
2007	1 056 128	12 775	16 945	4 219	39 504	63,1
2008	1 070 746	13 084	16 460	4 259	39 122	65,8
2009	1 073 538	13 360	16 217	4 323	38 912	67,0
2010	1 096 683	13 799	16 333	4 249	39 011	68,0
2011	1 125 001	14 313	15 692	4 017	38 231	72,6
2012	1 178 253	14 813	15 463	4 286	38 399	77,2
2013	1 213 560	15 486	15 613	4 148	38 423	78,7
2014	1 243 300	15 899	15 782	4 108	38 558	79,8
2015	1 260 358	15 998	15 723	4 114	38 551	81,2
2016	1 273 531	16 247	15 575	3 998	38 328	82,8
2017	1 306 736	17 199	15 532	3 697	37 992	85,2

Kaynak : TÜİK, İki ayrı tablo birleştirilmiş ve son sütün hesaplanmıştır.

Tablo5'de ifade edildiği gibi, 2001 yılından 2017'ye kadar tarımda ekilen alan üzerinde, birim alana düşen traktör ve biçerdöver sayısı neredeyse yüzde atmış oranında artmıştır. Böyle bir gelişimin verimliliği arttıracağı gibi tarımsal alanda işsizliği artıracağı görüşü yaygındır.

Tarım ve Teknoloji ilişkisi sadece tarımsal araç ve makinelerle sınırlı değildir. Teknoloji bilginin bir ürünüdür, bilgi ise her alanda kendini göstermektedir. Bilgiye dayalı oldukça fazla tarım sektörü işlevi yerini teknolojiye bırakmış ve insansı robotlara kadar, o kadar ki insansız/topraksız tarımı destekleyecek seviyeye gelmiş durumdadır. Endüstri 4.0 gibi, tarım için de bir X.0 bulunabilir duruma gelmiştir. O halde, (Emekli & Topakçı, 2009: 9-17) bu konuyla ilgili olarak tarımın teknoloji ile ilişkisi incelenirken bilgi sistemlerini, özel yönetim biçimlerini, hassas tarımı da ele alır ve yine artı bir görüş olarak (Ekin, Demirel,

& Özgünaltay, 2011: 6) bilgisayar destekli üretim kontrol merkezlerinin tesirlerini de ifade etmek gerekir. Aşağıdaki şekilde teknolojinin tarımsal alanda bilgiye dayalı döngüsü görülmektedir.

Şekil 1 : Tarımsal Alanda Bilgi ve Teknoloji Döngüsü

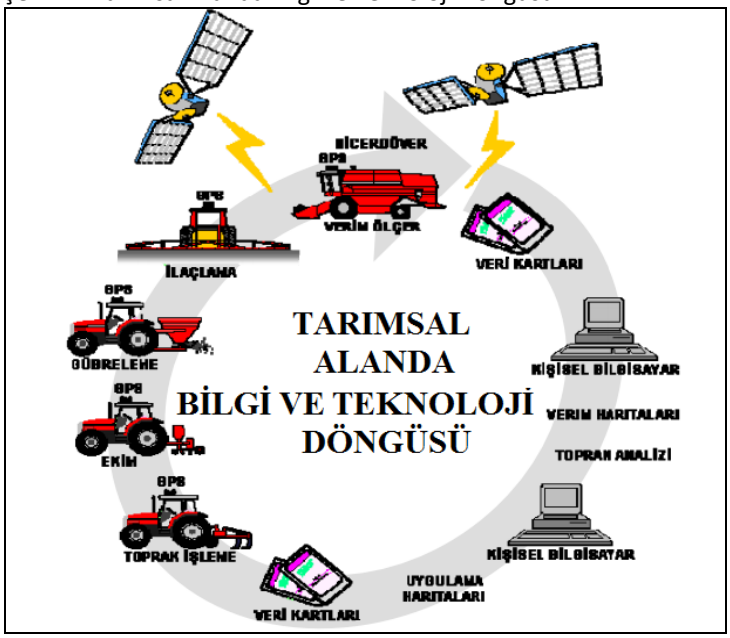

d. Tarım Sektörünü Etkileyen Sair Gelişmeler

Tarım sektörü öncelikli olarak etkileyen ve sektörde asıl olan ***devletin*** tarım politikalarıdır. Devlet politikaları gereği etkin güç olarak diğer faktörler devre dışı kalabilir veya en azından etkisi azaltılabilir. Bu yüzdendir ki, devlet tarımsal alanlarda genellikle sübvansiyonlarla, tedarik zinciri hammadde gereksinimlerinde özel düzenlemelerle ve yapılacak yatırımlar için ek desteklerle gündem oluşturmaktadır. Yine devlet eli ile, kanun ve mevzuatların dışında, sosyal hayatın döngüsünü oluşturacak iyileştirmeler özellikle eğitim ve sağlık gibi konularda altyapı hizmetlerinin yerine getirilmesi ve getirilmemesi gibi durumlarda da tarım sektörü etki altına girmektedir. ***Eğitim*** meselesi aşağıdaki gelir dağılımı bölümünde etraflıca ele alınacaktır.

İklim ve çevre koşulları çoğu çalışmalarda varsayım olarak ele alınmaktayken, özellikle Kyoto Protokolü gibi tüm dünyayı ve yaşamsal alanları etkileyecek salınımlar konusunda politikaların geliştirilmesine yönelik işbirlikleri çevreyi bu ikilinin dışına almıştır. Ancak iklim koşulları, tarımda ve hayvancılıkta vazgeçilmez bir etkendir. İstenen zamanda istenen iklim koşullarına erişilememesi dünyanın uzun vadeli iklim değişikliği gibi unsurlar ise klimatoloji, mevsimsiz gıdalar yetiştirme, kimyasalların kullanımında artış ve farklı teknolojik arayışlara itmektedir.

Bir başka faktör, küreselleşme gibi tüm ***dünyada iktisadi*** bir dönüşümün sosyal dönüşmeye de zorlamasıdır. Bu dönüşüm sadece göç etmek şeklinde değil, aynı zamanda karlılık ve yaşam standartlarının geliştirilmesi, Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde bir üst seviyeye çıkabilme arzusu gibi etkenler de tarım sektörünü derinden etkileyen faktörlerdir.

2. BÖLÜM : GELİR DAĞILIMINA TEORİK YAKLAŞIMLAR ve TARIM SEKTÖRÜ

Gelir dağılımı ve yoksulluk meselesi dünya için, 21. Yüzyılda en önemli iktisadi ve sosyal meseledir. 21. Yüzyıl Kapital adlı eserinde, iktisatçı Thomas Piketti bu durumu derin ve detaylı bir şekilde ele almaktadır (Piketty, 2014: 12). Çağdaşlığın da en temel yapıtaşı olarak sosyal adaletin en önemli belirleyici

parametresi gelir dağılımı ve yoksulluk ölçüleridir (Ekin N. , 1998: 57). Gelir dağılımı bu yönü ile yoksulluk ile birlikte sosyal adaletin tesisinde oldukça önem arz etmektedir.

Gelir dağılımı dört farklı şekilde ifade edilmektedir: Bölgesel gelir dağılımı, sektörel gelir dağılımı, fonksiyonel gelir dağılımı ve bireysel gelir dağılımı. Bölgesel ve sektörel gelir dağılımlarını yine kendi içinde bireysel ve fonksiyonel gelir dağılımı şeklinde yeniden değerlendirilmektedir. Sektörel gelir dağılımı bu çalışmanın temel odak noktası olacaktır. Bu konuda literatür çalışmaları bireysel ve fonksiyonel gelir dağılıında olduğu kadar yaygın değildir (Bulutay, Timur, ve Ersel, 1971: 17). Sektörel çalışmalar için sanayi sektörü üzerine Teksas Eşitsizlik Enstitüsünün yapmış olduğu çalışmalar mevcuttur (EHII).

a. Gelir Dağılımı Eşitsizliği ve Yoksulluk Ölçümü

Gelir dağılımı eşitsizliği için en bildik ölçüm metodu GINI katsayısıdır. TÜİK tarafından yapılan hane halkı araştırmalarının sonucu olarak elde edilen ve kişilerin gelirlerine yönelik yapılan sıralama ile en alt gelir grubundan en üst gelir grubuna kadar sıralandığı bir çalışmanın sonucu olarak elde edilen birikimli gelir ve birikimli nüfus eksenli Lorenz eğrisi, tam eşitlik doğrusu ve arada kalan alanlara yönelik hesaplanan GINI endeksi, gelir dağılımı eşitsizliğini bireysel olarak ölçmede kullanılmaktadır (Öz, 2017: 27). TÜİK tarafından verilen verilerde 2010 yılına ilişkin tarım sektörünü de içine alan ve yüzde yirmilik grupların gelirlerini içeren bir çalışmaya rastlanmıştır. Aşağıda Şekil2'de Lorenz Eğrisi ve GINI katsayısının hesaplama şekli mevcuttur. Bu bilgiye göre, GINI katsayısı en az 0, en fazla 1 değerini alabilir. GINI sıfır değerine yaklaştıkça eşitsizlik azalıyor demektir. Sosyal adaletin olgunlaşması için tek başına GINI değerinin düşmesi yetmez. P_{80}/P_{20} oranı olarak bilinen, en zengin yüzde 20'lik kesim ile en fakir %20'lik kesim arasındaki gelir oranı da düşük olmalıdır. Tablo6'da her iki değer Türkiye için verilmektedir. Bir sonraki bölümde tarım sektörü ile birlikte değerlendirmelere yer verilecektir.

Şekil 2 : Lorenz Eğrisi ve GINI Katsayısı

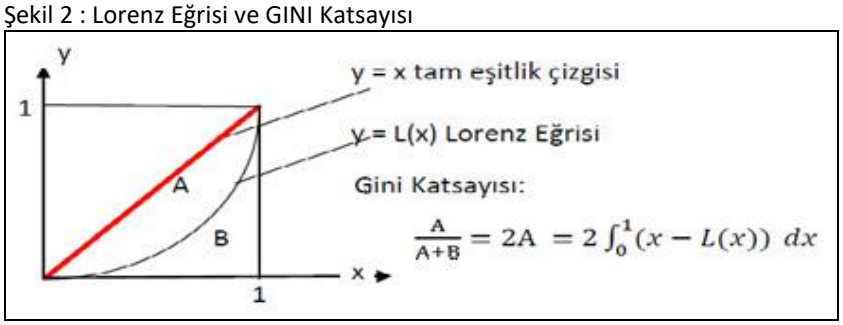

Kaynak : Mahfi Eğilmez, Kendime Yazılarım, (Çevrimiçi) www.mahfiegilmez.com, s.e. 1 Mart 2018.

b. Türkiye'de Gelir Dağılımı ve Yoksulluk

Gelir Dağılımı Türkiye için de GINI katsayısı ile takip edilmekte ve aynı zamanda P_{80}/P_{20} oranları ile birlikte değerlendirilmektedir. Tablo6'da bu değerler 1963 yılından itibaren 2015 yılına kadar derlenmiş ve tek tabloda yayınlanmıştır.

Tablo 6 : Türkiye'de P80/P20 ve GINI Katsayıları

Yıllar	En düşük %20	İkinci %20	Üçüncü %20	Dördüncü %20	En yüksek %20	Gini Katsayısı	P80/P20
1963	4.50	8.50	11.50	18.50	57.00	0.55	12.67
1968	3.00	7.00	10.00	20.00	60.00	0.56	20.00
1973	3.50	8.00	12.50	19.50	56.50	0.51	16.14
1978	2.90	7.40	13.00	22.10	54.70	0.51	18.86
1983	2.70	7.00	12.60	21.90	55.80	0.52	20.67
1986	3.90	8.40	12.60	19.20	55.90	0.50	14.33
1987	5.20	9.60	14.10	21.20	49.90	0.43	9.60
1994	4.90	8.60	12.60	19.00	54.90	0.49	11.20
2002	5.30	9.80	14.00	20.80	50.10	0.44	9.45
2003	6.00	10.30	14.50	20.90	48.30	0.42	8.05
2004	6.00	10.70	15.20	21.90	46.20	0.40	7.70
2005	6.10	11.10	15.80	22.60	44.40	0.38	7.28
2006	5.10	9.90	14.80	21.90	48.40	0.43	9.49
2007	5.80	10.60	15.20	21.50	46.90	0.41	8.09
2008	5.80	10.40	15.20	21.90	46.70	0.41	8.05
2009	5.60	10.30	15.10	21.50	47.60	0.42	8.50
2010	5.80	10.60	15.30	21.90	46.40	0.40	8.00
2011	5.80	10.60	15.20	21.70	46.70	0.40	8.05
2012	5.90	10.60	15.30	21.70	46.60	0.40	7.90
2013	6.10	10.70	15.20	21.40	46.60	0.40	7.64
2014	6.20	10.90	15.30	21.70	45.90	0.39	7.40
2015	6.10	10.70	15.20	21.50	46.50	0.40	7.62

Kaynak : TÜİK verilerinden derleme, Öz, A.g.e. s. 117

2001 krizi sonrasında kısmen düzelmiş bir P80/P20 oranı olsa da zaman zaman bu oranın yine 10 seviyelerine yakınsadığı görülmektedir. Bu rakamların ve özellikle P80/P20 oranının tarım sektörü için verilmesi daha doğru olacaktır. Yukarıdaki bölümlerde de ifade edildiği gibi bu değer TÜİK tarafından 2010 ve 2011 yılına ilişkin Tablo7'deki gibi verilmiştir.

Gelir dağılımı tarafından bakıldığında elde edilen veriler tarım sektörünün gerek sektör içi gerekse de ülke geneli diğer sektörlerle birlikte değerlendirmesine çok olanak vermektedir. Bu durumda, yoksulluk verilerine odaklanılacaktır. Yoksulluğu mutlak yoksulluk ve nisbi yoksulluk olarak iki grupta incelemekte fayda vardır (Şenses, 2006: 28).

Tablo 7 : Kentsel ve Kırsal Alanda P80/P20 Oranı, 2010-2011 Verisi.

Eşdeğer hanehalkı kullanılabilir gelirlere göre sıralı yüzde 20'lik gruplar, 2010-2011

Yüzde 20'lik fert grupları	Türkiye		Kent		Kır	
	2010	2011	2010	2011	2010	2011
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
İlk yüzde 20 (*)	5.8	5.8	6.3	6.2	6.2	6.1
İkinci yüzde 20	10.6	10.6	11.0	10.8	11.0	10.9
Üçüncü yüzde 20	15.3	15.2	15.3	15.2	15.7	15.7
Dördüncü yüzde 20	21.9	21.7	21.6	21.5	22.8	22.5
Son yüzde 20 (*)	46.4	46.7	45.7	46.2	44.3	44.8
Gini katsayısı	0.402	0.404	0.389	0.394	0.379	0.385
Son yüzde 20/İlk yüzde 20(P80/P20)	8.0	8.0	7.3	7.4	7.1	7.4

Not: Gelir referans dönemleri bir önceki takvim yılıdır.

(*) Fertler eşdeğer hanehalkı kullanılabilir gelirlerine göre küçükten büyüğe doğru sıralanarak 5 gruba ayrıldığında; "İlk yüzde 20'lik grup" geliri en düşük olan grubu, "Son yüzde 20'lik grup" ise geliri en yüksek olan grubu tanımlamaktadır.

Kaynak : TÜİK.

Mutlak yoksullukta bir insanın yaşamsal faaliyetlerini sürdürecek kadar gelirinin olmasına bakılırken, nisbi yoksullukta median gelire göre bireylerin altında olup olmadığına bakılmaktadır. Kent ve Kırsal bölgede mutlak yoksulluk üzerine değerlerin bulunduğu Tablo8'de kırsal bölgelerde kentsel bölgelere oranla daha fazla bir yoksulluk olduğunu ve bunun 2002'den bu yana sürdüğünü (kronikleşmiş olduğunu) söylemek mümkündür.

Tablo 8 : Fert Yoksulluk Oranları, 2002-2014 dönemi

Yöntemler	Fert yoksulluk oranı (%)												
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Türkiye													
Gıda yoksulluğu (açlık)	1,35	1,29	1,29	0,87	0,74	0,48	0,54	0,48	.	.	.	.	.
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	26,96	28,12	25,60	20,50	17,81	17,79	17,11	18,08	.	.	.	.	.
Kişi başı günlük 1 $'ın altı	0,20	0,01	0,02	0,01	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Kişi başı günlük 2.15 $'ın altı	3,04	2,39	2,49	1,55	1,41	0,52	0,47	0,22	0,21	0,14	0,06	0,06	0,03
Kişi başı günlük 4.3 $'ın altı	30,30	23,75	20,89	16,36	13,33	8,41	6,83	4,35	3,66	2,79	2,27	2,06	1,62
Harcama esaslı göreli yoksulluk	14,74	15,51	14,18	16,16	14,50	14,70	15,06	15,12	.	.	.	.	.
Kent													
Gıda yoksulluğu (açlık)	0,92	0,74	0,62	0,64	0,04	0,07	0,25	0,06	.	.	.	.	.
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	21,95	22,30	16,57	12,83	9,31	10,36	9,38	8,86	.	.	.	.	.
Kişi başı günlük 1 $'ın altı	0,03	0,01	0,01	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Kişi başı günlük 2.15 $'ın altı	2,37	1,54	1,23	0,97	0,24	0,09	0,19	0,04	0,04	0,02	0,02	0,02	.
Kişi başı günlük 4.3 $'ın altı	24,62	18,31	13,51	10,05	6,13	4,40	3,07	0,96	0,97	0,94	0,60	0,64	.
Harcama esaslı göreli yoksulluk	11,33	11,26	8,34	9,89	6,97	8,38	8,01	6,59	.	.	.	.	.
Kır													
Gıda yoksulluğu (açlık)	2,01	2,15	2,36	1,24	1,91	1,41	1,18	1,42	.	.	.	.	.
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	34,48	37,13	39,97	32,95	31,98	34,80	34,62	38,69	.	.	.	.	.
Kişi başı günlük 1 $'ın altı	0,46	0,01	0,02	0,04	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Kişi başı günlük 2.15 $'ın altı	4,06	3,71	4,51	2,49	3,36	1,49	1,11	0,63	0,57	0,42	0,14	0,13	.
Kişi başı günlük 4.3 $'ın altı	38,82	32,18	32,62	26,59	25,35	17,59	15,33	11,92	9,61	6,83	5,88	5,13	.
Harcama esaslı göreli yoksulluk	19,86	22,08	23,48	26,35	27,06	29,16	31,00	34,20	.	.	.	.	.

Kaynak : TÜİK.

2013 yılı itibarı ile değişen kanun (6360 sayılı kanun) ve bölge/belde/ilçe tanımlamaları münasebeti ile veriler girilmemiştir. Zira, metodoloji farklı olacak ve yanıltıcı bir sonuca gidilebilecektir. Oysa Tablo7'de durumu incelediğimizde, tarım sektörü içinde sektörel dağılımın daha iyimser bir tablo çizdiğini söylemek mümkün, en azından 2010 ve 2011 verilerine göre. Buradan çıkartılacak sonuç, Türkiye geneli yoksulluk kırsal bölgede daha fazla olmasına rağmen bölge ve sektör için gelir dağılımı zengin ve fakir arasında daha yakınsak dolayısı ile daha iyimser bir tablo çizmektedir. Bu nokta itibarı ile başka çalışmalara da yol açacak ve hoşnutsuzluk endeksi ile bağlantı kurulacak, mutluluk endeksi ile ilişkisi incelenecek çalışmalar yapılabilir.

c. Bilgi Toplumu ve Tarım Sektörü

Tarım sektörü için, teknolojik gelişmeler, istihdam yapısını ve verimliliği elde edilen toplam çıktıyı artırarak, gelişimine katkı sağlamaktadır. İnsani Gelişim Endeksi içinde yer alan eğitim seviyesi, yaşam süreci ve kişi başı gelir parametreleri düşünüldüğünde ise bilgi seviyesi, eğitim faktörü geliştikçe sektörel gelişimin de artacağı belirtilmektedir. Bu konuda farklı çalışmalar mevcuttur. Her ne kadar eğitim seviyeleri istenen düzeyde olmasa da beşeri sermaye birikimi sektörel olarak bilinçlenmeyi ve bunun da neticesinde verimliliğin ve sektör performansını arttırdığı ifade edilmektedir (Wu, Chuang, ve Hsu, 2014: 131).

Şekil 3 : Çin'de Gelir Eşitsizliğinin Eğitim Seviyesine Bağlı Ayrıştırılması

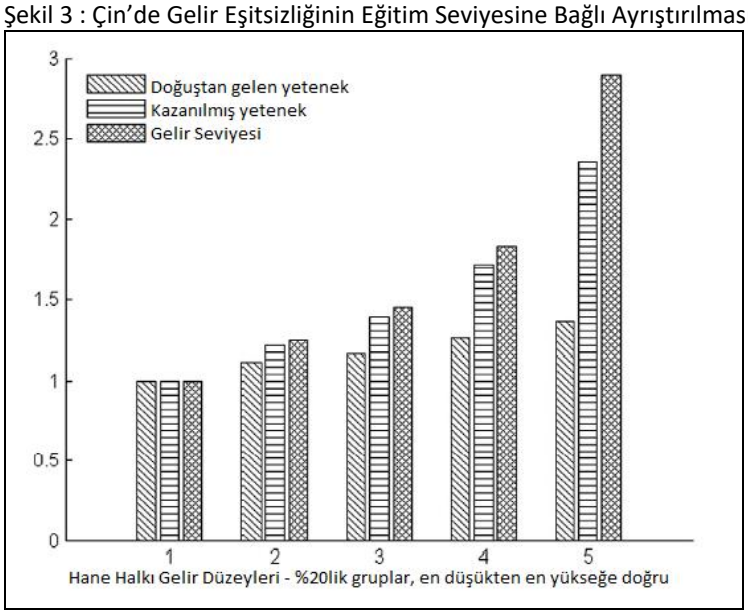

Kaynak : Juan Yang, Muyuan Qiu, "The Impact of Education on Income Inequality and Intergenerational Mobility", China Economic Review, 37, 2016, p. 120.

Bir başka çalışmada ise, eğitim seviyesi ve gelir dağılımı eşitsizliğini etkileyen önemli bir etkendir. Şekil3'de görüldüğü gibi, Çin üzerinde yapılan bir çalışma, doğuştan kazanılan beceriler, eğitimle gelen becerilerin yüzde yirmilik gelir grupları ile ilişkisi olduğu ve pozitif olarak etkilediği ifade edilmektedir (Yang & Qiu, 2016: 120). Erbil'de yapılan bir anket çalışmasında da kadınların eğitiminde benzeri bir durum ortaya konulmuştur (Ababakr, 2017: 1).

TÜİK verileri ile ortaya konulan ve 2010 yılına ilişkin elde edilen verilerde de benzeri bir durum ortaya konulmaktadır. Kişi başı gelir, tüm meslek grupları ve eğitim seviyelerine göre incelendiğinde, nitelikli tarım işçisinin elde ettiği gelir ortalama lise mezunun elde ettiği gelirin altındadır. Ve gelir eğitim seviyesi ile paralel olarak artmaktadır. Tablo9'da Eğitim Durumu ve Meslek Ana Grubuna Göre Yıllık Ortalama Brüt Ücretler verilmiştir.

Tablo 9 : Eğitim Durumu ve Meslek Ana Grubuna Göre Yıllık Ortalama Brüt Ücretler (2010)

Eğitim Durumu ve Meslek Ana Grubuna Göre Yıllık Ortalama Brüt Ücretler (2010)		
		Yıllık ortalama brüt ücret (TL)
Toplam		**17 884**
Eğitim durumu		
	İlkokul ve altı	12 237
	İlköğretim ve ortaokul	12 192
	Lise	15 117
	Meslek lisesi	18 759
	Yüksekokul ve üstü	31 486
Meslek ana grubu		
	Yöneticiler	43 825
	Profesyonel meslek mensupları	31 520
	Teknisyenler, teknikerler ve yardımcı profesyonel meslek mensupları	22 082
	Büro hizmetlerinde çalışan elemanlar	18 875
	Hizmet ve satış elemanları	12 922
	Nitelikli tarım, ormancılık ve su ürünleri çalışanları	14 091
	Sanatkarlar ve ilgili işlerde çalışanlar	15 278
	Tesis ve makine operatörleri ve montajcılar	13 336
	Nitelik gerektirmeyen meslekler	12 075

Kaynak : TÜİK.

SONUÇ

2016 yılının yazında, Alaçatı'da tatil yapan bir insan, yürüme yoluna girdiğinde üzerinde yunan alfabeleri ile açıklamalar bulunan bir kavanoz çam fıstığı reçeline 30 TL ücret ödeyecektir. Bu ürünün meydana gelişi ve geriye dönük izlencesi yapıldığında, yeşil çam fıstıkların Urfa ilinde yetiştirilip, Türkiye sınırları içinden karayolu ile Mersin Limanına geldiğini ve oradan da Yunanistan'a giderek işlenip yeniden Türkiye'ye giriş yaptığını görmek mümkündür.

Bu hadise Türkiye'de tarım sektöründe sanayinin henüz yerleşmemiş olduğunun bir ifadesidir. Bu nedenle katma değer oluşturacak ve rekabet avantajı sağlayacak bir konumdan Türkiye'nin faydalanamıyor olduğu ifade edilebilir. Dolayısı ile tarım sektöründe sanayileşmenin önü daha da açılmalıdır.

Sanayinin tarım sektörüne olumlu ve olumsuz etkenlerinin olduğu görülmüştür. Sosyal olarak işsizlik ve akabinde kentsel bölgelere göç olgusunu güçlendirmektedir. Ancak istihdamda olanlar ile teknik altyapının daha da güçlenmesi ile sürdürülebilir bir tarım sektörü işleyişi elde edilebilir.

Geleneksel ve ilkel tarım yerine Türkiye'de modern anlayışın getirdiklerinden faydalanıldığı görülmektedir. Bu çalışma panel çalışması şeklinde başka ülkelerle özellikle de AB ülkeleri ile karşılaştırmalı olarak yeniden ele alınmalıdır. Hollanda gibi yüzölçümü Türkiye'nin üçte birine denk gelen bir ülkenin tarım sektöründe oluşturduğu yurtiçi hasılanın büyüklüğü iyi incelenmelidir.

Eğitim her alanda olduğu gibi tarım sektörünün de vazgeçilmezidir. Ancak eğitimde de klasik bir eğitim anlayışı içinde değil, dönemin getirdikleri ile birlikte bilgi paylaşımı ve işbirliği seviyesini artıracak şekilde yüksek performans gözeterek icra edilmesi gerekir.

Gelirin dağılımında diğer sektörler içinde düşük gelir grubunun olduğu görülmekle birlikte sektör içinde en zengin ve en fakir arası uçurum söz konusu değildir. Bu durum bir avantajdır, iyi değerlendirilmelidir. Konuya ilişkin hoşnutsuzluk endeksi, mutluluk endeksi, ekonomik güven endeksi çalışmaları sektörel olarak ele alınmalıdır.

KAYNAKÇA

Ababakr, S. H. (2017). The Agricultural Extension Role of Rural Women Participation in Agricultural Development in Erbil/Iraq. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 1.

Bulutay, T., Timur, S., & Ersel, H. (1971). Türkiye'de Gelir Dağılımı-1968. Ankara: Sevinç Matbaası.

Doğan, Z., Arslan, S., & Berkman, A. N. (2015). Türkiye'de Tarım Sektörünün İktisadi Gelişimi ve Sorunları: Tarihsel Bir Bakış. Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8(1), 31.

EHII. (tarih yok). University of Texas Inequality Project. Şubat 10, 2018 tarihinde EHII: http://utip.gov.utexas.edu/data.html adresinden alındı

Ekin, A. B., Demirel, Ç., & Özgünaltay, G. (2011). Tarımda Elektronik İzleme Sistemleri. Akademik Bilişim 11-XIII. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri (s. 6). İnönü Üniversitesi.

Ekin, N. (1998). Dönüşüm Küreselleşme ve Çalışma Hayatında Yeni Boyutlar. IU İktisat Fakültesi Yayınları, s. 57.

Emekli, N. Y., & Topakçı, M. (2009). Hassas Uygulamalı Tarım Teknolojilerinin Sulama Alanlarında Kullanımı. GOÜ, Ziraat Fakültesi Dergisi, 2(26), 9-17.

Öz, S. (2017, Haziran). 1980 Sonrası Türkiye'de Maliye Politikalarının Gelir Dağılımı ve Sosyal Adalet İle İlişkileri. Basılmamış Doktora Tezi, 27. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özgüven, M. M. (2009). Hassas Uygulamalı Tarım Teknolojilerinin Üretim Ekonomisi ve Ülkemizdeki Bazı Tarımsal Ürünlerin Üretimde Kullanılabilme Olanakları. Basılmamış Doktora Tezi, 23. Ankara.

Piketty, T. (2014). Capital in the twenty-first century. London: The Balknep Press of Harvars University.

Sitemi, M. B. (2012, Aralık). 6360 sayılı kanun. Mevzuat Bilgi Sistemi: www.mevzuat.gov.tr adresinden alınmıştır

Şenses, F. (2006). Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk. İstanbul: İletişim Yayınları.

Tüik. (tarih yok). 1927-2000: Genel Nüfus Sayımı Sonuçları, 2007-2017: Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları. Ocak 1, 2018 tarihinde Tüik: www.tuik.gov.tr adresinden alındı

Wu, I.-L., Chuang, C. H., & Hsu, C.-H. (2014). Information sharing and colloborative behaviours in enabling supply chain performance: a social excahnge perspective. Int. J. Production Economics 148, 131.

Yang, J., & Qiu, M. (2016). The Impact of Education on Income Inequality and Intergenerational Mobility", China Economic Review. China Economic Review(37), 120.

Yazan, Y. (2016). Avrupa Birliğinin Yasadışı Göç Politikası Türkiye Örneği Çerçevesinde İnsan Sorunsalı. İstanbul: Milenyum Yayınları.

Sürdürülebilir Kırsal Gelişmede Doğal ve Tarihi Çevre için Turizm Odaklı Planlama Yaklaşımlarının Değerlendirilmesi: Ankara Kırsal Yerleşmeleri

Doç. Dr. Seda Çalışır-Hovardaoğlu [1] **Doç. Dr. Ozan Hovardaoğlu [2]**

[1] Erciyes Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, sedac@erciyes.edu.tr

[2] Erciyes Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, ozanhovardaoglu@erciyes.edu.tr

Özet: Turizm, dünyanın hızla yayılan ve genişleyen ekonomik faaliyet kollarından biri olarak, son yıllarda artan ilgiyle, miras alanlarının planlama ve yönetiminde de en önemli faktörlerden biri konumuna gelmiştir. Özellikle kırsalda tarımsal üretimin turizmle ilişkilendirilmesinden, doğal, tarihi ve kültürel değerler açısından "olanak-zengin" (amenity rich) kırsalın turizm amaçlı geliştirilmesine kadar çok çeşitli başlıklarda turizme yönelik stratejiler uygulanmaktadır. Bu stratejiler, uluslararası toplum tarafından sürdürülebilir toplumsal ve ekonomik gelişmede, miras çeşitliliğinin korunmasıyla doğrudan ilişkilendirilmektedir. Bu çalışma Ankara'nın 1990'lı yıllarda başlayan ve il bütünündeki kırsala yayılan bölgesel düzeydeki kırsal turizme yönelme bakışını, planlama yaklaşımlarını, tarihi ve doğal çevrelerin belgelenmesi ve işlevlendirilmesi süreciyle ilişkilendirerek değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu bakışla Ankara'nın Kızılcahamam, Çamlıdere, Ayaş, Beypazarı, Güdül ve Nallıhan kırsalının turizm kararlarını içeren planlama yaklaşımlarını, bu ilçelerdeki 1990 yılı ve sonrasındaki tarihi ve doğal mirasın tescili, işlevsel değişimleri ve aktivite çeşitliliği arasındaki ilişkiler bağlamında değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir Kırsal Gelişme, Doğal ve Tarihi Çevre, Turizm Odaklı Planlama, Ankara.

GİRİŞ

Turizm, dünyanın hızla yayılan ve genişleyen ekonomik faaliyet kollarından biri olarak, son yıllarda artan ilgiyle, miras alanlarının planlama ve yönetiminde de en önemli faktörlerden biri konumuna gelmiştir. Özellikle kırsalda tarımsal üretimin turizmle ilişkilendirilmesinden, doğal, tarihi ve kültürel değerler açısından "olanak-zengin" (amenity rich) kırsalın turizm amaçlı geliştirilmesine kadar çok çeşitli başlıklarda turizme yönelik stratejiler uygulanmaktadır. Bu stratejiler, uluslararası toplum tarafından sürdürülebilir toplumsal ve ekonomik gelişmede, miras çeşitliliğinin korunmasıyla doğrudan ilişkilendirilmektedir. Sürdürülebilir turizmin temel amaçları arasında doğal, tarihi ve kültürel çevrenin korunması ve uzun-erimli toplumsal ve ekonomik gelişimin sağlanması yer almaktadır (Hawkes ve Williams, 1993; Bramwell ve Lane, 1993, Lane, 1994). Diğer yandan kırsal, özellikle son yıllarda azalan nüfus yapısı, yaşam kalitesinin yetersizliği ve geleneksel tarımsal ürün ve üretiminin azalması gibi sorunlarla karşı karşıyadır. Bu sorunların çözüm odağında ise küreselden yerele tarımsal üretim ve yeni ekonomik sektörlere yönelen, kırsal alanların biyoçeşitlilik ve peyzajını, kültürel ve tarihi mirasını değerlendiren ve yeni girişimciliği destekleyen bir yaklaşım ortaya çıkmaktadır (OECD, 2006). Çok fonksiyonlu kırsal, sadece üretimsel açıdan değil, olanaklarını değerlendiren yaşanabilir ve sürdürülebilir bir yerleşim olarak değerlendirilmektedir. Bu yaklaşımla, sürdürülebilir kırsal turizm kırsal sosyal ve ekonomik gelişmenin önemli bir bileşeni olarak ele alınmaktadır (Sharpley, 2000; Saxena and Ilbery 2008; McAreavey ve McDonagh, 2011). Bununla birlikte, kırsaldaki turizm gelişiminin ekonomik açıdan gerçekleştirilebilir olduğu, ancak bu süreçte miras değerlerinin zarar görme ve/veya yokolmasına yönelik tehditlerin önüne geçilmesi gerekliliği de çoğu çalışmada açıklanmaktadır.

Avrupa Birliği Kırsal Kalkınma Politikası Gündem 2000'in amaçları arasında kırsal mirasın sürdürülmesi yer alırken; gündemin kırsal kalkınma bileşeni, kırsal turizmin desteklenmesi ve bu sayede kırsal ekonominin çeşitlendirilmesi çabalarına yer vermektedir. Birliğin kırsal gelişime yönelik yaptığı diğer çalışmalardan biri olan 2007-2013 kırsal gelişim kararları ise, tematik akslar olarak üç başlığa odaklanmaktadır. Bunlar:

- Tarım ve ormancılık sektörünün rekabet gücünün arttırılması;
- Çevrenin ve kırsal alanın iyileştirilmesi;

- Kırsal alanlardaki yaşam kalitesinin yükseltilmesi ve kırsal ekonominin çeşitlendirilmesinin teşvik edilmesi.

Bu bakışla, sadece ulusal ve bölgesel düzeyde değil; kırsal kalkınmaya yönelik öncü yaklaşım, yerel ortaklıklar tarafından belirli yerel sorunları çözmek için tasarlanan ve yürütülen bireysel projeleri de sürece dahil etme düşüncesini içermektedir (EU,Rural Development Policy).

Benzer biçimde Birleşmiş Milletler'in 2030 Sürdürülebilir Gelişme Gündemi de sosyal ve ekonomik gelişmenin miras çeşitliliğini koruma ve sürdürülebilir kullanımını sağlamanın gerekliliği ve bu sürecin ulusal ve bölgesel gelişme planlarıyla desteklenmesinin gereğini vurgulamaktadır. Sürdürülebilir gelişme en genel ifadeyle, bölgesel, ulusal ve yereldeki tüm grupların aktif katılımıyla gerçekleştirilecek karar alma, planlama ve yönetim süreçlerini kapsayan ve sosyo-ekonomik gelişmeyi miras koruma bağlamında da ele alan bir boyuta sahiptir. Dolayısıyla sürdürülebilir kırsal gelişme, yerelden bölgesele miras koruma, sosyal ve ekonomik gelişme temel bakışındaki planlama sürecine yönelik kararlar doğrultusunda gelişimi ortaya çıkarmaktadır.

Türkiye Turizm Stratejisi 2023 ve Eylem Planı (2007 – 2013) amaçları arasında da tarihi, doğal ve kültürel açıdan önemli yerleşmelerin birbirleriyle entegrasyonu sayesinde daha cazip ve güçlü alternatif varış noktaları ve güzergahlar oluşturulması ve sürdürülebilir turizm yaklaşımıyla bölgesel gelişmede turizmin öncü bir sektör konumuna ulaştırılması yer almaktadır. Kırsal turizm ise bu sürecin bir parçası olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda Ankara'nın, özellikle güçlü ulaşım bağlantıları ve İpek Yolu'nun bir parçası olması nedeniyle bu strateji ve eylem planında önemli bir yeri bulunmaktadır. Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi'nde de kırsal ekonominin güçlenmesinde temel kaynağın kırsal alanın yerelde sahip olduğu varlıkların, yenilikçi-yerel fırsatlara dönüştürülmesi gerektiği belirtilmektedir.

Bu çalışma, Ankara'nın Kızılcahamam, Çamlıdere, Ayaş, Beypazarı, Güdül ve Nallıhan kırsalının özellikle 1990 sonrası sürdürülebilir gelişmede turizm odaklı planlama yaklaşımlarının, doğal ve tarihi çevrede ortaya çıkardığı değişim ve gelişimi, bu ilçelerdeki 1990 yılı ve sonrasındaki tarihi ve doğal mirasın tescili, işlevsel değişimleri ve aktivite çeşitliliği arasındaki ilişkiler bağlamında değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

1. TÜRKİYE'DE SÜRDÜRÜLEBİLİR KIRSAL GELİŞMEDE TURİZM ODAKLI PLANLAMA YAKLAŞIMLARI

Türkiye, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren kırsal kalkınmayı sağlayabilmek için çok çeşitli projeler üretmiş ve uygulamıştır. 1950li yıllara kadar kırsal nüfus, ülke nüfusunun yaklaşık %75'ini oluşturmaktaydı ve kırsal yaşam, ulusal kalkınma açısından önemli yönlendiricilerden biriydi. Bu dönem projelerinin temeli, nüfusun önemli bir bölümünün yaşadığı kırsalın tarımsal üretimini desteklemek ve tarımı modernize etmek, aynı zamanda kırsal nüfusun eğitim düzeyinin yükseltilmesini sağlamaktı. 1950 – 1970 arası dönem, azalan nüfusla birlikte, Köy İşleri Bakanlığı tarafından uygulanmaya çalışılan Çok Yönlü Kırsal Alan Planlaması yaklaşımıyla, kırsalın kendine yeterli bir birim durumuna getirilmesini amaçlayan, kır-kent ayrımının bu şekilde giderilmesini bekleyen yıllar olarak açıklanabilir (Keleş: 1992). 1970li yıllarda dönemin siyasi otoriteleri tarafından kalkınmayı kırdan başlatmak savıyla ortaya atılan "Köy-Kent Projesi" ile kır tekrar gündeme gelmiştir. III. Beş Yıllık Kalkınma Programı'nda ise (1973-1977) geçmiş dönemlerde oluşan toprak-insan ilişkilerinin, yeniden düzenlenmesi amacıyla, "merkez köy" oluşturma yaklaşımının geliştirilmesi gereği düşünülmüştür (Çalışır Hovardaoğlu, 2010). Tarım ve tarımsal üretimin sanayiye aktarılması yönünde bir ekonomik gelişmeyi de öngören Köy-Kent Projesi'ne, 1978-1979 yıllarında kooperatifler aracılığı ile yeni bir üretim düzeninin oluşturulması ve tarımsal birikimin sanayiyle ilişkilendirilmesi gibi düşüncelerle projeler uygulanmıştır. 1980 sonrasında Köy-Kent Projesi ile kısmen benzerlik kurulabilecek, "Tarım Kent" olarak adlandırılan projeler geliştirilmiş; ancak uygulamaya konu olmamıştır.

1950 sonrasında nüfusu kente oranla azalmaya başlayan kırsaldaki yaşam kalitesinin arttırılmasını hedefler çok çeşitli çabalara rağmen kırsal nüfus, 1950lerde toplam nüfusun %75'ni oluştururken 1990larda %41'e düşmüştür. 1990lı yıllardan itibaren ise dünyadaki gelişimlerle uyumlu biçimde tarımsal üretim ve gelirdeki azalmalara bağlı ortaya çıkan nüfus azalmasının önüne geçilmesi için tarımsal üretime yönelik tedbirlerin alınması ve tarımda sanayileşme, sonrasında ise kırsalın kente oranla büyük oranda

değişmeden kalmış, doğal, tarihi ve kültürel yapısının korunması ve değerlendirilmesine ilişkin özellikle kırsal turizm gibi yaklaşımların ele alınması düşüncesine odaklanılmıştır. VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994), kırsal alanda tarıma dayalı sanayi, kurumlar arası işbirliği ve yaşam kalitesinin arttırılmasını öngören bir yaklaşımda "Kırsal Alan Planlama" konusunu gündeme getirmiştir. VII. Kalkınma Planı (1996-2000) ise tarımsal politikalar doğrultusunda dengeli, sürdürülebilir ve çevreyle uyumlu tarımsal kalkınmanın sağlanmasına yönelik tarımsal altyapının, katılımcı bir yaklaşımla geliştirilmesinin temel amaç olduğu, yerleşimleri elverişsiz köyleri kendi hudutları içinde uygun bir yere taşımak ve parçalanmış köyleri birleştirmek amacıyla imar planlı altyapısı hazırlanmış cazibe merkezleri oluşturulması hedeflerini vurgulamıştır.

IX. Beş Yıllık Kalkınma Programı'nda (2007-2013) ise, Bölgesel Gelişme Politikaları'yla, kır-kent arasındaki gelişmişlik farklılıklarının azaltılması, kırsal alanın özelliklerine ve kırsal toplumun ihtiyaçlarına göre belirlenecek, plan yapımında gelişmekte olan merkezi yerleşim birimlerine, turizm bölgelerine, koruma alanlarına ve afet riski yüksek yörelere öncelik veren Kırsal Yerleşim Planlaması'nın yapılması ve Kırsal Kalkınma Planı hazırlanarak uygulamaya konulması belirlenmiştir. X. Kalkınma Planı (2014-2018), "yaşanabilir mekanlar, sürdürülebilir çevre" başlığı altında çevreye duyarlı yaklaşımların sosyal ve ekonomik faydalarının artırılması, insanların şehirlerde ve kırsal alanlarda yaşam kalitesinin sürdürülebilir bir şekilde yükseltilmesi ile bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması kapsamındaki hedef ve politikalara yer vermektedir. Planda kırsal kalkınma politikasının temel hedefinin, kırsal toplumun iş ve yaşam koşullarının bulunduğu yörede iyileştirilmesidir. Kırsal politikanın genel çerçevesini ise; kırsal ekonominin ve istihdamın güçlendirilmesi, insan kaynaklarının geliştirilmesi ve yoksulluğun azaltılması, sosyal ve fiziki altyapının iyileştirilmesi ile çevre ve doğal kaynakların korunması oluşturacaktır. Kalkınma planları doğrultusunda 2000'li yılların, bölgesel gelişme stratejileriyle birlikte sürdürülebilirlik yönünde tarımın devam ettiği kırsal gelişmeyi ve kırsalda turizm odaklı bakışı destekler nitelikte yaklaşımları içerdiği belirtilebilir.

Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından hazırlanan Türkiye Turizm Stratejisi (2023) ve Türkiye Turizm Stratejisi Eylem Planı (2007-2013), turizm sektörünün kalkınması için önemli ulusal projeler arasındadır. Türkiye Turizm Stratejisi 2023, turizm bölgelerinin sürdürülebilirlik açısından planlanlamasını öngören ve ülke içindeki sağlık, termal, yayla, dağ ve kış sporları, kültürel açıdan önemli yer ve yerleşmelerin tek tek ele alınmasından çok bunların birbirleriyle entegrasyonu sayesinde daha cazip ve daha güçlü alternatif varış noktaları ve güzergahlar oluşturulmasını amaçlayan bir yaklaşıma sahiptir. Güçlü bir turizm güzergahı ve varış noktası oluşturulması ile bu bölgeler içinde zayıf kalan yerleşmelerin kültür, el sanatları, yeme-içme tesisleri ve konaklama imkanları ile güçlenmeleri de sağlanmış olacaktır. Varış noktaları olarak geliştirilecek ve birden fazla ili kapsayan turizm gelişim bölgelerinde yerel ve bölgesel kalkınmada turizmin güçlü bir araç olarak kullanılması ve ülkemiz turizminin gelişme aksları boyunca tematik bölgesel varış noktaları şeklinde geliştirilmesi sağlanacaktır. Ülkemizde bu yaklaşımla 9 tematik bölge ve 7 adet tematik turizm gelişme koridoru belirlenmiştir. Tematik turizm gelişme koridoru, belli bir güzergahın doğal ve kültürel dokusunun yenilenerek ve belli temalara dayalı olarak turizm amacıyla geliştirilmesini içermektedir (Şekil 1).

Türkiye Turizm Stratejileri kapsamında belirlenen 7 adet tematik turizm gelişme koridorundan biri İpek Yolu Turizm Koridoru'dur. Tarihi İpek Yolu güzergahının Anadolu'daki parçalarından biri olan bu koridor, Ayaş-Sapanca Koridoru, Beypazarı, Güdül ve Ayaş ilçelerini de kapsamaktadır. Strateji kapsamında koridor boyunca yer alan yerleşmelerin doğa turizmi, eko turizm ağırlıklı olarak geliştirilmesi ve bölgede yer alan kış turizmiyle de entegrasyonunun sağlanması belirtilmektedir.

Şekil 1: Türkiye Turizm Stratejisi Kavramsal Eylem Planı

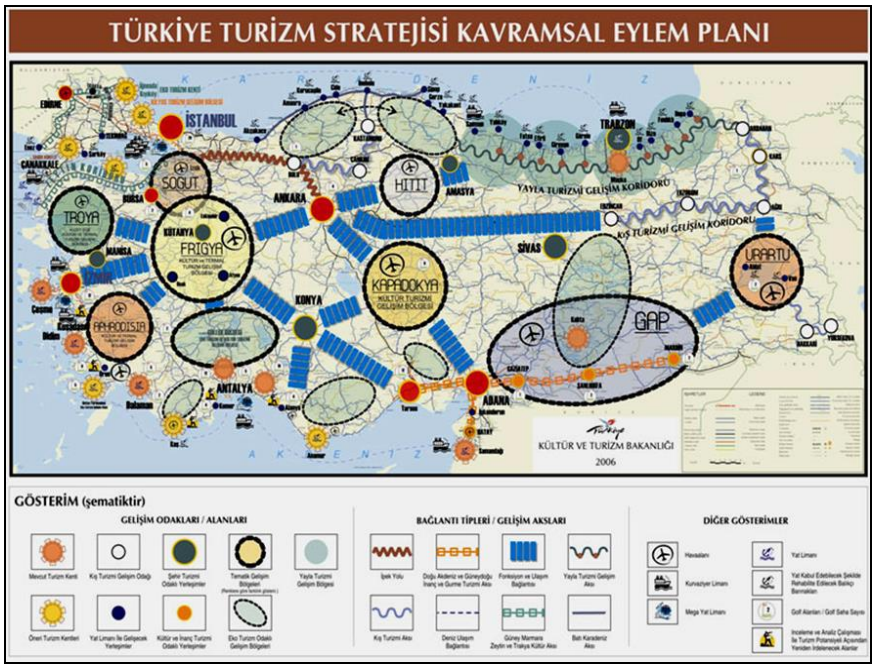

Kaynak: Türkiye Turizm Stratejisi (2023) Eylem Planı (2007-2013) (2007: 82-83).

Türkiye Turizm Stratejisi Eylem Planı (2007-2013), turizmin çeşitlendirilmesi konusunda Ankara ilini de kapsayacak biçimde termal turizm merkezlerinin belirlenerek; termal turizmin alt ve üstyapısının geliştirilmesine yönelik Termal Turizm Master Planı yapılması gerekliliğini belirtmektedir. Diğer yandan kongre ve fuar turizminde de Ankara, olanaklı yerlerden biri olarak belirlenmiştir. Erişilebilirliğin güçlendirilmesine yönelik kararlar da içeren Eylem Planı'nda, Ankara ili ulaşım bağlantıları açısından olanaklı olmakla birlikte yeni projelerle ulaşım kapasite ve kalitesinin arttırılması kararlarını da içermektedir.

Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (2014-2020) ise kırsal ekonominin güçlenmesinde temel kaynağın kırsal alanın yerelde sahip olduğu varlıkların, yenilikçi-yerel fırsatlara dönüştürülmesi gerektiği konusunu belirtmektedir. Tarımsal ürün çeşitliliği ve doğal, tarihi ve kültürel varlıklar, kırsal ekonominin güçlenmesinde önemli olanaklarıdır. Bu varlıkların, sürdürülebilirlik yaklaşımı içinde korunması, yenilikçi yerel fırsatlara dönüştürülmesi ve çeşitlendirilmiş kırsal gelir ve ek istihdam olanakları yaratmak için teşvik edilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda turizme yönelik büyüme bir fırsat olarak ele alınmaktadır.

2. ANKARA KIRSALINDA SÜRDÜRÜLEBİLİR GELİŞMEYE YÖNELİK TURİZM ODAKLI PLANLAMA YAKLAŞIMLARI VE KUZEY ANKARA

Çoğu araştırmada Türkiye'nin en yaşanabilir kentlerinden başlıcası olarak açıklanan Ankara, doğa, kültür, tarih ve inanç turizmi ile termal ve sağlık turizmi gibi turizm çeşitliliği potansiyeline sahip bir il olarak değerlendirilmektedir. Ankara Bölge Planı (2014-2023) turizm ve turizm çeşitliliğinin geliştirilmesine yönelik kararları içeren en önemli planlardan biridir. Bu planda, özellikle nüfus kaybeden, nüfus yoğunluğu düşük ve tarımsal ekonomik faaliyetlerin temelini oluşturduğu ilçelerde uzun vadede yerel özgünlüklerin kullanılarak, yaşanabilir bir kırsal dokunun oluşturulması amaçlanmaktadır.

Ankara Bölge Planı'nda, ilin ilçeleri ekonomik, sosyal ve coğrafi açıdan birbirleri ile olan ilişki düzeyleri, fiziki yakınlıkları, genel gelişmişlik düzeyleri gibi unsurları gözetilerek alt bölgelere ayrılmıştır (Şekil 2). Bu ayrımda Ankara'nın kuzeyinde yer alan 3. Bölge, Kızılcahamam ve Çamlıdere ilçelerini kapsamaktadır ve ilin büyük çoğunluğundan farklı olarak bölge yoğun ormanlara ve su kaynaklarına sahiptir. Planda da belirtildiği biçimiyle Kızılcahamam, jeotermal kaynaklar açısından zengin ve erişilebilir konumunun da

etkisiyle halihazırda Türkiye'nin önemli termal turizm merkezlerindendir. Aynı zamanda Çamlıdere – Kızılcahamam Jeoparkı, Şeyh Ali Semerkandi Türbesi gibi değerler planda, turizme etkin katkısı ve termal turizmle birlikte turizm çeşitliliğinin sağlanması ve bölgesel gelişme açısından önemli birer olanak olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda Bölge Planı, bu bölgenin yerel mimari dokusunun korunması; göç ve yaşlanmaya bağlı kırsal yaşam kalitesini yükseltmeye yönelik ihtiyaçların karşılanması; tarımsal üretim ve el sanatlarının geliştirilmesi gibi konulara yönelik planların gerçekleştirilmesini öngörmektedir. Diğer yandan turizm amaçlı sağlık ve doğa turizmi potansiyellerinin değerlendirilmesi; ekoturizm faaliyetlerinin iyileştirilmesine yönelik çalışmalar; Kızılcahamam – Çamlıdere Jeoparkı'nın ulusararası doğa turizmi açısından değerlendirilmesi ve "Tabiatı Koruma Alanı İlan" edilmesine yönelik stratejileri öngörmektedir.

Şekil 2: Ankara'nın Alt Bölgeleri.

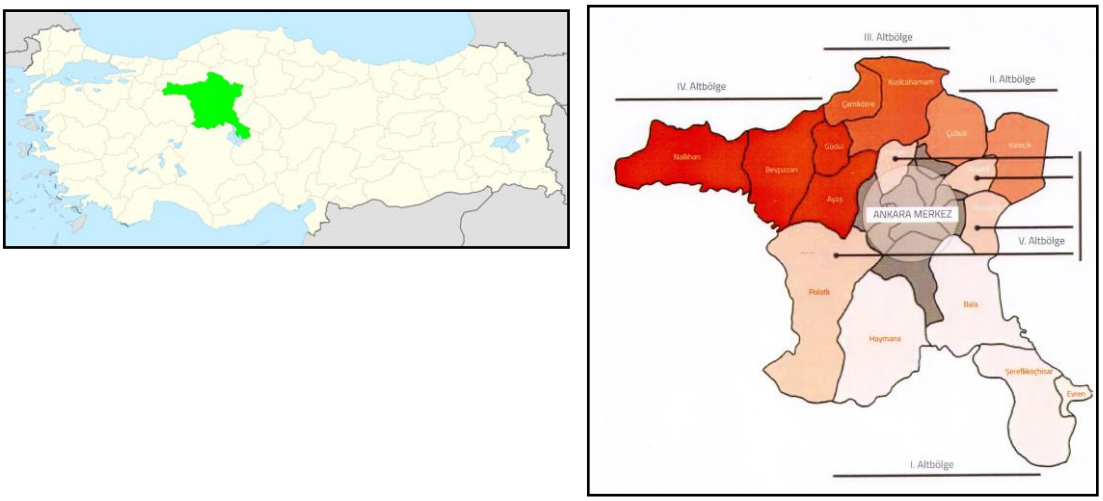

Kaynak: Ankara Bölge Planı (2014-2023).

Planda Kuzeybatı Ankara'yı kapsayan 4. Bölge Ayaş, Beypazarı, Güdül ve Nallıhan ilçelerinden oluşmaktadır. Tarihi İpekyolu güzergahında bulunan bölge, günümüzde de tarihi dokusunu önemli ölçüde korumakta ve sahip olduğu bu doku, turizm açısından bir olanak olarak değerlendirilmektedir. Tarihi İpekyolu'nun bir turizm koridoru olarak canlandırılması ve rotanın tekrar turizm yolu olarak yenilenmesi aynı zamanda bir ekonomik hareketlilik olarak değerlendirilip; Marmara Bölgesi ve Ankara'nın etkileşimini arttıracak önemli bir unsur olarak ele alınması önemli görülmektedir. Tarihi kent turizminde bir marka olan Beypazarı'nın yanı sıra, Ayaş, Güdül ve Nallıhan da hem bu alanda sahip oldukları potansiyel ile hem de termal kaynakları, Juliopolis Nekropolü, Sarıyar Baraj Gölü, Davutoğlan Kuş Cenneti gibi varlıklarıyla gelecek on yıl içerisinde turizmin çeşitli türlerinde hızlı gelişime açıktır (Ankara Bölge Planı (2014-2023)).

Bölge Planı, Ayaş, Beypazarı ve Nallıhan nüfus, sanayileşme ve göç eğilimlerini göz önünde bulundurarak kentsel büyümede sürdürülebilirlik ilkesini öngörmekte ve Ankara-İstanbul ulaşım bağlantılarının güçlendirilmesine yönelik önerilerde bulunmaktadır. Bölgenin turizm potansiyelinin geliştirilmesinde; sağlık ve doğa turizmi potansiyellerinin değerlendirilerek yol haritalarının oluşturulması; ekoturizm alanında uluslararası düzeyde gelişmişlik; turizm konusunda rekabet gücünün arttırılması; İpekyolu turizm koridorunun geliştirilmesi; Güdül'de tarihi yapıların restorasyonu ve turizm amaçlı işlevlendirilmesi ve tanıtımın yapılması; Sarıçalı Dağı'nın "Tabiatı Koruma Alanı" ve Hoşebe Mesire Yeri'nin "Tabiat Parkı" ilan edilmesi ve Ayaş-Beypazarı Koridoru'nda Termal Turizm'in markalaşması öngörülmektedir (Şekil 3).

Bölge Planı'yla, Ankara'nın kuzeyinde yeralan ve III.-IV. Alt bölgelerinden geçen turizm koridorunda kırsal, sağlık ve doğa turizmi potansiyelinin değerlendirilmesine ilçe düzeyinde oluşturulacak strateji dökümanlarında öncelik verilmesi; ilçenin turizm açısından sahip olduğu potansiyel ve bu potansiyelin turizm faaliyetlerinde etkin ve etkili bir şekilde değerlendirilmesinin önündeki engellerin

değerlendirilmesi; 10 yıllık bir yol haritası çıkarılarak bu engellerin bertaraf edilip bölgeye katmadeğer üreten bir yapının oluşturulmasına yönelik faaliyet ve projelerin belirlenmesine karar verilmiştir.

Şekil 3: Ankara Bölge Planı 2014-2023 Mekansal Gelişme Şeması

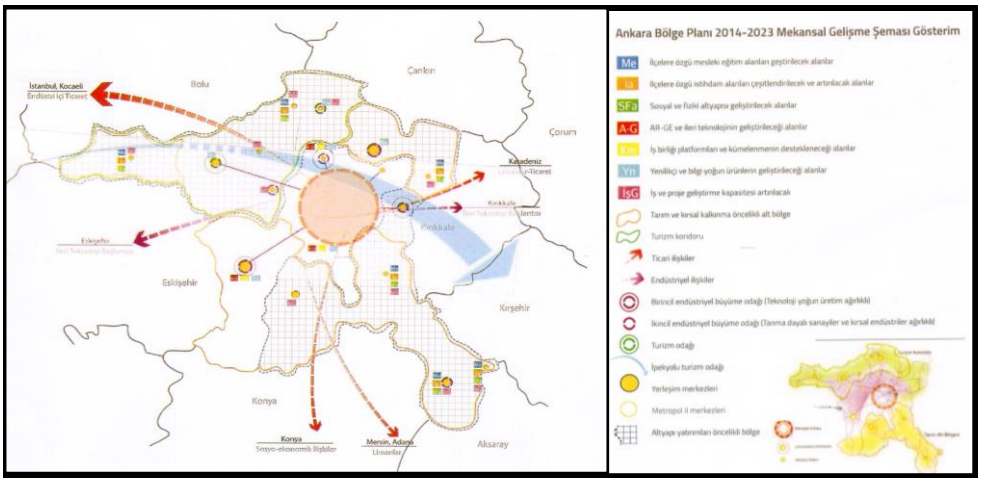

Kaynak: Ankara Bölge Planı (2014-2023).

Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın 2023 Strateji Belgesi'nde ise Ankara'daki kırsal turizme yönelik olarak, Tarihi İpekyolu güzergahının Anadolu'daki parçalarından biri olan ve İstanbul üzerinden Avrupa'ya ulaşan Ayaş-Sapanca Koridoru boyunca yeralan yerleşimlerin doğa turizmi/ekoturizm ağırlıklı olarak geliştirilmesi ve bölgede yeralan kış turizmiyle entegrasyonunun sağlanması amaçlanmaktadır.

Ankara Büyükşehir Belediyesi Bölge Planı'ndaki Bölgelendirme sistemine göre alanın bir kısmı, Batı Planlama Bölgesi içinde olup, kent merkezinin devamında yer alan ve örneklem alanı ile aynı yöndeki 1990 sonrası kentsel gelişimin öngördüğü toplu konut alanları, ticaret ve sanayi yerleşimlerinin (urban-rural fringe) gerisindeki kırsal ve doğal karakterin korunduğu alanlar olarak tanımlamaktadır (Şekil 4).

Şekil 4: Ankara Bölge Planı –Bölgelendirme

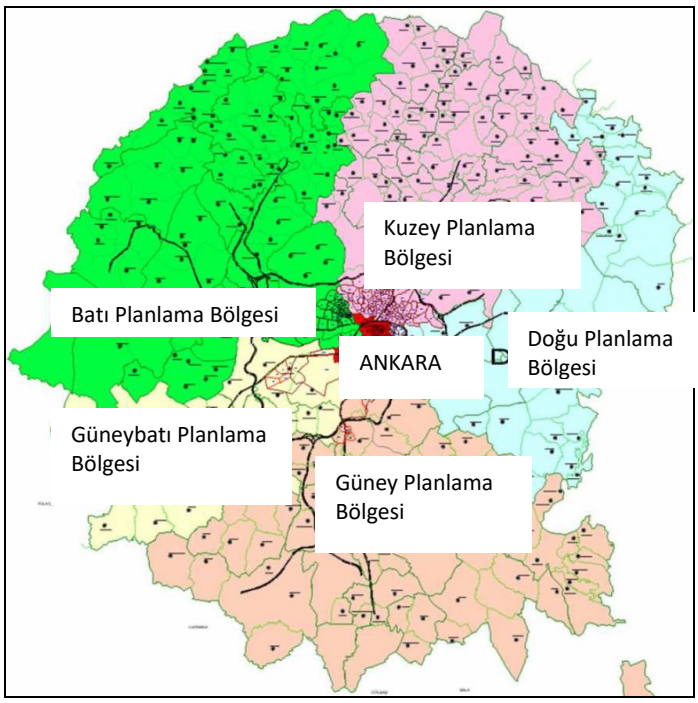

Kaynak: Ankara Büyükşehir Belediyesi Bölge Planı, 2011.

3. SÜRDÜRÜLEBİLİR KIRSAL GELİŞİMDE KUZEY ANKARA

Kırsal alanların doğal, tarihi ve kültürel yapısı açısından olanak-zengin yerler olarak, sürdürülebilir sosyal ve ekonomik gelişimde önemli bir yere sahip olduğu ulusal ve uluslararası politikalarda ve uluslararası toplumca önemle vurgulanmaktadır. Kırsal turizm ise bu gelişmede çoğu zaman odak noktasında yer almakta ve sürdürülebilir koruma ve gelişim sürecini yönlendirmektedir. Uluslararası sürdürülebilir kırsal turizm bakışıyla da uyumlu bir biçimde gelişen ulusal, bölgesel ve yerel politikalar doğrultusunda, kırsal planlama süreci özellikle 1990lı yıllardan itibaren artan bir ivmeyle devam etmektedir. Bu bağlamda, Ankara ilinin özellikle Kuzey ve Kuzeybatı ilçeleri kırsal turizm gelişimi açısından en olanaklı yerler olarak değerlendirilmektedir. Bu çalışmanın değerlendirme konusu olan bu alanlarda -Kızılcahamam, Çamlıdere, Ayaş, Beypazarı, Güdül ve Nallıhan ilçeleri- özellikle 1990 ve sonrasında yerel olanakların değerlendirilmesine odaklanan sürdürülebilir kırsal turizm amacıyla projeler gerçekleştirilmiştir. Bu süreç, bir yandan kırsal mirasın tespiti-tescili ve işlevlendirilmesi yönündeki koruma çalışmalarının hızlandığı, diğer yandan sürdürülebilir gelişme projelerinin yapılmaya başladığı bir dönemdir.

Ankara'ya yaklaşık 80 km uzaklıktaki Kızılcahamam, merkezi ve kırsal yerleşimlerindeki doğal ve tarihi çevresiyle ilin kuzeyinde yer alan önemli ilçelerden biridir (Abacı Peribacaları, Karagöl, Beşkonak Fosil Yatakları, Alicin Kanyonu, İğmir Köyü Mağaraları, yeraltı şehirleri gibi). 1985 yılında Kızılcahamam'ın, Soğuksu Milli Parkı'nı da içine alacak bir bölgesi "Turizm Bölgesi" ilan edilmiştir. İlçeye 18 km mesafedeki Mahkeme Ağacin Yeraltı Şehri, M.S. 2. yüzyıla tarihlenen çok sayıda yerleşim yeri bulunan ve 1992'de I. Derece Sit ilan edilmiş bir alandır. Mahkeme Ağacin Yeraltı Şehri'ne yönelik, Kültür ve Turizm Bakanlığı Bölge Kurulu tarafından 2011'de mağaraların temizlenmesi yönünde karar alınmıştır.

Jeotermal kaynakların oldukça zengin olduğu ilçede, büyük oranda doğal çevre kaynaklarını koruyan ve kullanan kaplıca ve inanç, spor gibi turizm çeşitliliği bulunmaktadır. 2000'li yıllardan itibaren artan bir ivmeyle özellikle termal olanakları tedavi ve rehabilitasyon amaçlı kullanan turizm aktivitelerinde artış görülmektedir. Diğer yandan doğal çevre olanakları ve Ankara iline ulaşılabilirliği nedeniyle ulusal ve uluslararası düzeyde kongre ve festival turizmi açısından hatta birçok spor takımının sezon öncesi hazırlık yeri olarak tercih etmesiyle spor turizmi açısından Kızılcahamam öne çıkan bir varış noktası olarak değerlendirilebilir. Ankara Valiliği, Ankara Üniversitesi, Kızılcahamam Belediyesi, Kızılcahamam Kaymakamlığı, Çamlıdere Kaymakamlığı, Jeolojik Mirası Koruma Derneği (JEMİRKO) tarafından "Kızılcahamam – Çamlıdere Jeopark ve Jeoturizm Projesi" hazırlanarak jeolojik miras ile jeoturizmin sürdürülebilirliği amaçlanmıştır.

Ankara'nın kuzey ve kuzeybatısındaki tüm yerleşimler, özellikle 1990 ve sonrasında kırsal turizm amaçlı projelere konu olmuştur; ancak bu proje ve uygulamalar, tüm yerleşmeler için eş zamanlı ve eş düzeyde gerçekleşmemiştir. Yenilemenin ulusal kırsal politikalar kadar yakın kırsaldaki değişimlerden etkilenme biçiminde gerçekleştiğini söylemek çok da yanlış bir değerlendirme olmayacaktır. Beypazarı, yenileme boyunca tüm yerleşmelerin öncülü ve yönlendiricisi olmuştur. Beypazarı, Ankara kent merkezine 98 km. mesafede ve yerleşme merkezindeki özellikle 19. yüzyıla tarihlenen tarihi geleneksel yapısını 1990lar'a kadar büyük oranda korumuş kırsal nitelikli bir yerleşmedir. Geleneksel ticaret alanı ve konut dokusu, yaşam ve üretim biçimi (el sanatları) yanı sıra yakın çevresindeki miras çeşitliliği ile olanaklı bir yerdir. 1990lı yılların başında yerel yönetimler ve özel yatırımcılar tarafından da desteklenerek hazırlanan Turizm Amaçlı Eylem Planları öncülüğünde koruma ve turizm amaçlı kullanıma yönelik uygulamalara başlanmıştır. Beypazarı, 1990'lı yılların ikinci yarısı farklı üniversitelerin turizm ve yöresel ürün üretimi ile finansman alanındaki yüksekokulların ilçede eğitime başlaması; 1997 yılında Beypazarı'nın telkari gümüş işleri ile ilgili yarışmanın açılması ve devamında bu konuda yapılan bilimsel araştırmalar; 1999 yılı öncesinde tek yapı restorasyonları (Suluhan (Nasuh Paşa Hanı), Boğazkesen Türbesi vb) ve işlev değişiklikleri; İnözü Vadisi'nin koruma altına alınması; 1999 yılı sonrasında 3500 adet tarihi konut restorasyonu ve sağlıklaştırmasına yönelik çalışmalar, Taşmektep'in restoran olarak yeniden işlevlendirilmesi; Abbaszade Konağı'nın Yaşayan Müze olarak işlevlendirilmesi gibi turizme yönelik düzenlemelerin de ortaya çıktığı bir dönemdir. Beypazarı Belediyesi 2000'li yıllarda "Beypazarı Yeniden" adlı bir proje başlatmıştır. Projenin amacı Beypazarı Tarihi kent dokusunu ve kültürünü korumak,

yaşatmak, geliştirmek ve gelecek nesillere aktarmak olarak açıklanmıştır. Bu proje kapsamında 2000 yılından itibaren 3500 evin içinden 550 evin restorasyonu tamamlanmış; 2008 yılında kentsel sit alanı olarak belirlenen ilçe merkezinde bulunan 283 adet tescilli yapı için sponsor aranmıştır. Beypazarı Yeniden Projesi kapsamında 600 adet dükkandan oluşan Tarihi Çarşı'nın sağlamlaştırılması ve restorasyonu çalışmalarına başlanmış; Yapı Düzenlemesi ve Sokak Sağlıklaştırma Projesi için çeşitli resmi kurumlardan destek istenmiştir. I. Derece Doğal ve Arkeolojik Sit Alanı olan İnözü Vadisi'nde turizm amaçlı işlevlere yer verilmesi bu süreçteki diğer çalışmalardır. Her geçen yıl artan turist sayısıyla birlikte, özellikle günübirlik ve hafta sonu turizmi biçiminde çoğunlukla Ankara kent merkezinden gelen turistlerin kültürel ve rekreasyon amaçlı turistik cazibe merkezi konumuna gelmiştir. Ancak Beypazarı merkezindeki turizm faaliyetleri, ilçenin kırsal yerleşimlerinde henüz çok da etkisini göstermemektedir. Kırsalda büyük oranda tarım ve hayvancılık faaliyetleri dikkat çekmektedir.

Beypazarı yakın çevresinde yer alan ve onunla benzer tarihi, kültürel ve doğal bir geçmişe sahip kırsal yerleşimler, Beypazarı'ndaki değişimlerin özellikle yerel etkilerinin ortaya çıkmaya başladığı yaklaşık on yıllık bir zaman içinde turizm odaklı projelerle yenilenme sürecine girmişlerdir. Bu süreç, kırsal yerleşim merkezlerinden çeperlerdeki yerleşmelere ve kırsal turizm açısından olanaklı görülen diğer alanlara yönelmeyi beraberinde getirmiştir. Bu şekilde Beypazarı'ndaki değişimlere benzer biçimde yerleşme merkezlerinde başlayan hareketlenme, Ayaş, Güdül ve Nallıhan'ın çevresindeki (Nallıhan Akdere Evleri, İnönü Mağaraları gibi) kırsala da yayılmaya başlamıştır. Turizm türlerinin çeşitlenmesi ve farklı turizm biçimlerinin giderek daha çok "tüketici" tarafından talep edilir hale gelmesi, bu farklı turizm türleri için kullanılabilecek "kaynağı" olan kırsal yerleşimler için önemli bir fırsat haline gelmeye başlamıştır. Her yerleşim, doğal ve tarihi değerlerin ortaya çıkarılması biçiminde başlayan yerel girişimlerini, kısa sürede turizmde çeşitlenme adı altında yeni turizm arayışlarına da yöneltmiştir (Çalışır, Hovardaoğlu, 2014a-b).

Kısa sürede çalışma alanındaki herbir yerleşim kendi yerel potansiyellerini ortaya çıkarabilecek biçimde kırsal kalkınmayı özellikle kırsal turizm üzerinden açıklayan plan ve raporlar gerçekleştirmeye, dahası bu kararları uygulamaya geçmişlerdir. Örneğin 1995 yılında Beypazarı'nda Kültür Bakanlığı'nca gerçekleştirilen Sokak Sağlıklaştırma Projesi, 1999'da yerel yönetimler desteğinde Turizm Amaçlı Çalışmalar için Eylem Planı ve devamında yerel ve merkezi yönetim, üniversite, özel yatırımcılar ve halk işbirliğinde tarihi yapılarda restorasyon uygulamaları; Ankara Kalkınma Ajansı tarafından Doğrudan Faaliyet Desteği kapsamında desteklenen ve Nallıhan'ı turizmde bir marka haline getirmek ve sürdürülebilir turizm yaklaşımına ulaşabilmek için Nallıhan 2023 yılı Nallıhan Kırsal Turizm Gelişim Stratejisi ve Eylem Planı (Ankara, 2011); 1996 yılında Güdül'ün Kentsel Sit Alanı ilan edilerek; 45 adet taşınmazın korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı olarak tescil edilmesi; sözkonusu alan içinde Koruma Amaçlı İmar Planı yapılması ve 1997'de onaylanması (Öztürk, 2007: 43); Güdül Kaymakamlığı ve Belediyesi'nin ortak yürüttükleri bir proje ile Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan alınan bir destekle 2005 yılında yaklaşık 30 adet geleneksel mimari özellikleri taşıyan kentsel sit alanı veya çeperindeki yapılarda basit bakım ve onarımların yapılması bu süreçte gerçekleştirilen bazı projelerdir (Öztürk, 2007: 74).

Ankara kuzey ve kuzeybatısındaki çalışmaya konu olan, Ankara'nın Kızılcahamam, Çamlıdere, Ayaş, Beypazarı, Güdül ve Nallıhan yerleşmelerinin ulusal, bölgesel ve yerel planlarla ortaya konan olanak ve temel problemleri, sürdürülebilir kırsal gelişimin, dahası yeni kırsal hareketin çözüm önerilerine ilişkin yaklaşımlarının strateji ve eylem planlarına bağlı olarak değerlendirildiği tablo aşağıdadır (Tablo 1).

Tablo 1: 1990 sonrası, sürdürülebilir kırsal turizm gelişim stratejileri

Yerleşimler	*Yerel Kaynaklar ve Potansiyeller*	*Kırsal Alandaki Temel Problemler*	*Sürdürülebilir Kırsal Turizm Stratejileri*
Kızılcahamam	Tarihi çevre ve yapılar Doğal çevre Jeotermal kaynaklar Bioçeşitlilik Geleneksel El Sanatları	Genç nüfus göçü Yaşlanma Tarımsal üretim yetersizliği Yaşam kalitesinin yetersizliği Geleneksel Üretim İlişkileri	Doğal, tarihi ve kültürel kimliğin korunması Çevresel koruma Enerji etkin kullanım Sürdürülebilirlik

		Girişimcilik ve Geleneksel Tarımsal Üretime Bağımlılık	Kırsal kararkterin korunması Yaşam kalitesinin iyileştirilmesi Sürdürülebilir yerel ekonomi Festivaller& Kültür ve Sanat Aktiviteleri Turizm aktiviteleri ve rotaları ile bütünleşme İlçe kırsalı genelindeki olanakların koruma ve kullanımı Spor, sağlık ve termal turizm
Ayaş	Tarihi çevre ve yapılar Doğal çevre Bioçeşitlilik Geleneksel El Sanatları	Genç nüfus göçü Yaşlanma Tarımsal üretim yetersizliği Yaşam kalitesinin yetersizliği Geleneksel Üretim İlişkileri Girişimcilik ve Geleneksel Tarımsal Üretime Bağımlılık	Doğal, tarihi ve kültürel kimliğin korunması Çevresel koruma Enerji etkin kullanım Sürdürülebilirlik Kırsal kararkterin korunması Yaşam kalitesinin iyileştirilmesi Sürdürülebilir yerel ekonomi Festivaller& Kültür ve Sanat Aktiviteleri Turizm aktiviteleri ve rotaları ile bütünleşme İlçe kırsalı genelindeki olanakların koruma ve kullanımı
Beypazarı	Tarihi çevre ve yapılar Doğal çevre Bioçeşitlilik Geleneksel El Sanatları	Kentsel gelişim Girişimcilik ve Geleneksel Tarımsal Üretime Bağımlılık Ankara merkezli turist bağımlılığı Girişimcilik kapasitesinin yetersizliği	Doğal, tarihi ve kültürel kimliğin korunması Çevresel koruma Enerji etkin kullanım Sürdürülebilirlik Kırsal kararkterin korunması Yaşam kalitesinin iyileştirilmesi Sürdürülebilir yerel ekonomi Festivaller& Kültür ve Sanat Aktiviteleri Turizm aktiviteleri ve rotaları ile bütünleşme İlçe kırsalı genelindeki olanakların koruma ve kullanımı
Güdül	Tarihi çevre ve yapılar Arkeolojik sit Doğal çevre Bioçeşitlilik Geleneksel El Sanatları	Genç nüfus göçü Yaşlanma Tarımsal üretim yetersizliği Yaşam kalitesinin yetersizliği Geleneksel Üretim İlişkileri Girişimcilik ve Geleneksel	Doğal, tarihi ve kültürel kimliğin korunması Çevresel koruma Enerji etkin kullanım Sürdürülebilirlik Kırsal kararkterin korunması

		Tarımsal Üretime Bağımlılık	Yaşam kalitesinin iyileştirilmesi Sürdürülebilir yerel ekonomi Festivaller& Kültür ve Sanat Aktiviteleri Turizm aktiviteleri ve rotaları ile bütünleşme İlçe kırsalı genelindeki olanakların koruma ve kullanımı
Nallıhan	Yönetimsel ve coğrafi konum: 3 önemli kentin kesişiminde yer alma. Topografik karakteristik. Archeological Sites and areas (Juliopolis) Natural Environment Biodiversity Traditional Artisanal Production Endüstriyel turizm (Çayırhan Termik Santral ve Sarıyar Barajı)	Genç nüfus göçü Yaşlanma Tarımsal üretim yetersizliği Yaşam kalitesinin yetersizliği Geleneksel Üretim İlişkileri Girişimcilik ve Geleneksel Tarımsal Üretime Bağımlılık	Doğal, tarihi ve kültürel kimliğin korunması Çevresel koruma Enerji etkin kullanım Sürdürülebilirlik Kırsal kararkterin korunması Yaşam kalitesinin iyileştirilmesi Sürdürülebilir yerel ekonomi Festivaller& Kültür ve Sanat Aktiviteleri Turizm aktiviteleri ve rotaları ile bütünleşme İlçe kırsalı genelindeki olanakların koruma ve kullanımı Spor ve inanç turizmi.

Kaynak: Çalışır-Hovardaoğlu (2014a; 2014b).

3. SONUÇ

1990lı yılların ilk yarısında turizm, dünyadaki gelişimlerle uyumlu biçimde özellikle doğal, tarihi ve kültürel çevrelerini büyük oranda korumuş ve ekonomik gelişmede tarım dışı yeni faaliyetlere yönelen kırsal için bir olanak olarak değerlendirilmiştir. 2000li yıllarda uluslararası ve ulusal boyutta çoğu çalışmada, sosyal ve ekonomik gelişime etkileri açısından ele alınan ve stratejiler geliştirilen kırsal turizm ve bu alanda ekonomik başarı hikayelerine sahip olan deneyimler, sadece yerel girişimcilere değil, aynı zamanda yerel kalkınma konusundaki karar vericilere de ilham kaynağı olmuştur. Bu süreç, kırsaldaki olanak-temelli ekonomik büyümenin, olanaklara etkileri yönünde çalışmaların da ivmelenmesini beraberinde getirmiştir. Günümüzde küreselden yerele sürdürülebilir koruma ve gelişme bakışı çerçevesinde strateji ve planların oluşturulması yönünde bir eğilim söz konusudur. Kırsal büyüme, çok boyutlu mirasın sürdürülebilir korunması ve sosyo-ekonomik gelişmenin sağlanmasına yönelik değerlendirilmesi ile birlikte ele alınmaktadır. Bu bağlamda sürdürülebilir gelişme en genel ifadeyle, bölgesel, ulusal ve yereldeki tüm grupların aktif katılımıyla gerçekleştirilecek karar alma, planlama ve yönetim süreçlerini kapsayan ve sosyo-ekonomik gelişmeyi miras koruma bağlamında da ele alan bir boyuta sahiptir. Dolayısıyla sürdürülebilir kırsal gelişme, yerelden bölgesele miras koruma, sosyal ve ekonomik gelişme temel bakışındaki planlama sürecine yönelik kararlar doğrultusunda gelişimi ortaya çıkarmaktadır.

Bu araştırmanın sonuçları, Kalkınma ve Bölge Planları ile uyumlu gerçekleştirilen yereldeki planlama sürecini ortaya koymaktadır. Ankara'nın Kızılcahamam, Çamlıdere, Ayaş, Beypazarı, Güdül ve Nallıhan yerleşimleri, 1990lı yıllardan itibaren artan bir ilgiyle turizm olanaklarını değerlendirmeye yönelik projelere konu olmuştur. Bu yerleşimlerin, doğal, tarihi ve kültürel olanaklarının tespiti, tescili ve koruma – kullanılmasına yönelik kararlar, yıllar içinde planlarla uyumlu biçimde gerçekleştirilmiştir. Ankara'nın kuzey ve kuzeybatısındaki bu yerleşimler, 1990 sonrasında kırsal turizm amaçlı projelere konu olmuştur; ancak bu projeler ve uygulamalar, tüm yerleşmeler için eş zamanlı ve eş düzeyde gerçekleşmemiştir.

Yenilemenin ulusal kırsal politikalar kadar yakın kırsaldaki değişimlerden etkilenme biçiminde de gerçekleştirildiğini söylemek çok da yanlış bir değerlendirme olmayacaktır. Beypazarı yakın çevresinde yer alan ve onunla benzer tarihi, kültürel ve doğal bir geçmişe sahip kırsal yerleşimler, Beypazarı'ndaki değişimlerin özellikle yerel etkilerinin ortaya çıkmaya başladığı yaklaşık on yıllık bir zaman içinde turizm odaklı projelerle yenilenme sürecine girmişlerdir. Bu süreç, kırsal yerleşim merkezlerinden çeperlerdeki yerleşmelere ve kırsal turizm açısından olanaklı görülen diğer alanlara yönelmeyi beraberinde getirmiştir. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın 2023 Strateji Belgesi'nde belirtilen Ankara'daki kırsal turizme yönelik olarak, Tarihi İpekyolu güzergahının Anadolu'daki parçalarından biri olan ve İstanbul üzerinden Avrupa'ya ulaşan Ayaş-Sapanca Koridoru boyunca yeralan yerleşimlerin doğa turizmi/ekoturizm ağırlıklı olarak geliştirilmesi ve bölgede yeralan kış turizmiyle entegrasyonunun sağlanması, Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi'ndeki (2014-2020) kırsal alanın yerelde sahip olduğu varlıkların, yenilikçi-yerel fırsatlara dönüştürülmesi gibi stratejiler yereldeki planlarla gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda, bütünleşik turizm yaklaşımının sürdürülebilirlik bağlamında gerçekleştirilmesine yönelik proje ve uygulamalar devam etmektedir.

KAYNAKÇA

-Ankara Bölge Planı (2014-2023), Ankara Kalkınma Ajansı, Şapka ve Fil Reklam Ajansı, Ankara (www.ankaraka.org.tr).

-Çalışır Hovardaoğlu, S., 2010. Kırsal Alanları Özgün Sosyo-Mekansal Bağlamı İçinde Yeniden Üretebilme Stratejileri: Pazarören, International Sustainable Building Symposium, 26-28 May 2010, s. 390-396, Ankara.

-Çalışır Hovardaoğlu, S. 2014a. Mönchengladbacher Schriften zur wirtschaftswissenschaftlichen Praxis, Bölüm adı:(Rehabilitating the Renewed: An Integrated Approach to Sustainable Tourism in Rural Areas – Beypazarı Region, Ankara Case), Hochschule Niederrhein Publication Jahresband 2014/2015, Band 26; SHAKER-VERLAG, Basım sayısı:1, Sayfa Sayısı 162, ISBN:978-3-8440-3186-7.

-Çalışır Hovardaoğlu, S. 2014b. Influences of local younger people on sustainable rural tourism in Turkey: the Beypazari experience. International Journal of Academic Research, 6(6), 103-110., Doi: 10.7813/2075-4124.2014/6-6/A.13.

-Hawkes, S., Williams, P., 1993. The Greening of Tourism: From Princeples and Practice. Burnaby, British Columbia, Simon Fraser University Press.

- EU,Rural Development Policy , (https://ec.europa.eu/agriculture/rural-development-previous/2007-2013_en).

-2030 Agenda for Sustainable Development, (https://sustainabledevelopment.un.org).

-Keleş, R., 1992. Yerinden Yönetim ve Siyaset, Cem Yayınevi, İstanbul.

-Lane, B., 1994. Sustainable Rural Tourism Strategies: A Tool For Development and Conservation, The Journal of Sustainable Tourism, Vol.2, Nos. 1&2, U.K.

-McAreavey, R., & McDonagh, J., 2011. Sustainable Rural Tourism: Lessons for Rural Development. Sociologia Ruralis, 51(2), 175-194. DOI: 10.1111/j.1467-9523.2010.00529.x

-OECD, 2006. The new rural paradigm. Policies and governance. Paris: OECD.

-Öztürk, M. 2007. Kentsel Sit Alanlarında Geçiş Dönemi Yapılaşma Koşulları Sorunsalı-Güdül ve Sille Örneklerinde İrdelenmesi, G.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

-Saxena, G. and Ilbery, B., 2008. Integrated rural tourism. A border case study. Annals of tourism research Vol.35 (1) pp.233-254.

-Sharpley, R., 2000. Tourism and Sustainable Development: exploring the theoretical divide. Journal of Sustainable Tourism. Vol. 8 pp. 1-19.

-Türkiye Turizm Stratejisi (2023) ve Türkiye Turizm Stratejisi Eylem Planı (2007-2013), 2007. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara.

-Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (2014-2020), 2015. T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Ankara (http://kkp.tarim.gov.tr/sp/UKKS).

-Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (2014-2020), 2015. T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Ankara.

-VII. Beş Yıllık Kalkınma Programı (1990-1994), Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara.

-X. Kalkınma Planı (2014-2018), 2013. T.C. Kalkınma Bakanlığı, Ankara.

Hayatımızdaki Güncel Gelişmeler: Kripto Paralar

Arş. Gör. Seda KARAGÖZ ZEREN [1] **Doç. Dr. Engin DEMİREL[2]**

[1]Trakya Üniversitesi/İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, sedakaragoz@trakya.edu.tr

[2]Trakya Üniversitesi/İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, engindemirel@trakya.edu.tr

Özet: Teknolojik gelişmelerin günümüzde kullanımının yaygınlaşması ve yeni inovasyonların hayatımıza girmesi ile para kavramı değişerek yeni bir şekil almıştır. Bu durum elektronik ortamda kullanımı gerçekleşen kripto paraların doğuşunu gerçekleştirmiştir. Merkezi olmayan ödeme sistemlerinde kripto paraların dolaşımının yaygınlaşması ile yeni kripto para birimlerinin oluşumunda da artış gözlenmektedir. Kripto para kavramının altında yatan yeni bir teknoloji olan blok zincir sistemi ile çeşitli kripto paralar üretilebilmektedir. Bu sistemin oluşumu yeni bir akademik çalışma alanı oluşturmaktadır. Bu kapsamda çalışmada para kavramının yıllar boyunca fiziksel anlamından öteye geçerek sanal anlamının oluşması açısından ele alınan kripto para kavramı irdelenmiş, blok zincir yapısı ve kripto paraların online dolaşım sistemi incelenmiştir. Ayrıca çeşitli kripto para birimlerinden örnekler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kripto Para, Blok Zincir, Inovasyon, Bitcoin

Abstract: With the widespread use of technological developments today and the introduction of new innovations into our lives, the concept of money has changed and has taken a new shape. This has led to the emergence of cryptographic software that has been used in electronic environments. With the widespread circulation of crypto-money in decentralized payment systems, there is also an increase in the formation of new crypto-currencies. The blockchain system, which is a new technology underlying the concept of crypto money, can produce various crypto money. The formation of this system creates a new academic field of study. In this context, the concept of physical money becomes a virtual meaning over the years which has been examined by this meaning and online block chain structure with crypto money flow systems also analyzed. In addition to that, examples from various cryptographic currencies are presented.

Key Words: Crypto Money, Block Chain, Innovation, Bitcoin

GİRİŞ

Teknoloji çağının hızla artan tarihsel önemine bakıldığında insanoğlunun tüm tarihsel gelişim süreci içerisinde ilk kez kas gücünden makine gücüne geçilmesi ile 17.yüzyılın sonlarında buhar makinasının icadı ve bu teknolojik çalışmaları takip eden elektrik enerjisinin kitlesel üretimde devreye girmesi ve bu çalışmaları takiben de elektronik ve bilgi teknolojilerinin devreye girişi ve son olarakta siber-fiziksel sistemlere dayalı üretimin devreye girerek "*nesnelerin interneti*" uygulamalarının yaygınlaşması görülmektedir. Teknolojik gelişim süreci evreleri arasında devreler sürekli olarak kısalmaktadır. Örneğin 1990-2000 yılları içerisinde cep telefonu kullanımı bir teknolojik yenilik olarak görülürken 2000'li yılların ardından cep telefonları teknolojik yenilik olmaktan öteye geçerek yerini akıllı telefonlara bırakmış ve hayatın bir parçası haline gelmiştir.

Finans ve teknolojinin buluşması ile literatüre giren FinTech kavramı mali işlemlerle ilgili olarak yapılan işlemlerin sürelerinin kısalması, kalitesinin artması veya yeni bir ürün ortaya konması olarak ifade edilmektedir (Usta & Doğantekin, 2017: 25). 2008 yılında yaşanan küresel finansal krizin ardından "*Satoshi Nakamato*" takma adını kullanan bir kişi veya grup tarafından ortaya çıkarılan Bitcoin kripto para kavramı ve onun temel aldığı Blok zincir teknolojisi finans ve teknolojinin buluştuğu bir FinTech uygulaması olarak görülmektedir.

Bu çalışmada bahse konu olan yeni finansal teknolojilerden biri olan blok zincir kavramı ve bu kavramı doğuran kripto paralara yönelik örnek uygulamalar irdelenmektedir. Blok zincir teknolojisinin tanımı, işleyişi, bazı kullanım alanları açıklanarak kullanımdan doğan avantajları ve dezavantajları tartışmaya açılmaktadır.

Blok zincir teknolojisini takiben finansal ödemeler sisteminde artan kripto para kullanımı ile Türkiye finansal piyasa göstergeleri bu çalışmanın son bölümünde ele alınacaktır.

1. KRİPTO PARA

Endüstri 4.0 devrimine baktığımızda internete bağlanan cihazların insan nüfusunu geçtiği ve "*nesnelerin interneti*" adı verilen yapının büyürken oluşturduğu ekonominin trilyonlarca dolar olduğu kabul edilmektedir (Usta & Doğantekin, 2017: 36). Elektronik para, parasal bir değerin, elektronik para üreticisi dışındaki işletmelere ödeme yapmak üzere elektronik ortamda depolanmasıdır (www.ecb.europa.eu, 26.02.2018). 2008 yılında "*Satoshi Nakamato*" tarafından telaffuz edilen kripto para kavramı ise başlarda elektronik para olarak tabir edilse de elektronik paradan farklı olan eşten-eşe (peer-to-peer-P2P) olarak isimlendirilen bir tür veri depolama çözümü olan sanal para sistemidir (Tüfek, 2017: 66). Bu sistemde veriler merkezde değil makinelerde bulunmaktadır. Makinelerde verilerin bazıları yada tamamı saklanabilmektedir. Bu makinelerdeki veriye ulaşmak istendiğinde sistem optimum düzenleme ile veriyi farklı makinelerden çekebilmektedir. Veriyi kişisel bilgisayarına çeken bir kullanıcı aynı zamanda diğer kullanıcılar içinde veri kaynağı olabilmektedir. Avrupa Merkez Bankasının sanal para tanımına bakacak olursak sistemin geliştiricileri tarafından ihraç edilen, temin edilen ve kontrol edilen, düzenleme ve regülasyona tabi olmayan belli bir grubun sanal ortamda kendi aralarında takas amacıyla kullandıkları para şeklinde ifade edilmektedir (European Central Bank, 26.02.2018). Parasal değerin sayısal olarak saklanmasından dolayı kripto paralar elektronik para olarak değerlendirilirken elektronik paradan farklı olarak bir elektronik emtia olarak ele alınması uygun görülmektedir. Emtialarda olduğu gibi kripto paranın da arzı sınırlıdır ve bu durum finansal piyasalarda dalgalı bir fiyatlandırmayı doğurmaktadır (Tüfek, 2017: 67). İlk kripto para olan Bitcoin 2009 yılında "*Satoshi Nakamato*" tarafından geliştirilmiş ve Nakamato'nun 2008 yılında yayınladığı "*Bitcoin: A Peer-to-peer Electronic Cash System*" makalesinde ele alınmıştır (Nakamoto, 26.02.2018). Aslında sanal paralarda kriptolojinin kullanımı ilk olarak 1983 yılında ünlü matematikçi David Chaum'un yayınlamış olduğu makalede incelendiği görülmektedir (Chaum, 1983: 200). Bu araştırmaların ardından 1990 yılında David Chaum tarafından "*Digicash*" adında elektronik para firması kurulmuştur ve bu firma tarafından sunulan "*eCash*" adlı yazılım ile kullanıcılar paralarını banka tarafından şifrelenmiş imzalanmış bir sanal platformda kişisel bilgisayarlardında tutup, bu sanal parayı anlaşmalı kurumlarda herhangi bir kişisel bilgi paylaşımı olmadan kullanabilmişlerdir. Yeterli sayıda kullanıcının sisteme dahil olmaması nedeniyle "DigiCash" firması 1998 yılında iflas etmiştir. Bu çalışmalar ise kripto paranın temelini oluşturmuştur.

Bitcoin'in kullanımının artması ve finansal piyasalarda değerinde yaşanan değişiklikler ile birlikte çeşitli kripto para birimleri ortaya çıkmıştır. Bu kripto para birimleri Bitcoin ile aynı tasarıma sahipken Bitcoin'in temelinde yer alan blok zincir ağından farklı bir blok zincir ağında bulunmaktadır. Bu kripto para birimlerine ise "*altcoin (alternative coin)*" adı verilmektedir.

Altcoinlerin özelliklerinin Bitcoin'in özelliklerinden farkları şu şekilde ifade edilebilmektedir (Usta & Doğantekin, 2017: 64):

- *Mutabakat yaklaşımı*
- *Kripto para üretimi sürecindeki kullanılan problem*
- *Kullanılan özetleme algoritması*
- *Platform kapsamındaki diğer hizmet yeteneklerinin geliştirilmesi*
- *Blok oluşturma frekansı*
- *Blok büyüklüğü (örneğin Bitcoin yapısında blok büyüklüğü 1MB ile sınırlandırılmıştır, bundan dolayı bir blok* içerisinde yer alabilecek işlem sayısı sınırlıdır)
- *Yaratılabilecek kripto para miktarı.*

Japonya, Kanada, ABD, Fransa, İngiltere ve İtalya gibi gelişmiş ülkelerde Bitcoin kripto paranın kullanımı yaygın olmaktadır. Japonya ve İrlanda'da Bitcoin ATM'leri açılmıştır. Türkiye'de İstanbul Atatürk Havalimanında 2014 yılında Bitcoin ATM'si kurulmuş fakat yasal düzenlemelerinin bulunmayışından dolayı daha sonra hizmetten kaldırılmıştır. Şekil 1'de gösterilen Bitcoin ATM cihazı ve Şekil 2'de bu ATM cihazlarının dünya genelinde şu anda 64 farklı ülkede 2372 adet bulunma haritası gösterilmektedir.

Şekil 1: Bitcoin ATM
Kaynak: http://fintechtime.com/wp-content/uploads/2017/02/bitcoin_atm2.jpg, 26.02.2018.

Şekil 2: Dünya Genelinde Bulunan Bitcoin ATM'leri
Kaynak: https://coinatmradar.com/, 26.02.2018.

Tablo 1'de coinmarketcap.com internet sitesinde yer alan ve pazar kapasitesi sıralamasına göre sıralanan kripto paralar yer almaktadır.

Tablo 1: Pazar kapasitesine göre kripto para listesi

Sayı	Kripto Para	Pazar Kapasitesi	Fiyat	İşlem Hacmi (24h)	Sirkülasyon	Değişim Oranı (24h)	Fiyat Grafiği (7d)
1	Bitcoin	$179.537.893.425	$10.629,00	$7.202.650.000	16.891.325 BTC	-1,14%	
2	Ethereum	$84.948.730.324	$867,76	$2.067.550.000	97.894.268 ETH	-2,21%	
3	Ripple	$35.929.491.533	$0,919035	$334.332.000	39.094.802.192 XRP *	-4,50%	
4	Bitcoin Cash	$20.795.259.810	$1.223,84	$422.592.000	16.991.813 BCH	-4,81%	
5	Litecoin	$11.673.915.212	$210,66	$817.338.000	55.415.908 LTC	-4,41%	
6	NEO	$8.782.345.000	$135,11	$302.968.000	65.000.000 NEO *	-4,98%	
7	Cardano	$8.254.531.083	$0,318375	$119.996.000	25.927.070.538 ADA *	-5,91%	
8	Stellar	$6.368.866.094	$0,344858	$42.271.900	18.468.082.789 XLM *	-6,08%	
9	IOTA	$5.340.422.714	$1,92	$63.952.900	2.779.530.283 MIOTA *	0,96%	
10	Dash	$4.722.888.677	$596,99	$96.023.700	7.911.116 DASH	-5,06%	
11	Monero	$4.621.607.926	$293,03	$57.159.800	15.771.791 XMR	-3,43%	
12	NEM	$3.683.016.000	$0,409224	$22.522.700	8.999.999.999 XEM *	1,95%	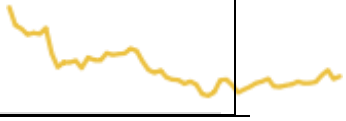

Kaynak: https://coinmarketcap.com/coins/, 28.02.2018

Şekil 3'te Bitcoin kripto paranın (BTC) günlük işlem adedi, Şekil 4'te Bitcoin işlem hacmi (ABD Doları) ve Şekil 5'te Bitcoin Kullanıcı Sayısı gösterilmektedir.

Şekil 3: Bitcoin (BTC) Günlük İşlem Adedi
Kaynak: https://blockchain.info/tr/charts/n-transactions, 28.02.2018

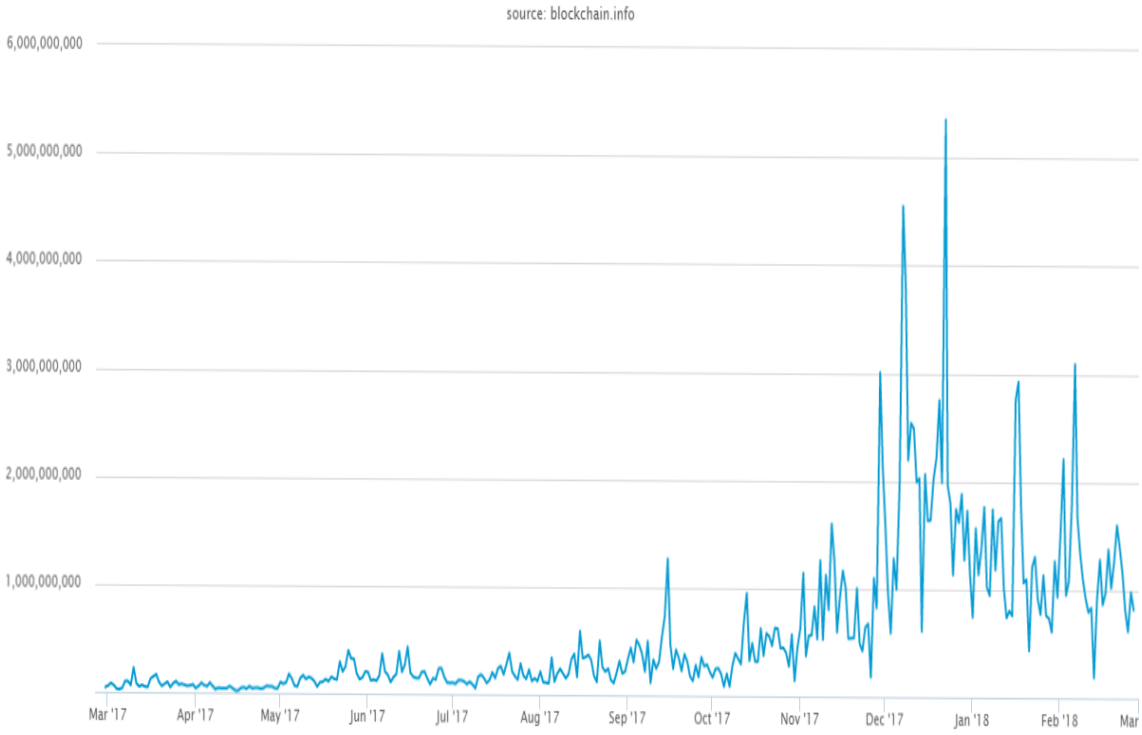

Şekil 4: Bitcoin (BTC) İşlem Hacmi ($)
Kaynak: https://blockchain.info/tr/charts/n-transactions, 28.02.2018

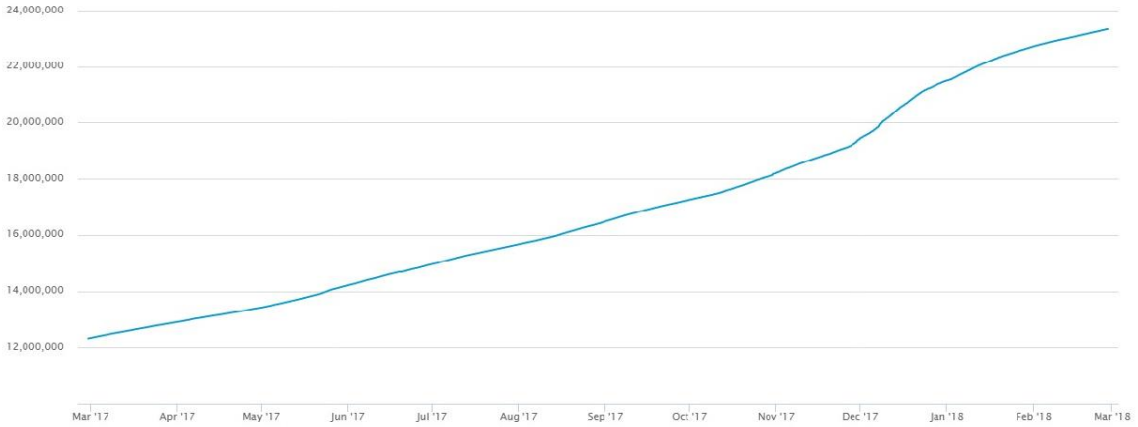

Şekil 4: Bitcoin Kullanıcı Sayısı
Kaynak: https://blockchain.info/tr/charts/n-transactions, 28.02.2018

2. BLOK ZİNCİR AĞ YAPISI

Bitcoin kripto para alt yapısında yer alan blok zincir ağı lüteratürde "*Bizans Generali Problemi*" olarak tanımlanan soruna çözüm önerisini ifade etmektedir (Miller & LaViola Jr, 26.02.2018). Bu problem blok zincir dağıtık yapısında genele açık ortamda ortak görüş sağlamaya çalışan madencilerin yol açacağı problemi ifade etmek için kullanılmaktadır. Örneğin, Bizans ordusu generalinin bir şehri kuşatma evresinde olduğunu varsayılsın. Sadece elçi ile iletişim kuran generallerin ortak bir savaş planı ortaya koyması gerekmektedir fakat içlerinden bir yada birkaç general hain olabilir. Sorun plana saık kalacak generallerin anlaşmaya varmaları için oluşturulacak bir algoritmanın bulunmasıdır. Bu probleme çözüm olarak "*Satoshi Nakamato*" blok zincirinde bir sonraki işlem adımı olan blokları doğrulayan madencilerin rastgele seçilmesini önermektedir. Bu doğrulamayı yapan madenciler için Bitcoin ile ödüllendirme sistemi uygulanabilmektedir. Bizans Generali Problemine uygulanan çözümde blok zincir ağ yapısı ile sistemdeki kullanıcıların (sadık generallerin) kimlik tespiti yoluyla güvenilir işlem gerçekleştirdiği (generallerin anlaşmaya varmasına) savunulmaktadır.

Blok zincir, internet ortamında veri transferini ve değerli varlıkların transferini de sağlayan yeni bir teknoloji olarak adlandırılan merkezi olmayan bir şifreleme kayıt defteridir (http://blokzincir.bilgem.tubitak.gov.tr, 26.02.2018). Merkezi olmayan dağıtık kayıt defterlerinin merkezi olan defterlerden farkı mutabakat işlemleri için herhangi bir onaya yada resmi otoriteye gerek olmamasıdır. Bu yapılar Şekil 6'da gösterilmektedir.

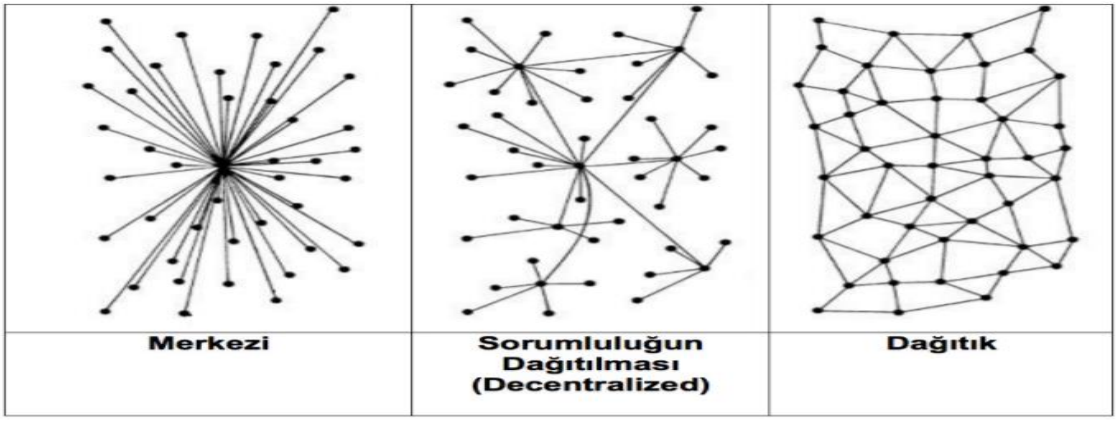

Şekil 6: Merkezi ve Dağıtık Yapılar
Kaynak: http://blokzincir.bilgem.tubitak.gov.tr/blok-zincir.html, 26.02.2018

Temel olarak blok yapısı iki bölümden oluşmaktadır. İlki blok içerisinde yer alan veriler bir diğeri ise bir önceki bloğa ait özet (hash) kodudur. Şekil 7'de bu blok yapısı gösterilmektedir.

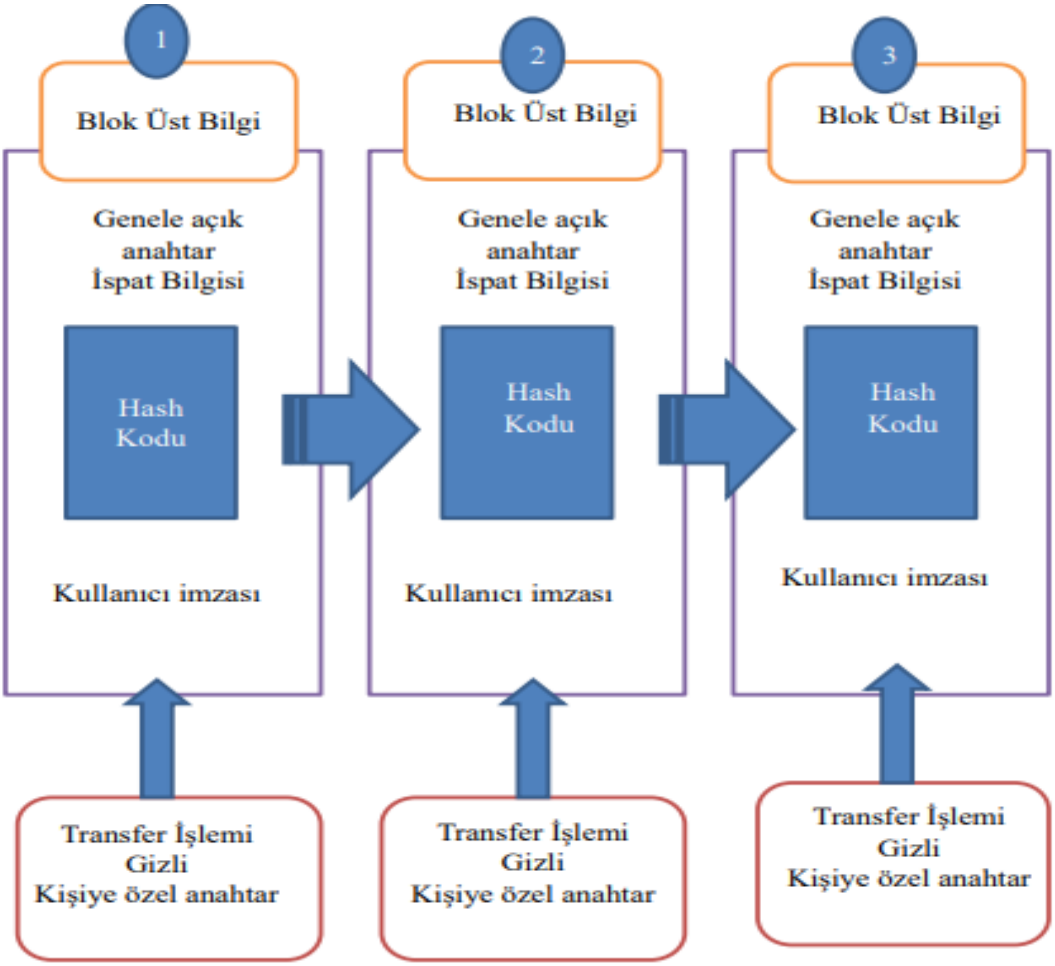

Şekil 7: Blok Zincir Yapısı
Kaynak: Bozkuş Kayhaoğlu, S. (Aralık 2017: 209). Blok Zinciri Teknolojilerinin Finansal Piyasalara Olası Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme. K. Tunca Çalıyurt, & S. G. Günay: Prof. Dr. Fehmi Yıldız Anısına Muhasebe Finans Ve Denetimde Güncel Konular 2017, Trakya Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi 2017/174, Trakya Üniversitesi Matbaası,Trakya Üniversitesi Yayın No:191, Edirne.

2.1. Blok Zincir Uygulama Alanları

Blok zincir teknolojisi finansal çözümler için kullanılabildiği gibi pek çok alanda da kullanılabilmektedir. Blok zincir teknolojileri aracılığıyla transfer işlemlerinde sürelerde ve maliyetlerde tasarruflar sağlanabilmektedir. Ayrıca bilgi işlemlerinde verinin saklanması ve depolanması işlem sayısı açısından daha da artmaktadır. Blok zincir yapısı daha güvenilir olmaktadır ve bu bloklarda şifreleme teknikleri kullanıldığından hile ve saldırılara karşı güvence oluşturmaktadır.

Blok zincir teknolojilerinin bazı uygulama alanları şu şekilde gösterilmektedir (Usta & Doğantekin, 2017:68-78; Bozkuş Kayhaoğlu, Aralık 2017:212):

- Dijital Kimlik Uygulamaları
- Müşteri Tanıma Sistemleri
- Küresel Ödeme Sistemleri

- Girişimler için Sermaye İhtiyacı Karşılama Uygulamaları
- Bağış Toplama Yöntemleri
- Mal ve Kaza Sigortası Tazmin Süreçleri
- Sendikasyon Kredileri
- Otomatikleştirilmiş Uyum Mekanizmaları
- Vekaleten Oy Kullanma İşlemleri
- Tedarik Zinciri Yönetimi
- Telif Kayıt Sistemleri
- Tapu Kayıt Sistemleri
- Kamu ve Sağlık Kayıtları İhaleleri
- Askeri Emir-Komuta Zincirleri
- Kopya Ürün Koruması-Dijital Haklar
- Akıllı Sözleşme Uygulamaları
- Bahis İşlemleri
- Havale İşlemleri, E-ticaret uygulamaları, vb.

3. SONUÇ

Kripto para ve blok zincir teknolojisi matematik temel bilimine dayanan ve bununla birlikte bilgisayar bilimi ve bilgi teknolojilerinden, işletme, finans, iktisat ve pek çok farklı disiplinde uygulama alanı bulan bir teknolojik yeniliktir. "Satoshi Nakamato" tarafından oluşturulan Bitcoin kripto paranın finansal ödemelerde kullanımının yaygınlaşması ve kullanıcı sayısının artması ile Blok zincir teknolojisinin yeni uygulama alanlarında kullanılması da yaygınlaşmaktadır. Yeni dijital sistemlere ayak uyduran ülkeler bu teknolojilerin avantajlarını kullanıma geçirebilmektedir. Dünyada Blok Zincir Enstitüsü kurulmuştur ve bu çalışmalar sistematik hale getirilmektedir. Teknolojik yeniliklerin uygulanması amacıyla yetişmiş insan kaynağının da oluşturulması gerekmektedir. Üniversitelerde teknoloji gelişimi ve finansal okur yazarlığın arttırılması ile yeni blok zincirlerin oluşturulması sağlanabilmektedir.

Merkezi olmayan dağıtık bir kayıt defteri üzerine oluşturulan blok zincirleri ve kripto paraları merkezi bir yapı tarafından oluşturulmadığı ve kullanıcıların şifreleme teknikleri ile sisteme dahil olmaları nedeniyle siber güvenliğin artması sonucu finansal piyasalarda işlem hacimlerinin arttığı görülmektedir. Uluslararası alanda yeni bir kripto paranın oluşturulmasının etkileri yeni küresel para sistemlerinin oluşturulmasına öncülük edebilecektir.

KAYNAKÇA

Bozkuş Kayhaoğlu, S. (Aralık 2017). Blok Zinciri Teknolojilerinin Finansal Piyasalara Olası Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme. K. Tunca Çalıyurt, & S. G. Günay: Prof. Dr. Fehmi Yıldız Anısına Muhasebe Finans Ve Denetimde Güncel Konular 2017, Trakya Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi 2017/174, Trakya Üniversitesi Matbaası,Trakya Üniversitesi Yayın No:191, Edirne.

Chaum, D. (1983). Blind signatures for untraceable payments. Advances in Cryptology Proceedings, 199-203.

European Central Bank. (26.02.2018). Virtual currency schemes,2012. https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/virtualcurrencyschemes201210en.pdf adresinden alınmıştır

Miller, A., & LaViola Jr, J. (26.02.2018). Anonymous Byzantine consensus from moderately hard puzzles: A model for bitcoin, 2014. htttp://nakamotoinstitute.org/ static/docs/anonymous-byzantine-consensus.pdf.

Nakamoto, S. (26.02.2018). Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System,2008. http://bitcoin.org/bitcoin.pdf adresinden alınmıştır

Tüfek, B. Ü. (2017). Elektronik Ödeme Araçları ve Geleceğin Yaklaşımı Kripto Para. T.C.Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

Usta , A., & Doğantekin, S. (2017). Blockchain 101. İstanbul: Kapital Medya Hizmetleri A.Ş.

www.ecb.europa.eu. (26.02.2018). https://www.ecb.europa.eu/stats/money_credit_banking/electronic_money/html/index.en.htm

http://blokzincir.bilgem.tubitak.gov.tr/blok-zincir.html. (26.02.2018).

http://fintechtime.com/wp-content/uploads/2017/02/bitcoin_atm2.jpg. (26.02.2018).

https://blockchain.info/tr/charts/n-transactions. (28.02.2018).

https://coinatmradar.com/. (26.02.2018).

https://coinmarketcap.com/coins/. (28.02.2018).

Sivil İtaatsizlik Kapsamında 'Duran Adam' Eylemlerinin Değerlendirilmesi

Yrd.Doç.Dr. Sedef Zeyrekli Yaş[1]

[1]Trakya Üniversitesi / Havsa MYO, Yönetim Organizasyon Bölümü, sedefyas@trakya.edu.tr

Özet: Yazına Henry David Thoreau tarafından kazandırılan sivil itaatsizlik kavramı, bir toplumsal hareket eylemi olmakla birlikte bazı noktalarda toplumsal hareketlerden farklılaşmakta ve genel olarak, demokratik sistemlerde ortaya çıkan, kamuya açık ve yasaya aykırı olarak gerçekleştirilen, şiddet içermeyen, barışçıl protesto hareketi olarak tanımlanabilmektedir. Türkiye'de ve dünyada uzun bir süre gündemde kalan ve çok tartışılan Gezi Parkı olayları, dönem dönem şiddet içeren eylemlere kayması sebebiyle tam anlamıyla bir sivil itaatsizlik hareketi olarak kabul edilememektedir. Ancak Gezi Parkının polis tarafından boşaltılmasından sonra, ilk olarak Taksim Meydanında gerçekleştirilen, ardından Türkiye'nin çeşitli illerine sıçrayan duran adam eylemleri, bu kapsamda değerlendirilebilecek bir protesto hareketi olmaktadır. Yazın incelendiğinde, Gezi Parkı olayları ile ilgili farklı alanlarda birçok çalışma yapıldığı ancak özel olarak duran adam eylemiyle ilgili çok fazla çalışmanın bulunmadığı görülmüş olup; çalışma yazındaki bu boşluğu giderme amacını taşımaktadır. Bu çerçevede çalışmada öncelikle toplumsal hareketler ve sivil itaatsizlik kavramları açıklanacak, duran adam eylemleri ile ilgili bilgi verildikten sonra ise bu eylemlerin sivil itaatsizlik olarak kabul edilip edilmeyeceği tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sivil İtaatsizlik, Duran Adam, Toplumsal Hareketler

Abstract: Türkçe makalelerde Abstract eklemek isteğe bağlıdır. Türkçe makalelerde isteyen yazarlar abstract ekleyebilir. İngilizce makalelerde abstract zorunludur. Abstract 150-300 kelime arasında olacaktır. Key Words 3 ile 5 kelime arasında olacaktır. Abstract Calibri 9 punto olarak ve tek satır aralığı, iki yana yaslı olarak yazılacaktır.

Key Words: Key Word, Key Word, Key Word

GİRİŞ

Tarih boyunca farklı direniş biçimleri, çatışmalar, başkaldırılar, isyanlar toplumsal hayattan hiçbir zaman eksik olmamıştır. Toplumsal hareketler ile ilgili fikirler insanlık tarihi kadar eski olmakla birlikte, toplumsal hareketlere ilişkin sistematik analizler ancak 19. yüzyıldan itibaren ortaya çıkmaya başlamıştır (Çetinkaya, 2008: 25-27). 19. yüzyıl kapitalizmine bir tepki olarak ortaya çıkan toplumsal hareketler, modern toplumun gelişmeye başladığı ilk dönemlerde, özellikle sanayileşme ile artan sosyal adaletsizliğe bir karşı duruş şeklinde kendini göstermiştir. 1960'lardan itibaren ise, toplumsal hareketlerin neo-marxist modellerinin yetersizliğinin hissedilmesiyle, yeni toplumsal hareketler yaklaşımı gelişmeye başlamıştır. Yeni toplumsal hareketler, belirli bir sosyal grubun çıkarlarının ötesinde çevresel, kültürel, kimliksel ve yaşam tarzlarıyla ilgili konulara yönelmektedir (Işık, 2015: 17-34).

Toplumsal hareketler, toplumsal değişimin ürettiği sosyal rahatsızlıkların dışa vurumu olduğu kadar, toplumsal grupların taleplerini ve ihtiyaçlarını ifade etmenin de yollarından biri olarak kabul edilebilmektedir (Işık, 2015: 1-2). Toplumsal hareket şekillerinden biri olan sivil itaatsizlik ise, hukuk devleti düşüncesinin içerdiği üstün değerler uğruna kamuya açık ve yasaya aykırı olarak gerçekleştirilen, bu sırada üçüncü kişilerin daha üstün bir hakkını çiğnemeyen, barışçıl bir protesto hareketi olarak ifade edilebilmektedir (Candan ve Bilgin, 2011: 62).

2013 yılında gerçekleşen ve Türkiye ile dünya gündeminde uzunca bir süre yer bulan Gezi Parkı olayları, Türk siyasi hayatı içinde önemli bir toplumsal hareket olarak yer almıştır. Gezi parkının boşaltımasından sonra, Taksim Meydanında başlayan ve Türkiye'nin çeşitli illerine yayılan duran adam eylemleri ise, şiddete yer vermemesi ve pasif bir direniş şeklinde gerçekleşmesi sebebiyle dikkat çekmiştir. Bu çerçevede, çalışmada, sivil itaatsizlik kapsamında duran adam eylemleri değelendirilmiştir.

Literatür incelendiğinde Gezi Parkı olaylarına ilişkin çok fazla çalışma yapıldığı, ancak duran adam eylemlerine ilişkin çalışma sayısının az olduğu görülmektedir. Duran adam eylemlerine ilişkin çalışmalar, genel olarak, Gezi Parkı olaylarının içinde değerlendirilmiştir. Bu çerçevede çalışma, literatürdeki boşluğu doldurma ve duran adam eylemlerinin sivil itaatsizlik olarak değerlendirilip değerlendirilemeceğini tespit etme amacını taşımaktadır. Çalışmanın sorusu "Duran adam eylemleri bir sivil itaatsizlik örneği

midir?"'dir. Çalışmanın hipotezi ise "Duran adam eylemleri sivil itaatsizliğe örnektir" şeklinde formüle edilmiştir. Çalışmanın yöntemi, literatür taraması ve bu kapsamda yapılan değerlendirmelerdir. Çalışmanın sunumu sırasında gelen öneriler çerçevesinde, yöntemin ve çalışmanın zenginleştirilerek genişletilmesi planlanmaktadır.

Çalışma planı şu şekilde tasarlanmıştır. Çalışmada öncelikle toplumsal hareketler kısaca açıklanmış ve özellikle sivil itaatsizlik kavramı üzerinde durulmuştur. Ardından Gezi Parkı olayları ile duran adam eylemleri ele alınmıştır. Çalışmada, Gezi Parkı olaylarından kısaca bahsedilmiş olmakla birlikte, olayların nedenleri ve sonuçları üzerine derinlemesine analiz yapılmamış ve sadece olaylara ilişkin genel bilgilere yer verilmiştir. Çalışmanın amacı gezi parkı olaylarını analiz etmek değil, olayların içinde yer alan duran adam eylemlerinin sivil itaatsizlik olarak ele alınıp alınamayacağını ortaya koymaktır. Bu çerçevede Gezi Parkı olayları ve duran adam eylemleri ile ilgili genel bilgiler verildikten sonra, çalışmanın sonuç bölümünde sivil itaatsizlik kapsamında duran adam eylemleri değerlendirilmiştir.

1. TOPLUMSAL HAREKETLER

Toplumsal hareketler, iktidar veya resmi devlet organları ya da muhalefet partilerinin organize etmediği, bir toplumsal sorun ile ilgili, toplumsal yapıdan çıkan çeşitli grupların eylemleri olarak tanımlanabilmektedir (Kavuncu, 2014: 109). Bir grup insanın ortak bir amaç etrafında, uzun ya da kısa bir zaman dilimi içinde bir araya gelmesi, ortak bir kimlik ve faaliyet yaratmasıyla oluşan toplumsal hareketler, demokrasinin kurumsallaşmaya başladığı ilk dönemden itibaren, siyaseti ve demokrasiyi yoğun bir şekilde etkilemiş; özellikle kadın, işçi ve gençlik hareketlerinde olduğu gibi, bireylerin ve toplumun özgürlük alanını genişletmek için çeşitli işlevler yüklenmiştir (Sanlı, 2005: 12). Modernliğin ilk dönemlerindeki hâkim hareketler, ekonomik çıkarlar üzerinde yoğunlaşmış, genelde tek bir sosyal sınıftan oluşan üyeleriyle siyasal gücü ele geçirmek için merkezi bir şekilde örgütlendiklerinden bu tip hareketler eski (sanayi) toplum tipine ait olduklarını ima etme anlamında "eski sosyal hareketler" olarak adlandırılmışlardır. Yaşanılan hızlı değişim ve dönüşüm, sosyal hareketlerin türü ve niteliğini değiştirmiştir. Hareketin aktörleri, amacı, uygulama şekli, süresi ve etki alanı yeni bir boyut kazanmış; yeni olarak nitelendirilen bu sosyal hareketler, değişimden ziyade, rahatsız olunan bir konuya dikkat çekmeyi amaçlamışlardır (Bayhan, 2014: 26).

Başka bir ifadeyle, toplumsal hareketler, 19. yüzyıl sonlarındaki işçi hareketleri ile başlamakta; siyasal iktidarı hedefleyen, ekonomik çıkar yörüngeli sınıfsal yapısı olan bu hareketler eski toplumsal hareketler olarak adlandırılmaktadır (Karagöz, 2013: 134). 1960'lardan itibaren ortaya çıkan toplumsal hareketleri ise kavramsallaştıran Amerika merkezli Kaynak Mobilizasyonu Teorisi ve Avrupa merkezli Yeni Toplumsal Hareketler Teorisi olmak üzere iki temel yaklaşım bulunmaktadır (Topal Demiroğlu, 2014: 135). Kaynak mobilizasyonu teorisi, toplumsal hareketlerin ekonomik ve politik yönü üzerinde dururken; yeni toplumsal hareketler teorisi, hareketlerin kültürel yönü üzerinde durmaktadır (Bayhan, 2014: 27).

Yalnızca kaynaklara ve bu kaynakların toplanması süreçlerine odaklanan Kaynak Mobilizasyonu Teorisi, toplumsal hareketi, egemen siyasetin diğer aktörleri ile aynı çerçevede değerlendirerek, bu hareketlerin politik faaliyetini de aynı egemen gruplar gibi kaynak toplamak, hedef kitleyi ikna etmek, kurumsal siyasi örgütlerle ilişkiler geliştirmek vb. olarak anlamlandırmaktadır. Kaynak Mobilizasyonu Teorisi, sosyal grupların neden sosyal hareket oluşturduklarıyla değil, bu sosyal hareketin nasıl oluştuğu, geliştiği, başarılı olduğu ya da gerilediği ile ilgilenmekte; başka bir ifade ile sosyal hareketin stratejik boyutuna odaklanmaktadır (Kaderoğlu Bulut, 2014: 57-61). Bu çerçevede, Kaynak Mobilizasyonu Teorisi çerçevesindeki analizler, toplumsal hareket örgütlerini merkeze alırken; hareketlerin iç kaynaklarına, kaynak yönetimi kararlarına, örgütsel dinamiklerine ve hareketlerin içinde bulundukları siyasal bağlam ve değişikliklere odaklanmaktadırlar. Kaynak Mobilizasyonu teorisyenleri 1960'larla beraber ortaya çıkan hareketleri, daha önceki dönemlerde meydana gelen hareketlerden bir kopuş olarak nitelemek yerine, aradaki benzerliklere ve devamlılıklara işaret etmektedirler (Topal Demiroğlu, 2014: 135).

Yeni Toplumsal Hareketler Teorisi çerçevesinde ise, 'yeni' olarak değerlendirilen 1960 sonrası hareketlerin, ekonomik ve kurumsal siyaset kaynaklı sorunlar yerine eşitlik, farklılık, katılım ve kimlik inşasına ilişkin meselelere odaklandığı vurgusu olmaktadır(Topal Demiroğlu, 2014: 135). Bu çerçevede,

yeni toplumsal hareketler, yeni enformasyon ve iletişim araçları aracılığıyla küresel düzeyde kolektif olarak örgütlenen ve eylemde bulunan hareketler olarak tanımlanabilmektedir. Yeni toplumsal hareketler, kimlik temelli olmaları, çoğulculuk ve farklılık kavramlarını öne çıkarmaları, eylemi bireysel ve kolektif kimliklerin bir karışımı olarak görmeleri, şiddet yerine uzlaşmaya dayanmaları, esnek ve ademi merkezi yapılara sahip olmaları gibi özellikleriyle önceki toplumsal hareketlerden ayrılmaktadır. Yeni toplumsal hareketler, çeşitli nedenlerden ötürü neoliberal küreselleşmeyi eleştirerek cinsiyete, yaşa, etnik gruba, ulusa, dine dayalı kimliklerin onaylanmasını, ulus-devletin yeniden kurgulanmasını, "üçüncü-kuşak haklar" olarak anılan çevre, toplumsal cinsiyet, iletişim, yerel ve ulus üstü mekân ile etnik kimliği ilgilendiren, hem bireyleri hem de kolektif yapıları içine alan bir vatandaşlık kavramının yaygınlaşmasını kapsamaktadır (Şener, 2006: 102).

Önemli farklılıklara rağmen,her iki teori de, toplumsal hareketlerin örgütlü gruplar arasındaki çatışmalar üzerinde şekillendiğinden hareket etmekte; bu örgütlü grupların hepsinin özerk kurumlar olduğunu ve aralarındaki iletişim ağının kamusal ve sofistike biçimleri bulunduğunu tespit etmektedirler. Gerek kaynak mobilizasyonu teorisi gerekse yeni toplumsal hareketler teorisi, çatışmacı kolektif eylemin normal olduğunu ve katılımcıların genellikle rasyonel ve örgütlerine sıkı bağlanmış üyeler olduğunu tartışmaktadır. Her iki teoriye göre de toplumsal hareketler, sahip oldukları ve aracılık ettikleri özerk kurumları ile çoğulculuk açısından çok değerlidirler (Sanlı, 2005: 52).

1.1. Sivil İtaatsizlik

Bir toplumsal hareket şekli olan sivil itaatsizlik kavramının doğuşu 19. yüzyıldaki Batı düşüncesine dayanmakta; sivil itaatsizlik terimini siyasi yazına ilk kazandıran kişi olan Henry David Thoreau, "Sivil İtaatsizlik" kitabına "En iyi hükümet en az hükmedendir" diyerek başlamakta ve çoğunluk hükümetinin her zaman doğruluk üzerine kurulmadığını belirtmektedir. Hükümetin hizmet sunduğu tek şeyin insanları yalnızlaştırmak olduğunu söyleyen Thoreau, hükümetin feshedilmesini değil işe yarar olmasını savunmaktadır. Thoreau'ya göre, gücü elinde bulunduran insanların, çoğunluğa göre hareket etmeleri bunun haklı olduğunu ya da azınlığa göre adaletli olduğunu göstermemekte; herkesin, hükümetin zulmü ve yetersizliği dayanılmaz olduğunda devrim yapma, direniş ve biat etmeyi reddetme hakkı olduğunu söylemektedir. Çoğunluğun isteklerine uyan bir azınlığın güçsüz olacağını ama tüm güçleriyle durduklarında karşı gelinemez olacaklarını belirten Thoreau, insanların, ailelerinin veya mülklerinin başına geleceklerden korktukları için direnişi değil yönetime uymayı tercih ettiklerinin altını çizmektedir. Thoreau kitabını şu cümlelerle sonlandırmıştır: "*Şöyle bir devlet hayal ediyorum: tüm vatandaşlarına adil, her bir bireyi komşusu gibi gören, hatta dâhil olmak, karışmak veya onunla yaşamak istemeyenleri kendi yolunun dışında görmeye, komşularının ve tüm vatandaşlarının ihtiyaçlarına yeten bir devlet."* (Thoreau, 2013: 7-56)". Thoureau, hükümetin bireylerin şahsı ve mülkiyeti üzerinde mutlak olarak değil, ancak onların izin verdiği ölçüde hak sahibi olabileceğini belirtmiş ve düşünceleri Gandhi tarafından geliştirilerek; yaşadığı coğrafyada pratiğe aktarılması yönünde öncü bir rol oynamıştır. Gandhi, şiddete başvurmaksızın gerçeğe hizmet etmeyi amaçlayan, pasif direniş ve sivil itaatsizlik kavramlarından bazı noktalarda ayrıldığını düşündüğü eylemlerine satyagraha adını vermis ve Thoreau'nun görüşlerini eski Hint düşüncesinde yer alan ahimsa (şiddetsizlik) ile bağdaştırmıştır (Dağtaş, 2008: 30-36). Gandhi'ye göre sivil itaatsizlik kavramı, her türlü gayri ahlaki kanuna direnmeyi ve direnişin, kanuna muhalefetin, sivil yani şiddet dışı bir tarzda olmasını ifade etmektedir. Eyleme katılan kişi, kanunun yaptırımlarını isteyerek kabullenmekte ve hapse atılma acısına neşeyle katlanmaktadır. İzlenen bu yolun satyagraha yolu olduğunu belirten Gandhi, sivil itaatsizliğin ise satyagrahanın bir kolu olduğunu kaydetmektedir (Gandhi, 2015: 88). Gandhi'nin görüşlerinden etkilenen Gene Sharp ise, iktidarın diktatörlüğe kaymasını, vatandaşların çeşitli araçlarla sağlanan koşulsuz itaatine bağlamış; barışçıl itaatsizlik eylemleriyle toplumların daha demokratik bir çizgiye çekilebileceklerini ispat etmeye çalışmıştır. Sharp, barışçıl eylemler arasında şiddet içermeyen protesto ve ikna yöntemleri olarak, resmî açıklamaları (grup deklarasyonları, toplu dilekçeler vs.), kitlelerle yoğun iletişime geçmeyi (yazılı ve görsel basını kullanmak vs.), sembolik kamusal eylemleri (belirli şekillerde giyinmek vs.), grup temsillerini (lobi faaliyetleri vs.), kişiler üzerinde baskı oluşturmayı (görevlileri izleme, eleştirme vs.), drama ve müzik unsurlarını kullanmayı, yürüyüş ve gösterileri, cenazeleri siyasi olarak kullanmayı, halk meclisleri kurmayı ve aynı zamanda toplumsal çekilme ve feragati (ödülleri reddetmek vs.) önermiştir. Sharp'a göre direnişin siyasi

boyutu ise, otoritenin reddi, hükümete karşı pasif itaatsizlik veya seçimlere katılmama gibi eylemlere dayanmaktadır (Kakışım, 2017: 34).

Özetle, Thoreau'nun görüşlerinden hareketle kavramlaştırılan ve geliştirilen sivil itaatsizlik, şu ya da bu ölçüde adil ilişkilerin hüküm sürdüğü demokratik bir sistemde ortaya çıkan ciddi haksızlıklara karşı, yasal imkânların tükendiği noktada son bir çare olarak başvurulan, kendisine anayasayı ya da toplumsal sözleşmede ifadesini bulan ortak adalet anlayışını temel alan, şiddeti reddeden, yasadışı siyasal eylem olarak tanımlanabilmektedir (Coşar, 2014: 10). Yine, sivil itaatsizlik, hukuk devleti düşüncesinin içerdiği üstün değerler uğruna kamuya açık ve yasaya aykırı olarak gerçekleştirilen, bu sırada üçüncü kişilerin daha üstün bir hakkını çiğnemeyen, barışçıl bir protesto hareketi olarak ifade edilebilmektedir (Candan ve Bilgin, 2011: 62). Rawls'a göre ise, sivil itaatsizlik, yasaların ya da hükümet politikasının değiştirilmesini hedefleyen, kamu önünde icra edilen, şiddete dayanmayan, vicdani, ancak yasal olmayan politik bir eylem olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda, oturma eylemleri, ölüm oruçları, işgaller, imza toplamalar, kendini ihbar etmeler, sınır geçmeler ve yasaklanmış gösteri yürüyüşleri, sivil itaatsizlik eylemleri arasında sayılabilmektedir (Arsan, 2011: 56).

Sivil itaatsizlik ile ilgili tanımlardan yola çıkarak, sivil itaatsizliğin beş temel özelliği şu şekilde sıralanabilmektedir. İlk olarak, sivil itaatsizlik modern demokratik hukuk düzenini ve onun ahlaksal çerçevesini kabul etmektedir. İkincisi, sivil itaatsizlik illegal bir faaliyet olmaktadır. Üçüncü olarak, sivil itaatsizlik ahlaksal ve siyasal güdülerle yapılmış, ortak çıkar ve değerlere yönelik bir eylem olmakla birlikte, en az düzeyde de olsa akılcı bir gerekçeye dayanmaktadır. Dördüncüsü, sivil itaatsizlik kamusal biçimde icra edilen bir eyleme dayanmakta ve gücünü buradan almaktadır. Son olarak ise, sivil itaatsizlikte psikolojik baskı ve etkileme arzusu fiziksel şiddetin yerini almaktadır (Çelebi, 2011: 80, 81). Erdal Dağtaş ise sivil itaatsizliğin temel unsurlarını yasadışılık, alenilik, hesaplanabilirlik, politik ve hukuki sorumluluğun üstlenilmesi, şiddetin reddedilmesi, kamu vicdanına yönelik bir çağrı ve sistemin geneline değil haksızlıklara karşı ortak eylem şeklinde sıralamaktadır (Dağtaş, 2008: 47-49).

Sivil itaatsizlik, hukuk devletlerinde görülmekte olup; hukuk devleti idealinin gerçekleştirilmesinde kamuya açık ve yasaya aykırı olarak düzenlenen, bu sırada üçüncü kişilerin daha üstün bir hakkını çiğnemeyen barışçı protesto eylemleri olmakta; yasanın özüne uymak suretiyle yasaya itaat etmeme biçiminde dışa vurulan bir karşıtlığı içermektedir. Sivil itaatsizliğin en temel anlamının şiddetsizlik olması onu aktif direnmeden uzaklaştırmakta, eylem tarzları bakımından pasif direnmeye yaklaştırılmaktadır (Anbarlı, 2001: 320, 321). Bu çerçevede, sivil itaatsizlik eylemlerinin yasaya aykırılık, şiddetsizlik, kamuya açıklık ve çiğnenen pozitif hukuk normundan doğacak yaptırıma katlanma olmak üzere dört temel öğesi bulunmaktadır (Anbarlı, 2001: 323, 324).

Sivil itaatsizlik eylemi, demokratik ve hukuksal çözümler işletildikten sonar, başka çare kalmayan durumlarda söz konusu olabilmektedir. Bu tür eylemlere başvurma son çare olarak kabul edilmekte; adil bir yaşam beklentisi içindeki gruplar, demokratik hukuk kurallarının uygulanmasını sağlamak amacıyla eylemlere başvurduklarında, taleplerinin karşılanması için mevcut yasa kuralı ya da kurallarına bilerek aykırı davranarak, siyasi karara karşı çıkışlarını anlatmaktadırlar. Bu noktada yasa kuralının çiğnenmesinden doğan yaptırıma razı olma biçiminde şekillenen, eylemin içtenliğine duyulan inanç olmaktadır (Anbarlı, 2001: 324).

Toplumsal hareketler ve sivil itaatsizlik kavramları ile ilgili yapılan bu kısa açıklamalardan sonra, Gezi Parkı olayları ve duran adam eylemleri özetlenecektir.

2. GEZİ PARKI OLAYLARI

İstanbul Büyükşehir Belediyesinin, Kentsel Tasarım Projesi ile bütünlük içerisinde değerlendirdiği Topçu Kışlası'nın yeniden inşa edilmesi için aldığı karara, İstanbul 2 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu onay vermemiştir. Bu karara karşı, İstanbul Büyükşehir Belediyesinin Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'na yaptığı itiraz neticesinde Kurul, Taksim Gezi Parkı'na yapılması planlanan Topçu Kışlası'na onay vermiştir. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun kararı idari yargıya taşınırken; Taksim Gezi Parkında beş ağacın sökülmesi üzerine bir grup çevreci genç, parkı korumak için park etrafında toplanmaya başlamıştır (Küçükkaya, 2013: 95-99). Bu

çerçevede Gezi Parkı olayları, 28 Mayıs 2013 günü çevreci bir grup tarafından, parkın yıkılması ve ağaçların sökülmesini engellemek için başlatılmış; polisin orantısız güç kullanması neticesinde büyümüş ve nitelik değiştirerek tüm Türkiye'ye yayılmıştır.

29-30 Mayıs günleri, polis ekiplerinin parktaki eylemcilere müdahalesi sert olmuş; bu uygulamanın sonucunda eylemciler akşama kadar parkta nöbet tutmuş, akşam saatlerinde ise sayıları hızla artmaya başlamıştır. 31 Mayıs, İstanbul'daki olayların hız kazandığı bir tarih olurken; özellikle polisin sert müdahalesi sonrası ortam gerilmiş ve pek çok ilde eylemlere destek amacıyla protesto gösterileri düzenlenmiştir. Aynı gün, İstanbul 6. İdare Mahkemesi'nin, Topçu Kışlası Projesi hakkında yürütmeyi durdurma kararını açıklamasına rağmen, eylemler yurt genelinde artarak devam etmiştir (Işık, 2013: 22).

1 Haziran'ın başladığı ilk saatlerden itibaren polis ile parka girmeye çalışan yüzbinlerce eylemci arasında çatışmalar sürmüş; öğle saatlerinde polisin Taksim Meydanından çekilmesinin ardından eylemciler Gezi Parkını bir komün haline getirmiştir. 11 Haziran'a kadar Gezi Parkına polis müdahale etmez ve şiddet olaylarına rastlanmazken, ülkenin diğer illerine sıçrayan gösterilerde yer yer polis ve eylemciler arasında yoğun çatışmalar yaşanmıştır. 11, 12 ve 14 Haziran'da, Taksim'de göstericilerle polis karşı karşıya gelmiş; Taksim Dayanışması temsilcileri Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ile iki kez görüşerek taleplerini iletmiştir. Başbakan Erdoğan'ın parkın boşaltılması halinde bazı taleplerin kabul edileceğini bildirmesine karşılık, eylemciler gösterilere devam etme kararı alınca 15 Haziran'da polis, güç kullanarak parkı boşaltmıştır (Yörük ve Yüksel, 2015: 134, 135). Gezi Parkının boşaltılmasının ardından, ülke genelinde olaylar Temmuz ortasına kadar azalarak son bulmuştur.

2.1. Duran Adam Eylemleri

Polisin, Gezi Parkına müdahalesiyle parkı boşaltmasının ardından, Taksime'e çıkışların engellenmesini protesto eden Erdem Gündüz isimli bir kişi, 16 Haziran akşam saatlerinden itibaren, Taksim metro çıkışında hareket etmeden ve konuşmadan beklemeye başlamış; protestoyu sosyal medyadan öğrenen bazı kişiler de destek için Gündüz'ün yanına gelerek harektsizce durmaya başlamıştır. Gece saat 01.50'de, polis, eylemcileri dağıtmak için müdahalde etmiş ve durmakta ısrar edenler gözaltına alınmıştır (Çağrıcı, 2013). Polis müdahalesine rağmen, duran adam eylemleri artarak devam etmiş; günün ilk ışıklarında alana gelerek durmaya başlayan eylemcilerden bazıları kitap okurken, bazıları Atatürk Kültür Merkezi'nden gözlerini ayırmadan durmuştur. Eylemcilere bazı vatandaşlar alkışla, bazı vatandaşlar ise kısa süreli duruşlarla destek vermiştir (Yıldırım, 2013: 12). Duran adam eylemleri başta Taksim meydanı olmak üzere Türkiye'nin farklı illerinde devam etmiş; dünyanın farklı ülkelerinde yaşayan kişiler de durarak eylemlere destek vermişlerdir (Küçükkaya, 2013: 179-181).

Erdem Gündüz, BBC Türkçe muhabiri ile yaptığı görüşmede, tepkisinin hiçbirşeyi göstermeyen medyaya ve iktidarın baskıcı politikalarına olduğunu belirtmiştir. Yaptığı eylemi sivil itaatsizlik olarak adlandıran Gündüz, sistemin tamamen değişmesi gerektiğini söylemiştir (BBC, 2013).

Özetle, sosyal medyada çığ gibi büyüyen duran adam eylemi Türkiye'yi durdurmuştur.Duran adam eylemine katılan insanlar, polisin düzenlediği tutanağa göre durarak polise şiddet ve hareket kullanmadan direnme suçunu işlemiş ve bu gerekçeyle çok sayıda duran adam gözaltına alınmıştır.Sosyal medyada, dünyanın dört bir yanından duran adam eylemi fotoğrafları paylaşılmış; New York'ta Özgürlük Heykeli'nin karşısında, Meksika'da, Hindistan'da ve Avrupa'da çok sayıda duran adam eylemi yapılmıştır. Sonuç olarak, duran adamın Taksim'de başlattığı pasif direniş tüm dünyaya yayılmıştır. İlerleyen günlerde duran adama karşı duran adamlar alanlarda yerini almıştır. Bir grup polisin eylemcilerin karşısındaki ağacın altında kitap okuduğu sırada, üzerlerinde Duran Adama Karşı Duran Adam yazılı beyaz tişört giyen sekiz kişi de karşı eylem yapılmıştır. Duran Adamların karşısında yaklaşık 45 dakika duran sekiz kişi daha sonra alandan ayrılmıştır (Batur, 2014: 26).

Emre Kongar'a göre duran adamlar, baskıları, şiddeti durarak, eylemsizlik içinde, barışçı biçimde protesto etmiş; aynı zamanda eylemler, sadece ve sadece demokrasi ve insan hakları çizgisinde gelişmiştir (Kongar, 2013: 60).

Pieter Verstraete ise, Gezi Parkı olaylarının sonlarında gerçekleşen duran adam eylemlerinin, Türkiye'de neoliberalizmin en büyük savunucusu, Türk ekonomisinin ve özellikle İstanbul'daki inşaat sektörünün yaptığı atılımın ve son üç genel seçimde AKP'nin başarısının nedeni olarak görülen Başbakan Tayyip Erdoğan'ın giderek otoriterleşen tavrına karşı bir haykırış olarak görülebileceğini belirtmiştir. Duran adamın bu eylemi mevcut kapitalist sistemin İkinci Dünya Savaşı sonrası çok da işlemediği, eşit haklar, yaşam hakkı, özgürlük ve doğru adaletin tesisi için yaptığını açıkladığını belirten Verstraete, Ankara'daki "Duran Kadın" Yonca S.'nin de, onu Başbakan'a karşı bir duruş sergilemeye, Başbakan'ın tek taraflı iletişim kurmasından duyduğu rahatsızlığın ittiğini belirtiğini kaydetmiştir (Verstraete, 2013: 2-7).

3. SONUÇ

Gezi Parkı olaylarının içinde yer alan duran adam eylemlerini değelendirmeden önce, genel olarak olayların değerlendirilmesi yazar arafından faydalı görülmüştür. Avrupa kaynaklı yeni toplumsal hareketler teorisine göre, toplumsal hareketler çevre ve savaş karşıtlığı gibi öncelikle maddi çıkar içermemekte, daha çok belirli bir yaşam tarzının sürdürülmesi üzerine yoğunlaşmaktadır. Gezi Parkı olayları, maddi çıkardan daha çok, yaşam tarzının sürdürülmesi üzerine yoğunlaştığı için, yeni toplumsal hareketler teorisine daha çok uymaktadır. Gezi olayları, başlangıçta çevre duyarlılığı, kalkınma ve tüketim temelli neoliberal uygulamalara tepki olarak başlamış; ancak daha sonra, salt hükümete karşıt olanların birleştiği ve şiddet eylemlerine dönüşen isyana dönüşmüştür (Bayhan, 2014: 33). Gezi Parkı olaylarını yeni toplumsal hareketler içerisinde değerlendirmenin nedenlerinden biri de, hareketin internet ağı ile haberleşmesini sağlaması ve değişik yollarla apolitik bir muhalefet izleyerek, hükümeti eleştirmesi olmuştur. Bir anlamda Gezi Parkı, sosyal paylaşım ağlarıyla hareketliliği sağlamış ve farklı kimlikleri tek bir amaç etrafında harekete geçirmeyi başarmıştır (Işık, 2013: 29). Gezi Parkı olayları yeni toplumsal haraket olarak kabul edilse de, zaman zaman şiddet eylemlerini de bünyesinde barındırması, bütün olarak olayları sivil itaatsizlik olarak değerlendirmeye imkan vermemektedir. Özetle, Gezi Parkı olayları, bir sivil itaatsizlik örneğinden çok, yeni toplumsal hareket olarak değerlendirilebilmektedir.

Gezi Parkının polis tarafından boşaltılmasından sonra, Taksim Meydanında başlayan ve Türkiye'nin çeşitli illerine sıçrayan duran adam eylemleri ise sivil itaatsizliğe örnek olarak gösterilebilmektedir. Şöyle ki, sivil itaatsizlik şu ya da bu ölçüde adil ilişkilerin hüküm sürdüğü demokratik bir sistemde ortaya çıkan ciddi haksızlıklara karşı, yasal imkânların tükendiği noktada son bir çare olarak başvurulan, kendisine anayasayı ya da toplumsal sözleşmede ifadesini bulan ortak adalet anlayışını temel alan, şiddeti reddeden, yasadışı siyasal eylem olarak tanımlanabilmektedir (Coşar, 2014: 10). Bu çerçevede duran adam eylemeleri belirtilen tanıma uymaktadır. Ayrıca yukarıda yer verilen, sivil itaatsizliğin özellikleri dikkate alınarak yapılacak değerlendirmede, duran adam eylemlerinin modern hukuk düzenini ve onun ahlaksal çerçevesini kabul ettiği görülmektedir. Sivil itaatsizliğin bir diğer özelliği illegal bir faaliyet olmasıdır. Her ne kadar Türkiye'de "durmak" yasal olarak suç olmasa da, duran adam eylemlerine katılanların gözaltına alınması, eylemlerin illegal olarak değerlendirildiğini göstermektedir. Duran adam eylemleri basının görevini gerektiği gibi yerine getirmemesine, polis şiddetine, iktidarın sert söylemlerine karşı gerçekleştiğinden, sivil itaatsizliğin bir diğer özelliği olan akılcı bir gerekçeye dayanma unsurunu da karşılamaktadır. Yine, sivil itaatsizliğin kamusal biçimde icra edilen bir eyleme dayanması gerekmedir ki, duran adam eylemleri de Taksim Meydanında -kamusal alanda- ve katılıma açık bir şekilde gerçekleşmiştir. Son olarak sivil itaatsizliğin özelliklerine uygun olarak, duran adam eylemlerinde fiziksel şiddet kullanılmamış; sadece durarak, psikolojik baskı ve etkileme arzusu gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca, sivil itaatsizliğin yasaya aykırılık, şiddetsizlik, kamuya açıklık ve çiğnenen pozitif hukuk normundan doğacak yaptırıma katlanma şeklinde olan dört temel öğesinden (Anbarlı, 2001: 323, 324) hareketle, duran adam eylemlerinin bu öğelere sahip olduğu söylenebilmektedir.

Sonuç olarak, çalışmanın giriş bölümünde ortaya konulan "Duran adam eylemleri sivil itaatsizliğe örnektir" hipotezinin, eylemlerinin şiddet içermemesi, yasaya aykırılık, kamuya açıklık ve çiğnenen pozitif hukuk normundan doğacak yaptırıma katlanma öğelerine sahip olmasından dolayı doğrulandığı söylenebilmektedir.

KAYNAKÇA

Anbarlı, Ş. (2001). Bir Pasif Direnme Modeli Olarak Sivil İtaatsizlik. C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 2(1), (ss. 319-328).

Arsan, E. (2011). Sivil İtaatsizlik Bağlamında Bir Araştırma: Gazeteci Gözüyle Sansür ve Otosansür. Cogito: Sivil İtaatsizlik, (67), (ss. 56-72). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Batur, M. (2014). Gezi Parkı Olaylarının Sosyal Medyaya Yansıma Biçiminin Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Değerlendirilmesi: Facebook Örneği. Erzurum: Erzurum Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Radyo, Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Bayhan, V. (2014). Yeni Toplumsal Hareketler ve Gezi Parkı Direnişi. Birey ve Toplum Dergisi, 7(4), (ss. 23-57).

BBC Türkçe. (2013). Kimdi Peki Bu #duranadam? BBC Türkçe Konuştu. Milliyet. http://www.milliyet.com.tr/kimdi-peki-bu-duranadam-bbc/dunya/detay/1724470/default.htm (26.02.2018).

Candan, K. ve Bilgin M. (2011). Sivil İtaatsizlik. Yasama Dergisi, (19), (ss. 57-93).

Coşar, Y. (2014). Önsöz: Sivil İtaatsizlik. Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik (Y. Coşar, Çev.). (ss. 9-28). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Çağrıcı, İ.G. (2013). Herkes Duran Adamı Konuşuyor. Milliyet. http://www.milliyet.com.tr/herkes-duran-adam-i-konusuyor-/gundem/detay/1724339/default.htm (26.02.2018).

Çelebi, A. (2011). Demokrasinin Derinleşmesi: Bir Yöntem Olarak Sivil İtaatsizlik. Cogito: Sivil İtaatsizlik, (67), (ss. 80-96). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Çetinkaya, Y. D. (2008). Tarih ve Kuram Arasında Toplumsal Hareketler. Y. D. Çetinkaya (Ed.) Toplumsal Hareketler Tarih, Teori ve Deneyim (ss. 25-71). İstanbul: İletişim Yayınları.

Dağtaş, E. (2008). Medya ve Demokrasi Ekseninde Tabandan Yükselen Çığlık: Sivil İtaatsizlik Üzerine Bir Değerlendirme. E. Dağtaş (Der.). Türkiye'de Sivil İtaatsizlik Toplumsal Hareketler ve Basın (ss. 27-78). Ankara: Ütopya Yayınevi.

Gandhi, M. K. (2015). Satyagraha Nedir?. (F. Ünsal, Çev.) Sivil İtaatsizlik ve Pasif Direniş, (ss. 87-123). İstanbul: Vadi.

Işık, G. (2015). Sanaldan Sokağa Toplumsal Hareketler. Ankara: Nobel.

Işık, G. (2013). Yeni Toplumsal Hareketler ve Sanal Gerçeklik Boyutunda Gezi Parkı Eylemleri. Selçuk İletişim. 1(8), (ss. 19-33).

Kaderoğlu Bulut, Ç. (2014). Yeni Toplumsal Hareket Tartışmalarında Amerikan Ekolü: Kaynak Mobilizasyonu ve Siyasi Fırsat Yaklaşımları. İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi. 39, (ss. 48-67).

Kakışım, C. (2017). Liberalizm Çağında Barış Çalışmaları ve Demokratik Barış Vizyonu: Teorik Bir İnceleme. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 20, (ss. 27-44).

Karagöz, K. (2013). Yeni Medya Çağında Dönüşen Toplumsal Hareketler ve Dijital Aktivizm Hareketleri. İletişim ve Diploması: Yeni Medya, (1), (ss. 131-157).

Kavuncu, A. Ç. (2014). "Sivil" Değil "Sivil Görünümlü Siyasal" Gezi Parkı. Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi. 1(4), (ss. 107-134).

Kongar, E. (2013). Gezi Direnişi. E. Kongar, A. Küçükkaya, Gezi Direnişi, (ss. 9-92). İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.

Küçükkaya, A. (2013). Gezi Güncesi. E. Kongar, A. Küçükkaya, Gezi Direnişi, (ss. 95-189). İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.

Sanlı, L. (2005). Politik Kültür ve Toplumsal Hareketler. İstanbul: Alan Yayıncılık.

Şener, G. (2006). Küresel Kapitalizmin Yeni Kamusal Alanı Olarak İnternet: Yeni Toplumsal Hareketlerin İnterneti Kullanımı. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Bilimleri Anabilim Dalı, İletişim Bilimleri Bilim Dalı, Doktora Tezi.

Thoreau, H. D. (2013). Sivil İtaatsizlik. (M. Olçu, Çev.). İstanbul: Kafekültür Yayıncılık.

Topal Demiroğlu, E. (2014). Yeni Toplumsal Hareketler: Bir Literatür Taraması. Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi, 1(2), (ss.133-144)

Verstraete, P. (2013). The Standing Man Effect. IPC-Mercator Policy Brief. Sabancı University.

Yıldırım, Z. (2013). Gece Gündüz Duruyorlar. HaberTürk. 20 Haziran 2013.

Yörük, E. ve Yüksek M. (2015). Gezi Eylemlerinin Toplumsal Dinamikleri. Toplum ve Bilim Dergisi, 133, (ss. 132-165).

Türkiye'de Sosyal Devlet Var mı?: Sosyal Yardım Üzerinden Bir Değerlendirme

Sefa KARAGÖZ[1]

[1]İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, sefakaragoz@ogr.iu.edu.tr

Özet: Sosyal Devlet düşüncesinin çıkış noktası olarak nitelendirilebilecek devlet müdahalesi, takribi 1945-1975 yılları arasında özellikle Avrupa olmak üzere batı ülkelerinde zirveye çıkmış ve daha sonra 1970'lerdeki petrol krizlerinin ve küreselleşmenin etkisiyle neoliberal politikalar yaygınlaşmış ve devlet müdahalesi azalmaya başlamıştır. Bunun sonucu olarak özelleştirme politikaları artmış ve sosyal politika uygulamalarında devletin rolü azalmaya başlamıştır. Böyle bir ortamda Türkiye'de dünyadaki bu gelişmelerden etkilenmiş ve 1961 Anayasasında ilk defa sosyal devlet ilkesine yer verilmiştir. Fakat Türkiye'de Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar devletin sosyal devlet olmanın gerekliliklerinden ziyade konjonktürün gerekliliklerine uygun hareket ettiğini söylemek mümkündür.

Sosyal Devletin görevleri arasında sosyal güvenlik büyük öneme sahiptir. Sosyal güvenliğin primli ve primsiz olmak üzere iki rejimi bulunmaktadır. Bu çalışmada sosyal güvenliğin primsiz rejimi kapsamında yer alan sosyal yardım üzerinden Türkiye'de sosyal devletin teoride ve uygulamada ne durumda olduğu incelenmiştir. Bu inceleme zihniyet, mevzuat, kurumsal yapı, uygulama ve denetim kapsamında yapılmış ve Türkiye'de sosyal devletin teoride var olduğu fakat uygulamada tam anlamıyla kurumsallaşmış bir sosyal devletten bahsedilemeyeceği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye'de sosyal devlet, sosyal güvenlik, sosyal yardım

GİRİŞ

Sosyal devlet, vatandaşlarına daha yüksek bir hayat standardı sunmak için kendisine çeşitli görevler yükleyen devlet anlayışıdır. Bu görevlerden biri de sosyal güvenlik görevidir. Sosyal güvenlik kapsamında yer alan sosyal yardım, kamu kurum ve kuruluşları tarafından hiçbir karşılık gözetilmeden sunulan ayni ve nakdi yardımlardır. Sosyal devlette diğer sosyal politikalar gibi sosyal yardımda hak temelli bir zihniyetle sunulmalıdır. Bunun içinde sosyal yardım mevzuatı bu zihniyete uygun oluşturulmalıdır. Aynı zamanda sosyal yardımları veren kurumların birlikte hareket etmesi ya da sosyal yardımın tek bir kurum aracılığıyla verilmesi mevcut sorunlar göz önüne alındığında önem arz etmektedir. Bu bağlamda bir inceleme yapıldığında Türkiye'de Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar devletin, sosyal devlet olmanın gerekliliklerinden ziyade konjonktürün gerekliliklerine uygun davrandığı görülmüştür. Türkiye 1961 Anayasasıyla sosyal devlet ilkesini benimsemiş olsa da hiçbir bakımdan bu ilkenin gereklerini tam manasıyla yerine getirememiştir. Bu nedenle Türkiye'de kurumsallaşmış bir sosyal devletten bahsetmenin zor olduğunu söylemek mümkündür.

Çalışmanın birinci bölümünde sosyal devlet kısaca incelenmiş, ikinci bölümünde Türkiye'de sosyal devletin tarihsel gelişimi sosyal politikaların gelişimi ile birlikte ele alınmış ve son bölümdede sosyal yardım üzerinden Türkiye'de sosyal devlet uygulamalarının değerlendirmesi yapılmış ve sorunlara değinilmiştir.

1.SOSYAL DEVLET

Çalışmanın bu bölümünde sosyal devletin kavramsal çerçevesi, tarihsel gelişimi, sınıflandırması ve görevleri kısaca incelenecektir.

1.1.Kavramsal Çerçeve

Çalışmada kullanılacak kavramları tanımlamadan önce, literatürde sosyal devlet ve refah devleti kavramlarının birbirlerinin yerine kullanıldığını ve farklı anlamlar içermediğini belirtmek gerekmektedir. Genel olarak literatürde refah devleti kavramının kullanılmasının yanında, bazı yazarlara göre refah devleti ile sosyal devlet kavramının aynı anlamlara sahip olmadığını belirtmekte yerinde olacaktır. Bu yazarlara göre her refah devleti bir sosyal devletken, her sosyal devlet bir refah devleti değildir. Yani

refah devleti sosyal devleti kapsamına alan daha geniş bir kavram olarak ifade edilmektedir(Özdemir, 2007:11-12). Bu çalışmada refah devleti ve sosyal devlet kavramlarının farklı anlamlar içermediğinden hareketle iki kavramda birbirinin yerine kullanılacaktır.

Refah devletinin/sosyal devletin dar anlamı geleneksel bir bakış açısıyla gelir transferleri ve sosyal hizmetleri ifade etmektedir. Geniş anlamı ise devletin ekonominin organizasyonunda ve yönetiminde daha büyük rol oynadığı, işsizlik, ücretler, genel makroekonomik idare gibi konuları içeren bir sistemi ifade etmektedir(Esping-Andersen, 1990:1-2).

Refah devleti araştırmalarında referans gösterilen Asa Briggs'in tanımına göre ise refah devleti/sosyal devlet, piyasa güçlerinin rolünü politikalar ve uygulamalar aracılığıyla azaltmak için bilinçli bir şekilde kullanılan organize güçtür. En az üç yönden etkilidir: Bunlar; ailelere ve bireylere nitelik ve çalışma durumlarına bakılmaksızın minimum gelir garantisi sağlamak, karşılanmadığı takdirde bireysel ve ailevi krizlere neden olan sosyal risklere karşı (işsizlik, hastalık, yaşlılık) güvencesizliğin kapsamını daraltmak, statü ve sınıf farkı olmaksızın bütün vatandaşlara en iyi standartları sunmaktır(Briggs, 1961:226; Özdemir, 2007:19).

Sosyal devlet, genel olarak vatandaşların sosyal durumlarını iyileştirmeyi, belirli bir yaşayış düzeyi sunmayı ve sosyal güvenliği ulaşılabilir kılmayı kendisine vazife olarak gören devlet anlayışıdır(Kurt Topuz, 2009:117). Kısaca sosyal devlet kavramı, devletin sosyal barışı ve sosyal adaleti tesis etmek amacıyla sosyal ve ekonomik hayata aktif olarak müdahale etmesini haklı ve gerekli gören bir anlayışı temsil etmektedir(Kara, 2009:371).

1.2.Sosyal Devletin Tarihsel Gelişimi

Sosyal devletin gelişimi başlıca dört döneme ayrılabilir. Bunların ilki sanayileşme öncesi dönemdir. İkincisi sanayileşmeyle başlayan ve birinci dünya savaşına kadar olan dönemdir. Üçüncüsü iki dünya savaşı arası dönemdir. Bu dönemde refah devleti 1929 Buhranının yaşanmasıyla evirilmeye başlamış ve dördüncü dönem diyebileceğimiz, refah devletinin altın çağı olarak bilinen ikinci dünya savaşının sonrasından başlayarak 1970'lerde ki petrol krizlerine kadar süren döneme girmiştir. Burada altın çağ olarak bahsedilen dönem takribi 1945-1975 yılları arasını kapsamaktadır. Sosyal devlet asıl anlamını bu dönemde bulmuştur.

1960'lı ve 1970'li yıllar, sosyal devletin nitelik olarak en somut olduğu yıllardır. Bu dönemde refah devletleri başlangıçta hedeflenen amaçlarını aşacak kadar çok gelişmiştir. Altın çağda sosyal politikalar bakımından birçok olumlu gelişme yaşanırken ulusal sağlık sistemleri bütün topluma ücretsiz tıbbi bakım sağlamaya başlamış, ulusal sosyal yardım; işsizlik ödeneği, özürlülere yardım, emeklilik sistemleri ve ücret dışı cömert gelirler sunmaya başlamıştır. Bunların yanında bütün kapitalist demokrasiler tam istihdam, sosyal güvenlik ve eşitlik gibi hedefler barındıran politik uygulamalara yönelmişlerdir(Özdemir, 2007:198-199).

Altın çağ boyunca büyüyen sosyal devletin, hem devlet hem de hak ve özgürlükleri olumlu yönde etkilemesiyle bireylerin refahını ciddi oranda artırmıştır. 1970'li yıllardaki petrol krizlerinin etkisiyle, sosyal devletin genişlemesi durmuş ve cömert sosyal devlet uygulamaları azalmaya başlamıştır. Bu azalmada en önemli etken, ekonomik krizden kurtulmak için neoliberal politikalara geçilmesi ve devam eden küreselleşme sürecinin neoliberal düşünce kapsamında şekillenmesidir. Bunlarla birlikte, değişen nüfus ve aile yapısının da ciddi oranda etkilediği sosyal devletten geriye gidişin hala devam ettiğini söylemek mümkündür(Akgül, 2016:277).

1.3.Sosyal Devletin/Refah Devletinin Sınıflandırılması

Refah devletinin temelleri onlarca yıl öncesinde atılmış olsa bile, modern refah devletiyle ile ilgili çağdaş çalışmaların başlaması 1970'lere kadar uzamaktadır. 2. Dünya Savaşından sonra refah devletiyle ilgili önemli çalışmalar yapılmıştır. 1970'li yıllarda ise bu konunun teorik kısmı ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu dönemde refah devletinin farklı ülkelerde farklı türlerde ortaya çıktığı ve bu yüzden refah devletinin sınıflandırılması gereği üzerinde durulmuştur. Refah devletinin sınıflandırılması hususunda

başvurulabilecek en temel klasik kaynaklar, Gosta Esping-Andersen'in çalışmalarıdır(Özdemir, 2007:124-131). Esping Andersen refah devletlerini 'Liberal Refah Rejimi, Muhafazakâr Korporatist Refah Rejimi ve Sosyal Demokratik Refah Rejimi' olmak üzere üçe ayırmaktadır. Bu çalışmada Esping Andersen'in üçlü sınıflandırmasının dışında birde Güney Avrupa Refah Rejimine kısaca değinilecektir.

1.3.1.Liberal Refah Rejimi

Daha çok mütevazı sosyal yardımlar ya da mütevazı sosyal sigortalardan oluşmaktadır. Uygulamalar genellikle düşük gelirlilere, işçi sınıfına ve devletin bakmakla yükümlü olduğu kimselere yöneliktir. Bu modele örnek ülkeler Amerika Birleşik Devletleri, Kanada ve Avustralya'dır(Esping-Andersen, 1990:26-27). Bu modelde ki uygulamalar ihtiyaç sahiplerini belli eden, gizli yürütülmeyen, yoklamalı sosyal yardımlar ve düşük sosyal güvenlik ödemeleridir(Koray, 2005:198).

1.3.2.Muhafazakar Korporatist Refah Rejimi

Bu refah rejiminde piyasa önceliği reddedilmiş ve devlet yardımlarının önemi vurgulanmıştır. Sınıf ve statü farklılıkları bu modelde yerini korumakta, refah uygulamalarında statü ve sınıf farkı dikkate alınmaktadır. Bu modele örnek gösterilebilecek devletler Avusturya, Fransa, Almanya ve İtalya'dır(Esping-Andersen, 1990:27). Bu model de refahın merkezi olarak ailenin önceliğine dayanan Hristiyan Demokratik doktrinlerden ciddi oranda etkilenilmiştir(Özdemir, 2007:137).

1.3.3.Sosyal Demokratik Refah Rejimi

Bu refah rejiminin kapsamındaki ülkelerde sosyal reformların arkasındaki esas güç sahip oldukları sosyal demokrasidir ve bu modelde halka asgari ihtiyaçlar değil, en yüksek standartlar sunulmaktadır. Sınıf ve statü ayrımı yoktur. Devlet, halkı eşit kabul etmektedir(Esping-Andersen, 1990:27). Bu modelde, koşulları sağlayan bütün vatandaşlara çalışma veya aile durumlarına bakılmaksızın yardım yapılmaktadır. Sistem genel olup herkesi kapsamakta ve yardımlar bireylere verilmektedir(Şenkal & Başar Sarıipek, 2007:157). Sosyal haklar en çok bu modelde yaygınlaşmış ve kurumsallaşmıştır. Bu modele örnek olabilecek ülkeler İsveç, Norveç, Danimarka, Hollanda ve Finlandiya'dır(Koray, 2005:199).

1.3.4.Güney Avrupa Refah Rejimi

Bu kapsamdaki ülkelerde sosyal devlet bağlamında uygulanan politikalar ve kurumsal yapı oldukça yetersizdir. Fakat, Anayasa ve ilgili yasalar göz önüne alındığında modern bir refah devletinde olması gereken bütün kurumsal yapının yer aldığı görülmektedir. Bu nedenle bu kapsamdaki ülkeleri, sosyal devlet olarak nitelendirmekten daha çok vaatler devleti ya da kurumsallaşmış vaatler devleti olarak nitelendirmek yerinde olacaktır(Özdemir, 2007:151). Bu refah modelinin ayırt edici özellikleri genel olarak parçalı bir yapıya sahip olan gelir desteği, özel sektör kısmı daha geniş olan ulusal sağlık sistemi ve tikelci-klientalist yapıya sahip sosyal politikalardır(Ferrera, 2015:197-217; Özdemir, 2007:151). Bu modele örnek olabilecek ülkeler İspanya, Portekiz, Yunanistan ve İtalya'dır(Ferrera, 2015:197). Türkiye'de bu model kapsamında değerlendirilmektedir.

1.4.Sosyal Devletin Görevleri

Sosyal devletin görevleri, genel olarak sosyal sorumluluk çerçevesinde sunulan sosyal hizmetler ve sosyal politika uygulamalarından oluşmaktadır. Bunlar genel olarak 4 alanda toplanabilir: Sosyal güvenlik, eğitim, sağlık ve gelirin yeniden dağıtımı. Refah devletleri özellikle sosyal güvenlik alanında ileri düzeyde uygulamalara yer vermektedir. Bireylere insan onuruna yaraşır asgari bir yaşam standardı sunmaktadır. Bireyleri kimseye muhtaç etmemekte ve bireyin özgürlüklerinin teminatı olmaktadır(Özdemir, 2007:85-88). Bu çalışma sosyal yardım bağlamında bir içeriğe sahip olduğu için sosyal devletin görevlerinden sosyal güvenlik görevi kapsamında yalnızca sosyal yardımdan kısaca bahsedilecektir.

Genel olarak sosyal güvenlik, belli sosyal risklerin ekonomik sonuçlarına, daha açık bir ifadeyle gelir kayıpları ve gider artışlarına karşı kişilerin korunmasıdır(Korkusuz & Uğur, 2010:3). Sosyal güvenlik sosyal politikanın bir aracıdır. Sosyal güvenliğinde sosyal sigorta, sosyal yardım ve sosyal hizmet olmak üzere üç yöntemi bulunmaktadır. Ancak Türkiye'de yakın zamana kadar genelde sosyal politika ve özelde onun aracı olarak sosyal güvenlikten bahsedildiğinde çalışma hayatı ve buna bağlı olarak sosyal sigorta kastedilmekteydi. Fakat çalışma yaşamı dışında kalan alanda sosyal politikanın sosyal güvenlik aracının sosyal yardım ve sosyal hizmet gibi iki primsiz yöntemi mevcuttur(Önal, 2017:24).

Sosyal yardım, hiçbir karşılığa gerek duyulmaksızın ihtiyaç sahibi olan kişilere kamu kurum ve kuruluşları tarafından yapılan ayni ve nakdi yardımlardır. Böylece sosyal yardımlarla kazancı kendisini, ailesini ya da bakmakla yükümlü olduğu kişileri geçindirmeye yetmeyen; bazı sebeplerle kazanç elde edemeyen kişilere asgari bir yaşam düzeyi sağlamak hedeflenir. Sosyal yardımlarla, muhtaç durumdaki kişilerin ve bakmakla yükümlü oldukları kişilerin geçiminin sağlanması ve bunların en kısa zamanda gelir sağlayacak duruma getirilerek üretime katılması hedeflenmektedir. Bu şekilde sosyal yardımlarla kişilerin zorunlu ihtiyaçları karşılanarak varlıkları korunmakta ve gelir elde etme fırsatı sunulmaktadır(Türkoğlu, 2013:280).

Sosyal yardım kapsamında ki yardımlar, sağlık yardımları ve ekonomik yardımlar gibi farklı şekillerde sağlanmaktadır. Devlet bu yardımları yaparken, bu yardımlardan yararlananların bu sisteme herhangi bir katkı yapıp yapmadığına dbakmaksızın yapmaktadır. Yani devlet tek taraflı olarak sosyal yardımları sunmakta ve sosyal yardımların finansmanı kamu kaynaklarıyla sağlanmaktadır(Özdemir, 2007:96).

2.TÜRKiYE'DE SOSYAL DEVLETiN GELiŞiMi

Literatürde Türkiye'de sosyal devletin tarihsel gelişiminin genel olarak 1920-1945, 1945-1980 ve 1980-günümüz olmak üzere sosyal politikaların gelişiminden ayrı düşünülmeyecek şekilde üçe ayrıldığı görülmektedir. Bu çalışmada ilk iki ayrım aynı şekilde yer alırken, bunların dışında 1980-2000 ve 2000 sonrası olmak üzere iki farklı ayrım daha yer almaktadır. Bu çalışmada da Türkiye'de sosyal devletin gelişimi sosyal politikaların gelişiminden ayrı tutulmamış ve bu bağlamda bir inceleme yapılmıştır.

Kısaca cumhuriyet öncesi dönemde yani Osmanlı İmparatorluğunda sosyal devlete değinilecek olursa, modern anlamda sosyal devletten bahsetmenin mümkün olmadığı söylenebilir. Bunun nedeni ise, Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşundan yıkılışına kadar daha çok tarım toplumuna ait özellikleri taşımış olmasıdır. Bunun yanında toprağın mülkiyetinin de devlete ait olması ve tımar sisteminin yüzyıllar sürmesi de toprak mülkiyetine bağlı bir sınıfın ortaya çıkmasını engellemiştir. Yine Osmanlı İmparatorluğunda, çalışma ilişkilerinin ya da sosyal politika kapsamına girecek diğer uygulamaların devletten daha çok Ahi Birlikleri, loncalar gibi kuruluşlarla(Tokol, 2011:26) ve aile ilişkileri ile yapılması yani devletin sosyal alana çok müdahale etmemiş olması da sosyal devletten bahsetmenin zor olduğunu göstermektedir.

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde ise sosyal devletten bahsetmenin yine çok mümkün olmadığı görülmektedir. Yukarıdaki ayrımdan yola çıkarak 1920-45 yılları arası incelendiğinde, yani Cumhuriyetin ilanından birkaç yıl öncesinden başlayarak ikinci dünya savaşı sonrasına kadar olan kısım incelendiğinde, bu zaman diliminde Türkiye'de savaşın yıkıcı etkilerini bertaraf etmek üzerine politikalar uygulandığı ve sosyal devlet karakterine dönük büyük atılımların gerçekleşmediği görülmektedir. Yine sosyal devletin uygulamaları diyebileceğimiz sosyal politikalar ekonomi politikalarına göre çok az olsa da yapılmış(Yay, 2014:152) fakat bunlar genellikle çalışma hayatı ile sınırlı kalmıştır(Tokol, 2011:28-30). Cumhuriyetin ilanından sonra çıkarılan ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Anayasası olan 1924 Anayasası, sosyal devlet düşüncesinden uzak bir içeriğe sahiptir. Yine bu dönemde çalışma hayatı dışında köylü ve çiftçi kesimine yönelik sosyal politika kapsamına giren kanunlar çıkarılmıştır(Yay, 2014:154). Ayrıca bu dönemde, Türkiye Cumhuriyeti yoksullara ve muhtaçlara devlet seviyesinde bakmak üzere harekete geçmiş, 1935 yılında Çocuk Esirgeme Kurumu kurulmuş ve Türk Kızılay Topluluğu üzerinden de bu amaç için faaliyetler yürütülmüştür(Demirci Akyol, 2010:71). Sadece Kızılay'ın savaş yıllarında büyük şehirlerde kurmuş olduğu aşevleri bu konuda kayda değer bir örnektir(Özbek, 2002:22). Genel hatlarıyla anlattığımız 1920-

45 arası yıllarda Türkiye'de sosyal devletin varlığından bahsetmek zordur. Fakat sosyal devlet olma yolunda girişimlerin olduğu aşikârdır.

1945-1980 yılları arası incelendiğinde, ikinci dünya savaşının ardından tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de demokrasi hareketlerinin başladığı ve çok partili hayata geçildiği görülmektedir. Bu dönemde yine çalışma hayatına dönük politikaların uygulandığı görülmekle birlikte, dünyadaki gelişmelere uyum sağlamak adına İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, Dünya Sağlık Örgütü Anayasası kabul edilmiştir. Bunlarla birlikte Türkiye'de devlete çalışma hayatı dışında sosyal güvenlik ve sağlık alanında da sorumluluklar yüklenmiştir(Yay, 2014:156). Söz konusu yıllar arasında Türkiye sosyal devlet olma yolunda büyük bir adım atmış ve 1961 Anayasasında ilk defa sosyal devlet yer almıştır. 1961 Anayasasının başlangıç bölümünde insan hak ve özgürlüklerine yer verilmiş ve 2.maddede devletin niteliği *"ulusal, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti"* olarak belirtilmiştir(Tokol, 2011:32). 1961 Anayasası, sosyal devlet olma işlevini son derece modern bir anlayış üzerine oturtmuş ve temel hak ve özgürlükleri devlet kavramının dışında ona karşı bir kavram olmaktan çıkararak, devlet ve toplum yaşamının ayrılmaz bir parçası, vazgeçilmez bir unsuru durumuna getirmiştir. Bu anlamda, temel hak ve özgürlüklerin korunmasını aynı zamanda daha etkili kullanılmasını sağlamak devletin varlık nedeni olmuştur(Turan, 2002:110). 1961 Anayasasına kadar sınırlı kalan sosyal güvenlik, çalışma koşullarının iyileştirilmesi, parasız eğitim gibi sosyal politika uygulamalarında da bu Anayasadan sonra önemli gelişmeler sağlanmıştır(Şişman, 2017:12). Ayrıca, 1961 Anayasasında, sosyal yardım konusu yer bulmuş fakat devlet bu konuda uygulamalar yerine kanuni düzenlemeler ile faaliyet göstermiştir. Ayrıca bu dönemdeki sosyal yardımların toplumun tamamını kapsamadığını da söylemek mümkündür(Yay, 2014:157).

1980-2000 yılları arası incelendiğinde, bu dönemin ekonomide serbestleşme, özelleştirme, yerelleştirme, gönüllüleştirme, demokratikleşme gibi reformlar ile devletin gücünün, görev ve fonksiyonlarının daraldığı dönem olduğu görülmektedir. Bu dönemde Türkiye dünyada ki bu gelişmelerin etkisinde kalmıştır(Yay, 2014:158). Türkiye'de 24 Ocak kararları ile bir yandan iktisat politikasında ciddi bir değişikliğe gidilirken, bir yandan da 12 Eylül 1980 darbesiyle siyasal ve sosyal alanda otoriter bir rejim değişikliği gerçekleşmiştir(Yay, 2014:157). Türkiye'de 1980 sonrasında sosyal devlet uygulamalarına yönelik en önemli değişim, devletin doğrudan sosyal yardım harcamalarını artırması ve bunun maliyetini de mümkün olduğu kadar topluma mâl etme gayreti içinde olmasıdır. Bu çerçevede bu dönemde Başbakanlığa bağlı olan Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu bünyesinde yapılan harcamalar dikkat çekmektedir. Yine bu dönemde yerel yönetimlerin yoksullara yönelik yardım faaliyetleri de benzerlik göstermektedir(Özbek, 2002:24). Sosyal devlet düşüncesinin temelleri arasında kabul edilen eğitim hakkı Türkiye'de Anayasal bir vatandaşlık hakkı olarak uzun yıllar vatandaşlara ücretsiz sunulmasına karşın bu dönemde piyasanın etkisi artmış, okullarda katkı payı ödenmesi gündeme gelmiş, özel ve vakıf eğitim kurumlarının sayısı hızlı bir artış göstermiştir. Bunun yanında sağlık hizmetleri, sigorta kapsamında çalışanları ve ailelerini kapsayacak şekilde düzenlenmiş, yine sosyal hak kapsamında olan barınma hakkı (konut) alanına devlet doğrudan girmemiştir(Gül & Sallan Gül, 2007:18). Bu dönemde Türkiye'de yeni bir anayasa (1982 Anayasası) yapılmış ve bu anayasada 1961 Anayasasının insan haklarına dayanan devlet anlayışı yerini insan haklarına saygılı devlet anlayışına bırakmıştır. Bu diğer anayasa değişiklikleriyle bir arada düşünüldüğünde çok temel bir yaklaşım farkını ifade etmektedir. Bu düşünce ile insan hakları artık devletin temeli sayılmaktan, devletin dayandığı kavramlar ve değerler bütünü olmaktan çıkmıştır. İnsana değer verilmesi ve insan onurunun gözetilmesi önemli görülmüş fakat 1982 Anayasasıyla birlikte insan hakları artık devletin varoluş nedeni olmaktan çıkmıştır. Bu Anayasada insan hakları, devletin varlığı dışında, devlete yabancı bir değer olarak görülmüştür. Bu anayasada haklar ve özgürlükler güvence altına alınmaktan çok, bunların sınırlanabilmesine olanak sağlamak amacı ön planda olmuştur(Turan, 2002:113-114). 1980'li yılların bu anlayışı 1990'lı yıllara da yansımış devletin zamanla sosyal politikalardan uzaklaştığı görülmüştür. Bu dönemde ve özellikle 2000'lerde Türkiye'de sosyal devlet karakteri sosyal politikalar yerine daha çok sosyal yardımlarda kendini göstermiştir. Ancak bu yardımlarında yetersiz olduğunu vurgulamak gerekmektedir(Yay, 2014:158).

Türkiye'de 2000 sonrası dönem konumuz bağlamında incelendiğinde sosyal devlet ya da sosyal politikayla yakından ilişkili olan 2001 krizinin 2000'lerin hemen başında gerçekleştiği ve buna bağlı olarak ciddi toplumsal sorunların ortaya çıktığı görülmektedir. Buna rağmen bu dönemde Türkiye'de daha önce

hiç söz edilmeyen ya da söz edilse de uygulamaya geçirilecek irade gösterilemeyen sosyal devlet uygulamalarından bahsetmek mümkündür. Bu dönemde dünyada 1980'lerden sonra benimsenmeye başlanan neo-liberal anlayış devam etmiş, Türkiye'de önceki dönemlerde olduğu gibi bundan etkilenmiştir. Bu anlayış kapsamında devletin küçültülmesi gereğinden hareketle özelleştirmeler hızlanmıştır(Yay, 2014:159). Bu dönemde sosyal yardım kapsamında kullanılmak üzere Dünya Bankasından 500 milyon dolar kredi alınmış ve bu para yoksulluğu ortadan kaldırmaktan çok, yoksulluğu azaltma ya da hafifletme için kullanıldığı yönünde eleştirilmiştir. Yine bu dönemde 2005 yılında Engelliler Kanunu düzenlenmiştir. 2004 yılından itibaren Milli Eğitim Bakanlığının ücretsiz kitap dağıtmaya başlaması, yükseköğrenimde harç ücretlerinin kaldırılması, engelli ve yaşlı bireylere bakım parası ödenmesi yolunun açılması ve en önemlisi Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının kurulması bu dönemin öne çıkan sosyal devlet uygulamalarından bazılarıdır(Şişman, 2017:17-19). Bu dönemde değişik alanlardan sağlanan olumlu gelişmelere karşılık Türkiye, kronik hale gelmiş olan sosyal sorunların çözümünde geçmişte sürekli, etkin ve geniş kapsamlı sosyal politikalar üretemediğinden, 1980 sonrası ortaya çıkan ve tüm dünyayı derinden etkileyen küreselleşme başta olmak üzere diğer gelişmelerden de olumsuz etkilenmiş ve etkilenmeye de devam etmektedir. Hali hazırda devletin ürettiği sosyal politikalar ekonomik kaynakların sınırlı olması ve verimli kullanılmaması nedeniyle yetersiz kalmakta, sosyal politikaların üretilmesinde uluslararası örgütlerin etkinliği gün geçtikçe artmakta ve sosyal tarafların sosyal politikaların oluşumuna katkısı azalmaktadır(Tokol, 2011:36). Literatürde bu dönem için iki farklı görüş vardır. Bunlardan birincisi, bu dönemde devletin sosyal devletten uzaklaşmış olması, ikincisi ise her ne kadar birinci fikre sıcak bakılsa da aslında bu dönemde sosyal devletin önceki dönemlere göre daha fazla kendini hissettirdiği yönündedir. Şişman'a (2017:19) göre; bu dönemde sosyal politikanın finansmanı açısından nesnel koşullar oluşmuş, ancak modern anlamda hak temelli, kurumsal, düzenli standart uygulamaların yani gerçek sosyal devletin oluşturulması doğrultusunda bir siyasi irade gösterilememiştir. Bunun yanında, bu dönemde arkasında ne olursa olsun sosyal devlet açısından önemli ve övgüye değer birçok gelişme yaşanmıştır.

3.TÜRKIYE'DE SOSYAL DEVLETiN DEĞERLENDiRiLMESi

Bu çalışmada Türkiye'de sosyal devletin değerlendirmesi zihniyet, mevzuat, kurumsal yapı, uygulama ve denetim kapsamında yapılmıştır.

3.1.Zihniyet

Bu başlık altında ki zihniyet incelemesi de Türkiye'de Sosyal Devletin Tarihsel Gelişimi başlığı altındaki dört döneme göre yapılacaktır. Fakat bir değerlendirme yapmadan önce zihniyetin açıklaması ve Türkiye'de sosyal devlet zihniyetinin nasıl olması gerektiği hususunda bilgi verilmesi önem arz etmektedir. Zihniyet, bir düşüncenin toplumsal davranışlarda örf ve adetlerle birlikte görülmesidir. Yani, bir yandan toplumdaki bütün kesimlerin davranışlarını diğer yandan da toplumdaki dünya görüşünü ve buna bağlı davranışlardaki ilkeleri yani gizli ahlakı kavramaktır. Daha açık bir ifadeyle zihniyet, toplumsal yapıya dâhil olan herkesin sahip olduğu değer yargılarını, tercihleri ve eğilimlerini hepsini belli bir bakış açısıyla açıklayan bütünlükçü bir yaklaşımdır. Bu bakımdan zihniyet, insanın davranış kalıbının ait olduğu kültürün, iktisadi ve diğer toplumsal yargılarına göre belirlendiğini göstermektedir(Şimşek, 2006:64-65). Devletin herhangi bir konuda bir zihniyete sahip olması da yukarıda bahsedilenlerden bağımsız düşünülmemelidir. Devletin bir zihniyete sahip olmasından, devletin politika üretmesi için bağlı bulunduğu kültürün iktisadi ve diğer toplumsal yargılarına göre hareket etmesi gerektiği anlamı çıkarılabilir.

Sosyal devlet yukarıda da tanımlandığı üzere, genel olarak vatandaşların sosyal durumlarını iyileştirmeyi, belirli bir yaşayış düzeyi sunmayı ve sosyal güvenliği ulaşılabilir kılmayı kendisine vazife olarak gören devlet anlayışıdır(Kurt Topuz, 2009:117). Sosyal devlet bu sayılan görevleri yerine getirirken, bunları sadece vatandaşına bir hak olduğu için sunmak zorunda olup, bir lütuf olarak görmemelidir. Burada irdelenmesi gereken ilk konu "yükümlülük" ve "sosyal hak" tır.

Hak, pozitif hukuk tarafından tanınmış olsada olmasada, belli bir tarihsel süreçte insanların sahip olmaları gereken bütün özgürlüklerdir. Sosyal devlet anlayışında yer alan sosyal hak, insanın en temel hakkı olan yaşamını devam ettirmesinin koşullarını sağlayan, barınmayı, gıdayı, güvenliği temin eden ve kişinin haysiyetini güvence altına alarak yaşamını sürdürmesini sağlayan temel insan haklarından oluşmaktadır(Kara, 2009:371). Sosyal haklar, temel hak ve özgürlüklerin yerini almak için değil, onları tamamlamak ve birlikte olumlu bir sentez oluşturmak için vardır. Temel haklar alanında, daha çok hak ve özgürlüklere zarar vermemekle yükümlü olan devlet, sosyal haklar söz konusu olduğunda somutlaştırma ile yükümlü olmaktadır(Turan, 2002:104). Günümüzde, vatandaşların haklarını koruyabilmeleri ve kullanabilmelerine yönelik yükümlülükleri üstlenmesi gereken kurum sosyal devlettir(Dural & Con, 2011:484).

Sosyal haklar ve kişisel haklar arasında bir kaynak ortaklığı vardır. Her ikisi de insanın özüne bağlıyken aralarındaki fark şudur: Kişisel hak ve özgürlükler iktidara karşı ya da daha geniş bir bakış açısıyla devlete karşı korunmasına ve varlıkları da iktidarın halkın kişisel dünyasına karışmamasına bağlıyken, sosyal hakların sağlanması ve güvence altına alınması için devletin ya da iktidarın müdahalesi gerekmektedir. Dolayısıyla sosyal haklar konusunda, toplumun bir üyesi olan birey devletin ya da iktidarın bir şeyler yapmasını bir hak olarak beklemektedir(Turan, 2002:105). Özünde hak kavramı, devlet-vatandaş ilişkisi kapsamında ortaya çıkmakta ve siyasi yetki organlarının sorumluluklarını gündeme getirmektedir. Hakların uygulanabilirliği için, özel kişi ve kuruluşların iyi niyetlerinin ve hayırseverliklerinin ötesinde yasal dayanaklara ihtiyaç vardır(Gül & Sallan Gül, 2007:3). Ekonomik durumlarına bakmaksızın devletler, herkes için asgari geçim ve yaşam haklarına saygı duyulmasını garanti altına almak zorundadır. Devletin, sosyal ve ekonomik haklara saygı duyma, koruma ve teşvik etme sorumlulukları vardır. Bu da devletin sosyal hakları sadece yasalarla düzenlemesini değil, koruması ve uygulaması gerektiğini göstermektedir(Şenkal & Doğan, 2012:75).

Eğer devlet kendini sosyal devlet olarak tanımlıyorsa, başta çalışma, adil ücret, sosyal güvenlik, konut, sağlık, eğitim konularında olmak üzere bazı hakları bütün vatandaşlarına sağlayarak, halkının asgari ihtiyaçlara ulaşmasının önündeki engelleri kaldırmak mecburiyetindedir(Dural & Con, 2011:485). Sosyal hakların esası, temel haklardan yararlanmalarına imkân veren maddi koşulların bütün vatandaşlara sağlanmasıdır(Turan, 2002:105). Sosyal hakları, diğer insan haklarından ayrı olarak düşündüğümüzde bu hakların, özellikle ve öncelikle korunması gereken sınıf, topluluk veya kesimlerin hakları olduğu belirtilmelidir. Sosyal haklar, bireye değil topluluklara dayanır. Bu nedenle işçiler için farklı, kadınlar için farklı uygulamalar gerektirmektedir(Dural & Con, 2011:484).

Sosyal devlet, hedeflerine ulaşmak için bazı araçlara ihtiyaç duymaktadır. Sosyal sorunları inceleyip bunlara çözüm arayan bu araçlar sosyal politikalardır. Sosyal politika, büyük ölçüde devlete ait bir politika olmasının yanında gelişimini insan hakları ve demokrasinin gelişimine borçludur(Özdemir, 2008:90). Sosyal haklar bir bütün olarak vatandaşlık hakları içinde değerlendirilmelidir. Bu değerlendirme yapılırken de sosyal hakların sosyal politikalarla sağlanması gerekliliği önemle vurgulanmalıdır(Şenkal & Doğan, 2012:63). Buradan hareketle, sosyal hakların vatandaşın hakkı olması ve hak temelli sosyal politikalarında devletin yükümlülüğü olması gerektiğini söylemek mümkündür.

Sosyal politikanın aktörleri arasında devlet, yerel yönetimler, aile, piyasa ve sivil toplum bulunmaktadır. Bunlar arasında asli ve değişmez olması gereken aktör devlettir. Yani devletin olmadığı bir sosyal politika düşünmek imkânsızdır. Devletin bu değişmezliği içinde diğer aktörlerin görevi ise onu tamamlamaktır(Sarıipek, 2017:81).

Hak temelli sosyal politika, doğrudan toplum olmak ve geniş bir dayanışma içinde yaşamak düşüncesinden hareket ederek ve devletin rolünü ikame edilemez olarak belirleyerek, bireylerin başka hiçbir kurum, kuruluş ya da bireye muhtaç olmadan sosyoekonomik güvence altında yaşamasına imkân vermektedir. Burada bahsedilen sosyal korunma hakkı(sosyoekonomik güvence), devletin çıkardığı ve çoğu zamanda asli uygulayıcısı olduğu yasal kurallar etrafında korunmakta ve sadece o toplumun bir üyesi olmanın haricinde hiçbir ön şarta gerek duymamaktadır(Sarıipek, 2017:95).

Bütün bu açıklamaların ardından şunu söylemek mümkündür: Bir bireyin bir ülkenin vatandaşı olması, aynı anda hak merkezli olarak devletin görevlerinin doğmasına sebep olmaktadır. Bunun yanında benzer

şekilde bireyinde vatandaş olması karşılığında hak ve sorumlulukları oluşmaktadır(Çetin, 2017:179). Sonuç olarak, sosyal devletin temel zihniyeti müdahale edici olmasıdır. Yani, ihtiyacı olan vatandaşın ihtiyacının karşılanmasının sosyal hak olması ve bu ihtiyacı karşılamanında devletin görevlerinden biri olması sosyal devletin temel zihniyet merkezidir(Taşçı, 2017:29).

Yukarıda bahsedilen sosyal devlet zihniyeti kapsamında Türkiye'de, gerek dünya ekonomisi gerekse ülke ekonomisindeki değişimlere ve sosyal değişmelere bağlı olarak sosyal devlet zihniyetinde dönüşümler yaşanmıştır.

1920-1945 yılları arası Türkiye'de Sosyal Devletin Gelişimi başlığı altında da incelendiği üzere, bu dönemde politika önceliği kalkınmaya verilmiş ve sosyal politika çok az yapılmıştır. Bu çalışmada sosyal devletin gelişimi sosyal politikanın gelişimiyle birlikte ele alındığı için bu dönemde sosyal devletten bahsetmek zordur. Bu nedenle bu dönemin sosyal devlet zihniyetini değerlendirmekte imkan dahilinde gözükmemekle birlikte, yapılsa da sağlıklı olmayacaktır.

1945-1980 döneminde Türkiye'de sosyal devlet zihniyeti incelendiğinde, devletin sosyal alana müdahalesinin korporatist bir zihniyet ve sınıfsız bir toplum bilincinin kalıplarından kurtularak çalışma hayatı, sendikalaşma, işçi sigortaları ve sosyal güvenlik eksenli bir rotaya oturduğu görülmektedir(Özbek, 2002:20). Yukarıda da bahsedildiği üzere sosyal devlet ilkesi ilk defa 1961 Anayasasında yer almıştır. Bu Anayasanın, 53. maddesinde şu ifadelere yer verilmiştir: *"devlet bu bölümde belirtilen sosyal ve ekonomik amaçlara ulaşma ödevlerini, ancak iktisadi gelişme ile mali kaynakların yeterliliği ölçüsünde yerine getirir"*. Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere, sosyal güvenlik, sağlık hakkı, öğrenimin sağlanması gibi devlete yüklenen ödevlerle ilgili sadece ekonomik olarak devletin gücünün yettiği oranda politikalar yapılacağı görülmekte ve sosyal devlet olma bir arzudan öteye gidememektedir(Turan, 2002:113). Dolayısı ile 1961 Anayasasının iktisadi özgürlüklere dayanan bir piyasa mekanizmasının üretkenliğinden faydalanarak genel refahın artırılmasından daha çok, devletin planlamacı, düzenleyici ve yeniden dağıtıcı görevler üstlenmesini zorunlu gören bir sosyal devlet anlayışına sahip olduğunu söylemek mümkündür(Güleç, 2007:49). Bu dönemde Türkiye'de devletin sosyal alana müdahalesi popülist tarım politikalarıyla bir arada değerlendirildiğinde, ekonomik kalkınma olarak nitelendirilebilecek olan bu sürecin yaratacağı olası sosyal çelişkileri azaltma kaygısı ile hareket edildiğini söylemek mümkündür(Özbek, 2002:22). Buradan da anlaşılacağı üzere Türkiye'de bu dönemde, sosyal haklar çok sınırlı belirlenmiş ve bu haklarda tam olarak politika aşamasına geçememiş yine sınırlı kalmıştır. Bu dönemde Türkiye'de sosyal devlet zihniyetinin oluşmaya başladığı fakat özellikle ekonomik nedenlerle tam manasıyla kurumsallaşmış bir sosyal devlet zihniyetinden bahsedilemeyeceğini söylemek mümkündür.

1980-2000 yılları arasında Türkiye'de sosyal devlet zihniyeti incelendiğinde, dünyadaki ekonomik ve sosyal olaylara bağlı olarak tam olarak oturmamış olan yukarıda da bahsettiğimiz gibi oluşma aşamasında olan sosyal devlet zihniyetinin ve sosyal devlet uygulamalarının dünyada yaygınlaşan neo liberal politikalar nedeniyle gerilemesine bağlı olarak daha da zayıfladığı görülmektedir. Bu dönemde Türkiye'de dünyadaki değişmelere ayak uydurmanın yanında bir zihniyet değişimi de yaşanmıştır. 1980'lerde dönemin başbakanı "sosyal devletin öldüğünü belitmiş" ve "devlet baba değildir" gibi ifadeler kullanmıştır. Bu zihniyet değişiminden de anlaşılacağı üzere Türkiye'de bu dönemde sosyal devlet anlayışı ciddi bir biçimde gerilemiştir(Yay, 2014:158).

2000 sonrası dönem incelendiğinde yukarıda da bahsedildiği üzere Türkiye'de daha önce uygulanamamış sosyal politikalar uygulandığı görülmektedir. Aynı zamanda bu dönemde Türkiye'de sosyal devlet zihniyetinin önceki dönemlere göre daha belirgin olduğunu fakat yine tam manasıyla bu zihniyetin kurumsallaşamadığını söylemek mümkündür. Yine bu dönemde, toplumun farklı kesimlerine yönelik sosyal politikaların artması nedeniyle yukarıda incelemiş olduğumuz tarihsel süreç içerisinde diğer dönemlere göre sosyal devlet zihniyetinin belirgin olarak yerleşmeye başladığı söylenebilir.

Yukarıda genel çerçevesini çizmiş olduğumuz sosyal devlet zihniyetine göre, Türkiye'de sosyal devletin tarihsel gelişimi içerisinde genel bir değerlendirme yapıldığında, sosyal devlet zihniyetinin son dönemde yeniden oluşmaya başladığı fakat şu anda tam manasıyla bir sosyal devlet zihniyetinden bahsetmenin mümkün olmadığı belirtilmelidir. Türkiye'de sunulan sosyal hizmet ve yardımların uygulamalarına

bakıldığında; hemen hepsine yakınının talep odaklı olduğu ve bireylerin başvurusu üzerine işlemeye başladığı görülmektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere Türkiye'de hak temelli bir sosyal hizmet ve yardım arzı söz konusu değildir(Çetin, 2017:179). Burada sosyal hizmet ve yardım özelinde ele alınan hak temelli zihniyet yaklaşımını Türkiye'de ki bütün sosyal politika alanlarına yaymak mümkündür. Bugün Türkiye'de eğitim hakkı gibi birkaç hakkın dışında çoğu sosyal hak talep odaklı sunulmaktadır. Bu da yukarıda çerçevesini çizmiş olduğumuz sosyal devlet zihniyetine aykırı bir durum teşkil etmektedir. Ayrıca Türkiye'de şu anda yürürlükte olan 1982 Anayasası *"kişinin temel hak ve hürriyetlerini sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleri ile bağdaşmayacak şekilde sınırlayan, siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığının gerekli şartlarını hazırlamaya çalışmak"* şeklinde sosyal devlete bir sorumluluk yüklemiştir. Fakat devlet bu sorumluluğu yerine getirirken, mutlak bir sosyal ve ekonomik eşitlik anlayışıyla değil de nispi bir fırsat eşitliği fikrinden hareket etmektedir. Burada nispi fırsat eşitliği ile kastedilen şey ise, alıcının uygunluğu ve hak edişine dayalı ayrımı öngören ve fırsatları herkese açık tutma yoluyla, eşitliğin artırılmasıdır. Hak ediş ise, kişi tarafından kazanılmış olan her türlü vasıf ve performansa bağlıdır. Çünkü bu anlayış, insanları insan oldukları için eşit saymayıp, ayrıca sahip oldukları özellikleri ve yeteneklerideönemsemektedir(Kara, 2009.371-372). Buradan da anlaşılacağı üzere Türkiye'de mevcut anayasa yine yukarıda genel hatlarıyla çizmiş olduğumuz sosyal devlet zihniyetinden uzaktır.

3.2. Mevzuat

Yukarıda Türkiye'de sosyal devletin tarihsel gelişimine yönelik yapılan incelemede yer verildiği üzere Türkiye'de ilk defa 1961 Anayasasında sosyal devlet ilkesi yer almıştır. 1982 Anayasasında da aynı ilke yer almıştır. Fakat iki anayasa arasında temel bir farklılık mevcuttur. Bu farklılık; 1961 Anayasası sosyal hakları devletin varlığından ayrı tutmazken, 1982 Anayasası sosyal hakları devletin varlığına yabancı bir unsur gibi aktarmıştır.

Türkiye'de sosyal yardım konusunda çerçeve bir kanun yoktur. Sosyal yardımlar, yardımı veren kurumların ilgili kanunlarında yer almakta ve yardımın hangi kriterlere göre verleceğinin detayları ise genellikle yönetmelikler aracılığıyla ortaya konulmaktadır(Etci, 2012:33).

Türkiye'de sosyal yardım mevzuatının genel dayanakları 1982 Anayasasının 2, 60 ve 61. maddelerinde yer almaktadır. 1982 Anayasasının 2. maddesinde yer alan sosyal hukuk devleti olma niteliği içerisinde sosyal devletin koşullarından biri olan devletin sosyal politika üretme buna bağlı olarak da sosyal yardım sağlama görevi mevcuttur. Yine 60. maddede herkesin sosyal güvenlik hakkına sahip olduğu belirtilmiştir. 61. maddede ise, devletin *"harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleriyle, malül ve gazileri, sakatları yaşlıları, korunmaya muhtaç çocukları korumak ve topluma kazandırmakla"* sorumlu olduğu belirtilmiş ve bu amaçla devletin gerekli teşkilat ve tesisleri kuracağı veya kurduracağı ifade edilmiştir(Eryıldız, 2015:77).

Türkiye'de sosyal yardım kapsamında yer alan mevzuat aşağıda genel çerçevesiyle özetlenmiştir(Yuvalı, 2017:143-218):

- 11.08.1941 tarihli 4109 sayılı Asker Ailelerinden Muhtaç Olanlara Yardım Hakkında Kanun
- 24.02.1968 tarihli ve 1005 sayılı İstiklal Madalyası Verilmiş Bulunanlara Vatani Hizmet Tertibinden Şeref Aylığı Bağlanması Hakkında Kanun
- 28.05.1986 tarihli ve 3292 sayılı Vatani Hizmet Tertibi Aylıklarının Bağlanması Hakkında Kanun
- 28.02.1982 tarihli ve 2629 sayılı Uçuş, Paraşüt, Denizaltı, Dalgıç ve Kurbağa Adam Hizmetleri Tazminat Kanunu
- 03.11.1980 tarihli ve 2330 sayılı Nakdi Tazminat ve Aylık Bağlanması Hakkında Kanun
- 12.04.1991 tarihli ve 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu
- 16.12.1960 tarihli ve 168 sayılı Yabancı Memleketlerde Türk Asıllı ve Yabancı Uyruklu Öğretmenlere Sosyal Yardım Yapılması Hakkında Kanun

- 28.02.1985 tarihli ve 3160 sayılı Emniyet Teşkilatı Uçuş ve Dalış Hizmetleri Tazminat Kanunu
- 22.07.2016 tarihli ve 667 sayılı Sivil Demokrasi Şehit ve Gazilerine Yönelik Aylık Bağlanmasına İlişkin Kanun Hükmünde Kararname
- 01.07.1976 tarihli ve 2022 sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun
- 29.05.1986 tarihli ve 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Kanunu
- 15.05.1959 tarihli ve 7269 sayılı Umumi Hayata Müessir Afetler Dolayısıyla Alınacak Tedbirlerle Yapılacak Yardımlara Dair Kanun
- 20.06.1997 tarihli ve 2090 sayılı Tabii Afetlerden Zarar Gören Çiftçilere Yapılacak Yardımlar Hakkında Kanun
- 24.06.2008 tarihli ve 5774 sayılı Başarılı Sporculara Aylık Bağlanması ile Devlet Sporcusu Unvanı Verilmesi Hakkında Kanun
- 15.06.1989 tarihli ve 3580 sayılı Öğretmen ve Eğitim Uzmanı Yetiştiren Yükseköğretim Kurumlarında Parasız Yatılı veya Burslu Öğrenci Okutma ve Bunlara Yapılacak Sosyal Yardımlara İlişkin Kanun
- 17.06.1982 tarihli ve 2684 sayılı İlköğretim ve Ortaöğretimde Parasız Yatılı veya Burslu Öğrenci Okutma ve Bunlara Yapılacak Sosyal Yardımlara İlişkin Kanun
- 24.05.1983 tarihli ve 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu
- 18.06.1992 tarihli 3816 sayılı Ödeme Gücü Olmayan Vatandaşların Tedavi Giderlerinin Yeşil Kart Verilerek Devlet Tarafından Karşılanması Hakkında Kanun
- 03.03.2004 tarihli ve 5102 sayılı Yüksek Öğrenim Öğrencilerine Burs Kredi Verilmesine İlişkin Kanun

Türk sosyal yardım sistemi bağlamında temel sorunların başında konuya ilişkin mevzuatın dağınıklığı ve farklılıkları gelmektedir. Bu dağınıklık nedeniyle, sosyal yardım sağlayan birçok kurum ve kuruluş ortaya çıkmakta, bu da bir takım yardımların tekrarlanmasına neden olmaktadır. Yine bir takım ihtiyaç sahiplerinin de yardımlardan yararlanamaması söz konusu olmaktadır. Sosyal yardım mevzuatında öngörülen farklı ölçüt ve şartlardan dolayı uygulama birliği de sağlanamamıştır. Bu mevzuat dağınıklığının giderilmesi, 2005 yılında Sosyal Güvenlik Kurumu Kanunu ile hayata geçirilmeye başlanan Sosyal Güvenlik Reformunun bir ayağını oluşturmaktaydı. Ancak bu reform kapsamında primsiz rejim bakımından üç ayrı kanun tasarısı taslağı hazırlanmasına rağmen söz konusu taslak kanunlaşamamıştır. Bu nedenle sosyal yardım mevzuatındaki dağınıklık hala giderilememiştir(Yuvalı, 2017:).

Türkiye'de sosyal yardım mevzuatı haricinde sosyal devlet kapsamında sayılabilecek çok çeşitli mevzuat bulunmaktadır. Türkiye'de genel olarak mevzuatın sosyal devlette olması gereken mevzuattan çok uzak olmadığını fakat çok dağınık olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla Türkiye'de mevzuatın teorik açıdan sosyal devlet mevzuatına uygun olduğu söylenebilir.

3.3.Kurumsal Yapı

Sosyal yardımların istenen amaca ulaşabilmesi için, yardım yapan kurum ve kuruluşların merkezde tek bir örgütlenme çerçevesinde hareket ederek birbirini tamamlamaları ve sosyal yardım uygulamalarının bu merkezde toplanması gerekmektedir. Bu merkezi örgütlenme, kural koyan, düzenleme yapan, sosyal yardım standartlarını belirleyen, rehberlik eden ve denetleyen, uluslararası ilişkileri yürüten, sosyal yardımlar için ayrılmış kaynağı dağıtan bir yapıda olmalıdır(Yuvalı, 2017:238).

Türkiye'de yukarıda da bahsedildiği üzere sosyal yardımların sağlanmasında çok sayıda düzenleme ve mevzuat bulunmaktadır. Bu nedenle, yardımı düzenleyecek yeni teşkilatlar gündeme gelmekte ve sosyal yardım faaliyetleri için gerekenden daha çok kurum ve kuruluş ortaya çıkmaktadır(Güneş, 2012:169). Bu

bağlamda Türkiye'de sosyal yardım sunan kurumları şu şekilde sıralamak mümkündür[1](Çetin, 2017:168-169; DDK, 2009:4-5):

- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
- Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu
- Sağlık Bakanlığı
- Milli Eğitim Bakanlığı
- Adalet Bakanlığı
- Milli Savunma Bakanlığı
- Kalkınma Bakanlığı
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
- Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı
- Emniyet Genel Müdürlüğü
- Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu
- Vakıflar Genel Müdürlüğü
- Gençlik ve Spor Bakanlığı
- Toplu Konut İdaresi
- Belediyeler
- Sivil toplum kuruluşları ve dernekler ile vakıfların faaliyetleri
- Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları
- Sendikalar
- Kurum yardımlaşma sandıkları(OYAK, İLKSAN vb.)
- Kızılay.

Yukarıda ki sıralanan kurumlardan anlaşılacağı üzere, Türkiye'de sosyal yardım birden çok kurum tarafından sağlanmakta ve bu kurumlar birbiriyle bağlantılı çalışmamaktadır. Buna bağlı olarak aynı hizmetler farklı kurumlar tarafından bir sistem içerisine dâhil olmadan verilmektedir(Kılıç & Çetinkaya, 2012:102). Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı(ASPB) bu konuda toparlayıcı bir kurum olmakla birlikte yukarıda fotoğrafı çekilmeye çalışılan çok parçalı yapının bütünleştirilmesi konusunda tam etkin olamamaktadır. Sosyal yardım sağlayan kurumların faaliyetlerinin organizasyonu da ayrı bir sorun teşkil etmektedir(Çetin, 2017:168). Ayrıca, her bir sosyal yardım faaliyeti için ayrı bir yasanın bulunmasını ve her bir yardımdaki kriterlerin ve muhtaçlık hesaplama yöntemlerinin farklı olması; sosyal yardım sisteminin ilgili personeller tarafından dahi anlaşılmasında zorluklar yaşandığını göstermektedir(Zeynep Dodurka, 2014:20).

Ayrıca Türkiye'de sosyal devletin kurumsal yapısında bir başka sorun bürokrasideki bozukluklardır. Sosyal yardım almak isteyenler, muhtaçlıklarını ilgili kamu kurumuna ispat etmek zorundadırlar. İspat işlemi için hazırlanması gereken evraklar bulunmaktadır. Muhtaç durumda olmasına rağmen bu durumu ispat etmekle herhangi bir nedenle uğraşamayanlar bu yardımlardan faydalanamamaktadır. Bazı durumlarda da yukarıda mevzuat konusunda belirtildiği gibi farklı kurumlar benzer yardımlar vermekte ve aynı şahsa

[1] Burada sayılan kurumların birçoğunun bütün faaliyetleri sosyal yardım kapsamında yer almamakla birlite, bazı faaliyetleri sosyal yardım kapsamında yer aldığı için bu sıralamaya dahil edilmiştir.

birden fazla yardım yapılmaktadır. Bu da yardımların dağılımındaki adaleti engellemektedir(Kılıç & Çetinkaya, 2012:102).

Bir başka kurumsal sorun ise, damgalanma ve küçük düşürülme sorunudur. Gerekli yardımlardan yararlanmak üzere bir yerlere başvurma, sırada bekleme veya çok uzun bürokratik süreçlere takılma gibi durumlar ve söz konusu yardımı almaya hak kazandıktan sonrada afişe edilme, reklam malzemesi olma gibi durumlar ortaya çıkabilmektedir. Bu nedenle bu yardıma gereksinim duyanların kendilerini gizleme ve yardıma başvurmama durumu ortaya çıkabilmektedir Yine sosyal devletin kurumsal yapı sorunları içerisinde kayırmacılık gibi sorunlarda mevcuttur. Bu aynı zamanda istismar anlamına da gelmektedir(Taşçı, 2017:30).

Başka bir kurumsal yapı sorunu ise sosyal yardım veren kurumun başka görevleri olmasıdır. Örneğin; sosyal yardım ve hizmet faaliyetlerinde bulunan Vakıflar Genel Müdürlüğünün sosyal hizmet ve yardımlarla ilgisi olmayan yetki, görev ve sorumlulukları da mevcuttur. Dolayısı ile sosyal hizmet ve yardım amaçlı kaynaklar, müzeleri teftiş, bakım ve onarım gibi işlere harcanabilmekte(Çetin, 2017:170), yani amacı dışında kullanılabilmektedir.

Genel olarak toparlanacak olursa; Türkiye'de sosyal devletin gerektirdiği kurumsal yapı henüz oturmamıştır. Buna bağlı olarak, sosyal hizmet ve sosyal yardımlarda başvuru ve ihbar esaslı bir yapı mevcuttur. Dolayısıyla bu sistemde hizmet sunumu talebe bağlıdır. Bu nedenle dikkate alınan başvuruların yanı sıra nasıl başvuruda bulanacağını bilmeyenler ya da böyle bir hakkın var olduğunu bilmeyenler ve başvurusunu yapamamış pek çok muhtaç birey bulunmaktadır(Çetin, 2017:168; TEPAV, 2010:14).

Bu başlık altında incelenmesi gereken bir diğer konuda sosyal devlet uygulamalarını hayata geçiren ilgili personelin niteliği konusudur. Sosyal yardım ve hizmetlerin uzman personel tarafından yapılması gerektiği önemli bir konudur. Bu nedenle personel istihdam edilirken bu konu önemle göz önünde tutulmalıdır(Güneş, 2012). Sosyal hizmet ve sosyal yardımların yürütüldüğü kurumlarda gerekli sayıda uzman personelin olmaması veya var olan personelin bilgi ve uygulama eksiği ile konuya tam hâkim olmaması Türkiye'de hali hazırda bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır(Çetin, 2017:171).

Özellikle sosyal incelemeleri yürüten yani sahada görev alan personelin ciddi bir sosyal hizmet eğitiminden geçmesi gerektiği bilinen bir gerçektir. Hem yardıma başvurma ve yardım alma sürecinin vatandaşlar tarafından onur kırıcı olmaması için hem de vatandaşın durumunun daha adil ve nesnel değerlendirilmesi için bu eğitimler önem arz etmektedir(Dodurka, 2014:20). Yeterli eleman yetiştirilememesi, mevcut personelin taşradaki esas hizmet alanı yerine merkezde istihdam edilmesi, değişik kurumlarda oluşturulan muhtelif birimlerde atıl durumda tutulmaları gibi sorunlarda bulunmaktadır. Bu konuda en çok ihtiyaç duyulan uzmanlık alanı Sosyal Hizmettir. Üniversiteler bu alanda çok az bölüm açması ve ayrı ayrı kurulan birçok kurumun sosyal hizmet alanında personel istihdam etmeye başlaması niceliksel sorunların ortaya çıkmasında etkili olmaktadır(Çetin, 2017:172).

Türkiye'de sosyal devletin gerektirdiği kurumsal yapıya yönelik sorunların aşılması için bütüncül bir sisteme ihtiyaç vardır. Yukarıdaki sayılan kurumlar arasından iki tanesi Türkiye'de sosyal devletin uygulamasında önemli bir yere sahiptir. Ancak ikisinin de sosyal politikadaki yerine atıfla isimlerinin yeniden değerlendirilmesi mümkündür. Sosyal güvenlik primli sistem olan sosyal sigorta ve primsiz sistemler olan sosyal yardımlar ve sosyal hizmetlerden oluşan üçlü bir sosyal politika uygulamasıdır. Şu anda Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığında bu üç yöntemden yalnızca sosyal sigorta yöntemi uygulanmaktadır. Diğer iki yöntem olan sosyal yardımlar ve sosyal hizmetler genel olarak Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı alanında yer almaktadır. Bu nedenlere dayanarak bütüncül bir kararla Aile, Çalışma ve Sosyal Politikalar Bakanlığı kurulması yoluna gidilebilir. Böylece daha bütüncül bir zeminde sosyal politikalar(özelde sosyal yardımlar) uygulanabilir(Taşçı, 2017:30).

3.4.Uygulama

Sosyal devletin uygulamalarını mevzuat kısmında genel olarak vermiş bulunmaktayız. Fakat burada mevzuattaki kanunların uygulamaya ne kadar yansıtılabildiğini ortaya koymak adına kamu sosyal harcamaları üzerinden bir değerlendirme yapılacaktır.

Sosyal harcama kavramı üzerine literatürde net bir uzlaşı yoktur. Ülkeden ülkeye söz konusu kavrama farklı bakışların olması nedeniyle net tanım yapılmasında zorluklar ortaya çıkmaktadır. Örnek verecek olursak, eğitim harcamaları bazı çalışmalarda ve uluslararası göstergelerde sosyal harcama içinde yer alırken, bazı ülkelerde sosyal harcama dışında tutulmuştur. Buna benzer olarak, sokak aydınlatması gibi hizmetlere yapılan harcamalar, henüz altyapısı yerleşmemiş ve buna benzer alanlarda sorun yaşayan ülkelerde sosyal harcama olarak görülürken, altyapısı tamamlanmış gelişmiş ülkelerde sosyal harcama dışında bırakılmıştır.(Toprak, Ağcakaya, & Gül, 2016:128). Sosyal harcama genel olarak, kamu kurumlarının ve özel kurumların, hane halkı ve bireylere, onların refahlarını olumsuz etkilemeye yönelik durumların ortaya çıkması halinde destek olmak için sağlanan yararlar ve verilen maddi katkılardır. Bu katkılar, mal ve hizmet satın alınacak şekilde doğrudan nakdi yardım veya kişisel sözleşme ya da transfer yoluyla sağlanır(OECD, 2007:6).

Sosyal harcamalar, kamu harcamalarının büyük bir kısmını oluşturan ve doğrudan kişilerin gelir ve refah düzeylerini etkileyen özel harcamalardır. Bu nedenle sosyal harcamalar sosyal devletin derecesini göstermektedir(Taşçı, 2017:32). Sosyal harcamaların miktarı Türkiye'de sosyal devletin derecesini göstermesi bakımından çalışmamız için ayrı bir önem teşkil etmektedir.

Tablo 1: Türkiye'de Kamu Sosyal Harcamalarının GSYH'ya Oranı(yüzde)

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017[2]	2018[3]
Eğitim	3,7	3,8	3,7	3,8	3,8	3,9	3,9	4,2	3,9	3,8
Sağlık	4,8	4,4	4,1	3,9	3,8	3,8	3,7	3,8	3,7	3,7
Sosyal Koruma	8,0	8,0	7,9	8,1	8,1	8,1	8,2	9,1	8,7	8,5
Emekli Aylıkları ve Diğer Harcamalar	7,2	7,2	6,9	7,2	7,1	7,1	7,2	8,0	7,7	7,5
Sosyal Yardım ve Primsiz Ödemeler	0,7	0,7	0,8	0,8	0,8	0,8	0,9	1,0	0,9	0,9
Doğrudan Gelir Desteği Ödemeleri	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Toplam	*16,5*	*16,2*	*15,7*	*15,9*	*15,7*	*15,7*	*15,8*	*17,0*	*16,3*	*16,0*

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, 2017

Tablo 1'den de anlaşılacağı üzere, Türkiye'de kamu sosyal harcamalarının GSYH'ya oranı dalgalı bir seyir izlemekle beraber, bu oranlar içinde en büyük pay sosyal koruma kalemine ayrılmaktadır. Türkiye'de son yıllardaki kamu sosyal harcamaları miktar yönünden incelendiğinde 2016 yılında 443.681 milyon TL olarak gerçekleştiği görülmektedir. 2017 yılında tahmini gerçekleşen miktarın 494.756 milyon TL olduğu ve 2018 yılı programında da gerçekleşmesi beklenen miktarın 550.374 milyon TL olduğu görülmektedir(Kalkınma Bakanlığı, 2017).

Türkiye'de son yıllarda kamu sosyal harcamalarında 2008 krizinin etkisiyle düşüşler yaşansa da bu düşüşlerin çok yüksek oranlarda olmadığı görülmektedir. Söz konusu oranın krize rağmen yüksek oranlarda seyretmesinin birkaç nedeni bulunmaktadır. Bunlar; son yapılan sağlık reformuyla birlikte hayata geçirilen yeni sağlık sistemi ve yeni aile sağlık ocakları ile hastaneler, eğitim seviyesini yükseltmek için zorunlu eğitim kapsamına alınan vatandaşların artırılmasıyla eğitim harcamalarının artması ve Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı aracılığı ile yapılan sosyal hizmet ve yardımlardır(Akgül, 2016:284).

[2] Gerçekleşme Tahmini
[3] Program

Grafik 1: OECD Ülkelerinde 2016 Yılı Kamu Sosyal Harcamalarının GSYH'ye Oranları(yüzde)4

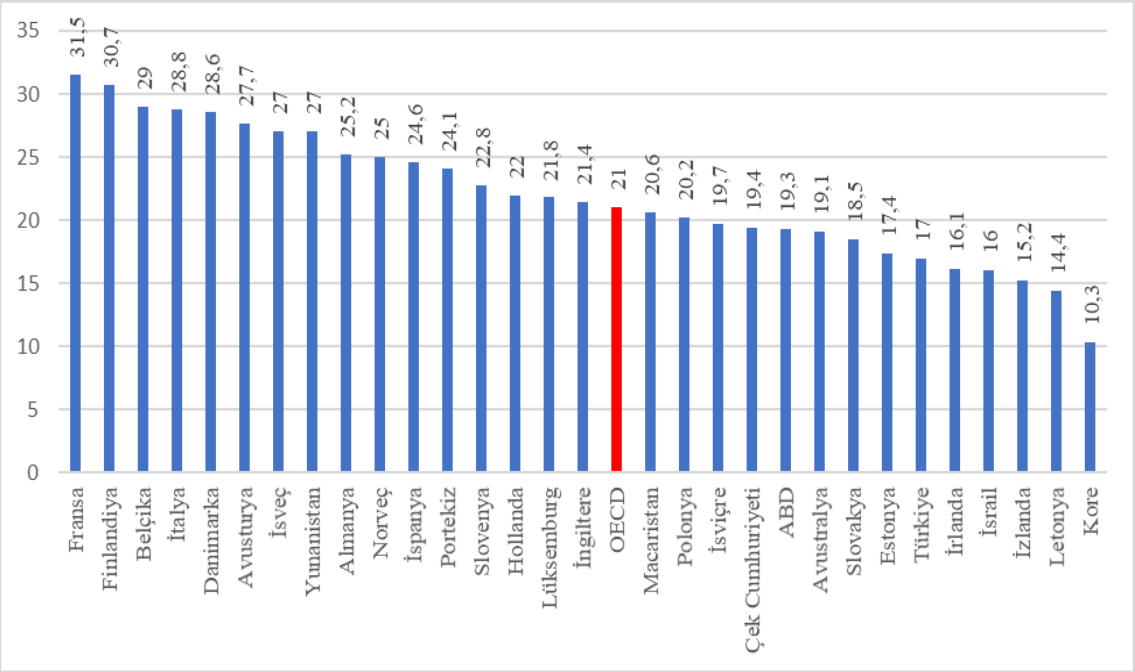

Kaynak: OECD, 2017

Grafik 1 incelendiğinde, kamu sosyal harcamalarının GSYH'ye oranının OECD'de 2016 yılında yüzde 21 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Aynı yıl Türkiye'de de kamu sosyal harcamaların GSYH'ye oranının yüzde 17 olduğu görülmektedir. OECD ülkeleri arasında söz konusu oranın en yüksek olduğu ülke Fransa ile Türkiye kıyaslandığında aradaki farkın yaklaşık yüzde 14 olduğu görülmektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere Türkiye'de kamu harcamaları son yıllarda yükselmesine rağmen henüz OECD ortalamasının altında seyretmekte ve söz konusu oran bakımından OECD ülkelerinin büyük çoğunluğunun gerisinde kaldığı görülmektedir.

3.5.Denetim

Denetim, bir kuruluşun ya da yönetimin ilgili taraflar adına mali kaynaklarının kullanılmasındaki verimlilik, etkinlik ve ekonomik derecelerini ölçmek, karşılaştırmak ve değerlendirmek olarak ifade edilmektedir. Bu açıdan denetim standartlara uygunluğun kontrol edilmesidir. Bu standartlar mevzuatla ilgili olabileceği gibi, mali, ekonomik, fiziksel, sosyal ve hatta çevresel konularla ilgilide olabilir(Arslan, 2002:6).Türkiye'de denetim Anayasa'nın 125.maddesinde *"idarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır"* şeklinde yargısal denetim olarak yer almıştır. Ayrıca Anayasanın 160.maddesinde de *"Sayıştay, merkezi yönetim bütçesi kapsamındaki kamu idareleri ile sosyal güvenlik kurumlarının bütün gelir ve giderleri ile malların TBMM adına denetlemek ve sorumluların hesap ve işlemlerini kesin hükme bağlamak ve kanunlarla verilen inceleme, denetleme ve hükme bağlama işlerini yapmakla görevlidir"* şeklinde de Sayıştay denetimi olarak yer almaktadır(Kuluçlu, 2006:3).

Türkiye'de kamu harcamalarının denetimi, süreç açısından harcama öncesi ve harcama sonrası olmak üzere iki şekilde yapılmaktadır. Harcama öncesi denetim vize ve tescil işlemleriyle Maliye Bakanlığı ve Sayıştay aracılığıyla, harcama sonrası denetim ise genellikle bu kuruluşların denetim elemanları aracılığıyla yapılmaktadır. Ancak bu denetimler Türkiye'de daha çok hukuksal boyutta mevzuata uygunluk bakımından yapılmakta, performans ve yerindelik denetimi yapılmamaktadır. Ayrıca hem

[4] Bu grafikte OECD üyesi ülkelerinden 2016 yılı oranlarına ulaşılamayan ülkeler yer almamaktadır. Ayrıca OECD kaynaklarında Türkiye'nin en son 2014 yılı oranı yer aldığı için grafikte T.C. Kalkınma Bakanlığı verileri kullanılmıştır.

yönetim yapısındaki farklılıklar hem de denetim sistemindeki koordinasyon ve uyum eksikliği nedeniyle denetim beklenen seviyede yapılamamakta ve denetimde tekerrür durumları görülmektedir(Arslan, 2002:13-14). Yukarıda bahsedilen Türkiye'de denetimlerin performans ve yerindelik bakımından yapılmaması sosyal devlet uygulamaları açısından sıkıntılara neden olmaktadır. Çünkü sosyal yardımlar başta olmak üzere diğer sosyal devlet uygulamalarının yerindeliğini denetlememek hizmetin vatandaşa ulaşıp ulaşmadığının devlet tarafından bilinmemesi demektir. Yine performans denetiminin yapılmaması da yapılan sosyal yardımların ya da diğer sosyal politika uygulamalarının etkinliğinin ne derecede olduğunun bilinmemesi demektir. Dolayısıyla Türkiye'de sosyal devletin denetim mekanizmasının tam olarak işletilemediğini söylemek mümkündür. Genel olarak sosyal devletin denetimi konusu değerlendirildiğinde, Türkiye'de denetimin yetersiz olduğu görülmekle birlikte sistemin yasal olarak düzenlenip özellikle denetimin yerindeliğinin sağlanması önemli bir husus olarak öne çıkmaktadır.

SONUÇ

Türkiye'de sosyal devletin varlığını sosyal yardım bağlamında incelediğimiz bu çalışmada zihniyet, mevzuat, kurumsal yapı, uygulama ve denetim bağlamında bir değerlendirme yapılmıştır. Türkiye'de sosyal devlet zihniyeti yaklaşık yüz yıllık Cumhuriyet tarihinde henüz oturtulamamıştır. Şu anda sosyal devlet uygulamaları kapsamında değerlendirebileceğimiz uygulamaların hemen hepsine yakını talep odaklı olmakla birlikte, belli şartları taşıyanlar ya da gerekli görülen kapsama girenler bu uygulamalardan yararlanmaktadırlar. Çalışmanın başında belirttiğimiz gibi arz temelli bir sosyal politika ya da başka bir deyişle hak temelli bir sosyal politika anlayışı Türkiye'de mevcut değildir. Bu nedenle Türkiye'de sosyal devlet zihniyeti tam manasıyla oturmamıştır. Türkiye'de sosyal yardım mevzuatı başta olmak üzere, sosyal devlet için gerekli kanuni düzenlemeler büyük oranda tamamlanmıştır. Fakat bu mevzuat dağını bir yapıya sahiptir. Dağınık yapıya sahip olan mevzuata uygun kurumlar incelendiğinde kurumsal yapının da dağınık olduğu görülmektedir. Bu kapsamda sosyal yardım başta olmak üzere devletin uygulamalarındaki bu dağınıklık sıkıntılara ve zorluklara neden olmaktadır. Dolayısıyla, Türkiye'de sosyal devletin kurumsal yapısı bütüncül bir hale getirilmelidir. Sosyal devletin derecesini göstermesi bakımından sosyal harcamaları analiz ettiğimiz bu çalışmada; son yıllarda Türkiye'nin sosyal harcamalarının arttığı fakat OECD ortalamasının altında kaldığı görülmektedir. Ayrıca Türkiye'nin OECD ülkelerinin büyük çoğunluğunun sosyal harcama bakımından gerisinde kaldığı görülmektedir. Türkiye'de sosyal devletin varlığını denetim açısından incelediğimizde, Türkiye'de denetimin yasal olarak dayanakları bulunmaktadır. Fakat bu yasal dayanaklarda ve uygulamada sıkıntılar vardır. Özellikle sosyal harcamaların denetiminde yerindelik denetiminin yapılmaması büyük bir sorun olarak göze çarpmaktadır. Bu nedenle sosyal harcamaların amacına ulaşıp ulaşmadığı konusu Türkiye'de muallakta kalan bir konudur.

Sonuç olarak Türkiye, teoride modern sosyal devletten çok uzak olmamakla birlikte, uygulamada tam manasıyla kurumsallaşmış değildir.

KAYNAKÇA

Akgül, O. (2016). Sosyal Devletin Evrimi, Türkiye'de Sosyal Devlet Teoride mi, Pratikte mi? İçinde II.Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi-Bildiriler Kitabı I (ss. 277–288).

Arslan, A. (2002). Kamu Harcamalarında Verimlilik, Etkinlik ve Denetim. Maliye Dergisi, (140), 1–14.

Briggs, A. (1961). The Welfare State in Historical Perspective. European Journal of Sociology, 2(2), 221–258.

Çetin, B. I. (2017). Sosyal Politika ve Vatandaşlık: Türkiye İçin Asgari Gelir Desteği. İstanbul: Filiz Kitabevi.

DDK. (2009). Türkiye'de Sosyal Yardımlar ve Sosyal Hizmetler Alanındaki Yasal ve Kurumsal Yapının İncelenmesi, Aile, Çocuk, Özürlü, Yaşlı ve Diğer Kişilere Götürülen Sosyal Hizmetlerin ve Sosyal Yardımların Genel Olarak Değerlendirilmesi, Bu Hizmetlerin Düzenli ve Verimli Şekilde Yürütülmesinin ve Geliştirilmesinin Sağlanması Hakkında Araştırma ve İnceleme Raporu (Vol. 4). Ankara.

Demirci Akyol, E. (2010). Osmanlı Devletinde Yoksulluğu Azaltma Stratejileri ve Bu Stratejilerin Sürekliliği ve Değişimi. İçinde N. F. Kunduracı, O. Bilge, E. Kaya, & S. İncedal (Eds.), Uluslararası Yoksullukla Mücadele Stratejileri Sempozyumu (ss. 67–74). Ankara: T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü.

Dodurka, B. Z. (2014). Türkiye'de Merkezi Devlet Eliyle Yapılan Sosyal Yardımlar -Çalışma Raporu. İstanbul.

Dural, B., & Con, G. (2011). Türkiye'de Sosyal Devlet ve Yaşlı Hakları Üzerine Bir İnceleme. İçinde Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu (ss. 483–496). İstanbul: Petrol-İş Yayınları.

Eryıldız, F. G. (2015). Ulusal ve Yerel Düzeyde Yoksulluk Azaltma Stratejileri: İstanbul'da Sosyal Yardım Uygulamaları. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Esping-Andersen, G. (1990). The Three Worlds of Welfare Capitalism. Journal of Chemical Information and Modeling. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.

Etci, H. (2012). Sosyal Yardımların Politik Nitelik Kazanması(2002-2011 Türkiye Örneği). Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Ferrera, M. (2015). Sosyal Avrupa'da "Güney Avrupa Refah Modeli." İçinde A. Buğra & Ç. Keyder (Eds.), Sosyal Politika Yazıları 7.Baskı (ss. 195–230). İstanbul: İletişim Yayınları.

Gül, H., & Sallan Gül, S. (2007). Sosyal Devletten Çalışma Refahına Geçişte Sosyal Haklar ve Yoksullar. Amme İdaresi Dergisi, 40(3), 1–30.

Güleç, S. (2007). 1945-1980 Yılları Arasında Türkiye'de Refah Devleti. Yerel Siyaset Dergisi, 48–55.

Güneş, M. (2012). Yoksullukla Mücadelede Sosyal Yardımların Bir Kamu Yönetimi Politikası Olarak Sürdürülebilirliği. SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 24, 149–184.

Kalkınma Bakanlığı. (2017). Kamu Kesimi Sosyal Harcama İstatistikleri. http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/ResmiIstatistikPrograminaKatkilarimiz/Attachments/7/Kamu Kesimi Sosyal Harcama İstatistikleri.pdf

Kara, B. (2009). Sosyal Devletten Küresel Devlete: Türkiye'de Kamu Çalışanları ve Temel Haklar. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 14(1), 369–386.

Kılıç, R., & Çetinkaya, Ş. (2012). Türkiye'de Yoksullukla Mücadelede Sosyal Yardım Stratejileri ve Bir Model Önerisi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (34), 93–114.

Koray, M. (2005). Avrupa Toplum Modeli. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Korkusuz, R., & Uğur, S. (2010). Sosyal Güvenlik Hukukuna Giriş. Bursa: Ekin Yayınevi.

Kuluçlu, E. (2006). Yönetimin Denetiminden Denetimin Yönetimine. Sayıştay Dergisi, (63), 3–37.

Kurt Topuz, S. (2009). Türkiye'de Sosyal Devlet Harcamalarının Genel Eğilimi: 2001-2009 Yılları Arasında Yapılan Eğitim, Sağlık ve Sosyal Koruma Harcamaları. Alternatif Politika, 1(1), 115–136.

OECD. (2007). The Social Expenditure database: An Interpretive Guide SOCX 1980-2003 (Vol. 2007).

OECD. (2017). Social Expenditure Database. https://www.oecd.org/social/expenditure.htm

Önal, A. (2017). Türkiye'de Devletin Sosyal Politikaları: Sahici mi ve Arka Planı Ne? İçinde Türkiye'de Sosyal Politika Aktörleri: Zemin ve Uygulama (ss. 1–32).

Özbek, N. (2002). Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Sosyal Devlet. Toplum ve Bilim, 92(Bahar), 7–33.

Özdemir, İ. M. (2008). Küreselleşme Sürecinde Türkiye'de Sosyal Devlet ve Sosyal Hizmetler. Selçuk Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Özdemir, S. (2007). Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.

Sarıipek, D. B. (2017). "Hak Temelli" Sosyal Politikadan "Hayırseverlik Temelli" Sosyal Politikaya Geçişte Sivil Toplum Örgütlerinin Rolü. İnsan&İnsan, 4(11), 81–99.

Şenkal, A., & Başar Sarıipek, D. (2007). Avrupa Birliği'nin Karşılaştırmalı Refah Modelleri ve Sosyal Politikada Devletin Değişen Rolü. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2(14), 146–175.

Şenkal, A., & Doğan, M. (2012). Sosyal Politika ve Sosyal Haklar; Vatandaşlık Haklarının Yeniden Kavramsallaştırılması Arayışı. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9(17), 63–80.

Şimşek, O. (2006). Zihniyet, Girişimcilik ve KOBİ-Sosyoloji İlişkisi. TÜHİS, 20(3), 64–75.

Şişman, Y. (2017). Türkiye'de Sosyal Politikanın Dünü, Bugünü: Hayırseverliğin Kurumsallaşması mı? Gelişim mi? Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 4(2), 1–22.

Taşçı, F. (2017). Türkiye'de Sosyal Politika ve Dönüşüm: Zihniyet, Aktörler ve Uygulamalar. Ankara: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Merkezi(SETA).

TEPAV. (2010). Sosyal Hizmetlerin Sunumunda Kademelenme. Ankara.

Tokol, A. (2011). Türkiye'de Sosyal Politika. İçinde A. Tokol & Y. Alper (Eds.), Sosyal Politika (ss. 26–36). Bursa: Dora Yayınları.

Toprak, D., Ağcakaya, S., & Gül, H. (2016). Sosyal Devlet Yaklaşımı Açısından Türkiye'de 1980 Sonrası Eğitim Harcamalarının Analizi. Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 31(1), 123–165.

Turan, G. (2002). Türk Anayasalarında Sosyal Hakların Gelişimi ve Yorumu. http://www.todaie.edu.tr/resimler/ekler/a3eb99a2ef26500_ek.pdf?dergi=Insan%20Haklari%20Yilligi Erişim Tarihi: 01.12.2017

Türkoğlu, İ. (2013). Sosyal Devlet Bağlamında Türkiye'de Sosyal Yardım ve Sosyal Güvenlik. Akademik İncelemeler Dergisi, 8(3), 275–305.

Yay, S. (2014). Tarihsel Süreçte Türkiye'de Sosyal Devlet. 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3(9), 147–161.

Yuvalı, E. (2017). Türk Sosyal Güvenlik Hukukunda Merkezi (Kamusal) Sosyal Yardımlar. Ankara: Turhan Kitabevi.

Kötülük Problemi Karşısında Tanrı'nın Adaletini Savunmada Augustinus Ve İrenaeus Örneği*

Yrd. Doç. Dr. Selahattin Aktı[1]

[1]Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri, selakti@comu.edu.tr

Özet: Özellikle ateist düşünürler tarafından sıkça dile getirilen kötülük problemi, semâvî din sahiplerinin iddia ettiği gibi adil, âlim ve iyi olan bir Tanrı ile evrende var olan kötülük arasında mantıksal bir çelişki olduğunu savunur. Düşünce tarihinde kısaca kötülük sorunu veya Teodise olarak isimlendirilen problem ne yazık ki çözülememiş ve uzun tartışmalara sebep olmuştur.

İrenaeus (ö. 202) ve Augustinus (ö. 430) Patristik dönemin iki önemli düşünürüdür ve söz konusu problemin çözümüyle meşgul olmuşlardır. İlk günah dolayısıyla insanın cennetten kovulmasına dair Hristiyanlık inancıyla kötülük sorunu arasında ilişki kuran düşünürler, bu sorunun çözümünde insanın sahip olduğu özgür iradenin rolünün de hesaba katılması gerektiğini ileri sürerler. Onlara göre ahlâkî kötülük, insanın sahibi olduğu özgür iradeyi yanlış kullanmasından dolayı ortaya çıkar. Günümüz Hristiyan teolojisi üzerinde de etkilerini sürdüren ilk dönemin bu önemli iki isminden İrenaeus'un fikirleri, çağdaş araştırmacılardan John Hick (ö. 2012)'in dikkatini çekmiş ve "The Soul-Macking Theodicy" (Ruh yapma teodisesi) adlı teodiseyi geliştirmesine önayak olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kötülük, Teodise, İrenaeus, Augustinus, John Hick

GİRİŞ

Yaşamakta olduğumuz hayatın önemli bir kısmı iyi, güzel ve hoş olmakla beraber, canımızı sıkan, acı ve ıstırap dolu anlara da sahip olduğu inkar edilemez bir gerçektir. Tecavüz, hırsızlık ve savaş gibi insan kaynaklı kötülüklerin yanısıra, yaşayan canlılara acı veren deprem, kuraklık ve sel felaketi gibi doğal hadiseler de kötülüğün bir başka çeşidi olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

Dünyada yaşayan insanların büyük bir kısmının, her şeye gücü yeten ve mutlak iyi olan bir Tanrıya inandığı ortadadır. Ancak, Tanrı'nın bu kötülüklere neden izin verdiği çoğu zaman anlaşılamamış ve sıkça tartışılmıştır. Bu tartışmalarda sorulan sorulardan biri de: "Acaba Tanrı, tıpkı kutsal kitaplarda sözü edilen 'Cennet' gibi içinde kötülüğün, dolayısıyla acı ve ıstırabın olmadığı bir dünya yaratamaz mıydı?"

Çoğunluğu ateist olan bazı düşünürlere göre kötülüğün dünyadaki varlığı, mutlak iyilik ve mutlak kudret sahibi bir Tanrı tasavvuru ile çelişmektedir. Bu düşünürlere göre eğer Tanrı gerçekten hem iyi, hem güç sahibi ve hem de bilgi sahibi olsaydı kötülük olmazdı. Kötülük var olduğuna göre; ya iddia edildiği gibi Tanrı iyi değildir, ya iyidir ama kötülüğü önleyebilecek bir güce sahip değildir, ya da hem iyi olup hem de güç sahibi olmakla beraber kötülüğün nasıl önleneceğiyle ilgili yeterli bir bilgiye sahip değildir. Ya da Tanrı diye bir şey yoktur. Söz konusu düşünürler, Tanrıya inancı olanların yukarda bahsedilen çelişkiyi açıklamakla yükümlü olduğunu iddia ederler.

Teolojide olduğu gibi felsefe tarihinde de sıklıkla ele alınan kötülük problemi mantıksal bir kanıt olarak ilk defa Epikür (M.Ö. 341-270) tarafından formüle edilmiştir. Bu formülasyon daha sonraları bize Afrika kökenli, Latince retorik öğretmeni ve kilise babası olan Lactantius (250-320) tarafından aktarılır (Laktanz, 1919: 103). Mantıksal kötülük problemi olarak da adlandırılan bu formülasyonun önermelerini basitleştirerek şu şekilde sıralamak mümkün görünmektedir:

I. Tanrı her şeye gücü yetendir ⇨ Bu yüzden kötülüğü önleyebilir.
II. Tanrı tamamen iyidir ⇨ Doğal olarak kötülüğü önlemek ister.
⇩
III. Kötülük vardır ⇔ Kötülük yoktur

* Bu tebliğ 2015 yılında tamamlanan ve "Gott und das Übel: die Theodizee-Frage in der Existenzphilosophie des Mystikers Muḥyīddīn Ibn'Arabī" adıyla 2016 yılında yayınlanan doktora çalışmasından yararlanılarak hazırlanmıştır.

Bu üç önermeden herhangi ikisinin doğru kabul edilmesi halinde üçüncüsünün yanlış olacağından, bu üç önermeyi aynı anda doğru kabul etmek bir çelişki doğuracaktır. Aynı soruyu farklı şekillerde soran daha birçok filozof vardır ve bu soruların ortak noktası: Tanrı'nın ilim, kudret, irade ve iyilik sıfatlarının aynı kuvvetle savunulamayacağıdır (Aydın, 2002: 153).

Hiç kuşkusuz bu iddialar defalarca cevaplanmış ve değişik bakış acılarıyla izah edilmeye çalışılmıştır. Kötülük sorunu olarak da bilinen bu tartışma, belki de insanlık tarihi kadar eskidir. Tanrı'nın hem ilim ve güç sahibi olduğunu, hem de mutlak iyi olduğunu iddia eden dindar düşünürler bu tartışmaya Tanrı'nın adalet sıfatını da dâhil ettiler. Tarihte ilk defa Leibniz (ö.1716) tarafından kullanılan "*Teodise"* terimi, Grekçede 'Tanrı' (θεός, theós) ve 'adalet' (δίκη, díkē) anlamına gelen iki kelimenin bir araya getirilmesinden oluşur ve teknik bir terim olarak dünyadaki kötülük olgusu karşısında Tanrı'nın adaletini haklı çıkarma ya da onun yüce hikmetini savunma anlamında kullanılır. Bir diğer ifadeyle teist düşünürler, kötülüğün dünyadaki varlığının bir hikmete mebni olduğu noktasında birleşerek bir takım izahlar yaptılar ve yaptıkları bu izahlar "Teodise" olarak isimlendirildi.

Bu çalışma kapsamında, tarihte yapılan en önemli teodiseler içerisinde kendine yer bulan ve fikirleriyle sonraki yüzyıllarda Hıristiyan teolojisini ciddi manada etkilemiş, patristik dönem düşünürlerinden Augustinus ve İrenaeus'un çalışmalarına yer verilecektir. Bilindiği gibi bu iki düşünür günümüz Hıristiyan teolojisinin şekillenmesinde önemli etkilere sahiptirler.

1. Augustinuscu Teodise

Afrika'nın Nomidya bölgesinde politeist bir baba ve hıristiyan bir annenin evladı olarak dünyaya gelen Augustinus (M.S. 354-430), felsefeyle uğraşmaya başladığı ilk yıllarda Maniheizme ilgi duymuş, ardından Yeni Eflatunculuk'a merak sarmış ve en nihayet 387 yılından itibaren Hıristiyanlık'ta karar kılmıştır (Vorländer, 1908: 225). Geleneksel Hıristiyan inancının yapısını şekillendirmede Pavlus'tan sonra Thomas Aquinas da dâhil hiç kimsenin Augustinus kadar etkili olmadığı iddia edilmiştir. Adolf von Harnack'a göre Augustinus, belkide Platon sonrası dönemin en büyük yazarıdır (Mayer, tarih yok). Onun, Hıristiyan düşüncesinin geliştiği ilk evrelerdeki Tanrı-Evren tasarımı, ilk insanın yaratılışı ve dünyaya düşüşüyle ilgili anlatımı, sonraki dönemlerde fazlaca bir değişikliğe uğramadan kabul görmüştü. Hiç kuşkusuz bunun sebeplerinden biriside Hıristiyanlığın birbirinden kopuk unsurlarını Batı'nın zihin ve hayal dünyasında bir araya getirebilmiş olmasıdır (Hick, 2011: 769).

Onun Kötülük ile ilgili fikirlerine geçmeden önce ondan yapacağımız iki alıntıya göz atmak faydalı olacaktır:

> "İnsan ve Meleklerin (Cennetten) düşüşünün suçlusu Tanrı değil, özgür iradenin, yaratılanlar tarafından suiistimal edilmesidir. İlahî Rahmetin inayeti yetişip kurtarmasaydı, ilk günah'ın laneti, bütün insanları sonsuza dek geri dönülemez bir şekilde etkileyecekti." (Augustinus, 1925: Kap. 8, 416)

> "Bütün yaratıklar Yaratıcının elinden aslında iyi olarak çıkar, ne var ki onlar mutlak iyi olmadıkları için bozulma özelliğine sahiplerdir. Yaratıklardaki iyilik ve kötülük bir anlamda kötülüğün her zaman bir miktar iyiyi barındırması nedeniyledir." (Augustinus, 1925: Kap. 4, 401)

Buna göre Augustinus, kötülük meselesini kutsal kitap eksenli ele almaktadır. İnsanın kovulmasını, insanın, özgür iradesini kötüye kullanarak ilk günahı işlemesine bağlayan Augustinus'a göre bu günahın mirasçıları olan insanların yine özgür iradelerini kullanarak kovuldukları yere dönmeleri imkânsız değildir (Augustinus, 1925: Kap. 8, 417). Bütün varlıkların yaratıcısı sonsuz iyi olduğu için bütün varlıklarda iyidir. Ancak onlar yaratıcıları gibi 'sonsuz' ve 'değişmeyen' olmadıkları için onlardaki iyilik azalıp çoğalabilir. İyilik azaldığında bu kötülük olur (Augustinus, 1925: Kap. 4/12, 400). Bunu, suyun buharlaşması sonrası oluşan kuruluğa benzetmek mümkün gözükmektedir. Bu durumda kuruluk, suyun yokluk durumudur. Kuruluk bir ontolojik varlığa sahip değildir; sadece suyun yokluğunu ifade etmek için kullandığımız bir sıfattır. Aslında, iyi olarak yaratılmış olanın sonradan bu özelliğini muhafaza edememesinin nedeni, mutlak iyi olan Tanrı'nın aksine değişkenlik gibi bir özelliğe sahip olmasıdır.

Augustinus, geçmişindeki maniheist düalizm kaynaklı sorularına Yeni Plâtonculuk'ta cevap bulmuşa benzemektedir. Yukarıda açıklandığı üzere kötülük, ona göre özünde varlığa sahip olmayan bir 'yokluk' durumudur (privato boni). Kötülük nereden gelir sorusuna verdiği cevap ise "özgür irade savunması" olarak bilinen öğretiyi oluşturur ki bu, hem günahın ahlakî bakımdan kötülüğüne hem de insanî acı ve ıstıraba açıklama getirir (Hick, 2011: 769). Augustinus'un Neo-Platonik içerik sergileyen çeşitlilik veya çokluk ilkesi, evreni, kusursuz olandan kusurlu olana, güzel olandan çirkin olana olacak şekilde her türlü olasılığı barındıran, mükemmel bir ahenk içinde görür. Buna göre günah ve günahın cezalandırılması da dâhil hiçbir şey gereksiz veya değersiz değildir (Hick, 2011: 770). Varlığın kaynağı, insan düşüncesinin asla kavrayamayacağı, en yüce varlık, en yüce iyilik, en yüce güzellik ve en yüce aşk olan Tanrıdır (Vorländer, 1908: 227).

Kötülüğün, iyiliğin yokluğu manasındaki Privation teorisi ile açıklanması, sonraki yıllarda büyük ilgi görüp çok yönlü tartışmaları tetiklediği bilinmektedir.

2. İrenaeuscu Teodise ve John Hick'in 'Ruh Yapma Teodisesi' (The Soul-Macking Theodicy)

Augustinus'tan yaklaşık iki yüzyıl önce yaşamış olan İrenaeus'un (M.S.130-202) fikirleri halefi Augustinus'unkiler kadar yaygın değildir. 19. Yüzyılın başlarında Schleiermacher'in ilgisi hariç tutulursa İrenaeus ve onun teodisesinin gündeme gelmesi ancak 20. Yüzyılda John Hick (1922-2012) ile beraber mümkün olur.[1] İrenaeus, kötülüğün reel varlığını kabul etmekle beraber bunun insanın özgürlüğü ve yetkinleşmesi için gerekli olduğunu savunanlar arasında yer alıyordu.

İrenaeus'a göre insanın hayat ağacından uzaklaştırılıp cennetten kovulması ulvi bir gayeye hizmet eder. Bazılarının iddia ettiğinin aksine, Tanrı insana acımış ve bu davranışıyla insanın ebediyen günahkâr kalmasının önüne geçerek günahın ve kötülüğün sonsuz ve iyileştirilemez olmasına engel olmuştur:

> "Bu yüzden onu cenneten de kovmuş ve hayat ağacından uzaklaştırmıştı. Birilerinin iddia ettiği gibi sanki Tanrı insana hayat ağacını vermek istemediğinden değil, bilakis Tanrı, insan ebediyete kadar günahkar kalmasın ve günah onda ölümsüz olmasın veya kötülük sonsuz ve iyileştirilemez kalmasın diye merhametinden vermedi. Böylece Tanrı, etin toprakta yok olmasıyla günah sonlansın, insan artık günah işlemeye son versin ve ölerek Tanrı için yaşamaya başlasın diye ölümü araya bir baraj yaptı" Irenäus, 1912: Buch 3, Kap. 23, 6)

İrenaeus'a göre insanların bir kısmı iyi, diğerleri ise kötü fıtratla yaratılmış değildir. Öyle olsa, iyi olanın ödüllendirilmesi ve kötü olanında cezalandırılmasının bir anlamı kalmazdı. İnsanların hepsi eşit fıtrat ve kabiliyet sahibi olarak dünyaya gelir, ancak yaptıkları seçimler onların iyi veya kötü tarafta yer almalarına sebep olur (Irenäus, 1912 Buch 4, Kap. 37, 2). Adaletli ve iyi olan Tanrı meleklere verdiği gibi insanlara da hür iradeyi ve bunu kullanacak olan akıl ve bilgiyi verir. Ancak insan, her zaman melekler gibi aklını ve kendisine verilen bilgiyi kullanarak iyi olanı seçip koruyamaz (Irenäus, 1912: Buch 4, Kap. 37, 1).

İnsanların olgunlaşmamış oluşunu 'sonralık' durumuna bağlayan İrenaeus'a göre Tanrı, değişmeyen ve yaratılmamış olarak kendi için her şeyi kendi yapmıştır. Sonradan yaratılan insan ise, bir yaratıcıya olan ihtiyacı dolayısıyla mükemmellikte yaratıcısı olan Tanrının gerisine düşmüştür. İnsanlar, tıpkı kendisinden daha sonra doğan çocukların annelerine nazaran olgunlaşmamış olması gibi Tanrıya kıyasla olgunlaşmamıştır. Tanrı, ta en baştan insana kemâl özelliğini verebilirdi, ancak sorun Tanrı'dan değil bu durumu kaldırabilecek potansiyele sahip olmayan insandan kaynaklanır (Irenäus, 1912: Buch 4, Kap. 38, 1). Onlar henüz kemâli taşıyabilecek, kabul edebilecek ve kavrayabilecek durumda değildir. Bu yüzden Tanrı'nın oğlu kendi ihtiyacı olmadığı halde (çünkü kendi mükemmeldir), sırf insanlar buna muhtaç diye ve olgunlaşıp mükemmel olsunlar diye onlara, onların anlayıp kavrayabilecekleri "Kelime" ile geldi (Irenäus, 1912: Buch 4, Kap. 38, 2). İnsanların Tanrı'nın emirleri aracılığıyla olgunlaşacağını düşünen İrenaeus'a göre insanın hedefi yaratılmamış Tanrısına benzemek olmalıdır. Bunun için:

[1] Bu konuda yapılmış bir doktora çalışması, tarihsel kökenleri İrenaeus'a dayanan 'Ruh-Yapma' teodisesinin John Hick tarafından nasıl ele alınıp zenginleştirildiğini ortaya koyar: Rafiz Manafov: John Hick'in Din Felsefesinde Kötülük Problemi ve Teodise. İstanbul: İz Yayıncılık, 2007.

> "(Bunun için) İnsan, öncelikle olmalı, sonra olgunlaşmalı sonra güçlenmeli, sonra çoğalmalı, sonra iyileşmeli, sonra yücelmeli ve son olarak Tanrısını görmelidir. Tanrının görülmesi amacımız ve ebediyetin ana nedenidir. Bu ebediyet bizi Tanrıya yaklaştırır" (Irenäus, 1912: Buch 4, Kap. 38, 3)

Konuyu İrenaeusçu teodiseyi günümüze taşıyan Hick'ten takip etmeye çalışalım. "Ruh-yapma" tabirinin ilk defa şair John Keats tarafından kardeşlerine yazdığı mektuplarda kullanıldığına dikkat çeken Hick[2], Ruh-Yapma Teodisesi başlığı altında İrenaeus'un Kitâb-ı Mukaddes'ten mülhem görüşlerini inceler. Kitâb-ı Mukaddes'in "*Tanrı, ‹İnsanı kendi suretimizde, kendimize benzer yaratalım› dedi…„* (Kitab-ı Mukaddes, 2001: Yaratılış 1/26) ifadesini kendisine dayanak alan İrenaeus'a göre insanın, şahsî ve ahlâkî bir varlık olarak sureti bulunmakla beraber, onun Tanrı ile sınırlı bir 'benzeyiş'e kavuşabildiği henüz söylenemez (Hick, 2011: 770). İnsanlık için iki evreli bir sürecin düşünüldüğü bu yaklaşıma göre, şahsi bir varlık olarak yaratılan insan, henüz, Tanrı'nın yaratma eyleminin daha ileri bir evresi olan insanın kusursuzlaşması ve Tanrı'nın insanlığa dair maksadının gerçekleşmesi için bir hammaddedir. Tanrı'nın yaratma eyleminin daha ileri evresi, aşağıda birkaç örneğine yer verilen Kitâb-ı Mukaddes'in bazı metinlerinde ifadesini bulur:

> "Birçok oğulu yüceliğe eriştirirken onların kurtuluş öncüsünü acılarla yetkinliğe erdirmesi, her şeyi kendisi için ve kendi aracılığıyla var eden Tanrı'ya uygun düşüyordu." (Kitab-ı Mukaddes, 2001: İbraniler 2/10)

> "Eğer Tanrı'nın çocuklarıysak, aynı zamanda mirasçıyız. Mesih'le birlikte yüceltilmek üzere Mesih'le birlikte acı çekiyorsak, Tanrı'nın mirasçılarıyız, Mesih'le ortak mirasçılarız." (Kitab-ı Mukaddes, 2001: Romalılara Mektup, 8:17)

Bu düşünceleri, günümüz antropoloji bilgileriyle harmanlayan Hick'e göre yaratılan insan, mükemmel bir yaratıklar türü olmaktan ziyade evrim sürecinin ilk evresinde olgunlaşmamış, tekâmüle ermemiş bir varlık olarak 'homo sapiens'tir. Yaratılış sürecinin ikinci aşaması ise Tanrı'nın bizzat gerçekleştiremeyeceği bir evredir. İnsanlar Yeni Ahit'in 'Tanrı'nın Çocukları' diye nitelendirdiği kusursuz kimseler olabilirler ama buna hazır şekilde yaratılamazlar. Bunun için, kendi kendilerini yöneterek, kendi eylemlerini gerçekleştirerek, birbirleriyle kuracakları dayanışmalar yoluyla mükemmelleşebilirler (Hick, 2011: 771-2). Bunu yapabilmeleri, kendilerine içinde kötülüğünde bulunduğu bir dünya yaşantısının verilmesiyle mümkün olabilirdi. Çocuklarına, hayatın acı yanlarını da göstermek suretiyle onları olgunlaştıran ve iyi bir şekilde yetiştirmeye gayret eden ebeveyn gibi, göksel Baba olarak görülen Tanrı'nın da, sadece hazzın olduğu, acı ve ıstırabın tecrübe edilmediği bir dünya yaratması düşünülemezdi. Hiç kuşkusuz bu durum, ahlakî bakımdan olgun ve arzu edilen mutlu şahsiyetlerin oluşumuna engel olurdu. Hâlbuki dünya bir Ruh-Yapma yeridir ve gayesine uygun olarak insanların olgunlaşması için ıstırap, acı ve kötülüğü tanıyabilecekleri bir yer olmalıdır (Hick, 2011: 774-5).

İrenaeusçu geleneğin insan tasavvuru, insanların çocukluktan başlayarak, uzun ve zorlu yollardan geçerek, nihayetinde Tanrı'nın amaçladığı yere ulaşması üzerine kuruludur. Hick, bu amacın bu dünyada gerçekleşmemesi halinde sürecin öte dünyada devam edeceğini ve istenilen yere ulaşılacağını iddia eder. Ahiret inancının boş olmadığının altını çizen Hick, sürecin orada da devam ettiğini ve eninde sonunda herkesin tanrısal amacı gerçekleştirerek ebedî mutluluğu yakalayacağını ifade eder (Hick, 2011: 778-9; Manafov, 2007: 161-2, 168-9).

3. SONUÇ

Kötülüğü, metafizik kötülük, fiziki kötülük ve ahlakî kötülük olarak üçe ayırmak suretiyle inceleyen din felsefecilerinin ayırımını esas alıp bu ayırıma göre söz konusu iki düşünürün ne gibi sonuçlar ortaya koyduğunu tespit etmeye çalıştığımızda şu sonuçlara varmamız mümkün görünmektedir.

[2] "Görmüyor musunuz ki, zihni terbiye etmek ve onu bir Ruh yapabilmek için, sıkıntı ve Istırap Dünyası ne kadar da gereklidir." („Do you not see how necessary a World of Pains and troubles is to school an Intelligence and make it a Soul?" Ketas: The Letters of John Keats. S. 335)

I. Augustinus, 'Privato boni' düşüncesinden hareketle kötülüğün özünde ontolojik bir varlığa sahip olmadığını, bilakis onun bir 'yokluk' durumu olduğunu savunarak metafizik düşüncesini ortaya koyar. Buna mükabil İrenaeus, kötülüğün reel varlığını kabul etmektedir. O, insanın tekamülü için iki aşamalı bir süreci öngörür ve insanın bu süreci tamamlamasının ancak insanın içinde kötülüğün de olduğu bir dünyaya gönderilmesiyle mümkün olabileceğini iddia eder. Zira insan acı ve ıstırabı tatmadan olgunlaşamaz.

II. İrenaeus ve Augustinus'un kötülük sorununun çözümünde Kitab-ı Mukaddes'in insanın cennetten düşüşüyle alakalı açıklamalarını dikkate aldığı ortadadır. Buradan hareketle insanın özgür bir iradeye sahip olduğu ve bundan dolayı ahlakî kötülüklerin sorumlusu olarak görüldüğü ortaya çıkmaktadır. Dünyada, kötünün alternatif olarak kendisine sunulduğu insan, özgür iradesini iyiyi seçmek yönünde kullanarak geldiği cennete geri dönebilir.

III. Her iki düşünüre göre de kötülük gereksiz değil, ilâhî bir hikmete mebnidir. İrenaeus'a göre bu hikmet, insana tekamül edebilmesi için bir fırsat sunar. Zira insan eksiktir.

KAYNAKÇA

Aktı, S. (2016). Gott und das Übel: die Theodizee-Frage in der Existenzphilosophie des Mystikers Muḥyīddīn Ibn'Arabī. Xanten: Chalice Verlag.

Augustinus, A. (1925). Enchiridion oder Buch vom Glauben, von der Hoffnung und von der Liebe (De fide, spe et caritate). In Des heiligen Kirchenvaters Aurelius Augustinus ausgewählte Schriften. Kempten, München: J. Kösel, F. Pustet.

Aydın, M. (2002). Din Felsefesi. İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi Yayınları.

Hick, J. (2011). Ruh-Yapma Teodisesi. R. Alpyağıl (Dü.) içinde, Din Felsefesine Dair Okumalar (Cilt 1, s. 768-779). İstanbul: İz Yayıncılık.

Irenäus. (1912). Des heiligen Irenäus fünf Bücher gegen die Häresien (Cilt 3). (E. Klebba, Çev.) München: Bibliothek der Kirchenväter. Ağustos 31, 2014 tarihinde http://www.unifr.ch/bkv/buch62.htm adresinden alındı

Keats, J. (1952). The Letters of John Keats (4 b.). (M. Forman, Dü.) London: Oxford University Pres.

Kitab-ı Mukaddes. (2001). Şubat 28, 2018 tarihinde https://www.bibleserver.com/start/CKK?language=tr adresinden alındı

Laktanz. (1919). Vom Zorne Gottes (De ira dei). 13. Alles in der Welt dient zum Nutzen des Menschen (Cilt 36). (A. Hartl, Çev.) München: Bibliothek der Kirchenväter. Ağustos 8, 2014 tarihinde http://www.unifr.ch/bkv/kapitel501-12.htm adresinden alındı

Manafov, R. (2007). John Hick'in Din Felsefesinde Kötülük Problemi ve Teodise. İstanbul: İz Yayıncılık.

Mayer, C. (tarih yok). Gestalt und Werk Augustins- eine Hinführung von Prof. Dr. Dr. Cornelius Mayer. Haziran 4, 2014 tarihinde www.augustinus.de/bwo/dcms/sites/bistum/extern/zfa/augustinus/einfuehrung/index.html adresinden alındı

Vorländer, K. (1908). Geschichte der Philosophie (2 b., Cilt 1). Leipzig: Verlag der Dürr'schen Buchhandlung.

Liderlik Davranışlarının Çatışma Yönetimi Üzerine Etkisi: Bir Alan Araştırması*

Semra ŞAKACI[1] Prof.Dr.Agah Sinan ÜNSAR[2] Yrd.Doç.Dr.Yasemin KOLDERE AKIN [3]

[1]Trakya Üniversitesi SBE Tezsiz Y.L.Mezunu

[2]Trakya Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü, sinanunsar@yahoo.com

[3]Trakya Üniversitesi İİBF Ekonometri Bölümü, yaseminkoldere@trakya.edu.tr

Özet: Liderlik; kişileri, belli arzu, amaç ve istekler doğrultusunda bir araya getirebilen, istenilen bu durumları hayata geçirmek için gerekli bütün çabayı ve bilgileri kullanma yeteneğidir. Çatışma, ise sayı olarak en düşük iki kişi arasında gerçekleşmesi gereken ve kişilerin birbirinde farklı fikir ve düşüncelere sahip olmasından dolayı kaynaklanan tartışma olarak değerlendirilmektedir. Günümüzde liderlik özelliklerine sahip, çatışmaları olumlu şekilde yönetebilen, problemleri çözümleyebilen, çalışanları yönlendirebilen, iyi iletişim kurabilen yöneticiler kurumların başarısında önemli rol oynamaktadır. Bu bildiride kamu sektöründe görev yapan çalışanların bağlı oldukları yöneticilerin çatışma çözme konusundaki tutumlarını belirlemek araştırmanın amacını oluşturmaktadır. Yapılan araştırmada çalışanların bağlı oldukları yöneticilerinin yaşanan çatışmaları çözmede başarılı oldukları sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Liderlik, Çatışma, İşletme, Kamu Sektörü, İletişim

The Effect Of Leadership Behaviors On Conflict Management: A Field Research

Abstract: Leadership; people have certain desires , goals and meet the wishes capable that are required in this case is the ability to use all the effort and knowledge required to implement . Conflict, is considered to be caused due to the number of discussions that need to happen between the lowes two people and people having different ideas from each other. Today, with leadership qualities , able to manage conflicts in a positive way , can solve the problems , which may divert employees plays an important role in the success of the institution administrators can better communicate. It is the purpose of this report to seek to determine the attitudes of managers in the public sector on the issue of conflict resolution by the managers they are affiliated with. In the research conducted, it was concluded that the managers of the employees were successful in solving the conflicts that were alive.
Key Words: Leadership, Conflict, Business, Public Sector, Communication

1.GİRİŞ

Liderlik işletmelerde önemli rol oynayan bir kavramdır. Liderlik, çalışanlara ilham vererek belli amaçlar doğrultusunda yönlendirme süreci olarak değerlendirilebilir. Çatışma ise kişiler arasında anlaşmazlık veya geçimsizliktir. Çatışma süreci iş yerlerinde performansı ve verimliliği düşüren bir durumdur. Dolayısıyla liderlere düşen önemli görevlerden birisi de görev yaptıkları kurumlarda çalışanlar arasında yaşanan çatışmaları önlemek veya azaltmak olmalıdır. Bu bildiride kamu sektöründe görev yapan çalışanların bağlı oldukları yöneticilerin çatışma çözme konusundaki tutumlarını belirlemek araştırmanın amacını oluşturmaktadır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Liderlik, belirli koşullarda ve şartlarda, belirli bir zamanda, olumlu veya olumsuz koşullar altındaki kişilerin içinde bulundukları ortamın amaçlarına varmak için kendi istekleriyle çalışmalarını, örgüt içerisinde aynı amaçlara varmayı sağlayan, hayatı boyunca elde etmiş olduğu deneyimleri aktaran ve bu deneyimler sonucu uygulanan liderlik yaklaşımından memnun olmalarını sağlayan süreçtir. (Werner, 1993: 17). Yönetim; bir kurumun amacı, değerleri ve belirlediği hedefleri tespit etme ve bunları uygulama süreci olarak tanımlanırken; liderlik ise, bir yön tayin etme, çalışan kişilerin işlerini en iyi şekilde yapması ve tayin edilen yönde ileri doğru hareket etmesini sağlayan süreçtir. (Türk ve Süngü, 2004:2). Liderlik günümüzde gelişmekte ve geleceği düşünerek gelişen bir kavramdır. Liderler kurumun

* Bu bildiri Semra ŞAKACIN'nın tezsiz yüksek lisans projesinden türetilmiştir.

ne olursa olsun kendini koruyabilmesi için işlerin nasıl yapılması gerektiği, nelerin önemli olduğunu tespit etmek, imaj yapmak, yapılan imajı örgüt yapısında özümseterek uygulanmasından sorumludurlar. Yönetimsel kavramlar ise değişmeyen bir kavramdır; gelecek yerine şuan içinde bulunduğumuz zamanla ilgilidir, yapılması gereken her türlü işleri ve amaçları yolunda göstererek ilerlemeleri içine bulunduğu zaman içinde değerlendirmeyi hedefleyen sistem ve süreçleri kapsamaktadır. (Baltaş, 2000:106-107). Yöneticinin, yönetimin gereklerini yapabilmesi için yönetimi oluşturan belirli bir yönetsel statünün içinde bulunması ve bu statünün gereği için sahip olması gereken yetki ve sorumlulukları elinde bulundurmalıdır. Yöneticilik bir statüye sahip olmanın getirmiş olduğu yetkiler, liderlik, kendi kendine gelişen güçsel yapıları sahiplenme ve ortaya çıkarabilme kabiliyetidir. (Akat, 1999:216). Günümüzde ABD şirketlerinde oldukça çok yöneticilik ve yok denecek kadar az liderlikten söz edilmektedir. Bu şirketler liderlikle ilgili neler yapabileceklerini araştırarak, nasıl uygulayacaklarını incelemeye ihtiyaç duymaktadır. Başarılı şirketler liderlerin meydana çıkmasıyla uğraşmaz. Liderlik kabiliyetine sahip insanları gerçekten ciddi anlamda arar ve bu tür insanları geliştirmek için belli tecrübelerle dener. Gerçekten ciddi anlamda seçim, eğitim ve kendine güveni sağlamayla bir işyerinde önem verilen liderlik potansiyeline sahip ve konumu yapabilecek insanlar ortaya çıkarılabilir. Gerçek anlamda, güçlü liderlik ile güçlü yöneticiliği bir araya getirmek ve bunları birbirini desteklemek için kullanmak önemlidir.(Abraham, 1999:46). Lider kişiler sahip oldukları gücü, bulundukları devlet içerisinden, milletten, örgütlerden ve haklardan sistem içerisinde yer alan her türlü mevzuattan alabilirler. Lider kişiler her zaman sıradan işlemler yapmazlar. Sistem içerisinde farklı kararlar ve uygulamalar gerçekleştirerek yeni işlere imza atarlar. Bu işlemeler de lider olan kişilerin başarı yüzdesini ve yeteneğini artıran olaylardır. Lider olan, bu işlemleri yerine getirirken sahip olduğu birçok yeteneği kullanarak yönlendirme, yürütme gibi özgün yetenekleri ile yerine getirir. Liderin sahip olduğu gücün kaynaklarını French ve Raven Yasal Güç, Ödüllendirme Gücü, Zorlayıcı Güç, Uzmanlık Gücü ve Benzetim ya da Karizmatik Gücü şeklinde beş başlık olarak sıralamışlardır (Bakan ve Büyükbeşe, 2010:76) . İnsanlar bakımından çatışma, çevresindeki olayların etkisiyle psikolojik veya fizyolojik etkilerdendolayı ortaya çıkan sıkıntıların meydana getirdiği gerginlik halleridir. Çatışmayı bireysel bakım güvensizlik ve iş bozukluğu taşıdığı genel bakımından bu durumu böyle kabul edebiliriz. Herhangi bir örgütte çatışma çalışanlar arasında bireysel ve grup olarak birlikte çalışma sırasında ortaya çıkan sorunların çözümlenememesinden kaynaklanan ve yapılması gereken sorun giderilmemesine veya yatıştırılmaması karışıklık çıkmasına neden olan sebepler olarakta söylene bilinir. (Eren, 1989:449). "Bir örgütte çatışma; bireyler ve grupların birlikte çalışma sorunlarından kaynaklanan ve normal faaliyetlerin durmasına veya karışmasına neden olan olaylardır." (Eren, 2001:543). Örgüt içinde tatsız olayların yaşanması bakımından olabilecek olayların yaşandığı göz önünde bulundurula bilinir. Basit düşünce ve planlarla yola çıkıldığında çatışma istenmeyen bir hale gele bilir. Dolayısıyla çatışma veya çatışma ortamından uzak durulmalı ve o ortamda gerektiği yerde bulunmamak gerekir aniden çözüm bulunarak gereken neyse yapılması gereklidir. Neoklasik yaklaşımının olduğu düşünce yapısında da görülmeyen bir süreç yapısıdır. Örgüt içerisindeki çalışma ortamı düzensizleşmekte, karmaşa yaratmaktadır; meydana geldiğinde hemen ortadan kaldırmaya yönelik çalışmaların yapılması gerekmektedir. (Ertürk, 1995:23).

3.LİDERLİK DAVRANIŞLARININ ÇATIŞMA YÖNETİMİ ÜZERİNE ETKİSİ: BİR ALAN ARAŞTIRMASI

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmada; liderlik davranışlarının çatışma yönetimi üzerini etkisi ele alınmakmış ve kurum düzeyinde araştırma yapılmıştır. Araştırmanın genel amacı, kamu kurumunda çalışan personel görüşleri esas alınarak, yöneticiler ve çalışanlar arasında kaynaklanan çatışmanın türü ve düzeyini saptamak bu çatışmaların yönetilmesinde hangi stratejilerin kullanıldığını belirlemek, ulaşılan sonuçlara göre kurumda çatışma yönetiminin gerçekleştirilmesi yönünde öneriler geliştirerek bir takım anket çalışmaları yapılarak literatüre bu sayede katkı sağlamaktır. Kamu Kurumlarında çalışanların yoğun çalışma faaliyetlerini yerine getirirken kurum içerisinde ve kurum dışında, genellikle örgüt yapısı ve yürütülen faaliyetlerin farklılığından dolayı bir takım uyumsuzluklar ve zıtlıkların sebep olduğu çeşitli çatışma türleri mevcuttur. Bu çatışan fikirlerin kurumun ve kurumun çalışanlarının yararına olacak şekilde üst düzey yöneticiler tarafından yönetilmesi çatışma ve çatışma yönetimi alanında bilgi ve beceriyi gerektirmektedir.

Bu araştırma aşağıda sayılan nedenlerden dolayı önemli görülmektedir:

- Araştırmanın; kamu kurumlarında liderlik davranışlarından kaynaklanan çatışmanın türünü ve düzeyini saptaması ve üst düzey yöneticilerle kurum personelinin liderlik davranışları açısından çatışma yönetimi tarzlarını ne düzeyde kullandıklarını saptamayı amaçlaması,

- Yaşanan çatışmaların; üst düzey yöneticiler ile kurum çalışanlarının kendi aralarında nasıl en aza indirgenebileceği ve bu sayede çatışma yönetiminin nasıl daha etkili gerçekleştirilebileceği,

- Bu araştırma sonucunda elde edilecek bulgu ve değerlendirmelerin kamu kurumlarındaki çatışma ve çatışma yönetimi alanında veri oluşturması,

- Araştırmanın örgütsel çatışma ve çatışma yönetiminin önemine dikkatleri çekebilme olasılığının sahip olması açısından önemli görülmektedir.

3.2. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma, Edirne'deki bir kamu kurumunda çalışanların (memur, sözleşmeli personel ve işçi) anket sorularına verdikleri cevaplardan oluşmuştur.

3.3. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini, Evrenini Türkiyede kamu sektöüründe çalışanlar örneklemini ise Edirne'de bir kamu kurumunda görev yapan 142 çalışan oluşturmaktadır.

3.4. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada kullanılan yöntem anket yöntemidir. Anket yönteminde kişiler araştırmaya katılımda daha rahat olduklarından, ankette sorulan sorulara rahatlıkla cevap verebilmektedir. Bu nedenle araştırmayı yaparken anket yöntemi tercih edilmiştir.Örgüt içerisindeki çatışmaların tespit edilmesi ve yönetilmesi için izlenmesi gereken yöntemler, öncelikle araştırma yapılarak tespit edilmeye çalışılmıştır. Yapılan araştırmalar sonucunda elde edilen veriler ışığında çalışanlarla anket yapılmıştır. Kamu kurumunda çalışanlarla anket yapmak amaçlanmıştır.

3.5. Araştırmanın Veri Toplama Araçları

Araştırmada, katılımcıların anket için demografik özellikleri, çatışma ve liderlik ile ilgili sorular hazırlanmış ve çalışanlar tarafından sorular cevaplanmıştır. Anket 12 çatışma 30 liderlik sorusunu içermektedir. Anket soruları liderlik, çatışma, çatışma yönetimi ve çatışmanın çözümleriyle ilgili konuları kapsamaktadır. Araştırmada kullanılan çatışma soruları Buket BAŞAK'ın Yüksek Lisans Tezinden (Başak,2010:103-104), liderlik soruları Mustafa YAVUZ'un Liderlik Uygulamaları Ölçeğinin Türkçe'ye Uyarlama Çalışmasından alınmıştır. (Yavuz, 2010:156)

3.6. Araştırmanın Bulguları

Araştırma kamu kurumunda çalışanlarla yapılmıştır. Anket yöntemi ile elde edilen veriler SPSS 15 paket programı ile değerlendirilmiştir. Elde edilen verileri tablolar halinde inceleyerek konunun daha da iyi anlaşılması amaçlanmıştır. Araştırma sonucunda elde eidlen bulgular ve analizi aşağıda tablolar halinde gösterilmiştir.

Tablo 1: Liderlik Davranışlarının Çatışma Üzerine Etkisine İlişkin Korelasyon Matrisi

		Çatışma Alt Boyutları		Liderlik Alt Boyutları	
		Uzlaşma Boyutu	Hükmetme Boyutu	Tanıma ve Taktir Etme Boyutu	Paylaşılan Vizyon Oluşturma Boyutu
Uzlaşma Boyutu	Correlation Coefficient	1,000	,528	-,493	-,537
	Sig. (2-tailed)		,000	,000	,000
	N	142	142	142	142
Hükmetme Boyutu	Correlation Coefficient	,528	1,000	-,141	-,211
	Sig. (2-tailed)	,000		,094	,012
	N	142	142	142	142
Tanıma ve Taktir Etme Boyutu	Correlation Coefficient	-,493	-,141	1,000	,870
	Sig. (2-tailed)	,000	,094		,000
	N	142	142	142	142
Paylaşılan Vizyon Oluşturma Boyutu	Correlation Coefficient	-,537	-,211	,870	1.000
	Sig. (2-tailed)	,000	,012	,000	
	N	142	142	142	142

Korelasyon analizinde Pearson korelasyon yöntemi kullanılmıştır. Korelasyon analizinde, değişkenler arasında ilişki düzeyi 1'e yaklaştığı oranda güçlü iken, 0'a yaklaştığı oranda düşük ilişki düzeyi söz konusudur. Bu bilgiye dayanarak, Tablo 1'de çalışanların liderlik tarzlarına ilişkin değerlendirmeleri ile çatışma eğilimleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Genel olarak değerlendirildiğinde tanınma ve takdir etme davranışı ile paylaşılan vizyon oluşturma davranışının uzlaşma davranışına olumlu etki yapacağı söylenebilir. Paylaşılan vizyon oluşturma davranışının uzlaşma ve hükmetmeye olumlu katkı sağlayacağı söylenebilir. Böylece liderin çalışanlarına karşı olumlu davranarak takdir etmesi çatışma yönetiminin uzlaşma boyutunda anlamlı bir etki yaratacağı söylenebilir.

Tablo 2: Regresyon Analizinin ilk Modeli (Bağımlı Değişken: Uzlaşma)

Model		Katsayı (β)	t	p	F	p	R2
	Model Sabiti	3,997	23,963	0,000			
Uzlaşma	Tanıma ve taktir etme	-0,075	-0.720	0,473	28,591	0,000	0,291
	Paylaşılan vizyon oluşturma	-0,344	-3,089	0,016			

Tablo 2'de Liderlik ve çatışma ile ilgili olarak regresyon analizi incelendiğinde; R^2 sütunundaki değerlerden de anlaşılacağı üzere bağımlı değişkenler olduğunda %29,1'lik kısmı uzlaşmada etkili olmaktadır.

Tablo 3: Regresyon Analizinin Son Modeli (Anlamsız Değişkenler çıkarıldıktan sonra)

Model		Katsayı (β)	t	p	F	p	R2
	Model Sabiti	3,980	24,145	0,000	56,860	0,000	0,289
Uzlaşma	Paylaşılan vizyon oluşturma	-0,414	-7,541	0,000			

Tablo 3'te Liderlik ve çatışma ile ilgili olarak regresyon analizi incelendiğinde; R^2 sütunundaki değerlerden de anlaşılacağı üzere bağımlı değişkenler olduğunda %29,1'lik kısmı uzlaşmada etkili

olurken, anlamsız değişkenler çıkarıldıktan sonra bu oran %28,9 olarak ortaya çıkmaktadır. Böylece liderin kurumlarda paylaşılan vizyon oluşturdukları takdirde çalışanlar arasında daha kolay uzlaşma sağlayacakları söylenebilir. Böylece herkes tarafından kabul edilen ve benimsenen vizyonun çatışma çözmede önemli rol oynadığı söylenebilir. Ortak amacı benimseyen çalışanların daha az çatışma yaşayacakları ve birbirleriyle daha uyumlu olacakları ifade edilebilir.

Tablo 4: Regresyon Analizinin ilk Modeli (Bağımlı Değişken: Hükmetme)

Model		Katsayı (β)	t	p	F	p	R2
	Model Sabiti	3,313	18,261	0,000			
Hükmetme	Tanıma ve taktir etme	0,118	1,037	0,302	3,794	0,025	0,052
	Paylaşılan vizyon oluşturma	-0,262	-2,161	0,032			

Tablo 4'te Liderlik ve çatışma ile ilgili olarak regresyon analizi incelendiğinde; R^2 sütunundaki değerlerden de anlaşılacağı üzere bağımlı değişkenler olduğunda %5,2'lik kısmı hükmetmede etkilidir.

Tablo 5:Regresyon Analizinin Son Modeli (Anlamsız Değişkenler çıkarıldıktan sonra)

Model		Katsayı (β)	t	p	F	p	R2
	Model Sabiti	3,339	18,590	0,000	6,510	0,012	0,044
Hükmetme	Paylaşılan vizyon oluşturma	-0,153	-2,551	0,012			

Tablo 5'te Liderlik ve çatışma ile ilgili olarak regresyon analizi incelendiğinde; R^2 sütunundaki değerlerden de anlaşılacağı üzere bağımlı değişkenler olduğunda %5,2'lik kısmı hükmetmede etkili olurken, anlamsız değişkenler çıkarıldıktan sonra bu oran %4,4 olarak ortaya çıkmaktadır. Sonuçlar irdelendiğinde liderlerin kurumlarda paylaşılan vizyon oluşturduklarında çalışanlar üzerinde hükmetme eğilimlerinin etkili olacağı söylenebilir.

3.6.1. Liderlik ve Tükenmişlik Alt Boyutlarının Puan Düzeyleri Arasındaki Farklara İlişkin Bulgular

İşletme çalışanlarının cinsiyet ve medeni durumlarına göre liderlik ve tükenmişlik alt boyutlarının aldıkları puan düzeyleri arasında bir farkın olup olmadığı Mann-Whitney U testi ile analiz edilmiş ve bulunan sonuçların anlamlılık düzeyleri verilmiştir.

Tablo 6:Liderlik ve Çatışma Alt Boyutlarının Katılımcıların Sosyo-Demografik Özelliklerine Göre Farklığının Mann-Withney U Testi (Cinsiyet)

		Cinsiyet
Uzlaşma	Pi	0,242
Hükmetme	Pi	0,878
Tanıma ve Taktir Etme	Pi	0,565
Paylaşılan Vizyon Oluşturma	Pi	0,696

Tablo 6 incelendiğinde p>0,05 olduğundan Cinsiyet ile alt boyutlar arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Dolayısıyla liderlik ve çatışmanın alt boyutlarıyla cinsiyet arasında bir ilişki bulunmadığı, kadın ya da erkek çalışanların liderlik ve çatışmanın alt boyutlarıyla ilgili farklı düşünmedikleri söylenebilir.

Tablo 7:Liderlik ve Çatışma Alt Boyutlarının Katılımcıların Sosyo-Demografik Özelliklerine Göre Farklığının Mann-Withney U Testi (Medeni Durum)

		Medeni Durum
Uzlaşma	Pi	0,084
Hükmetme	Pi	0,144
Tanıma ve taktir etme	Pi	0,342
Paylaşılan vizyon oluşturma	Pi	0,364

Tablo 7 incelendiğinde p>0,05 olduğundan medeni durum ile alt boyutlar arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Dolayısıyla liderlik ve çatışmanın alt boyutlarıyla medeni durum arasında bir ilişkinin bulunmadığı, evli ya da bekar çalışanların liderlik ve çatışmanın alt boyutlarıyla ilgili farklı düşünmedikleri söylenebilir. Böylece cinsiyetin liderlik ve çatışma boyutu

3.6.2. Liderlik ve Çatışma Alt Boyutlarının Katılımcıların Sosyo-Demografik Özelliklerine Göre Farklılığının tespiti

Araştırmaya katılan çalışanların yaş, öğrenim durumu, çalışma süresi, gelir durumu, yetişme yeri, baba eğitim durumu, anne eğitim durumu ve çalıştıkları sektörlere göre liderlik ve tükenmişlik alt boyutlarıyla fark olup olmadığını ortaya koymak için yapılan Kruskal Wallis testine ilişkin bilgiler aşağıdaki Tabloda verilmiştir.

Tablo 8: Liderl,ik ve Çatışma Alt Boyutlarının Katılımcıların Sosyo-Demografik Özelliklerine Göre Farklığının Kruskal Wallis Testi

	Çatışma	Çatışma	Liderrlik	Liderlik
Yaş (Pi)	,215	,348	,903	,719
Eğitim Durumu (Pi)	,218	,751	,142	,113
Gelir Durumu (Pi)	,111	,232	,121	,021
Çalışma Yılı (Pi)	,075	,446	,007	,012
Evlilik yılı (Pi)	,291	,604	,680	,728
En uzun bulunulan yer (Pi)	.075	.528	.023	.018

Tablo 8'e baktığımızda Kruskal -Wallis H testinde sigma (p) değeri 0,05'ten küçük ise farklılık söz konusudur. Bu bilgiye dayanarak yapılan test sonucuna göre, çatışmanın birinci alt boyutu olan uzlaşma ve ikinci alt boyutu olan hükmetme boyutunda p>0,05 olduğundan dolayı çalışanların yaş, eğitim durumu, gelir durumu, çalışma yılı, evlilik yılı ve en uzun bulunduğu yer çalışanlar için uzlaşma ve hükmetme boyutlarına olan yaklaşımlarını değiştirmediğini yani bir farklılık göstermediği söylenebilir. Liderliğin birinci alt boyutu olan tanıma ve taktir etme boyutu ele alındığında, p<0,05 değeri ortaya çıkmakta ve bu boyutta çalışanların çalışma yılı ve en uzun bulunduğu yere göre bu boyuta olan yaklaşımlarını değiştirdiği yanı farklılık gösterdiği söylenebilir. Böylece çalışanın sahip olduğu kıdemin bazı boyutları olumlu etkilediği görülmüştür. İşyerinde kıdemli olmak çatışma çözmede önemli bir değişken olarak Kabul edilebilir. Liderliğin ikinci alt boyutu olan paylaşılan vizyon oluşturma boyutu ele alındığında, p<0,05 değeri ortaya çıkmakta ve bu boyutta çalışanların gelir durumu, çalışma yılı ve en uzun bulunduğu yere göre bu boyuta olan yaklaşımlarını değiştirdiği yanı farklılık göstermektedir. Gelir durumunun düşük veya yüksek oluşu paylaşılan vizyon oluşturma boyutunu anlamlı bir şekilde etkilemektedir. Çalışma yılının az veya çok oluşu paylaşılan vizyon oluşturma boyutunu anlamlı bir şekilde etkilediği ifade edilebilir. Ayrıca kişinin yetişme yerine göre paylaşılan vizyon oluşturma boyutunu

anlamlı bir şekilde etkileyebileceği söylenebilir. Kişinin yetiştiği yerin (ilçe, il, büyük şehir) vizyon oluşturma ve paylaştırmda önemli bir rolü olduğu düşünülebilir.

4.SONUÇ

Genel olarak değerlendirildiğinde; tanınma ve takdir etme davranışı ile paylaşılan vizyon oluşturma davranışının uzlaşma davranışına olumlu etki yaptığı görülmüştür. Paylaşılan vizyon oluşturma davranışının uzlaşma ve hükmetmeye olumlu katkı sağladığı belirlenmiştir. Liderin kurumlarda paylaşılan vizyon oluşturdukları takdirde çalışanlar arasında daha kolay uzlaşma sağlayacakları söylenebilir. Liderlerin kurumlarda paylaşılan vizyon oluşturduklarında çalışanlar üzerinde hükmetme eğilimlerinin etkili olacağı söylenebilir. Böylece liderlik davranışlarının bazı boyutlar açısından çatışma yönetimine katkısı olduğu söylenebilir. Yapılan araştırmada çalışanların bağlı oldukları yöneticilerinin yaşanan çatışmaları çözmede bazı boyutlar yönünden başarılı oldukları söylenebilir.

KAYNAKÇA

AKAT İlter, (1999), İşletme Yönetimi, Barış Yayınları, İzmir, 1999, s: 216

BAKAN İ. ve BÜYÜKBEŞE T. (2010), KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi 12 (19): 73-84

BALTAŞ. Acar. , (2000), Ekip Çalışması ve Liderlik , Remzi Kitabevi

BAŞAK Buket, (2010) Çatışma Ve Çatışma Yönetimi: İzmir Kamu Ve Vakıf Üniversitelerinin Karşılaştırılması , Celal Bayar Üniversitesi SBE, Yaınlanmamış Yüksek Lisans Tezi

EREN, Erol, (1989), Yönetim Psikolojisi 3.Baskı, Beta Basım, İstanbul

EREN, Erol, (2001), Örgütsel Davranış Ve Yönetim Psikolojisi, Beta Basım Yayın Dağıtım 7. Baskı, İstanbul

ERTÜRK Mümin, (1995), İşletmelerde Yönetim ve Organizasyon, Beta Basım Yayım, 1. Baskı, İstanbul.

Türk Zehra ve Süngü Ahmet, (2004) İşletmelerde Liderlik ve Çatışma Yönetimi, Mevzuat Dergisi, Yıl:7 Sayı:75 Mart 2004.

WERNER, İsabel, (1993), "Liderlik ve Yönetim", Çev: Vedat Üner, Rota Yayınları, İstanbul, 1993.

YAVUZ Mustafa (2010), Liderlik Uygulamaları Ölçeğinin Türkçe'ye Uyarlama Çalışması, Eğitim ve Bilim Dergisi, 2010 Cilt:35, Sayı:158.

ZALEZNİK, Abraham (1999), Yönetici ve Lider Birbirinden Farklı mıdır?, Harward Business Review, Çev:Meral Tüzel s: 46

Tüketicilerin Özel Markalı Ürünlerle İlgili Şikayetlerine Yönelik Bir Araştırma

Öğr. Gör. Dr. Senem ERGAN[1] **Öğr. Gör. Dr. Pınar YÜRÜK KAYAPINAR[2]**

[1]Namık Kemal Üniversitesi Çorlu Meslek Yüksekokulu, sergan@nku.edu.tr

[2]Namık Kemal Üniversitesi Saray Meslek Yüksekokulu, pyuruk@nku.edu.tr

Özet: Perakendecilerde satılan ürünlerin günümüzde benzer hatta birebir özellikler taşıması perakendecilerin ürünlerini tüketiciye farklılaştırarak sunmasını gerektirmektedir. Bu da genellikle fiyat ile sağlanmaktadır. Aynı özelliklere sahip ürünlerden fiyatı düşük olan genellikle daha çok tercih edilmektedir. Özellikle son yıllarda artan ucuzluk marketlerine ait özel markalı ürünlerin ulusal markalı ürünlerle rekabet eder bir konuma geldiği gözlenmektedir.

Bu çalışmanın amacı, özel markalı ürünlere yönelik tüketici şikayetlerinin belirlenmesidir. Bu amaçla Türkiye'nin her ilinde faaliyet gösteren bir ucuzluk marketi seçilmiş ve o markete ait özel markalı ürünlere yönelik www.sikayetvar.com'a yapılan şikayetler içerik analizi yöntemi ile incelenmiştir. Analiz sonucunda 04.03.2017 ile 31.12.2017 tarihleri arasında söz konusu ucuzluk marketi ile ilgili 1854 şikayetten 228'inin özel markalı ürünlere yönelik olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Özel markalı ürünler, şikayet yönetimi, ucuzluk marketleri, e-wom.

Abstract: Products sold at retailers today have similar features on similar lines need to present their products to consumers for the retailers differently. This is usually provided by price. It is generally preferred that products with the same characteristics have lower prices. Especially in the last years, it is observed that the private label products are in a position to compete with national branded products.

The purpose of this study is to identify consumer complaints for private label products. For this purpose, a discount stores operating in every province in Turkey selected and complaints made to www.sikayetvar.com for private label products of this market were examined by content analysis method. As a result of the analysis, between 04.03.2017 and 31.12.2017, it was determined that 228 of the 1854 complaints related to the discount store were directed towards private label products.

Keywords: Private label products, complaint management, discount retailers, e-wom.

1. Özel Markalı Ürün

Günümüzde birçok perakendeci rekabeti yakalayabilmek ya da rekabeti koruyabilmek için kendi işletmesine özel olarak üretilen ve sadece kendi işletmelerinde bulunan ürünler üretmekte ve bu ürünleri de kendilerine ait bir marka ile isimlendirmektedirler. Üreticinin ürettiği ve perakendecilerin sattığı geleneksel pazarlamanın aksine perakendeciler kendi markalarını yaratarak köklü değişiklikler yapmakta, tüketicilerini tatmin etmeye çalışmaktadırlar. Bu işlevi gerçekleştiren perakende işletmeleri güçlü markalar yaratarak farklılaşmanın ve varlıklarını sürdürebilmenin yollarını aramaktadırlar.

Perakendecilerin kendi ürettikleri ve sattıkları markalar olarak ifade edilen bu markalar sıklıkla özel etiket, perakendeci markası ya da aracı marka olarak isimlendirilmekte (Fernie ve Pierrel, 1996) fakat Türkiye'de olduğu gibi çoğunlukla özel marka ya da market markası olarak kullanılmaktadır. Farklı şekilde isimlendirilse de özel markalı ürünlerin tanımlarında yer alan ortak özellikler mevcuttur.

Özel markalı ürünler, perakendecilerin kendi adı veya ticari marka adı altında ürettiği ve sattığı veya kendi adına başkalarına ürettirdiği ürünler olarak tanımlanmaktadır (Baltas, 1997).

Başka bir tanıma göre ise, özel markalı ürün, bir işletmenin ürettiği ürünü, müşteriden gelen talepleri içeren şartlar altında müşterinin istediği ve kendisine ait olduğunu belgelediği marka ve dizayn içinde üretmesi olarak ifade edilmektedir (Trasobares, 2004).

Özel markaların, ulusal markalardan ayrılan bazı önemli karakteristikleri şu şekildedir (Hoch, 1996):

- ✓ Özel marka, perakendeci için sadece ticarî bir markadır.

- ✓ Perakendeci ürünü olarak özel markalarda, tüm pazarlama ve envanter yatırımları perakendeci tarafından yapılmaktadır.
- ✓ Perakendeciler, özel markalı ürünlerine iyi bir dağıtımı ve market içinde raf alanını garanti etmektedirler.
- ✓ Özel markalı ürünler, perakendeciler için yüksek ticaret hacmi sağlamaktadır.

İngiltere'de özel markalı ürünlere olan talep miktarı 2012 yılı içerisinde %50'leri bulmuş ve bunun sonucu olarak sektörün önemli aktörlerinden Tesco, Aldi ve Asda özel markalı ürünlere raflarında daha geniş yer ayırmaya ve bu ürünlerin pazarlama faaliyetlerine daha çok önem vermeye başlamışlardır. Yunanistan'da ise fiyat açısından bakıldığında özel markalı ürünlerin ulusal markalı ürünlere göre %45 oranında avantaj sağlamasından sonra beş yıllık dönem içerisinde özel markalı ürünlerin tercih edilme seviyesi iki kat artmıştır. Türkiye'de ise özel marka pazarı yaklaşık olarak 14-15 Milyar TL'lik bir hacme sahip iken bu ortalama ucuzluk marketleri ile birlikte %15'lik bir büyüme trendine sahip olmaktadır (http://plturkey.com/private-label/).

2. Tüketici Şikayetleri

Şikâyet, tüketiciler ya da müşterilerden gelen olumsuz geri dönüşler olarak tanımlanmaktadır (Bell, Mengüç ve Stefani, 2004). Tüketici şikayetleri, tüketicinin ürünü satın alması ve kullanmasından sonra ortaya çıkan ürünü kullanmadan önce beklediği değer ile ürünü kullandıktan sonra algıladığı değer arasındaki farktan kaynaklanmaktadır. Beklenilen değerin algılanan değerden yüksek olması tüketicinin hoşnutsuz ve memnuniyetsiz olduğunun göstergesi olmakta, bu nedenle tüketiciler bu memnuniyetsizliklerini dile getirmekte ve işletme ile paylaşmaktadır. Paylaşılan şikayetler işletmeye tüketicisini tekrardan kazanma şansı sunmaktadır. Dolayısıyla şikayetini dile getiren tüketici, kullandığı üründen memnun kalmayıp sessizce işletmeden ayrılan ya da işletmenin ürününü bir daha satın almayan tüketiciden daha kolay bir şekilde kazanılmaktadır. Tüketici şikayetini işletmeye iletiyorsa, bunun anlamı tüketicinin satın alma tercihini yaptığı markadan ya da işletmeden umudunu kesmediği ve sorununa bir çözüm beklediğini göstermektedir (Tax, Brown, 1998). Bu nedenle tüketici şikayetleri işletmelerin varlıklarını sürdürebilmeleri ve müşterilerini elde tutabilmeleri için son derece önemli olan bir konuyu oluşturmakta ve şikayet yönetimi kavramının işletme içerisindeki rolünün ne kadar önemli olduğunu ifade etmektedir.

Tüketici şikâyetleri, işletmelere bazı faydalar sağlamaktadır (Larivet ve Brouard, 2010):

- ✓ Tüketici memnuniyetsizliğinin giderilmesine izin vererek ürün geliştirme ve satın alma ihtimalini ve müşteri memnuniyetini artırır.
- ✓ Müşteri tutma oranını arttırır.
- ✓ Olumsuz ağızdan ağza iletişimin zararlarını azaltır.
- ✓ Tekrar satın alma ihtimalini geliştirir.
- ✓ Müşteri sadakati üzerine olumlu bir etkisi vardır.

Şikayet yönetiminin başarı ile yönetildiği bir işletme, tüketici memnuniyeti ve sadakati kazandırmakta (Smith ve Bolton, 1998), kötü yönetilen şikayet ise işletme için yıkıcı sonuçlar doğurabilmektedir. Çünkü tatmin olmayan tüketicinin şikayetlerinin dinlenmemesi, tüketicilerin üreticiler ile olan ilişkilerini bitirmesi; çevrelerine, üreticilerin imajını tehlikeye sokacak mesajlar vermesi anlamına gelmektedir (Heung ve Lam, 2003).

3. Yöntem

3.1. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Bu araştırmanın amacı özel markalı ürünlere yönelik tüketici şikayetlerinin belirlenmesidir. Araştırmanın amacına uygun olarak ulusal bazda faaliyet gösteren bir ucuzluk marketi seçilmiş ve bu markete ait özel markalı ürünlere yönelik şikayetler içerik analizi yöntemi ile incelenmiştir.

Çalışmanın 01.01.2017 ile 31.12.2017 tarihleri arasında söz konusu markete ait özel markalı ürünlere yönelik www.sikayetvar.com adresinde yayınlanan şikayetlere yönelik olarak yapılması planlanmış ancak çalışma alanını oluşturan markete ait şikayetlerin başlangıç tarihinin 04.03.2017 olduğu görülmüştür. Bu nedenle çalışmada, 04.03.2017 ile 31.12.2017 tarihleri arasında söz konusu ucuzluk marketin özel markalı ürünlerine yönelik yapılan şikayetler incelenmiştir. Çalışmada bir ucuzluk marketine yönelik özel markalı ürünlerin incelenmesinin nedeni bu tür marketlerin tüketiciye daha ucuz ürün vaat etmeleri ve sunmalarından dolayı diğer market türlerine daha fazla özel markalı ürün bulundurmalarıdır. Bu marketin seçilme sebebi ise Türkiye'nin her ilinde faaliyet gösteren ve müşteri sirkülasyonu yoğun olan bir market olmasıdır. Söz konusu ucuzluk market, 81 ildeki 900 ilçede faaliyet göstermektedir ve toplam olarak 7000 adet şubeye sahiptir.

3.2. Araştırmanın Bulguları

04.03.2017 ile 31.12.2017 tarihleri arasında söz konusu markete yönelik olarak www.sikayetvar.com'a toplamda 1854 adet şikayet gelmiştir. Bu şikayetler tek tek incelenmiş ve büyük bir kısmının çalışanlarla ilgili memnuniyetsizliklerden oluştuğu görülmüştür. Diğer şikayetler ise market içerisindeki hijyen problemleri, kampanyalarda vaat edilenlerin gerçekleşmemesi, ulusal markalı ürünler ile özel markalı ürünlere yönelik şikayetlerden oluşmaktadır. Bu market ile ilgili yapılan şikayetlerin 228 adedi özel markalı ürünlere yöneliktir.

Çalışma alanını oluşturan marketin özel markalı ürünleri; gıda ve gıda dışı ürünler olarak iki kategoride toplanmıştır. Tablo 1'de gıda kategorisinde yer alan özel markalı ürünlere ait ürün grupları ve marka sayıları gösterilmektedir.

Tablo 1. Gıda Kategorisindeki Özel Markalı Ürünlere Ait Ürün Grupları

Gıda Kategorisindeki Özel Markalı Ürünler	
Ürün Grupları	Marka Sayısı
İçecek Grubu	8
Süt ve Süt Ürünleri Grubu	7
Et ve Etli Mamuller Grubu	2
Bakliyat ve Unlu Mamuller Grubu	7
Kuruyemiş ve Cips Grubu	1
Kahvaltılıklar Grubu	9
Bisküvi ve Şekerleme Grubu	8
Konserve ve Baharatlar Grubu	8
Margarin ve Sıvıyağlar Grubu	1
Dondurma ve Dondurulmuş Ürünler Grubu	1
Toplam	52

Gıda kategorisindeki özel markalı ürünlere ait Tablo 1'de verilen bilgilere bakıldığında çoğunlukla kahvaltılık, içecek, bisküvi ve şekerleme ile konserve ve baharatlar grubu olmak üzere toplamda 52 farklı markanın olduğu görülmekte iken Tablo 2'de ise gıda dışı kategoride yer alan özel markalı ürünlere ait marka sayısının 19 olduğu gösterilmektedir.

Tablo 2. Gıda Dışı Kategorisindeki Özel Markalı Ürünlere Ait Ürün Grupları

Gıda Dışı Kategorisindeki Özel Markalı Ürünler	
Ürün Grupları	Marka Sayısı
Deterjan ve Temizlik Ürünleri Grubu	5
Kağıt Ürünleri Grubu	6
Kozmetik Ürünleri Grubu	4
Gıda Dışı Ürünler Grubu	4
Toplam	19

Tablo 3. Gıda Kategorisindeki Özel Markalı Ürünlere Ait Şikayetler

Gıda Kategorisindeki Özel Markalı Ürünlere Ait Şikayetler		
Ürün Grupları	Frekans	Yüzde (%)
İçecek Grubu	11	5,12
Ürünün bayat olması	5	
Paket içinden yabancı madde çıkması (sinek, fare, kurt, plastik parça, vb.)	4	
Son kullanma tarihinin geçmiş olması	1	
Poşet çayın içinin boş çıkması	1	
Süt ve Süt Ürünleri Grubu	38	17,67
Ürünün bozuk/küflü olması	27	
İçinden yabancı madde çıkması (böcek, demir parçası, taş, kıl, plastik parça, vb.)	5	
Ürünün içine yabancı madde karıştırılması (kaşar peynirinin patates püresinden yapılması, sütün içine su karıştırılması)	2	
Ürünün ve kabının kalite problemi	4	
Et ve Etli Mamuller Grubu	9	4,19
Ürünün içinden yabancı madde ve olmaması gerektiği halde sakatat çıkması	2	
Tadının bozuk/ürünün bayat olması	7	
Bakliyat ve Unlu Mamuller Grubu	23	10,70
Ürünün içinden yabancı madde çıkması (böcek, zımba teli, kurt, sinek, vb.)	9	
Ürünün bayat/küflü olması	11	
Paketinin açık olması	1	
Ürünün içinden çıkması gerekenden daha az parça çıkması	1	
Ürünün üzerinde kalın un tabakası olmasından dolayı tüketilememesi	1	
Kuruyemiş ve Cips Grubu	54	25,12
Ürünün içinden yabancı madde çıkması (sinek, sigara izmariti, raptiye, kurt, taş, zeytin çekirdeği, cam, kelebek, plastik parça, vb.)	32	
Badem yerine kayısı çekirdeği çıkması	17	
Ürünün bozuk/bayat çıkması	4	
Ürünün son kullanma tarihinin yanlış yazılması (satın alındığı tarihten sonra bir tarih)	1	
Kahvaltılıklar Grubu	12	5,58
Ürünün bozuk/bayat çıkması	8	
Balın sahte çıkması	1	
Ürünün içinden yabancı madde çıkması (plastik parça)	3	
Bisküvi ve Şekerleme Grubu	15	6,98
Ürünün bozuk/bayat çıkması	8	
Ürünün içinden yabancı madde çıkması (saç/taş/tüy/plastik parça/ip)	7	
Konserve ve Baharatlar Grubu	12	5,58
Ürünün bozuk/bayat çıkması	9	
Ürünün içinden yabancı madde çıkması (tırnak/plastik parça)	3	
Margarin ve Sıvıyağlar Grubu	1	0,46
Ayçiçek yağının içine su karıştırılmış	1	
Dondurma ve Dondurulmuş Ürünler Grubu	40	18,60
Ürünün bayat/küflü olması	34	
Ürünün içinden yabancı madde çıkması (cam/ip/sinek/kıl)	6	
Toplam	215	100

Tablo 3'te yer alan gıda kategorisindeki özel markalı ürünlere yönelik şikayetlerin çoğunluğu "kuruyemiş ve cips" grubuna aittir. Daha sonra sırasıyla "dondurma ve dondurulmuş ürünler" grubu ile "süt ve süt ürünleri" grubunda yer alan ürünlere ait markalara olan şikayetler olduğu görülmektedir.

Tablo 4. Gıda Dışı Kategorisindeki Özel Markalı Ürünlere Ait Şikayetler

Gıda Dışı Kategorisindeki Özel Markalı Ürünlere Ait Şikayetler		
Ürün Grupları	Frekans	Yüzde (%)
Deterjan ve Temizlik Ürünleri Grubu	0	0,00
Kağıt Ürünleri Grubu	6	46,15
Kalitesiz ürün	6	
Kozmetik Ürünleri Grubu	0	0,00
Gıda Dışı Ürünler Grubu	7	53,85
Kalitesiz	1	
Bozuk	6	
Toplam	13	100

Tablo 4'te gösterilen "kağıt ürünleri" grubunda çocuk bezi, hijyenik ped, kağıt havlu, kağıt mendil, kağıt peçete, tuvalet kağıdı, ıslak kağıt ürünleri yer almakta iken bu grupta yapılan tüm şikayetlerin çocuk bezi ile ilgili olduğu görülmüştür. Şikayetin olduğu diğer grup olan "gıda dışı ürünler" grubunda; çoraplar, folyo-streç film, bardak, plastik torbalar, piller, kişisel bakım, kibrit ve çakmak, aydınlatma gereçleri, teknolojik ürünler, vb. yer almaktadır. Ancak bu gruptaki 7 şikayetin 6 tanesi elektronik ürünlerin bozuk olması, 1 tanesi ise kalite problemi ile ilgili olarak yapılmıştır. "Deterjan ve temizlik" grubu ile "kozmetik ürünleri" grubu ile ilgili araştırma tarihleri arasında herhangi bir şikayete rastlanmamıştır.

Sonuç ve Öneriler

Yapılan bu çalışmanın sonucunda özel markalı ürünlerle ilgili yapılan şikayetlerin tamamına yakınının gıda ürünleri ile ilgili olduğu görülmektedir. Özellikle insan sağlığını ilgilendiren gıda ürünleri üreten perakendecilerin çalıştıkları üreticileri iyi seçmeleri gerekmektedir. Zira tüketiciye sunulan her kalitesiz özel markalı ürün sadece o ürünün markasını değil kendi perakende markasını da tehlikeye atmaktadır. Çünkü perakendeci markası olarak da bilinen özel markalar sadece ucuz oldukları için değil, onu üreten perakendecinin ismine duyulan güvenden dolayı da tüketiciler tarafından satın alınmaktadır. Şikayetler incelenirken de bu yargıyı destekleyen ifadelerle de karşılaşılmıştır. Mutsuz ve kızgın olan müşterilerin büyük bir kısmı kendilerinden özür dilenmesini beklediklerini ve bir daha bu perakendeciden alışveriş yapmayacaklarını belirtmişlerdir.

Perakendecilerin unutmaması gereken bir konu da ağızdan ağıza pazarlama yani wom'dur. Tüketicilerin bir markayla ilgili yakın çevrelerinden ya da güvendikleri kişilerden duydukları yorumlar onların alışveriş tercihlerini etkilemektedir. Son yıllarda artan şikayet siteleri de ağızdan ağıza pazarlamanın elektronik ortamda yapılmasını sağlamaktadır. E-wom yani elektronik ağızdan ağıza pazarlama ile tüketiciler bir markaya karşı daha onu satın almadan bir fikre kapılmakta hatta o markaya ait ürünle ilgili satın alma-almama kararı verebilmektedirler. Bu nedenledir ki; özel markalı ürünleri olan perakendeciler bu ürünleri üretecekleri imalatçıları iyi seçmeli, özellikle gıda ürünlerinin üretimi ile ilgili hijyen kurallarına ve kalite standartlarına uymalıdır.

Kaynakça

Baltas, G. (1997). Determinants of Store Brand Choice: A Behavioral Analysis. Journal of Product & Brand Management, 6(5), 315-324.

Bell, J. B., Mengüç, B. ve Stefani, S. L. (2004). When Customers Dissappoint: A Model of Relational Internal Marketing and Customer Complaints. Academy of Marketing Science, 32(2), 112-126.

Fernie, J. ve Pierrel, F. R. A (1996). Own Branding in UK and French Grocery Markets. Journal of Product & Brand Management. 5(3), 48-59.

Heung, C. S. ve T. Lam (2003) Customer Complaint Behavior Towards Restaurant Services. International Journal of Contemporary Hospitality Management, 15(4/5): 283-289.

Hoch, S. J. (1996). How Should National Brands Think About Private Labels? Sloan Management Review, 37(2), 89-102.

Larivet, S. and Brouard, F. (2010). Complaints Are a Firm's Best Friend. Journal of Strategic Marketing. 18(7), 537-551.

Smith, A. K. ve Bolton R. N. (1998). An Experimental Investigation of Customer Reactions to Service Failure and Recovery Encounters: Paradox or Peril? Journal of Service Research, 1 (1), 65–81.

Tax, S., Brown, W. ve Chandrashekaran, M. (1998). Customer Evaluations of Service Complaint Experiences: Implications for Relationship Marketing. Journal of Marketing, 62, 60-77.

Trasobares, F. (2004). Marka Tüketicilerin Atıl Kapasitelerini Değerlendiriyor, Marketing Türkiye Private Label, 1, Özel Ek.

http://plturkey.com/private-label/ , Erişim tarihi: 11.03.2018.

Municipal Budget and Decentralization Processes iIn Bulgaria: Tools and Opportunities for Sustainable Regional Development and Quality Public Services

Ralyo Ralev[1]

University of agribusiness and rural development – Plovdiv, Bulgaria

Abstract: The paper presents the current tendencies in the state government, the ongoing processes of decentralization and the role of the municipalities in providing public services that meet the requirements and quality criteria. The priorities set for regional development and economic growth through local policy and active involvement of stakeholders determine the importance of good local finance and budget management and the search for ways to increase its efficiency. The goal of the study is to analyze the opportunities of decentralization for municipal finances and municipal budgets as a tool for regional development, quality public services and an effective local stakeholder policy. The results lead to the main conclusion that in conditions of decentralization the municipal budget should be considered as a tool for conducting local policy and opportunities should be sought to increase the effectiveness of their implementation for sustainable regional development and quality public services.

Keywords: finance, municipal, management, budget.

Introduction

Finances represents a system of relationships of money management or asset management through money, i.e. finances serve as an economic value management tool, enable asset management to be effective by assessing the change in cost and benefit in the process of their allocation and use (Tonev, 2004). The regulatory approach to finances allows the development of criteria for assessing financial relationships based on fundamental principles or objectives. Considering that the objectives in the field of finances are not once given forever but are determined by the development of society, one of the main features of finances is that they are an instrument/mechanism for management of resources, income and wealth through money, and the main purpose of financial activity is the cash flows to have maximized effects. As finances are deployed at different levels - state, local authorities, different types of organizations, households - different goals and interests are formed in the functioning of finances. In regulating financial relations, optimal matching of these goals and interests must be achieved to maximize consumer satisfaction. In the field of public finances, the goals are devised through the process of public choice, which is a political process. The regulatory approach assesses whether the structure of the financial system is satisfactory, what the taxes should be, what the state and municipal budgets should be spent on, etc.

From an economic point of view, finances are a specific monetary relationship regarding the distribution and redistribution of the public product and the national income in order to form and use different monetary budgets - the state, the companies and the individual person (Asenova & Vasilev, 2016). Public or state finances are linked to the movement of these cash flows in the national economy that form the state budget. In addition, they also affect cash flows from the spending of accrued budgetary resources. In this respect, the financial decisions in the field of state finances refer to the state policy regarding the sources and methods of government revenues and expenditures: taxes, fees, customs duties, excise duties, state loans, etc. (Asenova & Vasilev, 2016).

State finances cover the management of state money and the way in which the state impacts on the use of public resources through monetary instruments. Historically, the main place in state finances is taxation and government spending. In modern terms, this concept is more widely understood, as the state is actively involved in the financial markets and part of state expenses is covered by loans. Moreover, a large part of the economic problems that the state decides is not purely financial, but related to the use of real resources. Now the state participates in the economy through the state budget, resources allocation, fiscal and monetary policy, taxes, social policies, etc. Through its activities, the state has a direct and powerful influence on both the real and the financial sector. Considered as an

economic subject, the state creates public goods and services. In real terms, different goods are created, which are generally provided to consumers free of charge. However, these goods are not always created directly by the state, and some of them are produced on the order of the state, purchased from it and are provided free of charge to consumers, who may also be households and organizations. The peculiarities of public goods imply a specific mechanism of their offering. In the public procurement of public goods two main questions arise: how to assess the efficient allocation and deployment of resources so as to produce at the lowest cost what consumers want; how to perform this resource allocation.

The state budget is a centralized monetary fund of the state, a system of government incoming and outgoing cash flows. The state budget is often referred to as a centralized or aggregated state revenue and expenditure account for a financial (budget) year. It organizes and systematizes the overall activity of the state on the basis of cash flow management. Under the developed monetary relationship, through spending, the most effective direction and control of each public activity is carried out. The budget ensures openness and publicity of government finances, thereby providing conditions for streamlining and improving their efficiency. According to their scope, budgets are divided into: state budget; local budgets of municipalities; special budgets - they concern individual activities of the state. At the level of local government bodies, autonomous municipal finances exist, which are managed by the local authorities and their financial departments.

National spending policy is conducted in three main directions44:

• Financing of governmental priorities implemented through state budgets and financing of stand-alone and autonomous budgets; assessment of the effectiveness and efficiency of government budget proposals and independent and autonomous budgets; coordination of proposals and alternatives to government spending by assessing the effect of their possible funding.

• Elaboration, implementation and reporting of the state budget in the part for the municipalities, based on the separation of the activities financed by the municipalities' budgets from the local and delegated by the state in the organization and the provision of public services. Thus, the state ensures equal access of the population to a minimum level of public services for all municipalities.

• Administration of the state budget funds for subsidies, compensation and capital transfers for non-financial enterprises in the real sector, distribution of cash proceeds from the privatization deals of state-owned enterprises and cash proceeds from concessions and dividends.

Local governance is manifested in two forms (Saltirov, 2003):

• State administrative local government (essentially decentralized state administration), implemented by local authorities of the state central government;

• Local self-government - an expression of decentralization of state power by local self-government bodies elected and serving the local population.

Local self-government takes place within the general framework of the state, its principles are part of the organization of the state and does not mean the exclusion of the central state power from the respective local territory. Indeed, the state has renounced or restricted itself from part of its powers, and self-governing entities are territorial communities that have taken them up and implement them on their own behalf as local authorities. The main goals of local self-government are determined by the objectives and tasks of government, taking into account and defending local interests. In addition, local government has the important task of organizing and providing basic services to citizens such as education, infrastructure, transport, public order, fire protection, health, cleanliness, parks and gardens, and much more. It is therefore the main institution for the provision of administrative and social services to the population on its territory.

According to the Constitution of the Republic of Bulgaria, the municipality is the main administrative-territorial unit in which local self-government takes place. Municipal self-government is defined as the

44 Ministry of Finance. Public Expenses: http://www.minfin.bg/bg/7/.

basic principle of local government. Current study makes analyses of the main principles and types of decentralization which are/will be applied in Bulgaria according to its decentralization strategy and outlines the importance of the municipal budget and its effective management.

Principles and types of decentralization: role of financial decentralization

The decentralization is a process of transferring rights, responsibilities and resources for their exercise from higher to lower levels of public governance[45]. The aim of this process is to provide better and quality services to citizens and businesses. Decentralization has three main forms: administrative, political and financial.

In administrative decentralization, the higher level of territorial governance transfers two types of rights and responsibilities to the lower levels of government: decision-making powers relating to the type, scope and quality of public services; powers to manage the activities related to the provision of services - opening / closing of structural units, number and structure of staff, amount of remuneration, outsourcing, ownership and management control. Administrative decentralization has three levels: full, delegation and deconcentration.

Full rights and responsibilities for the provision of a service and financing can only be obtained by a relatively independent and self-governing public institution. In this case, one authority waives the right and responsibility to provide certain services and the other enjoys full rights to decide whether or not to provide services, in terms of their scope, quality, mode of delivery, sources of funding, and so on. The central government transfers rights to municipalities, to provide specific local services, the responsibility to determine their quantity and quality, and all other issues related to their management and financing. The municipality, in turn, can transfer the responsibility of the mayoralties and service centers to solve all issues related to the provision of local services.

The delegation is a low level of administrative decentralization, whereby the higher level of territorial governance provides the lower level of the necessary powers to carry out certain services. Usually delegated powers are in the sphere of organization and financing. The authority delegating certain rights does not transfer responsibility for the provision of the relevant services. An example of such relations between central and local authorities is the delegated services. The state delegates management and funding to municipalities, but not the responsibility for defining the types of services, their quality characteristics, access to them, etc. Delegated budgets in the education system in Bulgaria are a typical example of similar relationships between the respective municipality and the service center.

The deconcentration is a transfer of powers and resources for their exercise by a central executive body to territorial administrative units under its authority. Territorial units of the central executive are hierarchically subordinated, have no financial autonomy, and their directors are appointed by the central institution. They accomplish goals in its name and at its expense. In Bulgaria deconcentrated territorial units are the regional inspectorates and departments of ministries and agencies. Within the municipality, the relations between the municipal administration, the mayoralties and the service centers are deconcentrated. Element of deconcentration is also the process of relocation. This is a process whereby one institution moves from one place to another from the national territory without any changes in the decision-making process and the budget management of this institution. For example, when a maritime transport institution is physically moved from the country's capital city to a seaside city, along with its head, staff, budget, and so on.

The political decentralization is the conferral of decision-making powers and the control of their implementation across a wider range of interested institutions or those closest to citizens and service users. The larger the decision-makers' circle and controlling their performance, the closer they are to the local community, the higher the degree of political decentralization. Examples of political decentralization are the real opportunity for local authorities to participate in the development of the legal basis of local self-government, mayoralties and directors of municipal units - in local regulations

45 Decentralization Strategy of the Republic of Bulgaria 2016 – 2025.

regulating their activities; of the population and local civil structures - in the development and control of local policy in terms of types of services, quality, access, management and financing.

The financial decentralization is the provision of resources, the transfer of sources of resources, rights to determine their size, the way of use and responsibilities for financing public services. In this sense, the degree of financial decentralization is determined by: the types of resources available to the budget at the lower level of territorial governance and its powers to determine them; types of revenue and revenue authority; the opportunity of the lower level of territorial governance to use the available resources; its spending rights and responsibilities.

The revenue authority of the local governments is linked to the existence of own revenues, with the opportunity of determining their type and size; the acquisition of financial resources from management and disposal of property; the ability to organize, collect and use funds from users/ the local community; planning and administering own revenues; types of subsidies and other transfers from higher levels of government; the ways of determining and allocating them, the degree of freedom to use them, the lending opportunities.

The spending rights and responsibilities of local authorities are linked to the opportunity of spending planning; the right to withhold current savings and the transitional balance; reallocation of funds between functions, activities, types of expenditure; availability of investment resources; delegation of funds to external contractors; financial control over the use of funds, etc.

Local government is defined as follows: the right and the real opportunity for local communities to regulate and manage, within the law, on their responsibility and in the interest of their population, a substantial part of public affairs[46]. This right is exercised through councils or meetings whose members are elected by free, secret, equal, direct and general elections and who may have executive bodies to answer them.

The decentralization process in Bulgaria: strategic objectives and priorities

The decentralization strategy of the Republic of Bulgaria aims to ensure that municipal and regional authorities can provide quality public services while actively involving citizens in governance. Efforts will be directed towards:

- Sustainable, efficient and transparent municipal finances, and the creation of conditions for regional development and economic growth;

- Conduct of local policy in the interest of Bulgarian citizens;

- Improving the scope, effectiveness and quality of local services.

The strategic objectives of the strategy are:

- Strategic goal 1: Transfer of powers and functions from central to local government in key sectors

This strategic goal is essential for the decentralization process. Currently, there is significant centralization in key public service sectors. The solutions presented as priorities 1 to 4 are the result of analyzes in the sectors of security, education, social activities and culture.

• Priority 1. Raising the capacity of local authorities to provide additional municipal services.

• Priority 2. Transformation of municipal delegated services into local.

• Priority 3. Creation of conditions for participation of municipalities in the development of municipal educational institutions.

• Priority 4. Enhancing the powers of municipalities and the directors of municipal institutions.

An important area of impact is that of raising the capacity of local authorities to counteract domestic crime, especially in the villages; crop theft, flood protection, fires and other disasters of a local nature.

46 European Charter of Local Self-Government.

The scope of local services will also increase with the ability to associate municipalities to provide common services. Local powers will be increased by transforming part of the delegated services into local ones. The level of autonomy that the decentralization process is supposed to lead to is sector-specific. Special attention is paid to pre-school and school education, where municipalities must retain the discretion to take decisions in favor of the local community. The decentralization process should continue and cover municipal structures such as mayoralties and service centers.

- Strategic goal 2: Establish an optimal allocation of resources between central and local levels

If strategic goal 1 defines the framework of the decentralization process, then strategic Ggoal 2 shows the resource delivery of decentralization.

• Priority 1. Expansion of municipalities' own revenue base.

• Priority 2. Analysis of the municipal responsibilities.

- Strategic goal 3: Civil control over the actions of public institutions

Strategic goal 3 is a response to the identified imbalance between the powers of public institutions and the efficiency of bottom-up control over their activities. This imbalance creates conditions for authoritarian government and stimulates corruption, political pressure, and decision-making in favor of lobbying circles. An important emphasis is put on the need to encourage municipalities to apply the principles of good governance and to create conditions for active citizenship in the process of forming and implementing local policies. The priorities for this strategic goal are as follows:

• Priority 1. Equal participation of local authorities in the development of the legislation concerning local self-government.

• Priority 2. Expanding the participation of municipal structures in decision-making concerning their competencies.

• Priority 3. Stimulating the establishment of civil structures on a territorial basis and their participation in the process of formulating, adopting, implementing and monitoring the implementation of local policies.

- Strategic goal 4: Increase the influence of regional institutions on the implementation of a coordinated regional development policy.

Strategic goal 4 is aimed at addressing issues related to effective service delivery and the coordination of state governance at regional level.

The priorities in strategic goal 4 are as follows:

• Priority 1. Creation of deconcentrated institutions at regional level.

• Priority 2. Strengthening the capacity of regional institutions and expanding their area of competence.

• Priority 3. Exploring the possibilities for creating a second level of local self-government.

The first priority area in this case is to create conditions for balanced development of the regions of the country by creating public institutions at this level and strengthening their capacity by providing adequate powers and management resources. Another priority relates to the study and preparation for the introduction of a second level of self-government and the building of administrative capacity for the implementation of the powers. An important point is work to raise awareness among all stakeholders about the importance of the second level of self-government to increase the effectiveness of providing civic services to citizens and businesses. Following the construction of new sub-national structures, mechanisms for monitoring and reporting the effect of territorial reform are envisaged. Depending on the results, measures will be developed to strengthen public institutions operating at appropriate levels.

The future of decentralization and the role of municipal budgets

An appropriate environment for the efficient and effective functioning of public institutions exists if the scope of their responsibilities for the exercise of public functions is consistent with the principle of subsidiarity and they have adequate rights and resources to be able to take decisions and finance the provision of the relevant public services to consumers. Often, this balance of services, resources and powers is disturbed. Typically, central government retains "for itself" resources and rights, but transfers down the responsibilities for service delivery. The shortage of funds in municipalities, in relation to the necessary costs, leads to a reduction of the scope of the consumers, or a decrease in the quality of services. Other things being equal, there is relative "over-financing" at the central level, resulting in inefficient use of public resources.

Local imbalances can also occur if there are "national constraints" on the allocation of resources between different types of municipal services or in the powers of local authorities when deciding on the spending of funds. The distortion of justice in the allocation of powers and resources is often a consequence of the lack of connection between the local community and its elected representatives in the local government. This leads to a lack of dependence of local government on its taxpayers and voters, which negatively affects the choice of appropriate services, the definition of local development goals and priorities, the efficiency of using local public resources.

A *Concept of the future development of decentralization in Bulgaria* should determine the direction of the development of the process in order to achieve an optimal result corresponding to the status of Bulgaria as a member of the EU is a necessary state government which provides the provision of quality public services for the citizens and the business , balancing the territorial specificity and the national priorities, stimulating economic growth and innovation, preserving and developing local democracy and achieving efficiency and effectiveness of governance these actions. This requires important political decisions in the coming years and conducts management actions in the following directions:

- Transfer of powers and functions from central to local authorities in key sectors;

- Establishing an adequate allocation of resources between the central and local levels;

- Increasing the efficiency of local self-government;

- Improving the provision of services with regional scope aimed at investment and growth.

The formulated vision in the Decentralization strategy in Bulgaria can be achieved if there are:

- distribution of services between different levels of territorial governance, in line with the principle of subsidiarity;

- linking service delivery responsibilities to each level of government with appropriate powers and sufficient own resources;

- linking the amount of financial resources with the quality of services;

- conditions for improving the efficiency of the functioning of public institutions;

- partnership with citizens and business in defining the type, volume, quality and prices of public services, as well as in the process of their implementation;

- efficient civil control over the institutions providing public services.

At the local level, the notion of "financial policy" usually refers to the collection of revenue and expenditure of municipalities, while respecting the financial powers granted to municipalities by virtue of the law[47]. Municipal finance policy refers to local decision-making for the following: the type and scope of the revenue to be recruited - the scope of the legal powers to raise local revenue; the type and scope of the services offered - in accordance with the responsibilities assigned by law.

The main problem of the municipal finance policy is to bring local revenues and expenditures in line with legal powers and responsibilities. Each municipality should determine the revenue sources that may be

47 Local Finance and Budget Handbook. Association of Dutch Municipalities and International City Associates, Sofia, 2003.

used by law to pay for compulsory and/or voluntary municipal services; the local services it is obliged to provide and their price; and the services it provides at its option, as well as their cost; to align the revenue sources with the necessary costs. Municipal financial policy is being developed to link the identified development objectives and tasks to resources and the expected impact on the population. The most complex element of this policy is the achievement of a balance between revenue and expenditure.

The municipal budget is a stand-alone financial account that allocates and balances the expenditures and revenue by quarter for the budget year:

1. The budget is a way of managing the economy. Local authorities can have a significant impact on the local economy, by what they have included in the budget and, respectively, what they have failed to include. This is particularly relevant when it comes to spending capital to improve infrastructure. Most of the efforts in local economic development focus on the ability of the municipality to properly spend these funds.

2. The budget is a way to determine the choice among the priorities - this function is of utmost importance to all municipalities and will continue to be so while there is a shortage of investment. In its simplest form, the budget is a distribution of limited resources. Once funding priorities have been identified, projects that can not be funded remain mandatory.

3. Budgeting is a way to provide the right mix of resources - assessing the needs of the population and making good use of resources helps to create a balance that will have a positive impact on the local economy.

4. Budgeting allows to a certain extent to influence the development of municipal commercial companies. Both in the case of subsidies and in the case of determination of the dividend paid by the profitable companies, it influences the financial environment for the development of these activities.

5. The budget is a form of accountability - it is not only a plan but also a real consequence of the revenues and expenses incurred during the previous year. Thus, the budget provides the opportunity to compare the plan with what actually happens, to determine the existing options and the reason for their availability.

6. Budget is a struggle - whenever disagreements and scarce resources exist, there is a struggle for the imposition of interests. On this occasion, the art of making a compromise is extremely important in the budget process.

Negative practices for balancing budgets are: unjustified (fictitious) increase in planned revenue - "hollow volumes"; reducing costs below the critical level of need; balancing with a deficit, without a specified source for its coverage.

One of the main directions of the municipal finances is aimed at solving the problems that arise in the process of formation and management of local budgets, as well as in the organization and planning of the procedures related to the compilation, adoption, implementation and reporting of municipal budgets (Krastev, 2018). The municipal budget is an annual financial plan that is drawn up, adopted, modified, implemented and reported according to defined rules and procedures. It shall include all receipts and payments for the activity of the municipality for the budget year concerned, except for the proceeds and payments to which EU funds are used and for operations with foreign funds for which bills of account are allocated foreign funds in accordance with the requirements of the Public Finance Act. The municipal budget is a document reflecting the specifics of the municipality's financial policy, as well as for financial management of the municipal operations and a means of communication between the local authorities and the local community (Krastev, 2018).

The Public finance act of the Republic of Bulgaria regulates the budgetary framework, the general structure and the structure of public finances and includes also elaboration, adoption, implementation and reporting of the state budget, municipal budgets and other budgets falling within the scope of the consolidated fiscal program of the country. However, a good governance of municipal finances and budget can be achieved by clearly defining the concept of effectiveness, objectively measurable criteria

for its assessment and formulation of practical guidelines for work on elaboration, adoption, implementation, reporting and monitoring of municipal budgets.

Conclusion

The study presents a preliminary study of the municipal budget as the main tool for conducting local policy and the key to realization of the main objectives of financial decentralization. The following recommendations for further research could be formulated: defining the notions of effectiveness and good governance in the context of achieving sustainable regional development and providing quality public services; review and evaluation of the budget process in the municipalities, definition of criteria of effectiveness and good governance and identification of the opportunities for increasing the effectiveness of the municipal budget management; working on a proposal for assessing the effectiveness of municipal budget management and developing guidelines for budget management at the local level.

References

Asenova, M., Vasilev, V. Finance. Academic publishing house “Talent” at University of agribusiness and rural development, Plovdiv, 2016.

Constitution of the Republic of Bulgaria

Decentralization Strategy of the Republic of Bulgaria 2016 – 2025.

European Charter of Local Self-Government: https://www.coe.int/en/web/congress/european-charter-of-local-self-government/.

Krastev, B. Local budgets. Academic publishing house “Talent” at University of agribusiness and rural development, Plovdiv, 2018.

Local Finance and Budget Handbook. Association of Dutch Municipalities and International City Associates, Sofia, 2003.

Ministry of Finance. Public Expenses: http://www.minfin.bg/bg/7/.

Public finance act of the Republic of Bulgaria.

Saltirov, D. State Administration and Local Self-Government. Shumen University “Bishop K. Preslavski”, Shumen, 2003.

Tonev, S. Finance. Shumen University “Bishop K. Preslavski”, Shumen, 2004.

Tobacco Productıon in Macedonıa

Romina Kabranova[1] Zlatko Arsov[2]

[1]Ss. Cyril and Methodius University in Skopje, Faculty of Agricultural Science and Food, rkabranova@yahoo.co.uk

[2]Ss. Cyril and Methodius University in Skopje, Faculty of Agricultural Science and Food

Abstract*:* Tobacco is extremely important crop because of the great influence on the global political, economic, social and religious life of the world population. The first data on tobacco growing for the Balkans and Macedonia date back to the ancient time, from the beginning of the 17th century. The aim of this paper is to present the current situation regarding the structure of tobacco production in Macedonia, as well as area, quantity and yield (kg/ha). For material in this paper, which refers to the quantity produced oriental tobacco, data from the State Statistical Office of the Republic of Macedonia and the Economic Chamber of Macedonia were used. A large number of factors influence the growth and expansion of this crop (soil, climatic conditions, agro-technical measures during vegetation, etc.). Oriental tobacco is distinguished by numerous small leaves with thin ribs, material tissue of the leaves, which gives an extremely intense aroma of taste during smoking. Traditionally, it is a tobacco with high quality and a high value. The quantity of oriental tobacco produced in Macedonia has been stable in recent years. An over 22,000 tons of raw oriental tobacco are produced and about 20,000 tons processed, mainly exported to the international market. The amount of tobacco produced in Macedonia is symbolic compared to some countries, but it is extremely important for the Macedonian economy.

Keywords: oriental tobacco, production, area, yield, regions

Introduction

Tobacco is produced in almost 120 countries in the world. Macedonia produces tobacco from the period of the Ottoman Empire, and as a result of the good appraisal that an exceptionally favorable territory (natural conditions) and gives exceptionally high quality. Very cheap and numerous labor force are always making this production to be competitive and with the low prices for a refined dry tobacco. Because of the long tradition of people of Macedonia, today it is the greatest part of the world with small but exceptional quality of well-known all over the world oriental tobacco leaf. While in the world, the trend of production goes upward with the increase in the yield of unit area, in Macedonia there are frequent oscillations, which in some years are the result of climate change, but often also of the non-existent purchase prices for 1 kg of tobacco. The production varies both by number of producers, and by the production quantity of tobacco by region. The regional regions in the country are fully oriented towards the production of other agricultural products that provide a better turnover of assets in one current year. Since the disintegration of former Yugoslavia, to this day, the only common "business branch" of the former fraternal republics was the smuggling of so-called excise goods, tobacco, alcohol and other products, of which every serious country in the world collects revenues (Hadžić Mersiha, 2014). Illegal trade in cut tobacco and cigarettes in all Balkan countries causes huge losses.

Material and method

The complexity of this topic has determined the need to use official data of the Bureau of Statistics of RM, Economic Chamber of Macedonia-Association of producers of tobacco and tobacco products and the use of other literature in the field of tobacco production and tobacco processing in Macedonia and the region. In the processing of data, the analysis of the production was carried out for one long period. Method of calculating the average for five consecutive years (2011-2015) was used.

Discussion

The tobacco industry is one of the most stable industries from which, the great benefit has Macedonian economy. The tobacco industry takes about 4% of total industrial production and 4.1% of total employment in industry. Tobacco use has emerged as a reliable source of income. Therefore,from

economic point of view, the tobacco is extremely important for Republic of Macedonia. A large proportion of urban population (not agricultural) is additionally involved in tobacco production in order to increase their family budget and improve their livelihoods. From the assortment of the last decade, only oriental, aromatic types of tobacco are present (Prilep, Jaka, Basmak). The yield and quality of oriental tobacco closely depends on soil and climatic conditions and their interaction in the field of cultivation. This type of tobacco require much sunshine, warmth, little rain and not very fertile soils. (Gjeorgjievski 1990). These are necessary conditions to get high quality. The existing law on tobacco and tobacco products in 2006, does not provide for classification of tobacco types, ie, the purchasing companies according to their need are making a contracts with producers. Today, Macedonia has many municipalities where the main occupation of the inhabitants is tobaccoproduction. For the purpose of harmonization with the Regulation 1059/2003 of the European Parliament in 2007 adopted the Nomenclature of Territorial Units for Statistics - NTES (Official Gazette of the Republic of Macedonia No. 158/2007). This provides a unique and unified division of territorial units at regional and local level in the country. The nomenclature of the territorial units consists of 5 levels. The first and second levels are for the whole territory. The third level consists of 8 non-administrative units, the fourth level consists of 84 municipalities and the fifth level of 1776 settlements. The eight non-administrative regions according to this classification are: Vardar region, East region, Southwest region, Southeast region, Pelagonia region, Polog region, Northeast region, and Skopje region.

Table 1. Tobacco production by statistical regions, according to the planted areas

	2011		2012		2013		2014		2015		Average	
Regions	**ha**	**%**	**ha**	**%**	**ha**	**%**	**ha**	**%**	**ha**	**%**	**ha**	**%**
Vardar	2139	8.06	1183	8.10	1316	6.64	1143	8.38	923	6.53	1340.8	7.56
Eastern	607	2.29	361	2.47	325	1.64	308	2.26	196	1.39	359.4	2.03
South – Western	67	0.25	26	0.18	49	0.25	53	0.39	43	0.30	47.6	0.27
South - Eastern	11581	43.64	4305	29.47	6334	31.98	3540	25.94	3260	23.08	5804.0	32.71
Pelagonia	11469	43.22	8460	57.91	11557	58.35	8419	61.69	9485	67.14	9878.0	55.67
Polog	2	0.01	0	0.00	0	0.00	0	0.00	0	0.00	0.4	0.00
North - Eastern	75	0.28	4	0.03	5	0.03	4	0.03	2	0.01	18.0	0.10
Skopje	597	2.25	270	1.85	221	1.12	180	1.32	219	1.55	297.4	1.68
Total	**26537**	**100.0**	**14609.0**	**100.0**	**19807.0**	**100.0**	**13647.0**	**100.0**	**14128.0**	**100.0**	**17745.6**	**100.0**

Source: MAFWE – Sector Field Crops – Anual reports (2006-2017).

From the presented data in Table 1, it can be noted that during the analyzed period (2011-2015), traditionally the largest tobacco areas are in the Pelagonia region, an average of 55.67% for the period, followed by the Southeast with 32.71% and Third place is the Vardar region with 7.56%. Other regions are not important for tobacco production. This distribution remains unchanged all the time during the analyzed period and even ten years ago. In other statistical regions, other agricultural crops and activities are dominant. So, most tobacco is grown in Pelagonia (Prilep, Krivogastani, Krusevo and Bitola) and the Southeast region (Radovis and Strumica). The Skopje region has low participation in planted tobacco areas with a share of 1.67%. The average yield of raw tobacco per type of tobacco by statistical regions is shown in Table 2.

Table 2. Average yield per type of tobacco and region for the 2013 harvest

	Regions*									
	1	2	3	4	5	6	7	8	Agronomic parameters	
Variety	Vardar	Eastern	South – Western	South - Eastern	Pelagonia	Polog	North - Eastern	Skopje	Number of plants per hectare	Average yield (t/ha)
prilep	1.8	1.8	1.8	1.8	1.7	/	1.8	1.9	**150 000	1.8
yaka	1.5	1.6	1.5	1.6	1.6	/	0.0	1.5	**150 000	1.5
basmak	1.4	1.4	1.4	1.3	1.4	/	1.5	1.4	** 150 000	1.4

*Nomenclature of Territorial Units for Statistics of the Republic of Macedonia.

The data in Table 2 show that mainly where tobacco is grown, planting is machine-made (for this reason, the 150 000 plants per unit area is the same for all regions). The average yield is the highest for varieties of the type Prilep (1.8 t/ha), and the lowest for the type of basmak (1.4 t/ha), which is certainly due to the biological potential of the varieties of the appropriate types, ie this proves that in certain regions it is necessary то cultivate those types of tobacco that most suit the soil type and the area, for obtaining higher yield per straw, and a raw material of appropriate quality. For the 2014, the region's share is as follows: Pelagonia region participate with 11681.4 tons, southeast region with 9.499.0 tons, Vardar region with 2079.4 tons, the Eastern region with 837.1 tons and Skopje region with 382.5 tons (Souce: MAFWE – Sector Field Crops-Anual report 2015). Other regions have a very low production of tobacco. One part of the population is engaged through seasonal jobs in industries, and trade in tobacco and tobacco products. The number of producers (number of tobacco production contracts), area and yield of dried (unprocessed) tobacco is presented in Table 3.

Table 3. Number of contracts, Area, Yield

Crop	Number of contracts	Area, ha	Yield, kg/ha
2012	29.090	14.609	1.916
2013	42.367	19.806	1.577
2014	34.445	14.030	1.772
2015	28.454	14.127	1.341
2016	27.380	13.980	1.799
Average	32.347	15.310	1.681

Souce: MAFWE – Sector Field Crops – Anual reports (2012-2016).

The largest tobacco area in the last ten years was 19,806 ha in 2013 (Table 3), and in the same year it had the highest purchase of 30,997 tons of tobacco (Table 4). The productive areas under oriental tobacco in Macedonia are covered with irrigation systems only partly. Therefore, the yield over the years varies from 1341 kg/ha to 1916 kg/ha mainly as a result of climatic conditions (low or optimal precipitation in the vegetation period). For the 2016, the number of concluded contracts is almost the same as for the year 2015. Reduction of quantities is the result of an extremely dry summer, but tobacco grown in such conditions is usually a higher quality raw material. The production of high quality tobacco is the ultimate goal for both manufacturers and buyers. The poor quality of tobacco is good for both sides.

Table 4. Quantity, purchased price and subsidies

Crop	Purchased quantity, t	Average price, eur/kg	Subsidies, eur/kg	Subsidies Total, euro
2012	27.993	2,93	0,98	27310.244
2013	30.997	2,49	0,98	30240.976
2014	24.857	1,90	0,98	23619.837
2015	18.910	3,01	0,98	18448.780
2016	25.154	3,20	0,98	24540.488
Average	**25.580**	**2.63**	**0.98**	**24 832.070**

The average production of oriental tobacco is for analyzed period is 23990 tons per year. There are large differences in the purchased quantities, from 18910 tonnes for the 2015, to the maximum for the analyzed period of 30997 tonnes for the 2013. This is mainly due to the demand for tobacco on the global market. After that price drop, for example, 2013 and 2014, the next 2015 harvest was with a declining interest among producers for tobacco production, with less planted areas, but the price was beginning to grow again. The highest purchasing price was for the 2016 crop, 3,20 eur/kg. Subsidies for producers are paid by the Paying Agency of the Republic of Macedonia directly to the producer's account. In the last 10 years, the value is 0,98 eur per kilogram of purchased tobacco, for all purchased classes.

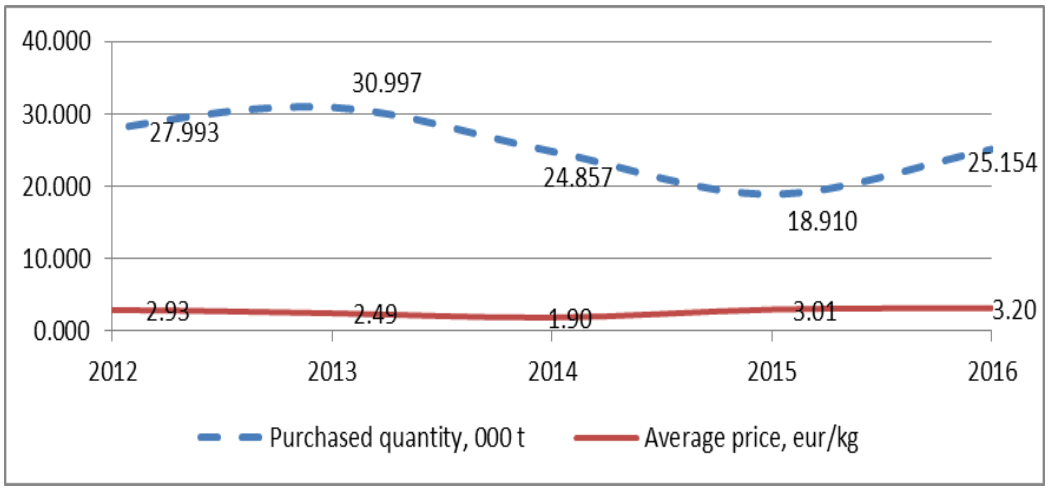

The dependence between the price and the quantities purchased (2012-2016) is shown in Figure 1.

Price variations in the past period directly affect the number of farmers who plan to produce tobacco. Prices are also result of a global demand for oriental tobacco, climate changes (extremely high temperatures, floods, rain, frost) etc..

Conclusion

Tobacco is one of the most intensive crops. Tobacco production as the first link in the tobacco business chain, and at the same time traditional agricultural activity, which involves engagement of up to 15% of the entire population in Macedonia, requires the need for its modern development in accordance with world and scientific achievements. On the other hand, in the developed modern tobacco production, implementation of the modern scientific and expert achievements in the field is necessary. In particular, the quality, yield, management, teamwork, improvement in operations, use of scientific and expert consulting services, motivation and control are expressed. The use of scientific and expert consulting services is a basic factor for the development of a modern family business of tobacco growers. Tobacco production depends primarily on price policy (state concern policy), which should ensure market stability and motivation among individual producers. The strategy should be developed in the direction of stable production policy in terms of capital, investments, employment opportunities, price policy, use of professional and scientific services, etc. The tradition and centuries-old specialization in the production of this crop is the basis for further efficient and high-quality tobacco production. Special attention should be paid to the protection and improvement of the variety structure on the territory of the Republic of Macedonia. It is necessery the continuous control and improvement of the of the varieties, following the needs of foreign buyers in terms of the quality and quantity of the raw material.

References

Arsov Z., Kabranova R., Dimov Z., Spirkovska M. (2012). Analysis of Production and Purchase of Oriental Tobacco in Balkan; International Symposium for Agriculture and Food - Skopje, Macedonia, 12-14 December, 2012. UDC: 338.439.4:633.71; UDC: 339.187.6:633.71; 497.

Gjeorgjievski K. (1990). Tobacco and tobacco products - with emphasis on ecology of tobacco. Business publishing - Skopje, 556.

MAFWE – Sector Field Crops – Annual reports (2011-2016).

Economic Chamber of Republic Macedonia (2016). Expectations of tobacco industry after completed purchase of tobacco - (16.3.2016.).

State Statistical Office of Republic of Macedonia (2008). Nomenclature of Territorial Units for Statistics of the Republic of Macedonia, Skopje. Classifications, methodologies, nomenclatures and standards; ISSN 1409-7044; ISBN 978-9989-197-32-1 COBISS.MK-ID; 53.

State Statistical Office of Republic of Macedonia (2016). Regions of the Republic of Macedonia; Regional Year Book, 2016. ISSN: 1857-6141; 131.

Contemporary Aspect Of The Implementatıon Of E-marketıng In Macedonıan Agribusiness

Sasho Bojkovski[1] **Katerina Bojkovska**[2]

[1] Student on doctoral studies at University "St. Kliment Ohridski" - Bitola, Faculty of economics - Prilep, e-mail: sasho.bojkovski@gmail.com

[2] Associate Professor, University "St. Kliment Ohridski" - Bitola, Faculty of biotechnical sciences – Bitola, e-mail: katerina.bojkovska@uklo.edu.mk

Abstract: The aim of this study was to determine to which degree the Internet and e- marketing are represented in the operation of Macedonian agribusiness, and also to explore the attitudes of employees to e-business. The results show that 63.4% of surveyed businesses have their own website. Businesses with higher annual turnover (over 5.000.000 denars) in a greater proportion have their own websites. Websites of businesses mostly provide general information on the business and a catalogue of products, while online wholesale and e-payment are poorly represented. Only 18.3% of the surveyed businesses use e-commerce, and the majority of those have a lower annual turnover (<5.000.000 denars) and a small number of employees (up to 15). Among the businesses that offer the possibility of e-commerce, the majority are those whose e-commerce does not exceed 5% in total sales. The surveyed businesses consider indifference of customers for this kind of purchasing and higher payment risk during charging the most important reasons for not using e-commerce. Respondents believe that e-business is the necessary precondition for successful business in the future (mean 4.16) and that competition forces the use of e-business (mean 3.71). The results of this study provide guidance for the further development of e-marketing in Macedonian agribusiness.

Keywords: E-marketing, agribusiness, e-commerce.

INTRODUCTION

The revolution in the information technology (IT) and communication have changed the way that people do business today. The dynamics of the today's business requires connecting of all the participants in the business processes and immediate response to the market. The business becomes business in the real sense of the word, in real time. Many agribusiness companies based on the customers' loyalty, improve the quality of e-services. (Chang, 2009). The E-marketing is defined as using the Internet and other digital technologies (eg. Mobile) along with the traditional methods in order to achieve the marketing objectives. (Škare, 2011b). The e-marketing covers a wide range of information technology with three major objectives: transfer of the marketing strategies to create more value through effective segmentation, targeting differentiation and positioning, effective planning and implementation of the distribution, promotion and products pricing, services and ideas and exchange that will satisfy the consumers as individuals and the organization's goals (Strauss et. all., 2003). The e-marketing is an integral part of the electronic commerce (Licul-Martinčić, 2002). For products in agriculture and related activities, the Internet could be a valuable tool on the market that will supplement the commercial activities. The sector of agriculture and food is not fully competitive in relation to the use of new information technology (Kourgiantakis et.all., 2003). For this reason, the information technology, especially the Internet have the potential to promote economic characteristics of the agricultural sector. The e-marketing in the agribusiness brings many advantages such as reducing the cost of intermediation (related to the wholesale and retail), reduced time consumption, information gathering, selection and processing that leads to improved management of the supply chains, as well as expansion of the market involvement and / or expansion of new markets (Fraser, 2000).

Objectives of the research The main goal of this research is to identify the Internet and the e - marketing involvement in the agribusiness sector in Republic of Macedonia and explore the attitudes of the employees in the sector of agribusiness i.e. e-commerce.

Methodology of the research

The data on the use of the Internet and the e-marketing in Macedonian companies in the agribusiness sector were collected from an on-line survey conducted in May 2017.

The research involved 142 business entities engaged in agriculture. The questionnaire included general information about business entities, characteristics of the respondents, representing web sales and web page among business entities and views about the Internet business. For the analysis of the collected data were used one-variant (frequency and distribution) and two-variant (hi- square test) method of data analysis. The data were analyzed in the program package SPSS.

RESEARCH RESULTS

Of the total number of respondents in the survey were included 97 limited liability companies, 23 family agricultural economies, 11 joint stock companies, 8 crafts and 3 cooperatives. Among the surveyed entities 96.5% are private, and only 3.5% are public companies. The businesses of the surveyed economic subjects are shown in Table 1. When the survey was conducted on businesses, they could respond with more answers. The main activity of the majority of the surveyed enterprises is manufacturing (77.5%). Trade as main business is stated within 26.1% of the enterprises, and providing services with 20.4%. Most businesses have between 1 and 15 employees (51.4%) and 16-50 employees (22.6%). 51 to 250 employees have 19.7% of the surveyed businesses and only 6.3% have more than 250 employees.

The research is dominated by businesses with annual turnover of 50.000.000 MKD (42%), followed by those with 10.000.000-50.000.000.00 MKD (28%). The businesses with an annual turnover of less than 850,000 MKD make 13% of the respondents, while those with an annual turnover from 850,000 MKD to 5000.000.00 earn 11% of the respondents. The lowest percentage earn from 5 million to 10 million MKD have annual turnover (6%). The survey included more men than women. Dominate respondents aged between 35 and 50 years old, while the lowest rates are those that are more than 50 years old. Almost 60% of the respondents have higher or college education, while 9% of the respondents have completed a master's degree or doctorate. Dominate respondents with less than 10 years of work experience in the current business entity (71.1%) while only 7.0% of the respondents in the current business entity work for more than 20 years.

Even 63.4% of the surveyed businesses have their own website, which is a smaller proportion compared to the results of the research conducted in Greece (Kourgiantakis isur., 2003), where 78% of the surveyed businesses have a website and in Zimbabwe (Mupemhi i sur., 2011), where even 90% of them have a website. Among those who do not have a website, most of them plan to make their own website in near future, while 23.1% of the respondents do not intend to make a website.

The prevalence of Web pages within the business entities depend on the annual turnover of the enterprises. Businesses with higher incomes are more likely to own a website than people with low incomes. It has not been fixed connection to other business entities (number of employees, business level, seat of the county, business sector) and the existence of a website by the business person ($p \geq 0,05$).

Out of the 90 respondents who have a web page, more than half (51.1%) believe that the establishment of the website have a moderate impact on the recognition of the business entity among customers and their potential partners, 24.4% answered that this influence is significant, next are those who consider the impact of the web page as insignificant (15.6%). Only 8.9% of the respondents believe that the impact of the website is very important to create visibility of their business among customers and potential partners. Among the enterprises that have a web page, the most prevalent is general information for their businesses and catalog of their products, while on-line commerce and e-payment is underrepresented which is equivalent to the results of the research conducted in Crete (Kourgiantakis et. All., 2003) (Table 1).

Table 1 Website contents

Website content	**N**	**%**
General information on business	89	62,7
Catalogue of products	73	51,4
Information on the places/ stores where you can buy products	51	35,9
Professional advice for customers	32	22,5
Prices of products	19	13,4
On- line communication	17	12,0
Links to professional associations	15	10,6
Links to other useful information (statistics etc.)	13	9,2
Online retail	13	9,2
Sections with special facilities for specific costumers	11	7,7
Internal communication for employees	6	4,2
Online wholesale	5	3,5
E-payment	4	2,8

Source: Author's research

Almost 90% of the surveyed businesses believe that their websites can not fully meet the needs of advertising. Among the surveyed businesses only 18.3% sell their products online, while the remaining 81.7% are unable to e-sales. The results of the survey show that the annual turnover of the business entities is related to the sale of products online ($p \leq 0,05$). Businesses with low annual incomes often offer the possibility of e-sales compared to enterprises with high annual revenue. The number of the employees is also associated with e-sales ($p \leq 0,05$). Businesses with fewer employees often have e-sales. The reasons for not using e-sales were also examined. The surveyed businesses believe that the reluctance of the clients to that method of buying is because of the great risk of charging. The high price for such a service is considered as a less important reason. Some of the other reasons for not using e-sales are: the ignorance of the people, small number of products, inadequacy of the products for such form of sales, lack of time and staff.

Among the businesses that offer the option of e-selling (N = 26) the biggest contribution hold those whose e-sales in their total sales do not exceed 5% (42.3%), while in 11.5% of the enterprises e-sales in their total sales participate with 31 and 50%. Within 23.1% of the enterprises the e-sales in the total sales participate with 6-15% equal to the proportion of businesses (23.1%), where the participation of e-sales in total sales is 16-30%.

Views on the e-commerce The respondents believe that e-commerce is essential for business development in future (average value of 4.16, on a scale of 5 degrees where 1 means strongly disagree and 5 means totally agree) and that the competition forces the use of e-sales (average value of 3.71). The respondents do not think that the information about complex products can hardly be presented via the Internet (average value of 2.90%) and that they can not sell food products online. Also, the surveyed businesses believe that the Internet has a major impact on the companies' operation.

Table 2 Attitudes to e-business

Item	**N**	min	max	Mean	Standard deviation
E-business is a necessary precondition for a successful business in the future	142	2	5	4,16	0,750
Competition forces the use of e- business	141	1	5	3,71	0,891
E- business will significantly reduce the importance of intermediaries in our sector in the next three years	141	1	5	3,19	0,917
Information on more complex products is difficult to present on the Internet	141	1	5	2,90	0,995
Food products cannot be sold via Internet	141	11	5	2,81	1,146
Internet will not have a very high impact on the business of my company/ family farm in the future	142		5	2,62	1,090

Source: Author's research

The results from the conducted survey showed that certain socio-demographic characteristics of the respondents and the characteristics of the business entity influence the opinion of e-commerce. Hence, there is a small percentage within the surveyed young people who believe that competition forces the use of e-commerce (p = 0,014). The businesses with low annual turnover in a large percentage believe that food products may be sold over the Internet, compared to enterprises with high annual turnover.

CONCLUSION

The Internet as a global medium has a major impact on today's business world. Given that 72% of the world population has access to the Internet, it is very obvious that the e-business is a necessary condition for successful work in the business world. Today we receive all the necessary product information via the Internet. From the e-marketing in the marketing strategic objectives the biggest part belongs to the creation of a website, which is the first step to attract new customers and keep the old ones. Pricing in the virtual market constantly requires observation and adjustment in order for buyers to enable easier comparison and decision-making about the product they want to buy. Businesses that use website enable customers shorter period of time to search, which nowadays, with the fast pace of life is a big advantage. Pricing on the virtual market is becoming a dynamic process that requires businesses continuous monitoring and adjustment, which on the other side allows customers immediate use and easy decision making. The costs of promotion through the Internet are significantly lower, and the availability to the customer is much more prevalent. E-commerce, electronic publication and virtual communication with customers are some of the tools that the modern managers must learn to use in the on-line environment. In terms of distribution, the e-marketing reached the top, because it allows merging of both the offer and the demand in the same place. The respondents believe that e-commerce is a necessary prerequisite for successful business in future (average value of 4.16%) and competitive constraint on the use of e-commerce (average value of 3.71%). The results form the survey showed that the surveyed businesses are aware of the advantages and disadvantages of the Internet marketing, and the use of e-marketing is to be a target of this kind of trade. The basic limit, in the opinion of the respondents, is the ignorance of the business partners where occurs the need for education of the subjects of agriculture and related industries as well as within the consumers about the opportunities and advantages of the e-commerce.

REFERENCES

1. Chang, H.H., Wang, Y.H., Yang, W.Y. (2009). The impact of eservice quality, customer satisfaction and loyalty on e-marketing: Moderating effect of perceived value. Total Quality Management & Business Excellence, 20(4), 423-443.
2. Fraser, J., Fraser, N. McDonald, F. (2000). The strategic challenge of electronic commerce. Supply Chain Management: An International Journal, 5(1), 7-14.
3. Kourgiantakis, M., Matsatsinis, N., Migdalas, A. (2003). E-commerce: a survey for Cretan agro-food sector. In Nikolaidis, A. Baourakis, G., Isikli, E., Yercan, M. The market for organic products in Mediterranean region. Chania: CIHEAM, 2003, 219-231 (Cahiers Options MEditerranEennes, 61)
4. Licul-Martincic (2002). Internet marketing as a determinant for market success, Faculty of economics, Rijeka, Croatia
5. Strauss, J., Ansary, A.I., Frost, R. (2003). E-Marketing. PrenticeHall

Conceptual Model For Effective Project Portfolio Management

Sevdalina Dimitrova[1] **Vanya Dimitrova**[2]

[1] Professor Doctor of Science, University of Agribusiness and Rural Development-Plovdiv, sevdalinaid_bg@mail.bg

[2] Vanya Dimitrova, PhD, Vasil Levsky National Military University- Veliko Tarnovo, vanydim@abv.bg

Abstract: The modern world, strongly influenced by the ever-changing environment, determines the need for organizations to respond to changing requirements in terms of both the length of the cycle to develop new products and services and the development of competitive advantages. And since the approach of ensuring productivity, through effective management of routine operations in a sustainable organizational structure, it is unable to meet the requirements in an environment of high uncertainty or resource constraints, it is increasingly relevant and the approach to managing change through projects. Along with the knowledge and skills in the area of classical management science (finance, accounting, strategic management, etc.), modern managers should form the ability to project management. Since the approach to ensure productivity through effective management of routine operations in a sustainable organizational structure, is unable to meet requirements in an environment of high uncertainty or resource constraints, it is increasingly relevant to use the approach of managing change through projects. Along with the knowledge and skills in the area of classical management science (finance, accounting, strategic management, etc.), modern managers should develop the ability of project management. Moreover, managing the portfolio of projects within the project-oriented organization is a relatively new management skill which requires a specific management process and methods. Project portfolio management is linked to the use of a set of knowledge, techniques and methods that support the implementation of the organizational strategy through a complex of integrated projects. This has provoked our scientific quests to analyze some existing and modern approaches that allow attention to reflect real opportunities, synergies and cannibalism in project selection tasks and resource completeness when they are shared between projects in the portfolio. This also defines the purpose of this publication to provide a conceptual model for effective portfolio management.

Keywords: management; project management; project portfolio management

1. Introduction

Project portfolio management is a complex concept that involves a number of key issues, the solution of which is provided by various portfolio management techniques [2]

In project organizations, one of the first problems faced by project managers is the scarcity of resources, a problem that arises even when managing a project whose implementation is directly dependent on them - the resources (financial, material, informational, human) [3] Namely, the availability of resources defines the key features of any project: duration, cost and quality.

In theory and practice, popular resource provision techniques are either at the portfolio formation stage or at the implementation stage (operational planning). The second technology, at the implementation stage, is also known as the elimination of conflicts between resources. Moreover, the lack of resources can lead to a temporary suspension or termination of the project..

It should be considered that resources are insufficient due to their limitations. This is the reason for selecting projects that form a "proper portfolio". This in itself is rather complicated because, apart from the economic efficiency of individual projects, it is also necessary to take into account the compliance of each of them with the chosen strategy.

Moreover, the strategic vision of the organization: mission, goals and strategy, without neglecting the participation of top managers and the skills of the project teams, is predetermined by the irreplaceable conditions for the implementation of portfolio management.

In this context, when the second programming period 2014-2020 is already over, and based on the lessons learned from the first programming period, we are directing our research into exploring the

opportunities for effective project portfolio management by creating a conceptual model. This also defines our research objective of the present scientific work.

2. Material and Methods

In the pre-investment phase of the life cycle of the project, the most important stage is the evaluation of its effectiveness, as the further development of the project is entirely dependent on the results of the analysis of its effectiveness. [4]

The effectiveness of the project is a category that reflects the project's compliance with the goals and interests of its participants. On this basis, the evaluation of the project should be carried out both on the whole project and on each participant.

The effectiveness of the entire project is assessed to determine the potential attractiveness of the project for potential participants and the search for sources of funding. This means assessing its socio-economic efficiency and commercial viability.

The notion of effectiveness reflects the attitude of the results obtained (from management, production, transactions, interactions, etc.) and the costs necessary to achieve them.

The most commonly used indicators to quickly assess the attractiveness of projects are revenue and expenditure, as well as methods for analyzing the profitability of the project, the return on investment period. At the same time, these indicators have certain shortcomings in terms of allowing the same value of revenue and expenditure over different periods of time.

For the investor, revenues and expenses associated with different time periods have a different value due to the variable value of the capital over the time. [5]

The effectiveness of participation in a project is determined in order to verify its feasibility, as well as its interest in all participants. In particular, it should be assessed:

the effectiveness of the involvement of different organizations in the project;

effectiveness of investments in the project;

the effectiveness of participation in the project structures at a higher level, including: regional and national economic efficiency; sectoral efficiency; financial efficiency.

As the most important principles for evaluating the effectiveness of the project, we can deduce the following:

Consideration of the project during its entire life cycle (the evaluation of the project effectiveness should be made in the development of: the investment proposal, the investments, the design study and the realization of the project in the form of economic monitoring within the management of the project costs);

cash flow modeling;

comparability of the conditions of the different projects;

the principle of maximum effect;

observation of the time factor;

evaluation of the forthcoming costs and revenues only;

comparison of the states: " with the project" and "no project";

influence of the uncertainty and risk that accompany the implementation of the project;

the impact of project effectiveness on the need for working capital;

taking into account the level of inflation.

The evaluation of the effectiveness of the project takes place in three stages: the first stage is related to an expert assessment of the public significance of the project. Large scale, national and global projects are considered to be of major importance to society;

the second stage includes the calculation of project performance indicators as a whole. The aim is to make an integrated economic assessment of project solutions at this stage and to provide the necessary conditions for finding an investor. For local projects, only their economic effectiveness is assessed, and if it is acceptable, it is recommended to go directly to the third evaluation step. For socially significant projects, the assessment of their socio-economic effectiveness is of paramount importance. Where the assessment is unsatisfactory, such projects are not advisable to implement and cannot rely on grants from the state budget;

the third stage of the evaluation is carried out after developing a funding scheme. At this stage, the composition of the participants, the financial feasibility and the effectiveness of each project's participation in each project (regional and sectoral efficiency, efficiency of participation in the project of individual companies and shareholders, economic efficiency, etc.) is determined at this.

The algorithm for evaluating project effectiveness is presented in Fig.1.

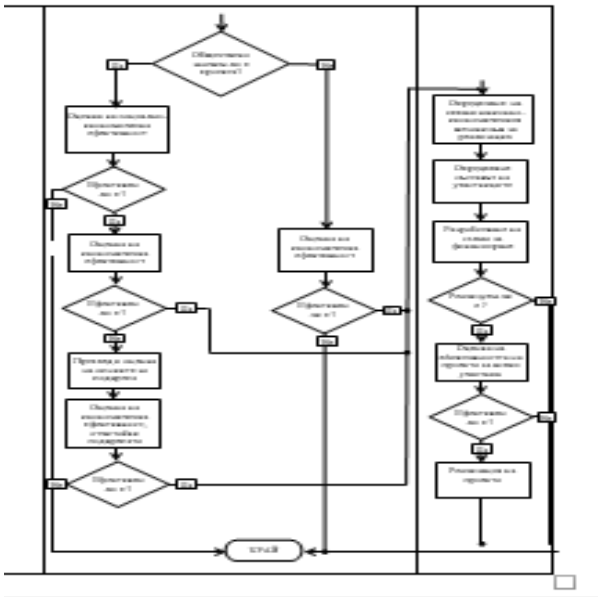

Fig 1. Algorithm for evaluating project effectiveness

In line with the organization's specific strategy, a maximum number of project variants is developed for each estimated portfolio of projects. The project effectiveness assessment stage is preceded by portfolio formation: obviously ineffective projects are rejected and the number of alternatives for each business line is reduced. Alternative project variants differ from each other on implementation strategies, assets used, participants, etc.

In this case, the task of selecting a project from multiple alternatives is a task of maximizing the target performance criterion F (s). Formally, this task can be represented as follows:

$$F_{(s)} \rightarrow \max, s \in S, \quad (1)$$

where S is the vector of possible strategies. [155]

The process of selecting and evaluating the effectiveness of projects is explored in stages, which are presented in Fig. 2.

Thus, at the pre-selection phase of projects, the deliberately ineffective ones are removed. At this stage, instead of the maximum target criterion

function, it is appropriate to use a certain threshold value for the performance criterion: where S is the vector of possible strategies. [155]

$$F_{(s)} \geq D,\ s \in S_d, \quad (2)$$

where D is a real number, and S_d is a subset of the S set.

The next stage analyzes the most competitive projects. There are several effective project evaluation techniques based mainly on a single methodological basis and differing mainly in relevance and subject areas.

When evaluating the effectiveness of projects, it is recommended to use the following features:

- Net value (NV);
- Net Present Value (NPV);
- Internal Rate of Return (IRR);
- Cost and investment return index;
- Discounted payback period - Payback Period (PP).

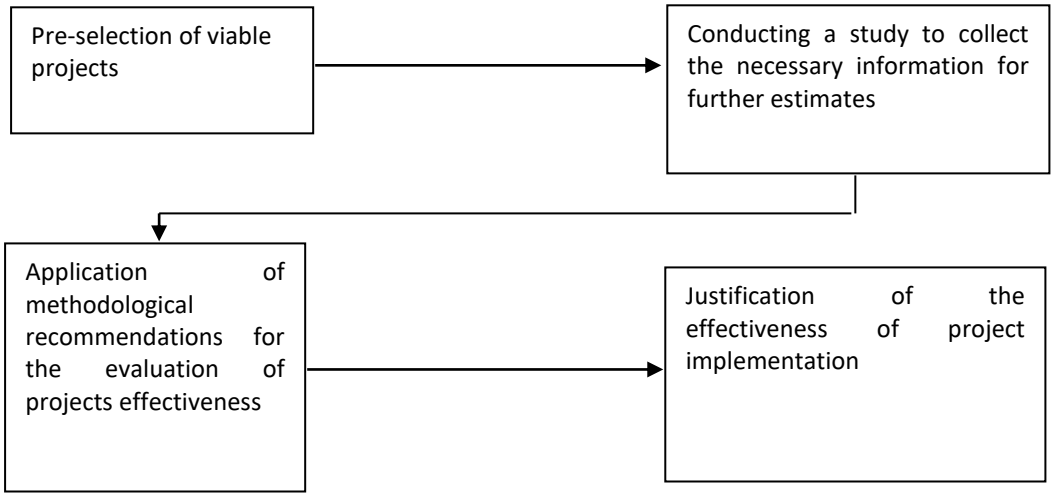

Fig. 2. Stages in the evaluation of project effectiveness

The net present value is the difference between the present value of the cash flows discounted according to the selected percentage and the amount of the initial investment. The positive value of NPV can be considered as a confirmation of the appropriate investment of financial resources in a project and the negative value is a signal of inefficiency. [14]

$$\text{NVP} = \sum_{i-1}^{n} \left(\frac{Fi}{(1+r)^n} - K \right) \quad (3)$$

$$\mathbf{F_i = P_i - З_i,}$$

as: i- number of the period;

n - duration of the project in periods;

F_1 – cash flow;

r – discount rate;

K – the amount of the initial investment;

P_i - the economic outcome of the project within the period;

$З_i$ - the economic outcome of the project in the period i.

When the project involves repeated investments over several periods, the formula looks like this:

$$NVP = \sum_{i-1}^{n} \frac{Fi}{(1+r)^n} - \sum \frac{Ki}{(1+r)^n} \quad (4)$$

$$F_i = P_i - 3_i$$

It should be noted that the net present value is absolute. It shows the economic benefit to the organization of the realization of this project. But it does not give an idea of how much the cost is, the usefulness and the efficiency of what the funds are spent on. In cases where the financial resources for investments are limited, it is recommended that projects with the highest net present value be selected. When there are sufficient project variants and financial options are limited, it is recommended to use relative indicators, such as an internal rate of return.

The internal rate of return determines the maximum acceptable discount rate at which it is possible to invest funds in the project without incurring losses to the owner (the investor). The Internal Rate of Return (IRR) is determined by solving the following equation:

$$\sum_{n=1}^{N} F_n \frac{1}{(1+IRR)^n} = \sum_{n=0}^{N} K_n \frac{1}{(1+IRR)^n} \quad (5)$$

When the project involves more than one single investments and consists of consecutive investments over several periods, the formula becomes as follows:

$$NPV = \sum_{n=1}^{N} F_n \frac{1}{(1+r)^n} - \sum_{n=0}^{N} K_n \frac{1}{(1+r)^n} \sum \quad (6)$$

The project is considered effective if the internal rate of return is above the desired yield, otherwise it is ineffective.

The benchmark has two disadvantages. The first is that it overestimates highly profitable projects, since its calculation implies that the positive cash flows from investments are reinvested at an amount equal to the internal rate of return on the project, which seems unlikely. The second disadvantage is due to the fact that the solution of the above equation can give several values of the internal rate of return. These deficiencies can be remedied by calculating the index of the modified internal rate of return - Modified Internal Rate of Return (MIRR).

$$\sum_{n=0}^{N} K_n \frac{1}{(1+r)^n} = \frac{\sum_{n=1}^{N} F_n (1+r)^{N-n}}{(1+MIRR)^N} \quad (7)$$

The evaluation of the project effectiveness is made by comparing the calculated MIRR with r: MIRR > r - the investment is assessed as effective from the financial point of view; MIRR = r, the investment is at the minimum efficiency limit; MIRR < r, the investment is assessed as ineffective.

Along with the above, the following indicators are used to assess the effectiveness of the projects:

- Profitability Index;
- Efficiency of investments factor;
- Financial Management Rate of Return. [13]

In practice, when assessing the effectiveness of the projects, in the quality of the target indicators, the net present value or the internal rate of return is adopted, and the payback period serves as an additional limit. In this regard, when assessing the effectiveness of the project, its relevance to stakeholders should be assessed under the given conditions.

It should be noted that some methods for evaluating the effectiveness of projects do not take into account the specificities of portfolio management of projects, i.e. the focus of the portfolio of projects

to achieve the organization's strategic goals. These techniques only reflect one component of the project - the financial one - and do not take into account the other performance criteria.

The main challenge for the management of the organization and the project management team is to develop a system of criteria on which the different projects should be evaluated when deciding on the inclusion of a project in the portfolio. This system of criteria must meet the following requirements:

- reflect the significant and measurable characteristics of the projects;
- reflect the strategic goals of the organization that implements the portfolio of projects and to take account of forecasted and expert information;
- allow to harmonize the variety of views of the actors (managers, different units, etc.) as their views on the importance of one project or the organization's strategic goals may differ.

3. Result and Discussion

3.1.Creation of a project portfolio

In the theory of project management, key concepts are: project, programme, portfolio. Among the concepts, the programme and the portfolio of projects have significant differences due to the fact that all projects of the programme are subject to a specific strategic goal, while the portfolio can consist of different projects with different purposes. Thus, the programme is often treated as a major project (multiproject or macro project). But unlike the project, it is not necessary that the program has an end date.

A portfolio is a set of projects or programmes and other joint activities to effectively manage these activities in order to achieve the strategic goals of an organization.

The portfolio itself can be of two types: independent simultaneous execution projects (which is why it is called a portfolio) and network - a set of interconnected projects - some projects can only start after completion of certain stages of other projects and influence the startup solutions for next projects. Project management institute (PMI) creates two standards that complement the knowledge base for program management and the portfolio of projects (of PMBoK, guidelines and standards). Of course, both standards are based on model-based management.

he portfolio management standard distinguishes two groups of processes: coordination and harmonization, monitoring and control. The first group of processes includes choosing the contents of the portfolio, which categories and components will be evaluated and selected for inclusion in the portfolio. The monitoring and control processes group includes periodic verification of the performance indicators of the organization's strategic goals. [7]

On this basis, the following main classifications of project portfolio creation tasks can be introduced:

- Dependency of the projects according to which independent projects (for which there are no constraints regarding the start-up sequence and their implementation, except for the resource constraints) and dependent projects (for which a network schedule was created, illustrating the admissible consistency in the implementation of the projects);
- Invariantness of the portfolio according to which the project portfolio is predetermined or should be formed;
- Ability to solve the problem, on the basis of which the solution of the problem requires the allocation of resources and / or search for a starting point of the project implementation.

In theory and practice, the identified classes of optimization tasks used in the project portfolio modeling are associated with: resource allocation tasks and tasks for selecting the start time of operations. The last class of tasks as a whole should determine the sequence of execution (to be more precise - the starting time of of implementation) of a particular set of projects. The most detailed of them examines the problem of minimization of lost profits and self-financing. [102]

Through a multi-criteria model of the project portfolio, the degree of compliance of the project portfolio with the organization's strategic objectives is formally defined.

By summarizing the different views on portfolio management, three main tasks can be distinguished within the project-oriented organization.

- selection of a complex of integrated projects whose goals correspond to the organizational strategy;
- defining the priorities within the complex and allocating the resources of the individual projects to ensure integration;
- evaluation of the project portfolio - its total value, its internal balance, its key parameters and its consistency with the strategic objective of the organization.
- In line with this [8], with regard to the management of the project portfolio, the hierarchical relationship between the strategy, the project portfolio and the individual projects in the portfolio can be derived. This relationship reflects, in general, the role and importance of managing the project portfolio in its capacity as:
- a tool for realization of the organizational strategy; process of transformation into a project form of the organization's business strategy;
- a tool for monitoring and controlling the overall risk of the project portfolio;
- an instrument to optimize the allocation and targeting of resources to individual projects.

This hierarchy can be presented in more detail in the overall management framework of the project portfolio, covering the four stages of this process - preparation, evaluation, project selection and integration into the portfolio. They exist identically in project-oriented organizations, regardless of the approach used to manage the project portfolio.

The model representing the project portfolio management process provides opportunities to optimize the performance of the portfolio as a whole, not just the individual projects. This model provides a common logical framework for project portfolio management and assists managers in portfolio decision-making (evaluating and selecting appropriate projects in the process of project prioritization) by structuring the activities in the relevant stages. [9]

3.2. Planning the implementation process of the project portfolio

The term "plan" has a lot of meanings, and it often incorporates different content. The project implementation plan is different from the functional plans, such as the production plan, the material and technical supply plan, the financial plan, etc. It is noteworthy that it is more complex in character, meaning that it contains a complete set of aims and objectives, relevant detailed activities and actions to achieve the main aim (mission) of the project. [10]

The essence of the process of planning the implementation of the project portfolio is to define objectives and ways to achieve them by establishing a set of events and activities to be implemented, implementing the methods and means for their achievement, the providing the resources required for their implementation, coordination of the actions of the participants in the project.

At the planning stage, all necessary parameters for the portfolio are determined: duration of each of the monitored elements of the portfolio, the need of human, material and technical resources, time for raw material supply, materials and technological equipment, deadlines and volume of subcontractors' engagement. Project portfolio planning processes and procedures should ensure that the portfolio is realized within a certain timeframe with minimal costs, within the target cost and resources of the appropriate quality.

In general, the task of planning the implementation process of the project portfolio is limited to the planning of independent (in general) projects which are to be included in it. Project planning tasks are well-developed and widely disseminated in literature. They are established before the start of the project and are limited to defining, on the basis of all the available information at a given moment, the optimal target values of the control parameters and, respectively, the status of the project for the entire planned period for its implementation.

It is appropriate to outline the following classification of planning mechanisms in the organizational system:

- mechanisms for resource allocation;
- mechanisms of internal pricing;
- mechanisms of competition;
- mechanisms for active expertise. [4]

Using the mechanisms of active expertise in the planning process can significantly improve the effectiveness of the project. The essence of this mechanism is to obtain and process information on the main features of the project and its surrounding environment by experts in specific areas.

The internal pricing mechanisms address the problem of redistribution of project activities and the results achieved by project implementation (in principle they can be measured in monetary terms) among project participants. The general idea of each contest is to have the candidates ranked on the basis of the available information and then to determine the winner (or winners) ranked first (or, respectively, the first few places, depending on the conditions of the competition). In this case, a problem may arise from the fact that contestants can hand over manipulated information in order to favor one of the winners.

3.3. Distribution of resources between projects in the portfolio

An efficient portfolio management model implies an efficient allocation of resources. The latter leads to both efficiency gains and shorter implementation times for portfolio projects. In turn, by shortening the time to complete innovative portfolio projects, the organization strengthens the competitive edge. [5]

The allocation of resources to projects (or to project phases) in many cases leads to a change in their duration, both at the level of the expected values and the distribution parameters.

Project portfolios are characterized by the fact that it is essential for them to miss out on the interests of the managers of the organization that are responsible for the implementation (or are interested in the implementation) of one or other projects (we will continue to refer to them as project managers) and the owners of resources needed to implement projects. For this reason the problem arises of building a resource allocation model between projects entering the portfolio that would allow the interests of all stakeholders to be reconciled.

For this purpose, first a general description of the model is given, a task for optimal allocation of resources within a centralized system is formulated, without taking into account the interests of the project managers and project managers. Next, the solution to this task (efficiency of resource allocation) is compared with the efficiency of using a scheme that takes into account the interests of the participants and the efficiency of introducing internal company prices for the use of the organization's resources in the implementation of the portfolio of projects .

The results obtained show that if it is possible to harmonize the interests of project managers, the allocation of resources proposed within a centralized system is also possible. It should be borne in mind that this does not mean the coherence of any centralized decision on the allocation of resources between projects in the portfolio. A private but fairly common case is the use of the so-called transfer pricing that determines the cost of using the unit project from one resource or another. Practice has shown that the use of the centralized allocation scheme among portfolio projects is equivalent to the use of a transfer pricing system that meets certain conditions. However, for an optimal allocation of resources there may not be an equivalent transfer pricing system. [6]

The resource constraint may have an impact on the function of costs, along with the ability to purchase resources (borrowing) outside of the organization in question. Discretionality of the task - obtaining a non-zero income from the realization of the project only if it has been allocated not less than a certain total amount of resource or resources in a given completeness - requires it to be taken into account in the function of income, etc.

3.4. Operational portfolio management

Operational management is realized in the course of the project and is to determine (based on all current information) the optimal current and future values of the control parameters, i.e. the optimal "planning" meanings of the control parameters and, respectively, the state of the projects until the end of the planned implementation period. [12]

This means that the planning and operational management tasks are individual cases of the same management task, differing only on the information available at the time of decision making. In fact, a multiproject, which consists of many technology and resource-related projects, requires solving the aggregation problem - for example, assessing the state of the project, based on detailed information on the status of the sub-projects and activities. The solution to this problem is not trivial. At the same time, the projects included in the portfolio carried out by an organization are usually technologically independent. Reporting only on resource relatedness is easier than on both resource and technology. However, it is necessary to assess the state of the portfolio in terms of the objectives of the organization. [11]. And this requires the use of volume absorption indicator - the most widely used tool to assess the progress of projects and their operational management so far. It is assumed that the main feature of the volume utilization methodology is the possibility of "early detection" (discovery of the early stages of the project) of inconsistency between the actual performance indicators of the project and the expected results of the project (terms, costs etc.) and taking timely corrective actions until the project is terminated.

Planned and actual (current) values of financial indicators allow to describe the performance dynamics of the project portfolio from the point of view of the organization as a whole. The comparison of the planned and the actual absorbed amount and the expended funds can serve as a basis for making effective operational management.

4. Conclusion

Using project portfolio management in the activities of modern organizations is an effective management method that allows rapid response to changes in external requirements and the achievement of strategic goals of the organization with minimal resource costs. The proposed conceptual model for efficient project portfolio management allows us to evaluate the effectiveness of implementing different project portfolios in terms of strategic goals of the organization. It also describes the procedures for harmonizing the interests of stakeholders and examines the consequences of manipulating them with information. A prospective direction for further research is the synthesis of the results of the coordination of interests in the case of a non-monotonous function of the assessment of the project effect. For its completeness it is expedient to develop models and methods for resource allocation and timing for implementation of technology-dependent projects in the process of solving the problem of portfolio formation, which provides us with a field for our future scientific research.

References

[1]. Александрова,М.(2003). Управление на портфолио от проекти: методи и възможности за приложение, С.

[2]Димитрова, В.,

[3]. Димитрова, С.(2014). Мениджмънт на ресурсите в динамично променяща се среда на сигурност, изд. Примакс, Русе.

[4]. Аньшин, В.М., И.В. Демкин, И.М. Никонов. (2007). И.Н. Царьков, Модели управления портфелем проектов в условиях неопределенности, Издательский центр МАТИ, Москва, стр. 45-110;

[5]. Бурков, В.Н., Квон О.Ф., Цитович Л.А. (1997). Модели и методы мултипроектоного управления, (Препринт / Институт проблем управления), М., с.14-39.

[6]. Новиков Д.А. (2007).Управление проектами: организационные механизмы. ПМСОФТ, М., с. 41-87

[7]. A guide to the project management body of knowledge. (2000). (PMBOKÒ guide).

[8]. Archer, N., F.Ghazemzahdeh. (1999). An integrated framework for project portfolio selection. In: International Journal of Project Management, vol.17 (4), p.207-216.

[9]. Cleland, D. (2002). Project Management: Strategic Design and Implementation. New York: McGraw-Hill, 1999. 6. Cooke-Davies, T., The 'Real' Success Factors on Projects. In: International Journal of Project Management, vol. 20 (3), p.185-190.

[10]. Grundy, T. (2002). Strategic project management and strategic behaviour. In: International Journal of Project Management, v.18 (2), p.93-103.

[11]. Juran, J. M. (1992). Managing for World Class Quality. PM Network 6(4): p. 5-8.

[12]. Rampersad K.H. (2003). Total performance scorecard. Amsterdam: Elseiver, p. 330-345.

[13]. Tatikonda, M. V. and R. S. Rosenthal. 2000, "Technology Novelty, Project Complexity, and Product Development Project Execution Success: A Deeper Look at Uncertainty in Product Innovation", IEEE Transactions on Engineering Management 47(1): 7487.

[14]. Wysocky R.K., Beck R., Crane D.B. (2000). Effective project management N.Y. John Wile

Analysis Of The Rural Development Policies And Strategies In Bulgaria For The Period 2014-2020

Assist. Prof. Stefka Timareva[1]

[1]University Of Agribusiness and Rural Development, Plovdiv, Bulgaria, stefka_timareva@abv.bg

Abstract: Aim: This article aims to present the different rural development policies and their place in Bulgaria's strategic documents for 2014-2020. The Leader approach is considered in the context of its application in rural areas of the Republic of Bulgaria as a tool for sustainable development.

Materials and methods: Both primary and secondary sources are analyzed, also official strategic documents, plans, strategies and policies for rural development in Bulgaria at national and regional level, analytical materials and information from different institutions - NSI, EUROSTAD and others. Analytical, comparative and other methods have been used to get a more accurate idea of the state of rural areas and the applicability of different national policies to them.

Conclusion: Analyzed rural development policies emphasis over the opportunities to build sustainable local capacity with the help of local action groups and Leader approach to improve the quality of life in rural areas. The deepening demographic problems, social and economic, environmental and other issues are the reason for seeking different instruments and measures, strategic approaches and programs to achieve sustainable development.

Keywords: rural development policies, rural regions, sustainable development, national strategies

Introduction

Sustainable rural development in Bulgaria is one of the biggest challenges that facing the country. The difficulty arises from the fact that there is a general tendency for population decline in the country to depopulate less developed areas at a threatening pace. The migration of the population to the more attractive regions and cities, such as the capital Sofia and the bigger district towns, is the reason why a large part of the villages can be deleted from the country map. The economic crisis deepens demographic problems and reinforces disproportions in the territorial distribution of the population. The overall socio-economic situation in the municipalities of large and medium-sized towns and the adjoining urban areas is more favorable, due to better conditions for entrepreneurship and business, and better social conditions. In the current programming period, progress has been very limited in overcoming internal regional disparities. This finding requires that serious attention must be paid to the problem and that it falls into the focus of various structural policies with a view to seeking to mitigate identified inequalities.

Materials and Methods

Analyzed are primary, secondary sources of information, formal strategic documents, plans, strategies and policies for rural development in Bulgaria at national and regional level, analytical materials and information from different institutions - NSI EVROSTAD and others. Analytical, comparative and other methods have been used to gain a clearer picture of the state of rural areas and the applicability of different national policies to them.

Results and Discussion:

The EU's rural areas are an important part of it and its identity. The European Union has developed a sophisticated rural development policy as it helps to achieve important goals for their overall development, demographic processes and the quality of life for people living and working in these areas. According to official documents, more than 91% of the EU territory consists of "rural areas" and over 56% of the Union's population lives there. Moreover, the incredible diversity of beautiful landscapes in the EU is among the factors that give it a distinctive look - from mountains to steppes, from huge forests to hilly fields. EU rural development policy is funded under the European Agricultural

Fund for Rural Development (EAFRD), with 118 different rural development programs (RDPs). There are policies and strategies for rural development in each of the 28 member states of the Union - 20 with single national programs and 8 countries that have chosen to have two or more regional programs.

EU member statess counries draw up various rural development programs based on their needs and involving at least four of the following six EU common priorities:

1. Encouraging the transfer of knowledge and innovation in agriculture, forestry and rural areas;
2. Improving the viability and competitiveness of all types of farming and promoting innovative agricultural technologies and sustainable forest management;
3. Promoting the organization of the food chain, animal welfare and risk management in agriculture;
4. Restoring, preserving and strengthening ecosystems related to agriculture and forestry;
5. Promote resource efficiency and help move towards a low-carbon, climate-resilient economy in agriculture, forestry and the food sector;
6. Promoting social inclusion, poverty reduction and economic development in rural areas.

The priorities for rural development are divided into target areas. For example, the resource efficiency priority includes the target areas of "reducing greenhouse gas and ammonia emissions from agriculture" and "stimulating carbon sequestration and carbon sequestration in the agricultural and forestry sector". Within their RDP, Member States or regions set quantified targets for these target areas. Then, at national level, they decide what measures they will use to achieve these goals and what funding will be provided for each measure. At least 30% of the funding for each RDP should be allocated to measures related to the environment and climate change, and at least 5% for the initiative LEADER approach.

One of the most significant and serious problems in rural areas in the EU is a backwardness in economic development between urban and rural areas, an aging population and worsening demographic structures. As a result of these preconditions, migration from rural areas and small settlements to large urban centers is fully explained. Bulgaria is no exception to this trend and, unfortunately, the depopulation of the rumal regions is getting ever more serious and threatening. Opportunities for their economic diversification and social development on the territory of Bulgaria could reveal the overall potential of these regions with the help of various sectoral policies, programs and not least with measures and financial levers of the Common Agricultural Policy. The CAP that has been set up for this purpose through various strategies, approaches and policies seeks to ensure a reasonable standard of living for farmers, quality food for consumers at reasonable prices, to preserve the European heritage in rural areas and to help protect the environment. In turn, the Leader approach can be used for decentralized and integrated rural development in individual countries and is also applicable in the territory of Bulgaria. The Leader approach is multisectoral and in combination the Common Agricultural Policy ensures balanced development and improvement of the quality of life in rural municipalities based on the development of local resources.

The EU's Lisbon Strategy for Growth and Jobs and its Gothenburg Sustainable Development Strategy are equally addressed to rural areas and cities. The EU's rural development policy aims to meet the challenges and develop their potential. Here again, the question of why we need a common rural development policy is inevitable?

Theoretically, each country can define and implement a fully independent rural development policy. But this approach will not be very effective in practice. Not all EU countries can afford the policy they need. Moreover, many issues related to rural development policy do not have clear national or regional boundaries but affect many more people (for example, pollution is crossing borders and, overall, environmental sustainability has become European and international care). Also, rural development policy is linked to some other EU-based policies. Therefore, the EU has a common rural development policy that still leaves considerable control in the hands of individual Member States and regions. The policy is partly funded by the EU's central budget and partly by the national or regional budgets of the Member States.

For the purposes of rural development policy since the beginning of 2000, Bulgaria has defined rural areas based on the territorial-administrative division of the country. The rural areas cover the territory of the administrative-territorial unit, in which the largest settlement is up to 30 000 people1. Of all 265 municipalities in Bulgaria, the criteria for defining rural areas correspond to 231 municipalities. It is important to make the distinction between villages and rural areas. In the rural areas there are settlements, both villages and towns, as well as agricultural and forest areas, water resources and technical infrastructure. The settlement is a historical and functionally defined territory defined by the existence of a permanent population, construction boundaries or land and building boundaries and the necessary social and engineering infrastructure. The settlements are divided into towns and villages, and the rural areas covers the whole territory of the administrative-territorial unit of the municipality. The purpose of defining rural areas is to apply a territorial approach, but it should also cover a territory where local self-government is exercised. The definition of rural areas is not a geographical definition, as is the mountainous area, nor is it purely administrative as the border regions. It is a definition of rural development policy objectives to solve systemic economic, social, demographic, environmental and territorial problems arising from peripherality, adverse natural and climatic characteristics and impacts, economic features, reduced or lost potential. In Figure 1 presents a map showing the geographical borders of rural areas in Bulgaria.

Figure 1

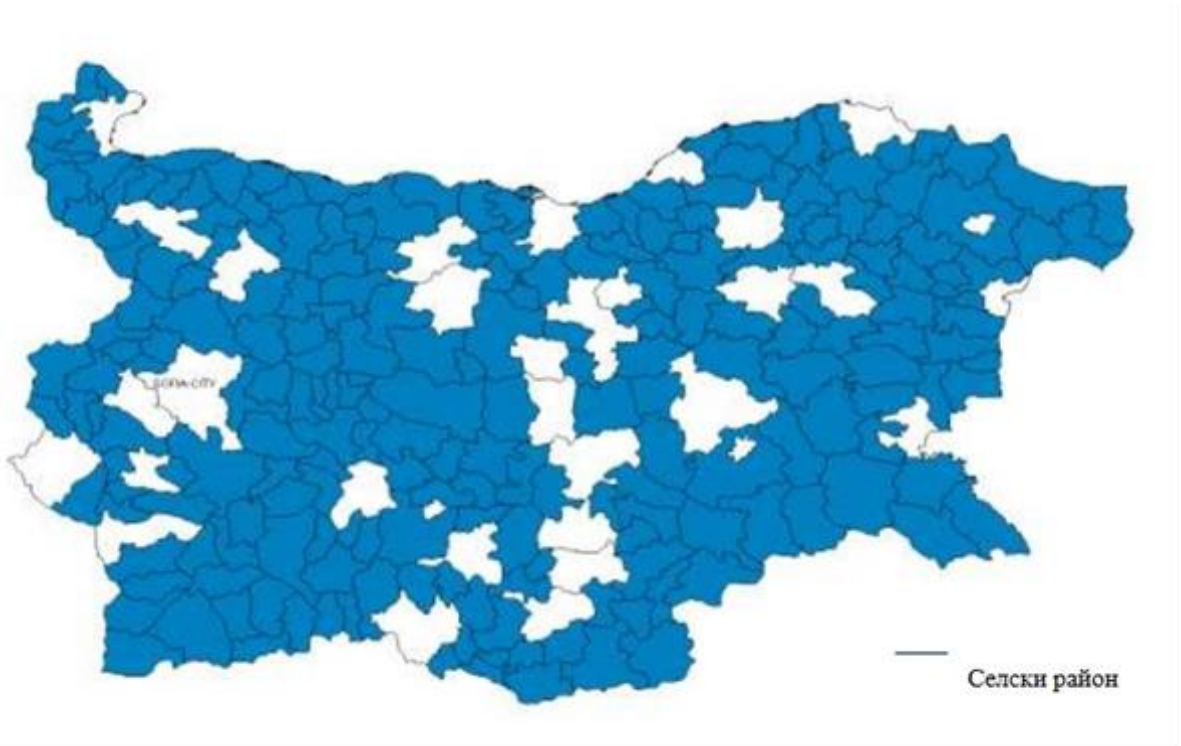

source: Rural Development Program 2014-2020

The policy for rural development in Bulgaria is subject to the principles of the European Union (EU). These areas are a crossroads of many problems that reflect the overall development of the country as well. The economic development in them is lagging behind and the current question is whether there is a demographic crisis in the villages ?! After 2010, 15 of the districts in Bulgaria are defined as predominantly rural, 12 intermediate and 1 predominantly urban area, Sofia - city. According to the methodology used by the EC before 2010, 20 districts are designated as predominantly rural in Bulgaria, 7 of them are intermediate, while Sofia is defined as predominantly urban. With the new typology the territory defined as predominantly rural in Bulgaria decreased by 22.7% and the population by 19.2%

[1] http://www.agora-bg.org/assets/files/Doklad_TRG%207_28_11_2014_priet.pdf

According to the official strategic documents in rural areas, 43% of the country's population lives, with every fourth resident in the country over 65 years old. Depopulation of Bulgarian villages is growing at alarming rates by a total of 566 villages in the country have no population or population-digit number indicates reference made in the National Register of settlements NSI many people live in villages on December 31, 2016.[2]

Bulgaria has a total of 5256 settlements, of which 257 are towns, villages - 4997, i. E. A large percentage of them fall into the so-called. rural areas. More than one tenth of the villages are trapped by a serious demographic crisis that has led to their full depopulation. According to NSI, according to the NSI, the total number of villages with a one-digit number of inhabitants is 409, 157 are the settlements where there is not one permanent resident, and with one inhabitant in the country are 69 villages. The population is rapidly aging and declining due to negative natural growth and negative net migration. [3] The International Organization for Migration estimates that 14% of Bulgarian citizens currently live abroad. Aging and emigration have contributed to the shortage of labor. According to estimates by the UN Population Division, the rural population in Bulgaria will not fall below 29% in 2020, but sectoral policies need to be implemented to reduce demographic aging and migration have contributed to labor shortages.

The development of Bulgaria's rural areas is carried out in strict compliance with a number of regional development regulations, national and European legislation, a series of laws, national strategies, plans and programs for the respective programming periods. The socio-economic characteristics of rural areas in Bulgaria prepared and presented in the state documentation are:

- Planning regions - NUTS 2 level of the European classification
- Administrative areas - NUTS 3 level
- Municipalities - LAU level 1

According to the Administrative and territorial structure of the republic of Bulgaria act in the range of the administrative-territorial units at the LAU level, 1 -264 municipalities and at the NUTS level 3 - 28 districts.[4] According to the current legal framework and observing the national definition for them, we define the rural areas at the level of the municipality (LAU 2). and includes the territory of 231 municipalities where the largest settlement has a population of up to 30,000 people. Moreover, rural areas are those where the percentage of agricultural employment is above the national average In addition, rural areas are those where the percentage of agricultural employment is above the national average. The rural areas in Bulgaria cover 98.8% of the territory and 84.3% of its population. The rural municipalities in Bulgaria occupy 81% of the territory, with 42% of the population living there. There is a disproportion in the development of urban and rural areas, both in terms of economic development, education level, demographic status, access to basic services, and so on. Research shows that the variety of activities in the rural economy in some of the municipalities is extremely weak. The small percentage of people of working age outside agriculture in rural areas are either unemployed or employed in the public sector. As the majority of rural residents do not engage in agricultural activities, it is of particular importance that all support programs at national and European level create employment through investment in agri-food and non-agri-food industries of the tertiary sector.

This also raises the question of the need to implement measures and policies that promote investment in non-agri- cultural sectors, such as the tourism sector. Poor economic development of rural areas requires the development of different alternatives for employment outside agriculture, the revitalization and diversification of the economy and, last but not least, good local governance. The agrarian sector is not a problem for the development of rural municipalities, but only on the condition that another economic activity, providing sustainability in the development of the region, arises in its place. Joining of Bulgaria to the European Union enables the country to participate in the common

[2] www.nsi.bg

[3] http://www.minfin.bg/bg/page/867,

[4] http://www.mrrb.government.bg/bg/zakon-za-administrativno-teritorialnoto-ustrojstvo-na-republika-bulgariya/

policies as well as to absorb significant financial resources. These prerequisites allow for varied and, above all, equal rural development. At the same time, the European Union is geared towards the so-called "new model of European agriculture." Some of the support for agriculture is being redirected to rural areas, especially lagging ones, which makes rural development policy a key pillar of the The EU Common Agricultural Policy. At the very beginning, the main purpose and the consequent effects are mainly economic - to stimulate the local market, the export of agricultural produce, ensuring food security. This policy, however, leads to the accumulation of permanent surpluses for some agricultural products and requires reforming it. For this reason, at the beginning of the XXIst, the CAP lowered the support levels provided to European farmers through a direct payments unit per unit area. This allows a more even distribution of European funds to the lagging rural areas of the countries in the context of urban anglomerations.

EU rural development policy has been introduced as the second pillar of the CAP during the Agenda 2000 reform. It has been funded by the European Agricultural Fund for Rural Development (EAFRD) to contribute to the implementation of the Europe 2020 strategy to promote sustainable development. One of the biggest benefits of Bulgaria's EU membership and the implementation of the CAP could be the increase in yield and the partial reduction of the demographic crisis in some rural areas in the country through support for farmers and relevant market measures.

In all EU Member States, rural development policy is part of the common agricultural policy and is presented in Bulgaria through the Rural Development Program[5]. The program is being implemented for the second programming period 2014-2020 and is aimed at improving the quality of life and services in rural areas, developing competitive agriculture and forestry, preserving natural resources and the environment. In line with the objectives of the EU's rural development policy, the 2014-2020 rural development program has three objectives:

- Improving the competitiveness of agriculture and the viability of farms, increasing producers' incomes and ensuring the supply of quality food products.
- Conservation of ecosystems and sustainable management and use of natural resources in agriculture, forestry and food industry.
- Socio-economic development of rural areas, providing new jobs, reducing poverty, social inclusion and better quality of life.

The duration of the 2014-2020 Rural Development Program is until the end of all projects that have been funded by 31.12.2023. If they are to be presented in percentage terms, it is apparent from the statistics of all 28 countries EU Member States is that rural areas make up 52% of the territory and only 22% of their population live in them. In these regions 16% of GDP is formed and 21% of the employed are employed. Typically, urban areas account for 53% of GDP in 43% of the population living there and 45% of workers. In Bulgaria, unlike the EU member states, the income in the villages is about 50% lower than the income in the cities.

The accession of Bulgaria to the EU has had a tangible impact on Bulgarian agriculture. The external trade balance in the agrarian sector has increased eightfold - from € 150 million in 2006 to € 1.2 billion in 2016. Two-thirds of agricultural exports are now targeting EU countries. As an established traditional producer with long-standing traditions in the field of agriculture, Bulgaria exports mostly grains and oil plants, but also fruits and vegetables, honey, dairy, meat and pasta products. In the segment of pink and lavender oil, Bulgaria is the world market leader. The geographical position and the fact that much of the territory is occupied by rural areas is favorable to the development of agriculture. There are regions with a wide variety of species. There are resistant varieties of plants and authentic breeds of domestic animals. These are important prerequisites for the development of organic farming in the country. However, productivity growth is far from sufficient to overcome the "general backwardness of the agrarian sector." The same applies to the use of land and the labor force, the finding is that subsidies adversely affect small producers and actually destroy their businesses. The positive outcome of European subsidies is the interest in developing various economic activities in rural areas. However, as a

[5] http://www.mzh.government.bg/MZH/bg/ShortLinks/PRSR.aspx

serious problem in the rural economy, there is still the lack of labor generated by the migration of the working population to urban areas. The cultivation of fruits and vegetables on a large scale is very difficult to develop because of the lack of the required seasonal workers Obviously, both in Bulgaria and throughout the European Union, agriculture occupies a leading position in the economic development of the parties to achieve higher employment and higher incomes for the rural population, and to increase the viability of rural areas. With unstable agriculture, the EU would not only threaten its food security but also weaken the socio-economic development of rural areas. On the other hand, a stable, profitable farming activity will be a leader in addressing employment, growth and poverty needs. This understanding is at the heart of the Common Agricultural Policy of the European Union, applicable through the Leader approach also in Bulgaria. It is presented through the Operational Programs in the Member States and is fully subject to the criteria for sustainable development, precisely:

- enhancing the competitiveness of European agriculture at world level;
- control over production and excessive increase in budget expenditures;
- ensuring an acceptable standard of employment in agriculture by increasing their income;
- environmental protection.

The CAP focuses on providing basic support for farmers' incomes that they are entitled to produce in line with market demand, while the second pillar is geared to supporting rural areas and their development. In Bulgaria, the second pillar of the CAP considers agriculture as a source of public goods as a result of its ecological and rural functions and supports policies for economic diversification in rural areas through the measures and priority axes set out in the RDP. Three are the main axes of sustainable rural development set out in the RDP:

- competitiveness;
- land management and the environment;
- Quality of life and diversification

Author surveys shows that there is an increase in the number of rural areas in Bulgaria where agriculture is losing its importance as a predominant activity.So it is logical to replace it with other economic activities in the tertiary sector that will contribute to the development of the rural economy, public goods and services. Efficiency and competitiveness are retained as key objectives in the RDP and the CAP alongside the six strategic guidelines for rural development[6]:

- Improving the competitiveness of the agricultural and forestry sector.
- Improving the environment and the rural environment.
- Improving the quality of life in rural municipalities.
- Building local capacity for employment and diversification.
- Turning priorities into programs.
- Complementarity between Community instruments

Investments in improving the quality of life in rural areas are related to creating or improving an appropriate economic and social structure, reducing depopulation and addressing serious demographic processes in rural areas. Poverty, dropping out of education, low access to healthcare, limited opportunities for business development, environmental problems, all these problems in rural areas are overcome by implementing appropriate measures and priority axes of the RDP. The program, as part of the CAP, supports the opportunities for investment in agriculture, the processing industry and the forestry industry.Diversification of the rural economy must be achieved by encouraging entrepreneurship with emphasis on rural and forest tourism, renewable energy and other economic sectors with potential for development.

6 http://www.mzh.government.bg/MZH/bg/ShortLinks/PRSR.aspx

In the rural areas of Bulgaria, the Leader approach is extremely successful, building on the understanding that, due to the variety of activities from different economic sectors in them, development strategies are much more effective and efficient if they are solved and implemented locally of the local actors accompanied by clear and transparent procedures.The approach creates financial opportunities by enabling the rural population themselves to develop their activities and economy and applies individually in each Member State. The name of the Leader combines the meaning of the word from the English "leadership" with the actual sense of the complex relationship between actions for the development of a rural territory.

Strengthening the role of the Leader approach / Community-led local development is key to the implementation of the Rural Development Program 2014-2020. One of its main objectives are to promote entrepreneurship and preservation of local traditions in the current programming period is related to the implementation of a 'community-led local development "in rural areas. Basic unit in the 'Leader' are local action groups, which are formed by representatives of the private and public sector.

In the 2014-2020 programming period, the LEADER approach is presented through the mandatory elements of Measure 19 "Community-led local development". The idea of the approach is to develop and implement multisectoral strategies for local development of rural areas and small settlements to meet the challenges of their overall development. The majority of rural municipalities in Bulgaria in this respect have well-developed and effective local community-led local development strategies. There is inter-territorial cooperation between different municipalities - cooperation between different rural areas within a single Member State. It can be between Leader groups and can also be open to other local groups using a similar engagement approach[7].

- The European Regional Development Fund (ERDF) and the European Social Fund (ESF) seek to complement the European Agricultural Fund for Rural Development (EAFRD). The main areas in which the ERDF pursues an active policy are as follows
- Creation of jobs outside the agricultural sector (new businesses, development of tourism relatedactivities, etc.)
- Creating access and links between cities and rural areas, especially in the context of the information society;
- Support for small and medium-sized enterprises (SMEs) in the agricultural sector (support for innovation and development of new products), the agri-food sector or the forestry sector
- Risk control in the agricultural and forestry sector
- Development of basic infrastructure in the villages, especially in the new Member States
- Non-agricultural activities for rural development.

In the current programming period 2014-2020, the various priority policies and measures set out in the Strategy 2020 are particularly relevant and used. Separate attention to issues concerning the development of tourism, with the help of EU funding, which to a large extent apply to rural areas in Bulgaria. These guidelines concern:

- Development of sea and coastal tourism;
- Development of rural tourism;
- Third-age tourism;
- Extension of the tourist season on a non-peak basis;
- Diversification of tourism through the so-called "Thematic Products", incl. different routes related to different types of tourism.

Tourism is one of the key sectors of the Bulgarian economy. In a large part of rural areas in the country, this branch is a leading economic activity and an opportunity for developing the local economy and

[7] Georgiev G, Leader Approach - Opportunity and Challenge, PUBLIC POLICIES.bg, Year 2 / Issue 2 / May 2011

improving the quality of life. National statistics show that in 2017 it forms 12.8% of GDP (6.6 billion US dollars or 6.2 billion euros) and provides a total of 362.900 working masses, and it is precisely the rural population. Tourism in Bulgaria, as well as in the rest of Europe and the world, takes place in an environment of high youth unemployment, aging, serious demographic processes, migration of the working age population in rural areas and small towns to cities. Furthermore, observed and adverse climate changes, increased pressure on the Colne environment and other negative factors that have a direct influence on the state of tourism resources and development of the tourism industry. These and many other reasons underline the need to create a workable institutional framework and various policies on sustainable development of the area and rural areas including strategic planning, implementation, monitoring and control - serious challenges to managing and improving the quality of life in rural areas and small settlements.

Bulgaria develops a coherent and targeted tourism policy based on partnership between the public sector, state and municipal institutions, private sector and non-governmental organizations that generates jobs, creates broad opportunities for the development of entrepreneurship, long-term economic and social benefits, increased tourism revenue, leading to an increase in the efficiency and competitiveness of the Bulgarian economy. This is precisely the direction of the policy pursued by the Ministry of Tourism of the Republic of Bulgaria through the National Strategy for Sustainable Development of Tourism 2014-2030. The vision, the strategic objectives, the priorities, the activities, whose implementation will lead to the establishment of sustainable schemes for development and management of tourism activities, are systematized. Much of them affect rural development in the country. The Strategy defines the main objective of tourism development in 2014-2030 and promotes the competitiveness and efficiency of the Bulgarian tourism sector through optimal use of available natural and anthropogenic resources in rural areas of the country. Among the strategic objectives of the project is the objective of "increasing the share of specialized types of tourism leading to year-round and intensive work - spa, spa and wellness, cultural (in all its forms - historical, archeological, ethnographic and pilgrimage), eco and rural tourism, adventure, congress and others, as well as solving the problem of overbuilding in the sea and mountain resorts. "[8]

From the author's analysis, the tourism policy and its application in rural areas of the country, which are part of the tourism development strategy, aim at maximizing the use of the natural and geographic features of the Republic of Bulgaria. The subjects of tourism policy related to tourism and application in rural areas have specific responsibilities and commitments stemming from their own specifics and interests[9].

Local rural development policy and small settlements include several aspects - local food management, festivals promotion, agricultural activity development through investment in equipment and processing, integration of minority groups in the socio-economic life of the community and not last but not least - preserving traditions. It is common for local initiative groups to be presented with food or beverages that are emblematic for the region. Thus, they acquire identity, promote the destination and their own recognizable brand. This allows potential investors to realize their investment projects in the field of tourism.

It should be noted that the tourism business of the Republic of Bulgaria receives financial support besides the national budget, also from different EU Structural Funds under priority axes and measures. The tourism business of the Republic of Bulgaria also receives the experience of EU countries, an experience of management that ensures its profitability and efficiency. From here arise to solve many issues for shorter and longer periods of market economy in tourism, which is a subsystem of the system Market Economy of the Republic of Bulgaria.

Business in tourism has many aspects that give rise to many problems and issues. They are general and specific. The success of tourism business is the result of coordination, a balance between tourist needs

[8] http://www.tourism.government.bg/bg/kategorii/strategicheski-dokumenti/aktualizirana-nacionalna-strategiya-za-ustoychivo-razvitie-na turizma

[9] Lakov, Pl. Tourism Policy of Bulgaria, 2015

and the resources of tourist formations, the result of a fuller and more accurate study of the sustainable tourism demand. From the point of view of the reported country data on the basis of the expected results, Bulgaria should focus on the following areas:

- Expansion of the superstructure on the periphery of the country;
- Participation and wide advertising of the country on international tourist fairs.

The aim of these measures is to implement one of the recommendations of the European Union, namely to reach 10 million tourists per year. In order to implement this recommendation, the use of different policies based on national strategies should be used to train local populations. The main purpose of these activities is to improve the quality of tourism services offered in the country, the development of niche markets for alternative forms of tourism in the areas covered by rural areas and others.

Joining of Bulgaria to the EU has had a tangible impact on Bulgarian agriculture. The external trade balance in the agrarian sector has increased 8 times - from 150 million in 2006 to 1.2 billion in 2016. Two-thirds of agricultural exports are now targeting EU countries. As an established traditional producer with long-standing traditions in the field of agriculture, Bulgaria exports mostly grains and oil plants, but also fruits and vegetables, honey, dairy, meat and pasta products. In the segment of pink and lavender oil, Bulgaria is the world market leader. Our geographical situation and the fact that much of the territory is occupied by rural areas is favorable to the development of agriculture. There are regions with a wide variety of species. There are resistant varieties of plants and authentic breeds of domestic animals. These are important prerequisites for the development of organic farming in the country. However, productivity growth is far from sufficient to overcome the "general backwardness of the agrarian sector." The same applies to the use of land and the labor force, the finding is that subsidies adversely affect small producers and actually destroy their businesses. As a result of the granting of European subsidies, there is an interest in the development of various economic activities in rural areas. However, as a major problem in the rural economy, there is still a shortage of labor, due to the migration of the working population to urban areas. Farming large-scale farming is very difficult to develop because of the lack of seasonal workers.

Another serious emphasis on the policies implemented in rural areas is based on the National Strategy for Regional Development (NSRF) for the period 2012-2022. It is the main document that defines the strategic framework of the state policy for achieving a balanced and sustainable development of the regions the country. It advocates different measures, priorities and policies to overcome intra-regional and inter-regional disparities in the context of pan-European cohesion policy and achieve smart, sustainable and inclusive growth. The main strategic goal focuses on the use of the local population, the natural resources to improve the quality of life and the convergence of the regions by economic and social indicators. In this connection, several strategic objectives are set out below:

- Strategic objective 1: Economic convergence at European, national and intra-regional level through development of the region's own potential and protection of the environment.
- Strategic objective 2: Social cohesion and reduction of regional imbalances in the social sphere by creating conditions for development and realization of human capital
- Strategic objective 3: Territorial cohesion and development of cross-border, interregional and transnational cooperation
  Strategic Goal 4: Balanced territorial development by strengthening the network of city centers, improving connectivity in the areas and the quality of the environment in the settlements.

Many of the policies that apply to rural development in Bulgaria are if not entirely, partly funded by the European Structural Funds. This is also the Integrated Operational Program "Regions for Growth" 2014-2020 (OPRD 2014-2020), financed by the European Union (EU) through the European Regional Development Fund (ERDF) and the state budget of the Republic of Bulgaria focused on regional development. The main priority of the Operational Program focuses on regional development, needs

and potential population in small settlements and municipalities which, as mentioned above in the report, constitute an essential part of the territorial distribution of the project. Priority Axis 6 "Regional Tourism" . It has a total budget of € 100.7 million. This priority axis aims to implement a policy focused mainly on the development of integrated integrated tourism products where restoration activities on sites of cultural heritage of national and global importance will be accompanied by infrastructure and marketing activities. And since much of Bulgaria's cultural heritage is positioned in rural areas, the opportunities for using financial instruments to support various projects under the priority axis will lead to an improvement of the overall micro-brick in rural municipalities and small settlements.

Measure 6.4.1 "Investment support for non-agricultural activities" under the Rural Development Program is aimed at the creation of micro-enterprises in the sphere of tourism, machine building, information technologies, the production of metal products, as well as the creation of different types of services. The Regulatory Authority allows for the re-acceptance of projects by the rural population under Measure 7.6 for the restoration, restoration and reconstruction of buildings of religious significance in the current 2018. The policy pursued in this respect will contribute to preserving the spiritual life and cultural identity of the rural population and to generating additional income from other non-agricultural activities.

Conclusion

From the middle of the century. in the world economy processes are developing that lead to substantial structural changes. Based on a survey of the state of rural areas in Bulgaria, an assessment of the preparedness of the agricultural holdings and the population in them, it can be summarized that there is a serious need for the institutional support for their development at municipal, national and local level. The majority of rural municipalities define tourism as a priority, but only 26% of rural residents supplement their income from alternative non-agricultural activities - crafts, rural, agrarian, mountain, religious tourism, etc. Overcoming regional imbalances requires the mobilization of serious institutional and organizational resources aimed at optimizing housing policy, urban development plans and infrastructure.

Author’s survey shows a deteriorating state of socio-economic characteristics of rural Bulgaria, especially in comparison to urban areas. There is a drastic reduction in the number and density of the population, the demographic structure in terms of age and education is deteriorating, the degree of economic activity of the population, the level of employment decreases. Indicators of overall youth unemployment rates remain significantly higher than the EU average. The rural economy has a low level of intensity and diversity. Agricultural and forestry and agricultural employment with predominantly seasonal employment in a large part of rural areas are predominant.

On the other hand, there is a low labor productivity among the local population, leading to lower purchasing power in rural areas of the country, to higher levels of poverty than the average for the country. Due to the limited demand for goods and services, the potential for enterprise development in the tertiary sector of the rural economy is very limited. A large number of them have medium-sized levels of basic and small infrastructure, but asset conditions are unsatisfactory due to the lack of sufficiently active policies and approaches to planning the maintenance of the macro-environment. Their real situation limits the maintenance of competitive levels of quality of life and public services to those of urban areas. Much of the planning documents and strategies, despite the fact that they provide for indicators of progress, remain formal, unfulfilled with sufficient pragmatism.

References:

1. Georgiev G, Leader Approach - Opportunity and Challenge, PUBLIC POLICIES.bg, Year 2 / Issue 2 / May 2011 Lakov, Pl. Tourism Policy of Bulgaria, 2015, Veliko Tarnovo, www.faber-bg.com
2. Peev P, Timareva S, European Union For the development of tourism in Bulgaria for the period 2007 - 2013, International Csientific and Supplied Conference, Vol. 241-248
3. Timareva S. Rural tourism as an important factor in rural development, III IBANESS Congress Series -Edirne, Turkey, 2017, p.958 -965

4. Report on "Local Development Strategies for the 2014-2020 Challenge, Drafting Capacity and New Moments", Sofia, 2014
5. European Network for Rural Development: http://enrd.ec.europa.eu/enrd-static/general-info/whos-who/local-action-groups/en/local-action
6. http://www.agora-bg.org/assets/files/Doklad_TRG%207_28_11_2014_priet.pdf
http://www.mzh.government.bg/MZH/bg/ShortLinks/PRSR.aspx
www.nsi.bg
(http://www.minfin.bg/bg/page/867, National Report on Bulgaria for 2017
7. http://www.mrrb.government.bg/bg/zakon-za-administrativno-teritorialnoto-ustrojstvo-na-republika-bulgariya/
http://www.tourism.government.bg/bg/kategorii/strategicheski-dokumenti/aktualizirana-nacionalna-strategiya-za-ustoychiv-razvitie-na turizma
8. http://www.mzh.government.bg/MZH/bg/ShortLinks/PRSR.aspx

Possibilities For Rice Growing Under Non-Flooded Conditions

Svetla Dimitrova[1]

[1]University of Agribusiness and Rural Development, Plovdiv 4003, boul. Dunav 78 , Bulgaria

e-mail: tenova@abv.bg

Abstract: What has caused the traditional growing of rice from the past in the fight with the weeds but at the present stage of chemical application in agriculture it is not a matter of difficulty. Rice growing through overflowing leads to a lot of negative consequences as follows: the underground waters, salting of the fields with the low position of the underground soils. Irrigation of the cultures included in the crop rotation of the rice irrigation system is difficult.

We aim through the the present research at determining the influence of the water-supply mode over the productivity of culture and the irrigation rates at two water modes.

The average vegetation water consumption of the rice comes to about 7200 m3/ha. This shows that rice can be grown under the same irrigation conditions as the rest of the cereal cultures (i.e. without a water lay).

A field experience with two types of rice irrigation was established within the period 2015-2017 in the rice fields of the village of Pishtigovo, the district of Pazardzhik. We set field experiment by the block method in 4 repetitions.

1.Periodical irrigation (with maintaining the moisture close to the limit field damp absorption);

2.Flooded irrigation with maintaining of water lay.

We use two varieties of rice for basic stuff – Baldo and Galatea.

The obtained results lead to the conclusion that rice yields decrease from 6.4 to 7.7 % for the different rice varieties with the periodical irrigation. The irrigation rate is 50 – 60 % less with the recurrent irrigation that it is with the flooded irrigation. The periodical irrigation shortens the rice vegetation, increases the content of proteins in grain. The emission of the gases noxious for the environment is limited.

Keywords: irrigation rate, productivity

INTRODUCTION

Cultutral and agronomic practices have been developed to suit physical, biological and socioeconomic conditions of the different rice-growing regions and environments.

Rice is typically grown in one of five ways, with some methods contributing significantly higher levels of methane emissions –fig.1:

Upland, or dry, rice is grown with minimal water. It is primarily rainfed and highly drought tolerant. (In India, only fifteen percent of rice is cultivated on upland fields where methane emissions are negligible.)

Lowland rice mainly subsists on rain or groundwater, but because of its low elevation, it is also flood prone.

Decrue rice (derived from the French, *décrue*, or flood recession) is predominantly grown in Africa, where it is planted on river banks and flooded when seasonal rains come.

Lowland, irrigated rice is what we traditionally think of when imagining rice cultivation. This rice is planted in paddy field and then, once the seedlings have sprouted, the field is flooded to promote growth.

Deep water, or floating, rice grows in conditions of 20 or more inches of water.

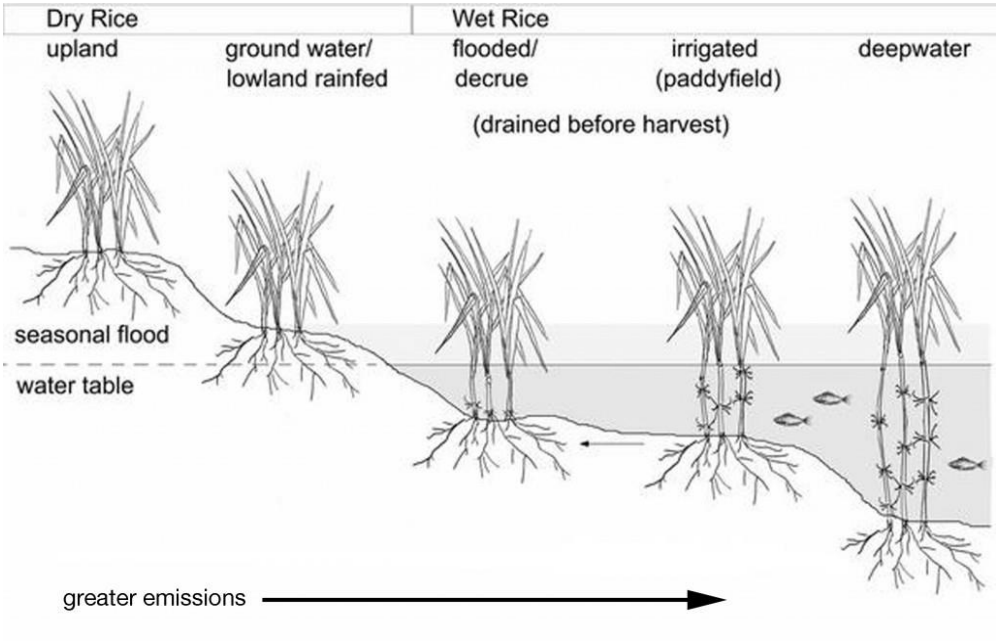

Fig.1 Ways to rice growing

Anaerobic decomposition of organic material in flooded rice fields produced methane which escapes to the atmosphere primarily by diffusive transport through the rice plants during the growing season. Upland rice fields, which are not flooded and therefore do not produce significant quantities of methane, account for approximately 10 per cent of the global rice production and about 15 per cent of the global rice area under cultivation.

One of the most successful water-saving irrigation system has used alternating between wetting and drying the field. In this process, the field is supplied with water, then let completely dry before the next watering. Not only does this cut down on water usage, but it also minimizes the methane gas that is produced due to anaerobic decomposition of organic matter in flooded fields.

AIMS AND BACKGROUND

Over the last decades a tendency all over the world is established towards increasing the areas with rice, grown with less consumption of water as according to some reseach the insufficiency of this resource for the whole human activity is going higher.

We aim through the the present research at determining the influence of the water-supply mode over the productivity of culture and the irrigation rates at two water modes.

EXPERIMENTAL

In the rice fields of the village of Pishtigovo, the district of Pazardzhik, we set field experiment by the block method in 4 repetitions. We researched two irrigation modes:

- Periodical irrigation (with maintaining the moisture close to the limit field damp absorbtion);
- Flooded irrigation with maintaining of water lay.
- We use two varieties of rice for basic stuff – Baldo and Galatea.

RESULT AND DISCUSSION

Flooded irrigation. The numbers of watering with the flooded irrigation mode is considered according to maintaining a certain water lay for each of the phenophases of the vegetation period (as the technology of rice growing, tradicional for our country). The data on the used water quantities are shown in table 1.

Table 1. Water quantities

Pheno-phases	Irrigation rate (m3/ha)	% from all irrigation rate
1.Initial flooding - sprouting	3900	14.4
2. Coming up – third leaf	2350	8.7
3.Third leaf – breaking into blades	2600	9.6
4.Breaking into blades – shooting up	1850	6.9
5. Shooting up – wax ripeness	16300	60.4
General for vegetation	27000	100

The realized irrigation rate for the rice at flooded mode of growing is 27 000 m3/ha.

Periodical irrigation. Interpreting the obtained data we can specify that the irrigation rate of the rice is 52 % lower in case of periodical irrigation that the irrigation rate realized with growing under a water lay (Tabl.2).

In 2015 16 number of watering under watering rate within 500 to 1000 m3/ha were supplied, in 2016 and 2017 they were 17 at the same water rates. The irrigation rate in 2015 is 12 600 m3/ha, in 2016 – 12 850 m3/ha and for 2017 it is 13 550 m3/ha.

Table 2. Irrigation rate (periodical irrigation)

Pheno-Phases	2015		2016		2017	
	Numbers of watering	Irrigation rate (m3/ha)	Numbers of watering	Irrigation rate (m3/ha)	Numbers of watering	Irrigation rate (m3/ha)
Seeding-sprouting	1	500	2	500	1 1	500 600
Coming up-breaking into blades	3	600	3	550	3	600
Breaking into blades-shooting up	3	700	3	700	3	750
Shooting up - earing	4	900	4	900	4	950
Earing – milk repeness	2	1000	2	1000	2	1000
Repiness	2 1	900 800	2 1	900 700	2 1	900 800
General for the vegetation	16	12600	17	12850	17	13550

Rice productivity. The data placed in Table 3 allow us to determine that the irrigation mode definitely influences the productive qualities of the culture. The two varieties, included into the research, have one-way reaction as they decrease their yield in case of periodical irrigation.

Table 3. Rice productivity (kg/ha)

Varieties	Irrigation modes	2015	2016	2017	Mean 2015-2017
Baldo	Periodical	5280	5350	5250	5290.3
	Flooded	5610	5710	5640	5650.3
Galatea	Periodical	5040	5160	4950	5050.0
	Flooded	5450	5580	5390	5470.3

The Baldo yield is 6.37 % (360 kg/ha) less, with the variety of Galatea it is 7.73 % (423 kg/ha). The lower atmosphere moisture in case of periodical irrigation results in decrease of the rice productivity. We fixed a higher percent of sterile ears and less absolute weight.

CONCLUSIONS

Rice growing by means of periodical irrigation is a way of essential saving of short water suplly resources. By this method of growing the irrigation rate is half times less than the water quantitives supplied with the traditional technology of growing – under a water lay.

The periodical irrigation lets the rice culture be included into the usual crop-rotation, excluded is the possibility for the cultural lands to go swamply, reduced is the emission of harmful atmosphere pollutants like methane, hydrogen sulphide, carbon oxide and of other type that reflect the climate on the planet.

Lower irrigation rates at periodical irrigation of rice decrease the productivity of the culture. For the two varieties of rice, being a subject of our research, this yield decrease is within from 6.4 to 7.7 %, which, however, is compensated many times by the saved consumption of irrigation water. The irrigation rate is 50 – 60 % less with the recurrent irrigation that it is with the flooded irrigation.

REFERENCES

1.D.H.Grist: RICE. 5th edition. Longman , London, 1983

2.J.Nurman : Improved Methods of irrigation rice: World Farming Agrimanagement, 26 (1984)

3. S.Fukai, P.Inthapon: Growth and Yield of rice. Cultivars under Sprinkler Irrigation: Australian Journal of Exept.Agric.,1988

4.Z.Dimitrov, A.Tunchev: Irrigation rate and water use of rice. Scientific reports of the Higher Institute of Agriculture, Plovdiv

5.M.C.R. Alberto, R. Wassmann, R.J. Buresh, J.R. Quilty, T.Q. Correa Jr., J.M. Sandro, C.A.R. Centeno: Measuring methane flux from irrigated rice fields by eddy covariance method using open-path gas analyzer

Field Crop Res., 160 (2014), pp. 12-21

6.A. Dobermann, T.H. Fairhurs:; Rice straw management Better Crops Int, 16 (1) (2002), pp. 7-11

7. P. Gupta, S. Sahai, N. Singh, C. Dixit, D. Singh, C. Sharma, M. Tiwari, R.Gupta, S. Garg: Residue burning in rice-wheat cropping system: causes and implications Curr. Sci., 87 (12) (2004), pp. 1713-1717

8.C.R. Alberto, R. Wassmann, M. Gummert, R.J. Buresh, J.R. Quilty, T.Q.Correa Jr., C.A.R. Centeno, G.M. Oca : Straw incorporated after mechanized harvesting of irrigated rice affects net emissions of CH4 and CO2 based on eddy covariance measurements; Field Crop Res., 184 (2015), pp. 162-175

9. H. Arai, Y. Hosen, V.N. Pham Hong, N.T. Thi, C.N. Huu, K. Inubushi: Greenhouse gas emissions from rice straw burning and straw-mushroom cultivation in a triple rice cropping system in the Mekong Delta Soil Sci. Plant Nutr., 61 (2015), pp. 719-735

10.Influence of flooded and non-flooded conditions on methane efflux from two soils planted to rice

lKBharatiS.RMohantyV.RRaoT.KAdhya

11. H.U.Neue, R.Wassman, R.S.Lantin, M.C. Alberto and J.B. Aduna, IRRI :Effect of cultural practices on methane emission.

12. ZichangZhangaShenfengZhangaJianchnagYangaJianhuaZhangb: Yield, grain quality and water use efficiency of rice under non-flooded mulching cultivation

13.Bouman, B.A.M., Tuong, T.P., 2001. Field water management to save water and increase its productivity in irrigated rice. Agricultural Water Management, 49/1: 11-30. IRRI [International Rice Research Institute], 1997.

14.B.A.M. Bouman1 , Yang Xiaoguang2 , Wang Huaqi 2 , Wang Zhiming2 , Zhao Junfang2 , Wang Changgui 2 and Cheng Bin2 1 International Rice Research Institute, DAPO Box 7777, Metro Manila, Philippines. E-mail: bbouman@cgiar.org 2 Chinese Agricultural University, 2 Yuanmingyuan West Road, Beijing, 100094, P.R. China. Aerobic Rice (Han Dao): A New Way of Growing Rice in Water-Short Areas

15.How does burning of rice straw affect CH4 and N2O emissions? A comparative experiment of different on-field straw management practices: Author links open overlay panelRyan R.RomasantaaBjoern OleSanderaYam KantaGaihreacMa. CarmelitaAlbertoaMartinGummertaJamesQuiltyaVan HungNguyenaAngeli GraceCastaloneaCarlitoBalingbingaJosephSandroaTeodoroCorreaJraReinerWassmannab aInternational Rice Research Institute (IRRI), Los Baños, Philippines bKarlsruhe Institute of Technology, Institute for Meteorology and Climate Research, Garmisch-Partenkirchen, Germany cInternational Fertilizer Development Center, Dhaka, Bangladesh1 Received 12 August 2016, Revised 28 December 2016, Accepted 30 December 2016, Available online 24 January 2017.

Engellil İstihdam Yöntemlerinin Engelli İstihdamı Üzerindeki Etkinliği Üzerine Bir Araştırma

Yrd.Doç.Dr. Serdar ORHAN[1]

[1]Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, CEKO Bölümü, sorhan@sakarya.edu.tr

Özet: Engelli bireylerin çalışma hayatına katılmaları, engellilerin hem sosyalleşmesi hem de üretken kendi ayakları üzerinde duran bireyler olmalarına destek sağlamaktadır. Engellilerin istihdam piyasalarına girmeleri konusunda, tüm dünyada problemlerin olduğu bir gerçektir. Bu problemler ülkelerin sosyal gelişmişliklerine göre farklılık göstermektedir. Dolayısıyla engellilerin istihdam yöntemleri de diğer çalışanlara göre farklılıklar arz etmekte ve her ülke kendi sosyal politikalarına göre farklı istihdam şekilleri uygulamaktadır. Engellilerin istihdamında kota uygulaması, korumalı işyerleri, engelli girişimciliğinin özendirilmesi, engellilerin belirli işlerde istihdam edilmeleri, kooperatif çalışma, işverenlerin gönüllü olarak engelli istihdamı gibi çeşitli yöntemler ön plana çıkmaktadır. Özellikle engellilikte hak temelli yaklaşıma sahip gelişmiş ülkeler engelli istihdamının bir insan hakkı olduğu fikri ile tamamen engelli istihdamını ayrımcılıkla mücadele boyutunda programlar uygulamaktadır. Ancak günümüzde pek çok ülkede engellilerin piyasaya girmeleri noktasında en temel istihdam yöntemi olarak engellilerin zorunlu istihdamı ile istihdam edildikleri kota sistemi göze çarpmaktadır. Bu çalışmada engelli istihdam yöntemleri incelenecek ve uygulama kısmında ise çalışan engellilerin bu yöntemlerin etkinliğine yönelik düşünceleri belirlenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Engellilik, İstihdam, Engelli İstihdamı

GİRİŞ

Engelli bireylerin günlük hayatlarını idame ettirebilmeleri ve sosyal hayata uyum sağlayabilmeleri için çalışma hayatına katılmaları son derece önemlidir. Üretken olmak, başkalarına özellikle ekonomik olarak bağımlı olmaktan kurtulmanın vereceği moral ve motivasyon engellilerin sorunlarının topluma yansımalarını da aynı zamanda en aza indirecektir. Bu noktada ülkede uygulanan istihdam politikaları ve ülkenin sosyo ekonomik yapısı temel belirleyici olmaktadır. Bu belirleyiciler ışığında her ülke kendine has politikalar uygulamak ile birlikte en çok göze çarpan istihdam yöntemi tüm dünyada engellilerin zounlu isthdamı yani kota sistemi olmaktadır. Ülkemizde de istihdam edilen engellilerin büyük bir kısmı kota ile gerçekleşmektedir. Biz bu çalışmada engelli bireylerin kendilerine sunulan istihdam yöntemleri hakkındaki görüşlerini tespit ederek engelliler gözünden bu yöntemlerin etkinliğini belirlemeye çalışacağız.

1.ENGELLİ İSTİHDAM YÖNTEMLERİ ve ENGELLİ İSTİHDMAININ GEREKLERİ

1.1. Engelli İstihdam Yöntemleri

Engellilerin istihdam yöntemi olarak tüm dünyada genel kabul görmüş en iyi yöntem diye bir uygulama bulunmamaktadır. Her ülkenin ekonomik ve sosyal gelişmişlik düzeylerine göre farklı yöntemler uygulanmaktadır. Uygulamada tüm ülkelerde tek bir yöntem yerine engelli istihdamına yönelik yöntemlerden birkaç tanesinin aynı anda uygulandığı görülmektedir. Engelli istihdamına yönelik olarak dünyada uygulanan temel yedi yöntem bulunmaktadır. Bu yöntemler yaygın kullanımı yönüyle sıralanacak olursa sırayla:-- Kota Sistemi, - Korumalı İşyerleri, - Kişisel Çalışma Yöntemi, - İşverenlerin Zorunluluk Olmadan Engelli İstihdamı, - Evde Çalışma, - Kooperatif Çalışma Yöntemi, - Sadece Engellilerin Çalıştırıldığı Seçilmiş İşlerde İstihdam şeklinde sıralanmaktadır.

1.1.1. Kota Sistemi

Batı dünyasında engelli işçilerin istihdamında "kota" kavramının köklü bir tarihi vardır. Kota sistemleri; engelli insanlara istihdam sağlama sosyal zorunluluğunu temel alan, Avrupa bağlamlı derine saplı bir politik yaklaşımı ifade eder. Zaman içerisinde kota sistemleri savaş nedeniyle engelli olan vatandaşları, iş kazaları mağdurlarını ve sigortası olmayan engelli insanları kapsayacak şekilde giderek genişlemiştir (Thornton, 1998). İstihdam alanında işverenlerin belirli oranda veya sayıda engelli çalıştırmalarının

mecburî kılınmasına kota sistemi denilir (Mag, 2009). Kota sistemi sosyal bir gerçeklik veya yara olan engellilerin iş piyasasına girememeleri ve karşılaşılan sorunları gidermek amacıyla oluşturulmuştur.

Engelli insanların açık istihdama (yeniden) entegrasyonu politik amaç olarak kabul edildiğinden bu yana iki seçenek mevcuttur: gönüllü istihdam (Amerika, İsveç, Danimarka), zorunlu istihdam (kota) (diğer Avrupa Birliği ülkeleri). Bu kısmen 1986 Avrupa Birliği Komisyonu'nun (EC) kota tasarılarını destekleyen tavsiye kararı ile bağlantılıdır. Yalnızca Portekiz kota tasarısının karşısında yer almıştır. Kota sistemi açık istihdamın paylaşımı prensibinden ve engellilerin mesleki entegrasyon problemine kısa süreli çözüm sağlama ihtiyacından temel alır (Delsen, 1996:12). Bu system, işletmelerde çalışan işçi sayısının belirli sayıyı geçmesi durumunda belirlenen yüzdelik orana göre işverenler engelli çalıştırırlar temeli üzerine şekillenmiştir. Bu işçi sayısı ve çalıştırılacak engelli yüzdesi kotayı uygulayan her ülkenin ekonomik ve sosyal gelişmişlik düzeyine göre farklılıklar arz etmektedir.

Özellikle I. Dünya Savaşı'ndan sonra başlayıp zaman içerisinde önemli derecede kabul görerek birçok ülkede uygulamaya konulan kota sistemi neo liberal politikalarla birlikte önemini yitirmeye başlamıştır. Neo liberal politikalar başta devlet olmak üzere iş dünyasına ilişkin birçok kurumda rolü değiştirmiş, bu nedenle kota sistemi gibi devlet, iş dünyasında rekabetin doğasıyla bağdaşmayacak müdahalesi olarak kabul edilen bazı uygulamaları değiştirmiştir. Bunun sonucunda son yıllarda Amerika, Kanada ve Avrupa Birliği üyesi olan İngiltere'nin zorunlu kota uygulamasını kaldırdıkları ve istihdamın ayrımcılık kriterlerini temel alarak yaptıkları görülmektedir. İngiltere'de 1944 yasasına göre 20 ya da daha fazla işçisi olan bütün işverenler işgücünün % 3'ünü engelli istihdamına ayırmak zorundadır. Yasayı uygulamayan işverenler için en yüksek para cezası olan 100 pound olarak belirlenmiş, ancak hiçbir zaman güncellenmemiştir. 1950'lerden itibaren kota yasasını önemsemeyen işveren sayısında önemli artışlar yaşanmıştır. 1970'lerin sonlarında tüm özel işletmelerin üçte ikisinden fazlası kotayı kullanmamaktaydı. 1950'lerde hükümetlerin veraseti kotayı desteklemedekii isteksizliği açık bir şekilde göstermiştir (Barnes, 1992).

Kota yönteminde ülkedeki iş piyasasının özelliklerine bağlı farklı uygulamalar bulunmaktadır. Örneğin Fransa'da kota yönteminde işverenler için dört farklı seçenek sunulmuştur. Birinci olarak direkt zorunlu istihdam uygulaması, ikinci olarak işverenlerin taşeron olarak korumalı işyerleri açmaları, üçüncü olarak engelliler için oluşturulmuş olan bir fona çalıştırılmayan her engelli için belli bir miktar saat ücreti ödenmesi ve son olarak engelli insanlar için yıllık ya da çok yıllık yürütme planını gerekli kılan anlaşmalar şeklindedir (Descolonges, 2002)

Ülkemizde engellilerin istihdamı konusunda yaygın olarak kota yöntemi uygulanmaktadır. İş Kanunu 30 maddede ki düzenlemeye göre, "İşverenler, elli veya daha fazla işçi çalıştırdıkları özel sektör işyerlerinde yüzde üç engelli, kamu işyerlerinde ise yüzde dört engelli ve yüzde iki eski hükümlü işçiyi veya 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanununun 21 inci maddesinde sayılan terör olaylarının sebep ve tesiri sonucu malul sayılmayacak şekilde yaralananları meslek, beden ve ruhi durumlarına uygun işlerde çalıştırmakla yükümlüdürler. Aynı il sınırları içinde birden fazla işyeri bulunan işverenin bu kapsamda çalıştırmakla yükümlü olduğu işçi sayısı, toplam işçi sayısına göre hesaplanır".

İşçilerin tespitinde ise, belirli ve belirsiz süreli iş sözleşmesine göre çalıştırılan işçiler esas alınır. Kısmi süreli iş sözleşmesine göre çalışanlar, çalışma süreleri dikkate alınarak tam süreli çalışmaya dönüştürülür. Oranın hesaplanmasında yarıma kadar kesirler dikkate alınmaz, yarım ve daha fazla olanlar tama dönüştürülür. İşyerinin işçisi iken engelli hâle gelenlere öncelik tanınır.

İşverenler çalıştırmakla yükümlü oldukları işçileri Türkiye İş Kurumu aracılığı ile sağlarlar. Bu kapsamda çalıştırılacak işçilerin nitelikleri, hangi işlerde çalıştırılabilecekleri, bunların işyerlerinde genel hükümler dışında bağlı olacakları özel çalışma ile mesleğe yöneltilmeleri, mesleki yönden işverence nasıl işe alınacakları, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının görüşü alınarak Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca çıkarılacak yönetmelikle düzenlenir

Özel sektör işverenlerince bu madde kapsamında çalıştırılan, prime esas kazanç alt sınırı üzerinden hesaplanan sigorta primine ait işveren hisselerinin tamamı, kontenjan fazlası engelli çalıştıran, yükümlü olmadıkları halde engelli çalıştıran işverenlerin bu şekilde çalıştırdıkları her bir engelli için prime esas kazanç alt sınırı üzerinden hesaplanan sigorta primine ait işveren hisselerinin tamamı hazinece karşılanır.

Bu maddeye aykırılık hallerinde 101 inci madde uyarınca tahsil edilecek cezalar, engellilerin ve eski hükümlülerin kendi işini kurmaları, engellinin iş bulmasını sağlayacak destek teknolojileri, engellinin işe yerleştirilmesi, işe ve işyerine uyumunun sağlanması ve bu gibi projelerde kullanılır. Tahsil edilen cezaların kullanımına ilişkin hususlar, Türkiye İş Kurumunun koordinatörlüğünde, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışma Genel Müdürlüğü ile İş Sağlığı ve Güvenliği Genel Müdürlüğü, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkif Evleri Genel Müdürlüğü, en çok işçi ve işvereni temsil eden üst kuruluşların ve en çok engelliyi temsil eden üst kuruluşun birer temsilcisinden oluşan komisyon tarafından karara bağlanır. Komisyonun çalışma usul ve esasları Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca çıkarılan yönetmelikle düzenlenir.

Ülkemizde engellilerin en yoğun şekilde istihdam yöntemi olarak kota sistemi uygulanmaktadır.

1.1.2. Korumalı İşyerleri

Normal işgücü piyasasına kazandırılmaları güç olan engelliler için mesleki rehabilitasyon ve istihdam oluşturmak amacıyla devlet tarafından teknik ve mali yönden desteklenerek çalışma ortamının özel olarak düzenlendiği işyerleridir. Korumalı istihdam engelli insanlara normal rekabete açık olmayan koruyucu bir çevrede istihdam sağlamak amacındadır (Lin vd., 2002).

Bu amaç doğrultusunda korumalı istihdam da temel amaç;

-Engellilere iş sağlamak.

-İşe yerleştirmek.

-Hizmet ve mal üretmek.

-Mali prformans.

-Üretim bir çıktı değil, engellilerin kendini gerçekleştirmesi önemli olandır (Aktaş, vd,2004:156).

Dünyadaki korumalı işyerlerinin kuruluş amacı beş farklı kategoride sıralanmıştır (Visier, 1998);

a) Engellileri işe yerleştirmek,

b) Hizmet ve mal üretmek

c) Mali performans,

d) Engellilere iş sağlamak,

e) Üretimin ikinci plana alarak engelli bireyin kendisini gerçekleştirmesini sağlamaktır.

Ülkemizde korumalı işyerinede istihdam edilebilmek için; -En az % 40 oranında zihinsel veya ruhsal engelli olmak, -Türkiye İş Kurumuna kayıtlı olmak, ve 15 yaşını bitirmiş olmak gerekmektedir. İşe Kabul noktasında ise, -T.C. Kimlik Numarasının beyanı, -Engelliler için sağlık kurulu raporunun aslı veya onaylı örneği, iki adet resim ve var ise öğrenim belgesinin veya çıkış belgesinin aslı veya aslı ibraz edildiğinde Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğünce onaylanan örneğinin verilmesi gerekmektedir. Buradan da anlaşıldığı üzere özellikle engellilerin öğrenim durumlarında yaşanan problemlemlerden dolayı öğrenim belgesi varsa şeklinde istenmektedir. Sosyal devletin engellilerin eğitim sorunlarına süratle çözüm kavuşturması gerekmektedir.

Korumalı işyerleri byukarıda belirtilen nitelikleri sahip engelli en az sekiz bireyin çalıştığı işyerinin işvereni, korumalı işyeri statüsünün kazanılması için Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğüne başvuruda bulunur. Korumalı işyerlerinde çalışacak engelli bireylerin sayısının toplam işçi sayısına oranı yüzde yetmiş beşten az olamaz. Bu kapsamda çalıştırılacak işçi sayısının tespitinde, belirsiz süreli iş sözleşmesine ve belirli süreli iş sözleşmesine göre çalıştırılan işçiler esas alınır. Kısmi süreli iş sözleşmesine göre çalışanlar, çalışma süreleri dikkate alınarak tam süreli çalışmaya dönüştürülür.

Korumalı işyerleri yılda en az bir kez Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü tarafından, gerekli görüldüğü hallerde Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı denetim elemanlarınca denetlenirler.

1.1.3. Kişisel Çalışma Yöntemi

Kişisel çalışma yöntemi esnek çalışma saatleri fırsatı sunması nedeniyle engelli insanlar için popüler bir seçenektir. Bu yöntem, pek çok engelli insan için daha kolay ulaşılabilirdir (Blunkett, 1999, Boylan and Burchardt, 2002). Ancak kişisel çalışma yöntemi dediğimiz, engellilerin kendi işlerini kurup çalışmaları, hatta başkalarına istihdam oluşturmaları son derece sınırlıdır. Bu yöntemde engelli kişi, kendisinin ve çevresinin imkânları ile iş kurma yoluna gitmektedir (Meşhur, 2004:183).

Kimseye bağlı olmadan kendi şahsına çalışma engelli insanlar için önemlidir. Çünkü bu durum onlara daha esnek ve daha uygun bir çalışma metodu sunar (Thornton and Lunt, 1994, Prescott, 1990).

Bu yöntemin uygulanabilmesi için engelli kişinin bir takım özelliklere sahip olması gereklidir. Bu özellikleri dört başlık altında toplayabiliriz:

i- Engellilerin temel eğitimi

ii- Ülkedeki ekonomik gelişmeler ve kaynak bulma imkânları

iii- Engellilere sağlanan mesleki eğitim

iv- Girişimciliğin teşvik edilmesi

Bu yöntemin başarılı olabilmesi için yukarıdaki dört özelliğin gelişmiş ve uyumlu olması gerekir. Tabi bir de kamu desteği gereklidir. Engellilerin eğitim seviyeleri yeterli olsa da, kredi imkânı bulamazlarsa bu yöntem başarılı olamaz veya ekonomik kaynak sağlansa da girişimcilik teşvik edilmediği takdirde yine uygulama şansı az olacaktır. Özellikle teknolojik gelişmeler ve evden bile gerçekleştirilebilecek e-ticaret uygulamalarında belirli bazı faaliyetler için engellilere öncelik verilebilirse engelliler kolaylıkla kendi kendilerinin patronu olabilirler.

Ülkemizde kişisel çalışma yöntemi engelli istihdamını arttırma noktasında çok fazla üzerinde durulmayan bir yöntemdir. Bunun neticesinde kendi imkanları ile engelliler niteliksiz ve basit işleri nadiren de olsa kendi imkanları ile yapmaktadırlar. Seyyar olarak simit satmak, kantar ile kilo ölçmek, piyango bileti satmak gibi.

1.1.4. İşverenlerin Zorunluluk Olmadan Engelli İstihdamı

İşverenlerin kota/ceza ve korumalı işyerlerinin dışında tamamen kendi isteğine bağlı olarak engelli istihdam etmesi durumudur. Ancak engelliler konusundaki önyargılar bu imkanı da oldukça sınırlandırmaktadır.

Farklı olarak görülmek engelli bireye üzerinde ciddi baskılar oluşturmaktadır. Bu baskının bir sonucu olarak engelliler, çalışmakta olduğu yerde kendisini kabul ettirme, üretken olduğunu kanıtlama ve ilişki kurmakta zorlanmadığını ispatlama için engelsiz bireyin gösterdiğinden çok daha büyük bir çaba harcama eğilimine girdikleri görülmektedir. Toplumun önemli bir parçası olan engellilerin bir birey olarak hak ettikleri iş imkanları ve ortamına ulaşabilmeleri için sadece onların kendilerini yetiştirmelerinin yeterli olmadığını göstermektedir. Bu hususta toplumun bütün kesimlerinde önyargıları ortadan kaldırıp engelliler hususunda bir toplumsal bilincin oluşturulması gerekmektedir.

Bu durum yöntemin diğer yöntemlere göre zayıf noktasını da oluşturmaktadır. Bu bilinç oluştuğu takdirde, toplumla engelliler ve dolayısıyla işverenler arasındaki mesafe ortadan kalacaktır. Bu bilinç oluşmadığı takdirde ise engellilerin çalıştırılmaları işverenlerin olumlu veya olumsuz tutumuna ve engellilerin bireysel girişim ve imkanlarına (sosyal ağ) bağlı kalacaktır (Meşhur, 2004).

Bir zorunluluk olmadan işverenlerin kendiliğinden engelli istihdam etmelerinin diğer yöntemlere göre üstün yönü; bu şekilde engelli istihdamının yapılması toplumun engelliler konusunda bilinçlenmesinin bir göstergesi olacaktır. Herhangi bir zorlama (kota) olmadan işverenler engellilere güvenip iş vereceklerdir. Engelliler de kendilerine güvenildiğini hissederek daha çok iş tatmini yaşayabileceklerdir. Esas itibariyle doğal olan bu yöntemdir.

1.1.5. Evde Çalışma

Bilindiği üzere bilgi toplumu veya post fordist üretim sistemi çalışma şekil ve yöntemlerinde önemli değişikliklere yol açmıştır. Buna bağlı olarak son yıllarda çalışma hayatında esneklik klasik çalışma ortamı ve işçi işveren ilişkilerini de değiştirmiştir. Hızla küreselleşen dünyada değişen ekonomik ve sosyal şartlara, hızla gelişen teknolojiye ve uluslararası rekabet şartlarına işletmelerin ayak uydurabilmeleri için sosyal tarafların çalışma tür ve koşullarını istedikleri gibi belirleyebilme serbestisinin olduğu çalışmaya esnek çalışma denilir (Tuncay, 1995:5). Çalışma yaşamında yaşanan bu esneklik işyerinin esnekliğini, iş ve işçinin esnekliğini, çalışma sürelerinin esnekliği, ücretlerin esnekliğini ve iş kanunlarının bunlara uyum için esnekliğini beraberinde getirmiştir (Sönmez, 2006:186).

Özellikle, sürekli değişen ve çeşitlenen talep, bilgi teknolojilerindeki gelişmeler ve bunların kullanılışlığı, bilgisayarın organizasyonlardaki etkili kullanımı ve uygunluğu, şiddetli rekabet olguları esnek çalışma türlerinden birisi olan evde çalışmanın gelişmesine etken olmuştur (Drucker, 1993). Günümüzde iletişim teknolojilerinin gelmiş olduğu nokta ve bunların engelliler için uygulanabilirliği engellilerin istihdamı için adeta yeni bir umut haline getirmektedir. İnternet teknolojisi sayısız hizmeti direkt olarak engelli insanların evlerine ulaştırabilmektedir. Bu da hareket ihtiyacını ya da başkalarının yardımına güvenmeyi azaltmaktadır (Sheldon, 2003:2).

Bilişim teknolojileri engellilerin evlerinde yapabilecekleri pek çok iş alanı yaratmaktadır. Bu sayede engelliler evlerinden, muhasebe kaydı tutabilir, internet üzerinden aracılık işlemi, pazarlama hatta avukatlık, danışmanlık gibi pek çok faaliyeti yapabilirler.

Bu yöntemin başarıyla uygulanabilmesi için engellilerin alacakları eğitim ve bilgi düzeyi çok önemlidir. Özellikle engellilerin temel eğitimlerini almada zorluklar yaşadığı günümüzde bu durum bu yöntemin zayıf tarafını oluşturmaktadır.

1.1.6. Kooperatif Çalışma Yöntemi

Bu yöntem engellilerin kendi çabalarıyla ya da devlet desteği ile kurdukları kooperatif örgütlenmelerle, çeşitli alanlarda kendilerine çalışma imkanları oluşturmalarını amaçlayan bir yöntemdir. İşbirliğine dayanan bu yöntem ile engelliler üyelerinin mevcut yetenek ve kapasitelerini değerlendirme bunları yapacakları işe göre iyileştirme ve bağımsız bir kuruluş olarak bulundukları sektöre de faaliyet gösterebileceklerdir (Meşhur, 2004:183). Kooperatif çalışma yöntemini uygulayan ülkeler mevzuatlarına göre bu kooperatifleri farklı şekillerde sübvanse etmektedirler. Mesela İtalya'da 200.000 EURO altında işlerde sosyal kooperatifler varsa ihale olmaksızın sosyal kooperatiflere verilmektedir (Samek and Ara, 2002).

Uygulamada kooperatif çalışma yöntemi korumalı işyerlerine oldukça benzeyen bir yöntemdir. Tek fark korumalı işyerlerinde işyeri şeklinde örgütlenme yapılırken, bu yöntemde engelliler kooperatifler şeklinde örgütlenmektedir.

1.1.7. Sadece Engellilerin Çalıştırıldığı Seçilmiş İşlerde İstihdam

Engellilerin engel türüne göre belirlenmiş olan işlerin yapılmasında sadece engelliler istihdam edilirler. Örneğin İtalya, Danimarka ve Yunanistan'da telefon santral operatörlüklerinde görme engelliler istihdam edilmektedir. Bu yöntemin başarı ile uygulanabilmesi için engellilerin yapabileceği işlere ait iş ve meslek analizlerinin yapılması ve iş tanımlamalarının düzenlenmiş olması gerekir.

Günümüzde işyerlerinde pek çok farklı işler birbirleriyle uyumlu hale getirilerek bir ürün veya hizmet üretimi sağlanmaktadır. İş analizlerinde işletmecilik açısından temel amaç adama göre değil işe göre adam almaktır (Çelikten, 2005: 129). Bu yöntem belki engellilerin sadece belirli işlerde uzmanlaşmasını sağlamakla birlikte, diğer işlere yönelmelerini yani mesleki seyyaliyetlerini kısıtlayıcı bir özellik taşımaktadır.

Mevcut engelli istihdam yöntemleri incelendiğinde bu yöntemlerin engellilerin istihdam sorununu tam anlamıyla bir çözüm getiremediği görülmektedir. Bu durum karşısında engellilerin istihdamını zorlaştıran faktörler tespit edilerek engellilerin istihdamına ilişkin öneriler seti oluşturulurken, engelli istihdamını

engelleyici bu faktörlerin göz önüne alınması anlamlı olacaktır. Oluşturulacak önerilerin işlevselliği mevcut aksaklıkları kaldırma yeteneği ile doğru orantılı olacaktır.

1.2. Engellilerin İstihdam Zorunluluğu

Toplumun büyük bir kısmı tarafından da, hem sosyal hem de ekonomik açıdan pek çok engelli insan iş piyasasının bir parçası olmayı başarabileceği fark edilmiştir. Bu durum hem istihdam ve ekonomik güvence arasındaki belirgin ilişki hem de istihdam ve kendine güven, kendini iyi hissetme arasındaki anlaşılabilir ilişki açısından da doğrudur (Cohen, 2008).

Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) tespit ve ölçütlerine göre dünyada 500 milyondan fazla engelli insan yaşamaktadır. Gelişmiş ülkelerde engellilerin genel nüfusa oranı % 10 iken, gelişmekte olan ülkelerde bu oran % 12 civarındadır. Bu oranlar engelli istihdamının ne kadar önemli bir alan olduğunu da göstermektedir. Engelli grup içerisinde özellikle genç engellilerin istihdamı da önem arz etmektedir. Kompleks ihtiyaçlarıyla genç engelliler, erişkin döneme ulaştıklarında belirli zorluklarla karşı karşıya kalırlar ve okuldan, ileri eğitime ya da iş hayatına geçmek isterler (Knapp vd., 2007:3).

Günümüz devletlerinin karma ekonomik sistemleri içerisinde sosyal devlet politikaları sosyal hakların sağlanması için oluşturulmaktadır. Günümüzde pek çok anayasal düzenleme içerisinde çalışma bir sosyal hak olarak düzenlenmektedir. Dolayısıyla engellilerin başkalarına yük olmadan, toplumda kendilerine bir yer edinebilmeleri için istihdam önemli bir rol oynar. Bir şeyler üretmek için bedensel ve zihinsel çaba harcamak anlamına gelen çalışma, insanın içinde yaşadığı toplum açısından çok önemli anlamlar taşımaktadır (Karataş, 2001).

İnsanların kendilerine ve bakmakla yükümlü olduğu diğer insanların ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarını karşılayabilmek içinde çalışma hayatına girmeleri ekonomik bir zorunluluktur. Bu zorunluluk dünyada yaşamını sürdürmekte olan 500 milyondan fazla engelli içinde geçerlidir. Dolayısıyla engellilerin ekonomik açıdan da istihdamın içerisinde olmaları gerekir (Meşhur, 2004). Engellilerin istihdam piyasalarının içerisinde yer almaları hem ferdi hem de toplumsal refahı arttıran bir gerçekliktir. Çünkü bir insanın istihdam edilmesi demek ülke ekonomisi açısından üretkenlik, vergi gelir, sosyal sigorta prim geliri artışının yanı sıra sosyal yardım harcamalarının da azalması demektir. Birey açısından ise başkalarına bağlı bir hayat sürmekten ziyade ekonomik özgürlüğünün bir göstergesidir.

Günümüz teknolojik gelişmeleri ve esnek çalışma uygulamaları da engellilerin istihdamına yardımcı olmakta ve aynı zamanda istihdam alanında yaşanan dezavantajlı durumu engelleyerek istihdam edilmelerini zorunlu hale getirmektedir. Günümüzde yaygın olan evde çalışma, kısmi süreli çalışma yöntemleri veya engellilerin istihdamını kolaylaştıracak teknolojik düzenlemeler (bilgisayar, yardımcı aparatlar….) engelli insanların iş piyasalarına rahat girişini sağlamaktadır. Post fordist üretim sisteminin getirdiği esnek uzmanlaşma sayesinde artık işyeri, işyeri büyüklüğü gibi faktörlerin önemini sona erdirmiştir. Bu sayede engelli bir insan evinden dahi olsa istihdam edilebilmektedir.

2.UYGULAMA

Uygulamada istihdam edilen engelliler ile istihdam edilmemiş yani iş piyasaının dışında yer alan engellilerin istihdam yöntemlerine yönelik algıları ışığında ülkemizde hangi yöntemin daha etkili olduğunu belirlemeye çalıştık. Bu amaçla halen çalışan 397 engelliyi uygulanan anketten[1] elde edilen veriler kullanılmıştır.

Tablo 1. Cinsiyetiniz

	Cevap Sayısı	Yüzde
Erkek	302	76,1
Kadın	95	23,9

1Türkiye'de Özürlü Dostu İstihdam Politikaları (Durum Analizi ve Öneriler) adlı Doktora tez çalışması için hazırlanan anket çalışması. Bakınız Serdar ORHAN (2011), Türkiye'de Özürlü Dostu İstihdam Politikaları (Durum Analizi ve Öneriler), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Çalışan engellilerin %76,1'ini erkekler oluştururken, kadın engellilerin oranı %23,9'dur. Kadınların iş piyasalarında istihdam oranlarının düşük olduğu ülkemiz açısından bilinen bir gerçek olmakla birlikte durum engelli kadınlar açısından daha büyük dezavantaja dönüştüğü görülmektedir. Kadınlar açısından engellilik istihdam piyasalarına girişleri noktasında büyük bir problem dönüşmektedir.

Tablo 2. Çalıştığınız Sektör

	Cevap Sayısı	Yüzde
Tarım	2	0,5
Sanayi	89	22,2
Hizmet	306	76,5

Engelli çalışanların yaptıkları işler konusunda kendilerini daha rahat ifade edebilmeleri amacıyla açık uçlu soru soruldu. Ancak anket sonuçlarında 100'den fazla farklı iş ortaya çıktmıştır. Bu işlerin tek tek değerlendirilmesinde güçlük çıkacağı için işlerin sektörel dağılımı çalışan engellilere soruldu. İşlerin istihdamdaki sektör ağırlıklarına göre baktığımızda engelli çalışanların %76,5'inin hizmet sektöründe istihdam edildiklerini %22,2'sinin ise sanayi sektöründe çalıştıklarını görmekteyiz. Hizmet sektöründe çalışan engelliler ise genellikler yardımcı, vasıf seviyesi düşük işlerde istihdam edildiklerini görmekteyiz. Sanayi sektöründe çalışan engellilerde yine imalattan çok yine yardımcı işlerde istihdam edilmektedirler. Buna etken olarak özellikle işverenlerin engelli işgücünün yapabileceği işler hakkında bilgilerinin olmaması veya engelli bir işçinin yüksek vasıflı bir işi yapabilme ihtimalinin düşük olduğu yönündeki yanlış algılamaları olabilir. Aynı zamanda engelli çalışanların eğitim düzeylerinin düşüklüğü de bunda etken olmuş olabilir.

Tablo 3. Engellilük Türünüz

	Cevap Sayısı	Yüzde
Görme	62	15,5
İşitme	42	10,5
Fiziksel	226	56,5
Zihinsel	6	1,5
Dil konuşma	6	1,5
Spastik	2	0,5
Öğrenme Güçlüğü	1	0,2
Diğer	52	13

İstihdam edilen engellilerin engellilük türlerine baktığımızda fiziksel engelliler %56,5'lık oranla en büyük paya sahiptirler. Fiziksel engellileri %15,5 ile görme engelliler takip etmektedir. İşitme engellilerin istihdam oranı ise %10,5 olarak gerçekleşmiştir. Spastik engelliler, zihinsel engelliler, öğrenme güçlüğü çeken engellilerin istihdam içinde olanlarının toplam dağılımı ise %2,2 olarak gerçekleşmiştir. Özellikle zihinsel engellilerin istihdama katılımlarının ülkemizde çok düşük olduğu görülmektedir. Bunda engelli istihdamı denilince akla ilk zorunlu kotanın gelmesinin de etkisi vardır. İşverenlerden mevcut çalışma koşulları içerisinde zihinsel engelli işçilerin kontrolü ve denetimini yapmaları da beklenemez. Dolayısıyla zihinsel engellilere yönelik olarak farklı istihdam modellerine ülkemizde ihtiyaç olduğu gerçeği karşımıza çıkmaktadır. Korumalı işyerleri ve evde istihdam zihinsel engellilere yönelik olarak ülke şartlarına göre yeniden düzenlenmelidir.

Tablo 4. Engellilük Oranınız

	Cevap Sayısı	Yüzde
40 - 50	203	50,8
51 - 60	76	19
61 -70	47	11,8
71 - 80	28	7
81 - 100	43	10,8

İstihdam edilen engellilerin %50,8'i %40 ile %50 oranında engellilerden oluşmaktadır. Dolayısıyla engellilik oranı arttıkça engellilerin istihdam edilme oranları da düşmektedir. Ülkemizde engellilik oranlarının belirlenmesinde hala bir standart oluşturulamamıştır. Engellilerin sınıflandırılması ve engellilik derecelerinin belirlenmesi için Uluslararası düzeyde kabul edilen ICF(Fonksiyonlara Göre Uluslar Arası Sınıflama Sistemi) sınıflandırma sistemi de ülkemizde tam anlamıyla uygulanmamaktadır. Bu durumda da engellilik oranları ve oluşturulan raporlarda hastaneden hastaneye aynı engel türüne sahip engelliye farklı oranlar verilmektedir.

Bunun yanı sıra özellikle işverenlerin engelli istihdamı noktasında engel oranı düşük engellileri istihdam etiklerini çıkartabiliriz. Engellilik oranları yüksek olan engellilere yönelik olarak korumalı istihdam ve evde istihdam yine ülkemizde daha yaygın hale getirilmesi gereklidir. Özellikle zihinsel engelliler ve engellilik dereceleri yüksek olan engellilerin istihdamı noktasında bu yöntemler daha etkili olacaklardır.

Tablo 5. Eğitim Durumunuz

	Cevap Sayısı	Yüzde
Okur Yazar	7	1,8
İlköğretim	119	29,2
Lise	112	28
Meslek Lisesi	34	8,5
Yüksekokul Üniversite	127	31,8

İstihdam edilen engellilerin eğitim durumlarına bakıldığında eğitim düzeyleri yüksek olan engellilerin oranının yüksek olduğu görülmektedir. Engellilerin %28'ini lise mezunu, %31,8'inin yüksekokul ve üniversite mezunları oluşturmaktadır. Sonucun böyle oluşmasında sonradan engelli durumuna düşenlerin eğitim seviyeleri de rol oynayabilir. Bunun yanı sıra hizmet sektörünün yüksek vasıf seviyesine sahip olan işgücüne yönelik talebi yükseltmesi de etkilidir. Ancak bu durum aynı zamanda engellilerin eğitim düzeyleri ve vasıf seviyeleri yükselmesinin bir sonucu olarak istihdam imkanlarının da o oranda artması açısından önemli bir göstergedir.

Tablo 6. İşinizi Nasıl Buldunuz

	Cevap Sayısı	Yüzde
İş-kur	187	46,8
Kendim Buldum	96	24
Yakınlarım Vasıtasıyla Buldum	74	18,5
Devlet Buldu	20	5
Rehabilitasyon Merkezi Buldu	10	2,5
Diğer	10	2,5

Engelli işgücünün %46,8'inin işlerinin bulunmasında iş-kur etkili olmuştur. Özellikle işverenlerin kota kapsamında engelli işgücü istihdamı için iş-kur'dan danışmanlık hizmetleri almalarının etkisi burada belirgindir. İş-kuru, %24'le engellilerin kendi imkanlarıyla iş bulmaları ve %18,5'le yakınlar vasıtasıyla iş bulma cevapları takip etmektedir. Bu sonuçlar, işgücünün istihdam oranlarını arttırabilmek için yapılacak çalışmalarda iş-kur'a büyük görevler düştüğünün bir göstergesidir.

Tablo 7. Yararlandığınız Sosyal Güvenlik Türü

	Cevap Sayısı	Yüzde
Sigorta	331	82,8
Emekli Sandığı	66	16,5

Engelli çalışanların %82,8'i sigortalı olarak istihdam edilmektedir. %16,5'lik kısım ise emekli sandığına bağlı olarak istihdam edilmektedir. Sigortalıların sayısının çok olması engellilerin özel sektörde daha çok istihdam edildiklerinin de bir göstergesi olabilir. Kamu sektörü özellikle 2002'den itibaren işçi alımını durdurup alt işverenler yardımıyla işçi ihtiyacını karşılamaktadır. Kamu da istihdam edilen engelli işçiler ise zorunlu kota kapsamından dolayı istihdam edilenlerden oluşmaktadır. Bunda 2003 yılında yürürlüğe

giren 4857 sayılı İş Kanunu da etkili olmuş olabilir. Çünkü eski kanuna göre kamu kurum ve kuruluşları çalıştırmadıkları engelli başına kesilen cezadan muaf tutulmaktaydı. Ancak yeni İş Kanuna göre kamu kurum ve kuruluşları da çalıştırmadıkları engelli başına kesilen cezadan muaf tutulmamaktadır.

Tablo 8. Engellilük Nedeniniz

	Cevap Sayısı	Yüzde
Doğuştan	138	34,5
Sonradan	257	64,2

Engelli çalışanları %64,2'sinin sonradan engelli olan kimseler, %34,5'i ise doğuştan engellidür. İstihdam açısından sonradan engelli olanlar doğuştan engelli olanlara göre avantajlı bulunmaktadır. Bunda da temel faktör eğitim imkanlarına doğuştan engellilere nazaran daha rahat erişebilmeleri ve çalışırken engelli olmalarından dolayı çalışmaya devam ettiklerinden iş piyasasının dışına çıkmamış olmaları söylenebilir.

Tablo 9. Engellilerin Çalışabilmesi İçin Size Göre En İyi Yöntem Hangisidir

	Cevap Sayısı	Yüzde
Zorunlu İstihdam	208	52
Korumalı İşyeri	57	14,2
Evde Çalışma	7	1,8
Kişisel Çalışma Yöntemleri	22	5,5
İşverenlerin Zorunluluk Olmadan Gönüllü İstihdam Yapması	101	25,2

Çalışan engellilerin %52'si engellilerin istihdamında en iyi yöntemin hangisinin olduğunu sorduğumuzda zorunlu istihdam cevabını vermişlerdir. %25,2 oranında işverenlerin gönüllü olarak engelli istihdam etmeleri, %14,2 oranında korumalı işyerleri, %5,5 engellilerin kişisel olarak kendi işlerini oluşturmaları ve %1,8 ile esnek çalışma yöntemlerinden birisi olan evde çalışma çıktı. Bu durumda engelli dostu olarak oluşturulacak bir istihdam piyasasında temel lokomotif olarak kotanın devamını zorunlu kılmaktadır. Hatta kota uygulamasında yapılacak yeni düzenlemeler ile kota kapsamında istihdam edilecek engelli sayısını da arttırmak mümkün olacaktır. Engellilerin mevcut piyasa koşullarında istihdam edilebilmeleri için zorunlu kota ve işverenlerin gönüllü çalıştırmaları zaten uygulamada en çok rastlanan yöntemlerdir. Ülkemizde korumalı işyerlerinin hem bölgesel olarak hem de sayı olarak yetersiz oldukları bilinen bir gerçektir. Eğitim haklarında yaşadıkları sıkıntılarda engellilerin kişisel girişimcilik şeklinde istihdamını engelleyen faktörlerden birisi olduğu için kişisel çalışma yöntemi az tercih edilen bir yöntem olmuştur.

Tablo 10. Engellilerin İstihdamı İçin Sizce Hangisi Daha Etkili Olur

	Cevap Sayısı	Yüzde
Engellilere Yönelik Ayrımcılıkların Kaldırılması	157	39,2
Zorunlu İstihdam Yöntemiyle Engellilerin İstihdam Edilmesi	203	50,8
Engellilere Devlet Tarafından Maaş Bağlanması	32	8
Engellilerin Çalıştırılmaması	4	1

Engellilerin istihdam oranını artırmada engellilerin %50,8'si zorunlu istihdamın etkili olacağını belirtmişlerdir. %39,2 oranında ise engellilere karşı ayrımcılıkların kaldırılmasını belirtmişlerdir. Engellilerin çalıştırılmaması ve engellilere devlet tarafından maaş bağlanması seçenekleri diğer seçeneklere göre pek tercih edilmemiş gibi gözükmektedir. Buradan engellilerin çalışma istek ve arzusunda olduklarını da çıkartmamız mümkündür. Engellilik konusunda toplumda ve işverenlerde bilinç düzeyi arttırılabilirse engellilerin istihdamı daha da kolaylaşabilir gibi gözükmektedir.

Tablo 11. Size Göre Engelliler İle İlgili Temel Sorun Hangisidir

Öncelik Sırası	1	2	3	4	5	6
Toplumsal Alanda Yeteri Kadar Temsil Edilememe	3	3	1	3	4	5
İstihdam	1	1	5	5	5	6
Siyasi Alanda Yeteri Kadar Temsil Edilememe	6	6	4	2	3	1

Eğitim	2	2	6	4	6	3
Sosyal Hayata Uyum	5	5	3	1	2	4
Engellilere Yönelik Ayrımcılık	4	4	2	6	1	2

Engelli çalışanlar temel sorun olarak birinci sırada, istihdam, eğitim, toplumsal alanda yeteri kadar temsil edilememe, engellilere yönelik ayrımcılıklar, sosyal hayata uyum ve son olarak ise siyasal alanda yeteri kadar temsil edilememeyi belirtmişlerdir.

Engelli çalışanlara göre ikinci önemli sorun sıralamasında istihdam, eğitim, toplumsal alanda yeteri kadar temsil edilememe, oranında engellilere yönelik ayrımcılık, sosyal hayata uyum ve siyasal alanda yeteri kadar temsil edilememe şeklinde gerçekleşmiştir.

Engelli çalışanların üçüncü önem sırasına göre sorunlarına verdikleri cevaplar sıralamasında birinci sırada toplumsal alanda yeteri kadar temsil edilememe, engellilere yönelik ayrımcılık, sosyal hayata uyum, siyasal alanda yeteri kadar temsil edilememe, eğitim ve istihdam şeklindedir.

Engellilerin önem sırasına göre dördüncü sırada belirttikleri sorunları ise sosyal hayata uyum, siyasal alanda yeteri kadar temsil edilememe, toplumsal alanda yeteri kadar temsil edilememe, eğitim, istihdam ve engellilere yönelik ayrımcılıklar şeklinde olmuştur.

Engelli çalışanlara göre beşinci önem sırasına göre sorunlarının başında engellilere yönelik ayrımcılık gelmektedir. Sosyal hayata uyum, siyasal alanda yeteri kadar temsil edilememe, toplumsal alanda yeteri kadar temsil edilememe, istihdam ve eğitim olarak belirtmişlerdir.

Son olarak altıncı önem sırasına göre çalışan engellilerin temel sorunları, siyasal alanda yeteri kadar temsil edilememe, engellilere yönelik ayrımcılık, eğitim, sosyal hayata uyum, toplumsal alanda yeteri kadar temsil edilememe ve istihdam olarak şekillenmiştir.

Bu sıralama engellilerin verdiği cevaplar açısından anlamlıdır. Çünkü en önemli sorun olarak istihdam gösterilmiştir. Verilen cevaplarda görüldüğü üzere engelliler için istihdam sorunu çözülmesi gereken temel sorundur. Diğer sorunlar ise dengeli dağılmıştır. Engellilerin ilk sıralarda eğitim sorununda yüksek yüzde vermeleri manidardır. Çünkü engellilerin eğitim sorunları azaltılırsa, bilgi seviyeleri ve vasıf düzeyleri de o oranda artacaktır. Aynı şekilde istihdam ve eğitim sorunun yüksek öneme sahip olması engellilerin çalışma arzularının da göstergesidir. Bu iki sorunun çözümü ise ancak aktif istihdam politikaları ile gerçekleşebilir. Bu politikaların aynı zamanda engelli insanları da kapsayan onları da düşünen nitelikte olması onların istihdam sorunlarının çözülebilmesi için gereklidir.

3.SONUÇ

İstihdam edilen engellilerin, engellilerin istihdamına yönelik geliştirilmiş istihdam yöntemlerinden kota sisteminin en etkiliği olduğu yönünde bir algılamalarının olduğu ortaya çıkmaktadır. Ancak kota sisteminin başarılı olabilmesi için ülkedeki tüm bölgeler ve şehirler de işyerlerinin büyüklüklerinin kota içn getirilen sınıra yakın olması gereklidir. Bu noktada farklılıkların olması özellikle az sayıda çalışan işyerlernden oluşan işyerlerinin faaliyette olduğu yerlerde engelliler için istihdam piyasalarına girmelerini zorlaştırmaktadır. Ülkemizde bu noktada öellikle çalışan sayılarının yüksek olduğu işyerlerinin yoğun kümlendiği Marmara bölgesi ön plan çıkmakta, diğer bölgeler açısından engelli istihdamı istenilen seviyelerin altında gerçekleşmektedir.

Kişisel çalışma yöntemi ve evde çalışma yöntemlerinin etkililiği konusunda engellilerde düşük bir algılamanın olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra özellikle istihdam edilen engellierin eğitim durumları Türkiye genelinde ki engellilere göre dah yüksektir. Dolayısıla engellilerin istihdamının önündeki en büyük engellin engellilerin eğitim imkanlarına erişimlerinden kaynakladığı söylenebilir. Çünkü eğitim imanlarına erişilebilir olunsa engelliler özellikle teknolojinin gelişmesiyle birlikte evlerinden istihdam şeklinde daha rahat istihdam imkanlarına sahip olabilecek ve ayrıca girişimcilik becerilerini ön plana çıkarabileceklerdir.

Ayrıca egellilerin büyük bir çoğunluğunun istihdam edilmek istemeleri ülkemizde engellilere yönelik alternatif eğitim politikaların gerekli olduğunun aynı zaman da göstergesidir.

KAYNAKÇA

AKTAŞ Canan vd (2004), Türkiye Korumalı İşyerleri Araştırması, Öz-Veri, Cilt:1, Sayı:2, Ankara, s:153-176.

BARNES, C. (1992) Disability and Employment British Concil of Organisations of Disabled People, Department of Sociology and Sociology, The University of Leeds.

BLUNKET, David (1999), Being Self Employmod as a Disabled Person, The ADP Employment Series, BCM ADP, London.

BOYLAN, Ann. Tania, Burchardt (2002), Barriers to Self-Employment for Disabled People, Report Prepared fort the Small Busines Services

COHEN, Marcy (2008), Removing Barriers to Work, Flexible Employment Options for People with Disabilities in BC, An Economic Security Project Report, February.

ÇELİKTEN, Mustafa (2005), Neden İş Analizi Yapılmalı, Erciyes Üniversitesi SBE Dergisi, Sayı:18, s:127-135.

DELSEN, Lei (1996). "Employment Opportunies For The Disabled", International Handbook of Labour Market Policy and Policy Evaluation, Working Paper 96.02.

DESCOLONGES Paul (2002), Active Labour Market Programmes for People With Disabilities, Country Profıle: France, Quaternair Zoetermeer.

DRUCKER, Peter F. (1193), Gelecek İçin Yönetim:1990'lar ve Sonrası, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

KARATAŞ,K. (2001), Engellilerin Topluma Kazandırılması, Ufkun Ötesi Dergisi, s:10-19, Ankara.

KNAPP M., Perkins M., Beecham J., Dhanasiri S., Rustin C., King D. (2007). Transition Pathways for Disabled Young People with Complex Needs:Exploring the Economic Consequences. LSE Research Online.

LIN, M. Van, R.Prins and J.D. Kok (2002), Active Labour Market Programmes for People with Disabilities Facks and Figures on use and Impact, EIM Business and Policy Research, Zoetermeer, July.

MAG, J.Derling (2009), Quta System for Employment of Disabled Workers, http://www.newsgroups.derkeiler.com. Erişim:4.4.2011.

MEŞHUR, H.Filiz Alkan (2004), Engellilerin Çalışma Yaşamına Katılmalarının Gereği ve Uygulanan İstihdam Politikalarının Değerlendirilmesi, Öz-Veri, Cilt:1, Sayı:2, Ankara, s:176-193.

PRESCOTT, P. Clarke, (1990), Empoyment and Handicap, London:Social and Community Planning Research.

SAMEK Manuela, Giuliana Ara (2002), Active Labour Market Programmes for People With Disabilities, Country Profıle: Italy, Instıtute of Social Research.

SHELDON, Alison (2003). Changing Technology. London: Sage.

SÖNMEZ, Pelin (2006), Küreselleşme, Avrupa Birliği ve İstihdamı Çalışma İlişkilerinde Yaşanan Dönüşüm, Ankara Avrupa Çalışma Dergisi, Cilt:5, No:3 Bahar:2006, s:177-198.

THORNTON, P. (1998) Employment Quotas, Levies and National Rehabilitation Fumds for Persons with Disabilities: Pointers for Policy and Practice, International Labour Office.

THORNTON Patricia., Lunt Neil (1994). Employment for Disabled People Social Obligation or Individual Responsibility.

TUNCAY, Can (1995), Çalışma Süreleri ve İstihdam Türlerinde Esnekleştirme, İstihdam Dergisi, Sayı:20, Temmuz-Eylül, 1995.

VISIER, L. (1998), Sheltered Employment for Persons with Disabilities, International Labour Review, 137-3, p:347-365.

Engellilere Yönelik Yaklaşımlarda Türk Ailesinin Engelli Algılaması

Yrd.Doç.Dr. Serdar ORHAN[1]

[1]Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, CEKO Bölümü, sorhan@sakarya.edu.tr

Özet: Bir toplumun en küçük parçası olan ailelerin çocuklarına yönelik olumlu yaklaşımları, sağlıklı bir toplum oluşmasında anahtar bir rol oynamaktadır. Toplumda dezavantajlı olan engellilere yönelik oluşturulacak sosyal politikaların etkili olması noktasında da engelli çocuklara sahip ailelerin engelli çocuklarına olan yaklaşımları temel belirleyici olacaktır. Ailenin engelli çocuğa yaklaşımı, onun toplumsal hayata adaptasyon süreçlerini şekillendirerektir. Özellikle engelliler ile yapılan çalışmalar engelli çocuğa yönelik ailelerin olumlu tutumlarının engelli çocuğun gelişimde pozitif katkılar yaptığını göstermektedir. Esas itibariyle ailelerin engelli çocuğa yönelik yaklaşımları engelli çocuğun ilerleyen yaşlarda ki seyrinin iki uç sınırını oluşturmaktadır. Aile tarafından engelli çocuğa yönelik sosyal, destekleyici yaklaşımlar engelli çocuğun daha sosyal ve daha az bağımlı bir hayat süremesin de olumlu uç nokta olarak karşımıza çıkmaktadır. Ailenin özellikle engelli çocuğa yönelik kabullenmeme ile başlayıp onu tamamen toplumdan soyutlayarak çocuğu yetiştirmesi ise istenmeyen olumsuz uç sınırı oluşturacaktır. Bu çalışma da öncelikle Türk toplumu için ailenin önemi, çocuğun şekillenmesinde ki önemi ve aile yapısı incelenecek uygulama kısmında ise engelli çocuğa sahip ailelerin engelli çocuk algılaması tespit edilerek Türk aile yapısının engelli çocuğun gelişimindeki rolü belirlenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Engellilik, Türk Ailesi, Engelli Algılaması

GİRİŞ

Engellilerin sosyal hayata katılmaları içinde bulundukları ailenin engelli çocuğa olan yaklaşımı ile şekillenmektedir. Çocukların, özellikle okul çağına gelinceye kadar temel eğitim ve gelişimlerini aileleri şekillendirmektedir. Özellikle engelli çocukların eğitim imkanlarında yaşanan problemler nedeniyle engelli çocukları tüm bilgi ve becerileri kazanmalarında bütün yük ailelerine kalmaktadır. Bu noktada engelli çocuğa sahip olan ailelerin engelli çocuğa olan olumlu yaklaşımları, tutumları engelli çocuğun sosyalleşmesini sağlayan en temel yol olacaktır. Tabi bu noktada ailenin de engelli çocuk hakkında sosyal desteğe ihtiyacı olduğu bilinen bir gerçektir. Çünkü günümüz üretim sistemi içerisinde çoğu ailede babanın yanında annenin hatta çalışma çağında olan çocukların da çalışma hayatında çalışmak zorunda olduğu izlenmektedir. Bu durum da engelli çocuğun ailesinden gerekli desteği alabilmesini engellmektedir.

Aile kurumunda sanayi devrimi sonrası başlayan dönüşüm 1980'lerden sonra daha hızlı bir hal almış ve aile kavramı farklı bir boyut kaznamıştır. Özellikle sanayi devrimi sonrası yaşanan köyden fabrikaların bulunduğu kentlere olan göçle birlikte geniş aileler küçülmeye başlamış ve üretim sisteminin geçirdiği evreler aileleri etkilemiştir. Geniş aileler sosyal sorunların aile üyelerini daha az etkilemesine neden olmuştur. Çünkü aile üyeleri arasında var olan karşılıklı destek, işbirliği ve etkileşim ile sorunlar aile içerisinde bertaraf edilebilmekteydi. Ancak ailelerin küçülmesi sonucu bu büyük ailenin avantajlı halininde sona ermesine neden olmuştur.

Özellikle küçük aile yapısı içerisinde sosyal sorunların paylaşılamaması nedeniyle sorunların yükü aile fertlerine daha büyük baskı uygulamaktadır. Özellikle engelli çocuğa sahip olan ailelere engelli çocuğun bakımı başlı başına bir sorun haline dönüşmektedir. Ailelerin bu durum ile mücadelede yaşadıkları problemler engelli çocuğa yönelik olumsuz davranışlar olarak yansımakta bu da engelli çocukların sosyalleşme problemlerini daha da arttırmaktadır.

Bu çalışmanın literatür kısmında Türk toplumunun aile yapısında yaşanan dönüşüm ve ailenin önemi ve engelli çocuğa sahip olan ailelerin engelli çocuğa olan yaklaışımları incelnecektir. Daha sonra ise engelli çocuğa sahip olan aileler ile yapılan anket görüşmesindeki sonuçlar ele alınarak Türk ailesinin engellilik algılaması tespit edilmeye çalışılacaktır.

1. AİLE ve AİLENİN ÇOCUK GELİŞİMİ İÇİNDEKİ İŞLEVLERİ

Çocuğun gelişimi ve sosyalleşmesinde aile kurumu en temel yapı taşını oluşturmaktadır. Genetik olarak anne ve babanın genetik özelliklerine sahip olarak dünyaya gelen çocuklar, ailelerinin hayatı algılama şekilleri yönünde sosyal gelişimlerini tamamlarlar. Çünkü çocuk anne ve babasının biyolojik varlıklarının bir bileşkesi olarak dünyaya gelir, onların bakımı ile toplumun bir üyesi haline gelir. Ayrıca aile küçük bir toplum olarak, büyüyen çocuk için çevre ve toplumsal hayata doğru uzanan bir köprü görevini yapar ki bu yönüyle önemli bir sosyal deneme alanıdır(Gür ve Kurt, 2011:33). Çevre koşullarının ve özellikle de ailenin, çocukların zihinsel yeteneklerinin gelişiminde büyük etkisi bulunmaktadır. Çocukların öğrenme ortamlarını ilk aileleri oluşturmaktadır(Çiftçi, 1991:22). Dolayısıyla aileyi toplumsal örgütlenmenin ve toplumsal kuramsallaşmanın temel birimi olarak da tanımlayabiliriz(Kır, 2011:382).

Genel bir bakış ile aile, bireyin içinde doğup büyüdüğü, karakterini ve bilinçaltını oluşturduğu, sosyalleşmenin başladığı hayatın ilk sosyal müessesini oluşturan kurum olarak da tanımlanır(Sözer, 2011:158). Çocuk açısından da aile, sosyal yaşama katılmak için hazırlıkların yapıldığı ve deneyimlerin kazanıldığı bir ortam olarak da tanımlanabilir(Şentürk, 2008:9). Aile çocuğun ilk sosyal deneyimlerini yaşayıp öğrendiği yerdir. Çocuk için ailenin taşıdığı önemi üç açıdan inceleyebiliriz. İlk olarak aile çocuğun bir yere ait olduğu duygusunu yaşatır. İkinci olarak her aile doğumdan başlayarak çocuğa yakın ilgi, sevgi ve şefkat gösterir. Annenin çocuğa gösterdiği coşkulu sevgi, çocuğun yaşamında ona yardımcı olan, onu ilerleten bir güçtür. Üçüncü olarak aile, çocuğun gelişmesine olanak tanır ve sürekli bir bakım ortamı sunar (Erkan, 1995:8).

Çocuğun gelişimi için aile kuramı ve onun yerine getireceği işlevler son derece önemlidir. Aile kuramı, toplumların sosyo ekonomik ve kültürel özelliklerine göre değişmekle birlikte genel olarak aile kuramından beklenen işlevleri altı kategoride özetleyebiliriz(Kır, 2011).

a)Biyolojik işlev

-Cinsel güdüyü doyurma veya cinsel arzuların tatmini ve neslin devamını sağlama işlevi,

-Koruyuculuk işlevi,

b)Psikolojik İşlevleri

-Sıcak yuva oluşturma ve duygusal doyum sağlama işlevi,

-Sevgi işlevi,

-Öz saygıyı geliştiem işlevi,

c)Toplumsal İşlevi

-Güvenlik işlevi,

-Toplumsallaştırma (sosyalleştirme) işlevi,

-Bağımlılık ihtiyacının doyurma işlevi,

-Sosyal statü sağlama işlevi,

-Toplumsal denetim işlevi,

-Eş seçme yuva kurma işlevi,

-Tanıdık çevre edinme işlevi,

-Huzurlu ve güvenli bir hayat sağlama işlevi,

-Paylaşma işlevi,

-Boş zamanları değerlendirme işlevi,

-Siyasal işlevi

ç)Eğitim işlevi

d)Kültürel İşlevi

-Milli kültürü yaşatma işlevi,

-Dini işlevi

e)Ekonomik işlevi

2.TÜRK AİLE YAPISI ve ÇOCUK

Geleneksel Türk toplumunda çocuk, ailenin en temel yapı taşı olarak tanımlanmaktadır. Bu yönüyle Türk aile yapısı içerisinde çocuksuz bir ev ve evlilik düşünülemez ve çocuğa büyük önemler atfedilir(Yörükoğlu, 1997:29). Türk aile yapısında yaşanan gelişmeler ve aile yapısında meydana gelen değişmelere paralel olarak çocuğa atfedilen önem de azalmaya başlamıştır. Günümüz üretim sisteminin aile yapısını da yeniden düzenlediği ve şekillendirdiği görülmektedir.

Ülkemizde özellikle 1980'lerden sonra başlayan köyden kente doğru hızlı göç dalgası ile Türk aile yapısı da geniş korumacı aile yapısından küçük çekirdek aileye doğru bir geçiş yaşamıştır. Aslında geleneksel aileden modern aileye geçiş olarak da adlandırılan bu süreçde çocukların gelişimi açısından farklı açılardan değerlendirilebilir. Özellikle modern şehir hayatında çocuklara yönelik olarak sosyo ekonomik gelişmişliği iyi olan aileler daha iyi eğitim imkanları ve gelişimine yönelik farklı alternatiflerden seçim imkanına da kavuşabilmektedir. Ancak modern yaşam ve aile yaşamında genellikle aile bireylerinin tümünün de iş piyasasında çalışmak zorunda olması çocuklar açısından bakım sorununu da beraberinden getirmektedir. Modern çekirdek aileler geleneksel geniş aileye göre desteksiz ve zayıf bir aile olarak tanımlanır(Yörükoğlu, 1997:49).

Tablo1. Geleneksel ve Modern Ailenin Özellikleri

Özellikler	Geleneksel Aile	Modern Aile
Aile yapısı	Geniş (çok sayıda üye)	Çekirdek (az sayıda üye)
İlişkilerin dayanağı	Kanbağı	Evlilik bağı
Secere ve mirastan pay	Patriliniyal (erkek üstünlüğü) Matriliniyal (kadın üstünlüğü)	Bilateral (eşit hak)
Otorite ilişkileri	Patriyarki (baba otoritesi) Matriyarki (ana otoritesi)	Demokratik
Yerleşim Yeri	Patrilokalite (babanın evi) Matrilokalite (annenin evi)	Neolokalite (bağımsız)
Evlilik Biçimi	Monogami (tek eş) Polijini (çok kadınla evlilik) Poliandri (çok erkekle evlilik)	Monogami (tek eş)

Kaynak: Özkalp, 2005:150

Tablo1 de görüldüğü gibi modern aile ilişkilerinde az sayıda üyeye sahip ve bağımsız özgürlükçü aile yapısı özellikle çocukların gelişimi ve sosyalleşmesi noktasında ve sosyal sorunlarla mücadele edebilmede yetersiz kalabilmektedir.

Türk toplumunda aile yapısı, kırsal aile, gecekondu ailesi ve kentsel aile olarak tasnif edilmektedir(Özkalp, 2005:151). Özellikle gecekondu aile yapısı içerisinde yetişen çocukların gelişimleri ve sosyalleşmeleri daha zor gerçekleşmektedir. Çünkü gecekondu aile yapısı ekonomik ve sosyal olarak yeterli imkanlara sahip olamayan bir aile yapısıdır. Özellikle 1980'lerden sonra yaşanan kırdan kente göç ülkemizde gecekondu aile yapısının yaygınlaşmasına neden olmuştur.

3. ENGELLİ ÇOCUĞA SAHİP AİLELER

Aileler açısından çocuk ve çocuğa atfedilen değer evlilikte birlikteliğinin en önemli yapı taşını oluşturmaktadır. Bir ailede çocuğun doğumu, o ailenin yaşamında oldukça önemli bir yer tutmakta ve ailenin o güne kadar sürdürdüğü yaşam biçiminde, bir dönüm noktası oluşturmaktadır. Ailenin alışılmış

düzeninde, hazırlıklı olsalar bile ani bir değişiklik olmakta ve aile bireyleri bu değişiklilere ayak uydurmaya çalışmaktadır. Normal sağlıklı bir çocuğun ailede meydana getirdiği bu değişiklikler, doğan çocuğun engelli olduğunun öğrenilmesi ile daha zor ve karmaşık bir durum oluşturmaktadır(Softa:2012:590). Anne ve baba, alışılması çok zor olan bu durum karşısında stres yaşamakta, gerek evliliklerinde gerekse sosyal yaşamlarında yapmaları gereken rolleri yerine getirmede zorlanmaktadır. Bu stresin temel kaynakları ise; engelli çocuğun ailede yarattığı stres, karşılaşılan fiziksel, maddi ve psikolojik sorunlar, ailede engelli kardeşin olması, engelli çocuğun anne ve babasının üstlendiği roller, ailelerin kendilerini anlamayan personele veya uzmana rastlamaları ve aile üyelerinin, arkadaşlarının ve yakın çevredekilerin gösterdikleri tepkiler olarak belirtilmektedir (Özşenol vd, 2003:156).

Engelli çocuklarının bakımı ve eğitimi sırasında karşılaşılan bazı güçlükler de bulunmaktadır. Ekonomik olarak gereksinimlerin artması, çocuğun durumu hakkında yeterince bilgiye sahip olamama, aile üyelerinin engelli çocuktan dolayı değişen rolleri, evlilik ilişkilerin bozulması, gerek zamanının sınırlamasından, gerekse kendilerine vakit kalmamasından kaynaklanan sosyal aktivitelere katılamama, toplumdaki diğer kişilerin engelli olan bireylere ve bu bireylerin ailelerine karşı olan tutumları ailenin sorunlarını artırmaktadır(Kaytez, Durualp ve Kadan, 2015:198, Softa, 2012:).

Engelli çocuğa sahip olan ailelerde ailenin üstleneceği görevler ve ailenin desteği engelli çocukların sosyal hayatının gelişmesinde daha da etkili olacaktır. Engelli bir çocuğa sahip olan anne ve babanın durumu ile ilgili algılamaları dört aşama olarak gelişmektedir:

İnkar: Anne ve/veya baba çocuklarının engelli olduğunu kabul etmeyip şok yaşadıkları durumdur,

Araştırma: Anne ve/veya baba çocuğun engelli olup olmadığını kanıtlamak için farklı uzmanlar ve kurumlara çocuğu götürdükleri dönemdir,

Yas ve Suçluluk: Ailenin çocuğun engelli olmasından dolayı yaşadıkları yas dönemidir. Bu aşamada anne ve/veya baba, ya birbirlerini ya da kendilerini suçlama duyguları görülür,

Kabullenme: Ailenin artık çocuklarının engelli olduğunu kabullendiği dönemdir. Ancak anne ve/veya babaların biri ya da ikisi bu safhaya ulaşamayıp ilk safhalarda da kalabilir (Oto, 1999:224).

Bu faktörlere bağlı olarak da engelli çocuğa sahip aileler; duygusal, psikolojik veya diğer faktörlerle engelli çocuklarını sosyal hayatın dışına itmektedir.

Sonradan meydana gelen engellilik durumu içinde aileler hemen hemen aynı tepkileri vermektedirler. Aileler için kabullenme olgusu çok önemli bir boyuttur. Çünkü hiç kimse kendi aile üyelerinden birinin başına böyle bir durumun doğuştan veya sonradan gelmesini istemez.

Bu tarz duygu ve düşünceler neticesinde aileler genellikle çocuklarını evlerinde kendilerince koruma psikolojisine girdikleri için engelli çocukların eğitimi ve diğer yeteneklerinin gelişmesini adeta engellemektedir. Engelli çocukta dış dünyayı tanıyamadığından sosyal hayata adaptasyon sağlayamamaktadır. Oysa ki çalışma, bir şeyler yapabilme duygusu ve düşüncesi engelli bireyin toplumla iç içe olmasını sağlayan bir göstergedir.

4. ENGELLİ ÇOCUĞA SAHİP AİLELER İLE YAPILAN UYGULAMA

Engelli çocukların sosyalleşebilmesi noktasında, eğitim imkanlarına erişim noktasında ve engellilerin ilerleyen yaşlarda istihdam piyasalarına girerek bağımsız bir birey olarak hayatlarını idame edebilmeleri için en temel aktör aileleridir. Ailelerin bu noktada engelli çocuklarını desteklenmesi cesaretlendirmesi onların başkalarına bağımlılığını azaltacak ve daha huzurlu bir hayat geçirmelerini teşvik edecektir. Bu amaçla engelli ailelerina yönelik olarak karma bir anket[58] geliştirilmiş ve engelli ailelerine uygulanmıştır. Bu anketin açık uçlu ve çoktan seçmeli sorularına verilen cevaplar üzerinden çalışma şekillendirilmiştir.

[58] Türkiye'de Özürlü Dostu İstihdam Politikaları (Durum Analizi ve Öneriler) adlı Doktora tez çalışması için hazırlanan anket çalışması. Bakınız Serdar ORHAN (2011), Türkiye'de Özürlü Dostu İstihdam Politikaları (Durum Analizi ve Öneriler), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Engelli bireye sahip olan ailelerin, çocuklarının istihdamı ile ilgili düşüncelerini algılayabilmek amacıyla 390 engelli ailesinden gelen anketler değerlendirilmiştir. Ailelerin bazı sorulara cevap vermemesi nedeniyle cevap sayılarında küçük değişiklikler yaşanmaktadır. Burada ailelerinin çocuklarının engelli olduğunu duyduklarında hissettiklerini, engelli çocuklarının özrünün doğuştan mı sonradan mı meydana geldiğini, çocuklarının eğitimleriyle ilgili yaşadıklarını incelemeye çalıştık. Anketler, İstanbul, Ankara, Kocaeli ve Sakarya illerinde uygulanmıştır. Sayılan illerde sanayileşme oranının yüksek olması anket yeri seçiminde etken rol oynamıştır.Çünkü sanayileşmenin yüksek olması bu illerin sosyo ekonomik imkanlara erişimini mümkün kılmaktadır.

Tablo 2. Kaç Çocuğunuz Var

	Cevap Sayısı	Yüzde
1	37	9,5
2	129	33,1
3	115	29,5
4	51	13,1
5	33	8,5
6	10	2,6
7	11	2,8
8	3	0,8
9	1	0,3

Engelli çocuğa sahip olan ailelerin %33,1'nin 2 çocuğu ve %29,5'inin 3 çocuğu olduğu görülmüştür. Ailelerin %9,5'luk kısmı ise sadece bir tane engelli çocuğa sahiptirler. Bu durum ülke gerçekleri ile de uyumlu bir göstergedir. Ancak uzun vadeli nüfus göstergeleri için oluşturulacak aile politikaları açısından, bugün yabancı ülkelerin yaşadığı yaşlanmış nüfus problemi gelecekte, ülkemizi de bekleyen bir problem gibi gözükmektedir.

Tablo 3. Çocuklarınızın Kaç Tanesi Engelli

	Cevap Sayısı	Yüzde
1	338	86,7
2	34	8,7
3	6	1,5
4	2	0,5
5	1	0,3

Ailelerin %86,7'sinin tek çocuklarının engelli oldukları görülmektedir. Bunun arka planın da ailelerin çocuklarının engelli olarak dünyaya gelmesinden sonra diğer çocukları için sağlık hizmetlerinden daha fazla faydalanmış olmaları olabileceği gibi, çocuklardan birinin doğumdan sonra diğer nedenlerle engelli hale gelmesi de olabilir. Tablo 2 de ki veriler ışığında engelli çocukların büyük bir kısmının engelli olmayan kardeşler ile birlikte büyüdükleri görülmektedir. Engelli çocuğun sosyalleşmesi noktasında engelli çocuğun çok çocuklu bir ailede yaşaması yoksa tek çocuklu bir ailede yaşamasının daha etkili olacağı konusunda literatürde bir gösterge bulunamamıştır.

Tablo 4. Eşinizle Akraba mısınız

	Cevap Sayısı	Yüzde
Evet	87	22,3
Hayır	303	77,7

Engelli çocuğa sahip olan ailelerle ilgili genellemelerden bir tanesi de akraba evliliğidir. Ancak anket çalışması yaptığımız ailelerden %77,7'sinde eşlerin birbirleriyle akraba olmadıkları görülmüştür. Ailelerin %22,3'ünde ise akraba evliliği tespit edilmiştir. Ancak çıkan bu sonuçlarda sonradan meydana gelen özürlülük durumları bu sonucun oluşmasında etkili olmuş olabilir. Yine de engeli çocuğa sahip olan ailelerin %22,3'lük bir oranının akraba evliliğinden meydana gelmesi de risk unusuru olarak kendini

göstermektedir. Ancak son yıllarda ülkemizde bu yönde yapılan çalışmalar özellikle evlilik öncesi kan uyuşmazlıklarının tespiti gibi uygulamalar ve ailelerin bilinçlendirilmesi ile bu risk azalmaktadır.

Tablo 5. Çocuğunuzun Engellilik Nedeni Doğuştan mı Sonradan mı

	Cevap Sayısı	Yüzde
Doğuştan	231	59,2
Sonradan	155	39,7

Engelli çocuğa sahip olan ailelerin %59,2'sinin çocuklarının doğuştan engelli olarak dünyaya geldikleri görülmektedir. Ailelerin %39,7'nin çocuğu ise sonradan meydana gelen nedenlerle engelli oldukları ortaya çıkmaktadır. Doğuştan meydana gelen engellilik ile mücadele için anne çocuk sağlığı konularında sağlık imkanları artırılabilirse ve bilinçlendirme sağlanabilirse %59,2'lik bu oran aşağılara çekilebilir. Ancak bu noktada ailelerin dini inançları da temel belirleyici olmaktadır. Doğuştan meydana gelen engellerin engellenmesi noktasında özellikle annenin sağlıklı beslenmemesine bağlı olabilecek engellilik nedenleri ile mücadele edilmesi son derece önemlidir. Bunun yanı sıra bu ailelere engelli çocukları dünyaya geldiği andan itibaren sosyal hizmetler ve destekler sağlanabilirse engelli çocuğun sosyalleşmesi noktasında daha yüksek başarı elde edilebilir.

Tablo 6. Eğitim Durumunuz

	Cevap Sayısı	Yüzde
Okur Yazar değil	23	5.9
Okur Yazar	30	7,5
İlköğretim	257	65,8
Lise	56	14,4
Yüksekokul Üniversite	23	5,9

Engelli çocuğa sahip olan ailelerin ebeveynlerinin eğitim durumlarına göre yapılan dağılımda büyük bir çoğunluğun ilköğretim düzeyinde eğitim aldıkları görülmüştür. Engelli çocukların %5,9'unun ebeveynlerinin yüksekokul ve üniversite mezunu olduğu görülmüştür. Eğitim durumunun yükselmesi ile birlikte engelli çocuğa sahip olma arasında ters bir ilişki görülmektedir. Ancak ailenin eğitim durumu ile engelli çocuğun sosyalleşmesi arasında bir ilişki olup olmadığı ile ilgili literatürde bir çalışma tespit edilememiştir. Bu durum belki de eğitim durumunun yükselmesine paralel ailenin ekonomik refahın artması ile sağlıklı beslenme ve sağlıklı imkanlarına erişimin yükselmesinden kaynaklanıyor olabilir.

Tablo 7. Çocuğunuzun Engelli Olduğunu Duyduğunuzda Ne Hissettiniz

	Cevap Sayısı	Yüzde
Korku	68	17,4
Suçluluk	19	4,9
İlahi Takdir	212	54,4
Niye Ben	44	11,3
Doğal Karşıladım	36	9,2
Diğer	10	2,6

Ailelerin çocuklarının engelli olduklarını duyduklarındaki hisler tablo 7'de verilmiştir. Buna göre engelli çocuğa sahip ailelerin, %54,4 oranında ilahi takdir hissi, %17,4 oranında korku %11,3 oranında niye ben %9,2 oranında doğal ve %4,9 oranın da suçluluk duydukları görülmüştür. Ailelerin yarısından fazlasının ilahi bir güce sığındıkları görülmektedir. Bu durum aynı zamanda ailelerin çocuğu kabullendiklerinin de bir göstergesidir. Engelli çocuğun ilerleyen yıllarda eğitilebilmesi ve iş imkanlarının sağlanabilmesinde bu düşünce kolaylık sağlayabilir. Niye ben veya suçluluk oranlarının diğerlerine göre düşük çıkması en azından sevindiricidir. Çünkü bu hislerle yaşayan anne ve baba çocuğun toplumla ilişkisini sınırlayıcı rol oynama riski taşımaktadır. Korku duygusu yaşayan aileler içinde sosyal hizmet uzmanlarının sosyal desteği ile çocuğun toplumsallaşabilmesi açısından önemlidir.

Tablo 8. Engelli Çocuğunuzun İçin Herhangi Bir Kurumdan Destek Aldınız mı

	Cevap Sayısı	Yüzde
Evet	239	61,3
Hayır	149	38,2

Engelli çocuğa sahip ailelerin %61,3'ünün engelli çocukları ile ilgili olarak bir kurum desteği aldıkları görülmüştür. Ancak %38,2'lik bir gurubun hiç destek almaması engelli çocuğun topluma ve istihdama sevk edilmesini engelleyebilir. Özellikle bu ailelere çocuklarının yapabilecekleri konusunda, eğitim imkanları, sağlık önlemleri ile ilgili olarak sosyal devletin kurumsal desteği gerekmektedir.

Tablo 9. Hangi Kurumdan Destek Aldınız

	Cevap Sayısı	Yüzde
İş-kur	3	0,8
Belediye	38	9,7
Sos. Hiz. Müd.	131	33,6
Milli Eğt. Bak.	49	12,6
Diğer	48	12,3

Kurumsal destek alan aileler bu desteği %33,6 oranında sosyal hizmetler müdürlüklerinden, %12,6 oranıyla Milli Eğitim Bakanlığından almışlardır. Diğer cevaplar içersinde ise sivil toplum kuruluşları ve gönüllü örgütlerin ailelere destek verdikleri gözlenmiştir. Bu konuda %9,7 oranı ile belediyelerin yerel sosyal hizmet uygulaması konusunda gereken desteği sağlayamadıkları gerçeği de karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 10. Engelli Çocuğunuzun Sahip Olduğu Hakları Biliyor musunuz

	Cevap Sayısı	**Yüzde**
Evet	206	52,8
Hayır	182	46,7

Ailelerin büyük bir çoğunluğunun ise engelli çocuklarına sağlanan sosyal haklardan haberinin dahi olmadığı görülmüştür. Verilen bu rakamlar ailelerin eğitim düzeyleri ile bağlantılı olabilir. Zira tablo 6'da ebeveynlerin eğitim düzeylerinin büyük bir kısmının düşük ve ilköğretim düzeyinde oldukları belirlenmiştir. Bu sonuç ailelerin sosyal haklar konusunda sahip oldukları bilgilerin yetersiz olmasını desteklemektedir.

Tablo 11. Engelli Çocuğunuzun Temel Eğitimiyle İlgili Sorun Yaşıyor musunuz

	Cevap Sayısı	Yüzde
Okula kaydını engeli nedeniyle yapmadılar	46	11,8
Okulun fiziki imkanları yeterli değil	65	16,7
Çocuğumla ilgilenecek uzman öğretmen bulamıyorum	49	12,6
Maddi nedenlerden dolayı çocuğumu okutamıyorum	36	9,2
Diğer	173	44,4

Engelli çocuğa sahip ailelerin çocuklarının eğitimi ile ilgili bir takım sıkıntılar yaşadıkları görülmektedir. Tüm bu faktörler engelli çocukların eğitim dolayısıyla sosyal hayatın dışına iten faktörlerdir. Temel eğitimin tüm çocuklar için zorunlu olduğu sosyal devlette yaşanan bu sorunların giderilmesi sosyal devletin bir görevi olacaktır. Bu sorunların büyük bir kısmı aile yaşamı dışında gerçekleşmektedir. Bu sorun aşalımadığı takdirde engelli ailelerin eğitim düzeylerinin de düşük olması nedeniyle bu ailelerin engelli çocuğa sağlıklı bir sosyal hayat sağlamalarına problem oluşturacaktır.

Tablo 12. Engellilere Yönelik İş İmkanları Sağlanırsa Çocuğum Daha Rahat İş Bulur

	Cevap Sayısı	Yüzde
Evet	281	72,1
Hayır	98	25,1

Engelli çocuğa sahip ailelerin, %72,1'si özürlü çocuklarına yönelik uygun fırsatlar sağlanması durumunda çocuklarının daha rahat iş bulacağını düşünmektedir. Ailelerin %25,1 ise daha karamsar bir tablo çizmektedir. Ancak bu %25,1'lik grubun içerisinde çalışamayacak derecede engelli veya yatağa bağımlı yaşayanların olma ihtimali de yüksektir. Ayrıca ailelerin, engellilerin sahip oldukları haklar konusunda ki yetersizliği de ailelerin çocuklarını istihdam piyasalarından çekmelerine neden olmaktadır.

Tablo 13. Engelliler Çalıştırılmamalı Devlet Onlara Sosyal Yardım Yapmalı

	Cevap Sayısı	Yüzde
Evet	162	41,5
Hayır	224	57,4

Engelli çocuğa sahip ailelerin yarısından fazlası çocukları için sosyal yardımdan ziyade çalışmanın önemli olduğunu vurgulamaktadırlar. Bu düşünceye sahip olan ailelerin engelli çocuklarının eğitimi ve sosyalleşmesi içinde çaba sarf edecek olmaları engelli çocukların daha rahat istihdam edilebilmelerini sağlayacaktır. Bu sayede engelliler toplumsal hayat içerisinden üretken bir birey olacakları için toplumda sosyalleşmeleri daha sağlıklı gerçekleşecektir.

Tablo 14. Engelli Çocuğumun Sosyal Hayata Uyumu İçin Çalışması Gerekir

	Cevap Sayısı	Yüzde
Evet	300	76,9
Hayır	87	22,3

Engelli çocuğa sahip ailelerin çocuklarının sosyal hayata adaptasyonu için istihdam edilmelerine inandıklarını verdikleri %76,9 oranında cevap ile göstermişlerdir.

Özellikle tablo 19-20 ve 21'de göstermektedir ki aileler özürlü çocuklarının topluma uyum sağlayabilmesi ve hayatlarını idame ettirebilmeleri için istihdamın gerekliliğine vurgu yapmışlardır.

Tablo 15. Engelli Ailelerine Yönelik Psikolojik Ve Sosyal Destek Verilmemektedir:

	Cevap Sayısı	Yüzde
Evet	199	51,1
Hayır	87	48,9

Engelli çocuğa sahip ailelerin %51,1'I kendilerine engelli çocukları ile ilgili bir desteğin verilmediğini belirtmişlerdir. Bu sonuç, engelli çocuğa sahip ailelerin toplumda yalnız bırakıldığı izlenimini doğurmaktadır. Bu ailelere yönelik olarak düzenli olarak psikolojik ve sosyal destek sağlanabilirse, aileler engelli çocuklarına karşı daha çok bilgi sahibi olup, çocuklarına karşı daha farklı yaşamsal ve sosyal imkanlar sağlayabilirler.

Tablo 16. Toplumda Diğer İnsanlar Engelli Çocuğu Olan Ailelere Farklı Gözle Bakıyor:

	Cevap Sayısı	Yüzde
Evet	255	65,3
Hayır	135	34,7

Engelli çocuğa sahip ailelerin büyük bir çoğunluğu toplumda diğer insanların kendilerine farklı gözle baktığını belirtmişlerdir. Aileler kendilerini bu bakışlar nedeniyle farklı hissettiklerinden, çocuklarını toplumdan izole etme yoluna giderlerse bu engelli çocukların sosyalleşmesini ve istihdam edilmesini engelleyen en büyük faktörlerden birisi olacaktır.

Tablo 17. Kednimi Diğer Ailelerden Farklı Hissediyorum

	Cevap Sayısı	Yüzde
Evet	238	61,1
Hayır	135	38,9

Engelli çocuğa sahip olan ailelerin büyük bir kısmı kendilerini diğer ailelerden farklı görmekte bu da onlar üzerinde psikolojik bir baskıya dönüşebilmektedir. Engelli ailelerin yaşadığı bu farklılık onların engelli çocuğuna yönelik yapacağı sosyal aktiviteleri de sınırlayan ve dolayısla engelli çocuğun gelişimini olumsuz etkileyen bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

5.SONUÇ

Türk aile yapısı kırsal, gecekondu ve kentsel aile yapısından oluşmaktadır. Bu aile yapısının engelli çocukların sosyaleşmesi noktasında etkisini belirlemek için yapılan çalışmada ülkemizde aile yapısının çekirdek aile olarak gecekondu ve kentsel ailelerden oluştuğu gözlemlenmiştir. Özellikle kentte yaşayan bu çekirdek ailelerin hayat mücadelelerinde engelli çocukların bu mücadelelerini daha güç hale getirdiği tespit edilmiştir.

Geleneksel geniş aile yapılarından özellikle kente göç ile uzaklaşılmasıyla ailelerin sosyal sorunlarının arttığı bununda engelli çocucuğa sahip olan ailelerin engelli çocuklarına yönelik gelecek sağlamada büyük problem oluşturduğu bir gerçektir.

Sanayileşmiş batı toplumlarında sanayileşmenin başladığı ilk yıllarda görülen bu duruma karşı zaman içerisinde geliştirlen sosyal politikalar ile çözümler geliştirilmiştir. Ancak ülkemizde bu sosyal sorunlar yeni yaşanmaya başlanmıştır. Geleneksel aile yapısı içerisinde sosyal sorunlar ile mücadele edebilen aile bireyleri kentleşme ve beraberinde ailenin küçülmesi ile birlikte bu sorunlarla mücadelede zorlanmaktadır. Özellikle engelli çocuklar konusunda ülkemizde ailelerde halen bir endişe bulunmaktadır. Bu endişenin arkasında ne yapacağını bilememe, kendilerine yardım ve destek sağlayacak olan sosyal hizmet politikalarının yetersizliği veya onlara erişim noktasında ki bilgisizlik yer almaktadır. Bunun sonucu olarak aileler engelli çocuğa sahip olma noktasında bir suçluluk duymakta ve onları toplumdan saklamak ve hatta onları korumak adı altında toplumdan izole ettikleri görülmektedir.

Özellikle dini duygular nedeniyle Türk ailelerinin engelli çocuğu takdiri ilahi olarak kabullenmiş olmasına rağmen nasıl bir eğitim vereceği noktasında bilgi sahibi olmaması nedeniyle engelli çocuklara gereken eğitim ve sosyaleşmenin verilemediği görülmektedir. Ailelerin dini duygular ile engelli çocuklarını kabullenmiş olmaları engelli çocuklar için olumlu bir göstergedir. Burada temel problem ailelerin engelli çocuklarına yönelik ne yapacaklarını bilememelerinden kaynaklanmaktadır. Bu noktada ise başta Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın ilgili kuruluşları ile yerel hizmet sağlayıcıların ailelere yönelik desteklerin etkinliğinin arttırlılması gerekmektedir. Bu destekler ile ailelerin engelli çocuğa sağlayacakları refah ve olanaklar artarsa engelli çocukların daha kolay sosyalleşmesi sağlanabilecektir.

KAYNAKÇA

ÇİFTÇİ, O. (1991), "Çocuğun Sosyalleşmesinde Ailenin Rolü", Aile ve Toplum Dergisi, Yıl:11, Cilt:2, Sayı:2, S:19-22.

ERKAN, G. (1995), Korunmaya Muhtaç Çocuklar, Çocuk Yuvalarında Bir Araştırma, Ankara:1995.

GÜR, B.S. ve T.KURT (2011), "Türkiye'de Ailelerin Eğitim İhtiyaçları", Aile ve Toplum Dergisi, Yıl:12, Cilt:7, Sayı:27, s:33-62

KAYTEZ, N., E.DURUALP ve G. KADAN (2015), "Engelli Çocuğa Sahip Olan Ailelerin Gereksinimlerinin ve Stres Düzeylerinin İncelenmesi", Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, Cilt:4, Sayı:1, S:197-214.

KIR, İ. (2011), "Toplumsal Bir Kurum Olarak Ailenin İşlevleri", Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:10, Sayı:36, s:381-404.

OTO, R. (1999), "Zihinsel Özürlü Çocukların Aileleri: Aile İşlevleri ve Durumluk Kaygı Düzeyleri", H.Ü. Sosyal Hizmetler Yüksekokulu, Prof.Dr. Sema Kut'a Armağan, Yayın No:004, Ankara.

ÖZKALP, E.(2005), Sosyolojiye Giriş, Bursa, Ekin Kitabevi.

ÖZŞENOL, F. vd.(2003), "Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Aile İşlevlerinin Değerlendirilmesi", Gülhane Tıp Dergisi, 45(2):156-164.

SOFTA, A.K.(2012), "Engelli Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Depresyon Düzeylerinin İncelenmesi", Kastamonu Eğitim Dergisi, Cİlt:21, No:2, S:589-600.

SÖZER, A.(2011), "Aile, Kent Güvenliği, Suç ve Engelliler", Modern Kentleşmede Engelliler ve Güvenlik, Editör: Sıddık Ekici ve Hüseyin Akdoğan, Ankara, Adalet Yayınevi.

ŞENTÜRK, Ü (2008), "Aile Kurumuna Yönelik Güncel Riskler", Aile ve Toplum Dergisi, Yıl:10, Cilt:4, Sayı:14, s:7-32.

YÖRÜKOĞLU, A.(1997), Değişen Toplumda Aile ve Çocuk, İstanbul, Özgür Yayınları.

İç Paydaş Olarak Akademik ve İdari Personelin Memnuniyet Düzeylerinin İncelenmesi: Bir Devlet Üniversitesi Örneği

Yrd.Doç.Dr. Serol Karalar[1] **Yrd.Doç.Dr. Işıl Usta[2]**

Yrd.Doç.Dr. Yasemin Koldere Akın[3] **Yrd.Doç.Dr. Sedef Zeyrekli Yaş[4]**

Yrd.Doç.Dr. Seyhan Bilir Güler[5] **Prof.Dr. Mahmut Güler[6]**

[1]Trakya Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, serolkaralar@trakya.edu.tr

[2] Trakya Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, isilusta@trakya.edu.tr

[3] Trakya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, yaseminkoldere@trakya.edu.tr

[4]Trakya Üniversitesi, Havsa Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, sedefyas@trakya.edu.tr

[5]Trakya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, seyhanguler@trakya.edu.tr

[6]Trakya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, mahmutguler@trakya.edu.tr

Özet: Yükseköğretim Kurumunun kalite konusuna verdiği önem çerçevesinde yükseköğretim kurumları iç ve dış paydaşların görüş ve beklentilerini dikkate almaya başlamışlardır. Bu doğrultuda, plan ve programlar paydaş memnuniyeti kapsamında yapılmaktadır. Bu çalışma, Trakya Üniversitesi Stratejik Planı kapsamında, önemli iç paydaşlardan olan akademik ve idari personelin memnuniyet düzeylerinin incelenmesi amacı ile gerçekleştirilmiştir. Bu amaç doğrultusunda Trakya Üniversitesinde görev yapmakta olan akademik ve idari personele 2017 yılında e-anket yolu ile memnuniyet anketleri uygulanmıştır. Akademik ve idari personele ayrı ayrı uygulanan anketler iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde memnuniyet düzeylerini ölçen 35 ve 38 ifade, ikinci bölümde ise katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik olarak 6 soru yer almaktadır. Araştırmaya 194 idari personel, 336 akademik personel katılmıştır. Anket sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde; akademik ve idari personelin üniversitenin personeli olmaktan memnun olduğu, akademik ve idari personel arasında sorunların yaşanmadığı, akademik ve idari personelin bilgiye erişim imkanlarının yeterli olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca akademik ve idari personel yemek kalitesi ve dinlenme alanlarının iyileştirilmesine yönelik görüş bildirmişlerdir. Akademik ve idari personel memnuniyet anketleri her yıl uygulanacak olup yıllar bazında karşılaştırmalar yapılarak iyileştirme ve geliştirme çalışmalarına destek sağlanması planlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yükseköğretim, iç paydaş, akademik ve idari personel, memnuniyet

GİRİŞ

Eğitim sektörünün önemli bir parçası olan yükseköğretim kurumları, vermiş oldukları eğitim ile toplumu şekillendirerek ülkenin geleceğini yönlendirme konusunda büyük bir role sahiptirler. Yükseköğretim kurumları faaliyet gösterdikleri alanda birçok iç ve dış paydaş ile etkileşim halindedirler. Yükseköğretim kurumlarının başarısında kilit konumdaki iç paydaşlardan akademik ve idari personelin memnuniyet düzeyleri örgüt kültürü, fiziki ve teknik alt yapı, kurumsal iletişim, sosyal olanaklar, ödüllendirme gibi çeşitli faktörlerden etkilenmektedir. Diğer taraftan, bu iç paydaşların memnuniyet düzeyleri örgütsel bağlılık, iş tatmini, tükenmişlik sendromu, iş yaşamı doyumu gibi birçok faktörü de etkilemektedir. Bu nedenle, yükseköğretim kurumlarında görev yapan akademik ve idari personelin memnuniyet düzeylerinin ölçülmesinin önem taşıdığı düşünülmektedir.

Trakya Üniversitesi Stratejik Planı hazırlama çalışmaları kapsamında elde edilen veriler kullanılarak gerçekleştirilen bu çalışmanın ilk bölümünde çalışan memnuniyeti kavramı tanımlanmış, çalışanların memnuniyet düzeylerini etkileyen unsurlar belirtilmiş; ikinci bölümünde ise bir devlet üniversitesinde görev yapan

336 akademik personel ve 194 idari personel üzerinde uygulanan memnuniyet anketlerinin sonuçlarına yer verilmiştir.

1. ÇALIŞAN MEMNUNİYETİ

İlgili yazın incelendiğinde; çalışan memnuniyeti kavramı ile iş memnuniyet, iş tatmini ve iş doyumu kavramlarının birbirleri yerine kullanılabildiği görülmektedir. Ancak bu kavramların aslında farklı bakış açılarına sahip oldukları söylenebilir. Hawthorne araştırmalarını takiben Hoppock'un 1935 yılında literatüre kazandırdığı ve 1920'li yıllara kadar iş tatmini kavramı ile aynı anlama gelen çalışan memnuniyeti olgusu, özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında işletmeler tarafından geliştirilen anket ve psiko-sosyal testlerle birlikte daha profesyonel bir tabana oturtulmaya çalışılmıştır. İş tatmini, makro bir perspektiften yola çıkmakta ve işletmenin maddi ve manevi varlıklarının tamamına gönderme yapmaktadır. Buna karşın, çalışan memnuniyetinin ise ağırlıklı olarak işletme içerisinde çalışanların memnuniyetlerine ilişkin ortamın hazırlanması ve bu doğrultuda imkanların geliştirilmesine yönelik bir yapıyı kapsadığı görülmektedir (Şahin, Bacak ve Güler, 2015: 30). Dolayısı ile, bu iki kavram arasındaki ayırımın doğru bir şekilde yapılması gerekmektedir.

Çalışan memnuniyeti genel olarak çalışanların işinden ve işyerlerinden duyduğu hoşnutluk olarak ifade edilmektedir (Davras ve Gülmez, 2013: 168). Çalışan memnuniyeti, çalışanların iş ve iş çevresinde nasıl mutlu çalışanlar yaratılabilirliğinin bir ölçüsü olarak tanımlanmaktadır. Aynı zamanda çalışan memnuniyeti, bir çalışanın mutlu olup olmama durumunu ve bir çalışanın işteki ihtiyaçlarıyla arzularının çelişmesi ya da uyum içerisinde olma durumunu ifade etmektedir (Korkmaz ve Erdoğan, 2014: 546). Çalışanların memnuniyetinde bireysel ihtiyaçlar en önemli noktayı oluşturmaktadır. Bununla beraber iş seçimi, işin kendisi, yeri, türü, gerektirdiği bilgi düzeyi, amacı, fiziki şartlar, ücret, çalışanlar arası ilişkiler, güvenlik vb. etkenler de memnuniyeti etkileyen önemli değişkenler olarak sayılmaktadır. İşletme yönetiminin çalışanlarının memnuniyetini sağlamak için sadece ekonomik ihityaçlarını karşılamasının yeterli olmadığı, aynı zamanda sosyal ihtiyaçlarını da karşılaması gerektiği anlaşılmaktadır (Çelik, 2010: 25). Söz konusu unsurların, yöneticiler tarafından doğru bir şekilde analiz edilip uygulanması önem taşımaktadır.

Toplam kalite yönetimi anlayışında çalışanların memnuniyeti, sürekli iyileştirmenin ve müşteri memnuniyeti sağlanmasında en önemli unsurlardan biri olarak görülmektedir. Çalışanlarının niteliksel özelliklerine kalite kazandıran bir işletmenin, kaliteli ürün/hizmet üretme hedefinde yolun yarısını kat ettiği vurgulanmaktadır (Emhan ve Gök, 2011: 161). Hizmet sektörünün birçok kolunda olduğu gibi, eğitim alanındaki toplam kalite uygulamalarında da başarılı olunabilmesi için, en önemli unsurlardan biri tüm paydaşların memnuniyetinin sağlanabilmesidir. TKY'de başarılı olmak isteyen eğitim kurumları, paydaş analizlerini dikkatli bir şekilde yapmalıdırlar. Toplam kalite uygulamalarında başarılı olmak için tüm paydaşlar, özellikle öğreticiler, kurum sorunlarını, şikâyetlerini ve çözüm önerilerini rahatlıkla yönetime iletebilmelidir. Yönetim de bu görüş ve önerilere, düzenli olarak geri bildirim sağlamalıdır. Kurum yönetimi, önerileri ve projeleri desteklemeli, ödüllendirme çalışmaları yapmalıdır (Görener, 2013: 152). Buradan hareketle, yükseköğretim kurumlarında da özellikle iç paydaşların memnuniyet düzeylerine önem verilmesi gerektiği belirtilebilir.

Yükseköğretim kurumları olan üniversitelerde akademik ve idari olmak üzere iki iç paydaş ve personel türü görev yapmaktadır. Bilgi işçileri olarak görülen akademik personel; insan kaynağının daha nitelikli hale gelmesi noktasında kritik bir rol üstlenmektedir (Alparslan, 2014: 83). Öğrencilerin akademik başarılarının yükselmesi, ekonominin ihtiyaç duyduğu nitelikli elemanların yetiştirilmesi ve bilim ve teknik alanında ilerlemelerin kaydedilmesi akademisyenlerin yaptıkları işlerden memnun olmasıyla ilişkilidir (Murat ve Çevik, 2008: 2). Diğer taraftan, akademik personelin yanı sıra idari personel de hizmetin sunulmasında ve faaliyetlerin devam ettirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Naw, İsmail, Raston, Jaini, Ibrahim, Abdullah ve Zamzamin, 2017: 649). Bu nedenle, hem idari personelin hem de akademik personelin memnuniyet düzeylerinin yükseltilmesinin gerekli olduğu söylenebilir.

Örgütlerin önde gelen üretim faktörlerinden biri olan insan kaynaklarının görüş, tutum ve algılarının örgütsel başarı ve performansı etkilemesi nedeniyle çalışan memnuniyeti ile ilgili yapılan çalışmaların

sayısı giderek artmaktadır. Bu alandaki araştırmaların çoğunluğu kar amacı güden endüstri ve hizmet işletmeleri üzerinde gerçekleştirilmiş olmasına rağmen 1990'ların başlarından bu yana tüm dünyada yükseköğretimde çalışan memnuniyeti kavramı özellikle kalite yönetimi ile ilişkilendirilerek incelenmeye başlanmıştır. Artan bu ilginin nedeni; yükseköğretim kurumlarının emek yoğun olmaları ve bütçeleri ile verimlilik düzeylerinin büyük oranda çalışanlarına dayanmasıdır (Küskü, 2003: 347). Türkiye'de ise konuyla ilgili yapılan araştırmaların bulunduğu ancak bu araştırmalarının sayısının yeterli olmadığı belirtilebilir.

Murat ve Çevik (2008) tarafından Zonguldak Karaelmas Üniversitesinde görev yapan akademik personelin memnuniyet faktörlerini incelemek amacıyla gerçekleştirilen çalışmada, etkili bir yönetim ve örgüt yapısının akademisyenlerin memnuniyet düzeylerini olumlu yönde etkilediği ortaya koyulmuştur. Alparslan (2014)'ın Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi mensubu 239 öğretim elemanı ile yaptığı araştırmanın sonuçlarına göre akademisyenlerin üniversitelerinden duydukları memnuniyeti olumlu yönde etkileyen faktörler; birimden memnuniyet, akademik teşvik, iş tatmini, idari faaliyetlerden memnuniyet, algılanan örgütsel destek ve yönetim/diğer birimler ile iletişim boyutlarıdır.

Küskü (2003)'nün İstanbul'daki bir devlet üniversitesinde görev yapan 291 akademik ve idari personel üzerinde gerçekleştirmiş olduğu araştırmada; iş arkadaş ile ilişkiler, rekabet düzeyi, iş çevresi ve ücret gibi unsurların katılımcıların memnuniyet düzeylerini etkilediği belirlenmiştir. Akyol (2014)'un Gümüşhane Üniversitesi'nin çeşitli fakültelerinde görev yapan akademik personel üzerinde yapmış olduğu araştırmanın sonuçlarına göre; çalışan memnuniyeti çalışan performansını kısmen etkilemektedir. Dışsal memnuniyetin sağlanmasında ücret politikaları yararlı bir araç olarak kabul edilebilmektedir. Görener (2013) tarafından toplam kalite yönetimi anlayışı kapsamında paydaş memnuniyetinin incelenmesi amacıyla uygulanan araştırmada, öğretim elemanlarının akademik ve sosyal anlamda memnuniyetlerinin mezunlar ve öğrencilerden daha yüksek oranda olduğu tespit edilmiştir.

2. METODOLOJİ

Bu bölümde, bir devlet üniversitesinde görev yapmakta olan akademik ve idari personelin memnuniyet düzeylerini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen araştırmanın sonuçlarına yer verilmiştir.

2.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın amacı; üniversitelerin önde gelen iç paydaşlarından olan akademik ve idari personelin memnuniyet düzeylerinin incelenmesi olarak belirlenmiştir. İç paydaş memnuniyetinin sağlanması toplam kalite yönetimi anlayışı açısından önemli görülmektedir. Üniversitede faaliyetlerin devam ettirilmesinde büyük bir role sahip olan akademik ve idari personelin memnuniyet düzeylerinin yükseltilmesi eğitimde kalitenin arttırılmasını beraberinde getirmektedir. Bu nedenle, akademik ve idari personelin memnuniyet düzeylerinin ortaya çıkartılması ve daha sonra yükseltilmesi için çalışmaların yapılmasının önem taşıdığı belirtilebilir. Ayrıca yapılan araştırmadan elde edilen sonuçların ilgili yazına katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

2.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini 2017 yılı Nisan ayı itibarıyla bir devlet üniversitesinde görev yapan 1655 akademik personel ve 1532 idari personel oluşturmaktadır. Belirlenen evrenin büyük olması nedeniyle basit tesadüfi örnekleme yöntemi ile bir örneklem seçilmiştir. Araştırmaya 336 akademik personel ve 194 idari personel katılmış olup araştırma evreninden elde edilen örneklem büyüklüğünün araştırmacıların genel olarak kabul ettiği %95 güvenilirlik düzeyinde yeterli olduğu söylenebilir (Cohen, Manion & Morrison, 2007, s. 104).

2.3. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket tekniğinden yararlanılmıştır. Araştırma kapsamında kullanılan ölçek iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, Trakya Üniversitesi'nin 2013-2017 Stratejik Planı kapsamında oluşturulan ve araştırmaya katılan akademik ve idari personelin üniversitedeki uygulamalardan memnuniyet düzeylerinin belirlendiği ölçek yer almaktadır. Akademik personel için kullanılan ölçekte 38 ifade, idari personel üzerinde uygulanan ölçekte 35 ifade bulunmaktadır. Kullanılan ölçek 5'li Likert tipi (1=Kesinlikle katılmıyorum, 2=Katılmıyorum, 3=Fikrim yok, 4=Katılıyorum, 5=Kesinlikle katılıyorum) ifadeler içermektedir. İkinci bölümde ise, akademik ve idari personelin sosyo-demografik özelliklerini ortaya koymak amacıyla 5 adet soru yöneltilmiştir.

Araştırma kapsamındaki ölçek 2017 yılı Nisan ayı içerisinde uygulanmıştır. Memnuniyet anketleri üniversitenin bilgi sistemine yerleştirilmiş, Nisan ayı boyunca anket katılımı takip edilmiş, ayrıca akademik ve idari personelin kurumsal e-posta adreslerine hatırlatma e-postası gönderilerek katılım arttırılmaya çalışılmıştır.

2.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma sürecindeki birtakım sınırlılıklar bilimsel çalışmaların en doğru sonuçlara ulaşmalarını engelleyebilmektedir. Bu çalışmadaki en önemli sınırlılık, anket çalışmasının sadece bir devlet üniversitesinde görev yapan akademik ve idari personel üzerinde yürütülmüş olmasıdır. Ancak araştırmanın amacının söz konusu üniversitede görev yapan akademik ve idari personelin memnuniyet düzeylerini ölçmek olduğu düşünüldüğünde bu sınırlılığın öneminin azaldığı belirtilebilir. Diğer taraftan, akademik ve idari personelin tamamının araştırmaya katılmaması ve araştırmanın katılımcıların verdikleri cevaplara göre şekillenmiş olması diğer sınırlılıkları oluşturmaktadır. Ancak bu sınırlılık zaman kısıtı nedeni ile ortadan kaldırılamamıştır. Dolayısı ile, araştırma sonuçlarının evrenin tamamına genelleştirilmesi hususunda bir sınırlılık yaşanmıştır.

2.5. Araştırmanın Bulguları

Bir devlet üniversitesinde görev yapmakta olan akademik ve idari personel üzerinde gerçekleştirilen anket çalışmasından elde edilen veriler SPSS 21.0 istatistik paket programı ile değerlendirilmiş ve ortaya çıkan sonuçlar üzerinde yorumlar yapılmıştır. Sonuçların elde edilmesinde frekans analizi kullanılmıştır.

Tablo 1'de araştırma kapsamındaki akademik personelin sosyo-demografik özelliklerine göre dağılımı yer almaktadır.

Tablo 1. Akademik Personelin Sosyo-Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı

	Frekans	%		Frekans	%
			Eğitim Durumu		
Cinsiyet			Yüksekokul	6	1,7
Kadın	137	40,8	Lisans	16	4,8
Erkek	199	59,2	Yüksek Lisans	105	31,3
Toplam	336	100	Doktora	209	62,2
			Toplam	336	100
	Frekans	%		Frekans	%
Yaş					
30 yaş ve altı	46	13,7			
31-40 yaş	148	44,0			
41-50 yaş	97	28,9	Kurumda Çalışma Süresi		
51-60 yaş	40	11,9	5 yıldan az	113	33,6
61 yaş ve üzeri	5	1,5	5-10 yıl	78	23,2
Toplam	336	100	11-15 yıl	43	12,8

	Frekans	%			
Medeni Durum			16-20 yıl	42	12,5
Evli	244	72,6	21 yıl ve üzeri	60	17,9
Bekar	92	27,4	Toplam	336	100
Toplam	336	100			

Tablo 1'de görüldüğü gibi; araştırmaya katılan akademik personelin %59,2'si erkek, %44'ü 31-40 yaş aralığında, %72,6'sı evli, %62,2'si doktora mezunu, %33,6'sı 5 yıldan az süredir kurumda görev yapan katılımcılardan oluşmaktadır.

Tablo 2'de araştırmaya katılan akademik personelin ankette yer alan ifadelere katılma düzeylerine yer verilmiştir.

Tablo 2. Akademik Personelin Tutum ve Davranış Özelliklerine İlişkin Bulgular

		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim Yok	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam	Ortalama	Standart Sapma
1.Üniversite personeli olmaktan genel olarak memnunum.	**Frekans**	5	16	28	175	112	336	4,1101	,85506
	Yüzde	1,5	4,8	8,3	52,1	33,3			
2.Rektörlük idari personeli ile genellikle sorun yaşamıyorum.	**Frekans**	9	22	51	178	76	336	3,8631	,92994
	Yüzde	2,7	6,5	15,2	53,0	22,6			
3.Çalıştığım birimde idari personel ile genellikle sorun yaşamıyorum.	**Frekans**	17	27	32	171	89	336	3,8571	1,05822
	Yüzde	5,1	8,0	9,5	50,9	26,5			
4.Çalıştığım birimde üst yöneticiler (Dekanlık/Müdürlük) ve çalışanlar tarafından ortak hedefler oluşturulup bu hedefler akademik personele duyurulur.	**Frekans**	22	44	49	166	55	336	3,5595	1,11008
	Yüzde	6,5	13,1	14,6	49,4	16,4			
5.Çalıştığım birimde alt düzey yöneticiler (Bölüm/Anabilim dalı) ve çalışanlar tarafından ortak hedefler oluşturulup bu hedefler akademik personele duyurulur.	**Frekans**	24	43	51	154	64	336	3,5685	1,14661
	Yüzde	7,1	12,8	15,2	45,8	19,0			

6.Üniversitemizin evrensel olma yolunda vizyonunu ve çalışmalarını yeterli buluyorum.	**Frekans**	27	78	93	114	24	336	3,0893	1,08356
	Yüzde	8,0	23,2	27,7	33,9	7,1			
7.Rektörlük yönetimini sorun çözmede samimi buluyorum.	**Frekans**	14	39	77	149	57	336	3,5833	1,03328
	Yüzde	4,2	11,6	22,9	44,3	17,0			
8.Çalıştığım birimde teknolojik altyapıyı yeterli buluyorum.	**Frekans**	35	88	69	118	26	336	3,0357	1,15845
	Yüzde	10,4	26,2	20,5	35,1	7,7			
9.Çalıştığım birimde bilgiye erişim imkanları yeterlidir.	**Frekans**	17	36	61	188	34	336	3,5536	,98502
	Yüzde	5,1	10,7	18,2	56,0	10,1			
10.Çalıştığım birimde çalışanların bilgi ve becerileri yaptıkları işlere uygundur.	**Frekans**	16	37	86	168	29	336	3,4673	,96450
	Yüzde	4,8	11,0	25,6	50,5	8,6			
11.Çalıştığım birimde alınan kararlarda düşünceme başvurulur.	**Frekans**	28	53	61	155	39	336	3,3690	1,13327
	Yüzde	8,3	15,8	18,2	46,1	11,6			
12.Çalıştığım birimde işimi yaparken yeterli hareket serbestliğim vardır.	**Frekans**	14	35	48	191	48	336	3,6667	,98446
	Yüzde	4,2	10,4	14,3	56,8	14,3			
13.Çalıştığım birimde işimi yapmak için gereken kaynaklara yeterince sahibim.	**Frekans**	24	46	67	175	24	336	3,3839	1,04163
	Yüzde	7,1	13,7	19,9	52,1	7,1			
14.Çalıştığım birimde işe uygun nitelikte eleman alınır.	**Frekans**	31	41	84	157	23	336	3,2976	1,07097
	Yüzde	9,2	12,2	25,0	46,7	6,8			
15.Üniversitenin atama ve yükseltme kriterleri motive edicidir.	**Frekans**	25	51	94	152	14	336	3,2351	1,00807
	Yüzde	7,4	15,2	28,0	45,2	4,2			
16. Kariyer ve/veya kişisel kalitemi arttırmada çalıştığım birim motive edicidir.	**Frekans**	21	62	71	149	33	336	3,3304	1,07943
	Yüzde	6,3	18,5	21,1	44,3	9,8			

17.Çalıştığım birimde ders dağılımlarında akademik kaygılar dikkate alınır.	**Frekans**	25	67	71	137	36	336	3,2738	1,12344
	Yüzde	7,4	19,9	21,1	40,8	10,7			
18.Üniversitenin spor alanları yeterlidir.	**Frekans**	25	79	89	127	16	336	3,0893	1,04713
	Yüzde	7,4	23,5	26,5	37,8	4,8			
19.Üniversitenin dinlenme alanları yeterlidir.	**Frekans**	57	113	88	68	10	336	2,5863	1,08104
	Yüzde	17,0	33,6	26,2	20,2	3,0			
20.Üniversitemin yemek kalitesi yeterlidir.	**Frekans**	94	86	90	61	5	336	2,3958	1,12017
	Yüzde	28,0	25,6	26,8	18,2	1,5			
21.Çalıştığım birimde mekan temizliğini yeterli buluyorum.	**Frekans**	64	76	53	120	23	336	2,8869	1,26927
	Yüzde	19,0	22,6	15,8	35,7	6,8			
22.Üniversitenin sağlık hizmetlerini yeterli buluyorum.	**Frekans**	24	50	105	142	15	336	3,2202	,99507
	Yüzde	7,1	14,9	31,3	42,3	4,5			
23.Çalıştığım birimde çalışma ortamı iklimlendirmesi yeterlidir.	**Frekans**	59	77	67	112	21	336	2,8780	1,22657
	Yüzde	17,6	22,9	19,9	33,3	6,3			
24.Çalıştığım birim üst yönetimi (Dekanlık/Müdürlük) akademik çalışmalarımı teşvik eder.	**Frekans**	29	31	56	171	49	336	3,5357	1,11646
	Yüzde	8,6	9,2	16,7	50,9	14,6			
25.Çalıştığım birim Bölüm/Anabilim Dalı yönetimi akademik çalışmalarımı teşvik eder.	**Frekans**	20	44	48	159	65	336	3,6101	1,11693
	Yüzde	6,0	13,1	14,3	47,3	19,3			
26.Çalıştığım birimde üst yönetim (Dekanlık/Müdürlük) çalışanlara adaletli davranmaktadır.	**Frekans**	27	33	61	162	53	336	3,5387	1,11636
	Yüzde	8,0	9,8	18,2	48,2	15,8			
27.Çalıştığım birimde Bölüm/Anabilim Dalı yönetimi çalışanlara adaletli davranmaktadır.	**Frekans**	28	37	47	157	67	336	3,5893	1,16839
	Yüzde	8,3	11,0	14,0	46,7	19,9			

28.Çalıştığım birimde üst yönetim (Dekanlık/Müdürlük) sorun çözmede samimidir.	**Frekans** **Yüzde**	28 8,3	26 7,7	60 17,9	169 50,3	53 15,8	336	3,5744	1,10378
29.Çalıştığım birimde Bölüm/Anabilim Dalı yönetimi sorun çözmede samimidir.	**Frekans** **Yüzde**	26 7,7	33 9,8	50 14,9	155 46,1	72 21,4	336	3,6369	1,15086
30.Çalıştığım birimde üst yönetim (Dekanlık/Müdürlük) sorumluluk paylaştırmada adaletlidir.	**Frekans** **Yüzde**	29 8,6	41 12,2	62 18,5	159 47,3	45 13,4	336	3,4464	1,13168
31.Çalıştığım birimde Bölüm/Anabilim Dalı yönetimi sorumluluk paylaştırmada adaletlidir.	**Frekans** **Yüzde**	25 7,4	50 14,9	48 14,3	154 45,8	59 17,6	336	3,5119	1,16151
32.Çalıştığım birimde üst yöneticiler (Dekanlık/Müdürlük) eleştiriye açıktır.	**Frekans** **Yüzde**	37 11,0	41 12,2	83 24,7	139 41,4	36 10,7	336	3,2857	1,15199
33.Çalıştığım birimde Bölüm/Anabilim Dalı yönetimi eleştiriye açıktır.	**Frekans** **Yüzde**	40 11,9	42 12,5	65 19,3	139 41,4	50 14,9	336	3,3482	1,22201
34.Çalıştığım birimde üst yönetim (Dekanlık/Müdürlük) değişime ve gelişime açıktır.	**Frekans** **Yüzde**	26 7,7	29 8,6	69 20,5	168 50,0	44 13,1	336	3,5208	1,07322
35.Çalıştığım birimde Bölüm/Anabilim Dalı yönetimi değişime ve gelişime açıktır.	**Frekans** **Yüzde**	25 7,4	34 10,1	69 20,5	154 45,8	54 16,1	336	3,5298	1,10589
36.Üniversitemize ait yerleşkeler çevre düzeni itibari ile genel olarak motive edicidir.	**Frekans** **Yüzde**	68 20,2	84 25,0	87 25,9	85 25,3	12 3,6	336	2,6696	1,16200

37.Çalıştığım birimde akademik personel ile genellikle sorun yaşamıyorum.	**Frekans**	7	29	28	206	66	336	3,8780	,89442
	Yüzde	2,1	8,6	8,3	61,3	19,6			
38. Rektörlük yöneticilerine kolaylıkla ulaşabiliyorum.	**Frekans**	33	30	95	140	38	336	3,3571	1,10783
	Yüzde	9,8	8,9	28,3	41,7	11,3			

Tablo 2'de görüldüğü gibi; ankette yer alan ifadelerin cevap ortalamalarına göre araştırmaya katılan akademik personel ifadelerin 32'sine "Fikrim Yok" ile "Katılıyorum" arasında cevap vermiştir. Dolayısı ile katılımcıların, anketteki ifadeler karşısında genellikle kararsız kaldıkları söylenebilir. Buna rağmen, söz konusu ifadelerden katılma oranlarının %70 ve üzeri gibi büyük bir çoğunluğu temsil ettiği ifadeler şu şekildedir:

- Katılımcıların %80,9'u akademik personelle genellikle sorun yaşamadığını,
- %77,4'ü çalıştığı birimde idari personel ile sorun yaşamadığını,
- %75,6'sı rektörlük idari personeli ile sorun yaşamadğını,
- %71,1'i ise işini yaparken yeterli hareket serbestliğinin olduğunu belirtmiştir.

Diğer taraftan ankette yer alan ifadelerin ortalamalarına bakıldığında bazı ifadelerde ortalamanın 3'ün altında olduğu yani katılımcıların bu ifadelere katılmadıkları görülmektedir. Soru ortalamaları düşük olan ifadelere katılma oranları şu şekildedir:

- Katılımcıların %19,7'si üniversitede yemek kalitesini yeterli bulduğunu,
- %23,2'si üniversitede dinlenme alanlarının yeterli olduğunu,
- %28,9'u üniversitenin yerleşkelerinin çevre düzeninin motive edici olduğunu,
- %39,6'sı çalıştığı birimde çalışma ortamı iklimlendirmesinin yeterli olduğunu,
- %42,5'i çalıştığı birimde mekan temizliğini yeterli bulduğunu ifade etmiştir.

Soru ortalamaları 3'ün üzerinde olmasına rağmen katılma oranlarının düşük olduğu ifadeler de bulunmaktadır. Evrensel olma yolunda üniversitenin vizyonunu ve çalışmalarını yeterli bulan katılımcıların oranı %41 ve üniversitenin spor alanlarının yeterli olduğunu düşünen katılımcıların oranı %42,6 iken çalıştığı birimde teknik altyapının yeterli olduğunu belirten akademik personelin oranı %42,8'de kalmaktadır. Bu olumsuz düşüncelerin yanı sıra, üniversite personeli olmaktan genel olarak memnun olduğunu belirten akademik personelin %85,4 gibi yüksek bir oran olması da ilgi çekicidir.

Tablo 3'te araştırmaya katılan idari personelin sosyo-demografik özelliklerine göre dağılımı görülmektedir.

Tablo 3. İdari Personelin Sosyo-Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı

	Frekans	%		Frekans	%
			Eğitim Durumu		
			Yüksekokul	63	32,5
Cinsiyet			Lisans	107	55,2
Kadın	63	32,5	Yüksek Lisans	22	11,3
Erkek	131	67,5	Doktora	2	1,0
Toplam	194	100	Toplam	194	100
	Frekans	%		Frekans	%

Yaş					
30 yaş ve altı	17	8,8			
31-40 yaş	64	33,0			
41-50 yaş	79	40,7			
51-60 yaş	33	17,0	Kurumda Çalışma Süresi		
61 yaş ve üzeri	1	0,5	5 yıldan az	24	12,4
Toplam	194	100	5-10 yıl	51	26,3
	Frekans	%	11-15 yıl	20	10,3
Medeni Durum			16-20 yıl	50	25,8
Evli	155	79,9	21 yıl ve üzeri	49	25,2
Bekar	39	20,1	Toplam	194	100
Toplam	194	100			

Tablo 3'te görüldüğü gibi; araştırma kapsamındaki idari personelin %67,5'i erkek, %40,7'si 41-50 yaş aralığındaki, %79,9'u evli, %55,2'si lisans mezunu ve %26,3'ü 5-10 yıldır kurumda çalışan katılımcılardan meydana gelmektedir.

Tablo 4'te, araştırmaya katılan idari personelin ankette yer alan ifadelere katılım düzeyleri görülmektedir.

Tablo 4. İdari Personelin Tutum ve Davranış Özelliklerine İlişkin Bulgular

		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim Yok	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam	Ortalama	Standart Sapma
1.Üniversite personeli olmaktan genel olarak memnunum.	**Frekans**	12	14	25	104	36	194	3,7423	1,05574
	Yüzde	6,2	7,2	12,9	53,6	20,1			
2.Çalıştığım birimde akademik personel ile genellikle sorun yaşamıyorum.	**Frekans**	4	18	26	105	41	194	3,8299	,93983
	Yüzde	2,1	9,3	13,4	54,1	21,1			
3.Çalıştığım birimde üst yöneticiler (Dekanlık/Müdürlük) ve çalışanlar tarafından ortak hedefler oluşturulup bu hedefler idari personele duyurulur.	**Frekans**	18	33	40	82	21	194	3,2835	1,15037
	Yüzde	9,3	17,0	20,6	42,3	10,8			
4.Üniversitemizin evrensel olma yolunda vizyonunu ve çalışmalarını yeterli buluyorum.	**Frekans**	18	34	59	69	14	194	3,1392	1,08509
	Yüzde	9,3	17,5	30,4	35,6	7,2			
5.Rektörlük yönetimini sorun çözmede samimi buluyorum.	**Frekans**	14	32	41	81	26	194	3,3763	1,12791
	Yüzde	7,2	16,5	21,1	41,8	13,4			
6.Çalıştığım birimde teknolojik alt yapıyı yeterli buluyorum.	**Frekans**	12	27	26	102	27	194	3,5412	1,08730
	Yüzde	6,2	13,9	13,4	52,6	13,9			
7.Çalıştığım birimde bilgiye erişim	**Frekans**	5	12	16	127	34	194	3,8918	,85391

imkanları yeterlidir.	**Yüzde**	2,6	6,2	8,2	65,5	17,5			
8.Çalıştığım birimde çalışanların bilgi ve becerileri yaptıkları işlere uygundur.	**Frekans**	11	31	42	90	20	194	3,3969	1,05408
	Yüzde	5,7	16,0	21,6	46,4	10,3			
9.Çalıştığım birimde alınan kararlarda düşünceme başvurulur.	**Frekans**	17	33	36	84	24	194	3,3351	1,15893
	Yüzde	8,8	17,0	18,6	43,3	12,4			
10.Çalıştığım birimde işimi yaparken yeterli hareket serbestliğim vardır.	**Frekans**	6	15	27	114	32	194	3,7784	,92032
	Yüzde	3,1	7,7	13,9	58,8	16,5			
11.Çalıştığım birimde işimi yapmak için yeterli kaynaklara sahibim.	**Frekans**	5	15	27	117	30	194	3,7835	,89009
	Yüzde	2,6	7,7	13,9	60,3	15,5			
12.Çalıştığım birimde işe uygun nitelikte eleman alınıyor.	**Frekans**	20	40	54	66	14	194	3,0722	1,11743
	Yüzde	10,3	20,6	27,8	34,0	7,2			
13. Kariyer ve/veya kişisel kalitemi arttırma konusunda doğru birimde olduğumu düşünüyorum.	**Frekans**	23	25	32	84	30	194	3,3763	1,23324
	Yüzde	11,9	12,9	16,5	43,3	15,5			
14.Çalıştığım birimde ücret sistemi motive edicidir.	**Frekans**	34	52	41	53	14	194	2,7990	1,22403
	Yüzde	17,5	26,8	21,1	27,3	7,2			
15.Üniversitenin spor alanları yeterlidir.	**Frekans**	14	45	47	77	11	194	3,1340	1,06405
	Yüzde	7,2	23,2	24,2	39,7	5,7			
16.Üniversitenin dinlenme alanları yeterlidir.	**Frekans**	27	55	37	65	10	194	2,8763	1,17184
	Yüzde	13,9	28,4	19,1	33,5	5,2			
17.Üniversitemin yemek kalitesi yeterlidir.	**Frekans**	59	44	40	47	4	194	2,4485	1,21302
	Yüzde	30,4	22,7	20,6	24,2	2,1			
18.Çalıştığım birimde mekan temizliğini yeterli buluyorum.	**Frekans**	16	28	30	98	22	194	3,4227	1,12287
	Yüzde	8,2	14,4	15,5	50,5	11,3			
19.Üniversitenin sağlık hizmetlerini yeterli buluyorum.	**Frekans**	16	31	43	87	17	194	3,2990	1,09795
	Yüzde	8,2	16,0	22,2	44,8	8,8			
20.Çalıştığım birimde çalışma ortamı iklimlendirmesi yeterlidir.	**Frekans**	28	34	28	81	23	194	3,1907	1,27133
	Yüzde	14,4	17,5	14,4	41,8	11,9			
21.Çalıştığım birimde üst düzey	**Frekans**	22	25	38	85	24	194	3,3299	1,18908

yöneticiler kişisel gelişimimi desteklemektedir.	**Yüzde**	11,3	12,9	19,6	43,8	12,4			
22.Çalıştığım birimde alt düzey yöneticiler kişisel gelişimimi desteklemektedir.	**Frekans** **Yüzde**	20 10,3	25 12,9	48 24,7	83 42,8	18 9,3	194	3,2784	1,12662
23.Çalıştığım birimde üst düzey yöneticiler çalışanlarına adaletli davranmaktadır.	**Frekans** **Yüzde**	23 11,9	23 11,9	41 21,1	75 38,7	32 16,5	194	3,3608	1,23158
24.Çalıştığım birimde alt düzey yöneticiler çalışanlarına adaletli davranmaktadır.	**Frekans** **Yüzde**	22 11,3	25 12,9	46 23,7	78 40,2	23 11,9	194	3,2835	1,17709
25.Çalıştığım birimde üst düzey yöneticiler sorun çözmede samimidir.	**Frekans** **Yüzde**	13 6,7	24 12,4	46 23,7	78 40,2	33 17,0	194	3,4845	1,11619
26.Çalıştığım birimde alt düzey yöneticiler sorun çözmede samimidir.	**Frekans** **Yüzde**	13 6,7	24 12,4	57 29,4	78 40,2	22 11,3	194	3,3711	1,05614
27.Çalıştığım birimde üst düzey yöneticiler sorumluluk paylaştırmada adaletlidir.	**Frekans** **Yüzde**	21 10,8	31 16,0	47 24,2	75 38,7	20 10,3	194	3,2165	1,16269
28.Çalıştığım birimde alt düzey yöneticiler sorumluluk paylaştırmada adaletlidir.	**Frekans** **Yüzde**	21 10,8	34 17,5	48 24,7	78 40,2	13 6,7	194	3,1443	1,12429
29.Çalıştığım birimde üst düzey yöneticiler eleştiriye açıktır.	**Frekans** **Yüzde**	19 9,8	34 17,5	54 27,8	71 36,6	16 8,2	194	3,1598	1,11524
30.Çalıştığım birimde alt düzey yöneticiler eleştiriye açıktır.	**Frekans** **Yüzde**	24 12,4	31 16,0	49 25,3	80 41,2	10 5,2	194	3,1082	1,12606
31.Çalıştığım birimde üst düzey yöneticiler değişime ve gelişime açıktır.	**Frekans** **Yüzde**	15 7,7	14 7,2	57 29,4	83 42,8	25 12,9	194	3,4588	1,05833
32.Çalıştığım birimde alt düzey yöneticiler değişime ve gelişime açıktır.	**Frekans** **Yüzde**	15 7,7	20 10,3	58 29,9	86 44,3	15 7,7	194	3,3402	1,02696
33. Rektörlük yöneticilerine	**Frekans**	18	27	47	81	21	194	3,3093	1,12771

kolaylıkla ulaşabiliyorum.	**Yüzde**	9,3	13,9	24,2	41,8	10,8			
34.Üniversitemize ait yerleşkeler çevre düzeni itibari ile genel olarak motive edicidir.	**Frekans** **Yüzde**	30 15,5	43 22,2	49 25,3	61 31,4	11 5,7	194	2,8969	1,17385
35.Çalıştığım birimde idari personel ile genellikle sorun yaşamıyorum.	**Frekans** **Yüzde**	8 4,1	15 7,7	22 11,3	118 60,8	31 16,0	194	3,7680	,95103

Tablo 4'te görüldüğü gibi; araştırma kapsamındaki idari personel ankette yer alan ifadelerin cevap ortalamalarına göre 31 adet ifadeye "Fikrim Yok" ile "Katılıyorum" arasında cevap vermiştir. Bu nedenle katılımcı idari personelin, anketteki ifadeler karşısında genellikle kararsız oldukları belirtilebilir. Diğer taraftan bazı ifadelerde katılım düzeyinin yüksek olduğu da görülmektedir. Katılma oranlarının %70 ve üzerinde olduğu ifadeler şu şekildedir:

- Katılımcıların %83'ü çalıştığı birimde bilgiye erişim imkanlarının yeterli olduğunu,
- %76,8'i çalıştığı birimde diğer idari personel ile sorun yaşamadığını,
- %75,8'i çalıştığı birimde işini yapmak için yeterli kaynaklara sahip olduğunu,
- %75,3'ü çalıştığı birimde işini yaparken yeterli hareket serbestliğinin bulunduğunu,
- %75,2'si çalıştığı birimde akademik personel ile sorun yaşamadığını,
- %73,7'si üniversite personeli olmaktan genel olarak memnun olduğunu ifade etmiştir.

Ayrıca anketteki ifadelerin ortalamalarına göre; bazı ifadelerde ortalama 3'ün altında olup araştırma kapsamındaki idari personelin bu ifadelere katılma oranları düşüktür. Soru ortalamalarının 3'ten az olduğu ifadeler ve katılma oranları şu şekildedir:

- Katılımcıların %26,3'ü üniversitede yemek kalitesinin yeterli olduğunu,
- %34,5'i çalıştığı birimde ücret sisteminin motive edici olduğunu,
- %37,1'i üniversiteye ait yerleşkelerin çevre düzenlerinin genel olarak motive edici olduğunu,
- %38,7'si üniversitede dinlenme alanlarını yeterli bulduğunu belirtmiştir.

Akademik personelde olduğu gibi idari personelde de soru ortalamaları 3'ün üzerinde olduğu halde katılım oranlarının kaldığı ifadeler olduğu görülmektedir. Katılım oranlarının %50'nin altında olduğu ifadeler ve katılım oranları ise şu şekildedir:

- Katılımcı idari personelin %42,8'i evrensel olma yolunda üniversitenin vizyonu ve çalışmalarını yeterli bulduğunu,
- %41,2'si çalıştığı birimde işe uygun nitelikte eleman alındığını,
- %45,4'ü üniversitenin spor alanlarının yeterli olduğunu,
- %49'u çalıştığı birimde üst düzey yöneticilerin sorumluluk paylaştırmada adaletli olduğunu,
- %46,9'u çalıştığı birimde alt düzey yöneticileri sorumluluk paylaştırmada adaletli bulduğunu,
- %44,8'i çalıştığı birimde üst düzey yöneticilerin eleştiriye açık olduğunu,
- %46,4'ü çalıştığı birimde alt düzey yöneticilerin eleştiriye açık olduğunu ifade etmiştir.

Söz konusu olumsuz yanlara rağmen, idari personelin %73,7'si üniversitenin personeli olmaktan genel olarak memnun olduğunu belirtmektedir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Araştırmanın sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde; akademik personelin büyük çoğunluğunun hem meslektaşları hem de idari personel ile sorun yaşamadığı, aynı şekilde idari personelin de hem idari personel hem de akademisyenler ile sorunlu bir çalışma ilişkisine sahip olmadığı görülmektedir. Diğer taraftan, işini yaparken yeterli hareket serbestliği olduğunu belirten idari personelin oranının akademik personele kıyasla daha fazla olduğu saptanmıştır.

Ankette yer alan ifadelere katılım oranlarına göre; en düşük ortalamanın yemek kalitesi ile ilgili ifadeye ait olduğu ortaya koyulmuştur. İdari personelin üniversitenin yemek kalitesinden memnuniyet oranı akademik personele kıyasla biraz daha fazla olmakla birlikte oldukça düşük olduğu belirlenmiştir. Ayrıca üniversite yerleşkelerinin çevre düzeninin motive edici olduğunu, üniversitedeki dinlenme alanlarını yeterli bulduğunu ve üniversitenin spor alanlarının yeterli olduğunu belirten idari personelin oranı düşük olmakla beraber akademik personele göre daha fazladır.

Üst ve alt düzey yöneticileri sorumluluk paylaştırmada adaletli bulduğunu ve bu yöneticilerin eleştiriye açık olduğunu düşünen idari personelin oranının beklenenden düşük olduğu görülmüştür. Evrensel bir üniversite olma yolunda kurumun vizyonunu ve çalışmalarını yeterli bulan akademik ve idari personelin oranı birbirine yakın olup çoğunluğu oluşturmamaktadır. Bu olumsuz düşüncelere rağmen; akademik ve idari personelin, üniversitenin bir üyesi olmaktan genel olarak memnun olduğu, bu oranın idari personele kıyasla akademik personelde daha yüksek seviyeye çıktığı belirlenmiştir.

Gerçekleştirilen araştırma sonucunda özellikle katılım oranlarının düşük bulunduğu yemek kalitesi, yerleşkelerin çevre düzeni, üniversitenin dinlenme ve spor alanları ile ilgili konularda gerekli iyileştirmelerin yapılması önem taşımaktadır. Ayrıca akademik ve idari personelin memnuniyet oranlarının daha da yükseltilmesi amacıyla uygulamaların arttırılması mümkündür. Gelecekte yapılacak araştırmalarda, örneklem büyüklüğünün genişletilmesi gerektiği ve böylece sonuçların genelleştirilmesi hususunda yaşanan sınırlılıkların indirgenebileceği belirtilebilir. Ayrıca yıllar bazında karşılaştırmalar yapılarak akademik ve idari personelin memnuniyet oranlarındaki değişimler gözlemlenebilecektir.

KAYNAKÇA

Akyol, H. (2014), "The Measuring Effect of Employee Satisfaction of Academic Staff to Employee Performance", Journal of Social and Administrative Sciences, 1 (1), 18-33.

Alparslan, M. A. (2014), "Öğretim Elemanlarının İşlerinden Tatmin, Üniversitelerinden Memnun ve Gönüllü Olmalarındaki Öncüller: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi'nde Bir Araştırma", Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6 (11), 82-11.

Cohen, L., Manion L. and Morrison, K. (2007), Research Methods in Education, 6th Edition, Routledge, New York.

Çelik, S. (2010), "İş Ahlakı Uygulamalarının Çalışan Memnuniyeti İle İlişkisi", İş Ahlakı Dergisi, 3 (5), 21-40.

Davras, Ö. ve Gülmez, M. (2013), "Otel İşletmelerinde Çalışan Memnuniyetine Etki Eden Faktörler: Kemer-Lara-Belek-Side-Alanya Bölgelerinde Bir Çalışma", Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, 24 (2), 167-184.

Emhan, A. ve Gök, R. (2011), "Bankacılık Sektöründe Personel Memnuniyeti ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkilerin Araştırılması", Muhasebe ve Finansman Dergisi, Temmuz 2011, 157-174.

Görener, A. (2011), "Toplam Kalite Yönetimi Kapsamında Paydaş Memnuniyetinin İncelenmesi: Hizmet Sektöründe Bir Uygulama", İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimleri Dergisi, 12 (23), 151-165.

Korkmaz, O. ve Erdoğan, E. (2014), " İş Yaşam Dengesinin Örgütsel Bağlılık ve Çalışan Memnuniyetine Etkisi", Ege Akademik Bakış, 14 (4), 541-547.

Küskü, F. (2003), "Employee Satisfaction in Higher Education: The Case of Academic and Administrative Staff in Turkey", Career Development International, 8 (7), 347-356.

Murat, G. ve Çevik, İ. E. (2008), "İç Paydaş Olarak Akademik Personel Memnuniyetini Etkileyen Faktörlerin Analizi: Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Örneği", ZKÜ Sosyal Bilimler Dergis, 4 (8), 1-18.

Naw, C. N., İsmail, M., Raston, A. N., Jaini, A., Ibrahim, H. A. M., Abdullah A. and Zamzamin, Z. Z. (2017), "Job Satisfaction among Academic Staff: A Case Study in the Public University in Malaysia, International Business Management, 11 (3), 649-657.

Şahin, L., Bacak, B. ve Güler, M. (2015), "Çalışan Memnuniyetinin Sağlanmasında Temel Dinamikler: Dışsal Faktörlerin Çalışanların Memnuniyet Algıları Üzerindeki Etkilerine Yönelik Bir Alan Araştırması", İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 17 (2), 28-44.

Trakya Üniversitesi 2013-2018 Stratejik Planı, https://bys.trakya.edu.tr/file/open/64128489.

Trakya Üniversitesi 2018-2022 Stratejik Planı, https://bys.trakya.edu.tr/file/open/66210271.

Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan'ın Ekonomisine Bir Bakış

Seyfi AKTOPRAK[1]

[1]Trakya Üniversitesi, Uzunköprü Meslek Yüksekokulu Öğretim Görevlisi, Edirne, Türkiye.
seyfiaktoprak@trakya.edu.tr

Özet: Sovyetler Birliği (SSCB) dağıldıktan sonra 1991 yılında bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan ekonomisi temelde petrol, doğalgaz ve petrokimya ürünlerine dayanmaktadır. Merkezi planlama döneminde her ülkenin hangi ürünleri üreteceği belirleniyordu. Bağımsızlığın kazanılmasının ardından SSCB'deki işletmelerle ekonomik bağlantıların koparılmasının ve ülkenin diğer Sovyet cumhuriyetlerdeki pazar payını kaybetmesinin yanı sıra SSCB döneminde merkezden sağlanan sübvansiyonların da kesilmesiyle birlikte üretimde büyük düşüşler yaşandı. Ekonomik yapının eski merkezi planlamaya göre örgütletilmesi nedeniyle birçok fabrika ve tesis üretimini durdurdu veya düşük kapasite ile üretimine devam etti. Fakat Azerbaycan bu durumdan zengin enerji rezervleri ile kurtulmayı amaçlamıştır. Geçiş ekonomisi sürecini yaşamakta olan ülkelere göre ekonomik göstergeler itibariyle daha iyi konumda yer almaktadır.

Bu çalışmanın amacı, SSCB dağıldıktan sonra ortaya çıkan ülkelerden olan Azerbaycan'ın geçiş ekonomiler içindeki yeri ve özellikle ekonomik yapısında meydana gelen dönüşümü incelemektir. Bu kapsamda özellikle ekonomik yapıda gerçekleşen dönüşüm ile bu dönüşümde Azerbaycan ekonomisinde sektörel gelişmelerin yönünün ne olduğunun incelenmesidir. Çalışmanın bir başka amacı ise, uzun süre dünya ekonomisinden uzak kalmış Azerbaycan'ın küreselleşmenin hız kazandığı günümüzde, dünya ekonomisine ne ölçüde bütünleşmiş olduğunun araştırılmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, Geçiş Ekonomileri, Ekopolitik

A Look at the Economy of Azerbaijan after Independence

Abstract: Soviet Union (USSR) in 1991, disbanded after Azerbaijan declared its independence on the basis of the economy of oil is based on natural gas and petrochemical products. Central planning period, which was determined top roduce products in each country. After the breaking of economicties with the independence and sscb'deki-business side of losing market share in other Soviet republics as the country with the largest declines in production cut in the subsidies provided by the central USSR it took place. Due to the economic structure compared to the old central planning many factories and plants stopped production or went into production with low capacity. But Azerbaijan intends to get rid of the rich energy reserves of the situation. Economic indicators by country experiencing the transition economy is in a beter position as.

The purpose of this paper, its place in Azerbaijan's transition economy countries which emerged after the collapse of the USSR, and in particular examine the transformations occurring in the economic structure. In this context, especially in the economy of Azerbaijan in this transformation of the economic structure transformation took place to examine what is happening to the direction of sectoral development. Another purpose of the study, for a long time that today's accelerated globalization of the world economy of Azerbaijan have been away, that is to investigate to what extent integrating in to the world economy.

Keywords: Azerbaijan, Transition Economies, Ecopolitic

Giriş

Coğrafi olarak Azerbaycan, 38º-25º kuzey enlemleri ile 44º-25º doğu boylamları ve Orta Asya, Orta Doğu ve Ön Asya'nın ortasında, Kafkas dağlarının güneydoğu yamaçlarında yer almaktadır. Yüz ölçümü 86.660 km², ülke sınırlarının toplam uzunluğu 3.660 km'dir. (Özdemir, 2007:31) Kuzeyinde Gürcistan (480 km) ile Rusya Federasyonu'na bağlı Dağıstan Özerk Cumhuriyeti (390 km), güneyinde İran İslam Cumhuriyeti (756 km), batısında Ermenistan (1.007 km) ve Türkiye Cumhuriyeti (Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ile 11 km uzunluğunda ortak sınırı bulunmaktadır), doğusunda ise Hazar Denizi (713 km) yer almaktadır. Nüfusu yaklaşık olarak 10.100.000 civarındadır. (Azerbaijan Population, 2018)

Jeopolitik açıdan değerlendirildiğinde; Azerbaycan topraklarından geçen uluslararası kervan yolları sebebiyle, eski çağlardan bu yana büyük güçlerin oyun sahası içinde yer almıştır. Jeopolitik açıdan Batı ile

Doğu arasında bir köprü rolüne sahip olan Azerbaycan, 1813'de Gülistan ve 1828'de Türkmen Çay Anlaşmaları ile Kuzey ve Güney Azerbaycan olmak üzere ikiye ayrılarak Çarlık Rusya ve İran tarafından paylaşılmıştır. 1917 Ekim Devrimi'nden sonra 28 Mayıs 1918'de kurulan ***"Demokratik Azerbaycan Cumhuriyeti"*** Nisan 1920'de Sovyet Rusya tarafından işgal edildi ve bu gelişme sonucunda 28 Nisan 1920 de Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kuruldu. Bu tarihten bağımsızlık tarihi olan 18 Ekim 1991'e kadar Sovyet Sosyalist Birliği Cumhuriyeti'nin (SSCB) bir parçası olmuştur. (Aras, 2013; 1)

İktisadi bakımdan değerlendirildiğinde devletin halen ciddi bir ağırlığa sahip olduğu, planlı ekonomiden pazar ekonomisine geçiş sürecinde olan bir yapıya sahip olduğunu söylemek doğru olacaktır. İktisadi açıdan en büyük kaynakları, sahip olduğu büyük petrol ve doğalgaz yatakları, tarıma elverişli toprakları ve SSCB döneminden miras kalan büyük sanayi tesisleri ile sanayi altyapısıdır. SSCB'nin parçalanmasının ardından ciddi bir küçülme yaşamıştır. Bununla birlikte Azerbaycan ekonomisine Ermenistan ile çıkan savaş ağır bir darbe vurmuştur. (DEİK, 2012:12)

1. Bağımsızlık Öncesi Azerbaycan Ekonomisi

1980'lere gelindiğinde SSCB ekonomisi durgunluk yaşıyordu. Kapitalist ekonomiyle rekabet edemediği gibi, bir yandan onun içerisinde yer alıp diğer yandan bu olguyu reddeden kuramsal/ideolojik konumu nedeniyle büyük sıkıntı yaşamaktaydı. (Tellal, 2009:158) Bu kötü gidişata çözüm olarak 1986'da, Mikail Gorbaçov tarafından ***"perestroyka"***[59] ve "***glastnost"***[60] politikaları uygulanmaya başlatıldı. "Perestroyka" ve "Glastnostun" uygulanmaya başlanmasıyla birlikte toplumda "sosyalist" değerler sorgulanmaya başladı. (Mardanov, 2013:54) 1980'lerin ikinci yarısı SSCB'de sosyo ekonomik sorunların açığa çıktığı ve bu alanda ciddi sorunların toplumsal yaşama önemli ölçüde yansıdığı dönem olarak değerlendirmek doğru olacaktır. Sovyet para birimi olan rublenin değer kaybetmesi[61] ve sosyalist ekonomik sistemin verimsizliğinin getirdiği ürün kıtlığı halk arasında iş gücünün en önemlisi de çalışmaya olan ilginin azalmasına neden olmuştur. Böyle bir durumda Sovyet ekonomik sistemdeki fiyat denetim mekanizmasını işlemez hale getirmiştir.

SSCB'de sosyo-ekonomik yapının bozulması ve ürün kıtlığının giderek artması nedeniyle kurumlar ve vatandaşlar elinde bulunan 200-500 milyar ruble civarındaki parayı kullanamaz hale gelmişlerdir. Paraların elde kalması ve değer yitirmesi ise ekonomik rahatsızlığı bir kat daha arttırmıştır. Doğal olarak bu durum SSCB'nin bir parçası olan Azerbaycan'ı etkilemekte, sosyo ekonomik sorunları beraberinde getirmekteydi. (Veliev ve Aslanlı, 2011:14-15) Azerbaycan, merkezi planlama neticesinde bir tarım ülkesi yapılmıştır. Sanayisi ise aynı stratejiye bağlı olarak kendi kendisine yetersiz kılınarak diğer Sovyet cumhuriyetlerine bağlı hale getirilmiştir. (Avşar vd., 1993:10) Azerbaycan'da SSCB'nin uyguladığı bu politikalara karşı tepkiler oluştu. Bu tepkilerin salt ekonomik sorunlardan kaynaklanmadığını belirtmekte fayda vardır. SSCB, petrol ihtiyacının büyük kısmını (%95) Azerbaycan topraklarından sağlamaktaydı. (Avşar vd., :1993:10) Mardanov'a göre (2013:54) ekonomik boyutlu tepkiler genel olarak; *"petrolün SSCB tarafından kullanılması ve Azerbaycan'ın elde edilen gelirden çok az pay alabilmesinden kaynaklanıyordu. Bu nedenle Azerbaycan, bağımsızlığını kazandıktan sonra kendi enerji politikasını oluşturmuştur."*

[59] Perestroyka, yeniden yapılanma anlamına gelmektedir. Yeniden yapılanmayı gerekli kılan temel koşul ekonomik bunalımdı.

[60] Glastnost, açıklık anlamına gelmektedir. Politik açıklık ve demokratikleşme, bürokratik hegemonyayı zayıflatarak ekonomideki yeniden yapılanmanın önünün açmak için kaçınılmaz bir gereklilikti. Açıklık araçtı, yeniden yapılanmaysa amaç.

[61] Sovyet para birimi, Ruble hızla değerini kaybederek 1985 yılındaki 1$-60 Sovyet kuruşu paritesinden, 1991 de 1$--50 Rubleye kadar gerilemiştir. Ruble'nin değer kaybetmesi ve sosyalist ekonomik sistemin verimsizliğinin getirdiği ürün kıtlığı halk arasında çalışmaya olan ilgiyi azaltmış ve bu da Sovyet ekonomik sistemindeki fiyat denetim mekanizmasını bozmuştur. Ülkede sosyo-ekonomik yapının bozulması ve ürün kıtlığının giderek artması nedeniyle kurumlar ve vatandaşlar ellerinde bulunan 200-500 milyar ruble civarındaki parayı kullanamaz duruma gelmişlerdi. Paraların elde kalması ve değerden düşmesi ise sosyal rahatsızlığı artırmıştır. Doğal olarak bu durum Sovyetler Birliği'nin bir parçası olan Azerbaycan'ı da etkilemekte, sosyo-ekonomik sorunları beraberinde getirmekteydi (Ceferov,2011;15).

2. Yazın Taraması

Yazın incelendiğinde Azerbaycan'ın ekopolitiğinin farklı dönemlere ayrıldığı göze çarpmaktadır. Bu ayrımlarda en çok kabul gören iki başlık karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilki; Azerbaycan ekonomisini üç dönemde inceleyen görüştür:

Tablo 1: Literatürde Azerbaycan'ın Ekonomik Dönemleri

Dönem	Yıllar	Ekonomik durum
1. Dönem	1991-1994	Piyasa ekonomisine geçiş, ekonomik kriz
2. Dönem	1995-2000	Dünya ekonomisi ile entegrasyonun sağlanması, istikrar dönemi
3. Dönem	2001 sonrası	Özelleştirme , yükseliş dönemi

Kaynak: Osman Nuri Aras, Azerbaycan'ın Ekonomik Yapısı ve Enerji Kaynaklarının Ekonomik Önemi

Söz konusu bakış açısına göre; bağımsızlık sonrası Azerbaycan piyasa ekonomisine geçmiş, bu konuda izlenen politikalar ekonomik kriz yaşanmasına sebebiyet vermiştir. 2. dönemde dünya ekonomisiyle uyum sağlanması hedeflenmiştir. Bu politika Azerbaycan'a ekonomik istikrarı getirmiştir. 3. dönemde ise, dünya ekonomisine açılan Azerbaycan, liberal politikaların da etkisiyle özelleştirmeler artmış, özellikle 2008 yılından itibaren ithalatın da artmasıyla ekonomide yükseliş gözlenmiştir.

Literatürde bağımsızlık sonrası Azerbaycan'ın ekonomisini dört dönemde incelendiği eserlerde bulunmaktadır.

Tablo 2: Literatürde Azerbaycan'ın Ekonomik Dönemleri

Dönem	Yıllar	Ekonomik durum
1.Dönem	1991-1996	Ekonomik kriz
2.Dönem	1996-2004	İstikrar dönemi
3.Dönem	2004-2008	Yükseliş dönemi
4.Dönem	2008 sonrası	Nisbi yavaşlama dönemi

Kaynak: Elşen Resul Oğlu Bağırzade, Bağımsızlığının 20. Yılında Azerbaycan Cumhuriyeti Ekonomisi.

Bağımsızlık sonrasını dört bölümde inceleyen kaynaklarda, tablo 2'de görüldüğü üzere, 1991-1996 yılları ekonomik krizin ciddi düzeyde hissedildiği dönem olarak kategorize edilmiştir. 1996-2004 yılları nispeten istikrar sağlanmış, 2004-2008 yıllarında ise, istikrar artık olumlu ekonomik gelişmelere zemin hazırlamıştır. Bu sebepten 2004-2008 yılları arası yükseliş dönemi olarak betimlenmiştir. 2008 yılı Azerbaycan ekonomisinin tepe noktasına ulaştığı düşüncesiyle bundan sonraki ekonomik faaliyetlerde yükselmenin gözlenemediği, görece durağanlaştığı görüşüne yer verilmiştir.

3. Azerbaycan Ekonomisi

1991'de bağımsızlığını kazandıktan sonra, özellikle geçiş döneminin ilk yıllarında ekonomik alanda düşüşler olmuşsa da, ülkenin para birimi olan Manat'a bağlılık devam etmiştir. Ancak, Azerbaycan verimli tarım arazileri yanında doğalgaz, petrol ve demir cevheri bakımından oldukça zengin sayılabilir. Ayrıca, petrokimya endüstri yanında, ülke ekonomisinde gıda, giyim gibi hafif sanayide gelişim göstermektedir (İşyar,2010;69). Öncelikle Azerbaycan'ın ekonomik verilerini okumadan önce bağımsızlıktan bu yana nüfusun gelişimini incelemekte fayda vardır.

Tablo :3 Azerbaycan'ın Nüfusu

Yıllar	Nüfus	Artış oranı
1991	7,274,511	1.60 %
1992	7,391,720	1.61 %
1993	7,509,038	1.59 %
1994	7,621,142	1.49 %
1995	7,722,967	1.34 %
1996	7,811,547	1.15 %
1997	7,887,038	0.97 %

1998	7,953,160	0.84 %
1999	8,016,264	0.79 %
2000	8,082,870	0.83 %
2001	8,156,695	0.91 %
2002	8,238,124	1.00 %
2003	8,326,068	1.07 %
2004	8,418,920	1.12 %
2005	8,514,851	1.14 %
2006	8,612,768	1.15 %
2007	8,712,748	1.16 %
2008	8,816,036	1.19 %
2009	8,924,601	1.23 %
2010	9,040,191	1.30 %
2011	9,163,703	1.37 %
2012	9,294,495	1.43 %
2013	9,429,487	1.45 %
2014	9,563,638	1.42 %
2015	9,691,874	1.34 %
2016	9,826,397	1.39 %
2017	9,962,787	1.39 %
2018	10,101,070	1.39 %

Kaynak: Azərbaycanın əhalisi, 2015: 15.

Tablo ‘3 e göre Azerbaycan’ın nüfusu bağımsızlıktan bu yana sürekli büyüme göstermektedir. Bunun yanı sıra gözden kaçırılmaması gereken en önemli nokta; 2008’e kadar görece yüksek olan nüfus artık oranının, 2008’den sonra yavaşladığıdır. Ülkenin nüfusu 1991 yılından 2014 yılına kadar 2.191.600 kişi artmıştır. Yine ülke nüfusunun %71, 6 ‘sı aktif nüfustan[62] oluşmaktadır. (Azərbaycanın əhalisi, 2015: 7)

Tablo 4: Kişi başı gelir $

1993	1997	2001	2005	2009	2011	2014
3.360	2.630	3.710	6.280	13.720	14.590	16.910

Kaynak: data.worldbank.org

Tablo 4’te 1993’te 1997’ye kadar geçen sürede kişi başı gelirin azaldığı, veri girişi yapılan yıllarda 1997-2009 yılları arasında ciddi artış oranları göze çarpmaktadır. 2011 ve 2014 yıllarında kişi başı gelir artış göstermeye devam etmesine karşın, 1997-2009 yılları arasındaki artık kadar yüksek değerlerde olmadığı görülmektedir.

Tablo 5: Gayrisafi Yurtiçi Hasıla

Yıl	GSYİH $	GSYİH Büyüme (%)
1991	8.792.365,8	-0,7
1995	3.052.467,5	-11,8
1999	4.581.222,4	7,9
2003	7.275.766,1	11,2
2007	20.983.019,9	25,0
2011	65.951.627,2	0,1
2012	69,684,317.72	2,2

[62] Bir ülke nüfusunun kazanç elde etme amacıyla ekonomik faaliyet gösteren bölümüne “aktif nüfus “,”çalışan nüfus” ya da “iktisaden faal nüfus “adı verilmektedir. Tanımın kapsamına çalışabilecek yaşa gelmiş ve bir işte fiilen çalışanların yanı sıra iş aramakta olanlarda alınmaktadır. Genel kabul bu yaşı 15-64 yaş olarak kabul etmektedir.

2013	74,164,435.95	5,8
2014	75.198.011,0	2,0
2015	53,074,370.49	1,1
2016	37,847,715.74	-3,1

Kaynak: data.worldbank.org

Tablo 5'te Gayrisafi yurtiçi hasıla (GSYİH) değerlerine bakıldığında, 1991 ve 1995 yıllarında negatif olan GSYİH büyüme değerleri 1999, 2003 ve 2007 yıllarında istikrarlı bir şekilde büyüme göstermiştir. 2011 ve 2014 yılında büyüme devam etmiş ancak, 1999-2007 yılları aralığındaki büyüme oranlarını yakalayamamıştır.

Tablo 6: Azerbacan'ın Dış Ticareti

Yıllar	Milyon ABD Doları			
	Dış Ticaret Toplamı	İthalat	İhracat	Fark
1991	4.002,2	1.881,2	2.121,0	239,8
1992	2.423,8	939,8	1.484,0	544,2
1993	1.353,5	628,8	724,7	95,9
1994	1.430,6	777,9	652,7	-125,2
1995	1.304,9	667,7	637,2	-30,5
1996	1.591,9	960,6	631,3	-329,3
1997	1.575,7	794,4	781,3	-13,1
1998	1.682,6	1.076,5	606,1	-470,4
1999	1.965,1	1.035,9	929,2	-106,7
2000	2.917,3	1.172,1	1.745,2	573,1
2001	3.745,3	1.431,1	2.314,2	883,1
2002	3.832,9	1 665,5	2 167,4	501,9
2003	5.216,6	2 626,2	2 590,4	-35,8
2004	7.131,4	3 515,9	3 615,5	99,6
2005	8.558,4	4 211,2	4 347,2	136,0
2006	11.638,9	5 266,7	6 372,2	1.105,5
2007	11.771,7	5 713,5	6 058,2	344,7
2008	54.926,0	7 170,0	47 756,0	40.586,0
2009	20.824,5	6 123,1	14 701,4	8.578,3
2010	27.960,8	6 600,6	21 360,2	14.759,6
2011	36.326,9	9.756,0	26 570,9	16.814,9
2012	33.560,9	9.652,9	23.908,0	14.255,1
2013	34.687,9	10.712,5	23.975,4	13.262,9
2014	39.462,1	9.187,7	30.274,4	21.086,7

Kaynak: www.stat.gov.az

Tablo 6'da Azerbaycan'ın ithalat-ihracat dengesi, 1991-2007 yılları arasında dönem dönem artış ve azalışlar olduğu gözlemlenmiş ancak, bu değişim ülkenin dış ticaret toplamındaki değerleriyle kıyaslandığında büyük bir oranda olmadığı sonucuna varılmıştır. 2008 yılında ihracat rekor seviyeye ulaşmış, gerek dış ticaret toplamında, gerekse ithalat-ihracat dengesi anlamında en verimli yılını

yaşamıştır. 2009'dan sonra ithalat-ihracat dengesinde hatırı sayılır oranda pozitif yönlü bakiyesini korumaya devam etmiştir.

T.C. Bakü Büyükelçiliği'nin Mart 2014'te yayınladığı verilerine göre; Azerbaycan 2013 yılında 149 ülke ile dış ticaret faaliyetinde bulunmuştur. 2012 yılına göre Azerbaycan'ın toplam ithalatı %10,95, ihracatı ise % 0,28 ve dış ticaret hacmi ise % 3,35 oranında artış göstermiştir.

2013 yılında Azerbaycan ihracatının %89,48'nü ham petrol ve petrol ürünleri, %2,93'nü doğalgaz, % 1,05 sebze-meyve ve diğerleri[63] oluşturmaktadır. Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi SOCAR, 2015 yılında ihracatının arttığını duyurduğu haberde, "Azerbaycan'ın rafine petrol ürünleri ihracatı yılın ilk 4 ayında geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 50,8 artarak 504.965 ton olarak gerçekleşti. Geçen yılın aynı döneminde 334.720 ton ihracat yapılmıştı. Azerbaycan'ın rafine petrol ürünleri ihracatı 2014'ün tamamında isme 1,56 milyon ton civarında gerçekleşmişti." (www.haberazerbaycan.com: 01.08.2015.) bilgisine yer verilmiştir.

Güncele bakıldığında T.C. Bakü Büyükelçiliği'nin Mart 2014 Ticaret Müşavirliği kanalından elde edilen verilerle Azerbaycan'ın ekonomik verilerine ışık tutmak için, Azerbaycan'ın 2013 yılındaki ihracat ve ithalat yaptığı ülkelerin yüzdelik dağılımlarını incelemekte fayda vardır. Aşağıda tablo 7'de ihracat ve tablo 8'de de ithalat verilerine yer verilmiştir.

Tablo 7: Azerbaycan'ın 2013 Yılındaki Ülkelere Göre İhracat Yüzdeleri

Ülkeler	İhracattaki oranı (%)
İtalya	24,98
Endonezya	11,56
Tayland	6,95
Almanya	5,66
İsrail	5,26
Fransa	4,72
Hindistan	4,58
Rusya Federasyonu	4,50
ABD	4,13
Yunanistan	3,38
Türkiye	2,19
Portekiz	2,19
Gürcistan	2,17
İngiltere	2,02
Tayvan	1,95
Diğer	13,77

Kaynak: T.C. Bakü Büyükelçiliği'nin Mart 2014 Ticaret Müşavirliği verileri.

Tablo 7'ye göre Azerbaycan'ın 2013'teki en büyük ihracatçı ülkesi İtalya olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplam ihracatının ¼'ünü İtalya ile yapmaktadır. Endonezya da ihracatta önemli bir orana sahip diğer bir ülkedir.

Azerbaycan'ın 2013 yılındaki ithalat yaptığı ülkelerin yüzdelik dağılımları aşağıda tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8: Azerbaycan'ın 2013 Yılındaki Ülkelere Göre İthalat Yüzdeleri

Ülkeler	İthalattaki oranı (%)
Rusya Federasyonu	14,05
Türkiye	13,66
İngiltere	12,45
Almanya	7,68
Ukrayna	5,50

[63] Diğerleri; kimya sanayi ürünleri, demir çelik ürünleri, alüminyum ve mamulleri, pamuk, çay, bitkisel ve hayvansal yağlar, alkollü ve alkolsüz içkilerdir.

Çin	5,29
Fransa	3,97
ABD	3,51
Brezilya	3,47
Kazakistan	2,86
Japonya	2,69
İtalya	2,33
Güney Kore	2,14
İran İslam Cumhuriyeti	1,94
Hollanda	1,69
Diğer	16,76

Kaynak: T.C. Bakü Büyükelçiliği'nin Mart 2014 Ticaret Müşavirliği verileri.

Tablo 8'de Azerbaycan'ın 2013 yılında ülke bazında ithalat oranlarına bakıldığında, birbirine yakın yüzdelere sahip olmalarına karşın ilk üç ülke sırasıyla; Rusya Federasyonu, Türkiye ve İngiltere olarak karşımıza çıkmaktadır. Rusya Federasyonu'nun ilk sırada yer almasının önemli sebepleri arasında coğrafi yakınlık ve bağımsızlık öncesine dayanan üretim kaynaklarına ilişkin bağımlılığı dayandırmak yanlış olmayacaktır. Türkiye'nin ikinci sırada yer alması ise yine coğrafi yakınlık ve bağımsızlık sonrası Türkiye'nin resmi ve gayri resmi yürüttüğü ticari ilişkilere dayandırılabilir.

Tablo 9: Azerbaycan'ın Yıllara Göre Enflasyon Oranı

Yıllar	Enflasyon Oranı (%)
31.12.1993	1129.70
31.12.1994	1664.00
31.12.1995	489.81
31.12.1996	19.80
31.12.1997	3.67
31.12.1998	-0.77
31.12.1999	-8.53
31.12.2000	1.81
31.12.2001	1.55
31.12.2002	2.77
31.12.2003	2.23
31.12.2004	6.71
31.12.2005	9.68
31.12.2006	8.37
31.12.2007	16.60
31.12.2008	20.82
31.12.2009	1.56
31.12.2010	5.67
31.12.2011	7.87
31.12.2012	1.02
31.12.2013	2.43
31.12.2014	1.35
31.12.2015	7.88

Kaynak: www.quandl.com

Elde edilen veriler 1993 yılından başlamaktadır. 1993 ve 1994 yılında enflasyon değerlerinin çok yüksek seviyelerde olduğu 1994 yılından 1995 yılına geçildiğinde enflasyon değerinde düşüş gözlenmiş ancak yüksek değerlerde seyretmeye devam etmiştir. 1996-2004 yılları arası enflasyon değerleri görece sabitlenmiştir. 2004-2008 yılları arası ise tekrar yükselişe geçen enflasyon değerleri %20'lere kadar yükselmiştir. 2009 yılı ve sonrası için enflasyon değerleri yaklaşık olarak %1 ile %8 arası dalgalanmalar göstermiştir.

Sonuç

SSCB'nin dağılmasının ardından bağımsızlığını kazanan Azerbaycan, 1995 yılından sonra, iktisadi bakımdan güçlükleri yenmeyi başararak, serbest piyasa ekonomisine göre yeniden yapılanmaya, kalkınmaya ve dünya ekonomisine entegre olmaya başlamıştır. Azerbaycan'ın bu süreçteki en büyük etkiyi yaratan enerji kaynaklarıdır. 1994 yılında imzaladığı "Asrın Anlaşması" ile küresel çapta petrol üreten ve ihraç eden bir devlete dönüşmüştür. Bu enerji ihracatı sayesinde birçok iktisadi göstergeyi olumlu etkilenmiştir.

Günümüzde Azerbaycan ekonomisi, devletin halen ciddi bir ağırlığa sahip olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Azerbaycan ekonomisini geçiş ekonomisi olarak nitelendirmek doğru olacaktır. Veriler çözümlendiğinde Azerbaycan'ın kurulduğu ilk birkaç yıl gerek mikro gerekse makro ekonomik dengeler bakımından zorluk çektiğini söylem doğru olacaktır.1995-1996 sonrası ekonomik dengeleri kurmaya başarmış ve bu sayede yıl iktisadi büyümesi, kalkınma ve gelişmişlik düzeyinin yükselmesine neden olmuştur.

KAYNAKÇA

Azərbaycanın əhalisi, 2015 http://www.stat.gov.az/, E.T: 01.08.2016.

Cavid Veliev, Araz Aslanlı, Güney Kafkasya Toprak Bütünlüğü, Jeopolitik Mücadeleler ve Enerji, Berikan Matbaacılık, Ankara 2011.

Ceforov Nazim "Bağımsızlığının 20.yılında Azerbaycan",Veliev Cavid ve Aslanlı Araz(der.), Güney Kafkasya Toprak Bütünlüğü, Jeopolitik Mücadeleler ve Enerji, Berikan, Ankara, 2011.

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, DEİK, Azerbaycan Ülke Bülteni, Nisan 2013.

Elşen Resul Oğlu Bağırzade, Bağımsızlığının 20. Yılında Azerbaycan Cumhuriyeti Ekonomisi, Hacettepe Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, sayı 15, 2011.

İşyar Ömer Göksel "Azerbaycan ve Dış Politikası", Arı Tayyar(der.), Orta Asya ve Kafkasya Rekabetten İşbirliğine, MKM, Bursa, 2010.

Osman Nuri Aras, Azerbaycan'ın Enerji Kaynakları Gelirlerinin Ülke Ekonomisine Etkisi, Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi, Vol.2, No.2, Kasım-2013.

Misir Merdanov, Cemiyyetin Formalaşmasında Ali Tahsilin Rolu, Ali Tahsil ve Cemiyet: İlmi Metodik jurnal, 2012. http://sam.az/uploads/gallery/20.04/Kitab%20Son%20Ilham%20Eliyev%20donemi%20Azerbaycan.pdf, E.T: 9.08.2015.

T.C. Bakü Büyükelçiliği'nin Mart 2014 Ticaret Müşavirliği verileri, https://www.google.com.tr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&ved=0CCEQFjABahUKEwj3xZSp5K7HAhWJvBQKHSXRABw&url=http%3A%2F%2Fwww.ekonomi.gov.tr%2Fportal%2Fcontent%2Fconn%2FUCM%2Fuuid%2FdDocName%3AEK-159027%3Bjsessionid%3DA34YPUNweARWy6BKIuZCPjEvRXq124zc8sbTiuncImdQoe8m_jJj!-532753600&ei=biDRVffWOon5UqWig-AB&usg=AFQjCNGUjML6NBvEE0f56MMs_jeBD1FXNw&sig2=jVHLuznXq8KenvbJzS-nGw&bvm=bv.99804247,d.bGQ&cad=rja, E.T: 11.08.2015.

T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Yurtdışında Tarım Sektörüne Yönelik Yatırım Olanakları, 2012 Faaliyet Raporu, s.9, https://www.tarim.gov.tr/SGB/Belgeler/Bakanl%C4%B1k_Faaliyet_Raporlar%C4%B1/2012_Faaliyet_Raporu.pdf, E.T: 9.08.2015.

Tellal Eren, Rusya'yla İlişkiler, Baskın Oran (Ed.) Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt 2, İstanbul.

Zakir Avşar vd., Yeni Bir Yüzyıla Doğru Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri İlişkileri, http://acikerisim.tbmm.gov.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11543/1821/199306291.pdf?sequence=1&isAllowed=y, E.T: 8.08.2015.

http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/25242/10006045.pdf, E.T: 11.08.2015.

http://data.worldbank.org/indicator/NY.GNP.PCAP.PP.CD/countries, E.T: 12.08.2015.

http://www.stat.gov.az/source/trade, E.T: 11.08.2015

http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD/countries/AZ?display=default.

https://www.quandl.com/data/ODA/AZE_PCPIPCH-Azerbaijan-Inflation-change-Average-Consumer-Prices?utm_medium=graph&utm_source=quandl, E.T: 14.08.2015

http://www.haberazerbaycan.com/haber/369/azerbaycanin-petrol-ihracati-2015te-ne-kadar-artti.html, E.T: 01.08.2015.

Endüstriyel Satın Alımlardaki Tedarikçi İlişkilerinde Güven ve Operasyonel İş Birliğinin Etkisi: Denizli Tekstil Firmalarında Bir Araştırma

Öğr. Gör. Pelin Kılvan[1] **Prof.Dr. Süleyman Barutçu[2]**

[1]Beykent Üniversitesi, MYO, Lojistik, pelinkilvan@beykent.edu.tr

[2]Pamukkale Üniversitesi, İİBF, İşletme, sbarutcu@pau.edu.tr

Özet: Endüstriyel pazarların en önemli üyelerinden biri olan üretici firmaların, tedarikçileri ile aralarındaki güven ve iş birliği, tedarik zinciri sürecinin sorunsuz bir şekilde ilerlemesi açısından son derece önemlidir. Üretici ve tedarikçi arasında birbirlerinin yararına hareket edecekleri inancı güven ilişkisini inşaa etmektedir. Güven, iş ilişkilerinin uzun dönemli olmasını sağlamaktadır. Ayrıca, satın alma sürecinde tedarikçi firmalar üretici firmanın sorunlarına çözüm bulmak için iş birliği içine girdiklerinde bu durum tedarikçiler için rekabet avantajı sağlamaktadır. Endüstriyel pazarlardaki satın alma davranışlarının analizi, sektöre girmek isteyen tedarikçilerin pazarlama stratejilerinde dikkat etmesi gereken noktalara ışık tutmaktadır. Bu durum dikkate alınarak çalışmada, Türkiye'nin tekstil sektöründe önemli illerinden biri olan Denizli'de, içinde satın alma birimi olan orta ve büyük ölçekli firmaların tedarikçileri ile aralarındaki güven ilişkisi ve operasyonel iş birliği incelenmektedir. Tekstil sektörü, Türkiye ihracatının önemli bir kısmını oluşturmakta ve Avrupa Birliği İş Geliştirme Merkezi 2009 verilerine göre, ülkemizin tekstil ihracında önemli payı olan havlu ihracatının %71'i Denizli'den karşılanmaktadır. Bu nedenle, Denizli'deki üretici tekstil firmalarının, satın alma davranışlarında ve tedarikçilerle olan ilişkilerinde güven ve iş birliği ilişkisi incelenmektedir. Araştırmanın ana kütlesini Denizli'de tekstil üretiminde faaliyet gösteren, içerisinde satin alma departmanı bulunan 65 adet orta ve büyük ölçekli firma oluşturmaktadır. Bu firmalar arasından 57 firma araştırmaya katılmıştır. Veriler, tekstil firmalarının satın alma yetkilileri tarafından anket yöntemiyle elde edilerek SPSS 21.0 programında analiz edilmiştir. Çalışmada, analiz sonuçları verilmiş, önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Denizli tekstil firmaları, Endüstriyel satın alma, Güven, İş birliği.

1. GİRİŞ

Üretim yapan işletmelerin oluşturduğu endüstriyel pazarlarda, tedarik zincirinin verimli bir şekilde işlemesi, üretim için gerekli olan hammadde ve mamullerin tedarik performansına bağlıdır. Bu nedenle üretim firmalarında satın alma, tedarik zincirindeki en önemli faaliyetlerden biridir. Verimli bir satın almanın gerçekleşmesi, üretici ile tedarikçi arasındaki ilişkiye bağlıdır. Tedarik edilmek istenen ürünün tedarikçiler tarafından zamanında temin edilebilmesi, ani fiyat artışlarının gerçekleşmemesi, talep edilen ürünün istenilen kalitede tedarik edilebilmesi, üretici firmalar açısından üretimin zamanında gerçekleştirilebilmesi açısından da oldukça önemlidir. Dolayısıyla üreticiler, güven duymadıkları tedarikçilerle çalışmayı istememektedir. Diğer bir konu ise, üretici ile tedarikçi arasındaki iş birliğidir. Üretici firmanın karşılaştığı bir sorun karşısında tedarikçi firmanın çözüm önerileri sunması, üretici firmanın eksik kaldığı durumlarda kendi imkanlarından faydalandırması iş birliğinin var olduğunu göstermektedir. Satın alma ilişkilerinde yapılan iş birliği hem maliyet hem de zaman avantajı sağlamaktadır. Sorunların hızlı çözülmesinde ve buna paralel olarak olarak da maliyetlerin düşürülmesinde etkilidir. Bu nedenle bu çalışmada, Türkiye'nin önemli bir tekstil merkezi olan Denizli ilinde faaliyet gösteren tekstil firmalarının satın alma davranışları incelenerek, tedarikçileri ile olan ilişkilerindeki güven ve iş birliği boyutları firma büyüklerine göre değerlendirilmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Endüstriyel Pazarlar Ve Endüstriyel Pazarlama

Endüstriyel pazarlar, tüketici pazarlarının dışında kalan pazarlardır. Bireysel ihtiyaçları karşılamak için olmayıp, mal ve hizmet üretmek amacıyla başka mal ve hizmet satın alarak veya kiralayan bireyler ve/veya organizasyonlardır (Tek ve Özgül, 2008: 196). Bir tüketim malı, nihai müşteriye ulaşmadan önce birçok aşamadan geçmektedir. Bunlar, üretimi için gerekli girdiler satın alınması, işlenmesi ve yeniden satılarak nihai müşteriye ulaşmasıdır. Bu işlem, defalarca tekrar eden işlemlerdir. Bu nedenle endüstriyel

pazarlar, tüketici pazarlarına göre çok daha büyük pazarlardır (Kotler vd., 2005 :302). Endüstriyel pazarlarda müşteriler genellikle, endüstriyel dağıtıcı ve bayilerden, orijinal ekipman üreticilerinden ve kullanıcılarından oluşan ticari girişimler, devlet, kamu ve özel kurumlar ve kooperatifler olmak üzere dört gruba ayrılmaktadır. (Havaldar, 2014: 18).

Endüstriyel pazarlarda ürün ve hizmetler çok çeşitli olmakla birlikte genellikle teknik açıdan karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu ürün ve hizmetler firmaların faaliyetlerini gerçekleştirmelerine yardımcı olmaktadırlar (Havaldar, 2005: 4). Endüstriyel ürünler, hammaddeler, üretim gereçleri ve parçalar, yatırım malları, yardımcı araçlar ve işletme gereçleri olmak üzere genel olarak gruplandırılır. Endüstriyel hizmetler ise eğitim, sağlık, avukatlık, bankacılık, sigortacılık, lojistik, telekomünikasyon hizmetleri, mal kiralama vb. hizmetler olarak bilinmektedir (Cemalcılar, 1999: 89-90). Endüstriyel ürünlerde ürün yaşam eğirisi tüketim eğrilerine kıyasla daha kısadır. Bunun nedeni, endüstriyel ürünlerde teknolojik gelişmelerin ve ürün yeniliklerinin daha hızlı gerçekleşmesidir (Balta, 2006: 26).

Endüstriyel pazarlar bazı temel özellikleri nedeniyle tüketici pazarlarından farklılık göstermektedirler. Endüstriyel pazarlar, pazar yapısı ve bu pazardaki malların talep özellikleri, satın alma biriminin yapısı, karar alma şekileri ve süreçleri bakımından temel farklılıklara sahiptir (Kılvan, 2017: 13). Endüstriyel pazarlarda mal talebi, türetilmiş taleptir.Türetilmiş talep, bir mala olan talebin başka bir mala olan talebi etkilemesidir (Arslan, 2014: 21). Örneğin, mobilyaya olan talep arttıkça, mobilya üreticileri tedarikçilerinden daha fazla sunta talep edeceklerdir. Bu durum göz önüne alındığında, firmalar, endüstriyel müşterilerinin talepleri yanında onların nihai müşterilerinin de taleplerini takip etmelidirler (Arslan, 2014: 21).

Belirtildiği üzere endüstriyel pazarlarda nihai tüketicilerin dışında kalan üretim işletmeleri, devlet ve devlete bağlı kuruluşlar, hizmet işletmeleri, marketler, oteller, bayiler gibi bir çok alıcı vardır. Tüketici pazarları dışında kalan bu pazarlarda gerçekleştirilen pazarlama faaliyetlerine "endüstriyel pazarlama" denilmektedir (Balta, 2006: 4). Örgütsel pazarlama veya işletme pazarlaması olarak da adlandırılan endüstriyel pazarlama, ticaret organizasyonlarına mal ve hizmetlerin pazarlanmasıdır (Havaldar, 2005: 1). Endüstriyel pazarlamanın, pazarlama stratejisi oluşturma, pazarlama iletişimi, satış ve satış yönetimi, tedarik zinciri yönetimi de dahil olmak üzere karmaşık bir yapısı mevcuttur. Böylelikle endüstriyel satın alma durumunun değerlendirilmesi endüstriyel pazarlama açısından çok önemli yönetsel bir faaliyettir (Madhavaram, 2011: 532).

Endüstriyel pazarlardaki talep yapısı, firmaların pazarlama stratejilerini etkilemektedir. Endüstriyel pazarlardaki önemli farklılıklardan biri pazarın talep yapısıdır. Bireysel gereksinimlerden meydana gelen bir talep varsa pazarlama faaliyetleri tüketime yönelik planlanmaktadır. Ancak, bu durumun dışındaki nedenlerle ortaya çıkan bir talep söz konusu olduğunda pazarlama faaliyetleri farklılık göstermeye başlamaktadır. Bu nedenle pazarlama faaliyetleri tüketime yönelik pazarlama ve endüstriyel pazarlama olarak ikiye ayrılmaktadır. Kişisel ihtiyaçların dışında kalan nedenlerle oluşan talep söz konusu olduğunda endüstriyel pazarlamadan söz edilmektedir (Balta, 2006: 4).

Endüstriyel pazarlardaki müşteriler, örgütsel ihtiyaçlarını karşılayan kurumsal müşterilerden oluşmaktadır (Balta, 2006: 26). Endüstriyel pazarlardaki pazarlamacılar, tüketim mallari pazarlayanlara göre çok daha az sayıda ve çok daha büyük ölçekli alıcılarla anlaşma yaparlar (Kotler ve Armstrong, 2008: 161). Endüstriyel pazardaki ürünlerin üretime katılması nedeniyle yüksek olan teknik özelliklerinden dolayı endüstriyel alıcılar, nihai alıcılara göre yüksek ürün bilgisine sahiptirler. Endüstriyel tüketiciler, bir ürün satın alacağı zaman firmasının uyguladığı bir takım prosedürlere göre satın alım yapmaktadır. Devamlı satın alım yaptıkları için satıcılarla uzun dönemli ilişkiler kurmaktadırlar (Kılvan, 2017: 11).

2.2. Endüstriyel Satın Alma ve Temel Süreçleri

Endüstriyel satın alma, firmanın günlük işleyişi ve bunun sürdürülmesi, yönetilmesi için ihtiyaç olan mal, hizmet, bilgi ve yeteneklerin en uygun şartlarda tedarik edilmesini sağlayacak şekilde firma dış kaynaklarının yönetimidir (Weele, 2014: 8). Endüstriyel satın almada, alınacak ürün ve hizmetin sadece en düşük fiyatla satın alınması değil, aynı zamanda istenilen kalite için rekabetçi bir ortamda satın alınması amaçlanmaktadır (Saxena, 2009: 434). Endüstriyel satın alımlarda mutlaka alıcı ve satıcı

arasında güvene dayalı bir ilişki olmalıdır. Endüstriyel alıcılar, mal ve hizmet tedarik etmek istedikleri tedarikçileri seçerken, almak istedikleri ürünlerin özelliğine, kalitesine, hizmet ve maliyet avantajına bakarak karar verirler. Tedarikçiler ise, uzun dönemli çalışabilecekleri, siparişleri düzenli ve güvenilir, ödemelerini zamanında yapabilen müşterilerle çalışmak isterler. Bu nedenle alıcı ve satıcı arasında güven ilişkisi olmazsa, karşılıklı kazanma ilkesinin uygulanması zorlaşacaktır (Aksoy, 2013: 24).

Endüstriyel satın almanın önemi hakkında iki temel düşünce mevcuttur. İlk olarak, her firmanın üretime devam edebilmesi için araç-gereçlere, çeşitli malzemelere ihtiyacının var olmasıdır. Bu malzemeleri tedarik etmek için satın alma birimleri sorumludur. Kısaca, satın alma durumları, firmalar arasında bir bağlantı oluşturmaktadır. Satın almanın önemi hakkındaki bir diğer düşünce ise, örgütsel performansı geniş bir şekilde etkilmesidir. Satın alınmak istenilen malzemeler zamanında ulaşmazsa ya da yanlış malzeme getirilirse, malzemeler istenen miktar dışında, yanlış zamanda veya düşük kalitede yüksek fiyatlı bir şekilde, düşük müşteri hizmeti ile ve daha bir çok hatalarla gelirse bu satın alma işlemi kötü bir şekilde sonuçlanmış demektir. Firmaların önemli derecede rekabet avantajı yakalayabilmeleri için satın alma işleminin başarıyla sonuçlanması gerekmektedir (Monczka vd., 2010: 12).

Endüstriyel satın alma süreci, birden çok aşamayı içeren süreçlerden oluşmaktadır. Bu süreç, firma içinden veya dışından birey ya da bireylerin çözülebilecek bir sorunu ortaya çıkarması veya özellikli bir ürünün satın alınmasıyla yakalanacak bir avantajı görmesiyle başlamaktadır (Hutt ve Speh, 2012: 36). Aşağıdaki tabloda bu süreçler özetlenmektedir.

Tablo 1. Endüstriyel Satın Alma Sürecinin Temel Aşamaları

Aşamalar
1) Sorunun ve İhtiyacın Teşhisi
2) İhtiyaçların Genel Olarak Açıklanması
3) Ürün Özelliklerini Belirleme
4) Tedarikçi Araştırması
5) Önerilerin Analizi
6) Tedarikçi Seçimi
7) Sipariş Süreci
8) Performans Değerlendirme

Kaynak: Hutt ve Speh (2012:37)

Alınacak ürünün özelliklerine karar verildikten sonra potansiyel tedarikçilerin araştırılması yapılmaktadır. Potansiyel tedarikçilerin bir listesi yapılır ve listedeki tedarikçilerden teklif verilmesi istenir. Verilen teklifler sonucunda çalışılmak istenen potansiyel tedarikçiler tekrar belirlenir. (Kotler ve Keller, 2012: 198). Endüstriyel alıcı, bu potansiyel tedarikçiler arasından hangisi veya hangilerini seçeceğine, tedarikçinin uzmanlığını, geçmiş performanslarını, ürün tasarımını, kalite sorumluluğunu, yönetim deneyimini, teknik kabiliyetini, dağıtım performansını, finansal güvencesini, teknoloji kullanımını göz önünde bulundurarak karar vermektedir (Monczka vd., 2010: 38).

2.3. Endüstriyel Satın Alma Sürecini Etkileyen Faktörler

Endüstriyel alıcılar, ürün ve tedarikçi tercihlerini yaparken kalite, fiyat ve hizmet ölçütlerini göz önünde bulundururlar. Diğer bir taraftan endüstriyel alıcılar, en iyi koşullar altında en iyi hizmeti talep ederler. Satış öncesi ve satış sonrası hizmetleri alabilecekleri tedarikçilerle çalışmak isterler (Lamb vd., 2011: 250). Satın alım sürecini başka birçok değişekenler de etkilemektedir. Alınacak ürünün özellikleri, satın alma sürecinin stratejik önemi, satın alımda harcanan para miktarları, satın alım piyasası, satın alımın risk seviyesi, alınan ürünün firma içi uygulamaları satın alım sürecini etkilemektedir (Weele, 2014: 24-25). Bütün bu etkenler değerlendirildiğinde endüstriyel alıcılar, bu beklentileri ve hizmetleri sürekli olarak karşılayabilecek ve bunun taahhüdünü verebilecek tedarikçilerle çalışmak istemektedirler. Bu nedenle

endüstriyel alıcı ile tedarikçiler arasındaki güven ilişkisi, satın alma ilişkilerinde önemli bir boyut halini almaktadır.

2.3.1. Endüstriyel Alıcı ile Tedarikçi Arasındaki Güven İlişkisi

Araştırmalardan bazıları gösteriyor ki, yakın tedarikçi ilişkileri ve etkili tedarikçi yönetimi, üretim firmalarının performansının ana belirleyicilerindendir (Mady vd., 2014: 417). Küresel tedarik zincirindeki aktörlerin düşük ve yüksek performans gösterenler arasındaki ayrımın artması, endüstriyel alıcılar ve tedarikçiler arasındaki yakın ilişkiyi giderek artan bir şekilde etkilemektedir (Cousins vd., 2008: 238). Bir çok araştırma, iş ilişkilerinde kilit boyutun güven olduğunu ve uzun dönemli etkili iş birliklerinde güvenin önemli bir rol oynadığını göstermiştir (Huang ve Wilkinson, 2013: 455-465). Wang ve Huff (2007), çalışmasında tedarikçilerin güveni suistimal etmesi durumunda endüstriyel alıcının gelecekteki satın alma niyetini araştırarak tedarikçi ile endüstriyel alıcının arasında güven ilişkisinin uzunluğuna, tedarikçinin gelecekte güven ihlali yapabilme algısına, bu ihlalin nedenine ve ihlal büyüklüğünün düşüklüğüne bağlı olarak alıcının gelecekte o tedarikçiden alım yapıp yapamayacağını araştırmışlardır. Çalışmanın sonucuna göre, gelecekte yapılacak satın alma olasılıkları, sadece, aynı hataların tekrarlanma olasılığına olan inanç ve tedarikçi ile endüstriyel alıcı arasındaki güven ilişkisinin olgunluk derecesine bağlı olarak etkilenmektedir. Örneğin, tedarikçi ile alıcı arasındaki güven ilişkisi daha henüz yeni kurulmuş ise bu aşamada tedarikçinin yapacağı güven ihlali, alıcının gelecekte bu tedarikçiden satın alım yapma olasılığını düşürmektedir (Ekici, 2013: 932-949). Ha vd. (2011) ise, tedarik zinciri işbirliği ile lojistik verimliliği üzerinde güven etkisini araştırarak duygusal güvenin, bilgi ve fayda/risk paylaşımı için işbirliğinde çok önemli bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Yetkinliğe dayalı güvenin ise ortak karar verme ve fayda/risk paylaşımı işbirliğini etkilediği belirlenmiştir (Ha vd., 2011: 56-77).

2.3.2.Endüstriyel Alıcılar ile Tedarikçiler Arasındaki Operasyonel İş Birliği

Operasyonel iş birliği, satın alma ve satış organizasyonlarının sistemlerini, prosedür ve rutin işlerini kolaylaştırmak için tedarikçi firma ile ne derecede iş birliği yapıldığı hakkında bilgi vermektedir. Operasyonel iş birliği ile firmalar, aralarındaki süreç ve faaliyetlerle malların, hizmetlerin ve bilgilerin akışını kolaylaştırırlar (Cannon ve Perreault, 1999: 442). Bu nedenle endüstriyel alıcı firma ile tedarikçi firmanın aralarındaki iş birliği endüstriyel alıcı firmanın faaliyetlerini daha kolay bir hale getirecektir. Tedarikçiler ile endüstriyel alıcılar arasındaki bu iş ortaklığı, bilgiye dayalı rekabet avantajına yol açan bir temel yetkinlik biçimi olarak sınıflandırılmıştır. Hızla değişen teknoloji nedeniyle risklerin oluşması, firmaların iş birliği yaparak ortak ürün ve süreç geliştirme ve iyileştirme yoluyla bu riskleri paylaşmasını gerekli kılmaktadır. Tedarikçilerin ve endüstriyel alıcıların ürün tasarımı ve süreç planlamasına erken katılımı, üretim sonrası sorunları en aza indirirken inovasyon için fırsat yaratır (Johnston vd., 2004:23-38). Firmalar, tedarikçi işbirliği programlarını birden çok alanda performansı iyileştirmenin bir yolu olarak görmektedir. Maliyet tasarrufu, satın alma yöneticilerinin %77'sinin belirttiği en yaygın hedeftir. Bir sonraki en yaygın hedefler, sırasıyla satın alma yöneticilerinin sırasıyla gösterdiği inovasyon, daha yüksek kalite ve artan verimliliktir. Ürün geliştirmeye ve yeniliğe yardımcı olmak için tedarikçi iş birliğinin kullanılması gerekmektedir. Örneğin, uzay parçaları ve sistemleri üreticisi Boeing ve Nordam2, kompozit bir pencere çerçevesi geliştirmek için 18 ay boyunca birlikte çalışmışlardır. Bu pencereler, geleneksel pencere çerçevelerinden %50 daha hafiftir. Bu pencere çerçevesini işbirliği içinde geliştirmek, Boeing'in ticari jetlerin daha verimli yakıt kullanması hedefinin bir parçası olması açısından çok önemlidir (https://www.bcg.com, e.t. 25.01.2018). Buna göre, firmaların yoğun rekabet şartlarında başarılı olabilmeleri için tedarik, tasarım, üretim, pazarlama, satın alma ve lojistik vb. faaliyetlerini etkin bir şekilde yönetmeleri ve firmalar arasında güven ve işbirliği çerçevesinde hızlı ve doğru bilgilerin tedarikçiler arasında paylaşmaları ve çalışmaları önemli hale gelmiştir (Barutçu, 2007).

4. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Günümüzde tedarikçiler arasında güven ve işbirliği düzeyinin belirlenmesi ve analizi önemli hale gelmiştir. Bu çerçevede, Denizli tekstil sektöründe faaliyet gösteren firmaların satın alımlarındaki tedarikçi ilişkilerinde, endüstriyel satın alma davranışlarının boyutlarından olan güven ve iş birliği

faktörleri tanımlayıcı araştırma ile analiz edilmiştir. Denizli'de faaliyet gösteren tekstil firmalarının mevcut tedarikçileri ile olan güven ve operasyonel işbirliği düzeyleri belirlendikten sonra firma büyüklüğü ile firmalar arası güven ve operasyonel işbirliği düzeyleri arasında farklılığın bulunup bulunmadığının belirlenmesi önemli hale gelmiştir.

Endüstriyel pazarlarda büyük hacimlerde alımların yapılması ve bu pazardaki işlemlerin büyük miktarlarda para ve öğe içermesi, alıcı ve satıcı arasındaki güven ilişkisinin önemini ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle aşağıdaki alternatif hipotez test edilmiştir.

H_1: Araştırmaya katılan firmaların büyüklüklerine göre tedarikçilerine duydukları güven düzeyleri arasında farklılık vardır.

Endüstriyel alıcı ile tedarikçi arasındaki iş birliği sayesinde alıcı firma, satın alma işlemlerinde karşılaştıkları zorlukları bertaraf edebilmektedir. Bu nedenle operasyonel iş birliği önem kazanmakta olup aşağıdaki hipotez test edilmiştir.

H_2: Araştırmaya katılan firmaların büyüklüklerine göre tedarikçileri ile operasyonel iş birliği yapmaları farklılık gösterir.

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

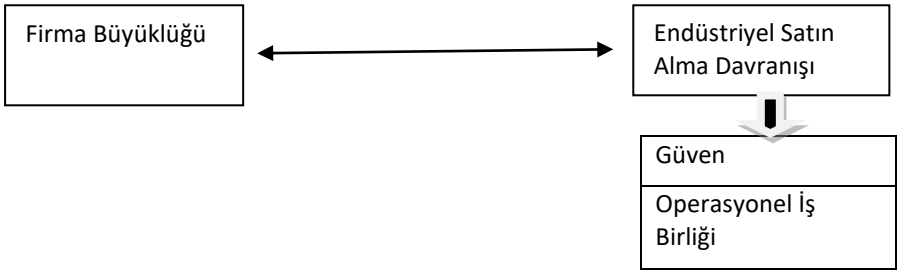

Araştırma, güncel olması amacıyla birincil verilerle analiz edilmiştir ve veriler e-posta ve yüzyüze anket yoluyla toplanmıştır. Anket soruları Walter vd. (2003) ve Cannon ve Perreault (1999) çalışmalarından adapte edilmiştir (Tablo 2). Ankette tedarikçiler arası güven ve işbirliği düzeylerinin ölçümlendiği sorulara 5'li Likert ölçeğinde (1-Hiçbir zaman; 2-Nadiren; 3-Bazen; 4-Sık sık; 5-Her zaman) yanıtlanmış ve SPSS 21.0 paket programında analiz edilmiştir.

Tablo 2. Anket Sorularında Baz Alınan Çalışmalar

Ölçülen Boyut	**Baz Alınan Çalışma**
Güven	Walter vd. (2003), "Functions of Industrial Supplier Relationships and Their Impact on Relationships Quality"
Operasyonel İş Birliği	Cannon ve Perreault (1999), "Buyer-Seller Relationships in Business Markets"

Çalışmanın anakütlesini, Denizli Sanayi Odası'na kayıtlı, tekstil sektöründe üretim yapan ve 50 kişinin üzerinde çalışana sahip, içerisinde satın alma departmanı olan firmalar oluşturmuştur. Bu ölçütlere uygun 65 firma tespit edilmiş ancak 57 tanesi ile anket yapılabilinmiştir. %95 güven düzeyinde, %5 hata payı ile 57 firma örneklem yeterliliği açısından yeterlidir.

Araştırma için kullanılan ölçeklerin güvenilirliği Cronbach's alfa değeri ile test edilmiştir ve 0,83 çıkmıştır. Bu değer, anket sorularının güvenilirliğinin oldukça yüksek olduğunu göstermektedir. Örneklem sayısı 50'nin üzerinde olduğu için Kolmogorov-Smirnov testi ve boyutların basıklık-çarpıklık değerleri ile verilerin normal dağılıma uyup uymadığı test edilmiştir.

Tablo 3. Kolmogorov-Smirnov Testi

	Kolmogorov-Smirnov		
	İstatistik	Örneklem	Sig.(p)
Güven	,190	57	,000
Operasyonel İş Birliği	,156	57	,001

Tablo 3'e göre boyutların p değerleri 0,05'ten küçük çıktığı için veriler normal dağılım göstermemektedirler.

Tablo 4. Boyutların Basıklık-Çarpıklık Değerleri

	Çarpıklık (İstatistik)	Basıklık (İstatistik)	Çarpıklık Standart Hata	Basıklık Standart Hata
Güven	-1,314	2,011	,316	,623
Operasyonel İş Birliği	-,281	0,44	,316	,623

Verilerin çarpıklık ve basıklık değerlerini hesaplamak için tablodaki istatistik değerin standart hataya bölümüne bakılır (Lorcu, 2015: 103). Güven boyutunun çarpıklık değeri -1,314/0,316 = -4,16 ve operasyonel iş birliğinin çarpıklık değeri ise -0,281/0,316 = -0,89 çıkmıştır. Çıkan değerler 0'dan uzak değerlerdir. Özellikle güven boyutu "0" değerinden oldukça uzaklaştığı için verilerin normal dağılım göstermediği görülmektedir. O nedenle basıklık değerlerini hesaplamaya gerek yoktur. Veriler normal dağılım göstermediği için verilerin analizi için, parametrik olmayan testlerden Mann-Whitney U testi kullanılmıştır.

5. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Araştırmaya katılan kişilerin demografik özellikleri Tablo 5'de sunulmuştur. Buna göre katılımcıların %64,9'u erkek, %35,1'i kadındır. Yaş dağılımı incelendiğinde katılımcıların %45,6'sı 31-40 yaş aralığında ve %29,8'i 41 yaş ve üzerindedir. Katılımcıların işletmedeki pozisyonları incelendiğinde %86'sı Satın Alma Müdürü/Sorumlusu ve %8,8'i ise Genel Müdür/ İşletme Müdürü olarak çalışmaktadır.

Tablo 5. Araştırmaya katılan yöneticilerin ve işletmelerin özellikleri

Cinsiyet	N	%	İşletmedeki Posizyonu	N	%
Kadın	20	35,1	Genel Müdür/ İşletme Müdürü	5	8,8
Erkek	37	64,9	Satın Alma Müdürü/Sorumlusu	49	86,0
Toplam	57	100	Üretim Müdürü	2	3,5
Yaş Dağılımı	N	%	İşletme Sahibi	1	1,8
18-24	3	5,3	Toplam	57	100
25-30	11	19,3	Personel Sayısı	N	%
31-40	26	45,6	51-250	33	57,9
41 veya daha fazlası	17	29,8	250'den fazla	24	42,1
Toplam	57	100	Toplam	57	100

Araştırmaya katılan firmaların tedarikçileri ile ilişkilerindeki güven ve operasyonel iş birliği düzeyleri Tablo 6'da sunulmuştur. Buna göre güven boyutunun aritmetik ortalaması 4,12 çıkmıştır. Bu değere göre, araştırmaya katılan firmaların tedarikçilerine sıklıkla güven duydukları tespit edilmiştir. Operasyonel iş birliğin aritmetik ortalaması ise 3,67 çıkmıştır. Bu değere göre ise araştırmaya katılan firmalar sık sık olmasa da tedarikçileri ile birlikte operasyonel iş birliği yaptıkları sonucuna varılmıştır.

Tablo 6. Boyutlara Ait Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma

Boyut	N	$\overline{X}$	S.S
Güven	57	4,12	,759
Operasyonel İş Birliği	57	3,67	,815

Araştırmaya katılan firmaların tedarikçileri ile ilişkilerindeki güven ve operasyonel iş birliği düzeylerinin işletme büyüklüğü çerçevesinde farklılık gösterip göstermediği Tablo 7'de analiz edilmiş ve hipotezler test edilmiştir.

Tablo 7. Hipotez testleri

	Personel Sayısı	N	$\overline{X}$	S.S	p
Güven	51-250	33	4,08	,71	,410
	>250	24	4,17	,82	
Operasyonel İş Birliği	51-250	33	3,64	,803	,735
	>250	24	3,71	,846	

Tablo 7'ya göre güven boyutunun p değeri 0,410>0,05 olduğuna göre alternatif hipotez olan H_1 hipotezi reddedilmiştir. Araştırmaya katılan firmaların büyüklüklüklerine göre tedarikçilerine duydukları güven düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur. Operasyonel iş birliği p değeri ise 0,735>0,05 olduğuna göre alternatif hipotez olan H_2 reddedilmiştir. Aynı şekilde araştırmaya katılan firmaların tedarikçileri ile operasyonel iş birliği yapmaları arasında istatistiki olarak anlamlı bir fark yoktur. Buna göre işletme büyüklükleri ile tedarikçilerle olan güven ve operasyonel işbirliği düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmada, tekstil sektöründe kilit bir öneme sahip olan Denizli ilinde faaliyet gösteren tekstil firmalarının endüstriyel satın alımlarındaki davranışlardan iki temel boyut incelenmiştir. Endüstriyel satın alımlarda, endüstriyel alıcılar ile tedarikçileri arasındaki güven düzeyi ve operasyonel iş birliği yapma durumları incelenmiştir. Çalışmaya bir kısıt konulmuştur ve satın alma departmanı olan orta ve büyük ölçekli firmalar araştırmaya dahil edilmiştir. Bunun nedeni ise, satın almanın öneminin farkında olan ve bünyesinde satın alma departmanı oluşturan şirketlerin büyük çoğunluğunun en az orta ölçekli ve büyük ölçekli firmalardan oluşmasıdır. Verilerin SPSS 21.0 paket programı analizi sonucunda araştırmaya katılan firmaların tedarikçilerine duydukları güven düzeyi ve tedarikçileriyle birlikte operasyonel iş birliği yapıp yapmadıkları sonuçları ortaya konulmuştur. Analiz sonucuna göre, araştırmaya katılan firmaların tedarikçilerine sıklıkla güven duydukları tespit edilmiştir. Bu sonuca göre alıcı-satıcı ilişkilerinin uzun soluklu olduğu söylenebilmektedir. Diğer bir sonuca göre de araştırmaya katılan firmaların tedarikçileri ile sıklıkla olmasa da operasyonel iş birliği yaptıkları tespit edilmiştir. Hipotez testi sonuçlarına göre güven duyma ve operasyonel iş birliği durumları firmanın büyüklüğüne göre değişmemektedir.

Genel olarak sonuçlar değerlendirildiğinde araştırmaya katılan Denizli tekstil firmalarının tedarikçileri ile uzun soluklu ve çözüme odaklı çalıştığı görülmektedir. İş birliği ve güven, satın alımlardaki sorunların çözümünde ve uzun dönemli ilişki kurmakta önem arz etmektedir. Böylelikle mal, hizmet ve bilgi akışları

alıcı ve satıcı arasında daha kolay bir hale gelmektedir. Bu durum firmalara zaman ve maliyet kazancını sağlamaktadır. Alıcı firma satın alma faaliyetlerini daha kolay bir şekilde yapacaktır. Tedarikçi firma ise aradaki güven ilişkisinin kurulumu sayesinde uzun dönemli çalışacağı müşteriler kazanmış olacaktır. Uzun dönemli ilişkiler, her iki taraf için de riskleri minimize etmektedir. Endüstriyel alıcı firma, alacağı mal ve/veya hizmetin kalitesi ve fiyatı hakkında emin olmakta ve faaliyetlerini sürdürürken herhangi bir sürpriz ile karşılaşmayacağını bilmektedir. Tedarikçi ise kurulan bu güven ve uzun dönemli ilişkiler sayesinde müşteri kaybı endişesini daha az yaşamadığı sonucuna varılmıştır. Denizli tekstil firmalarını incelediğimizde endüstriyel satın alma süreçlerini sağlıklı bir şekilde yürüttükleri görülmektedir. Bu çalışma, sektörlerde satın alma konusunun önemini vurgulayarak güven ilişkisinin ve tedarikçi ile birlikte yapılması gereken iş birliğinin önemini vurgulamaktadır. Çalışma, özellikle Denizli tekstil sektörü için yapılacak çalışmalara kaynak olma özelliği taşımaktadır.

Bundan sonra yapılacak araştırmalarda, endüstriyel alıcıların uyguladıkları satın alma stratejileri ve tedarikçilerin pazarlama stratejileri araştırılmalıdır. Endüstriyel alıcı ile tedarikçi arasındaki ilişkinin satın alma performansına etkileri de araştırılması gerekli konular arasındadır.

KAYNAKÇA

Aksoy M. (2013, Mart). "Satın Alma ve Tedarikçi İlişkileri", Satın Alma Dergisi, Sayı:3, 24.

Arslan F.M. (2014). Endüstriyel Pazarlama: Rekabetsel Yaklaşım, Beta Yayıncılık, İstanbul.

Balta N.F. (2006). Endüstriyel Pazarlama: Örgütsel Pazarlamanın Tüketim Ürünleri Pazarlamasında Farklı Yönleri, Nobel Yayınları, Ankara.

Barutçu S., (2007)." İnternet Tabanlı Tedarik Zinciri Yönetimi (Denizli Tekstil İşletmelerinin İnternet Tabanlı Tedarik Zinciri Yönetiminden Yararlanma Durumuna Yönelik Bir Araştırma)", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 18, 133-150.Cannon J.P, Perreault Jr. W.D. (1999)." Buyer-Seller Relationships in Business Markets", Journal of Marketing Research, Vol.36, No:4, 439-460.

Cemalcılar İ. (1999). Pazarlama: Kavramlar, Kararlar, Beta Yayıncılık, İstanbul.

Cousins P.D. (2008). "Performance measurement in strategic buyer-supplier relationships: The mediating role of socialization mechanisms", Journal of Operations & Production Management, Vol. 28 Issue: 3, pp.238-258.

Ekici A. (2013)." Temporal Dynamics of Trust in Ongoing Inter-Organizational Relationships", Industrial Marketing Management, 42/6, 932-949.

Ha B-C., Park Y-K., Cho S. (2011)." Suppliers' Affective Trust and Trust in Competency in Buyers: Its Effect on Collaboration and Logistics Efficiency", International Journal of Operations&Production Management", 31/1, 56-77.

Havaldar K.K. (2005). Industrial Marketing: Text and Cases, Tata McGraw-Hill, New Delhi.

Havaldar K.K. (2014). Business Marketing: Text and Cases 4e, McGraw Hill Education (India), New Delhi.

Huang Y., Wilkinson I.F. (2013)." The Dynamics and Evolution of Trust in Business Relationships", Industrial Marketing Management, Vol.42, 455-465.

Hutt M.D., Speh T.W. (2012). Business Marketing Management: B2B 11th Edition, Cengage Learning, USA.

Johnston D.A., McCutcheon D.M., Stuart F.I, Hazel K. (2004). "Effects of supplier trust on performance of cooperative supplier relationships", Journal of Operations Management, Volume 22, Issue 5, pp.23-38

Kılvan P. (2017). Endüstriyel Pazarlarda Firma Satin Alma Davranişlari: Denizli Tekstil Sektöründe Bir Araştirma, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

Kotler P., Wong V., Saunders J., Armstrong G. (2005). Fourth European Edition Principles of Marketing, Pearson Prentice Hall, UK.

Kotler P., Armstrong G. (2008). Principles of Marketing, Pearson Prentice Hall, New Jersey.

Lamb C.W., Hair J.F., McDaniel C. (2011). Essentials of Marketing 7th Edition, Cengage Learning, USA.

Lorcu F. (2015). Örneklerle Veri Analizi SPSS Uygulamalı, Detay Yayıncılık, Ankara.

Madhavaram S., Badrinarayanan V., Granot E. (2011)." Approaching Global Industrial Marketing From a Framework", Journal of Business&Industrial Marketing, Cilt: 26/7, 532-541.

Mady M.T. (2014). "Procurement performance and manufacturer-supplier relationships: a multivariate analysis in Kuwaiti manufacturing companies", Journal of Business & Industrial Marketing, Vol. 29 Issue: 5, pp.417-426.

Monczka R.M., Handfield R.B., Guinipero L.C., Patterson J.L., Waters D. (2010)." Purchasing & Supply Chain Management", Cengage Learning EMEA, United Kingdom.

Saxena J.P. (2009). Production and Operations Management, Tata McGraw-Hill Education, New Delhi.

Tek Ö.B., Özgül E. (2008). Modern Pazarlama İlkeleri: Uygulamalı Yönetsel Yaklaşım, Birleşik Matbaacılık, İzmir.

Walter A., Müller T.A., Helfert G., Ritter T. (2003). " Functions of Industrial Supplier Relationships and Their İmpact on Relationship Quality", Industrial Marketing Management, Vol.32, Iss.2, 159-169.

Wang S., Huff L.C. (2007). "Explaining Buyers's Responses to Sellers' Violation of Trust", European Journal of Marketing, Vol.41, 1033-1052.

Weele A.J.V. (2014). Satın Alma ve Tedarik Zinciri Yönetimi: Analiz, Strateji, Planlama ve Uygulama, (çev: Timuçin Binder), Literatür Yayıncılık, İstanbul.

Web_1 https://www.bcg.com/publications/2013/procurement-supply-chain-management-buyer-supplier-collaboration.aspx (25.01.2018)

Yapısal Eşitlik Modellemesinin Ormancılığın Sosyal Alanında Kullanılma Olanakları

Öğr Gör. Şeyma YETİŞ[1] **Prof. Dr. Sezgin ÖZDEN[2]**

[1]Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi / Andırın Meslek Yüksekokulu, seymayetis@gmail.com

[2]Çankırı Karatekin Üniversitesi / Orman Fakültesi, sozden26@gmail.com

Özet: Yapısal eşitlik modellemesi (YEM) gözlenen değişkenler yardımı ile gizil yapıları ölçmeye olanak sağlayan çok değişkenli istatistiksel bir yöntemdir. Temel istatistiksel yöntemlerin aksine yapısal eşitlik modellemesinde doğrudan ölçülemeyen kavramların modele yerleştirilebilmesi tüm gözlenen değişkenlerdeki ölçüm hatalarının modele dahil edilebilmesi yöntemin ilgi çekiciliğini artırmaktadır. Ayrıca son yıllarda YEM yazılım programları gittikçe kullanıcı dostu haline gelmiştir. Yöntem özellikle psikoloji, sosyoloji, pazarlama, ekonomi gibi alanlarda değişkenler arasındaki ilişkilerin değerlendirilmesinde kullanılmaktadır. YEM, sosyal bilimlerde kullanılan diğer istatistiksel tekniklere üstün olarak; modellemede yer alan kuramsal yapılar arasındaki etkileşimleri, yapılara ölçme hatalarını ve hatalar arasındaki ilişkileri dahil ederek modelleyen çok değişkenli istatistiksel bir yaklaşımdır. Bu çalışmanın amacı, okuyuculara Yapısal eşitlik modelleme metodolojisinin temel bilgilerini vermektir. Bu amaç, ölçülmüş değişkenler ve gizil yapılar arasındaki ilişkileri araştırmak ve okuyucuların YEM'in uygun bir analiz araç olduğu araştırmayı tasarlamasına ve planlamasına itiraz etmek için güçlü, esnek ve kapsamlı bir teknik sunmaktır. Ormancılık her ne kadar teknik ve biyolojik bir bilimse de etkilediği kırsal ve kentsel toplumlar bakımından sosyal araştırmalara da konu olan bir bilim dalıdır. Bu nedenle, ormancılıkta sosyal konularda YEM'in bir yöntem olarak kullanılmasının gösterilmesi de amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yapısal Eşitlik Modellemesi, Ormancılık, Modelleme, Gizil Yapı, Gözlenen Değişken

GİRİŞ

Yapısal Eşitlik Modellemesi (YEM), bir istatistik modelleme tekniği olup gözlenebilen ve gizil değişkenler arasındaki sebep - sonuç ilişkisini ortaya koyan bir yaklaşım biçimidir. YEM son yıllarda çok hızlı bir gelişme eğilimi göstermiş olup çoklu regresyon gibi bir amaç sergilemektedir. Ancak bu yöntem çoklu regresyon tekniğinden çok daha güçlü bir durum sergilemekte, modeldeki etkileşimleri, doğrusal olmayan ilişkileri, bağımlı değişkenler arasındaki kovaryans yapısını, ölçüm hatalarını, hatalar arasındaki kovaryans yapısını, çoklu gizil değişkenleri ve bunlar arasındaki doğrusal ve doğrusal olmayan kovaryans fonksiyonlarını incelemektedir. Bu açıdan YEM çoklu regresyon, path analizi, faktör analizi, zaman serisi analizi ve kovaryans analizi gibi birçok analiz tekniğine göre daha güçlü ve bunlara alternatif olan yöntemler içermektedir (Bayrak, 2012: 3-9).

YEM, ilgilenilen olguya ait bir kuram var ise bunun bir model aracılığı ile betimlenmesi için kullanılabilir. YEM'in bir veriye uygulanmasının ardından elde edilen sonuçlar ise araştırmacının başlangıçtaki kuram ve olgu üzerine yeniden düşünmesi için bir olanak olarak düşünülebilir. Bu açıdan YEM'e bir kuram güncelleme aracı olarak da bakılabilir.

YEM'in bir diğer avantajı geleneksel regresyon modellerinin aksine, açıklayıcı değişkendeki ölçme hatalarının da modele alınmasına fırsat sunmasıdır.

Yapılan birçok çalışmada göstermiştir ki; bireyin davranışlarını etkileyen unsurları araştırırken, gözlenebilen unsurlara (aile, gelir, eğitim vb.) ek olarak gözlenemeyen unsurları (genetik, duygu, algı, tutum, davranış vb.) da dahil etmemiz gerekmektedir. YEM, hipotezleri kurulan parametrelerin ilişkilerini tanımlarken, dolaylı ya da dolaysız, bağımlı veya bağımsız, ölçülen ya da ölçülemeyen özellik taşımalarını göz önüne alarak, hipotezlerin matematiksel bir model ile test edilmesine fırsat sağlamaktadır. Genellikle psikolojik unsurlar içeren çalışmalarda sıklıkla başvurulan YEM, günümüzde biyolojide, ekolojik alanlarda, bilgi teknolojilerde, pazarlama araştırmalarında, davranış bilimlerinde, eğitim bilimlerinde, ekonomide vb. oldukça yaygın bir biçimde kullanılan istatistiksel teknik haline dönüşmektedir.

Ülkemizde faklı bilim dallarında YEM kullanılarak yapılmış birçok çalışma kullanılmakla birlikte (Yılmaz, 2004; Yılmaz ve Çelik, 2005; Akıncı Deniz, 2007: 77-90) ormancılık alanında YEM'in kullanımının çok sınırlı

olduğunu söylemek mümkündür. Ormancılıkla ilgili yapılan çalışmalara bakılacak olursa genellikle çalışan performansı ve toplam kalite yönetimi üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir (Aydın, 2010; Şafak, 2012; Gültekin, 2016). Bu sebepten ülkemizde YEM'in ormancılık alanında yeni bir yöntem olarak kullanılmaya başladığını söylemek mümkün olacaktır.

Ayrıca YEM'in son yıllarda tüm dünyada bu kadar popüler hale gelmiş olması nedeniyle ormancılık araştırmalarında kullanımını ortaya koymak bu çalışmanın önemini vurgulama açısından yararlı olacaktır. Buna ilaveten, ormancılıkta özellikle sosyal konularda yapılacak olan çalışmalarda YEM'in bir yöntem olarak kullanılabilirliğini ortaya koymak amacıyla kavramsal bir araştırma yapılmıştır. Bu amaçla öncelikle literatüre dayalı olarak YEM'in kavramsal olarak tanıtımı, özellikleri ve tarihsel gelişimi, analiz süreci incelenmiş, daha sonra da ormancılıkta araştırmalarında YEM'in bir yöntem olarak uygulanabilmesi için çeşitli öneriler sunulmuştur.

1. YAPISAL EŞİTLİK MODELLEMESİNİN TEMELLERİ

1.1. Yapısal Eşitlik Modellemesinin Tanımı ve Özellikleri

Bir kavram olarak incelendiğinde, Yapısal Eşitlik Modelleri (YEM), faktör analizi ve çoklu regresyon gibi istatistiksel yöntemlerin birleşiminden oluşmaktadır. YEM, birden fazla regresyon analizini bir arada uygulayan genel regresyon analizinin bir uzantısı şeklinde olup geleneksel modellerin testinde kullanılmaktadır. Ancak geleneksel yöntemlerden farklı olarak daha karmaşık ilişkilerin ortaya çıktığı durumlarda da (doğrulayıcı faktör analizi, zaman serileri vs.) kullanılan yararlı olan bir yöntemdir (Ayyıldız, 2006: 67).

Yılmaz (2004: 77-90)'e göre; YEM, gözlenen değişkenler (observed variables) ve gözlenemeyen (gizil) değişkenler (latent variables) arasındaki nedensel ve korelasyonel ilişkilerin bir arada bulunduğu modellerin sınanmasında kullanılan kapsamlı bir istatistiksel yöntemdir. Kuramsal yapıların formüle edilmesiyle ilgili karşılaşılan problemlerin çözümünde de yararlı bir teknik olduğu kanıtlanmıştır. YEM özellikle psikoloji, sosyoloji, ekonomi, eğitim ve davranış bilimlerinde ayrıca biyoloji, pazarlama ve tıp araştırmalarında da değişkenler arasındaki ilişkilerin değerlendirilmesinde ve kuramsal modellerin sınanmasında kullanılan sistemli bir araçtır.

YEM, regresyon analizine çok benzemekle birlikte, etkileşimleri modelleyen, doğrusal olmayan durumlarla başa çıkabilen, bağımsız değişkenler arası korelasyona izin veren, ölçüm hatalarını modele dahil eden, aralarında korelasyon olan ölçüm hatalarını dikkate alan ayrıca her biri birden fazla gözlenen değişkenle ölçülen çoklu bağımsız ve bağımlı gizil değişkenler arası ilişkileri ortaya koymaya çalışan ve test eden çok güçlü bir istatistiksel tekniktir (Cengiz, 2007: 107).

Çakır (2008: 46)'a göre; YEM' i çoklu regresyondan daha güçlü kılan durum ise, modeldeki doğrusal olmayan ilişkileri, aracılık etkilerini, ilişkili bağımsız değişkenleri, ölçme hatalarının ilişkili hata terimlerini, her biri birkaç gösterge ile ölçülen birçok gizil bağımsız değişkeni, çoklu göstergeli bir ya da daha fazla gizil bağımlı değişkeni hesaba katabilmesine olanak sağlamasıdır. YEM analizi, esas olarak gizil değişkenlerin ya da faktörlerin kendi aralarındaki veya gizil değişkenlerle gözlenen değişkenler arasındaki nedensel ilişkileri incelemek için geliştirilmiştir ancak nedensel ilişkilerin yanında kuramda öngörülen ölçüm modelinin geçerliliğini veya doğruluğunu sınamak için de kullanılmaktadır. Bazı araştırmacılara göre YEM'in tanımları ise şu şekildedir:

YEM'de kullanılan temel istatistik kovaryans olarak nitelendirilir. Literatürde kovaryans yapı analizi, kovaryans yapı modellemesi veya kovaryans yapı matrisi olarak ifade edilmektedir. Kovaryans yapı matrisi (bazen ortalama yapı vektörü olarak da nitelendirilebilir) ile modeli ele alan çok değişkenli bir istatistiksel tekniktir (Kline, 2011: 7-10).

Şahin (2008: 157)'e göre; Bir veya daha fazla değişken arasındaki ilişkinin boyutunu inceleyen bir yöntem olarak nitelendirilir. Genellikle birkaç değişken ve onlar arasındaki karşılıklı ilişkinin ölçülmesine olanak sağlamaktadır. Bu yöntem diğer tekniklere oranla daha uygundur çünkü aynı zamanda değişkenler arasında birbirine bağlı olan çok yönlü ilişkileri açıklamaya fırsat tanımaktadır.

YEM, yapısal bir teorinin analizinde doğrulayıcı yaklaşımı yani, hipotez testini temel alan istatistiksel bir tekniktir. Tipik olarak bu nitelendirilen teori nedensel bir süreci analiz etmektedir (Byrne, 2010: 7).

Byrne (1988: 21)'e göre yapısal eşitlik modeli, bazı olguları içeren yapısal kuramların çözümlenmesi için doğrulayıcı bir yaklaşım ortaya koyan istatistiksel bir yöntem olarak nitelendirilir. Tipik olarak, bu teori çoklu değişkenlere ilişkin gözlemler hakkında "nedensel" bir süreci temsil eder.

YEM çalışmaları, özü itibariyle sağlam bir teorik çatının yer aldığı bir modelin sınanmasını amaç edinmektedir. YEM analizinin amacı teorik modelin örnek veriler tarafından ne ölçüde desteklendiğini belirlemektir.

YEM hem ölçek çalışmalarında kullanılan doğrulayıcı faktör analizlerinde (confirmatory factor analysis) hem de bir dizi neden-sonuç ilişkilerinin test edildiği yol analizi (path analysis) çalışmalarında, her zaman bir ya da birden fazla modelin sınanmasında söz konusu olmaktadır. Bu analizlerde, söz konusu modellerin veri tarafından doğrulanıp doğrulanmadığı teorik ana kütlede varsayılan ampirik gözlem sonucunun elde edilmiş olan veri setinde de var olup olmadığı anlaşılmaya çalışılmaktadır (Şimşek, 2007: 224).

YEM'in iki hedefi vardır. Bunlar; bir dizi değişken arasındaki korelasyon/kovaryans modellerini anlamak ve belirtilen modelle mümkün olduğunca varyansların çoğunu açıklamaktır (Kline, 1998:125).

YEM'in amacı bir veya birden fazla bağımsız değişkenle, bir veya birden fazla bağımlı değişken arasındaki ilişkiler kümesini incelemektir. Bağımlı değişken ve bağımsız değişkenlerin ikisi de sürekli veya kesikli olabilmektedir (Nokelainen, 2007: 4). Bu yöntem ile yapılan her çalışmanın ilgi alanı gizil değişkenler tarafından temsil edilen teorik yapılardır. Teorik yapıya göre oluşturulan tahmini kovaryans matrisinin, gözlenen verilerin kovaryans matrisine göre uygunluğu irdelenmektedir.

Ayyıldız ve Cengiz, 2006'ya göre YEM'in sahip olduğu özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

- Hipotezlerdeki ilişkilerden kaynaklanan ölçüm hatalarının etkilerini kontrol altına alarak teorik modeldeki regresyon katsayılarının ölçümüne olanak sağlar,
- Deney sonucu elde edilen verilerle teorik modelin uygunluğunun bir bütün olarak test edilmesi mümkündür,
- Ölçüm hatalarıyla ilgili farklı tahminleri test etme imkânı sağlar,
- Farklı faktör yapıları test edebilir ve farklı gruplarla karşılaştırma yapabilir. Bu şekilde değişik teorik modelleri deneme ve bunlardan hangisini elde edilen verilere daha uygun olduğunu belirleme fırsatı verir,
- Diğer metotların yapamadığı aynı anda çok fazla regresyon analizini bir çatı altında birleştirebilir,
- YEM standart olmayan modellerin testine imkân tanır. Zaman serileri analizinde olduğu gibi ölçüm hatalarının oto korelasyonuna izin vererek test edebilir,
- Gözlenemeyen değişkenlerin arasındaki ilişkileri belirlemeye imkân verir,
- Değişkenler arası dolaylı ve dolaysız etkileri ve toplam etkiyi gösterir,
- Her bir gözlenemeyen değişkene birden fazla gözlenen değişken atayarak ve güvenirliliği test ederek aynı zamanda doğrulayıcı faktör analizini kullanarak ölçüm hatasını minimize eder,
- Modelin daha iyi anlaşılmasını sağlayan grafiksel ara yüzü vardır,
- Modeli yalnızca katsayılar aracılığı ile test etmekle kalmayıp, modeli bir bütün olarak test edecek donanıma sahiptir,
- Sebep-sonuç ilişkileri arasına giren arabulucu değişkenleri açıklayabilme özelliği vardır.

1.2. Yapısal Eşitlik Modelinin Tarihsel Gelişim Süreci

Yapısal Eşitlik Modellemesinin tarihçesini anlamak için 4 tip ilgili model ve bunların kronolojik gelişim sırasını açıklamak gerekmektedir. Bu modeller sırasıyla; regresyon, yol analizi, doğrulayıcı faktör ve yapısal eşitlik modellemesidir.

Bir değişkeni başka bir değişken ile açıklama çabası, 19. yüzyılda Francis Galton'ın çocukların boylarını ebeveynlerinin boylarıyla ilişkilendirerek regresyon kavramını bulmasıyla ortaya çıkmıştır. Bu yöntem,

günümüzde kullanılan istatistik tekniklerinin temelini oluşturması açısından önemlidir. 19. yüzyılın sonlarında Karl Pearson'ın korelasyon katsayısına ilişkin bir formül bulmasıyla, regresyon ağırlıklarını hesaplamak için en küçük kareler yöntemini ve korelasyon katsayısını kullanan regresyon modellerini oluşturmak mümkün olmuştur (Schumaker ve Lomax, 2004: 498). Regresyon analizi, stokastik süreçlerde, gözlenen değişkenlerden birinin diğerine olan bağımlığının matematiksel biçimini ortaya çıkarmak ve biçimi analiz etme yöntemidir (Sınıksaran, 2011).

Yapısal Eşitlik Modelinin gelişmesinde diğer önemli aşama yol analizi çalışmalarıdır. Bir biyometrisyen olan Sewall Wright 1920'de tavşanların kemik ölçüm büyüklüklerinin bileşenlerinden model kurarak, neden-sonuç ilişkisine dayanan Yol Analizi'ni geliştirmiştir. Böylece yol analizi çalışmaları ile regresyon çalışmaları açıklananlardan daha karmaşık ilişkiler tanımlanmaya başlamıştır. Wright, yol analizinin üç yönünü ortaya koymaktadır: (1) yol diyagramı, (2) kovaryanslar ve korelasyonlar ile ilgili eşitlikler, (3) etkilerin ayrıştırılmasıdır. Kurulan model, gözlenen korelasyonlara uygun açıklama getirmek ve bir dışsal değişkenin modelde yer alan diğer bir değişken ile arasındaki korelasyonu ve nedensel ilişkisini ne ölçüde yansıttığını değerlendirmek amacıyla kullanılmaktadır (Çelik, 2009: 4). Birden fazla bağımsız değişkenin bağımlı değişkeni nasıl açıkladığını görsel olarak ifade eden yol analizi, Yapısal Eşitlik Modelinin şematik kullanımının basit halini ifade etmektedir.

Faktör analizlerinde sağlanan gelişmeler ise Yapısal Eşitlik Modellemesinin ortaya çıkmasını sağlayan son ve en kritik aşamasını oluşturmaktadır. Çünkü faktör analizlerine kadar, istatistik yöntemler gözlenebilen değişkenler arasındaki ilişkileri incelemekle yetinmiştir. Örneğin, gelir ve tüketim arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmak üzere doğrusal regresyon analizi kullanılırken, bağımlı ve bağımsız değişkenlerimiz gözlemleyebileceğimiz gelir ve tüketim verilerinden oluşmaktadır. Fakat faktör analizinde amaç, gizli değişkenlerin ya da faktör sayısını veya doğasını belirlemektir. Burada faktörler, gösterge olarak da adlandırılan gözlenebilir ölçümlerin değişimlerini ve birlikte değişimlerini açıklar. Kısaca faktör, birden fazla gözlenebilir ölçümü etkileyen ve bu ölçümler arasındaki kovaryansları açıklayan, gözlenemeyen bir değişken olarak nitelendirilir. Başka bir ifadeyle, gözlenebilen ölçümler birbirleriyle ilişkilidir çünkü ortak bir nedeni paylaşmaktadırlar (Brown, 2006: 13). Bundan dolayı faktör analiziyle birlikte, gizil değişkenler de modellere dâhil edilmiş olur.

Örtük (gizil) değişkenler, yöntemin en önemli kavramlarından biridir. Pazarlamada, müşteri memnuniyeti, kalite algılanışı, tutumlar gibi kavramlar örtük değişkenlere örnek olarak verilebilir. Bu değişkenler gözlenmediği için doğrudan ölçülemezler. Bu yüzden, araştırmacı, örtük değişkeni işlemsel olarak tanımlamak için, örtük değişkeni gözlenebilir değişkenlerle ilişkilendirir (Yılmaz, 2004: 77-90).

Gizil değişkenler ile gözlenebilir değişkenler arasındaki ilişkiyi test etmeye yarayan doğrulayıcı faktör analizinin (DFA) temelleri, Howe (1955), Anderson ve Rubin (1956) ve Lawey (1958) çalışmalarıyla ortaya çıkmıştır. DFA yöntemi 1960'larda Karl Jöreskog'un, önceden tanımlanmış bir yapının verilerle test edilip edilemeyeceğine ilişkin çalışmalarıyla geliştirilmiştir (Schumaker ve Lomax, 2004: 5).

Şekil 1: YEM'in Tarihsel Gelişimi

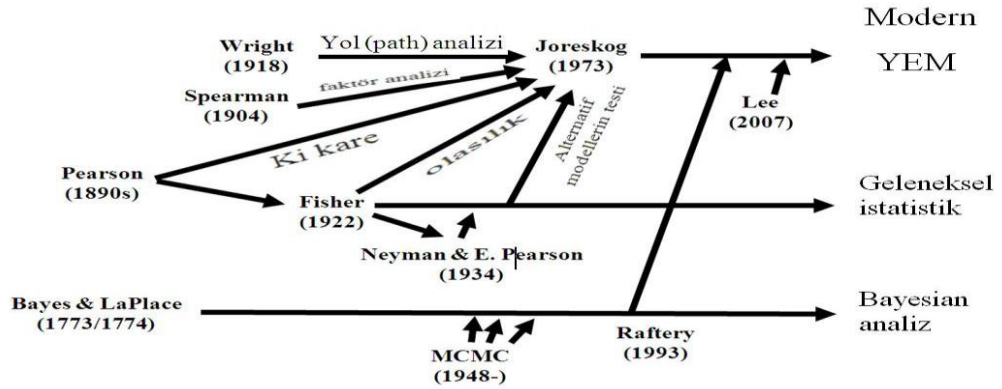

Kaynak: (Grace, 2006; Grace, 2012: 115-143).

YEM' in gelişimi ve dayandığı kuramsal çerçeve; ekonometri, istatistik ve psikolojide tarihsel olarak elde edilen bilimsel gelişmelerin meydana getirdiği bir şekille gösterilebilir (Şekil 1) (Grace, 2006; Grace, 2012: 115-143).

Ayrıca Raykov ve Marcoulides Yapısal Eşitlik Modellemesi'ni dört şekilde kategorize etmektedir. Bu modeller Yol analitik modelleri (PA), Doğrulayıcı faktör analiz modelleri (CFA), Yapısal regresyon modelleri(SR), ve Gizli Değişim Modeli (LC)'dir (Raykov ve Marcoulides, 2008: 213).

1.3. Yapısal Eşitlik Modellemesinin Analiz Süreci

Yapısal eşitlik modellerinin analizinde, parametrelerin tahmini ve modelin anlamlılığının belirlenmesi süreci aşağıdaki adımlardan oluşmaktadır:
1. Teorik olarak bir model geliştirmek,
2. Geliştirilen model için nedensel ilişkileri gösteren yol diyagramını çizmek,
3. Çizilen diyagramı yapısal ve ölçüm modellerine çevirmek,
4. Yapısal modelin parametrelerini tahmin etmek ve değerlendirmek,
5. Yapısal modelin uygunluk ölçütlerini hesaplamak,
6. Sonuçları yorumlamaktır (Aydın, 2010: 22).

Bu analiz süreçlerini daha iyi anlayabilmek açısından aşağıda kısaca açıklanacaktır.

1.3.1. Teorik Olarak Model Geliştirilmesi

Genellikle karmaşık ilişkilerden oluşturulan modellerin test edilmesinde kullanılan YEM'in en büyük ve en önemli özelliği tamamen teoriye dayalı oluşturulmasıdır. Bu sebepten ötürü, her yapısal eşitlik çalışmasında, araştırmacının veri toplamaya başlamadan önce teorik olarak bir model geliştirmesi gerekmektedir.

Yapısal Eşitlik Modellemesinde iki tip değişken vardır. Birincisi gözlenen değişken, ikincisi örtük (gizil) değişkendir. Gizil değişken kavramı araştırmacıların gerçekte ilgilendikleri zekâ, güdü, duygu, düşünce, tutum gibi soyut kavramlara karşılık gelmektedir. Bu türlü psikolojik yapılara ancak belirli davranışlar ya da göstergeler temelinde dolaylı olarak ölçülen değişkenler yardımıyla ulaşılabilir. Psikoloji, sosyoloji, eğitim, ekonomi ve pazarlama gibi çoğu alanda asıl ilgilenilen kavramların doğrudan ölçülmesinde bazen güçlükler yaşanmaktadır (Byrne 2010: 4-8). Psikolojide, kişinin bakış açısı ve motivasyon; sosyolojide, çaresizlik ve huzursuzluk; eğitimde sözlü yetenek ve eğiticinin beklentisi; ekonomide ise davranışlar, müşteri memnuniyeti, kalitenin algılanışı gibi kavramlar gizli değişkenlere örnek olarak verilebilir (Byrne, 2010: 11-17; Meydan ve Şeşen, 2011). Sözü edilen gizil değişkenler gözlenemediği için doğrudan ölçülememektedir. Bu yüzden, araştırmacı, gizil değişkeni işlemsel olarak tanımlamak için varsayılan yapı açısından gözlenebilir değişkenlerle ilişkilendirmek zorundadır (Şimşek, 2007: 224). Gözlenen değişken ise gizil değişkenleri ölçmek için işlevsel olarak tanımlanmış anket sorusu ifadelerinden oluşmaktadır. Yapısal eşitlik modellemesinde kullanılan geometrik şekiller ve anlamlar şu şekildedir (Tablo 1).

Tablo 1: YEM'de Kullanılan Şekiller ve Anlamları

Geometrik Şekiller	Açıklama
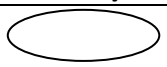	Gizil / gözlenemeyen (latent) değişken (ζ ya da η)
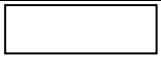	Gözlenen (manifest / observed) değişken (x ya da y)
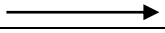	Nedensel ilişki
	Kovaryans ilişkisi
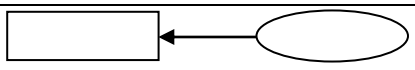	Gizil değişkenden gözlenen değişkene regresyon katsayısı
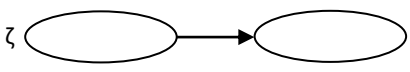	(η) gizil bağımlı değişkeni üzerine (ζ) gizil bağımsız değişkenin nedensel etkisi

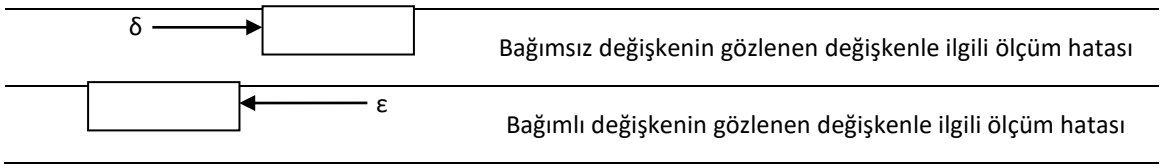

Kaynak: (Raykov and Marcoulides, 2006).

Yapısal Eşitlik Modellemesinde egzojen ve endojen olarak ifade edilen iki farklı değişken türü bulunmaktadır. Egzojen değişken, başka değişkenlerden etkilenmeyen yani sadece bağımsız olarak modelde bulunan değişkendir. Endojen değişken ise başka değişkenlerden etkilenen değişkenlerdir. Yapısal Eşitlik Modellemesi'nde bir değişken endojen iken farklı bir endojen değişkenin yol yapısında bağımsız değişken rolü oynayabilir (Yılmaz, 2004: 77-87). Dışsal gizil değişkenler gizil yapıda bağımsız değişken durumundadır, yani şekil itibariyle bunlara diğer gizil değişkenlerden yol (path) okları gelmemektedir ama bu dışsal gizil değişkenlerden diğer değişkenlere yol okları gitmektedir. Yani bu değişkenler, içsel gizil değişkenlerin tahmin edicisi olmaktadır. Bazı gizil değişkenler diğer gizil değişkenlerin tahmin edicisi durumundayken aynı zamanda diğer bir gizil değişkene göre de tahmin edilen değişken durumunda olabilmektedir, böylece hem bağımlı hem de bağımsız gizil değişken özelliği taşımaktadır. Bu tür gizil değişkenler dışsal gizil değişken olamamaktadır; çünkü dışsal gizil değişkenler sadece bağımsız değişken pozisyonunda olabilmekte ve onlara doğru hiçbir zaman yol okları gelmemektedir. Aksine bu tip değişkenlerden diğerlerine yol okları çıkmaktadır. Hem bağımlı hem de bağımsız değişken özelliği gösteren gizil değişkenler de içsel gizil değişkenler olarak adlandırılmaktadır. YEM çalışmalarının en fazla dikkat çeken özelliklerinden birisi, yapılan analizlerin gözlenemeyen yapıları neredeyse gerçek nesneler ya da olgularmış gibi gözler önüne sermesidir (Şimşek, 2007: 227).

1.3.2. Geliştirilen Model İçin Nedensel İlişkileri Gösteren Yol Diyagramını Çizmek

Birden fazla değişken arasında yer alan nedensel ilişkilerin analizinde, doğrudan veya dolaylı ilişkilerin karşılaştırılmasında yol analiz yöntemi kullanılmaktadır. Bu yönünden dolayı çoklu regresyon modeli ile yakından ilişkili bir teknik olarak nitelendirilir. Yol analizi iki şekilde yapılabilmektedir. Birincisi, YEM'in en eski biçimi olan gözlenen değişkenlerle yapılan analizdir. İkincisi ise gözlenemeyen değişkenlerle yapılan analizdir. Yol analizindeki amaç gözlenemeyen değişken model kısmını test etmektir (Meydan ve Şeşen, 2015: 6).

Yol analizi çoklu regresyona benzese de bazı üstün özellikleri vardır. Çoklu regresyonda bir tane bağımlı değişken olmasına rağmen, YEM'de aynı anda birden fazla bağımlı değişken olabilmektedir. Çoklu regresyonda bağımlı ve bağımsız değişkenler yer değiştiremezken, YEM'de bir değişken hem bağımlı hem de bağımsız değişken olabilmektedir. YEM'de bir değişken bağımlı veya bağımsız değişken olabildiği durumlarla oldukça sık karşılaşılmaktadır. Bu değişkenlerin analizinde çoklu regresyon kullanılsa da oldukça fazla sayıda çoklu regresyon analizi gerekeceğinden süreç oldukça karmaşık bir hale gelecektir. Bu karmaşıklığı önlemek için yol analizi çoklu regresyona göre daha etkin ve kolay bir tekniktir (Meydan ve Şeşen, 2015: 17-21).

Yol analizinde değişkenler arasındaki ilişkileri göstermek amacıyla yol diyagramı çizilir. Fakat yol diyagramının çizilmesi zorunlu olmamakla birlikte araştırmacının nedensel ilişkileri daha iyi anlamasına yardımcı olmaktadır.

Yol analizi iki şekilde yapılabilmektedir. Bunlar, gözlenen değişkenlerle yol analizi ve gözlenemeyen değişkenlerle yol analizi şeklindedir. Gözlenen değişkenlerle yol analizi, gözlenemeyen değişkenlerle yol analizine göre daha az fayda sağlamaktadır. Bunun en temel nedeni ise değişkendeki hata miktarlarını hesaba katmaması ve modelden çıkarmamasıdır. Oysa gözlenemeyen değişkenle yol analizinde gözlenemeyen değişkenler ile oluşturulan ölçüm modelleri doğrulayıcı faktör analizi ile doğrulandıkları için değişkenlerdeki hata miktarlarını hesaba katmaktadır. Böylece gözlenen değişkenlerden elde edilen yol analizine nazaran daha güvenilir sonuçlar veren analizdir (Meydan ve Şeşen, 2015: 18-25). Fakat yol analizinin zayıf yönü ise; aynı verilere farklı yol diyagramları çizilmesine olanak tanıdığı için hangi yol diyagramının seçilmesi konusundaki belirsizlikler vardır.

1.3.3. Yapısal Modelin ve Ölçüm Modelinin Tanımlanması

Yapısal eşitlik modeli; yapısal model ve ölçüm model olmak üzere iki temel modelden oluşmaktadır:

a. Yapısal Model

Yapısal model, YEM'in gizli değişkenleri arasındaki ilişkileri gösteren yapıdır. Yapısal model araştırmacının sınamak istediği modeldir. Ölçüm modelinden en önemli farklılığı gizil değişkenler arasındaki ilişkilerin örüntüsünün ve yönünün tanımlanmış olmasıdır. Yapısal modele ilişkin varsayımlar şu şekildedir:

- Bağımlı ve bağımsız gizil değişkenlerin ve modelin hatasının beklenen değeri sıfırdır.
- Hatalar ve bağımsız değişkenler arasında bağımlılık yoktur.
- Parametre tahmininin yapılabilmesi için modele ilişkin kovaryans matrisinin tekil olması gerekmektedir (Boysan, 2006: 13-14).

b. Ölçüm Modeli

Gözlemlenen değişkenler ve gizil değişkenler arasındaki ilişkiler hakkındaki öncelikli hipotezleri temsil eden modellerdir. Gizil değişkenlerin genel faktörler olarak kabul edildiği bir doğrulayıcı faktör analizidir. Ölçüm modeli, örtük değişkenlerin ya da kuramsal yapıların gözlenen değişkenlere nasıl bağlı olduğunu ve nasıl gösterildiğini belirtmektedir (Haşlaman, 2005: 50). Bir ölçüm modelini değerlendirmek için kullanılan yaygın bir yöntem doğrulayıcı faktör analizi (DFA)'dir. DFA, bir veya daha fazla varsayımsal yapı ile ilişkili gözlenen değişkenlerin sayısını ve türlerini belirleme ve gözlemlenen değişkenlerin yapıları ne kadar iyi ölçtüğünü analiz etme işlemidir. Bir varsayımsal yapı, doğrudan ölçülemeyen kavramsal bir değişkendir. Şekil 2'de basit bir ölçme modeli örneği yer almaktadır.

Şekil 2: Ölçme Modeli

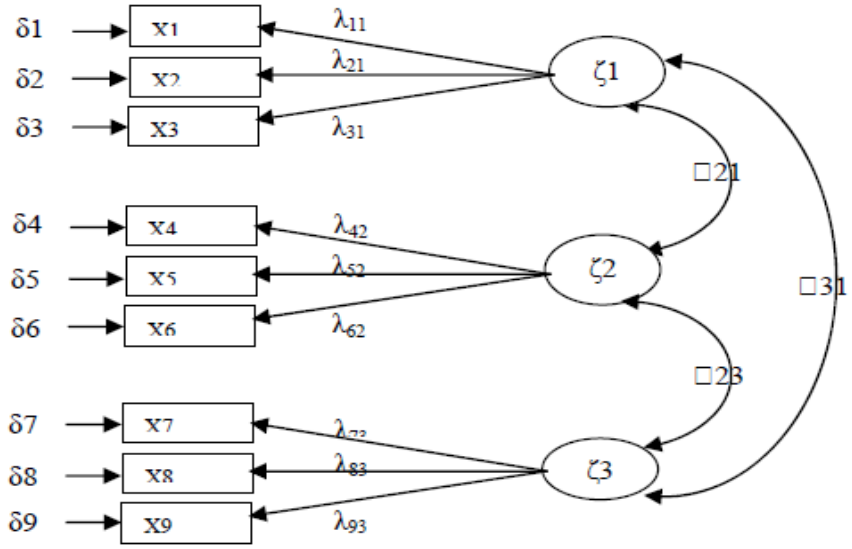

Kaynak: (Dursun ve Kocagöz, 2010:4).

Şekil 2'de ζ1, ζ2, ζ3 örtük değişkenler olup, her birinin 3'er gözlenen değişken yoluyla temsil edildiği açıkça görülmektedir. Ölçme modeli sonuçlarına göre, modeldeki yapıların (örtük değişkenlerin) ifadeleri (gözlenen değişkenleri) tarafından temsil edilebildiği sonucuna ulaşıldığı zaman, yapısal modelin testine geçilebilir (Dursun ve Kocagöz, 2010: 4). Ölçme modelindeki sembollerin açılımı ise Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2: Ölçme Modelindeki Sembollerin Açıklamaları

Sembol	Karşılığı
ζ	Örtük değişken
X	Gözlenen değişken (gösterge – ifade)
λ	Örtük değişkeni gözlenen değişkene bağlayan yol katsayısı
□	Örtük değişkenler arasındaki ilişki değerleri
δ	Gözlenen değişkendeki hata

Kaynak: (Dursun ve Kocagöz, 2010: 4).

c. Yapısal Eşitlik Modellemesinde Parametre Tahmini ve Değerlendirilmesi

YEM'de parametre tahmini ve değerlendirilmesi için; En Çok Olabilirlik (ML), En Küçük Kareler (OLS), İki Aşamalı En Küçük Kareler (2SLS), Genelleştirilmiş En Küçük Kareler (GLS), Ağırlıklı En Küçük Kareler (WLS), Bayes tabanlı analiz teknikleri kullanılmaktadır (Ayyıldız ve Cengiz, 2006: 63-84).

d. Yapısal Eşitlik Modellemesinin Uygunluğunun Belirlenmesi

Yapısal eşitlik modeli tanımlandıktan ve parametreler tahmin edildikten sonra modelin veriye uygun olup olmadığı ve modeldeki ilişkilerin anlamlılığı araştırılmaktadır. Modelin elde edilen veriyi ne kadar iyi açıkladığı uyum iyiliği indeksleri ile belirlenmektedir. Uyum iyiliği testleri modelin kabul ve reddedilme kararının verildiği aşama olarak nitelendirilir. Model uygunluğunun değerlendirilmesinde kullanılan farklı uyumluluk indeksleri ve bu indekslerin sahip olduğu istatistiksel fonksiyonlar bulunmaktadır. Yapılan bilimsel çalışmalarda en çok kullanılan indeksler arasında benzerlik oranı ki-kare istatistiği (χ^2), RMSEA (Ortalama hata karekök yaklaşımı - Root-Mean-Square Error Approximation), GFI (Uyum iyiliği indeksi - Goodness-of-Fit Index), AGFI (Uyarlanmış uyum iyiliği indeksi -Adjusted Goodness-of-Fit Index), RMR (Artık temelli hata karekök yaklaşımı -Root Mean square Residual) ve SRMR (Standartlaştırılmış artık temelli hata karekök yaklaşımı –Standardized Root Mean square Residual) yer almaktadır (Bentler, 2006: 238-246).

Şekil 3: Yapısal Eşitlik Modelinin Oluşturulması

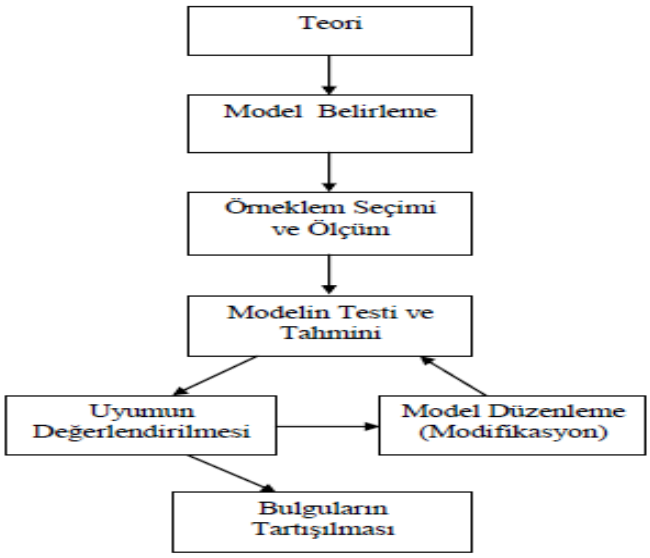

Kaynak: (Kline, 2011).

Genel olarak yapısal eşitliklerin modelinin uygulanmasında izlenmesi gereken adımlar bulunmaktadır. Yapısal Eşitlik Modelinin oluşturulması aşağıda Şekil 3'te gösterilmiştir.

Buraya kadar Yapısal Eşitlik Modellemesinin Analiz Sürecinden bahsedilmiştir. Bundan sonraki aşamada ise Yapısal Eşitlik Modelleme (YEM) stratejileri anlatılacaktır.

2. YAPISAL EŞİTLİK MODELLEMESİNDE STRATEJİLER

Yapısal Eşitlik Modellemesi'nde stratejiler temel olarak üç stratejiye göre oluşturulmaktadır. Bunlar, doğrulayıcı modelleme stratejisi, alternatif modeller stratejisi ve model geliştirme stratejisidir.

2.1. Doğrulayıcı Modelleme Stratejisi

Doğrulayıcı modelleme stratejisinin temelinde, açık bir şekilde belirlenmiş olan modelin toplanan veri tarafından doğrulanıp doğrulanmadığı test edilmektedir (Şimşek, 2007:12-14). Bu strateji araştırmacının kurduğu modelin doğrulanabilirliğini ispatlamak amacıyla kullanılmaktadır (Ayyıldız ve Cengiz 2006). Faktör analizi, değişkenlerin faktörlerle nasıl ilişkili olduğunu keşfetmek ya da değişkenlerin bir yapı altında olup olmadığını doğrulamak amacıyla kullanılmaktadır (Schumacker and Lomax, 2004: 154). Faktör analizinin keşfedici faktör analizi (exploratory factor analaysis) ve doğrulayıcı faktör analizi (confirmatory factor analaysis) olmak üzere iki türü bulunmaktadır. Keşfedici faktör analizinde değişkenler arasındaki ilişkilerden hareketle faktör bulmaya yönelik işlemler bulunmaktadır. Keşfedici faktör analizlerinde araştırmacının değişkenler içinde gizli olan faktörler hakkında fazla bilgisi yoktur ve her faktör ile ilgili kaç değişken olduğunu bilmemektedir. Doğrulayıcı faktör analizinde ise değişkenler arasında ilişkiye dair önceden belirlenmiş veya kurgulanmış bir modelin ya da hipotezin test edilmesi/doğrulanması amaçlanmaktadır. Bu analizde, araştırmacı gizil değişkenleri, bu değişkenleri oluşturan gözlenen değişkenleri ve her gizil değişkenin hangi gözlenen değişkenlerden oluştuğunu bilmektedir (Bayram, 2010: 42).

2.2. Alternatif Modeller Stratejisi

Alternatif modeller stratejisi, ele alınan değişkenlerin birbirleri arasındaki ilişkileri açıklamada alternatif modeller arasından hangi modelin toplanan veri tarafından daha çok desteklendiğini belirlemek amacıyla kullanılmaktadır (Şimşek, 2007). Bu stratejiyi literatürde yer alan özel konularda gerçek hayattaki olayları yansıtan birden çok model bulma sınırlandırmaktadır (Ayyıldız ve Cengiz, 2006).

2.3. Model Geliştirme Stratejisi

Model geliştirme stratejisi de ele alınan değişkenler arasındaki ilişkileri en iyi açıkladığı varsayılan bir modelin test edilmesi ve analiz sonuçlarına göre modelin geliştirilmesi yönünde iyileştirmeler yapılmasını amaçlamaktadır (Şimşek, 2007). Uygulamada en çok bu strateji kullanılmaktadır. Çünkü araştırmacı YEM kullanarak bir modeli test ettiğinde modelin yetersiz olduğu görürse YEM'in değişiklik indekslerini kullanarak modelde önerilen değişiklikleri yaparak iyilik uyumunu sağlayabilmektedir (Ayyıldız ve Cengiz, 2006).

YEM'de izlenmesi gereken süreçler bulunmaktadır. Bu süreçlerin sırasıyla ve doğru bir şekilde tamamlanması gerekmektedir. Aksi takdirde yanlış çözümlere ya da çözümsüzlüklere ulaşılması söz konusu olabilir (Ayyıldız ve Cengiz, 2006). YEM'in süreçleri, model belirleme, model tanımlama, model kestirimi, model testi ve uyum değerlendirmesi, modelin yeniden oluşturulması olmak üzere beş aşamadan oluşmaktadır (Akıncı, 2007; Bayram, 2010).

2.4. Geleneksel İstatistik Yöntemler ile YEM arasındaki benzerlikler

YEM, birçok yönden korelasyon, regresyon ve varyans analizi gibi geleneksel yöntemlere benzer. Birincisi, hem geleneksel yöntemler hem de YEM, doğrusal istatistiksel modellere dayanmaktadır. İkincisi, bazı varsayımlar karşılanırsa, her iki yöntemle ilişkili istatistiksel testler geçerlidir. Geleneksel yöntemler normal bir dağılım varsayar ve YEM, çok değişkenli normalliği varsayar.

3. YAPISAL EŞİTLİK MODELİNİN DİĞER ÇOK DEĞİŞKENLİ ANALİZ YÖNTEMLER İLE KARŞILAŞTIRILMASI

Bilimsel araştırmalarda tanımlanan problemlere ilişkin çok yönlü bakış açıları, araştırılan konuların içeriğini ve dolayısıyla da analiz de var olması gereken verilerin sayısını ve çeşidini artırmaktadır. Tek değişkenli analizde araştırma deseni hazırlanırken, analize alınacak olan bağımlı değişken üzerinde etkisi araştırılan diğer bağımsız değişkenlerin etkilerinin olabildiğince sabitlenmesi gerekmektedir. Bunun yanı sıra araştırma sürecinde toplanan veriler değerlendirilirken, bağımlı değişkendeki varyansın açıklanması için yapılan yorumlar, söz konusu bağımsız değişkenle sınırlı kalmakta ve bu durum araştırılan probleme ilişkin çok boyutlu bir yaklaşıma olanak tanımayabilmektedir. Bu bakımdan çok değişkenli analiz yöntemleri çok sayıda değişkeni bir arada değerlendirmeye olanak tanımasının yanında, değişkenler arasındaki birlikte değişimleri de analize fırsat vererek, araştırmacının elindeki verilere ilişkin kapsamlı bir değerlendirme yapmasına olanak sağlamaktadır (Tatlıdil, 1992).

Yapısal eşitlik modelleri ise alt yapısında path (yol) analizinin mantığını barındırmaktadır. Bu anlamda yapısal eşitlik analizi pek çok değişkeni bir arada değerlendirmeye olanak tanımasının yanında; değişkenler arası nedensellik ilişkilerinin öngörüldüğü modellemelerin kurulabilmesi, özelleştirilen modellerinin birbiri üzerine etkilerinin toplu halde değerlendirilebilmesi ve kurulan modellerde değişkenler arası ilişkilerin modele ilişkin hesaplanan kısmi parametrelerle değerlendirilmesi sayesinde de araştırmacıya çok ayrıntılı bilgiler sunmaktadır. Buna ilaveten yapısal analizde özelleştirilen ölçüm modellerine gözlenemeyen (latent) değişkenler atanabilmesi yolu ile gözlenen değişkenlerin bileşik etkilerinin yapısal model içinde bir tek değişkende ifade edilebilmesiyle birlikte, ölçüm modelleri içinde gözlenen değişkenlere ait kısmi parametrelerin yorumlanması yoluyla, değişkenler arasında çok kapsamlı bir veri analizine olanak sağlamaktadır. Birden fazla örneklemli yapısal eşitlik modellerinde, analiz edilip yorumlanmak istenen değişkenlerin farklı özellikler taşıyan birden fazla gruptan toplanması halinde, özelleştirilen yapısal eşitlik modelinin birden fazla grup için test edilmesi imkânı bulunmaktadır. Bu şekilde kurulmuş olan modelin farklı örneklemlerdeki geçerliliği de test edilebilmekte ve modelin güvenilirliği de artmaktadır. Yine birden fazla örneklemli yapısal eşitlik modellerinde, özelleştirilen modele ilişkin gruplar arası benzerlik ve farklılıklar, gruplar arası eşitlik kısıtlamalarıyla test edilerek yorumlanabilmektedir. Bu şekilde özelleştirilen modelde tanımlanan değişkenler arası ilişkilerin, grup özelliklerinden ne ölçüde ve nasıl etkilendiği de değerlendirilebilmektedir. Sözü edilen bütün bu özelliklerle birlikte yapısal eşitlik modelleri, araştırmacıların çalışmalarında ortaya çıkan ihtiyaçlara cevap verebilmek adına gün geçtikçe birçok yenilikler sunan, gelişime açık olan bir istatistiksel yöntem olarak nitelendirilmektedir (Çınar, 2013: 118). Kısaca geleneksel istatistik yaklaşımlar, YEM yaklaşımından çeşitli alanlarda farklılık göstermektedir (Schumacker and Lomax, 2004: 54).

1. YEM son derece esnek ve kapsamlı bir metodolojidir. Bu metodoloji başarı, ekonomik eğilimler, sağlık sorunları, aile ve akran dinamikleri, benlik kavramı, egzersiz, öz-yeterlik, depresyon, psikoterapi ve diğer olguları araştırmak için uygundur.
2. Geleneksel yöntemler bir varsayılan modeli belirtirken YEM, bir modelin resmi olarak belirlenmesini, tahminini ve test edilmesini belirtir. YEM, varsayılan bir model sunmaz ve hangi ilişkilerin türleri belirtilebileceğine dair birkaç sınırlama koyar. YEM model spesifikasyonu, araştırmacıların hipotezi teori veya araştırma ile desteklenmelerini sağlar.
3. YEM, gözlemlenen (ölçülen) ve gözlenmemiş değişkenleri (latent yapılar) birleştiren çok değişkenli bir teknikken, geleneksel teknikler sadece ölçülen değişkenleri analiz etmektedir. YEM metodolojisi ile parametre tahminlerini belirlemek için eşzamanlı çoklu denklemler çözülür.
4. YEM, araştırmacıların ölçümlerinin kusurlu niteliğini ortaya çıkarmasına olanak tanır. Geleneksel yöntemler, ölçme işlemi hata olmadan gerçekleşirken, YEM açıkça hata belirtir.
5. Geleneksel analiz, grup farklılıklarını, değişkenler arasındaki ilişkileri veya açıklanan varyans miktarını belirlemek için doğrudan anlamlılık testleri sağlar. YEM, modele uyumu belirlemek için doğrudan testler yapmamaktadır. Bunun yerine, model uygunluğunu değerlendirmek için en iyi strateji, birden fazla testi incelemektedir.
6. YEM çoklu doğrusallık sorunlarını çözer. Son olarak, grafik dili, karmaşık ilişkileri YEM'de sunmanın kullanışlı ve güçlü bir yolunu sunar. Model spesifikasyonu, bir dizi değişkenle ilgili ifadeleri formüle etmeyi içerir. Bir modelin resimsel gösterimi olan bir diyagram, bir dizi denklem haline dönüştürülür.

3.1. Yapısal Eşitlik Modellemesinin Uygunluğunun Belirlenmesi

Yapısal eşitlik modeli tanımlandıktan ve parametreler tahmin edildikten sonra modelin veriye uygun olup olmadığı ve modeldeki ilişkilerin anlamlılığı araştırılmaktadır. Modelin elde edilen veriyi ne kadar iyi açıkladığı uyum iyiliği indeksleri ile belirlenmektedir. Uyum iyiliği testleri modelin kabul ve reddedilme kararının verildiği aşamadır. Model uygunluğunun değerlendirilmesinde kullanılan farklı uyumluluk indeksleri ve bu indekslerin sahip olduğu istatistiksel fonksiyonlar bulunmaktadır.

3.1.1. Ki-kare (χ^2) Uyum İndeksi (Chi - Square Index)

En basit uyum indeksi olarak ifade edilmektedir. Ki-kare uyum indeksi, modelin verilere uyumunu belirlemek için, örneklem kovaryans matrisi ile modelden elde edilen kovaryans matrisi arasındaki farklılık büyüklüğünün ölçümü olarak nitelendirilir. Bu test regresyon katsayılarının işaretine ve anlamlılık düzeyine bakmakta ve modelin ayrı ayrı parçaları hakkında bilgi vermektedir. Ayrıca bu testle modelin tamamının doğruluğu da ölçülebilmektedir. Bu testte normal ki-kare testinin tersi olarak ki kare değerinin mümkün olduğunca düşük olması arzulanır. Ki-kare değerinin 0 olması mükemmel uyumu göstermektedir (Akıncı, 2007: 28).

3.1.2. Uyum İyiliği İndeksi (GFI - Goodness of Fit Index)

Mutlak uyum indeksleri (bazı kaynaklarda hatalara dayanan uyum indeksleri) içerisinde yer almaktadır. χ^2'ye alternatif olarak ve model uyumunun örneklem büyüklüğünden bağımsız olarak değerlendirilebilmesi için geliştirilmiş bir indekstir. Modelin örneklemdeki kovaryans matrisini ne oranda ölçtüğünü göstermektedir ve regresyon analizindeki R^2 olarak düşünülebilir. Aralarındaki temel fark R^2'nin hata varyansı ile ilgili olması, GFI'nın ise gözlenen kovaryans yüzdesiyle ilgili olmasıdır. GFI, "0" ile "1" değerleri arasında değişmektedir ve örneklem büyüklüğünden etkilenmektedir. Ölçüm sonrasında 0,90 ile 0,95 arasında olması kabul edilebilir uyum, 0,95 ve üzeri iyi uyum olarak kabul edilmektedir. Örneklem büyüklüğüne duyarlı olduğu için büyük örneklemlerde daha uygun değerler vermektedir (Schumacker and Lomax, 2004: 82-84).

3.1.3. Düzeltilmiş İyilik Uyum İndeksi (AGFI- Adjustment Goodness of Fit Index)

Mutlak uyum indeksleri içerisinde yer almaktadır. Parametre tahminlerinin sayısı için örneklem genişliği dikkate alınarak düzeltilmiş GFI değeridir. Başka bir ifade ile GFI'nın örneklem büyüklüğü dikkate alınarak düzenlenmiş halidir ve de serbestlik derecesi dikkate alınarak hesaplanır. "0" ile "1" değerleri arasında değer almaktadır. Ölçüm sonrasında AGFI değerinin 0,95 ve üzeri olması mükemmel uyum olarak kabul edilmektedir (Meydan ve Şeşen, 2011: 35).

3.1.4. Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü (RMSEA- Root Mean Square Error of Approximation) ve Ortalama Hataların Karekökü (RMR- Root Mean Square Residual)

RMSEA karşılaştırmalı uyum indeksleri, RMR ise artık temelli uyum indeksi içerisinde yer almaktadır. RMSEA ve RMR değerleri "0" ile "1" arasında değişmektedir. Değer 0'a yaklaştıkça mükemmel uyum oluşmaktadır. Değerin 0,05 ya da daha küçük olması istenmektedir. 0,05-0,08 aralığı kabul edilebilir bir oran olmakla birlikte 0,08'in üzeri değerler istenmeyen değerlerdir. Başka bir ifade ile RMSEA için 0,05'e eşit veya daha küçük değer mükemmel bir uyuma, 0,08 ve altındaki değer kabul edilebilir bir uyuma, 0,10'dan daha büyük değer de kötü uyuma karşılık geldiği kabul edilmektedir. Bu aynı zamanda model ile veri arasında uyum olmadığını da gösteren değer olarak kabul edilmektedir. RMSEA temelinde yapılan değerlendirmede, serbestlik derecesi de dikkate alınmaktadır (Schumacker and Lomax, 2004: 82).

3.1.5. Karşılaştırmalı Uyum İndeksi (CFI- Comparative Fit Index)

Değişkenler arasında ilişkinin olmadığını öngören CFI bağımsız modele dayanan uyum indekslerindendir. CFI, bağımsızlık modelinin ya da yokluk modelinin (gizil değişkenler arasında ilişkinin olmadığını öngören

model) ürettiği kovaryans matrisi ile önerilen yapısal eşitlik modelinin ürettiği kovaryans matrisini karşılaştırmakta ve ikisi arasındaki oranı yansıtmaktadır. Merkezi olmayan ki-kare dağılımını temel almaktadır. CFI, "0" ve "1" arasında bir değer almaktadır. Değerin "1"e yaklaşması modelin mükemmel uyum verdiğini, 0'a yakın olması ise model uyumsuzluğunu ifade etmektedir. Ölçüm sonucunda 0,95 ile 0,97 arası CFI değeri kabul edilebilir uyumu, 0,97 ve üzeri değerler ise iyi uyumu göstermektedir. Diğer karşılaştırma indeksleri (NFI ve NNFI) gibi örneklem sayısına duyarlı olan CFI, örneklemin küçüklüğünden NFI ya da NNFI'dan daha az etkilenmektedir (Bayram, 2010: 78).

3.1.6. Normlandırılmış Uyum İndeksi (NFI-Normed Fit Index) ve Normlandırılmamış Uyum İndeksi (NNFI- Non-Normed Fit Index)

NFI test edilen modelin ki-kare değerinin, bağımsız modelin ki-kare değerine bölünmesiyle bulunmaktadır. NFI küçük örneklemlerde önerilen model için var olandan daha az uyum verebilmektedir. Böyle bir durumda NFI, serbestlik derecesi de hesaba katılarak tekrar hesaplanmaktadır. Böylece indeksin hesaplanmasında örneklem sayısının etkisi azaltılmaktadır. Yeni elde edilen değer NNFI olarak ifade edilmektedir. CFI gibi NFI ve NNFI değerleri de "0" ile "1" arasında değişmektedir. Değerin "1"e yaklaşması modelin mükemmel uyum verdiği, 0'a yaklaşması ise model uyumsuzluğu şeklinde ifade edilmektedir. Ölçüm sonucunda, NFI ve NNFI'nın alacağı 0,90 ve üzeri değerler kabul edilebilir uyumu, 0,95 ve üzeri değerler ise iyi uyumu göstermektedir (Meydan ve Şeşen, 2011: 33).

3.1.7. Basitlik Uyum İndeksi (PGFI- Parsimony Goodness of Fit Index)

Koruyucu uyum indekslerindendir. PGFI, GFI'nın düzenlenmiş hali olarak düşünülebilir. Tek farkı indeksin de serbestlik derecesi oranı ile çarpılmış olmasıdır. GFI'yı önerilen ve bağımsız modellerin oranını dikkate alarak yeniden yorumlamaktadır. Modelin ne ölçüde yalın bir model olduğu konusunda bir uyum değeri vermektedir. Başka bir ifade ile modelin ne kadar basit bir model olduğunu gösteren indekstir. 0 ile 1 değerleri arasında değer almaktadır ve değer 1'e yaklaştıkça yalın/basit bir model olduğunu ve iyi uyum gösterdiğini ifade etmektedir (Meydan ve Şeşen, 2011: 35-37).

3.1.8. Modifikasyon İndeksi (MI-Modification Index)

Yapısal Eşitlik modellerinde uyum indekslerinden sonra incelenen bir başka değerler grubunu da Modifikasyon İndeksleri (MI) oluşturmaktadır. MI araştırmacıya gözlenen ve gizil değişkenler arasındaki kovaryansa bakarak modele ilişkin ayrıntılı olarak modifikasyonlar önermektedir. Bu modifikasyonlar hata terimleri temelinde oluşturulmaktadır. Modelde orijinal olarak öngörülmeyen, ancak bu modifikasyonların gerçekleştirilmesi durumunda ki-kare'deki değişim miktarını (modelde kazanılacak χ^2 değerini) gösterir. Bu bağlamda, yapılacak modifikasyonlar gözlenen ve gizil değişkenler arasında önerilen yeni bağlantıları kapsamaktadır (Meydan ve Şeşen, 2011: 38-40).

Tablo 3'te görüldüğü gibi, model uyum iyiliği indeksleri genel olarak "0" ile "1" aralığında değişmektedir. "0", uyumsuzluğu temsil etmekte; "1" ise mükemmel bir uyumu göstermektedir (Schumacker and Lomax, 2004: 82)

Tablo 3: Yapısal Eşitlik Modelinin Uyumuna İlişkin İstatistiksel Değerler

Model Uyum Kriteri	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum
χ^2/sd	$0 \leq \chi^2/sd \leq 3$	$3 \leq \chi^2/sd \leq 5$
GFI	0,95≤GFI≤1,00	0,90≤GFI≤0,95
AGFI	0,90≤AGFI≤1,00	0,85≤AGFI≤0,90
RMSEA	0≤RMSEA≤0,05	0,05≤RMSEA≤0,08
CFI	0,97≤CFI≤1,00	0,95≤CFI≤0,97
NFI	0,95≤NFI≤1,00	0,90≤NFI≤0,95

Kaynak: (Schumacker and Lomax, 2004: 82'den yararlanılarak düzenlenmiştir).

4. ORMANCILIK ALANINDA YAPISAL EŞİTLİK MODELLEMESİ KULLANILARAK YAPILAN ÇALIŞMALAR

Sosyal bilimler ve davranış bilimlerinde Yapısal Eşitlik Modellemesi (YEM) kullanılarak birçok yayın yapıldığı görülmektedir. Fakat ülkemizde ormancılık alanında yapılan çalışmaların oldukça sınırlı olduğu gözlemlenmektedir. YEM kullanılarak ormancılık alanında yapılmış olan bilimsel çalışmalar aşağıda özet olarak verilmiştir.

Kumar (2004: 144-145) yılında yapmış olduğu çalışmasında, Hindistan'daki temelini toplum oluşturan orman yönetimi uygulamalarını kapsayan bir örnek olay aracılığıyla katılımcı yaklaşımlara yönetim uzmanları arasındaki direnç analiz edilmiştir. Çalışmanın modelini ise; orman yöneticileri tarafından toplum temelli orman yönetimi şeklinin benimsenmeyen tutumsal direncin iki boyutunu (bireysel ve örgütsel) ve dört direnç faktörü (kişisel özellikler, örgütsel faktörler, dış çevresel faktörler ve sosyalleştirme faktörleri) oluşturmaktadır. Çalışmanın modeli Hindistan'daki dört orman bölgesinde çalışan orman yöneticilerinin algıları kullanılarak oluşturulmuştur. Çalışma sonucuna bakılacak olursa; kamu yönetim teorilerinin dört yönünü ve örgütlenmenin güçlendiğini göstermiştir. Ayrıca çalışmada kamu yönetiminin tutumsal durağanlığına ilişkin sonuçlar da ortaya konulmuştur.

Kumar ve Kant (2005: 653-655) çalışmalarında Hindistan'daki orman bölgeleri arasında ormancıların bürokrasi ve toplum temelli orman yönetimindeki uyuşmazlık hakkındaki algılarını test etmeye çalışmışlardır. Bu amaçla dört orman bölgesinde ve iki yönetim düzeyinde uyuşmazlığı açıklamak amacı ile YEM kullanılmıştır. Çalışma kapsamında hiyerarşik zorluğu içeren örgütsel bürokrasi, gücün merkezileştirilmesi, katılımcı olmayan karar verme, örgütsel zorluklar, yapısal uygunluktan oluşan toplum temelli orman yönetiminin olması, kültürel uygunluk ve örgütsel destek analiz test edilmiştir. Analiz sonuçları ise bölgeler arasındaki uyuşmazlık derecesinde anlamlı farklılıkların olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak yönetim düzeylerinde anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Örgütsel bürokrasinin bileşenlerinin yükleri farksız iken toplum temelli orman yönetim sistemlerinin bileşenlerinin yükleri ise anlamlı çıkmıştır. Araştırma sonuçları Hindistan hükümeti tarafından uygulanan tekdüze örgütsel reformların verimliliği azalttığını göstermiştir.

Lu Li (2008: 173) çalışmasında orman dinlenme yerleri ziyaretçilerini çok kültürlü pazarlama perspektifinden değerlendirmeye çalışmıştır. Çalışmada yapısal eşitlik modellemesi kullanılarak Hong Kong'daki park ve dinlenme yerlerindeki ziyaretçilerin pazarlama faktörleri (servis kalitesi, memnuniyet, davranışsal niyetler) ve rekreasyonel faktörler (deneyim, rahatsızlık)'in etkisi araştırılmaya çalışılmıştır. YEM sonuçlarına göre pazarlama faktörlerinin kültür üzerindeki etkisinin rekreasyonel faktörlerin kültür üzerindeki etkisinden daha fazla olduğu görülmüştür. Kültürün ise beş faktör (servis kalitesi, memnuniyet, davranışsal niyetler, deneyim, rahatsızlık) üzerinde etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Parkins vd. (2003: 554) çalışmalarında; orman endüstrisi bağımlılığı ve toplum refahı YEM kullanılarak araştırılmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada ilk olarak Kanada'nın orman endüstrisine bağımlı olan en önemli iki eyaleti New Brunswick ve British Columbia olarak tanımlanmıştır. Daha sonra doğrusal regresyon analizi yerine yapısal eşitlik modellemesi kullanılarak 3 refah göstergesi (gelir, yoksulluk ve göç) hesap edilerek tüm modelin uygunluğu test edilmeye çalışılmıştır. Çalışma sonuçlarına göre New Brunswick'in refah göstergeleri bakımından sadece alt sektörlerden kâğıt ve kâğıt hamuru sektörlerinde pozitif yönde daha tutarlı olduğu görülmüştür. British Columbia'nın ise kâğıt, kâğıt hamuru ve kereste sektörlerinde refah bakımından pozitif olarak bağlantılı olduğu belirlenmiştir.

Costa vd. (2011: 2-6) çalışmalarında tüketicilerin ahşap ürünleri ve bu ürünlerin rakipleri olan mallara karşı tercihlerini araştırmaya çalışmıştır. Çalışmada bir orman ürününün çok çeşitli özelliklerinin olduğu varsayılarak tüketicilerin seçimlerinin görünen özelliklere bağlı olmadığını, seçimlerin kalite algısına sahip tüketicilere ait olduğu göz önüne alınmıştır. Kalite algısı faktörü gizil değişken olarak ele alınarak ekonometrik bir model çerçevesinde ürün kalitesi algısı üzerinde bilgi ve bireysel özelliklerin etkisi analiz edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca çalışmada müşterilerin davranışları da modele dâhil edilmiş ve müşteri zevklerini açıklayan özellikler de tanımlanmıştır. Son olarak çalışmada ahşaba karşı plastik ürünlere yönelik algı modeli yardımıyla karşılaştırılarak çalışmanın hipotezleri doğrulanmıştır.

Lam vd. (2012: 3-6) çalışmalarında ormancılık ekosistem yönetiminde Yapısal Eşitlik Modellemesinin uygulamalarından bahsetmişlerdir. Orman ekosistem dinamiği içerisinde neden-sonuç ilişkilerinin karmaşık bir dizi düzen tarafından kurulduğunu, bu karmaşıklığı anlamak için YEM gibi özel analitik tekniklere başvurulduğu anlatılmıştır. YEM'in çerçevesi ve uygulama adımları anlatılarak daha sonra bu tekniği kuzeybatı ABD'deki Douglas-Göknar ormanlarındaki üst ve alt tabakadaki ağaç ilişkisine etkilerini göstermişlerdir. Son olarak çalışmada YEM yönetim hedeflerinin karmaşık dizilerini oluşturmak için silvikültürel önlemleri ve sistemleri tasarlamada da bir orman yönetim aracı olarak oluşturmuşlardır.

Aydın (2010) doktora tez çalışmasında, orman ürünleri sanayinde uygulanan toplam kalite yönetimi faaliyetlerinin bazı özellikleri (müşteri odaklılık, yönetimin liderliği, tam katılım, sistematik süreç analizi ve önce insan anlayışı) incelenmiş ve bu özelliklerin çalışan performansını etkileyen faktörler (stres, motivasyon, çevresel faktörler ve iş doyumu) üzerindeki etkileri araştırılmaya çalışılmıştır. Bu amaçla ISO 9001:2000 Kalite Yönetim Sistemi Belgesi'ne sahip 14 adet büyük ölçekli firmada çalışan 377 mühendis ve ustabaşına hazırlanan anket formları uygulanmıştır.

Gültekin (2015: 1) doktora tez çalışmasında ise, ülkemizde Orman Genel Müdürlüğü (OGM)'nün odun hammaddesi satışlarını daha rasyonel gerçekleştirebilmek amacıyla uygulanmasına ağırlık verdiği dikili ağaç satışı uygulamasına (DASU) yönelik olarak ilgi gruplarının algı ve tutumları modellenmiş ve analiz edilmeye çalışılmıştır. Çalışma kapsamında ise yapılan analiz esas itibarıyla yapısal eşitlik modellemesi üzerine kurulmuştur. DASU'ya yönelik algı ve tutumları teknik, ekonomik, sosyal, yasal, yönetsel ve çevresel boyutlar itibarıyla modellenen ilgi grupları devlet orman işletmeleri teknik personeli, orman köyleri kalkındırma kooperatifi yöneticileri, orman köyleri kalkındırma kooperatifi üyesi köylüler ve orman ürünleri endüstrisinde faaliyet gösteren firmalar olmak üzere dört grupta ele alınıp incelenmiştir. Sonuç olarak çalışmada DASU-Tutum model sonuçlarına göre DASU'nun katılımcı yaklaşımla yeniden düzenlenmesi gerektiği belirlenmiştir.

YEM kullanılarak yapılan çalışmalara bakıldığında yurtdışında ağırlıklı olarak toprak, biyoloji, memnuniyet ve yönetim araştırmaları üzerine olduğu söylemek mümkündür. Ülkemizde ise ormancılık disiplini kapsamında bakıldığında YEM kullanılarak yapılan çalışmaların oldukça sınırlı sayıda olduğunu söylemek daha doğru olacaktır. Sınırlı sayıda yapılan bu çalışmalara bakıldığında ise genellikle performans değerlendirme (Şafak, 2012) ve toplam kalite yönetimi (Aydın, 2010) konuları üzerinde yoğunlaştığını doğru olacaktır (Kayacan ve Gültekin, 2012: 12-13).

5. SONUÇ

Birden fazla çok değişkenli analizde kullanan Yapısal Eşitlik Modellemesi sosyal bilimler için önemli bir ihtiyacı karşılayan çalışma yöntemidir. Yapısal eşitlik modellemesi gözlemlenemeyen değişikliklerin analizine olanak sağlaması sebebiyle sosyoloji, psikoloji, istatistik, ekonomi, pazarlama, iktisat, işletme gibi birçok alanda sıkça kullanılması ve son yıllarda tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de giderek yaygınlaşan bir istatistiksel analiz yöntemidir. Ülkemiz de ise ormancılık alanında YEM'in kullanımı özellikle çok sınırlı olmasından dolayı ormancılıkta çok önemli bir yer teşkil eden sosyo-ekonomik olayların çözümlenmesi için önemli bir katkı sağlayacaktır.

Bilindiği üzere sosyal bilimler alanında ve ormancılık alanında yöntem konusunda karşılaşılan en büyük problem eylemleri inceleyenlerin de eylemleri incelenenlerin de insan olmasıdır (Altunışık vd., 2007). Bu gibi sorunların çözümlenmesinde iyi bir yardımcı olan YEM'in güvenilir sonuçlar vermesi sebebiyle tercih edilecek bir istatistiksel analiz yöntemi olması YEM'i tercih edilebilir kılmaktadır. Bu tercih sebebi ise YEM ile kuramsal temeli daha sağlam ölçekler elde etmek mümkündür. Fakat YEM ile ormancılık arasındaki ilişkiyi gösteren araştırmalar henüz yeterli düzeyde değildir.

Ancak örnekleyecek olursak; ormancılık sektöründe kullanılan çeşitli makine ve ekipmanların Yapısal Eşitlik Modellemesi kullanılarak iş ve işçi sağlığı üzerindeki etkileri araştırılabilir. Su kaynaklarının su kalitesini ve miktarını iyileştirilmesine yönelik olarak yapılacak yatırım faaliyetleri YEM kullanılarak zamanlanabilir. Ayrıca orman gençleştirme çalışmalarının kentli toplumda nasıl algılandığı araştırılabilir veya orman köylüsünün ormandan yararlanma konusundaki algıları araştırılabilir.

Sonuç olarak bütün alanlarda olduğu gibi hem sosyal bilimler hem de ormancılık alanında oldukça sık bir şekilde insan duygu, düşünce, davranış, tutum, memnuniyet gibi soyut olan olgulardan yararlanılmak istenmektedir. Özellikle Türkiye'de orman köylerinde yaşayan yaklaşık 7.1 milyon orman köylüsünün nüfusun yaklaşık %10'unu oluşturması ve birçok alanda olduğu gibi ormancılık endüstrisinde de faaliyet gösterenlerin bu soyut olan olgularda araştırılması düşünülen örtük (gizil) değişkenlerin YEM ile oluşturulacak modeller yardımıyla analiz edilmesi mümkün olabilecektir. Bu sebeple ormancılıkta özellikle sosyal konularda yapılacak olan çalışmalarda daha güvenilir, sağlıklı ve sağlam ölçeklerde istatistiksel sonuçlara YEM ile ulaşılabilmek mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

Akıncı, D.E. (2007). "Yapısal Eşitlik Modellerinde Bilgi Kriterleri", Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.

Altunışık, R.; Coşkun, R.; Yıldırım, E. ve Bayraktaroğlu, S. (2007). "Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı", Sakarya Kitabevi, ISBN: 978-975-8644-80-3, Beşinci Baskı. Sakarya.

Aydın, A. (2010). "Orman Ürünleri Sanayi Sektöründe Toplam Kalite Yönetimi Uygulamalarının Çalışan Performansı Üzerine Etkilerinin Belirlenmesine Yönelik Yapısal Bir Model", Karadeniz Teknik Üniversitesi, Doktora Tezi(yayımlanmamış), Trabzon.

Aydın, B. (2010). "Motivasyonu Etkileyen Faktörlerin Yapısal Eşitlik Modeli İle Belirlenmesi: Bir Tekstil İşletmesi Örneği", Yüksek Lisans Tezi, Osmangazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir, 87s.

Ayyıldız, H. ve Cengiz, E. (2006). "Pazarlama Modellerinin Testinde Kullanılabilecek Yapısal Eşitlik Modeli (YEM) Üzerine Kavramsal Bir İnceleme", Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi, 11(4), 63-84.

Barbara, M.B. (2010). "Structural Equation Modeling With AMOS: Basic Concepts", Applications and Programming, 2nd Edition, Routledge Taylor & Francis Group, s.3, New York.

Bayrak, S. (2012). "İstatistik Dersine Yönelik Kaygının Yapısal Eşitlik Modellemesi ile İncelenmesi", Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa.

Bayram, N. (2010). "Yapısal Eşitlik Modellemesine Giriş (AMOS uygulamaları)", ISBN: 978-975-8606-89-4, Ezgi Kitabevi, Bursa.

Bentler, P.M. (1990). : "Comparative Fit Indexes in Structural Models", Quantitative Methods in Psychology, C: 107, USA., The American Psychological Association . Inc., s. 238-246.

Boysan, M. (2006). "Çok Örneklemli Yapısal Eşitlik Modelleri", Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Van, 69s.

Brown, T.A. (2006). "Confirmatory Factor Analysis for Applied Research". New York, The Guilford Press.

Byrne, B.M.(1998). "Structural Equation Modeling with LISREL, PRELIS, and SIMPLIS: Basic Concepts, Applications, and Programming", Mahwah, N.J.: L. Erlbaum Associates.

Bryne, B.M. (2010). "Structural Equation Modeling with AMOS: Basic Concepts, Applications, and Programming", 2nd edition, ISBN: 978-0-8058-6372-7, Routledge Taylor & Francis Group, New York.

Cengiz, E. (2006). "Pazarlama Modellerinin Testinde Kullanılabilecek Yapısal Eşitlik Modeli (YEM) Üzerine Kavramsal Bir İnceleme", Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F.Dergisi, 11(1), 63-84.

Cengiz, E.; Acuner, T. ve Birdoğan, B. (2007). "Örgütsel Yaratıcılığı Belirleyen Faktörler Arası Yapısal İlişkiler", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9(1), 98-121.

Costa, S. and Garcia, S.L.I. (2011). "Do Taste and Quality Perception İnfluence Consumer Preferences for Wood?", *Forest Science*, 57 (2), 89-101.

Çakır, V. ve Çakır, V. (2008). "Televizyon Reklamlarının Algılanan Değeri ve Reklam Tutumu İlişkisi: Bir Yapısal Eşitlik Modeli", İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Sayı: 30, 37-59.

Çelik, H.E. (2009). "Yapısal Eşitlik Modellemesi Ve Bir Uygulama: Genişletilmiş Online Alışveriş Kabul Modeli", Doktora Tezi, Osmangazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Çınar, Ö. (2013). "Yapısal Eşitlik Modellemesi İle İş Tatmini, Örgütsel Bağlılık, Örgütsel Destek ve Örgütsel Adaletin Örgütsel Çıktılar Üzerindeki Etkisinde Örgütsel Vatandaşlık Davranışının Aracılık Rolü: Kahramanmaraş Bankacılık Sektöründe Bir Alan Araştırması", Doktora Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 244s.

Dursun, Y. ve Kocagöz, E. (2010). "Yapısal Eşitlik Modellemesi ve Regresyon: Karşılaştırmalı Bir Analiz", Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Sayı: 35, 1-17.

Grace, J.B. (2006). "Structural Equation Modelling and Natural Systems", ISBN: 9780521837422, Cambridge University Press, New York.

Grace, J.B. (2012). "Structural Equation Modelling (SEM) Essentials", http://www.structuralequations.com/resources/SEM+Essentials.pps.

Gültekin, Y.S. (2015). "Devlet Orman İşletmelerinde Dikili Ağaç Satışı Uygulamasının Yapısal Eşitlik Modellemesi ile Analizi", Doktora Tezi, Düzce Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Düzce.

Gültekin, Y.S. (2016). "Türkiye'de Dikili Ağaç Satışı Konusunda Yapılan Çalışmaların Değerlendirilmesi ve Yapısal Eşitlik Modellemesi (YEM) ile İlgi Gruplarının Modellenmesi", Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 56 (15), 153-168.

Haşlaman, T. (2005). "Programlama Dersi İle İlgili Öz Düzenleyici Öğrenme Stratejileri ile Başarı Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi: Bir Yapısal Eşitlik Modeli", , Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Kayacan, B. ve Gültekin, Y.S. (2012). "Yapısal Eşitlik Modellemesinin (YEM) Ormancılıkta Sosyo-Ekonomik Sorunların Çözümlenmesinde Kullanımı", III. Ormancılıkta Sosyo-Ekonomik Sorunlar Kongresi, İstanbul Üniversitesi, Orman Fakültesi, 18-20 Ekim, İstanbul.

Kline, R.B. (1998). "Principles and Practice of Structural Equation Modeling", The Guilford Press, ss.125, New York.

Kline, R.B. (2011). "Principles and Practice of Structural Equation Modeling", 3rd Edition, The Guilford Press, s.7-10, New York.

Kumar, S. (2004). "Organizational Resistance to Community-Based Forest Management in Forest Department", India, PhD Thesis, University of Toronto, Faculty of Forestry, Toronto, Canada.

Kumar, S. and Kant, S. (2005). "Bureaucracy and New Management Paradigms: Modeling Foresters' Perceptions Regarding Community-Based Forest Management in India", Forest Policy and Economics. 1389-9341, 7 (4) 651-669.

Lam, T. and Maguire, D.A. (2012). "Structural Equation Modeling: Theory and Applications in Forest Management", Hindawi Publishing Corporation International Journal of Forestry Research, USA.

Lu Li, C. (2008). "Modeling Forest Recreation Visitors: A Multi Cultural Marketing Perspective", Conference on Sustainable Forest Management and Carbon Sequestration, Journal of Park and Recreation Administration, Taiwan and Japan, s.173-199.

Meydan, C.H. ve Şeşen, H. (2011). "Yapısal Eşitlik Modellemesi (AMOS Uygulamaları)", ISBN: 978-605-5437-01-5, Detay Yayıncılık, Ankara.

Nokelainen, P. (2007). "Structural Equation Modeling", School of Education, University Of Tampere, s.4. http://www.uta.fi/aktkk/lectures/sem_en/ppt/sem_en.ppt.

Parkins, J.R. Stedman, R.C. and Beckley, T.M. (2003). "Forest Sector Dependence and Community Well-being: A Structural Equation Model for New Brunswick and British Columbia", Rural Sociology, 1549-0831, 68 (4) 554-572, s. 554.

Raykov, T. and Marcoulides G.A. (2008). "An Introduction to Applied Multivariate Analysis", Routledge Taylor & Francis Group, New York and London.

Schumaker, R.E. and Lomax, R.G. (2004). "A Beginner's Guide to Structural Equation Modeling", Lawrence Erlbaum Associates and Publishers, Mahwah, New Jersey,

Sınıksaran, E. (2011). "İstatistiksel Yöntemler", Türkmen Kitabevi, İstanbul.

Şafak, İ. (2012). "Development of Performance Evaluation Scale for Forest Engineers Using Confirmatory Factor Analysis Method", African Journal of Agricultural Reseearch, 1991637X, DOI: 10.5897/ajar11.1765, 7(7), 1198-1205.

Şahin, A.; Cankurt, M.; Günden, C. ve Miran, B. (2008). "Çiftçilerin Risk Davranışları: Bir Yapısal Eşitlik Modeli Uygulaması", Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 23(2), 153-172.

Şimşek, Ö.F. (2007). "Yapısal Eşitlik Modellemesine Giriş", Temel İlkeler LISREL Uygulamaları, 1. Baskı, Ekinoks Yayınevi, s. 5, Ankara.

Yılmaz, V. (2004). "LISREL ile Yapısal Eşitlik Modelleri: Tüketici Şikâyetlerine Uygulanması", Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1(4), 77-90.

Yılmaz, V. ve Çelik, H.E. (2005). "Bankacılık Sektöründe Müşteri Memnuniyeti ve Bankaya Bağlılık Arasındaki İlişkinin Yapısal Eşitlik Modelleriyle Araştırılması", VII. Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu, 26-27 Mayıs 2005, İstanbul.

Potentials of Wastewater Through An Economıc Perspective

Şule Turhan[1] Tolga Tipi[2] İ.Bülent Gürbüz[3] Assan NDİMBALLAN[4]

[1]Uludağ Üniversitesi / Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, sbudakt@uludag.edu.tr

[2]Uludağ Üniversitesi / Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, ttipi@uludag.edu.tr

[3]Uludağ Üniversitesi / Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, bulent@uludag.edu.tr

[4]Uludağ Üniversitesi / Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, assanndimballan@yahoo.com

Abstract: The environment is a very complex and fragile system in which factors of different nature play very important but distinct roles. Some serieous alterations on the environment can impact live conditions on the planet and put live on earth in great danger. In the last decade, the increase in the number of people on the planet and the increment in the use of new technologies are causing serious changes on the environment. This is due to the continuous increase in the exploitation of resources that has gone beyond all the limits thereby loosing their resilience capacity. The incorrect disposal of wastewaters, together with the excessive consumption of resources, are the principal causes of the serious environmental problems that are currently wrecking the planet. For this reason, it is important to know the negative effects of the contamination of certain ecosystems such as; rivers, lakes, ponds, the sea and as well as underground waters. In this way, we can reorientate our individual and societal behaviours towards more dynamic actions that do not exacerbate these problems. Economical resources, political will, institutional strength and cultural background are important elements in defining the trajectory of pollution control in many countries.

Key Words: Wastewater, Water Resources, Environmental Problems, Ecosystems, Pollution

1. INTRODUCTION

Water is an essential element of society and health. The cleanliness of rivers, lakes, underground and coastal waters have great importance for industries and recreational activities and as well contribute to the identities of the regions in which we live (EU 2010). Since the advent of civilization, the elimination of residuals has constituted a primordial problem for the human society. This is because the need to get rid of sewages and food wastes has become a major concern. During the last decades of the this century the world has been observing with great concern, analyzing and trying to solve problems related to wastewater disposals coming from, domestic, agriculture and industrial use. The inadequate treatment of wastewater can greatly deteriorate the level of consumption and the quality of water. The negative effects of this can go from an increased mortality rate of aquatic lives to more adverse consequences such as the proliferation of algas caused by the excessive use of fertilizers in agriculture which threatens a whole range of ecosystems.

2. IMPACTS OF WASTEWATERS ON WATER BODIES

Standing bodies of freshwater, such as lakes, ponds, and reservoirs are known as lentic environments (E.B. Welch 1992). These freshwater bodies especially those that are in densely populated and industrially developed zones happen to be the major recipients of sewage disposals and contaminants. The intensity at which sewage is disposed in these water bodies have rendered them incapable to absorb and neutralize such quantities of residues. In this way, they have been continually losing their natural conditions of physical appearances and their capacity to sustain adequate aquatic lives that respond to the ecological equilibrium that is expected from them to preserve our water masses. As a consequence, they tend to lose those minimum conditions that are required for their rational and adequate use as sources of water supply, as transport routes or even as sources of energy. If wastewater is applied to extremely porous soils or thin or broken soils where groundwater is close to the surface pathogens can contaminate aquifers.The problems caused are not just physical or aesthetic in nature, but they transcend to sanitary aspects, since the human society is obliged to resort to different sources of surface water to satisfy their demands for potable drinking water for both domestic

and industrial purposes. If these surface waters are being contaminated by human or industrial waste, they can give way to the outbreak of serious epidemiological problems caused by harmful pathogens found in wastewaters. These pathogens include bacteria, protozoa, helminths or viruses. All these types of pathogens can contaminate crops or soils when the water is used for irrigation purposes. It is evident that pollution is severely exacerbating the quality of water in many parts of the world. For instance, industrial activities, production of artificial chemicals and use of chemical products, various chemicals can flow into the environment and contaminate water bodies (Tsuchiya 2010). With this progressive deterioration, the use of techniques to predict the behaviours of aquatic organisms in order to determine the level of water quality is becoming more and more important. In many nations, contamination control programs have been set to restrict discharges and establishing limitations for certain chemical compounds (LÓPEZ n.d.). But despite the success gained in the control of water contamination in the more industrialized countries, many affluents continue to deteriorate the aquatic systems and interfering in the potential uses of the water. Water waste discharges can contain from hundreds to several millions of different compounds, majority of which are subproducts that cannot even be identified. This is why wastewaters should receive an adequate treatment according to their chemical compositions, and their capacities to modify their physical, chemical and microbiological conditions before they are discharged to water bodies so as to prevent an excessive and irreversible contamination .

Human beings have always had the burning desire to live a better life, eating better food, living in luxurious houses and driving better cars. In our quest to satisfy these desires together with the unceasing and rapid population growth, industries have been created, new and harmful agricultural practices adapted all of which contribute immensely to the generation of large quantities of wastewaters, which in most cases are poorly managed.

Sewage is the most notorious pollutant of freshwater. The discharge of untreated sewage into rivers, lakes and ponds, has been enormous and has caused numerous health implications as a result of environmental degradations. The striking consequence is a substantial and immediate drop in the amount of dissolved oxygen in the water. This happens because organic matter stimulates decomposers especially bacteria which break down suspended solids in the sewage. As they respire, the decomposers use up dissolved oxygen (O2) and the Biological Oxygen Demand (BOD) reduces. The flora and fauna of the rivers experience change and reduction in number due to death by suffocation (Owa 2013)

2.1. Municipal wastes:

The most common types of wastes that are disposed in a municipal waste disposal site are generally from commercial or residential sources. These wastes can be in the form of solids, semi-solids or liquids (wastewaters). The solid and semi-solid wastes, generated by residential and commercial sources may contain a mixture of food waste, fabrics, paper, oil, rubber, plastics, metal, glass wood and so on. In some cases bukly materials such as appliances, furniture and even auto body parts may be found in these waste disposal sites. On the other hand, the composition and volume of municipal wastewaters depend on factors such as the size of the community and the types of industries found therein. Inorganic substances such as arsenics, fluorides, selenium and boron are mostly present in these types of wastewaters(Hari D. Sharma and Sangeeta P.Lewis 1994).

2.2. Domestic sources:

Although household waste does not usually contain such large amount of germs, it can cause risk to public health by attracting flies, mosquitoes and rats and allowing them to breed. This may encourage the spread of diarrhoeal diseases, as well as diseases such as dengue fever, yellow fever and the like. Raw sewage which is generated from untreated domestic waste, is characterized by being greyish-brown in colour with a strong and repulsive odour and with 99% water. Streams, lakes and ponds that

are found in areas that are highly populated are normally more vulnerable to this type of gross pollution. This is due to the high level of domestic waste that are continually produced from households or market places.

2.3. Urban runoff

When rain falls or snow melts, the runoff washes pollutants off our streets, parking lots, construction sites, industrial storage yards, and lawns. Urban runoff carries a mixture of pollutants from our cars and trucks, outdoor storage piles, muddy construction sites and pesticide spills.. This process of wastewater generation happen either during or after heavy downpour when water runs off carrying away with it all sorts of rubbish. The foreign materials that are carried in runoff waters into rivers, streams or lakes can be so concentrated and resulted in a potential environmental menace.

On the other hand, the metals in urban runoff absorb particles and come from corrosion of vehicles and piping systems, as well as from atmospheric emissions. Polluted stormwater runoff can be harmful to plants, animals, and people (Rasmussen and Schmidt 2009).

2.4. Industrial wastes:

Wastewaters that emanates from industrial establishments happen to be the most complex of all because the usually contain compounds that are not found in nature. The industrial discharge carries various types of contaminants to the river, lake and groundwater (Ho et al. 2012). These wastewaters often have the characteristics of being turbid, discoloured, acid or alkaline. These characteristics can be unique to a particular industry depending on its line or way of production. Some of the most common industrial wastes include; pulping wastes, petroleum refinery wastes, food processing wastes, mining wastes, and toxic wastes.

2.5. Agricultural waste:

Among the waste types listed above, the most varied and extensive is the agricultural waste. Poor farming practices increases the soil vulnerability to erosion and erosion in turn increases the total suspended solids (TSS) into receiving waters. These TSS are washed away with nutrients, fertilizers as well as pesticides which are applied to crops to increase yield and crop protection. Livestock enclosure and timber harvesting are other forms of waste generation through agriculture. Wastewater from agricultural practices can also contain salts that may accumulate in the root zone with possible harmful impacts on soil health and crop yields. The leaching of these salts below the root zone may cause soil and groundwater pollution (Intizar Hussain et al. 2006).

3. POTENTIALS OF WASTEWATER THROUGH AN ECONOMIC PERSPECTIVE

All is not a loss after all, because even though wastewater has a lot of negative environmental, ecological and socio-economic impacts, it has been recognized as a potential economic resource capable of supplying water, nutrients, energy, and other valuable materials and services. Due to this reason the Global wastewater Initiative (GWI) in collaboration with the Global Programme of Action for the Protection of the Marine Environment from Land-Based Activities and other stakeholders have implemented policies that will help to reduce the impacts of untreated wastewater on the environment. These policies are serving as a major driving force in improving water quality and stimulate effective wastewater management strategies. Each year 330 km3 of municipal wastewater are generated globally (Tri 2007). In theory these wastewaters contain a wealth of resources which when carefully and responsibly exploited, would irrigate and fertilize millions of hectares of crops and produce biogas to supply energy for millions of households.

A proper and efficient wastewater collection, treatment, and safe use or disposal can lead to significant environmental, health and even economic benefits! If for instance we evaluate the economic implications of action and no action in wastewater management through the lense of an economist we will come across numerous justification that would encourage a serious investment in this domain. But for this to materialize solid economic analysis and decisions need to be made above all a cross – sector collaboration with governments and relevant stakeholders devicing financial mechanisms and wastewater management infrastructure especially in developing countries that are less resilient to water pollution.

3.1. Economic analysis of the cost of no action

In simple terms when potential benefits are lost as a result of untreated or inadequate treatment of wastes are directly disposed on water bodies then costs are automatically incurred. These cost can be understood in two different groups – market benefits and non – market benefits. While market benefits can be easily identified and evaualuated or measured in monetary terms non- market benefits do not simply tread on the same path because they are difficult to measure and require specific economic methods.

3.1.1. Valuing impacts on health

The value of the adverse health effects includes: (i) direct medical expenditures for illness treatment; (ii) indirect costs resulting from illness, which includes the value of time lost from work, decreased human productivity, potential for demotion, money spent in caregiving and premature death; and (iii) pain and suffering associated with illness.

Some negative health effects refer to market value and can be directly estimated (i.e. the health costs generated by drinking contaminated water). Others, however, are a non-market value that can only be quantified through non-market based approaches.

3.1.2. Valuing impacts on the environment

Unlike most commodities, pollution of lakes, rivers and streams is generally not traded in a market. Therefore, there is no market price for pollution or lack of it. Among different approaches to the valuation of non-market goods, three are most commonly used:

i. The travel cost method. Although people do not pay direct fees to visit an aquatic site, they do spend time and meet other costs, such as cost of gasoline, to travel to the site. The opportunity cost of time plus other costs are their price for access to clean water. Hence, “travel cost” can be used to elicit the value of clean water.

ii. The hedonic method. This method recognizes that water quality affects housing prices. A house on a very clean lake or river is usually more expensive than one on a polluted lake or river. Thus, the differences in the housing price reflect people’s valuation of clean water.

iii. The contingent valuation (CV) method is not based on what people do, but what people say they will do under certain scenarios in a hypothetical market. This approach directly elicits the maximum willing to pay (WTP) for better water quality in a survey.

3.2.The cost of action in wastewater management

An effective wastewater management involves costs that could be termed as cost of action. These costs include the cost of investment, operating and maintenance of waste management infrastructure. The three main activities that are required to operationalize this cost function are: the costs of collecting and treating wastewater and recovery of resources from wastewater.

4. CONCLUSION

Wastewater effluents are major contributors to a variety of water pollution problems. Some of these problems include eutrophication,which can stimulate the growth of algae, increased water purification cost, interference with the recreational value of water, health risks to humans and livestock, excessive loss of oxygen and undesirable changes in aquatic populations disruption of oxygen and water cycles, and the disturbance of the natural balance in various ecosystems. Since large amounts of wastewater effluents are passed through sewage treatment systems on a daily basis, there is a need to remedy and diminish the overall impacts of these effluents in receiving water bodies. In order to comply with wastewater legislations and guidelines, wastewater must be treated before discharge.

This can be achieved through the application of appropriate treatment processes, which will help to minimize the risks to public health and the environment. To achieve unpolluted wastewater discharge into receiving water bodies, there is the need for careful planning, adequate and suitable treatment, regular monitoring and appropriate legislation. This will enhance science-based decisions and ensure the sustainability of the environment and the health of plants and animals. There is also a need to ensure that effluents standards and limitations, as set by regulatory bodies are not compromised.

Finally, to reverse current trends, and prevent and address the negative consequences from untreated wastewater, many countries should invest in wastewater management systems, especially developing countries. Wastewater management is a socially desirable and economically rewarding option. It provides many public benefits, including those related to health and the environment, which must be considered in the decision-making process. Among the methodologies that can assess the economic feasibility of wastewater management projects, the cost of no action versus cost of action (CNA-CA) approach is expected to be useful for decision makers in developing countries.

The reuse of treated wastewater can be a valuable alternative to freshwater resources, especially in water-scarce countries. There are good indicators for others countries from Israel and Singapore. Unlike from other resources recycled water resource availability and quantity increases with increasing population. Wastewater can be considered as both a resource and a problem. Wastewater and its nutrient content can be used extensively for irrigation and other ecosystem services. Its reuse can deliver positive benefits to the farming community as a source water for irrigation. To maximize benefits of it's should undergo treatment process. Primary, secondary and tertiary treatment steps. On the other hand, there are adverse effect on human health, environment, soil and ecosystem. Thus, improved discharge and risk reduce mechanism are needed. Such improvements typically include upgrades to the waste water treatment plant and collection system and the cessation of certain discharges. The advancement of level of technologies solely not important besides that carefully planning, policy and regulation are mandatory.

REFERENCES

Alebel B. Weldesilassie, Oliver Frör, Eline Boelee, & Dabbert, S. (2009). The Economic Value of Improved Wastewater Irrigation: A Contingent Valuation Study in Addis Ababa, Ethiopia. Agricultural and Resource Economics, 3(34), 428–449.

Baz, I. Al, Otterpohl, R., Wendland, C., & Treatment, I. (2008). Efficient Management of Wastewater. https://doi.org/10.1007/978-3-540-74492-4

Belhaj, D., Jerbi, B., Medhioub, M., Zhou, J., Kallel, M., & Ayadi, H. (2016). Impact of treated urban wastewater for reuse in agriculture on crop response and soil ecotoxicity. Environmental Science and Pollution Research, 23(16), 15877–15887. https://doi.org/10.1007/s11356-015-5672-3

Burian, S. J., Nix, S. J., Pitt, R. E., & Durrans, S. R. (2010). Urban Wastewater Management in the United States: Past, Present, and Future. Journal of Urban Technology, 7(3), 33–62. https://doi.org/10.1080/713684134

Cameron, R. D. (2012). WASTEWATER AS A WATER RESOURCE DESIGN , AND OPERATION OF AN INTEGRATED BIOFILTER WASTEWATER TREATMENT AND REUSE SYSTEM, (August).

Chen, Z., Ngo, H. H., & Guo, W. (2013a). A critical review on the end uses of recycled water. Critical Reviews in Environmental Science and Technology, 43(14), 1446–1516. https://doi.org/10.1080/10643389.2011.647788

Chen, Z., Ngo, H. H., & Guo, W. (2013b). Risk control in recycled water schemes. Critical Reviews in Environmental Science and Technology, 43(22), 2439–2510. https://doi.org/10.1080/10643389.2012.672085

Deniz, F., Sadhwani, J. J., & Veza, J. M. (2010). New quality criteria in wastewater reuse: The case of Gran Canaria. Desalination, 250(2), 716–722. https://doi.org/10.1016/J.DESAL.2008.11.029

EPA, (United State Environmental ProtectionAgency) US. (n.d.). Water Recycling and Reuse. Retrieved from https://www3.epa.gov/region9/water/recycling/

ESCAP, UN-Habitat, & AIT. (2015). Policy Guidance Manual on Wastewater Management with a Special Emphasis on Decentralized Wastewater Treatment Systems.

Fatta-Kassinos, D., Dionysiou, D. D., & Kümmerer, K. (2016). Wastewater Reuse and Current Challenges (Vol. 44). https://doi.org/10.1007/978-3-319-23892-0

Ho, Y. C., Show, K. Y., Guo, X. X., & Norli, I. (2012). Industrial Discharge and Their Effect to the Environment. Intech Journal, 1–33. https://doi.org/10.5772/52807

Intizar Hussain, Raschid, L., Hanjra, M. A., Marikar, F., & Hoek, W. van der. (2006). Wastewater Use in Agriculture: Review of Impacts and Methodological Issues in Valuing Impacts. Wastewater Use in Agriculture (Vol. 2). https://doi.org/10.1007/s13398-014-0173-7.2

Kaluli J.W,Githuku C,Home P, M. B. . (2011). Towards a national policy on wastewater reuse in kenya. Jagst, 13(1), 116–125.

Libralato, G., Volpi Ghirardini, A., & Avezzù, F. (2012). To centralise or to decentralise: An overview of the most recent trends in wastewater treatment management. Journal of Environmental Management, 94(1), 61–68. https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2011.07.010

Malik, O. A., Hsu, A., Johnson, L. A., & de Sherbinin, A. (2015). A global indicator of wastewater treatment to inform the Sustainable Development Goals (SDGs). Environmental Science and Policy, 48, 172–185. https://doi.org/10.1016/j.envsci.2015.01.005

Massoud, M. A., Tarhini, A., & Nasr, J. A. (2009). Decentralized approaches to wastewater treatment and management: Applicability in developing countries. Journal of Environmental Management, 90(1), 652–659. https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2008.07.001

Meinzinger, F., Oldenburg, M., & Otterpohl, R. (2009). No waste, but a resource: Alternative approaches to urban sanitation in Ethiopia. Desalination, 248(1–3), 322–329. https://doi.org/10.1016/j.desal.2008.05.071

Qadir, M., Bahri, A., Sato, T., & Al-Karadsheh, E. (2010). Wastewater production, treatment, and irrigation in Middle East and North Africa. Irrigation and Drainage Systems, 24(1–2), 37–51. https://doi.org/10.1007/s10795-009-9081-y

Vehlow, J., Bergfeldt, B., Visser, R., & Wilén, C. (2007). European Union waste management strategy and the importance of biogenic waste. Journal of Material Cycles and Waste Management, 9(2), 130–139. https://doi.org/10.1007/s10163-007-0178-9

WWAP. (2017). Wastewater. The Untapped Resource. The United Nations World Water Development Report. Wastewater. The Untapped Resource. Paris. Retrieved from http://unesdoc.unesco.org/images/0024/002471/247153e.pdf

Zaidi, M. K. (2007). Wastewater Reuse –Risk Assessment, Decision-Making and Environmental Security. Dordrecht: Springer in cooperation with NATO Public Diplomacy Division.

Zhang, X. C. W. C., & Luo, X. M. L. (2015). Water Cycle Management A New Paradigm of Wastewater Reuse and Safety Control. Springer Heidelberg New York Dordrecht London.

Risk and Risk Management in Agriculture

Tolga Tipi[1] İ.Bülent Gürbüz[2] Şule Turhan[3] Assan NDİMBALLAN[4]

[1]Uludağ Üniversitesi / Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, ttipi@uludag.edu.tr

[2]Uludağ Üniversitesi / Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, bulent@uludag.edu.tr

[3]Uludağ Üniversitesi / Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, sbudakt@uludag.edu.tr

[4]Uludağ Üniversitesi / Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, assanndimballan@yahoo.com

Abstract: Agriculture has been and continues to be the sector that plays the most important role in poverty reduction as many of the poor in the developing countries continues to rely heavily on agriculture for their livelihood. Apparently, agriculture's contribution to poverty reduction is consistently greater than is agriculture's share of GDP (Cervantes-Godoy and Dewbre 2010). Unfortunately, agriculture like any other live endeavour is full of risks that can seriously compromise its productivity and sustainability. These unpredictable risks expose farmers to situations of not even being able to meet the subsistence needs of them and their families talkless of the society. Thus, understanding these risks and the farmers' attitudes towards responding to them will be laying the first block to mitigating and overcoming global poverty.Most lenders and farmers think about potential losses when they think about risk (Miller, Dobbins, and Pritchett 2004). For this reason risk management is an integral part of farming and a major concern to those governments, stakeholders and decision makers who include it in their agricultural policies. This piece of work therefore, will focus on risk management in agriculture as a framework for analysis in tailoring up policies that will enhance productivity and reduce losses as a result of agricultural related uncertainties.

Key Words: Risk Management; Agricultural Risks; Poverty Reduction; Productivity

1. INTRODUCTION

To start with: risk can be defined as the possibility of adverse outcomes due to uncertainty and imperfect knowledge in decision making (Drollette 2009). Farming is a risky enterprise. Many of the poor in the developing world rely on agriculture for their livelihood (Hurley and Hurley 2010). Everyday farmers take decisions that are crucial in their farming operations. Decisions that are associated with multiple potential outcomes with different levels of probabilities. Most of the factors that prompt farmers to take decisions cannot be predicted with a 100% accuracy and the consequences of their decisions are generally not known when the decisions are made, and outcomes may be better or worse than expected (Patrick 2007).

Market prices, weather conditions, availability of hired labour, the breakdown of machinery and equipment, government policies or the outbreak of pests and diseases are some of the events that farmers have little or no control whatsoever but they still have a direct impact on the returns of the farming. All these are risks that farmers have to face on daily bases and they all affect profitability of their farms. In response to the potential impact of these uncertain events farmers implement diverse risk management strategies in the context of their production plans, the available portfolio of financial, physical and human capital, and the degree of aversion to risk (Antón 2008) .

2. CONCEPT AND SCOPE OF RISK AND UNCERTAİNTY İN AGRİCULTURE

As an economic activity, agriculture faces a number of risks posed by a wide range of factors, mainly risks that affect production as well as commercial, financial, institutional and social aspects (Anonymous 2016). Naturally, the decisions that farmers take to carry out the above mentioned activities, are done under circumstances of little or no knowledge about the future -this we refer to uncertainty- and these uncertain conditions under which the decisions are taken are highly associated with risk which is understood as uncertainty of outcomes that has a potential of causing injuries or losses that could negatively affect the farmer's welfare.

Therefore, a farmer takes a risk when the decision he takes has the potential to expose him to physical injuries, loss of properties and/or income. For many decisions, risk is unimportant, since the scope of a possible loss is small and/or the probability of suffering that loss is judged to be low (Jung 2001). However, risks come in different natures and levels of severity thus, a great deal of risk management strategies should be taken so as not to jeopardize the existence of our farm enterprise which could be the only source of family income.

Risk in agriculture is not something that is exclusive only for the individual farmers, the society also has a big brunt of it. The society runs a big risk when farmers do not apply good agricultural practices (GAPs) in the production of crops and raising of livestock. when this happen there is a big tendency of environmental degradation which include water, air and land pollution. The society as a result run the risk of facing health related problems. The risks include leaks and spills from fuel tanks as well as waste oil runoff (Richardson and Twietmeyer 2016) which finds its way to water bodies thereby contaminating them.

3. CATEGORIES OF RISKS İN AGRICULTURE

Firms that operate in the agriculture sector deal with risks that are specific to only this area of the economy even though some risks farmers have them in common with other businesses. However, some risks give more impetus to big losses, as such, more attention has to be given to their management and aversion to minimize detrimental and irreparable such losses. The most common risks faced by farmers can be classified as follows:

The production risk is also known as yield risk and is that risk that can be incurred by farmers in the production process are often associated with unforeseen weather shocks such as excessive/insufficient rainfall or extreme temperatures, but also include biotic factors like outbreak of plant and animal diseases or even pests. These are recurrent events that seriously affect production.

The price risk is the risk of falling output and/or input prices after a production decision has been made. Agriculture is not only prone to input and output price variability, but it also faces high financial risks resulting from the peculiarity of the production cycle. Given the long time span between the beginning of the production cycle (sowing) and the marketing of the output, farmers are exposed to output price risks and financial constraints. In light of this, farmers are vulnerable to price fluctuations over the course of the season creating uncertainty about the price they will receive for their product when they take it to be sold.

At the farm level, this uncertainty in commodity prices makes it difficult for producers to allocate resources efficiently, limits their access to credit for productivity enhancing inputs, and leads them to adopt low-yield, low-risk production technologies, thereby lowering average incomes (E. Bryla Dana and Panos 2001). At the macro level commodity price volatility affects government's fiscal revenues, trade balance, exchange rate, and creditworthiness. This peculiarity can result in insufficient cash being available to satisfy basic needs and to pay for production expenses, such as inputs (Antonaci, Demeke, and Vezzani 2014).

IInstitutional risk refers to the changes in governmental and/or legal policies and standards that affect agriculture (Anonymous 2017). Tax laws, regulations for chemical use, rules for animal waste disposal, and the level of price or income support payments are examples of government decisions that can have a major impact on the farm business . Changes in the rules that affect farm production can have far-reaching implications for profitability (J.B. Hardaker, G. Lien 2015). These gorvenmental or legal policies directly or indirectly affect the production, disribution and/or marketing of agricultural products thereby posing a negative impact on farmer's fanancial earning potentials. Institutional risk also includes contractual risks. For instance, when there is a breach of contract between a farmer and his suplier of farm inputs.

Financial risk: results when the farm business borrows money and creates an obligation to repay debt. Rising interest rates, the prospect of loans being called by lenders, and restricted credit availability are also aspects of financial risk.

Personal risk refers to the risks or uncertainty related to the human involvement and interactions that are important for business success. These factors may include but not limited to human health and personal relationships that can threaten the perfomances of the farm business. Accident, illnesses, divorce and death are some of the examples of personal risks otherwise referred to human risk (Erik O'Donoghue 2017).

4. RISK MANAGEMENT ıN AGRICULTURE.

The most important role to be played in risk management in agriculture lies on the shoulders of the farmer. This is because the farmer is in the best position to analize and understand the dimensions and characteristics of the risks that affect his farm. So in essence it is the farmer's responsibility to take the approriate strategies to manage risks associated with his farming enterprise. More concrete risk management strategies can be grouped into three categories (OECD 2009) prevention strategies to reduce the probability of an adverse event occurring, mitigation strategies to reduce the potential impact of an adverse event, and coping strategies to relieve the impact of the risky event once it has occurred.

4.1 Production Risk Management

Dicision making is the principal activity of risk management (Kahan 2013). At the begining of every farming season, farmers are faced with the crucial task of deciding which crops to plant, seeding rate, amount of fertilizer to be used etc. All these decisions are ofcourse vulnerable to risks and the farmer must resort to strategies that will enable him to minimize those risk to the lowest possible levels to avert great financial losses.

One of the most common strategies to reduce income variability is to diversify the sources of income (OECD 2000). And to do this, the key strategy that should be considered in managing production risk is product diversification. Instead of concentrating on only one line of production a famer can choose to combine different production processes. Diversification may include different crop combination, the combination of crop and livestock production, different end points in the same production process (e.g. different weights) or different variations in the same crop (e.g. red, yellow and green tomatoes etc) (Kaan 1977).

Another efficient way of mitigating production risk is by the use of the excess capacity approach. In this case an area where production process are usually delayed or hindered by weather factors, a farmer who has excess work force or machinery can simply use them to catch up with any production activity that was due at the time. This enables the farmer to avoid production losses. In a similar way, in the livestock production industry a farmer may have excess feed which he can keep and use in periods when these are made unavailable by events such as drought, fire or the like.

Crop insurance is another method of production rish management. A farmer may insure his crops against losses that may arise during the production process. This protect farmers from losses caused by natural events such as drought, flooding, outbreaks of pest and diseases etc (Drollette 2009).

4.2. Price Risk Management

Price volatility has long been recognized as an important problem for farmers and rural households in general (Varangis, Larson, and Anderson 2002). This is because the pricing of agricultural comodities is considered to be the activity that transforms production activities to financial success (or failure). However, there factors - mostly external- that play a crucial role in determinig the prices of farm

products. Government laws, weather conditions or pest and diseases are just some of the factors that be important determiners in this process.

For price risks to be well managed or totally averted, a thorough market analysis should carried out inorder understand the market situation and dynamics of a particular product/products which will enable you as a farmer to make sound and informed market decisions. A sound marketing judgement or decision should be based on long – term profitability and not on short – term benefits. No pricing decision should be based on price chasing or speculation if the unexpected pitfalls of marketing are to be avoided.

4.3. Financial Risk Management

The most effcicient way in addressing financial risk in agriculture is by keeping an up – to – date record of all the financial transactions of the business. This permits to accurately determine the financial status of the farm operation and can also be used as a medium of communication with farm owners, business partners and lenders. Using the information included in the financial records of the farm, managers are able to identify possible weaknesses or threats and take correct actions (Morgan et al. 2005). This information is considered extremely important by money lenders as it is used to determine whether or not a particular business is worthy of giving a loan. It is also used to measure the ability of the farm to repay its debts in the short and long term. Financial risk management efforts extend beyond financial aspects of the business, as production, marketing, human resource management and legal and regulatory risk exposures are closely linked to the overall financial performance of the business. The financial records avail the farmer with the information of where the business has been, where it is now and whether it is heading in the right direction.

Keeping a substancial reserve is also another way of managing financial risk. Liquid cash or liquid assets that can be easily converted to cash to quickly meet a contingency situation should always be considered.

A proper management of production and marketing risks are a must if financial risks are to minimized. The production and marketing of agricultural products generate both revenue and expenses for the farmer. So adequately managing them can be translated to avoiding big loss of revenue and an outstanding financial success for the farmer. This financial success ensures the farmer of the ability to repay his loans, meet his financial obligations and avert potential risks.

Off – farm employment is also an important financial management strategy. It is where the farmer, spouse or any family member look fo employment outside the farm. This allows a cash flow that is not related to the success of the farm. It allows the family farm to survive in periods of crises.

4.4. Personal Risk Management

Because the character, health, and behavior of people is unpredictable, the human element of the farm business is often the most difficult to manage (Crane et al. 2013). You can reduce human risk by effectively training your employees equipping them with the relevant skills in accordance with their work assignments schedules and physical limitations. In all aspects of personnel trainning safety precautions should be at the spotlight and ‘safety first’ should be the guiding principle for all workers. Workers should not be overused in the work. There should be sufficient time for physical and mental rest. The right tool should be used for the right job, following strictly the manufacturer’s recommendation for each equipment.

In every aspect of the business, be it record keeping, financial analysis, market planning, or production management a back – up support traininng should be provided in case of any eventuality that may unexpectedly pop up. This serves as a security and a guarantee that the business will keep its normal functioning even in the event of an unexpected absence of a key person.

A good interpersonal relationship should be nurtured within the farm enterprise. Conflict resolution process should be adapted to manage conflicts. Because if conflicts are not carefully and properly handled it can permanently harm the relationship between workers which will negatively impact the business as a whole.

5. CONCLUSION

Risk management has gained relevance in agriculture due to growing risks (for instance, agricultural and input price volatility, climate change), the limited and often decreasing risk-bearing capacity of farms and the intention of the majority of farmers to limit their farms' exposure to risks. Therefore, a systematic risk management process should be implemented and regularly performed on future-oriented farms. The importance of systematic risk management grows the more non-family workers are hired, the higher the debt to equity ratio, and the higher the share of lease land

REFERENCES

Anonymous. 2016. "Integrated Risk Management in Agriculture" 3 (3).

Anonymous. 2017. "I . Rısk Management In Agrıculture II . Federal Dısaster Assıstance Programs For Agrıculture (Http :// Hdoa . Hawaıı . Gov / ADD / MD / Rısk- III . Crop Insurance Program For Agrıculture," 1–10. http://hdoa.hawaii.gov/add/md/risk-management/#5.

Antón, Jesus. 2008. "Agricultural Policies and Risk Management: A Holistic Approach." European Association of Agricultural Economists 108th Seminar February 89 2008 Warsaw Poland, no. 1:17.

Antonaci, L, M Demeke, and A Vezzani. 2014. "The Challenges of Managing Agricultural Price and Production Risks in Sub-Saharan Africa ESA Working Paper No . 14-09," no. 14. http://www.fao.org/3/a-i3907.pdf.

Cervantes-Godoy, D., and Joe Dewbre. 2010. "Economic Importance of Agriculture for Poverty Reduction." Development, no. 23:27. https://doi.org/10.1787/5kmmv9s20944-en.

Crane, Laurence, Gene Gantz, Steve Isaacs, Doug Jose, Rod Sharp, Extension Risk, Management Education, and Risk Management Agency. 2013. "Introduction to Risk Management."

Drollette, Sarah a. 2009. "Managing Production Risk in Agriculture." Applied Economics, no. January.

E. Bryla Dana, Julie, and Ulrich Hess Panos. 2001. "Risk Management : Pricing , Insurance , Guarantees The Use of Price and Weather Risk Management Instruments Presented by Erin Bryla."

Erik O'Donoghue. 2017. "Risk in Agriculture," 1–5. https://www.ers.usda.gov/topics/farm-practices-management/risk-management/risk-in-agriculture.aspx.

Hurley, Terrance M, and Terrance M Hurley. 2010. "A Review of Agricultural Production Risk in the Developing World."

J.B. Hardaker, G. Lien, J.R. Anderson. 2015. "Introduction to Risk in Agriculture," 1–15.

Jung, V. 2001. "Risk Management Tools for EU Agriculture." Agrarwirtschaft Und Agrarsoziologie, 89–107.

Kaan, Dennis A. 1977. "An Introduction to Risk Analysis," 1–9.

Kahan, David. 2013. Managing Risk in Farming. Farm Management Extension Guide. https://doi.org/10.13140/2.1.1724.3208.

Miller, Alan, Craig Dobbins, and James Pritchett. 2004. "RISK MANAGEMENT FOR Department of Agricultural Economics," no. September.

Morgan, Kim, Virginia Tech, Peter Callan, Extension Agent, Farm Business, Culpeper County, Allyssa Mark, et al. 2005. "Farm Financial Risk Management : Overview of Financial Systems for New and Beginning Farmers." http://news.cals.vt.edu/fbm-update/files/2016/06/Farm-Financial-Risk-Mngmt-Farm-Financial-Systems-Overview-1.pdf.

OECD. 2000. "Income Risk Management in Agriculture." http://www.oecd.org/agriculture/agricultural-policies/42750750.pdf.

Patrick, George F. 2007. "Managing Risk in Agriculture," 1–30. https://agriskmanagementforum.org/sites/agriskmanagementforum.org/files/Documents/ManagingRiskInAgriculture.pdf.

Richardson, Craig, and Philip Twietmeyer. 2016. "Agricultural Businesses Face Unrecognized Environmental Risks." https://www2.chubb.com/us-en/_assets/doc/chubb_environmental_risk_agriculture.pdf.

Theuvsen, Ludwig. n.d. "Risks and Risk Management in Agriculture," no. Department of Agricultural Economics and Rural Development Georg August University of Goettingen, Germany:162–74. file:///C:/Users/samsung/Documents/SCHOOL WORK/Politika Uuglaması/RISK IN AGRICULTURE/162-174.pdf.

Varangis, Panos, Donald Larson, and Jack R et al Anderson. 2002. "Agricultural Markets and Risks - Management of the Latter, Not the Former." The World Bank, Policy Research Working Paper 2793.

Türkiye ve Hatay (Cilvegözü) Sınır Ticaretinin Değerlendirilmesi

Arş. Gör. Tuğçe Kızıltuğ[1] **Prof. Dr. Halil Fidan[2]**

[1]Mustafa Kemal Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, tkiziltug@mku.edu.tr

[2]Ankara Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, fidan@agri.ankara.edu.tr

Özet: Türkiye sınır komşuları ile hem ekonomik hem de siyasi ilişkilerini geliştirmeye yönelik çeşitli uygulamalarda bulunmaktadır. Bu uygulamalardan biri de sınır ticaretini geliştirmektir. Sınır ticareti ithalat rejiminin dışında kalan bir uygulamadır. Bu bağlamda sınır ticareti, illerin ihtiyaçlarının bir kısmının, sınır komşusu ülkelerden ithalat yoluyla daha düşük maliyetle karşılanması ve bu illerimizden ihracatın artırılması suretiyle söz konusu illere ekonomik canlılık kazandırılması amacıyla yapılan ticari işlemlerdir şeklinde tanımlanmaktadır. Sınır ticareti ayrıca Sınır Ticareti Merkezleri'nden de yapılması mümkündür. Türkiye'de özellikle Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgeleri'nde (Gürcistan, Nahçıvan, İran, Irak ve Suriye) 12 ilde sınır ticareti devam etmekte ve bu iller arasında Hatay'da bulunmaktadır. Hatay'dan Cilvegözü Gümrük Kapısı sayesinde sınır ticareti yapılmaktadır. Hatay'da Cilvegözü sınır kapısı Suriye'de yaşanan sorunlar nedeniyle kapanması, ilin dış ticaretini olumsuz etkilemiştir. Bu çalışmanın amacı Hatay ilinde yapılan sınır ticaretinin bölgeye ekonomik katkıları, yasal çerçevesi ve karşılaşılan sorunlar hakkında bilgi vermektir.

Anahtar Kelimeler: Sınır ticareti, dış ticaret, Hatay, Suriye

GİRİŞ

Sınır ticareti, sınır komşusu olan ülkelerin özel bir dış ticaret rejimi dahilinde sınıra yakın illerin ihtiyacını karşılamak amacıyla gerçekleştirdikleri özel dış ticaret rejimidir (Orhan, 2000:10; Öztürk, 2012:178). Ülkeleri sınır ticaretine yönlendiren nedenlerin başında ilk olarak yakın komşuluk ilişkileri gelmektedir. Ülkelerin sınır bölgelerinde bulunan köy ve şehirlerde yaşayan insanların birbirlerindeki etkileşimleri daha güçlüdür. Aynı dili konuşabilir, aynı kültürü paylaşabilir ve hatta akraba olabilirler. Bu nedenle aralarındaki alışveriş sınırlardan geçirilmesi ile ticaret adını almaktadır. İhtiyaçlarını karşılamak için sınırda yaşayan kişilerin mağdur edilmeden, sınır komşuları ile alışveriş yapılmasında engeller esnetilmekte ya da belli sınırlar içerisinde serbest bırakılmaktadır (Özcan ve Taş, 2017). Bir diğer neden, taşıma maliyetlerinin düşmesidir. Çünkü sınır ticareti, ithalat ve ihracat işlemlerinde aranan koşullardan daha kolaylaştırılmıştır. Bu koşullardan biri ise ithalatçı ihracatçı belge şartı aranmamaktadır. Diğerleri ise yapılan dış ticarette gümrük giriş çıkış beyannamesi düzenlenmemesi, gümrük ve fon miktarları normal ithalat miktarlarına göre daha düşük olması taşıma maliyetlerini ve dış ticarette yaşanan prosedürlerden kaynaklana zaman kaybını da azaltmaktadır (Orhan, 2000:10; Öztürk, 2012:178). Son neden ise, sınır ticareti ile bölgesel ticaret potansiyelini artırarak ekonomiye katkı sağlamaktır.

Türkiye'de ilk sınır ticareti 1979 yılında Ağrı-Gürbulak kapısında İran'la başlamış, 1985 yılında Gaziantep-Ünlüpınar ve Karkamış sınır kapıları ile Suriye'ye ticaret yapılmıştır. Ticaretin yoğun olması ile birlikte VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda yer almıştır. Kalkınma planı kapsamında, 1986 yılından itibaren birçok sınır ilde ticaret yapılmaya başlanmıştır. Sınır ticaretinde özellikle Doğu ve Güneydoğu Bölgeleri öne çıkmıştır (Tomanbay, 2001:17; Kara, 2005:62). 1986 yılında Hatay-Cilvegözü sınır kapısı ile Suriye, 1987 yılında Van-Kapıköy sınır kapısı ile İran, 1988 yılında Hakkari- Esendere, 1989 yılında Artvin-Sarp ve 1990 yılında Mardin-Harbur sınır kapısı ticarete açılmıştır (Öztürk, 2006:111). Edirne – Kapıkule ile Bulgaristan sınır sınırticareti ise 1997 yılında açılmıştır. 25 Mart 2003 tarih ve 5408 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile işsizliğin yoğun olduğu ve yaşam kalitesini düşük olduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerine ekonomik ve ticari gelişmenin sağlanması için sınırı bulunan illerdeki gümrük hatlarına Sınır Ticaret Merkezleri kurulmasına karar verilmiştir. Bu çerçevede Artvin, Ardahan, Ağrı, Kars, Iğdır, Van, Hakkari, Şırnak, Mardin, Şanlıurfa, Gaziantep, Kilis ve Hatay (12 adet) illerinde sınır ticareti yapılmakta ve bu illere Sınır Ticaret Merkezi (STM) kurulması kararı alınmıştır. Fakat STM sadece Ağrı (Sarısu), Hakkari (Esendere), Van (Kapıköy) ve Iğdır (Dilucu) olmak üzere 4 ilde faaliyet göstermektedir (Anonim, 2013).

Sınır ticareti bölgelerarası ekonomik dengenin azaltılması için alternatif bir çözüm olarak görülmektedir. Sınır ticaretinin yapıldığı illerde dış ticareti kolaylaştırmasının yanında istihdamı artırmakta ve

ekonominin canlılık kazanmasına da katkı sağlamaktadır. Hatay ekonomisi için dış ticaret temel taştır. Bu nedenle Suriye'deki savaş il ekonomisini oldukça etkilemiştir. Suriye ile sınır ticareti Hatay'dan Cilvegözü Gümrük Kapısı sayesinde yapılmaktaydı fakat Cilvegözü sınır kapısı Suriye'de yaşanan sorunlar nedeniyle kapanması, ilin dış ticaretini olumsuz etkilemiştir. Bu çalışmanın amacı Hatay ilinde yapılan sınır ticaretinin bölgeye ekonomik katkıları, yasal çerçevesi ve karşılaşılan sorunlar hakkında bilgi vermektir. Cilvegözü Sınır Kapısı'nın ildeki ticarete katkıları ve Suriye'de yaşanan savaşın il ekonomisini nasıl etkilediği üzerinde durulacaktır.

1. Türkiye'de Sınır Ticaretinin Tarihsel Gelişimi

Türkiye'de sınır ticareti 1978-79 yıllarında İran'dan petrol alımıyla başlamıştır. Ağrı-Gürbulak kapısında başlayan sınır ticareti ile yasal düzenlemeler başlamıştır. 1979 yılında 79/1749 sayılı Dışsatım Düzenleme Kararına dayanarak bazı sınır bölgelerde sınır ticareti yapılması uygun görülmüştür. Ardından 1980'de Sınır ticareti Yönetmeliği (Resmi Gazete, 1980), 1982 yılında ve 1985 yılında da sınır ticareti ile ilgili önemli gelişmeler olmuş işlemler kurallara bağlanmıştır. Birçok kararname ve yönetmeliklerle sınır ticaretinde düzenlemeler yapılmıştır. Sınır ticaretinin vergi kaybı olarak düşünülmesi 28.04.2000'de çıkarılan Bakanlar Kurulu Kararıyla kısıtlama getirilmiş ve sadece Artvin'den Hatay'a kadar olan sınır illerde sınır ticareti yapılabilir kararı verilmiştir. Böylece Edirne ili sınır ticareti yasaklanan iller arasında yer almıştır. Ayrıca ithalatı yapılan ürün sayısı 254'den 31'e indirilmiştir (Öztürk, 2006:110-114). Bu kararla Türkiye'de üretilmeyen karabiber, kakule, kimyon, kına, mahlep, sahlep gibi baharat türlerinin, sanayi ürünler olarak da ham-külçe alüminyum, külçe bakır, semaver, ham yada kaba yontulmuş mermer gibi ürünlerin ithalatına izin verilmektedir (Hürriyet, 2000; Öztürk, 2006).1 Eylül 2002 tarihinde sınır ticareti kapsamında motorin ticaretinden saptığı gerekçesiyle yasaklanmıştır. 2003/5408 sayılı Bakanlar Kurulu ile Sınır Ticaret Merkezileri uygulaması ile komşu il tanımı yeniden getirilmiş ve ticaretin artırılması için STM kurulmasına karar verilmiştir (Öztürk, 2006). Son olarak, sınır ticareti ile ilgili mevzuatın kapsamını "4458 Sayılı Gümrük Kanunu (Md. 172)", "2008/14451 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı Eki Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin Karar", "Sınır Ticaret Merkezlerinin Fiziki Olarak Düzenlenmesi, Eşya ve Stok Kontrollerinin Yapılması ile Bu Merkezlere Giriş ve Çıkışlara İlişkin Usul ve Esaslara Dair Yönetmelik" ve "İhracat:2009/7 Sayılı Sınır Ticaretinin Uygulanmasına İlişkin Tebliğ" oluşturmaktadır (Anonim, 2013).

Türkiye'de sınır ticareti ile birçok düzenleme yapmasının nedenleri;

1. Üretimi olumsuz etkilemesi,
2. İhracatta sorunlar yaşanması,
3. Üreticilerin maliyetleri karşılayamaması,
4. Uygulanan politikaların yanlış olmasıdır.

Sınır ticaretinin başladığı yıllarda yaş meyve sebze ticareti üreticiyi olumsuz etkilemiştir. İran'dan ithal edilen ürünler Türkiye pazarına girmiş üreticinin kazancı olumsuz etkilemiştir. Türkiye'nin hasat döneminden önce getirilen ürünler üreticiyi zarara uğratmakta kalmamış üretimden vazgeçmesine sebep olmuştur. Hayvancılıkta kontrolsüz geçişler nedeniyle etkilenmiş ve hayvan hastalıklarında artış gözlenmiştir. Gelen hayvanların sınırda önlenmek yerine ilden çıkmasını (Ağrı, Van vb) önlenmeye çalışılması uygulanan yanlış politikalardan biridir. Sınır ticareti yoluyla gelen hayvanlar yerli ırklardan ayrı tutulmuş diğer illere geçişi yasaklanmıştır (Polat, 2000; Öztürk, 2006). Türkiye'nin ihracatında da olumsuzluklar yaşanmış İran'dan ithal edilen ürünler ülkede yetiştirilen ürünlerle karıştırılarak gönderilmeye çalışılmıştır. İran'dan gelen ürünler Avrupa Birliği standartlarına uymaması ihracatımızın ve ilişkilerimizin zarar görmesine neden olmuştur (Bayer, 1999a; Öztürk, 2006). Yapılan bir düzenleme göre 1998 yılında yaş meyve sebze sınır ticareti yasaklanmıştır.

2. Hatay Sınır Ticareti

2.1. Hatay'ın dış ticareti

Hatay ilinin ekonomik yapısını ticaret, tarım, sanayi, ulaştırma ve inşaat sanayisi oluşturmaktadır. Hatay ilinde 2011 yılı sayımına göre çalışan nüfusun (422.950) %50'si hizmet, % 25'i tarım ve %24,3'ü ise sanayi sektöründe çalışmaktadır. Tarım alanında yaş meyve ve narenciye üretimi ve ihracatı, sanayi sektöründe ise demir-çelik ticareti yoğun olarak yapılmaktadır. Dış ticaret Cilvegözü ve Yayladağı sınır kapılarına bağlı olarak Suriye ve diğer Arap ülkelerine yapılan ticaret ön plana çıkmaktadır (ATSO, 2016a). Hatay dış ticareti ve Türkiye'deki payı Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1: Türkiye ve Hatay ili dış ticareti ($)

Yıl	Hatay İhracat	Hatay İthalat	Türkiye İhracat	Türkiye İthalat	Türkiye İçindeki ihracatPayı	Türkiye İçindeki ithalat Payı
2010	1.698.405.186	3.131.655.292	113.883.219.184	162.041.115.027	1,50%	1,70%
2011	2.050.554.653	4.594.570.191	134.906.868.830	206.449.384.237	1,50%	2,10%
2012	2.039.566.494	4.420.191.947	152.461.736.556	197.074.597.746	1,30%	2,00%
2013	2.097.845.509	3.904.332.130	151.802.637.087	215.981.624.485	1,40%	1,60%
2014	2.115.434.421	3.357.784.199	157.610.157.690	207.411.548.506	1,30%	1,50%
2015	1.827.172.200	3.232.405.451	143.934.971.928	183.778.668.809	1,30%	1,80%
2016	1.743.961.242		142.545.946.207		1,20%	

Kaynak: TÜİK,2017

Türkiye'nin ihracatı 2014 yılına kadar bir artış gözlenirken, ithalatında artış ve azalışlar görülmektedir. Tablo 1'e göre Türkiye'nin ithalatının ihracatı karşılamadığı ve yaklaşık 40-50 milyar $ açık hala devam etmektedir. Hatay ili 2016 rakamlarına göre dış ticaret il sıralamasında ihracatta 10. Sırada ithalatta ise 8. Sırada yer almaktadır. Türkiye'deki durumla benzerlik göstererek ithalatının fazla olduğu ve bu açık 1,5-2 milyar dolar arasında değişmektedir.

Tablo 2: Hatay İlinin En Çok İhracat ve İthalat Yaptığı İlk 10 Ülke ($)(2016)

Sıra	Ülke adı	İhracat	Sıra	Ülke adı	İthalat
1.	Suriye	213.901.392	1.	Rusya Federasyonu	679.687.718
2.	Suudi Arabistan	202.660.281	2.	Brezilya	209.337.691
3.	Irak	165.485.688	3.	ABD	154.318.252
4.	Romanya	104.238.438	4.	Kanada	145.791.245
5.	Mısır	97.282.959	5.	Hollanda	143.073.023
6.	Rusya Federasyonu	71.877.365	6.	Almanya	113.634.000
7.	Lübnan	54.283.987	7.	Çin	104.422.338
8.	İngiltere	49.224.724	8.	Ukrayna	101.200.514
9.	İtalya	43.165.916	9.	Avustralya	89.089.301
10.	Belçika	41.771.478	10.	İngiltere	71.413.871
	Diğer	700.069.014		Diğer	759.281.626
	Toplam	1.743.961.242		Toplam	2.571.249.579

Kaynak: TÜİK, 2017

Hatay ilinden yapılan ihracatlar özellikle Ortadoğu ülkeleri üzerine yoğunlaşmıştır. Çünkü Hatay'ın konumu ve yakınlığı itibariyle Ortadoğu'ya açılan bir kapı niteliğindedir. Ayrıca hem denizyolu (Ro-Ro taşımacılığı ve Serbest Bölge'nin bulunması) hem de karayolu taşımacılığındaki avantajlarının da göz önüne alındığında Ortadoğu ülkelerinin ilk sıralarda olması kaçınılmaz sonuçtur. Suriye'nin ihracat yapılan ülkeler arasında ilk sırada yer alması, savaşın ekonomik etkilerinin 2016 yılında azaldığı sonucuna

varılabilir. İhracatta ilk sırada Suriye (%12) yer alırken ardından Suudi Arabistan (%11) ve Irak (%9) gelmektedir. İthalatta ise ilk sırada Rusya (%26) yer alırken ardından Brezilya (%8) ve ABD (%6) yer almaktadır (Tablo 2).

3.2. Türkiye-Suriye ilişkisi ve dış ticarete etkisi

Türkiye'nin sadece Suriye'ye açılan 13 sınır kapısı Hatay, Kilis, Gaziantep, Şanlıurfa, Mardin ve Şırnak illerinden bağlanmaktadır. Suriye sınırının en batı ve güneyindeki kapıları Hatay ilinde bulunmaktadır. Hatay'ın Suriye ile ilişkisinin temel nedenleri kültürlerinin yakın olması, akrabalık ilişkilerinin fazla olması ve dolayısıyla aynı dili paylaşıyor olmaları ekonomik iki ülke arasında ekonomik ve ticari boyutu da geliştirmiştir. Bu nedenle sınır kapıları büyük önem taşımaktadır. Hatay'da 3 adet sınır kapısı bulunmaktadır. Bu kapılar Yayladağı, Cilvegözü ve uzun zamandır kapalı olan ve sadece dini bayramlarda geçişe izin verilen Karbeyaz Sınır Kapılarıdır. Bu sınır kapıları Suriye'nin nüfusu kalabalık olan Halep ve Lazkiye'ye açılmaktadır (ATSO, 2016a).

Türkiye ile Suriye arasındaki ticaret 1 Ocak 2007'de yürürlüğe giren Serbest Ticaret Anlaşması (STA) sonrasında atış göstermiştir. Anlaşma sonrasında Suriye ile ticaret 2006 yılına göre artış göstermiştir. Serbest ticaret Anlaşması'nın ardında 2008 yılında Türkiye'nin ihracatı 2006 yılına göre yaklaşık 2 kat artmış, aynı dönemde ithalatı ise yaklaşık 3 kat artış göstermiştir. Bu artış 2009 ve 2010'da devam etmiştir. 2010 yılı dış ticaretin en fazla olduğu yıl olmasının sebebi 13 Ekim 2009 tarihinde vizesiz geçiş için Türkiye ile Suriye arasında anlaşma imzalanmıştır. 2009-2011 yılları arasında geçişler artmış fakat 2011 yılının mart ayında Suriye'de yaşanan karışıkla birlikte geçişler askıya alınmıştır. Suriye krizinden şüphesiz en çok Türkiye'nin dış ticaretini etkilenmiş ve bu etki gerek ekonomi gerek güvenlik açısından sınır illerde daha fazla hissedilmiştir. Hatay ilinde 2009 imzalanan vizesiz geçiş hakkı ile 2010 yılında Cilvegözü ve Yayladağı Gümrüklerinden kaydedilen araç sayısı 785 bin adet iken 2011 yılında neredeyse geçişler durmuştur (ATSO, 2016a).

Suriye'de 2011'de meydana gelen karışıklık uluslararası toplumlar tarafında da yakında yakın takip edilmiş ve tepkilere yol açmıştır. ABD ve AB, Suriye'ye karşı bazı ekonomik ve siyasi yaptırımlar uygulamaya başlaması ile Arap Birliği ve Türkiye'de tepkisini yaptırım kararları alarak göstermiştir. Türkiye'nin yaptırımları arasında;

1. Suriye Merkez Bankası ile ilişkilerin durdurulması,

2. Suriye hükümetinin Türkiye'deki finansal mal varlıklarının dondurulması,

3. Suriye hükümeti ile kredi ilişkilerinin durdurulması,

4. Suriye Ticaret Bankası ile işlemlerin durdurulması ve

5. Suriye'deki altyapı projelerinin finansmanı için imzalanan Eximbank kredi anlaşmasının askıya alınması gibi önemli ekonomik kararlar mevcuttur (Anonim, 2018).

Suriye bu yaptırım karşısında Türkiye ile olan Serbest Ticaret Anlaşmasını askı almak dahil, gümrük geçişlerinde ek harç uygulaması gibi birçok yaptırım uygulamıştır. Bu karşılıklı yaptırımlar 2012 yılındaki dış ticareti etkilemiş ve durma noktasına getirmiştir. 2013 yılından sonra ihracat ve ithalat rakamları dalgalı bir seyir izlemiştir (Tablo 3).

Tablo 3: Türkiye'nin Suriye ile yıllar itibari ile dış ticareti (milyon$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim
2003	411	413	824
2004	395	358	753
2005	552	272	824
2006	609	187	796
2007	798	377	1175
2008	1.115	639	1754

2009	1.425	328	1753
2010	1.845	663	2508
2011	1.610	524	2134
2012	501	67	568
2013	1.024	85	1109
2014	1.801	115	1916
2015	1.522	51	1573
2016	1.323	65	1388
2017	1.365	71	1436

Kaynak: TÜİK, 2017; Anonim, 2018

3.3. Hatay'ın sınır ticaretindeki gelişmeler

Türkiye'nin Suriye ile ilişkileri ve Suriye'de yaşanan savaştan en çok sınır iller etkilenmiştir. Bu illerden biride Hatay ilidir. Suriye krizi sebebiyle Hatay ilinde bulunan sınır kapılarının düzenli olarak çalışamaması, ilin ekonomik durumunu olumsuz etkilemiştir. Ayrıca, Suriyeli misafirler sosyoekonomik hayatı ve özellikle küçük ölçekteki esnafları olumsuz etkilemektedir. Suriye'de meydana gelen savaş öncesinde Suriye geçişlerde vizelerin kaldırılması ve ardından Ürdün ve Lübnan gibi ülkelerde de vizelerin serbest hale gelmesi ticaret işlemleri kolaylaşmış ve il stratejik bir önem kazanmıştır. Suriye'deki olayların artmasıyla birlikte sınır kapılarının kapanması ile ticaret sekteye uğramıştır. Transit taşımalar için Ro-Ro taşımacılığı artmış ve bir alternatif olarak değerlendirilmiştir. Türkiye ve Mısır ve Lübnan arasında Ro-Ro seferleri ile Suriye devre dışı bırakılarak gerçekleştirilmiştir. Suriye sınır kapısının kapanması sonrasında 2012 yılından, 22 Nisan 2015 yılına kadar Mısır üzerinden Suudi Arabistan'a ulaşım sağlanmıştır. Fakat bu durum taşıma maliyetlerinin artmasına ve Ro-Ro seferlerindeki aksamaların yaşanmasıyla özellikle yaş meyve sebze ticaretine önemli zararlar vermiştir. Hatay'da en çok ihraç edilen tarım ürünleri olan yaş meyve-sebze ve özellikle turunçgil ihracatında sıkıntılar yaşanmıştır. 2012 yılında sınır kapılarının kapanması ile Suriye ile ticaret kesilmiştir. Yolcu girişleri kapatılsa da sınır ticareti yapılmaktadır. Ticaret, Cilvegözü sınır kapısına kadar taşınan ürünler yüklerini Suriyeli araçlara aktarılarak ticaret sürmektedir (Anonim, 2014).

Hatay'da 4 gümrük müdürlüğü geçişlerin sağlandığı 2 sınır kapısı bulunmaktadır. Cilvegözü Sınır Kapısı'nın belli dönemlerde kapalı olması ve Yayladağı Sınır Kapısı'nın sadece yolcu transitinde kullanılması belli dönemlerde olumsuz etkilemiş olsa da, dış ticaret devam etmektedir.

Sınır ticareti verilerinin tam olarak yansıtılamamasının sebebi deniz ve hava sınır kapılarında bütün gümrük işlemleri uygulanırken, kara sınır kapılarında işlemlerin hızlı ve kolay gerçekleştirilmesini sağlamak için ithalat ve ihracat işlemleri gerçekleştirilmemektedir. Kara Sınır Kapılarından Yapılan Giriş ve Çıkışlar ile İlgili 2006/11 Sayılı Başbakanlık Genelgesi ile yapılmıştır (Anonim, 2013). Bu nedenle ithalat ve ihracat rakamları tam olarak verilememektedir. Bu nedenle 2012-2017 yıllar arasında sınır kapısındaki giriş-çıkışların verilmesi uygun görülmüştür (Tablo 4). Türkiye'deki diğer sınır kapılarının arasında Cilvegözü sınır kapısı giriş çıkışlarının oranı en fazla 2012 yılında %4,2 (280.878 kez)'dir. 2012 yılından sonra artış azalışlar olsa da oran 2012 yılı seviyesine çıkamamıştır.

Tablo 4: Cilvegözü sınır kapısından giriş çıkış yapan araç sayısı

Yön	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Gelen	142.091	81.551	71.597	83.155	99.001	103.892
Pay (%)	4,3	2,3	2,0	2,4	3,2	3,0
Giden	138.787	94.367	77.456	94.632	104.202	106.137
Pay (%)	4,2	2,7	2,2	2,7	3,4	3,1
Toplam	280.878	175.918	149.053	177.787	203.203	210.029
Pay (%)	4,2	2,5	2,1	2,5	3,3	3,1

Genel Toplam	6.657.464	7.100.421	7.104.344	7.039.901	6.199.912	6.823.685

Kaynak: GTB, 2018

Hatay'da sınır ticaretine konu olan mallar tarım ürünlerinde taze biber, buğday (ekmeklik), çam fıstığı, hurma, kaju (kabuklu-kabuksuz),kakule, karabiber, karanfil, keten tohumu, kına, kuşburnu, mercimek (yeşil-kırmızı), nar ekşisi, pirinç, sitrik asit (limon tuzu) ve zencefil'dir. Sanayi ürünlerinde ise ahşap bahçe mobilyaları, analiz cihazı, deri (ham koyun), deri (ham kuzu), deri (ham sığır), duşa kabin cam, elektrikli et makinesi, fermuar, fosfat, günlük taş bahur, hediyelik ahşap ev eşyaları, kostik türleri, kükürt, mobilya metal aksamları, mobilya plastik aksamları, nargile kömürü, peçete, plastik bahçe mobilyaları, plastik hasır, şark yapağısı, yakacak odun şeklindedir (Eroğlu, 2010; 388).

Sınır ticareti 2008/14451 sayılı Karar'da da belirtildiği üzere "İthalat Değer Limiti" de denilen bu uygulamaya göre; sınır illerimize komşu bir ülke ile aramızda, bir yılda toplam 100 milyon dolar ithalat sınırı bulunmaktadır (Anonim, 2014). Bu karara göre bu limitlerin tespitinde büyük illere avantaj sağlanmaktadır. Yani nüfusu, dış ticareti çok olan illere çok, az olan illere ise daha az ithalat kotası verilmesidir (Taşlıyan ve Hırlak, 2012). Bu duruma göre Suriye'ye sınır kapsamında olan illerin nüfusuna göre değerlendirilmesinde Hatay 3. Sırada ve kotası ise 24 milyon $ şeklinde ifade edilebilir.

Tablo 5: Suriye'ye sınır ticareti yapan şehirlerin ithalat kotası

İller	Nüfus	Kota ($)	Pay (%)
Gaziantep	1.974.244	30.861.556	30,86
Şanlıurfa	1.940.627	30.336.052	30,34
Hatay	1.555.165	24.310.476	24,31
Mardin	796.237	12.446.847	12,45
Kilis	130.825	2.045.068	2,05
Toplam	6.397.098	100.000.000	100,00

Kaynak: TÜİK, 2017

Sınır Ticareti yapmak için; 2008/14451 sayılı Karar kapsamında illerde en az iki yıldır yerleşik olarak faaliyette bulunmak ve esnaf ve tacir, sınır ticareti kapsamında dış ticarette bulunabilir. Sınır Ticareti Belgesi, ilgili Valilikler tarafından düzenlenir. Bu belge için ilgili ildeki İl Ticaret Odası veya İl Ticaret ve Sanayi Odası'na başvurur. Belgenin geçerlilik süresi 1 yıldır. Belgenin süresi bittiğinde Valilikçe yeni belge talep edildiği koşulda tekrara düzenlenir (Anonim, 2013). Bu bağlamda, Hatay'da 2009-2012 yılları arasında düzenlene ticaret belgesi ve ithalata uygunluk belgelerinin sayısı çizelge 6'da gösterilmiştir. 2011 yılında ithalat olmasına karşın ihracat olmamamış ve 2012 yılında ise belge alımları uygunluk belgesi alınmamıştır (ATSO, 2016b).

Tablo 6: Hatay'da sınır ticareti yapan firma sayısı

Yıl	Sınır Ticaret Belgesi	İthalat Uygunluk Belgesi	İthalat (ABD $)	İhracat (ABD $)
2009	22	8	50.285	222.041
2010	16	50	761.112,58	310.942
2011	11	78	586.869	0
2012	0	0	0	0

4. SONUÇ

Hatay'ın Suriye meydana gelen karışıklıktan hem ekonomik hem de sosyoekonomik olarak olumsuz etkilenmiştir. Doğrudan Suriye'ye yapılan dış ticaret 2012 yılında durma noktasına gelmesi ve sonradan artış gösterse de etkileri hala sürmektedir. Doğrudan Suriye'ye yapılan dış ticaretin olumsuz etkilerinin yanında geçiş noktası olarak kullanılmakta ve Ortadoğu ülkelerine açılan bir kapının kapanması

maliyetleri etkilemiştir. Uluslararası pazarlarda rekabeti olumsuz etkilemiştir. Bu nedenle, Ortadoğu'ya açılan en önemli çıkış Cilvegözü Sınır Kapısından yapılmakta ve şu anda transit TIR geçişlerine kapalı olması önemli bir sorundur. Cilvegözü sınır kapısından transit TIR geçişlerine izin verilmesi Hatay ekonomisinin rahatlamasını sağlayabilir. Veya transit geçişlere kapalı olan Yayladağı sınır kapısının açılması sağlanabilir ve kapasitesi artırılarak dış ticaretteki maliyetlerin azalması sağlanabilir. Dış ticaretin yanı sıra iç ve dış turizminde olumsuz etkilenmiştir. Gelen turist sayısının azalması döviz kaybına neden olmuş ve iç turizmde güvenlik sorunu nedeniyle hala Hatay'a gelme konusunda tedirginlik yaratmaktadır. Özellikle 2018 yılında Afrin'deki savaş gerek iş için gerek turizm için gelecek yerli turistlerin gelmesine engel olmaktadır. Bu da bütün sektörleri ve büyük ve küçük tüm işletmeleri etkilemiştir. Hatay ekonomisinin rahatlaması için en başta barış ortamının sağlanması gerekmektedir. Bu barış ortamı sadece Hatay ekonomisi için değil, ülke ekonomisine de olumlu katkıları olacaktır.

KAYNAKÇA

Anonim (2013). https://ggm.gtb.gov.tr/sikca-sorulan-sorular/ticari/sinir-ticareti Erişim Tarihi: 06.02.2018

Anonim (2014). http://www.antakyatso.org.tr.docx Erişim Tarihi: 23.02.2018

Anonim (2018). www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Suriye. Erişim Tarihi: 22.02.2018

ATSO (2016a). Antakya Ticaret ve Sanayi Odası Ekonomik Rapor 2016.

ATSO (2016b). Antakya Ticaret ve Sanayi Odası Hatay ili, Ekonomik verileri ve Hatay'ın Ortadoğu Ülkeleri ile Ticareti Raporu.

Bayer, Y. (1999a); "Fıstıkçılığımız Can Çekişiyor", Hürriyet, 24 Şubat.

DOĞAKA (2016). Hatay İli Ekonomik Görünüm Raporu 2010-2015.

Eroğlu, O. (2010). Sınır Ticareti Kapsamında Alınan Vergilerin Ekonomik, Sosyal Ve Mali Etkileri, 1. Uluslararası Sınır Ticareti Kongresi, 06-08 Kasım, Kilis, s:384-391

GTB (2018). www. risk.gtb.gov.tr Erişim Tarihi: 25.02.2018

Hürriyet (2000); "Sınır Ticaretinde İndirim", 12 Ocak.

Kara, M. (2005). Ekonomik Etkileri Bakımından Türkiye'deki Sınır Ticaretinin Değerlendirilmesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 7, Sayı:3, İzmir.

Orhan, O.Z. (2000). Sınır Ticaretinin Türkiye Ekonomisine Etkileri, İTO-Yayım No:27, İstanbul.

Özcan, S. ve Taş, Y.H. (2017). Sınır Ticareti ve Bölgesel Girişimciliğin Ekonomik Gelişmeye Etkisi, Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl:7, Sayı:15, s: 57-66

Öztürk, N. (2006). Türkiye'de Sınır Ticaretinin Gelişimi, Ekonomik Etkileri, Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:2, Sayı:3, s. 107-127

Polat, A. (2000); TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 21, Cilt 24, Yasama Yılı 2, 27 Ocak.

Tomanbay, M. (2001). Dış ticaret Rejimi ve İhracatın Finansmanı, 3. Baskı, Hatiboğlu Yayınevi, Ankara.

TÜİK (2017). https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr Erişim Tarihi: 25.02.2018

Çalışanların Kişilik Özelliklerinin İş Tatmini Ve Örgütsel Değişime Olan Etkileri: Bir Alan Araştırması*

Uğraş SAĞLAM[1] **Prof.Dr.Agah Sinan ÜNSAR[2]** **Doç.Dr.Adil OĞUZHAN[3]**

[1]Trakya Üniversitesi SBE Y.L.Mezunu

[2]Trakya Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü, sinanunsar@yahoo.com

[3]Trakya Üniversitesi İİBF Ekonometri Bölümü, adiloguzhan@trakya.edu.tr

Özet: İşletmelerde yüzlerce insan görev yapmaktadır. Bu insanların kişilik özellikleri doğal olarak birbirlerinden farklılıdır. Kişilik farklılıkları çalışanların işletmeden beklentilerini de farklılaştırmaktadır. Ayrıca aynı durum karşısında farklı kişilk özellikleirne sahip olanlar farklı tepkiler gösterirler. Yöneticiler açısından önemli olan astlarının kişiliklerini tanıyarak kişilere buna göre davranmalarıdır. İş tatmini işte çalışan kişinin işine, arkadaşlarına ve yöneticileirne karşı olan olumlu duygusudur. Tabi kişilk yapısı veya farklığı iş tatmini olumlu ya da olumsuz bir şekilde etkileyebilmektedir. Aynı iş iki farklı kişiye değişik iş tatmini duyguları yaşatabilir. Örgütsel değişim işletmelerin değişen koşullara ayak uydurabilmesi için gösterdiği bir uyum sürecidir.. Değişen koşullara uyum sağlayan işletmelerin ayakta kalabileceği söylenebilir. Araştırma bulgularının değerlendirilmesi sonucunda beş faktör kişilik özellikleri ile iş tatmini ve örgütsel değişim yaklaşımı arasında etkileşim ve ilişki olduğu belirlenmiştir. Sonuç olarak; elde edilen bulgulara bakarak yöneticilerin çalışanlarının kişilik tiplerini dikkate almalarının iş tatmini seviyesinin arttırılmasında ve değişimin daha başarılı olarak uygulanmasında önemli olduğunu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Kişilik, Kişiliğin Beş Temel Özelliği, İş Doyumu, Değişim, Örgütsel Değişim

The Effect Of Employee Personality Characteristics Over Job Satisfaction And Organizational Change: A Field Study

Abstract: Hundreds of people are at work. The personality traits of these people are naturally different from each other. Personality differences also differentiate employees' expectations from the business. In addition, people with different personality traits show different responses in the same situation. It is important for managers to recognize the personalities of their subordinates and act accordingly to them. Job satisfaction is a positive feeling towards the business, friends and executives of the worker. Of course, personality or otherness can affect job satisfaction either positively or negatively. The same job can have different job satisfaction feelings for two different people. Organizational change is a process of harmonization that enterprises can adapt to changing conditions. It can be said that enterprises that adapt to changing conditions can survive. As a result of the evaluation of the research findings, it was determined that the interaction between the five factor personality traits and the job satisfaction and organizational change approach was related. As a result; it can be said that managers' considerations of personality types are important in increasing the level of job satisfaction and implementing change more successfully.

Key Words: Personality, Five Principal Dimensions Of Personality, Job Satisfaction, Change, Organizational Change.

1. GİRİŞ

Kişiliğimiz hayatımıza, karar ve davranışlarımıza yön veren önemli bir öğedir. Çevremizde gelişen olaylara ve yaşanacak değişikliklere karşı göstereceğimiz reaksiyonlarda ve alacağımız kararlarda kişiliğimizin büyük oranda etkisi vardır. Özellikle madencilik gibi istihdam ağırlıklı ve ağır çalışma koşullarına sahip olan bir sektörde üretimin ve verimliliğin devamlılığını sağlamak için çalışanların iş tatmini seviyelerini yüksek tutmak büyük önem arz etmektedir. Ayrıca işletmenin zaman içinde değişebilme kabiliyeti rakiplerinden üstün olabilmesi için sahip olması gereken bir yetenektir. Öte yandan kişilik ile örgütsel değişim arasında bir etkileşim olduğu söylenebilir. Bazı kişilik yapıları değişime olumlu bakarken bazıları da olumsuz bakabilir . Bu bildiride, Türkiye'de faaliyette bulunan bir Taşkömürü İşletme Müessesesi'nde görev yapan personelin kişilik tiplerinin, iş tatmini düzeylerinin ve örgütsel değişime olan tutunlarını belirlemeye yönelik olarak bir araştırma gerçekleştirilmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Genel bir tanımlama yapmak gerekirse; kişiliği, özel bir bireyi diğerlerinden ayırt eden psikolojik niteliklerin tamamı olarak ifade edilebilir. Bu ifaden anlaşılabileceği üzere kişilik soyut bir kavram olmayıp bireyler arasındaki farklığı belirlemede kullanılan objektif bir kıstastır. Kişiliğin tanımları genel olarak bireyin karakterinin niteliklerini, davranış biçimlerini ve sahip olduğu yeteneklerini kapsamaktadır (Erdoğan, 1990: 92). Başka bir tanıma göre kişilik, insanın bariz, sabit ve tutarlı olan niteliklerinin tamamını ifade eder. Yani duygu, fikir ve hareketlerdeki benzerlik ve farklılıkları belirleyen bazı özelliklerin tamamı kişilik olarak tanımlanabilir (Özkalp, 2004: 45). Dolayısıyla araştırmacıların çoğu tarafından kabul gören kişilik tanımı şu şekilde ifade edilebilir: Kişilik, bireylerin türlü durumlarda gösterdiği kendine has davranışlar ile ifade edilen yapısal ve dinamik özelliklerin tümüdür. Bu özellikler o bireyi diğer bireylerden farklılaştıran, sürekliliği ve tutarlılığı olan davranışlarıdır (bireyin eşsizliği). İş tatmini, çalışanların işlerine karşı hissettikleri memnuniyet ya da memnuniyetsizliktir. İş tatmini, çalışanların fiziksel ve ruhsal sağlıkları ile birlikte, yaptığı işe ve bağlı olduğu örgüte karşı geliştirdiği hislerin bir ifadesidir. Herhangi bir örgütte şartların kötüleştiğini ifade eden en belirgin kanıt genel iş doyumunun düşmeye başlamasıdır (Akıncı, 2002: 3). Araştırmacılar bir işletmede çalışanların iş tatmini durumlarının üst seviyelerde tutulmasının, o işletmede başarının yakalanması ile sonuçlanacağı konusunda ortak görüş sergilemektedirler. Bu ortak görüşün bir getirisi olarak personelin çalışanların iş doyumu seviyelerine etki eden farklı etkenlerin tesir dereceleri ve yönleri mütemadiyen araştırmalara konu teşkil etmektedir (Üngüren ve Doğan, 2010: 40). İş tatminine önem verilmesinin en büyük sebebi, yaşamdan alınan genel doyum ile alakalı olmasıdır. Bu durum kişinin biyolojik ve psikolojik sağlığına direk olarak tesir eder. Bunun yanında iş tatmin düzeyi işletmenin produktivite seviyesinin de etkiler (Sevimli ve İşcan, 2005: 55). İş tatmininin düşük olması maneviyatın bozulmasına, işten uzaklaşmaya, düşük verime ve sağlıksız bir toplum oluşmasına sebep olur. Örgütsel değişim; örgütün bir planı izleyerek yada rastgele bir şekilde bir ortamdan farklı bir ortama geçmesi, kültür, teknoloji, donanım ve yapıya bağlı her alanda değişimin gerçekleşmesi olarak tanımlanır (Bulduk, 2013: 7). Genel anlamda ele alındığında örgütsel değişim; bir örgütün birimlerinde, alt sistemlerinde, bu sistemlerin birbirleri arasında bulunan ilişki şablonlarında, bunlarla örgütün bütünü arasındaki ilişkilerde ve örgütle çevresi arasında gerçekleşen etkileşimde meydana gelen veya meydana gelme ihtimali olan muhtelif farklılaşmaya denir (Sağlam, 1979: 61). Değişimin pozitif yönde olabileceği kadar negatif yönde de olabileceği kabul edilmelidir. Olumlu değişim, değişme sürecinin sonucunda ilke, yöntem ve süreçlerde eskisine nazaran daha efektif duruma ulaşmayı anlatır. Olumsuz değişim ise, değişimin kontrol dışı olduğu ve yönlendirilemediği durumları veya kendiliğinden bir durumun orijinalinden uzaklaşması sonucunda ortaya çıkan, bozulmaya ve etkinliğin azalmasına neden olan değişmeyi anlatmaktadır (Özkan, 2004: 2). Örgütsel değişim, farklılaşan dış ve iç şartlar sebebiyle, örgütün etkinliğini ve verimliliğini arttırmak, işin gereklerini ifa etmek, paydaşların taleplerine yanıt vermek amacıyla, bir sistem olan örgütün tamamında veya alt sistemleri üzerinde sistemin tüm dinamikleri ve etkileşimi dikkate alınarak değişiklikler yapılmasıdır (Genç, 2005:303). Örgütsel değişim, çevrede meydana gelen teknolojik, sosyal ya da kültürel dinamiklerin değişmesi sonucunda, örgütsel yapının işlevlerinde, örgüt üyeleri arasındaki ilişkilerde, rol ve davranışlarda meydana gelen farklılaşmalardır. Bütün bu tanımlamalardan da anlaşılacağı gibi örgütsel değişim, örgüt içindeki çok küçük değişiklikleri kapsayacağı gibi tüm örgütün yapısal ve kültürel olarak dönüştürülmesi için de kullanılabilen çok geniş bir kavramdır. Bu anlamda örgütsel değişim tanımını sınırlandıran ve ayrıştıran bir konu değişimin türüdür (Çetin, 2011: 134).

3. ÇALIŞANLARIN KİŞİLİK ÖZELLİKLERİNİN İŞ TATMİNİ VE ÖRGÜTSEL DEĞİŞİM ÜZERİNE ETKİLERİ KONUSUYLA YAPILAN BİR ARAŞTIRMA

Bu bölümde yapılan araştırmanın amacı, evreni ve örneklemi tanıtılmış ve elde edilen bulgular kullanılarak ve istatistiksel analiz sonuçlarının değerlendirilmesi yapılmıştır. İstatistiksel analizler, verilerin SPSS istatistik programına girilmesi ve yorumlanmasıyla yapılmıştır.

3.1 ARAŞTIRMANIN AMACI

Araştırmanın amacı, kömür madeni olarak faaliyet gösteren işletmelerdeki çalışanların kişilik envanterinin oluşturularak, kişilik tiplerinin iş tatmini ve örgütsel değişim üzerine olan etkisini belirlemeye çalışmaktır. Araştırmanın amacı ilk üç bölümünce bölümünde kişilik, iş tatmini ve örgütsel değişim ile ilgili literatürden elde edilen bilgiler doğrultusunda alan çalışmasının sonuçlarını elde etmek ve yorumlamak amacıyla Türkiye Taşkömürü Kurumu Amasra Taşkömürü İşletme Müessesesi çalışanlarına anket uygulanmıştır. Çalışanların anketlere vermiş oldukları yanıtlara göre de kişilik tiplerinin, iş tatmini düzeylerinin ve örgütsel değişim düzeyinin ortaya çıkarılması hedeflenmiştir.

3.2. HİPOTEZLER:

H0: Sosyo demografik değişkenlerle kişilik özellikleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H1: Sosyo demografik değişkenlerle kişilik özellikleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H0: Sosyo demografik değişkenlerle iş tatmini arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H1: Sosyo demografik değişkenlerle iş tatmini arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H0: Sosyo demografik değişkenlerle örgütsel değişim düzeyi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H1: Sosyo demografik değişkenlerle örgütsel değişim düzeyi arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H0: Kişilik özellikleri ile iş tatmini arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H1: Kişilik özellikleri ile iş tatmini arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H0: Kişilik özellikleri ile örgütsel değişim düzeyi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H1: Kişilik özellikleri ile örgütsel değişim düzeyi arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

3.3 EVREN VE ÖRNEKLEM

Araştırmanın evrenini Türkiye'de faaliyette bulunan bir Taşkömürü İşletme Müessesesi'nde görev yapan personel oluşturmaktadır. Müessesede 628 mavi yakalı 156 beyaz yakalı olmak üzere 784 personel görev yapmaktadır. Araştırma örneklemini oluşturmak için 350 adet anket dağıtılmış ve 309 adet anketten geri dönüş alınmıştır. Geçerli anket sayısı ise 236'dır. Dolayısıyla bu örneklemde araştırma evreninin %67,4'üne ulaşılabilmiştir.

3.4 ARAŞTIRMA VERİLERİNİN TOPLANMASI

Araştırmada uygulanan anket 4 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, işletmelerde çalışan personelin sosyo-demografik özelliklerini öğrenmek amacıyla, 12 sorudan oluşan cevaplama anahtarı kullanılmıştır. Ankette katılımcıların yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, yetişme çağında bulundukları yer, bakmakla yükümlü oldukları çocuk sayısı, çalışma süreleri, aile gelir durumu ve kardeş sayılarını belirten sorular yer almaktadır. İkinci bölümde, Sarı (2011)'ın tezinden alınarak uygulanan kişiliğin 5 temel özelliğini ölçmek amacıyla geliştirilen 42 soruluk anket düzenlenerek çoğaltılmış ve çalışanlara uygulanmıştır. Araştırma kapsamına alınan personelden her soruya, ''kesinlikle katılmıyorum - katılmıyorum - kararsızım - katılıyorum -kesinlikle katılıyorum'' ifadelerinden en uygun bir seçeneği işaretlemeleri istenmiştir. Bu ifadeler 5'li Likert ölçeği üzerinden sınıflandırılmıştır. Anketin üçüncü bölümünde, çalışan personelin iş tatmini düzeyini ölçmek amacıyla Kayapınar (2008)'ın tezinden alınan ve toplam 20 maddeden oluşan Minnesota İş Doyum Ölçeği" kullanılmıştır. İş tatmini düzeyini ölçmek için uygulanan 20 soru, ''kesinlikle katılmıyorum - katılmıyorum - kararsızım - katılıyorum - kesinlikle katılıyorum" seçenekleriyle derecelendirilen ve 5'li Likert ile ölçülebilen anket kullanılmıştır. Araştırmanın dördüncü bölümünde ise, anketin uygulanacağı personele yönelik olarak, 31 soruluk örgütsel değişim düzeyi ölçeği uygulanmıştır. Örgütsel değişim düzeyi ölçeği Bülent Tokat'ın Örgütlerde Değişim ve Değişimin Yönetimi, 2012 yılındaki Seçkin Yayıncılık yayını olan çalışmasından, ayrıca Kuyumcu (2011)' nun Örgüt İkliminin Örgütsel Değişim Üzerine Etkisi Ve Bir Uygulama konulu yüksek lisans tezinden alınmıştır. Araştırma kapsamına alınan personelden her soruya, ''kesinlikle katılmıyorum -

katılmıyorum - kararsızım - katılıyorum -kesinlikle katılıyorum'' ifadelerinden en uygun bir seçeneği işaretlemeleri istenmiştir. Bu ifadeler 5'li Likert ölçeği üzerinden sınıflandırılmıştır.

3.5 ARAŞTIRMANIN BULGULARI VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Araştırmada, 236 çalışan üzerinde 4 bölümden oluşan anket uygulanmıştır. Çalışanların Beş Faktör Kişilik Özelliklerini saptamak amacıyla Goldberg(1993)'in 42 sorudan oluşan "Beş Faktör Kişilik Özellikleri Ölçeği" kullanılmıştır Beş Faktör Kişilik Özellikleri'nin Boyutları: Dışadönüklük 1-7, Geçimlilik 8-16, Duygusal Denge 17-23, Sorumluluk 24-32, Açıklık 33-42 numaralı sorular ile ifade edilmektedir. Likert'in 5'li ölçeğinde tüm değişkenler en olumsuz şık 1, en olumlu şık ise 5 ile kodlanmıştır. Beş Faktör Kişilik Özelliği Ölçeğine ait soruların Cronbach's Alpha değeri 0,832 olarak bulunmuştur. Minnesota İş Doyum Ölçeği ise; 1967 yılında Weiss, Dawis, England ve Lofquist tarafından içsel, dışsal ve genel doyum düzeyini ölçmek amacıyla geliştirilmiştir (Weiss, D. J., Dawis, R. V., G. W., England, G. W., and Lofquist, L. H., 1967). Baycan tarafından (1985) Türkceye çevrilip, geçerlilik ve güvenirlilik çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmada ise Cronbach's Alpha değeri 0,924 olarak bulunmuştur.

Tablo 1: Öğrenim Durumu Değişkenine Göre Geçimlilik İçin LSD Analizi Sonuçları

(I) Öğrenim Durumu	(J) Öğrenim Durumu	A.Ort. Farkı (I-J)	Std. Hata	P	
İlkokul	Ortaokul	,15485982	,18722117	,409	
	Lise	-,46845566*	,15315091	,002	< ,05
	Yüksek Okul	-,96390501*	,44863036	,033	< ,05
	Üniversite Lisans	-,97603660	,69252203	,160	
	Yüksek Lisans	-,86286072	,69252203	,214	
Ortaokul	İlkokul	-,15485982	,18722117	,409	
	Lise	-,62331548*	,16449514	,000	< ,05
	Yüksek Okul	-1,11876483*	,45262860	,014	< ,05
	Üniversite Lisans	-1,13089642	,69511885	,105	
	Yüksek Lisans	-1,01772054	,69511885	,145	
Lise	İlkokul	,46845566*	,15315091	,002	< ,05
	Ortaokul	,62331548*	,16449514	,000	< ,05
	Yüksek Okul	-,49544935	,43963176	,261	
	Üniversite Lisans	-,50758094	,68672677	,461	
	Yüksek Lisans	-,39440506	,68672677	,566	
Yüksek Okul	İlkokul	,96390501*	,44863036	,033	< ,05
	Ortaokul	1,11876483*	,45262860	,014	< ,05
	Lise	,49544935	,43963176	,261	
	Üniversite Lisans	-,01213159	,80585834	,988	
	Yüksek Lisans	,10104429	,80585834	,900	
Üniversite Lisans	İlkokul	,97603660	,69252203	,160	
	Ortaokul	1,13089642	,69511885	,105	
	Lise	,50758094	,68672677	,461	
	Yüksek Okul	,01213159	,80585834	,988	
	Yüksek Lisans	,11317588	,96318494	,907	
Yüksek Lisans	İlkokul	,86286072	,69252203	,214	
	Ortaokul	1,01772054	,69511885	,145	
	Lise	,39440506	,68672677	,566	
	Yüksek Okul	-,10104429	,80585834	,900	
	Üniversite Lisans	-,11317588	,96318494	,907	

Tablo 1ye göre, lise ve yüksek okul mezunu iş görenlerin geçimlilik özellikleri, ilkokul ve ortaokul mezunu iş görenlere göre daha yüksek düzeydedir. Eğitim düzeyinin insanların kişilik yapılarını farklılaştırdığı söylenebilir. Eğitim seviyesi yükseldikçe insanların ikili ilişkilerinde daha olumlu tutumda bulunma eğiliminde bulundukları ifade edilebilir.

Tablo 2: Kişilik Özellikleri ve İş Tatmini İlişki Katsayıları

		Dışsal Tatmin	İçsel Tatmin
Sorumluluk	Pearson Korelasyon	-,004	,235**
	P	,951	,000
	N	236	236
Geçimlilik	Pearson Korelasyon	-,084	,182**
	P	,196	,005
	N	236	236
Açıklık	Pearson Korelasyon	,154*	,290**
	P	,018	,000
	N	236	236
Duygusal Denge	Pearson Korelasyon	-,039	-,007
	P	,547	,911
	N	236	236
Dışa Dönüklük	Pearson Korelasyon	,038	,109
	P	,563	,094
	N	236	236
Toplam Kişilik Özellikleri	Pearson Korelasyon	,029	,362**
	P	,663	,000
	N	236	236

Tablo 2'yE göre, dışsal tatmin ile açıklık alt boyutu arasında 0,05 seviyesinde anlamlı olan pozitif ilişki vardır. İçsel tatmin ile sorumluluk, geçimlilik ve açıklık alt boyutları arasında ise 0,01 seviyesinde anlamlı pozitif ilişki bulunduğu söylenebilir. Buna göre çalışan kişiliğin açıklık seviyesi yükseldikçe genel tatminin arttığı söylenebilir. Sorumluluk ve geçimlilik alt boyutlarının artışı işe içsel tatmin seviyesinin artışı olarak etki edecektir. Kişilik toplamı ile içsel tatmin arasında pozitif ilişki olduğu görülmektedir. Buna göre kişiliğin pozitif özellikler yönünde değişmesi sonucunda içsel tatmin seviyesinde artış olacağı söylenebilir.

Tablo 3: Kişilik Özellikleri ve Örgütsel Değişim İlişki Katsayıları

		Örgütsel Verimlilik	Örgütsel Etkinlik	Değişimi Destekleme	Bireysel Tutum	Bireysel Önyargı
Sorumluluk	Pearson Korelasyon	-,066	,179**	,087	-,001	-,078
	P	,312	,006	,181	,987	,235
	N	236	236	236	236	236
Geçimlilik	Pearson Korelasyon	,046	,059	,199**	,138*	,000
	P	,481	,370	,002	,034	,995
	N	236	236	236	236	236
Açıklık	Pearson	,027	,037	,195**	-,139*	,190**

	Korelasyon					
	P	,678	,574	,003	,033	,003
	N	236	236	236	236	236
Duygusal Denge	Pearson Korelasyon	-,145*	,048	-,012	,162*	,068
	P	,026	,461	,856	,013	,297
	N	236	236	236	236	236
Dışa Dönüklük	Pearson Korelasyon	-,038	,120	,044	-,008	,056
	P	,557	,067	,497	,904	,395
	N	236	236	236	236	236

Tablo 3' e göre, sorumluluk alt boyutu ile örgütsel etkinlik arasında pozitif ilişki vardır. Benzer şekilde geçimlilik alt boyutu ile değişimi destekleme ve bireysel tutum arasında pozitif ilişki olduğu söylenebilir. Kişiliğin açıklık alt boyutu ile değişimi destekleme, bireysel önyargı arasında pozitif ilişki ve bireysel tutum arasında negatif ilişki vardır. Bunun yanısıra duygusal denge ile örgütsel verimlilik arasında negatif yönlü bireysel tutum arasında pozitif ilişki tespit edilmiştir.

Tablo 4: Yaş Seviyesi Değişkenine Göre Değişimi Destekleme İçin Games-Howell Analizi Sonuçları

(I) Yaş Gurubu	(J) Yaş Gurubu	A.Ort. Farkı (I-J)	Std. Hata	P	
20-25	26-30	-,54082540*	,14473775	,009	< ,05
	31-35	-,78684040*	,13691029	,000	< ,05
	36-40	-,28032080	,16080917	,511	
	41-45	-,68109661*	,14962939	,001	< ,05
	46 ve+	-1,18039520*	,22928141	,003	< ,05
26-30	20-25	,54082540*	,14473775	,009	< ,05
	31-35	-,24601499	,16821218	,689	
	36-40	,26050460	,18817678	,736	
	41-45	-,14027121	,17871728	,969	
	46 ve+	-,63956980	,24924060	,165	
31-35	20-25	,78684040*	,13691029	,000	< ,05
	26-30	,24601499	,16821218	,689	
	36-40	,50651959	,18222489	,067	
	41-45	,10574379	,17243919	,990	
	46 ve+	-,39355481	,24477804	,606	
36-40	20-25	,28032080	,16080917	,511	
	26-30	-,26050460	,18817678	,736	
	31-35	-,50651959	,18222489	,067	
	41-45	-,40077581	,19196468	,302	
	46 ve+	-,90007440*	,25890433	,027	< ,05
41-45	20-25	,68109661*	,14962939	,001	< ,05
	26-30	,14027121	,17871728	,969	
	31-35	-,10574379	,17243919	,990	
	36-40	,40077581	,19196468	,302	
	46 ve+	-,49929859	,25211270	,394	
46 ve+	20-25	1,18039520*	,22928141	,003	< ,05

	26-30	,63956980	,24924060	,165	
	31-35	,39355481	,24477804	,606	
	36-40	,90007440*	,25890433	,027	< ,05
	41-45	,49929859	,25211270	,394	

Tablo 4'e göre 20-25 yaş aralığındaki çalışanların 26-35 yaş aralığındaki ve 41 yaşından daha yaşlı çalışanlara göre örgütsel değişimin değişimi destekleme alt boyutu arasında negatif yönde anlamlı farklılık sergilediği söylenebilir. 20-25 yaş aralığındaki personelin ortalama deneyim sürelerinin 2 yıl civarındadır. Değişim sonrasında işlerini kaybetme korkusu hissedebileceği için direnç gösterdikleri ifade edilebilir.

Tablo 5: Dışsal Tatmin İçin Regresyon Eşitliği Değerleri

	Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standardize Katsayılar	t	Sig.
	B	Std. Hata	Beta		
(Sabit)	13,284	1,879		7,068	,000
Açıklık	,378	,093	,257	4,075	,000
a. Bağımlı Değişken: Dışsal Tatmin					

Tablo 5'e göre, kişilik özelliklerinin dışsal tatmini yordama gücünü belirlemek için yapılan regresyon analizi sonucu elde edilen denklem katsayıları incelendiğinde yordama gücünün, sabit değer ile açıklık alt boyutundan kaynaklandığı saptanmıştır. Açıklık yargısında oluşacak 1 standart sapmalık artışın dışsal tatmini 0,257 standart sapma değerinde arttırdığı söylenebilir. Böylece açıklık kişilik özelliğinin dışsal tatmine etkisinin olumlu olduğu ortaya konulmuştur. Diğer tüm kişise"l özelliklerin yordama gücü yoktur. Açıklık; sanat severlik, maceracılık, yaratıcılık, duygulara açıklık, merak, hayal gücü, konuşkanlık, dışadönüklük gibi özeliklerle bilinmektedir. Bununla beraber kişi hem zihninde hem de çevresi ile ilişkilerinde geniş, derin ve karmaşık bir yapıya sahiptir (John vd., 1994). Açık yapıdaki insanların çalışma arkadaşları ile daha iyi ilişki kurabilmesi dışsal tatmini olumlu olarak etkilediği öne sürülebilir. Ayrıca maden işletmeleri çalışma ortamı riskli ve tehlikeli işletmelerdir. Yer altı şartlarında çalışmanın, açıklık yönü gelişmiş çalışanların maceracı yönlerini tatmin ettiği de ifade edilebilir.

Tablo 6: İçsel Tatmin İçin Regresyon Eşitliği Değerleri

	Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standardize Katsayılar		
	B	Std. Hata	Beta	t	P
(Sabit)	8,406	1,655		5,079	,000
Sorumluluk	,233	,088	,199	2,655	,008
Geçimlilik	,054	,092	,045	,583	,560
Açıklık	,278	,073	,254	3,786	,000
a. Bağımlı Değişken: İçsel Tatmin					

Tablo 6'ya göre, kişilik özelliklerinin içsel tatmini yordama gücünü belirlemek için yapılan regresyon analizi sonucu elde edilen denklem katsayıları incelendiğinde yordama gücünün, sabit değer ile sorumluluk, geçimlilik ve açıklık alt boyutlarından kaynaklandığı saptanmıştır. Kişilik alt boyutlarından açıklık yargısındaki 1 standart sapmalık artış içsel tatmini 0254 standart sapma değerinde, sorumluluk yargısındaki 1 standart sapmalık artış içsel tatmini 0,199 standart sapma değerinde ve geçimlilik yargısındaki 1 standart sapmalık artış içsel tatmini 0,045 standart sapma değerinde arttırmaktadır. Böylece açıklık, sorumluluk ve geçimlilik kişilik özelliğinin içsel tatmine etkisinin olumlu olduğu ortaya konulmuştur. Diğer tüm kişisel özelliklerin yordama gücü yoktur. Sorumluluk; kişinin duyguları ile davranışları üzerinde kontrole sahip, görev merkezli hareket eden, hedefe ulaşmaya gayret gösteren, planlı hareketler şeklinde belirmektedir (John vd., 1994). Sorumluluk sahibi çalışanların, maden şartlarına kendi yargılarını kullanabilme özgürlüğüne sahip oldukları ve yapmayı planladıkları işin

üstesinden gelebildiğini hissettikleri için daha yüksel içsel tatmine sahip oldukları öne sürülebilir. Geçimli kişiler arkadaşça ortamları, işbirliği yapmayı çok severler. Uyumlu iş arkadaşları, sakin ve çatışmadan uzak çalışma ortamı geçimli kişiler için son derece önemlidir (Sarı, 2011: 95). Maden ocakları gibi zor şartlar içinde bulunan insanların birbirlerine daha yakın oldukları ve kuvvetli ikili ilişkiler kurdukları bilinmektedir. Bu olgunun geçimlilik kişilik özelliği yüksek olan çalışanların içsel tatminlerinde artış yarattığı ifade edilebilir. Kişiliğin açıklık boyutu; yaratıcılık, merak, hayal gücü, dışadönüklük gibi özeliklere de sahiptir. Bu özellikler çalışma ortamının esnek, bağımsız ve özgün olmasını durumunda tatmine fayda sağlayacak özellikler olarak nitelenebilir. Gerçekten de maden ocaklarında yüzeyden uzakta bulunan ve hatta izole durumda bulunan çalışanlar karşılaştıkları problemleri aşabilmek için yaratıcı çözümlere ihtiyaç duyarlar. Maden ocağı yöneticileri de yaratıcı faaliyetleri destekler pozisyonda olmalıdır. Böyle bir çalışma ortamı açıklık faktörüne sahip çalışanların yeteneklerini kullanabileceği işler yapma şansını arttırdığı ve çalışanın yaptığı işin yöntemlerini değiştirme şansı tanıdığı için içsel tatminine ulaşmada faydalı bulunduğu ifade edilebilir.

3.6. HİPOTEZ SONUÇLARI

Önceden belirlenen hipotezlerin test sonuçları aşağıdaki tabloda kabul veya red olarak belirtilmiştir.

Tablo 7: Hipotezler ve Sonuçları

	Sonuç	
	Kabul	Red
H_0: Sosyo demografik değişkenlerle kişilik özellikleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.	√	
H_1: Sosyo demografik değişkenlerle kişilik özellikleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur.		√
H_0: Sosyo demografik değişkenlerle iş tatmini arasında anlamlı bir ilişki vardır.	√	
H_1: Sosyo demografik değişkenlerle iş tatmini arasında anlamlı bir ilişki yoktur.		√
H_0: Sosyo demografik değişkenlerle örgütsel değişim düzeyi arasında anlamlı bir ilişki vardır.	√	
H_1: Sosyo demografik değişkenlerle örgütsel değişim düzeyi arasında anlamlı bir ilişki yoktur.		√
H_0: Kişilik özellikleri ile iş tatmini arasında anlamlı bir ilişki vardır.	√	
H_1: Kişilik özellikleri ile iş tatmini arasında anlamlı bir ilişki yoktur.		√
H_0: Kişilik özellikleri ile örgütsel değişim düzeyi arasında anlamlı bir ilişki vardır.	√	
H_1: Kişilik özellikleri ile örgütsel değişim düzeyi arasında anlamlı bir ilişki yoktur.		√

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Kişilik özelliklerinin açıklık, sorumluluk ve geçimlilik yargılarının 1 standart sapma değerinde artması sonucunda içsel tatminin 0,498 standart sapma değerinde artacağı, toplam tatminin ise dışsal tatmin faktörünün katılımı ile 0,755 standart sapma değerinde artacağı söylenebilir. Buna göre kişilik özellikleri ile iş tatmini arasında yüksek seviyede ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Kişilik özelliklerinin örgütsel

değişimi yordama gücünü ölçmek için yapılan regresyon analizleri sonucunda örgütsel verimliliğin -0,154 oranında duygusal denge yargısından etkilendiği, örgütsel etkinliğin 0,211 oranında sorumluluk yargısından etkilendiği, bireysel önyargının 0,079 oranında açıklık yargısından etkilendiği sonucuna varılmıştır. Değişimi destekleme 0,218 oranında geçimlilik yargısından ve 0,228 oranında açıklık yargısından etkilenmektedir. Bireysel tutum ise 0,255 oranında duygusal denge yargısından, 0,153 oranında geçimlilik yargısından ve negatif yönde -0,121 oranında açıklık yargısından etkilenmektedir. Kişiliğin dışadönüklük özelliğinin örgütsel değişim ile bağlantısı bulunamamıştır. Kişilik özelliklerinin açıklık, sorumluluk, geçimlilik ve duygusal denge yargılarının 1 standart sapma kadar artması sonucunda örgütsel değişim yaklaşımının 0,869 standart sapma kadar artacağı söylenebilir. Buna göre kişilik özellikleri ile örgütsel değişim yaklaşımı arasında yüksek seviyede ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Araştırma bulgularının değerlendirilmesi sonucunda beş faktör kişilik özellikleri ile iş tatmini ve örgütsel değişim yaklaşımı arasında etkileşim ve ilişki olduğu belirlenmiştir. Sonuç olarak; elde edilen bulgulara bakarak yöneticilerin çalışanlarının kişilik tiplerini dikkate almalarının iş tatmini seviyesinin arttırılmasında ve değişimin daha başarılı olarak uygulanmasında önemli olduğunu söylenebilir. İş tatminini arttırmaya yönelik araçların seçiminde ve değişim stratejilerinin geliştirilmesinde ve hayata geçirilmesi sırasından atılacak adımlar sırasında çalışanların kişilik özelliklerine uygun hareket edilmesinde fayda bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

Akıncı, Zeki, "Turizm Sektöründe İşgören İş Tatminini Etkileyen Faktörler: Beş Yıldızlı Konaklama İşletmelerinde Bir Uygulama", Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Sayı: 4, 2002, S.3

Bulduk Alparslan Emniyet Teşkilatının Örgütsel Değişim Analizi (T.C. Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü Güvenlik Stratejileri Ve Yönetimi Anabilim Dalı Doktora Tezi) Ankara – 2013

Çetin Çimen Karataş Limanlarda Örgütsel Değişim Ve Değer Zinciri Sistemlerinde Etkililik Analizi (T.C.Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Denizcilik İşletmeleri Yönetimi Anabilim Dalı Denizcilik İşletmeleri Yönetimi Programı Doktora Tezi) İzmir – 2011

Genç, Nurullah, Yönetim Ve Organizasyon - Çağdaş Sistem Ve Yaklaşımlar, Seçkin Yayıncılık, 2. Bs Ankara 2005

Erdoğan, İlhan, İşletmelerde Kişi Değerlemede Psikoteknik, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayını, Yayın No: 243 3. Baskı, İstanbul, 1990

John, O.P.,Caspi, A., Robins, R.W., Moffitt, T.E. Ve Loeber, M.S. (1994). "The 'Littlefive': Exploringthenomological Network Of Thefive-Factor Model Of Personality İn Adolescentboys". Child Development, 65, 160-178.

Kayapınar, İbrahim, Yöneticilerin Çalışanlar Tarafından Algılanan Yönetim Ve Liderlik Anlayışlarının Çalışanların İş Doyum Düzeyleri Üzerindeki Etkisi, (T.C. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Bölümü Psikoloji, İnsani Bilimler Ve Felsefe Yüksek Lisans Programı), 2007

Kuyumcu, Nilay Mualla, Örgüt İkliminin Örgütsel Değişim Üzerine Etkisi Ve Bir Uygulama, (T.C. Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yönetim Ve Organizasyon Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi) Niğde 2011

Özkalp, Enver Ve Diğerleri, Davranış Bilimlerine Giriş, 3. Baskı, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2004.

Özkan Yelda İşletmelerde Değişime Direnme Ve Çözüm Yöntemlerinin İncelenmesi İş, Güç" Endüstri İlişkileri Ve İnsan Kaynakları Dergisi Cilt: 6 Sayı: 1 Sıra: 4 No: 176 Yıl: 2004

Sarı, Seda, Çalışanların Kişilik Özellikleri İle İş Doyumu Arasındaki İlişkiler, (T.C. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Aydın, 2011

Sevimli, F. Ve İşcan, Ö.F. "Bireysel Ve İş Ortamına Ait Etkenler Açısından İş Doyumu", Ege Akademik Bakış Dergisi, 5(1): 55-65, 2005

Sağlam Mehmet, Örgütsel Değişme, Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayını, Ankara 1979,

Üngüren Engin, Doğan Hulusi, "Beş Yıldızlı Konaklama İşletmelerinde Çalışanların İş Tatmin Düzeylerinin Chaıd Analiz Yöntemiyle Değerlendirilmesi" C.Ü. İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 11, Sayı 2, 2010

Üniversite Öğrencilerinin Çevre Sorunlarına Olan İlgisinin Değerlendirilmesine Yönelik Bir Araştırma

Öğr.Gör.Uğur Eyidiker[1] **Öğr.Gör.Emel Poyraz[2]**

[1]Kırklareli Üniversitesi, Babaeski Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, ugur.eyidiker@klu.edu.tr

[2]Kırklareli Üniversitesi, Babaeski Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, emel.cinar@klu.edu.tr

Özet: Bu çalışmada amaç üniversite öğrencilerinin çevre sorunlarına olan ilgisini ortaya koymaktır. Bu amaçla anket çalışmasıyla birincil verilere dayalı olarak gerçekleştirilen araştırma sunulmuştur. Araştırmanın evrenini Kırklareli Üniversitesi Babaeski Meslek Yüksekokulu öğrencileri oluşturmaktadır. Bu kapsamda, tesadüfî örnekleme yoluna başvurularak öğrenciler rastgele seçilmiştir. Toplam 303 anket değerlendirmeye uygun bulunarak SPSS analizi yapılmıştır. Böylece üniversite öğrencilerinin çevre sorunlarına olan ilgisi ortaya konmaya çalışılarak elde edilen bulgular değerlendirilmiştir. Bulgularda, gençlerin çevre kirliliğine ve doğayı korumaya karşı duyarlı oldukları ama basit tedbirleri almada ve uygulamada yetersiz oldukları görülmüştür.

Araştırmanın sonucunda üniversite öğrencilerinin çevre sorunlarına olan ilgisi incelenmiş olup, bazı kişisel özelliklere göre öğrencilerin çevre duyarlılıkları arasında farklılıkların bulunduğu, öğrencilerin genel olarak çevre sorunlarına dair farkındalık düzeylerinin yüksek olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Çevre, Çevre Sorunları, Öğrenci, Üniversite.

Abstract: The aim of this study was to clarify the interest of university students in environmental problems. For this purpose, based on primary data from a survey conducted research were presented. Kırklareli universe of the study consisted of students Babaeski Vocational School. In this context, referring to the way the students were randomly selected random sampling. A total of 303 are deemed appropriate SPSS for evaluation, normal distribution test performed. Thus, perspectives on the lives of college students by working to reveal the findings are evaluated.

As a result of the research, it was observed that the environmental damage of the university students was investigated, the differences between the environmental sensitivities of the students according to some personal characteristics and the students' awareness levels about the environmental problems in general.

Key Words: Environment, Environmental problems, Students, University

GİRİŞ

Çevre insanların ve diğer canlıların yaşamları boyunca ilişkilerini sürdürdükleri ve karşılıklı olarak etkileşim içinde bulundukları fiziki, biyolojik, sosyal, ekonomik ve kültürel ortamdır. Bu ortamın oluşması insanın doğa ile olan mücadelesi sonucu şekillenebilmektedir. Bu mücadelede doğa ilk zamanlarda hakim bir güce sahipken zamanla insanoğlu doğayı tahakküm altına almayı başarabilmiştir. Bu güç mücadelesiyle birlikte kökeni çok eskiye dayanan çevre sorunları ile karşılaşılması mümkün olabilmektedir. Önceleri sadece kirlenme olarak algılanan çevre sorunları 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren insanlı tehdit eden sorunlar haline gelmişlerdir. Bu zamandan itibaren etkileri giderek artarak büyük boyutlara ulaşmıştır(GÖRMEZ, 2015: 1). Son yıllarda dünyada olan iklim değişiklikleri, sıcaklıkların artması, buzulların erimesi, fırtınalar ve doğal bitki örtüsünün değişim göstermesi uluslararası alanda birçok ülkenin beraber hareket etmesini sağlamış, çevreyi tehdit eden bu tarz durumlar uluslararası sorun olarak sayılmaktan çok, küresel sorunlar olarak kabul edilmiştir (BAYKAL ve BAYKAL, 2008: 2)

20. yüzyılda kentleşmenin hızının artması, kentleşmenin beraberinde getirdiği nüfus birikim süreçleri insanın doğa ile ilişkilerinin de yer aldığı ekosistem içinde birtakım olumsuzluklara yol açmıştır. Kentlerin kendine özgü yaşam tarzıyla birlikte nüfusun artan oranda besin, ulaşım, üretim, tüketim ihtiyaçlarının artması, sanayileşme ve teknolojik ilerlemenin yarattığı sorunlar çevre sorunları olarak adlandırılarak güncel hale gelmişlerdir. Doğal ve insan elinden çıkmış yapay çevrenin korunması fikri bu sorunları diğer önemli sorunlar içine sokmuştur(KELEŞ, 2015: 627). Çevre sorunlarının temelinde doğal halde bulunan

bir yapının bir kirleticiden kaynaklanan bir kirlilik ile bozulması yatmaktadır. Çevre kirliliği, canlı varlıkları etkileyen dış etmenlerin çevrenin ahengini bozması olarak tanımlanmaktadır. Çevre kirliliğinin en önemli kaynakları endüstriyel, kentsel ve tarımsal faaliyetlerden oluşmaktadır(ÇINAR, 2013: V). Çevre sorunlarıyla uğraşan bilim adamları, bu sorunların kaynağında hızlı nüfus artışının, kentleşmenin, ana kentleşmenin, teknolojik ilerlemenin, sanayileşmenin ve ulaşım araçlarının sayı ve nitelik yönünden gelişmesinin yatmakta olduğu konusunda birleşmektedirler. Çevre sorunlarının tanımlanmasında iki yaklaşımdan söz edilebilir. Birincisi çağdaş toplumların yaşadıkları çevreyi kaçınılmaz olarak bozduğu düşünülmekte ve önlemek için buna neden olan olumsuz eğilimlerin ortadan kardırılmasıdır. İkincisi ise çevre sorunlarını çağdaş toplumun gelişmesinin bir sonucu olarak görmemekte; akılcı eylem ve politikalarla bunun giderilebileceği savunulmaktadır(KELEŞ, 2015: 629).

1960'ların sonunda Batı toplumlarının çoğu öğrenci hareketleri ve diğer bazı hareketlerle çalkalanırken Barış Hareketleri, Anti- Nükleer Hareketler, Kadın hareketlerinin öne çıktığı görülebilmektedir. Önceleri sol siyasal yelpaze içerisinde yükselen eylem dalgası giderek toplumun tüm kesimlerini etkiler hale gelmiştir. Çevre ile ilgili araştırmaların yayımlanmasıyla bu eylemler ekolojik muhalefete dönüşmeye başlamıştır. Çevre sorunlarının boyutlarını göstermek açısından Roma Kulübünün ''ekonomik Büyümenin Sınırları'' isimli araştırması, 1972 Stockholm Konferansı önemli bir öneme sahiptir(GÖRMEZ, 2015: 58). Birleşmiş Milletler bünyesinde yapılan konferanslar, zirveler hazırlanan raporlar kitle iletişim araçlarının da etkisiyle çevre sorunlarına karşı olan algılayışı değiştirebilmektedir. İnsanlar çevre sorunlarıyla daha fazla karşılaştıkları için sorunlar karşısında önlem almak konusunda daha istekli hale gelebilmektedirler. 1970'lerden sonra önemli çevre sorunlarıyla karşılaşan dünya ülkeleri geçmişin muhasebesini yapmak zorunda kalmış ve sınır tanımaz bir biçimde insanlığı tehdit eden boyutlara ulaşan çevre sorunları karşısında, bu sorunun üstesinden tek başlarına gelemeyeceklerini anlamışlardır. Yaşanan gelişmeler çevre politikalarının oluşturulmasına zemin hazırlamıştır(BOZKURT, 2013: 1). Türkiye doğanın kirlenmesi sorunlarıyla, çok kısa bir süreden beri karşılaşmakta ve kamuoyu çevre bilincine henüz tam anlamıyla varamamış gözükmektedir. Konuya ilk kez III. Beş Yıllık Kalkınma Planında yer ayrılmıştır. Başbakanlığa bağlı TÜBİTAK ve DPT'den başka Enerji ve Tabii Kaynaklar, Tarım, Çevre ve Şehircilik, Orman ve Su İşleri Bakanlıklarıyla yerel yönetimler kendilerine yasayla verilmiş çeşitli yetkilere sahiptirler(KELEŞ, 2015: 637)

Çevre ile ilgili sorunların çözümü etkin bir şekilde planlama ve yönetimden geçmektedir. Çevre yönetimi sürecinde, çevre konusunda bilinçlenmiş ve önemli ölçüde örgütlenmiş duyarlı bir halk topluluğunun varlığı gerekmektedir. Gelişmiş ülkelerde sıkça rastlanan Green Peace, Sierra Club ve Friends of Earth gibi çok üyesi bulunan çevre örgütlerinin yarattığı toplumsal baskı bu ülkelerde çevre yönetimine halk tarafından katılımı arttırmıştır. Çevre duyarlılığı ve algısı düşük toplumlarda çevre ile ilgili karar alma mekanizmalarına katılım düşük düzeyde kalmaktadır(BOZKURT, 2013: 155). Çevre Yönetimi doğal kaynaklarla-ihtiyaçlar, üretimle-tüketim, nüfus artışıyla-sürdürülebilir büyüme, dengeli kalkınmayla-yatırım etkinliği, İstihdamla-iş barışı arasındaki çelişkileri kaldırdığı ölçüde başarılı olacaktır(KARABIÇAK ve ARMAĞAN, 2004: 215) Halk katılımının ne boyutta olduğunu bilinebilmesi ve çevre yönetiminde halkın ne beklediğinin belirlenebilmesi için bunun ölçülmesi gerekmektedir. Özellikle Üniversite öğrencilerinin toplum içindeki dinamik yapısı düşünüldüğünde, algı boyutlarının ölçülmesi gelecek kuşakların yaşamları, çevre duyarlılıkları ve etkin bir çevre yönetiminin ortaya konması bakımından bir fırsat olabilmektedir.

Araştırmanın amacı

Bu araştırmanın amacı, Kırklareli Üniversitesi Babaeski Meslek Yüksekokulunda eğitim görmekte olan öğrencilerin çevre sorunlarına olan ilgisini ortaya koymaktır.

Araştırma Yöntemi

Bu araştırmanın modeli tarama model olarak belirlenmiş ve nicel verilerin toplanması amacıyla Çevresel Tutum Ölçeği kullanılmıştır (Berberoğlu ve Tosunoğlu, 1995). Tarama modeli araştırmalar, ilgilenilen ve araştırılmak istenen problemin mevcut varolan durumunu ortaya koymaya yöneliktir (Karasar, 2012; Fraenkel, WallenandHyun, 2012). Araştırmada Berberoğlu ve Tosunoğlu (1995) tarafından üniversite

öğrencilerinin çevresel tutumlarını belirlemek amacıyla geliştirilmiş 21 maddeli "Çevresel Tutum Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçek beşli likert tipi bir ölçektir. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 21, en yüksek puan ise 105'tir. Ölçek değerlendirmesinde; olumlu maddelerde 5: Kesinlikle Katılıyorum, 4:Katılıyorum, 3: Kararsızım, 2: Katılmıyorum, 1: Kesinlikle Katılmıyorum şeklinde hesaplanmış, olumsuz maddeler ise tersine çevrilerek, 1: Kesinlikle Katılıyorum, 2:Katılıyorum, 3: Kararsızım, 4: Katılmıyorum, 5: Kesinlikle Katılmıyorum şeklinde değerlendirilmiştir (Berberoğlu ve Tosunoğlu, 1995). Bunun yanında öğrencilerin demografik özelliklerinin ve çevre konularına yönelik ilgi ve eğitim bilgilerinin sorulduğu sorular da çalışmaya dâhil edilmiş olup araştırmada ölçeğin Cronbach's Alphadeğeri 0.61 bulunmuştur.

Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Kırklareli Üniversitesi Babaeski Meslek Yüksekokulunda eğitim görmekte olan öğrenciler(n:589) oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında tesadüfî örnekleme yoluna gidilmiş; dağıtılan toplam 310 adet anket formlarından yapılan inceleme sonucu 303 adet anket değerlendirmeye alınmıştır. Babaeski Meslek Yüksekokulunda kayıtlı öğrenci sayısı uyarınca (303/589= 0,51) 0,51 örneklemin ana kitleyi temsil oranı olarak hesaplanmıştır. Anketlerin geri dönüş oranı (303/310=0,977) yaklaşık olarak %98'dir. Böylece araştırmanın örneklemi 303 kişiden oluşmuştur.

Araştırmanın Bulguları

Ankete katılan toplam 303 katılımcıdan alınan yanıtlar tablolar halinde aşağıda sunulmuştur.

Tablo 1. Araştırmaya Katılanların Demografik Özelliklerinin Dağılımları

Cinsiyet	Frekanslar	Yüzdeler (%)	Yaş Grupları	Frekanslar	Yüzdeler (%)
Bay	124	40,9	17-20	216	71,3
Bayan	179	59,1	21-25	84	27,7
Toplam	303	100	26-35	3	1,0
Sınıfı	Frekanslar	Yüzdeler (%)	Toplam	303	100,0
Birinci Sınıf	184	60,7	Okuduğu Bölüm	Frekanslar	Yüzdeler (%)
İkinci Sınıf	119	39,3	Bankacılık ve Sigortacılık	137	45,2
Toplam	303	100	Yerel Yönetimler	72	23,8
Gelir Grupları (TL)	Frekanslar	Yüzdeler (%)	Büro Yön. ve Yön. Asist.	23	7,6
1200-1500	74	24,4	Dış Ticaret	27	8,9
1501-1999	49	16,2	İşletme Yönetimi	23	7,6
2000-2999	123	40,6	Çağrı Merkezi Hizmetleri	21	6,9
3000 ve üzeri	57	18,8	Toplam	303	100,0
Toplam	303	100,0			

Yapılan araştırma sonuçlarının düzenlendiği ilk tabloda katılımcıların demografik bilgilerine yer verilmiştir. Araştırma evreninin %40,9'u bay , %59,1'i bayan katılımcılardan oluştuğu görülmektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğu 17-20 yaş aralığında yer alırken, en az katılımcı yoğunluğu 26-35 yaş aralığında yer almaktadır. Araştırma evreninin üniversite olduğu göz önüne alındığında katılımcı yaş aralığının düşük çıkmasının beklenen bir sonuç olduğu söylenebilir. Katılımcıların %60,7'si birinci sınıf öğrencilerinden oluşurken %39,3'ü ise son sınıf öğrencilerinden oluşmaktadır. Anket katılımcılarının neredeyse yarısına yakını (%45,2) Bankacılık ve Sigortacılık bölümü öğrencilerinden meydana gelmektedir. Bu durumu etkileyen faktörü Bankacılık ve Sigortacılık bölümünün, Babaeski M.Y.O. bünyesinde eğitim-öğretim faaliyetlerine devam etmekte olan bölümler arasında en fazla öğrenci sayısına sahip bölüm oluşu ile açıklamak mümkündür. Katılımcılar arasında en az yoğunluk ise %6,9 oranı

ile Çağrı Merkezi Hizmetleri bölümüne aittir. Sırasıyla onu %7,6 ile İşletme Yönetimi ve Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı bölümleri , %8,9 ile Dış Ticaret bölümü ve %23,8 oranı ile Yerel Yönetimler bölümü takip etmektedir. Öğrenci sayısının nispeten daha düşük olmasına rağmen Yerel Yönetimler bölümü öğrencilerinin katılımının daha yüksek olmasında, ilgili bölümde "kent ve çevre sorunları" gibi çevresel duyarlılığı artırmaya yönelik derslerin okutulmasının etkili olduğu söylenebilir. Katılımcıların gelir düzeyine bakıldığında ise %40,6 ile en yüksek oran 2000-2999 tl aralığına aitken en düşük oran ise %16,2 oranı ile 1501-1999 tl aralığına ait olduğu görülmektedir.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde, Babaeski Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin, çevre sorunlarına yönelik tutumlarının, çeşitli değişkenler açısından anlamlı farklılık gösterip göstermediğinin belirlenmesi için frekans dağılımları, ortalama, standart sapma, Kruskal Wallis testi uygulanmıştır. Araştırma verilerinin normal dağılım gösterip göstermediğinin belirlenmesi için Kolmogrov-Simirnov normal dağılım testi yapılmıştır. K.S. normal dağılım testine göre verilerin normal dağılmadığı görülmektedir. Bu nedenle hipotez testlerinde parametrik olmayan testler kullanılmıştır.

Tablo 2.Çevresel Tutum Ölçeği Maddeleri Frekans ve Yüzde Dağılımı

İFADELER	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Hiç Katılmıyorum	$\bar{x}$	S.s.	K.S.	p
1.Türkiye'de desteklenmesi gereken daha önemli projeler olduğu halde; Dünya Bankası'nın hava kirliliğini ölçme projelerini desteklemesi gereksizdir.	9,2	16,8	21,5	40,3	12,2	3,29	1,16	4,41	0,00
2.Konut ve iş yerlerinde doğalgaz kullanmanın hava kirliliği sorununun çözümüne bir katkısı olamaz.	7,9	13,9	22,1	39,9	16,2	3,43	1,15	4,39	0,00
3.Ozon tabakasındaki incelme tüm insanları tehdit etmektedir.	51,5	27,1	9,6	5,9	5,9	1,88	1,17	5,01	0,00
4.Ozon tabakasına zarar veren, teknoloji ürünlerinin protesto edildiği toplantılar düzenlenmelidir	24,4	39,9	18,5	9,2	7,9	2,36	1,18	4,61	0,00
5.Deniz, akarsu ve göllerin kirlendiği haberleri abartılıdır.	3,0	8,3	10,2	47,9	30,7	3,95	1,00	5,31	0,00
6.Büyük kentlerdeki içme suları, evlerde su filtreleri kullanmayı gerektirecek kadar kirlenmiştir.	41,6	33,3	17,5	4,0	3,6	1,95	1,04	4,09	0,00
7.Güneyde bazı sahillerde görülen deniz kaplumbağalarını koruma çabaları boş işlerle uğraşmaktır	1,3	5,3	13,2	38,6	41,6	4,14	0,93	4,22	0,00
8.Türkiye'nin çölleşme sorunu yoktur	3,3	12,5	26,4	36,3	21,5	3,60	1,06	3,91	0,00
9.İnsanların temiz havaya olan ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için, kentlerin yakınlarında bulunan ormanlık alanlara küçük konutlar yapmaları özendirilmelidir	11,2	19,1	17,2	26,7	25,7	3,37	1,35	3,59	0,00
10.Hava, su ve toprak tükenmeyen kaynaklardır.	9,9	16,8	15,2	37,6	20,5	3,42	1,26	4,50	0,00
11.Nükleer deneme yapan, hangi ülke olursa olsun protesto edilmelidir.	30,4	26,7	27,1	9,2	6,6	2,35	1,19	3,25	0,00
12.Hızlı nüfus artışı ciddi bir çevre sorunudur.	30,0	34,3	19,1	11,6	5,0	2,27	1,15	4,11	0,00
13.Geri kalmış ülkelerdeki beslenme yetersizliği, çevre sorunlarının bir sonucudur	18,5	32,3	26,4	17,5	5,3	2,59	1,13	3,59	0,00

14.Yerlere çöp atan ya da tükürenlere müdahale edilmelidir.	54,8	29,4	3,3	4,3	8,3	1,82	1,21	5,19	0,00
15.Gecekondulaşma bir çevre sorunu değildir.	5,3	12,2	21,1	37,3	24,1	3,63	1,13	4,23	0,00
16.Çevre koruma fikri, gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasını önlemek için Batılılar tarafından uydurulmuştur	4,6	7,3	28,1	37,0	23,1	3,67	1,05	3,91	0,00
17.Çevre sorunlarına duyarlı olunması, bir ülkenin kalkınmasını engellemez.	36,6	26,7	14,9	14,5	7,3	2,29	1,29	3,87	0,00
18.Çevreci grupların ortaya çıkışı, çevreyi korumaktan çok, arkadaş edinme ihtiyacından kaynaklanmaktadır.	6,3	15,5	20,8	32,7	24,8	3,54	1,20	3,89	0,00
19.Ülkelerin, kendi doğal kaynaklarını istedikleri gibi kullanmalarına Birleşmiş Milletler dahil, hiç bir kurum yada kuruluş karışmamalıdır.	22,8	17,5	23,1	23,8	12,9	2,86	1,35	2,89	0,00
20.Gazete; dergi ve televizyonlarda çevre ile ilgili programlara, daha çok yer verilmelidir	32,0	38,0	7,9	12,9	9,2	2,29	1,29	5,04	0,00
21.Ülkeler, çevre sorunlarını çözmek için Çevre Bakanlıklarını kurmalıdır	43,6	42,2	7,9	3,6	2,6	1,80	0,93	4,71	0,00

Tablo 2 verilerinden öğrencilerin Çevresel Tutum ölçeğine verdikleri cevaplardan en fazla ve en az önem verdikleri maddeler ortaya çıkmaktadır. Buna göre;

Tablo 3.Öğrencilerin Çevresel Tutum Ölçeğinde En Yüksek Puan Aldıkları Maddeler

Madde No	En Yüksek Puan Alınan Üç Madde	Ortalama
7	Güneyde bazı sahillerde görülen deniz kaplumbağalarını koruma çabaları boş işlerle uğraşmaktır	4,14
5	Deniz, akarsu ve göllerin kirlendiği haberleri abartılıdır.	3,95
16	Çevre koruma fikri, gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasını önlemek için Batılılar tarafından uydurulmuştur	3,67

Tablo 4.Öğrencilerin Çevresel Tutum Ölçeğinde En Düşük Puan Aldıkları Maddeler

Madde No	**En Düşük Puan Alınan Üç Madde**	**Ortalama**
21	Ülkeler, çevre sorunlarını çözmek için Çevre Bakanlıklarını kurmalıdır	1,80
14	Yerlere çöp atan ya da tükürenlere müdahale edilmelidir.	1,82
3	Ozon tabakasındaki incelme tüm insanları tehdit etmektedir.	1,88

Tablo 4 incelendiğinde anket katılımcılarının özellikle günlük hayatla ilgili 14.Madde ile gündelik tartışmalarda sıklıkça yer bulan 21.madde ve günden güne küresel gündemde sıklıkla duyduğumuz 3.maddelerde daha fazla hassas oldukları görülmektedir. Tablo 5 verilerine göre ise öğrencilerin ülkesel bazda ifade edilen 7. Ve 5.maddeler ile çevre korumanın gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasını önlemek adına batılılar tarafından uydurulduğunu belirten cevapların diğer cevaplara oranla daha düşük düzeyde kaldığı görülmektedir.

Tablo 5. Çevresel Tutum Ölçeği Soruları ile Cinsiyet Değişkeninin Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Test Statistics[a] (cinsiyet)							
	Mann-Whitney U	Wilcoxon W	Z	*p	$\bar{X}$ (bayan)	$\bar{X}$ (bay)	toplam
1.Türkiye'de desteklenmesi gereken daha önemli projeler olduğu halde; Dünya Bankası'nın hava kirliliğini ölçme projelerini desteklemesi gereksizdir.	8707,5	16457,5	-3,33	0,001	3,49	3,02	3,29
6.Büyük kentlerdeki içme suları, evlerde su filtreleri kullanmayı gerektirecek kadar kirlenmiştir.	9424	25534	-2,37	0,018	1,84	2,10	1,95
8.Türkiye'nin çölleşme sorunu yoktur	8422	16172	-3,72	0,000	3,79	3,32	3,60
14.Yerlere çöp atan ya da tükürenlere müdahale edilmelidir.	8520,5	24630,5	-3,82	0,000	1,65	2,06	1,82
16.Çevre koruma fikri, gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasını önlemek için Batılılar tarafından uydurulmuştur	9095	16845	-2,79	0,005	3,83	3,43	3,67
18.Çevreci grupların ortaya çıkışı, çevreyi korumaktan çok, arkadaş edinme ihtiyacından kaynaklanmaktadır.	8560	16310	-3,50	0,000	3,75	3,24	3,54

* (p < 0,05) istatistikî olarak anlamlı farklılıklar mevcuttur.

Tablo 5 verileri incelendiğinde bay ve bayan öğrencilerin görüşlerinde anlamlı farklılıklar bulunmuştur (p<0,05). Katılımcıların verdiği cevaplara bakıldığında;1.nci,8.nci,16.ncı ve 18.nci sorularda bayan öğrencilerin katılım düzeyi daha düşük iken, 6.ncı ve 14.ncü sorularda ise erkek öğrencilerin katılım düzeyinin daha düşük olduğu görülmüştür. Bayan öğrencilerin çevre kirliliğinin önlenmesi ve çevreyi kirletenlere müdahale edilmesi; böylelikle çevrenin korunması fikirlerine erkek öğrencilerden daha yüksek düzeyde katılım gösterdiği söylenebilir.

Tablo 6.Çevresel Tutum Ölçeği Soruları ile Sınıf Değişkeninin Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Test Statistics[a] (sınıf)							
	Mann-Whitney U	Wilcoxon W	Z	*p	$\bar{X}$ (I.sınıf)	$\bar{X}$ (II.sınıf)	toplam
8.Türkiye'nin çölleşme sorunu yoktur	8936,5	25956,5	-2,81	0,005	3,46	3,82	3,60
12.Hızlı nüfus artışı ciddi bir çevre sorunudur.	9252	16392	-2,37	0,018	2,38	2,11	2,27
21.Ülkeler, çevre sorunlarını çözmek için Çevre Bakanlıklarını kurmalıdır	8864,5	16004,5	-3,05	0,002	1,92	1,61	1,80

* (p < 0,05) istatistikî olarak anlamlı farklılıklar mevcuttur.

Tablo 6 verileri incelendiğinde birinci ve ikinci sınıf öğrencileri arasında Türkiye'nin çölleşme sorunu olduğu; ilaveten hızlı nüfus artışının bir çevre sorunu olduğu ve bu sorunu çözmek için Çevre Bakanlıklarının kurulması gerekliliği fikirlerinde yoğunluk olduğu söylenebilir. "Türkiye'nin çölleşme sorunu yoktur" görüşüne birinci sınıf öğrencileri daha yoğun katılım gösterirken, "Hızlı nüfus artışı ciddi bir çevre sorunudur" ve "Ülkeler, çevre sorunlarını çözmek için Çevre Bakanlıklarını kurmalıdır" görüşlerine ikinci sınıf öğrencilerinin daha yoğun katılım gösterdiği söylenebilir.

Tablo 7.Çevresel Tutum Ölçeği Soruları ile Yaş Değişkeninin Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Test Statistics[a,b(yaş grupları)]

	Chi-Square	*p	$\bar{x}$ (17-20 yaş arası)	$\bar{x}$ (21-25 yaş arası)	$\bar{x}$ (26-35 yaş arası)	toplam
2.Konut ve iş yerlerinde doğalgaz kullanmanın hava kirliliği sorununun çözümüne bir katkısı olamaz.	6,636	0,036	3,50	3,20	4,33	3,43
8.Türkiye'nin çölleşme sorunu yoktur	9,012	0,011	3,50	3,85	4,33	3,60
11.Nükleer deneme yapan, hangi ülke olursa olsun protesto edilmelidir.	6,359	0,042	2,44	2,12	2,00	2,35

* (p < 0,05) istatistikî olarak anlamlı farklılıklar mevcuttur.

Tablo 7 verileri incelendiğinde anket katılımcılarının ülkemizde çölleşme sorunu olduğu düşündüğü ve nükleer deneme yapan hangi ülke olursa olsun protesto edilmesi gerektiği fikirleri konusunda yoğun katılım gözlenmektedir. Hem cinsiyet hem de yaş değişkenlerinde ülkemizde çölleşme sorununun olduğu hususunda gruplar arasında görüş birliğinden bahsetmek mümkündür.

Tablo 8.Çevresel Tutum Ölçeği Soruları ile Okudukları Bölüm Değişkeninin Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Test Statistics[a,b(bölümü)]

	Chi-Square	*p.	$\bar{x}$ Bankacılık ve Sigortacılık	$\bar{x}$ Yerel Yönetimler	$\bar{x}$ İşletme Yönetimi	$\bar{x}$ Dış Ticaret	$\bar{x}$ Büro Yön. Ve Yön.Asist.	$\bar{x}$ Çağrı Merk.Hizm.	toplam
3.Ozon tabakasındaki incelme tüm insanları tehdit etmektedir.	15,81	0,007	2,04	1,75	1,39	1,93	1,30	2,38	1,88
4.Ozon tabakasına zarar veren, teknoloji ürünlerinin protesto edildiği toplantılar düzenlenmelidir	28,59	0,000	2,53	2,03	2,13	2,04	2,09	3,38	2,36
5.Deniz, akarsu ve göllerin kirlendiği haberleri abartılıdır.	14,67	0,012	3,96	3,99	4,22	3,30	4,17	4,05	3,95
6.Büyük kentlerdeki içme suları, evlerde su filtreleri kullanmayı gerektirecek	19,06	0,002	1,99	1,85	1,65	1,81	1,65	2,86	1,95

kadar kirlenmiştir.									
11.Nükleer deneme yapan, hangi ülke olursa olsun protesto edilmelidir.	17,82	0,003	2,67	2,00	2,09	2,22	2,09	2,19	2,35
12.Hızlı nüfus artışı ciddi bir çevre sorunudur.	22,98	0,000	2,60	1,86	1,91	2,15	2,09	2,29	2,27
13.Geri kalmış ülkelerdeki beslenme yetersizliği, çevre sorunlarının bir sonucudur	17,43	0,004	2,87	2,31	2,39	2,30	2,57	2,33	2,59
19.Ülkelerin, kendi doğal kaynaklarını istedikleri gibi kullanmalarına Birleşmiş Milletler dahil, hiç bir kurum yada kuruluş karışmamalıdır.	33,57	0,000	3,13	2,78	2,00	2,30	2,26	3,76	2,86
20.Gazete; dergi ve televizyonlarda çevre ile ilgili programlara, daha çok yer verilmelidir	50,16	0,000	2,66	1,89	1,52	1,89	1,61	3,43	2,29
21.Ülkeler, çevre sorunlarını çözmek için Çevre Bakanlıklarını kurmalıdır	18,64	0,002	1,73	1,67	1,65	2,85	1,57	1,71	1,80

Tablo 8 verileri incelendiğinde anket katılımcılarının ilgili sorulara verdiği cevaplar neticesinde istatistiki anlamda farklılıklar mevcuttur. “Ozon tabakasındaki incelme tüm insanları tehdit etmektedir” görüşüne Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı bölümü öğrencileri en fazla katılımı gösterirken en düşük katılım çağrı merkezi hizmeti bölümü öğrencileri göstermektedir. “Ozon tabakasına zarar veren, teknoloji ürünlerinin protesto edildiği toplantılar düzenlenmelidir” görüşü için ise en yoğun katılım Yerel Yönetimler; en düşük katılım ise çağrı merkezi hizmeti bölümü öğrencilerine aittir. “Büyük kentlerdeki içme suları, evlerde su filtreleri kullanmayı gerektirecek kadar kirlenmiştir” görüşünde diğer dört bölüm öğrencileri arasında görüş yakınlığı varken çağrı merkezi hizmeti öğrencileri daha düşük katılım göstermektedir.

Tablo 9.Çevresel Tutum Ölçeği Soruları ile Gelir Grubu Değişkeninin Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Test Statistics[a,b(gelir grubu)]

	Chi-Square	*p	$\bar{x}$ 1200-1500 arası	$\bar{x}$ 1501-1999 arası	$\bar{x}$ 2000-2999 arası	$\bar{x}$ 3000 ve üzeri	Toplam
14.Yerlere çöp atan ya da tükürenlere müdahale edilmelidir.	11,423	0,010	1,41	2,43	1,85	1,75	1,82
20.Gazete; dergi ve televizyonlarda çevre ile ilgili programlara, daha çok yer verilmelidir	10,953	0,012	1,84	2,37	2,54	2,28	2,29

Tablo 9 verileri incelendiğinde daha düşük gelir grubunda yer alan katılımcıların Yerlere çöp atan ya da tükürenlere müdahale edilmesi gerektiği fikrinde yoğunlaştığı görülmektedir. Gazete; dergi ve televizyonlarda çevre ile ilgili programlara, daha çok yer verilmelidir görüşü için ise en yoğun katılım en düşük gelir grubunda(1200-1500tl), en düşük katılım ise 2000-2999tl gelir grubunda görülmektedir.

SONUÇ

Yapılan çalışma ile amaçlanan üniversite öğrencilerinin çevre sorunlarını algılayışına ilişkin bulgulara ulaşabilmektir. Ulaşılan bulgular değerlendirilerek birtakım sonuçlara ulaşılmıştır. Bu sonuçlarla üniversite öğrencilerinin çevre ve çevre sorunlarına ilişkin bilgileri ölçülerek, çevre sorunlarına ilişkin algıları ve ilgileri ölçülmeye çalışılmıştır.

Çevre ve çevre sorunlarına ilişkin haberlerin kitle iletişim araçlarında yer alması bu olguların bilinirliliğini arttırabilmektedir. Yapılan bu çalışmada bu bilinirlilik düzeyi ölçülmeye çalışılmıştır. Geleceğin anne, baba ve iş gücünü oluşturacak üniversite öğrencilerinin çevre algılarını ve duyarlılıklarını ölçebilmek önem arz etmektedir. Çevre sorunlarının etkilerinin uzun yıllar devam edebileceği düşünüldüğünde önemli bir örneklemi teşkil etmektedirler. Araştırmanın katılımcılarının demografik özelliklerine bakıldığında bayan öğrencilerin daha fazla olduğu görülmektedir. Katılımcıların gelir durumunun orta gelir grubuna yakın olduğu söylenebilir. 17-20 yaş aralığında olan katılımcılar ozon tabakasının incelmesinin insanlığı tehdit eden önemli bir sorun olarak gördüğü gözlemlenebilmektedirler. Ozon tabakasının incelmesinin en büyük sorunlardan biri olarak görülmesinde kitle iletişim araçlarındaki haberlerin ve çevre sorunları denince genellikle ilk sıralarda bu sorunla karşılaşılması olabilir. Üniversite öğrencileri büyük bir oranda yere çöpe atanların ve tükürenlerin uyarılması gerektiğine de inanmaktadırlar. Böylece çevre sorunları karşısında aktif bir tutum sergilenmesini istedikleri düşünülebilir. Deniz, göl ve akarsuların kirlendiği ile ilgili haberlerin abartılmadığı konusunda çoğunlukla olumlu görüş bildiren katılımcılar, çoğunlukla nükleer deneme yapan ülkelerinde protesto edilmesini istemektedirler. Çevre ile ilgili projelerin desteklenmesini isteyen katılımcılar, kaynakların tükeneceğinin farkında oldukları görülebilmektedir. Çevre sorunlarına karşı önlem alınmasının da çoğunlukla gelişmeyi etkilemeyeceği görüşünde oldukları gözlemlenebilmektedir. Çevre sorunlarının herkesi ilgilendirdiğini belirten katılımcılar büyük şehirlerde çevre sorunlarının daha da arttığının farkında oldukları anlaşılabilmektedir. Ülkelerin çevre sorunları ile mücadele için çevre bakanlığı kurulması fikrini büyük çoğunlukla destekledikleri görülebilmektedir.

Çevre sorunları günümüzde küresel hale gelmiştir. Sınır tanımayan çevre sorunları ülkeleri hazırlıksız yakalayabilmektedir. Dünyada çevre sorunlarıyla etkili bir biçimde mücadele edilebilmesi için öncelikle çevre sorunlarına neden olan algının değişmesi gerekmektedir. Bu algının değişebilmesi için çevre sorunlarına olan bilincin ve bilginin ne oranda olduğunun ölçülmesi gerekmektedir. Bu araştırmada üniversite öğrencilerinin ilgisi ölçülmeye çalışılmıştır. Öğrencilerin çevre sorunlarına olan algılarının yüksek olduğu görülebilmektedir. Çevre sorunlarına karşı aktif bir mücadele ile örgütlenmenin varlığına

inandıkları anlaşılabilmektedir. Çevre sorunlarının herkesi ilgilendiren bir yapıya dönüştüğünün farkında olduğu sonucuna varılabilmektedir.

KAYNAKÇA

Baykal H. ve Baykal T.(2008). Küreselleşen Dünya'da Çevre Sorunları. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 5(9). (2-4)

Berberoğlu, G. ve Tosunoğlu, C.(1995). Exploratory and confirmatory factor analyses of an environmental attitude scale (EAS) for Turkish university students. Journal of Environmental Education, 26 (3): 40–44.

Bozkurt Y.(2013). Çevre Sorunları ve Politikaları. Ekin Yay.Bursa

Çabuk B. ve Karacaoğlu C.(2003). Üniversite Öğrencilerinin Çevre Duyarlılıklarının İncelenmesi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi. 36(1-2).(190-193)

Çınar Ö.(2013).Çevre Kirliliği ve Kontrolü. Nobel Yay. Ankara

Genç M. Ve Genç T.(2013).Sınıf Öğretmenliği Öğrencilerinin Çevreye Yönelik Tutumlarının Belirlenmesi. Asya Öğretim Dergisi. 1(1). (9-19)

Görmez K.(2015).Çevre Sorunları. Nobel Yay.Ankara

Gül F.(2013). İnsan-Doğa İlişkisi Bağlamında Çevre Sorunları ve Felsefe. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Sayı:14. (17-21)

Kanbak A.(2015).Üniversite Öğrencilerinin Çevresel Tutum ve Davranışları: Farklı Değişkenler Arasından Kocaeli Üniversitesi Örneği. KOSBED. Sayı:30. (77-90)

Karabıçak M., ve Armağan R.(2004). Çevre Sorunlarının Ortaya Çıkış Süreci, Çevre Yönetiminin Temelleri ve Ekonomik Etkileri. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi. 9(2).(203-228).

Keleş R.(2015).Kentleşme Politikası. İmge Kitabevi, Ankara.

Oğuz D., Çakcı I. ve Kavas S.(2011).Yüksek Öğretimde Öğrencilerin Çevre Bilinci. SDÜ Orman Fakültesi Dergisi. Sayı:12.(34-39)

Özden D.Ö. ve Özden M.(2015). Çevre Sorunlarına İlişkin Öğrenci Çizimlerinin İncelenmesi. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. Sayı:37. (1-20)

Özdemir O.,Yıldız A.,Ocaktan E. Ve Sarışen Ö.(2004).Tıp Fakültesi Öğrencilerinin Çevre Sorunları Konusundaki Farkındalık ve Duyarlılıkları. Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası. 57(3).(117-127)

Sezer H.N. ve Gümüştepe H.(Kasım 2016). MYO Öğrencilerinin Çevre Sorunlarına Bakışı. ISEM2016,3.Uluslararası Çevre ve Ahlak Sempozyumu. Antalya

Sezer Ö.(Eylül 2007).Küresel Konferanslar ve Çevre Sorunları: Çevre Kalkınma ve Etik Açısından Eleştirel Bir Değerlendirme. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi,(ICANAS 38). Ankara

Taştepe T. ve Aral N.(2014).Üniversite Öğrencilerinin Çevresel Bilgi ve Tutumlarının İncelenmesi. Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi.3(4). (143-148)

Eğitim ve Öğretimde Büyük Veri

Öğr.Gör.Volkan DEMİRASLAN[1] Öğr.Gör.Dindar ŞİNO[2] Fikret ELALDI[3]

[1]Trakya Üniversitesi, Uzunköprü MYO, volkandemiraslan@trakya.edu.tr

[2]Trakya Üniversitesi, Uzunköprü MYO, dindarsino@trakya.edu.tr

[3]Trakya Üniversitesi, Uzunköprü MYO, fikretelaldi@trakya.edu.tr

Özet: Günümüz Bilgi Çağı'nda çevrimiçi teknolojiler hane halkından, devlet kurumlarına kadar yaşamsal bir öneme sahip olmakta, sosyal iletişimden alışverişe, uluslararası ticaretten vergi borcu ödenmesine kadar geniş bir hatta çok önemli bir boyut halini almıştır. Elektronikleşme bireyden KOBİ'lere ve kamu kurumlarına kadar üç anahtar kavram olan "zaman, para ve mekan" kavramlarının her birinden tasarruf edilirken verimlileştirilmesini de sağlar.

Bilgi ve iletişim teknolojileri ikili sayı sistemi (binary number system)'ne dayanmaktadır ve bu sistemin merkezinde ise en önemli aktör ise DIKW Piramidinin en alt basamağında yer alan atomik yapı veridir.

Eğitim ve öğretimde büyük veri (big data); Eğitim ve Öğretim Hizmetleri Kalite Yönetim Sistemi ISO 29990'a göre de eğitim-öğretim kalite standartlarının artırılması, öğrenciye anlamlı bir araştırma çizgisi ve izleme özgürlüğü verirken, bir yandan da özgün üretimler için bilgiyi ilişkilendirme, sentezleme ve analiz etme yeteneklerini kazandıran kişiselleştirilmiş öğrenme (personalized learning)'nin sağlanması, eğitim-öğretim bilgi sistemlerinin planlanması, program ve ders öğrenme çıktılarının verimlileştirilmesi, eğitim-öğretimde atıl ve gereksiz işlerin tedvin edilmesi, öğrenci ve eğitmenlerin performanslarının takip edilmesi gibi amaçlarla kullanılmaktadır. Eğitsel veri madenciliği (educational data mining) ve öğrenme analitiği (learning analysis) eğitim ve öğretimde büyük veriden yararlanılan alanlardır.

Sonuç olarak büyük veri bilgi ve öngörüsüne sahip eğitimciler, eğitim-öğretim sistemlerinin planlanması ile birlikte yürüteceği çalışmalarla öğrenciler üzerinde önemli etkiler yaratabilir. Büyük veriyi analiz ederek programın gerisinde olan öğrenciler tespit edilebilir, takibi yapılan öğrencilerin yeterli ilerleme kaydettiklerinden emin olunabilir. Böylece doğru yöntemin seçilmesi ve eğitimci desteği ile öğrencinin gelişiminde daha doğru sonuçlar uygulanabilir.

Bu çalışmada amaç teknolojinin eğitim ve öğretime entegrasyonu sürecinde öğrenme ortamlarının yeniden tasavvuru ve bu tasavvurların kaynağı olan büyük veri kavramını ve de örnek proje olarak öğrenme ortamları için uyarlanabilen ve güvenilir bir e-değerlendirme sistemi olan TeSLA Projesi ile ilgili bilgi ve örnekleri ortaya koymaktır. Bu misyonla çalışmada literatür taraması yapılmış, ikincil kaynaklardan yararlanılarak ve gözlemlere dayanılarak çalışma genişletilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Elektronikleşme, Büyük Veri, Eğitsel Veri Madenciliği, Öğrenme Analitiği, TeSLA Projesi

GİRİŞ

Eğitim ve öğretimde büyük veri kullanımı öğrenen ve öğretenin üç boyutlu prototipi çıktısını almaya benzetebiliriz. Eğitim; Gül'e (2004) göre; bireylerin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla istenilen değişikliği meydana getirme veya yeni davranışlar kazandırma sürecidir. Varış'a (1981) göre; öğretim ise öğrenmenin gerçekleşmesi ve bireyde istenen davranışların gelişmesi için uygulanan süreçlerin tümüdür. İnsan bilgisayar etkileşimi, insanların bilgisayarlarla nasıl etkileşim içerisine girdiklerini inceleyen disiplinler arası bir alandır. İnternet tabanlı uzaktan eğitim; zamandan ve mekândan tamamen bağımsız bir şekilde öğrencinin ve öğretim elemanının kampüste veya derslikte fiziksel olarak bulunma zorunluluğu olmaksızın mevcut var olan bilgi ve iletişim teknolojileri araçları ile sanal yapıda çevrimiçi görüntülü ve sesli olarak derslerin işlendiği, katılımcıların istedikleri zaman dersleri tekrar görüntüleyebileceği, tartışma forumlarına katılabileceği, teknolojik, rasyonalist, modern, inovatif, analitik ve kişiselleştirilmiş bir eğitim, öğretim sistemidir.

Psikoloji, bilişsel bilimler, bilgisayar teknolojileri, yazılım mühendisliği, ergonomi, grafik tasarımı, endüstriyel tasarım, sosyoloji, antropoloji ve eğitim bilimleri gibi alanlarla ilişkilidir (Koçdar,2017:187).

Tarihi süreçleri; Alfabe öncesi dönem, alfabenin keşfedildiği dönem, elektrik ve elektroniğin keşfedildiği dönem olarak üç döneme ayıran McLuhan'a göre iletişim teknolojilerinin gelişmesi ve yayılmasıyla

birlikte insanların bir arada yaşayabileceği bir köy inşa etme imkânı doğmuştur ve insanlığı yeniden birleştirmiştir (bianet.org).

Bu çalışmada 21. yy. Bilgi Çağı'nda eğitim ve öğretimi kullanılmaya başlanması ile kişiselleştirilmiş, inovatif, sosyo-dijital, etkileşimli bir sistem ile ağ tabanlı öğreten ve öğrenen toplum disiplini yapısına sokan büyük veri (big data) kavramı ele alınmıştır. Birinci bölümde bilgi, teknoloji, insan ve toplum kavramlarının tarihten günümüze değişimi, felsefesi ve dijitalleşmesinden bahsedilmiş ikinci bölümde ise büyük veriyi oluşturan veri kavramı ile ilgili literatür bilgisi sunulmuş, üçüncü bölümde ise büyük veri ve büyük verinin eğitim öğretime katkıları örneklerle tartışmaya açılırken son bölümde ismini zamanın çok ötesinde bir bilim insanı olarak atfedilen Nicola TESLA'dan alan TeSLA Projesi'nden kısaca söz edilmiştir.

1. "BİLGİ"DEN "TEKNOLOJİ"YE, "İNSAN"DAN "TOPLUM"A

Bilgi; insanoğlu var olduğundan beri doğayı ve çevreyi kontrol altına almaya çalışmış o etmenle de nesilden nesile aktarılan Case'in (2002:40) Bateson'dan (1972:453) aktardığı gibi genelde "bilgi insanın bilişsel yapısında değişiklik yaratan herhangi bir şeydir" olarak tanımladığı bilgiden yararlanarak uygun taşların yongalanmasıyla oluşturulan keskin kenarlı taş aletlerden, silikondan yapılmış yonga64lara, balondan uydulara ve çividen gökdelenlere kadar birbirinden farklı kullanım alanlarına uzanan çeşitli türde araç ve gereçler geliştirerek teknolojinin sürekli ilerlemesine katkı sağlamış ve yeni icat ve de inovasyonlar ile insan ve toplumların yaşam biçimlerini önemli ölçüde değiştirmiştir.

Teknoloji; kelime kökeni Antik Yunana dayanan AESCHYLUS65'un techne (zanaat) ve logia (bilgi) kelimelerinin birleşmesinden oluşan teknoloji, Demirel'e (1993) göre, belli amaçlara ulaşmada, belli sorunları çözmede, gözleme dayalı ve kanıtlanmış bilgilerin uygulanmasıdır (Demirel, 1993:91). Paleolitik Çağ66 ile ilgili çalışmalarda teknoloji terimi doğada yer alan çeşitli hammaddelerin, insanlar tarafından taş, odun, kemik veya boynuz gibi nesnelerle işlenilerek, kendi amaçları doğrultusunda kullanabilecekleri aletler üretmesi olarak kullanılmaktadır (paleoberkay.atspace.com, 2007). Kenarları sivri ve keskin bir taş ile besinleri beslenmeye hazırlamak ilk teknoloji örneği sayılabilir ancak teknolojide dönüm noktası ateşin icat edilmesidir. Ateşin sıcak ortam yaratması ile insanlar daha soğuk iklimlere göç etmiş ve ateş, yeryüzünün soğuk bölgelerinde insanoğlunun yerleşmesine olanak hazırlamıştır (Coplugil, 2013).

İnsan; eğitimin konusu insanoğludur. İnsan, biyo, toplumsal, kültürel ve psikolojik bir varlık olarak tanımlanmaktadır. İnsanın temel yapısı biyolojiktir çünkü insan yirmi üçünü anneden yirmi üçünü babadan aldığı kırk altı kromozoma ve yaklaşık yirmi trilyon hücreye sahiptir. Bu yapı onun gizli güçlerini de oluşturur. İnsanın, bilişsel, duyuşsal, devinişsel, algısal alanlarla ilgili doğuştan getirdiği özellikleri vardır. Doğuştan getirilen gizli güçler eğitimle geliştirilebilir çünkü eğitimin görevlerinden biri de insanın yeteneklerini en üst sınıra getirmektir (Gül, 2004:224).

Toplum; Lessing'e (1999) göre; sosyal düzeni dört güç düzenlenmektedir. Bu güçler; hukuk, sosyal normlar, market, ve mimari olarak ifade edilir. Teknoloji durumunda ise söz konusu düzen kodlar tarafından sağlanmaktadır. Büyük Veri (Big Data)'nin gündeme gelmesiyle bu düzenler daha da güçlenmiştir. Toplum, insan davranışlarını düzenleyen toplumsal kurumların oluşturduğu bir sistemdir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında elektronik alanındaki büyük teknolojik atılımlar sayesinde mikro-elektronik, bilgisayar ve telekomünikasyon alanında gelişmeler yaşanmış; yirminci yüzyılın son otuz yılında internet ortaya çıkmıştır. Böylece bilgi teknolojisi devrimi yaşanmış ve sosyal gereksinimlerini karşılamak için etkileşen ve ortak bir kültürü paylaşan çok sayıdaki insanın oluşturduğu bir birliktelik olan toplumdan bilgi toplumuna geçilmiştir. Ekonomi ve üretimde bilgi en önemli sermaye hâline gelmiştir (Koçdar, 2017:165). Her toplum daima bir değişim süreci içindedir ve toplumsal yapılar, kurumlar, ilişkiler sürekli olarak değişmektedir (Eskicumalı, 2003:110). MÖ 3500'lü yıllardaki Fenikelilerin

[64] Bilgisayarda çok sayıda küçük anahtardan oluşan elektronik devre.

[65] Eshilos (Aiskhylos) (d. yak. MÖ 525/524 ' ö. yak. MÖ 456/455) Antik Yunan oyun yazarıdır.

[66] Kaba Taş Devri, Yontma Taş Devri veya bilimsel adıyla Paleolitik Çağ olarak tanımlanan Eski Taş Çağı günümüzden yaklaşık 2 milyon yıl önce başlamış ve 10.000 yıl önce son bulmuştur.

alfabesinden, elektronun buluşçusu Sir John Joseph THOMSON'a, kablosuz enerji iletiminin mucidi Nicola TESLA'ya ve akıllı telefonun patentini alan Theodore PARASKEVAKOS'a ve de günümüze kadar bilgi ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen zaman ve mekân sınırlamalarını ortadan kaldıran Manuel CASTELLS'in ağ toplumu kavramını da içine alan gelişmeler insanların birbirleri ile olan ilişkilerini, iletişimlerini, sosyal olma süreçlerini ve yaşam biçimlerini önemli ölçüde etkilemiş, değiştirmiş ve yenilemiştir.

2. VERİ, VERİ TABANI VE VERİ YÖNETİMİ SİSTEMLERİ

2.1. Veri (Data)

Büyük verinin dayandığı kavram olan veri kavramını başlangıçta tanımlarsak; tekil hali Latincede "datum" olan veri; sayılar, sözcükler, resimler, olaylar vb. biçiminde temsil edilen ham gerçekliklerdir. Veriler gözlem, araştırma, deney, ölçüm ve sayım gibi değişik yöntemlerle elde edilir (Demiraslan, Elaldı,2017:1322).

Şekil 2: Veri Hiyerarşisi(Data Hierarchy)

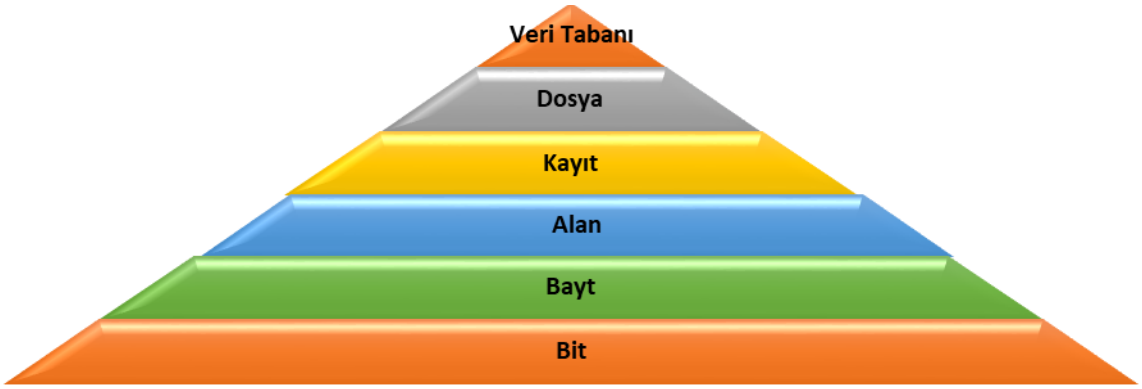

Şekil-1'de Veri Hiyerarşisinin en alt basamağının Bit (Binary Digit)'den oluştuğunu görmekteyiz.

Kaynak: Ayvaz(b.t.)

2.2. Veri Tipi (Data Type)

Bir veri tipi, temsil etmeyi, yorumlamayı ve algoritmaları veya bilgisayar belleğini veya diğer yapılarını tanımlar. Tür sistemi, veri tipi bilgisini, veriyi kullanan veya veriye erişen bilgisayar programlarının doğruluğunu kontrol etmek amaçlı kullanır. Kısacası kodlarda yazdığımız değişken ve fonksiyonların hangi türde olduğu ve bilgisayarımızın belleğinde ne kadar yer kapladığını belirtmek bunu göstermek için veri tipi kavramını kullanırız (kodyazan.com, 2016).

2.3. Veri Tabanı (Data Base)

Bir kişiye veya ürüne ait detaylı verilerin bir düzen çerçevesinde saklandığı ortamlar veri tabanı olarak adlandırılır. Veri tabanı ile verilerinizi kaydedebilir, silebilir, güncelleyebilir, yeni veriler ekleyip mevcut verileriniz üzerinde sorgulamalar yapabilirsiniz (tech-worm.com, 2016).

2.3.1. Veri Tabanı Yönetim Sistemi (Database Management System)

Veri tabanı yönetim sistemi, yeni bir veri tabanı oluşturmak, veri tabanını düzenlemek, geliştirmek ve bakımını yapmak gibi çeşitli karmaşık işlemlerin gerçekleştirildiği birden fazla programdan oluşmuş bir yazılım sistemidir (pozitron.sdu.edu.tr).

2.3.2. Veri Tabanı Yönetim Sistemlerinin Sınıflandırılması

Yapısal olarak bütün veri tabanları bir değildir. Veri tabanları verileri saklama ve onlara erişme bakımından farklı tiplere ayrılır.

- Veri Tabanı Tipleri
- Hiyerarşik Veri tabanları
- Ağ Veri tabanları
- İlişkisel Veri tabanları
- Nesneye Yönelik Veri tabanları
- Kullanıcı Sayısına Göre Veri Tabanı Yönetim Sistemleri (caglartelef.com, 2016).

3. VERİDEN ENFORMASYONA, ENFORMASYONDAN BİLGİYE, BİLGİDEN, BİLGELİĞE GEÇİŞ

Şekil-2'de de görüldüğü üzere; ham, anlamsız, tek bir üniteden oluşan, çok özel olmayan, bilgiden bağımsız, işlenmemiş rakamlar, sayılar ve figürler olan yapı taşı veri'ler; yorum, analiz ve bağlam ile zenginleştirip enformasyona; enformasyon ise gerçeklerin çözümlenmesi ve bireşimi sonucu karar vermeye yönelik olarak elde edilen daha üst seviyeli gerçekler olan bilgi'ye ve bilginin dâhilîleştirilmesi, deneyimlenmesi ve doğru yerde doğru zamanda kullanılması ile bilgelik'e dönüşür. Bilgisayarların veriye ihtiyacı vardır, insanların ise bilgiye. Davenport' (2014) göre "önemli olan verinin hacmiyle büyülenmek değil, onu analiz edebilmek onu içgörü, inovasyon ve işletme değerine çevirebilmektir".

Şekil 3: Bilgi Hiyerarşisi Döngüsü

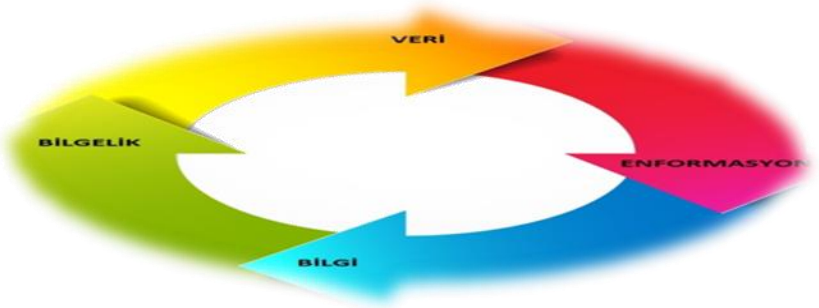

Kaynak: okanncan.wordpress.com (2014).

Veriler bilgisayar belleğinde 1 ve 0'lardan oluşan bir bit dizisi olarak saklanır. Bit dizisi biçimindeki verinin anlamı verinin yapısından ortaya çıkarılır. Herhangi bir verinin yapısı değiştirilerek farklı bilgiler elde edilebilir (Kutucu, 2014:8-9).

Tablo-1'de en küçük bellek ölçü birimi olan byte'ın katları sıralanmaktadır.

Tablo 1: Bellek Ölçü Birimleri Sıralaması

Yazılış	Boyutu	2'li Sayı Sisteminde Karşılığı
1 Byte	8 Bit	2^3
1 Kilobayt	1024 byte	2^{10}
1 Megabayt	1024 KB	2^{20}

1 Gigabayt	1024 MB	2^{30}
1 Terabayt	1024 GB	2^{40}
1 Petabayt	1024 TB	2^{50}
1 Eksabayt	1024 PB	2^{60}
1 Zettabayt	1024 EB	2^{70}
1 Yottabayt	1024 ZB	2^{80}
1 Brontobyt	1024 YB	2^{90}
1 Geopbyte	1024 BB	2^{100}

İnsan beyninde yaklaşık 100 milyar nöron bulunurken bu nöronların her biri ortalama 1000 bağlantı kurmaktadır ve bu da yaklaşık 1000 potansiyel sinaps67 anlamına gelmektedir. Verilerin depolandığı bu sinaps'ların toplam sayısına bakıldığında 100 trilyon veri noktasına yani 100 TB'lık bir alana ulaşılmaktadır. Nöronlar birbirlerine her biri tek başına birçok hafızayı işleyebilecek ve bunu kendi aralarında çok yüksek bir hızda paylaşabilecek şekilde bağlılardır ki bu da beynimizin depolama kapasitesini 2.560 TB seviyelerine çekmektedir (bilim.org, 2013).

Dijital dünyanın günlük yaşamın içine yaygınlaşması arttıkça dünyanın ürettiği veri miktarı da hızla arttırmaktadır. (IDC) International Data Corporation şirketinin yaptığı "Data Age 2025" araştırmasında 2016 yılı boyunca 16 Zettabyte veri üretildiği tespit edilmiştir. Araştırmaya göre artan veri üretimi nedeniyle 2025'e geldiğimizde dünyada 160 Zettabyte veri üretilmiş olacaktır. Örneklendirmek gerekirse; 1 Zettabayt 200 sayfalık 4.919.131.752.989.213 kitap kadar bir veriyi ifade ediyor. Üretilen verilerin hızla artmasının nedeni ise özellikle (IoT) Internet of Things teknolojisi. Evlerimizdeki buzdolaplarından, otomobillerimize kadar giren internet ve yapay zekâ, ya da akıllı telefonlarımızdan sürekli gönderdiğimiz iletiler bu cihazların sürekli veri işlemesine neden olmaktadır (techinside.com, 2017). (ABD) Amerika Birleşik Devletleri'nde bulunan (USC) Güney California Üniversitesi'nde yapılan bir çalışmada, insanoğlunun ne kadar veri depoladığı, işlediği ve ilettiği hesaplanmaya çalışılmış ve araştırmacılar, tüm dijital bellek ve analog cihazları kullanılarak tüm dünyada toplam 295 Eksabyte'lık verinin depolanabileceğini hesaplamışlar.

Bilim insanları bilgiyi (DNA)68 Deoksiribo Nükleik Asit formunda saklamanın bir yolunu bulmuş ve yeni, teknik bilgiyi neredeyse sonsuza kadar saklamayı vadetmektedirler. Binlerce yıllık metinler bize yok olmuş kültürler ve atalarımız hakkında pek çok bilgi sağlamaktadır. Yaşadığımız dijital çağda bilgi, sunucular ve hard disklerde saklanmaktadır fakat bu depolarda bırakın binlerce yılı, verinin 50 yıl bile saklanması mümkün değildir. Bu nedenle araştırmacılar daha uzun yüksek miktarlarda veriyi saklamanın bir yolunu aramaktadırlar. Son yıllarda ise genetik materyal DNA'da depolama üzerine çalışmalar var. DNA küçük yapısına rağmen büyük miktarlarda veriyi depolayabilse de, kimyasal bozulma nedeniyle bazı boşluklar ve kayıplar oluşabiliyor. (ETH) Zürich Kimya ve Uygulamalı Biyobilimler Bölümü'nden Robert GRASS liderliğinde araştırmacılar bir milyon yıldan daha uzun süre hatasız şekilde saklamanın yolunu buldular (gercekbilim.com, 2015).

4. BÜYÜK VERİ (Big Data)

Öğrenenler çevrimiçi ortamlarda öğrenme etkinlikleri sırasında birçok iz bırakmaktadırlar. Günümüz teknolojik altyapısı bu izleri bulup, toplayıp, analiz edebilecek noktaya gelmiştir. Bu gelişmelerin bir sonucu olarak 21. yy. dünyasında elimize işlemek için zengin ve çok sayıda veri geçmektedir. Elde edilen bu veriye büyük veri denilmektedir. Bilgi ve iletişim teknolojisi araç ve gereçleri kullanılarak günümüzde üretilen veri miktarı çok yüksek boyutlara ulaşmış durumdadır. Dijital makinalar ile çekilen fotoğraflar, videolar, ağ üzerindeki bloglar, wikiler, arama motorlarında kullanılan anahtar kelimeler, bir işletmenin müşteri ve stok hareketleri, sosyal paylaşım sistemlerinde yer alan gönderiler, yorumlar, beğeniler,

[67] Beyin hücresi

[68] Tüm organizmalar ve bazı virüslerin canlılık işlevleri ve biyolojik gelişmeleri için gerekli olan genetik talimatları taşıyan bir nükleik asittir. DNA'nın başlıca rolü bilginin uzun süreli saklanmasıdır.

konum bilgileri vb. ile küresel ölçekte ve kitlesel ölçekte çok yüksek miktarda veri üretilmektedir (Güldal, Çakıcı,2017:135).

Yönetim danışmanı Peter Drucker'a (b.t.) göre; "Ölçemediğiniz şeyi yönetemezsiniz". Toplanan dijital veriler, yeni bir ekonomik değer yaratmak için kullanılan bir işin hammaddesi olarak hayati bir ekonomik girdi haline gelmektedir. 2012 yılındaki "42. (WEF) The World Economic Forum/Davos Dünya Ekonomik Forumu"nda tıpkı para, altın gibi varlıklara ek olarak, yeni bir ekonomik değer olarak veriden söz edilmiştir. Yalnız bir değer olarak kabul edilmesine karşın, verinin ekonomik değerini bulmak oldukça zordur. Bir başka deyişle verinin kişi, kurum kuruluş vb.lerine ekonomik katkısını rakamlarla ifade edebilmek oldukça güçtür (Doğan, Arslantekin, 2016:21).

Büyük veriyi, mikroskobun modern eşdeğeri olarak tanımlayan Erik BRYNJOLFSSON, büyük veriyi anlamak için mikroskoba bakmayı önermiştir. Bundan dört asır önce icat edilen mikroskop ile insanlar bir şeyleri hücre seviyesine kadar inerek gözlemleyebilmektedir. Ölçmede mikroskobun yarattığı devrimi ise şimdilerde büyük verinin yarattığı görülmektedir. Google aramaları, Facebook iletileri, Twitter mesajları ile mümkün olan davranışlar ölçülebilmekte, duyguların ayrıntılarına inilebilmektedir (The New York Times, 2012).

Manovich'e (2011) göre; büyük veri âleminde üç sınıf insan vardır: "veriyi yaratanlar", "veriyi toplayanlar" ve "veriyi analiz etmede uzmanlaşanlar" (monovich.net, 2011). Russom'a (2011) göre ise; büyük veri iki teknik öğenin bir araya gelmesinden oluşmuştur. Birincisi, büyük miktardaki detaylandırılmış veri yığınıdır. İkincisi ise, tahmin analitikleri, veri madenciliği, istatistik, yapay zekâ, doğal dil işleme gibi teknikler üzerine kurulmuş farklı araç çeşitlerinin bir koleksiyonundan oluşmuş ileri düzeydeki analitiklerdir. Tüm bunların bir araya gelmesinden büyük veri analitikleri oluşur ve günümüzdeki yeni uygulaması (BI) (Business Intelligence/İş Zekası) ile görülmektedir (Russom, 2011).

İstatistiki değerlere göre; her gün dakikada yaklaşık, 2 milyon Google araması ile günlük yaklaşık 20 Petabayt veri işler. Günlük yaklaşık 4 milyon facebook beğenisi (users like), 1 milyon ınstagram beğenisi (users like), 347 bin tweet (users send), 300 saat youtube video yüklemesi (users upload), 9 bin Pınterest fotoğraf yüklemesi (users pın), 110 bin skype araması (users make), 284 bin snapchat paylaşımı (users share), 590 bin tinder tokatlaması (users swipe), 4 bin Amazon satışı (unıque visitors), 51 bin Apple indirmesi (users download), 694 Uber yolcu alışı (passengers take) yapılmaktadır.

Büyük veri kullanımı ile ilgili bir özel işletme örneği verirsek; büyük bir fast-food zinciri, büyük veri için hava durumu tahminlerini kullanıyor. Hava durumu tahminlerinden yola çıkarak hangi bölgelerde eve pizza siparişlerinin daha fazla arttığını keşfediyor. Haliyle bu bilgiyi kullanarak yağışlı günlerde ekstra promosyonlar yapıyor ve satışlarında %20 civarında artış sağlıyor. Bir başka örnekte ise; Almanya ve hemen ardından İspanya'da farklı takımların teknik direktörleri büyük veri ve Google Glass69 kullanarak futbolcuların maç içerisindeki performanslarını antrenman ve daha önceki maçlar ile kıyaslıyor. Futbolcunun şut, pas, koşu ve benzeri istatistikleri ile o maçın anlık durumuna bakıyor (dunya.com, 2015).

Son birkaç on yılda ise karmaşık olguları bilgisayarlı hesaplama (computation) yoluyla benzetmeye (simülasyon) dayanan bilim gelişti. Günümüzde veri keşfi yoluyla bilim (e-bilim) yapılmaktadır. Örneğin, insan genomu projesinde yılda 3 Terabyte, İsviçre'deki (CERN) Conseil Européen pour la Recherche Nucléaire/Avrupa Nükleer Araştırma Merkezi'nde ise yılda 30 Petabyte veri üretilmektedir. Büyük verileri kullanıma açarak ve bu verileri paylaşarak Avrupa ekonomisine yılda 150 ile 300 milyar avro katkı sağlanabileceği tahmin edilmektedir. Büyük verilerin kullanıma açılmasıyla yeni bilimsel araştırmaların tetiklenmesi, bulguların doğrulanarak kötü bilim yapılmasının önüne geçilmesi ve bilimsel araştırmalara yapılan yatırımın getirisinin artırılması mümkündür. ABD'de ki (NSF) Natıonal Scıence Foundatıon/Ulusal Bilim Vakfı araştırma önerilerine araştırma sırasında üretilecek verilerin nasıl yönetileceğini açıklayan iki sayfalık bir Veri Yönetim Planı eklenmesini istemektedir (Tonta, Al, 2015:37-38).

Gürsakal'a (b.t.) göre; büyük veri kavramı ilk kez Ağustos 2000'de Francis X. DİEBOLD tarafından, Makroekonomik Ölçümler ve Kestirim İçin Büyük Veri Dinamik Faktör Modelleri/Big Data Dynamic Factor

[69] Google Glass üzerinde optik bir ekran bulunan gözlük seklindeki giyilebilir bir bilgisayardır.

Models for Macroeconomic Measurement and Forecasting isimli bildiri ile Seattle'da "8. Dünya Ekonometri Kongresi"nde ortaya atılmıştır. Francis X. Diebold ise büyük veri kavramının ilk defa (SGI) Silicon Graphics'den John MASHEY tarafından 1998'de Büyük Veri ve Altyapı Gerilimi Dalgası/Big Data and the Next Wave of InfraStress isimli sunumunda kullanıldığını belirtmektedir (Doğan, Arslantekin, 2016:21-22).

Şekil-3'de büyük verinin üç temel aşaması görülmektedir.

Şekil 4: Büyük Veri Üç Temel Aşaması

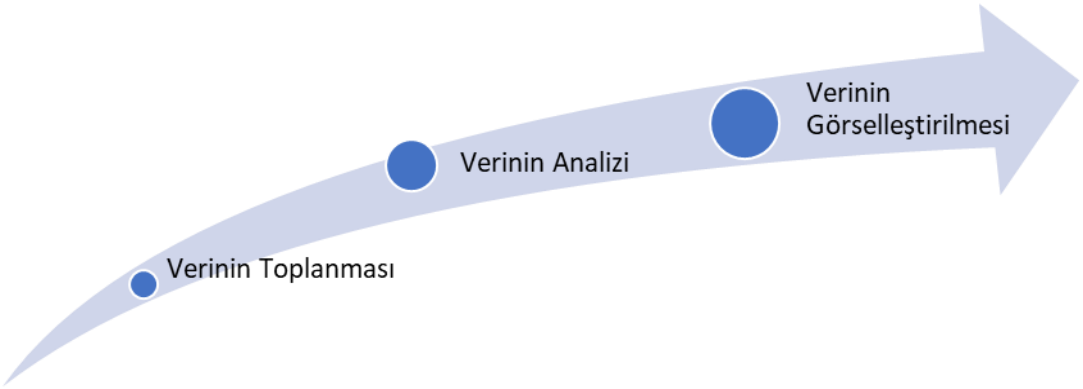

Kaynak: (Bozkurt, 2016).

Büyük verinin tam olarak anlaşılabilmesi için onu oluşturan altı bileşenin bilinmesi gerekmektedir. Alan yazında 6V modeli olarak bilinen yaklaşım ismini kendisini oluşturan bileşenlerin İngilizce karşılıklarının ilk harfinden alır (Bozkurt, 2016:59).

6V Modelleri:

Veri Çeşitliliği (Data Variety)

Yapılandırılmış, yapılandırılmamış, yarı yapılandırılmış gibi veri farklı kaynaklardan ve farklı formatlarda üretilir. Veri sayısal, metinsel, görüntü, ses ve video olabilir yani yapısal veya yapısal olmayan biçimdedir. Dijital verilerin %70-%80 yapısal olmayan veriler oluşturur. Veri madenciliği, doğal dil işleme vb. bilim dalları bu verileri yorumlamaya çalışır (Erbay,Kör, 2016:3).

Veri Hızı (Data Velocity)

Büyük veri üretimi her geçen gün hızına hız katmakta ve bu veriler saniyede inanılmaz boyutlara ulaşmaktadır. Hızlı büyüyen veri, o veriye muhtaç olan işlem sayısının ve çeşitliliğinin de aynı hızda artması sonucunu ortaya çıkartmaktadır ve hem yazılımsal hem de donanımsal olarak bu yoğunluğu kaldırabilmeliyiz (netvent.com, 2014).

Veri Hacmi (Data Volume)

Terabyte'lar, kayıtlar, hareketler, tablolar, dosyalar veri hacmi kavramını içine alır. Oluşturulan verinin miktarı ve saklanan veri dikkate alınır. Veri miktarı, değerini ve potansiyel iç anlamını belirler sonuçta o verinin gerçekte büyük veri olup olmadığı düşünülür. Veri farklı kaynaklardan oluşturulur. IDC istatistiklerine göre: veri 44 farklı araçtan üretilir. Sensörlerden, süper bilgisayarlara, kişisel bilgisayarlardan sunuculara, arabalardan uçaklara. IDC istatistiklerine göre 2013'ten 2020'ye veri miktarı *4.4 trilyon gigabyte*'tan *44 trilyon gigabyte* çıkacak. IDC istatistiklerine göre 2013'te dijital verinin *%20'si* bulutta işlem görürken 2020'de bu oran *%40* olacak (Erbay,Kör, 2016:2).

Veri Doğrulama (Data Validation)

Bu kadar hızlı büyüyen verilerin akışı sırasında gelen verilerin güvenli olup olmadığını kontrol etmemiz gerektiği durumlarda da bir diğer veri bileşeni olarak doğrulama görülebilir. Bu veri doğru kişiler tarafından görülebilir veya saklı kalması gerekiyor olabilir (netvent.com, 2014).

Veri Doğruluğu (Data Validity)

Üretilen verinin kirli ve bozulmamış olması gerekir. Gereksiz ve değişime uğramış büyük verileri analiz etmek ciddi vakit kaybına ve hatalı sonuçlara yol açabilir. Bu sebeple verinin doğruluğu kriterler içinde en hassas olanların biridir (burcinyazici.com, 2017).

Veri Değeri (Data Value)

Büyük verinin veri üretim ve işleme katmanlarından sonra kurum için bir artı değer yaratıyor olması, karar veriş süreçlerine anlık olarak etki etmesi, doğru kararı vermede hemen el altında olması gerekmektedir (tr.linkedin.com, 2016).

4.1. Eğitim ve Öğretimde Büyük Veri

Öğretim teknolojisi; öğretimin, eğitimin bir alt kavramı olduğu anlayışına dayalı olarak ve belirli öğretim disiplinlerinin kendine özgü yönlerini dikkate alarak düzenlenmiş teknolojiyle ilgili bir kavramdır (kisi.deu.edu.tr b.t:9). Eğitim teknolojisi; eğitim ile ilgili kuramların en etkin ve olumlu uygulamalara dönüştürülmesi için personel, araç gereç, süreç ve yöntemlerden oluşturulmuş bir sistemler bütünüdür (Fidan N., 2008:54).

Öğrenim yaşantısı konisi, eğitim araçlarının birbirleriyle olan ilişkilerini ve öğrenim yaşantısındaki yerini anlamaya yardım eder. Okuduklarımızın %10'u, duyduklarımızın %20'si, gördüklerimizin %30, akılda kalmaktadır. Hem görüp hem duyduklarımızın %50'si, aklımızda kalırken, söylediklerimizin %70'i, uyguladıklarımızın ise %90'ı, hafızada kalmaktadır. Eğitim teknolojilerini kullanarak öğrencinin bizzat etkileşimde bulunarak öğrenmesi sağlanabilir. Andreas Schleicher'e (2008) göre; "Geri kalmış ülkeleri sıraladığımızda eğitimsizlik yetersizlikten kaynaklanan maddi kayıpların ekonomik krizin bedelinden çok daha yüksek olduğunu görüyoruz, daha da kötüsü bu ülkeler hatalarının bedelini her yıl ödemeye devam ediyor".

Eğitimde büyük verinin ortaya çıkışı, BİT (Bilgi ve İletişim Teknolojileri)'in eğitime entegre edilmesine dayanmaktadır. Uzaktan eğitim, sanal sınıf uygulamaları ve bulut tabanlı bilgi paylaşımı modern eğitim alanında giderek popülerlik kazanırken; bu uygulama ve teknolojiler artan öğrenci sayıları ile geleneksel sınıf içi eğitimi veren üniversite ve kurumlara meydan okumaktadır. Eğitimde büyük veri kullanımı konusunda üçüncü belki de en önemli unsur, öğrenciye has bir eğitim planı ve içerik seçimi ile kişiselleştirilmiş öğrenme ortamının yaratılabilmesidir. Bu sayede, öğrencinin tercihine ve öğrenme biçimine uygun planlamalarla öğrenmede başarı artabilmektedir (Özen, ve ark. 2017:200).

WEF'in bu seneki "Büyük Veri, Büyük Etki: Uluslararası Gelişme İçin Yeni İmkânlar" brifinginde bir çok alanda ülkelerin büyük veri analizleri yaparak gelişimlerini arttırabileceği belirtilmiş olup söz konusu alanlar Finansal Servisler, Eğitim, Sağlık ve Tarım olarak sıralanmıştır (World Economic Forum, 2012). Bu bilgiler ışığında devlet; GSM Operatörleri ile işbirliği yaparak toplumun eğitim ve öğretim ihtiyaçlarını büyük veri dâhilinde analiz edebilir.

Bahçeşehir Üniversitesi Büyük Veri Analitiği ve Yönetimi Tezsiz Yüksek Lisans Programı açarak, iş dünyasında büyük veri", iş analitiği isimleriyle de anılan, veri analitiği dalının son yıllarda tüm dünyada, özellikle ABD'de çok önem kazanan bir bilim dalı olduğunu vurgulamıştır (bau.edu.tr, 2014).

Büyük veriyi eğitimde kullanmak amacıyla kurulan Silikon Vadisi girişimlerinden biri olan AltSchool firması, sınıflara koyduğu kameralar ile öğrencilerin yüz ifadelerini ve sınıftaki aktiviteleri kaydetmektedir. Böylece, her bir öğrencinin derse katılım düzeyi, ruh durumu, sınıf kaynaklarını kullanımı, sosyal alışkanlıkları, dil ve kelime dağarcığını kullanımı, dikkat süresi ve akademik performansı gibi unsurlar araştırılmaktadır. Okullardan toplanan bu veri kullanılarak; örneğin 6. sınıf öğrencilerinin beden eğitimi veya egzersizden sonra matematik dersinde daha başarılı olduğu, fen sınıfındaki kızların dersten çabuk sıkıldığı, erkeklerin ise laboratuvar malzemelerini daha sık kullandığı için sıkılmadığı

keşfedilmiştir. Elde edilen bu bilgiler kullanarak eğitmenler ders planlaması yapabilir, öğrenciye özel ödev verebilir, kız ve erkek öğrencilerin dersleri daha iyi öğrenmeleri için çeşitli aktiviteler planlayabilir. (ASU) Arizona State University, özel bir yazılım ile öğrencilerin tuş vuruş ve fare kullanım verisini toplamaktadır. Bu verinin analiz edilmesi sayesinde eğitmenler, öğrenme hedeflerinin gerisinde kalan öğrencileri tespit ederek onların öğrenme sürecini tamamlamalarını sağlamaktadır. ASU'da öğrenme sürecinin öğrencilere göre özelleştirilmesiyle başarı oranının %13 arttığı ifade edilmiştir (Özen, ve ark. 2017:198-199).

Bir başka örnek ise (SNAPP) Social Networks Adapting Pedagogical Practice uygulamasıdır. Öğretim üyeleri SNAPP ile öğrencilerin çevrimiçi bloglardaki etkileşimini görselleştirmekte ve uygulamayı onların en çok ilgilendiği dersi bulmak için kullanmaktadır (Sin, Muthu, 2015:1037).

CourseSmart isimli analitik uygulamayla öğrencilerin dijital ders materyalleriyle etkileşimi takip edilmekte ve analiz edilmektedir. Örneğin; öğrencinin sayfayı görüntülemesi, ders materyali üzerinde not alması veya önemli gördüğü yerlerin altını çizmesi gibi etkileşimler izlenmektedir. Bu analizler, eğitmenlere derste alınan klasik yoklamanın ötesinde öğrencilerin derse katılım ve takip bilgisini vermektedir (Özen ve ark.,2017:198-199).

4.1.1. Öğrenim Yönetim Sistemi

(LMS) Learning Management System/Öğrenim Yönetim Sistemi ağ üzerinden eş zamanlı/eş zamanlı olmayan öğrenme materyalleri sunma ve sunulan öğrenme materyallerini değişik biçimlerde paylaşma ve tartışma, derslere kayıt olma, ödevler yükleme, çevrimiçi sınavlara girme, ödev ve sınavlara ilişkin dönütler sağlama, öğrenme materyallerini düzenleme, öğrenci, öğretmen ve sistem kayıtlarını tutma, rapor çıktıları alma gibi olanakların ağ üzerinden otomatik olarak gerçekleşmesini sağlayan yazılımlardır. Öğrenme etkileşimlerinin elektronik ortama taşınması ve öğrenen davranışlarının detaylı olarak incelenebilmesi olanağı da öğrenme teknolojileri araştırmalarında yeni bir alan olarak öğrenme analitiklerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. (NMC) New Media Consortium/Yeni Medya Konsorsiyumu'nun yükseköğretime yönelik 2014'te yayınladığı raporunda öğrenme analitikleri, destekleyici ve kişiselleştirilmiş yükseköğretim sisteminin gelişimini ileriye taşımak için büyük eğitsel verilerden veya öğrencilere ilişkin veri setlerinden yönelim veya yapılara ulaşmayı amaçlayan bir alan olarak tanımlanmıştır (Fırat, 2015:871).

Çevrimiçi içerikler bu yazılımların olmazsa olmaz kısmını oluşturmaktadır. LMS bir eğitim portalı olarak da kullanılabilir. SCORM Sharable Content Object Reference Model tarafından yapılan bir çalışma (2001) dünya çapında 434 farklı Öğrenim Yönetim Sistemi tespit etmiştir. Öğrencilere ilişkin raporlar alabilmek, bir öğrencinin gelişimini takip etmek ve herhangi bir aksama durumunda kendisine yardımcı olmak açısından oldukça büyük önem taşımaktadır. Bahsedilen kayıtlar öğrencinin sadece LMS içinde yaptığı işlemleri değil, online içeriklerde gezinirken yaptığı işlemleri de içermektedir (Akalın, 2004:43-44).

Öğrencinin çevrimiçi içerik okumada geçirdiği zaman öğrenciyi izleme işlevi olan LCMS Learning Content Management System/Öğrenme İçerik Yönetim Sistemleri'nin, (LMS) Learning Management System/Öğrenme Yönetim Sistemi, (CMS) Content Management Systems/İçerik Yönetim Sistemleri platformları ile kolayca belirlenebilmektedir (Elias 2011). Öğrenenin öğrenme davranışlarını gözlemlemek ve davranışlara uygun müdahaleleri sağlamak için bu davranışları anlamaktır.

Şekil 4'te öğrenme analitikleri için gerekli yeterlilikler görülmektedir.

Şekil-4 Öğrenme Analitikleri İçin Gerekli Yeterlilikler

Kaynak: (Bozkurt, 2016).

Eğitim alanda yapılan çalışmalara bakıldığında veri madenciliğinin sınıflandırma, kümele, birliktelik kuralları gibi yöntem ve tekniklerinin öğrencilerin başarılarına, ilgilerine göre kümelenmesi, ilgi alanlarının ve eğilimlerinin tespit edilmesi, öğrenme içeriklerinin otomatik olarak sunulması, kavram yanılgıların ortaya çıkarılması gibi amaçlar için kullanıldığı görülmektedir. Veri madenciliğinin eğitim alanında kullanımı eğitsel veri madenciliği adıyla yeni bir çalışma alanının doğmasına sebep olmuştur (Güldal, Çakıcı,2017:135).

4.1.2. Elektronik Öğrenme (Electronic Learning)

Açık ve uzaktan öğrenmenin dönemleri incelendiğinde bilişim tabanlı üçüncü dönemde internet ve web uygulamalarının sıklıkla kullanıldığı görülmektedir (Bozkurt, 2016). Bilişim tabanlı dönemde bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelere bağlı olarak uygulanan öğrenme modelleri ise elektronik öğrenme(e-öğrenme), mobil öğrenme (m-öğrenme) ve uzaktan öğrenmedir (u-öğrenmedir). Görsel-1 'de kronolojik olarak öğrenme araçlarını görmekteyiz.

Görsel-1 Öğrenme Araçları Dönemleri

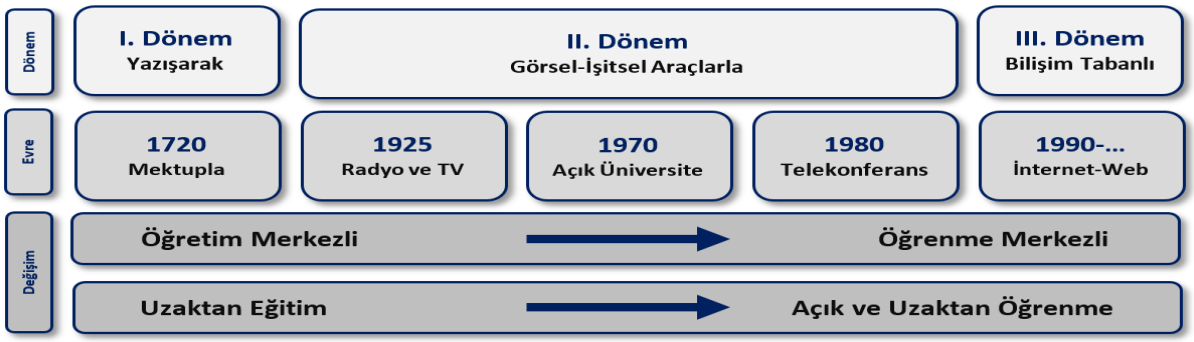

4.1.2.1. E-Öğrenme Proje Örneği: TESLA Projesi

Elektronik değerlendirme (e-değerlendirme) uygulamalarında güvenliğe ve öğrenen kimliğinin doğru teşhis edilmesine ilişkin sorunlar sınavların geçerli ve güvenilir olarak gerçekleştirilmesini engellemektedir. **(AB)** Avrupa Birliği "Çerçeve Programı Horizon 2020" kapsamında **(EC)** European Comission/Avrupa Komisyonu tarafından desteklenen proje, 47 yenilikçi projenin başvuru yaptığı bir çağrı sonucunda (EC) tarafından onaylanan beş projeden biri olmasının yanı sıra, ilgili çağrı kapsamında bir üniversite tarafından yürütülen tek projedir. 2016 yılında başlayıp üç yıl sürecek bu öncü proje, birkaç yıl içinde öğrenenlerin farklı öğrenme aşamalarında çevrimiçi değerlendirilmesine olanak sağlayacaktır. (UOC) Universitat Oberta de Catalunya/Katalonya Açık Üniversitesi'nden Dr. Anna Elena GUERRERO'nun koordinatörü olduğu "TeSLA Konsorsiyumu"nda 12 ülkeden (İspanya, Belçika, Hollanda, Bulgaristan, İngiltere, Türkiye, Finlandiya, Almanya, Fransa, Meksika, İsviçre ve Portekiz) örgün ve çevrimiçi eğitim veren 8 üniversite, 3 kalite güvence kuruluşu, 4 araştırma merkezi ve 3 teknoloji şirketi olmak üzere alanında uzman 18 kurum bulunmaktadır. Projede Türkiye'den **(AÜ)** Anadolu Üniversitesi yer almaktadır. Toplamda yaklaşık 80 profesyonelden oluşan bir ekiple Avrupa genelinde 14.000 öğrencinin katılımıyla 18 aylık geniş ölçekli pilot çalışmalar gerçekleştirilecektir (Koçdar, 2016:2-3).

Alandaki en iyi uzmanlarca hazırlanacak TeSLA sistemi; yüz tanıma, ses tanıma, tuş vuruş dinamikleri ve intihal tespitine olanak tanıyan en gelişmiş teknolojilerin kullanımıyla öğrenci kimliklerinin tespit edilmesini ve yazarlık doğrulaması yapılmasını sağlayacaktır. Proje, öğretme ve öğrenme süreçlerinin yanı sıra, veri koruma gibi etik, teknolojik ve hukuki konuları da ele almaktadır. Proje, ayrıca, özel eğitim gereksinimli öğrenciler için de uyarlanacaktır. Çevrimiçi değerlendirme sistemi geliştirildiğinde, sistemin standart bir sürümü ücretsiz olarak eğitim kurumlarına sunulacaktır ve uluslararası piyasa için profesyonel ve ticari bir sürümü mevcut olacaktır. Esenboğa Elektronik Sınav Merkezi'nde kameraların adayları tanıdığı ve adaylar isimlerini ekranda gördükleri zaman sınav merkezine giriş yaptığı biyometrik yüz algılama ve tanımlama ünitesi kurulmuştur (osym.gov.tr, 2016).

"Biyometri (biometric) Yunanca bio (yaşam) ve metric (ölçüm) sözcüklerinin birleşiminden meydana gelmiştir. Başlıca biyometrik özellikler; yüz yapısı, parmak izi, avuç içi bilgisi, retina, iris, ses, yürüyüş, el yazısı, konuşma şekli ve DNA'dır. Daha önceden belirlenen gün ve saatte, sınav sistemine başarıyla giriş yapan öğrencilerin ekranına, soru bankasından rastgele seçilen sorular gelir. Soru bankasından her öğrenciye eşit sayıda, aynı zorluk seviyesinde, rastgele sorular seçilir. Öğrencinin ekranına sorular ve cevap seçenekleri rasgele sıralamada çıkartılır. Böylece, birbirine bakarak kopya çekmenin önüne geçilmeye çalışılır. Bu bağlamda soru bankasında ne kadar çok soru varsa, birbirine bakarak kopya çekme o kadar zor olur. Otomatik kimlik tanımlama yöntemlerinden yüz tanıma sistemi araştırılmış ve yüz tanıma teknolojisi kullanılarak güvenli çevrimiçi sınav uygulaması geliştirilmiştir. Merkezi bir veri tabanı ve yüz tanıma sistemi ile otomatik olarak sınav girişinin kontrol edilmesi ve işletilmesi gerçekleştirilmiştir. Her bilgisayarda bulunan ve donanım olarak kullanılan web kamera ile kişilerin görüntüleri alınmakta, sonrasında ise bu görüntü ile veri tabanındaki yüz görüntüleri karşılaştırılarak sınav giriş kontrolü yapılmaktadır. (Kaya, 2016:88-91-93).

Günümüzde kullanılan çevrimiçi sınav sistemlerinde kimlik tespiti genellikle kişiye daha önceden verilen bir anahtar (kullanıcı adı ve şifre gibi) ile yapılmaktadır. Bu anahtarı bilen herhangi bir kişi, o anahtarın gerçek sahibiymiş gibi sınava girebilmektedir. Bu yöntemde en büyük sorun bir başkasının yerine sınava girmedir. Kişinin ölçülebilen fizyolojik veya davranışsal özelliklerine biyometri denilmektedir. Biyometrik sistemlerin en büyük üstünlüğü, bu özelliklerin unutulamayan, kaybedilemeyen ve tahmin edilemeyen yapılar olmasından kaynaklanır.

5. SONUÇ

Eğitim ve öğretim bir bilim ise eğitim-öğretim süreçlerinin sistem olarak düşünülmesi daha akılcıdır. Ülkeler, örgütler, kurum ve kuruluşlar ile hane halklarının bugüne kadar dijital teknolojileri kullanarak doğurdukları ve değerlendirmedikleri verilerin önemi artık anlaşılmış ve büyük verinin işlenmesi ile elde edilebilecek ve de küresel boyutta büyük fayda sağlayabilecek enformasyon üretebilecekleri

farkındalığına varılmıştır. Büyük verinin doğru kullanılması insan tutumlarını, düşüncelerini ve davranışlarını da değiştirebilmekte ve yönlendirebilmektedir.

İnsanların demokratik, tarafsız, baskısız ve bireysel bir biçimde bilgi edinebilme olanaklarına sahip olduğu, bilgiye ulaşımın kolay ve ucuz olduğu günümüz bilgi çağında bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi, yenilenmesi ve değişimi neticesinde geleneksel, durağan, kitlesel ve tek yönlü eğitim-öğretim yaklaşımlarının yerini modern, dinamik, bireysel ve çok yönlü modeller almalıdır. Yükseköğretimin de geleceğinin doğru anlaşılması ve düzgün biçimlendirilebilmesi amacıyla kaydedilebilen tüm verilerin bilimsel olarak kaliteli analiz yapılması gerekmektedir. Zamanın ve mekânın sınırsızlaştırılabilmesi, fırsat eşitliğinin sağlanabilmesi, üretkenliğin ve verimliliğin arttırılabilmesi, birincil veri kaynaklarından yararlanabilmenin çoğaltılabilmesi, hızlı ve doğru kavramanın zenginleştirilebilmesi, kişiselleştirilebilmenin yapılandırılması ve eğitim-öğretim bilim ve sürecindeki tüm verilerin yararlı ve de anlamlı bilgilere dönüşebilmesi için eğitsel veri madenciliğinin sağlıklı anlaşılması ve de daha fazla yararlanılması kaçınılmazdır.

Uzaktan eğitim-öğretim uygulamalarında güvenliğin sağlanması, öğretmenlik ve öğrencilik yetkilerinin kötüye kullanılmasının önüne geçilebilmesi, bilgi kirliliğinin temizlenebilmesi adına TESLA benzeri projeler daha fazla desteklenmeli, daha iyi tanıtılabilmeli ve daha doğru amacına ulaşabilmelidir.

Büyük veri ile ilgili akademik kurumlar ve akademisyenler öncü olmalı, bu hususta bilimsel çalışmalar arttırılmalı, eğitmen, öğretmen, öğrenci ve veliler bilgilendirilmeli, bilinçlendirilmelidir. Sabancı Üniversitesi ve Massachusetts Institute of Technology (MIT)'nin birlikte kurduğu, Akbank'ın stratejik ortaklığı ile güçlenen Türkiye'nin ilk "Büyük Veri Davranışsal Analiz ve Görselleştirme Laboratuvarı" benzeri birimler ulusal ve uluslararası düzeyde yaygınlaştırılırken büyük veriden daha etkin yararlanabilmek adına alt yapı yatırımları ve uluslararası çapta işbirlikleri zenginleştirilmeli, üniversitelerde büyük veri konulu dersler müfredata konulmalı, veri analizi becerisine sahip veri bilimcileri yetiştirilmeli, yapılan ve yapılacak büyük veri çalışmalarına devlet maddi ve mental daha çok destek vermelidir.

KAYNAKÇA

Akalın, H. (2004). Sigortacılar İçin Web Tabanlı Eğitim Sistemi, İstanbul Kültür Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, s:43-44, İstanbul.

Ayvaz, B. (b.t.). İş Zekâsının Temelleri: Veri Tabanları ve Enformasyon Yönetimi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Endüstri Mühendisliği Bölümü, Yönetim Bilişim Sistemleri, s:4, İstanbul.

Coplugil. A. (2013). Teknolojinin Kökleri, Atılım Üniversitesi, E-Bülten, s(30), y(8), ISSN: 1306-3472, Ankara.

Demiraslan, V.&Elaldı, F. (2017). Türkiye'de Elektronik Ticaretin Dünden Bugüne Gelişimi, Geleceği Ve KOBİ'lere Olan Etkileri, III. IBANESS Congress Series, s:1322, Edirne.

Demirel, Ö. (1993). Eğitim Terimleri Sözlüğü, Usem Yayınları, s:91, Ankara.

Doğan K.&Arslantekin S. (2016). Büyük Veri: Önemi, Yapısı ve Günümüzdeki Durum, Ankara Üniversitesi, (DTCF) Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi 56(1), s:21-22, DOI: 10.1501/Dtcfder_0000001461, Ankara.

Erbay H.&Kör H. (2016). Büyük Veri ve Büyük Verinin Analizi, Uluslararası Bilim ve Teknoloji Konferansı, s:3, Ankara.

Eskicumalı, A. (2003). Eğitim ve Toplumsal Değişme: Türkiye'nin Değişim Sürecinde Eğitimin Rolü, s:110.

Fidan N. (2008). İlköğretimde Araç Gereç Kullanımına İlişkin Öğretmen Görüşler, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Kuramsal Eğitim Bilim Dergisi, s:54, Afyon.

Gül, G. (2004). Birey Toplum Eğitim ve Öğretmen, Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi, s(1), s:224, İstanbul.

Güldal H.&Çakıcı Y. (2017). Eğitsel Veri Madenciliği, Balkan Eğitim Araştırmaları Dergisi, Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, ed.Asutay, H., y(188), s:135, ISBN 978-975-375-213-9, Edirne.

Koçdar, S. (2017). Teknoloji, Toplum ve İnsan, Temel Bilgi Teknolojileri-1, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 3190, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 2071, s:2-3,165,187, Eskişehir.

Kutucu, H. (2014). Veri Yapıları, Karabük Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, s:8-9, Karabük.

Özen, Z. vd. ark. (2017). Eğitim Teknolojileri Okumaları [1.baskı], Ed.Odabaşı, H., Sakarya Üniversitesi, s:198-200, ISBN:978-605-4735-94-5, Sakarya.

Russom, P. (2011). Big Data Analytics, (TDWI) The Data Warehousing Institute Best Practice Report, TDWI, Troisdorf, Germany.

Sin, K.&Muthu, L. (2015). Application of big data in education data mining and learning analytics-A literature review. ICTACT Journal on Soft Computing, 5(4), s:1037.

Varış, F. (1991). *Eğitim Bilimine Giriş,* Ankara Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Yayını, Ankara.

World Economic Forum (2012). *Big Data, Big Impact: New Possibilities for International Development*, World Economic Forum, Geneve, Switzerland.

İnternet Kaynakları:

Baykara İ.&Dinçer B., (2007). İnsanın Evriminde Taş Aletler, Jeoloji Mühendisleri Odası Bülteni, s(2), s:82-86,

http://www.paleoberkay.atspace.com/arkeoloji/insan-evriminde-tas-aletler.html

Bahçeci, V. (2016). Büyük Veri Nedir Hangi Alanlarda ve Nasıl Kullanılır?

https://tr.linkedin.com/pulse/big-data-b%C3%BCy%C3%BCk-veri-nedir-hangi-alanlarda-ve-nas%C4%B1l-veli-bah%C3%A7eci.

Bahçeşehir Üniversitesi (2014). Büyük Veri Analitiği ve Yönetimi Yüksek Lisans Programı,

http://www.bau.edu.tr/icerik/7502-veri-analitigi-ve-yonetimi#

Bilgiyi Sonsuza Kadar Saklamak İçin DNA Kullanılacak, 2015

http://www.gercekbilim.com/bilgiyi-sonsuza-kadar-saklamak-icin-dna-kullanilacak/

Burma, Z., (b.t.). Veri Tabanı Yönetim Sistemleri-I,

http://pozitron.sdu.edu.tr/dersnotlari/veri%20taban%C4%B1%20sistemleri%201/bol1.pdf

Büyükyıldırım Ü. (2013). Beynimiz gerçekte ne kadar veri depolayabilir?

http://www.bilim.org/beynimiz-gercekte-ne-kadar-veri-depolayabilir/

Çağala, C., (2016). Veritabanı (Database) Nedir? Ne İşe Yarar?,

http://www.tech-worm.com/veritabani-database-nedir-ne-ise-yarar/

Can, O. (2014). Veri, Bilgi ve Enformasyon Kavramları Hakkında Bilgiler, Arasındaki Farklar,

https://okanncan.wordpress.com/2014/09/26/veribilgi-ve-enformasyon-kavramlari-hakkinda-bilgiler-arasindaki-farklar/

Cavaş B., (b.t.). Eğitim Teknolojilerinde Temel Kavramlar, s:9.

http://kisi.deu.edu.tr/bulent.cavas/ders/temel_kavram.pdf

Dirin B. (2014). Big Data Nedir?

https://netvent.com/big-data-nedir/.

Dünya 2016'da 16 Zettabytes Veri Üretti, 2017

www.techinside.com/dunya-2016da-16-zettabytes-veri-uretti/

Manovich, L. (2011). Trending: the Promises and the Challenges of Big Social Data, in Debates in the Digital Humanities, Ed.Gold, M., The University of Minnesota Press, Minneapolis, Amerika Birleşik Devletleri.

http://www.manovich.net/DOCS/Manovich_trending_paper.pdf

Bora A. (2009). Medya, uyaranı da var, öveni de,

http://bianet.org/kurdi/biamag/113761-teknolojinin-asil-hedefi-kuresel-koy-den-kolesel-koy-e

ÖSYM'den elektronik sınavlarda "yüz tanıma" dönemi (30.11.2016), 2016

http://www.osym.gov.tr/TR,12816/osymden-elektronik-sinavlarda-yuz-tanima-donemi-30112016.html

Telef Ç. (2016). Veri Tabanı Yönetim Sistemleri,

http://caglartelef.com/veritabani-yonetim-sistemeleri/

Veri Tipleri ve Değişkenler,

http://www.kodyazan.com/MakaleDetay/1214/Veri-Tipleri-ve-Degiskenler

Yazıcı B. (2017). Büyük Veri Nedir?

http://www.burcinyazici.com/big-data-buyuk-veri-nedir-2651.html/.

Yıldız M. (2015). Büyük Veri Örnekleri,

https://www.dunya.com/kose-yazisi/buyuk-veri-ornekleri/24377.

Türkiye'de Gümrüklerde Elektronik Belge Kullanımı ve Verimliliği

Yahya FİDAN[1] **Sabri ÖZ[2]** **Özlem DOĞAN[3]**

[1]Prof. Dr. Yahya Fidan, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Lojistik Yönetimi Ana Bilim Dalı Başkanı, yfidan@ticaret.edu.tr, İstanbul.

[2]Yrd. Doç. Dr. Sabri Öz, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İşletme Fakültesi, soz@ticaret.edu.tr, İstanbul.

[3]Özlem Doğan, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Lojistik Yönetimi Ana Bilim Dalı, İstanbul.

Özet:Dışa açık bir ekonomi olarak Türkiye gibi hemen her ülkenin gerek ihracatta, gerekse de ithalatta gümrük işlemler önemli bir yer tutmaktadır. Tarım Sanayi ve Bilgi toplumunun gelişimi sürecinde hizmetler sektörünün yeri önemsenmeyecek kadar yüksektir. O kadar ki, gelişmişlik seviyesine ilişkin değerlendirmenin dahi tarım sanayi ve hizmetler sektörünün payları üzerinden değerlendirildiği olmaktadır.

Hizmetler sektörü içerisinde de önemli bir fonksiyona sahip olan gümrük işlemleri ve gümrükleme faaliyetleri teknolojik dönüşümlerin tesiri ile tüm dünyada sürekli bir gelişime hatta dönüşüme sahne olmaktadır. E-devlet gibi, elektronik imza gibi teknolojik altyapıların gelişmesi ile gümrüklerde de gereken değişim ve dönüşüme geçildiği görülmektedir.

Bu çalışmada, Türkiye'de gümrük işlemlerinde ve gümrük faaliyetlerinde yaşanan teknolojik değişim ve dönüşüm süreçleri literatür taraması ile irdelenmiştir. Bu farklılaşma ile verimlilik, etkinliğin ve etkililiğin kullanımı ile nasıl gerçekleştiği ya da gerçekleşmesine engel olan sorunları ortaya koyan bir çalışma yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gümrük, dijital, e-imza, e-belge, bilge, tek pencere.

Use of Electronic Document in Turkey Customs Its and Efficiency

Abstract:As an open economy, exports need to almost every country like Turkey is also an important place for both customs procedures for imports. In the process of the development of agriculture industry and information society, the place of services sector is high enough to be neglected. So much so that even the assessment of the level of development is assessed over the shares of the agricultural industry and services sector.

Customs operations and customs operations, which have an important function within the services sector, are becoming a continuous development or even a turning point in the whole world with the influence of technological transformations. Like e-government, the development of technological infrastructures such as electronic signatures shows that the necessary changes and transformations have been passed in customs.

In this study, technological change and transformation processes taking place in the customs procedures and customs operations in Turkey were discussed with literatüre. With this differentiation, a study has been carried out that demonstrates how problems such as efficiency, efficiency and effectiveness are realized or prevented.

Key words: Customs, digital, e-signature, e-document, wise, single window.

GİRİŞ

Değişim ve dönüşüm 21. Yüzyıl dünyası için vazgeçilmez bir olgudur. Teknoloji baş döndürücü bir hızla her alanda yeniliklere sebep olmaktadır. Tarım sektöründe, sanayide ve hizmetler sektöründe; gıda üretiminden eğitime kadar hızlı bir değişim ve dönüşümün yaşandığı bir dönemde bulunan dünyada, yenilikçi anlayış ile hem zamana hem de rakiplere karşı ciddi bir mücadelenin varlığı görülmektedir.

Ekonomik bir tabir olarak açık ve kapalı ekonomi düzeni arasındaki en önemli fark ithalat ve ihracat rejimleri ile dışa açıklık faktörüdür. Sermayenin serbest dolaşımı açık ekonomilerde bir başka faktör olarak bilinmektedir. Açık ekonominin ithalat ve ihracat rejimi ile ülkeler arası mal ve hizmet dolaşımına olanak sağlanmıştır. Bu alanda ülkeler arası çok büyük bir rekabet yaşanmaktadır. Teknolojinin kullanımı ve dijital yapılanma burada da kendini göstermiş ve gümrük işlemleri ve gümrük faaliyetlerinde yaşanmakta olan değişim ve dönüşüm ülkeler arası rekabette uygulayan taraf için önemli bir avantaj sağlamaktadır.

Bu çalışmada, literatür taraması ile gümrüklerde yaşanan dijital yenileşmenin sağladığı faydalar ortaya konulurken, Türkiye'nin mevcut durumu ve teknolojinin kullanımındaki verimlilik literatür taramalarıyla ortaya konulmuştur.

Çalışmanın planında, Türkiye'de mevcut durum analizi yapılacak, birincil kaynaklardan tedarik edilen verilerle değişim ve dönüşümün izleri araştırılacaktır. Sonraki bölümde gümrükleme faaliyetleri ve işlemlerine ilişkin dijitalleşmenin getirdiği fayda analizleri yapılacak, etkinlik, etkililik ve verimliliği birlikte değerlendirerek bir sonuca varılacaktır. Son bölümde, değişim ve dönüşümün önündeki engeller analiz edilecek, yapılması gerekenleri tarım sanayi ve hizmetler sektörünün faydalarına olacak şekilde irdelenerek başka çalışmalara ışık tutulacaktır.

1. BÖLÜM: Gümrük İşlemlerinde Kullanılan Belgeler

Dış ticaret işlemlerinde birçok belge kullanılmaktadır. Kullanılan bu belgeler dış ticaretin yapılacağı ülkelere, bu ülkelerin dış ticaret mevzuatına, ticarete konu olan ürünlerin özelliklerine, nakliye ve teslim şekillerine göre değişmektedir. Son yıllarda bilişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler neticesinde Birleşmiş Milletler ve Dünya Ticaret Örgütü öncülüğünde bu belgelerin elektronik ortama taşınması yönünde çalışmalar yapılmaktadır. Türkiye'de gümrüklerde işlem gören ıslak imza taşıması zorunlu olan belge sayısı 200'ün üzerindedir. 2005 yılı itibariyle Dış Ticaret Müsteşarlığı Başbakanlığında ve Gümrük Müsteşarlığı Koordinasyonunda yürütülen ''Dış Ticarette e-Belge Projesi, e-Dış Ticaret İşlemleri Projesi'' kapsamında, bu belgeler içerisinde ortak olan belge sayısı 15'e indirgenmiştir. Söz konusu bu proje ile dış ticaret işlemlerinde kullanılan bilgi ve belgelerin elektronik ortamda paylaşılması, belgelerin sadeleştirilip sayısının azaltılması yolu ile ticaretin kolaylaştırılması hedeflenmektedir (Feridun, Kaya, 2013, s. 271).

Dış ticarete konu olan kağıt belgeler; Gümrük Beyannamesi, Dolaşım Belgeleri (A.TR Belgesi, Eur 1 Belgesi), Navlun Faturası, Menşe Şahadetnamesi, Sağlık Sertifikası, Bitki Sağlık sertifikası, Ticari Fatura, Koli (Ambalaj), Çeki Listesi, Sigorta Belgesi, Manifesto, Ekspertiz/Analiz Raporu, Gümrük Müşavirliği Faturası, Helal Belgesi, ATA karnesi, Konşimento, TIR karnesi, Kambiyo Senedi, Uygunluk Belgesi olarak sınıflandırılabilir (Feridun, Kaya, 2013, s. 272).

Dış ticaret işlemlerinde kullanılan bu belgelerin doğru ve hatasız doldurulması çok önemlidir. Söz konusu bu belgelerin eksik ve hatalı doldurulması, sorunu çözmek için harcanan para ve zaman kaybı göz önüne alındığında, maliyetlerin artmasına mal teslimde gecikmelerin yaşanmasına ve en önemlisi yaşanan bu gecikmeler nedeniyle ithalatçı ve ihracatçılar arasındaki iş ilişkisinin bozulmasına neden olabilir (Feridun, Kaya, 2013, s. 270).

1.1. E- Belge Tanımı ve Kullanımı

Elektronik belgeyi farklı literatürlerden elde edilen bilgiler ışığında şu şekilde tanımlamak mümkündür: Elektronik ortamlarda oluşturma iletme ve saklama işlemlerinin yapıldığı ve içerik olarak da belli bir konudaki beyanı veya bir olguyu ifade eden verileri ihtiva eden yazı, resim gibi nesnelerin bir araya geldiği bir bütün olarak tanımlanabilir. (Utikad, 2016, s. 13). Elektronik belge kişi veya kurumlar tarafından üretilebilirler. Çeşitli formatlarda (Word,pdf,html,xml vs.) oluşturulmuş bu dosyaların hukuksal anlamda bağlayıcı nitelik kazanması için bu belgeyi oluşturan kişi veya kurumlar tarafından elektronik ortamda imzalanması gerekmektedir. ''Bu bağlamda elektronik belge; bir onay otoritesi tarafından taşıdığı imzanın doğruluğu ve içeriğinin orijinal olduğu teyit edilmiş olan herhangi bir bilgisayar programı vasıtasıyla oluşturulmuş bir dosya olarak tanımlanabilir'' (Civelek, Mustafa Emre, 2003).

Elektronik Fatura olarak bilinen E-Fatura, bir çeşit e-belge hükmündedir. Türkiye'de 397 sıra no'lu Vergi Usul Kanunu (VUK) ile hayata geçirilen e-fatura 2010 yılından beri uygulanmaktadır. E-fatura uygulaması, Vergi Usul Kanunu (VUK)'a göre bir faturada yer alması gereken bilgilerin içerisinde yer aldığı, şekil şartları Gelir İdaresi Başkanlığı (GİB) tarafından belirlenmiş elektronik ortamda hazırlanmış ve yine elektronik araçlar vasıtasıyla onaylanarak taraflar arasında elektronik ortamda gönderilen ticari fatura uygulamasıdır. Güvenli elektronik araçlar ile oluşturulmuş e-fatura uygulamasını kullanabilmek için

uygulanmakta olan sisteme kayıtlı olmak gerekmektedir. Bu vasıtayla kurumlar birbirlerine e-fatura gönderip alabilirler. E-fatura kâğıt fatura ile aynı özelliklere sahiptir.

01/07/2017 tarihi itibariyle ihracat işlemlerinde 'e-fatura' kullanımı zorunlu hale getirilmiştir. İhracat faturaları E-fatura olarak düzenlenebilir. Elektronik olarak düzenlenen bu faturaların ticarete konu olan eşyanın ihracat işlemlerinin tamamlanması için gereklidir. Düzenlenen bu faturalar gümrük ve ticaret bakanlığı sisteminde eş zamanlı olarak görüntülenebilmektedir (Seçkin, Nedret, 2017, s. 67), (Gümrük Ve Ticaret Bakanlığı, 2018), (Elektronik Fatura, 2018).

1.2. E-imza Tanımı ve Kullanımı

Bilişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler sayesinde elektronik ortamda yapılan işlemler hızla artmaktadır. Bu işlemlerin elektronik ortama taşınması işlemleri gerçekleştiren kişi veya kurumların kimlik doğrulama ve güven sorununu beraberinde getirmiştir. Bu güven ortamının sağlanması için gerekli olan ağın kurulması, yasal ve teknik altyapının oluşturulması devletin sorumluluğundadır. Nitekim yasal ve gerekli teknik altyapının sağlanmasıyla birlikte 23/1/2004 tarihinde 5070 sayılı Elektronik İmza kanunu yürürlüğe girmiştir. Bu kanunda Elektronik İmza 'Başka bir elektronik veriye eklenen veya elektronik veriyle mantıksal bağlantısı bulunan ve kimlik doğrulama amacıyla kullanılan elektronik veriyi ifade eder' olarak tanımlanmıştır (Mevzuat Bilgi Sistemi, 2018). Yasal olarak elektronik imza ile ıslak imza arasında hiçbir fark bulunmamaktadır.

1.3. Elektronik Belge Kullanımının Faydaları

Bu bölümde Elektronik belge kullanımının ticaret hayatına, sektörlere, kurum ve kuruluşlara olan faydaları hakkında bilgi verilecektir. Elektronik belge kullanımının faydaları; Maliyetlerin düşürülmesi, işlem sürelerinin kısalması, uygulama farklılıklarının ortadan kaldırılması, kullanılabilirliğin artması, insan faktörünün etkisinin azalması, arşiv maliyetlerinin ortadan kalkması, ekonominin kayıt altına alınması, sahteciliğin önlenmesi, karmaşık ödeme yöntemlerinin ortadan kaldırılması, belge sayısının azaltılması, ticari bilginin edinilmesinin kolaylaşması, ticaret hacminin artması, maliyetlerin önceden öngörülebilir olması, dil farklılıklarının sorun olmaktan çıkması (Civelek, Mustafa Emre, 2003, s. 194) olarak sınıflandırılması mümkündür.

Maliyetin düşürülmesi: Kâğıt belgelerin kullanılmasının kâğıt maliyeti, baskı, basılan bu belgelerin gönderimi gibi masrafların maliyetler üzerinde etkisi vardır. Birleşmiş milletlerin hesaplamalarına göre kâğıt belge kullanımından doğan maliyetlerin genel maliyetler içerisinde %10'luk bir paya sahip olduğu tahmin edilmektedir. Yapılan ilk hesaplamalara göre elektronik belge kullanımının kâğıt belge kullanımı sebebiyle oluşan maliyet giderlerini %10 kadar azaltacağı öngörülmektedir.

İşlem sürelerinin kısalması: Birinci bölümde değinildiği üzere dış ticaret işlemlerinde birçok belge kullanılmaktadır. Söz konusu bu belgelerin ilgili mercilerden temin edilip işlem görmesi, kişi veya kurumlar arasında gönderilmesi vb. tüm işlemler iş akışının daha da uzun sürmesine neden olmaktadır. Günler süren bu işlemler e-belge uygulamaları ile birkaç saniye içerisinde gerçekleştirilebilmektedir. Yine E-belge uygulamaları sayesinde belgeler üzerinde yapılacak olan herhangi bir düzeltme, iptal veya yeniden düzenleme işlemleri web tabanı uygulamalar sayesinde kısa sürede çözüme kavuşturulmaktadır.

Uygulama farklılıklarının ortadan kalması: Her ülkenin, kurum veya kişilerin belge uygulama prosedürleri farklılık gösterebilir. Bu durumda sorunlar yaşanmasına neden olabilir. Gelecekte standart bir e-belgenin oluşturulması ve üzerinde yapılan işlemleri otomasyona sokma yeteneğine sahip elektronik belgelerin hayatımıza girmesiyle bu gibi sorunların ortadan kalkabileceği düşünülmektedir.

Kullanılabilirliğin Artması: E-belgelerin kurum dışı sistemler ile entegre edilmesiyle e-belge üzerindeki bilgilerin değişik kurumlar tarafından görülmesi, otomatik olarak kayıt edilmesiyle mükerrer bilgi girişlerini önlenmiş olacak ve işlem süreleri kısalacaktır (Civelek, Mustafa Emre, 2003, s. 196).

İnsan Faktörünün Etkisinin Azalması: Elektronik belge kullanılmasıyla birlikte işlemlerin yürütülmesinde insan faktörünün etkisi azalacaktır. Böylelikle bireysel yorum farklılıklarından kaynaklanan sorunlar

ortadan kalkacak, rüşvet veya iltimas gösterilmesinin önüne geçilmiş olacaktır. İlerleyen dönemlerde belirlenmiş standart çerçevesinde hazırlanmış ve uygulanmakta olan e-belgelerin oluşturulmasıyla söz konusu bu belgeler kendi işlem süreçlerini ve onay mekanizmalarını yönetebilir durumda olabilecekleri ön görülmektedir.

Arşiv Maliyetlerinin Ortadan Kalkması: Kâğıt belgelerin arşivlenmesi maliyet kalemleri içerisinde ciddi bir paya sahiptir. Kanunen kâğıt belgelerin 10 yıl saklanma zorunluluğu vardır. Söz konusu bu belgelerin saklanma koşulları çok önemlidir. Kamu veya özel kuruluşların bu belgeleri yangın, ısı ve nem, su baskınlarına karşı korunaklı özel odalarda saklamaları da ayrıca bir maliyet oluşturmaktadır. Günümüz teknolojisi yazılı belgeleri bilgisayar programıyla dijital olarak arşivlenmesine olanak sağlamaktadır fakat geçmişe yönelik yazılı veya dijital arşive ulaşmak yine zaman ve maliyet kayıplarına neden olacaktır. Ancak e-belgelere tek bir tuş ile istenildiğinde ulaşılabilir.

Ekonominin Kayıt Altına Alınması: Elektronik belge kullanımıyla usulsüzlük, evrakta sahtecilik, vergi kaçakçılığı, kayıtsız belge gibi durumlar tamamen ortadan kaldırılmış olacaktır. Bu sayede ekonomik verilere daha hızlı ulaşım sağlanacak ve verilerin güvenirliliği artacaktır (Civelek, Mustafa Emre, 2003, s. 196)

Sahteciliğin Önlenmesi: E-belgelerin üzerinde herhangi bir düzeltme yapılmasına izin verilmediğinden dolayı sahtekârlığın önüne geçilmiş olacaktır.

Karmaşık Ödeme Sistemlerinin Ortadan Kalması: Dış ticarette kullanılan ödeme şekillerine göre talep edilen belgeler nispeten daha karmaşıktır. Ancak elektronik belgelerin web tabanlı kullanılması söz konusu ödeme yöntemlerinin karmaşıklığını yalınlaştıracaktır. Hatta ilerleyen dönemlerde birçok ödeme yönteminin tamamen ortadan kalkacağını söylemek mümkündür (Civelek, Mustafa Emre, 2017). Günümüzde kullanılmakta olan BYÖ-Banka Ödeme Yükümlülüğü (BPO-Bank Payment Obligation) ödeme şekli buna örnek olarak gösterilebilir. Banka Ödeme Yükümlülüğü (BPO) hâlihazırda kullanılmakta olan ödeme yöntemlerine bir alternatif olarak tasarlanmıştır. BPO bazı hallerde riski azaltmak ve ödeme güvencesi sağlaması açısından karşılaştırma amaçlı akreditife benzetilebilir fakat tamamen kendine özelinde tasarlanmış yeni bir finansal ödeme sistemidir. Akreditif, belgelerin fiziki olarak bankaya sunulması üzerine satıcıya bir ödeme sorumluluğu sağlamaktayken BPO benzer sorumluluğu elektronik olarak uygun belgelerin bankaya sunulmasıyla sağlamaktadır. Bu yönüyle de akreditife göre daha kolay ve pratik bir ödeme yöntemidir (Özalp, Abdurrahman, 2014, s. 19).

Her ne kadar yeni yöntemler bulunmuş olsa da yeterli verim alınamamaktadır çünkü bulunmuş olan bu yeni yöntemler henüz tüm tarafları kapsayıcı bir nitelik taşımamaktadır (Özkan, Ömer, Karakaya, Gencay, vd., 2013, s. 11). Dış ticaretin internet üzerinden gönderilen ticari elektronik belgeler ile sürdürülebilmesi için mevcutta kullanılmakta olan dış ticaret ödeme yöntemlerinin de basitleştirilmesi ve elektronik ortama uyarlanması gerekmektedir (Civelek, Mustafa Emre, Uca Nagehan, vd., 2015, s. 60-70).

Belge Sayısının Azaltılması: Bugün dış ticaret işlemlerini gerçekleştirmek için birçok belgenin hazırlanmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Elektronik belge uygulamalarının geliştirilmesiyle birlikte ortak özelliklere sahip olan belgelerin bir araya getirilmesi mümkün olacaktır. Böylelikle belge bütünleşmesi tek belgeye doğru gelişim göstermektedir (Civelek, Mustafa Emre, 2003, s. 197).

Ticari Bilginin Ediniminin Kolaylaştırılması: Dış ticaret işlemleri yapısı itibariyle karmaşıktır. Bu karmaşık sisteme birde ülkeden ülkeye farklılık gösteren belgelerin hazırlanması eklendiğinde bu karmaşıklığı yönetebilecek konusunda uzmanlaşmış kişilerin varlığına daha çok ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak e-belge kullanımıyla kullanıcılar hata yapmaktan korunacak ya da yapılan hataların geri dönülmez olmasını engelleyecektir (Civelek, Mustafa Emre, 2003, s. 196).

Ticaret Hacminin Artması: İşletme maliyetlerindeki düşüş üretim maliyetlerine yansıyacaktır. Düşük maliyetli üretim beraberinde düşük fiyatlı ürünlerin üretilmesine neden olacaktır. Bu durum dünya genelinde daha fazla satış yapılmasına olanak sağlayacağı gibi ticaret hacminin de artmasına neden olacaktır (Civelek, Mustafa Emre, 2003, s. 197).

Maliyetlerin Önceden Öngörülebilir Olması: Dış ticaret işlemlerinde belgelerin yanlış düzenlenmesi, kaybolması, yanlış sigorta prim hesaplamalarından dolan tazminat ödemeleri, demoraj ve antrepo

masrafları hesaplanamayan masraflara neden olmaktadır. E-belge kullanımı bu gibi durumların önüne geçeceğinden dolayı sürpriz masraf kalemleri oluşmayacaktır (Civelek, Mustafa Emre, 2003, s. 197).

Dil Farklılıklarının Sorun Olmaktan Çıkması: Dış ticaret belgelerinde kullanılan kelimelerin anlam farklılıklarından kaynaklı sorunlar yaşanabilmektedir. E-belgelerin farklı dillerde görüntülenebilme özelliklerinden dolayı her ülkenin anlayabileceği ortak kelime anlamları ile eşleştirilerek çıkabilecek sorunlar ortadan kaldırılmış olacaktır (Civelek, Mustafa Emre, 2003, s. 198).

2. BÖLÜM: Türkiye'de E-gümrük Çerçevesinde Yapılan Çalışmalar

Bu bölümde Türkiye'de E-gümrük alanında yapılmış çalışmalar/projeler olan BİLGE (E-Gümrük), Tek Pencere Sistemi, E-Fatura, E-TIR, E-AWB gibi bazı uygulamalar incelenerek anlatılmaktadır.

2.1. Yazılımsal Olarak Yapılan Çalışmalar

1 Ocak 1996 yılında AB ile gümrük birliğine geçiş ile Türkiye'de gümrüklerde otomasyona yönelik çalışmalar başlatılmıştır. Bu bağlamda Türkiye'de elektronikleşme kapsamındaki en önemli projelerden biri Gümrük müsteşarlığı tarafından yürütülen e-gümrük projesidir. Gümrük işlemlerinin elektronik ortamda yapılabilmesine olanak sağlayan bu sisteme BİLGE (Bilgisayarlı Gümrük Etkinlikleri Sistemi) adı verilmiştir. İlk kez Atatürk hava limanı gümrük müdürlüğünde deneme amaçlı kullanılan bu yazılım 2001 yılı itibariyle tüm gümrüklerde kullanılmaya başlanılmıştır. Gümrük işlemlerinin yaklaşık %99'unu gerçekleştiren BİLGE yazılımı 58 noktada 64 gümrük müdürlüğünde kullanılmaktadır. Bilge yazılım sistemi, malın gümrük sahasına girişinden çıkışına kadar tüm gümrük işlemlerinin gerçek zamanlı olarak bilgisayar ortamında yürütülmesine olanak sağlamaktadır.

AB gümrük mevzuatına uyumlu bir otomasyon sistemi olan BİLGE başlıca 4 ana modülden oluşmaktadır. Bunlar;

1. Taşıyıcıların işlemlerinin yapılmasına yönelik ''Özet Beyan Modülü'' (OB)
2. İthalatçı ve ihracatçılar ile gümrük müşavirlerinin işlem yaptığı ''TCGB (Türkiye Cumhuriyeti Gümrük Beyannamesi) veya Detaylı Beyan Modülü''
3. Programın arka planında çalışan, ödenecek veri ve resimler ile beyana eklenecek belgelerin belirlenmesini sağlayan ''Entegre Tarife Modülü'' (ETM)
4. Ödemeye ilişkin işlemlerin yapıldığı ''Muhasebe Modülü'dür.

Söz konusu bu yazılımda gümrük beyannameleri elektronik olarak doldurulup hızlı bir şekilde gümrük idarelerine iletilmektedir. Gümrük beyannamelerinin elektronik ortamda doldurulması iletilmesi ve arşivlenmesi gibi bir dizi işlemlerin sürelerinin kısalmasını sağlamıştır. Gümrük beyannamesi sistem üzerinden doldurulurken eş zamanlı olarak gümrük idaresince de görüntülendiğinden dolayı birçok yolsuzluk olayı kendiliğinden çözülme kavuşmuştur (Civelek, Mustafa Emre, 2017), (Seçkin, Nedret, 2017), (Özbek, Güneş, 2005)

2.2. Dünya Entegrasyonu Üzerine Yapılan Çalışmalar

2.2.1. Tek Pencere Sistemi

Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu (UNECE) Tek Pencere Sistemini ithalat, ihracat ve transit işlemleri ile ilgili mevzuat düzenlemeleri çerçevesinde, uluslararası ticarete ve taşımacılığa konu olan eşya için gerekli bilgi ve belgeleri, ticaretin ilgilileri ve taşıyıcıları tarafından uluslararası geçerliliği olan standart bir formatta, tek bir başvuru noktasına sunulabilmesi olarak tanımlamıştır. (The Single Window Concept, The World Customs Oorganizations Perspectives.) Bu bilgi ışığında Tek Pencere Sistemi gümrük işlemleri için gerek duyulan tüm belgelerin tek bir noktadan temin edilmesi ve yine tek noktaya yapılacak olan başvuru ile yürütülerek tamamlanmasını sağlayan bir sistem olarak ifade edilebilir.

Ülkemizde tek pencere sistemi projesi 2 aşamalı olarak hayata geçirilmiştir.

1. ''e-başvuru'': Bu aşamada ilgili kurumların düzenleyecekleri izin, onay ve belgelere ilişkin başvurular doğrudan Gümrük ve Ticaret Bakanlığına yapılmakta, yapılan başvurular ilgili Bakanlıklara Gümrük ve Ticaret Bakanlığınca iletilmektedir.

2. ''e-belge'': Bu aşamada ilgili kurumlar tarafından verilen izin, onay ve belgeler, elektronik ortamda Gümrük ve Ticaret Bakanlığına aktarılmakta, Gümrük ve Ticaret Bakanlığının sistemi tarafından bir ID numarası ilgili kuruma dönmektedir. İlgili kurum gümrük işlemlerinde bu ID numarasını, belgenin tarihini ve satır numarasını beyannamenin 44 numaralı alanına yazmakta, BİLGE Sistemi tarafından yapılan kontrollerin olumlu çıkması halinde beyanname tescil edilmektedir.

14/01/2014 tarihinde itibaren uygulanmakta olan Tek Pencere Sistemi şu an 21 kurum ile çalışmakta olup gümrük işlemlerine ilişkin 118 adet belge bu sistem içerisinde işlem görmektedir. Tek Pencere Sistemi, kâğıt olarak düzenlenen belgeler artık elektronik ortamda düzenlenmesiyle zaman tasarrufu sağladı gibi evrakta sahteciliğin önüne geçilmesini ve dış ticaret işlemlerinin (ithalat, ihracat) gerçek zamanlı olarak izlenmesini sağlamaktadır (Kutlu, Rasim, 2016-2017, s. 8), (MEB Ulaştırma Hizmetleri'gümrük işlemleri' Modülü, 2011)

2.2.2. Ortak Transit Rejim ve NCTS

Ortak Transit Rejimi 1987 yılında AB ve EFTA üyesi ülkeler arasında imzalanmıştır. Ortak transit rejim sözleşmesinde sözleşmeye taraf olan ülkeler arasında taşınan eşyanın gümrük vergilerinin daha sonra ödenmek üzere taşınması söz konusudur. Türkiye bu sözleşmeye 2012 yılında taraf olmuştur.

Ortak Transit Rejiminin amacı sözleşmeye taraf bir ülkeden açılan transit beyannamenin, verilen teminat ve tanınan basitleştirmelerin diğer bir taraf ülkede de geçerli olması ve bu sayede tekrar transit beyanname açılması söz konusu olmadan kesintisiz bir şekilde ortak transit rejimin sonlandırılmasıdır. Söz konusu bu rejim ticareti gerçekleştirenler arasında zaman kayıplarını önleyerek maliyetlerin düşmesini amaçlamaktadır.

NCTS ise; Transit beyanının sunulmasından rejimin ibra edilmesine kadar olan her aşamanın tamamen elektronik ortamda gerçekleştirildiği, gerek gümrük idareleri arasındaki gerekse gümrük idareleri ile ticaret gerçekleştirenler arasındaki iletişimin elektronik mesajlar ile sağlandığı ve bu şekilde güvenilir ticaret erbabı için önemli basitleştirmelerin uygulandığı bir programdır (Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 2018).

2.2.3. E-AWB

E-AWB elektronik ortamda düzenlenen nakliyeci ile taşıyıcı (havayolu) arasındaki taşıma sözleşmesini oluşturan hava yolu taşıma belgesidir. Elektronik ortamda düzenlenen ve imzalan bu belge yasal geçerlilik sorununa neden olabilir. Bu sorun ancak taraflar arasında imzalanacak olan çok taraflı anlaşmalarla çözülür. Bu proje uluslararası ticarette kullanılmakta olan belgelerin sayısallaştırılmasına örnek olmaya ve diğer belgelerinde elektronik olarak kullanılabilmesini amaçlamaktadır (IATA, 2018).

2.3. Türkiye'nin Dahil Olduğu Diğer Uluslararası Projeler

2.3.1. E-TIR Proje ve Kapsamı

Dünya genelinde teknolojik gelişmeler göz önüne alındığında karayolu taşımacılığının temelini oluşturan TIR sistemi de dijitalleşme yolunda ivme kazanmıştır. Karayolu taşımacılığının yoğun olarak kullanıldığı ülkemiz TIR işlemlerinin elektronikleşmesine, bu işlemlerin etkin ve güven ortamında yapılmasına, usulsüzlüklerin elektronik veri değişimi sayesinde en aza indirgenmesi doğrultusunda öncülük etmekte ve pilot projelerde yer almaktadır.

Bu bağlamda gümrük ve ticaret bakanlığı tarafından yürütülen uluslararası e-tır pilot projeleri;

Türkiye-İran e-TIR Pilot Projesi: Avrupa Ekonomik Komisyonu (BMAEK) ile Uluslararası Karayolu Taşımacılığı Birliği'nin (IRU) ortak e-tır pilot projesi ülkemiz ve İran arasında yürütülmektedir.

E-tır pilot projesi iki aşamalı olarak yürütülmektedir. İlk aşaması birer taşıyıcı ve birer gümrük idaresi arasında yapılacaktır. Bu kapsamda Türkiye İzmir gümrüğünden İran Tahran gümrüğüne karşılıklı olarak seferler başlatılmıştır. Türk ve İran tırları elektronik teminat kullanma suretiyle, tüm işlem ve bilgi aktarımı elektronik ortamda yapılmış ve yapılan tüm işlemler anlık olarak elektronik ortamda takip edilebilmiştir. Projenin ilk aşaması başarıyla tamamlanmış.

İkici aşama ise gümrük idaresi ve taşıyıcı firma sayısının arttırılması ile oluşturulacak çoklu TIR operasyonlarını kapsamaktadır. Bu bağlamda İzmir ve Tahran gümrükleri arasında başlatılan bu sisteme ilave gümrük idaresi, ilave karne hamili, daha fazla sefer düzenleme, elektronik imza kullanımı şekilde gereklilikleri yerine getirmeyi bu aşamada söyleyebiliriz. 2.aşama için gerekli çalışmalar başlatılmış olup başarılı bir şekilde yürütülmektedir.

Türkiye-Gürcistan e-TIR Pilot Projesi: Birleşmiş Milletler Kalkınma Hesabı (UNDA) projesi kapsamında (Gelişmekte Olan ve Geçiş Ekonomisinde Olan Ülkelerin Yasal Sınır Geçişlerinin Kolaylaştırılması, Bölgesel İş Birliği ve Uyum Kapasitelerinin Arttırılması Projesi) Avrupa bölgesinde pilot ülke olarak seçilen Gürcistan ve ülkemiz arasında yürütülecek eTIR Pilot Projesi ile gümrükten gümrüğe veri değişimi yönü test edilecektir. Projenin İşleyiş Kuralları Belgesi 26/01/2016 tarihinde imzalanmıştır. İlgili pilot proje başarılı bir şekilde yürütülmektedir (Unece, 2018), (IRU, 2018), (Utikad, 2018).

2.3.2. İpek Yolu Girişimi ve Kervansaray Projesi

İpek yolu; Çin'den başlayarak Anadolu ve Akdeniz aracılıyla Avrupa'ya kadar uzanan ve dünyaca ünlü bir ticaret yoludur.

İpek yolu girişimiyle; Güzergâh üzerinde bulunan ülkeler ile gümrük işlemlerinin kolaylaştırılması, uyumlaştırılması yoluyla sınır geçişlerini kolaylaştırmak ve ipek yolunun dış ticaret aktörleri için cazibe merkezi haline getirilmesi amaçlanmıştır.

Tablo 1 İpek Yolu Üzerindeki Ülkeler

Afganistan	Irak	Özbekistan	Türkiye
Azerbaycan	İran	Pakistan	Türkmenistan
Çin	Kazakistan	Rusya	
Gürcistan	Kırgızistan	Suriye	
Hindistan	Moğolistan	Tacikistan	

Kaynak: http://ab.gtb.gov.tr/uluslararasi-projeler/ipek-yolu-girisimi-ve-kervansaray-projesi

Çin halk cumhuriyeti tarafından yüzyılın projesi olarak adlandırılan 'Modern İpek Yolu Projesi' projesiyle Asya, Avrupa ve Orta doğuyu birbirine bağlayan devasa bir altyapı ve ulaşım, yatırım, enerji ve ticaret ağının oluşturulması amaçlanmaktadır. Çin'den başlayarak Asya ve Avrupa'yı birbirine bağlaması öngörülen projenin, Türkiye'nin önerdiği Orta Koridor Projesi ve İpek Yolu Girişimi Kervansaray Projesi ile de uyumlu olduğu açıklanmıştır. Söz konusu bu proje 3 koridordan oluşmaktadır. Proje tamamlandığında orta koridorda bulunan ülkemiz önemli lojistik merkezlerden biri haline gelecektir. Ayrıca orta koridor geliştikçe ülkemizde gelecek yıllarda hem lojistik taşımacılık, hem ticaret hem de turizm gelişecek ve ülkemize önemli katma değer yaratacaktır (Türkay, 2018).

2.3.3. Basitleştirilmiş Gümrük Hattı.

Türkiye ile Rusya arasında oluşturulan, iki ülke arasındaki ticarette sevk edilen eşyaya ilişkin bilgilerin iki ülkenin gümrük idareleri arasında elektronik yolla önceden değişime dayanan sistemdir. (Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 2018)

3. BÖLÜM: E-Belge Kullanımının Gümrüklerde Sağladığı Fayda ve Verimlilik Analizi

Yasal prosedürler nedeniyle karmaşık bir yapıya sahip ve bürokrasinin en yoğun yaşandığı yer olan gümrüklerde işlemlerin hızlandırılması, standartlaştırılması, basitleştirilmesi için bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımının rolü büyüktür. Günümüz teknolojisindeki gelişmelerin bize sağladığı faydalar neticesinde gümrük işlemlerinde elektronik belge kullanımı hızla yaygınlaşmaktadır. Bundan önceki bölümlerde E-belge kullanımının faydalarına ayrıntılı olarak değinilmiştir. Bu bölümde 'gümrükte dijitalleşmenin' gümrük işlemleri açısında sağladığı faydalar ayrıntılı olarak ortaya konulacaktır.

Gümrükte dijitalleşme kavramı; gümrük uygulamalarında ihtiyaç duyulan belge sayısının azaltılmasıyla dış ticaret işlemlerinin kolaylaştırılması, dış ticaret maliyet ve zaman kayıplarının en aza indirgenmesi ve şirketlerin uluslararası arenada rekabet gücünün artmasının sağlanması olarak ifade edilebilir.

Tablo 2. Türkiye'de Yıllara Göre Beyanname Sayıları

Değer: Adet — Rapor Tarihi: 12.02.2018

Dönem	İhracat	İthalat	TOPLAM
2005	1.895.407	1.612.748	3.508.155
2006	2.038.198	1.745.734	3.783.932
2007	2.232.999	1.906.360	4.139.359
2008	2.235.893	1.851.777	4.087.670
2009	2.148.697	1.659.064	3.807.761
2010	2.407.332	1.929.331	4.336.663
2011	2.579.393	2.127.262	4.706.655
2012	2.809.801	2.165.002	4.974.803
2013	3.015.359	2.271.062	5.286.421
2014	3.185.034	2.313.025	5.498.059
2015	3.251.855	2.359.802	5.611.657
2016	3.390.432	2.373.545	5.763.977
2017	3.652.914	2.535.837	6.188.751
2017 (Ocak)	261.532	179.811	441.343
2018 (Ocak)	297.444	208.844	506.288

Kaynak: T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı,(Çevrimiçi) http://risk.gtb.gov.tr/ s.e. 1 Mart 2018.

Dış ticaretteki hacmimiz her geçen gün artmaktadır. Bu artışa paralel olarak gümrüklerde işlem gören beyanname sayısında da aynı oranda artış olduğu gözlenmektedir. Gümrük işlemlerini yerine getirirken sadece beyanname bazlı değerlendirme yapmak elbette ki doğru olmaz. Ticarete olan eşyanın sevki sırasında beyanname ekine fatura ve taşınacak olan eşyanın niteliğine göre kurumlardan istenen belgelerin ekleneceği göz önüne alındığında çok yoğun bir belge trafiği olduğu görülmektedir. Bu belgelerin temin edilip gerekli gümrük işlemlerinin tamamlanması hem zaman kaybına hem de ciddi oranda maliyetlerin yükselmesine neden olmaktadır. Bu noktada Tek Pencere Sisteminin ne denli önemli bir uygulama olduğu bir kez daha görülmektedir.

Dünya ticaretteki büyüme tahminleri dikkate alındığında gümrük işlemlerinin kolaylaştırılması oldukça önemli bir olgu olma yönünde hızla ilerlemektedir. Ticaretin kolaylaşması kavramı; gümrük işlemlerinin sadeleştirilmesi, işlemlerde güven, esneklik ve şeffaflığın sağlanması ve tabi ki bu işlemlerin gerçekleştirilebilmesi için teknik alt yapının oluşturulması olarak ifade edilebilir.

Küresel ticaret sistemi içerisinde gümrük işlemlerin basitleştirilerek, ortak standartlara kavuşturulması amacıyla Dünya Ticaret Örgütü önderliğinde üye olan ülkeler arasında 'Ticareti Kolaylaştırma Anlaşması' imzalanmıştır (Bahadır, 2018). Türkiye'de bu anlaşmaya taraf olan ülkeler arasındadır. Söz konusu bu anlaşma ile küresel anlamda ithalat ve ihracat işlem sürelerinin kısaltması oldukça önemli bir noktadır. OECD verilerine göre gümrük işlemleri dünya ticaret maliyetlerinin %15'ini oluşturmaktadır. Bu oranda

%1'lik azalma dünya ekonomisine yaklaşık 40 milyar dolarlık katkı sağlamaktadır (Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 2018).

Ülkemizde gümrük işlemlerinin kolaylaştırılmasına yönelik uygulamalara bakıldığında Tek Pencere Sistemi buna örnek olarak gösterilebilir. Daha önceki bölümde ayrıntılı olarak değinmiş olduğumuz bu sistem sayesinde gümrük işlemlerinin devamı için temin edilmesi zorunlu olan kâğıt belgeler tek bir kurum vasıtasıyla elektronik ortamda ulaşılabilir olmaktadır. Yine uygulamada olan NCTS, E-Tır sistemleriyle kâğıt belge yerine elektronik ortamda gümrük işlemlerinin tamamlanması bu anlaşma içeriğinde değerlendirilebilecek uygulamalar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ülkemizde söz konusu bu anlaşmanın hedefleri doğrultusunda yürütülmekte olan projelerden de bahsetmek bu noktada mümkün olmaktadır. Bu projelerden en dikkat çekeni Yetkilendirilmiş Yüküm Statüsü (YYS) uygulamasıdır (Bahadır, 2018).

Yetkilendirilmiş Yüküm Statüsü (YYS) uluslararası adı ile 'Authorized Economic Operator (AEO)'dür. YYS güvenilir ve mevzuat gereğinde yerine yetirilmesi gereken yükümlülüklerini tamamlayan şirketlerin ithalat ve ihracat süreçlerinde işlem sürelerini en aza indirgeyen ve şirketlerin ithalata konu olan eşyalarını direkt olarak fabrikasına getirtebilme veya ihracatta eşyanın direkt olarak gümrük sınırına gönderebilme kolaylığı sağlayan bir uygulamadır. Bu uygulama şirketlere kendi gümrük işlemlerini gümrük idaresi gibi yerine getirme olanağı tanımaktadır. Böylelikle gümrük personeli üzerindeki yük hafiflemiş olacak ve gümrük personelinin yasadışı ticaret ile daha etkin mücadele etme fırsatı doğacaktır. Ayrıca söz konusu YYS'ye sahip şirketler gümrük işlemlerini daha az maliyet ve daha hızlı gerçekleştirebilecek durumda olabileceklerdir (Yetkilendirilmiş Yükümlü Statüsü, 2018).

Dijital gümrüklemede bir diğer önemli nokta ise işlem süresinin kısalığıdır. Bu süreler her yıl Dünya Bankasınca hazırlanan 'İş Yapma Kolaylığı Endeksi' (Doing Business) raporunda da önemli bir unsur olarak sayılmaktadır. Süreler kısa ise yatırım ortamı için öne çıkan ülkeler arasında yer alınıyor (Bahadır, Sercan, 2018).

Tablo 3. Türkiye'de Yıllara Göre İhracat Beyanname İşlem Süreleri

	2013		2014		2015		2016		2017		2017(OCAK)		2018(OCAK)	
SÜRE	beyanname sayısı	%	beyanname sayısı	%	beyanname sayısı	%	beyanname sayısı	%	beyanname sayısı	%	beyanname sayısı	%	beyanname sayısı	%
İlk 1 Dakika	1.924.689	61	2.179.750	66	2.164.577	64	2.315.006	66	1.722.094	45	156.168	60	114.087	39
İlk 5 Dakika	2.074.644	66	2.336.319	70	2.342.924	69	2.458.685	70	1.770.078	47	164.723	63	114.917	39
İlk 10 Dakika	2.210.691	70	2.467.546	74	2.489.823	73	2.595.710	74	1.832.258	48	172.948	66	117.716	40
İlk 20 Dakika	2.357.577	75	2.609.830	79	2.650.427	78	2.761.671	78	1.944.345	51	183.269	70	125.411	42

Kaynak: Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, (Çevrimiçi) http://www.gtb.gov.tr/, s.e. 1 Mart 2018.

Tablo 3 de görüldüğü üzere 2018 yılı Ocak ayı gümrük işlem sürecinin başladığı andan itibaren işlem gören ihracat beyannamelerinin %39'unun işlemleri ilk bir dakikada sonuçlandırılarak ülkeyi terk edebilir duruma gelmiştir (Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 2018).

SONUÇ

Bu makale Türkiye'de gümrüklerde elektronik belge kullanımı, elektronik belge kullanımının sağladığı faydalar ve dijitalleşme üzerine yapılmış bir çalışmadır. 1996 yılında Türkiye'nin AB Gümrük Birliğine kabulü ile başlayan gümrük sistemlerinde dijitalleşme süreci günümüzde hızlı ilerleyişini devam ettirmektedir.

Gümrükte dijitalleşme alanında yapılan çalışmaların yoğun olarak dış ticaret işlemleri üzerine yapıldığı görülmesine rağmen dış ticaret işlemlerinde kâğıt belge kullanımına devam etmesi henüz gümrüklerde tamamen entegre olmuş bir sistemin varlığından bahsetmek mümkün değildir. Karayolu ve havayolu taşımacılığında dijitalleşmenin daha yoğun olduğu görülmüştür.

Gümrüklerde dijitalleşme alanında Gümrük ve Ticaret Bakanlığı bünyesinde birçok çalışmaya ülke genelinin dahil olduğu projeler yürütülmektedir. Gerçekleştirilen bu projeler içerinde ticaretin ve operasyonel işlemlerin kolaylaştırılmasına yönelik etkili olmuştur. Zaman olarak avantajın oldukça büyük derecede hissedilir olmasının yanı sıra, mekânsal iyileşmeye yönelik projelerin (YYS) henüz aktif olmadığı görülmektedir. Operasyonel anlamda zaman kazanımının farklı şekillerde değerlendirilmesi ile söz konusu verimliliğin artışı mümkün olacaktır. Özellikle kayıt dışılığın giderilmesine yönelik devlet denetim kabiliyetinin gelişmesi ve dış yatırımcılar için gümrüklerdeki işlem bekleme süresinin azalması, maliyetin düşmesi ve güvenilirlik seviyesinin yüksekliği ile olumlu yansımalara sahne olacaktır.

KAYNAKÇA

Bahadır, Sercan, (Çevrimiçi) https://www.dunya.com/kose-yazisi/ticaretin-kolaylastirilmasi-anlasmasi-yururluge-giriyor/351624, s.e. 1 Mart 2018.

Bahadır, Sercan, (Çevrimiçi) https://www.dunya.com/kose-yazisi/neden-gumruk-40a-ihtiyac-var/401794, s.e. 5 Mart 2018.

Civelek, Mustafa Emre, İnternet Ticareti Yeni Ekososyal Sistem ve Ticaret Noktaları, Beta Basım A.Ş, İstanbul, 2003.

Civelek, Mustafa Emre, Paperless Trade: Evaluation of the Current Situation&towards the Integrated Single Foreing Trade Document, Şubat, 2017.

Civelek, Mustafa Emre, Uca, Nagehan, Çemberci, Murat, "eUCP and Electronic Commerce Investments:e-Signature and Paperless Foreign Trade". Eurasian Academy of Sciences Eurasian Business & Economics Journal, Volume 3, ıssue 1, 2015, ss. 60-70

Elektronik Fatura, (Çevrimiçi) http://www.efatura.gov.tr/efaturahakkinda.html, s.e. 5 Şubat 2018

İstanbul Ticaret Üniversitesi, UTIKAD, Elektronik Belge Çalıştay Raporu, İstanbul, 2016.

Kaya, Feridun, Dış Ticaret İşlemleri Yönetimi, IGEME, Beta Yayınları, İstanbul, 2013.

MEB Ulaştırma Hizmetleri "Gümrük İşlemleri" Modülü, Ankara 2011

Özalp, Abdurrahman, Dış Ticarette Yeni Ödeme Yöntemi BPO'nun Kullanılması, Türkmen Kitapevi, İstanbul, 2014.

Özbek, Güneş, Dış Ticaret İşlemlerinde E-İş ve Türkiye Gümrük İşlemlerinin Elektronik Ortama Taşıması E-Devlet ve E-Gümrük Uygulamaları Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2005.

Özkan, Ömer, Karakaya, Gencay, vd., "Is the Letter of Credit Losing Its Significance? A New Payment Method in International Trade BPO/Bank Payment Obligation", International Journal of Arts and Commerce, 2013.

Seçkin, Nedret, Uluslararası Ticarette Kullanılan Belgelerin Elektronik Ortama Taşınma Süreci, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, 2017.

Yetkilendirilmiş Yükümlü Statüsü (YYS) kitapçığı, (Çevrimiçi) http://risk.gtb.gov.tr/ 2 Mart 2018.

Çevrimiçi Kaynaklar:

Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, (Çevrimiçi)

http://risk.gtb.gov.tr/data/59564f0c1a79f52ec4a62940/2017-7%20Sayılı%20Genelge.pdf, s.e. 1 Şubat 2018

http://www.unece.org/trans/bcf/etir/welcome.html

http://www.utikad.org.tr/SektorelHaber.aspx?DataID=14422&Baslik=M%C3%9CSTE%C5%9EAR%20A%C5%9ECI:%20T%C4%B0CARET%C4%B0%20KOLAYLA%C5%9ETIRIRKEN%20G%C3%9CVENL%C4%B0%C4%9E%C4%B0%20DE%20SA%C4%9ELAMAK%20GEREK%C4%B0R

https://www.iru.org/tir

http://ab.gtb.gov.tr/uluslararasi-projeler/tir-sisteminin-bilgisayarlastirilmasi-ve-etir-pilot-projeleri

http://vergialgi.net/ekonomi-maliye/yuzyilin-projesi-modern-ipek-yolu/

https://www.gtb.gov.tr/data/51d55f17487c8e0f30a44f5a/GU%CC%88MRU%CC%88K_15_.pdf

https://www.dunya.com/dunya/ticarette-1-trilyon-dolarlik-kolaylik-haberi-351260

https://www.dunya.com/kose-yazisi/2018-yilindan-beklentilerimiz/396853

Gümrük ve ticaret dergisi sayı 44-45 / http://gtud.org/wp-content/uploads/2017/03/gumrukveticaret_44-45.pdf

https://ggm.gtb.gov.tr/sikca-sorulan-sorular/ticari/ortak-transit-rejimi-ve-ncts

http://www.iata.org/whatwedo/cargo/e/eawb/Pages/multilateral.aspx;

http://www.iata.org/whatwedo/cargo/e/eawb/Pages/index.aspx

Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, (Çevrimiçi)

https://www.gtb.gov.tr/data/51d55f17487c8e0f30a44f5a/GU%CC%88MRU%CC%88K_15_.pdf, s.e. 5 Mart 2018

Mevzuat Bilgi Sistemi, 5070 Sayılı Elektronik İmza Kanunu, (Çevrimiçi) www.mevzuat.gov.tr, s.e. 11 Mart 2018

Hastanelerde ABC ve VED Analizi ile Stok Yönetimi

Yasemin ÇABUK[1] Yard. Doç. Dr. Atilla BABACAN[2] Yard. Doç. Dr. Ali GÜREL[3]

[1]Tekirdağ İl Sağlık Müdürlüğü

[2-3]Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

Özet:Hastanelerde stok yönetimi, gecikmesinde ya da yokluğunda telafisi mümkün olmayan sonuçlar doğurması nedeniyle, en önemli konulardan birisidir. Kullanılan ilaç ve tıbbi malzemelerin hayati önem ve maliyetler açısından gruplandırılması, stok yönetiminde yol gösterici bir unsur olacaktır. Bu çalışmanın konusu, 2016 yılı içerisinde Çerkezköy Devlet Hastanesinde kullanılan tıbbi sarf malzemelerin, stok kontrol tekniklerinden Always Better Control – Viatal-Essential-Desirable (ABC-VED) ve ABC-VED matris yöntemlerine göre analiz edilmesidir. Hastane eczanesinde yürütülen bu çalışma ile tıbbi sarf malzemeler, ABC yöntemi" ile yıllık stok parasal değeri ve stok miktarı içerisindeki yüzdesine göre ve VED yöntemi ile de hasta açısından hayati olma derecesine göre sınıflandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Stok Yönetimi, Tıbbi Malzeme, ABC Analizi, VED Analizi, ABC-VED Matrisi Analizi

Stock Managament At Hospitals Using Abc And Ved

Abstract: Stock management at hospitals, where delay or absence of materials can cause irretrievable loss, is one of the most important issues. Grouping medicine and medical materials depending on their vitality and costs provides a guiding role at stock management. This study analyzes stock management at Çerkezköy Public Hospital for year 2016 using Always Better Control - Viatal-Essential-Desirable (ABC- VED) and ABC-VED matrix methods. With this study is conducted at the hospitals pharmacy store classifies medical materials according to their financial value and total percentage in total stocks using ABC method. Also VED method is employed to classify medical materials according to their vitality for the patients.

Keywords: Stock Management, Medical Equipment, ABC Analysis, VED Analysis, ABC-VED Matrix Analysis.

Giriş

Ülkemizde sağlık hizmetleri, kamu ya da özel şahıslar tarafından sunulmakta olup kâr amacı güden ticari kuruluşlar olabileceği gibi, kâr amacı gütmeyen kuruluşlar da yer almaktadır. Ağırlıklı olarak Sağlık Bakanlığına bağlı sağlık kurum ve kuruluşlarınca gerçekleştirilmektedir. İyi bir sağlık hizmeti sunumunun sağlanmasında, ihtiyaç duyulan kaynakların yeterince ve zamanında karşılanması önemlidir. Kaliteli sağlık hizmeti sunumu için gerekli olan yüksek maliyetli sağlık hizmeti girdilerine karşılık, kıt kaynakların ekonomik, etkin ve verimli kullanılması da ayrı bir öneme sahiptir.

Çerkezköy Devlet Hastanesinin yıllık gider bütçe kalemleri içerisinde %13,25 oranı ile ilaç ve tıbbi malzemeler, önemli bir bölümü oluşturmaktadır. 2016 yılı içerisinde 168 kalem tıbbi sarf malzeme için 517.772,19 TL harcama yapılmıştır. Araştırma sonucunda toplam hastane gider bütçesinin %1,31'ini tıbbi sarf malzeme harcamalarının oluşturduğu tespit edilmiştir. Ancak hastanede yürütülen radyoloji ve laboratuvar hizmetleri, hizmet alımı yöntemi ile yürütülmekte olup kullanılan malzemeler, tıbbi sarf malzeme giderlerine dahil değildir. Ayrıca laboratuvar ve radyoloji hizmetleri için, gider bütçesinin %6,54'üne karşılık gelen toplam 2.577.533,10 TL harcama yapılmıştır. Bu tarz hizmet alımları ya da sonuç bazlı alımlar, işletmeler açısından oldukça kârlı tedarik yöntemleridir. Laboratuvar açısıdan düşünüldüğünde, tek bir tetkik için dahi cihaz kalibre edilmekte iken, hem bu işlem hem de istenilen tetkik için birçok kit ve sarf malzeme kullanımı gerekmektedir. Bunun yerine sonuç bazlı alımlar ya da hizmet alımları yapıldığında, ne kadar malzeme kullanılırsa kullanılsın, yalnızca Sosyal Güvenlik Kurumuna (SGK) fatura edilebilen sonuçlar üzerinden yükleniciye ödeme yapılmaktadır. Bu nedenle kurumun kârlılığı açısından da tercih edilmesi gereken bir yöntem olup, radyoloji hizmetleri açısından da durum benzerlik arz etmektedir.

Tablo 1: 2016 Yılı Çerkezköy Devlet Hastanesi Gider Bütçesi

HESAP KODU	BÜTÇE GİDER HESABI	TUTAR	%
970.01	Personel Giderleri	2.628.857,78	6,67
970.02	Sosyal Güvenlik Kurumlarına Devlet Primi Giderleri	267.715.81	0,67
970.03	Mal ve Hizmet Alım Giderleri	21.078.982,81	53,49
970.03.02.02.03	Dezenfeksiyon Malzemeleri ve Solüsyon Alımları	29.103,70	0,07
970.03.02.03.02	Akaryakıt ve Yağ Alımları	80.122,69	0,2
970.03.02.03.03	Elektrik Alımları	1.229.579,71	3,12
970.03.02.04.01	Yiyecek Alımları	1.505.435,47	3,82
970.03.02.06.02	Tıbbi Malzeme Alımları	4.266.823,99	10,83
970.03.02.06.05	Tıbbi İlaç Alımları	954.067,86	2,42
970.03.02.09.90	Diğer Tüketim Mal ve Malzemesi Alımları	101.014,58	0,26
970.03.05.01.08	Temizlik Hizmet Alım Giderleri	2.957.826,95	7,51
970.03.05.01.09	Özel Güvenlik Hizmeti Alım Giderleri	687.597.11	1,74
970.03.05.01.12	Veri Hazırlama ve Bilgi İşlek Hizmeti Giderleri	2.942.552,48	7,47
970.03.05.01.14	Görüntüleme Hizmet Alımı Giderleri	920.184,58	2,34
970.03.05.01.15	Laboratuvar Hizmet Alımı Giderleri	1.657.348,52	4,21
970.03.05.01.21	Teknik Destek Hizmeti Alım Giderleri	446.291,86	1,32
970.05	Cari Transferler	5.589.765,12	14,18
970.06	Sermaye Giderleri	242.112,69	0,61
970.10	Ek Ödeme	12.598.968,15	31,97
970.11	Gider Bütçesi Dengeleme Payları	0	0
	Toplam Giderler	39.406.402,38	100

Kaynak: Sağlık Bakanlığı, jtdms.saglik.gov.tr/TDMS/muh/fis.htm (ET: 15/09/2017)

Stok ya da stoksuzluk da bir maliyet oluşturmasına rağmen "süreklilik arz eden, hayati önem taşıyan sağlık hizmetleri"nde stok yönetiminin iyi analiz edilmesi gerektiği açıktır. Kesintisiz hizmet yürütebilecek ve mağduriyetlere mahal vermeyecek şekilde asgari-azami stok miktarları belirlenmeli, eldeki stokların fiilen bu miktarların altına düşüp düşmediği ya da aşırı stok mevcudiyeti olup olmadığı sürekli olarak kontrol edilmeli ve gereğinden az ya da çok stok miktarlarının ortaya çıkması engellenmelidir. Malzemelerin stoklarda bulunmaması; sağlık hizmeti üretiminde gecikmelere, çalışanların ve ileri teknoloji cihazların atıl kalmasına, gelir kaybına, hastaların başka hastanelere sevk edilmesi ya da başka hastaneleri tercih etmeleri sonucunda prestij kaybına neden olabilmektedir.

Ülkemiz kamu hastanelerinde 2009 yılında Sağlık Bakanlığı tarafından "Azami Stok Miktarı Uygulaması" başlatılmıştır. Bu uygulama sonraki yıllarda genelgeler ile revize edilmiştir. Son olarak Sağlık Bakanlığı Türkiye Kamu Hastaneleri Kurumunun (TKHK) 2013/9 Stok Yönetimi ve Taşınır Mal Uygulamaları Hakkında Genelgesi ile; Azami Stok Miktarı, 60 (altmış) gün yetecek stok miktarı olarak yeniden belirlenmiş ve Azami Stok Miktarının, ilgili malzeme için günlük ortalama talep hızının 60 (altmış) ile çarpımı suretiyle elde edileceği ifade edilmiştir. Böylece stok fazlaları ve gereksiz stok maliyetleri ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede maliyet avantajı ve stok maliyetleri göz önünde bulundurularak, bir yandan yüksek miktar ve meblağlarda yapılan alımlarla fiyat avantajı sağlanmaya çalışılırken diğer yandan malzeme kabul işlemleri de 60 günlük ihtiyacı geçmeyecek şekilde peyder pey yapılmaktadır.

Stok kontrol sistemlerinin amacı, stok maliyetlerini minimize ederek optimum stok seviyesinin belirlenmesini sağlamaktır. İstenilen malzemeyi, istenilen yer, kalite, fiyat ve zamanda hazır bulundurmak ve bunu en düşük maliyetle gerçekleştirmektir (Kobu, 2006: 310; Chase vd, 1998: 585).

Hastanelerde "ABC, VED, ABC-VED Matris, XYZ, Gözle Kontrol, Çift Kutu, Sabit Sipariş Miktarı/Periyodu, Ekonomik Sipariş Miktarı" vb. stok kontrol yöntemleri kullanılmaktadır.

Sağlık işletmelerinde stok yönetiminde özellikle ABC ve VED analizleri tercih edilmekte olup, bu analizlerle ilgili yurt içi ve yurt dışında birçok çalışma bulunmaktadır. Ancak bu çalışmalar genellikle ilaçlarla ilgilidir. Tıbbi sarf malzemeleri üzerine, Sakarya Üniversitesi Eğitim ve Araştırma Hastanesinde, sadece ABC tekniği ile analiz edilen, "Sağlık Yönetim Sistemlerinde Malzeme Yönetiminin Önemi ve ABC Analizi İle Bir Uygulama Örneği" adlı bir çalışma mevcuttur (Yalçıner, vd, 2015: 2043-2052).

Bu çalışmada, hastanelerde kullanılan tıbbi sarf malzemelerin ABC, VED, ABC-VED Matris yöntemleri ile analizine yer verilecektir.

1. Kullanılan Yöntemler

1.1. ABC Yöntemi

Always Better Control, ABC analiz yönteminin açılımı olup literatürde çoğunlukla ABC olarak kullanılmaktadır (Gupta ve Kant, 2000: 14-16). Yöntemin temel ilkesi, pek çok çeşit ve ebatta değişik stoku önem derecelerine göre sınıflandırmak ve kontrol altına almaktır (Anand vd, 2013: 113; Sikdar, 1996: 66-67). Bu yöntemde yıllık kullanılan malzemeler, parasal değer ve stok miktarı içerisindeki yüzdesine göre sınıflandırılmaktır. Şekil 1'de görüldüğü üzere malzemenin parasal değer yüzdesi A-B-C grubu malzemelerinde sırasıyla %70, %20, ve %10'u; malzemenin miktar yüzdesi ise, yine A-B-C grubu sıralamasıyla %10, %20 ve %70'i oluşturmaktadır (Reddy, 2008: 129, Kobu, 2006: 313; Küçük, 2012: 133; Manhas vd, 2012: 183; Vaz vd, 2008: 121; Gupta vd, 2007: 326; Khurana vd, 2013: 9; Devnani vd. 2010: 202).

Şekil 1: ABC Yöntemi

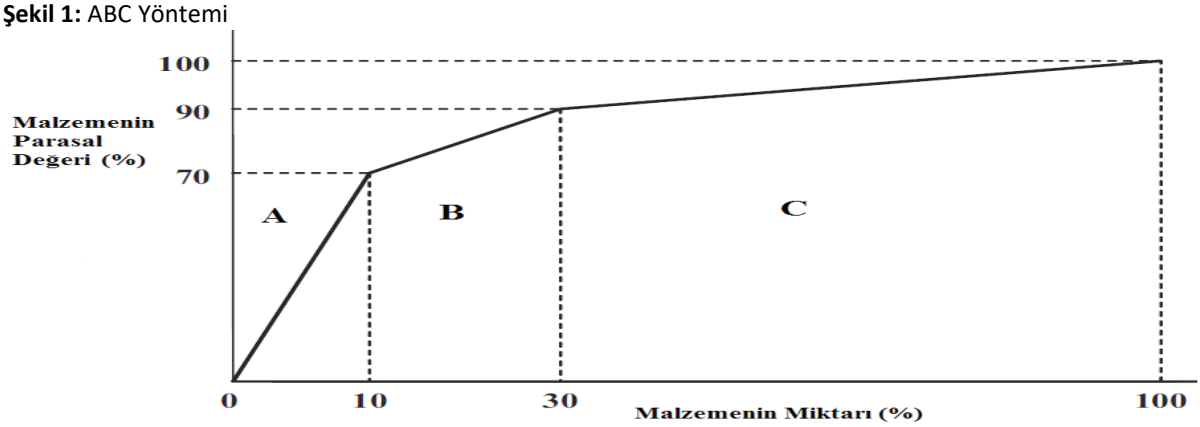

ABC Analizi ile, maliyet açısından yüksek, sayısal bazda az kalem malzemelerin A Grubu malzemeler olup toplam maliyetlerde önemli bir yere sahip olduğu; az maliyetli ancak sayısal bazda çok kalem malzemelerin ise, toplam maliyet içerisinde çok az bir paya sahip C Grubu malzemeleri oluşturduğu görülmektedir. İki grubun ortasında orta derecede önemli malzemeler ise, B Grubunu oluşturmaktadır. ABC sınıflandırmasının amacı, dikkati en yüksek tutardaki harcamalara neden olan maliyetli malzeme kalemlerinde toplamaktır. Bir yandan hizmetin devamlılığı sağlanırken, diğer yandan işletmenin mali dengesi bozulmadan, A grubu malzemelerin stok düzeyleri ve gereksiz tüketimleri kontrol altına alınmaya çalışılmalıdır.

Tablo 2: A-B-C Grubu Malzemelerin Karşılaştırılması

Grup	Kontrol Derecesi	Kayıt Tipi	Miktar %	Parasal Değer	Emniyet Stoku
A	Sıkı	Doğru ve Tam	Düşük	Büyük	Küçük
B	Orta	İyi	Orta	Orta	Orta
C	Düşük	Basit	Büyük	Çok Küçük	Büyük

Kaynak: Barange, Devendra (2013), "ABC Analysis For Inventory Control In Spare Store", International Journal Of Creative Research Thoughts, Volume 1, Issue.4.

1.2. VED (VItal-EssentIal-DesIrable) Yöntemi

İlaçların ve tıbbi malzemelerin kontrolünde, ABC yöntemine nazaran daha çok tercih edilen bir yöntemdir. Malzemeler, ABC analizi yönteminde maliyet esaslı sınıflandırılırken, VED yönteminde hasta açısından hayati olma derecesine göre sınıflandırılır. VED analizinde; ilaç ve tıbbi malzemeler, vital (V) (hayati, önemli), essential (E) (gerekli) ve desirable (D) (tercihen istenen, arzu edilen) olmak üzere üç grupta sınıflandırılmaktadır (Kaptanoğlu, 2013: 32-33; Gupta vd., 2010: 325).

V Grubu: Hasta açısından hayati önemi olan, hastane stoklarında bulunması zorunlu ilaç ve malzemelerdir. Damar yolu açmak, acil tıbbi müdahalelerde bulunmak, enfeksiyondan korunmak vb. için kullanılan malzeme grubunu teşkil eder.

E Grubu: Orta derecede öneme haiz, hastanede alternatifi bulunan ameliyathane ipek iplikleri, entübasyon tüpleri, radyoloji sarf malzemeleri, flaster veya hipafixler vb. malzemelerdir.

D Grubu: Tercihen alınan (hayati önem taşımayan), genelde hekimlerin özel olarak kullanmak istediği malzemeleri içeren gruptur.

1.3. ABC – VED Matrisi Yöntemi

ABC – VED Matrisi, ABC ve VED analizlerinin çaprazlama yoluyla formüle edilir. Ortaya çıkan kombinasyon üç kategoride sınıflandırılır (Gupta vd, 2010: 203).

Kategori I: AV, AE, AD, BV ve CV

Kategori II: BE, CE, BD

Kategori III: CD

Kategori I'de, hastanede bulunması zorunlu, stok durumu sık sık kontrol edilmesi gereken hem maliyeti yüksek hem de hayati önemi olan malzemeler sınıflandırılmıştır. Kategori II'de, stok kontrolleri rutin yapılan, tüm malzemeler içerisinde orta düzey maliyetli, hastanede bulunması gereken ancak alternatifi de olan malzeme grubudur. Kategori III'te ise, hayati önemi olmayan, düşük maliyetli, tercihen alınıp stoklarda bulunan ya da stoksuz temin edilen ve stok kontrollerinde öncelik oluşturmayan malzeme grubudur.

2. Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Önemi

Bu çalışma Çerkezköy (Tekirdağ) Devlet Hastanesi'nin bir yıllık tıbbi sarf malzeme tüketimlerinin toplam hastane bütçesindeki payını tespit etmeyi ve tıbbi sarf malzeme stoklarının ABC-VED yöntemi ve ABC-VED matris yöntemi ile tüketim tutarı, miktarı ve kullanım hızını analiz etmeyi amaçlamıştır. Bu bilgiler ışığında özellikle VED analizi yöntemi ile malzemelerin hayati önem arz edip etmediği belirlenmiş, yüksek, orta ve düşük seviye olarak stok kontrolleri sınıflandırılmış ve asgari stok seviyelerinin belirlenmesinde önemli bir kaynak oluşturulmuştur.

Çalışma Çerkezköy (Tekirdağ) Devlet Hastanesi'nin 2016 yılı idari-mali bilgileri ve Hastane Eczanesi yıllık Malzeme Kaynak Yönetim Sistemi ve Hastane Bilgi Yönetim Sistemi tıbbi sarf malzeme tüketim kayıtları doğrultusunda retrospektif (geçmişten günümüze) olarak gerçekleştirilmiştir. ABC analizi için kullanılmış olan tıbbi sarf malzemelerin yıllık tüketim miktar ve birim maliyet bilgileri alınarak, ayrı ayrı kümülatif maliyet tutarları hesaplanmıştır.

3. Bulgular

3.1. ABC Analizi ile Elde Edilen Bulgular

Tablo 3'te yüzdelik dağılıma bakıldığında; A grubunu oluşturan malzemeler, toplam malzemelerin %15,48'ini oluştururken, toplam harcama tutarının da %70'ine karşılık gelmektedir. Öte yandan toplam malzemelerin %68,45'ini oluşturan C grubu malzemeler, toplam harcama içerisinde %10'luk paya

sahiptir. Orta derece maliyetli olan ve toplam harcama tutarının %20'sine karşılık gelen B grubu malzemeler ise, toplam malzeme sayısının %16,07'sini oluşturmaktadır.

Tablo 3: ABC Analiz Tablosu

ABC	Çeşit	Değer (TL)	Çeşit (%)	Değer (%)
A Grubu	26	364.353,20	15,48	70
B Grubu	27	100.402,97	16,07	20
C Grubu	115	53.016,01	68,45	10
Toplam	168	517.772,18	100	100

Dolayısıyla stok yönetimi açısından toplam harcama tutarının %70'ini oluşturan A grubu malzemelerin öncelikli olarak kontrol ve takip edilmesi gerekmektedir. Maliyetlere göre yapılan bu hesaplamalar, birim maliyet değil kümülatif maliyetlerdir. Yani birim maliyeti düşük, ancak sirkülasyonu hızlı, sayı olarak yüksek malzemeler de bulunabilmektedir.

Grafik 1: ABC Analizine Göre Malzeme Sayılarının ve Harcama Tutarlarının Yüzdelik Oranları

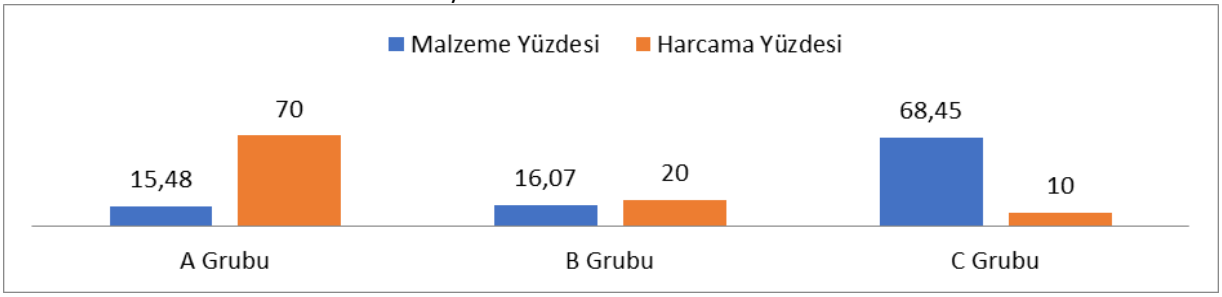

Grafik 1' de görüldüğü üzere A grubu malzemeler, stoklarda % 15 gibi bir paya sahip olmasına rağmen toplam harcamanın büyük çoğunluğunu oluşturmaktadır. C grubu malzemeler ise tam tersi, stok miktarlarının büyük çoğunluğunu oluşturmasına rağmen harcamalardaki yeri %10'dur. Orta seviye olan B grubu malzemelerde, hem maliyet hem de miktar olarak birbirine yakın seviyelerdedir.

3.2. VED Analizi ile Elde Edilen Bulgular

Tablo 4'teki yüzdelik dağılıma bakıldığında, V grubunda yer alan hayati önemi olan malzemeler, toplam malzemelerin %52,38'ini oluştururken, toplam harcama içerisindeki payı %59,02'dir. Diğer tarafta hastane stoklarında bulunması gereken ancak alternatifi olan E grubu malzemeler, toplam malzemeler içerisinde %13,69 ile toplam harcama tutarı içinde %2,58'lik paya sahiptir. D grubu malzemeler ise, toplam malzemelerin %33,33'ünü oluştururken toplam harcama içerisinde de %38,23'lük paya sahiptir.

Tablo 4: VED Analiz Tablosu

VED	Çeşit	Değer (TL)	Çeşit (%)	Değer (%)
V Grubu	88	305.621,60	52,38	59,02
E Grubu	23	13.341,17	13,69	2,58
D Grubu	56	197.937,07	33,33	38,23
Toplam	168	517.772,19	100	100

Bu sonuçlardan hareketle ABC yönteminde yani sadece parasal ölçütlere göre, 26 kalem malzeme çok önemli görülürken; VED analizi sonuçlarına göre, yani hayati açıdan önemi yüksek olan 88 kalem malzeme vardır ve bu malzemelerin stok kontrolünün öncelikli olarak ele alınması gerekmektedir.

Grafik 2: VED Analizine Göre Malzeme Sayılarının Ve Harcama Tutarlarının Yüzdelik Oranları

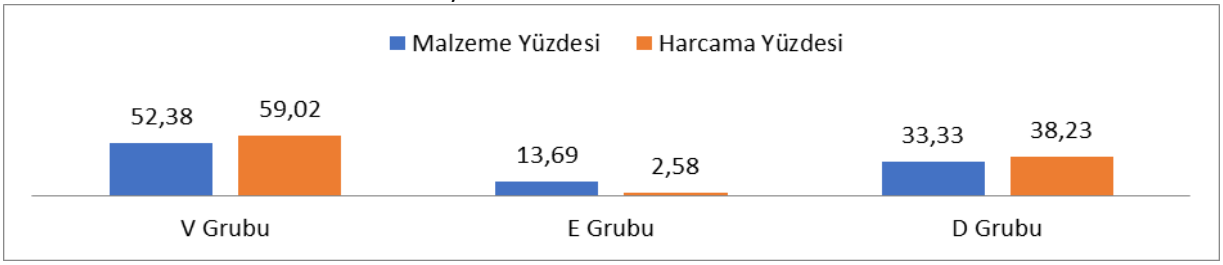

Grafik 2'de görüldüğü üzere V grubu ilaçlar, hem stok miktarlarının hem de toplam maliyetin ortalama yarısını oluşturmaktadır. Buradan sonuçla Çerkezköy Devlet Hastanesi, eczane stoklarında tercihen istenilen ilaçlardan daha çok hayati önemi olan ilaçları bulundurmayı ve bu tür ilaçlara harcama yapmayı tercih etmektedir. Kalan kısım alternatifi olan E grubu ve isteğe bağlı stoklarda bulundurulan D grubudur.

3.3. ABC-VED Matris Analizi ile Elde Edilen Bulgular

Tablo 5'te ABC-VED matris analizi ile hem malzemelerin maliyeti hem de insan hayatı açısından taşıdığı önem kombine edilerek analiz edilmiştir. Kategorilerin ilk harfleri malzeme kalemlerinin ABC analizindeki; ikinci harfler ise, VED analizindeki yerlerini temsil etmektedir. Kategori I 99 kalem malzeme (%58,93), Kategori II 33 kalem malzeme (%19,64) ve kategori III 35 kalem malzemeden (%20,83) oluşmaktadır. Bu kalemlerin maliyet değeri sırasıyla, 458.951,19 TL (%88,64), 43.337,51 TL (%19,64) ve 21.310,25 TL (%4,12) dir.

Tablo 5: ABC-VED Matris Analizi Tablosu

ABC ve VED Matris Analizi	Çeşit	Değer (TL)	Çeşit (%)	Değer (%)
Kategori I (AV+AE+AD+BV+CV)	99	458.951,19	58,93	88,64
Kategori II (BE+CE+BD)	33	43.337,51	19,64	8,37
Kategori III (CD)	35	21.310,25	20,83	4,12
Toplam	168	532.598,95	100	100

Bu analizler sayesinde, gereksiz stok ve stok maliyetini ortadan kaldırarak gerçekçi veriler ışığında harcamalara yön verilmesi hedeflenmiştir.

Grafik 3: ABC-VED Matris Analizi Malzeme ve Harcama Yüzdeleri

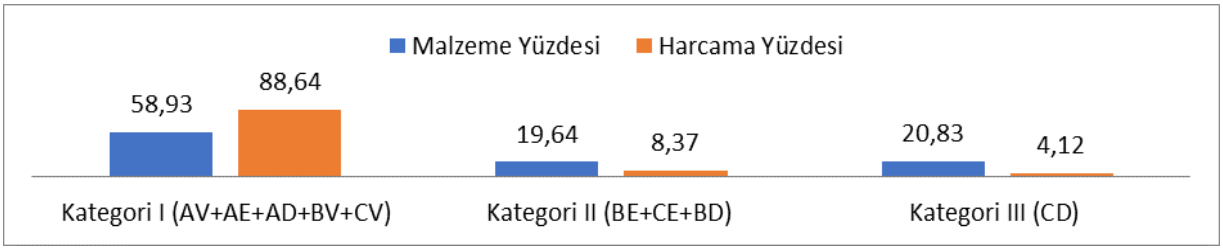

Grafik 3'te görüldüğü üzere maliyet ve stok miktarlarının kombinasyonu ile yapılan bu analiz yöntemi değerlendirildiğinde, hayati önem ve maliyet açısından en yüksek grup olan kategori I, harcamaların neredeyse %89'unu, stokların ise %59'unu oluşturmaktadır. Uygulama hastanemizde yatırımlarda önceliğin, hayati önem olduğu açıktır.

Ekte 2016 yılı içerisinde kullanılan malzeme listesi, ABC ve VED yöntemlerine göre "maliyet ve hayati açıdan önem" sınıflandırması tablo halinde sunulmuştur.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

İlaç ve malzemeler, hastanelerin kaliteli ve kesintisiz bir sağlık hizmeti sunumu için ihtiyaç duyduğu en önemli kaynaklardır. Bu nedenle ilaç ve malzemelerin doğru fiyat, doğru miktar, doğru zaman, doğru yer ve doğru kalitede kullanıma hazır bulundurulması zorunludur. Stok yönetimi, ihtiyaçlara mümkün olan en düşük maliyet ve yatırımla cevap verilebilmesini sağlamak ve bunlar arasındaki dengeyi iyi kurmaktır. Kullanılan malzemelerin asgari stok miktarları gerçekçi bir şekilde belirlenmeli, stok hareketlerinin takibi ve kontrolleri yapılmalıdır.

ABC, VED ve ABC-VED Matris analizi ile elde edilen veriler çerçevesinde ortaya konan araştırma bulgularına dayanılarak aşağıdaki sonuç ve değerlendirmelerde bulunulmuştur.

1. ABC yöntemine göre yapılan analizler değerlendirildiğinde; 168 kalem malzeme içerisinde, A grubu, 26 kalem ile tüm maliyetin %70'ini oluşturmaktadır. Bu grup, genel olarak düşük maliyetli ancak sirkülasyonu hızlı ya da birim maliyeti yüksek malzemeler olup, stok kontrollerinin en sık yapılması gereken gruptur. Stok kontrolü sırasında hem hizmet devamlılığı hem de mali denge düşünülerek tedarik zamanı planlanmalıdır. C grubu, 115 kalem malzeme ile toplam malzemenin %68,45'ini oluşturmasına rağmen, en düşük maliyetli bölümdür.
2. VED yöntemi ile analiz edilen 168 kalem malzemenin %52,38'i yani 88 kalem malzeme, V grubu olup hayati önemi ve bulundurma zorunluluğu vardır. E grubu ise, toplam malzemenin %13,69'u yani 23 kalem malzeme, hastanede bulundurulması zorunlu ancak alternatifi olan malzemelerden oluşan gruptur. D grubu malzemeler ise, isteğe bağlı bulundurulan ve 168 kalem malzeme içerisinde %32,73'lük payı olan ve 55 kalemden oluşan malzemelerdir. Yani hem tedarik hem de stok değerlendirmelerinde en az öneme sahip, stoklu çalışılması gerekli olmayan gruptur.
3. Yüksek maliyetli A grubu 26 kalem malzemenin 15'i hayati öneme haiz V grubundadır. Bu sayı, orta maliyetli B grubu için 27 kalem malzemenin 16'sı ve düşük maliyetli C grubu için, 115 kalem malzemenin 58'idir. V grubunda olan tüm malzemelerin; tedarik, stok ve stok kontrollerinde önceliği olmalıdır.
4. ABC-VED Matris analizine göre tıbbi sarf malzemeleri; Kategori I, Kategori II ve Kategori III şeklinde üç gruba ayrılmıştır. Kategori I'de yer alan "AV+AE+AD+BV+CV" grubu malzemeler için, hem hayati öneme haiz hem de yüksek maliyetli olmaları nedeniyle, etkin bir stok kontrol yönteminin kurulması ve bu tür malzemelerin sıkı bir şekilde takibi gereli ve önemlidir. Kategori II'de yer alan "BE+BD+CE" grubu malzemeler ise, hastanede bulunması zorunlu ancak alternatifi bulunabilen, hem maliyet hem de hayati öneme haizliği ve stok kontrol denetimi açısından orta seviyedeki malzemelerdir. Kategori III'te yer alan "CD" grubu malzemeler ise, maliyet ve hayati önem derecesi bakımından düşük değerli, hastanede bulundurulması isteğe bağlı, genelde hekimlerin özellikle tercih ettiği malzemeler olup, düşük seviyede bir stok kontrolü yeterlidir. Hatta bazen bu malzemeler stokta olmadan, hastaya özel olarak ya da vakanın özelliğine göre münferiden temin edilip kullanılabilir.
5. Hastaneler, malzeme stoklarını "maliyet, hayati önem, kullanım durumu, mevsimsel etkiler, stok maliyeti ve tedarik süreci/süresi" gibi durumları göz önünde bulundurarak değerlendirmeli ve hastane için en uygun stok yönetim sürecini benimsemelidir.
6. Yüksek maliyetli veya hastaya özel kullanılması gereken malzemelerin tedarik süreci çok önemlidir. Gerektiğinde hızlı tedarik edilebilen bu tip malzemelerin, stoklu ya da stoksuz olup olmama durumu iyi değerlendirilmelidir. Kullanılamayıp miadı dolan ya da atıl kalan yüksek maliyetli bu malzemeler kurumu zarara uğratabilir.
7. Özellikle kategori I'de yer alan malzemeler için tedarik süreci/süresi ve tedarikçi performans değerlendirilmesi yapılmalı, V grubu malzeme taleplerine öncelik verilmelidir.
8. Hastanelerde her türlü malzeme ve ilacın asgari stok seviyeleri, Hastane Bilgi Yönetim Sistemlerine tanımlanmalı ve bu seviyenin altına düşen malzemeler için dikkat çekici bir uyarı mekanizması sağlanmalıdır.

9. Hastanelerde stok yönetimi için eczane, klinikler, servisler, planlama, satın alma, faturalama, ambar ve diğer klinik, idari ve mali birimler arasında iletişim ve koordinasyon sağlanmalıdır.
10. Tüm stok ve miat kontrol işlemleri, yetkilendirmeleri Hastane Bilgi Yönetim Sistemleri üzerinden gerçekleştirilebilmelidir. Çıkışlar, anlık işlenmeli ve verilen komutlara göre uyarılar oluşturulmalıdır.
11. Satın alma ve faturalama birim personeli ile eczane personelinin işbirliği, gereksiz stok maliyetlerini ortadan kaldıracaktır. Bilhassa kamu hastanelerinde Taşınır Kayıt Kontrol Yetkililerince yürütülen ambar ayniyat işlemlerinde, Malzeme Kaynak Yönetim Sistemi ile (MKYS) malzemelerin sıkı takibi yapılmalı ve ihtiyaç fazlası malzemelerin bedelsiz olarak işletmeye kazanımı sağlanmalıdır.
12. Tedarik edilecek malzemelerin sayıca ve tutar olarak fazla olması, birim maliyeti düşürerek kuruma kârlılık sağlayacağından, alımlar toplu ve tek merkezden yürütülmeli, ancak gereksiz stok ve stok maliyetlerini ortadan kaldırmak amacıyla teslimat peyder pey yapılmalıdır.
13. Hastanelerde laboratuvar ve radyoloji işlemleri için tedarikler sonuç bazlı, yani SGK'ya fatura edilebilen sayı üzerinden gerçekleştirilmelidir. Böylece kurum zararı olmadan kârlılık sağlanacak, gereksiz sarfiyat ve iş gücü ortadan kalkmış olacaktır.

Çalışma sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde; hastanelerde stok yönetimi faaliyetlerinin ABC yöntemine göre yapılması, maliyetler açısından önemli olmakla birlikte, bu yöntemde hayati önem unsurunun göz ardı edilmiş olması nedeniyle, bu analiz sonucunda elde edilen veriler işletme açısından olumsuz ve yetersiz kalacaktır. Benzer şekilde, VED yöntemi de, hayati önem unsurunu odağına alırken maliyet unsurunu göz ardı etmektedir. Bu nedenle yapılacak analizlerde, hayati önem ve maliyet unsurlarını bir arada dikkate alan ABC-VED Matris analizi tercih edilmelidir.

KAYNAKÇA

Anand, Tanu., Ingle, G. K., Kishore ve J.,Kumar, R. (2013), "ABC-VED Analysis of a Drug Store in the Department of Community Medicine of a Medical College in Delhi". Indian Journal of Pharmaceutical Sciences, 75(1), 113.

Barange, Devendra (2013), "ABC Analysıs Analysis For Inventory Control In Spare Store", International Journal Of Creative Research Thoughts, Volume 1, Issue.4.

Chase, B. Richard, Aquılano, Nicholas JHYPERLINK "http://www.amazon.com/Nicholas-J.-Aquilano/e/B001IOBEMK/ref=dp_byline_cont_book_2"., Jacobs ve F. Robert (1998), "Production And Operations Management:Manifacturing And Services", Eight Edition, Mcgraw Hill, 1998.

Devnani, M., Gupta, A. ve Nigah, R., (2010). "ABC and VED Analysis of the Pharmacy Store of a Tertiary Care Teaching", Research and Referral Healthcare Institute of India, Journal Young Pharmacists, India, 201-205,325.

Gupta, R Col., Gupta, K. K Col., Jain, B. R.Bring ve Garg, R. K. Maj (2007), "ABC and VED analysis in medical stores inventory contro"l. Medical Journal Armed Forces India, 63(4), 325-327.

Gupta, Shakthi ve Kant Sunil (2000), "Hospital stores management: An integrated approach". India: Jaypee 14-16.

Kaptanoğlu, A.Y., (2013). Sağlık İşletmelerinde Maliyet, Depo, Stok ve Envanter Yönetimi, Beşir Kitabevi, İstanbul.

Khurana, Sarbjeet, Neelam Chhillar, ve Vinod Kumar Singh Gautam (2013), "Inventory control techniques in medical stores of a tertiary care neuropsychiatry hospital in Delhi." Health 5.01 (2013): 8.

Kobu, Bülent (2016), Üretim Yönetimi, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş. İstanbul.

Küçük, Orhan (2012), "Lojistik İlkeleri ve Yönetimi", Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Manhas Anil, K., Aubid, Malik, Haroon Rashid, Sheikh Mushtaq A ve Syed, AT (2012), ""Analysis of Inventory of Drug and Pharmacy Department of a Tertiary care Hospital". Analysis, 25(3), 183.

Reddy, V.Venkart (2008), Managing A Modern Hospital: Hospital Materials Management, Edited by A.V. Srinivasan, Sage Publications Inc, California, USA.

Sikdar, S. K., Agarwal, A. K. ve Das, J. K. (1996), "Inventory analysis by ABC and VED analysis in medical stores depot of CGHS, New Delhi". Health Popul Perspect Issues, 19, 165-72.

T.C. Sağlık Bakanlığı (2017), "Çerkezköy Devlet Hastanesi 2016 Yılı Bütçesi", jtdms.saglik.gov.tr/TDMS/muh/fis.htm (Erişim Tarihi: 15/09/201715.09.2017).

Türkiye Kamu Hastaneleri Kurumu (2017), http://tkhk.saglik.gov.tr/828_genelgeler (Erişim Tarihi: 15/09/201715.09.2017).

Vaz, Federick S., Ferreira, Antao, Kulkarni, MS., Motghare, DD. ve Pereira-Antao, I. (2008), "A Study of Drug Expenditure at a Tertiary Care Hospital An ABC-VED Analysis". Journal of Health Management, 10(1), 119-127.

Yalçıner, A.,Yalçıner, H., AK, D. (2015) "Sağlık Yönetim Sistemlerinde Malzeme Yönetiminin Önemi ve ABC Analizi İle Bir Uygulama Örneği" Akademik Platform, 2043-2052.

EK: ABC ve VED Yöntemlerine Göre Çerkezköy Devlet Hastanesi Malzeme Listesi

SIRA NO	MKYS TANIMI	YILLIK TÜKETİM	ALIŞ FİYATI	ABC	VED
1	HİDROFİL GAZLI BEZ 90 CM X 100 M 20 TEL RULO	72100	0,567	A	V
2	SERUM SETİ 21G LUER	77305	0,33372	A	V
3	MUAYENE ELDİVENİ PUDRALI NONSTERİL-S	376800	0,063072	A	V
4	BİKARBONATLI KONSANTRE ASİDİK HEMODİYALİZ SOLÜSYONU 5 LT	2995	7,6464	A	D
5	MUAYENE ELDİVENİ PUDRALI NONSTERİL-M	333115	0,063072	A	V
6	FAKO KASETİ CİHAZ UYUMLU DİSPOSABLE (TEK KULLANIMLIK)	58	354	A	D
7	HEMODİYALİZ İÇİN ARTER-VEN SETİ (YETİŞKİN)	2700	6,8256	A	D
8	HİDROFİLİK HİDROJEL KATLANABİLİR İOL(İNTRAOKÜLER LENS)	592	29,592	A	D
9	ENJEKTÖR 5 ML 21G (YEŞİL) DİSPOSABLE (TEK KULLANIMLIK) ÜÇ PARÇALI	190336	0,088992	A	V
10	ENJEKTÖR 10 ML 21G (YEŞİL) DİSPOSABLE (TEK KULLANIMLIK) ÜÇ PARÇALI	113730	0,12852	A	V
11	STERİL İYOTLU DREP / DRAPE 55(±5)X50(±5)CM	570	24,732	A	D
12	HAZNELİ MASKE-YETİŞKİN	11036	1,1016	A	V
13	NATUREL ALÇILI SARGI 15CMX2M	8190	1,242	A	V
14	DİYALİZÖR SELÜLOZ MEMBRAN 2-2.1 M²	496	20,4012	A	D
15	ANTERİOR VİTREKTOMİ PROBU CİHAZ UYUMLU DİSPOSABLE (TEK KULLANIMLIK)	18	531	A	D
16	POLİVİDON İYOT %10 1000 ML ANTİSEPTİK SOLÜSYON	1563	6,101568	A	V
17	BATIN KOMPRESİ SAPLI 45(±5) CM X 45(±5) CM RADYOPAKLI (4,6,8,12 KAT)	4925	1,93212	A	E
18	TUR ÖRTÜSÜ DİSPOSABLE (TEK KULLANIMLIK)	248	36,72	A	D
19	HORTUM SPANÇ RADYOPAKSIZ 10(±5)CM X 10(±5)CM	130000	0,06156	A	D
20	POLİGLİKOLİK ASİT(% 90) LAKTİK ASİT(% 10) (POLİGLAKTİN 910) (PGLAR) RAPİD NO: 0 40 (±5) MM 1/2 YUVARLAK 75 CM	1188	6,318	A	V
21	HAZNELİ MASKE -PEDİATRİK	6802	1,1016	A	V
22	CERRAHİ ELDİVEN LATEKS PUDRALI STERİL NO:7	10312	0,72576	A	V
23	POLİGLİKOLİK ASİT(% 90) LAKTİK ASİT(% 10) (POLİGLAKTİN 910) ANTİBAKTERİYEL NO: 0 41 (±5) MM 1/2 YUVARLAK 70 CM	1800	3,8124	A	V
24	DİYALİZÖR SELÜLOZ MEMBRAN 1.8-1.9 M²	360	19,0296	A	D
25	DAMLA AYAR SETİ	6280	1,08324	A	V
26	DİL BASACAĞI(ABESLANG) TAHTA YETİŞKİN STERİL	149400	0,04484	A	V
27	KOTER KALEMİ AYAK KUMANDALI DİSPOSABLE (TEK KULLANIMLIK)	3050	2,19564	B	V

28	ASPİRASYON TORBASI 2000 ML	996	6,0669	B	D
29	POLİGLİKOLİK ASİT(% 90) LAKTİK ASİT(% 10) (POLİGLAKTİN 910) (PGLAR) RAPİD NO: 2/0 30 (±5) MM 1/2 YUVARLAK 75 CM	1296	4,4712	B	V
30	DOUBLE J POLİÜRETAN MULTİLOOP ÜRETRAL STENT SET-DİSTAL UÇ MULTİLOOP, KAPALI UÇLU 4.7 F 22-30 CM	116	49,68	B	D
31	İ.V KANÜL (BRANÜL/İNTRAKET/ANJİOKET) NO:24G - SARI	16800	0,3294	B	V
32	POLİGLİKOLİD(75%) KO KAPROLAKTON(25%) (PGCL/POLİGLEKAPRON) NO: 3/0 13 (±3) MM 3/8 KESKİN	1260	4,3416	B	D
33	HİPOALLERJENİK FLASTER 10CMX10M	1809	2,9592	B	V
34	LAPAROSKOPİK KLİP ATICI ORTA-BÜYÜK BOY 10 MM	52	101,52	B	D
35	CERRAHİ ELDİVEN LATEKS PUDRALI STERİL NO:7,5	9019	0,54756	B	V
36	POLİGLİKOLİK ASİT(% 90) LAKTİK ASİT(% 10) (POLİGLAKTİN 910) (PGLAR) RAPİD NO: 2/0 25 (±3) MM 3/8 KESKİN 75 CM	1308	3,672	B	V
37	SARGI BEZİ 10 CM X 100 M (18 / 20 TEL)	670	6,75	B	V
38	İDRAR TORBASI MUSLUKLU 1000ML NON STERİL	5445	0,7452	B	V
39	LAPAROSKOPİK DİŞSİZ GRASPER 5 MM	24	149,688	B	D
40	STERİLİZASYON RULOSU 15CMX200M DÜZ	67	48,852	B	V
41	PAMUK 1000GR	460	6,588	B	V
42	TROKAR 10 MM	75	38,88	B	D
43	ENJEKTÖR 2 ML 21G (YEŞİL) DİSPOSABLE (TEK KULLANIMLIK) ÜÇ PARÇALI	34845	0,081	B	V
44	HASTA DEVRESİ YETİŞKİN	179	15,54282	B	D
45	STERİLİZASYON RULOSU 25CMX200M DÜZ	35	78,942	B	V
46	KARTON AĞIZLIK, SPİROMETRE İÇİN DİSPOSABLE (TEK KULLANIMLIK) YETİŞKİN	12700	0,16756	B	V
47	TEK POŞLU GÖZ ÖRTÜSÜ ORTA BOY	616	3,24	B	D
48	HEMODİYALİZ İÇİN VEN FİSTÜL İĞNESİ 16G	3230	0,594	B	D
49	POLİGLİKOLİK ASİT(% 90) LAKTİK ASİT(% 10) (POLİGLAKTİN 910) (PGLA) NO: 3/0 25 (±5) MM 1/2 YUVARLAK 75 CM	600	3,1428	B	V
50	ASPİRASYON TORBASI 3000 ML	300	6,264	B	D
51	TROKAR 5 MM	51	36,72	B	D
52	ATRAVMATİK İPEK NO:2/0 40 (±5) MM 1/2 YUVARLAK 75 CM	694	2,3976	B	V
53	ENJEKTÖR 20 ML 21G (YEŞİL) DİSPOSABLE (TEK KULLANIMLIK) ÜÇ PARÇALI	8000	0,20304	B	V
54	CERRAHİ ELDİVEN LATEKS PUDRASIZ STERİL NO:7	1900	0,82944	C	V
55	ALÇI ALTI PAMUK 20 CM X 1,5 M	3810	0,39852	C	V
56	%1.8 SODYUM HYALURONAT (KOHEZİV OVD) VİSKOELASTİK	57	26,432	C	D
57	GLİKOLİD(%60) KAPROLAKTON(%20) TRİMETİLEN	60	23,8248	C	D

	KARBONAT(%10) LAKTİK(%10) NO: 6/0 8 (±1) 1/4 SPATÜL İĞNE 30 CM				
58	İPEK FLASTER 5CM X 5M	879	1,5984	C	V
59	ELDİVEN ŞEFFAF (HASTA MUAYENE VE TUŞE ELDİVENİ) NONSTERİL	254700	0,005508	C	V
60	GÖĞÜS DRENAJ SİSTEMİ YETİŞKİN	90	15,12	C	D
61	CERRAHİ BEYİN PEDİ PAMUK RADYOPAKLI 12,5X12.5 MM	355	3,8232	C	D
62	DİYALİZÖR SELÜLOZ MEMBRAN 1.4-1.5 M²	72	18,7812	C	D
63	ASPİRASYON SONDASI NO:14	3456	0,39096	C	V
64	CERRAHİ ELDİVEN LATEKS PUDRASIZ STERİL NO:7,5	1600	0,82944	C	V
65	CERRAHİ ELDİVEN LATEKS PUDRALI STERİL NO:6,5	2400	0,54756	C	V
66	ALÇI ALTI PAMUK 15 CM X 4,5 M	4285	0,30456	C	V
67	POLİGLİKOLİK ASİT(% 90) LAKTİK ASİT(% 10) (POLİGLAKTİN 910) (PGLAR) RAPİD NO: 4/0 22 (±3) MM 1/2 YUVARLAK 75 CM	360	3,564	C	V
68	ENDOSKOPİK MAKAS MONOPOLAR 5 MM	18	69,0984	C	D
69	GÖZ İÇİ DENGELİ TUZ ÇÖZELTİSİ 500ML	164	7,4844	C	D
70	SANTRAL VENÖZ KATETER KALICI 7 F	20	55,944	C	D
71	ENJEKTÖR UCU 22G (SİYAH) DİSPOSABLE (TEK KULLANIMLIK)	29100	0,033912	C	V
72	POLİGLİKOLİK ASİT(% 90) LAKTİK ASİT(% 10) (POLİGLAKTİN 910) (PGLAR) RAPİD NO: 2/0 40(±5) MM 1/2 YUVARLAK 75 CM	264	3,6612	C	V
73	CERRAHİ ELDİVEN LATEKS PUDRASIZ STERİL NO:8	1552	0,61884	C	V
74	ALÇI ALTI PAMUK 10 CM X 4,5 M	4650	0,1998	C	V
75	VAGİNAL SPEKULUM BÜYÜK 10-11CM	1400	0,63936	C	V
76	BİSTÜRİ UCU NO:15	7620	0,11448	C	V
77	NAZAL OKSİJEN KANÜLÜ YETİŞKİN	1677	0,50976	C	V
78	POLİPROPİLEN MEŞ (MESH) 15(±2)X15(±2)CM	135	6,318	C	D
79	MVR/YAN PORTLU UCU KORUMALI BIÇAK 1.1MM (19G) AÇILI	35	23,4576	C	D
80	ENDOTRAKEAL (ENTÜBASYON) TÜP BALONLU 8.0(±0,2)MM	544	1,4148	C	E
81	ENDOTRAKEAL (ENTÜBASYON) TÜP BALONLU 7.0(±0,2)MM	495	1,4148	C	E
82	LAPAROSKOPİK DİSEKTÖR 5MM	10	69,0984	C	D
83	POLİGLİKOLİK ASİT(% 90) LAKTİK ASİT(% 10) (POLİGLAKTİN 910) (PGLA) NO: 8/0 8 (±1) MM 3/8 (ÇİFT) SPATÜL 45 CM	36	18,954	C	D
84	HİPOALLERJENİK FLASTER 20CMX10M	97	6,9552	C	V
85	POŞ AÇACAĞI	1500	0,4212	C	D
86	KONDOM (PREZERVATİF)	2900	0,216	C	V
87	CİLT KORUYUCU BARİYER KREM	20	29,5	C	D
88	ENDOTRAKEAL (ENTÜBASYON) TÜP BALONLU 7.5(±0,2)MM	412	1,4148	C	E

89	TÜBERKÜLOZ MASKESİ, N95 DİSPOSABLE (TEK KULLANIMLIK)	512	1,134	C	V
90	POLİPROPİLEN NO: 2/0 30 (±5) MM 3/8 TERS KESKİN 75 CM	252	2,268	C	V
91	BİSTÜRİ UCU NO:20	4900	0,11448	C	V
92	HEMOSTATİK BASINÇ BANDAJI, 30X72MM	2100	0,257	C	D
93	PERKÜTAN ÖRTÜ SETİ	15	34,776	C	D
94	BASINÇ İZLEME SETİ, TEKLİ (TRANSDUSER)	24	20,952	C	D
95	KARMEN KANÜL 5MM	385	1,2744	C	D
96	KARMEN KANÜL 4MM	370	1,2744	C	D
97	SAFETY SLİT BIÇAK DÜZ 2.85MM (SİNGLE/DOUBLE BEVEL)	20	23,0904	C	D
98	ASPİRASYON SONDASI NO:18	1159	0,39096	C	V
99	POLİGLİKOLİK ASİT(% 90) LAKTİK ASİT(% 10) (POLİGLAKTİN 910) ANTİBAKTERİYEL NO: 2 35 (±5) MM 1/2 TERS KESKİN 90 CM	144	3,1212	C	D
100	ENJEKTÖR 50 ML 21G (YEŞİL) DİSPOSABLE (TEK KULLANIMLIK) ÜÇ PARÇALI	901	0,4536	C	V
101	AĞIZ BAKIM SETİ	78	5,177088	C	D
102	Y TUR SETİ PUARSIZ	60	6,48	C	D
103	KARMEN KANÜL 6MM	295	1,2744	C	D
104	BİSTÜRİ UCU NO:21	4110	0,08964	C	V
105	ATRAVMATİK İPEK NO:6/0 17 (±3)MM 3/8 KESKİN 45CM	120	2,808	C	V
106	ASPİRASYON SETİ YANKAUER VAKUM KONTROLSÜZ	185	1,7496	C	V
107	STERİLİZASYON RULOSU 20CMX200M DÜZ	5	63,484	C	V
108	ENDOTRAKEAL (ENTÜBASYON) TÜP BALONLU 8.5(±0,2)MM	224	1,4148	C	E
109	POLİVİDON İYOT %7,5 1000 ML SIVI SABUN(SCRUB)	40	7,8084	C	V
110	CERRAHİ BEYİN PEDİ PAMUK RADYOPAKLI 12,5X50 MM	80	3,8232	C	D
111	BİSTÜRİ UCU NO:22	3400	0,08964	C	V
112	ATRAVMATİK İPEK NO:2/0 30 (±5) MM 1/2 YUVARLAK 75 CM	132	2,052	C	E
113	BEZ FLASTER 5CM X 5M	166	1,5228	C	V
114	SPANÇ RADYOPAKLI 10(±2) CM X 10(±2) CM NON STERİL(4,6,8,10,12,16 KAT)	2400	0,10368	C	E
115	KAPSÜL GERME HALKASI SEGMENTAL	10	24,84	C	D
116	ABLASYON KATETERİ MEŞ YAPIDA MULTİ ELEKTRODLU	2000	0,12312	C	D
117	ÜÇ YOLLU MUSLUK - MAVİ	780	0,3132	C	V
118	ELASTİK BANDAJ 10 CM X 1,5 M	455	0,5346	C	V
119	POLİGLİKOLİK ASİT(% 90) LAKTİK ASİT(% 10) (POLİGLAKTİN 910) (PGLAR) RAPİD NO: 2/0 İĞNESİZ 150 CM	60	3,942	C	D
120	FOTOTERAPİ KORUYUCU GÖZ BANDI ORTA BOY	250	0,9072	C	V
121	BİSTÜRİ UCU NO:11	1800	0,11448	C	V

122	TORAKS KATETERİ 32CH	62	3,132	C	D
123	ASPİRASYON SONDASI NO:10	630	0,30025	C	V
124	OKSİJEN MASKESİ YETİŞKİN	200	0,90288	C	V
125	ENDOSKOPİK SAKŞIN - İRRİGASYON SETİ 5MM	3	58,2984	C	D
126	TORAKS KATETERİ 28CH	40	3,996	C	D
127	HİPOALLERJENİK FLASTER 10CMX5M	86	1,6632	C	V
128	OKSİJEN MASKESİ REZERVUARLI YETİŞKİN	71	1,98936	C	V
129	ENDOTRAKEAL (ENTÜBASYON) TÜP BALONLU SPİRALLİ NO:5.5	34	3,9744	C	E
130	ATRAVMATİK İPEK NO:0 40 (±5) MM 1/2 YUVARLAK 75 CM	36	3,68	C	E
131	ATRAVMATİK İPEK NO:3/0 30 (±5) MM 1/2 YUVARLAK 90 CM	60	1,9008	C	E
132	ASPİRASYON SONDASI NO:06	490	0,224186	C	V
133	BESLENME SONDASI LATEKS 8F	290	0,367481	C	V
134	TRİPAN MAVİSİ	35	3,024	C	D
135	EKG ELEKTRODU PEDİATRİK DİSPOSABLE (TEK KULLANIMLIK)	800	0,12852	C	V
136	ASPİRASYON SONDASI NO:12	360	0,27972	C	V
137	EMİLEBİLEN HEMOSTATİK JELATİN SÜNGER TAMPON 80(±5)X50(±5)X10(±5)MM	24	3,9312	C	E
138	NAZOGASTRİK SONDA LATEKS NO:12	232	0,392	C	V
139	ENDOTRAKEAL (ENTÜBASYON) TÜP KAFLI NO:6.5	64	1,4148	C	E
140	HEMODİYALİZ İÇİN ARTER FİSTÜL İĞNESİ 16G	150	0,594	C	D
141	ORAL AİRWAY NO 3	139	0,5832	C	V
142	DENTAL ENJEKTÖR 2ML 27G (GRİ) 50 MM DİSPOSABLE (TEK KULLANIMLIK) ÜÇ PARÇALI	750	0,10692	C	V
143	ENDOTRAKEAL (ENTÜBASYON) TÜP BALONLU SPİRALLİ NO:6.5	20	3,9744	C	E
144	ORAL AİRWAY NO 5	135	0,5832	C	V
145	ÖRDEK PLASTİK YETİŞKİN	70	0,9322	C	V
146	OKSİJEN MASKESİ REZERVUARLI PEDİATRİK	30	1,9872	C	E
147	TRAKEOSTOMİ KANÜLÜ BALONLU NO: 7,5	8	7,368106	C	V
148	NAZOGASTRİK SONDA LATEKS NO:18	111	0,4644	C	V
149	TRAKEOSTOMİ KANÜLÜ BALONLU NO: 7.0	8	6,1452	C	V
150	FOLEY SONDA İKİ YOLLU LATEKS 6 F	48	1,0076	C	V
151	ENDOTRAKEAL (ENTÜBASYON) TÜP BALONLU 5.5(±0,2)MM	30	1,4148	C	E
152	KULAK TÜPÜ, GROMMET TİP 1.52	10	4,212	C	D
153	ORAL AİRWAY NO 2	71	0,5832	C	V
154	TRAKEOSTOMİ KANÜLÜ BALONLU NO: 6.5	2	18,9	C	V
155	HİDROFİL GAZLI BEZ 90 CM X 100 M 20 TEL ZİGZAG	100	0,376	C	V
156	TRAKEOSTOMİ KANÜLÜ BALONLU NO: 8,5	3	11,88	C	V
157	KEMİK MUMU 2-5 GR	12	2,9592	C	VD
158	NEBÜLİZATÖR SETİ T PARÇALI TEK KULLANIMLIK	10	3,1752	C	E
159	ORAL AİRWAY NO 1	53	0,5832	C	V
160	TRAKEOSTOMİ KANÜLÜ BALONLU NO: 8.0	3	10,26	C	V

161	POLİVİDON İYOT İÇEREN EL VE TIRNAK FIRÇASI	40	0,72684	C	E
162	CERRAHİ ELDİVEN LATEKS PUDRALI STERİL NO:8,5	50	0,54756	C	V
163	ENDOTRAKEAL (ENTÜBASYON) TÜP BALONSUZ 5.5(±0,2)MM	38	0,6912	C	E
164	ENDOTRAKEAL (ENTÜBASYON) TÜP BALONSUZ 2.5(±0,2)MM	24	1,04112	C	E
165	FOLEY SONDA İKİ YOLLU LATEKS 8 F	22	1,0584	C	E
166	ENDOTRAKEAL (ENTÜBASYON) TÜP BALONSUZ 4.0(±0,2)MM	30	0,7452	C	E
167	ENDOTRAKEAL (ENTÜBASYON) TÜP BALONLU 4.0(±0,2)MM	10	1,566	C	E
168	ENDOTRAKEAL (ENTÜBASYON) TÜP BALONSUZ 4.5(±0,2)MM	21	0,6912	C	E

Batı Trakya Türklerinin Kimlik İnşasında "Pınar Çocuk" Dergisinin Rolü

Dr. Yasemin ULUTÜRK[1]

[1]Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Türk Dili Bölümü, yasemin.uluturk@sbu.edu.tr

Özet: Batı Trakya Türkleri kültürel, tarihsel ve duygusal bakımdan Türkiye Türkleri ile olan bağlarını her şart altında sürdürmeye devam etmiş ve kendilerini hiçbir şekilde yabancı olarak görmemiştir. Bu nedenle, kendi kimlik ve inançlarını da muhafaza etmeyi başarmışlardır. Bu aşamada ise yeni nesli, kültürlerinin devamlılığını sağlamada yetiştirebilmek ve diri tutabilmek adına farklı girişimlerde bulunmuşlardır. Onlardan biri Türkçe çocuk dergileridir. Gümülcine'nin Büyük Müsellim köyünde yayımlanmış olan *Pınar Çocuk* dergisi ise bunun iyi bir örneğidir.

Pınar Çocuk dergisi 1991-1994 yılları arasında toplam 25 sayı çıkmış bir çocuk dergisidir. Temmuz, ağustos ve eylül aylarında ara vermek suretiyle, üç yıl boyunca her ay yayımlanan derginin ilk sayısı on sayfa iken sonraki sayılarda sayfa sayısı artmıştır. Kendi ismini logo olarak kullanan dergi, Yunanca ve Türkçe künye ile yayımlanmıştır. Dergide şiir, hikâye, masal, fıkra, resimli öykü gibi başlıklar mevcuttur. Bu türlerin dinî içerikli olması ise derginin hangi amaçla yayımlandığını göstermesi bakımından önemlidir. Zira derginin ilk sayısında yer alan sunuş yazısının hem üslûp hem de anlatım bakımından çocuklara hitap ettiği görülmektedir. Manevi kimlik inşasında çocuk dergilerinin kullanılmış olması dikkate değer bir nokta iken biz de bu bildiride, çocuk yetiştirmede kültürel mirasın ve manevi değerlerin söz konusu dergi aracılığıyla nasıl aktarılmaya çalışıldığını ortaya koymaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Batı Trakya, Türk Çocuk Edebiyatı, Dergi, *Pınar Çocuk*.

The Role Of The "Pınar Çocuk" Magazine İn The İdentity Of Western Thracian Turks

Abstract: Western Thrace Turks, cultural, historical and emotional ties with Turkey Turks has continued to respect under all circumstances and in no way see themselves as outsiders. For this reason, they have succeeded in preserving their own identity and beliefs. At this stage, the newly-born generation has made different initiatives in order to keep the continuity of their culture and to keep it alive. One of them is Turkish children's magazines. The Pınar Çocuk magazine, which was published in the village of Büyük Musilim of Komotini, is a good example of this.

The Pınar Çocuk magazine is a children's magazine with a total of 25 issues between 1991-1994. In July, August and September was a break time for this magazine and the first issue of the magazine published every month for three years was ten pages while the number of pages increased in the subsequent issues. The magazine, which uses its name is as its own logo, has been published in Greek and Turkish language. The magazine has titles such as poetry, story, fairy tale, anecdote, illustrated story. The religious content of these species is important in that it shows the purpose of the magazine. Because the writing for the children in the first issue of the magazine appeals to children both in terms of style and expression. It is noteworthy that children's magazines have been used in spiritual identity.

In this report, it will be examined how the cultural heritage and spiritual values are tried to be transmitted through magazines, especially in child rearing.

Key Words : Western Thrace, Turkish Children Literature, Magazine, "*Pınar Çocuk*".

GİRİŞ

Toplumlar sahip oldukları manevi değerleri ve kültürel mirasları yeni nesillere aktarabilmek adına çeşitli yol ve yöntemler kullanır. Onlardan biri kitle iletişim araçlarıdır. Bu araçlar, yaygın eğitimin birer parçası gibidir ve toplumların duygu ve düşünce dünyalarına tesir ederek onları yönlendirmede önemli bir ağırlığa sahiptir. (Yılmaz, 2003: 140) Söz konusu araçlardan televizyon, gazete, dergi gibi kitle iletişim araçları, kısa sürede pek çok kişiye ulaşarak onları vermek istediği mesaj ile baş başa bırakır. Bu esnada ideolojik bir yaklaşımın empoze edilmesi mümkün iken yanlış bilgiler ile zihinlerin karmaşa içine düşürülmesi de mümkündür. Dolayısıyla kitle iletişim araçları son derece doğru ve hassas bir şekilde kullanılmalı ve her aracın kontrol edilmeden bilhassa çocuklarla iletişime geçmesine müsaade edilmemelidir.

Toplumları tesir altında bıraktığı açık bir şekilde gözlenebilen söz konusu araçların bizce en önemli görevi, millî kültürün devamını sağlamasıdır. Zira millî benliğin sağlam kalabilmesi, millî kültüre sahip çıkılmasından geçer. Dolayısıyla "millî varlığını sürdürmek isteyen milletler millî benliğine sahip çıkmalıdırlar. Millî benliğe sahip çıkmanın yolu da millî kültüre sahip çıkmaktır..." (Zeybek, 2002: 22) Millî kültür ise gelenek, görenek, inanç, dil, din gibi geçmişten günümüze kadar değişerek gelen yaşam şekillerinin bir bütünü olarak tarif edilebilir. Burada kültür aktarımını sağlayan dilin ehemmiyeti üzerinde ayrıca durmak elzemdir. Nitekim dil, "insanın varlığını ortaya koymasında en büyük etkendir." (Tarım, 2004: 20) Bu yüzden dilin estetik ve sanatsal bir düzlemde kullanıldığı bilinen edebiyat eserleri de son derece önemli bir kitle iletişim aracı olarak karşımıza çıkar. Süreli yayın olarak varlığını koruyan dergiler ise millî değer ve kültür aktarımında hem kitle iletişim aracı hem de edebiyat ürünü olarak oldukça büyük bir öneme sahiptir. Bu önem, derginin yayımlandığı coğrafi bölgeye göre de değişiklik arz eder. Örneğin Batı Trakya coğrafyası, 13. yüzyılda Osmanlı hakimiyetine girmiştir. Bu yüzyıldan sonra ise söz konusu bölgede yaşayanlar, pek çok yeni durum ile karşılaşmıştır. Onlardan biri bölge halkının, Osmanlı'nın iskân politikası çerçevesinde bölgeye yerleştirdiği Türklerden öğrendikleri İslam dinidir. Bölgedeki Türkler, bu coğrafyanın demografik yapısını oldukça fazla etkilemiştir. Lakin İslam ile birlikte altı asır Osmanlı bünyesinde kalan Batı Trakya halkı, 19. yüzyılın başlarında ortaya çıkan milliyetçilik akımının tesirinden de kendisini kurtaramamıştır. Yaşanan siyasi süreç, Osmanlı'nın bu topraklardan çekilmesine sebep olsa da Batı Trakya, orada kalan büyük bir Türk nüfusuna yurt olmaya devam etmektedir. Bu aşamada ise Müslüman Türk halkının millî ve manevi değerlerini koruyabilmesi hayli zorlaşmaktadır. Nitekim bölgede yaşayanlar artık etnik kimlikleri ile değil inançları ile anılmaya başlanır. "Hatta Yunanistan Batı Trakya'da yaşayan Türk toplumunun etnik kimliklerini tamamen görmezden gelerek onları Yunan / Helen Müslümanları olarak tanımlamaktadır." (Akt. Bahçekapılı, 2016: 2-3)

Toplumda sadece dinî inancı ile tanınan Batı Trakya Türkleri hem inançlarını yaşamakta hem de millî değerlerini nesillere aktarabilmekte çeşitli zorluklar ile karşılaşmıştır. Bu zorluk içerisinde söz konusu kitle iletişim araçları, özellikle de dergiler olabildiğince kullanılmış ve halkın kendi inançlarına sahip çıkarak yapılan olumsuz tutum ve davranışlara karşı dirençli kalabilmeleri sağlanmaya çalışılmıştır. Bir toplumun yaşadığı coğrafyada ayakta kalabilmesi için dili ve dinine sahip çıkması gerektiği bilinci ile de özellikle çocuklara yönelik dergiler yayımlanmıştır. Söz konusu dergiler ise çocukların dinî değerlerden uzak büyümemesine ve kimliklerini kaybetmemelerine yardımcı olurken bu coğrafyada çocuk edebiyatının yaygınlaşmasında da etkili olmuştur. Bu nedenle Batı Trakya'da yayımlanan dergiler, öğreticilik vasfını taşımalarından dolayı toplumun önemsediği bir iletişim aracı olarak varlık göstermişlerdir. Bahsi geçen mahiyette Batı Trakya'da yayımlanan çocuk dergilerinden biri, Pınar Çocuk dergisidir.

1. PINAR ÇOCUK DERGİSİ

Pınar Çocuk dergisi, 1 Kasım 1991'de başladığı yayın hayatına 25 Mart 1994'te son vermiştir. İmtiyaz sahibi ve yazı işleri sorumlusu Mehmet Mustafa Halil tarafından Gümülcine'nin Büyük Müsellim köyünde yayımlanmış olan dergi, toplam 25 sayı çıkmıştır.

Temmuz, ağustos ve eylül aylarında ara vermek suretiyle, üç yıl boyunca her ay yayımlanan derginin ilk sayısı on sayfa iken sonraki sayılarda sayfa sayısının arttığı görülmektedir. Kendi ismini logo olarak kullanan dergi, Yunanca ve Türkçe künye ile yayımlanmıştır. Fotokopi usulü ve renkli basılan derginin kapak fotoğrafı, her sayıda farklıdır. İçindekiler bölümü de yine her sayıda unutulmadan eklenmiştir. Yazı karakteri ise daktilo boyutunda iken kullanılan görsellerin dinî değerlere aykırı olmamasında hassasiyet gösterildiği dikkati çekmektedir.

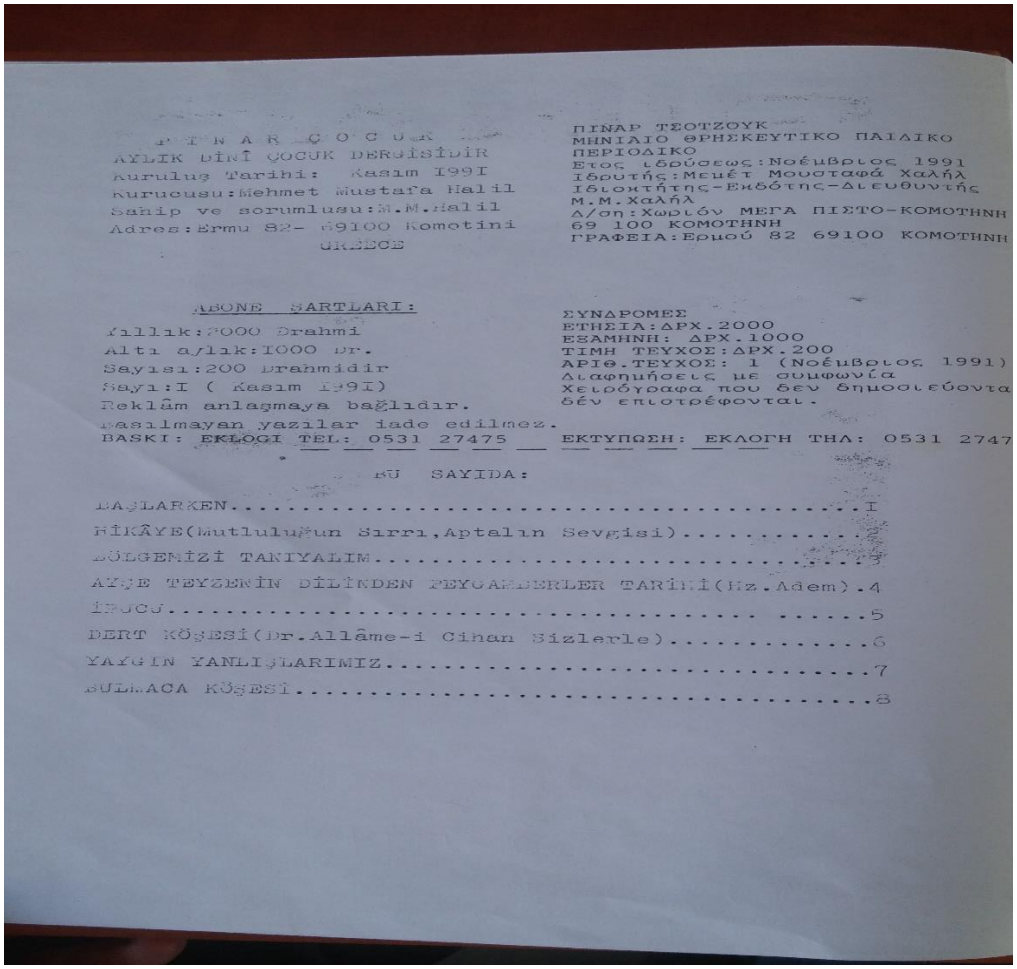

P I N A R Ç O C U K
AYLIK DİNÎ ÇOCUK DERGİSİDİR
Kuruluş Tarihi: Kasım 1991
Kurucusu:Mehmet Mustafa Halil
Sahip ve sorumlusu:M.M.Halil
Adres:Ermu 82- 69100 Komotini
URDUCE

ΠΙΝΑΡ ΤΣΟΤΖΟΥΚ
ΜΗΝΙΑΙΟ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟ ΠΑΙΔΙΚΟ
ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ
Ετος ιδρύσεως:Νοέμβριος 1991
Ιδρυτής:Μευέτ Μουσταφά Χαλήλ
Ιδιοκτήτης-Εκδότης-Διευθυντής
Μ.Μ.Χαλήλ
Δ/ση:Χωριόν ΜΕΓΑ ΠΙΣΤΟ-ΚΟΜΟΤΗΝΗ
69 100 ΚΟΜΟΤΗΝΗ
ΓΡΑΦΕΙΑ:Ερμού 82 69100 ΚΟΜΟΤΗΝΗ

ABONE ŞARTLARI:
Yıllık:3000 Drahmi
Altı aylık:1000 Dr.
Sayısı:200 Drahmidir
Sayı:I (Kasım 1991)
Reklâm anlaşmaya bağlıdır.
Yasılmayan yazılar iade edilmez.
BASKI: EKLOGI TEL: 0531 27475

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ
ΕΤΗΣΙΑ:ΔΡΧ.2000
ΕΞΑΜΗΝΗ: ΔΡΧ.1000
ΤΙΜΗ ΤΕΥΧΟΣ:ΔΡΧ.200
ΑΡΙΘ.ΤΕΥΧΟΣ: 1 (Νοέμβριος 1991)
Διαφημήσεις με συμφωνία
Χειρόγραφα που δεν δημοσιεύονται
δέν επιστρέφονται.
ΕΚΤΥΠΩΣΗ: ΕΚΛΟΓΗ ΤΗΛ: 0531 2747

BU SAYIDA:

BAŞLARKEN.....1
HİKÂYE(Mutluluğun Sırrı,Aptalın Sevgisi).....3
BÖLGEMİZİ TANIYALIM.....3
AİŞE TEYZENİN DİLİNDEN PEYGAMBERLER TARİHİ(Hz.Adem).4
İPUCU.....5
BERT KÖŞESİ(Dr.Allâme-i Cihan Sizlerle).....6
YAYGIN YANLIŞLARIMIZ.....7
BULMACA KÖŞESİ.....8

Dergide şiir, hikâye, masal, fıkra, resimli öykü gibi türler yayımlanmıştır. Aynı zamanda, peygamberler tarihi ve onlarla ilgili kıssalara da yer verilirken çocuklardan gelen şiir ve yazıların yayımlandığı da görülmektedir. Bu türlerin dinî içerikli olması ise derginin hangi amaçla yayımlandığını göstermektedir. Zira ilk sayıda, derginin çıkış sebebinin açıklandığı, âdeta bir bildiri niteliğinde olan "*Başlarken*" başlıklı yazı bulunmaktadır. Bu yazının girişinde, azınlık tarihindeki ilk çocuk dergisinin 1962 yılında Selâhattin Galip tarafından yayımlanan *Aliş* adlı dergi olduğu, derginin 13 sayı çıktıktan sonra dönemin idarecileri tarafından kapatıldığı, 1962'den 1982'ye kadar ise çocuklara yönelik bir dergi yayımlanmadığı, 1982'den sonra ise "*Arkadaş Çocuk Dergisi*"nin çıkmaya başladığı ve bu derginin de kendilerine yol gösterici olacağından bahsedilir. Daha sonra ise derginin çıkarılma mahiyeti hakkında şu bilgiler okur ile paylaşılarak amaç ortaya konulmuş olur:

> "Sevgili çocuklar. Sözünü ettiğimiz dergi, hepimizin de bildiği gibi, didaktik (öğretici) mahiyette bir dergidir. Oysa siz azınlığımızın yeni neslinin dinî bir dergiye çok ihtiyacı vardır. Çünkü, Yüce Allah'ın en şerefli yaratığı olan biz insanlar, O'nun bir hayat nizamı olarak gönderdiği dinin hükümlerini öğrenmek ve yaşamak sorumluluğu taşımaktayız. İşte bu sorumluluğun boyutlarını bu dergi vasıtasıyla, siz küçük kardeşlerimize sunmaya çalışacağız. Sizlere ilim-irfan pınarı olmaya çalışacağız. Manevî âlemden sızan bir pınar... Bu nedenle, yayın hayatına henüz gözlerini açmaya başlayan derginizin adını PINAR ÇOCUK DERGİSİ koymayı uygun bulduk." (PÇ., 1991: 1)

Aynı zamanda derginin dinî içerikli olduğunu gösteren bir ifade de künye kısmında bulunmaktadır. Derginin isminin hemen altında, vizyon cümlesi bağlamında "*Aylık Dinî Çocuk Dergisidir*" ibaresi yer alır. Bu ibare de okuyuculara verilmek istenen mesajın net bir şekilde ortaya konulması bakımından

önemlidir.

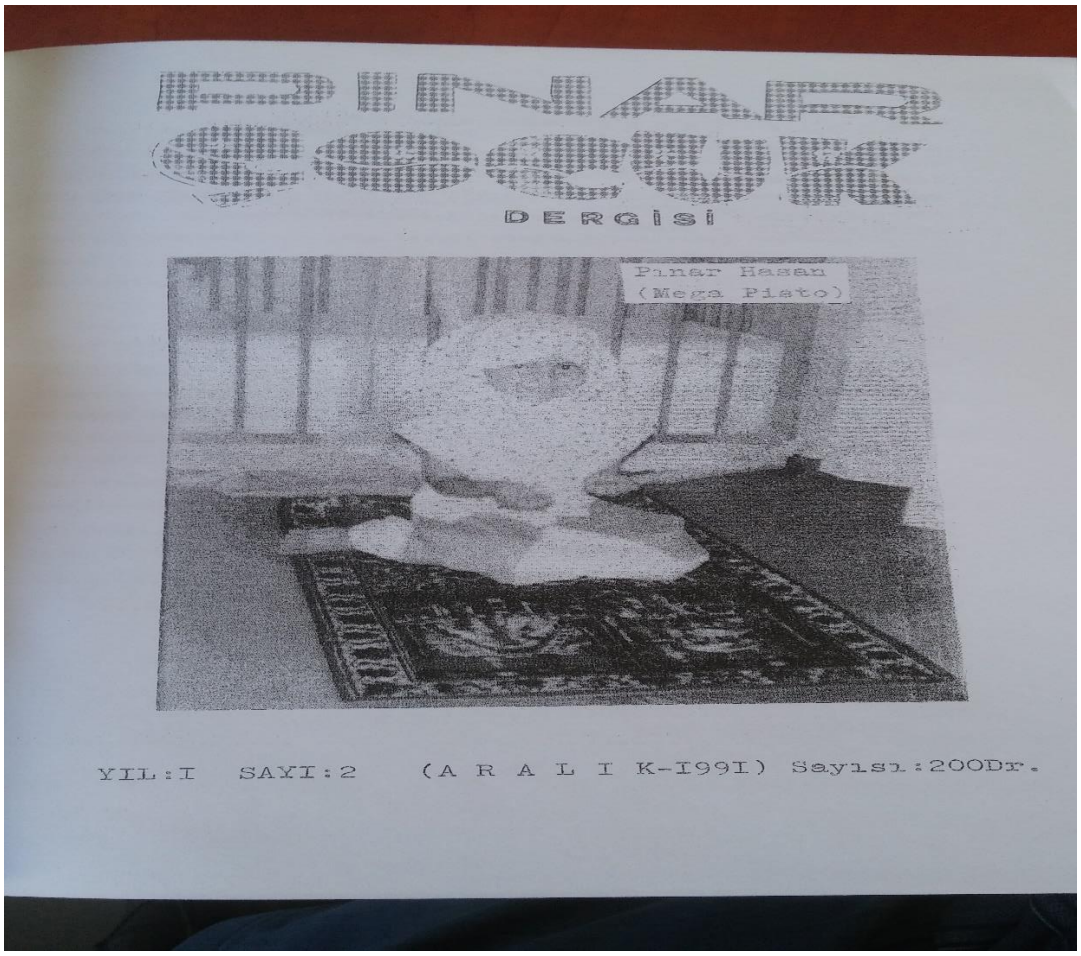

1. 1. Manevi Değerlerin Öğretimi Bakımından *Pınar Çocuk Dergisi*

Manevi değerlerin başında Allah inancı gelmektedir. "Allah'a iman, inanç sistemine bir temel teşkil ettiği gibi, İslam dininin akide ve amel yönüyle en önemli konusudur. Zira, diğer iman esaslarının hepsi (meleklere, kitaplara...) Allah'a iman ile alakalıdır." (Ay, 1998: 240)

Dergide ele alınan her başlık ve bölümde anlatılmak istenenlerin temeli Allah inancına dayanmaktadır. Zira küçük yaştaki çocukların manevi değerler ile büyümesi, Allah'a imanın önemini bu yaşlarda kavramaları ile mümkün olacaktır. Dergide yayımlanan çocuk okurlardan gelen metinlerden birinde Allah inancı şöyle anlatılmaktadır:

"Kula kul olamam, Allah'a kulum
Hakkı söyler daim, ağzımda dilim
Bu hayat fanidir, sonuysa ölüm
Kula kul olamam, Allah'a kulum.
(Derleyen Mustafa Fikret)" (PÇ, 1991: 11)

Kitabım Kur'andır, İslâm'a yolum,
Baldan da tatlıdır bu yolda ölüm
Yıldıramaz beni, işkence zulüm,
Kula kul olamam, Allah'a kulum.

Şiirde görüldüğü gibi şiiri derleyen çocuk, Allah'a iman, yalnızca O'na kulluk ve ondan gelen her şeyin fani dünyada bal gibi tatlı olduğu anlayışı ile ölüm tasavvurunun güzel olmasından bahsetmektedir. Kullanılan

cümlelere, kelimelere, kafiye şeması ve diğer ahenk unsurlarına bakıldığında ise çocuğun büyüklerinden duyduğu dörtlükleri bir araya getirdiği de düşünülebilir.

Manevi değerlerden bir diğeri ise Kur'an öğretimi ile ilgilidir. Nitekim derginin üçüncü sayısından itibaren "Röportaj" başlı altında Batı Trakya'da bulunan Kur'an-ı Kerim kurslarının hocaları ile gerçekleştirilen mülakatlara yer verilmeye başlanır. Ayrıca bu kurslara giden çocukların camilerde toplu ya da tek başlarına çekindikleri fotoğraflara da "Sizin Sayfanız" başlığı altında yer verilmektedir. Böylelikle hem çocukların kurslara olan ilgisinin artması hem de kursların sorunları hakkında toplumun bilgilenmesi hedeflenmektedir. O kurslardan biri, Thamna Köyü Kur'an-ı Kerim kursudur. Kursun hocası olan Ahmet Hoca, on üç yıllık bir tecrübeye sahiptir. 27 tane öğrencisi olan hoca, öğreticilik olan peygamber mesleğinden aldığı hazzı şöyle anlatır:

> "Bunun zevki tartışılamaz. Bambaşka bir haz, bambaşka bir duygu. Masum bir yavruya bir dua, bir ayet en nihayet Kur'an-ı Kerim'i öğretmenin mutluluğu, hazzını kelimelere sığdırmak mümkün değildir. Biz bu memleketin manevi mimarlarıyız." (PÇ, 1991: 13)

Aynı röportajda hocanın görev yaptığı kursun birtakım sorunları olduğu üzerinde de durulmaktadır. Bu sıkıntıların Batı Trakya'daki tüm kurslar için söz konusu olabileceğini düşünmek ise son derece doğal olacaktır. Zira Yunan hükümeti anayasalarında mevcut olan din ve vicdan hürriyeti maddesine rağmen farklı etnik kökene ve inanca sahip olan kişilere olumlu bir muamelede bulunmamaktadır. Bu olumsuz tutumlardan en çok zarar gören ise Müslüman Türk azınlıktır. "Nitekim Yunan makamları bölgede altı asırdır yaşayan ve bugün azınlık statüsünde olan Batı Trakya Türklerini, "Siz Türk değilsiniz, Helen Müslümanısınız" diyerek etnik kimliklerini tanımamakta ve uluslararası antlaşmalarla kendi din adamları seçme hakkı verilmiş olmasına rağmen, hukuk dışı bir şekilde bunu engellemekte ve din adamlarını yerel valiler tarafından atamaya çalışmaktadır." (Bahçekapılı, 2016: 6-7)

Bir başka değer ise ibadetlerdir. İbadetlerle ilgili bilgiler ise görsellerle zenginleştirilerek ve her görselin altına açıklayıcı metinler eklenerek oluşturulmuştur. Söz gelimi derginin üçüncü sayısında, abdestin nasıl alındığı küçük bir erkek çocuğun abdest alışı ile resmedilmiş ve her aşaması numaralandırılarak açıklamaları ile somutlaştırılmıştır. On iki tane resimden oluşan bu görseller, iki sayfaya sığdırılmaya çalışılmıştır.

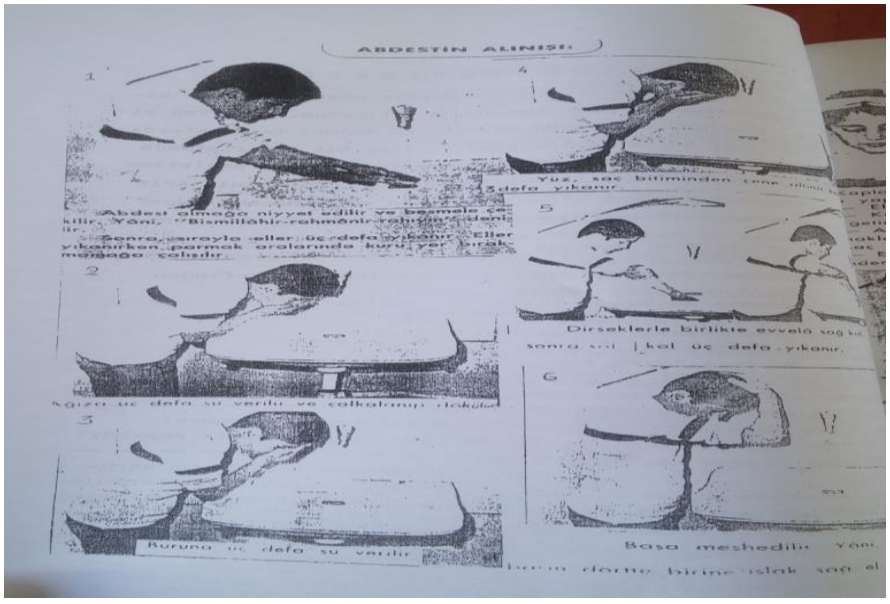

Ayrıca çocukların ibadetler ile ilgili yazdıkları şiirlere de yer verilen dergide, çocuk okurun kendi yaşıtının şiiri ya da herhangi bir metni ile karşılaştığında anlatılanlara daha fazla ilgi duyacağı düşünülmüştür denilebilir. Örneğin Ahmet Abdurrahman adlı çocuğun yazdığı şu şiir, çocuğun kendisinde eksik olanı görmesini sağlamayı ve namaz ibadetinin önemini ortaya koymayı amaçlamaktadır:

"Ezanlar okundu niçin duymadın

Sen niçin Rahman'a secde kılmadın

Ben de sana cennetimi vermedim

Derse Allah ben ne cevap vereyim?" (PÇ, 1991: 14)

Dergide peygamberlerin hayatlarından da sırasıyla bahsedildiği görülmektedir. Bu bilgiler, her sayıda "Ayşe Teyzenin Dilinden Peygamberler Tarihi" başlığı altında verilmiş ve her başlıkta orta yaşlı ve başı örtülü bir kadının koltukta oturduğu iki kız çocuğunun da onu dinlediği bir görsel resmedilmiştir. İlk sayı Hz. Adem ile başlar ve her sayıda bir ya da iki peygamber sırasıyla ele alınır.

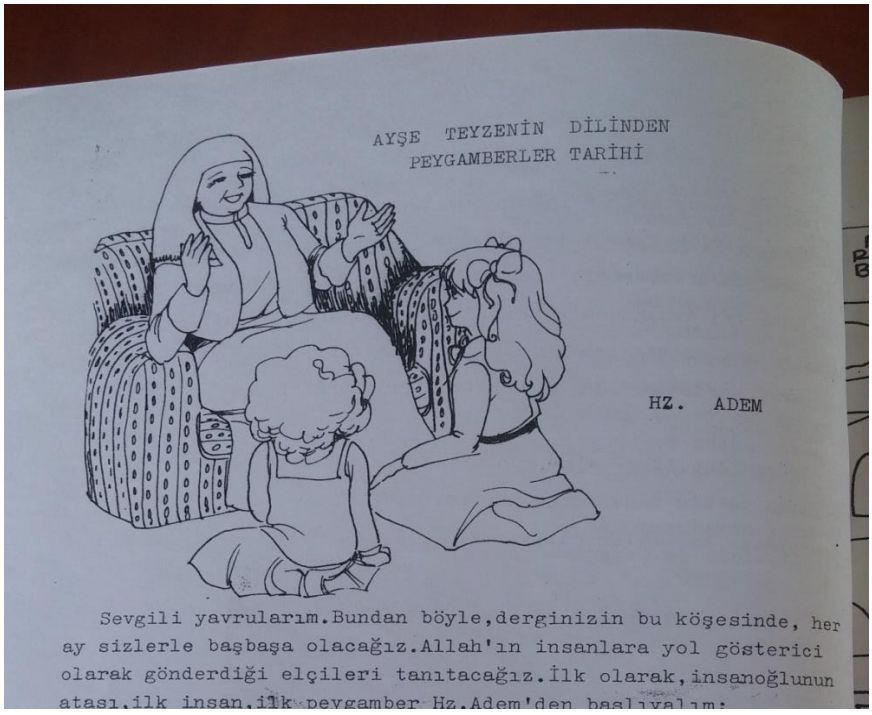

Yine her sayıda "Hikâye" başlığı altında bir ya da iki hikâye anlatıldığı, bu hikâyelerin ise manevi içerikli mesajlar ile örülü olduğu görülmektedir. Her hikâyenin "Mutluluğun Sırrı", "Aptalın Sevgisi", "Gerçekten Mesut Olan", "Üç Öğüt" gibi başlıkları bulunmaktadır. Söz gelimi derginin ilk sayısında yer alan hikâyelerden biri "Mutluluğun Sırrı"dır. Hikâye, hastalanan bir hükümdarın derdine kimsenin çare olamaması ile başlar. Uzun bir araştırmanın ardından bir hekim bulunur ve hekim: "Siz, mübarek, müttakî, âbid, Allah'ın verdiğine şükreden bir adamın gömleğini bularak hükümdarın yüzüne örtmelisiniz. Ancak o zaman iyileşir." (PÇ, 1991: 2) der. Yine uzun bir arayışa giren askerler, hekimin tarif ettiği mübarek adamı bir türlü bulamaz. Bir gece hükümdarın veziri yolda ilerlerken bir evden ses işitir ve duyduğu cümleler ile aradığı kişiyi bulduğunu anlar. Adam, Allah'ın kendisine verdiklerine şükretmek amacıyla dua etmektedir. Bunun üzerine vezirin yardımcıları adamın gömleğini almak için eve girer ve gördükleri ile şaşkına döner. Zira "bir parça ekmekle karnını doyurarak ekin sapları üzerinde uyuyarak yaşayan şehrin en mesut insanının üzerinde giyecek bir gömleği yoktur." (PÇ, 1991: 2) Şükrün de bir ibadet olduğu düşünüldüğünde, çocukların içinde bulundukları şartlara adapte olabilmesi ve var olan ile

yetinebilmesi üzerine kurulmuş bu hikâye, aslında sadece çocuklara değil büyüklere de pek çok şey anlatmaktadır. Zira dergide zaman zaman ele alınan mevzuda büyüklere de değinilmekte, onlara da gerekli mesajlar verilmeye çalışılmaktadır. Hatta çocuklara öğrendikleri bilgileri ebeveynleri ile paylaşmaları gerektiği telkini yapılırken büyüklere de dergide öğretilmeye çalışılan dinî bilgilerin evde tekrar edilmesi ve çocukların hayatlarına yerleştirilmesi konusunda uyarılarda bulunulmaktadır. O uyarılardan biri şöyle yapılır:

> "Sayın veliler. Yayın hayatına ilk adımlarını atmaya çalışan bu dinî dergiyi himaye edip yaşatmak, sizin elinizdedir. Çocuklarınızın dinî bilgilerini pekiştirme, bu yolda hizmet etme gayesiyle yola çıktık. Gayret bizden, lütuf ve ihsan Allah'tandır. Unutmayınız ki, Pınar Çocuk sizin için de bir ilim pınarıdır." (PÇ, 1991: 3)

Hikâye gibi bir edebî metinin dahi, çocuğun sadece hoş vakit geçirmesi için değil okuduğundan bir şeyler öğrenmesi için kullanılabilmesi, diğer sayfalarda yer alan "Bulmaca Köşesi" ve "Çizgilerle Kıssalar" başlıklarında da görülmektedir. Böylelikle "Allah inancının anlatılmasında nesir ve şiirden farklı üslup kullanılarak çocukların ilgi ve algılarına daha etkili hitap edil[miş olunur]." (Yıldız, 2012: 377) Zira çocukların keyifle çözmeye çalıştıkları bulmacalarda daha çok manevi içerikli sorular bulunmaktadır. O sorulardan bazıları şöyledir: Fil ordusunun sahibi, dört büyük melekten biri, Allah'ın elçilerine denir, oruç tuttuğumuz ay, dört büyük halifeden biri, ibadet için toplanılan yer, yüce kitabımız, İslâm'da ilk kadın şehit, dinin direği, ilk insan ve ilk peygamber, namaz kıldıran kişi, Allah'ın elçilerine denir gibi sorulardır. "Çizgilerle Kıssalar" bölümünde ise daha çok karikatürsel çizgilerle oluşturulan karakterlerin başlarından geçen olayların ele alınması şeklinde anlatılan kıssalar yer almaktadır. Lakin her kıssa bir hisse ile neticelenmekte ve çocuk, manevi değer yargısına bu kıssalarda da ulaşabilmektedir.

Söz konusu çizgilerin yanında, her sayıda bulunmamakla birlikte "Boyama" başlığında bir bölüm mevcuttur. Boyanacak olan resim dinî bir figürdür ve resmin altına o ay yaşanacak olan "mübarek aylar" hakkında bilgi verildiği görülmektedir. Örneğin figürlerden biri cami, bir diğeri ise güllerdir. Resimlerin altına düşülen notta ise üç aylar, kandiller, bayramlar gibi dinî günlerden bahsedilmekte ve çocuklara hatırlatma yapılmaktadır.

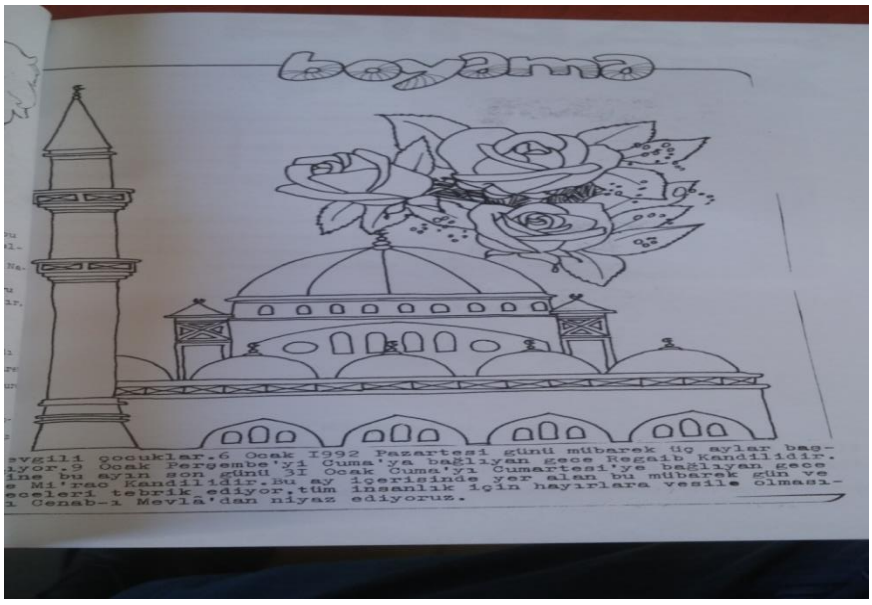

Bir başka manevi değer unsuruna ise "Yaygın Yanlışlarımız" başlığı altında değinildiği görülmektedir. Bu bölüm diğer bölümler gibi her sayıda mevcuttur ve her sayıda doğru bilinen yanlış bilgilerden ve İslam

dininin temellerinden uzak olan, sonradan türeyen "bidat"lerden bahsedilir. İlk sayıda söz konusu hatalı kullanıma geçmeden önce "bidat" kelimesinin tarifi ve İslam dinindeki yeri ile ilgili bilgi verilerek çocuklara, öğrendikleri yanlışları çevrelerindeki kişilere de öğretmeleri telkininde şöyle bulunulmaktadır:

> "Sevgili çocuklar. Derginizin bu köşesinde her ay, toplumumuz içerisinde yerleşmiş, kökleşmiş, dinimizce hoş görülmeyen bir takım yanlışları dile getirmeye çalışacağız. Burada belirtilen hatalar konusunda, çevrenizdekileri uyarırsanız, dinî bir görevi yerine getirmiş olursunuz.
>
> Zannediyorum Hristiyan bir toplum içerisinde azınlık olarak yaşamamızdan kaynaklansa gerek, Hristiyanlığa dayanan bir takım adetler, söz ve hareketler, farkında olmadan bizlerde de yer edinmektedir. Dinimiz bütün bunları 'Bid'at' olarak ifade etmiştir. Sevgili peygamberimiz de bid'atın her çeşidini dalâlet, yani sapıklık olarak tanımlamıştır." (PÇ, 1991: 7)
>
> Söz konusu bidatlerden birkaçı şöyledir:

Derginin ilk sayısında "Yavrum, öyle yapma günah, yoksa seni Allah dede (?) yakar." (PÇ, 1991: 7) cümlesinin büyük günahlardan olan şirke girdiği üzerinde durulduğu görülmektedir. Başka bir sayıda ise nazar değmesi ile ilgili çeşitli bilgiler verildikten sonra, gerçekten korunulması gereken bir olay olduğu ve bundan korunma yolunun ise "Allah'a sığınmak ve sevgili peygamberimizin okuduğu nazar duasını okumak" (PÇ, 1992: 14) olduğu belirtilir. Korunmak amacıyla kullanılan boynuz, boncuk, at nalı, sarımsak gibi nesnelerin ise tamamen haram olduğu üzerinde özellikle durulur. Bir başka sayıda ise dokuz tane bidat olan eylemden bahsedilerek bu bidatler şöyle sıralanır:

1.Geceleyin tırnak kesilmez.

2.Akşam sakız çiğneyen, ölü eti çiğnemiş olur.

3.Bir kimsenin üstünde dikiş dikilirse kısmeti bağlanır.

4.Bir kimse diğerine makas verirken, eline vermemelidir.

5.Birisine süpürgeyle vurursan, o kişi iftiraya uğrar.

6.Yolcunun arkasından su dökülürse, su gibi akar gider.

7.Salı günü bir yere giden sallana sallana gider.

8.On üç rakamı uğursuzdur.

9.Güneş batarken iş yapılmaz, çorap örülmez, dikiş dikilmez." (PÇ, 1991: 10)

1. 2. Kültürel Mirasın Öğretimi Bakımından *Pınar Çocuk Dergisi*

Bir toplumun kültürel mirası, ancak toplum onu yaşadığı ve yaşattığı müddetçe ayakta kalacak ve unutulmayacaktır. Dolayısıyla millî benliğin oluşmasının temelinde kültürel mirasın olduğu ve bu mirasın bireye küçük yaşta aşılanması ile millî bilincin mümkün olacağı açıktır. Öyle ki, Türkçe metin yayımlanmasında dahi çeşitli sıkıntılar yaşanan Batı Trakya'da, bölge halkından olan Türk çocukları "her türlü kültürel baskıyla karşı karşıyadırlar. Ellerinde doğru dürüst Türkçe ders kitapları bile bulunmamaktadır. Böyle bir ortamda kendilerine sunulan" (Beksaç, 2015: 776) Pınar Çocuk dergisi, onların gelişiminde son derece büyük bir role sahip olacaktır.

Pınar Çocuk dergisinde manevi değerleri destekleyici çeşitli kültürel unsurlara değinilmiş, çocukların köklerine ait olan değerlerden uzaklaşmaması sağlanmaya çalışılmıştır. Lakin burada dikkat edilmesi gereken husus, kültürel miras ile manevi değerlerin "Müslüman Türk" kavramı bünyesinde birleşmesi ve her iki değerin de birbirini besleyerek ilerlemesidir.

Kültürel miras bağlamında dikkati çeken ilk örnek, fıkraları ile hem gülüp hem düşündüren Nasrettin Hoca'ya çizgi kahraman olarak yer verilmesidir. Söz konusu âlim, kimi zaman "Nasrettin Hoca" kimi zaman da "Nükte" başlığı ile ele alınmış ve bir fıkrası karikatür şeklinde çocuklara sunulmuştur. Çizgisel figürlerin kullanımı, yazı ile anlatımdan daha etkili olduğu düşünüldüğünde kısa ve fıkraların resim destekli oluşturulması son derece doğal olarak karşılanmalıdır. Dergide Batı Trakya'da yaşamamasına rağmen kültürel ve millî kimliği ile bilinen bir karakterin ele alınmış olması elbette ki tesadüf değildir. "Burada amaç Batı Trakya'da doğup büyüyen Türk çocuklarına Türk tarihini öğretmek, onu sevdirmek ve Türk büyüklerini tanıyıp onlarla gurur duymalarını sağlamaktır. Böylece, daha çocuk yaştan Türklüğün erdemleriyle yoğrulan bu çocuklar, büyüdüklerinde de millî benlikleri olan Türklüklerine ve tabii ki Müslümanlıklarına sahip çıkabilmektedirler." (Gökbulut ve Yeniasır, 2009: 68)

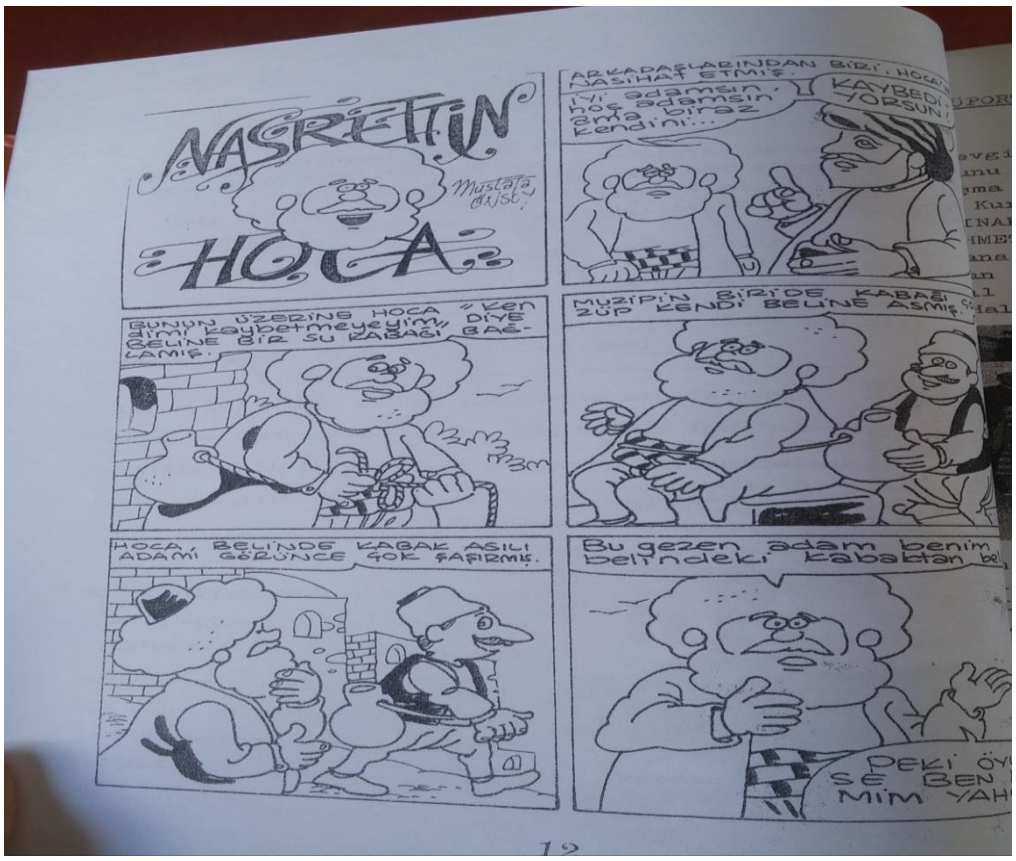

Kültürel miras olarak ele alınabilecek bir bölüm de "Bölgemizi Tanıyalım" başlığına sahiptir. Her sayıda yer alan bu bölümde, derginin çıkarıldığı bölgedeki tarihî yapılardan birinin fotoğrafı verilerek o yapıya dair çeşitli sorular sorulur. Her sayıda sorulara doğru cevap verenler arasından çekilişle seçilen birkaç çocuğa da ödül verilirken soruların cevapları ve ödül kazananlar diğer sayıda duyurulur. Örneğin derginin ilk sayısında bir fotoğraf gösterilerek "Bölgemizde, Türk-İslâm mührü taşıyan ilk yapı hangisidir? Ne zaman ve kim tarafından yaptırılmıştır?" (PÇ, 1991: 3) sorusu sorulmuştur.

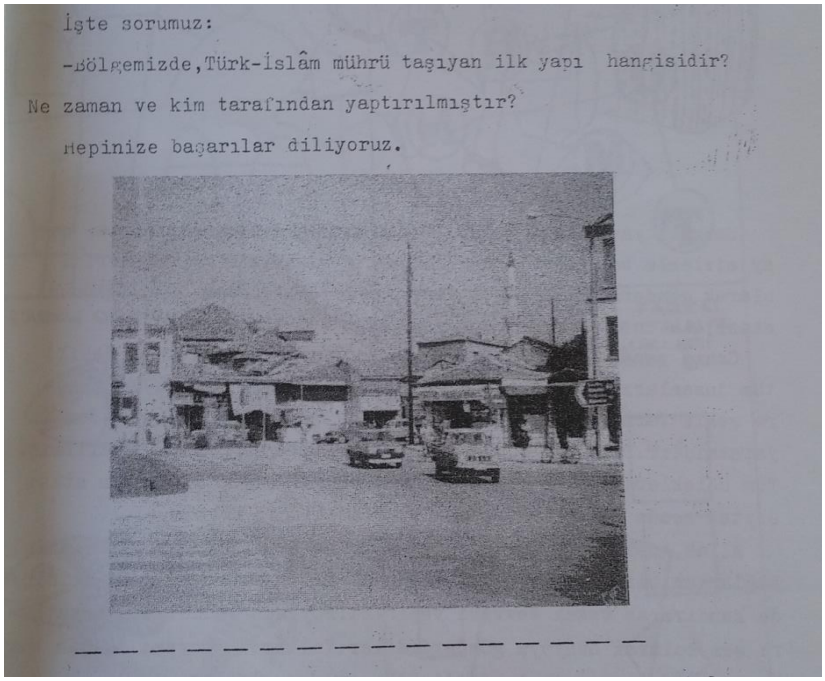
İşte sorumuz:
-Bölgemizde,Türk-İslâm mührü taşıyan ilk yapı hangisidir?
Ne zaman ve kim tarafından yaptırılmıştır?
Hepinize başarılar diliyoruz.

İkinci sayıda ise sorunun cevabı detaylı olarak verildikten sonra, doğru cevap veren çocuklar arasında ödül kazananların ismi açıklanmıştır. Ve görsel destekli yeni soru sorulmuştur. Burada verilen cevaplara özellikle dikkat etmek gerekmektedir. Zira sorunun net cevabı verildikten sonra o eserle ilgili daha geniş bilgiden bahsedildiği görülmektedir. Söz gelimi ikinci sayıda sorulan sorunun cevabı, II. Abdülhamid'in 1884'te yaptırmış olduğu saat kulesidir. Cevap verildikten sonra yapının üzerindeki kitabede yazılı olanlar da çocuklar ile paylaşılır. Her ne kadar çocukların anlayacağı dilden uzak ve süslü bir dil kullanılmış olsa da dergi bu kitabeyi çocuklarla paylaşmakta bir beis görmez. Aksine çocukların eski Türkçeye aşina olabilmesi, hatta yazılanların ne anlama geldiğini merak etmesi de istenilmiş olabilir. Söz konusu kitabe şöyledir:

"Şehinşah keremdir hakkında Abdülhamid Han'ın
Uluvvü himmeti masruftur daim müberrâta
Bu balâ kuleyi yaptırıp saat ve va'zetti
Kaviyen ihtiyacı vardı şehrin böyle miykata
Bunu emretti Abdülkadir Kemâli Paşa'ya kim yani
Livada hüsnü icra-i hükümet eyleyen zata
Sada verdi bu saat lütfü Sultanî'den âfaka
Olur elbet delil âsar-ı hayriye-i kemâlâta
Bu tarih-i selim tamdır saat gibi irfan
Bu saattan vatan ehli hep agâh oldu evkata. (H. 1302)" (PÇ, 1992: 3)

Görüldüğü gibi sorular, bölgedeki kültürel geçmişin mimariye aksi ve edebî türler ile ilişkilendirilerek oluşturulmuş ve çocukların bu geçmişe sahip çıkarak millî kimliğinin temellerini atması sağlanmaya çalışılmıştır.

2. SONUÇ

Batı Trakya, kültürel mirasın ve manevi değerlerin yaşatılmaya çalışıldığı, Osmanlı yadigârı bir coğrafyadır. Demografik yapısı ve idarecilerinden dolayı çeşitli sorunlar ile baş başa kalan Batı Trakyalılar, benliklerini ve geçmişlerini unutmamak adına çeşitli mücadeleler vermek zorunda kalmış, çocuklarının manevi ve kültürel kimliklerini koruyabilmek adına da kitle iletişim araçlarından yararlanmışlardır. Onlardan biri olan Pınar Çocuk dergisi, çocukların severek ve merak ederek takip ettiği bir dinî dergidir. Özellikle manevi değerlerin aşılanmasını amaç olarak gören dergi, çeşitli bölümler ile hem ibadet hem inanç hem de uygulama bakımından pek çok konuda bilgi vererek var olan yanlış bilgileri de düzeltir. Aynı zamanda kültürel kimlik inşasında çocukların örnek alacakları kişilerden yararlanmayı, onların fıkra ve hikâyelerinden yola çıkarak çeşitli mesajlar vermeyi de ihmal etmez. Zor şartlar altında çıkan derginin, Batı Trakyalı çocukların millî bilincinin oluşturulmasında son derece etkin olduğu ele alınan konu başlıkları ve bölümler ile ortaya konulmaktadır. Nitekim çizgisel resim ve fotoğrafların yanında çeşitli bilmece, bulmaca ve boyamalar ile destekli olan dergi hem öğretici hem de eğlendirici bir özelliğe sahiptir.

KAYNAKÇA

Ay, Mehmet Emin. (1998). Çocuk Gelişimi ve Eğitimi. İstanbul: Ensar Neşriyat.

Bahçekapılı, Mehmet. (2016). Yunanistan ve Batı Trakya'da Din ve Eğitim. Ege ve Balkan Araştırmaları Dergisi. II, (3), 1-58.

Beksaç, Zeynel. (2015). Balkanlarda Türk Çocuk Edebiyatı. Türk Dili Dergisi. 756, 750-780.

Gökbulut, Burak, Mustafa Yeniasır. (2009). Batı Trakya ve Kıbrıs Türklerinin Millî Benliklerinin Korunmasında Edebiyatın Etkisi. Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi. IX (2), 63-71.

Pınar Çocuk Dergisi (1991-1994). Gümülcine.

Tarım, Rahim. (2004). Kültür, Dil, Kimlik-Behçet Necatigil'in Şiir Dünyası. İstanbul: Özgür Yayınları.

Yıldız, Zafer. (2012). Diyanet Çocuk Dergisinin Din Öğretimi Açısından Değerlendirilmesi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 15, 367-390.

Yılmaz, Hüseyin. (2003). Din Eğitimi ve Sosyal Barış. Ankara: İnsan Yayınları.

Zeybek, Namık Kemal. (2002). Türk Olmak. Ankara: Ocak Yayınları.

18. Yüzyıl Ortasında Selanik'ten Divan-ı Hümayun'a Gönderilen Şikâyetler*

Bil. Uzm. Zelal Bayram[1]

[1]Ahi Evran Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü, zelalbayram21@gmail.com

Özet: Osmanlı Devleti'nin adaleti sağlamak adına tebaasına şikâyet hakkı tanıması ile bürokraside bu hakkın kullanımına dair bir mekanizma oluşmuştur. Söz konusu mekanizma, toplumsal düzeyde etkin bir şikâyet kültürünün ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir. Şikâyet kültürünün referans noktası, devletin kanun devleti olma özelliği ve toplumun bu özelliğe uygun bir davranış biçimi geliştirmiş olmasıdır. Buradan hareketle çalışmada 18. yüzyıl ortasında Selanik'ten Divan-ı Hümayun'a ulaştırılan şikâyetler incelenmiştir. Çalışma kapsamında, 7 Numaralı Rumeli Ahkâm Defteri'nde (1749-1751) Selanik'ten geldiği tespit edilen şikâyetler; tarafları, konuları, iletim kanalları ve Divan'ın şikâyetlere yönelik getirdiği çözümler bakımından ele alınmıştır. En çok reayanın reayayı, Müslümanın Müslümanı ve erkeklerin erkekleri şikâyet ettiği 1749-1751 Selanik'inde temel şikâyet konuları büyük oranda tasarruf hakkı, vergi ve zulüm konularını kapsayan gelir kaynaklarının idaresi ile vakıf, miras, borç, haksız fiil, hırsızlık ve mülktür. Divan'ın şikâyetlere verdiği cevaplar ise çoğunlukla davanın mahallinde görülmesi şeklinde olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Rumeli, Selanik, Şikâyetler, 18. Yüzyıl

GİRİŞ

Tarih araştırmalarında sosyal tarih son zamanlarda daha çok ilgi görmekte ve arşivlerde bulunan kayıtların zengin bir rezerv sağlaması ile alanda önemli çalışmalar yapılmaktadır. Bu kayıtlardan faydalanmak suretiyle bir yandan müessese/teşkilat tarihi bir yandan da sosyal tarih açısından birçok konuda yeni bilgi üretmek mümkündür. "Şikâyet" konusu da bunlardan birisidir.

Bir Türk ve İslam devleti olan Osmanlı Devleti varlığını korumak ve sürdürmek adına bir adalet anlayışı benimsemiş ve tebaası üzerinde adalet sistemi tesis etmiştir. Sistemin sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla da etkin bir şikâyet mekanizması[1] oluşturulmuştur. Sistemin temelleri ise Eski Türk ve İslam devlet anlayışına dayanmaktadır. Eski Türk devlet anlayışında yer alan "kut anlayışı", Türk yazıtlarından Orhun Abideleri ve bunlara ilişkin Türk siyaset kitabı olarak kabul edilen Kutadgu Bilig'de yer alan değerlendirmeler [2] Türk devlet geleneğinde adaletin tesisine dikkat çekildiğini göstermektedir. Aynı şekilde İslam devlet anlayışı da adalete işaret etmektedir. Organik toplum ve erkan-ı erbaa anlayışlarının sentezi olarak ortaya çıkan organik tabakalaşma modeli[3] ve öngördüğü daire-i adliye[4] prensibi Osmanlı devlet anlayışında adaletin yerini açıklamaktadır. Devletin bu iki temeli dayanak alarak tebaasına şikâyet hakkı tanıması ve bürokratik düzeyde de bir mekanizma oluşturmasının toplumsal karşılığı ise tebaa arasında şikâyet kültürünün[5] oluşmasıdır. Bu bağlamda arz, arzuhal veya mahzar olarak adlandırılan ve

---

∗ Bu çalışmada, 18. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde Şikâyet Kültürü: Selanik Örneği (1749-1750) (Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Kırşehir, 2017) adlı Yüksek Lisans Tezi'nden yararlanılmıştır.

1 Murat Tuğluca, 1683-1699 tarihli Şikâyet Defterlerini kullanarak Osmanlı Devleti'nde adalet anlayışını ve bunun bir ürünü olan şikâyet konusunu bir mekanizma olarak ele almış; şikâyetin süreç, aktör ve fonksiyonlarını ortaya koymuştur. Murat Tuğluca, Osmanlı Devlet- Toplum İlişkisinde Şikâyet Mekanizması ve İşleyiş Biçimi- XVII. Yüzyıl Sonu Şikâyet Defterlerine Göre. (Yayınlanmış Doktora Tezi), TTK, Ankara, 2016.

2 İbrahim Kafesoğlu, Türk Milli Kültürü, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1977, s. 249-250, 296; Halil İnalcık, Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adalet, Eren, İstanbul,2005, s. 22-23.

3 Tuğluca, Şikâyet Mekanizması, s. 18-19.

4 Feridun Emecen, "Osmanlılarda Devlet, Toplum ve Mahkeme", Osmanlı Klasik Çağında Hanedan ve Toplum, Timaş, İstanbul, 2011, s. 306; Kavram hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Aslı Yılmaz Uçar "Osmanlı Siyaset-Yönetim Düşün Geleneği: Daire-i Adalet'in Yönetimi", Memleket Siyaset Yönetim, c. 7, S. 17, 2012 s. 1-33.

5 Kavramın kullanımı ve konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Zelal Bayram, 18. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde Şikâyet Kültürü: Selanik Örneği (1749-1750), Yüksek Lisans Tezi, Ahi Evran Üniversitesi, Kırşehir, 2017.

devletin dört bir yanından merkeze ulaştırılan şikâyet dilekçeleri ile söz konusu şikâyetlere yönelik devletçe verilen hükümlerin yer aldığı Mühimme, (Şikâyet) Ahkâm ve Eyalet Ahkâm Defterleri konuya ilişkin ana malzemeyi sağlamaktadırlar.

Mühimme Defterleri ilk dönemden itibaren devlet idaresine ilişkin çeşitli konularda hükümlerin yer aldığı defterler olup şikâyetlere yönelik verilen hükümlerin de kaydedildiği defterlerdir. Ancak 1649 tarihinden itibaren devlet genelinden gelen şikâyetlere ilişkin hükümler için *Şikâyet Ahkâm Defteri* denilen yeni bir defter türü tutulmaya başlanmıştır.[6] 1742 yılına gelindiğinde ise Reisülküttab Ragıp Efendi'nin çalışmaları ile şikâyet defterleri eyaletlere göre düzenlenmeye başlanmış ve böylece Eyalet Ahkâm Defterleri oluşmuştur. Eyalet ahkâm defterlerinin sayılarının eyaletlere göre dağılımı Tablo 1'deki gibidir.[7]

Tablo 1: Eyaletlere Göre Ahkâm Defterleri

Adana	9	Diyarbekir	9	Özi ve Silistre	49	Sivas	36
Anadolu	186	Erzurum	19	Halep	9	Şâm-ı Şerîf	9
Bosna	9	Maraş	6	İstanbul	26	Trabzon	8
Cezâyir ve Rakka	25	Mora	21	Karaman	39	Rumeli	85

Kaynak: Genç vd., 2010: 21.

Defterlerin eyalet bazında tutulması bölgesel çalışmalar yapmayı kolaylaştırmıştır. Nitekim Rumeli Eyaleti'ne ait defterlerden Balkan sosyal tarihine ilişkin birçok veri elde etmek mümkün olmuştur. Bu çalışmada da Rumeli Eyaleti'ne ait ve 1749 yılı sonu ile 1751 yılı başı arasındaki dönemi kapsayan 7 numaralı Rumeli Ahkâm Defter kullanılmıştır.[8] Defterde Selanik'ten gelen şikâyetlere ilişkin oldukları tespit edilen 159 adet hüküm ve "Şikâyet Kalemi Belgeleri"nden 1750 yılına ait 147, 150, 152, 153, 154, 155, 157, 158, 159, 160, 162, 165 ve 167 numaralı dosyalarda bulunan Selanik'ten geldiği tespit edilen 16 adet şikâyet dilekçesi[9] kullanılarak alana katkı sağlanmaya çalışılmıştır. Söz konusu şikâyetler; tarafları, iletim kanalları, şikâyet konuları, Divan-ı Hümayun'un şikâyetlere yönelik hüküm çıkarırken kullandığı dayanaklar ve çıkardığı hükümler bakımından incelenmiştir.

1. ŞİKÂYETLERDE TARAFLAR

Şikâyetlerde tarafları; mensup olunan zümre (sınıf), dini aidiyet ve cinsiyet bakımından ele almak mümkündür. Şikâyetin taraflarında zümre ayrımı askerî ve reaya şeklinde yapılırken dini aidiyete göre ayrımda belgelerde geçen ifadeler göz önünde bulundurulmuştur. Şikâyet etme ve edilme açısından dini mensubiyete bakıldığında tarafların Müslüman, Hristiyan veya Yahudi gibi farklı dinlerden olduğu görülmektedir. Kayıtlarda çok nadir olarak Hristiyan veya Yahudi denmiş, gayrimüslimler için genel olarak zimmi ifadesi kullanılmıştır. Bu sebeple gruplandırmada tarafları Müslüman ve gayrimüslim şeklinde ayırmak yerinde olacaktır.

[6] Emecen, " Defter Serileri", s. 124. Bu yeni tür şikâyet defterleri Başbakanlık Osmanlı Arşivi tasnifinde H. 1059-1253 (M.1649-1837) yıllarına ait *Atik Şikâyet Defterleri* koduyla 213 adet olarak yer almaktadır. Yusuf İhsan Genç ve diğerleri, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, İstanbul, 2010, s. 21.

[7] Emecen, " Defter Serileri", s. 125; Bu defterler Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde, *Ahkâm Defterleri Kataloğunda* 989 numara ile kayıtlıdır. Genç ve diğerleri, *Arşiv Rehberi*, s. 22-41..

[8] 7 Numaralı Rumeli Ahkam Defteri Başbakanlık Osmanlı Arşivinde "Bâb-ı Asâfî Divân-ı Hümâyûn Sicilleri Rumeli Ahkâm Defterleri" (A.DVNS.AHKR.d07) koduyla yer almaktadır. Bu çalışmada "BOA,RAD,7"şeklinde gösterilecektir.

[9] Dilekçeler, Başbakanlık Osmanlı Arşivinde "Bab-ı Asafi Divan-ı Hümayun Şikâyet Kalemi Belgeleri" (A.DVN.ŞKT) kodula ve dosya usûlü ile muhafaza edilmektedir.

Divan-ı Hümayun hem askerîye hem de reayaya açık bir merci olduğundan her iki sınıfın da bu hakkını kullandığı görülmektedir. Ancak Grafik 1'den de anlaşıldığı üzere reayanın hem şikâyet etme hem de edilme oranı askerîlerden fazladır.

Grafik 1: Sınıflara Göre Şikâyet Etme- Edilme Oranları

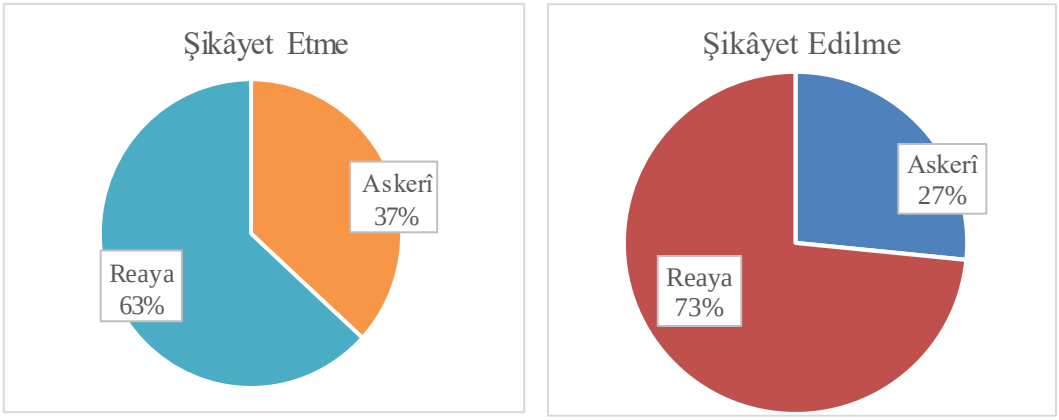

Sınıf içi ve sınıflar arası şikâyetlere bakıldığında ise Grafik 2'de görüldüğü üzere en çok reaya reayayı şikâyet etmiştir (% 41). Ancak reayanın askerîyi şikâyeti de vakidir (% 14). Tüm şikâyetler bazında bu oran geçerli ise de sadece reayanın yaptığı şikâyetler ele alındığında reaya % 75 oranında yine reayayı, % 25 oranında ise askerîyi şikâyet etmiştir.

Tüm şikâyetler içerisinde askerîlerin şikâyet etme oranına bakıldığında, askeriler % 26 oranında reayayı, % 11 oranında da askerîyi şikâyet etmiştir. Ancak sadece askerîlerin yaptığı şikâyetler esas alındığında % 70 reayayı % 30 askerîyi şikâyet etmiştir. Askerînin hem reayaya hem de askerîye yönelik şikâyetinde en yaygın konu gelir kaynaklarının idaresidir.

Bazı şikâyetlerin ise sınıfların ortaklığı ile yapıldığı görülmektedir. Reaya ve askerî birlikte bir reayayı veya bir başka askerîyi şikâyet edebilmiştir. Ya da bir askerî veya bir reaya, içerisinde askerî ve reayanın bulunduğu bir grubu şikâyet etmiştir.[10]

Grafik 2 : Sınıf İçi ve Sınıflar Arası Şikâyet Etme Oranı

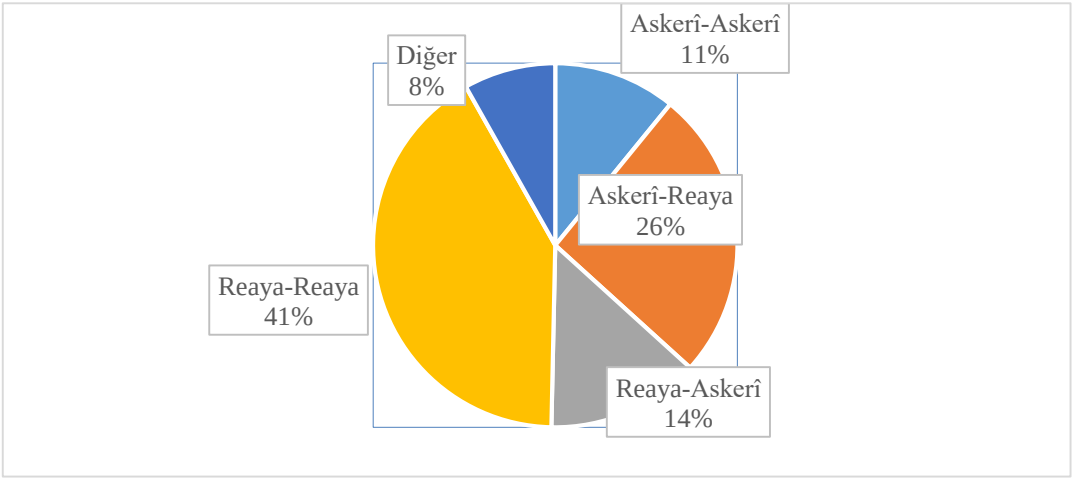

[10] Bu tür şikâyetler "Diğer" olarak belirtilen grupta yapılan şikâyetlerdir ve % 8 oranındadır.

Şikâyetlerde tarafların dini aidiyetlerine gelince, Grafik 3'te görüldüğü üzere, şikâyetlerin tarafları büyük oranda Müslümanlardır. Müslümanlar % 74 oranında şikâyet eden ve % 78 oranında şikâyet edilen taraf olarak şikâyet mekanizmasına dâhil olmuşlardır. Buna karşılık gayrimüslimler % 26 oranında şikâyetçi, % 22 oranında şikâyet edilen sıfatı ile taraflar arasında yer almıştır. Müslümanlar; % 62 gibi büyük oranda Müslümanları, %12 oranında da gayrimüslimleri şikâyet etmiştir. Gayrimüslimler ise % 16 oranında Müslümanları şikâyet ederken birbirlerini % 10 oranında şikâyet etmişlerdir.

Gayrimüslim tebaanın gelir kaynaklarının idaresi, haksız fiil, vakıf ve diğer konularda da şikâyetçi sıfatı ile yer aldığı ancak en çok borç ilişkisinden kaynaklanan anlaşmazlıklar sebebi ile şikâyette bulunduğu görülmektedir. Şikâyet edildikleri konular da aynı yöndedir.

Grafik 3: Din İçi ve Dinler Arası Şikâyet Etme Oranı

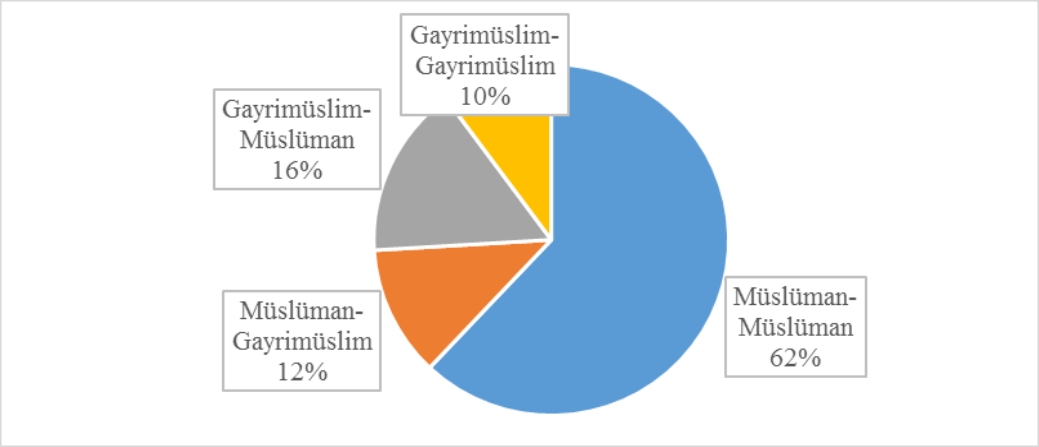

Şikâyetlerde taraflar cinsiyet bakımında incelendiğinde ise çok net bir şekilde tarafların çok büyük bir bölümünün erkek olduğu görülmektedir. Erkekler % 92 oranında iken kadınlar ise % 8 oranında şikâyetlerde taraf olarak yer almışlardır.

2. ŞİKÂYET İLETİM KANALLARI

Tebaa, çözüm getirilmesi talebi ile sorun ve şikâyetlerini Divan-ı Hümayun'a ulaştırırken çeşitli kanallar kullanmıştır. Divan'a bizzat gitmek, arz-arzuhal veya mahzar sunmak, mektup göndermek bu kanallardandır.

Grafik 4: Şikâyet Kanalları

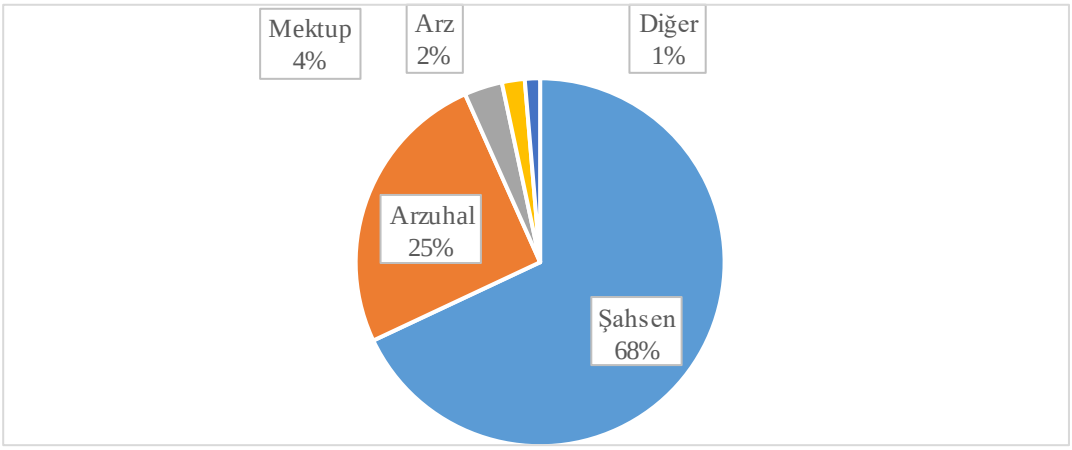

Grafik 4'ten de anlaşıldığı üzere dönemin Selanik'inden Divan'a şikâyetlerin ulaştırılmasında en çok tercih edilen kanal, % 68 oranı ile Divan'a doğrudan gitmek olmuştur. 1749-1750 Selanik'inde şikâyetini

Divan'a ulaştırmada arzuhal sunmak % 25 oranı ile ikinci sırada yer almıştır. Mahzar sunulduğuna defterdeki hükümlerde rastlanılmamakla birlikte bir hüküm içerisinde sunulan mahzardan bahsedilmiş ve şikâyet dilekçelerden biri mahzar türünde yazılmıştır.[11] Ayrıca varlığı ve kullanımı neticesinde devlet ile topum arasında bir köprü işlevi de gören bir kanal olarak merkezde veya taşradaki üst düzey yetkililerin aracılığı da şikâyetlerin Divan'a ulaştırılmasında kullanılmıştır.[12]

3. ŞİKÂYET KONULARI

Belirtilen tarih aralığında (1749-1751) Selanik'ten Divan-ı Hümayun'a ulaştırılan şikâyet konuları tasarruf hakkı, vergi ve zulüm konularını kapsayan gelir kaynaklarının idaresi, vakıf, miras, borç, hırsızlık, haksız fiil ve mülk olarak tasnif etmek mümkündür. Her bir şikâyet konusu kendi içerisinde özel alanlar içermektedir.

Grafik 5'te belirtilen verilere göre Divan-ı Hümayun'a Selanik'ten ulaşan 162 şikâyette gelir kaynaklarının idaresi % 40 oranı ile en fazla şikâyetin geldiği konu olmuştur. Bir diğer yaygın şikâyet konusu borç ilişkisinden kaynaklanan anlaşmazlıklardır. Alacaklıların ve borçluların Divan'a ulaştırdığı bu şikâyetler genel dağılımda % 25 paya sahiptir. İncelenen kayıtlarda vakıflar % 10, miras % 10, haksız fiil % 6, mülk ve hırsızlık % 2 oranları ile davalara konu olmuştur.

Grafik 5: Şikâyetlerin Konulara Göre Dağılımı

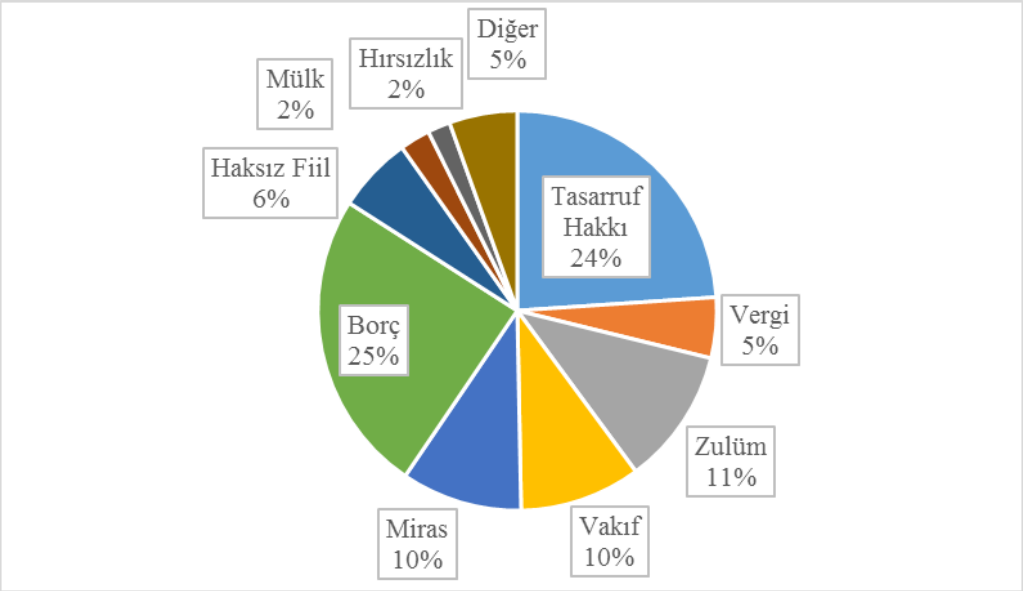

3.1. Gelir Kaynaklarının İdaresi

3.1.1. Tasarruf Hakkı

Osmanlı devleti gelir kaynaklarının idaresinde iki temel yöntem kullanmıştır. Birincisi toprak idaresiyle de ilişkili olan dirlik sistemi, ikincisi daha önceden de var olmakla birlikte dirlik sisteminin bozulması sonucu yaygınlaşan mukataa sistemidir. Mukataa sistemi ise kendi içinde malikâne, iltizam, emanet ve emanet-i ber vech-i iltizam usullerini barındırır.[13] Bu yöntemler ile devlet, gelir kaynaklarını vergi tahsili

[11] BOA, RAD, 7, s.132 h.490; BOA, A. DVN. ŞKT. 147/44.

[12] BOA, RAD, 7, s.3, h.8; s. 7, h. 22; s. 60, h. 221; s. 132, h. 490; s. 74, h. 274; s. 117, h. 433; s. 145, h. 526; s. 253, h. 939; s. 296, h. 1087; s. 375, h. 1380.

[13] Erol Özvar, *Osmanlı Maliyesinde Malikâne Uygulaması*, Kitabevi, İstanbul, 2003, s. 2.

çerçevesinde ve ikinci kişiler vasıtası ile idare etmiş oluyordu. Ancak bu uygulama beraberinde tasarruf hakkı ve vergi tahsilinde bir takım anlaşmazlıkları da getirmiş ve kimi zaman zulüm söz konusu olmuştur. Gelir kaynaklarının idaresi tüm şikâyetler içinde % 40 gibi bir oran ile en fazla şikâyetin geldiği konudur. Bu oranın %24'ü tasarruf hakkı, % 5'i vergi tahsili ve % 11'i zulüm ve konusunda yaşanan anlaşmazlıklara ilişkindir.

Kanunen bir kimsenin mutasarrıf olduğu miri araziye bir başkasının müdahalesi mümkün değildir. Üçüncü şahısların, mutasarrıfın faydalanma hakkına mani olması veya tecavüzü söz konusu olması halinde müdahale idari ve adli yollardan önlenirdi.[14] Bu sebeple bir gelir kaynağının tasarrufunu elinde bulunduran kişi haksızlığa uğradığını düşündüğünde yerel mahkemelere başvurur, ancak çözüm bulamazsa çözümü Divan-ı Hümayun'da ararդı. Hem askerî hem reaya sınıfı mensupları Divan'a giderek, arzuhal sunarak veya bölge kadısını aracı yaparak şikâyetini Divan'a ulaştırır ve çözümü beklerdi. İncelenen kayıtlarda da gerek dirlik veya mukataa usûlü ile tasarruf hakkı elde eden askerî sınıfın, gerekse tasarruf hakkı askerîde olan yerleri işlemek yönünde hak elde eden reayanın bu haklarına müdahaleye ilişkin şikâyetlerde bulunduğu görülmektedir.

Mukataa veya dirlik yolu ile tasarruf hakkı elde edenlere yönelik müdahaleler, en çok tasarrufa konu olan yerlerin rüsum ve mahsullerinin toplanması sırasında yaşanmıştır. Müdahale grubu ise ortaklar, başka tasarruf hakkı sahipleri veya diğer reaya olmuştur. Müşterek dirlik tasarrufunda ortaklardan birinin müdahalesi genelde ortaklardan birinin beratına göre hissesine düşen ile yetinmeyip daha fazla gelir elde etmek için diğerinin hissesine göz dikmesi veya ortağının hissesini olduğu gibi inkâr etmesi şeklindedir.[15] Tasarrufa konu olan yerlerin aslında kendi tasarruf bölgeleri olduğu iddiası ile tahsilata mani olunması[16] bir diğer şikayet konusu iken özellikle mîrî arazinin söz konusu olduğu durumlarda sınır anlaşmazlıkları da şikayete konu olmuştur.[17] Dirlik sahipleri hakları olan rüsum ve mahsullerin tahsil işini her zaman kendileri yapmamış, aracılar kullanmışlardır. Bu aracılar kimi zaman mültezim,[18] kimi zaman subaşı,[19] kimi zaman da görevlendirdiği başka birisi[20] olmuştur. Veya emanet ve sipariş öntemini kullanmışlardır. Ancak bu durumda mutasarrıflar hasılatı emanetçiden alamamış ve şikâyetçi olmuşlardır.[21] Dirlik konusunda Divan'a yansıan bir diğer sorun ise tevcih prosedüründe yapılan hatalara ilişkindir. [22] Tasarruf hakkına müdahalede mutasarrıfların mücadele etmek zorunda kaldığı bir kesim de reayadır. Reayanın çeşitli bahaneler ile yükümlü olunan vergiyi ödemekten kaçınması[23] tasarruf bölgesinden göç etmesi[24] zâimin haberi ve izni olmadan tasarrufundaki yerleri başkasına *ferağ ve tefviz* (satış ve devir) etmesi[25] bu türden sorunlardır. Dirlik sahibinin tasarruf hakkını kullanırken karşılaştığı bir diğer sorun ise uhdesinde olan dirlik arazisindeki boş (hali) yerleri ve tımarı dâhilindeki bütün doğal kaynakları değerlendirme gibi bazı hak yetkilerine müdahaledir.[26]

---

[14] Halil Cin, *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, Boğaziçi, İstanbul, 1985, s.95.

[15] BOA, RAD, 7, s. 292, h. 1074; s. 83, h. 303; s. 84, h. 307.

[16] BOA, RAD, 7, s. 140, h. 513.

[17] BOA, RAD, 7, s. 17, h. 60; s. 133, h. 495.

[18] BOA, RAD, 7, s. 85, h. 314; s. 195, h. 723; s. 340, h. 1252.

[19] BOA, RAD, 7, s. 84, h. 307; s. 120, h. 441; s. 132, h. 490; s. 140, h. 513; s. 194, h. 720; s. 382, h. 1411.

[20] BOA, RAD, 7, s. 72, h. 267.

[21] BOA, RAD, 7, s. 108, h. 399; s. 318, h. 1162.

[22] BOA, RAD, 7, s. 60, h. 221; s. 132, h. 490; BOA, A.DVN. ŞKT. 147/44

[23] BOA, RAD, 7, s. 120, h. 441.

[24] BOA, RAD, 7, s. 340, h. 1252; s. 55, h. 200; BOA, A. DVN. ŞKT. 165/40.

[25] BOA, RAD, 7, s. 85, h. 314.

[26] BOA, RAD, 7, s. 259, h. 959; s. 128, h. 477.

Tasarrıf hakkına müdahale reaya için de şikâyet konusu olmuştur. Dirlik veya mukataa usûlü ile tasarruf hakkı elde eden mutasarrıf, sahib-i arz sıfatı ile miri araziyi işlemek üzere reayaya kiralardı. Reaya mutasarrıfa ödediği resm-i tapu bedeli karşılığında aldığı temessüğe istinaden zapt ve ziraatta bulunurdu.[27] Ancak reaya elde ettiği bu tasarruf hakkını her zaman sorunsuz kullanamamış ve Divan-ı Hümayun'a ulaştırdığı şikâyetlerde bulunmuştur. Reayanın şikâyetleri hem dirlik sahipleri hem de başka reayaya yönelik olmuştur. Dirlik sahipleri ile yaşadıkları sorun tasarruf hakkının alınması ve intikali iken kendi aralarında daha ziyade haksız zapt sorunu yaşamışlardır.

Tapuya uygun bir yer tasarrufa verileceği zaman kime verileceği yönünde sahib-i arz tamamen serbest değildir. Bu işlem kanun ile belirlenmiş kurallar dâhilinde gerçekleştirilirdi.[28] Reayanın şikâyeti ise dirlik sahibinin bu kurallara uymamasıdır.[29] Tasarruf hakkının intikali sadece reaya ve dirlik sahibi arasında değil reayanın kendi arasında da şikâyetlere konu olmuştur.[30] Reayanın reayayı en fazla şikâyet ettiği konu kendi tasarruflarında olan mülk arazilerin[31] ve ortak kullanım alanı olan meraların[32] zor kullanarak zapt edilmesidir. Bunun yanında tasarruf edilen arazinin kiralanması sırasında çıkan anlaşmazlıklar da şikâyet konusu olmuştur. Reayanın elinde sahib-i arz temessükü ile mutasarrıf olduğu yeri işlemek üzere bir başkasına senet karşılığı kiralayabilmektedir. Ancak bu durumda kiracının kirasını ödemediği gibi söz konusu yerlere el koyma olasılığı da vardır.[33] Bir araziyi köylerinin merası olduğu iddiası ile zapt edenlerin yanında[34] hiçbir gerekçe göstermeden ve açıkça zorbalık yaparak tasarruf edilen yerleri zapt edenlerin de olduğu görülmektedir.[35] Zorbalarca zapt edilen yerlerini yerel mahkemenin yaptırımı ile almayı başaran reaya, geçmiş senelerin bedelini talep etmek üzere Divan'a başvururken[36] kimi reaya da sınır anlaşmazlığının para gaspına dönüşünü şikâyet etmiştir.[37] Satın alma yolu ile elde edilen hakkı kullanmanın engellenebildiği görülmüştür.[38]

3.1.2. Vergi Tahsili

Vergiye ilişkin şikâyetlerde askerîler % 5 gibi bir oran ile vergileri tahsil edememelerinden dolayı şikâyette bulunmuştur. Bilindiği gibi bazı dirlikler bâd-ı hevâ denilen ve içerisinde *cürm-ü cinayet* resmini de barındıran vergilerin tahsili konusunda serbest ve serbest olmayan olarak ayrılır. Serbest olanlarda dirlik sahibi bu vergileri toplayabilir. Genellikle padişah ve ailesine ait haslar, büyük devlet adamlarına ait has ve zeametler ve sultan veya vezir vakıfları bu türdendir.[39] Ancak mutasarrıfın tasarrufundaki tımar serbest olmasına rağmen söz konusu vergileri tahsil etmek istediğinde başka mutasarrıflar ve ehl-i örften

[27] BOA, RAD, 7, s. 145, h. 529; s. 152, h. 557; s. 183, h. 681; s. 195, h. 723; s. 270, h. 991; s. 373, h. 1373; s. 374, h. 1375; s. 382, h.1 409.

[28] Cin, *Toprak Düzeni*, s. 189, 228.

[29] BOA, RAD, 7, s. 183, h. 681; s. 375, h. 1378-1379.

[30] BOA, RAD, 7, s. 152, h. 557.

[31] BOA, RAD, 7, s. 379, h. 1397.

[32] BOA, RAD, 7, s. 377, h. 1389; s. 373, h. 1373; s. 99, h. 368; BOA, A.DVN. ŞKT. 160/43

[33] BOA, RAD, 7, s. 141, h. 518; s. 145, h. 529.

[34] BOA, RAD, 7, s. 382, h. 1409.

[35] BOA, RAD, 7, s. 374, h. 1375.

[36] BOA, RAD, 7, s. 270, h. 991.

[37] BOA, RAD, 7, s. 140, h. 515.

[38] BOA, A.DVN. ŞKT. 160/62.

[39] Ömer Lütfi Barkan, "Tımar", *İslam Ansiklopedisi*, c. 12/1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1979, s. 311; Cin, *Toprak Düzeni*, s. 62; Nicoara Beldiceanu, *XIV. Yüzyıldan XVI. Yüzyıla Osmanlı Devleti'nde Tımar*, (Çev.) M. A. Kılıçbay, Teori, Ankara, 1985, s. 33.

kişilerin müdahalesi ile karşılaşması muhtemeldir.[40] Elindeki berat gereği öşür ve *sâlâriyye* vergilerini toplamak isteyen mutasarrıf, reayanın gerekçesiz ve doğrudan ödemeyi reddetmesi ile karşılaşabilmektedir.[41] Gerekçesiz reddin yanı sıra verginin oranı da anlaşmazlık konusu olmaktadır.[42] Vermekle mükellef olduğu bir vergi türünü verip başkasını vermemek [43] verilecek vergi miktarı ölçülere göre belirlendiği durumlarda arazinin ölçümü[44] reayanın mutasarrıfa karşı yükümlü olduğu ayni yükümlülükler[45] bu konuda gelen şikâyetler olmuştur. Vergi tahsili konusunda şikâyetlerden biri de cizye vergisinin toplanması sırasında tahsildarın reayaca saldırıya uğraması[46] veya tahsildarın topladığı cizyeyi cizyedara teslim etmemesidir.[47]

3.1.3. Zulüm

Genel olarak zulüm, insanın Allah'a, başkalarına ve kendine karşı; her türlü yanlış, yersiz, zamansız, eksik veya fazla hareketlerini kapsamaktadır.[48] Osmanlı hukukunda ise genel olarak devlet görevlilerinin şeriat ve örfün kabul etmediği çeşitli bid'atleri reayaya uygulamasıyla ortaya çıkan suç için zulüm denmiştir.[49] Burada ele alınan şekli ise özellikle vergi tahsilinde olmak üzere devlet görevlilerinin doğrudan veya dolaylı olarak reayaya uyguladığı haksız davranışlardır. Reayanın vergi konusundaki şikâyetleri askerîlere yönelik ise doğrudan zulüm konusuna girer. Bu konuda gelen şikâyetler, kanunda belirtilenden orandan fazla veya kanunda olmayan vergilerin talebinin yanı sıra haksız yere talep vergi talebidir.[50] Ayrıca vergi tevziinde yolsuzluk[51], kadı veya naiblerin haksız yere resm-i kısmet telebi ve devre çıkmaları[52] da zulüm konusunda Divan'a ulaştırılan şikâyetlerdir. Reayanın kendi aralarındaki bazı şikâyetleri de vergi yükü konusunda olmaları sebebiyle dolaylı olarak da olsa zulüm olarak kabul etmek mümkündür. Bu anlaşmazlıkların temel konusu ise ortak ödenmesi gereken hane-i avarız, imdad-ı hazariye gibi vergilerin tevzii veya bu vergilerdeki hisse yüküdür.[53]

3.2. Vakıf

Vakıflar sosyal hizmetlerin gerçekleştirilmesinde, halkın menfaatine olan imaret, yol, sağlık tesisleri, eğitim kurumları, ibadethaneler, konaklama tesisleri, hamamlar gibi âmme hizmeti veren müesseselerin açılmasında önemli rol oynamışlardır.[54] Ancak zaman zaman vakıflar da çeşitli yönleri ile şikâyet konusu

[40] BOA, A. DVN. ŞKT. 50/37.

[41] BOA, RAD, 7, s. 327, h. 1201.

[42] BOA, RAD, 7, s. 197, h. 736.

[43] BOA, RAD, 7, s. 16, h. 57.

[44] Halil İnalcık, "Osmanlılarda Raiyyet Rüsumu"*, Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1996, s. 38; BOA, RAD 7, s. 327, h. 1200.

[45] BOA, RAD, 7, s. 205, h. 767.

[46] BOA, RAD, 7, s. 343, h. 1267.

[47] BOA, RAD, 7, s. 120, h. 444.

[48] Ali Ünal, *Kur'an'da Temel Kavramlar*, Nil, İstanbul, 2003, s. 310.

[49] Ahmet Mumcu, *Osmanlı Devleti'nde Zulüm Kavramı*, Phoenix, Ankara, 2007, s. 3-6.

[50] BOA, RAD, 7, s. 217, h. 811-812; s. 379, h. 1396; s. 390, h. 1448; s. 391, h. 1451; s. 227, h. 851; s. 230, h. 864.

[51] BOA, RAD, 7, s. 202, h. 751; s. 112, h. 418.

[52] BOA, RAD, 7, s. 365, h. 1341; s. 376, h. 1383.

[53] BOA, RAD, 7, s. 179, h. 669; s. 324, h. 1189; s. 379, h. 1395; s. 388, h. 1435; s. 202, h. 754; s. 204, h. 759; s. 388, h. 1436.

[54] Mustafa Güler, *Osmanlı Devleti'nde Haremeyn Vakıfları (16. ve 17. Yüzyıllar).* İstanbul: Çamlıca, 2011, s. 31.

olmuş; kadı[55], naib[56], babüssaade ağası[57], mütevelli ve mutasarrıflar gelerek, mektup göndererek veya arzuhal ederek şikâyetlerini Divan-ı Hümayuna ulaştırmıştır. İncelenen belgelerde gelen şikâyetlerin % 10'u vakıflara ilişkin olup en fazla şikâyet tarım işletmelerinden sağlanacak vakıf gelirleri ile ilgili olmuştur. Meskenlere ilişkin şikâyetler de söz konusu iken iktisadi kuruluşlara ilişkin şikâyet adedi yalnızca birdir.

Vakıf mütevellisi geliri vakfa ait olmak üzere, vakfedilen tarım işletmesi malını reayaya resm-i tapu ile verip işletir. Araziyi işleyen kişi öldüğünde veya bir şekilde bu haktan el çektiğinde mütevelli araziyi işleme hakkını kanun çerçevesinde başkasına devreder. Ancak kanuna göre tapu hakkını alacak kişi kimi zaman mütevelliye zorluk çıkartabilmektedir.[58] Geliri gene vakfa ait olmak üzere kullanıma verilen yaylak, kışlak ve mera türü alanlar için alınması gereken vergileri tahsil edememek de şikâyet konusu olmuştur.[59] Kimi zaman bir köyün tamamı (gelir bakımından) vakf edilebilmektedir. Ancak köy mükelleflerin vergilerini ödememesi veya eksik ödemesi sebebi ile vakıflar sıkıntı yaşamaktadır.[60] Kimi zaman ise vakfedilen bir kköyün gelirlerinin bir kısmı bir vakfa, bir kısmının da başka bir vakfa ait olabilmektedir. Bu durumlarda tahsilat veya tasarruf sırasında bir başka mütevelli ile karşı karşıya kalındığı ve yetki çatışmasının yaşandığı görülmüştür.[61] Ancak haklı sayılabilecek hiçbir gerekçe olmaksızın yapılan müdahaleler de yetki çatışmasına sebep olabilmektedir.[62] Vakıflara ilişkin bir diğer şikâyet konusu ise vakfa bağlı ahali arasındaki arazi, orman vb. alanların tasarrufudur.[63] Tarım işletmeleri gibi iktisadi işletmelerin de şikâyete konusu olması mümkündür. Vakıf malı olarak han, hamam, dükkân, değirmen gibi iktisadi kuruluşların vakfedilebildiği bilinmektedir. Bu kuruluşlar işletilerek gelirleri vakfa aktarılır. Sultan Bayezid-ı Veli Han Vakfı'nın akârı olup Selanik'te bulunan bir han da (Suluhan) şikâyete konu olmuştur. Söz konusu han civarındaki diğer hanlar gibi misafir alamadığından ferman ile bazı ayrıcalıklar tanınmıştır. Civar hanların da bu durumua itirazı yoktur ancak son zamanlarda hanın bu ayrıcalıkları ihlal ve durumuna müdahale etmeye başlamışlardır. Bu müdahale ise naib tarafından Divan'a ulaştırılmış ve şikâyet edilmiştir.[64] Tarım işletmeleri ve iktisadi kuruluşların yanı sıra vakıflara ait mülk menzil denilen meskenler de şikâyet konusu olmuştur. Söz konusu vakıflar genellikle zürri vakıflar olduklarından şikâyetler de genellikle tevliyet çerçevesindedir.[65] Ancak *tarik-i hâss* denilen ve bir veya birkaç eve mahsus çıkmaz sokağın[66] vakıf arazisine eklenerek geçişlerin engellenmesi[67], yetkisiz kişilerin mütevellinin izni olmadan vakfa ait caminin avlusuna para karşılığı cenaze defnettirmesi[68], vakıf camisine yapılan imam görevlendirmesine hariçten müdahale[69] ve vakıfa ait paranın amacı dışında kullanılması[70] gibi başka boyutları ile de şikâyetlerde yer almışlardır. Vakıflara ilişkin gelen şikâyetlerin bir kısmı da

[55] BOA, RAD, 7, s. 117, h. 433.

[56] BOA, RAD, 7, s. 3, h. 8.

[57] BOA, RAD, 7, s. 7, h. 22.

[58] BOA, RAD, 7, s. 147, h. 535.

[59] BOA, RAD, 7, s. 7, h. 22.

[60] BOA, RAD, 7, s. 274, h. 1003; BOA, A.DVN. ŞKT. 154/21.

[61] BOA, RAD, 7, s. 42, h. 147.

[62] BOA, RAD, 7, s. 231, h. 867.

[63] BOA, RAD, 7, s. 376, h. 1384.

[64] BOA, RAD, 7, s. 3, h. 8.

[65] BOA, RAD, 7, s. 354, h. 1304. BOA, RAD, 7, s. 117, h. 433.

[66] Devellioğlu, *Lûgat*.

[67] BOA, RAD, 7, s. 339, h. 1246.

[68] BOA, RAD, 7, s. 231, h. 867.

[69] BOA, RAD, 7, s. 122, h. 451.

[70] BOA, A. DVN. ŞKT. 157/71.

manastırlara aittir. Bilindiği üzere Osmanlı Devleti vatandaşı Müslümanlar gibi gayrimüslimlerin de vakıf kurma hakkı vardı. Bu hak tam olarak ellerinden alınmış değildir.[71] Ancak halkın sosyal ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla ve kamu hizmetleri (hastane, çeşme vb.) kapsamında olmak üzere sınırlandırılmıştır. Ev, dükkân, bağ, bahçe gibi mal-mülklerini kilise ve manastır gibi ibadethaneler için vakfetmeleri yasaklanmış, sadece manastır ve kilise fakirleri için vakfedilmesine izin verilmiştir. Bu durumda vakfedilen mülklerin söz konusu dini müesseseler adına tescil ettirilmemesi gerekirdi.[72] Gayrimüslimlerin dini ihtiyaçları için kilise, manastır vb. müesseseler teşkil etmeleri ise padişah fermanlarına bağlı kılınmıştır. Bu sebeple vakfiyeleri olmayan bu vakıfların hukuki statüsü de fermanlar ile belirlenmiştir.[73] Nitekim Aynaroz adasındaki Konstamoni Manastırı Vakfı, Gelemerye Anaştaş (Anastas) Manastırı Vakfı ve İstavrankil (Stavronikita) Aya Nikola Manastırı bu türden kurumlardır. Söz konusu manastırlardan gelen şikâyetler ise vakfın borcuna karşılık olduğu iddiası ile[74] veya gerekçesiz[75] olarak manastırlara ait çiftlik ve arazilerin zaptı, vakfın alacağını tahsil edememesi[76] şeklindedir.

3.3. Miras

Osmanlı Devleti'nde miras hukuku İslam hukukuna dayalı olarak işlemekteydi. Eldeki kayıtlarda mirasa ilişkin şikâyetlerde taraflar arasında gayrimüslimlerin de bulunması ise 1856 yılına kadar gayrimüslim vatandaşların tereke işlemlerinin de Müslüman vatandaşlar gibi şer'i mahkemelerde yapılıyor[77] olması ile açıklanabilir. İncelenen belgelerde gelen şikâyetlerin % 10 oranında miras konusunda olduğu görülmektedir. Miras hukukunda mirası alacak olanlara yani mirasçılara vâris denirken çeşitli sebepler ile mirası tasarrufa ehliyeti olmayan veya eksik olan varislere, onların adına tasarruf edecek vasiler tayin edilirdi.[78] Buradan hareketle şikâyetleri vasilere yönelik ve varislere yönelik şikâyetler şeklinde gruplandırmak mümkündür.

Vasilerin şikâyet edildiği hükümlerde şikâyetlerin esasını söz konusu mirasa kendi lehlerinde olmak üzere el koymaları oluşturmaktadır.[79] kimi zaman bu hukuksuzluğa kadılar da karışmıştır.[80] Hukuken vasi tayin edilmediği halde varislerin küçük olmasından faydalanıp miraslarına el koyanlar da olmuştur.[81] Varislere yönelik şikâyetler ise içerik açısından da daha çeşitlidir. Bu şikâyetlerde genel olarak şikâyetçiler muristen alacağı kalanlardır. Bir kişi öldüğünde veya kaybolmasına binaen ölümüne hükmedildiğinde terekesinin göreceği muamele belli bir sıraya bağlıdır ve bu sıralamada ölenin borçlarının ödenmesi ikinci sırayı alırken[82] varislerin bu kurala uymayıp murislerinin borçlarını ödemedikleri görülmektedir.[83]

---

[71] Hüseyin Hatemi, "Vakıf Kurumuna Hukuk Tarihi Açısından Genel Bir Bakış", *İÜHFM*, c. 55, S. 4, 1997, s. 121.

[72] Belkıs Konan, "Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumuna İlişkin Bir Değerlendirme", *AÜHFD*, c. 64, S. 1, 2015, s. 177-178.

[73] Mustafa Çağatay, "Geçmişten Günümüze Azınlık Vakıflarının Mal Edinme Sorunu", *TBB Dergisi*, S. 96, 2011, s. 115-116; http://istanbulermeni vakiflari.org/tr/ ,Erişim: 12.04.2017.

[74] BOA, RAD, 7, s. 260, h. 962; s. 132, h. 492; s. 137, h. 500; BOA, A.DVN. ŞKT. 152/80.

[75] BOA, A. DVN. ŞKT. 153/87

[76] BOA, RAD, 7, s. 262, h. 968.

[77] Mehmet Çanlı, "Eytam İdaresi ve Sandıklar (1851-1926)", *Türkler,* c. 14, Yeni Türkiye, Ankara, 2002, s. 94.

[78] Ali Bardakoğlu, "Vesayet", *DİA,* c. 43, TDV, İstanbul, 2013, s. 66.

[79] BOA, RAD, 7, s. 126, h. 469.

[80] BOA, RAD, 7, s. 48, h. 170.

[81] BOA, RAD, 7, s. 364, h. 1335.

[82] Hoca Emin Efendizâde Ali Haydar Efendi, *Teshîlü'l-Ferâiz (Miras Hukuku)* (Ed.) O. Doğan, Nadir Eserler Kitaplığı, İstanbul, 2015, s. x.

[83] BOA, RAD, 7, s. 258, h. 954.

Bir vasinin, vasisi olduğu kişi dışındaki varisleri şikâyet ettiği de görülmektedir.[84] Varislerin şikâyet edilmesine sebep bir diğer konu da tasarruf edilen arazinin intikali meselesidir. Bilindiği gibi bir mîrî araziyi işleten reaya esas tasarruf hakkını elinde bulunduran sahib-i arzın da izin ve onayı ile arazinin işletilmesini bir başkasın devredebilmektedir.[85] Ancak söz konusu ilk mutasarrıf ölünce varisleri hak iddia edip tasarruf hakkının miras yolu ile kendilerine intikal ettiği gerekçesi ile müdahalede bulunmuşlardır. Bu müdahale ise şikâyet olarak Divan'a taşınmıştır.[86] Varislere ilişkin bir şikâyet türü de murislerin daha önceden yaptığı haksızlıkları devam ettirmektir. Borçları karşılığı çiftliklerine el konulan ve borçlarını ödedikleri halde varisten haklarını geri alamayan borçluların varisi şikâyeti bu yöndedir.[87] Faiz karşılığı borç para verenlerin ölümünden sonra varislerin senetleri teslim etmemesi de şikâyet konusu olmuştur.[88] Varislere yönelik alacak konusunda evvelden hibe edilmiş malların dava edildiği de görülmektedir.[89] Miras konusunda yapılan şikâyetlerin bir kısmı ise ne doğrudan vasilere ne de varislere yöneliktir. Miras kalan bir alacağın borçludan tahsil edilememsi[90] borçludan tahsil edilemediği gibi kefilinden de tahsil edilememesi[91] murisin öldüğü yerde yaşamayan varislerin, kendileri adına terekeyi alanlardan terekeyi geri alamamaları[92] gibi mirasa ilişkin başka şikâyetler de mevcuttur.

3.4. Borç

7 Numaralı Rumeli Ahkâm Defterinde, gelir kaynaklarının idaresi konusundan sonra en fazla şikâyetin % 25 oranında borç ilişkisinden doğan anlaşmazlıklar sebebi ile yapıldığı görülmektedir. Borçlara ilişkin şikâyetleri de alacaklıların şikâyetleri ve borçluların şikâyetleri olarak ayırmak mümkündür. Alacaklılar arasında kefil ve vekiller de mevcuttur. Borçlu borcunu ödemediğinde kefil veya vekil ödeme yapar ve asıl borçludan parasını geri alırdı. Ancak borçlunun kefile veya vekile de parasını ödemediği ve meselenin Divan'a taşınabildiği görülmektedir.[93] Ancak kefillerin şikâyetçi değil şikâyet edilen taraf oldukları vakidir. Alacağını asıl borçludan tahsil edemeyenler, varsa kefillerinden talep etmişlerdir. Ancak bazen kefillerden de alacağı tahsil etmek mümkün olamamıştır.[94] Borcunu ödemek istemeyen bazı borçlu veya kefiller, borçtan kaçmak için ikamet yerinde durmayıp sürekli yer değiştirmişlerdir.[95]

Borçlu borcunu ödemekte zorlandığında alacaklının da rızası ile taksitlendirme yapılabilmektedir. Ancak borçlu gene de borcunu ödemediği için alacaklıların şikayette bulunduğu görülmektedir.[96] Taksit ve ertelemenin yanı sıra alacaklı dilerse, rızası dâhilinde sulh yolu ile borçta azaltmaya da gidebilir. Bu durumda da bazı borçluların güçlerine veya ehl-i örfe güvenerek alacaklı üzerinde baskı yolu ile sulh yapmaya çalışmaları şikâyete sebep olmuştur.[97] Alacaklıların şikâyetine sebep olan bir diğer durum ise

[84] BOA, RAD, 7, s. 379, h. 1398.

[85] Cin, *Toprak Düzeni*, s. 95.

[86] BOA, RAD, 7, s. 243, h. 905-906.

[87] BOA, RAD, 7, s. 365, h. 1340.

[88] BOA, RAD, 7, s. 207, h. 777.

[89] BOA, RAD, 7, s. 28, h. 90.

[90] BOA, RAD, 7, s. 145, h. 528.

[91] BOA, RAD, 7, s. 380, h. 1402.

[92] BOA, RAD, 7, s. 251, h. 930.

[93] BOA, RAD, 7, s. 223, h. 832; s. 331, h. 1219; s. 201, h. 748; s. 301, h. 1105.

[94] BOA, RAD, 7, s. 94, h. 352.

[95] BOA, RAD, 7, s. 331, h. 1219; s. 94, h. 352; s. 382, h. 1411.

[96] BOA, RAD, 7, s. 307, h. 1125.

[97] BOA, RAD, 7, s. 128, h. 478. BOA, A. DVN. ŞKT. 159/62.

borçlunun borcunun bir kısmını verip bir kısmını vermemesidir. [98] Alacağı tahsil etmek üzere gönderilen adamların tahsilatı yaptığı halde asıl alacaklıya teslim etmemesi de alacaklıların şikâyetleri arasındadır.[99] Borç vermenin yanı sıra ticaret ilişkisi de alacak davasının ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir. Müşterek iş yapan tüccarlar, sağlanan kârı aralarında belirledikleri oranda paylaşmak üzere anlaşırlar. Ancak ortaklardan birinin anlaşmaya riayet etmemesi olasıdır.[100] Hizmet karşılığı ortaya çıkan alacağın tahsil edilememesi[101], alacaklıların borcun ödenmemesi dışında tehditlere maruz kalmaları[102] da alacaklılardan gelen şikâyetlerdir.

Alacaklılar kadar borçlular da şikâyetlerde bulunmuşlardır. Çoğunluğunu köy ahalisinin oluşturduğu borçluların şikâyetlerine bakıldığında genel olarak borçlarının tecil ve taksit edilmesini talep ettikleri görülmektedir. Nitekim eldeki 20 şikâyetin 11 tanesi taksit talebidir. Bir diğer genel sorun ise faiz meselesidir. Yapılan borçlanmaların 10 tanesinde faiz uygulandığı görülmektedir. Ancak elbette şikâyetler bu iki hususdan ibaret değildir. Kendi içinde farklı konular barındırmaktadır.

Kurulan borç ilişkilerinin bazılarında borcun kaynağı olarak menzil bahası, eşya bahası, ticaret, vekillik, kefillik, intikal, karye işlerini görmek veya manastır işlerini görmek gibi sebeplerin yanı sıra karye ahalisinin ödemesi gereken vergilere kazançlarının yetmemesi sebebi ile faizcilerden borç almış olması da dikkat çekicidir. Duruma bir örnek olarak; köyün etrafı dağlık olduğu için ziraat yapamayan ve mekkârîlik ile geçimlerini sağlayan ahali; kazançları cizye, avarız, nüzul, hazariye vb. vergileri ödemeye yetmediğinden faizcilerden borç almak durumunda kalmışlardır. Borçlarını taksit ile ödemeye razı oldukları halde alacaklılar tek seferde ödenmesini istedikleri gibi haps tehdidinde bulunmuştur. Durum karşısında zorda kalan ahali borçlarının taksitlendirilmesi yönünde emir çıkarılmasını rica etmiş, Babüssaade ağası konuya ilişkin arzda bulunmuştur.[103] Ahalinin vergilerini ödeyebilmek için borca girdiği bir diğer vergi türü ise derbenttir. Reaya, sağ salim geçişleri için ödedikleri bu vergi ve diğer yükümlülükleri karşılayabilmek adına yüklü borç almak durumunda kalmıştır. Bu ahali de bir öncekiler gibi aynı durum ile karşılaşmıştır.[104].

Görüldüğü gibi borçluların borçlarının taksitlendirme talebinin bir sebebi alacaklıların hapis tehdididir. İslam hukukunda alacaklı, gücü yettiği halde borcunu ödemeyen borçluyu hapsettirme hakkına sahiptir. Ancak fakir ve ödeme imkânı olmayan borçluyu haps ettirmek caiz değildir.[105] Bu sebeple borçlular Divan-ı Hümayuna'a başvurarak dainlerin (alacaklı) borçlarının bir kerede ödenmesini, aksi takdirde borçluları hapse atacakları tehdidi ile rencide ettiklerini bildirmiş, buna mani olunması için de taksitlendirme emri verilmesini talep etmişlerdir.[106] Borcunu ödediği ve bir sorun olmadığı halde alacaklının hapis tehdidinde bulunduğu da vakidir.[107] Reaya borcun taksitlendirilmesine yönelik talebini doğrudan yaptığı gibi[108] naib aracılığı ile de Divan'a ulaştırmıştır. [109] Daha önce yapılan bir talebin tekrar

[98] BOA, RAD, 7, s. 289, h. 1063.

[99] BOA, RAD, 7, s. 336, h. 1237.

[100] BOA, RAD, 7, s. 119, h. 440.

[101] BOA, RAD, 7, s. 46, h. 164.

[102] BOA, RAD, 7, s. 12, h. 43.

[103] BOA, RAD, 7, s. 145, h. 526.

[104] BOA, RAD, 7, s. 375, h. 1377.

[105] Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku* (2), İz, İstanbul, 2016, s. 498.

[106] BOA, RAD, 7, s. 145, h. 526; s. 373, h. 1371; s. 375, h. 1377.

[107] BOA, RAD, 7, s. 381, h. 1407.

[108] BOA, RAD, 7, s. 328, h. 1208.

[109] BOA, RAD, 7, s. 253, h. 939; s. 296, h. 1087.

gündeme gelmesi de söz konusudur.[110] Kendilerine borç miras kalan varislerin de taksit talebinde bulundukları görülmektedir.[111]

Borçluların uğraşmak zorunda kaldıkları bir diğer grup ise varisler olmuştur. Asıl borçlu oldukları kişinin ölmesinin ardından varisler ile kurulan borç ilişkisinin de şikâyet kayıtlarına yansıdığı görülmektedir.[112] Borçluların Divan-ı Hümayun'a şikâyette bulunmasına sebep durumlardan birisi de kişi borcunu ödediği halde alacaklının yetinmemesi ve fazlasını talep etmesidir. Anastas Manastırı mütevellisinin yaşadığı durumda olduğu gibi faiz karşılığı alınan borcun sadece faiz olarak yapılan ödemenin dahi anaparayı geçtiği halde ana paranın tek seferde ödenmesi talebi hatta fazladan faiz adı ile vakfa ait mahsullere el konulması da borçluların Divan'a ulaştırdığı şikâyet türüdür.[113] Borçlular üzerine faiz yüklenmemiş iken alacaklıların şimdiye kadar aldıkları paraları faizden sayıp ayrıca bir de anaparayı talep etmesi,[114] Borçluların borçlarını tamamen ödedikleri, alacaklının müdahalesini gerektiren bir durum kalmadığı halde borca konu olmayan mahsullere el konulması[115] veya borçlu ödediği halde ödemediğinin iddia edilmesi de borçlulardan gelen diğer şikâyetlerdir.[116]

Osmanlı Devleti'nde hukuken faiz oranı en fazla 10'a 11,5 yani % 15'tir. Bundan fazlası kanuna aykırıdır.[117] Ancak faizcilerin bu kurala uymadığı, sınırı aşıp 10'a 12 oranında faiz uyguladığı görülmektedir.[118] Bazı şikâyetler ise içerisinde kanunun izin verdiğinden yüksek oranda faiz uygulama, hizmetkâr akçesi adıyla ekstra ödeme yaptırma, borçlar ödendiği halde fazladan alınan parayı ve borç senetlerini iade etmeme ve bu senetlere istinaden borçluları hapis tehdidi ile korkutma gibi birden fazla şikâyet unsuru barındırmaktadır.[119] Onlarca yıl faiz ödeyen ve büyük borçlara batan reaya, kimi zaman taksit talebinin yanı sıra alacaklılar tarafından yapılan baskıların voyvodaları eli ile önlemesini de talep etmiştir.[120]

Bazı borçluların borçlarını ödemekte farklı yöntemler kullandığı görülmektedir. Bunlardan birisi takastır. Nitekim bu yol vasıtasıyla alacaklılarla hesaplaşan bir borçlu *âmme-i davada zimmeti ibra edilip* hüccet dahi aldığı halde alacaklıların müdahalelerinin son bulmadığı görülmektedir.[121] Bazı borçlular ise borçlarını ödemede rehin bırakma yolunu seçmişlerdir. Tasarruflarında olan bazı yerleri borçlarına karşılık alacaklıya rehin vermişlerdir. Oysa rehin bırakılan yerler mîrî zemin olabilmektedir. Aslında bir mîrî arazi borca karşılık rehin edilemez, sadece borç tamamlanana kadar *vefâen ferağ* ile tasarrufu bırakılabilir. Borç tamamlanınca da geri alınır.[122] Ancak bazı alacaklılar yapılan ödemeye rağmen araziyi iade etmemiştir.[123]

Yahudi taifesinden reayanın yaşadığı durum gibi bazen reayanın kendi isteği ve iradesi dışında borçlandığı da görülmektedir. İstekleri ve iradeleri dışında kendi kendisini taifenin işlerini görmek üzere

[110] BOA, RAD, 7, s. 375, h. 1380.

[111] BOA, RAD, 7, s. 328, h. 1208.

[112] BOA, RAD, 7, s. 373, h. 1371; s. 148, h. 539.

[113] BOA, RAD, 7, s. 372, h. 1369; s. 376, h. 1382.

[114] BOA, RAD, 7, s. 381, h. 1406, s. 390, h. 1449; BOA, A. DVN. ŞKT. 158/42.

[115] BOA, RAD, 7, s. 381, h. 1405.

[116] BOA, RAD, 7, s. 213, h. 795.

[117] BOA, RAD, 7, s. 207, h. 777.

[118] BOA, RAD, 7, s. 296, h. 1087.

[119] BOA, RAD, 7, s. 373, h. 1371.

[120] BOA, RAD, 7, s. 366, h. 1344.

[121] BOA, RAD, 7, s. 368, h. 1353.

[122] Cin, *Toprak Düzeni*, s. 149.

[123] BOA, RAD, 7, s. 381, h. 1404.

vekil tayin eden birisi reaya namına birçok yere borçlanmış, aldığı para ve malları şahsi işleri için harcamış ve reayayı borçlu durumuna düşürmüştür. Alacaklıların söz konusu borçların faizli olarak ve bir kerede ödemeleri talebi ise reayayı daha da güç duruma sokmuştur. Çaresiz kalan reaya durumu Selanik mutasarrıfına bildirip borçları faizsiz ve taksitli olarak ödemek üzere emir çıkartılması için merkeze başvurusunu rica etmişlerdir. Mutasarrıf da durumu arzuhal ile Divan'a bildirmiştir.[124] Her ne kadar Divan-ı Hümayun'dan çıkan karar talepleri doğrultusunda olsa da kendi bilgi ve iradeleri dışında borçlandırılan reayanın, borca itiraz veya borcun affı talebinde değil de taksitlendirilmesi talebinde bulunması dikkat çekicidir.

3.5. Hırsızlık

Selanik'ten gelen şikâyetler arasında hırsızlık konusu % 2 gibi oldukça az bir orandadır. Şikâyetlerin ikisi mandıradan 400 baş koyun çalınması[125] ile 300 kuruşluk mal çalınması ve mülkün harap edilmesine[126] yöneliktir. Ancak bir şikâyet doğrudan hırsızlıkla ilgili olmayıp sonrasında yaşanan sürece ilişkindir. Mustafa Çelebi'nin oğlu Abdüllatif Çelebi bazı zimmileri şikâyet etmiştir. Buna göre 17 yıl önce söz konusu zimmilerin babaları ahaliden bazılarının mallarını çalmak sureti ile hırsızlık yapmıştır. Mustafa Çelebi ise karye zabiti sıfatı ile hırsızın mal ve eşyalarından bazılarını satıp parasını malları çalınanlara vermiş kendisinde bir şey kalmamıştır. Hem hırsız zimmi hem Mustafa Çelebi ölmüş olmasına rağmen hırsızın oğulları başkalarının da tahriki ile hak iddiasında bulunmaktadırlar. İddialarına göre Mustafa Çelebi babalarının mallarını satıp parasını malı çalınanlara dağıtmış ancak kalan kısmını kendisine almıştır. 1156 (1743-44) yılında arabulucuların da vasıtası ile anlaşmazlık sonlandırılmıştır. Üzerinden 15 sene geçen davanın tekrar dinlenmesi de yasal değildir. Ancak zimmiler, bu iddia ile bölgeye gelen her idareciye şikâyette bulunarak bunca zaman Abdüllatif Çelebinin epey miktarda parasının alınmasına sebep olmuşlardır. Abdullatif Çelebi çareyi Divan'da arayarak artık para talebi ile karşılaşmamayı istemiştir.[127]

3.6. Haksız Fiil

İslam hukukunda haksız fiil kişinin şahsına, malına veya şeref ve namusuna yönelik olabilir.[128] Şahsa yönelik haksız fiiller ise cinayet ve müessir fiildir.[129] İncelenen kayıtlarda şahsa yönelik haksız fiillerden cinayete ilişkin yalnızca bir şikâyet gelmiştir.[130] Başta gasp ve itlafın geldiği mala yönelik haksız fiillere[131] ilişkin şikâyetler ise tamamı gaspa dair olup tüm şikâyetler arasında % 6 oranda defetere yansımıştır.

İncelen gasp vakalarında tarafların nitelik olarak heterojen olduğu görülmektedir. Mağdurların geneli erkek olmakla birlikte kadınlar da gaspa uğramışlardır.[132] Dini mensubiyet de kriter olmamış Müslümanlar gibi zimmi[133] ahali de gaspa uğramıştır. Gâsıplara bakıldığında ise tümü erkek ve genelde Müslüman olmakla birlikte zimmiler[134] de gasp hareketlerinde bulunmuşlardır. Aynı kişilerin gasp suçu ile farklı kişilerce şikâyet edildiği de görülmektedir.[135] Aynı şikâyetin iki defa yapıldığı bir gasp

[124] BOA, A. DVN. ŞKT. 152/46.

[125] BOA, RAD, 7, s. 29, h. 97.

[126] BOA, RAD, 7, s. 335, h. 1234.

[127] BOA, RAD, 7, s. 27, h. 89.

[128] Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku* (1), İz, İstanbul, 2016, s. 439

[129] Hasan Ali eş-Şâzelî , "Cinayet", *DİA,* c. 8, TDV, İstanbul, 1993, s. 14-15.

[130] BOA, RAD, 7, s. 164, h. 606.

[131] Mehmet Akif Aydın, "Haksız Fiil", *DİA*, c. 15, TDV, İstanbul, 1997, s. 211.

[132] BOA, RAD, 7, s. 141, h. 516.

[133] BOA, RAD, 7, s. 157, h. 575; s. 171, h. 639; s. 285, h. 1046; s. 347, h. 1286.

[134] BOA, RAD, 7, s. 347, h. 1286.

[135] BOA, RAD, 7, s. 141, h. 516; s. 141, h. 517.

hadisesinde ise diğer tüm hükümlerden farklı olarak gaspa konu olan mal para değil altın ve tüfektir. Söz konusu şikâyette gaspa ek bir de 500 sopa vurmak sureti ile yaralama da söz konusu olmuştur.[136] Parası gasp edilen bir şahıs geri istediğinde gâsıpların aldıklarını vermedikleri gibi daha fazlasını da gasp etmekle tehdit ettikleri görülmektedir.[137]

3.7. Mülk

İslam hukukunda mülk kişilerin eşya üzerindeki hak ve yetkilerinden biridir.[138] Mülkiyet ise bu hakların en güçlüsüdür. Mülkiyet hakkının konusu mallar olup hukuken mal niteliğinde görülmeyen bir şey mülkiyet hakkına konu olamaz.[139] Şahıslar menkul veya gayrimenkul özel mülklerinde başkalarına zarar vermeden diledikleri tasarrufta bulunabilir ve başkalarının müdahalesine mani olabilirler.[140] Ancak toplumsal yaşamda elbette anlaşmazlıklar çıkmakta ve mülklere müdahaleler de yaşanmaktadır. İncelenen defterde Selanik'e gönderilen hükümler arasında da mülke müdahaleden kaynaklı şikâyetler mevcut olup % 2 oranında deftere yansımıştır. Şikâyetlerin içeriği ise mülk inşası, mülkün tasarrufuna müdahale ve emanete el konulması şeklindedir. Mülk konusunda inşâ edilen bir binanın yüksekliği[141] ve şahsa ait bir mülk menzile kendilerine miras kaldığı iddiası ile haksız müdahale[142] şikâyet konusu olmuşken bir şikâyet de cariyeye ilişkindir. Bir kölenin İslam hukukunda mülkiyete ve hukuki işlemlere konu olması bakımından "eşya" (mütekavvim mal) olarak kabul edildiği[143] bilinmektedir. Bu sebeple emaneten bırakılan cariyeye el konulması da mülk davası kapsamında şikâyete konu olmuştur.[144]

4. ŞİKAYETLERE YÖNELİK VERİLEN HÜKÜMLER

4.1. Hükmün Dayanakları

Askeri veya reaya, Müslim veya gayrimüslim, kadın veya erkek Selanik toplumunun her kesiminin çeşitli kanalları kullanmak sureti ile ve çeşitli konularda olmak üzere Divan'a ulaştırdığı şikâyetlere çözüm getirilirken dayanak diyebileceğimiz bir takım kaynaklar kullanılmıştır. Bu kaynaklar merkezde bulunan kayıtlar, şikâyetçiler elinde bulunan ve ibraz ettikleri belgeler ile ilgili görevlilerce sunulan arz ve ilamlardır.

Divan'ın şikâyetlere çözüm getirirken kullandığı en önemli kaynak merkezde bulunan kayıtlardır. Söz konusu kayıtlar ise Defterhane-i Amire'de tutulmuştur. Defter-i evkaf[145] ve mufassal, icmal, tımar ruznamçe gibi defter serileri[146] ile miri korulara ait kayıtların yer aldığı defatir-i koruciyan[147] ve çeşitli konularda olmak üzere daha önce verilen belgeler (kuyud-ı ahkâm)[148] çözüm aşamasında Divan'ın başvuru kaynakları arasında yer almıştır. İncelenen hükümlerde merkezi hükümetin dirliklerin kime ait

[136] BOA, RAD, 7, s. 157, h. 575; s. 171, h. 639.

[137] BOA, RAD, 7, s. 389, h. 1445.

[138] Hasan Hacak, "Milk", *DİA*, c. 30, TDV, İstanbul, 2005, s. 63.

[139] Hasan Hacak, "Mülkiyet", *DİA*, c. 31, TDV, İstanbul, 2006, s. 543-545.

[140] Osman Kaşıkçı, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Mecelle*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul,1997, s. 220.

[141] BOA, RAD, 7, s. 120, h. 445.

[142] BOA, RAD, 7, s. 119, h. 438., BOA, RAD, 7, s. 119, h. 439.

[143] Mehmet Akif Aydın, Muhammed Hamidullah, "Köle", *DİA*, c. 26, TDV, Ankara, 2002, s. 239.

[144] BOA, RAD, 7, s. 222, h. 825.

[145] BOA, RAD, 7, s. 42, h. 147; s. 260, h. 962; s. 274, h.1003.

[146] BOA, RAD, 7, s. 16, h. 57; s. 17, h. 60; s. 30, h. 99; s. 60, h. 221; s. 83, h. 303; s. 84, h. 307; s. 114, h. 423; s. 120, h. 441; s. 132, h. 490; s. 140, h. 513; s. 194, h. 720; s. 292, h. 1074; s. 374, h. 1375.

[147] BOA, RAD, 7, s. 17, h. 60; s. 133, h. 495.

[148] BOA, RAD, 7, s. 133, h. 495; s. 331, h. 1219; s. 375, h. 1380.

olduğu, hangi mutasarrıfın ne kadar hisseye sahip olduğu, sınır anlaşmazlıkları gibi askerîden gelen şikâyetlerin çözümünde büyük oranda bu kayıtlardan faydalandığı görülmektedir. Şikâyetlerin çözümünde kullanılan dayanaklardan birisi de tarafların ibraz ettiği ve istekleri doğrultusunda hüküm çıkarılmasını sağlayacaklarını düşündükleri belgelerdir. Özellikle dirlik konulu şikâyetlerde elde bulunan beratlara vurgu yapılmıştır. Ancak Grafik 6'da da görüldüğü üzere şikâyetlerin genelinde en çok fetvaların sunulduğu görülmektedir. Divan, karar sürecinde her ne kadar söz konusu belgeleri dikkate almışsa da doğrudan belgeye işaret ederek hüküm verildiği nadirdir.[149]

Grafik 6: İbraz Edilen Belgeler

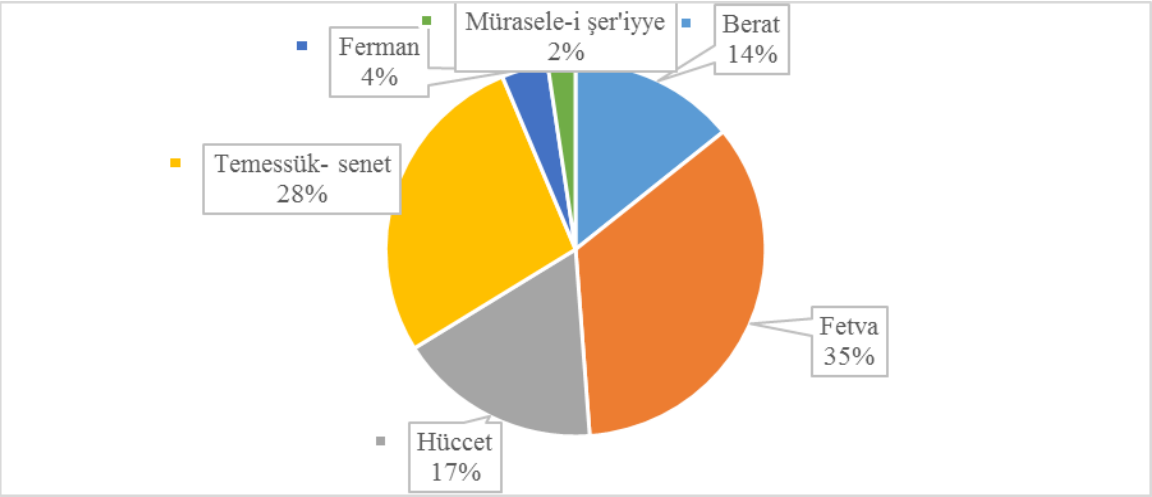

Şikâyetlerin çözümünde kullanılan kaynaklardan biri de ilgili görevlilerce sunulan arz ve ilamlardır. Genellikle resmi görevlilerin bir konu hakkında bilgi vermek ya da dilekte bulunmak üzere sundukları resmi belgelere arz denir.[150] Bu bakımdan kimi arzların bilgi vermek kimilerinin ise talepte veya şikâyette bulunmak için verilmektedir. İncelenen kayıtlarda miralay/alaybeyi[151], kadı[152], naib[153], defter emini[154] ve babüssade ağası[155] tarafından arz sunulduğu görülmektedir.

Arapça *ilm* kelime kökünden meydana gelen ilam ise hukuki terim olarak kadı mahkemesince bir dava hakkında verilen kararı ifade eden belge iken diplomatikte kadının davaya ilişkin verilen kararı tasdik ettirmek amacıyla şeyhülislamlığa sunması veya bir konuda bilgi vermek üzere üst makamlara yazdığı resmi yazıdır. Üst makamlara bilgi vermek üzere yazılan yazılar arz mahiyetindedir.[156] İlam vermek sadece kadılara mahsus bir yetki değildir. Kazasker[157], reisülküttab[158], başdefterdar[159] ve naib[160] gibi

[149] BOA, RAD, 7, s. 184, h. 684; s. 243, h. 906; s. 307, h. 1125.

[150] Mübahat Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik),* Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 1994, s. 217.

[151] BOA, RAD, 7, s. 114, h. 423; s. 232, h. 872.

[152] BOA, RAD, 7, s. 132, h. 490.

[153] BOA, RAD, 7, s. 253, h. 939; s. 375, h. 1380.

[154] BOA, RAD, 7, s. 140, h. 513.

[155] BOA, RAD, 7, s. 7 h. 22; s. 145, h. 526.

[156] Kütükoğlu, *Diplomatik*, s. 345.

[157] BOA, RAD, 7, s. 229, h. 860.

[158] BOA, RAD, 7, s. 260, h. 962; s. 114, h. 423.

[159] BOA, RAD, 7, s. 55, h. 200; s. 343, h. 1267.

görevlilerin de ilam verdikleri bilinmektedir. Normalde defter emininden talep edilen belge türü arz olmakla[161] birlikte ilam da verdiği görülmektedir.[162]

4.2. Verilen Hükümler

Şikâyetlere yönelik uygulanan bürokrasi şikâyet dilekçelerinin üzerine veziriazam veya onun adına sadaret kethüdası tarafından verilen buyruldu ile veya buruldusuz doğrudan başlayan muamele, defter kayıtlarının çıkarılması, ilgililerden arz ve ilamların alınması, konu için kanuna bakılması gibi süreçlerden sonra verilecek hükmü belirleyen son buyruldunun yazılması ile sona ererdi.[163] İncelen hükümlerde ise bazı davalar bu bürokratik süreçlere tabi tutulmadan konusuna ilişkin olmak üzere doğrudan hükme bağlanmıştır.[164]

Şikâyet dilekçelerinin muamelesiz olarak cevaplandırılmasının bir diğer şekli ise şer'e, kanuna veya deftere göre davranılmasının emredildiği, ayrıntının verilmediği bir hüküm gönderilmesidir.[165] Bölgedeki idarecilere davanın mahallinde görülmesine[166] yönelik hükmün gönderilmesi de muamelesiz verilen diğer hüküm türüdür.

Tablo 2: Şikâyetlere Yönelik Verilen Hüküm Türleri

HÜKÜM TÜRÜ	Mahalline sevk	Kanun ve Defterlere İşaret	Belge ve Kayıtlara Dayalı	Arz ve İlamlara Dayalı	Doğrudan Karar	Diğer	Divana Çağırma	Mübaşir Gönderme
YÜZDELİK ORAN	% 51	% 18	% 15	% 6	% 5	% 5	X	X

SONUÇ

Osmanlı Deveti'nin devlet anlayışı neticesinde oluşturulan adalet sistemi ve bu sistemin pratik yönünü ortaya koyan şikâyet hakkının kullanımı sonucu ortaya çıkan belgelerin içerik bakımından incelendiği bu çalışmada temel bir takım sonuçlara varılmıştır. Buna göre reaya, askerî sınıfa göre daha çok şikâyet etmiş ve edilmiş olduğu gibi şikâyetleri de daha çok kendi aralarında gerçekleşmiştir. Reayanın reayayı şikâyeti en fazla borç konusunda olmuştur. Ancak haksız fiil, miras ve tasarruf hakkı da reayanın birbirini şikâyet ettiği konulardandır. Reayanın askerîleri şikâyet etmesinde ise temel konu gelir kaynaklarının idaresidir. Nitekim askerî de en çok reayadan şikâyetçi olmuştur. Özellikle dirlik veya mukataa yolu ile tasarruf hakkını elinde bulunduranların askerî olmasının dağılımın bu yönde olmasında etkili olduğu söylenebilir. Şikâyetlerin taraflarına dini aidiyet açısından bakıldığında en Müslümanların hem şikâyetçi hem de şikâyet edilen sıfatı ile yer aldığı görülmektedir. Kozmopolit bir nüfus yapısı olan Selanik'te farklı dinlerden olmak üzere gayrimüslimlerin de dağılıma orantılı olarak yansıması beklenirken sonuç beklenden farklı olmuştur. Cinsiyete göre dağılım ise açık şekilde erkeklerin çoğunlukta olduğunu göstermiştir. Selanik'teki Osmanlı tebaası merkeze nispeten uzak olmasına rağmen şikâyetlerini büyük oranda bizzat merkeze giderek iletmiştir. Bu durum tabanın şikâyet hakkının farkındalığı ve onu kullanma eğilimindeki yüksek orana da işaret etmektedir.

[160] BOA, RAD, 7, s. 296, h. 1087.

[161] Kütükoğlu, *Diplomatik*, s. 313.

[162] BOA, RAD, 7, s. 133, h. 495.

[163] Kütükoğlu, *Diplomatik*, s. 204.

[164] BOA, RAD, 7, s. 99, h. 38 ; s. 197, h. 796; s. 365, h. 1340; s. 224, h. 835; s. 74, h. 274; s. 373, h. 1371; s. 145, h. 526; s. 296, h. 1087; BOA, A.DVN. ŞKT. 162/60; BOA, A. DVN. ŞKT. 165/40.

[165] BOA, A. DVN. ŞKT. 160/43

[166] BOA, A. DVN. ŞKT. 157/71; 158/42; 159/62; 160/62; 167/45.

Elde edilen verilere göre Selanik'ten gelen şikâyetler % 40 gibi yüksek bir oranda tasarruf hakkı, vergi tahsili ve zulüm konularını da içine alan gelir kaynaklarının idaresine ilişkindir. İkinci sırada ise %25 oranı ile borç ilişkisinden kaynaklanan anlaşmazlıklar yer alır. Verilerden dönemin Selanik'inde temel anlaşmazlık konusunun ekonomik meseleler olduğu sonucunu çıkarmak mümkündür. Buradan hareketle dirlik sisteminin işlevselliğini yitirmesinin ve getirilen alternatif düzenlemelerin taşra hayatına ekonomik sorunlar ve borçlanma şeklinde yansıdığı düşünülebilir.

Divan-ı Hümayun, gelen şikâyetlere çözüm getirirken veya hüküm verirken şikâyet konusunu göz önünde bulundurmuştur. Dirlik, mukataa ve vakıf konularında gelen şikâyetlerin çözümü için Defterhanede bulunan kayıtlara bakmak gerektiğinden bu konularda gelen şikâyetler de muameleye tabi tutulmuş, hüküm ona göre verilmiştir. Bu tür hükümlerin oranı % 15'tir. Ancak en çok davaların mahalline sevki yönünde hüküm çıkmıştır. olduğudur. Kanun ve deftere işaret eden hükümler ise ikinci sırayı almaktadır.

KAYNAKÇA

A. Arşiv Kaynakları

BOA, A. DVNS. AHKR. d07
BOA, A.DVN. ŞKT, 147
BOA, A.DVN. ŞKT, 150
BOA, A.DVN. ŞKT, 152
BOA, A.DVN. ŞKT, 153
BOA, A.DVN. ŞKT, 154
BOA, A.DVN. ŞKT, 155
BOA, A.DVN. ŞKT, 157
BOA, A.DVN. ŞKT, 158
BOA, A.DVN. ŞKT, 159
BOA, A.DVN. ŞKT, 160
BOA, A.DVN. ŞKT, 162
BOA, A.DVN. ŞKT, 165
BOA, A.DVN. ŞKT,167

B. Araştırma ve İncelemeler

Aydın, M. A. (1997). Haksız Fiil. DİA, 15. İstanbul: TDV. 210-211.

Aydın, M. A., Hamidullah, M. (2014). Köle. DİA, 26. Ankara: TDV. 239.

Bardakoğlu, A. (2013). Vesayet. DİA, 43. İstanbul: TDV. 66-70.

Barkan, Ö. L. (1979). Tımar. İslam Ansiklopedisi, 12 (1), İstanbul: Milli Eğitim Basımevi. 286- 333.

Bayram, Z. (2017). 18. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde Şikâyet Kültürü: Selanik Örneği (1749-1750) (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ahi Evran Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir.

Beldiceanu, N. (1985). XIV. Yüzyıldan XVI. Yüzyıla Osmanlı Devleti'nde Tımar. (Çev.) Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: Teori.

Cin, H. (1985). Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması. İstanbul: Boğaziçi.

Çağatay, M. (2011). Geçmişten Günümüze Azınlık Vakıflarının Mal Edinme Sorunu. TBB Dergisi, 96, 91-148.

Çanlı, M. (2002). Eytam İdaresi ve Sandıklar (1851-1926). Türkler Ansiklopedisi, 14. Ankara: Yeni Türkiye. 93-128

Devellioğlu, F. (2011). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat. Ankara: Aydın Kitabevi.

Emecen, F. (2007). Osmanlı Divanının Ana Defter Serileri: Ahkâm-ı Mîrî, Ahkâm-ı Kuyûd-ı Mühimme ve Ahkâm-ı Şikâyet. TALİD, (5), 107-139.

Emecen, F. (2011). Osmanlılarda Devlet, Toplum ve Mahkeme. Osmanlı Klasik Çağında Hanedan ve Toplum. İstanbul: Timaş.

Genç Y. İ. ve Diğerleri (2010). Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi. İstanbul: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.

Güler, M. (2011). Osmanlı Devleti'nde Haremeyn Vakıfları (16. ve 17. Yüzyıllar). İstanbul: Çamlıca.

Hacak, H. (2005). Milk. DİA, 30. İstanbul: TDV. 62-64.

Hacak, H. (2006). Mülkiyet. DİA, 31. İstanbul: TDV. 542-548.

Hasan Ali eş-Şâzelî ,(1993). Cinayet. DİA, 8. İstanbul: TDV. 14-15.

Hatemi, H. (1997). Vakıf Kurumuna Hukuk Tarihi Açısından Genel Bir Bakış. İÜHFM, 55 (4), 111-128.

Hoca Emin Efendizâde Ali Haydar Efendi. (2015). Teshîlü'l-Ferâiz (Miras Hukuku). O. Doğan (Ed.). İstanbul: Nadir Eserler Kitaplığı.

İnalcık, H. (1996). Osmanlılarda Raiyyet Rüsumu. Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi. İstanbul: Eren. 31-65.

İnalcık, H. (2005). Şikâyet Hakkı: Arz-ı Hâl ve Arz-ı Mahzar'lar. Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adalet. İstanbul: Eren. 47-71.

Kafesoğlu, İ. (1977). Türk Milli Kültürü. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Karaman, H. (2016). Mukayeseli İslam Hukuku (1-2). İstanbul: İz Yayıncılık.

Kaşıkçı, O. (1997). İslam ve Osmanlı Hukukunda Mecelle. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları.

Konan, B. (2015). Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumuna İlişkin Bir Değerlendirme. AÜHFD, 64 (1), 171-193.

Kütükoğlu, M. (1994). Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik). İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.

Mumcu, A. (2007). , Osmanlı Devleti'nde Zulüm Kavramı. Ankara: Phoenix

Özvar, E. (2003). Osmanlı Maliyesinde Malikâne Uygulaması. İstanbul: Kitabevi

Tuğluca, M. (2016). Osmanlı Devlet- Toplum İlişkisinde Şikâyet Mekanizması ve İşleyiş Biçimi- XVII. Yüzyıl Sonu Şikâyet Defterlerine Göre. (Yayınlanmış Doktora Tezi) Ankara: TTK.

Ünal, A. (2003). Kur'an'da Temel Kavramlar. İstanbul: Nil

Yılmaz Uçar, A. (2012). Osmanlı Siyaset-Yönetim Düşün Geleneği: Daire-i Adalet'in Yönetimi. Memleket Siyaset Yönetim, 7 (17), 1-33.

Financial Crises Management and Financial Security as Part of the National Security System of Bulgaria

Yordan Rogachev[1]

[1]University of agribusiness and rural development – Plovdiv, Bulgaria

Abstract: The topicality of the question of the role of the financial security of state, as part of the national security system, is due to the current trends in the development of the financial system and its interactions with the security environment in the context of globalization and the increase of the role of nongovernmental structures, incl. economic, as well as in the context of deepening energy, migration, poverty and sustainable development issues, climate change, etc. The main conclusion of the study presented in current paper is that in order to effectively implement the identified strategic priorities, tools to identify and manage the financial crises and financial security of the state are needed.

Keywords: security, system, management, financial security.

Introduction

Security and economic development are indivisible and researchers study the various connections and dependencies between them, and the resources needed for the functioning and development of the security and defense sector in the conditions of globalization (Dimitrov & Tsvetkov, 2014). The very idea of security in “the explicit political context” implies an object (who or what to protect), certain sources of real or potential threats to the object, and strategies that seek to overcome or mitigate these threats. Reflection of these issues in specific situations involves political decisions stemming from the basic political ideas and theories. These ideas and theories, implicitly or explicitly, shape the choices which object to prioritize (particular groups or individuals) the threats and risks that need to be balanced (which threat is most urgent), the strategies to be followed (Dimitrov & Tsvetkov, 2014), and hence the link to and the importance of economic and financial aspects come to paramount importance. In the modern world, the list of crises of military and non-military nature is infinite, but the common among all of them is that they concern the security of people and states destroyed or squandered economic resources, incl. abuse of human capital (Arabska, 2017). In today's conditions, security and defense are gaining a wider dimension, and security is becoming an economic problem for which resources are needed, but at the same time it is in complex interactions with the economic systems of individual regions and countries.

The Strategy of national security of the Republic of Bulgaria expresses the broader understanding of national security by taking in the foreground the security of the citizen, the social and economic aspects without underestimating the dimensions related to defense, foreign policy, intelligence, security and public order and the protection of legality. More than ever it becomes obvious that the ultimate product and the true meaning of the concept of "national security" is the security of the individual citizen, the integrity of the freedom and the dignity. The security policy of the Republic of Bulgaria is built on the values of democracy, national culture, human rights and the citizen, on the equal opportunities for development of the personality, as well as on the Constitution of the country and the basic acts ensuring international security.

In modern times there is growing interdependence between personal, national and international security and peace, security, development and prosperity are interconnected more than ever. The security environment is of particular importance for the processes in society and life of the citizens. Risks and threats in their nature and forms of manifestation are becoming more and more asymmetric and have a significant impact on the global and regional security environment scale. External and internal security are becoming increasingly interdependent and the distinction between them becomes conditional. Strategic Impact on the internal security environment have the international financial,

economic and political processes, energy projects, the commitments of the Republic of Bulgaria to protecting democratic values, security and control of the external borders of the EU and the EU the fight against cross-border crime.

Discussing the outer security environment presented in the above-stated strategy there should be noticed that globalization will remain the leading trend that will continue to affect the overall development of the external security environment. Besides it, the main factors will be the possible shift of the center of economic growth from the West to the East, the increasing impact of non-state structures, economic and religious, and also and processes in the fields of energy, migration, poverty and development, climate change, etc. Asymmetric threats - especially international terrorism and the spread of weapons of mass destruction, regional conflicts, cybercrime and cross-border organized crime, have a significant impact on the environment security on a global and regional scale. Regional conflicts, economic and financial crises further exacerbate these threats further.

Among the main positive factors for internal security, identified in the Strategy of national security, are the affirmation of the role of democratic institutions and procedures, the functioning market economy and financial stability, socio-economic stability and progress, the state administration and key state institutions. The strategy states that in the conditions of increasing influence of external factors the internal factors will continue to remain decisive for the state of national security.

Current study makes analysis of the national security system in the context of modern economic realities and identification of the main economic and financial dimensions of threats and challenges to the security environment. The working hypothesis is that the key role in financial stability and in ensuring financial security as part of the national security system has the state which develops and implements policies and strategies for which effective financial crisis management tools and financial instruments are needed.

The link of economic and financial crises to security

Crises are no longer atypical, rare, casual or peripheral features of today's society and, as a public phenomenon, they are more or less, directly or indirectly, related to the need to protect the stability and security of the state or of certain areas of public life (Dimitrov & Tsvetkov, 2014). Crises could be of different nature - ecological, technological, economic, social, political, military and others, or according to the scope - local, national, regional or international. Crises can be caused by natural disasters, industrial accidents, catastrophes and dangerous dangers, epidemics, ethno-religious contradictions, civil disobedience with massive violence, increased activity of local and transnational criminal structures, terrorist organizations, aggressive hostilities, refugee flows and more.

In modern economy, characterized by a close interdependence between national and regional economies, there should be considered the complex context and prerequisites for economic and financial crises (Angelov, 2009), especially fundamental global disproportions, particularly between production and consumption in different parts of the world, the changing role of state in governance of economics and financial markets, sharp variations in prices of important exchange goods, incl. food and fuel, certain behavior of some countries and the processes of globalization. The global economic and financial crisis started in 2007 affected Bulgaria because of various reasons but what is the most important ones are the economic backwardness, little integration into the global finance system and state policy in which the man and the life quality was not in the scope (Angelov, 2009).

The global crisis posed political and economic challenges choosing the concept of modern regulatory practice and choosing relevant mechanisms and instruments for economic policy[236].

The global financial crisis of 2007 has, on account of its scope and depth, sharply placed the risks of unmanageable interconnections between financial institutions and intermediaries on the one hand and those of the real economy on the other hand with regard to[237]:

[236] World financial and economic crisis and Bulgaria. Report for the President of the Republic of Bulgaria, 2009.

• the defects and failures in the modern business model of financial intermediation and the breakeven balance of interests between financial market intermediaries on the one hand and their customers on the other hand - individual economic entities, including countries;

• deterioration in quality and the ability to assess market asymmetry as risk management technology,

• loss of investment incentives and increased uncertainty of risk for both the monetary and the real sector;

• oversupply of liquidity at the expense of market-borne resources without clarity about the collateralisation of borrowers' risks;

• a shortage of savings, income and investment, as well as sufficiently reliable structures to protect and guarantee them;

• capacity deficiency in regulatory institutions and a disruption of their relationship with markets.

The experience showed that the state policy is needed not only in the process of counteraction and management of current crises, but it is also needed in terms of the prevention measures, particularly in the system of national security, in the dynamic economic and social environment of contemporary world.

Financial crises around the world can be different types - currency, bank or debt, but what applies to each one is that they affect the financial sector so that it starts to operate inefficiently or ceases to function fully - financial crises break the link between the money and the real sector and lead to huge losses for business and society as a whole (Yotzov, 2014). The role of financial crises in the financial policy reform process and the importance of financial regulators is analyzed in the context of financial instability and the opportunities of regulation (Hlaing & Kakinaka, 2018). In a local context the importance of financial resources spent by municipalities for creation of the most secure environment possible, and their efficiency, is discussed considering security as a system of interrelated actions (Kubás et al., 2017). The importance of the financial sector for the redistribution of money resources and their focus on productive investment is the reason why a particular attention should be paid to signaling the problems in this sector and accepting it as part of the national security system.

The financial and economic security policy of Bulgaria as a sectoral policy set in the national security strategy

Security policy in Bulgaria, as formulated in the Strategy of national security, is aimed at increasing the sense of security among citizens by creating the necessary conditions and prerequisites for guaranteeing national interests, limiting the impact of risks and threats and optimal allocation of resources. The national security policy is a set of mutually related priorities and sectoral policies consistent with EU and NATO security policies.

The financial and economic security policies, as set in the strategy, imply the following:

- Ensuring the stability of the financial system and developing early warning measures for the existence or probability of risky processes for monetary policy, financial stability and economic turnover, as well as exercising constant control over them.

- Preservation of macroeconomic stability, sustainability of the economy and the financial system of the country against international financial and economic crisis processes. Maintaining the adopted exchange rate against the euro until the country joins the euro area. That implies also fostering competition in the financial markets (Asenova, 2014).

- Protecting the financial interests of the EU by effectively preventing and countering attempts at fraud and abuse and against ineffective management or use of EU funds.

[237] Ibid.

- Maintaining effective oversight and continuity in the work of payment systems and financial infrastructure. Application of a set of measures to prevent money laundering and counterfeiting, as well as the financing of extremist, terrorist and other prohibited activities.

- Effective management of market mechanisms and limiting the influence of the informal economy takes place by developing the existing consultative and coordination mechanism and seeking new forms of cooperation with workers', employees' and employers' organizations. Interaction with the private sector contributes to the development of mechanisms to prevent fraud and money laundering and to create conditions for economic and social development in an environment of effective competitive environment.

Financial authorities shall conduct an efficient fiscal policy in cooperation with other state bodies and in partnership with the civil society organizations and the private economic entities in order to secure the receipts in the revenue side of the state budget. Financial control authorities shall direct their efforts to activities and sites which have a significant impact on the confidence and stability of the banking system on savings of the population and the functioning of the national security system.

Considering that the economic potential develops through a policy of increasing labor productivity, reducing energy and materials consumption, overcoming technological backwardness and refurbishing the production base, the strategy recommend taking action to create an environment for attracting investment and stimulating domestic consumption as well as increasing the export of high added value goods and services. The balanced economic development of the regions in the Republic of Bulgaria is seen through the implementation of projects under programs financed by the Republican budget and the EU funds.

Regarding the external policy in the field of security, the multilateral approach to ensuring peace and security is of the utmost importance for security in Europe and the world, and the counteraction on the risks and threats to them. The system of the national security is aimed to maintain in an optimal state the national security, to increase the manageability of the state authorities with active involvement of the citizens and their organizations and to function effectively to implement the Strategy of national security.

Security services carry out intelligence and counter-intelligence activity for:

- Detection, prevention and counteraction of secret violations against national interests and against acts endangering or damaging political, economic and military defense capabilities;

- Protection of national security and counteraction to international terrorism and extremism, organized crime and drug trafficking, illicit proliferation of internationally recognized products and technologies, weapons of mass destruction, money laundering and other risks and threats directed against the interests of the Republic Bulgaria and its allies and partners;

- Protecting and promoting national historic and spiritual values and cultural heritage;

- Acquiring the information needed to make strategic decisions to preserve and increase the well-being of citizens, society and the state and their development.

The Strategy of national security of the Republic of Bulgaria reflects the interests of the citizens, society and the state in the context of understanding the essence of the national security under the conditions of a specific security environment and the impact of existing factors.

Conclusion

The National security strategy of the Republic of Bulgaria defines as important national interests the guarantee of economic, financial and social stability and economic prosperity, taking into account the strategic impact on the security environment of the asymmetric threats and the financial and economic processes. Economic and financial crises are perceived as influencing and further exacerbating other threats to the internal and external security environment of the state. The strategy identifies the main

positive factors for internal security as follows: the promotion of the role of democratic institutions and procedures, a functioning market economy and financial stability, socio-economic stability and progress, the reform of the state administration and key state institutions. The document describes sectoral security policies, including first of all financial and economic security policies, namely: ensuring the stability of the financial system and developing early warning measures on the existence or likelihood of risky processes for monetary policy, financial stability and economic turnover, and exercising constant control over them; preservation of the macroeconomic stability, sustainability of the economy and the financial system of the country against international financial and economic crisis processes. The impact of financial crises and their relationship with the national security of the state, the anti-crisis measures and the state policies for their prevention and overcoming, the post-crisis challenges for the state's financial security and the building of the financial security system in Bulgaria should be further studied and a model to be developed for improving the financial security system, focusing on early identification of financial crises and measures to prevent and overcome them.

References

Angelov, I. (2009). Global economic crisis and Bulgaria. Yearbook UNWE, 2009, No1, 3-68.

Arabska, E. (2017). The modern dimensions of security and the importance of economic security. Proceedings of the Conference “Topical problems of security”. National Military University “Vasil Levski” – Veliko Tarnovo, 38-42.

Asenova, M. Financial markets. Academic publishing house “Talent” at the University of agribusiness and rural development, Plovdiv, 2014.

Dimitrov, D., Tsvetkov, Ts. (2014). Economic security, crises and environment for innovation in the security and defense sector. Yearbook of UNWE 2014, № 3, 87-126.

Hlaing, S. W., Kakinaka, M. (2018). Financial crisis and financial policy reform: Crisis origins and policy dimensions. European Journal of Political Economy, Available online 31 January 2018.

Kubás, J., Šoltés, V., Mišík, J., Štofková, Z. (2017). Efficiency of Using Financial Resources and Their Impact on Security in a Local Context. Procedia Engineering, Volume 192, 2017, 498-503.

Strategy of national security of the Republic of Bulgaria: http://strategy.bg/.

World financial and economic crisis and Bulgaria. Report for the President of the Republic of Bulgaria, 2009.

Yotzov, V. Impact of the Global Crisis on the Bulgarian Financial Sector. Prof. Marin Drinov Academic Publishing House, Sofia, 2014.

Roles of Traditional Poultry Farming in the Socio-Economic Life of Rural Populations in Benin: Constraints and Suggestions

Agr. Eng. Oscar AKOUEGNONHOU[1] Prof. Dr. Nevin DEMİRBAŞ[1]

[1]Ege University, Faculty of Agriculture, Department of Agricultural Economics, oscarak1989@gmail.com

Abstract: Traditional poultry farming in rural areas is recognized as an important activity for all developing countries. However, in recent decades, emphasis has been placed on modern poultry farming in rural areas, while traditional poultry farming has been largely ignored. Traditional poultry production plays economic, social and cultural roles in rural areas. Despite its multiple roles, poultry farming in West African villages is subject to precarious habitat constraints, high mortalities, bird diseases, predators, irregularity and lack of feed supply, access to credit, which impede its development. In this review, traditional poultry breeding, an important rural activity for Benin, was examined. In addition, problems related to the poultry farming and suggestions for solutions were also included.

Key words: Developing Countries, Rural Area, Rural Poultry, Traditional Poultry Farming, Benin

1.INTRODUCTION

The poultry sub-sector in Benin comprises two value-added chains: the meat value-added chain (VAC) and the eggs one. The meat VAC takes into account the meat of the "bicycle chickens", these local chickens are so called because of their small body mass and the necessity of long distance walking to find feed for all poultry species.

The eggs VAC takes into account the eggs of hens (Environment control and traditional farming hens). Poultry production includes meat and egg production.

Poultry is the second largest source of meat, after cattle (21% against 58% for cattle, 13% for sheep / goats and 7% for pigs) In Benin (Fanou, 2006; FAO, 2015). Average animal protein consumption in Benin was estimated at 12kg per capita/year (PAM, 2014). About 22% of total animal protein, (12kg per capita/year) consumption in Benin is provided by poultry products (Direction de l'Elevage, 2011). The population of Benin is estimated at 11458611 (FAOSTAT, 2016).

In Benin, about 36% of households own livestock and 89% of all households with livestock own poultry (Direction de l'Elevage, 2011). Like the majority of West African countries, there are two types of poultry farming in Benin which are traditional and modern poultry farming.

The main objective of this study is to point out the roles that traditional poultry farming play in the socio-economic life of rural populations in Benin, to identify the constraints that impede the development of the traditional poultry farming and to make suggestions for its effective development.

These suggestions will probably generate interest and increased involvement of decision-makers and stakeholders to invest in the traditional poultry farming to improve the living conditions of traditional poultry farmers.

In this context, the study examines the place and importance of traditional poultry farming in alleviation of poverty in Benin, the current problems encountered by the sub-sector and suggests solutions to solve these problems in order to permit a rapid development of traditional poultry farming in Benin.

This study is a review by using secondary data sources. These secondary data were obtained from the literature reviews; data were assembled from unpublished and published sources and commented.

2. DESCRIPTION OF THE TRADITIONAL POULTRY FARMING

Domestic local chickens (*Gallus gallus domesticus*), guinea fowls (*Numida meleagris*) and ducks (*Cairina sp*) mainly represent the genetic resources of poultry in West Africa (Bebay, 2006). The traditional

village poultry system is an extensive system. It consists only of local species: domestic local chickens (*Gallus gallus domesticus*), guinea fowls (*Numida meleagris*) and ducks (*Cairina sp.*) rustic and adapted to rural conditions. The species raised are characterized by a heterogeneous appearance and slow growth but are resistance to diseases and prolific. These latter characteristics explain the rapid reconstitution of populations despite the high mortality rates due to the lack of health monitoring and the action of predators. The housing is generally basic and the chickens live freely around the houses where they feed on earthworms, cooking waste, plants, bran. The advantage of this type of farming is the low cost of production. The local chickens are very popular and appreciated by consumers in Benin. The development of traditional poultry farming allows meeting the high demand for poultry products, especially local chickens commonly known as «bicycle chickens».

3. ROLES AND IMPORTANCE OF TRADITIONAL POULTRY FARMING IN BENIN

Traditional poultry farming concerns a considerable number of family farms throughout Benin. This farming usually helps to meet some of the family's nutritional needs, and in some cases to generate some cash income through the marketing of "surplus" production in local markets. Therefore, this activity plays an important role in improving farmers living conditions and reducing poverty, especially for women and children, who are the most vulnerable and at risk. It allows the farmer to complete the annual cycle of the family economy by selling poultry in transition period, where the granaries are empty to buy grain to feed his family (Gbaguidi, 2001). Traditional poultry breeding plays other roles : they act in the fight against dangerous animals (they warn of the presence of snakes in houses), provide manure, they are used at special festivals or to meet social obligations, they are indispensable for many traditional ceremonies as well as for the traditional treatment of certain diseases. Even though traditional poultry production is low in terms of weight gain and number of eggs per hen per year. it is achieved with a minimum of investment in terms of housing, disease control, management and complementary feeding (Robyn and Peter, 2000).

In summary, traditional poultry farming in Benin helps to:
- Make agriculture profitable,
- Improve the health of the population,
- Increase the income of the population (especially women),
- Promote trade between rural populations,
- Improve the food security in rural area,
- Increase crop production.

4. CONSTRAINTS OF TRADITIONAL POULTRY FARMING IN BENIN

Despite its numerical importance, the local production of poultry meat is below the needs of the consumer demands. This deficit has led to increased imports of poultry meat (FAO, 2008) from developed countries or to the promotion of crossbreeding programs involving exotic breeds. Apart from this meat dependence toward foreign countries, certain diseases, which formerly did not exist on the African continent, are met today in the majority in West African countries in an endemic or epidemic form which are Gumboro, Marek and Newcastle diseases; furthermore, the highly pathogenic avian influenza (HPIA) appeared in Africa in 2006 and 2007 in Benin (Bebay, 2006; Direction de l'Elevage, 2007). West African poultry sector faces high production costs, safety concerns due to lack of sanitary controls, and technical constraints in processing and marketing. Production costs are higher in Africa due to the lack of an integrated and automated industrial poultry sector compared to the remaining parts of the world. Farmers lack reliable access to inputs, including chicks and feed, and face high costs for veterinary services. African livestock markets are also limited by global concerns about product safety. The persistence of animal disease outbreaks continues to limit domestic and export production potential. The main constraint of rural poultry production in most developing countries is Newcastle Disease (ND) and in these countries, the ND virus can cause 100% mortality in unprotected bands (Robyn and Peter, 2000).

5. CONCLUSION AND SUGGESTIONS

The poultry sector in Benin has the potential to improve the nutritional wellbeing and income security of a large percentage of the population. Traditional smallholders produce the majority of poultry products domestically; however, current production is limited due to low productivity, poor biosecurity, and lack of inputs. A reduction of imports and greater institutional supports may help domestic producers reach their potential. The various constraints (housing precariousness, high mortalities, avian diseases, predators, irregularity and lack of food supply, access to credit, etc.) impede the development of traditional poultry farming in sub-Saharan Africa and in Benin. From all that proceeds, it comes out that the local production mainly the traditional poultry farming must be encouraged to reduce imports and limit the spreading of new diseases. For more durability and food safety in animal protein, the meat production must be directed towards the indigenous chicken populations, which indeed account for 80% of the local production of chicken meat. Any profitable strategy that will increase the productivity of these animals will help reduce poverty and improve food security. The growing availability of village poultry is expected to increase the consumption of protein by the population.

This is particularly important in areas where child malnutrition is prevalent. Protein and energy malnutrition have great implications for children's development because it inhibits their growth, increases the risk of disease, affects their cognitive development and reduces their subsequent school performance and the productivity of their work (Robyn and Peter, 2000). In view of the many roles played by traditional poultry farming and regarding that it is essentially a rural pillar to fight against poverty and food insecurity for the rural population, it is important to pay particular attention to promoting its development and consequently the development of rural areas. Moreover, the traditional poultry farming described in this paper is widely present in Benin and in many countries in sub-Saharan Africa. We make the following recommendations for the improvement of the traditional poultry farming:

- Farmers must feed and vaccinate their poultry, and provided clean housing for them to get a lower mortality (Attakpa et al., 2011),
- Ensuring the availability of veterinary drugs to vaccinate the poultry against diseases,
- Facilitating access to credit for poultry farmers,
- Improve the farming technique.
- Goverment supports
- Education of the farmers for the control of disesaes (biosecurity rules).

REFERENCES

Attakpa EY, L. G. Aplogan, A. Y. J. Akossou, and R. H. Bosma, Characteristics and Health of Turkey Husbandry in Ouaké, North-Benin, ISRN Veterinary Science, vol. 2011, Article ID 723091, 4 pages, 2011. https://doi.org/10.5402/2011/723091.

Bebay CE. 2006. Première évaluation de la structure et de l'importance du secteur avicole commercial et familial en Afrique de l'Ouest. Synthèse des rapports nationaux. Organisation des Nations Unies pour l'Alimentation et l'Agriculture, p. 22.

Direction de l'élevage. 2007. Rapport annuel d'activité, Ministère de l'Agriculture, de l'élevage et de la Pêche, Benin, p. 55.

Direction de l'élevage. 2011. Elevage-Bénin. RAPPORT NATIONAL.

Fanou U. 2006. Première évaluation de la structure et de l'importance du secteur avicole commercial et familial au Benin. FAO, 31p.

FAO. 2008. Food and Agriculture Organization, Banques de données FAOSTAT.

FAO. 2015. Secteur Avicole Bénin. Revues nationales de l'élevage de la division de la production et de la santé animales de la FAO. No. 10. Rome.

FAOSTAT. 2016. http://faostat.fao.org/site/291/default.aspx) (accessed 18 August 2016).

Gbaguidi LM. 2001. Étude de la filière avicole au Bénin: situation actuelle et perspectives de développement, Thèse pour l'obtention du Doctorat en Médecine Vétérinaire à l'Ecole Nationale de Médecine Vétérinaire de Sidi Thabet Tunisie.

PAM. 2014. République du Bénin. Analyse Globale de la Vulnérabilité et de la Sécurité Alimentaire(AGVSA).

Robyn, A., Peter, S. 2000. La maladie de Newcastle dans les élevages avicoles villageois. Manuel de terrain, 70p.

Tıbbi Atık Yönetimi: Çanakkale Örneği

Doç.Dr.Rüştü ILGAR[1]

[1]Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi / Eğitim Fakültesi, Coğrafya Eğitimi Anabilimdalı, ilgar@mail.com

Özet: Bu çalışmada ilk olarak ülkemizdeki tıbbi atıklar ile ilgili genel bilgiler, açıklamalar ve değerlendirmeler verilmiştir. Ardından 2005 yılında çıkarılan 'Tıbbi Atık Yönetmeliği' irdelenmiştir. Sonrasında sürdürülebilir atık yönetimi, tıbbi atıkların sınıflandırılması ve çevre üzerindeki etkilerinin üzerinde durulmuştur.

Çalışmayla Çanakkale İlinde toplanan tıbbi atıklar belirlenmiş, toplamaya konu olan ürünlerin miktarlarına ulaşılmıştır. Buna göre Çanakkale Merkez İlçede ve Lapseki'de 2014 yılında 253.191 kg, 2015 yılında 245.205 kg, 2016 yılında ise 234.040 kg tıbbi atık toplanmıştır. İlçelerde ise Biga, Çan ve Yenice'de 2016 yılında toplamda 63.896 kg, Bayramiç, Ezine, Ayvacık, Gelibolu ve Eceabat'ta ise toplamda 40.274 kg tıbbi atık toplanmıştır.

Çanakkale İl Merkezinde en fazla tıbbi atığın toplandığı hastaneler ise Çanakkale Devlet Hastanesi ve ÇOMÜ Araştırma ve Uygulama Hastanesidir. Çanakkale Devlet Hastanesinde yıllık toplam 93.616 kg tıbbi atık toplanmakta, hastanede toplam 230 adet doktor görev yapmakta ve buna göre doktor başına 407 kg tıbbi atık düşmektedir. ÇOMÜ Araştırma ve Uygulama Hastanesinden ise toplam 61.119 kg tıbbi atık toplanmakta, hastanede toplam 213 doktor görev yapmakta ve buna göre doktor başına 273 kg tıbbi atık düşmektedir.

İl merkezi ve İlçelerden toplanan tıbbi atıklar aynı merkezde birleştirilip, sterilizasyon ve bertaraf işlemine tabi tutulmaktadır. Bu işlemlerin akış şeması yine çalışmada yer almıştır.

Anahtar Kelimeler: Çanakkale, Tıbbi atık, Çevre, Koruma

Medical Waste Management: Sample of Canakkale

Abstract: In this work, first of all there are general briefings, explanation and considerations about the medical wastes in our country. Then 'The Medical Wastes Regulation' of 2005 is examined, after that focused on sustainable waste manegement, classification of medical wastes and their effect on environment.

Moreover then the medical wastes collected from Çanakkale identified and the amount of that products are measured. According to date that Medical wastes are collected 253.191 kg (2014), 245.205 kg (2015), 234.040(2016) kg in Çanakkale province and Lapseki dist.

On district, Biga, Çan and Yenice in 2016 63.896 kilograms, in Bayramiç, Ezine, Ayvacık, Gelibolu and Eceabat 40.274 kilograms of medical wastes heve been collected.

Çanakkale State Hospital and ÇOMU Research and Practice Hospital are the hospitals where the most medical wastes are collected in Çanakkale Provincial Center. In Çanakkale State Hospital, a total of 93.616 kg of medical waste is collected annually, a total of 230 doctors are working in the hospital and accordingly 407 kg of medical waste per doctor. A total of 61.119 kg of medical waste is collected from the ÇOMU Research and Practice Hospital and a total of 213 doctors are employed in the hospital, resulting in 273 kg of medical waste per doctor.

These medical wastes, which are collected from province and districts are gathered at the same center sterilised and disposed. The flow chart of these processes is included in the study.

Key Words: Çanakkale, Medical Waste, Environment, Protection

GİRİŞ

Evsel, ticari veya endüstriyel alanlardan oluşan; madencilik, tarımsal işlemler ve su arıtım ünitelerinin de dahil olduğu proseslerden kaynaklanan yarı-katı çamurları da içeren, hem ayrışabilen hem de ayrışma özelliği olmayan maddelere atık denir (Güler, 1994). Tüm çevreden gelen geri kazanılabilir nitelikteki atıklar da evsel atıklar sınıfındadır ve ambalaj atıkları olarak adlandırılır. Örnek olarak kağıt, karton, mukavva, plastik, cam, metal sayılabilir.

Dünyada artık çevre sorunlarının giderilmesinde, uygun kontrol ve yönetimle alakalı prensiplerin belirlenmesi yoluna yönelmektedir. Bu süreçte yapılan bilimsel araştırmalar göstermiştir ki sağlık

merkezlerinden kaynaklanan atıkların ‘‘özel atık’’ sınıfına dahil edilmesi ve bunların farklı bir yönetmelik ile denetiminin yapılması gerektiği görülmüştür. Doğal olarak bu konudaki yasal mevzuat uygulanacak yönetim prensiplerini belirleyecek şekilde düzenlenmiştir. Ülkemizde bu amaçla tıbbı atıkların kontrolü yönetmeliği yayınlanmıştır. Bu yönetmeliğe göre sağlık kuruluşlarından kaynaklanan tıbbı atıkların doğaya ve insan sağlığına zarar verecek şekilde doğrudan veya dolaylı bir şekilde alıcı ortama verilmesinin önlenmesi, doğaya ve insan sağlığına zarar vermeden kaynağından ayrı olarak toplanması ünite içinde taşınması, geçici taşınma ve bertaraf edilmesine yönelik prensip, politika ve programlar ile hukuki, idari teknik esaslar belirlenerek uygulanmasına ilişkin usul ve esasların düzenlenmesi amaçlanmıştır (TAKY, 2005).

Tıbbi atık, ünitelerden kaynaklanan patolojik ve patolojik olmayan, enfeksiyöz, kimyasal atıklar ve farmasotik atıklar ile kesici-delici malzemeler ve sıkıştırılmış kaplardır (Güler, 1994). Hastane atıkları ise sağlık kuruluşlarının oluşturduğu tüm atıklardır. Bu atıklar hastane çalışanları, hastalar ve toplum sağlığı açısından risk oluştururlar. Hastane atıklarını evsel nitelikli atıklar, tıbbı atıklar, kimyasal atıklar ve radyoaktif atıklar olarak sınıflamak mümkündür. Evsel nitelikli atıklar daha çok sağlıklı bireylerin bulunduğu bölümler, muayene odaları, ilk yardım alanları, idari birimler, temizlik hizmetleri, mutfaklar, ambar ve atölyelerden gelen atıkları içeren enfekte olmayan genel atıklardır.

Nüfus artışına bağlı olarak tıbbi atıklar da hızla artmaktadır. Tıbbi atıkların en önemli özelliği bertaraf edilmesi basamağıdır. Çünkü bu tip atıklar alıcı ortamda patolojik etkilere yol açabilmektedir. Bu da günümüzde fazlaca sorun oluşturmaktadır. Özellikle sağlık kuruluşlarının atıklarından meydana gelen enfeksiyonlu hastalıklar 1965 yılından günümüze kadar hızlı bir artış trendine girmiştir. Sağlık kuruluşlarında ortaya çıkan organizma parçaları dışında, kullanılan çok çeşitli tıbbi alet ve edavat herhangi bir sterilizasyon işlemine uğramadan direk doğaya atılması veya toprağa gömülmesi halinde hastalıkların daha fazla artmasına sebep olurlar. Sağlık kuruluşlarında oluşan tıbbı atıklar çevre ve insan sağlığını tehdit etmeleri dolayısıyla doğru olarak kontrolü ve giderimi gerekmektedir. Son 20-30 yılda sağlık alanındaki önemli ilerlemeler, nüfus ve sağlık tesislerinin sayısı ile büyüklüğünün artması, bakım hizmet kalitesinin yükselmesi, tek kullanımlık tıbbi ürünlerin çoğalması, tıbbi atık üretim oranlarında önemli bir artışa neden olmuştur. 2012 yılı TÜİK verilerine göre, ülkemizde yılda 70 bin ton tıbbi atık toplanmaktadır (TÜİK, 2012). Mevcut tıbbı atık yönetim uygulamaları birçok sağlık tesisinde değişiklik göstermekle birlikte, bütün sağlık tesislerinin ayrıştırma, toplama, paketleme, depolama, taşıma, işleme ve bertaraf dâhil bütün yönetim aşamalarında sorun alanları aynıdır. Bu sorunlar; bertaraf yöntemleri, bertaraf teknolojilerinin uygunluğu, tesislerin işletilmesi, çevresel kontrol ve izleme, personel alışkanlıkları, eğitim ve bilinçlendirme, kamusal algılar ve finansal mekanizmalar etrafında şekillenmektedir (Küçük, 2013).

1. MATERYAL ve METOD

Çalışma alanının lokasyonu: Çanakkale, Türkiye'nin kuzeybatısında 25" 35' ve 27" 45' doğu boylamları ile 39" 30' ve 40" 45' kuzey enlemleri arasında Gelibolu Yarımadası ile Biga Yarımadası üzerinde toprakları ile Asya ve Avrupa Kıtasında yer alan dünya üzerinde iki kıtada toprakları bulunan iki ilden biridir. İl doğu ve güneydoğu yönünde Balıkesir, batıda Ege Denizi, kuzeybatıda Edirne İli, kuzeyde ise Tekirdağ İli ve Marmara Denizi tarafından çevrelenmiş olup 9.737 km2 lik bir coğrafi mekâna sahiptir.

Bu çalışmada, derleme esaslı tıbbi atık yönetim önerilerinin geliştirilmesinde literatür taramasının yanı sıra konuyla ilgili kanun, yönetmelik, sempozyum notları, raporları, makaleler ve tezlerin incelenmesi ve gözlem yöntemi kullanılmıştır. Ayrıca Çanakkale İlinde Devlet ve Özel kuruluşların tıbbi atıklarını toplayan firma ile görüşmeler yapılmış, firmadan alınan çeşitli veriler çalışmada sunulmuştur. Bunun yanında Tıbbi Atıkların çevre üzerindeki etkileri ele alınmıştır.

Çalışmanın amacı Çanakkale ilindeki tıbbı atıkların yönetmeliğe uygun olarak toplanması, taşınması, depolanması ve yeni yöntemlerden buharla sterilizasyon ile bertarafının yapıllıp yapılmadığının tespiti ve mevcut durumun ortaya konulmasıdır

Tıbbi Atık Yönetmeliği

Ülkemizde "Tıbbi Atıkların Kontrolü Yönetmeliği" ilk olarak 20/05/1993 tarih ve 21586 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Yönetmelik uygulamada yaşanılan sıkıntılar, AB sürecinin etkisi ve geliştirilen yeni teknolojiler ile revize edilerek 22/07/2005 tarihinde 25883 sayılı Resmi Gazete ile yürürlüğe girmiştir. Bu yönetmelikle; kapsam, tanımlar, toplama sistemleri, geçici depolama ve nihai bertaraf konularında değişiklik yapılmış, sterilizasyon, ön lisans ve lisans kavramları da yönetmeliğe ilave edilmiştir. Tıbbi Atıkların Kontrolü Yönetmeliği'ne göre tıbbi atıklar "hastane, klinik gibi sağlık kuruluşlarından kaynaklanan, enfeksiyöz, patolojik ve kesici-delici atıklar" olarak adlandırılmaktadır. Bu yönetmeliğe göre tıbbi atıkların diğer atıklardan ayrı toplanması ve geçici depolanması sağlık kuruluşlarının, depolardan alınarak taşınması ve imha edilmesi belediyelerin, denetim ve yaptırım ise Çevre ve Orman Bakanlığı'nın sorumluluğundadır Bununla birlikte, Avrupa Birliği'nin 99/31/EC sayılı "Atıkların Düzenli Depolanması Direktifi" nin 5. maddesi enfekte atıkların doğrudan düzenli depolama sahalarına gömülmesini yasaklamaktadır (Torun vd., 2013). Bu yönetmelik ile sağlık kuruluşlarından kaynaklanan tıbbi atıkların çevreye ve insan sağlığına zarar verecek şekilde doğrudan veya dolaylı bir biçimde alıcı ortama verilmesinin önlenmesi ve çevreye ve insan sağlığına zarar vermeden kaynağında ayrı olarak toplanarak, ünite içinde taşınması, geçici depolanması ve bertaraf edilmesine yönelik prensip, politika ve programlar ile hukuki, idari ve teknik esasları belirlenerek uygulanmasına ilişkin usul ve esasları düzenleme amaçlanmıştır (TAKY, 2005).

Tıbbi Atıkların Sınıflandırılması ve Çevre Üzerindeki Etkileri

Evsel nitelikli atıklar daha çok sağlıklı bireylerin bulunduğu bölümler, muayene odaları, ilk yardım alanları, idaribirimler, temizlik hizmetleri, mutfaklar, ambar ve atölyelerden gelen atıkları içeren enfekte olmayan genel atıklardır (Yetiş ve diğ 2014). Tıbbi Atık Yönetmeliği'ne göre tıbbi atık, evsel nitelikli atıklar, enfekte atık, patojen atık ve patolojik atık tanımları şu şekilde yapılmaktadır. Ünitelerden kaynaklanan patolojik ve patolojik olmayan enfekte, kimyasal ve farmasötik atıklar ile kesici-delici malzemeler ve sıkıştırılmış kaplar tıbbi atıklardır. Ünitelerden atılan ancak enfekte olmamış mutfak atığı, bahçe atığı, büro atığı, ambalaj malzemeleri, şişe ve benzeri maddelerden oluşan atıklar evsel nitelikli atıklar; hastalık etkenleri bulaşmış veya bulaşması muhtemel her türlü, insan doku ve organları, idrar kapları, kan veya plasenta bulaşmış atıkları, bakteri kültürleri, intaniye ve acil servis atıkları, yemek atıkları, bakteri ve virüs tutucu hava filtreleri, gaita ve bunlara bulaşmış eşyalar, araştırma amacı ile kullanılan deney hayvanlarının leşleri ile karantinadaki hastaların atıkları enfekte atık; hastalık yapıcı etken taşıyan atıklar patojen atıklar; patojen olan veya olma riski taşıyan organlar, vücut parçaları, hayvan cesetleri, kan ve vücut sıvıları da patolojik atıklardır.

Hastanelerden kaynaklanan atıklar genel olarak enfekte ve biyolojik açıdan tehlikeli atıklar; enfekte olmayan katı atıklar (evsel nitelikli atıklar) ve tehlikeli atıklar olmak üzere üç grupta toplanmaktadır. Bunlardan enfekte ve biyolojik açıdan tehlikeli atıkların patojen taşıma ihtimali yüksek; evsel nitelikli atıkların patojen taşıma ihtimali düşüktür. Tıbbi atıkların % 75 ve % 90'ı risk içermemektedir ve evsel atıklarla karıştırılabilir. % 10-25'lik grubu ise tehlikelidir ve sağlık riskleri içermektedir.

Dünya Sağlık Örgütü tehlikeli tıbbi atıkları 9 şekilde sınıflandırmıştır.

a) Enfekte (Bulaşıcı) Atıklar; Etkili konsantrasyonda patojen (bakteri, virüs, parazit veya fungi) içeren atıklardır. Bu atıklar laboratuvar çalışmalarından oluşan kültürlerden; bulaşıcı hastalığı olan hastaların ameliyatları ve otopsilerinden; bulaşıcı hastalığı olan hastaların kullandıkları eşyalardan; hemodiyaliz ünitelerindeki hastalarla temas etmiş ekipmanlardan; laboratuardaki enfekte hayvanlardan ve enfekte insan ve hayvanlarla temas etmiş alet ve maddelerden kaynaklanır.

b) Patolojik Atık; Patolojik atık dokular, organlar, vücut parçaları, insan ceninleri (fetus) hayvan karkasları, kan ve vücut sıvılarından oluşur. Bu insan ve hayvan parçaları anatomik atık olarak da tanımlanabilir. Her ne kadar sağlıklı vücut parçalarını içerse de enfeksiyöz atıkların alt kategorisi olarak da düşünülebilir.

c) Kesici-Delici Materyaller**;** İğneler, şırıngalar, cerrahi bıçaklar (neşter), kırılmış camlar vb.

d) Farmasötik Atıklar; Kullanılmayan, geri gönderilmiş, kullanım süresi geçmiş ve kondamine olmuş ürünleri, ilaçları, aşıları ve kimyasalları içerir. Ayrıca ilaç şişeleri, kutuları, eldivenleri, maskeleri, bağlantı tüplerini de içermektedir.

e) Genotoksik Atık; Özel dikkat isteyen atıklardır. Hastane içinde ve bertarafta güvenlik problemleri meydana getirirler. Çok tehlikelidirler. Mutajenik, teratojenik veya kanserojenik özellikleri vardır.

f) Kimyasal Atık; Teşhis ve deneysel çalışmalar sonucu atılan katı, sıvı ve gaz kimyasallar, temizlik, bina koruyucu malzemeler, dezenfeksiyon işlemleri sonucu oluşan atıklardır. Tehlikeli veya tehlikesiz olabilirler.

g) Yüksek Ağır Metal İçerikli Atıklar; Bu atıklar tehlikeli kimyasal atıkların alt kategorisidir ve yüksek toksik özelliğine sahiptir. Cıvalı atıklar klinik aletlerinin kırılmasıyla ortaya çıkar ama elektronik termometre, tansiyon aletlerinin gelişmesiyle miktarlarında azalma olmuştur. Diş hekimliğinde yüksek cıva konsantrasyonu olan atıklar çıkmaktadır. Kadmiyum atıkları ise eskimiş pillerden ortaya çıkar. Arsenik içeren ilaçlar, kimyasallar ise farmasötik atık olarak uzaklaştırılmaktadır.

h) Basınçlı Kaplar**;** Sağlık amaçlı kullanılan gazlar, basınçlı silindirlerde, kartuşlarda ve aerosol kutularında saklanmaktadır. Aerosol kutuları hariç çoğunluğu yeniden kullanılabilmektedir ama çoğunlukla elden çıkarmak, yok etmek gerekir.

k) Radyoaktif Atık; Laboratuvarda vücut sıvıları ve dokuları üzerinde yapılan deneyler sonucu oluşan katı, sıvı ve gaz atıklar, vücut organlarını filmlerinin çekilmesiyle oluşan atıklar, tümör lokalizasyonu sonucu oluşan atıklar ve terapi işlemleri sonucu oluşan atıklardır (http://geposb.com.tr/tr/hizli-menu/tibbi-atik-yonetimi/100011).

Tıbbi atıklar özelliklerinden dolayı birçok uluslararası ve ulusal düzenlemede yer almaktadır. Tıbbi atıklar konusunda onları toplayan hastane personeli, sağlık çalışanları, hastalar, hasta yakınları, bertarafında çalışan belediye personeli ve halk bilgilendirilmesi çeşitli eğitimlerle sürdürülmektedir.

Tıbbi atıklar özelliklerinden ötürü çeşitli hastalıklara ve yaralanmalara yol açabilmektedirler. Ayrıca tıbbi atıklar bu özelliklerinden dolayı hem toplanma ve taşınmada hem de bertaraf etmede çeşitli zorluklar oluşturmaktadır. (Mohee, 2005: 576) Tıbbi atıklar enfekte ve genotoksik özellikler göstermektedir. Ayrıca toksik ve tehlikeli kimyasallar ve farmasötikler içermektedir. Radyoaktif özellik gösteren tıbbi atıklar da bulunmaktadır. Kesici delici tıbbi atıklar da yaralanmalara ve kazalara neden olabilmektedir. (Prüss-Giroult-Rushbook, 1999: 20) İlk başta tıbbi atıklardan sağlık çalışanlarının ve hastaların etkileneceği kuşkusuzdur. Ayrıca bu atıkları toplayan personel, bertarafında çalışan personel de risk altında olan gruplardır. Daha sonra bertarafı ile oluşan sorunlarda ve kirlilik durumunda halk da risk altında kalmaktadır.

Enfekte atıkların mukoza membranları, sindirim yoluyla vücuda girmesiyle ve enfekte olmuş kesici delici materyaller tarafından yaralanmayla ilk akla gelenler HIV ve Hepatit B ve C virüslerinin oluşturduğu hastalıklar olmaktadır. Bunlar özellikle kan ile kirlenmiş malzemelerden ve atıklardan bulaşmaktadırlar. Bununla birlikte Escherichia coli bakterisi gibi bakterilerinde zarar vermese de yetersiz bertaraf metotları şartlarında yaşayabildiği görülmüştür. Solunum yolu hastalıkları, göz hastalıkları, genital hastalıklar, deri hastalıkları, Hepatit A, B ve C, AIDS, menenjit, çeşitli ateşli hastalıklara neden olduğu bilinmektedir. Kimyasal ve farmasötik içerikli atıklar, toksik, genotoksik, korozif, yanıcı, parlayıcı özellikler taşımaktadır. Bunlar tıbbi atıklar içerisinde az miktarda bulunurlar. Maruz kalan insanlarda zehirlenmelere, deri, göz ve mukoza tabakasında zararlara neden olmaktalar. En çok oluşan zarar yanmadır. Kimyasal ve farmasötik atıkların bertaraf aşamasında sulara karışmasıyla oluşan su kirliliği ekosistem üzerinde ters etki yaratmaktadır. Antibiyotikler, çeşitli ilaçlar, ağır metaller, antiseptikler ekosistem üzerinde geri dönüşü olmayan etkiler oluşturmaktadır.

2. BULGULAR

Çanakkale İlinde Tıbbi Atıkları toplama işini Altaş Temizlik adlı şirket yürümektedir. Bu firma il merkezindeki atıkları direkt olarak, ilçelerdeki atıkları ise başka firmalardan (TROAS ve BİÇAY) alarak il

merkezinde biriktirmektedir. İlçelerden toplanan tıbbi atık miktarı İl Merkezi toplamına yetişememektedir.

Çanakkale İlinde 2016 yılındaki İl Merkezinde Sağlık kuruluşlarından toplanan atık miktarları kilogram cinsinden aşağıdaki tabloda detaylı şekilde verilmiştir. Tablonun alt kısmında gerekli açıklamalara yer verilmiş ve değerlendirmeler yapılmıştır. Ayrıca yıllara göre toplanan tıbbi atık miktarları belirlenmiş. İl Merkezinde atıkların toplandığı sağlık kuruluşlarıyla ilgili bilgiler toplanmış. Bu merkezlerde kaç doktorun görev aldığı belirlenmiş, hastanelerdeki doktor sayıları ve kuruluşlardaki tıbbi atık miktarları ile doktor başına kaç kilogram tıbbi atık toplandığı belirlenmiştir.

	Oc.	**Şu.**	**Ma.**	**Ni.**	**Ma.**	**Haz.**	**Tem.**	**Ağu.**	**Ey.**	**Ek.**	**Kas.**	**Ara.**	**Top.**
Ana-Çocuk Sağlığı Merkzi	17	28	15	17	12	13	8	14	13	12	14	13	**176**
Bah. ve Hur. Demircioğlu Dev. Hast.	1385	1464	1344	1482	1359	1506	1416	1488	1320	1219	1247	1427	**16657**
Cuma Karadağ	7	11	8	17	9	26	9	7	12	10	4	20	**140**
Çan. Ağız. Ve Diş Sağ. Mer.	855	741	876	826	692	633	548	804	499	802	882	892	**9050**
Çan. Askeri Hast.	120	108	107	128	96	97	57	51	22	22	52	32	**897**
Çan. Dev. Hast.	7709	8279	7579	8285	7795	7065	7088	8395	7246	7912	7980	8283	**93616**
Çan. Özel Arkaz Sağ. Hast.	1180	1024	1140	1091	1074	1107	887	1036	801	1073	860	1018	**12291**
Çomü Arş. ve Uyg. Hast	4867	4910	4901	5021	5146	5273	4847	5729	5060	5690	5553	6122	**61119**
İl Halk Sağ. Lab. Müd.	291	344	314	344	343	209	174	416	285	361	378	238	**3797**
Kızılay Kan Hast.	133	220	227	185	237	114	107	215	148	141	265	209	**2196**
Lapseki İlçe Hast.	207	266	295	256	266	217	263	304	278	303	393	292	**3340**
Özel Atlas Göz Merk.	8	12	20	15	5	12	8	12	4	7	12	10	**125**
Özel Dardanel Diyaliz Merk.	1689	1916	1814	1859	1777	1739	1915	2357	1977	1303	1588	2067	**22000**
Özel Çan.Dental	0	0	6	7	13	6	0	3	0	9	2	4	**50**
Özel Venüs Ağız ve Diş Sağ. Merk.	1	3	1	3	2	2	1	2	2	3	3	3	**26**

Tarım İl Müd.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	**0**
Toplum Sağ. Merk.	0	0	0	0	7	2	0	0	0	26	0	25	**60**
Verem Savaş Dispanseri	0	0	3	6	5	7	2	9	8	9	10	6	**65**
TOPLAM	18469	19326	18650	19542	18838	18028	17330	20842	17675	18902	19243	20661	**234.009**

Çanakkale Devlet Hastanesi Çanakkale'nin en büyük hastanesi konumundadır. İlçelerde oldukça fazla hasta çekmekte tedavilerini burada gerçekleştirmektedir. Hastanede toplam 230 adet doktor görev yapmaktadır. Yıllık 93.616 kilogram tıbbi atık toplanmaktadır. Çanakkale Devlet Hastanesinde doktor başına yıllık 407 kilogram tıbbi atık düşmektedir. Çanakkale Devlet Hastanesi, Doktor başına düşen 407 kilogram tıbbi atık ile Çanakkale İl Merkezindeki doktor başına düşen tıbbi atığın en fazla düştüğü sağlık kuruluşlarından bir tanesi olmuştur. Çanakkale Özel Arkaz Sağlık Hastanesinde yıllık 12.291 kilogram tıbbi atık toplanmaktadır.

ÇOMÜ Araştırma ve Uygulama Hastanesi de Çanakkale'nin en büyük hastanelerinden biridir. Modern sağlık hizmetleri açısından gelişmiş bir konumdadır. Hastanede 18 adet Anesteziyoloji ve Reanimasyon uzmanı, 6 adet Beyin ve Sinir Cerrahisi uzmanı, 7 adet Genel Cerrahi uzmanı, 2 adet Göğüs Cerrahisi uzmanı, 8 adet Göz Hastalıkları uzmanı, 8 adet Kadın Hastalıkları ve Doğum uzmanı, 4 adet Kalp ve Damar Cerrahisi uzmanı, 5 adet Kulak Burun Boğaz uzmanı, 7 adet Ortopedi ve Travmatoloji uzmanı, 3 adet Patoloji uzmanı, 2 adet Plastik Rekonstrüktif ve Estetik Cerrahi uzmanı, 6 adet Üroloji uzmanı, 15 adet Acil Tıp Polikliniğinde görevli uzman doktor, 1 adet Adli Tıpta görevli uzman doktor, 13 adet Aile Hekimi, 19 adet Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları uzmanı, 1 adet Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları, 7 adet Dermatoloji uzmanı, 5 adet Enfeksiyon Hastalıkları ve Klinik Mikrobiyoloji uzmanı, 2 adet Farmakoloji uzmanı, 8 adet Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon uzmanı, 6 adet Göğüs Hastalıkları uzmanı, 5 adet Halk Sağlığı uzmanı, 18 adet İç Hastalıkları uzmanı, 9 adet Kardiyoloji uzmanı, 5 adet Nöroloji uzmanı, 12 adet Psikiyatri uzmanı, 8 adet Radyodiagnostik uzmanı, 3 adet Nükleer Tıp, 7 adet Tıbbi Genetik uzmanı, 6 adet Biyokimya ve Klinik Biyokimya uzmanı, 4 adet Mikrobiyoloji ve Klinik Mikrobiyoloji uzmanı, toplamda 213 doktor görev yapmaktadır. Yıllık 63.119 tıbbi atık toplanmaktadır. ÇOMÜ Araştırma ve Uygulama Hastanesinde doktor başına yıllık 273 kilogram tıbbi atık düşmektedir. ÇOMÜ Araştırma Hastanesi Çanakkale'nin en büyük hastanelerinden ve yıllık hasta sayısı bakımından en önde olan kuruluşlardan bir tanesidir.

Çanakkale Devlet Hastanesi Ek Binası (Bahattin ve Huriye Demircioğlu Devlet Hastanesi) kadrosunda 1 adet anesteziyoloji ve reanimasyon uzmanı, 2 adet çocuk cerrahisi uzmanı, 1 adet çocuk psikiyatrisi uzmanı, 5 adet çocuk sağlığı ve hastalıkları uzmanı, 1 adet diş hekimi uzmanı, 8 adet kadın hastalıkları ve doğum uzmanı, 1 adet tıbbi biyokimya uzmanı, 1 adet tıbbi mikrobiyoloji uzmanı bulunmaktadır. Oldukça büyük bir hastane olan Bahattin ve Huriye Demircioğlu Devlet Hastanesinden yıllık 16.657 kilogram tıbbi atık toplanmaktadır. Çanakkale Devlet Hastanesi Ek Binasında Doktor başına yıllık 832 kilogram tıbbi atık düşmektedir. Çanakkale Devlet Hastanesi Ek Binasında doktor başına düşen 832 kilogram tıbbi atık miktarı ile ildeki en fazla orana sahip hastanedir.

Çanakkale Ağız ve Diş Sağlığı Merkezinde toplamda 39 adet diş hekimi bulunmakta, yıllık 9.050 kilogram tıbbi atık toplanmaktadır. Çanakkale Ağız ve Diş Sağlığı Merkezinde Doktor başına yıllık 232 kilogram tıbbi atık düşmektedir. Çanakkale Ağız ve Diş Sağlığı Merkezinde doktor başına düşen 232 kilogramlık tıbbi atık miktarı ildeki diğer kuruluşlarla karşılaştırıldığında az bir orana tekabül etmektedir.

Çanakkale Askeri Hastanesi kadrosunda 1 adet anesteziyoloji ve reanimasyon uzmanı, 1 adet kadın hastalıkları ve doğum uzmanı bulunmaktadır. Yıllık 897 kilogram tıbbi atık toplanmaktadır. Çanakkale Askeri Hastanesinde Doktor başına yıllık 449 kilogram tıbbi atık düşmektedir. Çanakkale Askeri

Hastanesinde doktor başına düşen 449 kilogramlık tıbbi atık miktarı ildeki diğer kuruluşlarla karşılaştırıldığında yüksek bir orana tekabül etmektedir.

Ana-Çocuk sağlığı merkezinde 1 adet aile hekimliği uzmanı 1 adette iç hastalıkları uzmanı toplamda iki doktor görev yapmakta, yıllık 176 kilogram tıbbi atık toplanmaktadır. Ana-Çocuk sağlığı merkezinde Doktor başına yıllık 88 kilogram tıbbi atık düşmektedir. Doktor başına düşen tıbbi atık miktarı diğer İldeki diğer sağlık kuruluşları ile karşılaştırıldığında az bir orana tekabül etmektedir.

Cuma Karadağ Diş Sağlığı merkezinde ise 1 adet diş hekimi görev yapmakta ve yıllık 140 kilogram tıbbi atık toplanmaktadır.

İl Halk Sağlığı Laboratuvarı Müdürlüğünden yıllı 3.797 kilogram tıbbi atık toplanmaktadır.

Kızılay Kan İstasyonundan yıllık 2.196 kilogram tıbbi atık toplanmaktadır. Kızılay Kan İstasyonunda çalışan doktor sayısı belirlenemediğinden doktor başına düşen tıbbi atık miktarları belirtilememiştir.

Lapseki İlçe Hastanesinde 13 doktor görev yapmakta, yıllık 3.340 kilogram tıbbi atık toplanmaktadır. Lapseki İlçe Hastanesinde doktor başına 257 kilogram tıbbi atık düşmektedir.

Özel Atlas Göz Merkezi 6 adet doktor görev yapmakta, yıllık 125 kilogram tıbbi atık toplanmaktadır. Özel Atlas Göz Merkezinde doktor başına 21 kilogram tıbbi atık düşmektedir. Özel Atlas Göz Merkezinde doktor başına düşen 21 kilogramlık miktar ildeki en az oranlardan bir tanesidir.

Özel Dardanel Diyaliz Merkezinden yıllık 22.000 kilogram tıbbi atık toplanmaktadır.

Özel Çanakkale Dental kliniğinden yıllık 50 kilogram tıbbi atık toplanmaktadır.

Özel Venüs Ağız ve Diş Polikliniğinden yıllık 26 kilogram tıbbi atık toplanmaktadır.

2016 yılında Tarım İl Müdürlüğünün tıbbi atık kullanımı bulunmamaktadır.

Çanakkale Toplum Sağlığı Merkezinden yıllık 60 kilogram tıbbi atık toplanmaktadır.

Çanakkale Verem Savaş Dispanserinden yıllık 65 kilogram tıbbi atık toplanmaktadır.

Bununla birlikte Çanakkale'de Aile Sağlığı Merkezlerinden yıllık 1.340 kilogram, Özel Muayenehanelerden 5.064 kilogram tıbbi atık toplanmaktadır.

Çanakkale İlçelerinden toplanan tıbbi atık miktarını irdeleyecek olursak: Biga, Çan ve Yenice'den yıllık toplam 63.896 kilogram tıbbi atık toplanmaktadır. İl Merkezi, Lapseki, Biga, Çan, Yenice dışındaki ilçelerde (Bayramiç, Ezine, Ayvacık, Eceabat, Gelibolu, Gökçeada, Bozcaada) yıllık toplamda 40.274 kilogram tıbbi atık toplanmaktadır.

Çanakkale İli ve Lapseki İlçesinde yıllık toplanan tıbbi atık miktarı aylık bazda ele alındığında; Aylık bazda çok büyük farklılıklar görülmediği, genelde aynı düzeyde seyrettiği görülmektedir. En fazla tıbbi atığın toplandığı iki ay ise Ağustos ve Aralık aylarıdır. En az toplanan aylar ise Temmuz ve Eylül aylarıdır.

Şekil 1 : Çanakkale Toplam Tıbbi Atık Miktarı (2016)

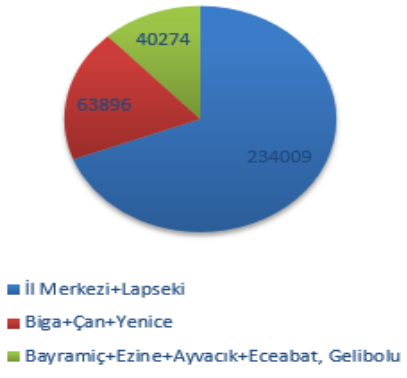

Grafikte Çanakkale'de 2016 yılında toplanan tıbbi atık miktarının il merkezi ve İlçelere göre dağılımı verilmiştir. Buna göre 234.009 kilogram il merkezinden, 63.896 kilogram Biga, Çan ve Yenice'den, 40.274 kilogram Bayramiç, Ezine, Ayvacık, Eceabat ve Gelibolu'dan toplanmaktadır. İl Merkezinden toplanan toplam tıbbi atık miktarı ilçelerin toplamından daha fazladır. Bunun sebebi İl Merkezinde daha gelişmiş tıbbi yöntemlerin kullanılması, daha fazla sağlık kuruluşu bulunması, daha fazla doktorun bulunması ve hastalar açısından daha çekici hale gelmesidir.

2016 yılında Çanakkale İl Merkezindeki yıllık tıbbi atık miktarını daha önceki yıllarla bir kıyaslandığında ise:

Şekil 2: Tıbbi Atık Günlük Tonaj Miktarları

Tablo 1: Tıbbi Atık Tonaj Dağılımları (Altaş Temizlik 2016)
Yukarıdaki şeklinde aylık kilogram düzeyleri ise incelendiğinde tıbbi atık düzeyleri aşağıdaki gibi bir sonuca ulaşılmaktadır.

ATIK	KG/YIL	KG/AY	KG/GÜN
2014	253.191	21.100	812
2015	245.265	20.439	786
2016	234.040	19.503	750

Tablo ve Şekilde görüldüğü üzere 2014 yılında 253.191 kilogram olan tıbbi atık miktarı 2015 yılında 254.265'e 2016 yılında 234.040'a düşmüştür. Buna bağlı olarak da ortalama aylık miktar 2014'te 21.100, 2015'te 20.439, 2016'da 19.503 olmuştur. Günlük ortalama ise 812'den 2015 yılında 786'ya 2016 yılında 750'ye düşmüştür. Bu düşüşün herhangi bir somut sebebi görülmemekle birlikte yıllara göre düzenli olarak bir düşüş görülmektedir.

Çanakkale ilinde tıbbi atıkların sterilizasyonu ve bertarafı için Çanakkale Katı Atık Yönetim Birliğine ait Katı Atık Düzenli Depolama Sahası içerisinde Çanakkale İli, Merkez İlçesi, Kemal köyü, Doğantepe Mevkiinde 166-167-489 nolu parselin 600 m^2'lik bölümünde tesis inşa edilmiştir.

3. SONUÇ

Çanakkale İlinde; 2005 yılından buyana il merkezinde toplamda 19 merkezden tıbbi atıklar ayrı ayrı toplanmaktadır. İl Merkezindeki bu merkezlerden 2014 verilerine göre günlük ortalama 812 kilogram, 2015 verilerine göre günlük ortalama 786 kilogram, 2016 verilerine göre ise günlük ortalama 750 kilogram tıbbi atık toplanmaktadır. Çanakkale İl Merkezinde en fazla tıbbi atığın toplandığı hastaneler

başta Çanakkale Devlet Hastanesi ve ÇOMÜ Araştırma ve Uygulama Hastanesidir. Çanakkale Devlet Hastanesinde yıllık toplam 93.616 kg tıbbi atık toplanmakta, hastanede toplam 230 adet doktor görev yapmakta ve buna göre doktor başına 407 kg tıbbi atık düşmektedir. ÇOMÜ Araştırma ve Uygulama Hastanesinden ise toplam 61.119 kg tıbbi atık toplanmakta, hastanede toplam 213 doktor görev yapmakta ve buna göre doktor başına 273 kg tıbbi atık düşmektedir. Bununla birlikte ilçe merkezlerinden 2016 verilerine göre toplamda yıllık 104.700 kilogram tıbbi atık toplanmakta bu atıklar Çanakkale İl Merkezindeki tesislerde toplanıp sterilizasyonu ve bertarafı burada gerçekleştirilmektedir.Bu düşüşün nedeni ücretler nedeniyle olabilleceği düşünülmektedir.Çünkü tıbbı atık toplama tesisi için 2017 yılı tıbbi atık bertaraf ücretleri mahalli çevre kurulu kararları gereği Aylık 2,75 kg/TL ile 43 TL + KDV arası toplama ücreti tahakkuk edilmektedir (Örneğin, Eczaneler, ilaç Depoları 3,16 kg/TL + KDV, Bireysel Cerrahi Branş Muayenehaneleri, Veteriner Klinik ve Poliklinikleri, Güzellik ve Estetik Merkezleri, Aylık 43 TL + KDV, Poliklinikler, 2,75 kg/TL + KDV).

Tıbbi atıkların bertaraf edilmesiyle tıbbı atıkların doğa ve insan sağlığı üzerindeki olumsuz etkisi ortadan kalkmaktadır. Çanakkale ilinde Troas Katı Atık ile Çan-Biga ve Çevresi Katı Atık Yönetim Birliğine Bağlı Belde ve Belediyeler yanında Çanakkale Katı Atık Yönetim Birliğine Bağlı Belde ve Belediyeler sistematik olarak konu üzerinde başarılı çalışmalar yürütmektedirler. Bu sayede Çanakkale ili ve ilçelerinde toplanan tıbbi atıkların oluşturabileceği zararlı etkileri ortadan kaldırılmakta, patojen bakteri ve virüslerin, salgın hastalıkların önüne geçilmesi, yeraltı ve yerüstü zenginliklerinin kirlenmesinin önlenmesi, çevre ve insan sağlığının korunması sağlanmıştır. Yani genel anlamda tıbbi atık toplama çalışmaları örnek teşkil edecek şekilde Çanakkale İlinde sorunsuz gerçekleşmekte, çevresel problemler oluşmamakta ve herhangi bir problemle karşılaşılmamaktadır.

KAYNAKÇA

YETİŞ Ayşegül Demir - CAN Orhan Taner – GAZİGİL Leyla - YETİŞ Recep – GÖZEL Ali – AKYÜZ Fatma - YÜZDAĞ Fatime - TÜTÜN Muhammed Musa - GÖZETEN Cesim: Tıbbi Atık Yönetimi: Bitlis Örneği, BİTLİS,UKAY 2014, 2014

ÖZKAN Okan – BAYIN Gamze – YEŞİLAYDIN Gamze: Sağlık Kurumlarında Sürdürülebilir Atık Yönetimi, ANKARA, 2. International Sustainable Buildings Symposium, 2015

AKBOLAT Mahmut - IŞIK Oğuz – DEDE Cemile - ÇİMEN Mesut: Sağlık Çalışanlarının Tıbbi Atık Bilgi Düzeylerinin Değerlendirilmesi, SAKARYA, Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi Cilt: 2 • Sayı: 3, 2011

GÜVEZ Hakan – DEGE Muhammet – EREN Tamer: Kırıkkale'de Araç Rotalama Problemi İle Tıbbi Atıkların Toplanması, KIRIKKALE, International Journal of Engineering Research and Development, Vol.4, No.1, 2012

ÇOBANOĞLU Nesrin – AYDOĞDU İlke Bezen: Tıbbi Atıkların Oluşturduğu Sorunların Çevre, Sağlık Ve Etik Açıdan İncelenmesi, TÜRKİYE, 2011

ÇAMÖZÜ Esengül – KİTİŞ Yeter: Hastane Temizlik Hizmetleri Personelinin Tıbbi Atıkların Toplanması, Taşınması ve Depolanması İle İlgili Bilgi ve Uygulamalarının Belirlenmesi, ANKARA, TAF Preventive Medicine Bulletin, 2011: 10(6), 2011

YILMAZ Sedat - ARPACI Abdullah: Sağlık Kuruluşlarından Kaynaklanan Atıkların Bertaraf Edilmesi ve Su Kirliliği, Adıyaman

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Tıbbi Atık Yönetmeliği (TAKY).

ALTAŞ TEMİZLİK A.Ş

(http://blog.milliyet.com.tr/tibbi-atiklar/Blog/?BlogNo=337633)

ERİŞİM TARİHİ: 18.04.2017

(http://www.tekirdagyenihaber.com/tehlikeli-atiklar-ve-halk-sagligina-etkileri/) ERİŞİM TARİHİ: 24.04.2017

(https://www.csb.gov.tr/dosyalar/images/file/saglikriskleri.pdf.) ERİŞİM TARİHİ: 02.05.2017

(http://geposb.com.tr/tr/hizli-menu/tibbi-atik-yonetimi/100011) ERİŞİM TARİHİ: 30.05.2017

Yabancı Dil Olarak Almanca Öğretim Ve Öğrenim Sürecini Ek Materyaller, Çeşitli Aktiviteler ve Alıştırmalar İle Destekleyen İnternet Sitelerine İlişkin Öğrenci Görüşleri

Prof. Dr. Sevinç Maden[1] **Oğuz Yurtsever[2]** **Tuğba Çarıkçı Kula[3]**

[1]Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü, sevincmaden@trakya.edu.tr

[2]Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Alman Dili Eğitimi, oguztunning22@hotmail.com

[3]Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ortak Alman Dili ve Edebiyatı, tugbacrk@hotmail.com

Özet:. Bu çalışmada Edirne ilinde özel bir kurumda yürütülmekte olan Almanca yabancı dil kurslarında ek bilgiye ihtiyaç duyulduğunda veya alıştırma yapma gereksinimi ortaya çıktığında öğrencilerin başvurabilecekleri kurs öğretmenleri tarafından önerilen '*Actilingua Deutsch-Lernen.com'*, '*German.net'* ve '*D Deutschzentrum in Wien'* adlı sitelerin öğrencilerin farklı zeka türlerine uygun materyal sunup sunmadığına bakılmış, adı geçen sitelerin kursiyerlerin kendi kendilerine öğrenme sürecine ne ölçüde yardımcı olduğu araştırılmıştır. Bu bağlamda ilk önce web siteleri düzen ve içerik bakımından incelenmiş, daha sonra ucu açık 10 sorudan oluşan yarı yapılandırılmış bir görüşme formu ile 10 öğrencinin önerilen internet sitelerine ilişkin görüşleri alınmıştır. Öğrenciler gönüllük esasına göre rastgele seçilmiştir. Görüşme formu eşliğinde öğrencilere ilgili sitelerden ne sıklıkta yararlandıkları ve bu sitelerin hangi özelliklerinden faydalandıkları sorulmuş, siteleri kullanırken herhangi bir sorunla karşılaşıp karşılaşmadıkları araştırılmıştır. Veriler betimsel analiz yöntemi ile değerlendirilmiştir. Araştırma, öğrencilerin sınıf ortamında öğretmenlerin yönlendirmeleriyle birlikte ilgili sitelerdeki alıştırmaları yapabildiklerini ve çağımızda öğrencilerin interneti yoğun olarak kullanmaları nedeniyle elektronik olarak yapılan bu aktivitelerin ilgilerini çektiğini, ancak öğretmen olmadan sitelerdeki yönergeleri tam olarak anlayamadıklarını ve dolayısıyla bu sitelerden okul dışındaki ortamlarda tek başına yeterince yararlanamadıklarını ortaya koymuştur. Veriler aynı zamanda araştırmaya konu olan sitelerin farklı zeka türlerine hitap eden materyallerin sunum biçiminde ve miktarında farklılık gösterdiklerini ve öğrencilerin bu ve benzeri sitelerden daha fazla yararlanabilmeleri için Almanca dil düzeylerinin daha yüksek olması gerektiğini ve öğretmenlerin mutlaka rehberlik etmeleri gerektiğini ortaya koymuştur. Sitelerde bazı direktiflerin İngilizce oluşu bilgiye ulaşmada en büyük engel olarak gösterilmiştir. İlgili sitelerde alıştırmaların dil düzeylerine göre gruplandırılmamış olması ve sitelerde arama butonlarının bulunmaması bu sitelerin istenildiği gibi kullanılamamasının başlıca nedenleri olarak gösterilmiştir. Sonuç olarak bu araştırma, ilgili siteler üzerinde iyileştirme çalışmalarının yapılması ve yeni hazırlanacak olan sitelerin Almanca öğrenenlerin ihtiyaçlarına cevap verecek biçimde düzenlenmeleri gerektiği sonucunu ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Yabancı Dil olarak Almanca, Farklı Zeka Türleri, İnternet Siteleri, Ek Öğretim Materyali, Kendi Kendine Öğrenme

Abstract: In this study, 'Actilingua Deutsch-Lernen.com', 'German.net', and 'D Deutschzentrum in Wien', which are recommended by the course teachers who may apply when additional information is needed in the German language courses in Edirne, were examined whether presented materials are suitable for the students' different types of intelligence and how much the mentioned sites helped the trainees to their self-learning process. In this context, the web sites were first examined in terms of order and content, then a semi-structured interview form consisting of ten open-ended questions and the opinions of ten students on the recommended internet sites were gathered. Students were randomly selected on a voluntary basis. With the interview form, the students were asked how frequently they used the related sites, which features of these sites they benefited from and whether they encountered any problems while using the sites. The data were evaluated using descriptive analysis method. The research has shown that students can practice on the relevant sites with the help of their teachers in the classroom environment and that the activities in this electronic environment attract their attention because of the intensive use of the internet by students in our day; however, they are not able to fully understand the directives on the sites without teachers and therefore they do not adequately benefit from these sites alone in the out-of-school environment. The data also show that the sites subject to the survey differ in the presentation and amount of materials addressing the different types of intelligence and that the German language levels of students should be higher so that they can benefit more from these and similar sites and that the teachers must necessarily guide them. The fact that some directives are in the English language has been shown as the biggest obstacle to access information. Moreover, the fact that exercises in the related sites are not grouped by language level and that there are no search buttons on the sites are shown as the main reasons why these sites cannot be used as desired. As a

result, this research has proven that improvement studies on related sites should be made and that the sites being prepared should be arranged in such a way that they meet the needs of German language learners.

Key Words: German as a Foreign Language, Different Types of Intelligence, Internet Sites, Supplementary Teaching Materials, Self-learning

GİRİŞ

Türkiye'de çeşitli kurumlar tarafından yürütülmekte olan yabancı dil kursları tıpkı devlet veya özel okullarda olduğu gibi eğitim alan bireylerin bireysel farklılıkları fazla dikkate alınmaksızın ve zekâ türleri gözetilmeksizin birden fazla kişinin gruplar halinde eğitim alacağı biçimde, belli bir amaç doğrultusunda geliştirilen bir program çerçevesinde planlanmakta ve kurs başlamadan önce seçilen bir öğretim materyali ile ve önceden belirlenen belli bir mekânda ve belli bir takvim doğrultusunda belli bir yöntem ile yürütülmekte, başarının ölçülmesi ve değerlendirilmesi için ise önceden belirlenen ölçütler doğrultusunda hazırlanan sınavlar uygulanmaktadır. Eğitim-öğretim faaliyetlerinde, ölçme ve değerlendirmede kişiye özel düzenlemelere yer verilmesi sık rastlanan bir durum değildir. Oysa yapılan araştırmalarla (Akpınar ve Aydın, 2009; Balım 2004; Bilkan 2006) birçok zekâ türü (görsel zekâ, müziksel-işitsel zekâ, matematiksel zekâ, sözel zekâ, bedensel zeka vb.) belirlenmiştir ve bu farklı zekâ türlerinin bir sonucu olarak insanlarda bireysel farklılıklar görülmektedir. Bu bireysel farklılıkların bu derece çok çeşitli olması ise, Balım ve arkadaşlarının (2004: 14) da belirttiği gibi, eğitim sisteminde çoğulcu yöntemlerin kullanılmasını zorunlu kılmaktadır (Bkz. Başaran, 2004; Demirel, 1993). Ancak kurumlarda çoklu yöntemlerin kullanılması çok da kolay değildir. Bunun yerine bazı kurumlar öğrencilerine bireysel farklılıklardan dolayı ortaya çıkabilecek ek bilgi edinme ihtiyacını karşılamak, öğretilen konuları daha iyi anlayabilmek ve ek alıştırma ve etkinlikler yapmak suretiyle öğretilen konuları daha iyi pekiştirebilmek ve öğrenmenin daha kalıcı olmasını sağlamak amacıyla öğrencilerine farklı ek materyaller kullanmaları için yönlendirmeler yapmakta ve farklı zekâ türlerine hitap eden bazı internet sitelerinden faydalanmalarını önermektedirler. Bu araştırmada Edirne'de yabancı dil kursları düzenleyen American Life adlı özel bir kurumda 2017 yılında A2 seviyesinde Almanca eğitimi alan öğrencilere bir kitap eşliğinde yüz yüze yapılan Almanca yabancı dil eğitimi yanı sıra öğretilen konuya ilişkin ek bilgiye ihtiyaç duyulduğunda veya alıştırma yapma gereksinimi ortaya çıktığında öğrencilerin başvurabilecekleri ve kendi kendilerine ek çalışmalar yapabilecekleri kurs öğretmenleri tarafından önerilen 'Actilingua Deutsch-Lernen.com' (https://www.deutsch-lernen.com/), 'German.net' (https://german.net/) ve 'german course vienna D Deutschzentrum in Wien' (http://www.german-course-vienna.com/) adlı üç adet eğitim sitesinin kursiyerlerin kendi kendilerine öğrenme sürecine ne ölçüde yardımcı olduğu araştırılmış, araştırmacılar tarafından geliştirilen 10 ucu açık sorudan oluşan ve akabinde görüşmenin gidiş hattına bağlı serbest sohbet şeklinde öğrencilerin bazı konular ile ilgili beyanlarda bulundukları yarı yapılandırılmış bir görüşme formu ile öğrencilerin adı geçen sitelere ilişkin görüşleri alınmış ve bu sitelerin hangi özelliklerinden faydalandıkları, siteleri kullanırken sorunlar ile karşılaşıp karşılaşmadıkları vb. gibi alt sorular sorularak sitelerin daha verimli olması için öneriler yazmaları istenmiştir.

Problem Durumu

Farklı zekâ türlerinin bir sonucu olarak insanlarda bireysel farklılıklar görülmektedir. Bu bireysel farklılıkların çok çeşitli olması eğitim sisteminde çoğulcu yöntemlerin kullanılmasını zorunlu kılmaktadır. Ancak kurumlarda çoklu yöntemlerin kullanılması çok da kolay değildir. Bunun yerine bazı kurumlar öğrencilerine bireysel farklılıklardan dolayı ortaya çıkabilecek ek bilgi edinme ihtiyacını karşılamak, öğretilen konuları daha iyi anlayabilmek ve ek alıştırma ve etkinlikler sunan eğitim sitelerinin kullanılmasını tavsiye etmektedirler. Bu araştırmada aşağıdaki alt sorular ile öğretilen konuları daha iyi anlayabilmek için ek bilgi edinme ihtiyacı doğduğunda adı geçen sitelerde yeterince bilgi sunulup sunulmadığına ve konuları daha iyi pekiştirmek ve kalıcı bir öğrenme sağlamak istendiğinde sitelerde sunulan ek alıştırma ve etkinliklerin öğrencilerin ihtiyaçlarına cevap verebilecek nitelikte olup olmadığı sorusuna cevap aranmıştır.

Alt Sorular:

1. Yukarıdaki sitelerden ne sıklıkta faydalanıyorsunuz?

2. Evde tek başınıza bu sitelerden yararlanıyor musunuz?
3. En çok sitelerin hangi özelliklerinden faydalanıyorsunuz?
4. Sizce sitelerin en kullanışsız kısmı/bölümü neresidir?
5. Hangi siteyi daha sık kullanıyorsunuz? Neden?
6. Bu sitelerin içinde faydasını gördüğünüz alanlar hangileridir? (dinleme, okuma, dil bilgisi)
7. Sitelerin hangi bölümleri ile ilgili zorluk çekiyorsunuz?
8. Bu siteler dışında başka siteler de kullanıyor musunuz?
9. Konu başlıklarına sitede nasıl ulaşıyorsunuz?
10. Siteler sizce nasıl daha verimli hale getirilebilir?

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırma ile Almanca eğitim sitelerinin öğrencilerin kendi kendilerine öğrenme sürecine ne ölçüde yardımcı olduğu araştırılmış, öğrencilerin bu sitelerin hangi özelliklerinden faydalandıkları, siteleri kullanırken sorun yaşayıp yaşamadıkları araştırılmış ve sitelerin daha verimli kullanılabilmesi için ne tür düzenlemelerin yapılması gerektiği veya yeni eğitim siteleri hazırlandığında Almanca öğrenenlerin ihtiyaçlarına cevap verebilmesi için benzer eğitim sitelerinin nasıl düzenlenmesi gerektiğine ilişkin öneriler geliştirilmesi amaçlanmıştır.

Evren ve Örneklem

Çalışmanın evrenini Almanca eğitim siteleri, örneklemini ise '*Actilingua Deutsch-Lernen.com'*, **'***German.net'* ve '*german course vienna D Deutschzentrum in Wien'* adlı web siteleri oluşturmaktadır.

Sınırlılık

Bu çalışma, American Life adlı özel kurumda 2017 yılında A2 seviyesinde Almanca eğitimi alan 10 öğrencinin '*Actilingua Deutsch-Lernen.com'*, **'***German.net'* ve '*german course vienna D Deutschzentrum in Wien'* adlı 3 web sitesine ilişkin 10 açık uçlu soruya verdikleri cevaplar ile sınırlandırılmıştır.

Geçerlik ve Güvenirlik

Anket uygulanmadan ilk önce Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yabancı Diller Eğitimi Alman Dili ve Eğitimi Yüksek Lisans Programı 2016-2017 eğitim-öğretim yılı Seminer dersinde pilot uygulaması yapılarak 8. sorunun son soru olan 10. Soru ile yer değiştirilmesine karar verilmiş, bazı cümleler daha anlaşılır hale getirilerek uzman kişilerden sorulara ilişkin görüş almak suretiyle anketin geçerliliği ve güvenirliği sağlamıştır. Görüşme formuna son hali verildikten sonra anket çalışması 2017 yılının Nisan ayında yapılmıştır.

Bilimsel Etik

Anket uygulanan Almanca eğitimi alan 10 öğrenci etik kurallar gereği Öğrenci 1, Öğrenci 2, Öğrenci 3, Öğrenci 4, Öğrenci 5, Öğrenci 6, Öğrenci 7, Öğrenci 8, Öğrenci 9 ve Öğrenci 10 şeklinde kodlanarak asıl kimlikler gizli tutulmuştur. Öğrenciler bu araştırma için gönüllük esasına göre rastgele seçilmiştir

1.YÖNTEM

Bu araştırma nitel araştırma deseni esas alınarak kurgulanmıştır. Nitel araştırma desenleri Yıldırım ve Şimşek'in (2008) de belirttiği gibi araştırma etkinliklerinin birbiriyle tutarlı ve amaca uygun bir biçimde gerçekleştirilmesi açısından araştırmacıya rehberlik eder. Araştırmanın odağını, veri toplama ve analiz yaklaşımlarını belirlemede araştırmacıya yön göstermekle birlikte nitel araştırma desenleri sınırları kesin çizgilerle belirlenmiş bir yönlendirme yapmaz. Nitel araştırma desenleri araştırmacıya esnek bir yaklaşım sağlar ve belirli bir odak çerçevesinde araştırmanın çeşitli aşamalarının birbiriyle tutarlı olmasına katkıda

bulunur. Veriler ucu açık 10 sorudan oluşan ve ardından görüşmenin gidiş hattına göre karşılıklı sohbet halinde öğrencilerin çeşitli konularda tespitlerini dile getirdikleri yarı yapılandırılmış bir görüşme formu aracılığı ile toplanmıştır. Veriler betimleyici analiz yöntemi ile yorumlanmış ve değerlendirilmiştir. Bu çalışmada ayrıca araştırmaya konu olan ilgili web sayfaları araştırmacılar tarafından içerik analizi[1] yöntemi ile incelemiş, bulgular bölümünde anket çalışmasından elde edilen verilerden eğitim sitesine ilişkin genel tanıtıcı bilgilere yer verilmiştir.

2.BULGULAR

2.1.'Actilingua Deutsch-Lernen.com', 'German.net' ve 'german course vienna D Deutschzentrum in Wien' adlı Web-Sitelerine İlişkin Genel Bilgiler

2.1.1.'Actilingua Deutsch-Lernen.com' Adlı İnternet Sitesine İlişkin Genel Bilgiler

'Actilingua Deutsch-Lernen.com' (https://www.deutsch-lernen.com/) adlı eğitim sitesinde dil seviyesi ayrımı Avrupa dil standartlarına göre A1, A2, B1, B2, C1 ve C2 seviyeleri şeklinde düzenlenmemiş, bunun yerine yeni başlayanlar için *'Free Online Beginner's German lessons'* ve ileri düzeyde dil bilenler için *'Free Online Advanced German lessons'* başlığı altında iki ayrı butona yer verilmiştir. Site içerisinde başlangıç ve ileri düzeyde alıştırmaların yer aldığı belirtilmiştir. Bu sitedeki alıştırmaların en büyük eksikliği alıştırmalar yapıldığında anında kontrolünün yapılacağı bir bölümün olmamasıdır. Cevapların ne oranda doğru olduğu ancak alıştırma bitiminde öğrenilebilmektedir.

Şekil 1: 'Actilingua Deutsch-Lernen.com' Adlı Sitenin Ana Sayfası

Kaynak: https://www.deutsch-lernen.com/

[1] İçerik analizi bir gözlem yönteminden çok bir çözümleme yöntemidir. Bu yöntemde kişilerin davranışlarını gözlemlemek ya da onlara yapılanmış sorular sormak yerine, araştırmacı kişilerin ortaya koymuş oldukları iletişim materyallerini ele alır ve inceler. Bauer'e (2003) göre nitel araştırmalarda yaygın olarak kullanılan içerik analizi, yazılı metinlerin bazı özelliklerini sayısal olarak belirten bir analiz yöntemi olup materyalin nitel analizi ve istatistiksel sonuçları arasında köprü görevi görmektedir (Alıntılayan: Göktaş, Hasançebi, Varışoğlu, Akçay, Bayrak, Baran, Sözbilir, 2012).

Şekil 2: German Jokes' Adlı Linkte Fıkra Örnekleri

Kaynak: https://www.deutsch-lernen.com/learn-german-online/jokes.php

Site içerisinde *'Learn German'* bölümünde, '*Neden Almanca öğrenmeliyiz'* ve *'Nasıl öğrenmeliyiz?'* sorularına cevap veren bilgiler yer almaktadır. Ayrıca Almanca bilen kişilere verilen sertifikalar hakkında da kısa bilgilere rastlanmaktadır.

'German Lessons' sekmesinde ise *'Beginner'* ve *'Advanced'* seviyeleri için alıştırmalar yer almaktadır. Bu alıştırmaların tek eksik yönü ise alıştırmalar yapıldığında bunların ne ölçüde doğru yapıldığının kontrolünün yapılabileceği bir butonun olmamasıdır. Alıştırmaların A1, A2, B1, B2, C1 ve C2 dil seviyelerinden hangisine uygun seviyede olduğu belirtilmemiştir. Seviye adları Almanca değil İngilizcedir.

Bu site içerisindeki faydalı kısımlardan birisi ise *'Job application'* bölümüdür. Bu kısımda iş başvuruları hakkında bilgiler yer almaktadır. Bir özgeçmişin (CV) nasıl yazılabileceği konusunda kısa bilgilere yer verilmiştir.

'Actilingua Deutsch-Lernen.com' adlı sitede Almanca öğrenirken ve ders çalışırken nelerin yapılması gerektiği konusunda bilgilere de yer verilmiş, ayrıca öğrencilere site ile ilintili *'ActiLingua Blog' 'Facebook' 'Instagram' 'Youtube' 'ActiLingua' 'Newsletter'* ve *'Free Brochure'* adlı çevrimiçi linkleri de kullanmaları önerilmiştir.

Sitede ayrıca *'German Jokes'* adlı bir linkte anlamak için ileri düzey Almanca bilmeyi gerektiren fıkralara yer verilmiştir (Bkz. Resim 2).

'Actilingua Deutsch-Lernen.com' adlı sitede ayrıca biri uzun diğeri kısa olmak üzere ücretsiz ve çevrimiçi 2 adet Almanca teste yer verilmiş, bu testler ile kişilerin Almanca dil bilgilerinin hangi düzeyde olduğunu kendi kendilerine belirlemeleri için bir imkan sunulmuştur. Belli bir süre içerisinde bitirilmesi gereken testin sonunda cevapların kaçının doğru veya yanlış olduğu yüzdelik olarak kullanıcıya gösterilmektedir. Adı geçen sitenin ana sayfasında ayrıca Viyana'da yetişkinlere kurs imkânları, yaz tatilinde sunulan dil kursları ve Almanya'da dil öğrenme imkânları hakkında bilgi veren linklere de yer verilmiştir.

2.1.2.*'German.net'* Adlı İnternet Sitesine İlişkin Genel Bilgiler

'German.net' (https://german.net/) Almancayı İngilizce üzerinden öğreten bir sitedir. Bu sitede İçindekiler bölümü yanı sıra kelimeler, dil bilgisi, bağlaçlar ve okuma alıştırmaları butonları bulunmaktadır (Bkz. Resim 3). Sitenin *'Index'* butonuna basıldığında ortada neden Almancanın öğrenilmesi gerektiği konusunda bilgilerin yer aldığı bir metne ulaşılmaktadır. Web sayfasının sağ tarafında neden '*German.net'* ile Almanca öğrenilmesi gerektiği ve *'German.net'* sitesinin nasıl kullanılacağı konusunda bilgilere yer verilmiştir. Sitenin sol tarafında ise yukarıdan aşağıya doğru

dilbilgisi konuları *'Tenses &moods'* *'Verbs & conjugation'* *'Cases & declension'*, *'Nouns & articles'*, *'Adjectives'*, *'Numbers'*, *'Pronouns'*, *'Adverbs'*, *'Prepositions'*, *'Conjunctions'*, *'Sentence construction'* ve *'Passive voice'* şeklinde sıralanmıştır. İlgili başlıklara tıklandığında ilk önce konu anlatımına, alt tarafta ise '*very easy*','*easy*', *'average'* ve *'difficult'* şeklinde renkler ile zorluk derecesi belirtilmiş çok sayıda alıştırmalara ulaşılmaktadır. Dil bilgisi alıştırmalarının doğru yapılıp yapılmadığının kontrol edilebileceği cevapların toplu olarak yer aldığı bir bölüm vardır. Sitenin üst sol köşesindeki soldan sağa *'Index'* butonundan sonra '*Exercises'* başlıklı 2. linke tıklandığında ise alıştırmaların '*Exercises for beginners'* ve '*Most popular exercises'* şeklinde iki gruba ayrılmış olduğu görülür. Sol üst köşede soldan sağa 3. link olarak yer alan '*vokabulary'* linki altında sitenin sol tarafında kelimelerin gruplara ayrıldığı yukarıdan aşağıya
'Numbers: from 1 to 20', *'Verbs for Beginners'*, *'Business German: Basics'*, *'Numbers: from 1 to 100'*, *'Animals'*, *'People: Character & Personality'*, *'People: Feelings & moods'*, *'Weekdays, months & seasons'*, *'Adjectives for Beginners'*, *'Family members'*, *'Body parts & organs'* ve *'Legal words and terms'* başlıklarının yer aldığı bir liste çıkmaktadır. Aynı sayfada ayrıca başlangıç düzey, orta düzey ve ileri düzey bulmacalara yer verilmiştir. Soldan sağa *'conjugation'* başlıklı 4. linkte fiillerin *'Present tense (Präsens)'*, *'Simple Past (Präteritum)'*, *'Present Perfect (Perfekt)'*, *' Past Perfect (Plusquamperfekt)'*, *'Future tense (Futur 1)'* ve *'Future Perfect (Futur 2)'* başlıklı zamanlara göre çekimlerine yer verilmiştir. *'Reading'* başlıklı 5. linkte ise çok sayıda A1, A2, B1 ve B2 düzeyinde okuma metnine ve okuma anlamaya yönelik etkinliğe yer verilmiş, metinlerin içinde yer alan kelimelerin yüzde kaçının A1, A2, B1 ve B2 düzeyinde zorluk derecesinde olduğu metnin yanında belirtilmiştir. Bu sitede dinleme alıştırmalarına yer verilmemiştir. Direktifler İngilizcedir.

Şekil 3: 'German.net' Adlı Web Sitesinin Ana Sayfası

Kaynak: https://german.net/

Bu sitede dilbilgisi konularının zorluk derecesi Resim 4'de de görüleceği gibi renkler ile gösterilmiştir. Her konu başlığının sağında konu ile ilgili alıştırmaların yapılıp yapılmadığı bilgisine yer verilmiştir.

Şekil 4: 'Exercises' Linkinde Zorluk Derecesi Belirlenmiş Alıştırmalar

Kaynak: https://german.net/exercises/

2.1.3.'german course vienna D Deutschzentrum in Wien' Adlı İnternet Sitesine İlişkin Genel Bilgiler

'german course vienna D Deutschzentrum in Wien' (http://www.german-course-vienna.com) adlı site, dil öğretim veya öğrenim sürecini destekleyen Viyana'da bir dil kursunun resmi sitesidir. Ana sayfada (Bkz. Resim 5) soldan sağa *'German Courses'*, *'Intensive courses'*, *'Cultural program'*, *'Prices'*, *'Exercises'*, *'Our method'* ve *'Free E-Book for beginner'* başlıklı butonlarda ve sağda üst yarıda yukarıdan aşağıya doğru fotograf galerisinden sonra *'Register'*, *'More Info'*, *'Callback service'*, *'About me'*, *'New in Vienna - helpful tips'*, *'What our students say'*, *'German grammar'*, *'Placement Test'* ve *'Contact / Legal notice'* başlıklı butonlara tıklandığında çok zengin bilgilere ulaşılmakta, örneğin *'German Courses'* linkinde kurslar ve kurs ücretleri hakkında bilgilere yer verilmekte, daha önce yürütülen kurslara ait fotoğraflar bulunmakta, düzenli olarak yapılan Almanca konuşma günlerinin ne zaman yapılacağı ve toplantıların nerede yapılacağı sitede yayınlanmaktadır. *'german course vienna D Deutschzentrum in Wien'* adlı site, kaynak bakımından oldukça zengin bir sitedir: başlangıç seviyesindeki öğrencilere uygun ücretsiz elektronik Almanca kitaplar sunmaktadır. Sitenin içinde A1, A2, B1 ve B2 seviyelerinde alıştırmalar mevcuttur. Alıştırmalara ilişkin cevap anahtarı alıştırmaların altında küçük harflerle verilmiştir.

Şekil 5: 'german course vienna D Deutschzentrum in Wien' Adlı Web Sayfasının Ana Sayfası

Kaynak: http://www.german-course-vienna.com

Sitede yer alan bir başka link ise '*Cultural Programme'* başlığını taşımaktadır. Bu link dil okulu tarafından düzenlenen organizasyonlar ile ilgili bilgi ve görseller içermektedir. *'Prices'* sekmesinde ise kurs ücretleri hakkında bilgilere yer verilmiştir.

Sitenin alıştırma bölümü çok fazla bir içerik barındırmamaktadır. Alıştırmalar A1, A2, A1 ve B2 olmak üzere gruplandırılmıştır. Bu site daha çok bir dil kursunun reklamı niteliğindedir. Dil öğrenimini destekleyecek bölümlerde sunulan materyal oldukça sınırlıdır.

2.2.'Actilingua Deutsch-Lernen.com', 'German.net' ve 'german course vienna D Deutschzentrum in Wien' adlı Web-Sitelerine İlişkin Öğrenci Görüşleri

Bu bölümde Edirne American Life özel dil kursunda 2017 yılında A2 seviyesinde Almanca eğitimi alan 10 öğrencinin 10 adet ucu açık sorudan oluşan bir görüşme formundaki sorulara verdikleri cevaplar ve böylelikle yüz yüze Almanca dersi yanı sıra yararlandıkları çevrimiçi siteler hakkında görüşleri yer almaktadır.

SORU 1: Sitelerden ne sıklıkta faydalanıyorsunuz?

1. soruya verilen cevaplar:

ÖĞRENCİ 1: İhtiyaç olduğunda

ÖĞRENCİ 2: Sürekli

ÖĞRENCİ 3: Tekrar için

ÖĞRENCİ 4: Ders günlerinde

ÖĞRENCİ 5: Hoca önerdiğinde

ÖĞRENCİ 6: Arada bir

ÖĞRENCİ 7: Bazen

ÖĞRENCİ 8: Çok değil

ÖĞRENCİ 9: Sınav varken

ÖĞRENCİ 10:Öğretmen söylerse

Sitelerden ne sıklıkta faydalanıyorsunuz, şeklindeki birinci soruya verilen cevaplara bakıldığında öğrencilerin siteleri kullanım sıklığının kişiden kişiye değiştiği görülmektedir. Siteleri sürekli kullandığını belirten öğrenciler olduğu gibi, bazen, ihtiyaç olduğunda, ders günlerinde ve arada bir gibi cevapların da verildiği görülmüştür.

SORU 2: Evde tek başınıza bu sitelerden yararlanıyor musunuz?

Evde tek başınıza bu sitelerden yararlanıyor musunuz şeklindeki ikinci soruya öğrencilerin %60 evet, % 30'u hayır ve % 10'u bazen cevabını vermişlerdir. Ancak bu soruyu tamamlayan diğer birkaç soruya verilen cevaplar incelendiğinde öğrencilerin ilgili siteleri istenilen düzeyde verimli ve bilinçli bir biçimde kullanmadıkları görülmektedir.

Şekil 6: Grafik: Evde tek başınıza bu sitelerden yararlanıyor musunuz sorusuna verilen cevapların dağılımı (n=10)

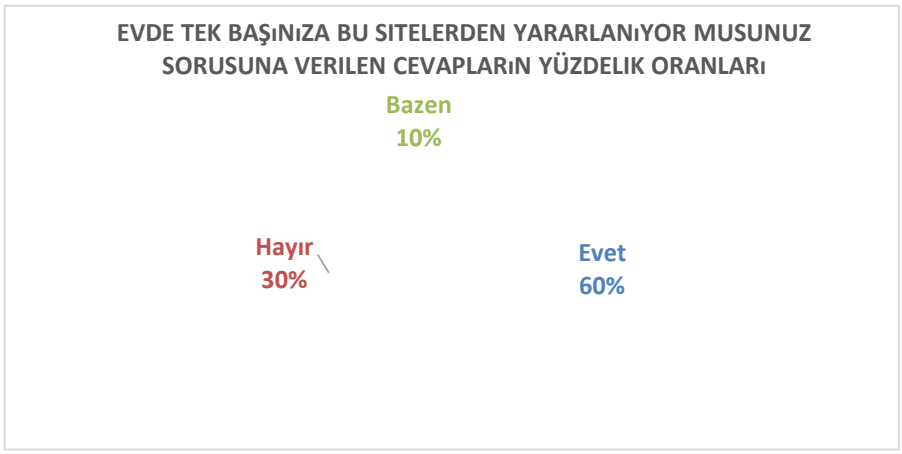

SORU 3: En çok sitelerin hangi özelliklerinden faydalanıyorsunuz?

En çok sitelerin hangi özelliklerinden faydalanıyorsunuz, şeklindeki 3. soruya verilen cevaplara bakıldığında öğrencilerin dinleme metinlerinden yararlandıklarını, kelime öğrenme sürecinde bu siteye başvurduklarını ve bu sitelerden dilbilgisi konularını daha iyi anlamak için yararlandıklarını yazdıkları görülmüştür.

3. soruya verilen cevaplar:

ÖĞRENCİ 1: Dinleme metinleri

ÖĞRENCİ 2: Hepsini

ÖĞRENCİ 3: Dilbilgisi anlatımı

ÖĞRENCİ 4: Kelime

ÖĞRENCİ 5: Kelime

ÖĞRENCİ 6: Konu anlatımı

ÖĞRENCİ 7: Okuma

ÖĞRENCİ 8: Dilbilgisi

ÖĞRENCİ 9: Dilbilgisi

ÖĞRENCİ 10: Alıştırma

SORU 4: Sizce sitelerin en kullanışsız kısmı/bölümü neresidir?

Sizce sitelerin en kullanışsız kısmı/bölümü neresidir şeklindeki dördüncü soruya öğrencilerden ikisi seviye farkının olmamasını, iki öğrenci dinleme etkinliklerinin olmamasını, bir öğrenci ise arama butonun olmamasını bir sorun olarak göstermiştir. İki öğrenci siteleri her yönü ile faydalı veya yararlı nitelendirirken, bir öğrenci hiçbir beyanda bulunmamıştır. Bir öğrenci ise sitelerde çok fazla reklama yer verilmiş olmasını, diğer bir öğrenci ise okuma etkinliklerine fazla yer verilmemesini eleştirmiştir.

4. soruya verilen cevaplar:

ÖĞRENCİ 1: Faydalı

ÖĞRENCİ 2: Yararlı

ÖĞRENCİ 3: Seviye ayrımı yok

ÖĞRENCİ 4: Dinleme yok

ÖĞRENCİ 5: Okuma

ÖĞRENCİ 6: Seviye ayrımı olmaması

ÖĞRENCİ 7: Reklam olması

ÖĞRENCİ 8: Arama yapılamaması

ÖĞRENCİ 9: Dinleme alıştırması yok

ÖĞRENCİ 10: Boş-Cevap Yok

SORU 5: Hangi siteyi daha sık kullanıyorsunuz? Neden?

Beşinci soruya verilen cevaplar öğrencilerin dördünün 'German.net', ikisinin 'german course vienna D Deutschzentrum in Wien' ve dördünün 'Actilingua Deutsch-Lernen.com' adlı siteden faydalandığını ortaya koymuştur.

5. soruya verilen cevaplar:

ÖĞRENCİ 1: german.net

ÖĞRENCİ 2: Actilingua Deutsch-Lernen.com

ÖĞRENCİ 3: german course vienna D Deutschzentrum in Wien

ÖĞRENCİ 4: Actilingua Deutsch-Lernen.com

ÖĞRENCİ 5: german.net

ÖĞRENCİ 6: german.net

ÖĞRENCİ 7: Actilingua Deutsch-Lernen.com

ÖĞRENCİ 8: german course vienna D Deutschzentrum in Wien

ÖĞRENCİ 9: german.net

ÖĞRENCİ 10: Actilingua Deutsch-Lernen.com

SORU 6: Bu sitelerin içinde faydasını gördüğünüz alanlar (dinleme, okuma, dil bilgisi) hangileridir?

Öğrenciler, bu sitelerin içinde faydasını gördüğünüz alanlar hangileridir şeklindeki altıncı soruya bu sitelere eksikliğini hissettikleri beceriler (dinleme ve okuma) için başvurduklarını veya dilbilgisi konuları ile ilinti ek bilgi almak istediklerinde veya daha fazla alıştırma yapmaya ihtiyaç duyduklarında bu sitelerden faydalandıklarını belirtmişlerdir. Bunun yanı sıra İngilizce ile Almancayı karşılaştırmak ve yabancı dilin konuşulduğu ülkenin kültürü hakkında bilgi edinmek amacıyla da bu sitelerden yararlandıklarını yazmışlardır.

6. soruya verilen cevaplar:

ÖĞRENCİ 1: Dinleme

ÖĞRENCİ 2: Yararlı

ÖĞRENCİ 3: Okuma

ÖĞRENCİ 4: Hepsi

ÖĞRENCİ 5: Okuma

ÖĞRENCİ 6: İngilizce ile karşılaştırma yapmak

ÖĞRENCİ 7: Kültür hakkında bir şeyler öğrenmek

ÖĞRENCİ 8: Dilbilgisi

ÖĞRENCİ 9: Alıştırma

ÖĞRENCİ 10: Alıştırma

SORU 7: Sitelerin hangi bölümleri ile ilgili zorluk yaşıyorsunuz?

7. soruya verilen cevaplar:

ÖĞRENCİ 1: Seviye ayrımı

ÖĞRENCİ 2: Seviye arttıkça zor

ÖĞRENCİ 3: Kelime kısmı

ÖĞRENCİ 4: Bulmakta zorlanıyorum

ÖĞRENCİ 5: Aradığımı bulamıyorum

ÖĞRENCİ 6: Boş-Cevap yok

ÖĞRENCİ 7: İngilizce olması bana zor geliyor.

ÖĞRENCİ 8: Boş-Cevap yok

ÖĞRENCİ 9: Dilbilgisi

ÖĞRENCİ 10: Boş-Cevap yok

Sitelerin hangi bölümleri ile ilgili zorluk yaşıyorsunuz sorusuna verilen cevaplara bakıldığında öğrenciler çeşitli nedenlerle ilgili siteleri kullanmakta zorlandıklarını belirtmişlerdir. İki öğrenci dil seviyesini siteyi kullanmada bir engel olarak gösterirken, bir öğrenci sitenin İngilizce oluşunu bir zorluk unsuru olarak göstermiştir. Bir öğrenci kelimeler ile ilgili bölümü zor kullanılabilir bir bölüm olarak nitelendirirken diğer bir öğrenci dilbilgisi ile ilgili bölümü kullanmakta zorluk yaşadığını belirtmiştir. İki öğrenci aradığını ilgili sitelerde kolay bir biçimde bulamadığını ve arama butonunun olmamasını bir sorun olarak gösterirken üç öğrenci 7 soruya cevap vermemiştir.

SORU 8: Bu siteler dışında başka siteler de kullanıyor musunuz?

Öğrencilerin dördü, bu siteler dışında başka siteler de kullanıyor musunuz şeklindeki sekizinci soruya ‘Hayır’ cevabını vermişlerdir. İki öğrenci bu soruya cevap olarak ‘Müzik’, bir öğrenci ‘Radyo’ cevabını yazmış, bir öğrenci ‘Deutsche Welle’ adlı siteden yararlandığını belirtmiş, iki öğrenci ise bu sorunun cevap kısmını boş bırakmıştır.

8. soruya verilen cevaplar:

ÖĞRENCİ 1: Hayır

ÖĞRENCİ 2: Hayır

ÖĞRENCİ 3: Deutschewelle

ÖĞRENCİ 4: Müzik

ÖĞRENCİ 5: Hayır

ÖĞRENCİ 6: Müzik

ÖĞRENCİ 7: Hayır

ÖĞRENCİ 8: Boş-Cevap yok

ÖĞRENCİ 9: Radyo

ÖĞRENCİ 10: Boş-Cevap yok

SORU 9: Konu başlıklarına sitede nasıl ulaşıyorsunuz?

9. soruya verilen cevaplar:

ÖĞRENCİ 1: Başlıklara bakarak

ÖĞRENCİ 2: Boş-Cevap yok

ÖĞRENCİ 3: Boş-Cevap yok

ÖĞRENCİ 4: Boş-Cevap yok

ÖĞRENCİ 5: Kitaptan

ÖĞRENCİ 6: Boş-Cevap yok

ÖĞRENCİ 7: Site içi seçeneklerden

ÖĞRENCİ 8: Boş-Cevap yok

ÖĞRENCİ 9: Boş-Cevap yok

ÖĞRENCİ 10: Boş-Cevap yok

Konu başlıklarına sitede nasıl ulaşıyorsunuz şeklindeki dokuzuncu soruya bir öğrenci 'Başlıklara bakarak', bir öğrenci 'Kitaptan', bir öğrenci 'Site içi seçeneklerden' cevabını yazmış, 7 öğrenci ise cevap kısmını boş bırakmıştır. Sınıf içinde yapılan gözlemler çoğunlukla öğretmenin siteyi açarak alıştırmaları gösterdiği ve verilen cevapların hangilerinin doğru, hangilerinin yanlış olduğunun öğretmen tarafından kontrol edildiğini ortaya koymuştur.

SORU 10: Siteler sizce nasıl daha verimli hale getirilebilir?

Siteler sizce nasıl daha verimli hale getirilebilir şeklindeki 10. soruya öğrenciler birçok öneri yazmıştır. İki öğrenci bu soruya hiç cevap vermezken bir öğrenci sitelerin yeniden düzenlemesi gerektiği cevabını yazmış, ancak daha verimli hale getirilmesi için herhangi bir öneri sunmamıştır. Buna karşın iki öğrenci sitelerin dil seviyesinin uygun düzeye getirilmesiyle bu sitelerden daha çok fayda sağlanabileceğini belirtmişlerdir. Yazılan cevaplardan bir öğrencinin reklamların daha az olması gerektiğini, bir öğrencinin kelimeler ile ilgili bir bölümün olması gerektiğini, iki öğrencinin ise aradığını bulmak için bir arama butonunun olması gerektiğini yazdıkları görülmüştür.

10. soruya verilen cevaplar:

ÖĞRENCİ 1: Seviye ayrımı olsa

ÖĞRENCİ 2: Bence yeterli

ÖĞRENCİ 3: Seviye olsa seçerken iyi olur

ÖĞRENCİ 4: Aradığını bulamamak

ÖĞRENCİ 5: Dinleme olsa

ÖĞRENCİ 6: Reklam az olsa

ÖĞRENCİ 7: Arama butonu olsa

ÖĞRENCİ 8: Boş-Cevap yok

ÖĞRENCİ 9: Kelime bölümü yok

ÖĞRENCİ 10: Boş-Cevap yok

Genel olarak denilebilir ki bu araştırma 'Actilingua Deutsch-Lernen.com', 'German.net' ve 'german course vienna D Deutschzentrum in Wien' adlı sitelerden Almanca öğrenenlerin yararlanabilmeleri için öğrencilerin Almanca dil düzeylerinin yüksek olması gerektiğini, direktifleri anlamaları için İngilizcelerinin iyi olması gerektiğini ve öğretmenlerin mutlaka rehberlik yapmayı sürdürmeleri gerektiğini ortaya koymuştur. İncelenen siteler daha çok görsel öğelere yer vermektedir, bireysel çalışmaları destekleyici kısımların daha geri planda bırakıldığı görülmüştür. Öğrencilerin ankete yönelik verdikleri cevaplar, öğrencilerin sitelerden yeterince yararlanamamalarının nedeninin alıştırmalara yönelik yeterli yönergelerin olmamasından kaynaklandığını ortaya koymuştur.

'Actilingua Deutsch-Lernen.com' sitesinde öğrencilerin işlerini kolaylaştıracak site içi arama yapma bölümü eksiktir. Bu yüzden öğrenciler istedikleri konulara ne şekilde ulaşacaklarını bilememektedir.

'German.net' sitesinde de arama bölümünün olmadığı görülmüş, bunun yanı sıra seviye ayrımı olmaması öğrencilerin kendi seviyelerine göre alıştırmalara ulaşmalarını zorlaştırdığını gözler önüne sermiştir.

Görüşme formu aracılığı ile elde edilen veriler, 'german course vienna D Deutschzentrum in Wien' sitesinde Almanca konusunda etkinliklerin ve e- kitap bölümünün öğrencilerin ilgisini çektiğini, ancak Almanca yapılması gereken uygulama kısmında öğrencilerin uygulamaları yapmada öğretmen olmadan problem yaşadıklarını göstermiştir.

3.SONUÇ

Bu araştırma, öğrencilerin sınıf ortamında öğretmenlerin yönlendirmeleriyle birlikte ilgili sitelerdeki alıştırmaları yapabildiklerini ve çağımızda öğrencilerin interneti yoğun olarak kullanmaları nedeniyle elektronik olarak yapılan bu aktivitelerin ilgilerini çektiğini, ancak öğretmenin olmadığı ortamlarda sitelerdeki yönergeleri tam olarak anlayamadıklarını ve öğretmenden yardım alamadıkları okul dışındaki ortamlarda bu sitelerden tek başına yeterince yararlanamadıklarını, sonuç olarak da kurumlarda çoklu yöntemlerin kullanılmasının çok da kolay olmaması nedeniyle öğrencilere bireysel farklılıklardan dolayı ortaya çıkabilecek ek bilgi edinme ihtiyacını karşılamak, öğretilen konuları daha iyi anlayabilmek ve ek alıştırma ve etkinlikler yapmak suretiyle öğretilen konuları daha iyi pekiştirebilmek ve öğrenmenin daha kalıcı olmasını sağlamak amacıyla yüz yüze eğitim yanı sıra ek olarak kullanılması önerilen farklı zekâ türlerine hitap eden internet sitelerinden öğrencilerin çeşitli sorunlar yaşamaları nedeniyle tam da istenilen düzeyde faydalanmadıklarını ve öğrencilerin bu ve benzeri sitelerden en maksimum düzeyde yararlanabilmeleri için siteler üzerinde bazı iyileştirme çalışmalarının yapılması ve yeni hazırlanacak olan sitelerin Almanca öğrenenlerin ihtiyaçlarına cevap verecek biçimde düzenlenmeleri gerektiği sonucunu ortaya koymuştur.

Bu çalışma neticesinde elde edilen veriler, American Life adlı özel kurumda 2017 yılında A2 seviyesinde Almanca eğitimi alan 10 öğrencinin '*Actilingua Deutsch-Lernen.com'*, **'***German.net'* ve '*german course vienna D Deutschzentrum in Wien'* adlı 3 web sitesine ilişkin 10 açık uçlu soruya verdikleri cevaplar ile sınırlıdır. Elde edilen sonuçların genel geçer olması ve bu gibi eğitim sitelerinin daha etkin bir biçimde kullanılabilmesi için daha çok sayıda önerinin geliştirilebilmesi için benzer çalışmaların mutlaka daha farklı kurumlarda ve kullanılan daha farklı eğitim siteleri üzerinde yapılması ve daha çok sayıda öğrencinin Almanca eğitim sitelerine ilişkin görüşlerinin alınması gerekmektedir. Gelecekte araştırmanın daha da geniş kapsamlı yapılmasında yarar vardır.

KAYNAKÇA

Akpınar, B. & Aydın, K. (2009). Çok Duyulu (Multisensory) Yabancı Dil Öğretimi. Tubav Bilim Dergisi. 2(1):105-112.

Balım, A. G., Pekmez, E. Ş., & Erdem, M. Ö. (2004). Asitler ve Bazlar Konusunda Çoklu Zekâ Kuramına Dayalı Uygulamaların Öğrenci Başarısına Etkisi. Ege Eğitim Dergisi. (5) 2: 14.

Başaran, I. B. (2004). Etkili Öğrenme ve Çoklu Zekâ Kuramı: Bir İnceleme (Active Learning and Multiple Intelligence: A Review). Ege Eğitim Dergisi. (5): 7-15.

Bilkan, N. (2006). Türkçe Öğretiminde Çoklu Zekâ Uygulamaları. İzmir: Dilset ve Zambak Yayınları.

Demirel, Ö. (1993). Yabancı Dil Öğretimi İlkeler, Yöntemler, Teknikler. Ankara: Usem Yayınları.

Göktaş,Y., Hasançebi, F., Varışoğlu, B., Akçay, A., Bayrak, N., Baran, M., Sözbilir, M. (2012)Türkiye'deki Eğitim Araştırmalarında Eğilimler. Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri (Educational Sciences: Theory & Practice) 12(1). Kış/Winter. 443-460. Erişim Adresi: www.edam.com.tr/kuyeb . [Erişim Tarihi 28. 02. 2018]

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2008). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

İNCELENEN VE DEĞERLENDİRİLEN İNTERNET SİTELERİ

Actilingua Deutsch-Lernen.com. Erişim Adresi:https://www.deutsch-lernen.com/ [Erişim Tarihi: 13.05.2017]

german course vienna D Deutschzentrum in Wien. Erişim Adresi: http://www.german-course-vienna.com/ [Erişim Tarihi: 13.05.2017]

German.net. Erişim Adresi: https://german.net/ [Erişim Tarihi: 13.05.2017]

Ek 1: Görüşme Formu

GÖRÜŞME FORMU

Bu anketten elde edilecek olan veriler Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yabancı Diller Eğitimi Alman Dili ve Eğitimi Yüksek Lisans Programı 2016-2017 eğitim-öğretim yılı Seminer dersinde yürütülen bir araştırma kapsamında kullanılacaktır.

Ankette yer alan 10 adet soru ile Almanca yabancı dil kurslarında ders kitabı yanı sıra kullanılması önerilen ***'Actilingua Deutsch-Lernen.com'*** **(https://www.deutsch-lernen.com/),** ***'German.net'*** **(https://german.net/) ve *'german course vienna D Deutschzentrum in Wien'* (http://www.german-course-vienna.com/)** adlı eğitim sitelerine ilişkin öğrencilerin görüşlerinin alınması hedeflenmiştir.

Sorulara içtenlikle cevap verdiğiniz için teşekkürler.

Oğuz Yurtsever
Sevinç Sakarya Maden
Tuğba Çarıkçı Kula

1. Yukarıdaki sitelerden ne sıklıkta faydalanıyorsunuz?
2. Evde tek başınıza bu sitelerden yararlanıyor musunuz?
3. En çok sitelerin hangi özelliklerinden faydalanıyorsunuz?
4. Sizce sitelerin en kullanışsız kısmı/bölümü neresidir?
5. Hangi siteyi daha sık kullanıyorsunuz? Neden?
6. Bu sitelerin içinde faydasını gördüğünüz alanlar (dinleme, okuma, dil bilgisi) hangileridir?
7. Sitelerin hangi bölümleri ile ilgili zorluk çekiyorsunuz?
8. Bu siteler dışında başka siteler de kullanıyor musunuz?
9. Konu başlıklarına sitede nasıl ulaşıyorsunuz?
10. Siteler sizce nasıl daha verimli hale getirilebilir?

A1 Düzeyindeki 'ACH SOOO!' Grundstufe 2' Adlı İlkokul 2. Sınıf Almanca Ders Kitabında Kültürel Öğelerin İncelenmesi ve Değerlendirilmesi

Prof. Dr. Sevinç Maden[1] Tuğba Çarıkçı Kula[2] Selim Polat[3] Bilal Erdi Yıldız[4]

[1]Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü, sevincmaden@trakya.edu.tr

[2]Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ortak Alman Dili ve Edebiyatı (Dr), tugbacrk@hotmail.com

[3]Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Alman Dili Eğitimi (YL), deutsch_lehrer.33@hotmail.com

[4]Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Alman Dili Eğitimi (YL), bilalerdiyildiz@yahoo.com

Özet: Bu çalışmada, Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 2016-2017 öğretim yılından itibaren devlet okullarında 5 (beş) yıl süreyle ders kitabı olarak okutulmasını kabul ettiği 'ACH SOOO!' İlkokul 2. Sınıf Almanca Ders Kitabında (Yeşilkaya ve Şanlı, 2017) kültürel öğeler, Tomková'nın (1992) geliştirmiş olduğu ölçütler doğrultusunda mercek altına alınmış, elde edilen veriler betimsel analiz yöntemi ile çözümlenerek, yorumlanmıştır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden olan belge/doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Bu yönüyle araştırma nitel bir çalışmadır. Veriler, 'ACH SOOO!' İlkokul 2. Sınıf Almanca Ders Kitabında hedef dilin konuşulduğu ülkenin günlük yaşamına ve kültürüne ilişkin Türkçede 'Ülkebilgisi' olarak karşılık bulan *Landeskunde* kavramı bağlamında coğrafi, tarihsel, sayısal, istatistiksel vs. gibi bilgilere sınırlı sayıda yer verildiğini, bunun yanı sıra öğrencilerin hedef dil kültürel öğeleri görmelerini ve duymalarını ve bu yolla zihinlerinde hayal edebilmelerini sağlayan ve kendi kültürü ila hedef dilin kültürünü karşılaştırabileceği ve empati kurabileceği Türkçede 'Kültürlerarasılık' olarak karşılık bulan *Interkulturalität* ve 'yabancı olanı anlama' anlamına gelen *Fremdverstehen* kavramı bağlamında çok sınırlı sayıda düzenlemelere gidildiğini, yabancı olanı doğru anlayabilmek için hedef dilin konuşulduğu ülkeye has kültürel değerlere ve erek dili konuşanların sözel olmayan mesajlarını da anlayabilme becerisini geliştirecek türde düzenlemelere çok az rastlandığını ortaya koymuştur. Ders kitabı 6 yaş grubu öğrencilerine uygunluğu bakımından değerlendirildiğinde ise denilebilir ki izlence çocukların ilgisini çekecek biçimde renkli düzenlenmiş, çok sayıda görsel ile desteklenmiştir. Bu izlence konu odaklı (theme-based) bir ders planı izlenebilecek niteliktedir. Çok sayıda dinleme metni içermekte, dersler şarkılar ve oyunlar ile yapılacak biçimde düzenlenmiştir. Ancak Şahin ve Yıldırım'ın (1999) erken yaşta yabancı dil öğretmeyi hedefleyen etkin bir öğretim materyalinde mutlaka olması gerektiğini belirttiği öğrencilerin bilişsel düzeylerine uygun kısa ama aynı zamanda iş/görev merkezli (task-based) sınıf içi etkinlik sayısı oldukça sınırlıdır.

Anahtar Sözcükler: Yabancı Dil Olarak Almanca, 'ACH SOOO!' İlkokul 2. Sınıf Almanca Ders Kitabı, Hedef Kitleye Uygunluk, Kültürel Öğeler

GİRİŞ

Yabancı dil öğrenmek ve bilmek çağımızda herkes için artık bir zorunluluk haline gelmiştir. Öyle ki globalleşen dünya ile birlikte artık günümüzde farklı kültürlerle ve farklı dili konuşan insanlarla bir araya gelebilmek oldukça kolaylaşmıştır ve ortak bir dil ile kendini ifade edebilmek önem kazanmıştır. Günümüzde beliren bu ihtiyaçlar doğrultusunda yabancı dil öğretiminin daha iyi gerçekleştirilebilmesi için sürekli çalışılmalar yapılmakta zaman zaman yeni uygulamalara geçilmektedir. Nitekim 1997 yılında Türkiye'de eğitim alanında gerçekleştirilen bir reform ile uzun süredir 5 yıl olan zorunlu eğitim 8 yıla çıkarılmış, daha önce ortaokulda öğretilen yabancı dil derslerinin 4. sınıftan itibaren başlatılması ve ilköğretim okullarının 6. sınıfından itibaren müfredat programına seçmeli ikinci bir yabancı dil seçeneğinin eklenmesi kararlaştırılmıştır. Daha sonra 2006 yılında yapılan bazı yenilikçi çalışmaların ardından 2012-2013 eğitim-öğretim yılında köklü bir değişikliğe gidilmiş, bugün artık yürürlükten kaldırılmış olan 4+4+4 eğitim sistemi uygulamasına geçilmiş ve bu karar ile birlikte okula başlama yaşı 5'e (ilkokul 1. sınıf), yabancı dil öğrenmeye başlama yaşı ise 6'ya (ilkokul 2. sınıf) inmiş, 2012-2013 eğitim öğretim yılından itibaren ilk 3 yıl haftada 2 saat, (2., 3. ve 4. sınıflarda) son 4 yıl ise haftada 4 saat (5., 6., 7. ve 8. sınıflarda) yabancı dil dersi verilmesi öngörülmüştür. Eğitim sisteminde bu denli köklü bir değişikliğe gidilmesi ve yabancı dil derslerinin erken yaşta başlatılması kararı öte yandan haftada yabancı dil derslerine ayrılacak olan ders saatlerinin eskiye oranla çok değişmiş olması hedef kitleye uygun yeni izlencelerin hazırlanmasını gerektirmiş ve bu bağlamda çeşitli kademeler için çok sayıda öğretim

materyali hazırlanmıştır. Ancak ders kitaplarının hazırlanması öyle hafife alınacak bir iş değildir. Zira öğrenciler yaşadıkları toplumda ve dünyada oluşan değişiklikleri daha iyi anlayabilmek ve kavrayabilmek için olay ve olguları kavramalarını kolaylaştıracak araç ve gereçlere ihtiyaç duymakta, bu araçların en başında da ders kitapları gelmektedir (Ceyhan ve Yiğit, 2004). Bu nedenle ders kitaplarının hedef gurubun özellikleri ve öğretim ve öğrenim amaçları doğrultusunda hazırlanması son derece önemlidir. Bu hedefler doğrultusunda ülkemizde ders kitapları hazırlama birimleri ve yönetmelikler[1] mevcuttur. Yeni bir öğretim materyali hazırlandığında ilgili izlencenin Türk millî eğitiminin genel amaç ve temel ilkelerine uygun olup olmadığına bakılmakta ve yönetmelikte aranan kriterlerle ilgili usul ve esaslara uygun düzenlenip düzenlenmediği incelenmekte ve okullarda okutulmak üzere bir öğretim materyali olarak kabul edilip edilmediği MEB Talim ve Terbiye Kurulunca karara bağlanmakta ve bu karar kitapların iç kapağında yer almaktadır. Ancak başta Almanya olmak üzere Avrupa'nın birçok eğitim kurumunda olduğu gibi Türkiye'de ders kitabı enstitüleri mevcut değildir. Oysa yurt dışında bulunan yukarıda sözü edilen enstitülerde ders kitabı uzmanları görev almakta ve bu uzmanlar mevcut ders kitaplarının hedef kitle bağlamında hem yapısal hem de içerik analizini yapmakta, böylelikle görüş ve önerileriyle ders kitabı seçmek durumunda kalan öğretmenlere azımsanmayacak ölçüde yardımlarda bulunmaktadırlar (Acar, Tan, Balcı, 2017). Türkiyede ise her yıl MEB web sitesinde hangi ders kitaplarının derslerde kullanılabileceği ilan edilmekte, ancak kullanımına izin verilen kitapların seçiminde öğretme kitaplar ile ilgili bir içerik analizi veya hedef kitleye uygunluk ile ilgili bilgiler veya öneriler sunulmamakta, kitabın bazı yönleri zayıf ise bunları öğretmenlerin ne tür ek materyaller ile giderebilecekleri konusunda öneriler sunulmamaktadır.

Bu çalışmada erken yaşta Almanca öğretmek amacıyla aslında Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının gerekli incelemeleri yaptığı ve 2016-2017 öğretim yılından itibaren devlet okullarında 5 (beş) yıl süreyle ders kitabı olarak kullanılmasını kabul ettiği ilk baskısı 2016 yılında ve ikinci baskısı 2017 yılında yapılan 'ACH SOOO!' İlkokul 2. Sınıf Almanca Ders Kitabı[2] (Yeşilkaya ve Şanlı, 2017) ele alınmış, bu izlencenin Bayyurt'un 2010 ve 2013 yıllarında yayımlanan çalışmalarında belirttiği gibi çocukların sürekli ilgisini çekecek, onların bilişsel düzeylerine uygun kısa ama aynı zamanda iş/görev merkezli (task-based) birçok sınıf içi etkinliğin bir araya geldiği konu odaklı (theme-based) bir ders planı izlenebilecek nitelikte bir öğretim materyali biçiminde hazırlanıp hazırlanmadığına bakılmış ve kültürel öğelerin[3] 6 yaş grubuna uygun bir biçimde verilip verilmediği ve erek ülke ve kültür ile ilgili en önemli bilgilerin iletilip iletilmediği tartışmaya açılmıştır. Bu çalışma ile ders kitabı seçmek zorunda kalan öğretmenlere Avrupa'daki gibi izlencelerin ayrıntılı bir biçimde içerik analizlerinin sonucunun sunulması ve uzman görüşüyle bu öğretim materyalleri ile nasıl çalışılabileceği konusunda önerilerin geliştirilmesi amaçlanmıştır.

1. YÖNTEM

Bu çalışmanın araştırma modeli nitel araştırma yöntemleri temel alınarak desenlenmiştir. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden olan belge/doküman incelemesi yöntemi[4] kullanılmıştır. Bu yönüyle

1 Daha fazla bilgi için bkz. Milli Eğitim Bakanlığını Ders Kitapları ve Eğitim Araçları Yönetmeliği (http://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2016_01/12113913_yonetmelikderskitaplari.pdf

2 'ACH SOOO!' İlkokul 2. Sınıf Almanca Ders Kitabı (Yeşilkaya ve Şanlı, 2017) Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulunun 18. 05.2016 gün ve 5588142 sayılı yazısı ile eğitim aracı olarak kabul edilmiş, Destek Hizmetleri Genel Müdürlüğünün 26. 05.2017 gün ve 7679950 sayılı yazısı ile ikinci defa 8464 adet basılmıştır. Kitabın yazarları Aşkın Yeşilkaya ve Zehra Şanlı'dır. Kitabın editörlüğünü İsmail Çelik üstlenmiştir. Şenol Korkmaz Dil Uzmanı olarak görev almıştır. Mehmet Özkarabulut, Murat Ersan ve Neşe Çoğal kitabın grafik ve görsel tasarımını yapmışlardır. Ölçme ve Değerlendirmede Uzmanı Mehmet Akif Karakuş, Program Geliştirmede Uzmanı M. Hilmi Akbulut ve Rehberlik Uzmanı Yusuf Şarlak kitabın hazırlanmasında uzmanlıkları kapsamında katkı sağlamışlardır.

4 Doküman veya belge analizi yöntemi, araştırmanın amacına yönelik kaynaklara ulaşmada ve elde edilecek verilen tespit edilmesinde kullanılır (Çepni, 2007, akt. Yalçınkaya & Özkan, 2012). Doküman incelemesi, çalışılacak konular ile ilgili olarak yazılı ve basılı belgelerin analizini içerir (Karasar 2005; Yıldırım & Şimşek, 2008). Doküman inceleme işlemi beş aşamada gerçekleştirilir: (1) dokümanlara ulaşma, (2) orijinalliğin kontrol edilmesi, (3) dokümanların anlaşılması, (4) verinin analiz edilmesi ve (5) verinin kullanılması

araştırma nitel bir çalışmadır. Doküman inceleme işlemi beş aşamada gerçekleşmesine rağmen (Bkz. Karasar 2005; Yıldırım & Şimşek, 2008) ders kitapları tek başına veri kaynağı olarak kullanıldığında bu çalışmada dokümanlar (ders kitabı ve çalışma kitabı) Bailey'in (1982) önerilerine uyularak dört aşamada analiz edilmiştir. İlk önce analize konu olan veriden örneklem seçilmiş, kategoriler geliştirilmiş, analiz birimi saptanmış ve veriler sayısallaştırılmıştır (Bailey'in, 1982, akt. Kurtoğlu & Seferoğlu, 2015).

Bu bağlamda bu çalışmada ilk önce 'ACH SOOO!' İlkokul 2. Sınıf Almanca Ders Kitabı örneklem olarak seçilmiş, Şahin ve Yıldırım'a (1999) göre 6 yaş grubu öğrenciler için etkili bir ders kitabının taşıması gereken özellikler göz önünde bulundurularak aşağıdaki kategoriler geliştirilmiştir:

- Etkili bir ders kitabı öğrencisinin ilgisini çekmeli,
- Derse karşı ilgi uyandırmalı,
- Konunun ana hatlarını gösteren resim, grafik, hikayeler vs. olmalıdır,
- Öğrencinin kendi kendine öğrenmesine fırsatlar sunabilmeli,
- Çocuğun kitapla olan bağını kuvvetlendirici yaşantılar verebilmeli,
- Öğrencilere, çeşitli yönerge açıklama ve ipuçları verebilmelidir,
- Öğrencinin öğrendiklerini pekiştirmelidir
- Bilgiler kronolojik sıraya göre verilmeli, neden-sonuç ilişkisi kurulmalı, bilgiler arasında kopukluk olmamalıdır.
- Kavramlar sade bir dil kullanılarak açıklanmalı,
- Gereksiz tekrarlardan kaçınılmalı,
- Kitabın görsel zenginlik içermesi, albenisi olması, bunun için renkli resim ve fotoğraflarla desteklenmesi gerekir,
- Öğrenme ilkeleri dikkate alınarak yazılmalıdır

Daha sonra incelenen Almanca öğretim materyalinde kültürel öğeler[5] Tomková'nın (1992) geliştirmiş olduğu ölçütler[6] doğrultusunda mercek altına alınmış, kültürel öğelerin seçiminde ve sunuş biçiminde hangi yaklaşımın benimsendiğini ortaya koymak için aşağıdaki alt sorulara cevap aranmış ve elde edilen veriler betimsel analiz yöntemi ile çözümlenerek, yorumlanmıştır.

1.1.Alt Sorular

5 Günümüzde yabancı dil öğrenmenin artık temel amacı, öğrenilen dili konuşan kişilerle yazılı veya sözlü iletişim kurabilmek olduğundan, konuşma ve anlama üzerine kurulu iletişim yetisini kullanabilmek için kitaplarda sadece salt dilbilgisi kurallarının yer alması yetmez. Bunun yanı sıra etkileşime girilen kişilerin yaşadıkları topluma ilişkin kültürel değerleri hakkında da bilgi sunmak ve dil öğrenenlerin yabancı dili konuşanların sözel olmayan mesajlarını da anlamalarını öğrenmeleri için dilin sosyal yanını ve kullanımsal boyutunu da vermek gerekmektedir. Bu bağlamda ders kitaplarında dilin konuşulduğu toplumun kültürüne, günlük hayat ile ilgili bilgilere ders kitaplarında ve yabancı dil derslerinde hedeflenen yeterlikleri kazandıracak biçimde yer verilmelidir.

6 Tomkova (1992) tarafından geliştirilen kontrol listesinde aşağıdaki sorular yer almıştır:

- Özgün ve gerçek fotoğraflar kullanılmış mıdır?
- Şehir veya ülke haritalarına yer verilmiş midir?
- Günlük hayat ile ilgili özgün ve ilgi çekici metinler var mıdır?
- Edebi metinlerden kesitler ve ilgi çekici metinler var mıdır?
- Edebi metinlerden kesitler kullanılmış mıdır?
- Coğrafya, tarih, kültür, eğitim sistemi ve ekonomi ile ilgili bilgi ve verilere yer verilmiş midir?
- Kullanılan kelime haznesi öğrencileri günlük iletişime hazırlamakta mıdır? Yazılı ve sözlü sokak dilini aktarmakta mıdır?
- Hedef kültürün dilsel çeşitliliği ile ilgili bir şeyler öğretilmekte midir?
- Almanca konuşulan bütün ülkelere yer verilmekte midir?
- Günlük yaşantı ve ülke bilgisine yönelik bilgilerin gelişmesi için bu ders aracı ile ilgili ela materyaller var mıdır?
- Ders kitabındaki bilgiler halen güncel ve önemli midir?

1. İncelenen öğretim materyalinde Türkçede 'Ülkebilgisi' olarak karşılık bulan *Landeskunde* kavramı bağlamında hangi coğrafi, tarihsel, sayısal, istatistiksel vs. gibi bilgilere yer verilmiştir?

2. Türkçede 'Kültürlerarasılık' olarak karşılık bulan *Interkulturalität* kavramı bağlamında düzenlemeler var mıdır?

3. Yabancı olanı doğru anlayabilmek (*Fremdverstehen)* için hedef dilin konuşulduğu ülkeye has kültürel değerlere yer verilmiş mi ve erek dili konuşanların sözel olmayan mesajlarını da anlayabilme becerisini geliştirecek türde düzenlemelere gidilmiş mi?

1.2. Sınırlılık

MEB'nın web sayfasında çevrim içi kullanıma açılmış 'ACH SOOO!' İlkokul 2. Sınıf Almanca Ders Kitabının devamı niteliğindeki üst kademeler için hazırlanmış ciltler ('ACH SOOO!' Kursbuch Grundstufe 4 (Yanık, 2017), 'ACH SOOO!' Kursbuch Mittelschule 5 (Yeşilkaya ve Çelik, 2017) ve 'ACH SOOO!' Kursbuch Mittelschule 8 (Tuncel, 2017) bulunmaktadır. Ancak bu araştırmada belge analizi sadece 'ACH SOOO!' İlkokul 2. Sınıf Almanca Ders Kitabı ver Çalışma Kitabı üzerinde yapılmış, üst kademeye yönelik hazırlanan ciltler araştırma kapsamı dışında bırakılarak, çalışma 6 yaş grubu öğrenciler için hazırlanan izlence ile sınırlandırılmıştır.

2.BULGULAR

'ACH SOOO!' İlkokul 2. Sınıf Almanca Ders Kitabı ikinci sınıf öğrencilerine Almancayı öğretebilmek amacıyla Ayşe Yeşilkaya ve Zehra Şanlı tarafından yazılmış ve 2016 yılında birinci baskısı ve 2017 yılında ikinci baskısı yapılmış Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulunca 2016-2017 eğitim-öğretim yılından itibaren beş yıllığına Almanca ders kitabı olarak kullanılmasına izin verilmiş olan bir kitaptır. Bu kitap 'ACH SOOO!' İlkokul 2. Sınıf Almanca Ders Kitabı, 'ACH SOOO!' İlkokul 2. Sınıf Almanca Çalışma Kitabı ve çevrimiçi kullanıma sunulmuş dinleme metinlerden oluşmaktadır. Bu bölümde sırasıyla ilk önce ders kitabı daha sonra çalışma kitabı ile ilgili yapılan inceleneme sonucu elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

2. 1. 'ACH SOOO!' İlkokul 2. Sınıf Almanca Ders Kitabına İlişkin Bulgular

'ACH SOOO!' İlkokul 2. Sınıf Almanca Kurs Kitabı 67 sayfadan oluşmaktadır ve Şekil 1'de de görüleceği gibi *Thema 1: Hallo/Willkommen, Thema 2: Wohn-und Lebensformen, Thema 3: Schultag (Schule, Freunde, Kontakte), Thema 4: Sport und Freizeitaktivitäten, Thema 5: Geburtstagsparty (Essen und Trinken)* ve *Thema 6: Jahreszeiten (Zeit- und Ortsangaben)* başlıklı 6 adet ünite içermektedir. Her tema 3 konudan oluşmaktadır.

Şekil 1: 'ACH SOOO!' İlkokul 2. Sınıf Almanca Kurs Kitabında Temalar

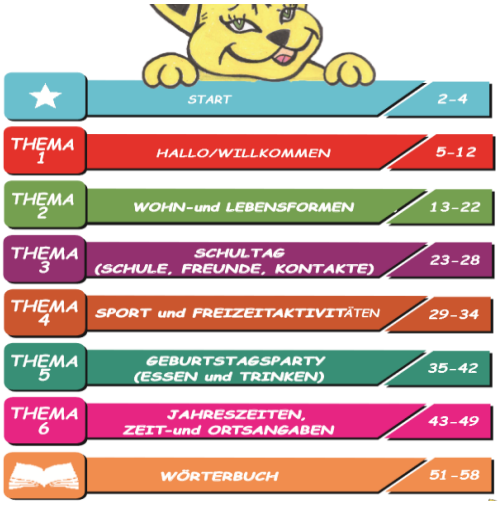

Kaynak: Yeşilkaya ve Şanlı, 2017, S.1

Kitabın ilk sayfalarında iç kapak, Türk Bayrağı ve İstiklal Marşı, Andımız ve Mustafa Kemal Atatürk'ün bir resmi bulunmaktadır. Kitabın *Was ist Was?* Ve *Wer ist wer?* başlıklı bölümünde ders işlenişi ile ilgili yöntem ve tekniklerin ikonlarına ve bunların Almanca açıklamalarına yer verilmiş, ayrıca öğrencilerin kitapta devamlı görecekleri başkarakterler tanıtılmıştır. Başkarakterler Türktür ve isimleri Can ve Zeynep'tir. Ayrıca Miya adlı bir kedi bulunmaktadır. (Bkz. Şekil 2, Yeşilkaya ve Şanlı, 2017, S.VII).

Şekil 2: Was ist Was? Wer ist Wer?

Kaynak: Yeşilkaya ve Şanlı, 2017, S.VII

Şekil 3: Organizasyon Şeması

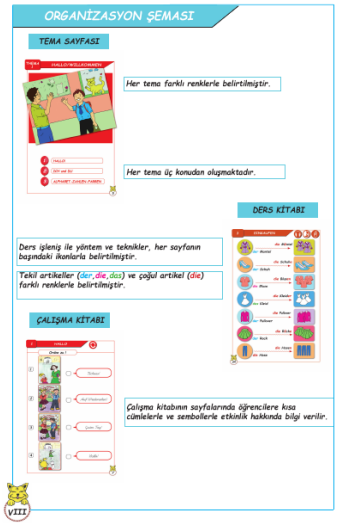

Kaynak: Yeşilkaya ve Şanlı, 2017, S. VIII)

Organizasyon Şeması başlıklı sayfada ise ders kitabı ve çalışma kitabı ile nasıl çalışılacağı anlatılmış, konu başlıklarının altında nelerin yapılması gerektiği izah edilmiştir (Bkz. Şekil 3, Yeşilkaya ve Şanlı, 2017, S.VIII).

Şekil 4: Start Başlıklı Sayfa

Kaynak: Yeşilkaya ve Şanlı, 2017, S. 2

Kitapta ünitelerden önce Şekil 4'de de görüleceği gibi *Start* başlıklı bir bölüme yer verilmiştir. Bu bölümde başkarakterlerin isimleri ve yetenekleri hakkında bilgiler sunulmuştur. Başkarakter Miya adlı kedi "Ben Türkçe konuşabilirim, Almanca konuşamam.", demektedir. *Start* sayfalarında ayrıca Zeynep ve Can adlı başkarakterlerin birer kalemle çizilmiş resmine ve onları tanıtan bir metne yer verilmiştir.

Şekil 5: Türkiye ve Almancanın Anadil Olarak Konuşulduğu Ülkeleri Bayrakları ile Birlikte Gösteren Harita

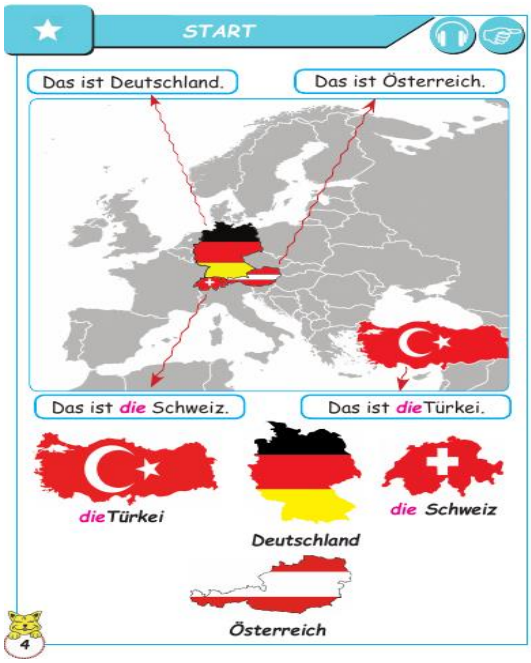

Kaynak: Yeşilkaya ve Şanlı, 2017. S. 4

Start başlıklı bölümünde ayrıca bir dünya haritasına yer verilmiş, harita üzerinde Almancanın ana dil olarak konuşulduğu ülkeler (Almanya, Avusturya ve İsviçre) ve Türkiye bayrak ile gösterilmiştir (Bkz. Şekil 5). Ülkebilgisi bakımından bakıldığında bu bilgilerin ders materyalinde verilmesi önemlidir.

'ACH SOOO!' İlkokul 2. Sınıf Almanca Ders Kitabında ayrıca dikkat çeken özelliklerden bazıları şunlardır: Kitapta yoğun şekilde renk kullanılmıştır. Kullanılan canlı renkler 2. sınıf öğrencilerinin dikkatini çekmesi açısından oldukça olumlu ve önemlidir. Kitapta çok sayıda görsel kullanılmıştır. Ancak görsellerin hemen hemen hepsi çizilmiş resimlerdir. Kitapta özgün fotoğraf bulunmamaktadır.

Kitabın son sayfalarında 6 adet üniteden sonra *Wörterbuch* başlıklı bir bölüme yer verilmiştir (Bkz. Yeşilkaya ve Şanlı, 2017. S. 51-58). Bu bölümde kitaptaki tüm kelimeler çok sayıda görseller ve çeşitli renkler ile ünitelerde ortaya çıkış sırasına göre yeniden listelenmiştir. Ekte ayrıca oyun kartları bulunmaktadır. Sayfa 59'da etkinliklerde kullanılan bazı şarkı, şiir ve oyunların alındıkları linklerin bir listesine yer verilmiş, kaynak gösterilmiş, ayrıca ders kitabında, çalışma kitabında ve öğretmen kullanma kılavuzunda kullanılan tüm görsel ve içeriklerin komisyon tarafından hazırlanmış olduğu belirtilmiştir.

Thema 1: *Hallo/Willkommen*

Hallo/Willkommen başlıklı birinci ünitede hedef, Almanca olarak selamlaşma ve vedalaşmanın nasıl yapıldığının gösterilmesidir. Birinci ünitenin içinde 1-*Hallo!,* 2-*Ich und Du* ve 3- *Das Alphabet-Die Zahlen-Die Farben* başlıklı üç adet alt başlık bulunmaktadır. Sayfa 6'da üstlenilen role, bulunulan ortama ve duruma, hitap edilen kişiye göre hangi selamlaşma ve vedalaşma biçimlerinin kullanılması gerektiği konusunda örnekler sunulmuştur. Kitaptaki konuşma öğrencinin gerçekten de bulunabileceği bir ortamda, okulda ve bir defasında arkadaşı ile diğer bir konuşmada ise öğretmeni ile selamlaşması ve vedalaşması şeklinde gerçekleşmektedir. Öğrenciden metni dinlemesi ve tekrar etmesi ve söylenen şarkıya eşlik etmesi istenmektedir. Kalemle çizilmiş olan resmin arka planında Almanca yazılara yer verilmiştir. Bu yazılar ile konuşmanın Almanya'da bulunan bir okulda geçtiği ima edilmeye çalışılmaktadır. Ancak öğrencilerin giysileri çok fazla üniformaya benzemektedir. Almanya'da bulunan bir okulun çekilmiş bir fotoğrafı kullanılmamış, bir okul kalemle çizilmiş ve renklendirilmiştir.

Şekil 6: Selamlaşma ve Vedalaşma Yapılarının Verildiği *Hallo* Altbaşlıklı 1. Ünite Örneği

Kaynak: Yeşilkaya, Şanlı, 2017, S.6

Birinci temanın *Ich und Du* başlıklı ikinci konusu altında ise kişilerin birbirine adlarını nasıl soracakları ve bu sorulara nasıl cevap verecekleri öğretilmeye çalışılmaktadır. Alfabenin, sayı ve renklerin öğretildiği oldukça renkli olan 3. konu başlığının altında ise öğrenciden söylenenleri dinlemesi, tekrar etmesi ve harfleri, sayıları ve renkleri şarkılar eşliğinde söylemesi istenmektedir. Bu kitabın her bir ünitesinde etkinliklerin dinleme metinleri ile birlikte yapılması öngörülmüştür.

Thema 2: *Wohn-und Lebensformen*

Wohn-und Lebensformen temalı 2. ünitede 1-*Ich,* 2-*Meine Familie-Mein Haus* ve 3-*Die Haustiere-Die Wochentage* adlı üç adet alt başlık bulunmaktadır. Bu ünite hal hatır sorma ve nasıl olduğunu söyleme biçimleri içermektedir ve aile fertleri ve evdeki mobilya ve eşyalar ile ilgili çok sayıda kelimenin öğretildiği bir ünitedir. Kelimeler cinsiyetlerine göre her biri ayrı bir renkte (*der* için mavi, *das* için yeşil, *die* için pembe) olan tanımlığı (Artikel) ile birlikte yanında kalem ile çizilmiş bir resim eşliğinde verilmiştir. Şekil 7'de de görüldüğü gibi bu kitapta erek dilin konuşulduğu ülkenin kültürel öğelerini vermek yerine 6 yaş grubu öğrencilerin yakın çevresindeki eşya ve kişiler ile ilgili çok sayıda kelime öğretilmeye çalışılmaktadır.

Şekil 7: *Meine Familie* Başlıklı Sayfa

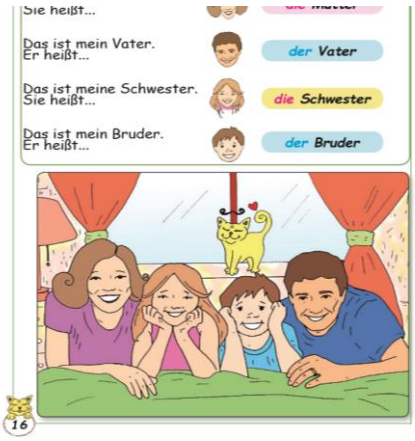

Kaynak: Yeşilkaya ve Şanlı, 2017, S.16

Hayvanların konu edildiği ikinci ünitenin *Die Haustiere-Die Wochentage* başlıklı üçüncü bölümünde ise, çok sayıda hayvanın Almanca cins isimlerinin öğretilmesi hedeflenmiştir. Hayvan cins isimlerinin tekil ve çoğul biçimleri her biri bir görsel ile desteklenmiş halde verilmiştir. Sayfa 21'de ise haftanın günleri Almanca olarak bir haftalık ders planı eşliğinde öğretilmekte, ardından sayfa 22'de haftanın günlerinin kullanılacağı oyunlar yer almaktadır.

Thema 3: *Schultag (Schule, Freunde, Kontakte)*

Okul, Arkadaşlar ve İletişim konularının ele alındığı 3. ünitede ilk önce *Die Schulsachen* başlıklı birinci konu başlığının altında okul eşyaları dinle ve tekrar etme etkinlikleri ile öğretilmeye çalışılmaktadır. 3. Ünitenin ikinci alt başlığında bir ders programının eşliğinde haftanın günleri, bazı rakamlar, ders isimleri öğretilmektedir. Ayrıca hangi gün ve hangi saatte hangi dersin olduğu bir ders programı eşliğinde gösterilmiş, kelimelerin nasıl söyleneceği örnek cümleler ile verilmeye çalışılmıştır (Bkz. Şekil 8).

Şekil 8: Ünite 3'de Çok Sayıda Görsel İle Desteklenmiş Ders Planı Örneği

Kaynak: Yeşilkaya ve Şanlı, 2017, S. 27

Üçüncü temanın *Freunde-Kontakte* adlı 3. alt başlığında ise arkadaşlık konusu işlenmiş, Can ile Zeynep'in arkadaşlığı konu edilmiştir.

Thema 4: *Sport und Freizeitaktivitäten*

Dördüncü ünitede spor ve boş zaman aktiviteleri ana başlığının altında 1-Spor, 2-Hobiler ve 3-Alış-Veriş konusu yer almıştır. Diğer tüm ünitelerde olduğu gibi bu ünitede de kalem ile çizilmiş ve rengarenk boyanmış resimler kullanılmıştır. Renk kullanımı hedef guruba uygundur. Ancak Almanca konuşulan ülkelerde özellikle hangi spor faaliyetlerinin ağırlıklı yapıldığı konusunda bilgilere yer verilmemiştir. Yabancı kültürü yansıtan kültürel öğeler bu ünitede yoktur. Can'ın neler yaptığından söz edilmiştir. Hobiler konusu işlenirken ise Miya adlı kediye boş zamanlarında neler yaptığı sorulmuş, resimler ile dans ettiği, kitap okuduğu, resim yaptığı, kartpostallar biriktirdiği, pul biriktirdiği, gezdiği ve oynadığı anlatılmıştır. *Sport und Freizeitaktivitäten* başlıklı tema altında yer alan *Das Einkaufen* başlıklı 3. konu başlığı altında yer alan diyalogda konuşan kişilerin isimlerinin olmadığı bunun yerine konuşan kişilerin adları yerine sadece 'A' ve 'B' gibi harflerin kullanılmış olduğu görülmektedir. Böyle bir düzenleme ile oluşturulmuş olan bir diyalogda bir öğrencinin kimin müşteri, kimin mağaza çalışanı olduğunu anlaması oldukça zordur. 'A' ve 'B' yerine Türklere veya Almanlara özgü isimler kullanılmış olsaydı konu daha iyi anlaşılır olurdu.

Dördüncü tema altında 3. alt başlık 3. alt başlık olarak yer alan alış-veriş konusundaki diyalogun Almanya'da bir mağazada gerçekleştiğini ima etmek için vitrinde ve mağazada Almanca kelimelere yer verilmiştir. Kısa bir diyalog esliğinde öğrenciye alışveriş ortamlarında kullanılabilecek çok kısa cümlelerin neler olduğu verilmeye çalışılmaktadır (Bkz. Yeşilkaya ve Şanlı, 2017, S. 33). Bu ünitede de giysilerin Almancaları kalemle çizilmiş renkli reisimler yardımı ile öğretilmeye çalışılmaktadır.

Şekil 9: Sport und Freizeit Başlıklı 4 Ünite Örneği

Kaynak: Yeşilkaya ve Şanlı, 2017, S.29)

Thema 5: *Geburtstagsparty (Essen und Trinken)*

Geburtstagsparty (Essen und Trinken) başlıklı beşinci temanın birinci bölümünde *(Die Uhrzeit)* öğrencilere saatin kaç olduğunu Almanca olarak söyleyebilme yetisinin kazandırılması amaçlanmıştır. Saatin kaç olduğunun nasıl söyleneceği bir taraftan analog diğer taraftan dijital saatler üzerinde gösterilerek öğretilmeye çalışılmaktadır. İkinci sınıfa giden bir öğrencinin öz dilinde dahi saati her zaman doğru söylemesi mümkün olmayabilir. Bundan dolayı ikinci sınıfa giden bir öğrencinin hedef dilde bütün saatleri eksiksiz söylemesi ihtimali düşüktür.

Şekil 10: *Die Uhr*

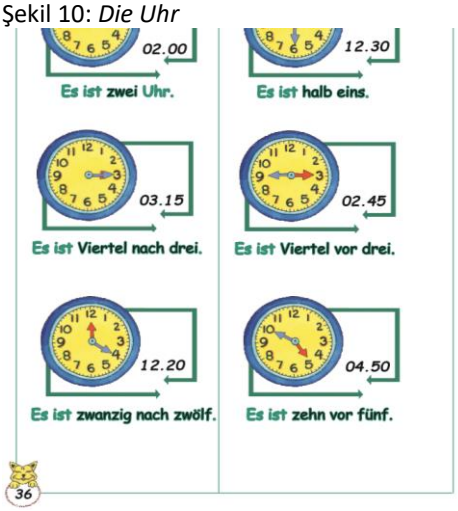

Kaynak: Yeşilkaya ve Şanlı, 2017, S.36

Şekil 11: *Essen und Trinken*

Kaynak: Yeşilkaya ve Şanlı, 2017, S.39

Geburtstagsparty (Essen und Trinken) başlıklı beşinci ünitenin ikinci bölümünde yemeklerden ve içeceklerden *(Essen und Trinken)* bahsedilmiştir. Bu bölümde ilk önce genel olarak yiyecek ve içeceklerin adı kalem ile çizilmiş resimler, renkler ve dinleme metinleri ile verilmiş, daha sonra sayfa 39'da Almanlara ve Türklere has tipik yiyecekler ve içeceklerden söz edilmiştir. Bu ünitede "*Was isst und trinkt man in der Türkei gern?"* ve "*Was isst und trinkt man in Deutschland gern?",* şeklinde sorulara yer verilerek iki kültüre has yiyecek ve içecekler konusunda bilgiler sunulmuştur. Bu etkinlik iki kültürü karşılaştırır niteliktedir. Ünitede Türk ve Alman yemek ve içeceklerin tanımlıkları (Artikel) de tipik renkleri ile kelimenin önünde yer almıştır. Türk ve Alman toplumlarında hangi yiyeceklerin severek yenildiği sorusuna öğrencinin verilen metinde boşlukları doldurmak suretiyle cevap vermesi istenmiştir.

Beşinci ünitenin *Die Geburtstagsparty* başlıklı üçüncü bölümünde ise sayfa 40'da iki kızın telefon konuşmasının dinlenmesi ve konuşulanların tekrar edilmesi istenmektedir. Diyalogda Zeynep arkadaşını doğum günü partisine davet etmektedir. Metin sayfa 41'de yazılı olarak da yer almıştır. Ardından ise sayfa 42'de Zeynep'in çok sayıda çocuğun katıldığı masanın hediyeler ile dolu olduğu tüm yüzlerin güldüğü "Herzlichen Glückwunsch zum Geburtstag" yazısının ve Miyanın da bir köşede yer aldığı doğum günü partisi kutlamasını renga renk boyanmış bir resmi yer almıştır. Bu resmin altında öğrencilere sorulara cevap vermeleri için bir direktif bulunmaktadır.

Thema 6: *Jahreszeiten Zeit und Ortsangaben*

Jahreszeiten Zeit und Ortsangaben başlıklı altıncı ünitede 1-Günün belli saatler, 2-Aylar ve 3-Mevsimler olmak üzere 3 adet alt başlık bulunmaktadır. *Die Tageszeiten* başlıklı 1. konuda görseller ve saatler yardımı ile ne zaman *der Morgen, der Vormittag, der Mittag, der Nachmittag, der Abend, die Nacht* dendiği öğretilmeye çalışılmaktadır (Bkz. Yeşilkaya ve Şanlı, 2017, S. 44 ve 45). Sayfa 46 ve 47'de ayları sembolize eden resimler eşliğinde Almanca olarak ayların adları, sayfa 48'de ise yine mevsimleri sembolize eden resimler ile ve mevsimlerin Almancaları verilmiştir. Mevsimler ile ilintili olarak ilk defa sayfa 49'da öğrencilerin başlarından geçenleri anlatabilmeleri için geçmiş zamanda *(Das Perfekt*) soru sorumlu ve cevap cümlelerine yer verilmiştir. Bu kitapta *Perfekt* konusu ile ilgili herhangi bir kurala yer verilmemiştir. Sadece cümleler üzerinde geçmiş zaman cümlelerinde fiiller üzerinde meydana gelen değişiklikler pembe bir renk ile gösterilmiştir. Cümle içinde *haben* ve *sein* yardımcı fiiller ile asıl fiillerin 3. halleri koyu siyah bir renk ile verilmiş, 'ge' takısı ise pembe renk yazılarak bu ek üzerine dikkat

çekilmiştir. Ders kitabında *Perfekt* konusuna sadece yüzeysel bir biçimde değinilmiştir. Anca çalışma kitabında öğrencilerden geçmişte yaptıkları aktiviteleri *Perfekt* cümleler ile yazmaları istenmiştir.

2.2.'ACH SOOO!' İlkokul 2. Sınıf Almanca Çalışma Kitabına İlişkin Bulgular

82 sayfadan oluşan 'ACH SOOO!' İlkokul 2. Sınıf Almanca Çalışma Kitabında (Yeşilkaya ve Şanlı, 2017) tıpkı ders kitabında olduğu gibi 6 adet ünite bulunmaktadır. 6 adet ana temanın her birinde ders kitabında olduğu gibi 3 adet alt başlık bulunmaktadır. Konular ders kitabındaki konular ile birebir aynıdır. Kitapta ünitelere geçmeden önce tıpkı ders kitabında olduğu gibi ilk sayfalarda iç kapak, Türk Bayrağı ve İstiklal Marşı, Andımız ve Mustafa Kemal Atatürk'ün bir resmi bulunmaktadır. Ayrıca *Was ist Was?* ve *Wer ist wer?* başlıklı bölümde ders kitabında olduğu gibi çalışma kitabında da ders işlenişi ile ilgili yöntem ve tekniklerin ikonlarına ve bunların Almanca açıklamalarına yer verilmiştir.

Çalışma kitabında ders kitabında öğretilen konu, kelime ve dilbilgisel yapıların pekiştirilebilmesi için çok sayıda alıştırma ve etkinliğe yer verilmiştir. Çalışma kitabında yer alan alıştırma ve etkinlikler boşluk doldurma, kalem ile çizilmiş olan nesnelerin resimlerinin yanına adını yazma, birbirine uygun olan resim ve kelimeleri bulma ve eşleştirme, soru sorma ve sorulara cevap verme, telafuz ve sesletim alıştırmaları yapma, oyunlar ile bütün cümle ve kelimeleri parçalara bölme ve parçaları olması gerektiği gibi bir araya getirme, bulmaca çözme, kelimelerin doğru artikellerini yazma, kelimelerin anlamına uygun boyama çalışmaları yapma, söylenenleri tekrar etme, duyma metinlerini dinleme, metinleri tekrar etme ve yazma, görülen nesnelerin adını yazma, cümle tamamlama, oyun kartları ile öğrenileni pekiştirme şeklinde düzenlenmiştir.

3.SONUÇ

Veriler, 'Ach Soo!' İlkokul 2. Sınıf Almanca Ders Kitabında hedef dilin konuşulduğu ülkenin günlük yaşamına ve kültürüne ilişkin Türkçede 'Ülkebilgisi' olarak karşılık bulan *Landeskunde* kavramı bağlamında coğrafi, tarihsel, sayısal, istatistiksel vs. gibi bilgilere çok sınırlı sayıda yer verildiğini, bunun yanı sıra öğrencilerin hedef dil kültürel öğeleri görmelerini ve duymalarını ve bu yolla zihinlerinde hayal edebilmelerini sağlayan ve kendi kültürü ila hedef dilin kültürünü karşılaştırabileceği ve empati kurabileceği Türkçede 'Kültürlerarasılık' olarak karşılık bulan *Interkulturalität* ve 'yabancı olanı anlama' anlamına gelen *Fremdverstehen* kavramı bağlamında çok sınırlı sayıda düzenlemelere gidildiğini, yabancı olanı doğru anlayabilmek için hedef dilin konuşulduğu ülkeye has kültürel değerlere ve erek dili konuşanların sözel olmayan mesajlarını da anlayabilme becerisini geliştirecek türde düzenlemelere çok az rastlandığını ortaya koymuştur.

Tomková'nın (2007) geliştirmiş olduğu kontrol listesine göre ilgili ders kitabı ile ilgili tespitler aşağıdaki gibidir:

Kitapta olup olmadığı sorulan kültürel öğelere ilişkin olumlu cevaplar

- Ülke haritalarına yer verilmiştir.
- Almancanın ana dil olduğu ülkelere yer verilmiştir.
- Grafiklere yer verilmiştir.
- Türk ve Alman Bayraklarına yer verilmiştir.
- Kitabın görselleri ve kitapta kullanılan renkler hedef gurup için uygundur.
- Nadir olmakla birlikte kültürel öğelere yer yer rastlanmaktadır.
- Eğitim sistemine çok yüzeysel de olsa yer verilmiştir.
- Kullanılan kelime haznesi kısıtlı da olsa öğrencileri günlük iletişime hazırlamaktadır.
- Almanca konuşulan ülkelere sadece kitabın ilk sayfalarında haritada bir görselde yer verilmiştir.
- Ders kitabındaki bilgiler halen güncel ve önemlidir.

Kitapta olup olmadığı sorulan kültürel öğelere ilişkin olumsuz cevaplar

- Özgün ve gerçek fotoğraflar kullanılmamıştır.
- Şehirlere yer verilmemiştir.

- Günlük hayat ile ilgili özgün ve ilgi çekici metinler yoktur. Sadece birkaç adet çok kısa diyaloga yer verilmiştir.
- Edebi metinlerden kesitler ve ilgi çekici metinler yoktur. Belirlenen konu başlıklarının altında daha çok kelime öğretilmektedir.
- Edebi metinlerden kesitler kullanılmamıştır.
- Coğrafya, tarih, kültür, ve ekonomi ile ilgili bilgi ve verilere yer verilmiştir.
- Yazılı ve sözlü sokak dilini aktarmaktadır.
- Hedef kültürün dilsel çeşitliliği ile ilgili bir şeyler öğretilmemektedir.
- Almanca konuşulan bütün ülkelere sadece ilk sayfalarda harita üzerinde yer verilmektedir. Günümüzde beklendiği gibi Almanca konuşulan tüm ülkelerin kültürel öğelerine yer verilmemiştir.
- Alman kültürü ile Türk kültürü arasındaki yer verilen karşılaştırmalar yetersizdir.
- Alman eğitim sistemi ile ilgili bilgi ve veriler çok yetersizdir.
- Kitapta gerçek fotoğraflar kullanılmamıştır.
- Hedef kültür hakkında güncel bilgiler yok denecek kadar azdır.
- Bu ders kitabına ait günlük yaşantı ve ülke bilgisi ile ilgili bilgilerin gelişmesi için ilave materyaller bulunmamaktadır.
- Kitapta kültür kavramı üzerinde pek durulmamıştır. Daha çok kelime öğretimine ağırlık verilmiştir.

Ders kitabı 6 yaş grubu öğrencilerine uygunluğu bakımından değerlendirildiğinde ise denilebilir ki izlence çocukların ilgisini çekecek biçimde renkli düzenlenmiş, çok sayıda görsel ile desteklenmiştir. Bu izlence konu odaklı (theme-based) bir ders planı izlenebilecek niteliktedir. Çok sayıda dinleme metni içermektedir. Derslerin şarkılar ve oyunlar eşliğinde yapılması istenmektedir. Ancak kitapta Şahin ve Yıldırım'ın (1999) erken yaşta yabancı dil öğretmeyi hedefleyen etkin bir öğretim materyalinde mutlaka olması gerektiğini belirttikleri öğrencilerin bilişsel düzeylerine uygun kısa ama aynı zamanda iş/görev merkezli (task-based) sınıf içi etkinlik sayısı oldukça sınırlıdır.

KAYNAKÇA

Acar, K., Tan, E. & Balcı, U. (2017). Turizm Odaklı Almanca Ders Kitaplarının Ülke Bilgisi Bağlamında Analizi. International Journal of Languages Education and Teaching, Cilt 5, Sayı1, Nisan, S.651-672.

Bayyurt, Y. (2013). 4+4+4 Eğitim Sisteminde Erken Yaşta Yabancı Dil Eğitimi. Haccettepe Üniversitesi 1. Yabancı Dil Eğitimi Çalıştayı. Ankara.

Bayyurt, Y. (2010). Task based language learning and teaching. B. Haznedar & H. Uysal (Haz.) Handbook for Teaching Foreign Languages to Young Learners in Primary Schools. Ankara: Anı Yayıncılık.

Ceyhan, E. & Yiğit, B. (2004). Konu Alanı Ders Kitabı İncelemesi. Ankara: Anı Yayıncılık

Demir, A. & Açık, F. (2011). Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Kültürlerarası Yaklaşım ve Seçilecek Metinlerde Bulunması Gereken Özellikler. TÜBAR, 30, 51-72.

Haznedar, B. (2010). Türkiye'de Yabancı Di Eğitimi: Reformlar, Yönelimler ve Öğretmenlerimiz. International Conference on New Trends in Education and Their Implications. 11 - 13 November, 2010. Antalya.

Kaptan, F. (1999). .Fen Bilgisi Öğretimi. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Karasar, N. (2005): Bilimsel Araştırma Yöntemi. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım

Kurtoğlu-Erden, M., & Seferoğlu, S. S. (2015). Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi (BÖTE) Bölümü öğrencilerinin bölümlerine yönelik algılarının incelenmesi. Eğitim Teknolojileri Araştırmaları Dergisi, 6(2), 1-20.

MEB Ders Kitapları ve Eğitim Araçları Yönetmeliğinde Değişiklik Yapan Yönetmelik. (2015). T. C. Resmi Gazete, 29502, 14 Ekim 2015. Erişim Adresi:http://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2016_01/12113913_yonetmelikderskitaplari.pdf [Erişim Tarihi: 05. 03. 2018]

MEB Ders Kitapları ve Eğitim Araçları Yönetmeliği. (2012). T. C. Resmi Gazete, 28409, 12 Eylül 2012. Erişim Adresi: http://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2016_01/12113913_yonetmelikderskitaplari.pdf [Erişim Tarihi: 05. 03. 2018]

Şahin, T. Y. & Yıldırım, S. (1999). Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme. Ankara: Anı Yayınları

Tomková, I. (2007): Landeskunde und ihre Stellung in Lehrwerken für Deutsch.

Masaryk Üniversitesi Doktora Tezi. Masaryk Üniversitesi. Bruno.

Tuncel, B. (2017). 'ACH SOOO!' Kursbuch Mittelschule 8. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Yalçınkaya, Y. & Özkan, H., H. (2012): 2000-2011 Yılları Arasında Eğitim Fakülteleri Dergilerinde Yayımlanan Matematik Öğretimi Alternatif Yöntemleri ile İlgili Makalelerin İçerik Analizi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Yıl: 2012/2, Sayı:16

Yanık, G. (2017). 'ACH SOOO!' Kursbuch Grundstufe 4. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Yeşilkaya, A. & Çelik, İ. (2017). 'ACH SOOO!' Kursbuch Mittelschule 5. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Yeşilkaya, A. & Şanlı, Z. (2017). 'ACH SOOO!' İlkokul 2. Sınıf Almanca Ders Kitabı.(2. Baskı). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınlarıç

Yeşilkaya, A. & Şanlı, Z. (2017). 'ACH SOOO!' İlkokul 2. Sınıf Almanca Çalışma Kitabı (2. Baskı). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2008): Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri

(5.Baskı). Ankara: Seçkin Yayınları.

Seçmenlerin, Parti (Politik Marka) Tercihini Belirleyen Faktörlerin Politik Pazarlama Bağlamında Ortaya Çıkarılmasına Yönelik Bir Araştırma

Öğr. Gör. Zafer CESUR[1] Yrd. Doç. Dr. Salih MEMİŞ[2] Öğr. Gör. Dr. Ömer GÜNGÖR[3]

Öğr. Gör. Barış DEMİR[4]

[1]Kocaeli Üniversitesi, Hereke Ömer İsmet Uzunyol MYO, zafer.cesur@kocaeli.edu.tr

[2]Giresun Üniversitesi, Kadir Karabaş Bulancak Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu,salihmemis@yahoo.com

[3]Kocaeli Üniversitesi, Hereke Ömer İsmet Uzunyol MYO, omergungor78@yahoo.com

[4]Kocaeli Üniversitesi, Hereke Ömer İsmet Uzunyol MYO, barisprof@yahoo.com

Özet: Politikanın temel konusu insanlar yani seçmenlerdir. Demokratik anlayışta, yarışmacı bir şekilde yapılan seçimlerle devlet iktidarı hedefleyen tüm partiler (politik markalar) seçmen desteğini kazanmayı arzulamaktadırlar. Siyasi güç, seçimle kazanılıp / kaybedildiğinden, seçmen desteği ve tercihi partilerin (politik markaların) üzerinde durması gereken temel belirleyici etkendir. Politik pazarlama uygulamaları, demokrasi ile birlikte ortaya çıkmış bir kavramdır. Partiler, yarışmakta oldukları rakiplerinin önüne geçebilmek amacıyla pazarlama uygulamalarından yararlanmaktadırlar. Partilerin temel amacı; sürekli olarak kendilerini destekleyen bir seçmen grubu oluşturmaktır. Seçmenin, bir partiye bağlılığı, partinin siyasal ürünlerine (politikalarına, ideolojisine, adaylarına vb.) inanması, güvenmesi sonucu tercihini kullandıktan sonra memnun kalması ile mümkün olacaktır.

Bu çalışmada, seçmen tercihinin öneminden yola çıkılarak seçmenlerin, partileri (politik markaları) tercih ederken hangi kriterleri ne derecede önemsedikleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Sonrasında seçmen tercihini etkileyen faktörler ile seçmenin politik markaya bağlılığı arasındaki ilişkiler ortaya konulmaya çalışımıştır. Çünkü, seçmenlerde tıpkı tüketiciler gibi ihtiyaç ve beklentilerini istedikleri düzeyde tatmin eden markaları seçme ve destekleme eğilimi göstermektedirler. Bu kavramlar ışığında konu ele alınmış; " partilere (politik markaya) ilişkin olarak seçmenlerin algılamaları ve tutumları nelerdir?" , "politik parti tercihini etkileyen faktörlerin nelerdir?" ve "marka bağlılığı ile ilişkisi ne düzeydedir?" sorularına yanıt aranmış, bu bağlamda uygulanan anket ile bir tanımlayıcı araştırma yapılmış ve parti tercihini etkileyen faktörler tespit edilmiştir. Politik pazarlamada siyasi parti tercih kriterlerini ölçmek amacıyla ankete dahil edilen on beş ifade, faktör analizine tabi tutulmuş ve daha az faktör (dört faktör) altında toplandıkları tespit edilmiş olup çalışmada Faktör 1: "Çevresel Etkiler Faktörü", Faktör 2: "Marka Bilinirliği Faktörü", Faktör 3: "Ürüne Ait Beğeniler Faktörü" ve Faktör 4: "Fiziksel ve Psikolojik Yakınlık Faktörü" olarak adlandırılmıştır. Ayrıca bu faktörlerin parti (politik marka) bağlılığı ile anlamlı ilişkileri tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Politik Pazarlama, Seçmen Davranışı, Siyasi Parti Tercihi, Politik Marka

GİRİŞ

Bütün sosyal bilimlerde olduğu gibi politikanın da konusu insandır. Demokratik ülkelerde, yasama ve yürütmedeki birçok kişi, seçimle işbaşına gelmektedirler. Demokratik ülkelerde siyasi güç seçimle kazanılıp kaybedildiğinden ötürü karar aşamasındaki en büyük etkiye sahip seçmen memnuniyeti sağlanması gereken, tek unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Politik pazarlama uygulamaları demokrasi ile birlikte ortaya çıkmış bir kavram olarak ulusları yöneten ya da yönetmeye aday olan siyasi partilerin hem ayakta kalıp büyümek hem yarışmakta oldukları rakiplerinin önüne geçebilmeleri amacıyla pazarlamadan faydalanmanın önemini kavramakta ve faaliyetlerinde pazarlama uygulamalarından yararlanmaktadırlar. Siyasi partilerin temel amacı sürekli olarak kendilerini destekleyen bir seçmen grubu yaratmaktaki gerekliliklerdir ki bu da bizi marka bağlılığı kavramına götürmektedir. Politik pazarlamada marka bağlılığı siyasi parti düzleminde; seçmenin bir siyasi partinin, politikalarına, ideolojisine, adaylarına inanması ve güvenmesi sonucu tercihini bu siyasi partiden yana kullandıktan sonra memnun kalması ve bundan sonraki seçimlerinde sürekli aynı partiyi desteklemesi, diğer seçmenlere tavsiye etmesi şeklinde tanımlanabilmektedir. Toplumun, siyasi tercihlerinde giderek kararsız hale gelmesi ve yüzen oyların giderek fazlalaşması politik pazarlamada siyasi partilere olan bağlılığın önemini artırmıştır. Demokrasi ile yönetilmekte olan tüm toplumlarda, düzenlenen seçimler ile yöneticiler seçilmektedir. Burada karar merkezi olarak seçmen ön planda olmakta ve ihtiyaç ve

beklentileri karşılanacak nihai hedef olarak karşımıza çıkmaktadır. Halkı yönetme amacıyla yola çıkan siyasi partiler ve yöneticilerinin bu uğurda seçmeni etkilemeleri ve kendilerine destek sağlamaları amacıyla politik pazarlama uygulamalarından yararlanmaları da kaçınılmaz bir sonuçtur. Politik pazarlama, başlangıçta politik reklam ile eşdeğer olarak algılanırken, günümüzde halkla ilişkiler başta olmak üzere, aday ve lider imajı ve politik ürünlerin tasarımı konularında seçmenden gelen hassasiyetlerin dikkate alınması gibi birçok pazarlama uygulamaları politik pazarda kullanılmaktadır. Politik pazarlama, aday ve partilerin siyasal gereksinimlerinin belirlenmesi ile başlar, bunların karşılanmasına yönelik çözümler geliştirip bunları çeşitli taktikler ve stratejilerle seçmenlere sunar ve karşılığında seçmenlerin desteğini kazanmayı çalışır. Daha sonra, kazanılan oyların karşılığında, oy sahiplerinin memnuniyetinin sağlanmasına yönelik olarak gerekli iletişim, bilgilendirme ve ikna süreci ile devam etmektedir (Gürbüz ve İnal, 2004: 8).

Politik pazarlama, bir siyasi partinin veya adayın potansiyel seçmenlerine uygunluğunu sağlamak, siyasi partiyi veya adayı en yüksek sayıdaki seçmen kitlesinin ve bu kitledeki her bir seçmenin tanımasını sağlamak, rakiplerle ve muhalefetle farkını yaratmak ve minimum araçla, bir seçimi kazanmak için gerekli olan oy sayısını elde etmek için kullanılan tekniklerin tümüdür (Bongrand'dan akt. Ersoy, 1992: 17).

Politik pazarlama kamusal, siyasal veya belirli partiler ve adaylarla ilgili özelliklerin, fikirlerin, ilke ve politikaların pazarlanmasıdır. Politik pazarlama genellikle, seçimlerde seçmenin oy tercihini etkileme üzerine biçimlendirilmektedir (Butler ve Collins, 1994: 19).

Bu çalışmada, seçmen tercihinin öneminden yola çıkılarak seçmenlerin, partileri (politik markaları) tercih ederken hangi kriterleri ne derecede önemsedikleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Sonrasında seçmen tercihini etkileyen faktörler ile seçmenin politik markaya bağlılığı arasındaki ilişkiler ortaya konulmaya çalışımıştır. Politik pazarlamada siyasi parti tercih kriterlerini ölçmek amacıyla ankete dahil edilen on beş ifade, faktör analizine tabi tutulmuş ve daha az faktör (dört faktör) altında toplandıkları tespit edilmiş olup çalışmada Faktör 1: "Çevresel Etkiler Faktörü", Faktör 2: "Marka Bilinirliği Faktörü", Faktör 3: "Ürüne Ait Beğeniler Faktörü" ve Faktör 4: "Fiziksel ve Psikolojik Yakınlık Faktörü" olarak adlandırılmıştır. Ayrıca bu faktörlerin parti (politik marka) bağlılığı ile anlamlı ilişkileri tespit edilmiştir.

1. POLİTİK PAZARLAMADA MARKA BAĞLILIĞI VE SİYASİ PARTİ TERCİH ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

1.1. Araştırmanın Önemi

Günümüzde, giderek artan oranda pazarlama uygulamalarının siyasi partilerde kullanımı, yüzen oyların artması, seçmenlerin siyasi partilere olan bağlılıklarını sorgulamayı gerekli kılmaktadır.

Burada karşımıza çıkan önemli hususlar, siyasi partilerin kendilerine bağlı, sürekli oy veren ve faaliyetlerini destekleyen bir seçmen kitlesi yaratmada nasıl stratejiler geliştirmeleri gerekliliğidir.

Politik pazarlama dünyasında siyasi partilerin sürdürülebilir rekabet avantajı sağlamada ve varlıklarını uzun yıllar korumalarında vazgeçilmez bir unsur olarak "siyasi partilerin bir marka" gibi görülüp yönetilmeleri, hedef seçmenlere bu markayı hafızlarına yerleştirmek, hedeflenen mesajları doğru biçimlerde iletebilmek ve marka imajını güçlendirip marka bağlılığını sağlayabilmek stratejik önem taşımaktadır.

Bu açıdan siyasi partilerin marka bağlılığını nasıl sağlayabilecekleri, siyasi parti tercihini etkileyen unsurları bilmeleri önem taşımaktadır.

1.2. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Bu çalışmanın ana amacı, seçmenlerin, birer marka olarak karşımıza çıkan, ideoloji, lider, adaylarını içersinde barındıran "siyasi partilere bağlılıklarının" belirlenmesi ve bu süreçte siyasi partilerin bu konuyla ilgili olarak nasıl hareket etmeleri konusunda seçmenlerin tutumlarının tespit edilmesi, bu araştırmanın temel amacını oluşturmaktadır.

Bu bağlamda, araştırma kapsamını oluşturan temel sorular şunlardır:

- Siyasi partilere (Politik Markaya) ilişkin olarak seçmenlerin algılamaları ve tutumları nelerdir?
- Siyasi parti tercihini etkileyen faktörlerin marka bağlılığı ile ilişkisi ne düzeydedir?
- Siyasi partiler kendilerine bağlı seçmenler oluşturabilmek ve marka bağlılığı stratejilerinin tespitinde seçmenlerin tutumlarını ve hassasiyetlerini nasıl değerlendirmelidirler?

1.3. Araştırmanın Kısıtları

Marka bağlılığının, temel ölçüm ilkelerini (satın alma sıklığı, marka tecrübesi) yerine getirmesi amacıyla en az 2 kez oy kullanmış olan seçmenler üzerinde araştırma gerçekleştirilmiş olması araştırmanın ilk önemli kısıtıdır.

Ön Test (Pre-test) uygulamasında karşılaşılan anket cevaplayıcılarının kullanıcı kimliği gizliliği ile ilgili gösterdikleri hassasiyetler, zaman ve maliyet kısıtları da göz önüne alındığında, internet üzerinden elektronik posta ile cevaplayıcılar ankete davet edilerek kolayda örneklem yapma kısıtı ortaya çıkmış ve anketin, bilgisayar kullanabilen ve eğitim düzeyi nispeten yüksek bir kesime uygulanmış olması da araştırmanın bir başka kısıtını oluşturmuştur.

1.4. Araştırmanın Metodolojisi

1.4.1. Araştırmada Örnekleme Süreci ve Örnekleme

Marka bağlılığının temel ölçüm ilkelerini(satınalma sıklığı, marka tecrübesi) yerine getirmesi amacıyla en az 2 kez oy kullanmış olan seçmenler üzerinde araştırma gerçekleştirilmiştir.

Örnek hacmi oluşturulurken % 95 güven düzeyinde ve %5 hata marjı ile anakütle 100.000.000 ise 384 örneğe gidilmesi gerektiği tablodan bulunmuştur (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2004: 50) Araştırma bu örneklem sayısına ulaşma amacı ile başlatılmıştır.

Araştırmada anketin kapsamlı olması ve anketi yanıtlamanın belli bir süreyi gerektirmesi ve en önemlisi Pre-test uygulanırken karşılaşılan cevaplayıcı kimliğinini gizliliğine ilişkin hassasiyetler karşısında internet ortamında gerçekleştirilmiş olup, anakütleden sapmaları engellemek için kontrol soruları sorulmuş, tekrarlı cevapları engelleyebilmek için de bir bilgisayardan birden fazla ankete katılımın önlenmesi için IP (İnternet protokolü) kontrolü yapılmıştır. Özellikle son zamanlarda internet ortamında gerçekleştirilen ve giderek yaygınlaşan anketlerde de kullanılan, tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme yoluyla araştırmaya başlanmıştır. Elbette, örnek seçimi subjektif olduğu için genelleştirme problemleriyle karşılaşılmaktadır (Gegez, 2005:.194). Cevaplayıcılar gönderilen elektronik postalar ile belirtilen web sitesinde anketi doldurmaya davet edilmişlerdir. Bu yöntemle zaman, maliyet açısından avantaj sağlanmıştır. Kullanıcı kimliği gizliliği göz önüne alındığında ise anketi yanıtlayanların anketi içtenlikle cevapladıkları söylenebilir. Ayrıca internet üzerinden yapılmış olması anketin cevaplanmasında cevaplayıycıya geniş bir zaman içinde cevaplama olanağı sağlamış cevaplayıcı kendi için uygun bir zamanda cevaplamış olması da cevaplayıcı açısından rahatlık sağlamış ve ankete katılımı arttırmıştır.

Anket toplam 543 cevaplayıcıya uygulanmış, 22 anket tutarsızlık (en az iki kez oy kullanmış olma şartı ankette yaş değişkeni ile sınanmıştır) ve eksik kodlama sebeplerinden iptal edilmiş 521 anket değerlendirmeye katılmıştır.

1.4.2. Anket Sorularının Hazırlanması

Anket formunun nihai olarak hazırlanmasından önce sorulardaki eksiklik ya da hataların belirlenebilmesi için anket formu taslağı ana kütleyi temsil eden tüketicilerin bir bölümünde (Pre-test: 30 anket) uygulanarak sınanmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde seçmenlerin siyasete ilgileri, genel oy verme tercihleri ve oy vereceği siyasi partinin ne zamandan beri farkında olduğuna dair çoktan seçmeli sorular ve hatırladığı 5 siyasi partiyi tespit etmeye yönelik bir açık uçlu soru yer almıştır.

Anketin ikinci bölümünde, "politik pazarlamada marka bağlılığını" ölçümlemek için literatür çalışması sonucunda çalışmaya uyarlanan Likert ölçeğine dayalı (5= Kesinlikle katılıyorum, 4= Katılıyorum, 3=Ne Katılıyorum / Ne Katılmıyorum, 2= Katılmıyorum, 1= Kesinlikle Katılmıyorum) 8 ifade yer almaktadır.

İkinci bölümde seçmenlerin "Siyasi parti tercihlerine" ilişkin dikkate aldıkları özellikleri ölçmek amacıyla Likert ölçeğine dayalı (5= Kesinlikle katılıyorum, 4= Katılıyorum, 3=Ne Katılıyorum / Ne Katılmıyorum, 2= Katılmıyorum, 1= Kesinlikle Katılmıyorum) 15 ifade yer almaktadır.

Araştırma 2 Şubat 2017 ile 4 Nisan 2017 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

2. ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırma bulguları; demografik özellikler ve araştırmada kullanılan yargılara ilişkin bulgular aşağıda açıklanmaktadır.

2.1. Örnek Kütleye Ait Demografik Özellikler

Tablo 1: Örnek Kütleye Ait Demografik Özellikler

Cinsiyet	*Frekans*	*Yüzde*	*Eğitim*	*Frekans*	*Yüzde*
Kadın	*260*	*%50,8*	*İlk ve Orta Öğretim*	*138*	*%27,0*
Erkek	*252*	*%49,2*	*Ön Lisans-Lisans*	*351*	*%68,5*
Medeni Durum	*Frekans*	*Yüzde*	*Lisans Üstü*	*23*	*%4,5*
Evli	*171*	*%33,4*	*Gelir Durumu*	*Frekans*	*Yüzde*
Bekar	*341*	*%66,6*	*1300 TL ve altı*	*140*	*%27,3*
Yaş	*Frekans*	*Yüzde*	*1301 TL – 2600 TL Arası*	*187*	*%36,5*
30 Yaş altı	*314*	*%61,3*	*2601 TL – 3900 TL Arası*	*112*	*%21,9*
31 – 40	*99*	*%19,3*	*3901 TL – 5200 TL Arası*	*36*	*%7,0*
41 – 50	*67*	*%13,1*	*5201 TL – 6500 TL Arası*	*14*	*%2,7*
51 ve üzeri	*32*	*%6,3*	*6501 TL ve üzeri*	*23*	*%4,5*
Meslek	*Frekans*	*Yüzde*	*Meslek*	*Frekans*	*Yüzde*
Kendi İşi	*67*	*%13,1*	*Öğrenci*	*254*	*%49,6*
Özel Sektörde Ücretli	*87*	*%17,0*	*Emekli*	*18*	*%3,5*
Kamuda Ücretli	*45*	*%8,8*	*Ev Hanımı*	*28*	*%5,5*
Çalışmıyor –İşsiz	*13*	*%2,5*	*TOPLAM*	*512*	

2.2. Araştırmadaki Yargıların Frekans Analizleri

Tablo 2 : "Siyasete ne kadar ilgilisiniz?"Sorusuna Ait Cevap Frekansları

Siyasete ne kadar ilgilisiniz?"	Frekans	Yüzde
Siyasetle hiç ilgilenmiyorum	172	%33,6
TV de Siyaset hakkındaki haberleri yakından takip ediyorum	221	%43,2
Miting Gösteri yürüyüşü gibi toplu faaliyetlere katılıyorum	35	%6,8
Seçimler öncesinde parti için gönüllü çalışıyorum	27	%5,3

Bir siyasi partiye üyeyim	57	%11,1

Tablo 3: "Siyasi Parti ile ilgili Oy verme tercihinizi nasıl tanımlarsınız?" Sorusuna Ait Cevap Frekansları

Siyasi Parti ile ilgili Oy verme tercihinizi nasıl tanımlarsınız?	Frekans	Yüzde
Sürekli aynı siyasi partiye oy veririm	338	%66,0
Genelde aklımda oy vereceğim iki siyasi parti vardır	125	%24,4
Yeni söylemleri olan yeni ortaya çıkmış bir siyasi partiye oy veririm	35	%6,8
Her seferinde başka bir siyasi partiye oy veririm	14	%2,7

Tablo 4: "Sizce Türkiye´de Mevcut siyasi partilerin dışında yeni bir siyasi partiye ihtiyaç var mı?" Sorusuna Ait Cevap Frekansları

Sizce Türkiye´de Mevcut siyasi partilerin dışında yeni bir siyasi partiye ihtiyaç var mı?	Frekans	Yüzde
Evet	258	%57,0
Hayır	195	%43,0

Tablo 5: "Seçmenlerin çoğunluğunun sürekli belli bir siyasi partiye oy vermesinin sizce en önemli sebebi nedir?" Sorusuna Ait Cevap Frekansları

Seçmenlerin çoğunluğunun sürekli belli bir siyasi partiye oy vermesinin sizce en önemli sebebi nedir?	Frekans	Yüzde
İdeoloji	190	%37,1
Adaylar	44	%8,6
Politikalar	76	%14,8
Çıkarlar	90	%17,6
Liderler	112	%21,9

Tablo 6: "Tercih ettiğiniz siyasi partinin ne zamandan beri farkındasınız?" Sorusuna Ait Cevap Frekansları

Tercih ettiğiniz siyasi partinin ne zamandan beri farkındasınız?	Frekans	Yüzde
1 yıldan daha az süredir	41	%8,0
1 yıl – 3 yıla kadar	92	%18,0
3 yıldan - 5 yıla kadar	89	%17,4
5 yıldan daha fazla süredir.	290	%56,6

Tablo 7: "Siyasal parti seçiminde aynı siyasi partiyi mi tercih edersiniz?" Sorusuna Ait Cevap Frekansları

Siyasal parti seçiminde aynı siyasi partiyi mi tercih edersiniz?	Frekans	Yüzde
HiçbirZaman	15	%2,9

Bazen	48	%9,4
Genellikle	212	%41,4
Her Zaman	237	%46,3

2.3. Politik Pazarlamada Marka Bağlılığına İlişkin Araştırma Bulguları

Politik pazarlamada marka bağlılığını ölçmek amacıyla ankete dahil edilen sekiz ifade, Faktör analizine tabi tutulmuş ve daha az faktör (Bir Faktör) altında toplandıkları tespit edilmiş olup çalışmada Faktör 1: "Marka Bağlılığı Faktörü", adlandırılmıştır. Faktör analizi yapılmadan önce, yapılan örneklemin yeterliliğini gösteren Kaiser-Maier-Olkin testinin sonucu 0,908 olarak bulunmuş ve bu değer örneklemin yeterliliğinin oldukça iyi olduğunu ifade etmektedir. Bartlett testinin sonucunda ise değişkenler arası genel bir ilişki yapısının var olduğu tespit edilmiştir(Ki-Kare Değeri= 1.621,904 ve Sig.= 0,000). Bu sonuçlara göre Faktör analizi uygulanabilmektedir.
Tablo 8'de Asal Bileşenler Yöntemi ile Faktör analizine tabi tutulan değişkenlerin faktör ağırlıları gösterilmiştir; oluşturulan faktörün kümülatif varyans açıklama düzeyi ise %53,664'dir.

Yapılan araştırmanın sonuçlarının doğruluğunun ve tutarlılığının tespiti için Cronbach Alpha güvenilirlik testine tabi tutulmuş olup; Faktör 1: "Marka Bağlılığı Faktörü" nün güvenilirlik düzeyi Alpha = 0,873; olarak saptanmış olup yüksek güvenilirlik ifade ettikleri tespit edilmiştir.

Tablo 8: Marka Bağlılığı Faktörleri

Faktör 1: MARKA BAĞLILIĞI	*Ortalama*	*S.Sapma*	*Faktör Ağırlıkları*	*Faktör Değeri*	*Varyans Açıklama (%)*	*C-Alpha*
Son oy kullandığım seçimde oy verdiğim siyasi partiye şu anda bir seçim olsa yine oy veririm	*4,19*	*0,955*	*0,736*	*4,293*	*53,664*	*0,873*
Oy vereceğim siyasi partiyi çevremdeki herkese tavsiye ederim	*3,85*	*1,037*	*0,772*			
Bu seçimde oy vereceğim siyasi parti katılmasa ben başka siyasi partiye oy kullanmam	*3,33*	*1,248*	*0,656*			
Genel seçimlerde oy verdiğim siyasi partiye yerel seçimlerde oy veririm	*3,97*	*1,029*	*0,742*			
Oy vereceğim siyasi parti için sandığa gitmenin yorgunluğu ve oy kullanırken sıra bekleme zahmetlerine katlanırım	*4,06*	*0,977*	*0,708*			
Ben bir kez oy vereceğim siyasi partiye karar verdiğimde diğer partileri seçmem	*3,92*	*1,010*	*0,739*			
Bundan sonra ki seçimlerde de önümüzdeki seçimlerde oy vereceğim partiye oy vereceğim	*3,94*	*0,998*	*0,795*			
Oy verdiğim siyasi partiye karşı bir sorumluluk duyuyorum	*3,68*	*1,051*	*0,704*			

2.4. Marka Bağlılığını Etkileyen Faktörlere İlişkin Araştırma Bulguları

Politik pazarlamada siyasi parti tercih kriterlerini ölçmek amacıyla ankete dahil edilen on beş ifade, Faktör analizine tabi tutulmuş ve daha az faktör (dört faktör) altında toplandıkları tespit edilmiş olup çalışmada Faktör 1: "Çevresel Etkiler Faktörü", Faktör 2: "Marka Bilinirliği Faktörü", Faktör 3: "Ürüne Ait Beğeniler Faktörü" ve Faktör 4: "Fiziksel ve Psikolojik Yakınlık Faktörü" olarak adlandırılmıştır. Faktör analizi yapılmadan önce, yapılan örneklemin yeterliliğini gösteren Kaiser-Maier-Olkin testinin sonucu 0,842 olarak bulunmuş ve bu değer örneklemin yeterliliğinin oldukça iyi olduğunu ifade etmektedir. Bartlett testinin sonucunda ise değişkenler arası genel bir ilişki yapısının var olduğu tespit edilmiştir(Ki-Kare Değeri= 2.725,6468 ve Sig.= 0,000). Bu sonuçlara göre Faktör analizi uygulanabilmektedir. Tablo 9.' de Asal Bileşenler Yöntemi ile Faktör analizine tabi tutulan değişkenlerin faktör ağırlıları gösterilmiştir; oluşturulan dört faktörün kümülatif varyans açıklama düzeyi ise %66,757'dır.

Yapılan araştırmanın sonuçlarının doğruluğunun ve tutarlılığının tespiti amacıyla "Siyasi Parti Tercihi Kriterleri Faktörleri" iç tutarlılıkları Cronbach Alpha güvenilirlik testine tabi tutulmuş olup; Faktör 1: "Çevresel Etkiler Faktörü" güvenilirlik düzeyi Alpha = 0,778; Faktör 2: "Marka Bilinirliği Faktörü" güvenilirlik düzeyi Alpha = 0,829; Faktör 3: "Ürüne Ait Beğeniler Faktörü" güvenilirlik düzeyi Alpha = 0,632 ve Faktör 4: "Fiziksel ve Psikolojik Yakınlık Faktörü" güvenilirlik düzeyi Alpha = 0,815 değer ölçeğin güvenilir olduğunu göstermektedir.

Tablo 9: Parti Seçimini Etkileyen Faktörler Analizi

Faktör 1: Çevresel Etkiler Faktörü	*Ortalama*	*S.Sapma*	*Faktör Ağırlıkları*	*Faktör Değeri*	*Varyans Açıklama (%)*	*C-Alpha*
Ünlülerin aday olduğu bir siyasi parti olmalı	*2,54*	*1,271*	*0,724*	*1,430*	*10,217*	*0,778*
Ailemin onayladığı bir siyasi parti olmalı	*3,17*	*1,241*	*0,744*			
Arkadaşlarımın yadırgamayacağı bir siyasi parti olmalı	*2,68*	*1,319*	*0,804*			
Faktör 2: Marka Bilinirliği Faktörü	*Ortalama*	*S.Sapma*	*Faktör Ağırlıkları*	*Faktör Değeri*	*Varyans Açıklama (%)*	*C-Alpha*
Tanınmış bir siyasi parti olmalı	*4,05*	*0,971*	*0,762*	*2,183*	*15,591*	*0,829*
Uzun süreden beri bildiğim bir siyasi parti olmalı	*4,10*	*0,943*	*0,789*			
Tanınmış bir siyasi lideri olmalı	*4,05*	*0,964*	*0,696*			
Faktör 3: Ürüne Ait Beğeniler Faktörü	*Ortalama*	*S.Sapma*	*Faktör Ağırlıkları*	*Faktör Değeri*	*Varyans Açıklama (%)*	*C-Alpha*
Tanıtım faaliyetlerini beğendiğim bir siyasi parti olmalı	*4,29*	*0,913*	*0,595*	*0,960*	*6,860*	*0,632*
Parti Programını beğendiğim bir siyasi parti olmalı	*4,10*	*0,956*	*0,540*			

Toplumsal imajı kötü olmayan bir siyasi parti olmalı	*3,35*	*1,189*	*0,734*			
Amblemi hoş olmalı	*4,01*	*1,005*	*0,644*			
Faktör 4: Fiziksel ve Psikolojik Yakınlık Faktörü	*Ortalama*	*S.Sapma*	*Faktör Ağırlıkları*	*Faktör Değeri*	*Varyans Açıklama (%)*	*C-Alpha*
Diğer siyasi partilerden farklı olmalı	*4,33*	*0,886*	*0,503*	*4,773*	*34,090*	*0,815*
Her yerde bulunabilir Teşkilat yapısı olmalı	*4,27*	*0,850*	*0,605*			
İdeolojime yakın bir siyasi parti olmalı	*4,21*	*0,820*	*0,595*			
Sosyal Yardım faaliyetlerinde bulunan bir siyasi parti olmalı	*4,31*	*0,870*	*0,566*			

2.5. Seçmenlerin Politik Pazarlamadaki Marka Bağlılıkları ve siyasi parti tercihini Etkileyen Faktörlerin Birbiri ile İlişkilerine Ait Araştırma Bulguları

Tablo 10' dan da görebileceğimiz gibi %99 güven aralığında marka bağlılığı ile "Çevresel Etkiler" faktörü arasında istatistiki açıdan anlamlı ve aynı yönde zayıf; "Marka Bilinilirliği" faktörü ile istatistiki açıdan anlamlı ve aynı yönde zayıf , "Ürüne Ait Beğeniler" faktörü ile istatistiki açıdan anlamlı ve aynı yönde nispeten çok zayıf, "Fiziksel ve Psikolojik Yakınlık" faktörü ile istatistiki açıdan anlamlı ve aynı yönde nispeten zayıf bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir.

Tablo 10:" Seçmenlerin Politik Pazarlamadaki Marka Bağlılıkları ile Siyasi Parti Tercihlerini Yaparken Dikkate Aldıkları Özelliklerin" Korelasyonu

	Marka Bağlılığı Faktörü Pearson r (Beta)	*Sig. (2-Tailed)*
Faktör 1: Çevresel Etkiler Faktörü	*0,143*	*0,001*
Faktör 2: Marka Bilinirliği Faktörü	*0,435*	*0,000*
Faktör 3: Ürüne Ait Beğeniler Faktörü	*0,145*	*0,001*
Faktör 4: Fiziksel ve Psikolojik Yakınlık Faktörü	*0,370*	*0,000*

Marka bağlılığı ile marka bağlılığını etkileyen değişkenler arasındaki ilişki ve bu ilişkinin derecesini tespit etmek amacıyla Çok Değişkenli Regresyon Analizi uygulanmıştır.

Çoklu Regresyon analizinde "Marka Bağlılığı" bağımlı değişken, siyasi parti tercihini etkileyen dört faktör ise bağımsız değişken olarak kabul edilmiş ve analiz %95 güven aralığı için uygulanmıştır. Analiz sonucunda R=0,606; Düzeltilmiş R^2 =0,368 olarak bulunmuştur. Bağımsız değişkenlerdeki (siyasi parti tercihine etki eden faktörlerdeki) değişimlerin %36,8'sının marka bağlılığına bağlı olduğu söylenebilir. Regresyon modelinin anlamlı olup olmadığını incelemek için "Anova" testi sonucundan (F=73,651 ve

Sig.=0,000) anlaşılabileceği gibi regresyon modelinin marka bağlılığını açıklamada %95 güven aralığında istatistiksel açıdan önemli olduğunu görmekteyiz. Söz konusu modeldeki dört bağımsız değişkende istatistiki açıdan anlamlı bulunmuştur (Bknz: Tablo 10 "Sig. Değerleri").

3. SONUÇ

Politik pazarlamada marka bağlılığı ile seçmenlerin siyasi parti tercihini yaparken dikkate aldıkları faktörlerden; "Marka Bilinilirliği" faktörü arasında istatistiki açıdan anlamlı ve aynı yönde zayıf bir ilişki tespit edilmiş olup, seçmende marka bilinirliği düzeyi arttıkça markaya olan bağlılığının da az da olsa artacağı söylenebilir. Siyasi partilerin marka bilinilirliğini arttırmaya yönelik çalışmalarının siyasi partiye olan bağlılığı arttıracağı ve bu yönde başta reklam olmak üzere tutundurma karması elamanlarının bu doğrultuda kullanılması doğru bir strateji olacaktır.

Politik pazarlamada marka bağlılığı ile seçmenlerin siyasi parti tercihini yaparken dikkate aldıkları faktörlerden; "Ürüne Ait Beğeniler" faktörü arasında istatistiki açıdan anlamlı ve aynı yönde çok zayıf bir ilişki tespit edilmiş olup, seçmenin politik ürüne ait beğeni düzeyi attıkça politik markaya olan bağlılığının da az da olsa artacağı söylenebilir. Buradan hareketle siyasi partilerin modern pazarlamanın en temel ilkesi olarak kabul edilen ürünlerin tasarım aşamasından başlanarak seçmenin sürece dahil edilmesi ve ürünlerde gerekli düzenlemelerin bu doğrultuda yapılması siyasi partilere olan bağlılığa olumlu etki yapacaktır.

Politik pazarlamada marka bağlılığı ile seçmenlerin siyasi parti tercihini yaparken dikkate aldıkları faktörlerden; "Fiziksel ve Psikolojik Yakınlık" faktörü arasında istatistiki açıdan anlamlı ve aynı yönde zayıf bir ilişkinin olduğu belirlenmiş, seçmenin fiziksel ve psikolojik yakınlık faktörüne verdikleri önem düzeyi arttıkça marka bağlılığının artacağı söylenebilir. Buradan hareketle marka bağlılığını sağlamaya çalışan siyasi partiler; seçmene, gerek siyasi parti teşkilatları gerekse hedef seçmen grubu ile ideolojik yakınlık kurmaya gayret etmeleri gerekmektedir.

Marka bağlılığı, siyasi partiler açısından da rekabet avantajı sağlayacağı için oldukça önem taşımalıdır. Günümüz siyasi partilerinin de en büyük amacı; değişen tercihlerin rol oynadığı koşullarda kendi siyasi partilerine bağlı seçmenler yaratmak olmalıdır. Marka bağlılığı yüksek olan seçmenlerin desteklerinde artış, tanıtım bütçesinde azalma, potansiyel seçmenlerin memnun seçmenleri referans almasından dolayı artan oy oranları, uzun dönemde diğer partilere, tanıtımlarına ve promosyonlarına karşı artan kayıtsızlık, siyasi partilere olan getirileri arasında sayılabilir. Bunca yararlara sahip olmasından ötürü siyasi partiler, kendilerine bağlı olan seçmenleri kaybetmemek için özel bir uğraş içinde olmalı, onları özel günlerde hatırlamalı, tüm yeniliklerden ve siyasi parti faaliyetlerinden öncelikli olarak haberdar etmelidirler.

Tüketiciler gibi seçmenler de ihtiyaç ve beklentilerini istedikleri düzeyde tatmin eden markaları seçme ve destekleme eğilimi göstermektedirler. Bu durum seçmende oluşmuş güçlü bir marka bağlılığının önemini ortaya çıkarmaktadır.

Bağlılık yaratmada giden yolda, siyasi partiler;

- Öncelikle seçmende bir farkındalık ve tanınırlık yaratmalıdırlar ki bu bizi marka bilinilirliğine götürür. Sonuçta tanınmamış, bilinilirliği olmayan bir siyasi partinin tercih edilmesi de söz konusu olmayacaktır. Bilinilirlik; reklam, halkla ilişkiler gibi tutundurma karması elemanları ile gerçekleştirilebilir.
- Bundan sonra ki aşama da, siyasi partinin seçmen gözündeki imajının oluşturulması olmalıdır. Bu doğrultuda siyasi partinin, liderin ve adayların olumlu imajlarının oluşturulması varsa geliştirilmesi yönünde çalışmalar yapılmalıdır.
- Artık seçmen, siyasi partinin farkında ve belli bir düzeyde bilgisi vardır ki; bu aşama da seçmen ya siyasi partiyi kabul eder ya da etmez. Eğer kabul ederse, tercihini o siyasi parti yönünde kullanabilir ve bu deneyimden memnun kalır, tatmin olursa seçmen bir daha ki seçim dönemlerinde de o siyasi partiyi destekler.

Böylece, siyasi partinin asıl hedefi olan siyasi partiye bağlı seçmen grubu oluşmuş olacaktır. Burada önemli olan, siyasi partilerin seçmenlerde marka farkındalığı ve bilinirliği oluşturmalarıdır. Siyasi partinin farkında olan seçmenlerde ise olumlu bir imaj sağlanmalı ve seçmen tercihi kazanılmalıdır. Diğer önemli unsur olarak ta siyasi partiye bağlı olan seçmenleri de korumaları gerekmektedirler.

Siyasi partilerin bağlılığı sağlamada ve korumada politik pazarlama uygulamalarından yararlanmaları gerekmektedir. Bu doğrultuda siyasi partiler;

- Temel referans ve bilgi noktası olarak seçmeni kabul etmeli ve tüm teşkilat yapıları ile seçmen odaklı bir yaklaşımı benimsemelidirler.
- Politik pazarlama stratejileri ve politik ürün oluşturulurken seçmen beklenti ve hassasiyetleri dikkate alınmalı ve sürekli olarak pazarlama araştırmaları ile memnuniyet ölçümleri yapılmalıdır. Alınan geri dönüşüm mesajları tekrardan sürece katılarak politik pazarlama faaliyetleri sürdürülmelidir.
- Politik pazarlama faaliyetleri, sadece seçim dönemlerine yakın zaman dilimlerinde değil, ister mecliste (ister muhalefet, ister iktidar) veya meclis dışında olsun tüm zamanlarda sürdürülen bir faaliyetler dizisi olarak düşünülmelidir.
- Politik pazarlama faaliyetleri, reklam ile eşdeğer görülmemeli, tüm tutundurma karması elamanları başta olmak üzere siyasi partinin, adaylarının birer marka olarak görülmesi ve marka gibi yönetilmesine kadar geniş bir düzlemde ele alınmalıdır.
- Günümüzde, meclise giren ve hükümete gelen siyasi partiler sürekli değişmekte ve siyasal hayattaki seçim barajı nedeniyle, çoğunlukla siyasi partiler tüm pazar stratejisi uygulamaktadırlar. Bu durumda, siyasi partiler en azından hedef seçmen gruplarına göre özelleştirilmiş mesajlar ile oy oranlarını arttırma yönünde çalışabilirler.

Bu çalışmanın, seçmenlerin politik davranışları ve siyasi partilere bağlılıklarının ve bu bağlılığın gelişim sürecinin daha iyi tahlil edilebilmesi için kullanılmasını ve belli bir zaman dilimini içeren ve daha geniş bir örnek kütleye yönelik bir çalışmayla, temsil yeteneğine sahip sonuçlar elde edilip literatüre katkı sağlamasını önermekteyiz.

KAYNAKÇA

Bongrand, M. (1992). Politikada Pazarlama, Çev. Fatoş ERSOY. İstanbul: İletişim Yayınları.

Butler, P. ve Collins, N. (1994). Political Marketing Structure And Process". European Journal of Marketing, 28 (1), 19-34

Gegez, A. E. (2005). Pazarlama Araştırmaları. İstanbul: Beta Yayınları.

Gürbüz, E. ve İnal, M. E. (2004). Siyasal Pazarlama Stratejik Bir Yaklaşım. 1. Baskı, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S. (2004). Spss Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Detay Yayıncılık.

URL, http://www.ysk.gov.tr/ysk/index.html adresinden 2 Ekim 2017 tarihinde alınmıştır.

Tüketicilerin Helal Sertifikalı Ürün Tercihini Etkileyen Faktörleri ve Algılamalarını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma

Yrd. Doç. Dr. Salih Memiş[1] **Öğr. Gör. Zafer Cesur[2]**

[1]Giresun Üniversitesi, Kadir Karabaş Bulancak Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu,salihmemis@yahoo.com

[2]Kocaeli Üniversitesi, Hereke Ömer İsmet Uzunyol MYO, zafer.cesur@kocaeli.edu.tr

Özet: Günümüzde yurt içinde ve dışında gıda ürünleri alıp satmak çok zor koşullarda sağlanmaktadır. Gerek tedarikçiler gerekse nihai tüketici, tüketilen ürünün helal olup olmadığını merak etmekte ve ürünü satın alırken helal sertifikası olan ürünleri tercih etmektedir. Helal sertifikası; İslami kurallara uygun olarak hazırlanan ürünlere verilen bir sertifikadır. Arapça bir kelime olan helal, meşru olan ve izin verilen anlamlarına gelmektedir. Sadece hayvanların kesilmesi, alkol kullanımı, gıdalar ve içeceklerin kaynakları değil aynı zamanda standartlar ve süreçler de helalin konusunu oluşturmaktadır. Bu durum güvenlik, hijyen, güvenilirlik ve kalite güvencesi ile ilgilidir. Bu belge, artık güvenilir helal gıda olmanın yanında üreticinin pazarlama metodu olarak da kullanılmaktadır. Helal belgesi ile tüketici gerek ürünün üretim aşamalarında, gerek ürün bileşiminde yer alan bütün unsurlarda, gerekse ürün bileşimindeki her bir unsurun üründe bir araya gelmesiyle oluşabilecek etkilerinde İslami kriterlere, insani gereklere, sağlık ve temizlik şartlarına, beslenme bakımından gerekliliğe uygun vasıfları taşıyıp taşımadığı konularında bilgi sahibi olmaktadır. Ayrıca ürünün ve üreticinin küresel İslam içinde tanınmasını ve tanıtılmasını sağlanmaktadır.

İşletmelerin hızla gelişen bu pazardan daha fazla pay alabilmeleri için, tüketicilerin helal ürünler hakkındaki algılamalarını, tutumlarını ve beklentilerini öğrenmesi önem kazanmaktadır. Bu çalışma, dünyada Müslüman nüfusun artışı, helal pazarda türetilen değerlerde, küresel olma fırsatlarını değerlendirmek isteyen işletmeler için taşıdığı hayati önemden yola çıkılarak, tüketicilerin helal serfikalı ürünlere olan algılamaları ve helal sertifikalı ürün tercihlerini belirlerken hangi faktör ve kriterlere göre hareket ettiklerini ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Çünkü, bu faktörler belirlenebilir, tüketici algısı ortaya konulabilirse, tüketicilerin ihtiyaç ve beklentileri istedikleri düzeyde tatmin edilebilirse, işletmeler başarılı olacaklardır. Bu kavramlar ışığında konu ele alınmış; helal sertifikalı ürünlere ilişkin tüketici tercihlerini belirlemeye yönelik keşifsel bir araştırma yapılmış ve tüketicilerin helal gıda sertfikalı ürünlere yönelik tercih faktörleri tespit edilmiştir. Tüketicilerin helal gıda sertifikalı ürünlere yönelik tercih kriterlerini ölçmek amacıyla ankete dahil edilen ifadeler, faktör analizine tabi tutulmuş ve daha az faktör (dört faktör) altında toplandıkları tespit edilmiş olup çalışmada Faktör 1: "Tutum ve Beklenti Faktörü", Faktör 2: "Güven ve Marka Faktörü", Faktör 3: "Fiyat Faktörü" ve Faktör 4: "Promosyon Faktörü" olarak adlandırılmıştır. Ve bu faktörlerin tüketicinin helal sertifikalı ürünlere yönelik algılamaları ile anlamlı ilişkileri tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Helal Sertifikalı Ürün, Helal Sertifikalı Ürün Tercihi, Helal Ürün Algısı.

GİRİŞ

Arapça bir kelime olan helal, meşru olan ve izin verilen anlamlarına gelmektedir. Bu nedenle, helal gıdalar, İslam hukukunda tüketilmesi müsaade edilen yiyeceklerdir. Sadece hayvanların kesilmesi, alkol kullanımı, gıdalar ve içeceklerin kaynakları değil aynı zamanda standartlar ve süreçler de helalin konusunu oluşturmaktadır. Bu durum güvenlik, hijyen, güvenilirlik ve kalite güvencesi ile ilgilidir. Ekonomik ve bilimsel anlamda helal konusu her yönüyle dikkatle incelenmekte ve müzakere edilmektedir. Helal gıda pazarının uluslararası ticareti muazzam bir şekilde artmaktadır (Shah Alam ve Sayuti, 2011: 8). Bu nedenle, bu alanda devasa bir pazar ve fırsatlar bulunmaktadır.

Helal gıda işi yurt içinde ve yurt dışında giderek artmaktadır. Bugün dünya çapında Müslümanlar, helal konseptine yönelik farkındalıklarını artırmakta ve bu durum dinin gereklerine uygun yiyecekler için helale olan talebi yükseltmektedir. Dahası, helal İslam bilinci özellikle Gayrimüslim ülkelerde gıda sektöründe genişlemektedir. Bu, yeni pazarlar helal gıda ürünleri farkındalığını hızla arttırmaktadır (Teng ve diğerleri, 2013: 90).

Helal, artık sadece dini bir mesele değildir. Ticaret alanında, kalite güvencesi ve yaşam tarzı seçimi için de küresel bir sembol haline gelmektedir. Helalin popülaritesi dini tutku ve inançları yerine getirmesiyle birlikte daha temiz ve sağlıklı olmasıyla her geçen gün artmaktadır. Helal, "izin verilebilir" veya "yasal"

anlamına gelen Arapça bir sözcüktür ve Dünya çapında 1,8 milyardan fazla Müslüman'ın hayatının her alanını yönetmektedir. (Lada ve diğerleri, 2009: 66).

Günümüzde, giderek artan oranda gıda ürünleri başta olmak üzere ürünlerde Helal Gıda Sertifikası kullanılmaya başlanmış ve tüketici kanadında bu sertifika nasıl algılandığı sorusu gündeme gelmiştir. Burada karşımıza çıkan önemli hususlar, Helal Gıda Sertifikasına sahip ürünlerin tüketici karar alma sürecinde ve sonrasında nasıl etkileri olduğu ve tüketicinin satınalma karar sürecinde ve sonrasında algıladıkları riskleri azaltmada nasıl rol oynadığı ve işletmelerin bu bağlamda nasıl stratejiler geliştirmeleri gerekliliğidir.

Tüketici nezdinde güven sağlamak her anlamda stratejik önem taşımaktadır. Bu yüzden tüketici güvenini sağlamada Helal Gıda Sertifikalı ürünlerin tüketicinin algıladığı riskleri ve güven konusunda önem taşımaktadır.

1.Tüketicilerin Helal Sertifikalı Ürün Tercihini Etkileyen Faktörleri ve Algılamalarını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma

1.1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Çalışmanın ana amacı, tüketicilerin Helal gıda sertifikalı ürünleri nasıl algıladıklarının belirlenmesidir.

Bu amaçla, araştırmanın içeriğini oluşturan temel sorular şunlardır:

1.Tüketicilerin Helal Gıda sertifikalı ürünlere karşı YÖNELİMLERİ (tutum beklenti ve algılamaları) nasıldır?

2. Tüketicilerin Helal Gıda sertifikalı ürünlere karşı güvenleri ve veya güven arayışları nasıldır?

1.2. Araştırmanın Kısıtları

En az 1 kez Helal sertifikaya sahip ürün kullanan örneklem üzerinden çalışılması , zaman ve maliyet çalışmanın en önemli kısıtlarıdır.

1.3. Araştırmada Örnekleme Süreci ve Örnekleme

Anket toplam 838 cevaplayıcıya uygulanmış,42 anket tutarsızlık ve eksik kodlama sebeplerinden iptal edilmiş 796 anket değerlendirmeye katılmıştır.

2. Bulgular

2.1. Cevaplayıcıların Demografik Özellikleri

Tablo 1: Örnek Kütleye Ait Demografik Özellikler

Cinsiyet	**Frekans**	**Yüzde**	**Eğitim**	**Frekans**	**Yüzde**
Kadın	339	%42,6	İlk ve Orta Öğretim	146	%18,3
Erkek	457	%57,4	Lise	446	%56
Medeni Durum	**Frekans**	**Yüzde**	Ön Lisans	134	%16,8
Evli	243	%30,5	Lisans	54	%6,8
Bekar	553	%69,5	Lisans Üstü	16	%2
Yaş	**Frekans**	**Yüzde**	**Gelir Durumu**	**Frekans**	**Yüzde**
30 Yaş altı	517	%64,9	1300 TL ve altı	314	%39,4
31 – 40	143	%18	1301 TL – 2600 TL Arası	258	%32,4
41 – 50	104	%13,1	2601 TL – 3900 TL Arası	141	%17,7
51 ve üzeri	32	%4	3901 TL – 5200 TL Arası	35	%4,4
			5201 TL – 6500 TL Arası	20	%2,5
			6501 TL ve üzeri	28	%3,5
			TOPLAM	512	

2.2. Tüketicilerin Helal Sertifikalı Ürün Tercihine İlişkin Araştırma Bulguları

Tüketicilerin Helal Sertifikalı Ürün Tercihine İlişkin kriterleri ölçmek amacıyla ankete dahil edilen ifadeler, Faktör analizine tabi tutulmuş ve daha az faktör (dört faktör) altında toplandıkları tespit edilmiştir.Faktör analizi yapılmadan önce, yapılan örneklemin yeterliliğini gösteren Kaiser-Maier-Olkin testinin sonucu 0,961 olarak bulunmuş ve bu değer örneklemin yeterliliğinin oldukça iyi olduğunu ifade etmektedir. Bartlett testinin sonucunda ise değişkenler arası genel bir ilişki yapısının var olduğu tespit edilmiştir(Ki-Kare Değeri= 14.672 ve Sig.= 0,000). Bu sonuçlara göre Faktör analizi uygulanabilmektedir. Asal Bileşenler Yöntemi ile Faktör analizine tabi tutulan değişkenlerin faktör ağırlıları gösterilmiştir; oluşturulan dört faktörün kümülatif varyans açıklama düzeyi ise %57,942'dır.

Tablo 2: Helal Gıda Faktör Analizi

Tutum faktörü	Ortalama	S.Sapma	Faktör Değeri	Varyans Açıklama (%)	C-Alpha
X57= Helal Gıda Sertifikalı Mamul gittikçe yaygınlaşacaktır.	3,880653	1,211923	6,737867	21,05583	0,94
X58= Helal sertifikalı ürün satın almak için uzun mesafe yol almaktan rahatsız olmam.	3,467337	1,307045			
X59= Helal sertifikalı ürünlere daha fazla ödemeye razıyım.	3,452261	1,329485			
X60= Helal sertifika almış ürünler zorunlu olarak helal ürünlerdir.	3,630653	1,283378			
Güven ve marka faktörü	Ortalama	S.Sapma	Faktör	Varyans	C-Alpha
X61= Satın alacağım ürün markasının helal sertifikaya sahip olması satın alma tercihimi etkileyen nedenlerden biridir.	3,826633	1,223499			
X63= Helal sertifikalı ürünleri satın almaya devam edeceğim.	3,896985	1,163141			
X64= Helal sertifikalı ürünler her zaman tüketici beklentilerini karşılar.	3,702261	1,164699			
X65= Helal ürünler kaliteli ürünlerdir.	3,824121	1,189777			
X66= Helal ürünlerin tüketicilerin damak tadına uygun olduğunu düşünüyorum	3,718593	1,17359			
X87= Helal ürünlerin üretildiği ortamların temiz olduğunu düşünüyorum.	3,765075	1,115398			
X67= Organik ürünler helal ürünlerdir.	3,429648	1,347283			
X68= Helal ürünlerin ambalajları çekici olmalıdır.	3,561558	1,280715	4,815755	15,04923	0,88
X69= Ambalajlı gıda ürünlerinin içinde katkı maddeleri olduğu için helal ürün olduğu şüphelidir.	3,30402	1,228809			
X70= Tüketicilerin tükettiği tüm ürünler helal ürün sertifikalı olabilir.	3,474874	1,322518			
X71= Helal sertifikalı ürünler herhangi bir hile	4,094221	1,18052			

veya aldatmaya karşı sürekli takip edilmelidir.		
X72= Helal sertifikalı ürünlerde hile yapan üreticiler gerektiği gibi cezalandırılmalıdır.	4,192211	1,198317
X73= Helal ürünlerin garanti belgesinin olması çok önemlidir.	4,175879	1,170592
X74= Helal ürünlerin markası önemlidir.	3,972362	1,17703
X75= Ülkemizde üretilen helal ürünler mutlaka helâl ürün sertifikası almalıdır.	4,145729	1,156385
X79= Helal ürünleri numunesini denedikten sonra satın almayı tercih ederim.	3,643216	1,203074

Promosyon faktörü	Ortalama	S.Sapma	Faktör Değeri	Varyans Açıklama (%)	C-Alpha
X81= Helal ürünleri, yanında bir hediyesi varsa satın almayı tercih ederim.	3,072864	1,376247	3,237132	10,11604	0,84
X82= Helal ürünleri indirimdeyken satın almayı tercih ederim.	3,329146	1,303968			
X83= Helal ürünler ekstra hizmetle beraber sunulursa daha cazip olur.	3,565327	1,286408			
X84= Helal ürünler süpermarketlerde satılırsa daha ucuz olur.	3,375628	1,296676			
X85= Küçük işletmeler tarafından üretilen helal ürünlerin daha ucuz olacağını düşünüyorum.	3,153266	1,268536			

Fiyat faktörü	Ortalama	S.Sapma	Faktör Değeri	Varyans Açıklama (%)	C-Alpha
X76= Helal ürünleri tanıtım döneminde satın almayı tercih ederim.	3,483668	1,231039	3,75085	11,72141	0,75
X77= Helal sertifikası olan ürünlerin helal sertifikası olmayanlara göre genellikle daha pahalı olacağını düşünüyorum.	3,471106	1,279905			
X86= Helal ürünlerin sadece Müslümanlar için olduğunu düşünüyorum.	3,007538	1,484492			
X88= Helal sertifikalı ürün bulmanın zor olduğunu düşünüyorum.	3,765075	1,115398			
X78=Düşük fiyat düşük kalite demektir.	3,128141	1,410174			
X80= Helal yiyecek-içecek satın alırken fiyat her zaman temel belirleyicidir.	3,643216	1,203074			

2.3. Helal Gıda Tutum Faktörü İlişkin Araştırma Bulguları

Helal Gıda Tutum Faktörü ölçmek amacıyla ankete dahil edilen dört ifade, Faktör analizine tabi tutulmuş ve daha az faktör (Bir Faktör) altında toplandıkları tespit edilmiştir. Faktör analizi yapılmadan önce, yapılan örneklemin yeterliliğini gösteren Kaiser-Maier-Olkin testinin sonucu 0,793 olarak bulunmuş ve

bu değer örneklemin yeterliliğinin oldukça iyi olduğunu ifade etmektedir. Bartlett testinin sonucunda ise değişkenler arası genel bir ilişki yapısının var olduğu tespit edilmiştir(Ki-Kare Değeri= 1.235,904 ve Sig.= 0,000). Bu sonuçlara göre Faktör analizi uygulanabilmektedir.

Tablo 3: Tüketicilerin Helal Sertifikalı Ürün Tercihine İlişkin Faktörler

	Ortalama	S.Sapma	Faktör	Varyans	C-Alpha
HELAL GIDA TUTUM FAKTÖRÜ				Açıklama (%)	
			Değeri		
X89= Domuz ürünleri ya da haram et yemiyorum.	4,280151	1,233967	2,682472	67,06181	0,84
X90= Haram içerik katkılı hiçbir yiyeceği almıyorum.	4,124372	1,26127			
X91= Alkollü içecek içmiyorum.	4,030151	1,39328			
X92= Ailemin ya da arkadaşlarımın içeriğine şüphe ile yaklaştığı hiçbir gıda ürünü satın almam.	4,045226	1,229804			

Tablo 4: Tüketicilerin Helal Sertifikalı Ürün Tercihine İlişkin Faktörler

			Faktör	Varyans	
ALGILANAN DEĞER	Ortalama	S.Sapma		Açıklama (%)	C-Alpha
FAKTÖRÜ			Değeri		
X102= Helal sertifikalı ürünler daha tazedir.	3,732412	1,164465	3,822173	76,44345	0,92
X103= Helal sertifikalı ürünler daha kalitelidir.	3,844221	1,195738			
X104= Helal sertifikalı ürünler doğal gıdalardır.	3,75	1,193931			
X105= Helal sertifikalı ürünler daha lezzetlidir.	3,713568	1,174516			
X106= Helal sertifikalı ürünlerin besin değeri daha yüksektir.	3,755025	1,156458			

Tablo 5: Araştırmaya ilişkin Korelasyon Tablosu

	ALGILANAN DEĞER	Helal Gıda TUTUM	BEKLENTİLER	Güven ve MArka	Fiyat	Promosyon
ALGILANAN DEĞER	1	,745**	,533**	,602**	,501**	,435**
HELAL TUTUM	,745**	1	,550**	,750**	,550**	,428**
BEKLENTİLER	,533**	,550**	1	,588**	,389**	,280**
Güven Ve Marka	,602**	,750**	,588**	1	,613**	,488**
Fiyat	,501**	,550**	,389**	,613**	1	,649**
Promosyon	,435**	,428**	,280**	,488**	,649**	1

3. SONUÇ

Bu çalışmada, dünyadamüslüman nüfusun artışı, helal pazarda türetilen değerlerde, küresel olma fırsatlarını değerlendirmek isteyen şirketler için taşıdığı hayati önemden yola çıkılarak tüketicilerin helal serfikalı ürünlere olan algılamaları ve helal sertifikalı ürün tercihlerini belirlerken hangi faktör ve kriterlere göre hareket ettikleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Çünkü, bu faktörler belirlenebilir tüketici algısı ortaya konulabilirse tüketicilerin ihtiyaç ve beklentilerini istedikleri düzeyde tatmin edilebilirse bu işletmeler başarılı olacaklardır. Bu kavramlar ışığında konu ele alınmış; helal sertifikalı ürünlere ilişkin tüketici tercihlerini belirlemeye yönelik keşifsel bir araştırma yapılmış ve tüketicilerin helal gıda sertfikalı ürünlere yönelik tercih faktörleri tespit edilmiştir. Tüketicilerin helal gıda sertifikalı ürünlere yönelik tercih kriterlerini ölçmek amacıyla ankete dahil edilen ifadeler, faktör analizine tabi tutulmuş ve daha az faktör (dört faktör) altında toplandıkları tespit edilmiş olup çalışmada Faktör 1: "Tutum ve Beklentiler Faktörü", Faktör 2: "Güven ve Marka Faktörü", Faktör 3: "Fiyat Faktörü" ve Faktör 4: "Promosyon Faktörü" olarak adlandırılmıştır. Ve bu faktörlerin tüketicinin helal sertifikalı ürünlere yönelik algılamaları ile anlamlı ilişkileri tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

Gegez, A. E. (2005). Pazarlama Araştırmaları. İstanbul: Beta Yayınları.

Lada, Suddin, Tanakinjal H. Geoffrey ve Amin Hanudin (2009), "Predicting Intention to Choose Halal Products Using Theory of Reasoned Action", International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management, 2(1), 66-76.

Shah Alam, Syed, ve Sayuti, N. Mohamed (2011), "Applying the Theory of Planned Behaviour (TPB) in Halal Food Purchasing" International Journal of Commerce and Management, 21, 8-20.

Teng, K. Phuah, Wan Jusoh W. Jamaliah, Siong, K. Hoe ve Mesbahi, M. Mohammad (2013), "Awareness, Recognition And Intention: Insights From A Nonmuslim Consumer Survey Regarding Halal Labeled Food Products In Malaysia" 3rd Internatıonal Conference On Management, 89- 101.

Matematik Öğretmenlerinin Materyal Kullanımı

Nihan Demirkol[1] Ayşegül Zeynep Ergin[2] Yrd. Doç. Dr. Demirali Yaşar Ergin[3]

[1]Aka Koleji, Uzm. Matematik Öğretmeni, Tekirdağ-Türkiye, nihandmrkl@gmail.com

[2]Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Okulöncesi Öğretmenliği Yüksek Lisans Öğrencisi, Edirne-Türkiye, zeynepergin@gmail.com

[3]Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Ölçme ve Değerlendirme Anabilim Dalı, Edirne-Türkiye, demiraliergin@gmail.com

Özet: Matematik öğrencilerin en çok zorlandığı derslerden biridir. Bunun en önemli nedeni, matematiğin soyut kavramlardan ve bu kavramlar arasındaki soyut ilişkilerden oluşmasıdır. Öğrencilerin soyut kavramların ve ilişkilerin somutlaştırılmasının zor olması nedeniyle bunu kolaylaştıracak yöntem ve tekniklere gerek vardır. Bilim ve teknolojinin hızla gelişmesi eğitimde teknoloji ve araç gereç kullanımını gerekli hale getirmiştir. Gelişen teknoloji öğrenme için yeni fırsatlar sunmaktadır. Bu gelişmeler sonucu öğretmenlerin derslerinde teknolojik araç gereçlere ve öğretim materyallerine daha fazla yer vermeleri mümkün hale gelmektedir.

Eğitimde materyal kullanımı, algılama ve öğrenmeyi kolaylaştırır. İlgi uyandırır, öğrenmede, zamanı kısaltır, bilgiyi pekiştirir ve kalıcılığa yardım eder. Öğrencilerin konuya katılımlarını sağlar, okuma ve araştırma arzusu uyandırır. Öğrencilerin soyut kavramları algılamada çektikleri sıkıntı matematik dersindeki başarıyı olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle matematik derslerinde çok araç-gereçli öğretme-öğrenme uygulamalarına yer verilmelidir. Öğrenme ortamlarında öğretim materyallerinin kullanımı; öğrenciyi merkeze almakta, daha zengin öğrenme fırsatları sunmakta, matematiği eğlenceli hale getirmektedir. Eğitimde öğretim materyallerinin kullanımı somut bilgilerden yola çıkışı kolaylaştırır. Dersin kazanımlarına ulaşmak öğretim materyalleri kullanımı, bilginin keşfedilmesi ve yapılandırılmasında en etkili yardımcılardır. Bu durum öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının materyal seçimi ve kullanımı konusunda bilgilendirilmesini gerektirmektedir. Öğretmenlerin materyal kullanma tutum ve davranışlarının, öğrenci başarısının düşük olduğu matematik dersinde etkili olması olasılığı yüksektir.

Çalışma, 2016-2017 bahar yarıyılında Edirne, Tekirdağ, Kırklareli illerinde görev yapmakta olan matematik öğretmenleri (n=275) ile yürütülmüştür. Veri toplama aracı olarak, araştırmacılar tarafından geliştirilen ve (Demirkol&Ergin, 2017) ile ölçek geliştirme istatistikleri yapılan "Matematik Öğretiminde Materyal Kullanımı Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçek 4'lü derecelemeli 41 maddeden ve 8 boyuttan oluşmaktadır. Ayrıca araştırmacılar tarafından hazırlanan ve öğretmenlerin demografik özelliklerine ilişkin 12 soru içeren anket ile bağımsız değişkenlere ait bilgiler toplanmıştır: Matematik öğretmenlerinin materyal kullanım durumlarının bu bağımsız değişkenlere göre farklılaşma gösterip göstermediği anova ve t testi istatistiksel teknikleri ile analiz edilmiştir

Anahtar Kelimeler: Matematik, materyal kullanımı

GİRİŞ

Çocukta zihin gelişimi somuttan soyuta doğrudur. İnsan her zaman somut olarak gördüğü, algıladığı şeyleri, onların soyut kavramlarla anlatılmasından daha kolay öğrenir. Bu nedenle öğrenci mümkünse ders konusu olan eşya ve nesnelerle doğrudan karşı karşıya getirilmeli; bu mümkün olmadığı zaman o nesne veya olayın modeli, fotoğrafı veya başka bir simgesi gösterilmelidir. Özellikle ilkokul öğrencilerinde, gözle görüp eliyle tuttuğu gerçek eşyalar daha anlamlıdır. Bu sebeple öğretimde öğrencilere öncelikle somut şeyler öğretilmeli, daha sonra soyuta ulaşılmalıdır. Soyut konuların öğretiminde somut konulardan faydalanılmalıdır. (Akbayır, 2016)

Öğretim süreci öğretmen, öğrenci ve ders kitapları yanında sınıfta kullanılan farklı öğretim yöntem ve teknikleri ile öğretim materyallerini de içermektedir. Öğretim materyalleri, soyut kavramları somutlaştırmak ve öğretimi daha etkin bir şekilde gerçekleştirmek için kullanılan her türlü araçdır.

Çilenti, (1988)'e göre;

- Öğrenme işlemine katılan duyu organlarımızın sayısı ne kadar fazla ise o kadar iyi öğrenir ve o kadar geç unuturuz.
- En iyi öğrendiğimiz şeyler, kendi kendimize yaparak öğrendiğimiz şeylerdir.

- En iyi öğretim soyuttan somuta ve basitten karmaşığa doğru gidilendir.

Eğitimde etkililiği sağlayan bu özelliklerin işlevsel hale dönüşmesi eğitim ortamlarını zenginleştiren araç-gereçler, materyaller ile mümkündür.

Öğrenme ortamını somutlaştıran ve zamanı etkin kullanmayı sağlayan araç gereçler öğrenimin en önemli öğeleridir. Bu araç ve gereçler aynı zamanda öğrencinin konuyu daha kolay hatırlamasına da yardımcı olmaktadır. Öğretimin çeşitli materyallerle zenginleştirilmesinin en önemli özelliği, öğretimi ilgi çekici yapması, zenginleştirmesi, verimli ve ekonomik kılmasıdır (Ergin, 1995).

Eğitim öğretimde materyal kullanımının sağlayabileceği bazı faydalar şu şekildedir (Demirel, 2002; Küçükahmet, 2008);

- Öğrencinin konuya olan ilgisi artar.
- Sınıf içinde öğrenci daha aktif hale gelir ve öğrenim kalıcı olur.
- Öğretme-öğrenme süreci daha canlı ve çeşitli olur.
- Soyut kavramları somutlaştırmasına olanak tanır.
- Zamanın daha iyi değerlendirilmesi sağlanır.
- Öğrenilecek konular üzerinden pratik yapmayı sağlar.

Matematik soyut bir ders olduğundan, matematiksel kavramların öğretimi oldukça zordur. Bundan dolayı matematik derslerinde materyal kullanımı çok daha gereklidir. Araştırmalarla matematik öğretiminde kullanılan somut materyallerin matematiksel kavramları somutlaştırması ve daha kolay anlaşılmasını sağlaması gibi birçok faydası saptanmıştır.

Özellikle ilkokul seviyesindeki öğrencilerin soyut kavramları algılamada çektikleri sıkıntı matematik dersindeki başarıyı olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle matematik derslerinde daha çok ortamlı, çok araç-gereçli öğretme-öğrenme uygulamalarına sıklıkla yer verilmelidir (Hızal,1992).

Öğretim programının temel hedeflerinden biri öğrencilerin kavramları gerçek ve somut tecrübelerden yola çıkarak anlamlandırmalarıdır. Materyaller soyut matematik kavramlarını temsil etmek için tasarlanmış, öğrencilerin çeşitli duyularını harekete geçiren, görsel ve hareket ettirilebilen nesnelerdir (Moyer, 2001).

Materyallere dayalı öğrenme ortamlarında öğrenciler yordama, muhakeme etme, deneme, deneme sonucundan anlam çıkarma ve genelleme becerilerini kazanmaktadır. Materyal kullanımı soyut mantıksal-matematiksel bilgilerin bireylerin zihinlerinde ilişkilendirmeler (benzerlik, farklılık, azlık, çokluk vb.) yoluyla daha kolay somutlaşmasını, yapılanmasını sağlamaktadır. Matematik derslerinde matematiğin günlük hayatla ilişkilendirmesini ve somutlaştırılmasını sağlayacak materyallerin kullanımı, öğrencilerin motivasyonlarını, derse katılma isteklerini ve başarılarını olumlu yönde etkilemekte, öğrenciyi merkeze almakta, daha zengin öğrenme fırsatları sunmakta, matematiği eğlenceli hale getirmektedir.

Öğretim materyalleri, öğretme ortamlarında görev alanların soyut kavramları somutlaştırmak ve öğretimi daha etkili bir şekilde gerçekleştirmek için kullandıkları araçlardır. Mevcut matematiksel bilgilerin öğrencilere aktarılması ve öğrencilerde matematiksel düşünme becerisinin geliştirilmesi matematik öğretiminin başlıca hedefidir. Bunun da başarılabilmesi için okul matematiğinin her seviyesinde müfredata uygun olarak hazırlanan öğretim materyallerinin geliştirilmesi ve kullanılması büyük fayda sağlayacaktır. (Moyer, 2001)

En iyi öğrendiğimiz bilgiler, kendi kendimize yaparak öğrendiğimiz bilgilerdir. En iyi eğitim, somuttan soyuta, basitten karmaşığa doğru gidendir. Bu amaçla geliştirilen öğretim materyalleri basit, sade, anlaşılabilir, dersin hedef ve amaçlarına uygun, ders konusunu oluşturan bütün bilgilerle değil, önemli ve özet bilgilerle donatılmalıdır. Yani okul matematiğinde öğrencilere temel kavramlar ve matematiksel bilgi edinme yolları öğretilmelidir. Kullanılan yazı, metin ve görsel–işitsel öğeler öğrencinin pedagojik özelliklerine uygun ve öğrencinin gerçek hayatıyla tutarlılık göstermelidir. Öğrenciye alıştırma ve uygulama imkânı sağlamalı öğrencinin erişimine ve kullanımına açık olmalıdır. Bunların yanında “zaman

içinde tekrar kullanılacak materyaller dayanıklı hazırlanmalıdır, hazırlanan öğretim materyalleri, kolaylıkla geliştirilebilir ve güncelleştirilebilir olmalıdır" (Şahin ve Yıldırım, 2004).

Materyaller öğrenmeyi ve öğretmeyi kolaylaştıran öğretmen yardımcılarıdır. Öğretmenin istediği hedef ve davranışları kazandırabilmesi için, uygun materyal kullanması gerekecektir. Uygun materyalleri seçebilmek için bazı özelliklerin bilinmesi ve dikkate alınması gerekmektedir (Zeringue vd, 2008).

Yanpar ve Yıldırım (1999)'a göre materyal hazırlama ve seçiminde şu temel ilkelere uyulmalıdır:

- Ders materyali basit, sade ve anlaşılır olmalıdır,
- Ders materyali, dersin hedef ve amaçlarına uygun seçilmeli ve hazırlanmalıdır,
- Ders materyali, dersin konusunu oluşturan bütün bilgilerle değil, önemli ve özet bilgilerle donatılmalıdır,
- Ders materyalinde kullanılacak görsel özellikler (resim, grafik vb.), materyalin önemli noktalarını vurgulamak amacıyla kullanılmalı, aşırı kullanımından kaçınılmalıdır,
- Ders materyalinde kullanılan yazılı metinler ve görsel-işitsel özellikler, öğrencinin pedagojik özelliklerine uygun olmalı ve öğrencinin gerçek hayatıyla tutarlılık göstermelidir,
- Ders materyali, öğrenciye alıştırma ve uygulama imkânı sağlamalıdır,
- Ders materyali her öğrencinin erişimine ve kullanımına açık olmalıdır,
- Ders materyalleri sadece öğretmenin kullanabileceği türden değil, öğrencinin de kullanabileceği kadar basit olmalıdır,
- Zaman içinde tekrar kullanılacak materyaller dayanıklı hazırlanmalı, bir defalık kullanımlarda zarar görmemelidir,
- Hazırlanan ders materyalleri gerektiği takdirde geliştirilebilir ve güncelleştirilebilir olmalıdır.

Öğretmenler materyal kullanımında, öğrencilerin matematiksel düşüncelerini yorumlayabilme, öğrencilerin ifadeleri ile matematiksel fikirler arasında ilişki kurabilme ve matematik öğrenmeyi destekleyecek uygun somut ortamlar geliştirme gibi konularda bazı güçlüklerle karşılaşmaktadırlar (Moyer, 2001).

1. YÖNTEM

1.1. Amaç

Çalışmanın amacı matematik öğretmenlerinin matematik derslerinde materyal kullanma düzeylerini saptamakdır.

Bu genel amaç çerçevesinde materyal kullanma becerilerinin onların Cinsiyet, Eğitim Düzeyi (Lisans/Lisansüstü), Okulun Sektörü (Resmi/Özel) , Okulun Düzeyi (Ortaokul/Lise), Okuldaki Sınıf Sistemi (öğretmen sabit/öğrenci sabit) değişkenlerine göre farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir

1.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini matematik öğretmenleri oluşturmaktadır. Çalışma, 2016-2017 bahar yarıyılında Edirne, Tekirdağ, Kırklareli illerinde görev yapmakta olan ilköğretim ve ortaöğretim kademelerinde görev yapmakta olan matematik öğretmenleri (n=275) ile yürütülmüştür.

1.3. Veriler ve Toplanması

Veri toplama aracı olarak, araştırmacılar tarafından geliştirilen ve (Demirkol&Ergin, 2017) ile ölçek geliştirme istatistikleri yapılan "Matematik Öğretiminde Materyal Kullanımı Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçek 4'lü derecelemeli 41 maddeden ve 8 boyuttan oluşmaktadır. Ayrıca araştırmacılar tarafından hazırlanan ve öğretmenlerin demografik özelliklerine ilişkin 12 soru içeren anket ile bağımsız değişkenlere ait bilgiler toplanmıştır.

1.4. Verilerin Çözümlenmesi ve Yorumlanması

Matematik öğretmenlerinin materyal kullanım durumlarının bağımsız değişkenlere göre farklılaşma gösterip göstermediği anova ve t testi istatistiksel teknikleri ile analiz edilmiştir.

2. BULGULAR

Matematik öğretmenlerinin materyal kullanımı toplamı ve alt boyutları normallik sınaması için basıklık ve çarpıklık değerleri hesaplanmıştır. Her iki değere göre de hem toplam hem alt boyutlar olarak verilerin normal dağılım özelliği taşıdığı saptanmıştır. (Tablo 1)

Tablo 1. Betimsel İstatistikler ve Normallik Sınaması

	N	Ar.Ort.	Std. Sapma	Çarpıklık	Basıklık
Online izleme/ sınav kaynakları	275	2,582	0,774	-0,095	-0,753
Yazılım	275	2,448	0,784	-0,043	-0,696
Çizgeç	275	2,251	1,087	0,243	-1,268
Klasik temel basit materyal	275	2,173	0,769	0,200	-0,980
Dokunsal materyal	275	2,081	0,762	0,352	-0,932
Zeka oyunları	275	2,057	0,716	0,370	-0,638
Matematik Öğretmenlerinin Materyal Kullanımı geneli	275	2,056	0,518	0,211	-0,585
Şekil oyunları	275	1,465	0,622	1,495	1,653
Müzik	275	1,389	0,571	1,658	2,746

Matematik derslerinde görece daha düşük seviyedeki materyal kullanımı müzik ($\overline{x}$ =1,389) ve şekil oyunları ($\overline{x}$ =1,465) boyutlarındadır. Matematik derslerinde görece daha yüksek seviyedeki materyal kullanımı Online izleme/ sınav kaynakları ($\overline{x}$ =2,582) boyutu ile yazılım ($\overline{x}$ =2,448) boyutlarındadır. Matematik Öğretmenlerinin Materyal Kullanımı geneli ise ($\overline{x}$ =2,056) tam orta değerdedir. Materyal kullanımının yeterli düzeyde olduğu söylenemez. (Tablo 1)

Tablo 2. Cinsiyetiniz

		N	Ar.Ort.	Std. Sapma	t	sd	p
Dokunsal materyal	Kadın	156	2,215	0,756	3,396	273	0,001
	Erkek	119	1,905	0,738			
Online izleme/ sınav kaynakları	Kadın	156	2,724	0,747	3,569	273	0,000
	Erkek	119	2,395	0,773			
Klasik temel basit materyal	Kadın	156	2,345	0,742	4,399	273	0,000
	Erkek	119	1,947	0,747			
Zeka oyunları	Kadın	156	2,177	0,693	3,223	273	0,001
	Erkek	119	1,901	0,717			
Şekil oyunları	Kadın	156	1,521	0,658	1,713	273	0,088
	Erkek	119	1,392	0,565			
Yazılım	Kadın	156	2,446	0,753	-0,065	273	0,949
	Erkek	119	2,452	0,826			
Müzik	Kadın	156	1,420	0,592	1,023	273	0,307
	Erkek	119	1,349	0,543			
Çizgeç	Kadın	156	2,391	1,099	2,470	273	0,014
	Erkek	119	2,067	1,047			
Matematik Öğretmenlerinin Materyal Kullanımı	Kadın	156	2,155	0,482	3,712	273	0,000
	Erkek	119	1,926	0,536			

Matematik öğretmenlerinin materyal kullanımı;

- Dokunsal materyal (t=3,396 sd=273, p<0,001)
- Online izleme/ sınav kaynakları (t=3,569 sd=273 p<0,000)
- Klasik temel basit materyal (t=4,399 sd=273 p<0,000)
- Zeka oyunları (t=3,223 sd=273 p<0,001)
- Çizgeç (t=2,470 sd=273 p<0,014) alt boyutlarında ve
- Matematik Öğretmenlerinin Materyal Kullanımı genelinde (t=3,712 sd=273 p<0,000)

cinsiyete göre farklılık göstermekte

- Şekil oyunları (t=1,713 sd=273 p<0,088)
- Yazılım (t=-0,065 sd=273 p<0,949)
- Müzik (t=1,023 sd=273 p<0,307)

alt boyutlarında ise cinsiyete göre farklılık göstermemektedir (Tablo 2)

Matematik Öğretmenlerinin Materyal Kullanımı toplamı ($\overline{x}$ =2,155) ve Dokunsal materyal ($\overline{x}$ =2,215), Online izleme/ sınav kaynakları ($\overline{x}$ =2,724), Klasik temel basit materyal ($\overline{x}$ =2,345), Zeka oyunları ($\overline{x}$ =2,177), Çizgeç ($\overline{x}$ =2,215) boyutlarında kadın öğretmenler erkek öğretmenlere göre daha fazla materyal kullanmaktadır. Diğer alt boyutlarda matematik öğretmenlerinin materyal kullanımı öğretmenin eğitim cinsiyetine göre farklılık göstermemektedir. (Tablo 2)

Tablo 3. Eğitim Düzeyiniz

		N	Ar.Ort.	Std. Sapma	t	sd	p
Dokunsal materyal	Lisans	213	2,033	0,737	-1,926	273	0,055
	Lisansüstü	62	2,244	0,830			
Online izleme/ sınav kaynakları	Lisans	213	2,561	0,738	-0,843	273	0,400
	Lisansüstü	62	2,655	0,891			
Klasik temel basit materyal	Lisans	213	2,122	0,740	-2,038	273	0,043
	Lisansüstü	62	2,347	0,844			
Zeka oyunları	Lisans	213	2,010	0,692	-2,036	273	0,043
	Lisansüstü	62	2,219	0,775			
Şekil oyunları	Lisans	213	1,394	0,541	-3,589	273	0,000
	Lisansüstü	62	1,710	0,802			
Yazılım	Lisans	213	2,455	0,789	0,282	273	0,778
	Lisansüstü	62	2,423	0,773			
Müzik	Lisans	213	1,413	0,577	1,296	273	0,196
	Lisansüstü	62	1,306	0,546			
Çizgeç	Lisans	213	2,286	1,059	1,003	273	0,317
	Lisansüstü	62	2,129	1,180			
Matematik Öğretmenlerinin	Lisans	213	2,034	0,507	-1,270	273	0,205
Materyal Kullanımı	Lisansüstü	62	2,129	0,552			

Matematik öğretmenlerinin materyal kullanımı;

- Klasik temel basit materyal (t=-2,038 sd=273 p<0,043)
- Zeka oyunları (t=-2,036 sd=273 p<0,043)
- Şekil oyunları (t=-3,589 sd=273 p<0,000)

öğretmenin eğitim düzeyine göre farklılık göstermekte

- Dokunsal materyal (t=-1,926 sd=273 p<0,055)
- Online izleme/ sınav kaynakları (t=-0,843 sd=273 p<0,400)
- Yazılım (t=0,282 sd=273 p<0,778)
- Müzik (t=1,296 sd=273 p<0,196)
- Çizgeç (t=1,003 sd=273 p<0,317) alt boyutlarında ve
- Matematik Öğretmenlerinin Materyal Kullanımı genelinde (t=-1,270 sd=273 p<0,205)

ise öğretmenin eğitim düzeyine göre farklılık göstermemektedir (Tablo 3)

Klasik temel basit materyal ($\overline{X}$ =2,347), Zeka oyunları ($\overline{X}$ =2,219), Şekil oyunları ($\overline{X}$ =1,710) boyutlarında Lisansüstü mezunu matematik öğretmenleri Lisans mezunu matematik öğretmenlerine göre daha fazla materyal kullanmaktadır. Diğer alt boyutlarda matematik öğretmenlerinin materyal kullanımı öğretmenin eğitim düzeyine göre farklılık göstermemektedir. (Tablo 3).

Matematik öğretmenlerinin materyal kullanımı;
- Dokunsal materyal (t=4,337 sd=273 p<0,000)
- Online izleme/ sınav kaynakları (t=4,101 sd=273 p<0,000)
- Klasik temel basit materyal (t=3,625 sd=273 p<0,000)
- Yazılım (t=2,307 sd=273 p<0,022) alt boyutlarında ve
- Matematik Öğretmenlerinin Materyal Kullanımı genelinde (t=3,704 sd=273 p<0,000)

çalışılan okulun sektörüne göre farklılık göstermekte
- Zeka oyunları (t=1,903 sd=273 p<0,058)
- Şekil oyunları (t=0,644 sd=273 p<0,520)
- Müzik (t=1,372 sd=273 p<0,171)
- Çizgeç (t=1,530 sd=273 p<0,127)

alt boyutlarında ise çalışılan okulun sektörüne göre farklılık göstermemektedir (Tablo 4)

Tablo 4. Çalıştığınız Okulun Sektörü

		N	Ar.Ort.	Std. Sapma	t	sd	p
Dokunsal materyal	Devlet	208	2,190	0,745	4,337	273	0,000
	Özel	67	1,740	0,720			
Online izleme/ sınav kaynakları	Devlet	208	2,688	0,726	4,101	273	0,000
	Özel	67	2,254	0,832			
Klasik temel basit materyal	Devlet	208	2,266	0,737	3,625	273	0,000
	Özel	67	1,883	0,798			
Zeka oyunları	Devlet	208	2,104	0,691	1,903	273	0,058
	Özel	67	1,913	0,776			
Şekil oyunları	Devlet	208	1,479	0,606	0,644	273	0,520
	Özel	67	1,423	0,671			
Yazılım	Devlet	208	2,510	0,752	2,307	273	0,022
	Özel	67	2,257	0,854			
Müzik	Devlet	208	1,416	0,542	1,372	273	0,171
	Özel	67	1,306	0,651			
Çizgeç	Devlet	208	2,308	1,095	1,530	273	0,127
	Özel	67	2,075	1,049			
Matematik Öğretmenlerinin Materyal Kullanımı	Devlet	208	2,120	0,482	3,704	273	0,000
	Özel	67	1,857	0,577			

Matematik Öğretmenlerinin Materyal Kullanımı toplamı ($\overline{X}$ =2,120) ve Dokunsal materyal ($\overline{X}$ =2,190), Online izleme/ sınav kaynakları ($\overline{X}$ =2,688), Klasik temel basit materyal ($\overline{X}$ =2,266), Yazılım ($\overline{X}$ =2,510) boyutlarında devlet okullarındaki matematik öğretmenleri özel okullardaki matematik öğretmenlerine göre daha fazla materyal kullanmaktadır. Diğer alt boyutlarda matematik öğretmenlerinin materyal kullanımı çalışılan okulun sektörüne göre farklılık göstermemektedir.(Tablo 4)

Matematik öğretmenlerinin materyal kullanımı;
- Dokunsal materyal (t=10,409 sd=273 p<0,000)
- Online izleme/ sınav kaynakları (t=6,518 sd=273 p<0,000)
- Klasik temel basit materyal (t=11,366 sd=273 p<0,000)
- Zeka oyunları (t=4,484 sd=273 p<0,000)
- Şekil oyunları (t=3,547 sd=273 p<0,000)
- Müzik (t=2,752 sd=273 p<0,006)

- Çizgeç (t=4,016 sd=273 p<0,000) alt boyutlarında ve
- Matematik Öğretmenlerinin Materyal Kullanımı genelinde (t=8,378 sd=273 p<0,000)

çalışılan okulun düzeyine göre farklılık göstermekte

- Yazılım (t=1,702 sd=273 p<0,090)

alt boyutunda ise çalışılan okulun düzeyine göre farklılık göstermemektedir (Tablo 5)

Tablo 5. Çalıştığınız Okulun Düzeyi

		N	Ar.Ort.	Std. Sapma	t	sd	p
Dokunsal materyal	Ortaokul	182	2,371	0,674	10,409	273	0,000
	Lise	93	1,513	0,587			
Online izleme/ sınav kaynakları	Ortaokul	182	2,785	0,719	6,518	273	0,000
	Lise	93	2,185	0,728			
Klasik temel basit materyal	Ortaokul	182	2,484	0,651	11,366	273	0,000
	Lise	93	1,565	0,601			
Zeka oyunları	Ortaokul	182	2,191	0,663	4,484	273	0,000
	Lise	93	1,796	0,746			
Şekil oyunları	Ortaokul	182	1,559	0,635	3,547	273	0,000
	Lise	93	1,283	0,554			
Yazılım	Ortaokul	182	2,505	0,754	1,702	273	0,090
	Lise	93	2,336	0,833			
Müzik	Ortaokul	182	1,456	0,588	2,752	273	0,006
	Lise	93	1,258	0,514			
Çizgeç	Ortaokul	182	2,434	1,069	4,016	273	0,000
	Lise	93	1,892	1,037			
Matematik Öğretmenlerinin Materyal Kullanımı	Ortaokul	182	2,223	0,442	8,378	273	0,000
	Lise	93	1,729	0,501			

Matematik Öğretmenlerinin Materyal Kullanımı toplamı ($\overline{X}$ =2,223) ve Dokunsal materyal ($\overline{X}$ =2,371), Online izleme/ sınav kaynakları ($\overline{X}$ =2,785), Klasik temel basit materyal ($\overline{X}$ =2,484), Zeka oyunları ($\overline{X}$ =2,191), Şekil oyunları ($\overline{X}$ =1,559), Müzik ($\overline{X}$ =1,456), Çizgeç ($\overline{X}$ =2,434) boyutlarında ortaokullardaki öğretmenler liselerdeki öğretmenlere göre daha fazla materyal kullanmaktadır. Diğer alt boyutlarda matematik öğretmenlerinin materyal kullanımı çalışılan okulun düzeyine göre farklılık göstermemektedir. (Tablo 5)

Matematik öğretmenlerinin materyal kullanımı;

- Dokunsal materyal (t=-3,059 sd=273 p<0,002)
- Online izleme/ sınav kaynakları (t=-3,411 sd=273 p<0,001)
- Klasik temel basit materyal (t=-4,463 sd=273 p<0,000)
- Zeka oyunları (t=-3,699 sd=273 p<0,000)
- Şekil oyunları (t=-4,857 sd=273 p<0,000)
- Çizgeç (t=2,449 sd=273 p<0,015) alt boyutlarında ve
- Matematik Öğretmenlerinin Materyal Kullanımı genelinde (t=-2,801 sd=273 p<0,005)

okuldaki sınıf sistemine göre farklılık göstermekte

- Yazılım (t=-0,397 sd=273 p<0,692)
- Müzik (t=-0,180 sd=273 p<0,857)

alt boyutlarında ise okuldaki sınıf sistemine göre farklılık göstermemektedir (Tablo 6)

Tablo 6. Okulunuzdaki Sınıf Sistemi Nasıl

		N	Ar.Ort.	Std. Sapma	t	sd	p
Dokunsal materyal	Öğrenciler sabit	243	2,030	0,758	-3,059	273	0,002
	Öğretmenler sabit	32	2,463	0,692			
Online izleme/ sınav kaynakları	Öğrenciler sabit	243	2,525	0,762	-3,411	273	0,001
	Öğretmenler sabit	32	3,013	0,740			
Klasik temel basit materyal	Öğrenciler sabit	243	2,100	0,752	-4,463	273	0,000
	Öğretmenler sabit	32	2,724	0,674			
Zeka oyunları	Öğrenciler sabit	243	2,001	0,717	-3,699	273	0,000
	Öğretmenler sabit	32	2,488	0,549			
Şekil oyunları	Öğrenciler sabit	243	1,402	0,568	-4,857	273	0,000
	Öğretmenler sabit	32	1,948	0,790			
Yazılım	Öğrenciler sabit	243	2,441	0,805	-0,397	273	0,692
	Öğretmenler sabit	32	2,500	0,606			
Müzik	Öğrenciler sabit	243	1,387	0,574	-0,180	273	0,857
	Öğretmenler sabit	32	1,406	0,560			
Çizgeç	Öğrenciler sabit	243	2,309	1,091	2,449	273	0,015
	Öğretmenler sabit	32	1,813	0,965			
Matematik Öğretmenlerinin Materyal Kullanımı	Öğrenciler sabit	243	2,024	0,527	-2,801	273	0,005
	Öğretmenler sabit	32	2,294	0,372			

Matematik Öğretmenlerinin Materyal Kullanımı toplamı ($\overline{x}$ =2,294) ve Dokunsal materyal ($\overline{x}$ =2,463), Online izleme/ sınav kaynakları ($\overline{x}$ =3,013), Klasik temel basit materyal ($\overline{x}$ =2,724), Zeka oyunları ($\overline{x}$ =2,488), Şekil oyunları ($\overline{x}$ =1,948) boyutlarında sabit sınıfta ders yapan öğretmenler öğrencilerin sabit olduğu sınıflarda ders yapan öğretmenlere göre daha fazla Çizgeç ($\overline{x}$ =1,813) boyutunda ise daha az materyal kullanmaktadır. Diğer alt boyutlarda matematik öğretmenlerinin materyal kullanımı sabit matematik dersliği olup olmammasına göre farklılık göstermemektedir. (Tablo 6)

3. SONUÇ

3.1. Sonuç

Matematik Öğretmenlerinin Materyal Kullanımı toplamı ve Dokunsal materyal, Online izleme/ sınav kaynakları, Klasik temel basit materyal, Zeka oyunları, Çizgeç boyutlarında kadın öğretmenler erkek öğretmenlere göre daha fazla materyal kullanmaktadır. (Tablo 2)

Klasik temel basit materyal, Zeka oyunları, Şekil oyunları boyutlarında Lisansüstü mezunu matematik öğretmenleri Lisans mezunu matematik öğretmenlerine göre daha fazla materyal kullanmaktadır. (Tablo 3).

Matematik Öğretmenlerinin Materyal Kullanımı toplamı ve Dokunsal materyal, Online izleme/ sınav kaynakları, Klasik temel basit materyal, Yazılım boyutlarında devlet okullarındaki öğretmenler özel okullardaki öğretmenlere göre daha fazla materyal kullanmaktadır. (Tablo 4)

Matematik Öğretmenlerinin Materyal Kullanımı toplamı ve Dokunsal materyal, Online izleme/ sınav kaynakları, Klasik temel basit materyal, Zeka oyunları, Şekil oyunları, Müzik, Çizgeç boyutlarında ortaokullardaki öğretmenler liselerdeki öğretmenlere göre daha fazla materyal kullanmaktadır.(Tablo 5)

Matematik Öğretmenlerinin Materyal Kullanımı toplamı ve Dokunsal materyal, Online izleme/ sınav kaynakları, Klasik temel basit materyal, Zeka oyunları, Şekil oyunları boyutlarında sabit sınıfta ders yapan öğretmenler öğrencilerin sabit olduğu sınıflarda ders yapan öğretmenlere göre daha fazla Çizgeç boyutunda ise daha az materyal kullanmaktadır. (Tablo 6)

3.2. Öneriler

Matematik öğretmenlerine materyal kullanmanın başarıya olumlu etkisi hakkında seminerler düzenlenerek olumlu tutum geliştirmeleri sağlanmalıdır.

Sabit matematik sınıflarında ve gereken materyal sağlanmış olarak zengin destekli eğitim ortamı sağlanmalıdır.

Öğretmenlerin büyük çoğunluğu müfredat yoğunluğundan, müfredatı yetiştirme kaygısı taşıdığından "zaman kaybettirir" endişesiyle materyal kullanımından vazgeçmektedir. Bunu ve aslında genel anlamda matematik başarısızlığını önlemek için aynı konuların döngüsel olarak değişik kademelerde tekrar tekrar işlenmesi yerine bir konu işlendikten sonra belki kısa bir hatırlatmanın ötesinde yeniden ileri sınıfların müfredatında tekrar yer almamalıdır. Bu döngüsel tekrarlar öğrenciyi konudan uzaklaştırmakta, soğutmaktadır. Aynı konuların döngüsel olarak değişik sınıflarda tekrar ele alınması yıllık yetiştirilmesi gereken müfredatta da kazanım kalabalıklığına yol açmaktadır. Müfredatın tam öğrenmenin gerçekleştiği küçük adımlar halinde düzenlenmesi öğretmene değişik eğitim-öğretim teknikleri uygulama, materyal kullanımı için zaman yaratacaktır.

KAYNAKÇA

Akbayır, K. (2016). Matematik Dersinde Materyal Kullanımına İlişkin İlkokul Öğretmenlerinin Görüşleri . Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 4, Sayı: 33, Kasım 2016, s. 169-182

Bozkurt, A., Akalın, S. (2010). Matematik Öğretiminde Materyal Geliştirmenin ve Kullanımının Yeri, Önemi ve Bu Konuda Öğretmenin Rolü. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 27, 47-56.

Çilenti,K. (1988). Eğitim Teknolojisi ve Öğretimi, Kadıköy Matbaası, Ankara.

Demirel, Ö. (2002). Planlamadan değerlendirmeye öğretme sanatı. Ankara: Pegem Yayıncılık.

Demirkol, N. ve Ergin, A. Z. (2017). "Matematik Dersinde Materyal Kullanımı Ölçeğinin Geliştirilmesi". ICLEL 2017 3rd International Conference on Lifelong Education and Leadership for All. September 12-14 Porto/Portugal

Ergin, A. (1995). Öğretim teknolojisi iletişim. Ankara: Pegem Yayınları.

Hızal, A. (1992). Programlı Öğretim Yönteminin Etkililiği, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.

İnan, C. (2006). "Matematik Öğretiminde Materyal Geliştirme ve Kullanma", D.Ü.Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi 7,47–56.

Kablan, Z., Topan, B., Erkan B. (2013). Sınıf İçi Öğretimde Materyal Kullanımının Etkililik Düzeyi: Bir Meta-Analiz Çalışması. Educational Sciences: Theory & Practice. 13(3), 1629-1644

Küçükahmet, L. (2008). Öğretimde planlama ve değerlendirme. (22. Basım). Ankara: Nobel Yayıncılık.

MEB. (2005). İlköğretim matematik 6–8. sınıflar öğretim programı kitabı. Ankara: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.

Moyer, P. S. (2001). "Are We Having Fun Yet? How Teachers Use Manipulatives to Teach Mathematics", Educational Studies in Mathematics, 47, 175–197.

Şahin, T.Y.; Yıldırım, S. (2004). Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme, Anı Yayıncılık, Ankara.

Ünlü, Melihan (2017). "Matematik Öğretmen Adaylarının Matematik Derslerinde Öğretm Materyali Kullanımına İlişkin Görüşleri". Eğitimde Kuram ve Uygulama / Journal of Theory and Practice in Education. 2017, 13(1), 10-34

Yanpar, T., Yıldırım, S. (1999). Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme, Anı Yayıncılık, Ankara

Zeringue, J. K., Spencer, D., Schwinden K., Mark, J. (2008). "The Demands of State Context on Mathematics MaterialsSelection", Education Development Center Inc.

Demokrasi Kavramına İlişkin Sınıf Eğitimi Öğretmen Adaylarının Metaforik Algıları

Dr. Öğr. Üyesi Yücel Atila Şehirli[1]

[1]Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, Sınıf Eğitimi Ana Bilim Dalı, Edirne, Türkiye.
asehirli@yahoo.com.tr

Özet: Demokrasi, genel anlamıyla bir yönetim biçimi olarak, "siyasi gücün halkın yetkisinde olması" demektir. Sözlük anlamı olarak ise; "halkın egemenliğine dayanan yönetim şeklidir". Demokrasinin oluşması için; "Milli Egemenlik, Seçme ve Seçilme Hakkı, Katılım, Özgürlük, Eşitlik, Çoğulculuk, Çoğunluk, Hoşgörü, Kuvvetler Ayrılığı, Hukuk Devleti" gibi gerekli olan temel ilkeler vardır. Egemenliğin kullanılması bakımından demokrasi türleri; "Doğrudan Demokrasi, Temsili Demokrasi ve Yarı Doğrudan Demokrasi"dir. Temelindeki amaca göre demokrasi türleri ise; "Klasik (çoğulcu), Çoğunlukçu (mutlak), Marksist, Liberal, Plebistçi, Radikal, Siber, Düşük Yoğunluklu, Militan, Uzlaşmacı, Delegasyoncu, Westmınster Modeli, Oydaşmacı (ortaklıkçı), Müzakereci" demokrasidir.

Metafor, "karşılaştırma" anlamında kullanılan bir kelimedir. Metafor, soyut ya da kolayca anlaşılamayan olguları tanımlamak için kullanılmakta olup, "daha anlaşılır olanla açıklamaya çalışmak" demektir. Bu araştırmanın amacı, Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nin Temel Eğitim Bölümü Sınıf Eğitimi programında öğrenim gören öğretmen adayı öğrencilerin "demokrasi" kavramına ilişkin algılarının ne yönde olduğunu metaforlar aracılığıyla belirlemektir. Araştırma nitel araştırma yöntemine uygun olarak tasarlanan betimsel bir alan araştırmasıdır. Bu amaç doğrultusunda söz konusu öğretmen adaylarının "demokrasi" kavramını hangi metaforlar aracılığıyla algılamakta olduğu incelenmiştir. Araştırmada veri toplama aracı olarak "yarı-yapılandırılmış anket formu" kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan form, demografik değişkenler ile katılımcıların "Demokrasi … gibidir, çünkü…" cümlesini tamamlamaları istenen bölümden oluşmaktadır.

Araştırmada elde edilen veriler, öğrencilerin "demokrasi" kavramı ile ilgili yazılı açıklamalarından elde edilmiştir. Toplanan verilerin işlenmesinde metaforik içerik analizi teknikleri kullanılmıştır. Araştırmada veriler öncelikle frekans ve yüzde tabloları halinde özetlenmiştir. "Demokrasi" kavramına yönelik algıları arasındaki ilişkiler ile bu algıların demografik özelliklere göre benzerlik veya farklılıkları olup olmadığı analiz edilmiştir. Araştırmanın örneklemi; 2016-2017 öğretim yılı Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi öğrencilerinden oluşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, metafor, öğretmen adayları, sınıf eğitimi, kavram.

Metaphorical Perceptions of Classroom Teaching Teacher Candidates About the concept of Democracy

Assict. Prof. Dr. Yücel Atila Şehirli[1]

[1]Trakya University, Faculty of Education, Department of Classroom Teaching, , Edirne, Türkiye.
asehirli@yahoo.com.tr

Abstract: In general sense, democracy means "people have the authority of political power" as a regime. In the dictionary, it is the government that is based on "popular sovereignty". Basic principles such as "national sovereignty, right to vote, and stand for election, participation, freedom, equality, pluralism, majority, tolerance, seperation of powers, and state of law" are necessary for democracy. There are three democracy types according to the use of sovereignty; direct democracy, representative democracy, and semi-direct democracy. Democracy types according to their basic aims are; pluralistic, majoritarian, marxist, liberal, plebiscite, radical, cyber, low density, militant, accommodationist, delegationist, Westminster model, consociationalist, and deliberative democracy."

Metaphor is a word used to meaning of "compare". Metaphor is used to define abstract and difficult to comprehend facts, and it means trying to explain them with more comprehensible ones. The aim of the study is to define perceptions of of Trakya University Education Faculty grade 1, 2, 3 and 4 Classroom Teaching Teacher Candidates about "democracy " via metaphors. The sample of the study consists of Trakya University 2016-2017 education year Education faculty students. The study is qualitative and descriptive field research. In accordance with this purpose, it has been investigated that via which metaphors the teacher candidates in question perceive "democracy" concept, and if there are differences between them according to demographic features such as gender, age, class, and department.

Semi-structured questionnaire form" has been used as data collection tool. The form includes expressions as "democracy" is like… because…The data obtained from the study has been gained from the written explanations of the students about "democracy" concept. Metaphorical content analysis techniques have been used for data process. The data initially has been summarized as frequency and percentage tables. The relations between the "democracy" concept and if these perceptions vary or not according to demographical features have been analyzed.

Key words: Democracy, metaphor, teacher candidates, class education, concept.

1.GİRİŞ

Metafor kelime olarak, Grekçe "Metapherein" kelimesinden türetilmiş olup, Meta (değiştirmek) ve pherein (taşımak) kelimelerinin birleşmesiyle oluşturulmuştur (Levine, 2005: 172). Metafor günümüzde, daha ziyade; *"söylemi süslemeye yönelik bir söz sanatı"* olarak bilinmekle birlikte, Metafor kullanımı genel olarak; *"dünyayı kavrayışımıza yardım eden bir düşünme ve görme biçimi"* anlamına gelmektedir. Bilimsel araştırmalar göstermiştir ki metaforik düşünme biçimi, dil ve bilim üzerinde olduğu kadar, insanın günlük yaşamında kendini ifade edişi üzerinde de biçimlendirici bir etki yapmaktadır (Morgan, 1998: 14).

2. METAFOR NEDİR?

Öğretimin iki temel prensibi bilinenden bilinmeyene, somuttan soyuta gitmektir. Metaforlar bunu gerçekleştirirken soyut prensipleri açıklamak için somut örneklerden yararlanırlar. Metaforlar, bilinen, görülen ya da fiziksel gerçeklik, bilinmeyen, görülemeyen ya da ruhsal gerçekliği tanımlamaya yardımcı olmak için kullanılırlar. İnsanlar, algılama ve kelime hazineleri sınırlı olduğundan, bir kavramı anlayabilmek için, başka kavramlarla kıyaslamalar yapmak zorunda kalmaktadır (Clarken, 1997: 4). Bu sebeple Aristo döneminden beri daha ziyade romansal ve şiirsel anlatımda farklı şekillerde metafor kullanımı söz konusu olurken, 1980'li yıllarda, Lacoff ve Johnson'un "Metaphors we live by" isimli çalışmalarında geliştirdikleri *"zihinsel metafor teorisi"* olarak isimlendirilen bir teoriyle metaforun önemi anlaşılmıştır. Lacoff ve Johnson'un ileri sürdükleri bu teoriye göre; "Kavram sistemimiz büyük ölçüde metaforikse, o zaman düşünme tarzımız, tecrübe ettiğimiz her olgu ve günlük olarak yaptığımız her şey bir bakıma metaforiktir" (Lakoff ve Johnson, 1980). Metaforlar; *"insanların gerçeğe ve dünyaya ilişkin düşüncelerini şekillendiren temel zihinsel modellerden biridir"*. Dolayısıyla metaforlar; *"soyut veya karmaşık olan olguları, daha somut veya tecrübe edilen olgularla karşılaştırarak, bu sayede bilinmeyen olgulara ilişkin anlayış geliştirmeye imkan sağlarlar"* (Ocak ve Gündüz: 2006).

Yob'a göre metafor; *"bireyin yüksek düzeyde soyut, karmaşık veya kuramsal bir olguyu anlamada ve açıklamada kullanılabileceği güçlü bir zihinsel araçtır"* (Yob, 2003: 130). Bu özelliğinden dolayı metaforlar öğrencilerin özellikle zor kavram ve terimleri daha net bir şekilde anlamalarına yardımcı olarak soyut kavramların zihinde somutlaştırılması ve görselleştirilmesini sağlamakta ve böylece öğrenilen bilgilerin akılda daha uzun süre kalmasını ve daha kolay hatırlanmasını sağlayarak öğrenme motivasyonunu artırmaktadır. Metaforlar eğitim yönetiminde müfredat geliştirme ve planlamada; öğretim alanında öğrenmeyi teşvik etme ve yaratıcı düşünceyi geliştirmede, öğretmen eğitiminde ise öğretim uygulamalarını yönlendirmede ve öğretmenlerin modern eğitim anlayışlarındaki yerlerini belirlemede bir araç konumundadır (Arslan ve Bayrakçı, 2006: 100-106). Metaforlar yaratıcıdır; çünkü zihnimizi benzerliklerin, ilişkilerin ve görüşlerin ötesine, kendi yeniden yarattıkları benzerliklere, ilişkilere ve görüşlere yönlendirmektedir. Metaforlar, keşiftir; çünkü kavramın daha önce taşıyamayacağı bir anlam boyutu keşfedilir ve bu şekilde kavramın ve düşüncenin anlam ufku genişlemektedir (Demir, 2010: 12, Akt. Ergin, D. Y. ve Beyoğlu, A. 2017).

Son yıllarda, dünyada olduğu gibi ülkemizde de metaforların belli başlı sosyal ortamlardaki faaliyetlere nasıl rehber olduğu, inançları, tutumları ve değerleri nasıl şekillendirdiği, örgütsel süreçleri nasıl gösterdiği ve örgütsel yaşamın oluşturulmasında nasıl vurgulandığına yönelik olarak ilginin arttığı görülmektedir (Çelikten, 2006: 270). Bu ilgi hayatın her alanında olduğu gibi eğitim ve öğretim alanında da kendisini göstermektedir.

Tarih dersinin öğretiminde de öğrencilerin metafor oluşturdukları görülmektedir (Güven ve Güven: 2009). Tarih dersi kavramlar konusunda oldukça zengin bir derstir. Bu durumda Tarih dersinde öğrencilerin birçok metafor oluşturabileceği anlamına gelmektedir.

Özellikle birçok soyut kavramı öğretmeye çalıştığımız bu derste kavramların öğretimi ve öğrenilen kavramların kalıcılığının sağlanması oldukça önemlidir. Öğrencilerin "Demokrasi" kavramını, ilgili öğretim programlarında da verildiği gibi doğru olarak öğrenip öğrenmedikleri ve bu kavrama ilişkin metaforlar oluşturup oluşturamadıkları anlaşılacaktır (İbret, Aydınözü: 2011). Tarih dersi kavramlar konusunda oldukça zengin bir derstir. Bu durumda Tarih dersinde öğrencilerin birçok metafor oluşturabileceği anlamına gelmektedir. Özellikle birçok soyut kavramı öğretmeye çalıştığımız bu derste kavramların öğretimi ve öğrenilen kavramların kalıcılığının sağlanması oldukça önemlidir. Öğretmen adaylarının "demokrasi" kavramını daha önceki öğretim programlarında verildiği gibi doğru olarak öğrenip öğrenmedikleri ve bu kavrama ilişkin metaforlar oluşturup oluşturamadıkları anlaşılacaktır (Şehirli 2017: 349-364).

3. EĞİTİM VE METAFOR

Wayne C. Booth, edebiyat eleştirmeni olup metafora yönelik ilginin giderek arttığını ve 2039 yılına kadar metaforla ilgilenen öğrencilerin insanlara göre daha fazla olacağını 1978 yılında dile getirmiştir (Booth, 1978: 49). Shuell (1990) ise; *"Eğer bir resim 1000 kelimeye bedelse, bir metafor da 1000 resme bedeldir"* diyerek metaforun gücünü vurgulamaktadır. Bir resim sadece statik bir imge sunarken, bir metafor bir olgu hakkında düşünmek için zihinsel bir çerçeve sunar. Kullanılan metaforlar bireyin düşünce şeklini oluşturur. Bireyin özel bir durumda neler gördüğünü, bir olayı yorumlama şeklini, olası çözüm yollarını ve ne şekilde davranacağını belirler. Metaforik dil ve düşünce üzerine yaptığı çalışmalardan yola çıkan Gibbs (1999: 30), öğrenciler ve metaforla ilgilenen diğer araştırmacılar tarafından metafor araştırmasının en iyi şekilde nasıl yapılacağını sorgulamaktadır (Akyol, 2017:74).

3.1. Metaforların Öğrencilere Sağladığı Faydalar

Vygotsky perspektifinden metafor anlayışı, söylemde harekete geçirilen geçici kavramlar veya zihinsel alanlar ile uyumludur ve sürekli gelişerek tutarlı hale gelir. Aynı zamanda Vygotsky (1962) ve Wertsch (1985) tarafından da belirtildiği gibi, kelime ve kavramların anlam oluşturma ve genişletme sürecinde dilin ve düşüncenin keskin etkileşimini vurgular. Metafor anlayışı, Slobin'den sonra "konuşup düşünmek" denebileceği, "sosyal düşünme biçimi" dinamikleri yoluyla anlam ve yapısal tutarlılık oluşturma sürecidir. Ortak anlayış inşası veya aracılığıyla söylemde metafor, çocuğun bireysel anlayışının inşasına ve yeniden yapılandırılmasına giden yolda önemli bir adım olabilir (Cameron, 2003: 35-36). Metaforlar, öğrencilerin temel kavramlar, modeller ve konular hakkındaki farkındalıklarını arttırmaya yardımcı olarak eğitimde yararlı bir işlev görürler (Cortazzi ve Jin, 1999: 150). Cameron, metaforun gelişim veya öğrenmeye nasıl katkıda bulunduğunu sorgulamaktadır (Cameron, 2003: 36-38).

Thomas (2006: 115-116) yaptığı araştırma sonucunda, metaforun değerini öğrencileri üst bilişsel düşünmeye, gelişme ve iyileştirmeye çekmek için bir araç olarak gösteren aşağıdaki noktaları önermektedir:

-Öğrenciler metaforu anlayabilir ve eğitim-öğretim konusundaki görüşlerini ve öğrenci olarak rollerini metafor kullanarak tanımlayabilirler.

-Öğrencilerin öğrenme kavramını, öğrenci olarak rollerini ve/veya öğrenme sürecini kavramsallaştırmak için metafor kullanması üst- bilişsel bir deneyimdir.

- Yapılandırmacılık ile tutarlı bir eğitim-öğretim anlayışı metafor kullanarak öğrencilere iletilebilir.

-Öğrencilerin öğrenme kavramındaki, öğrenci olarak rollerindeki ve/ veya öğrenme süreçlerindeki değişim metafor kullanarak bir dereceye kadar izlenebilir (Akyol, 2017: 80-81).

3.2 Metaforların Öğretmenlere Sağladığı Faydalar

Öğretmenlerin kendi metaforlarına ilişkin farkındalıklarını arttırmaları, kendi deneyimlerini yansıtmalarına ve profesyonelce gelişmelerine yardımcı olabilir (Cortazzi ve Jin, 1999: 150). Öğretmenlerin sınıf uygulamaları için kendi metaforlarının ortaya çıkarılması ve tartışılması, metaforları ile uygulamalarının nasıl geliştiğine ilişkin düşünceleri, mesleki uygulama ve özeleştiri ile ilgili farkındalıklarını arttırmak için profesyonel gelişim süreçlerinde doğrudan pedagojik bir işleve sahiptir. Bir öğretmenin kişisel veya mesleki benlik imgesi, sadece ideal bir amaç ya da uygulamanın bir yansıması değil, uygulamayı belirli yönlerde şekillendiren baskın bir çerçevedir (Cortazzi ve Jin, 1999: 155). Öğretmen yetiştirmeyle ilgilenen bazı araştırmacılar, metaforların öğretmenlerin öğretimle ilgili temel inançlarının bilişsel ve duyuşsal ana fikrini temsil ettiğini göstermektedir. Öğretmenlerin metaforlarının incelenmesi onların bilişinin önemli yönlerini incelemek için verimli, dolaylı bir yol gibi görünmektedir. Öğretmenlerin nasıl plan yaptığı ya da karar verdiği veya deneyimlerini nasıl ifade ettikleri buna örnek verilebilir (Munby, 1986'dan aktaran Cortazzi ve Jin, 1999: 155).

Metaforlar öğretmen adaylarının, öğretmen eğitimi sırasında belli olgulara ilişkin sahip oldukları zihinsel imgeleri açığa çıkarmada, anlamada ve değiştirmede güçlü bir "pedagojik araç" olarak kullanabilir. Öğretmen adaylarının "öğretmenlik meslek bilgisi" alanıyla ilgili derslerde eğitimle ilgili öğrenci, öğretmen, bilgi, okul vb. gibi farklı kavram ve olgulara ilişkin metafor üretmeleri ve bunları paylaşmaları istenebilir. Öğretmen adayları, kendileri ve arkadaşlarının metafor imgelerini analiz ettikten ve bu imgelerin sundukları alternatif kavramsallaştırmaların farkına vardıktan sonra, onlara bu kavram ve olgulara yeni bakış açıları getiren metafor imgeleri tanıtılabilir. Bu yolla öğretmen adaylarının belli eğitimsel olgulara yönelik kendi zihinlerinde oluşturdukları şemaları anlamaları ve gerektiğinde bunları yeniden yapılandırmaları sağlanabilir (Saban, 2008).

Perry ve Cooper (2001), öğretmen eğitimcilerindeki değişimi yansıtması açısından metaforların iyi aynalar olduğunu vurguladıkları çalışmalarında, yansıtma için eğitici bir araç olarak metafor kullanımını incelemiştir.

Cortazzi ve Jin (1999:160-161), Low (1988) ve Ortony vd. (1979) tarafından yapılan çalışmalara da işaret ederek, "Öğretmenler neden metafor kullanır?" sorusuna ilişkin olarak, öğretmenlerin çeşitli nedenlerden dolayı metafor kullandığını açıklamaktadır (Akyol, 2017:81-83).

3.3. Metaforların Araştırmacılara Sağladığı Faydalar

Metaforlar bir işin içyüzünü görmeyi sağlar. Metaforların güçlü yönleri olduğu gibi zayıf yönleri de vardır. Metaforlar görmenin yollarını açarken, görmemenin yollarını da gözler önüne serer. Metaforlar yeni tarzda görmeye, düşünmeye ve davranmaya özendirir. İçgörü ufkunu genişletir ve yeni olasılıkların önünü açar. Metaforlar yeni metaforlara yol açarak, rekabet halinde ve tamamlayıcı bir kavrayış mozaiği yaratır (Morgan, 1998: 392-397). Kültürlerarası öğrenme bağlamında metaforlarla sıklıkla karşılaşıldığı için metafor kullanımını incelemek, iletişimde ve öğrenmede farklı kültürel yönelimleri açığa çıkarabilir (Cortazzi ve Jin, 1999:150). Metaforlar çalışılan bir konu, olgu, olay ve durum hakkında çok sağlam, zengin bir resim sunar, görsel bir imaj sağlar (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 242). Metaforu bir araştırma aracı olarak kullanmak, çoğunlukla katılımcılardan dilbilimsel metaforlar toplamak, metaforları sözlüksel bağlantılarla gruplara ayırmak ve gruplara kavramsal metafor etiketleri vermek oldukça popüler hale gelmiştir. Kavramsal metafor etiketleri, araştırmacı tarafından veride bulunan bilgiye uyacak şekilde de seçilebilir (Cameron, 2003:240, Akt. Akyol, 2017:83-84).

4. DEMOKRASİ NEDİR?

Eski Yunancada halk tarafından yönetilme anlamına gelen demokrasi kavramı, halk anlamına gelen *"demos"* ile güç, kudret, iktidar ve yönetim anlamına gelen *"kratos"* kelimelerinin birleşmesiyle meydana gelmiştir (Doğan, 2007; Şaylan, 1998). Dinamik bir anlamı olan demokrasi kavramı, eski Yunanistan'da ortaya çıkmasından günümüze kadar çok farklı şekillerde tanımlanmıştır. Çünkü kişiler, toplumlar ya da toplumsal kesimler, bir idealin ölçüsü olarak düşündükleri demokrasiyi kendilerine göre belli değer

yargıları, tercihler ve istekler çerçevesinde yorumlamaktadırlar (Şaylan, 1998, Yüce, Demir, Polis Bilimleri Dergisi) Demokrasi genellikle üç ayrı şekilde yorumlanmıştır:

1. demokrasiyi bir yönetim biçimi olarak tanımlayan anlayış,

2. demokrasinin insan hakları boyutunu temel alan yaklaşım,

3. demokrasiyi bir yaşam biçimi olarak gören yaklaşım (Yeşil, 2002: 2-3).

Son yıllarda demokrasinin daha çok bir yaşam biçimi olarak görülmesi önem kazanmıştır. Nitekim Levin (1998: 58)'e göre demokrasi bir yaşam tarzı olarak görülmelidir. Dewey (t.y.) ise, demokrasinin özel, politik bir biçim, seçilmiş yöneticiler tarafından gerçekleştirilen bir yönetme biçimi olmasının çok ötesinde insan ilişkileri ve kişiliğin gelişmesi anlamına geldiğini belirtmiştir. Dewey, demokratik yöntemlerin, parlamento, seçimler, partiler arası ilişkilerle sınırlı olduğunu bunların insanların günlük yaşamlarında birebir etkisinin olmadığını belirtmiştir (Güder, Yıldırım, 2014).

Demokrasi kavramının en sık karşımıza çıkan tanımı, en genel ifadeyle, demokrasinin halkın egemenliğine dayanan bir yönetim şekli olduğudur (Doğan, 2007). Demokrasi kavramıyla ilgi bir başka tanım ise, "siyasi iktidarın, toplumda toplum için bizzat toplum tarafından kullanılması" şeklindedir (Şaylan, 1998). Demokrasi kavramının, bireylerin haklarını koruyan ve kendi yaşamlarını özgürce sürdürmelerini sağlayan bir yönetim biçimi olduğu kadar, yaşam deneyimlerine bir bütünlük ve bir anlam kazandırma isteklerini destekleyen bir yönetim biçimi olduğu da ifade edilmektedir (Touraine, 2002). Demokrasinin asıl amacının, insanın özgürce gelişmesini ve yaşamasını sağlamak olduğu söylenebilir (Doğan, 2008:10).

Demokrasi; demokrasiyi yerleştirecek, koruyacak ve güçlendirerek yaşatacak vatandaşların varlığı halinde güvencededir (Kaldırım, 2005:146). Bu nedenle demokrasinin gelişmesinde eğitim çok önemli rol oynamaktadır (Büyükkaragöz, 1990). Demokrasi; demokrasinin temel özellikleri hakkında bilgi sahibi olan, demokratik toplumun anlamını bilen ve demokratik değerlere inanan vatandaşlar gerektirir (Doğanay, 2010). Bir toplumun vatandaşları bu özellikleri taşımadığı takdirde demokrasi kültürü gelişmez. Ayrıca demokrasi otokrasiye de dönüşebilir (Gömleksiz ve Vural, 2006). Demokrasi kültürünün geliştirilmesinde ve demokratik değerlerin kazandırılmasında aileye, sosyal çevreye, örgün eğitim kurumlarına (Bkz. Atasay, 1997, Çalık, 2002, Ersoy, 2008, Gündoğdu, 2004, Tanırlı, 2007, Uslu, 2003) ve kitle iletişim araçlarına büyük görevler düşmektedir (Genç, 2006, Yüce, Demir, Polis Bilimleri Dergisi)

Demokrasi ne sadece bir yönetim biçimi, ne temel insan hakları ne de yaşam biçimidir. Demokrasi ancak tutum ve davranışlar düzeyinde, günlük yaşamda uygulaması yapılarak öğrenilebilecek ve benimsenebilecek bir siyasi rejimdir. Demokrasi ancak demokratik bir ortamda öğrenilebilir. Demokrasi eğitimi, yaşam boyu uygulama yapılarak öğrenilecek bir kavramdır. Bu süreç çocuğun doğumuyla birlikte başlamalı ve yaşam boyu devam etmelidir (Güder, Yıldırım, 2014).

5. ARAŞTIRMANIN AMACI

Araştırmada, Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü Sınıf Eğitimi Öğretmenliği Anabilim dalında öğrenim gören öğrencilerin "demokrasi" kavramına yönelik metaforik algılarını karşılaştırmak amaçlanmıştır. Öğrencilerin "demokrasi" kavramına ilişkin algılarının tespit edilmesi açısından bu kavramları neye benzettikleri, nasıl algıladıkları ve zihinlerinde oluşan imgelerin ortaya çıkarılmasında hangi metaforların kullanıldığı analiz edilmiş, cinsiyet, yaş ve anabilim dallarına göre aralarında farklılaşma olup olmadığı incelenmiştir. Araştırmanın amacı doğrultusunda şu alt problemlere cevap aranmıştır:

1. Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü Sınıf Eğitimi Öğretmenliği anabilim dalı öğrencilerinin "demokrasi" kavramına ilişkin oluşturdukları metaforlar nelerdir?
2. Eğitim Fakültesi Sınıf Eğitimi Öğretmenliği anabilim dalı öğrencilerinin "demokrasi" kavramına ilişkin oluşturdukları metaforlar ortak özellikleri bakımından oluşturdukları kavramsal kategoriler nelerdir?

3. Eğitim Fakültesi Sınıf Eğitimi Öğretmenliği öğrencilerinin cinsiyet değişkeni ile "demokrasi" metafor kategorileri ilişkisi nasıldır? Sınıf Eğitimi Öğretmenliği öğrencilerinin sınıf değişkeni ile "demokrasi" metafor kategorileri ilişkisi nasıldır?

6. YÖNTEM

Bu bölümde, araştırmada kullanılan model, araştırmanın örneklemi, veri toplanması ve çözümlenmesi açıklanmaktadır.

6.1. Araştırmanın Modeli

Araştırmada veri toplama aracı olarak yarı-yapılandırılmış anket formu kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan form, cinsiyet, yaş gibi demografik değişkenler ve katılımcıların "Demokrasi…gibidir, çünkü…" cümlesinde tamamlamaları istenen iki ayrı bölümden oluşmaktadır. Öğrencilerin forma yazdıkları cevaplar, bu araştırmada temel veri kaynağı olarak kullanılmıştır. Şurası unutulmamalıdır ki; anketler de bir veri toplama aracı olmasına karşılık geçerlik-güvenirlikleri hesaplama ile belirlenememektedir. (Ergin, D. Y., 1995).Toplanan verilerin analiz edilmesi ve yorumlanmasında nitel araştırma desenlerinden "olgubilim", verilerin değerlendirilmesinde ise metaforik içerik analizi ve betimsel analiz teknikleri kullanılmıştır. Olgubilim deseni, farkında olunan ama ayrıntılı bir anlayışa sahip olunamayan olgulara odaklanmaktadır. Bireylerin yaşadıkları ortamda karşılaştıkları olgularla ilgili olarak ne algıladıkları ve deneyimlerinin neler olduğu üzerinde durarak olguyla ilgili algısını ortaya koyma çalışmaktadır. Olgubilim, bireylerin tümüyle yabancı olmadığı aynı zamanda da tam anlamını kavrayamadığı olguları araştırmayı amaçlayan çalışmalar için uygun bir araştırma zemini yaratmaktadır (McMillan & Schumacher, 2010; Yıldırım ve Şimşek, 2008).

6.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evreni; 2016-2017 öğretim yılının ikinci yarısında Edirne ilinde bulunan Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü Sınıf Eğitimi Öğretmenliği anabilim dalı öğrencilerinden oluşmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise Eğitim Fakültesi Temel Eğitimi Bölümü Sınıf Eğitimi Öğretmenliği 1.sınıf (n=80), 2.sınıf (n=107) 3.sınıf (n=84), 4.sınıf (n=115) random seçilerek toplam 386 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Öğretmen adayları, "gönüllülük esasına" ve "ulaşılabilirliğe" dayalı olarak belirlenmiştir.

6.3. Araştırma Verilerinin Toplanması

Eğitim Fakültesinde Temel Eğitim Bölümü Sınıf Eğitimi Öğretmenliği Anabilim dalında eğitim alan öğrencilerin "demokrasi" kavramına ilişkin algılarını metaforlar aracılığıyla tespit ederek karşılaştırmak amacıyla, her bir öğretmen adayından "Demokrasi**…** gibidir, çünkü…" cümlesini tamamlaması istenmiştir. Bu ibarenin yazılı olduğu boş bir form verilerek bir ders süresi zaman tanınmıştır. Öğretmen adaylarının sadece tek bir metafor üzerinde yoğunlaşarak bu metaforun gerekçesini yazmaları istenmiştir.

6.4. Sınırlılıklar

-2016-2017 öğretim yılı ile sınırlıdır.

-Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi öğrencileri ile sınırlıdır.

-Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü Sınıf Eğitimi Öğretmenliği anabilim dalı öğrencileri ile sınırlıdır.

-Araştırma 386 öğrenci ile sınırlıdır.

-Araştırma "demokrasi" kavramına ilişkin metafor oluşturma becerisi ile sınırlıdır.

7. BULGULAR VE YORUM

Araştırma sonuçlarına ilişkin elde edilen metaforlar ve metaforlardan oluşturulan kategoriler tablolarda verilerek yorumlanmıştır. Tablo 1'de öğrenciler tarafından üretilen metaforlar frekanslarıyla birlikte frekans yüzdesine göre verilmiştir. Tablo 1'de görüldüğü gibi, demokrasi kavramına ilişkin olarak 386 öğretmen adayı toplam 164 metafor üretmiştir. Sınıf Eğitimi öğretmen adayları demokrasi kavramına ilişkin bakış açılarını bu metaforlar aracılığıyla ortaya koymuş ve metaforları çeşitli yönleriyle demokrasi ile ilişkilendirmişlerdir. Geliştirilen bu metaforlardan en fazla dile getirilenler; **"terazi, özgürlük, adalet, anne, ağaç, eşitlik, su"** olmakla birlikte, metaforların büyük bir bölümünü somut varlıklar oluşturmaktadır.

Tablo 1. Demokrasi Kavramına İlişkin Üretilen Metaforlar

DEMOKRASİ	f	%
terazi	**31**	**8,2**
özgürlük	**23**	**6,1**
adalet	**10**	**2,7**
anne	**10**	**2,7**
ağaç	**8**	**2,1**
eşitlik	**8**	**2,1**
su	**8**	**2,1**
aile	5	1,3
hayat	4	1,1
kuş	4	1,1
orkestra	4	1,1
özgürlüktür	4	1,1
güneş	3	,8
halk	3	,8
karınca	3	,8
nefes	3	,8
yağmur	3	,8
altın	2	,5
bulunmaz hint kumaşı	2	,5
cumhuriyet	2	,5
çocuk	2	,5
elma	2	,5
gökkuşağı	2	,5
gökyüzü	2	,5
kızıl elma	2	,5
mum	2	,5
oksijen	2	,5
öğretmen	2	,5
pazar yeri	2	,5
sevgi	2	,5
yapboz	2	,5
yaşam	2	,5

Öğretmen adaylarının geliştirdikleri metaforlar dikkate alındığında oluşturulan metaforların şunlar olduğu görülmektedir: Anayasa, anlayışlı, iyi bir aile, apartman, araba, arı yuvası, artık yoktur, aslanın ağzındaki ekmek, aşk, at, Atatürk, aydınlığa giden bir yol, baba, babanın çocuğuna verdiği harçlık, bağımsızlık, balık, bayrak, bedendeki can, bina, bir ağacın dalları, bir ağacın dalları ve meyvesi, bir bina içerisindeki su tesisatı, bir elmanın eş parçalara bölünmesi, bir elmanın iki yarısının birbirine eş olması, bir evin çatısı, bir işçiyle bir avukatın aynı masada oturması, bir kuş, bir ruh, bir saat, bir sınıf, bir şiir, bir ülkenin kalbi, birey olmak, bireyin kendi kararlarını kendisinin vermesi, bireysel hak ve özgürlük, birlik, birliktelik, boş bir meydan, boş bir oy pusulası, boş ders, boşluk, bukalemun, büyükbaba, cumhuriyetçilik, cumhuriyetin şartıdır, çalar saat, çay, çınar, çınar ağacı, çiçek, çiçek bahçesindeki gül, çikolata, çocukluk, çoğunluğun seçilmesi, çoğunluğun sesi, çoğunluk, çok kalın bir kazak, çok sesli koro, çok sesli müzik, çok yönlü bir yolda giden arabalar, dağ, dalları olan bir ağaç, denge, dengede terazi, deniz, denizde yüzmek, devletin bekası için hayat damarı, devletin özgürlüğü, dilimlenmiş pasta, doğa, doğru yol, dört yapraklı yonca, duru su, duymayan bir vatandaşa dünyanın en güzel müziğini dinletmek, dünya, dünyanın en güzel hali, düşünce özgürlüğü, düşünce özgürlüğüdür, egemenlik biçimi, ekvatoral iklim, eleme, elmadır, eşit kollu terazi, eşitlik, saygı, eşitlik-özgürlük, eşlik, evlilik cüzdanı, evren, fıtratımızın temel taşı, gölge, gösteri, grup ödevi, güneşli bir gökyüzü, güvence, hakkın bütünleşmiş hali, haksızlığın olmadığı bir şey, halter, hapşırmak, hava, hayattır, her vatandaşın eşit hak ve hürriyetlere sahip olması, herkesin eşit hakları olması, herkesin söz hakkı olduğu bir aile, hukuk, ilaç, insan hakları, insan haklarının en önemli safhası, insanca yaşam için mecburiyet, insanın vicdanı, insanın yegane gücü, insanlığın olgunlaşması, insanlık, İslam dini, İslam dinindeki ibadet, itfaiye hortumundan çıkan su, iyi gün dostu, izci kampı, kader, kadın, kalem, kantar, kardeşlik, kayısı çağlası, kelebek, kendi saçını taramak, kendini yönetmek, kendini yönetmek, kitap, koro, kura çekmek, küçük bir çocuğun parkta oynaması, kyk, laf, laiklik, lego, mandalina, market, masal, meclis, medeniyet, milletin söz sahibi olması, musluk, Mustafa Kemâl Atatürk, mutluluk, müzik, nefes almak, objektif bir düşünce, okul, okul gezisi, okyanus, on beş temmuz, ormanda koşmak, ortak yaşam kültürü, otobüs yolculuğu, oy kutusu, oy sandığı, oyun hamuru, önünü asla kapatamayacağımız bir yol, özgürlük, eşitlik, para, park, parmaklar, pazar, pazar, petek, piknik alanı, portakal, puzzle, rahatlık, sadece sözde kalan, sağlık, sağlık gibidir, sağlıklı yaşam, sakız, salıncak, saygı, saygı duyulmayan bir put, saygı ve sevgi, sebze yemeği, seçme ve seçilme hakkı, seçmen kutusu, ses sanatçısının sesi, sevgili, sınıf başkanlığı seçimi, sınıftaki başkanlık seçimi, sırtlan sürüsü, sibop, soyut duygular, şah damar, şah damarı, tabiat, tahterevalli, tartı, temeli sağlam atılmış bir bina, temiz bir vicdan, toplum tarafından seçim, Türkiye, uçurtma, uçurtma uçurmak, uzay, ülkemizde hayalet, ülkemizde; hint kumaşı, üst üste dizilmiş dengede duran bardaklar, varsayım, vefakâr bir baba, vicdan, yaşama biçimi, yaşlanmış bir ağaç, yöneten ile aramızdaki ilişki, yuvarlak bir masa, zar, zor büyüyüp yıllarca yaşayabilen bir canlı, zorlama.

Aşağıda Tablo 2'de öğrenciler tarafından üretilen metaforlara "…çünkü" denilerek verilen cevaplar frekans yüzdesine göre verilmiştir.

Tablo 2. Demokrasi Kavramına İlişkin Üretilen Metaforlar

DEMOKRASİ/ÇÜNKÜ	f	%
eşitliktir	**30**	**8,0**
özgürlüktür	**11**	**2,9**
denge unsurudur	**6**	**1,6**
adaletlidir	**5**	**1,3**
farklılıklara saygı	**4**	**1,1**
hürriyettir	**4**	**1,1**
adildir	3	,8
değerlidir	3	,8
düşünce özgürlüğü	3	,8
eşitlikçidir	3	,8
ihtiyaçtır	3	,8

adalettir	2	,5
adil ve eşitlikçidir	2	,5
belirsizdir	**4**	**1.0**
çeşitliliktir	2	,5
çoğunluğun dediği olur	2	,5
çok gereklidir	2	,5
eşitlik sağlar	2	,5
eşitlik ve adalet	2	,5
eşitlik ve özgürlük	4	1.0
farklı fikirlere saygı ve eşitlik	**2**	**,5**
gereklidir	**4**	**1.0**
halka aittir	2	,5
halkın kendi kendini yönetmesi	2	,5
herkes içindir	2	,5
kurallıdır	2	,5
mecburîdir	2	,5
millete aittir	2	,5
milletin özyönetimi	2	,5
mutluluktur	2	,5
özgürlük	**6**	**1.5**
özyönetimdir	2	,5

8. SONUÇ VE TARTIŞMA

Araştırmada, Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü Sınıf Eğitimi Öğretmenliği Anabilim dalında öğrenim gören öğrencilerin "demokrasi" kavramına yönelik metaforik algılarını karşılaştırmak amaçlanmıştır. Öğrencilerin "demokrasi" kavramına ilişkin algılarının tespit edilmesi açısından bu kavramı neye benzettikleri, nasıl algıladıkları ve zihinlerinde oluşan imgelerin ortaya çıkarılmasında hangi metaforların kullanıldığı analiz edilmiş, cinsiyet, yaş ve anabilim dallarına göre aralarında farklılaşma olup olmadığı incelenmiştir. Öğretmen adaylarından devlet kavramına ilişkin olarak birbirinden çok farklı metaforlar üretmişlerdir. **Araştırmada elde edilen bu sonuçlara dayanarak şu öneriler getirilebilir:**

-Öğretmen adaylarının öğrencilik sürecinde demokrasiye ilişkin algılarının farklılaşıp farklılaşmadığını tespit etmek amacıyla, farklı bölümler arasında karşılaştırmalı çalışmalar ilerleyen yıllarda da yapılabilir.

- Öğretmen adaylarının ve öğretim elemanlarının demokrasiye ilişkin algılarını belirlemeye ve karşılaştırmaya yönelik araştırmalar yapılabilir.

-Sınıf eğitimi öğretmen adayları ile Eğitim Fakültesinin diğer bölümlerinde öğrenim gören öğretmen adaylarının "demokrasi" algıları metafor yoluyla belirlenerek aralarında karşılaştırmalar yapılabilir.

-Öğretmen adaylarına eğitim programlarında "demokrasi eğitimi" dersleri verilebilir.

-Metaforlar öğretmen adaylarının tarih eğitimi esnasında belli olgulara ilişkin sahip oldukları zihinsel imgeleri açığa çıkarmada, anlamada ve değiştirmede "pedagojik araç" olarak kullanabilir.

KAYNAKÇA

Akyol, C. (2017). Metaforların Kullanım Alanları ve Faydaları, Bahadır Kılcan (Ed.), *Metafor ve eğitimde metaforik çalışmalar için bir uygulama rehberi.* (1.Baskı). Ankara: PEGEM Akademi, s.51-92.

Arslan, Metin ve Bayrakçı, M. (2006). Metaforik Düşünme ve Öğrenme Yaklaşımının Eğitim-Öğretim Açısından

İncelenmesi, *Milli Eğitim Dergisi,* C.35, s.171, s.100-107.

Atasay, A. (1997). *İlköğretim İkinci Kademe Demokrasi Eğitimi ve İlköğretim İkinci Kademe Öğretmen ve Öğrencilerinin Demokratik Tutum ve Davranışlarının Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Aubusson, A. G. Harrison & S. M. Ritchie (Eds.), *Metaphor and analogy in Science education* (pp. 105-117). Netherlands: Springer.

Booth, W. C. (1978). Metaphor as rhetoric: The problem of evaluatioıı. *Critical Inquiry,* 5(1), 49-72.

Büyükkaragöz, S. (1990). *Demokrasi eğitimi,* Ankara: Türk Eğitim Vakfı Yayınları.

Cameron, L. (2003). Metaphor in educational discourse. London: Continuum.

Clarken, R.H, (1997). Five Metaphors for Barash, D. P., & Webel, C. P. (2014). *Peace and conflict studies* (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: SAGE.Educators, American Educational Research Association, Chicago.

Cortazzi, M., & Jin, L. (1999). Bridge stolearning: Metaphors of teaching, learning and language. In L. Cameron 8c G.Low (Eds.), *Researching and applying metaphor* (pp. 149-176). Cambridge, UK: Cambridge University.

Çalık, D. (2002). *İlköğretim Okullarında Demokrasi Eğitimi Üzerine Bir Araştırma (Manisa ili örneği),* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.

Çelikten, M. (2006). Kültür Ve Öğretmen Metaforları, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* Sayı: 21 Yıl: 2006/2, Kayseri.

İbret, B. Ünal Aydınözü, D. (2011). *İlköğretim II. Kademe Öğrencilerinin "Dünya" Kavramına İlişkin Geliştirdikleri Metaforlar*. Kastamonu Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Kastamonu.

Demir, G. Y. (2010). "Çevirenin önsözü". G. Lakoff & M. Johnson (Yazarlar) *Metaforlar: Hayat, Anlam ve Dil*. İstanbul: Paradigma.

Ergin, D. Y. (1995). Ölçeklerde Geçerlik ve Güvenirlik, İstanbul: Marmara. Üni. *Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi,* Sayı:7, s. 125-148.

Ergin, D. Y. ve Beyoğlu, A. (2017). *Metaphorical Perceptions of Students in Education Departments on the Concept of Location.* IV. IBANESS International Balkan and Near Eastern Social Sciences Congress Series Russe- Bulgaria April 8-9, 2017.

Ersoy, A. F. (2008). *Okulöncesinde demokrasi eğitimi ve çocuk hakları. H. Deveci, (Ed.), Okulöncesinde demokrasi eğitimi ve çocuk hakları.* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Doğan, İ. (2007). *Modern toplumda vatandaşlık demokrasi ve insan hakları (6. baskı).* Ankara: Pagema yayıncılık.

Doğan, F. (2008). *Ankara ili ilköğretim okulları yönetici ve öğretmenlerinin demokrasi eğitimi ve okul meclisleri projesine ilişkin görüşleri.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Doğanay, A. (2010). "What does democracy mean to 14-year-old Turkish children? A comparison with results of the 1999 IEA Civic Education Study", *Research Papers in Education,* C.25, S.1, ss.51-71.

Genç, S. Z. (2006). Demokratik Kazanımların Gerçekleştirilmesinde İlköğretim Öğretmenlerinin Etkililiğinin Değerlendirilmesi", *Milli Eğitim Dergisi,* C.35, S.171, s.43-54.

Gömleksiz, M. ve Akar, V., R. (2006). Nasıl Bir Öğretmen Yetiştiriyoruz: Otoriteryenizm ve Ayrımcılık Üzerine Bir Araştırma, *Uluslararası Öğretmen Yetiştirme Sempozyumu*. Çanakkale: On Sekiz Mart Üniversitesi, 4-6 Mayıs 2006.

Güder, S. Yağan, Öz, A. Y. (2014). Okulöncesi Öğretmeni Adaylarının Demokrasiye İlişkin Metaforları, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Issn: 1308-9196, yıl : 7 sayı : 16 Nisan 2014.

Gündoğdu, K. (2004). *İlköğretimde demokrasi ve insan hakları eğitimi üzerine bir durum çalışması.* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). ODTÜ, Ankara.

George Lakoff and Mark Johnson (1980). *Metaphors we live by*, Chicago: University of Chicago Press.

Gibbs, R. W. (1999). Researching metaphor. In L. Cameron & G. Low (Eds.), *Researching and applying metaphor* (pp. 29-47). Cambridge, UK: Cambridge University.

Kaldırım, E. (2005). İlköğretim 8. Sınıf Öğrencilerinin Demokrasi Algıları, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi,* C.25, s.3, s.143-162.

Levine, P. M. (2005). *Metaphors and Images of Classrooms*, Kappa Delta Pi Record, v:41,n:4, İndianapolis.

Levin, B. (1998). The educational requirement for democracy, *Curriculum Inquiry, 28* (1), 57-59.

Morgan, G. (1998). *Yönetim ve örgüt teorilerinde metafor* (Çev. G.Bulut). İstanbul: MESS. Yayın No:280,

Ocak, G. Gündüz, M. (2006). Eğitim Fakültesini Yeni Kazanan Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Mesleği Dersini

Almadan Önce ve Aldıktan Sonra Öğretmenlik Mesleği Hakkındaki Metaforlarının Karşılaştırılması, *AKÜ* Ortony, A. (1975). Why metaphors are necessary and not just nice. *Educational Theory,* 25(1), 45-53.

Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:.VI (I), Sayı:2, Afyon.

Saban, A. (2008a). İlköğretim I. kademe öğretmen ve öğrencilerinin bilgi kavramına ilişkin sahip oldukları

zihinsel imgeler, *İlköğretim Online, 7(2),* 421-455.

Shuell, T. J. (1990). Teaching and learning as problem solving. *Theory into Practice,* 29(2), 102108.

Şaylan, G. (1998). *Demokrasi ve demokrasi düşüncesinin gelişmesi (1. Baskı),* Ankara: TODAİE Masa Üstü Yayıncılık

Bürosu.

Şehirli, Y., A. (2017). *Savaş ve Barış Kavramlarına İlişkin Sınıf Eğitimi Öğretmen Adaylarının Metaforik Algıları*. I.

Uluslararası Savaş ve Kültür Sempozyumu, KIBATEK, Amasya Üniversitesi, 17-19 Kasım 2017, Amasya.

s.349-364.

Tanırlı, H., (2007). *Demokrasi ve İnsan Hakları Eğitimiyle İlgili Konuların İlköğretim Kurumlarında Okutulmakta Olan Ders Kitapları İçerisindeki Yerinin İncelenmesi".* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.

Thomas, G. P. (2006). Metaphor, students' conceptions of learning and teaching, and metacog-nition. In P. J. Touraine, A. (2002). *Demokrasi nedir?* (Çev.: O. Kunal). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Uslu, M. (2003). *İlköğretim ikinci kademede demokrasi eğitimi: Öğretmen ve öğrencilerin demokratik davranışlar sergileme düzeyleri (Sakarya ili örneği).* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). *Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.*

Yob, I.M. (2003). *Thinking Constructively With Metaphors*, Studies in Philosophy and Education, Vol.22, Kluwer Academic Publishers, Netherland,s.130.

Yeşil, R. (2002). Okul ve ailede insan hakları ve demokrasi eğitimi. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. (6. Baskı).* Ankara: Seçkin Yayınları.

Yüce, S. G., Demir, Ö. (2011). Polis Adaylarının "Demokrasi" Kavramına İlişkin Algılarının Metaforlar Aracılığıyla

İncelenmesi, *Polis Bilimleri Dergisi*, C.13 (2), s.147-178.

Egemenlik/Hâkimiyet Kavramına İlişkin Sınıf Eğitimi Öğretmen Adaylarının Metaforik Algıları

Dr. Öğr. Üyesi Yücel Atila Şehirli[1]

[1]Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, Sınıf Eğitimi Ana Bilim Dalı, Edirne, Türkiye.
asehirli@yahoo.com.tr

Özet: Egemenlik/Hâkimiyet, kelimesi; "Egemen olma durumu, milletin ve onun tüzel kişiliği olan devletin yetkilerinin hepsi, hükümranlık, hâkimiyet" anlamına gelmektedir. Egemenlik, "aslî ve en yüce iktidar" şeklinde de tanımlanmaktadır. Bir devletin kurulabilmesi için, insan topluluğunun bu ülke üzerinde egemen olması gerekir. Egemenlik, "dış egemenlik" ve "iç egemenlik" olmak üzere iki değişik anlamda kullanılmaktadır. İç egemenlik; "devlet iktidarının kendisini, yani muhtevasını, kapsadığı yetkileri ifade etmek üzere"de kullanılır. Dış Egemenlik; "bir devletin uluslar arası ilişkiler alanında söz konusu olan egemenliğine" denir. Egemenliğin kime ait olduğu sorusuna ilişkin olarak; "Teokratik Egemenlik Teorileri" ve "Demokratik Egemenlik Teorileri" ileri sürülmüştür.

Metafor, "karşılaştırma" anlamında kullanılan bir kelimedir. Metafor, soyut ya da kolayca anlaşılamayan olguları tanımlamak için kullanılmakta olup, "daha anlaşılır olanla açıklamaya çalışmak" demektir. Bu araştırmanın amacı, Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nin Temel Eğitim Bölümü Sınıf Eğitimi programında öğrenim gören öğretmen adayı öğrencilerin "egemenlik/hâkimiyet" kavramına ilişkin algılarının ne yönde olduğunu metaforlar aracılığıyla belirlemektir. Araştırma nitel araştırma yöntemine uygun olarak tasarlanan betimsel bir alan araştırmasıdır. Bu amaç doğrultusunda söz konusu öğretmen adaylarının "egemenlik/hâkimiyet" kavramını hangi metaforlar aracılığıyla algılamakta olduğu incelenmiştir. Araştırmada veri toplama aracı olarak "yarı-yapılandırılmış anket formu" kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan form, demografik değişkenler ile katılımcıların "Egemenlik/Hâkimiyet… gibidir, çünkü…" cümlesini tamamlamaları istenen bölümden oluşmaktadır.

Araştırmada elde edilen veriler, öğrencilerin "egemenlik/hâkimiyet" kavramı ile ilgili yazılı açıklamalarından elde edilmiştir. Toplanan verilerin işlenmesinde metaforik içerik analizi teknikleri kullanılmıştır. Araştırmada veriler öncelikle frekans ve yüzde tabloları halinde özetlenmiştir. "egemenlik/hâkimiyet" kavramına yönelik algıları arasındaki ilişkiler ile bu algıların demografik özelliklere göre benzerlik veya farklılıkları olup olmadığı analiz edilmiştir. Araştırmanın örneklemi; 2016-2017 öğretim yılı Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi öğrencilerinden oluşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Egemenlik/hâkimiyet, metafor, öğretmen adayları, sınıf eğitimi, kavram.

Metaphorical Perceptions of Classroom Teaching Teacher Candidates About the concept of Sovereignty/Dominance

Assict. Prof. Dr. Yücel Atila Şehirli[1]

[1]Trakya University, Faculty of Education, Department of Classroom Teaching, , Edirne, Türkiye.
asehirli@yahoo.com.tr

Abstract: Sovereignty/dominance means "the situation of being dominant, all authorities of the nation and its legal entity state, and empery." Sovereignty is also defined as "essential and the highest power." People must be sovereign at the country in order to establish a state. Sovereignty is used in two different meanings as "outer" and "inner sovereignty." Inner sovereignty is also used to express the scope of the authorities of the state power. Outer sovereignty is the power of a state in international relations. "Theocratic" and "democratic" sovereignty theories have been asserted related to the question of who has the sovereignty.

Metaphor is a word used to meaning of "compare". Metaphor is used to define abstract and difficult to comprehend facts, and it means trying to explain them with more comprehensible ones. The aim of the study is to define perceptions of of Trakya University Education Faculty grade 1, 2, 3 and 4 Classroom Teaching Teacher Candidates about "sovereignty/dominance" via metaphors. The sample of the study consists of Trakya University 2016-2017 education year Education faculty students. The study is qualitative and descriptive field research. In accordance with this purpose, it has been investigated that via which metaphors the teacher candidates in question

perceive "sovereignty/dominance" concept, and if there are differences between them according to demographic features such as gender, age, class, and department.

Semi-structured questionnaire form" has been used as data collection tool. The form includes expressions as "sovereignty/dominance" is like… because…The data obtained from the study has been gained from the written explanations of the students about "sovereignty/dominance" concept. Metaphorical content analysis techniques have been used for data process. The data initially has been summarized as frequency and percentage tables. The relations between the "sovereignty/dominance" concept and if these perceptions vary or not according to demographical features have been analyzed.

Key words: Sovereignty/dominance, metaphor, teacher candidates, class education, concept.

1.GİRİŞ

Metafor kelime olarak, Grekçe "Metapherein" kelimesinden türetilmiş olup, Meta (değiştirmek) ve pherein (taşımak) kelimelerinin birleşmesiyle oluşturulmuştur (Levine, 2005: 172). Metafor günümüzde, daha ziyade; *"söylemi süslemeye yönelik bir söz sanatı"* olarak bilinmekle birlikte, Metafor kullanımı genel olarak; *"dünyayı kavrayışımıza yardım eden bir düşünme ve görme biçimi"* anlamına gelmektedir. Bilimsel araştırmalar göstermiştir ki metaforik düşünme biçimi, dil ve bilim üzerinde olduğu kadar, insanın günlük yaşamında kendini ifade edişi üzerinde de biçimlendirici bir etki yapmaktadır (Morgan, 1998: 14).

1.1. Metafor, Eğretileme ya da İstiare nedir?

Türkiye Türkçesinde "eğretileme" (benzetme, bir kelimenin alışılmış anlamı dışında kalan bir anlamda kullanılması), İslam kültüründe "istiare", (benzetme, bir sözün benzetme amacıyla, başka bir söz yerine kullanılması) evrensel bir terim olarak ise "metafor" kavramı kullanılmaktadır (Uğur, 2007a). Eğretileme/istiare, *"bir sözün benzetme amacıyla, başka bir söz yerine kullanılması"* olarak tanımlanabilir. (Uslu, 2007) Eğretileme/istiarenin, benzetmeden farkı benzetmede karşılaştırılan öğeler anlamlarını kaybetmezler ancak istiare/eğretilemede benzeyen ya da benzetilenden birisinin anlamı boşalır (Kıran ve Eziler Kıran, 2013). Örneğin çocuğunu *"kınalı kuzum"* diyerek seven bir anne çocuğunu (yani benzeyen) kasteder ancak "kuzu" anlamını kaybeder. Zira artık bildiğimiz anlamda dört bacaklı bir kuzudan söz edilmemektedir. Türkçede eğretileme "ödünç alma" anlamına gelmektedir. Dolayısıyla "evlat" ifadesi için "kuzu" ödünç alınmaktadır. "Açık eğretileme ve kapalı eğretileme" olmak üzere eğretileme iki türlüdür. (Açık Eğretileme: Aslanlarımız sınırlarımızı bekliyor (TDK). Kapalı Eğretileme: Askerimiz kükreyerek siperlerinden fırladılar (TDK)).

1.2. Metaforların Kullanım Amaçları nelerdir?

Metaforlar olmadan konuşamaz ve düşünemeyiz. Metafor olmadan bilinçli varlıklar haline gelemeyiz. Günlük konuşmalar üzerine yapılan son araştırmalar, dakikada dört metafor kullanıldığını göstermektedir. Düşüncelerin, duyguların, yaşantıların tanımlanmasında metaforlardan yararlanılması kaçınılmazdır (Girmen, 2007: 9). Metaforlar, günlük konuşma dilinin vazgeçilmez bir parçasıdır ve somut olmayan şeylere somut nitelikler vermek için kullanılır (Darn ve White, 2005). Black tarafından da açıklandığı üzere, metafor vurgulamaya, gizlemeye veya özellikle birincil konu (hedef) olan terimlerin özelliklerini yeniden düzenlemeye neden olabilmektedir (Gentner ve Wolf, 2000: 296).

Metaforların başlıca kullanım amaçları şöyle sıralanabilir:

1. Metaforlar, kelime haznemizin bir parçasıdır. Kelimeler gibi hareket eder veya altında yatan kavramsal sistemi yansıtır (Lakoff ve Johnson, 1993).

2. Metaforlar, kavramı hoş ve güzel bir şekilde ifade etmenin bir aracıdır. Bu nedenle öncelikle biçimsel ve süslüdür (Ross, 1952).

3. Metafor, konuşmacı (yazar) ile dinleyen (okuyucu) arasında bir bağ kurmada kullanılabilir. Karşılıklı bilgi hipotezine göre bir metaforun kullanılması bir hedef kitlenin kaynakla birlikte özel bilgiyi paylaşması gerektiğini varsayar (Gibbs, 1999).

4. Metafor, Whitney, Budd ve Mio'nun da belirttiği gibi, konunun hatırlanabilirliğini arttırmak için kullanılabilir, çünkü katılımcı konuyu ayrıntılı bir şekilde düzenlemek zorunda kalır ve böylece daha güçlü bir bellek izi üretir.

5. Metaforlar istenen mesajı belirtmenin kısa ve etkili yoludur.

6. Metaforlar, canlıdır ve belirsizliği azaltır. Mesajın amacının anlaşılma olasılığını artırır (Ortony, 1975).

7. Metaforlar bazı önemli farklılıkların gizlendiğini belirten mesajlardır; inandırıcı bir gerçek dişiliği ileten bir araçtır.

8. Metaforun görevi, Ortony (1975) ile Wehner'in (1988) de belirttiği gibi, bir kavramı edebi bir dille yapılamayacak şekilde aydınlatmak, netleştirmek veya açıklamaktır (Katz vd.den aktaran Yağız, 2004: 27-28)

(Akt. Akyol, 2017: 51-92).

1.3. İlk Çağ Filozoflarında Metafor

Aristoteles (M.Ö. 384-322), eserlerinde metaforlara yer vermiş, özellikle *Politika* adlı eserinde devlet anlayışını açıklarken metaforlara başvurmuştur. Aristoteles demokratik ve oligarşik yönetim biçimlerinden bahsederken, müzik ile benzeşim de kurar. Platon'un metaforundan birisi, *"güneş"* metaforudur. Herakleitos ünlü metaforu "aynı nehirde iki kez yıkanılmaz" sözüyle, "tekrar aynı yere gelsen bile aynı şeyler yaşayamayacağını, zamanın geçip gittiğini ve değişimin sürekliliğini vurgulamak" istemiştir. Pisagor'un geliştirdiği "adalet kupası" ise başlı başına bir metafordur. Laertius'tan aktaran Keklik'e (1984) göre Pitagoras (M.Ö. 570-494) filozofları tanımlamak ve sosyal hayattaki yerini belirlemek için metaforları kullanmıştı. Pythagoras insan ömrünü "mevsimler" metaforu ile açıklamıştır (Akt. Özelmacı, 2017:17-35).

1.4. Yeni Çağ Filozoflarında Metafor

Yeni Çağ filozofları üslup güzelliği, ifade açıklığı ve zor anlaşılan konulan kolaylaştırmak amacıyla metaforlardan yararlanmıştır (Keklik, 1990: 113). Niccolö Machiavelli (1469-1527), "Prens" adlı eserinde "otoriter devlet teorisi geliştirmiş" ve düşüncelerini metaforlara dayanarak ifade etmiştir (Keklik, 1990: 116).Thornas More (1478-1535)'un,"Utopia" adlı eserinde, hemen hemen tüm Utopialılara göre; "sağlık, gerçek mutluluğun temelidir" (More, 2012: 68-69).Thomas Hobbes (1588-1679), devlet felsefesinde güçlü iktidar ve despot idare taraftarıdır. Güce verdiği önem *"İnsan insanın kurdudur"* sözünden de anlaşılmaktadır (Keklik, 1990: 155). Rene Descartes (1596-1650), felsefeyi açıklamak için "ağaç" metaforu kullanmaktadır. John Locke (1632-1704), "İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme" adlı eserinde, insan zihninin bir düşünceyi diğeriyle nasıl çağrışım içine soktuğu üzerine yaptığı incelemede metafor, sembol ve alegorinin temel bir rol oynadığını belirtmektedir (Cebeci, 2013: 30). Jean Jaques Rousseau (1712-1778), "Emile" adlı ünlü eserine bir metaforla başlamaktadır (Rousseau, 2014b: 5). Immanuel Kant (1724-1804), eğitim üzerine görüşlerini ifade ederken dikkat çekici metaforlar kullanmaktadır (Kant, 2009: 40, Akt.Akyol, 2017:63-70).

1.5. Yakın Çağ Filozoflarında Metafor

18. yüzyılın sonlarından itibaren filozoflar, insan algısının büyük ölçüde insan öznesine dayandığını kabul etmeye başlamaktadır (Cebeci, 2013: 32). Arthur Schopenhauer (1788-1860), felsefenin bütün bilimlerin "basso continuo"su (polifonik müzikte arka plandaki sürekli kalın ses) olarak kabul edilmesi gerektiğini söylemektedir (Schopenhauer, 2014: 24). Friedrich Nietzsche'nin (1844-1900) "en kötü okur" üzerine oluşturduğu metafor bulunmaktadır (Nietzsche, 2013: 64-65). Ludwig Wittgenstein (1889-1951), çekiç,

kerpeten, testere, tornavida, cetvel, tutkal çanağı, tutkal, çiviler, vidalar gibi aletlerden oluşan bir alet kutusundaki nesnelerin işlevleri ne kadar çeşitliyse, sözcüklerin işlevlerinin de o kadar çeşitli olduğunu söyleyerek bir metafor kullanmaktadır (Wittgenstein, 2007: 27). Susanne K. Langer (1895-1985), çağdaş metafor çalışmalarının öncülerindendir (Langer, 1941'den aktaran Cebeci, 2013: 58). Max Black (1909-1988), görünüşte dilin diğer ifadelerine benzeyen metaforun, bu ifadelerden nasıl ayrılacağını sorgulamaktadır (Cebeci, 2013: 149). Paul Ricoeur (1913-2005), "The Rule of Metaphor" adlı eserinde retorik ve şiir üzerine öncelikle retorik alanını kavramlaştıran kişi olan Aristoteles'ten başlamak gerektiğini dile getirmektedir. (Ricoeur, 2003: 8-9). Karatani (2006: 53), filozofların Platondan beri felsefi sistemlerini bir temele oturtmak ve kararlı hale getirmek için mimari mecazlara ve metaforlara tekrar tekrar döndüğünü ifade etmektedir. Descartes, şehir planlamacısı metaforunu sağlam bir düşünce binası yaratmanın modeli olarak geliştirmektedir. Hegel, bilginin sistemli, mimari bir şey olması gerektiğine inanırken; Kierkegaard, Hegel'in kendi inşa ettiği görkemli binanın gölgesinde kalan bir kulübede yaşadığını söyleyerek mimarlık metaforu kullanmaktadır (Uygur 1962:139 Akt. Akyol, 2017:63-70).

1.6. Türk-İslam Filozoflarında Metafor

Bu filozoflar politika, ahlak, psikoloji, metafizik, kozmoloji, epistemoloji konularında metaforlardan yararlanmıştır (Keklik, 1990: 73). Fârâbi (870-950),"İdeal Devletin Yurttaşlarının Görüşlerinin İlkeleri" adlı eserinde, "kalbi amir organ olarak" açıklamaktadır (Fârâbi, 1990: 48, Keklik, 1990: 75-77). Gazzâli (1058-1111), metaforlardan hemen hemen her konuda yararlanmıştır. Metaforun (mecaz) çeşitli anlamlara geldiğini belirtmektedir (Gazzâli, 2013: 76). *(Gazzâli'den aktaran Keklik, 1990: 93).* Mevlana (1207-1273), eserlerinde mümkün olan en basit ifade tarzını seçmiştir. Anlaşılır olmak ve geniş kitlelere hitap etmek amacıyla hikâyeler, semboller ve metaforlardan yararlanmıştır (Keklik, 1987: 26). Mevlana, büyük eseri olan "Mesnevide" felsefi konuları metaforlar ve hikâyeler tarzında ele almaktadır (Keklik, 1990, s. 110-111). Mevlana'nın *Mesnevisi'nde* "ney" i insana benzetmesi önemli metaforlardan birisidir (Öztekin, 2007). Nasrettin Hoca ise "ye kürküm ye" metaforu ile "insanların görünüşe, mala, mülke hürmet ettiğini anlatmış" ve bu durumu eleştirmiştir (Özelmacı, 2017: 17-35, Akt. Akyol, 2017: 63-70).

1.7. Metaforların eğitim-öğretimde kullanılması

Öğretimin iki temel prensibi bilinenden bilinmeyene, somuttan soyuta gitmektir. Metaforlar bunu gerçekleştirirken soyut prensipleri açıklamak için somut örneklerden yararlanırlar (Clarken, 1997: 4). Aristo döneminden beri daha ziyade romansal ve şiirsel anlatımda farklı şekillerde metafor kullanımı söz konusu olurken, 1980'li yıllarda, Lacoff ve Johnson'un "Metaphors we live by" isimli çalışmalarında geliştirdikleri *"zihinsel metafor teorisi"* olarak isimlendirilen bir teoriyle metaforun önemi anlaşılmıştır. Lacoff ve Johnson'un ileri sürdükleri bu teoriye göre; "Kavram sistemimiz büyük ölçüde metaforikse, o zaman düşünme tarzımız, tecrübe ettiğimiz her olgu ve günlük olarak yaptığımız her şey bir bakıma metaforiktir" (Lakoff ve Johnson, 1980). Metaforlar; *"insanların gerçeğe ve dünyaya ilişkin düşüncelerini şekillendiren temel zihinsel modellerden biridir".* Dolayısıyla metaforlar; *"soyut veya karmaşık olan olguları, daha somut veya tecrübe edilen olgularla karşılaştırarak, bu sayede bilinmeyen olgulara ilişkin anlayış geliştirmeye imkan sağlarlar"* (Ocak ve Gündüz, 2006).

Metaforlar, bireylerin hayatı, çevreyi, olayları ve nesneleri nasıl gördüklerini; farklı benzetmelerle açıklamak ve anlamlandırmak için kullanılan bir araç olarak düşünülmektedir (Cerit, 2008: 694, Akt. Ergin, D. Y. ve Beyoğlu, A. 2017). Metaforlar yaratıcıdır; çünkü zihnimizi benzerliklerin, ilişkilerin ve görüşlerin ötesine, kendi yeniden yarattıkları benzerliklere, ilişkilere ve görüşlere yönlendirmektedir. Metaforlar, keşiftir; çünkü kavramın daha önce taşıyamayacağı bir anlam boyutu keşfedilir ve bu şekilde kavramın ve düşüncenin anlam ufku genişlemektedir (Demir, 2010: 12, Akt. Ergin, D. Y. ve Beyoğlu, A. 2017).

Yob'a göre metafor; *"bireyin yüksek düzeyde soyut, karmaşık veya kuramsal bir olguyu anlamada ve açıklamada kullanılabileceği güçlü bir zihinsel araçtır"* (Yob, 2003: 130). Bu özelliğinden dolayı metaforlar öğrencilerin özellikle zor kavram ve terimleri daha net bir şekilde anlamalarına yardımcı olarak soyut kavramların zihinde somutlaştırılması ve görselleştirilmesini sağlamakta ve böylece öğrenilen bilgilerin

akılda daha uzun süre kalmasını ve daha kolay hatırlanmasını sağlayarak öğrenme motivasyonunu artırmaktadır. Metaforlar eğitim yönetiminde müfredat geliştirme ve planlamada; öğretim alanında öğrenmeyi teşvik etme ve yaratıcı düşünceyi geliştirmede, öğretmen eğitiminde ise öğretim uygulamalarını yönlendirmede ve öğretmenlerin modern eğitim anlayışlarındaki yerlerini belirlemede bir araç konumundadır (Arslan ve Bayrakçı, 2006: 100-106).

Son yıllarda, dünyada olduğu gibi ülkemizde de metaforların belli başlı sosyal ortamlardaki faaliyetlere nasıl rehber olduğu, inançları, tutumları ve değerleri nasıl şekillendirdiği, örgütsel süreçleri nasıl gösterdiği ve örgütsel yaşamın oluşturulmasında nasıl vurgulandığına yönelik olarak ilginin arttığı görülmektedir (Çelikten, 2006: 270). Bu ilgi hayatın her alanında olduğu gibi eğitim ve öğretim alanında da kendisini göstermektedir.

Tarih dersinin öğretiminde de öğrencilerin metafor oluşturdukları görülmektedir (Güven ve Güven, 2009). Tarih dersi kavramlar konusunda oldukça zengin bir derstir. Bu durumda Tarih dersinde öğrencilerin birçok metafor oluşturabileceği anlamına gelmektedir. Tarih dersi kavramlar konusunda oldukça zengin bir derstir. Bu durumda Tarih dersinde öğrencilerin birçok metafor oluşturabileceği anlamına gelmektedir. Özellikle birçok soyut kavramı öğretmeye çalıştığımız bu derste kavramların öğretimi ve öğrenilen kavramların kalıcılığının sağlanması oldukça önemlidir. Öğretmen adaylarının "egemenlik" kavramını daha önceki öğretim programlarında verildiği gibi doğru olarak öğrenip öğrenmedikleri ve bu kavrama ilişkin metaforlar oluşturup oluşturamadıkları anlaşılacaktır (Şehirli 2017: 349-364). Özellikle birçok soyut kavramı öğretmeye çalıştığımız bu derste kavramların öğretimi ve öğrenilen kavramların kalıcılığının sağlanması oldukça önemlidir. Öğrencilerin "egemenlik" kavramını, ilgili öğretim programlarında da verildiği gibi doğru olarak öğrenip öğrenmedikleri ve bu kavrama ilişkin metaforlar oluşturup oluşturamadıkları anlaşılacaktır (İbret, Aydınözü, 2011).

Eğitim öğretim faaliyeti içerisinde öğretmenlerde metafor kullanmaktadırlar. **Öğretmenlerin sınıf içinde metafor kullanımındaki temel özellikler aşağıdaki gibi sıralanabilir:**

1. Sınıf içinde metafor, hem duyuşsal hem de ideolojik amaçlarla kullanılır. Bu amaçlar kelime haznesi araçlarının seçiminde ve aracın dilbilimsel bağlamda kullanımında birbirini etkiler.

2. Metafor derslerin oluşumu, anlaşmaya varılması ve gündeminin kontrolü kullanımının sıklığı yoluyla öğrenme fırsatları kapsamında önemli rol oynar.

3. Metafor, temel kavramların ve öğrenme stratejilerinin açıklamasında kullanılır ve bazen öğretmen ve öğrencilerin gelecek söylemlerinde paylaşılan bir yönlendirici hâline gelir. Bu işlev, etkileşimli konuşma-düşün- me konusunda bir çekim kaynağı olarak görülebilir.

4. Yeni veya zor kavramlar, bazen üzerinde iyi düşünülmüş, genellikle sembolik olan metaforların kullanımı ile açıklanmaktadır.

5. Üzerinde iyi düşünülmüş metaforlar hakkındaki tartışma, ötekiliğin anlaşılması ve azaltılması için bir dizi dayanak sunar. Bu dayanaklar katılımcıların hissedilen ihtiyaçlarıyla uyumludur.

6.Uzun vadeli sistematik metafor kullanımı, okuma-yazma süreçleriyle bağlantılı olarak konuşma ve dinleme alanındaki kelime haznesinin kullanımı gibi belirli konular etrafında ortaya çıkar. Bu sistematik meta- forların dilbilimsel ifadeleri ve kavramsal haritalamaları ortak etkileyen olarak işlev görebilir.

7. Söylemler zaman zaman canlandırma yoluyla daha az endişe edici hale getirilen okul ötesindeki metaforlara, jeolojinin ve matematiğin teknik dili gibi, aracılık eder.

8. Konuşma-düşünme yakınlığında metaforlar öncelikli olarak kavramları basitleştirerek ya da somutlaştırarak daha ulaşılabilir durumda kullanılmaktadır. Bu metaforlar öğrencilerin kavramları sadeleştirme ve somuta indirgemeleri ihtiyacına yönelik olarak bir aracı veya basamak gibi kullanılabilir (Cameron, 2003: 144, Akt. Akyol, 2017: 55-56).

2. EGEMENLİK NEDİR?

Egemenlik, kelimesi Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre; *"1. Egemen olma durumu. 2. Milletin ve onun tüzel kişiliği olan devletin yetkilerinin hepsi, hükümranlık, hâkimiyet"* anlamına gelmektedir.(http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori1=veritbn&kelimesec=107096) Bir devletin kurulabilmesi için, insan topluluğu ve ülke unsurları gereklidir; ama yeterli değildir. İnsan topluluğu ve ülke unsurları tek başlarına devlet oluşturamazlar. Devletin oluşması için, insan topluluğunun bu ülke üzerinde egemen olması gerekir. Kısaca *"aslî ve en yüce iktidar"* şeklinde de tanımlanan egemenliğin şu özellikleri mevcuttur:

1.Egemenlik aslî bir iktidardır.

2.Egemenlik, en yüce (üstün) bir iktidardır.

3.Egemenlik kayıtsız-şartsız (sınırsız, mutlak) bir iktidardır.

4.Egemen iktidar tek ve bölünmez bir bütündür,

5.Egemen iktidar devir ve ferağ edilmez. (Adnan Küçük)

2. 1.Egemenliğin Değişik Anlamları

Egemenlik kavramı ortaya atıldığı zamanlardan günümüze kadar değişik anlamlarda kullanılmıştır. Egemenlik öncelikle **"dış egemenlik"** ve **"iç egemenlik"** olmak üzere iki değişik anlamda kullanılmaktadır. İç egemenlik, devlet iktidarının kendisini, yani muhtevasını, kapsadığı yetkileri ifade etmek üzere de kullanılır. Dış Egemenlik; Bir Devletin uluslar arası ilişkiler alanında söz konusu olan egemenliğine denir.

2.2. Egemenlik Teorileri

Egemenliğin kime ait olduğu sorusuna ilişkin olarak değişik teoriler ileri sürülmüştür. Bu teorileri aşağıdaki gibidir:

a) Teokratik Egemenlik Teorileri: 1) Doğaüstü İlâhî Hukuk Doktrini, 2) Providansiyel İlâhî Hukuk Doktrini (Egemenliğin Tanrı'dan halk aracılığıyla alındığını ileri süren görüş).

b) Demokratik Egemenlik Teorileri: 1) Millî Egemenlik Teorisi, 2) Halk Egemenliği Teorisi (Gözler, 2004, www.anayasa.gen.tr/.htm. erişim tarihi:30.08.2017).

Egemenlik kavramına ilişkin düşünce ve kuram geliştirenler şunlardır: Niccolo Machiavelli (1469-1527), Jean Bodin (1530-1596), Thomas Hobbes (1588-1679), John Austin (1613-1669), John Locke (1632-1704), Montesquieu (1689-1755), J. J. Rousseau (1712-1778), Bentham, Mill ve Kant (18-19. yy), (Demirel, 2012: 22-39).

3. ARAŞTIRMANIN AMACI

Araştırmada, Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü Sınıf Eğitimi Öğretmenliği Anabilim dalında öğrenim gören öğrencilerin "egemenlik/hâkimiyet" kavramına yönelik metaforik algılarını karşılaştırmak amaçlanmıştır. Öğrencilerin "egemenlik/hâkimiyet" kavramına ilişkin algılarının tespit edilmesi açısından bu kavramları neye benzettikleri, nasıl algıladıkları ve zihinlerinde oluşan imgelerin ortaya çıkarılmasında hangi metaforların kullanıldığı analiz edilmiş, cinsiyet, yaş ve anabilim dallarına göre aralarında farklılaşma olup olmadığı incelenmiştir. Araştırmanın amacı doğrultusunda şu alt problemlere cevap aranmıştır:

1. Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü Sınıf Eğitimi Öğretmenliği anabilim dalı öğrencilerinin "egemenlik/hâkimiyet" kavramına ilişkin oluşturdukları metaforlar nelerdir?

2. Eğitim Fakültesi Sınıf Eğitimi Öğretmenliği anabilim dalı öğrencilerinin "egemenlik/hâkimiyet" kavramına ilişkin oluşturdukları metaforlar ortak özellikleri bakımından oluşturdukları kavramsal kategoriler nelerdir?
3. Eğitim Fakültesi Sınıf Eğitimi Öğretmenliği öğrencilerinin cinsiyet değişkeni ile "egemenlik/hâkimiyet" metafor kategorileri ilişkisi nasıldır? Sınıf Eğitimi Öğretmenliği öğrencilerinin sınıf değişkeni ile "egemenlik/hâkimiyet" metafor kategorileri ilişkisi nasıldır?

4. YÖNTEM

Bu bölümde, araştırmada kullanılan model, araştırmanın örneklemi, veri toplanması ve çözümlenmesi açıklanmaktadır.

4.1. Araştırmanın Modeli

Araştırmada veri toplama aracı olarak yarı-yapılandırılmış anket formu kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan form, cinsiyet, yaş gibi demografik değişkenler ve katılımcıların **"egemenlik/hâkimiyet… gibidir, çünkü…"** cümlesinde tamamlamaları istenen iki ayrı bölümden oluşmaktadır. Öğrencilerin forma yazdıkları cevaplar, bu araştırmada temel veri kaynağı olarak kullanılmıştır. Şurası unutulmamalıdır ki; anketler de bir veri toplama aracı olmasına karşılık geçerlik-güvenirlikleri hesaplama ile belirlenememektedir (Ergin, D. Y., 1995). Toplanan verilerin analiz edilmesi ve yorumlanmasında nitel araştırma desenlerinden "olgubilim", verilerin değerlendirilmesinde ise metaforik içerik analizi ve betimsel analiz teknikleri kullanılmıştır. Olgubilim deseni, farkında olunan ama ayrıntılı bir anlayışa sahip olunamayan olgulara odaklanmaktadır. Bireylerin yaşadıkları ortamda karşılaştıkları olgularla ilgili olarak ne algıladıkları ve deneyimlerinin neler olduğu üzerinde durarak olguyla ilgili algısını ortaya koyma çalışmaktadır. Olgubilim, bireylerin tümüyle yabancı olmadığı aynı zamanda da tam anlamını kavrayamadığı olguları araştırmayı amaçlayan çalışmalar için uygun bir araştırma zemini yaratmaktadır (McMillan & Schumacher, 2010; Yıldırım ve Şimşek, 2008).

4.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evreni; 2016-2017 öğretim yılının ikinci yarısında Edirne ilinde bulunan Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü Sınıf Eğitimi Öğretmenliği anabilim dalı öğrencilerinden oluşmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise Eğitim Fakültesi Temel Eğitimi Bölümü Sınıf Eğitimi Öğretmenliği 1.sınıf (n=80), 2.sınıf (n=107), 3.sınıf (n=84), 4.sınıf (n=115) random seçilerek toplam 386 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Öğretmen adayları, "gönüllülük esasına" ve "ulaşılabilirliğe" dayalı olarak belirlenmiştir.

4.3. Araştırma Verilerinin Toplanması

Eğitim Fakültesinde Temel Eğitim Bölümü Sınıf Eğitimi Öğretmenliği Anabilim dalında eğitim alan öğrencilerin "egemenlik/hâkimiyet" kavramına ilişkin algılarını metaforlar aracılığıyla tespit ederek karşılaştırmak amacıyla, her bir öğretmen adayından **"egemenlik/ hâkimiyet…gibidir, çünkü…"** cümlelerini tamamlaması istenmiştir. Bu ibarenin yazılı olduğu boş bir form verilerek bir ders süresi zaman tanınmıştır. Öğretmen adaylarının sadece tek bir metafor üzerinde yoğunlaşarak bu metaforun gerekçesini yazmaları istenmiştir.

4.4. Sınırlılıklar

-2016-2017 öğretim yılı ile sınırlıdır.

-Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi öğrencileri ile sınırlıdır.

-Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü Sınıf Eğitimi Öğretmenliği anabilim dalı öğrencileri ile sınırlıdır.

-Araştırma 386 öğrenci ile sınırlıdır.

-Araştırma "egemenlik/ hâkimiyet" kavramına ilişkin metafor oluşturma becerisi ile sınırlıdır.

5. BULGULAR VE YORUM

Araştırma sonuçlarına ilişkin elde edilen metaforlar ve metaforlardan oluşturulan kategoriler tablolarda verilerek yorumlanmıştır. Tablo 1'de öğrenciler tarafından üretilen metaforlar frekanslarıyla birlikte frekans yüzdesine göre verilmiştir. Tablo 1'de görüldüğü gibi, "egemenlik/ hâkimiyet" kavramına ilişkin olarak 386 öğretmen adayı toplam 141 metafor üretmiştir. Sınıf Eğitimi öğretmen adayları egemenlik/hâkimiyet kavramına ilişkin bakış açılarını bu metaforlar aracılığıyla ortaya koymuş ve metaforları çeşitli yönleriyle demokrasi ile ilişkilendirmişlerdir. Geliştirilen bu metaforlardan en fazla dile getirilenler; **"millet, kuş, baba, özgürlük, su, bağımsızlık, güç"** olmakla birlikte, metaforların büyük bir bölümünü somut varlıklar oluşturmaktadır.

Tablo 1. Egemenlik/ hâkimiyet Kavramına İlişkin Üretilen Metaforlar

EGEMENLİK	f	%
millet	**26**	**6,9**
kuş	**12**	**3,2**
baba	**10**	**2,7**
özgürlük	**9**	**2,4**
su	**8**	**2,1**
bağımsızlık	**7**	**1,9**
güç	**7**	**1,9**
aslan	6	1,6
bayrak	6	1,6
gökyüzü	6	1,6
anne	5	1,3
güneş	5	1,3
çocuk	4	1,1
aile babası	3	,8
öğretmen	3	,8
babam	2	,5
cumhuriyet	2	,5
deniz	2	,5
kalem	2	,5
kayıtsız şartsız milletindir	2	,5
özgürlüktür	2	,5
para	2	,5
sahip olmak	2	,5
uçurtma	2	,5
yetim bir çocuk	2	,5
yönetim	2	,5
yönetmek	2	,5

Öğretmen adaylarının geliştirdikleri metaforlar dikkate alındığında oluşturulan metaforların şunlar olduğu görülmektedir: Abi, güç, acı biber, açık denizde yol almak, ağaç, ağ-file, ahtapot, Alex de Souza, Amerika, anahtar gibidir, anne-baba, arabanın benzini, ata binmek, Atatürk, Atatürk'ün bir sözü, atila hoca, babanın çocuğa bakışı, babanın otoritesi, bağımsızlığı olmayan, yaramaz bir çocuk, bakirelik, balon, balta, baskı, başarı, bayram, bayram arifesinde, çocuğa alınan ayakkabı, bebek, beyin, bir annenin çocuğu, bir aslan, bir çocuğun bir odaya sahip olması, bir çocuğun içten gülümsemesi, bir evlilikte kocanın rolü, bir kuşun uçuşu, bir piramidin zirvesi, bir sopayı tutmak, bir ülkenin bağımsız olması, birey, bu zamandaki cep telefonu, canlının yuvasının olduğu yerdeki hakları, çaba, çalar saat, çelik, çerçeve, çınar ağacı, çiçek, çocuğun bir oyuncağı, çocuğun gülümsemesindeki masumiyet, çocuklar, davul-zurna, demir, direksiyon, dişi olmayan bir köpek, doğa, egemen olanın ailesi, ekmek-su, elimizde bulunan güç, elindeki kum kristalleri, elmas ev, ev sahibi olmak, evin reisi, evlatlık edinmek, fakirin elindeki altın, fetih, fırsat, freni olmayan araba, gazın tanecikleri, gece ve gündüz, gereklilik, gölge, gözü dışarıda koca, gücün kendinde olması, güç, kuvvet, halay, halk, halkın gücünün kaynağı, hava durumu, hayat, hayvan, hür irade, ihtiyaç, ilaç, imza, insanın hür olması, insanlık, iplik, işçi sınıfı için kurtuluş, kafes, kaktüs, kan, kapı, kaya, kayıtsız şartsız milletin tüm sözleri, keskin bir bıçak, kitap, kitaplar, koğuş ağası, konuşma, çubuğu kök, köle, krallık, kukla, kuklalıktan kurtulmak, kumanda, kurallar bütünü, uyum, sahip olma, kurt sürüsünün lideri, kurtulan halk, kuş kanadı, kuşlar, kuşların uçması, kuşun serbest bırakılması, kuşun uçması, küçük bir çocuğun oyuncak bebek alması, küçük tarafından havaya sonsuzluğa bırakılan balon, masanın ayakları, meclis, merdiven, mesleğini eline almış kişi, meyve, mikrop, millet, milletin kendi kendini yönetmesi, milletin mutluluğu, milletin özgürlüğü, milletin söz sahibi olması, milletin toprağı milletindir, milli duygularla sahip olmak, müdür, nefes almak, okul müdürü, okyanus, olağanüstü bir güç, ordu, ormanda aslan olmak, otorite, yönetim, oyun, oyun lideri, oyuncak, öğretim üyesi, öğretmen, patron, özgür bir çocuk, özgür olmak, sahip olmak, özgürce yaşamak, özgüven, padişahlık, parmaklıklar arasından çıkan biri, patron, piyanoda şarkı çalmak, resim, risk, saat, sahiplenmek, sahiplik, salgın, salgın hastalık, sarsılmaz bir güç, savaş, sevgili, sımsıkı sarılan kollar, sınavdaki gözetmen, sınıf öğretmeni, sınıftaki öğretmen, sigorta, su ve acı biber, şoför, taht, teknik direktörlük, terazi, top, toplum, toprak, tutsaklık, Türkiye'de yaşamak, Türklük, uçak, uçan bir balon, uçmak, ulusun tüzel kişiliği, ülkenin düzenini sağlamak, ünlü bir ressamın pahalı tablosu, üstünlük, üzerinde hüküm sürmek var olmaktır, vatan, vatan-toprak, yapboz yaptığımız bir ödev, yaşama sahip olmak, yaşamak, yatak, yazar, yelkenli bir gemi, yelpaze, yemek yemek, yönetici, yönetme yetkisi, yumurta, yüzyıllık ağaç, zafer, zenginlik, zırh, zilyetlik, zor kazanılmış, kolay kaybedilmemesi gereken bir duygu, boş.

Aşağıda Tablo 2'de öğrenciler tarafından üretilen metaforlara "…çünkü" denilerek verilen cevaplar frekans yüzdesine göre verilmiştir.

Tablo 2. Egemenlik/ Hâkimiyet Kavramına İlişkin Üretilen Metaforlar

EGEMENLİK/ÇÜNKÜ	f	%
milletindir	28	7,4
özgürlüktür	9	2,4
millete aittir	8	2,1
milletin olmalıdır	6	1,6
güçtür	5	1,3
sorumluluktur	4	1,1
tehlikelidir	4	1,1
hürriyettir	3	,8
sahip olmaktır	3	,8
sorumluluk gerektirir	3	,8
yetkinliktir	3	,8
bağımsız olmaktır	2	,5
bağımsızlıktır	2	,5

çok önemlidir	2	,5
demokratik olmalıdır	2	,5
demokratiktir	2	,5
ele geçirilebilir bir şeydir	2	,5
güçlünündür	2	,5
halka ait olmalıdır	2	,5
halkın olmalıdır	2	,5
kaynağı önemlidir	2	,5
milletindir ve bağımsız olmalıdır	2	,5
özgür olanındır	2	,5
özgürlük getirir	2	,5
sahibiyettir	2	,5
sahipliktir	2	,5
üstünlük unsuru	2	,5
yönetimdir	2	,5
yönetmektir	2	,5

6. SONUÇ VE TARTIŞMA

Araştırmada, Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü Sınıf Eğitimi Öğretmenliği Anabilim dalında öğrenim gören öğrencilerin "egemenlik/hâkimiyet/" kavramına yönelik metaforik algılarını karşılaştırmak amaçlanmıştır. Öğrencilerin "egemenlik/hâkimiyet" kavramına ilişkin algılarının tespit edilmesi açısından bu kavramı neye benzettikleri, nasıl algıladıkları ve zihinlerinde oluşan imgelerin ortaya çıkarılmasında hangi metaforların kullanıldığı analiz edilmiş, cinsiyet, yaş ve anabilim dallarına göre aralarında farklılaşma olup olmadığı incelenmiştir. Öğretmen adaylarından devlet kavramına ilişkin olarak birbirinden çok farklı metaforlar üretmişlerdir.

Metaforlar öğretmen adaylarının tarih eğitimi esnasında belli olgulara ilişkin sahip oldukları zihinsel imgeleri açığa çıkarmada, anlamada ve değiştirmede "pedagojik araç" olarak kullanabilir.

KAYNAKÇA

Akyol, C. (2017). Metaforların Kullanım Alanları ve Faydaları, Bahadır Kılcan (Ed.), *Metafor ve eğitimde metaforik çalışmalar için bir uygulama rehberi.* (1.Baskı). Ankara: PEGEM Akademi, s.51-92.

Arslan, M., Bayrakçı, M. (2006). Metaforik Düşünme ve Öğrenme Yaklaşımının Eğitim-Öğretim Açısından İncelenmesi, *Milli Eğitim Dergisi* Sayı: 171, Ankara, s.100-106.

Cameron, L. (2003). *Metaphor in educational discoıırse.* New York: Continuum.

Cerit, Y. (2008). Öğretmen Kavramı İle İlgili Metaforlara İlişkin Öğrenci, Öğretmen ve Yöneticilerin Görüşleri, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 6*(4), 693-712.

Cebeci, O. (2013). *Metafor* ve *şiir dilinin yapısal özellikleri.* İstanbul: İthaki.

Clarken, R.H. (1997). Five Metaphors for Barash, D. P., & Webel, C. P. (2014). *Peace and conflict studies* (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: SAGE.Educators, American Educational Research Association, Chicago.

Çelikten, M. (2006). Kültür ve Öğretmen Metaforları. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* Sayı: 21 Yıl: 2006/2, Kayseri.

Darn, S.,8c White, I. (2005). *Metaphorically speaking.* Paper presented at the Teacher Develop- ment Unit, School of Foreign Language, İzmir University of Economics, December 2005.

Retrievedfromhttp://files. eric.ed.gov/ fulltext/ED493024.pdf.

Demir, G. Y. (2010). "Çevirenin önsözü". G. Lakoff & M. Johnson (Yazarlar) *Metaforlar: Hayat, Anlam ve Dil.* İstanbul: Paradigma.

Demirel, Y. S. (2012). *Egemenlik Kavramı ve Klasik Egemenlik Anlayışının Yeni Sınırları*, Kara Harp Okulu

Savunma Bilimleri Enstitüsü, Güvenlik Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, s.22-39.

Ergin, D. Y. (1995). Ölçeklerde Geçerlik ve Güvenirlik. İstanbul: Marmara Üni. *Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi,* Sayı:7, s. 125-148.

Ergin, D. Y. ve Beyoğlu, A. (2017). *Metaphorical Perceptions of Students in Education Departments on the Concept of Location.* IV. IBANESS International Balkan and Near Eastern Social Sciences Congress Series Russe-Bulgaria April 8-9, 2017.

Fârâbi. (1990). İdeal devletin yurttaşlarının görüşlerinin ilkeleri (Çev. A. Arslan). Ankara: Kültür Bakanlığı.

Gazzâli. (2013). İlmin ölçütü (Çev. A. Durusoy & H. Hacak). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.

George Lakoff and Mark Johnson. (1980). Metaphors we live by, Chicago: University of Chicago Press.

Gentner, D.,&Wolff, P. (2000). Metaphor and knowledge change. In E. Dietrich & A. B. Mark- man (Eds.), *Cognitive dynamics: Conceptıual and representational change in humans and machines* (pp. 295-342). Mahwah, NJ: Lavvrence Erlbaum.

Gibbs, R. W. (1999). Researching metaphor. In L. Cameron & G. Low (Eds.), *Researching and applying metaphor* (pp. 29-47). Cambridge, UK: Cambridge University.

Girmen, P. (2007). İlköğretim öğrencilerinin konuşma ve yazma sürecinde metaforlardan yararlanma *durumları.* Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Güven B., Güven, S. (2009). İlköğretim Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Dersinde Metafor Oluşturma Becerilerine İlişkin Nicel Bir İnceleme. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Cilt:17 No:2, Kastamonu.

İbret, B., Ü., Aydınözü, D. (2011). *İlköğretim II. kademe öğrencilerinin "dünya" kavramına ilişkin geliştirdikleri metaforlar*. Kastamonu Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Kastamonu.

Kant, I. (2009). *Eğitim üzerine: Ruhun eğitimi-ahlaki eğitim-pratik eğitim: Toplu eserleri I* (Çev. A. Aydoğan). İstanbul: Say.

Karasar, N. (2000). *Bilimsel araştırma yöntemi.* Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Karatani, K. (2006). *Metafor olarak mimari: Dil, sayı, para* (Çev. B. Yıldırım). İstanbul: Metis.Keklik, N. (1987). Mevlana'da metafor yoluyla felsefe. İstanbul Üniversitesi Felsefe Arkivi Dergisi, 26, 19-55.

Keklik, N.(1990). *Felsefede metafor: Felsefe problemlerinin metafor yoluyla açıklanması.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.

Keklik, N. (1984). Felsefe bakımından metafor, İstanbul Üniversitesi *Felsefe Arşivi Dergisi, 25,* 17-36.

Kılcan, B. (2017). Eğitim Bilimlerinde Metaforların Veri Toplama Aracı Olarak Kullanılması, Örnek Bir Uygulama, Bahadır Kılcan (Ed.), *Metafor ve eğitimde metaforik çalışmalar için bir uygulama rehberi.* (1.Baskı). Ankara: PEGEM Akademi, s.91-112**.**

Kıran, Z. ve Eziler Kıran, A. (2013). *Dil bilimine giriş.* Ankara: Seçkin.

Küçük, A., *Egemenlik (hâkimiyet), halk egemenliği ve milli egemenlik tartışmaları ve egemenlik anlayışında esaslı dönüşüm* (http://dergipark.gov.tr/download/article-file/155605)

Lakoff, G. (1993). The contemporary theory of metaphor. In A.Ortony (Ed.), Metaphor and thought(pp. 202-251). Cambridge, UK: Cambridge University.

Lakoff, G.,ve C. Johnson, M. (1993). *Metaforlar: Hayat, anlam ve dil* (Çev. G. Y. Demir). İstanbul: Paradigma. (http://dergipark.ulakbim.gov.tr/mdergi/article/view/5000167367)

Levine, P. M. (2005). *Metaphors and images of classrooms,* Kappa Delta Pi Record, v:41,n:4, İndianapolis.

McMillan, J. H. ve Schumacher, S. (2010). *Research in education: Evidence-based inquiry* (7th Edition), London: Pearson.

Morgan, G. (1998). *Yönetim ve örgüt teorilerinde metafor. (Çeviren: G. Bulut),* MESS Yayın No:280, İstanbul.

More, T. (2012). *Utopia* (Çev. S. Eyüboğlu, V. Günyol ve M. Urgan). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür.

Nietzsche, F. (2013). *Karışık kanılar ve özdeyişler: İnsanca, pek insanca 2* (Çev. M. Tüzel). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür.

Ocak, G., Gündüz, M. (2006). Eğitim Fakültesini Yeni Kazanan Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Mesleği Dersini Almadan Önce ve Aldıktan Sonra Öğretmenlik Mesleği Hakkındaki Metaforlarının Karşılaştırılması, *AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:.VI (I), Sayı:2, Afyon.

Ortony, A. (1975). Why metaphors are necessary and not just nice. *Educational Theory,* 25(1), 45-53.

Özelmacı, Ş. (2017). Metaforlar ve Benzerleri ile İlgili Söylenenler, Bahadır Kılcan (Ed.), *Metafor ve eğitimde metaforik çalışmalar için bir uygulama rehberi.* (1.Baskı). Ankara: PEGEM Akademi, s.17-35.

Öztekin, M. B. (2007). *Fuzili ve Şeyh Galib divanlarında ney metaforu.* Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
Ricoeur, P. (2003). *Thenıle of metaphor: Thecreation of meaning in language* (R. Czerııy, K. McLaughlin & J. Costello, Trans.). London: Routledge Classics.
Rousseau, J. J. (2014b). *Toplum sözleşmesi* (Çev. V. Günyol). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür.
Saban, A. (2008). Okula İlişkin Metaforlar*. kuram ve uygulamada eğitim yönetimi*, Yaz, 2008, Sayı:55, s.459-496.
Schopenhauer, A. (2014). *Bilim ve bilgelik* (Çev. A. Aydoğan). İstanbul: Say.
Seyhan, O. (2017). Metaforların Türleri, Özellikleri ve İşlevleri, Bahadır Kılcan (Ed.), *Metafor ve eğitimde metaforik çalışmalar için bir uygulama rehberi.* (1.Baskı). Ankara: PEGEM Akademi, s.37-50.
Şehirli, Y., A. (2017). *Savaş ve Barış Kavramlarına İlişkin Sınıf Eğitimi Öğretmen Adaylarının Metaforik Algıları*. I. Uluslararası Savaş ve Kültür Sempozyumu, KIBATEK, Amasya Üniversitesi, 17-19 Kasım 2017, Amasya. s.349-364.
Türk Dil Krumu [TDK], (2005). Türkçe Sözlük. *Türk Dil Kurumu Yayınları.*
Türk Dil Krumu [TDK], (2009). Türkçe Sözlük. *Türk Dil Kurumu Yayınları.*
Uğur, N. (2007a). Metafor Kavramını Algılama Türleri. *Yasakmeyve Dergisi,* 24. 21 Ocak 2016 tarihinde http://nizamettinugur.gen.tr/?px=l.3.1.17 sayfasından erişilmiştir.
Uslu, M. (2007). *Ansiklopedik Türk dili ve edebiyatı terimleri sözlüğü.* İstanbul: Yağmur.
Uygur, N. (1962). İğretileme (metafor) problemi. İstanbul Üniversitesi Felsefe Arkivi Dergisi, 13, 125-139.
Yağız, O. (2004). *Metaphor as a menta phenomenon in language and language teaclüng.* Master's Thesis, Atatürk University Institute of Social Sciences, Erzurum.
Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yay.
Yob, I.M. (2003). T*hinking Constructively With Metaphors*, Studies in Philosophy and Education, Vol.22, Kluwer Academic Publishers, Netherland,s.130.
Wittgensteiıı, L. (2007). *Felsefi soruşturmalar* (Çev. H. Barışcan). İstanbul: Metis.

Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sorunlarına Yönelik Bir Araştırma

Doç.Dr. Sinem Yıldırımalp[1] Doç.Dr. Cemal İyem [2] Doç.Dr. Emel İslamoğlu[3]

[1]Sakarya Üniversitesi / Siyasal Bilgiler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, ssac@sakarya.edu.tr

[2] Adnan Menderes Üniversitesi /Söke İşletme Fakültesi, İnsan Kaynakları Yönetimi Bölümü, ciyem@adu.edu.tr

[3] Sakarya Üniversitesi / Siyasal Bilgiler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, emelc@sakarya.edu.tr

Özet: Gelişmekte olan ülkelerde hala önemli bir paya sahip olan tarım sektöründe nüfusun önemli bir kesiminin istihdam edildiği ancak bu istihdamın ekonomik ve sosyal sorunları barındıran bir yapı arz ettiği bilinmektedir. Tarıma dayalı ekonomi niteliğini sürdüren Türkiye'de tarımsal ürünlerin yetiştirilme sürecinde ağırlıklı olarak insan gücü kullanılmaktadır. Kırsal kesimde kendi toprağında çalışanların dışında, tarımsal işlerin yoğun olduğu ekim ve hasat zamanlarında tarımsal işgücüne ihtiyaç duyan bölgelere göç eden tarım çalışanları da bulunmaktadır. Mevsimlik (gezici) tarım işçileri olarak isimlendirilen bu kesim, tarımsal üretimin herhangi bir aşamasında, işin yapıldığı yöre dışından gelerek, ücret karşılığında sözleşmeyle veya sözleşme olmaksızın çalışan gerçek kişiler olarak tanımlanmaktadır. Gerekli yasal düzenlemelerden yoksun bir sektörde çalışan mevsimlik tarım işçileri, önemli ekonomik ve sosyal sorunlar yaşamaktadırlar. Bu sebeple özellikle gezici mevsimlik tarım işçilerinin Türk çalışma hayatının en sorunlu kesimini oluşturdukları sıklıkla ifade edilmektedir. Bu çalışmanın amacı, mevsimlik tarım işçilerinin sorunlarını tespit etmek ve bu sorunların çözümüne yönelik öneriler sunmaktır. Bu amaçla Mardin ve Diyarbakır illerinde ilkbahar ve yaz aylarında çalışan 15 mevsimlik tarım işçisi ile mülakat gerçekleştirilmiştir. Mülakat bulguları değerlendirildiğinde, mevsimlik tarım işçilerinin çalışma koşulları, sosyal haklar, iş sağlığı ve güvenliği gibi temel alanlarda sorunlar yaşadıkları tespit edilmiştir. Bu alanların yanısıra katılımcıların barınma, ulaşım, beslenme, temizlik gibi temel ihtiyaçları yeterli düzeyde gidereme me, eğitim, sağlık gibi kamusal hizmetlerden yararlanamama başta olmak üzere sosyal dışlanmaya maruz kalma gibi sorunlarla da karşılaştıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tarım Sektörü, Mevsimlik Tarım İşçisi, Ekonomik ve Sosyal Sorunlar

A Research On The Problems Of Seasonal Agricultural Workers

Abstract: It is known that a significant part of the population is employed in the agricultural sector, which still has a significant share in the developing countries, but this employment has a structure with economic and social problems. Mainly manpower is used in the process of agricultural products grown in Turkey continued its agriculture-based economy qualifications. Apart from farmers who own their own land in the countryside, there are farmers who migrate to regions that require agricultural labor during the planting and harvesting periods in which agricultural affairs are intensive. This segment, which is called seasonal agricultural workers, is defined as real persons who come from out of the region where the work is done at any stage of agricultural production and who work without a contract or contract for compensation. Seasonal agricultural workers who work in a sector that lacks the necessary legal regulations live on significant economic and social problems. For this reason, it is frequently expressed that migrant seasonal agricultural workers are the most problematic part of Turkish working life. The purpose of this study is to identify the problems of seasonal agricultural workers and to offer suggestions for the solution of these problems. For this purpose, interviews were held with 15 seasonal agricultural workers working in Mardin and Diyarbakır in spring and summer. When interview findings were evaluated, seasonal agricultural workers were found to have problems in basic areas such as working conditions, social rights, occupational health and safety. In addition to these areas, the participants have also come up with problems such as not adequately addressing basic needs such as housing, transport, nutrition, and cleanliness, as well as being exposed to social exclusion, especially inability to benefit from public services such as education and health.

Keywords: Agricultural Sector, Seasonal Agricultural Worker, Economic and Social Issues

1.GİRİŞ

Tarıma dayalı ekonomi niteliğini sürdüren Türkiye'de, tarımsal ürünlerin yetiştirilmesi sürecinde ağırlıklı olarak insan gücünün kullanıldığı bir yapı olduğu bilinmektedir. Yeterli gelir düzeyine sahip olmayan ailelerin, tarımsal işlerin yoğun olduğu ekim ve hasat zamanlarında çalışabilmek için, tarımsal işgücüne ihtiyaç duyulan yörelere göç ederek iş aradıkları (Gürgen,1982; Özbekmezci ve Sahil, 2004) görülmektedir. Dolayısıyla her yıl binlerce tarım işçisi, ekim/dikim, çapa, hasat dönemlerinde, başta Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgeleri olmak üzere, ihtiyaç duyulan iş gücü talebini karşılamak için, çoğunlukla, Ege, İç Anadolu, Karadeniz ve Çukurova Bölgelerine göç etmektedir (Karaman ve Yılmaz,2011:211).

Tarımsal faaliyetlerin yapısı sebebiyle çalışma sürelerine göre sürekli ve geçici diye ayrılan tarım işçileri, özellikle yoğun işgücü gerektiren yaz aylarında geçici yani mevsimlik işçi olarak ağırlık kazanmaktadır. Mevsimlik tarım işçileri ise mahalli ve gezici olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Gezici mevsimlik tarım işçiliği, tarım işçiliğinin en zor biçimlerinden biri olarak ifade edilmektedir (Yıldırak vd.,2003). Mevsimlik tarım işçileri, mevsimlik tarım işlerinde bir işverene bağımlı olarak çalışan kişilerdir. Mevsimlik tarım işçilerinin bir kısmı kendi memleketlerinde göç etmeksizin tarım işi ile uğraşırken diğer bir kısmı göç ederek tarım işi ile uğraşmaktadırlar. Genellikle işleyecek toprağı bulunmayan, yetersiz toprağa sahip olan ya da çeşitli nedenlerle bu toprakları işleyemeyen aileler, tarımsal işgücü talebi yoğun olan yerlere giderek, gezici veya geçici olarak çalışmaktadırlar (ÇSGB, 2010:1).

Türk hukuk sistemine bakıldığında mevsimlik tarım işçilerine yönelik düzenlemelerin son derece yetersiz olduğu dikkat çekmektedir. Öte yandan Türkiye'de mevsimlik tarım işçileri ile ilgili özel bir yasa da bulunmamaktadır. Mevsimlik tarım işçileri genel olarak Borçlar Kanunu hükümlerine tabidirler. Sadece 51 ve daha fazla işçi çalıştıran tarım işyerlerinde çalışanlar İş Kanunu hükümlerinden yararlanabilmektedir (Öz ve Bulut, 2013:109).

Yapılan araştırmalar, Türkiye'de mevsimlik tarım işçilerinin çalışma koşullarının, ücret, konut ve beslenme olanaklarının oldukça yetersiz olduğunu ortaya koymaktadır (Demir, 2015; Benek ve Ökten, 2011; Özbekmezci ve Sahil, 2004; Yıldırak vd.2003; Karacan,1991;. Mevsimlik tarım işçilerinin, sağlıksız barınaklar, temiz içme–kullanma suyunun olmayışı, yaşam alanında biriken atıklar, sağlıksız tuvalet, gıda yetersizliği gibi uygunsuz yaşam koşulları; uzun çalışma saatleri, tarım ilacı, tozlar, güneş, gürültü, ısı etkisi gibi işin niteiğine bağlı olarak maruz kaldıkları riskler; kazalar ve yaralanmalar, böcek sokmaları, güneş çarpması gibi sağlık sorunları; sağlık, eğitim ve sosyal hizmetler gibi temel insan hakkı olan hizmetlere ulaşamama ve sosyal dışlanmaya maruz kalma gibi sorunlar yaşadıkları görülmektedir (Koruk, 2010:18).

2. ALAN ARAŞTIRMASI

2.1. Araştırmanın Amacı, Önemi ve Yöntemi

Çalışma şartlarının zorluğunun yanısıra yılın belli aylarında iş bulup çalışabilen mevsimlik tarım işçileri, yılın diğer aylarında ya işsiz kalmakta ya da kentsel alanlarda düşük ücretli, niteliksiz işler aramaktadırlar (Şeker, 1986). Bu durum mevsimlik tarım işçilerini yoksullukla mücadele eden ve bu mücadelede sosyal dışlanmayı, zorlu çalışma şartlarını, evlerinden ayrılmayı göze alan işçiler olarak tanımlamayı mümkün kılmaktadır. Bu çalışmanın amacı, mevsimlik tarım işçilerinin sorunlarını tespit etmek ve bu sorunların çözümüne yönelik öneriler sunmaktır. Bu amaçla Mardin ve Diyarbakır illerinde ilkbahar ve yaz aylarında çalışan 15 mevsimlik tarım işçisi ile mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda, mevsimlik tarım işçilerinin, çalışma şartları, iş güvenliği, ücret unsurları, çalışma zorlukları, sosyal dışlanma yaşama gibi sorunları içeren bir araştırma gerçekleştirilmiştir.

2.2. Araştırmanın Bulguları

Bu bölümde öncelikle mülakata katılan mevsimlik tarım işçilerinin bazı demografik özellikleri ile ilgili bilgiler sunulacak, daha sonra katılımcıların çalışma hayatında karşılaştıkları sorunlar analiz edilecektir.

2.2.1. Katılımcıların Genel Özelliklerine İlişkin Bulgular

Demografik bulgulara göre, katılımcı mevsimlik tarım işçilerinin büyük bir çoğunluğu 25-33 yaş aralığındadır. Mülakata katılan 15 mevsimlik tarım işçisinin 4'ü evli, 11'i ise bekardır.

Eğitim seviyesi açısından değerlendirildiğinde, mülakata katılan 15 mevsimlik tarım işçisinin 2'sinin okuma-yazma bilmeyen, 3'ünün ortaöğrenim mezunu, 6'sının lise eğitimi aldığı sonucuna ulaşılırken, katılımcıların 4'ünün ise üniversite eğitimine sahip olduğu görülmüştür.

Eğitime ilişkin bilgiler incelendiğinde, kadınların kendi ayakları üzerinde durmak ve ezilmemek için eğitimlerine daha fazla önem verdiği bilgisine de ulaşılmıştır. Okumayan kadınların görücü usulü evlendirilmeleri kadınları zor duruma düşürüp mutsuz bir hayata sürüklediği için eğitimin kadınlar için önemli bir fırsat olduğu ifade edilmiştir.

2.2.2. Katılımcıların Çalışma Hayatında Karşılaştıkları Sorunlara İlişkin Bulgular

2.2.2.1. Ücrete İlişkin Bulgular

Mülakata katılan işçilerin tamamı ücretten memnun olmadığını ifade etmiştir. Mevsimlik tarım işçileri, çalıştıkları koşulları ve zorlukları göz önünde bulundurdukları zaman daha fazla ücret almaları gerektiğini belirtmektedirler. Sonbahar ve kış aylarında çalışmayan bu işçiler, yazın kazandıkları parayla geçinmek zorunda kaldıkları için ücretleri yeterli bulmamaktadırlar.

Çocukların okul masrafları, evin giderleri, temel ihtiyaçlar 6 aylık çalışma sürecinin sonucunda elde edilen ücretten karşılanmaktadır. Bunun yanında çoğu tarım işçisinin sigortası olmadığı için hastalandıkları zaman hastane ve ilaç masraflarını da kendi ceplerinden karşıladıkları sonucuna ulaşılmıştır. Çoğunlukla kalabalık hane yapısına sahip olan katılımcıların, giderlerin ve temel ihtiyaçların karşılanması için çocuklarda dahil tüm hane halkı olarak mevsimlik tarım işçiliği yaptıkları ve ev ekonomisine destek olmaya çalıştıkları görülmektedir.

Nitekim mevsimlik tarım işçilerine yönelik yapılan diğer araştırmalarda da ücrete ilişkin sorunlar yaşandığı ortaya konmaktadır. Bu çalışmalarda mevsimlik işçilerin ücretlerinin diğer yerli çalışanlarla aynı oranda olmadığı ve çoğunlukla daha düşük ücret aldıkları ifade edilmektedir (Karaman ve Yılmaz, 2011). Mevsimlik tarım işçileri, aylık gelirleri asgari ücretin altında olan yoksul bir grup olarak tanımlanmaktadır (Koruk, 2010). Ayrıca mevsimlik işçilerin ücretlerinin bir bölümünü aracılara komisyon olarak vermeleri de zaten yetersiz gelen ücretlerinin daha da azalmasına sebep olmaktadır. Öte yandan bazı yerlerde, aile fertlerine farklı ücret uygulamasının da yaşandığı belirtilmektedir. Buna göre kadınlar için, erkekler için ve çocuklar için farklı ücretlerin verilmesi sözkonusu olmaktadır (Benek ve Ökten,2011).

2.2.2.2. İş Güvenliğine İlişkin Bulgular

Mevsimlik tarım işçiliği yapan işçiler, kendilerini içeren iş sağlığı ve iş güvenliği ile ilgili herhangi bir yasal düzenleme bulunmadığı yönünde eksikliği dile getirerek, bu alanda önemli bir soruna dikkat çekmektedirler. Çalışanlar iş kazası geçirdikleri zaman işverenlerin kendi "insani duygularına" göre hareket ettiklerini, işverenin insafına kaldıklarını ifade etmektedirler.

İşçiler iş güvenliği olmadan çalıştıkları gibi kendilerini güneş ışınlarına ve tarla ortamında oluşabilecek diken batması, diken çizmesi, el kesilmesi gibi kazalara karşı korumak için önlem aldıkları zaman da bazı işverenlerin buna müsaade etmediğini belirtmektedirler. Bu duruma sebep olarak da eldiven kullanmanın işi yavaşlattığını savunan işverenlerin, güneşten korunmak için takılan şapkalar için de işçilerin iş yapıyor gibi görünüp gözlerini dinlendirdikleri düşüncesine sahip oldukları dile getirilmektedir.

İşçiler "ucuz işçi" olarak anılmalarının yanı sıra iş güvenliğinde de korunmasız çalışmaları sebebiyle hayatlarının bu kadar ucuz olmadığını savunsalar da işverenlerin gaddarlığına karşı sessiz kalmak zorunda kaldıklarını vurgulamaktadırlar. İş kazası geçiren işçilerin tedavilerini çoğu işverenin üstlenmediğini ve hatta iş kazası geçirdikleri gün çalışamadıkları için yevmiyelerinden de keserek işçileri daha zor duruma düşürdükleri ifade edilmektedir. Bu durumda iş kazası sebebiyle ortaya çıkan sağlık masraflarını kendi

ceplerinden ödeyen işçiler bir de o gün ki yevmiye paralarını alamadıkları için çift taraflı mağdur olmaktadırlar. Katılımcıların ifadeleri incelendiğinde, bazı işverenlerin iyi niyetli görünüp iş kazası geçiren işçilerini hastaneye getirip masraflarını karşılasa bile bu ücretleri işçinin yevmiyesinden keserek yine işçiyi mağdur ettiği sonucuna ulşılmaktadır. Bazı işverenler işçilerinin hastane masraflarını karşılamakta bazıları ise hiçbir mesuliyet kabul etmemektedir. Çalışma koşullarında güvencesiz ve korumasız bir şekilde çalışan işçiler iş güvenliklerinin ve haklarının korunduğu kanunların olmasını istemektedirler.

Bu duruma ilişkin bazı ifadeler ise şu şekildedir;

> "İş kazası geçirdiğimiz zaman veya hastalandığımız zaman hastane masraflarını işveren karşılarsa bu ücreti yevmiyemizden kesiyor." (M1)
>
> "İş kazası geçirdiğimiz zaman işverenimiz "insani duygular taşıyan birisi ise yardımcı oluyor ama bize hiç öyle işverenler denk gelmedi". (M2)
>
> "İş kazası geçirdiğimiz zaman masrafları kendimiz karşılarız." (M3)

2.2.2.3. Çalışma Şartlarına İlişkin Bulgular

Çalışma şartları açısından sorunlar yaşadıklarını belirten mülakatçılar bu şartların ağır olmasından şikâyetçidir.

- Uzun saatler çalışma ; Sabah 07.00'den akşam 19.00 'a kadar çalışan işçiler yazın en sıcak aylarında ve tam öğle sıcağında çalıştıkları için zorlandıklarını belirtmişlerdir.
- Yazın en sıcak aylarında korumasız şekilde çalışma; Sıcak yaşlı, genç, çocuk herkesin çalışmasına zorluk çıkartmaktadır çünkü mevsimlik tarım işçiliği yapan işçiler tarlalarda çalıştıkları için korumaları olmadan çalışmaktadır.
- Güneşin yanı sıra toz, haşere böcekler, yılan, diken, bayır, engebeli tarlalar gibi insan sağlığını rahatsız eden etmenlere maruz kalarak çalışma başlıca ifade edilen sorunlar arasında yer almaktadır.

Çalışma şartları her çalışan insan kadar kolay olmayan işçiler güneş, toz, haşere böcekler, yılan, diken, bayır gibi insanı fazlasıyla zorlayan birçok zorluğa karşı direnerek çalışmaktadır. Güneşin en sıcak olduğu aylarda açık alanda çalışan işçiler fındık tozlarının güneş ışınlarıyla daha da kaşındırması sebebiyle alerji olmaktadır. Bunların yanında tarlalardaki bazı zehirli kenelerin insan vücuduna yapışmasıyla işçiler sıtma hastalığına yakalanmaktadır. İşverenlerin tarlaları her zaman bakımlı olmayabiliyor bu durumda da işçiler dikenlerle çevrili fındık ağaçlarının etrafında fındık toplarken dikenlere takılıp ellerini, yüzlerini, bacaklarını dikenlerle kesebiliyorlar. Tarlalarda yazın sıcak aylarında ortaya çıkan yılanlar da işçilerin korkulu rüyası haline gelmektedir. Aniden ortaya çıkan yılanlar kimi zaman işçileri soktuğu gibi kimi zaman da saldırmaya kalktığı için işçiler çok zorlu çalışma koşullarında çalıştıklarını sık sık dile getirmektedir. Bütün bunların yanında tarlaların engebeli olması işçilerin fındık toplarken kaymalarına, ayaklarını burkmalarına, kayıp kollarını kırmalarına sebebiyet vermektedir. İki elleriyle fındık toplayan işçiler bir yere tutunamadıkları için sürekli düşme tehlikesiyle baş başa kalmaktadır. Bu zorluklara rağmen işverenlerin "hızlı çalışın" komutlarıyla hızlanmaya çalışan işçiler çoğu zaman bayırlardan kayıp düşmekte ve yaralanmalarla karşılaşmaktadır.

Ayrıca, kadın tarım işçilerinin işteki uzun ve yorucu olan çalışma saatlerinin üstüne ev işleri, çocuk bakımı gibi işleri de yapmak zorunda kalmaları onların çalışma şartlarından daha fazla etkilenmelerine sebep olmaktadır. Çalışma şartlarının zorluğunun yanısıra barınma, yemek yapma, temiz su sıkıntısı gibi zorlukların kadınlar için daha yıpratıcı ve yorucu olduğu yapılan diğer çalışmalarda da ifade edilmektedir (Kutlu, 2011; Koruk, 2010).

2.2.2.4. Barınmaya İlişkin Bulgular

Barınma mülakata katılan bütün işçiler için en büyük ve birinci sırada yer alan sorundur. Nitekim barınma sorunu diğer araştırmalarda da üzerinde durulan bir sorun alanını oluşturmaktadır. Mevsimlik tarım işçilerinin kendilerine gösterilen alanda, naylon örtüler altında, adına çadır denilen mekânlarda yaşam mücadelesi verdikleri ve bu alanlarda işçilerin temizlik ve mutfak ihtiyaçlarını normal olarak gideremediği, suyun, elektriğin, tuvaletin olmadığı sağlıksız koşullarda yaşamaya çalıştıkları ifade edilmektedir (Benek ve Ökten, 2011).

Mülakata katılan işçilerin hepsi kendi evlerindeki rahatı aramasa bile bir insanın kalabileceği kadar uygun barınma alanlarında kalmak istemektedirler. Genel olarak baraka ve çadırlarda kalan işçiler elektrik, su, banyo-tuvalet ihtiyaçlarına işverenlerin ürettikleri çözümü yeterli bulmamaktadır. Yaz aylarında aniden gelen yağmurun çadırda kalan işçiler için sıkıntı yarattığı ve mevsim sıcaklığının düşmesi sonucu zorluk çektikleri de barınma ile ilgili ifade edilen sorunlar arasında yer almaktadır.

İşçiler suya uzakta, elektriksiz kaldıkları için sürekli taşıma su ile ihtiyaçlarını gidermeye çalıştıklarını belirtmektedirler. İşverenler işçilere bazen en yakın su deposunu önerdiği gibi bazen de büyük tankerlerle su getirmektedir. Tankerle su getirildiği zaman bu uğraştırıcı olduğu için işçilerine suyu idareli kullanmalarını söyleyerek işçileri yine zorlamaktadırlar. Suyu yemeklerinde, temizliklerinde kullanan işçiler susuz kaldıkları zaman tarla tozlarından alerji oldukları gibi pis bir şekilde uyumak zorunda da kalmaktadır. Elektrik olmayan çadır ve barakalarda kalan işçiler telefonlarını şarj etmek için sürekli işverenlerine boyun bükmekte ve onların evlerinde telefonlarını şarj etmektedir. Geceleri elektrik olmadığı için erkenden uyuyan işçiler sosyal hayatlarından da uzaklaşmak zorunda kalmaktadır. Köy yerlerinde internet olmaması ve telefonların fazla çekmemesi işçilerin uzaktaki akrabalarıyla iletişimlerini güçleştirmektedir.

2.2.2.5. Sosyal Dışlanmaya İlişkin Bulgular

Yapılan mülakat çalışmaları sonucunda işçilerin yaşadığı önemli bir sorun olarak sosyal dışlanma sorunu ile karşılaşılmaktadır. Erkek işçilerin dışlanmışlık düşüncesi fazla olmasa da çalışmalar sonucu kadınların ve gençlerin dışlanmışlık düşüncesinin fazla olduğu görülmektedir.

Kendi evlerinden, ailelerinden, komşularından ayrılarak hiç bilmedikleri bölgelere gelerek burada kötü şartlarda barınan ve çalışan işçiler, işverenlerinin sunduğu koşullar ile yaşanan dışlanma dışında halk tarafından da dışlandıklarını düşünmektedirler.

Katılımcılar, ayrıca eğitim ve sağlık alanı başta olmak üzere kamusal hizmetlerden yararlanma açısından da dışlanma yaşadıklarını düşünmektedirler. Çalıştıkları tarlaların şehir merkezlerinden uzak olması, izin aldıkları zaman yevmiyelerinin kesilmesi gibi kısıtlar sebebiyle temel hizmetlerden yararlanamamakta ve bazı kamu kurumlarındaki işlerini aksattıklarını ifade etmektedirler.

3. SONUÇ VE ÖNERİLER

Mülakat bulguları değerlendirildiğinde, mevsimlik tarım işçilerinin çalışma koşulları, sosyal haklar, iş sağlığı ve güvenliği gibi temel alanlarda sorunlar yaşadıkları tespit edilmiştir. Bu alanların yanı sıra katılımcıların barınma, ulaşım, beslenme, temizlik gibi temel ihtiyaçlarını yeterli düzeyde gidememe, eğitim, sağlık gibi kamusal hizmetlerden yararlanamama başta olmak üzere sosyal dışlanmaya maruz kalma gibi sorunlarla da karşılaştıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Son yıllarda artış göstermekle birlikte tarım işçilerinin çalışma koşullarına ilişkin araştırmaların ve projelerin gerçekleştirilmesi, bu sorun alanının çözümünde önemli bir bilinç oluşturacaktır. Özellikle eğitim, sağlık, barınma, ulaşım gibi sorunların çözümünde sosyal politikalar oluşturmak ve uygulamak elzem görülmektedir. Özellikle barınmaya ilişkin olarak, düzenli şekilde göç edilen çalışma yerlerinde barınma yurtlarının yapılması, insana yakışır yaşam olanakları sunulması açısından gereklilik taşımaktadır.

Alana ilişkin gerek çalışma koşullarını gerekse sosyal güvence ve iş sağlığı güvenliği gibi alanlarda yasal düzenlemelerinin yapılması, yasal düzenlemelerin uygulanmasına yönelik teşvik edici – denetleyici sistemin geliştirilmesi sorunlarla etkin mücadeleyi sağlayacaktır. Özellikle mevsimlik tarım işçilerinin İş Kanunu kapsamına alınmaları ve sosyal güvenceye kavuşturulmaları, yoksulluk ve sosyal dışlanma gibi başlıca sorun alanlarının çözümüne temel katkıyı sunacaktır.

Gerekli düzenlemelerin ve iyileştirmelerin yapılmasında, denetimlerin gerçekleştirilmesinde başta kamu kurum ve kuruluşları olmak üzere, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve işverenlerin üzerlerine düşen sorumlulukları yerine getirmeleri gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Benek, S. Ökten, Ş. (2011). Mevsimlik Tarım İşçilerinin Yaşam Koşullarına İlişkin Bir Araştırma: Hilvan İlçesi (Şanlıurfa) Örneği, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10(2), ss: 653-676

ÇSGB, (2010). Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma Ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Stratejisi Ve Eylem Planı, Ankara.

Demir, M. (2015). Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal Güvenlik Haklarına İlişkin Değerlendirmeler ve Öneriler, Çalışma ve Toplum Dergisi, 2015/1, ss: 177-194

Gürgen, Y. (1982), Tarımsal İşgücünün Sorunları ve Verimliliği Arttıracak Bazı Önlemler , M.P.M. Yayınları, Ankara.

Karacan, A. R. (1991). Tarım Kesiminde Geçici Tarım İşçilerinin Çalışma Koşulları, Ücret Sistemleri ve Çalışanların Sosyal Güvenlik Üzerine Bir Araştırma: Manisa Örneği, Friedrich Ebert Vakfı, İstanbul.

Karaman K., Yılmaz, A. S. (2011), Mevsimlik Tarım İşçileri ve Enformel İlişkileri Ağı : Giresun'da Çalışan Mevsimlik Tarım İşçileri Üzerine Bir Araştırma, Journal Of World of Turks, Vol 3, No 1, ss:211-226

Koruk, İ. (2010). İhmal Edilen Bir Grup : Göçebe Mevsimlik Tarım İşçileri, Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi, Ekim Kasım Aralık 2010, ss: 18-22

Kutlu S. (2011). "Erişkin göçebe mevsimlik tarım işçilerinin yaşam kalitesi düzeyi ve etkileyen faktörler". Harran Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Halk Sağlığı AD., Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa.

Öz Selek, C., Bulut, E. (2013), "Mevsimlik Tarım İşçilerinin Türk Hukuk Sistemi İçindeki Yeri", ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi, Cilt:1, Sayı:1, Temmuz-Eylül

Özbekmezci, Ş., Sahil,S. (2004), Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal, Ekonomik ve Barınma Sorunlarının Analizi, Gazi Üniversitesi Müh. Mim. Fak. Dergisi, Cilt 19, No 3, ss:261-274

Şeker, M. (1986). Türkiye'de Tarım İşçilerinin Toplumsal Bütünleşmesi, Değişim Yayınları, Sevinç Matbaası, Ankara.

Yıldırak, N., Gülçubuk, B., Gün S., Olhan E. (2003), ve Kılıç M., "Türkiye'de Gezici ve Geçici Kadın Tarım İşçilerinin Çalışma ve Yaşam Koşulları ve Sorunları", Tarım-İş Sendikası Yayınları.

Dışarıda Yemek Yeme Davranışının Nedenlerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma: İzmir İli Örneği*

Doç.Dr. Zehra Nuray NİŞANCI[1] Yusufcan ÖZDOĞAN[2] Dr.Öğr.Üyesi Filiz Eren BÖLÜKTEPE[3]

[1]İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü, e-mail: zehranuray.nisanci@ikc.edu.tr

[2]İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Programı Tezsiz Yüksek Lisans Öğrencisi

[3]Uludağ Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme Bölümü, e-mail: eboluktepe@uludag.edu.tr

Özet: Bu araştırmanın amacı, yiyecek-içecek sektörünün varlık sebeplerinden olan dışarıda yemek yeme davranışının nedenlerini ve boyutlarını ortaya koymak, bireylerin restoran ve yemek tercihlerini etkileyen faktörleri belirlemektir. Sektörde faaliyet gösteren işletmeler, bireylerin dışarıda yemek yeme nedenlerini bilmek, restoran ve yemek seçimlerini etkileyen faktörleri göz önünde bulundurmak zorundadırlar. Bu nedenle çalışmanın önemli olduğu ve sektöre fayda sağlayacağı düşünülmektedir. Araştırma, kavramsal ve uygulamalı bir çalışmadır. Kavramsal kısım literatürden faydalanarak hazırlanmış, uygulama kısmında veri toplama aracı olarak anket kullanılmıştır. Mart-Haziran 2017 tarihleri arasında gerçekleştirilen araştırmaya 279 kişi katılmıştır.

Elde edilen bulgulara göre, araştırma örneklemini oluşturan tüketicilerin yarısına yakını, haftada 1-2 kez dışarıda yemek yemektedirler. Tüketicileri dışarıda yemek yemeye yönelten ve karşılıklı etkileşim içinde olan çok çeşitli faktörler bulunmaktadır. Tüketicilerin dışarıda yemek yeme davranışını, psikolojik, sosyal, durumsal ve zorunlu faktörler etkileyebilmektedir. Dışarda yemek yeme davranışı üzerinde en etkili faktör, psikolojik faktördür; bu faktörde en yüksek yükü "psikolojik olarak rahatlama" seçeneği almıştır; sırasıyla diğer önemli iki faktörün, "durumsal" ve "sosyal faktörler" olduğu anlaşılmıştır. Tüm faktörler bir arada değerlendirildiğinde tüketicileri dışarıda yemek yemeye yönelten en önemli faktörün aile ve arkadaşlar ile vakit geçirmek" olduğu anlaşılmıştır. Tüketicilerin restoran tercih nedenlerine ilişkin yapılan analizde en önemli faktörün, "restoran temizliği" olduğu görülürken, bunu sırasıyla "yemeklerin kalitesi", "çalışanların davranışı" takip etmektedir. Tüketicilerin yemek tercihlerinde en önemli etkenin "yiyeceklerin kalitesi ve lezzeti" olduğu görülürken, bunu sırasıyla "yiyeceklerin doyurucu olması" ve "yeni lezzetler keşfetme isteği" takip etmektedir. Yemek seçimlerinde kilo kaygısının, kadınlarda erkeklere oranla daha etkili olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dışarıda yemek yeme davranışı, yiyecek-içeçek işletmeleri

GİRİŞ

Yakın geçmişte tüketicilerin yaşam tarzı, tüketime yönelik tutum ve alışkanlıkları dikkat çekici değişimlere uğramıştır. Gıda tüketimi, yeme içme kültürü perspektifinden bakıldığında, evde yemek hazırlama yerine dışarıda gıda tüketimi, yeme, içme alışkanlıkları gün geçtikçe artmaktadır (Özdemir, 2010: 218, Kalyani ve Sarma, 2017: 76). Tüketicileri dışarıda yemek yemeye yönelten başlıca gelişmeler; endüstri 4.0, online kanallarılarının etkin hizmet sunumu gibi teknolojik gelişmeler, gelir düzeyinin artması, çalışan kadın sayısının artması, iş yoğunluğu, zaman kısıtlılığı, ulusal ve uluslararası turizm hareketliliğinin, seyahatin artması, yiyecek ve içecek sektörünün gelişmesi gibi geniş bir yelpazede tartışılmaktadır (Bhutani, vd. 2018; Mendez ve Espejo, 2017; Dönmez ve Bekar, 2016). Diğer taraftan son yıllarda fast food'a karşı, kültürel miras olarak "*yavaş yemek*" (slow-food) hareketinin de bu süreci hızlandırdığı bilinmektedir (Bingen, vd., 2011). Pazarlamanın bir alt disiplini olan tüketici davranışı çalışma alanı çerçevesinde dışarıda yemek yeme olgusunu daha iyi anlayabilmek için, tüketicileri dışarıda yemek yemeye yönelten farklı nedenlerin analiz edilmesi bu noktada önem taşımaktadır.

İzmir'in, kuşaktan kuşağa çoğalarak aktarılan zengin ve özgün mutfak kültürüne sahip olduğu bilinmektedir (Zağralı ve Akbaba, 2015: 6635). Bu araştırmada İzmir örneği özelinde, tüketicilerin dışarıda yemek yeme davranışının nedenleri ve farklı boyutları analiz edilmektedir. Bu araştırmanın

* İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Programı Tezsiz Yüksek Lisans Bitirme Projesinden üretilmiştir.

yiyecek ve içecek sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin üretim ve pazarlama faaliyetlerine yön verebileceği de düşünülmektedir.

2.LİTERATÜR ÖZETİ

Literatürde dışarıda yemek yeme olgusu, "*eating out"* farklı bakış açılarıyla, sosyoloji, turizm işletmeciliği, pazarlama, tarım ekonomisi, ev ekonomisi, beslenme ve diyetetik gibi bilim alanlarında incelenen disiplinlerarası bir çalışma alanı haline gelmiştir (Bhutani, vd., 2018; Mendez ve Espejo, 2017;

Ali ve Nath, 2013; Özdemir, 2010: 218). Pazarlamanın bir alt disiplini olan tüketici davranışı çalışma alanından bakıldığında, tüketiciler satın alma kararları ile bir işletmenin satışlarını ya da karlılığını etkileme potansiyeline sahiptirler. Bu nedenle pazarlama yöneticileri tüketici davranışlarının nedenlerini, nasıl gerçekleştiğini sürekli analiz etmelidir. Bu doğrultuda yapılan değerlendirme ve anlayış çerçevesinde pazarlama karması, pazarlama stratejileri oluşturulmasının gerekli olduğu belirtilmektedir (Altunışık, vd. 2014:114).

Tüketicilerin satın alma nedenlerini analiz etmek amacıyla farklı modeller geliştirilmiştir. Yaygın olarak tartışılan genel tüketici davranışı modeline göre, tüketici davranışlarını etkileyen başlıca faktörler: psikolojik faktörler, sosyo-kültürel faktörler, demografik faktörler, durumsal etkiler ve işletmelerin pazarlama çabaları olarak özetlenebilir (Odabaşı ve Barış, 2014: 32-36). Bununla birlikte, tüketici davranışlarını anlamak, sistematik, geçerli ve derinlemesine bilgilerin toplanmasını, analizini gerektiren zorlu bir süreçtir (Koç, 2015: 64). Bilindiği gibi, tüketici davranışı olarak dışarıda yemek yeme davranışı restoranda otururak yemek yeme, fast-food tarzı hızlı yemek yeme, geleneksel sokak yemeği yeme gibi geniş bir çeşitlilik göstermektedir. Farklı kişilere, farklı zamanlara göre değişik anlamlar yüklenmektedir. Bu nedenle, genel bir çerçeve çizilmesinin kolay olmadığı söylenebilir.

Genel tüketici davranışı modeli çerçevesinde Özdemir Modeli incelendiğinde, tüketicilerin dışarıda yemek yemeye yönelik tutum ve tercihlerinin bütüncül bir yaklaşımla açıklanmaya çalışıldığı görülmektedir. Özdemir Modeline göre (2010), fizyolojik, psikolojik, sosyolojik ve ekonomik boyut taşıyan faktörler karşılıklı etkileşim içerisinde tüketicinin dışarıda yemek yeme niyetini biçimlendirmektedir. Bu doğrultuda tüketicinin dışarıda yemek yemeğe karar verme sürecinde, yemek seçimi kararı ile restoran seçimi kararı etkili olabilmektedir. Yemek seçimi sürecinde kişisel faktörler, yemekle ilgili faktörler, çevresel faktörler etkili olabilirken, restoran seçimi sürecinde ise restoranın yemek kalitesi ve çeşitliliği, fiyatlandırma politikası, atmosferi ve konumu etkili olabilmektedir.

Son yıllarda farklı ülkelerde ve farklı kültürlerde tüketicileri dışarıda yemek yemeye yönelten başlıca nedenleri inceleyen çalışmalara bakıldığında, Mendez ve Espejo (2017), İspanya'ya özgü dışarıda yemek yeme modelini tanımlamaya çalışmıştır. İş yerinde ve boş zamanlarda dışarıda yemek yeme, İspanyol halkının yaygın kültürel alışkanlığı, yaşam tarzı haline gelmiştir. Ali ve Nath (2013) Hindistan'da tüketicilerin dışarıda yemek yeme tercihlerini etkileyen faktörleri incelemiştir. Geleneksel olarak sosyal ve kültürel değerlerin etkisiyle Hindistan halkı aile üyeleri ile birlikte evde yemek hazırlamayı ve tüketmeyi tercih etmektedir. Bununla birlikte, Hindistan'da özellikle gençler, daha eğitimli bireyler arasında evde yemek hazırlama yerine dışarıda yemek yeme alışkanlığının gün geçtikçe yaygınlaşması da dikkat çekici bir tartışma alanını ortaya koymaktadır. Lund ve arkadaşları (2012), dört İskandinav ülkesi; Danimarka, Finlandiya, Norveç ve İsveç'de yapılan karşılaştırmalı çalışma, İskandinav ülkeleri arasındaki kültürel benzelikler ve farklılıklar açısından konunun önemini vurgulamaktadır. Çalışma sonuçlarına göre, Finlandiya ve İsveç halkının restoran ve kafelere giderek dışarıda yemek yeme alışkanlığı biraz daha yaygın olup, daha çok çalışma yaşamıyla ilişkilidir.

Literatürdeki son çalışmalar incelendiğinde, tüketicilerin dışarıda yemek yeme davranışının genellikle kültürel tüketim olgusu bağlamında analiz edildiği görülmektedir.

3.YÖNTEM

3.1.Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmanın amacı, tüketicileri dışarıda yemek yemeye yönelten çok çeşitli faktörleri İzmir örneği özelinde analiz etmektir. Günlük yaşantımızın önemli bir parçası haline gelen dışarıda yemek yeme olgusu, yiyecek içecek sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin temel varlık sebebi olarak kabul edilmektedir. Bu çerçevede, araştırma sonucunda elde edilen bulgular, özellikle restoran işletmelerinin üretim ve pazarlama faaliyetlerine yol gösterici nitelikte olabilir.

3.2.Araştırmanın Örneklemi

Araştırmanın ana kütlesini İzmir merkez ilçede yaşayan 18 yaş ve üstü tüketiciler oluşturmuştur**.** Bu araştırmanın örnekleme çerçevesi ise olasılığa dayalı olmayan örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme yöntemi ile belirlenmiş ve toplam 279 anket değerlemeye alınmıştır. Anket çalışması Mart-Haziran 2017 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

3.3.Veri Toplama Aracı ve Yöntemi

Araştırmanın verileri anket yöntemi kullanılarak toplanmıştır. Anket formunda 2 grup soru yer almıştır. Birinci bölümde demografik verilerin elde edilmesine yönelik sorulara yer verilmiştir. İkinci bölümde ise tüketicileri dışarıda yemek yemeye yönelten faktölerin neler olduğunu belirlemeye yönelik sorulara yer verilmiştir. İkinci bölümde yer alan sorular, Albayrak (2013) tarafından yapılan "Müşterilerin Restoran Seçimlerini Etkileyen Faktörler: İstanbul Örneği" ve Dönmez ve Bekar (2016) tarafından yapılan "tüketicilerin dışarıda yemek yeme nedenlerine ilişkin bir değerlendirme" ve Özdemir (2010) tarafından yapılan "Dışarıda Yemek Yeme Olgusu: Kuramsal Bir Model Önerisi" isimli çalışmada kullanılan ölçekten faydalanılarak hazırlanmıştır. Bu araştırmada toplanan veriler SPSS 14.0 istatistik programı yardımıyla analiz edilmiştir. Verilerin analizinde frekans dağılımı ve faktör analizinden yararlanılmıştır.

3.4.Verilerin Analizi

Araştırma örneklemini oluşturan tüketicilerin demografik özellikleri şöyle özetlenebilir. Tüketicilerin %50.9'u kadın, %49.1'i erkek olup, %64.9'u evli, %35.1'i bekardır. Çoğunluğu %83.6'ile 18-49 yaş aralığında olup, yalnızca %16.5'i 50 ve üzeri yaş aralığında yer almaktadır. Ayrıca tüketicilerin %64.2'si ön lisans ve lisans, %14'ü ise lise düzeyinde eğitime sahiptirler. Mesleki açıdan %50.2'si özel sektör çalışanı, %17.9'u kamu çalışanı, %11.5'i serbest meslek, %10.8'i öğrenci, %9.6'sı ise emekli ya da henüz çalışmayan durumundadır. Aylık ortalama gelir açısından %23,74'ü 2000 TL ve altında, %40,65'i 2001-4000 TL, %20,14'ü 4001-6000 TL, %15,47'si 6000 TL ve üzeri gelir grubunda yer almaktadır.

Dışarıda yemek yeme sıklığı incelendiğinde, tüketicilerin %14,60'ı her gün, %46,62'si hafta 1-2 kez, %33,21'i ayda 1-2 kez, %5,48'i ise 2-3 ayda bir kez dışarıda yemek yemeğe vakit ayırmaktadırlar.

Bu araştırmada tüketicileri dışarıda yemek yemeye yönelten başlıca temel faktörlerin neler olduğunu incelemek amacıyla faktör analizi yapılmıştır. Faktör analizi sonucunda faktör yükleri 0,50'den ve özdeğerleri 1'den büyük olan dört faktör elde edilmiştir. Bu faktörler, psikolojik faktör, durumsal faktör, sosyal faktör, durumsal faktör olarak isimlendirilmiştir.

Elde edilen faktörler sırası ile şöyle açıklanabilir.

Psikolojik faktör: Bu faktörde; dışarıda yemek yeme davranışım, "psikolojik olarak rahatladığım içindir, kendimi daha mutlu hissettiğim içindir, farklı bir ortamda bulunmak içindir, farklı lezzetler deneyimlemek içindir, aile ve arkadaş vb ile vakit geçirmek içindir, ev ortamından uzaklaşmak içindir" değişkenleri yer almıştır.

Durumsal faktör: Bu faktörde; dışarıda yemek yeme davranışım, "evde yemek hazırlamaya zamanın olmadığı içindir, evde yemek hazırlamak zor olduğu içindir, açlığımı gidermek içindir, dışarıda yemek daha ekonomik olduğu içindir" değişkenleri yer almıştır.

Sosyal faktör: Bu faktörde; dışarıda yemek yeme davranışım, "çevremde itibar ve prestij kazanmak içindir, yeni insanlarla tanışmak, sosyalleşmek içindir" değişkenleri yer almıştır.

Zorunlu faktör: Bu faktörde; dışarıda yemek yeme davranışım, "özel nedenlerden dolayı (iş, kutlama vb) gitmek zorunda olduğum içindir" değişkenleri yer almıştır.

Elde edilen bu dört faktörlü yapı toplam varyansın %60.1'ini açıklamaktadır. Psikolojik faktör toplam varyansın %24,71'ini, Durumsal faktör %16.21'ini, Sosyolojik faktör %11.18'ini, Zorunluluk faktörü ise %8'ini açıklamaktadır.

4.SONUÇ

Bu araştırmada tüketicilerin dışarıda yemek yeme davranışının nedenleri ve farklı boyutları İzmir örneği özelinde analiz edilmiştir. Verilerin analizi sürecinde elde edilen sonuçlar şöyle açıklanabilir;

Araştırma örneklemini oluşturan tüketicilerin %46,62 ile yaklaşık yarıya yakınının haftada 1-2 kez dışarıda yemek yemesi dikkat çekici bir bulgudur. Bu alanda, Ali ve Nath tarafından (2013:206), Hindistan, Uttar Pradesh Eyaletinde anket verisi ile yapılan araştırmada katılımcıların %75'den daha fazlası ayda birkez ya da daha fazla dışarıda yemek yediklerini belirtmişlerdir. Sonuç olarak, tüketicilerin geleneksel olarak evde yemek yerine dışarıda yemek yeme alışkanlığının gün geçtikçe yaygınlaştığı, sosyal yaşamın ayrılmaz bir parçası haline geldiği görülmektedir.

Araştırmada elde edilen bulgulara göre, tüketicilerin dışarıda yemek yeme davranışını, psikolojik faktörler, sosyal faktörler, durumsal faktörler ve zorunlu faktörler etkileyebilmektedir. Bunlar arasında en önemli faktörün psikolojik faktör olduğu; bu faktörde en yüksek yükü "psikolojik olarak rahatlama" değişkeninin aldığı tespit edilmiştir. Sırasıyla ikinci dereceden, üçüncü dereceden en önemli iki faktörün ise "durumsal faktörler" ve "sosyal faktörler" olduğu tespit edilmiştir. Tüm faktörler ve faktörlere ilişkin alt değişkenler bir arada değerlendirildiğinde, tüketicileri dışarıda yemek yemeye yönelten en önemli değişkenin "aile ve arkadaşlar ile vakit geçirmek" olduğu görülmüştür. Bu alanda yapılan diğer araştırmalarda (Kalyani ve Sarma, 2017; Akova,vd., 2016; Dönmez ve Bekar, 2016) sıklıkla vurgulandığı gibi, tüketiciler açlığın ve susuzluğun giderilmesi gibi fizyolojik ihtiyaçlarından daha çok, farklı bir ortamda bulunarak rahatlama ve mutlu olma, aile ve arkadaşlarla hoşça vakit geçirmek, farklı lezzetleri deneyimlemek gibi psikolojik ihtiyaç ve beklentilerini karşılamak amacıyla dışarıda yemek yemeği tercih etmektedirler.

Tüketicilerin restoran tercih nedenlerine ilişkin yapılan analizde en önemli faktörün, "restoran temizliği" olduğu görülmektedir. Bunu sırasıyla "yemeklerin kalitesi" ve "çalışanların davranışı" takip etmektedir. Tüketicilerin yemek tercihlerinde en önemli etken ise, "yiyeceklerin kalitesi ve lezzeti"dir. Bunu sırasıyla "yiyeceklerin doyurucu olması" ve "yeni lezzetler keşfetme isteği" takip etmektedir. Yemek seçimlerinde kilo kaygısının, kadınlarda erkeklere oranla daha etkili olduğu görülmektedir.

Elde edilen sonuçlar doğrultusunda şu önerilerde bulunulabilir; Küresel rekabet ortamında, tüketici davranışı farklı boyutlarıyla ortaya konulmadan asla istek ve ihtiyaçları belirlenemez, onları motive eden faktörlerin neler olduğu tanımlanamaz. Pazarlama yöneticileri hedef tüketicilerin isteklerini, algılarını, tercihlerini, satınalma davranışlarını sürekli analiz ederek bu doğrultuda pazarlama stratejilerini geliştirebilmelidirler (Sevtap ve Erciş, 2006: 359). Farklı kültürlerde tüketicilerin dışarıda yemek yeme tutum ve tercihlerini etkileyen çeşitli faktörlerin analiz edilmesi, yiyecek içecek işletmeleri, özellikle restoranlar açısından oldukça önemlidir. Son yıllarda dışarıda yemek yeme oranındaki hızlı artış bu işletmeler açısından bir pazar fırsatı olarak değerlendirilebilir. Tüketicilerin farklı bir ortamda bulunarak rahatlama, mutlu olma, aile ve arkadaşlarla hoşça vakit geçirmek, farklı lezzetleri deneyimleme, sosyalleşme, itibar ve prestij kazanma gibi psikolojik ve sosyolojik içerikli ihtiyaçları, beklentileri gözönüne alınarak ürün ve hizmet tasarımı yoluna gidilebilir. Bilindiği gibi hizmet işletmelerinde iç ve dış mekan tasarımı, müşteri memnuniyeti üzerinde oldukça etkilidir. olan temel faktörlerden biridir. Özellikle, Restoranların fiziksel öğeleri, iç ve dış mekanları, tüketicilerin aile ve arkadaşlarla hoşça vakit geçirmek beklentisi gözönüne alınarak tasarlanabilir.

Diğer taraftan, İzmir Ticaret Odası resmi sayfasında belirtildiği gibi, fast food'a karşı, "*yavaş yemek"* (slow-food) akımlarının başladığı günümüzde zeytinyağı ve İzmir'in binbir çeşit otları ile yapılan Ege yemeklerinin modern gastronomi kültüründe önemli bir yeri bulunmaktadır. Bu çerçevede, İzmir mutfağı, dışarıda yemek yemeği tercih eden tüketicilere çok çeşitli ve sağlıklı seçenekler sunmaktadır. İzmir mutfağının, daha çok psikolojik ve sosyolojik nitelikli faktörlerden kaynaklanan dışarıda yemek yeme olgusunun yaygınlaşmasında önemli rol oynadığı görülmektedir. Bu çerçevede yiyecek içeçek işletmelerinin de lzmir mutfak kültürünü koruma, yaşatma konusunda gerekli özen ve çabayı göstermeleri oldukça önemlidir. Zağralı ve Akbaba tarafından (2015: 6641) belirtildiği gibi, İzmir yarımadası için bölgenin farklılıklarını, yerel mutfağını ön plana çıkaracak pazarlama yaklaşımları benimsenmelidir.

Ayrıca, ülkemizde tüketicilerin eskiye göre dışarıda yemek yeme tutum ve alışkanlıkları dikkat çekici değişimlere uğradığı halde, bu konuda yapılan akademik çalışmaların az sayıda olduğu görülmektedir. Konuyla ilgili ileride çalışma yapmak isteyecek araştırmacıların, farklı şehirler, farklı ülkeler ve kültürler arası karşılaştırmalı çalışmalar üzerinde odaklanmaları önerilebilir. Özellikle kültürler arası benzerlik ve farklılıklara değinen karşılaştırmalı çalışmalar yoluyla konunun daha iyi anlaşılması sağlanabilir.

KAYNAKÇA

Akova, O., Çiftçi, I., Atsız, O. ve Gezegenoğlu, B. (2016). Understanding the motivational factors of dining out: a study at Fatih Kadınlar Bazaar in İstanbul, Tourismus, Cilt:11, Sayı:1, 19-36.

Albayrak, A. (2014). Müşterilerin Restoran Seçimlerini Etkileyen Faktörler: İstanbul Örneği. Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, Cilt: 25, Sayı:2, 190-201.

Ali, J. ve Nath, T. (2013). Factors Affecting Consumers' Eating-Out Choices in India: Implications for the Restaurant Industry, Journal of Foodservice Business Research, Cilt:16, 197–209.

Altunışık, R., Özdemir, Ş. ve Torlak, Ö. (2014). Pazarlama İlkeleri ve Yönetimi, İstanbul: Beta Yayıncılık.

Bingen J., Sage J. ve Sirieix L. (2011). Consumer Coping Strategies: A Study Of Consumers Committed to Eating Local. International Journal of Consumer Studies, Cilt: 35, 410-419.

Bhutanı S., Schoeller D. A., Walsh M.C. ve Mcwıllıams C. (2018). "Frequency of Eating Out at Both Fast-Food and Sit-Down Restaurants Was Associated With High Body Mass Index in Non-Large Metropolitan Communities in Midwest", American Journal of Health Promotion, Cilt:2, Sayı:1, 75-83.

Dönmez, F. G., ve Bekar, A. (2016). Tüketicilerin Dışarıda Yemek Yeme Nedenlerine İlişkin Bir Değerlendirme. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, 1-15.

Güler, S. (2010). Türk Mutfak Kültürü ve Yeme İçme Alışkanlıkları, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 26, 24-30.

Kalyani, K. ve Sarma, M.K. (2017), Sarma "Eating out" as Life Style: Yielding to the Impulsive Temptation.

SCMS Journal of Indian Management, October – December, 76-94.

Koç, E. (2015). Tüketici Davranışı ve Pazarlama Stratejileri: Global ve Yerel Yaklaşım, İstanbul: Seçkin Yayıncılık.

Lund T. B., Kjærnes U.ve Holm L. (2017). Eating Out In Four Nordic Countries: National Patterns and Social Stratification, Appetite, Cilt:119, Sayı:2017, 23-33.

Mendez, C.D. ve Espejo, I.G. (2017). Eating Out in Spain: Motivations, sociability and consumer context, Appetite, 119 (2017): 14-22.

Odabaşı, Y. ve Barış, G. (2014). Tüketici Davranışı (5. b.). İstanbul: Mediacat.

Özdemir, B. (2010). Dışarıda Yemek Yeme Olgusu: Kuramsal Bir Model Önerisi. Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi,Cilt:21, Sayı:2, 218-232.

Ünal, S. ve Erciş, A. (2006). Pazarın Satınalma Tarzlarına ve Kişisel Değerlere Göre Bölümlendirilmesi, Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F.Dergisi, Cilt:XXI, Sayı:1, 360-383.

Zağralı, E. ve Akbaba, A. (2015). Turistlerin Destinasyon Seçiminde Yöresel Yemeklerin Rolü: İzmir Yarımadası'nı Ziyaret Eden Turistlerin Görüşleri Üzerine Bir Araştırma, Journal of Yaşar University, Cilt:10, Sayı:40, 6633-6644.

İzmir Ticaret Odası Resmi İnternet Sitesi. (2018). www.izto.org.tr/tr/izmir-turizmi, Erişim Tarihi: 25.02.2018.

Türkiye'de Otomotiv Endüstrisi Ve Dış Ticaret Üzerine Etkileri

Doç.Dr. E. Recep ERBAY[1] **Bahadır KAPLAN[2]**

[1]Namık Kemal Üniversitesi, İİBF, İktisat, erbay@nku.edu.tr

Özet: Türkiye'de otomotiv sanayinin ülke ekonomisi üzerine olumlu etkileri her geçen yıl düzenli olarak artış göstermektedir. Otomotiv sektörü birbiriyle paralel olan sektörlerle yapmış olduğu alışveriş sayesinde birçok sektöre doğrudan katkı sağlamaktadır. Ülke ihracatı açısından geçtiğimiz yıllar içerisinde zirvedeki yerini her yıl daha da üstüne koyarak sağlamlaştırmaktadır. Ciddi bir nüfus yoğunluğuna sahip olan ülkemizde yaratmış olduğu istihdam potansiyeli sayesinde işsizlik oranlarına olumlu katkıları bulunmaktadır.

''Türk Otomotiv Sektörü ve Dış Ticaret'' üzerine günümüzde birçok akademik çalışmalar mevcut iken, bu çalışmadaki amaç otomotiv sektöründe ülkemizin göstermiş olduğu gelişimi, üretim kapasitesini ve ihracat potansiyelini vurgulamaktır.

Anahtar Sözcükler: Otomotiv Endüstrisi, Dış Ticaret, İstihdam, Üretim Performansı

Abstract: Automotive industry's positive effects on economy increases regularly every year in Turkey. Automotive industry directly contributes to many other secturs with commercing parallel sectors. Protecting it's place at peak, it strengths in terms of nation's experts in the past years. In our country having serious population density, with creating employment potential it has positive contributions to unemployment rates.

Nowadays many academic studies available on ''Turkish Automotive Industry and International Trade'' but the purpose of this study to emphasize on our country's development on automotive industry, manufacture capacity and export potential.

Key Words: Automotive Industry, International Trade, Employment, Production Performance

1.Giriş

Türkiye'de otomotiv sanayi 1929 yıllarında hafif bir hareketlenme göstermiş olsa da gerek ekonomik sebepler gerekse ülkemizin savaş sonrasında toparlanma sürecinde oluşu açısından 1950'li yıllara kadar çok fazla bir gelişme gösterdiği söylenemez. 1950 ve sonrasında gerçekleşen yatırımlar, montaj faaliyetlerinde ki gelişimler, otomotiv endüstrisinin hareketlenip gelişmesine neden olmuştur. İlk yerli otomobilin üretimi sektörde yatırım yapmak isteyen girişimcilere güven kaynağı oluşturmuş, sektör içerisinde olumlu gelişmeler yaşanmaya başlamıştır.

Otomotiv endüstrisi ülke ekonomileri için fark yaratacak sektörler arasındadır. Ülkemizde otomotiv endüstrisinin gelişimi 2001 yılından önce ülke içerisindeki talebi karşılamak üzerine kurulu iken, 2001 sonrası imalat sanayinin büyüyüp gelişmesi ve yabancı yatırımların artması sonucunda, otomotiv endüstrisi ihracat potansiyeli her geçen yıl artan bir sektör durumuna gelmiştir. 1980 sonrası kapalı ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş süreci, yapılan antlaşmalar sektörün bugün ki konumuna gelmesine zemin hazırlamıştır.

Otomotiv endüstrisi kendisini tamamlayan birçok sektörle ciddi bir alışveriş içerisindedir. Bu sektörlerle yapmış olduğu hammadde alışverişi sayesinde birçok sektörün gelişip büyümesine katkı sağlamaktadır. Ülke içerisinde yaratmış olduğu istihdam potansiyeli sayesinde işsizlik oranlarına da olumlu katkılarda bulunmaktadır.

Ülkemizde otomotiv endüstrisi üretim performansı açısından bazı önemli gelişmeler doğrultusunda yıllar içerisinde dalgalanmalar gösterse dahi, son yıllarda üretim adetleri göz önüne alındığında ciddi bir artış gözlenmektedir. Bu üretim performansı doğal olarak bizim iç ve dış pazar potansiyelimizi doğrudan etkilemektedir. Ülkemiz otomobil ve ticari araç üretiminde dünya üzerinde sayılı ülkeler arasında yerini almıştır. Son yıllarda ihraç edilen ürün grupları içerisinde ''motorlu kara taşıtları, traktör, motosiklet, bisiklet ve diğer kara taşıtları'' zirvedeki yerini korumaktadır. Otomotiv endüstrisi yapılan

yatırımlar ve AR-GE çalışmaları doğrultusunda büyüyüp gelişen her geçen yıl ülkemize değer katan bir sektör konumuna gelmiştir.

Bu çalışmada otomotiv endüstrisin tarihsel süreç içerisinde gerçekleştirmiş olduğu birtakım gelişmeler, ülkemizde kurulan ilk otomotiv üretici firmaları, otomotiv endüstrisinin ülke içerisinde yaratmış olduğu istihdam değeri, otomotiv sektörünün yıllara göre gerçekleşen üretim performansı ve son yıllarda gerçekleştirmiş olduğu ihracat potansiyeli üzerinde durulmuştur.

2.Türkiye'de Otomotiv Sektörünün Gelişimi

Türkiye'de otomotiv endüstrisinin gelişimi 2001 ve öncesi olarak iki kısma ayrılmaktadır. Bu ifadeyi kullanmamızda ki temel sebep, ülke içerisinde otomotiv üretim kapasitesinin 2001 yılı öncesinde yerli üretimi destekleyip bu doğrultuda talebi karşılamak üzerine olmasından kaynaklanmaktadır. 2001 yılı ve sonrasında ise otomotiv sektörünün ihracat odaklı düşünen ve bu doğrultuda planlamalar yapılan bir sektör haline geldiği gözlenmektedir.

Ülkemizde otomotiv sanayi üzerine temellerin 1950'li yılların ortalarına doğru atıldığı görülse de bu alandaki gelişmeler ilk olarak 1929 yılında ''Ford Motor Company'' isimli ABD menşeli firmanın ülke içerisinde montaj denemeleri yapması ile başlamıştır. 25 yıllığına üretim anlaşması yapılan bu firma, kamyon ve otomobil üzerine üretim yaparak bünyesinde 450 işçi istihdam ettiren, cumhuriyet döneminin ilk otomotiv fabrikası olma özelliğini taşımaktadır. Bu dönem içerisinde montaj faaliyetlerini gerçekleştiren firma 1930 yılı içerinde gerçekleşen ekonomik bunalımlar sonucunda, ülkemiz üzerinden girmek istediği pazar hedeflerine ulaşamamış ve bunun sonucunda ülke içerisindeki faaliyetlerine son vermiştir.

1954 yılında tarım alanında kullanılmak üzere, dönem şartlarında yoğun talep gören jeep modellerinin üretimi için Tuzla Jeep Fabrikası kuruldu.1956 yılında üretime başlayan bu fabrikada askeri cip, kamyon ve kamyonetlerinin üretimi yapılmıştır. 1955 yılında faaliyete geçen diğer bir kamyon üreticisi firma 'Federal Türk Kamyonları A.Ş.' Gebze, Kocaeli hattı üzerinde montaj faaliyetlerine başlamıştır.1962 yılında 'Federal Türk Kamyonları' firması 'OYAK' tarafından satın alınmıştır. 1959 yılında daha önce ülkemizde istediği sonuçları alamayan 'Ford Motor Company' ve Koç grubu arasında gerçekleştirilen ortaklık sayesinde 'OTOSAN' kuruldu. Bu ortaklık sayesinde 1960'lı yıllarda ülkemizde tarım odaklı taşıt üretiminden ziyade otomobil üretimi üzerine yatırımlar yapılmaya başlanmıştır.

Ülkemizde ekonomik şartlar doğrultusunda oluşan talep oranları bir dönem üreticileri tarıma yönelik taşıt üretimine zorlamıştır. Fakat 1961 yılına geldiğimizde dönemin başbakanı Cemal Gürsel'in özel isteği ile kısa bir süre içerisinde tamamen Türk mühendisler tarafından hazırlanan ve 'Devrim' adı verilen ilk yerli otomobil üretilmiştir. 'Devrim' projesi halkın karşısında ilk sahnesinde başarısız olsa da, bu kadar kısa süre içerisinde meydana getirilen iş açısından büyük takdiri hak etmiştir. Devrim projesi otomotiv üreticilerinin geleceğe daha umutlu bakmalarına ve bu sektöre olan inançlarının artmasına sebep olmuştur.

1960'lı yılların oralarında 'Volvo' ortaklı 'Zafer' adında yeni bir yerli otomobil projesi gerçekleştirilmiştir. Fakat bu proje de birtakım baskılar sonucunda istenilen sonucu alamadan sona ermiştir. Ülkemizde yerli otomobil konusunda ilk başarılı sonuç 1966 yılında OTOSAN tarafından seri üretime geçirilen 'ANADOL' arabalarının üretimi ile sağlanmıştır.

Yerli araba konusunda başarılı sonuçlar alınması ülke içerinde yatırımcıların cesaretlenmesine, dolaylı olarak bu alanda yatırımların artmasına sebep olmuştur. 1968 yılında 'Koç' grubu ve İtalyan Fiat S.p.a ortaklığında Türkiye Otomobil Fabrikası A.Ş 'TOFAŞ' kuruldu. 1971 yılında üretmiş olduğu Murat 124 ve Murat 131 modelleri sayesinde otomotiv pazarında ciddi bir atağa geçmiştir.

1969 yıllarının sonlarına doğru OYAK ve Fransız Renault arasında gerçekleştirilen ortaklık sonucunda Renault 12 modeli geliştirilmiş ve üretime geçilmiştir. Bu güzel gelişmeler sonucunda sektör içerisinde talepler artmış, ana ve yan sanayi olmak üzere Türk otomotiv sanayi hızlı bir ilerleme göstermiştir. Bu dönem içerisinde M.A.N, Otoyol Sanayi A.Ş., Karsan, Otomarsan, B.M.C Sanayi ve Ticaret A.Ş. gibi firmalar faaliyete geçmiştir. 1950 ve 1980 dönemleri arasında yabancı ortaklı yatırımlar sonucunda yerli

otomobiller üretilmiştir. Bu ortaklıklar sayesinde ülke içerisinde montaj ünitelerinde kapasite artırılması ve yan sanayinin gelişimini sağlamak amaçlanmıştır.(Özdamar ve Albeni, 2011)

1980 ve 2001 yılları arasında ülke içerisinde birçok önemli gelişme yaşanmış ve otomotiv sektörü bu gelişmelerden ciddi oranda etkilenmiştir. Türkiye'de 1980'li yıllarda liberal ekonomi modeline geçiş süreci beraberinde yabancı yatırımların ülke içerisine çekilmesi anlamına geliyordu. Ülkemizin gümrük birliği anlaşması gereğince ithalat ürünlerinde AB menşeli ürünlerde sıfır vergi uygulaması ve yabancı yatırımcılara sağlanan kolaylıklar birçok otomotiv devi ülkenin Türkiye'de yatırım yapmasına sebep olmuştur. Otomotiv sektöründe ciddi potansiyele sahip olan ülkeler Türkiye'nin stratejik konumundan faydalanmak ve farklı pazarla daha kolay ulaşabilmek adına 1990 ve 2000 yılları arasında ülke içerisinde önemli yatırımlar yapmıştır.(KATİP vd., 2014)

1994 ve 2001 yılları arasında yaşanan ekonomik krizler sonucunda daralma gösteren sektör daha sonraki yıllarda toparlanma sürecine girmiştir. 2001 sonrası dönemde ülke içerisinde tam entegre üretim tesisleri kurulmuştur. Sektör içerisinde AR-GE ve teknoloji çalışmalarına ağırlık verilmiştir. Ülkemiz bu gelişmeler sonucunda son 12 yıldır ihracat rakamlarında listenin birinci sırasında yer almaktadır. Ülkemizin otomotiv ihracatında ki bu performansı ülke ekonomisine doğrudan katkı sağlamaktadır. Türkiye'nin otomotiv endüstrisi üzerine vizyonu, küresel pazarda ayakta kalmak ve bu sektörde yapılan yatırımlarla sürekli gelişmek üzerine olmalıdır.

3. Otomotiv Endüstrisinin Ekonomiye Etkileri

Türkiye'de otomotiv endüstrisinin ihracat performansı her geçen sene artarak ilerlemektedir. Fakat otomotiv endüstrisi dış ticaretimize yaptığı katkıların yanı sıra, ülke içerisinde kendisi ile alakalı olan sektörlerin gelişimine ve sektör içerisinde gerçekleştirmiş olduğu istihdam sayesinde ekonomiye ciddi destek sağlamaktadır.

Otomobil endüstrisi plastik, lastik, cam, tekstil, demir-çelik, petro-kimya, tekstil, elektrik-elektronik gibi alanlardan tedarik ettiği ürünler sayesinde bu sektörlere doğrudan katkı sağlamaktadır. Ayrıca sektörün ilişkili olduğu reklam ve pazarlama, kasko ve sigortacılık, akaryakıt istasyon hizmetleri, otopark hizmetleri, yedek parça ve servis hizmetleri, gibi satış öncesinde ya da sonrasında müşteri için gerekli alanlarda doğrudan istihdam etkisi yaratmaktadır. Bu sektörlerle yapmış olduğu ürün alışverişi sayesinde turizm, tarım, inşaat ve savunma sanayi gibi alanlara önemli destekler vererek, bu alanlarda tedarik sıkıntısı sonucu yaşanılacak aksaklıkların önüne geçilmektedir. (Baskak ve Mıhçıoğlu,2004)

Tablo 1: Otomotiv Sanayi İstihdam Verileri

FİRMALAR	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**
A.I.O.S	622	724	859	935	811
B.M.C	2.169	0	0	0	0
FORD OTOSAN	9.527	9.544	9.762	10.676	10.261
HATTAT TRAKTÖR	184	88	108	190	242
HONDA TÜRKİYE	777	778	755	769	964
HYUNDAI ASSAN	1.600	2.053	2.435	3.193	2.447
KARSAN	1.208	889	880	1.199	925
M.A.N TÜRKİYE	1.507	1.509	1.599	1.774	2.118
M. BENZ TÜRK	5.030	5.318	5.761	6.106	6.266
OTOKAR	2.281	2.264	2.054	2.105	2.273
OYAK RENAULT	6.199	5.739	5.704	6.248	6.728
TEMSA GLOBAL	1.621	1.621	1.518	1.571	1.610
TOFAŞ	7.214	6.252	6.473	7.948	10.197
TOYOTA	2.338	3.008	2.735	2,905	5.068
TÜRK TRAKTÖR	2.378	2.643	3.040	3.129	2.967
GENEL TOPLAM	**44.655**	**42.330**	**43.683**	**48.748**	**53,377**

Kaynak: OSD Otomotiv Sanayi Genel ve İstatistik Bülteni,2017

Yukarıdaki tabloda Türkiye'nin otomotiv endüstrisi ile ilişkili önemli kurumların 2012 ve 2016 yılları arasında gerçekleştirmiş olduğu istihdam sayıları verilmiştir. Bu tabloda ki çalışan personeller işçi, büro personeli, idareciler, mühendisler, idareci mühendisler sınıfından oluşmaktadır. Genel olarak bakıldığında firmaların bazı dönemlerde işçi sayılarında azalma görülmektedir. Bunun sebepleri arasında ekonomik daralmalar ve mevcut yıllık bütçe yönetimleri gibi sebepler bulunmaktadır. Bu kısa dalgalanmalar haricinde 2016 yılına bakıldığında genel toplamda istihdam sayısının arttığı görülmektedir.

Son yıllarda ihracat rakamlarında meydana gelen sürekli artış sayesinde otomotiv endüstrisi ülke ekonomisi açısından parlayan bir yıldız konumuna gelmiştir. Yapılan ihracat sayesinde ülkemizin dış ticaret açığı üzerinde önemli etkileri bulunmaktadır. Ülkemizin sektör bazlı bu başarısı gerek yurt içi yatırımların artmasına gerekse yurt dışı kaynaklı yatırımların ülkemize girmesine olanak sağlamaktadır. Bu ticari eğilimler otomotiv endüstrisinin geleceği açısından oldukça önemlidir. Günümüzde otomotiv alanında yaşanan olumlu gelişmeler, ihracat rakamlarında ki düzenli artış sayesinde ülkemizin dış ticaret politikaları kapsamında otomotiv endüstrisinin geleceği ve istihdam faktörü üzerine vizyon oluşturulmasında etken rol oynamaktadır. Otomotiv endüstrisi üzerine yapılacak her türlü yatırım, AR-GE çalışmaları, teknolojik gelişmelerin takip edilmesi vb. durumların bu sektöre ve sektörle yakın ilişki içerisindeki birçok sektörün gelişmesine, dolayısıyla ülke içerisindeki istihdam sayısına katkısı olacaktır.

4. Türkiye Otomotiv Endüstrisinin Üretim Performansı

Türkiye'de ve dünya üzerinde gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülke ekonomisi için otomotiv endüstrisi önemli bir yer tutmaktadır. Otomotiv endüstrisi ülke ekonomilerine ciddi girdiler sağlayarak rahat nefes almalarına olanak sağlamaktadır. Otomotiv endüstrisinde büyük bir güç haline gelen ülkeler Almanya, Çin, USA, Japonya vb. ülkelerin sektör üzerine yapmış olduğu yatırımlar ve AR-GE çalışmaları sayesinde üretim kapasiteleri sürekli artış göstermektedir. Üretim kapasitelerinin artması doğal olarak yeni pazarlara açılma isteği ve dış ticaret hacminin artmasına kaynak oluşturmaktadır. (ALTUNTAŞ,2010)

Otomotiv endüstrisi ülkemizde hızla gelişen bir sektör haline gelmiştir. Son yıllarda gerçekleştirmiş olduğu dış ticaret rakamları sayesinde ülke ekonomisinde üç önemli sektörden birisi haline gelmiştir. Bu gelişmelerin yaşanması doğrultusunda gerek devlet desteği gerek yabancı yatırımlar sayesinde her geçen yıl performansını artıran bir sektör durumuna gelmiştir.

Otomotiv endüstrisi ülke ekonomileri için ciddi bir güç kaynağı olmasına karşın dönemler içerisinde ciddi kırılmalara maruz kalmaktadır. Bu kırılmaların birçok sebepten kaynaklandığı zaman içerisinde tespit edilmiştir. Örneğin insanların değişen talep yapıları, hızlı gelişen teknolojik süreçlerin otomotiv endüstrisine yansıması, ülkelerin yaşadıkları ekonomik bunalımlar, doğal afetler vb. birçok sebepten otomotiv endüstrisi üzerinde ciddi kırılmalar yaşanmakta ve bu kırılmalar sektör içerisindeki üretim performanslarına yansımaktadır. (YILMAZ vd., 2017)

Ülkemizde 1929 yıllarında başlayan üretim faaliyetleri ekonomik buhranlar sayesinde başarılı olamamış ve 1950'li yıllara kadar sektörde gözle görülen gelişme yaşanmamıştır. 1950 ve sonrasında montaj sanayi gelişme göstermiş, fakat dönem içerisinde ki siyasi ve ekonomik baskılar, sektörün yerli otomobil üretimi üzerinde olumsuz şekilde etkili olmuştur. 1980'li yıllar da benimsenen liberal ekonomi modeline geçiş süreci ve hemen arkasından 1995 yılında gerçekleşen '' Gümrük Birliği Antlaşması'' gereğince AB ülkeleri ile gerçekleşen ticari kolaylıklar sayesinde ülke içerisinde yabancı yatırımlarda hızlı artış meydana gelmiştir. Birçok büyük otomotiv şirketi ticaret üzerinden alınan vergilerin kısıtlandırılması sonucu ülkemiz içersinde yatırımlarını artırarak, ülkemiz üzerinden diğer pazar kanalarına doğrudan ulaşma politikasına yönelmiştir. Ülke içerisinde yabancı yatırımların artması doğal olarak otomotiv sektörünün büyüyüp gelişmesine üretim kapasitesinin artmasına olanak sağlamıştır.1999 yılında gerçekleşen Gölcük depremi, 1994 ve 2001 krizleri Türkiye'de otomotiv sanayi üzerinde kısa süreli kara bulutların dolaşmasına yol açmış, bu dönemde otomotiv firmaları üretim kapasitelerini düşürerek kriz dönemlerini atlatmayı başarmışlardır. (BEDİR,2002)

Ülke içerisinde yaşanan bu ani kırılmalar sektörün performansının hızlı bir şekilde değişkenlik göstermesine sebep olmaktadır. Yaşanan olumlu gelişmeler ve yatırımlar olumlu etkiler yaratırken, diğer olumsuz her türlü gelişme üretim performansının düşüş yaşamasına neden olmaktadır.

Tablo 2: Türkiye'de Otomotiv Endüstrisinin Yıllara Göre Üretim Kapasitesi

YILLAR	OTOMOBİL	KAMYON	KAMYONET	OTOBÜS	MİNİBÜS	MİDİBÜS	TRAKTÖR	TOPLAM
1963	30	999	1.458	12	631	0	7.982	**11.112**
1965	60	2.350	300	122	1.199	0	6.419	**10.450**
1970	3.660	6.041	4.395	806	1.099	84	7.518	**23.523**
1975	67.291	14.670	18.489	1.284	5.222	239	32.365	**139.560**
1980	31.529	8.308	7.322	1.101	2.130	491	16.936	**67.817**
1985	60.353	18.162	7.888	1.637	7.397	2.191	37.830	**135.458**
1993	348.095	31.343	19.766	1.933	12.084	7.435	32.809	**453.465**
1994	212.651	12.108	9.602	1.034	4.924	2.855	25.169	**268.343**
2000	297.476	28.348	68.807	4.213	20.597	11.506	37.434	**468.381**
2001	175.343	6.683	76.672	2.501	6.486	3.000	15.052	**285.737**
2005	453.663	37.227	349.885	5.406	26.162	7.109	36.527	**915.979**
2010	603.394	23.851	442.408	5.268	16.978	2.658	30.425	**1.124.982**
2015	791.027	35.838	468.933	8.789	47.078	7.131	51.238	**1.410.034**
2016	950.888	17.374	461.637	8.083	44.415	3.330	50.746	**1.536.473**
2017	1.415.000	48.000	387.100	12.995	47.142	7.200	75.000	**1.992.437**

Kaynak: OSD '' Otomotiv Sanayi Üretim Adetleri''

Tablo 2'de Türkiye'nin otomotiv endüstrisinin yıllara göre üretim performansı modellerle birlikte açıklanarak gösterilmiştir. Türkiye'de ilk üretim yıllarında traktör âdetinin fazla olması ekonomik eğilimler sonucu oluşan talep doğrultusunda üretim faaliyetlerinin bu model üzerine kayması ile açıklanabilir. 1980 ve 1985 yılları arasında ki üretimde meydana gelen artış liberal ekonomiye geçiş dönemindeki olumlu göstergeler olarak görülmektedir.

1993-1994 dönemi ile 2000-2001 dönemi arasındaki göstergeler sektörün krize girmeden bir sene öncesindeki performansı ile kriz dönemi içerisindeki performansı arasındaki farkları göstermektedir.

2001 sonrası dönemde ülke içerisinde meydana gelen yatırımlar, AR-GE çalışmaları, tesisleşme, teknolojiyi yakından takip etme ve devlet destekleri sonucunda otomotiv endüstrisinin üretim performansının geldiği noktayı göstermektedir.

2001 öncesi iç talebi karşılamaya yönelik olan otomotiv endüstrisi ithal ikameye dönük bir planlama üzerine kurulu iken, 2001 sonrası ihracata yönelik bir sektör konumuna gelmiştir. Otomobil ve kamyonet gibi modellerde ki üretim performansını artırarak, bu modellerin yurt dışına satış rakamlarında Avrupa'da sayılı ülkeler arasında ki yerini almıştır. ''Türk Otomotiv Endüstrisi''günümüzde ülke ekonomisi açısından ciddi değerler yaratan önemli sektörlerden birisi haline gelmiştir.

5. Türkiye'de Otomotiv Endüstrisinin İhracat Performansı

Türkiye'de otomotiv endüstrisi dış ticaret üzerine gerçekleştirmiş olduğu başarılı grafiği sayesinde son on yıldır ihraç edilen ürünler içerisinde birinci sırada yer almaktadır. Ülkemizin bulunduğu konum itibari ile Avrupa ve Orta Doğu ülkelerine geçiş noktasında ticari kolaylıklar sağladığı görülmektedir. Ülkemiz gerek jeopolitik konumu gerekse genç nüfusu sayesinde ülke içerisinde gerçekleşebilecek yatırımlara olanaklar sağlamaktadır. Dünya üzerinde güçlü birçok otomotiv firması Türkiye'nin konum ve iş gücü değerlerinden faydalanarak ülkemizde yatırımlarını artırmaktadır. Bu yatırımlar sonucunda yeni pazar hedefleri oluşturularak, küresel rekabet ortamında ciddi avantajlar sağlamaktadırlar.

Otomotiv endüstrisi dünya ticareti üzerinde en büyük pay alan sektörler arasında bulunmaktadır. Yaklaşık 4 trilyon dolarlık bir para havuzuna sahip olan dünya ticaretinin %5'ini otomotiv endüstrisi karşılamaktadır. Dünya üzerinde ana ve yan sanayiler olmak üzere yaklaşık 80 milyon kişiye istihdam sağlanmaktadır.

Ülkemizde otomotiv sektöründe ihracat rakamları 1996 yılında altıncı sıralarda yer alırken son on iki yıldır zirvedeki yerini korumaktadır. Otomotiv endüstrisi son on yıl içerisinde 2011 ve 2015 yılları haricinde sürekli dış ticaret fazlası veren bir sektördür. 2016 yılı esas alınacak olursa son on yıl içerisinde 156 milyar dolar ihracat ve 141 milyar dolarlık ithalat rakamı ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla son on yıl içerisinde otomotiv sektörü 15 milyar dolarlık dış ticaret fazlası oluşturmuştur.(PİŞKİN,2017)

Ülkemizde ihracat odaklı üretim yapılması sektörün gelişip büyümesine olanak sağlamıştır. Türkiye dünya motorlu araç üretiminde üç basmak yükselerek 14. sıraya ilerlemiştir. Avrupa'da 5. sırada yer alırken AB ülkeleri arasında ticari araç üretiminde 1. sırada yer almaktadır.

Ülkemizde otomotiv endüstrisi ihracat potansiyeli yüksek bir sektördür. 2017 yılında bir önceki yıla oranla ihracat rakamlarında %19.5 luk bir artış göstererek 28 milyar USD'lık rekora imza atmıştır. Türkiye motorlu taşıt, traktör, motosiklet ve diğer motorlu araçların ihracatı için yaklaşık 200 ülke ile ticari ilişkiler içerisindedir. Otomotiv ihracatında ki %77'lik kısım AB ülkelerine aittir.

Şekil 1' de Türkiye'nin otomotiv ihracatında rolü olan ülkelerin ihracat rakamları üzerinden yaklaşık değerleri yüzdelik olarak verilmiştir. AB ülkelerinin %77'lik bir paya sahip olması bu ülkelerin sektör açısından ne kadar önemli olduğunu açıkça göstermektededir.

Şekil 1: Türkiye Otomotiv İhracatının Pazar Payı

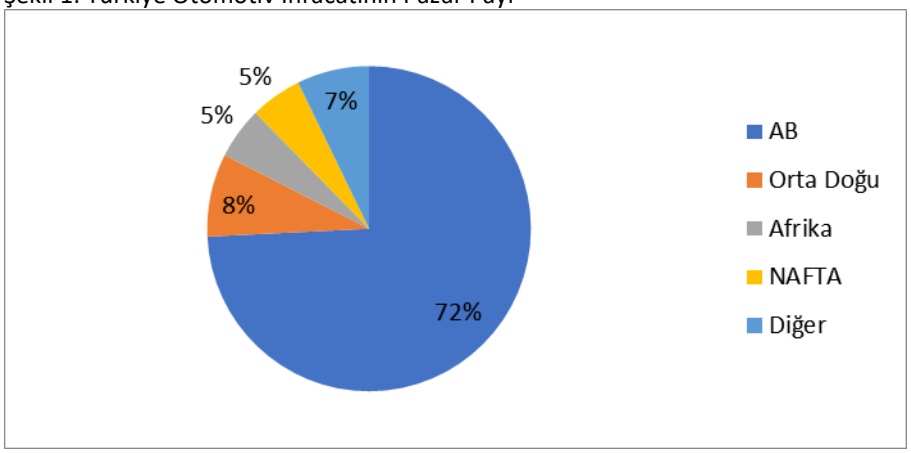

Kaynak: TİM

Tablo 3: Mal Grubu Bazında İhracat

ÜRÜN GRUBU	2016 Fob USD	2017 Fob USD	17/16 Değ.%	17 Pay%
BİNEK OTOMOBİLLER	8.345.812.140	11.806.013.498	42	41,5
OTOMOTİV YAN SANAYİ	8.984.906.621	9.710.358.854	8	34
EV TAŞIMAYA MAHSUS MOTORLU TAŞITLAR	4.586.291.868	4.822.326.676	5	17
OTOBÜS MİNİBÜS MİDİBÜS	1.489.721.842	1.596.587.383	7	5,5
DİĞER	481.196.377	599.137.017	24,5	2
TOPLAM	**23.887.928.848**	**28.534.423.429**	**19,50%**	**100**

Kaynak: TİM

Tabla 3 üzerindeki verilere göre 2017 yılı içerisinde binek otomobil ihracat rakamlarında %41.5 civarında bir artış oluşmuş ve 11.8 milyar USD ihracat gerçekleşmiştir. 2017 yılı içerisinde ihraç edilen 1.3 milyon adetin 921 bin adetini binek otomobil oluşturmaktadır. Türkiye'de 2017 yılı içerisinde otomotiv sanayinde 1,9 milyon adet üretim gerçekleşmiştir. Bu üretimin 1.3 milyonu ihraç edilirken ihracatın toplam üretim miktarı içerisindeki payı yaklaşık %80 olmuştur. İhracat değerleri açısından binek otomobilleri sırasıyla 9.7 milyar USD ile otomotiv yan sanayi, 4.8 milyar USD ile ev taşımaya mahsus motorlu araçlar ve 1.5 milyar USD ile otobüs, minibüs, midibüs grubu takip etmektedir.

Ülkemizde Toyota, Ford Otosan, Tofaş, Oyak Renault ve Hyundai Assan gibi önemli otomotiv üretici firmalarımız otomotiv ana sanayi ihracatımızın yaklaşık %98'ini karşılamaktadırlar. (UİB,2018)

6. Sonuç

Türkiye'de otomotiv endüstrisi her geçen yıl üzerine koyarak ilerleme kaydetmektedir. Ülkemiz elinde bulundurduğu avantajlar sayesinde sektör içerisinde güçlü bir ihracat ülkesi olma yolunda emin adımlarla yürümektedir. Ülkemizde hızlı gelişen pazar potansiyeli ve araç sahibi olma oranında henüz doyum noktasına ulaşılmaması üretim hacminin her yıl katlanarak artmasına sebep olmaktadır.

Ülkemiz küresel pazar ortamında otomobil segmentinde gelişme göstermekte olup, ticari araç üretiminde ise rekabetçi bir ülke konumuna sahip olmuştur. Otomotiv sektörü ülke içerisinde en fazla AR-GE harcamalarının yapıldığı sektör haline gelmiştir. Ülkemizde otomotiv yan ve ana sanayi gerek üretici firmalar gerekse işbirlikçi sektörlerle yapmış olduğu alışveriş sayesinde ülke içerisinde yaklaşık 1.200 kişiye istihdam sağlamaktadır.

Otomotiv endüstrisi yüksek pazar potansiyeline sahip bir ülke olarak gözükse de döviz kuru, enflasyon, taşıt kredilerinde uygulanan faizler, yüksek vergiler vb. sebeplerden ötürü dönemler içerisinde ciddi dalgalanmalar yaşayabilmektedir. Bu ani dalgalanmaların önüne geçebilmek için iç ve dış pazar koşullarının iyi bir şekilde planlanıp hareket edilmesi gerekmektedir. Yaşanabilecek olumsuz gelişmelerin önüne geçebilmek ve üretici firmaların büyük zararlara uğramadan koşullarını iyileştirebilmeleri adına önemli bir durumdur.

Dünya üzerinde birçok güçlü ülke otomotiv üretim çeşitlerini değiştirerek yeni bir dönem için gerekli altyapı çalışmalarına hız vermiştir. Ülkeler otomotiv endüstrisinde dijitalleşme modelini benimseyerek, 50 yılı aşkın süredir elde ettikleri birikimleri 5 veya 10 yıl içerisinde aynı oranda kazanmayı hedeflemektedirler. Bu süreç içerisinde otomobil veya herhangi bir motorlu taşıt için ileri düzey GPS, kamera, lazer sistemi konarak yapay bir zekâ oluşturulmak istenmektedir. Yakıt tüketimini minimum seviyelere düşürmek, elektrikli araç altyapısını çoğaltarak pazar potansiyelini geniş bir alana yayılması amaçlanmaktadır.

Türkiye her ne kadar ciddi bir ihracat pazarına sahip olsa dahi modern teknolojiyi yakından takip etmek zorundadır. Gelecekte ortaya çıkabilecek otomotiv trendlerinden haberdar olarak küresel rekabet ortamında rakiplerine üstünlük kurabilmesi için bu trendleri yakından takip ederek gerekli altyapı çalışmalarını başlatmalıdır.

Otomotiv endüstrisi dünya üzerinde yapılan ticaret hacminde önemli bir yer tutmaktadır. Ülkeler üretim miktarlarını artırarak ihracata yönelik politikalar sarf etmektedir. Ülkemiz de ihracat konusunda ciddi bir potansiyele sahip olduğu için, Pazar koşullarında ayakta kalabilmek adına sektör ile alakalı her türlü AR-GE çalışmalarını ve teknolojik gelişmeleri yakından izlemelidir.

KAYNAKLAR

ÖZDAMAR, Gökhan; ALBENI, Mesut. TÜRKİYE OTOMOTİV SANAYİSİ DIŞ TİCARET REKABET GÜCÜ ÜZERİNE BİR İNCELEME. Journal of Suleyman Demirel University Institute of Social Sciences, 2011, 13.1

KATİP, Aslıhan; KARAER, Feza; ÖZENGİN, Nihan. Otomotiv Sektörünün Çevresel Açıdan Değerlendirilmesi. Uludağ University Journal of The Faculty of Engineering, 2014, 19.2: 51-65.

BASKAK, Y. Doç Dr Murat; MIHÇIOĞLU, End. Yük. Müh. Eray. OTOMOTİV ENDÜSTRİSİNDE ANA FİRMA-TEDÂRİKÇİ İLİŞKİLERİ ve BİR ANKET UYGULAMASI. 2004.

Altuntaş, Mehmet. Türkiye'de otomotiv ana sanayi ve uluslararası rekabet gücü. Diss. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, 2010

YILMAZ, S., TAŞTAN, K., ECEK, N., & ÇINAR, E. (2017). Otomotiv Sektörünün Dünyadaki ve Türkiye'deki Değişimi. Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 7(3).

BEDIR, Atila. Türkiye'de otomotiv sanayii gelişme perspektifi. DPT, 2002.

PİŞKİN Sercan, (2017) Türkiye Otomotiv Sanayii Rekabet Gücü ve Talep Dinamikleri Perspektifinde 2020 İç Pazar Beklentileri, Türkiye Sınaî Kalkınma Bankası

Uludağ İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliği Ar-Ge Şubesi, Türkiye Otomotiv Endüstrisi-2017, 2018

ABSTRACTS

Kurumsal İtibar Algısının Çalışan Memnuniyetine Etkisi

Doç.Dr.Mahmut AKBBOLAT[1] **Arş.Gör.Mustafa AMARAT[2]**

Arş.Gör. Özgün Ünal[3] **Melike Özdemir[4]**

[1]Sakarya Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Sağlık Yönetimi, makbolat@sakarya.edu.tr

[2]Sakarya Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Sağlık Yönetimi, mustafaamarat@sakarya.edu.tr

[2]Sakarya Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Sağlık Yönetimi, ozgununal@sakarya.edu.tr

[2]Sakarya Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Sağlık Yönetimi, ozdemirmelike@outlook.com

Özet: Çalışan memnuniyeti, en genel tanımı ile çalışanların işine ve iş deneyimlerine ilişkin faktörleri değerlendirmesi sonucu ortaya çıkan duygusal durumun bir yansımasıdır. Çalışan memnuniyetinin, kurumların sürdürebilirliğini sağlamada, çalışanların verimli ve etkili olmasındarol oynadığı bilinmektedir. Çalışan memnuniyetini etkileyen bir çok unsur bulunmaktadır. Bunları genel başlıklar altında içsel ve dışsal faktörler olarak vermek mümkündür. Her bir faktör çalışanların memnuniyeti üzerinde arttırıcı ya da azaltıcı etkiye sahip olabilmektedir. Bu çalışma kapsamında çalışan memnuniyetinin sağlanmasında kurumun sahip olduğu itibarın etkisinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Kurumsal itibar, kurum paydaşlarının deneyim ve duyumları neticesinde kurum hakkında vardıkları sonuçların bütünü olarak tanımlabilmektedir. Araştırmada ortaya konulan amaç çerçevesinde araştırmanın evrenini Koceli ilinde hizmet veren bir özel hastanede çalışan sağlık personeli oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında hastanede çalışa 140 sağlık personelinin tamamına ulaşılmak hedeflenmiş fakat izinde olan personellerin olması, nöbet giriş çıkışları, personelin çalışmaya katılmayı kabul etmemsi nedeniyle 90 personele ulaşılabilmiştir. Veri toplama aracı olarak 3 bölümden oluşan soru formu kullanılmıştır. İlk bölümde katılımcıların soyo-demografik bilgilerini toplamak amacıyla bir soru formu, ikinci bölümde Walsh ve Beatty (2007) tarafından geliştirilen ve İnce ve Tosun (2015) tarafından Türkçe geçerlilik ve güvelirliği yapılan "Müşteri Odaklı Kurumsal itibar "ölçeği son bölümde ise Baycan(1982) tarafından Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik analizleri yapılan "Minnesota İş tatmin" ölçeği kullanılmıştır. Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistiksel yöntemler, korelasyon ve regresyon analizlerinden yararlanılmıştır. Analiz sonucuna göre çalışanlar itibar algılamaları ile memnuniyetleri arasında (r=0,837) güçlü bir ilişki vardır. Araştırmada kurumsal itibarın çalışan memnuniyetine etkisini yordamak amacı ile geliştirilen regresyon modeli anlamlıdır (f=182,228;p:0,00). Bu model kurumsal itibarın çalışan memnuniyetindeki değişimin %70'ini (R^2=0.700) açıkladığını göstermektedirr. Sonuç olarak sağlık çalışanlarının kurumsal itibar algılamaları ile iş memnuniyetleri arasında anlamlı bir ilişki vardır. Bunun yanı sıra kurumsal itibar algısı iş memnuniyetini pozitif yönde etkilemektedir. Dolayısı ile sağlık çalışanlarının iş memnuniyetlerini arttımak için kurum itibarının geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal İtibar, Çalışan Memnuniyeti, Sağlık Çalışanları

Hasta-Hekim İletişiminin Hasta Memnuniyetine Etkisi

Doç. Dr. Mahmut AKBOLAT[1] **Arş. Gör. Özgün ÜNAL[2]**

Arş. Gör. Mustafa AMARAT[3] **Ayşenur KALKAN[4]**

[1]Sakarya Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, makbolat@sakarya.edu.tr

[2] Sakarya Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, ozgununal@sakarya.edu.tr

[3] Sakarya Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, mustafaamarat@sakarya.edu.tr

[4] aysenurkalkangs@gmail.com

Özet: Bu çalışmanın amacı hasta hekim iletişiminin hastanın aldığı hizmetten memnuniyetine etkisini belirlemektir. Çalışmanın evrenini Sakarya İli Adapazarı ve Erenler ilçesinde ikamet eden (350.739) ve ilgili ilçelerde hizmet veren sağlık kuruluşlarından en az bir kere hizmet alan bireyler oluşturmaktadır. Bu bireylerden rastgele örneklem yöntemi ile 200 kişiye ulaşılmıştır. Çalışmada veri toplama aracı olarak üç kısımdan oluşan bir anket formu kullanılmıştır. Çalışmanın birinci kısmında 9 soruluk sosyo demografik bilgiler formu; ikinci kısmında hasta- hekim iletişimini ortaya koymak amacıyla Maly ve arkadaşları (1998) tarafından geliştirilen Hasta-Hekim Etkileşimlerinde Algılanan Etkinlik (Perceived Efficacy in Patient-Physician Interactions–PEPPI) ölçeği ve son kısmında Torres, Vasquez-Parraga ve Barra (2009, s. 196-197) tarafından Sharma ve Patterson (1999), Brockman (1998) ve Smith ve Barclay (1997)'nin çeşitli ölçeklerinden uyarlanan 5 maddelik memnuniyet ölçeği kullanılmıştır. Elde edilen verilerin analizinde tanımlayıcı istatistiksel yöntemler, korelasyon analizi, regresyon analizi, bağımsız örneklemlerde t testi ve tek yönlü varyans analizi kullanılmıştır. Araştırma bulgularına göre hasta hekimiletişimi ile hasta memnuniyeti arasında 0,01 düzeyinde anlamlı pozitif yönlü bir ilişki vardır ve hasta hekim iletişimi hastanın memnuniyetini pozitif yönde etkilemektedir. Yapılan fark analizleri bulgularına göre ise cinsiyetin,mesleğin, eğitim durumunun ve medeni durumun hasta hekim iletişiminde; yaşın, eğitim durumunun ve mesleki durumun hasta memnuniyetinde istatsistiksel olarak anlamlı farklılık oluşturduğu bulunmuştur. Çalışmada ayrıca hekim cinsiyetinin hasta hekim iletişiminde farklılık oluşturduğu hasta memnuniyetinde ise farklılık oluşturmadığı tespit edilmiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre, hasta memnuniyeti oluşturmada hekim hasta iletişimi önemli bir araç olarak kullanılabilir. Bu sebeple hekim hasta iletişiminin hekimlerin mesleki donanımlarının bir parçası olarak değerlendirilmesi ve gerek örgün eğitim sürecinde, gerekse çalışma ortamlarında hekimlerin iletişim becerilerinin geliştirilmesi için çaba harcanması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: İletişim, Memnuniyet, Hasta-Hekim iletişimi, Hasta Memnuniyeti,

1990'dan Günümüze Türkiye-Ukrayna İlişkileri

Maryana Kuzma[1] **Iryna Klopova**[2]

[1]maryanakuzma@gmail.com

[2]irynaklopova@gmail.com

Özet: Bu çalışma, 1991-2016 dönemi Türkiye - Ukrayna ilişkiyi araştırmaktadır. Karadeniz bölgesinde Avrupa Asya ile arasında yer alan iki ülke arasında siyasal, ekonomik ve sosyal işbirliği, anlaşmaları incelenmektedir. 1991 yılında Sovyet Birliği yıkıldıktan sonra bağımsız olan Ukrayna, dünyada farklı yer almaya başlamıştır. Ukrayna devletinin geleceği için dış ülkelerle stratejik bağlantı kurulmasının önemi ön plana çıkmıştır. Bölgesel ve Küresel düzeyde Ukrayna'nın Türkiye ile iş birliğindeki girişkenliği Ukrayna için büyük bir önem taşımaktadır. Her iki ülke de Avrupa ve Asya'yı birbirine bağlayan yollar üzerindedir. Bu nedenle Ukrayna ve Türkiye iş birliği hamleleri önemli bir seviyeye ulaşmıştır. Ukrayna devleti için bu iş birliğin beklentileri ve sonuçları siyasi ve ekonomik ortaklık kurabilmesi için büyük önem taşımaktadır. Geçtiğimiz 25 yıllık süreçte, iki ülke arasındaki iş birliği sağlayan antlaşmalar ve uluslararası birliktelikler kurulmasına rağmen, Ukrayna- Türkiye ilişkileri konusunda henüz detaylı araştırmalar yapılmamıştır.

Anahtar kelimeler: Ukrayna, Türkiye, Karadeniz bölgesi, uluslararası iş birliği

Turkey-Ukraıne relatıons Since 1990 until nowadays

Absract: This study investigates Turkey - Ukraine relations between 1991-2016 period. Political, economic and social cooperation and agreements between the two countries located between Europe and Asia in the Black Sea region are examined. After the collapse of the Soviet Union in 1991, Ukraine became independent, began to take its place in the world. The important process for the future of the state had come to the forefront in establishing links with strategically important countries. At the regional and global level, the urgency of Ukraine in business cooperation with Turkey has a great importance for Ukraine. Both countries are on the roads connecting Europe and Asia. For this reason, the actions of the Ukrainian and Turkish business associations have reached an important level. The expectation and consequences of this business union are a great precaution in terms of making Ukraine a political and economic partner of any state. Despite the fact that in the past 25 years the business alliance between the two countries has been established through solid agreements and international alliances, no detailed research has been done on the Ukrainian-Turkish relations.

Key words: Ukraine, Turkey, Black Sea region, international cooperation.

Mülteci Krizi Bağlamında Macaristan'ın Sığınma Politikaları

Araştırma Görevlisi. Mehmet Arif Türkdoğan[1]

[1]Karabük Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü,
mehmetaturkdogan@karabuk.edu.tr

Özet: Arap Baharı sonrası ortaya çıkan Suriye iç savaşı ve takip eden süreçte Suriye ile birlikte Irak'ı da etkileyen IŞİD sorununun da etkisiyle milyonlarca kişi evlerini terk etmek zorunda kalmıştır. İlk etapta Türkiye, Lübnan, Ürdün gibi Suriye'ye komşu ülkelere sığınan sığınmacılar bu ülkelerdeki mevcut sığınma sistemlerindeki ve hayat koşullarındaki eksikliklerin de etkisiyle Avrupa'ya yönelmeye başlamışlardır. Özellikle 2015 yılında Avrupa'ya yönelen kitlesel sığınmacı akınları, AB ülkelerinin hazırlıksız yakalanmasıyla birlikte, AB çapında bir mülteci krizi oluşmasına neden olmuştur. Bu kitlesel sığınmacı akınları, Batı Balkan rotası olarak adlandırılan rotayı kullanarak Türkiye üzerinden sırasıyla Yunanistan, Makedonya ve Sırbistan'ı geçerek Macaristan'a ulaşmakta ve buradan da yaşam standartları yüksek olan başta Almanya olmak üzere Batı Avrupa ülkelerine ulaşmayı amaçlamaktadır.

Bu çalışmada, Schengen alanına giriş konumunda olan Macaristan'ın 2015 yılından itibaren kitlesel sığınmacı akınlarına karşı izlediği politikalar incelenmiştir. Bu bağlamda, Sırbistan ve Hırvatistan sınırlarında alınan önlemler, iltica başvurularının değerlendirilmesi için Hırvatistan ve Sırbistan sınırında oluşturulan "Transit Bölgeler" ve diğer ulusal düzenlemeler ele alınmış ve alınan bu önlemler istatiski veriler ışığında değerlendirilmiştir. Ayrıca, 28 Mart 2017 yılında yürürlüğe giren, iltica başvurusunda bulunan sığınmacıların iltica prosedürleri süresince gözaltında tutulmasını öngören yasa değişikliği değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mülteci Krizi, Macaristan, AB

Tekirdağ İlinde Süt Sektörü

Melda KONDAL[1]

[1]mlda_kondal@yahoo.com

Özet: Tekirdağ ili özellikle büyükbaş hayvan varlığı bakımından ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Özellikle süt hayvancılığı açısından bakıldığında kültür+melez büyükbaş hayvan varlığı oranı yaklaşık olarak %100'e yakın bir düzeye ulaşmıştır. Ayrıca hastalıktan ari bir bölge olduğu için hayvan hastalıkları açısından kontrollü bir bölge olma özelliği göstermektedir. Bu nedenle Tekirdağ'da elde edilen süt ve süt ürünlerinin kalitesi yüksektir.

Süt sektöründe faaliyet gösteren küçük ve orta ölçekte işletmeler faaliyet göstermektedir. Bu işletmeler daha çok Malkara ilçesinde yoğunlaşmaktadır. Özellikle sütün temel besin kaynağı olduğu düşünülürse, çiğ sütün kalitesi süt ve süt ürünlerinin kalitesini doğrudan etkilemektedir. Toplumun kaliteli süt ve süt ürünleri tüketmesi toplum beslenmesi açısından oldukça önemlidir.

Süt sektöründe işletmelerin kuruluş düzeni ve yeri de çok önemlidir. Ayrıca sütün taşınmasından, fabrikada işlenmesine kadar hijyen kurallarına uygun teknoloji ve sistemlerin kullanılması gerekmektedir. Yoğurt, ayran, tereyağı, krema, peynir, kaşar, süt tozu gibi birçok besin kaynağının üretiminde kullanılan çiğ sütün kalitesinin korunması oldukça önemlidir. Sektörde soğuk zincir uygulamaları süt ürünleri kalitesini artırmada önemli rol oynamaktadır. Tekirdağ ilinde süt sektöründe teknoloji kullanımı gelişmiş ve süt ürünleri üretiminde belli bir kaliteye ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: süt, süt ürünleri, Tekirdağ, süt sektörü, hayvancılık,

Health Tourısm In Turkey And The World

Yrd. Doç. Dr. Menekşe KILIÇARSLAN[1] **Yrd. Doç. Dr. Esin Benhür AKTÜRK[2]**

[1]İstanbul Aydın Üniversitesi Sağlık Fakültesi, Sağlık Yönetimi, meneksevarol69@gmail.com

[2]İstanbul Aydın Üniversitesi, Yönetim Organizasyon Yerel Yönetimler Bölümü,esinb7@gmail.com

Abstract: Many factors, such as the increase in elderly population and chronic diseases in developed countries, the development of communication and transportation, and the long wait lists of patients in some countries, lead people to take health care outside their country of origin.

In this study, the factors that trigger health tourism within the scope of health tourism will be mentioned and the classification of health tourism will be mentioned. World health tourism data will be briefly mentioned. Later on, the health tourism situation in Turkey will be examined, along with the health tourism policies, the patients from abroad and the branches they have come from abroad in recent years and also the public sector and the private sector within the health tourism sector have tried to be analyzed over the years.

In summary, an inventory of health tourism in Turkey has been tried to be made. This information has been aimed to create a point of view in the new and developing sector of the research on the world and in Turkey.

Keywords: Health ,Health care ,Health tourism , Health tourism in Turkey and the world

Publications About Lean Practices İn Health İnstitutions

Yrd. Doç. Dr. Menekşe KILIÇARSLAN[1]

[1]İstanbul Aydın Üniversitesi Sağlık Fakültesi, Sağlık Yönetimi, meneksevarol69@gmail.com

Abstract: The name of competition in our day passes without constant improvement and the difference of philosophy of lean thought emerges at this point. It is understood from recent years that the lean manufacturing system, which has been used for many years by the manufacturing sector and whose benefits are publicly seen, can be used for faster growing service operations due to the influence of computer technology and information age. Lean manufacturing was first introduced in Japan to the automotive industry, and then spread to all over the world. Businesses' long-term success is closely related to their ability to know and satisfy their customers and their diverse needs. Especially the health sector is a rapidly developing service sector and the concepts which are important in the manufacturing sector such as adaptation of employees, managers and suppliers for continuous improvement, high nite, low cost and buyer satisfaction are becoming the aims of health sector today. It should be taken into account that the people waiting for services from health institutions are sick people, the waste in the system should be removed and the productivity of resources should be increased. At this point, there is a need for a lean manufacturing philosophy in the manufacturing sector and a lean philosophy of leaning, which is called lean management techniques in the service sector. In this study, the applicability of Lean Thinking to service systems and the availability of the benefits provided in manufacturing systems were also investigated in health services.

Keywords: Health, Service, Sector, Management, Lean Thought

A Research On Leadershıp Status Of Managers In The Health Sector

Yrd. Doç. Dr. Menekşe KILIÇARSLAN[1] **Yrd. Doç. Dr. Esin Benhür AKTÜRK[2]**

[1]İstanbul Aydın Üniversitesi Sağlık Fakültesi, Sağlık Yönetimi, meneksevarol69@gmail.com

[2]İstanbul Aydın Üniversitesi, Yönetim Organizasyon Yerel Yönetimler Bölümü,esinb7@gmail.com

Abstract: In today's business world, where human value is so important, it is extremely important that people within the organization use their technical, conceptual and human abilities effectively. All the functions that are found in the organization need to be managed correctly in the name of the human value possessed in order to work efficiently at the optimum level. The most important condition for proper management is to have real leaders. The purpose of not working is to examine the leadership qualities of the managers in the health sector in this context. The aim of the research is to see how much the managers in the health sector in Istanbul are adopting the business / relationship oriented leadership styles and to be able to identify the common and different aspects.

In the literature part of the study, domestic and foreign literature related to leadership was searched and academic studies and books in management science were utilized. In the second part of the research, the application part, the interview technique was utilized. Interview questions were drawn from the relevant academic literature. While the interview questions were being prepared, the participants were meticulously worked on in order to be able to understand the subject clearly. In interview questions, twenty-one (21) questions were formed to measure the participant's business / relationship-oriented leadership styles.

Key words: Leadership, Health Sector, Manager

Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Algıladıkları Sosyal Destek Düzeyinin İncelenmesi

Öğr. Gör. Meral Deveci[1] **Prof. Dr. Emine Ahmetoğlu[2]**

[1]Namık Kemal Üniversitesi/ Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Çocuk Gelişimi Programı, mdeveci@nku.edu.tr

[2]Trakya Üniversitesi/Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, Okul Öncesi Eğitim Anabilim Dalı

emineahmetoglu@trakya.edu.tr

Özet: Bu çalışmada zihinsel engelli çocuğu olan ailelerin algıladıkları sosyal destek düzeyinin; anne ya da baba olma durumuna, anne babanın birlikte ya da ayrı olmasına, annenin ve babanın öğrenim durumuna, çalışıp çalışmama durumlarına, ailenin sosyal güvencesinin olup olmamasına, ailenin ekonomik durumuna, çocuğun yaşına, cinsiyetine ve engel derecesine göre incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışma 2017-2018 Tekirdağ il merkezindeki özel eğitim kurumlarına devam eden, zihinsel engelli çocuğu olan 90 anne ve 35 baba olmak üzere toplam 125 ebeveyn ile yürütülmüştür. Araştırmaya gönüllü olarak katılan ebeveynlere araştırmacılar tarafından hazırlanan 'Genel Bilgi Formu' ve ailenin algıladığı sosyal destek düzeyini belirlemek için 'Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği' uygulanmıştır. Verilerin analizinde; Shapiro-Wilk Testi, Mann- Whitney U testi, Kruskal-Wallis testi yapılmıştır ve istatistiksel açıdan anlamlı bulunan karşılaştırmalar sonrasında Post-Hoc analizleri uygulanmıştır.Araştırma sonucunda, zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin anne ya da baba olmaları ile algıladıkları aile desteği alt boyutu, özel kişi desteği alt boyutu ve sosyal destek toplam puanı arasında anlamlı fark bulunmamış, arkadaştan algılanan sosyal destek alt boyutunda ise; babaların, annelere göre, daha fazla sosyal destek algıladığı bulunmuştur. Annenin ve babanın öğrenim durumu ile çalışıp çalışmamalarının sosyal destek algısında fark yaratmadığı, sosyal güvencesi olan ailelerin, sosyal güvencesi olamayan ailelere göre, evli olan ebeveynin eşinden ayrılmış olan ebeveyne göre, ekonomik düzeyi yüksek olanların, düşük olanlara göre daha fazla sosyal destek algıladığı bulunmuştur. Ayrıca; çocuğun engel derecesinin hafif, orta ya da ağır düzeyde olmasının, çocuğun cinsiyetinin algılanan sosyal destek üzerinde fark yaratmadığı ancak çocuğun yaş grubunun özellikle 13- 18 yaş arasında çocuğu olan ebeveynlerin, diğer yaş gruplarına göre daha az sosyal destek algıladığı bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Aile, Sosyal Destek, Zihinsel Engel

BASİSEN'in Yetkili Olduğu Bankaların Sosyal Haklar Bakımından Son 5 Yıldaki Toplu İş Sözleşmelerinin İçerik Analizi

Araş.Gör.Mevsim Çağla CENGİZ[1]

[1] Trakya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, mevsimcaglacengiz@trakya.edu.tr

Özet: Örgütsel bağlılık, çalışanların işyerlerine karşı her ne sebeple olsun uyum sağlamasını ifade etmektedir. Bu bağ sayesinde çalışanlar örgüte karşı sadakat duygusu besler. Bu da iş tatminine bağlı olarak onların performans düzeylerini arttırır. Bu nedenle işverenler, işçilerden maksimum düzeyde verim alabilmek için onların örgütsel bağlılık seviyelerini yükseltmek adına çalışma koşullarında gerekli düzenlemeleri yapmak zorundadır. Çalışanların örgütlere karşı örgütsel bağlılık kurmasında ücret kadar diğer sosyal haklar da oldukça önemlidir. Günümüzde bankacılık sektöründe çalışan bireylerin çalışma koşullarının oldukça zorlayıcı olduğu bilinmektedir. Buna rağmen onlardan yüksek seviyede performans beklenmesi ancak örgütsel bağlılığın oluşturulmasına bağlıdır. Bankacılık piyasası içerisinde istihdam edilen bireylerin, örgütsel bağlılığının oluşmasını sağlayan çalışma koşullarını en açık biçimde sunan belgeler de bu işkolunda yapılan toplu iş sözleşmeleridir. İşçi sendikasıyla işveren ya da işveren sendikası arasında yapılan toplu iş sözleşmeleri çalışanların ücret ve sosyal kazanımında oldukça etkilidir. Bankacılık sektöründeki işçilerin, yıllar itibariyle sosyal haklarında ne gibi değişikliklerin olduğunu analiz etmek için, bu işkolunda üye sayısı bakımından en güçlü sendika olan Türk-İş'e bağlı Banka-Finans ve Sigorta İşçileri Sendikası'nın (BASİSEN) yapmış olduğu toplu iş sözleşmelerinin içeriğine bakmak oldukça yararlı olacaktır. Bu doğrultuda bu çalışmanın temel amacı bankacılık sektöründe yer alan çalışanların örgütsel bağlılığın oluşumunda ekili olan çalışma koşullarının yıllar itibariyle nasıl değişim gösterdiğini ortaya çıkarmaktır. Bu amaçla BASİSEN'in yetkili olduğu bankalarla son 5 yılda yapılmış olan toplu iş sözleşmeleri içerik analizi yöntemiyle incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel bağlılık, performans, iş tatmini, bankacılık sektörü, toplu iş sözleşmesi, BASİSEN

Türkiye'de Mesleki Yeterlilik Kurumu'nun Nitelikli İşgücünün Oluşması Adına Yürüttüğü Çalışmaların İncelenmesi

Araş.Gör.Mevsim Çağla CENGİZ[1] **Yrd. Doç.Dr.Yeliz YEŞİL[2]**

[1] Trakya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü,mevsimcaglacengiz@trakya.edu.tr

[2]Trakya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü,yelizyesil@trakya.edu.tr

Özet: Ülkemizdeki ekonomik ve sosyal gelişmenin devam etmesi açısından mesleki ve teknik eğitimin kalitesinin artması önem arz etmektedir. Ülkemizin nitelikli insangücüne ihtiyaç duyması sebebiyle önemli stratejilerin izlenmesi gerekmektedir. Mesleki ve teknik eğitimin gelişmesiyle, hem işgücü piyasasının duyduğu gerekli kalifiye eleman ihtiyacı karşılanacak hem de çalışanların nitelikli olması piyasaya giriş yaptıklarında mesleklerinde etkin olmalarını sağlayacaktır. Bu durum ise ülkenin ekonomik ve sosyal gelişimini olumlu yönde etkileyebilecektir. Bireylerin mesleki yeterliliğe sahip olması, aynı zamanda iş tatminine bağlı olarak hem performansın hem de iş çıktısının arttırılmasında da oldukça önemlidir. Ülkemizde bazı sektörlerde personel açığı olmasına rağmen hem bu açığı karşılayacak nitelikte bireylerin bulunmadığına dair raporların olması, hem de işsiz kalma riskine rağmen tatminsizliğe bağlı olarak gönüllü işten ayrılmaların yaşanması oldukça şaşırtıcıdır.

"*Türkiye Mesleki ve Teknik Eğitim Strateji Belgesi ve Eylem Planı 2014-2018"* nda belirtildiği üzere ekonominin daralması ve istihdamın azalması sonucunda oluşabilecek sosyal krizlerin etkisini azaltmada mesleki ve teknik eğitim önemli rol oynamaktadır. Bilgi ve teknolojideki gelişmeler meslekleri etkilemekte, bazı meslekler önemini yitirirken yeni meslekler ortaya çıkmaktadır. Bu kapsamda, sosyal entegrasyonun sağlanması, ekonomide verimliliğin ve rekabet gücünün arttırılması için anahtar becerilerin kazandırılması önemlidir. Bu sebeple işgücü piyasalarında arz ile talebin nitel ve nicel olarak uyuşması önemlidir. İşgücü piyasasında ihtiyaç duyulan bilgi ve beceriler ile okulda kazandırılan bilgi ve becerilerin örtüşmesi ve arz-talep dengesinin sağlanması sosyal ve ekonomik yapının güçlendirilmesinde önemlidir(http://abdigm.meb.gov.tr/projeler/ois/017.pdf).

Mesleki Yeterlilik Kurumu'nun misyonu "paydaşlarla birlikte, yeterlilikleri tanımlayan ve tanıyan uluslararası düzeyde kalite güvencesi sağlanmış Ulusal Yeterlilik Sistemini kurmak ve işletmektir". Vizyonu ise "Eğitimin istihdamla uyumunu güvence altına alarak nitelikli insan kaynağının oluşmasına öncülük eden, uluslararası ölçekte tanınan, etkin ve saygın bir kurum olmak"tır (www.myk.gov.tr/index.php/tr/kurumsal/misyon-vizyon). Bu çalışmada da Türkiye'de faaliyet gösteren *Mesleki Yeterlilik Kurumu'n*un temel amaçlarından birinin mesleki yeterliliği belgelendirmek buna ek olarak da çalışanların yetkinliğini arttırmak olduğu düşünüldüğünde bu kurumun çalışmaları incelenecektir. Bu doğrultuda bu çalışmanın ana amacı Mesleki Yeterlilik Kurumu'nun nitelikli işgücünün oluşması adına yürüttüğü çalışmaların ele alınmasıdır, çünkü nitelikli çalışanlar hem bireysel hem de örgütsel düzeyde olumlu çıktıları beraberinde getirecektir. Bu amaçla ilk olarak iş tatmini, performans ve mesleki yeterlilik kavramları üzerinde durulacak, ardından Kurum'un yapmış olduğu faaliyetler incelenecek, son olarak da çalışmanın temel konusuyla ilgili olarak çeşitli öneriler getirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Mesleki Yeterlilik Kurumu,mesleki ve teknik eğitim,mesleki yeterlilik, istihdam.

Are The New Socıal Movements An Example For The Citizen Participation?

Miray Özden[1]

[1] Namık Kemal Üniversitesi, mirayozden0@gmail.com

Abstract: The Neoliberal policies provide a new role to cities as being a 'global city' and these policies cause the social movements which take place in the centre of the urban policy. The urban has become the more attractive place for capital due to the new forms of the competing cities. With this change, the dynamics of the urbanization, state and the local government approach to urban space, the economic significiance of urban issues as planning tools and the forms of struggle in the city, have undergone a transformation. These developments have changed the context of the new social movements which put emphasis on the demands of the social and cultural identities.

Social movements have appread in the last few decades. That effects the sociological theories and the way our thinking about urban, urban rights and local politics' areas. Social actors and citizens have become a strong power for the cities with the global transformation since 1960. Student movements of 1960s, new left and civic rights, also environment and women rights in 1970 can sorted as an examples for the new social movements. With the new social movements the participation have become an important phenomenon. The citizens which want to have an active role in decision making, have an role in cultural demans and urban rights. The old social movements represent labour rigts but the new social movements represent the different segment of societies.

Therefore, the aim of this study is to determine the role of the new social movements into the citizen participation. The members of community which demand to have more say in social and political context, come together with that purpose. The study seeks to contribute both to the literature on new social movements and to the current debate on citizen participation.

Key Words: citizen participation, urbanization, neoliberal policies, local politics

Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin Sürdürülebilir Kentleşmeye Etkisi

Miray ÖZDEN[1] **E. Recep ERBAY[2]**

[1]Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, mirayozden@nku.edu.tr

[2]Namık Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, erbay@nku.edu.tr

Özet: Sürdürülebilirlik kavramı genel manada ekonomik ve teknolojik gelişmelerin paralelinde çevre sorunlarının da önüne geçilebilmesi adına kullanılan önemli bir olgudur. Sürdürülebilirlik bu aşamada, hem toplumu, hem çevreyi hem de ekonomiyi ilgilendiren bir sürece hizmet etmektedir. Sürdürülebilirlik kavramının hem kalkınmayı hem de çevresel faktörleri içerisine alan ve geleceğe dönük bir anlayış sunan yaklaşıma sahip olması 2012 yılında Rio De Janeiro'da Birleşmiş Milletler tarafından "Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı"'nın da ana teması olarak seçilmiştir. Bu konferans kapsamında yoksulluğun ve açlığın önüne geçmek, toplumsal yaşama ilişkin düzenlemeleri gündeme taşımak maksadıyla Binyıl Kalkınma Hedeflerine ek olarak Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ilan edilmiştir. Bu hedefler arasında yer alan "Sürdürülebilir Kentler ve Yaşam Alanı" maddesi; artan kentleşme ile birlikte ortaya çıkan sorunların önüne geçebilmeyi, sosyal adalet, sürdürülebilir ekonomi ve sürdürülebilir çevre gibi konulara dikkat çekmeyi hedeflemektedir.

Çalışmada bu maksatla, sürdürülebilirlik kavramı hem toplumsal, hem ekonomik hem de çevre açısından incelenecek, Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinde yer alan maddeler, sürdürülebilir kentleşmeye etkisi doğrultusunda tartışılacaktır. Kentsel sürdürülebilirlik göstergeleri, Avrupa Kentler ve Kasabalar Şartı göz önünde tutularak değerlendirilecektir. Bunun için çalışma ikincil veriler üzerinden derleme yapmayı öngörmektedir.

Anahtar Kelimeler: sürdürülebilirlik, kentleşme, Birleşmiş Milletler, sürdürülebilir kentleşme

Abstract: The concept of sustainability is an important phenomenon that is used in general to prevent environmental problems in parallel with economic and technological developments. Sustainability at this stage serves a process that concerns both society, the environment and the economy. The concept of sustainability includes both development and environmental factors and an approach that provides a futuristic understanding was chosen by the United Nations in Rio de Janeiro in 2012 as the main theme of the "Sustainable Development Conference". Within this conference, Sustainable Development Goals were declared in addition to the Millennium Development Goals, in order to prevent poverty and hunger and to make arrangements for social life on the agenda. Among these targets are the "Sustainable Cities and Living Space" article; to be able to overcome the problems that arise with increasing urbanization, and to draw attention to issues such as social justice, sustainable economy and sustainable environment.

The concept of sustainability will be examined both in terms of social, economic and environmental aspects. The elements in the Sustainable Development Targets will be discussed in the direction of sustainable urbanization. Indicators of urban sustainability will be assessed taking into account The Charter of European Cities and Towns. For this, the study suggests compilation through secondary data.

Key words: sustainability, urbanization, United Nations, sustainable urbanization

19. yy Ortalarında Osmanlı'da Müslim ve Gayrimüslim Romanların İktisadî Yapısına Dair Bir Değerlendirme

Arş. Gör. Muhammed TAĞ[1]

[1]Trakya Üniversitesi, Roman Dili ve Kültürü Araştırmaları Enstitüsü, muhammedtag@trakya.edu.tr

Özet: Hindistan kökenli bir topluluk olan Romanların, anayurtlarını neden terk ettikleri tam olarak bilinmemesine rağmen göç sebepleri ile ilgili birçok rivayet bulunmaktadır. Anayurtlarından V. yüzyılda ayrılmaya başlamışlar ve kademeli bir göç dalgası halinde dünyaya yayılmışlardır. Yüzlerce yıl süren göç hareketliliği boyunca farklı kültürlerle olan ilişkilerinde kendi kültürel yaşantılarını günümüze kadar koruyabilmişler ve bölgeden bölgeye değişiklik gösteren birçok farklı isimle anılmışlardır. Osmanlı Devleti'nde ise "Kıptî, Çingene veya Çingane" isimleri kullanılmıştır. Sosyal devlet anlayışı ve birlikte yaşama algısının en güçlü örneklerinden birini oluşturan Osmanlı Devleti'nde Müslüman Romanlar, kurulmuş olan "Çingene Sancağı" etrafında sistemli bir düzenin içerisine sokulmuştur. Bu sancakta yer alan Romanlar, geri hizmet birlikleri olarak bulundukları mevkie göre, sahillerde gemi yapımı, tamiri ve inşasında, köprü inşasında, ordunun nakliye işlerinde, kale ve hisarların tamirinde, askere zahire taşımak gibi ordunun lojistik ihtiyaçlarının karşılanmasında görevlendirilmişlerdir. Ayrıca özelde ise demircilik, kalaycılık, sepetçilik, lağımcılık, kömürcülük, hamallık, odun yarıcılığı, tarakçılık, harmancılık vb. gibi meslekleri tercih etmişlerdir. Yapılmış olan meslek tercihleri ve diğer iktisadî durumları çalışmamız kapsamında Müslim ve Gayrimüslim Romanlar için ayrı ayrı değerlendirilecektir. Çalışmamızda, XIX. yüzyıl Osmanlı toplumunun sosyal ve iktisadi yapısını anlamak için önemli bilgiler içeren Temettuat defterleri ana kaynak olarak kullanılacaktır. Bu çalışma, Müslim ve Gayrimüslim Romanların iktisadî yapılarını anlamamıza, aralarındaki farkları görmemize ve Osmanlı ekonomisine yapmış oldukları katkıları değerlendirmemize yardımcı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çingene, İktisadî, Osmanlı Devleti, Temettuât.

Avrupa Birliğinin Tarihsel Gelişimi, Gümrük Birliği Ve Türkiye

Dr. Muharrem Bakkal[1] **Dr. Süreyya Bakkal[2]**

[1]mbakkal@nku.edu.tr

[2]sbakkal@nku.edu.tr

Özet: Avrupa topluluğunun kuruluşu ilk başlangıçta ekonomik nedenlere bağlı olmasına rağmen, ikinci Dünya Savaşı sonrasında siyasal bir güç olmak üzere ve sonuçta birleşik bir Avrupa meydana getirmek için bir araya gelmek istemişlerdir. Avrupa sorunlarının çözümü ancak siyasi birlik ile olacaktır. Ekonomik bütünleşme beraberinde siyasal birliği de getirecektir. ABD ikinci Dünya Savaşından sonra Avrupa'nın imarı ve kendine gelebilmesi için Marshall yardımı adı altında Avrupa'ya yardımda bulunmuştur. Bu yardımın rantabl bir şekilde kullanılabilmesi için ekonomik bütünleşmenin gerekli olduğu görülmüştür. Nihayet 1948 yılında Avrupa ekonomik birliği örgütü kuruldu. Bunu 1951 yılında kurulan Avrupa kömür ve Çelik birliği izledi. Amacı kömür ve Çelik ürünlerine ilişkin her türlü ticari kısıtlamaları kaldırmak ve hammaddeler üzerindeki rekabetin kurallarını belirleyerek ticarete bir işlerlik kazandırmaktı. İkinci kuruluş ise 1956 yılında kurulan Avrupa atom topluluğu (EURATOM) idi. Bu kuruluşta Ortadoğu petrolünün Avrupa'ya taşınması esnasında meydana gelen Süveyş buhranı neticesinde ortaya çıkmıştır. Burada özellikle üzerine durulması gereken. Petrole bağımlılığın azaltılmasıydı. 25 Mart 1957 tarihinde Belçika, Almanya, Fransa. İtalya, Lüksemburg ve Hollanda bir araya gelerek Avrupa topluluğunun çekirdeğini oluşturan Roma Anlaşmasını imzaladılar. Bu antlaşma 1 Ocak 1958 yılında yürürlüğe girmiştir. 1 Temmuz 1968 yılında üye olmayan ülkelere ortak gümrük tarifeleri uygulamaya başladılar. Topluluk içi ticarette miktar kısıtlamaları, sanayi ürünü uygulayan tüm gümrük vergileri, bunlarla eş etkiye sahip koruyucu önlemler ve sanayi ürünlerine uygulanan tüm gümrük vergileri kaldırılmıştır. Tarım ürünlerinde korumacılığın devamına izin verilmiştir. Türkiye'nin son beş yılda Avrupa'dan ithal edilen mallara Gümrük Birliği çerçevesinde gümrük alımına son vermesi neticesinde Türkiye Gümrük vergisi kayıplarına uğramış ve bu durum Avrupa birliği tarafından göz ardı edilmiştir. Bu durumdan en karlı Avrupa Birliği Ülkeleri çıkmıştır

Anahtar Kelimeler: Gümrük Birliği, Avrupa Birliği, Ekonomik Bütünleşme, Avrupa’nın imarı

Atatürk Dönemi İktisat Politikalarının Bir Değerlendirilmesi

Dr. Muharrem Bakkal[1] **Dr. Süreyya Bakkal[2]**

[1]mbakkal@nku.edu.tr

[2]sbakkal@nku.edu.tr

Özet: Türk ekonomisinin imparatorluktan devraldığı temel yapıyı 1920' lerde sınırlamak yerine 19. yüzyıl öncesini kapsayacak bir biçimde dinamik bir yaklaşımla ele almak gerekmektedir Bu yaklaşım sonucu görülecektir ki ekonomimiz bugün nasıl bir gelişme süreci içinde bulunuyorsa: geçen yüzyıl boyunca da sürekli bir yapıya yapısal değişim geçirdiği görülmektedir .Bu değişmenin merkezinde dış etkenler vardır Zira batıdan farklı bir sosyo ekonomik yapıya sahip olan Osmanlı imparatorluğu henüz ekonomik gelişme ve değişme hareketi başlamadan batının sömürgecilik dönemine rastlamanın şansızlığını yaşıyordu. Batılı ülkeler birçok iktisadi faaliyet alanında kopardıkları imtiyazlarla Osmanlı'nın bütün ekonomisine nüfuz etmeyi başarmışlardır. Şöyle ki ekonominin geleneksel dış ticaret ilişkileri batı Avrupa'nın istek ve ihtiyaçları doğrultusunda farklılaşmıştır. Batı daha çok madencilik ve demiryolu gibi alanlara yönelmiştir. Batı Avrupa'nın işlenmiş mamul ürünleri iç pazarımıza yayılmaya başlamıştır. Bunun yanı sıra yerel hammadde kaynakları ihracata yöneltilmiştir. Bu mekanizma iktisadi gelişmeyi önemli ölçüde engelledi. Böylece insani kaynaklar da harekete geçirilemedi. Neticede Batılaşma hareketi ile Osmanlı Devleti'nin askeri ve idari kurumları Avrupa'ya benzetilmeye çalışıldı. Dışarıyla bütünleşmenin gerektirdiği yeni, hukuki mali ve iktisadi kurum ve bu mekanizmalarda yine yabancı egemenliği ile ülkeye yerleşerek, geleneksel yerel yapıların yanında yer almışlardır. Bunu ekonominin kendi kaynakları ile ayakta duramamasına yol açan mali sarsıntılar izlemiştir. Bundan sonraki yıllarda ülke devamlı surette dışarıya borçlanmaya başlamıştır. Önceleri mal hareketleri ile dış dünya ile bütünleşmeye çalışılmıştır. Nihayet ekonomi mali alanda ülke dışına doğrudan mali kaynak aktaracak konuma getirilmiştir. Bu gelişme sırasında Osmanlı Devleti'nin özüne mahsus bir iktisadi düşünce geliştirdiğini söylenemez. Sosyal yapı hiç de bu duruma müsait değildi. 20. yüzyılda bu imparatorluğun yıkılışı sırasında iktisadi politikada bir değişiklik yapılması zarureti doğmuş Bu da devlet müdahalesi ve himayeciliği beraberinde getirmiş fakat Türkiye'de iktisadi gelişmenin yönü değişmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Sömürgecilik, müteşebbis, himayecilik, mal hareketi

Bölgeler ve Hizmet Alanları İtibarı İle Türkiye'de Kamu Personelinin Analizi

Yrd.Doç.Dr. Muzaffer Özsoy[2]

[1]Trakya Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü, muzafferozsoy@trakya.edu.tr

Özet: Sosyal devlet ilkesini benimsemiş olan ülkeler, temel hizmet alanları olan; eğitim, sağlık, adalet ve güvenlik gibi hizmetleri, kurumları aracılığıyla kendileri sunmaktadır. Bu ilke gereğince, temel hizmetlerin yanı sıra daha pek çok hizmetin sorumluluğu da devlet kurumları tarafından üstlenilmektedir. Sorumlulukların yerine getirilebilmesi için de devlet kurumlarının, hizmetin gereğine göre personel ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Hizmet talep edenlerin ihtiyaçlarını karşılayacak sayı ve nitelikte personelin varlığı ise hizmetin etkinliği açısından önemlidir.

Türkiye de, Anayasada belirtilmiş olduğu üzere sosyal devlet ilkesini benimsemiştir. Bu da devlete bir takım hizmetleri yerine getirme sorumluluğunu yüklemektedir. Bu sorumlulukların yerine getirilebilmesi de, gerekli hizmet kurumlarının oluşturulmasını, bu kurumların iyi yönetilmesini ve etkin bir kamu personel rejimini gerektirmektedir. Personel rejiminin etkinliğinin sağlanabilmesine yönelik, Türkiye'de pek çok hukuksal ve yönetsel çalışma yapılmış olmasına karşın, gelinen noktada kamu personel rejimi, sorunlu bir alan olarak varlığını sürdürmektedir.

Kamu personel rejiminin yaşadığı sorunlardan biri, istihdam edilen personel sayısının hizmet talebinde bulunanların sayısına oranla yeterli olmamasıdır. Oysa etkin bir devlet hizmeti, yeterli sayıda ve bir o kadar da nitelikli kamu personeli ile gerçekleştirilebilir. Diğer taraftan, zaten yetersiz sayıdaki kamu personeli, bölgeler arasında ve hizmet sınıfları itibarı ile de rasyonel olarak dağılmamaktadır. Bu durum bazı kurumlarda personelin yığılma göstermesine, bazılarında ise yetersizliklere neden olmaktadır. Yığılmanın olduğu yerlerde personel yönetiminin etkinliğinin kaybolması, sayıca eksikliğin olduğu yerlerde ise personel üzerindeki aşırı iş yükü, ortaya çıkan temel sorunlar olarak ifade edilebilir.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de kamu personeli-vatandaş (yararlanıcı) oranlarını; bölgeler ve hizmet sınıfları bazında analiz etmektir. Bu analiz çerçevesinde, Türkiye'de devletin istihdam ettiği kamu personel sayıları, seçilmiş dünya ülkelerinin (OECD ve AB) sahip olduğu personel sayıları ile karşılaştırılacaktır.

Anahtar kelimeler: Sosyal devlet, kamu personeli, kamu hizmeti.

Hemşirelerin Mizah Tarzları ile Stres Düzeyleri Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi

Uzm. Hem. Neslihan ASLAN[1] **Prof. Dr. Hediye ARSLAN ÖZKAN[2]**

[1] Yeditepe Üniversitesi / Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hemşirelik Bölümü/ nesliaslann@gmail.com

[2] Yeditepe Üniversitesi / Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü Başkanı / hedarslan@gmail.com

Özet: İnsanların genetik kodları gibi sahip oldukları mizah tarzları da farklılık göstermektedir. Farklı mizah tarzı ve karaktere sahip olma durumuna göre, olaylar karşısında bireylerin gösterdiği tepki ve stres düzeyi de farklılaşmaktadır.

Amaç: Bu araştırma, tüm birimlerde çalışan hemşirelerin mizah tarzları ile stres düzeyleri arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Gereç ve Yöntem: Araştırmanın örneklemini İstanbul'da özel bir vakıf üniversite hastanesinin tüm birimlerinde 17.02.2016 – 30.12.2016 tarihleri arasında çalışan 120 hemşire oluşturmuştur. Verilerin toplanmasında, araştırmacı tarafından hazırlanan veri toplama formu, Mizah Tarzları Ölçeği ve Algılanan Stres Ölçeği kullanılmıştır. Veriler; SPSS 24.0 programında, tanımlayıcı istatistiksel analizler (sayı, yüzde, ortalama, standart sapma, minimum-maksimum değer), Pearson korelasyon analizi, Kruskal Wallis Varyans Analizi ve Mann-Whitney U testi kullanılarak, %95'lik güven aralığında ve $p<0,05$ anlamlılık düzeyinde değerlendirilmiştir.

Bulgular: Araştırmada hemşirelerin %58.3'ünün genç olduğu (18-28 yaş) , %87.5'inin kadın, %65'inin bekar, %69.2'inin çekirdek aile, %45'inin üniversite mezunu olduğu, katılımcı mizah puanlarının daha yüksek olduğu (38.90±7.22) ve algıladıkları stresin orta düzeyde olduğu (26.59±8.64) saptanmıştır. Hemşirelerin mesleki bilgileri içerisinden çalıştığı bölümden memnuniyeti, stresi önlemede mizahın etkinliği ve mizah duygusuna sahip olma durumları ile algılanan stres ölçeği arasında istatistiksel olarak anlamlı fark saptanmıştır ($p<0.05$). Mizah tarzları ölçeğiyle de hemşirelerin sosyo-demografik özelliklerinden medeni durumları, ailelerinde kronik hastalığın varlığı, bakmakla sorumlu olduğu yakınlarının bulunması arasında istatistiksel açıdan anlamlı fark bulunmuştur ($p<0.05$). Aynı zamanda da mesleki durumlarından hemşire olarak çalışma yılları, hemşirelik mesleğini seçme nedenleri, stresi önlemede mizahın etkinliği, mizah duygusuna sahip olmaları ve mizah eğitimi alma durumları ile mizah tarzları ölçeği arasında istatistiksel açıdan anlamlı fark bulunmuştur($p<0.05$). Hemşirelerin yarısından fazlasının (%57.5) mesleklerinden dolayı her zaman stresli anlar yaşadıkları ve çoğunun (%65.0) stresten kurtulmak için arkadaşlarıyla vakit geçirdiği belirlenmiştir.

Sonuç ve Öneriler: Hemşirelerin mesleğin vermiş olduğu duygusal ve fiziksel yorgunluk, tükenmişlik ve işle ilgili sorunlar (nöbet, maaş, mobbing, ast-üst ilişkileri, arkadaş ilişkileri) nedeniyle daima stresli oldukları, çalışmamızda stresin azaltılmasında mizahın etkili olduğu saptanmıştır. Bu nedenle, iş yerlerinde hizmet içi eğitimlerde mizah eğitimine ağırlık verilmesi önerilmektedir. Bununla birlikte karakter olarak olumsuz mizah tarzına sahip bireylerin mizah tarzlarının kendini geliştirici ve katılımcı mizaha dönüştürülmesi için kişisel gelişimlerinin desteklenmesi yararlı olacaktır.

Anahtar kelimeler: Mizah, Algılanan Stres, Hemşirelik, Mizah Tarzları

Trakya Üniversitesi'nde Uzaktan Eğitim Uygulamaları: 2017 Yılı Değerlendirmesi

Doç. Dr. Nilgün Tosun[1] **Yrd. Doç. Dr. Ali İhsan Meşe[2]** **Uzman Can Tezcan[3]**

[1]Trakya Üniversitesi/Eğitim Fakültesi, Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Bölümü, nilgunt@trakya.edu.tr

[2]Trakya Üniversitesi/Fen Fakültesi, Fizik Bölümü, aliihsanmese@trakya.edu.tr

[3]Trakya Üniversitesi/ Eğitim Fakültesi, Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Bölümü, cantezcan@trakya.edu.tr

Özet: Türkiye'de ve dünyada öğrenci sayısı hızla artan uzaktan eğitim programları, birçok nedenle talep görmeye devam etmektedir. Artan nüfusun eğitim talepleri ve taleplerin karşılanmasında yaşanan maddi ve fiziksel sorunlar, bu nedenlerin başında gelmektedir. Bireylerin mevcut sosyal, kültürel ve ekonomik durumlarını iyileştirme çabası ise, uzaktan eğitim programlarını popüler kılan diğer etkenler arasındadır. Ailevi nedenlerden (evli, çocuklu, hasta bakma, toplum baskısı nedeniyle okula gönderilmeme vb.) ya da çalışma hayatının yoğunluğundan dolayı bulunduğu şehirden ayrılamayan, bedensel engelleri olan birçok birey için uzaktan eğitim programları kaçırılmaz bir fırsattır. Toplumun her kesimine istediği zaman istediği yerden eğitim hizmeti sunma ve yaşam boyu öğrenme felsefesi ışığında, bazı resmi ve özel kurumlar, Türkiye'de uzaktan eğitim programları açmaya devam etmektedir. Bu kurumlar arasında yer alan üniversiteler, gerek öğrencilerinin gerek bulundukları şehir ve bölge halkının eğitimine destek verme, gerekse ülkenin farklı bölgelerinden bireylere öğrenme olanakları sunma görevi nedeniyle, uzaktan eğitimde oldukça önemli ve ağır bir rol üstlenmektedir. Trakya Üniversitesi de, 2006 yılından bu yana bünyesinde yer alan ve faaliyetlerine devam eden Uzaktan Eğitim Merkezi (TUZEM) aracılığı ile bu rolün gereklerini yerine getirme gayret ve çabası içindedir. Bu çalışmada, Trakya Üniversitesi'nin 2017 itibariyle açık olan uzaktan eğitim programları ve bu programların işleyişi hakkında bilgi verilecek, ileriye yönelik uygulama önerilerinde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Uzaktan Eğitim, Trakya Üniversitesi, TUZEM, Yaşam Boyu Öğrenme.

Kırsal Alandaki Mikro Kadın Girişimcilerin Kooperatifleşmeye Karşı Tutumları*

Yrd. Doç. Dr. Nilüfer SERİNİKLİ[1]

[1]Trakya Üniversitesi Uzunköprü Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, İşletme Bilgi Yönetimi
nserinikli@hotmail.com

Özet: Araştırma kırsal alanda yaşayan mikro girişimci kadınların mevcut girişimcilik faaliyetlerini tespit etmek ve kadınların kooperatifleşmeye karşı tutumlarını ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Araştırmada nitel veri analiz yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini, Edirne Keşan ilçesine bağlı Mecidiye köy'de yaşayan 17 mikro girişimci kadın oluşturmaktadır. Araştırma alanı olarak Mecidiye köyün seçilmesinin nedeni; denize 10 dakikalık yürüme mesafesinde olması, doğa güzelliğinin bozulmamış olması, tatil yeri olan Erikli beldesi yol güzergâhında olması, köyde kurulmuş bir kooperatifin olmaması ve mevsimsel olarak kadınların mikro girişimcilik faaliyeti yapmasıdır.

Elde edilen verilere göre; kadın girişimcilerin %100 tarımsal faaliyetlere aktif olarak katıldıkları, %76,5'inin kendisine ait gelir elde ettikleri, %67,4'ü hem ev içerisinde hem de tarımsal faaliyetlerde alınan kararlarda eşleri ile birlikte karar verdikleri ve %11,8'si kooperatife ortak olduklarını tespit edilmiştir. Bunun yanında kadınların kooperatiflere karşı olumlu tutumlar içerisinde oldukları ve kooperatif kurma konusunda istekli olduğu tespit edilmiştir.

Pilot olarak başlatılan bu çalışma hem araştırma alanındaki kadınlara hem de ilin diğer kırsal kesimlerindeki kadınlara kooperatifçilik eğitimi verilerek kadınları kooperatif kurmaları konusunda teşvik edilebilir. Böylece, kooperatif sayesinde köyde yaşayan kadınlara sürekli istihdam olanağı yaratılmış olacaktır.

Anahtar Kelime: Kırsal Alan, Kooperatif, Kadın, Tutum.

Jel Kodları: O18, Q13, Q19.

The Attitudes Of The Micro Female Entrepreneurs In The Rural Area Towards Becoming A Cooperative

Assist. Prof. Dr. Nilüfer SERİNLİKLİ

Trakya University, School of Applied Sciences, Business Information Management,
nserinikli@hotmail.com

Abstract: The research has been carried out to ascertain the current entrepreneurial activities of the female entrepreneurs who live in the rural area and to reveal the attitudes of the women towards becoming a cooperative. In this research, the method of qualitative data analysis is used. The sample of the research consists of 17 micro female entrepreneurs who live in Mecidiye Village in Keşan district, province of Edirne. The reasons why Mediciye Village is chosen as a research area are; it is ten minutes' walk from the sea, it preserves its natural beauty, it is on the way of Erikli holiday route, there aren't any cooperatives in the village and women seasonally carry out micro entrepreneurial activities.

According to the obtained data; it is ascertained that %100 of the female entrepreneurs participate actively in agricultural activities, %76,5 of them earn their own income, %67,4 of them take decisions with their husbands both at home and during the agricultural activities and %11,8 of them has become a shareholder of the cooperative. Furthermore, it is also ascertained that women have a positive attitude towards cooperatives and they are willing to establish a cooperative.

As a result of this pilot study, women can be encouraged to establish cooperatives by providing cooperative training for both the women in the research field and the women in the other rural areas of the province. Thus, the women who live in the village will be provided constant employment by means of cooperatives.

Key words: Rural Area, Cooperative, Famale, Attitude.

*Bu araştırma Trakya Üniversitesi BAP projesi kapsamında devam eden "Agro-Turizm Kadın Kooperatiflerinin Kırsal Kadın Emeğinin Değerlendirilmesindeki Rolü: Edirne İli Kırsalındaki Kadınların Kooperatif Kurma Potansiyelleri" adlı Kapsamlı Araştırma Projesinin bir bölümüdür.

Managing Food Safety in Freshly Consumed Horticultural Products

Nurdan Tuna Güneş[1*] **Özge Horzum[1]** **Erdoğan Güneş[2]**

[1]Ankara University Faculty of Agriculture Department of Horticulture 06110 Ankara

[2]Ankara University Faculty of Agriculture Department of Agricultural Economics 06110 Ankara

* Corresponding author: tuna@agri.ankara.edu.tr

Abstract: For all of the world population, reaching safe and secure food is a right. Food safety is directly related with the public health. Most of the food-borne illnesses is directly caused from food safety problems. Food safety issues and concerns began almost the beginning of the 20th century in the world and 1930s years in Turkey. Today there are a lot of regulations regarding food safety of processed and freshly consumed horticultural products. In the world, safety and food security legislation and regulations have long been impacted by a variety of factors such as socioeconomic structure, consumer characteristics and habits, political, and legal issues. Although these regulations can change based on the countries and legislations in each country, some food safety principles are unchangeable.

Fruit and vegetables can keep going their metabolic processes after harvest. Because of their high moisture content which creates a suitable medium for microbial activity. This situation and inappropriate safety applications has caused not only some high-profile food-borne illnesses but also quality and product loss during postharvest period. In this review, basic food safety regulations for fruit and vegetables will be discussed and the results of inappropriate safety applications will be evaluated in respect of human health and product loss.

Eğitim ile Emek Piyasaları İlişkisi: OECD Ülkeleri Örneği

Dr. Oğuz Başol[1]

[1]Kırklareli Üniversitesi, İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, oguzbasol@klu.edu.tr

Özet: Beşeri sermaye yaklaşımına göre eğitim; bireyin bilgi, beceri, yetenek ve tecrübesini iktisadi faaliyetlere aktarabilme kapasitesini geliştiren bir yapıdadır. Mevcut araştırma, 2016 OECD verilerini kullanarak, OECD üyesi 35 ülkedeki eğitim istatistikleri ile emek piyasaları dinamikleri arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır. Eğitim istatistikleri için; eğitime katılma, PISA skorları ve eğitimde geçen yıl ortalaması istatistikleri kullanılmıştır. Emek piyasası dinamikleri için ise; istihdam oranı, işe bağlı kazanç, emek piyasalarına olan güvensizlik, uzun dönemli işsizlik oranı, haftada 50 saat ve üzerinde çalışanların oranı ve bireylerin kendilerine ve boş zaman aktivitelerine ayırdığı zaman istatistikleri kullanılmıştır.

SmartPLS 2.0 paket programının kullanıldığı analiz için "Case: 35" ve "Bootstrapping: 5000" olarak belirlenmiş olup sonuçlar; eğitim ile istihdam oranı, emek piyasalarına olan güvensizlik ve bireylerin kendilerine ve boş zaman aktivitelerine ayırdığı zaman, işe bağlı kazanç, haftada 50 saat ve üzerinde çalışanların oranı değişkenleri arasında anlamlı ilişkiler olduğunu göstermiştir. Eğitim ile uzun dönemli işsizlik oranı arasında ise herhangi bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Emek Piyasaları, OECD Ülkeleri

Verimlilik ile Emek Piyasaları İlişkisi: OECD Ülkeleri Örneği

Dr. Oğuz Başol[1]

[1]Kırklareli Üniversitesi, İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, oguzbasol@klu.edu.tr

Özet: Verimlilik, ürün ve hizmet üretimindeki girdi ve çıktı ilişkisini tanımlayan bir kavramdır. Verimlilik artışı ülkeler için rekabette öne çıkabilmek anlamına gelmekte ve hedeflenen bir strateji olarak değerlendirilmektedir. Mevcut araştırma, 2016 OECD verilerini kullanarak, OECD üyesi 35 ülkedeki verimlilik ile emek piyasaları dinamikleri arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır. Verimlilik oranı için, kazanılan saat başı gelir istatistiği, emek piyasası dinamikleri için ise; istihdam oranı, işe bağlı kazanç, emek piyasalarına olan güvensizlik, uzun dönemli işsizlik oranı, haftada 50 saat ve üzerinde çalışanların oranı ve bireylerin kendilerine ve boş zaman aktivitelerine ayırdığı zaman istatistikleri kullanılmıştır.

SmartPLS 2.0 paket programının kullanıldığı analiz için "Case: 35" ve "Bootstrapping: 5000" olarak belirlenmiş olup sonuçlar; verimlilik ile istihdam oranı, emek piyasalarına olan güvensizlik ve bireylerin kendilerine ve boş zaman aktivitelerine ayırdığı zaman, işe bağlı kazanç, haftada 50 saat ve üzerinde çalışanların oranı değişkenleri arasında anlamlı ilişkiler olduğunu göstermiştir. Verimlilik ile uzun dönemli işsizlik oranı arasında ise herhangi bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Verimlilik, Emek Piyasaları, OECD Ülkeleri

Avrupa Sığınmacı Meselesinde Almanya'nın Tutumu Ve Avrupa İçinde Artan Uçurum

Oktay Hekimler

Özet: Günümüzde bir Avrupa meselesine dönüşmüş olan sığınmacı meselesi, Almanya Şansölyesi Angela Merkel'in Eylül 2015 tarihinde Alman-Macar sınırının açılması kararı ile bambaşka bir boyut kazanmıştır. Buna ek olarak da Alman Federal Göç ve Sığınmacı Dairesinin, Suriyeli sığınmacılar için Dublin Sözleşmesi kurallarını bir süre için askıya aldıklarını açıklaması, var olan tartışmaları daha da artırmıştır. Almanya söz konusu bu karar ile Dublin Sözleşmesi Kurallarını yok sayan bir uluslararası aktör olarak eleştirilmiş, sığınmacı politikası çerçevesinde ortaya koyduğu tutumu adeta bir tür hukuk tanımazlık olarak tepki çekmiştir.

Almanya'yı eleştiren kesimler, onun izlediği sığınmacı politikasına, Avrupa Kimliği ve Avrupa Bütünleşmesine zarar vereceği gerekçesi ile karşı çıkmaktadırlar. Bu bağlamda başta Macaristan olmak üzere, AB üyesi bazı aktörler Almanya'yı kısa vadeli çıkarlarını gerçekleştirmek ve Avrupa politikasındaki etkinliğini artırmak üzere bu tür bir tutum ortaya koyduğunu ileri sürmektedirler. Yine Alman kamuoyu ve siyasi çevrelerinde, Angela Merkel'in bu tutumunun uzun vadede Avrupa ve Almanya geleceğini tehdit edeceği ileri sürülmektedir.

Oysa Angela Merkel ve dönemin Alman Hükümeti izlediği sığınmacı politikasında, Avrupa Kimliği ve Avrupa ortak değerlerinin korunması gerektiği gerçeğini öncelikli olarak dikkate almış, buna göre hareket etmektedir. Aynı şekilde meseleye yalnızca sığınmacıların Avrupa içlerine eşit olarak yerleştirilmesi, bir sığınmacı kotası oluşturulması şeklinde yaklaşmamış, meselenin asıl kaynakları üzerine de odaklanmıştır. Bu hali ile Angela Merkel uzun vadeli çıkarlar çerçevesinde rasyonalist bir tutum ortaya koyarak, uluslararası sistemde kargaşa içerisinden düzen oluşturmak gayreti içine girmiştir. Buna karşılık başta Macaristan olmak üzere, Almanya'yı eleştiren kesim, sürekli bir kargaşa senaryosundan yola çıkarak realist tutumlarına destek aramaktadır.

Bu nedenle bu çalışmada, Almanya'nın 2015 sonrasında izlediği Sığınmacı Politikasının, Avrupa Bütünleşmesine nasıl etki ettiği, tarafların endişe ve beklentilerinden yola çıkılarak analiz edilmektedir. Almanya rasyonalist bir tutum ortaya koyup, bu politikayı Avrupalı bir demokrasi olmak ve Avrupa Kimliğinin gereği olarak sahip çıkarken, Macaristan ise realist tutumunu popülist bir söylem ile desteklemektedir. Bu bağlamda taraflar arasında var olan algı farkı, aynı zamanda sığınmacı meselesi etrafında oluşan rasyonalizm-realizm tartışması ve bunun Avrupa Bütünleşmesine nasıl etki edeceğini de ortaya koyabilecektir.

Anahtar Sözcükler: Almanya, Macaristan, Sığınmacı Meselesi, Dublin Sözleşmesi, Avrupa Kimliği, Avrupa Bütünleşmesi

GERMANY'S ATTITUDE TOWARDS EUROPEAN REFUGEES AND THE GROWING GAP WITHIN EUROPE

Abstract: Today, the issue of refugees has gained a different dimension with the decision of Chancellor Angela Merkel of Germany to open the German-Hungarian border in September 2015. In addition, the announcement of the German Federal Office for Migration and Refugees has suspended Dublin Convention rules for Syrian refugees for a while has further increased the existing debate. With this decision, Germany was criticized as an international actor who ignored the Dublin Convention rules, and Germany's attitude towards refugees' policy was seen as a reaction that Germany did not recognize any kind of law.

Those who criticize Germany are opposed by the fact that it would harm the Refugees Policy, European identity, and European Integration. In this context, some EU actors, particularly Hungary, assert that Germany has taken such an attitude in order to achieve its short-term interests and to increase its effectiveness in European policy. It is also suggested that this attitude of Angela Merkel in the German public opinion and political circles will threaten the future of Europe and Germany in the long run.

However, Angela Merkel and the German Government of that time have taken into consideration the fact that the European identity and the common values of Europe should be protected in the asylum-seeker policy pursued by the German Government, acting accordingly. Likewise, the fact that only refugees are equally placed in Europe, on the issue, has not focused on the creation of an asylum-seeker quota, but also on the main sources of concern. In this case, Angela Merkel has made an effort to establish order within the turmoil in the international system by establishing a rationalist attitude within the framework of long-term interests. In contrast, the people that criticize Germany, especially Hungary, is seeking for support for its realist attitude based on a continuous chaos scenario.

Therefore, in this study, the effects of Refugees policy, which Germany follows 2015, within the European Integration are analyzed based on the concerns and expectations of the parties. Germany has adopted this policy as a rationalist and as a necessity of European democracy and European identity while Hungary supports its realist stance with a populist discourse. In this context, the difference of perception among the parties can also reveal how the rationalism-realism debate around the refugee's issue will affect the European Union.

Keywords: Germany, Hungary, Refugees Issue, Dublin Regulation, European Identity, European Integration

1989 Zorunlu Göçü, Göçmenlerin Sosyal Entegrasyonu ve Kuşaklararası Kimlik Algısı: Çanakkale Şirinköy Bulgaristan Göçmenleri Üzerine Bir Araştırma

Yrd. Doç. Dr. Olkan SENEMOĞLU [1] **Öğr. Gör. Coşkun BORLAT [2]**

[1]Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi / Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, olkansenemoglu@comu.edu.tr

[2] Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi / Biga Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon, Yerel Yönetimler, coskunborlat@comu.edu.tr

Özet: Bağımsızlık hareketini başarıyla tamamlayan Bulgaristan, çok uluslu devlet anlayışını terk ederek ulus devlet anlayışını benimsemiştir. Bu anlayış doğrultusunda bünyesinde yaşayan Bulgar Türklerine karşı baskıcı bir politika izleyen Bulgaristan'ın, zaman içindeki tutumunun sertleşmesi Bulgar Türklerini büyük göçe zorlamıştır. 1989 zorunlu göçle beraber Türkiye'nin çeşitli bölgelerine yerleşen Bulgar Türklerinin entegrasyon süreci bu bağlamda başlamış, kimlik oluşumlarının şekillenmesinde bu entegrasyon süreci etkili olmuştur. Bu çalışmada da 1989 zorunlu göçüyle Çanakkale İli Gökçeada İlçesi Şirinköyüne yerleşen göçmenlerin sosyo-ekonomik, kültürel, siyasi, dini olarak entegrasyonu nasıl gerçekleştiği ve göç sonrasındaki kuşağın göç eden kuşağın kimlik algılarının karşılaştırılması amaçlanmaktadır. Kavramsal ve kuramsal tartışmayı literatür taramasına dayanarak gerçekleştirilecek olan bu çalışma yüz yüze görüşme ve derinlemesine mülakat usulüyle yarı yapılandırılmış soruların sorulmasıyla buradan elde edilen bulguların karşılaştırılmalı analizine dayandırılması planlanmaktadır. Bu konu ile ilgili bölgede yapılan ilk çalışma olması araştırmayı özel kılarken, alandaki açığın kapatılmasına da katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Göçmen, Kimlik Algısı, Sosyal Entegrasyon, Zorunlu Göç

The Impact of Performance Based Wage System On Occupational Motivation

Ömer Azabağaoğlu[1] **Ali Demirhan[2]**

[1] Namık Kemal University / Faculty Of Agriculture, Agricultural Economics, azabagaoglu@nku.edu.tr

[2]Namık Kemal University Gradute School of Social Sciences, alidemirhan@hotmail.com.tr

Abstract: In this study, it is attempted to show firstly how to be used performance evaluation system more efficiently, after determining its effect on worker motivation in general terms, and to show its reflections on some institutions. It is intended to light future studies about performance based wage system.

To increase the performance either in public sector or in private sector, motivating activities should be increased in financial field. In this respect, the performance based wage systems are seen to being used gradually. This system has weaknesses as much as its strengths. The aim is to reach the targets at maximum level by using benefits of this system best. In this progress, managers have significant flexibility about selecting wage system. First of all, chiefs who are at position of evaluating performance, these who evaluate performance are required to believe that arrangement of staff activities is effective management tool in terms of organizational efficiency.

Key Words: Performance, Performance Based Wage System, Motivation

Leasing and Its Applications

Prof. Dr. M. Ömer AZABAĞAOĞLU[1] **Batuhan İLHAN[2]**

[1] Namık Kemal University / Faculty Of Agriculture, Agricultural Economics, azabagaoglu@nku.edu.tr

[2] Namık Kemal University/ Graduate School Of Social Sciences, Business Adm. , batuhanilhan@live.com

Abstract: The notion of financial leasing is rooted in the Leasing expression. Since 1950, it has become increasingly popular all over the world, and the prominence has increased. Financial leasing plays an important role in solving the resource problems and moving investments that are required by the businesses with capital problems due to overdue loans.

Workplaces mean that an operator invests in a stationary asset by benefiting from external resources rather than by regulating the economic movements of the business with equity. In this case it constitutes the leasing content which is regarded as a different source of funding in the acquisitions of fixed assets of businesses. By leasing, fixed asset leasing businesses obtain inputs that spread their debts over a long period of time by using minimum resources, increase their installments, and give them advantage in competition conditions as a tax advantage.

Keywords: Financial Leasing, Financial Leasing Law, Operating Lease

Priority Order of Basic Variables Affecting Honey Consumption: Case Study of Canakkale Province

Özge Can Niyaz[1] **Nevin Demirbaş[2]**

[1]Canakkale Onsekiz Mart University, Faculty of Agriculture, Agricultural Economics, 17100, Canakkale/Turkey. ozgecanniyaz@comu.edu.tr

[2]Ege University, Faculty of Agriculture, Agricultural Economics, 35100, İzmir/Turkey. nevin.demirbas@ege.edu.tr

Abstract: Beekeeping is quite important production activity in terms of ecological cycle, nutrition and human health. Bee products contribute to both the family and the countries economy. Bee products can be listed in general; honey, propolis, pollen, royal jelly, bee wax and bee venom. The most consumed bee product is honey in Turkey. This study was carried out in Canakkale province which has an important geographical position in Turkey. The forests and national parks of Canakkale are home to many species.

For this reason Canakkale province has very high quality honey production potential. Therefore honey consumption is also in important level. The aim of this study is to order the basic variables that are effective in consumer honey preferences according to consumer priorities. With this purpose, face-to-face surveys were conducted with 175 consumers determined by Simple Random Sampling formula in Canakkale. The primary data obtained from the questionnaires were evaluated by Conjoint Analysis as well as the basic statistical analysis.

According to the results of research, the most effective variables on consumer preferences are determined as price (35.3 %), brand (29.6 %), shape (18.2 %) and variety (16.9 %) according to importance order. The most effective variable on consumer preferences is the price of honey. Price and Brand variables are divided into three groups while Type and Variety variables are divided into two groups. It was determined by ortogonal design cards and consumers preferred the most ‘‘medium priced Beekeeper Association Branded liquid flower honey’’. Consumers don’t trust cheep bee products because of food safety problems about honey in Turkey and they prefer to buy products from safe sale places.

Keywords: Honey, Conjoint Analysis, Consumer, Canakkale, Turkey.

Determination of Variables Affecting Honey Consumption Quantity: Case Study of Canakkale Province

Özge Can Niyaz[1] **Nevin Demirbaş[2]**

[1]Canakkale Onsekiz Mart University, Faculty of Agriculture, Agricultural Economics, 17100, Canakkale/Turkey. ozgecanniyaz@comu.edu.tr

[2]Ege University, Faculty of Agriculture, Agricultural Economics, 35100, İzmir/Turkey. nevin.demirbas@ege.edu.tr

Abstract: Beekeeping activity is an important part of animal production. Bee products obtained with beekeeping contribute to both regional and national economies and these products are consumed to maintain a healthy life. The most produced and consumed bee product is honey. The aim of this study is to determine the variables that affecting honey consumption amount. The research was carried out in Canakkale province, where beekeeping is common and consumption of bee products is also important. Factor Analysis and Tobit Model were used in analyzing the data collected by interviewing face to face with 175 consumers.

According to the results of the research, the consumption of honey is increasing as the age of the consumers and household consumption per capita increases. Also features of bee products (colour, smell and taste), advertisment, alternative medical treatment and health strengthening features are factors that increase honey consumption. Improvement and development of products' colour, smell and taste features have influenced consumers' purchasing decision positively. According to these results, it is important for the consumer to have knowledge about the alternative medical treatment and health strengthening properties for increasing honey consumption. In addition to increasing the quality of honey, informative campaigns about the benefits of honey and promotion of health through advertising can also increase honey consumption.

Key words: Honey, Consumption, Factor Analysis, Tobit Model, Canakkale, Turkey.

Petrol Ve Doğalgaz Fiyatlarının Enerji Sektöründeki Hisse Senedi Fiyatları Üzerine Etkisi :Bist Sınai ve Bist Elektrik Endeksleri Üzerine Bir Uygulama

Yrd.Doç.Dr. Özge Korkmaz[1] **Yrd.Doç.Dr.Esin Cumhur Yalçın[2]**

[1]Bayburt Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat, okorkmaz@bayburt.edu.tr

[2]Kırklareli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri, esincumhur.yalcin@klu.edu.tr

Özet: Petrol, bilindiği üzere önemli bir enerji kaynağı ve imalat sürecinde kullanılan temel bir hammaddedir. Dünyadaki enerji tüketiminin %60'ından fazlası petrol ve doğalgazdan karşılanmaktadır ve yakın gelecekte de bu oranın azalmayacağı tahmin edilmektedir. Bu nedenle gelişmişlik düzeyleri fark etmeksizin her ülke için oldukça önemli bir konuma sahiptir. Benzer şekilde, finansal piyasaların istikrarlı bir seyir izlemesi de istenilen bir durumdur. Söz konusu iki önemli husus arasındaki bağın ortaya konulması, bu çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Bir diğer ifadeyle, petrol fiyatındaki değişimin hisse senedi fiyatları üzerinde etkisini oynaklık modellerinden hareketle incelenmesi, bu çalışmanın temel amacıdır. Bu doğrultuda petrol ve enerji fiyat değişimlerinin İMKB'de işlem gören enerji sektörünün hisse senedi fiyatları üzerindeki etkisi araştırılacaktır. Çalışmada 1991:11-2017:12 zaman aralığında dolar cinsinden ham petrol ve doğalgaz fiyatları, enerji hisse fiyatları, elektrik endeksi ile dolar cinsinden BİST Sınai endeksi değişkenleri ile çalışılmış ve yapısal kırılmalı birim kök testlerinden Zivot-Andrews birim kök testinden, ARMA ve otoregresif koşullu değişen varyans modellerinden yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hisse Senedi, Petrol ve Enerji, ARMA, Otoregresif Koşullu Değişen Varyans

Recent Trends in Public Procurement in OECD Countries

Ozlem Ozkıvrak[1]

[1]Trakya University, Department of Public Finance, Turkey, ozlemozkivrak@trakya.edu.tr

Abstract: Public procurement is defined as "the purchase of goods, services and works by governments and state-owned enterprises" and described as "a key government function" by a recent OECD publication. In fact, the size of public procurement is about 12% of GDP in OECD countries and besides in many sectors such as energy, transport, defence and health and education services, public authorities are the main buyers. As a consequence, public procurement is a major component of public spending, which means that public authorities spend a substantial portion of the tax revenues on public procurement. Naturally, governments are expected to spend taxpayers' money efficiently and effectively and, especially under fiscal pressures, to reduce costs further without impacting quality through public procurement reforms. Therefore, governments can better meet citizens' needs by improving public procurement. On the other hand, the high level of public procurement spending makes it an effective strategic policy tool for governments in achieving social and economic policy goals such as protecting environment and fastering development of small and medium-sized enterprises (SMEs). This paper aims to analyse recent trends in public procurement in OECD countries. In this direction, the paper focuses on strategic public procurement, e-procurement, central purchasing bodies, green public procurement and procurement of infrastructure projects.

Keywords: Public procurement, public procurement spending, green public procurement, strategic public procurement, e-procurement

Redistribution of Income in OECD Countries after the 2007-2008 Financial Crisis

Ozlem Ozkıvrak[1]

[1]Trakya University, Department of Public Finance, Turkey, ozlemozkivrak@trakya.edu.tr

Abstract: Since the Great Depression, most people have believed that one of the main functions of government is the redistribution of incomes to decrease income inequalities. In fact, governments have carried out many different and sound policies for redistribution of incomes through taxes and public transfers in many countries including OECD countries for many decades. As stated in a recent OECD publication, however, "income inequality has been growing over the past decades in many OECD countries and remains at a historical high in a number of OECD economies". There are many factors including negative effects of globalization and economic crises behind the rise of income inequality over the past decades. Besides the other factors, it is very important to examine carefully to how extent redistributive policies are successful to decrease income inequalities. The effects of income redistribution policies can be measured by comparing the Gini coefficient before and after taxes and transfers. The aim of this paper is to investigate the redistribution of income through taxes and transfers and its effects on income inequalities in OECD countries after the 2007/2008 global financial economic crisis. The paper also discusses alternative redistributive policy options designed to reduce the levels of income inequalities in OECD countries, particularly in Turkey.

Keywords: Income distribution, redistribution of income, Gini coefficient, taxes, public transfers.

The Agriculture In The Republic Of Macedonia In The Period Of Transition With A Focus On The Vegetable Production

POPOVSKA Despina[1] DRVOSHANOVA Biljana[1] IBUSHOSKA Afrodita[1], DIMITROV Lazo[1] AZDERSKI Jovan[2]

[1] University Ss. Cyril and Methodius in Skopje, Institute of Agriculture, Skopje, Republic of Macedonia

d.popovska@zeminst.edu.mk; b.drvoshanova@zeminst.edu.mk, ibusoskaa@yahoo.com; l.dimitrov@zeminst.edu.mk

[2]University Ss. Cyril and Methodius in Skopje, Faculty of Agricultural Sciences and Food, Skopje, Republic of Macedonia, jazderski@yahoo.com

Abstract: Transition countries are those that change from centrally-planned to free-market economies. These countries are implementing economic liberalization, where the market affects the price formulation, trade barriers are reduced, privatization of the state-owned enterprises is being performed, and a financial sector that eases the movement of the private capital is created. The transition of the agricultural sector is a complex process, including land decollectivization, privatization of the processing industries, price deregulation and market liberalization, creation of new institutional structures and introduction of new implementation mechanisms. The last 15-20 years show that the process of transition is neither simple nor easy. The goal of this research is to review the transformation of the agricultural sector in the Republic of Macedonia in the transition period, with accent to the vegetable production, as one of the most significant subsectors in our country, to point out the key problems, and to indicate some matching possibilities with the EU policies. The accepted model of transition implied rapid and comprehensive privatization resulting with closure of large agricultural enterprises. Because of the numerous weaknesses of the Macedonian economy, statistical data showed worrying trends, where at the end of 1996 the trade deficit reached 700 mil $, the real income per capita and the real wages fell significantly, and the unemployment rate reached 32%. A stabilization program was implemented by the IMF and the World Bank starting in 1994 that resulted with a stable currency and inflation below 5%, which was more than acceptable. The main characteristic of the agricultural sector of Western Balkans, including Macedonia are the small farms, which are mainly family households that use their own labor. A closer look at the GDP participation, demographic trends, use of agricultural land, production and trade with focus on the vegetable production, revealed the negative impact of the transitional processes. More precisely, in the share of GDP and employment in the agriculture, a slight decline can be noticed. Macedonia has a long tradition of vegetable production. The transition processes mostly affected the structure of the farms, dividing them in small land parcels that are not able to provide large quantities of uniformed products; hence affecting the export of vegetables. Even though the number of agricultural farms is growing, the structure is rather unfavorable. The poor financial condition of the farmers was limiting the improvement of the production technologies and novelties. Some advantage was given with the state subsidies, but with the rise of the input prices, they are now sufficient to cover only production expenses and not enough to make bigger investments. The intensive migration from the rural areas is contributing to decreased labor force, therefore resulting in changes of the produced species that are extensive. This is most evident in the cabbage production area that grew for more than 1000 ha for the period 2005-2016. The foreign trade exchange of agricultural products in Macedonia indicates years of unfavorable trend, the export remains at about the same level while the imports are significantly increasing, creating a huge deficit.

Keywords: transition, agriculture, vegetable production.

Sağlık Kurumlarında İletişim Sorunları ve Çözümleri Üzerine Bir Araştırma

Yrd. Doç. Dr. Rana Özyurt Kapatanoğlu [1] **Yrd. Doç. Dr. Menekşe KILIÇARSLAN [2]**

Melis SOYER [3]

[1]Beykoz Üniversitesi Meslek Yüksek Okulu

[2]İstanbul Aydın Üniversitesi Sağlık Fakültesi, Sağlık Yönetimi, meneksevarol69@gmail.com

[3]Altınbaş Üniversitesi Sivil Havacılık Meslek Yüksek Okulu

Özet: İletişim günümüzde insanların birlikte yaşayıp anlaşabilmesi için önemli unsur haline gelmiştir. Toplumsal yaşamın ana unsuru olan kurumların yönetiminde örgütsel iletişim git gide önem kazanmaktadır. Sağlık kurumlarının topluma hizmet sağlaması bu kurumlar için sağlıklı iletişimi zorunlu hale getirmektedir. Sağlık kurumlarında hasta, doktor, yönetim ve sağlık çalışanının birbirleri arasındaki iletişim sağlık hizmetinin kalitesini verimliliğini doğrudan etki etmektedir.

Bu çalışmada sağlık kurumlarında yaşanan iletişim sorunları incelenmiş, sağlık kurumlarında yaşanan iletişim sorunlarının sebepleri ve bu sorunların çözümüne yönelik çalışmaların analizleri incelenerek çeşitli yayın taramaları yapılmıştır. Kurumsal iletişimin ve kişiler arası iletişimin sağlık kurumları açısından önemi ortaya konmuştur.

Çalışmanın sonucunda sağlık çalışanlarının sabırlı, anlayışlı olmasının, hastalara adaletli bir şekilde davranılmasının iletişim problemlerinin çözümünde önemli olduğu görülmüştür. Hastaların ise sağlık çalışanlarının iş yükünü ve çalışma koşullarını dikkate alarak, çalışanları anlamaları ve sağlık okuryazarlığı hakkında ciddi bir eğitimden geçmeleri sorunların çözümünde etkili olacağı kanaatine varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sağlık Kurumları, Sağlık Çalışanları, Sağlık okuryazarlığı, İletişim, Kurumsal İletişim.

The Effect of Lean Implementation on Brand Loyalty

Rana ÖZYURT KAPTANOĞLU[1] **Menekşe KILIÇARSLAN [2]**

[1] Beykoz University Vocational School, ranaozyurt77@gmail.com

[2] Aydın University Health Management meneksekilicarslan@aydın.edu.tr

Abstract: When we talk about plain management zero wastage comes to mind.However simultaneously the purpose of the plain management is to provide equal, fast and safe service to everyone. For the best process the staff first must be content and then the clients.

The increasing demand and privatization of hospitals and the spreading of both which also generated the supply has created a competitive environment in the World and in Turkey. This competition has risen to prominence client satisfaction and quality as in the other sectors.Plain system has been chosen as subject simply because there is no precedence in Turkey. The healthcare sector can be said to have minimal error rate. Plain application techniques have zero error rate in production. Therefore this study is prepared to demonstrate the difference between the existing management and the plain management and the possible impacts of these differences on customer satisfaction and loyalty.

The first part of the study features healthcare sector properties, plain philosophy and the literature research of the plain techniques covered in the study.The second part of the study features customer satisfaction, brand loyalty and the reasons for this loyalty to emerge in the healthcare sector.The third and the last part of the study features the application and the effects of this application on customer loyalty.This study covers two different evaluations and therefore two different results first of which demonstrates the ratio of the cut off of wastage and the second which demonstrates the customers survey answers on their perspective of loyalty.The second results are obtained and analyzed via SPSS statistics program.

Keywords: Plain Health, Satisfaction,Brand Loyalty

Türkiye'de Otomotiv Endüstrisi ve Dış Ticaret Üzerine Etkileri

Doç.Dr. E. Recep ERBAY[1] **Bahadır KAPLAN[2]**

[1]Namık Kemal Üniversitesi- İktisadi İdari Bilimler Fakültesi- İktisat Bölümü- erbay@nku.edu.tr

[2]Namık Kemal Üniversitesi- İktisadi İdari Birimler Fakültesi- Çalışma İktisadı Bölümü Tezli Y:L- bahadirkaplan22@gmail.com

Özet: Türkiye'de otomotiv sanayinin ülke ekonomisi üzerine olumlu etkileri her geçen yıl düzenli olarak artış göstermektedir. Otomotiv sektörü birbiri ile paralel olan sektörlerle yapmış olduğu alışveriş sayesinde birçok sektöre doğrudan katkı sağlamaktadır. Ülke ihracatı açısından geçtiğimiz yıllar içerisinde zirvedeki yerini her yıl daha da üstüne koyarak sağlamlaştırmaktadır. Ciddi bir nüfus yoğunluğuna sahip olan ülkemizde yaratmış olduğu istihdam potansiyeli sayesinde işsizlik oranlarına olumlu katkıları bulunmaktadır.

''Türk Otomotiv Sektörü ve Dış Ticaret'' üzerine günümüzde birçok akademik çalışmalar mevcut iken, bu çalışmadaki amaç otomotiv sektöründe ülkemizin göstermiş olduğu gelişimi, üretim kapasitesini ve ihracat potansiyelini vurgulamaktır.

Anahtar Sözcükler: Otomotiv Endüstrisi, Dış Ticaret, İstihdam, Üretim Performansı

Abstract: Automotive industry's positive effects on economy increases regularly every year in Turkey. Automotive industry directly contributes to many other secturs with commercing parallel sectors. Protecting it's place at peak, it strengths in terms of nation's experts in the past years. In our country having serious population density, with creating employment potential it has positive contributions to unemployment rates.

Nowadays many academic studies available on ''Turkish Automotive Industry and International Trade'' but the purpose of this study to emphasize on our country's development on automotive industry, manufacture capacity and export potential.

Key Words: Automotive Industry, International Trade, Employment, Production Performance

Bireysel İnternet Kullanımı ve Yaşam Tatmini İlişkisi: OECD Ülkeleri Örneği

Uzman. Rüveyda Öztürk Başol[1]

[1]Kırklareli Üniversitesi, Erasmus Koordinatörlüğü, ruveyda.ozturk@klu.edu.tr

Özet: İnternet, günümüzde bilgi kaynağına ulaşma, haber alma, içerik üretme ve boş zaman değerlendirme faaliyetlerinin gerçekleştirildiği bir alana dönüşmüştür. Ayrıca, internet modern insan için vazgeçilmez bir araç haline gelmiştir. Bu sebeple internetin birey üzerindeki etkilerini inceleyen çok sayıda araştırma bulunmaktadır. Bu araştırmalardan bazıları internet kullanımı ile iyi oluş hali ve yaşam tatmini arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır. Bu noktada bazı araştırmalar bireysel internet kullanımının yaşam tatminini arttırdığını söylerken, bazı araştırmalar ise bunun tam tersini savunmaktadır. Mevcut araştırma, 2016 OECD verilerini kullanarak, OECD üyesi 35 ülkenin bireysel internet kullanımı ile yaşam tatmini ilişkisine odaklanmaktadır. Bireysel internet kullanımı için ülkelerin bireysel internet kullanım istatistikleri; yaşam tatmini için ise 0 ile 10 arasında değişen yaşam tatmini istatistiği kullanılmıştır.

SmartPLS 2.0 paket programının kullanıldığı analiz için "Case: 35" ve "Bootstrapping: 5000" olarak belirlenmiş olup sonuç; bireysel internet kullanım oranı ile yaşam tatmini arasında pozitif yönlü (r: 0.658) ve anlamlı bir ilişki olduğunu göstermiştir (t: 7.229). Buradan hareketle, OECD ülkelerinde bireysel internet kullanım oranının artmasının, ülkelerdeki yaşam tatminine pozitif katkıda bulunduğunu söylemek yerinde olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bireysel İnternet Kullanımı, Yaşam Tatmini, OECD Ülkeleri

Farklı Kurumlarda Görev Yapan Okul Müdürlerinin Karşılaştıkları Etik İkilemlerin Kaynakları

Okul Müdürü. Saffet Karayama[1]

[1]İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme, İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü, Okul Müdürü

Özet: Bu çalışmada farklı kurumlarda çalışan okul müdürlerinin karşılaştıkları etik ikilemleri ortaya çıkaran nedenleri, başka bir ifadeyle etik ikilemleri doğuran güç kaynaklarını belirlemek amaçlanmıştır. Araştırma nitel bir durum çalışması olup, çoklu durum deseni kullanılmıştır. Çalışmaya kolay ulaşılabilir örneklemesi yöntemi ile seçilen elli(50) okul müdürü katılmıştır. Katılımcıların kimliklerinin anaşılmamasına özellikle dikkat edilmiştir. Veriler, standartlaştırılmış açık uçlu görüşme ile toplanmış ve katagorisel içerik analizi ile incelenmiştir. Toplanan veriler ışığında, okul müdürlerinin karşılaştıkları etik ikilemlere neden olan kaynaklar sekiz(8) grupta toplanmıştır. Bulgular incelendiğinde, okul müdürlerinin karşılaştığı etik ikilemlerin çözümündeki engeller; ''yerel yönetimlerin ve siyasilerin baskıları'', ''kamu sendikalrı ve dini grupların baskıları'', ''üst makamların populist uygulamaları'', '' üstlerin yeterlilikleri ve becerileri'',''siyasi politikalar'', '' veli kaynaklı sorunlar'' ve ''okul içi personel güç dinamikleri'' olarak belirtilmiştir. Okul türlerine gore bakıldığında ise; İlkokullarda; ''veli kaynaklı sorunlar, kamu sendikaları ve dini grupların baskıları, yerelyönetimler ve siyasilerin baskıları, okul işletmesi'' olarak sıralanmıştır. Ortaokullarda; '' yerel yönetimler ve siyasilerin baskıları, kamu sendikaları ve dini grup baskıları, üst makamların populist uygulamaları, siyasi politikalar, üstlerin yetenek ve becerileri'' olarak sıralanmıştır. Liselerde ise sırayla; ''kamu sendikaları ve dini grupların baskıları, üst makamların popülist uygulamaları, üstlerin yetenek ve becerileri ve siyasi politikalar'' olmuştur. Tüm kurumlarda en yoğun üç etik ikilem kaynağı olarak; ''kamu sendikaları ve dini grupların baskıları, üst makamların popülist uygulamaları, üstlerin yetenek ve becerileri '' olarak sıralanmıştır. Son bölümde, okul müdürlerinin etik ihlallerden nasıl uzak durabileceklerine ilişkin çıkarımlarda bulunulmuştur. Bu sonuçlar literatür ışığında tartışılmış ve öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Okul yöneticileri, Baskı, Etik İkilem, Etik İkilem Kaynakları

Kamu Hastane Birlik Yapılanmasının Sağlık Hizmeti Sunum Süreçlerine Etkisi: Yönetici-Çalışan Görüşleri Mukayesesi

Sedat BOSTAN[1] **Gökhan AĞAÇ[1]**

[1]Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi, SBF, Sağlık Yönetimi Bölümü, sbostan29@gmail.com

[2]Arş. Gör., Gümüşhane Üniversitesi, SBF, Sağlık Yönetimi Bölümü, gokhan_agac@hotmail.com

Özet:

Amaç: Bu çalışma, sağlıkta dönüşüm programının çatı uygulaması olan kamu hastane birlik yapılanmasının hastane hizmetleri üzerindeki değişim etkisini yönetici ve çalışan görüşleri üzerinden mukayeseli araştırmaktadır.

Yöntemler: Araştırmada verilerin toplanmasında dörtlü likert anket tekniği kullanılmıştır. Bostan ve diğerleri (2012) tarafından sağlıkta dönüşüm programının hastane hizmetleri üzerindeki değişim etkisini ölçmek üzere kullandıkları ölçek bu çalışmaya uyarlanarak geliştirilmiştir. Üç kamu hastane birlik yapılanmasına bağlı yedi hastaneden 325 yönetici ve sağlık çalışanı katılımıyla veriler toplanmıştır. Ölçeğin güvenirlik ve geçerliliği test edildikten sonra veriler frekans ve önemlilik testi ile analiz edilmiştir.

Bulgular: Uygulama sonuçlarına göre, sağlık yöneticileri ve sağlık çalışanları kamu hastane birlikleri uygulamasıyla kamu hastanelerinde meydana gelen yönetsel alandaki değişimin olumlu yönde (2,75/2,73) gerçekleştiğini, ortaya çıkan sayısal değişimlerin artış yönünde (2,52/2,53) olduğunu, genel olarak hizmet bileşenlerinin öneminin (3,09/2,86) artığını ifade etmişlerdir. Ayrıca, hem sağlık yöneticileri hem de sağlık çalışanlarına göre kamu hastanelerindeki sağlık çalışanı açısından değişimin (2,31/2,28) olmadığını ve kamu hastaneleri hakkında kamuoyundan duyduğu görüşlerin olumlu (2,81/2,72) olduğu görülmüştür.

Sonuç: Araştırma bulgularına göre; uygulamanın sağlık çalışanı ve hastane yöneticileri tarafından önemli ölçüde benimsendiği, olumlu yönde değişimin sağlandığı, hasta memnuniyetinde artış olduğu, etkin ve yerinden yönetimin öne çıktığı anlaşılmıştır. Bununla birlikte, sağlık çalışanlarının dönüşümden yeterli pay alamadıkları söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Kamu Hastane Birlikleri, Sağlıkta Dönüşüm Programı, Hastane Yönetimi, Sağlık Çalışanı, Sağlık Yöneticisi

The Effect of Alteration in the Management of Public Hospitals over the Delivery of Health Care Process: The Comparative Study Between Manager-Employee Views

Abstract:

Objective: This is a comparative study searching the impact of the structure of public hospital association, the framework of conversion program in health sector, on the delivery of health care taking the managers and employees' views into account.

Methods: A four-point Likert-type survey was used to collect data in the study. To the study, survey that Bostan et al. (2012) used the health transformation program scale to measure the effect of change on hospital services was adapted. The data has been collected by means of questionnaire method with the participation of 325 managers and medical staff from seven hospitals which are connected to the structure of public hospital associations. After the dependability and validity of the scale has been tested, data has been analyzed by frequency and significance test.

Results: According to the results of the implementation, the health administrators and workers stated that the change in the managerial area in public hospitals were positive (2.75 / 2.73), the resulting numerical changes were increased (2.52 / 2.53), in general, the important of the service components were increased (3,09 / 2,86) with public hospital associations implementation. In addition, it was seen that there was no change (2.31 / 2.28) in terms of the health worker in public hospitals according to

both health managers and health workers and that the opinions of the public about public hospitals were positive (2,81 / 2,72).

Conclusion: With reference to the research findings, it is understood that the practice is taken seriously by the medical staff and hospital managers, a positive variation has occurred, the level of contentedness among patients has increased and management effectiveness and decentralization has become prominent. However, it is quite possible to point out that medical staff cannot get the enough shares from this conversion.

Keywords: Public Hospital Association, Health Transformation Program, Hospital Management, Health Worker, Health Manager

Ekonomik Büyüme ve Dışa Açıklık Arasındaki İlişki Üzerinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Aracılık Etkisi: Türkiye Örneği

Prof. Dr. Selahattin Güriş[1] **Yrd. Doç. Dr. Melek Astar[2]**

[1]Marmara Üniversitesi/İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü
sguris@marmara.edu.tr
[2]Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi/Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü
mastar@fsm.edu.tr

Özet: Ekonomik büyüme ve ekonomik büyümeyi etkileyen faktörler her zaman hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler için teorik açıdan incelenmiş ve uzun yıllar tartışılmasına rağmen güncel bir konu olarak literatürdeki yerini korumuştur. Ekonomik büyüme ve kalkınmada oldukça önemli olan bu faktörlerden biri olan doğrudan yabancı sermaye yatırımları, gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınmaları için ihtiyaç duyulan sermayeyi temin edebilmelerini sağladığından ön plana çıkmaktadır. Küreselleşme ile birlikte ticari serbestleşme, sermaye hareketlerinin de serbestleşmesine hız kazandırmış ve ülkeler arası bazı sınırların kalkması, ülkelerin birbirlerine entegre olmalarını da bir bakıma zorunlu hale getirmiştir. Son kırk yıldır bu sürecin bir çıktısı olarak sermayenin serbest dolaşımı, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının gelişmekte olan ülkeler için bir araç haline gelmesine neden olmuştur. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yanı sıra ticari dışa açıklık da ekonomik büyüme de etkili bir faktör olarak kabul edilmektedir. Ekonomik büyüme, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve ticari dışa açıklık ile ilgili çalışmalar incelendiğinde; genel olarak, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik büyümeye yön verdiği ve ticari açıklığın da doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına yön verdiği gözlenmektedir. Bu sonuçlar dışında, söz konusu değişkenler arasında çift yönlü nedensellik olduğunu hatta ilişki olmadığını belirten çalışmalar da bulunmaktadır. Ekonomik büyümenin açıklanmasında doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ve dışa açıklığın ele alındığı çalışmalarda elde edilen bu farklı sonuçlar nedeniyle doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının aracılık etkisinin incelenmesinin faydalı olacağından, bu çalışmanın amacı, ekonomik büyüme ile ticari açıklık arasındaki ilişki üzerinde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının aracılık etkisi olarak belirlenmiştir. Bu amaç için Dünya Bankası-Dünya Kalkınma Göstergeleri veri tabanından elde edilen serilerin logaritmaları alınmış ve 2001 ile 2008 yılları için kukla değişkenler ile gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Elde edilen serilerin özelliklerine göre durağanlıkları, kırılmalı birim kök testleri ile incelenmiş ve durağan halleri ile hiyerarşik regresyon modelleri tahmin edilmiştir. Aracılık etkisinin incelenmesinde Sobel testi ve diğer aracılık testleri için gerekli olan katsayılar, tüm gerekli varsayımları sağlamış olan bu farklı regresyon modeli tahminlerinden elde edilmiştir. Sonuçlara göre; dışa açıklık ile doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının birlikte modele dahil edilmesi ile doğrudan yabacı sermaye yatırımlarının etkisinin azaldığı gözlendiğinden, Sobel, Aroian ve Goodman test istatistikleri incelenmiş ve istatistiki olarak anlamlı olduğu gözlenmiştir. Bu sonuca göre, söz konusu değişkenin büyüme üzerinde pozitif kısmi aracı değişken özelliği taşıdığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Büyüme, Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, Dışa Açıklık, Aracılık Etkisi

"Öğretim Teknolojisi ve Materyal Tasarımı" dersine yönelik öğrenci görüşleri

Yrd. Doç. Dr. Selma DENEME[1]

[1]Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İngiliz Dili Eğitimi Bölümü, selmadeneme@trakya.edu.tr

Özet: Öğretim Teknolojisi ve Materyal Tasarımı dersi eğitim fakültelerinde okutulan ve öğretmen adaylarının teknolojinin tarihsel gelişimi ve öğretim teknolojilerinin kuramsal temelleri hakkında bilgilendiren bir derstir. Ders genel itibariyle öğrenilen bu bilgiler aracılığıyla öğretmen adaylarının etkili öğretim materyalleri tasarlayabilmelerini ve materyalleri değerlendirebilmelerini amaçlamaktadır. Dersi alan öğrenciler öğretim teknolojilerindeki tarihsel gelişimi öğrenir, öğretim teknolojilerinin önemini kavrar, öğretim materyallerini etkin şekilde kullanır, kazanımlarına uygun materyal geliştirebilir, teknoloji destekli öğrenme ortamları hazırlar. Bunun yanında öğretim teknolojileri ile ilgili kavramları öğrenir, öğretim teknolojilerinin öğretimdeki yeri ve önemini kavrar, çeşitli nitelikteki öğretim materyallerini geliştirip kullanabilir. Ders içeriğinde öğretim teknolojisi kavramları, öğretim araç gereçleri, bilgisayar destekli eğitim, araç gereçlerin seçimi ve hazırlama ilkeleri, öğretim teknolojilerinin değerlendirilmesi ve uygulama etkinlikleri gibi konular içermektedir. Bu çalışma betimsel bir çalışma olup bir devlet üniversitesinin Eğitim Fakültesinde Pedagojik formasyon sertifika programında öğrenim gören 50 öğretmen adayı ile yürütülmüştür. Çalışma öğretmen adaylarının "Öğretim Teknolojisi ve Materyal Tasarımı" dersini aldıktan sonra derse yönelik kazanımları ve görüşlerini araştırmayı hedeflemiştir. Gerekli veri araştırmacı tarafından hazırlanan bir değerlendirme formuyla toplanıp nitel olarak analiz edilecektir. Bulgular ışığında öğrenci görüşleri saptanacak ve dersin hali hazırdaki içeriği ve işlenişiyle ilgili önerilerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Öğretim teknolojileri ve materyal tasarımı, Pedagojik formasyon sertifika programı, öğrenci görüşleri

How Morphology Affects the Flexural Properties of Tree Branches

Assistant Professor Dr. Seray ÖZDEN KELEŞ[1]

[1]Kastamonu University, Department of Forestry, sozden@kastamonu.edu.tr

Abstract: Trees are exposed to both dynamic and static loads over their long life, however they are able to provide long-term mechanical. The branches are the one of the important structural elements in a tree due to being most exposed to wind loading. Due to the bending effect of wind, branches tend to be pulled downward, while they still keep stretching out to catch more lights to provide energy. Therefore, the main mechanical role of the branches is to be flexible to induce damaging oscillations in a tree to overcome the damaging effect of wind loading. The aim of this study is to determine how branches' biomechanics cope with the effect of catastrophic wind induced loading and to gain understanding as to how mechanical properties show differences from the base to tips of branch shoots in each tree species. In this study, branches of different trees were investigated by performing a series of 3 point bending tests.

Keywords: Wind Effect, Flexural Properties, Tree Branches

The Toughness Behaviour of Wood related to Anatomical Structure in Two Different Fracture Systems

Assistant Professor Dr. Seray ÖZDEN KELEŞ[1]

[1]Kastamonu University, Department of Forestry, sozden@kastamonu.edu.tr

Abstract: The toughness property of wood is one of the important mechanical properties of wood, being related to strength and stiffness, but being best described as the ability of a material to absorb energy and resist crack propagation before it fractures. Wood shows excellent mechanical properties that having low density, but high strength and stiffness. However, unlike steel and concrete, which are isotropic materials that have same properties in all direction, wood is so sophisticated with anisotropic behaviour in three main directions: longitudinal, radial and tangential. The direction of crack growth is one of the main factors to determine the toughness of wood. Therefore, this study investigated the toughness properties of two different tree species in two different fracture systems: RT (Radial-Tangential) and TR (Tangential-Radial) systems. The RT fracture system was found to be nearly 1.5 times greater work of fracture than the TR one. Failure patterns also showed that the RT fracture system had rougher surface and the total fracture energy was greater than in the TR one, whereas the TR system had a nearly smooth and flat fracture surface.

Keywords: Fracture of Wood, Work of Fracture, Toughness.

The Seven Standards Of Textuality: "Holy Thursday" From Songs Of Experience By William Blake

Serda GÜZEL[1]

[1]İstanbul Arel Üniversitesi, serdaguzel@arel.edu.tr

Abstract: This paper examines the standards of textuality in "Holy Thursday" from Songs of Experience by William Blake. Text is a communicative event so text should contain seven standards of textuality i.e. (cohesion, coherence, intentionality, acceptability, informativity, situationality, intertextuality). Many researchers claim that if these standards of textuality cannot be seen in the text, this text will not fulfill communicative purposes. In this sense standards of textuality in "Holy Thursday" from Songs of Experience will be analyzed in order to create, realize, organize, relate meaning in the poem. In this study, the researcher also focus on functions of language used in the poem in this sense we try to analyze lines of the poem in order to find out the whole meaning in the poem. This study is going to focus on seven standards of textuality (cohesion, coherence, intentionality, acceptability, informativity, situationality, intertextuality) in "Holy Thursday" from Songs of Experience by William Blake. This research paper is going to focus on linguistic analysis of "Holy Thursday" from Songs of Experience by William Blake. An actual use of language is called a text (Widdowson,2007). Communicative purpose is an important factor for a text; by means of actual use of language there is a connection between reader and a text. (Widdowson,2007). According to many linguistics a text should include seven standards of textuality, cohesion, coherence, intentionality, acceptability, informativity, situationality, and intertextuality) if these seven standards of textuality cannot be seen in a text, one can state that the text is not communicative; texts which are not communicative are called non texts. (Beaugrande & Dressler,1981). Seven standards of textuality are important factors for perceive and understand the written text because they reveal meaning with in a text. (Celce-Murcia and Olshtain,2000). Accordingly one can state that written text is an important element of conveying message by means of written texts writers and poets can express their ideas, opinions and share knowledge and values (Crowhurst,1990). This study focuses on linguistic analysis on the literary work and the poem is the important part of work of art. Poem is one of the written text types. Poem conveys meaning like other text types, poetry is an ambigious language so it is difficult to be understood and it has many interpretations; in this sense this study is going to focus on seven standards of textuality used in "Holy Thursday" from Songs of Experience by William Blake, in order to construct meaning we are going to analyze the poem in terms of seven standards of textuality; the researcher uses Halliday and Hasan's theory (1976) for interpretation of the poem also the research paper focuses on De Beaugrand and Dressler's hypothesis (1981) "Seven Standards of Textuality" (cohesion, coherence, intentionality, acceptability, informativity, situationality, intertextuality). Based on these discussions the researcher tries to analyze linguistic and sociopolitical structure in terms of micro and macro level of the poem (Celce-Murcia and Olshtain,2000).

Keywords: Poem, text, textuality, Standards of textuality

İş Sağlığı ve Güvenliğinde İşverenlerin Hukuki Sorumluluğunun Mahiyeti

Serdar ORHAN[1] **Çağatay AKALIN[2]**

[1]Yrd. Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi /Siyasal Bilgiler Fakültesi, ÇEKO, sorhan@sakarya.edu.tr

[2]Yüksek lisans öğrencisi, Sakarya Üniversitesi /Siyasal Bilgiler Fakültesi, ÇEKO, cakalin@sakarya.edu.tr

Özet: Türk Hukuk Sistemimizde işverenlerin iş sağlığı ve güvenliğine yönelik olarak gerekli tedbirleri almaması neticesinde birtakım hukuki veya cezai sorumlulukları doğabilmektedir. İşverenler Kanun ve Yönetmeliklerdeki yasal yükümlülüklerine uymaması halinde idari para cezalarıyla veya hukuki ve cezai açıdan sorumlu tutularak bir takım taleplerle ile karşılaşabilmektedir. İşçinin veya işçilerin ölümü veya yaralanması halinde cezai bakımdan sorumluluğu gündeme gelebilmekte ve hukuki açıdan işçilere veya yakınlarına maddi ve manevi tazminat adı altında bir takım ödemeler yapmak durumunda kalabilmektedir.

Bu çalışmada 4857 sayılı İş kanunu, 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu, İş Sağlığı ve Güvenliği Hizmetleri Yönetmeliği, 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu kapsamında işverenlerin iş sağlığı ve güvenliğine yönelik yükümlülüklerine uymaması sonucunda işverenlere ne tür hukuki sorumluluklar yükleneceği, işverenlerin hukuki olarak sorumlu olması halinde sorumluluğunun hukuki çerçevesinin sınırı çizilecek, ne tür hukuki sorumlulukla karşı karşıya kalacağına değinilecektir.

Anahtar Kelimeler : işverenler, İş sağlığı ve güvenliği, tazminat, işverenin yükümlülüğü ve hukuki sorumluluğu

Parasal Taban ve Enflasyon Arasındaki Uzun Dönemli İlişkinin Analizi: Türkiye Örneği

Yrd.Doç.Dr.Serkan VARSAK [1] **Prof.Dr.Cüneyt KOYUNCU[2]**

[1]Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İİBF, İktisat, serkan.varsak@bilecik.edu.tr

[2]Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İİBF, İktisat, cuneyt.koyuncu@bilecik.edu.tr

Özet: Ekonomilerde parasal taban genişledikçe likitide bolluğundan dolayı söz konusu genişleme talebi de tetiklemektedir. Talepte parasal tabandandaki genişlemeden kaynaklı artış nihai olarak enflasyon üzerinde arttırıcı bir baskı yaratacaktır. Talebin parasal taban ile enflaston arasındaki bu şekildeki geçişkenliğin uzun dönemli geçerliliğini sınamak amacıyla bu çalışmada Türkiye'nin 1961-2016 yıllarına ait verileri kullanılarak eş-bütünleşme analizi yapılmıştır. Ayrıca iki seri seri arasındaki nedensellik ilişkisi de analiz edilmiştir. Eş-bütünleşme analizi ARDL yöntemi çerçevesinde yapılmıştır. Öncelikle, her iki serininde yapılan birim kök testleri sonrasında birinci farklarda durağan olduğu görülmüştür. Daha sonra ARDL sınır testi uygulanarak enflasyon ve parasal taban arasında uzun dönemli bir ilişki olup olmadığı incelenmiştir. ARDL sınır testinden elde edilen sonuçlar enflasyon ve parasal taban arasında uzun dönemli pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir. Son olarak ise Toda-Yamamoto yaklaşımı çerçevesinde uygulanan Granger nedensellik testi sonuçlarına göre sadece enflasyondan parasal tabana doğru bir nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Enflasyon, Parasal Taban, ARDL Modeli, Eş-Bütünleşme, Nedensellik.

Türkiye'de Dönemsel (Konjonktürel) İşsizlik Olgusu Üzerine Bir Değerlendirme

Öğr. Gör. Seyfi AKTOPRAK[1]

[1]Trakya Üniversitesi Uzunköprü MYO,seyfiaktoprak@trakya.edu.tr

Özet: Kapitalist ve serbest piyasa sisteminde iktisadi faaliyetlerde zaman içerisinde dalgalanmalar yaşanabilir. Üretim hacminde dönem dönem meydana gelen bu daralmaların yarattığı, bu tür dalgalanmaların biride istihdam üzerinde görülmekte ve yazında dönemsel (konjektürel) işsizlik olarak tanımlanmaktadır. Çalışmanın amacı, Türkiye'de dönemsel işsizlik problemlerinin nedenlerini ortaya koymaktır. Bu bağlamda Türkiye'de gerçekleşen 2001 ve 2008 ekonomik krizlerinin, dönemsel işsizlik üzerindeki etkisi incelenecektir. Çalışmanın ana çerçevesini dönemsel işsizlik oluştururken alt kavramsal çerçevede ise bu duruma politik ve toplumsal etkilerine yer verilecektir. Bu doğrultuda iki krizin incelenen olgu doğrultusunda karşılaştırılması yapılacaktır.

Çalışmanın birinci bölümünde teorik çerçeve, yöntem yer alacak ve bu bağlamda kavramların açıklanmasına yer verilecektir. Burada açıklanacak kavramların ardından bahsi geçen ekonomik krizlerin (2001-2008) makro-mikro ekonomik etkileri açıklanmaya çalışılacaktır. Araştırmanın ikinci bölümde ise 2001 ve 2008 ekonomik krizlerinin dönemsel işsizlik olgusu üzerinde karşılaştırılmalı analizi yapılacaktır. Bu analiz ile araştırmaya konu olan olgu arasındaki neden-sonuç ilişkisi açıklanacaktır. Son bölümde ise çalışmada elde edile bulgular değerlendirilecek ve öneriler getirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Dönemsel işsizlik, Ekonomik Krizler, Serbest Piyasa

İktisadi Büyüme Üzerine Bir Değerlendirme: Azerbaycan Örneği

Öğr. Gör. Seyfi AKTOPRAK[1]

[1]Trakya Üniversitesi Uzunköprü MYO,seyfiaktoprak@trakya.edu.tr

Özet: Sovyetler Birliği (SSCB) 1991 yılında dağılmasının ardından bağımsızlığını ilan eden on beş ülkeden biri de Azerbaycan'dır. Azerbaycan'ın bağımsızlığının ardından ülke gerek iktisadi gerekse siyasi birçok değişimi yaşamıştır. Ülke, ekonomik model olarak kapalı pazar anlayışından, serbest pazar anlayışına geçmiştir. Bu süreç için yazında "geçiş ekonomisi" kavramı olarak adlandırılmıştır. Gene yazında iktisadi büyüme kavramı, iktisatçıların ve araştırmacıların üzerinde uzlaşamadığı kavramlardan biri olmakla beraber, bu kavram gerek gelişmiş ülkeleri gerekse gelişmekte olan devletleri yakından ilgilendirmektedir. Bu kavramı en kısa şekilde tanımlamak gerekirse "üretilen mal ve hizmet kapasitesinde meydana gelen artış" olarak nitelemekte mümkündür.

Çalışma, "Azerbaycan'ın iktisadi büyümesi gelişine aynı oranda gelişimine katkı sağlamış mıdır?" sorusunun cevaplanması amacıyla kaleme alınmıştır. Çalışmanın birinci kısmında iktisadi büyüme kavramına yer verilecektir. Bu bağlamda klasik, Sosyalist, dışsal, Harrod-Domar (Post-Keynesyen), Rosenstein-Rodan'ın büyük itiş teorisi, Rostow'un büyüme teorisi , Neo-Klasik (Solow) büyüme teoris, modellerinin kısaca ne olduklarına yer verilecektir. Bu kısmın ardından yazın taraması ile literatürdeki eserlerin genel bir değerlemesi yapılacaktır. Çalışmanın ikinci bölümünde Azerbaycan'ın iktisadi büyümesi incelenecek ve bu durumun gelişime etkisi irdelenecektir. Çalışmanın son kısmında ise tartışmalara yer verilecek ve öneriler getirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, Büyüme, Büyüme Modeli

Türkiye'nin Avrupa Birliği İlerleme Raporları Doğrultusunda Çevre Faslının Değerlendirilmesi

Öğr. Gör. Sinem YAVUZ **Yrd. Doç. Dr. Hakan YAVUZ[2]**

[1] Sakarya Üniversitesi / Ali Fuat Cebesoy Meslek Yüksek Okulu, Maliye Bölümü, sinemy@sakarya.edu.tr

[2] Sakarya Üniversitesi / Siyasal Bilgiler Fakültesi, Maliye Bölümü, hyavuz@sakarya.edu.tr

Özet: Avrupa Topluluğu, 1998 yılından beri her yıl düzenli olarak Türkiye olan ilişkilerini *İlerleme Raporları*'nda değerlendirerek kamuoyuna açıklamaktadır. Daha sonra ilgili raporlar Türkçeye çevrilerek ilgili kurumlar tarafından yayınlanmaktadır. Bu raporlarda ana temalar; yargı sistemi, medeni, siyasi, ekonomik, kültürel haklar, demokrasi, ekonomik ve mali gelişmeler, rekabet, ticaret politikası, sanayi, tarım, çevre, ulaştırma, enerji, bilimsel ve teknik gelişmeler, adalet, vergilendirme, vb. birçok alanı kapsamaktadır. Raporlar açıklandıktan sonra, özellikle Türkiye'de kamuoyunda sıklıkla gündeme gelmektedir. Çevre faslı söz konusu raporlarda Türkiye'nin en fazla eleştirildiği fasıllardan biridir. Raporlarda çevre başlığı 27. fasılda değerlendirilmekle birlikte, bu faslın başlığı 2012 yılından itibaren "Çevre ve İklim Değişikliği" olarak değiştirilmiştir. Bu başlık Avrupa Topluluğunun çevreye ilişkin gelişmeleri değerlendirirken iklim değişikliği konusuna oldukça önem verdiğini göstermektedir. 2016 raporundaki çevre ve iklim değişikliği faslına bakıldığında; hava ve su kalitesi, atık yönetimi, doğa koruma, endüstriyel kirlenme ve risk yönetimi, kimyasallar, gürültü ve iklim değişikliği değerlendirilen temel konular arasındadır. Bu fasılda Türkiye'nin *belirli düzeyde hazırlıklı* olduğu, özellikle atık yönetimi ve atık su artımında kapasitenin arttırılması ile ilgili olarak *bazı ilerlemelerin kaydedildiği,* ancak özellikle atık yönetimi ve endüstriyel kirlenmeye ilişkin uygulamaların *hâlâ zayıf* olduğu vurgulanmaktadır. Bununla birlikte, daha kapsamlı ve iyi koordine edilmiş çevre ve iklim politikalarının oluşturulmasına ve uygulanmasına *hâlâ* ihtiyacın olduğu da ifade edilmiştir. Bu durum Türkiye'nin çevre ve iklim değişikliği faslında reform niteliğinde adımlar atması gerektiği şeklinde değerlendirilebilir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği İlerleme Raporu, Çevre Faslı, Türkiye

Almanya'da Bütçe Hazırlama Süreci: Türkiye'ye İlişkin Karşılaştırma

Öğr. Gör. Sinem YAVUZ **Yrd. Doç. Dr. Hakan YAVUZ[2]**

[1] Sakarya Üniversitesi / Ali Fuat Cebesoy Meslek Yüksek Okulu, Maliye Bölümü, sinemy@sakarya.edu.tr

[2] Sakarya Üniversitesi / Siyasal Bilgiler Fakültesi, Maliye Bölümü, hyavuz@sakarya.edu.tr

Özet: Federal devlet yapısına sahip olan ve 16 eyaletten oluşan Almanya, Avrupa Birliği içinde en güçlü ekonomik yapıya sahip ülkelerden birisidir. Federal Almanya'nın bütçe sistemi, 1600'lü yıllara dayanan tarihçesi ile köklü bir geçmişe sahiptir. Alman bütçe sisteminin, değişen ekonomik gelişmelere paralel olarak kendini yenileyen ve geliştiren bir özelliği vardır. Sistemde bütçenin hazırlanmasından Maliye Bakanlığı sorumlu olup hazırlık süreci kurumların bütçe tahminlerini Maliye Bakanlığına sunmalarına yönelik sirkülerin yayınlanmasıyla başlamaktadır. Bakanlık kurumlardan gelen teklifleri mevzuat ile tutumluluk açısından değerlendirmekte ve hazırladığı bütçe tasarısını Parlamentoya göndermektedir. Tasarı, Parlamentodaki Bütçe Komisyonunda değerlendirmeye alınmakta ve daha sonra Parlamentoda görüşülerek karara bağlanmaktadır. Diğer taraftan, küreselleşme hareketlerinin de etkisiyle devlet anlayışında meydana gelişim değişim süreci, Türkiye'de geleneksel devlet anlayışının değişmesini sağlamıştır. Bu değişim sürecinin etkilediği alanlardan biri de bütçedir. Türkiye 2000'li yıllarda performans esaslı bütçe sistemine (Analitik Bütçe Sınıflandırması) geçerek Avrupa Birliği ile olan ilişkilerinde daha uyumlu bir bütçe sistemini benimsemiştir. Bu sistem mali şeffaflık, mali disiplin ve hesap verme sorumluluğu kavramları üzerine şekillendirilmiştir. Türkiye'de merkezî yönetim bütçesinin hazırlanma süreci, Orta Vadeli Programın kabul edilmesi ile başlar. Orta Vadeli Mali Program gelecek üç yıla ilişkin toplam gelir ve gider tahminleri ile birlikte hedef açık ve borçlanma durumu ile kamu idarelerinin ödenek teklif tavanlarını içeren plandır. Bu çalışmada da bütçe hazırlama sürecinin Almanya'da hangi aşamalardan geçtiği ve bu hazırlık sürecinin hangi ilkeler üzerine şekillendiği analiz edilerek, mevcut hazırlık sürecinin Türkiye'de gerçekleşen süreçle olan durumu karşılaştırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bütçe Süreci, Almanya, Türkiye

Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türk Dış Ticareti İçerisindeki Yeri

Süleyman BAKKAL[1] Kartal TÜRK [2] Dilek TÜRK[3]

[1]Öğr. Gör. Sakarya Üniversitesi sbakkal@sakarya.edu.tr

[2]Öğr. Gör. Sakarya Üniversitesi dilekt@sakarya.edu.tr

[3]Öğr. Gör. Sakarya Üniversitesi kturk@sakarya.edu.tr

Özet: Küreselleşme ile birlikte uluslararası ticaretin daha da kolaylaşması ve serbestleşmesi günümüzde tüm ülkelerin öncelikli hedefi haline gelmiştir. Bu hedef doğrultusunda bir yandan Dünya Ticaret Örgütü çatısı altında çok taraflı müzakereler gerçekleştirilmekte, diğer yandan da ülkeler arasında gerçekleştirilen bölgesel ve ikili anlaşmaların sayısı hızla artmaktadır. Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA) da bu sürecin devamı olarak görülmekte ülkeler ve birlikler arsında sıkça başvurulan bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Serbest Ticaret Anlaşmaları, ülkelerin karşılıklı işbirliği imkânlarını arttırmakta, birbirlerinin ekonomik ve ticari potansiyellerini ortaya koyarak farkındalıklarını anlamalarını sağlamaktadır. Dünyadaki trendlere paralel olarak Türkiye de serbest ticaret anlaşmalarını önemli bir ticaret politikası haline getirmiştir. STA'lar aracılığıyla uluslararası ticaretteki payının arttırılması, Türkiye'nin ticaret politikasının önemli bir bölümünü oluşturmaktadır.

Çalışmada bu süreçten yola çıkılarak ülkemizin 2006 ile 2015yılları arasında yaptığı serbest ticaret anlaşmalarının genel ihracat ve ithalat içindeki payı incelenmiş elde edilen bulgular değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Elde edilen verilere göre ülkemizin ilgili dönemde toplam ihracatı %68 artış gösterirken serbest ticaret anlaşması olan ülkelere olan toplam ihracatımız %198'lik artış göstermiştir.

İthalat verileri incelendiğinde toplam ithalat artışı %48 iken serbest ticaret anlaşması olan ülkelerden ithalatımız %34 olarak gerçekleşmiştir.

Bu durum ülkemizin serbest ticaret anlaşması yaptığı ülkeler karşısında genel ihracat oranlarımıza göre daha yüksek bir ihracat artışı ve ithalatta genel ortalamanın altında bir ithalat artışı ile dış ticaret fazlası verdiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Serbest Ticaret Anlaşmaları ,İhracat, İthalat

Effect of Social Assistance on Self-rated Health Status in Turkey

Süreyya Dal[1] **Mustafa Sevüktekin**[2]

[1] Trakya University, Department of Econometrics, sureyyadal@trakya.edu.tr

[2] Uludağ University, Department of Econometrics, sevuktekin@uludag.edu.tr

Abstract*:* In this study, It has been aimed to investigate effect of social assistance on self-rated health status in Turkey by using nationally representative data. Self-rated health status is a valid indicator to understand individual's health status for improving public health and the social assistance is an important tool for welfare regime. For the purpose of the study, social assistance recipients have been identified by taking into account social transfers, dwelling support and child support. Stepwise regression procedure was adopted by using ordered logit model with robust standard errors. Age, sex, marital status, region (east vs other regions) and level of education were included to the analysis as socio-demographic variables. Regular leisure time activities, relative income, protein consumption, chronic illness and functional limitations were used as life style factors. The estimation results are consistent with expectations. Being recipient of social assistance was significantly associated with self-rated health status. Eligibility of social assistance program requires being in need of support. As a result of this, Beneficiaries of social assistance programs live in poor conditions. As a sign of it, Model shows that being recipient of social assistance affects negatively self-rated health status in Turkey. In addition to this, There is a positive relationship between relative income and self-rated health status. Age has a negative impact on self-rated health status with respect to the literature. The results of this study suggest that until we can adequately understand how social policies affect health status, social inequalities in health will continue to perpetuate.

Keywords: Ordered logit model, Social Policy, Self-rated Health Status.

What Is and Is Not Executive Coaching?

Asst. Prof. Şafak GÜNDÜZ

Abstract: Introduction: Coaching, a new concept in Turkey, has been used as an individual and professional development method mostly in developed countries since 1980s. Empirical research reveal that executives/leaders benefit from executive coaching to fulfil the demanding duties of their high and stressful posts as well as to grasp the opportunity to devote time and energy to their own development to satisfy best management practices. Executive coaching, which could be considered as a life-long learning, is designed to help optimize organizational performance, efficiency and communication. The leaders of a more complex future are in need of executive coaching in order to increase the awareness of their own potential and capabilities and to have a better work-life balance for their well-being. There is such a growing interest and demand of it that a new syndrome called "coachaholism" has occurred. **Aim:** The aim of this paper is to make clear what executive coaching is and is not in order to clear up the confusion. The literature on executive coaching is voluminous, however, there is a void in distinguishing the best and malpractices of it due to misunderstanding of this concept, which has led many failed executive coaching projects, and the deeper understanding of the concept will help it succeed. **Scope:** Within this aim, a new literature survey that presents the real definition of what coaching is by framing what it is not will be done. **Method:** Qualitative research, a widely used method in social sciences to analyze a concept thoroughly was carried out with phenomenological design. A sample consisting of five multinational company leaders was analysed by means of interviews, in order to determine their perception of executive coaching. **Limitations:** As the number of interviewees is low no need for content analysis occurred. **Conclusion:** Executive coaching is doomed to fail because of the lure of fast results, the snare of influence. Coaching a not just a one-way set of education program to offer. Coaching is the intersection of what leaders need and coaches are ready to offer. All the parties need to be clear about their needs and expectation and how they can achieve their goals and agree on an agenda. The further research may focus on the leaders of higher education who are familiar with the concept, but not are in demand of it although they should make the education they provide ready for the needs of Generation Y and Z.

Keywords: Executive Coaching, Mentoring, Coaching, Coachaholism

An Examination of Healthcare Professionals' Quality of Work Life: Ankara Example

Şükrü Anıl TOYGAR[1] **Derya KARA[2]**

[1]PhD., Research Assistant. Selcuk University, Faculty of Health Sciences, Healthcare Management Department

[2]Assoc. Prof. Dr., Gazi University, Faculty of Economic and Administrative Sciences, Healthcare Management Department

Abstract: Quality of work life in the hospitals within the service sector is an important issue in terms of increasing the success and productivity of business-quality organizations. This study was conducted to determine the quality of work of health workers employed in hospitals.A long version of the scale developed by Aydın et al. (2011) and the "Health Personnel Work Quality of Life Scale" consisting of 30 expressions in 6 dimensions obtained as a result of exploratory factor analysis were used in the study. The research sample consists of one university, one state hospital and one private hospital operating in Ankara. As a result of the research, it is suggested that work accidents, the risk of occupational diseases and physical working conditions vary depending on the monthly income of health workers, education level, profession and duration of working period both in the sector and in the workplace; the discrimination at work depending on the age, monthly income and the institution; continuous improvement and recovery opportunities depending on the institution; the social integration of the organization depending on the age, income, educational status, profession and the institution and working period in the sector; work stress and time pressure depending on age, monthly income, education status, profession, institution, working period both in the sector and in the institution; the legislation in the organization depending on the educational status and the institution.

Key words: Hospitals, healthcare employee, quality of work life, healthcare management

Kamu Kesiminde Performansa Dayalı Ücret (PDÜ); Fırsatlar ve Tehditler

Doç. Dr. Tuncay YILMAZ[1] **Doç. Dr. Bora YENİHAN[2]**

[1]Sakarya Üniversitesi / İşletme Fakültesi, İnsan Kaynakları Yönetimi Bölümü, tyilmaz@sakarya.edu.tr

[2]Kırklareli Üniversitesi / İktisadi ve İdari Bil. Fak. , Çalışma Eko. ve End. İlişk.Böl., bora.yenihan@klu.edu.tr

Özet: Serbest piyasa ekonomisi anlayışının gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde varlık ve etkinliğini her geçen gün daha şiddetli olarak hissettirmesi, ücret ve ücret artışlarının performans ile ilişkilendirilmesi yönünde bir anlayışı öne çıkartmaktadır.

Kamu Hizmetlerinde PDÜ Kamuda performansa dayalı ücret uygulamalarının kökü Anglosakson ülkelerde geliştirilen "Yeni Kamu Yönetimi Doktrinine" dayanmaktadır. Uygulamalarda Anglosaksonlardaki geniş kapsamlı "sorumluluk" kavramı, diğer ülke kamu yönetimi pratiklerinde kamu organizasyonlarında planlanan amaç ve hedefler için yapılması taahhüt edilen görev ve sorumlulukların etkin olarak yerine getirilmesi şeklinde daraltılmıştır. Bunun bir sonucu olarak organizasyon içerisinde bireylerin veya grupların maaş/ücret ödemeleri performans değerleme yöntemine dayandırılmış, böylece "performansın" hem ödül hem de bir ceza aracı olarak "kamu finans terminolojisinde" yerini alması sağlanmıştır.

Kamu kesiminde bireysel ve organizasyon performansı yükseltmek amacıyla yararlanılan PDÜ planları, pek çok ülkede siyasal iktidarlarca farklı derecelerde desteklenmektedir. Kamuda PDÜ yöntemlerinin kullanımının temel gerekçelerinden birisi, bu yöntem sayesinde çalışanların emek ve çabalarını iş hedeflerine yönelik olarak yoğunlaştırmalarına ayrıca çalışanların kendileri ile kurum hedefleri arasındaki ilişkiyi daha net olarak görmelerini sağlamaktır.

Performansa dayalı ücretlendirme son dönemlerde kamu yönetimlerinde artan bir ilgi ile karşılanmaktadır. Ayrıca bu ücretlendirme yöntemine idareciler de sıcak bakmaktadırlar. Özel sektör uygulamalarından farklı olarak kamu yönetimindeki uygulamalarda, belirli bir oranda ücret artışı seyyanen yapılmakta bunun dışında çalışanların (genellikle) bireysel performans sonuçları ile ilişkilendirilmiş özel artışlar sağlanmaktadır.

Performansa dayalı ücret yöntemlerini ilk uygulayanlar Hollanda, Yeni Zelanda ve İngiltere olmuş, daha sonra bu ülkeleri Avusturya, Avustralya, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, Norveç ve İspanya takip etmiştir. Kanada ve ABD'nin ise uzun zamandan beri bu yöntemi orta ve üst düzey kamu yöneticiler için kullandıkları görülmektedir. Diğer ülkelerde de durum bundan pek farklı görünmemektedir. Kamuda yönetici pozisyonunda olanlar için performansa dayalı ücret planlarının kullanılmasının temel nedenleri: yöneticilerin performans düzeylerinin yükseltilmesi, özel sektör yöneticilerini kamu yönetimine çekmek veya yüksek performanslı yöneticilerin kurumda kalmalarının sağlanmasıdır.

Birçok kamu hizmetinde rekabetin olmaması kamu yönetiminin daha iyi çalışma yollarını keşfetme güdüsünü azaltmakta; bu aynı zamanda yönetimin, personeli yenilik ve verimlilik arayışına ikna edebilme potansiyelini de düşürmektedir. Genel olarak bakıldığında kamu kurum ve kuruluşlarının, özel sektörde varlığını devam ettiren düzenleme ve uygulamalar yanında kullanılan tekniklere de sahip olduğu görülmektedir. İş güvencesi, terfiler, ücret dengesizlik ve adaletsizlikleri, kariyer problemleri, sosyal olanaklar, performans değerlemede yapılan ciddi hatalar kamuda PDÜ planlarının sağlıklı bir şekilde uygulanmasının önündeki engellerdir.

Anahtar Kelimeler: Kamuda ücret yönetimi, performansa dayalı ücret, kamuda pdü,

Türkiye'de Sendikalar Ve Kadının Sessizliği

Doç. Dr. Tuncay YILMAZ[1] **Doç. Dr. Bora YENİHAN[2]**

[1]Sakarya Üniversitesi / İşletme Fakültesi, İnsan Kaynakları Yönetimi Bölümü, tyilmaz@sakarya.edu.tr

[2]Kırklareli Üniversitesi / İktisadi ve İdari Bil. Fak. , Çalışma Eko. ve End. İlişk.Böl., bora.yenihan@klu.edu.tr

Özet: Özellikle 1970'li yıllardan itibaren üretimde yeni teknolojilerin kullanılmaya başlanılması, esnek çalışma biçimlerinin ortaya çıkışı ve Neo-liberal ekonomik anlayışın dünya ölçeğinde hâkim ideoloji haline gelmesi, işçi sendikalarının üye sayılarının azalmasına sebep olmuştur.

1970'lerden günümüze gelen süreçte çalışma yaşamına dair dikkat çeken noktalardan biri hizmet sektörünün yükselişi ve buna paralel olarak beyaz yakalıların sayısındaki artıştır. Hizmetler sektörünün yükselişe geçmesinin bir diğer sonucu da kadınların çalışma yaşamında daha görünür hale gelmeleri ve kadın istihdamında yaşanan artışlardır. Bu durum kolektif ve örgütlü biçimde hareket eden işçi sendikalarının üye sayılarının azalmasındaki bir diğer sebep olarak gösterilebilir.

İşçi sendikaları, içine düştükleri bu durumdan kurtulmak için arayışlara girmişler ve daha önce örgütleme çabası içinde olmadıkları grupları sendika üyesi yapmak, sendikal faaliyetleri ve hedefleri günün şartlarına uygun hale getirmek için mücadeleler vermişlerdir. Konu bu çerçevede ele alındığında erkek egemen bir yapıya sahip olan ve erkek dilinin hâkim olduğu sendikal örgütler üye sayılarındaki kayıpları telafi ederek güç kazanmak için, kadın çalışanların örgütlenerek sendikalar içinde yer almaları adına çeşitli çalışmalar yapmışlardır.

Günümüzdeki durum incelendiğinde kadınların ülkemizde sendikalaşma oranlarının erkek işçilerin gerisinde kaldığı görülmektedir. Temmuz 2017 işkolu istatistiklerine göre erkek işçilerin sendikalaşma oranı % 13 olarak gerçekleşirken, kadın işçilerin sendikalaşma oranı % 8 olarak gerçekleşmiştir. Bu durumun gerekçeleri incelendiğinde toplumsal cinsiyetin kadınlara biçtiği roller, işçi sendikalarında erkek egemen yapının devam etmesi, işçi sendikalarının kadın üyelerinin çalışma yaşamından kaynaklanan sorunlarına yeterli çözümleri üretememeleri gibi nedenler gösterilebilir.

Bu çalışma da literatür taraması yapılarak, T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ile işçi sendikalarının ve sendikal üst örgütlerin yayınladığı istatiksel veriler incelenerek, kadınların sendika üyesi olmasının önündeki engeller üzerine sonuçlara varılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sendika, sendika üyeliği, sendika üyesi kadınlar

Turizm Bağlamında Tercih Edilen Mekânların Statü Aracı Olarak Kullanılması: Otel Değil Statü Seçmek!

Araş. Gör. Tülay KAPAN[1] **Araş. Gör. Dr. Kaan KAPAN[2]**

[1]Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, tulaykapan@gmail.com

[2]İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, kaan.kapan@istanbul.edu.tr

Özet: 20. yy ile birlikte dünya sosyal, ekonomik ve kültürel bağlamda çeşitli değişim ve dönüşümlerin yaşandığı yeni bir sürece girmiştir. Kapitalizmin küresel ölçekte yayılması, uluslararası düzeyde para, insan ve bilgi akışı tüketim anlayışındaki değişimi de beraberinde getirmiştir. Tüketimin ön plana çıktığı bu post-modern dönemle birlikte içerik değişimi de yaşanmış; markalar, mekânlar tüketilmeye başlanmıştır. Bu durum yaşantımızda statü ve prestij kavramlarını ön plana çıkarmıştır. Bu değişimin gözlemlenebileceği alanlardan birisi de turizmdir. Turizm hem sahip olduğu küresel ölçekteki pazarın büyüklüğü hem de ekonomik potansiyeli ile dünyanın en büyük endüstrilerinden biri haline gelmiştir. Tüketimin turizm üzerindeki etkisi ve oluşturduğu değişimler turizm mekânlarının tercihinde ön plana çıkmaktadır. Toplum, farklı sosyo-ekonomik yapıya bireyleri içinde barındıran çeşitli toplumsal sınıflara sahip bir örüntüdür. Bu nedenle toplumdaki her sosyal sınıfın tatil mekanlarının seçiminde tercih edilme sebebi olarak bir çok kriter bulunmaktadır. Bunun yanı sıra belirli tatil mekânları belirli toplumsal sınıflarla birlikte anılmakta ve örtüşmektedir. Günümüzde kitle iletişim araçlarının da etkisiyle birey tatil mekânlarını tercih ederken dinlenme, boş zaman geçirme, alternatif aktiviteler yanı sıra belli mekânlarda var olarak belli statüleri kazanmak (bir nevi sınıf atlamak) için tatil mekânlarını seçmektedir. Bu doğrultuda bu çalışmayla, farklı sosyo-ekonomik yapıya sahip bireylerin tatil mekânlarını belirlerken temele aldığı kriterlerin tespiti ve sosyal statülerin bunun üzerindeki etkisini belirlemek ve araştırmak amaçlanmıştır. Örnek inceleme alanı olarak seçilen bölgede (Bodrum'un Göltürkbükü mahallesinde) gerçekleştirilen nitel araştırmayla mülakat yöntemini kullanarak 23 kişi görüşülmüştür. Bu çalışmayla popüler turizm yerleşmelerinde tatil yapmak isteyen turistlerin, bölgenin doğa güzelliği ön plana alınmadan sırf statü kazanıp farklı gruplar arasında var olabilmek için turistlerin yüksek bir ekonomik borca girerek geldikleri gözlemlenmiş ve çoğunun tatil mekânı seçiminde sosyal statünün önemli bir etken olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kent, Turizm, Turizm Sosyolojisi, Turistik Mekânlar, Sosyal Statü.

Türkiye'nin Uluslararası Yatırım Pozisyonuna Kredi Notunun Etkisi

Yrd. Doç. Dr. Umut Akduğan[1]

[1]Trakya Üniversitesi, İ.İ.B.F., Maliye Bölümü, umutakdugan@trakya.edu.tr

Özet: Kredi Derecelendirme Kuruluşları ve ülkelere verdikleri kredi derecelendirme notları, son zamanlarda yaşanan küresel ölçekli ekonomik krizlerin etkisiyle uluslararası sermaye akımları açısından oldukça önemli hale gelmiştir. Bağımsız faaliyet gösteren Kredi Derecelendirme Kuruluşları'nın açıkladıkları notlar ve yayınladıkları raporlar, hem ilgili ülkede ekonomiyi yönetenler hem de uluslararası yatırımcılar tarafından dikkatle takip edilmektedir. Bu noktada, ülkelere verilen kredi notlarının uluslararası piyasalarda sermaye hareketleri üzerinde yarattığı etkilerin belirlenmesi, ülkeye gelen yabancı sermaye ile ülkenin kredi notu arasındaki ilişkinin saptanması önem arz etmektedir.

Özellikle Türkiye gibi yurtiçi tasarruf düzeyi düşük olan, uzun yıllardır cari işlemler dengesi açık veren ülkelerde ödemeler dengesinin sağlanması açısından yabancı sermayenin önemi giderek artmaktadır. Söz konusu ülkeler uluslararası sermaye akımlarından aldıkları payı arttırabilmek için pek çok alanda reformlar yaparak, riskleri azaltmaya ve uygun bir yatırım ortamı hazırlamaya çalışmaktadırlar. Uluslararası yatırımcılar da karar aşamasında pek çok kriterle beraber ülkenin kredi notunu da dikkate almakta, özellikle uzun vadeli yatırım kararlarında kredi derecelendirme kuruluşlarının ülke ile ilgili açıkladığı riskleri analiz etmektedirler. Bu doğrultuda çalışmada; raporları dünya genelinde takip edilen üç kredi derecelendirme kuruluşu (S&P, Fitch ve Moody's) tarafından Türkiye'ye verilen kredi notlarının, Türkiye'nin uluslararası yatırım pozisyonuna etkisi incelenmiştir. Bu amaçla; 2006-2017 yılları arasında, adı geçen kredi derecelendirme kuruluşlarının Türkiye'ye ilişkin kredi not değişiklikleri ve not görünümü değişiklikleri ile, ülkeye giren doğrudan yabancı yatırımlar ve portföy yatırımları arasında bir ilişkinin olup olmadığı araştırılmıştır.

İncelenen dönemde Türkiye'nin kredi notu değişikliklerine bakıldığında; 2008 Ekonomik Krizi'nden sonra 2009 yılının sonunda (Fitch) ve 2010 yılının başında (S&P ve Moody's) not artışı olmuştur. Sonrasında gelen not artışlarının 2012Q3-2013Q2 aralığında olduğu, bu dönemde Moody's tarafından iki defa ve diğer kuruluşlar tarafından birer defa not arttırıldığı görülmektedir. Son olarak da 2016 yılının ikinci yarısında not indirimi olmuş ve devamında not görünümünde birtakım değişiklikler olmuştur.

Ülkeye giren doğrudan yabancı yatırımlar ve portföy yatırımlarının da yer aldığı, uluslararası yatırım pozisyonun alt kalemi olan finansal yükümlülüklerdeki değişime bakıldığında ise; 2008 yılında küresel ekonomik krizin etkisiyle yabancı sermaye girişinin azaldığı, ancak 2009 yılı ikinci çeyreğinden sonra tekrar artmaya başladığı ve 2010 yılının ikinci yarısında kredi notu artışının da etkisiyle sermaye girişindeki artışın hızlandığı görülmektedir. Finansal yükümlülüklerdeki artış trendi 2013 yılının başına kadar sürmekte, sonrasında yatay seyretmektedir. Yani 2012-2013 döneminde gelen not artışlarının yabancı sermaye girişleri üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı, hatta 2016 yılı üçüncü çeyreğinde kerdi notundaki düşmeye rağmen sermaye girişlerinin 2017 yılında az da olsa artmaya devam ettiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kredi Derecelendirme, Kredi Notu, Uluslararası Yatırım Pozisyonu

Yeni Sanayi Devrimine Türkiye BİT sektörünün uyumu

Doç. Dr. Ümit İzmen[1]

[1]Namık Kemal Üniversitesi, İİBF, Uluslararasası ilişkiler Bölümü, uizmen@nku.edu.tr

Özet: Fiziksel, dijital ve biyolojik gelişmelerde son dönemde görülen hızlanma tüm dünyada yeni bir sanayi devrimi etkisi meydana getirmektedir. Birbirleriyle etkileşim halinde olan bütün bu teknolojik gelişmeler, toplumsal hayatın ekonomi, iç ve dış politika, toplumsal yaşam, kültür ve değerler gibi birçok boyutunu etkilemektedir. Bu değişimler ülke ekonomilerini de üretim sürecinin organizasyonundan, tüketicilerin satın alma davranışlarına; bazı iş kollarının ortadan kalkmasından, bazı yeni sektörlerin ortaya çıkmasına, istihdam kayıplarından şirketlerde yeni yönetim arayışlarına kadar tüm sektörlerde köklü değişikliklere yol açmaktadır. Bu köklü değişimlerin ortaya çıkmasında sürükleyici etmen bilgi ve iletişim teknolojileridir. Bu açıdan Türkiye'nin bugünkü Bilgi ve İletişim Teknolojileri altyapısı ve gelişme potansiyeli, ülkenin dünyada yaşanmakta olan son sanayi devrimine ne ölçüde uyum sağlayabileceğini de belirleyecektir. Türkiye'nin Bilgi ve İletişim Teknolojilerindeki gelişmelerdeki konumu, uluslararası karşılaştırmalara göre, yukarılarda yer almamaktadır. Bu çalışmada, Türkiye'nin Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin üretimini ve talebini belirleyen koşullar ve sektörün ileride gelişme potansiyelini belirleyen Ar-Ge ve inovasyon göstergeleri detaylı biçimde incelenecektir. Sektörün bugünkü konumunu ve gelişme potansiyelini temel aktörler itibariyle (kamu sektörü, reel sektör, Bilgi ve İletişim Teknolojileri sektörü ve hanehalkları) istatistiki veriler kullanılarak değerlendirilmesi, sektörün gelişmesi için politika oluşturulmasını destekleyecektir.

Anahtar Kelimeler: Bilgi ve İletişim Teknolojileri, Dördüncü Sanayi Devrimi, Türkiye ekonomisi

Birleşmiş Milletler Kapsamında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Uluslararası Tanınma Sorunu

Yrd.Doç.Dr. Volkan Tatar[1]

[1]TC.İstanbul Arel Üniversitesi/ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, volkantatar@arel.edu.tr

Özet: Uluslararası tanıma, sömürgeci güçlerin ellerindeki toprakları korumak amacıyla ortaya attıkları bir kavramdır. Özellikle erken dönemde, devletlerin içerisinde bulunduğu bir üst otoriteye izin vermeyen ve nispeten anarşik yapı, tanıma kavramının önemini ortaya çıkarmaktadır. Self determinasyon hakkını kullanan ya da kullanma amacında olan bir grubun, bu hakkının olup olmadığına karar vermek ya da diğer bir ifadeyle ayrılmasına izin vermek, uzun süreler birkaç güçlü devletin tasarrufu halindedir. Uluslararası siyasal sistemde özellikle 20. yüzyılda yaşanan iki büyük savaş sonrasındaki gelişmeler, devletlerin içerisinde bulundukları yapıda da farklılıkların oluşması ile sonuçlanmıştır. Genel kanıya göre uluslararası örgütler, hem içte hem dışta devletlerin egemenlik alanlarını büyük ölçüde aşındırmaktadır. Özellikle Birleşmiş Milletler gibi genel kabul gören uluslararası bir örgüt, self-determinasyon ve uluslararası tanınma kavramları üzerinde, bünyesindeki çeşitli organlarda görüşler bildirmekte ve diğer devletleri etkileyebilmektedir. Aldığı bazı kararlar tavsiye niteliğinde bile olsa, devletler üzerindeki etkisi sebebiyle, self determinasyon hakkının kullanımı ve devletin ortaya çıkışı açısından oldukça önemlidir. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı ve tanınmasının da bu kapsamda, özellikle Birleşmiş Milletler kapsamında, irdelenmesi gerekmektedir. Bu çalışmada, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin en büyük sorunu olan uluslararası tanınma sorununa, Birleşmiş Milletler politikaları ve kararlarının etkisinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır

Anahtar Kelimeler: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Birleşmiş Milletler, Uluslararası Tanınma,

Global Trends and Challenge: Is Economic Globalization a Good Thing for Turkey?

Yasemin ORAMAN[1] **I. Derya ABDIKOĞLU[1]**

[1]Namik Kemal University, Agricultural Faculty, yoraman@nku.edu.tr

Abstract: Globalisation refers to increasing global connectivity, integration and interdependence in the economic, social, technological, cultural, political, and ecological spheres [Anonymous, 2017-03-10). Donnellan (2015) describes globalization as "the increasing integration of trade and culture between the world's nations." The world is shrinking through the exchange of goods and services, information, knowledge and culture. As a result of technological advances in communications (e.g. telephone and worldwide web), countries are much more connected to each other politically, economically and environmentally. Basically, Globalization can also be defined as the internationalization of everything related to different countries.

However, globalization has critiques from various aspects which affect the world in several different ways such as: *Industrial, Financial, Economic, Political, Informational, Ecological, Social and Cultural.* The links between globalization and health are complex and globalization is a multifaceted phenomenon that can affect health in myriad ways. The aim of paper carried out is to understanding critiques of the current wave of economic globalization and to answer "is economic globalization a good thing for Turkey?"

As globalization has progressed, living conditions have improved significantly in virtually all countries. However, the strongest gains have been made by the advanced countries and only some of the developing countries. There are widespread concerns regarding the impact of globalization on poor economies and the environment. As conclusion Globalization lead to a number of negative outcomes, including: the damage to the planet, in terms of the perceived unsustainable harm done to the biosphere, as well as the emergence of elements that threaten people's health and the erosion of traditional culture which, the critics contend, all occur as a result of the economic transformations related to globalization.

Keywords: Globalisation, Anti-Globalization Movement, integration, powerty

Batı Trakya Türk Çocuklarının Çıkardıkları İlk Çocuk Dergisi: Çocuk Dünyası/Genç Kalemler

Doç. Dr. Yüksel TOPALOĞLU[1]

[1] Trakya Üniversitesi / Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ytopaloglu@trakya.edu.tr

Özet: Çocuk dergileri, hikâyeleri, romanları, şiirleri gibi çocukla ilgili edebî faaliyetleri kapsayan çocuk edebiyatı, genel olarak büyüklerin çocukları topluma ve geleceğe hazırlama, 'terbiye etme' düşüncesi doğrultusunda yakın dönemde ortaya çıkmış bir alandır. Bu alanda bugüne kadar bilindiği gibi genelde 'reşit' olanlar etkin olmuş ve üretmiş, 'çocuklar' ise tabii olarak sadece üretilen metinleri tüketmiştir. Ancak bu genel durum, az ve istisnai de olsa bazı yer ve zamanlarda çocukların lehine değişmiş ve böylece sürekli edilgen ve büyüklerin telkini altında olan çocuklar, çıkardıkları dergi ve gazetelerle kendi dünyalarını doğrudan ifade etme imkânı bulmuşlardır. Batı Trakya'da yayımlanmış *Çocuk Dünyası* dergisi, bu ilginç ve dikkate değer durumun iyi bir örneğidir. *Çocuk Dünyası*, aynı zamanda Batı Trakya Türk çocukları tarafından çıkarılmış ilk çocuk dergisidir.

Ocak 1998 ila Eylül 2000 yılları arasında Batı Trakya'da faaliyet göstermiş bir çocuk dergisi olan *Çocuk Dünyası,* iki yıllık yayın hayatı boyunca on dokuz sayıya ulaşmıştır. Her bir sayısı yirmi sayfadan ibaret olan dergi, Mart 1999 yılında sekizinci sayısından sonra isim değişikliğine gitmiş ve bundan sonraki sayılarını *Genç Kalemler* adıyla çıkarmıştır. Yayın kurulu Veysel Balcı, Rıdvan Semerci, Mustafa Kara Hüseyin, Rıdvan Deli Bekir, Adnan Semerci, Muzaffer Perende'den oluşan *Çocuk Dünyası/Genç Kalemler*; *Hür Hakka Davet* dergisinin gözetimi ve desteğinde Gümülcine'de yayımlanmıştır.

Görselliği de önemseyen *Çocuk Dünyası/Genç Kalemler*, yayın hayatı boyunca sayfalarında çok çeşitli türlere yer vermiş ve böylece kendini bölge çocuklarına kabul ettirmiştir.

Bu bildiride söz konusu dergi, içine doğduğu siyasal yapı merkezli ele alınarak onun söz konusu sayıları boyunca işlediği konular, çocuk eğitiminde kullandığı yöntemler ve buna benzer dikkati çeken diğer özellikler göz önünde tutularak incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Batı Trakya, Türk Çocuk Edebiyatı, Dergi, *Çocuk Dünyası/Genç Kalemler*.

Elektronik Ortamda Girişimcilik: Elektronik Ticaret Ve Sosyal Medyanın Girişimcilik Üzerine Etkileri

Öğr. Gör. Zafer Cesur[1] Yrd. Doç. Dr. Salih Memiş[2] Öğr. Gör. Barış Demir[3]

Öğr. Gör. Dr. Ömer Güngör[4]

[1]Kocaeli Üniversitesi, Hereke Ömer İsmet Uzunyol MYO, zafer.cesur@kocaeli.edu.tr

[2]Giresun Üniversitesi, Kadir Karabaş Bulancak Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu,salihmemis@yahoo.com

[3]Kocaeli Üniversitesi, Hereke Ömer İsmet Uzunyol MYO, barisprof@yahoo.com

[4]Kocaeli Üniversitesi, Hereke Ömer İsmet Uzunyol MYO, omergungor78@yahoo.com

Özet: Geçtiğimiz yüzyılın son çeyreğinden itibaren bilgi ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen hızlı değişimler küreselleşen ekonomik piyasalarda rekabeti artırmakla kalmamış yeni rekabet stratejilerinin geliştirilmesini bir zorunluluk haline getirmiştir. İşletmeler gerek kuruluş, gerekse faaliyetlerini sürdürürken iletişim faktörlerini etkin ve verimli kullanmaya çalışmaktadırlar. Bilgi ve iletişim teknolojileri, üretim faktörlerini biraraya getiren ve şekillendiren en belirgin husus olan girisimci bireylere ve kısıtlı imkanlara sahip küçük isletmelere önemli fırsatlar sunmaktadır.Bir girişimin/girişimcinin başarılı olabilmesi ise, yaratıcılık ve yeniliğe bağlıdır. İnternetin hayatımıza girmesi, yeni bir girişimcilik fırsatı yaratmakta ve bir fikri olmakla birlikte elinde yeterli sermayesi olmayan kişilere, fikirlerini uluslararası düzeyde uygulamaya geçirme imkanı sağlamaktadır.

Çalışmanın amacı, iş dünyasında kullanımı giderek yaygınlaşan e-ticaret ve sosyal medya kavramlarının girişimcilik üzerine etkisini incelemektir.

Girişimciler için e-ticaret uygulamaları; internette açacakları bir çevrimiçi mağazayla geniş bir pazara girmelerine imkan sağlaması, göreceli olarak düşük maliyet ile iş kurma ve yürütme, bütün dünyadaki müşterilere ulaşma, yerel olarak faaliyet gösteren bir işletmenin ürünlerini internet aracılığıyla farklı bölgelerdeki müşterilere ulaştırma imkanı vermesi gibi faydalar sağlamakta ve girişimcilerin faaliyetlerinde verimlilik ve etkinlik sağlamaktadır. Ayrıca işletmeler, e-ticaret uygulamaları ile müşteri sayısı arttırma, uluslararası pazarlara kolayca ulaşabilme, büyük işletmelere eşit şartlarda rekabet etme imkanına, fırsat eşitliğine daha uygun finansman imkanlarıyla ulaşma olanağına kavuşmaktadırlar.

Girişimcilere sosyal medyanın sağladığı faydalar ise, üretici ve tüketici hızlı, düşük maliyetle çift yönlü iletişim kurabilmekte, düşük maliyetle markalaşma imkanı sağlanabilmekte ve başta reklamcılık olmak üzere tüm pazarlama iletişimi unsurları sosyal medya aracılığı ile yapılabilmektedir.

E-ticaret ve sosyal medya alanında yaşanan hızlı gelişmelerin, girişimcileri işletmeye sahip olma güdüsüyle motive ederek pozitif bir etki sağlayacağı söylenebilir. Sonuçta e-ticaret ve sosyal medya, girişimcilik ruhunun gelişmesinde önemli unsurlar olarak görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: E-Girişimcilik, E-ticaret, Sosyal Medya

Marka Bağlamında Marka Adı Kavramının Pazarlama ve Hukuk Açısından Değerlendirilmesi

Öğr. Gör. Zafer Cesur[1] Yrd. Doç. Dr. Salih Memiş[2] Öğr. Gör. Dr. Ömer Güngör[3]

Öğr. Gör. Barış Demir[4]

[1]Kocaeli Üniversitesi, Hereke Ömer İsmet Uzunyol MYO, zafer.cesur@kocaeli.edu.tr

[2]Giresun Üniversitesi, Kadir Karabaş Bulancak Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu,salihmemis@yahoo.com

[3]Kocaeli Üniversitesi, Hereke Ömer İsmet Uzunyol MYO, omergungor78@yahoo.com

[4]Kocaeli Üniversitesi, Hereke Ömer İsmet Uzunyol MYO, barisprof@yahoo.com

Özet: Günümüz tüketicisinin görece alım gücü artmakta buna bağlı olarak zamanları azalmakta ve karar verme süreleri de kısalmaktadır. Bundan dolayı tüketici satın alma karar sürecini hızlandıran ve riski azaltan bir olgu olarak marka kavramına karşı geliştirdikleri duygular önem kazanmıştır. İşletmeler ise günümüz tüketici istek , ihtiyaç ve beklentilerine yönelik olarak geliştirdikleri vaadlerini ve pazarlama stratejilerini marka kavramı üzerinde odaklamaktadılar. Markalama kararları içerisinde de marka adının belirlenmesi ayrı bir önem taşımaktadır. Bu nedenle bir işletmenin marka adı belirleme sürecinde özellikle tüketici davranışları ve pazarlama uygulamaları açısından dikkat edilmesi gerekli hususlar bulunmaktadır. Ayrıca marka bağlamında marka adı kanunlarımızda ve mevzuatımızda yer bulmakta ve markalar işletmelere ve tüketicilere bazı güvenceler sağlamaktadır.

Pazarlama açısından marka adı kavramı incelendiğinde, marka adı belirlenirken taşıması gereken özellikler çerçevesinde ele alındığı ve daha çok markanın sözle söylenebilen kısmı, tüketicinin zihnindeki karşılığı, markanın farkındalık ve iletişim çabalarının temel çekirdek değeri olarak bahsedilmektedir. Pazarlama, marka adı kavramını açıklarken daha çok tüketicileri ve algılamalarını etkilemeye yönelik (psikolojik) ve tüketici ile her türlü iletişime yönelik olarak taşıdığı özelliklere vurgu yapıldığı söylenebilir.

Kanunlarımız ve mevzuatımızda ise marka kavramı, markanın taşıdığı özellikler (ayırt edicilik, koruma.. vb.) ve markanın adı kavramı yoluyla açıklanmaya çalışılmıştır. Özünde; "bir işletmenin mal veya hizmetlerinin diğerlerinden ayırt edilebilmesini sağlama"; "baskı yoluyla yayınlanabilme ve çoğaltılabilme", "kişi adları dahil, özellikle sözcükler, şekiller, harfler, sayılar gibi çizimle görüntülenilen veya benzer biçimde ifade edilebilen her türlü işaret olma" özellikleri ile tanımlanma yoluna gidilmiştir.

İşletmelerin markalama ve marka adı kararlarını verirken kanun ve mevzuatımızda ki açıklama ve korumalardan yararlanarak, tüketici satın alma karar sürecinin, satın alma ve sonrası aşamaları da etkileyecek şekilde işletmenin stratejik hedeflerine ulaşmada marka ve marka adı kararlarının ne kadar önemli olduğu konusunu anlaması, karar ve yatırımlarını bu şekilde yönlendirmeleri hayati önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Marka, Marka Adı, Marka Adı Kararları, Hukukta Marka / Marka Adı Kavramı

Etik Liderlik Davranışlarının Çalışanların Örgütsel Adalet Algıları Üzerindeki Etkisini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma

Doç.Dr. Zübeyir Bağcı[1] **Yrd.Doç.Dr. Türkmen Taşer Akbaş[2]**

[1]Pamukkale Üniversitesi / İİBF, İşletme Bölümü, zbagci@pau.edu.tr

[2] Pamukkale Üniversitesi / İİBF, ÇEKO, takbas@pau.edu.tr

Özet: Bu araştırmanın amacı liderlik yapma sürecinde liderlik becerisi ile etik değerlerin dengesi olarak kabul edilen etik liderlik davranışlarının çalışanların örgütsel adalet algıları üzerindeki etkisini incelemektir. İlişkisel tarama modeline göre tasarlanmış olan araştırma bir kamu kurumunun çalışanları içerisinden kolayda örnekleme yöntemine göre seçilmiş 115 personel üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmada kullanılan verilerin elde edilmesinde anket tekniğinden faydalanılmıştır. Hazırlanan yapılandırılmış anket formunda kişisel bilgilerin yanında etik liderlik davranışları ile örgütsel adalet algılarını ölçmeye yönelik sorular yer almıştır. Toplanan veriler bilgisayar ortamında ilgili istatistiksel analizler (tanımlayıcı istatistikler, korelasyon ve regresyon) aracılığıyla test edilmiştir. Çalışanların etik liderlik davranışları ile ilgili algılarının ölçümünde Brown vd. (2005) tarafından geliştirilen ve 10 maddeden oluşan "Etik Liderlik Ölçeği" kullanılmıştır. Çalışanların örgütsel adalet algıları ise Niehoff ve Moorman (1993) tarafından geliştirilen ve dağıtım adaleti, süreç adaleti ve etkileşim adaleti biçiminde üç alt boyuta sahip olan "Örgütsel Adalet Ölçeği" aracılığıyla ölçülmüştür. Yapılan regresyon analizi sonucunda etik liderlik davranışının örgütsel adalet algısının önemli bir yordayıcısı olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Liderlik,Etik Liderlik,Örgütsel Adalet

Örgütsel Sinizm İle Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişki: Banka Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma

Doç.Dr. Zübeyir Bağcı[1] **Yrd.Doç.Dr. Türkmen Taşer Akbaş[2]**

[1]Pamukkale Üniversitesi / İİBF, İşletme Bölümü, zbagci@pau.edu.tr

[2]Pamukkale Üniversitesi / İİBF, ÇEKO, takbas@pau.edu.tr

Özet: Bu araştırmanın amacı örgütsel sinizm ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkiyi incelemektir. Araştırma özel bir bankada görev yapan ve tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden biri olan kolayda örnekleme yöntemi ile belirlenmiş 185 çalışan üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma ilişkisel tarama modeline göre tasarlanmış olup veri toplama tekniği olarak anket formu kullanılmıştır. Çalışanların örgütsel sinizm algıları Brandes (1997) tarafından geliştirilen "Örgütsel Sinizm Ölçeği" ile ölçülmüştür. Erdost vd. (2007) tarafından Türkçe'ye uyarlanan ve geçerlik-güvenilirlik çalışmaları yapılan ölçek bilişsel sinizm, duyuşsal sinizm ve davranışsal sinizm olmak üzere 3 alt boyuttan oluşmaktadır. Çalışanların örgütsel bağlılıkları ise Meyer, Allen ve Smith (1993) tarafından geliştirilen ve duygusal bağlılık, devam bağlılığı ve normatif bağlılık biçiminde üç alt boyuta sahip olan "Örgütsel Bağlılık Ölçeği" ile ölçülmüştür. Çalışanların örgütsel sinizm düzeylerini belirlemede betimleyici istatistiklerden; örgütsel bağlılık ile olan ilişkisini ortaya koymak için de korelasyon analizinden faydalanılmıştır. İlgili analizler sonucunda çalışanların örgütsel sinizm algıları ile örgütsel bağlılıkları arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel Sinizm, Örgütsel Bağlılık, Banka Çalışanları

Zeytinyağı İşleyen Tesislerde Karasu Probleminin Çözümü Konusunda Sanayicilerin Görüş ve Önerileri: İzmir İli Örneği

Zir. Müh. Zühtü KOÇASLAN[1] **Zir. Müh. Hatip ALTEKİN[2]**
Dr. Duygu TOSUN[3] **Prof. Dr. Nevin DEMİRBAŞ[4]**

[1]Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Doktora Programı, ekintar@gmail.com
[2]Ege Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Yüksek Lisans Programı, hatip3565@gmail.com
[3]Ege Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, duygu.tosun@ege.edu.tr
[4]Ege Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, nevin.demirbas@ege.edu.tr

Özet: Zeytinyağının gerek ülke ekonomisine gerekse insan sağlığı üzerine olan olumlu etkilerinden dolayı, dünyada zeytin plantasyonları giderek çoğalmakta ve yağa işlenen zeytin miktarı artmaktadır. Zeytinyağı, son derece sağlıklı ve kıymetli bir gıda maddesi olmakla birlikte zeytinyağı işleme prosesinin sıvı atığı olan karasuyun kontrolsüz olarak doğaya deşarj edilmesi, içeriğindeki organik kirlilik yükü nedeniyle geri dönüşü olmayan çevre sorunlarına ve ekosistem bozulmalarına neden olmaktadır. Bu bağlamda karasuyun neden olduğu problemlerin çözümüne yönelik olarak, çevreye duyarlı ekonomik ve sürdürülebilir çözüm önerilerinin belirlenmesi büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmada, İzmir ilinde faaliyet gösteren 46 zeytinyağı tesisinde yöneticilerle yüz yüze görüşülerek yapılan anketlerin verileri kullanılmıştır. Sanayicilerin, karasuyun bertarafı ve değerlendirilmesine yönelik bakış açılarının ve üretim proseslerinde teknolojik dönüşüm yapma isteklilikleri ile beklentilerinin belirlenmesi için Beşli Likert Ölçeği'nden yararlanılmıştır. Sanayicilerin çevre duyarlılıklarının belirlenmesinde ise Yeni Çevresel Paradigma Ölçeği (YÇP) kullanılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre incelenen tesislerde, sanayiciler zeytin karasuyunu değerlendirilmesi gereken bir kaynak olarak görmektedir. Çözüme yönelik olarak, önerdikleri iki fazlı sisteme geçmek için ise teknik ve mali destek beklentisi içindedirler. Sanayicilerin çevre duyarlılıkları orta düzeyde olup doğanın karasuyu temizleme yeteneği konusunda ise kararsızlık göstermektedirler.

Anahtar Kelimeler: Zeytin Karasuyu, Çevre Kirliliği, Yeni Çevresel Paradigma (YÇP)

Opinions and Suggestions of Managers on the Solution of Olive Mill Wastewater Problem in Olive Oil Facilities: A Case Study of İzmir Province

Agr. Eng. Zühtü KOÇASLAN[1] **Agr. Eng. Hatip ALTEKİN[2]**
Dr. Duygu TOSUN[3] **Prof. Dr. Nevin DEMİRBAŞ[4]**

[1]Selçuk University, Graduate School of Social Sciences, Doctoral Program in Economy, ekintar@gmail.com
[2]Ege University, Graduate School of Naturel and Applied Sciences, Agricultural Economics, hatip3565@gmail.com
[3]Ege University, Faculty of Agriculture, Department of Agricultural Economics, duygu.tosun@ege.edu.tr
[4]Ege University, Faculty of Agriculture, Department of Agricultural Economics, nevin.demirbas@ege.edu.tr

Abstract: Due to positive effects of olive oil on both the country's economy and human health, world olive plantations and the amount of olives processed to oil increases. Although olive oil is an extremely healthy and valuable food ingredient, uncontrolled discharge of the liquid waste of olive oil processing process to the nature causes irreversible environmental problems and ecosystem degradation due to the burden of organic pollution. In this context, the determination of environmentally conscious economic and sustainable solution proposals are of utmost importance for solving problems caused by olive mill wastewater. In this study, face-to-face surveys were conducted with the managers of 46 olive oil facilities in Izmir province. The five point Likert scale was used to determine the expectations of managers and their perspectives on the assessment of olive mill wastewater and demands of technological transformations in production processes. New Environmental Paradigm (NEP) Scale was used to determine the environmental sensitivity of the managers. According to the results of the study, managers of the facilities accept olive mill wastewater as a source to be evaluated. For the solution, managers expect technical

and financial support in order to transform to the two-phase system that they recommended. Managers' environmental sensitivities are moderate and they are indecisive about the ability of nature to clean the olive mill wastewater.

Keywords: Olive Mill Wastewater, Environmental Pollution, New Environmental Paradigm (NEP)

The Relationship Between Working Capital and Profitability

Qemajl Sejdija[1]

[1]Assistant Professor, Haxhi Zeka University, Kosovo

Abstract: Working capital is considered as a result of the time gap between the costs of purchased raw materials and the collection of cash from the sale of finished goods. In this context, management of working capital has become the field of specialists. In smaller ones, the objective is to reduce the costs and maintain alive relationships with banks. In large enterprises working capital management emerges as an autonomous profit center. Efficient management of working capital plays an important role in overall company strategy having an impact on increasing shareholder value.

This study investigates the relationship between working capital management and profitability in the context of SMEs. A positive relationship between working capital management and profitability is recognized as a result of empirical work in this study.

Keywords: Working Capital, Profitability, Management, SMEs